

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT

900000122124

Jan 1870

HUGONIS GROTII
D E
JURE BELLII
A C
P A C I S

LIBRI TRES,

*In quibus Jus Natura & Gentium; item Juris Publici
præcipua explicantur.*

CUM COMMENTARIIS

GULIELMI VANDER MUELEN,

Domini d'Oudt-Brouckhuysen; Canonici D. Mariæ; Aggerum,
qui inferiorem Leccæ partem coërcent, Præfecti; &c.

A C C E D U N T

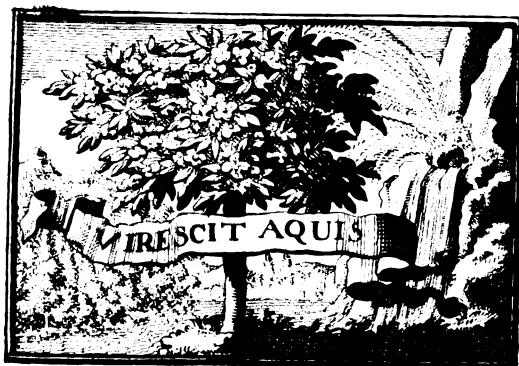
Et Auctoris Annotata, ex postrema ejus ante obitum cura,

NEC NON

JOANN. FRID. GRONOVII V. C.

Notæ in totum Opus.

TOMUS SECUNDUS.

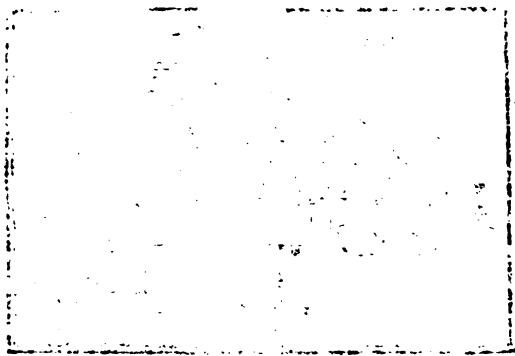

ULTRAJECTI,

Prostant apud { GULIELMUM vande WATER, } Bibliopol.
 { GULIELMUM BROËDELET, }

MDCC.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text at the bottom of the page, possibly bleed-through or a footer.

P R Æ F A T I O.

Uartus jam labitur annus, ex quo meorum in Viri Celeberrimi Hugonis Grotii DE JURE BELLI AC PACIS divinum Opus Commentariorum Primam Partem publici juris feci; excipit nunc eam Altera, mox Tertia, cui absolvendæ incumbimus, Deo favente, in lucem exitura. Quid quantumve in eo exornando illustrandoque præstiterim, penes Lectorem judicium esto. Haud me fugit, hoc esse commune & inevitabile librorum fatum, ut eorum, quorum in manus perveniunt, judicium subire necessum sit, quod varium plerumque & dispar: tot enim sententiæ, quot homines. Quemadmodum omnibus non idem gustus, ita nec eadem cuivis placent rerum argumenta; nunquam desunt Momi, qui summa libertate aliena carpunt, dum ipsi sæpius neque natare neque literas norunt, quod durum. Non equidem inficior, cum passim docti indoctique libros componant, quorum copia Respublica litteraria tanquam magno sub pondere pressa atque obruta jacet, non absque ratione quorundam summam audaciam carpi, qui abortivum & plane informatum suum fœtum in lucem edere non erubescunt. Sed velim tibi persuadeas Lector, hæc non à me dici, quasi mea omnibus numeris absoluta perfecta que censerem. Haudquaquam; nunquam eo processu arrogantia, vel tantam de me habui fiduciam. Haud ignoro, multa deficere, quæ aliis supplenda relinquo, quorum latius patet eruditio, quique plus polent ingenii vi, & judicii acumine. Quamobrem nec iniquo festam animo, si & eorum in numero me collocant, qui forte vehementiori, quam par est, scribendi studio inflammatus, nondum satis elaborata atque exornata studiorum monumenta in lucem propellere animum induxerim. Attamen cur mihi non liceat, quod multis aliis, quos insatiabile scribendi cacoëthes invasit.

*Semper ego auditor tantum? numquamne reponam
Vexatus toties?*

aliorum scriptis evolvendis, quæ tenebris involvi, quam lucem adspicere satius esset:

P R Æ F A T I O.

- - - - *Stulta est clementia, cum tot ubique
Vatibus occurras, peritura parcere chartæ.*

Celare quoque non possum, mihi ab eo tempore, ex quo manum ferulæ subdixi, & humanioribus literis operam dare cœpi, præ cæteris artibus & disciplinis, quibus animum exornari cupimus, arrisisse eam, quæ versatur circa humanam societatem tuendam, & vitæ recte instituendæ & traducendæ normam docet, tum etiam in tractando imperio, & administranda Republica, maximum præstat usum. Hanc vero complectitur juris naturalis & gentium scientia, ex ejusdem præceptis deducenda disciplina, quæ hominum mores componit ad societatem colendam atque tuendam. Quoniam vero in hoc studio ætatem consumpsi, arrogantia vel temeritatis notam me facile evitaturum arbitratus, si & ego tentaverim, quid valeant humeri, quid ferre recusent. Hoc animo in Auctoris nostri incomparabile Opus Commentarios scribere aggressus sum. Quod si Eruditorum expectationi non omni ex parte satisfecerim, nec ideo desperandum, in magnis voluisse sat est; satis amplum laboris mei præmium referam, quando meam industriam & operam non omnino improbari intellexerim, quod Viri omni eruditionis genere florentissimi mihi humanissime testificati sunt, quorum in judicio acquiesco. Præterquam quod huic Operi perficiendo, aliisque bonis artibus excolendis intentus ætatem agendo, mihi optimam vitæ ducendæ rationem elegisse videor, utpote quæ hominis ratione præditi conditioni, & præstantiæ generis sui maxime convenit. Quemadmodum mente e divina mente delibata ornatî sumus, quamobrem sanctius cæteris animal mentisque capacius altæ hominem describunt Poetæ; ita quoque oportet, ut aliquid divini, id est, mentis nostræ vis & acies in totius vitæ cursu eluceſcat. Sicuti non levi notantur macula filii degeneres, qui orti & nati majoribus, & parentibus non minus præclaris suis meritis, virtute, morumque sanctimonia, quam generis antiquitate florentissimis, eorum gloriam & memoriam illustrem obnubilant turpi sua vivendi ratione: ita quoque atro notari calculo merentur, qui ad divinam imaginem efformati, generis nostri summum decus & ornamentum offuscant, dum corporis servitio addicti, inculti indoctique vitam inertem veluti pecora transigunt, nihil aliud appetentes, quam ea, quæ corporis voluptatibus & pravæ naturæ stimulis satisfaciendis inserviunt, quibus obsequentes, quasi naturam exuissent humanam, ad vitæ genus turpissimum prolabantur. Ille quippe secundum humanam naturam vivere mihi videtur, qui bonarum artium scientia animum exornandi studio captus, hisce excolendis incumbit. Mens enim nostra, si
facit

P R Æ F A T I O.

facit officium, nunquam acquiescit, unde semper aliquid avemus videre, audire, discere, investigare, non ut nobis duntaxat, sed etiam aliis, quibuscum societatem colimus, utiles esse possimus, communicando ipsis, quæ ad vitam bene beateque transigendam aliquid conferre possunt. Quoniam homo non duntaxat est animal rationale, sed & ad societatem colendam aptus, summa ope quemque niti decet, ut utile societatis membrum evadat. Præterquam, quo animus cognitione rerum & bonarum artium scientia magis excultus, eo mentis nostræ vis illustrior, documentum qua sumus origine nati. *Omnes trahimur & ducimur ad cognitionis & scientiæ cupiditatem, in qua excellere pulchrum putamus: teste Cicerone. Ad quem locum Wolfius, Vulgus beatum sibi videtur cum indulget genio, & animi lumen crapula & libidinibus exstinguit, sed quid inter tales & porcum, glandibus & hordeo abundantem, interest, præter figuram corporis? Et quis neget, etiam illis animam pro sale datam, ne cardines putrescant scilicet. Verum, proh dolor! in ejusmodi tempora nostra incidit ætas, quibus fere deserta & inculta jacent ingenuarum artium studia: plurimi enim mortales socordia atque desidia bonum otium conterunt; alii malis moribus imbuti, quibus a teneris assuescunt, vitam agunt pessimis vitiis inquinatam. Quis sine summo animi dolore hujus ævi progeniem ad omnis generis turpissima vitia avidè imbibenda, quam bonis artibus & disciplinis, quibus exculta hominum vita tantum distat a cultu & victu bestiarum, perpoliendum animum proniorem intueri potest, & verendum, ne mox eam vitiosior excipiat:*

*Damnosa quid non imminuit dies?
 Ætas parentum, pejor avis tulit,
 Nos nequiores, mox daturos
 Progeniem vitiosorem.*

Non difficile est divinare causam labentis indies magis rectè vitæ instituendæ disciplinæ. Quemadmodum enim fortes fortibus; ita ignavi ignavibus creari solent: quippe cum vitæ institutum maxime pendeat ab educatione, cujus cura incumbit parentibus, vel qui parentum loco sunt: haud facile emergunt & ad bonam frugem perveniunt, qui non ab ipsa adolescentia ita formantur, ut aliquando boni cives evadant, qui bene de Republica mereri possunt: nulla enim ætas ad perdiscendas disciplinas aptior, teste Seneca *lib. 19. epist. 108. ad Lucilium. Juvenes possumus discere,*
 **
possum-

P R Æ F A T I O.

possumus facilem animum adhuc tractabilem ad meliora convertere, quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingeniis, & exercendis per opera corporibus. A teneris assuescere multum est. Educatio & disciplina formant mores, & id sapit unusquisque quod didicit. Verum qui liberorum mores formabunt, ingenuis artibus animum imbuent, vitam bene instituendi rationem tradent a se natis, qui ipsi sæpius moribus dissoluti vitæ suæ modum non habent. Huic accedit nimia educationis mollities, quæ animi & corporis frangit vires, tum etiam fatua quorundam parentum indulgentia, qui suo arbitrio vivere sinunt liberos. Hi vero cum sint natura proni ad ea, quæ sensus oblectant, parum animi bona curant, modo liceat voluptatibus inservire: facile enim imbecilla ætas & immaturum adhuc iudicium capitur voluptatum illecebris, vitiisque assuescit, quæ ubi altiores in animo egerint radices, corpus voluptati, anima oneri esse solet. Verum enim vero quoniam generis nostri præ cæteris animalibus præstantia omnis in animo sita est, quamobrem & corpori imperat; quanta majori cura adfici nos oportet circa ea nobis comparanda, quibus animum exornare possumus, alter enim nobis cum DIs, alterum cum belluis commune est. Sed forte me rogabunt, quid me moverit aliis vitæ instituendæ disciplinam præscribere, vitia exprobrare, cum ipse sæpius video meliora, proboque, deteriora sequar, an solus adversum vitia civitatis degenerantis stare velim, quasi tertius Cato, severus ille quondam morum censor; sed illis repono, hæc non ideo a me dicta esse, quasi solus optimam vitæ instituendæ rationem secutus, civibus meis virtute, doctrina & eruditione multis partibus præcellerem; nunquam animum hæc subiit vesana cogitatio: probe enim novi, quam curta sit mihi supellex; sed gratulor mihi, quod eam nactus indolem, quæ non plane aliena a virtutis cultu, & ingenuarum disciplinarum scientia excolenda. Optandum vero esset, ut hanc sibi præripere palmam quisque niteretur, quam beata foret Respublica nostra, facile de principatu contendere posset cum Romana, quamvis nullam unquam majorem, nec sanctiorem, nec bonis exemplis ditiolem fuisse Rempublicam, prædicet Livius. Habes hic rationem, Benigne Lector, quæ fuit in causa, cur Opus inceptum ulterius perficere sustinuerim, scilicet non vanæ & inanis gloriæ captandæ cupido, non famam inclarescendi ambitio, sed Juris Naturalis & Gentium nobilissimæ disciplinæ exornandæ & illustrandæ studium, tum etiam quod perspicebam, quantum in civili societate præstat usum, cui pro virili parte consuluisse, me juvabit. Accipe itaque Lector ha-

rum

P R Æ F A T I O.

rum mearum Lucubrationum Partem Alteram æquo animo, & si forte in quibusdam erraverim, imbecillitati humanæ condona: innumeris erroribus obnoxii sumus, quos evitare divini potius, quam humani esset ingenii. Vale.

A D

Nobilissimum & Amplissimum Virum

D. GULIELMUM VANDER MUELEN, J^Ctum,

Dominum de Oudt-Brouckhuysen, Canonicum D. Marix, &c. &c.

Cum in lucem ederet alteram partem Commentariorum in

HUGONIS GROTTII

LIBROS

DE JURE BELLII ET PACIS.

BELLA gerant Reges, PACEMQUE; sed optima Jura
BELLORUM & PACIS qui docet, ille sapit.

GROTIUS, in Batavis quo non sapientior alter

Aut vasto Europæ doctior orbe fuit,

Ipsos jura docet Belli sanctissima Reges,

Huic accepta ferunt qui sua sceptrâ Viro.

Ipsius at Themidis quæ Jura recepit ab ore,

Et GROTTII scripsit Suada diserta stilo,

Sustinuit rabido lacerare Calumnia morsu

Sæpius, & variis exagitare modis.

Contra tot criticos, tot inepta volumina, contra

Tot missa in doctum fulmina bruta caput,

Se defensorem Generosus MVELIUS offert,

Et partes GROTTII vera docentis agit.

Vindice quo, magni revirescit gloria GROTTII,

Tristia quæ jam post funera major erit.

DOCTE VIR, ingenii tot per monumenta celebris,

Auctore Interpres non minor ipse Tuo,

Non minor est virtus, quam scribere, scripta tueri,

Et doctâ libros asseruisse manu.

Quod Mavors Legum porrexerit ora capistro,

Quod sancta, ut PACEM, sic Themis ARMA regat,

Maxima GROTTIADÆ debetur gratia, major

Sed Tibi, qui tantum ritè tueris Opus.

CORNELIUS van ECK, J^Ctus;

Et in Acad. Ultraj. Amecess.

HONORI

H O N O R I & M E R I T I S

Nobilissimi & Amplissimi

V I R I

GULIELMI VANDER MUELEN;

Domini de Oudt-Brouckhuysen, &c.

D I V I N U M

H U G O N I S G R O T I I

D E

J U R E B E L L I A C P A C I S

L I B R U M

Uberrimo Commentario illustrantis.

Osceis; egregii quid laudes condere Civis,
In pia quid vires carmina, Musa, negas?
Nunc mea coelesti deberent igne calere
Pectora, nunc solito major adesse furor.
Grotius est, Batavae decus indelebile terrae,
Qui vocat, Aoniae plectra movete Deae.
Vos vocat Ausonio princeps in carmine Vates
Grotius, & placidae primus in arte togae.
Cara, quid ad tantum rubuisti, Patria, nomen?
Cur tua purpureus serpit in ora color?
Non venio ingratae tibi crimen dicere mentis,
Non animus querulos est iterare sonos.
Difficili quamvis, caussae tamen ipse favebo,
Mite patrocinium, si petis, ecce, dabo.
Temporibus tribuas, per me licet, omnia duris,
Absit & a facto culpa scelusque tuo.
Nec deerunt exempla, tuum quae crimen obumbrent,
Quaeque probent eadem fata tulisse bonos.
Turpiter a Patria discedere cogitur Urbe,
Cui tulerat validam saepe, Camillus, opem.
Scipio, cui titulos, & victa dat Africa nomen,
Ad patrios nequirit consenuisse focos.
Majus Aristide nihil aspexistis Athenae,
Tessera tam justum pellit iniqua Virum.
O utinam pars haec Fastorum nigra laboret!
Credere nec vellet facta pudenda nepos.
Nunc, licet, emendes contractam, Belgica, noxam;
Dic modo peccati te piguisse tui,
Ampla novercalem tibi nunc detergere labem
Copia, nunc famae damna levare potes.
Si modo, quae patriam, servatis legibus, intrant,
Excipias summi scripta verenda Viri.
Exulis extincti, Mater pia, suscipe prolem,
Sentiat officium nigra favilla tuum.

Sic

Sit licet hic patriis foetus non editus oris,
 (Hoc de te spoliū nobile Gallus habet)
 Injice blanda tamen redeuntī brachia Nato;
 Utere natali, dic, mea cura, solo.
 Hic tibi sit requies longis erratibus actō,
 Sedibus his poteris tutus, ut ante, frui.
 Et si forte nequit pietas te sola movere,
 Utilitas precibus pondera justa dabit.
 Grotius, ut placet, palmas non tendit inanes,
 Supplicibus jungit splendida dona sonis.
 Aspice, quae portet tibi commoda nobilis Hospes,
 Aspice, quas pandat pagina dives opes.
 Regibus haec capitis, haec leges charta Tyrannis
 Scribit, & aequato vivere jure docet.
 Impia ne posset quis bella movere per orbem,
 Foedera vel tectis rumpere sancta dolis,
 Debilibr forti ne praeda parata latroni,
 Aut cadat infesto justus ab hoste, cavet.
 Prodidit haec Grajis Latiisque intacta magistris
 Grotius, ille tui clarus alumnus agri.
 Nunc nova doctrinae lux vestris nascitur altae
 Finibus, & gemino tollis honore caput.
 Grotius inventi sit clarus laude, nec ullum
 Huic tulerint similem saecula, vel ora, Virum.
 Proxima Muelenus tibi, Patria, causa decoris,
 Altera sublimi pone tropaea loco.
 Abdita Muelenus scriptis sapientibus orbi
 Explicat, & multo lumine ditat opus.
 Sufficit ingenium magno sublime labori,
 Nec robusta gravis sarcina membra premit.
 Sic decet, immani supponere languida moli
 Brachia, quae nequeant pondera ferre, nefas.
 Sic, quae Maurus Atlas humeris vix fulserat olim,
 Viribus, Alcides, non minor, astra gerit.

PETRUS BURMANNUS.

HUGO.

HUGONIS GROTII DE JURE BELLI AC PACIS LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

De belli causis, & primum de defensione sui & rerum.

<p>I. Causa belli iustifica qua dicantur.
 II. Eas oriri ex defensione, exactione ejus quod nostrum est aut nobis debetur, aut ex poena.
 III. Pro vita defendenda bellum esse licitum,
 IV. Contra aggressorem solum,
 V. In periculo praesente, & certo, non opinabili,
 VI. Item pro integritate membrorum,
 VII. Maxime pro pudicitia.
 VIII. Licite omitti defensionem.
 IX. Defensionem illicitam esse interdum adversus personam publice valde utilem, ob legem dilectionis.
 X. Interfectionem Christianis non esse licitam ad</p> | <p>arcendam alapam, aut contumeliam similem, aut ne fugiatur.
 XI. Pro rebus defendendis interfectionem non esse illicitam jure natura,
 XII. Quatenus ea permessa sit lege Moysi,
 XIII. An & quatenus Evangelica lege permessa sit.
 XIV. An lex civilis, interfici aliquem defensionis causa permittens, jus dei, an solum impunitatem, cum distinctione explicatur.
 XV. Quando licita esse possit singularis dimicatio.
 XVI. De defensione in bello publico,
 XVII. Eam non licitam ad imminuendam duratam potentiam vicini,
 XVIII. Nec in eo qui justam bello causam dedit.</p> |
|---|---|

I. **V**ENIAMUS ad causas bellorum, justificas intelligo: nam sunt & aliae quae movent sub ratione utilis, distinctae interdum ab iis quae movent sub ratione justae: quas inter se, & a belli principiis, quale erat cervus in bello Turni & Aeneae, accurate distinguit Polybius. At quamquam manifestum est harum rerum discrimen, voces tamen confundi solent. Nam quas causas dicimus justificas, etiam principia dixit Livius in Rhodiorum oratione: *Certe quidem vos estis Romani, qui ideo felicia esse bella vestra quia justa sint praevobis fertis, nec tam exitu eorum quod vincatis, quam principiis, quod non sine causa suscipiatis, gloriimini.* Eodemque sensu *ἔρχομαι νότιμων* dixit Aelianus libro XI, capite 53. & Diodorus Siculus libro XIV, de bello agens Lacedaemoniorum in Eleos easdem vocat *σεφάσις* & *ἀρχαί*.

Lib. XLV.

COMMENTARIUS.

Uemadmodum summus rerum arbiter hominem, recta ratione præditum, id est, divinæ imaginis participem, creavit, ut ejus vi non solum posset investigare atque percipere quid sibi incumbit faciendum, atque convenienter suæ conditioni vitæ instituendæ ac agendæ normam & regulam amplecteretur: sed etiam facultatem tribuit sequendi & faciendi illud, quod ratio dicitur bonum, rectum & æquum: eo ipso quoque obligavit, ut in totius vitæ cursu exprimat illam rationis rectitudinem, quæ potissimum consistit in convenientia actionum, quæ a nobis proficiuntur cum justis & decori, recti & honesti nobis innatis principiis, quæ per rationis dictamen nobis innotescunt fere sine aliquo mentis discursu, quia per se clara & nota, & tam firmiter ei impressa, ut ne quidem in pessimis obliterari queant, sed & ipsis invitis extorqueant boni & recti scientiam sibi infixam. Hac notitia maxime a brutis animantibus, naturæ impetum sequentibus, distinguimur, quæ coercet inordinatos sæpissime naturæ appetitus ac stimulos, & moderatur nimis vehementes, & a rectæ rationis tramite deflectentes, in consilium ratiocinandi & discernendi animæ nostræ facultate adhibita, utpote qua duce ab eo, quod justum & rectum est, aberrari nequit. Sunt multi naturæ stimuli & inclinationes atque appetitus, qui nobis communes cum brutis, per se quidem nec illiciti nec mali, aut justitiæ sive rectæ rationis dictamini repugnantes, quando præeunte mentis discursu justis & rectis, honestis & decori scientia præditi, illorum usus cum istiusmodi dictamine semper conferuntur, atque ad illud attemperatur. Quemadmodum itaque homo est animal rationale, ita quoque oportet, ut, quidquid ab eo proficitur, consentiat cum ratione: quod autem cum ratione habet convenientiam, id justum & decorum ac honestum dicimus, hominem obligans ad sui observantiam. Quamobrem frustra queritur, num aliquid posset suscipi ab homine, rectæ rationis dictamen sequente, quod sibi quidem utile, sed a justitia & honestate remotum ac separatum est; quoniam ea, quæ ab honestate & justitia sejuncta sunt, nec facere nos posse credendum est: justa enim obligatio, qua tenemur naturali quadam necessitate agere, quæ recta dicitur ratio, & proinde quæ justa ac honesta sunt, immutabilis est; ergo sequitur, nihil ab homine suscipi & agi posse, quam quæ moventur sub ratione justis. Utilia nunquam, nisi cum justitia conjuncta sunt. Possunt quidem a se invicem distingui ea, quæ moventur sub ratione utilis, ab iis, quæ moventur sub ratione justis, verum separatim non possunt in actum deduci ea, quæ utilia sunt, nisi simul justa & honesta sint, quin homo peccet contra rationis rectæ dictamen, utilitati suæ, non vero justitiæ pariter inserviens. Quippe cum sit natus ad so-

cietatem colendam, ideoque non suis, sed etiam alienis commodis consulere devinctus, dicitur ipsi ratio sua se non oportere instar brutorum animalium cæco quodam naturæ impetu ad se rapere, quæ utilia quidem sibi fore videntur, nisi, salva justitia & societatis custodia, justo sibi titulo comparare possit. Hinc rationis capax, ut posset ita temperare illum appetitum, quo fertur ad acquirenda sibi utilia, ne justum excedat modum; scilicet ne perturbet tranquillitatem & pacem, quam cum sui simillimis tanquam unicum societatis conservandæ vinculum, tueri tenetur: eo enim dissoluto, belli status introducitur. Ex quibus perspicimus, hominem eo ipso, quod nascitur animal rationale & sociale, nihil agere vel suscipere posse, quod ab eo, quod honestum & justum, est sejunctum, quod maxime locum sibi vindicare oportet in publicis gerendis negotiis: peccatur enim sæpissime utilitatis specie in Repub. Sed illa præclara, in quibus utilitatis species præ honestate contemnitur, inquit Cic. 3. Off. Quod cuique homini incumbit observare in privatis negotiis, idem obligatio naturalis injungit observandum publicarum rerum administratoribus, Regibus ac magistratibus, utpote qui censendi sunt successisse in locum cuiusque privati membri, quod ex statu naturali transit ad statum civilem, præterquam quod nullus status vel conditio extrinseca & adventitia potest tollere vel mutare obligationem, ex morali aliqua necessitate profluentem, ut satis late annotavimus ad lib. 1. Atqui ejusmodi obligatio, quæ hominem obligat tanquam animal & rationale, & sociale, ut omnia, quæ suscipit, sint honesta, justa, id est, ut habeant convenientiam cum dictamine rectæ rationis, quia, sublata ejusmodi justitiæ observandæ necessitate, corrumpitur omnem societatem necesse est; atqui dicta obligatio dimanet ex ejusmodi moralitate, sequitur ea neminem posse solvi aliqua ratione, nisi humanam conditionem quis posset exuere. Quod si hujus obligationis vis tantum apud Reges Principesque valeret, quantum gloriæ imperii ac divitiarum finesque propagandi cupido, profecto non tam late grassaretur ferrum, nec tot miseros bonis suis fortunisque omnibus exutos belligerantium ambitione, & insatiabili cupiditate habendi quotidie haberemus obvios. Optime Seneca in Hippolyto vers. 538.

*Rupere fœdus, impius lucri furor,
Et ira præceps, quæque succensas agit
Libido mentes, venit imperii sitis
Cruenta, fastus præda majori mine;
Pro jure vires.*

Una & ea vetus causa bellandi, profunda libido imperii & divitiarum, ait Sallustius. Hinc apud Tacitum Tiridates: Sed in summa fortuna æquus, quod validius. Et sua retinere privata domus: de alienis certare esse regiam laudem. Agellius dixisse fertur, justum esse, quodcumque Sparta prodesset. Sed huic reponere possumus, quæ August. bet de civ. Des lib. 4. Inferre autem bella finiti-

finitimis, & inde ad cetera procedere, ac populos sibi non molestos, sola regni cupiditate conterere ac subdere, quid aliud, quam grande latrocinium nominandum est. Nam ut inquit Victoria Relect. de jur. belli: si ad dilatandos imperii fines liceret bella gerere, esset aequae justa causa belli ex utraque parte, sicque omnes innocentes, ut non liceret illos occidere, adeoque non esset justum bellum. Unde concludimus Principem bellum nulla alia ex causa suscipere posse, quam ex ea, quae movet sub ratione justae, quae convenientiam habet cum natura rationali. Distrahitur quidem etiam justo bello societas humana inter partes per vim certantes, sed eo animo ab inferente justa ex causa & justo principio bellum, ut in pace & societate vivere liceat cum eo, qui ex principio utilitatis suae, vicini & proximi damno, promovendae, causam belli praebuit. Oportet bellum Principem suscepturum cum propria conscientia & rationis dictamine deliberare, an ex justo aliquo principio intrinseco ad bellum inferendum impellatur; tum etiam examinare causam inferendi belli, an consentiat cum rationis dictamine; justam enim animi intentionem cum causae justitia pari passu ambulare oportet. Solent quidem justas causas querere belligerantes, ut obtegant interiora mentis arcana & belli principia. Cujusmodi causae bella quandoquidem justa videri efficiunt coram hominibus, sed neutiquam coram Deo, qui cordium diligens est scrutator, a quo dependent belli eventus & exitus. Proinde multum refert, num ex sincero animo & proposito illud geramus, & proinde felicem exitum nobis polliceri possumus,

& cum fiducia majori inire certamina. Quoniam itaque nobis hic sermo de causis bellorum, intelligimus justificas, ex justa intentione proficiscentes, quae movent & inducunt aliquem ad illa suscipienda sub ratione justae & ex justo animi proposito & principio. Tales quae conveniunt cum dictamine rectae rationis, ob quas ratio nobis dicitur salva conscientia bellum geri & suscipi posse. Laudat Suet. Augustum, eo quod nec ulli genti sine justis & necessariis causis bellum intulerit: *Tantumque abfuerit a cupiditate quoquo modo imperium vel bellicam gloriam augendi, ut quorundam barbarorum Principes in ade Martis Ultoris jurare coegeris, mansuros se in fide ac pace, quam peterent.* Despiciamus itaque de veris & justis bellorum causis, non de iis, quae externo sermone vel scripto divulgantur, quibus praetextantur illae, quae in pectore belligerantium latent atque clauduntur, scilicet de illis, quas ratio, ponderatis, quae solent in deliberationem cadere, circumstantiis, jure naturae vel gentium belli inferendi vel propulsandi nobis dicitur esse justas. Justa itaque belli causa non ex belligerantium sermone, qui saepe aliam veram habent, ut diximus, causam in pectore conditam, qua impelluntur ad inferendum bellum, quae quidem vera est, sed non justa, sed aestimanda est ex convenientia cum rationis dictamine, id est, jure naturae & gentium. Dicitur nobis ratio quatenus sint justae causae ad bellum movendum & inferendum, tum etiam propulsandum, idoneae, eaque suo constant numero, ideoque ad certam classem reduci possunt, quamobrem nec difficilis est earum investigatio.

2. Hae justificae causae propriae nostri sunt argumenti, ad quas illud pertinet Coriolani apud Halicarnassensem;

ἄπειρ ὁ μὲν ἀδικίᾳ σκοπεῖν ἔπεισ ὁ σέβῃ καὶ δικαίαν περίσσειν ἢ πλέμιν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ. Id primum vobis curandum arbitror, Lib. ut piam & justam accipiatis belli causam. Et hoc Demosthenis: *ὡσαυτὸν οἰκίας,* VIII.

ὄμιον, καὶ πολλοῖς καὶ ἴσ᾽ ἀλλοῖον ἢ πλείστον τὰ κατ᾽ ἑαυτὸν ἰχυρότατα εἶναι δεῖ, ἔτω καὶ πρᾶξωμεν τὰς ἀρχαίς, καὶ Ὀλύμπ. τὰς ἀποθέσεις ἀληθεῖς, καὶ δικαίας εἶναι ἀποδείξει. Sicut in domibus, & navigiis, rebusque II.

similibus, quae substernuntur, firmissima esse oportet; ita in actionibus causas ac fundamenta oportet justo ac vero congruere. Nec minus hoc Dionis Cassii: Lib. XII.

δεῖ ἢ ἢ δικαίᾳ πᾶσαν ἡμᾶς ἀφ᾽ ἑαυτοῦ πεισθῆναι. καὶ μὴ ἢ τῆς καὶ ἢ ἀδικίᾳ ἢ ὄλων ἰχρὺς ἀελπίς εἶναι. Maxima nobis justitiae habenda est ratio: quae si adsit, vis bellica spem bonam praebet: sin absit, nihil quis certi habet, etiamsi prima ex sententia succedant. Et illud Ciceronis: illa bel-

la injusta sunt, quae sunt sine causa suscepta. qui & alibi Crassum reprehendit, quod Euphratem transire voluisset nulla belli causa. De repub. lib. III.

COMMENTARIUS.

Sicilicet causae illae, quas dicitur ratio per se veras & justas esse, non illae, quae ob perversam aliquando opinionem belligerantium justae nuncupantur & divulgantur. Videntur illi authores ab Authore in praecedenti §. allegati non tam respicere internam causae justitiam, ex jure naturae & gentium profluentem, sed constatam in proprio cerebro, quae, sive lateat in animis belligeran-

tium, sive externo sermone divulgetur, descendit saepius a corrupto moventium pravis cupiditatibus & machinationibus iudicio & animi sensu, non adhibito in consilium rectae rationis dictamine, sed male composito desiderio & appetitu. Hae autem causae justificae nostri sunt argumenti, quas ratio dicitur justas, id est, jure naturali & gentium approbatas & inductas, quando & animi re-

ca & sincera intentio cum causæ, quam ad bellum movendum nos excitasse prædicamus, justitia ex rectæ rationis dictamine sive jure naturæ & gentium derivata, convenit parique passu ambulat. Quamobrem non adeo respiciunt beligerantium facta & actionem, quam intentionis sinceræ aciem & internam causæ justitiam. Scæpius Romani justam præ se tulerunt belli causam, quæ ad dictamen rectæ rationis vocata neutiquam justa dici potest. Imo injuste sui susceptis defensionem dicendi adversum finitimos, quorum mulieres rapuissent ad consualia, quæ Romæ concelebrarentur, spectatum venientes, impetum, utpote qui vindicandæ injuriæ sibi illatæ causa, justam belli movendi causam haberent; ubi autem offensio justa, ibi injusta defensio. Repetebant raptas vi & injuria sibi filias, quæ in alienam non poterant transire potestatem, nisi consensu parentum, ut apud cunctas fere nationes sancte observatum. Huc pertinere videntur illa Petronii:

- - - *Si quis finus abditus ultra,
Si qua foret tellus, fulvum que mittere caurum,
Hostis erat.*

Ita ut divitiarum cupidine ducti, ad debellandos vicinos causas justas belli inferendi quærerent, quibus veram causam interiori animi habendi cupiditatem obtegerent. Testatur hoc ipsum insula, cui Cypri nomen inditum, occupatio, de qua ita Ammianus Marcellinus: *nec pigebit avide*

magis hanc insulam populum Romanum invasisse, quam justo. Ptolemao enim rege federato nobis & socio, ob ararii nostri angustias justo sine ulla culpa proscribi, ideoque hausto veneno voluntaria morte delicto, vribuaria facta est, & velut hostiles ejus exuvie classis imposita, in urbem advecta per Catonem. Oportet itaque bellum ex vera justa causa, id est, quam non tam opinione inferentis, sed in jure naturæ & gentium fundari evidentissime constat, suscipi, nam ut optime inquit Zouch. *de jur. fecial. In bello suscipiendo, ea est negotii gravitas, ut probabilibus causis non contenta, quam maxime evidentes requirat, & quidem evidenter justas. In universam autem causam bellorum, imprimis offensivorum, liquide debent esse, nec dubii quidquam habere,* inquit Pufend. *de jur. nat. gent. lib. 8. cap. 6.* a qua itaque omnis abest cupiditas, alteri suum eripiendi appetitus, dominandi libido, multum in bello valet justa causa, nam ut inquit Propertius:

*Frangit & assolis vires in milite causa,
Quæ nisi justa subest, excusat arma pudor.*

Hinc Bern. *de nova militia: Si bona fuerit causa pugnantis, pugna exitus malus esse non potest: sicut nec bonus judicabitur finis, nisi causa non bona, & inanimio non recta præcesserit.* Tum itaque bellum gerendum, cum primum est justa causa, quod hac Imperatoria stat acies, ut inquit Theodosius ad Valentinianum, in *Vit. Cæs.*

Ep. xcvi.

3. Quod non minus de bellis publicis, quam privatis, verum est. Hinc illa Senecæ querela: *Homicidia compefcimus & singulas cedes? quid bella & occisuram gentium gloriosum scelus? Non avaritia, non crudelitas modum novit. Ex Senatusconsultis plebisque scitis seva exercentur, & publice jubentur vetita privatim.* Habent quidem bella publica auctoritate suscepta aliquos effectus juris, ut & sententiæ: de quibus agendum infra erit: Sed non eo magis peccato vacant, ni causa subsit; ut merito Alexander, si sine causa in Persas & alias gentes bellum arripuit, Scythias apud Curtium, sed & Senecæ latro, Lucano prædo appelletur; Indorum quoque sapientibus *ἀνίσταται*, & a pirata quondam tractus sit in criminis societatem: quomodo & ab ejus patre Philippo duos Thraciæ reges regno spoliatos Justinus narrat, fraude latronis ac scelere. Augustini illud huc pertinet: *Remota justitia quid sunt regna, nisi magna latrocinia?* Convenit talibus Lactantii illud: *inanis gloriæ specie capti, sceleribus suis nomen virtutis opponunt.*

Av. l.
vii.

COMMENTARIUS.

Hic Senecæ querelæ non dissimile illud Cypriani *ad Donatum*, cum inquit: *Mades orbis mutuo sanguine, & homicidium, cum admittunt singuli, crimen erit: virtus vocatur cum publice geritur, impunitatem sceleribus acquirit non innocentia ratio, sed sevitia magnitudo.* Diximus scæpius neminem, cujuscunque sit conditionis & status, vel dignitatis, solvi ista obligatione naturali, quam omnibus mortalibus, quia sunt ratio-

nis participes, a summo numine impositam nostra nobis dicat conscientia, qua tenemur justitiam observare veluti regulam & normam agendorum, cum qua actiones nostras convenire adeo necessum est, quam necessaria est nostra a summo numine dependentia. Quando itaque sermo est de eo, quod justum est per se & sua natura, & proinde hominem tanquam animal rationale & dependens a suo creatore obligat illud sequi, nihil in

in deliberationem cadere potest, quam humana nostra conditio, quæ omnes homines æquali modo & eodem obligationis vinculo ligat, ad observandum quod in actionibus dicitur justum, decorum & honestum, quod decet in dictis factisve, nulla ratione habita personarum, quia obligatio ejusmodi naturalis, sive, ut diximus alibi, moralis ad faciendum quod ex convenientia cum recte rationis dictamine justum dicimus, ex perpetua, necessaria, æterna & proinde immutabili descendens sanctitate, æqualiter stringere debet eos, qui ejusdem conditionis sunt & status: non potest enim multiplicari justitia & diversa respectu hujus vel illius personæ naturam inducere, ergo nec diverso vel nullo modo diversas personas obligare, vel non. Hinc quando de justa belli suscipiendi causa disputamus, atque nullum oportere vel etiam posse bellum inferri, nisi justa ex causa, & quidem tali, qualem statim descripsimus, quæ justa dicitur, quia convenit cum jure naturali, id est, dictamine rationis, non opus esse judicamus, ut distinguamus inter bellum *publicum* vel *privatum*; quippe ex antecedentibus profuit, quod, quemadmodum justitia omnibus mortalibus debet esse agendorum norma, & quod ea in omnibus actionibus humanis locum sibi necessitate quadam indispensabili vindicat, ita ea non minus ad publica negotia, quam privata spectare, & proinde ad sui observantiam non minus publicarum rerum Administratores, civitatum Rectores, Reges Principesve, quam privatum quemque obligat; publicæ enim ejusmodi personæ, vel publica negotia non differunt a privatis essentia, sed agendi tantum modo & ratione. Cui etiam accedit, quod hominum unita multitudo, qualis societas civilis, quæ ratione diversarum formarum, qua gubernatur, diversa induit nomina, non potest efficere, ne illa obligatio, ad justitiam in omni

vitz cursu, conditione, & statu, observandam imposita, in singulis hominibus, etiam vim suam exerceat in familia, cum quoad singula ejus membra, cum etiam Principem, & sic etiam a singulis familiis derivetur ad civitates, respub. magnæque societates civiles, a patribus famil. ad Reges Principesque, aliosque civitatum Rectores. Ita ut quemadmodum singuli homines inter se tenentur observare justitiam, eamque habere pro agendorum norma in privatis negotiis peragendis, ita & civitates earumque Administratores obstringit in publicis gerendis negotiis eandem servare agendi regulam, quæ aliunde deduci potest nec derivari, quam a recte rationis dictamine. Hinc Arist. 3. *polit. cap. 12. Quapropter erit & disciplina eadem, & mores eadem ferme, qui virum bonum faciunt, & qui faciunt Respub. administranda idoneum.* Societatem, quam quisque privatus tueri tenetur, etiam conservare obligati sunt Reges, Principesque, & proinde non majorem licentiam eam bello distrahendi publico nomine, nec ex minus justa inferendi & gerendi causa ac ratione habent facultatem, quam quisque privatus paterfamil. Sunt enim societas humane custodes, quemadmodum & singula ejus membra; ejus autem ætissimum vinculum justitia est, qua semota, homo homini lupus evadit, ac civitates & regna quid aliud sunt, nisi magna atrocitas & potius belluarum multitudini, quam hominum ratione utentium societati similia. Unde Cic. in *Paradox. jus & æquitas vincula civitatis.* Et Seneca in *Thyeste: Ubi non est pudor, nec cura juris, sanctitas, pietas, fides, instabile regnum est.* Hujus ait Cicero, *eandem esse vim, ut nec in quidem, qui scelere aut maleficio possunt, possunt sine ulla particula justitiae vivere. 2. offic.* Justitiz enim fruendæ causa olim constituti Reges, ut idem inquit.

4. Causa justa belli suscipiendi nulla esse alia potest, nisi injuria. *Iniquitas partis adversæ justa bella ingerit*, inquit idem Augustinus, ubi iniquitatem dixit pro injuria, quasi *adulter* dixisset, cum vellet dicere *ad injuriam*. Sic in Romano Feciali carmine: *Ego vos testor, populum illum injustum esse, neque jus persolvere.*

De Civ.
Dei lib.
IV. c. 4.
Lib. 1. de
falsare-
lig. de
Civ. IV.
Sylvest. de
bell. c. 1.
n. 2.

COMMENTARIUS.

Quemadmodum homines nati sunt ad congregationem hominum & ad societatem communitatemque generis humani, ut inquit Cic. 3. *de fin.* ita etiam naturali quodam juris vinculo tenentur ea præstare, quæ ad tuendam illam communem societatem conducere atque necessaria esse naturalis dicat ratio; atqui nullum ætius ejus conservandæ vinculum, quam pax atque concordia. Hinc omnibus viribus niti omnes devincti sumus, ut nostras operas conferamus ad illam colendam atque tuendam; eam vero optime tuemur cuique tribuendo jus suum, ex naturali vel civili obligatione descendens, id enim meum est, quod vi ejusmodi obligationis teneo vel possideo, vel alter mihi præstare tenetur, & dicitur jus

meum, quia nemini competit facultas eo, sine meo facto, privare, aut mihi esse impedimento, ne eo utar, vel ab alio exigam, quin mihi injuria afficiat, quam depellere vel vindicare possum jure naturæ. Cujusmodi vindicatio vel defensio interruptit quidem societatem & tollit mutuum illud commercium & amicitiz & consuetudinis, quam natura introduxit, verum non repugnat justitiz regulis, id est, recte rationis dictamini, utpote quæ quidem homines sibi devinxit ad societatem cum naturalem, tum etiam civilem tuendam, & tribuendo cuique jus suum tam active, quam passive, id est, tum patiendo, ut quisque jure suo utatur, quam præstando ea, quæ alteri debemus, quando quis lædere nos animum induxit,

duxit, nostram promere defensionem, vel reparationem damni jam illati petere & proprio jure propriaque auctoritate consequi. Unde belli status, dum alter ad jus suum consequendum alterum aggreditur, vel aggressor sese tuetur contra injuriam & læsionem, quam aggressor sibi inferre meditatur vi & armis. Ex quibus perspicimus belli suscipiendi causam pendere non ab inferentis arbitrio, sed ab alterius injuria, quam vel inferre quis conatur, vel jam ipso facto intulit: quippe quisque tenetur jure naturæ a sua parte omnia præstare, quibus societas conservatur, ideoque pacem & concordiam tueri, quamdiu socius a sua parte societati tuendæ inservit; sin vero me injuria afficere atque lædere quocunque modo intendat socius, atque hac ratione distrahit societatem, pacemque perturbat, etiam mihi tribuit justam injuriam imminuentem vel illatam depellendi aut vindicandi, eique nocendi, facultatem. Oportet itaque ut læsio seu injuria præcedens, belli suscipiendi præbeat justam causam. *Justitia*, inquit Cicero, *primum munus est, ut ne cui quis noceat, nisi laceffitus injuria*: Acerbum enim natura injuriarum sensum animis hominum indidit, quamobrem & manuum agilitate corpus armavit, ne eisdem impune cogere tollerare, ut inquit Celeberr. Pufend. *de jur. nat. gem. lib. 8. cap. 6.* Sed videtur hanc doctrinam improbare Lactantius *divin. inst. lib. 6. cap. 18.* ubi statuit, non minus esse mali vindicare & depellere injuriam, quam inferre; quamobrem reprehendit Cicero nem docentem eum virum esse bonum, qui profit quibus possit, noceat nemini, nisi laceffitus injuria. *O quam simplicem*, inquit, *veramque sententiam duorum verborum adjectione corripit. Quid enim opus fuerit adjungere, nisi laceffitus injuria: ut visum bono viro quasi caudam turpissimam apponeret, patientiaque, que omnium virtutum maxima est, faceret expertem. Nam unde certamina, pergit, inter homines, unde pugna, contentionesque nascuntur, nisi quod improbitati opposita impatentia, magnas saepe concitat tempestates, & demum concludit duobus verbis, eum duas virtutes maximas bono & sapienti viro innocentiam patientiamque detraxisse.* Sed vehementer dubito an illorum verborum atque hujus doctrinæ, cui & nos libenter subscribimus, interiori sensum perceperit vir pietate aliisque virtutibus insignis. Habet enim Tullius sermonem de ejusmodi nocendi licentia ac facultate, quæ cum rectæ rationis dictamine convenit, ideoque justa ac licita, atque eatenus etiam cum Christiana disciplina consentiente, utpote quæ nunquam aliquid contrarium rectæ rationi docere, nec recta ratio aliquid dictare potest, quod Christianæ doctrinæ repugnaret, quia omne, quod rectum & justum, unum semper idemque est, quoniam ex immutabili dimanat divina natura & sancta voluntate, omnis rectitudinis & justitiæ fonte, unde sequitur illud quod justum & rectum, ideoque licitum dictavit ratio Gentilibus, etiam permissum esse Christianis. Examinandum itaque num recta ratio nocendi facultatem tribuat ei, a quo injuria quis laceffitus est. Verbum *nocere* hic significat, injuriam inferentem depellere & persequi quacunque ratio-

ne, etiam vim adhibendo, & arma arripiendo, quibus maxime adversarium lædere possumus, eique nocere, si nulla supersit alia ratio salutis expediendæ, vel jus nostrum consequendi, & depellendi vel vindicandi injuriam: per injuriam enim intelligimus, omnem læsionem juris alieni & quidem perfecti, Pufend. *de jur. nat. gem. lib. 1. cap. 7.* jus autem perfectum dicitur, quod mihi tribuit agendi & faciendi aliquid facultatem, quod alter tenetur pati, adeoque impedimento esse nequeat, ne utar jure meo, quin inferat mihi injuriam, vel quod ab altero quædam exigere mihi præstanda tanquam debita possum, vel quod mihi libertatem & licentiam concedit alteri esse impedimento, ne agat vel faciat, quod in animum induxit exequi. Tribus itaque hisce modis jus alterius læditur, & proinde ei fit injuria, cui possessio & usus sui juris auferitur, vel denegatur præstare, quod quis præstare debet vel obligatione naturali, vel civili, vel inferitur aliquid, ad quod faciendum vel inferendum quis jus non habet. Hinc injustam actionem vocat Pufendorf, quæ vel infert, quod inferre, vel aufert, quod auferre non debebat; vel denegat, quod tribuere debebat. Ei itaque injuriam inferri dicimus, cujus jus perfectum aliqua ratione læditur vel violatur; an vero ejusmodi læsioni & violationi juris liceat, vel imminenti sese oponere, vel illatum vindicare jure naturæ, disquiritur. De ejusmodi vindicatione sermonem habemus, quæ nocere potest adversario, quando vis & arma adhibentur, quippe si non oportet jus suum persequi & recuperare violenti remedio, ergo nec etiam causa justa belli suscipiendi recte dicitur injuria, quæ potius perferenda suadente Lactantio, quam vindicanda cum detrimento partis adversæ. Videtur mihi & justitia & æquitas naturalis juxta Christi doctrinam suadere potius contrarium. Demonstravimus in præcedenti libro Deum eo ipso, quo creavit hominem, ut existeret, etiam ipsi injunxisse videri conservationem sui, & proinde tribuisse sese conservandi potestatem tanquam necessarium consequens suæ existentia, quoniam sine ea nulla existendi continuatio posset haberi; atqui facultas sese conservandi includit quoque jus ad obtinenda illa media, sine quibus se tueri non posset; illa autem media quemadmodum sunt varii generis, ita etiam variis modis acquiruntur; hinc homini quoque facultas concessa ea media sibi comparandi ejusmodi rationibus, quæ sibi videntur maxime iis acquirendis idoneæ, modo fiant legitime & juste. Legitime fit, quod fit juxta legum vel naturalium, vel civilium præscriptum modum. Quoniam vero, multiplicato humano genere, res singulæ non sufficerent communi usui, discessum fuit a primæva communitate & jure, quod cuique competeat in omnia, necessitate exigente, renunciarunt mortales, distinctis dominiis, & introductis, dictante ratione, variis quarundam rerum, quibus indiget natura & vitæ transgenda ratio flagitat, acquirendarum modis, quibus quisque proprium aliquod jus separatum & distinctum ab illo jure communi nanciscatur in ea, quæ sibi comparaverat justa ratione justoque modo:

do: naturalis autem ratio, qua duce nullo pacto citari potest, dicit eundem auctorem, qui mihi dedit facultatem me conservandi, etiam tribuisse potestatem ea acquirendi, quæ huic inserviunt, & simul quoque approbasse illa media, quæ naturalis ratio demonstrat ad ea obtinenda potissimum esse idonea, quem in finem varios acquirendi modos simul introduxit, unde varia acquirendarum rerum jura; remque quid prodesse alicui earum legitimo modo acquisita possessio seu dominium, nisi huic etiam accedat retinendi facultas; nec iterum & hæc prodesset, nisi cuique competeret libertas earum rerum, quas acquisivit justo modo, dominium & proprietatem adversus quoscunque invaluores defendendi, vel ablatam ab illis vindicandi, tanquam violatoribus juris alieni, cujusmodi defensionem vel vindicationem appellamus juris persecutionem, & ejus violationem, injuriam: juris enim vox habet suam relationem ad rem aliquam, cui jus peculiare aliquod inhæret, ita ut, quando dicimus aliquem affici injuria, intelligamus aliquid admitti, quod vel personam lædit, vel rem, peculiari jure ad se pertinentem, vel in quam sibi jus aliquod singulare legitimo modo quæsierat: nam & jura & res habent suam relationem ad personam, cujus sunt, ita ut, qui lædit alicujus jus, seu res, quas justo possidet titulo, ejus personam læsisse videri debeat, ad quem pertinent. Per verbum *personam* non intelligimus simpliciter hominis corpus & membra, vel ejus tantummodo essentiam & figuram, sed ejus conditionem & statum, in quo divina quadam providentia constitutus quis est & collocatus. Ex quibus præmissis colligimus, ex eodem fonte, qui est rectæ rationis dictamen, deducendam facultatem sive jus se conservandi, eaque media acquirendi & acquisita conservandi, tum etiam & jura, quibus comparati, & comparata conservari necesse est; quoniam autem ejusmodi conservandi facultas necessitate quadam moralit continet jus sese defendendi & tuendi, tum etiam vindicandi, quia justa vindicatio est pars justæ defensionis, vindicatio recuperationem juris nostri læsi, sive illud ad personam, sive res, sive statum & conditionem referatur, includit, quæ sæpissime cum vi & armis conjuncta esse debet, quando per disceptationem læsionis obtineri nequit reparatio, & proinde instituitur cum damno ejus, qui injuriam infert, sequitur non a recta ratione alienum, neque Christianæ disciplinæ repugnare illud Tullii: *Justitia esse primum minus nocere nemini, nisi injuria laceffitus*; injuria itaque laceffitum alteri nocere, justitiæ non adversatur, utpote quæ cuique facultatem tribuit se juraque sua tuendi & vindicandi ab alterius injuria, seu injusta læsione. Quamobrem & recte Author noster causam justam belli suscipiendi statuit injuriam sive imminentem, sive illatam. Nec aliud docuit optimus & falli nescius juris naturæ & moralis interpret Christus, cum adeo commendat nobis mansuetudinem & patientiam; quippe nec ob

remedio utendum ipse censet Romanæ eloquentiæ Princeps, utpote qui & ipse injuriarum oblivionem commendat pro *Marcello*, præsertim cum non admodum gravis sit læsio aut violatio juris nostri: cum enim a natura arctissimo societatis humanæ vinculo nobis invicem sumus devincti, ad quam colendam nati sumus, & rationis participes facti, summa ope niti nos obligavit hujus universi conditor, ut quisque ad illam tuendam omnes suas operas conferat, cui obligationi re ipsa inest prohibitio de ea non perturbanda aut distrahenda lædendo proximam, cujusmodi læso videtur esse contra illam innatam indolem & sociabilem naturam, propter cognitionem illam, a natura constitutam inter homines; quamobrem nefas ac injustum est hominem homini insidiari aut nocere, nisi, ut inquit Cicero, laceffitus fuerit quis injuria; sed & tum etiam in deliberationem cadit, an suadeat justitia bono viro patientia potius defungi illatam injuriam & condonare eam inferenti, an vero sit vindicanda. Ob levem injuriam proximi accelerare damnum, & in ejus advolare perniciem, bonum oportere virum, nequidem ipse Cicero sentit. Eodem & collimant, quæ legimus in *Orat. pro Quintio*, cum inquit, de boni viri officio sermonem habens: *Fugulare civem ne jure quidem quisquam bonus vult: macule enim commemorare, se, quem posse perdere, percipisse, quam, cum parcere potueris, perdidisse. Hac in homines alienissimos denique inimicissimos viri boni faciunt communis humanitatis causa*, utpote quæ tantopere commendat liberalitatem, benignitatem, officiorum commutationem, amicitiam cultum, cujusvis e contrario injuriæ tolerantiam aut patientiam, nec recta ratio, nec Christiana disciplina a bono viro justitiam pro norma & regula vitæ suæ instituendæ & agendæ habente postulat, nam ex ea boni viri denominatio: ejusmodi enim patientia quotidie bonos & innocentes exponeret vexationibus & injuriis hominum improborum, imo destitueret tandem & vitæ sustentandæ ac tuendæ adminiculis, si possessiones & facultates suas auferre in animo habenti resistere, & resistendo ei nocere non permittat Christiana mansuetudo vel patientia, qua ratione tollerentur illa officia, quæ, tanquam sibi proximo, cuique injunxit necessitas se suaque conservandi, vel etiam suis, uxori, liberis, præstare, non solum suadente justitia, sed imperante, & proinde cujusvis injuriæ patientia hominem ad aliquid injustum obligaret, quod contradictorium, ideoque absurdum: imo ejusmodi mansuetudo maxime noceret societati humanæ, cum hac ratione magis magisque incitarentur improbi ad opprimendos & vexandos omni injuriarum genere innocentes. Tritum enim est illud: *Veterem ferendo injuriam, invitas novam*, verum non mirum Firmianum improbasse Ciceronis dictum, cum & jus belligerandi deneget viro Christiano *lib. 5. cap. 7.* quem errorem refutavimus in *lib. præced.* ubi Christi dictum *cap. 5. vers. 39. Math.* explicavimus.

II. 1. Ac plane quot actionum forensium sunt fontes, totidem sunt belli: nam ubi judicia deficiunt, incipit bellum. Dantur autem actiones aut ob injuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, ut qua petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, & interdicta alia ne vis fiat. Factum, aut ut reparetur, aut ut puniatur: quos duos obligationum fontes recte distinguit Plato nono de legibus. Quod reparandum venit, aut spectat id quod nostrum est, vel fuit. Unde vindicationes & conditiones quædam; aut id quod nobis debetur five ex pactione, five ex maleficio, five ex lege, quo referenda quæ ex quasi contractu & quasi maleficio dicuntur; ex quibus capitibus nascuntur conditiones cæteræ. Factum ut puniendum parit accusationem & judicia publica.

C O M M E N T A R I U S.

Actionem definit Imperator *inst. de actionibus* nihil aliud esse, quam *jus seu facultatem persequendi in judicio quod sibi debetur*, quæ definitio præsupponit hominem vivere in societate civili, quippe extra societatem civilem actiones quoque locum sibi vindicare, ideoque earum originem derivandam a jure naturali, tanquam a causa prima, quod cuique tribuit facultatem jus suum persequendi, dicat nobis ratio. Itaque mirari satis nequeo tam multos viros eruditos adeo misere cæcutire, contententes omnes actiones, & quoad formulæ solemnitate, & quoad originem, ex jure civili esse. Jure gentium olim nullas fuisse actiones proditas, quem errorem refutavimus in *Exercitationibus nostris* in Historiam Pomponii de origine juris, ad quas lectorem remittimus. Verum ut ejus persecutionem instituiamus, oportet, ut præcedat iusta persequendi causa, quæ est debitum: persequimur enim quod nobis debetur, id est, quod nostrum est, non solum jure domini & proprietatis, sed etiam præstandi necessitate, quia alius tenetur & nobis obligatus est ad aliquid præstandum. Quippe cum præcipiatur suum cuique tribuendum, non solum nobis imponitur necessitas restituendi domino, quod ejus est, sed etiam tribuendi, quod alteri debemus, unde illa, *suum recipere, suum consequi de eo, quod nobis debetur*, l. 52. §. 10. ff. pro soc. l. 44. ff. de cond. indeb. Præsupponit autem debitum debendi etiam causam, quæ debet esse aliquod vinculum juris, quo adstringimur, ad aliquid dandum, faciendum vel præstandum, cujusmodi vinculum obligatio dicitur, medium, quo nobis acquirimus jura, & proinde facultatem persequendi, quod nobis hoc modo acquisitum, ideoque debitum ejusmodi persecutione recte *actionem* appellari demonstravimus; hinc & recte actionum fontes obligationes, vel ab ipsa naturali immediate jure productas, vel factæ humano interveniente provenientes; quoniam vero ejusmodi obligationes in statu naturali locum sibi quoque vindicant, ut actiones etiam producant, necesse est; frustra enim esset inducta homines sibi invicem adstringendi a natura obligatio, tanquam ratio &

medium etiam necessarium se tuendi & conservandi, nisi cuique esset facultas persequendi illud, quod, obligatione aliqua interposita, sibi acquisiverat. Sed modus in utroque statu, cum naturali, tum civili, diversus. In hoc coram judice, salva societate, jus meum persequi, seu actionem instituere, teneor; in illo vim & arma adhibere necesse habeo persequendi juris mei causa: unde, distracta societate, bellum. Facile quis perspiciet me habere sermonem de iis, qui in naturali statu nullum agnoscunt superiorem, ideoque de patribusfam. inter se litigantibus; nam si quædam inter ejusdem familiæ membra oriebantur controversiæ & lites, coram patrefam, tanquam legitimo, quia, ipso jure judice, ventilari ac perorari necesse erat; itaque coram eo actionem institui, & quod sibi quis debitum prætendebat, persequi. Itaque ex iisdem causis, quæ facultatem tribuunt civi conveniendi civem coram judice in societate civili, socius socium compellere potest propria auctoritate in societate naturali, ad obtinendum quod sibi debetur; cujusmodi compellatio, quoniam non fit disceptatione, sed vi & armis, revera distrahit societatem, & inter disidentes statum belli introducit. Quippe in civitatem coalescentes mortales, necesse habent renunciare huic juri, quod singulis facultatem tribuebat sibi jus dicendi, quoniam ejusmodi jurisdictionem necessario excipiebat status belli, quia declinante tribuere debitore, quod jure petebat, vel vindicare aut recuperare conabatur actor seu creditor, vim adhibere necesse habebat, unde statim duellum sive belli initium, id est, status per vim duorum certantium de jure suo obtinendo, quippe cum in eo statu sibi sint æquales, ita ut alter alterius jurisdictioni obtemperare non teneatur, & proinde, si quæ oriantur controversiæ vel disceptationes, quæ coram judice dirimi nequeant, oportebat, si quis jus suum vellet persequi, vi & armis illud extorquere suum cuique tribuere declinanti. Quemadmodum itaque actiones sunt remedium in civitate, quibus jus nostrum persequimur in judicio, ita vi & armis illud obtinendum extra civitatem. Remedia sunt actiones, quæ

quæ cuique proponuntur ad res juris nostri recuperandas, aut illis amissis ad damnum aut injuriam, quæ illata est, persequendam. Donell. *Comment. de jur. civ. lib. 2.* id est, in ejusmodi statu, in quo sibi invicem sunt æquales, & quisque sui juris est, nullius imperium & auctoritatem agnoscens, sed propriam voluntatem pro regula ac norma agendorum habens; itaque recte ubi cessant judicia, ibi bellum incipere ait Author, quia tum reviviscit pristina facultas sibi jus dicendi, illudque propria persequendi auctoritate propriisque viribus, qua ratione, ut diximus, interrumpitur pax, & proinde societatis evertitur libertas. Hinc est quod in societate civili legum reperta est sacra reverentia, constituti magistratus & iudices, qui suum cuique tribuerent, *ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu. Quid enim a bellica confusione pax tranquilla distabit, si per vim litigia determinantur*, ait Rex Theodoricus apud Cassiodorum *lib. 9. var. epist. 10. adde & l. 176. ff. de R. J.* Hinc tot varix actiones proditæ, quibus quis jus suum persequi potest apud Romanos, & tueri contra alterius injuriam. Quamobrem & iudici incumbit providere, ne ad rixas & arma procedant, quos sua jurisdictione potest componere, administrando justitiam, litigantium perspectis argumentis & testimoniis cognitis. Quemadmodum autem dantur actiones ob *injuriam non factam*, vel *factam* in foro civili, ita etiam & a natura cuique competit facultas sese muniendi adversus damnum vel periculum, quod sibi imminere prævidit; pertinet etiam ad sui defensionem, evitare damnum, quod alterum mihi inferre prævideo; hinc tritum illud, quod tela prævisa minus noceant, quia me ejusmodi munimentis circumdare possum, quæ in tuto me collocare valeant. Huc pertinet & in foro civili, & in statu etiam naturali, cautio de non offendendo, quæ jure merito eum in finem prodita, ne post vulneratam causam remedium esset quærendum. Pertinet quoque actio *damni infecti*: est enim damnum infectum, damnum nondum factum, quod futurum veremur, *l. 2. ff. de damno infecto*. qui enim damnum futurum veretur, sibi postulat cavere de resarciendo damno, quod contingere aliquando posset sive ex ædibus, sive ex arboribus, suggrundiis, protectionibus, sive alia ex causa in urbe aut in agro. *l. 19. §. 1. l. 30. §. 2. ff. de damn. infect.* Interdictum vero *ne vis fiat*, quamvis detur scil. turbato in possessione, & proinde ab Authore perperam in earum actionum numero ponatur, quæ dantur ob injuriam non factam; potest tamen id ipsum Authori condonari, utpote qui magis rationem habuisse videtur intentionis hujus interdicti & ejus vis extra societatem civilem secundum inscriptionis tenorem, quam ejus applicationis ad actus & negotia, quæ peraguntur inter cives. Descendit hoc interdictum immediate ex naturali ratione, quæ cuique omnem securitatem præstandam dictans, cavet, ne cui, jure suo utenti, vis inferatur, atque eo ipso cuique facultatem tribuit sibi comparandi ejusmodi remedia & munimenta, quæ sufficiunt ad alterum deterrendum ab inferenda vi & injuria jure suo utenti; itaque in statu naturali coercet vim & injuriam im-

minentem & nondum factam; in civili societate vim futuram videtur quidem respicere, sed post illatam demum competit, tanquam remedium obtinendi jus suum. In statu naturali vi me a possessione arcere minantem coercere possum, quasi agens ex hoc interdicto: in statu civili datur actio ei, qui possessione pulsus est, cum venisset jure in possessionem, vel tenet eum, qui prohibuit quem in possessionem venire; itaque post factam injuriam *l. 1. §. 3. ff. ne vis fiat es.* Cavetur quidem hoc interdicto ne alicui vis seu injuria inferatur, verum non tribuit remedium ad imminentem & nondum factam declinandam & arcendam, sed ad reparandam jam factam & illatam: quia nemini tribuit agendi facultatem, nisi ei, qui injuriam passus est. Extra societatem civilem, ut jam diximus, agendi facultatem habeo, etiam antequam aliquid admissum ab adversario, quod jus meum læsit, sed & ad reinovenda ea, quæ mihi jure meo utendi vel possessionem ejus acquirendi possent esse impedimento, quia cuique competit facultas adhibendi media easque cautelas, quibus & sui ipsius, tum etiam juris conservationem & securitatem obtineri potissimum posse judicat. Actionibus, quæ dantur ob factam injuriam, petimus, vel ut reparetur, vel puniatur. Ad quam obtinendam varix actiones proditæ, quibus vel rem persequimur, eamque a possessore ex injusta causa auferri, nobisque restitui, postulamus; hinc *vindicationes* seu in rem actiones, quæ comparatæ sunt rei persequendæ gratia, quæ præsupponunt rem, quam persequimur, esse nostri juris sive in dominio, ut ajunt juris civilis interpretes, quamobrem qui rei vindicatione agit, ei incumbit probandum sibi dominium justo titulo acquisitum, *l. 9. ff. de rei vind.* quæ fuit in nostro patrimonio, ideoque in dominio & jure nostro proprio. *Illæ enim scil. actiones, rei persecutionem continent, quibus persequimur, quod patrimonio nostro abest*, inquit Paulus *l. 35. ff. de obl. & act.* imo & nostrum quoque appellamus, quod nobis debetur, licet nunquam fuerit in dominio nostro; debetur nobis id, ad quod præstandum nobis alius obligatus est, quia ad id consequendum actionem habemus, sive facultatem exigendi, arg. *l. 15. ff. de R. J.* ubi Paulus inquit, eum qui habet actionem ad rem recuperandam, ipsam rem habere videri. Primo & ipsum factum, ad quod alius præstandum obligatus est, quanquam in alterius est potestate & dominio, ideoque proprie loquendo ab actore possideri nequit, quasi in nostra proprietate & dominio esse videri debet, tamen quia perfectum ex conventionione jus illud exigendi actor sibi acquisivit rebus, quæ sunt in ejus dominio sive patrimonio, adscribi potest. Nam revera quo ad præstationem alicujus facti, qui illud præstare tenetur, non potest dici dominus & arbiter suarum actionum, quia non liberam agendi facultatem habet respectu istius actus peculiaris, quem omittere nequit producere, quin injuriam inferat ei, qui conventionione sibi quæsitivus jus conveniendi & cogendi debitorem ad ejusmodi peculiarem actum producendum, atque extra societatem civilem facultas exigendi ejusmodi præstationem, in facto aliquo producendo consistit.

sistentem, actionem dicimus, id est, jus persequendi quod nobis debetur; actionis enim verbum ad quasunque persecutiones generaliter referentes, sive rem, sive personalem aliquam præstationem persequamur; jus naturæ tantum examinat, an præcedat aliqua causa, quæ tribuit ejusmodi persequendi seu agendi facultatem, nam una eademque juris acquirendi, vel una eademque persequendi jus suum causa, quæ est obligatio alteri cum altero intercedens. Itaque non distinguimus jure naturali actiones personales, ab actionibus in rem, persequor tantum jus meum, sive illud spectat recuperationem rei, sive præstationem facti, nam & jure gentium condicere possumus res ab iis, qui non ex justa causa possident, ut inquit Martian. in *l. rerum quidem. ff. rer. amot.* possum & vindicare, nam utroque modo jus meum persequor, repetendo, & etiam propria auctoritate auferendo, quod meum est, ab injusto possessore; in societate vero civili hæc actiones a se invicem distinctæ sunt; illa dicitur realis, hæc personalis; imo & actio rerum amotarum prodita est ad persequendas res, stante matrimonio, amotas, absconditas, vel asportatas. Finis tamen idem, qui vindicationis, scil. ad rem amotam repetendam & persequendam; itaque Jurisconsultorum subtilitati tot varii juris persequendi modi adscribendi, atque eo sensu actiones juri civili sua debere incunabula dicuntur, sive ex legibus XII. tab. compositæ, unde dignosci posset actio in personam, ab actione in rem. Quamobrem Cic. *pro Rosc. Comad.* *sunt jura, sunt formula de omnibus rebus constituta, ne quis aut in genere, aut in ratione actionis errare possit. Qui non secundum formulam accuratissime servasset, causa cadebat. Ita jus civile habemus constitutum, ut causa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.* idem *lib. 2. de irrem.* Actio in personam dicebatur, cujus formula hisce verbis concepta erat: *Ajo te mihi dare aut facere oportere.* Actio in rem, ut rei vindicatio, his verbis instituebatur: *Fundus qui est in agro, qui Sabinus vocatur, meus est: eum ego ex jure meum esse ajo, ibi ego te ex jure manu consertum volo.* Cui alter respondebat: *Unde tu me ex manu consertum vocasti, inde ego te revoco.* Cic. *pro Muran.* Quod si ejusmodi esset exortum negotium, cujus nondum certa esset prodita actio, solebat utilem actionem Prætor concedere actori. Quoties enim deficit actio, inquit Ulpianus, utilis actio danda est. Est autem utilis actio, quæ, quum alia de causa inventa atque instituta sit, aliam tamen ad causam atque controversiam accommodatur, ex eò dicta, quod, utilitate Reipub. postulante, concedi soleat. Hottoman. *comment. in orat. Cic. pro Q. Rosc. Comad.* Hujusmodi actionem extra societatem civilem producit naturalis ratio, quam ad

omnes accommodat controversias, cum concedat cuique facultatem jus suum persequendi iis modis, quibus judicat potissimum id obtineri posse, humanæ societatis utilitate id postulante & flagitante, quamobrem & utilis recte dicitur; quoniam conservatio & utilitas ejus consistat in conservacione singulorum membrorum, singula vero sese conservare ac tueri nequeunt, nisi cuique jus suum quæsitum liceat integrum atque illibatum conservare. Quemadmodum pars habet relationem ad totum, ita conservatio unius continet & conservacionem alterius, & hoc fundamento nituntur judicia, quæ publica dicuntur, jure civili introducta, cuius e populo competentia ad conservandam publicam securitatem tranquillitatemque, sine qua nulla societas subsistere potest, & proinde nec singula ejus membra in securitate vitæ transigere queunt. A publica itaque securitate & tranquillitate dependet & singulorum civium beatitudo, & a beatitudine singulorum membrorum universæ societatis felicitas ac conservatio. Optime itaque *Vinn. inst. de publ. jud.* *Sane si ratio quaeritur, cur hæc potissimum judicia publica facta sint, eorumque persecutio civis & populo permessa, probabile est ex eo nasci, quod in his judiciis, quæ maxime ad læsionem & turbacionem status publici pertinent.* Atqui ab ea tranquillitate pertineat cujusque membri conservatio, ergo qui lædit, rempub. perturbat, & proinde videtur singula quoque ejus læsisse membra; itaque jure merito civis e populo facultas accusandi & persequendi ejusmodi delicti auctorem, ut luat pœnas delicto proportionatas, & alii ejus exemplo deterreantur a simili quopiam perpetrando. Sic & extra societatem civilem, in quo statu Principes vivere existimandi, nullum habentes superiorem judicem, omnibus jus competit non solum coercendi, sed etiam puniendi, qui, sine justa causa vicinos debellando, ex dominandi sola libidine, vel eorum jura violando, publicam tranquillitatem perturbant, quippe quis tandem bellorum finis erit, quænam secunda possessio regni, si insatiabili quorundam dominantium cupiditati non obviam iretur? Possunt itaque ad ejusmodi certationem omnes concurrere, quibus cura incumbit, ne quid societas humana detrimenti capiat, ad opprimendum publicæ pacis, & proinde communis societatis hostem, cujusmodi bellum pœnale vocari potest, non eo, quod alter alteri subsit, quemadmodum civis magistratui, verum quod intentio & scopus belligerantis nihil aliud sit, quam conservare pacem communibus viribus, perturbatorem coercendo & puniendo, qua ratione efficitur, ne quis, tam facile bellum suscipiendo ac movendo, communem pacem tranquillitatemque sit perturbaturus, alieno exemplo jam factus cautiôr.

Bel. ad l.
2. c. de
servit. &
aqua. nu.
vi. Wilh.
Mart. de
bello justo

2. Plerique bellorum tres statuunt causas justas, defensionem, recuperationem rerum, & punitionem: quæ tria in Camilli ad Gallos denuntiatione invenias: *Omnia quæ defendi, repetique, & ulcisci fas sit:* in qua enumeratione nisi vox recuperandi sumatur laxius, omissa est persecutio ejus quod nobis debetur; quam non omisit Plato, cum dixit

xit bella geri non modo si quis vi opprimatur, aut expiletur, verum etiam si deceptus fuerit. Quicum illud Senecæ convenit : *Æquissima vox est, & jus gentium præ se ferens : Redde quod debes.* Et in Feacialium formula erat : *Quas nec dederunt, nec solverunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solvi oportuit.* & apud Sallustium in historiis : *Jure gentium res repeto.* Augustinus cum dixit : *Justa bella definiri solent, quæ ulciscuntur injurias :* vocem ulciscendi generalius sumpsit pro eo quod est demere : quod & sequentia ostendunt, in quibus non est enumeratio partium, sed exemplorum additio : *Sic gens & civitas petenda est, quæ vel vindicare neglexerit quod a suis improbe factum est, vel reddere quod per injurias ablatum est.*

licito. Liv. lib. v. Alcib. lib. III. de benef. c. 14. Liv. lib. I. Lib. VI. 9. 10. Josua.

C O M M E N T A R I U S.

PLures causas statui non necesse mihi videtur, nam recuperandi vox commode etiam refertur ad ea, quæ nobis debentur, ut ex iis, quæ statim annotavimus, patet; justas itaque causas suscipiendi belli statuimus cum Authore esse defensionem sui, sive rerum, sive juris nostri, tum etiam recuperationem eorum, quæ injuste nobis ablata sunt & ab alio detinentur, vel punitionem. Notandum vero, quod ille etiam injuste aliquid socio aufert, qui ipsi denegat præstare, quod debet ex contractu vel pactione, aut fœdere. Nam eo ipso, quo mecum paciscitur ad aliquid præstandum vel dandum, transit quasi in meum dominium us illud, quod mihi acquiri eodem momento, quo de eo conventum, ad ipsi invito extorquendum ejusmodi factum, quamobrem si a me interpellatus, præstare declinat quod debet, aufert mihi jus acquisitum in se, ut mihi aliquid det vel præstet, quod ex aliqua obligatione interposita mihi debet, & hac ratione nanciscor facultatem ad recuperandum jus meum, eum cogendo præstare vel dare, quod sponte præstare debuisset. Hinc Cic. 1. off. *Ac belli quidem æquitas sanctis-*

sime feicali populi Rom. jure perscripta est. Ex quo intelligi potest, nullum bellum justum esse, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denunciatum ante sit & indictum. Ad quem locum recte annotavit Rachelius, quæ sequuntur : *Rerum repetitarum nomine jus feicale non comprehendebat tantum vindicationem ex jure dominii, sed & persecutionem ejus, quod ex causa civili aut criminis debetur. Inde illa verba in formulis, REDDI, SATISFIERI, DEDI.* Unde apud Livium lib. 36. cum legatis, toties repetemibus res, nec reddi, nec satisfieri, equum censuissent. Cujusmodi rerum repetitio dicta est *clarigatio*, unde *clarigare* bellum indicere, vox a Romana solennitate tracta; quippe quum bellum indicere Romani volebant, Pater Patratus, ita appellabatur Primus seu Princeps Feacialium, proficiscebatur ad hostium fines, & præfatus solennia quædam, se bellum indicere propter certas causas. Atque hæc clarigatio dicebatur a vocis claritate. Unde apud Plin. lib. 22. cap. 2. *Ac semper e legatis, cum ad hostes clarigatumque mitterentur, id est, res raptas clare repetitum, unus itaque Verbenarius vocabatur.*

3. Hanc naturalem notitiam secutus Indorum rex, narrante Diodoro, Semiramidem accusabat, *ὅτι προκαταέχεται ἔ πολέμου μὴδὲν ἀδικηθῆσαι :* quod bellum inchoaret nulla accepta injuria. Sic & Romani cum Senonibus postulant, ne a quibus nullam injuriam accepissent eos oppugnarent. Aristoteles Apodicticon 11. cap. 11. *πολέμοι γὰρ τοῖς προέτερον ἀδικήσανσι :* Bellum sumi solet in eos qui priores injuriam fecerunt. De Abiis Scythis Curtius : *Justissimos barbarorum constabat. armis abstinebant nisi lacesiti.* Prima igitur causa justi belli est injuria nondum facta, quæ petit aut corpus, aut rem.

Liv. lib. v. Lib. 12.

C O M M E N T A R I U S.

Nemini nocendum, nisi a quo quis prius lacesitus injuria; ideoque nec oppugnandus armis belloque persequendus sine justa causa, quam nullam excogitari posse, nisi illatam injuriam, dicitur recta ratio, unde tam san-

cte observatum apud Romanos jus illud feicale, quo belli æquitas & justitia sanctissime præscripta. Hinc collegium Feacialium institutum a Rege Numa Pompilio, qui darent operam, ne Romani injusta finitimis bella inferrent, quamob-

rem antequam bellum indicebatur, cognoscebant de injuriis, a vicinis gentibus illatis, num justam satis belli suscipiendi causam præberent. Vide Dionys. Halic. *antiquit. Rom. lib. 2. Liv. lib. 1.* Hinc apud Thucyd. *Virorum prudentium est, si non laceffantur injuria, quiescere; bonorum autem,*

si injuria afficiantur, pacem bello mutare, ac, si bene cesserit, iterum pro bello pacem inire. Et Plato *de Rep. 5. Ad depellendas injurias, necessario arma sumuntur, & quemadmodum est modestia con-* quiescere, nisi affectus fueris, ita stultitia est & improbitas, illatas injurias non ulcisci.

III. Si corpus impetatur vi præsentem cum periculo vitæ non aliter vitabili, tunc bellum esse licitum etiam cum interfectione periculum inferentis ante diximus, cum ex hac specie, ut maxime probata, ostendimus bellum aliquod privatam justum esse posse. Notandum est jus hoc defensionis per se ac primario nasci ex eo quod natura quemque sibi commendat, non ex injustitia aut peccato alterius unde periculum est. Quare etiam si ille peccato careat, puta quod bona fide militet, aut alium me putet quam sim, aut quod insania aut infomniis agitetur, ut evenisse quibusdam legimus, non eo tollitur jus se tuendi, cum sufficiat quod ego non teneor id quod ille intentat pati, non magis quam si bestia aliena periculum intentaret.

COMMENTARIUS.

Sylv. in verbo Bellum. part. 1. n. 3. p. 2.

Bart. ad l. ut vim. D. de just. & jur. Bal. in rep. l. 1. C. unde vi. Bann.

2. 2. q. 10. art. 10. dub. ult. Soto lib. 14. disp. 5. art. 10. Valent. 2. 2. disp. 5. q. 10. p. 7.

Bellum licitum esse ad vim depellendam a vita, corpore, membrisque, eique nihil inter primam naturam repugnare, sed favere potius omnia, demonstrant ea, quæ annotavimus ad lib. 1. cap. 2. §. 1. n. 4. & cap. 3. §. 1. n. 2. ubi facultatem privati belli suscipiendi cuique a natura tribuam, exigente necessitate, ostendimus: quare, salva conscientia, interim posse insidiatorem vitæ nostræ membrorumque, si nulla alia ratio super sit salutis expediendæ, idque omnem permittere honestatem, æquitatem, omniaque cum divina, tum humana jura, argumentis confirmavimus. Quoniam & ista naturæ prima, quæ nihil aliud sunt, quam stimuli, nobis innati, innixi optimo fundamento, scilicet Dei beneplacito, a quo, tanquam unica scaturigine & fonte, omnis æquitas & justitia derivanda, quibus impellimur ad nosmetipsos conservandos in eo naturæ statu, in quo producti & collocati sumus ab universi hujus conditore & auctore; atque conservatio potissimum consistit & in acquirendis iis, quæ ad eam tuendam habemus necessaria, & in repellendis atque propulsandis, quæ nocendi præ se ferunt aliquam speciem; ergo juri naturæ non repugnat convenienter stimuli istis innatis vim vi repellere, corpusque nostrum impetenti, vim opponere, eumque, quacunque possumus ratione, coercere, ne aliquod nobis inferat damnum, cuiusmodi sese adversus aggressorem tuendi licentia tam late sese extendit, quousque patet jus, sese in securitatem asserendi, ideoque, si illa nequeat haberi, nisi interempto adversario, dicitur ratio, non repugnare juri naturæ seu divino necessario, tollere e medio illum, qui mihi insidiatur, & capiti vel membris nocere animum induxisse, ipso actu demonstrat, in me impetum faciens. Derivamus itaque hoc jus defensionis ex primis illis naturæ stimulis, sive naturali erga se homini innato amore, & ad sese conservandum

inclinatione naturali, quam cuique individuo summum rerum arbitrum indidisse animadvertimus. Vide quæ annotavimus ad lib. 1. §. 1. n. 1. ubi nonnulla testimonia adduximus, quæ ostendunt, in illis naturæ stimulis, quibus ferimur ad nos conservandum, quæ sibi quemque commendat, optime fundari naturæ jus, cuique facultatem tribuens, vim vi repellendi, & se tuendi adversus injuriam ac damnum, vel corpori vel membris inferentem. De hac naturali inclinatione, quæ quemque sibi commendat, ita Seneca *epist. 121. Primum sibi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referuntur. Voluptatem peto cui? mihi. Ergo mei curam ago. Dolorem refugio, pro quo? pro me. Ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Hac animalibus inest cunctis: nec inferitur, sed innascitur. Producit fetus natura, sed non abjicit: & quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque, ut in prioribus dixi, tenera quoque animalia, e materno utero vel quoquo modo effusa, quid infestum sibi, protinus norunt, & mortifera devitant, umbram quoque transvolantium reformidant, obnoxia avibus, rapto viventibus. Et idem: Hoc ratio doctis, necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possint, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent. Vide & Promillon. Sed quamvis jus defensionis nascatur ex eo, quod natura quemque sibi commendat, attamen eo uti legitime neque recte quis omni tempore potest, quippe moderatur ea facultas & temperatur justitia: oportet enim ut sit justa defensio, quam suscipimus; justam vero eam facit injusta offensio & aggressio alterius, ideoque, quanquam ipsum jus defensionis derivatur ex innato ad se conservandum amore, attamen facultas, utendi hoc jure, videtur potissimum nasci ex injustitia & peccato alterius. Itaque quamvis jus de-*

defensionis ex jure perpetuo dimicare non possit, aut tolli in totum, potest tamen ejusmodi casus incidere, quo eripitur alicui facultas se defendendi, idque fit toties, quoties non precedit aliqua injuria, quæ reddit defensionem legitimam ac justam, & eatenus videtur eam producere, quia vetat suscipere rationis dictamen quod injustum est, & proinde id, quod reddit actum legitimum, debet existimari tanquam causa, ejusmodi effectum producat, quia, deficiente causa, deficeret ejusmodi effectus. Sine enim in sola istiusmodi inclinatione & amore innato, quo quisque sibi commendatur, jus sese tuendi fundatur, possem meæ defensionem adversus quoscunque suscipere; atqui & in statu naturali, & civili, ex maleficio & scelere admisso, ex talionis jure propriam vitam aliquando profundere teneor, ad componendum maleficium, sequitur ejusmodi casum aliquando existere posse, quo illicita sui defensio, quamquam non desinat natura quæque sibi continuo commendare; verum quia jure alius vitam vel corpus impetit, tanquam commissum & debitam, alter injuste defendit. Huic innititur fundamento justitiam, quo par pari referatur, dens pro dente, oculus pro oculo; qui alteri eruit oculum, ad tantumdem patiendum tenetur, unde & injuste quis se defendit adversus eum, qui damni compensationem sibi debitam exigit a reo, veluti debitore suo. Ex quibus perspicimus præcedentem injuriam justam tribuere sese tuendi facultatem, & proinde eam concurrere oportere cum illis naturæ, ad sese conservandum innatis, stimulis, cum quibus quasi necessitate indispensabili conjunctum est jus defensionis, tanquam immediate ex illis profluens; verum hoc posito justæ defensionis fundamento, queritur, an liceat sui defensionem suscipere adversus eum, qui injuriæ incapax est eo ipso tempore, quo me aggreditur, ut furiosus & mente captus, ebrius & insomniis agitatus, ita ut eum interficere mihi liceat, si vim illatam alia ratione propulsare nequeam. Ait enim Ulpianus neminem facere injuriam, nisi qui scit se injuriam facere. l. 3. §. 1. ff. de injur. Atqui furiosus & insomniis agitatus doli capaces non sunt; pati quidem injuriam solent, non facere, quippe, ut inquit Ulpianus d. l. cum injuria in affectu facientis consistant, consequens erit dicere, hos, sive pulsos, sive conviciatos dicant, injuriam fecisse non videri. Sequitur adversus eosdem violentam defensionem jure naturæ interdictam atque prohibitam, quia

abest injuria, quam defensionem justam atque legitimam reddere statuimus, atque nobiscum quoque sentire videtur Florentinus, arg. l. 3. ff. de just. & jur. ubi vim cum injuria conjunctam esse oportere statuere videtur, & jure naturæ ejus propulsationem licitam & justam: quoniam ea verba vim atque injuriam copulative accipienda sunt; copula autem inter duo substantiva posita, requirit activum utriusque copulati concursum; atqui, ut dicere incepimus, furiosus, ebrius, dormiens, violenter quidem invadere aliquem possunt, injuria vero afficere nequeunt, quia carent judicio & voluntate, ex quibus constat injuriam proficisci, dicendum videtur jure eos propter sui defensionem interfici non posse. Verum respondemus, etsi mente captus & dormiens injuria vacent quoad animum, non desinit tamen ipse actus esse injustus per se, cui jure sese quis opponit. Quoniam itaque in ante dictis subjectis injuria strictè dicta deest, adest tamen ea, quæ in latiori significatione denotat omne id, quod jure non fit. Omne enim, quod jure non fit, injuria fieri dicitur. l. 1. ff. de injur. Atque ita explicant DD. l. 3. ff. de just. & jur. ut per vocem vim intelligant injuriam, generaliter sic dictam, per verbum injuriam, strictè acceptam, quatenus supponit mentem sanam, ac voluntatem & animum ac propositum injuriam inferendi. Prior significatio ad furiosos & dormientes; posterior tantum ad sana mente præditos pertinet. Omnes vero in eo conveniunt juris interpretes, ut generalem regulam obtinere evincant, quoties vis injuste inferitur, juste repellitur. Quippe alterius calamitas alteri nocere nequit, cum alteri per alterum non debeat iniqua conditio inferri. Idem quoque dicendum de errante, posito casu, aggressori animum non esse me interficiendi, sed quod ipse, errans in persona, me alium putans, quam sum, in me impressionem facit, & eum quoque posse interfici, nullus dubito: sufficit enim habuisse animum occidendi, atque in me fecisse impetum, meque non tenere pati, quod alter intentat. Licet error fuerit in objecto & persona, nullus fuit error in proposito. Optime hic potest allegari responsum Pauli J. C. in l. 18. §. 3. ff. de injur. Si injuria, inquit, mihi fiat ab eo, cui sum ignotus, at si quis putet me Lucium Titium esse, quum sim Caius Sejus, prevalet quod principale est, injuriam eum mihi facere velle, nam certus ego sum, licet ille putet alium esse, quam sum, & ideo injuriarum habeo actionem.

IV. I. An & innocentes, qui interpositi defensionem aut fugam, sine qua evadi mors non potest, impediunt, transfodi aut obteri possint, disputatur. Sunt qui licere id putant, etiam Theologi. Et certe naturam solam si respicimus, multo apud eam minor est societatis respectus quam propriæ salutis cura. At lex dilectionis, præsertim Evangelica quæ alterum nobis æquat, plane id non permittit.

Card. g.
33. lib. 1.
Petr.
Nav. l.
II. c. 3.
num. 147.
Cajet. 2.
2. art. 6. 7.

C O M M E N T A R I U S.

Sunt, qui licere id tradunt, quorum in numero Less. de just. & jur. lib. 2. cap. 9. dub. 9.

Soto de J. & J. lib. 5. quest. 1. art. 10. quia qui invaditur, jus habet se tuendi, quo jure per illam inter-

interpositionem innocentis non privatur, ita ut teneatur mortem pati. Et Lessius eodem argumentatur modo. Quemadmodum, ait, qui urbem obsidet, potest dirigere tormentum in turrim vel incenia, si sit ad victoriam deportandam necessarium, etiam si ibi hostes innocentes aliquos ligaverint; ita similiter ad necessariam vitæ defensionem potest petere adversarium, quamvis ille innocentem objiciat, eumque transfodere, si alia ratione se tueri nequeat, atque imminenti mortis periculo eripere. Verum quid si fugiens hostem non posset evadere, nisi per angustam viam, ubi proteret atque conculcabit claudum infantem, poteritne hac via aufugere, ut se salvet? cujusmodi exemplum adducit Dicastillo *de J. & J. lib. 2. tract. 1. disp. 10. dub. 11.* Affirmantium sententia vera est, quoniam eadem ratio hic sibi locum vindicat, quæ in casu superiori obtinet; & colligitur aperte ex Cajetano *q. 67. a. 2.* verba ejus refert Lessius, ubi ait: *Occidere innocentem per accidens, dando operam rei licitæ & necessariae, non est contra jus naturale, divinum, vel humanum.* Idque probatur; quippe iste jus habet fugiendi publica via, atque removendi ea, quæ ipsi impedimento essent, quod ejusmodi fuga se in securitatem asserere nequiret, quo jure non

potest privari in tanto discrimine ab infantis claudi, ibi forte constituti, interventu ac præsentia: quamobrem, si forte læsus infans mortuus fuerit, non propositum aut consilio, sed conternatus periculo & necessitate coactus, sine provisu futuri, censetur infantem læsisse vel occidisse, neque id repugnat dilectioni, qua socium prosequi tenemur jure morali sive naturali, proinde nec Christi doctrinæ, quæ in omnibus cum lege morali habet perfectam convenientiam & consonantiam; quippe sibi quemque proximum esse dicit ratio. Tenemur quidem proximum diligere juxta nosmetipsos, verum non præ nobis, si memetipsum conjicerem in certissimum, illudque præsens, mortis periculum, ut socii parcerem vitæ, præferrem ejus salutem & conservationem propriæ, atque ita contra charitatis regulas peccasse potius, quam eas observasse viderer. Requirit lex dilectionem ordinatam, ideoque quæ incipit a se ipso, unde versus iste apud D. D. occurrit:

Alpibus ille perit, qui se plus diligit ullum.

Ita ut merito quis propriam salutem alienæ vitæ conservationi præferre possit. Jam sæpius refutavimus illam Authoris distinctionem legis moralis & Evangelicæ, ideoque hanc quæstionem hic missam facimus.

2.2.9.64.
art. 1.

2. Bene autem dictum est a Thoma, si recte accipiatur, in vera defensione hominem non occidi ex intentione: non quod non interdum, si alia salutis non suppetat ratio, non liceat destinato id facere unde mors aggressoris sit securura, sed quod hic mors illa non eligatur ut quiddam primario intentum, sicut in punitione judiciali, sed ut unicum quod eo tempore suppetit; cum is qui impetitus jam est, etiam illo tempore malle debeat tale aliquid facere quo alter absterreatur, aut debilitetur, quam quo intereat.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum unius actus possunt esse duo fines, ita & defensionis duo fines constitui posse videntur. Primus finis, qui & primarius esse debet, est tutela vel corporis, vel vitæ, ac membrorum, tum etiam rerum. Alter finis aliquando præter defendentis intentionem ex accidenti est occisio aggressoris, dum, necessitate exigente, defensori nulla alia supersit salutis suæ expediendæ ratio, quam ut occidat invadentem, necesse habeat ejus vitæ insidiari, tanquam necessarium medium, sine quo semetipsum ab imminenti periculo liberare, atque in tuto collocare nequit. Sunt nonnulli Scholastici in illam adducti erroneam opinionem, sibi persuadentes, non licere defensori se ita tueri, ut occisionem, tanquam necessarium defensionis medium, sibi proponat. Sed contrariam sententiam tuentur Lessius, Soto, aliique Moralistæ. *Licetum est in actu defensionis intendere omne id, quod judicatur ad vitæ membrorumque defensionem necessarium, ac proinde interdum etiam læsionem mortiferam, & consequenter ipsam mortem; nempe in causa.* Less. lib. 2.

cap. 9. dub. 8. Idem sentit Cardinalis Joan. de Lugo *Disp. 10. sect. 6.* Molina *Disp. 11. n. 3.* quia, quamvis defensio per se quidem sit actus licitus, omnique jure permissus, modo careat alterum lædendi cupiditate, videtur tamen occidendi aggressorem defensoris animus & propositum eam inquinare, & proinde illicitum esse, quia hoc homo peccat maxime contra legem naturalem, qua homo socium ac proximum diligere tenetur, ideoque & conservare, non perdere, vel tantum lædere aliqua ratione, propterea quod omnes sumus ejusdem originis, naturæ, rationis participes, unde illa cognatio naturalis, quæ homini cum homine intercedit, & proinde summum habet nefas, ut alter alterius imminet exitio. Quamvis & hæc vera sint, attamen accidentaliter illa necessitas, quæ defensori invito extorquet ejusmodi defensionem suam instituendi & dirigendi rationem, ipsum defensionis jure privare nequit, vel conscientiam ejus gravare, quasi injuste occidisset adversarium, omnique is culpa, tam in foro poli, quam soli, vacuus mihi videtur, qui

qui facit quod omni jure permiffum, cujus generis est fui defenfio adverfium vim illatam, quoniam & divino, & humano jure licitum fupra demonftravimus, vim vi repellere. Quam facultatem omnibus animantibus, ratione carentibus, naturam tribuiffe annotavimus alibi lib. 1. Fluit enim illa facultas immediate ex lege illa naturali fundamentali, qua cujque individuo fe conservandi impofita neceffitas, quæque proinde quoque cuique conceffit jus adhibendi illa media, quæ pertinent ad ejufmodi conservationem: itaque fi occifio est medium neceffarium, fine quo vitam falvare nequeo, quomodo uti illo poffim, dubio caret. Ita ut graviter peccare videar, fi non occurrit melior evadendi modus, nifi interempto adverfario, fi illud medium, fine quo nec vitæ conservatio, finis legitimæ & juftæ fucceptæ defenfionis, obtineri nequit, negligam, quod idem est, ac fi mihi mortem invenirem. Huic

etiam accedit, quod fieri nequeat, ut defenfior, in ejufmodi vitæ conftitutus periculo, quandoque adeo perturbatus fit, ut mens non faciat officium, & proinde non tam anxie vel fubtiliter perfcutari poffit, an intentio fua in occifionem ut finem, an vero in propriæ vitæ defenfionem dirigetur, fed fufficere D. D. exiftimant, ut quocunque modo fe inculpate defendere poffit, nec id intermittat. Est enim non fcripta, fed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipfa arripimus, haufimus, expreffimus, ad quam non docti, fed facti, non inftituti, fed imbuti fimus, ut, fi vita noftra in aliquas infidias, fit in vim, fit in tela aut laconum, aut inimicorum incidiffet, omnis honefta ratio effer expedienda falvatis, quacunque ope poffimus. Cic. in Orat. pro Miton. unde fequitur occifionem non effe prohibendum falvatis obtinendæ & vitæ tuendæ medium.

V. 1. Periculum præfens hic requiritur, & quali in puncto. Fa-teor quidem fi insultator arma arripiat, & quidem ita ut appareat eum id facere occidendi animo, occupari poffe facinus. nam in moralibus, ut & in naturalibus punctum non invenitur fine aliqua latitudine: fed multum falluntur & fallunt qui metum qualemcumque ad jus occupandæ interfecionis admittunt. Vere enim dictum est a Cicerone, primo de Officiis, plurimas injurias a metu proficifci, cum is qui nocere alteri cogitat timet, ne nifi id fecerit ipfe aliquo afficiatur incommodo. Clearchus apud Xenophontem: καὶ ἴδ' οἶδα ἤδη ἀνδραγαθούς, τὰς μὲν ἐν ἀλγεσὶ, τὰς δ' ἐξ ὑποψίας, εἰ φοβηθέντες ἀδύλακον, φθίσειν βουλόμενοι καὶ παρῶν, ἐπιήκειν ἀνέγκησιν κατὰ τὸς ἔτι μίλλοντες, ἔτι βυλοφύβους πύτων ἔδην. multos ego novi qui calumnia adducti aut fufpicionem, dum metuunt alios, & prævenire malunt quam perpeti, atri occiffimis malis eos affecerunt qui nihil tale facturi fuerant, ac ne cogitaverant quidem. Cato in oratione pro Rhodiensibus: quod illos dicimus voluiffe facere, id nos priores facere occupabimus? Insignis est illa apud Gellium fententia: Gladiatori compofito ad pugnandum pugna hæc propofita fors est, aut occidere fi occupaverit, aut occumbere, fi ceffaverit. Hominum autem vita non tam iniquis neque tam indomitis neceffitatibus circumfcripta est, ut idcirco prior injuriam facere debeas; quam nifi feceris, pati poffis. Et apud Ciceronem alio loco non minus recte: Quis hoc ftatuit unquam, aut cui concedi sine fummo omnium periculo potest, ut eum jure potuerit occidere, a quo metuiffe fe dicat, ne ipse pofterius occideretur? Locum hic habet illud Euripidis:

Ἐὶ δ' εἴ τις ἔμελλεν εἰς σὸ φῆς κλιθεὶς πόντος,
 Χρηὶ δὲ σὶ μίλλον, οἷς χρεὶν δῆθεν παρῶν.
 Te fi, ut ais, interficere vir voluit tuus,
 Voluiffe fat erat & tibi, ubi tempus foret.

Cui geminum est Thucydideum illud: οὐ μίλλον ἐν ἀφάρτῳ ἐν καίῳ, ἀὶ οὐκ ἀέτιον Lib. 1. ἐπιήκειν ἀντὶ φασεγγὶ ἔχθρας ἤδη καὶ ἰ μίλλοντων κτλ. Futurum in incerto adhuc est: nec quemquam oportet eo commotum inimicitias fufcipere, non jam futuras fed certas. Idem Thucydides quo loco mala feditionum quæ Græcas civitates in- Lib. 111. cefferant diferte explicat, ponit & hoc in vitio: ὁ φθίσιος τὸ μίλλοντες κατὰ τὸν δρῆν ἐπιήκειν. laudabatur qui malum facinus quod facturus erat alter ipse occupaffet. Li-

Cic. Quint. lib. v. de refutatione.

Lib. III. Livius: *Cavendo ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt, & injuriam a nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, injungimus aliis.* In tales non male convenit illud Vibii Crispii a Quintiliano laudatum, Lib. I. *Quis tibi sic timere permisit?* Etiam Livia apud Dionem ait, infamiam eos non effugere qui facinus quod timent occupant.

2. Quod si quis vim non jam præsentem intentet, sed conjurasse aut insidiari compertus sit, si venenum struere, si falsam accusationem, falsum testimonium, iniquum judicium moliri, hunc nego jure posse interfici; si aut aliter evadi periculum potest: aut non certum satis est aliter evadi non posse: Plerumque enim interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos etiam casus patet: ut dici solet inter os & offam. quamquam non desunt & Theologi & Jurisconsulti qui indulgentiam suam longius extendant. Sed & altera quæ melior tutiorque sententia est suis non caret auctoribus.

COMMENTARIUS.

Omnis defensio, quæ justa ac legitima est, habet suos limites suasque cautiones, quas observare oportet defensorem atque adhibere, si & in foro poli & soli tutus esse velit, justamque sui suscipere defensionem, omnique culpa vacuus cum a conscientia sua extra societatem civilem, tum etiam a iudice in foro externo declarari; quorum limitum & cautelarum observatio, quas adhibere defensor tenetur jure naturæ & civili, dicitur moderamen inculpatæ tutelæ, in cujus terminis describendis ejusque requisitis constituendis admodum elaborarunt Jcti. Primum necessarium requisitum, quo non observato, quis commodis moderatæ & justæ defensionis frui nequit, est præcedens injusta offensio; nulla enim defensio absque offensione fingi potest vel excogitari. Quippe eo ipso, quo vim vi repellere licitum respondent tam *Florentinus*, quam *Cassius l. 3. ff. de just. & jur. l. 1. §. 17. ff. de vi & vi armat.* supponunt præcedentem violentiam, fundamentum, cui innititur subsequens justa defensio, quo sublato, in vindictam & injustam oppositionem degenerat: imo in tantum justa defensio requirit injustam offensionem præcedentem, ut, etiamsi contigerit quandoque ante injustam ex accidenti postea mutari in defensionem justam, & hanc vicissim degenerare in illam, nequaquam tamen primus offendens ex postfacto justæ & legitimæ ac moderatæ defensionis commoda sibi vindicare queat. Requiritur secundo ut defensio fiat ab eo, qui in propulsationem injuriæ illam adhibere dicitur. Tertio requiritur, ut periculum sit præsens & quasi in procinctu, ut ait Author. Sed & in hoc casu cum Celeberrimo Pufendorffo distinguendum inter libertatem naturalem & civilem. Concedit nobis Author illud punctum sine aliqua latitudine intelligi non posse; nihil enim ita præcisum est, ut, si minimum a medio discedas, in vitium deflectere videaris. Laxat etiam hoc punctum Lessius *lib. 2. de J. & J. dub. 8. cap. 4.* Sed & habet ipsa latitudo suam mensuram di-

versam respectu distinctionis adductæ; quippe ait in libertate naturali degentibus laxius longe spatium concedi expediendæ defensionis violentæ, quam iis, quorum salus patrocinio civitatum ambitur, ut inquit Clariss. Pufend. *lib. 2. cap. 5. de jur. nat. gem.* Ad librum primum Authoris nostri annotavimus homines sibi invicem devinctos esse naturæ legibus ad colendam mutuam pacem, & commutanda ultro citroque officia, quibus communis societas & cognatio illa, quam natura inter homines constituit, conservatur, sancteque colitur; quilibet huic obligationi responsurus præsumitur, nisi claris & manifestis indicis de diversa ejus voluntate & intentione constiterit: quisque enim secundum naturalem æquitatem, bonus præsumitur, donec contrarium per argumenta & indicia probetur, *l. 51. ff. pro soc.* idque eo magis, quoniam naturæ quodam impetu homo fertur ad colendam cum sui simillimis societatem, cui inclinationi insuper accedit & rationis lumen, cujus vi perspicit nihil magis propriæ salutis & conservationi conducere, quam sibi conciliare commutatione officiorum socios atque amicos, quamobrem non adeo facile præsumendum aliquem dissolvere velle amicitia & societatis vinculum, quia conservationi & propriæ salutis nihil magis noxium, quam status belli & mutui dissidii. Verum cum hominis natura ad vitia prona sit, & proinde *quandoque ad istam obligationem violandam proclivis, igitur cui salus sua cordi est, mature sibi innoxia munimenta circumponet.* Pufend. *d.l.* Rari quippe boni; quamobrem quemadmodum nullam in sinceritate & probitate proximi fiduciam ponere est hominis nimis diffidentis, quod improbandum; ita nimis confidere alicui est hominis parum circumspecti, ideo & sæpius ruinæ suæ proximi: non enim celerius quisquam opprimitur, quam qui nihil timet, & frequentissimum est initium calamitatis securitas. Vell. Patercul. *lib. 2.* Igitur prudentem dicimus eum, qui sibi mature ea comparat media, quibus possit omnem a se

a se vim depellere; in actum vero ea non deducenda, nisi hostilem alicujus erga nos animum ex manifestis indiciis perspiciamus, nobis tamen cavere nostrum, ne quis aliquando, hostilem erga nos animum induens, improvisos nos opprimat, idque summæ est prudentiæ; hinc vir sapiens arma sibi parat, alios in societatem mutuæ defensionis sollicitat, aliorum conatus vigilanter observat, ut semper sit paratus ab omnibus rebus, quibus, quasi singulis momentis in bellum profecturus, opus habet: nam cum natura proni sumus ad quæcunque admittenda scelera, nisi formidine pœnæ ab illis avocemur, in proverbium abiit, hominem homini lupum esse in statu naturali, quia in eo sui juris est, ideoque & ab omni pœna, quæ in societate civili a magistratu superiore in facinorosos statuta, immunis. Quamquam nonnulli Theologi velint, ut omnem nostri curam divinæ demandemus providentiæ, atque in ea omne nostrum ponamus præsidium, id ipsum non eo sensu ab ipsis dictum, ut omnem prorsus curam nosmet conservandi abjiceremus, & veluti alto sopore oppressi, nobis miracula cœlitus polliceremur; miraculorum enim fides jam dudum evanuit, cessantibus miraculis. Itaque non dormiendum cum Petro, sed prudentum illarum virginum, de quibus Euangel. Matth. cap. 21. exemplar imitantes, vigilemus, ne nobis earum rerum copia desit, quibus indigemus ad depellendam a nobis improborum hominum vim atque injuriam. Et quamvis in civitate degamus, diligens tamen paterfamilias rebus suis prospiciens, flexo jam sub vesperam die, & nocte adventante, januas claudet, & obserebit, instar Romanorum, vilissima utensilium annulo contra fervorum furacitatem obsignantium: qui autem in statu naturali vivit, ita vivere debet, tanquam incertus, quando fur bonorum ac vitæ spoliator eum sit invalurus. Sed notandum, ut dicere inceperimus, quod neque hæc præsumptio, nec metus ejusmodi futuri periculi, tribuat mihi facultatem quasi sub larva defensionis legitimæ proximum invadendi, qui sat multis, satisque manifestis indiciis aut signis suum infestum & hostilem erga me animum non declaravit; perperam autem nonnulli statuunt inter illa signa, ob quæ jus nanciscor, nondum lacesitus injuria, alteri vim inferendi, metum, ex alterius nimium glisciente potentia ortum, Pufend. d. l. ut Cæsar, qui, cum Rempublicam occuparet, dicebat adversariorum metu eo adductum; incertum quippe est num illa potentia me velit opprimere, dum mali hujus propositi nullum adhuc signum ediderit: nec quemquam oportet, eo commotum, inimicitias suscipere non jam futuras, sed certas, ut ait Thucyd. lib. 1. nisi qui nobis nocere potest, idem & velle statuamus cum nonnullis Philosophis, ideoque opprimendum, ne detur ipsi occasio exequi, quæ contra nos machinasse præsumitur, juxta illud:

Posse nocere sat est.

Quodque potest alios perdere, perde prior.

Doctrina humano generi maxime perniciosa, quia omnem inter mortales fidem tollit, & proinde

quoque societatem. Imo, licet aliquis præter vires ostendat se proclivem esse ad lædendum, & in alium pravæ suæ voluntatis jam ediderit specimina, nondum tamen eum invadere possum propter metum, ne quandoque & me quoque sit invalurus. Possunt enim ab illo in hunc profecta fuisse quædam mala, quæ ipsi ad alteri nocendum justam præbuerunt causam. Itaque teneor cum illo omnia mutuare officia, quæ jure societatis communis alter alteri præstare devinctus est, donec sese mihi hostem præbuerit, vel ex claris indiciis perspiciere possum eum machinari in me hostilia: quando enim ex claris indiciis constiterit, nobis insidias strui ab aliquo, licet nondum ipso actu voluntatem declaraverit, non obligamur in libertate naturali præsentem vim expectare, si futuræ occurramus tutius; justus enim iste metus est, & in hoc casu sibi illud Persii locum vindicat:

- - - Venienti occurrere morbo.

Principiis obsta: sero medicina paratur,

Neglecta solent incendia sumere vires.

Melius enim est intacta jura servare, quam post querere medicinam, ut ajunt juris interpretes. Parantem offendere, offendo licite. Obviam offensionem eundem, non modo quæ est in actu, sed & quoque, quæ est in potentia ad actum. Alberic. Gentil. de jur. bell. lib. 1. cap. 14. Sed in eo elaborandum, an precibus adversarium expugnare possimus, ut hostilem erga nos animum exuat; cunctis autem tentatis remediis, si nulla spes reliqua sit eum avocandi a malo suo proposito, omnis suadet honesta ratio, ut ad ea remedia confugiamus, quæ necessitas, in qua constituti sumus, nobis adhibenda extorquet. Verum, ut dicere inceperimus, non eadem competit illis licentia, qui in civitatem coaluerunt, ubi si quid privatus in privatum admiserit, vel machinari constiterit, id mox restitui per magistratus imperium potest; at quod Princeps in Principem, vel homo sui juris, & nullum habens superiorem, cujus imperio cõerceri potest, in socium patravit, in libertate naturali, nemo restituet, ideoque major & laxior licentia hisce, quam illis. Alberic. Gentil. d. l. Itaque si aliquem mihi insidias struere, aut atroces minas spargere, intellexero, non licet privata auctoritate & vi eum invadere, sed rumores isti ad judicem deferendi, cujus est officium omnem civibus securitatem præstare: sin vero mihi non sit copia judicis, vel judex causæ cognitionem rejecerit, tum quasi jure postliminii recupero libertatem naturalem, quæ mihi proprio arbitrio, propriaque auctoritate concedit facultatem adhibendi ejusmodi media, quibus potissimum in securitatem asserere me posse arbitror. Quamobrem merito statuit Author non posse eum interfici, qui vim non præsentem intentat, sed conjurasse aut insidiari compertus sit, se venenum struere, falsam accusationem, & id genus alia scelera, moliri, si aut aliter periculum evadi potest, aut non certum satis sit aliter evadi non posse. Nam, ut inquit Celeberrimus Pufendorffius. *Plerumque interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos etiam casus patet, at multa inter calicem supremæque labra cadere possunt.* Si itaque in civitate pericu-

lum ab altero immineat, judicem adeat, denunci-
ciet hoc ipsi, nullo quippe opus esset magistratu, si
singulis civibus proprio arbitrio sibi jus dicere li-
ceret; sed ubi ipso actu quis invaditur, ita ut ei non
sit facultas implorandi judicis auxilium opemque,
privata auctoritate potest vim a se arcere quacun-
que ratione, adhibita tamen illa cautione, ne ag-
gressorem, in fugam jam versum, ideoque depul-
so metu, persequatur, ut damno aliquo eum
afficeret. Ex quibus perspicimus defensionem
suam in civitatibus angustiis admodum circum-
scriptam limitibus, & ut ait Pufendorfius, spa-
tium illud, quod inter offensionem & defensionem
intercedit, ad punctum fere aliquod, etsi
non citra latitudinem, redactum. Quamobrem
non arbitror extremam injuriarum licentiam, dum
ferrum admoveatur jugulo, expectandi, civi-
bus impositam necessitatem per leges civiles, quæ
sano sensu interpretandæ, ne ea, quæ salubriter
pro utilitate hominum introducta sunt, duriore
interpretatione contra ipsorum commodum pro-
ducantur ad severitatem. l. 25. ff. de ll. Quid si igitur
mihi exploratum sit, hostem advolaturum in
perniciem meam, magna me dementia cepisset,
si aggressoris primum insultum, & primum ictum
expectare, quam occupare eum, mallet. Sane
si primus ictus semper esset excipiendus, sero
sæpissime quis sui defensionem susciperet: nam
ejusmodi ictu vel trucidari, vel ita tractari posset
insultatus, ut facultas se defendendi nulla foret
reliqua. Vid. Perez. in Cod. ad l. Corn. de sicar.
Cui addunt D. D. vim imminentem, & cum ani-
mo exequendi conjunctam, vi repellere atque
propulsare, licitum. l. 1. §. 11. ff. de vi & vi arm.
Non autem videtur se defendere, nec a se vim
propulsare, qui eo usque, donec vulneretur, vel
offendatur, expectat, unde concludunt, ubi ex-
pectatio periculosa, prævenire justæ esse defensionis,
& invadentem invadentis insultum jure præoccu-
pare posse. Optime itaque Sam. Pufend. lib. 2.
cap. 5. de jur. nat. statuit initium temporis illius,
quo quis in sui defensionem alterum impune po-
test occidere, inde sumi, cum aggressor, volun-
tatem me invadendi præ se ferens, & ab instru-
mentis viribusque nocendi paratus, jam intra il-
lum extiterit locum, ex quo re ipsa nocere posset,
computato quoque illo spatio, quo opus est, si
ego ipsum occupare, quam ab eo occupari malim,
idque eam ob rationem, quam statim allegavi-
mus. Non obstat l. 52. §. 1. ff. ad l. Aquil. ubi
Alfenus respondit *culpam penes eum, qui prior
flagello percussit, recidere*: quoniam alter certa-
minis Author erat; ut in nostro casu nullam cul-
pam contrahit prior, adversarium fustibus exci-
piens, vel quocunque alio instrumento eum ag-
grediens, sed ipse adversarius Author delicti ha-
bendus, utpote qui prius, stricto gladio, vel alio
instrumento, alterum invadit, eique vitam adime-

re decrevit, unde patet, si potens aliquis, ma-
gna stipatus satellitum turba, pauperi mortem sit
minatus, & hic sese imparem videat huic multi-
tudini, & proinde si expectet ejus invasionem,
actum esse de vita, prudenter faciet, si, quasi ta-
cita necessitatis lege coactus, eum, jam opportu-
nam occasionem nactus, prius adoriatur: maxi-
me si certo constet, se non aliter incolumem eva-
surum. Voet ad l. Corn. de sicar. Verum in du-
bio hoc negotio explorandæ videntur Jctorum
Romanorum sententiæ & opiniones ac responsio-
nes, quæ receptæ sunt, & legis vim obtinent.
Ulpianus l. 1. §. 27. ff. de vi & vi arm. ait: *Vim
repellere licere Cassius scribit, idque jus natura com-
paratur; apparet autem ex eo arma armis repellere
licere*. Cum vero Ulpianus inquit: *Vim vi, ar-
ma armis repellere licet*, apparet hoc confestim &
ex continenti, non ex intervallo fieri debere. l. 3.
§. 9. ff. de vi & vi arm. Latinis autem illi actus
confestim & ex continenti facti dicuntur, qui e-
vestigio sine ulla mora & temporis intercapedine
expediuntur. Jcti pro objecti diversa qualitate
aliquid ex continenti factum dicunt: in genere
tamen non sine aliqua temporis latitudine acci-
piunt vocem *confestim*, & *sine intervallo*. Con-
tradictio ex continenti facta & ea dicitur, quæ
intra tridui proximi spatium facta, ut annotarunt
D. D. ad l. fin. C. de error. advocat. juncta l. ult. in
verb. *illico*. C. de jud. In continenti autem & il-
lud dicitur fieri d. l. de vi. quando quis, dum
cum sua familia non sufficit ad resistendum, ho-
mines alios prius cogit, & alia quædam, ad re-
cuperationem necessaria, præparat, & sic post
tempus aliquod redit, modo ad alia impertinen-
tia interim non divertat, nec possessionis recupe-
rationem animo non deponat. Echolt. ad Pan-
dect. lib. 43. Brunn. ad tit. de vi & vi armat.
arg. l. 15. §. 3. ff. ex quib. caus. major. vid. Carp-
zov. crim. p. 1. q. 31. n. 15. Et ita quoque
Vasquez. controv. illustr. lib. 1. cap. 18. ubi statuit,
& ad defensionem videtur tunc fieri, quod incon-
tinenti in ipso flagranti delicto fit, non diverten-
do ad alios diversos actus, & ante consummatam
injuriam, etiam antequam primus percussor de
loco recesserit: sed cavendum, ne per nimis lon-
gam interpositam moram defensio justa & legiti-
ma degeneret in vindictam, seu minuat opinio-
nem necessitatis, & generet suspicionem doli si-
ve *propositi* non inculpatæ tutelæ. Quippe ut re-
cte annotavit Frederic. Lederer. de jur. bell. priv.
si contigerit invasum in terram prolapsum, &
consternatum per aliquod temporis spatium ja-
cuisset, denique, collectis viribus, in percussor-
em fecisse impetum, eumque occidisse, mode-
ramen inculpatæ tutelæ non observavit; quippe
non ex incontinenti, id est, flagranti delicto, sed
ex intervallo adversarium percutiens, sese non de-
fendere, sed vindicare videtur.

Bann. 9.
64. art. 7.
dub. 4.
Baldus in

VI. Quid dicemus de periculo mutilationis membri? Sane cum
damnum membri, præsertim e præcipuis, valde sit grave, & vitæ
quasi æquiparabile: adde quod vix sciri queat an non periculum mor-

tis

tis post se trahat, si aliter vitari nequeat, putem intentantem periculum occidi recte posse.

*l. multi
C. de lib.
caus. &
in l. 1. C.
unde vi.
Leß. lib.*

C O M M E N T A R I U S.

*II. c. 9.
dub. 8.*

Videtur mihi a rectæ rationis dictamine aberrare, qui statuit, nos defensionis mensuram ejusque latitudinem non metiri pretio eorum rerum, quas defendimus, sed justitia causæ, quæ dependet ex necessitate, qua cogimur vim repellere, non certa quadam præscripta ratione, sed omni, quam necessaria defensio exigit; ideoque, quicumque versatur in terminis defensionis necessariæ, eo usque sese tuendo potest procedere, quo usque eum cogit præsens necessitas, quamobrem sive vita, sive membra, sive res nostræ injuste impetantur, unam eandemque defensionem pro uno & altero adhibendi cuique a natura concessa facultas, quæ nullum aliud habet objectum, nisi justitiam causæ, quam in hac disputatione diximus esse necessitatem, nobis impositam alterius injuria. Ea itaque media, quæ ejusmodi necessitas nobis extorquet, adhibenda, quamobrem necessitas mensura justæ defensionis dicenda, unde *justum dicitur bellum, quod necessarium, & pia arma quibus nulla, nisi in armis, relinquuntur spes.* Quæ autem pari jure teneo & possideo, ea etiam pari & eadem ratione tueri me posse certissimum puto; vita autem & membra pari & æquali jure mihi a natura largita, scilicet ut conservarem, iisque uterer, donec a me resposceret, cui omnia accepta ferimus, cujus beneplacitum & decretum ejusdem usus est mensura, principium & finis; quoniam vero me produxit, ut existerem, & quidem in eodem statu, in quo productus sum, voluit, ut me quoque in eodem statu conservarem, & proinde mihi facultatem ei ipsi necessariam, tribuisse perspicio, me meaque, sine quibus non essem qui sum productus, tuendi adversus quoscunque aggressores.

Cum itaque videam essentiam externam, sive figuram, qua etiam, juxta ratiocinandi facultatem, a cæteris brutis distinguor, ex variorum membrorum mirabili constructione & conjunctione constare, concludo conservationem mei etiam involvere conservationem membrorum, & ex paritate juris, quo & vitam, & corpus, eisque membra possideo, sequitur & eadem mensura defensionis, qua cum a vita, tum etiam membris, omnem vim atque injuriam propulsare possum. Unde sequitur, si quis aggressoris impetu ad eas sit redactus angustias, ut nequeat membrum integrum ac illæsum conservare, nisi interimendo adversarium, etiam hoc medium ab eo juste adhiberi. Imputet sibi aggressor, quod ejusmodi adhibendi media necessitatem defensori imposuerit: non certo enim definiri possunt ejusmodi se defendendi media, sed licite omnia adhibentur, quæ exigit præsens necessitas. Quo sensu recte dici potest is, qui tale quid mihi intentat, hostilem suum erga me animum declarasse, & proinde, quantum in se, licentiam dedisse mihi adversum ipsum in infinitum, id est, quousque dureret iste status, me defendendi, eum quacunque ratione depellendo & debellando. Nulla necessaria defensio, ut dicere incepimus, habet limites, quibus definitur, quam ipsa necessitate, nam & ipsum moderamen inculpatae tutelæ necessitate metiendum censemus. Huic etiam addi potest ratio ab Authore adducta, quam & Pufendorfius probat *d. l.* Eandem quoque in statu civili civibus potestatem concessam censemus, quoniam necessitas ubique eadem, eadem quoque introducit jura.

VII. Pro pudicitia quin idem liceat controversiam vix habet, cum non tantum communis æstimatio, sed & lex divina pudicitiam vitæ adæquet. Itaque Paulus Jurisconsultus dixit pudorem tali facinore recte defendi. Exemplum habemus in Tribuno Marii a milite occiso apud Ciceronem & Quintilianum: sed & a fœminis occisorum in historiis exstant. Chariclea apud Heliodorum talem interfectionem vocat *ἀμύνης νόμος ἐπὶ εἰς σωφροσύνης ἕνεκα*, *justam defensionem ad arcendum injuriam in castitatem.*

*Soto lib. v.
q. 1. art. 8.
Card. in
Clem.
Si furiosus de
homicid.
Covarr.
ibid. p. 3.
§. 1. n. 2.
Sylv. in
verbo Homicidii
um. 3. q. 4.*

C O M M E N T A R I U S.

Nihil salvi esse mulieri, amissa pudicitia, ait Livius lib. 1. Hinc apud omnes gentes severissimis legibus munita fuit violenta stupratio, atque eodem modo animadversum in violentos stupratores, quam in homicidas. Quamobrem nec a ratione alienum quod statuit Author; ut

idem liceat pro conservatione pudicitia, quod licitum pro vitæ membrorumque defensione, atque proinde periculum pudicitia imminens cum cæde violatoris etiam repellere & recta ratio, & gentium mores ac consuetudines permittunt. Non fugit me nobis objici posse, quod vera pudicitia non

non consistat in conceptu Physico, ideoque corporis pudendis membris, sed in voluntate & sincero proposito corpus intactum ac illibatum ab omnibus illicitis voluptatibus servandi: quippe juxta Augustinum pudicitia, moraliter considerata, est bonum animi, in mentis integritate consistens, quod nulla vi extrinseca eripi potest. Ita enim August. *contra Julian. lib. 21. Pudicitia res est anima, virginitas corporis; denique, illa integra in anima permanente, potest ista corpori violenter auferri: cum ista integra manet corpori, potest illa in animo lascivi voluntate corrumpi.* Et idem *de Civit. Dei lib. 1. cap. 18.* Pudicitiam animi bonum dicit, quod, oppresso corpore, non amittitur. *Quid aliud est pudicitia, quam mens honesta ad custodiam corporis data.* Hinc Lactantius *lib. 6. cap. 23. Mens est profecto qua peccat, qua immoderate libidinis factum cogitatione complectitur, in hac crimen est, in hac commune delictum: nam etsi corpus nulla sit labe maculatum, non constat tamen pudicitia ratio, si animus incestus est: nec illibata castitas videri potest, ubi conscientiam cupiditas inquinavit.* Violentia itaque non violatur pudicitia, quando mente servatur, ergo non videtur læsio illa, quæ inferitur pudicitia, etsi sit per se atrox, & ratione inferentis, & ordinis divini, utpote qui maxime violatur, & quasi pedibus conculcatur, attamen non videtur ejusmodi violenta defensio, quæ cum cæde violatoris conjuncta est, proportionata delicto, cum vita sit quarumvis rerum, pretio quæ æstimandæ, longe pretiosissima; unde dicitur pro ejus conservatione omnia hominem abjecturum, quæ possidet; quippe qui sese salvum servare potest, etiam si vim perferat, eum non oportet tanta vim inferentem violentia repellere: cessare enim eo in casu videtur necessitas illa extrema, quæ justam reddit defensionem, quæ etiam cum invasoris cæde suscipi potest. Verum hisce non attentis, rectius ab Authore nostro asseritur, pudicitiam etiam cum cæde violatoris recte posse defendi, cum non solum communis æstinatio gentiumque consensus, sed & divina lex pudicitiam adæquet vitæ. Quemadmodum igitur ob vitæ, ita quoque ob pudicitia conservationem & defensionem violatorem occidi posse, vix habet controversiam; accedente insuper ejusdem sexus imbecillitate, quæ omnibus modis contra improborum & facinorosorum hominum malitiam & illicitam libidinem, impurum & sceleratum amorem, erat munienda, ut inquit Pufendorfius. Cui etiam addi potest, quod licitum, & omni jure etiam confirmatum, ut infra Mosem Maimoinidem notasse refert Author; permissam privato homini alterius necem, ut serventur ea, quæ, semel amissa, recuperari nequeunt, quorum in numero vita & pudicitia. Nam, ut inquit Hieronym. *in Epist. ad Eustachium: Cum omnia possit Deus suscitare, virginem non potest post ruinam. Valet quidem liberare de pena, sed non vult coronare corruptam.* Hinc & Ovid. *Epist. 5.*

- - - nulla reparabilis arte
Læsa pudicitia est, deperit illa semel.
Læsa est cum forma magna pudicitia.

Merito itaque Imperator Justinianus *l. unic. C. de rapt. virg.* rescribit virginum, vel quarumlibet viduarum honestarum raptores, non solum ad injuriam hominum, sed etiam ad ipsius omnipotentis Dei irreverentiam crimen committere; maxime cum virginitas vel castitas corrupta restitui nequeat. Apud Hebræos, ut tradit Seldenus *lib. 4. cap. 3.* qui alicujus sponsam vi comprimere intentabat, non poterat tantum cum cæde repelli ab ea, cum qua concumbere vellet, sed & ab alio quovis ex Israëlitis, qui universi tenebantur, si quæ erat oppressa, eam liberare & eripere e manu & potestate persequentis. Sic merito magnis laudibus fuit celebratum judicium Marii, quod absolvisset, simulque corona donasset militem, qui interemerat tribunum militum, sororis suæ filiam de stupro sollicitantem. Sic Themisto, Crithonis Oecantii filia, pudicitia conservandæ causa, Philonem, Phricodemi Tyranni filium, sponsum dormientem, in thalamo interemit, teste Polyæno, *Strat. lib. 8. Refert. & Flor. lib. 2. cap. 11.* Orgiagontis Regis uxorem, nomine Chiomaram, a centurione stuprum passam, memorabili exemplo custodiam evasisse, revulsisque militis caput ad maritum suum retulisse. Vid. de ea & Valer. Max. & Plin. *cap. 55. de viris illustr.* Sed omnes Moralista hanc doctrinam ita temperant, ut non ob qualemcunque pudicitia attentionem, occisionem permittant, sed ubi violentia accepit vires, quod & jure civili, & Christianorum moribus approbatum & receptum, arg. *l. 1. §. 2. ff. de extraord. crim.* Vid. Carpov. *prax. rer. crim. p. 2. q. 75. n. 21.* ubi inquit: *Attamen, si per vim mulierem inuptam si praverit, mortis penam nequaquam effugiet, ob violentiam adhibitam, propter quam stuprum illatum dicitur violentum, cujus poena est ultimum supplicium, juxta d. l. & paulo post; unde etiam Constitutio Elect. 30. art. 4. indifferenter stuprum violentum, non habito respectu, an a juvene soluto, vel marito commissum fuerit, ferro puniri jubet.* Regulariter vero stupri poena de jure civili non videtur capitalis, sed in stupratoribus honestis publicatio dimidia partis bonorum; in vilioris conditionis hominibus, corporis coercitio. §. 4. *inst. de pub. jud.* At mitior poena lege Mosaica statuta *Deut. 22. 29.* stupratori injungente necessitatem stupratam mulierem dotandi atque ducendi, quæ & jure Canonico recepta, *c. 1. & c. 2. ext. de adult.* & moribus apud diversas obtinet gentes, atque in terris imperii non alia poena plecti stupratorem testatur Carpov. *p. 2. q. 68. rer. crim.* in eo tamen recessum a jure divino, quo alterutrum præstando liberetur reus, scil. vel dotando, vel ducendo mulierem stupratam, ita ut vox copulativa *E T*, dum jus divinum dicit (*ducat & dotet*) in alternativam resoluta sit, quorum alterutrum eligi potest. Vid. Damhoud. *prax. rer. crim. cap. 94. Sanz. de re crim. contr. 51. Berlich. concl. 38. n. 2. 3. 6. & D. D. ibidem allegatos.* Idem & nostris moribus receptum, vide Matth. *de crim.* ubi & rationem adducit, quæ in causa fuisse videtur, cur ea, quæ conjuncta sunt jure divino, a Legislatore nostro fuerint separata, scil. quod fiducia legis

legis divinae licentius peccandi virginibus causam præbere videretur. Nam & olim Hollandia divina lege utebatur, vitiatamque & matrimonio, & dote honorabat: verum, cum, fiducia juris, pauperulæ ultro, procaces, locupletium adolescentulorum connubiis insidiarentur, disjungere placuit, quæ hæcenus fuerant conjuncta, ut constat ex Authoris nostri *manud.* 3. 35. ex quibus perspicimus perperam nonnullos statuere eadem poena plecti dignos, quæ statuta in violentos stupratores, qui persuasionibus seu blandis verbis, osculis mistis, madida manu tactis luminibus, puellam inducere tentant ad patientiam compressionem, licet aliquam vim, puellis aliquando gratam, adhibuerint: semper enim castæ, ideoque viribus vinci volunt, unde Poëta:

*Vim licet appelles, grata est vis ista puellis,
Quod juroat, invisa sepe dedisse volunt.
Quæcumque est subita Veneris violata rapina;
Gaudet: & improbitas muneris insiar habet;
Atqui cum cogi posset, non tacta recessit,
Ut simulot vultu gaudia, tristis erit.
Vim passa est Phœbe, vis est allata sorori;
Et gratus raptae raptor uterque fuit.*

Cui tamen obstare videtur *l. 1. ff. de extraord. crim.* §. 2. ubi & puniendum capite scribit Paulus, qui mulierem puellamve interpellaverit, quidve pudicitiz gratia fecerit, donum præbuerit, pretiumque, quo is persuadeat, dederit, atque hac ratione flagitium perfecerit. Persuasio enim nimia habet vim coactionis, & plus est blandis verbis persuadere, quam hominem ad faciendum aliquid impellere. *l. 1. ff. de serv. corrupt.* Sed respondet Berlichius *concl.* 38. p. 5. n. 28. textum statim allegatum, intelligendum esse, si, præter blandimenta & persuasiones, etiam vis quædam adhibetur, & quidem, ut admodum probabile videtur, quando jam quasi victa puella blanditiis visa, in ipso tamen congressus initio poenitentia ducta, sese opponit, contrario quasi motu, vel clamore, stupratori; vel idem dicendum, si stuprator studio & opera huic unice incumbit, ut honestas quascunque puellas seducat blandimentis: ejusmodi enim circumstantiæ aggravant crimen, quo casu blandimenta & persuasiones eadem poena, qua & vis, vindicandas suadet Reipub. salus ac ordo civilis. Vide Menoch. *arbitr. jud. lib. 2. cent. 3. cas. 288.* Atque de eo casu commode interpretari possemus Legem Atticam, qua gravius punitus, qui persuasionem, quam qui per vim virginem stupraverat. Maxime hic in deliberationem cadit & ætas, & judicium puellarum.

Interest etiam Reipub. ut ejusmodi delictis gravissima decernantur supplicia, quæ si nimium serperent, civilem ordinem inverterent, communemque securitatem tollerent; carum vero executio arbitrio judicis relinquatur moderanda, prout temporis vel delicti casus adventitii id suadent. Delictorum enim frequentia aliquando acerbior poenam postulat, quam quæ delicti naturæ abstractæ consideratæ proportionata est, atque omnino de hac vere Poëtæ statim allegati, quod, ea amissa, nulla reparabilis sit arte. Superest jam, ut respondeamus superius adductis pro negativa sententia argumentis; vel pro corporis integritate pudicitia considerari potest, cujus ut judices aliquando rationem habeant, necesse est, ubi agitur de stupro violento; vel pro habitu animi, & proposito prædictam servandi integritatem; posteriori modo considerata pudicitia, externa violentia non potest lædi, quamvis enim corpus violentiæ cedere teneatur, & impuro amore commaculari, animus tamen integer & illibatus ab ejusmodi impudica conspurcatione & libidine conservari potest, modo fœmina non delectetur hoc congressu, quod admodum difficillimum, ita ut nullam credo fore fœminam adeo constantem, ut in ipso actu venereo sincero animo de suo cogitaret BREVARIUM: quin omnibus oporteret sensibus orbatam esse, quod non facile præsumitur, quoniam carnis concupiscentiæ admodum in nos dominantur, cujus servi facti sumus, exuti post lapsum illa integritate & sanctitate, qua, tanquam veste nuptiali, induti eramus, a creatoris purissimis manibus recenter formati. Itaque mihi persuadeo ne quidem castissimam virginem tantam de se habituram fiduciam, ut, compresso corpore, animi sanctitatem illibatam servaturam sibi polliceri posset, ut vult August. *de civ. Dei lib. 1. cap. 18.* Quamobrem in ejusmodi ambiguitate tutissima via est, ne semetipsas in tentationem adducant, ideoque potius suæ consulant integritati & animi & corporis, depellendo imminens pudicitiz suæ periculum, quod & divina, & humana permittere jura, demonstravimus, quam ut aggressoris vitam præferentes corporis integritati, patiendo stuprum, egregium & singulare continentiz, constantiz ac patientiz exemplum aliis imitandum proponere conentur, & semetipsas quoque ejus peccati labe commaculent. Quippe, ut ait Joan de Lugo *disp. 10. sect. 10. Simul cum dedecore mixtum est periculum magnum consensus in delectationem & peccatum.*

VIII. Quod autem diximus supra, quamquam occidere parantem occidere licet, laudabilius tamen eum facere qui occidi quam occidere malit, id nonnulli ita concedunt, ut excipiant personam multo utilem: sed mihi hanc patientiæ contrariam legem omnibus illis imponere, quos vivere aliorum interest, parum tutum videtur. Itaque restringendum id arbitrer ad eos quorum officium est ab aliis vim arcere, quales sunt focii itineris ea lege contracti, & rectores publici, quibus illud Lucani aptari potest,

Cum tot ab hac anima populorum vita salusque
Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
Sævitia est voluisse mori.

COMMENTARIUS.

OMnino hic ab Authoris opinione recedimus, tanquam & juri naturæ, & divino contra-ria, utpote quo jure defensionem sui non tantum licitam, sed etiam præceptam statuimus, & proinde cujuscunque quis sit conditionis, status, sexus, sui defensionem, exigente necessitate, suscipere atque instituire, etiam cum nece aggressoris, tenetur: ideoque eum laudabilius facere non erubescimus dicere, qui occidere parentem malit, quam se occidi permittere. Ille naturæ, quæ quemque sibi commendat, tenerrimoque erga semetipsum amore afficit, convenienter agit; hunc quæcunque individua, ratione carentia, arguunt summæ injuriæ erga semetipsum, imo & creatorem suum, a quo productum, quemadmodum supra diximus, ut existeret, & proinde quoque obligatum sui conservationi quibuscunque mediis invigilare, dicitur ratio, cui obligationi immediate adhærere necessitatem declinandia ea, quæ nobis nocere possent, jam demonstravimus. Declinandi medium necessarium aliquando & defensio; eam itaque nos merito suscipere, exigente necessitate, dicitur eadem nobis ratio, & convincunt cujuscunque individui impetus naturales innati, quibus abhorrent ab eo, quod nocendi aliquam præ se speciem fert. Itaque neminem ab hac sese tuendi adversus vim illatam obligatione immunem pronuntiare audemus, verum contra naturalis & divini etiam juris positivi violator existit, & proinde summum in se peccatum admittit, qui se, in capitis discrimen vocatum, defendere negligit, vim sibi illatam non repellendo. Primum peccat contra regulam charitatis, quæ debet incipere a se ipso; incipit vero ab alio, quando quis insidiatorem vitæ propriæque salutis impune in se grassari permittit, cujus custodiam & conservationem Deus cuique commisit, præcepitque natura. Deinde facit contra præceptum, quo cavetur, *ne occidamus quemquam*. Eo enim ipso, quo dicitur, *non occides*, defensio sui non prohibetur, sed mandatur. Cum enim cavendum, ne rei fiamus alieni sanguinis absque justissima, eaque necessaria causa, summo quoque studio & cura annitendum, ne, vim perferendo, alios nostri sanguinis reos faciamus, & sic tum nobismetipsis, tum etiam adversario, quem eodem amore, quo quis sese complectitur, prosequi tenemur, prosumus, ne, dum, amittendo vitam, patientes videri velimus, proximum homicidam faciamus, uti disserit Osiand. *in annot.*

ad lib. 1. cap. 2. hujus operis. Hanc naturalem legem, qua præcipitur sui defensio, ipse quoque Christus confirmare videtur, cum, interrogans, inquit: *Quis unquam propriam carnem odio habuit?* eo ipso nos naturæ stimulos, quos quisque in semetipso sentit, spectandos docens, utpote qui hominem admonent officii, quod sibi ipsi naturæ lege obstrictus est præstare, putat quoque Clarissimus Pufendorfius *de jur. nat. gen. lib. 2. cap. 5.* in violenta defensione suscipienda imprimis nobis considerandum esse, an multorum intersit, ut is, qui invaditur, sit superstes, an vero iste sibi duntaxat videatur vivere, ut priori quidem casu ad defensionem sui quocunque modo expediendam teneri dicamus; posteriori autem inter licita duntaxat habeamus, præsertim ubi vita infaustis multis sit utilis, & probabiliter providetur, eundem, dum in ejusmodi facinore cæditur, damnationis insuper periculum incurrere. Verum hanc distinctionem non probo, nec etiam in jure & rectæ rationis dictamine ob rationes jam allegatas, quibus defensionem ex jure naturæ præceptivo immutabili descendere probavimus, fundatam arbitror. Si vero in posteriori casu licita tantum esset defensio, posset ea omitti, atque ita concedi deberet defensionem sui esse juris positivi, ideoque & tolli posse, quod omnes negant juris antistites, ut videre est ex supra adductis testimoniis: nemo enim membrorum suorum nec vitæ est dominus, sed custos, & eam ob causam obligatus quisque a sese vim omnem, a quocunque illatam aut vitæ, aut corpori, propulsare. Præterquam quod homo non sibi tantum natus est, sed Deo, ut ejus gloriæ & ministerio inserviat, & humanæ societati dignum sese membrum præbeat, naturæ leges pacisque præstando commutandoque officia. *Cic. 1. off.* Itaque non debet hic cadere in deliberationem in definienda necessaria, eaque præcepta, defensionis obligatione, an ille, qui invadit, sit utilior societati illo, qui invaditur, quasi non eadem obligatio & necessitas, nulla habita personarum ratione, sese tuendi adversus vim illatam, omnibus esset a natura imposta, dum sufficiat societati aliquem non esse inutilem & noxium. Vix etiam præsumi possunt multa ab eo in societatem profectura beneficia, qui vult perdere innocentem, ejusque opem & auxilium humano generi auferre. Vid. quæ annotavimus *ad lib. 1. cap. 3. §. 3.* ad hanc quæstionem pertinentia.

IX. 1. Contra vero evenire potest, ut quia infaustis vita multis sit utilis, occidi is sine peccato nequeat: nec id tantum ex vi legis diviniæ, sive veteris sive novæ, de quibus egimus supra, cum regis personam sanctam esse ostendimus, sed ipso etiam naturæ jure. Nam

jus

Soto d.
loco.

ius naturæ, quatenus legem significat, non ea tantum respicit quæ dicitur iustitia, quam expleticem diximus, sed aliarum quoque virtutum, ut temperantiæ, fortitudinis, prudentiæ actus in se continet, ut in certis circumstantiis non honestos tantum sed & debitos. Ad id vero quod diximus caritas obstringit.

2. Nec ab hac sententia dimovet me Vasquius, cum ait principem *Lib. 1. contr. illust. 18.* qui innocentem insultet desinere principem esse ipso facto: quo vix quicquam potuit dici aut minus vere aut magis periculose. Nam sicut dominia ita & imperia non amittuntur delinquendo, nisi lex id statuat. Quæ autem hoc de imperiis statueret lex, ut delicto in privatum amitterentur, nusquam reperta est, nec repertum iri credo: summam enim rerum confusionem induceret. Quod autem Vasquius & huic & aliis multis illationibus fundamentum ponit, imperia omnia parentium non imperantium utilitatem spectare, id etiamsi verum universim esset, ad rem non faceret. non enim statim res deficit, cujus utilitas aliqua in parte deficit. Quod vero addit, reipublicæ incolumitatem a singulis propter se desiderari, atque ideo debere quemque etiam toti reipublicæ suam salutem anteponere, non satis cohæret. Nam nostri quidem causa rempublicam salvam esse volumus, sed non tantum nostri, verum & aliorum.

C O M M E N T A R I U S.

EX ante dictis facile definiri potest quæstio, quam hic movet Author, an, si eveniat, ut invalor sit Dux vel Princeps, cujus vita multis est utilis, vel alius, cujus persona reipub. multum est necessaria, ejusmodi aggressor ab aliquo, in vitæ periculo constituto, quod nulla ratione effugere potest, nisi aggressore interempto, occidi impune posset. Arridet mihi magis Vasquii, quam Grotii opinio, quoniam ejusmodi dignitas non potest auferre facultatem, a natura cuique tributam, nec tollere obligationem immutabilem, in jure naturæ fundatam, qua cuique sui defensio injuncta & præcepta. Non adeo considerat jus naturæ vel divinum necessarium personam aggressoris, quam quidem ipsam vim & injuriam illatam, cui legitimam resistendi atque sese opponendi leges tribuunt omnibus animantibus licentiam, ita ut non impium modo, verum nefas videri debeat, hanc facultatem adimere humano generi, ac tollere id, quod sua natura immutabile est, neque suadere, multo minus præcipere ejusmodi personarum in suscipienda sui defensione charitatis adhibendam distinctionem, legem, quæ si ordinata est, debet incipere a semetipso. Nemo tam demens est, tamque parum de se cogitans, qui alienam vitam magis, quam suam diligit, teste Cicerone. Cum ita naturam comparata sit, ut omnes bene sibi esse malint, quam alteri. *Civam enim nobis nostri mandavit*, ut ait Seneca *epist. 117.* Atque cum ipse Author ex ejusmodi commendatione jus se tuendi deducat, §. 3. *hujus capitis*, mi-

rum, quod hic statuit sine peccato non occidi posse invaluorem, cujus vita multis est utilis. Natura enim omnes homines sibi æquales nascuntur, & quoad naturæ jura, ad observanda & mutuo invicem præstanda officia æquali vinculo adstringuntur, quo nos solvi nequit adventitia ex hominum facto & voluntate seu conventionem descendens conditio. Volunt autem naturæ leges, ut homines sibi mutuo prosint, ac societatem tueantur, quare homines nati ad ejusmodi societatem colendam apti; vetant vero ne sibi insidiantur, ac injuriam aut vim inferant, qua societas dissolvitur. Hæc obligatio mutua est & immutabilis, quia naturalis, & quidem juris præceptivi, cui humana quemvis conditio subjicit, ideoque & Principem, quia acquisita hæc dignitas non eximit eum hominum numero, & proinde nec obligatione hac naturali solvit: potior enim hæc naturalis conditio, adnata ipsi humanæ suæ naturæ, adventitia illa dignitate principatus vel regiminis civilis: frustra autem a me postulat officia benignitatis, & mutui amoris sibi præstari, qui a sua parte implere recusat, quod mihi vicissim debet; imo propria culpa se inhabilem reddit ad recipienda a me officia, quæ ipsi debeo ex naturali obligatione. Frustra itaque petit ut ei parcam, qui me perdere induxit animum. Optime itaque Vasquez. *controv. illust. lib. 1. cap. 18. n. 10.* Nihil ad rem pertinet, quod ille aggressor sit Princeps, aut Dux Reipub., aut persona, Reipub. gubernationi multum necessaria: nam si tales, simul

atque tyranni esse ceperunt, desinunt esse Principes ipso facto. Itaque Princeps Reipub. mea, qui me immerentem & inculpatum prope necare aut vulnerare, ipso facto Princeps esse desinit. Unde si ad meam defensionem eum interfecero, non tam Principem meum, quam hominem jam privatum interemisse videbor. Præterea Reipub. incolumitas a singulis propter se desideratur, & mea interest, ut ea sit salva: id enim fuit in causa, quod, libertatis naturalis jacturam faciens, me summo imperanti subjecerim, & in civilem societatem coaucterim, ut scilicet innumerabilibus calamitatibus & periculis, quibus, in statu naturali vivens, eram expositus, me liberarem. Quam absurdum itaque foret, si homines, ea mente in fidem & tutelam alicujus Principis vel Ducis sese permittent, vellemus facere deterioris conditionis, quam est ejus, qui in statu naturali constitutus. Quippe licet vitæ ac capiti imminerent in eo multa pericula, quibus, in civitatem receptus obnoxius non est, poterat sese contra hæc omnia tueri, atque ita depellere: hujusmodi vero potestatem, a natura cuique concessam, jam civitatis membro denegant, quicumque Authoris opinionem sequuntur, atque ita deteriorem ejus conditionem faciunt, atque fuit illa, quam, propter majorem sibi securitatem obtinendam, abiecit. Quod vero delicto imperium summum in cives amitti potest, satis constare arbitror ex iis, quæ de jure summi imperii civilis annotavimus ad lib. I. cap. 4. Quis enim consensum parentum, a quo derivandum imperium civile ducimus, tam late pa-

tere probabili ratione ostendet, ut Principis vel Ducis intempestiva ira civi, in capitis discrimen vocato, non liceret sui promere defensionem, & sese opponere periculo imminenti, illudque depellere, etiam cum eade in justis invasoris, nisi statuamus illud, quod homines pro sua securitate introduxerunt, voluisse ut aliquando verteretur in suorum incommodum atque interitum? quis, inquam, hoc sibi persuadere posset de eo, cui nullius rei studium altius insitum a natura est, quam studium tuendi se adversus vim illatam? nihil enim vita mortalibus charior; ergo præposterum esset, ac hominis omnino insani, sua interneccione velle hominem, Reipub. utilem, servare, quandoquidem etiam toti Reipub. se antepone, suamque salutem, debet, quod sano sensu intelligendum, Vasquez. d. l. cujus opinionem tam jure naturali, quam divino convenientem, censeo, quamobrem nimis arroganter Boeclerus in suis in *Authorem nostrum* notis dicit, eum hisce importunis sententiis totum opus illustrium controversiarum intricavisse. Sunt & alii juris antistites, qui nobiscum idem sentiunt; Zonannet. tract. de defenf. part. 3. cum inquit: *Resisti probe magistratui posse, quando damnum & injuria, ab eo inferenda, essent irreparabilia, veluti mors.* Et idem: *Sani Philosophi existimarunt ob eam defensionis rationem Tyrannum Principem non solum regno & ditione extorrem fieri debere, sed & a quovis homine impune occidi posse.* Talis revera est, qui sine justa causa vitæ civium infidiatur.

3. Falsa enim & a sanioribus philosophis rejecta est opinio existimantium amicitiam ex sola indigentia natam, cum sponte & natura nostra ad eam feramur. Ut vero meo unius bono multorum admodum bonum præferam caritas monet sæpe, imperat interdum. Huc

Lib. I. de illud Senecæ pertinet: *Principes regesque, & quicumque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari ultra privatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica privatis potiora sunt, sequitur ut is quoque carior sit in quem se respublica convertit.* Ambrosius: *Sibi cum quisque arbitretur gratius excidia patriæ depulisse quam propria pericula.* Is quem dixi Seneca: *Callistratus & Rutilius, hic Athenis, ille Romæ, reddi sibi penates suos noluerunt clade communi: quia satius erat duos unico malo affici, quam omnes publico.*

Lib. I. de Clem. c. 4.
De Officiis III. c. 3.
Lib. VI. de Benef. c. 37.

COMMENTARIUS.

Quamvis amicitia non ex indigentia nata, sed naturali inclinatione ad eam feramur, finis tamen, quamobrem ejusmodi natura nobis in sevit ad mutuam & contrahendam, & colendam amicitiam propensionem, est, ut homines, sibi solis non sufficientes, se mutuo adjuvant. Respicit itaque natura indigentiam, qua laborat homo, sine societate vitam agens; voluit itaque natura, ut mihi amicos conciliarem mei commodi causa; atqui in statu naturali mihi eos comparare nequeo, nisi & ipse aliis placere studeam, & benevolentiae testimoniis mihi de-

vinciam; hinc & quædam in commune conferenda, & quandoque aliquid de propria utilitate proprioque commodo detrahendum, ut alienis commodis inferviamus, scilicet ut hac ratione aliquando majus inde in nos redundet commodum. Itaque quo plures mihi amicos comparo, eo plus propriæ utilitati & salutis consulere videor: *Alteri vivas oportet, si tibi vivere velis,* ut ait Seneca. Est enim mutua, eaque & necessaria inter partes & totum quædam relatio, quæ efficit, ut quemadmodum totius interest, ut partes, ex quibus constat, serventur, ita quoque singu-

singularum partium interest, ut totum conservetur, unde illa conspiratio & concordia ad mutuam conservationem, utilitatem & salutem tuendam. Hujusmodi relationem habet homo ad universam humanam societatem, cujus pars est, & proinde, si salvus quisque esse velit, oportet ut communis societatis saluti atque utilitati interserviat, a qua & propria pendet beatitudo: imo, necessitate exigente, communis salus quandoque propriæ anteponenda, quoniam totius salus, quia ex pluribus constat partibus, non adeo dependet ab interitu alicujus partis, quam ab interitu totius necessario dependet partis quoque interitus. Concipi equidem potest totum, licet non constet ex omnibus suis partibus, sed impossibile quid est, concipere partem sine toto. Hinc, si pars salva esse velit, oportet, ut totius salutem non minus, imo magis aliquando, quam propriam, conservet. Totius vero saluti consulitur, singularium partium utilitati interserviendo. Huc spectat illa ad mutuam societatem & amicitiam colendam inclinatio & naturæ impetus. Huc pertinet illud Cic. 3. off. *Si unumquodque membrum sensum hunc haberet, ut posse putaret se valere, si proximi membri valetudinem ad se produxisset, debilitari & interire totum corpus necesse est.* Et Seneca de ira lib. 2. cap. 32. *Ut omnia inter se membra consentiant, quia singula servari totius interest; ita homines singulis*

parcent, quia ad cæterum geniti sunt. Salva enim esse societas, nisi amore & custodia partium, potest. Verum obligatio non tam late patet, ut propterea nostra nobis utilitates amittenda essent, aliisque tradenda, cum his ipsis egeamus: sed sue cuique utilitati, quod sine alterius injuria fiat, serviendum est: nam sibi ut quisque malit, quam alteri acquirere, quod ad usum vitæ pertinet, concessum, natura non repugnante. Cic. 3. off. Totum conservare, singularum quidem interest partium, utpote sine quo propriam obtinere salutem nequeunt; verum si plures partes singularis membri interitum cupiant properare, sane licet cuique suam præponere defensionem, & omnibus niti viribus, ne a toto separetur. Imo ad sui interitum properat totum, & proinde quoque singulæ partes, nisi cuique facultas esset sese ab interitu vindicare, sui suscipiendo defensionem etiam adversus totum, quod, quamvis non ex omnibus, tamen, quia ex plurimis partibus constat, respectu partis singularis, quam recidere alteræ conspirarunt, recte dicitur pro lubitu partes deserere singulas, necessario esset perveniendum ad ultimam, ac ita totius tandem interitus acceleraretur. Itaque necessitas mutæ conservationis videtur singula impellere membra ad propriam salutem præcipue atque primario quibuscunque mediis tuendam. Adde quæ ad lib. 1. cap. 2. §. 6. annotavimus.

X. 1. Si cui periculum immineat accipiendæ alapæ, aut mali similis, huic quoque jus esse id arcendi cum cæde inimici sunt qui putant. Ego, si mera justitia expletrix respiciatur, non dissentio. Quanquam enim inæqualia sunt mors & alapa, tamen qui injuria me parat afficere, is mihi eo ipso dat jus, hoc est facultatem quandam moralem adversus se in infinitum, quatenus aliter malum illud a me arcere nequeo. Caritas quoque per se non videtur nos hic obstringere in gratiam nocentis. At lex Evangelica omnino tale factum illicitum reddidit: jubet enim Christus alapam accipi potius quam adversario noceatur; quanto magis occidi eum vetat alapæ effugiendæ causa? Quo exemplo monemur cavere a dicto Covarruviæ, non pati humanam cognitionem, juris naturalis non ignaram, quicquam naturali ratione permitti, quod apud Deum, qui ipsamet natura est, non sit idem permittum. Nam Deus, qui ita auctor est naturæ ut & supra naturam agat libere, jus habet nobis leges præscribendi etiam de his rebus quæ natura sua libera indefinitæque sunt: multoque magis ut debeatur id quod natura honestum est, etsi non debitum.

Soto d. loco. Navarr. c. 15. n. 3. Sylvest. in verbo Homicidium. 1. quest. 5. Lud. Lopez. cap. 62. d. §. 1.

2. Mirum autem est, cum Dei voluntas in Evangelio tam diserte appareat, inveniri Theologos, & Christianos Theologos, qui non modo cædem recte putent admitti ut alapa vitetur, sed & accepta alapa, si qui eam impegit fugiat, ad honorem ut ajunt recuperandum: quod mihi a ratione & pietate valde alienum videtur. Nam honor est opinio de excellentia. at qui talem fert injuriam is patientem se excellenter ostendit: atque ideo honorem auget magis quam minuit.

Navarr. cap. 15. 4. Hem. de irregul. c. 11. Viss. de jure bell. n. 5. Soto art. 8. d. q. 5.

D

nec

D. D. in l. ut vim. D. de just. & jure. in l. 1. C. unde vi. Vasquez. d. c. 18. n. 13. 14. Sylv. in verbo Bell. pag. 2. n. 4. nec refert si quidam corrupto judicio virtutem hanc in probrum confictis nominibus traducant. perversa enim illa judicia nec rem nec rei æstimationem immutant. Nec Christiani veteres hoc tantum viderunt, sed & philosophi, qui dixerunt pusilli esse animi contumeliam ferre non posse, ut alibi ostendimus.

In addit. ad Alex. conf. 119. Petr. Navarr. l. 11. c. 3. n. 376. 3. Hinc etiam liquet quam non probandum sit quod a plerisque est traditum, & defensionem cum interfectione esse licitam, jure scilicet divino (nam de solo naturæ jure quo minus ita sit non disputo), etiam si quis fugere sine periculo possit, quia fuga scilicet ignominiosa sit, in nobili præsertim homine, atqui nulla hic ignominia est, sed falsa quædam ignominia opinio, aspernanda ab omnibus iis qui virtutem & sapientiam sectantur, qua in re gaudeo me assertientem habere inter Jurisconsultos Carolum Molinæum. Quod de alapa & fuga dixi, idem dictum volo de aliis rebus per quas vera existimatio non læditur. Quid si vero dicat aliquis de nobis quod creditum apud bonos existimationem nostram delibaret? hunc quoque occidi posse sunt qui doceant: mendose admodum, & contra naturæ quoque jus. nam interfectio ista non est modus aptus ad tuendam existimationem.

COMMENTARIUS.

Incidit hic Author in celebrem illam quæstionem, num ob defensionem honoris liceat aliquem occidere? veluti si cui periculum imminet accipiendæ alapæ, cujusmodi ignominia videtur alicujus famam hodie maxime commaculare apud viros graves & honestos, quæritur num huic quoque jus sit id arcendi cum aggressoris necesse. Per famam vel honorem non intelligimus dignitatem, quæ extrinsecus tantum in hominem confertur, quæ honorato excellentiam quandam defert supra cives, sibi æquales natura, sed qualitatem illam, quæ nobis existimationem conciliat apud viros graves vel honestos. Sunt & Theologi, & Moralistæ, qui simpliciter affirmativam sententiam tuentur; sunt, qui negativam amplectuntur; sunt, qui distinctionis ope dissentientium opiniones conciliare conantur. Non repetemus hic, quæ alibi adduximus argumenta, quibus refutare conati fuimus ad orthodoxæ religionis fundamenta evertenda excogitatum distinctionem inter legem Moralem & Evangelicam, quasi una altera esset perfectior, & proinde arctiorem obligationem homini imponens ad strictiorem & magis honestam vivendi regulam observandam: cujus nobis ad imitandum perfectissimum exemplar Christum proponere debemus, qua doctrina nihil magis perfectissimæ Dei sanctitati, imo nihil magis simplicitati divinæ essentia, cujus lex moralis verissimus typus est, ignominiosum excogitari vel fingi posse, ad *lib. 1.* annotavimus, ad quem lectorem remittimus. Miror hominem, & rationis, & revelationis divinæ participem, adeo misere posse cæcutire circa ea, quæ & recta ratio, divina revelatione in sacra manifestata scriptura, illuminata, nobis dicat

necessitate quadam indispensabili se ita habere, quemadmodum nobis revelata sunt, cujus generis est hoc dogma. Ut vero rectam disputandi, & quæstionem hanc determinandi rationem, observemus, primo distinguendum censo inter propulsationem injuriæ vel ignominia, famæ vel honori nostro imminentis, vel illatæ; ideoque præteritæ vindicationem; cum etiam inter injuriam, quæ cum aliqua realitate corpori inferenda conjuncta, vel simplicem verbalem. Tum denique duplicis humanæ conditionis & status, in quo quis constitutus, scilicet vel naturalis, vel adventitii seu civilis rationem habendam arbitror; quamvis enim ea, quæ per se justa sunt & licita, in utroque statu ejusdem sint generis & naturæ, quoad justitiam intrinsecam; differunt tamen a se invicem, quantum ad justum executionis actum. In hac quæstione magis rationis dictamen sequemur, quam D. D. auctoritatem, utpote qua duce ab eo, quod verum est, deflectere non possumus. Quod primam distinctionem attinet, videtur omnis injuriæ propulsatio tam in foro poli, quam soli, licita, ut ex argumentis patet, quæ statim adduximus. In statu naturali, propria quidem auctoritate; in civili, judicis decreto interveniente; atqui famam alicujus aggravare & conspurcare velle, omnium honestorum virorum opinione pro summa habenda injuria; ergo cuique a natura facultas concessa videtur, eam quancunque ratione arcendi. Unde & ipsi gentiles ex dictamine rationis censuere bonam famam inter humanas felicitates in postremo non esse locandam gradu (felix enim quem bona detinet fama, juxta illud Pindari) sed quibusvis rebus pretiosissimis præferendam, tanquam rem inæstimabilem,

lem, unde illa admonitio:

*Omnia si perdas, famam servare memento,
Qua semel amissa, postea nullus eris.*

Quamobrem & vitæ æquiparatur, imo præferendam censet Paulus l. 8. §. 2. ff. *quod met. caus.* Nec vero negligenda est fama, inquit Cic. *de amicis.* *Fama damna majora sunt, quam ut æstimari possint,* inquit Liv. Nec ab hac opinione nos dimovet Christiana religio atque doctrina: *Fama enim bona præstantior divitiis; melius est nomen bonum, quam unguenta pretiosa.* Proverb. 22. 1. *Ecclesiast. 7. vers. 1. 2.* Hinc & toties nobis commendat Apostolus, ut ejus quoque habeamus curam, unde admonet, ut *pareamus bona coram omnibus hominibus,* *Epist. ad Rom. cap. 12. 7.* sedulo operam dando, ut nostra probitate omnes ædificentur: ut enim nobis necessaria est conscientia innocentia coram Deo, ita famæ integritas apud homines non est negligenda. Calvin. *comment. ad h. l.* sic & *Epist. ad Timoth. cap. 3. 7.* de virtute & qualitate Episcopi sermonem habens, dicit illum *operari bonum testimonium habere ab extraneis, ne in probrium incidat & laqueum Diaboli.* Vetat Apostolus in Presbyterium recipi, cujus vitam & mores carpere poterant. Sic & in populo Judaico neminem in senatorium ordinem cooptare fas erat, nisi bene notum, sive cujus probata erat consuetudo, cujus fama erat illæsa, & mores probati, ne esset contumeliis hominum expositus. Hinc & viri pii, & primorum temporum Christiani, summa ope nisi fuere famam ab omnibus maculis immaculatam servare, ejusque custodiam maxime commendarunt Christianam doctrinam amplectentibus. Sufficiet Augustini adluxisse testimonium *de bono viduitatis,* ubi inquit: *Nam sunt audiendi sive viri sancti, sive femina, qui quando reprehenduntur in aliqua negligentia, per quam fit, ut in malam suspicionem veniant, unde vitam suam longe abesse sciunt, dicunt coram Deo sufficere sibi conscientiam, astimationem hominum non solum impudenter, verum etiam crudeliter contemnentes.* Quoniam itaque non solum communi hominum opinione summo semper in pretio habita fuit famæ integritas; sed etiam a piis, divino spiritu afflatis viris nobis commendata ejusdem conservatio, non videtur Christianis interdictum vel prohibitum famam intactam & illibatam conservare, depellendo injuriam & ignominiam, quam nobis inurere meditantur ac machinantur homines improbi. Quippe si pro capite, pro vita, licet sui suscipere defensionem, quidni etiam pro fama, omnium rerum, ut dicere incepimus, pretiosissima, atque etiam bono & honesto viro charissima, utpote quam eodem jure & titulo possidemus, quam cetera, a Deo nobis largita, cum animi, tum fortunæ bona, & proinde quoque idem jus circa ejus defensionem suscipiendam, quam circa alia nobis competere dicendum videtur. Si idem jus, ergo & eadem quoque media adhibendi mihi facultas ad depellendum famam meam imminuere parantem, quibus uti mihi & divina, & humana concedunt jura ad repellendum & capitis, & vitæ

meæ insidiatorem; quippe quemadmodum ipsi nullum in corpus vel vitam jus competit, ut eum me private possit; sic nec facultatem habet famam meam lædendi, & gravandi apud viros bonos & honestos, vel re, vel verbis, & proinde non teneor pati injuriæ imminenti executionem, sed jure resisto me injuria afficere paranti, quacunque possum ratione, quamobrem & quacunque ignominia arcendæ media adhibere licitum mihi videtur, quæ necessitas mihi extorquet, etiam extrema, eaque violenta; justa vero, quia necessaria ad propulationem, licet non proportionata imminenti injuriæ. In defensione non tam attenditur ut proportionata sit vis a parte defensoris injuriæ, quam inferre machinatur aggressor, sed sic proportionata necessitate, in qua constitutus sum culpa aggressoris, quamdiu ea durat, tamdiu versor in terminis licitis, & propterea justa propulsi media adhibere possum non certa quædam, sed omnia, quæ idonea arbitror ad arcendum periculum imminens, & hoc sensu interpretamur facultatem illam moralem, quam Auctor dicit aggressorem defensori adversus se concedere in infinitum, ut supra demonstravimus. Nec potest queri aggressor de violata in se justitia, quæ æqualitatem observandam præcipit; quænam vero æqualitas inter aliam vel simile malum, quo fama videtur imminui, & mortem? Tribuo enim ei id, ad quod jus perfectum habebam, id est, quia injuria ab eo læsus sum, nanciscor jus me defendendi omnibus mediis, ideoque etiam inferendi mortem adversario, quam pati & a me excipere eo ipso sese obligat, quo me parat afficere injuria, ideoque non potest queri, si, necessitate exigente, vitam ipsi adimo ob intentatam mihi aliam, vel id genus injuriam, violatam in se justitiam explettricem, utpote quæ violatur, cum alicui non tribuitur, ad quod jus perfectum habebat, neque, ut optime Pufendorf. *de j. nat. gent. lib. 2. cap. 5.* est quod objiciant æqualitatem illam, quæ in justitia alias observari debet: ejus enim præcipue habenda ratio est in permutationibus rerum & distributionibus bonorum, quorum societas fuit inita; in malis vero, quæ occasione belli inferuntur, æqualitas ita accurate nequit observari, nec necessum est, ut diximus, cum adversarius nullo jure munitus sit, quo minus extrema quæque patiat. Quum enim in statu naturæ simus æquales, nisi, intercedente pacto vel fœdere, a naturali æqualitate recessum, sequitur non posse ab aliquo exigi patientiam perferendæ injuriæ, licet mutua charitate homines sibi devincti: nam frustra charitatis officia a me sibi præstari postulat, qui a sua parte ea præstare recusat, vel sese inhabilem reddit ad illa recipienda, quæ ipsi debeo, officia. Non vero idem jus circa vindicationem injuriæ, vel contumeliæ illatæ competit læso, quamvis in naturæ statu quisque sui juris sit, ut sæpius diximus, atque arbiter & moderator rerum suarum; & judex in propria causa, propter dictam æqualitatem, si qua sibi illata injuria, & propria auctoritate eam vindicat, sibi loco magistratus est, coram quo in civitate reparatio petenda,

tenda, quia in eum quisque jus suum & libertatem transtulit, quam in statu naturali habuit, quia sine ejusmodi renunciatione & translatione libertatis non posset diu subsistere societatis naturalis fabrica. Quod itaque licet magistratui, id licetum singulis hominibus sui juris in naturali statu, quia nihil juris magistratui delatum esse potest, quin idem habuisse oporteat transferentes, a quorum consensu & voluntate imperium civile derivandum, tanquam fonte & prima origine. Atqui ejusmodi injuriarum vindicationem constat magistratui competere; ergo & cuique competit in statu naturali, cujus reparationem petere possum ab illo, qui me ea affecit, tanquam debitum, quod jure perfecto exigere possum: nam idem jus circa famam, quam ceterarum rerum conservationem, jus naturae cuique tribuit. Itaque qui famam meam laesit, ille mihi obligatur ex suo maleficio ad reparandum damnum, quod famam meam intulit, idque fit patiendum tantundem, cujusmodi poena optime proportionata videtur delicto. Vid. quae annotavimus ad *lib. I. cap. 2. §. 2. n. 3.* Quoniam in statu naturae ipse & iudex sum, & arbiter, atque etiam actor, cavendum, ne plus mihi repocam, quam dicat ratio mihi deberi, neque, tanquam iudex, graviores poenas in malefactorem statuam, quam iustitia distributiva exigit. Itaque, quamvis alapam, mihi intentatam, possum repellere etiam cum caede inimici, non tamen eodem modo vindicare possum ignominiam, hac ratione mihi illatam. Primo quia jam iudicis partes sustinco. Secundo, quia hic cessat necessitas iustae defensionis, cui praebet sua culpa causam aggressor, & eo ipso mihi facultatem dat, nullis limitibus, nisi necessitatis mensura, circumscriptam, omnia defensionis adhibendi media etiam violenta: nam violenta defensio iusta est, modo necessaria; itaque quia sua culpa me ad eas redigit angustias, simul etiam mihi jus tribuit utendi ejusmodi mediis, quae ad arcendam a me injuriam, tanquam necessarium consequens defensionis, quae injustam offensionem immediate excipit, suscipienda arbitror necessaria. Atqui in vindicatione, ut dicere incepimus, cessat eadem ratio; ergo idem quoque jus. Eo ipso, quo me ignominia affecit, tribuit mihi jus eum persequendi, donec reparaverit damnum famae illatum, sed non in infinitum. Subsistendum hic in terminis iustitiae distributivae, quae reparationem, damno proportionatam, exigit. Itaque si quis alicui alapam impigerit, quae gravissima habetur contumelia apud multos Europae populos, si tantundem patitur, damnum videtur reparatum, licet, quod factum est, infectum fieri nequeat, neque hac ratione aliquid retribuat laesio, compendantur, ut annotavimus ad *lib. I. patiendi vices*, & quemadmodum primo malefactori jus non erat me ignominia afficiendi, & proinde me alapa caedendo, summopere laeserit, & jus meum immiuerit, aequalitatemque hac ratione sustulisse videatur, ita ut jam plus honoris & dignitatis ipsi accessisse videatur, sic quod ipsi accessit propter juris mei injustam laesionem, tantundem patien-

do ipsi decedit, & ejusmodi reparatione pares & aequales iterum facti sumus. Atqui injuria verbalis facta dici nequit, nisi post verborum enunciationem, ex quibus injuriantis animus conspiciatur, ideoque, nisi jam illata nobis, actionem parere videatur, nunquam cum caede inimici vindicari posse dicendum arbitror. Persequi tamen possum inimicum, ut injuriam reparet, atque reparationem deneganti, postquam aliquoties interpellatus fuerit, possum ea adhibere media, quibus arbitror cogi eum posse, ut mihi satisfaciat, ideoque etiam violenta, si adversarii obstinatus & obduratus animus me ad eam necessitatem redigat; quo fieri aliquando potest, ut vindicatio contumeliae non ex intentione & voluntate, seu animo, vindicta & odio percito, sed ex accidenti, morte compensetur fortasse; quia sese opponit contumeliae illatae auctor jus suum persequenti actori, & ita mutatur iusta offensus saepissime in defensionem iustam, quia necessaria. Verum redacto in potestatem inimico, in deliberationem cadit, num morte & caede compensari debeat contumelia illata, sive verbis tantum, sive etiam facto, quod negandum arbitror. Sic David non solum amore iustitiae, sed etiam necessitate tutelae propriae, provocatus etiam obstinata malitia pessimorum, vindicavit vi & armis ignominiam & quidem realem, eamque gravissimam, sed simul etiam necesse habuit vim vi repellere. *2. Sam. 10. 4. & seqq.* unde Dux Joab, ad milites sese convertens, inquit: *Estote viri fortes, & pugnemus pro populo nostro, & pro civitatibus Dei nostri.* Nolite igitur viribus & armis parcere, sed alacriter propugnate populum nostrum, nostrae defensionis commissum. Sed longe alia in societate civili injuriarum seu contumeliae vindicandae ratio: omnia enim ibi auctoritate iudicis deciduntur & determinantur, ita ut nemini injuriam vel ignominiam, sibi illatam, propria auctoritate liceat vindicare, sed eum in finem actiones jure civili prodeunt, quibus coram magistratu reparationem contumeliae sibi postulare poterat; potest tamen injuriam verbalem verbis retorquere, sed ultra retorsionem ad vim progredi non licet, sed agere potest vel ad aestimationem & arbitrium injuriarum, *l. 21. ff. de injur.* vel petere satisfactionem per recantationem publice faciendam, si publice injuria fuerit illata. Ipsa etiam lex naturae licentiam resistendi & se tuendi ita ad societatis civilis constitutionem temperat, ut quae iudicio reparari possunt, ad earum reparationem propriis verbis uti vetet. Ubi itaque copia iudicis est, nemo sibi jus dicere debet. Hinc actio injuriarum competit, quorum existimationi injuria vel contumelia quaedam illata, unde Ulpianus *l. 25. §. 1. ff. de procurat.* *Sed si adversarius vel ipse procurator dicat, dominum mentiri, apud Praetorem hac finiri oportet, & tot. tit. D. & Cod. de injur.* ubi enim alii modi famae defendendae & injuriarum illatae vindicandae, ad violenta remedia non recurrendum, sentiunt juris interpretes jure merito. Verum quid si quis mihi alapam infligere intentat, quam effugere nequeo, licitum promere meam defensionem eodem modo, quali in statu naturali constitutus

stitutus essem, statuere non erubescio, non solum quia hic etiam corpus impetitur, a quo omnem vim & injuriam arcere permittunt jura, sed etiam quia versatur in terminis defensionis necessariz, cessante judicio hoc casu momentaneo; ubi vero judicium cessat, reviviscit iterum jus pristinum, ut sæpius diximus, cuique facultatem tribuens se suaque tuendi quacunque ratione contra vim & injuriam imminentem. Itaque si maneamus in juris defensionis terminis, sentio cum *Molina*, *Petro Navarra*, *Azorio*, *Discastillo*, *Lessio*, aliisque Moralistis, ad vitandam ignominiam non secus, quam ob vitæ, corporis, aliarumque rerum, quas iusto possidemus titulo, defensionem, aggressorem occidere licitum, cujusmodi defensio etiam continet persecutionem ejus, quod nobis debetur propter illatam injuriam, ejus generis est reparatio, cui sese opponentem inimicum possimus quibuscunque mediis, etiam violentis, quæ sua nobis invitis extorquet obstinata malitia, cogere, si quid inde damni eveniat, quod gravius est, quam meretur admissum crimen, sibi imputet, quod sua sponte sese in ejusmodi periculum conjecerit: qui enim jus suum persequitur, neminem injuria afficit. Ita ut, si mihi illata sit alapa, & reus fugiat vel cedat, possim fugientem insequi, donec mihi satisfecerit pro contumelia illa, quemadmodum insequi possum, qui rem meam abstulit & cum ea aufugit: nam & ille, qui, illata gravi injuria seu ignominia, pedibus salutem quærit, honorem meum quodammodo secum defert, quoniam in potestate illius est eam mihi restituere, offerendo satisfactionem. Sed objici potest, disparem esse rationem: nam res adhuc extat & manet tua, sed contumelia illa honor jam periit, & propterea ejusmodi persecutio non videtur dicenda justa defensio; sed respondetur, in eo esse paritatem, quod sicut res potest recuperari, ita etiam honor, qui in signis excellentiæ & hominum existimatione consistit, periisse nequit: si enim periisset, esset irreparabilis, & nunquam per satisfactionem posset in integrum restitui læsus; atqui datur læsi honoris per satisfactionem recuperatio; ergo cujus reparatio fit patiendò tantundem, ut diximus, vel etiam per recantationem, si verbalis contumelia fuerit, & lædens mendacium dixisse jurando fatetur, atque ita ejus iterum recuperat læsus existimationem, quoniam si de eo publice constat, & proinde innotescit omnibus fictum & falsum fuisse opprobrium, ex malitia vel odio calumniatoris profectum, quo agitur, socii existimationi & honori gravem immisit maculam, idque ipse fatatur reus, neminem fore hominem censeo, qui honestatem & justitiam amat, a cujus opinione potissimum existimationis & famæ dependet integritas, quin eandem opinionem sit habiturus & conservaturus de integritate & probitate ejus, cujus fama detestandis fictis calumniis & contumeliis impudentissime fuit inquinata, quam semper meritis est, nisi & ipse velit existere calumniator, licet non publice, saltem clandestine, scilicet animo & cogitatione. Verum quamvis statuam cum Moralistis, quos statim adduxi, famæ de-

fensionem suscipi posse adhibendo violenta remedia, ideoque etiam cum cæde aggressoris & calumniatoris, atque ejusmodi defensionem etiam involvere jus statim reperiendi, si alapam impigerit, id est, incontinenti, imo etiam persequendi reum, ut debitam præstet contumeliæ reparationem, scilicet in statu naturali, nam in civili quidem persequi possum reparationem, sed coram iudice, nisi ejus mihi desit copia. Notandæ tamen quædam cautiones, quibus non adhibitis, justæ defensionis moderamine excessisse viderer. Primo ut par pari referam; itaque qui alapam mihi impigit, gladio reperiendo vulnerare non permittit justitia expletiva, quoniam non observatur hoc modo proportio, quamvis contrarium statuatur *Victoria Prælect. de jur. bell.* nam ejus opinionem, tanquam a recta ratione & justitia alienam, rejicimus. Secundo ne, cessante necessitate, defensionem violentam adhibeam, & proinde, ne, fugientem calumniatorem insequendo, violentis utar remediis, quibus eum vulnerando capere possem: cessat enim hic necessitas, quæ violentam defensionem, cum cæde aggressoris sæpe conjunctam, reddit justam atque legitimam. Sed opponit nobis Author legem Evangelicam, quæ jubet potius accipi alapam, quam ut noceatur adversario, quanto itaque magis vitandæ ignominiz causa vetat eum occidi. Verum responderi posse nobis videtur, quæ jure naturali, etiam morali licita atque permessa esse, & proinde doctrinæ Evangelicæ non repugnare; quippe perperam dici doctrinam hanc legem ab Authore, alibi annotavimus. Quoniam & ipse Christus testatur sese non venisse, ut novas leges promulgaret, quæ vel corrigerent veterem, quasi imperfectam, vel tollerent, quasi mutabilem, sed ut, implendo omnia, quæ lex moralis præcepit, nos, ejusdem legis transgressores, & propterea æternæ morti mancipatos, sua perfecta obedientia & legis adimplerione liberaret a mortis poena, & redderet participes vitæ æternæ: amplectentibus enim per fidem, tanquam unicum salutis nostræ refugium, qui legi obediendo, quam adimplere nobis erat impossibile, & proinde quoque æternam vitam, tanquam præmium, perfecte legem, quod ad omnia ejus capita, adimplentibus, promissum, consequendi, atque propriis obtinendi meritis incapacibus, ex pacto & fœdere, inito cum patre, liberam suam gratiam, quibus velit, impertiendi, nactus fuit facultatem, cujus vi condonatur jam electis poena, quam pati omnes merebamur. Exinde recte cum Covarruvia concludimus, quæcunque jure naturæ permessa, etiam licita jure morali sive divino necessario, utpote quod a jure naturali nihil differt, nisi quatenus ea, quæ dicitur ratio omnibus hominibus, etiam barbaris, & a veri Dei notitia alienis, postea Scriptura consignata sunt; non quidem omnia, sed præcipua, quæ cætera comprehendunt necessitate quadam morali, de qua disputavimus passim *lib. i.* Non inferior, quædam, natura permessa tantum, & proinde per se non obligatoria, ejus esse generis, ut obligationem quandoque ex Dei beneplacito

producere possint; verum cum defensio sit juris naturalis non permissivi tantum, sed etiam præceptivi, ut ita dicam, non potest Deo displicere ejus usus, quia habet necessariam relationem cum decreto Divino, quatenus versatur circa hominis productionem & existentiam, quoad certum & definitum existendi tempus & modum, ideoque hominem obligat ad sese conservandum, & proinde quoque tuendum adversus omnem vim atque injuriam, non solum quæ corpori, ejusque membris, nocet, sed etiam quæ nos privaret ac spoliaret rebus, Dei benevolentia nobis largitis; quippe non sufficit ut simpliciter existamus, tanquam cæteræ creaturæ, sed etiam in eo statu, in quo sumus collocati, id est, tanquam creati ad imaginem creatoris, qui nobis omnium virtutum perfectissimum exemplar, quod imitari & in totius vitæ cursu, quantum fert humana conditio, referre tenemur; itaque postulat a nobis origo nostra, ut in omni honestate, probitate, vitam transigamus, ut de nostro lumine socius lumen suum accendat; qui vero propriam famam negligit, quamvis in conscientia testimonio acquiescere possit, attamen non videtur Dei gloriam tueri, qui, famæ prodigus, aliorum vituperationi sese exponit. Præterquam quod & fortunæ bona, vitæque commoda quodammodo ab hominum pendeant existimatione, quibus semetipsum spoliatur, dum, negligendo bonam famam & honorem tueri, a viris honestis quoque sæpissime negligitur, atque ab eorum consuetudine quasi exulat, & proinde favore & gratia, sine qua haud facile quis emergit, destituitur. Itaque non mirum mihi videtur inveniri Theologos, & quidem Christianos, qui recte ob defensionem famæ cædem admitti putant cum jure naturæ, tum etiam divino: verum hanc licentiam nimis late extendere cum Authore censeo, cum etiam ob recuperandum honorem cædem recte admitti statuatur: non enim parem rationem obtinere in defensione, quam recuperatione, jam demonstravimus, ideoque non eodem jure uti licet, nisi jus suum persequens, injusta inimici oppositione, defensoris sustinere partes coactus sit. Tunc iterum necessaria defensio vim etiam extremam adhibere permittit. Quod vero attinet patientiam, quam nobis commendat Christus, dum nos docet, *ut cadenti in dexteram maxillam, alteram quoque obvertamus*, respondemus, Christum non omnem injuriæ propulsationem aut vindicationem vel publice, vel privatim illicitam, hisce verbis affirmare, sed vindictæ privatæ, ex ira & odio, vitiis, humanæ societati, atque civilis etiam conservationi, & dilectioni proximi arctissimo ejus conservandæ vinculo maxime perniciosis, proficiscenti, indulgere vetat, non tanquam novus Legislator, sed legis naturæ & moralis interpret, falli nescius, potius esse suadet perferre aliquam injuriam, quam, ira & odio percitum, eam vin-

dicando, societatis humanæ & cognationis naturalis, quæ homini cum homine intercedit, jura violare, modo nobismetipsis non noceamus nimia patientia. Præterquam quod hæc Christi verba etiam eos spectant, qui adversus membra societatis civilis, propria auctoritate vindictam sumendo, maxime peccant, quippe qui hac ratione violant jura magistratus, & sæpissime causam possent præbere magno tumultui & seditioni, ideoque commendat sapientissimus legis doctor, ut potius perferamus injuriam nobis illatam, & magistratus auxilium imploremus, quam ut, propria auctoritate nobismetipsis jus dicendo, pacis perturbatores existeremus. Nos sermonem habemus de statu libertatis, id est, naturalis, vel etiam, civili, deficiente judicis copia. Verum videtur injuria, qualis est alapa, nimis levis esse, quam ut ob eam cædem recte admitti statueremus. Sed supra responsum est, in defensione non attendi qualitatem injuriæ imminens, sed necessitatem, in qua constitutus est jus suum defendens. Præterea quod videtur alapa injuria factis atrox viro honesto, atque apud multos Europæ populos sic etiam habetur, unde Basiliius *ἐάματα intimam servorum plagam appellat*. Hic histriones ad risum excitandum os sibi percidi patiebantur. Unde Martialis:

Os tibi percisum est.

lib. 2. epigram. 72. Unde Tertullianus, ad dictum locum alludens: *Insuper contumeliis alaparum sic os objicit, quasi de præcepto domini ludat.* Memorat etiam Christus hoc genus injuriæ, quia indignissima videbatur Israëlitis & quasi intoleranda. Sane qui me hoc modo injuriose tractat, testatur se velle famam imminuere, quod pati non teneor. Sic & Paulus Apostolus maxime eam verbis defendit, acerbissime reprehendens, Ananiam, quod alapam in os impingere jussit, cum inquit: *Percutiet te Deus, paries dealbate*, quod vehemens & male precantis dictum est, non tamen ab Apostolo ex ira vel odio prolatum & enunciatum, sed justitiæ amore, quam adeo impudenter sui respectu lædebat, tanta eum afficiendo reali injuria, id est, cum alapa conjuncta, cui contumeliæ sese opponit verbis & dira imprecatione, sive, ut alii potius volunt, objurgatione, quæ, si statim suam habuisset adimpletionem, quid aliud, quam mors, potuisset excipere Pontificem? Non desunt Jurisconsulti, quos & a nostra parte adducere possumus, idem nobiscum sentientes, quorum in numero Bartolus, Jason *in l. 3. ff. de J. & J. Valq. Controv. illustr. lib. 1. cap. 18. n. 13.* ubi & alios juris antistites adducit. Vid. & Zonannet. *de defenf. Romul. de homicid. p. 1. n. 162.* Verum nobis potius in hac quæstione examinandum videtur quid recta dicat ratio, & proinde in foro poli licitum, quicquid juris civilis vel praxeos antistites opinantur, nisi ad confirmandam opinionis æquitatem adduci posse videntur eorundem testimonia.

XI. Veniamus ad injurias quibus res nostræ impetuntur. Si expletricem justitiam respicimus, non negabo ad res conservandas raptorem, si ita opus sit, vel interfici posse: nam quæ inter rem & vitam est inæqualitas, ea favore innocentis & raptoris odio compensatur, ut supra diximus: unde sequitur, si id jus solum respiciamus, posse furem cum re fugientem, si aliter res recuperari nequeat, jaculo prosterni. Demosthenes, oratione in Aristocratem: *οὐκ ἔστι δὲ δίκαιον ἢ τῷ θεῷ, ἢ φανεροῦ ἄλλοι νόμον, ἢ μόνον, ἄλλοι δὲ κρυπτοῦ νόμον, ἀλλὰ ἢ κοινὸν ἀπάντων ἀνθρώπων νόμον, ἢ ἀγούσας ἔφίροντες βίβας ταύτας ἐκ πολλοῦ πολὺν μὴ ἐφαίμαι μοι ἀμύνεσθαι;* Nonne hoc per Deos durum atque injustum est, nec scriptis tantum legibus, sed & communi inter homines legi contrarium, ut non sinas vi uti adversus eum qui hostiliter res meas rapiat? Nec obstat caritas per modum præcepti, lege divina humanaque seposita, nisi res sit quæ minimum valeat, ac proinde contemni mereatur. quam exceptionem recte nonnulli adjiciunt.

C O M M E N T A R I U S.

A Uthoris nostri disputandi filium sequentes, delabimur ad arduam illam inter D. D. quæstionem tractandam, an injurias, quibus res nostra impetuntur, liceat depellere cum cade raptoris. Vitæ nostræ defensionis, tanquam rei irreparabilis, magnum habet favorem, ideoque cum internectione aggressoris suscipi posse, supra probavimus, idem etiam de pudicitiz, deque honoris & famæ defensione dicendum demonstravimus. Non solum quia vitæ æquiparantur honestorum virorum judicio, verum propter favorem defensionis necessariæ, cujusmodi necessitas in suscipienda defensione violenta unice nobis videtur spectanda, quoniam ex ea pendere arbitramur justam ac legitimam defensionem. Quamobrem idem dicendum censemus de rerum defensione, cum raptoris cæde conjuncta, & proinde eam quandoque esse justam, scilicet exigente necessitate, statuimus. Non uniformem cum Moralistarum, tum juris interpretum decisionem reperio. Sunt qui simpliciter affirmant, pro rerum conservatione non secus, ac pro tuitione corporis, aggressorem occidere licitum. Aliis negativa magis placet. Nonnulli distinctionis ope hanc inter D. D. distinctionem tollere nituntur. Affirmantium partes tuentur inter Moralistas Less. de J. & J. lib. 2. cap. 9. dub. 18. n. 5. De Lugo disp. 10. sect. 9. Molina tom. 4. disp. 16. Cajetan. q. 64. art. 7. Sotus lib. 5. art. 8. de J. & J. inter juris peritos Bartol. ad l. 3. ff. de J. & J. Mascard. de probat. vol. 3. concl. 1126. n. 19. Carpzov. prax. crim. p. 14. 32. Valsq. contro. illustr. lib. 1. cap. 18. n. 5. Sed & hic iterum ratio videtur habenda duplicis status, in quo homo constitutus est, vel naturalis, vel civilis, ideoque pro actionum suarum norma vel leges naturales, vel civiles habens. Constat juris naturalis fundamentum primum esse, ut quisque vitam & membra sua, quantum potest, tueatur; quisque in suo statu, tanquam miles in statione; collocatus est, quam deserere nefas habe-

tur, nisi inde revocetur imperio Ducis, cui obtemperare necesse habet; quoniam vero jus ad finem consequendum frustra habet, cui jus ad media necessaria denegatur, consequens est, quiaquisque se conservandi jus habet, ut cuique etiam sit concessa facultas utendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, sine qua conservare se nequit. Hobbes de civo cap. 1. Res vero atque bona sunt media necessaria ad vitam sustentandam, unde & ipsa hominis vita vocantur ab Aretin. in l. si quis nummis. C. de oper. libari. Expetuntur enim divitiæ ad vitam usum necessarios, inquit Cic. 2. & 3. de senect. Quare, sicuti pro tutela corporis & vitæ vim atque injuriam repellere licet, etiam cum aggressoris cæde; ita etiam pro defensione rerum atque bonorum raptorem interfici posse, dicendum videtur. Hæc dicuntur alter hominis sanguis, eo quod, sicuti homo, deficiente sanguine, ita & deficientibus bonis, vitam tueri nequit, unde fit ut opes, bona, & res, ad vitam tuendam necessariæ, viscera hominis appellentur. Carpzov. prax. crim. p. 1. q. 32. Deinde effectum nihil interest, an directo quis occidat aliquem, an ea, sine quibus se tueri nequit, violenter eripiat, quidni igitur possem transfodere raptorem meorum facultatum, tanquam causam mortis mihi præbentem, cum occidere permittant jura directe vitæ meæ insidiantem: nihil enim interest, occidat quis, an causam mortis præbeat, juxta Ulpiani responsum l. 15. ff. ad L. Cornel. de sicar. Præterquam, quod, cum vim vi repello, in actu versor licito, quoniam & divina, & humana jura defensionem permittunt: vim enim vi defendere omnes leges, omnia jura permittunt, & hoc se tuendi, non ulciscendi causa factum est, inquit Paulus l. 3. §. 9. de vi & vi arm. nemini itaque injuriam facit, qui jure suo utitur. Quicquid damni evenerit ex justa defensione, non defensori imputandum, quasi & jura societatis & cognationis violasset lædendo, vel etiam interimendo adversarium, & proinde pœna, in

violatores humanæ societatis & homicidas fancita jure divino necessario ac etiam voluntario digna, sed aggressori attribuendum, quasi semetipsum iponte conjecerit in ejusmodi periculum, proximo nocendi cupidine impulsus & incitatus. Huic etiam accedit, quod jus naturæ, post introducta rerum dominia, velit, ut certa & tuta sit cuique eorum possessio, quæ justo acquisita titulo; qua autem ratione possent ea certa atque tuta esse, si non liceret adversus improborum hominum vim atque injustam invasionem ea tueri. Cum itaque custodiam rerum nostrarum suscipiendi facultatem jus naturale cuique concessisse perspiciamus, eo ipso quod recta dicitur ratio humanæ societatis salutem & conservationem suadere, ut a communione recederent mortales, introducendo distinguendoque rerum dominia, certas & proprias cuique possessiones assignandas, tutelæ & defensionis favere necesse est, turbatoresque atque violatores arceat, si rerum nostrarum dominio spoliari possemus, atque cuique esset facultas invadendi alienas possessiones, dominumque de iis deturbandi licentia, quasi communis essent juris, frustra dominiorum distinctio introducta, vitæ commode transigendæ & tuendæ unica ratio, itaque si quis alicui facultatem deneget bona sua tuendi adversus improborum hominum vim atque injuriam, quid aliud est, quam innocentes privare vitæ subsidiis, cum nunquam deficiant raptores, qui alienis spoliis se sustentare cupiunt. *Si pro defensione bonorum externorum illicitum esset interficere aggressorem injustum, iniqui audaces fierent ad diripiendos justos, miseraque ea in parte esset conditio justorum, idque caderet in maximum detrimentum boni communis, quod non est admittendum,* inquit Molina de J. & J. vol. 4. part. 3. disp. 16. Hinc jure civili furtis, rapinis, aliisque id genus criminibus sua constituta supplicia, ut civibus rerum suarum tuta esset possessio, quamvis & tamen nec illa quandoque valeant quorundam audaciam coercere, quin erumpere aliquando videamus in socii perniciem. Quid foret itaque de humana societate, si in naturali statu, ubi omnes sibi æquales sunt, impune liceret in proximi bona grassari? Quemadmodum leges poenales revocant in societate civili improbos a delicti perpetratione, ita periculum vitæ suæ, qua homini nil charius, & quam imminere prævidet alienarum rerum insidiator ex violenta defensione, deterrebit eum sæpissime a sceleris admissione. Illud itaque certum est, invasorem non posse queri se injuria affici, quod, cum res alterius raptum aut perditum sit, occidatur; licet inter res & vitam hominis magna sit inæqualitas. Nam in statu naturali qui injuriam qualemcumque dolo malo intentat, hostis evadit: qui quominus extrema quæque patitur, nullo jure quod in ipso hæret, munitur, ut dicere incepimus, Pufend. d. l. Itaque cum alter non plus potestatis ad res meas, quas occupavi, aut alia quacunque ratione mihi acquisivi, ideoque justo titulo possideo, quam vitam mihi eripiendam, habeat, non minus potestatis ad illas, quam hanc tuendam, habeo; quia cum sine rebus vita satis commode sustentari nequeat,

hanc proinde impugnat, qui me illis spoliare animum induxisse ostendit. Vid. *Cæter. prax. crim. tract. de homicid.* Nec hanc sententiam adversari Dei beneplacito sentiunt D. D. Quippe ea, quæ Deus nobis largitus est ex sua liberalitate & benevolentia erga creaturas, summa ratione data censeferi debent. Ratio autem donationis est, ut res donata ejus cedat usui, cui donatio facta. Cum igitur quicquid homini datum est, idcirco datum credi debeat, ut aliquid conferat ejus felicitati & vitæ temporalis beatitudini, atque in ejus convertatur usum, nec jus sit alteri esse impedimento, quominus jure suo justus possessor vel donatarius utatur fruatur, sequitur aliquem non peccare, dum id sibi retinere cupit, & ab illius usu alios arceat, etiam vim adhibendo, necessitate exigente. Quippe quomodo illud aliquam nobis præstabit utilitatem, quod hac lege datum, ubi, si aliquis id ipsum nobis eripere, vel corrumpere eligeret, impune hoc illi & cuivis liceret. Frustra igitur, aut nullum est jus aliquid possidendi, & unum idemque tantum est domini nomen, aut res nostras, quacunque ratione possumus, defendere, & alios malo afficere, qui, pravis ac illicitis cupiditatibus suis obsequentes atque infervientes, id agunt atque moliuntur, ut convenientem nostræ naturæ non adipiscamur felicitatem. Defensionis etiam pars est recuperatio, ita ut cum re mea aufugientem raptorem liceat persequi, quoniam rei invasio durat, donec se in tutum receperit, ut inquit Lessius; ita ut eam possim vindicare, & proinde locum, ubi deposita, ingredi, & repellere me impediens recuperare rem meam, etiam vi, si vis opponatur. Ita Joan. Kinano docet: *Si vi possideat rem meam, posse me eam recuperare incontinenti, nec posse te mihi resistere; secus si id tentem ex intervallo. Si possideas precario, & ego eam velim mihi restitui; si deneges restitutionem, posse me ex continenti vim suam repellere. Nam denegando videris spoliare. Si possides rem meam clandestine, posse me domum tuam ingredi; quod si me nolis admittere, posse me vim tuam repellere.* Quod intelligendum de eo casu, quando per judicem res recuperari ex intervallo potest, ut in societate civili. Verum quid si in statu naturali, ubi quisque sibi jus dicit, & propria auctoritate res ablatas vindicare debet, res in tuto posita sit, manet tamen mea, ideoque & vindicare possum ab injusto possessore, quamdiu apud eum extat in specie, ut inquit Vasquez, quippe quemadmodum licitum est persequi fugientem, eique vim inferre, ne jacturam facias rei notabilis, cur non poteris, cum domi quietus est possidens, rem tuam eam illi auferre, etiam vi adhibita, si nulla alia eam recuperandi sit tibi occasio: *Hæc enim non est vindicta, sed jus tuum tueri, & te defendere a violentia quam actu pateris. Si enim licet propellere injuriam, qua quis actu rem tuam aufert, & eam in domum tuam apportare; cur id non licebit, quando rem tuam recuperare contendis, & ille impedit? Nam licet tunc non sit invasor persona, est adhuc invasor rei, quam continuato adhuc peccato furti violenter detinet. Invasor est, quamdiu injuriam infert; ergo tanquam invasor*

invasor potest occidi. de Lugo disp. 10. sect. 10. Quamobrem licet Principi, dejecto de castro, suam possessionem recuperare, etiam per lapsum decem annorum. Carer. *prax. crim. tract. de homicid.* Inter eos itaque, qui in eadem civitate degunt, defensionis licentia admodum limitata est: non diu enim civitatis tranquillitas interrupta atque inviolata subsisteret, si cuivis e civibus ob privatam injuriam qualemcunque hostilia reponere liceret; tanta igitur civibus circa res suas defendendas competit licentia, quanta legibus civilibus ipsis est concessa. Pufend. *de jur. nat. gent. lib. 2. cap. 5.* Quæ licet concedere possint satis amplam potestatem, regulariter tamen, cum ad conservationem publicæ tranquillitatis, a qua communis pendet securitas & salus, ferantur, ita quæ per magistratum publice fieri possunt, singulis concedi nolunt, ne occasio sit majoris tumultus faciendi. *l. 176. ff. de R. J.* Ubi igitur iudicis est copia, & ejus auxilium implorandi nobis facultas, nemo sibi jus dicere potest, se tamen defendere non prohibetur, & extremam etiam vim adhibere, modo versetur in necessaria defensione, id est, sibi non sit occasio adeundi iudicem, atque res servari non possit, nisi in continenti fiat propulsatio. Aliter dicendum de recuperatione, ubi illud locum habet; leges civiles *injurias quæ ad res reparabiles tendunt, a privatis per vim extre-*

mam repellere nolunt, cum per vires publicas facili negotio, & citra turbam reparatio procurari possit, quæ extra civitates ab invitis non nisi per bellum obtinetur. Pufend. *d. l.* Quid vero, si aufugiat, fugientem insequi posse, donec in certo loco deposuerit, censeo. *Modo confessum fiat, non ex intervallo, juxta Ulpiani responsum l. 3. §. 9. ff. de vi & vi armat.* Verum an etiam hoc modo fugientem liceat vulnerando telo, cum nulla sit eum capiendi spes reliquæ, occidere, quæritur? quod & dicendum videtur, si nullis aliis legitimis remediis, jure civili inductis, veluti rei vindicatione, vel interdictis, vel conditionibus, recipere possim; quippe illa demum necessaria est defensio, cum se suaque aliter tueri non valet & licet, quam occidendo adversarium. *l. 4. §. 4. ff. ad l. Aquil.* Si vero res furto vel rapina ablatas recuperandi nulla mihi alia sit ratio, quam occidendo furem vel raptorem, ut si a prædonibus, peregrinis, mihi plane ignotis & vagabundis, mihi aufertur res, dicendum videtur res meas recuperare posse etiam occidendo fugientem. Fault. a Stromberg *de crimin. cap. 20.* Sin autem fortasse animus, perturbatione commotus, excesserit defensionis limites, per leges civiles designatos, invasori non fit injuria, sed tantum in leges civiles peccatur. Pufend. *d. l.*

XII. 1. Quis sensus sit legis Hebrææ videamus, cum qua congruit & lex Solonis vetus, quam Demosthenes adversus Timocratem commemorat, & inde sumpta lex XII. Tabularum, & Platonis scitum nono de legibus. Nam omnes istæ leges in hoc conveniunt, quod furem nocturnum a diurno distinguunt. de ratione legis ambigitur. Quidam id unum putant spectatum, quod noctu discerni nequeat is qui venit, fur sit, an sicarius, & ideo tanquam sicarium posse interfici. Alii discrimen in hoc positum existimant, quod noctu, quia fur ignotus sit, res minus videantur posse recuperari. Mihi legum conditores nec hoc nec illud proprie videntur spectasse; sed hoc voluisse potius, directe rerum causa interfici neminem debere: quod fieret, exempli causa, si fugientem telo prosternerem, ut illo interemto rem meam reciperem: sed si ipse in periculum vitæ adducar, tunc mihi licere a me avertere periculum etiam cum periculo vitæ alienæ: nec obstare mihi quod me in id discrimen adduxerim, dum rem meam cupio retinere aut occupatam extorquere, aut furem capere, nam in his omnibus nihil mihi posse imputari, qui verser in actu licito, nec cuiquam injuriam faciam cum utar meo jure.

2. Discrimen ergo nocturni & diurni furis in hoc positum est, quod noctu vix sit copia testium adhibendorum; atque ideo, si occisus fur reperiatur, facilius credatur ei qui a se vitæ tuendæ causa dicat furem interemtum, repertum scilicet cum aliquo instrumento quo nocere posset. Id enim lex Hebræa requirit, agens de fure reperto במחזורת quod quidam transferunt in *perfoffione*, alii forte melius, cum *perfofforio*

E

instru-

Soto d. loco. Matefilan. notab. 135. Jaf. & Gom. Instituit. de act. in pr. Covar. d. §. 1. n. ibi. decimo. Less. dub. XI. n. 68. Covar. d. loco. Aug. civitat. in c. si perfoffidens. de Homicid. Lessius d. cap. 9. dub. XI. n. 66.

L. Si pi-
gnore.
§. furem.
D. de
furtis.

instrumento: quomodo & Jeremiæ 11, 34, ea vox a doctissimis Hebræorum exponitur. Ducit nos ad hanc interpretationem lex duodecim Tabularum, quæ furem diurnum occidi vetat, addita exceptione, nisi se telo defenderit. Adversus nocturnum igitur præsumptio est defendisse se telo. Teli autem nomine ferrum, fustis & lapis venit, ut hanc ad ipsam legem notatum a Cajo est. Contra ab Ulpiano proditum est, quod de fure nocturno dicitur, si quis eum occiderit, impune id ferre, id intelligendum ita demum locum habere, si parcere ei sine periculo suo non potuit, nimirum rem servando.

COMMENTARIUS.

Uterius hic examinandi nobis Author occasionem præbet, an, cum jure divino positivo, tum etiam civili, convenient quæ de rerum defensione delibavimus. Jure divino sancitum legimus Exod. 22. 2. *Si fur inventus fuit effodiens, & foret percussus & mortuus, non erat percussor reus sanguinis. Quod si, orto sole, hoc fecerit, reddendo reddet.* Ad hujus legis exemplar & aliz gentes suas composuisse, veterum monumenta testantur. Tradit Bodinus lib. 6. de repub. Apud Tartaros & Muscovitas levissima furta morte punire, moris fuisse; verum, hisce omissis, ad morationes nos potius conferamus, Atheniensium & Romanorum leges examinemus, & facile perspiciemus eorum cum jure divino convenientiam. Tradit Gellius lib. 11. cap. 18. in Draconis legibus sancitum, furem cujusmodicunque furti supplicio capitis puniendum esse. Eodem supplicio in furem animadvertendum, Solonis lex vetus statuit, quod refert Demosth. *adversus Timocratem.* *Si quis interdium supra quinquaginta drachmas furatus fuerit, adduci liceat ad undecimviros. Si vero quis noctu quidquam surripuerit, eum & occidere, & inter persequendum vulnerare, & ad undecimviros, si cui lubet, adducere jus est.* Videtur hanc legem, a Demosthene descriptam, falsitatis arguere Gellius dum memoriæ prodidit, Solonem mitiori pœna fures puniendos sancivisse: ita enim inquit: *Solon sua lege in fures, non ut Draco antea, mortis, sed dupli pœna vindicandum existimavit.* Nam additur in eadem lege: *Si quis autem furorum convictus fuerit, propter quæ licet ad undecimviros adducere, non possit, datis vadibus, pecuniaria pœna crimen luere, sed morte multetur.* Et Plato de LL. *qui noctu furem, domum suam ingressum, interemerit, mundus esto.* Missis vero a Romanis in Atticam legatis, qui populi ejus jura describerent, etiam hæc lex fuit communicata, & in leges XII. tabb. translata, cujus ita sese habent verba: *Si nox furtum faxit, si vi aliquis occidit, jure casus esto.* Primo perspiciamus in eo omnes convenire leges, quod furtum vindicare liceat cæde furis; atqui furtum nihil aliud est, quam rei alienæ contrectatio fraudulosa; ergo ob rerum conservationem aliquem interficere non omnino prohibitum. Fateor in iisdem legibus furem nocturnum a diurno distingui, atque permissionem interficiendi furem, restrictam, &

noctis spatio esse circumscriptam, ita ut excipiantur fur diurnus, nisi se cum telo defendat, ut perspicimus ex Cicer. *Orat. pro Milon.* ubi inquit: *XII. tabb. nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt.* Ita etiam Cajus l. 4. §. 1. ad l. Aquil. Et Gell. eod. loc. scribit decemviros furem, qui manifesto furto preclusus esset, tum demum occidi permisisse, si aut, cum faceret furtum, nox esset, aut interdium telo, quum prenderetur, se defenderet. Quænam autem ratio legislatorem moverit ad hanc distinctionem statuendam, & majorem concedendam licentiam circa vindicationem furti, quod fit noctu, quam orto sole, non satis constare videtur, quamobrem de eadem variaz D. D. sententiæ. Videntur Authori legum conditores diversa hac constitutione voluisse indicare, neminem directe rerum conservandarum causa interfici debere, *quod fieret, si fugientem telo prosternerem, ut, illo interempto, rem meam recuperarem. Verum si ipse in periculum vita adducar, tunc mihi licere a me avertere periculum, etiam cum periculo vita aliena.* Alii hanc putant discriminis rationem; furis nocturni incerta vis atque intentio, an ad furandum tantum, an etiam ad occidendum veniat: nobis neutra arridet. Ratio Authoris a vero legis sensu aliena eo nobis videtur, quia primam eamque potissimam, legislatoris intentionem eo collimare existimo, ut cuique sint res suæ tutæ, & quanto major earundem eripiendarum se præbet occasio, eo severiorem in fures & raptos pœnam sanciendo, earum custodia munienda, adversus fures atque latrones, qui, quo magis apta videtur ad furandum occasio, eo majori cupiditate aliena invadendi flagrant. Supponunt enim leges interdium & fures melius posse internosci atque prehendi, cives in auxilium vocando, & proinde non adeo expostitas esse res furum vel raptorum insidiis, præterquam quod etiam facilius recuperari possunt abs fure diurno prehenso, quam nocturno, quem vix cognoscere licet per tenebras, & proinde multo difficilius est rerum, nocte furto ablatarum, recuperatio. Quid vero, si fur diurnus, mihi ignotus, cum rebus aufugit, nec occasio mihi sit advocare alios in auxilium ad illum capiendum, & hac ratione recuperandas res ablatas, eundem non secus, ac furem nocturnum, prosternere

re me posse dicendum videtur, quia tum cessat spes recuperandi res meas, quam præsupponunt leges, ideoque non extrema, eaque violenta, adhibere remedia vetant. Quippe si vera est ratio, quam Author adducit, non videtur fur, licet noctu effringens domum meam, occidi posse, quia nondum sum in periculum vitæ adductus, dum me lædere necdum possit, extra domum adhuc constitutus, quemadmodum etiam nec furem diurnum, ad recuperandas res meas insequentem, cum telo se defendentem, occidere licitum videtur juxta Authoris nostri sententiam, quia ipse causam morti furis præbere videor, dum, ipsum insequendo, ad eam necessitatem redigo, ut salvus nec incolumis cum rebus ablatis aufugere nequeat, nisi sese defendat telo. Hinc Pufend. *lib. 2. cap. 5. Quod si propter res omnino non liceret alterum interficere, non video, quo modo culpa vacet, qui, pro servandis rebus, in tale se periculum imprudens coniecit, ubi occidere, aut occidi, necessarium foret.* Directe rerum recuperandarum furem insequor; ergo etiam directe earum causa occiditur, si ad illas recuperandas extrema adhibere coactus sum remedia. Quippe si nemini liceat se, salva conscientia, sine justa causa periculo mortis exponere, dictante recta ratione; ergo peccat contra rectæ rationis dictamen, & proinde etiam jus divinum necessarium, si propter res tuendas vel recuperandas non solum semetipsum adducit in vitæ discrimen, sed etiam sui similem. Si directe, rerum causa, neminem interficere licet, fortasse quia nulla datur proportio inter vitam hominis, quæ, semel amissa, nullo reparabilis modo, & res, quæ indefesso labore & assidua diligentia facile iterum recuperari possunt; verum contra, quia sine rebus vita sustentari nequit, & proinde etiam quædam est proportio inter vitam & rem, ad eam tuendam, necessariam, jura permittunt non solum cum vitæ periculo, sed etiam cum cæde furis vel raptoris, bona sua tueri, & etiam ablata recuperare, scilicet si alia ea recuperandi nulla spes sit reliqua; quippe si per viam judicii potest haberi, non licet eam vi recuperare, nisi periculum sit in mora, & invaso temporis angustia non permittant magistratum adire; quippe quoties periculum ex mora extimescendum est, a communibus juris regulis recedi, manifestum est, *l. 5. ff. de oper. nov. nunc. defendere res, non prohibitum, propterea, quia non teneor res, quarum justo titulo mihi dominium & possessionem acquisivi, perdere, & quas nisi magnis molestiis recuperare possum; tum etiam, quod necessitas, in qua me spoliator constituit, defensionem reddit legitimam & justam, etiam violentam, ut supra annotavimus. Quam distinctionem admittit Lessius & etiam Covarr. cum inquit: Quia si possit aliter recuperari res mea, (V. G.) per judicem, sæpe erit saltem contra charitatem pro illius defensione occidere: ut si fur, re ablata, fugiat. Quod si non fugiat, sed vis se velit tueri contra eum, qui nititur furtum impedire, poterit vicissim illa vis vi repelli, quantum necesse est, ut res sit salva, etiam si res per judicem recuperari possit, quia non dicitur charitas, ut patiar res meas in mea præ-*

sentia capi, utque tanta furis improbitati non resistam; concessa autem defensione, concedi etiam necesse est occisionem, sine qua sæpe non potest esse defensio. Discrimen itaque furis nocturni & diurni, quod Author positum esse affirmat in eo, quod noctu vix sit testium adhibendorum copia, atque ideo, si occisus reperiatur fur, facilius credatur ei, quia a se, vitæ tuendæ causa, dicit interemptum furem, repertum scilicet cum aliquo instrumento, quo nocere posset. Præsumitur itaque fur sese cum telo defendisse, atque ita rei dominum in vitæ periculum adduxisse, si suam vellet rem salvam; iuste itaque occisus, quoniam vitæ periculum cum rerum defensione conjunctum, non solum propter rerum conservationem. Hæc ratio legis, quæ extat *Exod. 22.* quem locum statim allegavimus, ex Codice Sanhedrim desumpta ab Authore, ubi, interprete summo Theologo Cocceo, ita sonant latine verbat: *Qui cum perfossorio ingreditur alienam domum, judicabitur ob id, in quod prolapsus erat.* Ad quæ verba ita commentatus vir Doctissimus: *Certum est, neminem hominem de bonis concessurum. Iste igitur sic cum animo suo decernit. Si vadam, dominus adium mihi obsistet, neque sinet me. Si obsistet mihi, occidam eum. Idem lex ait: Qui se irvadit animo cadem faciendi, occupes cadem licet.* Verum reponere huic possemus, quæ habet Pufend. cum inquit: *Et si demus vocabulum Ebraicum posse capi pro instrumento perfossorio, tamen si ea ratio legis esset, planius erat dixisse, si cum telo fuerit irventus. Quanquam neque hoc sequitur; fur irventus est cum telo, igitur illius, a quo occisus fuit, vitæ vim intentavit. Sed ex lege XII. tabb. non sequitur, diurnus fur non poterat occidi, nisi telo se defendisset; ergo contra nocturnum furem est præsumptio, quod telo se defenderit, & proinde præsumitur dominus ædium, in vitæ periculum adductus sese juxta res suas, nisi cum cæde furis, tueri potuisse. Nam ex iis, quæ diximus, potest etiam fur etsi telo sese non defendens, occidi, nulla si spes reliqua, res suas ablatas recuperandi. Soto de J. & J. lib. 5. q. 1. art. 8. hæc enim verba: Si telo se defenderit, addita sunt, ut reus, quod furem diurnum, qui præsumitur apprehendi facilius posse, quam nocturnus, ut dicere incepimus, excusaretur ab homicidio in foro externo. Itaque, ad se excusandum, satis est, ut probet telo sese furem adversus se defendisse. At vero fugientem qui occidit, probare necessum habet, nullam aliam fuisse, rem ablatam recuperandi, occasionem; quod sæpissime majorem difficultatem habet, quippe cum apprehendere potuerim, sed occidere maluerim, nec in foro poli, nec soli tutus sum. Carpov. *pr. crim. p. 1. q. 32.* Quod Ulpiani responsum attinet *l. 9. ff. ad l. Cornel. de sicar.* id magis assertionem nostram confirmat, quam evertit: quod enim ibi dicitur, furem nocturnum si quis occiderit, ita demum impune feret, si parcere ei sine periculo suo non poterit, id intelligendum de periculo personæ, vel rei; imo quia agitur de fure, cujus intentio potissima est res alienas contrectare, probabilius, periculum, cujus hic mentio fit, potius relationem habere cum rebus, quam*

persona; sine periculo itaque rerum amittendarum, si ei parcere non potuit, occidere licebit furem. Non inficior periculum quoque eatenus personam spectare, quatenus vix rerum defensione sine presentia personæ, sive domini, ad quem res pertinet, institui potest, & proinde quoque sæpe periculum vitæ amittendæ ob violatam invasionem incurrere, sed verum non arbitror, periculum vitæ legitimam facere defensionem rerum, illud hic principaliter spectari, ita ut, si nocturno tempore non liceret furem occidere, quia oporteret etiam agi de defensione vitæ, quem errorem supra annotavimus. Præterquam, ut dicere incepi, quod bona & vita sanguis hominis sunt, quamobrem rerum & bonorum non minus est, ac vitæ corporisve damnum. Carpzov. dicto loco. Vide & gloss. Quamobrem si per testes, vel ex aliis indicis, posset constare, dominum non in ejusmodi periculo fuisse constitutum, ut necesse habuerit furem occidere ob res suas conservandas, & tamen fecisse constat, legis quoque pœnam incurreret: nam præsupponit lex fu-

rem in ea necessitate dominum constituisse, ut res suas, nisi occisione, conservare posset. Quid si igitur per testes posset demonstrari, effractorem, audientem adventum vel ipsius domini ædium, vel cujusdam e servis, se in fugam vertisse, antequam furtum fuerat admissum, eum quidem capi, sed occidi non posse, arbitror. Pro se tamen habet præsumptionem necessitatis, quam probandam a reo non censeo, modo constet de effractione, nocturno tempore facta, quia legis permissione & consensu munitus, nisi manifesta indicia contrariam suspicionem pariant, quæ tamen probari debet ab eo, qui reum in necessitate, quam lex supponit in furto nocturno, constitutum negat; quippe eo casu negans ejusmodi in necessitate constitutum fuisse reum, actoris partes sustinet, cui probandi onus incumbit. Imo, quid si in ipsa effractione fuerit deprehensus, quamvis & lex permittat occidi secundum literalem legis sensum, puto tamen tutius conscientiæ suæ, quod eum apprehendere, quam occidere maluerit, si commode possit. Vide Pufend.

L. furtum. D. ad leg. Corn. de sicariis. L. itaque. D. ad leg. Aquilianam.

3. Est ergo, ut dixi, præsumptio pro eo qui furem noctu occidit: sed si forte testes adfuerint, ex quibus constet non fuisse eum qui furem occidit adductum in vitæ suæ periculum, jam præsumptio ista cessabit, ac proinde is qui occidit homicidii tenebitur. Accedit quod tam diu quam noctu lex duodecim Tabularum exegit, ut is qui furem deprehendisset cum clamore id testificaretur, ut ex Cajo discimus, nimirum ut si fieri posset, concursus eo fieret magistratum aut vicinorum ad auxilium & testimonium. Quia vero concursus talis de die facilius habetur quam de nocte, ut notat Ulpianus ad modo indicatum Demosthenis locum, ideo de nocturno periculo asseveranti magis creditur.

4. Cui simile est quod lex Hebræa puellæ de vi illata in agro vult credi, in urbe non item, quia clamore concursum cire potuit ac debuit. Ad superiora & hoc accedit, quod etiam si cætera essent paria, tamen quæ nocte accidunt, minus explorari, & qualia quantaque sint cognosci possunt: eoque sunt terribiora. Lex ergo tam Hebræa, quam Romana, id quod caritas suadet civibus suis præcepit, ne quem interficiant ideo duntaxat quia rem furatur, sed ut id ita demum liceat si is qui rem suam servare voluit ipse in discrimen venerit. Moses Maimonides notavit, permissam privato homini alterius interfecionem non aliter nisi ut servetur id quod est irreparabile, ut vita & pudicitia.

C O M M E N T A R I U S.

Est præsumptio pro eo, qui noctu furem occidit, illum res suas non potuisse conservare, nisi cum cæde aggressoris, quoniam nec furem internoscere poterat per tenebras, nec in auxilium vocare suos domesticos, eo tempore alto sopore scultos, nec cives & vicinos ad eum prehen-

dendum, nec adire magistratum, ejusque auxilium implorare. Hæ omnes circumstantiæ quia concurrunt in furto nocturno, necessitatis præsumptionem augent, non vitæ amittendæ, quam Author legem præsupponere affirmat, sed rerum conservandarum, quarum, furto subtractarum, recu-

recuperationem noctu multo difficiliorem, quam interdium esse, constat, & proinde eo majorem licentiam circa earum defensionem noctu, quam interdium concessam, demonstravimus. Non inferior Cajum l. 4. ff. ad l. Aquil. tradere lege duodecim tabularum furem, noctu deprehensum, occidere permissum, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur, interdium ita permissum occidere, si se telo defendat, ut tamen eque clamore testificetur. Scilicet ut, si fieri possit concursus, eo fieret magistratum aut vicinorum ad auxilium & testimonium, quemadmodum Author statuit. Verum notavit Jacobus Gothofredus ad l. XII. tabb. priora verba, de clamore noctu faciendo, esse emblemam Tribonianum, itaque in lege XII. tabb. non extitisse hæc verba, vel constare potest ex Cic. Orat. pro Milon. qui supra nobis adductus locus est, tum etiam Gellio. Verum in fure interdium, si se telo defenderet, clamorem require leges XII. tabb. ex iis constat. Si luci furtum faxint, si se telo defenserint, quiritato, ondoque, plorato. Post deinde si casu offensa, se fraude casu esto. Rationem discriminis supra adduximus. Hinc Senec. contro. 6. furem nocturnum omni modo vigore legis XII. tabb. impune occidi posse, testatur: interdum enim licet vocare, quorum auxilio bonis nostris insidiantem repellere possumus, noctu non item, ut ait Ulpianus Rhetor. Ad exemplum de puella, in agro stuprata, respondit Celeberr. Pufend. d. l. illud nihil ad rem facere. Quoniam lex ibi expressit pro vi, eidem illius, presumere jubet. Hic de presumpto vitæ periculo nihil presumitur. Quin potius ex re furtum est, nullam conferere pugnam, & in pedes se dare. Verum quamvis non presumatur hic de vitæ periculo, presumitur tamen de periculo rerum, quod longe majus noctu, quam interdium; imo illa presumptio adeo valida est, ut reum liberet ab omni ulteriori probatione, ita ut nihil allegare necesse habeat ad sui defensionem, quam effractionem noctu factam vel inchoatam, licet nondum perfecta sit. Ita enim Molina de J. & J. tom. 4. tra. 7. 3. disp. 16. Quod attinet ad legem Exodi, hæc leges omnes sunt judiciales, idque impune permittunt in eis eventibus, tum in penam talium injustorum aggressorum; tum etiam, quia presumitur, eam occasione necessariam tum fuisse, ad propriam suarumve rerum conservationem. Quod si occisio necessaria ad id non fuerit, tunc in conscientia interfector immunis non erit a lethali culpa homicidii onereque restituendi. Imo & in foro externo non impunitum fore, tanquam moderamen inculpatæ tutelæ non observantem, arbitrarer, ut dicere incepimus: leges enim ita interpretandæ, ne aliquid iniqui contineant, eamque legislatoris mentem fuisse presumendum, quæ maxime naturali æquitati convenit. Aliquem occidere, qui sine periculo vel vitæ, vel bonorum, servari potest a morte, iniquum est, & proinde a mente legislatoris cum legis sensum alienum, judicandum, qui ejusmodi iniquitati faveret; quamobrem additum expressis verbis in dicta lege: Si parcere ei sine periculo suo non potuit. Atque quamvis illa verba nec legi divinæ, nec etiam XII. tabb. a decem-

viris addita fuisse videantur, puto tamen cum esse utriusque legis sensum, quia æquitas naturalis eum suggerit, a qua quam minime recedere voluisse legislatorem, supponendum est, arg. l. 29. ff. de ll. Videtur tandem Author in nostram ire sententiam, cum dicit ea, quæ noctu accidunt; minime explorari, & qualia quantaque sint, cognosci posse, eoque esse terribiora, & proinde majorem & ampliorem concessam facultatem circa defensionem, quæ noctu suscipitur, quam quæ interdium, quia magis scilicet imminet bonis amittendis periculum, ubi nullius potest invocari auxilium, nec iudex adiri, vel interno, stumi furem aut fugientem commode possimus persequi. Hinc nec clamor, nec presentissimum mortis periculum, cum fur ædes effregerit, ideoque domum intraverit, expectandum, sed præveniri potest, & in ipsa effractione occidi, quia sine periculo jam ei parcere non posse, presumitur; periculum futurum tanquam præsens hic esse intelligitur, quia periculum est in ipsa mora, ideoque potius est prævenire in tempore, quam post vulneratam causam remedium quarere. Et hoc casu locum habere potest, quod statuit Farin. quest. crim. 225. p. 4. num. 168. eum, qui nondum furatus est, sed ad furandum se præparat, impune occidi posse, qualis fur, effringendo ædes noctu occupatus. Idem de fure interdium statuit, sed eo casu tum demum illud impune fieri arbitror, si non intercedat satis amplum spatium aliqua adhibendi inchoata remedia, propulsationi periculi idonea. Huic etiam accedit, quod verisimilius est legis sensui, cuique tribuentis licentiam furem nocturnum, in effractione prehensum, interficiendi, eam explicationem atque interpretationem magis convenire, quæ novam aliquam legis dispositionem & sanctionem involvit, circa ea, quorum defensio varias ob rationes posset videri illicita, cum luce clarius sit, ipsa dictante ratione, ut, si vita nostra in aliquas insidias, sin in vim, sin in tela latronum, aut inimicorum incidisset, omnem honestam rationem suadere, expediendæ salutis extrema quæcunque adhibere remedia. Frustra itaque lex positiva alicui facultatem tribuit interficiendi vitæ insidiatorem, exigente necessitate, quæ cuique a natura irrevocabiliter competit. Quippe, si quis me, defendentem res meas, in vitæ quoque periculum adducat, ejusmodi periculum depelli posse cum cæde aggressoris, naturalis dicitur ratio, nec ulterius inquirendum, quid positiva lege sancitum circa eam, quoniam leges civiles tollere nequeunt, quæ juris sunt naturalis, & proinde immutabilia. Itaque lex, furem nocturnum interficiendi licentiam & facultatem cuique concedens, vel vitæ securitatem spectat, vel rerum. Vitæ autem securitati jam satis prospectum & naturali ratione, & etiam positivis legibus, sive divinis, sive humanis, quibus sancitum, ut oculus pro oculo, dente pro dente; ergo frustra nova legis constitutio. Si rerum securitati, quod verosimilius, ergo suscipi potest rerum defensio, conjuncta cum cæde furis: nam in eo consistit nova legis dispositio; si vero utrumque concurrere oportet, ni-

hil novi sancitur, posito quod cædes licita non sit ob res servandas absque periculo vitæ; quippe nihil momenti ad furem impune occidendum adferre potest rerum discrimen, dum sufficit vitæ periculum; quamobrem cum posset dubitari, an ob res servandas, easque ablatas recuperandas, liceret interfici furem vel raptorem, statutum, furem nocturnum interfici posse, interdarium, nisi cum telo se defendat, ideoque rerum difficillimam recuperationem reddit, nisi extrema & violenta adhibeantur defensionis remedia. Quippe cum nulla videatur proportio intercedere inter res & hominis vitam, posset dubitari, num justitia & naturalis æquitas permittant rerum defensionem suscipere, conjunctam cum cæde aggressoris, quippe cum, semel amissa, nulla ratione recuperabilis, illæ, ut diximus, iterum comparari possunt assidua diligentia & assiduo labore, quibus Deos omnia vendere in proverbio est, videtur magna esse inter vitam & bona differentia, & proinde, ubi diversa militat ratio, ibi diversum quoque jus obtinere debet, propter peculiarem ejusmodi rationem introductum. Ne judicis fluctuaret animus in ejusmodi casu, ipse Deus certam judicandi normam præscripsit populo suo, cum suis rempub. fundaret legibus, quæ etiam hominem in naturæ statu reddit securum, eique eandem tribuit facultatem, quia & sibi in eo iudex, quamvis, quod dicitur ratio, nunquam potest facere, attamen quia sæpe nostro iudicio possunt esse multæ offusæ tenebræ, vel etiam proprio amore obcæcatum, aut aliis quibusdam vitiis nimis indulgere, fieri quandoque potest, ut ratio aliquando pravas formet illationes; itaque majori cum fiducia rationis sequimur dictata, quando eorum cum ipsa manifesta & expressa divina voluntate perspicimus convenientiam. Inficias iri quidem nequit, hominem, tanquam nobilissimam creaturam, Dei imagine ornatam, cujus dominio & moderamini usuique liberrimo omnes reliquas hujus universi creaturas

Deus cedere jussit & inservire, in longe majori pretio habendum, quam quævis res pretiosissima, ideoque nullam statuendam proportionem inter hominis vitam, & res caducas, quæ tamen observanda videtur in justa & legitima defensione: verum supra jam respondere incepimus huic objectioni, cui addi potest, quod si tam stricte attendi deberet illa inter res & hominis vitam proportio, certe fures nunquam recte suspenderentur, nec raptor, aliufve homo facinorosus ob res caducas vita privandus foret. Quamobrem reponere huic objectioni possumus, hominem eatenus in summo habendum pretio, quatenus in suo statu permanet, ea præstando, quæ societas civilis ab eo, tanquam ejus membro, exigit atque efflagitat; quando vero lædit societatem humanam, communem violando securitatem tranquillitatemque, tanquam perniciosum ejus membrum, imo publicæ tranquillitatis perturbatorem, & proinde salutis communis hostem & inimicum, persequi possumus, atque etiam punire. Cum autem nec tur, nec raptor, & quivis alius invalor, bona alterius surripiens, in suo statu permaneat, sed evadat perturbator tranquillitatis publicæ, & proinde existit societatis humanæ hostis, utique nec vitæ ejus præstantia ulterius considerari debet. Carpzov. *pr. crim. p. 1. q. 3.* Sed instant qui a nostra opinione divortium faciunt, *noxas, quæ, pro defensione sui vel rerum suarum, injusto irraffori infliguntur, esse pœnas proprie dictas, adeoque per regulas justitiæ vindicativæ dirigi.* Verum reponit Celeberr. Pufend. *Pœnam proficisci in civem ex vi imperii, ejusque magnitudinem respectum boni publici temperare; verum defensionem antiquiorem esse civili imperio, quippe quæ cum homine nata est; itaque maxime obtinere inter illos, quorum neuter exercet imperium, eamque intuitus propriæ salutis & necessitatis sui conservandi moderatur.* Non occiditur fur a privato, quia fur est, propter admissum maleficium, verum pro conservatione rerum, quando eis imminet periculum.

XIII. 1. Quid vero jam de lege Evangelicæ dicemus; idem ab ea permitti quod permisit lex Moysis; an ut in aliis rebus perfectior est lege Moysis, ita hic quoque plus eam a nobis exigere? Ego quin plus exigat non dubito. Nam si tunicam & pallium deferi jubet Christus, & Paulus damnum aliquod injustum tolerari potius quam litigari, quæ incruenta contentio est: quanto magis vult res etiam momenti majoris deferi potius quam interfici a nobis hominem, Dei effigiem, eodem nobiscum sanguine ortum? Quare si res servari potest, ita ut non videatur periculum esse faciendæ cædis, recte id quidem; sin aliter, omittenda res est: nisi forte talis aliqua res sit, ex qua vita nostra & familiæ nostræ pendeat, quæque iudicio recuperari nequeat, forte quia fur sit ignotus, & spes sit aliqua sine cæde rem abituram.

Soto d.
art. 8.
Less. dub.

2. Et quanquam hodie omnes ferme tam Jurisconsulti quam Theologi doceant, recte hominem a nobis interfici posse, rerum de-

defendendarum causa, etiam extra eos fines in quibus lex Moysis & Romana id permittit; puta si fur jam re accepta fugiat; tamen quin ea quam protulimus sententia veterum Christianorum fuerit, non dubitamus: nec dubitavit Augustinus, cujus hæc verba sunt: *Quomodo apud divinam providentiam a peccato liberi sunt, qui pro his rebus quas contemni oportet humana cæde polluti sunt?* Nimirum in hac materia, ut in aliis multis, cum tempore laxata est disciplina, & paulatim interpretatio legis Evangelicæ cœpit ad sæculi mores accommodari. Olim in clericis retineri solebat forma veteris instituti; tandem his quoque remissa est hoc nomine censura.

C O M M E N T A R I U S.

Hic iterum manifeste testatur Author, se Socinianorum perniciosis dogmatibus favere, dum apertis verbis affirmat, Christum esse novum legislatorem, eumque legem moralem, quam Mosaicam vocamus, multis in rebus correxisse, atque perfectiorem reddidisse, & proinde vitæ agendæ sanctiorem normam ac regulam præscripsisse, quod ab omni ratione alienum, alibi fati late demonstravimus, ubi opinionis hujus summam absurditatem, ejusque cum naturalis rationis lumine disconvenientiam, annotavimus, quæ hic repetere supervacaneum foret. Argumenta, quæ objicit hic Author, & ibi etiam adducta, diluimus, explicando, quo sensu Christi dicta intelligenda, ne aliquid vitii vel contradictorii contineant. Ad alterum argumentum, de hominis, Dei effigiem referentis, nobiscum arctissime ejusdem sanguinis devincti excellentia, desumptum, statim a nobis responsum. Quod sequentia attinet, dicendum videtur Theologos & Jurisconsultos, docentes, recte rerum defendendarum causa interficere hominem, etiam si cum re ablata fugiat, non deviare extra limites & fines, quibus & Moses, & leges Romanæ rerum defensionem circumscribere & limitare voluisse videntur; quippe annotavimus ad præced. recuperare rem ablatam, etiam defensionis partem esse, & eodem venire nomine, modo nulla alia sit recuperandi, nisi per vim, spes reliqua, eaque in societate civili incontinenti fiat; in naturali, quamdiu apud furem res existit, ab eoque detinetur, facultas mihi competit, eam omnibus consequendi mediis, ut a nobis annotatum supra, observata tamen, quantum licet, charitatis regula, quæ postulat, ut quam minimo malo & damno proximi id ipsum fiat: nam, ut inquit Lessius: si furem fugientem non licet insequi ad recuperandam rem, injuste ablatam, defensio maxima ex parte esset inutilis: possent enim fures quilibet rapere, & sese in pedes dare, si fuga essent tuti. Vid. & Carpzov. *pract. crim. p. 1. q. 32.* Neque hac in parte a nostra opinione recedere constat jus Canonicum per textum *ex cap. interfecisti. de homicidio. Si autem sine odii mediatione, te tuaque liberando, hujusmodi diaboli membra interfecisti; si aliquid jejunare volueris,*

bonum est tibi, & elemosynas fac largiter. Ex quibus verbis perspicimus, non necessariam esse poenitentiam, sed voluntariam, & proinde non illicitum homicidium admissum, se suaque liberando. Non fugit me illa verba, *te tuaque liberando*, a quibusdam explicari, quasi non sufficiat necessitas liberandi tua, nisi etiam necesse sit temetipsum præsentis vitæ periculo eripere. Sed respondent D. D. verius esse, verba illa non copulative intelligi, sed disjunctive, quod ex eo perspicimus, quia, si copulative accipiantur, non sufficeret necessitas liberandi te, nisi esset conjuncta cum necessitate liberandi etiam bona. Si autem sola necessitas liberandi te, quæ attenditur, frustra adjectum *tuaque*, cum defensio bonorum nullo modo excuset. de Lugo *disp. 10. sect. 9.* Copula enim, in dispositione legali copulans duo, non requirit copulatorum concursum. Probatur deinde *ex cap. dilecto. de sententia excomm. in 6. Cum omnes leges, omniaque jura vim vi repellere, cunctisque se defendere permittant; licet utique ipsi decano (si prædictus Ballivus eum bonis suis mundanis injuriose spoliare, vel ea violenter occupare præsumpserit) contra illius violentiam, injuriamque se tueri.* Itaque non solum laicis, sed etiam clericis, qualis erat ille decanus, ab omni tempore permissum fuit res suas, etiam cum violentia, defendere: competit enim hæc facultas, ut recte animadvertunt Doctores, cuique jure naturali, & quidem irrevocabiliter, ita ut nec jure ecclesiastico, nec civili, alicui possit auferri, nec etiam revocatum, ex aliquo textu constat. Contra Innocentius III. approbat, quod Episcopus Tridonensis Templarios, qui sine suo consensu clam possessionem occupaverant, vim vi repellendo, de ea deturbaverit, atque ejecerit, ut perspicimus *ex cap. olim. de restitut. spoliat.* nec contrarium docet text. in *c. suscepimus. de homicidio.* in quo monachus quidam damnatur, quod duos fures occiderit; quippe loquitur de clericis, qui moderamen inculpatæ tutelæ excefferant eo ipso, quod aliter evadere potuissent: erant enim uterque ligati fures; monachus vero videns, quod sese vinculis solvere vellent, utrumque interfecit, cum interim sese in fugam dare, & hac ratione se suaque in securitatem asserere potuisset,

nec etiam prudenter timeri poterat, ait Lugo, *quod, soluti, tunc vellet remanere ad iterum furandum, sed potius fuga liberari*; merito itaque homicidium imputatur ipsi & exinde pœnitentia injungitur. Vid. Gloss. *in d. c. suscepimus*. Attamen observandum, defensionem rerum suarum etiam cum cæde furis vel raptoris licitam & permissam omni jure statuimus, sic intelligamus, si bona aliquanti sint pretii: nam pro re vili, quæ contemni meretur, quemadmodum propriam vitam periculo exponere, esset temeritatis, quæ culpam potest, nec etiam vitio caret; ita & pro ejus conservatione interficere, æquitati repugnat. Stricto semper uti jure, summa aliquando injuria

est, ut ait Cicero; præstat itaque juri suo aliquando renunciare, si non repugnet honestati, quam eo uti inhumaniter, & nonnunquam crudeliter lenitatem & humanitatem stricto juri præferendam, docet Parabola a Christo *Math. 18. v. 25. 27.* proposita, ad cujus imitationem invitare nos videtur summæ lenitatis & patientiæ magister, modo damnum, quod ejusmodi juris remissione patimur, non sit magni momenti, ut ex ipso parabolæ sensu deduci satis commode potest: nam licet te tuaque tuendi jus habeas, conferendum tamen est damnum, quod tibi caves cum illo, quod das, ut inquit Soto *de J. & J. lib. 5. q. 1. art. 8.*

XIV. Quæritur a nonnullis, an non lex saltem civilis, ut jus habens vitæ ac necis, si quo casu permittat furem interfici a privato, simul etiam præstet ut id ab omni culpa sit liberum. Minime vero id concedendum arbitror. Nam primum lex jus necis non habet in omnes cives ex quovis delicto, sed demum ex delicto tam gravi ut mortem mereatur. Est autem valde probabilis Scoti sententia, fas non esse quemquam ad mortem damnare nisi ob delicta quæ lex per Mosem data morte punivit, addito duntaxat, aut quæ his sunt paria recta æstimatione. Neque enim videtur notitia divinæ voluntatis, quæ sola animum tranquillat, aliunde in hoc negotio tam gravi haberi posse, quam ex illa lege, quæ certe mortis pœnam in furem non constituit. Præterea vero lex nec debet nec solet jus dare etiam eos qui mortem meruerunt privatim interficiendi, nisi in criminibus valde atrocibus: alioqui frustra instituta esset judiciorum auctoritas. Quare si quando lex impune furem dicit interfici, tollere quidem pœnam censenda est, sed non etiam jus dare.

C O M M E N T A R I U S.

Superius annotavimus homines, status naturalis pertæfos, propter multa incommoda & innumera pericula, quibus tum vita, cum etiam res, ad vitam sustinendam & tuendam necessariæ, expositæ erant, in societatem civilem coaluisse; cum vero ejus fabrica non posset subsistere, nisi summo imperio constituto, quod de singulorum membrorum voluntatibus pro lubitu disponere posset, communis salutis conservandæ atque tuendæ causa, hinc vel unum, vel plures, societati tuendæ præfecerunt, & in eum illud contulerunt imperium, quod quisque in se suaque bona habet jure naturæ, cum etiam familiæ suæ membra, eorumque vitam & bona, aliunde sibi quæsitæ. Cum autem causa, qua impulsæ mortales alieno se subjecerunt imperio, atque in alienam fidem & tutelam bona sua permisissent, fuerit propriæ salutis conservatio, & facultatum ac bonorum adversus improborum pravas machinationes securitatis atque defensionis, quam mutua ope mutuoque auxilio obtineri melius posse perspiciabant, atque in naturæ statu propriis viribus quicquid sibi præstare poterat; atqui ejusmodi subjectio

nullam præstare securitatem potest, nisi omnes dependeant ab uno eodemque arbitrio summi imperantis, hic quoque censei debent omne omnino abdicasse imperium, atque illud in eum, quem tuendæ societati præfecerunt, transfuisse, ut ejus virtute non solum posset uti cujusque bonis & viribus, sed etiam dissonere de vita civium, quoties ad communem salutem, a qua privati cujusque membri pendet securitas & beatitudo, obtinendam & tuendam, necessarium statuit, cujus ipsi arbitrium relictum, tanquam necessarium consequens summæ potestatis, quæ, licet originem habeat ex naturali ratione, homini distantem, necessitatem humanam ejusmodi societatem excitandam exigere, ut universum humanum genus, & singula ejus membra, hac mutua conspiratione, & unitate animorum, aliqua constituta potestate, ab interitu vindicaretur, attamen etiam divinæ voluntati adscribenda, ut ad *lib. 1.* annotavimus. Quod & manifeste confirmat Christi, & ab ejus Apostolis, divino spiritu afflatis, toties repetita doctrina, quæ nobis sæpius ob oculos ponit obligationem, nobis impositam a Regum Rege, hujus

hujus universi conditore Deo, qua tenemur obedire summis potestatibus, a Deo constitutis nostro bono, ut arceant a nobis illa status naturalis incommoda & pericula, unde inquit Chrysof. Deum pro utilitate communi hujusmodi principatus instituisse, interveniente facto humano, ita ut, qui observare recusat, divinam in se iram provocet, tanquam resistens ejus voluntati. Qui vero finem approbat, etiam censeri debet probare media, ad finem necessaria. Finis est salus & securitas civium, quamobrem ea suprema lex esse debet Principi; atqui ea obtineri nequit, nisi media quædam, huic inservientia, adhibeant; potissimum vero medium est, ut summum rerum arbitrium penes societatis Principem vel custodem resideat, quod continet nullis limitibus circumscriptam potestatem, adhibendi omnia ejusmodi media, quæ ad salutem communem tuendam necessaria, quali potestati cohæret tanquam inseparabile quid, facultas cives obligandi ad exequenda, quæ imperantur, licet ipsis non constet ratio, quæ moverit imperantem ejusmodi mandata civibus injungere: ipsi enim soli cura incumbit providere, ne quid capiat detrimenti societas. Hæc enim imperii natura est, ut constare nequeat, nisi uni, vel etiam pluribus, apud quos residet summa majestas, reddatur ratio, sed prompte, & nulla interposita mora, jussa facere, boni civis est, nisi manifeste essent iniqua, & divino juri contraria, aut salutis publicæ noxia, ut annotatum a nobis *lib. 1. cap. 2. §. 7.* Hinc gladio armatus summus imperans, ut posset ad officium revocare obedientiam debitam præstare recusantes; tum etiam salutem & securitatem tueri, & innocentes defendere adversus improborum vim & injuriam, animadvertendo in facinorosos, etiam gladio, si salus & utilitas communis id exigit, cujus ratio haberi debet in puniendis delictis, ideoque pœnæ proportio cum læsione publicæ securitatis potissimum conferenda, quamobrem legem civilem, quæ summi imperantis placitum & voluntas est, ex quovis delicto habere jus vitæ & necis, statuere, nihil iniqui habet, modo necessitas Reipub. exigat, ut tam gravis pœna, communis salutis & tranquillitatis tuendæ causa, infligatur. Pœnam quidem, delicto proportionatam, exigit justitia distributiva, verum delicti gravitas mensuratur læsionis mensura, quam publica tranquillitas & Reipub. salus inde patitur, ideoque, quamvis delictum admissum sua natura videatur leve, tamen respectu læsionis & damni, quod in Reipub. redundaturum est, gravissimum potest æstimari, & proinde quoque vindicari gravissimo supplicio. Quamobrem furtum etiam rei minimæ & vilis apud quasdam nationes & gentes ultimo supplicio vindicatum, non habentes rationem proportionis, delicto adæquatæ, sed læsionis, quam pateretur communis securitas, si gravissimo supplicio furtum, licet rei vilis, non puniretur. Sic apud Scythas nullum scelus gravius furto, tradit Just. *lib. 2. cap. 2.* rationem addens, *quia sine tecti munimento pecora & armenta habentibus, nihil salvum esset, si furari liceret.* Quare capitale crimen in militem, ordinem, &

stationem deferentem, statutum, nisi respectu damni, quod metuitur inde aliquando passura communis salus atque securitas. Itaque potestas jus vitæ & necis, propter tuendam salutem & securitatem communem, summo imperanti eo ipso jure concessa, quo imperium delatum, tanquam necessarius ejus comes, in quæcunque delicta competit Principi sive magistratui, modo salutem publicam arbitrentur id efflagitare; pœnæ itaque & delicti proportio mensuratur mensura læsionis, per delictum Reipub. illatæ, vel inferendæ. Patet itaque, quemadmodum salutem Reipub. procurandi aptis atque idoneis mediis summo imperanti arbitrium relictum est, ita & ipsi quoque facultatem esse tributam ejusmodi pœnas statuere in facinorosos, quales judicat & temporis, & statui Reipub. utiles atque necessarias; quo posito fundamento, impune quemque ejusdem statutz pœnæ executorem esse, qui ejusdem imperium agnoscit, cum in foro soli, tum etiam poli, statuo: peccare enim nequit, qui voluntati divinæ, summi imperantis jussa & mandata exequendo, obtemperat. Si non peccat, qui exequitur superioris jussa; ergo & eum omni culpa vacuum pronunciare debemus, qui, lege permittente, furem interficit: lex enim nihil aliud est, quam voluntas & jussus superioris, cui facultas & arbitrium summum, statuendi, quascunque ipsi placuit, in facinorosos pœnas; nobis vero obsequendi iis imposita necessitas; si autem impune mandata exequamur, quare etiam non ab omni culpa liberi essemus, utentes jure, nobis ejusmodi lege concessio: eo enim casu sumus quodammodo executores voluntatis summi legislatoris, qui salutis Reipub. conveniens judicavit, furem interficiendi cuique privato facultatem tribuere, ut scilicet eo magis detererentur ab hoc delicto improbi, & proinde majorem securitatem cuique præstaret, qui finis & scopus in civilem societatem coeuntium, & constituti summi imperii. Ex quibus perspicimus, summo imperanti curam demandatam, ut Reipub. tranquillitati & salutis omnibus mediis consulat, eaque indagandi arbitrium, & investigata adhibendi facultas ipsi concessa, translato in eum summo imperio, nobis obsequendi relicta gloria, & proinde sequitur, nihil me vitii vel peccati contrahere, si exequar id, quod lex, quæ est placitum & voluntas superioris, cui obtemperare divina juxta & humana jura me obligant, permittit, nisi mihi dicat conscientia, juri naturæ, vel divino necessario repugnare, quæ summus imperans vel permisit, vel jussit. Quamobrem, cum cuique Principi Reipublicæ, cui præest, salus & securitas sit demandata, simul etiam ipsi facultas & jus tributum censeri debet, ut eam, quibusque arbitratur potissimum, tueatur mediis, quæ non ejusdem sunt generis, & propterea diverso modo applicari debent, juxta varias Reipub. formas, & populi genium; tum etiam temporis status maxima habenda ratio, quæ omnia diligenter ponderanda a prudenti rectore, ut possit regimen accommodare ad ejusmodi casus, qui quandoque incidunt, quibus aliquando æqua & justa, temporis

ris necessitate flagitante, nonnunquam injusta essent, mutata tempestate; sic etiam, quæ iusta & æqua dicuntur; quia ad cuiusdam populi genium & Reipub. formam accommodata; injusta fierent, si ad alienæ transferrentur Reipub. faciem. Itaque singulas Reipub. suis fundari oportet legibus; una tamen, eaque universalis, omnibus Rebuspub. communis, & suprema lex est, salus scilicet communis. Præterquam quod leges naturales ubique apud omnes nationes ac gentes sibi locum vindicent, quia sunt perpetuæ & immutabiles. Positivæ omnium populorum arbitrio relictae, quatum obligatio non latius sese extendit, quam patet fines ditionis & imperii, unde omnes populi dicuntur uti partim communi hominum, partim proprio jure. *l. g. ff. de J. & J.* Sic etiam Judæi, qui in peculiarem Dei populum adsciti dicuntur, suas habuerunt leges proprias, statuta, & mores, ab aliarum gentium legibus diversas, ad genium tamen istius populi & Reipub. formam accommodatas; & proinde earum obligandi vis terminabatur intra fines Judaicæ Reipub. sive ditionis, nec extra Judaicum etiam Deum voluisse ut illæ extenderentur, patet, quia peculiari suo populo etiam dedit leges peculiare, cum aliarum gentium institutis, moribus, ac legibus nihil fere quicquam commune habentes; quæ proinde etiam, everfa Reipub. Judaica, evanuerunt, quemadmodum, sublato principali, ejus quoque accessoria subsistere nequeunt, cujus generis sunt leges judiciales & ceremoniales. Itaque miror Authorem nostrum Scoti erroneam opinionem, tanquam probabilem, amplecti, statuentis, *fas non esse, quenquam ad mortem damnare, nisi ob delicta, quæ lex, per Moysen data, morte punivit, vel etiam quæ his sunt paria rectè existimatione.* Idque eo magis, quoniam ipse statuit, *legem non obligare eos, quibus data non est, lib. 1. cap. 1. §. 16.* scilicet positivam, quæ dari dicitur, quoniam dependet a legislatoris voluntate & arbitrio. Verbum *dare* denotat potissimum actum voluntarium, dependentem ab arbitrio agentis seu dantis: damus enim, quod, & cui volumus; atqui leges, delicta coercentes, judiciales sunt, ideoque positivæ, vel positivæ, quia judiciales; ergo neminem obligant, quam quibus datae sunt, id est, qui ejusdem Reipub. membra sunt, eundem judicem agnoscetes, commune forum habentes, & coram eodem tribunali sese sistere necessum habentes; atqui & leges judiciales peculiarem cum Reipub. Judaicæ formam relationem habere, & ad istius populi genium attemperatæ fuere; ergo etiam obligandi vis sese non ultra extendit, quam ad ejusdem & civēs, & incolās, nisi quatenus his quid morale annexum sit, cujus intuitu alias quoque gentes & nationes obligant, verum non tanquam leges Hebræorum, sed quia eo respectu communes, & proinde causa obligandi cætenus per se immutabilis est & perpetua, necessitatem moralem continentis indispensabilem: quod enim morale est, per se & sua natura obligat quocumque tempore & loco, qua obligatione nemo, cujuscunque sit status, dignitatis, conditionis, vel gentis, solutus esse potest.

Hinc quatenus leges judiciales a Deo per Moysen populo Hebræo datæ sunt, ne delicta manerent impunita, universum genus humanum obligant, ut sua sceleribus supplicia decernantur, sed quo supplicii genere diversa delicta punienda, cujusque populi arbitrio relicta. Quatenus itaque poena, quibusdam delictis, ut homicidio, & quæ huic paria sunt, criminibus, lege judiciali Hebræorum deæta, convenientiam cum rationis dictamine habet, etiam aliæ nationes idem delictum, concurrentibus omnibus circumstantiis, vindicare eadem poena, teneri videntur; sic homicidium eadē homicidæ explandum, naturalis ratio dicitur. Idem etiam leges judiciales statuunt. Eatenus itaque & nos obligant ultimo supplicio afficere homicidam, quoniam supremus legislator hanc poenam, delicto proportionatam, approbavit; verum cum sint multa delicta, quæ apud quasdam gentes communis securitas, & temporis ratio, vel levius, vel gravius puniri postulat, ut dicere incepimus, sapientis & prudentis rectoris seu judicis est, temporibus inservire, accommodando leges poenales ad præsentem Reipub. statum & populi genium. Fateor in discernendis suppliciiis, quibus crimina & delicta vindicanda censet legislator, concurrentibus omnibus circumstantiis, non male eum facturum, si leges Hebræorum poenales tanquam exemplar sibi proponat, ad quod suas componere velit. Et eatenus verum, quod ait Author, notitiam divinæ voluntatis animum legislatoris in puniendis delictis maxime tranquillare, scilicet quando nihil in discernendis suppliciiis examinandum venit, vel in deliberationem cadit, quam natura delicti abstracte, id est, sine relatione ad Reipub. constitutionem, considerata; in casu autem hoc peculiari, de furto nocturno puniendo, de quo jam sermonem habet Author, maxime ratio habenda formæ & constitutionis Reipublicæ, tum etiam temporis & genii cujusque populi. Si apud Scythas furti crimen vindicatum fuisset levius, quam capitali supplicio, actum fuisset de communi salute ac securitate, quoniam omnia armenta & pecora sine recti habebant munimento. Fuerunt & aliæ nationes, ad furandum adeo proclives, ut, nisi gravissimis suppliciiis coercita furtorum frequentia, nihil salvum fuisset. Optime Symmachus: *Tantum de mo legibus severitatis addendum est, quantum flagitium creverunt.* Cui & convenit, quod habet Claudius Saturninus *l. 16. §. 9. & 10. ff. de poenis.* cum inquit: *Evenit, ut eadem scelera in quibusdam provinciis gravius plectantur, ut in Africa messium incensores, in Mysia, vitium; ubi metalla sunt, adulteratores monetæ. Nonnunquam evenit, ut aliquorum malefactorum supplicia exacerbentur, quoties, nimirum multis personis grassantibus, exemplo opus sit.* Quamobrem, si legislator, ubi furtorum frequentia maxime grassatur, vellet mitigare poenam ad exemplar legis Moysiæ, desereret sane publicam salutem, quamobrem non tranquillandi animum hæc esset ratio, sed potius conscientia ipsum argueret neglecti sapientis & prudentis Principis & rectoris officii, cui incumbit providere omnibus modis, ne quid detrimenti capiat Reipub. vel propter

propter nimiam severitatem, vel Reipub. perniciosam lenitatem. Quamobrem plurimis gentibus boni publici ergo, & communis securitatis conservandæ causa, ut dicere incepimus, quorum in numero Athenienses & Romani, severissimos vindices fuisse, ex XII. tabb. constat, quarum exemplum & aliæ secutz gentes, ut de Scythiis jam annotatum. Sic etiam plerisque Americæ populos furtum ultimo punivisse supplicio; memoriæ prodidère scriptores. Qui apud Phryges agriculturæ instrumentum furrupisset, morte mulctabatur. Apud antiquos quoque Hungaros, juxta decreta S. Stephani *lib. 2. cap. 41.* tertium furtum capitale erat. Sic etiam apud Cimbrostatur Pontanus *lib. 1. hist. Dan. III.* leges extitisse, quibus ut furtum ultimo vindicatum supplicio, ita speciatim furti pœna recidebat in eum, qui furi ignoverat. Sic etiam extat apud nos constitutio Caroli V. qua judicis prudentiæ relinquit, utrum laqueo, an mitiori pœnæ addicat eum, qui plus V. solidis sine vi, sine effractione, furatus fuerit. Quæ quamvis nimis dura videatur, attamen propter quasdam circumstantias a ratione & æquitate non aliena dici posset, præsertim, si vigeret apud gentes, natura ad furandum maxime proclives. Verum apud Belgas, qui & integritate morum, & alieni abstinentia, inter quasunque nationes maxime excellunt, non videtur tam dura constitutione coercenda furandi libido: quo enim major furandi frequentia & cupiditas, eo severiori pœna crimen furti vindicandum; verum cum rei admōdum vilis mentio fiat in hac constitutione, injustum & iniquum non censeo ratione pœnæ, sed respectu Reipub. & populi, cujus mores & vitæ agendæ consuetudo mitiorem pœnam efflagitabant tempore Cæsaris. Originem debet hæc constitutio Fredrico Imperatori, quam recipere voluisse videtur Carolus Imperator, fortasse, ad se devoluto imperio, eam abrogare non ausus, vano metu ductus, quem non cadere oportet in virum constantem, summo insuper ornatum imperio, & armis decoratum, quibus repellere inimicorum vim & injuriam posset, & domare rebelles sine causâ subjectos legibus, ad Rempub. & genium populi, cui imperabat, attemperatis, & proinde justis ac æquis morem gerere recufantes, tanquam communis salutis & securitatis hostes, publicæ pacis perturbatores. Quemadmodum publica salus in causâ fuit, quod tam dura & severa, justa tamen & æqua propter temporis rationem, constitutione coercere necesse habebat Imperator Fredericus, invalescendæ furtorum frequentia, vel etiam pacis instaurandæ atque conservandæ causa, ut ex ipsâ inscriptione tituli patet. Peculiari itaque ratione motus, ejusmodi constitutionem promulgavit, qua sublata, corruit quoque æquitas, cui tanquam basi & fundamento suo innititur. Sic & olim apud Romanos furtum quoque simplex crimen capitale fuit, a quo tamen jure postea recessum, illudque mitigatum jure prætorio, non intuitu justitiæ, sed mutata Reipub. facie. Huc pertinet, quæ disputat Sextus Cæcilius adversus Favorinum, incu-

phantem legum harum asperitatem, referente ejus verba Gellio *lib. 20. cap. 1.* quæ ita sese habent: *Nec ideo contemnas legum istarum antiquitates, quod plerisque jam ipse populus Romanus uti desierit: non enim profecto ignoras, legem opportunitates & medelas pro temporum moribus & pro Rerumpublicarum generibus, ac pro utilitate presentium, rationibus, proque vitiorum, quibus medendum est, fervoribus, mutari atque flecti, neque uno statu consistere; quin; ut facies cæli & maris, ita rerum atque fortuna tempestatibus variantur.* Ad quam sententiam, quia ab homine; veri Dei notitia; & Christianorum doctrina alieno, pronuntiata, corroborandam, adducere nobis placuit summi, disertissimi ac facundissimi Theologi Joannis Calvinii testimonium, desumptum ex *lib. 4. inst.* quas sæpius summa cum animi voluptate perlegimus; ubi ita inquit: *Lex Dei furari prohibet. Quæ furtis fuerit constituta pœna in politia judæorum, videre est in Exodo. Aliarum gentium vetustissima leges furtum duplo puniebant; quæ postea sctæ sunt, discreverunt inter manifestum, & nec manifestum. Alia ad exilium progressæ sunt, alia ad flagrum, alia denique ad capitis supplicium. Falsum testimonium talionis pœna inter Judæos plectebatur, alibi gravi tantum ignominia, alibi suspendio, alibi cruce. Homicidium omnes pariter leges sanguine ulciscuntur, diversis tamen mortis generibus. In adulteros alibi severiores, alibi leviores sunt editæ pœna. Videmus tamen, ut ejusmodi diversitate in eundem omnes finem tendant. Nam uno similit ore pronunciant in ea, quæ æterna lege Dei damnata sunt, facinora, nempe homicidia, furtiva, adulteria, falsa testimonia; sed in pœna modo non conveniunt; neque vero id necesse est, neque etiam expedit. Est regio, quæ, nisi horrendis exemplis in homicidas sæviat, cadibus statim & latrociniis perdenda sit. Est seculum, quod pœnarum acerbicatem augeri postulat. Si quid turbatum est in statu publico, novis editis corrigenda sunt, quæ inde nasci solent, mala. Belli tempore in armorum strepitu concideret omnis humanitas, nisi insolito pœnarum metu injecto. In sterilitate, in pestilentia, nisi adhibeatur major severitas, pessum ibunt omnia. Est gens, in vitium quoddam propensior, nisi acerrime compescatur. Quam malignus fueris, ac bono publico invidus, qui tali veritate offenderis, ad retinendam legis Dei observationem accommodatissimam? nam quod jactatur a quibusdam, fieri contumeliam legi Dei, per Moysen lata, quum, abrogata illa, nova alia illi præferuntur, vanissimum est. Neque enim alia illi præferuntur, dum magis probantur, non simplici probatione, sed temporum, loci, gentis conditione, aut illa abrogatur, quæ lata nobis nunquam fuit. Si quidem non eam dominus per marum Moysi tradidit, quæ in gentes omnes promulgaretur, & ubique vigeret; sed quum Judæicam gentem in fidem, patrocinium, clientelam suscepisset, illi etiam peculiariter legislator esse voluit, ac, quod sapientis legislatoris erat, singularem quandam ejus rationem in ferendis legibus habuit. Quamvis locus satis prolixus ad nostram firmandam, quam de supplicio furti capitali opinionem habemus, eum tamen integrum describere,*

necessum duximus. Nec hisce dissimilia, quæ habet Melanthon *in loc. Theol. cap. de magistrat.* ubi ita differit de libera, magistratibus delicta puniendi, eisque pœnas decernendi, relicta facultate, quibus mihi videtur vindicari oportere pro temporis & Reipub. ratione atque necessitate, cum ita inquit: *Judici Christiano satis hoc esse debere, quod lex arguit ad hanc regulam, ut turpia facta puniat: Gradus permittendos esse legum conditoribus, severius punientibus fures in suis gemitibus, ubi disciplina laxior est, quam alibi, ubi fuerunt multa alia disciplina vincula. Nec Deum hanc severitatem improbare, indicio esse legem Moysis, que filium belluonem & contumacem vult ad judicium deduci, & condemnatum, interfici; que lex honestissima, etsi nunc nimis tristis diceretur, ostendit tamen, Deo placere disciplina severitatem.* Ita etiam Martyr: *Scio crimina esse punienda, esse constitutum lege divina; modum vero com-*

mitti magistratibus; nec vigere oportere easdem leges. Novi etiam leges illas civiles, traditas per Moysen, non magis nos adstringere, quam ceremoniales. Ceremoniales manserunt usque ad adventum Christi; Civiles suum usum habuerunt, quamdiu manebat illa Respub. & conveniebant illi populo. Attamen, inquit, audeo dicere, congruum esse, ut justitia, que conspicitur in illis legibus, non negligatur, sed ut res utilis a magistratibus accipiat. Sic & nos statuimus, quod in iisdem delictis puniendis, nullius temporis, vel loci, aut Reipub. ratione concurrente, quæ aliam pœnarum luadet mensuram, aliumque exigit puniendi modum, non a recto delicta puniendi tramite deflectemus, si ad illarum exemplar nostras componimus. Verum id ipsum sapientis legislatoris arbitrio relictum, cujus est judicare, quid Reipub. saluti & utilitati conducatur, nec ne.

XV. Ex his quæ diximus apparet, duobus modis posse contingere ut a privatis sine peccato suscipiatur singularis dimicatio: primum, si invasor concedat alteri licentiam dimicandi, alioqui eum occisurus sine dimicatione: deinde, si rex aut magistratus duos mortem meritos inter se committat; quod si fiat, illis quidem licebit arripere spem salutis. At qui jussit, is minus recte officio functus videbitur, cum fatius fuisset, si unius supplicium sufficere videbatur, forte eligi moriturum.

COMMENTARIUS.

Mentionem hic facit Author singulorum certaminum, sive duellorum, ut hodie appellari solent, quæ etiam & Monomachia vocantur, cum duo extra bellum, sive præter belli formam, litem armis terminare, vel innocentiam tueri atque demonstrare, necesse ducunt. Itaque sibi hac ratione jus dicunt, & proinde videntur intervertere judiciorum in civitate ordinem, atque magistratuum auctoritatem vilipendere & violare, quibus in societate civili solum competit facultas controversias, inter cives ortas, dirimendi, & reum, criminis alicujus accusatum, vel absolvendi, probata innocentia, vel condemnandi convictum, atque puniendi. De hac singulari certaminis specie primo hic agit Author, quod extrajudiciale commode dici potest, quando invasor concedit alteri licentiam dimicandi, alioquin eum occisurus, cujusmodi dimicationis oblatio maxime injusta ab una parte, tum etiam illicita ejusmodi oblationis acceptatio cum naturali, seu etiam jure divino, tum civili. Repugnat juri naturali, quia nobis necessitatem & obligationem imposuit, qua tenemur declinare ea omnia, quæ vitæ atque membris nocitura videntur; qui autem ejusmodi certamen, vel singularem dimicationem, offert, sponte sine necessitate sese in periculum vitæ mittendæ, vel mutilationis membri, conjicit, atque ita sibi arrogat jus, quod non habet in se, sive membra

sua, quorum neminem dominum esse, alibi diximus, & proinde ea nequit objicere periculo, non exigente necessitate, quia eorum conservatio ipsi injuncta atque præcepta; violator itaque legis naturæ existit, qui conservationem sui negligit, semetipsum sponte in capitis discrimen adducens. Deinde etiam violat societatem humanam, cujus pars est, & proinde societas in eum aliquod dominium, vel saltem jus quoddam, ex mutua quadam illa relatione partis ad totum descendens, obtinet obligatorium, quo sibi invicem devincti mortales mutua ope communibus commodis inservire, & necessitati communi succurrere, quod est finis sibi innatæ ad societatem cum aliis colendam præpensionis, qua obligatione nemo sese solvendi propria auctoritate facultatem habet, nisi necessitate coactus, quæ omne juris vinculum dissolvit. Hoc sensu dicit Cic. *i. off.* ortus nostri partem patriam, partem amicos vindicare. Et idem *de fine* & *Atque ut ad Archetypam scripsit Plato, non sibi soli se natum meminerit, sed patriæ, sed suis, ut per exigua pars ipsi relinquatur*, quibus me eripere nequeo, quin peccem contra naturæ legem, quæ in me dominium etiam aliis concessisse videtur. Eadem ratione in idem incidit peccatum atque legis violationem, oblationem certaminis accipiens, tanquam se tuendi adversus injuriam, medium; quippe nullam defensionem justam dici, supra annotavimus, nisi necessitate su-

susceptam. Nulla hic necessitas; quippe quem-
 admodum oblatio voluntatis est, ita etiam ejusdem
 acceptatio: videtur enim realis hic abesse injusta
 offensio, quam præcedere oportet, antequam defen-
 sio, & quidem justa, suscipi potest, licet utrique in
 statu naturæ constituti, ideoque sibi jus dicendi hab-
 entes facultatem, & controversiam dirimendi
 propria auctoritate, quia & naturali ratione impro-
 bata juris dicendi & dirimendæ controversiæ ratio,
 ut patet ex iis, quæ annotavimus. Præterea violatur,
 ejusmodi offerendo, suscipiendoque certamen,
 lex charitatis, quæ jubet diligere proximum ut
 inemetipsum, modo sese habilem reddat, in
 quem, juxta hanc legem charitatis, officia con-
 ferre possim; atqui offerendo ipsi dimicandi li-
 centiam, ira & odio erga socium agitatus, quem
 servare obligatus sum, in vitæ discrimen, nulla
 necessitate exigente, adduco; tum etiam & ego,
 & ille pariter, suscipiendo oblatum, charitatem
 dilaceramus, atque ejus vincula dissolvimus,
 cum ratione socii, tum mei ipsius, a quo primum
 debet incipere. Imo duplex admittere crimen vi-
 dentur certantes, scilicet non solum in semetipsum,
 sed & in societatem humanam, dum, se invi-
 cem periculo objicientes, societatem suo mem-
 bro spoliare injuste conantur, quod repugnat
 officio cujusque hominis, quatenus universæ
 humanæ societatis membrum, & proinde obli-
 gatus est, servando socium, tanquam partem
 totius, totum quoque conservare. Lædit vero
 maxime societatem, & ejus interitum accelerare
 velle videtur, qui socium exponit ancipiti peri-
 culo mortis, quod, suscipiendo oblationem ad
 Monomachiam, subire necesse habet, atque ita
 jam & animo, & facto, in quantum ista oblatio
 est causa proxima instantis periculi, violat jura
 societatis. Præterea peccatum peccato cumulant,
 quia est vindictæ species; saltem plerumque ex
 odio & vindicta procedit certamen ejusmodi;
 quæ, si in principio non adsint, in ipsa sane con-
 gressione odium & ira certantes haud dubie sube-
 unt propter amorem & inclinationem, qua quis-
 que naturali impetu erga seseipsum afficitur,
 ideoque odio habent quoscunque sibi nocendi a-
 nimum autumant. Monomachos erga se mutuo
 odium & iram concipere, mihi certissime per-
 suasum habeo; ea vero omni jure prohibita,
 quia iis læditur non solum charitas, qua hominem
 hominem prosequi natura voluit, sed etiam,
 quod gravissimum est, sese mutuo periculo
 æternæ mortis exponere videntur, dum sæpissi-
 me, ira & odio flagrant, occumbunt vel am-
 bo, vel alteruter, & proinde alter alteri causam
 præbuisse videtur æternæ mortis, alter sibi eam
 invenisse, nec etiam sæpius vulnerato, in arti-
 culo mortis constituto, sat temporis superest, ad
 iram divinam, tanto crimine in se provocatam,
 precibus ardentissimis placandam, & si inter-
 dum aliquid temporis superest, eo uti ad lenien-
 dam justissimam divinam iram, dolor sæpissime
 vulneris, vel etiam injuriæ illatæ acerbissima me-
 moria, impedimento est; præterquam quod sæ-
 pius, animo ira percito, & vindictæ cupidine ad-
 huc incenso, eo, quo decet, animo, divinam

gratiam & misericordiam non imploremus. Cui
 accedit, quod criminis admissi recordatio, sæpe
 reum reducens ad desperationem, eum reddat
 incertum salutis suæ, & sic crimen crimine ali-
 quando cumuletur, cogitationibus sese mutuo
 accusantibus. Cujusmodi antecessiones felicem
 excepturum eventum, difficile nobis polliceri
 possumus, quanquam speremus, quod factum
 desideramus, quia incertum, an ipsi condona-
 turus admissum crimen Deus, utpote cujus li-
 berrima est voluntas, qua suam, quibus velit,
 impertitur gratiam, ac etiam potest, licet in su-
 premo vitæ articulo. Ne itaque nosmetipsos,
 vel socium, dictante ratione, vel temporalis,
 vel æternæ mortis periculo objiciamus, declinari
 oportet ejusmodi singularia certamina, non so-
 lum in naturæ statu, in quo quidem quisque sibi
 jus dicit, atque supremum habet in se & sua im-
 perium, suoque vivit arbitrio, omniaque, quæ
 vult, agendi libertatem habet, sed limitatam ta-
 men & circumscriptam naturæ legibus. Multo mi-
 nus impune & sine peccato singulare certamen ex-
 trajudiciale suscipiunt cives, quorum libertas mul-
 to ætius legibus civilibus restricta atque con-
 tracta, ita ut proprio Marte nihil ipsis liceat exe-
 qui, quod debet fieri per magistratus, quin in-
 cidant, rei, in pœnam, statutam legibus in
 violatores læsæ auctoritatis magistratum, & per-
 turbatores publicæ tranquillitatis & civilis ordi-
 nis. Quamdiu est copia ad eundem judicis, qui
 injuriam illatam vindicare, & sua auctoritate
 controversias, inter cives ebullientes, vel jam
 ortas, dirimere potest, nemo sibi jus dicere po-
 test, singulare certamen suscipiendo, vel priva-
 tum indicendo bellum: ubi enim judicium, ibi
 cessat bellum. Judiciorum cessatio, belli ini-
 tium; atqui in societate civili judiciorum ordo;
 ergo oportet ab ea exulare omne bellum: finis
 enim societatis pax & tranquillitas, quæ præ-
 stat cuique securitatem, quamobrem in societa-
 tem coivisse, & summam potestatem constituisse
 mortales, sæpius diximus, quæ, cuique suum
 tribuendo, omnes rixas, omniaque certamina,
 quibus in statu naturali suum quisque jus persequi
 & vindicare necesse habebat, idque non sine
 summo sæpissime vitæ periculo, sopit & extin-
 guit; ideoque cujusque civis summopere inter-
 est, ne ordinem judiciorum quorundam inter-
 vertat improbitas, vel nimia audacia & temeritas,
 & proinde nemini occasio detur impune
 ejusmodi certamina introducendi propria auctori-
 tate proprioque arbitrio. Quippe revera belli
 statum inducere se animum habere testatur, quis-
 quis, iudice spreto & præterito, sibi in sua cau-
 sa, Marte arbitro, jus dicunt, suasque injurias
 privata auctoritate vindicant. Huic itaque ire
 obviam, animadvertendo in ejusmodi tranquillita-
 tis perturbatores, tanquam communis securitatis
 & salutis hostes & inimicos, postulat societatis
 civilis fabrica, & proinde singulorum salus utili-
 tasque; præterquam, quod per se illicitum, jam
 demonstravimus. Verum perquiratur, an non li-
 cita fiant ejusmodi certamina, accedente auctori-
 tate summæ potestatis, aut judicis, cui jus vitæ &

necis in cives competit, & proinde omni culpa sit vacuus suscipiens ejusmodi certamen, magistratus auctoritate sibi injunctum, ad probandam veritatem, quamobrem judiciale vocari potest, de quo secundo loco agit Author. Obtinuit hæc apud quasdam gentes consuetudo, ut, quoties deficerent veritatem investigandi omnes rationes, tanquam ultimum, sed revera cruentum, remedium, duellum partibus a iudice injungeretur, quem morem originem suam traxisse a populis, Septentrionalem mundi plagam inhabitantibus, verosimile est, apud quos, juxta Velleji Patere. testimonium, ab initio jam mos invaluerat, armis lites dirimere, & sic tandem apud varias gentes eadem lites dirimendi ratio recepta. Quippe & apud Longobardos eundem invaluisse morem, perspicitur ex *tit. 27. feud. 2.* tum etiam idem apud Salios, Burgundos, Danos, Allemanos, Anglos, Normannos, invaluisse, notat Bodinus *lib. 4. de Repub. & alii*, qui illarum gentium mores & consuetudines conscripserunt. Vid. Saxo Gram. *hist. Dan. 5.* Idem & apud Muscovitas usitatum, memoriam prodidit *Camerar. cent. 2. hor. succis. cap. 19.* Extat lex, a Guinebaldo, Burgundorum Rege, lata, qua cautum, ut, si pars ejus, cui oblatum fuerat *justiandum, noluerit sacramenta suscipere, sed adversarium suum veritatis fiducia armis dixerit posse convinci, & pars diversa non cesserit, pugnae licentia non negaretur.* Quicumque ipsi, propter aliquod impedimentum, non tenebantur duellum suscipere, quorum in numero mulieres, sexagenario majores, ægroti, clerici, & monachi; tum etiam nobilis contra ignobilem. Ne tamen rei veritas aliquid damni pateretur, *campiones* dare obligati erant. Apud dictos populos olim hunc obtinuisse morem, tum & apud Anglos, colligitur ex constitutione Regis Philippi, de Anno 1306. tum etiam testatur Thom. Smith *de Repub. Angl.* suo tempore nondum penitus in consuetudinem abiisse singulorum certaminum usum. Verum cum pleræque gentes, tandem rationis lumine magis ac magis edoctæ, perspiccerent hujus moris & consuetudinis iniquitatem, eam quoque penitus abolendam duxerunt e Repub. Sic Ludovicus Pius IX. Franc. Rex, duella omnia in terris suis prohibuit, imo & Luitprandus, Longobardorum Rex, pravam hanc lites dirimendi consuetudinem vocat in *ll. tit. 91.* eamque varia concilia improbarunt atque damnarunt anathemate: sic enim habet Concilium Tridentinum: *Detestabilis duellorum usus, fabricante eum Diabolo, ut cruenta corporum morte, animarum etiam perniciem lucretur, ex Christiano orbe penitus exterminetur. sess. 25. cap. 19.* Ita ut Imperatores, Reges, Duces, Principes & Comites non solum excommunicandos censuerit, sed etiam *privandos jurisdictione, & dominio civitatis, castri, aut loci, in quo, vel apud quem, duellum permiserint.* Idem & nos dicimus, ideoque neutiquam certamen singulare, tanquam legitimum in judicio probandi modum, a iudice alicui imponi posse, cum Authore statuendum, iudexque, qui in casu supra commemorato tale certa-

men permittit, minus recte fungi iudicis officio dicendus; imo iniquitatis plena est ejusmodi iudicis sententia, cujus est officium, providere, ne manus conferantur ei, quos sua jurisdictione potest compescere, ideoque ipse causam præbere non debet certaminibus & bellis, atque litigantes sollicitare, ut in mutuum perniciem advolent; imo ipsi incumbit tueri ordinem civilem, interdicentem cuique privato sibi jus dicere, & controversiam propria auctoritate dirimere. Talis iudex ordinem civilem ipse evertit, contendentes constituendo in propria causa iudices. Iudex, quem æquitatem & justitiam tueri oportet, suum cuique tribuendo, ipse ejus existit violator, utpote qui alteri magis, alteri minus tribuit, quam exigit æquitatis ratio. Suum cuique non tribuit, qui alicui invito adversarium obtrudit, cui resistendo longe impar est, & cujus ratione proinde, ut causa cadat, necessum. Id vero sæpius in id genus certamine contingere, non est quod quis dubitet. Præterea, quem justitiam, ab omni crudelitate alienam, administrare decet, tanquam legitimum ejus administrandi medium, crudelitatem adhibet. Quid enim magis iniquum, quid crudelius, quam innocentem, & crimine vacuum, internecioni dare? quid magis justitiæ, quid rectæ rationis dictamini, quid æquitati magis repugnat? *Contingit autem aliquando, inquit Canon. 1. de purgat. vulgar. ut Deus permittat, in istis duellis innocentes in eo, quo accusantur crimine, succumbere atque necari propter alia eorum peccata.* Quid vero interest, an quis occidat, an mortis causam præbeat? Quem oportet delicta punire, non solum impunita connivet, sed ipse imperat; quem decet prohibere & vetare malefacta, ut admittantur, eorum ipse author est; cujus officium est actiones civium dirigere ad justitiæ normam, ipse in causa est, ut a recto tramite deflectant. *Quippe omnes illa actiones cum jure natura, tum etiam divino, illicita sunt, quæ, aut odio, aut vindicta cupidine, incitante, aut desperatione, & alio quodam affectu inordinato peraguntur; verum tales sunt duellatorum actiones, ut etiam illicita censeri debeant. Imo revera sunt: cum enim alterum esse nocentem, alterum innocentem, aut utrumque nocentem, aut innocentem, necessum sit, quid aliud consequetur, quam ut, qui innocens est, super injuria, sibi ab adversario illata, semet ulcisci velit, cum tamen ultio soli Deo relinquenda; &, qui nocens est, affectu pravo, imo diabólico, abreptus, innocentem occidere conetur, inquit Jctus non minus subtilis, quam acerrimus justitiæ olim vindex, Paulus Voet, juris in Acad. Ultraject. Antecessor & Vianensis Cameræ Senator, de duellis. Quid si alteruter, innocens absolvetur, & nocens luet pœnas, quas delinquendo meretur. Si uterque innocentes, vel nocentes, fiet idem, efflagitante justitia, revera punitur insondum, veritatem indagandi causa, & criminis incertum auctorem detegendum, certo mortis obicitur periculo. Quid autem magis repugnat justitiæ, quam punire insondum? Sunt enim in promptu alia veritatis investigandæ remedia, ut juramentum, testimonium, etiam propria rei con-*

confessio, quæ tortura potest extorqueri, quo tamen remedio non temere, sed caute, uti suaderem. Sic jure divino, si quis alteri mutuo dedisset vestem, quæ postea fuisset sublata, is cui fuerat commodata, si jurejurando confirmaret, se eam non sustulisse, absolvebatur. *Exod. 22. 7. & Hebr. 6. 16.* Ubi desunt testes, vel tabulæ consignatæ, jusjurandum dirimit litem, atque controversiam definit. Verum quid si accusatum, omni culpa vacuum, qui duellum, ab adversario calumniatore oblatum, declinat, quasi ex ea causa suspectum, morte ignominiosa afficiendum statuatur iudex, nisi duellum in purgationem suscipiat, quæri posset, an in ejusmodi necessitate quis constitutus, in sui defensionem recte duellum accipiat? quod dicendum videtur, quia non pecco, quod, necessitate exigente, innocentia mihi conficius, hoc utar unice me tuendi, vitamque a certo interitu vindicandi, remedio, quod, quamvis illegitime mihi oblatum, iuste tamen accipio, necessitate exigente: licet enim se suaque defendere, omniaque defensionis media adhibere, quæ iusta. Iustum hoc medium, quia necessarium, *hac tamen adhibita cautela, ne tam ad vindictam cum iniquo congregiatur adversario, quam ad defensionem, cujus modus illi a iudice prescriptus est.* Qui quamvis per se injustus, attamen iuste accipitur, quia non tam modum, tanquam legitimum probandi medium, eligit innocens, quam, necessitate coactus, defensionem sui suscipit, quæ nulla alia ratione, nisi unico hoc medio, potest peragi. Quod per se illicitum est, certo quodam tempore aut loco, vel respectu cujusdam objecti, potest licitum esse, mutatis illis circumstantiis, quod sano sensu intelligendum, scilicet, quod illicitum per se & sua natura est, non mutatur in licitum, sed, objecto mutato, cujus respectu semper illicitum manet,

evanescit quoque, ut ita dicam, illicitum illud existens, quod adhæret objecto, tanquam accidens suo subjecto. Sic occidere hominem proximum, ejusdem nobiscum naturæ participem, summum est crimen, & per se, & sua natura illicitum; licitum tamen aliquando, propter defensionem injustam; licitum, propter sui defensionem necessariam. Injusta offensus nunquam potest licitam eadem efficere, quia injusta causa nunquam potest producere effectum, qui iusti nomine insigniri possit; atqui necessaria defensus semper iusta; hinc etiam iustum homicidium, quod admissum, se tuendi causa. Diversa itaque objecta eandem actionem vel iustam, vel injustam reddere possunt, immutata manente iusti vel injusti natura; sed objecta pro diversa sui qualitate vel conjunguntur cum eo, quod iustum est, vel cum eo, quod injustum est, manente tamen, quod per se iustum est, semper iusto, quod injustum, semper injusto circa idem objectum; sic etiam nec de vita sortiri, licitum sentiunt Theologi. Divinatoria inquit, sortes sunt prohibita, solæ divisoria permittuntur, ubi necessitas & pax familiarum postulat. Rivet. *explicat. decalogi.*, quod tamen secus videri posset, ubi magna peccantium multitudo, sive tota quædam universitas punienda esset. In ejusmodi casu forti potius committendum, quinam morituri, quam omnes eadem afficere poena, quoniam in tanta multitudine verosimile, non omnes ex æquo participasse crimen, & proinde eadem poena afficiendos, ut ad paucos poena, ad omnes formido perveniat; inter paucos vero facinorosos facilius constare potest, an omnes ejusdem sint criminis participes, & proinde eandem poenam pati meriti, si constet omnes æque graviter peccasse.

XVI. Quæ vero dicta a nobis huc usque sunt, de jure tuendi se ac sua, maxime quidem ad bellum privatum pertinent, sed ita ut ad publicum quoque aptari debeant, habita diversitatis ratione. Nam in privato bello jus quasi momentaneum est, & cessat simulatque iudicem adiri res patitur. At publicum, quia non oritur nisi ubi non sunt aut cessant iudicia, tractum habet, & perpetuo fovetur accedentibus novis damnis & injuriis. Præterea in bello privato ferme defensio mera consideratur. at publicæ potestates cum defensione & ulciscendi habent jus: Unde illis licet prævenire vim non præsentem, sed quæ de longo imminere videatur, non directe (id enim injustum esse supra docuimus) sed indirecte ulciscendo delictum coeptum jam, sed non consummatum: de quo agendi erit alibi locus.

C O M M E N T A R I U S.

Superius annotavimus ad *lib. 1. cap. 3. §. 1.* bellum, quod jam privatum dicimus, coactis in civitatem mortalibus, olim in statu naturali, sparsim per familias viventibus, quibus sin-

gulis præerat regio imperio suæ familiæ Princeps seu pater, publicum recte vocari potuisse, & privatum, quod inter familiæ membra gerebatur, quia quæ familiæ, tot parvæ civitates, quæ

eandem ad se relationem habebant, quam diversæ gentes & nationes, suo singulæ parentes Duci ac Principi, inter se habent. Quisque paterfamilias, ut diximus, præerat familiæ suæ imperio regio, eoque summo, nullis legibus, nisi naturalibus, circumscripto, ideoque eadem regalia & summi imperii jura possidebat, quæ coalescentes in unam societatem diversæ familiæ contulerunt in eum, quem societati præficere voluerit, ita ut, respectu universæ societatis, istæ familiæ considerentur, quemadmodum singula membra in naturali statu considerantur, respectu totius familiæ, id est, privatæ personæ; itaque singulis familiis, ratione publici imperii & regiminis, quod universæ spectat societatis tum domestica negotia, quæ ad internam structuram, in partium inter se apta convenientia consistentem, pertinet, tum quæ foris aguntur cum aliis nationibus, eorumque summis imperantibus, externam Reipub. faciem spectantia, nihil plus juris competit in se suaque, quam singulis familiæ membris in naturali statu, & quicquid ab iis agitur, privatam dicitur, domesticaque tantum negotia spectat. Itaque omnia, quæ pertinent ad bellum privatam, sumptum eo sensu, qui denotat certationem per vim inter diversarum familiarum Principes, commode aptari possunt ad bellum, quod hodie publicum vocatur. At videtur Author sermonem habere de bello, orto inter privata civitatis membra, quod tum demum incipit, quando deficit iudicis copia, vel non deficit quidem, sed cognitionem causæ rejecit; tum reviviscit jus pristinum, & certantes considerari debent, quasi in naturali statu constituti, & quamvis istiusmodi bellum non diutius geri possit, quam deficit iudicium, habet tamen non minus suum tractum, etsi minorem, quam publicum: nam pro eo tempore, quo iudicia respectu eorum, qui certant inter se, cessant, eadem jura & certandi ipsis media adhibendi facultas, quæ in bellum gerentibus; verum cum in societate civili nemini liceat jus suum, violenta remedia adhibendo, persequi, nisi cessante iudicio; iudicium autem vix cessare possit, nisi eo casu, quo quis inopinato & subito impetu invasoris constituitur in necessitate, a se vim & injuriam illatam in continenti propulsandi, quia iudicem adire nequit. Cujusmodi necessitas ut subito oritur, ita quoque cito perit; depulso autem periculo damni dati, propria auctoritate reparationem læsus nequit vi & armis exigere ab invasore, simulatque iudicem adire potest, atque ejus implorare auxilium, nisi, ut diximus, periculum sit in mora, & damni reparationem vix sibi polliceri possit, nisi illico persequatur aggressorem: nam tam diu cessat iudicium, quam diu defensor sine suo periculo vel damno dimittere aggressorem nequit, ut iudicem adeat; verum cum iste tractus, vel illud spatium, quod intercedit & currere incipit ab invasione usque ad propulsationem periculi, vix alicujus momenti est, quando conferimus cum illo, qui publicum excipit bellum, atque perpetuo fovetur novis accidentibus, damnis & injuriis, quæ aliquando integro vix seculo optabili finiuntur pace, proinde non incongrue

jus in bello privato quasi momentaneum dicitur. Præterquam quod bellum privatam, in quo vim quandam adhiberi necesse, cessante juris remedio, circumscribitur necessitate se suaque tuendi adversus vim & injuriam, illatam ab illo, qui me ea afficiendi jus nullum habet, quia mihi æqualis; cessante vero necessitate, cessare etiam debet violentia. Itaque mera tantum in eo defensio spectatur, quæ quidem & persequendi jus suum involvit, non bellica, sed juridica, ut ita dicam, propter rationes, jam ante allegatas. Publicæ vero potestates non tantum vim & injuriam præsentem depellunt, sed depulsæ & illatæ reparationem persequuntur eadem vi & auctoritate, qua propellunt, quoniam summus imperans nullum superiorem agnoscit, cujus jurisdictioni parere necesse habet, sibi jus dicit, atque injuriam illatam damnumque, quod propter eam passus est, eo vindicat atque persequitur modo, quo arbitratur sibi satis prospectum & consultum fore. Eiusmodi facultas ulciscendi jus dicitur, quippe omnis ultio, denotans vindictam, ex odio & ira erga proximum proficiscentem, tam in Principe, quam in privato, illicita, quia par in parem nullum imperium habet, quod supponit puniendi aliquem justam facultatem. Punitio, quæ fit ab eo, qui injuriam passus est, vindictam & ultionem redolet, ejusque naturam potius imitatur, quam correctionem, cujus intuitu a magistratu fit, publicæ tranquillitatis & securitatis tuendæ causa, respicere videtur. Ulcisci itaque est injuriam, sibi illatam, vindicare propria auctoritate & vi, quia nullum aliud remedium reliquum inter Principes, sibi æquales jure & imperio; cujusmodi ultioni locus est, ubi cessat necessitas se se tuendi adversus vim præsentem, sed tamen illatam: ultio enim necessariam habet relationem ad injuriam, quæ præcedit, quemadmodum defensionem justam præcedere debet offensio illicita. Verum quia ejusmodi ulciscendi facultas tempus futurum respicit: persequitur enim id, quod præstari debet, ideoque latius omnino patet, quam facultas, sese vi & armis tuendi, quæ in societate necessitas, cuique, in præsentem periculo, quod jam adest, si non in ipso momento, saltem in proxima potentia nocendi, constituto, concessa naturæ jure. Hinc dicendum, summo imperanti non tantum vim præsentem; sed etiam, quod imminet e longinquo, modo ipsi de hostili adversarii in se animo constet, avertendi facultatem competere; quippe in statu naturali, in quo duo Principes sibi æquales constituti, debet considerari, num detur aliquod medium mihi cavendi, nisi quod a memetipso dependeat. Si privatus privatum injuria afficit, potest per magistratus vindicari & reparari; verum quod Princeps in Principem admittit, nemo restituet, & proinde oportet, ut mecum deliberem, num tempestatem imminentem prævenire, & in ipsis quasi cunabilis, antequam vires acceperit, opprimere consultius sit Reipublicæ, quam primam realem expectare offensionem, cui sæpissime majori cum detrimento ac periculo opponitur defensio, quam prævenitur; verum de eo latius suo loco agendum, monet Author.

XVII. Illud

XVII. Illud vero minime ferendum est quod quidam tradiderunt; jure gentium arma recte sumi ad imminuendam potentiam crescentem quæ nimium aucta nocere posset. Fateor in consultationem de bello & hoc venire, non sub ratione justæ, sed sub ratione utilis: ut si ex alia causa justum sit bellum, ex hac causa prudenter quoque susceptum judicetur: nec aliud dicunt qui in hanc rem citantur auctores. Sed ut vim pati posse ad vim inferendam jus tribuat, ab omni æquitatis ratione abhorret. Ita vita humanæ est, ut plena securitas nunquam nobis constet. Adversus incertos metus à divina providentia, & ab innoxia cautione, non a vi præsidium petendum est.

Alb. Gem. lib. 1. c. 14.
Bal. 1. 3. de rer. divis.

C O M M E N T A R I U S.

A Nnotavimus ad §. 1. *hujus cap.* hominem naturæ lege devinctum, ut in omnibus negotiis, quæ agenda suscipit, maxime habeat rationem justitiæ & honestatis, quam unicam ipsi agendorum normam præscripsit natura, conjunctam cum necessitate illam observandi in totius vitæ cursu, ita ut, si minimum ab ea recedat, transgressor legis existat, quamobrem rationis particeps, ut ejus vi ac lumine posset indagare atque perspicere eorum, quæ peragere & in actum deducere animum induxit, cum justitiæ & honestate convenientiam vel disconvenientiam, qua perspecta, judicat quæ facere, quæ debeat omittere. Cujusmodi obligatio, quia descendit a lege naturali, omnes homines, cujusque sint conditionis ac dignitatis, æquali ligat juris vinculo, quo nulla dignitas extrinseca vel adventitia hominem potest solvere, quia semper ei adhæret humana natura, quæ legibus naturalibus per necessitatem quandam indispensabilem eum reddit obnoxium, quemadmodum cæteras creaturas, ut alibi annotavimus ad *lib. 1.* Illa Dei effigies, quam circumfert, consistens, ut docuimus, in summa mentis rectitudine & justitiæ amore, sine qua nec homo, necessitatem ei imponit, qua tenetur, quicquid agit, imagini, cujus participem ipsum producere voluit omnis justitiæ & rectitudinis fons Deus, convenienter agere, ita ut humanam quasi exuat naturam, quando a justitiæ & rectitudinis tramite deflectit; quippe illum naturæ humanæ convenienter vivere, ipsi gentiles, lumine rationis ducti, censuere, qui rationis rectæ dictamen in omnibus suscipiendis peragendisque negotiis sibi tanquam scopum, ad quem collimare incumbit cuique, proponit. Hinc, natura duce, ab eo, quod rectum & justum est, aberrari non posse, arbitrantur. Quippe cum de natura humana nobis sermo, facile quis intelligit, naturam rationalem denotari, qua distingui a brutis animalibus, quamobrem & humana dicitur, quasi solius hominis propria, ut a Cicerone vocatur *lex divina & humana. Off. 3.* Hinc admonet, *sapientis esse, naturam, optimam ducem, tanquam Deum, sequi, eique parere. Callimach.* Illam

optimam vivendi ducem prædicat in *Lalio*, utpote quæ nos ad justitiam colendam impellit, & revocat ab omni, quod indecorum est & honestati repugnat. Si itaque humana natura potissimum consistat in justitiæ exercitatione & usu, hominem non possum concipere, quin simul concipere necesse habeam humanam ejus naturam, id est, animal, cæteris animantibus, cæterisque creaturis multis partibus præstantius non figura & forma corporis, sed ratione, seu præstantia mentis, divinæ particulæ auræ, & proinde divinæ imaginis proprii subjecti; ita etiam humanæ ejus naturæ nullam ideam formare nequeo, quin pariter eam rationalem concipere debeam. Rationalem proponere mihi, impossibile est, nisi ejus cum justitiæ & honestate convenientiam supponam: est enim ratio, quæ docet & explanat faciendum, quod justum & honestum, ac decorum est. Omne itaque, quod cum ratione convenit, etiam oportet habere convenientiam cum honestate & justitiæ. Ex quibus perspicimus hominem, quæ hominem, id est, ratione præditum, atque, ut eum decet, huic convenienter sese gerentem, id est, humanam sequentem naturam, nihil suscipere posse, quam illud, quod perspicit justum atque honestum fore, & proinde in omnibus, quæ suscipit, negotiis, id unice spectandum, an habeant cum honestate convenientiam, antequam, ut dicere incepimus, in actum deducantur. Hæc naturæ obligatio immutabilis & perpetua est, & proinde ad omnes, cujusunque sexus, ætatis, dignitatis & conditionis, homines, pertinet, æquali ac pari jure Principem, ac privatum, obligans, & cuique regulam & normam præscribens, ad quam suas componere & dirigere actiones necesse habeat. Quoniam itaque hæc obligatio in omnibus negotiis, quæ suscipere quis animum induxit, locum sibi vindicat, præcipue in discernendo suscipiendoque bello vim suam exercere oportet; quippe quo major est læsio, quam societas humana, ad quam colendam homo non solum natus, sed etiam naturali obligatione quam arctissime devinctus est, patitur; eo magis homini incumbit providere, ne quid suscipiat vel admittat, quod a justitiæ & honestate

state alienum, societatem humanam dilaceraret, aut damno aliquo afficeret, cujus naturæ bellum est, utpote quod non solum distrahit societatem, sed etiam effundit humanum sanguinem, quod a Deo sub acerbissimæ poenæ comminatione interdictum & prohibitum; quippe naturalem violans cognationem, omneque & juris, & officiorum commercium, tollens. Imo, quod longe gravissimum peccatum, mei similem, Dei effigiem, eodem mecum ortum sanguine, quem servare imperat ratio, exigit pietas, officium postulat, ipse perdere cruento modo aggredior. Quoniam itaque hæc maxime dolenda est belli sequela, isthæc belli jura, ut homo homini infidetur, sanguinem effundat, societatemque misere dilaceret, diligenter examinanda, antequam ad inhumanum, ut ita dicam, juris nostri persequendi hoc remedium confugiamus, ut constet, num satis justa subsit ejus suscipiendi causa, animo omni efferata libidine nocendi, omni vindicta, odio, atque ira, omnique imperii cupiditate, ambitione, propriæque utilitatis promovendæ amore & studio, tum denique vano metu, qualis in virum gravem & honestum cadere non debet, vacuo. His autem, ac similibus causis, ad bellum suscipiendum moveri Principem non oportet. Sed quæritur, num in earum numero etiam poni debeat metus potentia, nimis crescentis, quæ, aucta, nocere posset, & an proinde liceat, ad eam imminuendam, arma jure gentium, sive naturæ jure, sumere. Videntur, in hac definienda quæstione, varia consideranda accessoria, quæ aliquando metum justum, & satis validum, efficere possunt, & proinde etiam justam causam, arma capiendi, præbere, ad imminuendam potentiam, sibi nocituram. Nudam alicujus crescentem potentiam justam nunquam causam belli suscipiendi dicendam, arbitramur, neque etiam, suscepti ex alia justa causa, protrahendi, donec imminuta sit, quamvis videatur utile & consultum, si constet, unquam ab usum sua potentia adversarium, ad pacem & tranquillitatem communem perturbandam, vicinos debellando. Quippe, oblata satisfactione ab adversario reparandæ injuriæ, quæ belli justa suscipiendi causa fuit, non potest diutius ex alia causa, quæ non sub ratione justæ, sed utilis, in deliberationem cadit, continuare, vel trahere, læsus, nisi ex causa utilitatis, quam nunquam justam esse belli inferendi rationem, annotavimus principio hujus capituli. Non quæritur, quid prudentis sit, sed quid viri justæ, hominisque honesti. Multa suadet utilitas publica, quæ, cum justitia collata, dissuadet honestas, & boni viri est, non quid utile, sed quid justum in omnibus, quæ a se suscipiuntur, negotiis, pendere. Utilitati consulere, nulla habita ratione honestatis, maxime repugnat justitiæ, quæ agendorum unica & sola regula & norma homini præscripta. Honestate itaque utilitas dirigenda, ita ut nobis nihil utile videatur, quam quod honestum. *Cic. 3. off.* Appellatione quidem hæc duo diversa, sed re tamen unum sonare videntur. Hinc merito incusari Romanos Cicero injustitiæ

& crudelitatis, quod, utilitatis specie, Corinthum excindendam arbitrati fuerint, quia, urbs bimaræ, ad Græciæ imperium quasi a natura excitata videbatur. Ne igitur aliquando noceret rebus Romanorum, Reipub. utilitatem & securitatem postulare censebant, ut penitus deleretur, ne aliquis ad vindictam insurgeret. Verum, si perspicimus, crescere alienam potentiam, injuste debellando vicinos, atque debellatoris intentionis aciem eo collimare, ut orbis sibi imperium vindicaret, tutius plane occurritur potentia crescenti, antequam ad eam creverit magnitudinem, ut resisti ei nequeat. Hoc in casu non repugnat utile honesto, sed potius honestas utilitati favet eique adsistit, cumque ea pari passu ambulat. Justus jam satis metus ad inferendum bellum, minuendæ alienæ potentia causa. Itaque recte vicino succurro, si, accessione ejus, suam augere potentiam adversarius conatur, ut eo commodius me debellaret: nostra enim res agitur, paries cum proximus ardet. Ei itaque opitulando, propriæ securitati optime & honeste consulimus. Sic Romani toties locis tulere auxilium, eorumque suscipere etiam defensionem, ne, subactis vicinis, ad se tandem deveniret belli calamitas, & cedere nimis auctæ potentia cogerentur. Sic & alias gentes fecisse, testantur scriptores. *Arbitratur*, inquit Theucyd. *lib. 6. aliquis nostrum, remotiore vicino jam subverso, non deventuram in se quoque calamitatem?* Sic, teste Sonara, Romani bellum Philippo Regi intulerunt, ne, Græcia, impari ad resistendum tantæ potentia, subacta, moveret in ipsos. Sic Campani pro Sidicinis arma ceperunt, ac tandem Romani utriusque defensionem susceperunt. Quippe cum Campani magis nomen ad præsidium sociorum, quam vires attulissent, & ipsi, pulsi in agro Sidicino, in se deinde molem belli verterunt, ita ut ab Romanis auxilium petere coacti sint pro se, & Sidicinis. Pro Sidicinis pugnasse, testantur eorum legati, missi ad Romanos, verbo, re, pro se: *Cum videremus, ajunt, finitimum populum nefario latrocinio Samnitium peti, & ubi conflagrasset Sidicinos, ad nos trajectionem illud incendium.* Ubi notandum, quod injusta vocentur arma, quæ intulerant Sidicinis Samnites. *Liv. lib. 7. cap. 29.* Ex hujusmodi belli inferendi causa Campanis satis perspiciebant, Samnites nihil aliud spectare, quam, debellando finitimos populos, imperii propagare fines, & gloriam augere. Hinc itaque justus ipsos metus inceserat, ne, subactis vicinis, ad se belli calamitas deveniret tandem. Itaque suadebat communis salutis & securitatis ratio, imminuendam crescentem Samnitium potestatem junctis viribus, quod eorum nimis auctæ, debellatis vicinis, potentia resistere impares essent. Imo, quamvis & justa ex causa bellum intulissent Sidicinis, adeoque constaret, nec dilatandi imperii fines, nec potentia augendæ causa, susceptum, poterant tamen Campani merito indirecte, justa media adhibendo, impedimento Samnitibus esse, ne, redigendo in potestatem Sidicinos, eorum potentia cresce-

crefceret, non ex folo metu & utilitatis tuendæ caufa, fed belligerantium discordias definicndi officium adimplentes. Sic fecere Romani, ne, fine iufta caufa Campanorum defenfionem fufcipiendo, bellum inferrent Samnitibus, fœdere fibi junctis, cum refponderint eorum legatis, *fe, ficut fas jufque eft, ad socios atque amicos precatum miffuros, ne qua nobis vis fiat.* Atque ita, fub ratione utilis, aliquando in confultationem de bello venire potefit, an non fit utilius, ut, vicinis fuccurrendo, fumus impedimento, ne nimis crefcat potentia ejus, qui bellum movit, licet etiam ex iufta caufa, cui refiftere funt impares, offerendo fatisfactionem & reparationem Injuriz, quam quis fua interceffione fe procurare velle, paratum dicit; quam fi alteruter, vel utrique, rejecerint, poffum iufta ex caufa ea media adhibere, quibus me in fecuritatem poffe afferere, arbitror, & proinde etiam arma capere, fi verba me inania jactare perfpicio; iufta itaque caufa cum utilitate conjuncta. Quippe qui rejecit interceffionem, fatis declarat, fe, imperii cupiditate & potentiz augendæ libidine ductum, arma capeffere, & vicinos debellare, ideoque & me tandem ceffurum victoris armis, neceffitate cogente, providere facile poffum. Antequam itaque aliquis ad eam potentiz magnitudinem creverit, ut refifti ei nequiret, obliftendum mature, ne, potentia nimium aucta, fruflra remedium contra eam quæramus. Itaque hæc doctrina toties locum fibi vindicat, quoties ex indiciiis, fat claris, conflat, nobis imminere certum periculum ex crefcente nimia alterjus potentia. Nudam itaque potentiam, ut initio dicere incepi-mus, belli inferendi iuftam caufam non præbere cenfemus, quafi nulla potentia fine nocendi voluntate atque animo; fed, accedentibus nocendi voluntatis indiciiis, iuftus inde concipitur metus, coercendi vel imminuendi eam, antequam in proximo nocendi actu quis efle poffit.

Quamobrem & iuftum Belgarum patrocini-um, ab Elifabetha fufceptum, merito arbitramur, ne Hispani potentia plus nimis diffunderetur in regionibus fere contiguis, quæ fitu funt percommodæ ad bellum in Angliam transferendum, cum Hispanus, excitando paulo ante feditionem in Hibernia, inito fœdere cum Pontifice de religione afferenda, & deturbanda Elifabetha Hiberniz regno, fatis declaraflet, fe meditari & machinari ei ejufque regno perniciofa confilia; quamobrem prudenter & iufte rata eft, nihil differendum ulterius, quin, auxilium ferendo Belgis, vicinis fibi populis, imminuendam nimis auctam Hispani potentiam, donec fibi non periculofa magis viderentur ipfius arma, quæ, devictis Belgis, in fui, fubjectorumque perniciem, arriperet, quo faluberrimo confilio prævenit pericula, jam medita & parata. Vid. *Zouch. de jur. inter gent. part. 2. cap. 5.* Quid fi autem alicujus potentia augetur fuffeccionibus, electionibus, qua in aliorum perniciem abufuram animum induxiffe nunquam declaraverit, dicendum injufte, ad illam imminuendam, capi arma, quamvis ex illa mihi aliquando poffe imminere periculum, prævidean. Non abs ratione tamen alienum, ut quis fe etiam munit adverfus incertos metus, fed omni vi abftinendum, recte monet Author: ita enim cum vita humana comparatum eft, ut nunquam plena fecuritas nobis conftet: cordium enim fcrutator nemo, nifi folus Deus, cui omnia cogitata & meditata nuda atque aperta, quamobrem non fatis nos præmunire poffumus adverfus improborum machinationes & incurfus, fed implorare divinam opem noftri eft, ut velit nos in tuto collocare adverfus eorum vim & injuriam, irritaque reddere nefanda & deteftanda eorum conflata confilia, ne in noftram perniciem erumpant. Divinz itaque providentiz confidere, certiffimum nobis adverfus incertos rerum humanarum eventus præfidium eft.

XVIII. 1. Nec minus illud difplicet, quod docent, iuftam efle defenfionem etiam eorum qui bellum promeriti funt, quia fci-licet pauci contenti funt tantumdem reponere vindictæ quantum acceperunt injuriæ. Nam metus ille rei incertæ jus ad vim dare non potefit: unde nec reus criminis jus habet publicis miniftris capere fe volentibus per vim refiftendi, ob metum ne plus æquo puniatur.

Alb. Gent. lib. 1. c. 13. Caff. lib. 5. de Juffitia.

2. Sed qui in alium peccavit, debet primum ei quem læfit offerre fatisfactionem viri boni arbitrato: ac tum demum pia erunt ejus arma. Sic Ezechias, cum fœdere non ftetiffet, quod cum rege Affyrio majores ejus pepigerant, bello petitus fatetur culpam, & regi permittit arbitrium mulctæ: Idque cum feciffet, & poftea iterum bello lacefferetur, fretus bona confcientia vim hoftium fuffinuit, & Deum habuit faventem. Pontius Samnis poft res Romanis redditas, deditum belli auctorem: *Expiatum, inquit, eft quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cæleftium fuit. Satis fcio quibufcunque Diis cordi fuit fubigi nos*

II. Re-gium XVII, 7. 14. cap. XIX.

ad necessitatem dedendi res, iis non fuisse cordi tam superbi a Romanis fœderis expiationem spectam. Mox: Quid ultra tibi, Romane, quid fœderi, quid Diis arbitris fœderis debeo? Quem tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum iudicem feram? Neminem, neque populum, neque privatum, fugio. Sic cum Thebani omnia æqua obtulissent Lacedæmoniis, ii autem ultra tenderent, bonam causam ab his ad illos transiisse ait Aristid. Leuctrica prima.

COMMENTARIUS.

Annotavimus ad §. i. n. 2. hujus cap. injustam esse defensionem per se, ubi offensio est justa, qualis eaque ad vindicandam injuriam suscipitur: nam licet primus offendens ad eam necessitatem redigatur, ut ille potius defensoris, defensor aggressoris partes sustinere videatur, defensio, et si necessaria, injusta est, quia est quasi sequela injustæ offensionis. Sic Romanos injuste vim & arma finitimorum vi repulisse, quorum virgines rapuerant, annotavimus dicto loco. Quamdiu injuria, ab una parte illata, non reparatur, offensio ab altera parte justa est, cui quidem necessaria, sed injusta opponitur defensio. Diximus justam quidem esse defensionem, quam, necessitate coacti, suscipere tenemur; verum hoc sano sensu intelligendum, scilicet, quando præcedit injusta offensio. Quemadmodum defensio offensionem supponit, ita justa defensio necessario refertur ad offensionem injustam; hæc injusta, quia voluntaria, illa justa, quia necessaria. Sed & offensio justa etiam voluntaria; Resp. voluntaria, quoad ipsam jus suum persequendi, vel non, deliberationem & consilium; sed necessaria, quatenus nullum aliud medium reparandæ injuriæ in statu naturæ reliquum. Contrarium statuit Alberic. Gentil. de jur. bell. cujus opinionem hic refert Author, sed merito eam rejicit. Res, inquit, etiam ut nostras defendamus, necessaria defensio hæc est. Et justa hæc causa, etiam si, bello petiti, bellum promeriti essemus. Addens illam rationem, quoniam jus, sive vis belli non finitur consecutione prius expetitorum, ac pro arbitrio victoris ambulat: nam, ut Augustinus ait: Quis tantundem contentus reponere vindicta, quantum accepit injuria. Verum huic reponi posse mihi videtur: Author injuriæ illatæ, & proinde causam justam belli inferendi præbens, sua culpa sibi aufert defensionem, scil. in foro poli; quippe defensionem justam, eamque necessariam, efficit innocentia sese defendentis adversus vim injustam, quia nullam offensionis causam aggressori præbuit. Quamdiu itaque injuriam illatam reparare declinat reus, manet injuriæ author, & proinde justam offensionis causam præbet, vel potius videtur permanere in statu offensionis, licet non ipso actu eam intentet, quia & vindicta injuriæ, & rerum suarum, injuste sibi ablatarum, recuperatio, defensionis sequela, licet longo post intervallo suscipiatur, scil. in statu naturali. In civili hujusmodi recuperatio deberet incontinenti fieri, si nomine justæ, id est, necessariæ defensionis, posset venire: interjecto enim satis longo tempore, quo possit haberi

judicis copia, offensio dicitur injusta, non quidem per se, sed quia aliud ipsi fuit medium; quod in civili societate potuisset & debuisset adhibere, juris sui persequendi causa, scil. magistratus auctoritatem, & judicis auxilium impetrare; ipsi incumbere, depulso necessitatis metu, & periculo rei suæ amittendæ. Sed aliter hoc sese habet in statu naturali inter eos, qui nullum iudicem agnoscunt superiorem. Ibi permanent in statu belli, & alter defensoris, alter aggressoris partes, quas quisque ab initio sustinuit, tamdiu sustinere videtur, donec injuria est reparata, & oblata læso satisfactio. Verum ad distinctionem justæ, vel injustæ defensionis, illa, quæ fit in continenti, necessaria defensio, quæ ex intervallo, offensio injusta dicitur, quia non concedunt defensionem leges civiles, quæ privata auctoritate suscipitur, cessante necessitate, in qua quis constitutus non præsumitur, cui iudicem adeundi copia est. Hinc offendere dicitur, qui hac ratione se defendit equidem injuste ac illegitime, quia contra leges & ordinem civilem, quo subnititur civitatis fabrica, tanquam suo fundamento. Hinc dicimus defensorem in statu naturæ eum esse, qui justæ offensionis aggressorem, injustam invasionem, seu offensionem, meditantem, aggreditur. Ideoque nunquam justam sui vel rerum suscipere defensionem dicendum censeo, nondum oblata reparatione injuriæ illatæ, sed manet infaustus & injustæ offensionis author, manens author injuriæ, quod vitium purgare potest, satisfactionem offerendo. Defensio itaque justa, quia unicum juris sui persequendi in naturæ statu remedium, & proinde necessarium, dicitur suscepta ab eo, qui actu videtur offendere, aggrediendo primum infaustorem & injuriæ authorem, & injusta offensio, quia voluntaria satisfactionis oblatio, vel denegatio, apud eum residet, qui jam actu aggressus a primo defensore, & proinde defensoris partes suscipere videtur. Nec sufficit vanus istiusmodi metus plus accipiendæ injuriæ, quam illata: nam hac ratione non tollitur vitium, quod, ex prima injusta offensione ortum, perpetuo committatur actum defensionis, eamque facit injustam, quia non necessariam offert satisfactionem & injuriæ illatæ reparationem, restitutionem rerum ablatarum, boni viri arbitratu, si in propria causa partes litigantes iudices esse nolint. Et tum demum pia ejus erunt arma, ac justa defensio, quia non stetit per semetipsum, quod in bellum ruere necessum habeat: non enim læsus videtur, qui

qui damni reparatione videtur recipere, atque ita in pristinum statum restitui: quod enim ultra præterdit, videtur læsio juris alterius, cui sese iuste quis opponit. Et licet jus suum persequens posset aliquando excedere modum in vindicanda injuria, sibi illata, illa possibilitas, ut ita dicam, non justam ab initio defensionem tribuere potest, quia nondum existit injusta offensio, quæ præcedere debet, antequam defensionem justam quis suscipere dici potest. Itaque tum demum justa defensio institui posset, quando jam constat ipso actu, plus injuriæ inferre, quam accepit, qui jus suum persequitur: nihil enim certi de intentione injusta, plus intendendæ injuriæ bellum inferentis, reparandæ injuriæ causa, dici potest,

nisi aperuerit animi sensus ipso actu, & quid si posset ex indiciis quibusdam conjici, facturum alterum, quod hic metuit, offerat satisfactionem, & metum tollat, vel saltem justus erit ad defensionem violentam, sed justam, opponendam offensionem injustæ. Prædicat de sese Antoninus lib. 1. §. 7. se placabilem, & reconciliatu facilem fuisse adversus eos, qui offensionis causam dederant, aut deliquerant aliquid, simulatque illi in gratiam redire velle, testabantur. Si Principes atque superiores optimi hujus Imperatoris imitarentur exemplar, profecto non tam late ubique grassarentur bella, nec plus hominum ferrum, quam mortalis conditio raperet, ut ait Justinus. Vid. Liv. lib. 9. cap. 1.

C A P U T II.

De his quæ hominibus communiter competunt.

- I. **E** Jus quod nostrum est divisio.
- II. **P**roprietatis exordium & progressus.
- III. **Q**uædam propria fieri non posse, ut mare summum pro suo integro aut præcipuis partibus, & quare.
- IV. **S**ola non occupata cedere singulis occupantibus, nisi per universitatem a populo occupata sint.
- V. **F**eras, pisces, aves cedere occupanti, nisi lex obstet.
- VI. **I**n res proprias factas jus hominibus competere eis utendi in tempore necessitatis, & unde id veniat.
- VII. **O**btinere id, nisi necessitas aliter sit vitabilis.
- VIII. **N**isi par sit necessitas in possidente.
- IX. **A**djectum esse onus restituendi rem cum restitui poterit.
- X. **E**xemplum hujus juris in bellis.
- XI. **I**n res proprias factas jus hominibus competere ad utilitatem, qua nihil alteri decedit.
- XII. **H**inc jus in aquam profluentem.
- XIII. **J**us transeundi terra & annibus, quod ex-

- plicatur.
- XIV. **A**n mercibus transeuntibus vestigal possit imponi.
- XV. **J**us morandi ad tempus.
- XVI. **J**us habitandi his competens qui sedibus suis expulsi sunt, sub imperio quod reperitur.
- XVII. **J**us habendi loca deserta: quod quomodo intelligendum.
- XVIII. **J**us ad actus quos vita humana desiderat.
- XIX. **U**t ad emenda necessaria.
- XX. **N**on etiam ad res suas vendendas.
- XXI. **A**d querenda matrimonia: quod explicatur.
- XXII. **J**us ea faciendi que promiscue extraneis permittuntur.
- XXIII. **Q**uod intelligendum, si quid permittatur quasi ex jure naturali, non ut ex beneficio.
- XXIV. **A**n licitus sit contractus cum populo, ut is fruges suas eis quibuscum jam contraxit non aliis vendat.

I. **S** Equitur inter belli causas injuria facta, & primum adversus id quod nostrum est. Est autem nostrum aliud communi hominum jure, aliud nostro singulari. Ab eo quod hominibus commune est incipiamus. Hoc jus aut directe est in rem corporalem, aut ad actus aliquos. Res corporales aut vacuæ sunt a proprietate, aut jam aliquorum propriæ. Res quæ a proprietate vacant, aut tales sunt ut propriæ fieri nequeant, aut ut possint. Quo rectius hoc intelligatur, noscendum est proprietatis, quod dominium Jurisconsulti vocant, exordium.

C O M M E N T A R I U S.

Uta hic habet Author, quæ notatu digna, originem domini explicare aggrediens, quæ altius paulo repetenda, quoniam variæ opiniones cum Theologorum, tum Moralistarum & Scholasticorum, examinandæ sunt, præcipue supra communionem primævam, quam

inter homines obtinuisse, ait, & etiamnum duraret fortasse, si in maxima simplicitate & mutua charitate vixissent, paucis contenti, quæ natura desiderat. Verum ubi illa insatiabilis avaritia, sceleratus habendi amor, post lapsum quasi contagio quædam omnium animos invasis atque possedit, etiam ultra necessitatem omnium rerum abundantiam expetens, cui sufficere non possunt res singulæ, quarum ad moderatum usum aliter

fat magna copia fuisset, opus fuit ad societatis humanæ conservationem a communione discedere, distinguendis rerum dominis, suam cuique rerum portionem assignare. Non quidem specialis quædam introducta & facta a gentibus inter se, & inter cujusque gentis singula membra, divisio, sed, exigente necessitate, ipsa naturalis ratio dictavit, dominia rerum distinguenda, non uno eodemque statim actu, sed paulatim, introductis consuetudine, præeunte rationis lumine, quibusdam modis, quibus res singulæ suis acquiruntur dominis, & ab iis possidentur jure domini sive proprietatis, ita ut, quod quisque peculiari modo, consuetudine, tacito, vel expresso pacto approbato, introducto, sibi acquisivisset, jure possideret suo, id est, proprio, quamobrem sine voluntate & consensu, vel facto domini aut possessoris, sibi nemo vindicare vel acquirere poterat. Verum primæva ejusmodi communio a quibusdam statuitur impossibilis, ideoque videtur ficta & excogitata, ejusque origo & incunabula potius a fabulis Poëtarum, & Ethnicorum quorundam cerebrinis figmentis, petenda, quam sanæ rationi, & Christianæ doctrinæ adscribenda; quamobrem nonnulli commentatores Authorem nostrum monstrosè hic disputare, atque gravissime errare, statuunt. Alii origines proprietatis, quæ citra sacrarum literarum auctoritatem vix intelliguntur, fabulis gentilium corrupisse Authorem asserunt, ideoque pro cætera sua eruditione hic non versatum fuisse, jactant. Verum qui diligenter, & animo, præjudiciis vacuo, opinionem Authoris examinaverit, facile perspiciet, monstrum hoc in proprio cerebro progenitum, & prorsus a sana & recta ratione aberrare, qui rem claram ac manifestam, ideoque verissimam, fabulas juxta existimant, suisque erroribus involvunt. Ut vero rectam disputandi rationem teneamus, primo videndum, an ejusmodi communio primæva, de qua hic Author, exclusa proprietate & dominio, ita ut res omnes in medio positæ fuerint, & ad omnes æquali jure pertinuerint, & proinde ab earum usu nemo potuerit arceri, quasi distincta quadam proprietate earum quoque usus peculiariter ipsius erat, cujus & dominium, obtinuerit: est enim ea vis domini & proprietatis, ut de rebus, quæ, tanquam propriæ, ad nos pertinent, pro arbitrio nostro disponere, & ab earundem usu quosvis alios arceri possimus, nisi per pacta jus singulare a nobis quis sibi quæsierit, ita ut nostro consensu usus a proprietate sejungatur, quæ aliter, naturali quodam juris vinculo, cum proprietate conjuncta est; quippe est ista dominio cohærens qualitas, atque ejus effectus, ut usum aliquem præstet suo domino peculiarem. In eo imitatur naturam domini, ita ut, quemadmodum res, quæ nostræ sunt, alterius esse nequeunt, sic etiam earum usus, tanquam accessorium rerum, quarum dominium ad nos spectat, alterius esse nequit, nisi interveniente pacto, vel contractu, immutantibus naturalem domini, seu proprietatis, effectum. Quamobrem a quibusdam definitur, quod sit jus in re, ex-

tendens se ad omnem ejus usum, nisi jure, vel lege naturali, pro diverso hominis statu prohibeatur. Less. *de just. & jur. lib. 7. cap. 3. dub. 2.* Quod hoc plenum dicitur, seu perfectum dominium, distinctum ab eo, quod minus perfectum, quia separatum ab usu & emolumento, ex ipsa rei proprietate, naturaliter ad dominum pertinente, id adscribendum dispositioni hominum, & proinde ad nostram disputationem, quæ de naturali proprietatis vi, non de effectu, ex hominum dispositione profluente, tractat, non pertinet. Hinc & Scotus: *Dominium est propria cuique facultas, & jus in rem, quam habet, quam in suum ipsius commodum usurpare potest quocumque usu, lege permisso.* Opponitur itaque dominium, seu proprietas, communioni, non solum ratione peculiaris usus, quem præstat domino, excluso alterius cujusvis ad illam rem sive dominio, sive jure utendi, sed etiam ratione constitutionis, quæ supponit aliquod factum interveniens humanum, quo declaratur ad hunc magis, quam ad illum, res pertinere, quod a communione primæva plane alienum; quippe quæ obtinuit, antequam ullum extiterit factum humanum, cujusmodi communionem *negativam* appellat Pufendorf. *de jur. nat. gent. lib. 4. cap. 4.* cui opponitur positiva, quæ etiam proprietatem continet inter plures, & in eo a particulari differt tantum dominio, ut ea, quæ factum aliquod interveniens desiderat, dum ab ejusdem rei usu excluduntur hi, & alii ad eundem admittuntur, qui sunt ejusdem societatis membra, adeoque illa, ut inquit statim allegatus Author, præsupponit plures in mundo existere homines; præterquam quod ab ejusmodi communionem non posset recedi, nisi communi consensu, ideoque nec de hac sermo nobis, sed de ea, quæ ex ipsa rei fluit natura: quia enim res ad neminem pertinet, ergo ad omnes; non ad omnes conventionem, id est, positivam: nam quem in finem conventio interponeretur, quæ nihil operatur, præter id, quod modo obtinet, sed ad omnes negativam, quia nemini ad eam jus peculiare datum; ergo naturaliter commune. Domini itaque & proprietatis distinctio præsupponit communionem, omnis proprietatis expertem, & ideo communem: nam proprietas tollit communionem, scilicet illam universalem, de qua agimus, sive illa ad plures pro indiviso competit, sive singulis hominibus: nam plurimum personarum societas eandem habet relationem ad cæteras, quæ a societate excluduntur, quæ inter singulos homines obtinet. Et idem jus, quod quisque habet in re sua, respectu cæterorum hominum, habet ejusmodi societas, tanquam una persona, in re communi, quasi singulis propria ratione eorum, qui non sunt ejusdem societatis membra. Recte itaque Pufendorfius, includit tam proprietatem, quam communio positiva, relationem ad plures, uno, homines in mundo. Atqui mundi primordio extitit tantum Adamus, nostrorum omnium parens, nec natura, nec Deus, proprietatem vel dominium potuit conferre Adamo, nec communionem aliquam positivam introducere, qui

quia nec quisquam alius extabat, qui a proprietate excluderetur, vel in societatem juris alicujus assumi poterat. Quemadmodum itaque dominium præsupponit exclusionem alterius, cujus respectu res dici possit propria possidentis, quia ab ejus usu exclusus alius, ita, nemine existente, qui possit excludi, res manet communis, attamen non minor Adamo facultas utendi, quasi pleno jure domini & proprietatis, omnibus rebus, quæ natura in usum humanum produxerat, quam quæ postea rebus suis utendi mortales a communione cum recessissent, acquisitæ, scilicet ab illa communione negativa, cujus vi in suos usus convertebat primus homo, quicquid ipsi arripere placebat; cum vero solus extabat, ei quidem in omnia, quia, nemine præter se existente, nulla juris alterius poterat fieri coercitio, sed non privative, ita ut potuisset & alios ab usu rei communis arcere, multiplicato jam genere humano, quia re communi tantum uti poterat, tanquam communi: justitiæ enim conveniens, ut quis *communibus utatur pro communibus*, inquit Cic. 1. off. & proinde non sibi ejus privativum dominium acquirat, quasi jam solus occupasset hujus universi, & rerum, quæ sunt in eo, proprietatem, eadem ratione, qua quisque sibi quædam propria facit vi istius juris, quod habet in omnia, quia communia. Communia autem, quia nullius propria; nullius propria, quia, ut diximus, nullum præcesserat factum humanum, proprietati acquirendæ necessarium. Oporteret itaque dici vel ipsa natura cuique proprietatem assignasse ab initio, a Deo hujus universi donatione facta Adamo, a quo & deinde ad posteros vel successione ab intestato, vel testamento, vel donatione, vel legatione, vel cessione, vel aliis id genus domini transferendi modis, devoluta rerum proprietates. Naturam non potuisse proprietatem ab initio assignare, constat primo ex eo, quod singularis tantum persona, ideoque distinctio domini frustra, quoniam proprietates pluralitatem supponit: proprietatis enim effectus est, ut res dicantur vel *mea*, vel *tua*: meum enim est, quia non tuum, & tuum, quia non meum. Introducta domini distinctione, seu divisione rerum, mihi, non tibi, assignatum est, ut possiderem jure proprio, & quidem privato, & proinde meum, quemadmodum eadem ratione illud tuum. Illud itaque *meum* & *tuum* pluralitatem hominum involvit, neque sine illa vel distinctionem, vel divisionem concipi posse, quis facile perspicit: nam frustra divisio, nisi personarum, quibus suæ partes assignentur. Quod si dicamus, generaliter omnibus attribuisse naturam pro indiviso dominium in res omnes, cujus vi quisque occupandi jus habet ea, quæ sibi necessaria sunt; itaque dominium, quasi actu primo, jam a natura tributum, & actu secundo arripere, sive effectum sibi præstare, homines, occupando res, quarum dominium radicaliter jam penes se residebat, cujusmodi dominium fundamentum videtur esse justæ occupationis & acquirendi usus. Verum huic repone-
re possumus: Communio, quam negativam

vocamus, non includit præcedens dominium indivisum, penes ejusdem rei consortes & socios residens, verum præbet testimonium, naturam nihil disposuisse de rebus, in lucem productis, sed voluisse, ut in naturali statu singulæ res manerent, id est, nulli assignatæ, sive uni, sive pluribus, sive universis positive, quasi semper debuissent in eo statu communitatis manere, ita ut, altero invito, nemo possit usum rei sibi acquirere, separatim a communi jure, quod alteri, vel cæteris, jure æquali munitis, competit ad ejusdem rei usum, & proinde jam possessori posset eripere, & in proprium usum convertere. Reliquit natura in medio res, domini quidem capaces, interveniente facto humano; sed quamdiu non occupatæ, nullius juris, id est, cujusque usui expositæ; facultatem tamen tribuit homini, qua homini, in usum eas convertendi, si vellet: nam eum in finem productæ, sed quomodo, & qua ratione, sive per occupationem, sive per divisionem & distinctionem domini, assignando cuique æqualem portionem, humano reliquit arbitrio. Usus itaque in omnes res concessit, quia nec proprietatem, vel dominium contulit vel uni, vel omnibus: nam dispositio vel collatio ejusmodi introduceret communionem proprietatis, quæ singulis pro indiviso competeret, & proinde, ut diximus, invito altero, nemo sibi posset usum vindicare rei, nondum occupatæ, adeoque nullius in dominio, quin posset & socius, vi proprietatis, cujus & ipse particeps, etiam sibi ejus usum vindicare. Quale jus in omnia commune obtinuisse in statu mere naturali, statuit Hobbesius *lib. 1. de cive.* cujus sensu dicitur natura dedisse omnia omnibus, ideoque revera communionem illam constituisse, quam positivam vocamus, ita ut quis de re omni posset dicere, hoc meum est, ex communionem proprietatis sive domini, omnibus in res omnes æqualis, pro indiviso; frui tamen ea non poterat, propter vicinum, qui æquali jure, & æquali vi prætendebat, idem suum esse, ita ut res, occupata ab aliquo, a socio posset invadi, tanquam æquale jus ad rem in suum usum convertendam, habente, quod rectæ rationis dictamini plane contrarium, quia tollit inter homines societatem ejusmodi juris communio; statum quippe belli inducens, a natura nequam introducta videtur. Verum posuisse eam omnes res in medio, nec pluribus, nec omnibus, dominium assignasse, ita ut nec hoc, vel illud, magis ad unum, vel alterum, vel plures, vel omnes, pertinuerit. Dum itaque nulli concessit dominium, vel proprietatem, omnibus quidem jus utendi æquale, quamdiu nullius, sed res quædam, jam ipso actu ab aliquo ad suum usum arrepta, nec ei a socio iterum eripi poterat, quasi communi jure domini, quod promiscuum & communem quoque concedit cuique usum, quo privare sese non potest socii præventio; atqui commune ejusmodi non introductum dominium, tribuens omnibus commune jus arripiendi ad suos usus quicquid vult, & iudicat sibi necesse, cujusmodi facultas non præsupponit

ponit dominium præcedens, in res omnes omnibus concessum, sed sufficiebat naturam, sive rationem, non dictare atque demonstrare, res singulas suos non habere dominos, sive plures, sive omnes, & proinde omnibus communem earum usum concessum. Quamobrem nemo de injuria, sibi illata, queri posset, si quis rem, nullius in dominio, ad suos usus arripuisset, communem quidem, quantum posita in medio, & relicta erat in naturali statu, ad usum præbendum homini, qua homini, ideoque omnium usui exposita, quia omnes sibi æquales homines, & proinde æquale jus habentes, quo sibi usum rerum creaturarum possent vindicare: nam cum res in medio essent posite, productæ tamen in usum hominum, dictabat ratio, naturæ convenienter vivere, qui usum sibi vindicaret rei, nondum ab altero occupatæ; quippe nihil prodesset usus ac jus, ad eam sibi comparandam, si posset impediri ab alio, ne rem, quam arripuerat, in suos converteret usus. Eo itaque ipso, quo res in medio exposuit natura, non frustra id fecisse dicenda, sed ut usui humano inservirent, & proinde concessisse cuique utendi rebus, in medio positis, facultatem; atqui ejusmodi facultas nullam præstaret homini utilitatem, nisi ei etiam simul competeret jus, convertendi, quod arripuerat, in suum usum, & proinde eo abstinendi alteri imponere posset necessitatem, quia res, usu in proprietatem arrepta, jam arripientis facta propria, & idcirco in nullius dominio esse, non poterat considerari amplius. Quoniam vero ejusmodi rerum ad suos usus applicatio & occupatio necessario involvit abstinentiam a rebus, ab alio occupatis, in usum suum convertendis, dictat ratio naturalis, quod quisque sibi usurpavit ex rebus, in medio positis, ejusdem esse, qui sibi arripuit ad usum suum, & proinde a nemine rem occupatam sine injuria posse alteri eripi, unde præsumendum, homines, secundum naturam viventes, atque etiam proprio commodo inservire natura deditos, tacite introduxisse ejusmodi usum sibi comparandi modum, & utendi rebus acquisitis legem, quæ in rem, occupatam ad proprium usum, tollit jus alienum. Non tamen assentior Pufendorfio, qui putat, occupationem non satis firmam possessionem tribuere occupanti jure naturæ, ut ab ea excluderentur cæteri, eandem rem in suum convertendi usum, facultatem & jus habentes, & idcirco conventionem opus esse, sive expressa, sive tacita, qua pactum, ut, quod quisque ex rebus, in medio positis earum fructibus, apprehendisset ea intentione, ut istud ad usus suos applicaret, id ipsi ab altero non eriperetur. Cui conveniunt, quæ habet Vir Doctissimus Lambertus Velthusius *de principiis justis & decoris*, dum ita argumentatur: Deus mihi commendavit vitæ membrorumque integritatem; atqui frustra ea commendatur, nisi & mihi quoque tribuatur jus acquirendi mediâ, sine quibus conservatio atque integritas nec vitæ, nec membrorum, salva esse potest. Ergo sequitur, mihi jus possessionis & usum eorum competere, quæcunque ad conse-

cutionem finis necessaria sunt. Cum autem judicem sano & incorrupto judicio, omnes creaturas conservationi meæ inservire posse; ergo & in omnes jus habeo. Quod facile concedo Viro Doctissimo, ad probandum, Deum omnia produxisse, ut usui homini inservirent, quod unicuique rerum creaturarum finis, respectu hominis, & proinde quoque necessario affirmandum, ei tributam & concessam facultatem, ad usus suos creaturas applicandi, quoniam, sine ejusmodi applicatione, nullus rerum usus fingi potest. Unde jus in omnia mihi esse, affirmo, sed non privativum, excluso socio; quippe, ut inquit Author; cum proximus meus sit ejusdem conditionis, ejusdem dignitatis particeps, mihi itaque æqualis, iisdem quoque privilegiis gaudere debet; ergo & illi par & simile jus erit in omnes creaturas, atque ita & illi, & mihi, communis creaturarum, æquali jure, competit usura, neque, creaturarum respectu, alia pars proximo, alia mihi, assignata, quod verissimum: nam ob æqualitatem conditionis & dignitatis illius, qui ejusdem naturæ mecum est particeps, non potest alia quædam sibi cum creaturis quibusdam convenientia intercedere, quamobrem magis in sui, quam in alterius cujusque socii usum creaturæ viderentur, atque ita ejusmodi convenientia conferret jus quoddam proprium in creaturam, ad illam peculiarem suam habentem relationem; atqui æquales & pares conditione & dignitate, idem habent jus ad possessionem & usum creaturarum sibi acquirendam, & quia ejusdem omnes naturæ, iisdem quoque indigent mediis, conservationi inservientibus, & proinde quoque omnibus æquale, sive jus commune concessum videri debet in omnia, ad suos usus applicanda. Si omnibus idem jus ad usum; ergo apprehensione non potest alterius ita res occupata fieri, ut res plane cederet usui occupantis, ita ut eam non possem, æquali jure munitus, eripere possessori, & in meum usum convertere, si fingamus homines convenisse, pacto interposito, ut rei occupatæ usus cederet primo occupanti privative, cum exclusione reliquorum omnium. Hæc omnia redolent illud Hobbesii axioma, a recta tamen ratione non alienum, posito fundamento Authoris. Vid. Hobbes. *cap. 1. n. 8. de civ.* Juris naturalis quidem fundamentum primum est, ut quisque vitam & membra sua, quantum potest, tueatur; cum quo jure sese conservandi, conjuncta est facultas utendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, sine qua sese conservare non potest; quæ vero huic inserviant atque conducant mediâ, ipse judicet; atqui ejusmodi mediâ sunt res, ad usum hominis productæ; ergo cuique jus iis utendi, & quidem omnibus eadem ratione concessum. Non certi generis hominibus certa quædam assignata mediâ, & proinde certis quibusdam utendi rebus tributa a natura facultas, immediate profluens ex diverso genere hominum, quibus quarundam usus rerum, quasi ad illos specie quadam proprietatis vel domini pertinetium, eo ipso, quod natura, introducens ejusmodi distinctionem hominum, etiam produxit

res,

res, naturæ & conditioni diversæ consentaneas, quarum usum, cæteris exclusis, non ad omnes, sed ejusdem conditionis participes, pertinere voluisse, demonstrat. Qualis personarum distinctio revera est & distinctio proprietatis, ac dominii. Sed quia omnes ejusdem naturæ, & conditionis, & dignitatis participes, omnibus commune idem jus, utendi rebus, in usum humani generis ab hujus univ[er]si conditore produ-

ctis. Cujusmodi personæ æqualitas, æquale jus producens ad rerum usum sibi acquirendum, videtur vetare, ne alter alterius conditionem faciat deteriorem, usum communem in proprium & singularem convertendo occupatione rei, in usum humani generis creatæ; quin posset suo jure alteri eripere, quasi injusto possessori & usurpatori juris, quod sibi in eandem rem naturaliter competit:

II. I. Deus humano generi generaliter contulit jus in res hujus inferioris naturæ statim a mundo condito, atque iterum mundo post dilu- Gen. 1: 29, 30.
vium reparato. Erant, ut Justinus loquitur, *omnia communia & indivisa* IX. 2. Lib.
omnibus, veluti unum cunctis patrimonium esset. Hinc factum ut statim XLIII.
quisque hominum ad suos usus arripere posset quod vellet, & quæ consumi poterant consumere. Ac talis usus universalis juris erat tum vice proprietatis. nam quod quisque sic arripuerat, id ei eripere alter nisi per injuriam non poterat. Similitudine hoc intelligi potest ea quæ est apud Ciceronem de Finibus III. *Theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest ejus esse eum locum quem quisque occupavit.*

Neque is status durare non potuit, si aut in magna quadam simplicitate perstitissent homines, aut vixissent inter se in mutua quadam eximia caritate. Horum alterum, communionem scilicet ex simplicitate eximia, videre licet in quibusdam Americæ populis, qui per sæcula multa sine incommodo in eo more perstiterunt: alterum vero, communionem nimirum ex caritate, exhibuerunt olim Esseni, deinde Christiani qui Hierosolymis primi exstiterunt, ac nunc quoque non pauci qui vitam degunt asceticam. Just. lib. II.
Simplicitatis in qua primi homines sunt conditi argumentum præbuit nuditas. II. ad Somnium Scip. Sap. III. 24. II. Corinth. II.
Erat illis ignoratio magis vitiorum, quam cognitio virtutis; ut de Scythiis loquitur Trogus. *Vetustissimi mortalium, inquit Tacitus, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coercitionibus agebant.* Apud Macrobius est: *Primum inter homines mali nescia & adhuc astutiæ inexperta simplicitas.* hæc simplicitas ἀφραγία videtur dici sapienti 3. Proverb. III. 18. Philo de Mund. cre. Apoc. lyp. XXI. 2.
Hebræo, Paulo Apostolo ἀπλότης, quam opponit τῇ πανουργίᾳ, vafræ calliditati. Negotium erat illis unicum DEI cultus, cujus symbolum arbor vitæ, ut Hebræi veteres explicant, assentiente Apocalypsi. Vivebant autem facile ex his quæ sine industria sponte sua terra proferebat.

C O M M E N T A R I U S.

FAtor, natura homines sibi æquales statu, dignitate, natura, & proinde, quemadmodum æquale omnibus jus sese, vitamque tuendi, ita etiam æquale jus ad media, cui adhæret æquale jus utendi rebus, sine quarum ope diu non posset sese conservare ab interitu; & proinde alter alterum eo privare non posse, videtur, rem occupatione quasi sibi propriam efficiendo, eamque ad peculiarem usum applican-

do: omnibus enim jus æquale; ergo rem communem voluit natura communem omnibus præstare utilitatem, nisi aliud conventum, unde fatendum dicit Vir Doctiss. per occupationem, vel apprehensionem, non acquiri rei proprietatem, ita ut cæterorum ad eam rem jus exclusum intelligeretur, nisi conventionem ejusmodi occupationis vis & effectus introductus fuisset. Sed dicendum primo videtur, Deum non frustra produxisse
H creatu-

creaturas, verum partim & ad sui gloriam, ut ex rebus visibilibus perspiceremus divinam tum summam sapientiam, omnipotentiam, benevolentiam erga genus humanum, quæ homines inducere oportet ad creatoris gloriam celebrandam; tum etiam, ut homini non deessent media, quæ humana indigentia, & vitæ tuendæ necessitas, postulat. In hunc itaque scopum & finem collimat omnium rerum animatarum vel inanimatarum productio. Si itaque in usum hominis creatæ; ergo ex ipso fine creationis fluit jus, homini competens ad ejusmodi creaturas, tanquam media, conservationi suæ necessaria, ad proprium usum applicandi: nam impossibile est, ut res præstet aliquam per se utilitatem, nisi accedat applicatio ad illum usum, cui res singulas potissimum secundum naturam suam idoneas judicat homo; quippe cum talis applicatio requirat judicium, quod cujusque rei naturam & qualitates perspicere, atque discernere valeat; hinc eo ipso, quod res sint productæ, ut inservirent usui humani generis, etiam immediate ex isto fine, sive potius decreto divino, dimanat facultas, eas ad talem applicandi usum, qui cum earum natura & qualitate habet maximam convenientiam. Quia autem per se, dum ratione, ideoque discernendi facultate, careant, non valent sese accommodare ad illum usum, quem necessitas humana aliquando postulat, cui inserviendū quasi naturæ manu formatæ videntur, oportet, ut, interveniente facto humano, ad eum usum applicentur, quem cujusque hominis conditio & necessitas exigit. Verum qui posset res ad usum applicari, nisi apprehendatur, seu occupetur, sive fiat alicujus per occupationem: nam dum manet in suo statu naturali, seu primævo, nullius est, quia nemini natura ejus tribuit dominium, sed produxit, ut hominum usui inserviret, incerti quidem alicujus, sed hominis, qua hominis; ergo omnibus, qui naturam humanam participant. Verum quia, dum nullius est, nullam præstat utilitatem: oportet enim alicujus esse, si posset usui esse, quoniam sese ad usum applicare nequit; ergo necesse est, ut fiat alicujus. Cujus autem fiat, nihil refert, quia omnium usui exposita; modus autem, quo alicujus fieri potest, nullus, nisi apprehensio, sive occupatio: per se enim res manet in eodem statu, in quo producta, id est, nullius, nisi ex eo transferatur ad usum, cui juxta naturæ suæ aptitudinem & qualitatem destinata a creatore; cum vero sese transferre nequeat, oportet, ut ab alio transferatur; a nemine autem potest transferri, quam ab eo, in cujus usum producta; itaque ab homine; quare est tanquam necessarium consequens rei productæ, ut ad usum applicetur; applicationis, ut occupetur, & ita fiat alicujus, scilicet ejus, cujus necessitas indiget rei usu, quamobrem statuimus, occupationem per se esse satis firmum usum acquirendi modum privative, id est, cum exclusione juris alterius, ab ipsa natura productum & approbatum. Sed reponi potest; posita æquali facultate primæva hominum in res, non posse intelligi, quomodo nudus actus corporalis unius, qualis est occupatio, cæterorum

facultati præjudicare possit, nisi ipsorum consensus accedat, interposito pacto. Resp. facultas æqualis in res, hominum usui productas, occupandas, & ad usum applicandas, sed non occupatas, & ad usum accommodatas. Locum sibi hoc vindicaret, si positive a natura introductum commune statuerem dominium in omnes creaturas, cujus vi quisque usum quarumcunque rerum sibi vindicare posset: commune enim dominium parere necesse est usum communem, quo nemo privari potest, rem communem convertendo in usum peculiarem, quin & alter rem occupatam eripere posset possessori, nisi juri suo renunciaverint cæteri, vel convenerint inter se, ut res communis fieret primi occupantis: sine facto enim meo res ad alium transire non potest. Quemadmodum in toto, ita etiam in parte, hoc obtinet axioma; quippe quod jure domini ad omnes, etiam ad singulos pro parte pertinet indivisum, quamobrem etiam ejusdem usus, & proinde nemo potest sibi totius rei usum vindicare, cum exclusione reliquorum omnium, quin inferre videatur injuriam cæteris, privando eos jure suo, utendi re communi. Sed aliter ut dicere incepimus, sese res habet in illis, quæ nullius sunt, quia eorum dominium ad neminem pertinet, ideoque in medio relicta sunt. Res talis communis, quatenus omnes æqualem facultatem habent, rem, in medio positam, occupandi, & ad suum usum applicandi; verum postquam occupata est, alterius esse incipit necessitate naturali, quia aliter non posset inservire usui, cui a natura destinata; dicitur itaque naturalis ratio, justam ejusmodi esse possessionem, & proinde nemini eripi posse, quasi idem usus cæteris rei jam occupatæ competere jure communionis, a natura introductæ, quasi pars, a socio occupata, esset etiam pars mea, cujus usum singularem, me excluso, & invito, alter sibi arrogare nequit. Tandiu manet communis, quamdiu vacua, & a nemine occupata, nata, ut alicujus fieret, eoque in medio posita; in medio autem posita videri nequit, quæ est in dominio alterius, sive unius, sive plurium, imo sive totius generis humani: nam personarum pluralitas non mutat domini naturam, in eo consistentem, quod res non possit censeri vacua, quæ ab omnibus possidetur, licet pro indiviso, quale dominium naturæ primævæ communionis plane repugnat, utpote cujus finis, ut modo diximus, ut res productæ inservirent usui hominum, quamobrem necessarium erat, ut cuique competere facultas, eas in usum suum convertendi; qui autem præstare posset usum occupanti, ut applicaret ad suum usum, si cæteri, æquales domini jure, eandem quoque sibi arripere possent rem, jam usui alterius destinatam. Id ipsum vero fluit ex domini jure, ut supra annotavimus, tanquam naturalis proprietatis effectus. Facultas, rebus utendi, promiscua, tantum præstabat, quantum dominium, sive proprietas, ideoque recte ejus vice fuisse, inquit Author, in eo tantum diversa a jure domini communis, quod ab usu rei, ad omnes æquali jure pertinentis, ad singularem

larem usum nemini licet applicare absque consensu cæterorum : utendi vero facultas rebus, in medio positis, quia in nullius sunt dominio, continet & jus, eas occupandi, & simul applicandi ad usum proprium cum effectu domini, quia ejusmodi occupatio excludit, ut diximus, naturali quadam necessitate, jus cæterorum ad ejusdem rei usum sibi vindicandum, dum æquale jus in eadem re ipsi erat, qua homini, quamdiu communis erat, scil. nullius ad usum applicata per corporalem apprehensionem. Nec latius sese extendit jus, quod Deus humano generi in res contulit statim a mundo condito, utpote quo tantum consecutus est facultatem, utendi quavis re, & proinde etiam domini capiendo, priusquam ab aliquo sit occupata, ut nobiscum sensit Rivet. *pralect. in decalog.* Quamobrem perperam hanc concessionem causam domini, pro ut illud effectum habet in ordine ad alios homines, nonnulli statuunt, atque ex ea inferunt, Adamum vel sibi soli potuisse totius orbis imperium atque dominium singularum rerum, quæ ad usum hominis videntur natæ, vindicare, vel saltem per ipsum, tanquam universum genus humanum representantem, acquisitam posteris proprietatem non divisam, sed communem in res omnes æquo jure, vi istiusmodi concessionis generalis ac universalis, relationem suam habentis ad homines, qua homines, id est, sibi pares dignitate & natura. Quippe illa concessio considerari debet tanquam divinæ voluntatis declaratio circa usum creaturarum, quæ natura, sive ipse naturæ Author, in medio posuerat, qua Deo placuit expressis verbis hominem certiore facere, eum non a scopo & fine, sive decreto divino, aberraturum, quando, rationis dictamen sequens, res, in usum universi generis humani natas, occupando & apprehendendo, ad proprium & peculiarem usum applicaret, sibi que earum acquireret dominium cum bona conscientia, quamobrem & domini, & usus capaces produxerat, sed non cum dominio consolidatas, sed consolidandas. Quamobrem Ambros. *off. lib. 1. cap. 28.* *Natura omnia omnibus in commune profudit : sic enim Deus generari jussit omnia, ut pastus omnibus esset communis, & terra omnium quadam esset possessio. Natura igitur jus commune generavit, usurpatio jus fecit privatum.* Nec ab opinione nostra aliena, quæ habet summus Theologus Joan. Coccejus *Summa Theol. cap. 20.* cum statuit ad illa verba *Gen. 1. 26. Subjicite vobis terram, & dominamini in pisces maris, &c.* hoc dicto homini datam potestatem, utendi omnibus rebus, & quas sibi subjicere possit, eas sibi subjiciendi, earumque acquirendi dominium : *Subjicere enim, ait, omnium illarum in eo consistit, ut, quas homo in potestatem suam redigere potest, illas, si opus habeat, & nondum sint factæ alterius, licite redigat in potestatem suam.* Et paulo post, quando dicitur : *Subjicite vobis eam,* duo significantur. Primo, Deum velle illius propriam rem quamlibet esse, cui dederit aliquid in terra sibi subjicere. Unde sequitur, *quod occupaverit quisquam, quem possessorem non habuerit* (qualem habet res, in communionem positi-

vam collata & producta, non unum, scil. vel plures, sed omnes homines) *id non posse fieri alterius sine ipsius voluntate*; ergo etiam sola occupatio sufficit ad proprietatem sibi acquirendam rei occupatæ cum exclusione juris alterius, quod ad rem, ante occupationem, cum possessore æquale habebat & retinebat, quamdiu res adhuc erat vacans, & nullius juris; igitur nullo opus pacto. Sufficit hæc voluntatis circa acquirendum dominium expressa dispositio & declaratio, conveniens cum dictamine rationis, cui omnes obtemperare tenentur mortales. *Ante occupationem, ait Vir Doctissimus, omnia sunt communia; imo potius nullius sunt res, & dominum non habent: post occupationem sunt ejus, qui apprehenderit.* Cui conveniunt illa apud Seldenum : *Originarium domini acquisitionis jus videtur in minimis, omnium rerum personarumque domini supremi & universalis, indultu, quo tellus, rerumque in corpore illo universitas humano generi primo concessa atque permessa. Ejusdem item restauratio totidem quasi verbis habetur Noacho, posterisque ejus.* Verum si prima occupatio ante pacta per se daret jus aliquod privativum, rem occupatam cum exclusione omnium reliquorum applicandi ad proprium & peculiarem usum, quod est effectus domini, per apprehensionem acquisiti, sequeretur, ad me nullo jure, in quocunque etiam necessitatis casu constitueret, redire talia bona, vel eorum me usum mihi vindicare posse, quoniam jus illud necessitatis dimanat ab exceptione, pacto circa divisionem rerum inito, adjecta, cujus vi jus primævum reviviscit; ejusmodi autem pactum non interpositum videri potest circa bona, per occupationem parta. Atqui dicitur ratio, in extrema necessitate posse uti quem vis bonis, quæ alteri quæsitæ per occupationem; ergo occupatio sola dominium conferre nequit occupanti, nisi ejusmodi pacto conventum, ut res occupata occupantis dominio cederet, ut disputat Vir doctissimus *de princip. just. & decori.* Verum miror virum, Philosophum subtilissimum, & doctrinæ moralis peritissimum, in hanc potuisse opinionem adduci, quæ recte rationis dictamini non omni ex parte videtur convenire; quippe cum vi rationis perspicimus, etiam si nulla accederet voluntatis divinæ expressa declaratio circa rerum usum, per apprehensionem nobis acquirendum, homini tamen ejusmodi facultatem eo ipso concessam, quod creatus a Deo, ut ad sui gloriam, & societatis humanæ adjumentum existeret tamdiu in eo statu, in quo collocatus erat a creatore suo, donec ex hac vita placeret existentia suæ Authori, Deo, illum ad se revocare, & proinde ex eadem voluntate, qua ipsum produxit, ut esset, existeretque, dimanare jus, seu facultatem, suam conservationem omnibus mediis tuendi, quia sine ea decretum divinum non posset adimpleri, quod & impotentiam, & contradictionem quandam involveret, quæ absurdissima esset consequentia. Hinc ipsi acres stimuli innati, quibus ad sui conservationem fertur ac rapitur. Atqui sese, vel vitam tueri, nequeat, nisi media, ad vitam sustentandam necessaria, habeat;

hinc tot variz creaturæ a Deo in ejus usum productæ, quæ nihil ipsum juvent, nisi concessa simul ei facultate rebus quibuscunque, conservationi suæ tuendæ idoneis, utendi; inutilis vero usus sine jure ea in usum convertendi. Vana quoque & irrita hæc facultas, nisi cum ea conjuncta potestas, res, usui aptas, occupandi: nam, hac sublata, manent in statu primævò, id est, nullius usui realiter inservientes. Ex qua indigentia necessario fluit facultas res occupandi, & occupatas ad usum applicandi. Si hæc necessaria consequentia a mentis discursu, seu rationis dictamine, derivatur; ergo non requiritur hominum quædam mutua conventio, quæ occupationem, per se invalidam ad dominium alicui conferendum, ejus acquirendi legitimum constitueret modum. Verum si per se occupatio transfert dominium, cujus effectus est, ut res inserviat usui domini cum exclusione reliquorum omnium, neque sine ejus consensu & factò eo privari possit, qui possumus statuere, in casu necessitatis bona iusta occupatione in dominium occupantis transiisse, quæ iterum, invito domino, redire possunt ad alium, iis indigentem, nisi ejusmodi casus exceptus fuerit aliquo interposito pacto, quo sibi reservarunt homines, in extrema necessitate constituti, jus primævum, cuique facultatem tribuens res, sibi ad vitam tuendam necessarias, occupandi? Respondemus, quemadmodum ratio dictat concessionem illam, immediate dimanantem ex ipsa hominis productione, & rerum creaturarum fine & scopo, ideoque & decreto, ac voluntate divina, & homini tribuentem facultatem & occupandi, & ad usum applicandi creaturas, quasunque sibi iudicat utiles & necessarias, respicere conservationem non singularis alicujus societatis humanæ membri, nisi quantum conservatione singularum partium conservetur totum, sed universum humanum genus, ita nunquam interpretari ejusmodi concessam facultatem possumus, ut noceret humano generi; ipsi autem maxime nocituram ejusmodi interpretationem facultatis, homini concessæ circa usum & occupationem creaturarum, quæ alicui, in summa necessitate constituto, admitteret jus, vitæ tuendæ causa, utendi bonis, quibus indiget, quæque alieno dominio subiecta, recta quoque dicitur ratio: nam hac ratione societas humana privari posset utili membro, quamobrem reservavit cuique, in ejusmodi necessitate constituto, naturæ jus hanc primævam facultatem, atque excepit illum casum, quod nullo humano eget consensu vel pacto. Quemadmodum a natura concessa facultas rerum vacuum occupatione acquirendi dominium & usum, ita etiam eodem jure temperatur & limitatur. Quod pro humani generis, & singularis cujusque membri conservatione atque utilitate introductum, id ipsum duriore interpretatione contra ipsorum commodum utilitatemque invertere, non patitur æquitas naturalis, nec rectæ rationis dictamen. Ipso itaque jure reviviscit jus primævum, quo, exigente necessitate, bona, per occupationem parta, & adscripta dominio alterius, in meum usum necessarium, invito domi-

no, mihi acquirendi recuperò facultatem, quasi in medio posita; quippe nullius censei debet mei respectu, cui possessionis titulus deest, evanescente domini jure, per occupationem acquisito, quoniam & consideratur eo casu, quasi nunquam fuisset occupata & acquisita, sed in naturali statu permansisset, in quo primo producta, & proinde meo usui exposita. Dispositio legis, sive juris naturæ, tantum hic valet, quantum dispositio hominis, & quod homines præsumuntur constituisse, non alia ratione moti, constituerunt, quam quod ratio dictabat ipsis, hoc æquum esse; ita ut, salva conscientia, eodem jure quis uti possit ante omnia pacta interposita, quam illud est, quod a conventionione deducendum censet Author *de princip. justis & decori*: quod enim naturali æquitate, vel jure, licet, id, ut licitum fiat, ab hominum constitutione non pendet. Quamobrem præsumuntur tacite convenisse inter se homines, quamvis nulla expressa constet voluntatis declaratio, cuique permissum & licitum, quod naturali jure præceptum, quia secundum naturam viventes aliter non velle, credendum, quam quod justum, honestum, id est, rationis dictamini conveniens, & æquitati consentaneum est. Verum ejusmodi præsumptio, vel voluntatis humanæ præsumpta concessio, neutiquam præsupponenda, ut, quod permissum & licitum jure naturæ, tum demum in actum jure deduci posset, si humano consensu & conventionione idem constitutum est, & justum ac honestum, & proinde facere permissum, declaratum. Nec parva in eo fundata legis auctoritas, quod præsumatur legislator, ferendo legem, in naturalem æquitatem, tanquam præcipuum scopum, collimasse, quamobrem quoque receptum, ut in legibus scriptis ea sumatur interpretatio, quæ æquitati naturali conjunctior. Cum vero dicitur naturalis ratio, æquissimum, ut cuique sese conservare concedatur atque permittatur, iis uti licet mediis, quæ necessitas & indigentia, qua quis premitur, exigat; hinc præsumuntur quoque convenisse homines, secundum naturam viventes, ut quisque, in extrema necessitate constitutus, recuperet jus primævum in res, occupatione partas, & proinde factas alieni juris, quasi in medio positas. Huc pertinent, quæ habet Didac. Covarruvias Jctus celeberrimus, cum inquit: *Quod ob necessitatem extremam licet absque fieri vel rapina vitio res alienas accipere, ad sublevandam eam necessitatem; rationem esse, quia per hanc omnia sunt communia. Quamobrem divisio rerum, quæ post institutionem juris naturalis facta est, non derogat rationi naturali, qua dicta, ex rebus temporalibus subveniendum esse hominum necessitati extreme.* Ex quibus perspiciamus, neque a natura, neque divina voluntate, communionem proprietatis, vel dominium in res inferiores, cui innititur iis utendi facultas, homini competens, introductum, sed factò humano domini originem adscribendam, & quidem occupationem, quæ nequit fieri sine factò humano, neque indiget consensu & pacto, quo convenire necesse habuerint

buerint homines, ut res occupata applicari posset ad usum singulorum, excluso reliquorum omnium jure, ne quis alter eam jure posset eripere occupanti, quasi ipsi vi communis introductæ proprietatis liceret possessori auferre; sic etiam, juxta sententiam Talmudicorum, obtinuit consuetudine, fundata in naturali ratione: *quicumque prius occupaverat, dominium factum esse. Quod omnis nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur*, inquit Gajus in l. 3. ff. de acquir. rer. dom. Dominium itaque cœpit ex possessione naturali, id est, occupatione. Sin autem dominium ex prima divina concessione derivandum, veluti fonte & origine sua, quid potuisset occupari, quasi nullius, quia omnia erant omnium in dominio, & propterea nullius dici poterant juris esse. Sed restat, ut etiam respondeamus Zeiglero, qui statuit, res, vacuas possessione & usu, mundi primordio quasi in medio positas, sive communis juris dici potuisse, attamen fuisse in dominio non singulorum, sed humani generis, quamobrem citra injuriam ab aliquo privato privative ad universitatem occupari non posse: *Est enim*, inquit in doctis suis ad hunc locum Authoris commentariis, *res ita universitatis alicujus, ut pluribus quidem ea competat, sed pro indiviso, ita ut quisque in quacunque, & quantacunque parte, suam habeat portionem.* Verum recte animadvertit Pufendorfius, eum communionem negativam cum positiva confundere. Res enim universitatis non dicuntur, quæ nullius in bonis sunt, verum quæ sunt ab universitate occupatæ, ideoque separatæ a communione primæva, quia alicujus factæ propriæ, scilicet universitatis; communes tamen, quia dominium pro indiviso ad singulos spectare videtur, quamobrem earum communis usus. Universitas consideratur tanquam singularis persona, respectu cæterorum cœtuum, quemadmodum diversæ gentes & populi eandem habent ad se relationem, quæ in naturæ statu obtinet inter singulos homines. Quod itaque civitas, vel universitas quædam occupavit, nequit occupari ab altera, quia jure naturæ occupantis fit propria, sed munus tamen inter membra ejusdem universitatis non negative, sed positive originem a dominio, occupatione acquisito, habens. Itaque intercedit hic factum humanum, scilicet occupatio, causa domini, & usus proinde communis, ita ut communi quadam proprietate ad omnes pertinere pro indiviso videatur communionem quadam positiva, ab ista prima occupatione habente originem. Primævam tamen communionem eo usque participat, quod usus, dum nulli privative assignatus vel concessus, omnium maneat pro portione tamen, ita ut unus sibi soli non possit rem cum suo usu vindicare, quia res jam est in dominio universitatis, & eo respectu, omnium, qui universitatem constituunt. In eo itaque differt communio positiva a negativa primæva, quod hæc nullum conferat dominium ante occupationem, & proinde res hac ratione communis censetur, quia nullius, quare omnium patet usui & apprehensioni, æquale jus naturæ ad illam occu-

pandam habentium. Quod vero communitatis est, nullius quidem dici potest, quatenus omnibus æquale & commune jus competit ad ejusdem rei, universitatis propriæ, usum, sed communis quadam proprietate ad omnes pertinet indivisum, quia jam occupata ab universitate, vel a singulis, sed in commune delata, & proinde cuique proprietatis quædam possessio æqualis, quamobrem & usus quoque communis, quia indivisus. Hoc casu, facto humano interveniente, dominium acquisitum. Nostro casu res communis, quia dominium ejus nemini quæsitum, & proinde, quia nullius, omnibus jus illud acquirendi æquale, seu commune. Nullum hoc casu intervenit factum, rem a communione separans occupando, & ad usum peculiarem applicando, & proinde manet in statu naturali, id est, cujuscunque occupationi & dominio habilis. Hoc sensu communis res, quia non in privato universitatis membri patrimonio, sed ad omnes, æquali jure domini, pertinet. Illo casu communis, quia nec ab universo humano genere, nec privato ejusdem membro occupata, ideoque omni plane proprietate & dominio vacua proprietate facta, sed quia nullius privati ac singularis domini. Quamobrem optime celeberr. Pufendorfius inquit, communes res, accepto *communione* vocabulo positive, ideoque pro ea, quæ introducta est speciali humana dispositione & hominum consensu, a propriis in eo differre duntaxat, quod hæc ad unam personam; illæ autem ad plures eodem modo pertineant. Præsupponit itaque hæc communio præcedens dominium & proprietatem, sive ab occupatione, sive consensu, habentem originem. Hæc communio incipit a communi dominio & proprietate, causa communis usus ad omnia ejusdem universitatis membra æquali jure domini pertinentis. Altera, scilicet negativa, quam primævam dicimus, introducto dominio, dissolvitur, & dissoluta, causa existit introductæ proprietatis, sive communis, sive singularis. Verum fortasse videmur quibusdam nosmet proprio gladio jugulare; quippe, posito res creatas nullam præstare utilitatem, sive usum, manentes in naturali suo statu, id est, proprietate vel dominio vacuas, & positas in medio, attamen, quoniam in usum hominis productæ, natura concessit facultatem eas arripiendi, & ad usum applicandi. Apprehensio fit per occupationem; occupatio tribuit dominium. Posito itaque, necessitatem humanam exigere rerum usum; æti vero nos iis non posse, sine occupatione, nec occupari, quin necessum sit, ut dominium rei cedat eam occupanti; domini autem natura est, ut res soli serviat domino, excluso jure reliquorum omnium; ergo vix fingi posse videtur ejusmodi status, in quo rerum omnium communio obtinuit: nam statim quisque sibi res fecit occupando proprias, quas ad usum necessarias ducebat; quippe necessitas utendi rebus creatis, etiam inducit necessitatem eas occupandi; occupatio nullius effectus sine dominio; ergo statum hominum fingere, in quo nulla rerum proprietas obtinuit,

plane ridiculum, & ab omni ratione alienum videtur. Sed respondemus, rerum usum hominis necessitati & indigentia infervire non posse, nisi occupatione eorum dominium sibi acquisiverit, cujus vi & jure res occupatas ad suum applicat usum, tanquam proprias, id est, separatas ab illa communione, cujus manent res occupatione & possessione singularis cujusdam humani generis membri vacuæ, & proinde omnium usui expositæ: diversa enim est rerum natura; capaces quidem sunt ad usum cujuscumque recipiendum, sed non omnium omnes usui infervire sufficiunt; deinde etiam non necesse est, ut usus applicationem, semper rei usum exhibentem, excipiat ejusdem dominium & proprietatem. Tertia, sua sponte in commune profundens fructus, communis manebat, licet quisque in suum usum eos colligendo occuparet, & ad singularem usum applicaret. Sic quercus communis erat, scilicet nullius, sed glandes, quæ deciderant, ejus fiebant, qui legendo eas occupasset, sibi que, secluso aliorum jure, fecisset proprias. Pufend. *lib. 4. cap. 4.* Fructuum proprietatem non involvit dominium rei, unde proveniunt; quarum vero rerum usus sufficit omnibus, communes, id est, vacuæ dominio & proprietate, & proinde indivisæ in statu suo naturali relictæ sunt; atque ejusmodi communionem post lapsum inter homines obtinuisse, & ante statum innocentia maxime consentaneam fuisse, ideoque etiamnum, si in illa simplicitate & mutua charitate, qua homo hominem amplecti, & proinde mutuis necessitatibus junctis viribus sublevare debet, duraturam, statuere, non abs ratione alienum mihi, nec etiam viris, quibus perspicacior ingenii vis, videtur: oporteret enim omnem fidem antiquis rerum monumentis denegare, & sanam rationem prorsus rejicere. In dissentientium a nobis sententiam pedibus ite Boeclerus, statuens in suis, ad Authoris hunc locum, commentariis, impossibilem & ante, & post lapsum, ullam communionem fuisse, cum inquit: *In statu innocentia non debuit, aut potuit esse talis communio, quia, ut omnis ordo recta rationi consentaneus, ita pulcherrimus ordo possidendi res, quarum dominium traditum erat humano generi, illi statui vel maxime conveniebat, in quo scilicet abstinentia alieni illustre nomen sortiri debebat. Unde etiam lege morali, sive decalogo, ut abstinentia, ita certa cuique & discreta rerum suarum possessio sancitur. Illa autem lex ante lapsum in statu innocentia hominum mentibus inscripta erat non minus, quam post lapsum repetita.* Respondit hic Pufendorffius, non ita liquido constare, qualem vitam, quantum ad ista exteriora, homines fuerint acturi, si in statu primævo, a peccato immunes, perstitissent, adeoque, utrum magis ad eam communio rerum, quam proprietatem, congruisset. Præterea in dubium illud vocari posse, an non major in hoc virtutis sit perfectio, placide cum aliis in medio positis rebus frui, neque præ reliquis peculiare sibi quid appetere; quam in abstinentia alieni. Cui posse hæc addi nobis videntur. Dominiorum per distinctionem proprietatis acquirendæ varii ac

multiplices, necessitate humana exigente, modum quod introducti, non statui innocentia, sed corrupto potius, adscribendum. Natura quidem produxerat res omnes, ut infervirent hominum necessitati & indigentia, ac ut possent vitam commode tueri; cui abunde sufficere poterant, præsertim, accedente mutua charitate, quæ homines impellit non minus utilitati socii, quam propria, consulere. Quamobrem in mutuum adjutorium creatas, non immerito statuit Seneca. Quamobrem & vitam proximi tam charam, quam propriam mihi esse oportere, dicit naturalis amor, unde sequitur, rationis dictamini & hominis, secundum naturam viventis, officio conveniens, proximo non tantum vitam tuendi res necessarias, a natura productas, relinquere, sed & ipsi, si egeat, etiam de suis, jam ad usum collectis, partem subministrare, ne tamen ipse egeat; unde sequitur, humanæ naturæ, sive rectæ rationi, quæ jubet proximum prosequi eo amore, quo erga nosmetipsos affectu natura, magis convenire communionem, utpote quæ cuique tribuit facultatem, ac simul occasionem sibi acquirendi res, ad vitam tuendam necessarias. Quippe cum amicorum omnia communia esse oporteat, significare volunt, eo erga se mutuo amore amicos affectos esse oportere, ut omnia, quæ suæ commoditati, utilitati, ac felicitati conductura arbitrantur, etiam socio, sive amico, conferre summa ope nitantur; atqui natura inter homines cognationem quandam cum constituit, quæ hominem homini arctissimo amoris devinxit vinculo, nihil magis, inquam, humanæ naturæ atque naturali amori convenit, quam ea in commune conferre, quorum communio nobis non nocet, proximo vero prodest. Si in commune deferre ejusmodi res suadet charitas, quæ communi utilitati infervire sufficiunt; ergo multo magis suadet res, in commune productas, ut usui omnium infervire possent, communes relinquere, & sibi tantum arripere necessarias, ad vitam commode tuendam, non ad ostentationem & pompam, aut avaritiæ satisfaciendum. Causæ sæpissime summæ rerum penuriæ, qua laborant sæpissime homines, e fecere plebis, & obscuro loco nati. Vere dictum, paucis naturam contentam. Si quisque contentus cibus, ad vitam tuendam creatis, major omnium rerum, ad usum hominis creatarum, esset abundantia & affluentia; sed ultra necessitatem multa exposcit libido, multa deliciarum cupido, multa luxus, & infinita profusio; plurima vero inexhausta avaritia & sceleratus habendi amor, unde aliena invadendi, omniaque sibi arripiendi, cupiditas. Quid vacua, quid communis haberi posset, inquinata & contaminata hisce vitiis hominum natura? Verum cum, quicquid vitii nomine venit, a statu integro, sive innocentia, exulaverit, communionem rerum primævam huic maxime consentaneam, merito Author statuit, eamque etiamnum potuisse durare, si in illa integritate & simplicitate perstitissent homines, natura prona ad sequendum id, ad quod amplectendum natura incorrupta, nullisque adpersa maculis,

culis, impellebat : incorruptam enim naturam sequentes, nunquam poterant deflectere ab eo, quod justum & rectum, dicitur ratio, & proinde deesse officii charitatis, quæ potius rerum communionem, quam earum distincta dominia, suadere ex naturali amore, quo hominem hominem prosequi natura incorrupta constituit : quicquid enim nobis post lapsum ex oppositione vitii cum ejus contrario, quod virtutis nomine venit, in Adamo nihil aliud denotat, quam illam incorruptam ejus inclinationem spontaneam, ad obsequendum naturæ duci, utpote quam sequens, nunquam poterat deviare ab eo, quod rectum est, & proinde non facere non ea officia, quæ per rectæ rationis dictamen nobis hac appellatione innotescunt, sed simplicis, id est, ab omni vitii labe puri, & proinde ejus quoque cognitionis inexpertis naturæ ductum & cursum sequens, semper in illud, quod, rectum & justum, virtuti ac honestati congruum est, tanquam unicum scopum collimabat, quamobrem nunquam poterat deflectere a recto tramite, simplicitatem sequens, id est, naturalem impetum, sibi innatum. Quamobrem status iste integer, innocentia vocatur, quia non tam virtutis, qua virtutis, id est, oppositæ vitio, & proinde cui inhæret necessitas quædam moralis, qua obligamur eam sequi, obtinebat cognitio, quam ignorantia vitiorum, a quibus natura incorrupta hominem deterrebat metu pœnæ, sed revocabat naturali ad honestatem impetu. Hinc Vir Amplissimus Lambertus Velthufius *de princip. justis & decori* : *Adamus non sub ratione boni, equi & honesti, & ut hac malo iniquo, & inhonesto opposita sunt, cognoscebat & sectabatur virtutem : sed, sequens sancta natura sua impetum, & eo pergens, quo cum sancta natura ducebat, virtutem colebat.* Vide dissertationem nostram *de orig. jur. nat.* cujus in præfatione lib. 1. mentionem fecimus. Nullum itaque poterat ab illis præmitti officium, nec peccari in legis naturalis charitatem, erga proximum non minorem ea, quam erga nosmetipsos habemus, præcipientem, dum naturæ quasi impetu ad ejusmodi ferebatur amorem, socio exhibendum ; unde sequitur nihil sibi desiderasse vel ad victum, vel amictum necessarium, quia idem socio ejus copiam relictam voluit communionis naturalis effectus ; ergo etiam & voluntatis, & desiderii animi incorrupti, scelerisque puri, cui salus proximi non minus cordi est, quam propria. Nam idem effectum producere amorem & charitatem, & hodie experimur, cum etiam simplicitatem nonnullas olim nationes, quibus non quidem integritas atque ejusmodi simplicitas fuit, quam in statu innocentia obtinuisse statuimus, nisi quatenus ignorantia quorundam vitiorum in causa erat, quod nec in usu iis fuerint, ideoque eundem quidem producit effectum ratione admissionis, verum non ex eodem procedit fonte, scilicet integritate & incorrupta natura, sed ex inexperta simplicitate, ex minori rerum usu, & mali cognitione. Eadem quidem ad vitia prona omnibus mortalibus natura, sed non omnibus eodem ma-

li, ut ita dicam, & pro dolor, detestanda cognitio atque scientia, longo rerum usu comparata. Quo sensu ea apud Macrobi. *Prima inter homines mali nescia & astutia inexperta simplicitas.* Non minor ipsi naturæ inclinatio & propensio ad malum, cum admittendum, cum excogitandum, sed minor calliditas ad investigandum. Quo major itaque quarundam gentium tarditas ingenii, eo serius sæpissime a virtutibus ad vitia desciverunt. Quæ causa, quod moratiores gentes, apud quas optimæ leges conditæ sunt ad vitia & scelera coercenda, etiam primi auctores & inventores scelerum extiterint. Sic testatur de Scythis Justinus, illis magis ignorantiam fuisse vitiorum, quam cognitionem virtutis, quamobrem & iustitia ingenii culta, non legibus, vitiis ipsis non cognitis, quæ homini a virtutis via deflectendi occasionem præbent, utpote quæ naturam, ad vitia pronam, facile ab officio avocare possunt, naturalis rationis dictamen diligentius secuti. Ignorantia itaque rerum innocentes erant. Multum autem interest, utrum peccare aliquis nolit, an nesciat, ait Seneca *epist. 90.* Similia tamen rudis hæc vita quædam primæ simplicitatis habere videtur. Quo proximiora huic simplicitati hominum sæcula, eo magis illam primævam communionem apud plurimas obtinuisse gentes, ex antiquis perspicimus monumentis. Huic sua debet incunabula seculum illud aureum, de quo tam multa egregia & præclara cecinere Poëtæ, atque prædicavere antiquarum rerum scriptores. Sic veteres Italiæ cultores Aborigines sub Saturni Regis imperio ne quicquam rei privatae habuisse, sed omnia communia & indivisa omnibus fuisse, veluti unum cunctis esset patrimonium, tradit Justinus. Quamobrem, ut canit Tibullus de Saturnio regno :

Non domus ulla fores habuit : non fixus in agris,

Qui reget certis finibus arva, lapis.

Huc etiam pertinent, quæ Macrobius tradit *lib. 1. Saturnal. cap. 8.* cum inquit : *Adem Saturni, Romani ararium esse voluerunt, quod tempore, quo incoluit Italiam, nullum in ejus regno factum esset commissum : aut quia sub illo nihil erat cujusquam privatam : nec signare solum, aut partiri limite campum, fas erat ; in medium querebamus. Ideo apud eundem locaretur populi pecunia communis, sub quo fuissent universa communia.* Et Seneca *Epist. 90.* Philosophiam occulte tradit, *inter homines consortium : quod aliquamdiu irviolatum mansit, antequam societatem avaritia distraxit, & paupertatis causa etiam his, quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. Sed primi mortalium, qui ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur.* Significat autem consortium hoc bonorum indivisa communitas, id est, bonorum societas, socii communitas, consortio societas, confors socius. Sic apud Cic. *3. off. dissolvitur omnis humana consortio.* Egregius est locus Ciceronis *1. off. quem & Author allegare non omisit cap. 5. de mari libero,* ubi & multa alia collegit scriptorum testimonia, primævam hanc communio-

nem

nem affirmantium, ita vero Cicero : *Sunt autem privata natura nulla. Sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt : aut victoria, qui bello potiti sunt : aut lege, pactione, conditione, sorte, ex quo fit, ut ager Arpinas Arpinatum dicatur : Tusculanus Tusculanorum. Similisque est privatarum possessionum descriptio. Ex quo fit, quia suum cuiusque fit, eorum, qua natura fuerant communia, quod cuique obtigit, id quisque teneat : Ex quo si quis sibi appetet, violabit jus humana societatis.* Huc pertinent, quæ canit Horat. 2. sat. 2.

Nam propria telluris horum natura neque illum, Nec me, nec quenquam statuit, nos expulsi ille,

Illum aut nequities, aut vafri inscitia juris, Postremum expellet certe vivacior heres. Nunc ager Umbreni sub nomine, nuper Ofelli, Dicitur erit nulli proprius, sed cedit in usum Nunc mihi, nunc alii.

Et Seneca in Octav. act. 1. scen. 2.

— — — pervium cunctis iter est,

Communis usus omnium rerum fuit.

Unde factum, ut quisque hominum ad suos usus posset arripere quod vellet, & illud consumere. Naturalis itaque ratio docuit Ethnicos, communionem servandam, humana necessitate divisionem non exigente. Rationem itaque non video, cur statueremus, communionem impossibilem vel in statu innocentæ, vel post lapsum, cujus possibilitatem tot testantur exempla & doctorum virorum testimonia. Annotavimus ad lib. 1. cap. 1. §. 10. nobiscum idem sentire Rivetum in prælect. decal. ubi statuit, nullam legem naturalem extare, quæ jubet rerum communitatem, ideoque nec introduxisse aliquod commune dominium in res creatas, dicendum, eorundemque divisionem prohibeat. *Consonam tamen fuisse communitatem statui innocentia, non imus insicias,* ait Theolog. celeberr. *quia tunc satis commode indivisa mansissent rerum dominia.* Nec post lapsum fuit impossibilis, ut patet ex tot exemplis, & ipsa docet recta ratio, sicut demonstravimus paulo ante.

2. Verum in vita hac simplice & innocente non perstiterunt homines, sed animum applicuerunt ad artes varias, quarum symbolum erat arbor scientiæ boni & mali, id est, earum rerum quibus tum bene tum male uti licet : *φρόνησιν μάθων* vocat Philo. Huc respiciens Salomo ; *Deus, inquit, creavit hominem rectum, id est, simplicem, sed ipsi quæsierunt sibi cogitationes multas.* *ἵππετον εἰς πανουργίαν*, ut dicto loco Philo loquitur. Dion Prusænsis oratione VI : *αἰτὰ τὴν πανουργίαν τοῦ ὕστερον ἢ τὰ πρῶτα διέσκορον ἢ μηχανᾶσθαι πρὸς τὸ βίον ἢ πᾶν τι συνεργεῖν. ἢ ᾧ πρὸς ἀνδρείαν, ἢ δὲ διανοουμένῳ χρεῖσθαι τῆ σφίρα τῆς ἀνδρείας, αἰτὰ πρὸς ἡδονὴν.* *His qui primos secuti sunt hominibus calliditatem variaque ad vitam reperta non multum fuisse conducibilia. Ingenio enim usos homines non tam ad fortitudinem ac justitiam quam ad voluptatem.* Antiquissimæ artes agricultura & pastoritia in primis fratribus apparuerunt ; non sine aliqua rerum distributione. ex studiorum diversitate æmulatio, etiam cædes : ac tandem cum boni malorum consortio contaminarentur, vitæ genus giganteum, id est, violentum, quale est eorum quos *χαιοδίκας* Græci vocant. Mundo per diluvium purgato, pro ferina illa vita successit cupido voluptatis, cui inserviit vinum ; unde & illiciti amores.

Gen. x.
XI.

3. Præcipue vero concordiam rupit generosius vitium, ambitio, cujus signum turris Babylonica : mox alii alias terras partito possederunt. Sed postea quoque inter homines vicinos mansit non pecorum sed terrarum pascuarum communitio ; quia tanta erat in exiguo hominum numero latitudo terrarum, ut sine incommodo ullo ad multorum usus sufficeret :

Virg.
Georg. 1.

*Ne signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat.*

Gen.
XIII.

donec, aucto ut hominum ita pecudum numero, passim terræ non in gentes ut ante, sed in familias dividi cœperunt. Puteos vero, rem in siticulosa regione valde necessariam, nec multis sufficientem, occu-

occupando quisque suos fecere. Hæc sunt quæ ex sacra historia docemur, satis convenientia cum his quæ Philosophi & Poætæ de primo statu rerum communium, & postea secuta rerum distributione dixerunt, quorum testimonia alibi a nobis producta sunt.

C O M M E N T A R I U S.

V Eruiffimos mortalium non perfitisse in feliciffimo primævo innocentia ac simplicitatis statu, sacra testantur pagina, atque etiam impuri, & vitii labe contaminati, pravi animi appetitus, quos in nobismetipsis dominari experimur quotidie, testes sunt, omni exceptione maiores. Innocentia statum vocamus, quia ab eo exulabant vitia ac pravæ cupidines, quæ sua debent incunabula, boni & mali scientiam & cognitionem sibi acquirendi illicitæ hominum cupiditati. Quod non eo sensu nobis dictum, quasi boni cognitio per se illicita, & proinde in vitis ponenda; verum quia comparari eam vix posse supra annotavimus sine scientia mali, quoniam ex comparatione & collatione contrariorum, utriusque elucescit natura, eatenus illicita & vitis annumeranda. Non in cognitione boni & mali, sed in vitiorum ignorantia consistebat hominis felicitas, & status sui ac naturæ integritas. Ignorabat vitia, quia inerat summa rectitudo & intellectui, & voluntati, divinæ imaginis, ad quam conditus erat, certiffima nota, & necessaria ac assidua comes. Ea autem non in cognitione & scientia boni ac mali consistebat, sed in perfecta illa naturali animi dispositione, quam semper sequens appetebat, quæ imagini divinæ, id est, naturæ integritati, conveniebant, & proinde placebant Deo, creatori suo. Quamobrem nec anxius vel sollicitus erat, ne, naturam ducem sequens, erraret ac deviare a recto tramite, & deflecteret ad vitia; quippe mali expertus, nihil intus erat, quod eam sollicitudinem parere poterat, ideoque nec opus erat mentis adhibere discursum ad discernenda objecta, quæ appetebat, num bona, vel mala essent, ne peccaret appetitu vel etiam actu, animi inclinationem sequens. Vix enim potuiffet deflectere ab eo, quod per se bonum & rectum est, quia, convenienter divinæ imagini, naturalem ac simplicem cursum tenens, id est, bene dispositam voluntatem atque inclinationem sequens, operabatur. Naturalem autem & simplicem cursum tenuiffet, si, neque ad dextram, neque sinistram deflectens, recta atque regia via properasset ad metam, a fronte sibi propositam, id est, æternam vitæ beatitudinem. Hinc Apostolus ad Philipp. cap. 3. *Unum illud ago, ea quidem, que a tergo sunt, obliviscens, ad ea vero, que a fronte sunt, enitens, juxta præfixum signum insequor ad palmam supervocationis Dei, per Christum Jesum.* Quemadmodum linea recta est simpliciffima, ita quoque rectiffima, & proxima ad assequendum scopum propositum, cui insitens, a fine nequit aberrare. Est hæc metaphora, sumpta a cursoribus, qui cursu certant in stadio,

& magno impetu tendunt sive currunt ad metam, ut, ea primum arrepta, præmium adipiscantur, vincenti a iudice dandum. Quamobrem non quærent devia, vel viarum amphractus, sed versus viam simplicem, id est, rectam, ad metam tendunt, ut eam primum attingant. Meta, homini in vitæ cursu proposita, erat conservatio divinæ imaginis, ad quam formatus erat, quæ consistebat in convenientia actionum suarum cum rectitudine illa, menti & voluntati innata, ad quam ferebatur naturali quadam inclinatione & impetu: nam, ut inquit Calvinus *lib. 1. cap. 15. inst. In mente & voluntate summa erat rectitudo, & omnes organica partes rite in obsequium compositæ erant, ita ut, quicquid vellet Deus, vellet etiam mens; quippe illa ad obediendum inclinatio naturalis erat ei innata, ideoque in intellectu dicitur fuisse summa rectitudo.* Ad quem finem properabat procedendo simpliciter, sequendo motum naturalem versus lineam rectam simplicemque, verum ubi motus iste naturalis, quo juxta rectam viam ad finem perveniendum tendebat, per extrinsecum vel peregrinum, ut ita dicam, a peregrina causa originem trahente, in alium finem determinatus est, statim admisit peccatum, quia, recedendo & deviano a regia via, continuo contrariis motibus a linea recta & simplici, qua ad finem properabat, quasi in circulares lineas determinabatur, quæ eum magis ac magis a recto fine seducebant; a recta autem via semel cum deflexisset, statim animus variis inordinatis motibus & cupiditatibus jactabatur, & pravis inclinationibus hinc inde distrahebatur, & deplorabilis rerum eventus docuit, eum summo cum humani generis detrimento, bonum, cujus jacturam fecerat, & malum, quod incurerat. Itaque ex eventu perpexit, quid bonum, quid malum esset, & ipso usu intellexit, quanto felicitatis fastigio excussus, tandemque, in quanto miseriæ abyfso versaretur, agnovit, ut inquit summus Theologus Francisc. Burmann. *synops. lib. 2. cap. 5. §. 3.* Comparaverat jam, prohi dolor, sibi scientiam boni & mali; omnia jam noverat, quæ bona, quæ mala erant, nec erat jam parvus & simplex, sive innocens, ut ante, quæ fuit in causa, ut animum ad varias applicaret artes investigandas, quibus animum, pravis cupiditatibus corruptum, exfatiare posset suum, non contentus jam vesci cibis, nullo cogente, creatis, nec antro habitare, communemque rerum usum cum socio tranquilla in pace continuare, sed sibi invenit artes varias, quibus desiderio satisfacere posset. Cum boni & mali scientia videntur simul artes inventæ, colendi terram, dimovendi glebam aratro, ad producendos fructus, quæ ante per se dabat tellus,

boni & mali scientiæ sequela. Quippe ut canit Poëta :

*Ipsa quoque immunis, astroque intacta, nec ullis
Saucia vomeribus, per se dabit omnia tellus.*

nulla hominis cultura & cura accedente,

Semina tum primis longis cerealibus fulcis

Obrusa sunt, pressique jugo gemuere juvenis.

Cum exuti simplicitate & innocentia mortalium vetustissimi, simul etiam a simplici vitæ transigendæ ratione recesserunt, testimonium corruptionis cordis humani per lapsum. Unde Rex sapientissimus Salomon : *Solummodo hoc invenio, quod fecerit Deus hominem rectum, sed sibi quasi-verunt cogitationes multas. Eccl. 7. Rectum, id est, simplicem, sincerum, innocentem, cum naturali rectitudine animi, omnis mali expertem & ignarum, paucis contentum, unde Cicero : quod verum, simplex, sincerumque est, id naturæ hominis esse aptissimum, scilicet naturæ rationali, sive innatis honesti & decori principiis, divinæ imaginis reliquiis. Simplex dicitur creatus, quia perfectus, sine vitis, ac ullius peccati macula vel labe, & proinde nullis agitatus pravis cupiditatibus : nam ubi vitiorum ignorantia, ibi nec pravæ tentationes vel cupiditates, sed, integram naturam ducem sequens, virtutem colebat, justitiæ consentaneas formabat actiones, propter voluntatis & intellectus rectitudinem, in cujusmodi rectitudine & originali justitia atque sanctitate, protoplastorum ponenda summa felicitas ac beatitudo ; illa unicus erat scopus, in quem collimabant, unica sollicitudo, cæteris affluentibus rebus, quæ ad vitam tuendam necessariæ erant. Quamobrem quia homo scientiam vel notitiam boni & mali secum non adfert, nec ideo miser est, sed miser, quia semetipsum primæva simplicitate & innocentia exuit, ut a miserabili eventu experiretur & cognosceret utriusque naturam, defectendo a recto & simplici tramite, qui eum a bono & legitimo suo scopo perducebat. Quid nocebit, inquit Plutarchus, si, ablatis malis, nulla erit prudentia, pro ea autem aliam habeamus virtutem, que non bonorum ac malorum, sed solum bonorum sit scientia. Hinc dicere ausus Euripides :*

Ἐντῷ μαθεῖν ὅδ' ἰδέν ἡδὺς ὁ βίῳ

Ἔς τὸ χαίρειν ἢ τὸ λυπηθῆναι μάθησ.

*Nihil discendo, suavissime transigitur vita,
Donec gaudere ac dolere discas.*

Huc quoque pertinent, quæ habet Cicero de nat. Deor. cap. 38. cum ait, *Prudentiam constare ex scientia rerum malarum & bonarum, & nec bonarum, nec malarum. Cui mali nihil est, nihil opus delectu bonorum & malorum.* Verum observandum, quamvis statuamus homines vetustissimos simplices ac innocentes fuisse, id est, eorum mentem non imbutam fuisse cognitione boni & mali, tamen Socinianorum neutiquam nobis arridere opinionem, qui simplicem dicunt primum hominem factum, instar infantis, non vero sanctum aut justum, ut satis constare puto ex iis, quæ a nobis jam annotata. Stabat olim Pelagius, hominem in statu integro adeo puræ fuisse naturæ, ut nec bonus, nec malus,

nec sapiens, nec insipiens fuerit, quasi fuisset tabula rasa, cui nihil est inscriptum, sed cui omnia possunt inscribi, & quod justitia, quam habuit, ei non fuerit naturalis, sed supernaturalis, quæ ipsi, ut frænum, superaddita, cum naturaliter concupiscentia laboraret, quæ cohibita fuit supernaturali isto dono, qua opinione nihil absurdus, & æternæ veritati & per rationem, & in sacra revelata scriptura, magis contrarium & oppositum fingi vel excogitari potest : creavit enim Deus hominem rectum, simplicem, id est, justum, sanctum, nullis vitis criminalibus commaculatum, nullis agitatum pravis cupiditatibus, quia mali nescius & ignarus : natura vero propensum ad id, quod naturæ integritati & innatæ menti ac voluntati rectitudini erat conveniens. Quippe cum anima duabus facultatibus hæc prædita sit, intellectu scilicet & voluntate, impossibile est, ut nec bonus, nec malus, nec sapiens, nec insipiens esse poterit. Quemadmodum vero intellectus proprium est percipere ideas rerum, quæ ipsi representantur, ita voluntatis est proprium appetere ea, quæ ab intellectu sibi offeruntur ; atqui ut intellectus nunquam vacat perceptione alicujus objecti, sive interni, sive externi, ita voluntas nunquam vacat appetitu, & proinde vel in malum, vel in bonum ferri debet, prout objectum, quod intellectui representatum, visum fuerit vel improbandum, vel approbandum : divini enim ei ingenitus vigor eum non permittit penitus torpere, nihil agendo, ita ut esset extra vitia virtutesque ex æquo ; in utrorumque vero veluti confinio degere, creaturæ rationali prorsus impossibile est. Appetitum vero mali habere non poterat, quoniam purissimi, ut ita dicam, & sanctissimi creatoris manibus recens formatus, ejusque perfectissima imagine ornatus, defectu nullo laborare potuit, nec sine ejusmodi perfectione vel rectitudine Deus hominem creare, nec hic sine ea existere poterat, cum alioquin sine suo, ad quem conditus erat, videlicet Deo suo fruendum, inque eo gaudendum, excidisset ac distitutus fuisset, nec opus ad Dei gloriam, & tali conditore dignum, fuisset ; imo vitium esset in Deo aque, ac fabro vitium foret, si ferrum caderet cum rubigine, inquit sæpius laudatus Theologus Francisc. Burm. *synops. lib. 2. cap. 1.* Mentem insuper, summa sapientia ornata, Deus ipsi largitus erat, in perfecta creatoris sui cognitione & amore collocanda, quæ usque eo a quibusdam merito extenditur, ut ejus vi in Trinitatis mysterium penetrasse statuatur. Cujus porro non leve argumentum, quod, animantium veluti censu instituto, singulis nomina, naturæ ipsorum convenientissima, indiderit, quod finem suum perfectissime noverit, de mediis, ei assequendo idoneis, optime judicaverit. Quæ omnia belle prædicat facundissimus & doctissimus Theologus Herm. Witd. *æconom. fæder. lib. 1. cap. 2.* cum inquit : *Homo igitur, a manu Creatoris sui recens, memem divina luce illustratum, nitidissimæque sapientia exornatum, habebat, quæ non modo natura rerum creatarum callentissimus erat, sed & in supræma increata veritatis contemplatione se oblectabat, oculis intellectus ad*

Dei

Dei sui perfectiones jugiter conversis, ex quarum consideratione, quid justum aequumque, quid se & Deo suo dignum esset, prudentissima rationatione colligebat. Accedebat purissima voluntatis sanctitas, in Deo, ut summa veritate, acquiescens, &c. & paulo post: *Hanc comitabatur ordinatissima totius corporis temperies, cujus omnia membra, uti arma justitiae, ad castæ voluntatis maiorem prompta sese, expeditaque sistingebant.* Et pergit: *Quæ de primi hominis sapientia mox diserui, illa eo usque extendi debere, arbitror, ut ipsum Trinitatis mysterium in innocentia statu incognitum illi non fuerit.* Quando itaque statuo, hominem vetustissimum rectum, simplicem, & innocentem fuisse, ac ignarum boni & mali, non Pelagianorum, vel Socinianorum castra sequor, licet olim nonnulli hanc notam mihi inurere frustra quidam impostores conati fuerint, sed hisce verbis nihil aliud significare in animo est, quam primum hominem in statu innocentiae nullam mali & boni habuisse cognitionem, tanquam quæ sibi opposita sunt, & proinde quorum nulla posset haberi idea, nisi sibi opponantur; opponi autem sibi invicem nequeunt, nisi existant, non quidem positive, sed etiam private; existere autem in statu primævo & integro, quem innocentiae vocamus statum, non potuisse mali aliquid, vel ex eo patet, quia homo, perfectus ad imaginem Dei conditus, non poterat aliquo defectu laborare; quippe omnis defectus est privatio perfectionis; atqui omne malum est defectus, sive privatio alicujus boni, quod adesse deberet, antequam perfecta res dici potest; ergo in statu integro ejusmodi malum existere non potuisse, dicendum nobis videtur, & eo sensu dicimus, malitia Adamum infantem, prudentia vero & sapientia adultum fuisse, ut inquit Paulus *epist. ad Corinth. I. cap. 14. comm. 20.* Hisce enim addixit Deus regnum cælorum, summæ beatitudinis usuram, quæ finis erat status Adami puerilis, quoad ignorantem mali & boni, in cæteris virilis & adulti. Qui hanc quætionem, altius repetitam & descriptam, examinare cupit, inspiciat dissertationem nostram *de orig. jur. nat.* juxta ejusdem defensionem, oppositam vindiciis SIMONIS HENRICI MUSEI in *Acad. Kilon. jur. nat. & gent. Profess.* contra dictam dissertationem, publici juris factis *Æ. 1687.* Postquam autem simplicitatis & innocentiae statu excidit, simul semetipsum exiit originali justitia & rectitudine intellectus & voluntatis, & moderatione omnium inclinationum & actionum, ne deviant a fine & scopo, qui erat Dei creatoris cultus; ejusque celebrandæ gloriæ amor & assidua diligentia, quem, ut creatorem & auctorem rerum visibilibus & invisibilibus, reverebatur, & imperturbato amore diligebat tanquam summum bonum, & causam ac fontem summæ voluptatis, quam intus experiebatur ex conscientiae tranquillitate, & suavissima cum Deo unitate, ac harmonia sive communiione, profluentem, & animum, nihil mali sibi conscium, continuo recreantem ac refocillantem: quia enim placebat Deo eximium hoc opus, utpote ad sui con-

ditum imaginem, sua benevolentia & gratia amplectebatur, quam solam mereri, eaque sese dignos præbere unice vitæ integri; scelerisque puri, elaborabant protoplasti, cætera; quæ ad corpus & vitam tuendam pertinebant, bona juxta habentes, de iis parum solliciti, utpote quarum voluptas vix comparari poterat cum illa, quam intus sentiebant, sed omnino ab illa absorbebatur, imo potius nullam ex iis voluptatem capiebant, nisi quatenus, illa tanquam divinæ summæ benevolentiae testimonium & argumentum accipientes, eo magis magisque accenderentur ad prædicandam, ob tantam rerum omnium, sibi largitam, affluentiam, creatoris erga se infinitam gratiam ex toto corde & omnibus viribus naturali quodam ac tenerrimo desiderio & amore. Hinc nihil ipsis optabilius, nihil jucundius, quam, naturam ducem sequentes, continuo properare ad finem beatitudinis, animi voluptatis complementum; cui desiderio inserviebant omnes animi motus & naturæ impetus, unde nulla perversa inclinatio, vel illicitæ cupiditates aut cogitationes, eos avocabant. Verum postquam finem, quo recta via & naturali simplici quodam cursu tendebant, deseruerunt, alia sibi quærendo devia, aliarum viarum amfractus, plures sibi fines & scopos constituerunt, & non contenti notitia & scientia summi boni, & quæ unica felicitatis via, a Deo præscripta, eam cumulare voluere deplorando rerum usu atque indagatione sive cognitione mali. Quæsi verunt rationum multa, atque juxta Dei cultum, ad proprium quoque converterunt animum. Hinc ad varias excellentias artes sese applicuerunt, non ex indigentia, seu necessitate, sed cupiditate & amore sibi opes, vel potentiam acquirendi, unde bella, cædes, rapinæ, aliaque id genus mala posterioribus seculis grassata fuere in humanum genus. Huc pertinere videntur, quæ in hunc locum commentatus est Pineda, cum inquit: *Rectitudo hoc loco est quadam simplicitas natura, paucis contenta, nihil falsum, nihil fucatum, superfluumque concupiscentis, omnia verò simplicia, sincera & recta, amantis.* Non inepte in hunc locum convenire videntur, Deum fecisse hominem rectum, simplicem; candidum, non solum in sua creatione & innocentia statu, sed primo illo seculo simpliciter, & candido viventem, nullis vitæ ambagibus, nullis cogitationum involucribus, nullis verborum fucis aut simulationibus agentem, a qua vitæ simplicitate desciverunt posterius, mille cupiditatibus atque vitæ dispensandis aberrantes. Vid. *Lucret. lib. 5.* Infinitæ quætionem, seu variorum rationum investigationes, complectuntur inanem de rebus vacuis curam, quæ cum primis vexatur humanum genus, ut sunt de augendis opibus, honoribus, potentia, de propaganda vitæ. Referuntur huc partim inutiles, partim perniciosæ artes. Mart. Borrhæi *comm. in Ecclesiast. cap. 7.* Nec dissimilis huic Olimpiodori paraphrasis: *Cum mecum, inquit, tacitus reputare crepissim, unde habet enormitas orta esset, inveni demum, quod Deus homines rectos protulerit, carentesque pravitate; ipsi vero sua electione in obliquas vivendi rationes*

commigravit, disiectique sint; ut alius quidem libidinibus, alius avaritiæ serviat, alii passionibus aliis sint subiecti. Cujusmodi corrupti animi perverſæ inclinationes & cupiditates, maxime pacem & tranquillitatem perturbantes, societatem humanam misere dilacerabant, mutuum amorem & naturalem cognationem, quæ hominem homini conciliat atque devincit concordie vinculo, tollentes, cui dissolvendo, potentie amplificandæ, & gloriæ augendæ, famamque immortalem reddendi, immoderata & infinita cupido potissimum præbuisse causam videtur. Quamobrem & olim regnum cœlestæ affectasse finxere Poëtæ, alludentes fortasse ad civitatis & turris Babylonie ædificationem, a Noachi posteris susceptam. *Cum omnes una lingua loquerentur, altissimam turrim ædificaverunt, tanquam in cælum per eam ascensuri,* ait Euseb. *preparat. Evang. lib. 9. de qua Genes. xi. inanis gloriæ sibi comparandæ & parandi nominis gratia ad posteros, antequam dispergerentur in varias terrarum plagas, & dividerentur in diversas gentes, nationesque, quamobrem merito summæ ambitionis signum turris hæc vocatur. Cogitandum hic, admonet Musculus, ad quæ studia deferri cœperint hominum consilia, ubi illos pristinæ simplicitatis status, ruditatis ac frugalitatis tædere cœpit. Patres filiorum Noæ habitaverunt in tabernaculis, tanquam peregrini in hoc seculo, & homines ruri vitam degentes. Isti vero, ubi nati erant campos fertiles, prioris & aviti victus perasi, capiunt consilia ædificanda civitatis & turris. Sic concurrebant tadium vitæ pristina & agrestis, solertia faciendorum laterum, & qualitas loci. Ingeniosa scilicet est caro ad deficiendum a simplicitate & frugalitate majorum ad vitam, vane splendidam, ac splendide vanam.* Et paulo post: *Apparet ex his, hoc consilium non ab humilioribus, sed ab hominibus ceptum, quos perpetuo inanis gloriæ parandique nominis studium vexat, ut eorum*

fama cum apud præsentis, tum coram posteris, fiat celebris. Natum autem hoc malum in cordibus humanis ex peccato illo originis, quod conceptum ex afflatu satanae, dicens: Eritis sicuti Dei. Excepit hanc ambitionem summa discordia. Quippe quemadmodum linguæ similitudo firmissimum vinculum est societatis humanæ, ita ejus dissimilitudo & varietas eam maxime rumpit, & proinde discordias parit: tollit enim inter gentes commercia, & quasi erga se mutuo flagrant odio, ex ignorantia linguarum ortum habente. Ex divisione apparent dissociati animi, mutati mores, mutata ingenia & studia. Hinc partitio terrarum in populos cœpit, manente tamen communione quarundam rerum per vicinos, non pecorum, sed terrarum, pascuorum, donec, aucto & hominum, & pecudum numero, humano genere non solum in gentes, sed & diversas diviso familias, quisque sibi occupatione terræ portionem acquisivit, propria coluit rura, gregemque habuere propriam, atque ita, paulatim a communione recesserunt, suadente ratione, & exigente necessitate humana, & societatis conservatione, utpote cujus vinculum est pax & concordia, quas vix haberi posse, multiplicato jam genere humano, facile perspiciebant mortales, ut supra demonstratum. Sic Abraham & Loth converſerunt, ut unus versus sinistram, alter dextram versus cederet cum armentis, omnibusque suis facultatibus. Sic quoque puteos occupando, suos facere, necesse erat in siticulosa regione, quia communi usui, propter numerosum pecorum gregem, vix sufficere posset; cui accedit, quod, propter immoderatum usum, quoque sæpissime rixæ inter pastores oriebantur, quamobrem justa Abrahami querela de injuria, sibi a pastoribus, vel servis regis Abimelechi, illata, utpote qui violenter ipsi puteum, quem ipse fecerat, seu foderat, ademant.

*Mari
libero
cap. 15.*

4. Hinc discimus quæ fuerit causa ob quam a primæva communione rerum primo mobilium, deinde & immobilium, discessum est: nimirum quod cum non contenti homines vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum ferarumve pellibus vestito, vitæ genus exquisitius delegissent, industria opus fuit, quam singuli rebus singulis adhiberent. quo minus autem fructus in commune conferrentur, primum obstitit locorum, in quæ homines discesserunt, distantia, deinde justitiæ & amoris defectus, per quem fiebat, ut nec in labore, nec in consumptione fructuum quæ debebat æqualitas servaretur.

5. Simul discimus quomodo res in proprietatem iverint: non animi actu solo; neque enim scire alii poterant quid alii suum esse vellent, ut eo abstinerent; & idem velle plures poterant: sed pacto quodam aut expresso, ut per divisionem; aut tacito, ut per occupationem. simulatque enim communio displicuit, nec instituta est divisio, censeretur inter omnes convenisse, ut quod quisque occupasset

*Cic. off.
III.*

passet id proprium haberet. *Concessum*, inquit Cicero, *sibi ut quisque* Decl. 13.
malit quod ad vitæ usum pertinet quam alteri acquiri, non repugnante natura. Cui ad-
 dendum illud Quintiliani : *Si hæc conditio est, ut quicquid in usum hominis* Macr.
cessit, proprium sit habentis, profecto quicquid jure possidetur, injuria aufertur. Sat. III.
 Et veteres cum Cererem legiferam, & sacra ejus Thesmophoria dixe-
 runt, hoc significabant, ex agrorum divisione extitisse novi cujusdam
 juris originem. c. XII.

C O M M E N T A R I U S.

PAulo ante annotavimus, homines a primæ va-
 simplicitate post lapsum magis magisque de-
 scivisse, animumque applicuisse ad varias inda-
 gandas artes, quibus vitæ commodis, & corpo-
 ris voluptatibus, possent consulere. Quoniam
 non satisfacere poterant appetitui, quæ natura in
 commune contulerat, fructus atque cibi, nulla
 hominis cultura & cura accedente, producti,
 ideoque nec contenti habitare antra, vel spelun-
 cas, & corpus pellibus tegere, atque vestire,
 primum simplex corporis tegumentum Deus ho-
 mini largitus est post detectam nuditatem suam;
 nudi autem erant simplicitate & integritate animi
 exuti, hinc ipsis tanquam res pudenda nuditas
 corporis, non per se, sed propter illicitos & impu-
 ros animi impetus, quos ex aspectu membro-
 rum genitalium concipiebant peccati labe con-
 taminati, protoplasti, quorum motus & ipsum
 pudebat, non coram uxore, sed extraneo,
 quasi non conveniat dignitati hominis ejusmodi
 membra videnda alteri præbere, quorum visus
 excitat alienum risum & vituperationem parit,
 tum etiam, quia ob pravas animi cupiditates,
 incitant nefandas degustare libidines, vel per se,
 id est, naturæ jure omnino prohibitas & vetitas,
 vel quia jure positivo interdictæ, quarum femi-
 na jam ipse dominari in se sentiens vetustissimus
 mortalium, pudebat se nuditatis suæ, & proinde
 tegenda pudenda duxit, ne vel eorum aspectu
 assidua lascivia vel impuro ureretur amore, vel
 proximum incitaret ad illicitam venerem, seque
 præberet vel deridendum, vel vituperandum alijs.
 Quamobrem foliis ficulneis ea involvenda, recta
 ratio ipsum docuit, quorum mirabilis est lati-
 tudo, Vid. Plin. *hist. lib. 12. cap. 5.* hujusmodi
 tegumentum postea mutatum in tunicas pelliceas,
 vestimenti genus vetustissimum, & apud antiquos,
 simplicissimam vivendi rationem sequentes, usi-
 tatissimum. Hinc Herculem leonina indutum
 pelle depingi neminem aliquantisper in historiis
 versatum fugere oportet, quia illis temporibus
 homines nondum invento molliorum vestium
 usu, & exornatori cultu sive amictu, pellibus
 ferarum quasi integumentis uti cœpisse, testatur
 Diodorus Siculus *lib. 1.* Ex quibus & taberna-
 cula, quæ ipsis domus fuere, constabant, de cu-
 jusmodi tabernaculo pellibus tecto, quam vestibus
 pelliceis, *cap. 3. Genes.* sermonem potius haberi
 quidam statuunt, propterea quod in agro Baby-
 lonico, ubi tepidiores hyemes, non indigebant

vestibus pelliceis, quæ calidiores sunt, primi
 parentes, ut inquit vir Doctissimus Clerquius
comm. in Genes. cap. 3. cujus tamen subscribere
 opinioni nequeo, propterea quod sese aliquo te-
 gumento induisse palam est ex sacris litteris, quo
 pudenda involverent; nullius autem tegumenti
 mentio fit quam foliorum ficulneorum & in ejus
 locum tunica pellicea substituta a Deo, quam-
 obrem non tabernaculum, sed vestimentum verbis
 illis designari mihi persuadeo. Hujusmodi vero
 homines pertæsi & victus & amictus omnem
 suam indultiam & operam contulerunt ad aliquid
 navandum vel investigandum, quo vitæ agendæ
 ratio & ornatior, & commodior, tum etiam ju-
 cundior reddi posset. Verum dum vitæ genus
 invenerunt atque elegerunt exquisitius nec non
 commodius, ita ut omnifarii generis vestibus,
 mollitiem & luxum spirantibus, omnibus deli-
 ciis diffusis, quibus & corpora tegimus atque
 fovemus, vitamque tuemur, revera animæ no-
 stræ nudæ jacent, neglectui prorsus habitæ, aut
 alias, quod multo gravius, vitiorum totæ squalore
 obsitæ, deformiter horrescunt inquit vir Doctis-
 simus Douglæus *analect. sacr. excurs. 2.* & laborant
 rerum maxime necessariarum penuria. Ipsi
 carent deliciis, quæ animum potissimum recreare
 possunt. Cum itaque splendidius & exquisitius
 vitæ genus culturam & curam postularet, ideo-
 que opus haberet hominum industria ad produ-
 ctionem quarundam rerum fovendam, quæ ad
 vitæ transigendæ commoditatem jucunditatem-
 que arbitrabantur, non poterat commode rerum
 communio servari, cum juri naturæ nihil
 magis consentaneum esse dicitur ratio, quam ut
 res cedat suo domino; ille vero legitimus rei do-
 minus nuncupandus, cujus opera res producta:
 quemadmodum enim quod ex re mea factum est,
 ad me pertinet jure proprietatis, ita eadem ratio-
 ne res opera mea producta mihi æquisita videtur,
 quia opera eodem jure ad me videntur pertinere,
 quo res dicitur esse alicujus in dominio, & proin-
 de quoque ejusdem proventus atque fructus ejus
 sunt, cujus res est, quamobrem quæ ex anima-
 libus nostro dominio subjectis nascuntur, eodem
 jure nostra sunt, ut inquit Florentinus *l. 6. ff. de*
acquir. rer. dom. Cui etiam accessit, quod nec in
 labore nec consumptione jura æqualitas observari
 posset, unde rixæ & bella; quippe cum multi
 inertia dediti, vix aliquam præstabant culturam
 vel operam, quam postulabat diversarum rerum
 pro-

productio, & proinde ab earum usu, cum alii, qui suas ad res producendas contulissent operas, sui similes arcere vellent; illi vero communem rerum usum urgentes, eum sibi vindicare niterentur, vel pro mensura laboris & adhibitarum operarum, portionem æqualem assignandam sibi censerent, sæpissime contingebat, ut contententes de rerum dominio & proprietate vel communione, ad arma convolare & ferro sibi rei usum vindicare necesse haberent, dictavit ratio humanæ societatis conservandæ nullam spem reliquam esse, nisi quæ posita erat in disjunctione dominii. Præterquam quod non ejus omnes res generis sunt vel naturæ, ut uno eodemque tempore omnibus indigentibus possent sufficere, plurimorum ad eundem rei sibi usum obtinendum concursus statim bella ciebat & prælia concitabat, quæ eo frequentiora, quo magis multiplicabatur genus humanum; itaque & suadebat quoque necessitas dominiorum distinctionem, & quarundam rerum peculiarem & singularem usum. Unde Hobbes. *de cive cap. 1. §. 6. Frequentissima causa, quare homines se mutuo ledere cupiunt, ex eo nascitur, quod multi simul eandem rem appetant, qua tamen sæpissime neque frui communiter, nec eam dividere possunt, ut sequitur, fortiori dandam: quis autem fortior sit, pugna judicandum est.* Pax itaque & concordia, sine qua salva esse nequit societas humana, suadebat, ut a communione quarundam rerum, quas vel opera, vel cultura sua quisque produxerat, vel quæ sufficere non poterant communi usui recessi mortales, tacite convenisse præsumerentur, ut earum proprietas & proinde usus privative ad illum pertineret, cujus cultura vel producta, vel occupata & ad proprium jam usum applicata. Quamobrem Papinianus & Paulus Jctus, ille l. 77. §. 2. ff. de leg. 2. hic l. 26. ff. de servit. præd. urb. ajunt res proprias factas ad tollendas discordias & rixas, quas materia communionis solet excitare, atque propter immensas contentiones plerumque res ad divisionem pertinere. Vetustissimus & simplicissimus & naturalis dominii introducendi modus est occupatio rerum vacuarum tum quoad possessionem, cum etiam proprietatem, quæ actum aliquem præsupponit humanum, rem a communione separantem, quo applicatur ad proprium usum, quod perficitur per rei apprehensionem, qua significamus & testamur rem occupatam & apprehensam nostri propriam facere voluisse, id est, ut separatam ab usu communi, proprio usui inserviret, cujusmodi occupationem per se validam ad proprietatem acquirendam statuimus, ideoque nec opus esse fictione tacite alicujus conventionis sive consensus, quo convenisse homines fingendum, ut occupatio justus esset sive legitimus acquirendi

dominii modus, quasi sine ejusmodi pacto aut conventionione, sola occupatione proprietas acquireri nequiret. Solo autem animi actu sive affectu vel cogitatione qui intus residet ac latet proprietatis acquirendæ sat validus non est modus, ita ut nec de injuria sibi illata quis posset queri, si quispiam aliuscandem rem, quasi nullius esset, ad proprium convertere usum animum habens, apprehendat; quippe actu externo seu apprehensione opus est, ut alteri constet, quid aliquis suum esse velit, ut eo abstineant cæteri. Itaque apprehensio est dominii acquisiti argumentum & testimonium, rei scil. mobilis. In immobilibus idem valet limitatio seu aliud signum externum, ex quo perspiciamus rem occupatam & privati juris factam, unde agris termini positi dicuntur. Occupatio acquirendi justus titulus; vis autem apprehensionis consistit in obligatione, quam producit apud alios, abstinendi abs re apprehensa tanquam aliena, quamquam verissimum mortales idem quoque velle quod necessitas & humana indigentia nec non societatis pax atque tranquillitas exigit, ideoque & præsumuntur introduxisse tacite, quod expresse dicitur ratio introducendum. Atque ab istiusmodi occupatione incepit terrarum aliarumque rerum divisio, quamvis etiam postmodum res, quæ etiam occupatæ a populo, communes mansere, divisione expressa propriæ factæ sint, in singulorum dominio esse cœperint, mediante conventionione & mutuo facto, quo conveniunt res communes divisione instituta singulis suam portionem assignare, attamen ab occupatione prius incepisse quam a divisione dominiorum distinctionem mihi persuadeo, quia vix tam generale pactum expressum inter gentes in diversas regiones divisas obtinuisse mihi persuadeo, quæ de æquali terrarum aliarumque rerum communim divisione instituenda conventum, sed paulatim multiplicato humano genere varii populi in unum consociati varias occupasse terrarum plagas & regiones, atque vel communionem quarundam rerum inter se habuisse, vel communi consensu divisionem instituisse, prout ipsis visum fuerit societati consentaneum fore, dicendum. Divisioni autem varia jura sua debent incunabula, quæ possessionem justo divisionis titulo acquisitam reddunt tranquillam, tum etiam, quæ permutationem, medium quo earum rerum, quibus indigemus, sed caremus, quia alii assignatæ, comparamus usum & dominium necessitate exigente, cum divisione, quasi eadem conventionione, eodem pacto, quo a communione recessum, introductam, vel alios proprietatem rei per divisionem primam alterius dominio subiectæ, nobis iterum acquirendi legitimos modos spectant.

III. I. His positis dicimus mare sumtum aut sub ratione integri, aut sub ratione præcipuarum partium, in proprium jus abire non posse: quod, quia de privatis quidam concedent, non de populis, probamus ex morali primum ratione; quia causa ob quam a communione

nione discessum est, hic cessat. Est enim tanta maris magnitudo, ut ad quemvis usum omnibus populis sufficiat, ad aquam hauriendam, ad piscatum, ad navigationem. Idem dicendum esset de aëre, si quis ejus usus esse posset, ad quem terræ usus non esset necessarius, ut est ad aucupia; unde illa legem accipiunt ab eo qui in terra imperium habet.

2. Nec aliud censendum de Syrtibus, ubi nihil est quod cultum ferat, & usus unicus petendarum inde arenarum exhauriri nequit. Est ^{Lib. 1.} & naturalis ratio quæ mare, consideratum ut diximus, proprium fieri vetat: quia occupatio non procedit nisi in re terminata: unde ^{Paneg.} Thucydides terram vacuum vocat ἀόριστον: & Isocrates terram ab Atheniensibus occupatam τὴν ὑπὸ ἡμῶν ἀφοροδοσίαν. Liquida vero quia per se non terminantur (τὸ ὑπερὸν ἀόριστον οἰκίησθαι ὄφει, inquit Aristoteles) occupari nequeunt; nisi ut contenta in re alia: quomodo lacus & stagna occupata sunt, item flumina quia ripis tenentur. Mare vero terra non continetur, par terræ aut terra majus unde terram mari contineri veteres dixerunt: ἡ Ὠκεανὸν δεσμεῖ ἔνεκα τῆς γῆς ἀεὶ ἐπεβλάσθη, quæ Apollonii verba apud Philostratum. Sulpicius Apollinaris apud Gellium: ^{vii. c. xii.} *Quid potest dici citra Oceanum esse, cum undique Oceanus circumscribat omnes terras, & ambiat? Mox: Quum vero omnes terras omnifariam & undique versum circumfluat, nihil citra eum est, sed undarum illius ambitu terris omnibus convallatis in medio ejus sunt omnia, quæ intra oras ejus inclusa sunt.* M. Acilius Consul in oratione ad milites, quæ apud Livium, Oceano, inquit, qui orbem terrarum amplexu finit. In Senecæ Suasoriis dicitur Oceanus totius orbis vinculum terrarumque custodia: Lucano unda Mundum coercens. Nec fingenda divisio: nam cum primum terræ divisæ sunt, incognitum erat mare sui maxima parte; atque ex eo nullus fingi modus potest quo gentes adeo diffusæ de divisione convenirent.

3. Ideo, quæ communia omnium fuerunt, & in prima divisione divisæ non sunt, ea non jam divisione, sed occupatione transeunt in jus proprium, nec dividuntur nisi postquam propria esse cœperunt.

C O M M E N T A R I U S.

Authoris disputandi filium sequens, delabimur ad celeberrimam de *maris dominio* controversiam, quæ olim & eruditissimorum virorum exercuit ingenia, atque magnam opinionum peperit discrepantiam, dum nonnulli proprietatis capax statuerent, alii opinarentur, quorum in numero & Author noster, maris usum omnibus patere communem, quia nullius dominio cedere neque sua natura potest, neque etiam recta ratio & societatis humanæ utilitas atque conservatio, quæ potissimum pendet a mutuo commercio & consuetudine, quem genti sive populo cum populo intercedere natura voluit, quemadmodum homini cum ho-

mine, patitur. Hinc Authoris *de mari libero, de clauso* Seldeni, omnis eruditionis genere refertæ, dissertationes in lucem editæ, atque tanta eruditione ab utraque parte disputatum, omniaque, quæ ad confirmandam quisque suam opinionem adducere posset, argumenta, adeo diligenter excussa atque ponderata, ut videatur nihil fere dici posse, quin ab ipsis jam dictum sit prius, quæ, cum omnium manibus terantur, qui in publicis negotiis & civili prudentia atque jure publico non plane hospites, frustra a nobis iterum repeti quibusdam videri posset, illorum argumenta; idem & nos censemus dicendum, quamobrem multa,

multa, quæ jam ab illis allegata, testimonia prætermittentes, unum vel alterum argumentum proferemus, quod vel prudenter omissum ab una parte, ab altera nimis conciso dicendi genere propositum, non satis illustrat rei veritatem, quamobrem induximus animum vel examinare vel refutare argumenta, quæ dissentientes a se invicem scriptores allegarunt, quæ sæpius nimium adversus patriam eorundem studium magis prodant, quam veritatem adstruant, sed simplici oratione proponere, quæ de subjecta materia mihi dicenda videntur. Itaque non ab exemplis aut testimoniis quarundam gentium, vel auctoritate scriptoris petenda, sed ex ipso rationis lumine societatis humanæ conservationem atque salutem quam maxime commendantis, deducenda ducimus, & proinde non quid factum & receptum, sive quid obtinuerit apud quosdam populos, aut dictum a viris propter singularem eruditionem magna pollentibus auctoritate, sed quid fieri & recipi, aut dici suadeat ratio, & generis humani salus & conservatio efflagitet, potissimum attendendum in hac disputatione nobis videtur. Docet autem nos ratio, ut *lib. I.* demonstrare conati fuimus, ex eodem decreto divino, quo statuit Deus hominem producere, ut existeret, quamdiu sibi placeret, profluere necessitatem sese conservandi. Hinc tanta omnium rerum in usum humani generis productarum affluentia, conservationem vero tribuere facultatem omnibus utendi mediis, quæ huic infervire posse quisque arbitratur, & proinde usum promiscuum a natura concessum, quamobrem nemini ullius rei privatum detulit dominium; quippe cuique necessitatem sese conservandi imponens, necesse quoque erat ut relinqueretur cujusvis arbitrio dijudicare, quid ad sui pertineret conservationem, qualis dijudicandi libera facultas nihil prodesset homini ad sese tuendum, nisi simul tribueret licentiam arripiendi ea, quæ sibi utilia & conservationi propriæ necessaria fore arbitraretur. Quamobrem mundi primordio promiscuus omnium rerum usus obtinuit, cuique concedens quascunque res in proprium usum convertendi facultatem. Ex quibus concludimus rerum promiscuum sive communem usum maxime esse secundum naturam, scil. rationalem, quia est necessarium medium sese conservandi, cujusmodi conservatio non debet considerari abstracte, quasi a conservatione totius separatum quid, sed cum relatione ad universam humanam societatem, quæ conservatur, servatis singulis partibus, servantur singulæ partes, toto conservato. Idem itaque postulabat & hominis sociabilis natura. Causa itaque seu ratio communis vel promiscui a natura concessi rerum usus fundatur in conservatione sui & universæ societatis humanæ, cujus consequendæ necessarium est medium rerum, quarum natura & vita humana indiget usu, qui omnibus communis, quia ejusdem omnes generis sumus, eadem necessitas nos premit tuendæ vitæ, eadem laboramus rerum indigentia; communis etiam, quia cujusque interest, ut conservet socium, cujus indiget

auxilio & ope ad semetipsum tuendum, quamobrem sociabiles natura, sive Deus, qui sano sensu natura dici potest, ut annotatum alibi, homines produxit, & proinde quoque nullius rei proprietatem ejusdem & peculiarem introduxit usum, quasi non essent conditionis & dignitatis, sed alter altero præstantior, cujus respectu & præcipuam præ aliis quibusdam portionem assignatam voluisset propriam. Cujusmodi distributio rerum primordio vitæ transigendæ rationem reddidisset maxime incommodam, eo potissimum, quod præbuisset causam dissolvendæ societatis humanæ, quæ mutua quadam indigentia magis contrahi, inæquali vero rerum affluentia distrahi videtur: cui accedit quod ejusmodi conditionis inæqualitas fuisset mater discordiarum, utpote quæ in quorundam animis superbiam & dominandi libidinem, in aliorum odium, contemptum & invidiam, quæ eminentis fortunæ assidua comes est, excitasset, quibus incommodis natura humanum genus vexari noluit, quamobrem homines natura æquales fecit; æqualitas autem status seu conditionis producit jus omnibus æquale ad omnia, illud promiscuum & communem rerum communium, id est, proprietate & possessione vacuarum usum. Æquales quoque indigentia & necessitate, quam mutuo commercio & auxilio societatis fructu sublevandam demonstravit natura, quod non eo sensu accipiendum, quasi vetaret res omnium usui expositas & in commune productas, ad singularem usum applicando cum exclusionem juris alterius, ejus sibi peculiare dominium acquirere occupatione, sine qua plurimæ res nullum præbent usum, quarum in numero quæ utendo consumuntur. Verum eo demonstrare voluisse nobis persuademus neminem esse excludendum vel arcendum ab usu illarum rerum, quarum usum flagitat humanæ vitæ tuendæ ratio, & postulat societatis humanæ conservandæ necessitas. Itaque non imperat rerum communionem, quasi a se introductam, sed suadet, quatenus humano generi salutiferam & utilem. Imo & quarundam rerum etiam communionem conservandam præcipere videtur eo ipso, quo hominem animal sociale producendo, quasi digito demonstrat, ea media cuique adhibenda concessa, quæ ad tuendam hominum societatem pertinent, tanquam necessarium consequens, sine quo antecedens nequeat finem suum obtinere vel consequi. Quamobrem quarundam rerum dominium sibi acquirendo proprium facere non adversatur rationi, nec proinde ei quoque repugnat alterum ab ejus usu excludere, sine quo alicujus propria fieri nec dici potest. Sic eadem favet quarundam communi usui, & quod magis est, eam præcipit. Quod ex rerum, quæ in usum hominum productæ sunt, natura facile perspicimus. Usus quidem rerum omnium homini concessum ab hujus universi conditore Deo, manifestum est, & nulli contradictioni obnoxium. Quippe id ipsum fuit in causa, quod dominii & proprietatis capaces produxerit, ut & usus essent capaces, quamobrem nec a ratione alienum, rerum proprietatem & dominii distinctionem introducere, suadente eam ratione, & rerum quarundam natura demonstrante. Usus qui-

quidem communem natura concessisse videtur, nullius rei proprietatem magis illi, quam huic assignans, verum cum sit humanæ societatis conservatrix, & indigentiae & necessitati humanæ subvenire voluerit rerum omnium, quibus indigemus, ad vitam tuendam producta affluentia; docet nos communionem rerum ita temperandam, ne noceat humanæ societati, ejusque singulorum membrorum conservationi. Quamobrem, ut & statim annotavimus, natura res produxit dominii proprietatis capaces. Si quasdam res perspicimus ejus esse naturæ, ut omnium sufficere usui nequeant, dicitur ratio utilem humano generi illarum divisionem & proprietatem, ut pax & tranquillitas, arctissimum societatis humanæ vinculum, conservetur. Sin aliæ omnium usui inservire queant, experimur communionem earundem suadere rationem, maxime si natura proprietatis videantur incapaces; illas proprias sibi facere prudentiæ est; hæc sibi vindicare, inhumanitatis & summæ avaritiæ nota, quæ nec injustitia, nec iniquitate vacat. Competit quidem cuique natura facultas rebus productis utendi, neque ei repugnat in usum convertendo facere proprias, si nullum absque proprietate usum præstare, atque indigentiam nostram sublevare natura sua valeant. Verum hanc facultatem moderatur, & ad æquitatis normam attemperat recta ratio, prout judicatis societati humanæ conveniens; rationis itaque præscripto atque dictamine tanquam suis circumscribitur limitibus cum usus rerum promiscuus, tum peculiaris, earundemque dominii acquirendi & a communiōne negativa separandi jus & libertas, quamobrem non sine discrimine vel limitatione res in usum humani generis productas dominii capaces dicendum, nec etiam necessitate quadam communi usui inservire destinatas, quia earum proprietatem naturam nemini positive concessisse constat, censendum. Verum hæc omnia ad rationis normam examinanda, quæ, perspecta rei cujusvis natura cum relatione ad societatis humanæ conservationem, utilitatem atque indigentiam, & necessitatem humanam, hominumque inter sese commercium, facile judicat, quasnam res natura produxerit dominii habiles atque capaces, quarum communionem commendare videtur, atque etiam præcipere certo quodam respectu, nihil autem mihi persuadeo minus posse revocari in dubium, quam earum rerum dominium & proprietatem voluisse introducere, quarum, multiplicato humano genere, usus promiscuus non posset commode satisfacere omnium indigentiae atque necessitati, illarum vero communionem primævam continuare maluisse, quæ sufficiunt omnium usui inservire. Quod non eo sensu intelligendum, quasi ejusmodi rerum distinctio, & proinde divisio proprietatisque mundi primordio, vel positiva communiō, ab ipsa natura introducta esset, utpote quam a facto humano suam habere originem, paulo ante demonstravimus, verum quoniam id, quod recta dicitur ratio, naturam approbare alibi annotavimus, recte etiam ei attribuimus, quæ, præeunte ratio-

nis lumine, a facto humano proficiscuntur, quia velle censeretur debet sine quo, tanquam necessario medio, finem, ad quem in rebus producendis in usum humani generis & societatis, singulorumque membrorum, e quibus constat tanquam totum ex partibus, collimavit, assequi nequit. Qui finis est, ut modo annotavimus, conservatio communis societatis, mutuum hominum commercium efflagitans; & singularum partium, quæ haberi nequit, nisi cuique concessa res ad proprium usum applicandi facultate, nonnullas iterum in commune deferendi necessitate cuique membro imposita, relicta cuique libertate judicandi, quarum rerum divisionem, quarum communionem pro natura & qualitate cujusque societas & indigentia humana postulet. Cujusmodi rationis judicium tanquam legem naturæ observandam ad lib. I. annotavimus, quoniam lex naturæ nihil aliud est, quam dictatum sive judicium rectæ rationis de eo, quod secundum naturam est, vel ei repugnat. Secundum naturam esse, vel ei repugnare judicamus ex convenientia vel disconvenientia actionum cum natura rationali & sociali. Dicitur autem naturalis hominum ratio, divisionem quarundam rerum necessariam esse ex occasione multiplicati generis humani, & invalescentis iniquitatis, ut hac ratione dissidia præcidantur, & pax conservetur, atque proinde favet distinctioni dominiorum, eamque approbat, imo præcipere videtur eo ipso, quod societatem salvam velit; nonnullas iterum in statu naturali, id est, proprietate vacuas, omnium usui patere voluit, ut societas mutuo commercio, arctissimo ejus vinculo, conservetur & colatur, tum etiam vita commodior & ornatio reddatur, atque humanæ indigentiae satis consultum foret. Imo generaliter eas res omnibus communes esse voluit, quæ innocuum quibusvis usum præstare valent propter communem, quæ homini cum homine intercedit, societatem. Atque huic fundamento innititur quod apud Ciceronem legimus I. off. cap. 16. ubi ait: *Omnia autem communia hominum esse videntur, quæ ejus sunt generis, quod ab Ennio positum in una re transferri in permultas potest.*

Homo, qui erranti comiter monstrat viam,

Quasi lumen de suo lumine accendit, facit:

Nihilominus ipsi lucet, cum illi accenderit.

Una ex re satis præcipit, ut quicquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur vel ignoto. Ex quo illa sunt communia, non prohibere aqua profuente, pati ab igne capere ignem, si quis velit. Quare & his utendum est, & semper aliquid ad communem utilitatem afferendum, & optime Plutarchus 6. sympos. Neque alimenta nobis fas est perdere, ubi ipsi plus satis habemus, neque fontem, postquam inde, quantum libet, potaverimus, obturare aut occultare, neque signa navigationis aut itineris abolere, quæ nobis usui fuerint. Ex quibus perspicimus rationem docuisse gentiles a rebus, quas omnium usui aptas produxit natura, neminem arcendum, quin peccet contra naturæ leges, quæ humanæ necessitati & indigentiae, & vitæ commoditati prospicere & subvenire volens,

K

omnia

omnia in commune contulit ea sane mente, ut perspicerent mortales, communioni rerum se maxime favere, nisi fortior ratio suadeat ab ea recedere; atqui nulla posset fingi vel excogitari ratio quædam, quamobrem ejusmodi rerum proprietatem & privatum usum introducendum suadeat, quæ sua natura communi usui patere satis commode possunt, dicendum videtur voluisse, ut in statu naturali permanerent, id est, dominio & proprietate vacuæ in medio relicte, & proinde omnium usui expositæ: nam ratio quare a communione quarundam rerum recesserint mortales, fuit conservatio societatis & necessitas humana, illarum a tranquillitate potissimum pendet, facillime perturbari verendum esset, nisi quarundam rerum non omnium usui, multiplicato humano genere vel insatiabilis explendæ quarundam avaritiæ sufficientium divisionem introducendo, obviam iretur, visum magis consultum fore humano generi, ad tollenda prævisa ex ejusmodi communione incommoda: cui etiam accedebat necessitas, orta ex locorum intervallo atque distantia: postquam enim mortale genus in diversas orbis plagas longo a se invicem distans intervallo, dispersum esse cœperit, difficillimum erat idem omnibus nationibus communicare rei ejusdem usum utilitatemque. Cessantibus vero hisce rationibus, cessat quoque causa introducendi dominii, & proinde res quasdam, quæ sua natura & omnibus usum satis commode præbere possunt, & abunde ei sufficiunt, permanisse videri debent in communione primæva, id est, dominii privati inexpertes atque etiam incapaces, si non natura sua, saltem dictante ratione socialem vitæ instituendæ modum respiciente, ejusque commoditati, tum etiam necessitati, subvenire mutuo auxilio & commercio præcipiente, unde homines in mutuam adiutorium generatos, ait Seneca. Res natura sua proprietatis incapaces non indigent argumentis, quibus ostendi posset magna illorum injuria, cum etiam iniquitas erga genus humanum & societatem naturalem, qui earum sibi privatum vindicare dominium cupiunt. Quarum in numero & mare ponimus, quod etiam si esset proprietatis capax natura sua, attamen ejus sibi privatum neminem acquirere dominium, nec ab usu alios arcere jure posset, cum Authore statuimus. Quippe nec facere nos posse credendum, quod vetant leges atque jura, & eo sensu etiam incapaces ejusmodi res dominii dicimus, quarum usum omnibus patere voluisse videtur natura, quod perspicimus ex earum indole & qualitate. Qua ratione motus Author mare in proprium jus abire non posse statuit, utpote cujus tanta est magnitudo, ut ad quemvis usum omnibus populis sufficiat, ad aquam hauriendam, ad piscatum, ad navigationem, quæ plurimum confert ad societatem mutuo commercio colendam, & vitæ necessitatem sublevandam ejusque commoditatem magis magisque augendam, ejusque generis est, ut promiscuus usus nemini noceat, nec ob hominum multiplicationem posset penuriam parere, vel non commode omnibus impertiri, atque ita

a natura ejus usum omnibus concessum in perpetuum dicendum arbitror, quem nemini mihi licet auferre, prætextu sibi acquisiti occupatione vel alio quovis titulo dominii, quia tanquam spoliatori injusto juris mei invasori resistere, & vi vel armis usum recuperare possum: sumus enim conditione æquales, & proinde æquale jus ad ea, quæ in commune detulit natura, ut omnibus communis esset eorum usus, atque inviolatum permaneret, societatis colendæ & vitæ tuendæ causa: præsumi enim debet rationem rerum privati dominii acquirendi modum, qui fit per occupationem, eo tantum casu tanquam justum & legitimum dictare & approbare, quando vel necessitas vel indigentia humana, & pax communis societatis humanæ, ut diximus, necessarium conservandæ medium illud exigit. Verum quarum rerum communio & usus promiscuus commercium ad societatem tuendam pertinet, tum etiam vitæ commoditatem auget, maxime vero si necessitatem & indigentiam sublevat, earum privatum dominium sibi vindicare dictamini ejusdem rationis adversatur. Atqui ejus generis maris natura est, sequitur omnium usui patere voluisse rerum omnium auctorem Deum. Huc pertinet navigatio, quæ omnibus patere debet, ut hac ratione gens cum gente possent commercium colere, & negotiari, & hoc medio sibi invicem communicare, quæ cujusque exigit indigentia. Optime Author *de mari libero: Deus hoc ipse per naturam loquitur, cum ea cuncta, quibus vita indiget, omnibus locis a natura suppeditari non vult: artibus etiam aliis alias dat gentes excolere. Quo ista? nisi quod voluit mutua egestate & copia humanas fovendi amicitias, ne singuli, putantes sibi ipsis sufficere, hoc ipso redderentur insociabiles: nunc factum est, ut gens altera alterius suppleret inopiam, divina justitia instituto, ut eo modo, quod genitum est usum, apud omnes natum videretur.* Præstat id ipsum navigatio, præstat etiam per terram ad omnes populos liber aditus & innocuus; sed quorsum libera navigandi facultas, si mare privati posset cedere dominio, & quidem primi occupantis; dicendum itaque, quia ratio dictat medium mutue supplendæ indigentæ, & mutuum inter se commercium, & negotiandi liberam facultatem, eam autem coli non posse, nisi pateat cunctis gentibus ad cunctos super terram seu mare aditus, & proinde concessus præsumatur communis maris sive etiam terrarum omnibus usus, dicendum naturam vetare ne quis privatum maris vel etiam terrarum sibi vindicet dominium, quatenus nemini innoxius denegandus transitus, qui non minus jure societatis humanæ patere debet omnibus, quam trans mare currentibus navigatio libera, quæ nec pacto, nec conventionne tacita, vel expressa, immutata dici potest, quia nec præsumendum sibi voluisse gentes auferre mutuum commercium, quo valet altera gens alterius inopiam supplere, cum sibi quisque maxime prodesse velit, & proinde omnia parare summa ope nititur, quæ ad vitam tuendam necessaria ducit, neque etiam expresso interposito pacto

pacto ejus dominium cuique assignatum: mutua enim ejusmodi conventio, qua gentes inter se de distinguendis rerum dominiis conveniunt, cerebrina quædam fictio est. Cui etiam accedit, quod etiam si statuamus de maris etiam dominio cuique assignando convenire voluisse, incertum tamen fuisset, qualis quantaque cuique esset assignata portio, cum incognitum erat mare sui maxima parte, & proinde plane ridicula esset ejusmodi conventio. Non loquimur de mari interiore, quod terris undique inclusum, istius in populi dominio esse videtur, cujus est territorium: verum de vasto Oceano nobis sermo est, terrarum orbem ambiente, & proinde nullis limitibus vel finibus incluso, neque in hoc ipso Oceano non de sinu aut freto, nec de omni quidem eo, quod de littore conspici potest, controversa est, ut inquit Author noster *de mari libero*: usus enim promiscuus ad rationis normam concessus videri debet a natura, scilicet ne noccat securitati vel etiam commoditati singulorum membrorum, quæ salva non minus velit, quam universum genus humanum: ejus enim magnitudo sufficit abunde usui omnium, quamvis vel sinus, vel partis cujusdam privatum populi, circumjacentes regiones & terras, quas alluit, inhabitantes, sibi vindicent dominium & usum, communis securitatis & utilitatis tuendæ causa, quod tacite conventum præsumitur, eo ipso quod alter alteri concessisse videri debet, quicquid sibi consultum & utile fore arbitratur; præterquam quod naturalis ratio sui cuique securitatem commendat, & ea adhibere concessit media, quæ ad eam tuendam pertinere quisque judicaverit. Hinc Pufendorf. *lib. 4. cap. 5. §. 8. Hodie post rem navalem ad summum perductam fastigium, præsumi ait, quemvis populum maritimum, & cui nullus navigandi usus, esse dominium maris, littoribus suis prætensi, quousque illud munimenti rationem habere censetur.* Et paulo post: *Sinus quoque maris regulariter pertinet ad eum populum, cujus terris iste ambitur. Neque minus freta.* Verum quid de occupatione vetustissimo domini acquirendi eoque maxime naturali modo earum rerum, quæ dominio & possessione privata vacuæ sunt, dicendum? Cum enim Oceanus, quemadmodum cæteræ res, vacuus fuerit, primo occupanti ejus proprietatem cedendam naturalis videtur dictare æquitas, & proinde ei adjudicandum dominium, qui primus truci commisit pelago raterem, ut canit Horatius. Respondeo naturalem rationem & suadere per occupationem domini acquirendi modum, & necessitatem quandoque efflagitare. Suadet naturalis ratio, & ipsa demonstrat rerum quarundam natura, ut sibi quisque occupando res faciat eas proprias, quibus indiget, quia vel communi usui non sufficiunt, vel usu absumuntur, & proinde necesse est, ut in proprium & privatum utentis abeant dominium, sine quo nullam præberent utilitatem. Atqui res a communione primæva, id est, dominio & proprietate vacuas separandi nullam aliam suppeditat natura rationem, quam occupationem. Ergo domini acquirendi justum & legitimum modum dicit ratio, quo res occupata primo

occupanti cedit. Verum quemadmodum res quædam domini natura incapaces, & proinde nec occupatione in proprietatem abire possunt, ita etiam ratio dicitur quarundam privatum dominium & usum sibi vindicare injustum atque inhumanum, ut statim annotatum; quamobrem nec occupatione earum proprietatem acquiri posse dicendum arbitramur. Itaque non universaliter verum res nullius primi occupantis cedere dominio naturam dicitur, sed exceptionem pati hanc regulam primo quod ad eas, quæ sua natura domini incapaces videntur, vel quis dicitur ratio oportere communi usui patere, quoniam ejus generis sunt, ut universo generi humano æqualem præbere possint usum utilitatemque, & proinde productæ, ut in medio omnium usui æqualiter expositæ relinquenterentur, quemadmodum mare, quo nomine ingens & vastum Oceanum intelligimus, nec divisionem, ut demonstratum, nec etiam occupationem admittens, quia domini & sua natura, & dictante ratione, incapax statuitur. Natura, quia est indeterminatum, caret terminis, nullisque limitibus circumscriptur; quippe terrarum orbem ambiens, non clauditur terra, sed ipse, qua patet, eam amplectitur sua latitudine. Hinc Livius *lib. 46. Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad mare rubrum Oceani fines terminemus, qui orbem terrarum amplexu fixit.* Quæ nec animo potest concipi propter immensitatem, & proinde nec cadere posse videtur sub humanum dominium, quod ab acquisitione originaria, qualis est occupatio, incipit. Vellem equidem ut mihi quis posset declarare, quid suum sibi occupatione fecerit proprium, qui ignorat terminos rei occupatæ; quippe quemadmodum constare nequit de dominio hujus vel istius fundi privato, nisi suis terminis distinguantur, ita nec occupatione in proprietatem abire posse dicendum, nisi quis demonstrare valeat se illam fundi partem possessione & dominio vacuam occupasse animo acquirendi ejus sibi proprietatem possessionemque: rei enim ignotæ quemadmodum nulla cupido juxta tritum illud, ita nec possidendi eam cupiditate quis affici posse videtur, & proinde nec habere animum ejus sibi acquirendi domini. Verum possit fortasse responderi, non opus ejusmodi demonstratione terminorum ad acquirendum per occupationem rei vacuæ dominium; quippe quemadmodum non est necesse ad acquirendam fundi possessionem singulas ejus obambulare glebas, sed sufficit partem ejus introire cum animo possidendi; sic etiam sufficit ad maris dominium acquirendum partem ejus occupasse, atque animum possidendi demonstrasse externo aliquo signo vel facto. Concedo hoc verum ratione maris particularis, quod suis limitibus inclusum, tum etiam freto vel sinu aliquo Oceani alluente circumjacentes terras, cujus magnitudo facile potest demonstrari & concipi, & proinde quoque possidendi & acquirendi ejus domini animum aliquem habuisse præsumi, utpote cujus omnes partes occupationis capaces, & proinde occupata parte cum animo possidendi totum, cæteræ quoque partes in occu-

pantis abiisse proprietatem censeri debent, si externis signis & factis animum totum, quantum suis includitur sibi cognitis limitibus, habuisse declaraverit. Quod satis clare demonstratur domini actus exercendo ab ipso occupationis momento, imo terra occupata mari adjacente, unde etiam maris dominium eo usque sibi occupans acquisivisse censeri debet, quantum postulat propria securitas. Huc pertinent quæ habet Paulus l. 3. ff. de acquir. possess. cum inquit: *Et adipiscimur possessionem corpore & animo, neque per se animo, neque per se corpore. Quod autem diximus, & corpore & animo acquirere nos possessionem, non utique ita accipiendum est, ut qui fundum possidere velit, omnes glebas circumambulet: sed sufficit quamlibet partem ejus fundi introire, dum mente & cogitatione hac sit, uti totum fundum usque ad terminum velit possidere.* Possidetur enim totum cum particula ejus possidetur, apprehensione partis fundi, censetur possessio totius fundi apprehensa, *Gloss.* modo sit terminata res, cujus possessionem vel dominium acquirere animum induximus. Quamobrem incertam rei partem possidere neminem posse, idem scribit Jctus. Incertum autem est, quod nescitur quid, quale, quantumque sit aut fuerit, quod caret terminis, cujus locus ignoratur. l. 74. & 75. ff. de verb. oblig. Quæ omnia possunt prædicari de Oceano, sumpto sub ratione integri, cujus mensuram, cujus ignoramus terminos, cujus nonnullæ partes vix accessui patent, & proinde nec corpore, nec animo occupari, nec in proprietatem abire posse, dicendum arbitramur, quia non potest occupans externo aliquo actu vel signo animum possidendi & acquirendi declarare: occupatio enim requirit factum apprehensionis, quo modo apprehenditur, quod non patet accessui, vel cujus ignoratur locus, cujus incerta est mensura, qua ratione posset circumnavigari, possidendi seu acquirendi domini causa. Hinc apud Pindarum Od. 3. Olymp.

*Nunc ad extremos limites
Theron perveniens virtutibus domesticis,
Attigit Hercules columnas,
Ultra quas sapientibus & insipientibus
Inaccessum est.*

Deinde & obstat naturalis ratio, primo quia favet consuetudini & commercio genti cum gente intercedenti, ut humana societas conservetur, & alterius inopiam gens altera suppleret. Quod fieri nequiret, sublato communi maris usu, cuique genti facultates in omnes terrarum plagas navigandi negotiandi causa tribuente, ut modo annotatum. Deinde etiam æquitati repugnat ab eo arcere proximum, quod mihi & sibi utile esse potest sine alterutrius damno, unde & innocuum usum etiam rerum, quæ jam in proprietatem abire, concedendum, jam annotatum; navigatio autem, seu usus itineris maritimi, est res innoxie utilitatis, cujus solius causa proprietatem mari inducere supervacaneum est: cum æque commode in mari, omnibus communi, quam proprio, vela fiant. Piscatio vero per vastissima illa æquora non est magni momen-

ti, Pufend. de jur. nat. & gent. Et paulo post: *Quid si tamen per inanem ambitionem aliquis, ut dominus Oceani, clueat, aut subigente avaritia, ut solus emolumentum navigationis, & commerciorum maritimarum ad se trahat, proprietatem Oceani sibi soli velit arrogare? Præsertim si dicat, se primum navigando Oceanum occupasse, & in singulis continentibus, queis iste interjectus est, terras possidere. Cum autem Oceanus initio fueris vacuus, in eum potuisse sibi proprietatem acquirere, quicumque primus illum occupare sit aggressus. Hic dicimus, pergit, liberum quidem esse hominibus vacua occupando sua facere, sed ita tamen, ut meminerint non uni aut alteri, sed universo hominum generi orbem terrarum a Numine esse concessum; simulque homines natura esse æquales. Igitur pactum illud tacitum eorum, qui primi res divisissent, circa concedenda occupantibus illa, quæ in primam divisionem non venerunt, hæc quicquam extendi potest ad talem rem, quam si unus possideret, reliquos omnes iniquissimo servitio premeret, aut exposita alias maxima commoda interciperet; quippe cum istis de tali casu in mentem non potuerit venire. Unde sicut nemini vitia vertendum fuerit, si ex acervo rerum, in medio positarum, quantumvis abunde necessitatibus suis in futurum prospexerit: ita ferendus non est, qui absurda ex cupidine plura velit affectare, quam quæ capere possit; & ideo tantum fines suos in immensum extendere, ne aliis natura bonis fruendi copia sit. Itaque concludimus ejus generis esse mare, ut ejus dominium acquiri nec possit, nec oporteat, repugnante ejus natura, atque illud ipsum vetante naturali & sana ratione, & æquitate societatis humanæ conservationi & indigentia humanæ favente. Plura non adferemus hic argumenta, utpote quæ ab Authore in sua disputatione de mari libero magis docte, ornate, atque subtiliter excussa sunt, quam ut a me iis aliquid addi possit. Unum tamen & alterum adducere testimonium non abs re fore nobis videtur, ut lectori constaret, hanc doctrinam hausisse ex lumine naturali gentiles, eam que confirmare sacram scripturam, veritatis omni exceptione majus argumentum.*

Mare quidem commune certo est omnibus inquit Plautus in Rudent. act. 4. scen. 3. et apud Virgilium l. 7. Æneid.

- - - - - litusque rogamus

Innocuum, & cunctis undam auramque patientem.

idem & l. Æneid. de Cæsare,

Nascetur pulchra Trojanus origine Cæsar,

Imperium Oceano, famam qui temperet astris.

Quibus significat mare expers summi imperii, quod sua latitudine universum fere terrarum orbem complectebatur, unde Romanos rerum dominos vocat Poëta, l. Æneid. quibus sine fine imperium, nec metæ rerum nec tempora ponerentur: ipsi enim sibi persuadebant gentiles non accessui patere Oceanum, & proinde fines domini & imperii ultra non posse propagari, unde Commodus apud Herodianum lib. 1. *ἐστὶ τὸ Παλαιὸν ἀρχαῖον μέγιστον ἄνεαν ὁραζόμενον.* Si Romanis

maris imperii terminos ad Oceanum usque promoveritis.

Omne solum forti patria est, ut piscibus aquor, canit Ovid. *fast.* 1. Vide plura hujus generis allegata veterum testimonia de communi maris dominio & usu ab Authore nostro *dist. differt.* Nec ab hisce veterum Jctorum responsa recedunt. Si quidem Ulpianus ait: *Mari, quod natura omnibus patet, servitus imponi privata lege non potest. l. 31. ff. comm. pred.* Et idem: *Mare commune omnium est & littora, sicut aer: & est sepiissime rescriptum, non posse quem piscari prohiberi. l. 13. §. 7. ff. de injur.* propterea quod maris usus jure gentium liber est, atque ad navigandum & piscandum ex æquo omnibus commune. *l. 3. §. 1. ff. ne quid in loc. publ.* idem testatur Marcianus *l. 2. §. 1. ff. de rer. divis.* Sic ipse Justinianus Imperator, quamvis mundi dominus, maris tamen dominium sibi non vindicat, sed omnium commune esse profitetur. *§. 1. inst. de rer. divis.* Quamobrem incrementa apparentia insularum scilicet in mari nata non acquiruntur vicinis possessoribus, sed occupantis fiunt, quia ejusdem generis & naturæ sunt, cujus mare, id est, nullius in bonis esse creduntur. Sic quoque

littorisque maritimorum dominium nullius est, sed cujusque, quamdiu occupatum est, *§. 5. inst. de rer. divis.* quod si mare per se posset in dominium abire, sane & omnes ejus accessiones, ut insulæ in eo natæ, gemmæ, lapilli, & cætera, quæ in littore maris inveniuntur, non possent fieri occupantis, sed ejus cedere deberent dominio, qui maris imperium sibi vindicat; atqui mare est de genere rerum communium; ergo ejusdem naturæ omnes, quos producit, fructus. Quorum in numero pisces, gemmæ, lapilli, cæteraque id genus alia, item insulæ: contentum enim sequitur conditionem sui continentis. In nullius, nisi Dei, dominio mare esse, sacræ perhibent litteræ. Tu, inquit David, *Psalms. 89. 9. dominaris potestati maris, & motum fluctuum ejus tu mitigas.* Et alibi: *Ipsius est mare, & ipse fecit illud, & aridam fundaverunt manus ejus.* Idem testatur vir sanctus Hiob *cap. 38.* Hæc pauca breviter de maris promiscuo usu, omnibus gentibus nationibusque a natura concessio, delibasse sufficiet. Cui plura ad hanc quæstionem pertinentia examinare lubet testimonia, inspiciat doctores a nobis supra allegatos.

IV. Veniamus ad ea quæ propria fieri possunt, sed nondum facta sunt propria. Talia sunt loca multa inculta adhuc, insulæ in mari, feræ, pisces, aves. Sed duo notanda sunt: duplicem esse occupationem, unam per universitatem, alteram per fundos. prior solet fieri per populum, aut eum qui populo imperat: altera deinde per singulos, magis tamen assignatione quam libera occupatione. Quod si quid universim occupatum in singulos dominos descriptum non est, non ideo vacuum censeretur debet, manet enim in dominio primi occupatoris, puta, populi aut regis. Talia esse solent flumina, lacus, stagna, silvæ, montes asperi.

COMMENTARIUS.

Res, quæ nec occupatæ, nec divisæ, ideoque omnis expertes dominii atque proprietatis, in statu suo naturali, id est, primæva communione, permanserunt, & proinde non solum usui promiscuo expositæ, quamdiu scilicet non sunt occupatæ & separatæ ab illa communione, sed etiam habiles & capaces dominii ac proprietatis; quia enim sunt nullius, juxta regulam vulgarem cedunt primo occupanti. Hujus generis est insula in mari nata, quod quamvis perraro accidat, terræ tamen motu aliquando subito insulas in eo emergere, testis est Plinius *hist. nat. lib. 2. cap. 88.* Hac ratione legimus proximam Lemno insulam, quam Chrysen vocant, maris violento impetu absorptam, eoque tempore aliam enatam, cui Hiera nomen impositum. Unde Ammianus: *In Asia Delos emerfit, & Hiera, & Anaphe, & Rhodus.* Quæ cum nullius esse credatur, occupantis fit naturali acquisitione, juxta æquitatis legem. *§. 22. inst.*

de rer. div. Sed notandum, quamvis hoc dicendum videatur de insula in quocunque mari, ideoque etiam particulari & interiori aliquo, alicujus populi jurisdictioni peculiariter subiecto quasi ejus tantum proprio, illud magis vi legis, quam naturali æquitate inductum & approbatum; quippe quemadmodum æquum est, ut mare alicujus populi finibus inclusum, ejusdem populi esse existimemus, eadem ratione qua flumen ejus in populi dominio dicimus, cujus finibus inclusum: ita quicquid nascitur in mari particulari, quod undique terris cujusdam populi ambitur & includitur, sequi debet naturam sui principalis: consideratur enim tanquam fructus maris; quemadmodum omnes fructus pertinent naturaliter ad dominum sive proprietarium jure soli ex fundo provenientes, sic etiam jure possessionis maritimæ fructus maris possessori & domino acquiruntur. Quod enim ex re mea nascitur, meum est vi & potestate rei nostræ. Itaque ratio, quæ redditur *§. 22. inst.*

de rer. div. cur insula, in mari enata, occupantis sit, scil. quia nullius esse creditur, prædicari potest de mari, nullius subiecto dominio, dictante id ipsum naturali ratione, verum eadem ad insulam in mari particulari applicari nequit, nisi ex speciali juris dispositione, & catenus recedit quodammodo a naturali domini acquirendi ratione, quæ fructus rei acquirere domino acquiri dicat, in eo vero imitatur, quatenus, dum insulam, in mari particulari & quasi proprio enatam, velit nullius esse, primo occupanti ejus dominium tribuit & proprietatem, tum etiam ratione jurisdictionis, qui penes eum, sive Principem, sive populum, manet, qui maris illius, in quo emerit insula, dominus est, & proinde eodem jure insulæ proprietatem sibi acquisivisset naturali maxime modo, nisi lex aliter disposuisset. Vid. Catiuncul. *comment. ad inst. de rer. div.* Idem dicendum de piscibus, qui mari continentur, unde fructibus merito annumerari debet piscatio, sed eadem hic juris dispositio, quam obrem eandem ob rationem fiunt occupantis. *Pisces in mari & fluminibus insiar fructuum pendendum, & pars maris & fluminum esse censentur.* Sixtin. *de Regal. lib. 2. cap. 18.* Aves autem, quarum natura fera est, vere nullius esse dicuntur, & proinde naturaliter occupantis cedunt dominio. Idem tamen non dicendum videtur de feris; quippe earum occupationem per capturam sive venationem non cuique capienti dominium, sed Principi vel domino territorii, ubi inveniuntur & capiuntur, naturalem rationem assignare, fortasse quis ex iis, quæ de insula, in mari particulari enata, statim annotavimus, inferre posset; quippe quicquid finibus territorii & jurisdictionis populi alicujus inclusum, quod nullo titulo ad privatum societatis membrum pertinet, videtur universitati, vel Principi ejus nomine acquiri, vi domini eminentis & supremæ jurisdictionis: quicquid enim vacuum dominio & possessione privata in societate civili, nullius tamen in dominio esse censerit nequit, quia pertinet ad universitatem, quod speciali titulo & domini acquirendi jure naturali vel civili introducto modo ad neminem pertinet; atqui feræ nullius in dominio, dum ubique vagantur, nisi universitatis, esse videntur, quamdiu finibus territorii ejusdem quasi septæ atque inclusæ; ergo dicendum, nemo sibi sine permisso Principis vel domini territorii feras capiendi proprias facere. Quia nihil possessione & proprietate vacuum in societate vel universitate dici potest eo sensu, quo res ante omnem occupationem & dominiorum distinctionem paulatim terrarum orbe in varias regiones, & universitates seu Respub. descripto, nullius in dominio fuisse dicimus; verum quidem quæ nec occupata, nec in divisionem venere, cujus generis loca inculta, ferarum domicilia & speluncæ ab hominibus desertæ & in medio relictæ in statu naturali permansisse, id est, nullius dominio adscriptæ videntur, & proinde primo occupanti acquiri, sic

quoque feræ, quarum possessio & proprietates nisi per capturam acquiri potest, nec occupatione, nec divisione in dominium ab illis dicendæ, ea merito cum ipsa regione, ubi populus aliquis sibi certam sedem fixit, occupata omnia videntur, quæ territorio isto continentur, & quasi ejusdem accessoria sunt atque fructus. Verum cum feræ in infinitum vagantur, & non magis in potestate nostra esse, nec ante capturam possideri dici possunt, quam aer, aqua, cælique liquida, quæ singulis momentis locum mutant, quia terminari nequeunt natura sua, nec ideo de illis dici hoc meum, illud tuum, quasi eorum jus mihi acquisivissem per occupationem: hinc nullius esse dicuntur in dominio, & proinde in statu naturali vagantes omnium expositæ usui, cedunt primo occupanti. Qui enim res mobilis, vel se se movens, potest occupata dici, cujus possessio nondum apprehensa. Cum territorio occupantur simul ea, quæ huic adhærent, & in ejus sunt recondita visceribus, ut metalla; sic flumina, stagna, lacus, quatenus continentur territorio, & includuntur suis ripis cum eo occupantur. Sed ipsa tamen aqua haud occupata, nisi quamdiu inclusa iisdem ripis flumen constituat, ipsum enim aquæ corpus non tam occupatur, ut pote quod fluidum, continuo locum mutat, quam quidem alveus, quo aqua continetur, qui territorio adeo cohæret, ut nequeat ab eo, separari quoniam ejusdem pars est. Quod de feris prædicari nequit, per se enim subsistunt, non terræ pars, neque ei cohærentes, sed incerta vagantes sede, & locum, & cælum sæpissime mutant, nullius in bonis vel dominio esse videntur, nisi per capturam in potestatem redactæ & apprehensæ, & vivariis inclusæ, atque ita circumseptæ, ut nequeant in infinitum vagari, id est, dispositioni nostræ aufugere; l. 3. §. 14. ff. de acquir. possess. *fera autem bestia, licet solo sustineantur, tamen dici non potest eas solo cohære, & partem fundi esse.* Sixtinus *de Regal. lib. 2. cap. 18.* Imo ne animus quidem ejusmodi res possidendi, earumque acquirendi dominium, præsumi potest, quæ dispositioni non subsunt, nisi apprehensæ: dominium enim includit potentiam & auctoritatem vel in rem, vel personam, atque ejusdem subjectionem, quamobrem alterius esse dicitur: dominus enim vocatur qui habet aliquid suum, de quo possit disponere; itaque dominium nostro subiectum dici nequit, in quod potestatem exercere non possumus, neque de eo disponere proprio jure; atqui neutrum dici potest de feris, nisi apprehensæ per capturam, sive occupationem, cujus documentum naturalis vagandi libertas, idcirco jure merito nullius in dominio esse censentur, & propterea occupantis fieri: ridiculum enim plane esset, ut quis se dominum diceret rei, de qua nullam disponendi habet facultatem, & proinde nec Princeps, antequam feras apprehenderit & ceperit, potest vocari earum dominus.

V. De feris, piscibus, avibus illud notandum est; qui impetium habet in terras & aquas, ejus lege impediri posse aliquos, ne feras, pisces, aves capere, & capiendo acquirere eis liceat: atque hac lege teneri etiam exteros. Ratio est, quia ad gubernationem populi moraliter necessarium est, ut qui ei vel ad tempus se admiscant, quod fit intrando territorium, ii conformes se reddant ejus populi institutis. Nec obstat quod sæpe in jure Romano legimus, jure naturæ, aut gentium, liberum esse talia animalia venari: hoc enim verum est quamdiu lex civilis nulla intercedit, sicut lex Romana res multas relinquebat in illo primævo statu, de quibus aliæ gentes aliud constituerunt. Cum autem lex civilis aliud constituit, eam observari debere jus ipsum naturæ dictat. Lex enim civilis quanquam nihil potest præcipere quod jus naturæ prohibet, aut prohibere quod præcipit, potest tamen libertatem naturalem circumscribere, & vetare quod naturaliter licebat, atque etiam ipsum dominium naturaliter acquirendum vi sua antevertere.

Covarr. 6. peccatum. par. II. §. 8. Dd. in l. cunctos. C. de summo. Trin. In noc. & Panorm. in c. a. nobis. I. de sent. excomm. Covarr. d. loco.

C O M M E N T A R I U S.

Promiscuus rerum usus, qui in primæva communione fundatur, suam habens relationem ad legem illam juris naturæ primariam & fundamentalem, quæ cuique sui maxime commendat conservationem, cunctarum quoque animantium, cum, quæ aëre pascuntur, tum etiam in terra moventur, usum includit, utpote quæ expresse ab hujus universi conditore Deo, cujusvis generis essent, in cibum homini concessæ, *Genes. I.* nulla adhuc facta distinctione in munda & immunda; quippe quæ suam debet originem juri divino positivo: non enim natura quicquid immundum, sed ex lege. Sin vero usus animalium promiscuus concessus eadem ratione, qua cæterarum rerum, in humani generis usum productarum, sic quoque illorum occupationem per capturam, sive venationem, cuique natura permissam jure merito statuimus. Verum quoniam ejusmodi promiscuus usus ex jure naturali permissivo deducitur, & proinde nullam producit obligationem moralem, sive perpetuam & immutabilem, quia nec positive induxit, nec ratio dicitur ab illo recedere nefas esse, quasi eodem jure prohibitum, perspicimus ab illa primæva communione & promiscuo rerum usu paulatim, suadente ratione, mortales recessisse, vel occupatione, vel expressa divisione & dominiorum distinctione introducta, modus acquirendi rerum dominia ab occupatione habens originem; quippe impossibile est, dominium alicujus rei alio deferre, nisi in potestate mea sit, sive mobilis, sive immobilis, ita ut de eo possim disponere pro lubitu, sed qua ratione veniet res in potestatem meam, cum exclusione juris alterius ad eam rem, nisi occupatione illam mihi propriam facere voluisse declarem, sic mundi initio vel familias segreges, vel plures in unum

corpus coalitas sibi certas quasivisse ac deinde occupasse regiones, ubi sedem sibi figerent, postmodum suam cuique portionem agrorum assignasse verosimile est, eodem modo & rerum mobilium proprietatem acquirebatur; deinde, suadente ratione & exigente necessitate humana, alii excogitati modi, quibus dominium a primo occupante posset ad alium transferri; quippe cum non omnia quis posset occupare, quibus ad vitam tuendam & sese sustentandum, indigebat, necessitas homines impulit & quasi coegit ejusmodi media excogitare, quibus possent mutuum supplere inopiam; quæcunque vero nec occupata sunt, vel quia natura sua occupari nequeunt, vel deserta & in medio relicta videntur, quia nullam præbent utilitatem, vel quia non apprehensa manibus vel pedibus, quæ hac ratione in nostram potestatem redacta & dispositioni nostræ subjecta, in communione primæva, id est, statu naturali relicta, videri debent; quippe quemadmodum non ejusdem generis sunt res, quarum dominium & proprietatem per occupationem acquirimus, ita diversus quoque occupandi modus: nonnullæ enim in privatum dominium occupatione abiisse videntur, acsi apprehensæ corporaliter, ut jam annotavimus, vel manibus, ut res mobiles, vel pedibus, ut res soli: cum enim recta ratio jubet abstinere rebus alienis, dicitur etiam naturæ conveniens esse, ut externis signis declarem, me habuisse animum hujus vel illius rei dominium mihi acquirendi, quod fit corporali apprehensione rei; apprehensio autem fit duobus modis statim adductis, quibus etiam comprehenduntur instrumenta fundi seu agri cultura, designatio limitum, vel alia dominii acquisiti nota atque testimonium. Quicquid igitur in privatum abiisse dominium non constat, in statu naturali permanet

net

net, & cedit primo occupanti. In eorum vero numero, quæ nullius sunt subjecta dominio, merito recensentur feræ, pisces, aves, ut jam annotatum, quarum occupatio cuique permixta jure naturæ, quia in usum hominis productæ; nullam vero præberent utilitatem, nisi occupatione in potestatem redactæ, ad usum applicari concessum; atqui a natura productæ in usum hominis; ergo quoque eadem concedit cuique facultatem eas capiendo, ut inservirent usui, cui destinatæ, tanquam necessarium consequens, sine quo antecedens nullum produceret effectum. Quoniam itaque feræ, pisces, aves, nullius in dominio esse censentur, antequam per capturam in potestatem rediguntur, ergo cuique integra manet naturalis libertas & facultas earum proprietatem & possessionem sibi per capturam acquirendi, & ad usum suum applicandi, etiam hodie post introducta rerum dominia, quia dicitur ratio, quicquid nequit sua natura privato cedere dominio, nisi apprehendatur corporaliter, in statu naturali permanere; atqui ejus generis pisces, aves, feræ, quamdiu in libertate naturali vagantur; ergo cedunt primo apprehendenti; apprehensio seu occupatio autem cuique jure naturæ seu gentium concessa earum rerum, quæ nullius sunt, ut statim annotatum, & demonstratum ex naturæ principiis. Verum quemadmodum promiscuum rerum usum, immediate profluentem ex communiione primæva, & cuique concedentem facultatem liberam & nullis limitibus circumscriptam res, quibus quisque ad vitam tuendam, ad victum & amictum pertinentibus, indiget, acquirendi & ad proprium applicandi usum per occupationem seu corporalem apprehensionem secundum cujusque rei naturam & qualitatem, applicandi, natura non positive induxit, ita ut fas non esset ab ea recedere, utpote quod impossibile esset eo, quia pleræque res nullum præbent usum, nisi abutantur, & consumantur, potuerint homines ab ea recedere, & introducere rerum dominia, & inter sese convenire, quas vellent observari leges circa proprietatem & possessionem rerum acquirendam, unde tot varii dominii acquirendi modi, prout judicabant utile fore societati humanæ & singulis ejus membris. Quippe quemadmodum ea mente a communiione recessere mortales, quia salva societas esse nequibat, nisi dominiorum distinctione introducta, nec ea introducta posset conservari, nisi rerum commercium obtineret, ut alter alterius sublevare posset inopiam & necessitatem suadebat ratio, & exigente necessitate, ut modi quidam simul introducerentur, quibus dominium rerum, quæ vel occupatione, vel divisione cujusdam propriæ factæ erant, possent ad alium pervenire, iis indigentem. Hinc permutatione, deinde venditione, donatione, ultima voluntate, mutuo, tum locatione, commodato, aliisque id genus plurimis modis vel rei proprietatem, vel usum ejus acquiri posse conventum vel tacite, vel expresse. Ex quibus perspiciamus hominum arbitrio relictum, an rerum communionem earumque promiscuum usum continuare vellent, an ab ea recedere, tum

etiam ab humana dispositione pendere naturam voluisse, quibus modis, sublato promiscuo rerum usu, quisque posset ea parare, quæ appetebat ad tuendam vitam; quippe, cessante communiione, introductis rerum dominiis, cessaret quoque acquisitio dominiis maxime originaria, scilicet occupatio, quoniam ea sibi locum non vindicat in eo statu, quo res in dominium privatum abierunt, nisi circa res dominiis expertes, & in medio relictas. Non repugnat itaque juri naturæ, rerum communionem tollendo, quoque dominiis acquirendi originarios modos abrogare vel pro parte, vel in totum, prout suadet societatis humanæ conservatio, & in eorum locum alios substituere atque inducere. Atqui feræ, aves, pisces, quamdiu in statu libertatis naturalis vagantur, nec occupatione, nec divisione alicujus dominio cessisse videri possunt, & proinde ejusdem generis sunt, cujus res omnes ante dominiorum distinctionem introductam, id est, nullius, quam & rem earum dominium jure naturæ acquiritur originario modo, scilicet occupatione seu apprehensione corporali; quippe quæ, in statu naturali relictæ, vel quia sponte desertæ, vel quia acquiri nequeunt, nisi apprehendantur, & non apprehensæ sunt, earum dominium secundum naturæ regulam acquirendam voluisse mortales, testantur ipso facto, & proinde nemini fit injuria, si quisque jure suo utitur. Verum cum non minus in usum humani generis productæ sunt, quam res cæteræ, ita quoque dependet a dispositione humana modum statuere, quo sibi quisque earum proprietatem & usum in posterum acquireret, vel etiam naturalem facultatem, quæ cuique competit circa res, nullius dominio subjectas, sibi occupando & apprehendendo acquirere, limitare, vel in totum quibusdam eripere, suadente publica utilitate, & societatis conservatione, ad quam omnes actiones humanæ collimare debent, quo fieri potest, ut, quamvis res nullius regulariter cedat primo occupanti jure naturali, legitimus acquirendi modus censeri non debeat, interveniente dispositione humana, facultatem hanc naturalem circumscribente, vel in totum abrogante. Quia hic dominii acquirendi modus ex eodem fonte derivatur, unde promiscuus usus, & proinde ei mutationi, quæ ab humana voluntate & arbitrio pendet, obnoxius; atqui ejusmodi incidere quandoque possit casus, quo suadet utilitas communis & societatis salus ferarum capturam, quamvis cuique natura concessam adimere vel omnibus, vel quibusdam; ergo nec repugnat juri naturæ ab ea accere quosdam, ejusmodi prohibitio quamvis non mutet statum naturalem, in quo vagantur feræ, pisces, & aves, quia, quamdiu non apprehensæ corporaliter, nequeunt natura sua ullius dominio adscribi, efficit tamen, ut capientis fieri nequeat jure, licet ejus fiat actu, quatenus apprehensione revera in dominium abeat; quippe nostrum videri nequit, cujus proprietatem iusto titulo non acquisivimus; quamobrem statuo feram, ita contra legem & prohibitionem captam, capienti non auferri tantum, quasi ab indigno, sed etiam a non

non domino & injusto possessore, cujus nunquam fuit in dominio, quia injusto titulo acquisita. Justus est domini acquirendi modus occupatio, quamdiu nulla lex civilis intercedit, nec legislatori aliter disponere placuit. Eadem vero dispositio, quæ competit cuique in societate naturali, tributa quoque censeri debet in civili societate: nam quemadmodum homines natura inclinant ad ejus conservationem, quia singulorum salus ab ea pendet, ita cives hujus conservationem, eadem ratione inducti, cupiunt, & proinde non minorem potestatem publicam salutem utilitatemque tuendi atque procurandi summo imperanti dedisse dicendum, quam sibi arrogarunt circa conservationem societatis humanæ; atqui circa rerum dominia, earumque proprietatem & possessionem acquirendam, pro ut utile fore judicarunt, dispoſuere; ergo in civilem societatem coalescentes eo ipso, quo ei tuendæ unum vel plures præferunt, arbitrio ejus reliquerunt dispositionem rerum & privatarum, & communium, quatenus relationem earum usus habet cum publica utilitate, ita ut quæcunque circa earum acquisitionem vel usum statuit sive prohibendo, sive præcipiendo, sint observanda tanquam lex, & norma agendorum: quod enim Principi placet, legis vigorem habet. Quamobrem injuria nemini fit, Principe ventante peculiare ob rationes, quæ publicam utilitatem concernunt, venationem & capturam ferarum, eamque ex plenitudine potestatis & vi supremæ jurisdictionis eminentisque domini sibi soli vindicante, vel certis quibusdam personis concedente; nec videri potest jus cuique suum hac ratione auferre, quoniam nemini concessum, nisi quatenus non certo cuidam assignatum. Omnibus patere videtur venatio ad sese sustentandum, imprimis illis temporibus, quibus homines glande vescantur, verum cum ubique omnium rerum affluentia vitæ tuendæ satis prospectum, & earum comparandarum satis ampla cuique iis indigentibus facultas; in bene constituta Republica & civitate, nulla querelarum causa superesse iis videri potest, quibus ablata naturalis facultas occupandi, quæ nullius sunt, quorum in numero feræ & volucres, præsertim, cum non sine sumptu capiantur, qui sæpiſſime excedit valorem rei apprehensæ seu captæ. Præterquam quod jura Principi facultatem tribuant alicui jus sibi quæsitum auferendi, quando justæ subsunt causæ, cujusmodi & publica salus, & utilitas, quæ suprema lex esse debet, & anteposenda privatorum utilitati atque commodis; possunt autem sat graves causæ existere, quæ suadent venationis licentiam contrahere, tum quia avocantur cives a suis negotiis ac muneribus, & rem familiarem sæpius deserunt, cui ut vacent, & Republicæ interest, & singularum familiarum, e quibus constat; tum etiam videntur homines hoc exercitationis genere ferociores reddi, & ad arma capienda proniores. Verum opinatur Zeigler. & cum eo alii DD. *impediri quidem posse, ne fera, pisces, aves, capiantur, sed ut capiendo non acquirantur, legem civilem impedire non posse.*

Stare enim, inquit, potest jus prohibendi cum acquisitione ipsa, quatenus scilicet, qui feram aut avem capit, suam eam facit jure gentium: diversa enim sunt questiones, utrum aliquis acquirat capiendo, & utrum liceat hoc acquirendi modo uti. In prima questione nihil potest majestas, quemadmodum facere nequit, ut alicujus sint, quæ nullius sunt, aut ut possideantur, quæ non possidentur, l. 3. §. 14. ff. de acq. possess. ita nec prohibere potest acquisitionem, & facere, ut, quæ acquisita jam sunt, non sint acquisita. In secunda vero liberum est Principis Imperium. Vellem equidem ut mihi demonstraret vir doctissimus, qui fieri posset, ut se dominum nuncuparet jure, qui nequit allegare justum titulum suæ possessionis. Fateor jus gentium sive naturæ cuique permisisse ea, quæ nullius sunt, occupando sua facere, & hoc sensu occupationem rei possessione vacuam, & proinde a me apprehensam, allegare possum tanquam justum domini & possessionis titulum. Sed tamdiu pro justo titulo habetur, donec interveniat humana dispositio, sive lex civilis aliter præcipiat; quippe nullus dubito, quin facile mihi concessuri omnes, qui juris naturalis scientiæ non plane ignari, hunc domini acquirendi modum non esse juris perpetui & immutabilis, ut jam annotatum, sed obnoxium mutationi, quia juris naturalis permissivi, quod contrariam dispositionem, ab humana voluntate proficiscentem, patitur. Deinde etiam leges naturæ semper interpretandæ, ne noceant societati, sed ei profint, utpote ad cujus conservationem referri debent, quia omnis natura est sui conservatrix, ita ea semper significatio legis prævalet, quæ societatis conservationi maxime favet. Sic etiam cadunt in deliberationem temporum & casuum varietates, ad quas accommodandæ leges, ne aliquid iniqui continere videantur. Quæ omnia humano relicta arbitrio, quamobrem homo particeps rationis, ut, ea duce, posset investigare rectum, & prospicere, quid justitia suadeat & æquitas efflagitet, ex quibus præmissis colligo, non posse stare jus prohibendi cum ipsa acquisitione, quia ea tollitur jus venandi, & per occupationem sive apprehensionem feras sive aves captas mihi faciendi proprias; atqui Principi competit facultas prohibendi venationem & sibi illam vindicandi; ergo jure fera capta non potest cedere occupatori injusto; quippe versatur quis in actu illicito, contra legem civilem, quæ est voluntas Principis, feram persequens & capiens, qui neminem potest reddere locupletiores. Præsupponunt adversarii capientis fieri feram, non obstante prohibitione, ideo, quia nihilominus captura manet legitimus modus earum rerum acquirendi proprietatem, quæ nullius sunt. Hæc qualitas, quæ inhæret inseparabile rebus, proprietate vacuis, redderet quoque earum apprehensionem legitimam. Sed hæc facultas, ut diximus, relationem suam habet ad societatem cum naturalem, tum civilem, ad cujus utilitatem & conservationem accommodanda. Quamobrem tamdiu manet justus possessionis acquirendæ modus, donec cum utilitate societatis consentiat; verum ubi ei nocitura videtur, suadet recta ratio ejus abrogationem, cu-

ius arbitrium penes homines; in statu naturali penes patresfamilias, in civili penes Principem, vel civitatum rectores atque gubernatores. Optime doctissimus Boeclerus in suis *ad h. l. comment.* *Permisit natura venationem liberam, sed salva ratione societatis, salvo sociali ordine, quem imprimis natura præcepit.* Verum actu tamen capientis fieri diximus, quatenus scilicet jam apprehensa & capta, nullius esse definit, non quod ejus proprium fiat jure legitimæ occupationis seu apprehensionis, sed Principis, quamvis eam non ceperit. Considerari debet in hoc negotio tanquam Principis venator, *qui ultro meam, licet parum gratam operam, præstare voluit, adeoque non secus, atque alius venator, a Principe auctoratus, capiendo feras Principis fecisse videri debet.* Pufend. lib. 4. cap. 6. de jur. nat. gen. Quemadmodum naturaliter effectus supponit causam, a qua producit, ita jus civile rei acquisitæ supponit justam acquirendi causam, sine qua nullum acquisitio effectum præstat, quæ est possessio & usus; atqui sublato jure venandi, tollitur causa acquirendæ possessionis feræ captæ; ergo nullum ejusmodi acquisitio effectum producere potest, scilicet vel possessionem & usum. Tolli autem posse jus venandi, conce-

dunt adversarii; ergo etiam tollitur effectus, & proinde Princeps efficere potest, ut illa, quæ acquisita sunt, non sint acquisita primo occupanti. Nec multum opus hic disputare de potestate Principis, utpote quæ sese extendit ad omnia, quæ societatis conservationem & communem salutem utilitatemque spectant, ipsi relicto arbitrio judicandi, quæ ei inserviant, nec ne, neque ille tantum civium actiones ad commune bonum dirigit, præscribendo leges, quæ ipsis agendorum norma & regula sunt, sed & exteri, peregrini & advenæ, qui in eadem societate degunt, atque in eodem territorio commorantur, obligantur eodem more vivere, id est, eandem agendi normam sequi, iisdemque legibus obtemperare, nisi speciali consensu Principis iis soluti, pro eo tempore, quo in civitate commorari animum induxerunt. Quippe cum ea sit lex omnium civitatum ad servandam pacem internam omnino necessaria, ut, qui ejus territorium ingreditur, etiam ad tempus, conformem se tantisper gerat illius legibus, saltem quarum ratio in ipsum quoque congruit, & a quibus legislator peregrinos peculiariter non exempt, æquum est, eos quoque iisdem legibus teneri. Pufend. lib. 4. cap. 6.

VI. I. Videamus porro ecquod jus communiter hominibus competat in eas res, quæ jam propriæ aliquorum factæ sunt, quod quæri mirum forte aliquis putet, cum proprietas videatur absorpsisse jus illud omne quod ex rerum communi statu nascebatur. Sed non ita est. Spectandum enim est, quæ mens eorum fuerit qui primi dominia singularia introduxerunt: quæ credenda est talis fuisse, ut quam minimum ab æquitate naturali recesserit. Nam si scriptæ etiam leges in eum sensum trahendæ sunt quatenus fieri potest, multo magis mores, qui scriptorum vinculis non tenentur.

2. Hinc primo sequitur, in gravissima necessitate reviviscere jus illud pristinum rebus utendi, tanquam si communes mansissent; quia in omnibus legibus humanis, ac proinde & in lege domini, summa illa necessitas videtur excepta.

3. Hinc illud, ut in navigatione, si quando defecerint cibaria, quod quisque habet in commune conferri debeat. sic & defendendi mei causa vicini ædificium orto incendio dissipare possum: & funes aut retia discindere in quæ navis mea impulsæ est, si aliter explicari nequit. Quæ omnia lege civili non introducta sed exposita sunt.

4. Nam & inter Theologos recepta sententia est, in tali necessitate si quis quod ad vitam suam necessarium est sumat aliunde, eum furtum non committere: cujus definitionis non hæc causa est, quam nonnulli adferunt, quod rei dominus ex caritatis regula rem egenti dare tenetur, sed quod res omnes in dominos distinctæ, cum benigna quadam receptione primitivi juris videantur. Nam si primi divi-

L. 2. §.
Cum in
eadem.
D. ad l.
Rhodiam.
L. Quo
nausfragium.
§. Quod
ait. D. de
incend.
L. Quem-
admodum.
§. Item.
D. ad l.
Aqui-

divisores interrogati fuissent quid de ea re sentirent, respondissent ^{liam.}
 quod dicimus : *Necessitas*, inquit pater Seneca, *magnum humane imbecillitatis patrocinium, omnem legem* (humanam scilicet, aut ad humanam ^{Thom. 2. 2. 66, 7. Covarr. cap. peccatum. p. 2. §. 1. Soto lib. v. 9. 3. art. 4.}
 modum factam) *frangit*. Cicero Philippica XI : *Cassius in Syriam profectus est, alienam provinciam si homines legibus scriptis uterentur : his vero oppressis, suam lege naturæ.* Apud Curtium est : *In communi calamitate suam quemque habere fortunam.*

C O M M E N T A R I U S.

Quoniam homo natura est animal sociale, etiam rationis est particeps, ut posset percipere se natum esse ad societatem cum sui similibus colendam, tum etiam indagare & percipere, quæ sibi incumbunt facienda, ut, convenienter naturæ suæ, dignum sese præbeat societatis membrum, ad cujus conservationem omnes, quæ a se actiones proficiuntur, collimare debent, dictante ratione; itaque quemadmodum eum bonum civem dicimus, qui publicam & communem salutem privatæ utilitati anteponit, sic etiam dignum humanæ societatis membrum dicimus, qui eam salvam velit etiam aliquando proprio cum detrimento; salva autem esse nequit, nisi salva singula ejus membra; quamobrem summa nitendum ope, ut quisque pro mensura suæ facultatis socii conservationem procuret, quantum potest, & sic singulos conservando totum salvum erit humanum genus. Unde colligo, quicquid agunt homines, quod necessariam habet relationem cum natura sociali, ea mente agi præsumendum, ut quisque suum voluerit officium implere, id est, juxta naturæ legem societatis conservationi favere voluisse. Quod & in causa fuit, ut a communione recessum, introductis rerum dominiis; quippe cum perciperent, multiplicato genere humano, salvam esse societatem non potuisse, permanente communione rerum, singularia rerum introduxerunt dominia. Cui etiam accedit, quod, cum quisque præsumatur bonus, donec ex manifestis indicibus contrarium constet, actus humani nunquam in eum sensum detorquendi, qui vitium includit & æquitati repugnaret. Deinde & amor naturalis, quo quisque erga semetipsum afficitur, efficit hominem conservationis suæ amantissimum, ita ut nihil magis appetat, naturæ quasi impetu ductus, quam ea, quæ potissimum ei inservire perspicit; quamobrem ab omni ratione alienum esset, si quid eum voluisse vel constituisse dicremus, quod sibi nociturum animadvertibat. Contrarium verius, cum nihil homini sit antiquius aut charius salute sua, & sui conservatione, omnia ea mente constituisse præsumendi sint mortales, ut sibi consulerent, ita ut, si quid fecerint, quod sibi nociturum aliquando perspexissent, id infectum voluisse dicendum. Cujusmodi præsumtio nititur dictamine rationis, quæ quemque sibi maxime commendat, & cuique necessitatem sese conservandi imposuit,

ad quam legem suas attemperare actiones voluere. Quo fundamento & basi nititur Authoris nostri opinio de jure, quod quisque sibi reservasse dicendus in res jam alicujus proprias divisione, vel occupatione, vel alio justo dominii & possessionis acquirendæ modo factas, ut eas in suum usum convertendi recuperaret facultatem, quasi in statu communi relictas, & jure postliminii, ut ita dicam, naturalem in statum reductas seu reversas, exigente summa necessitate: spectandum enim quæ fuerit mens eorum, qui primi dominia singularia introduxerunt, quæ eo collimavit, ut hac ratione societas humana, & singula ejus membra, a quorum singulorum conservatione totius pendet salus, potissimum conservaretur. Quippe cum actus humani formam suam & vim accipiant a voluntate & mente agentis, ea imprimis examinanda atque inspicienda, & in casu dubio ita interpretanda, ne noceat societati vel singulis ejus membris propter rationes, jam a nobis adductas; atqui rerum dominia introducta constat, ut & societati, & sibi homines consulerent, cum ex naturali impetu & amore erga utrumque, tum etiam rationis dictamine, cui obtemperare voluisse præsumendi, vel saltem a posteris observari debet, quando ejusmodi casus inciderit, quo, salva sociali & rationali natura, majorum facta imitari vel approbare nefas esset, quia juri naturæ contraria, licet non ab initio, sed ex intervallo: ad præsens enim tempus accommodari debet legis sensus & mens; verum cum & naturalis amor, quo quisque semetipsum amplectitur, & propensio & benevolentia, qua locum prosequitur, a cujus conservatione & propria salus quodammodo pendet, quare & communem velit salvam societatem, tum etiam quod naturalis ipsi dictat ratio, cui quisque bonus obtemperare velle præsumendus, ut statim annotatum, æquitatem non pati, ut, quæ homines pro sua utilitate atque conservatione introducere, ea interpretatione ab ipsorum mente & voluntate aliena produceremus ad eorum incommodum & damnum, *arg. l. 2 §. ff. de ll.* atqui, ut statim diximus, ea mente a communione recesserint, ut sibi societati que consulerent; ergo eo casu præsumendi non sunt ab illa recessisse, quo sibi ea nocitura esset, ideoque mens eorum dextre interpretanda, atque ita restringenda, ne videantur humanam exuisse naturam, quæ quemque sibi maxime commendat. Quamobrem, quam-

quamvis, introductis rerum dominiis, alienis abstinendum dicitur ratio, & etiam voluisse dicendi mortales, attamen cum omnes sibi consulere voluerit, istiusmodi voluntas secundum amorem naturalem cuique innatum explicanda, & circumscribitur atque temperatur conservacione sui, ita ut excipiatur casus, quo quis eam sine suo vel interitu, vel summo detrimento, observare nequit; quippe quemadmodum omnes consensisse & convenisse videntur sui commodi & vitæ tuendæ causa in dominiorum distinctionem, ita quoque eadem ratione sibi mutuo facultatem tribuisse videntur, utendi jure primævo, quod omnium promiscuo usui exposuit res in usum humani generis productas, exigente necessitate: nam omnes sibi bene voluere, unde dominiorum distinctio, quam declinassent, si sibi nocitura prævidissent. Eatenus itaque & ea mente a cominuni recesserunt, & juri, quod cuique in res communes jam proprias factas competeat, renunciarunt, quatenus suadebat ab ea recedere communis salus & propria conservatio; atqui existente casu necessitatis, aliquem ad eas angustias redigente, ut aliunde sibi ad se sustentandum & vitam tuendam desint media, nisi alienas res in suum convertat usum, reviviscit jus pristinum, nec obligat prima divisio & dominiorum distinctio egentem, ut abstineat rebus, jam aliquorum propriis factis; quippe qui introduxerunt dominia, nemini facultatem eripere voluerunt, ne quisque omnibus mediis propriæ salutis expediendæ quamcunque occasionem arriperet; atque hoc casu communem esse voluere ratione ejus, qui in ejusmodi necessitate constitutus, quæ revera alicujus propriæ factæ; itaque qui jure suo utitur, nemini facit injuriam, nec leges transgreditur, abstinere re aliena præcipientes, quia hoc casu non quasi aliena, sed communis est, in quam æquale jus habeo in usum meum convertendi cum proprietario, neque huic juri nec quenquam posse renunciare, vel ex eo patet, quod nemo potest suam salutem deserere, atque sponte & temere se in vitæ periculum adducere, vel sibi mortem invenire, vetante lege naturæ, quæ cuique imposuit necessitatem sese conservandi, ut alibi late demonstravimus. Itaque proprietas non potuit ita omnino jus illud, quod ex rerum communi statu nascebatur, absorbere, quin in gravissima necessitate reviviscere jus illud pristinum rebus utendi, quasi communes mansissent, dicendum ob rationes jam adductas. Imo & lex charitatis exigat, ut in commune res proprias conferamus, quibus socii inopiam sublevemus atque suppleamus; vult itaque communes esse, quæ extra illam necessitatem propriæ, lex naturalis; si itaque lex velit eas communes, ergo peccare non videtur, qui, necessitate cogente, rebus, quæ sunt communes, tanquam cominibus utatur: nam ratio legis est, quod cum natura res in commune produxit in usum hominis, quibus se vitamque tueri posset, ejusdem semper generis esse, & in eodem statu manere, ratione humani generis, ut recte apprehendantur atque convertantur in usum proprium, quoties necessi-

tas & indigentia humana id efflagitat. Deinde cum leges naturæ sint immutabiles, humana dispositione tolli nequeunt, & proinde ejusmodi jus domini introduci, quod societati & singulis ejus membris noceret. *Num ulli instituto humano tanta esse vis poterit, ut, si alter officium facere negligat, mihi pereundum sit potius, quam ab usitato & regulari agendi modo discedendum?* Pufend. lib. 4. cap. 6. de jur. nat. gent. Tum etiam quia omnes ex eodem simpliciter fonte & perfectissima origine profluunt, sibi invicem contrariæ esse nequeunt, ita ut quæ illa vetaret, hæc præciperet; verum summa earum harmonia, quamobrem omnes collimant ad eundem scopum & finem. Cui accedit, quod summus est necessitatis favor, utpote quæ omnem legem frangit; quippe cum ea dispositioni humanæ subesse nequit, ita eam excepisse dicendum videntur mortales, quoties de rebus quibusdam disponere & constituere quid placuerit ipsis, necessitas non modo non subjacet legi, sed ipsa sibi legem facit, cap. 2. in fin. de observat. jejum. ideo quod non licet, necessitas facit licitum. Quamobrem si quis destitutus omnibus rebus, ad vitam tuendam necessariis, fame urgetur, nec habet unde sese sustentat, itaque pereundum ipsi sit, nisi aliunde sumat quod ad vitam suam necessarium, dicendum eum furtum non committere, rem alienam sibi surripens ad occurrendum propriæ necessitati & inopia propter rationes jam adductas. Idem nobiscum sentit summus Jctus Did. Covarr. d. cap. peccatum. p. 2. §. 1. n. 3. *Quod ob necessitatem extremam, inquit, liceat absque furti vel rapina visio res alienas accipere ad sublevandam eam necessitatem rationem esse, quia per hanc omnia sunt communia. Si quidem natura ipsa institutum est, ut res inferiores sint ordinata & destinata ad hominum necessitatem. Quamobrem divisio rerum, quæ post institutionem juris naturalis facta est, non derogat rationi naturali, quæ dicitur ex rebus temporalibus subveniendum esse hominum necessitati extrema. Apud Tartaros furtum non habetur, cum alteri eripitur & aufertur, quo quis indiget, quia cuique pro necessitate jus est accipere, quod efflagitat inopia atque inedia, diciturque videtur ipsis ratio, quamvis ferociores natura & moribus inculti. Et expresse tradit Bart. ad l. 2. ff. ad L. Rhod. de jactu. tempore necessitatis homines posse impune furari, idque verum esse jure divino & humano. Quamobrem consuetudine inductum tradit Cæpolla, ut, urgente necessitate, quis facultatem nanciscatur colligendi spicas & uvas & manducandi, de servit. rustic. præd. cap. 20. Sic, necessitate urgente, lex vetus permittebat ingresso vineam proximi, comedere uvas, quantum sibi placebat. Deuteron. cap. 23. Sic Christus innocentes pronunciat discipulos suos, qui, fame pressi, per segetes transeundo, evellerent spicas & ederent. Vid. Euang. Luca cap. 6. & Matth. cap. 12. Sed fortasse quis objiciet cap. si quis propter necessitatem, de furtis, ubi constituit summus Pontifex: *Si quis propter necessitatem famis, aut nuditatem furatus fuerit cibaria, vestem, vel pecus, pæniteat hebdomadas tres, & si red-**

reddiderit, non cogitur jejuniare. Si itaque furtum commissum in casu necessitatis puniatur, dicendum necessitatem non excusari a furto, & proinde non reviviscere jus pristinum, quo quis rem communem ad usum suum impune applicare potest; verum respondet Gloss. non agi de extrema necessitate, de qua nobis sermo, quando nullum vitæ tuendæ superftet aliud remedium, nisi res alienæ in proprium convertantur usum, sed de modica, ideoque & levis tantum injungitur pœnitentia. Sin vero magna extitisset necessitas, nulla fuisset pœnitentia injuncta, cum in ea omnia sunt communia. Hinc putat Thomas *quest. 66.* tum non esse ablationem rei alienæ, sed usum propriæ, quia eo casu cessat lex, quæ jubet, distinctione bonorum introducta, invito domino, rem aliquam furrripere, & proinde res ablata quasi in medio relicta & in statu communi posita, fit occupantis. *Et certe, in-*

quit celeberr. Theologus Rivetus *praefect. in decal. dicitur* esset admodum, si quis famelicum hominem damnaret, qui panis frustulum eriperet ei, qui alioqui saginatus est & abundat. Itaque posito hoc extrema necessitatis casu, facile concedo in eorum sententiam, qui, etsi invito domino furripi supponant, cum tamen contra rationem in tali necessitate sit invitus, non peccare judicant, qui in extrema necessitate sumit unde potest. Quia divisio rerum in genere, quæ jure gentium & ex naturali ratione, ut diximus, facta est, antiquior & superior est singulari illa rei hujus vel illius, quæ humano jure nititur. Illa autem generalis dictat, ita res dividi inter homines debere, ut nemo sinat proximum suum in extrema necessitate perire. Extrema vocatur necessitas, quando nulla sibi alia potest ratione subvenire: tum enim locum habet, quod dicunt, rem tum non proprie esse alienam, sed communis vitæ periclitantis.

VII. Sed cautiones adhibendæ sunt ne evagetur hæc licentia: quarum prima sit: omni modo primum tentandum an alia ratione necessitas evadi possit, puta adeundo magistratum, aut etiam tentando an rei usus a domino possit precibus obtineri. Plato ex vicini puteo aquam peti ita demum permittit, si quis in suo ad cretam usque foderit ad aquam exquirendam: & Solon; Si in suo foderit ad quadraginta cubitos: ubi addit Plutarchus; ἀπειρά ἢ ὕπερ δέον βοηθεῖν, ἢ δόξαν ἐφοδάζειν. arbitrabatur subveniendum necessitati, non instruendam pigritiam. Xenophon in responso ad Sinopenfes: ὅπου δὲ ἀν' ἐλθόντες ἀρεγὸν ἢ ἐχόμενον, ἢ πε εἰς βαρβάρων γῆν, ἢ πε εἰς Ἑλλήνων, ἢ χ' ἵβρι, ἀπ' ἀνάγκη λαμβάνομεν τὰ ἐπιπίπαια: ubi jus emendi nobis non conceditur, sive in Barbarico, sive in Græcanico solo, ubi quæ opus est sumimus, non per proterviam, sed ex necessitate.

Less. lib. 11. cap. 12. dub. 12. n. 70.

Exped. Cyri v.

C O M M E N T A R I U S.

Merito censet Author, ne quis hac ratione abutatur, cautiones quasdam adhibendas: necessitatis enim jus nec scelerato habendi amori, & aliena invadendi cupiditati, hominum nec pigritiæ vel ignaviæ favet. Itaque non omnis necessitas jus illud pristinum reviviscere efficit, sed ejusmodi, in qua quis nec sua culpa constitutus, nec quæ alia ratione evadi nequit, nisi asserendo sibi res alienas. *Qua distinctione non posita, jus videtur dari ignavis nebulonibus, qui per secordiam in egestatem inciderunt, ut alieno labore parva per vim sibi queant usurpare, adeoque per pigritiam continuata egestate, industriis necessitatem imponere, ejusmodi inutilia pecora ingratis alendi,* Pufend. *dict. loc.* Quod sane summam induceret confusionem, & reduceret statum naturalem, in quo nulla satis firma rerum possessio, nisi eam tueri valeamus adversus improborum hominum vim atque impetum. Plurimi mortales otio atque inertia dediti, malunt alieni, quam proprii laboris fructus capessere, & eam vitæ transigendæ optimam rationem existimant, quæ hominem efficit omnibus rebus,

sine sudore & labore partis, affluentem. Quamobrem si quidem illa necessitas, in qua quis constitutus, jus pristinum res in usum suum convertens non temperaretur quibusdam cautionibus, & suis cancellis includeretur, licentia aliena invadendi tam late grassaretur, ut omnia viderentur exposita libidini ignavorum nepotum, ac civilis societas evaderet officina raptorum, quæ industria & labore hominum jam coluntur & excogitantur indies magis ac magis ad majorem vitæ tuendæ commoditatem. Hinc optime in nonnullis bene constitutis civitatibus, ne quererentur homines ignavi se fame urgeri, quasi occasionem non haberent industria sua vel opera aliunde sibi alimenta ad vitam tuendam parandi, & hoc prætextu res alienas furrripere necessitate fuisse adactos, certa quædam publica loca & ædificia ejusmodi operas quarentibus destinata; itaque vix aliquis in societate civili degens in ejusmodi necessitatem & egestatem incidere potest, ut fame ipsi pereundum sit, nisi res alienas furripiendo sibi subveniat; non sufficit demon-

strare se omnibus vitæ sustentandæ mediis destitutum ad recuperandum jus pristinum rebus utendi, sed oportet eum prius cuncta tentasse remedia, quibus secundum civilem ordinem in civitate, & rationis dictamen in societate naturali, præcipientem, rerum dominiis introductis, ne alicui res sua auferatur, inopiam suam sublevari posse arbitratur, puta magistratum adeundo, & tentando an precibus obtineri posset a domino rei usus; tentatis vero frustra cunctis remediis, jam suadet ratio quærere quamcunque

rationem expediendæ salutis, jam extrema necessitas extrema quoque adhibenda dicat media; verum, ut nihil fiat contra juris tenorem, dicat ratio, legibus eum sua egestate solvi, quæ alienæ rei contrectatorem furtum admittere statuunt, quia utitur jure suo, quod ex rerum communi statu nascitur, in ejusmodi necessitate constitutus, quæ jus illud pristinum rebus alienis utendi, ut communibus, reviviscere efficit, quia ejusmodi necessitate circumscriptum jus domini.

VIII. Secundo, non concedendum hoc si pari necessitate ipse possessor teneatur. nam in pari causa, possidentis melior est conditio. *Stultus non est, ait Lactantius, qui tabula naufragum, ne salutis quidem propriæ causa, nec equo saucium dejecerit: quia se abstinit a nocendo, quod est peccatum; & hoc peccatum vitare sit sapientia.* Cicero dixerat *Officiorum III: Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri, homini ad nullam rem utili? Minime vero. Non enim mihi est vita mea utilior quam animi talis affectio, neminem ut violem commodi mei gratia.* Apud Curtium legitur: *Melior est causa suum non tradentis, quam poscentis alienum.*

Lib. v.
c. 16.

COMMENTARIUS.

Charitatis bene ordinatæ regula seu lex, & crecta ratio, & æquitatis benignitas, nec non officia, quæ homo homini ad conservandam societatem humanam, & cognitionem, quam natura inter homines constituit, fovendam, præstare ejusdem naturæ vinculo tenetur, commutandi necessitas, favet huic alteri ab Authore descriptæ cautioni. Vult quidem lex charitatis, ut socium eodem amore prosequar, quo me ipsum amplector, scil. ut quod mihi fieri nolim, nec ei inferam, quod vero mihi fieri velim, & ipsi præstem, si in necessitate & periculo versetur, ut omnia eum adjuvandi officia adhibeam, quæ vellem, ut alii mihi, in pari necessitate constituto, præstarent, vel ipse propriæ salutis expediendæ causa adhiberem. Verum quid si ambo in eadem necessitate verseremur, an efflagitat proximi dilectio, ut propriæ saluti anteponam alienam? minime. Bene ordinatus amor a se ipso incipit. Natura quemque sibi maxime commendat, & a me redundat atque transfertur in socium, tanquam mei simillimum, ejusdem originis, conditionis, & excellentiæ participem, ideoque eodem amore dignum, quo memetipsum diligo. Verum quemadmodum omnis recti atque iusti origo, etiam author est omnis ordinis, sine quo summa omnium rerum confusio & chaos oriretur, & totum hoc universum non tantum certo quodam ordine disposuit, sed etiam in ipsa creatione, quamvis omnes creaturæ, excepto homine, sibi æquales conditione & origine, diversis tamen produxit diebus, ita ut tempore una altera prior existeret. Imo & in ipso Trinitatis mysterio, & personæ, & numeri datur distinctio, &

quamvis æquali amore & veneratione digni, quia unam eandemque essentiam & naturam constituunt, datur tamen subordinatio in perfectissima illa personarum æqualitate: ordine enim prior Pater Filio, Filius Spiritu Sancto, æquales tamen sibi invicem essentia & natura simplicissima, omnis compositionis experte, & quamvis eodem amore Pater Filium & Spiritum Sanctum, quo semetipsum, tanquam summum & unicum bonum, prosequatur, quia ejusdem sectam divinæ naturæ participes, attamen non poterat Filius esse loco Patris, nec Spiritus loco Filii; debebat & personarum, & numeri esse distinctio cum qualitate convenientiam habens. Quemadmodum itaque ordinem observari omnibus in rebus necesse est, sic etiam colligo, quamvis æquales homines sibi invicem conditione, origine, & dignitate atque naturæ qualitate pares, & proinde æquali omnes amore digni, qua homines, attamen in omni æqualitate ordo, in ordine distinctio, in distinctio electio, ordini conveniens. Quid sibi magis æquale, quam idem numerus, ut bis duo, quod efficit numerum quaternarium? duo enim bis positus nihil a se differunt, quaternarium numerum tamen efficere nequeunt, nisi in numerando alter alterum præcedat. Debet in omni æqualitate esse relatio quædam, quia omnis æqualitas supponit existentiam pluralis numeri: debet enim rei unius ad alteram relatio & earundem comparatio fieri, antequam sibi æquales esse dici possint. Quæ vero res sibi magis æquales excogitari possunt, quam homo est homini, & natura, & essentia, corporis scil. figura, & ratione? quam-

quamobrem hominis nulla qualitatis, nulla dignitatis prerogativa, quare alter alteri praeferretur, nisi quod natura impossibile sit, ut nullus ordo esset in rebus, quae suo ordine productae; nullus vero ordo sine distinctione, nulla distinctio sine pluralitate nulla pluralitas sine numerorum ordinata dispositione, quae consistit in anteponendo unum alteri: debet enim esse aliquod praecedens, antequam sequens existat. Quid igitur si cum socio, mihi simillimo, & omni ex parte aequali, quem aequali propterea amore, quo me ipsum, amplecti naturam praecipisse dicitur ratio, in pari necessitate constitutus sum, non tencor eadem operas conferre ad eum adjuvandum, quas ad propriam salutem conservandam adhibere animum induxi, imo vero quia nobis invicem aequales, eodem adjumento digni. Verum posito casu, quo impossibile sit eodem tempore ambos posse adjuvari, ita ut oporteat vel memetipsum deserere, ut socium necessitati eripiam, vel socium certissimo periculo exponere, ut propriam salutem expediam, quid suadeat ratio, in deliberationem hic cadit: pluralis enim hic numerus eligendi necessitatem imponit, utri prius consulendum, cum utriusque subveniri nequeat. Sed in hoc ducem naturam sequamur, & facile apparebit, qui ordo servandus in praefendo sit. Sanc si nostra existentia habeat relationem ad communis societatis, & proinde ad singulorum membrorum conservationem, oportet ut in ordine praecedat conservatio mei ipsius conservationem alterius, utpote sine qua inutile societatis membrum evado, imo plane a fine aberro, quamobrem animal sociale me produxit omnium rerum author. Cui etiam accedit, quod hoc sine potior est alter, quae est laus divinae gloriae, ad quam celebrandam animal rationale me existere voluit creator. Tum etiam debita divinae voluntati obedientia idem exigit, qui enim me produxit, ut existerem, etiam voluit ut existerem, quamdiu ipsi placeret; atqui existendi voluntas etiam includit sese conservandi obligationem; ergo qui hominem existere voluit, etiam eum obligavit, ut sese conservaret ab interitu; ejusmodi vero existendi, & proinde sese conservandi necessitas dilectionis gradum & regulam praescribit atque dicitur. Quamobrem natura prius hominem sibi conciliat, deinde & ad socium amore prosequendum impellit necessitate quadam mutua, mutuam exigente benevolentiae & amoris testificationem. Incipit itaque bene ordinatus amor a se ipso, & ipsius naturae principiis testantibus, & recta ratione dictante. Sin inceperit a se ipso, tanquam principali objecto, circa quod versatur, ergo in pari necessitate quopiam cum socio constituto, facile cum per rationis dictamen, tum etiam naturae stimulos constabit, quae sit mensura amoris, quo proximum prosequi exigit lex charitatis. Hunc ordinem intervertit non solum qui alienam salutem sponte propriae anteponit, sed etiam qui in pari causa salutis propriae causa se potius, quam socium salvum velit, & proinde socio salutis tuendae media eripiendo & in suum convertendo usum, peccat erga legem charitatis, dum noceat socio commodi sui

causa, ipsi auferendo vitae tuendae media. Permittit quidem, imò dicitur naturalis ratio illum ordinem, qui in amore servandus, non violare aut inverti, qui sibi prius, quam socio, consulat; verum non supponit partem necessitatem, quia aequales homines, humanae conditionis omnes participes, aequali etiam jure omnes gaudent, & proinde eandem habent facultatem propriam salutem alienae anteponendi, qua socium spoliare nisus, ipsi auferendo, quae sibi necessaria ad sese sustentandum, violat jura naturae, quae vetant neminem ut violem mei commodi gratia; tum etiam contra conscientiae dictamen peccat, quae mihi dicitur alteri non faciendum, quod tibi fieri jure non posse existimas, tum etiam ut eodem jure patiaris uti socium tibi aequalem, quatenus homo est, quae tibi concessa dicitur ratio, quia ejusdem humanae conditionis particeps, arctissimum hoc est societatis conservandae vinculum, ejus autem distrahendae causa oppositum. Si temetipsum in pari necessitate alteri praefere facultatem tibi vindicare jure posse existimas, patere igitur ut eodem jure socius, qui tibi aequalis, gaudeat; cui si impedimento sis, quo minus eo utatur, violas naturae jura. Quippe non sermone habemus de ejusmodi casu, quo quis salutem propriam anteponit alienae, alteri nocendo: hoc enim vetitum, sed alienam propriae potiore habeat, periculum in se suscipiendo, cui socius expositus, quod lex charitatis non dicitur, nec exigit humanitas, aut societatis mutuae conservandae ratio efflagitat. Permissum ut quis jure suo utatur sui conservandi causa sine laesione proximi, sed vetitum sui commodi causa alterum violare, quemadmodum revera laedit socium, qui propriae salutis conservandae causa ei aufert quae ad vitam tuendam necessaria; licet sua conservare in pari necessitate constituto, & negare petenti, ne ipsi egeamus, sed nemini jure concessum alteri eripere, quibus ipse ad propriam inopiam sublevandam indiget. Repugnat id ipsum & legi naturae, quae imperat ne cuique jure suo utendi liberam facultatem auferamus, tum etiam ne laedamus alterum, atque hac ratione violemus & distrahamus societatem humanam & naturae hominis sociali, tum etiam rationali adversatur, quae dicitur alteri detrahere sui commodi causa, magis esse contra naturam, quam mors, quam dolor, quam caetera generis ejusdem: *Arctissimum enim societatis vinculum est, magis esse arbitrari contra naturam, hominem homini detrahere sui commodi causa, quam omnia incommoda subire vel externa, vel corporis, vel etiam ipsius animi, quae non vacent justitia. Suum itaque incommodum cuique secundum naturam viventi ferendum potius est, quam de alterius commodis detrahendum. Cic. 3. off.* Ad quae verba optime Reipub. litterariae maximum lumen & ornamentum nostro hoc tempore latinae eloquentiae parens Joan. Georg. Graevius annotavit, quae non aliena a disputatione nostra: *Sanctius & verius veteres, quam qui nuper ex Schola Malmesburienfi propter conservationem sui quidvis in quemvis licere docent, nos nobis conciliasse naturam, ut nobis nihil*

nihil sit carius, certissimum est, sed eadem nos docuit, non ita nos amare nos debere, si convenienter ei vivamus, ut ad nostra incommoda declinanda, aliis ejusdem naturæ consortibus sit nocendum. Nolle enim nobis id fieri, si eo

essemus loco, quo is est, cujus incommodo aut morte nostram utilitatem aut vitam redimere constituimus, nisi is exuerit hominem, & instar belluæ in sui generis participes se viat, ut tyrannus, latro, pirata.

Adr.
quod lib.
1. art. 2.
col. 3.
Covarr.
d. loco.

IX. Tertio, ubi fieri poterit, faciendam restitutionem. Sunt quidam qui aliter censent hoc argumento, quod qui jure suo usus est ad restitutionem non obligetur. Sed verius est, jus hic non fuisse plenum, sed restrictum cum onere restituendi ubi necessitas cessaret. Tale enim jus sufficit ad servandam naturalem æquitatem contra rigorem domini.

COMMENTARIUS.

Quoniam naturalis dicitur ratio æquitati repugnare, ut quis cum detrimento alterius fiat locupletior, atque socio per socium iniqua inferatur conditio, vel jus quæsitum ei auferendo vel spoliando ipsum rebus, justo titulo acquisitis, atque etiam natura videatur impossibile, ut res mea sine consensu meo in alterius dominium abeat, merito etiam hic cautionem Author adjicit, qua tenetur in casu necessitatis, introductis jam rerum dominiis, & justis ac legitimis acquirendi illud modis titulive, quis constitutus, & propterea alienam rem in suum usum convertens, vi juris primævæ communionis, quod recuperasse per necessitatem fingitur, restituere ipsam rem, vel ejus æstimationem, vel similem. Quippe cum ea rerum quarundam natura sit, ut nullum usum præbeant, nisi abutantur & consumantur, impossibile est, ut semper eadem restituatur. Putat vir doctissimus & juris naturalis ac gentium peritissimus Sam. Pufendorfus lib. 2. cap. 6. cautionem, quam hic adhibendam docet Author, parum cum ipsius hypothese congruere, dum statuit redire jus primævæ communionis in gravissima necessitate, de qua nobis sermo; quippe si hoc casu quis jure suo rem alienam accipit, inquit, nulla facienda videtur restitutio. Sed quia hac fieri debet, apparet sane domini jus in rem suam non expirasse per alterius necessitatem, sed ipsum sponte eam alteri debuisse concedere gratis, aut accepto pretio, aliave pensatione. Verum dubito an mentem Authoris satis perspectam habuerint, qui eo sensu eam interpretantur, quasi statueret facultatem, quam quis, in extrema necessitate constitutus, recuperat, utendi rebus alicujus propriis, ut communibus, etiam dominum privare proprietate rei, cujus usum quis, necessitate exigente, sibi vindicavit: usus enim a proprietate differt ita, ut penes illum rei dominium, penes alterum residere possit jus re utendi, fruendi, & proinde qui sibi ejus vindicat rei usum, non statim dicendus proprietatem acquisivisse; sic quamvis & in primævæ communionis omnibus quidem promiscuus usus rerum, attamen non omnibus facultas eadem in proprietatem & potestatem redigendi: æquitati enim & rationi repugnasset sibi soli dominium & possessionem occupatione ejus

rei acquisitam prætere voluisse, cujus usus sufficeret omnibus & ad sustentandum multis utilis & necessarius. Nemini concedit ejusmodi acquirendi domini libertatem & licentiam communio primævæ, utpote quæ, respiciens societatis, & cujusque ejus membri conservationem, nihil permittere vel concedere videri debeat, quod ei nocere possit. Quamobrem colligimus usum rerum promiscuum, ex dicta communionis derivandum, non semper tribuere facultatem cujuscumque rei domini & possessionis comparandæ, quamvis nullius dominio adjectæ. Si hoc sibi locum vindicare posset in communi rerum statu, multo magis introductis jam rerum dominiis, in gravissima necessitate constitutum commode jus pristinum rebus alicujus jam propriis utendi, abstracta proprietate, concedi potest, ita ut, domino invito, eo casu quidem auferatur usus, & cum usu etiam aliquando res ipsa, verum jus ad rem vel ejus æstimationem aliquando perfequendam & repetendam non amittit, nec alter eo animo jure suo utitur, saltem non oportet uti, si vir bonus & probus haberi velit, ut dominum invitum privet rei proprietate, atque ita cum socii damno suum augeat commodum & sublevet propriam inopiam, sed ut aliquando damnum refarciat tantundem restituendo, ubi fata mollius fluere cœperint, ut inquit Pufendorfus. Itaque non alienatur res, dum ad usum alienum applicatur, sed potius commodatur pro tempore, durante necessitate, quoniam dominium sibi reservat perfequendi jus suum, & alterum devinctum habet ad restituendam rem vel ejus æstimationem, quam favore necessitatis proprio jure in suum usum convertere debuit postquam ad meliorem fortunam pervenerit. Quamvis earum rerum, quarum usus consistit in abusu, proprietas auferri videatur domino ab eo, qui eas consumit, necessitate exigente, attamen quia domino manet jus integrum ad ejus æstimationem vel pensationem repetendam, videtur rem ipsam habere. Verum quid si nunquam contingat egenti, meliori uti fortuna, revera & proprietate, & usu privatur dominus rei suæ, quia nec æstimationem, nec rem ipsam recuperat. Fateor, quatenus res consumpta, & in alterius usum con-

conversa, nec spes reliqua pensationem accipiendi, ejusdem proprietatem & dominium amittere dicendum. Verum cum nec obligatio tollatur, qua tenetur egens ad restitutionem, nec jus & facultas ad restitutionem petendam rei consumptæ, dici absolute nequit dominus privari re sua, quia, ut diximus statim, qui actionem habet ad perfequendum quod sibi debetur, proprietate nec dominio omnino privatus censeripotest, quippe cui incumbit onus restituendi, dominus videri nequit rei arreptæ, atque hoc sensu nulla hic alienatio contingit, qua proprietas omnino amittitur. Quippe æstimatio sive pensatio, quam præstare incumbit arripienti rem alienam, necessitate adacto, successit in locum rei, & proinde qui habet jus ad æstimationem petendam, habere videtur jus ad vindicandam rem ipsam; qui autem habet jus ad rem, rem habere videtur. Nostrum enim esse dicitur, quod nobis debetur. Debetur vero nobis id, ad quod præstandum nobis alius obligatus est, licet id, priusquam a

debitore præstetur, non revera nostrum sit, effectu tamen juris nostrum videtur, quia ad id consequendum actionem habemus. Donell. *comment. de jur. civ. lib. 2. cap. 8.* Si nostrum dicitur quod nobis debetur, quamvis nunquam ejus possessionem vel dominium realiter habuerimus; ergo multo magis manet peres aliquem dominium ejus rei, quæ cum onere restituendi in alterius usum conversa. Si nunquam restitutio contingat, necessitati condonandum, quam omnem legem frangere supra annotavimus. Tollit ea quidem effectum juris, quatenus inanem reddit actionem, quæ competit domino ad restitutionem faciendam propter egentis inopiam. Verum non excipit facultatem perfequendi debitorem, quem sibi devinctum habet ad restituendum id, quod sibi propter necessitatem sine facto domini arripuit, ut ad proprium usum applicaret. Argumentum proprietatis non translatæ, quia nulla intercessit alienatio rei vel renunciatio domini.

X. Hinc colligere est, quomodo ei, qui bellum pium gerit, liceat locum occupare qui situs sit in solo pacato: nimirum si non imaginarium, sed certum sit periculum ne hostis eum locum invadat, & inde irreparabilia damna det: deinde, si nihil sumatur quod non ad cautionem sit necessarium; puta, nuda loci custodia, relicta domino vero jurisdictione & fructibus: postremo, si id fiat animo reddendæ custodiæ simulatque necessitas illa cessaverit. *Enna aut malo, aut necessario facinore retenta*, ait Livius: quia malum hic, quicquid vel minimum abit a necessitate. Græci, qui cum Xenophonte erant, cum navibus omnino opus haberent, ipsius Xenophontis consilio, ceperunt transeuntes, sed ita ut merces dominis intactas conservarent, nautis vero & alimenta darent, & precium persolverent. Primum ergo quod post dominia ex veteri communiione restat jus, est id quod jam diximus necessitatis.

Lib.
XXIV.
De Ex-
ped. Cypri
lib. v.

C O M M E N T A R I U S.

Justa necessitas reddit justum, quicquid ea exigente suscipitur in quacunque causâ & ob qualecunque negotium, sive publicum, sive privatum. Sed posset dubitari, an necessitas, tribuens facultatem recedendi a communis juris regulis, etiam alteri imponat obligationem, qua tenetur pati, quicquid favore necessitatis ipsi ab alio infertur: quod dicendum; quippe cum actiones humanas versari necesse sit circa aliquod objectum, tanquam scopum intentioni agentis conveniens, ideoque & relationem quandam necessariam habeant cum rebus vel personis, hinc intentio justa & licita agentis etiam actionem reddit legitimam, quæ ad obtinendum scopum suscipitur, quamobrem etiam juste inservire sibi efficit illud objectum, quod tanquam medium intentionis suæ scopum obtinendi causâ ad usum suum applicare necesse arbitratur: quamobrem

injuste sese quisque opponit juste agenti, juste autem semper agit, qui eodem modo, quo agit, agere necessum habet. Hinc colligere est, quomodo ei, qui bellum pium gerit, liceat occupare locum, qui situs est in solo pacato, id est, tertii alicujus vicini, qui neutri belligerantium favet, scilicet ob periculum imminens, non imaginarium, sed certum evitandum, quod necessitatem imponit, ut a communis juris regulis recedere coacti simus. Quamvis videatur juri naturæ & æquitati repugnare ejusmodi alienæ possessionis per vim occupatio, quia nullus justus viciniam possessione sua dejiciendi titulus præcedit, cum iste actus destituatur consensu domini, sine cujus facto res in alterius dominium abire nequit. Tum etiam quod nemini licet vicini fines invadendo sine justa causâ ejus tranquillitatem & pacem perturbare, atque eum invitum quasi in societatem belli

M

belli

belli pertrahere, atque iisdem calamitatibus involvere, quod lex charitatis & pietatis officia vetant. Verum metienda hic actionis bonitas & iustitia tum necessitate, tum etiam intentione agentis. Cum causa belli suscepti iusta fuerit, etiam iustum quicquid occasione belli gerendi propria salus & utilitas suadet suscipere non solum adversus hostem, sed etiam amicum, vicinum, non animo eum lædendi, sed salutis expediendæ necessitas, quæ salva esse nequit, nisi ad periculum imminens declinandum extraordinarium adhibeatur remedium; intentio itaque agentis est propriæ salutis & securitatis conservatio, quæ iusta, iustum etiam remedium, quamvis violentum, & extra necessitatem illicitum, alienæ possessionis per vim sive dolum occupatio. Iustus etiam scopus occupantis, utpote qui non dominum possessione deturbat, animo eam sibi acquirendi, sed conservandi & sibi & domino, sibi custodiam, quamdiu durat periculum imminens, quod alia ratione evitare non potuisset, domino proprietatem, ut, cessante periculo, eam restituat, quamobrem nudam tantum loci custodiam sibi vindicasse, relicta domino vero iurisdictione & fructibus præsumendus, ita ut nullum damnum inde sentiat, & proinde nec læsus esse, cum nec omnino dejectus sit rei possessione, nec proprietate exutus, videri possit. Sin aliquid damni ex eiusmodi occasione sentiat verus dominus, hoc accidit præter intentionem agentis, & animo reparandi. Verum quæri hic possit, an telum prævisum teneatur accipere, atque se exponere periculo, quod inde sibi imminere metuit, cum ab hostibus ipsis, qui facilius admitti, quam expelli possunt, tum etiam ab hoste ejus, qui locum occupat, apud quem facile posset suspicio oriri dominum loci cum altero clam in ipsum conspirare, qua ratione facile in belli moles posset devolvi. Pufend. lib. 2. cap. ult. *Imo si vel maxime, inquit, hostis intelligat, domino invito, locum occupatum, tamen si is alterum deturbare instituat, belli calamitatibus iste subicitur, quas quovis modo declinare nemini vitio poterit verti.* Et proinde non eodem jure sese occupanti possit opponere, eumque vi & armis

propulsare, vel loco occupato ejicere, quo alter ob necessitatem imminens periculi loci possessionem sibi vi occupavit. Idem dicendum quod supra annotavimus, in pari necessitate conditionem possidentis esse inliorem. Nemo tenetur suo cum inevitabili detrimento alienæ securitati inservire, nec proinde pati in suo territorio quid fieri, unde certum immineret periculum civitati, cui præest: cum enim incerti sint belli eventus, atque eo sapius totius Reipub. salus in discrimen vocatur, durum saneesset, ut necessitatis favorem tantam libertatem extraneo tribuere diceremus, quæ obligaret quemque propriam salutem & securitatem certo periculo exponere alienæ obtinendæ causa, non suadet lex charitatis, nec præcipiunt naturæ jura, aut postulat æquitas hanc patientiæ mensuram ab homine, quamvis Christiano, præstari. Quamobrem si quis providit ejusmodi loci occupationem sibi suisque civibus nocituram, fortasse quia hac patientia nimis putaret potentem hostem ad se invadendum evasurum, obsistere jure potest ei, quamvis pium bellum gerenti, qui in suo territorio locum occupat, metuens ne hostis, sibi præveniens, inde irreparabilia daret damna, & vel eum repellere, vel occupato loco ejicere. Neque sibi fas esse quisquam propter necessitatem persuaderi debet ad imminens sibi periculum evitandum ejusmodi adhibere remedia, quibus id a se depellere valeat alteri nocitura cum eo juris effectu, qui eum obligaret ad patiendum quod inferitur damnum non qualecunque, sed satis grave & vix reparabile; quippe quemadmodum non qualecunque periculum justam occupandi locum in alieno territorio causam præbet, ita nec metus levis & incertus damni vel periculi imminens ex ejusmodi occupatione domino loci facultatem tribuit occupantem statim vi & armis repellendi. Oportet hic metum periculi sibi imminens conferre cum eo, quod socio imminet, & utriusque certitudinem & magnitudinem diligenter ponderare, ne aberremus, vano metu perterriti, ab eo, quod iustitia & æquitas atque societatis humanæ, tum etiam civilis, cui quisque præest, conservatio, & pietatis officia ab utraque parte postulant.

De off. I.
IV. de
Benef.

XI. Alterum est utilitatis innoxia. *Quidni enim, inquit Cicero, quando sine detrimento suo potest, alteri communicet, in iis quæ sunt accipienti utilia, danti non molesta?* Ideo Seneca beneficium negat dici posse ignis accendendi potestatem. Apud Plutarchum legimus *Symposiacôn VI I: ἐπεὶ ὃ τροφῶν ἀφανίζεν ὅσιον αὐτὸς ἀδύω ἔχοντες. ἐπεὶ τὰ μάλιστα ἰμφορηθέντες πηρὴν ἀπυφλῆν ἔειπεν, ἐπεὶ πλεὺς σημεῖα καὶ ὁδὸν ἀφθεῖρουν χρησιμῶς, ἀλλ' ἴσθι καὶ ἀπλείπειν τὰ χρησιμὰ τοῖς δεησμένοις καθ' ἡμᾶς; Nam neque alimenta nobis fas est perdere, ubi ipsi plus satis habemus; neque fontem, postquam inde quantum libet potaverimus, obturare aut occultare; neque signa navigationis aut itineris abolere, quæ nobis usui fuerint.*

COMMENTARIUS.

Supra annotavimus mortales a communione primæva recessisse ea mente, ut, introductis rerum dominiis, societas & commercium, quod homini cum homine intercedit, eo melius confer-

servaretur; quippe cum providerent, multiplicato genere humano, quarundam rerum penuriam, dissensionem & contentionem parituram inter plures eadem re indigentes, & proinde ad proprium usum applicandum occupare cupientes, atque hac ratione societatem distractam, a cujus conservatione cujusque privata securitas utilitasque pendet, dictabat ipsis recta ratio, si salvi esse vellent, & securitati suæ consulere, recedendum a communi rerum statu, qui multis incommodis propter male composita multorum defideria obnoxius, cujusmodi dominiorum distinctio, & rerum proprietates juxta æquitatem & naturæ leges introducta censeretur, utpote quam oportet esse normam agendi, & regulam, quæ in quibusvis negotiis humanis observatur, a qua recedere nemini concessum, quin corrumpatur, quæ acta sunt, per se, tanquam fundamento & basi suo constituta: nemo enim efficere potest, ne naturæ jura in omnibus a se gerendis negotiis locum sibi vindicent, neque etiam quis facile præsumitur a naturali æquitate deflectere voluisse, nisi ex indiciis luce clarioribus perspiciamus perversum ejus animum, nec ejusmodi actus vim aliquam habere arbitramur, quia legibus repugnantia ipso jure nulla censentur. Quamobrem nec se mutuo obligare voluisse, neque potuisse ejusmodi rerum proprietatem & dominiorum distinctionem introducere, quæ noceret societati humanæ, & singulis ejus membris, quoniam recta dicitur ratio societatem conservandam, & propriam salutem tuendam; unde dicendum, ut supra annotavimus, rerum proprietatem non adeo omne jus absorbuisset, quod ex earum communi statu nascebatur, quin integra

manserit post dominia ex veteri illa communiōe cuique facultas rebus, quæ jam aliquorum propriæ factæ sunt, utendi tanquam adhuc in communi ejusmodi statu permanissent; duo vero potissimum casus possunt existere, quibus occasiōnem quis nanciscitur hanc exercendi facultatem, nimirum *necessitatis & innoxie militatis*. De illo jam egimus; de altero mentionem hic Author facit, idem jus tribuente, quod necessitas induxit. Eadem hic ratio, eadem æquitatis benignitas, idem suadet dictamen ob societatis conservationem & naturalem cognationem, quæ homini intercedit cum homine, cujus vi sibi invicem devincti, ut alter alterius commodis inserviat, & mutuam adjuvamen sibi præstent, unde concludit Cicero, omnia quæ sine detrimento nostro, id est, gravi damno, dari possunt, danda esse non ex liberalitate & humanitate tantum, sed officio & obligatione, ideoque quasi debitum naturæ, quod alter jure perfecto a nobis exigere possit, cujus præstationem mihi denegatam propria auctoritate assequi mihi licet, in quantum ab ea dependet; ut, si quis mihi denegaverit aquæ haustum ex flumine vel puteo, sane possim jure naturæ propria auctoritate denegantem repellere, atque etiam vi & armis ad eum viam aperire. A communi & promiscuo rebus utendi jure recessum, quatenus cum societatis conservatione & hominum inter se mutuo commercio atque amicitie vinculo non poterat continuari; atqui jure innoxie utilitatis sublato, tollitur & societas, & mutua amicitia; ergo nec jus illud rerum introducendo proprietatem atque dominium extinctum censeretur, sed cuique reservatum integrum in res cujuscunque generis alienas.

XII. Sic flumen, qua flumen dicitur, proprium est populi cujus intra fines fluit, vel ejus cujus in ditione est populus: atque ei licet molem in flumen injicere: quæ in flumine nascuntur ejus sunt. At idem flumen, qua aqua profluens vocatur, commune mansit, nimirum ut bibi haurique possit.

L. Quædam. D. de rer. divisi.

*Quis vetet apposito lumen de lumine sumi;
Atque cavum vastas in mare servet aquas?*

inquit Ovidius: apud quem & Lycios Latona sic alloquitur:

Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est:

ubi & undas vocat munera publica, id est hominibus communia, vocis publicæ acceptione minus propria: quo sensu res quædam publicæ juris gentium dicuntur. Virgilius undam eodem sensu dixit cunctis patentem.

COMMENTARIUS.

Flumen distinguendum ab aqua profluente, tum quoad usum, tum etiam quoad proprietatem. Cum sermonem habemus de flumine, qua flumen dicitur, significamus certum & integrum aliquod corpus, quod suis finibus est

inclusum, id est, ripis circumseptum & alveo contentum, ita ut, quemadmodum alveus est pars terræ, quæ ab utraque parte fluminis est, & proinde in ditione & potestate cujusque populi; sic flumen, quod eo alveo continetur, quo-

• quodammodo ad eandem ditionem potestatemque pertinet, Donell. *comment. lib. 4. cap. 3.* & proinde ei licet injicere molem, & quæ nascuntur in flumine, ejus sunt, cujus finibus continetur vi supremæ jurisdictionis & eminentis dominii, de quo plura infra disputandi erit occasio. Unde facile possumus colligere, quo sensu flumina ab Imperatore §. 2. *inst. de rer. div. publica* dicantur, scil. quatenus nullius privato sunt in dominio, sed proprium universi populi, & proinde eorum usus quoque communis, ita ut cuique liceat in flumine publico navigare & piscari jure gentium, scil. e populo sub uno eodemque imperio coalito, cujus fines alluit, & quatenus alluit, in quo differt a rebus, quæ nullius propriæ factæ, vel natura sua ita comparatæ, ut omnium usibus patere debeant, sicut aer & aqua profluens, quia proprietatis incapax communis eorum usus; vel quod nondum occupatione vel alio justo dominii acquirendi titulo & modo privatæ factæ, & proinde in primæva communione relictæ, quamobrem communes potius, quam publicæ dicuntur: communium enim proprietas nullius est, publicarum vero proprietas alicujus populi est, & publicæ dicuntur, quasi populicæ, & publica appellantur, quæ populi sunt. l. 15. ff. de V. S. Joan. Faber *symag. 1. lib. 2. de rer. div.* Communium rerum usus omnium hominum, qua homines; publicarum communis usus quidem, sed non omnibus hominibus patet; verum his solum, qui sunt ex his populis, quorum fines flumen alluit. Quod commune est omnium hominum, recte quoque publicum dicitur, & quod publicum, quoque commune hominum: nam nihil interest, an quid sit commune inter pauciores vel plures, ut publicum dicatur, vel etiam an commune vocetur, licet non omnibus, sed cœtui hominum usus ejus pateat; quippe cum publicum dicatur, cujus usus ad plures pertinet, quidem & commune dicitur, quatenus commune & publicum dicitur omne illud, quod privati dominii est expers; verum res quædam communes vocari possunt sensu negante, quoniam in statu naturali relictæ nullius in dominio sunt; quædam communes dicuntur sensu ajente, quia nullius quidem in privati dominio

existunt, verum a primæva tamen communione per occupationem separatæ, utpote quæ factæ propriæ non singulorum, sed cujusdam gentis, aut universitatis, æqualiter tamen omnium, qui ejusdem sunt gentis, usui patent, quo respectu communes. Ergo ne confundantur res, usu receptum, ut publicæ hæ dicantur, illæ communes. In eorum numero, quæ negante sensu, eoque magis proprio, communes vocantur, etiam recte ponitur aqua profluens, quæ nullius esse in dominio jure merito censetur, licet iisdem contineatur finibus, quibus inclusum flumen, quæ totum & integrum, & idem semper corpus aliquod fluidum vocatur, quod ergo & eodem semper loco & iisdem finibus, quibus circumseptum, consistat, ita ut, quamvis partes continuo cursu mutantur, dum unda undam perpetuo trudit, atque ita alter a alterius locum occupat, semper tamen eadem unda idemque flumen videtur, quia ex eadem substantia & materia omnes compositæ. Verum cum non eadem aqua illam undam efficiens certo loco consistat, sed in perpetuo cursu est, & proinde non magis haberi possit certo loco, quam aer, aut mare, ita ut ea unda, quæ modo influxit in mare, non sit illa, quæ nunc fluit, vereque dicatur, illam, quæ influxit, ut a nemine certo loco sit habita, sic nec unquam tanquam ex flumine haberi, aut in potestatem cujusquam venire posse. Donell. *dist. loc.* Hinc optima ratione nititur Authoris nostri fluminis duplex significatio, utpote ex qua perspicimus duplicem juris effectum & usum: quatenus enim significat totum illud corpus fluidum, quod certo consistit loco, & suis finibus includitur, proprium est ejus populi vel gentis, cujus intra fines fluit. Quatenus denotat aquam profluentem, nullius est in dominio, sed commune omnium, quia, ut statim annotavimus, dum sit in cursu perpetuo, certo loco non magis haberi, nec potestati cujusquam subjici potest, quam aer, aut mare, quamdiu de medio cursu nihil de ea sumpturis, & propterea usus ejus patet omnibus, non tantum ejusdem gentis, sed cujusque nationis sint, universo humano generi per se & sua natura.

Bal. III.
conf. 293.

XIII. 1. Sic & terræ, & flumina, & si qua pars maris in proprietatem populi alicujus venit, patere debet his qui transitu opus habent ad causas justas; puta, quia suis finibus expulsi quærunt terras vacuas, aut quia commercium expetunt cum gente seposita, aut etiam quia quod suum est justo bello petunt. Ratio hic eadem quæ supra, quia dominium introduci potuit cum receptione talis usus qui prodest his, illis non nocet: ideoque dominii auctores id potius censendi sunt voluisse.

Num. xx.
xxi.

2. Exemplum habemus insigne in Mosis historia, qui cum transfundendum haberet per alienos fines, primum Idumæo, deinde Emoræo has tulit leges, iturum se via regia, nec deflexurum ad possessiones privatas; si qua re ipsorum haberet opus, justum pretium eis persolutu-

lutorum. Quæ conditiones cum repudiarentur, justum eo nomine bellum intulit Emoræo. *Innoxius enim transitus denegabatur, inquit Augustinus, qui jure humane societatis æquissimo patere debebat.*

Lib. qu. IV. super Num. ad

3. Græci qui cum Clearcho : *περὶ δὲ οὐκ εἶναι τὸν δίκαιον εἶναι περὶ ἡμᾶς μὴ ληπίη, ἀδικεῖν τὸ μὴ πειρασθῆναι σὺν τοῖς θεοῖς ἀμύνεσθαι.* *Domum ibimus, si nemo molestus sit : si quis injuriam faciat, eum Deorum ope arcere conabimur.* Nec multo aliter Agesilaus, cum ex Asia rediens ad Troadem venisset, interrogavit, ut Amicum se an ut hostem transire vellent : Et Lysander Bœotios, rectis se hastis transire vellent, an inclinatis. Batavi apud Tacitum Bonensibus nuntiant : *Si nemo obsisteret, innoxium iter fore : sin arma occurrant, ferro viam inventuros.* Cimon quondam Lacedæmoniis suppetias laturus per agrum Corinthium traduxerat copias ; reprehensus a Corinthiis quod non prius civitatem compellasset : nam & qui fores alienas pulset, non intrare nisi domini permisso : *At vos, inquit, Cleonæorum & Megarensium fores non pulsastis, sed perfregistis, censentes omnia patere debere plus valentibus.* Media sententia vera est, postulandum prius transitum : sed si negetur, vindicari posse. Ita Agesilaus ex Asia rediens cum a rege Macedonum transitum postulasset, atque is consultaturum se dixisset : *Consultet, inquit, nos interea transibimus.*

Plus.

Apo.

Hist. IV.

Plus.

Cimo.

C O M M E N T A R I U S.

Cum ea sit naturalis cognationis & socialis homini innata naturæ vis, tum etiam mutui amoris, quo se invicem prosequi jure naturæ devincti, effectus, ut homo homini profit, quamobrem in mutuum adjutorium genitos pronunciat Seneca, dicat recta ratio, & æquitas efflagitat a nobis, ut si quid socio præstare, vel dare, aut concedere possimus, quod ipsi prodest, nobis vero non nocet, ea ipsi præstanda atque concedenda esse, idque sponte ex propenso erga illum amore, & multo magis, si tale quid a nobis petit atque exigit, ita ut officio, quod ipsi debemus, deesse videamur, ejus preces & postulationes adimplere recusantes, qua ratione jura mutæ tuendæ societatis & cognationis a natura præscripta maxime violamus, & tanquam indigna ejusdem membra cæterorum justo odio digni videmur, utpote qui denegando & humanitatis & pietatis, tum etiam mutæ cognationis & amicitia officia, arctissimum societatis humanæ conservandæ vinculum, distrahere videamur societatem, qua distracta, singula membra ad proprium interitum properant, quamobrem potius e medio tollendum opportuno tempore tantum societati singulisque ejus membris malum inferre conantem, antequam vires sumpsisset, quam post vulneratam causam querere remedium; cum autem quisque sibi bene velle censetur, & propterea quoque aliis consilere, tum ut conservatis partibus totum conservetur, a cujus conservatione & singularum par-

tium salutem pendere alibi annotavimus. Hinc præsumendum, quicquid homines agant, spectare non propriæ, sed & communis salutis, & proinde etiam socii conservationem utilitatemque, observato eo ordine, quem ipsa induxit natura, scilicet ut, quemadmodum quisque sibi proximus est, ita etiam omnia officia, quæ ipsi præstanda incumbunt aliis, prius conferat cum propria utilitate & conservatione, ne, dum aliis prodest, sibi damnum inferat. Quod cujusque arbitrio examinandum atque ponderandum relinquatur, adhibito in consilium rectæ rationis dictamine, quæ agendi nobis regula & norma est, cum qua convenire oportet, quicquid justitiæ & æquitatis nomine venit. Quamobrem Author noster, sermonem habens de transitu, qui per nostras terras & flumina, partes maris, quæ in proprietatem alicujus populi abierunt, patere debet exteris, ad justas causas opus habentibus, intelligendum de innoxio transitu, utpote qui ejusmodi usus alieni territorii quoque pertinere statuit ad jus innoxie utilitatis. Cujusmodi usus fundatur in naturali æquitate, quamobrem deducitur ex voluntate & mente eorum, qui dominia rerum mundi primordio introduxerunt, quia præsumendi sunt illi ejusmodi dominium introducere voluisse, quod prodesset, non vero obesset cum communi societati, tum singulis ejus membris, propterea quod ab æquitate & naturalis rationis dictamine recedere nec etiam voluisse præsumendi, quæ docet hominem iniquum esse

esse, alterum velle arcere ab usu illarum rerum, quæ omnibus prodesse possunt sine alterius detrimento, & proinde usum innocuum omnibus promiscuum etiam earum rerum, quæ jam alicujus factæ sunt propriæ, patere voluisse censendi, reservato tamen sibi cuique dijudicandi arbitrio, quid sibi nocere posset, vel non, quemadmodum penes quemque residet facultas dijudicandi, quo loco, tempore, hoc jure, ex statu rerum communi descendente, salva conscientia uti possit, quemadmodum in omnibus, quæ suscipimus agenda, negotiis, cuique incumbit providere, ne quid agat quod indecorum, vel inhonestum aut iniquum, quo vel societatem lædit, vel socio jus quæsitum aufert, aut aliquid damni infert, ita & cuique obligatio & necessitas imposita jure naturæ, qua tenetur pati, ut quisque jure utatur, sibi a natura concessa, & proinde etiam ex humana voluntate competente, quæ semper ita interpretanda, ut a naturali æquitate quam minimum recedat. Itaque si quis jus aliquod sibi vindicare velit in res alienas vel propter necessitatem, in qua constitutus, vel propter proprium augendum commodum sine læsione & damno socii, ex justa causa, antequam illud in actum deducat, in deliberationem cadit, an, jure suo utens, posset justam ob causam a socio repelli & arceri ab usu istius rei, qua indiget; quippe facultas utendi rebus alienis damnosa nemini dicitur, quæ salvo jure domini exerceri potest, qui non solum arbiter & moderator est suarum rerum, verum etiam facultatem habet dijudicandi quid sibi nocere posset, & proinde etiam repellendi potestatem eum, qui jure suo uti præterdit sine læsione & detrimento socii: quisque enim melius ipse intelligit, quid sibi conducatur & propriæ utilitati inserviat, quam extraneus, & propterea quemadmodum ab una parte justæ causæ allegari possunt ad innocuum transitum petendum, ita ab altera parte possunt esse satis graves, illæque justæ etiam causæ transitum denegandi, quæ hinc inde ponderandæ & examinandæ, antequam vel denegatum transitum jure usus communis viarum & libertatis transeundi cuique propriæ innocuæ utilitatis promovendæ causa a natura concessa, vindicari, vel transitum petenti denegari, & deinde vindicanti se opponere quis jure merito potest. Requiritur autem a parte petentis, ut prius petatur transitus, antequam vi perumpendum; neque etiam sufficit simplex transitus innocui rogatio, sed etiam causam justam subesse oportet, atque de ea constare domino vel Principi, a quo veniam transeundi petimus, & cautionem innocui transitus offerri, ut posset dominus territorii deliberare, num æquitas a se postulet, & Reipub. securitas utilitasque, quæ suprema lex est, præscribens summis imperantibus agendi normam, permittat ejusmodi transitum concedere vel denegare. Neque etiam si denegandum suadeat publica salus & communis securitas, sufficit simplex denegatio, nulla justa addita denegandi causa, sed rationem allegare oportet, quæ in causa est, cur negare transitum debeat, ut ex ea posset consta-

re, an ex inani diffidentia & malignitate animi denegetur, & proinde concedat petenti facultatem utendi jure suo, atque etiam vim adhibendi, si necessitate eo adactus: malignitas enim & inanis metus, quem in virum fortem & constantem non oportet cadere, mihi nequit jus quæsitum auferre, neque obligationem tollere, qua homo homini devinctus rei suæ innocuum usum sibi mutuo exhibere. Si quis finibus suis expulsus denegat transitum ad alias terras sibi quærendas, ubi lares suos ac penates transferre & constituere animum induxerunt, cum nihil inde ipsi periculi imminere videatur, prodit malignitatem suam & summam inhumanitatem, ac ingenium a societate humana maxime alienum, quamobrem jure merito sibi vindicant, quod ex sola malitia & inhumanitate vel vano metu citra justam causam denegatur. Quippe, ut optime animadvertit Pufendorfius, si quisque eo potest uti præterit, quem sibi malitia vel inhumanitas inspirat, ad denegandum petenti innocuum transitum, plane jus transitus interimetur. Quod facile constat ex rationibus, quæ ab utraque parte adducuntur, tum ex cæteris circumstantiis, quæ concurrunt. Quo perspecto, facile dijudicari potest quid juxta naturalem æquitatem utrique incumbat faciendum, quam agendi cuique normam esse oportere sæpius innuimus, & proinde nihil suscipi, quin ejus cum recta ratione seu æquitate convenientia nobis adpareat. Quippe quandoque contingere potest, ut eadem causa, quæ per se videtur justa innocuos transitus petendi, per accidens justitia destituatur, & proinde petenti facultatem auferat sibi viam aperiendi per terras domini transitum denegantis. Sic ei, qui pium gerit bellum, quo suum persequitur, & injuriæ sibi illatæ reparationem, vel rei ablatæ restitutionem consequi necessum habet, concedendus videtur innocuus transitus, propterea quod mutua societas hominum efflagitet, ut sibi invicem mutuas operas præstent ad consequendum & tribuendum suum cuique jus; præterea lex charitatis exigit, ut socium ab omni læsione & damno immunem præstare quisque nitatur, & proinde si quis ex justa causa necessum habeat vi & armis jus suum persequi, & damni dati reparationem invito lædenti extorquere debeat, videtur justitia exigere & pietatis officium postulare, ut, quantum a nobis pendet, socii injuriam, tanquam propriam, vindicemus, atque idcirco salva justitia & pietate, quam in omni vitæ parte diligenter observare, & qua socium amplecti tenemur, non deneganda socio videntur ea media, quæ ad persequendum quod suum est, a nobis præstari & subministrari possunt sine nostro damno vel incommodo; sin vero ejusmodi juris consequendi medium transitus innocuus petatur a socio, isti negari non posse, dicendum videtur. Ita ut quamvis videamur vicino & amico, cui infertur bellum, inquam inferre conditionem, concedendo alteri, qui ad ipsum oppugnandum armata manu venit, transitum per terras ditioni nostræ subjectas, attamen exigit societatis humanæ conservatio,

vatio, ut administratæ justitiæ præferatur privatæ amicitie culturæ, quia sine justitiæ administratione nulla potest diu subsistere hominum coetus vel societas. Vera hæc atque firma, simpliciter per se considerata, sine relatione ad certos casus, qui quandoque possunt incidere, & quod per se iustum & honestum videtur in aliam formam mutare. Primo enim magnus exercitus nobis iustum potest injicere metum ad denegandum transitum, quamvis polliceatur innocuum, aliena enim occupandi & invadendi sceleratus amor & nefanda cupido, quæ merito summorum imperantium animos obsidere præsumitur, utpote quos plerumque in summa fortuna dominandi libido exagitat, caute nos agendum admonet, atque suadet aliquando magis e Repub. esse, denegare transitum, quam concedere, præsertim si sat validas cautiones præstare recuset transitum petens, quæ non sunt metiendæ sat validæ esse iudicio petentis, sed domini territorii, utpote qui vires suas & Reipub. statum interiorem optime novit. Itaque ab eo præscribendæ, quæ si manifeste iniquæ & excogitatæ appareant, ut scil. specioso prætextu transitum denegare posset, vi peremptendi facultatem nanciscitur petens; propria auctoritate viam aperire cuique permittunt jura. Quamobrem optime Zeigl. in suis notis ad hunc locum inquit: *Quod enim de communi usu viarum & libertate transeundi obijciunt nonnulli, id semper ita temperandum est, ut Reipub. causa prior habeatur. Plurima autem possunt esse causa, propter quas transitus merito denegatur, præsertim exercituum.* Sæpe enim terrarum fertilitas & opulentia urbium, cæteraque commoda in causa esse possent, ut admissos possidendi eos capiat cupi-

do, atque ita a transitu ad debellandum populum & suæ ditioni adijciendam animum convertant. Vid. *Judic.* 18. 10. Ita ut si quis, rejectis cautionibus, quas pro communi securitate afferendas ab ipso præstari postulat territorii dominus, Princeps viam intencat, vi possit repelli, quasi ob causam injustam ad nos oppugnandum veniret. Cum populus Israëliticus in deserto incertis sedibus vagaretur, & tandem ad Idumæorum fines delatus, peteret per terras eorum transitum ad alias sedes querendas sibi concedi, eo negato, ferro sibi non aperuere viam, sed alio flexerunt iter, fortasse quod ipsos non fugiebat iustam denegandi transitum causam Idumæos habuisse. *Num.* 20. 18. Quippe cum semetipios longe impares novissent resistendæ & propellendæ tantæ multitudini, si fortasse, rejectis cautionibus & promissis, possidendæ regionis amor cepisset transitum petentes, præsentem securitatem veri tutius & Reip. magis consultans ipsis merito videbatur, quam eam incertis eventibus exponere, transitum concedendo. Verum cum idem metus causa fortasse fuerit denegati transitus ab Amorrhæis, quibus nec etiam abstinerunt Israëlites, dicendum videtur, Regem Amorrhæorum innoxium transitum non tantum denegasse Israëlitis, verum & armata manu in illos fecisse impetum absque necessitate se tuendi adversus eos, tanquam sibi viam vi & armis aperturos, adeoque nulla laçessitas injuria ultro vim intulit, quam vi repellere jure poterat populus Israëliticus, atque jure belli dejicere possessionibus vim sibi inferentes, quemadmodum fecisse perspicimus *Num.* 21.

4. Neque recte excipiet aliquis metuere se multitudinem transeuntium. Jus enim meum metu tuo non tollitur: eoque minus, quia sunt rationes cavendi, ut si divisis manibus transmittantur copiæ, si inermes, quod Agrippinenses Germanis dicebant: quem morem antiquitus in Eleorum regione observatum notavit Strabo: si impensa transeuntis, is qui transitum concedit sibi præsidia idonea conducatur: si obsides dentur, quod a Demetrio Seleucus postulabat, ut eum intra sui imperii fines subsistere sineret. Sic etiam metus ab eo in quem bellum iustum movet is qui transit, ad negandum transitum non valet. Neque magis admittendum si dicas, & alio posse transiri: tantundem enim quis diceret, atque eo modo jus transeundi plane interimeretur: sed satis est si sine dolo malo transitus postuletur qua proximum accommodissimum est. Plane si injustum moveat bellum qui transire vult, si hostes meos secum ducat, negare transitum potero: nam & in suo ipsius solo ei occurrere atque iter impedire fas esset.

Tac. 14.
historiar.
Lib.
VIII.

COMMENTARIUS.

NOs ab opinione Authoris recedentes, recte aliquem excipere se metuere multitudinem transeuntium statuimus, atque ejusmodi exceptio ipso jure aufert petenti facultatem sibi denegatum transi-

transitum vindicandi, quando deficiunt cautiones, quæ securum reddere possunt metuentem, ab utraque parte ponderandæ, antequam jure denegari possit transitus, & proinde repelli eum vindicans vel jure vindicari, & idcirco deneganti bellum inferri. Nobis hic sermo est de justitia, quæ actus humanos comitari debet, ideoque quid jure fieri vel omitti conveniat, non de factis: sæpius enim contingit quod non tam accurate examinentur & ponderentur, quæ actum aliquem justum vel injustum efficiunt, dum quisque, proprio commodo inserviens, parum sollicitus sit de jure alieno, quod violare non veretur, modo aciem suæ intentionis obtineat, ut patet ex exemplis ab Authore adductis; utpote quæ potius demonstrant quid factum a potentioribus, quam quid jure fieri ab iis oportuerit, quamvis non alia mente ab Authore allegata. Sic propter justum metum jure negavit Scytharum Rex Atheas Philippo, actum quamvis pacatum polliceretur, quem per terras suas cum exercitu petebat ad ponendam in ostio Istri statuam, quam dum Byzantium obsidet, Herculi voverat: *Amicus ipse Scythis venturus. Verum respondet Scytharum Rex Philippi legatis: Si voto fungi vellet, statuam sibi mitti juberet; non modo ut ponatur, verum etiam ut irviolata maneat, pollicetur. Exercitum autem fines ingredi negat se passurum. Ac si, invitis Scythis, statuam ponat; eo digresso, sublaturum, versurumque ad statuam in aculeos sagittarum.* Justin. lib. 9. cap. 2. Justus quoque metus Cæsaris, Helvetiis per provinciam Romanam transitum denegantis, quod *memoria tenebat L. Cassium consulem occisum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulsum, & sub jugum missum: neque homines inimico animo; data facultate per provinciam itineris faciendi, temperatos ab injuria & maleficio existimabat.* Cæsar de bell. Gall. lib. 1. Rationes cavendi, quæ offerri solent, non omnem præstant aliquando securitatem, quando cum interiori Reipub. fabrica, a qua transitus petitur, confertur, & propterea, si quandoque, nulla habita illarum ratione, denegatur, eo non statim vi aperiendi viam petens facultatem nanciscitur, quasi nulla justa denegandi transitum subesset causa; quippe quemadmodum in statu naturali quisque paterfam. suo arbitrio metitur quid omnium familiæ saluti & utilitati conducatur vel repugnet, ac est arbiter & moderator rerum suarum, ita postquam gentes coiverunt in societates civiles, atque civitates excitarunt, regna constituerunt, idem jus competit singulis vel earum gubernatoribus judicandi, quid e Reipub. sit, eique utile vel perniciosum fore arbitrentur, quod tanquam Reipub. arcanum extraneo revelare nemo obligatur, & proinde nec semper populum vel Principem teneri dicendum puto quamobrem cautiones oblatas acceptare nequeat, explicando Reipub. interiorem constitutionem, verum satisfactum cau-

tionem offerenti puto, si sincero animo se fatetur, salva communi salute & securitate, transitum concedere non posse, quamvis ejusmodi denegatione, addita nulla speciali causa & ratione, nisi quando flagitat Reipub. utilitas; non facile utendum suadcam, nec temere recusandas oblatas cautiones, civilis admonet prudentia; ne hac ratione jus transitus innoxii tollatur, & plane interimatur, atque etiam causam præbeamus majoris faciendi tumultus, id est, vim & arma adhibendi. Possunt & aliæ justæ transitum denegandi allegari causæ, quarum in numero & fœdus, quod cum vicino mihi intercedit, quo conventum, ne transitus concedatur hostibus utriusque fœderati. Sic fœderis cum Romanis & Antiocho conscripti conditionibus & hæc adjecta est: *Ne quem exercitum, qui cum populo Romano, sociisve bellum gesturus erit, neu per fines regni sui, neu eorum, qui sub ditione ejus erant, transire sinito; neu commeatu, neu alia ope juroato. Idem Romani sociisque Antiocho, & iis, qui sub imperio ejus erunt, present.* Liv. lib. 38. cap. 38. Etiam si transitum petens justam vicino bellum inferendi præ se ferat causam: est enim hæc res inter alios acta, cui me, invito socio, extra necessitatis casum immiscere non teneor, ne communem tranquillitatem armorum strepitu summo sæpius cum Reipub. detrimento perturbarem, dum eorum litem meam facere allaboro. Præterquam quod me ipsum solvere nequeo obligatione, qua, pacto interposito, devinctus sum cohibere, ne cui per terras meas ad focium debellandum transitus concedatur. Pactis enim standum, recta dicat ratio. Verum quid si alter justam denegandi causam rejecerit, & vi viam aperire minetur, cui resistere sum impar, vel etiam ne in discrimen Reipub. adducerem, & belli certis calamitatibus exponerem, suadet ratio necessitati cedere, cui & facile condonaturus est socius, si quid admiserim legibus fœderis contrarium: nam ejusmodi casum in omni contractu & omnibus negotiis humanis exceptum videri oportet; verum antequam transitum concedam, tentandum an ejus legibus & conditionibus litem componendi mihi facultatem impetrare a belligerantibus queam, quas si meo arbitrio æquas obtuli, & alteruter eas rejecerit, vel transitum concedere, vel ad accipiendas condiciones junctis viribus recusantem compelli posse, dicendum arbitror, vel saltem comminari, ut a vi absteineat, & eo facilius condiciones oblatas amplectatur. Sin autem utilitas Reip. suadeat pacatum transitum concedere potius, quam ejusmodi jactare minas, vel arbitrum sese interponere, temporibus inserviendum, & necessitati cedendum. Rationem & æquitatem, quæ maxime favent utilitati & tranquillitati, & conservationi propriæ cujusque securitatis, suadere diximus, quæ jus innoxii transitus petendi, & denegandi, & vindicandi mensura atque regula esse debeat.

5. Neque vero personis tantum, sed & mercibus transitus debetur. Nam quominus gens quæque cum quavis gente seposita commercium colat,

colat, impediendi nemini jus est : id enim permitti interest societatis humanæ ; nec cuiquam damno id est : nam etiam si cui lucrum speratum sed non debitum decedat, id damni vice reputari non debet.

Testimoniis quæ ad hanc rem produximus alibi, addemus unum ex Philone :

πᾶσα ἡ θάλασσα φορητοῖς ὀλιγαῖσι ἀκινδύνως ἀναπλεῖται, καὶ τὰς ἀνελύσεις ὧν ἀπὸ τῶν ἀλλήλων ἀναπληροῦνται αἱ χώραι κοινωνίας ἰστέον. τὰ μὲν ἐυδύναντα λαμβάνουσι, ὧν ἡ ἀγνοία ἀνεπίεμπυσται. φθίνουσα δὲ ἐδέχεται πᾶσαν τὴν οὐκ ἐπιβλήσει ἐκείνησιν. ἀλλ' ἐδὲ τὰς μεγάλας αὐτῶν ἀποπμαίς. *Mare omne navibus onerariis tuto satis navigatur, eo commercio quod ex naturalis societatis desiderio inter nationes intercedit, dum mutuo aliarum copia aliarum inopie securrit.*

Nam invidia nunquam aut orbem universum, aut magnas ejus partes invasit. Alterum ex Plutarcho qui de mari sic loquitur :

ἀρχὴν οὖν ἐξ ἀσύμβολον ἢ βίον τῶν πρὸς τοὺς ἄλλους ἐπιπέσει καὶ πέλειον ἐποίησε, διαρθρόμενον τὰς παρ' ἀλλήλων ἐπιπυλείαις, καὶ ἀνελύσεις κοινωνίαν ἐργαζόμενον καὶ φιλίαν : *Vitam nostram, feram alioqui commerciorum exsortem, hoc elementum sociavit atque perfecit, supplens quod deerat ope mutua, & permutatione rerum societatem amicitiamque concilians.*

Quicum convenit Libanii illud : ἐμὴν πῶς πάντες γε πᾶσαν ἐνεμε μέρεσιν, ἀλλὰ διήρη τὰ δῶρα καὶ τὰς χώρας εἰς κοινωνίαν τὰς ἀνθρώπων ἄγων τῇ παρ' ἀλλήλων χρείᾳ. καὶ φαίνεται δὲ τὰς ἐμπολείας, ἵπως ἔπαρ' ἐνίοις φουρμῶν, κοινῶν εἰς ἀπαντας ἐνέσει τὴν ἀπόλαυσιν : *Deus non omnia omnibus terræ partibus concessit, sed per regiones dona sua distribuit, quo homines alii aliorum indigentes ope societatem colerent. Itaque mercaturam excitavit, ut quæ usquam nata sunt iis communiter frui omnes possent.* Euripides quoque Supplicibus Thesea inducens loquentem, his quæ humana ratio in commune bonum reperit navigationem annumerat, his verbis :

πῶς τε ναυσυλήμαθ' ὡς ἀφ' ἀλλήλων
ἐχοίμεν ἀπὸ ἀλλήλων ὧν πένοιστο γῆ.

*Et cuique terræ quæ suum ingenium negat,
Supplere ratiū pelagiis discursibus.*

Apud Florum est : *Sublatis commerciis, rupto sædere generis humani.*

Lib. III.

C O M M E N T A R I U S.

CUM res omnes hominum causa comparantur, ut eorum usui inserviant, recte inquit Author non solum personis, sed & mercibus transitum deberi. Mutuæ societatis conservatio non solum dependet a mutua hominum inter se consuetudine, & commutatione officiorum, sed & permutatione rerum, humano usui inservientium, qua alter alterius inopiam sublevare & indigentiam subvenire potest, vitamque transigendi rationem commodiorem reddere ornatiorumque. Hinc commercium quasi ipsa natura introductum, quo contingit, ut omnes fere populi diffluant rebus, ad vitam commode traducendam, necessariis. Quippe eo ipso, quo vult, ut homo homini prosit, eique succurrat, atque omni ratione opituletur, mutuam societatem colat, conservet, quoque facultatem tribuit omnia media adhibendi, quæ huic adjuvantur & cultura societatis idonea & apta fore arbitraretur, quorum nullum magis idoneum & necessarium excogitari posset, quam commercium, quo aliorum

copia aliorum inopie succurrit, & permutatione rerum seu mercium societas potissimum coli & conservari, mutua amicitia conciliari & contrahi potest : saltem commercia, omnemque societatem vitæque commoditatem tollet, quamobrem nullo humano facto illud interrumpi posse, sed quisvis ad quascunque gentes merces suas transferendas patere aditum voluit, tanquam medium necessarium, sine quo antecedens haberi nequit, quamobrem cum nemini impediendi jus est, ne gens cum quavis gente commercia colat, ita nec mercibus transitus negari potest : hæc enim facultas etiam, postquam dominiorum distinctio & proprietas fuit introducta, omnibus integra mansit mutuæ societatis colendæ & conservandæ, tum etiam inopie sublevandæ causa, ita ut communi hominum societati repugnet transitum denegare mercibus, ejusmodi scilicet, quæ nec Principi, nec patriæ nocitura sunt. Quippe cum nobis est sermo de transitu innoxio, cum ejusmodi temperamento intelligendus, qui de

N

jure

jure commercii, cuique genti cum gente colendi, concessus natura, disputamus, ne eo damnum concedenti inferatur, quod dijudicandum territorii populo, live ejus nomine, Principi, antequam transitum jure denegasse, vel concessisse dici potest. Cujusmodi casus plurimi aliquando incidunt. Omnes enim merces non sunt ejusdem utilitatis nec necessitatis. Illis siquidem transitum concedere non tenemur omni tempore aut loco, utpote si vel ab hostium solo, vel ad hostes mercator veniat, vel adportandi animum habere constet. Atque etiam jure ejusmodi mercibus transitum denegari posse, recte animadvertit Pufend. *lib. 3. cap. 3. §. 6.* quæ ad luxum instruendum faciunt maxime, si ad vicinas terras adportantur, quoniam facile eadem contagione contaminatur proxima regio, quia omnes ad vitia natura proni sumus, iisque facile assuescimus, aut ex quarum tractatione non tam vitæ subsidia, quam lucrum exuberans & alimenta avaritiæ quærantur. Verum nimis coarctat legem humanam, statuens eam nos non obligare ad concedendum transitum aliis mercibus, quam quæ ad vitam aliorum sunt necessariæ, quoniam naturali societatis & cognationis vinculo non solum tenemur necessitatem & inopiam socii sublevare, verum etiam ei omnibus prodesse modis, cujusmodi obligatione non tantum tenemur necessaria socio subministrare, sed etiam quæ ipsi utilia, & nobis non molesta nec nocitura, si quidem a nobis sibi præstari petat. Cic. *1. off. cap. 7.* Quamobrem cum eadem merces, quas vel terræ, ditioni meæ subjectæ, producunt, vel cives fabricant, ipse abunde adporto, non sum obligatus concedere alteri, ex alia regione venienti, per terras vel mare, imperio meo subjectum, transitum, eandem advehendi causa petenti, concedere, quasi jure innoxie utilitatis denegari non posset. Quippe cum ejusmodi commercii communicatio mihi magnum posset detrimentum adferre, jus illud hoc casu evanescit, mutatis, ut ita dicam, circumstantiis, cum devinctus sum meum lucrum alteri communicare, vel cum eo participare, in societatem commercii illum admittendo. Quicquid enim illi accedit, de meo decedit, & proinde non innoxia mihi ejusmodi utilitas. Fortasse posset reponi, hoc casu non agi de damno vitando, sed solum de captando lucro, quod quis sibi soli reservare cum exclusione alterius, ut eo majus esset, velit, cujusmodi lucri amor atque cupido est argumentum nimis avidi animi, & proinde a charitate & justitia alieni, qua tenemur non solum proprium, sed etiam socii commodum promovere; quippe revera videtur nihil de meo decedere, vel propria imminui substantia, dum alteri occasionem præbeam suas extrudendi & vendendi merces cum eodem lucro, quod ipse capio, dum uterque ab extraneo lucrum illud in nos avertamus. Verum cum commercium inventum, & variaz artes, quæ ab hominum industria maxime pendent, exco-gitata, tanquam medium, quo & vita sustentari, & commode transigi possit; hinc quamvis nihil de facultatibus revera decedat, licet pluri-

mæ nationes eadem artes & idem commercium exerceant, cum & propria quisque utatur industria, fit tamen, si cum una eademque gente plurimæ gentes earundem rerum commercium exerceant, ut modus vitæ sustentandæ & commode transigendæ angustior reddatur numero negotiantium, atque dum omnes mortales eadem habendi omnia sibi solis cupidine agitantur propter vix domandum, quem circumferunt, avidum animum, non minus impatiens confortis mercatura, quam Regnum, aut thorus. Unde mutuus, nec plane injustus metus, si socium in societatem commercii admittimus, vel occasionem præbemus cum eadem gente, quacum nobis intercedit earundem rerum negotiatio, exercendi, ne sibi soli aliquando vindicet, vel saltem majorem partem in se avertat, & societas civilis in leoninam transmutetur. Idem vero est, an suis quem facultatibus spoliem, vel media vitæ sustentandæ & victum quærendi ipsi auferam & intervertam. Quamobrem non alienum ab æquitate, ut proventus atque lucrum, quod mihi propria industria acquirere possum, interverti ab aliis non patiar, si justa & legitima ratione impedire possim. Quo sensu intelligendum quæ disputat Author principio hujus §. vel etiam de rerum, quæ ad vitam tuendam necessariæ, cuilibet libera adportandi facultate concedenda, quod scilicet nemini sit impediendi jus, quo minus gens quæque cum gente seposita commercium colat, ita ut quis trans mare vel Oceanum, omnibus patentem, commercii exercendi causa currentes, nulla ratione impedire possit, quominus merces suas adportent quo velint. Quemadmodum & humanitatis legem, & jus innoxie utilitatis violari puto, dum quis transitum negat mercibus ea mente, ut sibi intercipiat lucrum, sistendo eas suo in territorio, invitis mercantibus. Cum enim cuique jus commercii pateat, & facultas natura concessa media quærendi, quæ ad vitam commode transigendam arbitratur sibi necessaria, quo jure privari a nemine potest, salvo jure societatis & naturalis cognationis & innoxie utilitatis; atqui commercii cum exteris cultura, tanquam medium, quo vitæ tuendæ commoditas potissimum comparatur, violat humanam societatem quicumque sine justa causa socio auferre cupit occasionem commercii cum aliis gentibus sepositis exercendi, denegando ei transitum per terras, ditioni suæ subjectas, innoxium, sed merces suo in territorio retineat, ut majori cum lucro ipse eas ad vicinos populos transportet, quod fieri potest, si nulla alia via vel ratione, nili per terras nostras vel interventu nostrorum invium inter duos populos, quibus nos interjecti sumus, commeari & adportari possunt merces. Quo jure iniquo nituntur meo judicio stipulæ aliaque jura, quibus merces ad certum forum trahuntur, quamvis non ab æquitate alienum videatur Pufendorffio. Oportet jus innoxie utilitatis & humanitatis in totum tolli, sublato libero jure commercii exercendi, cuique genti cum gente natura concessio, quod hac ratione plane intervertitur, non necessitate, nec jure, vel æquitatis quodam prætextu, sed cupi-

cupiditate lucri excogitatum. Fateor civibus potius favendum, quam peregrinis, & proinde ipsis potius, quam aliis concedendum, ut sibi lucrum vindicent, si fieri possit salvo jure innoxie utilitatis & societatis humanæ, quæ genti intercedit cum gente. Sibi autem soli vindicare lucrum, quod socius sine nostro incommodo & detrimento industria sua sibi capere potuit, inhumanum videtur & nimis avidi animi vituperanda cupido. Proximi quidem nobismetipsis sumus, quamobrem amor bene ordinatus a se ipso incipere debet, & proinde propriæ utilitati potius, quam alienæ intervire, mihi incumbit. Verum hoc dictamen rationis locum sibi vindicat, si vel necessitas ejusmodi per tonarum rationem habendam efflagitet, vel æquitas permittat, & societatis humanæ culturæ non repugnet, nec jus innoxie utilitatis sibi quærendæ auferat. Concedo Pufendorffio tertium illum, qui transitum per terras nostras petit sibi concedi, nos ab isto excludendi lucro, nullum jus habere, quando easdem merces & fabricandi artem cives nostri callent, vel terra producit, ut statim annotavimus; verum hæc non concurrentibus circumstantiis, & jus societatis colendæ & commercii exercendi facultatem cuique genti cum gente concessa, sine alterius incommodo violatur, dum sistantur merces & ad certum forum trahantur, ut in nos lucrum avertamus, quod alteri sibi capere licebat, atque auferatur contra omnem æquitatem proprietario vel domino mercium facultas libera pro suo arbitrio & libitu de rebus disponendis libertate naturali cuique competens, dum jure

stapulæ adstringuntur cum nautæ, qui merces vehunt, tum negotiatores, merces exoneratæ, easque venum exponere sive velint, sive nolint, eo loco, qui jure stapulæ gaudet: voce enim stapula significatur *privilegium beneficiaria civitati seu urbi collatum, sistendi & ab instituto cursu retrahendi merces exoticas, quas negotiator importat, ut nimirum eo loco ad certum tempus stabulentur ac conquiscant, qua venum profituantur quævis eandem conditione.* Marquardus de jur. mercat. lib. 2. cap. 6. Aliud dicendum, si ad sublevandam necessitatem, & indigentiam domesticæ succurrendæ causa ejusmodi jus conceditur: ejus enim tantus favor, ut a jure communi recedere permittant omnia jura. Huc pertinere videntur, quæ habet Nic. Greg. lib. 8. *Si quis adeo tenax fuerit, ut bona distribui nolit, ei cavendum erit, ne legem per orbem terrarum ferat omnis improbitatis auctorem, & omnes congressus, omnia commercia funditus tollat, beneficentia divina ingratus. Neque obscurum cuiquam esse potest, ullum a divina providentia bonum cuiquam contingere, ut solus eo fruatur. Quod si ex aquo omnia omnibus natura dedisset, mutui amoris causa facillime præciderentur. Itaque factum, ut petamus, & demus per vices perpetuas, quod est amicitie lex, & vinculum firmissimum. Si telluri præstat, ut mari navigetur, mari, ut in tellure ambuletur, ut flumina longissimos cursus in diversas terras extendant. Et Philo: Omnia se invicem amant propter usum mutuum, & permittantur ad universi mundi complementum.*

XIV. 1. Sed quæritur, an ita transeuntibus mercibus, terra, aut amne, aut parte maris quæ terræ accessio dici possit, vectigalia imponi possint ab eo qui in terra imperium habet. Certe quæcunque onera ad illas merces nullum habent respectum, ea mercibus istis imponi nulla æquitas patitur. Sic nec capitatio, civibus imposita ad sustentanda Reipublicæ onera, ab exteris transeuntibus exigi potest.

2. Sed si aut ad præstandam securitatem mercibus, aut inter cætera etiam ob hoc onera sustinentur, ad ea compensanda vectigal aliquod imponi mercibus potest, dum modus causæ non excedatur. Inde enim pendet justitia, ut tributum ita & vectigalis. Sic vectigal equorum & neti quæ Isthmum Syriacum transibant accepit Rex Salomo. De thure Plinius: *Evehi non potest, nisi per Gebanitas. Itaque & horum regi penditur vectigal.* Sic ditati Massilienses ex fossa quam ex Rhodano in mare Marius duxerat, *παιτιόμοροι τὸς ἀναπλέοντας ἢ τὸς κατὰ γομφίους:* *vectigal exigentes ab iis qui navibus ascenderent aut descenderent, ut Strabo narrat libro quarto. Idem libro octavo nos docet, Corinthios ab antiquissimis usque temporibus vectigal percepisse, de mercibus, quæ ad vitandum Maleæ flexum, terra de mari in mare transferebantur. Sic pro Rheni transitu pretium accipiebant Romani. Etiam in pontibus pro transitu datur, inquit Seneca. Et de fluminum transitu pleni sunt Jurisconsultorum libri.*

1. Reg. x. 28.

XII. 14. Tac. hist.

IV. Chop. de Do. lib. 1.

tit. 9.

Perig. l. 1. de jure

Fisci, c. 1. n. 22.

Aug.
conf. 190.
Zibur.
conf. 38.
Firm.
intra de
gabell.
Lib. xvi.
Vist. de
Indis rel.
2. n. 1.

3. Sed frequens est ut æquus modus non fervetur, cujus rei Phylarchos Arabum inculcat Strabo, hoc addito : χαλεπὸν γὰρ ἐν τοῖς πρῶτοις ἢ τοῖς ἀνθαδέσι κριτὸν ἀφοροῦσθαι μέτρον τὸ τῆ ἡμετέρας λυσσιπέλις. *Difficile enim est ut inter validos & feroces definiatur modus mercatori non gravis.*

C O M M E N T A R I U S.

Huc pertinere videtur regula illa juris, qua constitutum, ut penes quem sit commodum, etiam cum sequatur incommodum, quamobrem æquitati non repugnat, ut ab illo, qui fruitur commodo transitus pacati per terras alienas, vel partem maris, aut flumina, pro mercibus, quas transfert, exigatur vectigal. Eiusdem generis vectigal appellatur a Gallis *jus transitura vel transitura*, & a Longobardis *tributum transitorium*. Cum enim ejusmodi securitas vel commoditas nec præstari, nec haberi posset sine sumptu a Principe vel domino territorii faciendo, æquum sane est, ut quid solvatur ab iis, qui lucrum ex ejusmodi securitate & commoditate capiunt. Sunt enim muniendæ viæ, pontes struendi & reparandi, si damnum aliquod passi, quod sæpius contingit transvectione plaustrorum, mercibus onustorum; quoniam vero ea omnia sine magno sumptu nequeunt in eum statum restitui, qui inservire potest commoditati & securitati merces suas tranvehentium, summa ratione Princeps mercatores, merces suas per regiones ipsius qui vehunt, tributo modico onerat, cum ad eorundem reparationem omnes etiam extranei conferre teneantur. *l. 7. Cod. de oper. pub.* Addo modicum, id est, proportionatum sumptibus, quibus in reparationem viarum, pontium, opus. Cavendum enim Principi, ne in subditos vel externos per vectigalia crudeliter sæviat, sed illos regaliter amplectatur. Marquardus *de jur. mercat. lib. 2. cap. 3. & 4.* quamobrem eam nec sine summa causa imponi, vel augeri oportet. Justa causa est publica necessitas utilitasque. *l. 1. Cod. de nov. vectigal. inst.* Hujusmodi causa est, si instituat ad instructionem viarum vel pontium, vel ad avertendum periculum & discrimen in viis publicis contra prædones, Sixtin. *de regal. lib. 2. cap. 6.* etiam in aquis contra piratas, tum etiam ob juvandam navigationem per ignes nocturnos breviumque signa, quale fuit Romanum vectigal Erythræum, & quod olim Athenienses, & interjecto tempore, Byzantini in Ponto exigebant *Ἀεγώγιον*, testante Polybio. Eadem ratione Ve-

neti navigantibus per mare Adriaticum in Gulpho cum mercibus vectigalia sive gabellas imponendi sibi jus vindicant. Sic & olim pro mercibus, quæ in Ægyptum advehebantur, & rursus in alia exportabantur loca, duplicia vectigalia exigi solitum, tradit Strabo *lib. 17.* Sed quod mirum nadum transitum & usum ventorum in freto Oresundico Rex Daniæ telonii pensionem exigit, quod multis olim agitatæ controversiis causam præbuit, quasi & ventorum status, & commoditas ab humana penderet potestate, quo accidit, ut & hodie apud quosdam Septentrionales populos ventus in commercio sit. Simile vectigal exactum ab Imperatoribus Romanis pro umbra, pro aère, teste Plinio *naturalis historia lib. 12.* cum inquit : *Quis non miretur arborem umbra gratia tantum ex alieno petitam orbe? Platanus hæc est, jam ad Morinos usque porrecta, ac tributarium etiam detinens solum, ut gentes vectigal & pro umbra pendant.* Et Pescennius Niger apud Spartianum : *Vos terras vestras levare censitione vultis, ego vero etiam aërem vestrum censere vellem.* Quod & affirmat titulus, qui inscribitur ab Hermenopulo *ἠεὶ ζῆμων ἀεγμων*. Oportet Principem non minus quam privatam æquitatem & justitiam sibi agendorum normam proponere, cum in omnibus, quæ publicam administrationem spectant, tum iis, quæ domestica concernunt negotia, ne ab illo tramite deflectat, cui insistere boni Principis eum admonet officium, cujus est civium commoda & utilitatem privatæ antepone, ad quam omnia, quæ agit, referenda. Itaque non spectandum, multo minus agendum, quod ex plenitudine potestatis agere potest, sed quæ agenda suadet justitia, quæ civium salutem & utilitati unice favet. Nec etiam exteris licet omnia onera imponere, quæ pro potestate sibi concessa iis extorquere potest : nam & intercedit cum illis ipsi societas communis & justitiæ commercium, quæ humanitatem & benignitatem erga homines, qua homines, observare præcipit.

XV. 1. Morari quoque aliquantisper prætervehentibus aut prætereuntibus, valetudinis, aut alia qua justa de causa, licere debet. nam est & hoc inter utilitates innoxias. Itaque Ilioneus apud Virgilium, cum Trojani in terra Africa consistere vetarentur, Deos judices audet invocare; & probata Græcis querela Megarensium adversus Athenienses, qui eos portibus suis arcebant, *ἠεὶ τὸ κριτὸν δίκαιον*, contra jus commune, ut Plutarchus loquitur : ita ut Lacedæmoniiis nulla belli causa justior visa fuerit.

2. Cui

2. Cui & hoc consequens est, ut tugurium momentaneum ponere liceat, puta in littore, etiamsi littus a populo occupatum concedamus. nam quod decretum Prætoris adhibendum dixit Pomponius, ut in littore publico vel mari exstruere quid liceat, ad permanentia ædificia pertinet: quo & illud Poëtæ:

*Contracta pisces æquora sentiunt
Factis in altum molibus.*

C O M M E N T A R I U S.

Quid magis a sociabili hominis natura, quid ab humanitate magis alienum, vel legi charitatis, qua socium socius prosequi natura devinctus, magis repugnat, quam præterventibus aut prætereuntibus ne morandi quidem aliquantisper concedere tempus, quos & hospitio nostro excipere efflagitat naturalis hominis cum homine intercedens cognatio. Hinc apud Virgil. 1. *Æneid.*

Quod genus hoc hominum? quæve hæc tam barbara morem,

Permittit patria? hospitio prohibemur arena.

Bella cient, primaque vetant consistere terra.

Si genus humanum, & morsalia tenuis anima;

At sperate Deos memores fandi, atque nefandi.

Sed præsupponendum hic cum Authore nihil nobis periculi ab illis metuendum, qui admitti se petunt, & accessum ad littus rogant, quamobrem nec statim oportet eos recipere; quippe prudentiæ est prius inquirere, quo animo ad littora nostra appellant, hostilem, an pacato veniant. Si quis enim cum classe armata advehere petit, caute hic agendum, ne in concedendo accessu nimis faciles ad poenitendum properemus. Examinandum hic quoque venit, unde veniant? an a contagiosis, morbis immunes? Aliæque id genus cautiones adhibendæ. Verum admissis ea non commoda deneganda, quæ & præsens necessitas, & debita humanitas præstanda efflagitat. Quamobrem tugurium in littore ipsis ponere licet, cum rerum custodiendarum, tum se adversus cæli injurias pro eo tempore, quo ipsis morandi tempus concessum, tuendi causa, etiam sine expresso consensu ejus populi, a quo littus occupatum, jure militatis innoxiz, modo litus eo deterius non fiat, neque juri nostro aliquid detrahatur, sed requiritur decretum & consensus prætoris. l. 50.

ff. de acquirit. rer. dom. Verum non pertinet hæc lex ad nostrum casum, cum illa vult prospectum tum publicæ, tum privatæ utilitati ac commoditati, nihil in mari vel littore fieri permittit, quo ejus usus fieret deterior, & publico usui noceri posset, quamobrem nec in littore, quamvis usus ejus publicus, ædificari nemini permissum, nisi accedente prætoris decreto, quoniam aliquando publico usui & cæterorum commodo posset nocere quod ædificatur; hinc antequam ædificare quis incipit, decretum prætoris impetrare oportet, cujus est judicare, num publico usui nociturum ædificium, nec ne. Sermonem itaque habet Pomponius de ædificiis solo cohærentibus, quæ eo ponuntur animo, ut perpetuo maneat, ut ait Author; tugurium vero eo non videtur comprehendi decreto, utpote quod momentaneum est, & facile de loco in locum moveri potest, si usui publico nociturum veremur, & in alium locum transportari; quippe quod nec parietem habet, nec luto crustatum, sed stramentis vel arundinibus, aliove simili genere, tegitur. Columell. lib. 12. cap. 15. quod & docet Varro de re rust. lib. 3. cap. 1. cum inquit: *Quod tempus si referas ad illud principium, quo agri coli sunt capti, æque in casis & tuguriis habitabant, nec murus, nec portus quid esset, sciebant.* Tum etiam privatorum commoditati consultum lex voluit, scilicet cum alicui posset moveri controversia, quasi cum incommodo aliorum ædificare vellet, vel ædificasset, & proinde ad destruendum quod ædificatum agi summo cum ædificantis detrimento, & usui publico nocere, prætorium decretum adhibendum voluit, ut, eo interposito, quis tutus ædificare posset extra omnem metum movendæ sibi controversiæ. Decernere dicitur prætor, cum quid ut fiat, permittit, causa cognita. l. 15. §. 14. l. 7. §. 4. *ff. de reb. eor. qui sub tut.*

XVI. Sed & perpetua habitatio his, qui sedibus suis expulsi receptum quærunt, deneganda non est externis, dum & imperium quod constitutum est subeant, & quæ alia ad vitandas seditiones sunt necessaria. quam æquitatem recte observavit divinus Poëta, cum Æneam inducit has ferentem condiciones:

*socer arma Latinus habeto,
Imperium solenne socer.*

Lib. I.

Lib.

XVII.

De Offi-

ciis III.

c. 7.

Herod. I.

I. & IV.

Paus. I.

VII.

Oros. VII.

Diod.

lib. v.

Lib. IV.

c. 6.

Et apud Halicarnassensem Latinus ipse æquam esse dicit Æneæ causam, si sedium inopia compulsus eo advenisset. Barbarorum est hospites pellere, ait ex Eratosthene Strabo: nec probati hac in parte Spartani. Ambrosio quoque iudice, illi qui peregrinos urbe prohibent nequaquam probandi. Sic Æoles Colophonios, Rhodii Phorbantem ejusque socios, Cares Melios, Lacedæmonii Minyas, Cumæi alios ad se adventantes exceperunt. At de iisdem Minyis recte Herodotus, cum recepti partem imperii poscerent, ait eos, *ἰξυλοεισῶν & μινῶν ἐξ ἰσθμῶν, injuriosos fuisse & fecisse quæ facere fas non erat: beneficium ab illis in injuriam verſum dixit Valerius Maximus.*

C O M M E N T A R I U S.

Quæ Author hic disputat de recipiendis advenis & peregrinis, qui patria sua ejecti, sibi a nobis habitationem concedi petunt, eo sensu intelligenda, qui vitio caret, id est, Reipub. nocere nequit. Hoc casu etiam caute agendum, quemadmodum & in præcedentibus annotavimus, ideoque rationem quidem exterorum habendam suadet humanitas & æquitas efflagitat, verum ab altera parte dicat ratio civium utilitatem & Reipub. salutem non negligendam, ejusque potiore esse rationem, si officiorum contentio facienda. Conferenda itaque humanitatis & officii, peregrinis debiti, necessitas, cum indigenarum & civium salute & Reipub. utilitate, ut constare possit deliberanti, an, salva communi salute, satisfieri a se humanitatis officio possit, an vero magis expediat Reipub. denegare iis habitationem, cuilibet civitati ex usu suo statuendi libera facultas super admissione exterorum: salus enim civium suprema lex esse debet, & regula & norma eorum, quæ civitatis rectori agenda ac facienda incumbunt: variæ enim aliquando justæ causæ esse possunt, cur ejusmodi habitatio ipsis deneganda videatur, quarum in numero collocari jure merito possunt dissensio circa divinum cultum, corrupti eorum mores, & nimis magna multitudo, cui alendæ regionis fertilitas vix posset sufficere, bellicosa an pacis studiosa gens, & alias id genus rationes ponderandas, admonet civilis prudentia. Quod si diligenter omnibus, quæ in deliberationem cadere debent, perpensis, nihil damni vel periculi Reipub. a concessa iis perpetua habitatione imminere observemus, eos recipiendos suadet humanitas, cum homo hominis inopiam sublevandi causa natus videatur. Hinc Cicero 3. off. cap. II. *Male etiam, qui peregrinos urbibus uti prohibent, eosque exterminant, ut Pennus apud*

patres nostros, Papius nuper. Nam esse pro civie, qui civis non sit, certum est non licere, quam tulervnt legem sapientissimi consules, Crassus & Scævola: usu vero urbis prohibere peregrinos, sane inhumanum est. Quamobrem apud Liv. lib. 41. cap. 24. decretum Achæorum, quo Macedones arcebantur a finibus suis, execrabilis juris humani desertio vocatur. Itaque summæ inhumanitatis, imo crudelitatis notam effugere nequeunt gentes istæ, qui hospites & advenas sine justa causa non solum urbe prohibuere, sed & crudeliter in eos sæviere, atque etiam receptos ejecere. Recipere exteros voluntatis est, sed ut exteri recepti & admissi habitatione semel concessa fruantur, necessitatis est, cujusque sint conditionis. Testantur antiqua rerum monumenta Tauro-Scythas hospites Dianæ immolasse; Lycurgum peregrinos eiecisse, ne contaminarentur alienigenis moribus. Fuit & apud Romanos lex Papia de exterminandis peregrinis a C. Papio Tribuno lata A. U. C. 689. Nec silentio prætereunt annales, Ferdinandum & Philippum, Hisp. Reges, contra jus fasque tot Judæorum & Maurorum olim regno suo eiecisse millia. Quod vero attinet conditionem, quam adjicit Author, imponentem exteris necessitatem parendi imperio, cujus in territorio spiritum ducunt, & lares suos ac penates constituerunt, ea quasi naturaliter comitatur ipsam habitationem non solum perpetuam, sed etiam momentaneam, ita ut eo ipso, quo quis alienum territorium ingrediatur, animo ibi vel perpetuo, vel ad tempus commorandi, censeatur sese legibus & institutis, quæ vigent in eadem regione, subiectum reddere voluisse. Imo & sine ejusmodi præsumtivo consensu, qui territorii commoditate utitur, necesse habet agnoscere imperium ejus, cui summa rerum concessa.

XVII. Sed & si quid intra territorium populi est deserti ac sterili soli, id quoque advenis postulantibus concedendum est, aut etiam ab illis recte occupatur, quia occupatum censeretur non debet quod non excolitur, nisi imperium quod attinet, quod populo veteri salvum manet.

manet. Trojanis data a Latinis Aboriginibus jugera duri atque asperri agri septingenta, ut Servius notat. Apud Dionem Præsensem oratione VI legimus : *ὅτιν ἀδικῶσι οἱ τῶν ἀργῶν ἔχοντες ἐργασίμους :* nihil peccant qui partem terræ incultam colunt. Clamabant olim Ansibarii, sicut cælum Diis, ita terras generi mortalium datas, quæque sint vacuæ eas publicas esse : Solem, quin etiam & sidera respicientes, quasi coram interrogabant, vellentne contueri inane solum : potius mare superfunderent adversus terrarum ereptores. Sed male dicta hæc generalia rei præsentis aptabant. nam terræ illæ non omnino erant vacuæ, sed pascendis pecoribus & armentis militum serviebant : quæ iusta Romanis negandi causa. Nec minus iuste jam olim Romani ex Gallis Senonibus quærebant ; quod jus esset agrum a possessoribus petere, aut minari arma? Ad xi. Eneidos. Tacit. Ann. XIII. Liv. lib. v.

C O M M E N T A R I U S.

CUm intra territorium nullus locus possit excogitari vacuus proprietate, vel privata, vel publica occupatione universali seu generali, quoniam quicquid ejus finibus includitur, necessario dominio & imperio vel populi universi, sive ejus nomine, Principi cedit, & proinde nullus locus occupari potest privata auctoritate, licet, omni cultura propter sterilitatem vacuus, quasi nullius esset in dominio, id est, a primæva communione nondum separatus : quicquid enim imperii fines ambit, imperanti vindicatum jure imperii, quamobrem quæcunque non in privatorum dominia descripta, permanent in dominio populi, cujus est in imperio : imperium enim in universum territorium, quo usque ejus patent fines, complectitur quoque singulas ejus partes; imperio vero cohæret tanquam inseparabile quid dominium: nam ejus vi Principi dominium aliquod eminentis tribuimus etiam in privatorum facultates & possessiones, quatenus communis salus & Reipub. conservatio postulat. Solum itaque intra territorium desertum propter sterilitatem vel alia de causa, vacuum quidem est possessione, non dominio vel proprietate, possessionem vero, ut ita dicam, occupandi facultas censi debet iis concessa, qui ejusdem gentis sunt, vel aliunde advenerunt & in societatem recepti; quippe cum sit e Reipub. ut agri colantur, præsumitur ex populi consensu ejusmodi occupatio cuique concessa. Tum etiam quod alteri prodest, mihi vero non no-

ceat, ejus occupatio cuique permixta jure humanitatis & utilitatis innoxie censi debet, qua præsumptione nititur dominii vindicatio, quæ occupationem possessionis non interruptam excipit; quæta ejusmodi possessio est quasi consensus populi sive Principis circa agrum occupatum, quo declarant solum illud sterile jure occupasse tanquam desertum, sibi proprium facere posse ad possidendum & excolendum, salvo sibi jure, quod ex summo descendit imperio, & in civium bona obtinet : atque de ejusmodi occupatione Authorem agere mihi persuadeo, quæ quodammodo dependet ex voluntate & consensu territorii domini, & proinde possessio, atque dominium possessionem excipiens, eodem quoque nititur jure, & sane nulla ratione nullo jure denegari possunt admixta possessiones & cultura agrorum possessoribus vacuorum, & ea mente quoque occupantur, quia præsumuntur rejecti eorum culturam suscipere volenti cuivis e gente vel indigenis & incolis, quorum in numero habendi externi, quibus perpetua concessa habitatio, quasi iisdem assignata esset ea terrarum pars. Præsupponitur hic, quod & in præcedentibus, innoxiam esse Reipub. ejusmodi concessionem; quippe innoxia utilitas fundamentum & basis est, quo nituntur ea, quæ disputat & in hoc, & anterioribus paragraph. Auth. Vid. Ammian. Marcell. lib. 31. Flor. lib. 3. cap. 3.

XVIII. Post jus commune ad res, sequitur jus commune ad actus : quod datur aut simpliciter, aut ex suppositione. Simpliciter datur hoc jus ad actus tales, quibus ea comparantur sine quibus vita commode duci nequit. Non enim par hic necessitas requiritur ut in re aliena arripienda : quia hic non agitur de eo quod fiat domino invito, sed de modo acquirendi dominis volentibus : tantum ne id aut lege lata, aut conspiratione impedire liceat. Est enim tale impedimentum

De Offi-
ciis III.
c. 7.

mentum naturæ societatis contrarium in his quas dixi rebus. Hoc est quod Ambrosius vocat, *separare a commerciis communis parentis, fufos omnibus partus negare, consortia vivendi averruncare*. Nam de supervacuis & mere voluptariis non agimus, sed de his quæ vita desiderat, puta alimentis, vestimentis, medicamentis.

Covarr.
Var. ref.
lib. III.
c. 14. ibid.
Tertio.

XIX. Ad hæc igitur æquo pretio comparanda jus esse omnibus hominibus asseveramus: demto, si a quibus petitur ipsi ejus rei indigeant: quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur. Et tamen ne in tali quidem necessitate expelli posse admissos semel peregrinos, sed commune malum communiter tolerandum ostendit indicato jam loco Ambrosius.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum natura res omnes produxit in usum hominis, ita cuique etiam jus tribuit eas sibi in usum suum comparandi, vel occupatione, vetustissimo rerum acquirendarum modo, vel permutatione, introductis rerum dominiis, vel venditione, vel propria industria, cura & cultura, vel donatione, testamento, aliisque id genus rerum ad vitam commode tuendam sibi comparandarum modis, recta ratione dictante introductis. Quippe cum non omnia omnis producat tellus, nec uni nationi vel populo cuncta impertivit Deus, ut ad societatem homines mutua opus indigentia adduceret, necessitas sustentandæ vitæ homines effecit sagaces ad excogitanda media, quibus sibi acquirere possent, quæ desiderabat natura & vitæ beatitudo; nullum vero efficacius remedium ejus sublevandæ excogitari posset, quam gentis cum gente commercium & societas, atque cum indigentia erat mutua etiam ope sublevanda, alter alteri subministrando & impertiendo quibus indigebat, quia nec tellus eadem proferebat, nec industria aut arte sibi comparare sine aliorum ope valet, excogitanda erant media, quibus res inservientes mutua inopia sublevandæ possent acquiri earumque usus comparari, quæ duplicis sunt generis, vel onerosæ, vel lucrativæ. In illarum numero permutatio, venditio; quippe æquitas suadebat, ne quis cum damno alterius fieret locupletior, rem cum re permutandam, vel certo pretio auri & argenti copia, ex terrarum visceribus eruta, redimendam. Vid. l. i. ff. de contrahend. emp. Horum in numero donatio, legatum, aliique contractus lucrativi, quæ omnia approbat jus naturæ sive gentium, quia hisce res vel earum usus, quæ ad vitæ commoditatem & apparatus productæ sunt, acquiruntur. Quamobrem cuique eodem jure facultas conceditur hisce modis ea sibi comparandi, quibus opus habet, tum etiam res suas earumque usum indigenti vel titulo oneroso, vel lucrativo concedere. Verum quemadmodum naturali jure gentium jus habet ad res, quibus indiget, & vitæ commoditati inserviunt, sibi comparandi, sic etiam eodem jure

facultatem habet, quæ justo sibi acquisivit titulo, retinendi, conservandi, & de iis pro libitu disponendi, quia liber arbiter & moderator quisque suarum rerum, & proinde videtur nemo cogi posse, ut rem, vel ejus usum, quem sibi reservare cupit, alteri concedat justo pretio, vel alio quovis transferendi dominiis vel concedendi usus modo, quamobrem jus ejusmodi commune, cujus vi quisque obligatus alteri concedere, ut ea sibi acquirat justo titulo, permutatione, industria, vel arte, sine quibus vita commode duci nequit, & proinde teneretur res venales habens, quæ ad vitam tuendam pertinent, ut alimenta, vestimenta, aliis sine suo incommodo, impertire, quo commercii colendi necessitas introducitur, & cuique eripitur libertas naturalis de rebus suis pro arbitrio disponendi, nisi lege vel vi prohibeatur, fictum potius videtur, quam naturali æquitate introductum. Addimus sine incommodo, cum nemo tenetur alteri prodesse, si noceret sibi ipsi. Non exigit illud officium, nec humanitas, nec æquitas. Quamobrem non a ratione alienum, statuere quemcumque particularem jure interdiceret atque prohibere posse omnibus extraneis, ne rebus, ad se pertinentibus, utantur, nullumque cum aliis commercium admittant. Sic & Respub. vel ejus nomine Princeps, licite poterit prohibere, ne cum quibusdam extraneis ullum exercentur commercium, cum aliis vero permittat, cum integrum cuique sit concedere cui libuerit rerum suarum usum & commercium. Notandum hic non agi de rebus, ad vitam tuendam maxime necessariis, sed iis, sine quibus vita commode duci nequit, quæ non necessitatem & commoditatem spectat; quippe eorum usum vel commercium, quæ absolute necessaria sunt ad sese sustentandum, non magis prohiberi & interdici extraneis, ita ut alter sibi non posset vi illud vindicare salva conscientia, quam alii, summa in necessitate constituto, eripi facultas potest rem alienam arripiendi & in suum convertendi usum, quoniam necessitas omnem legem frangit. Quod dicendum non videtur, quando agitur de commodo & utilitate propria promo-

ven-

venda, nec enim illa de rebus suis disponendi libertas naturalis facile auferenda domino, nec dissolvendum naturæ vinculum, quo quisque pati adstringitur, ut dominus re sua utatur suo arbitrio, sed medium hic tenuere beati, qui non multum de libertate & potestate naturali circa administrationem rerum suarum privatarum cuique concessa, publicarum in Principem translata detrahunt, nec etiam imminuunt, jus illud commune cuique competens circa usum & acquisitionem domini earum rerum, quas natura in usum & commoditatem utilitatemque generis humani produxit. Observandum a natura non solum humanæ inopiæ & necessitati prospectum, sed etiam eius utilitati atque commoditati consultum voluisse, quamobrem tantam quarundam rerum affluentiam, quæ vitam hanc commodiore apparatu instruunt, ut ait Pufendorfius, in commune quasi effundit natura, atque homines docuit tot artes, quibus vita ornatiores efficitur, & quemadmodum non omnia omnis fert tellus, ita etiam non iisdem artibus callent omnes gentes, sed diversæ nationes diversas quoque excogitarunt artes, atque etiam unam gentem altera magis idoneam ad quasdam exercendas artes, & natura finxisse videtur, eadem sane ratione, ut quemadmodum ad vitæ necessaria sibi quærenda societatem colere mutuo commercio necesse mortales haberent, ita quoque ob fruitionem eorum, quæ vel a natura producta, vel ab hominibus inventa, mutuo commercio communicanda ad commodiorem vitæ apparatus, mutuum societatem conservarent, atque quemadmodum necessaria usui communi exposita, ut quis eadem possit arripere inopiæ propriæ sublevandæ causa, ita quoque utilitati & commoditati vitæ humanæ promovendæ a natura largita, quæri possunt apud omnes, & ab omnibus peti gentibus populisque; nec etiam ab eorum usu & commercio excludendi, quando per id proprium jus non fit deterius, nec verendum quarundam rerum communicationem aliis concessam damnus Reipub. vel domesticis rebus allaturam. *Valde inhumanum esset, terrigenam velle invadere usum suorum bonorum, quæ communis omnium pars profudit, ubi per id jus nostrum, quod*

ad ista peculiariter quevisimus, non redditur deterius, ait Pufend. lib. 3. cap. 3. de jur. nat. Ita ubi metus animos possedit, commercium quarundam rerum non innoxium, sed damnosum Reipub. futurum, iuste denegari utique posse dicendum juxta Molin. de just. & jur. disp. 105. Vid. l. 2. Cod. quæ res exportari non deb. Sin vero nihil tale quid verendum, jure commercium extraneis rerum, quæ sibi utiles, nec concedenti earum communicatio molesta aut damnosa, denegari non posse dicendum, quin & humanitatis & societatis humanæ jura violari dicenda videntur, dum, ut paulo ante annotavimus, homo homini non teneatur tantum ea subministrare, quæ necessitatem & indigentiam sublevant, sed etiam, quæ commoditati ejus inferviunt, quod officio eo continetur, quo homo devinctus est prodesse homini, cum isto temperamento, quod superius allegavimus & in hisce §§. adducit. Quod satis iustam præbet causam ad arcendos extraneos a commercio earum rerum, quibus ipsi indigemus; minime vero facultatem tribuit ad sublevandam necessitatem, qua vel propter penuriam frumenti, vel aliam ob causam premimur, semel admissos peregrinos expellere; ut olim Augustum fecisse tradit Sueton. in Aug. cap. 42. utpote qui fortasse tam proprii, quam alieni commodi causa recepti, nullo jure magno cum eorum incommodo expelli nequeunt. Si commodum aliquod indigenis adtulit eorum admissio, æquo animo perferendum incommodum, quod propter eorum causam, sed sine illorum culpa, sentimus, juxta æquitatis regulam, qua constitutum, ut qui sentit commodum, etiam incommodum perferat, & quid si hæc causa deest? attamen perpetua tamen ipsis concessa habitatio, qua privari jure nequeunt propter casum supervenientem: standum enim promissis, etiam si nobis postea nocitura: nullus enim contractus firmus, atque omnes obligationes facile evanescerent, si casus incerti & eventus dubii earum adstringendi vinculum solverent, & contrahentes a præstationibus, quæ contractibus & obligationibus promissæ, vel naturaliter continentur, liberare valerent.

XX. Ad sua autem vendenda non æquum jus est, nam cuilibet liberum est statuere quid velit acquirere aut non. Ita vinum & alias merces exoticas olim non recipiebant Belgæ. Et de Arabibus Nabatæis Strabo: *α εισαγωγῆμα δὲ ἐστὶ τὰ δὲ ἢ παντελῶς: importare merces quasdam licet, quasdam non item.*

Molina disput. 105. Axi. Reg. de act. supernat. disp. 31. du. 2. n. 52. Cas. I. bell. Gall. a lib. XVI.

C O M M E N T A R I U S.

Putant nonnulli commentatores Authorem nostrum hic aliquid absurdi statuere, dum venditori non eandem, quam emptori, facultatem concedit: videtur enim dictare æquitas, si cuique liberum est, statuere quid sibi velit acquirere, vel non, etiam cuilibet liberum

esse oportere, quid vendere velit, propter relativam emptoris & venditoris naturam, cum alias venditoris conditio longe deterior esset, quam emptoris, cum hic cogere possit venditorem, ut sibi vendat; ille vero emptorem invitum, re opus habentem, cogere nequeat, ut a se potius

O

emat,

emat, quam alio, id quod bona fides contractus, quæ utrimque liberam voluntatem requirit, admittere non videtur, ut inquit Henninges *observat. in Grot.* Verum in hunc errorem vix incidere potuisset commentator, si diligenter examinasset rationem & causam, quæ variam induxit juris hujus constitutionem, quæ fundatur in diversa officiorum natura, eorumque præstandorum obligatione. Quædam enim officia descendunt ex mutua & reciproca naturali obligatione, quæ producit mutuum juris vinculum, quo sibi invicem devincti homines, ut alter alteri præstet, ad quod præstandum adstrictus, & proinde alter tanquam debitor alteri tenetur præstare & solvere debitum, quod alter exigere vi mutue obligationis potest, qua obligatione semetipsum invito co, cui jus competit, officii præstandi necessitatem debitori imponere, jure solvere nequit. Dependet itaque ab aliena voluntate ejusmodi vinculi dissolutio, cujus naturæ sunt omnia officia, quæ alter ab altero jure suo perfecto exigere potest vi naturalis obligationis, quales sunt obligationes ex mutua societate conservanda & charitate descendentes, ejusdem generis omniaque officia, quæ relationem habent ad alium, quorum in numero adjuvandi socium in necessitate constitutum, aliaque id genus plurima: illa enim alterius commodum spectant, & propterea alteri jus tribuunt eorundem a debitore exigendi præstationem & adimpletionem, quorum respectu ab alieno, non vero proprio jure dependemus ita ut factum illud, quod præstari debet, omittere, si lubet, nequeamus. Aliud dicendum de officiis, quæ nobismetipsis præstare valemus. Itaque ad neminem, nisi memetipsum relationem habent, cujus generis omnia, quæ proprium commodum, propriamque nostram conservationem utilitatemque spectant: cum enim cuivis libera facultas dijudicandi quid sibi conducatur, vel non, ita & ipsi liberum est statuere quid velit acquirere. Proprium ut commodum promoveam, utilitatemque quæram, alterius nihil interest, admonere potest; verum cogendi ad hujus officii, quod mihi debeo, præstationem, nullum ipsi jus, quippe cum mihi æqualis, nullum in me habet imperium, vel aliqua ipsi obligatione devinctus sum, cujus vi id ipsum exigere a me potest: quisque enim a proprio dependet arbitrio sui que juris est, quamobrem sibi potest acquirere, vel non, ea, quæ sibi utilia, imo etiam necessaria sunt, & proinde etiam ubi & a quo velit. Ex hisce facile perspiciamus, quare venditor teneatur emptori, rem opus habenti, vendere, contra emptor non sit obligatus, rem venalem opus habens, a venditore sibi pretio

justo comparare, scil. quisque tenetur ad inopiam & indigentiam humanam sublevandam suas operas conferre, tum etiam socii commodum utilitatemque sine suo incommodo promovere, naturali id dictante ratione, cujus adimpletionem exigere a se invicem possunt mortales. Quæ ratio cessat in casu nostro, & proinde nec idem jus sibi locum vindicat. Sic adire vel repudiare hæreditatem possum, nec emere, nec donatum assequi invito quisque compellitur. *l. 16. Cod. de jur. delib.* Non potest liberalitas nolenti acquiri, *l. 19. §. 2. ff. de donat.* multo minus quis obligari, ut invito rem emat. Quamobrem maxime fallitur Victoria, dum statuit *cuique gentium jure fas esse in alienis provinciis negotiari importando merces, quibus sibi carent, & exportando aurum & argentum, mercesque alias, quibus illi abundant.* Quasi cuique genti non eadem libertas esset, quam quisque paterf. in statu naturali, in quo quisque populus constitutus, censi debet, postquam diversæ familiæ in unum corpus coactæ, in diversas gentes coiverunt, quæ eodem jure & eadem libertate naturali gaudent, ea autem cuique concedit facultatem & arbitrium ea adhibendi media, quibus propriam conservationem utilitatemque promoveri posse dijudicat, declinando quæ nocitura sibi videntur, amplectendo quæ sibi utilia fore perspicit. Sic de Nervis tradit Cæsar: *Nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri.* Et idem de Suevis: *Fumentis importatis non utuntur, nec vinum omnino ad se importari sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines, aque effeminari arbitrentur.* *lib. 2. & 4. de B. G.* Habet tamen hæc regula suas exceptiones: nam ob publicam utilitatem quis sæpe cogitur emere; verum cum id ipsum procedit ab imperio magistratus in subiectos & cives, ad nostram disputationem non pertinet, utpote quæ de jure, quod homini in hominem sibi æquale competit, quemadmodum etiam genti in gentem sibi nullo jure subiectam tractat. Hinc celeberr. Pufend. *lib. 3. cap. 3. ut alterum, in quem mihi nullum est imperium, ad merces meas emendas, cogere institutam, id vero nulla ratio admiserit. Quo jure enim ego in alterius, mihi non obnoxii, crumenam tantum mihi arrogem auctoritatis, ut ipsi præscribere sustineam, quid & in qua erogare, & unde necessitati aut voluptati sue consulere debeat.* Sed optime addit, *id tamen inhumanum fuerit & iniquum, impedire aliquem, qui res, quibus abundat, apud volentes distrahere vult, quo minus necessaria, quibus caret, inde sibi comparare queat.*

XXI. 1. In hoc jure, quod diximus, inesse censemus etiam libertatem matrimonia ambiendi & contrahendi apud vicinas gentes, puta, si virorum populus aliunde expulsus alio advenerit. nam sine femina ætatem agere etsi humanæ naturæ non omnino repugnat, repugnat tamen naturæ plerorumque hominum. coelibatus enim non nisi excellentibus animis convenit. Quare facultas comparandi uxores

uxores adimi viris non debet. Romulus apud Livium vicinos rogat, *Lib. I.* ne graventur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Canulejus apud eundem : *Connubium petimus, quod finitimis externisque dari solet. Jure belli injuste negatas nuptias juste victor auferret, Augustino* *Lib. IV. De civ. Dei l. II. c. 17.* judice.

2. Leges autem civiles aliquorum populorum, quæ connubia exteris negant, aut ea ratione nituntur, quod temporibus quibus sunt conditæ nulli erant populi quibus non fœminarum copia suppeteret, aut non de quibusvis connubiis agunt, sed de iis quæ justa sunt, hoc est quæ speciales quosdam juris civilis effectus producunt.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum Deus voluit, ut genus humanum propagatione conservaretur, necesse est etiam voluisse ut per conjunctionem viri & mulieris, sine qua nulla propagatio, homines multiplicarentur, non per vagum concubium, pecorum ritu, sed legitima & hominis præstantiæ conveniente ratione, quamobrem institutum matrimonium, quæ est viri & mulieris conjunctio, individuum vitæ consuetudinem continens. Verum requirit ejusmodi conjunctio actum præcedentem, qui est facultas ambiendi matrimonia & contrahendi indeterminata & libera a natura concessa cuique; quippe cum instituit Deus matrimonium, & benedixit humano generi, ut crescerent, & multiplicarentur, terramque replerent, immediate homini concessit facultatem liberam sibi ducendi in uxorem, quam cuperet, propagandæ sobolis causa. Non distinguit a se invicem hominum, quemadmodum animalium, genera, quæ extra genus suum nullum coeundi appetitum habent. Omnes enim ejusdem generis sumus, licet non ejusdem sexus, ejusdem naturæ, originis, ejusdem dignitatis & conditionis, quia ejusdem rationis & imaginis participes, & proinde multiplicandi facultas, concessa humano generi, inducit communionem matrimonii contrahendi cum quavis gente, & quovis populo, quatenus ejusdem omnes generis & naturæ sumus participes, & eodem societatis humanæ & cognationis naturalis æquali vinculo & ligamento nobis invicem devincti. Quamobrem Canulejus apud Livium : *Connubium petimus, quod finitimis externisque dari solet, & ut hominum numero simus, lib. 9. cap. 3.* Satis est humanæ esse naturæ, ad matrimonium ambiendum; facultas tamen non adeo late patet, ut cum quibusvis personis matrimonium promiscue inire licitum censeretur, non propter generis varietatem, sed consanguinitatem, homo cum homine, id est, vir cum muliere naturaliter possunt conjungi & mutuo congressu delectari, quatenus humanæ conditionis & naturæ uterque participes; sic animalia nulla distinctione sanguinis habita promiscuo coitu uti videmus. Verum quia Deus est Deus ordinis, fons omnis

honestatis & decori, voluit, ut homo, conditus ad sui imaginem, certum ordinem, quem dicitur recta ratio & honestas servandum, matrimonium initurus, servaret, scilicet ut haberet rationem gradus, id est, consanguinitatis ejus, cui se jungere animum induxit; de quo latius infra disputandi nobis erit occasio. Ubi itaque honestati non obstat, matrimonii contrahendi facultatem cuique jus naturæ sive divinum concedit, tanquam necessarium medium, quo humanum genus ab interitu vindicatur, & societas ac naturalis cognatio conservatur ac propagatur, cum etiam maxime servatur honestas, quæ dicitur illicitum vagum concubium, & proinde cuique matrimonia ambiendi libertatem tribuit; quippe cum naturæ stimuli hominem vehementer hominis diversi sexus congressum appetere incitant, oportet vel vagum permittere concubium, vel matrimonia ambiendi & contrahendi cuique facultatem liberam a natura concessam statuere; atqui honestati repugnat, tum etiam ordinem civilem, qui in societate hominum maxime servandus, invertit, corpus cum quibusvis obviis miscere; ergo dicitur ratio cuique concedendam facultatem liberam matrimonia ambiendi: celibatus enim, ut inquit Author, non nisi excellentibus animis convenit, imo oportet Hercule fortiores ad domandum procreandi libidine animum inflammatum, & conjunctionis appetitum, qui homini cum brutis communis, cujusmodi appetitus per se quidem peccato vacat, quia homini innatus ad genus suum propagandum, sed abusu facile contrahitur, & ne abutamur, matrimonium institutum. Permittit itaque & divinum & naturæ jus matrimonia cum quibuscunque contrahere, quamobrem vetat ratio & æquitas hanc facultatem comparandi uxores viris adimere, præterquam quod tolli nec prohiberi possunt, quæ jure naturæ cuique concessa & quidem exigente necessitate; duplex autem hic necessitas: necessarium enim conjunctio maris & fœminæ medium propagandi genus humanum; necessarium matrimonium ad vitandum peccatum, quod per vagos concubitus contrahitur; usus vero juris hujus libertatis & volun-

voluntatis; sed ut cuique liberum maneat, tum homines, tum gentes sibi invicem obligatione mutua devincti necessitatis favore. Hæc tamen regula non adeo generalis est, quin suas exceptiones habeat, quemadmodum & cæteræ, de quibus jam disputatum: omnes enim obligationes, ex legibus naturæ descendentes, a recta ratione interpretationem & explicationem recipiunt; itaque quam late pateat earum vis, qualque obligent personas, & ad quos actus, docet nos rationis dictamen. Dicat quidem cum necessarium sit, ut genus humanum iusta & legitima ratione propagetur, & conjunctionis innatus appetitus peccato vacet, matrimonio sibi virum vel uxorem jungendi facultatem oportere cuique esse liberam, utpote qui unicus, legitimus & iustus propagandi & coeundi modus est a Deo introductus, quam homines sibi auferre non possunt neque arte, neque lege; quippe qui aliquem reddit inhabilem ad ineundum matrimonium, orbatus partibus propagationi servientibus, ille revera immediate adimit ei facultatem ambiendi & contrahendi matrimonium, cujus sobolis propagatio præcipuus finis est. Verum observandum jus naturæ, quo conceditur cuique ejusmodi libera facultas, parere quidem obligationem mutuam, qua tenemur pati, ut quisque jure suo, scilicet ista facultate, utatur, nisi iustum aliquod impedimentum ejusdem usum ipsi auferat: potest enim libertas seu facultas naturalis circumscribi & etiam certo casu & respectu tolli; permittit & concedit jus naturæ matrimonia contrahere quibusvis gentibus cum quavis gente, sed casus posset existere, quemadmodum sæpius contigit, ut propter justam causam matrimonia contrahendi licentiam cum certa gente Princeps civibus suis adimat, sicuti privato licet prohibere ne filia nubat Sempronio vel Titio, justam deneigandi habenti causam, qua prohibitione non tollitur naturalis libertas contrahendi matrimonii, sed limitatur, quod non repugnat æquitati, quia id relictum dispositioni humanæ: *inst. de jur. person. tit. 3. §. 2.* ipsa enim conjunctio debet pendere a voluntate eorum, qui matrimonio junguntur, vel quorum in potestate sunt matrimonium inituri. Concedit jus naturæ quidem licentiam cuique matrimonii contrahendi, sed idem jus quoque concedit cuique liberam facultatem de rebus suis pro libitu disponendi, earumque rerum amplectendarum liberum arbitrium tribuit, quæ sibi conducere dijudicat, nec ne, quod tolli ne-

quit dispositione contraria: nam eo sensu leges naturæ interpretandæ, qui vitio caret, id est, ne cuique jus suum auferatur sine justa causa, quia primum juris præceptum, suum cuique tribuendum. Quemadmodum autem quisque dominium habet in ea, quæ sibi propria, ita etiam in corpus, ejusque usum concedit cui placet. Idem vero jus, quod competit privato in se & circa administrationem rerum, quarum acquisivit dominium, tum etiam propriam promovendam utilitatem, tribuendum Principi vel populo universo in res & corpora civium singulorum & dominio eminenti, quod habet in personas & res, imperio suo subjectas. Cum enim salus populi suprema lex esse debeat, ipsi incumbit providere, ne illa quid detrimenti capiat, & proinde penes eum arbitrium dijudicandi quid conservationi ejus inserviat, quid nociturum perspiciat, cui cohæret facultas imperandi civibus ea facere, quæ communem salutem utilitatemque spectare judicat, prohibendi, quæ Reipub. nocitura. Quamobrem etiam matrimonia ambiendi & contrahendi cum finitimis, si iusta & legitima ejusmodi subest causa, prohibet: libertas enim matrimonia contrahendi apud vicinas gentes nequit imminuere, vel auferre liberam facultatem disponendi de rebus suis pro libitu, rectè tamen rationi conveniente, & amplectendi ea, quæ sibi utilia, declinandi, quæ nocendi præ se speciem ferre perspiciat. Libertatem itaque matrimonia ambiendi & contrahendi apud vicinas gentes cuique salvam & intactam manere oportet, si iusta non subsit limitandi & tollendi causa; quippe necessitate & publica utilitate cujusdam gentis vel populi non exigente, puto societatis humanæ & amicitie culturam, hominumque concordiam & confederationem & commercium, quæ potissimum matrimoniis contrahendis apud vicinas gentes conservatur, & etiam augetur, omnibus modis fovere, & proinde nec libertatem matrimonii contrahendi limitandam vel tollendam censeo cum Authore, nisi necessitate & utilitate publica suadente, vel alia iusta si subsit causa, quarum in numero religionis diversitas, corrupti gentis alicujus mores. Cujusmodi causæ reddunt inhabilem matrimonium contrahere volentem, recipienti a me adimpletionem obligationis naturalis, quæ ipsi concedit libertatem matrimonium apud vicinas gentes ambiendi, easque pati obligat, ut meo jure utar.

Vit. d.
rel. 2.
n. 2, 3.

Jud. xx.

XXII. Ex suppositione jus commune est ad actus quos populus aliquis externis promiscue permittit. Nam tunc si unus populus excludatur, ei fit injuria. Sic, si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere licet, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam feminarum conjugia contrahere, uni populo id negari non potest; nisi delictum præcesserit: qua de causa Benjaminitis Hebræi cæteri ademerunt connubii facultatem.

XXIII. Sed

XXIII. Sed de permiffis quod diximus, intelligendum est de his quæ permiffa sunt tanquam ex vi naturalis libertatis nulla lege sublata: non si permiffa sint per beneficium, relaxando legem. nam in beneficii negatione nulla est injuria. Atque ita arbitramur conciliari posse quod post Franciscum Victoriam quasi ei contrarius notavit *Diff. 105.* Molina.

C O M M E N T A R I U S.

VEL ista permiffio, qua exteris facultas promiscue conceditur, *expressa* est per declarationem voluntatis, scriptura vel voce promulgata, vel *tacita*, quando exteri, non contradicente vel prohibente populo, sive ejus nomine summo magistratu, quædam faciendi longo quasi usu facultatem sibi acquisiverunt: qui enim non impedit vel prohibet factum quod prohibere potest, videtur consentire & jus mihi concedere ista faciendi, quæ hic Author enumerat. Quamobrem tanquam fundamentum, cui innititur permiffio, suppono quod prohibuisset, si non voluisset permittere; atqui non impedivit nec prohibuit; ergo supponendum hic scientiam & notitiam ad dominum territorii pervenisse, quia ignorantis nulla voluntas esse potest vel permittendi vel prohibendi, & proinde præsumi nequit ejusmodi permiffio, quæ mihi concedit facultatem usum rei alienæ vindicare. Utroque vero casu recte suppono, dum permiffio est universalis, externis, nullo excepto, licentiam concedens piscari, venari, & aucupari, aliave facere, etiam & mihi idem jus patere; quippe si non voluisset concedere omnibus, non usus fuisset universali verborum enunciatione, sed ejusmodi casum, quem hic fingit Author, *quo omnibus & singulis gentibus, notis aque & ignotis, sine fine & modo ad actum aliquem jure naturali indebitum circa rem suam exercendum, jus perfectum consuluerit*, vix posse existere, vel aliquando existisse jure merito opinatur Pufendorfius. Sunt homines nimis ad rem attentis & tenaces, quamobrem non admodum faciles ad concedendum ex mera liberalitate & benevolentia, quod concedere non tenentur, obligatione vel amicitie vinculo ligati. Quod vero per modum pacti vel ex mutua conventionem, aut amicitie & meritorum intuitu concessum, non potest trahi ad consequentias, & ad alios extendi, qui sibi idem jus non quæsierunt. Quæ vero tacite concessa, a voluntate concedentis pendent, & regulariter precarii naturam habere judicantur, Pufend. *lib. 3. cap. 3.* quamdiu dominus ab usu eorum neminem excludit contraria declaratione voluntatis, recte quisque sibi idem jus vindicaret, quasi omnes tacite admiserit, nemine expressa voluntate excluso; permittens vero sibi reservat arbitrium, mutatis temporibus, & Reipub. utilitate exigente, permissionem vel tacitam vel expressam revocandi, nisi pacto fuerit acquisita ad certum tempus, vel in perpetuum, idque absolute,

nulla limitata conditione: pactis enim & promissis standum: nihil enim rationi & æquitati & honestati magis convenit, quam pacta conventa rerumque contractarum fidem servare, vid. Cic. *1. off. cap. 5. & 7.* quippe quæ societatis conservandæ & tuendæ optima ratio. Tacita ipsa declaratione contraria evanescit, atque eam vel omnibus, vel quibusdam, pro arbitrio permittentis auferri posse, caret dubio. Quo nemini potest fieri injuria, quia quisque & liber arbiter, & dominus rerum suarum; dominium vero tribuit facultatem de rebus suis disponendi, prout cuique placeat, vel videatur sibi conducere atque utile esse. Huic autem facultati cohæret suarum rerum usum permittendi libera potestas, vel promiscue omnibus, vel quibusdam, sive civibus, sive externis; qui vero suo jure utitur, neminem injuria afficit. Quod dicendum videtur tam ratione eorum, quæ per beneficium, quam quæ ex vi libertatis naturalis, nulla lege sublata, permiffa sunt. Quamobrem *Molin. diff. 105. Quod autem provincia aliqua usum quarundam rerum suarum communium quibusdam extraneis concedat, sane ab ea libertatem non adimit, quominus similis usus peregrinis aliis denegari possit, cum integrum cuique sit concedere, cui libuerit, rerum suarum usum, eoque aliis interdiceret.* Verum qui rectæ rationis dictamen & æquitatem, tum etiam amoris & charitatis officia maturo judicio & animo, honestatem & benignitatem naturali, ut decet, impulsu amante, consulit, facile perspiciet eum, qui socios arcet ab usu earum rerum, quæ sine proprio detrimento & nobis & aliis quibusvis utilitatem præstare possunt, eum quodammodo peccare contra charitatis legem atque etiam deesse officio, quod societas humana & cognatio naturalis postulat, atque etiam non satisfacere fini illi, qui ex decreto Dei profluit, qui homini hominem socium adjunxit, ut mutua ope mutua inservirent utilitati & conservationi; quamobrem sæpius diximus nihil humanæ naturæ magis conveniens, quam ut homo homini velit consultum ob eam ipsam rationem, quod ejusdem omnes naturæ participes sumus; itaque quamvis quilibet habeat liberam suarum rerum administrationem & dispositionem, a proprio cujusvis dependentem arbitrio & voluntate, oportet tamen hanc libertatem rectæ rationis dictamine & æquitate gubernari & temperari. Atqui dictat ratio homines, qua homines, sibi esse æquales, quamobrem æquali amore & benevolentia

Aug.
conf. 190.
Zibar.
conf. 38.
Firm.
intra de
gabell.
Lib. xvi.
Vist. de
Indis rel.
2. n. 1.

3. Sed frequens est ut æquus modus non seruetur, cujus rei Phylarchos Arabum incusat Strabo, hoc addito : χαλεπὸν δ' ἐν τοῖς ποσίοις ἢ τοῖς ἀνθρώποις κρινὸν ἀφοραδῶν μίτρον τὸ τῶ ἑμπορῆ λυσσιλῆς. *Difficile enim est ut inter validos & feroces definiatur modus mercatori non gravis.*

C O M M E N T A R I U S.

HUc pertinere videtur regula illa juris, qua constitutum, ut penes quem sit commodum, etiam eum sequatur incommodum, quamobrem æquitati non repugnat, ut ab illo, qui fruitur commodo transitus pacati per terras alienas, vel partem maris, aut flumina, pro mercibus, quas transfert, exigatur vectigal. Eiusdem generis vectigal appellatur a Gallis *jus tracturae vel transiture*, & a Longobardis *tributum transitorium*. Cum enim ejusmodi securitas vel commoditas nec præstari, nec haberi posset sine sumptu a Principe vel domino territorii faciendo, æquum sane est, ut quid solvatur ab iis, qui lucrum ex ejusmodi securitate & commoditate capiunt. Sunt enim muniendæ viæ, pontes struendi & reparandi, si damnum aliquod passi, quod sæpius contingit transvectione plaustrorum, mercibus onustorum; quoniam vero ea omnia sine magno sumptu nequeunt in eum statum restitui, qui interire potest commoditati & securitati merces suas transvehentium, summa ratione Princeps mercatores, merces suas per regiones ipsius qui vehunt, tributo modico onerat, cum ad eorundem reparationem omnes etiam extranei conferre teneantur. *l. 7. Cod. de oper. pub.* Addo modicum, id est, proportionatum sumptibus, quibus in reparationem viarum, pontium, opus. Cavendum enim Principi, ne in subditos vel externos per vectigalia crudeliter sæviat, sed illos regaliter amplectatur. Marquardus *de jur. mercat. lib. 2. cap. 3. & 4.* quamobrem eam nec sine summa causa imponi, vel augeri oportet. Justa causa est publica necessitas utilitasque. *l. 1. Cod. de nov. vectigal. inst.* Hujusmodi causa est, si instituat ad instructionem viarum vel pontium, vel ad avertendum periculum & discrimen in viis publicis contra prædones, Sixtin. *de regal. lib. 2. cap. 6.* etiam in aquis contra piratas, tum etiam ob juvandam navigationem per ignes nocturnos breviumque signa, quale fuit Romanum vectigal Erythræum, & quod olim Athenienses, & interjecto tempore, Byzantini in Ponto exigebant *Δεγώριον*, testante Polybio. Eadem ratione Ve-

neti navigantibus per mare Adriaticum in Gulpho cum mercibus vectigalia sive gabellas imponendi sibi jus vindicant. Sic & olim pro mercibus, quæ in Ægyptum advehantur, & rursus in alia exportabantur loca, duplicia vectigalia exigi solitum, tradit Strabo *lib. 17.* Sed quod mirum nandum transitum & usum ventorum in freto Oresundico Rex Daniæ telonii pensionem exigit, quod multis olim agitatæ controversiis cautam præbuit, quasi & ventorum status, & commoditas ab humana penderet potestate, quo accidit, ut & hodie apud quosdam Septentrionales populos ventus in commercio sit. Simile vectigal exactum ab Imperatoribus Romanis pro umbra, pro aère, teste Plinio *naturalis historia lib. 12.* cum inquit : *Quis non miretur arborem umbra gratia tantum ex alieno petitam orbe? Platanus hac est, jam ad Morinos usque porrecta, ac tributarium etiam detinens solum, ut gemas vectigal & pro umbra pendant.* Et Pescennius Niger apud Spartianum : *Vos terras vestras levare censitione vultis, ego vero etiam aërem vestrum censere vellem.* Quod & affirmat titulus, qui inscribitur ab Hermenopulo *ἡ ἐν ζυμῶν ἀσφακῶν*. Oportet Principem non minus quam privatam æquitatem & justitiam sibi agendorum normam proponere, cum in omnibus, quæ publicam administrationem spectant, tum iis, quæ domestica concernunt negotia, ne ab illo tramite deflectat, cui insistere boni Principis eum admonet officium, cujus est civium commoda & utilitatem privatæ antepone, ad quam omnia, quæ agit, referenda. Itaque non spectandum, multo minus agendum, quod ex plenitudine potestatis agere potest, sed quæ agenda suadet justitia, quæ civium saluti & utilitati unice favet. Nec etiam exteris licet omnia onera imponere, quæ pro potestate sibi concessa iis extorquere potest : nam & intercedit cum illis ipsi societas communis & justitiæ commercium, quæ humanitatem & benignitatem erga homines, qua homines, observare præcipit.

XV. 1. Morari quoque aliquantisper prætervehentibus aut prætereuntibus, valetudinis, aut alia qua justa de causa, licere debet. nam est & hoc inter utilitates innoxias. Itaque Ilioneus apud Virgilium, cum Trojani in terra Africa consistere vetarentur, Deos judices audent invocare; & probata Græcis querela Megarensium adversus Athenienses, qui eos portibus suis arcebant, *ἡ δὲ τὰ κοινὰ δίκαια*, contra jus commune, ut Plutarchus loquitur : ita ut Lacedæmoniiis nulla belli causa justior visa fuerit.

2. Cui

2. Cui & hoc consequens est, ut tugurium momentaneum ponere liceat, puta in littore, etiam si littus a populo occupatum concedamus. nam quod decretum Prætoris adhibendum dixit Pomponius, ut in littore publico vel mari extruere quid liceat, ad permanentia ædificia pertinet: quo & illud Poëtæ:

*Contracta pisces æquora sentiunt
Factis in altum molibus.*

C O M M E N T A R I U S.

Quid magis a sociabili hominis natura, quid ab humanitate magis alienum, vel legi charitatis, qua socium socius prosequi natura devinctus, magis repugnat, quam præterventibus aut prætereuntibus ne morandi quidem aliquantisper concedere tempus, quos & hospitio nostro excipere efflagitat naturalis hominis cum homine intercedens cognatio. Hinc apud Virgil. 1. *Aneid.*

Quod genus hoc hominum? quæve hæc tam barbara morem,

Permissu patria? hospitio prohibemur arena.

Bella cient, primaque vetant consistere terra.

Si genus humanum, & mortalia temeris arma;

At sperate Deos memores fandi, atque nefandi.

Sed præsupponendum hic cum Authore nihil nobis periculi ab illis metuendum, qui admitti se petunt, & accessum ad littus rogant, quamobrem nec statim oportet eos recipere; quippe prudentiæ est prius inquirere, quo animo ad littora nostra appellant, hostile, an pacato veniant. Si quis enim cum classe armata advehere petit, caute hic agendum, ne in concedendo accessum nimis faciles ad pœnitendum properemus. Examinandum hic quoque venit, unde veniant? an a contagiosis, morbis immunes? Aliæque id genus cautiones adhibendæ. Verum admissis ea non commoda deneganda, quæ & præsens necessitas, & debita humanitas præstanda efflagitat. Quamobrem tugurium in littore ipsis ponere licet, cum rerum custodiendarum, tum se adversus cæli injurias pro eo tempore, quo ipsis morandi tempus concessum, tuendi causa, etiam sine expresso consensu ejus populi, a quo littus occupatum, jure militatis innoxie, modo littus eo deterius non fiat, neque juri nostro aliquid detrahatur, sed requiritur decretum & consensus prætoris. l. 50.

ff. de acquir. rer. dom. Verum non pertinet hæc lex ad nostrum casum, cum illa vult prospectum tum publicæ, tum private utilitati ac commoditati, nihil in mari vel littore fieri permittit, quo ejus usus fieret deterius, & publico usui noceri posset, quamobrem nec in littore, quamvis usus ejus publicus, ædificari nemini permissum, nisi accedente prætoris decreto, quoniam aliquando publico usui & cæterorum commodo posset nocere quod ædificatur; hinc antequam ædificare quis incipit, decretum prætoris impetrare oportet, cujus est judicare, num publico usui nociturum ædificium, nec ne. Sermonem itaque habet Pomponius de ædificiis solo coherentibus, quæ eo ponuntur animo, ut perpetuo maneat, ut ait Author; tugurium vero eo non videtur comprehendi decreto, utpote quod momentaneum est, & facile de loco in locum moveri potest, si usui publico nociturum veremur, & in alium locum transportari; quippe quod nec parietem habet, nec luto crustatum, sed stramentis vel arundinibus, aliove simili genere, tegitur. Columell. lib. 12. cap. 15. quod & docet Varro de re rust. lib. 3. cap. 1. cum inquit: *Quod tempus si referas ad illud principium, quo agri coli sunt cepti, atque in casis & tuguriis habitabam, nec maris, nec portus quid esset, sciebam.* Tum etiam privatorum commoditati consultum lex voluit, scilicet cum alicui posset moveri controversia, quasi cum incommodo aliorum ædificare vellet, vel ædificasset, & proinde ad destruendum quod ædificatum agi summo cum ædificantis detrimento, & usui publico nocere, prætorium decretum adhibendum voluit, ut, eo interposito, quis tutus ædificare posset extra omnem metum movendæ sibi controversiæ. Decernere dicitur prætor, cum quid ut fiat, permittit, causa cognita. l. 15. §. 14. l. 7. §. 4. *ff. de reb. eor. qui sub ita.*

XVI. Sed & perpetua habitatio his, qui sedibus suis expulsi receptum quærunt, deneganda non est externis, dum & imperium quod constitutum est subeant, & quæ alia ad vitandas seditiones sunt necessaria. quam æquitatem recte observavit divinus Poëta, cum Æneam inducit has ferentem condiciones:

*socer arma Latinus habeto,
Imperium solenne socer.*

Lib. I. Et apud Halicarnassensem Latinus ipse æquam esse dicit Æneæ cau-
Lib. sam, si sedium inopia compulsus eo advenisset. Barbarorum est
XVII. hospites pellere, ait ex Eratosthene Strabo: nec probati hac in
De Offi- parte Spartani. Ambrosio quoque iudice, illi qui peregrinos urbe
civis III. prohibent nequaquam probandi. Sic Æoles Colophonios, Rhodii
c. 7. Phorbantem ejusque focios, Cares Melios, Lacedæmonii Minyas,
Herod. I. Cumæi alios ad se adventantes exceperunt. At de iisdem Minyis
I. & IV. recte Herodotus, cum recepti partem imperii poscerent, ait eos,
Paus. I. Orof. VII. *ἰξυβείου & μινῶν ἕξ ὅσων, injuriosos fuisse & fecisse quæ facere fas non erat:*
Diod. beneficium ab illis in injuriam versum dixit Valerius Maximus.
lib. v.
Lib. IV.
c. 6.

COMMENTARIUS.

QUæ Author hic disputat de recipiendis ad-
 venis & peregrinis, qui patria sua ejecti,
 sibi a nobis habitationem concedi petunt, eo
 sensu intelligenda, qui vitio caret, id est, Reipub.
 nocere nequit. Hoc casu etiam caute agen-
 dum, quemadmodum & in præcedentibus an-
 notavimus, ideoque rationem quidem exteror-
 um habendam suadet humanitas & æquitas effla-
 gitat, verum ab altera parte dicitur ratio civium
 utilitatem & Reipub. salutem non negligendam,
 ejusque potiore esse rationem, si officiorum
 contentio faciendâ. Conferenda itaque huma-
 nitatis & officii, peregrinis debiti, necessitas,
 cum indigenarum & civium salute & Reipub.
 utilitate, ut constare possit deliberanti, an, sal-
 va communi salute, satisfieri a se humanitatis
 officio possit, an vero magis expediat Reipub.
 denegare iis habitationem, cuiuslibet civitati ex
 usu suo statuendi libera facultas super admittance
 exterorum: salus enim civium suprema lex esse
 debet, & regula & norma eorum, quæ civitatis
 rectori agenda ac faciendâ incumbunt: variæ
 enim aliquando justæ causæ esse possunt, cur
 ejusmodi habitatio ipsis deneganda videatur,
 quarum in numero collocari jure merito possunt
 dissensio circa divinum cultum, corrupti eorum
 mores, & nimis magna multitudo, cui alendæ
 regionis fertilitas vix posset sufficere, bellicosa
 an pacis studiosa gens, & alias id genus rationes
 ponderandas, admonet civilis prudentia. Quod
 si diligenter omnibus, quæ in deliberationem
 cadere debent, perpensis, nihil damni vel peri-
 culi Reipub. a concessâ iis perpetua habitatione
 imminere observemus, eos recipiendos suadet
 humanitas, cum homo hominis inopiam suble-
 vandi causa natus videatur. Hinc Cicero 3. off.
 cap. II. *Male etiam, qui peregrinos urbibus uti
 prohibent, eosque exterminant, ut Pennus apud*

*patres nostros, Papius nuper. Nam esse pro civi,
 qui civis non sit, certum est non licere, quam
 tulerunt legem sapientissimi consules, Crassus &
 Scaevola: usu vero urbis prohibere peregrinos,
 sane inhumanum est. Quamobrem apud Liv. lib.
 41. cap. 24. decretum Achæorum, quo Macedo-
 nes arcebantur a finibus suis, execrabilis juris
 humani desertio vocatur. Itaque summæ in-
 humanitatis, imo crudelitatis notam effugere ne-
 queunt gentes istæ, qui hospites & advenas sine
 justa causa non solum urbe prohibere, sed &
 crudeliter in eos sæviere, atque etiam receptos
 ejecere. Recipere exteros voluntatis est, sed ut
 exteri recepti & admissi habitatione semel con-
 cessa fruantur, necessitatis est, cujusque sint
 conditionis. Testantur antiqua rerum monu-
 menta Tauro-Scythas hospites Dianæ immolasse;
 Lycurgum peregrinos ejecisse, ne contamina-
 rentur alienigenis moribus. Fuit & apud Ro-
 manos lex Papia de exterminandis peregrinis a C.
 Papio Tribuno lata A. U. C. 689. Nec silen-
 tio prætereunt annales, Ferdinandum & Philip-
 pum, Hisp. Reges, contra jus fasque tot Judæo-
 rum & Maurorum olim regno suo ejecisse millia.
 Quod vero attinet conditionem, quam adjicit
 Author, imponentem exteris necessitatem pa-
 rendi imperio, cujus in territorio spiritum du-
 cunt, & lares suos ac penates constituerunt, ea
 quasi naturaliter comitatur ipsam habitationem
 non solum perpetuam, sed etiam momenta-
 neam, ita ut eo ipso, quo quis alienum territo-
 rium ingrediatur, animo ibi vel perpetuo, vel
 ad tempus commorandi, censeatur sese legibus
 & institutis, quæ vigent in eadem regione, sub-
 jectum reddere voluisse. Imo & sine ejusmodi
 præsumtivo consensu, qui territorii commodi-
 tate utitur, necesse habet agnoscere imperium
 ejus, cui summa rerum concessa.*

XVII. Sed & si quid intra territorium populi est deserti ac sterili-
 soli, id quoque advenis postulantibus concedendum est, aut etiam
 ab illis recte occupatur, quia occupatum censeretur non debet quod non
 excolitur, nisi imperium quod attinet, quod populo veteri salvum
 manet.

manet. Trojanis data a Latinis Aboriginibus jugera duri atque asperissimi agri septingenta, ut Servius notat. Apud Dionem Præsensem oratione VII legimus : *οὐδὲν ἀδικεῖσιν οἱ τῶν θεῶν καὶ χριστῶν ἐργασίμους* : nihil peccant qui partem terræ incultam colunt. Clamabant olim Ansibarii, sicut cælum Diis, ita terras generi mortalium datas, quæque sint vacuæ eas publicas esse : Solem, quin etiam & sidera respicientes, quasi coram interrogabant, vellentne contueri inane solum : potius mare superfunderent adversus terrarum ereptores. Sed male dicta hæc generalia rei præsentī aptabant. nam terræ illæ non omnino erant vacuæ, sed pascendis pecoribus & armentis militum serviebant : quæ iusta Romanis negandi causa. Nec minus iuste jam olim Romani ex Gallis Senonibus quærebant ; quod jus esset agrum a possessoribus petere, aut minari arma?

Ad xi.
Enei-
dos.
Tacit.
Ann.
xiii.
Liv.
lib. v.

C O M M E N T A R I U S.

Cum intra territorium nullus locus possit excogitari vacuus proprietate, vel privata, vel publica occupatione universali seu generali, quoniam quicquid ejus finibus includatur, necessario dominio & imperio vel populi universi, sive ejus nomine, Principi cedit, & proinde nullus locus occupari potest privata auctoritate, licet, omni cultura propter sterilitatem vacuus, quasi nullius esset in dominio, id est, a primæva communiōe nondum separatus : quicquid enim imperii fines ambit, imperanti vindicatum jure imperii, quamobrem quæcunque non in privatorum dominia descripta, permanent in dominio populi, cujus est in imperio : imperium enim in universum territorium, quo usque ejus patent fines, complectitur quoque singulas ejus partes; imperio vero cohæret tanquam inseparabile quid dominium: nam ejus vi Principi dominium aliquod eminens tribuimus etiam in privatorum facultates & possessiones, quatenus communis salus & Reipub. conservatio postulat. Solum itaque intra territorium desertum propter sterilitatem vel alia de causa, vacuum quidem est possessione, non dominio vel proprietate, possessionem vero, ut ita dicam, occupandi facultas censi debet iis concessa, qui ejusdem gentis sunt, vel aliunde advenerunt & in societatem recepti; quippe cum sit e Reipub. ut agri colantur, præsumitur ex populi consensu ejusmodi occupatio cuique concessa. Tum etiam quod alteri proffit, mihi vero non no-

ceat, ejus occupatio cuique permessa jure humanitatis & utilitatis innoxie censi debet, qua præsumptione nititur dominii vindicatio, quæ occupationem possessionis non interruptam excipit; quæta ejusmodi possessio est quasi consensus populi sive Principis circa agrum occupatum, quo declarant solum illud sterile jure occupasse tanquam desertum, sibi proprium facere posse ad possidendum & excolendum, salvo sibi jure, quod ex summo descendit imperio, & in civium bona obtinet: atque de ejusmodi occupatione Authorem agere mihi persuadeo, quæ quodammodo dependet ex voluntate & consensu territorii domini, & proinde possessio, atque dominium possessionem excipiens, eodem quoque nititur jure, & sane nulla ratione nullo jure denegari possunt admissis possessiones & cultura agrorum possessoribus vacuorum, & ea mente quoque occupantur, quia præsumuntur rejecti eorum culturam suscipere volenti cuiusvis gente vel indigenis & incolis, quorum in numero habendi externi, quibus perpetua concessa habitatio, quasi iisdem assignata esset ea terrarum pars. Præsupponitur hic, quod & in præcedentibus, innoxiam esse Reipub. ejusmodi concessionem; quippe innoxia utilitas fundamentum & basis est, quo nituntur ea, quæ disputat & in hoc, & anterioribus paragraph. Author. Vid. Ammian. Marcell. lib. 31. Flor. lib. 3. cap. 3.

XVIII. Post jus commune ad res, sequitur jus commune ad actus: quod datur aut simpliciter, aut ex suppositione. Simpliciter datur hoc jus ad actus tales, quibus ea comparantur sine quibus vita commode duci nequit. Non enim par hic necessitas requiritur ut in re aliena arripienda: quia hic non agitur de eo quod fiat domino invito, sed de modo acquirendi dominis volentibus: tantum ne id aut lege lata, aut conspiratione impedire liceat. Est enim tale impedimentum

De Offi-
ciis III.
c. 7.

mentum naturæ societatis contrarium in his quas dixi rebus. Hoc est quod Ambrosius vocat, *separare a commerciis communis parentis, fusos omnibus partus negare, consortia vivendi averruncare*. Nam de supervacuis & mere voluptariis non agimus, sed de his quæ vita desiderat, puta alimentis, vestimentis, medicamentis.

Covarr.
Var. ref.
lib. III.
c. 14. ibid.
Tertio.

XIX. Ad hæc igitur æquo pretio comparanda jus esse omnibus hominibus asseveramus: demto, si a quibus petitur ipsi ejus rei indigeant: quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur. Et tamen ne in tali quidem necessitate expelli posse admissos semel peregrinos, sed commune malum communiter tolerandum ostendit indicato jam loco Ambrosius.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum natura res omnes produxit in usum hominis, ita cuique etiam jus tribuit eas sibi in usum suum comparandi, vel occupatione, vetustissimo rerum acquirendarum modo, vel permutatione, introductis rerum dominiis, vel venditione, vel propria industria, cura & cultura, vel donatione, testamento, aliisque id genus rerum ad vitam commode tuendam sibi comparandarum modis, recta ratione dictante introductis. Quippe cum non omnia omnis producat tellus, nec uni nationi vel populo cuncta impertivit Deus, ut ad societatem homines mutæ opis indigentia addideret, necessitas sustentandæ vitæ homines effecit sagaces ad excogitanda media, quibus sibi acquirere possent, quæ desiderabat natura & vitæ beatitudo; nullum vero efficacius remedium ejus sublevandæ excogitari posset, quam gentis cum gente commercium & societas, atque cum indigentia erat mutua etiam mutua ope sublevanda, alter alteri subministrando & impertiendo quibus indigebat, quia nec tellus eadem proferebat, nec industria aut arte sibi comparare sine aliorum ope valet, excogitanda erant media, quibus res inservientes mutæ inopiæ sublevandæ possent acquiri earumque usus comparari, quæ duplicis sunt generis, vel onerosæ, vel lucrativæ. In illarum numero permutatio, venditio; quippe æquitas suadebat, ne quis cum damno alterius fieret locupletior, rem cum re permutandam, vel certo pretio auri & argenti copia, ex terrarum visceribus eruta, redimendam. Vid. l. 1. ff. de contrahend. empr. Horum in numero donatio, legatum, alique contractus lucrativi, quæ omnia approbat jus naturæ sive gentium, quia hisce res vel earum usus, quæ ad vitæ commoditatem & apparatus productæ sunt, acquiruntur. Quamobrem cuique eodem jure facultas conceditur hisce modis ea sibi comparandi, quibus opus habet, tum etiam res suas earumque usum indigenti vel titulo oneroso, vel lucrativo concedere. Verum quemadmodum naturali jure gentium jus habet ad res, quibus indiget, & vitæ commoditati inserviunt, sibi comparandi, sic etiam eodem jure

facultatem habet, quæ justo sibi acquisivit titulo, retinendi, conservandi, & de iis pro lubitu disponendi, quia liber arbiter & moderator quisque suarum rerum, & proinde videtur nemo cogi posse, ut rem, vel ejus usum, quem sibi relervare cupit, alteri concedat justo pretio, vel alio quovis transferendi dominiis vel concedendi usus modo, quamobrem jus ejusmodi commune, cujus vi quisque obligatus alteri concedere, ut ea sibi acquirat justo titulo, permutatione, industria, vel arte, sine quibus vita commode duci nequit, & proinde teneretur res venales habens, quæ ad vitam tuendam pertinent, ut alimenta, vestimenta, aliis sine suo incommodo, impertire, quo commercii colendi necessitas introducitur, & cuique eripitur libertas naturalis de rebus suis pro arbitrio disponendi, nisi lege vel vi prohibeatur, fictum potius videtur, quam naturali æquitate introductum. Addimus sine incommodo, cum nemo tenetur alteri prodesse, si noceret sibi ipsi. Non exigit illud officium, nec humanitas, nec æquitas. Quamobrem non a ratione alienum, statuere quemcunque particularem jure interdiceret atque prohibere posse omnibus extraneis, ne rebus, ad se pertinentibus, utantur, nullumque cum aliis commercium admittant. Sic & Respub. vel ejus nomine Princeps, licite poterit prohibere, ne cum quibusdam extraneis ullum exerceatur commercium, cum aliis vero permittat, cum integrum cuique sit concedere cui libuerit rerum suarum usum & commercium. Notandum hic non agi de rebus, ad vitam tuendam maxime necessariis, sed iis, sine quibus vita commode duci nequit, quæ non necessitatem & commoditatem spectat; quippe eorum usum vel commercium, quæ absolute necessaria sunt ad sese sustentandum, non magis prohiberi & interdici extraneis, ita ut alter sibi non posset vi illud vindicare salva conscientia, quam alii, summa in necessitate constituto, eripi facultas potest rem alienam arripiendi & in suum convertendi usum, quoniam necessitas omnem legem frangit. Quod dicendum non videtur, quando agitur de commodo & utilitate propria promo-

ven-

venda, nec enim illa de rebus suis disponendi libertas naturalis facile auferenda domino, nec dissolvendum naturæ vinculum, quo quisque pati adstringitur, ut dominus re sua utatur suo arbitrio, sed medium hic tenere beati, qui non multum de libertate & potestate naturali circa administrationem rerum suarum privatarum cuique concessa, publicarum in Principem translata detrahunt, nec etiam imminuunt, jus illud commune cuique competens circa usum & acquisitionem domini earum rerum, quas natura in usum & commoditatem utilitatemque generis humani produxit. Observandum a natura non solum humanæ inopiæ & necessitati prospectum, sed eam etiam ejus utilitati atque commoditati consultum voluisse, quamobrem tantam quarundam rerum affluentiam, quæ vitam hanc commodiore apparatu instruunt, ut ait Pufendorfius, in commune quasi effundit natura, atque homines docuit tot artes, quibus vita ornatiores efficiuntur, & quemadmodum non omnia omnis fert tellus, ita etiam non iisdem artibus callent omnes gentes, sed diversæ nationes diversas quoque excogitarunt artes, atque etiam unam gentem altera magis idoneam ad quasdam exercendas artes, & natura finxisse videtur, eadem sane ratione, ut quemadmodum ad vitæ necessaria sibi quærenda societatem colere mutuo commercio necesse mortales haberent, ita quoque ob fructum eorum, quæ vel a natura producta, vel ab hominibus inventa, mutuo commercio communicanda ad commodiorem vitæ apparatus, mutuum societatem conservarent, atque quemadmodum necessaria usui communi exposita, ut quis eadem possit arripere inopiæ propriæ sublevandæ causa, ita quoque utilitati & commoditati vitæ humanæ promovendæ a natura largita, quæri possunt apud omnes, & ab omnibus petentibus populis; nec etiam ab eorum usu & commercio excludendi, quando per id proprium jus non fit deterius, nec verendum quarundam rerum communicationem aliis concessam damnum Reipub. vel domesticis rebus allaturam. *Valde inhumanum esset, terrigenam velle invadere usum suorum bonorum, que communis omnium pars profudis, ubi per id jus nostrum, quod*

ad ista peculiariter quævisimus, non redditur deterius, ait Pufend. lib. 3. cap. 3. de jur. nat. Ita ubi metus animos possedit, commercium quarundam rerum non innoxium, sed damnosum Reipub. futurum, juste denegari utique posse dicendum juxta Molin. de just. & jur. disp. 105. Vid. l. 2. Cod. que res exportari non deb. Sin vero nihil tale quid verendum, jure commercium extraneis rerum, quæ sibi utiles, nec concedenti earum communicatio molesta aut damnosa, denegari non posse dicendum, quin & humanitatis & societatis humanæ jura violari dicenda videntur, dum, ut paulo ante annotavimus, homo homini non teneatur tantum ea subministrare, quæ necessitatem & indigentiam sublevant, sed etiam, quæ commoditati ejus inferviunt, quod officio eo continetur, quo homo devinctus est prodesse homini, cum isto temperamento, quod superius allegavimus & in hisce §§. adducit. Quod satis justam præbet causam ad arcendos extraneos a commercio earum rerum, quibus ipsi indigemus; minime vero facultatem tribuit ad sublevandam necessitatem, qua vel propter penuriam frumenti, vel aliam ob causam premimur, semel admissos peregrinos expellere; ut olim Augustum fecisse tradit Sueton. in Aug. cap. 42. utpote qui fortasse tam proprii, quam alieni commodi causa recepti, nullo jure magno cum eorum incommodo expelli nequeunt. Si commodum aliquod indigenis adtulit eorum admissio, æquo animo perferendum incommodum, quod propter eorum causam, sed sine illorum culpa, sentimus, juxta æquitatis regulam, qua constitutum, ut qui sentit commodum, etiam incommodum perferat, & quid si hæc causa deest? attamen perpetua tamen ipsis concessa habitatio, qua privari jure nequeunt propter casum supervenientem: standum enim promissis, etiamsi nobis postea nocitura: nullus enim contractus firmus, atque omnes obligationes facile evanescerent, si casus incerti & eventus dubii earum adstringendi vinculum solverent, & contrahentes a præstationibus, quæ contractibus & obligationibus promissæ, vel naturaliter continentur, liberare valerent.

XX. Ad sua autem vendenda non æquum jus est, nam cuilibet liberum est statuere quid velit acquirere aut non. Ita vinum & alias merces exoticas olim non recipiebant Belgæ. Et de Arabibus Nabatæis Strabo: *α εισαγωγίμα δ' ἐστὶ τὰ δ' ἢ παντελῶς: importare merces quasdam licet, quasdam non item.*

*Molina
disput.
105.
Agi.
Reg. de
act. su-
pernat.
disp. 31.
du. 2. n.
52. Cas. 1.
bell. Gall.
a lib. XVI.*

C O M M E N T A R I U S.

Putant nonnulli commentatores Authorem nostrum hic aliquid absurdi statuere, dum venditori non eandem, quam emptori, facultatem concedit: videtur enim dicere æquitas, si cuique liberum est, statuere quid sibi velit acquirere, vel non, etiam cuilibet liberum

esse oportere, quid vendere velit, propter relativam emptoris & venditoris naturam, cum alias venditoris conditio longe deterior esset, quam emptoris, cum hic cogere possit venditorem, ut sibi vendat; ille vero emptorem invitum, re opus habentem, cogere nequeat, ut a se potius emat,

emat, quam alio, id quod bona fides contractus, quæ utrimque liberam voluntatem requirit, admittere non videtur, ut inquit Henninges *observat. in Grot.* Verum in hunc errorem vix incidere potuisset commentator, si diligenter examinasset rationem & causam, quæ variam induxit juris hujus constitutionem, quæ fundatur in diversa officiorum natura, eorumque præstandorum obligatione. Quædam enim officia descendunt ex mutua & reciproca naturali obligatione, quæ producit mutuuum juris vinculum, quo sibi invicem devincti homines, ut alter alteri præstet, ad quod præstandum adstrictus, & proinde alter tanquam debitor alteri tenetur præstare & solvere debitum, quod alter exigere vi mutuz obligationis potest, qua obligatione semetipsum invito co, cui jus competit, officii præstandi necessitatem debitori imponere, jure solvere nequit. Dependet itaque ab aliena voluntate ejusmodi vinculi dissolutio, cujus naturæ sunt omnia officia, quæ alter ab altero jure suo perfecto exigere potest vi naturalis obligationis, quales sunt obligationes ex mutua societate conservanda & charitate descendentes, ejusdem generis omniaque officia, quæ relationem habent ad alium, quorum in numero adjuvandi socium in necessitate constitutum, aliaque id genus plurima: illa enim alterius commodum spectant, & propterea alteri jus tribuunt eorundem a debitore exigendi præstationem & adimpletionem, quorum respectu ab alieno, non vero proprio jure dependemus ita ut factum illud, quod præstari debet, omittere, si lubet, nequeamus. Aliud dicendum de officiiis, quæ nobismetipsis præstare valemus. Itaque ad neminem, nisi memetipsum relationem habent, cujus generis omnia, quæ proprium commodum, propriamque nostram conservationem utilitatemque spectant: cum enim cuivis libera facultas dijudicandi quid sibi conducatur, vel non, ita & ipsi liberum est statuere quid velit acquirere. Proprium ut commodum promoveam, utilitatemque quæram, alterius nihil interest, admonere potest; verum cogendi ad hujus officii, quod mihi debeo, præstationem, nullum ipsi jus, quippe cum mihi æqualis, nullum in me habet imperium, vel aliqua ipsi obligatione devinctus sum, cujus vi id ipsum exigere a me potest: quisque enim a proprio dependet arbitrio sui que juris est, quamobrem sibi potest acquirere, vel non, ea, quæ sibi utilia, imo etiam necessaria sunt, & proinde etiam ubi & a quo velit. Ex hisce facile perspiciamus, quare venditor teneatur emptori, rem opus habenti, vendere, contra emptor non fit obligatus, rem venalem opus habens, a venditore sibi pretio

justo comparare, scil. quisque tenetur ad inopiam & indigentiam humanam sublevandum suas operas conferre, tum etiam socii commodum utilitatemque sine suo incommodo promovere, naturali id dictante ratione, cujus adimpletionem exigere a se invicem possunt mortales. Quæ ratio cessat in casu nostro, & proinde nec idem jus sibi locum vindicat. Sic adire vel repudiare hæreditatem possum, nec emere, nec donatum assequi invito quisque compellitur. *l. 16. Cod. de jur. delib.* Non potest liberalitas nolenti acquiri, *l. 19. §. 2. ff. de donat.* multo minus quis obligari, ut invito rem emat. Quamobrem maxime fallitur Victoria, dum statuit *cuique gentium jure fas esse in alienis provinciis negotiari importando mercem, quibus ibi carent, & exportando aurum & argentum, mercesque alias, quibus illi abundant.* Quasi cuique genti non eadem libertas esset, quam quisque paterf. in statu naturali, in quo quisque populus constitutus, censeri debet, postquam diversæ familiæ in unum corpus coactæ, in diversas gentes coiverunt, quæ eodem jure & eadem libertate naturali gaudent, ea autem cuique concedit facultatem & arbitrium ea adhibendi media, quibus propriam conservationem utilitatemque promoveri posse dijudicat, declinando quæ nocitura sibi videntur, amplectendo quæ sibi utilia fore perspicit. Sic de Nervis tradit Cæsar: *Nihil pati visum, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri.* Et idem de Suevis: *Fumentis importatis non utuntur, nec vinum omnino ad se importari sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines, atque effeminari arbitrentur.* *lib. 2. & 4. de B. G.* Habet tamen hæc regula suas exceptiones: nam ob publicam utilitatem quis sæpe cogitur emere; verum cum id ipsum procedit ab imperio magistratus in subjectos & cives, ad nostram disputationem non pertinet, utpote quæ de jure, quod homini in hominem sibi æqualem competit, quemadmodum etiam genti in gentem sibi nullo jure subjectam tractat. Hinc celeberr. Pufend. *lib. 3. cap. 3. ut alterum, in quem mihi nullum est imperium, ad merces meas emendas, cogere institutam, id vero nulla ratio admiserit. Quo jure enim ego in alterius, mihi non obnoxii, crumenam tantum mihi arrogem auctoritatis, ut ipsi præscribere sustineam, quid & in qua erogare, & unde necessitati aut voluptati suæ consulere debeat.* Sed optime addit, *id tamen inhumanum fuerit & iniquum, impedire aliquem, qui res, quibus abundat, apud volentes distrahere vult, quo minus necessaria, quibus caret, inde sibi comparare queat.*

XXI. 1. In hoc jure, quod diximus, inesse censemus etiam libertatem matrimonia ambiendi & contrahendi apud vicinas gentes, puta, si virorum populus aliunde expulsus alio advenerit. nam sine femina ætatem agere etsi humanæ naturæ non omnino repugnat, repugnat tamen naturæ plerorumque hominum. cœlibatus enim non nisi excellentibus animis convenit. Quare facultas comparandi uxores

uxores adimi viris non debet. Romulus apud Livium viciniōs rogat, *Lib. 1.*
ne graventur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere.
Canulejus apud eundem : *Connubium petimus, quod finitimis externisque*
dari solet. Jure belli injuste negatas nuptias juste victor auferret, Augustino *Lib. 14.*
judice. *De civ.*
Dei l. 11.

2. Leges autem civiles aliquorum populorum, quæ connubia *c. 17.*
exteris negant, aut ea ratione nituntur, quod temporibus quibus
sunt conditæ nulli erant populi quibus non fœminarum copia sup-
peteret, aut non de quibusvis connubiis agunt, sed de iis quæ
justa sunt, hoc est quæ speciales quosdam juris civilis effectus produ-
cunt.

C O M M E N T A R I U S.

Q Uemadmodum Deus voluit, ut genus hu-
manum propagatione conservaretur, ne-
cesse est etiam voluisse ut per conjunctionem viri
& mulieris, sine qua nulla propagatio, homi-
nes multiplicarentur, non per vagum concubi-
tum, pecorum ritu, sed legitima & hominis
præstantiæ conveniente ratione, quamobrem
institutum matrimonium, quæ est viri & mulie-
ris conjunctio, individuum vitæ consuetudinem
continens. Verum requirit ejusmodi conjunctio
actum præcedentem, qui est facultas ambiendi
matrimonia & contrahendi indeterminata & libe-
ra a natura concessa cuique; quippe cum instituit
Deus matrimonium, & benedixit humano ge-
neri, ut crescerent, & multiplicarentur, ter-
ramque replerent, immediate homini concessit
facultatem liberam sibi ducendi in uxorem, quam
cuperet, propagandæ sobolis causa. Non dis-
tinguit a se invicem hominum, quemadmodum
animalium, genera, quæ extra genus suum
nullum coeundi appetitum habent. Omnes enim
ejusdem generis sumus, licet non ejusdem sexus,
ejusdem naturæ, originis, ejusdem dignitatis &
conditionis, quia ejusdem rationis & imaginis
participes, & proinde multiplicandi facultas,
concessa humano generi, inducit communionem
matrimonii contrahendi cum quavis gente, &
quovis populo, quatenus ejusdem omnes gene-
ris & naturæ sumus participes, & eodem societa-
tis humanæ & cognationis naturalis æquali vincu-
lo & ligamento nobis invicem devincti. Quam-
obrem Canulejus apud Livium : *Connubium pe-*
timus, quod finitimis externisque dari solet, &
ut hominum numero simus, lib. 9. cap. 3. Satis
est humanæ esse naturæ, ad matrimonium am-
biendum; facultas tamen non adeo late patet, ut
cum quibusvis personis matrimonium promiscue
inire licitum censeri debeat, non propter gene-
ris varietatem, sed consanguinitatem, homo cum
homine, id est, vir cum muliere naturaliter
possunt conjungi & mutuo congressu delectari,
quatenus humanæ conditionis & naturæ uterque
participes; sic animalia nulla distinctione san-
guinis habita promiscuo coitu uti videmus. Ve-
rum quia Deus est Deus ordinis, fons omnis

honestatis & decori, voluit, ut homo, condi-
tus ad sui imaginem, certum ordinem, quem
dicat recta ratio & honestas servandum, ma-
trimonium initurus, servaret, scilicet ut haberet
rationem gradus, id est, consanguinitatis ejus,
cui se jungere animum induxit; de quo latius
infra disputandi nobis erit occasio. Ubi itaque
honestati non obstat, matrimonii contrahendi
facultatem cuique jus naturæ sive divinum con-
cedit, tanquam necessarium medium, quo hu-
manum genus ab interitu vindicatur, & societas
ac naturalis cognatio conservatur ac propagatur,
cum etiam maxime servatur honestas, quæ dicat
illicitum vagum concubium, & proinde cuique
matrimonia ambiendi libertatem tribuit; quip-
pe cum naturæ stimuli hominem vehementer ho-
minis diversi sexus congressum appetere incitant,
oportet vel vagum permittere concubium, vel
matrimonia ambiendi & contrahendi cuique fa-
cultatem liberam a natura concessam statuere; at-
qui honestati repugnat, tum etiam ordinem
civilem, qui in societate hominum maxime ser-
vandus, invertit, corpus cum quibusvis obviis
miscere; ergo dicat ratio cuique concedendam
facultatem liberam matrimonia ambiendi: cæli-
batus enim, ut inquit Author, non nisi excel-
lentibus animis convenit, imo oportet Hercule
fortiores ad domandum procreandi libidine ani-
mum inflammatum, & conjunctionis appeti-
tum, qui homini cum brutis communis, cujus-
modi appetitus per se quidem peccato vacat, quia
homini innatus ad genus suum propagandum,
sed abusu facile contrahitur, &, ne abutamur,
matrimonium institutum. Permittit itaque
& divinum & naturæ jus matrimonia cum qui-
buscunque contrahere, quamobrem vetat ratio
& æquitas hanc facultatem comparandi ux-
res viris adimere, præterquam quod tolli nec
prohiberi possunt, quæ jure naturæ cuique con-
cessa & quidem exigente necessitate; duplex
autem hic necessitas: necessarium enim conjun-
ctio maris & fœminæ medium propagandi ge-
nus humanum; necessarium matrimonium ad vi-
tandum peccatum, quod per vagos concubitus
contrahitur; usus vero juris hujus libertatis &
volun-

voluntatis; sed ut cuique liberum maneat, tum homines, tum gentes sibi invicem obligatione mutua devincti necessitatis favore. Hæc tamen regula non adeo generalis est, quin suas exceptiones habeat, quemadmodum & cæteræ, de quibus jam disputatum: omnes enim obligationes, ex legibus naturæ descendentes, a recta ratione interpretationem & explicationem recipiunt; itaque quam late pateat earum vis, quasque obligent personas, & ad quos actus, docet nos rationis dictamen. Dicitur quidem cum necessarium sit, ut genus humanum iusta & legitima ratione propagetur, & conjunctionis innatus appetitus peccato vacet, matrimonio sibi virum vel uxorem jungendi facultatem oportere cuique esse liberam, utpote qui unicus, legitimus & iustus propagandi & coeundi modus est a Deo introductus, quam homines sibi auferre non possunt neque arte, neque lege; quippe qui aliquem reddit inhabilem ad ineundum matrimonium, orbatus partibus propagationi servientibus, ille revera immediate adimit ei facultatem ambiendi & contrahendi matrimonium, cuius sobolis propagatio præcipuus finis est. Verum observandum jus naturæ, quo conceditur cuique ejusmodi libera facultas, parere quidem obligationem mutua, qua tenemur pati, ut quisque jure suo, scilicet ista facultate, utatur, nisi iustum aliquod impedimentum ejusdem usum ipsi auferat: potest enim libertas seu facultas naturalis circumscribi & etiam certo casu & respectu tolli; permittit & concedit jus naturæ matrimonia contrahere quibusvis gentibus cum quavis gente, sed casus posset existere, quemadmodum sæpius contingit, ut propter justam causam matrimonia contrahendi licentiam cum certa gente Princeps civibus suis adimat, sicuti privato licet prohibere ne filia nubat Sempronio vel Titio, justam denegandi habenti causam, qua prohibitionem non tollitur naturalis libertas contrahendi matrimonii, sed limitatur, quod non repugnat æquitati, quia id relictum dispositioni humanæ: *inst. de jur. person. tit. 3. §. 2.* ipsa enim conjunctio debet pendere a voluntate eorum, qui matrimonio junguntur, vel quorum in potestate sunt matrimonium iniri. Concedit jus naturæ quidem licentiam cuique matrimonii contrahendi, sed idem jus quoque concedit cuique liberam facultatem de rebus suis pro libitu disponendi, earumque rerum amplectendarum liberum arbitrium tribuit, quæ sibi conducere dijudicat, nec ne, quod tolli ne-

quit dispositione contraria: nam eo sensu leges naturæ interpretandæ, qui vitio caret, id est, ne cuique jus suum auferatur sine iusta causa, quia primum juris præceptum, suum cuique tribuendum. Quemadmodum autem quisque dominium habet in ea, quæ sibi propria, ita etiam in corpus, ejusque usum concedit cui placet. Idem vero jus, quod competit privato in se & circa administrationem rerum, quarum acquisivit dominium, tum etiam propriam promovendam utilitatem, tribuendum Principi vel populo universo in res & corpora civium singulorum & dominio eminenti, quod habet in personas & res, imperio suo subjectas. Cum enim salus populi suprema lex esse debeat, ipsi incumbit providere, ne illa quid detrimenti capiat, & proinde penes eum arbitrium dijudicandi quid conservationi ejus inserviat, quid nociturum perspiciat, cui cohæret facultas imperandi civibus ea facere, quæ communem salutem utilitatemque spectare judicat, prohibendi, quæ Reipub. nocitura. Quamobrem etiam matrimonia ambiendi & contrahendi cum finitimis, si iusta & legitima ejusmodi subest causa, prohibet: libertas enim matrimonia contrahendi apud vicinas gentes nequit imminuere, vel auferre liberam facultatem disponendi de rebus suis pro libitu, rectè tamen rationi conveniente, & amplectendi ea, quæ sibi utilia, declinandi, quæ nocendi præ se speciem ferre perspiciat. Libertatem itaque matrimonia ambiendi & contrahendi apud vicinas gentes cuique salvam & intactam manere oportet, si iusta non subsit limitandi & tollendi causa; quippe necessitate & publica utilitate cuiusdam gentis vel populi non exigente, puto societatis humanæ & amicitie culturam, hominumque concordiam & confederationem & commercium, quæ potissimum matrimoniis contrahendis apud vicinas gentes conservatur, & etiam augetur, omnibus modis fovere, & proinde nec libertatem matrimonii contrahendi limitandam vel tollendam censeo cum Authore, nisi necessitate & utilitate publica suadente, vel alia iusta si subsit causa, quarum in numero religionis diversitas, corrupti gentis alicujus mores. Cujusmodi causæ reddunt inhabilem matrimonium contrahere volentem, recipienti a me adimpletionem obligationis naturalis, quæ ipsi concedit libertatem matrimonium apud vicinas gentes ambiendi, easque pati obligat, ut meo jure utar.

Vit. d.
rel. 2.
n. 2, 3.

Jud. xx.

XXII. Ex suppositione jus commune est ad actus quos populus aliquis externis promiscue permittit. Nam tunc si unus populus excludatur, ei fit injuria. Sic, si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere licet, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam feminarum conjugia contrahere, uni populo id negari non potest; nisi delictum præcesserit: qua de causa Benjaminitis Hebræi cæteri ademerunt connubii facultatem.

XXIII. Sed

XXIII. Sed de permiffis quod diximus, intelligendum est de his quæ permiffa sunt tanquam ex vi naturalis libertatis nulla lege sublata: non si permiffa sint per beneficium, relaxando legem. nam in beneficii negatione nulla est injuria. Atque ita arbitramur conciliari posse quod post Franciscum Victoriam quasi ei contrarius notavit Molina. Diff. 105.

C O M M E N T A R I U S.

Vel ista permiffio, qua exteris facultas promiscue conceditur, expressa est per declarationem voluntatis, scriptura vel voce promulgata, vel tacita, quando exteri, non contradicente vel prohibente populo, sive ejus nomine summo magistratu, quædam faciendi longo quasi usu facultatem sibi acquisiverunt: qui enim non impedit vel prohibet factum quod prohibere potest, videtur consentire & jus mihi concedere ista faciendi, quæ hic Author enumerat. Quamobrem tanquam fundamentum, cui innititur permiffio, suppono quod prohibuisset, si non voluisset permittere; atqui non impedivit nec prohibuit; ergo supponendum hic scientiam & notitiam ad dominum territorii pervenisse, quia ignorantis nulla voluntas esse potest vel permitendi vel prohibendi, & proinde præsumi nequit ejusmodi permiffio, quæ mihi concedit facultatem usum rei alienæ vindicare. Utroque vero casu recte suppono, dum permiffio est universalis, externis, nullo excepto, licentiam concedens piscari, venari, & aucupari, aliave facere, etiam & mihi idem jus patere; quippe si non voluisset concedere omnibus, non usus fuisset universali verborum enunciatione, sed ejusmodi casum, quem hic fingit Author, quo omnibus & singulis gentibus, notis aquæ & ignotis, sine fine & modo ad actum aliquem jure naturali indubitum circa rem suam exercendum, jus perfectum consuluerit, vix posse existere, vel aliquando extitisse jure merito opinatur Pufendorfius. Sunt homines nimis ad rem attentis & tenaces, quamobrem non admodum faciles ad concedendum ex mera liberalitate & benevolentia, quod concedere non tenentur, obligatione vel amicitie vinculo ligati. Quod vero per modum pacti vel ex mutua conventionem, aut amicitie & meritorum intuitu concessum, non potest trahi ad consequentias, & ad alios extendi, qui sibi idem jus non quæsierunt. Quæ vero tacite concessa, a voluntate concedentis pendent, & regulariter precarii naturam habere judicantur, Pufend. lib. 3. cap. 3. quamdiu dominus ab usu eorum neminem excludit contraria declaratione voluntatis, recte quisque sibi idem jus vindicaret, quasi omnes tacite admiserit, nemine expressa voluntate excluso; permittens vero sibi reservat arbitrium, mutatis temporibus, & Reipub. utilitate exigente, permissionem vel tacitam vel expressam revocandi, nisi pacto fuerit acquisita ad certum tempus, vel in perpetuum, idque absolute,

nulla limitata conditione: pactis enim & promissis standum: nihil enim rationi & æquitati & honestati magis convenit, quam pacta conventa rerumque contractarum fidem servare, vid. Cic. 1. off. cap. 5. & 7. quippe quæ societatis conservandæ & tuendæ optima ratio. Tacita ipsa declaratione contraria evanescit, atque eam vel omnibus, vel quibusdam, pro arbitrio permittentis auferri posse, caret dubio. Quo nemini potest fieri injuria, quia quisque & liber arbiter, & dominus rerum suarum; dominium vero tribuit facultatem de rebus suis disponendi, prout cuique placeat, vel videatur sibi conducere atque utile esse. Huic autem facultati cohæret suarum rerum usum permittendi libera potestas, vel promiscue omnibus, vel quibusdam, sive civibus, sive externis; qui vero suo jure utitur, neminem injuria afficit. Quod dicendum videtur tam ratione eorum, quæ per beneficium, quam quæ ex vi libertatis naturalis, nulla lege sublata, permiffa sunt. Quamobrem Molin. diff. 105. *Quod autem provincia aliqua usum quarundam rerum suarum communium quibusdam externis concedat, sane ab ea libertatem non adimit, quominus similis usus peregrinis aliis denegari possit, cum integrum cuique sit concedere, cui libuerit, rerum suarum usum, eoque aliis interdicens.* Verum qui rectæ rationis dictamen & æquitatem, tum etiam amoris & charitatis officia maturo judicio & animo, honestatem & benignitatem naturali, ut decet, impulsu amante, consulit, facile perspiciet eum, qui socios arcet ab usu earum rerum, quæ sine proprio detrimento & nobis & aliis quibusvis utilitatem præstare possunt, eum quodammodo peccare contra charitatis legem atque etiam deesse officio, quod societas humana & cognatio naturalis postulat, atque etiam non satisfacere fini illi, qui ex decreto Dei profluit, qui homini hominem socium adjunxit, ut mutua ope mutua inservirent utilitati & conservationi; quamobrem sæpius diximus nihil humanæ naturæ magis conveniens, quam ut homo homini velit consultum ob eam ipsam rationem, quod ejusdem omnes naturæ participes sumus; itaque quamvis quilibet habeat liberam suarum rerum administrationem & dispositionem, a proprio cujusvis dependentem arbitrio & voluntate, oportet tamen hanc libertatem rectæ rationis dictamine & æquitate gubernari & temperari. Atqui dictat ratio homines, qua homines, sibi esse æquales, quamobrem æquali amore & benevolentia

lencia amplectendos, & proinde si quis exteris omnibus promiscue permittat usum rei suæ, ejusmodi permissio videtur procedere ex benevolentia erga genus humanum, & propterea negari non posse videtur huic & alteri concedi, quin posset hic queri de injuria sibi illata propter violatum jus, quod sibi ex justa mutua obligatione, a natura introducta, societatis tuendæ favore & amicitiz mutuz colendæ causa quæsiuisset; quippe cum sit æqualis dignitatis & conditionis, cujus cæteræ

gentes, eadem quoque benevolentia dignum existimari oportet, quamobrem & eadem ex vi libertatis naturalis ei permittenda dicendum, & proinde, dum a communione usus, qui vi naturalis libertatis cuiusvis permissus, excluditur, videtur quoque quasi indignus ab humanæ societatis communione removeri; secus est, si quis per beneficium usum ejusmodi alicui concessit, utpote quod conceditur ob merita, quamobrem de injuria queri nequit, cui non idem conceditur, quia non idem meritis.

XXIV. Quæsitum memini an populo alicui liceat cum alio populo pacisci, ut is populus certi generis fructus, qui alibi non nascuntur, sibi soli vendat. Licere censeo, si is qui emit populus paratus sit aliis vendere æquo pretio. nam aliarum gentium non interest a quo emant quod ad desideria naturæ attinet. Lucrum autem alter alteri prævertere licite potest, maxime si causa subsit, ut si qui id stipulatus est populus alterum populum in suam tutelam receperit, sumptusque eo nomine faciendos habeat. Talis autem coëmptio, eo quo dixi animo facta, juri naturæ non repugnat, quanquam solet interdum ob utilitatem publicam legibus civilibus prohiberi.

COMMENTARIUS.

Licet cuique propriam utilitatem omnibus mediis legitimis promovere, imo proprium commodum proximi anteponere & præferre postulat amor ordinatus, qui a se ipso incipit. Quamobrem cum dicitur recta ratio natura cuique licere sibi consulere, quantum cujusque vires ferunt, & proinde ea quemvis posse media adhibere, quæ arbitratur necessaria ad comparanda quæ sibi utilia & lucrum allatura, modo id fiat sine damno & detrimento humanæ societatis: ejus enim violatio omni jure prohibita, utpote cujus conservatio potior est privatorum utilitate & commodo: quemadmodum & communis cujusque Reipub. salus potior est privatorum conservatio: eadem enim relatio, quæ intercedit inter partem & totum, quoque intercedit inter Rempub. & civem, communem societatem & singulas gentes. Quo plures gentes per terrarum orbem dispersæ, eo uberiores terra profert fructus, quæ hominum opera & cultura acquiruntur, tum etiam eo plures artes inveniuntur industria hominum, quæ ad vitam commode & beate transigendam maxime necessariæ. Verum quid prodesset tanta ubertas, & variz artes, & rerum omnium maxima affluentia, nisi homines hæc omnia sibi invicem communicarent; sed qui possent communicari, nisi gentes singulæ operas suas conferrent ad communem hominum societatem tuendam. Ab hujus conservatioe singulorum salus & commodum pendet. Conservatur autem potissimum conspiratione partium inter se ad mutuum commodum, & communem utilitatem mutua ope adjuvanda, cum relatione tamen ad propriam utilitatem: nihil enim interest, unde quisque capiat ea, quæ desiderat commodi sui causa,

modo via illa sibi comparandi non intercludatur vel admodum difficilis reddatur. Quamobrem licet populo alicui pacisci cum alio, ut is populus certi generis fructus, qui alibi non nascuntur, sibi soli vendat, ut eo majori lucro aliis vendere possit sub illa conditione, si paratus sit vendere aliis, idque justo pretio, qua ratione non læditur aut violatur societas humana, cum nemini facultas adimatur ea sibi comparandi, sed necessitas cuique imponitur a certo quodam populo emendi & acquirendi, quamvis natura communicationem & commercium rerum, quæ in usum humani generis ejusque commodum produxit, præstari atque exerceri voluerit, quamobrem & eodem jure eum in finem ratione duce introducta, quæ superius a nobis adducta, attamen singulis rebus comparandis non certum valorem aut æstimationem præscripsit, sed hominum reliquit arbitrio; proportionem tamen aliquam exigit æquitas & recta ratio, secundum rei intrinsecam vel extrinsecam qualitatem & dignitatem. Verum quoniam hominis nimis avidus lucri animus sæpius illa proportionem non contentus, ejusmodi pacta sæpe multa incommoda, tum etiam discordias & odia pariunt, ideoque suadet utilitas Reipub. ne facile ejusmodi monopolia exercere civibus permittat, nisi & ipsa inde lucri quid capiat: nam illud iterum omnes cives participant, utpote qui onera Reipub. sustinere tenentur. Quod itaque plures expendunt ad coëmendum certum genus mercium, id compensatur lucro, quod capit Respub. & pro portione in singulos redundat, quatenus quisque eo minus pro portione ad sustinenda onera confert.

C A P U T III.

De acquisitione originaria rerum, ubi de mari & fluminibus.

I. O Riginariam acquisitionem fieri per divisionem aut occupationem. II. Rejiciuntur hic alii modi, ut concessio juris incorporalis. III. Item specificatio. IV. Occupatio duplex, ad imperium, ad dominium: qua distinctio explicatur. V. Occupationem mobilium lege posse anteverti. VI. Quo jure nitatur dominium infantium & amentium. VII. Flumina occupari posse. VIII. An & mare. IX. Olim in partibus Romani imperii id non licuisse. X. Natura tamen jus non obstat in parte maris qua terris quasi clausa sit. XI. Quomodo talis occupatio fiat, quamdiu du-	ret. XII. Talem occupationem jus non dare impediendi transitus innocui. XIII. Imperium in partem maris occupari posse, & quomodo. XIV. Vectigal navigantibus mari ex certis causis imponi posse. XV. De pactitionibus qua populorum aliquem ultra certos terminos vetant navigare. XVI. Fluminis cursus mutatus an territorium immuet, cum distinctione explicatur. XVII. Quid sentiendum si alveus plane mutatus sit? XVIII. Flumen interdum totum accedere territorio. XIX. Res derelictas occupanti cedere, nisi populus dominium quoddam generale occupaverit.

I. **S**ingulari jure aliquid nostrum fit acquisitione originaria aut derivativa. Originaria acquisitio, olim, cum genus humanum coire posset, fieri potuit etiam per divisionem, ut diximus, nunc per occupationem tantum.

II. Dicat forte aliquis, etiam concessione servitutis, constitutione pignoris aliquid originarii acquiri: sed recte expendenti apparebit id jus novum non esse nisi modo. nam virtute ipsa inerat in dominio domini.

III. Paulus Jurisconsultus acquirendi causis & hanc annumerat, *L. Possideri. S. Genera. D. de acq. poss.* quæ maxime videtur naturalis, si quid ipsi ut in rerum natura esset fecimus. Sed cum naturaliter nihil fiat nisi ex materia prius existente, ea si nostra fuerit continuabitur dominium specie introducta: si nullius, ad occupationis genus hæc acquisitio pertinebit: si aliena, jam naturaliter nobis solis eam non acquiri infra apparebit.

C O M M E N T A R I U S.

AD caput præcedens annotavimus naturam omnia, quæ in usum humani generis produxit, in commune detulisse, ut quisque sibi posset acquirere & ad usum applicare, quæ desideriis naturæ inserviunt & satisfacere possunt. Itaque quamvis nulli genti vel populo, aut familiis, ex quarum coalitione gentes ortæ, quarundam rerum dominium seu usum assignasset, recta tamen ratio, facile intelligens tantum rerum omnium affluentiam frustra non esse a natura productam, sicut etiam ex earum conve-

nientia cum appetitu perspicuus certo alicui fini inservire, qui nullus posset esse alius, quam ut eorum usus humanam necessitatem & inopiam sublevaret; quoniam vero ad usum particularem applicari nequibant, nisi res separarentur a communione naturali; separatio vero requirit apprehensionem animo sibi habendi & ad usum applicandi, cum exclusione alterius, qui mecum ejusdem est conditionis & originis, ideoque ad ejusdem rei usum sibi acquirendum idem jus habet, dicebat naturam ea mente res omnes produxisse & in commune detulisse, ut quisque sibi posset acquirere, quibus indigeret ac opus haberet, quibus posset & necessitati succurrere, & vitæ com-

De Offi-
ciis III.
c. 7.

mentum naturæ societatis contrarium in his quas dixi rebus. Hoc est quod Ambrosius vocat, *separare a commerciis communis parentis, fusos omnibus partus negare, consortia vivendi averruncare*. Nam de supervacuis & mere voluptariis non agimus, sed de his quæ vita desiderat, puta alimentis, vestimentis, medicamentis.

Covarr.
Var. ref.
lib. III.
c. 14. ibid.
Tertio.

XIX. Ad hæc igitur æquo pretio comparanda jus esse omnibus hominibus asseveramus: demto, si a quibus petitur ipsi ejus rei indigeant: quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur. Et tamen ne in tali quidem necessitate expelli posse admissos semel peregrinos, sed commune malum communiter tolerandum ostendit indicato jam loco Ambrosius.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum natura res omnes produxit in usum hominis, ita cuique etiam jus tribuit eas sibi in usum suum comparandi, vel occupatione, vetustissimo rerum acquirendarum modo, vel permutatione, introductis rerum dominiis, vel venditione, vel propria industria, cura & cultura, vel donatione, testamento, aliisque id genus rerum ad vitam commode tuendam sibi comparandarum modis, recta ratione dictante introductis. Quippe cum non omnia omnis producat tellus, nec uni nationi vel populo cuncta impertivit Deus, ut ad societatem homines mutua opus indigentia adduceret, necessitas sustentandæ vitæ homines effecit sagaces ad excogitanda media, quibus sibi acquirere possent, quæ desiderabat natura & vitæ beatitudo; nullum vero efficacius remedium ejus sublevandæ excogitari posset, quam gentis cum gente commercium & societas, atque cum indigentia erat mutua etiam mutua ope sublevanda, alter alteri subministrando & impertiendo quibus indigebat, quia nec tellus eadem proferebat, nec industria aut arte sibi comparare sine aliorum ope valet, excogitanda erant media, quibus res inservientes mutua inopia sublevandæ possent acquiri earumque usus comparari, quæ duplicis sunt generis, vel onerosæ, vel lucrativæ. In illarum numero permutatio, venditio; quippe æquitas suadebat, ne quis cum damno alterius fieret locupletior, rem cum re permutandam, vel certo pretio auri & argenti copia, ex terrarum visceribus eruta, redimendam. Vid. l. I. ff. de contrahend. empt. Horum in numero donatio, legatum, alique contractus lucrativi, quæ omnia approbat jus naturæ sive gentium, quia hisce res vel earum usus, quæ ad vitæ commoditatem & apparatus productæ sunt, acquiruntur. Quamobrem cuique eodem jure facultas conceditur hisce modis ea sibi comparandi, quibus opus habet, tum etiam res suas earumque usum indigenti vel titulo oneroso, vel lucrativo concedere. Verum quemadmodum naturali jure gentium jus habet ad res, quibus indiget, & vitæ commoditati inserviunt, sibi comparandi, sic etiam eodem jure

facultatem habet, quæ justo sibi acquisivit titulo, retinendi, conservandi, & de iis pro lubitu disponendi, quia liber arbiter & moderator quisque suarum rerum, & proinde videtur nemo cogi posse, ut rem, vel ejus usum, quem sibi reservare cupit, alteri concedat justo pretio, vel alio quovis transferendi domini vel concedendi usus modo, quamobrem jus ejusmodi commune, cujus vi quisque obligatus alteri concedere, ut ea sibi acquirat justo titulo, permutatione, industria, vel arte, sine quibus vita commode duci nequit, & proinde teneretur res venales habens, quæ ad vitam tuendam pertinent, ut alimenta, vestimenta, aliis sine suo incommodo, impertire, quo commercii colendi necessitas introducitur, & cuique eripitur libertas naturalis de rebus suis pro arbitrio disponendi, nisi lege vel vi prohibeatur, fictum potius videtur, quam naturali æquitate introductum. Addimus sine incommodo, cum nemo tenetur alteri prodesse, si noceret sibi ipsi. Non exigit illud officium, nec humanitas, nec æquitas. Quamobrem non a ratione alienum, statuere quemcunque particularem jure interdiceret atque prohibere posse omnibus extraneis, ne rebus, ad se pertinentibus, utantur, nullumque cum aliis commercium admittant. Sic & Respub. vel ejus nomine Princeps, licite poterit prohibere, ne cum quibusdam extraneis ullum exerceatur commercium, cum aliis vero permittat, cum integrum cuique sit concedere cui libuerit rerum suarum usum & commercium. Notandum hic non agi de rebus, ad vitam tuendam maxime necessariis, sed iis, sine quibus vita commode duci nequit, quæ non necessitatem & commoditatem spectat; quippe eorum usum vel commercium, quæ absolute necessaria sunt ad sese sustentandum, non magis prohiberi & interdici extraneis, ita ut alter sibi non posset vi illud vindicare salva conscientia, quam alii, summa in necessitate constituto, eripi facultas potest rem alienam arripiendi & in suum convertendi usum, quoniam necessitas omnem legem frangit. Quod dicendum non videtur, quando agitur de commodo & utilitate propria promo-

ven-

venda, nec enim illa de rebus suis disponendi libertas naturalis facile auferenda domino, nec dissolvendum naturæ vinculum, quo quisque pati adstringitur, ut dominus re sua utatur suo arbitrio, sed medium hic tenere beati, qui non multum de libertate & potestate naturali circa administrationem rerum suarum privatarum cuique concessa, publicarum in Principem translata detrahunt, nec etiam imminuunt, jus illud commune cuique competens circa usum & acquisitionem dominii earum rerum, quas natura in usum & commoditatem utilitatemque generis humani produxit. Observandum a natura non solum humanæ inopiæ & necessitati prospectum, sed eam etiam ejus utilitati atque commoditati consultum voluisse, quamobrem tantam quarundam rerum affluentiam, quæ vitam hanc commodiore apparatu instruunt, ut ait Pufendorfius, in commune quasi effundit natura, atque homines docuit tot artes, quibus vita ornatiores efficiuntur, & quemadmodum non omnia omnis fert tellus, ita etiam non iisdem artibus callent omnes gentes, sed diversæ nationes diversas quoque excogitarunt artes, atque etiam unam gentem altera magis idoneam ad quasdam exercendas artes, & natura finxisse videtur, eadem sane ratione, ut quemadmodum ad vitæ necessaria sibi quærenda societatem colere mutuo commercio necesse mortales haberent, ita quoque ob fruitionem eorum, quæ vel a natura producta, vel ab hominibus inventa, mutuo commercio communicanda ad commodiorem vitæ apparatus, mutuum societatem conservarent, atque quemadmodum necessaria usui communi exposita, ut quis eadem possit arripere inopiæ propriæ sublevandæ causa, ita quoque utilitati & commoditati vitæ humanæ promovendæ a natura largita, quæri possunt apud omnes, & ab omnibus petentibus populivæ; nec etiam ab eorum usu & commercio excludendi, quando per id proprium jus non fit deterius, nec verendum quarundam rerum communicationem aliis concessam damnum Reipub. vel domesticis rebus allaturam. *Valde inhumanum esset, terrigenam velle invadere usum suorum bonorum, quæ communis omnium parens profudit, ubi per id jus nostrum, quod*

ad ista peculiariter quævisimus, non redditur deterius, ait Pufend. lib. 3. cap. 3. de jur. nat. Ita ubi metus animos possedit, commercium quarundam rerum non innoxium, sed damnosum Reipub. futurum, juste denegari utique posse dicendum juxta Molin. de just. & jur. disp. 105. Vid. l. 2. Cod. quæ res exportari non deb. Sin vero nihil tale quid verendum, jure commercium extraneis rerum, quæ sibi utiles, nec concedenti earum communicatio molesta aut damnosa, denegari non posse dicendum, quin & humanitatis & societatis humanæ jura violari dicenda videntur, dum, ut paulo ante annotavimus, homo homini non teneatur tantum ea subministrare, quæ necessitatem & indigentiam sublevant, sed etiam, quæ commoditati ejus inferviunt, quod officio eo continetur, quo homo devinctus est prodesse homini, cum isto temperamento, quod superius allegavimus & in hisce §§. adducit. Quod satis justam præbet causam ad arcendos extraneos a commercio earum rerum, quibus ipsi indigemus; minime vero facultatem tribuit ad sublevandam necessitatem, qua vel propter penuriam frumenti, vel aliam ob causam premimur, semel admissos peregrinos expellere; ut olim Augustum fecisse tradit Sueton. in Aug. cap. 42. utpote qui fortasse tam proprii, quam alieni commodi causa recepti, nullo jure magno cum eorum incommodo expelli nequeunt. Si commodum aliquod indigenis adtulit eorum admisso, æquo animo perferendum incommodum, quod propter eorum causam, sed sine illorum culpa, sentimus, juxta æquitatis regulam, qua constitutum, ut qui sentit commodum, etiam incommodum perferat, & quid si hæc causa deest? attamen perpetua tamen ipsis concessa habitatio, qua privati jure nequeunt propter casum supervenientem: standum enim promissis, etiam si nobis postea nocitura: nullus enim contractus firmus, atque omnes obligationes facile evanescerent, si casus incerti & eventus dubii earum adstringendi vinculum solverent, & contrahentes a præstationibus, quæ contractibus & obligationibus promissæ, vel naturaliter continentur, liberare vellent.

XX. Ad sua autem vendenda non æquum jus est, nam cuilibet liberum est statuere quid velit acquirere aut non. Ita vinum & alias merces exoticas olim non recipiebant Belgæ. Et de Arabibus Nabatæis Strabo: *α εισαγωγῆμα δὲ ἐστὶ τὰ δὲ ἢ παντελῶς: importare merces quasdam licet, quasdam non item.*

*Molina
disput.
105.
Agi.
Reg. de
act. su-
pernat.
disp. 31.
du. 2. n.
52. Cas. 1.
bell. Gall.
a lib. XVI.*

C O M M E N T A R I U S.

Putant nonnulli commentatores Authorem nostrum hic aliquid absurdi statuere, dum venditori non eandem, quam emptori, facultatem concedit: videtur enim dictare æquitas, si cuique liberum est, statuere quid sibi velit acquirere, vel non, etiam cuilibet liberum

esse oportere, quid vendere velit, propter relativam emptoris & venditoris naturam, cum alias venditoris conditio longe deterior esset, quam emptoris, cum hic cogere possit venditorem, ut sibi vendat; ille vero emptorem invitum, re opus habentem, cogere nequeat, ut a se potius

O

emat,

emat, quam alio, id quod bona fides contractus, quæ utrimque liberam voluntatem requirit, admittere non videtur, ut inquit Henninges *observat. in Grot.* Verum in hunc errorem vix incidere potuisset commentator, si diligenter examinasset rationem & causam, quæ variam induxit juris hujus constitutionem, quæ fundatur in diversa officiorum natura, eorumque præstandorum obligatione. Quædam enim officia descendunt ex mutua & reciproca naturali obligatione, quæ producit mutuum juris vinculum, quo sibi invicem devincti homines, ut alter alteri præstet, ad quod præstandum adstrictus, & proinde alter tanquam debitor alteri tenetur præstare & solvere debitum, quod alter exigere vi mutue obligationis potest, qua obligatione semetipsum invito co, cui jus competit, officii præstandi necessitatem debitori imponere, jure solvere nequit. Dependet itaque ab aliena voluntate ejusmodi vinculi dissolutio, cujus naturæ sunt omnia officia, quæ alter ab altero jure suo perfecto exigere potest vi naturalis obligationis, quales sunt obligationes ex mutua societate conservanda & charitate descendentes, ejusdem generis omniaque officia, quæ relationem habent ad alium, quorum in numero adjuvandi socium in necessitate constitutum, aliaque id genus plurima: illa enim alterius commodum spectant, & propterea alteri jus tribuunt eorundem a debitore exigendi præstationem & adimpletionem, quorum respectu ab alieno, non vero proprio jure dependemus ita ut factum illud, quod præstari debet, omittere, si lubet, nequeamus. Aliud dicendum de officiiis, quæ nobismetipsis præstare valemus. Itaque ad neminem, nisi memetipsum relationem habent, cujus generis omnia, quæ proprium commodum, propriamque nostram conservationem utilitatemque spectant: cum enim cuivis libera facultas dijudicandi quid sibi conducatur, vel non, ita & ipsi liberum est statuere quid velit acquirere. Proprium ut commodum promoveam, utilitatemque queram, alterius nihil interest, admonere potest; verum cogendi ad hujus officii, quod mihi debeo, præstationem, nullum ipsi jus, quippe cum mihi æqualis, nullum in me habet imperium, vel aliqua ipsi obligatione devinctus sum, cujus vi id ipsum exigere a me potest: quisque enim a proprio dependet arbitrio sui que juris est, quamobrem sibi potest acquirere, vel non, ea, quæ sibi utilia, imo etiam necessaria sunt, & proinde etiam ubi & a quo velit. Ex hisce facile perspiciamus, quare venditor teneatur emptori, rem opus habenti, vendere, contra emptor non sit obligatus, rem venalem opus habens, a venditore sibi pretio

justo comparare, scilicet quisque tenetur ad inopiam & indigentiam humanam sublevandam suas operas conferre, tum etiam socii commodum utilitatemque sine suo incommodo promoveri, naturali id dictante ratione, cujus adimpletionem exigere a se invicem possunt mortales. Quæ ratio cessat in casu nostro, & proinde nec idem jus sibi locum vindicat. Sic adire vel repudiare hæreditatem possum, nec emere, nec donatum assequi invito quisque compellitur. *l. 16. Cod. de jur. delib.* Non potest liberalitas nolenti acquiri, *l. 19. §. 2. ff. de donat.* multo minus quis obligari, ut invito rem emat. Quamobrem maxime fallitur Victoria, dum statuit *cuique gentium jure fas esse in alienis provinciis negotiari importando merces, quibus ibi carent, & exportando aurum & argentum, mercesque alias, quibus illi abundant.* Quasi cuique genti non eadem libertas esset, quam quisque pateret in statu naturali, in quo quisque populus constitutus, censeri debet, postquam diversæ familiæ in unum corpus coactæ, in diversas gentes coiverunt, quæ eodem jure & eadem libertate naturali gaudent, ea autem cuique concedit facultatem & arbitrium ea adhibendi media, quibus propriam conservationem utilitatemque promoveri posse dijudicat, declinando quæ nocitura sibi videntur, amplectendo quæ sibi utilia fore perspicit. Sic de Nervis tradit Cæsar: *Nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri.* Et idem de Suevis: *Fumentis importatis non utuntur, nec vinum omnino ad se importari sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines, atque effeminari arbitrentur.* *lib. 2. & 4. de B. G.* Habet tamen hæc regula suas exceptiones: nam ob publicam utilitatem quis sæpe cogitur emere; verum cum id ipsum procedit ab imperio magistratus in subjectos & cives, ad nostram disputationem non pertinet, utpote quæ de jure, quod homini in hominem sibi æqualem competit, quemadmodum etiam genti in gentem sibi nullo jure subjectam tractat. Hinc celeberr. Pufend. *lib. 3. cap. 3. ut alterum, in quem mihi nullum est imperium, ad merces meas emendas, cogere institutam, id vero nulla ratio admiserit. Quo jure enim ego in alterius, mihi non obnoxii, crumenam tantum mihi arrogem auctoritatis, ut ipsi præscribere sustineam, quid & in qua erogare, & unde necessitati aut voluptati sua consulere debeat.* Sed optime addit, *id tamen inhumanum fuerit & iniquum, impedire aliquem, qui res, quibus abundat, apud volentes distrabere vult, quo minus necessaria, quibus caret, inde sibi comparare queat.*

XXI. 1. In hoc jure, quod diximus, inesse censemus etiam libertatem matrimonia ambiendi & contrahendi apud vicinas gentes, puta, si virorum populus aliunde expulsus alio advenerit. nam sine femina ætatem agere etsi humanæ naturæ non omnino repugnat, repugnat tamen naturæ plerorumque hominum. cœlibatus enim non nisi excellentibus animis convenit. Quare facultas comparandi uxores

uxores adimi viris non debet. Romulus apud Livium vicinos rogat, *Lib. I.*
ne graventur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere.
Canulejus apud eundem : *Connubium petimus, quod finitimis externisque*
dari solet. Jure belli injuste negatas nuptias juste victor auferret, Augustino *Lib. IV.*
judice. *De civ.*
Dei I. II.

2. Leges autem civiles aliquorum populorum, quæ connubia *c. 17.*
exteris negant, aut ea ratione nituntur, quod temporibus quibus
sunt conditæ nulli erant populi quibus non fœminarum copia sup-
peteret, aut non de quibusvis connubiis agunt, sed de iis quæ
justa sunt, hoc est quæ speciales quosdam juris civilis effectus produ-
cunt.

C O M M E N T A R I U S.

Q Uemadmodum Deus voluit, ut genus hu-
manum propagatione conservaretur, ne-
cesse est etiam voluisse ut per conjunctionem viri
& mulieris, sine qua nulla propagatio, homi-
nes multiplicarentur, non per vagum concubi-
tum, pecorum ritu, sed legitima & hominis
præstantiæ conveniente ratione, quamobrem
institutum matrimonium, quæ est viri & mulie-
ris conjunctio, individuum vitæ consuetudinem
continens. Verum requirit ejusmodi conjunctio
actum præcedentem, qui est facultas ambiendi
matrimonia & contrahendi indeterminata & libe-
ra a natura concessa cuique; quippe cum instituit
Deus matrimonium, & benedixit humano ge-
neri, ut crescerent, & multiplicarentur, ter-
ramque replerent, immediate homini concessit
facultatem liberam sibi ducendi in uxorem, quam
cuperet, propagandæ sobolis causa. Non dis-
tinguit a se invicem hominum, quemadmodum
animalium, genera, quæ extra genus suum
nullum coeundi appetitum habent. Omnes enim
ejusdem generis sumus, licet non ejusdem sexus,
ejusdem naturæ, originis, ejusdem dignitatis &
conditionis, quia ejusdem rationis & imaginis
participes, & proinde multiplicandi facultas,
concessa humano generi, inducit communionem
matrimonii contrahendi cum quavis gente, &
quovis populo, quatenus ejusdem omnes gene-
ris & naturæ sumus participes, & eodem societa-
tis humanæ & cognationis naturalis æquali vincu-
lo & ligamento nobis invicem devincti. Quam-
obrem Canulejus apud Livium : *Connubium pe-*
timus, quod finitimis externisque dari solet, &
ut hominum numero simus, lib. 9. cap. 3. Satis
est humanæ esse naturæ, ad matrimonium am-
biendum; facultas tamen non adeo late patet, ut
cum quibusvis personis matrimonium promiscue
inire licitum cenferi debeat, non propter gene-
ris varietatem, sed consanguinitatem, homo cum
homine, id est, vir cum muliere naturaliter
possunt conjungi & mutuo congressu delectari,
quatenus humanæ conditionis & naturæ uterque
participes; sic animalia nulla distinctione san-
guinis habita promiscuo coitu uti videmus. Ve-
rum quia Deus est Deus ordinis, fons omnis

honestatis & decori, voluit, ut homo, condi-
tus ad sui imaginem, certum ordinem, quem
dicat recta ratio & honestas servandum, ma-
trimonium initurus, servaret, scil. ut haberet
rationem gradus, id est, consanguinitatis ejus,
cui se jungere animum induxit; de quo latius
infra disputandi nobis erit occasio. Ubi itaque
honestati non obstat, matrimonii contrahendi
facultatem cuique jus naturæ sive divinum con-
cedit, tanquam necessarium medium, quo hu-
manum genus ab interitu vindicatur, & societas
ac naturalis cognatio conservatur ac propagatur,
cum etiam maxime servatur honestas, quæ dicat
illicitum vagum concubitum, & proinde cuique
matrimonia ambiendi libertatem tribuit; quip-
pe cum naturæ stimuli hominem vehementer ho-
minis diversi sexus congressum appetere incitant,
oportet vel vagum permittere concubitum, vel
matrimonia ambiendi & contrahendi cuique fa-
cultatem liberam a natura concessam statuere; at-
qui honestati repugnat, tum etiam ordinem
civilem, qui in societate hominum maxime ser-
vandus, invertit, corpus cum quibusvis obviis
miscere; ergo dicat ratio cuique concedendam
facultatem liberam matrimonia ambiendi: cæli-
batus enim, ut inquit Author, non nisi excel-
lentibus animis convenit, imo oportet Hercule
fortiores ad domandum procreandi libidine ani-
mum inflammatum, & conjunctionis appeti-
tum, qui homini cum brutis communis, cujus-
modi appetitus per se quidem peccato vacat, quia
homini innatus ad genus suum propagandum,
sed abusu facile contrahitur, & ne abutatur,
matrimonium institutum. Permittit itaque
& divinum & naturæ jus matrimonia cum qui-
buscunque contrahere, quamobrem vetat ratio
& æquitas hanc facultatem comparandi uxores
viris adimere, præterquam quod tolli nec
prohiberi possunt, quæ jure naturæ cuique con-
cessa & quidem exigente necessitate; duplex
autem hic necessitas: necessarium enim conjun-
ctio maris & fœminæ medium propagandi ge-
nus humanum; necessarium matrimonium ad vi-
tandum peccatum, quod per vagos concubitus
contrahitur; usus vero juris hujus libertatis &

voluntatis; sed ut cuique liberum maneat, tum homines, tum gentes sibi invicem obligatione mutua devincti necessitatis favore. Hæc tamen regula non adeo generalis est, quin suas exceptiones habeat, quemadmodum & cæteræ, de quibus jam disputatum: omnes enim obligationes, ex legibus naturæ descendentes, a recta ratione interpretationem & explicationem recipiunt; itaque quam late pateat earum vis, quasque obligent personas, & ad quos actus, docet nos rationis dictamen. Dicitur quidem cum necessarium sit, ut genus humanum iusta & legitima ratione propagetur, & conjunctionis innatus appetitus peccato vacet, matrimonio sibi virum vel uxorem jungendi facultatem oportere cuique esse liberam, utpote qui unicus, legitimus & iustus propagandi & coeundi modus est a Deo introductus, quam homines sibi auferre non possunt neque arte, neque lege; quippe qui aliquem reddit inhabilem ad ineundum matrimonium, orbatus partibus propagationi servientibus, ille revera immediate adimit ei facultatem ambiendi & contrahendi matrimonium, cujus sobolis propagatio præcipuus finis est. Verum observandum jus naturæ, quo conceditur cuique ejusmodi libera facultas, parere quidem obligationem mutuam, qua tenemur pati, ut quisque jure suo, scilicet ista facultate, utatur, nisi justum aliquod impedimentum ejusdem usum ipsi auferat: potest enim libertas seu facultas naturalis circumscribi & etiam certo casu & respectu tolli; permittit & concedit jus naturæ matrimonia contrahere quibusvis gentibus cum quavis gente, sed casus posset existere, quemadmodum sæpius contigit, ut propter justam causam matrimonia contrahendi licentiam cum certa gente Princeps civibus suis adimat, sicuti privato licet prohibere ne filia nubat Sempronio vel Titio, justam denegandi habenti causam, qua prohibitione non tollitur naturalis libertas contrahendi matrimonii, sed limitatur, quod non repugnat æquitati, quia id relictum dispositioni humanæ: *inst. de jur. person. tit. 3. §. 2.* ipsa enim conjunctio debet pendere a voluntate eorum, qui matrimonio junguntur, vel quorum in potestate sunt matrimonium initari. Concedit jus naturæ quidem licentiam cuique matrimonii contrahendi, sed idem jus quoque concedit cuique liberam facultatem de rebus suis pro libitu disponendi, earumque rerum amplectendarum liberum arbitrium tribuit, quæ sibi conducere dijudicat, nec ne, quod tolli ne-

quit dispositione contraria: nam eo sensu leges naturæ interpretandæ, qui vitio caret, id est, ne cuique jus suum auferatur sine justa causa, quia primum juris præceptum, suum cuique tribuendum. Quemadmodum autem quisque dominium habet in ea, quæ sibi propria, ita etiam in corpus, ejusque usum concedit cui placet. Idem vero jus, quod competit privato in se & circa administrationem rerum, quarum acquisivit dominium, tum etiam propriam promovendam utilitatem, tribuendum Principi vel populo universo in res & corpora civium singulorum & dominio eminenti, quod habet in personas & res, imperio suo subjectas. Cum enim salus populi suprema lex esse debeat, ipsi incumbit providere, ne illa quid detrimenti capiat, & proinde penes eum arbitrium dijudicandi quid conservationi ejus inserviat, quid nociturum perspiciat, cui cohæret facultas imperandi civibus ea facere, quæ communem salutem utilitatemque spectare judicat, prohibendi, quæ Reipub. nocitura. Quamobrem etiam matrimonia ambiendi & contrahendi cum finitimis, si justa & legitima ejusmodi subest causa, prohibet: libertas enim matrimonia contrahendi apud vicinas gentes nequit imminuere, vel auferre liberam facultatem disponendi de rebus suis pro libitu, rectæ tamen rationi conveniente, & amplectendi ea, quæ sibi utilia, declinandi, quæ nocendi præ se speciem ferre perspiciat. Libertatem itaque matrimonia ambiendi & contrahendi apud vicinas gentes cuique salvam & intactam manere oportet, si justa non subsit limitandi & tollendi causa; quippe necessitate & publica utilitate cujusdam gentis vel populi non exigente, puto societatis humanæ & amicitie culturam, hominumque concordiam & confederationem & commercium, quæ potissimum matrimoniis contrahendis apud vicinas gentes conservatur, & etiam augetur, omnibus modis fovere, & proinde nec libertatem matrimonii contrahendi limitandam vel tollendam censeo cum Authore, nisi necessitate & utilitate publica suadente, vel alia justa si subsit causa, quarum in numero religionis diversitas, corrupti gentis alicujus mores. Cujusmodi causæ reddunt inhabilem matrimonium contrahere volentem, recipienti a me adimpletionem obligationis naturalis, quæ ipsi concedit libertatem matrimonium apud vicinas gentes ambiendi, easque pati obligat, ut meo jure utar.

Vit. d.
rel. 2.
n. 2, 3.

XXII. Ex suppositione jus commune est ad actus quos populus aliquis externis promiscue permittit. Nam tunc si unus populus excludatur, ei fit injuria. Sic, si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere licet, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam feminarum conjugia contrahere, uni populo id negari non potest; nisi delictum præcesserit: qua de causa Benjaminitis Hebræi cæteri ademerunt connubii facultatem.

Jud. xx.

XXIII. Sed

XXIII. Sed de permiffis quod diximus, intelligendum est de his quæ permiffa sunt tanquam ex vi naturalis libertatis nulla lege sublata : non si permiffa sint per beneficium, relaxando legem. nam in beneficii negatione nulla est injuria. Atque ita arbitramur conciliari posse quod post Franciscum Victoriam quasi ei contrarius notavit *Diff.* Molina. 105.

C O M M E N T A R I U S.

Vel ista permiffio, qua exteris facultas promiscue conceditur, *expressa* est per declarationem voluntatis, scriptura vel voce promulgata, vel *tacita*, quando exteri, non contradicente vel prohibente populo, sive ejus nomine summo magistratu, quædam faciendi longo quasi usu facultatem sibi acquisiverunt : qui enim non impedit vel prohibet factum quod prohibere potest, videtur consentire & jus mihi concedere ista faciendi, quæ hic Author enumerat. Quamobrem tanquam fundamentum, cui innititur permiffio, suppono quod prohibuisset, si non voluisset permittere; atqui non impedivit nec prohibuit; ergo supponendum hic scientiam & notitiam ad dominum territorii pervenisse, quia ignorantis nulla voluntas esse potest vel permittendi vel prohibendi, & proinde præsumi nequit ejusmodi permiffio, quæ mihi concedit facultatem usum rei alienæ vindicare. Utroque vero casu recte suppono, dum permiffio est universalis, externis, nullo excepto, licentiam concedens piscari, venari, & aucupari, aliave facere, etiam & mihi idem jus patere; quippe si non voluisset concedere omnibus, non usus fuisset universali verborum enunciatione, sed ejusmodi casum, quem hic fingit Author, *quo omnibus & singulis gentibus, notis aque & ignotis, sine fine & modo ad actum aliquem jure naturali indebitum circa rem suam exercendum, jus perfectum consuluerit*, vix posse existere, vel aliquando existisse jure merito opinatur Pufendorfius. Sunt homines nimis ad rem attentis & tenaces, quamobrem non admodum faciles ad concedendum ex mera liberalitate & benevolentia, quod concedere non tenentur, obligatione vel amicitie vinculo ligati. Quod vero per modum pacti vel ex mutua conventionem, aut amicitie & meritorum intuitu concessum, non potest trahi ad consequentias, & ad alios extendi, qui sibi idem jus non quæsierunt. Quæ vero tacite concessa, a voluntate concedentis pendent, & regulariter precarii naturam habere judicantur, Pufend. lib. 3. cap. 3. quamdiu dominus ab usu eorum neminem excludit contraria declaratione voluntatis, recte quisque sibi idem jus vindicaret, quasi omnes tacite admisisset, nemine expressa voluntate excluso; permittens vero sibi reservat arbitrium, mutatis temporibus, & Reipub. utilitate exigente, permissionem vel tacitam vel expressam revocandi, nisi pacto fuerit acquisita ad certum tempus, vel in perpetuum, idque absolute,

nulla limitata conditione: pactis enim & promissis standum: nihil enim rationi & æquitati & honestati magis convenit, quam pacta conventa rerumque contractarum fidem servare, vid. Cic. 1. off. cap. 5. & 7. quippe quæ societatis conservandæ & tuendæ optima ratio. Tacita ipsa declaratione contraria evanescit, atque eam vel omnibus, vel quibusdam, pro arbitrio permittentis auferri posse, caret dubio. Quo nemini potest fieri injuria, quia quisque & liber arbiter, & dominus rerum suarum; dominium vero tribuit facultatem de rebus suis disponendi, prout cuique placeat, vel videatur sibi conducere atque utile esse. Huic autem facultati cohæret suarum rerum usum permittendi libera potestas, vel promiscue omnibus, vel quibusdam, sive civibus, sive externis; qui vero suo jure utitur, neminem injuria afficit. Quod dicendum videtur tam ratione eorum, quæ per beneficium, quam quæ ex vi libertatis naturalis, nulla lege sublata, permiffa sunt. Quamobrem *Molin. diff. 105. Quod autem provincia aliqua usum quarundam rerum suarum communium quibusdam extraneis concedat, sane ab ea libertatem non adimit, quominus similis usus peregrinis aliis denegari possit, cum integrum cuique sit concedere, cui libuerit, rerum suarum usum, eoque aliis interdiceret.* Verum qui rectæ rationis dictamen & æquitatem, tum etiam amoris & charitatis officia maturo judicio & animo, honestatem & benignitatem naturali, ut decet, impulsu amante, consulit, facile perspiciet eum, qui socios arcet ab usu earum rerum, quæ sine proprio detrimento & nobis & aliis quibusvis utilitatem præstare possunt, eum quodammodo peccare contra charitatis legem atque etiam deesse officio, quod societas humana & cognatio naturalis postulat, atque etiam non satisfacere fini illi, qui ex decreto Dei profluit, qui homini hominem socium adjunxit, ut mutua ope mutue inservirent utilitati & conservationi; quamobrem sæpius diximus nihil humanæ naturæ magis conveniens, quam ut homo homini velit consultum ob eam ipsam rationem, quod ejusdem omnes naturæ participes sumus; itaque quamvis quilibet habeat liberam suarum rerum administrationem & dispositionem, a proprio cujusvis dependentem arbitrio & voluntate, oportet tamen hanc libertatem rectæ rationis dictamine & æquitate gubernari & temperari. Atqui dicitur ratio homines, qua homines, sibi esse æquales, quamobrem æquali amore & benevolentia

lencia amplectendos, & proinde si quis exteris omnibus promiscue permittat usum rei suæ, ejusmodi permissio videtur procedere ex benevolentia erga genus humanum, & propterea negari non posse videtur huic & alteri concedi, quin posset hic queri de injuria sibi illata propter violatum jus, quod sibi ex justa mutua obligatione, a natura introducta, societatis tuendæ favore & amicitiz mutuz colendæ causa quæsiuisset; quippe cum sit æqualis dignitatis & conditionis, cujus cæteræ

gentes, eadem quoque benevolentia dignum existimari oportet, quamobrem & eadem ex vi libertatis naturalis ei permissa dicendum, & proinde, dum a communione usus, qui vi naturalis libertatis cuiusvis permissus, excluditur, videtur quoque quasi indignus ab humanæ societatis communione removeri; secus est, si quis per beneficium usum ejusmodi alicui concessit, utpote quod conceditur ob merita, quamobrem de injuria queri nequit, cui non idem conceditur, quia non idem meritis.

XXIV. Quæsitum memini an populo alicui liceat cum alio populo pacisci, ut is populus certi generis fructus, qui alibi non nascuntur, sibi soli vendat. Licere censeo, si is qui emit populus paratus sit aliis vendere æquo pretio. nam aliarum gentium non interest a quo emant quod ad desideria naturæ attinet. Lucrum autem alter alteri prævertere licite potest, maxime si causa subsit, ut si qui id stipulatus est populus alterum populum in suam tutelam receperit, sumptusque eo nomine faciendos habeat. Talis autem coëmptio, eo quo dixi animo facta, juri naturæ non repugnat, quanquam solet interdum ob utilitatem publicam legibus civilibus prohiberi.

COMMENTARIUS.

Licet cuique propriam utilitatem omnibus mediis legitimis promovere, imo proprium commodum proximi anteponeere & præferre postulat amor ordinatus, qui a se ipso incipit. Quamobrem cum dicitur recta ratio natura cuique licere sibi consulere, quantum cujusque vires ferunt, & proinde ea quemvis posse media adhibere, quæ arbitratur necessaria ad comparanda quæ sibi utilia & lucrum allatura, modo id fiat sine damno & detrimento humanæ societatis: ejus enim violatio omni jure prohibita, utpote cujus conservatio potior est privatorum utilitate & commodo: quemadmodum & communis cujusque Reipub. salus potior est privatorum conservatione: eadem enim relatio, quæ intercedit inter partem & totum, quoque intercedit inter Rempub. & civem, communem societatem & singulas gentes. Quo plures gentes per terrarum orbem dispersæ, eo uberiores terra profert fructus, quæ hominum opera & cultura acquiruntur, tum etiam eo plures artes inveniuntur industria hominum, quæ ad vitam commode & beate transigendam maxime necessaria. Verum quid prodesset tanta ubertas, & variz artes, & rerum omnium maxima affluentia, nisi homines hæc omnia sibi invicem communicarent; sed qui possent communicari, nisi gentes singulæ operas suas conferrent ad communem hominum societatem tuendam. Ab hujus conservatione singulorum salus & commodum pendet. Conservatur autem potissimum conspiratione partium inter se ad mutuum commodum, & communem utilitatem mutua ope adjuvanda, cum relatione tamen ad propriam utilitatem: nihil enim interest, unde quisque capiat ea, quæ desiderat commodi sui causa,

modo via illa sibi comparandi non intercludatur vel admodum difficilis reddatur. Quamobrem licet populo alicui pacisci cum alio, ut is populus certi generis fructus, qui alibi non nascuntur, sibi soli vendat, ut eo majori lucro aliis vendere possit sub illa conditione, si paratus sit vendere aliis, idque justo pretio, qua ratione non læditur aut violatur societas humana, cum nemini facultas adimatur ea sibi comparandi, sed necessitas cuique imponitur a certo quodam populo emendi & acquirendi, quamvis natura communicationem & commercium rerum, quæ in usum humani generis ejusque commodum produxit, præstari atque exerceri voluerit, quamobrem & eodem jure eum in finem ratione duce introducta, quæ superius a nobis adducta, attamen singulis rebus comparandis non certum valorem aut æstimationem præscripsit, sed hominum reliquit arbitrio; proportionem tamen aliquam exigit æquitas & recta ratio, secundum rei intrinsicam vel extrinsecam qualitatem & dignitatem. Verum quoniam hominis nimis avidus lucri animus sæpius illa proportionem non contentus, ejusmodi pacta sæpe multa incommoda, tum etiam discordias & odia pariunt, ideoque suadet utilitas Reipub. ne facile ejusmodi monopolia exercere civibus permittat, nisi & ipsa inde lucri quid capiat: nam illud iterum omnes cives participant, utpote qui onera Reipub. sustinere tenentur. Quod itaque plures expendunt ad coëmendum certum genus mercium, id compensatur lucro, quod capit Reipub. & pro portione in singulos redundat, quatenus quisque eo minus pro portione ad sustinenda onera confert.

C A P U T III.

De acquisitione originaria rerum, ubi de mari & fluminibus.

- I. **O** Riginariam acquisitionem fieri per divisionem aut occupationem.
- II. Rejiciuntur hic alii modi, ut concessio juris incorporalis.
- III. Item specificatio.
- IV. Occupatio duplex, ad imperium, ad dominium: qua distinctio explicatur.
- V. Occupationem mobilium lege posse aneveriti.
- VI. Quo jure nitatur dominium infantium & amentium.
- VII. Flumina occupari posse.
- VIII. An & mare.
- IX. Olim in partibus Romani imperii id non licuisse.
- X. Natura tamen jus non obstat in parte maris qua terris quasi clausa sit.
- XI. Quomodo talis occupatio fiat, quamdiu durat.
- XII. Talem occupationem jus non dare impediendi transitus innocui.
- XIII. Imperium in partem maris occupari posse, & quomodo.
- XIV. Vectigal navigantibus mari ex certis causis imponi posse.
- XV. De pactioibus qua populum aliquem ultra certos terminos vetant navigare.
- XVI. Fluminis cursus mutatus an territorium immuet, cum distinctione explicatur.
- XVII. Quid sciendum si alveus plane mutatus sit?
- XVIII. Flumen interdum totum accedere territorio.
- XIX. Res derelictas occupanti cedere, nisi populus dominium quoddam generale occupaverit.

I. **S**ingulari jure aliquid nostrum fit acquisitione originaria aut derivativa. Originaria acquisitio, olim, cum genus humanum coire posset, fieri potuit etiam per divisionem, ut diximus, nunc per occupationem tantum.

II. Dicat forte aliquis, etiam concessione servitutis, constitutione pignoris aliquid originarii acquiri: sed recte expendenti apparebit id jus novum non esse nisi modo. nam virtute ipsa inerat in dominio domini.

III. Paulus Jurisconsultus acquirendi causis & hanc annumerat, quæ maxime videtur naturalis, si quid ipsi ut in rerum natura esset fecimus. Sed cum naturaliter nihil fiat nisi ex materia prius existente, ea si nostra fuerit continuabitur dominium specie introducta: si nullius, ad occupationis genus hæc acquisitio pertinebit: si aliena, jam naturaliter nobis solis eam non acquiri infra apparebit.

L. Possideri. §. Genera. D. de acq. poss.

C O M M E N T A R I U S.

AD caput præcedens annotavimus naturam omnia, quæ in usum humani generis produxit, in commune detulisse, ut quisque sibi posset acquirere & ad usum applicare, quæ desideriis naturæ inserviunt & satisfacere possunt. Itaque quamvis nulli genti vel populo, aut familiis, ex quarum coalitione gentes ortæ, quarundam rerum dominium seu usum assignasset, recta tamen ratio, facile intelligens tantum rerum omnium affluentiam frustra non esse a natura productam, sicut etiam ex earum conve-

nientia cum appetitu perspicuus certo alicui fini inservire, qui nullus posset esse alius, quam ut eorum usus humanam necessitatem & inopiam sublevaret; quoniam vero ad usum particularem applicari nequibant, nisi res separarentur a communione naturali; separatio vero requirit apprehensionem animo sibi habendi & ad usum applicandi, cum exclusione alterius, qui necum ejusdem rei usum sibi acquirendum idem jus habet, dictabat naturam ea mente res omnes produxisse & in commune detulisse, ut quisque sibi posset acquirere, quibus indigeret ac opus haberet, quibus posset & necessitati succurrere, & vitæ com-

commoditati consulere, ita ut res jam apprehensa inserviat tantum usui ejus, qui eam apprehendit; quamobrem non magis communis, sed alicujus facta, & potestati subiecta, conjuncta cum facultate ea utendi vel abutendi, quatenus necessitas exigit & natura desiderat. Hæc rerum acquisitio originaria merito vocatur, utpote qua res nostro facto dispositioni propriæ subicitur, nullo interveniente extraneo actu, ut ita dicam, quia ipsi rem primo a communione separamus, & res aliam recipit qualitatem, qua dicitur propria, quia alicujus ejusmodi acquisitione facta. Acquiritur, naturaliter autem, ut diximus, per apprehensionem, seu occupationem. Occupantur autem quæ dominio vacant, quæ omnium usui exposita, nullius erant in dominio, id est in statu naturali relicta, revera & omni ex parte nullius, quoniam nec proprietate, nec usu, cujusquam. Sic enim fit, ut naturali ratione res fiat occupantis, si in ea occupanda nihil detrahatur alteri, ac tum nihil detrahatur, cum in ea omni jure nihil est alieni. Donell. *comment. jur. civ. lib. 4. cap. 7.* Cujus generis omnia a natura rerum principio producta, utpote quæ non magis ad hunc, quam ad illum pertinentia, dici non poterant alieni juris esse. Nec eorum communio obstare poterat huic acquisitioni per occupationem factæ, quasi res communes, æquali jure ad omnes pertinentes, cum cæterarum exclusionem in privatum alicujus dominium abire nequirent sine læsione juris alieni, quoniam natura non induxerat rerum communionem positivam,tribuendo cuique facultatem & jus æquale, quatenus omnes æquales sibi homines efficit, rebus utendi, fruendi. Verum nihil de earum proprietate vel usu disponens, eam acquirendi facultas, & modus hominum relictus censeri debet arbitrio. *Haut quidquam autem ab ipso Deo universalis quidam modus res possidendi fuit præscriptus, quem omnes homines tenentur observare. Adeoque per expressum aliquod mandatum Dei res, neque propria, neque communes (communione positiva) facta sunt. Sed super hoc ab hominibus dispositum, prout tranquillitas societatis humane exigeret.* Fiunt itaque res nullius alicujus jure singulari per acquisitionem, id est, separationem a communione primæva, facto nostro interveniente, apprehendendo res & ad usum nostrum applicando, quod fit per occupationem. Occupando apprehendimus, & apprehendendo occupamus. Unum requirit alterum, imo unum alteri immediate inest, ita ut a se invicem nulla ratione queant divelli. Hanc acquisitionem originariam ab Authore vocari, diximus, quia nostro, non alieno facto, ex statu naturali sive communionis abit in dominium privatum & jus occupantis. Originariam vero hanc acquisitionem per occupationem tantum fieri potuisse rerum principiis, nobis persuademus. Omnis enim divisio rerum præsupponit proprietatem seu dominium earum rerum, quæ dividuntur penes dividentes residere, ideoque jam occupatæ, & per occupationem nobis propriæ factæ sunt, non possumus aliquid fingere, quod repugnat vocabuli proprietati & etiam ideæ, quam de

illa formare debemus, sine qua nec distinguimus, nec intelligimus verborum vim, vel eorum significationem. Nec etiam res a se invicem distinguere, vel earum naturam, qualitates & effectus cognoscere atque percipere valeamus. Vellem ut quis mihi describat divisionem institui posse rei, cujus dominium nec proprietatem dividentes habent; quippe cum divisio nihil aliud sit, quam partium cuique assignatio & distributio facta, conjuncta cum domini translatione: nam eo tendit divisio, ut quisque suam haberet partem separatam ab alterius portione, ejusque usus sibi soli inserviret cum exclusione juris alterius: qui enim in alium transferre possum, quod penes me non residet, quod ipse non habeo; oportet itaque, qui divisionem instituunt rei, quæ dividitur, habere proprietatem; si proprietatem, ergo jam a communione primæva separata; quo autem alio modo, nisi per acquisitionem originariam, scilicet occupationem. Quando itaque quis dicitur per divisionem sibi acquisivisse rei proprietatem & usum, statim suppono præcedens dominium & proprietatem, vel pluribus ejusdem rei communem, sed divisione cuique assignatam proprietatem suæ partis a communi separatam & ejusdem partis domino cum exclusionem aliorum singulari jure acquisitam. Itaque res divisa non poterat dici nullius, sed communis, & quidem communione positiva, vel saltem alicujus jam acquisita ab aliis, & postea in singulos per partes translata ex liberalitate, vel necessitate exigente, aut aliam ob causam. Nullam mihi aliam possum formare divisionis ideam, nec percipere vim & significationem, tum etiam effectus, qui divisionis actum sequuntur; quam quidem singularis cujusdam partis proprietatis acquisitionem cum exclusionem alterius. Atqui constat naturam vel omnium rerum authorem earum dominium nemini detulisse, nec universo generi humano in res omnes, in ejus usum productas, nec quarundam quibusdam hominum cœtibus aut societatibus, & tamen divisionem nullam fingi posse, quin oporteat necessario concipere dominium antecedens, quo ex communione primæva ex statu, ut ita dicam, omnis proprietatis & domini experte, abiit in potestatem & proprietatem vel plurimorum, vel singulorum; ejusmodi vero status mutationem necessarium actum requirere humanum, quo separatur a communione & ad usum proprium applicatur; nullum actum, huic mutationi magis convenientem excogitare possumus, quam solam occupationem, quia sine illa res manet in statu naturali, id est, neque ad hunc, neque ad illum pertinens, sed omnium apprehensioni sive occupationi obnoxia & exposita, quia, quamvis secum non adduxerit proprietatem, ejus tamen capax producta est ab universo hujus conditore Deo. Quippe, ut annotavimus paulo ante, occupantur ea, quæ dominio carent, & proprietate vacua sunt, & propterea cum sit primus actus, quo & in dominium & proprietatem transeunt, recte occupatio originaria acquisitio dicitur, ut ait Cic. *1. offic.* ita ut occupatio tanquam modus acqui-

acquirendi dominiū necessario præcedere oporteat divisionem, & proinde perperam divisione originaria aliquid acquiri Authorem nostrum statueret, arbitramur. Saniori ratione adscribitur acquisitioni derivativæ, quæ, factò alieno intercedente vel concurrente tum nostro, rei proprietatem consequimur. Quemadmodum in divisione contingit: assignatio enim dominiū partis alicujus & renunciatio juris, quod aliis in illam competebat, parit proprietatem & dominiū singulare cum exclusione cæterorum. Eundem hunc in errorem incidit doctissimus Zeiglerus, corrigere Authorem nostrum cupiens, dum statuatur hodie non solum per occupationem, sed etiam per divisionem, ut olim, originarie quid posse acquiri, quatenus scilicet *novæ possunt occupari terra, & singulis ea deinceps dividi per assignationem.* Expresse enim hic occupationem præcedere ipse ponit. Nec errorem corrigunt, quæ addit deinceps: *Est enim divisio ista ab occupatione prævia dependere videatur, quasi dominiū jam occupationem in singulos transfertur; est tamen ea saltem istorum singulorum & dominiū privati respectu modus originarius.* Sed potius errorem errore cumulat, dum sibi persuadet & eam acquisitionem originariam dici posse, quæ ab occupatione necessario originem suam habet, quemadmodum illa translatio ejus rei dominiū ab alio, qui illud jam sibi occupatione acquisiverat, ideoque nostro non factò, sed alieno, in nos translaturum, cujusmodi acquisitionis originariæ

explicatio maxime repugnat menti nostri Authoris, qui tantum illam originariam acquisitionem vocat, quæ res, omni possessione & proprietate vacua, ex statu naturali transit in dominiū privatum. Quemadmodum hic tantum unus actus intercedit, scilicet occupatio, ita ejusmodi acquisitionis originaria dicitur, quia ab illa dominiū tanquam a sua origine derivandum. Verum casu a Zeigl. posito quemadmodum duo actus interveniunt, primus & secundus, ita per primum originarie acquisitum dominiū rei, cujus postea per divisionem partes singulis assignatæ acquiruntur actu secundo, id est, factò alieno, cujusmodi acquisitionis derivata dicitur, quia dimanat a prima. Idemque dicendum de aliis modis acquirendi, ab Authore adductis, ut & ipse annotavit, scilicet an formaliter, an radicaliter & causative res dominiū domini in se, nulla habita ratione istius fictæ & parum fundatæ distinctionis, quam Zeigl. adducit, utpote quæ non opportune hic allegatur, cum sermonem tantum habemus de originaria acquisitione secundum Authoris mentem jam explicatam, qui habet rei dominiū, etiam facultatem habet rem alienandi, oppignorandi, vel alia quacunque ratione obligandi, fundatam in jure dominiū, adeoque non hic novum quid introducitur, sed jus dominiū exercetur, cujus effectus ejusmodi obligandi actus. De aliis acquirendi causis, de quibus Paulus Jctus, infra disputandi nobis erit occasio, atque huc etiam pertinent quæ statim dicta.

IV. 1. De occupatione ergo, quæ post prima illa tempora solus est naturalis, an & originarius modus videndum est nobis. In his autem quæ proprie nullius sunt duo sunt occupabilia, imperium & dominiū quatenus ab imperio distinguitur. Seneca ita hæc duo expressit: *Ad reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietates.* Dion Prusænsis hoc *Orat.* domo: *ἡ χώρα τῆ πόλεως. ἀλλ' ἐδὲν ἤτιον τῆ κεκτημένων ἕκαστος ἐν εἰρήσιν τῆ ἑαυτῶν.* *Regio* ^{XXXI.} *civitatis est: at non eo minus in ea suum quisque possidet.* Imperium duas solet habere materias sibi subjacentes, primariam, personas, quæ materia sola interdum sufficit, ut in exercitu virorum, mulierum, puerorum quærente novas sedes; & secundariam, locum, qui territorium dicitur.

2. Quanquam autem plerumque uno actu quæri solent imperium & dominiū, sunt tamen distincta: ideoque dominiū non in cives tantum, sed & in extraneos transit, manente penes quem fuit imperio. Siculus libro de conditionibus agrorum: *Auctores assignationis, divisionisque, non sufficientibus agris coloniarum, quos ex vicinis territoriis sumfissent, assignaverunt quidem futuris civibus coloniarum: Sed jurisdictionis in agris qui assignati sunt penes eos remansit, ex quorum territorio sumpti sunt.* Demosthenes oratione de Haloneso, agros qui eorum sunt quorum est territorium vocat *ἰσχυρίματα*, qui in alieno *πρίματα*.

C O M M E N T A R I U S.

NEc olim, nec hodie divisionem originario acquirendi modo adscribi posse, ex iis, quæ paulo ante annotavimus, fortasse lector facile perspiciet. Quamobrem per occupationem tantum

tantum originarie quid acquiri arbitramur, quoniam nullæ res occupari dicuntur, quam quæ omni possessione & dominio vacuæ, & proinde nullius sunt omni ex parte, in qua nihil omni jure est alterius neque publice, neque privatim. Donell. lib. 4. cap. 7. In his vero, quæ nullius sunt, duo occupabilia esse statuit Author, *imperium & dominium*, quatenus distinguitur a dominio sive rerum proprietate, quæ in ratione originariæ acquisitionis perperam hic conjungitur cum acquisitione imperii, quod & ratione acquirendi, & objecti, circa quod versatur, maxime differt a dominio, quod olim & hodie per occupationem acquiritur, neutiquam vero imperium: cum enim imperium omne consistit in jubendo, verando, imperando, requirit subjectum rationis capax, cujus vi intelligit quæ faciendæ, quæ declinandæ sibi imponantur ab eo, qui ejusmodi imperio est decoratus; quippe cum vero imperium imponat necessitatem obsequendi, obsequium vero consistat in conformitate & convenientia actionum subjecti cum voluntate imperantis, subjectum requiritur intelligens, id est, percipiens quid imperatur vel vetatur, ut, hisce abstinendo, illa faciendæ, obsequium præstet imperanti debitum. Per imperium enim intelligimus potestatem civilem civitatem gubernandi. Est autem civitas cœtus liberorum hominum, juris fruendi & communis utilitatis causa sociatus. Itaque imperium eo tendit, ut civium actiones respondeant fini, qui fuit in causâ, cur homines, jacturam facientes libertatis naturalis, sub una eademque potestate in civitatem coaluere; actionum autem, quæ a civibus & subjectis proficiscuntur, convenientia cum fine, sive communi utilitate, dependet ab imperio sive civili potestate, tanquam directrice & moderatrice, utpote penes quam est arbitrium adjudicandi quid communi salutis & utilitati inserviat, nec ne. Objectum itaque imperii sunt personæ, homines scilicet ratione, id est, intelligendi facultate præditi, qui non tantum percipiunt quid imperatur, quid vetatur, sed simul, præeunte rationis discursu, percipiunt ejusmodi prohibitionem & imperium superioris imponere necessitatem obsequendi & parendi, utpote sine qua omne imperium evanescit, qua cognita obligatio ad executionem procedit, consistentem in actione, ex prævia præceptorum & prohibitorum notitia & voluntate obsequendi proficiscente. Quamvis omittendo quæ prohibentur nihil agere videamur, quia externam non producimus actionem, agit tamen intus mens nostra, quatenus sese abstinere iis, quæ prohibita, & sæpius cohibet voluntatis actum, ne prorumpat ad faciendæ quæ vetita. Ex quibus percipimus imperium, quatenus significat potestatem civilem dirigendi civium actiones ad obtinendum finem, qui fuit in causâ cur in societatem civilem homines coaluerunt, vel facultatem gubernandæ familiæ patrifamil. tanquam principi & capiti ejus naturaliter competentem, versari circa objectum rationis capax, & proinde circa personas seu homines. Imperium itaque, proprio sensu

sumptum, respicit subjectum rationale, intelligens & discernens, liberamque agendi habens facultatem, quamvis aliquando cum dominio confundatur, sed usu magis, quam ratione, quæ verborum significationem minime consulam, sed distinctam efflagitat, naturæ & qualitati rerum maxime convenientem. Quamobrem dicuntur homines a divino dependere imperio, hi vero terræ & mari dominari dicuntur. Hinc & apud Ovid. *Et quod dominari in cætera posses.* imperium de creatura rationali, dominium de individuis, ratione destitutis, prædicamus, qui non suo, sed alieno arbitrio reguntur, atque ab eo pendent. Quando idem dicitur de territorio, fit improprie, quatenus territorium tanquam accessorium sequitur sui possessoris conditionem, & propterea videtur cum illo eidem imperio parere; non imperamus enim territorio, quasi rei inanimatæ, nec causam, nec finem eorum, quæ imperantur, intelligenti, sed imperamus possessoribus territorii, quid de sua territorii, simul cum semetipsis imperio nostro subjecti, parte fieri velimus. Itaque si onera agris imponimus solvendæ, possessoribus imperantur, propter imperium, quod habemus in personas sive subjectos, & proinde possessores ac dominos, quorum in bonis & facultatibus sunt. Quamvis itaque imperium pro jurisdictione sumatur, respicit tamen personas, quibus jus dicitur, tanquam subjectis obtemperare & parere, & exequi, quæ vi jurisdictionis imperantur, intelligentibus, quemadmodum res relationem habent ad personas, ita cum iis imperio parere dicuntur, nisi sumpto in latiori significatione imperii vocabulo, pro dominio eminenti seu universali, quod adhæret imperio in bona civium & universum territorium, ac quamvis ejus partem nomine communis seu universæ civitatis; sed quia principaliter bona & personas civium concernit, dominium dicitur; eodem tamen sæpius venit imperii nomine, quia huic inest, quemadmodum jurisdictio inest mixto imperio, & eadem venit appellatione, quæ ab ea divelli nequit, quamvis per se tamen distincta ab imperio; quippe si naturam & vim ipsam jurisdictionis & imperii mixti spectemus, dicemus jus cognoscendi & statuendi de causis civilibus; mixtum vero imperium potestatem, quæ jurisdictioni cohæret ejus tuendæ & exequendæ causâ. Quamvis igitur imperium in bona civium Principi tribuamus, revera tamen est dominium, distinctum ab imperio, ita ut, quæ exercentur vi domini imminentis, non exercentur jure & vi imperii, quamvis dominium ei cohæreat, non tamen ejus exercitatio adeo videtur arbitraria, quam imperii tractatio. Vid. quæ annotavimus ad *cap. 1. lib. 1. §. VI.* Verum quia vis imperii in personas dominium etiam includit inseparabiliter, ut ita dicam, in earum bona, fit, ut sæpius imperium etiam vocemus facultatem disponendi, tuendæ communis tranquillitatis & utilitatis promovendæ causâ, de civium bonis. Jus itaque in personas dicitur imperium; jus in bona dicitur dominium. Sic paterfam. habet imperium in familiæ suæ mem-

membra; dominium in bona sua. Objectorum itaque diversitas, circa quæ versatur civilis potestas, diversa parit nomina: constat enim totius civitatis fabrica ex personis & rebus, duobus regiminis civilis objectis; circa illas imperium exercet; circa hæcæ dominii jure utitur; hoc potest occupari, quia bona vacua esse possunt possessione & proprietate; illud vero minime. Quamobrem mirari fatis nequeo Authoris errorem, cum & imperium ponit in numero eorum, quæ occupabilia, quia nullius sunt: nullum enim legitimum in personas imperium originario modo nobis acquirere possumus, quemadmodum cætera individua animata vel inanimata, omnes enim homines sibi æquales, quamobrem alter in alterum imperium aliquod sibi vindicare nequit, nisi consensu & voluntate alterius accedente; quod autem consensu nititur, non acquiritur originario modo, scil. per occupationem, sed concessionem: æqualitas enim hominum cuique concedit imperium & dominium in se & bona propria, quo privari nequit, nisi ipse illud abjicit, in alium transferendo; quod vero ab alio in nos transit, non acquiritur originarie, sed derivative, atque ab hisce incunabulis omne imperium in personas derivandum, nisi vi & usurpatione quæsitum, excepto imperio paterno, quod jure generationis acquirit pater in liberos, & in uxorem ex jure dominii, quod habebat Adam in materiam, ex qua ædificata mulier: quod enim ex re mea factum, meum est, sic etiam ejus, quod ex re mea nascitur, & opera, cultura & cura fovetur, mihi jure vindico dominium proprietatemque; alio igitur jure, quam occupationis, imperium in personas acquiri, certissimum; quippe cum originario modo acquiruntur, id est, occupantur quæ nullius sunt, imperium in personas hac ratione acquiri nequit, exceptis duobus istis casibus. Imperium nisi consensu in alios acquiri potest, quamobrem oportet prius penes deferentem resedisse, antequam in alium transfertur; quod autem alieno consensu & facto acquiri, non originario modo, & proinde non occupando, sed derivativa nanciscor acquisitione. Imperium itaque & dominium maxime distincta cum origine, tum etiam acquirendi modo. Imperii in alios acquisiti origo petenda a consensu & facto humano, exceptis casibus, a nobis statim adductis, per occupationem nunquam jure acquisitam, nec acquiri etiam tum posse, nisi violentam, & proinde injustam, quæ nec vera

occupatio, quatenus significat modum acquirendi originarium rei, possessione omni jure alterius vacuæ, dici potest; quippe ipsa violentia argumentum est juris alieni in re occupata, quod alteri vi detrahitur, & propterea nullius esse dici nequit. Aliud dicendum de dominio: res enim possunt esse nullius, & proinde per occupationem alicujus fieri, quod nunquam de personis prædicari potest, cum oporteat aliquem habere vel potestatem in se ipsum, vel illam transfuisse in alium, ita ut nullius unquam possit dici. Quamobrem imperium & dominium unum idemque per occupationem scil. acquiri posse mihi non videtur, quia nunquam ejusmodi casus fingi potest, quo homo dici posset nullius esse, quemadmodum cætera individua, nisi imperium vocamus dominium illud universale, quod & acquiri simul videtur cum dominio vulgari, utpote quando universitas vel populus quædam sibi per occupationem acquisivit, cum proprietate & dominio vulgari quoque acquisivisse videtur dominium eminentis, quatenus in ea, quæ per modum universitatis occupata, & postea in singulos dominos descripta, cives vel extraneos, nulla facta renunciatione dominii eminentis, cui statim subjiciuntur res, per populum vel universitatem acquisitæ, transit dominium vulgare sive proprietatis, manente dominio eminenti sive jurisdictione, vel imperio, si eo nomine, quamvis perperam, appellari placet, penes populum seu universitatem. Itaque quemadmodum acquisitio per occupationem territorii fines extendit latius, ita quoque & imperii fines adjectione dominii eminentis in occupatas terras dilatat nova ejusdem acquisitione, sed dicendum, per occupationem revera acquiri dominium & proprietatem territorii acquisiti toti cœtui, dominium vero neutiquam, quia hoc descendit ex imperio, quod universitas habet in semetipsam, vel princeps in eam nomine universitatis; cum autem illud personas civium spectat, ita quoque & complectitur bona, quæ sibi acquiruntur, cum præsentia, tum futura, sed quatenus concernit bona, dominium dicitur eminentis, quod non extenditur vel augmentum capit per occupationem novi territorii, sed semetipsum virtute sua extendit & complectitur ea, quæ civibus acquiruntur, cujusmodi virtus non descendit ex occupatione, sed declaratione, ideoque consensu & voluntate civium, & quia afficit territorium, cum eo quoque onere transfertur ejus proprietatis in extraneum.

V. In loco autem cujus imperium jam occupatum est, jus occupandi res mobiles anteverti posse lege civili supra diximus. Est enim hoc jus ex jure naturæ permittente, non præcipiente, ut liceat semper. Neque enim id requirit humana societas. Quod si quis dicat videri jus gentium esse ut id liceat, respondebo, etiamsi in aliqua parte orbis id communiter ita receptum sit, aut fuerit, non tamen habere vim pacti inter gentes, sed esse jus civile plurium gentium distributum, quod a singulis tolli potest. Et alia multa sunt quæ

juris gentium vocant Jurisconsulti, ubi de rerum divisione & acquirendo dominio agitur.

COMMENTARIUS.

EX iis, quæ de natura & origine imperii delibavimus, perspicimus nullum imperium vel jurisdictionem, in propria sua significatione sumpto imperii vocabulo, eodem modo, quo cætera individua, ratione destituta, originarie acquiri posse per occupationem, quia suam habet relationem ad personas, tanquam proprium objectum, circa quod versari solet; quæ cum nullius esse nunquam possunt propter facultatem sive potestatem, quam natura cuique concessit in semetipsum, & res, quarum proprietatem acquisivit, quasque invito nemini auferri posse dicit ratio, quamobrem & æquales sibi invicem homines effecit, ut possent perspicere nullo jure aliquem in alterum imperium aliquod sibi vindicandi facultatem sive jus habere jure occupationis, quia quisque, habens imperium in semetipsum, nullius esse censi nequit, vellem equidem ut mihi quis posset casum fingere, quo recto sensu, id est, qui convenit propriæ significationi vocis imperii sive jurisdictionis, dicitur imperium occupatum alicujus regionis seu loci, & non respicit incolas ejusdem. Non fugit me quemadmodum jus pro loco, in quo jus dicitur, *l. ult. ff. de jurisd.* ita quoque jurisdictionem pro certa locorum regione accipi, quo sensu occurrit apud Plin. *lib. 5. nat. hist. cap. 29. Ab ea Doris incipit: sed prius terga & mediterraneas jurisdictiones indicasse convenit.* Et Cic. *lib. 4. ad famil. epist. 12. Postero die, cum ab eo digressus essem, eo consilio, ut ab Athenis in Bœotiam irem, reliquamque jurisdictionem absolverem;* id est, ut reliquas partes provinciæ meæ adirem, in quibus jus dicerem: quibus autem jus diceret, nisi provincialibus, incolis ejusdem provinciæ. Non absolvebat itaque jurisdictionem peragrando provinciæ territorium, sed habens conventum incolarum, juris dicendi causa, absolvendæ jurisdictionis ratio unica & consuetudo. Itaque jurisdictionem & loci imperium respicit potestas controversias decidendi, si quæ ortæ inter eos, qui provinciam inhabitant, eorumque dirigendi & moderandi negotia & actiones, ne detrimenti quid capiat Respub. Itaque requiritur subjectum, intelligendi facultate præditum, quod iussa exaudire, & decreta exequi valet, menti & voluntati conveniens imperantis & legislatoris, cujus solus homo capax, qui alieno imperio subijci nequit, quemadmodum jam annotavimus, nisi ipse illud transferat a se in alium. Quamobrem, sano sensu sumpto jurisdictionis vel imperii vocabulo, nemo mihi quis finget casum, quo imperium vel jurisdictio occupari posset proprie loquendo, eodem modo, quo dominium occupamus in res, omni proprietate vacuas. Ponamus populum sive universitatem aliquam

occupasse territorium vel locum, quem vel incolis vacuum, vel habitatum, esse oportet; sin vacuum, non imperium, sed dominium occupamus; sin habitatum, nec originarie, tanquam rei nullius, territorii acquiritur dominium, sed vel vi, vel belli jure, vel alio titulo; nec etiam imperium in incolas, quod, nisi factò humano interveniente, non acquiritur; si locus vero, sive territorium, quod occupatum est a populo, sive per universitatem, cum eo quoque occupata censi debent omnia ejus accessoria, quæ vel in terræ recondita visceribus, vel solo inhærent immobilia, mobilia, & sese moventia, cum ea tamen distinctione, quod immobilia per universalem occupationem statim cum ipso territorio, quantum ad ipsorum corpora, ad populum pertinere intelligantur; mobilia, quando in potestatem redacta vel per apprehensionem, quæ variis fit modis, jus tamen ea apprehendendi domino soli tantum competit non vi imperii, sed domini universalis, per occupationem acquisiti, cæteris exclusis. Ita celeberr. Pufend. *lib. 4. cap. 6. Circa occupationem porro per universitatem est observandum, per eandem constitui dominium toti cœtui, ut tali, in omni eo tractu comprehensa, non immobilia solum, sed & mobilia ac sese moventia; aut saltem jus isthac posteriora, exclusis cæteris, apprehendendi.* Quemadmodum autem ad populum pertinet dominium soli per ipsam apprehensionem rei acquisitum, sic etiam jus apprehendendi ea, quæ dispositioni nostræ & potestati nondum subjacent, ita ut pro libitu iis tanquam rebus propriis uti nequeamus, antequam apprehensa, quia vel ubique vagantur, ut feræ & pisces, vel cura & opera opus habent, ut ad usum applicentur; cujus generis metalla, gemmæ, cæteraque id genus alia, quæ nullius censentur, donec, per apprehensionem in potestatem redacta, usum nobis præstare valent; verum cum factum aliquod humanum intervenire debeat, ut vel effodiantur opes ad irritamenta malorum, ut canit Poëta, vel etiam feras & pisces per capturam proprias faciendas, imperii jam partes sunt, quod populus vel caput ejus habet in singula cœtus membra, eorumque actiones præscribendi modum & regulam, quousque liceat singulis usurpare jus occupandi res mobiles. Permittit quidem jus naturale cuique occupare res dominio vacuas, sed non præcipit licentiam & naturalem libertatem eas occupandi, cuique intactam & illibatam conservare & concedere humanæ societatis membro, quasi, sublato hoc jure, illa detrimenti quid caperet. Hinc quoque Pufend. *dict. loc.* statuit, *ex arbitrio ejus dependere, qui summum imperium habet, non autem ab aliqua naturali & necessaria lege, quidnam juris in civitate singulis competat circa collectionem rerum*

rerum mobilium, nondum occupatarum, circa venationem, aucupium, piscationem & similia. Superioris enim voluntatem agendi civibus regulam & normam esse sæpius annotavimus. Quamobrem omnes actiones, quæ habent aliquam relationem, vel habere arbitratum summus imperans cum utilitate & salute publica, diriguntur ex ejus arbitrio, iis præscribendi modum & formam facultatem habet, quemadmodum sibi placet actiones civium in foro exteriori cum applicatione ad publicum commodum produci, quos iterum velit cohibere actus. Hæ sunt imperii partes, quæ circa subjectum, rationis capax, tanquam suum objectum versantur. Quoniam itaque res nullius dominio subjectas occupandi sit naturalis libertatis, a summo imperante actus iste vel potest vetari, vel limitari jure imperii, vel omnibus permitti, vel quibusdam, prout ipsi visum saluti & utilitati publicæ conveniens. Sed dicit fortasse aliquis apud quasdam gentes receptum occupationis jus circa res illas, quæ natura videtur in medio reliquisse, & primo occupanti cedi voluerit, ideoque jure gentium hoc jus videtur introductum, quod cuique salvum & integrum reservari debet, & proinde nemini auferri, vel pro parte, aut in totum, tolli posse. Huic respondet Author, atque etiam Gajus Jctus l. 9. ff. de just. & jur. jus gentium esse, quod naturalis ratio inter omnes homines constituit, quamobrem & apud omnes peræque custoditur, vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utuntur, cum omnes ejusdem rationis participes, proinde eadem oportet rationem apud omnes dictare & constituere jura, eaque universalis sunt, atque etiam universalem obligationem introducunt, & quidem necessariam, observandi, quæ constituta sunt, non solum dictante ratione, sed etiam præcipiente, ita ut teneantur omnes illud sequi,

quamobrem & receptum atque excultum ab omnibus propter universalem constituendi rationem, fundatam in necessitate aliqua morali, & æquitate naturali, & jus gentium merito vocatur, in eo a jure naturali, simplici sensu sumpto juris naturæ vocabulo, diversum, quod ea, quæ juris gentium dicuntur, profecta videantur quodammodo a constitutione humana eatenus, quatenus, præeunte rationis lumine, constituuntur pro certo rerum statu, cum alia jura, immediate profluentia a natura, absolute continent perpetuam obligandi vim per se ex sua natura in quocunque rerum statu. Hæc obligant, voluntate humana accedente, quatenus ea, quæ sunt juris naturalis, & ante discretas gentes, ex solo naturæ dictamine observabantur, mutato jam rerum statu, per coalitionem plurimarum diversarum familiarum in diversas gentes ad certam juris formam vel tacito, vel expresso gentium consensu, redacta sunt. Quemadmodum itaque forma est, quæ dat esse rei, ita ea, quæ juris naturæ sunt, quia formam receperunt a consensu & voluntate gentium, juris gentium esse dicuntur. Vid. quæ annotavimus ad lib. I. cap. 1. §. 14. Verum cum jus gentium fundetur in voluntate & consensu omnium, juris gentium ea dici nequeunt, quæ seorsim pleræque gentes excultæ observant. Quamobrem optima ratione describitur hoc jus gentium domesticum a Seldeno *de mar. claus.* cum obligatio, quæ ex eo descendit, non sit universalis & communis, sed ejusdem naturæ, cujus jus constitutum, scilicet domestica, effectum imitatur naturam causæ, a qua producitur; itaque eos obligat ad sui observantiam, qui illud constituerunt, est enim res inter alios acta, quæ tertium non spectat, nec obligat; obligatio quæ venit ex consensu, conscientes tantum juris adstringit vinculo. Vid. *præced.* cap. 2. §. 2.

VI. Notandum & hoc, si solum jus naturale spectamus, dominium non dari nisi in eo qui ratione utitur. Sed jus gentium ob utilitatem communem introduxit ut & infantes & furiosi dominia accipere & retinere possent, personam illorum interim quasi sustinente humano genere. Sed nimirum humana jura multa constituere possunt præter naturam: contra naturam nihil. Ideo dominium hoc, quod favore infantium & his similibus consensu gentium humanius viventium introductum est, stat intra actum primum, nec ad actum secundum, ut loquuntur scholæ, potest pertinere: id est ad habendi, non ad per se utendi jus pertinet. Nam alienatio & si qua huic sunt similia, in ipsa sui natura includunt actum utentis ratione voluntatis, quæ in talibus existere non potest. Quo non male referas illud Pauli Apostoli, pupillum quanquam rerum paternarum domi- *Gal.* num; dum ejus est ætatis, nihil differre a servis, exercitio domini *IV. I.* scilicet. De mari cœpimus supra aliquid dicere, quod nunc absolvendum est.

COMMENTARIUS.

Qui Authoris mentem cum dominii acquirendi jure, naturæ ratione introducto, atque iis, quæ observanda circa ejus acquisitionem & exercitationem, ac usum, dicit naturalis ratio, reputaturus facile perspiciet, dum erroris arguerent contrariæ opinionis patroni Authorem nostrum, nihil aliud eos efficere, quam quod propriam prodant ignorantiam, quod nobis non erit difficile omnibus, qui sanam rationem & animum præjudiciis vacuum pro norma veritatis habent, persuadere. Ipsi adversarii nobis concedunt dominii subjectum oportere voluntate & intelligentia, id est, ratione & libero arbitrio, præditum esse, ita ut, quæ ejusmodi arbitrio carent, dominii non sint capacia; fundatur itaque in libero arbitrio sive voluntate pro suo aliquid habendi vel non, eamque declarandi per actus exteriores facultate conjuncta. Dominium præsupponit præcedentem actum, quo res, interveniente apprehensione, separatur a communione: de originali enim dominio hic sermo nobis, non simplici, sed proficiscente ab animo, rem apprehensam vel occupatam sibi propriam habere & retinere volente; requiritur hic mentis discursus præcedens, quem excipit actus sive voluntatis declaratio, per apprehensionem facta: includit enim ratio dominii, cum acquirendi, tum acquisiti potestatem liberam & ordinationem in finem aliquem. Acquirere vero in animo habens rei dominium, sibi proponit finem, cui inservire ex rationis discursu rem acquirendam per se & natura sua posse perspiciet, conferendo rei naturam cum necessitate, vel utilitate propria. Acquisiti autem dominii ratio includit potestatem liberam & ordinationem ad illum finem, atque utrumque, cum acquirendi rei actus ad certum finem obtinendum, tum acquisitum ordinandi in eundem finem, solius rationis est & voluntatis, non sufficit natura rationali hominem præditum, ut dominii sit capax, sed & oportet rationis usum adhibendi ipsi facultatem naturam tribuisse. Ita Molina: *Ut enim que mente sunt prædita per suum arbitrium dominium habent (potius imperium dixissem) suorum actuum, tum suo arbitratu eos eliciunt, eisque utuntur. Sic etiam per idem arbitrium capacia sunt dominii aliarum rerum, quatenus eo ipso, quod illarum sint domini, eis tanquam suis uti possint pro arbitratu: dominium namque ad usum liberamque dispositionem rei, cujus quis est dominus, ordinatur. tract. 2. disp. 18.* Sed qui ordinare possit rem in finem, & ejus naturam, & usum, & ad propriam necessitatem utilitatemque tuendam, perspiciendi facultate destitutus. Idem Lessius: *Quod soli creature rationali dominium competat, eo est, quia fundamentum omnis dominii est intellectus & libera voluntas, que soli rationali nature insunt, quod probatur primo, quia illud est fundamentum dominii, per quod homo habet potestatem disponendi de rebus; hanc autem habet per intellectum & voluntatem, qui per hæc immediate habet potestatem in suos actus, & per suos actus in res*

*externas. Secundo, quia ratio dominii includit potestatem liberam & ordinationem in finem aliquem; atqui a sola ratione & voluntate debent ea proficisci; ergo lib. 2. cap. 4. dub. 1. Præsupponunt hic ipsi moralistæ activam mentis operationem, quæ consistit in ordinatione actionum & rerum, sive acquirendarum, sive occupatarum, ad finem, convenientem & naturæ rei, & propriæ necessitati, utilitati que, cujusmodi operatio cessat in illis, qui ratione & voluntate non quidem carent, sed ejus usu & rationali voluntate destituuntur vel ob vitium, vel defectum naturæ; hoc in infantibus; illud in amentibus locum habet. Quamobrem sibi contradicere videntur, quando amentes & pueros, antequam rationis usum habeant, dominii capaces statuunt, propterea quod dominium fundetur in potentiis, hoc est, in eo, quod secundum se & suam naturam natus quis sit uti rebus per liberum arbitrium, licet arbitrium ipsum, quod ad usum sit impeditum, alioqui eo ipso, quod quis dormiret, amitteret dominium suarum rerum, quod est ridiculum: Molin. *diff. loc.* eo enim ipso, quod homo est natus ad imaginem & similitudinem authoris & creatoris sui, dominii capax censeretur debet, utpote cujus ratione ipsi tribuitur dominium in bestias & creaturas, in usum humani generis productas; Gen. 1. atqui amentes & infantes in hominum quoque numero, ac divinæ imaginis participes, ideoque & intellectu & voluntate præditi, utpote in quo similitudo illa potissimum consistit; ergo & eodem jure gaudent, quo cæteri sui similes, quamvis usu rationis destituti pro tempore, quia etsi ad usum dominii requiratur usus rationis, non tamen ad dominium habituale, quod immediate fundatur in potentiis. Quod autem non possint habere usum istarum potentiarum, provenit tantum ab impedimento extrinseco. Less. *de just. & jur. lib. 2. cap. 4. dub. 2.* Verum ex definitione dominii constabit dominium habituale nullum prorsus esse dominium, quia id se habet passive originaliter; nullum autem dominium originaliter acquiri vel constitui potest in re aliqua, nisi active, id est, nisi præcedat actus, quo res separatur a communione & quidem, ut quis sibi eam propriam habeat, & ad proprium applicet usum cum exclusione alterius, ita ut commode definiri posse videatur, rei corporalis apprehensio, qua a communione separata, animo eam in proprium usum convertendi facta, cum alterius exclusionem. Per ejusmodi apprehensionem simplicem non fit occupantis propria, sed per declarationem voluntatis, ex qua constat acquirentem rem occupasse ea mente, ut haberet pro sua; quippe sine ejusmodi intentionis testimonio & indicio, res manet in statu naturali, & proinde nulla injuria fit primo occupanti, si quis alius ejus usum particularem sibi vindicat, a quo neminem excludere voluisse*

ex

ex nullis constat animi certis indiciis. Quem vero fugit quid sit dominium, cui fini inserviat, quomodo & quamobrem acquiratur, eum alicujus rei dominium sibi vindicare voluisse præsumi nequit, & proinde ipsi nequit fieri injuria, si quis alius eandem rem vel ejus usum acquirat: injuria enim est alieni juris violatio; verum cum sibi nihil juris in rem occupatam vindicare voluerit, manet in eodem statu, in quo fuit ante apprehensionem. Hinc Pufend. lib. 4. cap. 4. de jur. nat. *Illud certum est, infantem & furiosum, quibus usus rationis deest, non posse originaliter dominium acquirere alicujus rei, seu per immediatam occupationem aliquid suum facere. Causa est, quia ad dominium hoc modo acquirendum necessaria est intentio adquirentis, quod velis hanc rem in posterum habere pro sua; & simul ut intelligat ipsum actum aptum esse, ut ipsi inde jus nascatur.* Non sufficit itaque hic solum habitus, sed requiritur actus ad dominium acquirendum aptus, cujusmodi est occupatio conjuncta cum voluntate & intentione rem pro sua habendi, eoque acquisito utendi, deque eo disponendi quolibet modo facultas, intellectum & mentis discursum, tum etiam voluntatis justam declarationem postulat. Itaque utcumque defini placet, *dominium vel potestas de re sua disponendi pro libitu*, vel jus constitutum in re corporali, quo res propria est, requiritur actus, ab intellectu liberoque arbitrio proficiscens, ad acquirendum & acquisitum dominium retinendum, eoque utendum. Jus enim constitutum in re, quæ antea nullius erat in dominio, præsupponit actum præcedentem, quo a communione separatum, in privatum dominium abiit. Potentiam vero habere domini acquirendi, & non acquisivisse, nulli jus tribuit: natura enim nullius rei dominium nulli contulit, sed in commune omnia deferendo, ut omnium pateret usui, simul cuique permisisse dicenda res in usum generis humani productas occupandi, & ad proprium usum applicandi; verum ejusmodi facultas non mutat statum rerum naturalem, quia nullum jus particulare ante occupationem alicui defert, neque etiam commune defert dominium, sed nullum, & proinde nullius homo, quia homo, id est animal rationale, capax domini & acquirendi, & acquisiti sibi reservandi eoque utendi, vel illud in alium iterum transferendi, sed ponendi termini habiles, ad acquirendum actum, quo jus in re constituitur per occupationem, factam animo eam pro sua habendi, quod constat ex voluntate occupantis, cujusmodi actus præsupponit intellectum, quia dominium sibi acquisivisse nequam præsumendus, qui ignorat quid dominium sit, ac qua ratione acquiratur, nec etiam quid conferat juris acquirenti: facultas enim de re sua pro libitu disponendi ab intellectu quoque pendet, quia disponere de re sua vel alienatione est voluntatis actus, quæ proinde ab intellectu proficisci debet: nihil enim juris in alium transferre possum, nisi adfit transferendi animus & voluntas: qui enim ejusmodi animus potest adesse, quem fugit quid

transferat: ignorat enim ejusmodi jus sese unquam habuisse. Quod dormientes attinet, facile hunc nodum solvere quis potest, respondendo acquirere dormiendo quidem nihil posse, sed retinere quod acquisitum. Certissimum est, dormientes non destitui rationis usu nec voluntate, quamvis pro eo tempore nequeant eam edere, quamobrem quod ante soporem, quo jacent pro tempore oppressi, acquisiverunt legitimo modo, ejus dispositionem sibi reservant, quia mens, eo soluta, suum iterum facit officium, & rationis reviviscit usus; qui vero eo destituti, cum nihil acquirere, nihil etiam retinere possunt, de quo casu nobis sermo. Verum hunc rigorem naturalis juris & æquitatis ratio temperavit, suadens afflicto non esse afflictionem addendam, nec ejus juris effectu privandum, quo gaudere natura ipsum voluisse dicenda eo ipso, quod ejusdem humanæ conditionis participem effecit, quia cum eadem necessitate & indigentia pressi, iidem indigent ad eam sublevandam mediis, quibus adulti & sana ratione præditi, ratio dicat earum rerum, quæ ad usum vitæ spectant, dominium non minus iis, quam cæteris mortalibus tribuendum atque concedendum. Quamobrem naturalem domini acquirendi defectum & impedimentum removit atque supplevit jus gentium: cum enim omnia in usum & ad conservationem humani generis producta, cujus membra quoque infantes ac furiosi, ergo & idem jus ipsis competere videtur, quo sibi licet earum acquirere dominium & usum, quod sibi vindicant omnes mortales, usum rationis habentes, ad vitam tuendam & beate transigendam. Quamobrem introduxit, necessitate humana exigente, ratio, ut infantes & furiosi dominia accipere & retinere possent, non repugnante natura, sed ei potius favente, utpote quæ conservationem quidem cujusque individui, tum vero omnium præstantissimi hominis maxime cupit, sed conservandi se atque ab interitu vindicandi rationes ac media ejusdem reliquit arbitrio, quamobrem & rationis finxit participem, ut ejus vi posset perspicere quæ necessitas exigit, & investigare media, quibus sublevari posset, & ad omnes casus, qui quandoque incidere possent, applicare ejusmodi rationes, & media, & jura, quæ hisce maxime convenire judicaret. Cujusmodi jura inventa quamvis ex eodem fonte promaneant, unde omnia naturæ jura, attamen, quia, factio humano interveniente, ad certos casus applicantur, vel etiam lumine rationis, ejusque dictamine præeunte, constituta, veniunt appellatione juris gentium, atque hujus appellationis differentiam paulo ante & in parte prima, annotavimus, non diversam a naturali jure, ratione originis, sed constituendi modi. Quoties itaque infantes propter judicium eorum adhuc immaturum dominium rei acceptare a transferente nequeant, destituti voluntate libera, sine qua nullum acquiratur dominium, cujus ratione dominus debet aliis omnibus præferri in ejus usu, neque jura valent ejusmodi voluntatem in-

infundere minoribus, & proinde revera habiles & capaces reddere domini; possunt tamen favore infantium defectum hunc supplere, exigente illud ipsum necessitate, personam illorum quasi interim sustinente humano genere, cujus & membra, qua homines. Suppletur ejusmodi defectus fingendo adesse illud, quod abest quidem fictionis tempore, verum adfore aliquando constat: fingitur enim seu præsimitur adesse consensus & voluntas in infantibus circa acceptationem earum rerum, quæ sibi necessariæ atque utiles, cujusmodi præsumptio nititur naturali illo amore & propensione, quam homo communem habet cum omnibus individuis, quia cupiunt & vehementer appetunt quæ sibi utilia, declinant vero quæ nocitura videntur. Quamvis itaque natura ejusmodi consensu infantes, qualis circa acceptationem domini sufficit, propter judicii defectum ex ætate resultantem, destituantur, permittit tamen illud, cujus aliquando capaces, quia rationis participes, illis tribui, & concedi, quasi omnia requisita possiderent. Tribuitur itaque illis quidem aliquid præter naturam, sed non contra eam. Naturæ aliquid additur, quod ipso tempore, quo fit, non adest effectu, sed tamen adest potentia & habitu, seu aptitudine; passive adest, sed non active. Tanquam animal rationale participes esse potest omni tempore rerum, quibus Deus, humani generis productor, voluit eum dominari in usum & dominium, sed non potest omni tempore illud acquirere active; passive tamen sese habet, quando ab alio in se transfertur, vel propter necessitatis favorem, cui subveniri vult natura, vel utilitatem, ad quam promovendam quisque naturali fertur inclinatione & voluntate, quamobrem sufficere consensum præsumptum in infantibus jura humana circa acceptationem statuerunt, favente huic æquitati etiam ipsa naturali ratione, & proinde domini habendi habiles infantes, quamvis destituti rationis usu; non vero ejus utendi jure capaces statuerunt, propterea quod impossibile quid natura sit, ut rationis usum fingamus, ubi natura illum denegat, & proinde dominium, quod favore infantium & his similibus introductum est consensu gentium moratorum, stat intra actum primum, id est, ad habendi, non vero ad per se utendi jus pertinet. Quoniam alienatio, & quæ huic similia sunt, in ipsa sui natura includunt actum utentis ratione voluntatis: requiritur enim ipsa voluntas alienantis, quia propter rationes jam dictas acceptare quidem quis præsumi & fingi potest quod sibi expedit, quia conditionem suam meliorem, non vero deteriolem facere, quis velle existimari revera potest, naturali ratione & æquitate dictante; atqui alienando quis perdit, & proinde conditionem facere videtur deteriolem, requiritur hic actus voluntatis ratione utentis. Favet quidem natura infantium hisque si-

milium utilitati atque necessitati, & proinde permittit illa concedi & tribui, quæ huic inserviunt; atqui alienatio utendi dominio facultatis sequela per se non videtur nec utilis, nec favorabilis; præsumitur natura utendi jus nemini tribuere, nisi qui rationis vi percipere & percipere potest quid sibi utile, quid nociturum, & proinde quid in bonis suis habere velit, nec ne, antequam voluntatem suam circa translationem domini potest indica, & idcirco cum efficacia in alium transferre. Hinc datur vindicatio majoribus eorum bonorum, quæ a tutoribus, dum minores fuerint, alienata sunt sine consensu superioris magistratus, vel judicis decreto, quia consensum adhibere non potuerint, & proinde non valide alienare bona sua propter minorennitatem; quippe si, majores facti, eam approbaverint vel tacite, vel expresse, nulla ipsis vindicatio. Quamobrem si bona minoris sine decreto sunt vendita, & quinquennium a die minorennitatis elapsum erit, ratificatio a majori facta præsumitur, & alienatio facta vel per venditionem, vel alio quocunque modo, confirmata censetur. Verum intra quinquennium, major factus, bona, sine decreto judicis alienata, repetere potest a possessore actione rei vindicationis, restituto tantum pretio, quod in utilitatem ejus versum est. Vid. *l. fin. Cod. si maj. fact. alien. fact. sin. decret. jud. Montan. de tuel. cap. 33. Fab. in h. t. l. 10. Cod. de prad. & al. reb.* Sin vero ipse tutor vel curator factus hæres minoris vel furiosi, venditionem absque decreto judicis factam, adeoque nullam, revocare nec retractare potest, quoniam, quantum ad semetipsum, consensum valide adhibuit: quod enim propter imbecillum minorum ætatem eorum favore introductum est, non potest trahi ad consequentias. Huc pertinent quæ habet Pufend. *lib. 4. cap. 4. In infantibus*, inquit, *circa acceptationem sufficere judicatur consensus ipsorum præsumptus, quatenus nemo respicere censetur aliquid, quod sibi expedit. Ob defectum tamen judicii ex ætate resultantem, dominium tantum quoad usum in infantes conferri potuit, non tamen, ut ipsi per se id exercerent. Nam mos gentium, infantibus favens, id quidem efficere potuit, ut illi quid habere, non etiam ut eo recte uti per se possint. Quo sensu illud Apostoli intelligendum: Dominus est parvulus quoad actum primum, verum administratio nec exercitium ei concedendum, donec pervenerit ad legitimam ætatem, id est, cum rationis usum habere præsumitur, quam ætatem Jcti definierunt 25. ann. l. 1. §. 2. ff. de minor. quoniam post illud tempus compleri virilem vigorem constare putant, id est, post illud tempus incipit hominis judicium plene confirmari, ut omnia distincte & accurate dignoscere possit, & percipere quid sibi utile vel damnosum foret, & proinde quid velit, efficaciter determinare.*

VII. Flumina occupari potuerunt quanquam nec supra nec infra includuntur territorio, sed cum aqua superiori & cum inferiori, aut

aut cum mari cohærent. Sufficit enim quod major pars, id est latera clausa sunt ripis, & quod comparatione terrarum exiguum quid est flumen.

C O M M E N T A R I U S.

Superius ad §. 12. *cap. preced.* annotavimus flumen, quatenus sumitur pro ipsa aqua fluviali, omnium patere usui naturæ jure, & ad situm restringendam, & nemini nocentem hauritum, ideoque tantam aquæ copiam quisque e flumine haurire potest, quanta indiget, & hauriendo suam facit jure occupationis; flumen vero, ejusque annexa commoda atque emolumenta, ut piscatio, navigatio, subjacet jurisdictioni & dominio ejus populi, cujus ditionis finibus continetur, tanquam integrum & stabile aliquod corpus, quod terræ cohæret, ac ejus pars est, quemadmodum venæ corporis humani partibus annumerandæ; quamobrem & cum territorio vel regione occupatur, & proinde eorum usum nemo sibi vindicare potest sine consensu populi, cujus est dominium territorii, scil. usus, qui ita propter singulare sui emolumentum, quod adfert, non potest præsumi communis; aqua vero profluens sive fluvialis, quia nequit certo consistere loco, sed in perpetuo cursu est, & singulis fere momentis locum mutat, dum undas alias aliis continuo succedere spectamus, manet communis, id est, nullius, quemadmodum aer &

mare, quamdiu nihil quisquam e medio cursu de eo sumserit; quæ si sumitur, non jam communis fit aut publica, sed privata ejus, qui sumserit. Donell. *comment. de jur. civ. lib. 4. cap. 3.* Ex quibus perspicimus, quo sensu flumen occupari posse dicamus, scil. tanquam partem territorii atque terrarum accessiones. Quare, concesso castro cum territorio, censentur quoque flumina & insulæ ejus territorii concessa, quia sub nomine territorii etiam mare & aquæ veniunt, quatenus illud alluunt, eoque continentur: contentum enim sequitur causam sui continentis. Non necesse itaque, ut claudantur territorio, aut infra, aut supra, sed sufficit, ut latera claudantur ripis & territorium nostrum alveum ipsi præbeat. Igitur nec instituenda terrarum cum fluminis magnitudine comparatio, quasi majorem partem cedere oporteret semper minori, & id, quod exigui momenti est, ei, quod majoris est ponderis, cum satis manifesto perspicimus jus occupandi flumina alio niti fundamento, quo ipse Nilus exigui Principis territorii dominio jure occupationis subjici possit.

VIII. Ad hoc exemplum videtur & mare occupari potuisse ab eo qui terras ad latus utrumque possideat, etiamsi aut supra pateat ut sinus, aut supra & infra ut fretum, dummodo non ita magna sit pars maris ut non cum terris comparata portio earum videri possit. Et quod uni populo aut Regi licet, idem licere videtur & duobus aut tribus, si pariter mare intersitum occupare voluerint, nam sic flumina quæ duos populos interluunt ab utroque occupata sunt, ac deinde divisa.

C O M M E N T A R I U S.

Qui Authoris mentem de maris dominio diligenter examinaverit, facile perspiciet, quamvis sentiat mare in dominium, sive jus proprium, abire non posse, sibi tamen non contradicere, dum hic statuit, ad exemplum fluminum, etiam mare occupari potuisse ab eo, qui terras ad latus utrumque possidet. Quippe qui §. 3. *cap. preced.* & quæ ibi annotavimus, cum hoc §. confert, facile conciliabit eorum discrepantiam. Ipse Author in §. 3. *cap. 2.* admonet, quæ de maris dominio disputat, intelligenda de vasto Oceano, sumpto sub ratione integri, vel præcipuis ejus partibus, quæ ratione totius quidem partes vocari possunt, sed quia non minus limitibus destituuntur, quam integer Oceanus, possent quoque tam late extendi, quasi in-

tegrum vellet quis occupare mare, eoque ejus usum jure dominii vel imperii aliis auferre; quippe non magis mihi terminos vel limites istius partis, cujus usum mihi jure proprio vindicare occupatione animum induxi, quam quæ sunt integri Oceani, terram ambientis, & proinde nullis inclusi limitibus vel finibus occupare licet; quamobrem & ipsæ maris partes, quas occupare possumus, non latius extendi debent, quam dicat recta ratio & æquitas; quoniam vero illa humanæ societatis conservationem utilitatemque, mutuo commercio tuendam, tum etiam cujusque populi securitatem cupit, facile cuique, eam consulenti, constabit, præcipuas partes vix occupari posse sine detrimento usus communis, & proinde commercii mutui, quo societas potissimum

Q con-

conservatur, quamobrem de earum occupatione idem dicendum, quod de maris dominio statuimus. Præcipue enim partes dicuntur, quæ ad usum humano generi communem multum præstant & conferunt momenti. Verum cum ab altera parte consultum velit natura securitati cujusque gentis & populi, non vetat partem occupare, quæ, suis interclusa quasi limitibus, vel freti, vel sinus speciem exhibet, sive maris interioris nomine venit, idcirco domini capax. Quamobrem Author mare occupari posse ab eo, qui terras ad latus utrumque possidet, atque ita suis quasi terræ finibus habet inclusum, ideoque non tam vastæ magnitudinis ac latitudinis est, quin facile posset animo concipi atque etiam sæpius metiri oculis. Audiamus mentem suam nobis claris verbis referentem Authorem *dissert. de mar. liber. cap. 5. Non, inquit, de mari interiore hic agimus, quod terris undique infusum, alicubi etiam fluminis latitudinem non excedit, neque etiam de Oceani freto vel sinu, nec de omni quidem, quod de littore confici potest, controversia est.* Verum, ut statim dicere incepimus, supervacaneam restrictionem Authoris cum Pufendorffio existimo, quod flumina & partes maris in proprium jus abire velit, modo illa & hæc comparatione terra, quid sunt exiguum; aut ut non ita magna sint, ut non cum terris comparata portio earum videri possint: si enim populus aliquis ad ripam fluminis vasti confederit, tractu longo, non lato, flumen in comparatione terra non erit exiguum quid, & tamen puto hoc ipsius proprietati non obstabit. Sufficit quod ripis & littoribus claudantur, & ita quodammodo amplectantur nostro territorio, cui cohærentia, ejus pars esse censentur. Sufficit ad dominium in certas maris partes occupandum, quod illæ rationem munimenti habere censeantur, ejusque intuitu tanquam accessorium terræ possint considerari, & proinde absque peculiari actu cœpisse dominium subire ejus populi, cujus

littoribus prætexuntur: Pufendorff. *lib. 4. cap. 5.* licet enim cuique suæ securitati, quantum potest, consulere. Id etiam præsumitur quisque velle, & proinde etiam cuique facultas ea sibi media parandi, quæ ad sui securitatem tuendam pertinere judicat, quamobrem, quamvis exiguum terræ angulum possideat populus, vel gens quædam, mari adjacens, attamen idem jus se suaque tuendi ipsi, quod competit ei, cujus imperii fines longe lateque patent, & propagatæ, & proinde eadem facultas eadem munimenta sibi acquirendi, quæ securitati propriæ conservandæ & tuendæ inserviunt; cum autem mare regionibus maritimis vicem munimenti præbeat, eo usque ejus dominium sibi occupasse censerit debet, quo usque illud munimenti rationem habere suadet ratio & æquitatis benignitas, quod etiam & ad cætera extendendum commoda atque jura. Ita ut, si cum Bodino statuamus jure quodammodo Principum omnium maris accolarum communi receptum esse, ut sexaginta milliaribus a littore Princeps legem ad littus accedentibus dicere possit, idem jus quoque libero populo mari adjacenti quæsitum, quamvis tantum maris spatium cum terræ portione, quam possidet, comparatum, plane eam absorbere videatur vasto suo gurgite, cum hoc jus domini & imperii non mathematica proportione, ex terræ cum maris latitudine comparata deducta, mensuratur, sed naturali ratione & æquitate deducatur, quatenus, cum ea relationem habens, respicit vel securitatem, vel utilitatem & commoda, quæ gentibus communia esse debent propter æqualitatem, quam inter eas servandam dicat ratio, quæ gentes, id est, qua sui juris, eodem modo, quo homines in statu naturali sibi æquales & conditione, & dignitate atque statu dicuntur, ita ut quisque sui juris sit, & propterea æquo jure utantur omnes conditioni & statui naturali annexo & cohærente.

L. Quædam. D. de rer. divis. Instit. de rer. divis. §. 1. L. Vendit. D. comm. præd. L. Littora. D. nequid in loco publico. De rer. divis. L. Quod in littore. D. de acq.

IX. 1. Fatendum est in partibus cognitis Romano imperio, a primis temporibus ad Justinianum usque, juris gentium fuisse ne mare a populis occuparetur, etiam quod jus piscandi attinet. Nec audiendi sunt qui existimant, cum in jure Romano mare omnium commune dicitur, commune civium Romanorum intelligi. Nam primum voces ita sunt universales, ut hanc restrictionem non ferant. Nam quod Latine mare omnium commune dicitur, explicat Theophilus, *ἡ θάλασσα πάντων ἀνθρώπων.* Ulpianus mare omnibus natura patere dixit, & ita omnium esse sicut aër. Celsus, maris communem esse usum omnibus hominibus. Præterea manifeste distinguunt Jurisconsulti publica populi, in quibus & flumina, ab his communibus. Ita in Institutionibus legimus: *Quædam naturali jure communia sunt omnium, quædam publica: Naturali jure communia sunt omnium hæc, aër, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Flumina autem omnia & portus publica sunt.* Et apud Theophil. *ἡ θάλασσα μὲν ἔν ἀναλόγῃ ἡ θάλασσα πάντων ἀνθρώπων*

ἡ θάλασσα

Θρωπον ἐστὶ τὰς, ὁ ἀήρ, ὕδωρ, τὸ αἶναιον, θάλασσα. ΜΟΧ : πᾶσι δὲ πάντες ἢ λιμῆσι
 πύλαισι εἰσι, τῆσι δὲ δήμῳ δὲ ῥωμαϊκῷ.

C O M M E N T A R I U S.

Quæ ad *præced.* §. annotavimus de maris occupatione, ea referenda sunt vel ad mare particulare sive interius, quod undique terris infusum, vel Oceani partem, sinum aut fretum. Quemadmodum jus naturale vastum illud mare, quod Oceanum nuncupamus sub ratione integri, adeo late patens, ut minime videatur occupationi idoneum, quasi eo ipso nos docere natura voluisset, communioni naturali penitus relinquendum, occupari vetat, ita nec vix quicquam hac in re per jus commune gentium immutatum ad Justinianum usque perhibent tot clarissimorum Jctorum, qui & ante, & sub imperio hujus Imperatoris florere, testimonia. Ipse enim Imperator §. 1. *inst. de rer. divis.* statuit mare, & per hoc littora maris, communia esse. Imo latius patent quæ de maris communione tradunt Jcti & ipse Imperator, quam ea, quæ nostra disputatione complexi sumus, utpote qui non solum vastum Oceanum sub generali maris vocabulo, sed & cætera maria interiora & particularia, qua opponuntur fluminibus, atque etiam cum Oceano cohærent aquæ communicatione, comprehendere videantur, eaque privato populi alicujus dominio jure gentium exempta fuisse etiam Justiniani seculo, ex plurimis constat legibus & ipsius Imperatoris constitutione ac testimonio, ita ut & cuilibet non solum ad ejus littora accedere & appellere liceat, sed & in eo piscari & everriculum ducere adeo libere, ut piscari prohibitus injuriam experiri posset. *l. 13. §. ult. ff. de injur.* Ratio redditur in ipsa lege, quia mare commune omnium est & littora, sicut aer, & sæpissime rescriptum est, non posse quem piscari prohiberi: quod enim natura in commune detulit, ut omnium hominum usui pateret, ad id sane jus æquale omnibus, qua ejusdem generis & conditionis; atqui rebus communibus non debiliore jure utuntur omnes, ut communibus, quam ut quisque suis utitur jure domini. Quemadmodum itaque qui mihi aufert jus quæsitum, vel impedit, quominus jure proprio utar, jus meum lædit; sic & qui impedit, ne jure communi utar quod ad ea, quæ omnium usui patent, me injuria afficit. Inter prima justitiæ munera esse dicit Cicero, rebus communibus, ut communibus, uti, & proinde ab earum usu, dum communes, id est, in statu naturali relicta, vel quia natura domini incapaces, vel quia humano consensu & voluntate in eo statu continuata, ut communes manerent, nemo potest repelli. Prioris generis vastum esse Oceanum jam diximus, quamobrem in eo statu relinquendum. Ut vero communi usui patere debeat, ipsa natura demonstrat, & necessitas exigit. Cætera maria interiora natura quidem non respuunt communionem, sed tamen necessitas non exigit, ut per se & natura sua communi usui pateant, quamobrem ejus generis, ut in

privatum dominium per occupationem abire possint, nisi conventum inter plures populos vel gentes, ne cui maris dominium occupare liceat. Cujusmodi conventionem sive tacitam, sive expressam, hic præsupponere videtur Author, cujus vi obtinuit in partibus; cognitis Romano imperio, ne mare a populis occuparetur, ita ut cuique & jus piscandi intactum illibatumque reservatum. Id ipsum confirmant tot Jctorum testimonia atque responsa, quasi injustum arbitrati fuissent permittere ea occupari, quæ natura omnium usui patere voluisset. Quamobrem apud Romanos receptum idem jus, eadem ductos ratione, cui innituntur Ulpiani, Marciani, Celsi, aliorumque præclarissimorum juris Romani antistitum responsa, ut videre est in *l. 31. ff. comm. præd. l. 2. ff. de rer. div. l. 3. ff. ne quid in loc. publ.* Sed dicendum arbitror, quod maris usus proprio quasi jure, cum exclusione aliorum, ab iis gentibus, cum quibus Romanis intercessit commercium, non fuerit occupatus, id non ex conventionem & pacto deducendum, sed libertate naturali, quæ concedit promiscuum usum earum rerum, quæ natura ita comparata sunt, ut sine incommodo & detrimento humanæ societatis & cujusque ejus membri in statu naturali, id est, communionis primæ, possint consistere, id est, omnium usui sufficere; verum cum ejusmodi libertas sit juris naturalis permissiva, potest vel limitari, vel adimi, voluntate humana interveniente, si non repugnet eorum naturæ ejusmodi dispositio; quippe ex ipsa objectorum, circa quæ & jus naturæ, & jus humanum versatur, natura judicandum, quid circa illa agenda & disponenda homini concessum. Quamobrem cum quædam natura domini incapacia videantur, quædam ejus naturæ sunt, ut in dominium abire possint, dicendum videtur illarum usum promiscuum omnibus patere voluisse naturam, & proinde humano arbitrio non relictam eorum dispositionem contrariam, sed horum omnibus usum concedi, donec sibi justo occupationis titulo quis vindicaverit; quippe cum natura ita comparata sunt, ut possint in privatum abire dominium, videtur quoque naturali jure permissa cuique facultas, illud sibi justo acquirendi titulo. Ex quibus perspicimus, quia mare sumptum sub ratione integri, domini capax esse nequit, ut supra rationibus probare intendimus, ejus usum promiscuum esse, necessitate exigente, & esse juris naturalis præceptivi; partis vero ejus, sive peculiaris maris alicujus, vel quorundam populorum, ad latus utrumque terras possidentium, usus promiscuus non repugnat quidem juri naturæ, verum eodem non præcipitur, & proinde non injustum videri debet, si quis populus vel plures simul sibi vindicent ejus usum, cæteris

exclusis, per occupationem. Quamobrem cum sit juris naturalis permilivi ejusmodi usus promiscuus, & proinde ejusdem continuatio dependeat ab humano arbitrio, potuit quidem fieri, ut mos obtinuerit apud gentes moratiores etiam peculiaris maris usum omnibus concedere, quibus natura patere concessit; verum ejusmodi libertatis naturalis usus potest tolli a singulis, nisi inter se pacti fuissent, ne maris usus occuparetur, quo casu recte juri gentium adscribetur promiscuus & communis ejusmodi usus; quippe libertati naturali detrahendo vel addendo efficitur jus gentium. *arg. l. 6. ff. de just. & jur.* Quæ vero sunt naturalis permilivi, negante magis, quam ajente sensu juris gentium esse dicuntur, scil. quatenus tacita voluntate gentium & populorum concedi videntur, quamdiu nec immutata, vel abrogata, aut sublata, quo sensu juris gentium fuisse dici potest, ne mare a populis fuerit occupatum a primis temporibus Romani imperii ad Justinianum usque, quare mare omnium commune dicitur in jure Romano, non solum civium, sed & exterorum, quia ejusdem naturæ & generis, cujus aer, ideoque omnibus hominibus sui usum præbens, sub ea tamen distinctione, quod aer omnium commune est, quia in privatam dominium non magis abire potest,

quam aqua profluens, quæ certo loco nequit consistere, nec includi certis finibus, atque in potestatem redigi; mare vero, eo sensu sumptum, quo diximus §. 8. omnium commune, quamdiu per occupationem a statu naturali non separatum. Præterea distinctio illa inter ea, quæ communia sunt omnium, & publica populi, a Jctis usurpata, manifeste declarat, quo sensu maris usum omnibus communem dixerint. *l. 2. l. 4. ff. de rer. divis.* Publica proprie dicuntur, quæ in patrimonio sunt populi, sed quorum usus omnibus patet civibus; communia, quæ in nullius dominium adhuc pervenerunt, quamobrem proprie communia dicuntur. Hinc cum littora publica vocantur a Neratio, addit ea non publica esse, ut ea, quæ in patrimonio sunt populi, sed ut ea, quæ primum a natura prodita sunt & in nullius adhuc dominium pervenerunt, publica quidem, quia omnium usui patent, sed proprio sensu communia, quia nullius dominio subjacent; flumina vero & portus communia quidem sunt, quatenus nullius in dominio sunt civium, & proinde omnium, qui ejusdem sunt Reipub. vel civitatis, usui patent; verum proprio sensu publica, quia in patrimonio & dominio sunt populi. Vide annotata *cap. anteced.* §. 12.

2. Sed & de littoribus dixit Neratius non ita esse publica ut quæ in patrimonio sunt populi, sed ut ea quæ primum a natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt, id est, ne populi quidem ullius: cum quo responso pugnare videtur quod Celsus scripsit: *Littora in quæ populus Romanus imperium habet, populi Romani esse arbitror: maris autem usum communem omnibus hominibus.* Sed conciliari videntur ita hæc posse, si dicamus Neratium de littore loqui, quatenus usus ejus navigantibus, aut prætervehentibus est necessarius. Celsum vero quatenus ad utilitatem assumitur, puta ad ædificium permanens: quod a Præatore impetrari solere Pomponius nos docet, ut & jus ædificandi in mari, id est in parte littori proxima, & quæ littori quasi accensetur.

dom. d. l. Littora. D. Ne quid in locopublico. L. Quimvis. D. de acq. dom.

C O M M E N T A R I U S.

Littora ejusdem esse naturæ & juris, cujus mare, recta dicat ratio, id est, publica, ut ait Neratius, non publica eo sensu, quo dicuntur publica esse flumina, sed publica juris gentium, id est, omnium communia, quia in nullius adhuc pervenerunt dominium; pervenire tamen possunt, quippe cum domini sint capacia, quemadmodum mare, cujus accessorium sunt & imitantur naturam, utpote cui subjiciuntur, cum & quotidie ab eo occupantur, recte cum eo quoque occupata videri debent: occupatum enim jus & conditionem occupantis sequi necesse est, quamobrem, mari occupato, etiam ejus occupata censeri debent littora. *l. penult. ff. de acq. rer. dom.* Mari itaque non occupato, nec littora occupata censentur, sed ejusdem conditionis &

juris, cujus mare, id est, omnium communia: nam ita sunt publica, inquit Jctus, ut ea, quæ primum a natura prodita sunt, & nullius adhuc in dominium pervenerunt, quo sensu in jure Romano mare omnium commune dicitur; id est, natura patere omnibus, ut ait Ulpianus, & propterea ejus usum communem esse omnibus hominibus affirmat Celsus. De littoribus tamen non ita statuit Jctus, cum ea populi Romani esse pronunciat. Et proinde hæc leges sibi invicem e diametro obstare videntur, & non obscuram involvere antinomial, adeo ut de conciliatione earundem desperare se dicat Felden *in comment. in Grot.* atque mirari Authorem ex tam obscuris sententiæ suæ fundamentum petere voluisse. Sed anti-

antinomiam hanc tollere. Author conatus est commoda interpretatione utriusque legis, cui & addere placet nostra. Penes lectorem iudicium esto, utra conciliatio rationi & menti Ictorum Romanorum, qui a se invicem discrepare hic videntur, magis conveniat. Statuo igitur Neratium, sermonem habentem de littoribus eorumque natura, simpliciter affirmare, fortasse propter consuetudinem, quæ eo tempore inter gentes invaluerat, ea sequi maris conditionem, & proinde omnium communia per se & sua natura, non necessitate, sed libertate naturali; itaque quodammodo voluntate humana permissiva, non dispositiva, id est, acquiescente, quod constitutum a natura, nihil in contrarium agente, cuiusmodi voluntatis actus aliam rei conditionem induere valet, ejusque statum naturalem immutare, quamobrem extrinseca recte dicitur, quia aliunde interveniente, scilicet facto humano, non ab ipsa natura, ei advenit, cuiusmodi conditio mari & littori per occupationem & legem imponi potest ab humana voluntate, ut ita dicam, dispositiva, quando ea occupando eximuntur usui communi, & ad privatum applicantur usum, quod dependet ab arbitrio istius populi, cujus terras mare alluit; in originali vero & naturali statu relicta censerī debent, quamdiu non constet de contraria populi voluntate, & proinde omnibus non solum patet usus ad ea appellentibus, sed etiam per occupationem eorum partem sibi vindicare, quanta sufficit ad ædificium in ea ponendum, modo usus publicus sive communis eo non impediatur, vel deterior efficiatur: cum enim primum iustitiæ munus sit; ut rebus communibus, tanquam communibus, utantur; nemini licet communem usum intervertere, vel deteriorem reddere, quia vetat ratio, sive naturæ jus, vel communi hominum societati, vel privato ejus nocere membro; nocet autem, qui, usum communem intervertendo, vel deteriorem reddendo, aufert facultatem, vel humano generi, vel singulis membris, utendi re communi, nisi necessitas, vel propria securitas & salus suadeat rem communem ad privatum usum applicare, vel quod omnium usui satisfacere non sufficiat, vel communis usus securitati propriæ officiat: natura enim non minus consuluisse voluit indigentiam, quam securitati cuiusque; quamobrem & singulis, tanquam universæ societatis humanæ membris, facultatem concedit utrumque quibuscunque tueri mediis, & proinde rerum communis usus ad eam debet accommodari, & ab ea quasi formam accipere. Competit singulis quidem hominibus imperium, ut ita dicam, naturale quoddam in res communes, fundatum in libertate naturali, omnibus communi, quia omnes sibi æquales mortales, qua homines, tum etiam singulari, quod illud temperat, & quodammodo limitat, & res communes aliquatenus dominio cuiusque membri subijcere videtur privato, in quantum necessario res creatæ habent relationem cum cuiusque membri propria conservatione & utilitate; communioni tamen non eximit

rem ullam, quamdiu, necessitate non exigente, ab aliquo ea mente non sit occupata, ut sibi soli ejus dominium & usum vindicaret: tum enim ipso facto subijcitur dominio privato, & proinde non amplius communis, ut ea, quæ in nullius adhuc pervenit imperium seu dominium, quia ipso actu separatum a communione primæva per occupationem, quod, exigente necessitate & securitate propria, permittit naturæ jus, vis imperii ejusmodi singularis humanæ conditioni coherentis, sed in actum deducti. Quamvis imperium, quod Celsus populum Romanum dicit habere in littora non quævis, sed vicini sibi maris, quod ipsis est instar munimenti, & ad cuius latus possident terras, ad utrumque imperii habendi modum referri possit, nec ejusmodi relatio officeret conciliationi, quam tentamus adferre, quia simpliciter affirmando littora naturam maris sequi, nec mare, nec littora domini incapacia statuit Neratius, & proinde occupari posse, & ad privatum usum applicari; attamen quia ex Ictorum Romanorum responsis colligi posse videtur eorum ætate mare, ejusque littora communi usui patuisse, & nostri quoque Authoris opinionem, quæ hæc innititur tanquam suo fundamento, ab errore vindicemus, commode in littora imperium, eo sensu sumptum, Romanos habuisse Celsum scribere, quo significatur facultas & jus providendi, populo Romano naturaliter competens, ne communis usus littorum, vel maris, occupetur, vel deterior reddatur absque suo consensu & permisso; quippe ad rerum, dominio vacuarum, usum communem cuique, tanquam societatis humanæ membro, naturale imperium competit, sibi aliisque conservandum illibatam, vel etiam, exigente necessitate, quatenus maris, ejusque littora securitati eorum inservit, qui prope ea terras possident, singularis ejusmodi imperii vi soli eorum usum vindicandum, quoniam ea ratione subiecta videntur peculiari dominio; quamobrem quoque ab eorum pendere arbitrio diximus communem intervertere usum vel continuare, continuatum censerī, quamdiu nihil immutatum gentium placitis. Quippe facultas illa, ex rerum communione dimanans ad omnes, qua quis & usum communem singulari occupatione vindicare, vel etiam sibi soli acquirere potest, nihil detrahit communioni primævæ, in qua consistunt res, mundi primordio productæ, & possessione vacuæ, & proinde non immutat statum rerum naturalem, quo omnis imperii & domini expertes haberi debeant, sed non incapaces, antequam in actum deducatur, id est, antequam per occupationem a communione naturali separata in proprium dominium abeant; dominium itaque, sive imperium in res, actu acquiritur, id est, facto humano interveniente, quo res ex naturali statu communionis transit in civilem proprietatis, cum res nullius naturaliter cedat occupanti, id est, ejus fiat privative, qui eo animo sibi acquisivit per occupationem, ut ad proprium applicaret usum; itaque statum rei naturalem non

immutat imperium acquiescens, sed agens, quia acquiescendo nihil agitur, & proinde nec novi quid producitur, quod immutare naturam intrinsicam vel extrinsecam posset; attamen cum in subiecto, scilicet in homine, existat facultas, relationem suam ad rem habens, quatenus circa eam, tanquam objectum, agendo possit versari, atque ei aliam induere naturam conditionemque, potest dici potestati ejus & dominio quodammodo subiecta eo sensu, quo dicimus juris gentium quid esse, quod a gentibus non immutatum, & proinde juris naturalis proprie dicti maneat. Sic eodem sensu inquit Celsus, quamvis littora maris naturam sequantur, & proinde omnium usui pateant, quemadmodum & mare, populi tamen Romani esse arbitror, non jure occupationis, quasi sibi cum exclusione alterius eorundem privatum dominium & usum peculiarem vindicassent, sed naturali imperio, cuique concessio in res communes, quo facultatem nactus providendi, ne quis usum intervertat communem, vel proprietatem & dominium ejus rei sibi acquirat, quæ necessariam relationem habet cum sua securitate, sine suo consensu; atqui mare & littora populi, qui prope ea terras possident, securitatem utilitatemque tuentur, naturaliter quoque in ea illi imperium & dominium eo sensu competit, quo significat facultatem & jus providendi, ne quid in iis fiat, quod propriæ securitati nocere posset, neque, invito territorii domino, intervertatur usus, utpote sine cujus consensu vel tacito, vel expresso, nemo sibi vel maris usum, vel littorum vindicare potest, quia res in eodem statu relinquenda, in quo constituta, dum ejus usum participavit; cujusmodi, ut diximus, imperium non immutat naturam rei statumque ejus originalem, sed in eodem manet, donec vel lege, vel conventionem, seu aliquo facto humano interveniente, aliter de eo dispositum,

id est, donec occupatus peculiaris ejus usus, quæ libertas cuique quidem concessa, servato tamen cuique, cujus interest, jure inhibendi, ne vel communis usus deterior reddatur, vel propriæ securitati quid periculi inde imminuat. Quamobrem ait Pomponius l. 50. ff. de acquir. rer. dom. *Quamvis, quod in littore publico, publicum dicitur eodem sensu quo occurrit l. 14. eod. vel in mare extruxerimus, nostrum fiat, tamen decretum pratoris adhibendum, non eo, quasi ejus populi dominium littus naturaliter subiret, qui terras prope illud possident: nam quod in mari vel littore extruximus, nostrum jure occupationis; verum quia littora relationem habent cum populi securitate, atque etiam libertate naturali, utriusque intuitu populo natura concedit cognitionem & imperium in ea, quæ in illis fiunt, ne alterutrum inde aliquid detrimenti capiat. Sic quamvis libertas naturalis possit circumscribi lege & potestate civili, attamen illam penes alium circumscribendi residens facultas nihil ei officit, & libertas naturalis vocari eo non definit, licet dependeat ejus usus & continuatio ab alieno quodammodo arbitrio, naturalis tamen, quamdiu nihil ei detractum, §. 2. inst. de jur. person. nisi quis per littora, imperio & dominio populi Romani subiecta per occupationem, Celsum intellexisse eam partem velit, quæ ipsi littori est vicina, etiamsi nunquam ad eam fluctus mari perveniat ob maris recessum; itaque & quondam etiam maris fluctui expositam, quo sensu occurrit apud Virgil. *Æneid. Cui litus arandum, cuique loci leges dedimus.* Quicquid enim agri, possessione vacui, in territorio & regionibus, Romanæ ditioni adjectis, invenitur, populi Romani esse dicendum ipso jure; sed ejusmodi interpretationem & vocabuli significationem alienam a Jcti mente arbitror, littora cum mare conjungente, atque utriusque ratione idem juris obtinere affirmante.*

X. 1. Hæc quanquam vera sunt, tamen ex instituto non ex naturali ratione provenit, quod mare eo quo diximus sensu occupatum non est, aut occupari jure non potuit. Nam & flumen publicum est, ut scimus, & tamen jus piscandi in diverticulo fluminis occupari a privato potest. sed & de mari dictum a Paulo est, si maris proprium jus ad aliquem pertineat, Uti possidetis interdictum ei competere; quoniam ad privatam jam causam pertinet non ad publicam hæc res. utpote cum de jure fruendi agatur, quod ex privata causa contingit, non ex publica: ubi haud dubie de exigua agit maris portione, quæ in fundum privatum admittitur: quod a Lucullo & aliis factum legimus. Valerius Maximus de C. Sergio Orata: *Peculiaris sibi maria excogitavit, aestuariis intercipiendo fluctus.* Sed idem postea contra veterum Jurisconsultorum responsa, ad ~~vestibula~~ id est vestibula in Bosphoro Thracico produxit Leo Imperator, ut ea quoque septis quibusdam quas *ενοχὰς* vocabant, includi, & privatim vindicari possent.

2. Quod si privatorum fundis aliquid maris potest accedere, quatenus

L. Si quisquam. D. de divers. temp. præscr. L. Sane. D. de injuriis. L. IX. I. L. injuriarum. circa finem. D. de injuriis.

tenus inclusum nempe est, & ita exiguum ut fundi portio censerī possit, nec quo minus id fiat repugnat jus naturæ; quidni & portio maris inclusa littoribus ejus fiat populi, eorumve populorum, cujus quorumve sunt littora, dum ea pars maris ad territorium comparati non major sit quam diverticulum maris comparatum ad magnitudinem fundi privati? Nec obstare quod mare non undique includatur, exemplo fluminis, intelligi potest, & exemplo maris ad villam admissi.

3. Sed multa, quæ natura permittit, jus gentium ex communi quodam consensu potuit prohibere. Quare quibus in locis tale jus gentium viguit, neque communi consensu sublatum est, maris portio quamvis exigua, & maxima sui parte inclusa littoribus, in jus proprium populi alicujus non concedet.

C O M M E N T A R I U S.

Quamvis ex Jstorum Romanorum responsis colligi posse videatur mare, ejusque littora, omnium esse communia, instar earum rerum, quæ nullius adhuc in dominium pervenerunt, & proinde pateant natura omnibus hominibus, quacunque e gente vel natione originem traxerint, atque etiam concedamus Authori a primis temporibus ad Justinianum usque juris fuisse gentium, ne mare a populis occuparetur, etiam quod jus piscandi attinet; dicendum tamen, quia mare eo sensu, quo diximus, domini capax est, in privatum dominium per occupationem posse abire; quod autem primis illis temporibus Romani imperii a populis, eidem cognitis, non fuerit ejus dominium occupatum, illud non adeo liquido constare puto ex rerum antiquarum monumentis, quod, volente Deo, alias nobis demonstrandi forte dabitur occasio, non ex conventionem, vel pacto descendit, quasi sibi invicem populi istius vi essent obligati, ne quis eorum occuparet mare, ejusve littora, atque ita libertatem istam naturalem occupandi, quæ sunt nullius in dominio, transmutassent in necessitatem, qua adstringerentur mare in naturali statu relinquere, id est, ejus usum omnibus communem continuare, eamque interpretationem Authoris opinioni convenire, testari videntur, quæ in principio hujus §. ait Author, atque etiam illa verba, *ne occuparetur, princip. anteced.* §. referenda esse videntur ad juris aliquod vinculum, quod ex conventionem vel pacto aliquo dimanat; hinc ex instituto statuit profluere, quod mare, scilicet particulare, occupatum non sit vetustioribus temporibus, vel jure occupari non potuerit a gentibus, Romano cognitis imperio: naturalis enim ratio, cum ipsa rei natura collata, dicit æquitati non repugnare, maris, eo, quo diximus, sensu, occupationem, ejusque peculiaris usus cum exclusionem omnium, quibus aliter natura patet, relictum in statu originali, vindicationem. Quod itaque hac facultate nemo fuerit usus, videtur tribuen-

dum conventionem vel instituto, & pacto, quo gentes tenebantur maris usum iis concedere, quibus natura patere voluit, id est, omnibus hominibus; verum nobis relictum mare commune, id est, in statu naturali, videtur, non quia inter gentes conventum de eo non occupando, vel quod natura injustum videretur illud occupare, verum quia sibi utile fore perspiciebant ad commercium mutuum exercendum facultatem & libertatem naturalem, quæ cuique in maris usum competebat, promiscuum, nec circumscribere aut limitare, vel tollere. Itaque juris gentium fuit, ne mare occuparetur, quatenus nihil ab iis immutatum, neque libertati detractum circa maris usum, vel etiam quia fortasse non ea fuerunt potentia, ut jus, per occupationem sibi quæsitum, valeret, & proinde satius ducerent maris usum communem relinquere, quam, sibi eum vindicando, aliorum populorum in se provocarent odium & iram, & hac ratione sese bellorum calamitatibus atque incertis eventibus involverent, & exponerent innumeris periculis, quæ secum trahunt prælia atque certamina. Quamobrem receptum tacite a gentibus videtur, non introductum communi consensu, ne mare occuparetur, a quo more cuique recedere liberum, publica necessitate & salute suadente, sicuti a communionem primæva recessum, necessitate exigente, & suadente cum societatis humanæ conservationem, tum singulorum membrorum salute. Quemadmodum recipere cuique genti licet quicquid velit, ita etiam habet facultatem illud, quod recepit, iterum abrogare & tollere. Quod usu receptum, contrario usu videtur sublatum. Quod itaque mare non occupatum, moris fuisse videtur apud gentes, cum nullus populus libertati naturali detrudere quid circa ejus communem usum voluisse videtur, ob rationes jam allegatas, non moris introducti communi consensu, sed recepti a singulis populis, eo ipso, quod nihil statuere vel facere huic contrarium poterant. Itaque singuli & jure occupare mare, & ab ejus usu

usu arcere exteros jure domini & vi imperii, per occupationem acquisiti & arrepti sine injuria alterius populi vel gentis potuerunt, quoniam nullum intercedebat ulli cum alio pactum, quo occupatio maris illicita, ejus peculiaris usus vindicatio prohibita; itaque postquam mihi occupavi dominium, & cum dominio facultatem ab ejus usu arcendi exteros, usus jure meo, & proinde nemini fit injuria, cum nec naturalis ratio, desumpta vel a maris, de quo nobis hic sermo, natura, nec ab officiis, quæ gentes, tanquam eandem inter se habentes relationem, quam est illa, quæ obtinet inter singulos homines, qua homines, sibi invicem debent, nec jus gentium, ratione duce, a gentibus introductum, necessitate exigente, tacite, vel expresse suadente utilitate publica atque communi societatis humanæ conservatione, mutuique exercendi commercii ratione, constitutum conventionem sive pacto, hic obstat, ne quis populus sibi soli vindicaret maris (sumpto maris vocabulo eo sensu) dominium. Sin soli Romani arbitrati fuerint esse juris gentium, ut maris communis usus omnibus pateret, sin etiam sanciverint ne occuparetur, jus gentium non efficit ejusmodi constitutio, itaque nec alios obligat illam recipere populos. Quod populus Romanus permisit maris usum omnibus secundum naturalem facultatem, ex eo non inferri posse videtur sustulisse & prohibuisse ejus occupationem. Maris usus communis non constitutione gentium, neque etiam peculiari sanctione & jure Romano, sed natura & conditione ac statu naturali, in quo quatenus remanet, cum privati juris fieri posset, videtur adscribendum vel gentium, vel populi etiam Romani voluntati & placito, quamobrem eo sensu quasi gentium instituto vel populi tribuendum, quod non occupatum dimanasse videtur, neququam vero ne occuparetur, quasi ejus occupatio prohibita lege peculiari vel jure gentium. Quamobrem Paulus mentionem facit maris, cujus jus proprium ad aliquem pertinet, atque ei interdictum competere dicit *uti possidetis*, si prohibeatur jus suum exercere, quoniam ad privatam jam causam, non ad publicam spectat hæc res. *l. 14. ff. de injur.* Idem autem jus, quod privatis competit in Repub. civibus, vel singulis hominibus ratione maris occupandi portionem, non denegandum singulis gentibus, cum & hic eadem sit ratio; ergo & idem jus obtinere oportet; nec attendenda aliqua proportio magnitudinis & latitudinis maris, quod vel privatorum fundis accedit, atque etiam includitur littoribus populi, cum fundi vel territorii mensura comparata, quo inclusum est, ut a nobis annotatum §. 7. *cap. anteced.* sufficit enim inclusum littoribus populi vel populorum circumjacentium ad sibi occupandum ejus dominium, quasi ipsa natura separatum a communi usu, & quatenus vel privato fundo, vel littoribus includitur, est proportio cum terræ ambitu & maris latitudine; quippe terra circumjacens, qua cingitur, mensura est latitudinis, & sic possunt duo jugera longo tractu magnum maris ambire spatium, quod sua magnitudine

seu terræ ambitu magnitudinem territorii excedit. Sed quamvis occupatio earum rerum, quæ natura sua capaces sunt domini, permixta est jure naturæ omnibus & singulis hominibus, potest tamen circumscribi & limitari, vel etiam in totum tolli voluntate humana, quia, ut alibi annotavimus, quæ permittuntur jure naturæ, nullam obligationem producant, vel necessitatem in se habent immutabilem, qua dispositioni hominum eximuntur, quod ex ipsa rerum natura, quæ objecta sint humanæ voluntatis, facile percipiatur. Sic jus & facultas per occupationem acquirendi dominium rerum, proprietate & possessione vacuarum, cuique jure naturæ permixta & concessa; verum cum ea relationem habeat ad res ipsas, quæ per occupationem in privatum dominium perveniunt, examinanda venit earum conditio & natura, an ejus sint generis, ut in dominium privatum per occupationem abire possint, vel illud naturæ illarum repugnet. Sin rei qualitas & natura domini incapax est, occupari nequit; sin ejus capax, potest, non tamen necesse, ut occupetur, quasi cum occupandi aliqua necessitate producta esset; quippe omnium est eadem natura & conditio, & status, quod domini expertes maneat, donec occupentur, sed non omnes ejus generis, ut in eodem statu permanere debeant. Quæ domini capaces, occupando in proprietatem abire possunt, si quis sibi eam placet acquirere; quippe cum, ut statim diximus, non secum adferunt necessitatem occupandi & sui acquirendi dominium, quemadmodum aliarum, natura sua domini incapaces, obligationem imponunt mortalibus, qua adstringuntur in eodem statu, in quo productæ & constitutæ sunt a natura, sive auctore hujus universi, relinquere, ab humano pendet arbitrio & cujusque voluntate ac placito illarum proprietatem vel dominium per occupationem sibi acquirere, vel non; quod vero pendet ab humana voluntate tanquam causa prima, suum esse ei debet; atqui occupatio rerum ejus generis, quod statim descripsimus, dependet ab humano arbitrio; ergo suum esse, quod consistit in apprehensione sive applicatione rei occupatæ ad usum proprium, ita ut actus humanus adesse debeat, antequam ex statu naturali sive communi transeat in civilem, id est, proprietatem & dominium privatum; quemadmodum vero essentia, sive actus ejusmodi productio dependet a voluntate humana, ita etiam & ejusdem ommissio, consistens in continuatione status rei naturalis, quamobrem gentes inter se convenire potuerunt, necesse res etiam domini capaces natura sua occuparentur. Cujusmodi conventio quamdiu non mutet intrinsicam rei naturam, idem producit effectum, quale conditio & natura rerum, quæ per se & sua natura domini sunt incapaces. Potior hoc casu est conditio extrinseca, quæ illis a voluntate humana imponitur, quia natura hæc subjecit non ratione usus, nam & cæteris quoque usu concessum hominibus, sed proprietatis & domini acquirendi, & proinde usus particularis sibi soli vindicandi facultatis: naturalis enim do-

dominii acquisiti per occupationem effectus & vis, ut serviat domino suo, exclusis cæteris. Quamobrem recte concludit Author, quibus in locis tale jus gentium viguit, neque communi consensu sublatum est: oportet enim unumquodque eo modo dissolvi, quo colligatum est, & proinde maris portionem, quamvis exiguam, & maxima sui parte inclusam littoribus, in proprium populi alicujus non concedere: pactis enim standum atque promissis, quæ libertatem naturalem vel limitant, vel tollunt, eatenus agendorum norma sunt paciscentibus sive contrahentibus, atque cum rebus, de quibus interposita, tum actionibus humanis, quæ cum illis habent relationem & necessariam quandam convenientiam, certam qualitatem, conditionem & formam imponunt, ex quarum convenientia vel disconvenientia nascitur id, quod justum per effectum

nuncupamus. Sicut maris occupatio dicto sensu vetita, sufficit, quod dominii sit incapax, & proinde tanquam frenum voluntati humanæ imponit, ne actu, id est, per apprehensionem sive occupationem rei vetitæ, dominium acquiramus; quippe cum censeri debeat dominii incapax reddita per prohibitionem actus ad ejus proprietatem nobis acquirendam, nullam cum rei conditione & qualitate civili habet convenientiam, ideoque injusta & illicita ejus occupatio. Sic etiam si occupatio non quidem prohibita, sed obstat qualitas & conditio occupantis, injusta eadem quoque dicenda, quia rei qualitas & conditio non convenit cum qualitate & conditione personæ. Verum latius de hac materia alias disputandi fortasse nobis, Deo volente, dabitur occasio, quamobrem huic non immorabimur diutius.

XI. Verum notandum etiam, si quibus in locis jus illud gentium de mari receptum non esset, aut sublatum, tamen ex eo solo quod terras populus occuparit, mare occupatum colligi non posse: nec animi actum sufficere, sed actu externo esse opus, unde occupatio possit intelligi. Deinde vero si deseratur possessio ex occupatione nata, jam mare redire ad veterem naturam, id est ad usum communem: quod de inædificato littore respondit Papinianus, & de piscatione in fluminis diverticulo.

L. præscriptio. D. de usurpat.

C O M M E N T A R I U S.

PER jus gentium non videtur hic intelligendum jus illud, quod, necessitate exigente, & ratione suadente, ad conservandam humanam societatem, & cujusque ejus membri securitatem atque salutem tuendam, si non expresse, saltem tacite agentibus introductum, vel approbatum & receptum, ideoque & apud omnes peræque custoditur, quod a naturali nihil differt, nisi quatenus accommodatum ab humana voluntate ad præsentem rerum statum, & faciem, tum etiam casibus & eventibus rerum, qui quandoque incidere & contingere possunt, applicatum; quod & ipsa fecisset natura, si extitissent omnia objecta, mutationi obnoxia, quæ, interjecto tempore, oborta, varias postularunt, dictante ratione, legum sanctiones, interpretationes, additiones, detractiones & limitationes, rationis opus & officium, itaque diversum quoad formam, quam recipit a voluntate humana a jure naturali, sed quoad originem ejusdem generis: hoc enim jus quia respicit totum genus humanum, in tot diversas gentes divisum, & ratione dictante, paulatim a gentibus receptum atque custoditum, jus gentium dicitur, & in eo diversum a jure, proprie naturali dicto, tum etiam civili sive patrio, quod quisque populus vel civitas, suadente eadem ratione, sibi constituit diversum a naturali, quatenus non immediate, sed interveniente facto vel approbatione hominum, constitutum. A civili distinctum, quate-

nus illud magis universale & generale, hoc magis speciale. Quamobrem illud quoque publicum, quia spectat ea, quæ inter diversas gentes aguntur. Hoc privatum, quia ad illa pertinet, quæ inter privatos homines cujusque gentis, vel societatis civilis membra geruntur negotia. Hoc inter societatis civilis fines obtinet; illud in communi humana societate viget. Vid. *annot. proleg. princ.* Quamobrem etiam jus illud, quod certæ quædam gentes communi consensu sibi constituere, jus gentium proprie appellari nequit, utpote quod non habet illud requisitum, quod ad constituendum jus gentium adesse debet, scilicet universalem constituendi rationem, respicientem humanæ societatis conservationem atque culturam, & proinde omnium consensu receptum & introductum, quare commune jus ab *Aristotele* vocatur *universalis ratio*, quia necessitatem commercii colendi & societatis conservandæ mentis discursu perspiciunt illud efflagitare gentes, cui consultum velit naturalis ratio, & proinde tanquam proveniens ex ejus dictamine naturali, quatenus certam formam accipit a voluntate humana, & præsupponitur consensu saltem tacito introductum per consuetudinem sive approbationem longo usu firmatam, & quia universalem rationem excipere quoque est necesse generalem consensum & approbationem omnium gentium usu receptum, jus gentium merito nuncupatur. Quod itaque, ut dicere incepi, a quibusdam

R

geg-

gentibus receptum, potius jus civile vel domesticum, ut ita dicam, illarum gentium est, cuius vis & obligatio non excedit fines & terminos imperii confœderatorum ejusdem introducti juris, & proinde tanquam res inter alios acta, extraneum ad ejus non potest obligare observantiam: pendet enim hæc observantia ex obligatione mutua, obligatio ex consensu; quippe cum gentes sibi æquales, ita ut obligatio non possit descendere ex imperio, quod habent in se invicem, requiritur cujusvis consensus ad producendam obligationem mutuam, qua sibi invicem devincti sunt quædam facere, vel omittere, causa & fons juris, quod inter sese obligare pacti sunt & convenerunt. Itaque iis in locis, ubi jus illud, maris occupationem prohibens, non receptum, cuique libertas naturalis reservata censei debet intacta, occupandi quicquid, domini capax, in nullius proprietatem nondum pervenit, & sic etiam portionem maris occupare licet. Idem dicendum, si sublatum, quia quasi jure postliminii ad priorem naturam revertit; verum cum occupatio perficitur per apprehensionem, ideoque actu externo opus sit, colligit Author ex eo solo quod terras populus occupavit, mare occupatum censei non posse, nec etiam, quia ejusmodi occupatio non favorabilis est societati humanæ, utpote qua intervertitur & contrahitur communis rerum usus non sine aliquo incommodo humani generis, videtur stricte interpretanda, & proinde non plus occupatum censei debet, quam ex actu externo colligi potest; quod verum ratione maris adjacentis, in quantum illud munimenti rationem habere non censebitur; verum cum Pufendorfio *citra absurditatem dici posse mihi videtur, partes maris, in quantum rationem munimenti,*

adeoque appendicis domatae, habens, absque peculiari actu corporali capisse subire dominium ejus populi, cuius littoribus præteritur, postquam inter gentes usus armatarum navium innotuit. Idem etiam dicendum de mari inclusio fundis privatorum, vel littoribus, utpote eo casu jure accessionis ad territorium, vel fundum pertinet, ut ipse statuere Author videtur §. *anted. n. 2.* & proinde cum ipso territorio, vel fundo occupatum existimari debet, tanquam ejus accessorium, quod sequitur conditionem sui principalis, *sicut fosse & proxima uligines & paludes censeiur accessio urbis*, Pufend. *lib. 4. cap. 5.* Hinc ex sola occupatione fundi præsumpta occupatio maris inclusi, ut annotavit Zeigl. *ad h. l.* Verum ubi hæc rationes locum sibi non vindicant, sicut de mari externo dicendum, id est, nimis remoto, quam ut munimenti rationem possit habere, cum terra occupatum censei nequit absque speciali actu, quia ejus intuitu non habetur tanquam accessorium terræ, sed separatum quid, & proinde omnium commune dicendum, donec possit intelligi ex actu externo occupatum. Nec occupatum diutius censeiur, atque quamdiu possidetur; possessione itaque derelicta vel deserta, evanescit occupatio, & redit mare ad veterem naturam & statum naturalem, id est, omnibus iterum ejus usus patere incipit. Quemadmodum, possessione vacua, occupatur, ita quoque per possessionem derelictam, occupatione dissoluta, vacuo jam dominio, redit ad usum communem. Sicuti ex occupatione jus possidendi, ex derelicta possessione reviviscit jus commune in rem derelictam. Possidendo continuatur occupatio, deserendo possessionem, evanescit. Vid. *l. 45. ff. de usucap. & usup.*

XII. Illud certum est, etiam qui mare occupaverit navigationem impedire non posse inermem & innoxiam, quando nec per terram talis transitus prohiberi potest, qui & minus esse solet necessarius & magis noxius.

C O M M E N T A R I U S.

Dominium non tollit officia pietatis & humanitatis, nec tollit obligationem, qua homo devinctus est homini, tanquam sui simili, ejusdem originis & rationis secum participi, prodesse sine proprio incommodo & detrimento; ita ut ad quicquid a se in socium proficisci possit, ad ejus salutem tuendam, utilitatemque promovendam,

rogatus, in eum conferre jure communis cognitionis & mutue societatis, ad quam colendam nati sumus, teneatur. Huic rationi innititur jus innoxie utilitatis, de quo Author §. XI. XII. XIII. *cap. præced.* Quæ ibi annotavimus, huc quoque pertinent, quamobrem ad ea lectorem mittimus.

Thucyd. lib.

VII.

Bossius

tit. de

aquis. n.

36. alle-

gans Bal.

Copsoll.

& alios.

XIII. I. Ut autem solum imperium in maris partem sine alia proprietate occupetur, facilius potuit procedere: neque arbitrator jus illud gentium, de quo diximus, obstare. Argivi olim cum Atheniensibus expoſtularunt, quod suo mari Spartanos Argivorum hostes transire siviſſent: quasi violato fœdere, quo cautum erat ne alter populus hostes

hostes alterius fineret ire διὰ τῶν ἰαντῶν, per sui imperii loca. Et in induciis anna-^{Videl.}
libus belli Peloponnesiaci permittitur Megarensibus navigare mari quod ^{unicam.}
ad ipsorum sociorumque terram pertineat, τῇ θαλάσῃ ὅσα κτῆ ἰαντῶν ἢ κατὰ ^{C. de}
τὴν ξυμμαχίαν. Sic θαλάσσαν τὴν τῶν Ῥωμαίων πᾶσαν, mare omne quod Romani ^{classis.}
est imperii, dixit Dion Cassius libro XLII. Themistius de Romano ^{lib. xi.}
Imperatore : τὴν γὰρ ἢ θαλάσσαν ὑπέκειντο ἔχον : ^{Thucyd.} *habens sibi subditam terram &* ^{lib. iv.}
mare. Oppianus ad Imperatorem : ^{lib. xiii.}

οἷς μὲν γὰρ ὑπὸ σκήπτροισι θαλάσση
εἰλεῖται.

tuis etenim sub legibus æquor

Volbitur.

Et Dion Prusæensis, in altera ad Tarsenses, multa ei civitati ab ^{Orat. ii.}
Augusto ait concessa, inter alia ἐξέσταν τῆ περὶ μῆ, τῆ θαλάττης τῆ καὶ ἀντιπύ : ^{ad Tar-}
jus in amnem Cydnum & proximam maris partem : Et apud Virgilium le-^{senfes.}
gimus :

Qui mare, qui terras omni ditione tenerent.

Apud Gellium : *Fluminum quæ in mare qua imperium Romanum est fluunt.* ^{Lib. iv.}

Notat Strabo Massilienses multa cepisse spolia cum præliis navalibus ^{Lib. xii.}
vicissent τὰς ἀμφισβητῆρας τῆ θαλάσσης αἰτίας : *eos qui injuste de mari controversiam*
moverent. Idem Sinopen ait imperitasse mari in Cyaneas.

2. Videtur autem imperium in maris portionem eadem ratione
acquiri qua imperia alia, id est, ut supra diximus, ratione persona-
rum & ratione territorii. Ratione personarum, ut si classis, qui
maritimus est exercitus, aliquo in loco maris se habeat : ratione terri-
torii, quatenus ex terra cogi possunt qui in proxima maris parte ver-
santur, nec minus quam si in ipsa terra reperirentur.

C O M M E N T A R I U S.

Cum hic agamus de rerum acquisitione origi-
naria, id est, de naturali dominii acqui-
rendi, quæ fit per occupationem, modo, præ-
supponitur rerum status naturalis sive primæva
communio, id est, res omnes in medio positas,
non magis ad hunc, quam illum pertinere,
& proinde possessio & dominio vacuas, quatenus
tamen ejus capaces, primo occupanti cedunt.
Itaque quamdiu non occupata, permanent in
statu originali; ex occupatione vero dominium
& proprietas, quæ rem occupatam ita juris facit
alterius, ut nemini, nisi occupanti, serviat. Ita-
que acquisitio ejusmodi originaria respicit res
immobiles, mobiles & sese moventes. In homi-
nem nullum dominium cadit, sed imperium,
quod non acquiritur originarie, sed derivative,
consensu interveniente, de quo paulo ante; terri-
torii vero imperium revera dominium; sic
etiam & in partem maris non imperium solum
absque dominio acquiritur: dominium enim im-
perii exercendi fundamentum; quippe cum nul-
lum imperium sine jure in re constitutum, quo
ex statu naturali, id est, libertatis, subjicitur
potestati & dispositioni hominis. Spectat quidem,

ut supra annotavimus, imperium subjectum, ra-
tionis capax, quatenus res hominum causa pro-
ductæ sunt, & læpissime sunt objecta, circa quæ
agendo voluntas occupatur & actiones, quæ ab
homine proficiscuntur versantur; hinc quatenus
omnes creaturæ ad hominis usum relationem habent,
utpote in cujus usum productæ, & pro-
inde factum humanum requiritur, ut acquirantur
& acquisitæ applicentur ad usum proprium; actus
vero ejusmodi exercendi & dirigendi facultas
pendet a ratione; ratio vero nulli, nisi homini,
largita; ita vero facultas vel dependet a semet-
ipso, vel ab alio; a semetipso dependet libertas,
ab alio imperium dicitur; quatenus vero ejusmo-
di actus ad res referuntur tanquam sua objecta,
recte colligitur facultas illa, dependens ab alic-
no arbitrio, circa rei alicujus usum acquirendum
præsupponere dominium, quo alieni juris fit,
quia, si in statu naturali relicta, cuique libertas
ejus sibi usum comparandi; atqui jus, alterius
per occupationem factum, ad alium pervenire
nequit, nec usui alieno inservire sine voluntate
domini, & catenus ab alicno pendet arbitrio
actus iste, quo ejus usum sibi alius acquirat, tum

etiam utendi modus, quamobrem eatenus & voluntas, & arbitrium domini norma & regula agendorum, in quantum ex concessione usus præscribitur utenti modus utendi, tum etiam alia quædam observandæ regulæ adjiciuntur; dominium itaque cuius tribuit imperium, quoniam domino facultatem tribuit dirigendi actiones ejus, qui rem dominio subjectam, ejus utendi causa, ad suum usum applicare velit, necesse habet arbitrio & voluntati, quoad utendi modum; domini obsequi, tum etiam in eo dominio fundamentum imperii, quatenus inhibere potest, ne quis sibi omnino ejus vindicet usum, vel aliud quid agat, quod cum eo aliquam habet relationem, quo jus & facultas domini læderetur. Ex quibus perspiciamus dominium recte imperii fundamentum dici eo sensu, quo diximus, & proinde oportet illud præcedere, tanquam necessarium antecedens, sine quo nec consequens. Aliud dicendum de origine & fundamento imperii in homines, tanquam animalia, nata cum ad societatem & honestatem humanam colendam, tum etiam justitiam in omni vitæ statu & conditione observandam: cum enim illud virtutes animi concernit, & officiorum commutationem, quæ homo homini & lege charitatis, & mutæ colendæ societatis causa, præstare devinctus est, spectat, ejusdem quidem naturæ, quia idem subjectum, idem objectum, eadem quoque origo, scilicet ex consensu originem habens; quippe & ille, qui re mea uti vult, dum ea utitur, vult se submittere domini arbitrio & voluntati, circa rei usum mihi præscriptæ; ex quibus colligimus imperium in maris partem neminem sibi vindicare posse acquisitione originaria, quia oportet dominium sibi per occupationem acquisivisse, quoniam imperium est mutatio status naturalis sive libertatis, in quo res quæcunque productæ: efficit enim rem juri alterius subjectam, in quantum sine consensu imperium habentis ab alterius cujuscunque actu aliam formam, vel conditionem, aut qualitatem recipere potest, vel pati quid, quod immutaret præsentem rei statum, usum, applicationem, dispositioni & arbitrio occupantis relictam; verum qua ratione ejusmodi mutationem subire posset, nisi separata a communione primæva, quæ nihil juris in rem communem cuiquam tribuit, nisi quod quis occupatione actuali, ut ita dicam, id est, apprehensione, sibi eam acquisiverit; per occupationem vero, ut annotavimus, non imperium, sed dominium acquiritur: quamdiu enim res in statu naturali manet, ab actu humano nullam patitur mutationem, & proinde imperii nec objectum, nec subjectum: nam imperium est argumentum mutatæ rei naturæ & conditionis; actus autem, quo separatur a communione, parit dominium; actus a quo res, cujus dominium est acquisitum, formam accipit utendi & applicandi, necessariam habens relationem cum aliis, idem opus non habentibus, sed tamen ambientibus & quærentibus. Sunt actus imperii comites domini eo sensu, quo statim diximus; unde concludimus imperium

& dominium pari passu ambulare, quatenus actus, qui ab hominibus proficiscuntur, versantur circa res humanas, tanquam objecta, & cum iis relationem habent necessariam, si non cum vulgari, saltem eminenti semper conjunctam, distinctam tamen a se invicem & ratione objecti, & quoque originis. - Quamobrem cum Author statuatur imperium in maris partem sine alia proprietate occupari posse, præsupponendum, qui imperium ejusmodi occupavit, etiam habere facultatem occupandi eandem maris partem, quoad dominium & proprietatem, imo quasi immediate & ipso jure ipsi dominium acquisitum exercendo imperium, quamvis omnia ejus jura non exerceat, sed usum tantum, cum quoad navigationem, tum etiam piscationem, cæteraque maris commoda & emolumenta occupanti cedat, & proinde non videatur occupasse ipsum dominium, usu ejus promiscuo omnibus relicto, quasi in statu naturali etiamnum constitutum esset mare. Re itaque sibi non vindicat ejus usum, quod jure occupatum censeri debet propter imperium, quod exercet in illam maris partem, cujus usus promiscuus non ex constitutione expressa, occupationem actualem & possessionem præsupponente, quæ patet ex signis & actionibus, occupationi & dominio per eam acquisito inseparabiliter coherentibus, sed possessionis & domini acquirendi declinatio & negatio sufficit ad imperii jura exercenda, facultatemque penes eum resedisse acquirendi dominium, & proinde quoque arbitrium retinendi & exercendi illud, hoc declinandi, concedendo usum omnibus, modo voluntatem concedentis tanquam agendorum normam observent. Potest itaque rerum proprietas & dominium hac ratione quidem separatim esse ab imperio, modo præsupponatur, quod res, in quam illud nobis vindicamus, domini sit capax, ex quo pati posset imperium, ut optime animadvertit doctiss. Zeigl. Mari itaque imperare, sibi que habere subditum, suaque sub ditione tenere, nihil aliud denotat, quam facultatem, ejusmodi leges & jura præscribendi navigantibus, quæ maris, & proinde etiam portus ac littorum usui certam formam & modum imponunt, arbitrio & voluntati imperantis convenientem; cujusmodi imperium non pro cujusque arbitrio in maris partem vindicari potest, sed ad rationis normam exigendum; quamobrem quousque maris dominium occupari posse dicitur, tam late quoque obtineri potest imperium, quamobrem classium vi maris ubique imperium injuste sibi vindicasse quædam nationes dicendæ, quæ sine justa belli gerendi causa non modo mare vicinum, sed quocunque classes earum adierunt, suæ fecere ditionis, ut de Tyriis testantur annales, ita ut a littore Phœnicio ad Herculis Columnas, maria illorum nutui paruerint. Exempla, ab Authore allegata, testantur quidem quid a plerisque gentibus usurpatum, verum non probant quid agi observarique oportuerit dictante ratione, quæ potissimum attendenda in iis, quæ juris naturæ sunt, quod in hac quæstione sibi locum vindicat. Itaque non

non exoletis vetustate annalium exemplis, nec recentissimæ cujusque consuetudinis usu stat jus nostrum, sed ratione & æquitate illud metimur. Non fugit nos Venetos non solum maris Adriatici, sed etiam, cupidine latius regnandi agitados, Ionii quoque sibi vindicasse imperium. Ligusticum mare Genuenses, Tyrrhenum Etruriæ Duces suis sub legibus volvere prætendunt. Maris Baltici imperium sibi soli Daniæ Reges ceden-

dum voluere. Latissime vero Lusitani Castellæ-nique maris imperium extenderunt, a Gadibus scilicet ad utrumque mundi terminum; sed examinandum quo jure ejusmodi exercuerint imperium: actiones enim hominum ad juris & æquitatis normam exigendæ, quæ non corruptis vel pravis moribus, vel nimis longe lateque dominandi cupiditate, sed, ut diximus, ratione metiendæ.

XIV. Quare nec contra jus naturæ aut gentium faciet, qui recepto in se onere tuendæ navigationis juvandæque per ignes nocturnos & brevium signa, vectigal æquum imposuerit navigantibus, quale fuit Romanum vectigal Erythreum, ob sumptus exercitus maritimi adversus piraticas excursions: & quod in ponto Byzantini exigebant *ἄγγυρον*, & quod jam olim Athenienses occupata Chrysolipi exegerant in ponto eodem, memorante utrumque Polybio: & quod ex Helleponto olim Athenienses eosdem exegisse ostendit Demosthenes in Leptinen, suo autem tempore Romanos Imperatores in arcana historia memorat Procopius.

Plin. l. XIX. 4. Strabo lib. XVI.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum humanitatis officium est, quod, ratione dictante, & communis hominum societas, & mutuum commercium tanquam ejus tuendæ & conservandæ medium exigit ab omnibus ejus membris, ut omni ope quisque nitatur aliquid navare, quo bene de ea mereri possit, ita quoque æquitas postulat, ne cuique officium suum sit damnosum; officiorum commutatio, quam natura induxit, est quasi mutua quædam compensatio eorum, quæ præstantur in mutuum commodum, atque proinde luculentum testimonium naturam dare voluit, ne unus commodum, alter incommodum sentiret, præstando quæ natura & æquitas præstandi cuique imposuit necessitatem. Sic navigationem tueri atque juvare per ignes nocturnos breviumque signa, commercii exercendi, & proinde colendæ societatis humanæ magnum est adjuvamen; quamobrem qui illud in se suscepit onus, sive sponte, sive per conventionem, præstat quidem officium, quod exigit & humanitas, & æquitas, verum ejusmodi præstatio obligationem parere videtur, qua tenetur, qui commodum inde sentit, a sua parte præstare, ne quid detrimenti patia-

tur hoc onus in se suscipiens, quod commode compensatur conferendo in medium lucri mediocrem partem, per mare quæsitum, & proinde nec iniquum cenfeo, si eo nomine quid exigatur a navigantibus, quod sumptibus & impensis, a domino factis, respondet. Hinc vectigal æquum imponere navigantibus juri naturæ vel æquitati nequitiam repugnat, ad refundendas impensas, quæ impendendæ, ut mare purgetur a piratis, vel ignes alantur, dirigendo navium nocturno cursui. Verum notandum ejusmodi vectigal imponendi jus non derivandum a jure imperii, tanquam prima causa, sed in jure retributionis, & commutandorum officiorum obligatione fundatur; quid æquitati magis consentaneum, quam ut ille, cujus securitatem atque commodum tueri & promoveri propriis sumptibus suscepit, mihi obligetur ad retribuendum quod in ipsius favorem præstiti? Quamobrem nulla ipsi querelarum causa, si modicum vectigal a se exigatur in solatium & compensationem impensarum ac sumptuum, quos erogare necesse habuit dominus ad tuendam juvandamque navigationem. Vide quæ annotavimus ad §. 14. cap. præced.

XV. 1. Inveniuntur exempla fœderum quibus populus alter alteri populo se obstringit ne ultra certum terminum naviget. Sic inter reges accolæ rubri maris & Ægyptios convenerat olim, ne Ægyptii in id mare venirent ulla navi longa, oneraria non plus una. Sic inter Athenienses & Persas Cimonis ætate placuerat, ne qua navis Medica armata intra Cyaneas & Chelidonias navigaret. intra Cyaneas & Phaselidem post prælium ad Salaminem: in annali-

Philostr. de vita Apoll. l. III. c. XI. Plut. Cimo. Diod. lib. XI. Aristi. Parath.

Thuc.
l. iv.

bus induciis belli Peloponnesiaci, ne Lacedæmonii navigarent longis navibus, sed aliis navigiis quæ ferrent ponderis non amplius quingentis talentis: & primo fœdere quod statim ab exactis regibus Romani cum Carthaginiensibus fecerant, convenerant, ne Romani Romanorumve socii ultra Pulchrum promontorium navigarent, extra quam si tempestatis aut hostium vi compulsi essent; qui vi compulsi advenissent, nihil sumerent præter necessaria, & intra diem quintum abscederent. Et in secundo fœdere, ne Romani ultra Pulchrum promontorium Massiam & Trasejum prædas agerent mercatumve irent. In pace cum Illyriis, ne Illyrii ultra Lessum pluribus quam duobus lembis iisque inermibus navigarent.

Polyb.

App. Illir.

In pace cum Antiocho, ne citra Calycadnium & Sarpedonem promontoria navigaret, extra naves quæ stipendium, legatos, aut obsides portarent.

Livius. l.

xxxviii.

2. Sed hæc non docent occupationem maris, aut juris navigandi. Possunt enim ut singuli, ita & populi pactis, non tantum de jure quod proprie sibi competit, sed & de eo quod cum omnibus hominibus commune habent, in gratiam ejus cujus id interest decedere: quod cum fit, dicendum est quod dixit Ulpianus in ea facti specie, qua fundus erat venditus hac lege, ne contra venditorem piscatio thynnaria exerceretur, mari servitutem imponi non potuisse, sed bonam fidem contractus exposcere ut lex venditionis servetur. Itaque personas possidentium & in jus eorum succedentium obligari.

L. Venditor. D. Com. prad.

COMMENTARIUS.

NOtandum fœdera, pacta, atque conventiones duplicis generis esse. Quædam de rebus ipsis interponuntur, earumque statum & naturam seu conditionem extrinsecam, in qua constitutæ, immutant, atque ita rem ipsam afficiunt. Alia jura hominis rem, vel ejus usum concernunt, quatenus regulam & normam præscribunt, quæ dirigit hominis actiones cum re vel usu ejus habentes necessariam relationem, juxta pacta conventa, ut cum iis conveniant, & proinde non proprie rem ipsam, neque statum & conditionem extrinsecam, quam quidem facultatem & jura circa res earumque usum, afficit, vel imminuendo ea, vel iis aliquid detrahendo, manente re ipsa in statu suo præsentis, sive naturali, sive civili. Pacta, quæ priore loco descripta, pro objecto habent res ipsas, easque primario concernunt. Hæc respiciunt jura & facultates hominum circa eas; fœdera autem atque conventiones, quæ concernunt res ipsas, earumque statum & conditionem afficiunt, nullum pariunt effectum, nisi conveniant naturæ objecti & subiecti, cujus intuitu interpositum; quippe cum objectum non queat esse capax effectus, qui ex relatione fœderis ex eo profluit, ergo nec ejusmodi effectum producere, quod ex interposito pacto de re aliqua naturaliter provenit. Idem

dicendum de conventionibus, hominis jura, & exigendi facultatem circa objecta primario spectantibus. Conventiones & fœdera, quæ hic ab Authore recensentur, concernunt tantum agendi facultatem, eamque afficiunt, vel ei aliquid detrahendo, vel addendo, aut etiam limitando, & quandoque in totum tollendo. Agit enim Author de ejusmodi fœderibus, quæ cum maris usu relationem habent, quæ statuunt atque præscribunt paciscentibus & contrahentibus, quomodo circa ejus usum sese gerere obstricti sint, relicto mari ejusque usu in suo statu naturali, cum nihil aliud, quam jus navigandi, in quo maris potissimum usus consistit, ad certum modum & regulam accommodetur, fœdere expressam, qua facultas contrahentium vel paciscentium, vel limitatur, vel circumscribitur, vel etiam tollitur, & obligatio utrique imponitur ad fœderis capita, tanquam agendi normam, omnes suas actiones accommodare. Ea definiunt quid juris cuique reservatum circa maris usum vindicandum. Conventio itaque ejusmodi non immutat naturam & conditionem maris, cujus communis usus communis manet, verum tantum inter paciscentes vim suam & effectum sortitur, dum alterutrius jus, quod ad maris usum sibi vindicandum, cum omnibus homi-

hominibus commune habebat, limitatur vel tollitur, interposito pacto. Quamobrem optime Auctor statuit ejusmodi fœdera non docere maris occupationem, aut juris navigandi, quia non naturam & conditionem maris naturalem immutant, sed facultati sive libertati ad maris usum vindicandum omnibus hominibus communem, modum ponunt & regulam præscribunt: potest enim quisque juri suo renunciare in favorem alterius jure naturæ, ita tamen ne sibi ipsi graviter noceat: nam ei subest vis conventionis, atque eo casu nullam parit obligationem, quia tam late non patet paciscentium se mutuo obstringendi facultas. Itaque repugnat naturæ conventionis, & proinde nullum producit effectum, quod etiam

de fœderibus cum rerum, super quibus interponuntur, conditione & natura statim dicere incipimus. Quamobrem cum mare dominii incapax suo loco demonstravimus, si quis alter populus alteri populo se obstringit, ne ultra certum terminum naviget, eo non maris occupatur dominium, nec servitus ei quædam imponitur, sed deceditur de jure, quod decedens cum omnibus hominibus commune habebat, in gratiam ejus, cujus id interest, & quo alter arceri potest, ne sibi usum maris, vel jus navigandi in eo vindicet, non fit jure dominii acquisiti vel impostæ servitutis, sed conventionis, cui standum, ut patet ex lege ab Authore adducta, quæ facultatem agendi moderatur & limitat.

XVI. 1. Frequens est inter vicinos populos contentio, quoties flumen cursum mutavit, an simul & imperii terminus mutetur, & an quæ flumen adjecit eis cedant quibus adjecta sunt: quæ controversiæ ex natura & modo acquisitionis definiendæ sunt. Docent nos ^{Jul. Frontin.} mensores tria esse agrorum genera: divisum, & assignatum, quem limitatum vocat Florentinus Jurisconsultus, quia manufactos limites pro finibus habet; assignatum per universitatem, sive mensura comprehensum, puta per centurias ac jugera; & arcifinium, qui inde dictus, docente Varrone, quod fines habeat arcendis hostibus idoneos, id est naturales: ut sunt flumina & montes. Hos occupatorios dicit Aggenus Urbicus, quia plerumque tales sunt agri, qui aut eo quod vacui sunt, aut etiam bello occupantur. In duobus primis agrorum generibus etiam si flumen cursum mutet nihil de territorio mutatur: & si quid alluvio adjecit id occupantium imperio accedet.

2. In arcifiniis flumen mutato paulatim cursu mutat & territorii fines, & quicquid flumen parti alteri adjecit, sub ejus imperio est cui adjectum est: quia scilicet eo animo populus uterque imperium occupasse primitus creditur, ut flumen sui medietate eos dirimeret, ^{De Morib. Germ. Diodor. Sicil. Lib. XII.} tanquam naturalis terminus. Tacitus dixit: *Certum jam ab eo Rhenum: quique terminus esse sufficiat.* Diodorus Siculus, ubi controversiam narrat quæ inter Egestanos & Selinuntios fuit, ^{Lib. XII.} *ἄνευ αἰτῆς τοῦ ποταμοῦ οἰσίνθη, ἢ οἰσίνθη, ἢ οἰσίνθη,* ^{Lib. IV. Exp. Cyri.} *anne fines discriminante.* Et Xenophon talem annum simpliciter *ἢ οἰσίνθη,* id est, *finitorem* vocat.

3. Narrant veteres Acheloum annum incerto cursu modo sectum in partes, modo circumactum obliquo agmine, (unde tauri & serpentis formam induisse dicitur,) diu de agro adjacente belli causam Ætolis & Acarnanibus præbuisse, donec eum Hercules aggeribus domuit, eoque beneficio Oenei Ætolorum regis filiam in matrimonium impetravit. ^{Strabo l. x.}

C O M M E N T A R I U S.

AD definiendam, quam in hoc §. tractat Auctor controversiam, erudite admodum ^{diversam apud veteres agrorum conditionem examinat, & ab illa diversam juris observationem deducit.}

deducit. Tres autem agrorum species fuisse docet nos Julius Frontinus in libello, cui titulum *de re agraria*, sive *de agrorum qualitatibus & eorundem controversiis*, inscripsit. Una *agri divisi & assignati*; altera *mensura per extremitates comprehensi*; tertia *arcifinii*, quod nulla mensura continetur. Hisce speciebus placet quibusdam duas superaddere, scil. quod agri etiam alii *quæstorii* dicti; alii *vectigales* sive *publici*, de quibus & Siculus Flaccus *de conditionibus agrorum*, & Hyginus *de limitibus constituendis* mentionem faciunt. Omnes hæc species sive agrorum conditiones Florentinus in *l. 16. ff. de acquir. rer. dom.* enumerare videtur, excepta conditione occupatoria, quæ agrorum arcifinalium propria. Ad agros, mensura per extremitates comprehensos, illa verba pertinere dicendum quidam arbitrantur: *Agrium, qui, hostibus devictis, ea conditione concessus sit, ut in civitatem veniret.* Ad divisos & assignatos referenda sunt hæc verba: *Quid cuique datum esset.* Quæstorii denotantur hisce verbis: *Quidque venisset.* Postrema verba: *Et quid in publico relictum esset*, agrorum vectigalium sive publicorum conditiones explicat. *Quæstorii ager*, inquit Flaccus, dictus est, *qui ex hostibus captus*, per quæstores populo R. limitibus actis, divisus est & venditus, vel, ut ait Hyginus, quæstorii agri dicuntur, quos populus Romanus, devictis pulsisque hostibus, possedit, mandavitque quæstoribus, ut eos venundarent. Vid. *l. 11. ff. de evict.* Verum cum & hæc species, scil. limitatis agris, recte annumerare possint, non tam differunt conditione & qualitate intrinseca a prioribus, quam quidem alienandi & comparandi, sive retinendi ratione, quæ aliam ipsi adventitiam quandam imponebat conditionem: nam ita Flaccus: *Ager limitatus, non assignatus, nec venditus; dicitur pratorius: pratoria enim sunt, quorum vectigal ad ærarium pertinet*, quamobrem & vectigales appellati. Unde titulus in corpore nostro juris, *Si ager vectigalis, vel emphyteusicarius petatur.* Huc referenda illa verba nonnulli censent, ut statim annotavimus, quæ in fine legis habentur *de acquir. rer. dom.* nisi cum Cujacio legamus: *veteri possessori relictum*, quam emendationem rejicit Donellus, dum nihil emendandum statuit. Notandum enim omnes agros non ablatos esse victis, sed vel propter gratiam, vel amicitiam, quæ victori intercedebat cum victis, agros ipsis concessos sive redditos, quod Virgilio contigisse Augusti benevolentia, testatur *eclog. 1.* in laudem & summæ liberalitatis, & benevolentia Imperatoris erga se, condita, dum, sub Tityri persona Augusti nomen celebrans, canit:

Tit. *Hic mihi responsum primus dedit ille petenti,
Pascite, ut ante, boves, pueri, submitte tauros.*

Mælib. *Fortunate senex ergo tua rura manebunt,
Et tibi magna satis.*

Sed & hi agri, redditu veteri possessori, publici & vectigales manebant, nisi jure civitatis donati, id est, in civitatem venissent, ut ait Florentinus *dict. l. 16. ff. de acq. rer. dom.* Solebant

enim Romani, gentium & nationum barbararum victores, si quam occupassent provinciam, omnes agros in publicum redigere, ut esset dominium eorum publicum pop. Rom. Provincialibus autem devictis, seu veteribus dominis, utendi fruendi concedebantur, imposito annuo vectigali. Hinc provincialia prædia, etsi privata facta erant, nec mancipi, id est, nullius mancipii privati, quoniam erant mancipio populi Romani, unde tributaria & stipendiaria erant populi Romani quibus jus Italicum & civitatis esset datum, quod multis a populo concessum. *l. ult. ff. de cens.* Dicitur in *l. 16. dict. tit.* ager manucaptus, qui captus est, devictis hostibus, atque ita manui & potestati capientis subjectus, & proinde justo bello devictis hostibus, agri eorum in publicum redigebantur, & manucapti dicebantur, quia in pleno dominio, & mancipio populi Rom. non solum tunc, ut optime annotavit Donellus, cum publicus adhuc est & nulli concessus, sed etiam, cum privatis possessoribus sive veteribus, sive novis, datus est vel gratis, vel pretio, unde sequitur, cur in *dict. l. 16.* is ager, quem modo diximus limitari solitum fuisse Romanis, ut sciretur, inquit Trebatius, quid cuique datum esset, quid venisset, quid in publico relictum esset. *Quid datum esset*, puta vel militibus, quibus assignabatur, vel civibus, colonis, vel veteribus dominis. *Quid venisset*, id est, quid inde venditum esset. *Quid in publico relictum esset*, id est, quid ex eo publicum relinqueretur, quid ex eo publicum maneret. Quamobrem hanc lectionem retinendam censet, quæ continet sententiam per se veram, & ad hunc locum necessariam. *lib. 4. comment.* Ut itaque regrediamur, unde digressi sumus, tria esse agrorum genera diximus, primum *divisum & assignatum*, alterum *per extremitates mensura comprehensum*, tertium *occupatorum*, sive arcifinium. Utriusque generis agri, priore loco descripti, limitati dicuntur, vel una, vel pluribus mensuris. Pluribus mensuris limitabantur, cum deducebantur coloniarum, & cuique dabantur duo, vel tria, vel plura agri jugera, certa & distincta: cum vero universus ager, aliquot jugerum capax, concederetur alicui civitati, tantum una mensura opus, qua totus ille ager concluderetur. Quem tamen, ut verosimile est, cives postea inter se pro sua quisque certa portione poterant dividere. Dicitur itaque ager *divisus & assignatus*, quod per limites in centurias divisus & viritim militibus aliisve personis, ex quibus coloniarum deducenda constabant, plerumque assignatus. *Divisi & assignati sunt agri, qui veteranis aliisve personis per centurias modo adscripto aut dati sunt, aut redditu veteribus possessoribus, commutatique pro suis sunt*, ait Hyginus. Ager limitatus idem est, qui colonicus vel assignatus, ait Salmast. in *Solin.* Dividebantur agri, coloniarum limitibus institutis, per centurias, assignabantur viritim nominibus, & in eo potissimum differunt ab agris assignatis per universitatem, quorum modus universus & indivisus civitati tribuebatur. Quo casu tantum per extremitatem mensura comprehendebatur,

non

non per centurias & jugera, ut perperam Authorem statuere annotavit vir doctiss. Gronovius in suis notis. Hoc modo Salmatensibus in Lusitania, Palatinis in Hispania Citeriore ager fuit assignatus. Limitati tamen recte dicuntur, quamobrem & hos a gros multis locis mensores, quamvis per extremitatem mensura comprehendissent; in formam etiam & in tabulam æneam in medium limitum condiderunt, incideruntque, testante Frontino. *Ager limitatus Romanus fuit ager, captus ex devictis hostibus, eoque publicus populi Romani factus. Deinde a populo vel Principe privatis possidendus datus vel in univrsam totus, vel divisis regionibus in singulos, ita ut circumscriberetur ager certis limitibus, id est, finibus publicis.* Donell. d. l. Centuriis nomen inditum ex eo, quod Romulus primus agrum hostibus adeptum victori populo per bina jugera partitus sit, centenis scil. hominibus ducentena jugera. Ita enim Varro *de re rustica lib. 1. Antiquus noster ante bellum Punicum pendebat bina jugera, quod a Romulo primum divise dicebantur virisim, qua quod heredem sequebantur, heredum appellarent.* Unde centuria iuste appellata est, ut scribit Flaccus Fest. *Centuria in agris significat ducenta jugera, in re militari centum homines.* Et idem: *Centuriatus ager in ducenta jugera definitus, quia Romulus centenis civibus ducenta jugera tribuit.* Verum observandum, licet interdum minor, interdum major modus fuerit, ideo nomen non amittere. Quippe secundum amplitudinem agri centuriis modus eatenus fuit. *Sic in Italia Triumviri jugerum quinquagemum, alicubi ducentum esse voluerunt. Cremona jugera ducenta dena, Divus Augustus in Beturia jugerum CCCC. &c.* Vid. Salmas. in *Solin.* Solebant agrorum divisorum & assignatorum mensuræ conservari, ideoque tabulis æneis incidebantur, quæ formæ dicebantur. Quamobrem Venulejus l. 8. ff. ad L. *Ful. pecul. Qui tabulam æream legis, formamve agrorum, aut quid aliud continentem, refixerit, vel quid inde immutaverit, lege Julia peculatus tenetur.* Siculus Flaccus: *Quidam formas, quarum mentio habita est, in ære sculpservunt, id est, in æneis tabulis scripserunt.* Hanc scil. ob causam, quia in controversiis, quæ de modo inter possessores quandoque oriebantur, dirimendis, inspicere solebat æs, & secundum ejus fidem definebatur questio. Agri itaque, hoc modo per centurias divisi & assignati, limitati dicebantur, quia suis circumscripti singuli limitibus, & singulis possessores secundum eos limites assignati. Agri unica tantum mensura per extremitatem comprehensi, univrsæ simul & indivisim assignati, inter limitatos quoque habendi, ut statim annotavimus. A prioris generis agris diversi in eo, quod divisi & singulis colonis vel militibus sua jugera terminis distincta assignata, idem & pluribus mensuris, pluribus opus terminis. Quando univrsus ager coloniarum vel civitati aliquot jugerum capax concederetur, una per extremitatem mensura opus erat, quod fieri sæpius solebat in agris tributariis, ut facilius tributum totius summam ab univrsa civitate, quam minutatim

& articulatim a singulis exigent, ut optime animadvertit Connan. *comment. jur. civ. lib. 3.* Ab hisce diversi *agri arcifiniis*, qui nulla mensura, nullis limitibus clauderentur, sed montibus, aut fluviis, aut viis, aut rivis, vel fossis, aquarum divergiis, aut arboribus antemissis, quas relinquebant agricolæ, aut quodam culturæ discrimine terminabantur. Salmas. in *Solin.* *Arcifiniis ager dictus, docente Isidoro lib. 15. orig. cap. 13. quia certis linearum mensuris non continetur, sed arcetur fines ejus objectu fluminum, montium, arborum, unde & in his agris nihil subsicivorum intervenit.* Quia scil. nullis limitibus certis concluduntur, mensura designatis per centurias & jugera; quippe subsicivum a subsicante linea nomen accepit, ideoque præsupponit præcedentem finium per limites designationem. Subsicivorum duo genera tradit Flaccus, sed hisce non immorabimur diutius. Dicuntur agri arcifinales occupatorii, quamobrem cæteris longe vetustior eorum est conditio, ut inquit Flaccus. Quippe cum & olim in gentes coiverunt mortales, terras sibi ad sedes constituendas occupare, vel etiam quando, solo patrio relicto, vel sponte, propter sterilitatem soli, vel vi, finibus suis pulsi, & alio lares & penates transportare necesse habentes, novas sedes quærent, in alienas terras transmigrarunt, & ut quisque particulatim excolendo vel spe colendi arcendo vicinum occuparant, arcifinalem agrum dixit sive occupatorium, eamque appellationem & posterius retinuerunt. Unde ex Frontini de coloniis libello perspicimus nonnulla oppida milites Syllana lege ex occupatione tenuisse, quia hi agri sine mensura, nulla quippe eorum forma sive tabula publicumque extabat munimentum, ex quo posset perspicere, quantum agri cuique assignatum suis inclusi & circumscripti limitibus. *Hodie omnis ager ea conditione est, qua veterum arcifiniis fuit; quippe cum ager limitatus idem sit, qui colonicus & assignatus, hodie talis nullus est,* inquit Salmas. ad *Solin.* nisi nostris temporibus agros limitatos dicamus agros alicujus civitatis aut domini feudi, qui a civitate aut domino feudi dati sunt privatis possessoribus aut civibus seu rusticis, circumscripti certis limitibus, extra quos si quid esset, id privatorum juris non esset. Vid. Donnell. *comment. lib. 4.* Conn. *comment. lib. 3.* Agrorum vero limitatorum & arcifiniorum diversa conditio, diversum quoque juris effectum & observationem producebat. Limitati agri semper in eodem statu permanebant, nulli erant obnoxii mutationi, quæ per accessionem territorii fluminis vi contingere posset, semper sua ipsis magnitudo & latitudo, quæ limitibus descripta constabat, ita ut jus alluvionis cessaret in agris limitatis: inducebantur enim limites ad circumscribendum jus possessoris, cui assignatus erat ager ad removendam omnem alluvionem, omnemque externam adcretionem, ita ut certis hisce limitibus se continere possessor necesse haberet, quos excedere non poterat. Quamobrem in hisce agris, etiamsi cursum flumen mutet, nihil de territorio mutari, & si quid alluvio adjecit,

Id occupantium imperio accedere statuit Author, & proinde ultra fines assignatos & constitutos limites territorii protrahi non potest imperium vel jurisdicção, quia terminus imperii concluditur terminis sive limitibus territorii, quod cum nec augeri possit, nec extendi quoque, vel prorogari potest imperium; mensura territorii est mensura & terminus imperii, ideoque etiam si centuria sive ager limitatus flumine circumscribatur, tamen mutato fluminis cursu, aut illius vi & incremento agris limitatis flumine adjecto, nullam mutationem patitur, sed semper eadem constare magnitudine per centurias & jugera descripta & definita; quippe non hic debent attendi limitum qualitates, sed mensura agrorum, quæ incrementum non recipit in agris limitatis. Si quid autem flumen adjecisset, populo acquisitum, non occupanti, dicendum mihi videtur, sed populo, vel ei, a quo datum, aut veniebant prædia vel agri: possessura enim jus continebatur, ut diximus, intra fines designatos, ita ut quicquid extra hos foret, sive jam tunc esset, publicum manere, id est, populi Romani, cu-

jus & ager fuerat, antequam assignatus, vel datus & concessus privatis possessoribus, quamobrem si quid accrevisset, postea id populo Romano accrescebat. Donell. d. l. In arcifiniis aliud quid obtinet; quippe in iis flumen, mutato paulatim cursu, mutat & territorii fines, & quicquid flumen parti alteri adjecit, sub ejus imperio est, cui adjectum, idque ex intentione eorum, qui domini sui limites, & proinde imperii fines flumine circumscribi voluisse præsumuntur, tanquam naturali termino. Attenditur itaque hic cursus fluvii, utriusque dominium & imperium designantis, non certa agrorum mensura, & quia, nulla conventionem interveniente, ab ipsa natura hunc terminum domini & imperii positum amplexi fuere, hinc etiam utrique æquales partes fluminis tribuendæ, scilicet utriusque imperium ad ejus medietatem extendendum, quasi expresse constituerint, ut dimidium ad hunc, dimidium ad alterum pertineret. Sic ultra Istrum Dacus non exit. Parthis obstat Euphrates. Danubius Sarmatica & Romana determinat imperia. Rhenus Germaniæ terminum designat.

XVII. 1. Sed hoc ita demum locum habebit si non alveum mutaverit amnis. Nam flumen, etiam qua imperia determinat, non consideratur nude qua aqua est; sed qua aqua alveo tali fluens ripisque talibus inclusa. Quare particularum adjectio, decessio, aut talis immutatio quæ toti speciem veterem relinquat, rem sinit eandem videri. At si totius species simul mutetur, res erit alia, atque ideo sicut interit flumen, quod in loco superiore molibus obstructum est, novumque nascitur facta manu fossa in quam aqua immittitur: ita si deserto alveo veteri alio irruperit flumen, non idem erit quod fuit ante, sed novum vetere extincto: & sicut si exaruisset flumen, imperii terminus maneret medietas alvei qui proxime fuisset: quia mens ea populorum fuisse censenda est, ut flumine quidem naturaliter dirimi vellent; quod si flumen esse desisset, ut tunc teneret quisque quod tenuisset: ita mutato alveo idem observandum erit.

2. In dubio autem imperia quæ ad flumen pertingunt arcifinia putanda sunt, quia imperiis distinguendis nihil est aptius, quam id quod non facile transitur. Ut autem limitata, aut mensura comprehensa sint, rarius accidit; neque tam ex acquisitione primæva, quam ex aliena concessione.

C O M M E N T A R I U S.

Q Uod diximus de fluxu fluminis, per incrementum mutato, mutari quoque imperii fines, intelligendum est de ejusmodi immutatione, quæ paulatim fit & particulatim: particularem enim mutationem non attendunt jurifconsulti, utpote quæ novam speciem non parit; cujus vero rei species eadem consistit, res quoque eadem existimatur. l. 76. ff. de jud. De ejusmodi mutatione itaque sermonem habemus, quæ sen-

sim & pedetentim fit, ita ut rem sinat eandem videri, toti veterem speciem relincente, id est, suo continetur amnis alveo, iisdemque quasi ripis includitur, quibus ab initio cohibebatur, quod flumen terminum imperii esse voluere uterque populus. Quippe, ut ad §. XII. præced. cap. annotavimus, flumen, qua flumen, finibus certis suis, scilicet ripis, includitur, & alveo suo continetur, & proinde idem dici nequit, si non

L. Proponitur.
D. de judiciis.

L. Hoc
jure. §. Si
aquam.
D. de
aqua
cotid.
astiva.

non eodem alveo fluit, iisdem ripis includitur, quibus includebatur tempore constituti imperii, & hac significatione sumitur fluminis vocabulum, quoties tanquam imperii terminus consideratur; quamobrem idem non videtur flumen vel amnis, mutato alveo, sed aliud factum, & proinde considerari nequit quasi terminus imperii, ab initio constitutus. Quod si ergo, alveo veteri derelicto, flumen in aliud territorium irrumpere coeperit, non idem mansisse flumen, sed aliud factum, dicendum, extincto veteri, & proinde *populus, per cuius agros recens sibi iter fecit, si tanti non putes insigni terra sua parte carere, ut naturalem habeat limitem; deinceps fines intelliguntur esse in medio deserti alvei. Quia, ut lapis usum termini præbet, non qua lapis est, sed qua hoc loco positus, ita fluvius est terminus populorum, non qua aqua est, ex certis fontibus, rivis, aliis-*

que fluminibus collecta ac certo nomine insignita, sed quatenus tali alveo fluit, talibusque ripis includitur. Pufend. lib. 4. cap. 7. de iur. nat. Vid. l. 3. §. 2. ff. de aq. cott. Quia enim jam alveus fluvius censetur, jurisdictio flumen non sequitur, sed intra priores terminos manet; itaque, mutato alveo, non mutatur jurisdictio, sed attendendi sunt fines, qui fuerunt tempore datorum confinium, & proinde novi termini ponendi sunt illic, ubi consueverat esse flumen dividens. Cæpoll. lib. 2. de serv. rus. cap. 4. Hieron. de Monte de fin. reg. cap. 24. Isti autem termini recte in medio veteris alvei deserti intelliguntur. Idem statuendum, si alveus fluminis opera, sive facta & industria hominum, alio deflectitur, quia hæc mutatio artificialis violenta, non naturalis, censetur. Idem cap. 24.

XVIII. Quanquam vero in dubio, ut diximus, imperia ad medietatem fluminis utrinque pertingunt, fieri tamen potuit, & contigisse alicubi videmus, ut flumen totum parti uni accederet, quia scilicet ripæ alterius imperium serius & occupato jam flumine coepisset: aut quia eum in modum res pactionibus esset definita.

C O M M E N T A R I U S.

Naturali ex æquitate profluere annotavimus statim, ut, nulla conventionione, nulloque pacto interposito, imperia utriusque ad medietatem fluminis pertingant; quippe cum sit terminus naturalis, naturali proinde æquitate fines determinans inter æquales non magnitudine territorii, longitudine & latitudine sua constans, sed jus æquale in rem, fines definitentem, quale est flumen inter medium habentes. Ita ut, terra ab utraque parte fluminis occupata, ad medietatem utriusque fines sese extendere, nisi aliter conventum sit, supponatur: inæqualis enim latitudo & longitudo in flumine tanquam naturali

termino præsupponit factum humanum præcedens, fines determinans, quod in naturalibus terminis locum habere nequit, nisi aliter conventum, cujusmodi conventio merito artificialium terminorum venit nomine. Casus, quem hic excipit Author, & nos excipimus, modo & ipse alveus in totum est ejusdem territorii, quod excultum & inhabitatum ab eo populo, cujus ab una parte sunt ripæ: nam imperii in flumen occupationem fingi non posse annotavimus alibi, nisi præcedat & jus domini acquiriti, vel acquirendi facultas.

XIX. I. Illud quoque observatu non indignum, originariam acquisitionem censendam etiam rerum earum quæ dominium habuerunt, sed habere desierunt: puta quia derelictæ sunt, aut quia defecerunt domini, nam hæc redierunt in eum statum in quo primum res fuerant.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum res omnes ex statu naturali, in quo constitutæ, dum productæ, & proinde nullum habentes dominium, facta humano interveniente, id est, per acquisitionem originariam, qualis est occupatio, in proprietatem abeunt, cujusmodi proprietatis & domini acquisiti efficacia in eo potissimum consistit, ut res, a communione separatæ, serviant soli occupanti cum exclusione juris alterius, ita etiam,

facto humano intercedente, ad priorem statum naturalem quasi jure postliminii revertuntur, idque fit vel aperte, ut si quis rem abjiciat cum sufficienti signo, quod eam amplius in numero rerum suarum esse nolit, ideoque statim dominus esse definit, & res pro derelicto habita, nullius facta, cedit primo occupanti, §. 46. *inst. de rer. divis.* quia iisdem mediis res desinunt esse nostræ, quibus nostræ fiunt, l. 1. *ff. pro derel.* idque sine animo alteri

alteri gratificandi ; quippe cum alius domini transferendi titulus hic adest, occupari nequit tanquam nullius. Qui rem abjicit, voluisse quidem intelligitur, ut ejus fiat, qui primus sultulit, verum id non primario intendit, sed abjectione vel desertione hoc saltem agitur, ut ne res amplius in bonis sit. Vinn. *ad instit. de rer. div.* pro derelicto quoque habetur, cujus possessio, ab initio quidem amissa invito domino, sed interjecto tempore, vel quia recuperatio admodum difficilis, vel quod non tanti aestimetur, ut ad ejus recuperandam possessionem tantum laboris & diligentiae adhibere quis nolle praesumatur, collata rei aestimatione, & pretio cum cura, opera &

labore, quem ad rei amissae possessionem recuperandam adhiberi necesse est derelicta praesumatur. Ut vero res pro derelicto habita censeatur, duo requisita concurrere oportet ; primum, ut quis eam amplius in facultatum & bonorum numero esse nolit ; deinde ut rem, cujus possessione sese exuere quis animum habet, abjiciat vel deserat. Alterutrum si desit, dominium non amittitur. Fac ergo rem a domino abjici, non tamen ea mente, ut sese possessione exuat, nihil amittitur. Contra fac nolle dominum in patrimonio bonisque suis rem amplius esse, nisi eam abjecerit, dominus esse non desinet. *l. 17. ff. de acq. vel amitt. possess.*

2. Sed illud simul notandum est ; interdum primas acquisitiones a populo aut populi capite ita factas, ut non tantum imperium, in quo inest jus illud eminens de quo alibi egimus, sed & privatum plenumque dominium generaliter primum populo, aut ejus capiti quaereretur : atque ut deinde particulatim in privatos ita fieret distributio, ut tamen eorum dominium ab illo priore dominio penderet, si non ut jus vasalli a jure senioris, aut jus emphyteuticarii a jure proprietarii, tamen alio quodam tenuiore modo, ut multae sunt species juris in rem, quas inter est & jus ejus qui sub conditione fideicommissum expectat. Seneca : *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est etiam quod sub certa lege tuum est.* Dion Prusænsis Rhodiaca : *μυρία δ' ἀρίστη κτήνη καθ' ἑς ἑκάστην φάρμακον ἔστιν : ἡ πλείων ἀσθενέων ἢ ἐπιδοσίων ἢ ἰεσίων ἢ ἰχθυίων, ἢ περὶ ὅπως ἀνθρώποι χροιάσθαι.* Plurimi sunt modi quibus quid cujusque esse dicitur, & quidem valde inter se differentes : interdum ut nec vendere, nec pro arbitrio uti liceat. Apud Strabonem invenio : *κύριος ὡς πάλιν ἔπιπράσιον :* dominus erat dempto vendendi jure. Exemplum ejus quod diximus in Germanis ponit Tacitus : *Agri pro numero cultorum ab universis occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur.*

De Morib. Germ.

3. Hoc igitur modo cum distributa dominia pendent a dominio generali, si quid domino particulari carere incipit, non fit occupantis, sed ad universitatem, aut ad dominum superiorem redit. Cui juri jus simile etiam per legem civilem extra hanc causam, ut jam notare coepimus, introduci potuit.

C O M M E N T A R I U S.

A Gri, ex hostibus capti, ejusdem populi vel Principis dominio cedunt, cujus nomine bellum geritur, ita ut non solum eminens, sed & privatum quoque ad universitatem pertineat, quorum postea in privatos fit distributio duplici modo, vel cum onere stipendium aut vicigal solvendi, uti praedia tributaria, & stipendiaria, quorum dominium pendebat a priore dominio, vel assignabantur & concedebantur ab omni

onere liberi, cujus generis omnia praedia, ea conditione concessa, ut venirent in civitatem, ut jure civitatis Romanae donarentur seu juris Italici essent ; quippe, ut superius annotavimus, praedia cum primum jure belli una cum possessoribus in jus potestatemque populi victoris venissent, publica ejus facta, quae vel veteranis militibus assignabantur, vel ipsis provincialibus seu veteribus dominis utenda fruenda concede-

ban-

bantur, imposito vectigali annuo, quamobrem eorum dominium recte pendere dicit Author a priore dominio, quod penes populum victorem residebat. Quædam vero prædia ab hoc onere eximebantur, scilicet quæ ea conditione concedebantur, ut essent juris Italici, quæ pleniori dominio possidebantur. Priori autem dominia distributa modo pendent a dominio generali, non eminenti, de quo superius diximus, sed populo jure belli, vel alio modo, acquisito, quod proprietatem involvit, cujus vis & effectus maxime eo casu cernitur, quando res, eo modo concessa, carere incipiens domino particulari, non sit occupantis, sed ad universitatem aut dominum superiorem redit. Cui juri simile jus per legem & potestatem civilem introduci statuique potest, quod sibi locum vindicat in bonis vacantibus, id est, dominio & proprietate vacuis, cujus generis sunt bona eorum, qui sine hærede moriuntur.

Sine hærede mortuus censetur, qui nullum ex qualibet sanguinis linea vel juris titulo hæredem reliquit. *l. 1. Cod. de bon. vacant. Sixtin. de regal. lib. 2. cap. 9.* & proinde primo occupanti cedenda juxta naturalem æquitatem, quorum populus vel Princeps, cujus in territorio sita sunt, sibi ea occupandi jus vindicat, unde & ad regalia refertur hodie, *Sixtin. d. l.* idque nec æquitati, nec rationi repugnat, propterea quod nemini jus quæsitum auferatur; dum tamen, ut recte Zeigl. annotavit, per proclamata primum vocati fuerant, si qui defuncti hæreditatem sibi deberi putent: vacare enim intelligi nequeunt, antequam ejusmodi facta publicatio sive proclamatio, qua ad notitiam eorum, quos ob sanguinis jura in jus & bona defuncti succedere jure naturæ oportet, pervenire potest defuncti hæreditas sibi relicta jure devolutionis & successionis naturalis.

C A P U T IV.

De derelictione præsumpta, & eam secuta occupatione: & quid ab usucapione & præscriptione differat.

- I. **U** *Usucapio aut præscriptio proprie dicta cur locum non habeat inter populos diversos, eorumve rectores.*
- II. *Solere tamen & inter hos allegari longævas possessiones.*
- III. *Causa inquiritur, ex conjecturis humana voluntatis: qua petuntur non ex verbis tantum:*
- IV. *Sed & ex factis:*
- V. *Et ex non factis.*
- VI. *Quomodo tempus adjunctum non possessioni & silentio ad conjecturam juris derelicti valeat.*
- VII. *Ordinarie ad talem conjecturam sufficere tempus memoriam excedens, & quale hoc sit.*
- VIII. *Solutio objectionis, neminem præsumendum suum jactare.*

- IX. *Videri etiam, seposita conjectura, jure gentium ex immemorabili possessione dominium transferri.*
- X. *An nondum satis jus auferri hoc modo possit.*
- XI. *Etiam summa potestatis jus aut populo aut regi acquiri longæva possessione.*
- XII. *An leges civiles de usucapione & præscriptione teneant eum qui summam potestatem habet, cum distinctionibus explicatur.*
- XIII. *Ea jura que separabiliter aut communicabiliter adherent summo imperio, usucapione aut præscriptione quari & amitti.*
- XIV. *Refellitur sententia statuens semper subditis licere se vindicare in libertatem.*
- XV. *Que mera sunt facultatis nullo tempore amitti: quod explicatur.*

I. **G** Ravis hic difficultas oritur de usucapiendi jure. Namque id jus cum lege civili sit introductum (tempus enim ex suaapte natura vim nullam effectricem habet: nihil enim fit a tempore, quamquam nihil non fit in tempore) locum habere non potest, ut censet Vasquius, inter duos populos liberos, aut reges, populumve liberum & regem, imo ne inter regem quidem & privatum ipsi non subditum, nec inter duos diversorum regum aut populorum subditos; quod verum videtur, nisi quatenus res vel actus tenetur territorii legibus. Atqui id si admittimus, sequi videtur maximum incommodum, ut controversiæ de regnis regnorumque finibus nullo unquam tempore extinguantur: quod non tantum ad pertrubandos multorum animos & bella ferenda pertinet, sed & communi gentium sensui repugnat.

Lib. 11. c. 51. n. 2.

COMMENTARIUS.

Uicunque rationes, quibus jus usucapiendi innitur, maturo iudicio examinat atque ponderat, cum vix fugere posse mihi persuadeo, ejusdem originem ex jure naturali seu gentium deducendam. Quamobrem mihi videtur adeo gravis hæc difficultas, quam nonnulli doctores, qui sibi sua eruditione magnam conciliarunt auctoritatem, hic movent, quin, præcunte rationis dictamine, & mentis sanæ discursu in consilium adhibito, possit facile tolli, nec argumenta, quibus contrariæ sententiæ patroni probare conantur usucapionem cum jure gentium & æquitate pugnare, adeoque perperam ejusdem incunabula juri gentium adscribi, ejus mihi non videntur ponderis, ut ab ea, quam priore loco descripsi, sententia, discederem atque divortium facerem. Quoties nobis sermo est de jure gentium, illud ipsum non separamus a jure naturali, quasi ab humana voluntate dependente, tanquam causa & origine sua diversum quid esset ab eo jure, quod non ab humano pendet arbitrio, sed naturæ humanæ innatum & insitum, cum necessitate immutabili, id est, perpetua obligandi vi conjuncta, quod proinde per se obligandi necessitatem cuique mortali imponit, & propterea non indiget humano consensu vel arbitrio aut facto aliquo ad producendam obligationem. Ex definitione, quam nobis tradit Jctus Gajus l. 9. ff. de just. & jur. facile perspicimus, non aliam originem esse juris gentium, quam juris naturæ, rationem nimirum naturalem: quod enim naturalis ratio inter omnes homines constituit, jus gentium vocari confirmat. Verum cum quædam absolute & semper, atque ubique, quocumque loco & tempore observanda dicat, quia per se semper justa & æqua sunt. Quædam cum objectis quibusdam necessariam habent relationem, atque accommodata atque applicata justa & honesta fiunt; hinc jus gentium, quatenus circa ejusmodi objecta versatur, quæ applicationem ejusmodi ab humano arbitrio & facto interveniente desiderant, quæ cum objecti natura & qualitate convenit, differt eatenus a jure naturali, quod nulla objecta respicit, nec ab iis aut circa applicationem, aut constitutionem, aliquid patitur, sed semper idem manet, per se obligandi vim producens semper & ubique, eodem modo, eadem ratione & mensura. Quod supra satis manifeste a nobis demonstratum speramus. Quod itaque juri gentium adscribitur, etiam summa ratione juris naturalis esse dicitur. Quemadmodum recta ratio jus naturale; sic etiam & gentium jus constituit, ut ex adducta definitione patet. Quamobrem & apud plurimos populos usucapiendi jus observatum, veterum testantur monumenta, ut statim patebit. Quo posito fundamento, magno errore implicitos dicimus, qui usucapionem juri

civili potius, quam naturali seu gentium adscribendam esse censent, quare nec locum sibi vindicare posse sequitur inter duos populos liberos, aut Reges, populumve liberum aut Regem, aliisve in casibus, ab Authore allegatis, quia quod quisque populus sibi jus constituit, id ipsius proprium tantum civitatis est, & propterea nullos obligat vel concernit, nisi qui ejusdem civitatis sunt membra, idemque venerantur summum imperium, eandemque adorant purpuram. Imo nec jus civile recto sensu vocari potest, quod juri naturali sive gentium repugnat, quoniam jus civile ab Ulpiano definitur, quod neque in totum a jure naturali vel gentium recedit, scilicet quatenus recta dicat ratio civitati expedire istiusmodi juris constitutionem promulgari, nec quoque per omnia ei servit, quatenus civitas aliud quid flagitat, quam communis inter gentes societas & commercium, & proinde diversa subiecta diversam quoque juris constitutionem & observationem exigunt. Quamobrem ei vel addendo, vel detrahendo, conflatur jus civile, id est, jus accommodatum ad statum Reipub. præsentem. Itaque, ut annotavimus ad §. I. proleg. differt jus civile a naturali & gentium jure magis ratione objecti & extrinsecæ denominationis, quam essentia. Quod ratio constituit inter diversas gentes, sive singulas civitates, jus gentium, quod in singulis civitatibus locum habet, accommodatum ad cujusvis statum & gubernandi rationem, civile recte dicitur. Oportet ut utrumque habeat convenientiam cum eo, quod dicat ratio justum esse atque honestum; hoc vero nomine veniunt omnia decreta & omnes constitutiones, quæ spectant vel conservationem humanæ societatis & gentis cum gente, commercii culturam, tum etiam quæ ad singularum nationum & populorum salutem tuendam pertinent. Atqui vetustior & tempore prior est societas communis, quæ homini cum homine, & proinde etiam genti cum gente, quatenus omnes ejusdem humanæ conditionis participes, intercedit, quam societates particulares, quæ ex coalitione plurimorum hominum sive diversarum familiarum in unum idemque corpus, ex quo consistit civitatum singularum fabrica, ortæ; hinc merito dici possunt illa omnia jura, quæ tam ad communis societatis, quam particularis cujuscunque conservationem pertinent, potius juris gentium seu naturalis esse, quam juris civilis, præterquam quod a potiori parte fieri soleat denominatio, atqui potior societas communis, ipsum humanum genus, ejusque conservationem concernens, producta societate particulari; sic etiam quæ ad utriusque conservationem pertinent constitutiones, sive immediate ab ipsa ratione profluentes & obligandi vim habentes, sive interveniente facto & arbitrio humano; eas ad subiecti vel objecti naturam & qualitatem accommodante, legis vigorem nanciscentes, adscribuntur huic juri, quod potissimum

mum spectat conservationem vetustioris & potioris societatis, gentiumque inter se mutui commercii culturam: Ex hisce præmissis fluit, quod cum natura universi humani generis, tum etiam singulorum membrorum conservationem cupiat cum aliqua tamen subordinatione, ita ut totius conservatio sit singularis alicujus partis potior, ita etiam dicitur ratio, ut ad utriusque conservationem, habita illius subordinationis ratione, procurandam, omnia illa media adhibeamus, quæ dicitur ratio illi inservire; atqui nullum magis efficax medium inveniri vel excogitari potest, quam pacem & tranquillitatem tueri, utpote quæ arctissimum societatis vinculum, quo dissoluto, & societas diltrahitur mutuis discordiis & rixis litibusque; ergo dicitur ratio pacem esse colendam atque tuendam, & proinde cuique facultatem concedit adhibendi ejusmodi remedia, quibus ea intacta & illibata ab omni interruptione & distractione conservari potest; atqui quodcumque dicitur ratio, merito vocari debet jus naturale, quod nihil aliud esse ab omnibus ejus peritis definitur, quam dictamen rationis, quod hominem docet officia, quæ cum Deo, tanquam creatori, tum homini, id est, ejusdem secum naturæ rationalis & socialis participi, præstare tenetur. Ergo sequitur juri naturali adscribendum præceptum, quo pacis conservatio per legitima media homini commendatur, & sic quoque huic juri attribuenda eadem media, quibus eam procurare valemus, quoniam cum ejusdem conservatione necessariam habet relationem; atqui usucapiendi jus, de quo hic disputamus, merito considerari debet, tanquam medium conservationi pacis & tranquillitatis humanæ societatis maxime inserviens, dicitur ratio naturalis non esse a justitiæ & honestatis tramite alienam ejusmodi constitutionem, uti &, necessitate humana exigente, ad pacem tuendam necessariam, qua inten ipsas gentes sive tacite, sive expresse constitutum, sicuti patet ex usu multorum populorum, ut quis rei alienæ bona fide longo tempore possessæ dominium sibi acquirere posset, ne dominia incerta certam litigandi præberent materiam, neque possessoribus in perpetuum posset moveri super possessione sua, & ita innumeræ tollerentur controversiarum causæ & bellorum materiz. Quippe, ut inquit Pufend. lib. 4. cap. 12. *Quemadmodum dominia rerum pacis causa sunt introducta, ita & illud ex eodem fonte promana, quod possessores bonæ fidei aliquando sum in suo collocandi. Nulla autem ad tranquillitatem expeditior via, quam post usucapionem completam antiqui domini jus declarare extinctum.* Itaque non pugnat, sed maxime convenit cum jure naturali & gentium, quod societatis humanæ conservationem potissimum spectat, & proinde pacem & tranquillitatem conservare & tueri inter se homines non suadet tantum, sed imperat etiam, tanquam ejus conservandæ necessarium remedium, ita quoque & usucapiendi jus suadet introducendum, quia hac ratione tolluntur & præciduntur controversiæ illæ, quæ respectu domini acquirendi moveri possent, & propterea

pacem perturbare atque interrompere possent, quod & postea in singulis civitatibus obtinuit, quoniam pax & tranquillitas non magis particulares societates, quam communem illam universi generis humani societatem conservat. Jūs autem, quod ex naturali ratione descendit, cuique agendi facultatem tribuit secundum dictamen rationis, & eo jure utendi adversus quoscunque, tum etiam quocunque tempore, loco, & statu; atque obligationem parit, qua tenetur quisque pati, ut alius convenienter rationis dictamini jure suo fruatur: oportet enim homines subditos esse naturali societati, ut utilitati & bono publico perpetuo serviant, & propterea quæ ratio dicitur observanda communis utilitatis tuendæ causa, jura ea a nemine inverti posse, fas est, sed iis parere necesse habeant, tum etiam quemque securum reddit in foro conscientiz & justum efficit agendi modum; ita ut & in statu naturali jus hoc usucapiendi locum sibi vindicet & propterea inter duos, sibi nullo vinculo, nisi communis societatis jure, devinctos, socios, & proinde etiam inter duos populos liberos aut Reges, populumve liberum aut Regem idem jus obtinere posse, dicendum, propter communem tranquillitatem & pacem conservandam, nec aliquo ad illud constituendum opus consensu vel conventionem, aut longo usu populorum, sed sufficit rationis dictamen; quippe an aliquid sit juris naturalis, non ex usu populorum, sed ex eo, quod suggerit ratio naturalis, æstimandum, cui omnes homines, cujuscunque sint conditionis & status, obtemperare necesse habent; atqui suggerit ratio usucapiendi jus ad pacem & tranquillitatem, a qua potissimum dependet societatis humanæ conservatio, tuendam, pertinere, proinde etiam eodem jure utendi facultatem tribuit. Quamobrem nemini injuriam inferre videtur, qui jure suo utitur, & propterea in foro poli securus, imo re ipsa introductum videri debet id, sine quo societatis conservatio, quæ primarius juris naturalis, quatenus ad homines refertur, finis est, haberi nequit, & proinde firmum atque verum pronunciamus jus usucapiendi juri naturali & gentium adscribendum, quoad originem, & neutiquam cum æquitate naturali pugnare; verum ne ab ea recedat, nonnulla oportet requisita concurrere, quæ necessaria sunt ad usucapiendi jus ab omni iniquitate & injuria vindicandum, quorum constitutio humano relicta arbitrio & placito, a quo etiam introducta, & eo sensu juri civili adscribi posse usucapio videtur; imo verò quatenus ejusmodi requisita summam continent æquitatem, atque propterea etiam extra societatem civilem locum habere oportet, tanquam juris usucapiendi certam regulam & certum modum præscribentia, juxta quam usucapio instituenda & perficienda, etiam juri gentium adscribi posse videntur, excepto certo annorum numero, quem leges civiles definiunt, legislatoris a mera voluntate dependentem, & proinde juri civili adscribendum esse. Quippe nulla suadet ratio usucapionem potius decimo aut vicesimo anno, quam nono vel decimo quinto aut sexto complendam, sed in genere tamen

fug-

fuggerit diuturnum aliquod tempus constitutum, intra quod posset ad scientiam & notitiam domini pervenire rem suam ab alio possideri & ufucapi. Hoc fluit ex ipsa rei natura, cum definitore Modestino l. 3. ff. de usucap. *Usucapio est adjectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti.* Continuada enim possessio, quæ est de essentia, ut ita dicam, ufucapionis, successionem temporis necessario efflagitat, & proinde aliquod spatium per dierum vel annorum decursum describitur, quamobrem ubi obtinet ufucapiendi jus, etiam necesse est temporis spatium definiri, non solum in societate civili, sed etiam naturali. Sed ipsa temporis definitio per dierum vel annorum numerum descripta, a mera juris civilis determinatione pendet. Optime Zeigler. *Est igitur jus gentium nihil de annorum numero determinet, statuit tamen in genere, sufficere tanti temporis silentium in domino, quantum ad repetendum jus suum probabiliter satis sit alii non negligenti & sufficienter ad repetendum instructo, intra quod si tacuerit, jus suum pro derelicto habuisse censetur.* Quantum vero sit illud spatium, intra quod possessio bonæ fidei in vim dominii evalescat, præcise neque naturali ratione, neque universali gentium consensu determinatum, boni viri arbitratu definiendum non citra aliquam latitudinem; *In designando autem hoc tempore, ratio habebitur & antiqui domini, & recentis possessoris. Illius quidem, ut ne mature nimis a persequenda & investiganda re sua excludatur. Possessoris autem, ne præter meritum detrimentum capiat, si eo tempore res auferatur, quando sibi per evictionem amplius consulere nequit, aut cum res ista velut in fundamentum fortunarum ipsius evasit.* Pufend. lib. 4. cap. 12. Verum cum jus naturæ exigat, ne quis cum alterius jactura fiat locupletior, repugnat enim hoc maxime legi charitatis, & cognationi naturali, quæ a nobis exigat, ut socii commodum non secus, ac proprium, promoveamus, & proinde qui potest adscribi ufucapio juri naturæ, quæ hanc legem & officii hujus socio præstandi necessitatem nobis imposuit, utpote qua, invito domino, quis sibi acquirit alienæ rei dominium, quod sine facto & consensu ejus in alium transferri nequit, & proinde injuria non videtur vacare atque in dictam legem peccare, & violare jus naturæ, qui ufucapiendi jure utitur, & hac ratione antiquum dominum spoliatur re sua. Non opus est ut ad vim hujus objectionis enervandam fingamus aliquam tacitam derelictionem prioris domini, quam & ipse Author fundamentum ufucapionis statuit. Sufficit hic publicum commodum, & communis societatis salutem & conservationem suadere (ad pacem & tranquillitatem tuendam, arctissimum societatis vinculum) ufucapiendi jus necessarium; itaque illa regula, quæ vetat lo-

cupletari cum jactura alterius, & invito domino rei sibi dominium vindicare, locum habet, nisi justa de causa suadeat ratio, ut in commune bonum jacturam aliquam in aliquo censu patiatur aliquis, quæ in alterius commodum cedat: magnum enim societas detrimentum caperet, si dominia semper essent incerta, nec controversiæ de regno regnorumque finibus nullo unquam tempore determinarentur. Præterquam quod sic res multæ perditum irent non sine magno damno humani generis, vel singularis alicujus civitatis & Reipub. nemo enim facile res possessas colere dignaretur, si perpetuo metueret de adventu verioris domini suum revocaturi, ut inquit Theophilus; oportet itaque, ut inferius cedat superiori, & minus incommodum majori. Superius autem est illud, quod universi generis humani vel alicujus coetus beatitudinem promovet & conservat, ideoque & præferendum commodo singularis alicujus membri. Præterquam quod, qui dignum societatis alicujus se velit profiteri membrum, publicam salutem privato commodo præferre censeatur debeat, & proinde etiam approbasse ea omnia, quæ ad eam tuendam procurandamque pertinent. Huc spectant, quæ commendat Cicero in describendis hominis erga humanam societatem officiis lib. 3. cum inquit: *Tute, cum hominibus consulere debeas, & servare humana societati, eaque lege natus sis, & ea habeas principia natura, quibus parere & que sequi debeas, ut utilitas tua communis utilitas sit, vicissim communis utilitas tua sit, celabis homines, quid iis adsit commoditatis & copie?* Ita ut non tam invito, quam quidem consentiente domino, ob publicum commodum, rei dominium ufucapione sibi acquirat possessor bonæ fidei longo temporis intervallo accedente. Quamobrem ait lex 20. ff. ex quibus caus. major. iniquissimum esse auferre domino, quod usus non abstulit; ergo usu quæsitum nihil iniqui redolet. Dura quidem est ufucapio, dum gignitur, dum adolescit; atqui, dum consummata est, nihil se invenit justius. Sic acerba sunt poma, priusquam maturuerint; postea vero dulcescunt & suaviter fragrant. Forcatul. *comment. de just. & jur.* in societate vero civili cum summæ majestati sit potestas jure supereminens dominii ob publicam utilitatem, ideoque justa de causa, uni rem auferre, & alteri adjicere, multo minus dicta objectio locum habet. Idem nobiscum sentiunt omnes moralistæ, hanc quæstionem tractantes, nec non doctissimus Seldenus *de mar. claus. lib. 1. cap. 26.* ubi, contra Vasquium disputans, in hæc erumpit verba: *Omnia fere, ait, juris gentium intervenientis capita ex præscriptione, seu inveterata consuetudine annosa, uentium consensu stabilita, pendent. Ut taceamus de Principibus.*

II. Nam & in sacris literis Jephthes regi Ammonitarum sibi vendicanti terras inter Arnonem & Jabocum, & ab Arabum desertis ad Jordanem fitas; objicit trecentorum annorum possessionem, & ab eo quærit

quærit cur ipse ejusque majores tanto tempore cessaverint? Et Lacones apud Isocratem, tanquam certissimum, & apud omnes gentes confessum ponunt, possessiones publicas, non minus quam privatas, multo tempore ita firmari ut revelli nequeant: quo jure repellunt eos qui Messenam repetebant. Verba Græca sunt: τὰς κτήσεις ἢ τὰς ἰδίας ἢ τὰς κοινὰς, ἃ ἐπιγένητο πολὺς χρόνος, κρείας ἢ πατρῴας ἀπαντες εἶναι νομίζουσι. *Archid.*

Idem Isocrates ad Philippum: καί ποτε ἢ βέλαιον πλὴν κτήσιν πεποιησὶς ἔχρονος: *Livius lib. xxxii.*

cum firmam stabilemque possessionem longa dies reddidisset. Hoc jure nifus posterior Philippus T. Quintio dicebat, Civitates quas ipse cepisset se liberaturum: quæ sibi traditæ a majoribus essent justa ac hæreditaria possessione, se non excessurum. *Livius lib. xxxv.*

Sulpitius contra Antiochum disputans ostendit iniquum esse, ut quod populi Græci in Asia aliquando serviissent, id jus post aliquot sæcula eos asserendi in servitutem faciat. Et historici vetera reposcere vaniloquentiam vocant: *Tacitus Ann. vi.*

μυθικὰς ἢ παλαιὰς ἀποδείξεις *Diodorus.* Apud Ciceronem est de Officiis secundo: *Quam autem habet æquitatem, ut agrum multis annis aut etiam sæculis ante possessum qui habuit amittat?*

C O M M E N T A R I U S.

Quod ratio dictavit gentibus, perspicuens necessitatem societatis mutæ conservandæ illud ipsum effragitare, jus usucapiendi introducendum, etiam ipso usu introductum est, ut patet ex ipsis exemplis, quæ adduxit Author. Et apud Græcos idem jus obtinuisse, testatur Plato. Et si non valeret hæc inter gentes præscriptio, vix ullus legitimus dici Princeps posset. Quamobrem & inepte Masinissa longissimam Carthaginensium vellicabat possessionem & imperium longissimum, ut Liv. lib. 34. memoriæ prodidit. Merito itaque ridet Tacitus *Annal. 6.* Artabanum Parthorum Regem, qui veteres Persarum & Macedonum terminos & possessa Cyro & Alexandro reposcebat. Observatum etiam a viris doctis, Judæos nunquam fecisse verbum de jure Semi, Authoris sui, quod adversum Chananæos erat, occupatores terræ ejus: longissima enim præscriptione quingentorum annorum eam terram Chananæi tenebant.

III. Quid dicemus? Juris effectus qui ab animo pendent, non possunt tamen ad solum animi actum consequi, nisi is actus signis quibusdam indicatus sit; quia nudis animi actibus efficientiam juris tribuere non fuerat congruum naturæ humanæ, quæ nisi ex signis actus cognoscere non potest: qua de causa etiam interni actus meri legibus humanis non subjacent. Signa autem nulla de animi actibus certitudinem habent mathematicam, sed probabilem tantum: nam & verbis eloqui aliud possunt homines quam quod volunt & sentiunt, & factis simulare. Neque tamen patitur natura humanæ societatis, ut actibus animi sufficienter indicatis nulla sit efficacia. ideo quod sufficienter indicatum est, pro vero habetur adversus eum qui indicavit. Ac de verbis quidem expedita res.

C O M M E N T A R I U S.

Quæ in hoc & sequentibus §§. disputat Author, usucapionis fundamentum ab eo positum concernunt, illudque non obscure testatur ponendum esse in tacita derelictione prioris dominii, qua ratione sibi visus est commode demonstraturus usucapionem ad ipsum jus naturale pertinere; quippe cum illud æquitati adeo favet, ut nihil ejusdem juris posset statui, quod aliquid

aliquid iniqui contineret, ita nec usucapionis huic juri adscriberetur origo, si ab æquitate naturali aliquo modo recederet; quoniam vero ea cum omnino convenit, sequitur recte ejus incunabula a jure naturali vel gentium petenda. Quippe quemadmodum naturale est & æquitas permittit, ut quis sit liber juris sui dispensator & arbiter, ac moderator rerum suarum, earumque liberam dispositionem habeat, cujusmodi dispositioni adhæret facultas jure suo utendi in proprium commodum cum exclusione alterius, vel ejus quoque participem faciendi socium, vel plane eo se abdicandi illudque transferendi in alium, ubi diutius id retinere non placet, ita quoque naturale est, ut dependeat ejusmodi juris usus & dispensatio a liberrima domini & possessoris voluntate & libero arbitrio; verum ut ejusmodi animi intentio & voluntas domini, juri suo renunciantis, & eo se abdicantis, aliquem producat effectum in ordine ad alios, qui sibi ex ejusmodi renunciatione aliquod commodum acquirere in animo habent, oportet ut certa quædam indicia & signa sese ostendant, ex quibus certo perspicitur aliquis jure suo sese abdicasse; quippe cum ad intima cordis penetralia descendere, & internos animi actus perscrutari atque detegere naturæ humanæ denegatum sit, quamobrem cogitationes extra legis pœnam sunt. *l. 48. ff. de pœnis.* Hinc merito constitutum, ut nemini liceat jure vel re sua privare socium, nisi ex signis externis constet animi actus, quo significat dominus se juri suo renunciasse, vel rem abjecisse ac deseruisse, & proinde, quamvis non ipso facto in alium transfulerit, attamen ut alterius fieret, se consentire testatur per ejusmodi signa & indicia. Quemadmodum regulariter non habetur ratio eorum, quæ intus aguntur, & in pectore manent recondita, ita contra in foro externo attenduntur ea potissimum, quæ aguntur, & in lucem propelluntur, suam cum societate humana hominumque inter se commercio & consuetudine relationem habentia. Quod duobus fit modis, vel *verbis*, vel *factis*, ex quibus, tanquam signis & argumentis, falli nesciis, perspicimus animi decreta, quæ agendi nobis regula & norma est circa ea, quæ socio debemus officia, cum ratione personæ, tum rerum, & quamvis homines sæpissime aliud quid in pectore clausum, aliud in lingua promptum habere soleant, & propterea signa nulla de animi actibus certitudinem habeant mathematicam, sed probabilem tantum, humana tamen necessitate exigente, & mutæ societatis colendæ atque commercii exercendi ratione efflagitante, dicat ratio naturalis, actibus animi sufficienter indicatis, tribuendam eam efficaciam, sine qua nec subsistere societas, nec mutuum haberi possit commercium, quæ in eo consistit, ut producat ejusmodi effectum, qui ex sufficientibus indicis & argumentis constat, agentem iis tribuere voluisse, quia effectus cum actu necessariam quandam & certam habet relationem, & proinde quam certa & vera hæc est relatio, adeo quoque veram fuisse intentionem agentis præsumendum, ad illum effectum pro-

ducendum. Quamobrem & mihi videtur propter necessariam illam relationem actus animi cum effectu, vix majorem certitudinem haberi posse, juxta quam humana negotia peragi & dirigi oportet, præsertim cum agitur de vitando damno; quippe cum homo sit animal, quod sibi maxime conciliatur, & tenerimo erga se amore flagrat, non facile sibi damni aliquid illaturum, quamdiu mens facit officium, præsumitur, si illud commode evitare queat, & proinde nec facile renunciaturum juri suo, vel rem derelicturum, dicat ratio, ex qua potest utilitatem capere, nisi ad majus fortasse damnum vitandum, vel majus percipiendum commodum, illud suadeat ratio. Atque hanc rationem in causa esse fateri necesse habeo, quare præsumptam juris abdicationem, & rei derelictionem fundamentum usucapionis statuere cum Authore nostro nequeam, quia fingitur hic aliquid, quod ex certis indicis vel argumentis neutiquam perspicitur: fingitur enim renunciatio juris & derelictio rei usucaptæ, sed cui fundamento innixa fictio: oportet enim probabilem aliquam subesse rationem, ut ejusmodi fictioni locus sit; atqui nulla ne quidem fictio subtilissima hic possit excogitari, quia ejusmodi derelictio præsumpta repugnat maxime humanæ naturæ innatis stimulis, qui hominem impellunt ad querenda & quærita retinenda, atque conservanda ea, quæ sibi industria vel alia ratione comparavit, vel natura largita est ad vitam commode & beate tuendam & traducendam. Quo enim magis vehemens est amor, quo homines semetipsos prosequuntur, eo certiora & clariora argumenta & signa requiri dicendum videtur, ex quibus non conjecturari possit, sed evidentissime perspicui, aliquem se voluisse privare re sua, nisi declaraverit verbis vel factis, se eam amplius in numero suarum facultatum habere noluisset. Tale autem signum non præsumendum, sed revera existere oportet, ut quis sibi dominium, salva conscientia, rei alienæ derelictæ & abjectæ justa possessione posset acquirere & retinere. Præsumptio enim ejusmodi est argumentum, quod alia deficient signa certa & clara, ex quibus animis domini, rem derelinquere & abjicere, vel juri suo se abdicare volentis, perspicui potest, nisi ex ipsa rei natura illentis demonstratur, quo casu non opus, ad acquirendum ejus dominium, usucapione, sed statim cedit occupanti, tanquam nullius in dominio amplius existens, & proinde cessat præsumptio tacitæ derelictionis. Quamobrem mihi videtur saniori ratione usucapiendi jus fundari in reali & præsentis, ut ita dicam, causa, quam & naturalis ratio, & æquitas suggerit, scilicet cum communis societatis, tum etiam particularis hominum cœtus, ex quibus universa societas tanquam tot membris & partibus constat, conservatione, quæ, ut dicere incepimus, dependet a pacis & tranquillitatis usura; atqui hæc haberi non posset, si incerta essent perpetuo rerum dominia, eaque incertitudo mater esset infinitarum controversiarum inter cives, & acerbissimarum discordiarum, atque innumerorum bellorum causa inter

gentes

gentes & singulares civitates, quibus misere distraherentur & dilacerarentur; suadet ratio naturalis, ut ejusmodi materies tollatur quibusvis mediis; atqui efficacissimum ejusmodi remedium ufucapiendi jus præbet; ergo & dictamini rationis maxime consentanea est ejus juris observatio, & propterea merito, tanquam profluens ex illo dictamine rationis & lumine naturali, adscribitur juri naturali, quia fundatur in conservatione societatis quæ primarius finis juris naturæ, quatenus

hominem respicit tanquam animal rationale, ad colendam societatem, & mutuum cum sui simillimis commercium exercendum & fovendum natum & formatum naturæ quasi manibus. Itaque rei usucapæ dominium non sibi quis acquirit quasi interveniente consensu prioris domini rem derelinquentis, sed eo invito propter publicum bonum & commodum universi generis humani rei bonæ fide, justo temporis intervallo continuo possessæ, possessori tribuens.

a L. *Quod ratione. §. ult. D. de acq. rer. dom. L. Qui levanda. D. ad l. Rhod. l. Falsus. §. si jactum. D. de furtis. L. Labeo. D. de pactis. L. Recusari. D. de acq. vel omit. hered. L. Quidam. D. de rer. jud. L. Barbarianus. D. de off. Pratoris.*
 b L. 8. *an inuicilis. D. de accepi. l. XLVI. tit. IV.*

IV. 1. Factis intelligitur derelictum quod abjicitur, nisi ea sit rei circumstantia, ut temporis causa & requirendi animo abjectum censeretur. Sic chirographi redditione censeretur remissum debitum. Recusari hæreditas, inquit Paulus, a non tantum verbis, sed etiam re potest, & quovis indicio voluntatis. Sic si is qui rei alicujus est dominus, sciens cum altero eam rem possidente tanquam cum domino contrahat, jus suum remisisse merito habebitur: quod cur non & inter reges locum habeat, & populos liberos nihil causæ est.

2. Simile est quod superior concedens inferiori, vel imperans id facere quod facere licite non potest, nisi lege solvatur, lege solviffe eum intelligitur. Venit enim hoc non ex jure civili, sed ex jure naturali, quo quisque suum potest abdicare, & ex naturali præsumptione, qua voluisse quis creditur quod sufficienter significavit: quo sensu recte accipi potest quod b Ulpianus dixit, juris gentium esse acceptilationem.

C O M M E N T A R I U S.

Quod verbis declaratur, clarum & perspicuum est, omnemque tollit dubitandi rationem, & in illis plane acquiescere possumus, tanquam certissimo mentis & voluntatis nostræ interprete. Quamobrem eo casu usucapionis moras expectari non est necessum, sed statim in alterum jus confertur. Nuda vero facta magis ambigua sunt argumenta & signa voluntatis nostræ, eorumque sæpiissime ex circumstantiis certitudo petenda, aliquando etiam per se satis clare ostendunt animi nostri sensum & intentionem, scilicet ex necessaria relatione actus sive facti cum effectu, quod immediate ex eo profluere debet, ita ut istiusmodi factum censeretur nequeat ab agente profectum, quin simul oporteat in animo habuisse, ut talem effectum sortiretur, qualis immediate istum actum soleat excipere. Sic qui sponte & sana mente rem abjicit, censeretur eam amplius non velle habere in bonis & facultatibus suis, quamobrem factum præcedens satis illustrat intentionem agentis fuisse, ut res abjecta pro derelicto haberetur, quia non abjecisset, si voluisset retinere, immediate aliter profluit ex ipso facto rem derelictam esse. Sic si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos convenisse, ne peterem: l. 2. §. 1. ff. de pact. nam

non videtur sanæ mentis indicium debitori cautionem reddere, & tamen sibi devinctum habere velle, quia contradictorium videtur jus suum conservandi animum habere, & tamen eo se abdicare, reddito instrumento, sine quo nullum debiti vel crediti testimonium; factum itaque illud, nimirum chirographi, vel cautionis redditio, interpretatur & prodit intentionem agentis fuisse debitori debitum remittere, quia naturaliter remissio ex ejusmodi redditione profluit, quod intelligendum; si sponte, non vi coactus, vel errore inductus, aut lapsus, reddiderit. Hæ circumstantiæ variant casum & satis indicant aliud quid factum, quam facere animum induxerat, si suo, non alieno arbitrio, agere potuisset, vel errore non lapsus fuisset. Idem dicendum de eo, qui metu naufragii jacturam facit, quod non dereliquit projecta, donec aliqua superest ea recuperandi occasio, quamobrem hanc exceptionem addit Author, dum negat rem pro derelicto haberi, ex cujus circumstantiis perspicui potest, temporis causa & requirendi animo abjectam, ut in dicto casu l. 9. §. ult. ff. de acquir. rer. dom. Sic quoque Princeps, cum, regno suo ejectus, cum regni usurpatore contrahit tanquam Principe legitimo, juri suo renunciasse videtur, quatenus ipsi remittit

mittit injuriam sibi illatam, & proinde ipsum iterum deturbandi solio sibi nullam reservat justam causam, quamvis eo ipso summum imperium in usurpatorem transtulisse intelligi nequeat, quia illud ipsum eo casu deferendi, cui velit, penes populum residet facultas & arbitrium, ut annotavimus *lib. I. cap. 4.* verum efficit suo contractu aut pacto, ut populus recuperet liberam, cui velit, diadema imponendi & deferendi imperii facultatem; quippe injusta vi regno ejectus, non privatur jure ad regnum recuperandum, nec etiam subjecti illico solvantur obedientia & reverentia, debita legitimo Principi,

quia imperio nec a civibus exui, nec ab ejusmodi injusto usurpatore potuit, & proinde nec cives ab obedientia & præstatione officiorum, quæ præsens Reipub. facies & necessitas præstare permittit Principi legitimo, se liberare valent: necessitas enim omnem dissolvit legem, cui etiam cedere ipsum oportet Principem, cum eidem subiaceat necessitati. Verum ubi sponte, nulla exigente necessitate, cum eo, a quo regno ejectus & exutus imperio, contrahit super iis rebus, quæ a summo pendent imperio, videtur eum legitimare, ut ita dicam, propter necessariam relationem, quam habent cum summa majestate.

V. 1. Sub factis autem moraliter veniunt & non facta, considerata cum debitis circumstantiis. Sic qui sciens & præsens tacet videtur consentire: quod & lex Hebræa agnoscit Numer. xxx. 5. & 12. nisi circumstantiæ ostendant, quominus loquatur, metu eum vel alio casu impediri. Sic amissum censetur id cujus recuperandi spes projicitur, ut porcos a lupo raptos, & quæ naufragio amittimus nostra esse desinere ait Ulpianus, non statim, sed ubi recipi non possunt, id est ubi non est cur credatur aliquis animum domini retinere: ubi nulla talis voluntatis indicia existant. Nam si missi essent qui rem inquirerent, si promissum *μίσθησις*, aliud esse judicandum. Sic qui rem suam ab alio teneri scit, nec quicquam contradicit multo tempore, is nisi causa alia manifeste appareat, non videtur id alio fecisse animo, quam quod rem illam in suarum rerum numero esse nolle. Et hoc est quod alicubi dixit Ulpianus, ædes longo silentio videri pro derelicto a domino habitas. *Parum juste* (rescriptit Pius Imperator) *præteritas usuras petis, quas omisisse te longi temporis intervallum indicat; quia eas a debitore tuo, ut gratior apud eum videlicet esses, petendas non putasti.*

L. Pomponius. D. de acq. rerum dom. L. Si finita. §. non autem statim. D. de damno infecto. L. cum quidam. §. divus. D. de usuris. S. Thom. 1. 2. q. 97. art. 3. Suar. l. VII. de legibus. c. 15.

2. Cui simillimum quid in consuetudine apparet. Nam hæc quoque, semotis legibus civilibus quæ certo tempore ac modo eam introduci volunt, a populo subdito introduci potest ex eo quod ab imperium habente toleratur: tempus vero quo illa consuetudo effectum juris accipit non est definitum, sed arbitrium, quantum satis est ut concurrat ad significandum consensum.

3. Sed ut ad derelictionem præsumendam valeat silentium duo requiruntur, ut silentium sit scientis, & ut sit libere volentis. nam non agere nescientis, caret effectu; & alia causa cum apparet, cessat conjectura voluntatis.

C O M M E N T A R I U S.

FActum nobis repræsentatur sub idea motus externi actionis ab homine proficiscentis, relationem habentis ad objectum, cui applicatur, & quod aliquid ab eo patitur, cum aliquid producit, quod

ante non fuit: agere enim oportet, qui aliquid facere in animo habet; actio vero sine motu concipi nequit, qui consistit in applicatione voluntatis nostræ ad objectum: quiescit enim qui nihil agit, & proinde

proinde nihil producit, & propterea quod non facta sub factis veniant, contradictionem videtur involvere: sibi enim invicem contraria, quia alterum est alterius privatio, quemadmodum per motum tollitur quies, & quies iterum est motus privatio; itaque factum videri quod infectum est, nulla ratione concipi potest, quin ad absurdum quid delabi necessum sit: est enim non factum negatio actionis, & proinde non factum facti vim & effectum qui producere videri potest? Cum autem facta sint indicia & argumenta voluntatis nostræ & mentis interpretes, quæ regulam & normam in ordine ad alios homines præscribunt, juxta quam actiones, quæ, ab homine proficiscentes, ad societatis culturam mutuamque hominum commercium relationem suam habent, debeant dirigi & temperari; ergo ejusmodi mentis & voluntatis humanæ certis signis non existentibus, nec certa quoque agendi norma, juxta quam homines se erga se mutuo gerere oportet, & actiones debitis sibi mutuo officiis, & societatis atque commercii culturæ conformes reddere; atqui nihil faciendo & agendo, nullum signum & argumentum intentionis nostræ profertur vel editur; ergo nec certam aliquam normam vel regulam agendi nobis fingere vel excogitare valemus; quippe ille est facti vel editæ actionis effectus, quod afficit objectum, cui applicatur, & ad quod suam habet relationem; atqui cessante causâ ejusmodi effectum producente, ipsum quoque effectum cessare necessum est; ergo non factum facti effectum producere nequit, & proinde certum signum & argumentum esse, nobis quid indicans, nobiscum decrevimus & statuimus, quid fieri vel non fieri desideremus vel optemus aut concedamus, ut alii, quibuscum nobis intercedit societas, & mutua consuetudo atque mutuam commercium, suas actiones ita attemperare possent, ne quid admittamus, quo socium læderemus. Sic qui tacet, nihil agit, ex quibus animi intentionem perspiciamus, num velit approbare & consentire ea, cum quibus consensus relationem necessario haberet, si expressus: ita ut, si quis præsens & sciens, non respondeat ad ea, quæ sibi nocitura providit, & impedire facto suo posset, ne perfererentur & effecta darentur, attamen ejus taciturnitas nullum videtur effectum producere, qui est consensus, quem verbis, aut alio actu vel facto exprimere solemus: silentium enim videtur potius negatio consensus, & proinde res sive objectum, nullam, eo non interposito, mutationem, cum quo relationem debuisset habere, recipit, sed manet in suo statu, nisi a motu aliquo extrinseco alia ei forma imponatur. Sed hæc reponi posse videtur, etiam aliquando non agens agere videri, & ex actus privatione, quatenus nullum signum & argumentum, quæ re vel verbis objectum afficit, ad quem intentio agentis collimat, idem effectum non agentis voluntati respondentem, producere, quam per extrinsecam actionis ad objectum applicationem fieri necessum est, cum omnis actio proficiscatur a mentis discursu, & judicio inter objecta discernente,

& sese versus illa determinante, prout ratiocinando libuerit, non minus sine extrinseco aliquo signo per factum producto, & objecto applicato, voluntatem & intentionem prodit mens nostra, & effectum animi decreta fortiri efficit, quam si reali aliquo facto & operatione eam testata fuisset. Sic nihil faciendo & agendo aliquid factum videri potest; itaque non facto factum inest, mens intus semper discernit, eligit, sese versus objecta, quæ sibi repræsentantur, determinat, & definit quid circa ea faciat vel non faciat, & hac ratione revera aliquid agit sese determinando, & definiendo atque concludendo, quid fieri velit de iis, cujusmodi voluntatis determinationem non semper actu, vel facto aliquo extrinseco declarari necesse est, sed tum demum, cum objecti vel subjecti natura, cum quo determinatio voluntatis & animi nostri decreta relationem habent, ab ea affici nequeunt, & proinde intentioni agentis conveniens forma & qualitate iis imponi nequit, nisi per extrinsecam facti alicujus applicationem. Sic qui sciens & præsens tacet, videtur consentire, quamvis consensum nec verbis, nec factis exprimat, & proinde nihil agat, ex quo posset constare animi intentio; intus tamen secum volutavit objectum, sive subjectum, cujus respectu consensum intervenire oportebat, & quia definivit consentire, siluit, quia silentium idem valebat hoc casu, quod verba, quæ efficiunt, ut consensus aliis innotescat. Posito quod prohibere potuerit consensu contraria concedendo, ut res proposita effectum fortiat, nihil mutari circa eam necesse est, & proinde actu vel facto extrinseco non opus, quod aliam ei formam & qualitatem imponit; non agendo tamen agit illud, ut ad finem producat, quod voluit & secum definivit. Sin enim non factum aliquando sub factis non veniret, nunquam posset alicui imputari ommissio actionis; quippe qui nihil plane agit, quiescit, nec se determinat, nec huc nec illuc, ideoque culpam omnino nequit, quia omnis culpa præsupponit actionem præcedentem tanquam ejus causam & originem, quoniam ommissio est voluntatis determinatio, quæ nequit fieri sine agitatione mentis sese determinantis, quo velit. Hinc concludimus, qui sciens & præsens tacet, cum posset libere obloqui, secum determinasse consentire: quis enim posset de homine, sana mente prædito, sibi persuadere, ut permetteret fortiri effectum, quod sibi noceret, cum posset impedire, vel non consentire, quod utile foret, quamvis non claris verbis vel factis, ad animi intentionem declarandam idoneis, consensum non expressisset. Quamobrem, posito, quod nobis res sit cum homine, mentis compote, recte silentium veluti sufficiens signum, consensum ejus declarans, accipimus, atque jure merito tanquam normam & regulam cum eo agendi & negotiandi observamus. Hinc constitutum legibus, fidejussores a tutoribus nominatos, si præsentem fuerint, & non contradixerint, & nomina sua referri in acta publica passi sint, perinde teneri, atque si jure legitima stipu-

stipulatio interposita fuisset. *l. 4. §. ut. ff. de fidejuss. tit.* potuerunt enim contradicendo fidejussionem declinare, & ab ea immunem sese præstare; atqui eam in se voluerunt recipere, non contradixerunt, scientes, se silentes pro consentientibus haberi, sed, ut recte monet Author, maxime circumstantiarum in similibus casibus est habenda ratio. Quippe si metus cui invito silentium imposuit, pro consentiente haberi nequit, nec non factum hoc casu sub facti nomine venit: oportet enim liberum ab omni metu esse, qui tacens videtur adhibere consensum, aliter necessitati, non voluntati, sese libere determinanti, tribuendum silentium, & proinde nullum effectum producit, quia impedit quodammodo consensum metus, sed jus intactum manet tacenti, quasi nihil actum, quemadmodum revera certo præsumi oportet neutiquam voluntatem tacentis eo versus se determinasse, quia nemo sanæ mentis potest præsumi sibi velle nocere, si ipsi damnum imminens evitandi facultatem occasio tribuit. Et sic de cæteris judicandum, circumstantiarum habita ratione. Sic & diuturna consuetudo, a populo introducta, jure merito pro lege habetur, quasi consensu legislatoris introducta & approbata, tolerantis eam a populo introduci, modo per annos plurimos obtinuerit: tolerantia enim præsupponit temporis aliquam continuationem, boni viri judicio metiendam. Ad derelictionem præsumendam, in qua fundatum statuit Author jus usucapiendi, ut valeat silentium, duo requisita requiri affirmat, 1°. ut silentium scientis sit, & ut sit libere volentis; quippe quemadmodum ignorantis nulla voluntas est, ita nec ejus, qui ab alieno pendet arbitrio, vel metu coactus, aut alio casu simili impeditur velle quæ libet, voluntas præsumitur non satis efficax ad statuendum dominium rem pro derelicto habuisse, & proinde usucapi nequit; atqui nec ignorantia officit usucapi-

pioni, ut nobiscum sentiunt. Hahn. *in Wesenb. n. 14. de usucap.* qui & solvit argumenta, quæ ad evertendam nostram opinionem adduci solent. Hugo de Roy *de eo quod justum est lib. 3. tit. 8.* aliique doctores, & propterea male in derelictione tacita fundari perspiciamus; sed commune bonum & publica utilitas gemina causa statuenda, eaque maxime naturalis ratio, ut supra demonstravimus, quamobrem nec ipsa ignorantia eam impedit, quia prævalet publica utilitas privatorum commodis; itaque absurdum est statuere ad evitanda privatorum damna, publicam salutem & generis humani tranquillitatem innumeris eam perturbandi casibus exponere, & belli calamitatibus vexare genus humanum atque implicare, quibus incommodis mederi nos non posse, nisi usucapiendi introducto jure, ratio demonstrat. Verum quid proficiet usucapio ad lites & controversias præcidendas, quæ ex dominii causa possent moveri, si quis ignorantia remedio se tueri potest adversum possessorem rei, bona fide usucaptæ? quando quis certus de possessione sua legitima esse fingi potest, si eam incertam reddere possit alterius ignorantia? imo verosimilius est plerumque domini ignorantiam causam fuisse consumptæ usucapionis, quam patientiam; quippe non facile credi debent, quod suum est, jactare homines, unde aliquid in se lucri vel commodi redundaturum sperant, & proinde vix fingi potest casus, quo quis sciens rem permittit usucapi, qua ratione nullo societas humana destituitur commodo, cujus ratione introductum jus usucapiendi, annotavimus, imputet quis sibi, quod tam negligens fuerit paterfamil. & rerum administrator; damnum enim, quod quis sua culpa sentit, damnum non est, sed & compensatur id quodammodo publico commodo, cujus & ipse particeps, quatenus membrum vel communis societatis humanæ, vel cœtus aut civitatis particularis.

VI. Ut hæc igitur duo adfuisse censeantur valent & aliæ conjecturæ: sed temporis in utrumque magna vis est. Nam primum fieri vix potest, ut multo tempore res ad aliquem pertinens non aliqua via ad ejus notitiam perveniat, cum multas ejus occasiones subministret tempus. Inter præsentis tamen minus temporis spatium ad hanc conjecturam sufficit quam inter absentes, etiam seposita lege civili. Sic & incussus semel metus durare quidem non nihil creditur, sed non perpetuo, cum tempus longum multas occasiones adversus metum sibi consulendi, per se, vel per alios suppeditet, etiam exeundo fines ejus qui metuitur, saltem ut protestatio de jure fiat, aut, quod potius est, ad judices aut arbitros provocetur.

L. Hoc jure. §. ductus. D. de aqua quot. & est.

COMMENTARIUS.

Temporis magna vis in eo sita, quod omnium prorsus injuria vacare efficiat possessorem, qui sibi per usucapionem rei alienæ dominium acquisiverit, omnemque querelarum tollit causam, dum sat temporis intervallum fuerit interpositum, quo ad domini notitiam pervenire potuit rei ad se pertinentis possessionem ad extraneum devolutam, atque ab eo detineri, ut occasio ipsi esset rem

rem vindicandi, vel, alterius possessionem denunciando ac protestando, interrumpendi. Quod si post consumptam usucapionem ignorantiam juris sui fortasse alleget, nihil ei prodest. Excipitur tamen metus, vel aliud quoddam impedimentum, quo ipsi rem vindicandi, jusque suum persequendi, facultas erepta fuit. Quippe dicitur ratio neminem sine justa causa re sua privari oportere, quæ probanda incumbit actori. Tempus autem illud, ut alibi annotavimus, jure gentium definitum non est certo annorum numero aut dierum spatio, sed arbitrarium, verum in eo designando, ut dictum, ratio habenda & antiqui domini, & recentis possessoris, alique veniunt examinandæ circumstantiæ; itaque nec nimis longum, nec brevius, quam oportet juxta æquitatis legem, quæ objecti & rei natura mensuranda, constituendum. Sic naturaliter æquum est, ut inter absentes non ita cito com-

pleteatur usucapio, quam inter præsentem. Quod etiam jure civili propter summam æquitatem receptum, eoque constitutum, ut, qui inter præsentem per decem, inter absentes per viginti annos rem possedit, is ejus rei pleno jure dominus efficiatur. *princip. instit. de usucap.* Sic etiam suggerit ratio, ut, cum res mobiles frequentius per commercia transcant ad alios, quam immobiles, & illarum authores ut plurimum difficilius iterum queant inveniri, quam harum, rationis sit, longius indulgeri spatium vindicaturis res mobiles, quam immobiles. Pufend. *lib. 4. cap. 12.* Quamobrem rem immobilem triennio vindicari jure civili constitutum, consideratis & perpensis omnibus circumstantiis, quæ tum circa personas, tum res, ponderandæ veniunt, non erit difficile constituere terminum usucapionis, rectæ rationis dictamini convenientem.

VII. Quia vero tempus memoriam excedens quasi infinitum est moraliter, ideo ejus temporis silentium ad rei derelictæ conjecturam semper sufficere videbitur, nisi validissimæ sint in contrarium rationes. Bene autem notatum est a prudentioribus Jurisconsultis, non plane idem esse tempus memoriam excedens cum centenario, quam sæpe hæc non longe abeunt: quia communis humanæ vitæ terminus sunt anni centum, quod spatium ferme solet ætates hominum, aut *Jusæ's* tres efficere: quas Antiocho Romani objiciebant, cum ostenderent repeti ab eo urbes quas ipse, pater, avus nunquam usurpassent.

Estab. ad Iliadis. a Liv. XXXIV.

C O M M E N T A R I U S.

Quoniam Author in derelictione fundatum usucapiendi jus statuit, multas præsumptiones hic cumulandas necessum duxit: præsumitur enim dominum scivisse rem suam apud alium detineri, quia vix contingere posse præsupponitur, ut multo tempore res, ad aliquem pertinens, non aliqua via ad ejus notitiam perveniat, cum multas ejus occasiones subministret tempus, ut inquit Author. Atqui sciens cum siluit, & possessorem quietam rei possessionem uti permisit, præsumitur dominum non amplius rei cura tangi, & proinde eam pro derelicto habere. Sed quorsum tot fictiones excogitandæ, quæ solido veritatis destitutæ fundamento; quippe recte animadvertit Pufend. *lib. 4. cap. 12.* diuturnum silentium non semper ad præsumptionem tacitæ derelictionis valere. Nam pergit: *Et contingere potest, ut quis per longissimum tempus jus suum ignoraverit, aut metu, aut impotentia vindicandi cohibitus fuerit. Et ubi quis, quamvis longo post tempore (etiam memoriam excedente) rem suam repetit, nunquam antea pro derelicta eadem haberi potest,* adeoque nec tanti temporis silentium ad conjecturam rei derelictæ semper sufficere videri potest. Temporis spatium non potest producere effectum realem, qualis est usucapio,

profluens ex causa reali, qualis est derelictio rei, quæ nunquam præcessit, quoniam ex post facto, id est, repetitione veri domini, constat, nunquam habuisse derelinquendi rem animum, quo inniti fundamento usucapionem statuit Author; eo igitur everso, corrui & usucapionis fabrica, ex tot requisitis, veluti membrum seu partibus, conflata. Spatium temporis, quod ad usucapionem complendam requiritur, constitutum favore potissimum domini, ne queri jure posset de re sibi injuste ablata, dum facti temporis intervenit, quo potuit ad ejus notitiam pervenire, rei detentionem penes alium esse. Quamvis itaque eo tempore non fuerit certior de eo factus, attamen rei dominium, tempore possessionis adimpleto, publica utilitas publicumque commodum transfert in possessorem. Quippe licet non innotuerit, designato & statuto tempore decurrente, domino, rem suam ab alio detineri, oportebat tamen rerum suarum & juris sui non adeo esse ignarum, ut quid de illis fiat, ignoret, nisi validissimæ in contrarium rationes justæ ignorantiam adferantur. Verum ad omnes lites & controversias ejusmodi dirimendas, non abs re fore mihi videtur, ut inter eos, quos nulla tenet juris civilis communio, ut sunt, qui nondum in gen-

gentem coaluerunt, & qui inter se diversarum sunt gentium, tum Reges ipsi, qui par Regibus jus obtinent, ut Authoris utar verbis *lib. 1. cap. 1.* ejusmodi temporis spatium certum constituitur, quod omnes gentes & populos approbare verosimile est, nisi omnino usucapiendi jus velint abrogatum & sublatum, quod neutiquam præsumi potest, quoniam omnes sibi consulere, & proinde humanæ societatis salutem tueri, & publicum commodum procurare propter illam mutuam relationem inter totum & ejus partes, velle censetur; atqui sublato hoc medio, publicum deseritur commodum; ergo quid concludendum, ipsa dicitur ratio; atqui certius nullum tempus, nec magis favorabile, posito quod usucapioni subjactæ rei natura conveniat domino ad retinendum & conservandum dominium & jus suum, & possessori, ad conscientiam sedandam; ergo & ejusmodi temporis spatium, quod memoriam excedit, in statu naturali designare, quo, usucapione completa, possessor rei usucaptæ dominium sibi, salva conscientia, acquirit, æquitati naturali conveniens arbitrator. Ita tamen ut habeatur ratio circumstantiarum; quippe possent casus incidere, ut publicum commodum suaderet temporis spatium contrahere, nec omnium rerum natura ita comparata est, ut omnibus idem conveniret temporis spatium. Sed eo collimandum, ut quam longissimum, prout rei & publicæ utilitatis conditio atque necessitas efflagitat, constituitur, modo cætera requisita adfuerint. Tempus itaque longissimum erit metiendum natura & qualitate rei usucaptæ. Regulariter aliter per longissimum tempus intelligimus tempus, excedens memoriam, cum de vario & certo temporis definito & designato spatio comparative sermonem habeamus. Quemadmodum longissimum jure civili, ubi de præscriptionis & usucapionis materia, tempus vocatur spatium 40. annorum, respectu brevioris spatii constituti usucapioni, quæ scilicet 20. vel 10. annorum decursu completur. Quatenus itaque est ultimus in jure designati temporis usucapiendi terminus, longissimus dicitur. Sic in communi vitæ cursu, ubi ea natura nullum certum rebus vel nascendi, vel denascendi terminum expressit, re tamen ipsa longius quibusdam rebus, aliis brevius temporis spatium existendi assignavit, ut ex eventu perspicimus, sic etiam a longiore ad longissimum tempus ascendimus; longissimum vero ultimus terminus, ultra quem non datur naturaliter progressus, id est, homo nequit concipere longissimo tempore longiorem aliquam periodum, quoniam caret initio; quippe cujus initium concipi potest, longissimum dici nequit, quia datur spatium, cujus initium nos fugit, & proinde longius. Longissimum itaque recte dicitur naturaliter, cujus non extat initium, quamvis oporteat aliquando cœpisse; verum quia memoriam excedit, ideoque respectu humanæ naturæ. Ex quo perspicimus recte a prudentioribus Jurisconsultis animadversum & notatum, tempus, memoriam excedens, non idem esse cum centenario, quamvis tot annorum numerus tera-

pus longissimum vocari posset, nostro tamen sensu longius est memoriam excedens spatium, cujus initium nos fugit. Quando vero cœperit seculum, constare & memoria amplecti quis potest ejus principium indagare, quanquam nec a ratione & æquitate mihi alienum videtur, ut ille, qui tanto spatio rem bona fide continuo possedit, usucapionis titulo dominium ejus acquisivisse pronuncietur. Verum controversitur inter juris doctores, an tempus immemorabile oporteat excedere numerum centum annorum. Sunt nonnulli, qui statuunt, quod præscriptio temporis, cujus initii memoria non extat, in contrarium non requirat centum annos, sed dicatur minor præscriptione centenaria. Quam sententiam amplexus est Cravetta *de antiq. temp. p. 4 §. absolutis. n. 6.* Alii affirmant ad præscriptionis immemoralis probationem necessariam esse probationem centum annorum, vid. Guid. Pap. *quest. 573.* quasi centum annorum spatium pro tempore immemorabili habendum esset. Quidam, quorum in numero Covarruvias defendit, præscriptionem immemorabilem esse majorem centenaria, cui opinioni & nos subscribimus, propter rationes jam adductas, nec a nobis dissentiant Moralistæ. Disertis enim verbis negat Molina *disp. 76. tract. 2. de just. & jur.* centenariam præscriptionem immemorabilem esse, quamobrem, probata centenariâ possessione, non censetur probata immemoralis præscriptio: *Semperque, inquit, juris saltem præsumptione, possessio, de cujus initio non extat memoria, excedere censetur centum annos, adeo ut, si de possessione aliqua constet initium habuisse infra centum annos, licet ignoretur, quo tempore cœperit, non censetur præscriptio, de cujus initio non sit memoria.* Idem sentit de Lugo *disp. 7. sect. 6. n. 68.* Cui etiam accedit, quod, si ad immemorabilem temporis præscriptionem probandam sufficerent centum anni, nulla esset, ratione temporis, differentia inter immemorabilem & centenariam, quod falsum ex ipsa appellatione diversa constat. Cur enim diceretur una centenaria, altera non, si temporis ratione nulla esset inter eas differentia. Præterea a se invicem differre probant diversi juris effectus; quippe immemoralis præscriptio magis in jure privilegiata, quam centenaria: quando namque præsumptio juris est in contrarium, in centenaria præscriptione titulus est necessarius, in immemorabili non item, quin potius eo ipso, quod immemorabilis possessio probetur, titulus intervenisse præsumitur, probatusque reputatur, ac censetur non solum vis, metus & mala fides abfuisse, verum etiam ea omnia intervenisse, quæ ad legitimam possessionem sunt necessaria, quando aliunde iis contrarium constat. Molina *dist. loc.* Cum etiam ex modo probandi pateat utriusque differentia. Quippe ad probandam præscriptionem centum annorum, statuunt D. D. satis esse, si talis deponat de tempore 100. annorum: at ut probet immemorabile tempus, non est id satis, sed requiritur, ut testes in super asserant, se vidisse semper ita fieri, & nunquam vidisse contrarium actum, & a majoribus

bus, & a senibus audivisse, atque hujus rei publicam esse famam & opinionem apud eos, qui rei cognitionem habent. *Capyc. decis. 193.* *Mascard. de probat. vol. 2. concl. 1041. Cæpoll. de servit. urb. cap. 19. n. 15.*

VIII. 1. Objiciat aliquis, cum homines se suaque ament, non debere eos credi quod suum est jactare, ac proinde actus negativos, etiam cum magno temporis spatio, non sufficere ad eam quam diximus conjecturam. Sed cogitare rursus debemus, bene sperandum de hominibus, ac propterea non putandum eos hoc esse animo ut rei caducæ causa hominem alterum velint in perpetuo peccato versari, quod evitari sæpe non poterit sine tali derelictione.

C O M M E N T A R I U S.

Merito propter amorem, humanæ naturæ innatum, quo vehementer homines appetunt ea parare, & conservare ac retinere, quæ sibi utilitatem aliquam præbere valent, & vitæ commoditati inserviunt, credi non debet eos, quod suum est, jactare, & proinde nec longissimi temporis silentium, vel patientia domini finendi alios suis rebus uti, sufficit ad præsumendum eum pro derelicto rem suam habere, nisi adsint testimonia & circumstantiæ luce clariores, quo casu statim occupanti & possessori cedit ejus dominium, quamobrem ejusmodi conjecturam rei derelictæ in silentio & patientia domini absentis fundatam, justum usucapionis fundamentum negavimus. Conjecturam suam Author conjectura corroborare nititur, dum responsione utitur, quæ eodem imbecilli fundamento nititur, cui innixa præsumpta derelictio, in domini, rei suæ curam non gerentis, longi temporis silentio & negligentia fundata. Concedo liberaliter bene sperandum de mutua hominum erga se invicem benevolentia & propensa voluntate, quia quisque bonus præsumitur, donec probetur contrarium. Bonus dici nequit, qui nolit obtemperare legibus cum naturalibus, cum civilibus; atqui suadet jus naturæ, & propterea recta dicitur ratio, socium socii commodum & salutem, quantum in se est, promovere adstrictum esse, propter mutuam cognationem naturalem, quæ homini cum homine intercedit, fundatam in communi nascendi principio & origine, ejusdemque naturæ & dignitatis communicatione. Verum cum natura prona sit ad quæcunque admittenda vitia, & nimio erga nosmetipsos amore obcæcati atque inflammati, sæpius charitatis & cognationis illam legem transgredimur, testante id ipsum rerum usu. Cum contingit etiam, ut socii salutem & commodo propriam utilitatem anteponendam arbitremur, etiam non exigente necessitate, nec suadente rationis dictamine, sequitur admodum angustis concludi cancellis, quæ hic de hominis in hominem animo prædicat Author, & propterea ad paucos tantum mortales referri posse, rari quippe boni, imo, ut sacræ testantur literæ, natura proclives sumus odisse cum Deum, tum proximum, & proinde potius contrarium

præsumendum ejus, quod sperandum de hominis erga hominem benevolo animo & amore, statuit Author. Præterquam quod hic non vindicet sibi locum, quod plerique Moralistæ de officio hominis, Christianorum sacris initiati, disputant, quo sibi invicem homines devincti sunt socii salutem spiritualem antepone re rerum suarum corporalium conservationi, atque vitæ temporalis beatitudinem spernere, ad salutem spiritualem proximi obtinendam, quam quibusvis rebus potiore & longe pretiosiore existimari oportet; quippe, ut diximus, necessitate existente, & exigente ejusmodi officii præstationem, honestatem & æquitatem ac pietatem contentis hominis est cum propriæ utilitatis dispendio & jactura, proximi salutem, quantum in se est, mutua opera & diligentia quærere & promovere; verum cum ejusmodi necessitas non adsit, & proximus valeat per se ipsum, sine jactura rerum & fortunarum mearum, suam salutem procurare, utique mutui amor me non obligat res meas derelinquere ad salutem proximi asserendam, quantum id ipsum humana ope fieri potest. Pœna potius dignus censeretur, quisquis cum jactura aliena semetipsum locupletiorum reddere animum induxit, & tanquam noxia societati humanæ membra amputanda potius, quam fovenda. Sed & argumenti vis evanescit, quandoquidem constat bonæ fidei possessorem, *qualem ad nanciscendum per usucapionem dominium diximus, omni prorsus vacare peccato; quippe cum modus, quo in possessionem pervenit, non aliud ipsi persuadeat, quam se jam tum cum possessione etiam dominium adquisivisse. Neque ad hoc quis videtur teneri, ut jus suum, legitimum, eoque probabili titulo, fundatum, ultro in dubium revocet. Pufend. lib. 4. cap. 4.* Itaque Authoris argumentum, cum usucapionis requisitis collatum, ab ea maxime alienum facile perspiciamus. *Quod si autem (pergit statim adductus scriptor) omnino in possessione rei aliena peccatum aliquod hæreat, id purgandum fuerit non silentio domini, sed expressa concessione, jurisque sui renunciatione, si quidem plene possessoris conscientia consulere cordi erat. Atqui hoc casu non ex usucapione, sed ex facto ipsius domini jus possessori nascetur.*

Cicero
pro Deiot.

2. De imperiis vero, quanquam ea magni fieri solent, scire debemus magna esse onera, & quæ non bene administrata hominem divinæ iræ reddant obnoxium: ac sicut durum esset, qui se tutores dicerent, damno pupilli litigare uter ad tutelam jus habeat; aut, qua similitudine ad hanc rem Plato utitur, nautas navis periculo certare quis eorum potissimum gubernaret: ita non semper laudandos qui cum summa jactura, sæpe & cum sanguine innocentis populi, disceptare cupiant quis ejus populi rem sit curaturus. Laudatur ab antiquis Antiochi dictum, qui populo Romano gratias egit, quod nimis magna procuratione liberatus modicis terminis uteretur. Inter multa a Luciano sapienter dicta illud non postremum est:

Lib. I.

Val.
Max. l.
xiv. c. I.

tantone novorum

Proventu scelerum querunt uter imperet urbi?

Vix tanti fuerat civilia bella movere,

Ut neuter.

3. Tum vero imperia tandem aliquando in certo & extra controversiæ aleam constitui, humanæ societatis interest; quam quæ adjuvant conjecturæ, favorabiles putandæ sunt. Nam si durum putavit Aratus Sicyonius privatas quinquaginta annorum possessiones labefactari, quanto magis illud Augusti tenendum est, eum virum bonum ac civem esse, qui præsentem Reipublicæ statum mutari non vult, & qui, ut apud Thucydidem Alcibiades loquitur, ἕπερ ἰδέξασθαι οὐκ ἔμελλεν ἢ πολιτείας τῶν ξυμμετασώζει. quod τὴν περὶ οὐκ ἰσχυροῦς ἀφαιρέσειν dixit Isocrates adversus Callimachum: sicut & Cicero oratione ad Quirites contra Rullum, otii & concordiæ patrono convenire ait, defendere statum Reipublicæ qui quoque tempore sit: & Livius, optimum quemque præsentis statu gaudere.

Lib.
xxxv.

Ang. de
Clavasio
in sum-
ma, in
verbo In-
venia.

4. Quod si etiam deficerent ea quæ jam diximus, tamen adversus præsumptionem qua quisque sua servare velle creditur, validior est altera, quod credibile non est quemquam ejus quod vult, longo tempore nullam plane edere significationem idoneam.

C O M M E N T A R I U S.

Cum homo natura sit animal generosum, & libertatem, a natura sibi largitam, cui coheret indissolubili quodam vinculo imperium in semetipsum & bona sua, quæ vel industria, cura, vel cultura sibi acquisivit, naturali quadam innata inclinatione servare summa ope nitatur, ita ut ea non in minori pretio & existimatione ab ipsis gentilibus, quam vita habita fuerit; quamobrem cum ea pari passu ambulare, & propterea nec illam sine altera amitti oportere, sæpius prædicarunt, scil. invito. Nec ab hac sententia etiam communis opinio, cui favent plerique inter Christianos viri sapientia & eruditione florentissimi, quia iisdem stimulis agitamus, & eodem libertatis amore inflammati, facile in eadem cogitationes incidimus, atque amplectimur;

quo posito fundamento, sequitur, hominem, naturæ impetum sequentem, regere, quam regi potius dicendum; cum ea libertas conservetur, hac ratione amittatur. Imo plane naturæ innatis stimulis repugnat alienum imperium venerandi & agnoscendi obligatio, quam etiam, nisi summæ necessitati cedere necessum, propriæ salutis tuendæ intuitu, duxissent, sibi imponi nunquam permisissent. Verum cum ex duobus malis minimum eligendum, suadebat necessitudo, & ratio dictabat, libertatis jacturam facere, quam vitam, singulis momentis innumeris expositam periculis, traducere, fatius esse, reluctante & repugnante naturæ impetu, alieno se subicere imperio, quod ipsi retinere, quam in alium conferre maluissent, si licuisset obtemperare naturæ.

turæ. Est enim propensus ad imperandum animus & irruens, inquit Plato de *Repub. lib. 7. Natura mortalium avida imperii est*, ait Sallust. in *Jugurth. Vetus ac pridem mortalibus insita potentie cupido*. Apud Tacitum *lib. 2. hist. Eaque cunctis affectibus flagrantior*, ut idem ait *15. annal.* Quæ cum ita sint, non facile præsumi potest imperium, quod quis nactus est, abjicere in animo habere, vel abjecisse, & pro derelicto habuisse, propterea quod, eo vi exutus, recuperandi ejus spem nullam videat, vel sponte sese eo abdicasse, quamvis illud tractet negligentius. Aliud quid dicendum, quando omnino ejus abjicit curam; veluti, si clam aufugit & regno excedit, nullis electis personis, quibus Reipub. negotia committit suo nomine administranda, dereliquisse ex satis manifesto indicio constat, & proinde statim, tanquam jure postlimii, revertitur ad populum, alium sibi eligendi Principem, potestas; verum cum vehementer nature impetu quisque imperium in alios appetit atque ambit, hinc non facile præsumendus eo se abdicandi animus, nisi accedant manifesta indicia, quæ necessariam habent cum eo relationem, qualis est ommissio ejus, sine quo imperium administrari nequit, ut annotavimus *lib. 1. cap. 4.* ubi & de negligentia quædam disputavimus, quem scilicet juris effectum producat. Itaque præsumptiones, quas adducit, nimis leves sunt ad firmandam regni derelicti conjecturam. Præterea cum versamur in terminis usucapionis, nihil operari potest derelictionis conjectura, quia non usucapiuntur, quæ derelicta, sed statim capientis fiunt, nisi derelicta manifesta probant signa & argumenta. *l. 1. ff. pro derelicto.* Quamobrem fateor mihi non satis constare, qui imperium possit haberi in numero earum rerum, quæ acquiruntur per usucapionem, vel præscriptionem, fundatam in patientia & imperantis exuti a subiecto imperio, utpote quod dependet a voluntate transferentis, id est, populi, cujus consensus ad illud in aliquem conferendum requiritur, ita ut, eo non accedente, usurpatum, id est, illegitimum & injustum dicamus, quod nullum juris effectum producit: cum enim nulla præscriptio procedat sine justo titulo, nullus autem titulus alius possit excogitari imperii acquirendi, quam consensus populi, ita nec etiam illud abdicandi, quam consensus imperantis, modo illud tractet juxta leges, delationi imperii vel per se & inseparabiliter coherentes, vel expresse adjectas. Itaque cujusmodi consensus præsupponit scientiam domini, quia ignorantis nulla voluntas, & ut ipse Author, non agere, nescientis caret effectu, propterea quod liber populus, quemadmodum nec homo liber, in commercio esse potest, ergo nec alienari, ut annotatum alibi, nisi expresso consensu populi, & hac ratione imperium deferentis in eum, quem Princeps elegit, accedente vel tacito signo, luce clarius demonstrato; interveniente autem consensu, eoque præsupposito, præscriptionis titulo non opus, quæ temporis spatio legitimatur, ut ita dicam, & acquisitionem justam reddit. Per temporis conti-

uationem itaque neutiquam, invito populo, imperium sibi quis acquirit, licet longissimi temporis possessio & usu vel exercitatione probata, quæ demonstrari nequit, nisi per actus populi, liberum consensum in possessorem imperii confirmantis. Habet tamen hæc regula exceptionem in imperiis, justo bello acquisitis, quamvis præsupponi possit populo displicere imperium, quod abjicere potius, quam perferre mallet, nisi vi & metu coacti: omnium enim gentium consensu, ratione dictante, receptum, ut quis tanquam justo titulo quæsitum sibi retinere posset, quod belli jure occupasset vel acquisivisset, & proinde nec consensu destitutum imperium, jure belli quæsitum, & præsumptus hic sufficit consensus, quamvis nec eo præsupposito, justa tamen possessio, quæ illico imperium deserti belligeranti nullo temporis lapsu, nullo silentio, vel patientia domini confirmanda. Sic etiam imperium nec præscriptione, quamvis longissimi temporis, ad populum revertitur, ita ut jure illud ipsum in alium conferre potuerit, exuto eo sine justa causa legitimo Principe, nisi accedat expressa renunciatio, vel tacita, ex indiciiis, luce clarioribus, manifesta, & proinde voluntatem imperio se abdicare volentis, manifeste testantibus, quæ non ex silentio & patientia præsumenda, sed ex actu vel omissione, voluntati conservandi imperii & juris tuendi contraria, quæ non in præsumpta derelinquendi voluntate fundari debet ob rationes, ab avido dominandi animo hominis maxime alienas, ab Authore adductas, sed aperta renunciatio & abdicatione, quæ non ex temporis lapsu probanda, sed manifestis indiciiis & argumentis, quæ ab eodem momento, quo extant, effectum juris pariunt, & a temporis spatio nullam vim accipiunt. Itaque si civitas vel Respub. in alienam concessit potestatem, exuto legitimo ab ea Principe imperio, neutiquam imperium justo titulo transire potest ad alium, quasi populi consensu, cui imperium veluti basi & fundamento suo innititur, jure id sibi acquisivisset, sine justa causa Principi imperium eripere & conferre in alium, nec fas nec æquitas admittit, ideoque cum illud, quod ab initio non valet, nec tractu temporis convalescere possit, imperium nulla ratione ab alio exerceri & tractari potest, non consentiente, quamvis non contradicente legitimo Principe, opportunum tempus recuperandi & repetendi arripere meditante: consensus enim Principis legitimi, imperium juxta æquitatem & leges Reipub. fundamentales, vel delationi adjectas, moderantis, justus conferendi, & translati retinendi titulus est: quamdiu enim imperio non abutitur, populus se nequit obedientia solvere, & consensum, quo semel imperium ad eum detulerunt, quem summæ rerum præfecerunt, mutare in ejus præjudicium & detrimentum, nec vitio ipsi verti potest, dum jus suum persequitur, oblato sibi opportuno illud recuperandi tempore. Fateor, imperia magna onera esse, sed ea facile compensant commoda, quæ illis adhærent, tanquam perpetuæ comites; sane homines illud sat magnam vitæ tuendæ com-

moditatem, & voluptatem non contemnendam ducunt, quod liceat, quæ lubet, facere, & suo arbitrio & more vivere, a nemine, quam semetipso pendere, propriamque voluntatem pro regula & norma agendorum sequi, nullamque factorum rationem dare, obligatum esse, quam placitum, propriumque arbitrium. Non inficior, generosi esse animi, si quis magnam tempestatem prævideat Rempub. oppressuram & concussuram, imperium recuperare vi tentans, & in summum se adducturum periculum atque discrimen civitatem, cujus conservationem plus apud se valere, quam imperii amissi recuperandi cupidinem oportet, potius perferre injuriam, quam vindicare tanto cum humani generis detrimento; sed non est necessitatis, nec officium Principis ejusmodi patientiam ac renunciationem exigit; verum si dignitatis & summæ majestatis habeatur ratio, non illicita vindicta ejusmodi in populum rebellem & legitimi Principis imperium abjicientem; præterquam quod injusta offensio defensionem reddat legitimam. Est quidem boni civis tueri præsentem Reipub. statum eumque confirmatum reddere, ut alibi annotavimus, sed multum differt Principis conditio a statu subjectorum & civium, qui ipsi obtemperare alligati sunt. Cives, qui tanquam partes & membra ejus corporis, in id potissimum incumbere tenentur, ut concordia & tranquillitas conservetur tanquam arctissimum vinculum societatis, a cujus conservatione pendet singulorum salus, quamobrem præsentem Reipub. statum, quietum & placatum conservare, singulorum interest: toto enim salvo, partes quoque servantur integræ; sed in factiones distracto & scisso civium conspiratione, ad propriam ruinam properant singuli cives. Verum quid magis totius portendit interitum, quam capitis amputatio, a cujus conservatione totius corporis pendet beatitudo salutis. Illud revera amputant, qui, legitimam Principem ejiciendo, præsentem statum everunt. Itaque peccare non videtur Princeps, dum se iterum cum Rempub. tanquam corpore, cujus caput & anima est, coadunare nititur: manet enim illa relatio inter Rempub. & Principem, cujus virtutem ipsi competit facultas sibi cum ea conjungendi & quam arctissime confœderandi. Aliud dicendum, si justa causa imperio exutus, ipso enim jure tunc cadit imperio, si de contrario deferentis consensu signa sese prodant manifesta: unumquodque enim eo modo dissolvitur, quo colligatum est. Quemadmodum justum imperium ex consensu deferitur, ita injustum eodem aufertur, ut alibi satis prolixè disputavimus. Quippe hoc casu non dependet a voluntate Principis imperii abdicatio, sed populi, ipso jure obediendi necessitate soluti, & proinde sui juris, in alium, quem sibi placet, illud conferendi potestatem recuperant. Quod secus in casu, quem priore loco descripsimus. Quemadmodum dependet a voluntate & consensu populi, an principem imperio abutentem tolerare, an suo uti jure velit, sic, injuste eo si exutus, ejus

pendet ab arbitrio conservare jus suum, quod habet ad illud, quandoque repetendum, vel ei renunciare & derelinquere imperium, quod radicaliter in se fundatum, nec, eo invito, potuit ipsi auferri & in alium transferri. Ex quibus colligo imperium vix in eorum numero haberi posse, quæ per continuationem possessionis dominio nostro post aliquod temporis intervallum adjiciuntur, quoniam ex consensu dependet cum ejus translatio & delatio, tum etiam renunciatio vel abdicatio, qui statim, atque interpositus est, suum producit juris effectum, & proinde longi temporis lapsu non perficitur. Interpositus autem ceteri debet, vel cum claris verbis quis testatur se ei renunciare, vel ipso facto, jure eo exutus, eo se abdicare necesse habet. Sola temporis itaque longinquitas non juris aliquem producit effectum, sed humana voluntas, ita ut, etiamsi sexaginta annorum curricula exceperint, imo centum annorum præscriptio allegari possit, nullum jus tribuat ad tuendum imperium, quod quis sibi acquisivit sine consensu ejus, ad quem ejusdem delatio vel abdicatio necesse spectavit. Vide quæ annotavimus & prolixè satis disputavimus lib. I. cap. 4. §. 15. cum etiam de casu necessitatis quid statuendum, ibidem aliquid delibavimus. Verum dicendum videtur, cum homines natura sint proni ad vindicanda sibi imperia, non minus interesset humanæ societatis, ut tandem, instar aliarum rerum, in certo sine & extra controversiam constituantur. Efflagitat publica salus, ut, qui longo tempore imperium obtinuit, jure gentium in ejusdem possessione defendatur, licet fortasse non posset probare titulum possessionis, qui est consensus & voluntas ejus, penes quem illud transferendi residet arbitrium. Verum huic reponi potest, Reipub. salutem, nec gentium jus, idem jubere observari in acquirendo sibi imperio, quod obtinet in dominio aliarum rerum acquirendo, quæ sunt in perpetuo hominum commercio, & sæpius permutantur, alienantur diversis modis, & proinde ejus naturæ, ut earum incerta possessio posset infinitas lites serere & controversias alere, summo cum humanæ societatis detrimento, quamobrem necessum fuit, ut introduceretur aliquod remedium, quo possemus huic incommodo mederi, atque hac ratione societatis conservatio, a tranquillitate & concordia potissimum dependens, in tuto collocari: nullum vero efficacius remedium excogitari potuit, quam jus usucapiendi res, quæ longo tempore bona fide quis possederat. Atqui imperia in homines liberos non sunt in commercio, ita ut nec alienari, populo invito, nec ei alius Princeps possit obtrudi, sed certi sunt modi ea acquirendi, qui omnes unum idemque titulum, scilicet consensum, præsupponunt, non præsumptivum, sed expressum; non solum verbis, sed etiam signis, qui & probari debet. Non verendum tantum incommodam ex imperii incertitudine, quam aliarum rerum incerto dominio, quia facile per successionem, vel alia ratione, constare potest, quilibet possessor legitimus.

IX. Ac forte non improbabiler dici potest non esse hanc rem in sola præsumptione positam, sed jure gentium voluntario inductam hanc legem, ut possessio memoriæ excedens, non interrupta, nec provocatione ad arbitrum interpellata, omnino dominium transferret. credibile est enim in id consensisse gentes, cum ad pacem communem id vel maxime interesset. Merito autem dixi possessionem non interruptam, id est, ut Sulpitius apud Livium loquitur, *Lib. uno & perpetuo tenere juris semper usurpato, nunquam intermissio.* Idem alibi ^{xxxv.} dixit: *perpetuam possessionem, ac nullo ambigente.* nam desultoria possessio nihil efficit, quomodo Numidæ excipiebant adversus Carthaginienses: *per opportunitates nunc illos, nunc Reges Numidarum usurpasse jus, semperque penes eam possessionem fuisse qui plus armis potuisset.* ^{Lib. xxxiv.}

C O M M E N T A R I U S.

Gentium juri usucapionem adscribendam, perspicui potest ex iis, quæ supra annotavimus, & proinde eodem jure inducta censeri debent ea requisita, quæ, exigente naturali ratione & æquitate, concurrere necesse est, ut omni vacet injustitia, quorum in numero possessio non tantum immemorialis, sed etiam non interrupta, vel provocatione ad arbitrum, vel denunciatione & protestatione facta a veteri domino novo possessori; cum vero hic agamus de summis imperantibus, nullum judicem agnoscentibus, idcirco quod hic de provocatione ad arbitrum ab Authore dicitur, non eo sensu interpretandum, quasi ad interruptionem necessaria esset judicialis interpellatio, qualis hic per provocationem ad arbitrum, id est, quemvis judicem, intelligi debet, qui non vi jurisdictionis, quam in partes litigantes obtinet, controversiam dirimendi facultatem habet, cui obtemperare inviti tenentur, sed qui consensu utriusque partis judicandi facultatem nactus, salvo jure majestatis, qua

uterque decorati. Cujusmodi interpellatio sive provocatio fit, ut eo posset facilius constare interpellationem factam fuisse, & proinde possessionem interruptam, quæ nullum juris producit effectum, quamobrem nec dominium videri potest per justam usucapionem possessori acquisitum, sed reservatum veteri domino per interpellationem vel provocationem ad arbitrum aut protestationem factam possessori, sed sufficit etiam denuntiatio extrajudicialis, id est, a solo domino, vel verbis, vel litteris, vel nuntio, vel alia quadam ratione facta, ad interrumpendam possessionem, ita ut possessor, salva conscientia, nequeat rem quasi usucaptam jure retinere, & ejus sibi dominium vindicare; nec injustam offensionem diceremus, quam vetus dominus ad rem recuperandam adhibere necesse habet, si nulla sit alia eam recuperandi via, quemadmodum inter Reges, vel populos, vel gentes liberas, arbitrum constituere declinantes, vix alia possit excogitari rem suam vindicandi, & juris persequendi ratio.

X. 1. Sed alia hic, & quidem perdifficilis, suboritur quæstio; an nondum natis jus suum tacite tali derelictione possit decedere. Si non posse dicimus, nihil ad tranquillitatem imperiorum ac dominiorum profecit modo data definitio, cum pleraque talia sint ut posteris debeantur. Sin posse affirmamus, miram videbitur quomodo nocere silentium possit his qui loqui non potuerunt, quippe cum nec existerent; aut quomodo aliorum factum aliis damno esse possit.

2. Ad hujus nodi solutionem sciendum est, ejus qui nondum natus est nullum esse jus, sicut nec ulla sunt accidentia rei non existentis. Quare si populus, a cujus voluntate jus regnandi profiscitur, voluntatem mutet, iis qui nondum nati sunt, ut quibus jus quæsitum nondum est, nullam facit injuriam. Sicut autem populus expresse mutare voluntatem potest, ita & tacite credi mutasse. Mu-

tata igitur populi voluntate, neque dum existente eorum jure qui exspectari possunt; parentibus autem e quibus nasci possunt, qui jus suo tempore essent habituri, id ipsum jus derelinquentibus; nihil est quod obstet quominus illud ut derelictum ab alio occupari possit.

3. Agimus de naturali jure, nam jure civili ut aliæ fictiones ita & hæc introduci potest, ut eorum qui nondum sunt, personam lex interim sustineat, atque ita impediatur ne quid adversum eos occupari possit: quod tamen leges velle non temere censendæ sunt, quia privata ista utilitas publicæ valde repugnat. Unde & illa Feuda quæ non ex jure proximi possessoris, sed ex vi investituræ primitivæ deferuntur, longo satis tempore acquiri posse receptior sententia est; quod ad jura Majoratus, & ad res fideicommissæ obnoxias; non infirmis rationibus subnixus producit summi judicii Jurisconsultus Covarruvias.

4. Nihil enim prohibet quominus lege civili jus tale introduci possit, quod uno actu alienari licite non possit; possit tamen ad vitandam dominiorum incertitudinem certi temporis neglectu amitti: atque ita etiam, ut exstituris salva sit actio personalis adversum eos qui neglexerunt, aut eorum hæredes.

COMMENTARIUS.

Non iniquum videri cuiquam debet, quod nondum natis, qui nihil valent committere, quod ipsis possit imputari, attamen ad eodem idem juris effectum producimus, quod præsupponit factum aliquod humanum, vel omissionem actus, sine quo ejusmodi effectus nullum possit sibi locum vindicare; atqui actus vel ejusdem omissionem necessariam habet relationem ad hominem, qui agendi, vel actum cohibendi facultatem habet, & proinde jure ei imputari potest ejusmodi effectus, qui etiam suam habet relationem cum præcedenti facto aut actu, vel ejusdem omissionem. Injuria affici videri nequit, qui sua culpa, id est, proprio facto, sese ejusmodi juris effectum, qualem necessario præcedens factum vel actum excipere oportet, tanquam necessarium consequens, pati reddit obnoxium. Cum autem nondum nati, sive in utero materno existentes, sive qui nondum sunt in rerum natura, ullum actum producendi incapaces sint, & proinde qui jure possunt aliquod damnum pati, quod est juris effectus, ab actu sive facto hominis proveniens, cui etiam accedit, quod, quemadmodum neminem cum alterius jactura locupletari vetat naturalis ratio, ita etiam prohibet, ne alteri per alterum iniqua conditio inferatur, & proinde æquitas non patitur, ut aliorum factum aliis damno sit, & aliena culpa aliis noceat. Sed optime hunc nodum solvit Author, reponendo: *Ejus, qui nondum natus est, nullum jus esse, sicut nec ulla sunt ascendencia rei non exi-*

stentis. Si nullum ipsi jus acquisitum; ergo nihil juris creptum videri potest. Huc pertinet illud M. Senec. *lib. controvers. 6. Quamdiu non sumus, natura nos regit, & in quemcumque vult casum nos mittit. Hinc sumus æstimandi, cum sumus nostri.* Cui etiam accedit, quod quemadmodum liberi a parentibus, & posterius a majoribus tanquam causa proxima vitæ originem habent, ita & jure naturæ nihil proprii habere existimandi sint, quoniam patris potestati & dominio, veluti res cæteræ, subjectæ, quia parentis substantia existimandi. Quemadmodum, quæ ex re mea nascuntur, eorum dominium & proprietatem mihi acquiri, ita etiam parentibus potestatem in liberos nascendi conditio defert, cui innititur fundamento jus vitæ & necis in liberos, jure naturæ patri in liberos concessum: est enim quisque liber arbiter & moderator rerum suarum, juxta naturalem æquitatem & naturæ leges. Quid juris itaque sibi acquisitum prætere potest in aliena, qui nihil juris habet in semetipsum, qui sicuti vitæ originem, ita & ejus tuendæ facultates a patre nanciscitur. Quamobrem nec de adempto sibi jure queri potest, quod nullum, nisi quod per manus parentis accipit, habet. Atqui ab ejus ut pendet arbitrio quid sibi acquirere velit, vel non, quid abjicere, quidve declinare, ita etiam ab eodem dependet, quæ bona ad liberos transmittere velit; ad posteros vero devolvere nequeunt, nisi acquisita; atqui jus & facultas & arbitrium ea acquirendi penes paren-

parentem; ergo nullum jus liberis vel natis, vel in utero existentibus, quaesitum censei debet, antequam parens eadem obtinet, atque hoc sensu recte pater & filius pro una eademque persona habentur, ita ut jus, quod acquisitum patri, etiam competat liberis, propter relationem & arctissimum sanguinis vinculum, quod patri intercedit cum liberis, quia ejusdem substantiae participes, eandem quoque cum patre essentiam constituere videntur. Sive ita liberi nati sint, sive non, oportet, ut mediate per alium ipsis jus acquiratur, per quem illud vel in natum, vel nasciturum derivatur, ita tamen, ne jus illud effectum habeat in ordine ad nasciturum, nisi postquam ipse natus est. Quippe quod civilem juris fictionem quis objiciat, ut lex interim eorum, qui nondum nati, personam sustineat, nihil agit, quia non ejusmodi fictiones, sed veritates reales & positivae in jure naturali sibi locum vindicant. Haec vero ita obtinent ratione illorum bonorum, quae omnino a parentum dispositione dependent; sed aliud dicendum videtur de bonis, quae in alium conferuntur ea conditione, ut necesse habeat bona, in se collata, certo & determinato modo ad posteros transmittere, & proinde a suo non pendet arbitrio disponendi modus, scilicet postquam semel conditionem amplexus est, quam & repudiare potuisset, si placuisset; quamobrem voluntatis quidem fuit bona sub certa quadam conditione, & cum certo aliquo onere acceptare, sed accepta, necessitatis est conditionem adimplere; quamobrem nihil agit possessor in praedictum successoris, si rem illam alienet, aut quocumque modo subductam pro derelicto habeat, nisi conferens consentiat. Vel etiam bona quaedam immediate conferuntur in successores proximos, ita ut patris interventus tantum ad generationem necesse, vel etiam ut fructus ad eum perveniant; successione vero in bona a conferente ordinata & etiam collata in proximos successores nullus praescriptioni locus, quia hoc casu res cum modo habendi non est penes primum possessorem, sed conferentem, qui ejusmodi conditionem adicere potest bonorum in alium collationi, qualis sibi placuit, quare nec feuda, quae vi primae investiturae deferuntur, nec res fideicommissi obnoxiae praescriptione acquiruntur, eo scilicet quod alienari nequeant in praedictum proximi successoris, ne quidem eo contententur. Quod feudum attinet, quia quaeque agnatus succedit jure proprio, quod ipsi acquisitum ex dispositione & voluntate conferentis, non potest, quamdiu proximior vivit, adversus eum currere praescriptio, nisi ultimus possessor etiam ultimus sit agnatus. Ultimus dicitur decedens sine successore, ad quem feudum vi primae investiturae devolvere necessum erat. Itaque quamdiu spes aliqua futuri successoris, praescriptio firmam non efficit possessionem: nam & nondum natis hic suum jus reservatur, ita ut aliquando etiam & post adimpletum usufructu tempus nati revocare feudum, juxta praescriptionem amissum, possint. Quod de nondum natis statim disputavimus, regulariter quidem verum est, scilicet

per se, quia, qui non existunt, sibi acquirere nequeunt, vel etiam quia aliquando nascituri, cum genitore unam eandemque personam constituentes, nihil sibi juris vindicare possunt, quam quod ex persona ejus in se transmittitur; transmitti autem nihil potest, quod ipse non habet transmittens; oportet ergo primo habere; atqui quid habere & retinere velit, ab acquirentis arbitrio pendeat; hinc nasciturus vel natus, tanquam cum genitore unam eandemque personam constituens, nullam querelarum justam habet causam de injuria sibi illata, quia non in se derivata vel transmissa paterna bona, quoniam vel derelicta a genitore, & ab aliis usucapta, vel alia quacumque ratione alienata; quippe supra dicere incepimus, bona parentum tum demum ad liberos pertinere incipere, quando parentes eadem obtinent ad illud tempus, quo transire debent in liberos; transire autem nequeunt, nisi nati; nec etiam jam nati in eadem succedere possunt, nisi in parentum patrimonio existant; atqui cum penes parentes libera facultas, quae bona acquirere, quae non, tum etiam acquisita vel retinendi, vel alienandi, penes eosdem sit liberum arbitrium, se jure suo privatos queri nequeunt nec nati, nec nascituri; utpote quibus nullum jus competit in eadem, nisi quod per alium mediate ipsis acquisitum, & suo tempore ad se transmissum ac devolutum. Quod secus est quoad ejusmodi bona, quae aliunde conferuntur in nascituros vel natos, ideoque non acquiruntur interveniente voluntate vel opera nati, vel nascituri antecessoris, sed alius extranei collatione & dispositione, succedendi in bona quaedam formam & ordinem praescribente, quorum intuitu non magis jus aliquod acquisitum nondum natis dici potest, quam eorum, quae a patre in liberos jure naturae transmittuntur: nam eadem non natorum utroque respectu conditio & qualitas, & propterea de injuria queri non possunt, si aliquando nati, ejusmodi bonis destituti, vel quod alienata, vel praescriptione, vel alia quacumque ratione ad extraneum possessorem pervenerint: nam ut Author inquit: rei non existentis nulla sunt accidentia. Verum quia acquirendi facultas aliquando natis ex dispositione conferentis concessa, ea ipsis integra salvaque esse debet, donec nulla spes reliqua, conferentis voluntatem unquam exitum sortituram, quo casu incipiet currere praescriptio adversum proximum successorem ab eo tempore, quo constare potuit nasciturum neminem, cui ejusmodi acquirendi conferentis bona facultas integra servari debet. Jus acquisitum in bona praesupponit possessorem in rem natura existere, quia natura impossibile est, ut aliquis possideret bona, & non existeret. Acquirendi vero remanent dominia, earumque possessionem adipiscendi facultas, etiam tempus futurum spectat, quamobrem non necessum est, ut praesupponatur subjectum, revera existens, sed etiam respectu eorum aliquando, quamvis ejusmodi facultas nequeat concipi sine subjecto, cui inhaeret, necessum tamen non est, ut eodem momento existat, quo concipiatur jus seu facultatem

tatem acquirendi ejusmodi bona, a conferente in nasciturum collata. Ipse acquirendi actus requirit subjectum præfens, & quod agere potest, & proinde domini jam capax illud sibi acquirere valet, sed jus acquirendi, quia aliquid passivum est, subjectum agens, & proinde realiter existens, non efflagitat, nisi in ipso acquirendi actu. Quamobrem jus acquisitum, quia præsupponit actum aliquem præcessisse, etiam subjectum existisse patet, quod sibi jus in bona quædam acquirere potuit. Unde recte colligimus feuda, quæ non ex jure proximi successoris, sed ex vi primitivæ investituræ deferuntur, nunquam præscribi posse, modo aliquis agnatus vel existat, vel extiturus sperari possit, propterea quod contra non agentem inhabilem & incapacem, præscriptionem currere vetent leges, ne quis sine justa causa re sua privetur. Agere nec valet agnatus, quamdiu vivit proximior, nec nasciturus, ad quem, aliquando natum, successione vel leges, vel ultima voluntas testatoris, vel donationis conditiones, deferunt. Quippe quemadmodum bona per præscriptionem alterius cedunt dominio, & proinde juris istiusmodi effectus relationem suam habet ad personas, quibus auferuntur, vel deferuntur bona hac ju-

ris via, oportet ut utraque subjecta capacia sint hujus juris. Qui autem capacia esse possunt, cum agere nihil valcant, vel quia jure impediuntur, vel omnino non existunt. Jure impeditur remotior agnatus agere & sese præscriptioni opponere, proximior vivente. Agere impeditur nondum natus, quia non rei non existentis nullæ sunt facultates & qualitates; ergo æquum est, ut utriusque commoda salva atque integra ferventur, quæ ipsis proprio jure competunt, & ex suo capite juris constitutione sibi vindicare possunt. Eadem ratio & in fideicommissis locum sibi vindicat, quamobrem ut eadem juris constitutio sibi locum inveniat, hisce in casibus æquitas suadet & dicat recta ratio. Hinc etiam & jure feudali, & civili, propter summam æquitatem, receptum atque constitutum, non valentibus agere, non labi tempus ad præscribendum constitutum. Arg. cap. 1. §. *sais bene est. de prohib. feud. alien. per Lothar.* Dum ait: *Factum fratris nihil nociturum fratri superstiti.* Facit & text. in cap. 1. §. *quid ergo. de investit. de re alien. fact.* Idem obtinere jus in fideicommissis, perspicitur l. ult. C. *commun. de legat. l. 2. de usucap. pro empt.*

XI. Ex his quæ diximus apparet, & regi adversus regem, & populo libero adversus populum liberum jus acquiri posse, ut expresso consensu, ita derelictione, & eam secuta aut ex ea vim novam capiente apprehensione. Nam quod dicitur, quæ ab initio non valent ex post facto convalescere non posse, hanc habet exceptionem, nisi causa nova jus per se parere idonea intercesserit. Similiter & alicujus populi rex verus amittere poterit regnum & populo subjici; & qui revera non rex, sed princeps erat, rex summo cum imperio fieri; & summum imperium quod penes populum, aut penes regem in solidum erat, inter eos dividi.

C O M M E N T A R I U S.

E Adem jura, quæ homines, in statu naturali degentes, adversus se invicem sibi possunt acquirere, etiam Regi adversus Regem, & populo libero adversus populum liberum ex eadem justa causa, ratione dictante, possunt acquiri; quippe eadem relatio, quæ inter homines sui juris, id est, naturalis libertatis capaces & competes, in statu naturali locum habet, obtinet quoque inter Reges vel populos liberos, & proinde eadem facultas utrique competit. Addimus, justam oportere juris acquirendi causam adesse, ut alieni juris justus possessor, & alienæ rei dominus quis evadat; quippe cum vetent leges, ne alterius jus lædamus, prohibent, ne alter alteri jus suum eripiat sine justa causa. Justa alieni sibi juris acquirendi causa, titulus legitimus, est consensus expressus, vel tacitus jus suum transferentis, qui vel verbis exprimitur, vel factis significatur, aut ex satis manifestis indiciis & ar-

gumentis perspicitur, quorum in numero derelictionem recte ponit Author, quæ tamen non sufficit præsumi in omnibus casibus ad acquirendum sibi rei alterius vel juris dominium, aut usum, ut patet ex iis, quæ supra annotavimus: sunt enim & res quædam, quæ nunquam præsumi possunt derelinqui, & tamen usucapiuntur, tum etiam aliæ, quamvis derelictæ attamen usucapi nequirent. Hujus generis est imperium atque majestatis jura, quæ nunquam derelicta præsumuntur ab eo, cui semel delata, neque, etiam si derelicta essent, tamen alius jure non posset in alium sibi ejusmodi jura acquirere: omne enim imperium, omnia majestatis jura alteri per alterum, interveniente mutuo consensu, deferuntur, & quidem expresso, qui si non verbis, saltem factis & indiciis, luce clarioribus, interponitur ac declaratur. Omnis hic derelictio præsumpta inutilis & vana, quia contradictorium vide-

videtur, hominem libertatis suæ vehementer cupidum, eam abjicere voluisse, & proinde etiam imperii, semel acquisiti, admodum tenacem, derelinquere, & ita libertatis naturalis jacturam facere voluisse, ut alieno pareret imperio. Quamobrem fateri necesse habeo, me non posse percipere, qua ratione adductus Author noster in hoc §. statuerit, Regem verum posse amittere

Regnum & populo subjici, & qui revera non est Rex, sed Princeps, Regem cum summo imperio fieri, non interveniente expresso consensu eorum, quorum interest, ut jura, sibi acquisita, sine suo facto non transferantur in alium, ita ut nulla patientia hic sufficiat ad ea præscribenda & eripienda possidentibus. Sed de hisce jam disputatum supra, ad quæ mitto lectorem.

XII. 1. Illud etiam indagari operæ pretium est; an lex de usucapione aut præscriptione, condita ab eo qui habeat summum imperium, pertineat etiam ad ipsum jus imperii, & ejus partes necessarias quas alibi explicavimus. Pertinere arbitrari videntur Jurisconsulti non pauci, qui quæstiones de summo imperio ex jure tractant civili Romanorum. Nos aliter arbitramur, nam ut quis legibus obligetur, requiritur in legis auctore & potestas & voluntas, saltem præsumpta. Se per modum legis, id est per modum superioris, obligare nemo potest: & hinc est quod legum auctores habent jus leges suas mutandi. Potest tamen quis obligari sua lege, non directe, sed per reflexionem, qua scilicet pars est communitatis ex æquitate naturali, quæ partes vult componi ad rationem integri. quod a Saule in Regni initiis observatum notat sacra historia Sam. XIV, 40. Sed hoc hic locum non habet, quia legum auctorem hic consideramus, non ut partem, sed ut eum in quo virtus insit integri: agimus enim de summo imperio qua tali. Sed nec voluntate adfuisse præsumitur: quia legum auctores non censentur se velle comprehendere, nisi ubi & materia & ratio legis sunt universales, ut in æstimandis rerum pretiis. At summum imperium non est paris rationis cum rebus aliis: imo nobilitate sua res alias multum excedit. Neque ullam vidi legem civilem de præscriptione agentem quæ summum imperium comprehenderet, aut comprehendere voluisse probabiliter censeri posset.

Bart. in l. Hostes. D. de capt. & in l. i. D. de aqua plu. arc. Jus. conf. 75. lib. III. Aymon. de antiq. p. 4. versic. materia ista. n. 62. Am. Corsetus de exc. regis. q. 104. Balb. de præsc. 2. p. 5. pr. q. 2. Castal. de Imp. quæst. 53. Covarr. in c. peccatum. de reg. juris in 6. p. 2. §. 9. in fine.

2. Unde sequitur, neque tempus lege definitum sufficere ad acquirendum summum imperium aut partem ejus necessariam, si desint conjecturæ naturales de quibus supra egimus: neque tantum temporis spatium requiri, si intra id tempus ex conjecturæ quantum satis est adsint: neque legem civilem quæ acquiri certo tempore res vetat ad res summi imperii pertinere. Posset tamen in ipsa imperii delatione populus suam exprimere voluntatem; quo modo ac tempore amitti imperium non utendo posset: quæ voluntas sequenda haud dubie esset, nec infringi posset a rege etiam summum imperium obtinente, quia non ad imperium ipsum, sed ad ejus habendi modum pertineret: quo de discrimine alibi diximus.

C O M M E N T A R I U S.

Controversia, quam hic movet Author de ratione & modo præscribendi summi imperii & supremæ majestatis jura, ex ejusdem imperii natura & qualitate decidenda; hæc autem petenda

da & definienda ex ejusdem origine & delationis forma ac causa; hæc iterum secundum rectæ rationis dictamen, humani generis conservacionem, & proinde potissimum societatis culturæ favens, determinanda. Quamobrem labi mihi videntur Jurisconsulti, qui quæstiones de summo imperio ex jure civili Romanorum tractant: jus enim civile non dat certam formam & rationem tractandi imperii, sed a summo imperio procedit forma & norma, juxta quam peraguntur negotia in societate civili inter subjectos & cives, quemadmodum a summo imperio jus civile descendit tanquam sua causa & origine, ita etiam omnem obligandi vim ab eodem mutuatur, & proinde nihil potest a jure civili summum pati imperium, nisi quod sponte subire velit. Nulla itaque auctoritas juris civilis in summum imperium, sed omnis auctoritas ejus ab eodem derivanda, & proinde quæstiones, quæ de summo imperio moveri possent, non ex jure civili tractandæ & definiendæ, quod decidendi auctoritatem habens, legem quasi præscribit objecto vel subjecto, ad quod decisio vel definitio quæstionis refertur, & hoc sensu jus civile auctoritatem obtinet in cives & ejusdem imperii subjectos, quatenus determinat & definit, si quæ orientur inter eos controversiæ, & agendi ipsis normam ac regulam præscribit. Quamobrem legibus regi homines dicuntur *l. 9. ff. de J. & J.* quia necesse habent, juxta eorum normam actiones suas formare, & negotia perficere. Verum si jus civile referamus ad suam originem & causam, summum scilicet imperium, evanescit omnis ejus auctoritas & vis obligandi, & consideratur tanquam corpus sine anima, quoniam omnino dependet a summo imperio sive voluntate summi imperantis. Quemadmodum itaque summum imperium dependet a se ipso, sequitur nulla obligatione nec lege aliqua posse adstringi vel obligari, nisi legibus naturalibus, quæ non ab humana voluntate pendent & vim obligandi accipiunt, sed supremi numinis sanctitate & justitia necessario profluunt, & homini propter divinæ imaginis communicationem ad suarum devinciunt observantiam, indispensabili & immutabili cum necessitate conjunctam: præsupponit enim omne imperium subjectum vel objectum, ad quod refertur. Posito itaque summo aliquo imperio, statim subjectum vel objectum concipimus, quod ei parere necesse habet, & proinde ei impar & inæquale conditione & qualitate. Oportet igitur duo concipere entia, quoties de summo imperio est sermo; unum quod regit vel imperat; alterum quod regitur: vanum enim & inane imperium sine subjecto, in quod vim suam exercere potest: imperare enim est agere; omnis autem actio habet relationem ad objectum, quo collimat, & quod ab ejusmodi actione aliquid patitur; posito itaque summo imperio, quanquam non semper exercetur ipso actu, existit tamen subjectum vel objectum, quod ejus vim sentire & pati, eique parere, tenetur, quæ ratio est, quare quis sibi nec obligari, nec imperare recte dicatur, sumpto eo sensu imperii vocabulo, quo

significat præesse societati civili vel cœtui hominum, qui, libertatis naturalis jacturam facientes, ab alieno pendere arbitrio, quam suo, maluerunt, proinde imperium, quod habuere in propriam familiam, ejus singula membra transfulerunt mutuo consensu in alterum, cujus ope, auxilio ac virtute proprio cujusque commodo melius consuli posse, sibi persuadebant. Quamobrem alius Princeps & magistratus, alii cives & subjecti appellati; illi summum rerum arbitrium; hiæc obsequendi relicta solum gloria; illi legum ferendarum summa & æqua potestas, quæ civibus agendi regulam, quam in omnibus suis actionibus & negotiis peragendis observare & sequi necesse habent, præscribunt; hiæc necessitas & obligatio imposita exequendi, quæ leges imperant, & abstinendi ab iis, quæ ventant, cujusmodi obligandi potestas maxime est de essentia summi imperii. Verum cum nulla obligationis vis, nisi conjuncta cum necessitate parendi, qualis necessitas fingi nequit, nisi subjectum, quod parer, diversum quid sit ab eo, quod illam necessitatem imponit vi summi imperii; sequitur neminem propriis a se latis legibus alligatum censeri posse, scilicet qua summus legislator, quia, quatenus superior, non cadit in eum obligatio: contradictionem enim involvit, superiorem esse, & obligandi necessitate adstrictum tanquam civem & subjectum haberi se velle: obligans enim & obligatum sunt correlata; cui vero obligaretur summus imperans, qui repræsentat universam societatem: quo enim collimaret obligatio, ubi nullum obligationis objectum respectu obligantis. Dicendum itaque videtur, legem de usucapione vel præscriptione conditam ab eo, qui summum habet imperium cives obligare, ut quisque patiatu eo jure erga se concivem uti, quia obligati sunt parere legibus, a summo legislatore publicæ utilitatis & salutis tuendæ causa conditis: ea enim mente in societatem coaluere, ut, quicquid Principi placeret civibus faciendum, vel exequendum imponere, ipsis agendorum esset norma & regula. Dependet itaque a voluntate Principis sive summi imperantis imperare; civibus ea faciendæ, quæ publicæ salutis conservatio & societatis administratio estlagitare sibi videtur. Legibus itaque a se conditis adstringit sibi cives, quia, qua summus imperans, ipsi ejusmodi potestas jure summi imperii competit; verum se ipsum iisdem obligari, nequit pari, ut cives, virtute propriæ constitutionis & legis, adversus se eodem jure utantur, quo erga se invicem utendi nacti sunt facultatem, quia oporteret Principem semetipsum privare summo imperio, quia imperare, & alligatum esse obtemperare, & proinde a se ipso non dependere, sunt duo sibi invicem contraria. Præterquam quod ille, qui legem ferendi potestatem habet, possit vel universos cives, vel certos quosdam lege sua obligare; quos vero obligare voluit, verbis testari necessum est, alioquin universalis erit legis obligatio; qui vero habet facultatem obligandi lege sua, & ab obligatione legis excipiendi quos velit, semetipsum valide nunquam obligasse propria lege

lege videri potest, nisi semetipsum diserte eadem lege teneri expresse, idque hanc ob rationem, quia lex est iustus superioris, ab eo descendens ad cives, tanquam objectum, cum quo necessariam habet relationem, nequit obligatio ex lege, sive iussu superioris dimanans, legiflatorem, qua superiorem, ideoque civium numero neutiquam adscriptum, alligare universali sanctione, nisi constet, superiorem semetipsum voluisse eadem comprehendere, & eo respectu sese æqualem præbere civibus suis, & cum iisdem æquo jure uti, cuiusmodi submissio, ut ita dicam, civibus facultatem tribuit eodem jure utendi adversum superiorem, quo utuntur erga se invicem, non qua superiorem & majestate summa ornatum decoratumque, sed veluti ratione peculiaris & singularis hujus constitutionis sibi æqualem: nam, qua superior, ut diximus, semper ab obligatione legis propriæ exceptus. Et hoc sensu recte statuimus cum Authore, legem de præscriptione vel usucapione non pertinere ad ipsum jus imperii, sive partes ejus necessarias; quamobrem subditus nec virtute juris civilis, nec etiam naturalis, sibi præscribendo acquirere potest jura summæ majestatis, scil. quæ sunt, ut ita dicam, de essentia summi imperii, ut est facultas condendi leges, aut eas abrogandi universales, suprema jurisdictio, potestas bellum inferendi, aliaque id genus summæ potestatis jura inseparabilia, quia summus imperans lege sua regulariter non obligatus pati, ut eodem jure adversus se utantur cives, quo erga se invicem uti possunt, nec etiam jure naturali, quia rationi repugnat, cui innititur societatis & naturalis, & civilis fabrica, ut quis, nullo consensu interveniente, majestatis & summi imperii in se traheret jura: summum enim imperium ejus naturæ esse jam annotavimus, ut sine consensu expresso nec deferatur, nec auferatur, propterea quod homines, sibi æquales, alter alterius imperio invitatus subijci nequeat, & proinde nec alium superiorem agnoscere coactus sit, quam quem sibi elegit; sin subditi sibi possent jura summi imperii & partes necessarias summæ majestatis præscribere, utique etiam & ipsum imperium sibi vindicare posse, videtur dicendum: nam idem jus, quod ratione partium, etiam respectu totius, locum habet, præterquam quod summum imperium aliquid individuum sit, quod nequit in partes dividi, quin in totum corruat, & evanescat ejus vis & nomen, quare dicitur consortis impatiens. Penes quem igitur est majestas, penes eum residere oportet omnia majestatis jura, quia ab ea inseparabilia. Optime Arnizæus de jur. majestat. *Impossibile est, ut jura majestatis possint separari a majestate, ut tamen ipsa majestas vim & locum retineat. Fieri quidem potest, ut tota majestas transfundatur in alterum, sed sum non manet penes transfundentem, nec id fieri permittit salus Reipub.* In quem populus igitur contulit imperium, ei summæ quoque majestatis jura concessit, sine quibus nullum nec concipi, nec subsistere potest imperium. Quamdiu itaque summus imperans ea condecoratus est, tanquam neces-

sario consequente privari nequit partibus ejus necessariis a quoquam subdito quovis juris prætextu, ne quidem eo consentiente, quia, quod habet ex consensu universi populi, singulari membro concedere non potest, proptereaque ei invito nequit obtrudi socius & consors imperii, posito quod posset in partes summitas, ut ita dicam, dividi, & pluribus tribui & concedi aliqua portio. Quamobrem nec suis etiam legibus, de præscriptione latis, obligari, ex hisce perspicimus eo clarius: subditus enim, qua subditus, capax esse nequit vel habilis majestatis, & proinde ejus sibi jura vel præscriptione, vel usucapione, acquirere, cui etiam accedit, quod boni civis, vel subjecti, qua membri ejusdem societatis, officium sit, imperium, tanquam fundamentum, cui innititur ejusdem fabrica, conservare & tueri, ne, eo in partes distracto, corruat. Quicumque huic deest officio, boni civis partes non adimplet, nec obligationi, quæ ipsi incumbit, satisfacit; qui vero præscribendo jura summæ majestatis sibi acquirere velit, conatur imperium evertere, & proinde societatem perturbare, quoniam, ut diximus, imperium vel summa majestas conservari nequit, in partes distracta & imminuta; ergo præscribendi ejus jura subjectis facultatem denegatam, dicendum; quippe omne, quod societatis conservationi repugnat, illicitum bono civi videri debet, & propterea facere illud non posse, credendum. Imo in gravissimum majestatis crimen incidere videtur, qui, jura majestatis præscribendo, sibi acquirere præterdit: nunquam enim in bona fide præscripturus esse potest, qui, suæ conditionis non ignarus, se velit solvere obligatione, qua, tanquam membrum societatis, tenetur ejus salutem & conservationem omnibus tueri mediis, & proinde jure posset in eum animadverti, tanquam perturbatorem & hostem Reipublicæ, qui, jura summi imperii minuendo, ejus fundamenta subvertere animum induxisset, ipso facto probatur. Præterea quod mala fides vetet præscriptionem inchoare; quod vero ab initio non valet, tractu temporis convalescere nequit. Ex hisce itaque, quæ disputavimus, colligimus, neque naturali, neque jure civili jus præscribendi ad ipsum jus imperii pertinere, ita ut civis vel subjectus, qualis, eo jure uti posset adversus imperantem, vel *affirmative*, acquirendo quædam jura majestatis posita, vel *negative*, denegandi, vel declinandi facultatem comparando, præstare ea, quæ jure supremæ majestatis & potestatis a cive, qualis, exigi possunt; illo modo sibi quis jurisdictionem acquirere præterdere posset, atque ita ex privato magistratus fieri. Hoc modo quando quis præterdit libertatem, acquirere contra jurisdictionem, quasi non subjectus amplius esset jurisdictioni, & imperio legitimi Principis vel magistratus, & proinde ei obedientiam præstare non adstrictus. Hinc Molina de just. & jur. disp. 73. negat tributa & census, quæ in subjectionis signum Principi debentur, ullo tempore præscribi posse, quasi quis ea via maneat in posterum exemptus ab iis solvendis. Deinde

etiam concludit: *Illud, quod suprema potestatis ita est innatum, ut quasi ad rationem illius, qua super omnes alios est, pertinere videatur, a nullo subditorum adversus Principem præscribi posse; ut quod ad Principem ab eo non appelletur, quod coercere eum non possit, quando ratio & justitia postulaverit, defectusque illius corrigere, & quod nullis Principis legibus subjaceat.* Neque id ipsum Principem concedere posse, Baldus affirmat, eo quod sit eviscerare & destruere imperium. Claris etiam verbis Matth. Stephan. *de jurisd. lib. 2. p. 1. cap. 1. memb. 1. n. 98.* affirmat, regalibus & iis, quæ imperatori reservata sunt, præscriptis, nunquam supremas jurisdictiones, & jura superioritatis præscripta censerit. Idem Rosenthal. *de feud. cap. v. concl. 16.* ubi ait, tenendum, ea, quæ in signum

recognitionis superioritatis majestatis imperatoris ipsi Imperatori competunt, ne tempore quidem immemoriali præscribi posse, velut ut quis illi non sublit. Et ibi *Gloss.* Huc pertinet, quod præscriptione nulla, nec statuto induci possit, ut ad Imperatorem omnino non appelletur. Vid. *Zaf. consil. 16. n. 12.* *Socin. consil. 275.* Præscribi nequit a subditis immunitas ab obedientia Principis, vel ab ipsius connexionem, vel ut ad eum non possit appellari, quia potestas præcipiendi, judicandi, & castigandi omnino intrinseca est auctoritatis qualitas respectu subditorum. *Less. de just. & jur. lib. 2. cap. 6. dub. 12.* Cætera, quæ in hisce §§. Author disputat, omni prorsus carent dubio, ut a nobis in annotatis *ad lib. 1. demonstratum cap. 3. §. 8. & seqq.*

XIII. Ea vero quæ de summi imperii natura non sunt, nec ut proprietates naturales ad eam pertinent, sed aut separari ab ea naturaliter possunt, aut saltem cum aliis communicari, omnino subjacent legibus populi cujusque civilibus quæ de usucapione & præscriptione factæ sunt. Sic subditos esse videmus, qui præscriptione acquisiverunt, ut appellari ab iis non possit: ita tamen ut semper aliqua ab eis sit provocatio, per supplicationem scilicet, vel alium modum. Nam ut ab aliquo nulla ratione possit provocari, cum persona subditi repugnat, ac proinde ad summum imperium aut partem ejus pertinet, nec potest aliter acquiri quam secundum jus naturale, cui summa imperia subjacent.

Covarr. c. possessor. p. 2. §. 2. n. 12. 13.

COMMENTARIUS.

DE imperii natura omnia ea esse dicuntur, sine quibus majestas concideret, & evanesceret imperium, solutis civibus obedientia: ea enim, quæ generatim potestatem, & a qua tota vis Reip. dependet, continent, cum subditos exemptura essent ab obedientia, salva Reipub. communicari non possunt, ut sunt facultas condendi leges, suprema jurisdicção, aliaque id genus summæ majestatis jura atque regalia. Hæc enim directe ad regiam majestatem pertinent, & ut optime inquit Zeiglerus, quia intrinsece naturam majestatis constituunt, ossibus Principis, qua talis, inhærentia, avelli ab eo nequeunt, aliis concedendo & cum aliis communicando. Sed ab his ea distinguuntur, quæ communicari possunt, & concedi subjectis, salva majestate, cujus generis sunt, legitimare, nobilitare, tabelliones, doctores creare, jus dicere, monetam cudere; sed addimus, salva majestate, ad intelligendum quod ea non communicentur private, sed cumulative, ut Jcti loqui amant, id est, reservato semper supremo jure majestati, conceduntur quidem, sed non abdicantur, & ut optime annotavit doctissimus Boeclerus, si voce *communicandi* stricte & accurate vellemus uti, in privilegiis concessis non communicat majestas (nisi latiore significato) quæ sua & propria sunt; sed sua & propria exercet per eum, cui privilegium dedit.

Ita ut si ejusmodi commodis abuti videat in detrimentum salutis publicæ, eadem possit revocare & abolere & auferre, tanquam iis indignis. *Quemadmodum supremus totius mundi Monarcha, licet causis inferioribus vim propriam inferat, tamen ubique cum earum actionibus concurrit; ita Princeps, imitans hanc divinam ordinationem, quando majestatis sue particulas subditis concedit, superioritatem tamen sibi reservat, ut ita quicquid sit in sua Reipub. a se solo dependeat, & ad se solum referatur.* Et paulo post: *Licet enim majestas sinat inferiores quadam majestatis jura exercere, tamen illud aliter concedere non debet, nisi permissu & beneficio suo, ita ut totum id, quicquid sit, soli uni majestati acceptum feratur.* Sicut Henricus II. cum Episcopo Patavino jus cudendæ monetæ largiretur, addidit, ut in una parte nummorum nomen & imago Imperatoris, in altera vero ipsius urbis figura exprimeretur; itaque manet summa potestas penes concedentem. Ea vero quæ hoc modo cum subditis possunt communicari, subjacent quoque legibus civilibus cujusque populi, & proinde quoque præscribi & usucapione acquiri possunt spatio 40. annorum cum titulo, sine titulo per tempus, cujus initii non extet memoria. *Less. dist. loc.* Quod de jure appellandi hic profert Author, statim a nobis annotatum.

XIV. I. Ex

XIV. 1. Ex his apparet quatenus recipi possit quod ajunt nonnulli, semper licere subditis si possint in libertatem, eam scilicet quæ populi est, se vindicare: quia quod vi partum est imperium, vi possit dissolvi; quod autem ex voluntate sit profectum, in eo pœnitere liceat, & mutare voluntatem. Nam & quæ vi parta primum sunt imperia, possunt ex voluntate tacita jus firmum accipere, & voluntas aut ex initio constituti imperii aut ex post facto esse potest talis, ut jus det quod in posterum a voluntate non pendeat. Agrippa Rex apud Josephum in oratione ad Judæos, qui ex præpostero repetitæ libertatis studio Zelotæ dicti sunt, sic ait: *Intempestivum est nunc libertatem concupiscere. Olim ne ea amitteretur certatum oportuit. Nam servitutis periculum facere durum est, & ne id subeatur honesta certatio. At qui semel subactus deficit, non libertatis amans dicendus est, sed servus contumax.* Atque ipse Josephus ad eosdem: *Honestum quidem est pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit. At qui victi semel sunt, & longo tempore paruerunt, si jugum excutiant, faciunt quod desperatorum hominum est, non quod libertatem amantium.* Et hoc ipsum Cyrus olim Armenio Regi dixerat, qui rebellionis suæ obtendebat libertatis pridem amissæ desiderium.

*Xenoph.
de Cyri
instib.
III.*

2. Cæterum quin & regis longa patientia talis qualem supra descripsimus, possit populo sufficere ad pariendam libertatem publicam, ex præsumpta imperii derelictione, minime dubitandum arbitror.

C O M M E N T A R I U S.

CAute hic disputandum de facultate, quæ reservata civibus aut subditis sese in libertatem vindicandi, abjiciendo imperii, quod vi partum est, jugum, quo premi se queruntur, ne novarum rerum cupidis detur occasio distrahendi bellis intestinis Rempub. tum etiam, ne quis potens, & armis valens, sibi, dominandi cupiditate flagranti, ampliorem, quam oporteat, facultatem vindicet, populi invadendi libertatem, id est, populi immutandi statum sine ejusdem consensu & permisso. Alibi annotavimus, summam potestatem civilem neminem sibi propria auctoritate in aliis vindicare posse, sed eam acquiri oportere consensu deferentis, cujusmodi delatio est origo & causa omnis imperii; nec sufficit consensus, metu extortus, & coacta voluntas, sed libera, quæ ex justa animi deliberatione, & mentis, suum facientis officium, discursum excipit, quæ, ponderatis omnibus subjectæ materiæ, de qua deliberandum, circumstantiis, judicat quid faciendum sibi incumbat, & idem sequi velit. Et quicquid ex ejusmodi consensu in alium translatum, vel alicui promissum, ratum habere vel præstare devinctum me tenet ipsa conscientia, quia volens & sciens huic assensus sum; consensus vero, metu extortus, consensus proprie vocari nequit, quia intus

repugnavit animus actui & factio, quem prodere in foro externo sui coactus: velle enim & consentire sunt animi facultates eumque adstringunt, si quis spontaneo motu & libera ex voluntate actum aliquem in foro externo edat, quo se devincit socio ad ipsi vel aliquid præstandum, vel ratum habendum, quod promissit, vel in eum contulit. Omne itaque imperium, consensu delatum, perferendum tanquam justum & legitimum, quamdiu intra justitiæ limites suminus imperans potestatem sibi delatam coercet, & conditiones, si forte quædam adjectæ delationi imperii, observat, & quamdiu, hisce cancellis imperium in se translatum circumscriptum, tractat eo, quo oportet, modo, nunquam statum immutandi civibus occasio præbetur, nec pœnitere licebit: deferendo enim imperium, sese obligant cives Principi obsecuturos, reverentiam & venerationem exhibituros, imperium juxta delationis leges, vel rationis dictamen & æquitatem moderanti; ab altera parte Princeps, accipiendo imperium, sese obligat civibus, sese administraturum Rempub. eo, quo oportet, modo, id est, justitiæ & legibus, vel conditionibus, delationi adjectis, convenienter. Intercedit itaque Principi cum civibus contractus vel pactum, ab utraque parte obligatorium, quod

initio quidem cum interponitur, est voluntatis, sed interpositum, ubi in eo contrahentes semel acquiescere voluere, necessitatem imponit utriusque præstandi & exequendi, ac ratum habendi, quod eo constitutum & confirmatum. Quamobrem quæ primo ingressu voluntatis fuit imperii delatio, a nuda voluntate deinceps non pendebit ejusdem abrogatio, vel mutatio. Quemadmodum mancipium, quod semel se venundari passum est, a pacto resilire, & ad libertatem amissam reverti salvo jure nequit; *l. 1. l. 3. ff. quib. ad libert. proclam. non lic.* si vero omne imperium legitimum ex consensu, tanquam sua origine, derivandum; ergo sequitur imperium, vi partum, injustum esse, cui proinde nec reverentia, nec obedientia debetur, & quoniam vim vi licet repellere, jure vi partum vi etiam dissolvi posse, ratio dictare videtur: nihil enim tam naturale est, quam unumquodque eodem modo dissolvi, quod colligatum est: nulla enim hic obsequendi obligatio, quia deficit consensus, obligationis fundamentum & mater. Ita Antonium, consularis potestatis abusu in libertatem civium debacchantem, & durum servitutis jugum eorundem cervicibus imponere conantem, opposita ad Mutinam vi, oppresserunt Romani, & hac ratione in libertatem pristinam sese vindicarunt, quæ, ut inquit Cicero *Philipp. 6.* Populi Romani magis propria, quam cæterarum nationum, quæ natura ad servitutem proniores videntur. Quis ex his non perspicit, me sermonem habere de vi injusta, quæ Tyrannidem redolet? Vim bellicam etiam justam imperii vindicandi causam arbitror, atque ea partum imperium etiam consensu delati instar haberi debet, quia jure gentium receptum, ut, quicquid bello partum, censetur jure acquisitum. Quamobrem ne quidem armis & vi subacti semper jure

prius libertatem recuperabunt, quod eo sensu non interpretandum, quasi, quamdiu belli status durat, non liceret recuperare quæ hostis eripuit; verum, cum sermonem habemus de facultate, quæ subditis, reservata vi, subactis, sese vindicandi in libertatem, abjiciendo imperium, quod summus imperans vi acquisivit, dicendum nobis videtur, cives, justo bello subactos, tanquam legitimum victoris imperium perferre, juris gentium vinculo adstrictos. Verum quid si Princeps vi partum imperium summa tractet moderatione, & sese civibus præbeat clementem & benignum dominum, ita ut datam sapius sese in libertatem vindicandi occasionem prætermittant, atque verbis & factis testentur sibi placere imperium, & se in eo acquiescere animum induxisse, quamvis non de novo consensum suum interponant, & ea, qua oportet, solennitate, ipsi deferant; attamen, quia ex omnibus indiciis, luce clarioribus, & factis confirmatis, clare perspicere potest non displicere sibi moderandi & tractandi imperii rationem, & æquo animo, quicquid ipsis imperatur, exequantur, quamvis ipsis pristinam recuperandi libertatem offerat occasio facultatem, an non dicendum ex ejusmodi tacita, quia abest solennis deferendi imperii actus, voluntate, jus imperii firmari? hæc enim voluntas non nititur conjecturis vel præsumptionibus, sed factis & indiciis, quæ omnium incurrunt oculos, præsertim quando permittunt imperium ad successores descendere, & proinde eisdem producit juris effectus ex postfacto, quos sollemnis imperii delatio producere solet, id est, obligationem, qua tenetur populus obedientiam & reverentiam exhibere imperanti, & perferre imperium, quod in se exercet. Vid. Tacit. 1. *hist. cap. 64. 65.*

XV. Jura vero quæ non habent quotidianum exercitium, sed semel ubi commodum erit, ut luitio pignoris; item jura libertatis quibus actus is qui exercetur non est directe contrarius, sed ei inest ut pars suo integro; velut si quis per centum annos societatem cum uno duntaxat vicino habuerit, cum tamen habere & cum aliis posset, non amittuntur nisi ex quo tempore intercessit prohibitio aut coactio, eique paritum est cum sufficienti consensus significatione. quod cum non juri civili tantum, sed & rationi naturali congruat, merito locum habebit etiam inter summæ fortunæ homines.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum homines, in statu naturali constituti, sui juris sunt, & rerum liberi arbitri & moderatores, sic etiam cuique propria voluntas agendi norma est & regula, ita ut, quæcunque lubet, agendi facultatem ipsi status naturalis tribuat, quia, ut sæpius diximus, homines sibi natura, conditione & statu, ac dignitate æquales, nullo prætextu vel jure alius

in alium imperium sibi vindicare potest, sed quæque a semetipso dependet; quamobrem in ejusmodi statu homo constitutus, in libertate naturali vivere dicitur, quæ facultatem cuique tribuit faciendi, quæ libet, nisi si quid vi aut jure prohibeatur; quippe libertas, quæ in statu naturali cuique competit, non est infinita, sed legibus naturalibus circumscripta, quæ in quocun- que

que statu, & quocunque tempore sibi locum vindicat; quemadmodum enim homo est animal ratione præditum, ita & libertas rationi, tanquam suo fundamento, innititur, ejusque mensura est: omnia enim, quæ juri naturali prohibita vel jussa, nec facere, nec omittere nos posse, credendum, & proinde a libertate naturali excipiuntur propter dependentiam hominis a voluntate sui creatoris, a cujus sanctitate immaculata & immutabili jus naturale homini propter communicationem divinæ imaginis humanæ naturæ innatum, & propterea ei imponens obligationem, qua illud ipsum, tanquam agendorum sibi normam, constanter observare tenetur, profluit. Libertas itaque naturalis est quidem facultas agendi, quæ cuique libet, sed oportet, ut ea, quæ volumus & in actum deducimus, jure naturæ nec prohibita, nec præcepta sint, & proinde permissa cuique; quia autem, quæ permissa sunt, in se nullam habent necessitatem, obligationem producere agendi quædam, a quibus iterum abstinendi; hinc libertati relicta eorum vel actio, vel ommissio. Res, quæ ab hac libertate pendunt, solent vocari meræ facultatis, de quibus sermonem in hoc §. Author habet, quæ denominatio cum societate civili videtur introducta; quippe in statu naturali, quæ jure naturali nec præcepta, nec vetita, omnia sunt facultatis & libertatis naturalis; verum postquam homines in societatem civilem coaluere, libertas seu facultas hæc naturalis circa ea, quæ jure naturæ permissa sunt, legibus civilibus aliquando coercetur & limitatur, ita ut non omnia liceat quandoque, quæ lubet, facere, sed ea tantum, de quibus jus civile vel potestas civilis nihil immutavit, sed naturali facultati reliquit; quemadmodum multa sunt, quæ permissa jure naturali, etiam nec civili coercentur aut circumscribuntur, quale est *adificare in suo, ire in publica via, piscari in flumine publico, sedere, ambulare, & id genus alia*. Hæc quia ex mera libertate agendi & non agendi naturali dependent, quo sensu res meræ facultatis naturalis, nullisque legibus civilibus restrictæ, quibus opponuntur res non meræ facultatis, sed juris scilicet positivi, quæ ex speciali concessione dependent, ut vectigalia exercere, aliqua regalia a summo imperante subditis com-

municata; verum eadem distinctio in statu naturali sibi locum non vindicat, ubi & conventiones & pacta celebrari possunt, atque hac ratione, quæ libertatis sunt naturalis, fieri juris constituti & proinde præscriptioni obnoxia. Quæ libertati naturali relicta, eorum usus vel non usus, actio vel ommissio nullum producit effectum, præter naturalem actioni coherentem. Naturalis istiusmodi effectus est exercitium libertatis & facultatis naturalis, ut facere liceat, quod lubet, quo jure æquo omnes homines, quia sibi invicem æquales, utuntur; verum quid si conventum fuerit, ne cui hoc vel illo tempore, vel hac aut illa hora, vel in suo ædificare liceat, introducitur jus aliquod positivum, quia a voluntate humana pendet ejusmodi conventio, & quod fuit libertatis naturalis, fit jus, quod alteri facultatem tribuit prohibendi, ne definito tempore ambulet per viam publicam, quod non utendo per longum tempus possit amitti, ita ut, si quis, post pactum illud interpositum, ambulare vel ire continuavit, nec alter prohibuit, videatur resiliisse a conventionem, & proinde alter sibi pristinam libertatem longi vel longissimi temporis usu recuperasse: usu enim ejusmodi jus acquisitum conservandum, non utendo amittitur, quod secus in his, quæ meræ facultatis sunt, quia eorum usus dependet ab utentis arbitrio, nihil novi juris eorum ratione introductum, quod ex novo exercitium constare debeat & actu tueri. Quamobrem qui jure civili determinatus non fuit usus, præsumitur eo uti nolle, eique renunciasse; quemadmodum is, qui tacet, videtur consentire, sic etiam is, qui sibi commodum aliquod impetravit, vel jus novum & peculiare obtinuit, eoque non utitur, & facere negligit quod facere impetravit, nolle facere etiam in futurum præsumitur. Quæ autem meræ facultatis sunt, præscribi non posse, omnes D. D. statuunt, quia relicta libertati naturali, ita ut quis ea vel usurpare, vel non usurpare possit, amitti nequeunt præscriptione, & proinde etiam nec jus relucendi vel offerendi pignus præscriptione tolli non posse, recte Author statuit, quia in mera consistit voluntate debitoris vel redimentis. *l. 2. ff. de via public. Vid. Gail. lib. 2. observat. 18.*

C A P U T V.

De acquisitione originaria juris in personas: ubi de jure parentum: de matrimoniis: de collegiis: de jure in subditos: servos.

- I. **D**E jure parentum in liberos:
- II. **D**istinctio temporis infantia: & ibi de infantium dominio in res.
- III. **T**emporis extra infantiam in familia:
- IV. **I**bi de jure coercendi liberos:
- V. **D**e jure vendendi liberos:
- VI. **T**emporis extra infantiam & familiam.
- VII. **D**istinctio potestatis parentum naturalis & civilis.
- VIII. **D**e jure mariti in uxorem.

- IX. **I**nsolubilitas & adscriptio ad unam uxorem an sint necessaria ad matrimonium ex lege natura, an tantum ex lege Evangelica.
- X. **J**ure natura solo irrita non esse connubia ob defectum consensus parentum.
- XI. **E**x lege Evangelica irrita esse connubia cum alieno viro & uxore.
- XII. **I**licita & irrita esse jure natura connubia parentum cum liberis.
- XIII. **C**onnubia fratrum cum sororibus, item no-

verca

- verca cum privigno, & sociari cum nuru, ac similia, illicita & irrita esse jure divino voluntario.*
- XIV. *Non idem videri de connubiis cum propinquis ulterioris gradus.*
- XV. *Posse esse quadam connubia & licita, quæ a legibus appellantur nomine concubinatus.*
- XVI. *Posse quadam connubia illicita contrahi, & tamen rata esse.*
- XVII. *Jus majoris partis in quibusvis societatibus.*
- XVIII. *Pari numero quæ sententia prævaleat.*
- XIX. *Quæ sententia dividenda aut conjungenda.*
- XX. *Absentium jus præsentibus accrescere.*
- XXI. *Ordo quis inter pares, etiam reges.*
- XXII. *In societatibus quæ fundamentum habent in*

- re sententias æstimandas secundum partes quas quisque habet in re.*
- XXIII. *Jus civitatis in subditos.*
- XXIV. *An civibus a civitate discedere liceat, per distinctionem explicatur.*
- XXV. *Jus civitati nullum in exsules.*
- XXVI. *Jus ex consensu in filium adoptatum.*
- XXVII. *Jus in servos.*
- XXVIII. *Quatenus in hoc jure dicatur inesse jus vite ac necis.*
- XXIX. *Quid ex jure natura statuendum de his qui ex servis nascuntur :*
- XXX. *Servitutis diversa genera.*
- XXXI. *Jus ex consensu in populum qui se subjicit.*
- XXXII. *Jus ex delicto in personam.*

I. **N**on in res tantum, sed & in personas jus quoddam acquiritur, & originarie quidem ex generatione, consensu, delicto. Generatione parentibus jus acquiritur in liberos : utrique inquam parentum, patri & matri : sed si contendant inter se imperia, præfertur patris imperium, ob sexus præstantiam.

COMMENTARIUS.

Revi actum esset de genere humano, nisi humanæ naturæ innati essent stimuli, quibus quisque impellitur ad propagandum sui similem; verum quoniam homo est animal rationale, oportet ut in totius vitæ cursu observet illam agendi normam & regulam, quæ generis sui præstantiam præ cæteris creaturis & individuis maxime referat. Coëundi & generandi appetitus nobis communis cum brutis, sed ordo & ratio, quæ homini observanda incumbit, ex naturali lumine profluens, satis manifeste ostendit, sese principium aliud intrinsecum circumferre in pectore, quod naturalem appetitum & inclinationem moderatur, ut fiat eo ordine, quem observare decet hominem rationis participem. Quamobrem licet appetitus, quo ferimur ad sobolis procreationem, ut genus humanum ab interitu vindicetur, per se sit omnis vitii & peccati expers, ejusdem tamen labe adspersitur, si deducatur in actum, non observato eodem ordine, quem ratio dicitur observandum; ea quippe est moderatrix actionum, quæ a nobis proficiscuntur; eadem est regula & norma agendorum, a qua si vel minimum recedimus ad illud, quod vitii & peccati nomine venit, delabimur, quo contaminata actio dicitur inhonesta, injusta, quæ meretur puniri & in foro divino, & humano. Quo posito rationis fundamento, ejusmodi innititur huic ratiocinatio. Experior in me appetitum procreandi sobolem, qui cum non sit frustra mihi innatus, colligo non repugnare voluntati creatoris, ut sequar naturæ appetitum ad

illum finem consequendum, quo collimat ejusdem voluntas & decretum; atqui ex rationis lumine perspicio humanum genus propagari non posse, nisi ejusmodi appetitu homines ferantur in mutuos amplexus; ergo non repugnat voluntati, & proinde rationi, ut appetitum in actum deducam & sobolis propagationi inserviam. Verum cum nullus proficisci debeat a me actus, quin oporteat prius rationem consuluisse, & ex ejusdem cum ea convenientia vel disconvenientia perspicere, quid observandum mihi incumbat, ne ab eo, quod honestum & rectum est, recedat. Recta agendi norma & regula dicitur, ne cæco quodam impetu ad ejusmodi coitum rapiar, sed, præeunte rationis discursu, hunc naturæ meæ innatum procreandi & generandi appetitum eo ordine, quem observandum dicitur mihi ratio, in actum deducam. Itaque ne pecorum ritu per vagos concubitus coëundi & generandi stimulos attemperem, sed per justam conjunctionem humanum genus propagare studeam. Justa est ejusmodi conjunctio, matrimonii vinculum, quo vir & mulier sibi invicem devinciuntur mutux necessitati mutuo auxilio subvenire: vix enim aliquando necessitudo major excogitari possit, quam generandi studio inflammatum destitui mediis illis, sine quibus eam sublevandi justo & legitimo modo nulla facultas. Matrimonii itaque finis est, ut vir & mulier procreandi naturæ appetitum, utrique innatum, mutuo amplexu & corporis conjunctione arctissima moderentur, & veluti justis suis includant cancellis. Ex justo ejusmodi coitu legitima provenit proles, in quam tanquam ex re nostra productam & natam, constituta patria potestas: quid

quid enim tam naturale est, & æquitati magis consentaneum, quam meum esse illud, quod ex re mea nascitur vel fit, quod ex propria produciatur & generatur substantia. Quamobrem pater & filius pro una eademque habentur sæpius persona, quamobrem & e patris pendet potestate, nihilque sibi proprium, sed patri acquirit: oportet enim, dictante ratione, cuique liberam rerum suarum administrationem & de iis disponendi juxta leges naturales in statu libero, id est, societate naturali, facultatem illibatam & intactam concedere, quia quisque sui juris est & a proprio dependet arbitrio, cum omnes homines, ut sæpius annotavimus, sibi æquales. Si quisque sui juris & in semetipsum imperium obtinet; ergo etiam in res suas, quas acquisivit vel industria sua, vel cultura & cura, vel alio quodam titulo. In numero earum rerum, quas quis sibi acquisivit propria industria, opera & labore, matrimonii fructus, liberi, merito collocari possunt, utpote qui suam existentiam & essentiam parentibus, tanquam causæ proximæ, debent, cujus e femine humanam sibi induxerunt formam ac essentiam. Si autem parentum sanguis & substantia sit causa proxima existentiae & essentiae liberorum; ergo æquitati maxime convenit, ut nati vel natæ cadant in potestatem generantis & producentis, tanquam fructus, e re sua provenientes, & proinde dominio & suæ dispositioni subjacentes. Quamobrem subscribimus libenter opinioni Authoris, statuentis generatione parentibus jus in liberos acquiri. Et quidem utrique parenti, patri & matri, quia communi ope & auxilio generatio perficitur, quamobrem liberi viri & uxoris commune bonum dicuntur, quod eo sensu intelligendum, quatenus respectu liberorum, qui & matris opera & cura non minus, quam patris industria & labore procreati, educati & sustentati, idem ab iis obsequium & reverentia matri ac patri exhibenda; verum jus eos regendi, quod mater sibi vindicat in liberos, dependet à potestate & arbitrio patris, tanquam capite & principe familiæ, cujus in potestate & ipsa mater, veluti cætera familiæ membra; quippe quamvis uterque liberos communiter procreent, attamen quia uxor imperio mariti subijcitur, jus illud, quod in liberos generatione sibi acquisitum prætere tendere possit, non latius patet, quam familiæ salus & conservatio illud extendi permittit; atqui eam vix diu subsistere posset, diviso imperio, rationi consentaneum est, quæ maxime salutem familiæ spectat, utpote a cujus conservacione humanæ societatis salus pendet ob relationem necessariam partis cum toto, ut unum tantum imperium, scilicet patris, honoretur & exaudiatur. Hinc patria potestas, tanquam pars potior, appellatur jus parentum in liberos. Quæ patri est cum liberis societas, regalis potestatis formam obtinet: patri enim curæ sunt sui liberi, ut ait Marsil. Fic. l. 3. *epist.* Quamobrem apud Homer. pater Jovis nomine denotatur, cujus imperio cæteri, quotquot in Deorum numerum relati, obtemperare necesse habent, ut potius ejus solius adoretur purpura, qui virtutem

suam & imperium communicat pro lubitu seu majorum, seu minorum gentium Diis. Cui etiam accedit, quod fœmina magis ad parendum, quam imperandum, apta; quamobrem olim apud gentes quasdam obtinuit, ut in perpetua essent curatela. Sic Romani voluere ut fœminæ sub oculis & custodia marium etiam extra conjugium constituerentur. Hinc apud Liv. lib. 34. *Majores nostri nullam ne privatam quidem rem agere fœminas sine auctore voluerunt: in manu esse parentum, fratrum, virorum.* Præterquam, ut alibi quoque annotavimus, quod, cum sit ex costa viri extracta, ejusdem in se imperium & dominium agnoscere naturæ lege tenetur, ad quem pertinet materia, ex qua condita, & proinde liberi, quos genuit tanquam fructus, ex re sua provenientes, mariti quoque imperio jure generationis subjiciuntur. Ex quibus perspicimus, non impossibile esse, juxta mentem Hobbesii, ut dominium in liberos acquiratur sola generatione patri. Concurrunt quidem duæ personæ ad generationem, mas & fœmina; quamobrem etiam utrique par imperium in liberos tribendum videtur, quod rationi repugnat, cum imperium supremum sit indivisibile, ita ut nemo duobus dominis servire possit. Verum concurrat ad generationem, dependens a potestate viri, cui suam præstat operam, atque ab eo, tanquam res, ad se pertinens, adhibetur ad generationis opus conficiendum. Hobbesii opinio fundata videtur in æqualitate naturæ; quippe cum omnes homines ratione naturæ & ætatis sibi æquales sint in statu naturali, ita ut in eo omnia in omnes licita, victor victi dominus est; ex quo sequitur jure naturæ dominium infantis ad eum primum pertinere, qui primum in potestate sua ipsum habuit. Manifestum autem est, eum, qui modo nascitur, prius esse in potestate matris, quam cujusquam alterius, ita ut illum vel educare, vel exponere suo arbitrio possit. Neminem, qui sana mente hanc Hobbesii ratiocinationem examinat, fugere potest, eum habere sermonem de imperio matris in infantem, extra matrimonii societatem conceptum & natum, quæ sui itaque juris est, & æqualis viro, & proinde idem sibi jus & imperium in res suas natura tribuit, quod viro competit, quatenus uterque ejusdem dignitatis, status & naturæ humanæ participes. Non inficior fœminam mari æqualem, quatenus ejusdem divinæ imaginis, rationis, generis, cum viro particeps est; verum si naturæ qualitatem, sexus imbecillitatem, spectemus, longe sexus fœmininus masculino inferior, & cum natura nihil fecerit frustra, & semper in aliquem finem collimat, quid ex ejusmodi inæqualitate aliud colligimus, quam eam nos docere hac voluisse, fœminam maris imperio subjectam esse oportere. Testatur autem rerum usus fœminam judicio, ingenio, tum vero viribus mari longe esse inæqualem, quamobrem vas admodum fragile dicitur ab Apostolo; atqui cum ratio dicat, ut, qui se ipsum tueri nequit, ab alio defendatur, quid magis æquitati convenit, quam ut quis sit subiectus ejusdem imperio, cujus tutela indiget, ita

ut natura eo ipso, quod scēminam maris auxilio & ope indigentem effecit, simul quibque subjecisse maris imperio dicenda videatur propter necessarium illud consequens: admodum enim rara avis in terris scēmina sibi sufficiens & ingenio, & viribus, ad virōrum calliditates & machinationes detegendas, atque avertendum a sese sibi imminens malum; tum etiam vim vi repellendam ob sexus imbecillitatem fragilitatemque. Quod si aliquando secus contingere videmus, quoniam id perraro accidit, non pręscribit nobis aliud quid constituendi regulam. Jura constitui oportet in his, quę ut plurimum accidunt, non quę ex inopinato, ut ait Theophrastus: nam ad ea potius debet aptari jus, quę & frequenter, & facile, quam quę perraro accidunt. *l. 3. §. ff. de ll. Alienum* itaque ab omni ratione esset, ex his, quę forte uno aliquo casu accidere possunt, ejusmodi sexus qualitatem inducere, quę idem jus & imperium tribueret utrique sexui. Pręterquam quod omnem regendi & parendi ordinem inverteret in familia ejusmodi æqualitas, & domesticas cieret discordias & rixas. Cum vero humani generis a familię constitutione primordium deducendum, natura, quę ejus conservacionem maxime cupit, eum induxit ordinem per ipsam naturę imbecillitatem, quę ab ipso nativitatē momento cohæret & innata est scēmininę naturę; ita ut, eam in semetipsa experiens, sponte sese & libenter submittat viro. Ex quibus colligimus etiam extra matrimonii societatem partus imperio & dominio genitoris jure generationis subjici, quod exempla patriarcharum nos docent, nisi renunciet juri suo, matrem, secum cohabitare nolens, foras extrudat, vel, libidinis suę explendę tantum causa compressam, repellat, qua ratione tanquam frumenta, in alieno solo sata, vel arbores, in eo positę, solo cedunt, ita partus sequitur ventrem jure naturali, & cedit matri, cum qua coalitus, & hoc sensu verum, eum, qui nascitur, in potestate matris, utpote quę jam sui juris dominium obtinet in liberos, ex se procreatos; pręterquam quod, & fovendo, & alendo prolem, sua ex substantia, pro cultura & cura, imperium in illam jure sibi vindicet: ei enim, qui alendo liberos conservavit, omnia debent conservari, & nomine alumni, tanquam matri, & nomine servi, tanquam domino, ut recte procedit Hobbesius. Sed hisce addit idem Author, quod in statu naturę sciri non possit, cujus patris filius sit, nisi indicio matris. Ejus igitur est, quem vult eum esse, & proinde matris est. Originale igitur in liberos dominium matris est, & apud homines non minus, quam cętera animantia, partus ventrem sequitur. In statu naturę, quemadmodum civili, nuptię patrem demonstrant, id est, illa viri & mulieris cohabitatio, conjunctio & societas eo animo contracta, ut familiam constituent, & prolis generationi mutua ope & auxilio inserviant, cujusmodi contractus, secundum leges civiles initus, *matrimonium* vocatur, patrem obligat agnoscere pro liberis ex se natis & progenitis,

quos sibi peperit uxor. Nec in eo differt jure naturę concubitus a justo & legitimo matrimonio, sed obligationis vinculo, quo maritus secundum leges naturales tenetur perpetuam cum uxore sua consuetudinem colere, quamdiu morte, quę omnia solvit, arctissimum hoc vinculum non dissolvitur; sed incertus pater, ubi vagus concubitus, nec etiam eo casu certus indicio matris, nisi testetur sese non cum aliis miscuisse viris intra certum aliquod temporis spatium, quo & infantem concepisse, & utero fovisse, necessarium est, quo casu ejus non fit proles, quam eam esse mater vestit, sed quia per computationem temporis constat, neminem patrem ejus esse posse, quam quem indicat mater, jure generationis ei defertur dominium & imperium, & proinde etiam ad pręstanda alimenta obligatur, usque dum se sustentare possint nati natęque, nisi pater jus suum dereliquerit, illudque mater acceptaverit; quippe, salva conscientia, negari nequit matri, vel ex se natis, alimonia, & vitę subsidia. Testatur Solinus olim observatum fuisse apud Garamanticos, Æthiopes, ut nulla matrimonia inirent, sed omnibus vulgo in venerem ruere liceret. Atque inde esse, quod filii matres tantum recognoscerent; paterni nominis nulla esset reverentia: quis enim virum patrem noverit in illa luxuria incesti lascivientis? Est enim mutua illa obligatio, qua parentes liberos alere, & liberi parentum necessitatibus subvenire tenentur. Quamobrem nec exponi jure naturę permissum, nisi fortasse extrema necessitate urgente, quando, omnibus frustra tentatis, se, liberosque alendi, mediis, alterutrum amplecti necessum habent; aut fame perire, aut exponere alienę misericordię liberos; quo casu ipsi imperium & dominium pro conservacione & cura acquirunt, qui expositum alendo conservavit. Sic, necessitate exigente, expositus Moses, & a filia Pharaonis conservatus, ac susceptus, statim sibi in eum imperium vindicavit, & tanquam propriam prolem lactandum curavit, *Exod. cap. 2.* nihil contradicente matre, cui lactandum dabat: vitam enim, quam mater dederat, eundem exponendo, quantum in se, sustulit; ergo & obligatio prolis, quę orta erat ex vitę donatione, per expositionem sublata est, & dominium, quod mater habuit, transiit in conservatricem, quę infantem sustulit & conservavit alendo. Verum nec Pufendorfio sola generatio sufficere videtur ad titulum imperii in sobolem humanam constituendam. Concedit quidem nobis, generationem prębere occasionem jus aliquod in prolem acquirendi, ut, quemadmodum est dominus fructuum, qui est dominus rei, ita proximum habeat gradum ad imperium in prolem querendum, qui est dominus corporis, ex quo illa fuit generata, in qua ratione potissimum fundamentum imperium, quod soli patri in prolem acquisitum demonstravimus paulo ante. *Verum, pergit, etsi ex substantia nostra excitetur proles, tamen, quia abit in personam nostri similem, & qua, quantum ad jura, hominibus naturaliter competentia, nobis est aequalis, inde ut nobis fiat in-*
aequalis,

*aqualis, seu ut nostro imperio subjiciatur, alio
uique titulo videtur esse opus.* Quamobrem alium
excogitavit vir doctissimus titulum, & quidem
duplicem, quo imperium & jus in liberos fun-
dari statuit: primo, quia ipsa lex naturæ, dum
sociabilem esse hominem iussit, parentibus cu-
ram liberorum injunxit; quæ, ut eo minus
negligeretur, tenerrimum simul amorem in pro-
lem iisdem implantavit: ni enim prolem a pa-
rentibus educari ponamus, vita socialis plane in-
telligi nequit; atqui illa cura recte exerceri
non potest, nisi parentibus potestatem naturam
tribuisse statuamus, actiones liberorum dirigendi
ad illorum salutem, quam ipsi propter immatu-
rum adhuc iudicium non intelligunt. Igitur eo
ipso a natura parentibus obligatio imposita, qua
tenentur imperium in liberos exercere, quantum
ad istum finem sufficit: qui enim obligat ali-
quem ad finem, eidem quoque censetur contu-
lisse facultatem iis utendi mediis, sine quibus
finem consequi nequit. Cujusmodi obligatio &
alteram includit, quæ liberis injungit necessita-
tem parendi imperio parentum, & sese eorum
directioni submittendi. *Alterum titulum deducit
ex presumpso liberorum consensu & pacto tacito;
quippe quemadmodum parens eo ipso, quod infan-
tem tollit, declarat sese obligationem, a natura in-
junctam, impleturam, infantemque, quantum in
se, bene educaturum; ita contra infans, etsi adhuc
propter latentem adhuc rationis usum reciproca
officia parentum obligationi respondentia, expresse
nequeat promittere; ex ipsa tamen parentum opera
obligationem erga eosdem contrahit non minus,
quam si expressus ipsius consensus accessisset. Unde
apparet imperium in prolem parenti actu constitui,
quando illam tollit matrisque, & in commodum
humana societatis membrum eandem formandam
pro virili suscepit.* Optime a viro clariss. hæc ra-
tiorationes proponuntur; verum fugit me ra-
tio, quare tot tituli excogitandi, ubi unus suffi-
cit, qui jure generationis nititur, omni ex-
ceptione major, & cæteris, ut mihi videtur,
aptior ad firmandum jus parentum in liberos;
quippe cum illud præcipuum est, & fortius, &
singulare quoddam jus est, quod sese latius ex-
tendit, quam cætera in personas jura. Naturæ
jus, quo omnes homines liberos nasci constat,
a peculiari quadam deducendum est origine ac
fonte, quem ipsa demonstrat natura eo ipso,
quod liberi producantur indigentes parentis cura,
ope & auxilio, sine parentum ope nec geniti,
sine cura eorum nec conservati. Quamobrem
præclare Philo decal. *parens Deum quodammo-
do referre gignendo.* Quemadmodum Deus jure
creationis summum in omnes creaturas obtinet
imperium, ita & parentes jure generationis im-
perium & dominium habent in liberos quidem
summum ratione societatis humanæ, sed depen-
dens, ratione divini in ipsos parentes imperii.
Atque hoc generationis jus adeo genitori inæqua-
lem efficit prolem, ut nulla unquam status mu-
tatio vel adventitia conditio efficere valeat, ne
pater non sit pater, licet jam sui juris & propriam

constituerit familiam filius, cui debet reveren-
tiam in signum paterni, in se per generationem
constituti, imperii. Quemadmodum actus ge-
nerationis nunquam potest evanescere & tolli,
ita nec ista inæqualitas personarum, quæ ex ista
relatione, quam pater habet cum filio, cujus ge-
nitor existit, resultat, perpetuo ossibus utrius-
que inhæret, & proinde etiam nunquam tolli
potest illa submissio, quæ filio injuncta a natu-
ra, qua tali, nec patri eripi per adventitiam
filii conditionem & impositam, facto humano
intercedente, personam, paternum imperium,
licet exercitium posset quodammodo limitari &
circumscribi. Facile concedo viro celeberr.
prolem abire in personam nostri similem, atque
proinde nobis æqualem, ejusdem naturæ & ra-
tionis participem, & proinde, qua talem, ipsi
etiam competere omnia jura, quæ hominibus
naturaliter competunt. Verum illa similitudo,
illa æqualitas, quæ naturalis, non tollit quali-
tatem etiam naturalem ex generatione profluentem.
Æqualis, qua homo, inæqualis, qua
filius: quod enim rationis particeps, imme-
diate divinæ benevolentiz & omnipotentiz tri-
buendum; quod filius, patris opus, ita ut qua-
litas, quæ provenit ex generatione, hic potior
ratione constituti per generationem in liberos
paterni imperii, qua pater & filius sunt correla-
ta, sic etiam inæqualitas, ex illa relatione,
fundata in generatione, immediate profluit, &
ossibus cujusque inhæret. Consideratur hoc ca-
su filius tanquam opus humanum, quamvis ori-
gine divinum; sed quemadmodum multum a se
invicem differunt forma & figura humana, a di-
vina imagine menti nostræ impressa, ita utrius-
que productio & existendi principium, a diversa
origine, quantum ad producendi actum, deri-
vandum. Ut itaque nobis fiat inæqualis sive
subjecta proles, ex substantia nostra progenita,
sufficit titulus generationis. Præterquam quod
etiam æqualis nobis dici potest quo ad jura com-
munia, in ordine ad alios, qui ejusdem civitatis
vel familiæ membra sunt, non propria vel per-
sonalia jura, quæ qualitati & conditioni patris
ac filii cohærent, hoc respectu plane dispar &
inæqualis obligatio patrem inter & filium pro-
ducitur & constituitur, fundata in jure gene-
rationis, quæ utrique diversam & inæqualem
qualitatem & conditionem naturaliter imponit.
Quamobrem & frustra quoque fingimus tacitum
liberorum consensum, quo finguntur pro adim-
pleta obligatione, qua tenentur parentes liberos
bene educare & tollere, sese invicem subjecisse &
promisisse omnem obedientiam & reverentiam
exhibituros; quippe eo ipso, quod parentes
sunt jure generationis, etiam necesse habent
conservare & educare quod generarunt; ita hic
etiam liberi eo ipso, quod vitæ suæ, post Deum,
auctores habeant parentes, eadem necessitate
tenentur sese submittere eorum directioni. Di-
ctat hoc ipsum ratio, sed dicitur ideo, quia præ-
cedit generatio, & ita fundatur imperium paren-
tis in liberos titulo generationis.

Pol. I. c. ult. Nic. IV. 3. Eth. v. c. 10. **H. 1.** Distinguenda autem sunt in liberis tria tempora : primum tempus imperfecti iudicii, ἡ βυδελυκὴ ἀπαιε, ut Aristoteles loquitur, dum abest *αὐτοκρατία*, vis electrix, ut idem alibi : secundum tempus perfecti iudicii, sed dum filius pars manet familiae parentum *ἡ ἀπὸ τοῦ πατρὸς*, ut loquitur idem Aristoteles : tertium postquam ex ea familia excessit. In primo tempore omnes liberorum actiones sub dominio sunt parentum : æquum enim est, ut qui se regere non potest regatur aliunde. Æschyli dictum est :

ætas prima, cum brutum pecus,

Ut educetur mentis alienæ indiget.

At alius naturaliter inveniri non potest, cui regimen competat quam parentes.

Supra III. 9. 6. De Fort. Alex. II. **2.** Est tamen eo quoque tempore filius aut filia capax domini in res ex jure gentium, sed exercitium impeditur ob eam quam diximus iudicii imperfectionem. Habent jus, ut de pueris Pforarchus loquitur, *ἐν αἰσῶνι non ἐν ἡλικίᾳ*. Quare ut res omnes liberorum parentibus acquirantur non naturale est, sed ex quorundam populorum legibus, quæ & patrem a matre in hac re distinguunt, & filios non emancipatos ab emancipatis, & naturales a legitimis. quæ discrimina natura ignorat; excepta ea quam dixi sexus præstantia, si imperia inter se contendant.

C O M M E N T A R I U S.

Temporum distinctio, quam hic adfert Author, optima ratione potest haberi pro mensura patriæ potestatis in statu naturali, & proinde etiam recte ea mensurari potest obligationis natura & vis, quæ liberis injuncta, ad præstandam ejusmodi obedientiam & reverentiam parenti, qualem reposcit ab iis conditio & status, in quo constituti. Quamvis enim, ut paulo ante annotavimus, nulla status mutatione tolli possit obsequii & reverentiæ præstandæ parentibus imposita liberis obligatio, quoniam imperium, quod competit parentibus jure generationis, nulla potest ratione evanescere, cum sit impossibile, ut filius desinat esse genitus a patre, & proinde quoque, quamdiu in vivis est pater, filius ad illum habet relationem necessariam, quæ obinet inter generantem & generatum, qualis relatio est fundamentum, cui innititur obsequii & reverentiæ præstandæ parenti necessitas; potest tamen, ut eodem loco annotavimus, imperii exercitium aliquam subire mutationem, mutata conditione liberorum : quo enim liberi infantie propiores, eo latius sese extendit patriæ potestas; quo autem magis incipit maturescere iudicium, eo paternum imperium arctius est, & magis limitatur; quoniam vero hæc ætatis & status mutatio dependet a temporum lapsu, optime Author temporis habet rationem in describenda paterni imperii mensura. Tria autem potissimum tempora distinguenda

statuit, quorum duo priora ad tot ætatis gradus referuntur; tertium status mutationem spectat. Primum est tempus imperfecti iudicii, id est, infantie, in quo liberi nondum valent, ob imperfectum iudicium, discernere & dijudicare inter objecta, quæ sibi nocitura vel utilia fore videntur, & proinde quid sibi faciendum vel declinandum incumbat; ignorant; quamobrem cum ipsi non intelligant rectam agendi normam, oportet ut ab alio gubernentur eorum actiones, ne deviant a fine, qui vel relationem habet cum propria eorum salute, vel familie, cujus pars sunt, utilitate, vel etiam communis societatis, cujus & membra sunt; quippe tempus imperfecti iudicii non solum dicimus illud, quod infantie proximum, sed etiam, quod pubertatem attingit, cum jam maturescere incipit iudicium, sed tamen nondum satis capax ad dijudicandum quid sequi, quid declinari oporteat, ne a recto vitam agendi tramite deflectat. Opus hic mentis discursu, & inter objecta discernendi facultate, antequam quis cum ratione possit eligere & amplecti ac sequi, quæ spectant agendi normam, homini, tanquam rationis participi, præscriptam juxta conditionem & statum, in quo quis constitutus. Nihil itaque æquitati & rationi magis consentaneum, quam ut ille, qui, propter iudicii infirmitatem imbecillitasque, destitutus vi electrix, & facultate discernendi inter objecta, cum quibus actiones nostræ relationem habent, id est, corun-

eorundem qualitatem & naturam examinandi & distinguendi capacitate caret, nec proinde eligere potest, quæ amplectenda, vel a quibus abstinendum, ne a recta, ut diximus, agendi regula recedat, ab alio negatur, qui actiones ejus ita dirigit, ut respondeant sibi, cui inservire oportet, dicente ratione. Quamobrem recte statuit Author in primo tempore omnes omnino liberorum actiones esse sub dominio parentum, donec perfecta sit ratio, cum, expendarum vitandarumque rerum scientia præditi, quænam officia, tanquam filio & membro cum familia, cum societatis humanae a natura sibi injuncta, præstanda indagare vi ejusdem rationis possint; quatenus tamen est pars familiae, actiones, quæ cum ejusdem conservatione & regimine relationem habent, subsunt imperio paterno, tanquam familiae principi, cui omnia membra obtemperare necesse habent; quæ vero propriae conservationi conjunctiora sunt, quoniam jam ad maturiorem ætatem pervenerunt liberi, cujusque arbitrio reflecta videri debent; quippe cum natura cuique sui conservandi necessitatem imposuit, simul etiam facultatem tribuit ea media adhibendi, quæ huic inservire judicaverit: quemadmodum enim sui conservatio tantum habet relationem ad singularem cujusque personam, ita etiam ejus respectu quisque suarum actionum arbiter esse debet & moderator, quatenus respiciunt facultatem semetipsum tuendi, cuique a natura concessam; quoniam vero hæc facultas homini, qua homini, competit, quamvis, propter judicii infirmitatem, nec discernere nec adhibere possit illa media, quibus ad se tuendum indiget, recte statuit Author, etiam primo illo tempore filium aut filiam dominii capacem esse in res ex jure gentium; quippe jure gentium introductum ob utilitatem communem, ut infantes dominia accipere & retinere possent, *lib. 1. §. 6.* Vid. quæ ibi annotavimus. Inde concludit Author, si capaces sint dominii; ergo & sibi acquirere possunt proprietatem & usum possessionemque rerum quarundam, & proinde non est juris naturalis, sed positivi, ut res omnes liberorum parentibus acquirantur. Sed distinguendum mihi videtur cum Pufendorfio inter bona, per propriam industriam parta, dum est pars familiae filius vel filia, & quæ aliorum liberalitate, vel per testamentum, vel donationem, vel alio quodam dominii transferendi iusto titulo transferuntur. Quæ per propriam industriam sibi acquirunt, dum pars familiae est, utique æquum est, ut ea patri cedant in pensationem laborum ac sumptuum, qui a parente in educationem nati nateve impenduntur, & ut optime inquit vir doctiss. quanquam jure naturali ad alendam sobolem adstringebatur, non tamen ipsi erat vetitum,

si quem posset ex ea educatione fructum percipere, tanquam e re sua proveniente. Quando autem ex aliorum liberalitate in filium aliquid est transferendum, distinguenda hic iterum tempora imperfecti vel perfecti judicii. In primo tempore cum non valide possit fieri translatio in eum, qui caret rationis usu, & proinde nequit deliberato animo acceptare quod in se transfertur, cujusmodi acceptatio cum requiratur in dominii translatione, optime naturalis ratio inter gentes constituit, ut alius acceptationem talium nomine faciat, bonaque administret, quamdiu ipse rebus suis superesse nequit: *Valde enim durum foret propter ætatis ténérissimam, quæ maxime alieno indiget auxilio, ad ejusmodi commoda capeſſenda viam ipsi intercludi.* Habentur quidem pater & filius pro una eademque persona, etiam jure naturali, quibusdam in casibus, præsertim quamdiu est pars familiae, atque versatur in negotiis, quæ familiae regimen & administrationem spectant, sed illud ipsum non obstat, ne separatam repræsentet aliquando personam, quamvis pars & membrum familiae, cum expressè & nominatim ab extraneo ipse eligatur, in quem liberalitatem suam conferre voluit; quippe quia homo est, ut alibi animadvertimus, est æqualis patri, & aliorum, sui similibus, intuitu, repræsentat distinctam a patre personam, ejusdem juris capacem, cujus humana conditio quemque nostrum participem esse voluit. Cum vero nemo sit pater propior, ac proin neminem utilitati liberorum melius consulturum verosimile est, æquum, ut patri competat administratio bonorum, quæ hac ratione in liberos translata sunt; præterquam quod ille, qui habet imperium & potestatem in personam, ipso jure sibi vindicare possit administrationem bonorum, quæ veluti sequela personam ejus, qui in nostra est potestate, sequuntur, nisi voluntas vel testatoris, vel donatoris, obstet: nam quemadmodum quisque est arbiter & moderator rerum suarum jure naturali, ita etiam ab ejusdem voluntate pendet easdem in alium transferre ea conditione, qua sibi placuit. Sin autem liberi ad maturiorem pervenerint ætatem, ipsi acceptationem facere possunt; verum quamdiu sunt pars familiae, pater fructus sibi reposcere jure potest, ut ex iis filium aliat & tueatur ex eorundem collatione adversus omnem vim atque injuriam depellendam, non minus ac Princeps civibus ex supereminenti dominio in res civium, ut fructus quosdam conferant ad communem, & proinde singulorum salutem & securitatem tuendam & asserendam imperare potest. *Unde & illud apparet, æquissima ratio neniti illa, quæ leges Romanæ super peculio filiorum familias profectiois & adventitio, simulque castrensi, tradunt.* Pufend. *lib. 6. cap. 2.*

III. In secundo tempore, cum jam judicium ætate maturuit, subsunt parentum imperiis non aliæ actiones, quam quæ ad familiae paternæ aut maternæ statum aliquid momenti habent: æquum enim est ut pars conveniat cum ratione integri. In cæteris autem actioni-

bus habent tum liberi *ἐξουσίαν*, id est facultatem moralem agendi, sed tenentur tamen in illis quoque studere semper ut parentibus placeant. Verum hoc debitum cum non sit ex vi facultatis moralis, ut illa superiora, sed ex pietate, observantia, & gratiæ rependendæ officio, non efficit ut irritum sit si quid contra sit factum, sicut nec irrita est donatio rei a quocunque domino facta contra parsimoniam regulas.

IV. In utroque hoc tempore jus regendi, etiam jus coercendi complectitur, quatenus nempe vel cogendi sunt ad officium liberi, vel emendandi. De gravioribus autem pœnis quid sit sentiendum, alibi erit agendi locus.

COMMENTARIUS.

IN statu naturali, de quo hic nobis sermo, quamdiu filius est pars familiæ, ejus actiones, quæ relationem aliquam habent cum regimine domestico, subsunt imperio patris, tanquam familiæ principis, sub ea tamen distinctione, quod in statu naturali pater propria auctoritate, etiam summo filium afficiendi supplicio facultatem habet, quia superiorem agnoscit neminem: jus enim, quod patri datur in liberos, obtinet formam regiæ potestatis, in statu civili modice eum castigandi & corrigendi ipsi relicta facultate. Graviore pœnæ reservatæ sunt summo imperanti; solet tamen in infligenda pœna ratio haberi paterni desiderii. *l. 3. Cod. de patr. potest.* Cæteræ actiones, quæ relationem habent vel cum propria conservatione & utilitate, quatenus separata ab utilitate familiæ, vel commercium cum aliis hominibus colendum spectant, & in genere ad vitæ transigendæ normam & regulam pertinent, dependent a propria facultate & agendi arbitrio, ita tamen ut cum reverentia parentum admonitiones accipiamus, utpote qui longo rerum usu edocti præsumuntur melius posse dijudicare, quid magis vel minus expediat liberis suis, & propterea non facile repudiandum eorum consilium. Quod si vero filius id ipsum sequi declinet, invitum cogere nequeunt parentes, eo tamen non tollitur reverentia & obsequium jure naturæ parentibus debitum; quippe quemadmodum jus illud generationis, quo fundatur imperium paternum, & proinde etiam obsequendi parentibus necessitas & obligatio tolli nequit, nisi morte, sequitur, quamdiu in vivis sunt parentes, liberos teneri illis exhibere reverentiam, & obsequium præstare in omnibus, quæ justa sunt & honesta, & jure imperii paterni imperari possunt; ita ut, quamvis liberi emancipati, vel propriam familiam constituerint, tamen, quia manet illa relatio inter patrem & filium, etiam subiectio a parte liberorum durat, pro diverso eorum statu moderanda & limitanda. Quamobrem, non ætatis, vel status, aut conditionis distinctione addita, commendat Apostolus, *ut filii obediant parentibus in omnibus, quia hoc gratum De-*

mino. Generale etiam præceptum, quo tenemur *honorare parentes*, iis observantiam, cultum & obedientiam, auxilium & opem in sublevandis eorum necessitatibus præstare. Audiamus Hieronymum *epist. de vitando suspecto contubernio. Pater & mater nomina sunt pietatis, officiorum vocabula, vincula natura, secundaque post Deum fœderatio. Non est laus, si vos diligitis, scelus, si odistis. Dominus noster Jesus Christus subiectus erat parentibus suis, venerabatur matrem, cujus ipse erat pater: colebat nutritorem, quem nutriverat: gestatumque se meminerat alterius utero, alterius brachiis.* Sed tamen, ut diximus, quod spectat modum & gradum obedientiæ, quædam est habenda ratio status & conditionis liberorum. Liberi provectionis ætatis, in ædibus parentum manentes, & sub paterna potestate, tenentur ad familiæ res domesticas curandas, & alia, quæ huc pertinent, pro parentum imperio & voluntate. At postquam ex familia excesserunt, prorsus alia ratio est, ut statim dicturi sumus; verum & ipsa obsequii, parentibus præstandi, liberis injuncta jure naturæ & divino obligatio, suas habet cautiones & limites, quibus circumscribitur, honestate scilicet & æquitate: mandata enim, quæ moraliter turpia, vel cum legibus divinis pugnant, & honestati refragantur, exequi non tenentur liberi, nec etiam in statu civili tenentur ad obsequium, si quid ipsis imperatur a parentibus, quod adversatur Principum magistratuumve præceptis; quippe cum pater ipse sit obligatus obtemperare, tanquam civis & membrum societatis civilis, legum sanctionibus & magistratuum edictis ac decretis, non potest liberis injungere, quod ipse facere nequit. Quemadmodum plus debemus Deo, quam hominibus, in iis, quæ moraliter turpia sunt, vel voluntati divinæ repugnant, sic etiam in statu civili plus debemus magistratui, quam patri in iis, quæ societatis regimen & conservationem spectant: vice enim Dei nobis imperant, quid expediat publicæ salutis. Modeste tamen parentum ejusmodi mandata declinare debent; etsi enim non teneantur obtemperare dictis, personam tamen semper revereri obligantur.

V. Quan-

V: Quanquam vero imperium paternum ita sequitur ipsam patris personam ac *quasi* ut avelli transferrique in alium non possit, potest tamen naturaliter, & ubi lex civilis non impedit, pater filium oppignorare, & si necesse sit, etiam vendere, ubi alia ratio eum alendi non suppetit: quod ex veteri Thebanorum lege (quam libro secundo recitat Ælianus) in populos alios videtur fluxisse: ipsa autem lex Thebana a Phœnicibus ac porro ab Hebræis venit: quam ipsam obtinuisse & apud Phrygas docet Apollonius, epistola ad Domitianum. Censetur quippe ipsa natura jus dare ad id omne, sine quo obtineri non potest quod ipsa imperat.

C O M M E N T A R I U S.

Q Uoniam patria potestas sive paternum imperium descendit ex jure generationis, & proinde inhæret tam firmiter ossibus genitoris, ut non videatur posse in alium transferri, quia quemadmodum natura impossibile, ut ille, qui natura pater est, pater esse desinat, ita etiam impossibilis videtur ejusmodi juris translatio in alium, quod patri, qua pater est, competit; ergo dicendum patrem filium nec oppignorare, nec vendere posse. Verum mihi distinguendum videtur inter paternum imperium, quod patri competit, quatenus pater est, & cui propterea debetur reverentia & obsequium, & illud, quod sibi vindicat in familiæ membra, tanquam princeps & caput familiæ; quippe cum in statu naturali singulæ familiæ considerentur tanquam tot parvæ Respub. & societates civiles, cui paterfam. præstet Monarchico ornatus imperio; quamobrem Aristot. *lib. 8. polit.* scribit, in familiis bene institutis reperiri similitudines, & quasi exempla optimarum Rerumpub.; ergo & ei concessa potestas dirigendi liberorum & singulorum membrorum actiones, præscribendo ipsis agendi normam, ad quam suas componere actiones necesse habent. Hujusmodi administratio quominus alteri delegari, imo in totum deferri possit, nullam rationem video, ita ut etiam merum & mixtum imperium, scilicet non solum jus modice castigandi & corrigendi, sed & gladio animadvertendi in facinosum vel adoptatum filium, vel alio titulo potestati alienæ subjectum, patris interveniente consensu & juri suo renunciantis, quod sibi in filium potuit retinere. Est itaque paterni imperii quasi comes regimen hoc politicum, quod tamen non in omnibus convenit cum regimine, ipsa cum societate civili introducto, quamvis naturam ejus in plerisque imitetur: illud enim jure generationis competit patri, & proinde invito filio in alium transferri potest. Hoc in consensu obedientium consistit, quamobrem sine consensu eorum in alium conferri nequit, ut late *lib. 1. disputavimus*, nisi patrimoniale sit. Paternum vero imperium, quatenus ejus virtute reverentiam & obsequium sibi pater a liberis exhibendam & præstandam postulat, nunquam abdicari potest, quia mutua illa relatio inter paren-

tes & liberos naturalis est, & proinde nulla ratione tolli vel ei renunciari valide potest, ita ut filius solutus esset obligatione, qua parentes revereri tenetur. Quemadmodum naturalis est illa relatio, ita etiam & obligatio ex ea descendens, quamobrem & perpetua ac immutabilis. Sed quaeritur, an illa facultas, patri competens, transferendi jus & imperium, quod habet in liberos, in extraneum, tam late pateat, ut & filium oppignorare, aut etiam vendere possit. Si eorum dominium & proprietatem, quæ ex rebus nostris nascuntur vel fiunt, sibi jure vindicet dominus; ergo patri eadem ratione videtur competere dominium in liberos, ex sua substantia procreatos; quamobrem & omnia, quæ sibi acquirunt, cedunt parentibus, & proinde non videtur ab æquitate & rectæ rationis dictamine alienum, ut parentibus cum in corpus, tum etiam bona liberorum verum dominium tribuamus, quemadmodum & in res cæteras, quæ in hominum sunt commercio, & propterea a domino alteri cedi, vendi, oppignorari possunt jure domini. Sed huic obstat, quod jure naturæ omnes homines liberi nascantur, ut alibi annotavimus, & proinde in commercio esse nequeunt; quamobrem nec liberi hominis ulla potest fingi æstimatio: sin enim justæ nuptiæ essent medium acquirendi domini, quale in res cæteras nobis competit, nulla naturalis posset fingi libertas; quippe cum a prima conjunctione incepit humani generis propagatio, qui posset aliquis dici liber ex viri & mulieris conjunctione progenitus, atque ita in perpetuum servitus ab alio in alium derivaretur, a generante in generatum, atque ita omnes homines servirent justam servitutem, quæ, nisi morte, posset finiri. Ubi itaque naturalis libertas, id est, facultas faciendi, quod quisque velit? ubi illa hominum æqualitas, natura introducta, si alter in alterum jure generationis dominium & imperium, cum in corpus ipsum, tum & actiones, obtineat? Verum respondeo, quamvis liberi ex ipsa parentum substantia suam derivare existentiam & essentiam necesse habeant, quamobrem tanquam fructus matrimonii habendi, qui jure domini, veluti e re sua nati, parentibus acquiruntur, & proinde cedunt eorum usui,

usui, tanquam res cæteræ, quarum nobis proprietas competit, & propterea in commercio sunt & eorundem dispositioni subjacent, ita ut permutari, oppignorari & vendi possint, quemadmodum & servile corpus; generis tamen præstantia, consistens in illa divinæ auræ particula, cujus participes cum genitore, & eo respectu ipsi æquales, aliam juris naturæ dispositionem constitutionemque postulat, quam perspicimus ratione qualitatis & conditionis quibuscunque rebus a natura impositam; quippe cum nihil natura fecerit frustra, oportet ut singulæ qualitates ad suum finem applicentur, cujusmodi applicatio, facta per mentis humanæ discursum, nos informat de eo, quod universi rerum conditor de singulis rebus fieri velit, tum etiam nobis dicat regulam & modum agendi, quem observari oportet circa earundem ad nostrum usum applicationem, cum diversâ individuorum natura, & diversæ qualitates, diversam quoque postulent usum applicationem, naturæ cujusque consentaneam. Hinc antequam in proprium usum convertamus, probe examinandæ earundem qualitates, ne abutamus, quibus utendi nobis facultatem natura tribuit. Abutitur autem quis re sua, quoties non utitur secundum conditionem & qualitatem ipsi naturalem, i. e. innatam, vel, ut ita dicam, connatam. Ex quibus colligo, patrem abuti libero nati natæve corpore ac jure, quod sibi competit in liberos, eos oppignorando aut vendendo; quippe cum omnia fere individua ejus sint generis, ut esse in hominum commercio possint, utpote quæ ratione, & proinde libero arbitrio carentia, ab hominum voluntate & dispositione omnino pendent, solus homo videtur exceptus, tanquam omnium creaturarum præstantissimum opus, cujus pedibus omnia subjecta, & usui destinata ac concessa, qui, ratiocinandi facultate præditus, eligere & velle potest, quæ suæ naturæ maxime consentanea. Quem in finem ipsi vis illa electrix menti impressa, nisi liberam haberet facultatem, quæ elegit, vel agendi, vel perficiendi, vel acquirendi, vel in usum suum convertendi? Antecedens enim includit consequens; atqui hæc est qualitas & conditio homini connata, quam si quis tollat, tollit hominem, qui, ut in *præfatione lib. I.* diximus, non carne mensurari debet, nec ea figura, quæ digito monstrari potest, sed latet intra hoc, quod videtur. Mens scilicet cujusque is est quisque. Status itaque & conditio naturalis, sive conveniens naturæ humanæ, est status libertatis, ut quisque sit dominus membrorum suorum, a se ipso dependens, nullius, nisi propriam voluntatem, habens pro agendorum norma, ita ut, quamvis non ipso actu liber videatur, quando nascitur, attamen, quia ejusdem rationis particeps, facultatem habet aliquando ad libertatem provocandi, eaque utendi. Quatenus substantia patris est causa proxima essentiæ sive formæ humanæ, quæ propagata in liberos, in eos, tanquam cætera individua, quæ domini capacia sunt, patri competere videri posset libera dispositio, id est, & alienandi, & permutandi, & vendendi seu oppignorandi fa-

cultas; verum cum rationi consentaneum sit, ut illud, quod vile & abjectum est, cedat nobiliori, qua ratione Imperator constituit, ut tabula picturæ cederet; *inst. de rer. divis.* hinc etiam æquum, ut corporis dominium cedat imperio, quod mens habet in illud, tanquam proprium receptaculum; atque ita dominium paternum evanescit per imperium, quod cuique, quatenus mentis compos & rationis particeps est, in proprium corpus, quo indutus, competit, & hoc sensu patri liberi, & omnes homines sibi invicem æquales dicuntur, domini vocabulo eo sensu sumpto, quo significat facultatem disponendi de rebus suis pro lubitu. Non negamus patrem etiam dominium aliquod in liberorum corpus habere, quamdiu sunt pars familiæ, ita ut eorundem opera & servitio uti possit ad proprium familiæ commodum utilitatemque promovendam; verum id ipsum non afficit corpus naturaliter & perpetuo, sed pro tempore, quamdiu vel propter judicii infirmitatem sese regere non possunt, vel pars sunt familiæ, cujus utilitati & commodo inservire necesse habent. Nec etiam imperium paternum ejusmodi dominicam potestatem tribuit; quippe quod tantum dirigit actiones liberorum, quatenus relationem habent cum utilitate & salute familiæ, ejusque conservatione; in cæteris quisque arbiter & dominus suarum rerum, quæ sibi aliunde acquisivit, & actionum suarum moderator, quatenus cum privato commodo consentiunt, eique inserviunt. Sin parentes potestatem patriam in dominicam vertant, & idem dominium sibi in liberos vindicent, quod in res cæteras, quas natura in usum humani generis produxit, obtinent, abutuntur dominio & imperio, quod generationis jus ipsis confert, & mera usurpatio est ejusmodi domini & imperii exercitatio, cui impune non paretur: natura enim liberi nascimur, cujus usura denegari vel eripi nequit liberis, cum ad eam ætatem pervenerunt, ut aliena indigeant nec tutela, nec cura. Verum si natura liberi gaudeant naturali libertate, qua ratione statui potest ab Authore, patrem filium oppignorandi vel vendendi habere facultatem, & quidem naturali jure permittente, quod apud plerasque gentes, etiam moratiores, obtinuisse, veterum monumenta testantur. Sed Respondeo, quod per se non moraliter iniquum, id aliquando, exigente necessitate, quæ omnem legem frangit, æquitatem permittere. Videtur aliquando ejusmodi posse casus incidere, quo naturæ jus permittit patri filium oppignorare vel vendere, scilicet quando ad eas facultatum angustias redactus est, ut nec propriam, nec filii vitam tueri possit; quo casu non tam ex vi domini & imperii, quod in filium sibi competit, ejusmodi oppignoratio & venditio valida est, quam quidem consensu filii rata habetur, qui, cum dominus priorum membrorum, & in proprium corpus habeat imperium, semetipsum quoque in servitium tradere potest, & propterea etiam consentire cenferi debet in oppignoracionem ac venditionem, a patre factam, vel tacite, vel expresse, si pro-

provecioris jam sit ætatis, qui præsumitur in filio minori, infantia proximo, quia quisque pro vitæ conservatione, qua nihil charius homini, omnia potius venalia habere censetur, non solum propriam, sed etiam alienam vitam ut tueatur, eorum imprimis, qui sanguinis vinculo nobis adeo devincti, uti parentes, utpote qui veluti causa proxima nobis vitam dederunt, atque sustentandi præbuere necessaria, quam fame premi & extinguui. Nititur itaque facultas, quam patri concedimus, necessitate exigente, consensu liberorum: ex duobus enim malis malum eligendum minimum; atqui præstat servitutem, quamvis durum jugum, subire, ubi alia non suppetit ratio nec se ipsum, nec filium alendi, quam urgeri alimentorum penuria, & fame extenuari. Hac ratione nititur lex Thebanorum, quam refert Ælianus lib. 2. cap. 7. *Ne cui Thebano liceat infantem exponere, neque in solitudinem abjicere, capitis supplicio constituto. Verum si extrema mendicitate pater laboret, sive mas sit, sive femina, infans, jubet lex eum statim a materno partu ad magistratum cum ipsis fasciis adferre: qui, accepto levi pretio, alicui tradit, cum quo pactum & conditiones intercedunt, ut bona fide infantem alat, & adultum servi aut servæ locum habeat, receptis ejusdem operis in mercedem educationis.* Atque in ejusmodi necessitate patri constituto, etiam lex Hebræa, cui & Thebanorum, ac deinceps aliæ Imp. constitutiones innuntantur, filiam vendendi in famulam jus tribuisse dicenda: nam & lege civili sine justa causa nemo in servitutem tradi potest, quia ejusmodi facultas in summum imperantem transferri non potuit, nisi interveniente consensu ejus, in servitutem qui addicendus. Potest quidem summus magistratus civium operis & servitio uti ad publicum commodum & communem salutem tuendam, verum in servitutem trahere nequaquam libera eorum corpora. Tribuit quidem lex XII. tabb. parentibus jus vendendi liberos, sed eo sensu interpretari hanc legis sanctionem oportet, qui vitio caret, & proinde de eo casu intelligenda, quo, necessitate adactus, pater filium vendendi jus nanciscitur, & eo sensu nihil iniqui continet, sed cum rationis dictamine convenientiam habet. In societate civili facilius alimenta inopi parenti ad se, vel alendam suam sobolem, aut e publico, vel aliunde subministrari possunt. Vix ejusmodi casus incidere posse videtur, quo adeo fame premerentur parentes, ut necesse haberent liberos vendere, ad sibi comparanda vitæ tuendæ subsidia. Videntur

quoque leges, quæ parentibus potestatem vendendi liberos concedunt, eam ob rem evanescere, & moribus secus in bene ordinata Repub. obtinet. Hæc constitutio sua debet in Repub. Romana Regiæ dominationi incunabula, sed in eo nimis rigida, quod terna venditione filii pecuniam quærendi patri concesserit facultatem, utpote majorem largitus patri potestatem in filium, quam hero in mancipium: Hinc tres illæ in emancipandis liberis imaginariæ venditiones & manumissiones, quarum in jure civili fit mentio, (vid. Dionys. lib. 2.) quod a Justiniano sublatum l. ult. Cod. de adoptionibus, atque ab Imp. Diocletiano & Maximiano rescriptum l. 1. Cod. de patrib. qui fil. distrax. liberos a parentibus neque venditionis, neque donationis titulo, neque pignoris jure, aut alio quolibet modo, nec sub prætextu accipientis in alium transferri posse, fortasse quia patres abutebantur hac licentia. Excepit tamen postea Constantinus casum extremæ paupertatis, & æquum ipsi visum fuit, ut inops pater, destitutus omnibus ad se sustentandum mediis, filium posset vendere sanguinolentum, id est, recens natum, a matre adhuc rubentem, concessa tamen patri facultate vel cui-libet alii, etiam ipsi alienato, sese in pristinam libertatem alienatum asserendi, restituto emptori pretio, aut alio mancipio oblato; verum cum eidem Imperatori fortasse sibi incumbere videbatur providere, ne quis, societatis civilis membrum, ad eas angustias famis necessitate adigeretur, ut in propria viscera aliquid iniqui, sed, urgente necessitate, tamen licitum, moliretur, abrogavit illam legem, constituendo, ut inopes parentes de publico alimenta petere debeant, si domi non habeant, unde se sobolemque suam tueri possint ac sustentare, quæ extat Cod. Theodos. lib. XI. tit. 27. *Provinciales, egestate victus, atque alimonia inopia laborantes, liberos suos vendere vel oppignorare cognovimus: Quisquis igitur hujusmodi reperietur, qui nulla rei familiaris substantia fultus est, quique liberos suos agro ac difficile sustentet, per fiscum nostrum, antequam fiat calamitati obnoxius, adjuvetur. Abhorret enim nostris moribus, ut quenquam fame confici, vel ad indignum facinus prorumpere, concedamus.* Suadet id naturalis, quæ homini cum homine intercedit, cognatio; suadet Christiana charitas, qua nos mutuo debemus amplecti; suadet humanitas, qua sublata, corruit omnis societas & hominum inter se commercium, a quo pendet vitæ humanæ beatitudo.

VI. In tertio tempore filius in omnibus est *ἀνεξέσθητος*, sui que juris, manente tamen semper illo pietatis & observantiæ debito, cujus causa perpetua est. Unde sequitur, regum actus irritos dici eo nomine non posse, quod parentes habeant.

C O M M E N T A R I U S.

Superius in liberis tria tempora annotavimus, quorum ratio habenda in patria potestate definienda & describenda, utpote quibus ea mensurari debet, & secundum ea sese vel latius extendit,

tendit, vel arctius habet. Habet hic Author sermonem de tertio tempore, quando filius, mentis suæ compos, maturus iudicio, ex familia patris excessit, & ipse paterfamilias, id est, sui juris evasit, qui vel ad Reipub. vel Ecclesiæ gubernacula sunt vocati. Quamvis illud præceptum, quo præcipitur, ut parentibus honorem & reverentiam præstemus, in illa relatione, quæ inter patrem & filium obtinet in naturali illa, ex generatione profluente, qualitate & conditione, ossibus utriusque inhærente, quamdiu ambo existunt, consistat: nulla enim ætas & dignitas ista obligatione liberos solvendi vim habet; sunt tamen varia honoris genera, quæ debentur parentibus pro ætate liberorum rerumque statu. Filius, licet maturus annis, & ad tempus perfecti iudicii pervenerit, quamdiu est pars familiæ, non solum reverentiam, sed & obsequium majus in iis, quæ familiæ res domesticas curandas spectant, quam qui, familia parentum egressi, sua habent propria negotia procuranda, a communi familiæ sorte separata: *Iustum est, ut aliquando provideam domui mee*, dicebat Labano Jacob. Sic etiam si quis ad Reipub. clavum sedit, atque ad ejus gubernacula admotus est, quamvis ejusmodi dignitas eum nequeat liberare ab obedientia & honore parentibus, qua talibus, debito, ratione tamen muneris non pendet ab eorum arbitrio nec imperio, quamobrem & iis impune, aliquid filio imperantibus, quod spectat administrationem, ad quam vocatus, non paretur. Imo & parens quandoque debet honorem filio magistratus vicem gerenti: nam respectu Reipub. ipse parens privatus est, & ejus membrum, cuius est officium revereri eorum personas, qui ad ejus administrationem vocati. Illustre habemus Fabii exemplum apud Valer. Max. lib. 2. cap. 2. qui, cum a Senatu ad filium consulem Sueffam missus, postquam animadvertit, cum ad officium suum extra oppidum processisse, indignatus quod ex licitoribus XI. nemo se equo descendere jussisset, plenus iræ sedere perseveravit. Quod cum filius sensisset, proximo licitori, ut sibi appareret, imperavit; cujus voci continuo Fabius obsecutus. *Non ego, inquit, fili, summum imperium tuum contempsi, sed experiri volui, an scires consulem agere. Nec ignoro quid patria venerationi debeatur: verum publica instituta privata pietate potiora judico.* Sed notandum limitari quidem & arctioribus cancellis circumscribi patriæ potestatis exercitium, tolli vero neutiquam, nisi morte alterutrius; quippe, ut inquit Author, manet semper illud pietatis & observantiæ debitum, quia causa ejus perpetua. Quemadmodum quod factum est, infectum fieri nequit, ita qui jure generationis pater est, nunquam pater esse definit, quare nec filius suam qualitatem potest mutare vel exuere, cum efficere nequeat, ut ab alio, quam a patre, genitore suo, sit generatus. Quamobrem & patri salvum semper & integrum in filium imperium, filio obsequendi gloriâ relicta, habita ratione status & conditionis, quæ vel naturaliter, vel civiliter liberis imponitur. Ipsum rationis dictamen do-

cuit Gentiles sibi a naturæ lege injunctam hanc obligationem, quam & sancte quoque observasse eos, testantur eorum testimonia ac facta, veterum consignata monumentis, & vel unum allegare sufficere. Gell. lib. 2. cap. 7. *Equidem eum perfidum & Diis invisum, non modo hominibus, existimo, qui parentes negligit, inquit Demosthenes. Faciendum est in nobis, quod parentes imperant. Plautus in Stich.*

----- *Tu ne qua parentis.*

Bene Euripides Antiop.

Τρεῖς εἰσιν ἀρεταὶ αἱ χρῆσ' ἀποκείν, ἡ τίμιον
θεὸς π' ἡμῶν τῆς π' ἐρέφαντες γονεῖς
νόμος π' κρινεῖς Ἑλλάδ'.

*Tria justa, fili, te peraquum est discere:
Deos vereri, deinde genitores tuos,
Tum sancta Græcis jura.*

Plura de honore, parentibus exhibendo, apud Platonem legimus de legib. lib. 4. ubi ita sonant Latine verba: *In verbis quin etiam per totam vitam parentes venerari maxime decet. Levissimum enim volatiliusque verborum gravissima immoines pena. Nam omnibus preposita est Nemesis iudicii angelus, hujuscemodi omnium consideratrix. Oportet itaque iras animorumque explentibus cedere, seu verbis, siue rebus id faciant, non ignorantes patrem jure admodum filio valde succensere, si quando ab eo injuriam sibi fieri arboretur.* Et Arriani Epictetus lib. 2. cap. 10. *Memento te esse filium, cujus professio est existimare, patria bona omnia sua esse; omnibus in rebus dicto ei esse audientem, nunquam eum apud quemquam vituperare: neque vel dicere, vel facere quidquam, quod ei incommode, atque etiam cedere illi in omnibus, & dare locum pro virili adjuvantem.* Possent plura allegari, sed quorsum ea: neminem enim, qui Christianorum sacris initiatus est, fugere potest divina nobis circa officia parentibus debita, in sacra scriptura revelata voluntas: placuit enim Deo rationis dictamini addere voluntatis suæ expressam declarationem tabulis inscriptam, ut quotidie populus posset perspicere quid sibi faciendum, quid declinandum incumbere, cum respectu sui legislatoris, tum proximi, tum etiam sui ipsius.

Jussatime, non præceptis parere recusa, ut canit Virgil. *Aeneid. lib. 2.* Ea inter præcepta, quæ Deus observari voluit ab Israëlitis, non ultimum locum obtinet illud, quo præcipit, ut parentes honoremus, addito promisso, siue præmio, quod exciperet huic præcepto obtemperantem. Et notat Paulus epist. ad Ephes. 6. hoc primum præceptum esse, cui adjecta promissio specialis, testimonium & documentum, quo Deus ostendere voluit, quantum ei sit curæ parentum auctoritas. Promittit lex longævitatem piis in parentes liberis, quæ inter temporales felicitates non in postremo locanda gradu. Hoc ipsum & naturalis ratio videtur quoque dictasse Ethnicis, ut testantur eorum scripta. Huc pertinet illud Homeri *Iliad. Δ. v. 477. de Simoisio.*

----- *Οὐδὲ πατρὸς*

ὀφείλει φίλους ἀπέδωκε, μινυθὰ δ' αἰὲν
ἔσθ'.

Neque

Neque parentibus nutritionis premia reddit, brevis vero ei vita fuit. Et idem Plato, postquam disseruisset de officiis, quæ parentibus præstanda, concludit: *Si hæc servabimus, vitamque semper iis agemus, singuli digna a Diis, cæterisque natura nostra superioribus omnibus premia reportabimus, plurimum bona cum spe viventes.* Vid. & Stobæi collectan. cap. 77. ubi satis multa occurrunt ejusdem generis testimonia. Comprehen- dit vero obligatio ad honorem quoque necessita- tem ad obsequium præstandum, quamobrem non solum præstanda parentibus, cujuscunque ætatis, conditionis & status sint liberi, pietatis & observantiæ officia, cujus hic tantum mentio- nem facit Author, sed & obsequendi & parendi

parentum imperio necessitatem imponit liberis divina voluntas, manifestata in Decalogo; quippe, ut diximus, temporis & conditionis muta- tio non tollit obsequium, sed limitat imperium, & proinde majus vel minus obsequium deberi efficit: perpetua enim cura est obligatio, ex divino præcepto descendens, quo parentes hono- rare jubemur, quia naturale est præceptum, quamvis divino ore pronunciatum & promulga- tum: honor enim hic comprehendit omnia pietatis observantiæ officia, tum obedientiam, & paterni imperii venerationem & reverentiam: quæ omnia separatim explicare & definire, non est hujus loci.

VII. Quicquid extra hæc est a lege est voluntaria, quæ alibi est alia. Sic jure quod Deus Hebræis dedit, potestas patris in filium aut filiam ad dissolvenda vota non erat perpetua, sed durabat quam- diu liberi pars erant domus paternæ. Sic patria quædam potestas propria erat civium Romanorum, etiam in filios qui familiæ propriæ capita erant, quamdiu emancipati non erant. Qualem in liberos potestatem alios non habere ipsi Romani profitentur. Sextus Empi- ricus Pyrrhonorum tertio: *οἱ Ῥωμαίων νομοθετοῦντες τὰς παῖδας ὑποχείριους ἢ δούλους τῶν πατέρων κελύουσιν εἶναι. ἢ τὸ ἕως τῆς παίδων μὴ κυριεύειν τὰς παῖδας, ἀλλὰ τὰς πωλέσθαι, ἕως ἀνὴρ ἐλευθερίας οἱ παῖδες τυχούσι μὴ τὰς ἀγγυραγίης. παρ' ἐτέροις δὲ ὡς τυραννικὸν τὸ ἐκβέβλην:* *Legum Romanarum auctores liberos in manu parentum ad instar servorum esse voluerunt; neque suorum bonorum ipsos esse dominos, sed parentes, donec manumittantur eo modo quo mancipia solent: quod alii ut tyrannicum repudiant.* Simplicius ad Epiceteti enchiridium: *οἱ δὲ παλαιοὶ τῶν Ῥωμαίων νόμοι καὶ πρὸς τὴν φύσιν ὑπεροχὴν ἀποθέλεισθαι, καὶ πρὸς τὰς πόνας ἃς οἱ γονεῖς ὑπὲρ τῶν τέκνων πονῶσιν, ἅμα ἢ τὰς παῖδας παντοδαπῶς ὑποτάξαι βεβλήμενοι, ἢ τῇ τῶν γονέων οἴμῃ φυσικῇ φιλοσεργίᾳ παρρησιῶντες, ἢ πεπλάσθαι, εἰ βέλονται, τὰς παῖδας τοῖς γονεῦσιν ἐπέτρεψαν ἢ φονδῶν ἀλημοσύνης:* *Antiquæ Romanorum leges, respicientes tum ad eam quæ a natura est eminentiam, tum ad labores quos pro liberis parentes sustinent, volentes præterea liberos parentibus sine exceptione subjectos esse, credo etiam confisæ naturali parentum amoris, & venundandi, si vellent, liberos, & impune interficiendi parentibus jus dederunt.* Simile patrium jus apud Persas, ut tyrannicum accusat Aristoteles: *quæ ideo a nobis afferuntur, ut accurate distinguamus civilia a naturalibus.*

Num. xxv. 2. 3. 4. 5. lib. de Præceptis legis, Præcepto vetante cccclxxx. Inst. de pat. potest. s. Jus autem. Lib. VIII. Nic. c. XII.

COMMENTARIUS.

Videntur mihi nullæ esse patriæ potestatis partes, quas jus civile quarundam civitatum vel Rerumpub. parentibus posset tribuere vel concedere, quin sibi eas quoque possunt vindicare jure naturæ. Possunt quidem vel circumscribi, vel limitari jure positivo, atque etiam, quædam addendo, vel detrahendo, aliam formam accipere; verum omnia, quæ adducuntur, æquitati naturali consentanea, suam derivant originem ex jure naturali, ideoque necessario, non voluntario, & propterea eadem in statu naturæ concessa

parentibus lege naturali, augmentum & additio si æqua, juris naturalis positivi. Detractio & limitatio, non profluens ex naturali mutatione ætatis, temporis, aut conditionis, quæ in statu civili, interveniente dispositione legislatoris, inducitur, juri voluntario adscribenda: postquam enim in societates civiles discessum, potestas patria in quibusdam limitata & circumscripta, in aliis multum de ea detractum, in nonnullis integra & intacta parentibus reservata, prout societatis utilitati potissimum consentaneum fore

videbatur in eam coalituris, vel coalitis. Si quædam patri apud quædam gentes jura tributa, quæ dictantur rationis contraria, ea ex perveris potius & malis moribus, quam justitiæ & æquitatis fonte, cum qua oportet jus voluntarium, antequam juris nomine insigniri possit, habere convenientiam, sunt orta: jus enim civile, quo nomine significamus jus illud, quod proprium est cujusque civitatis, describitur, quod neque in totum a naturali vel gentium recedit, nec per omnia ei servit; *l. 6. ff. de just. & jur.* quatenus vero ab eo recessum, suadente Reipub. forma & constitutione, æquitati consentaneum, & sic etiam servit rationis dictantur, quod nos docet ad ejus conservationem procurandam ejusmodi leges & constitutiones inducendas, quæ huic inserviunt; atque ejus conservatio est peculiaris finis cujusque societatis; ergo & constitutiones, & leges civiles, quæ potissimum particularem hunc finem debent respicere, non possunt naturali juri, quod generale est, & humanam societatem, omnesque homines æqualiter respicit, servire, modo & ipsa Reipub. sit fundata legibus æquis. Si leges seu jus civile est attemperandum ad Reipub. constitutionem & formam, oportet quoque ut eadem constitutio & regiminis forma sit justa & cum naturali ratione conveniens, si juris veniat nomine, quod civitatem vel Reipub. ordinem & constitutionem servat & tuetur; ergo & justum oportet illud esse, circa quod, tanquam objectum, versatur, & cujus intuitu introducit. Itaque in quaque civitate tantum imperii & potestatis patri relicto, quantum summo imperanti concedere placuit, quod patet ex stricto consensu; omnia autem concessa, quæ non expresse abrogata, vel sibi summus imperans vindicavit sanctione seu constitutione. Si quædam ei adjecit, non augent imperium paternum seu ejus commoda & jura, utpote quæ jure naturali ipsi concessa, sed tantum alium ejus exercendi & habendi modum ac formam introducunt. Quod hic de jure Hebræorum, quo dissolvendi liberorum vota parentibus potestatem Deus concessit, non videtur esse juris positivi, sed potius naturalis: qui enim nec in semetipsum potestatem habet, nec bona sua, ille utique nec sese valide potest obligare, & proinde nec votum aliquod promittere sine consensu ejus, cujus potestati subjacet, quamobrem nec æquitati repugnat, ut ejusmodi vota rescindantur & irrita fiant, patris non subsequente ratihabitione, quæ expresse denegari debuit, quia, si cognoverit, & non contradixerit, consensisse videtur, *Num. 30. 1. 2. 3. 4.* juxta juris regulam: *Qui tacet, consentire videtur.* Taciturnitatem consensionem imitari, ait Cic. *1. de invent.* Cui accedit, quod filius vel filia, quamdiu in domo patris erant, cibo patris alebantur. Pleraque autem vota de cibo; nemini vero facultas rem, domino invito, alienandi vel transferendi in alium sine facto & consensu ejus. Rescindendi itaque hæc filii vota potestas circumscriptur suis limitibus, & durabat, quamdiu liberi erant pars domus paternæ, & proinde patriæ potestati subjacebant; ea dissoluta, votum

facere pro lubitu poterant, cujusmodi constitutionis origo non juri voluntario, sed & naturali æquitati adscribenda: cessante enim causa, cessat quoque effectus. Vim autem hanc potestatis patriæ non tantum præsens, sed & futurum tempus respicere, sentiunt plerique verbi divini interpretes, ita ut, semel irrita facta & rescissa, nulla ratione postea reviviscere possent, unde & recte colligunt, si Deo factum a filia votum pater dissolvere potest, perperam hodie sentire, qui negant, facta, parentibus insciis, sponsalia, posse a parentibus irrita fieri, nisi forte homini facta promissio arctius obliget, quam Deo. Sic nec patria quædam potestas propria civium Romanorum fuit ex peculiari quædam constitutione juris, Romanæ civitatis proprii, descendente, quin & ipso naturæ jure patribus in societatem civilem cœuntibus, concessam fuisse, dicendum nobis videtur. Non incipiamur legislatorem civilem potuisse quædam ei adjicere, quæ formam ejus spectant, quorum ratione sano sensu juris civilis dici possit, sed formæ mutatio materiam non efficit alterius generis, quam cujus est sua natura. Et sic multa in jure Romano potestati patriæ sunt addita peculiaribus quædam commoda & jura, aliis gentibus & nationibus incognita, quæ non ad ipsam patriam potestatem materialiter, sed jus potestatis, formaliter consideratum, referri debent, ut recte animadversum a juris civilis quibusdam doctoribus, quorum in numero *legitimationes, adoptiones, emancipationes, jus sui hæredis,* & id genus alia. Itaque quando Imperator in *§. 2. inst. de patr. potest.* ait jus potestatis, quod cives Romani in suos liberos habent, eorum tantum esse proprium, ita ut nullos alios homines esse testetur, qui talem in liberos potestatem habent, qualis competit civi Romano, non interpretari debemus, quasi patria potestas, quam cives Romani habuere in liberos, ex alia origine, quam jure naturali, derivari debeat; verum eodem sensu, quo jus civile definit Ulpianus esse illud, quod neque in totum a jure naturali vel gentium recedit, nec per omnia ei servit. Itaque quamvis ex eo desumptum, jus tamen proprium efficiamus, quoties, ei aliquid vel addendo, vel detrahendo, a peculiari gente receptum, & proinde proprio quoque nomine appellatur jus civile, origine tamen naturali. Sic etiam juris civilis dicuntur non solum, quæ sunt juris meræ voluntarii, seu positivi, sed etiam, quæ, ut D. D. loqui amant, sunt mixti juris, id est, quæ, descendentes ex jure naturali, a natione vel populo recepta sunt, & ad usum & formam Reipub. suæ accommodata vel attemperata, addendo iis aliquid, vel detrahendo. Hoc sensu dicuntur esse juris civilis secundum quid, quatenus scilicet, cum alioqui originem ex jure naturæ aut gentium habeant, lex civilis certam eis formam dedit, novisque qualitatibus induta, civium ea propria fecit, qui in eandem societatem civilem coaluere, exclusis ab eorum communione peregrinis. *Vinn. ad inst. lib. 1. tit. 9.* Eorum in numero & patria potestas, cujus origo non ex alio jure, quam naturali, petenda & deducenda. Quamvis igitur jus naturæ patriam potestatem

fatis

satis amplam concedat parentibus in liberos, at tamen talem, qualis civibus Romanis competit in liberos suos, nulli habent, novis quibundam qualitatibus indutanti, a Romano legislatore, sive Romulo, sive aliis, qui eum exceperunt, Regibus, vel aliis, qui temporis lapsu summa rerum potiti fuerunt. Sic Græci modum & finem constituerunt patriæ potestati; at Romanorum in liberos potestas neque finem, neque modum habuit; temporis autem illa definitio, vel prerogatio, a legislatoris voluntate procedens, non materialiter spectant jus patriæ potestatis, sed formaliter; quippe ipsa potestas fundatur in jure generationis, & proinde jure naturali, ex quo matrimonium, quæ legitima per generationem acquirendi in liberos imperium ratio & justus titulus. Et quamvis permittat jus naturæ, ut, qui sese regere potest, & patris e familia excessit, sui fiat juris, & arbiter ac moderator rerum suarum constituatur, non prohibuit tamen tempus illud, quo juxta naturalem æquitatem minus vel majus obsequium debetur parentibus, atque etiam patria potestas vel latius sese extendit, vel

arctius se habet relative ad personam & actiones liberorum, prerogari, necessitate exigente, & Reipub. utilitate & ordine efflagitante. Tribuit ipsam quidem potestatem jus naturæ, sed modum & rationem illam exercendi non definiit, sed reliquit rationis dictamini, id est, humano arbitrio. Sic etiam Græci patri jus vitæ vel necis in liberos ademerunt, Romani concesserunt. Eripuerunt illi fortasse, quod perspicerent, patres quosdam eo abuti. Isti jus naturæ in liberos intactum reservarunt patri, ut eo magis reverentiam & obsequium, parentibus debitum, exhibere intenderent. Quod autem apud eos, limitando patriam potestatem, ei aliquid detraheretur; apud hos integra concedatur, eo non introducitur novum jus, nec alia constituitur quædam patria potestas, originem habens ex voluntate humana, sive legislatoris arbitrio & placito, diversam plane a potestate, a naturæ jure parentibus concessa, sed forma & modus illud habendi & exercendi novus præscribitur, & hoc sensu dicitur esse proprium civium Romanorum.

VIII. I. Ex consensu jus in personas quod oritur, aut ex consociatione venit, aut ex subjectione. Consociatio maxime naturalis in conjugio apparet: sed ob sexus differentiam imperium non est commune, sed maritus uxoris caput, nempe in rebus conjugii, & in rebus familiæ. nam uxor pars fit familiæ maritalis. Ideo de domicilio constituere jus est marito. Si quid ultra juris maritis conceditur, ut lege Hebræa jus rescindendi quævis vota uxoris, apud populos nonnullos jus vendendi bona uxoria, non a natura est, sed ab instituto. Exigit hic locus ut videamus quid sit de natura conjugii. Eph. vi
23.

C O M M E N T A R I U S.

Tribus modis originarie jus in res vel personas acquiri, statuit Author hoc capite; vel generatione, de qua jam egimus, vel consensu, de quo in hoc §. disputare incipit, vel delicto, de quo postea. Jus autem, quod ex consensu in personas oritur, venit aut ex consociatione, aut subjectione. Consociationem autem naturalem maxime arbitratur Author in conjugio apparere, quod non omni dubio carere videtur; quippe cum consociatio præsupponit æquales sibi esse societatem ineuntes: socii enim dicuntur, qui sibi invicem æquales jure, viribus, ingenio, ita ut alteri in alterum nullum imperium tribuat naturalis utriusque conditio & status. Hinc Terent. in *Heaut.* de socio sermonem habens, inquit: *Æquali suo video inservire, & socium esse in negotio*; atqui scæmina viro longe inæqualis jure, viribus, ingenio, & proinde potius ad parendum, quam imperandum nata videtur; jure enim inæqualis, quoniam vir tempore prior, ergo & jure potior. Eodem utitur argumento Apostolus, quo admonet mulieres, ut

sint subiectæ imperio virili, nec vicissim in masculinum sexum sibi arrogare imperium nitantur: *Mulier, inquit, discat in silentio tum omni subjectione. Cæterum mulieri docere non permittit, neque auctoritatem usurpare in viros, sed esse in silentio. Adam enim prior formatus est, deinde Eva. Et Adam non fuit deceptus, sed mulier seducta. 1. Tim. 2.* Ingenio & judicio inæqualis, & proinde æquitati quoque conveniens, ut pareat imperio viri, ex seductione sive ipsius deceptione probat idem Apostolus. Æquum autem est id, quod est imbecillius, parere valentiori, teste Democrito, & proinde mulierem viri imperio subiectam esse oportet, ut ad illum locum Pauli annotarunt interpretes. Quamobrem quoque olim in perpetua fuere curatela vel parentum, vel proximorum cognatorum, vel agnatorum. Liv. lib. 34. Dictante ratione nihil magis æquitati conveniens, quam ut, qui se nequit defendere ob ætatis vel judicii virium imbecillitatem, ab alio defendatur; quamobrem & ipse Deus eam sub viri potestate esse voluit, cum

inquit, *Genes. cap. 3. v. 16. Et erit ad virum desiderium tuum*, id est, ut nonnulli verbum, quod in originali textu habetur, interpretantur, *sub viri potestate eris*. Quoniam natura vas infirmum es, & propterea alieno auxilio indiges, quoties te malum aliquod urgebit, auctore & duce tibi opus est, in cuius præsidio acquiescere potes, tanquam subiectus sub tutela sui Principis latet: quicquid enim sub alicujus potestate est, ad ipsum semper spectat, semper in id oculos figit, id semper exoptat, præsertim si non in voluntate, sed natura ea subiectio facta sit. Imo ipso jure virili sexui in fœmininum imperium & dominium acquisitum dicendum, quatenus fœmina condita ex substantia & materia, quæ viri propria erat, costa nimirum Adami; nihil autem magis rationi consentaneum, quam meum esse, quod nascitur vel fit ex re mea, ut alibi annotavimus. Non abs ratione itaque Hebræi nomen mulieris deducunt a viri nomine, quia de propria ejus substantia, quam analogiam si nos sequi vellemus, a viro *vira* esset dicenda, quæ perperam virago dicitur, quia ex viro sumpta; melius convenire videtur, ut *vira* vocetur, toti sexui commune nomen, atque etiam satis Latinum, ut viri docti annotarunt ex Festo: *Quod est in Querquetulana vira: fœminas antiqui, quas nunc dicimus VIRAS, appellabant, unde adhuc permanent virgines & viragines*. Quamobrem merito viro in mulierem imperium competit, imo eo ipso, quod natura tot nominibus mulierem imparem viro effinxerit, satis indicat se voluisse, ut viri potestati subesset. Quanta autem sit sexus hujus imbecillitas, testatur rerum usus; hinc vasa infirmiora respectu masculini sexus vocat Apostolus; atque hæc imbecillitas in causa fuit, quod maritali potestati mulierem universi hujus conditor subjecerit, ne exposita esset insultui, dolis & insidiis virorum, unde sequeretur perperam conjugium dici consociationem naturalem, quia natura sexus fœmininus subiectus ob dictas rationes masculino, & proinde conjugium non sibi æquales ineunt, cujusmodi æqualitatem præsupponit omnis consociatio. Verum hisce reponi posse videtur, quod etiam si & animi & corporis facultatibus mulier viro longe inferior, & proinde, cum alieno auxilio, consilio, ad sese regendum ac tuendum opus habeat, ipsa natura comparata & nata videtur ad parendum, quamobrem imperii cum civilis, cum domestici incapax, attamen quatenus ejusdem rationis, ejusdemque formæ humanæ, cujus nos, particeps, eatenus & nobis æqualis, atque etiam eodem jure gaudet, scilicet naturali, quod cuique individuo concedit facultatem sese conservandi in eo statu, in quo collocatum a Deo, & propterea quoque jus tribuit, quærendi ea media, quæ, ad sui conservationem pertinentia, vel naturali instinctu, vel, ratione dictante, acquirere cupiunt. Cujusmodi facultatis seu juris concessio includit libertatem & imperium in semetipsum; quippe cum optime quisque semetipsum novit, & proinde perspicit, quid sibi conducatur, nec ne, oportet quoque, ut ei sit permissum suo arbitrio ea acquirere sibi

media, quæ judicat salutem atque conservationem cum status naturalis, tum vitæ temporalis beatitudini, potissimum posse inservire. Quamobrem quoniam omnibus individuis hæc competit libertas; ergo nec mulieri deneganda, quæ cæteris longe præstantior, quia, & rationis particeps, & proinde quoque juris naturalis capax, privari nequit illa libertate, quæ jus naturæ homini, ratione prædito, tribuit pro conditionis & naturæ qualitate. Verum quidem viri imperio naturam ipsam subjecisse mulierem, quatenus vel familiæ pars, vel membrum societatis civilis, ejusque actiones cum domestico, vel politico regimine relationem habent; verum quatenus est ens, per se subsistens, naturæ humanæ & rationis particeps, existendi & subsistendi cum cæteris individuis jus habens secundum modum & statum, in quo producta & collocata ab Auctore hujus universi, etiam jus habet ea adhibendi media, ut dicere incepimus, quæ existentiam continuant & eam subsistere efficiunt, atque in statu naturali conservare possunt, cujusmodi juris concessio tribuit mulieri facultatem liberam agendi, & proinde imperium in semetipsam ac eam moderatricem & arbitram actionum suarum constituit, quatenus illæ cum corporis vel status conservandi a natura concessa potestate relationem habent. Ex quibus perspiciamus hujus naturalis facultatis jure viro non imparem & inferiorem, sed æqualem, quia, hoc respectu sui juris, expertus alieni imperii; atque conjugii finis primarius sobolis procreatio, & proinde corporis usum marito concedendi uxori necessitatem imponit. Propagatio fœminam obnoxiam reddit & exponit multis periculis & incommodis, quæ declinari & vitari possunt, conservando statum naturalem, qui est status virginitatis; quamobrem libertas & facultas mulieri, conjugium declinando, & virginitatem integram & intactam ac illibatam conservandi, vel saltem cœlibatum amplectendi, & conjugium recusandi: matrimonii enim status non est status naturalis, sed adventitius; quamobrem non potest per hoc tolli status naturalis, in quo quisque se conservandi habet facultatem, quia, ut alibi annotavimus, singulis individuis eodem modo, quo producta sunt, existendi & in eo permanendi facultatem concedit natura, & propterea jus tribuit ea declinandi & amovendi, quæ illum statim mutare & perturbare possunt; unde sequitur, quoniam matrimonium non mutat solum statum naturalem, sed etiam corporum conjunctionem includit, sine qua nulla propagatio, conjugii, ut diximus, primarius finis; propagatione vero corporis debilitat vires, imo sæpius vitam in summum discrimen adducit, & quandoque cum morte commutat; ergo & justa causa mulieri utendi jure suo & libertate naturali, in conservatione sui fundata. Ex quibus nullus dubito, quin lector facile sit perspecturus, quo sensu dicatur conjugium consociatio & constare consensu, quia nimirum, conjunctionem corporis respiciens, tribuit viro facultatem utendi corpore uxoris, in quod, ut patet ex jam adductis rationibus, nullum ipsi imperium & jus, propter jus,

jus, quod cuique natura tribuit ad sese conferendum in eodem statu, in quo productus & existit; ergo si quod jus sibi in corpus mulieris ad dictum finem consequendum, qui est propagatio sobolis, quæ sine conjunctione nequit haberi; ergo oportet ut præcedat consensus & voluntas mulieris, qua concedit corporis usum, atque sese adjutricem & sociam ipsi præbet & offert. Quamobrem vetat recta ratio aliquem cogere ad matrimonium ineundum, quia nemo invitus tenetur sese periculis exponere & incommoda subire, quæ evitare potest & declinare, quod docet innatus amor, quo quisque erga semetipsum afficitur, & inclinatio, non frustra animis hominum insita, qua feruntur ad ea, quæ sibi utilia fore perspiciunt; declinant autem quæ nocitura videntur. Ex quibus principiis jus naturæ derivandum, & definienda agendi nobis præscripta norma. Ex iisdem etiam sequitur in illa consociatione, quæ in consensu fundatur, virum quidem sibi jus & imperium nancisci in corpus mulieris, sed illud se non latius extendit, quam verosimile est, sive dicat ratio mulierem extendere voluisse vel potuisse. Ampliorem autem non concessisse marito potestatem dicenda, quam requirit finis matrimonii, & salvo jure, quod habet quisque ad semet tuendum adversus omnia, quæ status vel corporis everisionem, vel damnum protendere & adferre videntur. Itaque si velit abuti corpore, damnum inferre uxori tentat, vel animum induxit, sui potest defensionem suscipere, & ea adhibere media, quibus valet a se arcere imminens malum vel periculum. Hanc sibi facultatem reservasse, ipsa dicat ratio, quia nemo se sponte periculis objicit, & vitam suam ac membra improborum hominum crudelitati exponit. Itaque quamvis uxor consensu proprio se reddat obnoxiam potestati mariti, id salvo hoc jure naturæ fecisse præsumenda, & propterea hujus intuitu manet æqualis viro & sui juris, quatenus conservatio sui est juris perpetui. Sic & vicissim uxor sibi acquirit jus in corpus mariti, ejusque actiones, quatenus corporis usum concernunt, tanquam relationem suam habens ad corpus uxoris, cum quo jungendum, ut finis matrimonii obtineatur. Itaque videtur hic mutuus consensus intervenire, & naturam contractus innominati imitari, scil. do tibi corpus meum, ut mecum facias, quod matrimonii finis exigit; sic etiam facio tibi copiam mei corporis, ut mihi vicissim usum tui præbeas: ea enim mente conjugium contrahitur, ut quisque officia illa præstaret, quæ utrique conjugum incumbunt. Cujus autem ea sint generis, facile & naturalis impetus, & ratio, cujus vi matrimonii finem indagare possumus, docet. Sed ab hoc imperio, quod ex consensu contrahentium oritur, alterum est diversum, quod maritus habet in uxorem, quatenus est familiaris pars, non ex consensu uxoris, sed generis qualitate & naturæ imbecillitate, quæ mulierem, viro longe inferiorem, ejus subiecit imperio in iis, quæ regimen domesticum & familiaris salutem utilitatemque spectant, quo sensu uxoris caput dicitur

maritus, quemadmodum & familiaris, ita ut confors quidem thori, sed non imperii, dicenda. Quamobrem Seneca de maribus feminisque sermonem habens, dicit: *Altera pars ad obsequendum, altera imperio nata videtur.* Atque ita sustinere quodammodo videtur conditionem liberæ servitutis. Hinc Serv. in illud Virgil.

--- *Liceas Phrygio servire marito.*

Est ordo naturalis in hominibus, ut serviant, femina viris & filii parentibus, quia in illis hæc justitia est, ut majori serviat minor. Aug. in l. 4. Gen. Et Martial. lib. 8. epigrammat. 12.

Uxorem quare locupletem ducere nolim,

Queritis? uxori nubere nolo mea.

Inferior matrona suo sit, Prisce marito,

Non aliter fuerint femina virque pares.

Utpote quemadmodum operis & generis antiquitate, ita & auctoritate se præstare & viro superiorem sese putat, atque ordinem parendi & imperandi, a natura introductum, invertere cupiens, multas parit molestias.

Intolerabilius nihil est, quam femina dures.

Juvenal. sat. 6. Cujusmodi potestas, quam maritus in uxorem habet, tanquam familiaris partem, merum & mixtum continet imperium; quippe, ut alibi annotavimus, in statu naturæ quique paterfam. familiaris suæ princeps est, & idem habet imperium in familiaris membra, quod Regi vel Principi competit in subiectos, quod & jus gladii, id est, jus vitæ & necis, complectitur, a singulis patribusfam. in unam eandemque societatem coeuntibus, ei, quem societati tuendæ præferunt, delatum, quamvis tamen quædam gentes sibi illud jus reservasse, vel recuperasse Principis consensu tacito, dum ipsis antiqui juris exercitium reliquerunt intactum, quod in consuetudinem & morem longo temporis intervallo abiit, vel quod expressa sanctione Princeps reddidit, quod in se collatum ipso jure imperii; testantur quippe veterum monumenta, ut tradit de Gallis Cæsar, ipsos habuisse in uxores, sicut & in liberos, jus vitæ necisque, *de bell. Gall. lib. 6. cap. 18.* Qualis olim & potestas Persarum erat, teste Aristotele *ad Nicomach. lib. 8.* eamque sine ratione tyrannicam appellat, quia ex justa causa aliquem vita privare, & humana & divina permittunt jura, vicem enim gerit summi imperantis utroque in statu maritus, & proinde non frustra gladio armatus summus dicitur magistratus. Romæ concedebat lex marito uxorem, in adulterio deprehensam, necare.

**ADULTERII CONVICTAM VIR,
ET COGNATI, UTI VELENT,
NECANTO.**

Cognati scil. uxoris, qui cum viro judicabant, quam legem & secuti videntur Germani, apud quos Tacitus testatur maritis adulterii poenam fuisse permissam, *De mor. Germ. cap. 19.* *Isque prisco instituto,* inquit, *propinquis coram de capite fama que conjugis cognovis, & insontem judicavis.* *annal. 13. cap. 32.* Et Gell. *Vir, nisi cum divortium fecit, mulieri judex, & pro censore est; imperium, quod videtur, habet. Si quid perverso,*

terre=

retroque factum est a muliere, multatur : si vinum bibit, si cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur. In statu itaque naturali principatus & summi imperii, quod residet penes maritum, tanquam caput & principem familiæ, cujus & pars est uxor, ut vitæ & necis, & facultas præscribendi agendi normam uxori, & liberis, servis & aliis familiæ membris, competit naturæ jure patrifamilias, cui providere incumbit, ne quid detrimenti familia capiat, pacem & concordiam fovendo, bonis legibus, quæ dirigunt omnes, qui ejusdem sunt familiæ, actiones ad unum eundemque finem, id est, ad tuendam communem salutem utilitatemque promovendam ac procurandam, accommodatis & attemperatis. Cum hoc imperio in personas earumque actus, conjunctum & pari passu ambulat dominium eminens in bona uxoris, quæ ad sustinenda onera matrimonii attulit. Res & bona, quia in usum & commodum generis humani producta, & cuique a Deo largita ad semetipsum tuendum & sustentandum, tanquam accessorium & sequela domini seu possessoris consideranda, & proinde qui summum in personam obtinet imperium, simul quoque eminens dominium habet in ejusdem bona & fortunas : accessorium enim sequitur conditionem sui principalis. Quamobrem non juri positivo, sed naturali mihi videtur adscribenda facultas, quam apud Hebræos lex concedebat marito, rescindendi quævis vota uxoris, quia est sub curatela & custodia mariti, & proinde non potest sese obligare, marito suo non interponente consensum & auctoritatem, præsertim si honorum cum iis conjuncta esset alienatio vel diminutio. Eadem ratione & fun-

datur jus vendendi bona uxoria, si necessitas & familiæ salus ac commodum illud flagitat vel suadet. Quemadmodum Rex vel Princeps, necessitate Reipub. exigente, personas vel bona civium oppignorare, aut etiam alienare vi supremæ potestatis & eminentis domini possunt, & hac ratione fundari potest jus nostrum, quo maritus potest alienare, stante matrimonio, bona, ab uxore, dotis nomine, collata, cum ea tamen limitatione, quod bona immobilia non possit alienare maritus, nisi consensu uxoris, si nulli liberi extent, *art. 2. rubr. 22. stat. urb. Ultrajeçt.* Si autem liberi extent, etiam sine consensu uxoris recte immobilia alienandi facultatem maritus habet; *arg. dict. art. Radel. decis. 84. n. 13. Grot. introd. lib. 1. cap. 5.* mobilia vero & conquæstus, ut ita dicam, potest maritus vendere & permutare sine consensu uxoris, si non fiat in præjudicium contractus antenuptialis. *Radel. d. l.* Idem obtinere in Frisia, Gallia & Gelria, testatur *Sand. lib. 2. tit. 4. def. 2. & de prohib. rer. alien. cap. 10. n. 14.* ubi allegat *D. D.* Hoc igitur in casu recessum a jure civili, quo maritus dotem uxoris vendere, vel alio modo alienare non poterat, etiam consentiente uxore, ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum vertatur, §. 1. *inst. quib. alien. lic.* quod & antea lege Julia, ab Augusto lata, prohibitum; verum quia lex Julia tantum locum habebat in solis rebus, quæ Italicæ fuerant, ac etiam alienationes prohibebat, quæ invita muliere fiebant, Imperator primum porrexit ad prædia provincialia, atque, etiam consentiente muliere, alienationem irritam declaravit.

2. Conjugium igitur naturaliter esse existimamus talem cohabitationem maris cum fœmina, quæ fœminam constituat quasi sub oculis & custodia maris. nam tale consortium & in mutis animalibus quibusdam videre est. In homine vero, qua animans est utens ratione, ad hoc accessit fides qua se fœmina mari obstrin- git.

COMMENTARIUS.

STatim annotavimus, quo sensu conjugium possit dici consociatio, scilicet quia sibi invicem ad sese, corpus & vitam tuendam ac conservandam, mediaque huic conservationi inservientia acquirendi, & nocitura declinandi, jure & facultate pares & æquales vir & fœmina, secundum ordinem, ab ipsa natura præscriptum, copulantur & junguntur, interveniente consensu, quem necessario præsupponit in proprium corpus utrique a natura tributa facultas, quæ sine consensu ejus, cujus interest sibi reservare integram, in alium nequit transferri : involvit enim contradictionem, sibi esse æquales & alterum alterius imperio subiectum esse. Quicquid igitur juris mas habet in fœminam, id, tan-

quam sibi æqualem, ex mulieris consensu, sive pacto est, quod consensu constat & perficitur corporis sui usuram ambienti viro concedentem. Rerum ejusmodi juris in alienum corpus consensu acquisitio non semper eisdem producit effectus, atque eandem vim semper obtinet : inspicienda enim mens & intentio ejus, qui sibi usuram corporis sui proximi concedi postulat, ut appareat, quantum juris alter in alterum sibi acquisiverit ex interposito consensu, utpote qui formam dat actui, cujus virtute sibi invicem conjugantur. Quamobrem si quis vir sollicitat mulierem, ut sibi velit præbere corporis usum, nulla mentione facta de connubio secum ineundo, & mulier in ejusmodi conjunctionem consenserit, & pro ea

mer-

mercedem acceperit, patet utrumque intentionem non habuisse contrahendi matrimonii, & proinde jus illud, quod sibi vir acquisivit in corpore mulieris, non est permanens, sed, ut ita dicam, quasi momentaneum, circumscriptum terminis istius actionis, sive coitus, quamobrem, si quod interpositum pactum, evanescit ipso jure, cessante actu, vel tempore elapso, quod pacto adjectum. Idem dicendum, si quis mulierem se cum proli suscipiendæ causa conjugii inducit, & mulier simpliciter consenserit, nulla mentione habita conjugii, non matrimonium contractum, sed potius concubinatum inter eos obtinere censetur, qui in eo naturam conjugii imitatur, quod mulier tenetur corpus suum præbere viro procreandæ sobolis gratia, non alii, quia mens ejus fuit sibi liberos quærere ex illa propria industria proprioque Marte, non alieno, in quos jure generationis sibi acquireret imperium, quamobrem & plerumque secum cohabitare velit, ut sub suis oculis & custodia constituantur: abundans enim cautela nocere nequit; sed in eo maxime a justo matrimonio, id est, jure divino & humano inducto & probato, diversus, quod ejusmodi consensus non contineat individuum vitæ consuetudinem cum concubina habendi obligationem, cujus nulla mentio facta, nec etiam de ea cogitatum, quia ad prolem suscipiendam mulieris conjunctio & consuetudo, ad majorem cautelam, ne quis alter faceret versiculos, ego vero honorem ferrem, cohabitatio necessaria pro aliquo tempore, non vero in perpetuum; consensus autem non latius patet vel extenditur, quam constat mentem contrahentium fuisse, quæ perspicitur vel ex ipso actu sive negotio, quod gestum, sive ejusdem circumstantiis, vel expressis verbis, & proinde natura & vis obligationis, quæ incumbit alicui propter interpolitum consensum, pendet ex mente ejus, qui ad negotium aliquod gerendum & peragendum sese alteri obligavit. Qui mulierem rogavit, ut corpus suum proli sibi procreandæ causa præbeat, non præsumitur perpetuam cum ea vitæ consuetudinem habendi animum induxisse. Est quidem sobolis procreatio primarius finis matrimonii, ita ut qui puellam sibi in uxorem adsciscere velit, censetur proli procreationem maxime respicere, tanquam sequelam & necessarium consequens conjugii, & conjunctionis, quamvis non perpetuo, sed matrimonium non est semper finis appetitus, quo quis ad coitum & generationem impellitur. Quamobrem nec mulier se cum jungens procreandæ sobolis causa, matrimonium viro censetur voluisse contrahere, quia in illud consensisse tantum videri potest, quod rogatum, & proinde non connubium, sed concubinatus, ejusmodi consuetudo & cohabitatio merito dicitur, post aliquot vel menses, vel annos desitura, prout vel plures, vel pauciores desiderat ex se natos habere, nec concubina queri potest se repudiata, atque domo ejecta, quia nulla hic mutua obligatio, qua longiorem consuetudinem cum ea habere vir teneretur, quam sibi placebit, quoniam sibi tantum sobolis procreandæ causa usum

corporis stipulavit. Exemplum ejusmodi prolem quærendi causa cum Agare ancilla concubitus Abrahami nobis præbet: jure enim divino vera & iusta uxor esse non poterat, si primam conjugii institutionem respiciamus, de qua statim; ergo pro uxore & vice conjugis Saram eam dedisse, intelligendum, quo sensu sæpe sunt Hebræum, annotavit Author noster ad *Gen. cap. 16.* uxorem enim imitatur concubina, ut Julianus antecessor ait. Quemadmodum & mulier sibi eadem conditione prolem quærere cupiens, in quam jus obtineat, viri consuetudinem pacisci posse videtur. Sic apud quasdam gentes obtinuit, ut certo tempore mulieres utantur viris, quos pro suo desiderio eligant proli concipiendæ, & natas inde fœmellas sibi retinent, filios genitoribus transmittunt, ut de regno Congo refert Eduard. Lopez, teste Pufendorfio *lib. 6. cap. 1. de jur. nat. gent.* Verum illegitima, quoniam juri divino repugnat hæc prolem quærendi ratio, & explendæ libidinis corporum conjunctio. Modum enim & regulam propagandi genus humanum præscripsit Deus, cum in primo mundi ortu matrimonium instituerit, id est, virum & mulierem tam arctissimo vinculo copulavit, & sibi invicem devinxit, ut quasi una eademque essent persona, una caro. Caro hic est arctissima consuetudo & necessitudo, quam nulla ratione oportet dissolvi, quin concidat & matrimonium: nullum enim conjugium, nisi duo fiant unum, nisi unius caro sit caro alterius, & propterea nulla conjunctio sine arctissima hac necessitudine conjugium dici valet. Quemadmodum & diversarum partium unitate totum efficitur, quod per singularem numerum percipitur, ita & illa conjunctio & arctissima necessitudo, quæ viro intercedit cum muliere, matrimonio contracto, ex duobus corporibus atque etiam animis unum, id est, totum aliquod conficit, quod conjugium representat, & sine qua unitate concipi nequit. Sublata itaque animorum & corporum unitate, tollitur & conjugium, at posito conjugio, ponitur & unitas, vel totum aliquod, ex duobus compositum, conjugii constituendi partibus necessariis. Unde sequitur, quemadmodum totum, in partes suas divisum, ex quibus constat, & quasi coalitum, non potest manere idem, quod fuit, sic etiam, unitate illa animorum & corporum sublata, conjugium non potest dici conjugium, unde sequitur, qui matrimonium inire vult, etiam tanquam necessarium consequens censetur voluisse, ut tam arcte copularetur vel coagularetur cum conjugæ, ut nulla ratione queat ab ea separari; quippe, separatione secuta, unitas concidit & evanescit conjugii nomen; hanc vero propter unitatem conjugium imponit necessitatem & obligationem conjugatis sibi invicem adhærescere, quamdiu status conjugii manet: nulla enim unitas sine adhæensione partium, ex quibus componitur; atqui hic status, nisi morte, tollitur, quæ omnia in partes dissolvit; ergo & ad mortem usque & extremum vitæ halitum sibi invicem conjugati adhærescere obligati, qualis obligatio descendit cum ex ipsa natura & institutione conjugii, tum etiam mente contrahentium, qui non possunt esse ignari

divinæ voluntatis, circa propagandum genus humanum nobis revelatæ, nec etiam ejusmodi error liberaret ab observantia juris divini ex ipsa natura, quia quod perpetuum est, semper idem est, semper vero idem esse unitatem conservat, quamobrem & hæc sæpe junguntur verba, unum idemque esse. Sin enim in animorum & corporum unitate consistat conjugium; ergo nunquam divisione tolli vel dissolvi potest: quod enim divisum, unum dici nequit eo sensu, quo dicebatur unum ante divisionem factam: quod enim unum per se est, cujusdam respectu, & non alio, nullam mutationem pati potest & idem videri; ergo nec in partes dividi, & hac ratione quasi a semetipso separari, sed semper manet unum idemque, donec subsistit in eodem statu, in quo natura sua collocatum, necessario manere debet; atqui conjugio unitas quædam efficitur, cui repugnat omnis divisio, quia unitatem tollit; ergo dum ejusmodi ex unitate conjugium profluit, etiam ex eodem descendit necessitas & obligatio, qua conjugati sibi invicem devinciuntur, illam unitatem perpetuam, id est, indissolubilem & indivisibilem, conservare, quoniam, ut diximus, quod dissolvitur, non idem, & proinde non unum manet, sed quod perpetuum, semper idem; atqui unum semper idem; ergo perpetuum. Cui accedit mens & consensus eorum, qui matrimonio sibi jungi cupiunt; quippe cum ejus natura ipsos fugere nequeat, nec etiam alia intentione matrimonium contraxisse videri possunt, quam conveniens ejus naturæ & institutioni divinæ, & proinde sibi mutuo voluisse devincire sancte ejusdem jura observaturos, quæ dictant tam arctissimo sibi alligatos vinculo unitatis, ut a se invicem nequeant separari. Unde perpetua & individua vitæ consuetudo matrimonium recte dicitur a Jurisconsultis, quod maxime sibi locum vindicat in orbe Christiano, atque ita secernitur conjugium a scortatione vel concubinato. Ex mutuo igitur hoc consensu, quo sibi invicem matrimonii vinculo tam arcte devinciri perspicimus conjugatos, ut quasi in unum corpus coalescant, ipso jure tacite pactum constituitur, mutuum obligationem producat seu pariat; quippe uterque tenentur conservare illam unitatem & animorum & corporum; quamobrem cum ejusmodi conservatio sit de essentia conjugii, necessarium est, ut vir, uxorem quærens, præsumatur illud facere juxta matrimonii leges, atque proinde consentire in omnia matrimonii requisita, quæ sunt de essentia ejus: contradictionem enim involvit & sanæ menti repugnat, ut quis rem aliquam habere cuperet, & vellet abesse ejusmodi qualitates, quæ ad rei essentiam constituendam necessariæ; atqui ejusmodi unitas est maximum & necessarium requisitum matrimonii; ergo qui sibi ducere uxorem cupit, præsumi necessario debet eam juxta conjugii normam & regulam ei indissolubili vinculo adherere animum induxisse, & cum ea copulari velle, perpetuo, individuo modo: quod enim unum per se, dissolvi nequit, & proinde individuum; unde & perpetuum; quippe quod nec dissolvi, quia nec dividi potest, sua

natura perpetuitatem involvit, id est, temporis sine interruptione continuationem, usque ad supremum vitæ spiritum. Atque hac conditione sibi maritum elegisse mulier præsumitur, cui jus & imperium in proprium corpus concedit, ut cum viro quasi consolidetur & unum fiat corpus, juxta matrimonii leges & requisita. Verum nullius efficaciam esset, nec mutuus consensus, nec pactum, vel reciproca ex eo dimanans obligatio, nisi naturalis ratio eandem confirmaret, quæ dicat pactis standum & fidem rerum contractarum servandam. Hoc juris vinculum, omnibus contractibus & conventionibus, quæ inter homines celebrantur, perpetuus comes est, ac quasi ipso jure inest; quippe frustra paciscerentur & convenirent, sibi que mutuo ad quædam facienda vel præstanda obligarent mortales, si fidem fallere cuique liberum esset: ea enim mente homines inter se invicem contractus celebrant, mutuoque consensu se invicem obstringunt, quia sibi persuadent quemque, ut decet virum honestum, qualis quisque præsumitur, donec contrarium appareat, executurum, quod promissum & de quo conventum; ergo ipsi consensui contrahentium quasi annexum est istiusmodi fidei datio, qua alter alteri se obstringit fideliter observaturum & præstiturum, quod conventum: *Fides enim, definiens Cicerone, nihil aliud est, quam dictorum conventorumque constantia & veritas.* Fides dicta, quia fit quod dictum est, quia præstat quod conventum, ita ut, qui mecum contrahit, simul etiam suam interponat fidem, mihi promittat, saltem tacite, si non expresse, se observaturum sancte & mihi præstiturum, de quo inter nos conventum. Fides itaque est fundamentum omnium contractuum, qui celebrantur inter mortales: ea enim fiducia cum socio paciscor, ut effectus verbis & pactis respondeat. Tolle itaque fidem, tollis commercium inter homines, & societatem distrahis. Quod si in omnibus negotiis, contractibus, conventionibus, pactis, stipulationibus fidem mutuam sequamur, quæ persuadet contrahentibus, quemque præstiturum, quod dare, facere, & præstare promissit, dixitque, quanto magis locum sibi vindicat in contractu arctissimæ societatis, quæ marito intercedit cum uxore, dum alter alteri corpus suum mancipat, & quidem ea mente, ut caro unius sit caro alterius, in unum corpus coalescant, quamobrem alter in alterius corpus idem jus acquirit, quod obtinet in proprio: diximus enim hanc esse conjunctionis vim, ut sibi indissolubili devinciantur vinculo. Si solvi nequeat, necessarium est, ut semper alter alteri adhærescat, & proinde omnia alia conjunctione abstinere uterque conjuges obligati, quia conjugale vinculum, quod ex proposito & voto contrahentium perpetuum atque individuum est, hoc modo dissolvitur, unitas distrahitur, fides fallitur, jus læditur, quod alteri in alterius corpus quæsitum. Quippe, ut inquit Apostolus I. ad Corinth. *Uxor proprii corporis jus non habet, sed maritus. Similiter & maritus proprii corporis jus non habet, sed uxor; ne fraudetis vos invicem, &c.* id est, ne fidem, quam secuti estis,

estis, violetis, qua alter alteri, juxta matrimonii requisita & leges, sese perpetua consuetudine vitæ obligatione tradit. Quamobrem nulli conjugum facultas, ut possit alteri cuiquam se conjugere, quod pacto matrimoniali, quod corporium unitati, quod fidei datæ, nec etiam permittere concubitum cum altero, quod præcepto Dei repugnaret. Hinc Lactantius adversus uxorum communitatem, quam Plato statuebat a recta ratione non alienam, *Quomodo*, inquit, *servari potest charitas, ubi nihil certum est quod ametur? quis aut vir mulierem, aut mulier virum diligit, nisi habitaverint semper una? nisi devota mens & servata invicem fides individuum fecerit charitatem?* Nec a sententia nostra aliena, quæ habet Ilocrates in Nicocle: *Ad hac non potius non summopere accusare illos, qui, ductis uxoribus, & imita totius vitæ societate, pactis & conveniis non stant, sed dum suis voluptatibus indulgent, eas offendunt, a quibus ipsi se minime offendi volunt: & in aliis contractibus æquitatem colunt, solas vero conventiones, cum uxoribus factas, violant: quæ tanto solemnius custodienda erant, quanto sunt, quam aliæ, propiores & majores.* His conveniunt quæ habet August. lib. de bono conjugal. *Semel initum conjugium in civitate Dei nostri, ubi etiam ex prima duorum hominum copula quoddam sacramentum nuptiæ gerunt, nullo modo potest, nisi alicujus eorum morte, dissolvi. Manet enim vinculum nuptiarum, etiam si proles, cujus causa initum est, manifesta sterilitate non subsequatur, ita ut jam scientibus conjugibus non se filios habituros, separare se tamen vel ipsa causa filiorum, atque aliis copulare, non liceat. Quod si fecerint, cum eis, quibus se copulaverint, adulterium committunt, ipsi autem conjuges manent.* Neque hæc obligatio & matrimonii leges nobis, Christianorum sacris initiatis, innotescunt ex sacra scriptura, & divina revelatione, sed & in ipsa natura fundantur, quamobrem & in omnes fere gentes moratiores suam vim diffudisse perspicimus, ut doctè, erudite & diligenter de natura conjugii disputans vir ampliff. Lambert. Velthuyfen in tract. de conjug. statuit nobiscum: *Seminasse in natura Deum principia legum matrimonii: ita ut homines, qui se rectè introspicere & pertractare velint, neque illa legum primordia & simulacra virtutis extinxerint, sua sponte judicent de natura matrimonii ejusque legibus.* Harum legum prima, inquit, & princeps est, quod omne conjugium individuum vitæ consuetudinem complectitur: & quibus argumentis probavimus scortationem, sive copulam aut concubitum, qui non importat vinculum conjugale, esse vitium aut peccatum, iisdem probamus, inaccessos amores esse, qui corpora cœuntium non faciunt unum, nisi ad tempus: & qui ea lege atque conditione consentiunt in coitum atque cohabitationem, ut post aliquot dies, menses aut annos sit desitura, facile intelligunt hujusmodi pactum aliquid de dignitate viri, & præsertim mulieris, deripere: non enim magnopere refert, sive pro multis mensibus, sive pro paucis diebus, mulier pacificatur de noctibus. Paulo vero post: *Et cum inter omnes gentes omni ævo discrimen sit habitum inter conju-*

gem, & usum mulieris extra conjugium, etiam comperimus discriminis causam in eo semper positam fuisse, quod conjugium contractum fuerit animo perseverandi in eo, usque ad ultimum vitæ spiritum. Et inferius: *Ita ut, quemadmodum sine cœundi intentione nullum inter virum & mulierem potest contrahi conjugium, quia vis & causa, qua duo fiunt una caro (quæ est copula) deest; ita omnis contractus, qui copulam includit, nec tamen perpetuam vitæ consuetudinem intendit, conjugii dignitatem attingere non potest, quia vis copula ex natura sua illam perpetuam vitæ consuetudinem irrvolvit; est illius usus a natura alienus, quoties sub illa conditione expetitur: Ita, pergit, liquet legum matrimonialium, quæ producuntur in scriptura, sparsa esse in natura: ita ut quemadmodum homines sponte, nec recondita ratione judicant inter scortum & honestam matronam, ita illis in promptu est discernere inter conjugium, & inter consuetudinem viri & mulieris, quæ illa dignitate caret; quæ etiam nunquam illis ceremoniis celebrata fuit, qualibus conjugium: sed contra, omnis concubitus sit habitus indignus, qui coonestaretur ritibus, inventis ad addendum decus conjugio.* Nonne ex naturali lumine individuum hoc conjugale vinculum prætexit Horat. 1. cæm. 13. cum inquit:

Felices ter & amplius,

Quos irrupta tenet copula, nec malis

Divulsus querimoniis

Suprema citius solvet amor die.

Eadem fere Propert. lib. 2. cap. 15.

Atque utinam hærentes sic nos vincire catena

Vellet, ut nunquam solveret ulla dies.

Exemplo juncta tibi sint in amore columba,

Masculus & tuam femina conjugium.

In hac perpetua conjunctione & vitæ consuetudine Germanos perstitisse, testatur Tacitus de mor. Germ. cap. 19. Cum inquit: *Sic unum accipiunt maritum, quomodo unum corpus unam vitam; ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum, sed matrimonium amant.* quod individuum societatis vinculum. Tradit quoque Valer. Max. lib. 2. cap. 1. apud Romanos repudium inter uxorem & virum a condita urbe usque ad vicefimum & quingentesimum annum, nullum intercessisse. Dionysius & Gellius a Valerio quidem, quoad annorum numerum, dissentiunt, in re tamen conveniunt. Hoc sensu definit Modestinus l. 1. ff. de rit. nupt. *Nuptias esse conjunctionem maris & femina, consortium omnis vitæ, divini & humani juris communicationem, id est, totius vitæ interruptam consuetudinem.* Usque adeo individuum est inter sic conjunctos totius vitæ consortium, ut maritus sui corporis dominus non sit: ac vicissim jus uxorii corporis penes maritum resideat. Neque vero dum cœunt conjugia, quisquam velit ominari divortium. Nemo enim contrahit matrimonium, nisi hoc animo, ut sit perpetuum. Catiuncula Parraph. in inst. lib. 1. tit. 9. *Nihil conspiciebatur in domo individuum, nihil quod aut maritus aut femina proprium esse juris sui diceret.* Columella lib. 12. Ex hisce facile quemque perspecturum mihi persuadeo, conjugium non tantum consistere in illa cohabitatione simplici, de qua

Author, quæ fœminam constituit sub oculis & custodia maris : nam & extra conjugium fœminæ constitui sub oculis & custodia marium solebant, ut supra annotatum, quod etiam in concubinato obtinet aliquando : nam & sæpius concubina cum viro cohabitavit, ut sub ejus sit custodia & oculis. Verum mutuus consensus mutuaque fides, qua sibi invicem individuo atque indissolubili vinculo devinciuntur maritus & uxor, & ad perpetuam vitæ consuetudinem & corporum conjunctionem sobolis procreandæ, vel naturalis satisfaciendi ad coitum appetitus justo modo causa, obligantur, efficit matrimonium, id est, illa unitas animorum & corporum, quæ de conjugii essentia est, perficitur consensu, fide, conjunctione corporum, cohabitatione. Duo postrema sunt effectus eorum requisitorum, quæ præcedunt; quippe hæc mens & intentio ac scopus contrahentium, quia principalis matrimonii finis sobolis procreatio, ut dicere incepimus, quam sine corporum conjunctione habere non possumus; cohabitatio potissimum auget amorem, & unitatem conservat & fovet. Itaque qui consentit in conjugium, consensisse necessa-

rio videri debet in necessaria ejus requisita, quæ de ejus essentia sunt, tanquam necessarium consequens, sine quo nec antecedens obtineri potest; consensui autem tacite fides inest, vel immediate eam producit, quæ est vinculum, quo contrahentes sibi invicem devinctos esse voluere, ad servanda, præstanda, exequenda, quæ mutuo consensu vel stipularunt, vel pacti, vel sibi mutuo polliciti sunt. In eo enim maxime differunt connubia hominum a commixtionibus brutorum, quod uxores maritis fidem dent, & hi illis promittant de corpore sibi invicem solis præbendo. Pufend. lib. 6. cap. 1. quamobrem uxorem finis tui. Deut. 13. 6. Chaldaismus vocat uxorem fœderis, propter mutuam consensum & datam fidem, quam sibi mutuo pollicentur, qui matrimonium contrahunt. Quæ vero de essentia alicujus rei, de ejusdem quoque natura sunt, & proinde concludimus matrimonium sive conjugium esse legitimam viri & mulieris consensu contractam consociationem, ad perpetuam & individuum vitæ consuetudinem & corporum conjunctionem fruendam, procreationis & mutui auxilii causa.

Deut.

XXI. 15.

Deut.

XVII.

16. 17.

II. Sa-

muel.

XII. 8.

Deut.

XXIV. 4.

IX. 1. Nec aliud ut conjugium subsistat natura videtur requirere. sed nec divina lex amplius videtur exegisse ante Evangelii propagationem. Nam & viri sancti ante legem plures una uxores habuerunt, & in lege præcepta quædam dantur his qui plures una habeant; & regi præscribitur, ut nec uxorum nec equorum nimiam sibi adsciscat copiam, ubi Hebræi interpretes notant octodecim sive uxores, sive concubinas regi fuisse concessas, & Davidi Deus imputat quod uxores ei complures & quidem illustres dedisset.

2. Sic & dimittere uxorem volenti modus præscribitur, nec dimissam ducere quisquam impeditur, præter eum qui dimisit, & sacerdotem. Hæc tamen ad alium maritum transeundi libertas ipso naturali jure ita restringenda est, ne inde oriri possit prolis confusio. Hinc illa apud Tacitum juris pontificii quæstio : *an concepto, necdum edito partu rite nuberet.* Apud Hebræos inter utrumque matrimonium tres menses interponi jubebantur. At Christi lex ut res alias ita & hanc conjugii inter Christianos ad perfectiorem redegit normam, ex qua & qui dimisisset uxorem non adulteram, & qui duxisset dimissam, adulterii reos pronunciat : & Apostolus ejus atque interpres Paulus, non viro tantum jus dat in corpus uxoris, quod & in naturali statu procedebat (*ὁ ὅς μνηστεύσῃ μὴ νόμον ἀφροδίτης παρὰς ἀρχὴν ἔσώματι τῆς συνίσης*, inquit Artemidorus, id est, *qui connubii lege fœminæ jungitur, is in corpus ejus dominium habet :*) sed & uxori vicissim in corpus mariti. Lactantius : *Non enim, sicut juris publici ratio est, sola mulier adultera est quæ habet alium, maritus autem etiamsi plures habeat a crimine adulterii solutus est. Sed divina lex ita duos in matrimonium, quod est in corpus unum, pari jure conjungit, ut adulter habeatur quisquis compagem corporis in diversa distraxerit.*

Math.

V. 32.

XIX. 9.

I. Cor.

VII. 4.

3. Scio a plerisque existimari in utroque hoc capite non novam a Christo conditam legem, sed restitutam quam Deus pater rerum primordio condiderat: in quam sententiam adduxisse eos videntur ipsa Christi verba, ubi ad primordium illud nos revocat: sed responderi potest, ex prima illa conditione, qua uni mari feminam non nisi unam Deus attribuit, satis apparere quid optimum sit Deoque gratissimum: & hinc sequi semper id fuisse egregium ac laudabile: non tamen ut aliter facere nefas esset: quia ubi lex non est, ibi non est legis transgressio; at lex de ea re nulla illis temporibus exstabat. Sic etiam cum dixit Deus, sive per Adamum, sive per Mosem, tantum esse fœdus matrimonii, ut vir parentis familiam relinquere debeat, quo novam cum uxore familiam constituat; idem ferme dixit quod Pharaonis filiæ dicitur Psalmo XLV. 11. *Obliviscere populi tui, & domus patris tui.* Et ex hac tam arctæ amicitiae institutione satis apparet Deo gratissimum esse ut perpetua sit ea conjunctio: non tamen eo evincitur a Deo jam tunc imperatum ne qua de causa fœdus illud solveretur. At Christus quod Deus institutione conjunxerat id ab homine separari vetuit, ex eo quod optimum Deoque acceptissimum est, dignissimam lege nova desumens materiam.

C O M M E N T A R I U S.

Incidimus hic in duas satis illustres quæstiones, quæ viris doctis uberrimam disputandi segetem præbuere, quorum argumenta, quæ in utramque partem adducuntur & sectantur, recensere, nobis non est animus, sed nostram sententiam, quam l. 1. cap. 2. §. 6. diximus & annotavimus, paulo illustrare, & quibusdam argumentis confirmare. Nec video hodie tanti esse momenti & ponderis, ut nos sollicitos reddere debeat, quid de illis statuere & amplecti oporteat, quoniam in omnibus fere bene constitutis civitatibus jure civili sive positivo, quod civibus agendi norma & regula est, constitutum, ne quis simul plures habeat uxores, nec matrimonii vinculum pro libitu dissolvat, & uxor maritum deserat, vel maritus uxorem repudiet. Commentandi enim ratio nobis quodammodo imponit necessitatem, ut diligenter examinemus quæstiones & controversias, quas movet Author, quamobrem nec hæc silentio præterire possumus. Primo notandum, Authorem non sermonem habere de ea Polygamie specie, qua una fœmina pluribus viris simul nubit, ut de Sabæis Strabo testatur lib. 16. *Quæ possident, inquit, omnibus consanguineis sunt communia, sed natu grandior dominus est. Una omnibus uxor est, qui prior ingreditur, postea ante januam baculo, cum ea congregatur; ea tamen cum grandiore pernoctat: quapropter omnes omnium sunt fratres. Adulterii supplicium est mors. Is autem adulter censetur, qui ex alio genere est.* Cui addit exemplum non injucundum lectu Regis cujusdam filiæ, quæ cum esset forma ad invidiam eleganti, & fratres haberet quindecim,

qui omnes eam tenerrimo persequabantur amore, & propterea ejus congressum vehementer appetebant, ita ut alius continuo alium exciperet ad illam comprimendam, tandem, licet non satiata, fortasse fatigata, tamen postquam tot passa concubitus, hujusmodi traditur arte usa. Baculos fecit similes eorum baculis, cum quibus concumbere necesse erat, & cum quisque ab ea exiret, continuo baculum similem ante januam ponebat, & paulo post alium, considerans, ne, qui esset ingressurus, illi similem haberet. Cum itaque aliquando omnes in foro essent, unus accedens ad januam, & baculum videns, conjiciebat aliquem ejus confessionem auribus excipere, quia autem fratres omnes in foro reliquisset, adulterium suspicatus, ad patrem occurrit, atque huc eum adducens, & neminem inveniens, convictus est sororis falso criminatæ. Videtur itaque fratribus quidem communem, verum sui copiam non alii præbere licitum. Itaque matrimonii in hoc similis hæc Polygamie species, quod vel certus & definitus virorum numerus, cum quibus tantum concumbere mulier adstringebatur fide & conjunctionis vinculo, ita ut, quoties extraneum, qui non ejusdem Venereæ societatis membrum, admisisset, adulterium commississe videretur, vel quæ se comprimi permisisset ab eo, qui non esset cæteris eodem consanguinitatis gradu conjunctus, ita ut perperam mihi a quibusdam Polygamia vocari videatur vagus & promiscuus concubitus, nullis circumscriptus cancellis, nullos intra terminos subsistens, nullum habens finem neque modum, sed quibusvis

Noctes atque dies patet astra janua viris.

Cujus generis & Platoniam uxorum communio-
nem fuisse cenfeo. Sic & Garamantici, Æthiopes
matrimonia privatim nesciunt, sed omnibus vulgo
in Venerem ruere licet, teste Solino *cap. 30.* edit.
nov. unde est, quod filios matres tantum reco-
gnoscant, paterni nominis nulla sit reverentia.
Et idem de incolis Thyles testatur, quod *fæmi-
nis utantur vulgo, certum matrimonium nulli.* Et
de Hæbridarum insularum incolis traditur, *nul-
lam ibi propriam dari fæminam, sed per vicissitu-
dines, in quamcunque commotus fuerit, usura-
riam sumit.* Naturæ stimulis satisfaciendi causa,
brutorum instar, quæ, naturali impetu ad coi-
tum feruntur, eique tantum inserviunt, ita ad
tempus tantum uxores sibi ad usum capiunt, unde
usurariæ, sed uxoris nomine neutiquam dignæ.
Hinc Lactant. *inst. div. lib. 3. cap. 21.* de Plato-
nica uxorum communione disputans: *Matrimo-
nia quoque communia esse debent, scilicet ut ad ean-
dem mulierem viri tanquam canes confluant, & is
utique obtineat, qui viribus vicerit.* Mulierem
fundi similem annotat in Solinum Salmasius, in
ea proprietatem alium habere, interdum alius
usum. Proprietas mariti est, veluti legitimi
domini, usus adulteri. Sed qualis proprietas,
ubi cuique promiscuus conceditur usus, & quo
sensu uxor appellatur, quæ promiscue omnium
usui inservit, sordidæ cloacæ similis, cujusvis
generis purgationes excipientis. Uxoris nomen
dignitatis est, non voluptatis, Ælius Ve-
rus dicebat, Authore Spartiano. Sic & Athe-
nienses etiam Barbarorum mores in hoc secutos
ante Cecropem, nullas certas nuptias, sed jus
tantum concubitus habuisse, refert Athenæus,
& plures alias nationes nobis citare non esset dif-
ficile, apud quas eadem consuetudo obtinuit.
Nullum hic juris vinculum, nulla cum certis per-
sonis conjunctio, quæ in Polygamia requiritur,
utpote quæ, si vocem spectemus, nihil aliud
est, quam conjugii multiplicatio, seu conjun-
ctio inter plures, quam duas personas, sibi
tamen invicem vinculo conjugali & fide alligatas,
ne uxor admittat ad se comprimendam, neve vir
pluribus uxoribus junctus cum alia concumbat,
quæ sibi matrimonii vinculo non alligata. Priore
loco descriptam Polygamiam speciem nullo jure
unquam fuisse licitam & permissam statuimus,
propterea quod omnino primarium finem matri-
monii evertat, qui est propagatio generis huma-
ni; tum etiam quia repugnat rationi, quæ dicitur
in omnibus rebus & factis observandum ordi-
nem. Finem evertit, quia seminis varietas maxi-
me generationem & conceptionem impedit. Or-
dinem tollit societatis humanæ, quia cognatio-
nem, affinitatem, omniaque alia necessitudinis
vocabula & gradus, juxta quos homines sibi præ-
stare devincti jure naturæ, pietatis & humanitatis
officia, hac confusione abolentur: patre enim
incerto, incerta quoque proles: qui enim uxor
sibi conscia esse poterit e quo conceperit, a plu-
ribus compressa viris; patre autem incerto, nulla
cognitionis jura & vincula, quibus eodem san-
guine orti sibi invicem devinctiuntur. Qui reve-

rentiam parentibus debitam liberi præstare? qui
parentes amore liberos amplecti tanquam ex se
natos possunt in illa confusione & promiscuo
conubitu? *Quis amare liberos tanquam suos pote-
rit, cum suos esse aut ignoret aut dubitet? quis hono-
rem tanquam patri deferet, cum unde natus sit
nesciat? ex quo sit, ut non tantum alienum pro pa-
tre habeat, sed etiam patrem pro alieno.* Ipsa ita-
que reclamante natura, perit & corrumpitur hæc Po-
lygamie species, præterquam quod rectæ rationi
e diametro repugnet. Quod vero ratio damnat,
ne quidem nos facere posse credendum: æquali
enim juris vinculo ei obtemperare omnes adstricti
mortales. Hanc itaque Polygamie speciem tan-
quam omni jure prohibitam & nos plane rejici-
mus ac improbamus. Verum de ea omnis nostra
futura est disputatio, qua uni viro plures simul
fæminæ matrimonii vinculo & fide interposita
junguntur, quæ proprio vocabulo Polygamia
dicitur. An ea damnanda, investigandum
nobis incumbit, quia olim permittita & concessa
plures simul habendi uxores facultas populo
Hebræo, atque etiam apud moratiores gentes
obtinuit, ut cuique liceret cum pluribus uxori-
bus eodem tempore nuptias contrahere. Nobis
hæc controversia vix determinari posse videtur,
nisi distinctionis ope, quamobrem distinguen-
dum inter jus divinum necessarium, sive natu-
rale, & voluntarium seu positivum. Jus ne-
cessarium vel naturale, quia dimanat immediate
ex natura divina antecedenter, ad omnem volun-
tatem perpetuam continet obligationem immuta-
bilem & necessariam, quia omnis mutationis ex-
pers causa & origo inde profluit & descendit. Ita-
que semper & ubique eandem vim obtinet, &
circa idem objectum idem semper effectum pro-
ducit, quamobrem nec tolli, vel abrogari, aut
aliquam mutationem pati potest, ne quidem,
(salva reverentia & veneratione, supremæ divi-
næ majestati debita,) ab ipso Deo, quia ejus-
modi mutatio involveret imperfectionem, cujus
expers ens perfectissimum, ut alibi a nobis latius
disputatum. Jus vero voluntarium, quemad-
modum a voluntate divina constitutum, ita & ab
eadem dependet ejus vel abrogatio, vel mutatio,
prout summo legislatori visum fuerit e re fore hu-
mano generi. Illud ipsum vero duplex est; vel
universale, vel *speciale*. Illud, universalem obli-
gandi causam continens, universalem obligatio-
nem producit, qua universum genus humanum
adstringit ad ejus observantiam; hoc specialem
obligationem parit, concernentem eos, quibus
datum. Sic olim Hebræis, præter hoc jus univer-
sale, peculiaria sua jura dedit Deus, quibus eo-
rum Rempub. fundavit, quam & ipse immédia-
te administravit, quare ejus forma Theocratia
dicta. Unde illa obligatio, quæ descendit ex
jure & legibus propriis Reipub. Hebræorum, &
cum ea habens relationem, cujus generis sunt
forenses & ceremoniales, specialis est, obligans
ejusdem Reipub. cives & membra. Sed quatenus
iis admixtum aliquid morale, vel juris divini ne-
cessarii, universalem producant obligationem,
quæ ad omnes cujuscunque generis & conditionis
homi-

homines referri debet. Sic etiam & jus universale positivum cum divino necessario & naturali in eo convenit, quod eandem habeat obligationis vim, quæ universum eodem juris vinculo adstringit humanum genus, quamdiu non constat vel abrogatam, vel mutatam obligationis causam, vel tacite, vel expresse. Sed observandum quemadmodum a summi legislatoris voluntate dependet juris positivi constitutio, ita etiam ab ejus placito pendere obligationis ex jure constituto descendens mensuram & modum atque tempus, ut dicere statim incepimus. Potest itaque, prout summo legislatori fuerit visum, obligare quos velit, quamdiu & quo velit modo; unde sequitur, quemadmodum ex ratione & causa legis constituendæ dijudicandum, quos concernat & obliget, ita etiam ex causa ejusdem derogationis & mutationis perspicendum ad omnes, ad quos pertinet obligatio, etiam ejusdem obligationis pertinere solutionem, vel mutationem. Quemadmodum summus legislator vi supremæ in creaturas potestatis obligationem quibus velit imponit, vel universo humano generi, vel quibusdam ejusdem membris, sic etiam omnes omnino mortales, vel quosdam eadem solvit. Universalis autem obligatio sine exceptione obligat omnes, quibus principio vi legis imposita, donec constituerit eam vel in totum derogatam, vel pro parte, respectu vel omnium mortalium, vel quorundam. Hæc præmittenda, recta disputandi mihi postulare videbatur ratio, ut eo faciliorem & clariorem controversiæ definiendæ lector sibi ideam posset formare. Primo omni caret dubio, jus naturale sive divinum necessarium nullam dispensationem admittere propter rationes statim adductas, & proinde quod dispensationi, quod mutationi subjacet, illud nequit dici juris naturalis seu divini necessarii, sed voluntarii seu positivi; atqui constat circa conjugii institutionem summum legislatorem dispensasse, dum ex veteri testamento perspicimus, Hebræo populo fuisse permissum, plures una uxores simul habere; ergo colligimus juris esse voluntarii, quod Deus propagari humanum genus voluerit per conjunctionem maris cum una fœmina, in adjutorium hujus operis data atque concessa, idque clarius patebit ex ipsa liberrima divina voluntate, & nulli necessitati alligato Dei decreto, quo statuit in tempore hoc universum, tot creaturis ornatum, inter quas homo, utpote ad divinam imaginem conditus, suum caput maxime extollit, & dignitate cæteris longe antecellit, producere ex nihilo cum omnibus creaturis & individuis, & quemadmodum in tempore productæ, ita & singulis præscribere atque constituere certum existendi tempus, & assignare existendi modum. Quippe cum sit ens perfectissimum, possidens in se omnes virtutes, omnes perfectiones infinito modo, nihil sibi deesse, nihil ultra quæ possidet, potest desiderare vel cupere, & quatenus iis contentum est, & delectatur, quia ultra se nihil desiderare potest, propter summam perfectionem, quam in se possidet, eatenus summe beatum, summe perfectum; nullius

itaque indigens, omnis boni cõpos, in quò plenissime acquiescit, ut inquit Summus Theologus Francisc. Burm. Synopl. lib. i. cap. 19. Sequitur nec hoc universum, nec creaturas, aliquid adferre posse, quo illa beatitudo redderetur perfectior, & proinde non ex aliqua necessitate, sed liberrima voluntate producta, quæ aliquando existere cœperunt, vel etiamnum existunt, ut referrent divinam gloriam, imo summa ex earundem productione perspiceretur Authoris infinita potentia, in ordinatione sapientia, in conservatione benevolentia & gratia. Hinc rationis particeps homo conditus, ut hæc omnia posset perspicere, divinam gloriam celebraret, & generis sui præ cæteris creaturis præstantiam mentis vi discernens, creatoris sui erga se benevolentiam grato animo, in totius vitæ cursu, in omnibus factis dictisve, prædicaret, & summis laudibus proferebatur. Quemadmodum omnium individuorum productio liberrimæ divinæ voluntati adscribenda, ita etiam eorundem existendi ordo, modus, tempus ex eadem voluntate dimanat. Quamobrem eo ipso, quo Deus hominem ad sui imaginem fingere decrevit, ipsi erat liberum vel unum, vel plures producere, ideoque certum statuere numerum, tum etiam tempus existendi definire, quo elapso, iterum ad primam reverterentur materiam, ex qua producti, & cum iis iterum humanum genus concideret. Sic sacra nos docet scriptura, Deo placuisse, ut humanum genus duorum numero mundi primordio consisteret, hinc marem creavit & fœminam; displicuisse autem, ut cum eorum interitu interiret genus humanum, sed voluit ut ex parvis initiis ad immensam magnitudinem cresceret, & duorum numero ad innumerabilem hominum multitudinem perveniret, eo modo, quem Deus præscriperat, id est, per generationem; atqui nulla generatio sine conjunctione corporum; ergo viri & fœminæ conjunctio est justus propagandi humani generis modus; quamobrem humanæ naturæ stimulos invenit summus rerum opifex, quibus incitantur vir & fœmina ad procreationem sobolis mediante coitu; sed & huic quoque conjunctioni formam præscripsit Deus, scilicet ut inter duas personas, virum & fœminam, subsisteret conjunctio; verum conjugium humani generis propagandi modus & exemplar nobis imitandum propositum: posset enim Deus viro plures adjunxisse fœminas; quippe non alligatus erat numero, qui libera ex voluntate ambos produxerat. Verum cum ipsius voluntas nobis debeat esse agendorum norma, hinc colligendum, quia Deo placuit humanum genus propagare per conjunctionem maris & fœminæ, non solum respectu istius actus sive coitus, qui sine conjunctione perfici nequit, sed etiam cohabitationis & unitatis animorum ac voluntatum in totius vitæ cursu conservandæ per ejusmodi actus, cum eadem persona quandoque repetendi & renovandi; quippe, ut initio diximus, eo ipso, quod Deus tam arcto vinculo ligare voluisse patet mari fœminam, ut quasi in unam coalescant carnem, unam tantum personam representare videantur, etiam ipsi placuisse dicendum, ne

ne unquam hoc dissolverent vinculum, quia ex ea unitate profluere hanc necessitatem annotavimus. Dissolvitur autem, quoties intervenit actus extraneus, id est, conjunctio copulorum, cum viro vel foemina, quæ conjugii vinculo & fide mutua sibi invicem non alligati. Potuisset autem Deus ut statim diximus, si placuisset, & plures uni viro adjunxisse foeminas conjugii vinculo; quippe neque repugnat naturæ conjugii plurium in eundem finem conspiratio atque conjunctio, neque rationi contrarium, ut ex pluribus membris, arctissimo & indissolubili vinculo inter se ligatis, aliquod totum constituatur, quod, per se subsistens, unum efficitur; neque etiam naturæ divinæ adversatur, utpote cujus una essentia ex tribus personis coadunata, simplex tamen & omnis compositionis expertus. Verum quoniam ex duorum conjunctione & copulatione conjugium voluit perfectum, nec nobis, quibus incumbit obtemperare divinæ voluntati, & omnes actiones, quæ a nobis proficiscuntur, huic accommodare, permissum propria auctoritate primam institutionem evertere. Supremi tamen legislatoris manet libera voluntas immutandi vel derogandi in totum, vel pro parte regulam illam & normam, quam dedit mortalibus, ut ad eam vitam agendi formarent rationem, suasque componerent actiones. Quemadmodum superiorem habet neminem, permanet liber, id est, a nemine, quam a proprio dependens arbitrio, supremus legislator, qui cum nihil velle potest, quam quod rectum, justum & honestum est, hinc semper propria sua voluntas sibi agendi norma est; permisit autem Deus vel toleravit in veteri testamento uxorum multiplicationem; ergo concludendum Polygamiam non esse per se & sua natura illicitam, sed quia voluntati divinæ, mundi primordio per ipsam conjugii institutionem revelatæ & manifestatæ, contraria, circa eam nequit dispensare humanus legislator, nisi auctoritate, vel saltem tacita divina concessione accedente, vel etiam ipsa necessitate, in qua divina providentia constituti sumus, eam exigente. Natura sua non esse illicitam, vel exinde patet, quia circa illam dispensavit Deus *Dent. 21*. Repugnarret autem sanctitati divinæ tolerare, vel permittere rem, per se & natura sua illicitam. Verum quia peculiaris ratio videtur in causa fuisse, quod in veteri testamento patribus permissum plures uxores uno eodemque tempore habere, non lasciviendi, sed piæ procreandæ sobolis gratia, propter promissionem de multiplicatione feminis, non trahenda ad consequentias, quasi idem nobis esset permissum, vel primam institutionem immutandi summo magistratui esset facultas. Cessante & ratione dispensationis, evanescit quoque & corrumpit ipsa dispensatio; cessante causa, cessat effectus. Itaque & nos aliasque nationes ligat jus pristinum & divina voluntas circa conjugium in ipsa primæva ejus institutione, eique addita copulationis forma, manifestata. Idem dicendum de divortio. Vid. quæ annotavimus *lib. 1. cap. 2.* ubi & refutavimus, quæ de nova, eaque perfectiori Christi lege, hic Author statuit.

Verum statuit Authoris primævam illam institutionem conjugii nobis quidem esse exemplar ad imitandum; verum non imponere necessitatem legalem, a qua recedere nefas esset, nisi Christi accederet novæ legis promulgatio, quam opinionem amplecti nequeo: nam ipse Christus nos revocat ad primævam conjugii institutionem, tanquam voluntatis divinæ, de ordine & modo, circa propagationem generis humani observando, declarationem & revelationem. Christus, qui secundum divinam naturam ipse hujus institutionis Author, declarat eam vim rationem legis habere: *Matth. 19. 4.* conveniebat enim responsum Christi interrogationi Phariseorum, quibus interrogantibus, an licitum esset homini dimittere uxorem suam? respondens dixit eis Christus, legis opificem ab initio fecisse masculum & foeminam, ut una essent caro, sibi indissolubili conjuncti vinculo. A Christo intelligere tentabant Pharisei, num lex aliqua prohiberet uxorem dimittere Mosis doctrinæ contraria; interrogatus autem de legis alicujus vetantis divortium promulgatione, respondit existere ejusmodi legem; quippe eo ipso, quod opifex ab initio fecit masculum & foeminam, ut essent una caro, atque individuo & indissolubili vinculo sibi conjuncti essent, prohibuisse, ne homo separaret, quod Deus conjunxit. Cujusmodi prohibitio, habens vim legis, inerat in ipsa hominis creatione viri atque mulieris. Præterquam quod illa verba, quæ elocutus Jehova, *ut homo patrem & matrem derelinqueret & agglutinetur, vel adhereret uxori suæ, essentque una caro,* sanctionem legis contineant. Cui accedit, quod certum Deus propagandi humani generis modum constituerit, scilicet per mulieris & viri conjunctionem ac copulationem, quamobrem & certum hominum copulavit sibi numerum, qui non solum simplici mutua conjunctione, (nam cum plures uno tempore duobus non admittit congressus, qui potest repeti etiam cum diversis, conjunctionis inter duos perficiendæ modus non parit obligationem, qua obligantur eadem personæ secum, non cum aliis sui simillimis jungere,) sed per conjunctionem duorum, matrimonii vinculo sibi copulorum quam arctissime, ita ut nulla ratione dissolvi iterum possit, & proinde perpetuum est ac individuum, juxta voluntatem & mentem creatoris. Hisce itaque verbis: *Erum duo in carne una,* ipsa conjugii ex Dei institutione natura explicatur, duos esse carnem unam & conjugium copula indivulsa præcipitur. Concedimus loco citato, Christum non habere sermonem destinato de Polygamia, sed de repudio. Commode tamen etiam Christi responsum ad illam quoque trahi potest, quoniam uni videtur altera quæstio inesse; quippe si repudium vetitum, quia distrahit corporis compagem in diversa, sic etiam qui plures sibi uxores conjungit contra legis tenorem sive matrimonii primævam institutionem, numerum auget personarum, quarum conjunctione conjugium perfici Deus voluit, quod illicitum: nam illa adjunctio revera est distractio & divortium, quia matrimonium vel conjugium, quod duorum numero per-

perficitur, pluribus communicatur, atque ita fides & debitum conjugale, pluribus præstando, separationem inducit & unitatem dissolvit: quod enim alteri præstatur, alteri detrahitur, & quoties vir sese pluribus conjungit, toties ab ea divertit, cum qua individuum consuetudinem habere debuisset; quippe quæ prior tempore est, ratione consensus & fidei datæ, licet nondum conjunctio corporum secuta, potior jure est: nuptias enim consensus facit, non concubitus; non vero eo unitatem distrahere vel divortium admittere videtur, quasi naturæ conjugii repugnaret plurimarum fœminarum cum uno viro copulatio atque conjunctio, sed quia distrahit unitatem, quam inter duos subsistere summus voluit rerum opifex. Optime vir ampliff. Lambertus Velthulius tract. de conjug. & polygam. Verum equidem est, locis citatis, Christum non destinato tractare questionem de polygamia, sed de repudio; mihi tamen videtur, per occasionem propositæ sibi questionis, ostendere, ex prima conjugii institutione obtinere debere, primum matrimonium esse indissolubile; nec conjuges ullis legibus, instituto, aut pactis a se invicem divelli aut separari posse, quam adulterio, hominem tamen contra illam legem indissolubilitatis matrimonii sese ab uxore ipso facto separare & divortium facere, eamque deserere, licet etiam momentanea: præstat enim duabus, quod uni tantum debetur, & sic dissolvit vinculum matrimonii. Sibi secundam aut tertiam mulierem adjungendo, quia tunc non adheret uxori suæ, docetque Christus diserte Luc. 16. illum, qui priori uxori secundam aut tertiam adjungit, committere

adulterium: quia ipso facto se separat ab uxore, & secunda se agglutinat. Secundum, inquit, argumentum est, quod vir debeat juxta primum matrimonii institutum adherere uxori suæ; & quod duo tantum esse debeant in unam carnem, manifesto posterioribus hisce verbis docens, vinculum matrimoniale subsistere non posse, quando maritus, priore uxore superstite, sibi aliam adsciscit, quia committit adulterium, & separat quod Deus conjunxit, nec caret primis matrimonii institutis, quæ jubent ut duo & non plures sint in carnem unam. Nec video, pergunt, quomodo vi & significationi verborum satisfiat, quando plures uxores junctæ uni viro, coalescunt cum viro in carnem unam: nam quamvis mulier nupta videatur fieri una caro cum viro, non fit tamen vir, qui plures duxit uxores, una caro cum mulieribus, quas duxit. Eadem lex ambos ligat, quia eadem ratio in viro, quæ in muliere obtinet, idem jus constituit. Sic & ipsa vox conjugii συζυγίας Græce binorum arctam conjunctionem, nec diffusam in plures consuetudinem & cohabitationem denotat & arguit, quam neutri dissolvere vel distrahere licitum. Huc pertinet querimonia apud Plautum in mercat. act. 4. sc. 6.

Ecastor lege dura vivunt mulieres,
 Multo iniquiore misera, quam viri;
 Nam si vir scortum duxit, clam uxorem suam,
 Id si rescivit uxor, impune est viro;
 Uxor viro si clam domo egressa est foras,
 Viro fit causa, exigitur matrimonio.
 Utinam lex esset eadem, qua uxori est, viro,
 Nam uxor contenta est, qua bona est, uno viro,
 Qui minus vir una uxore contentus fiet.

4. Plerasque gentes certum est antiquitus ut divortiorum libertate, ita plurium fœminarum conjugio usas. Prope solos barbarorum Germanos singulis uxoribus contentos suo tempore fuisse Tacitus memorat: idque passim ostendunt historiæ tum Persarum, tum Indorum. Apud Ægyptios soli sacerdotes unius fœminæ conjugio utebantur. Sed & apud Græcos Cecrops primus, teste Athenæo, *μίας ἐν ἰζόξειν*, unam fœminam uni marito attribuit; quod tamen ne Athenis quidem diu observatum, Socratis & aliorum exemplo docemur. Quod si populi continentius egerunt, ut Romani semper duabus uxoribus, divortio diu abstinerunt, laudandi sunt sane, ut qui ad id quod optimum est accesserint: unde & Flaminicæ apud eosdem Romanos matrimonium, nisi morte, non solvebatur: non tamen inde sequitur peccasse qui fecerunt aliter ante promulgatam Evangelii vocem.

De moribus Germ.

Diod. lib. 1. Gellius xv. cap. xx.

C O M M E N T A R I U S.

A pud quasdam gentes uxorum pluralitatem & multiplicationem in usu fuisse, testantur annales & historiæ, & quo magis in libidinem projectæ, eo citius apud illas hæc consuetudo invaluit; sed omnes peccasse, quotquot hunc morem receptum statuere, nullus dubito, quia quamvis non videatur repugnare juri naturali, quod ipsas agendorum norma, attamen quia lex

illa positiva, quæ in prima institutione ipso jure inest, universalem continet obligationem, ad omnes, nulla excepta natione, homines pertinet; Deseret vir patrem & matrem, & adheret uxori suæ, & erunt in carnem unam. Quod respicit naturalem hominum conditionem, quatenus humanæ naturæ omnes participes, in propagatione humani generis eundem ordinem &

præscriptum modum observare necesse habent. *Deferet enim vir*, id est, omnis homo, qui sese jungere animum induxit mulieri, ei adhærebit, & quasi in unum cum ea corpus coalescere oportet, & indissolubili vinculo conjungi. Non singularem hæc verba gentem spectant, sed alloquitur Deus Adamum tanquam principem & patrem humani generis, eique modum & ordinem dedit, quo voluit humanum genus propagari, & satisfieri stimulis naturæ. Quemadmodum autem Adami peccatum in omnes ejus posteros, nulla excepta gente vel natione, quatenus omnes ex ejus lumbis progeniti, transit, & eidem pœnæ reddit obnoxios ob transgressionem legis positivæ, ita & ejusdem legis obligatio, quatenus omnes ejusdem conditionis, & naturæ participes, homines, universon genus humanum concernit, & proinde spectat omnes omnino gentes & nationes, in quas dispersum & divisum. Nec excusat a reatu & legis transgressionem Ethnicos, quod, cum sint destituti sacra scriptura, etiam ignorant jus divinum, quod in ea nobis revelatum; quippe, ut inquit Apostolus *ad Rom. cap. 2. 12. Qui sine lege peccarunt, etiam sine lege peribunt.* Præterquam quod ipsa ratio, in consilium adhibita, nos doceat, uxorum pluralitatem multa incommoda parere, rixas, lites, discordias cum inter liberos, tum etiam ipsas uxores: imperium enim & thorus consortis impatiens. Hinc fratrum quoque gratia rara, ut testatur illa in Josephum conjuratio, orta ex invidia ejus, qui matrem cum nullo eorum haberet communem. Quem autem sana ratione præditum fugere potest semper nos obligari ad id, quod ratio dicat congruum ordini, honestati, temperantiæ, concordiæ; quippe quod perfectissimum, id naturæ divinæ consentaneum, & proinde semper velle & præcipere id ipsum voluisse ex naturali lumine innotescit nobis, quod dicat ratio non solum honestum, sed honestius esse: nam, ut inquit Cic. *1. off. Eorum ipsorum, quæ honesta sunt, potest incipere sæpe contentio, & comparatio de duobus honestis, utrum honestius.* Atque non satisfacimus obligationi, qua tenemur facere, quæ sunt honesta, & proin-

de licita atque permessa, nisi ex iis, quæ honesta sunt, amplectamur quod honestius, illudque deducamus in actum. Quamobrem & pleræque gentes, rationis lumine persuasæ, singulis uxoribus contentæ fuere. Quod de Germanis testatur Tacitus. Atque apud Romanos quoque adeo turpe habitum pluribus una jungi, ut infamia notaverit prætor, qui binas nuptias, imo bina sponsalia eodem tempore contraxerant, ut videre est *l. 1. ff. de his qui not. infam.*

----- non enim honestum est

Unum virum habere imperium duarum mulierum.

Sed intuens in unam lecti sociam venerem,

Est contentus, quicumque non vult male habitare.

Euripides *Andromache.* Et idem:

Malum dixisti, unum virum habere duas conjuges.

Antonius primus simul duas uxores duxit, quod nullus antea Romanorum ausus fuerat, teste Plutarcho. Verum legibus postea Imperatorum Romanorum sancitum, ne binas cuiquam simul conjuges habere liceret, ita ut qui uxorem alteram superinducant, stuprum vel adulterium committere videantur, & propterea tanquam sacrilegi nuptiarum capitis pœnam sustineant. Quamobrem nemini Judæorum morem suum in conjunctionibus retinere, nec juxta legem suam nuptias fortiri, nec in diversa sub uno tempore conjugia convenire, permittitur. *l. 7. Cod. de Judæis.* Hinc nec uxorem habenti, concubinam apud Romanos habere licuit, *l. 1. ff. de concub.* imo ne quidem duas habere concubinas eodem tempore, licitum. *Novell. 89. cap. 12. §. 5.* Concludimus itaque ex illis, quæ de Polygamia disputavimus, illicitam prorsus esse omnibus nationibus, quibus non specialis Dei dispensatio revelata, tum etiam rationem docere, optimum & decorum maxime, & paci atque concordiæ accommodatissimum una vivere contentum, & proinde illum amplectendi matrimonii contrahendi modum, quia & dignitati humani generis maxime conveniens, necessitatem imponit recta ratio cujusvis generis hominibus.

X. 1. Nunc quæ rata sint jure naturæ conjugia videamus: in quo dijudicando meminisse debemus, non omnia quæ juri naturæ repugnant irrita fieri jure naturæ, ut exemplo prodigæ donationis apparet; sed ea demum, in quibus deest principium dans validitatem actui, aut in quibus vitium durat in effectu. Principium & hic & in aliis actibus humanis unde jus oritur, est jus illud quod facultatem moralem interpretati sumus, simul cum voluntate sufficiente. Quæ voluntas sit sufficiens ad jus producendum infra melius tractabitur, ubi de promissis in genere agetur. Super facultate morali quæstio oritur de parentum consensu, quem ad validitatem conjugii quasi naturaliter quidam requirunt. Sed in eo falluntur, nam quæ adferunt argumenta nihil aliud probant, quam officio filio-

filiorum conveniens esse ut parentum consensum impetrent : quod plane concedimus cum temperamento , nisi manifeste iniqua sit parentum voluntas. Nam si in omnibus rebus filii reverentiam parentibus debent, certe præcipue eam debent in eo negotio quod ad gentem totam pertinet, quale sunt nuptiæ. Sed hinc non sequitur jus illud, quod facultatis aut domini nomine explicatur, deesse filio. Nam qui uxorem ducit & maturæ esse debet ætatis, & extra familiam abit, ita ut hac in re regimini familiari non subjiciatur. Solum autem reverentiæ officium non efficit ut nullus sit actus qui ei repugnat.

C O M M E N T A R I U S.

Quoniam matrimonium contrahere est actus, qui tantum suam potest habere relationem ad contrahentes, utpote consistens in conjunctione viri & mulieris, nullius interventus nec consensus requiri videtur, quam eorum, qui junguntur; omnia quippe cum ejus perficiendi, tum etiam jam perfecti requisita tantum respiciant personam eorum, qui sibi jungi cupiunt, vel jam conjugii vinculo devincti sunt, cui etiam accedit, quod & status mutatio, quæ in matrimonio contrahendo introducit, non egrediatur conjugum personas, quemadmodum omnes præstationes, quas sibi invicem præstare adstricti, personales sunt, quare jure naturæ ut conjugia rata sint, nihil aliud requiri videtur, quam consensus contrahentium eorumque conjunctio, cum quoad animum, tum etiam quantum corpus attinet; quoniam vero nemo valide consentire potest, quin percipere & intelligere debeat naturam contractus, qui consensu perficitur, atque etiam vim obligationis, quæ ex interposito consensu utriusque contrahentium imponitur, antequam sit efficax ad producendum ejusmodi juris vinculum, quo sibi invicem adstringuntur ad præstanda quæ promissa, vel naturæ contractus consentanea, oportet ut inean- tur abs talibus matrimonium, qui plenum obtinent rationis usum, tempore judicii perfecti, cum quis sui juris evadit, actionumque suarum liber moderator & arbiter est, quatenus vel cum conservatione, sive corporis, sive vitæ, sive naturalis status aut conditionis, sive cum agendi norma & regula a natura nobis, qua recta ratione præditi, convenientiam & relationem habent. Omnia, quæ personam alicujus concernunt, qua homo est, id est, per se sine ulla ad sui similes relatione consideratus, proprio agenda arbitrio; quippe cum ab iis alius nihil quid patitur, nec illis afficiatur, nec jus ipsi præscribendi, quo modo ille, cujus agenda personam concernunt privative, ut ita dicam, se gerere circa eadem debeat, nec propterea ipsi impedimento esse possit, quin in actum deducat ea, quæ perficere & exequi in animum induxit. Verum, ut dixi, usus libertatis naturalis exercitium & usum præsupponit vim electricam, id est, perfectum

judicium, & annorum maturitatem, & mentis capacitatem ad dijudicandum inter ea, quæ sibi nocitura, aut damnum allatura, vel utilitatem & commodum præbitura videntur; cui capacitati cohæret libertas, id est, facultas illa declinandi, hæc amplectendi, non alieno, sed proprio arbitrio: nam quatenus rationis particeps, cæteris suis simillimis æqualis, & hujus respectu etiam filius æqualis patri, ut alibi annotavimus. Si sibi homines ratione æquales; ergo etiam æqualis omnibus libertas & facultas agendi ea, quæ respiciunt & suam habent relationem ad statum hominis naturalem, id est, quæ hominem spectant, qua homo est, & qua membrum societatis humanæ. Primo sensu comprehenduntur omnes actus, qui propriam spectant personam, cujus generis omnia illa officia, quæ sibi quis præstare debet; altero sensu intelliguntur ea, quæ quis præstare debet cum societati universæ, tum singulis ejus membris secundum gradus vel consanguinitatis, vel affinitatis. Quatenus homo est ens per se subsistens, productus, ut existeret, & quidem in eo statu, in quo collocatus naturaliter, habet facultatem liberam agendi, quæ consistit in determinatione suarum actionum ad illum finem vel ad illa objecta, quæ cum suo statu habent convenientiam; est autem status naturalis status libertatis homini & in se propriumque corpus, tum ea, quæ a se dependent, & sibi tantum atque conservationi status inserviunt; quippe qua homo ens per se subsistens quamdiu existit, sine relatione ad societatem sui tantum causa existit, & ejus respectu nemini in alium jus competit. Si aliquo juris vinculo alteri quid præstare, dare, aut facere obstrictus est, ex alio capite descendit ejusmodi obligatio, qua libertas agendi quod cuique libet, limitatur & circumscribitur, scilicet ex qualitate nobiscum nata, qua sumus membra societatis humanæ, vel ejusdem familiæ. Illa ex communi nascendi ordine; hæc ex generationis jure suam ducit originem. Obligatio tamen, quæ ex utraque descendit nobis imposita conditione, non tollit, nec imminuit libertatem agendi & faciendi, quæ libet, ad conservandum nosmetipsos in eo statu, in quo collocati naturaliter; cujusmodi agendi libertas continet facultatem,

tatem, tum adhibendi ea media, & proinde eas producendi actiones, quæ huic inservire, tum declinandi, quæ illi nocere posse censemus atque perspicimus, & ut paucis absolvam, est vitæ instituendæ ac transigendæ nobis ipsis præscribendi modum & normam facultas, in quantum nobis, non aliis, vivimus, & nostri, non aliorum causa, existimus; ita ut nemini vel in corpus, vel actiones, quæ a nobis proficiuntur, plus juris sibi vindicare, quam de libertate naturali agendi & vivendi modo detrahere, & in alium conferre volumus. Atqui matrimonium ejus est generis, quo non solum status naturalis immutatur, & libertas circumscribitur, dum imperium & dominium in proprium corpus ejusque membra deferatur alteri conjugum, ut alienæ serviant libidini & voluptati & auxilio, ita ut quasi servitio addicantur, quoniam non amplius proprio, sed alieno arbitrio ipsis vivendum sit conjugii vinculo sibi invicem adstrictis, sed etiam multis incommodis, & variis fortunæ cladibus exponit, qui statum matrimoniale solent excipere, quæ omnia hominem, qua homo est, in statu naturali subsistens, sibi vivens, sui juris, corporis & membrorum dominus, propriam voluntatem agendi normam habens, afficiunt maxime, & aliam ei conditionem imponunt; tum etiam multis incommodis reddit obnoxium, quæ evitare posset, si in statu naturali, id est, cælibatu permaneret, videtur ipsa natura dicere actum contrahendi matrimonii solummodo a contrahentium consensu & placito pendere, quoniam tantundem illorum interesse hic agitur, & conjugum ab eo quid patitur persona, qui in unam carnem coalescunt, si quid ex eo fructus proveniat, si quædam incommoda oriantur, non tertius, sed conjuges de illis participant, utpote qui non prosperæ, sed omnis fortunæ societatem iniverunt, Justin. lib. 23. 2. quo sensu dicitur matrimonium societas omnium fortunarum, eaque est ratio, cur consensus adhibeatur ad contrahendum matrimonium, quoniam nemo invitatus tenetur onera subire & sese periculis exponere, nec etiam obligari potest ad præstanda, danda vel facienda quædam, ad quæ naturali jure non tenetur. Perspicimus itaque omnia matrimonii requisita, tum & ipsum statum matrimoniale tantum spectare & afficere conjuges, & ultra eorum personas ejus se non extendere jura; ergo & ad illud perficiendum sufficit consensus & conjunctio cum animorum, tum corporum eorum, qui sibi junguntur, & proinde parentum consensum non esse de essentia contrahendi matrimonii, utpote qui obligatione atque præstationibus, quæ incumbunt utrique conjugum præstandæ & adimplendæ, comprehendi nequeunt; quem itaque in finem consensus eorum necessarius, quibus nec feritur, nec metitur, ut ita dicam: potestas enim patria, quæ juxta ætatis gradus vel latius patet, vel arctius, ut supra annotavimus, spectat potissimum liberorum educationem & gubernationem, quamdiu ipsi sese tueri, vel rebus suis superesse nequeunt propter judicii & corporis imbecillitatem infirmitatem-

que, & ea quidem se extendit ad omnes quasunque liberorum actiones, nullis exceptis; verum cum ista ætas immatura ad contrahendum matrimonium, non potest ejus haberi ratio in determinanda nostra controversia. Quod si ad maturiorem ætatem pervenerint, vitæ suæ modum habentes, & quid sibi conducatur, nec ne, perspicientes, quid faciendum, quid declinandum sibi incumbat, rationis vi percipientes, hi quasi a natura emancipati & juris sui facti videntur, atque a proprio arbitrio pendere, quod ad ea attinet, quæ ipsos privative tanquam homines, cæteris sui simillimis æquales, spectant, ideoque æqualem facultatem & libertatem agendi habentes, id est, amplectendi vel declinandi quæ vitæ transigendæ commoditatibus vel prodesse, vel nocere possent; sed huic potestati patriæ annexum esse supra diximus imperium, quod patri competit tanquam familiæ principi, cui cura incumbit providere, ne quid detrimenti capiat tota familia ejusque singula membra, ipsi facultatem tribuens præscribendi iis, qui ejusdem sunt familiæ, agendi normam & regulam, atque dandi leges, quas arbitratur communis salutis & parvæ hujus societatis civilis conservationem efflagitare, quibus obtemperare, & actiones suas ad illam normam componere, necesse habent quotquot ejusdem familiæ membra. Quæritur an liberam hanc facultatem naturalem matrimonii contrahendi non posset circumscribere pater, atque statuere, ne rata habeantur contracta, se non consentiente, atque irrita declarentur, ut annotavimus ad §. 3. In secundo tempore, cum jam judicium ætate maturuit, parentum imperiis non subesse alias actiones, quam quæ ad familiæ paternæ statum aliquid momenti habent; quippe cum patri, ut familiæ principi, summum imperium, eoque monarchia ornato, competat facultas eas condendi leges, quas cum ejus utilitate & salute aliquam convenientiam habere censet, competit liberis, cæterisque membris imposita obligatione, quatenus sunt familiæ partes, idem venerari imperium & jussa paterna exequi; ergo quoque & hoc in casu vi summæ potestatis, qua condecoratus pater, & ejusmodi legem condere posse dicendus videtur, qua prohibet filio, ne uxorem sine suo ducat consensu, & ait, si fecerit, matrimonium irritum fore: potest enim quisque magistratus ejusmodi leges promulgare, quales judicat Reipub. utiles, & sic quoque patris fam. cum in omnibus fere familiæ regimen & administratio imitetur naturam imperii civilis, imo quia illud vetustius est, imperium ad illius exemplar introductum dici debet. Sed resp. paternum imperium non latius patet, quam recta dicat ratio, ejus moderandi & tractandi regulam atque mensuram extendi oportere; atqui illa quidem tribuit patri, tanquam capiti familiæ, & parvæ hujus Reipub. ac civitatis principi, summum imperium & arbitrium, sed non infinitum, & nullis circumscriptum limitibus; evanescit quippe, ubi salus & utilitas atque commodum familiæ non cadit in deliberationem. Quod primum atque unicuique paterni imperii objectum allegari potest, ad quod

quod collimant iussa & imperia patris, tanquam proprium obiectum & finem, atque sic etiam obligatio faciendi quod imperatum & præceptum, & exequendi iussa, vel liberis, vel cæteris membris & domesticis in iustam servitutem non redactis, imposita, non habent majorem vim, neque latius sese extendunt, quam ad istiusmodi actus, qui cum familiarum utilitate & commodo aliquam habent relationem; atqui matrimonium inire non ejus est generis, quod proprie spectat familiarum, sed contrahentium personam & commodum private, ut ita dicam; ergo ejus contrahendi libertas non magis a patre eripi posse filio videtur, quam facultas agendi & faciendi ejusmodi negotia, quæ fieri familiarum nihil interest, quales eventus vel successus habeant, & quæ nullam cum ejus commodo habent relationem vel convenientiam. Non incipiamus de facto ejusmodi legem posse condi, sed negamus proinde matrimonium, rite secundum rationis dictamen contractum, irritum jure reddi posse, quasi per se non subsistens, quia destitutum ejusmodi requisito, quod de ejus essentia est. Præterquam, quod filiosfam. jam sui juris factus ætatis commodo, familia patris excedens, semetipsum solvat parentum necessitate, quia quemadmodum extra territorium jus dicenti impune non paretur, ita & filius, e domo & familia patris egressus, impune non paret ejusdem familiarum legibus, quæ ultra illam in statu naturali, ubi homines sibi æquales, nullam obligandi externos vim habent, atque hac ratione corrui ipso jure obligatio ex ejusmodi lege descendens. Sed fortasse regeret quis nobis ea, quæ paulo ante disputavimus de jure patriæ potestatis, & obligatione, quæ liberis incumbit in totius vitæ cursu patri obtemperandi, ejusque venerandi & exequendi iussa, utpote quæ, descendens ex jure generationis, perpetua est & immutabilis, & proinde tamdiu permanet, quamdiu durat illa inter patrem & filium naturalis relatio, quamdiu uterque existit, quæ nulla status mutatione tolli potest. Verum in memoriam revocanda, quæ ibi etiam annotavimus. Paternum quidem imperium nequit in totum, nisi morte naturali, tolli, & proinde nec juris illud vinculum, quo liberi adstringuntur parentibus obtemperare, & facere quæ sibi agenda imponuntur, dissolvi, nisi eadem ratione; verum potest quidem ejus habendi & exercendi modus immutari, vel ei aliquid detrahendo, aut limitando & circumseribendo, in prima infantia & ætate ei proxima. Cum judicium adhuc infirmum est, multis captivibus obnoxium, omnes omnino actiones sub dominio sunt parentum, ita ut omnia quoque irrita, quæcumque sine auctoritate & consensu parentum gesta & peracta, unde aliquid damni vel detrimenti paterentur liberi; tempore vero perfecti judicii, illæ tantum, ut diximus, actiones subsunt imperiis parentum, quæ familiarum statum spectant, ita ut, si quid egerit filius, quod repugnat familiarum ordini & regimini, vel ejus saluti & utilitati noceret, etiam possit a patre irritum reddi, atque etiam filius puniri & castigari, quod sine patris consensu & contra ejus imperium ali-

quid fecerit, unde detrimentum vel familia caperet, vel quo auctoritas paterna imminueretur & vilesceret. Si quæ alia filio a patre agenda vel exequenda imponantur, quæ cum familiarum administratione nullam relationem habent, sed adiaphora sunt, vel etiam ejus generis, quæ filii personam spectant, ejusque proprium commodum & vitæ agendæ modum concernunt, si æqua & bona sunt, quæ imperantur, faciendæ dicat ratio, postulat honor & reverentia patri debita; verum neglecta aut alio modo, quam imperaverat pater, perfecta, subsistunt tamen, nec irrita reddi possunt, quasi sine consensu patris, & etiam contra ejus auctoritatem facta; limitata enim hoc casu patria potestas & suis circumscripta cancellis propter proveciorem ætatem filii, quæ in negotiis ejusmodi gerendis cum suo mancipavit arbitrio. Cujus generis & matrimonii contrahendi actus, ut dicere incepimus, quod non perficitur consensu patris, sed ipsius, cujus res agitur, filii; vetare tamen potest pater, ne invisam sibi nurum in domum suam filius deducat. Verum in deliberationem cadit, quid pietatis officium, quid reverentiæ, observantiæ & honoris debitum a liberis exigat & postulet. Dicendum patris consilium nequiquam spernendum in tam gravi negotio, quod ad totam familiam pertinet, quale sunt nuptiæ, ut inquit Author, ac suadet etiam æquitas, ut in uxore ducenda patris arbitrio & voluntati, si æquum & justum, obsequamur, ne ipsi, qui tenerrimo nos amore amplectitur, ac cui nostra felicitas & salus, vitæque beatitudo summopere curæ est, in qua non minima portio sollicitudo illa, qua curanda sunt filiorum connubia, obrudamus invito invisam ei nurum, utque ei, qui tam liberaliter atque molliter nos educavit, placere studeamus in omnibus, quæ a nobis suscipiuntur, negotiis, præsertim in iis, quorum & ipsius interest, ut bene succedant. Quamobrem & ipsos Gentiles hujus officii meminisse, testantur eorum monumenta: tradit enim Xenophon Cyrum noluisse absque parentum consensu matrimonium contrahere. Et apud Plautum in Stichus, Panegyris mulier loquens de suis nuptiis: *Hoc, ait, in patris potestate est situm, faciendum id nobis, quod parentes imperant.* Sic quoque apud Apulejum Venus judicat non esse legitimas nuptias inter Cupidinem & Psyhgen, quia clandestinæ, nullo teste præsentis, & incio patre, vel saltem absque ejus consensu, initæ. Hinc etiam non solum apud Romanos, sed alias quoque gentes moratiores receptum, ne filii temere contrahant matrimonium sine consensu parentum:

Non est æquum pugnare, pater, quos tradidit ipse,

Ipse pater cum matre, quibus parere necesse est,

Virginicas non tota tua, ex parte parentum,

Tertia pars matri data, pars dat a tertia patri,

Tertia sola tua est; noli pugnare duobus;

Qui genero sua jura simul cum dote dederunt.

Vide & Gell. lib. 2. cap. 7.

Filii, obedite parentibus per omnia,

Pauli doctrina non solum, sed divinum præ-

ceptum, quoniam nulla ætas, nullus honor vel auctoritas aut status mutatio liberat ab hoc officio, scil. in licitis & honestis. Quamobrem addit in *Domino. Eph. 6. 1.* cujusmodi obedientia non caret sua mercede; quippe hoc placere Domino addit, id est, hoc gratum acceptumque est Christo, cui placere beatitudinis & felicitatis nostræ complementum, cui nihil magis addi potest, quo augetur vel perfectior redditur. Verum qui huic officio defunt, peccant quidem in contrahendo matrimonio contra jus divinum, contra pietatis & reverentiæ, ab ipsa natura nobis injectæ officia, sed non in leges connubiales, ita ut irritum & nullum esset contra officium pietatis & reverentiæ, parentibus debitæ, in initum matrimonium: nam obligatio audiendi & reverendi consilium alterius, nec etiam obsequendi alicujus imperio, statim de re sua disponendi fa-

cultatem adimit. Requiritur itaque in nuptiis consensus parentum, tanquam honestum quid & pium, sed non quasi necessarium, ita ut absque eo irritum esset matrimonium: quidquid enim honestum est, non est protinus necessarium. Sic in tutela suscipienda & capessendo magistratu filiumfam. patris adhibere voluntatem, honestum videtur, sed neminem eam necessariam dicturum, mihi persuadeo. Quamobrem nec leges in hisce patris interventum vel auctoritatem exigunt. §. 1. *inst. qui testam. tut. dar. poss.* Hac ratione motus Hadrianus Archiepiscopus legem tulit, *nec inter servos matrimonia debent ullatenus prohiberi, etsi contradicentibus dominis & invidis contracta fuerint, nulla ratione sunt propter hoc dissolvenda. cap. Dignum est. de conjug. servo.*

L. Filius emancipatus. D. de ritu nupt. L. Oratione. §. nepote. D. eod. tit. L. in conjunctione. C. de nuptiis. VII. 36.

2. Quod autem a Romanis aliisque constitutum est, ut quædam nuptiæ, quia consensus patris deficit, irritæ sint, non ex natura est, sed ex juris conditorum voluntate. Nam & eodem jure mater, cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo dissensu matrimonium irritum non facit; ac ne pater quidem filii emancipati: & si pater ipse sit in patris sui potestate, in filii nuptias & avus & pater consentire debent: filiæ, avi auctoritas sufficit, quæ discrimina naturali juri incognita satis ostendunt venire hæc ex jure civili.

COMMENTARIUS.

Summam parentibus in liberos semper, & subique apud omnes gentes potestatem & auctoritatem concessam, veterum testantur annales, neque etiam in eo reprehendi jure possunt, cum ex sacris paginis perspiciamus, quam summo legislatori curæ fuerit, ut reverentiam & obedientiam, parentibus debitam, liberi præstarent, quamobrem præmium legi de honore ipsis exhibendo additum, scil. ut ejusmodi spes alliceret & magis impelleret liberos ad sui observantiam. Attamen non in eum sensum voluntas legislatoris detorquenda, qui aliquid iniqui statueret: æquitas enim & naturalis ratio debet esse interpres divinæ voluntatis, atque etiam norma & regula, quæ sequenda, cum in constituendis patris potestatis juribus & commodis, tum etiam in exhibendo honore, parentibus debito; quippe ut nec infinita est parentum auctoritas, ita nec sine mensura & moderatione parentibus obsequendi obligatio. Circumscribitur ratione naturali & æquitate; quamobrem non latius patet, nec ad alia negotia, vel actus sese extendit, quam ratio dicit, quod extendi debeat, & patiat æquitas. Æquum non solum, sed & ratio videtur liberis imposuisse necessitatem, qua tenentur in omnibus rebus magni momenti, unde ad se magnum posset pervenire incommodum, consilium & consensum parentum impetrare,

quoniam ob tenerrimum, quo liberos amplecti solent, amorem, & arctissimum sanguinis vinculum, eorum calamitatibus & malis quoque affici & premi videntur, maxime in matrimonio contrahendo patris consensum adsciscere oportet; quamobrem merito a filio exigit, tanquam patriæ potestatis & auctoritatis jus atque commodum, ne, se inscio, uxorem ducat. Sed non eodem jure vi paterni imperii a filio, tanquam officium sibi debitum, ut contractum matrimonium, quasi absque suo consensu perfectum & consummatum, tanquam irritum dissolvat & uxorem deserat. Pertinent quidem patriæ potestatis jura ad contrahendum matrimonium, neutiquam vero ad rite contractum dissolvendum. Quod itaque a Romanis aliisque gentibus constitutum est, ut quædam nuptiæ, quia consensus patris deficit, irritæ sint, non ex naturali ratione, nec conjugii natura, sed juris conditorum voluntate dimanat, quæ laudanda, quantum parentibus integram & illibatam suam auctoritatem reservant; verum non imitanda, quatenus illud, quod omnibus suis partibus perfectum, quasi illis destitutum, imperfectum, invalidum, & quod factum, infectum declarat. Quamobrem nec juris conditorum voluntas æquitati & rationi satis consentanea, præcipiens matrimonia, juxta suam naturam & requisita contracta, sed parentum con-

consensu destituta, irrita esse, quia nec humani fori arbitror libertatem hanc naturalem, quæ nulla in re tam necessaria, quam in matrimonio, ut ait Quintil. omnino tollere: quod enim Deus conjunxit, homo ne separet. Limitari tamen potest legibus civilibus, & adstringi quibusdam solemnitatibus, quas legislator ad servandum ordinem in societate civili adhibere necessarias ducit, atque etiam tanquam pœnam, in transgressores legis statutam, addere, ut commodis justis & legitimi matrimonii gaudere nequeat, quicumque non adhibuit vel consensum parentum, vel solemnitates ritusque, ad legitime contrahendum matrimonium qui requiruntur jure positivo & consuetudine ac moribus civitatis, cujus contrahentes membra sunt. Ne tamen subsistat jure gentium matrimonium, solemnibus illis destitutum, humana potestas nequit efficere, cujus naturale jus immutabile, & proinde nullam mutationem patitur ab humano legislatore. Erit itaque efficax matrimonium & justum, quod contractum juxta requisita matrimonii essentialia, quæ jus naturæ exigit, & conjugii postulat natura; non legitimum, id est, solenne, quia non initum secundum leges, justique quoque & legitimi filii secundum jus gentium, cum juris civilis, ut diximus, solemnia & extrinsecæ accedentes qualitates naturale vinculum non impediunt. Quo sensu cum Guiberto *quest. jur. lib. 1. cap. 12.* cenſeo intelligendum quod Paulus scribit *l. 2. ff. de rit. nupt.* nuptias non consistere, nisi consentiant ii, in quorum potestate sunt, qui matrimonio junguntur. Non consistunt, propter omiſſas solemnitates, quamobrem nec possunt solennes & legitimæ nuptiæ dici, nisi consentiant ii, quorum in potestate sunt, qui matrimonio junguntur. *Legitimum*, inquit Augustinus, a statim allegato Authore adductus, in *c. si quis. 28. quest. 1. conjugium est, quod convenienter institutioni vel provincia moribus contrahitur.* Et paulo post: *Illorum vero conjugia, qui, contemptis omnibus illis solemnitatibus, solo affectu aliquam sibi in matrimonium copulant, hujusmodi conjugium, non legitimum, sed ratum tantummodo esse creditur.* Hinc ergo perspicere potest, inquit, quoties filius, incito patre, uxorem duxit, licet jure civili ratum sit matrimonium, nuptias tamen legitimas non dici, id est, ut ego interpretor, solennes: cum secundum leges initum non sit, §. 1. *inst. de nupt.* ubi justæ nuptiæ dicuntur, quæ secundum præscriptum modum, & juxta legum civilium præcepta, ab iis, qui in orbe Romano sunt, contractæ. Catiuncul. *ad tit. inst. de nupt.* Vinn. *eod.* Sic justum, quod fit juxta leges naturales; justum quoque, quod secundum jura & instituta cujusque populi peractum & perfectum; quod vero naturaliter justum, nulla ratione potest effici injustum. Jus civile detrahit quidem juri naturali, vel ei aliquid addit, unde denominationem suam derivat, quatenus id ipsum efflagitat civilis societatis fabrica; verum efficere nequit, ut illa, quæ subsistunt jure naturæ, quia huic consentanea, juxta nec rata eadem maneat per contra-

riam juris constitutionem, ab humana voluntate introductam. Quemadmodum humana potestas rerum naturam immutare nequit, ita nec mutare naturæ jura, nedum tollere & abrogare, quæ sunt de quarundam rerum essentia. Naturalia jura non ea duntaxat dicuntur, quæ per rationis dictamen & mentis discursum nobis innotescunt, & ex collatione rerum earumque causarum, deducuntur ejusdem rationis vi, sed etiam quæ ex objectorum natura & qualitatibus perspiciuntur, quoniam mulierem Deus viro in adjutricem dedit procreandæ sobolis causa, quamobrem ad concipiendum & fovendum foetum apta natura facta, ea non abutitur quisquis cum ea coit ad finem illum consequendum. Itaque justo & licito ea utitur modo, quia naturæ ejus conveniens; verum quia etiam naturæ rationalis particeps; hic oportet, ut usus cum ratione, id est, legibus propagandi & multiplicandi generis humani, homini, tanquam animali rationali, præscriptis, conveniat, quæ cum vagum concubitus vetet, utpote qui omnem ordinem, quem in rebus factisque potissimum ratio efflagitat, humanæ societatis familiæ evertit; multiplicationi, ut alibi annotavimus, obstat; amorem, quo decet se invicem amplecti, qui sanguinis arctissimo vinculo, quod ex corporum mutua conjunctione & commixtione profluit, sibi devinciuntur & copulantur, imminuit; prolis confusionem inducit; patet mulierem quidem aptam natam a natura ad inserviendum multiplicationi generis humani, & proinde non peccare in naturæ leges virum, qui, procreationi sobolis studere volens, mulierem sibi adjungit tanquam necessarium medium ad consequendum finem, modo in animum induxit perpetuam cum illa vitæ consuetudinem colere, utpote quæ distinguit potissimum hominum concubitus a vago brutorum ac animalium coitu, & ordinem servat, ac efficit, ne proles incerta sit, & mutuo amore quasi in unum corpus coalescant. Itaque ubi hæc requisita concurrunt, perfectum est, & subsistere videtur naturæ jure matrimonium, quia secundum naturam & qualitates naturales contractum. Quamobrem & scribit Paulus *lib. 2. sent. de nupt. Eorum, qui in potestate patris sunt, sine voluntate ejus matrimonium jure non contrahi, sed contracta non salvantur.* Observandum quod Imperator ait §. 1. *inst. de nupt.* pari necessitate & naturalem & civilem rationem liberos obligare, ut patris consensum in contrahendis nuptiis adhibeant; atqui naturalis ratio suadet, id est, imperat. Concedimus libenter verbum *suadendi* in legibus sæpius significare *imperare* (quoniam legis virtus in suadendo non consistit, sed in imperando) propter honorem & reverentiam, quam natura debemus parentibus, cui nec civilis ratio aliquid detrahit, sed adsistit potius, & idcirco suadet ut in re tanti momenti, quam est matrimonium, parentis jussus & consensus accedat, imo præcedat, quem liberi adhibere negligentes, & naturalem, & civilem rationem, quæ patri reverentiam & obsequium integrum & intactum reservandi necessitatem imponit a se natis, oppugnant, quod

quod ne impune facerent, constitutum, ne nuptiæ habeantur legitimæ, quæ, in scio patre, & ejus non impetrato consensu, contractæ, id est, ne gauderent illis commodis, quæ civilis ratio tribuit matrimonium juxta leges cujusque civitatis proprias contrahentibus: commoda enim, quæ ex legibus civilibus descendunt, leges observantibus conceduntur, qui ad earum præscriptam normam actus suos componunt; quamobrem *legitimi* dici apte possunt, id est, juri civili consentanei & conformes ejusdem juris requisitis solemnitatibus. Sic olim legitimæ actiones dictæ, certæ ac solemnnes agendi formulæ, compositæ ex legibus XII. tabb. quibus formulis utendum erat, si quis apud magistratum, vel cum, qui dicendi habebat potestatem, agere vellet. *l. 1. §. 6. ff. de orig. jur.* Vid. *ad t. comment. de nat.* 12. Sic & legitimæ, id est, justas nuptias contrahere dicitur, qui eas contrahit secundum solemnitates, & requisita jure civili introducta, quibus non observatis, gaudere non poterat commodis, quæ eodem jure legitimæ nuptias contrahenti concessa: deficiente enim causa, deficit effectus. Effectus autem legitimi matrimonii, a juris civilis ratione procedens, erat, ut liberi, ex eo procreati, agnascerentur suo avo hæredes, patre mortuo, vel capite diminuto, vel alio jure civili cessante sui tatis jure, ut ita dicam. Æquum itaque erat, ne cui invito suus hæres, id est, nepos vel neptis agnascatur, ut patris consensus ad nuptias legitime, id est, juris civilis solemnitatibus & requisitis conformes, contrahendas, accedat: nomen enim suorum hæredum ex jure civili descendit, ex lege nimir. XII. tabb. *l. 220. ff. de verb. sign.* Sic etiam sui tatis jura eidem adscribenda: ratio enim hæc ex principiis & regulis civilibus nata & civilis tota est. Alberic. *Gentil. de nupt. lib. 4. cap. 1.* ita ut qui vere hisce juris civilis commodis gaudere velit, capax eorum esse debeat, atque sese habilem reddere ad illa sibi acquirenda; tribuit autem ejusmodi capacitatem justum matrimonium, secundum jura civitatis Rom. contractum: hoc enim est fundamentum, quo jura patriæ potestatis & ejusmodi agnationis nituntur: quemadmodum enim jure civili patrem habere non intelligitur, qui ex injustis, id est, secundum cujusque populi instituta non contractis natus, §. 12. *inst. de nupt.* sic etiam nec avum habet, cui nepos hæres agnascitur, ita nec gaudere potest effectibus & juribus, quæ hujusmodi qualitates tribuunt personis, quarum respectu introductæ. Civilis vero hæc ratio non potest tollere jura naturæ, ideoque efficere, ne ille ex coitu sive matrimonio secundum requisita juris naturalis contracto, natus, non sit filius ejus, a quo genitus, nec genitor sit pater ejus, quem procreavit, & cui proinde jure generationis patria potestas ejusque commoda, competent. Liberi, ex hoc matrimonio nati, naturales dici possunt, ut distinguantur ab his, qui legitimi & naturales vocari possunt, quatenus ex nuptiis justis seu legitimis eo sensu, quo legitimum & justum dicitur, quod solenne & accommodatum juris civilis peculiari rationi,

progeniti; illi tantum naturalis juris; hi etiam civilis commodis gaudent. Quod vero & nostros attinet mores & circa contrahenda matrimonia, statuta & consuetudines, ea mihi videntur juri naturali consentanea, neque alia requisita ad matrimonii essentiam pertinentia requirere, quam naturalis exigit ratio & postulat æquitas, id est, consensum contrahentium & corporum conjunctionem individuumque vitæ consuetudinem. Fateor & parentum consensum adhibendi necessitatem & obligationem liberis imponere, sed ea non latius patet, quam naturalis dicat ratio extendi debere, habita tamen ætatis distinctione, qua quisque contrahendo matrimonio idoneus videtur, quam ætatem definit jus Romanum, atque maribus post annum decimum quartum, quo tempore ipsam ætatem pubescere necessitate & vim generationis moveri incipere testatur Macrobius. *in somn. Scipion.* fœminis vero biennio maturius, quia post annum duodecimum virum pati posse creduntur, concedit matrimonii contrahendi facultatem, *l. 4. ff. de nupt.* quam ætatis definitionem & nos sequimur. Admodum raro tamen masculi hac ætate junguntur matrimonio. Legimus cujusdam puellæ nuptias celebratas, quæ non plus quam septem annos habebat, apud Petronium, & fatetur Quartilla ibidem, se a teneris annis meditari incepisse incestos amores ac viros fuisse passam, etiam antequam septimum ageret ætatis annum, ita ut nunquam se virginem fuisse meminisset, sed abhorret ab ejusmodi detestandis moribus & naturalis ratio, & Christiana pietas atque religio: oportet enim rem tanti momenti, quam est matrimonium, majore sinceritate & pietate tractare, a quo vitæ humanæ beatitudo maxime pendet. Verum cum ætas, quæ generando, & proinde matrimonio contrahendo idonea, & judicii maturitas non pari passu ambulent, hinc & jure naturali, & civili, & etiam moribus constitutum, ut patris consensum adhibere necesse habeat filius, quoties a potestate patria adhuc pendens, id est, antequam ad perfectum judicium pervenerit, ducere uxorem cupiat; quippe cum naturalis exigit ratio, ut qui se ipsum regere non potest, ab alio regatur, ita etiam omnes actiones tempore imperfecti judicii sub dominio sunt parentis, quamobrem quicquid agit, pater agere videtur, vel potius filius per patrem; itaque patre suum interponente consensum, filius contrahit nuptias per patrem, implem illud, quod deficit filio, id est, consensum sibi ad contrahendum matrimonium invalidum, quia oportet, ut præcedat capacitas ad intelligendum & dijudicandum ad quænam obligetur præstanda & facienda, consensum suum interponens: obligari enim non potest, qui nec consentire, nec consentire, qui nec intelligere & dijudicare capax est ad quid præstandum vel faciendum sese obliget; intellectus vero & judicium maturefcit & accrescit cum ætate in quibusdam tardius, in aliis citius, quod licet non definitum jure naturali, eo tamen prohibitum non est, ut determinemus certam ætatem, ad quam quis cum pervenerit, capax habeatur ad intelligen-

gendum & adjudicandum quid sibi faciendum in totius vitæ cursu incumbat, quid declinandum, & proinde sibi vitæ modum eligere, & agendi normam præscribere, tum etiam cum sui (similibus) commercium & consuetudinem colere, negotia & contractus celebrare, matrimonium contrahere & id genus alia negotia perficere, quæ ad vitæ cultum ejusque transigendæ, & cum aliis vivendi rationem spectant, idoneus est. Optima itaque ratione legislator noster certam definit ætatem, infra quam liberi constituti, habentur tanquam minores, quorum judicium præsumitur nondum satis maturum & confirmatum, & multis insidiis & captionibus est obnoxium, ad semetipsos regendos, & proinde constitutum, ut necesse habeant parentum consilium & consensum adhibere in re tam seria, cujusmodi est matrimonium, eaque taxatur in filiis ad 25., in filiabus ad 20. annum, ita ut absque eorum consensu contractum matrimonium nullum habeatur ac invalidum; nititur quippè consensu, tanquam suo fundamento: nuptias enim consensus, non concubitus facit, ut annotatum supra. Neque id ipsum repugnat naturæ matrimonii, quod perfici diximus consensu & conjunctione contrahentium, quia & jure naturali liberi tempore imperfecti judicii adeo subsunt potestati patris, ut nihil, quod validum & firmum est, agere vel contrahere possint, nisi auctoritas & consensus parentis accedat, quoniam nec consentire propter judicii imbecillitatem infirmitatemque præsumuntur, ita ut quicquid agant vel contrahant, suo quidem nomine, sed per alium, id est, patrem, perficiant. In ejusmodi statu constituti considerari volunt nostri mores, usque dum masculi 25., fœminæ 20. annos impleverint, nec attigisse vel inchoasse sufficere videtur. Dubitandum non est inchoatum adolescentiæ annum adolescenti, invitis parentibus ad nuptias aspiranti, nihil prodesse, cum Politica institutio eos adultos dicat, qui adolescentiæ annos transgressi sunt. *art. 3. ordinam. boven de vijf en twintig jaer*, id est, impleto anno vicesimo quinto. Impletum dici nequit, nisi quidem ultimi momenti adimpleto momento, ut inquit magni nominis apud nos Jctus Henr. Brouwer *de jur. connub. lib. 1. cap. 12.* & proinde matrimonium, quod sine consensu parentum contractum, quasi non contractum habetur, quia deficit consensus parentis, cujus auctoritas & interventus corroborat consensum filii per se invalidum, cujus præsumitur judicium nondum satis maturum ad ponderanda matrimonii requisita & debita, quæ præstanda, & sane videtur vix ante tempus, a legislatore nostro constitutum, judicium satis firmum & aliquo rerum usu confirmatum. Itaque & ratio ei maxime favere videtur, quamobrem nec alienum a jure naturæ, quæ lubricæ huic ætati prospectum & consultum velit. Sancitum autem novellis constitutionibus Ultraject. *Absque patris vel matris consensu nulla proclamationes vel matrimonium juvenibus sive maribus, sive fœminis viginti quinque annis minoribus conceduntur.* Ad quæ verba Jctus Abrah.

a Wesel fere eadem commentatus est, *comment. ad novell. constitut. Ultraject. art. 14.* quæ cum naturali ratione magnam habere convenientiam nobis videntur: *Cum enim, inquit, propter lubricum consilii utriusque sexus liberos, præcedenti articulo, ad hanc usque ætatem aliorum circa subjecerit legislator, rationis quoque esse duxit, ut interea temporis jus elocandi liberos totum sit in arbitrio parentum.* In Hollandia & Frisia in filiis simile jus est, in filiabus autem sufficit vicinaria ætas. *Polit. ordin. Holland. art. 3. Hug. Grot. Isag. lib. 1. part. 5. n. 19. Joh. a Sande lib. 2. tit. 1. decis. 5.* Ita ut scortatio habeatur, spretis parentibus, facta conjunctio, injusta uxor, liberi illegitimi, imo adeo nullæ jure Batavo, ut ne quidem actuali, ut ita loquar, revocatione vel parentum, vel judicis opus sit, ut irritæ reddantur, ut tradit vir Amplif. Henr. Brouwer *de jur. connub. lib. 1. cap. 11.* nec etiam majores hac necessitate & obligatione soluti, ea solum differentia, quod minorennibus absolute consensum denegare possint parentes; majorennibus vero non item, nisi subsit justa causa, quæ non parentis, sed judicis arbitrio committitur examinanda. Verum cum non ex eadem consensus parentis adhibendi causa descendat, non idem quoque effectum producere mihi dicendum videtur. In minorennibus infirmum judicium & lubrica ætas, ad consentum suum valide interponendum parentis, sine quo nuptiæ consistere nequeunt, auctoritas & consensus requiritur. In majoribus reverentiam & obsequium parentibus debitum respicit: nulla enim ætas nec conditio adventitia, ut alibi annotavimus, naturale hoc vinculum dissolvit, attamen non est adeo ad nuptias contrahendas necessarius, ut irritæ, & ipso jure nullæ habeantur, inscio patre contractæ, cum naturaliter qui consentire, etiam matrimonium valide initiare possit. Quamobrem, si quis, vixeno & quinto anno major, publico chirographofidem nuptiarum alicui fecerit, ad eas perficiendas jure cogi possit, non admittendis parentum intercessionibus, Abrah. a Wesel statim *alleg. eod. loc.* Hinc erroris arguendos censet Leeuwen *in cens. forens. lib. 1. cap. 11. n. 32.* & Groenew. *ad l. 5. num. 3. Cod. de sponsal.* qui docent justam esse huic filio causam differendarum nuptiarum, si parentis reluctantis voluntati obtemperare malit: *Cum enim vel iisdem factentibus, in persona filii majoris sponsalitia hæc obligatio subsistat absque ulla paterna voluntatis consideratione, utique hoc juris vinculo necessitate adstringitur ejus exsolvenda, secundum nostræ civitatis jura.* Quoties quisque enim ad questam illam pietatem non confugeret, si obtentu ejusdem contracta sponsalitia peractus, cum patre colludendo, honestas nuptias effugere, & dæsam fidem fallere possit. Quam opinionem & æquitati, & sanæ rationi magis consentaneam, facile omnes perspicunt, quibus sana mens est. Nostri vero mores infirmum judicium & lubricam ætatem in minoribus maxime respiciunt, quare matrimonium, insciis & non consentientibus parentibus, irritum pronunciant, quasi sine consensu

constans, ideoque ipso jure nullum; quippe non esse consensum validum, vel id ipsum ex eo constat, quod etiam tutorum & curatorum consensum impetrare necesse habeant; itaque non tam patria potestas, quam judicii & ætatis infirmitas, spectatur, quæ alieno consilio sustineri debet. Videatur statim alleg. Jctus, & eatenus recessum quoque a jure civili: *Sciendum est ad officium curatoris non pertinere, nubat pupilla, an non, quia officium ejus in administratione negotiorum constat.* Et ita Severus & Antoninus rescripserunt in hæc verba: *Ad officium curatoris administratio*

pupilla pertinet, nubere autem pupilla suo arbitrio potest, inquit Jctus Paulus l. 20. ff. de rit. nupt. Vide & l. 8. Cod. de matr. Sed observandum tamen non eandem ratos consensum de negandi habere potestatem, quæ patri concessa moribus: tutores enim eo casu, quo eorum consensu in nuptiis minorum statuto requiritur, denegandi consensum, non habere potestatem, nisi justa subsit causa, quam adducere necesse habent, pater non item, nisi in nuptiis liberorum majorennum. *Leeuwen cens. forens. lib. 1. cap. 13.*

3. In sacris litteris videmus quidem pios viros, multoque magis mulieres, (quarum verecundiæ maxime convenit hac in re alieno arbitrio stare, quo & illa pertinent quæ priore ad Corinthios de elocanda virgine legimus) in contrahendis nuptiis secutos auctoritatem parentum: sed non tamen irritum pronuntiatur Esavi conjugium, aut liberi illegitimi, quia sine tali auctoritate nuptias contraxerat. Quintilianus jus strictum, & quidem naturale, respiciens, sic ait: *Quod si licet aliquando etiam contra patris voluntatem ea quæ alioqui reprehensionem non merentur filio facere; nusquam tamen libertas tam necessaria quam in matrimonio est.*

Gen.
xxxvi.
Decl.
257.

COMMENTARIUS.

Annotavimus principio hujus disputationis, non solum esse honestatis, sed etiam necessitatis, ut liberi, etiam si ad eam ætatem pervenerint, ut, quasi ipsa natura emancipati, id est, sui juris facti, videantur, patri obsequium præstent, & honorem ac reverentiam exhibeant, cujusmodi obsequendi necessitas imponit liberis obligationem, quam tenentur in omnibus, quæ patri placent, quæ facienda imperat, ejus voluntatem sequi, imo & nullum negotium expediri vel suscipi ab illis oportet, cujus & ipsorum interesse videtur, quin eorundem consilium & consensum adhibendum sibi persuadeant: in hoc enim potissimum consistit honor ac reverentia, quam parentibus præstandam divinum jus exigit: qui enim spernit consilium, ipso facto reverentiam debitam præstare negligit: quem enim veneramur, ejus voluntati, ejusque consilio obtemperare nitimur, imo & ipsi sponte deferre solemus de nobis nostrisque bonis pro libitu suo disponendi facultatem, nobisque gratissimum fore, si qua in re ejus imperium exequi valeamus, testificari solemus. Reverentiæ itaque & honoris præstandi obligationi coheret illa necessitas, qua ille, cui ea incumbit, adstringitur consilio & voluntati ejus obsequi, qui honorandus in omnibus rebus, quas fieri ejus interest, modo honestæ & justæ, quæ suadet vel imperat: nulla enim eorum obligatio, quæ bonis moribus & honestati adversantur, sed ipso jure nulla: honesta enim præcedere debet obligandi causa, qua deficiente, deficit & effectus, qui est obligatio. Nihil itaque magis honestum, æquum

& rationi conveniens, quam ut ei, cui debemus reverentiam & honorem, etiam obsequium præstemus; atqui parentes cum honorandi, isdem quoque obtemperandum dicitur cum naturæ jus, tum etiam præcipit lex divina, quam supra interpretati sumus. Omni itaque jure constitutum atque sancitum negari nequit, ne liberi, vel a parentis nutu & arbitrio pendentes, vel sui juris facti, in re tam gravi, qualis est matrimonium, quod ad vitæ rationem feliciter, vel misere peragendam maxime pertinet, sine parentis consilio & consensu matrimonii contrahendi sibi licentiam vindicent, quin in legis pœnam, ejusdem in transgressores statutam, incurrant, atque admonitam filium volumus, ne credat se impunitum fore, spernentem patris consensum atque consilium: iram enim divinam in se provocat, quicumque juris divini contemptor & transgressor existit, cujus aliquando vim & effectum experitur; lento quidem gradu procedit ad vindictam sui divina majestas, sed iram tarditatemque supplicii gravitate compensat, ut inquit Valer. Max. lib. 1. cap. 11. *Consuesce enim Deos immortales, quo gravius homines ex communi ratione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores interdum res, & diviniorem impunitatem concedere,* ait Jul. Cæs. de bell. Gall. lib. 1. Verum quamvis hæc necessitas & obligatio, cum ex jure naturali, tum ex divino voluntario descendens, tolli nequeat, posse tamen eam circumscribi & limitari dicitante ratione & suadente æquitate, annotavimus; quamobrem videndum, quam late pateat potestas patria, qua innixa

innixa patris ad matrimonium contrahendum impetrandi liberis jure divino injuncta necessitas: mensura enim potestatis patriæ est quoque mensura obsequii & reverentiæ, quam parentibus debent liberi in exequendis, quæ vel ab ipsis sibi imperantur, vel agendis & perficiendis, quæ suscipere & peragere animum induxerunt; quippe in quocunque statu homo constitutus sit, sive naturali, sive civili, nunquam exlex esse potest, ita ut, quamvis in statu naturali sit sui juris, nullius imperio subjectus, efficere tamen nequeat, ne leges naturæ sibi agendi normam præscribant, quam sequi necesse habet, earumque in se venerari imperium. Sic in statu civili leges civiles, civibus agendorum sibi regula, quæ dant formam omnibus, quæ agenda suscipiunt, negotiis, contractibus & conventionibus. Videamus itaque, an jus divinum Hebræis, tanquam in peculiarem populum Dei ascitis, circa contrahendas nuptias juri naturali aliquid addiderit, quo potestas patria in liberos aucta, & obsequium, parentibus debitum, quod ad matrimonii actum attinet, majus liberis præceptum, quam naturalis ratio & æquitas postulat, peculiarem juris effectum producens. Quod præceptum attinet de honore parentibus exhibendo, quam late pateat, alibi diximus, nec eo aliquid novi juris introductum mihi persuadeo, quam quod jus morale, id est, naturale, a liberis exigit. Atqui demonstravimus jus naturale exigere reverentiam & honorem, exhibendum parentibus, cujus etiam pars obsequendi imperio paterno necessitas in omnibus, scilicet quæ justa & honesta, ut statim diximus, juxta Apostoli monitionem. Ergo etiam in contrahendis nuptiis, re tanti momenti, in qua & patris quodammodo versari videtur commodum & incommodum, & propterea nihil æquitati magis videtur consentaneum, ne, eo conscio, perficiatur; neminem fore credo, quin hanc mecum opinionem amplectatur. Sed in eo cardo quæstionis posita, an, negotio jam perfecto, id est, contracto matrimonio, inscio parente, illud ratum sit, vel quasi irritum, & ipso jure nullum, quoniam contra leges contractum, vel a patris arbitrio pendet ejusdem validitas, illud ipsum vel ratum habentis, vel dissolventis. Si dicam, quod sentiam, non videtur mihi adeo amplam potestatem jus divinum parentibus tribuisse, ut, quod Deus conjunxit, homo separet, quamvis vitio laboret actus, quatenus non impetratus consensus parentum, omni tamen vitio vacua ipsa conjunctio, tum animorum, tum corporum, subnixâ consensu contrahentium, qui sibi mutuo devincti ad individuum vitæ consuetudinem colendam, proliis procreandæ vel mutui sibi auxilii præstandi animo & mente, in qua consistit matrimonii essentia, ut annotavimus alibi. Facile quis potest perspicere, nos habere sermonem de filiofamilias, qui natura quasi emancipatus, id est, sui juris, quoniam perfecto judicio præditus, & proinde sibi vitæ modum eligere capax, quamvis adhuc pars familiaris, quatenus ratione eorum negotiorum suscipiendorum, quæ ad domesticum regimen & sta-

tum referuntur & collimant, & proinde omnino paterno imperio subjectus; quippe de eo, qui pubertati proximus, & infirmo adhuc laborat judicio, satis dictum §. præced. & manifesti quoque juris ejus actiones adeo imperio paterno subesse, ut nihil contrahere, agere, & perficere jura permittant sine consensu & auctoritate patris, quin irritum sit, quoniam & consensus invalidus, ubi deficit sat firmum judicium, & proinde corrumpunt omnes contractus & negotia, quæ consensu perficiuntur, eo destituti. Non debent confundi leges, quæ liberorum officia erga parentes spectant, iisque normam præscribunt, quomodo sese gerere nati adversus genitorem debeant, & leges connubiales, ut supra dicere incepimus, quæ matrimonii contrahendi formam depingunt, atque ejus perficiendi regulam dicant. Quemadmodum objecta hic legum diversa, ita quoque transeundo illas, non statim in hæc peccatur. Legibus connubialibus obtemperare videtur, qui observat, quæ circa institutionem matrimonii edixit summus legislator observanda; nihil autem aliud requirere videtur jus divinum, quam duorum quasi in unum corpus coalitionem, & conjunctionem cum corporum, tum animorum; atqui ejusdem coalitio supponit consensum coallescentium, hinc etiam de essentia matrimonii contrahendi, ut consentiant, qui arctissimo hoc vinculo sibi devinciuntur. Quemadmodum ejusmodi conjunctio spectat eos, qui conjunguntur; ita & eorum sufficit consensus ad perficiendum matrimonii contractum. Et quis adeo obæcatus esse potest, qui non videat naturam & essentiam matrimonii præter hæc nihil quicquam requirere; quippe cum omnia, quæ a divina voluntate proficiuntur, nullo laborare possint defectu aut vitio, sed omnibus suis partibus absoluta sint, dicendum natura, ut conjugium subsistat, nihil aliud requiri, quam consensum & conjunctionem cum animorum, tum corporum coeuntium. De patris consensu nihil additum connubiali juri, quasi necessario ejus requisito. Neque etiam postea eo sensu huic adjungi vel adjici potuit, licet a jure divino voluntario pendeat jus connubiale, quia esset ejusmodi adjectio defectus cujusdam impletio, atque etiam repugnaret omniscientiæ divinæ, cujus perfectissima voluntas est, a qua nihil, nisi perfectum, proficiuntur, ut dictum. Quamobrem David *Psalms. 19. 8.* legem Domini perfectam & integram pronunciat, nempe partibus suis, in qua non datur defectus rei adesse debite, nec vitium seu præsentia rei debite abesse. Instituens Deus conjugium, simul edixit modum & rationem, qua perfici voluit & absolvi, tanquam suis partibus constans. Divina itaque voluntas circa ea, quæ agenda suscipimus vel perficienda, perfecta debet esse agendorum norma, quam sequentes, errare non possumus; atqui eadem circa institutionem conjugii nobis in sacris litteris revelata, nulla videtur exigere ad illud perficiendum, quam duorum ad procreandam sobolem, tanquam humani generis unicam & legitimam rationem, conjunctionem non solum coitus, sed &

cohabitationis perpetuæ causa, cujusmodi cohabitandi, & sibi invicem corporis copiam præbendi necessitas requirit mutuum cœventium consensum, sine quo alteri in alterius corpus nullum jus vel imperium competit, nisi quod pacto sibi mutuo concedunt, ut latius in *primæ hujus cap.* disputavimus. Verum quamvis nulla consensus a patre impetrandi & adhibendi filio mentio in lege connubiali, eo tamen non abrogatur lex, quæ patrem honorare & ei obsequi in omnibus, & proinde quoque in contrahendo matrimonio, filium obstringit; quippe lex illa respicit filium, quatenus relationem habet ad patrem, qua genitorem, & proinde ipsi devinctum omnia præstare officia, quæ patri, quatenus ab eo genitus, debet; verum lex connubialis eum spectat, qua membrum humanæ societatis, sive qua homo, & proinde facultatem habentem eo jure utendi, quod ipsi cum cæteris sui simillimis commune, quale est jus generandi & propagandi humanum genus, sibi constituendi familiam, modo observet leges, quæ propagandi ordinem & modum præscribunt, sed tamen vacat peccato, sobolis procreationi studens legitimo modo, at tamen peccatum admittit, quando actus, qui præcedit ipsam conjunctionem, id est, conventio sive pactum, quo se matrimonii vinculo devincunt, in unum corpus coalescere, & perpetuam vitæ consuetudinem colere, destitutus consensu parentum, quia hac ratione videtur reverentiam & honorem, iis debitum, spernere & vilipendere filius, & propterea peccati labe sese commaculat, transgrediens legem divinam, quæ patri suam auctoritatem ac reverentiam in omnibus, quæ a filio suscipiuntur, negotiis, integram & illæsam constare voluit, in re tanti momenti ejus consensum rogare ac adhibere negligens, cujus sæpissime poenas dant liberi, cum innumeris, contracti matrimonii causa, incommodis ac malis sæpissime obrutos atque pressos cernimus hujus peccati reos, cujusmodi exempla proferre supervacaneum foret, quoniam rerum usus abunde id confirmat, & infelices eventus ac exitus quotidie oculos incurrunt. Quod non eo dictum a nobis, quasi matrimonium, sine consensu contractum,

dissolvi, quasi irritum, oporteret, ne hisce malis, quæ illud solent excipere, jactaremur: potest enim quis, iusta poenitentia ductus, impetrare peccati veniam a parentibus, & ad divinam misericordiam confugere, & precibus fatigare divinam majestatem, ut sibi velit condonare peccatum a se contractum eo, quod debitum honorem ac reverentiam patri præstare neglexerit, & proinde violatæ & transgressæ divinæ legis reus existat; facile se precibus vinci eorum patitur Deus, qui ex sincero animo ad eum se convertunt, ideoque & plagas ac mala, quæ plerumque peccatores solent excipere, ab illis avertit, iramque suam deponit, imo & in gratiam vertit. Nullum me memini exemplum in sacris litteris invenisse dissoluti conjugii propter deficientem parentis consensum, sed adduci possunt exempla, quæ nos docent, non dissolvenda matrimonia, quamvis inscio & inconsulto patre inita: testantur enim sacra littera Esavum duas sibi assumptisse uxores, quæ exacerbaverunt animum Isaac & Rebecce eo, ut inquit Lyranus, quod absque consensu & consilio parentum illas duxisset, imo contra peculiare præceptum divinum, quod Moyses, tanquam divinæ voluntatis interpres & internuncius, populo Israëlitico dedisset, quo sancitum: *Ne quis filiam suam daret filio Chanaanai, nec filiam illius acciperet filio suo.* Nam quamvis hoc præceptum respiciat paternam potestatem, & obliget etiam ipsos liberos, sui juris factos, quia eadem in illis militat ratio, qua legislator se motum testatur contrahendi matrimonii libertatem potestatemque hisce cancellis circumscribere, iusti tamen inde nati fuerunt liberi atque legitimi, & Duces atque Principes extiterunt, ut videre est *Genes. cap. 36.* & observandum nullum nobis exemplum occurrere dissoluti matrimonii, a filiofamilias, in patris adhuc potestate existente, sine ejus consensu, & contra adductam legem contracti, quia sanctitas & fides, quæ in matrimonio maxime spectanda, non temere, nec etiam facile violanda, & vinculum hoc arctissimum dissolvendum, modo suis constet partibus, quæ adesse debent.

XI. Cum ea quæ alteri nupta est matrimonium haud dubie irritum est, lege quidem naturæ, nisi vir prior eam dimiserit; tamdiu enim durat ejus dominium: lege autem Christi, donec mors vinculum dissolverit. Irritum autem est ideo, quia & facultas moralis deest, sublata per prius matrimonium, & omnis effectus est vitiosus. Singuli enim actus contractationem habent rei alienæ. Vicissim ex Christi lege irritum est conjugium cum eo qui maritus sit alterius mulieris, ob jus illud quod Christus foeminæ pudicitiam servantî dedit in maritum.

C O M M E N T A R I U S.

Quæ corporis sui usum semel addixit viro, | individuum vitæ consuetudinem cum marito habendam, & colendam, cujus generis est matrimonii

monii vinculum, non potest sui copiam alteri præbere, ne quidem consentiente marito, jure naturæ, vel eam dimittente: fides enim & obligatio, quæ ex consensu matrimonium contrahentium descendit, reciproca est, utpote qui ea mente illud contraxisse videntur, ut sibi invicem devincirentur ad præstanda & facienda, quæ sunt de conjugii natura ejusque essentia; quippe qui vult antecedens, etiam velle censeretur debet consequens, sine quo antecedens nequit obtineri: sanæ mentis enim non esset indicium contrariorum voluntas, & proinde nec posset subsistere contractus matrimonii. Igitur qui, mentis sui compotes, matrimonii contrahendi facultatem habent, necessitate quadam morali obstringuntur servare & præstare, quæ ipsa matrimonii natura & essentia efflagitat & exigit, quia ea omnia consensui & fidei interpositæ ipso jure insunt, quorum ignari præsumi nequeunt, qui deliberato animo ex statu cælibatus ad matrimonium transeunt; atqui superius demonstravimus ex natura matrimonii descendere reciprocam sive mutam obligationem & fidem, quæ conjuges indissolubili vinculo adstringit ad individua vitæ consuetudinem, tum etiam alteri alterius corpore utendi jus tribuit, quatenus debitum conjugale, tum etiam sobolis procreatio, primarius matrimonii finis, requirit mutuum usum, ita ut corpus uxoris non sit uxoris, sed viri, corpus viri non viri, sed uxoris. Sed videtur mutua illa obligatio mutuo consensu posse dissolvi, & idcirco propterea non videtur perpetua illa consuetudo dici posse de conjugii natura vel essentia esse jure naturæ: nihil enim tam naturale est, quam ut unumquodque eo modo dissolvatur, quo colligatum est. Sed respondeo, ipse contractus, sive ipsum matrimonium distinguatur a consensu, quo perficitur, & obligatione, quæ ex consensu, contractum perficiente, imponitur contrahentibus. Potest quidem mutari consensus & dissolvi juris vinculum mutuo consensu, quo introductum; verum, mutato consensu & soluta obligatione mutua, non mutatur natura contractus matrimonii, quod per se idem manet, suis constans partibus, sua peculiaribus requisita habens, quæ essentialia sunt, quia, iis deficientibus, non potest dici illud quod est, nec illam denominationem sortiri, qua distinguitur ab aliis contractibus & conventionibus, quæ in humanis peragendis negotiis sibi locum vindicant: oportet enim ut cuique rei sua sint peculiaribus attributa, suæ qualitates, & essentialia quædam requisita, quibus a se distinguuntur, ad ordinem servandum & omnem confusionem evitandam dictante ratione. Quemadmodum sua omnibus individuis a summo creatore imposita forma, & inditæ qualitates peculiæ, quæ cuiusque naturam & essentiam constituunt, ita ut, quæ uni tribuntur naturæ & generi suo conveniunt, alteri communicari nequeant, quia everti & mutari ipsa debeat natura atque essentia. Velle equidem, ut mihi quis demonstraret, qua ratione matrimonium a concubinato distinguerent, & quemadmodum nomine distincta, etiam se

ipsa, id est, natura & genere; diversa quippe nominum varietas nos docet differre quoque a se invicem natura & genere. Sic uxorem dignitatis, concubinam voluptatis nomen esse, dicebat *Ælius Verus Imperator*. Non eadem mente, qua uxorem, concubinam sibi quis assumit. Idem quidem scopus esse potest conjunctionis, qui est sobolis procreatio, sed non idem finis eorum, qui prolis suscipiendæ causa in corporum conjunctionem contentiunt, quam qui matrimonium contrahunt; quippe nec idem vinculum, quo sibi devinciuntur, nec eadem obligationis vis, qua ad perpetuam vitæ consuetudinem adstringuntur. Aliud est in uxorem mulierem sibi polcere; aliud uxoris loco prolis procreandæ causa puellam sibi adjungere. Quemadmodum itaque natura & genere differunt matrimonium & concubinatus, & a concubinato iterum vagus concubitus, ita & peculiaribus suis habet requisita & singulares qualitates matrimonium, quæ sunt de ejus essentia, & peculiarem ei formam, a cæteris cœundi modis longe diversam, imponunt, unde certam quoque sortitur appellationem. Quamobrem, qui ea mente puellam ambit, ut sibi in uxorem ducat, atque illa sese hoc animo & ea lege permittat in potestatem viri, sibi invicem junguntur secundum requisita essentialia & naturam matrimonii, atque iste jungendi modus, quemadmodum & ipsa conjunctio, pendet quidem a consensu contrahentium, eoque perficitur, verum non pendet ab eorum arbitrio, dum volunt contrahere matrimonium, de concubinato cogitare, quia matrimonio repugnat: contraria enim velle non possumus, & propterea qui contraxerunt matrimonium, etiam in ejus requisita, sine quibus consistere nequit, consentire voluisse dicendi, unde & mutua obligatio, qua sibi invicem præstare tenentur, quæ de ejus natura & essentia est, eaque nulla potest humana conventionem vel voluntate mutari, & multo minus tolli, licet dissolvi posset illud vinculum, quo sibi devincti conjuges ad sibi præstanda, quæ natura matrimonii ab ipsis exigit & efflagitat. Ex quibus perspiciamus naturæ etiam jure facultatem ereptam conjugibus mutuo consensu dissolvere matrimonium, nedum alteri alterum dimittendi jus esse, alterutro invito, quin peccent in leges connubiales, ex ipsa conjugii natura descendentes, & proinde ipso jure ad illarum observantiam obstrictos conjuges dicit ratio; rationis autem dictamen quid aliud, quam jus naturæ? Et proinde non solum a sana ratione, sed etiam saniori Christiana doctrina aliena Authoris opinio, de facultate dimittendi uxorem, marito concessa, tum etiam nova a Christo promulgata lege, tam intra arctiores limites coercente, quem errorem alibi refutavimus, ubi hanc opinionem latius examinavimus. Ex eo tamen non inferendum, nullas posse dari causas dissolvendi matrimonii, id est, tollendi illam reciprocam obligationem, qua conjuges sibi invicem tenentur præstare ea officia, & solvere debita, quæ matrimonii natura exigit: permittendum enim sæpius minus malum;

malum, ut evitetur majus, cujusmodi concessio non gravat permittentem, sed penes eos manet, qui sua culpa hanc necessitatem permittenti quasi extorserunt. Habet potius in se aliquid boni hujusmodi permissio, quia avertit majus malum imminens. Nihil hic de juris naturalis immutabilitate disputabimus, quoniam & alibi in hoc opere demonstravimus, quatenus dispen-

sationem & mutationem aliquam patiatur. Huic etiam accedit, quod & divina voluntas conjuges devinctos teneat ad perpetuam & individuum consuetudinem fovendam & tuendam, qua obligatione nosmetipsos solvere non valemus, salva obedientia & veneratione, quam summo debemus legislatori.

XII. 1. De conjugii eorum qui sanguine aut affinitate junguntur satis gravis est quæstio, & non raro magnis motibus agitata. Nam causas certas ac naturales, cur talia conjugia, ita ut legibus aut moribus vetentur, illicita sint, assignare qui voluerit, experiendo discet quam id sit difficile, imo præstari non possit. Nam quam Plutarchus attulit in quæstionibus Romanis, & Augustinus sequitur de Civitate Dei, libro xv. cap. 16. de latius spargendis amicitiiis per diffusas affinitates, non tanti est ponderis, ut quod contra fiat irritum aut illicitum censeri debeat. Neque enim quod minus utile est, statim & illicitum est. Adde quod accidere potest, ut huic qualicunque utilitati alia major utilitas repugnet, neque eo duntaxat casu quem Deus in lege Hebræis data excepit, ubi vir quispiam sine prole obiit, cui non dissimile est quod de virginibus ex asse heredibus, quas *επικληρυσ* vocant, & Hebræo & Attico jure constitutum est, ad conservandas scilicet in familia res avitas, sed aliis multis qui aut conspici solent, aut excogitari possunt.

Quæst.
107.

COMMENTARIUS.

Sunt multi nobis cum brutis animantibus communes naturæ stimuli innati, ab eodem principio dimanantes, & ad eundem scopum collimantes, qui eandem producant actiones & eodem effectus; verum non eodem peraguntur modo, quia diversa agentis conditio & qualitas, cui actionem respondere & convenire necesse est, ut justa & honesta, id est, juri naturæ consentanea dici possit: oportet enim ut operatio cujusque individui sit conveniens naturæ suæ, quoniam ex illa convenientia jus naturæ derivandum, ut late demonstravimus ad *Prolegom.* §. 5. Per jus & institutum naturæ intelligens regulas cujusque individui ad certo modo existendum & operandum, quæ ex cujusque natura & intrinsicis innatis qualitatibus facile perspiciuntur. Est omnibus creaturis innata inclinatio & amor sese conservandi in eo statu, in quo collocatæ sunt; omnibus innati stimuli, quibus procreandi sui similis causa naturaliter feruntur ad coitum bruta animalia, tum etiam & ratione præditi homines; itaque justitiæ conformes isti actus, qui huic inclinationi & appetitui inserviunt, quoniam naturæ nostræ congruæ, non corruptæ, sed & integræ. Verum cum natura nostra habeat aliquid præcipuum, quod non commune aliis creaturis, licet ejusdem juris participes nobiscum, quod consistit in facultate

ratiocinandi, imaginis divinæ, ad quam conditi, verus typus, ita oportet, ut in omnibus, quæ ab homine proficiuntur actionibus, præstantia generis sui perspiciatur, scilicet ut conformes sint rationi, qua præditi sumus; quippe cum rationalis sit humana natura, oportet omnia, quæ agimus vel suscipimus, ratione dirigi & gubernari, ut naturæ humanæ congrua actio dici possit. Itaque quicquid a ratione alienum, naturæ humanæ repugnat, & proinde naturale jus violat, qui naturæ stimulis, non rationi, obtemperat, licet non frustra nobis hi innati, sed ad finem consequendum, quem omnium rerum author sibi proposuit, scilicet ad humani generis propagationem assequendam, hominem incitant; quamobrem non juri naturali adversari videtur inclinationis ejusmodi in actum deductio, sive applicatio ad dictum finem assequendum, attamen quia hic innatus ad generandum sui similem naturalis appetitus non quamcunque propagationem pro fine habet, sed ordinatam, consentaneam naturæ humanæ, id est, rationi, incumbit homini, incitato hisce coeundi stimulis, deliberare, quem debeat servare ordinem & modum, ut naturæ suæ congruum operando, naturali juri sit ipse actus conveniens. Quo posito fundamento, non mihi videtur adeo difficile certas quasdam causas naturales assignare, cur

cur quaedam conjugia, ita ut moribus aut legibus vetentur, sint illicita. Fateor non omnia conjugia jure voluntario, siye divino, siye humano, vetita, per se esse illicita, & proinde jure naturæ quoque iis abstinendum, dictante ratione. Nonnulla quippe mundi primordio permiffa conjugia, exigente humani generis propagandi necessitate, quæ, eo multiplicato, vetita. Cujusmodi prohibitio, quatenus ex causa universali procedit, etiam universum genus humanum obligat, ut alibi de Polygamia annotavimus; quatenus autem peculiarem relationem suam habent ad populum Israëliticum, atque ejusdem Reipub. constitutionem & fabricam respiciunt, obligatio non ad externos populos extendi potest, quemadmodum etiam dicendum de permissione quorundam conjugiorum, in peculiari ratione fundata. Persuadeo mihi ex ipsa naturali ratione profluere certam quandam regulam, ad quam examinare possumus, cum quibus matrimonium contrahere licitum, vel illicitum; atqui hominem, qua rationis particeps est, decet ordinem & modum servare in dictis factisque, quem dicitur sibi ratio: naturalis enim ad honestatem obligatio ordinem servandum in omnibus, quæ a nobis suscipiuntur negotiis, exigit. *His autem rebus, qua tractantur in vita, modum quandam & ordinem adhibentes, honestatem & decus conservabimus*, inquit Cic. 1. off. Itaque non sola consanguinitas, sed rectum ordinem invertens conjugium, illicitum censemus: si enim sola consanguinitas matrimonium impediret, qui potuit

subfiliore conjugium Adami cum Eva, quæ, immediate ex ejus costa condita ac formata fuit, ex propria ejus substantia condita, quamobrem & *vira sine virago dicta, ut alibi sanximus*. Quid autem differt formatio, ex ejusmodi propria substantia & materia facta, a generatione, mediante virili semine? Utraque materia idem efficere videtur effectum; quoniam vero ejusmodi ordinem spectat hominum actus, quatenus rationis vi percipere valent, quid deceat in dictis factisque, qui ordo & modus servandus; hinc ejusmodi consanguinitas in brutis non attenditur, quod jure naturali ea sola impedimento esse nequeat, quare inter patrem & filiam, vel matrem & filium conjugium non subsisteret, nec homini absurdum videretur instinctum naturalem sequenti, verum educatio cum reverentia, & assidua consuetudo cum veritate & potestate parendi conjuncta, naturæ impetum & inclinationem coercet. Videtur enim metus iste reverentialis pudorem producere, qui hominem revocat ab ea consuetudine & conjunctione Venerea, quæ ipsi displicet, nisi omni exuta inæqualitate & reverentia; ipsa quoque actio, quia gravitati & severitati repugnare videtur, multum de reverentia detrahit, imo plane eam tollit. Sic inter fratres & sorores olim permiffa matrimonia, quæ postmodum vetita, quavis arctissimo sanguinis vinculo sibi juncti; atqui hac ratione non violatur ordo naturalis, id est, imperandi & parendi immutatur ratio, nec etiam reverentia læditur, quæ ex diverso personarum statu & conditione non civili, sed naturali, fluit, quia sibi invicem æquales.

2. Ab hac generalitate eximo matrimonia parentum cujuscunque gradus cum liberis, quæ quo minus licita sint, ratio (ni fallor) satis apparet. Nam nec maritus qui superior est lege matrimonii, eam reverentiam potest præstare matri quam natura exigit, nec patri filia; quia quanquam inferior est in matrimonio, ipsum tamen matrimonium talem inducit societatem quæ illius necessitudinis reverentiam excludat. Bene Paulus Jurisconsultus, cum dixisset in contrahendis matrimoniis naturale jus & pudorem inspiciendum, addidit contra pudorem esse filiam suam uxorem ducere. Talia igitur conjugia haud dubitandum quin & illicita sint, & irrita insuper, quia vitium perpetuo effectui adhæret.

*L. Ad-
optivus.
§. Servi-
les. D. de
ritu nupt.*

3. Neque movere nos debet Diogenis & Chryssippi argumentum a gallis gallinaceis aliisque animantibus mutis petatum, quo probare volebant commixtiones tales non esse contra jus naturæ. Nam ut initio libri diximus, satis est si cum natura humana quid pugnet ut illicitum habeatur. Et hoc est incestum, quod jure gentium committi scripsit Paulus Jurisconsultus inter gradus ascendentium & descendentium. Hoc est jus illud quod Xenophon ait non eo minus jus esse, quia a Persis contemnebatur. Naturale enim recte dicitur, interprete Michaële Ephasio ad Nicomachia, *οὐ μὴ μὴ φέρειν ἕχουσι*: quod apud plerosque non corruptos, sed natura convenienter

*L. ult.
ff. de
ritu nupt.*

Socr. IV.

ter

ter se habentes obtinet. Hippodamus Pythagoricus vocat *ἐπιθυμίας, ἀνατρεχέας ὀρμῆς, ἀνοσιώτατες ἰδοναίς*: immoderatas & a natura alienas cupiditates, effrænes impetus, nefarias voluptates. De Parthis sic Lucanus:

*epulis vesana, meroque
Regia non ullos exceptos legibus horret
Concubitus.*

Et mox :

*cui fas implere parentem,
Quid rear esse nefas?*

Speciatim autem huic Persarum mori causam pravam educationem prudenter assignat Dion Prusænsis oratione xx.

4. Atque hic mirari libet Socratis commentum apud Xenophontem, qui in conjugii talibus nihil culpandum invenit præter ætatis disparitatem : unde aut sterilitatem ait sequi, aut male conformatam sobolem ; quæ sola ratio si tali conjugio obstaret, certe nec irritum esset, nec illicitum, non magis quam inter alias personas, quarum ætas tot annis distat, quot annis parentes liberos solent præcedere.

5. Illud potius disquirendum, an non in hominibus nulla prava educatione corruptis, præter id quod intellectu concipi posse jam diximus, sit in ipsis affectibus insita fuga quædam commixtionis cum parentibus & ex se natis, quippe cum ab ea etiam quædam animantia mutua naturaliter abhorreant. Ita enim & alii existimarunt, & Arnobius adversus Gentes libro quinto : *Etiamne in matrem cupiditatis infandæ spem Jupiter cepit, nec ab illius appetitionis ardore horror eum quivit avertere ; quem non hominibus solis, sed animalibus quoque nonnullis natura ipsa subjecit, & ingeneratus ille communiter sensus ?* Existat de camelo & de equo Scythico nobilis in hanc rem narratio apud Aristotelem animantium historia nona, capite XLVI. & non dissimilis apud Oppianum libro primo de venatu. Seneca Hippolyto :

*Feræ quoque ipsæ Veneris evitant nefas,
Generisque leges inscius servat pudor.*

C O M M E N T A R I U S.

Hinc optima ratione inter ascendentes & descendentes conjugia vetita, quamobrem patris vel matris sororem in uxorem ducere juri naturæ adverfari ; sororem vero sibi matrimonio jungere eodem jure permissum censeo propter reverentiam, quam ipsi debemus, qui in linea collateralis per ascendentem lineam nobis juncti : ipsa enim linea ascendens superioritatem quandam, ut ita dicam, continet, unde reverentia & veneratio quædam descendit. Certa itaque & naturalis causa, cur inter parentes & liberos prohibita conjugia, dictante ratione, nihil magis ordinem evertit, cum ejusmodi conjunctiones non modo omnem plane reverentiam,

parentibus debitam, imminuendo, violent, sed & plane tollant, tum etiam magnam sanguinis inducant confusionem, cum & genitorum ac natorum confundant nomina, aliaque plane inducant necessitudinis vocabula. Quamobrem & ab ipsis Gentilibus, duce ratione, tanquam illicita habitata. Describit hujusmodi confusionem apud Senecam in *Phœnissis Oedipus*, cum inquit : *Avi gener, patrisque rivalis sui, Frater suorum liberorum, & fratrum parens ; imo avia liberos peperit viro, ac sibi nepotes.* Et apud eundem *Thyestes* : *Versa est natura retro, Avo parentem, patri virum, natis nepotes miscui. Per scelera natus, nomen ambiguum suis. Idem sororis gnatus,*

gnatus, & patris nepos. Hinc apud Ovid: *metamorph.* 10.

Ultra autem sperare aliquid potes, impia virgo?

Nec, quod confundas & jura & nomina sentis?

Tunc eris & matris pellex, & adultera patris?

Tunc soror gnati, genetrixque vocabere fratris?

Adde Philonem in *decal. lib. 1.* Cum vero Deus sit Deus ordinis, voluit & naturæ dictamini addere scriptam legem, ut eo magis induceret mortales ad servandum naturalem in nuptiis contrahendis ordinem, neve quis aliquo divinæ voluntatis ignorantie velo obtegere posset actum ei contrarium. Hinc illa lex Domini *Levit. 18. Vir ad proximum sue carnis non accedat, ad revelandum verenda. Ego Dominus. Verenda patris, verenda matris non discooperies. Mater tua est, non relevabis turpitudinem ejus.* Atque hoc præceptum, quemadmodum & alia, quibus ordo ille naturalis violaretur, in eo differt a cæteris præceptis, circa conjugii contrahendi modum a summo legislatore promulgatis, quod fundatum in jurè naturali, ideoque dispensationem non patitur, cum cætera sint juris divini voluntarii, & proinde mutari possint exigente necessitate, vel ratione suadente. Idem sancitum jure civili, patet ex *l. ult. ff. de ritu nupt.* Perspiciebant enim, ut diximus, gentes moratioris ex lumine rationis ejusmodi conjugia ordinem evertere, & foedissimam confusionem introducere, quæ rationis rectæ adversantur dictamini. Sic Catullus:

Quid facit is, Gelli, qui cum matre atque sorore

Prærit, & abjectis pervigilat tunicis?

Quid facit is, patruum qui non sinit esse matrum?

Ecquid scis quantum suscipiat sceleris?

Nam nihil est quicquam sceleris quod prodeat ultra,

Non si demisso se ipse voret capite.

Non fugit me apud quasdam gentes Barbaras, Persas, Medas, Indas, Æthiopes, cum matribus & avis, cum filiabus & nepotibus matrimonia inire licitum, sed ab aliis gentibus politioribus hæc in illis, tanquam singularia, notata atque etiam damnata. Imo quamobrem in eorum monumentis nobis occurrunt, & brutorum animalium quædam prodita exempla, abhorrentium ab ejusmodi commixtionis genere, nisi ut eo magis foeditatem ejusmodi conjugiorum homini vitandam docerent? Huc pertinet historia, quam tradit Varro de equo, qui cum matre ut saliret, adduci non posset, & eum capite obruluo peroriga adduxisset, & coëgisset matrem mire, cum descendenti dempsisset ab oculis, ille impetum fecit in eum, ac mordicus interfecit. Vid. & *Plin. natural. hist. lib. 8. cap. 42.* Similis historia extat apud *Arist. histor. animal. lib. 47. de camelo.* *Ælian. lib. 5. variar. hist.* Verum ex eo non inferendum naturæ mutorum animalium quandam fugam innatam naturæ, unde jus quoddam naturæ deducendum nonnulli statuunt; quippe quod rarissime quandoque acci-

dit, legem non facit, nec jus inducit: casus enim ejusmodi tanquam singularis annotatus a scriptoribus: rerum enim usus satis docet, non abhorrere ab ejusmodi coitu equos, nec etiam camelos. Imò dicendum potius existimarem, quemadmodum multa apud Romanos vulgata prodigia & scriptis consignata constat, quæ ab omni veritate aliena, Gentilium superstitionibus adscribenda, ita & a vero eum non aberraturum puto, qui hæc narratiunculas aniles fabulas redolere sibi persuadet quas excogitarunt, ut dicere inceperimus, ad deterrendos homines ab ejusmodi conjugii, sanæ rationi contrariis. Vix in illam opinionem adduci possum, filium vel filiam extra familiam patris educatam, & ignaram sui genitoris, ad eum adductam & ad secum concumbendum invitam, natura quasi repugnante; ejusmodi coitum declinatam, cujusmodi exempla nobis occurrunt in historiis: si enim natura omnibus animalibus in sevit ab hoc commixtionis genere fugam; ergo & oporteret & in omnibus animalibus ejus vim perspicere, imò maxime in homine, quem ejusdem naturæ cum animantibus participem annotavimus ad *Prolegom.* atqui contrarium docet rerum usus in brutis cerni, ut observatum a Diogene & Chrysippo in gallis gallinaceis, aliisque in cujuscunque generis animalibus perspicitur; ergo cadit argumentum, quod juri naturæ, sumpto juris vocabulo pro instinctu ac propensione naturali, naturæ cujusque individui innato, ejusmodi conjunctionem repugnare nonnulli probare conantur, rationis usu & dictamine deficiente; quamobrem juris naturalis violati reum non existimarem patrem, qui duxerat in uxorem fillam, ignarus ejusdem conditionis, nec filiam, quæ patrem; incestum vero dissolvendum, ubi postea constiterit arctissimo hoc consanguinitatis sibi vinculo conjunctos, imò licitum a se invicem privata auctoritate divertere, cui primum innotuit sanguinis conjunctio, & nullus dubito, quin tot coitus tot foedissima peccata in se admittant, dictante conscientia, & mutuis inter sese cogitationibus accusantibus, perseverantes in eodem statu & consuetudine, quæ conjugii cum conjugæ intercedit: omnis enim actus, rationi repugnans, peccatum est, quia juris naturæ, quod homini est suæ rationis dictamen, violatio. Et huc pertinet quod initio diximus, licet non adverteatur hujusmodi conjunctio naturæ stimulis, satis est, ut inquit Author, si cum natura humana, id est, cum rectæ rationis dictamine, pugnet, & proinde illicitum habeatur. Incestum committi inter gradus ascendentium & descendentium, supra diximus; ergo ab iis abstinendum. *dicta l. ult. ff. de ritu nupt.* Optima ratione hæc conjunctiones belluina dicuntur ab Ovidio, quia inter belluas, ratione carentes, tantum permittitur. Quamobrem ait Plato *lib. 8. de Repub.* ne vulgus quidem id appetere, quanquam nulla lege scripta prohibitum esset, quia rationis vi perspicit quisque eo omnem ordinem everti, summamque confusionem induci.

XIII. 1. Sequitur quæstio de gradibus affinitatis omnibus, & de gradibus sanguinis ex transverso limite, iis præsertim qui Levitici cap. xviii. expressi leguntur. Nam etiam concessio, a mero jure naturæ non venire hæc interdicta, videri tamen possunt præcepto divinæ voluntatis hæc ivisse in vetitum: neque vero tale id esse præceptum quod solos Hebræos adstringat, sed quod homines universos, colligi videtur ex illis Dei verbis ad Mosem: *Ne polluere vos ulla harum rerum: quia omnibus istis polluti sunt populi, quos vobis advenientibus dispello. Mox; Ne facite ullam ex istis rebus abominandis: nam omnes istas fecerunt indigenæ terræ istius quæ vobis exposita est, unde polluta est terra.*

Lev.
xviii.
24. 25.
27.

2. Nam si Cananæi eorumque vicini peccarunt talia faciendo, sequitur ut lex aliqua præcesserit: quæ cum mere naturalis non sit, restat ut a Deo data sit, aut ipsis peculiariter (quod non est verisimile, nec satis ferunt verba) aut humano generi, sive in prima constitutione, sive in reparatione post diluvium. Tales autem leges quæ humano generi universo sunt datæ non videntur a Christo abrogatæ, sed eæ demum quæ Judæos ab aliis nationibus, quasi sepi-mento interjecto, disparabant. Cui accedit, quod Paulus conjugium privigni cum noverca tam severe detestatur: cum tamen nullum de ea re peculiare existet Christi præceptum; nec ipse alio utatur argumento, quam quod talis commixtio impura habeatur a profanis etiam gentibus, quod verum esse præter alia ostendunt Charondæ leges quæ tale matrimonium infamia notant, & illud in oratione Lysia: *συμφύει ὁ πάντων σχελιάταις ἄνδρα πον τῆ μητρὶς καὶ τῆ θυγατρὸς, maritus erat ille impurissimus hominum matris ac filia*: unde non abit Ciceronis illud pro A. Cluentio in causa non dissimili. nam cum socrum genero nupsisse narrasset, subdit: *O mulieris scelus incredibile, & præter hanc unam in omni vita inauditum!* Seleucus rex cum uxorem suam Stratonicen Antiocho filio nuptam daret, verebatur, narrante Plutarcho, ne ipsa offenderetur *τῆ μὴ νομοσχεσίῳ, ut re illicita.* Apud Virgilium est:

Eph. 11.
14.
1. Co-
rinth.
vii. 25.

Thalamos ausum incestare novercæ.

quæ communis existimatio si a necessario naturæ dictato originem non habuit, omnino sequitur ut descendat ex veteri traditione, quæ a divino aliquo præcepto manarit.

C O M M E N T A R I U S.

IN transverso limite seu gradu pro generali mihi regula observari posse videtur, quam in præcedenti s. tradidimus, nimirum ea conjugia illicita per se, quæ dictum ordinem intervertunt, id est, reverentiam imminuunt, quam consanguinitas exigit ab iis, qui sibi ejusdem vinculo conjuncti; quæ vero huic non repugnant, illicita, nisi quia jure positivo vetita, in eo quidem diversa, quod quemadmodum a summo legislatore prohibita, non necessitate aliqua morali exigente, sed ex Dei beneplacito, ita quoque vel pro parte; vel in totum contraria lege prior po-

test abrogari dispositio. Verum quamdiu nulla ejusmodi contraria dispositio, priorem abrogans, vel immutans, promulgata vel tacite, vel expresse, obtinent leges connubiales, a summo legislatore Levit. 18. sancitæ, suum vigorem, omnes homines, cujuscunque generis, nationis ac conditionis sint, obligantes in matrimoniis contrahendis eorundem habere rationem. Quippe quamvis Hebræis tantum datæ videantur, attamen universalem prohibendi causam continent, quæ universum proinde humanum genus spectat atque concernit, universalem pro-

producentem effectum, qui est obligatio ex generali prohibitionis causa profluens & ad quacunque pertinens nationes, in quas humanum genus divisum. Quod satis colligi posse videtur ex illis Dei verbis ad Moſem, ab Authore deſcriptis *Lev. 18. 24. 25. 27.* nam imputat populis iſtis peccatum, quo ejuſmodi matrimonia contrahendo ſeſe polluerunt; ubi autem nulla lex, ibi nulla legis tranſgreſſio, & proinde nullum peccatum admittitur; oportet itaque legem præceſſiſſe, quæ habet relationem cum peccato admiſſo, quo ſeſe Cananzos aliasque gentes contaminariſſe indicat Moſes; atqui matrimonia in vetito gradu contracta etiam habentur eorum criminum numero, quo ſeſe gentes, quas terram evomituram prædicat Moſes, conmacularant; ergo dicendum univerſos homines adſtringi legibus divinis poſitivis, circa matrimonia contrahenda ſancitis, & propterea non minorem vim obtinet obligatio, ex hiſce legibus deſcendens, quam illa, quæ ex ipſo morali jure profluat, id eſt, non ampliorem poteſtatem legiſlatori humano conceſſam exiſtimo, quod ad diſpenſationem prædictarum legum, quam moralium. Quippe adduci non poſſum in quorundam opinionem, qui morale eſſe totum caput decimum octavum Levitici ſentiunt, & proinde iſtos gradus prohibitos nullam admittere diſpenſationem, vel mihi concedere debent genus humanum per nefarias & inceſtas nuptias propagatum, cum mundi primordio inter fratres & ſorores nuptiarum licitæ atque etiam ſæpius contractæ, imo nec alia propagationis ratio; an autem a Deo, enti perfectiſſimo, omnis mali experte, a quo nihil, quod pollutum, aut vitii labe contaminatum, proficiſci poteſt, permitti potuit, quod moraliter illicitum, imo non permiſſum tantum, ſed etiam neceſſitas homini videtur impoſita fuiſſe eo ipſo, quod multiplicari & propagari genus humanum voluerit, hoc adhibendi medium, quia nulla alia poterat excogitari ab homine ratio idonea ad ſatiſfaciendum & inſerviendum decreto divino. Sed poſſit quis quærere, qua ratione ad illorum notiſſiam pervenerit, ejuſmodi leges connubiales a Moſe populo Hebræo, tanquam ſummi legiſlatoris internuncio, traditas. Cui objectioni reſpondere videtur, ſtatuens ſcil. humano generi in prima conſtitutione, eo jam ſatis multiplicato, ſive in reparatione poſt diluvium, divinam voluntatem revelatam, obſervandam in contrahendis conjugiiſ, cujuſ per traditionem ad nepotum pervenit notiſſiam. Itaque alterutrum ſtatuendum, ſcil. Deum permiſiſſe aliquid abſurdi, quale fuiſſet conjugium, juxta adverſariorum ſententiam inter Protoplaſtorum liberos, fratres & ſorores, nulla neceſſitate exigente hunc propagandi humani generis modum: quis enim poſſet in dubium revocare, ſi violaretur hac ratione naturæ juſ, Deum hunc caſum procurariſſe, creando tantum unum mortalium par, vel dicendum, interjecto tempore præcepto divinæ voluntatis conjugia inter fratres & ſorores in vetitum iviſſe, & proinde dictum *caput 18.* totum eſſe morale, perperam ſtatu: quis enim eo pro-

ceſſit audaciæ vel temeritatis, ſeu potius ſummæ impietatis, ut Deum inſimulareret cujuſdam impuritatis, omnis ſanctitatis & juſtitie fontem & originem. Juſ aliquod poſitivum circa contrahenda conjugia initio mundi a Deo promulgatum perſpicimus ex verbis *Gen. 2. 24.* ex quibus Hebræi deducunt ſex genera concubitus a Deo fuiſſe interdicitæ. Cum matre ſua, cum noverca, cum ſorore uterina, cum uxore aliena, maſculo & cum beſtia, teſte Seldeno *lib. 5. cap. 1. 2.* verum hujusmodi magiſtrorum Hebræorum ſigmenta rejicimus. Sed difficultas hic oritur, ſi Autho-riſ ſententia vera, qui contigerit, ut ejuſmodi legum connubialium nulla a Moſe facta mentio, deinde, ſi fuerit vetus traditio, qui culpa violatæ legis vacuus dici poſſit Abraham, in uxorem ducens ſororem ſuam, quod quis de tam probo & prudente viro credat, nec ejuſmodi traditionis ſive legis ignarum fuiſſe, non præſumendum, utpote quem Deus nihil celaturum ſe pronunciat *Genef. 18. 17.* fidelibus enim ſuis ſecreta ſua revelare conſuevit, qui credunt, obediunt, & juſtitiam faciunt, & docent poſteros. Sed reſpondet Hieronymus, illo tempore nondum fuiſſe tales nuptias lege prohibitas, argumentum moraliter non illicitas. Nam ætate Abrahamæ lex, multis poſt ſeculis lata, neminem obligare potuit. Sed excipit tamen conjugium inter fratrem & ſororem ex utroque parente, tum etiam ex eadem matre. Talibus, inquit, neque ante legem, neque in lege, neque poſt legem conjungi licet; ſed velim, ut ſummus Theologus rationem addidiſſet hujus prohibitionis: nam nec ullum ante legem, a Moſe latam, ejuſmodi prohibitionis extat veſtigium; ſine lege autem loqui erubescimus; quippe annotavimus ſupra ſolam conſanguinitatem non obſtare conjugiiſ contrahendis in gradibus prohibitis, ſed ratio prohibens, ne ordo naturalis violetur, & proinde an mihi per unum, vel per utrumque, patris ſcil. & matris latus ſoror conjuncta ſit, attamen vel ex eodem ſemine patris nata, licet non eodem utero geſta, quamobrem tanti momenti non videtur illa differentia conſanguinitatis, cui peculiaris legis, ejuſmodi conjugia vetantis, promulgationi præbuiſſe cauſam præſumendum ſit. Non me præterit duplex vinculum arctius ligare uno, & proinde ſororem germanam mihi eſſe conjunctiorem illa, quæ per unum tantum latus, vel patris, vel matris, conjungitur, cujuſ etiam in ſucceſſionibus maxime habetur ratio. Verum quoniam, ut annotavimus, matrimonii contrahendi jure naturæ introducta & permiſſa facultas, non tam in conſanguinitate, quam ordine fundatur, quem dictat obſervandum ratio ad omnem conſuſionem vitandam, atque etiam ne reverentia, quam alter alteri exhibere juxta ordinem, a natura introductum, devinctus eſt, læderetur, & proinde in noſtro caſu non eadem conſanguinitatis vis & efficacia, quam obtinet in cæteris negotiis humanis, in quibus facultas agendi ex conſanguinitate, hic autem ex recto ordine, a natura præſcripto, deducitur. Nulla etiam ratione nititur, quod Hebræi moribus

Noë liberorum interdicta matrimonia cum sororibus ex matre conjunctis, non cum iis, quæ ex solo patre, statuunt. Huc pertinere videtur, quod apud quasdam gentes in vitandis nuptiis genus maternum, ut certius, magis attendebatur, ut annotavit Author noster *Deut.* 13. 6. Ad hanc difficultatem tollendam, neque Authoris, neque aliorum interpretum sententiam mihi adjumento esse posse video. Ad proprium itaque confugiendum iudicium, quod mihi huiusmodi dicitur nodi huius solvendi ratiocinationem. Cum Deus populum Hebræum, tanquam peculiariter sibi adscitum, a cæteris gentibus separavit, sua ipsi verba, constitutiones & jura dare, atque peculiarem agendi regulam & normam præscribere voluit, quæ, quemadmodum Respub. suis legibus peculiaribus fundata cæterarum gentium regiminis forma longe perfectior & augustior, ita & vitæ transigendæ rationem conjunctiorem huic Theocratiz efficeret, ut ea conservata cunctis gentibus quoque infinite præstaret. *Quæ gens tam magna, cui sunt constitutiones & jura æqua, qualis est hæc lex tota, quam ego hodie coram vobis propono, inquit Moyses, voluntatis divinæ interpret & internuncius, Deut.* 4. 7. *Indicat Deus verba sua Jacobo, constitutiones ac jura sua Israël: non ita fecit genti ulli, ideo jura ista non noverunt. Psalm.* 147. Cujusmodi leges, quatenus non peculiarem habent relationem cum Reipub. forma, sed communem vivendi rationem spectant, quamvis specialiter populo Hebræo data, tamen universalem obligationem producant, atque omnes alligant ad suam observantiam, quotquot divini numinis gratia ad fœderis sui, crecti cum Abrahamo, perveniunt notitiam; quippe quos delegit, ut promissiones fœderis ipsis insinuaret, & Messiam exhiberet, etiam sua statuta & jura dare voluit, ut ad suam se voluntatem adjungerent, & ad divinam se conformarent magis inagisque sanctitatem. Itaque ad omnes gentes & nationes, quotquot ejusdem fœderis participes, quarum ad notitiam perventura sanctissimarum harum legum notitia, pertinet quoque earum sanctio & alligandi vinculum. Itaque nulla ratione se eadem solutos præterequeunt, quibus ex singulari Deus benevolentia sua revelavit verba, & quos olim, in densissimis cum cæteris gentibus obambulantes tenebris, ad scripturæ suæ notitiam perduxit, in qua suam voluntatem aperuit, & regulam ac normam vitæ sanctæ & honestæ præscripsit atque delineavit iis, quos sancto suo spiritu illuminavit: observandum enim Deum sua jura, quæ perfectam & honestam vivendi & agendi normam spectant, populo Hebræo dedisse, non tanquam præcipuum quid, ipsis privative competens, sed tanquam populo, sibi adscito, cui ante omnes alias nationes fœderis sui, cum Abrahamo facti, vim patefaceret; itaque licet priores tempore, non tamen jure potiores: nam primum quidem illis sunt commissa oracula Dei, Messiam præmonstrantia, quorum indicio Judæi facilius, quam gentes, eum agnoscere potuerunt: lex enim ceremonialis quid fuit aliud, quam manu ductio ad

Christum, utpote quæ erat umbra rerum futurarum: in eo enim populi prærogativa, ut, tanquam comprehensus in semine, in quo promittitur benedictio, Israël em oportuerit a maledictione legis liberari, redimi & omni benedictione perfundi, antequam benedictio hæc ad alias gentes potuit venire. *Gal.* 3. 13. 14. *Actor.* 3. 25. 26. *Vobis primum Deus, cum suscitasset filium suum Jesum, misit eum benedicentem vobis, &c.* quippe omnes omnino nationes fœdere gratiæ comprehensæ. *An Judæorum Deus tantum, nonne & gentium?* quærit Apostolus ad *Rom. cap.* 3. 29. *Imo etiam gentium.* Concludit itaque, non vult Judæos solos salvare & justificare, sed etiam quascunque nationes & gentes. Non cum solis Judæis pepigit gratiæ fœdus, sed omnibus gentibus, quas, ejusdem rationis capaces, ejusdem, cujus Judæi, originis participes, ad supernam quoque felicitatem vocavit, quamobrem vult se & a gentibus cõli, eas ipsum venerari, & iis vicissim sua conferre bona, unde semper patuit adytus procleritis. Huc pertinet promissio, quæ Abrahamo facta *Gen.* 17. 4. 5. *Et eris in patrem multitudinis gentium, Patrem multitudinis gentium dedita.* *Quamobrem nomen tuum non ultra vocabitur Abram, sed erit nomen tuum Abraham.* Qui vero cum Judæi ad idem fœdus pertinent, qui eandem habent promissiones, necesse quoque habent, ut sancte & honeste vitam agant, & sese conforment in totius vitæ cursu ad ejus sanctitatem, cujus infinita gratia cum Judæis ejusdem salutis per fidem in Christum obtinendæ, participes facti. *Sancti estote, ut pater in celis, inquit Christus.* Unum eundemque habemus itaque legislatorem, qui nos informat de iis, quæ a nobis perfici exigunt, cujus obtemperandum voluntati, si quis fœderis sibi fructus & efficaciam, tanquam ex Abrahami semine spiritualiter oriundus, velit applicare. Ejus autem exemplar imitando, non a Dei præceptis, statutis atque decretis recedemus: nam ut ipse testatur summus legislator *Gen.* 26. 5. observaverat omnia, quæ eidem observanda commendaverat Deus, atque hac ratione satisfecerat quod exegisset ab ipso summus legislator *cap.* 17. *Ambula coram me & perfectus esto, id est, ambula in lege mea, ambula coram me, ut servus coram domino, cui in omnibus placere studet, obsequens esto & fidelis.* Hoc officium incumbit Judæis. Idem quoque ab omnibus gentibus, semine Abrahami, exigunt, scilicet ratione earum legum, quæ Messie per adventum, tanquam umbræ rerum futurarum, non sunt ipso jure abrogatæ, quorum in numero leges ceremoniales, & cæteræ, quæ hominum actiones conformant ad perfectiorem vitæ agendæ normam, vigorem retinent, ad sui observantiam omnes obstringentes, quibus latæ; omnibus vero datæ censeri debent gentibus, quibus, quemadmodum olim populo Hebræo, aliquando Deus suam voluntatem vel revelavit, vel revelaturus. Quamobrem obligationis vis dependet a revelatione & notitia divinæ voluntatis: obligatio enim, ex lege descendens, neminem ad-

stringit, nisi cui innotescit, & proinde dicendum videtur ejusmodi legum, quæ mere positivæ sunt, quamvis universales, eo sensu, de quo statim sermone habuimus, obligandi tamen vim ad eos tantum pertinere, quibus innotescunt, ratione & æquitate dictante, & propterea leges istæ connubiales, quæ *Levit.* 18. enumerantur, & mere positivæ sunt, id est, rationis dictamini non repugnant, Gentes, quibus nondum innotuere, peccati reos efficere non valebant. Pertinet quidem ad illos, tanquam eodem fœdere comprehensos, sed jam illuminatos & conversos ad verum Deum, summum legislatores, nostrarum actionum arbitrum & moderatorem. Sed difficultas difficultate cumulari videtur; quippe si non tanquam legis transgressores haberi possint, quibus non innotuit legis promulgatio vel sanctio, neque ullam legem, quæ describit & delineavit connubiorum contrahendorum ordinem, & certos quosdam gradus excepit, intra quos nobis devinctum sanguinis jure proximum, vel ducere, vel ei nubere habetur nefas, qui poterit imputari Cananæis peccatum, cui commixtio, prohibita ab illis, perpetrata, causam præbuisse videtur: nam, ut supra ex Authore annotavimus, si peccarunt Cananæi eorumque vicini, talia admittendo, sequitur, ut lex aliqua præcesserit; atqui ejus nuspian mentio fit. Verum responderi mihi posse videtur, quod,

tam in eodem capite fit mentio eorum criminum, quæ jure naturæ detestanda ac abominanda habentur, quorum in numero habetur merito concubitus nefarius cum patre, matre, vel filia, cum aliena uxore, cum masculo, commixtio cum bestia, consecratio feminis idolo Moloch, aliaque id genus detestanda crimina, quæ execrabilia & abominabilia merito dicuntur, quia omnem ordinem & usum naturalem evertunt, videtur etiam justa divina ira, quam in se hisce detestandis criminibus pollute gentes provocaverant, referenda non solum ad violationem positivi, sed etiam juris divini necessarii, quod eo gravius, quia sanctitas & justitia divina ipsa Dei imago, qua homo ornatus, fœdissime conspurcatur & contaminatur; quamobrem tam acerba & rigida poena legis suæ, humanæ insculptæ naturæ, transgressio, ut contra lumen naturæ admittitur peccatum expiandum voluerit interitu totius: ipse enim verborum sensus extremam prædicat vastationem & totius gentis deletionem imminentes, *evanescat terra habitatores suos*, tanquam stomachus, qui corruptos cibos nequit ferre. Cujusmodi locutio denotat nefandissima flagitia & delicta admitta, quibus proportionata tam directa poena, quorum in numero & incestus juris naturalis, prohibita matrimonia, quæ in eodem capite enarrantur. Vid. Selden. *de jur. natur. & gent. jura discept. Hebr. lib. 5. cap. 2.*

3. Hebræi veteres, non spernendi hac in parte juris divini interpretes, & qui omnia eorum legit summoque judicio digessit Moses Maimonides, ajunt earum legum quæ capite *Levit. xvi. i.* de matrimoniis sunt proditæ causas esse duas: priorem naturalem quandam verecundiam, quæ non sinat ortus auctores cum sua sobole, aut in se ipsis, aut etiam per personas sanguine aut nuptiali sanguinis commixtione proxime cohærentes misceri: alteram vero, ne quarundam personarum convictus nimis quotidianus atque inobservatus stupris & adulteriis occasionem daret, si amores tales nuptiis possent conglutinari. Quas duas causas si cum judicio aptare velimus illis quas dixi divinis in Levitico legibus, facile apparebit in affinis qui in recto sunt limite (ut de parentibus & liberis nihil jam dicam, quippe quos, ut existimo, etiam sine expressa lege ratio naturalis jungi satis vetat) item in sanguinis gradu transversorum primo, qui ob ortum a stirpe communi secundus dici solet, ob recentem admodum parentum in liberis imaginem, priorem causam valere, ut venientem de eo quod natura si non præcipit, certe honestius dictat; cujus generis multa materiam divinarum humanarumque legum faciunt.

4. Atque ideo Hebræi in recto limite, gradus etiam non nominatos a lege volunt comprehendere, ob notissimam rationis paritatem. Istorum autem graduum hæc sunt apud ipsos nomina: Mater matris suæ: mater patris matris suæ: mater patris sui: mater patris patris sui:

fui : uxor patris patris sui : uxor patris matris suæ : nurus filii sui : nurus filii filii sui : nurus filia suæ : filia filia filii sui : filia filii filii sui : filia filia filia suæ : filia filii filia suæ : filia filia filii uxoris suæ : filia filia filia uxoris suæ : mater matris patris uxoris suæ : mater patris matris uxoris suæ : id est, ut more loquar Romano, avia & proavia omnes, pronovercæ, proneptes, proprivignæ, pronurus, profocrus : quia scilicet & sub agnationis nomine comprehendatur similis cognatio, & sub primo gradu secundus, & sub secundo tertius, ultra quem vix est ut oriri controversia possit, cum alioqui, si posset, in infinitum eadem futura esset ratio.

C O M M E N T A R I U S.

Non inficiamur, si ejusmodi conjugia, quæ jure divino positivo prohibita, cum recte rationis dictamine conferimus, facile perspicere posse honestati magis convenire, & ad humanam societatem tuendam fovendamque, tum etiam ad pudicitiam magis asserendam ab omni violatione, cui nimia familiaritas & quotidiana consuetudo sæpius causam præberet, rationem dictare istiusmodi interdictionem, quæ *Levit. 18.* continetur. Verum ea non deducenda ex naturali quadam necessitate, ut annotatum, sed naturæ nostræ depravatione, quæ prona ad quæcunque admittenda flagitia & proximo nocendum, legibus coercenda, nec aliam adducere rationem interdictionis prædictæ mihi videtur *Augustinus de civit. Dei lib. 15. cap. 16.* cum inquit : *Habita est ratio rectissima charitatis, ut homines, quibus utilis esset atque honesta concordia, diversarum necessitudinum vinculis neccerentur : nec unus in una multas haberet, sed singula spargerentur in singulos : ac sic ad socialem vitam diligentius colligendam plurima plurimos obtinerent.* Quamobrem *Chrylostomus : Cur tu charitatis amplitudinem redigis in angustum? aut cur officium charitatis necessarium non impendis, qua amicitiam, conjuge aliunde ducta, & per hanc longissimam affinium seriem, parentes, fratres, & illorum necessarios tibi conciliare potes?* Sic & *Plutarchus*, rationem adducens, quare apud Romanos inter necessitudine adeo arcta conjunctos matrimonium non legitimum haberetur; quoniam, inquit, nuptiis necessitudines augeri volebant, & ultro citroque filias dando & accipiendo, multos sibi propinquos adjungere. Quod ad ascendentium & descendentium conjunctionem attinet, ea naturæ jure ob dictas rationes, in *præced. §.* jam annotatas, in recta linea in infinitum vetita : obstat enim hic & verecundia, & reverentia, & confusio sanguinis ac necessitudinis, ordinem, a natura introductum atque præscriptum intervertens, quamobrem non solum ab iis indistincte abstinendum quasi honestius, sed tanquam præceptum nobis, non tantum jure divino positivo, sed etiam morali, dictante ratione, ne quid agamus, suscipiamus, faciamus, quo ordo rerum naturalis

violetur & perturbetur. Unde sequitur, ut in recto limite etiam gradus non nominatos recte Hebræi velint comprehendere ob rationis paritatem, tam in affinitate, quam in consanguinitate, quia idem ordo in utroque observandus. Nec etiam inficior, si rectam rationem consulimus, quodammodo priorem causam in sanguinis gradu transversorum, primum locum sibi vindicare apparere, non quod per se honestati repugnaret commixtio eorum, qui sibi vel sanguinis, vel affinitatis vinculo in eo gradu conjuncti sunt, verum quia animus recta educatione ad bonos mores conformatus nobis dictare videtur pudorem, quem in semetipso quisque experitur, quodammodo suadere abstinendum ab ejusmodi conjugio & commixtione sanguinis, præsertim sublata necessitate; quippe quamvis dici non possit honestati repugnare inter fratres & sorores conjugia, quia mundi primordio permessa, attamen in omnibus negotiis, quæ a nobis suscipiuntur, examinandum non solum quid honestum, sed etiam ponderandum quid honestius, quid cum præsentis rerum statu magis conveniat, atque quia ad summam licet & etiam debemus aspirare perfectionem, quantum humana natura ejus capax, dicendum videtur, id homini amplectendum, quod honesto honestius pro eo rerum statu, in quo quisque collocatus sibi videtur; quod non eo sensu intelligendum, quasi darentur virtutum gradus per se, sed quatenus actus humani referuntur ad rationis dictamen, & ex eorum major vel minor cum eo convenientia vel disconvenientia dici possunt, vel honestati minus vel magis convenire, & proinde quædam actiones honestæ, quædam honestiores prædicantur. Experimur in nobismetipsis, recta educatione imbutis, non omnimodam aversionem a conjugiiis, de quibus nobis sermo, nec dictat naturalis ratio ab iis, tanquam honestati omnimodo repugnantibus, abstinendum; verum cum sentimus tamen aliquem pudorem, qui in nobis videtur excitare aliquam aversionem, dictat ratio melius & honestius facturum, qui naturali huic principio obsequendum ducit, præsertim si cum eo jungat præsentem rerum faciem & ordinem, quem, quo magis servare studet, eo sanctius observat rationis dicta-

dictamina, & honestatis leges. Quemadmodum quo homo a rationis dictamine longius recedit, eo se graviori contaminat peccato, non eo, quasi peccatum, qua peccatum, id est, legis transgressio, peccato per se gravius; quippe omne peccatum morte expiandum, sed quia actio humana magis vel minus ab eo, quod naturæ jure rectum, justum vel honestum dicitur, remota vel distincta, quanto magis deflectit ab honestate, eo propior turpitudini & injustitiæ. Gradus itaque magis vel minus locum sibi vindicant in applicatione & relatione actionis humanæ ad suum finem, id est, virtutis observantiam, non ipsam virtutis naturam augmenti, vel diminutionis capacem efficiunt. Et eo sensu recte dicitur conjugio cum fratre vel sorore abstinere honestius, quia ponderanti & diligenter examinanti omnes ejus circumstantias & rationes, facile constabit, id suadere rationem, non præcipere, quasi ex necessitate aliqua morali, id est, indispensabili, proflueret ejusmodi dictamen, ita ut qui hodie sororem in uxorem ducat, peccet quidem in legem positivam, qua interdictum ejusmodi conjugium, atque quodammodo contra rationis dictamen peccatum admittere videtur, & proinde legis naturæ violatæ reus existere, quatenus sibi conscius ejus, quod honestius, vi rationis quidem perspicit, sed tamen illud non sequitur; verum illud ipsum non profluit ex ipsa actionis natura, quatenus suam habet relationem cum negotio gesto, id est, contracto conjugio, quod non est factum per se malum, sed ex disconvenientia cum eo, quod sibi dictabat naturalis ratio præ cæteris magis illuminata: semper enim peccat, qui contra conscientiæ dictamen agit, quia ea nobis debet esse agendorum norma, & tanquam interpret & internuncius divini voluntatis, ita ut etiam si nulla extaret lex positiva, prohibens conjugium inter fratrem & sororem, attamen peccatum illum admittere censerem, qui ejus-

modi conjugium contraheret, conscientiæ dictamine repugnante. Fiunt itaque nonnullæ actiones malæ ratione agentis, quæ non sunt pravæ per se. Matrimonium contrahere est res licita, bona & honesta, quamobrem recte facit, qui nubit vel uxorem ducit. Omni culpa & peccato vacat actio per se, attamen melius facturum suadet Apostolus, qui, habens temperantiæ donum, in cœlibatu vitam transigere animum induxit; quia autem datur bono melius & honesto honestius eo sensu, de quo statim sermo nobis fuit, officium hominis, honestatem amantis, est, sequi non solum quod honestum, sed & quod honestius, & alterum alteri præferre. Quo perfectiores, eo ad Deum propius accedimus, cujus imaginem in omnibus, quæ a ratione proficiscuntur & gubernantur actionibus, referre nobis incumbit; quo vero magis actiones cum honestate non simplici, sed perfecta, (est enim aliquid, quod perfectum honestum dicitur, Cic. 3. off.) conveniunt, eo & nos perfectiores dicimur, & licet non summam perfectionem assequi valeamus, adspirare tamen ad eam nostrum est; quod si negligamus officium, videmur deflectere ab eo, quod nobis impositum. *Estote perfecti*, Christi doctrina est, *quemadmodum pater vester, qui est in cælis, perfectus est. Math. 5.* Non standum, sed ultra progrediendum, licet deficient vires, ad collimandum ad signum, nobis propositum; quamobrem non sufficit, ut obsequamur rationis dictamini in eo, quod honestum est, sed si quid honestius eo, quod dictat honestum, non subsistendum in eo, sed amplectendum quod honestius videtur, vel saltem contendendum, quantum vires ferunt, ut ad summum perfectionis gradum perveniamus; sin attingere non permittat humana conditio & naturæ imbecillitas, sufficit voluisse eo progredi.

5. Has autem leges, & ne fratres sororibus miscerentur, ipsi Adamo censent datas Hebræi simul cum lege de Deo colendo, jure dicendo, non fundendo sanguine, non colendis Diis falsis, non rapienda re aliena: sed ita ut leges conjugales vim suam non exferrent, nisi post multiplicatum jam satis humanum genus, quod ipso initio sine fratrum & sororum nuptiis contingere nequivit. Neque referre putant quod id a Mose suo loco narratum non sit: quia satis habuit hoc in lege ipsa tacite indicasse, cum gentes extraneas eo nomine damnat. Multa enim talia esse in lege quæ non temporis ordine, sed ex occasione dicantur: unde illa inter Hebræos celebris sententia, in lege non esse prius aut posterius: id est, multa referri

5. *ἄπειρον ἀπέπειρον.*
6. De connubio fratrum & sororum verba hæc sunt Michaëlis *Vide*
Ephesii ad quintum Nicomachiorum: *† ἀδελφὸν μίγνυδς τῆ ἀδελφῆ ἐξ ἀρχῆς* *Cajet. in*
ἀδελφῶρον ἦν. νόμος δὲ πῆνεν μὴ μίγνυδς πλὴν τὸ διάφορον: Fratrem cum sorore con- *Math. 19.*
cumbere ab initio res media erat: at, lege adversus tales concubitus posita, jam
multum refert observetur lex nec ne. Diodorus Siculus vocat *κοινὸν ἐθὺς ἀνδρῶπων,*
com-

communem hominum morem ne fratres sororibus jungantur, a quo more
 Libro 1. *Ægyptios eximit : Dion Prusænsis Barbaros. Seneca scripserat :
 Matrimonia Deorum jungimus, & ne pie quidem, fratrum scilicet & sororum.
 Plato de legibus octavo talia conjugia vocat μηδαιμῆς ὄσια, ἢ θεομιῶν : minime
 pia, sed Deo indivisa.*

7. Quæ omnia ostendunt veterem famam de lege divina adversus
 id genus conjugia, unde & vocem nefas de talibus usurpari videmus.
 Omnes autem fratres & sorores comprehendi lex ipsa indicat tam
 agnatos quam cognatos ejus gradus, sive foris, sive domi natos atque
 educatos comprehendens.

COMMENTARIUS.

NUllas leges Adamo datas agnoscimus, præter eas, quas sacra scriptura annotavit, & immediate ex illis per necessariam illationem profluunt. Quicquid Hebræi de aliis quibusdam legibus divinis positivis, vetustissimis mortalium præscriptis, tradunt, a vero profus alienum arbitramur; quamobrem nec interdictam mundi primordio fratris & sororis conjunctionem lege positiva, Adamo data, dicendum puto, quia nulla ejusdem legis, ipsi datæ, mentio; imo qui posset fingi ejusmodi lex data Adamo, cum ipse hujus universi conditor Deus, qui cum speciem humanam propagari jubet, nullum aliud propagandi generis humani medium præbuerit, quam fratrum & sororum connubia? qui potest contraria velle ens perfectissimum & infinite sapiens, & omnisciens? Quod addunt Hebræorum magistri, præceptum quidem datum, sed vim suam tum demum exseruisse, postquam multiplicato genere humano, aliarum, præter sorores, foeminarum, foret copia, figmenti facta & excogitata explicatio est & interpretatio. Unde ejusmodi interpretationis revelatio, & legis divinæ extensio, ubi ipsa lex non extat, & mirum, si extitit, tot seculis postquam jam satis multiplicatum humanum genus, etiam ejusmodi connubia in usu permanissem, & quidem viros, singulari in Deum pietate & morum integritate insignes, ab iis non abstinuisse. Quod vero instant, præceptum hoc satis elici posse ex lege ipsa, a Mose circa connubia contrahenda promulgata, quoniam hoc nomine damnat gentes extraneas: qui enim eas damnare potuisset, nisi juris aliquo vinculo tenerentur ab iisdem abstinere connubiis; qua vero ratione exseruisset vim suam ejusmodi ex dicto præcepto dimanans obligatio, nisi omnium mortalium parenti fuisset datum. Sed superius responsum, damnationem primario spectare ista nefanda & detestanda crimina, a quibus ipsa natura abhorret, & proinde naturæ jure vetita. Non inficior multa aliquando talia in lege esse, quæ non temporis ordine, sed ex occasione indicantur; nec me latet non omnia in sacra scriptura eo ordine disposita, quo gesta, licet non dubitandum, quin recto ordine descripta & consignata, qui casu potuit

interrumpi & inverti; sed observandum ejusmodi leges, quæ agendi normam & regulam præscribunt universo humano generi, non tacite, sed expresse a Spiritu Sancto describi solitas, ne possent prætextu ignorantie eludi earum vis & obligatio, vel dubitari de illarum promulgatione, nisi immediate una per necessariam consequentiam alteram quasi producat, & ob rationis evidentiam atque paritatem altera alteri insit. Exempla, ab Authore adducta, probant quidem legem divinam, ejusmodi conjugia vetantem, extitisse, cujus notitia ad alias quoque gentes pervenisse videtur, atque ab iis recepta, quia perspiciebant naturali lumine, leges suas cum lege Mosaica conferentes, aliquid ejus sanctioni inesse, quod honestas suadebat sequi, vel etiam, quia persuasi divinam habere originem, tantum valuerit ejusdem apud eas auctoritas & reverentia, divino numini debita, ut eadem conjugia ipsis impia visa, quia jure divino vetita: traditur enim Platonem in Ægyptum profectum & eam peragrantem, ut Hebræorum sacra cognosceret, de eorum ritibus & ceremoniis ac legibus confuleret pontifices ac sacrorum antistites, quorum nonnullas in suam transtulisse disciplinam verosimile est, atque Athenis publice professus esse, docuisseque, unde fortasse tanta quarundam legum cum divino jure convenientia. Hinc eodem nomine, quo apud Hebræos internuncius summi legislatoris Moses Plato appellatus, nec immerito eidem illud inditum, Clementem Alexandrinum testari constat. Imo adeo multa in ejusdem philosophi scriptis reperisse dogmata, quæ cum vero religionis cultu convenientiam habent maximam, fatentur Augustinus, Justinus Martyr, Eusebius & statim allegatus author, ita ut affirmare non dubitarint, eum & divinæ Trinitatis mysterium non latuisse. Idem testatur Alex. ab Alex. *dier. genial. lib. 1. cap. 24.* omnem pene Græciam hanc connubialem legem recepisse, atque etiam, interjecto tempore, apud alios populos invaluisse. Non mirum itaque quod Romani, qui leges suas a Græcis petierunt, in describendis nuptiarum gradibus, idem observarint, ut videre est *inst. de nupt. §. 2. & Cod. eod. l. nemini.* unde & Cic. commixtionem fratris & sororis, *nefa-*

nefarium stuprum appellat; nefarium, quia juri divino repugnat, cujus licet non claram haberit notitiam, saltem potuit aliquam ideam habuisse juris divini, utpote qui Platonica disciplina mo-

rali imbutus, ex eo fonte haurire potuit, quæ ipse de Hebræorum ritibus & sacris in eam transtulerat Plato.

XIV. 1. Quæ manifesta expressio ostendere videtur discrimen quod est inter hos & alios remotiores gradus: Nam ducere amitam agnatam vetitum est. At filiam fratris, qui par est gradus, ducere vetitum non est: imo ejus facti apud Hebræos exstant exempla. *Nova nobis in fratrum filias conjugia: at aliis gentibus solennia, nec lege ulla prohibita*, inquit Tacitus. Athenis id licuisse ostendit Isæus, & Lysia *Annal.* vita Plutarchus. Rationem adferunt Hebræi, quia viri juvenes *XII.* assidue frequentant domos avorum & aviarum, aut etiam in iis habitant simul cum amitis: ad domos vero fratrum minus frequens ipsis est aditus, nec ibi tantundem habent juris. Quæ si recipimus, ut sane rationi sunt consentanea, fatebimur legem de non ducendis affinibus recti gradus, & sororibus, ex quo multiplicari cœptum est humanum genus, esse perpetuam & hominibus communem, ut quæ honestate naturali nitatur, ita ut & irritum fiat si quid factum sit adversus hanc legem, ob vitium permanens: at cæteras leges non item, ut quæ cautionem magis contineant, quæ cautio etiam aliis modis adhiberi potest.

2. Certe canonibus antiquissimis, qui Apostolici dicuntur, qui *Can. XII.* duas sorores alteram post alteram duxisset, aut *ἀδελφίδω*, id est, fratris aut sororis filiam, tantum a clero arcetur. Nec difficilis est responsio ad id quod diximus de peccato imputato Cananæis & finitimis populis. Potest enim locutio universalis restringi ad præcipua ejus capitula, ut de concubitu cum masculis, cum bestiis, cum parentibus, cum sororibus, cum nuptis alienis, in quorum *πεφυλακτώ*, & ut Hebræi loquuntur præmunimentum, additæ sint leges cæteræ: nam de singulis partibus ne intelligatur, argumento esse potest interdictum de non habendis eodem tempore in matrimonio sororibus duabus: quod in commune datum olim humano generi fuisse Jacobi pietas, qui contra fecit, credere nos non sinit. Addi potest factum *Eust. ad II. A.* Amrami, qui pater Mosis fuit. Nam & is ante legis tempora amitam *Od. H.* duxit uxorem. sicut materteras apud Græcos Diomedes & Iphidamas: Areten fratris filiam Alcinous.

C O M M E N T A R I U S.

EAdem ratio, cur interdictum connubium cum amita agnata, sibi locum vindicat in filia fratris ducenda, qui par gradus est, atque hujus gradus paritas causa prohibitionis, quæ tacite inest expressioni manifestæ. Utraque conjugia rationi repugnant, atque ideo vetita. Non me fugit Hebræos aliquam hic fingere disparitatem, sed illa tantum accessoria est, nec actum reddit illicitum, aut impermissum per se conju-

gium. Genuina legis, ejusmodi conjugium vetantis, ratio fundatur in læsione reverentiæ, quæ debetur omnibus, qui quasi patris & matris loco sunt, tum etiam in ordine imperandi & parendi everfione. Utrumque contingit in connubio cum amita contracto: reverentia enim, amitæ debita, non solum tollitur, sed subjicitur superiori inferiori; quippe cum vir sit caput uxoris, si nepos ducit amitam, subest nepoti, quod indecens est.

E c

Altero

Altero casu reverentia quidem per illam familiaritatem, quæ inter conjuges obtinet, tollitur, sed ordo parendi & imperandi non invertitur, quia neptis subest imperio patruus, quod decen-
tius. Quamobrem connubio cum amita prohibito, prohibitum quoque censei debet cum fratris filia, quia sunt in æquali gradu, tum etiam quia majori minus inest; cui etiam accedit, quod non personæ tantum, sed & ipsi gradus prohibiti. Eadem hic locum sibi vindicat personarum veneratio; flagitat proinde ratio, ut idem jus obtineat: de similibus enim, ut similiter statuatur, æquum est & justum. Quæ ratio in casu nostro maxime locum habet, quia prohibitio, de qua nobis sermo, ex rationis dictamine descendit, id est, ex ipsa actus natura profluit, & proinde & ante legem positivam existens, ab ea excludi nequit vel prætermitti. Observandum apud Romanos ante latam hanc legem connubialem, nuptias cum filia fratris moribus incestas habitas fuisse. *l. 39. §. 1. l. 56. ff. de rit. nupt.* Adeo ut ipse Claudius ausus non fuerit Agrippinam, fratris sui Germanici filiam ducere, nisi subornato prius senatu, qui censeret cogendum se ad ducendam eam uxorem, dandamque cæteris veniam talium conjugiorum, quæ ad id tempus incesta habebantur, Suet. in *Claud. cap. 26.* quæ tamen constitutio non diu obtinuit; a Nerva quippe sublata, teste Xiphilino e Dione: *Constitutiones cum aliis de rebus fecit, tum de non castrandis maribus, & ne fratris filiam ducere uxorem liceret.* Sed objicitur Amram patrem Moyseis duxisse amitam suam Jochabedam, qui tamen gradus non solum jure positivo, sed & naturali, prohibitus. *Exod. 6. 20.* Diversæ hic interpre-

tum sententiæ: nonnulli putant Jochabedam non sororem patris vel amitam, sed amitæ filiam fuisse: dicitur enim in Hebræo *Dada*, quæ Hebræis amitæ filia. Sic *Jer. 32. 12.* Chana-meel vocatur פרוה patruus, cum tamen fuerit filius patruus, id est, patruelis, ut constat ex *v. 8. 9.* Ex pontificiis Jansenius hoc ipsum agnoscit, asserens fuisse filiam patruus, dicitque filiam Levi, ut Susanna filia Judæ, Christus filius Davidis dicitur. Cui etiam accedit, quod vocula *Dod*, si generaliter accipiatur, non speciale & arctissimum conjunctionis & sanguinis vinculum denotet, sed in genere amicum vel dilectum, ut apparet *Cam. 2. v. 6. cap. 5. v. 1.* & proinde nulla ratio est, quamobrem ratione Amram cum Jochabeda connubii, in eum sensum, qui hunc nexum specialem significat, detorqueamus vocem. Alii dicunt, conjugium illud non fuisse ad regulas divinarum legum exactum, sed illo tempore perturbatis rebus, etiam viros sanctos abreptos communi gentium more. Nonnulli respondent, legem nondum tunc temporis latam, quæ ejusmodi conjugium prohibet; ubi autem nulla lex, ibi nulla transgressio. *Rom. 14.* Verum cum ex iis, quæ statim disputavimus, apparet legem illam non mere esse positivam, sed declarationem ejus, quod honestas suadet, nec probabile est Mosem & Aaronem ex incestu natos, tutior est legis interpretatio, quæ vitio caret. Argumentum, quod a canonibus antiquissimis, qui Apostolici dici solent, deducit Author, non habet probandi vim, quia illos supposititios esse, jam demonstrarunt sacræ scripturæ interpretes. Ipse Baronius eos tales suspicatur. Vid. Parcker. *de polit. eccles. lib. 2. cap. 13.*

3. Recte tamen fecerunt Christiani veteres, qui leges non illas tantum in commune datas, sed alias peculiariter Hebræo populo scriptas sponte sua observarunt: imo & ad gradus quosdam ultiores protenderunt verecundiæ suæ fines, ut hac quoque in virtute non minus quam in cæteris Hebræos antecederent. Atque id pridem factum magno consensu ex canonibus apparet. Augustinus de patrue-
De civ. Dei l. xv. c. 16. lium & consobrinorum conjugiiis inter Christianos loquens: *Raro, inquit, per mores fiebat quod fieri per leges licebat, quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana: veruntamen factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti.* Hanc morum verecundiam leges regum ac populorum secutæ sunt, sicut Theodosii constitutio patrue-
Epist. 66. lium & consobrinorum conjugia vetuit, laudante id factum, ut pietatis plenum, Ambrosio.

4. Sed sciendum simul est, non quod vetitum est fieri lege humana, si fiat, irritum quoque esse, nisi & hoc lex addiderit aut significaverit. Canon Eliberinus *lx.* Si quis post obitum uxoris suæ sororem ejus duxerit, & ipsa fuerit fidelis, per quinquennium eum a communione abstinet: eo ipso ostendens manere vinculum matrimonii. Et ut jam diximus, in canonibus qui Apostolici dicuntur,

tur, qui duas sorores duxerit, aut fratris filiam, tantum clericus fieri prohibetur.

C O M M E N T A R I U S.

Qui contrahit matrimonium juxta regulas & leges naturales, a recto tramite nunquam deflectit in statu naturali; in civili autem statu juxta normam & regulam a summo imperante præscriptam, qui vel juri naturali quædam adjiciendi, vel etiam detrahendi facultatem habet, prout videt ad Reipub. statum, & populi genium fore accommodatum. Sic quoque matrimonii contrahendi & formam & regulam præscribendi & constituendi facultas a summa potestate pendet. Sic populo Hebræo peculiare dedit leges summus legislator, quibus & fundata Respublica, & ipsis esset agendi norma. Inter quas & leges connubiales, quæ partim positivæ, partim ex recta ratione descendunt, ideoque perpetuæ, sed renovatæ per novam quasi promulgationem, ut eo altiores figeret radices in animis civium, neve eas quotidie ob oculos habentes, aliquam ignorantie justam possent adducere causam, quoties Deus populo suo legum suarum transgressionem imputaret. Quod attinet leges positivas connubiales, quatenus non peculiarem habent cum Hebræorum Repub. relationem, a nobis etiam recipi merentur, propter convenientiam, quam illis inesse perspicimus cum morum honestate & æquitate naturali, imo earum rationem ad casus similes producere, & propter certas consequentias ad gradus quosdam ultiores extendere juxta matrimonii contrahendi præscriptam a divino legislatore regulam, maxime licet, efflagitante id ipsum temporum ratione, & exigente constitutio-

ne Reipub. ac populi genio. Sic temporis rationem habens Augustinus inquit: *Veruntamen quis dubitet honestius hoc tempore etiam consobrinarum prohibita esse conjugia, non solum ob multiplicandas affinitates, ne habeat duas necessitudines una persona, quom duæ possint eas habere, & numerum propinquitatis augere.* Sic & Theodosius vetuit nuptias inter consobrinos in *Cod. Theodof. l. 2. de incest. nupt.* ita ut tanquam incestuæ puniantur; interjecto vero tempore ea lege abrogata, Arcadius & Honorius inter consobrinos matrimonia celebrari permiserunt, *l. 19. Cod. de nupt.* non tamen statim irritum matrimonium lege vetante contractum, nisi positiva lex fundetur jure naturali, vel a lege illud additum; quæ obrem conjugia, quæ jure mere positivo vetita, non statim tanquam irrita dissolvenda, nisi lex humana illud addiderit, quia vitium illud non est intrinsicum, quod sua validitate contractus, vel negotium gestum, sive actus humanos destituit, sed superveniens a voluntate legislatoris pendens, nullum effectum producit, nisi qualem producere voluerit legislator, & proinde inspicienda ejus voluntas, quam late pateat, & quid statuat fieri de actu humano legic ontrario. Secus, ubi agitur de re gesta, vel contractu, contra bonos mores & honestatem naturalem inito, quia enim ejusmodi vitium nec ab ipso legislatore purgari potest, ab initio ipso jure nullus, quia nos facere ne quidem posse credendum, quæ honestati repugnant.

XV. 1. Ut ad alia pergamus, observandum hoc est, concubinatam quendam verum ac ratum esse conjugium, etsi effectibus quibusdam juris civilis propriis privetur, aut etiam effectus quosdam naturales impedimento legis civilis amittat. Exempli causa, inter servum & ancillam jure Romano contubernium esse dicitur, non matrimonium, attamen ad ipsam conjugii naturam nihil deest in tali consociatione, quæ propterea in antiquis canonibus *γάμος* nomine appellatur. Sic inter hominem liberum & ancillam concubinatus dicitur, non matrimonium: quod deinde imitatione quadam ad alias personas disparis qualitatis productum est; ut Athenis inter civem & peregrinam, unde Servius ad illud Virgilii:

Suppositos de matre nothos furata creavit:

nothos interpretatur materno genere ignobiles & obscuros. Apud Aristophanem Avibus qui dixerat, *νόθος γὰρ ἴσ' ἔστιν ἡ γυνὴ*, dictum probat *ἡ γὰρ ἔστιν ἡ γυνὴ*: quippe cum ex peregrina natus sit. Et apud Ælianum *γυνὴ* definitur *ἡ ἐξ ἀμφοῖν γένου ἀσπίς*, qui utroque parente civis natus sit.

2. Atqui sic in statu naturæ inter tales, quales jam diximus, conjugium

jugium verum esse potuit, si scemina esset sub custodia maritali, & fidem marito dedisset; sic etiam in statu legis Christianæ verum erit inter servum & ancillam, aut liberum & servam, conjugium; multoque magis inter civem & peregrinam, Senatorem & libertam, si quæ jure divino Christiano sunt necessaria accedant, scilicet indissolubilis unius cum una conjunctio, etiamsi effectus quidam legis civilis non sequantur, aut alioqui sponte secuturi lege impediuntur. Atque hunc in sensum capienda sunt verba concilii Toletani primi: *Ceterum is qui non habet uxorem, pro uxore concubinam habet; a communione non repellatur: tamen ut unius mulieris, aut uxoris, aut concubinæ, ut ei placuerit,*

L. Si quis sit conjunctione contentus. Cui adde locum in Clementis constitutionibus lib. VIII. c. XXXII. Pertinet huc quod Theodosius & Valentinianus concubinatum quendam vocant inæquale conjugium, & quod inde adulterii accusatio nasci dicitur.

L. Si quis natura-lem. C. de naturali-bus. L. Si uxor. D. ad l. Julian. de adulteriis.

COMMENTARIUS.

HAbet hic sermonem Author, non de quo-vis concubinatu, sed ejusmodi, qui revera conjugium dici potest, scil. eo animo contracto, ut in perpetuum sibi jungantur, & conjugali amore sobolis procreandæ causa devinciantur contrahentes. Itaque concubinatus, quatenus caret effectibus quibusdam juris civilis propriis, opponitur matrimonio; in statu vero naturali, ubi nulla juris civilis observanda solennia, quæ nominis potius, quam rei distinctionem & varietatem, inducit. Recte justum & legitimum matrimonium dicitur, ad individuum vitæ consuetudinem colendam & certam procreandam sobolem contractum; quoties vero ea mens deficit, sed ad tempus sive precario tantum libidinis explendæ causa vir sibi soli amari usum stipulatus est, & illa consentiat in ejus preces, non matrimonium, sed concubinatus potius appellatur, in eo a scortatione diversus, quod non sit vagus, sed cum certa persona concubitus, ita ut nec incerta proles, ut alibi annotavimus, cui etiam plerumque accedit illa cohabitatio, quæ concubinam constituit sub oculis & custodia maris, & certiore reddit patrem de prole sibi nata, in quam jure patriam potestatem propriumque dominium vindicare sibi potest, tanquam in fructus sua cultura & cura quæsitos. Verum ejusmodi concubinatus nec in statu naturali, nec civili, justum & legitimum haberi debet conjugium, imo illicitus, quia nullum ad explendam libidinem sobolemque procreandam, & humanum genus propagandum legitimum a summo legislatore proditum medium, excepto conjugio, in animorum & corporum conjunctione individua, id est, perpetua sobolis procreandæ mutui sibi invicem præstandi auxilii causa, consistente. *Sum expertus, inquit August., quid distaret inter conjugalis pacti modum, quod federatum est gene-*

randi gratia, & inter pactum libidinosi amoris, ubi proles contra votum nascitur, quamvis jam nata cogat se diligere. lib. 4. confess. cap. 2. Concubina itaque vera quidem est uxor, sed non legitima, quia non juxta ritus & solennitates, a jure civili proditas, domum deducta. Concubina intelligitur, quæ, cessantibus legalibus instrumentis, unita est, & conjugali affectu affiscitur. *can. omnibus. 34. distinet. Inter concubinam & uxorem nisi dignitate nihil interest. l. 49. §. 4. ff. de leg. 3.* Quamobrem etiam concubinatus conjugium dicitur, sed inæquale. *l. 3. Cod. de nat. lib.* Imo videtur olim ex dote concubina a legitima uxore discerni solita. *Sed ut inops infamis ne sim, ne mihi hanc famam differant, me germanam meam sororem in concubinatum, sine dote dedisse magis quam in matrimonium.* *Plaut. in trinummo act. 3. scen. 2. & Selden. lib. 5. cap. 7. de jur. nat. juxta discipl. Ebraeor.* In universum ii, inquit, concubinas ab uxoribus distinguunt pactis dotalibus & sponsaliorum solennibus; ejusmodi vero solennia non immutant naturam actus vel negotii gesti, sed tantum effectus quosdam tribuunt ea observanti; sic inter servum & ancillam, quamvis jure naturali revera matrimonium contrahi & consistere possit, quatenus ea mente sibi invicem junguntur, ut perpetuam consuetudinem prolis procreandæ & præstandi sibi mutui auxilii causa mutua fide interposita, foveant ac tueantur, attamen contubernium, non matrimonium dici ejusmodi consociationem legislatori placuit. Sic quoque inter hominem liberum & ancillam concubinatus, non matrimonium dicitur. Cujusmodi juris civilis subtilitates in naturali statu non attenduntur, sed ipsius actus vel negotii gesti interior qualitas & natura examinatur, & secundum eam fortitur denominationem certam, quæ cum rei natura maxime convenit.

XVI. 1. Imo

XVI. 1. Imo etiam si lex humana conjugia inter certas personas contrahi prohibeat, non ideo sequetur irritum fore matrimonium si re ipsa contrahatur. Sunt enim diversa, prohibere, & irritum quid facere. nam prohibitio vim suam exferere potest per pœnam vel expressam, vel arbitrariam: & hoc genus leges imperfectas vocat Ulpianus, quæ fieri quid vetant, sed factum non rescindunt; qualis *Instit. tit. 1.* erat lex Cincia, quæ supra certum modum donare vetabat, donatum non rescindebat.

2. Scimus apud Romanos postea Theodosii lege inductum, ut *L. non dubium. C. de legibus.* si quid lex prohibuerit tantum, non etiam specialiter dixerit inutile esse debere quod contra factum est, id ipsum tamen cassum, inutile, ac pro infecto sit, nimirum si in iudicium res deveniat; sed hæc intentio non fit ex vi solius prohibitionis, sed ex vi novæ legis, quam alii populi sequi necesse non habent. Sæpe enim indecentia est major in actu quam in effectibus: sæpe etiam incommoda quæ rescissionem sequuntur majora quam ipsa indecentia, aut incommodum actus ipsius.

C O M M E N T A R I U S.

Statim annotavimus non irrita esse lege positiva vetita contracta conjugia, nisi & rationis dictamini simul repugnent, vel ipsi legi pœnæ loco adjectum, irritum fore ejusmodi matrimonium, quod contrahi prohibitum; alias videtur legislator contentus pœnæ vel multæ adjectæ luitione & solutione, vel si non certam pœnam aut multam lex contineat, iudicis arbitrio relictum videtur, quo modo velit violatæ legis reum punire, & hoc casu etiam irritum, quod gestum vel quod contractum est, faciendi facultatem iudici concessam dicendum videtur, quo sensu intelligendum quod dici solet, ipso jure nullum, quod lege prohibente factum, id est, iudicis accedente sententia; quod sano sensu intelligendum, scil. si lex actum irritum declarat, idem confirmare tenetur iudex, quod secus, ubi non additum irritum fore, quod lege vetante factum, quod verum in ejusmodi negotiis ac rebus, quæ dependent ab humano arbitrio: ea enim quæ sunt juris divini, scil. voluntarii, causam obligandi universalem continentia, nullam recipiunt mutationem ab humana voluntate concurrentibus omnibus circumstantiis, quæ legislatorem permovisse docent, ad ejusmodi legem ferendam: objectorum enim aut circumstantiarum vel minima mutatio sive diversa facies, legis quoque applicandæ & observandæ vinculum laxat, & legislatori concedit, ei vel aliquid addendo, vel detrahendo, præsentis temporis accommodandi facultatem; verum quo sensu Ulpianus leges imperfectas vocet, quæ fieri quid vetant, sed factum non rescindunt; quippe cum lex nihil aliud sit, quam norma & regula agendorum, obligans ad id quod rectum est, nonne perfecta ea dicenda, quæ actus ho-

minis ita dirigit, ut colliment ad id, quod honestum est & rectum, id est, quod convenientiam habet vel cum societate humana, vel civili; quippe utriusque conservatio cum legum naturalium, quatenus relationem ad mutuam illam cognationem naturalem, quæ homini intercedit cum homine, conservandam, habent, tum etiam civilium, quæ ad civilis societatis fabricam tuendam latæ, finis est primarius, ita ut omnibus suis partibus perfecta lex videatur, quæ homini præscribit atque etiam imperat faciendam, quæ utrique fini & scopo inservire legislator arbitratus est sub pœnæ quandoque comminatione, si secus, atque lex imperat, fecerit. Sed responderi mihi posse videtur, quod cum principium sive facultas agendi in utroque statu dependere necessum est a lege, quæ actionum directrix est atque moderatrix, præscribens quæ agenda, quæ omittenda, nullus videtur posse subsistere actus, qui prohibitus, quia deficit agendi facultas, sine qua nullus actus produci potest: deficiente enim causa, deficit effectus. Lex itaque facere aliquid prohibens, id est, agendi facultatem adimens, imperfecta videtur, si non eodem contextu irritum declarat seu infectum, quod fieri vetuit, quasi altera parte, ex qua constare debuisset, destituta. Sed posset reponi hanc consequentiam profluere ex ipsa prohibitione; quippe ubi adempta facultas agendi, ibi omnia infecta videri debent quæ facta, quia hoc est necessarium consequens antecedentis. Resp. hoc verum esse in moralibus & naturalibus, quæ natura sua illicita, subsistere nequeunt, quamobrem agendi facultatem omnino tollunt & eripiunt; in civilibus vero res sese aliter habet; quippe quæ mero jure civili prohibita

bita, per se possunt subsistere sublata prohibitione, quæ a voluntate legislatoris dependet, & proinde etiam in actum deduci, quamobrem prohibitio istiusmodi non latius patet, quam voluntas legislatoris, ex legis sanctione perspecta: alia enim potuit esse ratio prohibendi, alia illud, quod, lege vetante, factum, rescindendi; quippe posset aliquando majus damnum civitati adferre rescissio ejus, quod facere vetitum, quam verendum ex actus vetiti rati- habitatione tacita, quamobrem nec omnis prohibitio simplex irritum efficit actum huic contra-

rium, nisi illud expresse addiderit legislator, vel ex legis sensu, hanc fuisse legislatoris mentem, constet; diversa itaque sunt in civili societate prohibere & irritum quid facere. Quia tamen prohibitionis vis & effectus potissimum se exserere videtur per ejusmodi actum, contra legis sanctionem admitti rescissionem, adeoque videtur constare lex, quæ fieri quid vetat, ex duabus hisce partibus, scil. prohibitione, & rescissione ejus, quod factum, imperfecta vocatur, quando alterutra pars deficit.

XVII. Consociationes præter hanc maxime naturalem sunt & aliæ, tum privatæ, tum publicæ: & hæc quidem aut in populum, aut ex populis. Habent autem omnes hoc commune, quod in iis rebus ob quas consociatio quæque instituta est, universitas, & ejus pars major nomine universitatis obligant singulos qui sunt in societate.

*Vult. de
potestate
civilis
n. 14.*

Omnino enim ea credenda est fuisse voluntas in societatem coëuntium, ut ratio aliqua esset expediendi negotia: est autem manifeste iniquum, ut pars major sequatur minorem: quare naturaliter, seclusis pactis ac legibus quæ formam tractandis negotiis imponunt, pars major jus habet integri. Thucydides: *κύριον εἶναι ὃ, π ἂν τὸ πλείον ψήφισιν*. Appianus: *ἴσα δὲ ἐν τῇ χειρονομίᾳ καὶ δικαίαι αἰεὶ τὸ πλείον δικαιοτέρων: tam in comitiis quam in judiciis vincit pars major*. Dionysius Halicarnassensis similiter: *ὃ, π ἂν δέξῃ τοῖς πλείοσι τῶν νεῦν. quod pluribus visum, id valere*. Et alibi:

Lib. VII. ὃ, π δὲ ἂν οἱ πλείους ψῆφοι καθυμῶσι τῶν μειῶν. Item: ἔ, π ἂν αἱ πλείους γνώμη καθυμῶσι
Polit. IV. τῶν εἶναι κύριον. Aristoteles: κύριον τὸ τοῖς πλείοσι δόξαν. Curtius libro x.: Eo
8. VI. 2.

quod major pars decreverit, stetur. Prudentius:

In paucis jam deficiente caterva

Nec persona sita est patriæ, nec curia constat.

Deinde:

Infirma minoris

Vox cedat numeri parvaque in parte quiescat.

Apud Xenophontem hoc dicitur: *ἐκ τῆς νεώτερας πλείονος πάντων, omnia agere secundum eam sententiam quæ vincit.*

COMMENTARIUS.

Quemadmodum vetustissima consociatio est, quæ marito cum uxore intercedit, ita etiam quasi exemplar est, ad quod aliæ consociationes compositæ, saltem societas civilis ejus maxime refert imaginem, utpote quæ ab ea nihil videtur differre, nisi numero civium, qui idem imperium venerantur, & ejusdem Jovis purpuram adorant, ut alibi annotavimus. Civitates five singulas Respub. ex pluribus familiis in unum coalitas recte suam derivare originem statuimus ex consociatione conjugali: illud enim imperium, quod ex eadem ad familiæ principem pervenit dictante ratione, quo omnia familiæ membra tanquam tot partes diversæ in unum colligan-

tur, ita ut quasi unam tantum repræsentent personam, in quo consociationis vis consistit, quæ est illa animorum & voluntatum unitas, & ad eundem finem consequendum conspiratio, arctissimum societatis vinculum, quo dissoluto, non consociatio, sed dissociatio dici meretur. Præter hanc consociationem, quæ inæqualis dici potest, sunt & aliæ consociationes, quæ ex æqualibus constant, vel integris populis, vel singularibus membris, universitatem quandam constituentibus. Ista consociationes publicas vocat Author, respectu illarum, quæ a civibus inter se constituuntur, vel etiam ab ipso magistratu institutæ, quarum in numero collegia nonnulla

nulla, quorum negotia eadem ratione tractari solent, quæ in publica administratione observatur, diversa ab istis collegiis, quæ in civitate politica dicuntur, quorum in numero collegia senatus, judicum, aliaque id genus publica negotia civitatis, seu universitatis, vel populorum fœderatorum nomine administrantia. Sunt quædam regulæ universales, quæ omnibus consociationibus communes, ex ipso dictamine naturali profluentes, ad certum ordinem servandum, sine quo res humanæ consistere nequeunt. Quemadmodum conservatio cujusdam ordinis est conservatio totius universi, ex consociatione tot rerum, natura a se invicem discrepantium, in sociabilem harmoniam redacti, singulis suo ordine dispositis, unde Ovid. 1. metam.

*Obstatque aliis aliud : quia corpore in uno
Frigida pugnabam calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.
Hanc Deus & melior litem natura disemis,*

cum

Dissociata locis concordia pace ligavit.

ita natura & in societate humana & civili ordinem quendam observandum suadet, imo & introduxisse videtur, qui est regula, juxta quam omnia negotia, quæ homines, in cœtum aut societatem coalescentes sive coaliti, inter se peragunt, perficiuntur : sublata enim rerum gerendarum ordinis cujusdam observantia, quid societates essent aliud, quam dissociata hominum inter se certantium bellua multitudo. Cum illud incommodum verendum ex rationis lumine perspiciunt mortales, nullæ solent consociationes institui, nisi legibus & constitutionibus in antecessum descriptis, ordinem & modum spectantibus, quas in gerendis negotiis ad societatem pertinentibus, observari necessum duxerunt. Sed in omni consociatione ea tacite voluisse introducere ac observari præsumendi sunt in eam coeuntes, sine quibus subsistere nequit, & negotia expediri vel perfici possunt, cujus generis sunt, quæ profluunt ex ipsa quasi societatis natura, quatenus ex cœtu hominum, in unum conspirantium, constat, ideoque & omnibus consociationibus communia, nisi expresse aliter conventum : possunt enim in societatem coalescentes mortales recedere a naturali rerum gerendarum ordine & modo, eique vel aliquid addere, vel detrahere, prout ipsis visum utile fore societati, quam erigere animum induxerunt; verum seclusis ejusmodi pactis & legibus, naturalis ordo negotiorum tractandorum, rerumque gerendarum, ob quas consociatio inita est, modus, quem dicitur recta ratio observandum, nobis agendorum norma est. Dicitur autem ea nihil magis congruum sanæ rationi, quam ut pars minor sequatur majorem, & proinde quod a majori parte universitatis actum, id cæteri ratum habeant, quamobrem tanquam omnes fecissent, existimandum : major enim pars, tanquam superior, trahit ad se minorem, tanquam inferiorem. Quemadmodum majori semper minus inest, ita etiam major pars societatis completitur minorem, & ita quasi unitatem constituunt, licet divisæ sententis, uni-

versitatemque repræsentent, quamobrem iniquum censeretur, ut universitas vel ejus pars major nomine universitatis obliget singula societatis membra : est enim hoc quasi fundamentum societatis, ut partes sequantur totum, vel majorem ejus partem, ad tuendam unitatem, vinculum societatis, quamobrem credenda est hæc fuisse voluntas in societatem coeuntium, quia illud ipsum profluit ex societatis natura, tum etiam relatione partis ad totum, a cujus conservatione salus singulorum membrorum pendet. Præterquam quod manifeste repugnaret sanæ rationi, ut major pars sequeretur minorem, quod eveniret, si posset esse impedimento, ne ad effectum producantur negotia, quæ major pars expedienda judicavit. Quo sæpius accideret, ut manerent infecta, quæ societati utilissima; quippe cum tot fere sententiæ, quot homines, difficillimum quandoque est omnes in unam eandemque sententiam adducere, unde vix aliquod posset expediri negotium, cum inter plures socios facile unus existat, cui displicet, quod in deliberationem cadit, qui proinde tanquam minor pars sua intercessionem possit impedire, ne fortiatur effectum, quod cæteri omnes exequendum necessum duxere, nisi expresse illud inter socios conventum, ut unius dissensus irritum redditurus consensum cæterorum omnium : *Singulos re integra, dissentire fas est; peracta, quod pluribus placuit, cunctis tuendum,* inquit Plin. lib. 6. epist. 13. Quamobrem & Aristoteles polit. 4. cap. 8. sermones habens de eo, quod in plerisque societatibus ac cœtibus hominum regulariter solet fieri : *Hoc autem, inquit, quod pluribus probatum fuit, in omnibus reperitur. Nam & in oligarchia, & in democratia, & in populis, quod majori eorum, qui Reipub. sunt participes, parti visum fuerit, hoc est ratum. Nam, ut inquit Author noster §. 15. proleg. qui se cœtui alicui aggregaverunt, aut homini hominibusque subjecerunt, hi aut expresse promississe, aut ex negotii natura tacite promississe debent intelligi, secutores se id, quod aut cœtus pars major, aut hi, quibus delata est potestas, constituit. Vid. & l. 17. §. ult. l. 8. ff. de pact.* Verum notandum hanc regulam, quamvis dictante ratione in humanis peragendis negotiis regulariter observetur, suas tamen exceptiones habere : incidere enim quandoque possunt ejusmodi casus, qui aliam negotiorum gerendorum postulant rationem. Quemadmodum, juxta juris regulam, unumquodque optime eo modo dissolvitur, quo colligatum est; sic quoque leges & conditiones, quibus societas fundata, quamobrem fundamentales dici solent. Quemadmodum unanimi consensu receptæ & descriptæ, sic oportet easdem vel abrogari, vel immutari, omnibus consentientibus societatis membris, ita nec major numerus attenditur in iis, quæ ad divinum, non exteriorem, sed interiorem cultum pertinent. Non subest humano arbitrio fides, sed Dei donum peculiare, quamobrem nec cogi jure quis potest a summo magistratu, ut eam colendi Deum rationem amplectatur, quæ plurimum suffragiis recepta & introducta,

ut

ut manifeste demonstrant ea, quæ disputavimus *lib. 1.* Potest tamen Princeps vel summus magistratus cavere, ne publice alia doceatur, vel vigeat religio, atque ea, quæ plurium suffragiis introducta & approbata, quam profiteri publice possunt, quicumque per externum cultum religionis receptæ & publica auctoritate confirmatæ dogmata ac capita se probare, testari velit, salva cuique libertate, conscientiæ suæ consentaneum amplectendi divinum cultum sub ejusmodi cautionibus, quas annotavimus ad *Prolegom. §. 58.* Quæ huc usque disputavimus, locum habent in societate constituta, verum in societate constituenda, quia æquales sibi homines, omnesque sui juris, ita ut alter in alterum nullum habeat imperium, qui potest pars major jure minorem ad se trahere: ubi enim quisque sui juris est, id est, libertatem habet de propriis negotiis ex proprio arbitrio disponendi quicquid velit, invitus non potest adigi ab alio ad suscipiendum aliquid, in quod ipse non consensit, nisi semetipsum sponte obligaverit ad habendum ratum, quod major pars decreverit, atque eatenus libertati renunciaverit; quamobrem videtur ex conventionione & instituto hominum, non a natura procedere, quod consensus majoris partis habeatur pro consensu omnium, ut inquit Hobbes. *de cive cap. 6. 20.* veluti si plures patresfam. in statu naturali, sive, quod idem est, plures aut civitates, aut populi liberi, nullo pacto aut fœdere sociali sibi devincti, deliberaturi de rebus, ad communem pacem & tranquillitatem pertinentibus, convenissent, dicenda videtur pluralitas votorum hoc casu non attendenda, quia quisque sui juris nullo societatis vinculo alter alterius sequi sententiam, obligatus. Verum Author noster sermonem habet de consociatione, quæ mutuo quasi vinculo socios sibi invicem devincit, &, quod sano sensu intelligendum, vi pacti interpositi vel fœderis obligat tacite ad observandam ejusmodi negotiorum gerendorum rationem, omnibus societatibus, de quibusvis rebus initis, communem. Ex hujusmodi obligatione universitati in ejus membra ipso jure defertur tantum potestatis, vel imperii mensura, quantam ratio dicitur exigere societatis naturam atque fabricam, quæ si non definita & certis limitibus circumscripta, tacite inest societatis naturæ; itaque etiamsi non expresse conventum, quomodo negotia, ob quæ societas fuit inita, communi consilio gerenda & perficienda, omnes tamen ad communem, id est, a natura quasi præscriptum negotiorum gerendorum ordinem observandum consensisse censentur, tanquam necessaria sequela, sine qua antecedens nequit subsistere; itaque omni

societati annexa est quædam submissio suæ voluntatis voluntati universitatis, vel majoris ejus partis, qua obligatur minor sequi majorem, quemadmodum pars naturaliter sequitur totum, vel majorem ejus partem. Quia omne totum ex multis partibus compositum, merito videtur ea pars illud repræsentare, quod ex pluribus partibus subdivisis constat; itaque quo plures sibi maneat partes associatæ, eo totius magis referunt imaginem jam in partes divisi, ex quibus compositum: totum enim semper majus suæ parte, quamobrem & major pars respectu partis minoris totum repræsentat. Jus illud majoris partis maxime conspicitur in societate æquali, & in statu maxime populari Reipub. ut democratico, in quo fere non alius superest negotia commode expediendi modus, nisi plurium stetur suffragiis. Verum & in statu monarchico vel aristocratico, licet major juris & status sive conditionis inæqualitas, locum tamen sibi hæc pluralitas quoque vindicat, major enim in illo pars penes Principem; in hoc penes optimates, ex delatione imperii descendens, residet, in quem contulere cives imperium, sive unus, sive plures, tanquam major pars, consideratur, imo tanquam totum aliquod, omnes partes complectens, quatenus totius civitatis personam morali æstimatione refert, habetur; itaque quicquid agit Princeps nomine civium, id est, omnium membrorum, peragitur, tanquam omnibus, vel saltem majori parte, consentiente. Sin aristocraticum erit regimen, ratione totius civitatis optimates habebunt jus majoris partis, ut hic accipitur; sed ita habebunt, ut, sive omnes consentiant, eo jure stetur; sive optimatum pars major consentiat. Doctiss. Boecler. *comment. ad h.l.* Major itaque pars erit, penes quam imperii vis & moderamen. Quemadmodum quod majus est absorbere solet quod minus, & magnitudine superare ac vincere, ita & naturaliter minor pars cedit majori, tanquam fortiori, cui, ea quia minor, & proinde debilior, subordinata. Hæc ita regulariter obtinent, quando negotia juxta naturalem ordinem tractari solent; verum possunt & ab eo recedere, in societatem coalescentes, & aliam introducere negotiorum, quæ ad societatem pertinent, gerendorum rationem, quamobrem quandoque solet excipi, ne votorum pluralitas in quibusdam negotiis expediendis locum habeat. Quænam ejusmodi exceptionis adjectæ causa, nisi quod regulariter, ubi ejus in conventionione, aut fœdere non fuit facta mentio, juxta naturalem ordinem & societatis naturam plurium suffragiis standum, dicitur ratio videatur.

XVIII. Quod si pares sint sententiæ, nihil agetur: quia ad mutationem non satis momenti est: qua de causa ubi pares sunt sententiæ, reus absolutus intelligitur. quod jus Minervæ calculum Græci vocant ex fabula de Oreste: quæ res apud Æschylum Furiis, & apud Euripidem Oreste & Electra tragædiis tractatur. Sic & possessorem tenet:

tenet : quæ ratio non male observata est a scriptore problematum quæ Aristoteli ascribuntur, sectione XXIX. In Senecæ controversia quadam est; *Alter judex damnat, alter absolvit : inter dispares sententias mitior vincat.* Nam sic & in dialecticis collectionibus illatio eam partem sequitur quæ minus onerat.

C O M M E N T A R I U S.

Ubi pares sunt sententiæ, res manet in suo statu : nulla enim hic ratio, cur aliqua fieret mutatio. Primo enim par in parem non habet imperium, & proinde alter alterum sequi nullo juris obligatur vinculo; deinde etiam & altera ratio, quod in societate æqualium major numerus præpolleat, in eo consistere videtur, quia illud, quod a plurimum prudentia proficiscitur, majorem habet opinionem veritatis & prudentiæ, quæ cessat, ubi pares sententiæ. Quemadmodum plus vident oculi, quam oculus, ita etiam præsumitur, quod pluribus visum, id veritati, justitiæ, æquitati, & utilitati societatis, ejusque conservationi conjunctius. Sic & aliquid juris naturalis sive gentium esse probatur, quod apud plurimas gentes observatur. Ubi itaque par est discrepantium numerus, nihil agitur; quamobrem in judicio, ubi pares sunt sententiæ, reus absolvitur, id est, manet in priori statu, nihil patitur vel corpus, vel fama, vel arca. Hinc apud Quintil. *declam. 254. Pares sententia periculo profunt.* Solet in quibusdam regionibus observari, ut in pari numero sententiarum illa pars præpolleat, a qua stat præses, sed latet me ratio, qua hæc consuetudo nititur, cum dignitas neminem ab errore immunem præstet.

XIX. Sed hic quæstio oriri solet de jungendis aut dividendis sententiis : qua de re ex mero jure naturali, id est, si pactio aut lex aliud non præcipiat, distinguendum videtur inter sententias quæ totis rebus differunt, & inter eas quarum altera partem alterius continet, ut hæc jungendæ sint in eo quo conveniunt, illæ non item. Sic qui in viginti damnant, & qui in decem, jungentur in illo decem adversus sententiam absolventem. At qui morte reum puniunt, & qui relegant, non jungentur, quia diversa hæc sunt, & in morte non est relegatio. Sed nec absolventes cum relegantibus jungentur, quia etsi non interficiendum reum consentiunt, id tamen non est illud ipsum quod dicit sententia, sed per consequentiam inde elicitur : at qui relegat non absolvit. Quare recte Plinius, cum tale quid in Senatu evenisset, tantam dixit sententiarum esse diversitatem, ut non possent esse nisi singulæ; & parvulum referre, an idem displiceret quibus non idem placuisset. Et Polybius notat a Postumio prætore fraudem factam in rogandis sententiis, cum eos qui captivos Græcos damnandos, & qui ad tempus retinendos censebant, contra absolventes jungeret. Exstat hujus generis quæstio apud Gellium libro IX. & apud Curium Fortunatianum in loco de quantitatum comparatione, & apud Quintilianum patrem controversia CCCLV. ubi hæc verba sunt : *Jam aperte una plures facis. Jam turbam istam, quæ universa noceret dividendo extinguis. Duo exilium, duo ignominiam pronunciant. Vis ego illos jungam qui se ipsos dividunt.*

Lib. VIII. epist. ad Aristonem. Excerpt. leg.

C O M M E N T A R I U S.

Egimus huc usque de ratione, quæ observari solet, quando duæ tantum sunt diversæ sententiæ de uno eodemque perficiendo negotio; sed jam quæritur, quid fiet, si plures, quam duæ

FF

duæ sententiæ, extiterint, an singulæ numerandæ seorsim, & eam sequi oporteat, quæ suffragantium numero cæteris prævalet; an vero plures, licet discrepantes, quia in quodam tertio conveniunt, conjungi possint, & conjunctæ, plura suffragia habentes, cæteris propollere debeant? Hinc negotiorum gerendorum modum ab iis, qui in societatem vel civitatem civilem coalescere animum habent, quin posset introduci, neminem negaturum mihi persuadeo; verum ubi nihil de eo pactum vel conventum, cum tamen oporteat, ut negotiorum quædam expediendorum ratio in societate locum habeat, quid statuendum, quæritur, & dicendum videtur, quoniam de eo nihil inter socios conventum vel statutum, eos voluisse, ut jus commune agendi ipsis esset norma & regula; illud ipsum vero si respiciamus, distinguendum videtur inter sententiæ, quæ totis rebus differunt, & inter eas, quæ, ut diximus, in aliquo tertio conveniunt, id est, quarum altera alterius partem continet. Quæ enim sibi omnino e diametro contrariæ, nullam conjunctionem admittunt; quæ vero partim conveniunt, partim discrepant, in eo, quo conveniunt, conjungendæ sunt. *Non reperio, quomodo posset jungi sententiæ duorum tam diversa*, id est, contraria, *consentium*, inquit Plin. *epist. 14. lib. 8.* contrarium enim quandoque a diverso distinguendum, ut docet Aristoteles. Finge ex tribus iudicibus alium condemnare reum in viginti, alium in decem, alium nihil pendendum iudicare, duorum sententiæ conjungentur, & reus condemnabitur in decem contra sententiæ absolventem. Sic etiam si alius in triginta, alius in viginti, alius in decem reum damnarint, prævalebit minimum, quia in id omnes consenserunt: *Si diversis summis condemnem iudices, minimam spectandam esse*, Julianus scribit *l. 38. ff. de re jud. l. 27. §. 3. ff. de recept. qui arb. rec.* Nec aliud dicendum, si duo condemnent in decem, tertius in quinque: nam etsi verum hoc casu duos consentire in decem, illud tamen æque verum est, tres consentire in quinque. Alioqui etiam in specie hujus s. dicendum similiter esset, prævalere sententiæ, quæ condemnat in decem, cum is, qui condemnat in quindecim condemnet etiam in decem. *Fab. rational. lib. 4. tit. 8. Vid. & Covarr. lib. 2. variar. resol. cap. 2.* majore enim parte tunc statuitur, si nonnulli dissentiant. Dissentiunt quidem in eo, quod excedit minimam summam, sed consentiunt omnes in quinque, quia majori minus inest. Hinc docet nos Peditanus, apud Romanos moris fuisse, ut, si quis senator in dicenda sententiæ duas pluresve res complexus esset, quorum una probabatur, altera rejiciebatur, juberetur dividere sententiæ, & de rebus singulis referre, ut in eo, in quo plures convenirent, sententiæ conjungi possent.

Cujus exemplum nobis Cicero prodit *epist. ad famil. lib. 2. epist. 2.* Itaque cum sententiæ prima Bibuli pronunciata esset, ut tres legati regem reducerent: secunda Hortensii, ut tu sine exercitu reduceres: tertia Volcatii, ut Pompejus reduceret: postulatum est ut Bibuli sententiæ divideretur. Quatenus de religione dicebat, cuius rei obsistis non poterat, Bibulo assensum est. Et Plin. *dict. epist. 14.* hujus moris meminit, cum inquit: *Nam si opportunisset dividi sententiæ unius, quia res duas comprehendit, non reperiebam, quemadmodum posset jungi sententiæ duorum tam diversa consentium.* Hunc morem respiciens Seneca de *vita beata cap. 3.* inquit: *Est mihi consendi jus. Itaque aliquem sequar, aliquem jubebo sententiæ dividere.* Verum quod statim de summis diversis dictum, de pœnis diversis statui nequit, ut si ex tribus iudicibus alius capitis pœnam, alius exilii pronunciarit, alius absolverit reum. Quippe neque illi, qui relegant, conjungi possunt cum his, qui ultimo reum supplicio afficiendum decernunt contra absolventem, nec hic & relegans contra eum, qui morte multandum censeat; plane hæc inter se diversæ sunt sententiæ: nam in morte non est relegatio, nec relegatio mortem adfert. Quare Plin. *epist. 14.* *Ego post questionem supplicio liberandos, alius in insulam relegandos, alius morte puniendos arbitrabar, quarum sententiæ tanta diversitas erat, ut non possent esse nisi singula. Quid enim commune habet occidere & relegare? non Hercule magis quam relegare & absolvere: quanquam propior aliquando est sententiæ relegantis, quæ absolverit, quam quæ occiderit: utraque enim ex illis vitam relinquit; hæc adimit.* In se tamen revera sunt diversæ: nam qui relegat, puniendum censeat eum; qui absolvit, omni pœna liberat. Apud Gellium, cujus mentionem hic facit Author, hujus generis quæstio talis proponitur *lib. 9. cap. 15.* *De reo septem iudices cognoscant, eaque sententiæ sit rata, quam plures ex eo numero dixerint. Quam septem iudices cognovissent, duo censuerunt reum exilio multandum, duo alii pecunia, tres reliqui capite puniendum. Petitur ad supplicium ex sententiæ trium iudicum, & contradicti.* Verum ex iis, quæ supra disputavimus de suffragiorum pluralitate, dicendum videtur, graviorem sententiæ, quæ capite punit, cum sit potior numero duabus singulis, quæ conjungi nequeunt, cæteris prævalere, non aliter, ut inquit Cujac. *observ. lib. 12. cap. 16.* quam si tres capite damnassent, unus relegatione, unus deportatione, unus pecunia, unus fustibus, qui diversarum sententiæ coitio non est adversus eam, in qua sunt plures idem sentientes. *Non idem sentientes non potes jungere. Idem sentientes compara.* Quintil. *declam. 365.*

XX. Addendum & hoc; si qui absentia aut aliter impediti jure suo uti non possunt, eorum jus interim accrescere præsentibus: quod *Lib. III. Seneca in Controversia quadam exsequitur: Puta te servum esse communem: huic domino servies qui præsens est.*

C O M-

COMMENTARIUS.

Quamvis collegium ex pluribus constet membris, non est tamen necessitatis, ut omnes adsint, deliberaturi de negotiis, ad societatis communem salutem pertinentibus. Jus civile duas partes presentes videtur requirere, aut amplius quam duas, si quid nomine civitatis experiendum, l. 3. ff. quod univers. nom. ordo tamen naturalis videtur & paucioribus contentus; verum sufficit, ut dimidia pars, vel paulo minor pars adsit, ejusque pars major consenserit, dum tamen omnes vocati citatique fuerint. Hinc illud plebis scitum apud Liv. lib. 26. cap. 34. Quod senatus juratus, maxima pars censeat, qui adsideris, id volumus jubemusque. Ex quo puto, inquit Zeiglerus, secundum naturalem rationem, etiam unum illum, qui tempore concilii aut collegii habendi præsens est, de actibus collegii de-

cernere posse, quasi reliqui vocati, sed venire nolentes, vel impediti, tacite consensissent in id, quod ab uno presente decretum fuerit. Quod recte restringit Pufendorfius ad quotidiana negotia, quæ moram non ferunt. Sicut & hæc exceptio est, nisi leges præcise certum numerum collegiarum requirant, ut videre in d.l. 3. & l. 45. Cod. de decurion. Quamdiu aliquis vel unus superest ex universitate, tantundem juris solum illum habere oportet, quantum tota universitas habet, si omnia ejus membra adessent, quia jus omnium in unum recidit. l. 7. ff. quod univers. nom. Fab. rational. lib. 3. tit. 4. Sic unum remanentem Cardinalem posse Pontificem eligere, tradit Klock. conf. 147. n. 116. quia manet in una persona collegium.

XXI. Naturalis autem ordo inter socios hic est; prout quisque in societatem venit. Sic inter fratres is servatur ordo, ut qui primus natus est reliquos præcedat, atque ita deinceps, rejectis aliis omnibus qualitatibus: *ἰσὶ δὲ*, inquit Aristoteles, *πᾶσι ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις ἀξιοτάτοις*, pares enim sunt fratres, nisi quatenus ætas eos distinguit. Theodosius & Valens in constitutione de ordine inter Consules servando: *Quis enim in uno eodemque genere dignitatis prior esse debuerat, nisi qui prior meruit dignitatem?* Atque hic mos antiquitus in Christianorum quoque regum ac popu-
D. de Albo scribendō.

XXII. Illud tamen addendum est; quoties societas fundamentum habet in re quam non æqualiter omnes participant, ut si in hereditate aut fundo alius dimidiam partem habeat, alius tertiam, alius quartam, tunc non tantum ordinem sumendum ex modo participationis, sed & sententias ad eum modum, id est, mensoria, ut loquantur, proportionem æstimandas. Quod sicut naturali æquitati convenit, ita Romanis quoque legibus probatum est. Ita narrat Strabo cum Libycæ & tres vicinæ urbes in unum quasi corpus coiissent, convenisse, ut aliarum singula essent suffragia, Libycæ bina, eo quod in commune hæc multo plus cæteris conferret. Idem in Lycia viginti & tres ait fuisse urbes, quarum aliæ terna, aliæ bina, aliæ singula ferrent suffragia, & ad eundem modum onera tolerarent. Sed recte notat Aristoteles id ita demum æquum fore *εἰ κλημάτων χάριν*, si possessionum causa inita est societas.
L. Major. rem partem. D. de pactis. L. Si plures. D. Depositi. L. Cumbona. D. de rebus aut. jud. possid. Lib. XIII. Lib. XIV. Pol. III IX.

COMMENTARIUS.

Naturalis ordo, ut qui prior tempore in societatem adscitus, præcedat alios, postea ejusdem qui membra sunt. Quod si plures initio ad societatem excitandam conveniunt, ætatis habe-

habetur ratio, ita ut qui primus natus, reliquos præcedat, quod locum obtinet inter socios æquales statu & conditione. Quippe si collegium aliquod constet ex nobilibus & plebeis, non temporis, sed status & dignitatis habetur ratio, scilicet quando ejusmodi personarum distinctione fundamentum societatis regimen, quamvis dicatur ratio naturalem ordinem exigere, ut minus dignum cedat digniori, illud ipsum tamen in statu naturali, ubi omnes sui juris, & proinde sibi æquales, locum non habet, sed postquam in gentes coivere mortales, & in civilem societatem coalescere cœperunt, diversæ etiam personarum conditiones introductæ, variæ excogitatæ dignitates, quæ olim in bene meritis de Repub. vel patria sua aut virtute excellentes, vel singularibus animi dotibus præ cæteris ornatos conferri solebant, ad compensandum, quod Respub. debebat illis, qui ejus saluti & conservationi egregie operam navassent, vel quorum industria magnum ei decus & ornamentum afferebat. Cujusmodi distinctio vim suam quidem exserit in constituta societate, quoties in eam coalescentibus placuerit illam introducere; quippe licet ad societatem constituendam conveniant tanquam æquales, possunt ex placito & mutua conventionione coalescere, quasi inæquales, vel etiam coaliti inæquales ex mutuo consensu fieri, vel ex legis præscripto; quippe cum natura homines æquales, alter alteri cedere necessum non habet, nisi pactum vel conventio, aut lex quædam præcedat, hanc inæqualitatem introducens; illud locum habet in societate æquali; hæc in inæquali. Quamobrem si quis novus collega nobilis in collegium cooptetur, posteriorem quidem sibi æqualibus natalium splendore collegis locum, priorem vero obscuriore loco natis locum capiet. Sic in nostra Diœcesi Traject. ubi tres ordines summam civitatis seu provincie repræsentant majestatem, summumque imperium quasi in unum corpus coaliti exercent, Electi ex quinque Ecclesiis, Equites, & urbis Senatus vel ejus vicem Consules gerentes atque nonnulli ex ejusdem collegio ordinum conventui adscripti, ut dici solent, idem observari ordo solet.

Verum ubi omnes dignitate & statu æquales, naturalis servatur ordo, scilicet ut ille, qui prior tempore, præcedat eo posteriore: ad vitandam enim omnem confusionem & rixas, atque discordias tollendas, oportet aliquem servare ordinem, qui non tollit æqualitatem, sed ad justam componit normam & regulam. Hinc Ulpianus l. 1. ff. de albo scribendo. *Declarationes in albo ita scriptos esse oportet, ut lege municipali præscribitur, sed si lex cessat, tunc dignitates erunt spectandæ, ut scribantur eo ordine, quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est, puta qui duumviratum gessit, hic honor præcellat, & inter duumvires antiquissimus quisque prior est.* Atque hunc morem olim in Christianorum quoque Regum ac populorum societate, tum & conciliis obtinuisse, testantur plurimi rerum scriptores, sed novissime in concilio Tridentino locum non habuisse, testatur Petrus Suavis in *hist. concil. Trident. lib. 6.* Quod si vero societas in re non æqualiter communi fundamentum habeat, tunc non ordo tantum, sed sententiæ etiam, ipsaque onera juxta mensuram æstimanda proportionem. Sic jure civili constitutum: *Si plures hæredes extiterint ei, qui deposuerit, dicitur, si major pars adierit, restituendam rem præsentibus, majorem autem partem non ex numero utique personarum, sed ex magnitudine portionum hereditariarum intelligendum,* inquit Gajus l. 14. ff. de pos. l. 8. ff. de pact. Iniquum enim esset voluntatem unius ex modica forte portiuncula, quam quis contulit, aliquando præjudicium posse adferre eis, qui majorem in re portionem habent. Quo cujusque magis interest, rem communem salvam fore, ita etiam æquum est, ut eo plus habeat auctoritatis ad suadendum & concludendum, & exequendum, quod communem conservationem efflagitare arbitratur, modo per suffragium suum non præjudicet minorem portionem habenti, vel ejus jus lædat aut imminuat: nemini enim facultas jus alterius lædendi vel auferendi. Illa obligatio hic reciproca & æqualis ab utraque parte, licet inæquales portiones, ut recte annotavit Pufend. *lib. 7. cap. 2.*

XXIII. Confociatio, qua multi patres familiarum in unum populum ac civitatem cœunt; maximum dat jus corpori in partes: quia hæc perfectissima est societas: neque ulla est actio hominis externa quæ non ad hanc societatem aut per se spectet, aut ex circumstantiis spectare possit. Et hoc est quod ab Aristotele est proditum: *τὸν νόμον ἀναγκασιότατον αὐτῶν ἀπαιτῶν, leges de omnis generis rebus præcipere.*

Moral.
v. 3.

COMMENTARIUS.

Agit hic in specie de conservatione, qua plures patresfamil. in populum, vel civitatem coalescunt, quæ nomine publicæ societatis recte venit, omnium societatum perfectissima & prima post mutationem status naturalis in civilem;

verum quia de ejus fabrica atque interiore structura, tum etiam jure, quod ex eo vel universæ civitati, vel ejus nomine iis, qui eam repræsentant, sive plures, sive pauci, sive unus, competit, late egimus *lib. 1.* Ad ea, quæ ibi annotavimus,

vimus, remittimus lectorem. Hoc manifestum, & regula sunt: hac enim potestate civitas tanquam fundamento suo nititur, quia ab ea dependet unitas, qua sublata, corruere ejus fabricam necesse est: oportet enim ut una sit voluntas omnium, quod fieri nequit, nisi omnes se componere ad voluntatem civitatis, tanquam unius hominis, teneantur cives.

XXIV. 1. Solet hic illud quæri, an civibus de civitate abscedere liceat venia non impetrata. Scimus populos esse ubi id non liceat, ut apud Moschos: nec negamus talibus pactis iniri posse societatem civilem, & mores vim pacti accipere. Romanis legibus, saltem posterioribus, domicilium quidem transferre licebat: sed non eo minus qui transfulerat municipii sui muneribus obligabatur. Verum in quos id constitutum erat, ii manebant intra fines imperii Romani: atque ea ipsa constitutio specialem spectabat utilitatem tributariæ præstationis.

L. Filii
D. ad
Municipalem.

2. At nos quod naturaliter, si nihil aliud convenerit, obtinere debeat quærimus: nec de parte aliqua, sed de tota civitate, sive unius summi imperii complexu. Et sane gregatim discedi non posse, satis expeditum est ex necessitate finis, quæ jus facit in moralibus; nam id si liceat, jam civilis societas subsistere non possit. De singulorum discessione alia res videtur, sicut aliud est ex flumine aquam haurire, aliud rivum deducere. De sua cuique civitate statvendi facultas libera est, ait Tryphonius. Cicero pro Balbo laudat jus illud, ne quis in civitate maneat invitus, & fundamentum vocat libertatis, sui quemque juris & retinendi & dimittendi esse dominum. Tamen hic quoque servanda est regula naturalis æquitatis, quam Romani in privatis societatibus dirimendis secuti sunt, ut id non liceat si societatis intersit. Semper enim, ut recte inquit Proculus, non id quod privatim interest unius ex sociis servari solet, sed quod societati expedit. Intererit autem societatis civilis non abire civem si magnum contractum sit æs alienum, nisi paratus sit civis in præsens partem suam exsolvere: item si fiducia multitudinis bellum sit susceptum, præsertim si obsidio immineat, nisi paratus sit civis ille alium æque idoneum substituere, qui rempublicam defendat.

L. in bello. D. de capt. & postl.

L. actione. §. La-beo. D. Pro socio.

3. Extra hos casus credibile est ad liberam civium discessionem consentire populos, quia non minus ex ea libertate commodi sentire aliunde possunt.

XXV. Sic in exfules nullum jus civitati: Heraclidæ Argis ejecti ab Eurystheo, per tutorem suum Jolaum, sic loquuntur apud Euripidem:

Quo jure jam nos ad Miceneos trahat,
Eadem agentes urbe quos urbe expulit?
Nunc ergo cives non sumus.

Alcibiadis filius in Isocratea oratione agens de temporibus ejecti patris:

Ff 3

patris : ὅτι ἔδεν αὐτῶ ἡ πόλις προσήκειν : cum nihil ad illum civitas nostra pertineret. Jam vero plurium populorum, sive per se sive per capita sua, consociatio fœdus est, de cujus natura & effectu locus agendi erit ubi ad obligationem ex pacto erit deventum.

COMMENTARIUS.

A Libi annotavimus patresfam. in societatem civilem coalescentes, necesse habuisse jacturam facere naturalis libertatis eique renunciare, non quidem omnino, sed tantum ei detractum, quantum societatis natura & fabrica exigebat, vel detrudere voluisse apparet ex conventionione sive pacto, quo sibi invicem obligati, tanquam arctissimo societatis vinculo: pendet enim a voluntate eorum, qui in societatem coeunt, quibus eam legibus fundare, & qualia sibi invicem jura præscribere, tum etiam quantam libertatis portionem cuique reservatam velint; quod si inter se de eo non convenerint, præsumi debet tacite tantum de ea voluisse detractum, quantum, ut dixi, efflagitat societatis civilis fabrica: cum vero in societatem coivisse ea mente & intentione patresfamilias dicendum, ut sibi consulere, & vitæ transigendæ commodiorem rationem per mutuam illam conspirationem & consociationem nanciscerentur, statuendum, si nullum existat pactum expressum vel conventio, quæ mutæ istius obligationis, ex ejusmodi pacto proficiscentis, qua sibi invicem devinciuntur, latitudinem exprimit, illam conditionem, quæ intuitu hujus societatis apud singulos pervenit, libertatem naturalem non omnino tollere, sed suis tantum limitibus circumscribere, quam non latius extendi oportet, quam patet intentio eorum, qui societatem civilem excitarunt; atqui ea cum spectatum conservationem sui, tum proprii commodi & utilitatis procurationem, sequitur sibi quemque tantam libertatis naturalis portiunculam reservasse, quantam propria salus & utilitas exigat, quæ tamen suam habet relationem ad communem societatis conservationem & salutem, quamdiu quis ejus membrum est. Verum an quis sit obligatus, semel civis ejusdem societatis factus, perpetuo in eadem societate manere, vel ita, ut sine consensu societatis, vel ejus, qui eam repræsentat, sive Principis in statu monarchico, sive optimatum in aristocratico, sive populi in democratico, nemini liceret de ea abscedere, & alii sese adungere civitati, quaeritur. In dubium revocari nequit, quin ii, qui in societatem coalescunt, tales possent leges scribere, atque pactum inire, quale societatis, & proinde singulorum membrorum conservatio, quam a conservatione totius potissimum pendere, alibi demonstravimus, maxime inservire arbitrantur, quid cuique agendorum norma sit, ex quo facile quisque perspicit, quid sibi de libertate naturali remanserit reliquum & intactum. Sic testantur veterum monumenta populos fuisse, ubi, citra expressum eorundem consensum, migrare non

licebat, ut apud Moschos & Argivos. De hiisce Ovidius *metam. lib. 15.*

----- *Prohibent discedere leges,*

Pænaque mors posita est patriam mutare volenti.

At vero ubi nihil tale quid pactum aut conventum, dicendum cuique facultatem reservatam lares suos ac penates transferendi eo, quo ipsi placet; quippe quemadmodum conservatio proprii commodi ac utilitatis in causa fuit, quod, naturalis libertatis jacturam facientes, mortales in societatem coaluerunt: hæc enim est conditio, sine qua semetipsos non subiecissent alieno imperio, ita etiam, si hunc finem in ea civitate, cui sese adjungere, consequi se non posse perspiciunt, sibi reservasse facultatem existimandi, alio migrandi, ubi commodius utilitati & proprio commodo prospicere se posse arbitrantur. Repugnaret ejusmodi interpretatio voluntatis in civitatem coalescentium, quæ ipsis imponeret necessitatem commorandi in ea societate, cujus regimen vel constitutio privatis rationibus parum expedit, intentioni atque etiam naturæ & studio, cuique a natura insito, quo vehementer appetit quisque illud, quod sibi utile fore perspicit; declinat autem maxime, quæ nocitura videntur. Non patitur autem æquitas, ut ea, quæ salubriter pro utilitate hominum introducta, duriore interpretatione contra ipsorum commodum, & proinde etiam animi sensum, producamus ad iniquam servitutem, arg. *l. 25. ff. de ll.* qualis esset obligatio ad perpetuo manendum in eadem societate, cujus semel civis quis factus, etiamsi ipsi nociturum; quod si verum est, status naturalis, quamvis multis incommodis & periculis obnoxius, longe esset præferendus statui civili; atqui status civilis introductus in commodum humani generis; ergo non debet verti in ejus incommodum, quod contingeret, erepta civibus migrandi, quo volunt, licentia. Multis laudibus extollit Cicero Romanorum mores & jura, quæ cuique hanc libertatem tribuebant: *O præclara, inquit, jura, atque divinitus jam inde a principio Romani nominis a majoribus nostris comparata, ne quis invitum civitate mutetur, neve in civitate maneat invitum. Hæc sunt enim fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemque juris & retinendi & dimittendi esse dominum:* erat pro Balbo. Et paulo ante: *Multis etiam superiore memoria cives Romani sua voluntate indemnati & incolumes, his rebus relictis, alias se in civitates contulerunt. Et ex omnibus civitatibus via est in nostram, nostrisque civibus patet iter ad ceteras civitates.* Non obstat, quod cives sibi invicem eo ipso, quod; in societatem coive-

coiverunt, mutuam opem polliciti existimandi; quippe si ejusmodi promissione nullam præstaret nobis societas civilis securitatem, cujusmodi tacita vel expressa promissio parit obligationem, qua alter alteri obligatur præstare & adimplere promissa, qua semetipsum quis, invito socio, solvere nequit, & proinde nec e civitate abscedere cuiquam permissum videtur, nisi impetrata venia, quia, dum se alio transfert, privat suo auxilio societatem & deest promissis, quod vetitum omni jure. Sed respondeo, ejusmodi pactum vel conventio non tollit discedendi libertatem, sed imponit civibus necessitatem, qua obstricti, ut junctis viribus a se invicem depellant omnem vim & injuriam, & communem conservationem ac utilitatem tueantur ac promoveant, quamdiu pars & membrum societatis manent, ita ut nemo possit declinare pro conservatione communis salutis profundere, & bona sua in commune conferre, necessitate exigente, imo nec periculo imminente sese eripere jure potest, si ad illud æcendum & ipse valet. Servanda hic est regula naturalis æquitatis, quæ & in aliis societatibus privatis locum habet, scil. ut id non liceat, si societatis intersit, aut in fraudem cæterorum, vel societas magnum ex ejusmodi migratione acciperet detrimentum: conservatio enim totius privatorum salute potior, & proinde etiam huic anteponenda. Qua ratione nititur quod ait Proculus. *Semper non id, quod privatum interest unius ex sociis, servari solet, sed quod societatis expedit. l. 65. s. 5. ff. pro soc.* Utilitatem communem privatæ præferendam, dicit naturalis ratio, & æquitas suggerit. Quamobrem sive plures gregatim, sive pauci, sive unus migrandi animum habent, verendum, ne aliquid damni ex discessione sentiret civitas, ut apparet exemplo, ab Authore adducto, nullus dubito, quin civitas posset obligare civem, ne abscedat, nisi sub conditione certa. Atqui regulariter plus damni imminet Reipub. ex discessu plurium, quam paucorum, vel unius. Hinc non a ratione alienum, quod statuit Author, magnis catervis, id est, gregatim discedi non posse, quia hoc modo maxime debilitatur civitas; quò autem magis debi-

litatur, eo quoque magis exponitur invasioni inimicorum & hostium, utpote qui magis videntur parati, & etiam allici ad invadendum vicinum, cujus vires decessione plurimorum civium maxime imminutas noverint, & proinde non vanus est metus futuri damni, quod ex ejusmodi migratione magnæ civium catervæ e civitate Reipub. capit, cui obsistere, prohibendo ejusmodi discessus, permittitur & jure naturæ, & gentium; quippe cum ea mente multi patresfam. in unam civitatem coiverunt, ut junctis viribus valerent arcere a se invicem invasionem improborum hominum, eamque hac ratione adeo reddere difficilem, ut satius sibi esse putent hostes manus cohibere, quam conferre; atqui duorum vel trium consensus securitatem talem minime præstare potest, propterea quod additio ex altera parte unius, vel paucorum hominum sufficit ad certam indubitamque victoriam, datque animum adversario ad aggrediendum, necessarium fuit ad securitatem, quam querimus, obtinendam, ut numerus eorum, qui ad mutuam opem conspirant, tantus sit, ut deterrere possit hostes ab invasione, *Hobbes. de civ. cap. 5.* atque ad hunc conservandum numerum, cives pacto singuli singulos adstrinxisse videntur, quem definire summo incumbit imperanti, in quacunque civitatis forma; quando autem arbitratur ex discessione civium numerum adeo diminutum fore, ut vicinis posset animum dare ad aggrediendum, utique potest prohibere, ne discedant, atque cives obstricti sunt ex tacito pacto discedendi animum deponere, ne civitas exponatur invasioni, quam forte meditatur vicinus; mutata vero civitate, evanescit quoque jus, quod civitati competit in cives, tanquam corpori in partes: fundatur enim illud jus in qualitate civis, qua sublata, & jus tollitur, quod civitas tanquam totum aliquid in suas habet partes. Hinc in exules nullum jus civitati, quia cives esse desinunt, quales apud Romanos habebantur deportati, qui jus civitatis amittebant, & proinde migrare poterant, quo volebant, ac alibi suum querere domicilium ac refugium.

XXVI. Subjectio ex consensu, aut privata est aut publica. Subjectio privata ex consensu esse potest multiplex, sicut multiplicia sunt regiminum genera. Nobilissima species est arrogatio, qua quis se ita dat in familiam alterius, ut ei subsit ad eum modum quo filius qui maturæ est ætatis subest patri. Pater autem filium suum eo modo dare alteri non potest ut jus paternum plene in eum transeat, & ipse paterno officio exsolvatur, id enim natura non sinit: sed potest filium alteri commendare, & alendum dare quasi substituendo.

C O M M E N T A R I U S.

Cum quis ad eam ætatem pervenit, quæ perfectio judicii pollet, ita ut facile perspicat quem sibi vitæ modum amplecti incumbat, cum discernere possit inter ea, quæ facienda, & vitanda

tanda dicitur ratio, a natura quasi emancipatus videtur, id est, sui juris factus, salva tamen pietate, reverentia, quam debemus ortus nostri primis auctoribus, ut supra annotavimus: nemo enim sui juris nascitur, sed fit vel jure naturali, vel civili. Hujus emancipationis, sive naturalis, sive civilis, effectus est, ut quis in semetipsum & bona sua plenum consequatur dominium, & nanciscatur facultatem suo pro arbitrio de iis disponendi, juxta leges civiles vel naturales, tanquam arbiter & moderator rerum suarum, quam potestatem vel retinere, vel in alium transferre potest, prout sibi consultum fore arbitratur. Hac facultate nititur justa ex consensu subjectio, de qua hic Author, quæ multiplex esse potest, sicut multiplicia sunt regiminum genera, sed omnium nobilissima species arrogatio, quæ adoptionis species, diversa ab ea, quæ, proprium nomen non habens, generis sui nomen mutatur, & dicitur adoptio. Arrogantur qui sui juris; filii fam. adoptantur. l. 1. ff. de adopt. Ita justitia generis verbum est & speciei. Quemadmodum patresfam. sese, in civitatem coalescentes, imperio civili subicere potuerunt, ita quis, jam membrum familiæ, in statu naturali, vel civitatis, in statu civili, sed sui juris, sese potest subicere alieno imperio, & in aliam transferre familiam, ut ei subsit ad eum modum, quo filius, qui maturæ est ætatis, subsit patri; matura autem ætas præsupponenda in arrogatione: consensus enim perfectum, ut annotavimus, judicium requirit, id est, vim electricam, maturam ætatem: cum enim ejusmodi arrogatio est conjuncta cum renunciatione juris, quod ei, qui se arrogandum dat, competit in semetipsum, & translatione in arrogatorem, oportet, ut accedat consensus ejus, qui jam juris sui arbiter est & moderator, unde & subjectio ex consensu, id est ejus, qui subicitur alienæ potestati. Quamobrem olim apud Romanos impubes adrogari non poterat, quia Author sibi ipsi non erat idoneus, nec tutoribus tanta erat potestas, ut caput liberum, fidei suæ commissum, alienæ potestati subicere possent; Gell. cap. 19. Interjecto vero tempore permisit Antonius Pius, Ulpian. tit. 18. modo diligens causæ cognitio & certæ observentur conditiones; verum videtur hic arrogationis modus repugnare subjectio ex consensu, qui hic deficit, quia deest perfectum judicium, sine quo nec consensum naturali ter recte adhiberi posse, dicendum: oportet enim dijudicare posse, qui adrogatur, num sibi expediat ejusmodi arrogatio, cujusmodi deliberatio supponit perfectum judicium, & proinde ætatem, quæ aliquem sui juris efficit, quo tamen omnis subjectio ex consensu, tanquam fundamento suo, nititur, ut ex ipso verborum sono apparet: nam, ut inquit Ulpianus l. 24. ff. de adopt. *Neque absens, neque dissentiens adrogari potest.* Solebat enim uterque rogari, an filius esse, & filium suscipere vellet. Voluntas igitur, sive utriusque consensus, desiderabatur, antequam arrogatio perfici posset, unde & nomen adrogationis est, l. 2. ff. de adopt. & eatenus jus

civile cum naturali convenit. Verum quatenus vel populi olim, vel postea auctoritas Principis in hoc actu necessaria, juris civilis speciale requisitum; quippe jure, a majoribus prodito, nemo, qui sui juris erat, arrogari poterat, nisi populus Author fieret comitiis curiatis; quippe cum in eadem agatur de homine & capite libero cum tota familia & omnibus fortunis ac possessionibus alienæ potestati subicendis, ipsa Resp. suo modo afficiebatur per hunc actum. Quod si populi Romani injussu civem Romanum tollere nefas est, l. 2. §. 16. ff. de orig. jur. cum eo casu civitas, ex unius capitis interitu, detrimenti aliquid caperet, qui magis idem & postea, Principe Authore, fieri oportet, si tota tollatur familia. Comites adesse Pontifices solebant tanquam arbitri: eorum enim collegium causas arrogandi dispiciebat & approbabat, vel reprobabat, teste Tacito *Quod est, Pontifices jus adoptionis?* Cic. *pro domo sua.* Factam arrogationem per populum, testatur Gell. lib. 5. cap. 19. & ideo arrogationem dictam, quia genus hoc in alienam familiam transitus per populi rogationem fit. Cujus solennis hæc formula. VELITIS. JUBEATIS. QUIRITES. UTI. LUCIUS. VALERIUS. LUCIO. TITIO. TAM. JURE. LEGE. Q. FILIUS. SIBI. FIET. QUAM. SI. EX. EO. PATRE. MATRE. Q. FAMILIAS. EJUS. NATUS. ESSET. UTI. Q. EI. VITÆ. NECIS. Q. IN. EO. POTESTAS. SIET. UTI. PATRI. ENDO. FILIO. EST. HÆC. ITA UTI. DIXI. ITA. VOS. QUIRITES. ROGO. Porro, ut dixi statim, rogabatur, & qui adoptabat, & qui adoptabatur. Et hic nihil impedimento est conciliare in Etymologia Cajum Jctum a nobis allegatum cum Gellio, quorum ille a partium; hic a populi rogatione nominis derivationem petit. Mutato Reipub. statu, quod jus populi fuit, ad Principes devolutum, ex quorum rescriptis & scæminæ & impuberes etiam adrogari cœperunt, l. 17. ff. de adopt. quod jure veteri prohibitum erat, quoniam cum scæminis nulla comitorum communio est. Gell. d. 1. Est & altera adoptionis species, quæ nomen commune retinet, appellaturque adoptio; ea est, definiente Molina, quando filiusfamilias ab alio in filium recipitur, a quo immediate carnaliter non est genitus, de just. & jur. tract. 2. disp. 227. quamobrem in eo differt ab arrogatione, quod hæc est ejus, qui non existit in patria potestate, sed jure naturali ratio habenda trium illorum temporum; quæ supra in liberis locum habere annotavimus; decrevit potestas patria, quo magis cum ætate liberorum judicium maturascit. Tempore imperfecti judicii tam ampla patria potestas est, ut filium oppignorandi, & vendendi licentiam patri tribuat, ubi alia ratio eum alendi non suppetit; ergo quoque & adoptandi eum concedit libertatem in secundo tempore, nisi filio consentiente; quippe quamvis sit pars familiæ, imperium tamen paternum concernit tantum actiones filii, quatenus ad paternæ vel maternæ statum aliquid momenti habent;

bent; quippe si ejus sit ætatis, ut semetipsum tueri posse videatur, cessat quoque alendi eum necessitas, & proinde patria potestas arctior, nisi & ipse pater, penuria alimentorum pressus, non habeat unde se possit sustentare: postulat enim tum pietas & officium, quod patri debet filius, qui suam substantiam, laborem & industriam ad tuendam familiam, cujus & ipse pars est, adhibuit atque consumpsit, ut se suaque ad patrem alendum conferat, exigit hæc alimentorum præbendorum tum a se natis, tum etiam genitoribus mutua a natura utrique imposita obligatio, quæ tamen ratio non habet locum in adoptione; quippe potest excedere ex familia patris filius jam annis maturus ad semetipsum tuendum, atque ita sublevare familiam paternam; quod si pater naturalis in adoptionem filium dederit, sive extraneo, sive sanguinis vinculo sibi conjuncto, æquum est, ut in eum, qui curam suscipit filii adoptivi, etiam transferantur ea jura, quæ ad educationem sunt necessaria, ad patrem adoptivum jus regendi & coercendi transit, a parte filii adoptivi reverentia, obedientia patri adoptivo præstanta. Hæc jura tamen potius per adoptionem communicari, quam de alio in alium transferri dicuntur; quippe adoptio, cum a facto humano procedit, non potest tollere jura sanguinis, arg. l. 8. ff. de R. J. quamobrem adoptio non tollit jus paternum, ita ut ne quidem

pater naturalis eo semetipsum possit privare ob rationem statim dictam, unde nec etiam arrogatione tolli potest illa mutua pietatis necessitudo, & naturæ officia, sed intacta & illibata cuique reservata, dicendum, ita etiam si ejusmodi clausula adjecta, nihil operaretur, sed pro non adjecta haberetur, quoniam bonis moribus & pietati naturali adversatur. Itaque sano sensu intelligendum, quod jure civili constitutum olim legimus, ut quavis adoptione jus patris naturalis extingueretur, ita ut is, qui extraneæ personæ in adoptionem dabatur, in patris adoptivi familiam & potestatem transiret, jure novo, si ex consanguineis suis, puta aut avo aut proavo in adoptionem dabatur, extraneo non item, jus patris naturalis extinguebatur, quod ipsi jus civile ob peculiare rationes & subtilitates quasdam concedebat, id est, potestatis civilis effectus quosdam, jus civile adimebat patri naturali & transferebat in adoptivum, quemadmodum adoptandi modus solennis ex jure civili originem ducit, ita etiam nonnulli effectus patriæ potestatis patri adoptivo conferebat. Quippe, ut statim diximus, jura sanguinis civilis ratio vel fictio immutare nequit, id est, nulla adoptione, nulla emancipatione, nullave qua alia legis actione tolli possunt.

*multa licet tollat civilis sanctio juris,
 Jura tamen nunquam sanguinis abstulerit.*

XXVII. 1. Subjectionis species ignobilissima est, qua quis se dat in servitutem perfectam, ut illi apud Germanos qui novissimo alexæ jactu de libertate contendebant: *Victus voluntariam servitutem adit*, ait Tacitus. Etiam apud Græcos, ut narrat Dion Prusæensis oratione xv.: *μύλιον δήπευ δασπιδόν) εαυτὸς ἐλάθερος ὄντες, ὅτε δουλεύειν ἔσονται συγγραφή*: *in-ribus Germ.*
numeri cum liberi sint, se in servitutem dant, ut ex contractus formula serviant.

2. Est autem servitus perfecta quæ perpetuas operas debet pro alimentis & aliis quæ vitæ necessitas exigit: quæ res si ita accipiatur in terminis naturalibus, nihil habet in se nimix acerbitatis. nam perpetua ista obligatio compensatur perpetua in illa alimentorum certitudine, quam sæpe non habent qui diurnas operas locant, unde accidit sæpe quod dixit Eubulus:

*Ἐθέλει δὲ ἀνδρὶ μισθὸν παρ' αὐτοῦ κατὰ μίσθον
 Ἐπὶ σπιτοῖς.*

*Manere apud illos voluit, mercedis carens,
 Victu contentus.*

Idem Comicus alibi:

*Πολλοὶ φεγγόντες δεσπόζουσι, ἐλάθεροι
 Ὅσους, πάλιν ζητοῦσι τὴν αὐτὴν φάτιν.*

*Qui se fugitivi gesserunt pro liberis,
 Multi recurrunt pristina ad præsepia.*

Sic in historiis notabat Posidonius Stoicus, multos olim fuisse, qui

qui suæ imbecillitatis conscii sponte se aliis in servitutem darent : ὅπως παρ' ἐκείνων τυγχάνοιτες ἢ εἰς ἀναγκαστὰ ἐπιμελείας, αὐτοὶ πάλιν ὑποδιδῶσιν ἐκείνοις δι' αὐτῶν ἄπερ' ἂν ὄσιν ὑπηρετεῖν δυνάστοι : *Ut domini quidem ipsis providerent de necessariis, ipsi vero operam vicissim quam possent præstarent.* Exemplum addunt alii in Mariandynis, qui eandem ob causam servos se fecerint Heracleotarum.

COMMENTARIUS.

Ignobilissima subjectionis species merito vocatur servitus, utpote quæ præstantiam, decus & ornamentum generis nostri maxime obfuscat. Cum enim Deus omnes creaturas subjecerit hominum dominio & imperio, solus homo, tanquam eximium quoddam animans, suo commisit arbitrio, libertatemque concessit omnia faciendi & agendi, quæ agere & facere in animum induxit : libertatis enim proprium vivere ut velis ait Cic. 1. *off. & in parat.* quam nemo alteri jure potest eripere, nec imminuere, nisi accedat ejusdem consensus; quippe cum omnes æquales, ut sæpius diximus, id est, liberi nascimur, alter alteri invito naturalem hanc concessam omnibus facultatem faciendi quicquid velit, auferre, nec ei aliquid detrahere potest, quoniam ejusmodi jus sive facultas imperii, sive domini effectus, quod æqualitatem tollit, quamobrem servitus dicitur contra naturam, quia natura liberi nascimur, liberi autem, quia discernendi & ratiocinandi facultate præditi, ita ut illud amplecti, hoc declinare, prout nobis visum fuerit, eligendi penes nos sit arbitrium, quam facultatem frustra nobis largitus esset Deus, nisi simul fecisset liberos, id est, pendentes a proprio, non alieno arbitrio, in quo potissimum præstantia generis nostri præ cæteris creaturis sita, qua semetipsum spoliare videtur, qui ea se eximit libertate, quæ ipsum efficit suarum actionum & vitæ agendæ ac instituendæ arbitrum. In memoriam revocandum, quod alibi annotavimus de diversâ verborum, *esse, movere, & vivere* significatione. Primum omnibus entibus, quatenus existant, commune; alterum ad res, sese moventes, referri debet, quæ sese quidem movendi facultatem habent, quo velint, quamdiu in naturali suo statu permanent, quod ab hominis, cujus dominio omnes creaturæ cedere necesse habent, arbitrio pendet. Vivere autem solius hominis, ratione præditi, proprium; veræ autem vitæ liberum judicium & liberam actionem esse dixit. Unde Persius :

*An quisquam est alius liber, nisi ducere vitam
Cui licet, ut voluit. . . .*

Qui huic libertati vel sponte, vel vi coactus, renunciat, videtur cæteris, rationis expertibus creaturis, quam animali rationali, similior, quæ non suo, sed alieno arbitrio moventur & agunt, atque ita tanquam a summo dignitatis fastigio dejecti ac deturbati, ad ignobilissimam atque turpissimam servitutem prolabantur : *enim enim hominum causa creata ejusque pedibus subiecta sunt*

omnia, atqui ita consistet hominem esse natum ad imperium, palam est, cum mox, quam servire incipit, a propria natura statu ac dignitate ad peccatum conditionem tantum non descendere. Catiunc. *paraphras. in inst. lib. 1. tit. 3.* Turpius tamen se in servitutem dare, quam redigi, nisi necessitate, quis adactus, sive forte alimentorum pressus inopia, vel alterius regimine opus habens, servitutem, tanquam solatium & conservationem, amplecti necessum habet : quibusdam enim ingenium ita hebes est, ut quid ex usu sit, citra aliorum ductum parum perspiciant, magisque sunt idonei ad talia, quæ viribus corporis constant, obeunda, quam ad quæ subtilitas aliqua mentis requiritur, Pufend. *lib. 5. cap. 3.* hi quasi a natura servi facti videntur. Sed notandum jure divino sancitum, ne quis eum, qui, paupertate compulsus, se alii vendidisset, opprimeret servitute famulorum, *Levit. 25. 39.* aliter enim non licebat se vendere in servum. Ille vero juxta Maimonidem pauper habebatur, cui nihil omnino, ne quidem vestis, supererat, nec aliter quam mercenarius aut colonus domino operas suas præstabat. Verum quibus vis animis inest, ab ejusmodi subjectionis specie abhorrent, & morte pejorem existimant. Cic. *Philipp. 10.* Est obedientia fracti animi & abjecti, arbitrio carentis suo. Idem *paradox.* Quamobrem Dardaniæ mulieres servitutem credebant rem turpissimam, filios pueros, quos in cunabulis bajulantes, in gurgitem fluminis, ne in hostium potestatem venientes servirent, projecerunt, acclamantes : *Vos certe non servietis.* Testatur *Xiphil. ex Dion. in Antonio Caracalla,* mulieres Bellicas, ex Cennis, devictis ab Antonio, captivas, elegisse potius mori, quam servire. Sic Numantini perire maluerunt, quam venire in potestatem Romanorum, Annibal, Scipio, Cato, Crassus, Cleopatra mortem sibi maluerunt invenire, quam sese hostibus dedere. In hominum itaque numero vix haberi merentur, qui, nulla necessitate pressi, sponte libertatem, rem inæstimabilem, abjiciunt, qua gratius nihil cuiquam præstari posse videtur; itaque & merito pro nullis habentur, qui, sese servituti addicendo, hominum numero eximunt. Brutis insipientiores, quæ servitutem ex naturali quodam instinctu abhorrent; quippe ut ait Cic. *de fin. Bestia quas delectationis causa concludimus, cum copiosius aluntur, quam si essent liberae, non facile tamen sese patiuntur contineri.* Ex eorum numero, qui ad pretium participandum se venundari passi sunt,

sunt, §. 4. *inst. de jur. person.* nulla necessitate adacti, nec in majori existimatione habendi, qui alex jactu de libertate contendebant, ut apud Germanos in usu fuisse Tacitus testatur *de mor. Germ.* Nec hisce dissimiles Beoti coloni, qui, deducti in Arnam, amœnitate loci capti, sese Theffalis dederunt ea lege, ne se interficerent, neve extra illam regionem eos educerent. Athenæus *lib. 6.* Facile lector perspiciet, nos habere sermonem de isto servitutis genere, quod prava consuetudo inter gentes introduxit, a ratione naturali, atque intentione eorum, a quibus ejus petenda incunabula, maxime alienum, qua corpus hominis tanquam cæteræ res, usui intervenientes, commercio subjicitur, & domino facultas conceditur pro lubitu & arbitrio sævire impune in servile corpus, quasi servitus hominem in belluam mutasset; quippe cum primam originem servituti dedisse cum Pufendorfio dicendum videtur ultroneum consensum hominum tenuiorum, & contractum, do, ut facias; do alimenta perpetua, ut præstes operas perpe-

tuas, *omnis sevitia & crudelitas non solum ve- ita, sed videntur etiam tales servi inviti non po- tuisse vendi aliis, sed ubi domino displicerent, familia erant vel expellendi, vel non, nisi ipso- rum consensu, in aliam familiam transferendi, cum revera non nisi sint perpetui mercenarii, qui, durante isto statu, omnia domino acquirerent. lib. 5. cap. 3.* Quæ res, ut inquit Author, si ita accipiat in terminis naturalibus, nihil habet in se nimis acerbitatis: æquitas enim suggerit, ut hominem humano tractemur modo, tum etiam servemus contractum, cui consensus causam dedit, ne plus juris nobis vindicemus, quam concessum; præterquam quod homo suorum mem- brorum non est dominus, eo usque, ut possit in alterum facultatem transferre in semetipsum sæ- viendi. Quamobrem Ebræo fas non erat domi- nari cum duritia, aut ita sævire, ut in servos aliarum gentium fieri assolebat, a quibus fortasse omnis humanitas exulabat, & nulla æquitatis habebatur ratio: sed leniter tantum ejusce mi- nisteriis uti. Selden. *de jur. nat. lib. 6. cap. 7.*

XXVIII. Jus autem vitæ ac necis (de plena & interna justitia loquor) domini in servos non habent: nec quisquam homo hominem jure potest interficere, nisi is capital commiserit. Sed quorundam populorum legibus, dominus quacunque de causa servum interfecerit, impune fert, ut ubique reges, qui liberrimam habent potestatem. Hac comparatione ante nos usus est Seneca: *Si servo quominus in nomen meriti perveniat, necessitas obest, & patiendi ultima timor, idem istud obstabit & ei qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quan- quam sub dispari titulo paria in illos licent.* Cum tamen haud dubie servus a domino injuriam possit accipere, ut recte affirmat idem Seneca; sed agendi impunitas improprie jus dicitur. Quale jus & Solon parentibus in liberos concesserat, & veteres Romanorum leges. So- pater: *ἔξιπ' πατὲρ ὄνλη τὰς παίδας ἀνελεῖν. ἔξιπ' ἰάν ἀμάρτη π, ἃ ὅπ ὁ νόμος τῶπ εἰδὼς ὡς εἰλικρινῆς γένουτ' ἀν' δικαστῆς ὁ πατὴρ τῶπ πατὴρ ἔξιπ' :* *Licuit ipsi cum pater esset filios interficere: nempe si quid peccatum esset. nam lex id ipsi permisit, ideo quia credidit integrum judicem fore.* Idem jus obtinere *ἔξιπ' πατὴρ ἃ σφὸδρα ἰνομεμῆοις, rhomic.* apud multos populos legum gloria florentes, ait Dion oratione xv. *III.*

COMMENTARIUS.

EX iis, quæ statim de servitute disputavimus, perspicimus, ex ejus natura & conditione non posse derivari potestatem in eos gladio animad- vertendi, quam sibi usurparunt domini; quippe si servitus ex consensu orta, cui occasionem præ- buisse videtur conservatio sui, nemo potest præ- sumi ea conditione & lege sese in servitutem de- disse, ut domino jus esset ipsi eripere, cujus conservatio fuit in causa, quod libertatis suæ jacturam fecerit. Præterquam quod amor, quo homo erga semetipsum afficitur, neutiquam permittit tale quid suspicari, quod sui interitum comprehenderet. Cui etiam accedit, ut statim

diximus, quod jus, homini in semetipsum com- petens, ei non tam amplam facultatem conce- dat, ut possit alteri in se jus vitæ & necis confer- re, multo minus alter sibi in alterum illud possit vindicare. Qua ratione nititur quod Author dicit, neminem posse socium & æqualem, id est, ejusdem originis & naturæ participem, suum interficere, nisi capitale vel crimen ali- quod, ultimo supplicio dignum, commiserit, cujusmodi potestatem non humana defert consti- tutio aliqua, sed divinum jus, a summo legisla- tore proditum; qui quemadmodum vitæ nostræ Author, ita de eo pro lubitu disponendi faculta- tem

tem habet. Præterquam quod & humani generis maxime interfit, ne maneant delicta impunita, quid saluum, quid intactum, quid sanctum ab improborum hominum pravis machinationibus haberi posset, si impune peccari liceret, observata iusta proportione inter delictum & poenam, qua vindicatur, quæ aliquando capitalis esse potest propter delicti gravitatem. Itaque & ipsa naturalis ratio tribuit jus puniendi homini hominem, quod adeo late patet, ut etiam capitale supplicium comprehendat. Quamobrem non a ratione alienum, quod statuimus, dum domino in servum jus vitæ & necis competere affirmamus, non qua domino, sed tanquam principi familiaræ, & proinde supremo iudici, in statu naturali merum & mixtum imperium habenti in familiaræ suæ membra, non vi potestatis dominicæ, sed summi imperii; quamobrem non ob quodvis delictum, sed capitale, illud jus exercere permittit jus divinum vel naturale. In societate vero civili, ubi æterna imperium penes eum residet, qui summa rerum præest, si aliquod crimen admiserit servus, vel domesticum, vel publicum, ejus cognitio, cum etiam vindictio, non patriam, sed summo imperanti competit, vel quibus demandata, quo fieri potest, ut & ipse dominus hoc nomine merum habeat & exerceat imperium, quemadmodum quorundam populorum legibus domino eam potestatem permissam, atque concessam fuisse, veterum testantur monumenta, & quidem liberrimam, ita ut quacunque de cau-

sa servum interficere impune posset. Qualis juris constitutio in foro soli dominum, sine iusta causa servum interficientem, a poena homicidii liberat, conscientia tamen eum non absolvit: lex enim civilis non potest servum ex hominum numero eximere: *Etiamsi servus quis sit, veris homo tamen is est, Sæob. cap. 147.* & proinde efficere, ne jura naturalia & charitatis officia, quæ homo homini debet, servus domino, & dominus servo, quatenus humanæ naturæ uterque participes, præstare teneatur: est enim hæc naturalis obligatio, quæ nullo jure tolli potest, vel mutari, quamvis non civilis, naturalis tamen obligationis capax est; quamobrem si dicat ratio neminem injuria afficiendum; ergo nec servum. Huc pertinet rescriptum D. Pii l. 2. ff. de his qui sunt sui vel alien. juris. *Dominorum quidem potestatem in suos servos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum jus suum detrahi, sed dominorum interest, ne auxilium contra sevitiæ vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur his, qui iuste deprecantur. Ideoque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad statuam confugerunt: etsi vel durius habitos, quam equum est, vel infami injuria affectos cognoveris, venire jubet, ita ut in potestatem domini non revertantur: qui si mea constitutioni fraudem fecerit, sciet admissam severius execusurum. Servi fortuna quidem inferiores, natura vero pares dominis sunt,* inquit Philo.

XXIX. I. De his qui ex servis nascuntur difficilius inspectio est. Romano jure & jure gentium circa captivos, ut dicemus alibi, ut in bestiis, ita in servilis conditionis hominibus partus matrem sequitur: quod tamen juri naturali non satis congruit, ubi pater aliqua ratione sufficiente cognosci potest. nam cum in mutis animantibus patres non minus quam matres foetuum curam gerant, hoc ipso ostenditur foetum utriusque esse communem. Sic ergo, si lex civilis hac de re tacuisset, partus non minus patrem sequeretur quam matrem. Ponamus ergo, quo minor sit difficultas, utrumque parentem servitutem servire; & videamus, an naturaliter partus servilis futurus sit conditionis. Certe si alia nulla fuerit ratio educandi partum, poterunt parentes prolem sibi nascituram in servitutem secum addicere: quippe cum tali ex causa etiam in libertate natos vendere parentibus liceat.

Less. lib.

v. c. 5.

dub. 5.

1. Corinth.

vii. 21.

Gal. vi. 5.

Coloss.

iii. 22.

Tit. ii. 9.

1. Petr.

2. Sed cum hoc jus naturaliter ortum ducat ex ipsa necessitate, extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere. quare jus dominorum in prolem servilem hoc casu nascetur ex ipsa alimentorum & eorum quæ vitæ necessaria sunt præbitione: ac proinde cum diu alendi fuerint e servis nati antequam opera eorum domino utilis esse possit, & sequentes operæ sui temporis alimentis respondeant, effugere ita natis servitutem non licebit, nisi pro alimentis quantum satis est reddant. Certe si immanis sit domini sævitia,

sævitia, servos illos, etiam qui ipsi se in servitutum dederunt, fuga consulere sibi posse probabilis sententia est. Nam quod Apostoli & antiqui canones servis edicunt ne se dominis subtrahant, generale est, & eorum errori oppositum qui omnem subjectionem tam privatam quam publicam rejiciebant, ut pugnantem cum Christiana libertate.

C O M M E N T A R I U S.

Servi autem nascuntur, ait Imperator §. 4. *inst. de jur. pers.* aut fiunt. Nascuntur ex ancillis nostris; fiunt autem vel jure gentium, id est, ex captivitate; aut jure civili, cum liber homo, major viginti annis, ad pretium participandum sese venundari passus est, quæ est servitus voluntaria, nisi, necessitate exigente, factum. Jure Romano ut in brutis, ita & servilis conditionis hominibus partus ventrem sequitur, nulla ratione habita, an ex captivitate in potestatem redacta mater, vel sese sua sponte in servitutum dedit, una utriusque conditio: *Partum ancilla matris sequi conditionem, nec statum patris in hac specie considerari, explorati juris est. l. 7. Cod. de rei vind.* Quamobrem si pater liber sit, si non, si ex legitimo natus, si vulgo conceptus, servus est, quia id, quod certius & frequentius, & ad investigandum facilius, jus completitur, & fallere nos non potest matris conditio. *l. 83. ff. de cond. & demonstr. l. 42. Cod. de liber. caus.* In favorem vero libertatis statuerunt jura, in matre tria tempora consideranda, conceptionis, partus, aut nativitatis, & quod inter hæc lapsum, ut si vel quando concepit, vel tempore partus, vel intermedio tempore libera sit, proles nascitur libera, nec calamitas matris debet nocere filio, qui in utero est. *l. 5. ff. de stat. hom.* Ut si ex patre servo & matre ingenua quis nascitur, partus nascitur ingenuus, quia sequitur matrem. Quod juri naturali non satis congruere, Author existimat, ubi pater aliqua ratione sufficiente cognosci potest; quippe cum ambo, & pater, & mater, suas operas conferant cum ad generationem, tum etiam ad educationem, videtur foetum utriusque communem esse oportere, unde commune bonum liberi dicuntur, quia communi parentum ope procreati & generati, ut annotavimus *prin. hujus cap.* Quamobrem si lex civilis tacuisset, juxta rationis dictamen partus non minus patrem, quam matrem sequeretur. In societate civili voluntas & placitum imperantis nobis agendorum norma esse debet. Sic posset alicubi aliud jus peculiare, vel consuetudo obtinere, nimirum, ut proles sequeretur patrem, vel ut ad illius servitutem necessarium esset, utrumque parentem esse servum, standum esset illi juri aut consuetudini. Molina *de just. & jur. tract. 2. diff. 34.* sed videndum, an ejusmodi constitutio laboret iniquitate, quæ eo usque servilem conditionem, quæ personalis videtur, extendit, ut &

ipsum matris partum ejus participem efficiat, præsertim ubi mater semetipsam dedit in servitutum, nulla necessitate exigente, scilicet cum ad pretium participandum venundari sese passa fuerit, permittit necessitas filiis inferre servitutum, quia & ipsi liberi, in ea constituti, ad semetipsos conservandos & tuendos libertatis jacturam facere velle præsumuntur. Quamobrem & eos distrahere tempore famis urgentis, & naturalia & civilia permittunt jura, non quod eatenus imperium in liberos, etiam maturæ ætatis, extendatur; verum quod eorum consensus hic interveniat, vel interpositus, tacite præsumi debeat, cum propter officium naturaliter debitum, tum etiam conservationem sui. Sic ob necessitatem urgentis famis Ægyptii dicebant ad Josephum: *Emo nos in servitutem regiam, & præbe semina. Gen. 47.* Sic etiam quando servitus in pœnam matri imponitur, facile intelligi potest, quod pœna extendi possit ad filios, sicut infamia & aliæ similes pœnæ extenduntur. Atque idem dicendum, quando servitus introducitur jure belli; quippe etsi non peccarint, tamen servituti addici possunt, tanquam hostilis Reipub. membra, quæ uti de commodis, ita & de incommodis sui corporis participant, in bonis præsertim externis, quorum in numero & libertas. Cui etiam accedit, quod hac ratione etiam parentes, qui deliquerunt, in suis puniantur, *Less. de just. & jur.* non solum præsentibus & existentibus, sed & futuris, ad quos pœna etiam extendi potest per modum sequelæ, quia filius comparatur ad matrem, tanquam fructus ad arborem: est enim res domini, in cujus potestatem redacta belli jure. Itaque quemadmodum pater sibi ex pacto matrimoniali jus in prolem vindicare potest, tanquam fructum matrimonii, ita dominus ex jure captivitatis sibi dominium & imperium acquirit in ancillam ejusque prolem, tanquam fructus, e re sua natus: necessitas enim vite conservandæ non solum natorum, sed & eorum, qui aliquando nasci ex matre captiva vel ancilla possunt, consensus hoc casu intervenisse præsumit, vel retrahit ad casum, qui existere potuit, & jam revera existit. Sed de servitute voluntaria omnis nostra disputatio. Sane cum parentis officium consistat in pietate, cujus partes sunt, ut alar atque sustentet prolem, a se natam, eique omnia subministret, sine quibus vita commode nequit transigi, tum etiam ejus mores fingat, atque ita formet, ut utile cum fami-

familiz, tum societatis humanz in statu naturali; civilis autem, postquam in diversas gentes coaliti patresfamilias, membrum evadat; hinc jus regendi & coercendi liberos jure naturali parentibus concessum, quod sese non latius extendit, quam naturalia parentum erga liberos officia, quz omnia, ut diximus, consistunt in pietate, non vero atrocitate; quid autem atrocius excogitari possit, quam liberos spoliare libertate, quz vitam juxta zstimatur, nulla cogente necessitate. Præterquam quod naturz hoc donum & liberalitas, quo privari nemo invitus potest, nisi iis in casibus, quos excepisse ipsa videtur naturalis ratio. Non inficior prolem esse quasi partem & fructum parentis, trahentem ab ipso vitam, unde parens jus habet ex illa percipiendi ea emolumenta, quz ipsa de se, si sui juris esset, percipere possit, quamobrem & vendere potest. Sed Resp. quemadmodum jus patriz potestatis introductum jure naturali, ita & moderatur. Non pro suo arbitrio parentes liberis, tanquam fructibus suis, utendi facultas concessa, sed juxta rationis dictamen uti ipsis necesse est, & proinde, si illud ipsum, veluti usus regulam, observare omitant, non utuntur, sed abutuntur re sua, quod nulla concedunt jura. Abutitur autem, quoties quis non utitur re secundum ejus naturalem conditionem; naturalis autem hominum conditio, ut nascantur liberi in statu naturali, quia in eo omnes sibi zquales nascendi conditione, in civili a matre ingenua, vel sponte, nulla necessitudine coacta, in servitutem sese redigi passa; cuique autem homini libero competit naturaliter intactam & illibatam sibi a natura concessam libertatem servare, nisi jure aut vi eam abjicere coactus sit. Quoad naturalia jura pater & filius sibi zquales, cui quidem renunciare quisque pro se, non vero potest pro alio, nisi in casibus exceptis, quia in illis præsumitur ipse fecisse, quod quis per alium fieri vel permisit, vel expresse ipse consensit, vel, necessitate exigente, consentire debuit, & proinde etiam consensisse præsumendus; sponte autem libertatem quemquam abjecturum, quam nemo bonus, nisi simul cum anima amittere præsumendus, & propterea, quando mater sese servituti addixit, prolem futuram ad eam obligatam dici nequit, tum quia jus parentibus non est extra necessitatem prolem suam cuiquam addicere, non addicente ipsa naturali ratione, quz in casibus allegatis eo usque jus parentum in liberos extendit. Nec potest dominus pro alimentorum & eorum, quz vitæ necessaria sunt, præbitione, idem jus, quod in matrem habet, in ejus prolem vindicare in statu naturali: nam non potuit esse ignarus conditionis, cum quo contraxit; in civili ubi parentibus hæc facultas concessa ob peculiare rationes, ubi *lex aut pactum expressum non extat, æquitas & favor libertatis suadere videtur, ut prolis deinceps nascitura alimenta sub alimentis parentum, que a domino debentur, contineri intelligantur, eoque nomine servituti proles non obnoxia videtur.* Puffend. lib. 5. cap. 3. Quamobrem peculiari hic compensatione opus non est. Sic apud Hebræos

addito, uxori ejus, ac liberis, ex ea susceptis, victum, vestitum, ac domicilium præstabat dominus, cui tamen neque hi, neque illa serviebant: Selden. lib. 6. cap. 7. est enim servitus res odiosa, quamobrem restringenda circa eam interpretatio. Ubi leges & jura civitatis silent, secundum rationis dictamina, pro libertate videtur respondendum, cui maxime favet naturz jus, quod sibi ut locum vindicet in iis legislatorem voluisse dicendum, quibus ipse non certam formam præscripsit. Quamvis vero quis servituti sese addixerit, vel alio modo servus factus sit, jure civili tanquam civiliter mortuus, & quasi hominum numero exemptus, pro nullo habeatur, attamen naturalis ipsi adhæret qualitas, id est, non in bestiam, vel aliud quoddam individuum, ratione carens, mutatur, sed homo manet rationis particeps, cui propterea intercedit cum domino illa naturalis cognatio, quam naturam inter homines constituisse ait Florentinus, quz exigit, ut homo homini præstet illa officia, quz natura humana, cujus omnes participes sumus, imposuit sibi invicem præstanda hominibus, cujuscunque sint conditionis ac generis, necessitatem & obligationem mutuam, quz etiam vicariari potest a domino respectu servi, quia illa conditio adventitia, jure gentium introducta, non potest tollere naturalem illam obligationem, universo generi humano communem, & omnes homines, qua ejusdem conditionis & originis participes, zqualiter stringentem, qualis est illa, qua tenetur alter alteri prodesse, & proinde vetat, ne homo homini insidietur, vel ejus corpori, membris, aut vitæ aliquid detrimenti inferre studeat, ita ut inferre animum habens, patiatur me defensionem meam promere adversus vim illatam, eamque evitare, vel in pedes memet conjiciendo, vel resistendo, aut alia quacunquæ ratione, qua me salvum & incolumem evasurum arbitrer. Quamobrem nec a ratione alienum, nec etiam Christianæ doctrinæ dogmatibus repugnat licentia, quam servis illis, etiam qui, ut diximus, sese in servitutem dederunt, concedendam arbitratur Author, ut, si immanis sit domini sævitia, fuga sibi consulere studeant, imo quid si vita, seu corpus in præsentissimum sit adductum discrimen, quod evitare nequeunt, nisi vim vi repellant, illud etiam extremum adhibendo remedium, salva conscientia a se arcere posse, affirmare non erubescō. Quemadmodum ad cap. 4. lib. 1. civibus resistendi Principi suo, non qua Principi, sed Tyranno, limites imperii excedenti, facultatem jure naturæ concessam, annotavimus, ita & servo, domino suo, excedenti limites herilis imperii, idem jus competere, ratio dictare nobis videtur: immanis enim ejusmodi sævitia cessare efficit qualitatem herilem & servilem, & ratione obligationis naturalis violatæ, cujus adimpletionem ambo exigere possunt, zquales fiunt, & pari jure gaudent. Non fugit nos illud Petri effatum, quo admonet servos, ut subditi sint dominis suis, non tantum bonis & modestis, sed etiam pravis. 1. epist. cap. 2. 18. Non eripit Apostolus omnem servis ad-

versus

versus immanem sævitiam dominorum defensionem, quam & naturæ jus cuique tribuit; verum quo duriora tunc temporis erant servitia, eo magis proni homines ad sese subtrahendos dominis, idque prætextu libertatis Christianæ, a qua aliena multi sibi persuadebant ejusmodi servitia. Præterea & ipsa dictat naturalis ratio, quamvis homines, qua homines, sibi æquales, esse tamen ordinem inter mortales observandum: quo enim alius alio dignior, eo magis obligatus ad majorem patientiam; sic pater non tenetur a filio perferre ea, quæ filius æquo animo tenetur pati a patre, compensatur injuria viliori illata digni-

tate & præstantia ejus, qui injuriam infert. Idem dicendum de servo. Observanda hic proportio Geometrica in justitia commutativa locum sibi vindicans. Vid. Less. lib. 2. cap. 5. dub. 5. Sed posset objici, dominos in servos habere jus vitæ & necis, quamobrem defensio vitæ videtur his adempta, multo magis corporis. Resp. jus illud non aliter ipsis competit, quam ex justa causa: tum enim vicem summi imperantis, id est, Dei gerit, cui jure, in facinorosos animadvertenti, obsisti nequit, quin Dei ordinationi obsistatur; sine justa vero causa sæviens, vicem gerit diaboli, cui resistere maxime licitum.

XXX. Præter perfectam servitutum de qua jam egimus sunt & imperfectæ, ut quæ aut in diem sint, aut sub conditione, aut ad res certas. Talis est libertorum, statu liberorum, nexorum, addictorum, ascriptorum glebæ, septem annorum servitus apud Hebræos, & altera ad Jubilæum usque: Penestorum apud Thessalos; eorum quos manus mortuas vocant; ac postremo mercenariorum: quæ discrimina aut a legibus aut a pactionibus pendent. Imperfecta servitus naturaliter etiam esse videtur ejus qui altero parente liberæ, altero servilis conditionis sit natus, ob eam quam supra diximus causam.

C O M M E N T A R I U S.

Perfectam servitutum supra dixit Author, quæ est perpetua, perpetuam obligationem imponens ei, qui sese in ejusmodi servitutum dedit, ad præstandas perpetuas operas, non certas, sed omnes, quæ ab eo, cui sese addixit, exiguntur, & quibus præstandis non est impar. Imperfecta igitur, quæ vel in diem est, vel sub conditione, vel ad res certas, qualis est libertorum, qui, manumissi, operas patronis debent. Observandum autem *libertinum* & *libertum* differre, ut notasse se primum jactat Laurentius Valla lib. 4. *elegant. cap. 1.* liberti nomen jus patronatus respicit; libertini statum & conditionem personæ. *l. 1. & ult. ff. si ingenuus esse dicatur.* Illud est relativum ingenui; hoc patroni. Quamobrem libertus Cæsaris non libertinus dicitur. Esse libertum, est qualitas personæ; esse libertum, est qualitas conditionis, inquit Anton. Fab. lib. 1. *jurisprud. Papin. tit. 5.* Dux vero libertorum in jure distinctæ occurrunt species, Orcinorum scilicet & Propriorum. *l. 8. Cod. de jur. & fact. ignor.* Orcini dicebantur, quibus a testatore in testamento directo libertas relinquebatur, & fiebant liberti testatoris mortui, & filiorum ejus non hæredis manumittentis, contra servus ex fideicommissi causa manumissus, non testatoris fiebat libertus, sed hæredis, vel illius qui manumisit. *§. 2. inst. de sing. reb. per fideicommiss. relict. l. 7. Cod. de fideicommiss. libert.* Orcini autem ab Orco dicti, id est, morte, vel loco mortuorum, quod scilicet illius, qui ad Orcum ivit, qui mortuus, id est, in Orco familiam

ascriptus, & in peculio Proserpinæ numeratus est, Cælius Rodog. lib. 6. *antiquit.* Sic apud Plaut. Asinar.

Bene vale, apud Orcum te videbo.

Proprii liberti sunt, qui a dominis vivis suo jure manumittuntur. Tenentur vero, ut dicere incepimus, patronis operas suas præstare liberti, id est, officium diurnum, *l. 1. & 3. ff. de oper. libert.* noctu etiam deberi possunt operæ, sed ut ibi Gloss. annotavit, Jctus ad id, quod frequentius fit, respexit: sunt vero operæ, ut ex *l. 5. ff. eod.* perspicimus, duplicis speciei, officiales sive obsequiales, & fabriles. Hæ ad hæredem transeunt, illæ non item. vid. *l. 9. ff. eod.* Imperfecta est servitus eorum, qui statu liberi dicuntur. *Statu liber servus est, cui per ultimam voluntatem libertas directa ex tempore est relicta. l. 9. ff. de stat. lib.* Estque talis, vel ob certum diem, vel conditionem, *l. 1. §. 1. ff. eod.* & hic vel ob conditionem expressam, vel tacitam. Sunt & nexi, qui ob æs alienum operas suas creditoribus præstabant, vel ultro, vel sententia judicis. Hinc Liv. lib. 2. cap. 23. 27. *Cum Appius & insita superbia animo, & ut collega vanam faceret fidem, quam asserime poterat, jus de creditis pecuniis dicere. Deinceps & qui ante nexi fuerant, creditoribus tradebantur & necebantur alii.* Et Varro: *Liber, qui suas operas in servitute pro pecunia, quam debet, dum solveret, nexus vocatur.* Vid. & XII. tabb. *Addictus, idem facit a judice datus creditori, cum judicatum non faceret addictus Hermippo, & ab hoc*

hoc ductus est. Cic. pro Flacco, id est, a Flacco prætore Hermippo datus est, ut ei serviret, donec solutum, quod debitum. Addictus quid differat a servo, scribit Quintil. inst. orat. lib. 7. Servus, inquit, quum manumittitur, fit libertinus: addictus, recepta libertate, est ingenuus. Servus invito domino libertatem non consequitur, addictus solvendo citra voluntatem domini consequitur. Ad servum nulla lex pertinet, addictus legem habet. Propria liberi, qua nemo habet nisi liber, prænomen, nomen, cognomen, tribum; habet hac addictus. Glebæ adscripti, vel adscriptitii glebæ fuere, qui addicti erant prædiis, ita ut nec in alia prædia dominus mutare posset, indeve fugientes ad ea reducerentur. Eiusdem conditionis & servi originarii, id est, nati ex adscriptitiis, glebæ ita adstricti, ut nec momento quidem temporis ab ea debeant abesse vel amoveri, nec vendi separatim sine prædiis a dominis prædiorum possint. l. 6. l. 7. l. 11. Cod. de agric. & cens. Adscriptitii hi colonis deterioris erant conditionis, quam illi, qui censiti dicti. Hi enim tantum tributa præstabant prædiorum dominis, & faciunt eorum fructus suos, ut hodie, qui a dominis emphyteutico jure prædia sub annua pensione & laudemis accipiunt. l. 1. l. 2. Cod. de jure emphyt. Adscriptitii non item, sed sunt veluti pars fundi, ejus quasi instrumentum, viventes sub specie quadam servitutis, ut hæc annotavit Tholosan. syntagm. jur. lib. 14. cap. 10. De servitute septem annorum apud Hebræos extat lex Exod. 21. 2. Deut. 15. 12. Si emeris ser-

vum Hebræum, sex annis serviet tibi, & cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus aut Hebræa, sex annis serviet tibi. Ad Jubilæum usque. Levit. 20. 39. Penestiarum & menestiarum, de quibus Athenæus lib. 6. cap. 7. eadem fere conditio, quæ clientum Romæ. Ita Cæsar. Rodogin. lib. 25. cap. 18. Quamvis me non fallat, Dionysium scribere ab Atheniensibus clientes dici thetas a servitute: sicuti a Thessalis penestas, de paupertatis ratione, etsi initio menesta videtur nuncupati, quod κατὰ δὲ ἰσχυρὴν ἰμμανερε signat; quoniam pacta cum Thessalis servarum, quibus se in servitutem addixeram, ne educerentur ex regione, aut perimerentur. Est & alia conditio eorum, quæ manus mortuæ vocantur, manu mortua ex eo dicta, quod, qui illa conditione alligati, de rebus suis pro arbitrio suo disponere non possunt. Habeant igitur manum, id est, potestatem & administrationem mortuam & inefficacem. Olim erant vere adscriptitii, nec quicquam proprium possidentes, ac, si quod habebant peculium, nullam hujus habebant dispositionem nullumque usum, nisi dominis consentientibus, vel non prohibentibus. Interjectu vero temporis durum hoc servitutis vinculum paulo laxatum, ita ut nomen quidem manserit, sed effectus plurimum mutati, tota illa inhabilitate ad dispositiones mortis causa pene restricta, ut mortuis sine liberis, quos manus mortuas vocamus, bona eorum ad dominos revertantur. Herald. quest. quotid. lib. 1. Vid. Bouvat. commém. sur la coutume de Bourgogne, des mains mortes.

XXXI. Publica subjectionis est, qua se populus homini alicui, aut pluribus hominibus, aut etiam populo alteri in ditionem dat. Formulam talis subjectionis in exemplo Capuæ supra adduximus. Similis est illa populi Collatini: *Deditisne vos populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, divina humanaque omnia in meam populique Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio.* Quo alludens Plautus Amphitruone ait:

*Deduntque se divina humanaque omnia, urbem, & liberos
In ditionem atque in arbitratum cuncti Thebano populo.*

Lib. I.
c. 3.

Persæ hoc vocabant aquam & terram dedere. Sed hæc perfecta subjectionis est: sunt & aliæ minus perfectæ, aut habendi modo, aut quoad imperandi plenitudinem, quarum gradus peti possunt ex his quæ supra a nobis differtata sunt.

COMMENTARIUS.

DE ejusmodi subjectione, ejus natura, & quam potestatem tribuat ei, cui sese populus subjecit, egimus lib. 1. cap. 3. 8. 12. Idem jus, quod singula membra in se habent, habet in se totum; itaque quemadmodum quisque privatus sese alicui potest addicere, ita & cœtus aliquis hominum se uni vel pluribus hominibus, vel alteri cœtui aut populo in ditionem dare po-

test ea lege & conditione, quam mutua conventionem constituunt: requiritur enim utriusque, & dantis, & recipientis consensus, ut exemplum, ab Authore adductum, demonstrat: quo enim de jure & libertate magis detrahitur, eo perfectior est subjectionis: quod enim detrahitur libertati, accrescit potestati & imperio, cujus sese in ditionem dat populus: quo enim amplior po-

potestas, eo restrictior & arctior subjectio, altera alterius mensura est; quod aufertur huic, alteri adjicitur. Atque illud minus vel majus dat formam, ut ita dicam, & modum subjectio. Unde vel perfecta, vel minus perfecta dicitur; verum, ut supra diximus, nulla subjectio adeo arcta, aut potestas tam ampla, quæ omnem libertatem penitus tollit, quatenus illa habet suam relationem ad ejusmodi jura naturæ, quæ nec tolli, aut immutari possunt, & a dispositione hominis nullam pati mutationem, quorum in numero, quæ supra d. l. descripta. Formulam talis subjectio præbet nobis Capuz exemplum. Eodem modo Syriæ, Mesopota-

miæ, Lybiæ & Ciliciæ populi, se & res suas concesserunt Nabuchodonosori, simili fere formula deditiois utentes. *Omnis, inquit, civitas nostra, omnes montes, colles & campi, & armenta bouum, gregesque ovium & caprarum & equorum & camelorum, & universa facultates nostra & familia sunt in conspectu tuo, sint omnia nostra sub lege tua, nos etiam & filii nostri servi tui sumus.* Ita etiam Falisci, referente Liv. Romanis per legatos in senatu: *Sub ditione vestra sumus, mittite, qui arma, qui obsides, qui urbem patenibus portis accipiant, nec nos fidei nostra, nec vos imperii vestri penitebit.* lib. 5. cap. 27.

XXXII. Ex delicto subjectio etiam non accedente consensu nascitur, quoties qui meruit libertatem amittere, ab eo cui pœnæ exigendæ jus est, in potestatem vi redigitur. Cui autem jus sit pœnæ exigendæ videbimus infra. Possunt autem hunc in modum subjici non singuli tantum privata subjectio: ut Romæ qui ad delictum non respondebant, & incensi: postea fœminæ, quæ se servo alieno junxissent: sed & populi publica ex publico delicto. Hoc interest, quod populi servitus per se perpetua est, quia successio partium non impedit quo minus unus sit populus. At singulorum servitus pœnalis personas non egreditur; quia noxa caput sequitur. Utraque autem servitus tam privata quam publica pœnalis esse potest, aut perfecta aut imperfecta, pro modo meriti & inflictæ pœnæ. De servitute vero tam privata quam publica, quæ ex jure gentium oritur voluntario, infra dicendi erit locus ubi ad effectus belli erit ventum.

*Cic. pro
Cecina.*

COMMENTARIUS.

Quamvis homines sibi invicem æquales natura, ita ut alteri in alterum nullum competat imperium, sed quisque sui juris plena gaudeat libertate, quæ ipsi facultatem tribuit agendi quod vult, attamen ea circumscribitur legibus cum naturalibus, tum etiam civilibus, præterquam quod, quatenus est membrum societatis humanæ vel civilis, subjicitur imperio totius in iis, quæ ejus conservationem & salutem spectant. Ejusmodi subjectio natura singulis membris imponit, eo ipso, quod nos societatis humanæ membra esse voluit: dependet enim ejus conservatio a conspiratione membrorum inter se ad unum eundemque finem & scopum; quippe ubi ejusmodi conspiratio deest, distrahitur in partes, & proinde ad interitum properat: subsistere enim nequit, quod divisum; omne totum per divisionem tollitur, verum nulla ratione ejusmodi voluntatum unitas sine imperio, quod ex coalitione partium cum toto naturaliter fluit, quod habet totum sive societas in sua membra, ex quibus composita, cujus vis potissimum consistit in corrigendo & coercendo & depellendo omnæ illud, quod societati nocere possit,

tum etiam reparando damnum, quod sibi a membro suo illatum. Hæc autem subjectio differt quidem ab illa subjectio, quæ libertatem agendi aufert. Sed tamen est fundamentum & basis, quo nititur illa facultas, quæ competit sive Principi, sive patrifamilias, sive populo, aut cœtui in servitutem redigendi, qui propter admissum delictum tanta pœna dignus censetur. Illud enim imperium, cui natura nosmet subjecit, continet jus vitæ & necis, servituti addicendi potestatem delinquentem, imo & pari in parem idem jus tribuit, quia omne delictum tribuit jus læso, quacunquæ ratione delinquentem persequendi, & coercendi, ne mihi, vel societati noceat in posterum; cui accedit, quod propter arctissimum illud vinculum, societati intercedens cum suo membro, a cujus conservatione pro parte etiam pendet salus totius, etiam singula membra tantum de imperio participant, quantum exigit illa obligatio, qua ejus commodum & salutem tueri adstringitur, in naturali statu; in civili vero, ubi pœnæ exigendæ jus soli imperanti, leges vel voluntas Principis examinanda, ne quis sibi plus juris vindicet, quam ipsi

Hh

ipti

ipſi leges concedunt : pœnæ enim exigendæ jus, poſtquam in ſocietatem civilem coaluere mortales, a privatis ad eum tranſlatum, quem ſocietati perfeſcerunt; itaque ſi quis privatus in hunc modum ſibi ſubjicit ſibi æqualem, hoc fit auctoritate ſupremi legiſlatoris ejuſque conſenſu. Hoc modo fœmina, quæ ſe alieno ſervo junxerat, ſerva fiebat, puta ipſius domini, ad quem ſervus pertinebat, modo inſcio domino ad id prolapſa eſſet; quippe ſi ejuſdem flagitii particeps eſſet, videbatur indignus legis gratia, quæ ipſi tribuebat jus domini in fœminam, licet ingenuam, quæ ſe ejus ſervo junxerat. Tacit. 12. *annal. cap. 53.* quod ſenatuſconſultum, a Claudio factum, in deſuetudinem abiſſe videtur. Sic Veſpaſianus Princeps, qui *Auſtor Senatus fuit decernendi, ut quæ ſe ſervo alieno junxiſſet, ancilla haberetur.* Ad hoc reſpiciens, inquit Tertullianus lib. 11. *ad uxorem.* Nonne inſuper cenſuerunt, ſervituti vindicandas, quæ cum alieno ſervo poſt dominorum denuntiationem in conſuetudine perſeverarunt. Quemadmodum privata ex delicto ſub-

jeſtio, ita & publica ex publico delicto contingit. Sic olim Romani, Brutios, quia primi totius Italia ad Hanibalem deſciverant, poſtquam Hanibal Italia deceſſit, ſuperatque Pœni ſunt, non amplius pro ſociis habuere, ſed magiſtraibus, in provinciam euntibus, parere, & præminiſtrare ſervorum vice juſſerunt. Gell. lib. 10. cap. 3. Attamen quia in publicis delictis vindicandis non minus, quam privatis, obſervandum, ut pœna ſit proportionata delicto, ita nec populi ſervitutem perpetuam eſſe oportet; quippe licet populus nunquam intermoriatur, ſed ſemper unus idemque populus, quamvis, etſi mutantur partes, maneat, & proinde ſervitus, ei ſemel impoſita, quaſi tranſfertur in ſuccedentes ſeroſque nepotes, attamen propter hanc populi conditionem, non oportet gravius puniri, quam quiſque privatus, quemadmodum ſervitus præ nobis non egreditur perſonas, quia noxa caput ſequitur, ita & nonnunquam publica ſervitus populo impoſita, in primam non tranſfertur generationem.

C A P U T VI.

De acquisitione derivativa facti hominis, ubi de alienatione imperii, & rerum imperii.

- I. **U**T alienatio fiat quid requiratur in dante.
- II. Quid in accipiente.
- III. Imperia alienari poſſe interdum a rege, interdum a populo.
- IV. Imperium in partem populi alienari parte invita a populo non poſſe.
- V. Nec ipſam partem in ſe imperium poſſe alienare, niſi in ſumma neceſſitate.
- VI. Cauſa diverſitatis.
- VII. Imperium in locum poſſe alienari.
- VIII. Rejicitur ſententia, ſtatuens ob utilitatem aut neceſſitatem, recte a rege imperii partes alienari.

- IX. Infeudationem & oppignoracionem ſub alienatione contineri.
- X. Etiam ad alienandas juriſdictiones minores requiri populi conſenſum, aut ſpecialem, aut per conſuetudinem.
- XI. Patrimonium populi a regibus alienari non poſſe.
- XII. Distinguendas res que in fructu ſunt patrimonii a rebus patrimonii.
- XIII. Partes patrimonii oppignorari a regibus quatenus poſſint, & cur?
- XIV. Teſtamentum alienationis eſſe ſpeciem & juris naturalis.

I. I. **A**cquisitione derivativa noſtrum fit aliquid facti hominis aut legis. Homines rerum domini, ut dominium, aut totum, aut ex parte tranſferre poſſint, juris eſt naturalis poſt introductum dominium: ineſt enim hoc natura. Itaque Ariſtoteles: *ἡ ἐν τῷ ἐπιπέδῳ ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπορίας.* proprietatis definitio eſt, ubi penes nos eſt jus alienandi. Duo tamen notanda ſunt, alterum in dante, alterum in eo cui datur. In dante, non ſufficere actum internum voluntatis, ſed ſimul requiri aut verba, aut alia ſigna externa: quia actus internus, ut alibi diximus, non eſt congruens naturæ ſocietatis humanæ.

2. Ut vero traditio etiam requiratur, ex lege eſt civili. quæ, quia a multis gentibus recepta eſt, jus gentium improprie dicitur. Sic alicubi uſurpatum videmus, ut profeſſio apud populum, aut magiſtra-

stratum, & ratio in acta requiratur; quæ omnia ex jure esse civili certissimum est. Actus autem voluntatis quæ signo exprimitur, intelligi debet voluntatis rationalis.

C O M M E N T A R I U S.

Postquam a rerum communi-
one recessum introductis
rerum dominiis, & certa
sua cuique assignata posses-
sione, quisque manet rei
suz, cujus dominium justo
acquisivit titulo, dominus,
quamdiu illud sibi retinet,
quod a cujusque arbitrio & voluntate pendet.
Cum autem ejusmodi dominiis introducti vis in
eo potissimum consistat, quod cæteris ad illam
rem, cujus penes me proprietas vel possessio,
occupandam vel auferendam invito domino aut
possessori, facultas adimitur, quamdiu dominus
eam sibi retinendi animum non exuisse constat,
quam sibi ex rerum communi-
one vindicare potuissent,
hinc nulla ratione dominium vel pos-
sessio ab uno in alterum derivari vel transferri
potest, nisi intercedente facto hominis, vel
etiam legis; hoc in societate civili tantum, in
qua supereminens dominium in bona civium
penes summum imperantem locum habet; illud
in utroque statu locum sibi vindicat: cum enim
dominium tollit omne jus alterius, scil. plenum,
de quo nobis sermo, quod vi communionis pri-
mæ potuisset ad rem communem prætere-
dere, nulla ratione quis sibi aliquod dominium in rem,
ad socium pertinentem pleno jure proprietatis,
vindicare potest, quin oporteat dominum renun-
ciare juri suo, illudque transferre in alterum, qualis
transferendi dominiis a se in alterum aut in totum,
ut ex parte, facultas immediate profluit ex ipsa
dominiis natura; quippe si rerum suarum quisque
liber arbiter & moderator est, potest pro lubitu de
iis disponere in statu naturali, quatenus leges na-
turales, in civili, quatenus leges civiles permit-
tunt: si quis enim mihi posset esse impedimento,
oporteret illum habere vel juris aliquid in perso-
nam, vel in rem; atqui de libero arbitrio & mo-
deratore, & proinde de eo, qui sui juris est nobis
sermo; cui libera transferendi sua facultas. Si
in rem, plenum non penes alienantem domi-
nium, omne jus alterius ad unam eandemque
rem excludens. Verum quemadmodum a vo-
luntate domini dependet dominiis transferendi
actus, ita quoque pendet ab arbitrio accipientis
dominium sibi acquirere. Accipiens non magis
potest cogi, ut accipiat, quod datur, quam rei
dominus ad transferendum rei suæ dominium.
Quemadmodum invito non potest dari benefi-
cium, ita nec domino invito auferri, quod
suum. Manet itaque dominium penes dantem,
recusante illud accipere, cui datur; quippe re-
nunciatio juris fit tantum respectu certæ cujusdam
personæ: *Non enim si quod meum est accipere re-
cusanti dare voluerim, propterea simpliciter juri*

*meo renunciavi, sive ad quemlibet id transtuli:
nam causa, propter quam uni dare volui, in eo uno
est, in cæteris non item.* Hobbef. de civ. cap. 2.
Oportet itaque, ut utriusque, & dantis, & ejus,
cui datur, concurrat voluntas; cum vero hominis
non est alterius animi sensa & proposita detegere,
nisi per ejusmodi signa externa, quæ in sensus
nostros incurrunt, nobis mutuo ea communi-
cantur; hinc in dante non sufficit ad transferen-
dum dominium actus internus voluntatis, sed re-
quiruntur aut verba, aut alia signa externa, quæ
apta sunt ad declaranda, quæ volumus in actum
deducere & perficere. Disputant vero Molina
& cum eo alii moralistæ, an illud, quod intus
agitur, & in mente reservatur, non producat
aliquem effectum juris. Hinc quæritur, *utrum
seclusa dispositione juris civilis, standoque solum
intra limites juris naturalis, donatio mere interna,
qua quis diceret secum, dono talem rem meam Pe-
tro, aut promitto Petro, me daturum illi hanc rem,
obliget in foro conscientie sic donantem aut promit-
tentem, ad manifestandam Petro donationem aut
promissionem eo modo factam, atque ad tradendum
illi eam rem, si illam velit accipere, donationem-
que aut promissionem acceptare: ita quod Petrus
vi talis donationis, aut promissionis interne sibi
facta, comparet jus ad illam rem, hanc dissimile
ei, quod hæres, sive ex testamento, sive ab intesta-
to, comparat ad bona defuncti, eo ipso quod ille e
vita discedit.* Sed resp. primo in foro conscientie
promissis stare, eaque adimplere quis obligatus
non eo, quod sibi obligatus est, sed alteri, cui
promissio facta, propterea quod ejusmodi pro-
missio in alterum transfert jus ad ea, quæ pro-
missa, sibi acquirenda, atque rationis dictamen
exigit, ne lædamus proximum; læditur vero
maxime quoties ei non datur vel præstatur quod
promissum; ergo in foro conscientie promissa
explere quisque tenetur: promittendo enim in
alterum transit jus exigendi quod promissum,
modo acceptum ab eo, cui, promissio facta:
nam hac ratione dicitur jus alteri quæsitum in al-
terum, cujus virtute exigit promissa expleri
omnia, quæ conscientiam obligant, & ratio-
nem suam habent ad ea, quæ alii debentur, non
nobismetipsis, nisi quatenus cum alieno jure
conjuncta. Verum qua ratione alius in me ejus-
modi jus sibi acquirit, quo ei devincior ad ex-
plendum, quod dare vel facere promissum, nisi
me sibi devinxit, acceptando quæ ei promisi
dare vel facere in sui commodum, ut vel ex eo
lucrum aliquod caperet & fieret locupletior, vel
aliud quid commodi sentiret; promittere non
unius, sed utriusque voluntate perficitur, ad
effectum juris, qualis est obligatio, ad promissa
adimplenda, producendum: qui enim alter in
alterius

alterius voluntatem consentire posset, si nulla signa externa edant homines, quæ sunt animi indicia, quibus sibi mutuo declarant suam voluntatem & intentionem significant. Verum quaeritur, an non obligetur in foro conscientiae promittens se donaturum Petro hanc vel illam rem, per signa externa hanc suam voluntatem ei declarare, ut possit illam acceptare? Sed resp. hanc declarationem sive manifestationem dependere a voluntate donatoris: ejusmodi enim animi deliberatio nullam obligationem producit in conscientia, quia subsistit in puris terminis volendi, ut ita dicam; quisque autem suam voluntatem mutare potest, modo non fiat in alterius juris læsionem, nemo sibi potest obligari ad exequendum, quod in animum induxit, nisi jam alteri jus quaesitum, quia omnis obligatio respicit extraneum, cui devincitur sese obligans. Cujusmodi juris vinculum voluntatem adstringit, ita ut, invito eo, in quem beneficium aliquod conferre quis voluit, mutare voluntatem nequeat, sed præstare tenetur quod promissum. Videtur & ipse Molina a nostra opinione non alienus, dum & manifestationem requirit, ut possit acceptare promissionem, atque hac ratione validam obligationem efficere, atque tam ex postfacto obligatio, quæ antea invalida, imo potius nulla, redditur efficax. Aliud quid dicendum, si votum Deo fieret; quippe cum cordiam sit scrutator, coram quo omnia mentis arcana aperta sunt & nuda, cum eo colloquimur per interiora mentis nostræ cogitata, quamobrem non est opus, ut externis signis utamur, ut Deus accipiat, quæ ipsi pollicemur. Quamvis Deo nihil a nobis accedere possit, at tamen quia ejusmodi vota solent fieri ad beneficii vel auxilii, quod, necessitate aliqua pressi, ab ipso imploramus, memoriam celebrandam, & testificandum gratum animum, obligamur Deo ad votum solvendum, id est, ad adimplendum, quod ejus nomine aliis dare vel facere promissimus, vel aliud factum præstandum nosmet obstrinximus. Cui enim obligari possimus, nisi ei, qui nos voti nostri compotes fecerit? Oportet autem ejusmodi votum deliberato fieri animo, utque etiam, si Deo erit gratum & acceptum, juxta rectæ rationis dictamen fiat. Quamobrem nec simplex & vaga cogitatio de voto faciendo, nec inconsiderata temeritas votum inducit, ut si quis supra vires patrimonii, & cum certa ac evidente periculo paupertatis suis liberis consciscendæ, adeoque temere tale quid animo concepit: Boecler. *comment. ad h. l.* non potest enim Deo esse acceptum, quod juris naturæ principiis, & proinde suæ voluntati repugnat, quare nulla ejusmodi voti videtur apud Deum obligatio, quamvis temeritatis poenam incurrat, ejusmodi votum faciens. Firmum itaque manet, non sufficere actum internum voluntatis ad transferendum jus suum in alterum, nisi per verba aut signa externa voluntas alienandi declaretur a parte dantis, a parte accipientis voluntas acceptandi significetur, per eadem ideo-

que signa mutuum consensum concurrere oportet ad perficiendam juris translationem, nec præter hæc requisita naturaliter quid amplius requiri videtur, nisi quod perfectio jam polleant judicio utrique, ut dijudicare noverint, quid nociturum. Ut enim traditio requiritur, juris est civilis. *l. 3. de O. & A. l. 20. Cod. de pat.* Voluntas dominium transfert, traditio tantum est effectus voluntatis & sequela; hæc tantum utendi re, cujus dominium per translationem, id est, renunciationem juris, quod in rem, quam possidet quis jure domini, habet, facultatem præstat; voluntas autem domini, ejusque renunciatio alterum dominum efficit, in cujus gratiam facta. Possessor conjungit hac ratione dominium cum possessione, sed non perficitur, quasi ei aliquid deficeret, quamdiu res non tradita, ita ut, re penes antiquum dominum permanente, tanquam aliena, uti ab eo nequeat, quin peccet contra rationis dictamen, imo & furtum facere videbitur. Atqui nihil magis æquitati consentaneum, quam ut ei, qui dominus est, concedatur rei suæ usus, quæ sine ejus possessione, & proinde traditione, haberi nequit, dicat ratio, ut domini translationem sequatur rei traditio. Non eo, quasi deficeret, ut dicere incepimus, aliquid domini translationi, sed ut habeat usum & possessionem rei suæ, cujus dominium quis sibi acquisivit. Quod ex eo manifestum, quia si res, cujus dominium acquisivi, penes tertium existeret, possem naturæ jure, vi translati in me domini possessorem convenire, ut mihi tradat rem, nec vetus dominus ullo jure eam posset sine meo consensu auferre, vel clam, vel vi, quia furtum faceret, rapinam admitteret. Quæ ratio causam præbuit fortasse, quod hanc contrariæ opinionis patroni distinctionem excogitariant, utrum scilicet dominus, rem suam alienans, ipse possideat, an tertius? Priore casu necessariam traditionem vel veram, vel saltem ex legis provisione fictam aut analogicam; posteriore vero sufficere expressam voluntatem ad transferendum dominium putant; sed nullam distinctionis suæ solidam, qua nititur, rationem afferunt, quamobrem sola expressa domini voluntas in utroque & omni casu sufficeret ad transferendum dominium absque traditione. Ratio itaque, quod ad transferendum dominium requiritur traditio, est, ut diximus, legum dispositio: nam jure naturæ non est necessaria traditio. *Est tamen ratio rationi consona; quia sicut, ut possim re aliqua uti naturaliter, requiritur in me vis utendi, & in re conveniens applicatio; ita ut possim re aliqua uti moraliter tanquam dominus, requiritur ex parte mea aliquod jus, per contractum aliquem, aut similem modum, & ex parte rei debita applicatio, que fit per traditionem vel apprehensionem.* Less. *lib. 2. cap. 3. dub. 3.* Facultas utendi per traditionem acquiritur, sed jus domini sive proprietatis per abdicationem & renunciationem domini.

II. Vicissim in eo cui res datur, seposita lege civili, requiritur naturaliter voluntas accipiendi, cum suo signo. quæ voluntas ordinarie sequitur dationem; sed potest & præcedere, puta si quis quid dari, aut concedi sibi petierat. censetur enim durare voluntas nisi mutatio appareat. Cætera quæ tum ad juris concessionem, tum ad acceptionem requiruntur, & quomodo fieri utrumque possit, infra in capite de promissis tractabimus. nam in hoc alienandi & promittendi par est ratio, jure quidem naturali.

C O M M E N T A R I U S.

Diximus quod voluntatem & dantis & accipientis concurrere oportet cum suo signo. Possum quidem sola mea voluntate amittere possessionem rei ad me pertinentis; verum efficere nequeo, ut res mea pertineat ad alium, nisi accedat consensus illius, ad quem pertinere debet: diximus enim invito non posse fieri beneficium, sic nec nolentes cogi, ut accipiant, quod ipsis a nobis offertur. *Ratio autem est, quia jus vel dominium fundari debet in connexione specialis ipsius domini, vel habentis jus cum re illa, ratione cujus connexionis preferendus sit aliis hominibus: hæc autem connexio involvit unionem & conjunctionem ex parte utriusque extremi: quare non sufficit, quod dominus vel rem suam mechanicè moraliter velit conjungere, si ego nolo me cum re illa conjungere: deficit enim connexio ex parte unius extremi.* De Lugo tom. 2. de just. & jur. disp. 23. sect. 3. Qui & alia adjicit, sumpta ab obligatione, quæ mihi imponitur, dum de novo aliquid acquirō; quia autem homines sibi invicem æquales, nemini facultas est alteri invito obligationem imponere ad aliquid faciendum vel præstandum. Ejusmodi obligationem imponendi jus oritur ex vi summi imperii, vel saltem superioritatis, ut ita dicam, in eum, cui imponitur.

Atqui ille, qui de novo aliquid acquirit, etiam si id per contractum non onerosum, sed gratuitum sit, semper contrahit eo ipso obligationem: nam si servus mihi, V. G. donetur, contraho ad minus obligationem eum regendi, gubernandi & alendi: si animalia irrationabilia mihi donentur, debeo providere ne aliis noceant. Si denique res aliena inanimata mihi donentur, debeo saltem rebus illis debito modo uti, nec illas sine causa prodigere aut negligere, sed in usus honestos & aliquando in usum pauperum convertere. Regulariter autem voluntas accipientis sequitur dationem, quemadmodum interrogatio præcedit responsum, quamdiu me latet voluntas dantis, nec ulla mihi offertur accipiendi occasio, nec scio quid offertur, voluntatem circa acceptionem declarare nequeo; quippe cum nemini invito sine suo facto ac consensu possit jus quæsitum vel res sua, cujus justo titulo dominium nactus est, auferri, sequitur, si quid juris mihi in alterius rem vindicare, eamque mihi acquirerem, requiritur, ut dominus eam mihi cedat, & jus suum in me translaturum offerat. Potest tamen quandoque præcedere eo modo, quem adducit Author, sed oportet, ut res sit in eodem statu, quo fuit, cum quis eam sibi dari vel concedi petiisset.

III. Sicut autem res aliæ, ita & imperia alienari possunt ab eo cujus in dominio vere sunt; id est, ut supra ostendimus, a rege, si imperium in patrimonio habeat: alioquin a populo, sed accedente regis consensu; quia is quoque jus aliquod habet, quale usufructuarius, quod invito auferri non debet. Et hæc quidem procedunt de toto imperio summo.

C O M M E N T A R I U S.

Supra lib. 1. cap. 3. §. 11. & 12. satis ample disputavimus, quænam imperia alienari possint, vel non, atque ibi demonstravimus imperium civile, sive jus regendi & administrandi civitatem aut Rempub. quemadmodum vel consensu, vel bello, aut alio justo titulo acquiri potest, tanquam cæteræ res, quæ in commercium veniunt, ita etiam alienari, sub illa tamen distinctione, quod imperium, consensu populi delatum in certam personam, quam tuendæ societati

præferunt, in alium transferri non possit ab eo, qui illud titulo delationis ex consensu populi tenet, id est, jure usufructuario in alium, nisi ejusdem populi consensus accedat: hoc enim casu exercitium & quasi usufructus in imperantem transit, proprietas vero penes populum residet, qua sese privare voluisse non præsumitur, nisi expresse adjecerit delationi se non solum transferre usufructum & exercitium imperii, sed etiam concedere insuper potestatem illud

alienandi & cedendi cui placuerit, & quando liberit. Quemadmodum autem summus imperans non habet facultatem alienandi imperium, cujus tantum habet usumfructum & exercitium, ita nec populo jus est obistere voluntati Principis, imperium quod habet in patrimonio alienare animum habentis. Si jure gentium, quæ in bello capiuntur, capientis fiunt, & ejus dominio cedunt, ita ut vendi, donari, vel alio quoquo modo alienari possint, quidni eodem jure imperium in populum devictum & jure belli sub-

actum, vel sponte majoris mali evitandi causa se dedentem, acquisitum, posset alienari ab eo, cujus auspiciis bellum geritur, cujusmodi alienatio dependet a solius imperantis voluntate & arbitrio, & proinde in eo differt ab ea, quæ fit a populo, tanquam ab eo, penes quem remansit proprietas, sed ab usufructu separata, utpote qui in Principem translatus, & proinde alienari nequit, nisi accedente ejusdem consensu, ob rationem ab Authore adductam. Vid. quæ d. l. annotavimus.

IV. In partis alienatione aliud insuper requiritur, ut etiam pars de qua alienanda agitur consentiat. Nam qui in civitatem coeunt: societatem quandam contrahunt perpetuam & immortalem, ratione partium quæ integrantes dicuntur: unde sequitur has partes non ita esse sub suo corpore ut sunt partes corporis naturalis, quæ sine corporis vita vivere non possunt, & ideo in usum corporis recte abscinduntur. Hoc enim corpus de quo agimus alterius est generis, voluntate contractum scilicet; ac propterea jus ejus in partes ex primæva voluntate metiendum est, quæ minime credi debet talis fuisse, ut jus esset corpori partes & abscindere a se, & alii in ditio-

6. 2.

V. Sic vicissim parti jus non est a corpore recedere, nisi evidenter se aliter servare non possit: nam, ut supra diximus, in omnibus iis quæ humani sunt instituti excepta videtur necessitas summa, quæ rem reducit ad merum jus naturæ. Augustinus de Civit. Dei, lib. xviii. *In omnibus fere gentibus quodammodo vox naturæ ista personuit, ut subjugari victoribus mallent, quam bellica omnifaria vastatione deleri.* Itaque in juramento Græcorum, quo Græci qui se Persis subjecissent devovebantur, additum fuit, *μη ἀναγκασθέντες*: nisi plane coacti.

Herod.
Polym.

COMMENTARIUS.

Princes, cui competit facultas totum imperium a se abdicandi, scil. patrimoniale, quin etiam possit alienare ejus partem, nullus dubito: nec enim video quamobrem non idem jus in partem, quam quod habet in totum, competeret. Nulla hic attenditur voluntas & consensus partis, quam alienare Princeps animum induxit; quippe pleno jure proprietatem habens, ejus sola spectanda voluntas, cui cives obtemperare necesse habent. Verum quid juris competat societati in ejus partes, vel qui ei præsent, quæritur? Resp. summum imperium, quod habet totum vel major pars, quæ totum repræsentat, in suas partes, videtur mihi tantum consistere, & vim suam potissimum exserere in gubernatione & administratione, scil. ut illi, qui summæ rerum præsent, provideant ne quid Respub. vel civitas detrimenti capiat, promoveant communem utilitatem & procurent salutem totius corporis, a cujus conservatione dependet salus singularum partium; nullum autem tuendæ salutis communis efficacius

remedium, quam arctissimo unitatis vinculo partes inter se adeo ligare, ut nulla ratione queant distrahi: partium enim distractio est totius interitus: totum enim dici non potest, cujus partes rescinduntur, ex quibus compositum fuit: supra enim annotavimus causam, quamobrem plures patresfam. in unum populum ac civitatem coiverint, fuisse, ut, junctis viribus possent a se arcere ea incommoda & pericula, quibus depellendis in statu naturali singuli erant impares: vis enim unita fortior; consociationi itaque tacitum quasi pactum cohæret, quibus sibi invicem devinciuntur, qui societatem constituunt, ut quisque suas operas & vires conferat ad societatem, cujus singuli partes, tuendam & conservandam, ita ut alteri alterum deserere neuti quam vi pacti interpositi liceat, aut recidere. Coeunt omnes, tanquam sibi æquales, & æquali sibi invicem vinculo alligati ad servandum, quod pactum conventum, ex ipsa societatis natura & sine profluens, ad tuendam societatem, ut ser-

ven-

ventur singuli. Quemadmodum itaque mutuo consensu contracta societas, ita etiam eodem modo dissolvenda; cum vero illa unitas & concordia, qua nititur civitatis fabrica tanquam fundamento suo, haberi nequeat, nisi voluntates ad unum eundemque finem, id est, communem salutem tuendam, dirigantur, quod fieri nequit, nisi tot partes unum corpus constituent, quod habet imperium, quo munitus, efficere valet, ut singulæ partes, ad unum eundemque finem conspirent, necesse habuerunt ejusmodi potestatem conferre in totum, vel qui illud representaret, cui cæteri suas voluntates submittere necesse habent, ita ut ejus voluntas sit pro voluntate omnium, quasi unius corporis, verum ea non latius extendi debet, quam voluntas partium; quamobrem imperium, quod corpori competit in partes, metiendum ex voluntate eorum, qui illud detulerunt, quorum mentem fuisse jam diximus, ut semetipsum munirent adversus tot incommoda & pericula, quibus in statu naturali obnoxii erant, societatem inire, & in civitatem coalescere, ut, junctis viribus, communem securitatem tranquillitatemque conservarent, idque non ad tempus, sed in perpetuum, pro se, & a se natis ac nascituris. Si autem ea mente quis se adjungat societati, & singuli sibi invicem devinciantur, ut communi ope singulorum salus in securitatem asseratur; ergo imperium, quod corpori in partes competit ad conservandam illam conspirationem voluntatum, & animorum unitatem, sine qua nulla potest societas subsistere, sequitur, non posse eam distrahere quasdam partes a se abscindendo. Tendit imperium ad conservandam societatis fabricam, conservando singulas partes, ut maneant unitæ cum toto, non distrahendā divellendo quasdam ab ea partes & alteri in ditionem

dando. Contrahit quisque cum socio, tum etiam toto corpore, ut sit & maneat pars & socius ejusdem societatis & corporis, unde mutua inter corpus & partes obligatio, qua tenetur alter cum altero, vi tacitæ vel expressæ conventionis, perpetuam societatem colere, & proinde alter alterum invitum deserere & rescindere nequit, nisi necessitate exigente, quæ omnem legem, omnemque contractum frangit atque rescindit. Quamobrem iste casus semper exceptus videri debet, eo enim existente major pars potest minorem abscindere & deserere, verum alii in ditionem dare nequam posse mihi persuadeo: evanescit enim eo ipso imperium, quod corpus habet in partes, dissoluto societatis vinculo, & sui juris fit pars deserta & abscissa, & sibi cavere potest eo, quo velit, modo, nisi id pactum conventum, cum in civitatem coiverint: quod major pars habet jus integri, id in iis obtinet, quæ ad administrandum imperium, quatenus societatis salutem, ejusque fabricæ & architecturæ, quæ ex tot partibus constat & composita est, conservationem spectat, pertinent; atqui alienatio eam destruit; ergo imperare non comprehendit alienandi potestatem relative ad societatem civilem, quia hac ratione, & proinde major pars, consentire nequit in alienationem partis minoris. Primæva voluntas singularum partium dat jus corpori qua toti, ut sibi imperet, cujus imperio sese subjecit, non alterius, nisi eodem consensu, quo ipsi, ita & alii illud detulerit, mihi hanc societatem elegi, ut in ea viverem, quamobrem mihi invito non potest alia obtrudi. Quia autem illud vinculum, quo pars alligata corpori, mutuam obligationem producit, qua alter alteri devinctus, proinde nec parti jus est recedere a corpore, nisi necessitate ab eo divellatur.

VI. Atque hinc satis intelligi potest, cur hac in re majus sit jus partis ad se tuendum, quam corporis in partem: quia pars utitur jure quod ante societatem initam habuit, corpus non item. Nec dicat mihi aliquis, imperium esse in corpore tanquam in subjecto, ac proinde alienari ab eo posse ut dominium. Est enim in corpore, ut subjecto adæquato, non divisibiliter in plura corpora, sicut anima est in corporibus perfectis. Necessitas autem quæ ad jus naturæ rem reducit, hic locum habere non potest; quia in eo jure naturæ usus quidem comprehendebatur, ut ejus detentio, quæ sunt naturalia, at non alienandi jus, quod facto humano introductum est, atque ideo inde mensuram accipit.

C O M M E N T A R I U S.

Idem jus atque eandem facultatem, quam habet pars ad se tuendam & conservandam, corpori concessam arbitror propter rationis paritatem, quamobrem eadem adhiberi media potest, quibus parti ad se tuendam licet uti, necessitate

exigente; itaque si parti licet a corpore recedere, quidni etiam corpus ob conservationem sui possit partem a se abscindere & deserere: cum enim corpus compositum ex membris, quibus hoc jus singulis a natura competit, quare conjunctim non

non possent idem illud exercere in partem, quam singula adversum totum corpus; quemadmodum confociatio non tollit naturalia jura, ita nec eripit facultatem sese tuendi, quæ singulis partibus a natura tributa; auferret autem, si societati non liceret idem in partes, quod partibus adversum totum; quod juris corpori naturali competit, id nec civili seu artificiali, qualis est civitas vel societas civilis, denegandum; atqui licet, imo jure naturæ tenemur membrum noxium & contaminosum recidere, ne totum corpus eadem contagione inficiatur, quare nec etiam liceret corpori artificiali, necessitate exigente, deserere partem, cum qua arctissime unita atque conjuncta, ut reliquum ab interitu & imminente periculo conservet. Oportet enim ut in omnibus humanis negotiis sequamur rectæ rationis dictamen, atque quodcunque ea dicat, tanquam agendorum normam observemus ab ipsa natura introductam; cum autem ab ea nihil queat proficisci, nisi quod æquum, rectum & justum est, hinc quicquid iniquum, inordinatum & inversum rationis vi perspicimus, rejicere, & nos facere non posse credendum, quicquid rectum, ordinatum, & æquitatis præ se speciem fert, ad illud faciendum & in actum deducendum nobis facultatem dedisse naturam, dicendum. Quemadmodum itaque a recto ordine, ab æquitate & justitia alienum esset, ut illud, quod minus dignum est, præferatur digniori, ut major cedat minori, ita quoque eidem repugnat, ut totum cedat parti, & saluti communi anteponatur salus singularis societatis membri, majus jus sit parti in totum, quam toti in partes, inverso recto ordine naturali. Quamobrem si parti competit jus se tuendi, & proinde libertatem habet se subjiciendi & adjungendi corpori, cui velit, tum etiam propriæ salutis conservatione efflagitante ab eodem iterum recedere; ergo & æquale saltem jus corpori ratio dicat tribuendum in partem, ut eam deserere & alienare possit, necessitate exigente. Quæ alienandi facultas mihi non videtur naturaliter & immediate profluere ex potestate civili, quam corpus in partes habet, sed ex necessitate, quæ, dictante ratione, cuique facultatem tribuit, omnibus mediis, rationi & æquitati consentaneis, salutis & conservationi suæ consulere; nullum hic pactum, nulla conventio, nec confociatio in perpetuum contracta obstat, quia hisce omnibus potior propria salus, & sese expediendi necessitas, quæ jus dat in omnia & ad omnia adhibendi media, quæ conservationi corporis inserviunt; nec obstat, quod inquit Author, jure naturæ ante introducta dominia, usum rerum quidem communem, eorumque detentionem, at non alienandi jus, quod est sequela dominii, quia proprietatem præsupponit, qualis nulla potest fingi, ubi omnia jure naturæ communia, & proinde quemadmodum dominium factio humano introductum, ita etiam & ejus sequela alienandi jus sua debet factio humano incunabula; quamobrem & inde suam accipit mensuram & modum. Verum alibi annotavimus naturam omnia quidem detulisse in communem usum humani generis, non ut omnia

communia manerent, sed ut quisque sibi posset apprehendere & occupare ea, quibus indigebat, cujusmodi apprehensio & occupatio transferebat dominium rei occupatæ in occupantem; quippe sine hac facultate nemo potuisset aliquid in suum usum convertere, nisi per occupationem juris alterius ad eandem rem, quæ communis fuerat, antequam apprehensa, evanescebat, sub illa tamen limitatione, ne aliquis sibi in totum vindicaret, cujus usus multis sufficeret; quippe cum natura tantum necessitatibus nostris subvenire voluit, non ampliorem potestatem in primæva rerum omnium communione cuique largitam dicendum, quam necessitati humanæ, & vitæ tuendæ ratio postulabat. Si autem & apprehensio & occupatio videantur modi ipso jure naturæ introducti acquirendi dominii, quare nec alienandi jus ex eodem jure derivandum statuamus? Quod enim in meum usum arripui, quare illud alteri nec cedere possem, nec etiam pro re alia permutare. Cui accedit quod cum in statu naturæ quis sit dominus sui ipsius, se alteri vendere potest, imo & liberos, necessitate exigente, alienandi jure naturæ introductus modus; tum etiam quæ propria cultura & industria mihi acquisivi, ea & alteri cedere, donare, vendere natura permittit, quia eorum justo titulo quisque dominus; dominii autem effectus, ut alienandi facultatem cuique concedat domino & possessori rei suæ. Itaque sano sensu intelligendum illud tritum, naturæ jure omnia omnibus communia, factio humano dominiorum introducta dominia, & cuique certa rerum assignata possessio, scilicet quatenus natura nemini dominium certæ rei tribuit, sed omnes admittit æquali jure, ad arripienda, quæ sibi ad se suosque sustentandum & vitam transigendam, ducit necessaria. Quæ potestas nemini potest, ne quidem ulla conventionem, adimi, quia conservandi necessitas, cuique imposita, ex naturali lege descendit, & proinde dispositioni hominum non subjacet, sed ipso jure nulla esset, quia contra leges naturæ inita. Quod autem quisque in suum usum convertendum apprehendit, huic adsistit naturæ jus facultati, dum ejus dominium tribuit occupanti, quatenus usus omnino necesse ad conservationem generis humani, eatenus dominium, tanquam necessarium medium, rerum usum sibi applicandi, eodem jure introductum; quatenus autem dominium sine alienandi potestate usum redderet irritum, eatenus alienatio eodem quoque jure concessa earum rerum, quas per occupationem, in usum suum convertendi causa, quis arripuit; itaque ubi alienatio est necessarium & unicum medium sese conservandi, ibi jus naturæ dicat eam non illicitam. Quemadmodum itaque quis, alimentorum penuria laborans, recuperat jus primævum in omnia, vi primævæ rerum communionis ad conservandum humanum genus introductæ, & subveniendum cujusque necessitati, ita quamvis regulariter imperium civile non tribuat Principis vel civitati facultatem partem alienandi & deserendi propter tacitam illam conventionem partium, in quarum consensu & voluntate fundata summa po-

potestas, attamen quia eorum, qui in civitate coalescunt, vel cœtui sese adjungunt, a jure communi recedere non voluisse præsumendum, atque omnes eo collimare dicendi, ut singuli salvi, salvo corpore, cujus partes, hinc præsumuntur corpori non eripere voluisse jus, quod omnibus defert naturæ jus, necessitate exigente. Ad argumentum de subjecto adæquato, in quo indivisibiliter imperium esse videtur, & proinde pars populi ab altera parte alienari nequeat, propter defectus essentialis requisiti, scil. consensus eorum, qui pari jure ad corpus ejusmodi

artificiale constituendum, qualis est civitas vel cœtus, congressi, æquale jus habent populi cum corpore conjunctum esse & unitum. Resp. doctiff. Gronov. in suis *ad h. l. comment.* Quod si partes sint æquales, altera alteram alienare, ut cæteræ maneant sibi conjunctæ eodem modo, quo convenerunt, nequit, quia par in parem nullum obtinet imperium, sed sorti committendum, utra pars in ditionem alii danda. Dictamini rationis conveniens, ut major cedat minori, & illud representet totum, quod jam divisum in partes, plures partes obtinet.

VII. At imperium in locum, id est pars territorii, puta non habitata aut deserta, quo minus a populo libero alienari possit, aut etiam a rege, accedente populi consensu, quid obstet non video. nam populi pars, qua liberam habet voluntatem, jus quoque habet contradicendi: at territorium, & totum, & ejus partes sunt communia populi pro indiviso, ac proinde sub arbitrio populi. At imperium in populi partem si alienare populo non licet, ut jam diximus, multo minus regi imperium etsi plenum habenti, attamen non plene, ut supra distinximus.

VIII. Quare subscribere non possumus Jurisconsultis, qui ad regulam de non alienandis imperii partibus adjiciunt exceptiones duas, de publica utilitate, & de necessitate: nisi hoc sensu, ut ubi eadem est utilitas communis, & corporis, & partis, facile ex silentio etiam non longi temporis, consensus & populi & partis intervenisse videatur, facilius vero si etiam necessitas appareat. At ubi manifesta est in contrarium voluntas, aut corporis, aut partis, nihil actum debet intelligi, nisi, ut diximus, ubi pars a corpore coacta est abscedere.

Belluga in pr. spec. in rub. 8. p. 3. & 4. Roch. de Curte de Consuet. 9. 5. col. 6. tom. 1. & alii allegati a Vasq. lib. 1. c. 9.

C O M M E N T A R I U S.

O mnes res, quæ cadunt in commercium, dispositioni hominum subjacent, itaque quemadmodum possunt ab uno ad alium transire, ita etiam jus, imperium sive dominium, quod in eas competit domino, potest transferre in alterum; homo vero, qui rationis est particeps, liberam de semetipso statuendi habet facultatem, nisi eam vel abjecerit, vel imminuerit; quantum autem ei detraxit, qui ex naturali statu ad civilem transit, si nulla extet conventio vel pactum, metiendum est ex indole & fabrica civitatis seu societatis civilis; quippe qui sese adjungit cuidam cœtui, tacite amplexus præsumitur illam conditionem, quæ ad se pervenire debet, jam membrum istius societatis; atqui nulla dici posset subsistere societas, si quisque propriam utilitatem publicæ anteponeret, quia hac ratione tot scopi, quot partes, in quem collimarent, & proinde tot voluntates, quot homines, eveniret, ut in diversas partes distracta Respub. brevi collabaretur; toto vero dissoluto, vix partes sub-

sistere possunt, quarum unitas & conjunctio cum toto corpore, singularum conservatio est: nam ea mente coaluisse mortales in societatem vel populum diximus, ut ejusmodi consociatione essent satis muniti adversus illa incommoda & pericula, quæ singuli a se depellere nequibant, & proinde consensisse videri debent in omnia illa media, quæ consociationem conservant; atqui utilitatis publicæ a conservatione pendet singulorum salus & utilitas, prius publicis quam privatis rebus consultum voluisse ex fine societatis initæ perspicere facile potest. Verum cum & singulorum membrorum scopus est, ut ejusdem utilitatis ac securitatis essent participes, quamobrem sibi invicem tam arcta consociatione devincti, quasi unum essent corpus, una anima, ad unum eundemque finem collimarent, itaque & idem vellent & idem nollent, neque etiam alia mente sese societati adjunxisse præsumi possint, nisi ut ejusdem societatis membra permanerent, si fieri posset salvo & integro corpore, non possunt videri

videri libertatem abjecisse, quamdiu totum subsistit vel subsistere possit, salvis partibus, qua se possunt tanquam partes cum toto conjungere, ideoque in corpus non transfuisse imperium, cujus virtute hoc casu deferri vel alienari possent inviti; quippe cum ejusmodi consociationes proficiscuntur a voluntate humana, perspiciendum qualem formam regiminis voluerint ei imponere, qui eas iniverunt, ut alibi annotatum. Quamobrem non ob quamvis publicæ utilitatis procurationem alienari corpori partem facultatem esse mihi persuadeo, sed eo tantum casu, quo Reipub. vel civitati imminet evidens periculum vel damnum, quod evitari nequit, nisi pars deferatur & abscindatur; quippe æquitas & naturalis ratio id ipsum dicat, ut hoc casu potior debeat esse ratio totius, quam partis, cum statuis sit, ut abscindi se patiat pars, quo possit reliquum corpus conservari, quam ut, toto per-eunte, pereat & ipsa Reipub. si ea incolumis & res privatas facile salvas præstat: publica perdendo,

ma ne quicquam servet, inquit Levinus Consul apud Liv. lib. 26. *Everfa domo intentatus Reip. status manere potest, verbis ruina penates omnium secum trahat necesse est*, Valerianus lib. 5. cap. 6. quæ communiter omnibus profunt, præferre debent his, quæ specialiter quibusdam utilia sunt, *auth. res qua. Cod. comm. de legat.* itaque sermonem nos tantum habemus de utilitate, quæ in damno vitando, & proinde cum necessitate conjuncta, posita, non vero quæ in lucro captando consistit. Sane si ob quamlibet utilitatem posset alienari pars corporis, quid nam hoc esset aliud, quam in commercium, tanquam res brutas, dispositioni hominum subjectas, homines, rationis participes, civili, non herili imperio, sese subjicientes, deducere, quod a mente eorum, qui securitatis & salutis propriæ tuendæ causa in societatem coivere, maxime esset alienum, & proinde ejusmodi alienationi sese jure opponunt atque contradicunt.

IX. Sub alienatione merito comprehenditur & infeudatio, sub onere commissi ex felonia, aut deficiente familia. Nam & hæc est conditionalis alienatio. Quare videmus a pluribus populis irritas habitas ut alienationes, ita infeudationes regnorum quas populis inconsultis reges facerant. Populum autem consensisse intelligimus, sive totus coit; quod olim apud Germanos & Gallos fieri solebat; sive per legatos partium integrantium mandatu sufficiente instructos. Nam facimus & quod per alium facimus. Sed nec pignori dari pars imperii poterit, nisi consensu simili: non ea tantum ex causa, quod ex pignoris datione sequi alienatio soleat, sed quod & rex teneatur populo ad exercendum per se summum imperium, & populus partibus suis ad conservandum hoc exercitium in sua integritate, cujus rei gratia in societatem civilem coitum est.

Smith. de rep. Ang. c. 9. Buch. in Balsillo. Frossl. l. 6. 214. & 246. Monstrel. in hist. s. 22. 5. Guic. l. XVI.

COMMENTARIUS.

Alienationis speciem esse in feudatione, etiam Feudatæ censent, quamobrem nec in feudum dare possunt bona, alienari prohibita, sive expresse, sive tacite, unde sequitur, quod bonorum imperii alienatione interdicta, etiam censerit debeat prohibita infeudatio, quia alienationis species; itaque quemadmodum alienatio, facta a Principe sine consensu populi, nullum producit juris effectum, sed ipso jure irrita videtur, quasi nihil actum, ita quoque infeudationes regnorum, inconsultis populis, factas, irritas habitas testantur historix, etiamsi nec legibus regni, nec pactis prohibitas, quia juri communi repugnat, nec etiam pignori dare potest partem imperii, sic ut ejus administratio & naturalis possessio sit penes creditorem invito populo, multo minus si sit adjecta lex commissoria, ut annotat vir doctiss. Pufend. lib. 8. cap. 5.

Regulariter enim delatione imperii nihil aliud comprehendi, quam potestatem gubernandi civitatem diximus, & quidem per semetipsum, non vero alium, invito populo, qui certam sibi elegisse videri debet personam, cui sese, non alii, subjicere voluerit, quamobrem Rex hac tacita conditione imperium acceptum, in alium transferre nequit privata auctoritate, quia ejus potestas metienda ex voluntate populi. Angli, hac ratione inducti, irritam habuere regni traditionem, quam Johannes Pandulpho, Pontificio legato fecerat, inconsulto populo. Smith. lib. 1. de Rep. Angl. cap. 9. Scoti excusserunt jugum Anglicum, quod invitis imposuerat Johan. Balliolus. Vid. Buchanan. Gascones cæterique Aquitani, cum Gallia quasi dividenda esset cum Anglo, cedere Regis diu voluntati declinarunt, quod ipsis inconsultis, Anglo in ditio-

ditionem Rex concesserat, quamobrem suæ rebellionis causam paulo post allegarunt Engolismenses, quæ il n'estoit ni en l'ordonnance & puissance du Roy de France, n'ouques ne fut, qu'il les pust acquitter du ressort, sauf le consentement *des Prelas, Barons des cités, & des bonnes villes de Gascogne : qu'ils ne l'eussent jamais souffert, ny ne souffriroyent, s'il estoit à faire, d'autant, que ce seroit pour toujours faire demeurer le Royaume en guerre.* Froissard. lib. 1. cap. 246.

X. Minores vero functiones civiles quo minus populus etiam jure hæreditario possit concedere nihil obstat, cum eæ corporis summique imperii integritatem nihil imminuant. Inconsulto vero *Cravett. conf. 894. num. 2. Zonariet. de Rom. Imp. n. 162.* populo rex id non potest, si maneamus intra terminos naturales: quia juris temporarii, quale est regum electorum, aut lege succedentium ad imperium, effectus nisi pariter temporarii esse non possunt. Potuit tamen populi ut expressus consensus, ita tacitus consuetudine introductus, qualem nunc passim vigere cernimus, id jus regibus tribuere. Eo jure usos olim reges Medos & Persas oppida aut regiones totas perpetuo jure tenendas donasse, passim in historiis legimus.

C O M M E N T A R I U S.

Non puto populo tam amplam potestatem reservatam, ut ea, quæ a summa majestate pendere oporteret, sibi arrogare possint, qualis est concessio minorum functionum civilium: populus enim summum in aliquem imperium conferens, censeri debet cum eo illa transfuisse imperii jura, in quibus summæ majestatis vis maxime conspicitur, quorum in numero magistratuum constitutio, tributorum & vectigalium imponendi, exigendi jus, vel illud alii concedendi potestas. Notandum omnia tributa & vectigalia & executiones seu præstationes munerum, sive realium, sive personalium, publicas functiones dici solere, *l. 6. Cod. de vectig. & commiss. functiones scil. ob æstimationem rerum & personarum. l. 2. §. 1. ff. de reb. cred.* Sic functio pro pensione debita & solutione. *Cic. Verrina. Ita decimas lege Hieronica semper vendendas censuerunt, ut iis jucundior esset muneris illius functio. Vectigalia curialium ordinum functionibus profutura.* Eiusmodi functiones aliis concedere, idque jure hæreditario summæ majestatis jus est, ideoque eis solis competit, qui summæ rerum præsumunt, sive unus sive plures: ejusmodi enim concessionem atque collationem, ut vocantur *l. 2. Cod. de prator. & honor. prator.* non dissolvunt corpus civitatis, nec ejus fundamenta evertunt, aut imperio vel majestati aliquid detrahunt, & communi saluti nocent, in cuius detrimentum nihil valet quid facere, vel concedere summus imperans, sed Reipub. administrationem & gubernationem spectat, quam procurare soli competit Principi, vel quibus ea commissa est, obsequendi gloria relicta civibus, *imo interest ejus qui non novet ad regimen suum conformari magistratus subordinatos. Quomodo igitur, inconsulto Principe, poterit populus hæreditario jure ejusmodi functiones concedere, ut inquit Zeigler. h. l. Princeps, cui cura commissa,*

ne quid Resp. detrimenti capiat, præsumitur optime novisse quid conducatur Reipub. & proinde quæ ejus administrationem spectant, eorum a suo nutu & arbitrio pendet moderatio. Principi itaque soli incumbit ejusmodi functiones conferre, & quidem jure hæreditario. Quid firmum, quid stabile, posset esse in Reipub. si hæc potestas summis imperantibus adempta, quodcumque Rex agit jure summi imperii, ipse populus fecisse videtur, adeoque quamvis regnum sit electivum, ut ita dicam, regis tamen acta perpetuum producunt effectum. Non debet dignitas Regia confundi cum jure Regio. Potest quidem populus dignitatem Regiam ea conditione conferre in Principem, ut ejus personam non egrediatur, in ejus locum alium sibi, quem velint, eligendi facultate reservata. Verum postquam successorem elegerunt, utique & in eum jura Regis detulisse necesse est; contradictorium quippe est, Regem esse, & Regio more agendi non habere facultatem. Qualis agendi facultas, quatenus cum vita finitur, a dignitate ejusmodi, quæ non in descendentes transmittitur, nihil differt, verum quatenus dignitas est passivum quid, facile subsistit intra illos limites, quibus circumscribit eam conferens; itaque si pro tempore in aliquem collata, eo finito, ipso jure evanescit, unde temporaria dignitas temporariam, ut ita dicam, producit eam tenendi facultatem; verum jus Regio more agendi latius sese extendit, licet facultas agendi cum dignitate finiatur. Quidquid agit Rex, jure summi in se collati imperii, populum obligat, quasi, ut dicere incepimus, ipse fecisse videatur, & proinde successor tenetur præstare factum defuncti, quia idem populum præsentat, cujus beneficio tenet imperium, nisi populus alium habendi imperii modum præscripserit, atque agendi Regibus regulariter facultatem, jure Regio concessam, adeo limita-

verit, ut Princeps nihil aliud videatur, quam mandatarius, vel tutor aut curator, aliter quod semel vi summi imperii legitime actum perpetuo tenet, si patet hanc fuisse voluntatem Principis, quæ legis vigorem habet, id est, obligationem civibus imponit, ratum habere quod actum. Distinguenda sunt jura majestatis summique imperii a potestate & dominio, quod Rex habet in bona & res regni, hominem plebejum equestri ordini adscribere, præfecturas & satrapeias, alique id genus munera & functiones concedere, etiam jure hæreditario summo imperanti jus est, quemadmodum delatio summi imperii modum accipit a voluntate populi, ita ejusmodi functiones formam & modum accipiunt a summa majestate,

a qua immediate proficiuntur. Vid. §. 10. 11. 12. cap. 3. lib. 1. Sic Darium Regnum Persicum in viginti Satrapias divisisse, scribit Herodotus, quas tenendas suis dedit purpuratis. Sic Boleslaus Rex Polonorum distribuit equitibus Polonis satrapias, quas ipsi vocant Palatinatus, ea lege, ut Palatinus, qui præest, certum armatorum numerum in expeditionem indictam educere teneatur. Mart. Chiromerus de reb. Polon. Ejusmodi enim distributiones & concessionem majestatem nec imminuunt, nec corporis integritatem dissolvunt; quippe hac ratione superioritas manet penes conferentem, nec bona extra imperium auferuntur, & usibus Reipub. non desunt inservire.

Alberic.
in c. intellectos.
de jurejur. Bart.
in l. prohibens.
§. Plane.
D. quod vi. Corset.
in tract. de excel. regis. q. 4.
Loazes alleg. à Vasq. c. 5.
Natta
conf. 367.
Bonif.
Rug. conf. 94. n. 43.

XI. Patrimonium quoque populi, cujus fructus destinati sunt ad sustentanda Reipublicæ aut regiæ dignitatis onera, a regibus alienari nec in totum nec in partem potest. Nam & in hoc jus majus fructuario non habent. Nec admitto exceptionem, si res modicum valeat, quia quod meum non est, ejus nec exiguam partem alienare mihi jus est: sed in rebus modicis quam in magnis consensus populi ex scientia & ex silentio facilius præsumitur. Quo sensu & ad res patrimonii publici aptari possunt quæ de necessitate & utilitate publica, in alienandis imperii partibus, supra diximus, tantoque magis, quia momenti minoris res hic vertitur. est enim patrimonium imperii causa constitutum.

COMMENTARIUS.

Patrimonium populi vocantur bona publica, quæ ad ipsam civitatem, ut talem, pertinent, quæ vel ad Regis, vel Reipub. onera sustentanda specialiter sunt destinata, quia res Regiæ dignitatis non sunt tam Regis, quam regni, nec continentur in marsupio Principis. Verum recte observandum monet Pufend. lib. 7. cap. 5. discrimen circa bona, quæ assignata sunt Regi, ut quorum proventu Regiæ dignitatis sumptus toleret: horum enim usumfructum plenum Rex habet, ita ut de eorundem proventibus pro suo arbitrio queat disponere, & si quid inde comparatum sit, privato Regis accrescit patrimonio, nisi leges regni aliter disposuerint, & ea, quibus tolerantur sumptus, in Reipub. conservationem impendendi, quorum nudam duntaxat habet administrationem, tanquam tutor & rerum ad pupillim, cui sæpius comparatur Respub. pertinentium administrator. Et sane lex ea est generalis & communis omnium regnorum ac Principatuum cum ipsis nata, & quasi jus gentium. Nihil rerum imperii cujusvis a Principe alienari posse, subditorumque semper mens est, ut Respub. tutorem, & defensorem & parentem habeat, non qui alienet. Matth. Stephan. de jurisdic. lib. 2. part. 1. cap. 1. num. 1. Ejusmodi bona hodie dicuntur res domanii, quæ addicte sunt diademati Regio seu coronæ, nec alienari

possunt a Rege, nisi consentientibus subditis, vel eorum nomine ordinibus imperii. Quamobrem Franciscus, Galliarum Rex, excusavit, quod promissa Carolo V. non præstaret, quia plura promiserat, quam promittere, salvo jure regni, potuerat, cujus antiqua obstabat constitutio, quæ vetabat: *Che si alienasse cosa alcuna appartenente alla corona, senza il consentimento de parlamenti, & de gli altri, appreso a quasi resideva l'auctorità di tutto il reame.* Guicciard. lib. 16. Vid. Chopin. de doman. Regio lib. 2. Sic prohibuerunt conventus juridici in Hispania quoque Regi alienationem patrimonii, Regiæ coronæ injuncti, sive domanii. Verum quid si res modica sit? Idem jus obtinet, verum cum non semper expedit Reipub., ut acta Principum rescindantur ob parvum præjudicium, aut detrimentum, quod inde sentit Respublica, non tam facile revocandas ejusmodi alienationes, quæ modicam tantum læsionem Reipub. inferunt, dicendum videtur, minima non solet curare prætor; compensantur hæc facile Principis beneficio & benevolentia, possunt aliquando Reipub. arcana id ipsum efflagitare & suadere latens necessitas, quæ civibus communicari nequeunt. Sic leve damnum non est justa in integrum restituendi causa. l. 4. ff. de in integr. restitut. Sic Cic. C. Græchi frumentariam largitionem damnat, quod

quod magna fuerit & ararium exhauserit. Verum M. Octavii modicam & Reipub. tolerabilem & plebi necessariam fuisse dicit. Cic. 2. off. cap. 21. Hinc Matth. Stephan. d. l. *Atque hæc quæ de alienatione dicta sunt, maxime tunc locum habent, quando facta alienatio cadit in enorme & evidens detrimentum totius imperii, puta si univærsæ provinciæ cum omni superioritate & jurisdictione transferantur, quo casu imperium maximum patitur detrimentum.* Res modica itaque erit, si Princeps bene merentibus feuda conferat, quia dominium nihilominus penes se retinet. Refert

Chopin. d. l. Regibus Galliarum viris de Reipub. bene meritis ex domanio in feudum concedere, sed excipiunt quidam D. D. necessitatē, qua exigente alienationem, eam etiam fieri a Rege posse inconsulto populo, etsi res non sit modica, quorum opinionem amplecti nequeo, quia in ejusmodi necessitate quid agendum de bonis communibus, etiam populus sibi referre videtur arbitrium, cui prius debeat constare ad eam necessitatē Reipub. redactam, ut salva esse nequeat, nisi hoc adhibeatur medium.

XII. Sed in eo falluntur multi, quod res quæ in fructu sunt patrimonii cum rebus patrimonii confundant. Sic jus alluvionum in patrimonio esse solet, ipsæ res quas fecit alluvio in fructu: jus vectigalia exigendi in patrimonio, pecunia ex vectigalibus procedens in fructu: jus confiscandi in patrimonio, fundi confiscati in fructu.

COM M E N T A R I U S.

V Idetur mihi non recte consequentiam deducere a fructibus, qui proveniunt ex patrimonio populi, destinatis ad sustentanda Regiæ dignitatis onera, ad fructus qui procedunt ex patrimonio populi, ad specialem usum non destinato; quicquid Regi specialiter non concessum, manet publicum, id est, populi, & ejus fructus sunt ejusdem juris, cujus res unde proveniunt: imperium enim non includit proprietatem, sed jus tantum & facultatem regendi & gubernandi civitatem tribuit, nec dominium illud eminens, quod Rex habet in bona civium, non profluit ex jure proprietatis, sed delatione imperii, quatenus sine vectigalium & tributorum impositione & collectione nullum potest imperium diu subsistere; itaque non in proprium, sed publicum usum convertenda colliguntur; ita quemadmodum jus alluvionis est in patrimonio populi, & ipsæ res, quas fecit alluvio, populo, non Regi, acquisite videri debent. Quod ex re mea provenit, meum est, imo & ipsa res jam in patrimonio esse videtur, ad quam acquirendam, jus alicui est: rem enim habere videtur, qui jus ad eam comparandam habet. Sic etiam jus exigendi vectigalia in patrimonio, pecunia ex vectigalibus contracta in populi usum convertenda, tanquam ex ejus patrimonio proveniens: sicut enim vectigalia in

fructu essent, quorum dispositio Regis arbitrio relicta, brevi posset adeo emungere cives & deglubere, quotidie ex nova causa, nova indicendo tributa, ut nec lanam nec cutem salvam habere liceret. Ipsa collectio potius in fructu, pecunia in patrimonio esse dicitur. Cui etiam accedit, quod alluvio potest considerari, tanquam incrementum, quod fructuario, qualem Regem esse diximus, detrahit. Paulus lib. 3. sentent. Quod bona confiscata cedant Regi, non ex eo est, quasi omnia, quæ in fructu sunt, Regis essent, verum quia ex populi voluntate & consensu fiscus & peculiare Principis patrimonium, & proinde fundus confiscatus, tanquam fructus sui patrimonii sibi jure vindicat. Hoc sensu res fiscales quasi propriæ & privatæ Principis dicuntur ab Ulpiano l. 2. §. 4. ff. ne quid in loc. publ. inque ejus patrimonio esse censentur, l. 39. §. 10. ff. de legat. 1º. diversæ ab iis, quæ sunt totius Reipub. Hinc optime Seneca 7. de benef. cap. 4. *Cæsar omnia habet: fiscus ejus privata tantum ac sua, & univærsa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria.* Quamobrem teste Chopin. de doman. Galli distinguunt inter domanium, quod patrimonium populi diximus, & inter res patrimoniales Regis.

XIII. Partes autem patrimonii pignori opponi ex causa possunt a regibus qui plenum habent imperium, id est, qui jus habent ex causa tributa nova indicendi. Nam sicut populus tributa ex causa indicta solvere tenetur, ita & rem ex causa pignori oppositam lueret. Luitio enim ista tributi quædam est species. Est autem populi L. Grege. patrimonium regi pro debitis populi pignoris jure obligatum. Po- s. cum pi- gnori. D. test autem pignori dari etiam res mihi pignorata. Quæ autem de pignori. dicta

dicta sunt a nobis hæctenus, ita locum habent nisi lex imperio addita, aut regis, aut populi potestatem magis, aut auxerit, aut contraxerit.

COMMENTARIUS.

Vellem equidem qua ratione Principem, cui alienandi patrimonium populi jus nullum, partes patrimonii pignori opponi posse statuat Author, cum paulo ante dixerit, pignori dari partem imperii non posse, nisi consensus populi accedat, quia ex pignoris datione sequi alienatio solet, præterquam quod alienatio per partes tandem totum possit absorbere; quare si totum est inalienabile, ejusdem quoque naturæ sunt partes. Cui etiam accedit, quod oppignoratio sit actus, qui ex jure domini profluit, & proinde a non domino oppignoratio facta, nullum producit juris effectum, quia res mea, sine facto meo, ad alterum transire nequit. *l. 20. ff. de pignor. act.* Habet quidem Princeps jus indicendi tributa, sed iusta ex causa, id est, Reipub. necessitate & utilitate exigente, quod alias Respub. consistere nequeat: impossibile enim est, ut, sacris tributis non illatis, alioqui Respub. conservetur, ait Imperator *Novell. 149.* cujusmodi onera æquo ferre animo, & prompte persolvere magistratibus, boni civis, & Christiani hominis officium, juxta Christi doctrinam debitum. Verum jus tributo indicendi non tribuit Principi facultatem patrimonium populi, vel ejus partes alienandi vel oppignorandi, antequam periculum fecerit, num illud, quod communis salus expendendum exigit, cives persolvere parati sint. Quod si ex iusta causa necessitate & utilitate efflagitante, tributa indicta solvere recusent, utique disponit necessitas de bonis cujusque propriis, & facultatem tribuit Principi ad extremum consu-

gere remedium, quæ est oppignoratio rerum, aliter inalienabile non natura sua, sed propter conditionem extrinsecam, quia scilicet in populi patrimonio, & proinde sine ejus consensu non alienabilia. Quamobrem oppignorandi jus quidem Principi, quatenus & tributa indicere ex iusta causa potest, verum non immediate hoc descendit ex altero, sed causam præbet per accidens ex post facto, & recte inquit Author, patrimonium populi pro debitis populi obligatum, & quasi ipso jure oppignoratum Principi; quæ autem sunt debita populi, non ea, quæ pro lubitu Princeps contrahit, sed si salus communis & necessitas Reipub. exigit, & sic potest pignori dari res mihi pignorata, iusta scilicet ex causa. Quemadmodum vere tributa solvere tenentur cives, ita & luere, solutione non secuta, rem pignori obligatam. Luitio hoc casu est quædam tributi species, quia est solutio debiti, quod eo nomine contractum. Quamobrem non tenebitur populus, nisi pro modo tributi exacti, quod si Regi fuerit persolutum nexus pignoris, eo ipso jure est relaxatus, respectu illius, in quem talia bona sunt translata, ut recte animadvertit Textor. *synops. jur. gent. cap. 30.* Hæc omnia, quæ de alienatione imperii & rerum imperii disputata a nobis, locum sibi vindicant, nisi leges & constitutiones regni, vel conventiones inter Principem & cives potestatem Regiam vel auxerint, vel contraxerint: potest enim ejusmodi imperio leges addere populus, quales velint.

XIV. 1. Illud quoque sciendum est, cum de alienatione agimus, sub eo genere nobis etiam testamentum comprehendere. Quanquam enim testamentum, ut actus alii, formam certam accipere possit a jure civili, ipsa tamen ejus substantia cognata est domino, & eo dato juris naturalis. Possum enim rem meam alienare non pure modo, sed & sub conditione; nec tantum irrevocabiliter, sed & revocabiliter, atque etiam retenta interim possessione & plenissimo fruendi jure. Alienatio autem in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi ac fruendi, est testamentum. Vidit hoc recte Plutarchus, qui cum a Solone dixisset permissam civibus testamenti factionem, addit: *τὴν ἑκάστην, ἢ ἐξ ἑστέων ἐπιήσειν.* *effecit, ut res cuique sue propria & in pleno dominio essent.* Quintilianus pater in declamatione: *Potest grave videri etiam ipsum patrimonium, si non integram legem habet, & cum omne jus nobis in id permittatur viventibus, auferatur morientibus.* Hoc jure Abrahamus, si sine liberis decessisset, res suas Eliezero relicturus fuerat, ut indicat locus Gen. xv. 2.

*Arist. 2.
Pol. VII.*

2. Quod

2. Quod vero alicubi externis testamentum facere non conceditur, id non est ex jure gentium, sed ex jure proprio illius civitatis, & ni fallor, ab illa veniens ætate, qua externi quasi pro hostibus habebantur: itaque apud moratiores populos merito exolevit.

COMMENTARIUS.

Testamenti factio juri naturæ recte adscribitur, quia cum eo jure quisque liber arbiter & moderator sit rerum suarum, & proinde liberam earum dispositionem habeat, nihil magis æquitati conveniens, quam ut cuique libera testandi, id est, de bonis suis disponendi in mortis eventum, sit facultas. Quanquam testamentum, ut alii actus, formam certam a jure civili possint accipere, exigente utilitate publica, substantia tamen, quæ consistit in illa disponendi de bonis suis libera facultate, ex jure naturali deducenda. Mente impotes, sive ex ætate, sive vitiis mentis, seu pravis moribus, esse sub potestate & cura aliorum, natura dicitur, sed formam tutelæ & curatelæ a jure civili introductam, neminem fugit. Pactis vim obligandi natura tribuit, sed formam acceperunt ex jure civili. Et sic alia juris naturalis multa sunt origine, quæ formam accipiunt ex jure civili, quod nihil aliud est, quam ea, quæ juris naturalis sunt, ad præsentem societatis civilis statum & constitutionem accommodare. Sed movet hic quædam dubia Pufendorffius contra assertionem Authoris. 1. *Cum res illa, quarum dominium introductum, vivis hominibus inserviant, ad mortuos autem res humana nihil amplius attineant, non videtur ita necessarium, ut dominium contineret in se facultatem disponendi, quid circa res alicujus post mortem debere fieri, sed sufficere poterat, si quis suæ potestati res subjectas haberet, quousque viveret, nec eam ultra vitam extendere posset; de bonis autem eorum, qui inter homines esse desierunt, vivis disponendi cura relinquerebatur. Deinde cum mortui rebus humanis exempti sunt, impune ipsorum voluntas ac dispositio a vivis ad hæc facta; videbatur posse negligi. Argumentum est, quod antiquissimi suos ad ultima mandata observanda jurjurando adstringere consueverint, velut nullo humano vinculo satis valido, ut videre est Genes. 24. 47. Verum hæc reponi mihi posse videtur, quod libera facultas, quæ natura domino tribuit de bonis suis disponendi, maxime conspicitur in factioe testamenti, & proinde hanc disponendi rationem, quo libertatem hanc naturalem magis fovet & auget, eo clarius patet naturali juri, quod homini hanc facultatem concessit, testamenti factioem sua debere incunabula, sublata hac facultate, videtur dominium in usufructum mutari; quippe si secundum naturalem ordinem successio continuo deferatur iis, qui testatorem sanguinis jure proxime attingunt; utique proximus hæres possessor potius & usufructuarius, quam dominus rerum esse videtur, quæ jure devolutionis juxta naturalem ordinem ad se*

transmissæ; quippe nemo, cui mens sana est, ad actus dominii exercendos, ne coactus esset posteris, vel ingratis quibusdam nepotulis, aut extraneis sibi incognitis relinquere, omnia bona sua dilapidaturus, vel donaturus bene de se meritis, & collaturus in illos, quos præ cæteris agnatis vel cognatis amat, præsumi potest, ut de inde ipse egeat; nemo facile rerum suarum jacturam facit, quas conservare potest, & in proprium usum convertere, & quid si partem bonorum confert in eum, quem hæredem ex æsse scribere animum induxit, attamen quod ad reliquam partem, quatenus ad se sustentandum ea ipse indiget, jure dominii videbitur privatus, quia pro lubitu eam non potest transmittere, & conferre in eos, quos ad successionem vocare animum induxerat: dominii enim effectus potissimum in libera disponendi facultate sese exerit. Præterquam quod & liberalitatem exercendi, & bene de nobis meritos remunerandi aliorumque ejusmodi officiorum præstandorum occasio eriperetur, si rei suæ domino non competeret facultas in mortis eventum disponendi de bonis suis in favorem ejus, cui multis nominibus se devinctum profiteretur. Multis, quibus res angusta domi est, hæc unica remunerandi, & grati animi testificandi, tam liberalitatem exercendi, occasio. Fateor res humanas, quoad earum usum, ad mortuos nihil attinere, sed mea interest, ne desim officio, quod debeo de me bene meritis, ut sim liberalis in egenos, & ideo responsum, hæreditates ob bene merita deferri, l. 9. ff. pro soc. quia ad remunerationem natura tenemur. l. 25. §. II. ff. de hered. petis. Quemadmodum itaque ad ejusmodi officia præstanda jure tenemur naturali, ita quoque idem jus nobis concessit facultatem, ejusmodi media adhibendi, quæ apta sunt ad satisfaciendum officio. Atqui fallitur admodum, qui sibi persuadet mortuorum voluntates nullam obligationem producere, qua superstites tenentur in conscientia exequi dispositionem testatoris. Quippe si jure naturæ valida dispositio; ergo etiam recte transfert dominium & jus in illa bona, quæ testator alicui vel legavit, vel institutionis titulo reliquit; juris autem naturæ præceptum, ut cuique jus suum tribuamus; ergo non voluntatis, sed necessitatis, ut permittamus eum jure suo tui frui, imo illud ipsum tribuamus, si fidei nostræ commissum. Postulat hoc a nobis naturalis ratio, efflagitat societas humana, exigit cognatio, quam natura inter homines constituit, quamobrem alter alteri prodesse devinctus: eorum enim, quæ juris naturæ sunt, præstatio non pendet ab hominum arbitrio, sed necessitatem im-

imponit. Qui itaque impune mortuorum voluntas ac dispositio, a vivis adhuc facta, negligi possit, non video. Si naturalis obligatio conscientiam ligat, quod neminem negaturum mihi persuadeo, nisi & summi & perfectissimi entis existentiam deneget, cujus voluntas nobis regula & norma agendorum est, cum indispensable obligatione conjuncta, qua tenemur exequi, quæ dictat nobis ratio, voluntati divinæ consentanea, sub comminatione non impune laturum, quicumque negligit præstare, quæ recta ratio, divinæ voluntatis internuncia, a nobis exigit facienda. Sed altera hic oritur quæstio, an testamentum recte comprehendatur sub alienatione. Ex mente Authoris testamentum est *alienatio universi patrimonii in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi & fruendi*. Videtur enim perperam testamentum alienatio vocari, prout denotat talem actum, quo dominus ex re sua facit alienam; quippe, ut differit Pufendorfius, cum hoc sensu alienatio sit translatio domini ab uno in alterum, præsupponit utique duas personas eo tempore, quo alienatio perficitur, existere, ita ut res dici queat aliena ei, abs quo in alterum fuit translata; atqui testator, quamdiu in vivis est, plenissimum retinet jus in omnia bona sine ulla diminutione; ergo nihil alienasse videtur; quod exinde satis perspicitur, quia testator testamentum suum toties, quoties vult, potest mutare, & alium scribere hæredem, legata in alios conferre, vel aliud non condere testamentum, priore rupto, intestatum decedere volens. Quam primum expirat statim dominus esse desinit, quia post mortem dominium, ut cætera omnia, solvitur; ergo nec alienatio eo tempore facta videri potest, quando alienanti res amplius aliena aut sua dici non potest, neque hanc difficultatem tolli ait Pufend. Si dicamus alienationem fieri, quando testamentum scribitur, sed eam interim ab eventu mortis suspendi. Quippe supra annotavimus in alienatione requiri, ut duorum voluntates concurrant, scil. transferentis & accipientis; atqui frequentissimum est aliquem ignorare se hæredem scriptum, antequam post mortem tabulæ testamenti apertæ fuerint; ignorantis autem nulla voluntas, quibus inspectis, tempus deliberandi hæres habet, an velit adire aut repudiare hæreditatem. Deinde cum omne jus hæredis testamentarii incipiat a morte testatoris; ergo ante mortem nullum ipsi jus extabat, quod ab eventu mortis suspensum dici potest. Videntur mihi Pufendorffii argumenta a mente nostri Authoris aliena; quippe quæ referri debent ad alienationem, quæ pura est, id est, statim perficitur, nulla mora interjecta, cum utriusque consensus & voluntas statim interponitur, tum transferentis, tum etiam accipientis. Verum quemadmodum ad eundem finem per diversa media perveniri potest, ita quoque diversis modis perficitur alienatio; vocatur autem alienatio ejusmodi actus, quo res nostra consensu nostro transit ad alium, ut ejus propria sit, idque vel statim, nulla mora interposita, quæ pura dicitur, vel sub conditione, nec tantum irrevocabiliter,

sed revocabiliter: potest enim dominus alienare rem suam eo quo placuit modo, sed actus omnis, quo rei dominium ab uno in alterum transfertur, alienatio dicitur, quamvis domini transitio differatur in alienatione conditionali, confertur tamen juxta intentionem domini: conditio adjuncta non immutat actus naturam, nec proinde effectum, quod regulariter producit, tollit, sed agendi formam & modum ejusmodi constituit, qui convenit cum intentione & mente agentis. Et hoc sensu recte sub alienationis genere testamentum comprehenditur statuit Author. Cum quis sibi in testamento hæredem scribit, ea intentione id agit, ut bona sua ad eum devolvantur; imo & eo ipso, quod testamentum condit, transfert eorum dominium in hæredem, sed ea mente, ut juxta dispositionis testamentariæ naturam cum effectu transeat post mortem ad hæredem, reservata tamen sibi testandi libera voluntate, quæ ambulatoria est usque ad extremum vitæ spiritum, revera translatum; quippe si non translatum, non posset hæres, mortuo testatore, eorum sibi vindicare dominium; quippe si actus, qui præcedit, id est, testatoris ultima voluntas, non in hæredem dominium transfuisset, quo jure illico post mortem bona testatoris, tanquam sibi propria, posset vindicare. Lex enim hic non defert successionem, sed dispositio testatoris, quæ ab initio invalida ad transferendum dominium, post mortem convalescere nequit. Testamentum non accipit vim post mortem, sed pendet ante mortem ex libera disponendi voluntate concessa, sed quod antea erat factum, effectum sortitur post mortem; nec obstat, quod testator plenissimum jus in omnia bona sua sine ulla diminutione retinet, & proinde nihil alienasse dici potest, nihil alienavit pure, sed aliquid alienavit sub conditione; dominium contulit, ut transiret sub conditione morte secuta. Diversi alienandi modi habent diversas suas qualitates & effectus, verum quemadmodum diversæ species sub eodem genere continentur, ita & diversi alienandi modi, sive ea sit per donationem, sive venditionem, sive permutationem, sive testamentum. Sub alienationis voce omnes comprehenduntur, quemadmodum sub titulo de donationibus comprehenduntur & donatio inter vivos, & donatio causa mortis, & propter nuptias, quamvis specie a se differant, & alium producit effectum donatio inter vivos, sive pura, ut vocari potest, quam mortis causa, sive sub conditione; attamen uterque actus recte vocatur donatio. Quis autem negabit donationem, qua donatio, sub alienatione comprehenditur; atqui donatio mortis causa fieri potest sub conditione, si mors fuerit infecuta; oportet vel ut donatio mortis causa non sit donatio, vel ut in donatione non sit alienatio; atqui alienatio maxime est de essentia donationis; ergo ubi donatio, ibi & alienationem intervenire oportet; atqui mortis causa donatio, etiam donatio; ergo & cum ea conjuncta alienatio, sed non idem alienandi modus utrique convenit, quemadmodum non una eademque donandi ratio. Diversæ rationes diversos producant effectus, & diversa intra diversas, ut cum Philosophis loquar, habent suas

suas affectiones & qualitates, quamvis omnes sub eodem genere & entis vocabulo, ut ita dicam, comprehendantur, nec obstat, quod in omni alienatione duorum voluntates conspirare debent, unius in quem transfertur, alterius qui rem transfert; hoc iterum verum in alienatione pura, quæ statim effectum translati domini præstat ei, cui alienatio facta; hæc est qualitas, hoc est speciale requisitum hujus alienandi modi. Verum non idem requiritur in alienatione sub conditione, quæ fit in mortis eventum, satis est, ut constet voluntas testatoris; quamobrem legatum etiam in absentem & ignorantem conferri potest. Sed ulterius instat quod ubi qualiscunque alienatio, etiam revocabilis sit, tale tamen jus in alterum, cui quid alienari dicitur, transferri debet, ut illa non ex nudo arbitrio alienantis revocari queat: alias enim neque alienans obligationem aliquam contraxisse, neque aliter jus aliquod acquisivisse potest intelligi, si hoc dumtaxat actum fuit, V. G. habebis aliquando rem meam, nisi interea mihi displicuerit; quo minus autem quolibet tempore & nullam quoque ob causam displicere queat, prohibendi jus non habebis. Verum hæc est qualitas alienationis, quæ fit per ultimam voluntatem, ut revocare liceat, quemadmodum mortis causa donatio pro arbitrio facile & sine causa revocari potest, quia hanc semper in se conditionem habet, ut revocare liceat, attamen non definit esse donatio. Non inficior verba

illa de futuro, habebis aliquando rem meam, nihil transferre juris; quippe ea significant aperte nihil adhuc alienatum, vel datum aut legatum; verum si quis sibi scripsit hæredem in testamento suo, positive & verbis de præsentis uti solet, quibus significatur se bonorum suorum dominium transtulisse eo momento, quo declarat quem sibi succedere voluerit, sed habendi jus in tempus mortis differtur. Quod vero testatori maneat integra facultas revocandi suam voluntatem, non obstat quo minus testamentum sub alienationis genere comprehendatur: nam alia quaestio est, an testamentum alienatio recte vocari queat; alia an alienatio, cujus revocatio ex alieno arbitrio pendet, quemadmodum ultimæ voluntates, recte hoc nomine veniat. Utrumque naturæ & qualitati hujusmodi alienationis, de qua nobis sermo, conveniens, illudque satis aperte demonstratum non pollicemur nobis, sed speramus. Quod alicubi extris facultas testandi denegata, juris civilis est; quippe, ut initio diximus, quemadmodum natura cuique concessit liberam rerum suarum administrationem, ita quoque tribuit de rebus suis quocumque iusto modo disponendi facultatem, nullis limitibus, nisi legibus naturæ, circumscriptam. Posset tamen aliquando Reipub. utilitas & communis salus suadere ejusmodi constitutionem & legem introducere, quod eorum arbitrio relictum, quibus incumbit providere, ne quid detrimenti Respub. capiat.

C A P U T VII.

De acquisitione derivativa, quæ fit per legem, ubi de successio- nibus ab intestato.

- I. **L**eges civiles quasdam injustas esse, ac proinde dominium non transferre, ut qua naufragorum bona fisco addicunt.
- II. Lege natura rem acquiri ei qui alienum accepit ad debiti sui consecutionem: quod quando locum habeat.
- III. Origo successionis ab intestato quomodo a natura.
- IV. An aliquid de bonis parentum liberis debeatur jure naturæ, per distinctionem explicatur.
- V. In successione liberos defuncti parentibus preferri, & cur.
- VI. Origo vicaria successionis, qua representatio dicitur.
- VII. De abdicatione & exheredatione.
- VIII. De jure liberorum naturalium.
- IX. Liberis deficientibus, ubi nec testamentum nec lex certa existat, bona avita deferenda his a quibus venerunt, aut eorum liberis.
- X. Bona noviter quæsta proximis.
- XI. Legum circa successiones diversitas.
- XII. In regnis patrimonialibus qualis sit successio.
- XIII. Si ea regna sint individua, preferri maximum natu.
- XIV. Regnum ex populi consensu hereditarium in dubio individuum esse.

- XV. Non durare ultra posteros primi regis.
- XVI. Non pertinere ad liberos naturales tantum.
- XVII. In eo mares preferri feminis in eodem gradu.
- XVIII. Inter mares preferri natu maximum.
- XIX. Antale regnum pars sit hereditatis.
- XX. Præsumi in regno talem successionem institutam qualis in aliis rebus in usu erat tempora regni inchoati: sive regnum fuerit allodial.
- XXI. Sive feudale.
- XXII. Successio linealis cognatica qua fit, & qualis in ea transmissio juris.
- XXIII. Successio linealis agnatica qualis.
- XXIV. Successio qua semper respicitur proximitas ad primum regem.
- XXV. An exheredari possit filius ne in regnum succedat.
- XXVI. An abdicare quis regnum possit pro se & pro liberis.
- XXVII. Judicium proprie dictum de successione, nec regis esse, nec populi.
- XXVIII. Filium qui ante patris regnum natus est post nato preferendum.
- XXIX. Nisi alia lege delatum regnum appareat.
- XXX. An nepos ex filio priore filio posteriori preferatur, per distinctionem explicatur.
- XXXI. Item

Kk

XXXI. *Item an minor frater superstes regis majoris fratris filio preferendus sit.*
 XXXII. *An fratris filius regis patruo preferatur.*
 XXXIII. *An nepos ex filio preferatur filia regis.*
 XXXIV. *An minor nepos ex filio nepoti majori*

ex filia.

XXXV. *An nepos ex majore filio preferatur filio minori.*

XXXVI. *An filius sororis preferendus filia fratris.*

XXXVII. *An filia fratris majoris fratri minori.*

I. **L**Ege quæ fit acquisitio derivativa, sive alienatio, fit aut lege naturæ, aut lege gentium voluntaria, aut lege civili. De lege civili non agimus, id enim infinitum foret, & præcipuæ de bellis controversiæ ex lege civili non definiuntur. Tantum notandum est leges quasdam civiles esse plane injustas, ut quæ bona naufragorum fisco addicunt. Nulla enim causa præcedente probabili dominium alicui suum auferre mera injuria est. Bene Euripides Helena :

Auth. naufragia. C. de furtis.

ναυαγίς ἦμαξ ἐίν, αἰσὺλησιν ἦμαξ.

Sum naufragus, spoliare quod genus est nefas.

L. I. C. de naufr.

Quod enim jus habet fiscus (verba sunt Constantini) in aliena calamitate, ut in re tam luctuosa compendium sectetur? Dion Prusænsis oratione VII. de naufragio locutus : μὴ γὰρ αἴη πῆτι, ὃ Ζεὺς, λαβεῖν μηδὲ κηρδάναι κέρδι πῶπι δῶπ ἀνδρῶπων δυσυχίας. Absit, ô Jupiter, ut lucrum captemus tale ex hominum infortunio.

COMMENTARIUS.

N præcedenti capite duplici modo nostrum aliquid fieri dixerat Author, scil. factio hominis & legis. De priori modo egimus, jam de altero disputandi nobis præbet occasionem. Lege quæ fit acquisitio derivativa sive alienatio, fit aut lege naturæ, aut lege gentium voluntaria, aut lege civili. Legem gentium voluntariam a lege naturæ nihil differre, annotavimus *lib. I. cap. I. §. 14.* nisi quibusdam circumstantiis & mediis intervenientibus, quæ ad illud constituendum concurrunt & adhibentur. Voluntaria dicitur, quatenus gentes communi consensu vel approbatione huic juri, quod, necessitate exigente, introducendum suadebat ratio, certam formam imposuerunt; quippe origine idem cum jure naturæ demonstravimus *d. I.* Quamobrem & universale est, omnes gentes æqualiter obligans ad sui observantiam. Verum quatenus quædam immediate ex jure naturali profiunt, quædam, necessitate humana efflagitante, rectæ rationis lumine præeunte, constituuntur, quædam juris naturalis simpliciter per se & sua natura obligationem producentia dicuntur, quædam pro certo rerum statu, humana accedente voluntate & dispositione, constituta, juri gentium voluntario adscribuntur, quoniam jus naturale in quibusdam ad certam formam, humano facto interveniente, redactum. Quemadmodum itaque forma est, quod dat esse rei, ita hoc sensu ea, quæ sunt juris naturæ, quatenus formam acceperunt a consensu & voluntate omnium, aut saltem mo-

rationum gentium, juris gentium esse dicuntur. Et hoc sensu recte Author alienationem fieri statuit vel lege naturæ, vel gentium voluntaria. In transitu leges quasdam civiles injustas & iniquas annotat, quarum in numero merito recenset, quæ bona naufragorum fisco addicunt. Quid magis societati & cognationi, quæ homini cum homine intercedit, repugnat, quam afflicto, quem, quantum vires nostræ ferunt, sublevare tenemur, afflictionem addere, & focium, cui prodesse naturæ jure adstricti calamitate oppressum, magis deprimere : fisci enim in hoc casu non major licentia, quam privatorem, cum non tantum nulla justa auferendi causa subit, sed potius summa æquitate, quæ sibi & in summorum imperantium factis locum vindicat, ad rerum jactarum restitutionem veris dominis faciendam teneatur. Hac ratione motus Imp. Antoninus illam constitutionem promulgasse videtur, cujus verba hic refert Author. Quamobrem illam constitutionem huic contrariam, quæ in Gallia obtinet, qua res, naufragio perditas, Princeps territorii, ubi littus appellunt, in suum redigit fiscum, negat Rebuffus in procem. *ad. II. Regias. gl. 5. n. 74.* cum in foro conscientiarum tutum reddere. Quod ratio dicat æquum & justum, nulla humana lege mutari potest, aut abrogari : jus enim naturæ est exemplar, ad quod leges suas componere Principes necesse habent, cui si quid contrarium statuunt, non solum & ipsi peccant, sed omnes, qui ejusmodi constitutiones tanquam regulam & agendorum normam sequuntur, quasi Principi magis quam conscientiarum dictamini obedire obstricti essent.

II. I. Lege

II. 1. Lege naturæ, quæ ex ipsa domini natura ac vi sequitur, l. xi. dupliciter fit alienatio, expletione juris & successione. Expletione juris fit alienatio, quoties id quod meum nondum est, sed mihi dari debet, aut loco rei meæ, aut mihi debet, cum eam ipsam consequi non possum, aliud tantundem valens accipio ab eo qui rem meam detinet, vel mihi debet. Nam justitia expletrix quoties ad idem non potest pertingere fertur ad tantundem, quod est morali æstimatione idem. Dominium autem hoc modo transferri probatur a fine, quæ in moralibus optima est probatio. Neque enim juris mei explementum consequi potero nisi dominus fiam. Frustra enim erit rei detentio, si ea uti pro arbitrio non possum. Antiquum hujus rei exemplum est in historia a Diodori, ubi Hesionus pro his quæ filiæ suæ ab Ixione promissa non præstabantur equos ipsius accipit.

2. Legibus quidem civilibus scimus vetitum esse sibi jus dicere; adeo quidem ut vis dicatur, si quis quod sibi debitum est manu reposit, & multis in locis jus crediti amittat qui id fecerit. Imo etiam si lex civilis hoc non directe prohiberet, ex ipsa tamen judiciorum institutione sequeretur hoc esse illicitum. b Locum ergo habebit quod diximus ubi judicia continue cessant; quod quomodo contingat explicavimus supra: ubi vero momentanea est cessatio, licita quidem erit acceptio rei, puta si alioqui nunquam tuum recuperare possis, aufugiente forte debitore. Sed dominium a judicis additione erit expectandum, quod fieri solet in repressaliis, c de quibus infra erit agendi locus. Quod si jus quidem certum sit, sed simul moraliter certum, per judicem juris explementum obtineri non posse, puta quia deficiat probatio; in hac etiam circumstantia cessare legem de judiciis, & ad jus rediri pristinum verior sententia est.

C O M M E N T A R I U S.

Alienatio, quæ fit facto hominis, voluntatis est: dependet enim illa ab arbitrio & libera voluntate domini, rem suam vel in totum, vel pro parte in alium conferentis. Ejusmodi facultas ex domini natura profluit; alienatio, quæ lege fit potius partim est necessitatis, partim voluntatis. Necessitatis, quatenus ille, qui id, quod meum nondum est, sed mihi dari debet, aut loco rei meæ, aut mihi debet, cum eam ipsam consequi nequeo, aliud tantundem valens, qui rem meam detinet, dare obstrictus est. Voluntatis, quatenus ad dandum vel rem ipsam, vel loco rei debet, tantundem possum ab eo, qui eam detinet, vel debet, exigere, & ad expletionem juris mei cogere, vel propria auctoritate in statu naturali, vel judicis in civili societate, rem meam, vel ejus loco tantundem in compensationem arripiendo, & auferendo, vel occulte, vel aperte, vi etiam adhibita, si eam recuperandi, vel tantundem obtinendi nulla alia ratio reliqua: lex enim naturæ

propter jus ad rem vel in re hanc mihi facultatem concessit, ut, quod meum est, persequi & exigere possim, tum etiam necessitatem imposuit, qui eam detinet vel dare debet, ut ejus in me dominium conferat, vel patiat, ut mihi satisfaciam ex suis bonis, in compensationem, quod mihi debet, tantundem accipiendo: fit enim alienatio expletione juris, quando cuique tribuitur, quod suum est & ipsi debetur; quia autem id ipsum juris naturæ præceptum est, expletione alienatio fieri dicitur, quæ fit lege naturæ. Hinc expleticem justitiam dici annotavimus lib. 1. cap. 1. §. 8. quasi per eam expletur & satisfit cuique pro eo, quod ab illo accipimus, id est, quatenus cuique tribuitur, quod ab altero poterat exigere, ad quod consequendum ipsi jus perfectum sive actio competeat. Quoties adimpletur quod abest alicui de re sua, vel jure suo utens persequi poterat. Quod uno verbo dicitur tribuere alicui quod ipsi competit, vel debetur.

Hujusmodi vero expleioni juris inest ipso jure dominii translatio; quippe non potest aliquid meum dici, vel succedere in locum ejus, quod mihi debetur, nisi cum exclusione juris, quod ad illud, quod meum est, alius posset prætere, ita ut pro arbitrio uti frui possim re mea, vel quod mihi loco rei debita accepi aut arripui, in quo consistit dominii natura & vis: frustra enim rei erit detentio, si ea pro arbitrio utendi jus mihi non acquisitum. In statu naturali facultatem habeo, qua possum mihi hoc juris mei explementum exigere a socio, & etiam vindicare propria auctoritate, quia, ibi cum omnes sibi æquales, judicis auctoritas nullum habet locum, hanc facultatem lex naturæ mihi defert, quia nulla alia ratio juris sui persequendi & acquirendi reliqua. Notandum autem illa tantundem valens arripiendi, id est, loco rei meæ alienam apprehendendi, facultate tum demum licitum uti, quoties quis rem meam detinet apud se sine justo titulo, eamque mihi dare recusat, quia pro eo, quod mihi abest e rebus meis vel jure meo, obligatur ad tantundem mihi reddendum vel præstandum, & vi istius obligationis nanciscor jus in bona & res alterius, ad tantundem valens arripiendum vel auferendum, quo compensatur, quod mihi abest. Puto tamen prius interpellandum esse debitorem, antequam aliena arripio, & prius tentandum, num verbis inducere debitorem possim ad jus meum consequendum, antequam vim adhibeam: observandum enim hanc facultatem, mihi a lege naturæ concessam, subsidiariam esse, & locum non habere, nisi consequi illud ipsum nequeam quod meum est. Verum utendum distinctione putat Less. lib. 2. cap. 12. de J. & J. Si res tua extet apud alterum in specie sua, & non possis eam aliter recuperare, non improbable esse, inquit, posse te violento uti remedio, & domum ingredi, & eam auferre, & si velit impedire, posse te armis tueri: habes enim jus recuperandi rem tuam. Si tamen res non extet, sed ille tantum sit debitor tuus, non potes hoc modo illam vindicare, quia tu non es dominus illius rei, sed ipse: unde habet jus tibi resistendi, si eam vi auferre nitaris. Quod ob rationem statim allegatam verum non puto, quia mihi tenetur ad tantundem, si res non extet; atque quantum juris mihi abest, tantum acquirō in debitorem ejusque bona. Verum in societate civili, quamvis res mea apud alium injusto titulo extet & ab eo detineatur, nequeo tamen sine auctoritate judicis eam auferre, multo minus tantundem, in compensationem rei meæ, ex bonis debitoris accipere, vel arripere propria auctoritate, quia nemini sibi jus dicere licet, ubi judicis copia est; quippe non est singulis concedendum, quod per magistratus publice fieri possit, ne sit occasio majoris tumultus faciendi, l. 176. ff. de R. J. nisi aliud non sit remedium consequendi quod suum est, quod contingere possit, ubi judicis copia non est; cessantibus judiciis, jus pristinum redit,

& naturalem quisque sibi jus dicendi facultatem recuperat. Sed distinctione hic opus: cessatio enim est vel momentanea vel continua. Momentanea cessatio tam amplam non concedit potestatem, quam quæ continua est. Momentaneum cessat judicium, quoties expectari iudex non potest sine certo periculo aut damno, quando periculum in mora est, sic licitum erit auferre rem propria auctoritate, si debitor sit suspectus de fuga. Jura vigilantibus scripta. Melius est occurrere in tempore, quam post vulneratam causam remedium quærere. Verum ejusmodi acceptio potius facta videri debet ad custodiam rei ablatæ, quam mihi addendum dominium, quia ejusmodi usus esset continuatio jurisdictionis privatæ, quæ nemini competit, uti dictum, nisi cessante judicio; quippe cum res jam in tuto collocata, periculum imminens cessat, & proinde cessat quoque illico hæc sibi juris dicendi ratio, quamobrem re ablata nequit tanquam propria uti, quia oportet, ut judicis accedat decretum, cui jus est cognoscendi de jure, quod mihi competere statuo, quamobrem judicem adire, eumque docere quid actum juris mei consequendi causa, & de jure meo informare, atque ita ab ejus additione expectandum dominium. Quamobrem nentiquam concedendum, quod statuit Author, scilicet aliquem propria auctoritate sibi posse jus dicere, modo jus certum sit, justum debitum, iuxta persequendi sui juris causa, & simul moraliter certum per judicem juris explementum obtineri non posse, quia deficit probatio; quippe cum iudex solet secundum acta & probata jus dicere; iis utique deficientibus, per judicem obtinere nequeo, quod mihi debitum, quod idem est, ac si iudicium cessaret, & proinde jus pristinum recuperare videor. In societate civili nemo arbiter est juris sui, nisi quatenus id jura permittunt, quamvis ipse de jure meo certus non peccare in foro conscientiarum videor, si propria auctoritate mihi addico, quod per judicem, deficiente juxta receptam juris obtinendi per acta & probata consuetudinem, iuxta probationem, consequi nequeo, attamen quia iudicis institutus ad suum cuique jus tribuendum, iuxta illum ordinem, qui in civitate obtinet, non licet civitatis membro ab eo recedere; iste autem naturalis maxime juris sui obtinendi ordo & ratio, ut si aliqua inter ejusdem societatis membra de re quadam moveatur controversia, iudex eam suscipiat cognitionem, utriusque jura examinet, & iuxta allegata & probata sententiam pronunciando litem dirimat, inde qui jus sibi quæsitum præterdit, & probare nequit, nullum ipsi jus competere censetur, & proinde si per violentiam sibi jus dicit, habetur tanquam injustus invasor alienæ rei, publici ordinis violator. In statu naturali sufficit, ut quis juris sui certus sit, ad persequendum debitorem, ejusque bona etiam per violentiam arripiendi, quantum sufficiunt ad consequendum, quod sibi debetur, modo interpellaverit debitorem.

III. a Successio ab intestato quæ dicitur, posito dominio, remota a Soto de
 omni lege civili, ex conjectura voluntatis naturalem habet originem. *Just. q. 3.*
 Nam quia domini ea vis erat, ut domini voluntate transferri in art. 2.
 alium posset, etiam mortis causa, ac retenta possessione, ut supra *Cajet. d.*
 diximus, si quis voluntatis suæ nullam edidisset testationem, cum *q. 66.*
 tamen credibile non esset ejus eum mentis fuisse ut post mortem suam
 bona occupanti cederent, sequebatur ut ejus esse bona intelligeren-
 tur, cujus ea esse voluisse defunctum maxime erat probabile. *Defun-*
ctorum voluntatem intellexisse, inquit b Plinius junior, *projure est.* *b Lib. IV.*
 Creditur autem in dubio id quisque voluisse quod æquissimum, atque hone- *q. 10. &*
 stissimum est. In hoc autem genere prima est causa ejus quod debetur, *l. II. q.*
 proxima ejus quod et si non debetur officio congruit. *XVI. &*
l. v. q. 7.

COMMENTARIUS.

EX ipsis nature innatis nobis principiis & stimuli, sæpius ratio deducit, quid juri naturæ conveniens, quid ab eo alienum; cum autem in nobis sentiamus propensionem naturalem erga eos, qui sanguine nobis devincti, & quidem cum illa proportione conjuncta, ut, quo quisque nobis sanguine propinquior, eo, naturam ducem sequentes, prouiores nos experimur ad bene faciendum magis huic, quam alteri, proportio & inclinatio naturalis nobis videtur præscribere mensuram & proportionem benevolentiz & amoris, quo amplectimur sanguine nobis conjunctos, & proinde etiam ordinem, quo nostræ benevolentiz testimonia in sanguinis vinculo nobis devinctos conferenda. Quamobrem ab hac naturali inclinatione recte derivatur successio ab intestato, ut scilicet bona, quæ non solum nobismetipsis, sed etiam sanguine junctis, quæ sita videntur, juxta ordinem, quem ratio naturalis, naturam ducem sequens, præscripsisse videtur, devolvantur ad illos, quibus vel ut debita, ita ut præteriri nequeant, quin jus naturæ violetur, relinqui necessum erat, vel hæc non existentibus, consanguinitate propinquis deferantur, non exigente necessitate, sed officio, quod ex convenientia rationis cum naturali inclinatione facile perspicimus. Quoniam autem hominis natura prona ad sequendum rationem naturalem, tum etiam præsumitur velle, quod natura dicat & perspicit sibi tanquam officium a natura impositum, adimplendum, nisi contrariæ voluntatis extant indicia & testimonia, optima ratione lex naturæ propter præsumptam convenientiam naturalis inclinationis, cum voluntate certam succedendi in bona testatoris defuncti præscripsit ordinem, vocando ad illa primum quibus debentur; hæc vero non existentibus, sanguine propinquos, quasi testator ipse, juxta hunc ordinem bona sua post mortem suam ad proximos hæredes perventura imperasset: quod enim quis non prohibuit, quod prohibere potuit, tacito approbasse videri debet: potuisset enim aliter disposuisse; at qui nullam voluntatis testationem

naturali succedendi ordini contrariam edidit, voluisse censetur, ut bona pervenirent ad illos, quibus naturalis lex adjudicat; lex itaque hic sustinet personam testatoris, & facit, quod vi domini ipse facere potuisset, dispositione interveniente, quæ succedendi legem introducit, & non minorem vim habet post mortem testatoris, quam leges civiles post mortem legislatoris. Quemadmodum quis in statu naturali suæ familiæ princeps, tum aliis æqualis, poterat de bonis suis disponere, & succedendi ordinem præscribere, qualis ipsi arridebat, cujusmodi dispositio erat lex vivo testatore facta, post mortem observanda, & salva hac facultate, mortales in civitatem coaluisse videntur. Hinc in XII. tabb. relatum, *ut quisque legasset rei suæ, ita jus esto.* l. 120. ff. de verb. sign. Hinc Quintilianus declamat. 308. *In more civitatis, in legibus positum est, ut quæ sita fieri potuerit, defunctorum testamentis stetur. Idque non mediocri ratione. Neque enim aliud videtur solacium mortis, quam voluntas ultra mortem: alioqui potest grave videri, & ipsum parvum hominem, si non integram legem habet: & cum omne jus nobis ad permittitur viventibus, auferatur morientibus. Nulla vero testatione voluntatis edita a testatore, lex sequitur id, quod ex conjectura voluntatis testator sequi voluisse præsumitur, quia contrariam voluntatis testationem non edidit; quippe non credibile est, testatorem voluisse, ut post mortem bona sua primo occupanti cederent, & quæ sæpius summo cum labore acquisivit, cultura & industria auxit, ac diligenter in arca custodivit, ad illos pervenirent, qui sibi nec de facie unquam cogniti, nec sanguine devincti, nec bene de se meriti, unde sequitur, ut ejus bona recte a lege ipsis delata videantur, cujus ea esse voluisse defunctum maxime erat probabile; id autem voluisse in dubio quisque censetur, quod honestum fuerit, & natura dicat æquissimum ex convenientia actus cum innatis naturæ principiis & stimuli. Hinc in describendo legitimæ successio- nis ordine, omnes fore gentes non minus natura- lem sanguinis rationem, quam honestum ejus, de cujus successione agitur, affectum secuti vi- dentur,*

dentur, sicque ex arbitrio viventium non sine ratione desideria morientium colligimus. Sequitur in hoc lex naturæ non corruptæ in homine voluntatem, & ut natura vocat volentes proximos regulariter sanguine ad successorem : *l. fin. Cod. quor. legat.* vix enim gentium extitit, qui cognationem innocuam exteris non prætulit, ut inquit Forcatulus *de just. & jur. comment.*

Franc.
Pisc. de
st. a. exc.
fam. n.
133.
Mench.
in amb.
novissi-
ma. C. de
inoff. test.
n. 296.
Tell. Fer-
nandes
in l. 10.
Taur.
9. 4.

IV. 1. Disputant Jurisconsulti an alimenta a parentibus liberis debeantur. Nam quidam sentiunt esse quidem naturali rationi satis consentaneum ut a parentibus alantur liberi, debitum tamen non esse. Nos omnino distinguendum arbitramur in voce debiti quod strictè interdum sumitur pro ea obligatione, quam inducit jus expletorium; interdum laxius, ut significet id quod nisi inhoneste omitti non potest, etiam si honestas illa non ex justitia expletrice, sed ex alio fonte proficiscatur. Est autem id de quo agimus (nisi lex aliqua humana accedat) debitum illo sensu laxiore. Ita accipio quod dixit Valerius: *Parentes nos alendo*, inquires, *nepotum nutriendorum debito alligarunt.* Et Plutarchus in libello elegantissimo de proli amore: *ἡ παιδεία οἱ ὀφείλημα ἢ κληρον ἐνδεχόμενον*: *liberi hæreditatem ut sibi debitam expectant.* Qui dat formam, dat quæ ad formam sunt necessaria, dictum est Aristotelis: quare qui causa est ut homo existat, is quantum in se est, & quantum necesse est, prospicere ei debet de his quæ ad vitam humanam, id est naturalem ac socialem, nam ad eam natus est homo, sunt necessaria.

2. Ea de causa, instinctu scilicet naturali, cætera quoque animantia proli suæ, quantum necesse est, alimenta suppeditant. Unde Apollonius Tyanæis quod ab Euripide erat dictum,

** ἅπασιν δὲ ἀνθρώποισιν ἡ ψυχὴ τίμα.*

Cunctis hominibus liberi vita altera.

ita emendabat:

** ἅπασιν δὲ ζώοισιν ἡ ψυχὴ τίμα.*

Animantibus quasi vita sunt partus sui:

inst. de
jura nat.
in pr.
l. Jus na-
turale. D.
de just. &
jura. L.
sen. S. ta-
ceat. vers.
fileat. C.
de rei ux.
act. l. ult.
S. ipsum.
C. de bon.
qua lib.
L. Si quis
S. Ergo.
D. de
agn. libe-
ris.

plurimis sane allatis argumentis quibus insitum hunc affectum probat, quæ videre est apud Philostratum libro VII. capite septimo & octavo: cum quo loco optime consentit is qui est apud Oppianum de venatu tertio, & de piscatu primo. Et in Dictye tragædia idem ille Euripides hanc unam omnium legem esse ait; quæ & hominibus inter se, & cum cæteris animantibus communis sit: Hinc Jurisconsulti veteres liberorum educationem ad jus naturale referunt, id est, ad illud quod cum instinctus naturæ aliis quoque animantibus commendat, nobis ipsa præscribit ratio. *Naturalis stimulus*, ut Justinianus loquitur, id est *πατρὶς*, *parentes ad liberorum educationem hortatur.* Idem alibi: *Filium vel filiam alere patri necesse est propter ipsam naturam.* Diodorus Siculus: *ἀγαθὴ δὲ ἡ φύσις διδάσκει ἅπασιν τοῖς ζώοις ἐπὶ τοῖς ἀγαθίστοις ἢ μόνον ἑαυτῶν. ἀλλὰ ἔτι ἡ φύσις φιλοζωίας τοῖς ἀγαθοῦσιν οἷς αἰδῶν ἄνευ ἀγαθότητος κύνει.* *Optime quippe magistra natura est cunctis animantibus non tantum ad sui sed & ad proli suæ conservationem, ut cognata hac caritate continua successio ad æternitatis circulum perveniat.* Apud Quintilianum filius, *partem jure gen-*

tium

tium peto. Sallustius testamentum quo filius excluditur impium dixit. Et quia naturale est hoc debitum, ideo etiam vulgo quæsitos alere mater debet.

C O M M E N T A R I U S.

UT parentes liberis alimenta præbeant, omniaque subministrent, quæ ad vitam tuendam necessaria, non suadet solum, sed imperat ratio, ideoque non est voluntatis hujus officii adimpletio, sed necessitatis. Voluntatis non ea tantum sunt, quæ salva justitia vel attributrice, vel explettrice fieri vel omitti possunt, sed & in illorum numero ea ponenda existimo officia, quæ honestas suadet quidem, sed quorum executio & præstatio dependet ab alterius pudore, & eatenus voluntate, cujusmodi sunt officia liberalitatis, misericordiæ, aliaque id genus plurima, quæ præstanda quidem incumbunt, honestatem pro regula & norma habenti, attamen cogi nequit ab altero, cui debentur, ut ea sibi præstentur; itaque ex obligatione imperfecta, ex attributrice justitia descendente, debentur, quæ jus tantum imperfectum tribuit ad accipienda, non exigenda. In eo tamen diversa ab illis, quæ salva justitia possunt præstari vel omitti, quod hæc omitti nequeunt, quin violetur justitia attributrix; Illa adiaphora; hæc ab una parte obligationem producant, cui quoties non satisfacit, peccatur in naturæ leges. Quæ autem sunt necessitatis, scilicet moralis, obligationem perfectam producant, alterum alteri devincientem ad sibi invicem ea præstanda, quæ præstari vel dari præcipiuntur tanquam debita, ita ut actionem pariat ad exigendum, quod vi ejusmodi obligationis quis mihi præstare debet tanquam jus quæsitum, ideoque meum jure perfecto; quod autem meum, possum exigere ab alio, eumque persequi, ut mihi præstet vel tribuat quod meum, justitia explettrice mihi hanc facultatem tribuente. Vid. quæ annotavimus *lib. 1. cap. 1. §. 18.* Ex ejusmodi obligatione descendit officium, quod parentibus incumbit ad alendum liberos, quamdiu ipsi se tueri nequeunt, & ut inquit Pufend. *lib. 4. cap. xi.* *Hæc obligatio non injuncta solum videtur ipsa natura, sed etiam proprio parentum facto, dum liberos generant atque tollunt. Sane enim proli sue facerent magnam injuriam, si eam ideo tantum generassent, ut periret. Ergo generando videntur se ultro obstrinxisse, quod, quantum in se, operam velint dare, ut quam dederunt, vita conservaretur. Sic igitur in liberis erit perfectum jus a parentibus alimenta habendi.* Et quod ipsi propter ætatis imbecillitatem exigere nequeunt, natura pro illis postulat. Quamobrem ubera a natura matri largita, nisi ut alendis liberis ea inservirent? natura enim nihil fecit frustra; quicquid autem produxit, ut certo fini alicui inserviret, illud etiam voluit, ut ad destinatum finem consequendum applicaretur. Itaque ab omni ratione & æquitate alienum, quod Thomas Hobbes.

de sive cap. 2. a matris arbitrio pendere statuit, an infantem recens natum velit educare, an exponere. Quamobrem nonnullæ gentes gravissimas statuerunt pœnas in eos, qui infantem exponerent. Erat, teste Æliano, lex apud Thebanos, *ne cui Thebana liceat infantem exponere, vel in solitudinem abjicere, capitis pœna apposta, jubens quoque parentes in extrema necessitate positos, filios potius ad magistratum cum fasciis deferre, qui eos curarent ali publico sumptu.* Imo tam arcto ad liberos suos alendos matrem naturalis juris vinculo devinctam censet Phavorinus apud Gell. *lib. 12. cap. 1.* ut nec alii alendum tradere, salvo jure naturæ, posse arbitretur. *Quod est enim hoc contra naturam imperfectum ac dimidiatum matris genus, peperisse, ac statim abjecisse? nisi aluisse in utero sanguine suo nescio quid, quod non videret; non alere autem nunc suo lacte, quod videat jam viventem hominem, jam matris officia implorantem.* Quibus addit postea: *Præter hæc autem, quis illud etiam negligere aspernarique possit, quod quæ partus suos deserunt ablegantque a sese & aliis mtriendos dedunt, vinculum illud coagulatumque animi atque amoris, quo parentes cum filii natura consociat, interscindunt, aut certe quidem diluunt, deseruntque.* Præterquam quod membra societatis humanæ obligantur ad conservandum se mutuo ad commune commodum promovendum, atque proinde procurare quisque tenetur paterfam. ut in utile membrum evadant a se nati natæque, eo ipso momento, quo homo existit, societas in eum jus quoddam præcipuum sibi acquirit, tanquam partem, quæ conjungitur cum toto, & quatenus omnes partes tenentur suas operas & vires conferre ad conservationem totius obtinendam, ita & obligantur se mutuo servare & tueri, quia, partibus conservatis, & totum conservatur. Parentes itaque, quatenus membra societatis obligati liberos, tanquam partes ejusdem societatis, tueri non solum & alere, sed & omnia subministrare, quæ hominem ad socialem & civilem vitam reddunt idoneum. Huc referre possumus, quod inquit Cic. *1. offic.* quod ortus nostri partem patria vindicat, id est, illa societas, in qua vivimus, cujus membrum sumus, perexigua parte nostri nobismetipsis relicta, ut ait Plato *epist. 9. ad Archetyp.* Hunc obligationis sensum omnium cordibus inscriptum, testantur testimonia gentilium, eumque ex ipsis naturæ principiis profluere, instinctus brutorum animantium docet, quamobrem oportet non solum humanam naturam, sed & omnem naturalem sensum exuisse, qui prolem abjicit, ejusque nullam habet curam. *Natura, inquit Cic. 1. offic. imprimis præcipuum quendam amorem ingenerat in eos, qui procreati sunt.*

sunt. Ob eas causas studet parare ea, quæ ad victum cultumque suppeditent; nec sibi soli, sed conjugii, liberis, caterisque, quos caros habet & tueri debet. Hinc Mulonius libro *An Philosophum impediunt nuptia*, Nonne igitur fit evidens quid utrumque sexum conservari jungique voluerit, scilicet natura, & communi opera vitam instituire, seque mutuo juvare, & gignere simul & educare liberos, ut genus nostrum perpetuum esset. Naturalem stimulum parentes hortari ad liberorum suorum educationem ipso jure observatum, ut annotavit Author, *l. unic. Cod. de rei uxor. act.* Huc referri possunt, quæ cecinit Chorus in *Medea* apud Euripidem, quæ latine ita sonant:

*Sed quibus in adibus est liberorum
Dulce germen, eos video curis*

Confici omni tempore.

*Primum quidem quo pacto bene ipsos educent
Et unde victum relinquunt liberis.*

Hanc curam, hoc parentis officium describit Moses, postquam ipsi a Deo omnis cura & procuratio populi videbatur imposita: *Nonquid*, inquit, *ego concepi omnem hunc populum, an ego eum genui, ut mihi dicas, fer eum in sinu tuo, quemadmodum gerulus fert lactantem.* Hæc vis naturæ etiam in bestiis inspicere potest, quarum in foetu & educatione laborem cum cernimus, naturæ ipsius vocem videmur audire, inquit Cato apud Cic. *de fin. 3. & 1. offic. Commune autem omnium animantium est conjunctionis appetitus procreandi causa, & cura quadam eorum, quæ procreata sunt.*

3. Et quanquam ex damnato legibus concubitu natis nihil relinqui leges Romanæ volebant, sicut & naturalibus ne quid relinquere necesse esset caverat lex Solonis, canones Christianæ pietatis hunc rigorem correxerunt, qui docent qualibuscumque liberis id recte relinqui, imo si opus sit relinquendum etiam, quod ad alimenta necessarium est. Nec aliter capiendum quod dici solet, legitimam humanis legibus tolli non posse, quatenus scilicet in legitima insunt alimenta necessaria. Nam quod supra est, tolli potest non repugnante natura.

c. Cum haberet. de eo qui dux. eam. quam poll. l. ad l.

§. Ipsum. l. ult. C. de bon. qua lib. l. Si quis. §. Sed utrum. &

§. Item Divus Pius. l. non quemadmodum. D. de agn. lib. Diog. Laert. in Solon.

4. Alii autem debent non tantum liberi primi gradus, sed & secundi, si ita res ferat, & ulterioris: quod ostendit Justinianus, cum non filios tantum, sed & qui deinceps sunt, alendos propter ipsam naturam pronuntiat: quod ad eos etiam producitur qui per mulieres ex nobis veniunt, si aliunde alii non possunt.

COMMENTARIUS.

Cum illud officium liberos alendi descendat ex necessitate morali, quæ perpetuam habet causam, ideo circa idem objectum eandem producit obligationem; hinc quoties genitor & genitus simul existunt, locum sibi vindicat naturalis hæc obligatio, qua alere tenentur a se natos: ista enim obligatio non respicit nascendi modum, sed natorum existentiam. Itaque quamvis ex damnato legibus, vel naturalibus vel civilibus concubitu quis natus, non eo desinit esse eodem sanguinis propinquitate genitori devinctus, quo liberi legitimi parentibus conjuncti, & proinde propter arctissimum hoc sanguinis vinculum, idem officium incumbit genitori, ad quod non solum natura adstrictus, sed & ipso actu generationis sese videtur obligare voluisse. Vinculum hoc naturale est, ex ipsa conjunctione maris & femine profluens, quæ tam in concubitu illegitimo & damnato, quam legitimo, viro cum femina intercedit. Eadem sanguinis commixtio eandem propinquitatem, & proinde idem obligationis vinculum producens: nullo enim facto humano tolli possunt ea, quæ sunt morales

necessitatis, id est, juris naturalis præceptivi aut verantis, perpetuam utpote quæ causam obligandi habentia, nec mutari, nec abrogari vel tolli possunt. Quibus rationibus motus, opinor legislatorem posse quidem acerbissimas pœnas statuere in eum, qui incestum vel adulterium committere ausus est; verum quoniam æquitati convenit, ut pœnæ suos teneant authores, ab ea maxime recedere mihi videtur, si & natos ex ejusmodi damnato legibus concubitu, eadem affici velit. Quamobrem merito hunc juris Romani rigorem summus Jctus Ant. Matthæus improbat *cap. 3. quib. mod. crim. exting.* quo prohibitum liberis, nefario complexu natis, alimenta præbere. *auth. licet. Cod. de nas. lib. auth. ex complexu. Cod. de inc. & inu. nupt. nov. 12. cap. 1. nov. 74. cap. ult.* Si infontem necare nefas, multis partibus detestabilius, in propria viscera sævire, & quid crudeliter consulere; qui autem negat alimenta, necare videtur. *l. 4. ff. de agnosc. vel alend. lib.* Uti que, inquit, statim allegatus Jctus, & Justinianus necat incestuosos, dum tolli aliq̄ue a parentibus verat. Cum enim

enim poena animadversio peccati sit, qua fronte ad eum extenditur, cujus peccatum nullum est. Quæ naturalis æquitas non jure canonico tantum, sed etiam communi D. D. opinione confirmatur, unde deducitur etiam patrem eodem juris vinculo obstrictum, relinquere filio spurio tantam bonorum portionem, quæ sufficit ad sese sustentandum & tuendum. Qualis portio dici potest legitima liberis jure naturæ debita, ita ut,

quamvis exheredari jure possit filius, attamen alimenta ipsi denegari nequeant, quia naturæ jure debentur, quod tolli nec mutari nequit jure civili. Nomine autem liberorum non veniunt tantum liberi primi gradus, sed & ulterioris, unde & jus repræsentationis ex æquitate introductum, sive ex filiis, sive filiabus descendant. *l. 8. Cod. de bonis quæ liber. acquir. l. 5. §. 1. & 5. l. 8. ff. de agnosc. & alend. liber.*

V. 1. Debentur quidem & parentibus alimenta : quod non legibus tantum proditum est, sed vulgari proverbio *ἀνὴρ πελαργεῖν*. adeo quidem ut laudetur Solon, quod qui id non facerent eos notarit infamia. Sed non hoc æque est ordinarium atque illud quod de liberis diximus; nam liberi cum nascuntur nihil secum afferunt unde vivant: adde quod vivendum diutius habent quam parentes : atque ideo sicut honor & obsequium parentibus debetur, non liberis, ita educatio liberis magis quam parentibus : quo sensu accipio illud Luciani :

καὶ πῶς ἢ φύσις τοῖς πατέρας τὸν παῖδα μᾶλλον ἢ τοῖς παισὶ τὸν πατέρα ἐπιλάττει φιλεῖν. Magis natura jubet a parentibus liberos, quam a liberis parentes diligere. Et illud Aristotelis : *μᾶλλον συναφίεται τὸ ἀπὸ τῆς γυναικὸς, ἢ τὸ γυναικόμενον τῆς πατρὸς. τὸ δὲ ἐξ αὐτῆς οὐκ ἔστι ἀπὸ τῆς.* *Magis afficitur causa gignens erga genitum, quam genitum erga gignentem. Nam quod ex aliquo ortum est, id ei quasi proprium est.* VIII.

2. Hinc fit, ut etiam citra auxilium legis civilis, prima bonorum successio liberis deferatur; quia creduntur parentes illis, ut corporis sui partibus, non tantum de necessariis, sed & de his quæ ad vitam suavius honestiusque transigendam pertinent, quam uberrime voluisse prospectum, ab eo maxime tempore quo ipsi rebus suis frui non possent. Ratio naturalis, inquit Paulus Jurisconsultus, quasi lex quædam *L. Cum tacita liberis parentum hereditatem addicit, velut ad debitam successionem eos vocando.* Papinianus vero; *Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas. Parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit: liberos naturæ simul & parentum commune votum; id est, liberos hereditas sequitur partim quidem ob præcisum debitum naturale, partim ex conjectura naturali, qua parentes creduntur id velle, ut liberis quam optime prospectum sit. Sanguini honorem reliquit,* ait Valerius Maximus *de Q. Hortensio, qui filiam minus, sibi probatam hæredem scripserat.* Lib. v. c. 9.

Huc spectat illud Apostoli Pauli : *ὅτι οὐ φαίλεται τὰ πένια τοῖς γονεῦσι θησαυρίζου, ἀλλὰ οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις.* *Non enim liberi parentibus, sed parentes liberis rem congerere & servare debent.* II. Corinth. XII. 14.

C O M M E N T A R I U S.

EX illa relatione, quæ inter patrem & filium intercedit, qua quemadmodum sese habet pater ad filium, ita filius ad patrem, mutua profluit officiorum commutatio & obligatio ex eodem fonte & jure naturæ descendens, ex quo parentum erga liberos derivanda, quæ eodem vinculo adstringit liberos ad alendum parentes,

quo parentes alligati ad subministranda liberis vitæ tuendæ necessaria. Quamvis nascendi conditio liberos in ea necessitate constituat, ut per eundem ipsis, nisi alimenta præbeantur a parentibus, cum nihil secum afferant, unde vivant. (Quamobrem natura prospectum voluit liberis, imponendo parentibus eos alendi immutabilem

obligationem) attamen superveniens necessitas, in quam parentes quandoque possunt incidere, idem officium imponit liberis propter similem correlatorum naturam. Eadem hic necessitas eandem producit obligationem, idem jus a se mutuo exigendi ejus adimpletionem parentibus & liberis tribuit, quia eodem sibi vinculo sanguinis devincti: magis enim differunt qualitate, quam substantia; quemadmodum vero propria substantia utendi ad se sustentandum facultas cuique a natura tributa, ita jure suo parentes a liberis exigere possunt alimenta, tanquam debitum, quod exigere possunt jure naturæ. Quid magis æquitati convenit, quam ut ad ejus vitam tuendam meâ confero, qui mihi vitam dedit, ac etiam prolongavit sua opera & industria, ciconiarum more, quæ solent de cibo iis prospicere, a quibus generantur atque educantur. *Illi debes, quod habes, tui debes, quod es*, inquit Ambrosius. Hinc *nefarium* quid vocat Cicero, *Parentes non alere*, *epist. ad Attic. lib. 9. epist. 9.* nefarium, quia naturæ legis violatio. Hebræi statuunt præcepto de honore patri exhibendo, etiam contineri obligationem, qua liberi parentes alere tenentur. Honor, ajunt, consistit in eo, ut cibum & potum ei subministrat filius, uti & vestitum, ex eo scilicet, quod patris est, seu ex bonis paternis, quibus si careret, cogendus erat filius, si ipsi bona essent, ut utrumque aleret parentem, in quantum posset. Selden. *de jur. nat. lib. 7. cap. 2.* Quamvis honoris vox, stricte sumpta, respiciat dignam æstimationem eminentiæ & prærogativæ parentum, hoc tamen loco volunt interpretes etiam comprehendere amorem, observantiam, auxilium & opem in ipsorum necessitatibus sublevandis; quæ autem major necessitas, quam alimentorum penuria & inopia premi. Atque hujus obligationis & officii vim eo extendunt Hebræi, ut statuunt, oportere filium in pistrinum laborare ad parentibus subveniendum. Naturalem hanc rationem sequuti juris Romani antistites, responderunt, quemadmodum liberi a parentibus alendi, ita & rationem pietatis exigere, ut liberi alant egenes & inopes parentes. *l. 5. §. 16. ff. de agnosc. & alend. lib.* Coguntur extraordinaria cognitione hoc officium præstare recusantes. *l. 5. Cod. de patr. pot. l. 2. Cod. de alend. liber.* Quamobrem, deficientibus liberis, parentes pari ratione vocantur ad successionem liberorum. Quod defertur liberis prima successio paternorum bonorum, non eo fit, quasi lex naturæ magis liberis, quam parentibus hæreditatem deberi diceret, verum naturæ ordinem sequens, primum vocat liberos, quia naturaliter, & plerumque filii succedunt parentibus, & hoc respiciens, Apostolus, inquit: *Non debent filii parentibus recondere, sed parentes filiis. 2. Corinth. 12.* Ipsa enim natura & mortalitatis ordo videtur postulare, ut juniores senioribus ætate matura compositis succedant, ut

inquit doctiss. Gronovius. Quamobrem solet iste calculus in legibus exprimi, atque etiam potissimum respici, quid plerumque & regulariter accidit. Quod si filii parentibus præcedant, turbatur ordo in successionem. Eadem tamen juris dispositio, ob rationis paritatem, locum sibi vindicat. Non fugit me in lege successionis intestati; *Num. 27.* Deum meminisse quidem de descendibus & lateralibus, de ascendentiâ successionem nequaquam, sed observandum, vitandi mali ominis causa, hanc successionem, ut quæ contra votum sit parentum, ut Papinianus loquitur *l. 26. ff. si quis omissa causa.* præterisse Mosen silentio: *stultum enim foret credere*, ait Philo Judæus, *patruo concedi hæreditatem fratris filii, ut patris cognato, ipsi vero patri eam auferri.* Verum quia lex naturæ jubet, id est, dictare videtur, naturalem ordinem sequens, filios parentibus hæredes succedere, non parentes filiis, nisi tacite, turbato ordine mortalitatis, quod directe non intentat natura, quæ maxime ad sui propagationem & conservationem fertur, *hoc ut omnino sum & piis votis contrarium tacuit; ne pater materque viderentur lucrari ex immaturis filiorum mortibus & luctu inconsolabili; oblique tamen ipsos vocavit ad jus, quod permittit patris, ut & decorum servaretur, & bona manerent in familia. lib. 3. de vita Mosi.* Quid decorum, nisi quod honestum, nam & quod decet, honestum est, & quod honestum est, decet. Cic. *1. offic.* Quid honestum, nisi quod rationis dictamini conveniens, quod cum justitia habet convenientiam: nihil enim honestum dici potest, quod justitia vacat. Cic. *eod.* Ab hac æquitate naturali a Platone succedendi ordinem introductum, dicere non erubescimus, cum & ascendentes præterit: *Si quis, inquit, omnino sine liberis masculis feminisque decedat intestatus, mas & femina, qui ex eodem genere tanquam consortes domum desertam ingrediantur, quibus fors proprie competat. Prima soror, deinde fratris filia, sororis filia tertia, quarta paterna soror, patris fratris filia quinta, sexta paterna sororis filia.* Veteri jure XII. tabb. pater simpliciter, decedente sine liberis, filio vel nepote, qui in ejus esset potestate, ei solus succedebat, mater vero repellebatur a successionem. At filiis emancipatis, nec pater succedebat, nisi contracta expressim fiducia eum emancipasset. Verum interjecto tempore perspiciens Romanorum legislator, non in omnibus cum æquitate hanc decemvirorum constitutionem habere consonantiam, eamque subtili magis ratiocinatione, quam naturali æquitate niti, eam repudiavit, & matri fuit æquior, tum quoque statuit, sublati emancipationis antiquis & solennibus ritibus, ut, quamvis fiducia de succedendo inter emancipandum non esset nominatim contracta, tamen pro quasi contracta haberetur, nihilominus filio emancipato succederet. *l. ult. Cod. de emancipat. liber. & ult. inst. de legit. agn. success.*

VI. Quia vero & hoc ordinarium est, ut pater materque liberis suis prospiciant, ideo, dum illi exstant, avi aviæque ad alimenta danda

danda teneri non intelliguntur : ubi illi, eorumve alter defecerit, æquum est ut avus aviaque pro mortuo filio filiaque curam suscipiant nepotum ac neptium : quod & in parentibus longius remotis pariratione procedit. Atque hinc orum traxit jus illud, ut nepos filii loco succedat, quemadmodum Ulpianus loquitur. Id Modestinus dixit, *ἢ ἔ πατρὸς ἀποθανόντων ἢ μητρὸς ἀποθανόντων*. Justinianus, *ἢ πατρὸς ἢ μητρὸς ἀποθανόντων τῶν τέκνων*. Isæus oratione de Philoctemonis hæreditate, hoc ipsum vocat *ἐπιγονήναι*. Philo Judæus : *ἡ νόμοι δὲ πατέρων ἀποθανόντων ἐν ἡσὼν τῶν τέκνων καὶ μητέρων καὶ ἀποθανόντων*. Nepotes parentibus mortuis apud avos filiorum obtinent locum. Vicariam hanc successionem quæ per stirpes fit, repræsentationem vocare amant recentiores Jurisconsulti; quam valuisse etiam apud Hebræos, divisio agrorum terræ Jacobi filiis promissæ, aperte satis ostendit. Sicut filius & filia proximi sunt cuique, ita & qui ex filio filiave nascuntur, ait Demosthenes oratione adversus Macartatum.

L. Si qua pœna. D. de his qui sui vel al. jur. sum. L. 2. s. Nec totum. D. de exc. tut. Novell. ad fratrum filii. in pr. Legatione ad Cajum.

C O M M E N T A R I U S.

Quod parentes proles suæ curam gerant, ordinarium est. Ipse naturalis ordo tanquam proximis eam ipsis imponit; quamobrem, quamdiu pater & mater in vivis sunt, ipsis incumbit, ut liberis suis prospiciant, atque subministrant vitæ necessaria, quamobrem quamvis avi aviaque, etiam parentis nomine veniant, quemadmodum liberorum nepos neptisque & ulteriores descendentes, attamen ad alimenta danda non teneri intelliguntur, dum proximiores, id est, pater & mater existunt; hisce vero, vel alterutro mortuo, juxta naturalem ordinem cura nepotum ac neptium transfertur in avum aviamque. Quemadmodum & nepotibus, eodem casu existentibus, incumberet eos alere. Hinc lex Attica expresse jubet parentes alere; parentes vero sunt mater & pater, & avus & avia, si adhuc vivant. Illi, namque generis principum, & bona eorum posteris per manus traduntur. Qua propter eos alere necesse est, quamvis nihil reliquerint. Isæus orat. 7. Quod diximus patri incumbere curam liberorum dum existat, verum est, quando pater ex familia excessit, atque emancipatus est, sui que juris factus, verum quamdiu manet pars familiæ parentum, educatio nepotis ad avum spectat, quia dum subest potestati filius, nihil habet proprii, sed omnia acquirit patri, quamobrem æquum, ut & sibi & liberis de omnibus, quæ ad vitam transigendam necessaria, prospiciat. Atque illud ipsum jure communi quoque obtinet. Huc pertinent, quæ habet Molina de just. & jur. tract. 2. dist. 228. Cum inquit : *Post patrem & matrem, qui proximiores fuerint in gradu descendentibus, quemadmodum ipsi soli eis succedunt, ita ipsos solos teneri eis alimenta præstare, & e contrario : descendentes ascendentibus propter eandem rationem. Quando tamen proximiores impotentes essent ad illa præstanda, tenerentur, qui post eos proximiores sunt ea præstare. Hoc tamen de jure communi hanc passim limitationem,*

quod nepotibus, si legitimi sint, soli ascendentes per lineam paternam tenentur alimenta præstare, non vero ascendentes per lineam maternam, nisi in defectu ascendentium per lineam paternam ut utrumque habetur l. pen. ff. de liber. agnosc. Ratio est, de eodem jure communi sunt in potestate avorum paternorum, ad eosque pertinet ususfructus & administratio bonorum talium nepotum; non vero sunt in potestate avorum maternorum. Eademque ratione nepotes per lineam maternam non tenentur præstare alimenta avis aut proavis maternis, nisi in defectu aliorum nepotum, qui ex ipsis per lineam masculinam descendant. Jus civile ordinem introducit, quo præstanda alimenta ab iis, qui jure naturæ ea præbere tenentur, sed non tollit eo officium, quod utriusque lateris nepotibus incumbit, quod in societate civili non improbandum, modo fiat quod exigit ratio. In societate naturali, ubi omnes æquales, & proinde alter alteri agendi nullam potest regulam præscribere, nec ad officium, quod non sibi, sed tertio debet, præstandum cogere, quisque tantum quid sibi incumbit examinat, & exequitur. Itaque cum nec lineæ paternæ nec maternæ jus naturale distinctionem admittat, sed tantum jura sanguinis attendat, in naturali statu, ubi naturæ leges agendorum norma sunt, alimenta non juxta hunc ordinem, nec juris civilis, sed naturalis rationem præstantur. Promiscue scilicet itaque ut ipsi ascendentes teneantur alere nepotes, tum etiam ali a nepotibus, sive illi per lineam masculinam, sive per foemininam descendant. Hæc alendi nepotès obligatio, quæ mortuo patre ipso jure sanguinis transfertur in avum & proavum, ea nititur ratione, quia nepos ex filio, quoniam ex ejusdem avi substantia genitus, per interpositam personam, patris quoque videtur personam sustinere in cujus locum succedit jure generationis, & proinde esse quasi filius avi, nisi quod per matris conjunctionem aliquid alieni huic admisceri

misceri videatur, & proinde quoque ob hanc rationem proximior patri filius quam nepos, sed patre mortuo, nepos filii loco succedit, ex quibus perspicimus naturali hoc ordine, quem ipsa natura introduxisse videtur, nisi representatio, quæ nihil aliud est, quam surrogatio, de persona filii in personam patris, quæ fit ipso jure sanguinis, ideoque non est juris positivi quid, sed dispositio juris naturalis, dicitur illam recta ratio, quamvis civilia jura peculiarem formam huic addere possint, origine tamen juris est naturalis, fundata in rationis dictamine. Quamobrem, inquit Imperator: *Æquum esse nepotes nepesque in patris sui locum succedere.* §. 6. *inst. de hered. que ab intest.* Habet hoc jus representationis locum cum in stirpes ab intestato succeditur, id est, cum non ex sua, sed alterius persona quis succedit; successionis autem in stirpes jure veteri inter descendentes tantum, eosque descendendum solos usus fuit. Alius est modus succedendi per capita, qui toties locum habet, quoties

personæ succedentium proprio jure, & ex sua persona veniunt. Cum in stirpes succeditur, non numerantur succedentium capita, sed unius tantum alicujus stirpis ratio, cujus jure nituntur, qui ad successionem vocantur propter sanguinis propinquitatem. Quando autem in capita succeditur, hæreditas dividitur in tot portiones æquales, quot sunt capita. *Novell. 118.* Observat clariss. Pufendorf. *¶* Cetero in ascendendum successionibus non admittitur representatio, uti in successionibus descendendum, *ut si quis improbis moriatur, relicto patre, & avo materno, hic in filia sua locum non admittitur.* Cujus rei hanc præter esse rationem, quia naturaliter spes successionis non ascendit, sed descendit, adeoque filio jam erat spes succedendi patri, quam spem in suos quoque liberos transmittere potest: *matri autem nunquam spes aut votum fuit prolis sue hæreditatem cernere.* Unde nec eandem contra naturæ seriem ad majores suos potuit remittere, adeoque merito proximus remotiores hic excludet.

VII. Quæ autem diximus hætenus de conjectura voluntatis, ita locum habent, nisi in diversum indicia suppetant. In hoc indiciorum genere primum habet locum abdicatio quæ Græcis, tum exhereditatio quæ Romanis fuit usitata. Ita tamen ut ei qui mortem peccatis suis meritis non est alimenta præstanda sint, ob eam quam supra attulimus rationem.

COMMENTARIUS.

MEntem nostri Authoris vix intelligunt, qui ex hisce verbis colligi posse putant, eum statuere liberam esse parentibus jure naturæ liberos exheredandi & abdicandi facultatem, quasi præsumptam voluntatis paternæ conjecturam tolli posset per indicia contraria. Quippe ut ex iis, quæ §. 3. habentur, facile perspicimus conjecturam voluntatis, qua nititur successio ab intestato, pro suo fundamento habere debitum naturale, & quia debitum, cui natura parentibus satisfacere adstricti; hinc etiam præsumitur quisque voluisse illud ipsum persolvere, & proinde primo loco ad suam hæreditatem vocasse, qui sibi arctissimo sanguinis vinculo conjuncti, ut liberi, & qui ex hisce descendunt: quemadmodum quisque enim bonus præsumitur, donec contrarium probetur, ita creditur in dubio quisque voluisse quod æquissimum, atque honestissimum est, quod naturalis dicitur ratio justum & honestum, quod exigit a se officium liberis, consanguineis, amicis, debitum, virum honestatem & æquitatem pro norma & regula agendorum habentem bonum decimus. Nihil contra mores, honestatem, rationis dictamen, velle aut cupere censetur, quem virum bonum dicimus. Vid. Cic. *offic. 3. cap. 15. 16.* Verum cum nulla sit regula, quin suas habeat exceptiones, ita & hæc ipsa suas patitur. Dicitur quidem ratio honestum, justum & æquum esse, ut bona à parentibus ad liberos devolvantur, vocat qui-

dem ratio naturalis liberos ad parentum hæreditatem, tanquam debitam successionem, sed interim quoque natura concedit cuique liberam de bonis suis testandi facultatem, quorum sibi justo titulo dominium acquisivit; quippe, ut supra annotavimus, in eo dominii vis consistit, ut quis pro arbitrio de bonis disponere possit, eorumque proprietatem sibi retinere, vel in alium transferre; liberam autem facultatem vocamus eo sensu, quo libertatem definit Imperator *inst. de jur. person.* Nulla enim adeo libera agendi facultas, quæ suos non habeat limites, quales in statu naturali sunt leges naturæ, in civili leges civitatis; atqui utroque in statu cuique intacta & integra reservata disponendi per ultimam voluntatem de bonis suis facultas; ergo recte Author, quoties quis nullum condidit testamentum ex conjectura voluntatis bona ad eum devolvi, cujus ea esse voluisse defunctum, juxta rationis dictamen maxime est probabile. Verum quia dependet a voluntate & arbitrio dominii aliam voluntatis suæ testationem edere, hinc videndum, num alia extent mutæ voluntatis indicia ac testimonia: ad ultimum enim vitæ spiritum ambulatoria hominis voluntas: conjectura enim voluntatis locum habere nequit, ubi in diversum indicia suppetant, salva libera testandi & disponendi cuique concessa facultate, salvo jure dominii; atqui ejusmodi conjectura voluntatis fundata etiam in rectæ rationis dictamine & debito naturali,

turali, qui potest mutari in præjudicium eorum, quos naturalis ratio ad debitam paternorum bonorum successionem vocat, quin oporteat statui liberam esse parentibus liberos exheredandi facultatem, quod ex hoc §. colligi posse videtur. Verum quis ex verbis Authoris non clare perspiciat, eum sermonem habere de casu, quo liberis tanquam indignis naturæ beneficio, potest auferri, quod ipsis natura tribuit: sunt enim causæ abdicandi, sunt exheredandi rationes jure naturæ probatæ, quæ si præcesserint, salva conscientia pater ipsis ea aufert, quæ naturalis ratio dicitur ipsis deberi culpa vacuis; atqui nulla contrariæ voluntatis extant indicia; ergo conjectura voluntatis indicat voluisse naturalem succedendi ordinem sequi. Quid si autem indicia in diversum suppeditant, cessat conjectura, in hoc indiciorum genere abdicatio & exhereditatio locum habet. Verum cum ejusmodi exhereditatio quasi pœnæ loco esse videtur, proportionata debet esse delicto, quod admissum, quamobrem recte addit Author, ei qui mortem peccatis suis meritis non est, alimenta non esse deneganda. Argumentum Authorem non statuere liberam, nullisque circumscriptam limitibus, jure naturæ liberos exheredandi esse facultatem, quasi nulla eodem jure esset successio introducta, sed ex liberrima voluntate defuncti penderet. Itaque qui exheredavit omnino filium justa ex causa, non præsumitur tamen alimenta ipsi præstare prohibuisse, nisi peccatis suis hanc pœnam meritis, ob naturalem rationem, qua tenetur pater alimenta præstare liberis, ita ut justa causa exheredandi non tribuat facultatem denegandi alimenta, quia vita præstantior quibusvis rebus, & proinde una non includit alteram; vitam autem eripere videtur, qui alimenta non præbet, ut alibi annotatum. Addimus, adesse oportere

justam exheredandi causam, ut salva conscientia in statu naturæ, quis liberis suis posset arcere ab hereditate, quam naturalis ratio, tanquam naturæ debitum, ipsis defert. Non inficior de facto in eodem statu quem posse abdicare vel exheredare filium; verum merito repeti potest hereditas ab eo, qui testamento scriptus hæres, atque etiam vi auferri, eam restituere legitimo & ab intestato hæredi deneganti: quod enim societate civili judici incumbit, in statu naturali, ut sæpius dictum, quisque propria auctoritate exequitur. Hinc querela inofficiosi testamenti jure civili introducta, tanquam remedium, quo illud, quod plane iniquum, & repugnat naturali rationi, reducitur ad id, quod natura æquissimum esse dicitur, officio judicis interveniente, qui examinat, num justa præcesserit exheredandi causa; atqui oportet hominem sanæ mentis conscientium esse ejus, quod dicitur ratio, tum etiam obligationis, qua tenetur obsequi rationis dictamini, & proinde si quid contra fecerit, ipso jure nullum esse. Fingitur non sanæ mentis fuisse testatorem, qui sibi conscius, sine justa causa exheredandi licentiam nemini concessam, nec naturæ nec civili jure, attamen contrarium hisce legibus fecerit testamentum, quasi justum & legitimum, quod hoc colore impugnatur, quasi non sanæ mentis fuerit testator, cum suprema ordinaret, quia stulte & dementer facere videtur, qui officium pietatis violat, cujus habendam rationem divina & humana jura præcipiunt; dementis autem instar videtur violare, quod scit se violare non posse nec debere: l. 2. ff. de inoffic. testam. non enim facile permittendum, ut naturalis necessitudinis, & summæ caritatis vincula dissolvantur & rescendant, nisi gravissimas ob causas.

VIII. I. Sed & illa regulæ exceptio addenda est, si non satis constet hunc illo esse genitum. Verum est de factis nullam esse certam perceptionem: sed ea quæ solent in hominum conspectu fieri sui generis certitudinem habent ex testimonio: quo sensu mater certa esse dicitur, quia inveniuntur qui quæve partui & educationi adfuerint: at de parte hujus gradus certitudo haberi non potest, quod Homerus indicat dicens:

ὅτι γὰρ πᾶς τις ἴσθι ἑαυτοῦ ἀνέγνω.

Generis nemo sibi conscius ipse est.

Et eum sequutus Menander:

ἀνὴρ γὰρ ἑαυτοῦ οἶδεν πᾶς ἰσχυρῶς.

Nemo ipse novit quo sit exortus satis.

Qui & alibi:

ἴσθι γὰρ μήτηρ φιλότιμον ἑαυτοῦ πατρὸς,

ἢ μή γὰρ αὐτῆς οἶδεν υἱὸν, ὅθ' εἶσθι.

Mater tenerius liberos amat patre:

Quia mater esse scit suos, pater autumat.

Ideo ratio aliqua reperienda fuit, qua probabiliter constaret quis esset partus cujusque pater. Ea ratio est, conjugium sumtum in terminis naturalibus, id est consociatio qua foemina sub maris custodia constituitur. Sed etsi alio quovis modo constet quis fuerit pater, aut pater id pro explorato habuerit, naturaliter is partus non minus quam alius quivis succedet. Quidni cum etiam extraneus palam pro filio habitus, quem adoptatum vocant, succedat ex conjectura voluntatis?

2. Naturales vero etiam, post lege introductum eorum discrimen a legitimis :

(Των γνησίων ἢ ἀδ' ἐν ὄντι ἐκδοσῖς

Νόμος νοσεῖσιν.

Notha parte nulla sobole legitima minor,

Sed lege premitur :

*L. Sube-
mus. C. de
natural.
lib.*

ut dixit Euripides) possunt tamen adoptari, nisi lex obstet. Atque id olim permittebat lex Romana Anastasii, sed postea in justo matrimonii favorem difficilior quaedam ratio eos legitimis æquandi reperta est, per curiæ oblationem, aut subsequens matrimonium. Exemplum veteris adoptionis naturalium est in Jacobi filiis, qui adæquati a patre sunt liberarum mulierum filiis, & æquis partibus hæreditatem creverunt.

*Gen.
xxv. 6.*

3. Contra evenire potest, non ex lege tantum, sed & ex pactione, ut qui ex conjugio nati sunt alimenta sola habeant, aut certe excludantur a præcipua hæreditate. Conjugium tali pacto initum etiam cum libera foemina concubinatum Hebræi vocant, quale erat Abrahami cum Cethura, cujus liberi perinde ut Ismael, ancillæ Agaris filius, dona, id est legata quædam acceperunt; hæreditatem autem non creverunt. Tale est matrimonium ad morgengabicam quod dicitur: a quo non longe abeunt secundæ nuptæ apud Brabantos; nam rerum soli, quæ exstabant cum matrimonium prius solveretur, proprietas acquiritur prioribus liberis.

C O M M E N T A R I U S.

IN illo genere indiciorum, quæ conjecturam voluntatis tollunt, etiam dubitatio locum habere videtur, utpote quæ ipso jure exceptionem parit; itaque si non satis constet, an hic sit pater, alter filius illo genitus, nequit præsumi illa propensa paterna voluntas & inclinatio, qua liberos a se genitos prosequi parentes solent; verum cum vix pater certus esse posset, videtur num a se vel ab alio soboles procreata, quia de factis nulla certa esse potest perceptio, præsertim de eo, de quo nobis sermo, utpote cum in hominum oculos non incurrit, quid intus agitur, nec ipse pater certus esse potest, an a se factus, sive potius procreatus, qui in lucem editur partus, nedum extranei, qui ad hunc actum conspiciendum vocari non solent, ne hominis dignitas alie-

nis cachinnis exponatur, vel pudori & honestati vis inferatur, dubitationis ejus tollendæ alia natura quasi duce, apud gentes saltem moratiores ratio adinventæ. Matris autem respectu ejusmodi dubitatio locum non habet; quippe cum vix sine alicujus ope parturiunt, atque etiam mos obtinet, ut partui quidam vel quædam adsint, facile ex eorum testimonio, qui occulati fuere testes, constare potest de matre, quæ eo sensu semper certa esse dicitur, cujusmodi certitudo de patre haberi nequit; quamobrem cuidam interroganti futurum hæredem, qui fortasse animo jam hæreditatem devoraverat, cum forte partui adesset, nun videret matrem parturientem, non male ille, qui hac ratione spe futuræ hæreditatis frustrabatur, reponerat matrem quidem certam esse,

esse, verum patrem ne quidem salertissimum haruspicem divinaturum. Ratio quæ reperta fuit, quæ posset probabiliter constare, quis esset partus cujusque pater, est conjugium, consistens non solum in illa consociatione, qua fœmina sub oculis & custodia mariti constituitur, sed & fide ac conventionem, qua mulier promittit viro seu marito, se corpus suum nemini, quam ipsi præbituram; atqui quisque, ut statim diximus, præsumitur bonus, & proinde datam servaturus fidem, donec probetur manifeste contrarium, etiam pater esse creditur, quem nuptiæ demonstrant, id est, qui natus ex illa conjunctione, cui fides hæc adjecta, *l. 5. ff. de in jus voc.* alioqui esset difficilis, imo impossibilis fere filiationis probatio; quamobrem qui ex vago & promiscuo concubitu, patrem habere non censentur, non eo, quasi patre careant, verum quia certum demonstrare non possunt. Sed observandum nuptias quidem demonstrare patrem, ita ut pro eo habeatur, donec manifeste probetur contrarium, non autem efficere: nemo enim pater fit, nisi jure generationis; itaque genitorem demonstrare, & fieri, a se diversa; genitor fit per generandi actum, id est, sobolis procreationem; demonstratur per agendi, id est, generandi modum & formam, quæ est illa conjunctio duorum corporum cum individua vitæ consuetudine conjuncta, mutua fide interposita, qua sibi invicem promittunt conjuges, corpora sua nemini, nisi sibi mutuo, se præbituros, unde oritur probabilis certitudo, illum esse patrem sobolis, quæ ejusmodi conjunctione ipsi nata; quippe quemadmodum necessaria est relatio inter genitorem & genitum, ita & necessum est, ut ubi soboles, ibi etiam genitor existat, si non in præsentem, saltem in præterito extitisse oportet; verum ut noscatur, qui sit, ex probabilibus rationibus, tum etiam indicibus demonstrari potest, cujus generis nulla probabilior, & fere omni exceptione major, quam ipsa nuptiæ, ita ut pater filium agnoscere teneatur ex justis nuptiis, non solennitate, sed coeundi modo, procreatum, atque etiam filius sibi jura, ut ita dicam, filiationis acquirat, nisi manifeste contrarium appareat, quod patri probandum incumbit, sed non unica: Est hæc quidem sola & unica jure naturæ introducta & probata humani generis propagandi legitima ratio, sed non unicus propagandi & sibi procreandæ sobolis modus: sunt enim extra conjugium quædam alix consociationes, sobolis procreandæ causa, contractæ, cujus generis concubinitus, non multum a matrimonio diversus, præsertim si eo animo quis cum concubina cohabitare, & consuetudinem habere decrevit, ut certam sibi prolem quærat, & a vago & promiscuo concubitu absteineat; dignitate tamen matrimonium a concubinitu differt, tum quod est legitima, & jure naturæ introducta & approbata conjunctio; tum etiam quod in concubinitu non intervenit mutua conventio, qua alteri in alterius corpus jus aliquod præcipuum quæritur, tum quod nec fide reciproca sibi invicem devincuntur ad perpetuam vitæ consuetudinem. Non

infior concubinam præsumi fidem dedisse viro, se corpus suum nemini præbituram, nisi illi, qui eam sibi in concubinam assumpsit; quippe hac fide non præsupposita, nulla certa proles, & proinde nec certus probandi modus, qui fuerit pater, atque in eo maxime differt a meretrice concubina; verum non eadem fide vir censetur adstringi concubinæ; quippe mutua ejusmodi obligatio, cum perpetua consuetudinis usura conjuncta, matrimonium revera consummaret, in naturali statu, quibus in terminis versamur. Quamobrem solam cohabitationem viri cum fœmina non puto verum esse conjugium in terminis naturalibus, nisi declaraverit pater se uxoris loco eam habuisse; quippe citra leges positivas nullæ solemnitates ad matrimonium contrahendum requiruntur, nisi mutuus consensus & fides, & per corporis conjunctionem ejusdem consummatio, qui ex verbis, vel aliis signis & indicibus constare potest; quamobrem, ubi Polygamia obtinet, si quis post primam, alteram sibi adsciscat fœminam, non statim habenda tanquam concubina, sed & inspiciendus animus, qui eam sibi junxerit, cum illud ipsum a cujusque pendeat arbitrio in statu naturali, num uxores sibi plures velit adsciscere, an uxorum loco concubinas sibi adjungere, ad multiplicandum humanum genus, vel sibi sobolem quærendam propter prioris conjugis sterilitatem, vel etiam in favorem liberorum, ex prioribus nuptiis genitorum; quippe cum ipsa naturalis ratio videatur matrimonium a concubinitu separasse, ut statim demonstravimus, sic etiam liberi naturales a legitimis distincti, licet utrique eodem paterno sanguine orti, non tamen eodem honesto & approbato jure naturæ conjunctionis modo geniti, quamobrem etiam magis favendum ex patris etiam tacita voluntate liberis legitimis, quam naturalibus, nisi expressa patris voluntas hosce illis æquaverit, qualis actus etiam argumentum esse potest, non concubinæ, sed uxoris loco matrem habuisse, etsi initio eo animo sibi non junxerit; quippe cum quisque paterfam. est suæ familiæ princeps, summumque habeat imperium, & majestatis jura possidet, etiam legitime potest filium naturalem, & in locum legitimi adsciscere, nec video, qui justam possent filii, ex prioris justo matrimonio nati, movere querelam de iniqua dispositione & distributione patris, quod omnibus æquas portiones dederit, cum quisque sit liber dispensator & arbiter rerum suarum, nec aliquod præcipuum jus illis in bona patris quæsitum, nisi quod ex voluntate, sive expressa, sive tacita, ipsis conceditur, quemadmodum viventis nulla hæreditas, ita nec liberis in paterna bona, vivo patre, aliquod dominium, quod liberam patris dispositionem vel limitaret, vel tollet. Sic Abraham Isaco omnia sua dedit, filios vero concubinarum, scilicet Hagaræ & Kethuræ, quæ ei fuerant, ab Isaco filio, etiamnum vivens versus Orientem, in Orientalem tractum, muneribus donatos amandavit. Contra Jacobus filios ex duabus concubinis susceptos, Leæ & Rachelæ æquavit filius. Argumenta hæc omnia pepen-

pendisse ex arbitrio patrisfamilias. Quod si non constabat de voluntate patris, concubinam sibi uxoris loco habentis, vel liberos, ex ea susceptos, naturales, legitimis æquare volentis, locum sibi vindicabat naturalis ordo & distinctio, unde etiam portionum inæqualis hæreditatis paternæ divisio, immediate ex distinctione ejusmodi profuens. Quemadmodum diversæ causæ diversos effectus producant, ita etiam diversa procreandæ sobolis ratio diversum juris effectum producit, quoad liberos, ex utraque conjunctione natos. Sic apud Hebræos liberi nati ex concubina non succedebant patri in hæreditate, sed muneribus dotari solebant; poterat tamen & ipsis dari. *Concubina olim erant non illegitima & fornicaria, sed uxores minime principales, scilicet quatenus & uni adhærebant viro, sobolis procreandæ causa, cum eo cohabitabant conjungebanturque; quarum filiis non debebatur hæreditas, nec æqualis honor, non sacerdotium, primogenitura, munera tantum recipiebant, & se mutua charitate complectebantur, & sese juvabant,* inquit Lippomanus in cap. 22. *Genes.* ab uxore autem, ut diximus distinguebat mutua fides, & individua vitæ consuetudo: poterat enim concubina expelli electo sicuti & domo, hinc sine scripto, sine subarratione fidei mutua, & perpetua consuetudinis conservandæ & colendæ testimonio viro addicebatur. Observandum tamen & aliud concubinarum genus apud Hebræos fuisse, quæ, revera uxores, concubinæ tamen dicebantur, idque opinor intervenientibus pactis dotalibus, uxores, quia factis pactis dotalibus ducebantur, concubinæ, quatenus iisdem pactis cavebatur, ne filii earum jus haberent ad hæreditatem. Quo sensu Cethura uxor Abrahami & concubina vocatur. *Genes.* 25. Putat Seldenus Cethuram uxorem vo-

cari, quia Abraham pactis dotalibus in concubinitum acceperat, concubina vero, quia ex familia servili; verum puto in ingenuis in concubinitum accipiendis idem fieri posse, ita ut quamvis ingenua in legitimum matrimonium possit accipi, atque etiam, pactis dotalibus factis, revera in uxorem ducta sit, concubinæ tamen similis, qua iisdem pactis ab hæreditate excludebantur filii ex eadem nascituri, quanquam perfectum & justum per se ejusmodi matrimonium, iuxta uxorem, lege tamen atque pacto videtur fieri imperfectum & uxor concubinæ quasi similis esse, quoad successionem bonorum, quæ naturaliter liberis, iusto ex conjugio natis, desert naturalis ratio & sanguinis jus. Huic comparatur matrimonium ad morgengabicam, sive morganicam, contractum, quando ea lege & conditione quis uxorem ducit, ut liberi expertes sint paternæ hæreditatis, & teneantur certum quid accipere, quod sæpius fit in favorem liberorum prioris matrimonii, vel etiam agnatorum. Est hoc vocabulum Germanicum. *Morgin* Germanice mane significat, & *Gab* donatio, unde vox composita *Morgengab*, id est, donatio facta mane, matutinale donum, quod offert maritus novæ nuptæ in solatium & præmium, atque remunerationem delibatæ virginitatis, si non veræ, saltem fictæ. Aliam adhuc speciem morgengabæ annotavit Zeiglerus, quam uxor jure peculiari ex defuncti mariti bonis capit. Author noster sermonem habere videtur de eo casu, quando alter conjugum superstes ad secundas nuptias transiens, convenit, ut liberis, ex altero matrimonio natis, certa bonorum parte aut quantitate per conventionem, sine pactis dotalibus assignata, prioribus hæreditas integra cedat.

IX. 1. Ubi desunt liberi quibus naturaliter deferatur successio, minus expeditum est, nec ulla in parte magis variant leges. Tota tamen varietas ad duos maxime fontes referri potest, quorum alter respicit proximitatem gradus, alter bona redire vult unde venerant; quod dici solet, Paterna paternis, materna maternis. Nobis omnino distinguendum videtur inter bona paterna avitaque, ut dici solebat in formula qua prodigo bonis interdicebatur, & inter noviter quæsitæ, ut in illis locum habeat Platonis illud: *ἐγὼ δὲ νομοθέτης ὢν εἶδ' ὑμᾶς ὑμῶν αὐτῶν ὄντων πύθημι, ὅτι τὸ πῶς ἕσται τὰ πάντα, ζύμωσις ἢ ἔστι ἡμῶν ὑμῶν, ἢ περὶ ἐμῶν ἢ ἐπεὶ ἐστὶ ἐσθλόν.* *Ego legum conditor neque vos vestri juris esse scisco, neque patrimonium vestrum, sed totius vestri generis, tum quod futurum est.* Qua de causa Plato *κλήρον πατρῶον* salvum esse vult generi unde venit. Quod non ita accipi velim, quasi naturaliter de bonis paternis avitisque testatori non liceat (sæpe enim indigentia amici alicujus efficit, ut id non laudabile modo sit, sed etiam necessarium) sed ut appareat quæ in dubio credenda sit fuisse voluntas intestati. Concedimus enim plenum dominium esse penes eum de cujus voluntate agimus.

2. Sed cum post mortem dominium hoc retinere non possit, & omnino

omnino pro certo haberi debeat, noluisse eum perdere beneficii materiam, videndum est quis sit in beneficiis ordo maxime naturalis.

Bene Aristoteles : *διεργάτη ἀνταποδοτικῶν χάριν μάλλον ἢ ἰταίρω δοτικῶν.* Potius est gratiam referri ei qui benefecit, quam amico conferre beneficium.

Et Cicero : *Nulum officium referenda gratia magis necessarium est.* Item : *Cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi; demus nec ne, in nostra potestate est; non reddere bono viro non licet: modo id facere possit sine injuria.*

Ambrosius : *Pulchrum est propensiosem haberi ejus rationem qui tibi aut be-* Off. 1.
neficiam aliquod aut munus contulit. Et mox : *Quid enim tam contra officium,* 6. 31.

quam non reddere quod acceperis? Gratia autem refertur aut viventibus, aut defunctis. Defunctis, ut ostendit Lysias oratione funebri, refertur gratia in eorum liberis, qui naturaliter pars sunt parentum, & quibus si viverent parentes maxime vellent benefieri.

3. Et hanc æquitatem sequuti sunt Justiniani juris conditores, *L. Quod æquitatis studiosissimi, in quæstione inter fratres plenos, & consan-* scitis. C. de bon.
guineos, & uterinos, & aliis quibusdam. Aristoteles : *ἀδελφοὶ ἀπὸ ἑνὸς* que lib. l. de eman-
φιλοῦσιν τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πνευμέναι. ἢ ὅτι πατρὸς ἐκείνου ταυτοῦτος ἀδελφοὶ ταυτοῦτος. Fratres se in- cipatis. §. Cum

vicem diligunt quatenus ex iisdem nati sunt; nam ortus communis ipsos quasi eosdem facit. Valerius Maximus : *Ut merito primum amoris vinculum ducitur, plurima* enim. C. de legis. hered. L. Sancimus
& maxima beneficia accepisse, ita proximum judicari debet simul accepisse. Gen- tium commune jus, ut frater fratri succedat, dicitur apud Justinum.

4. Quod si non reperiat is a quo proxime bona venerunt, ejusve liberi, restat ut gratia referatur his quibus minus quidem, sed tamen post illum proxime debentur, id est parenti superioris gradus, ejus- que liberis, præsertim cum eo modo maneatur intra proximos, & ejus de cujus hæreditate agitur, & ejus a quo proxime bona venerunt.

Idem ille Aristoteles : *ἀνεψιοὶ δὲ ἢ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς ἐκ τῶν αὐτῶν συνοικεῖν.* τῷ δὲ λοιπῷ τῶν αὐτῶν εἶναι γίγνοι. οἱ μὲν οἰκειότεροι, οἱ δὲ ἀποκειώτεροι. Patruelles vero & cæteri conjunguntur per parentes, quatenus ex iisdem ortum habent : ita ut alii conjunctiores sint, alii minus conjuncti, pro ortus ratione.

COMMENTARIUS.

Mihi videtur, sine ulla bonorum distinctione in successione ab intestato bona a defuncto transire ad proximum successorem, non ratione bonorum, sed sanguinis, utpote cujus ratio potior, & tum etiam ejusmodi delatio voluntati defuncti magis consentanea; quippe cum successione ab intestato demonstravimus fundatam in conjectura voluntatis defuncti, juxta eum ordinem debet deferri, quem probabile observare voluisse, de cujus successione agitur. Atqui, ut annotavimus ad §. 3. b. cap. hominem sanæ mentis voluisse rectæ rationis dictamen, tanquam regulam & normam agendi, sequi, maxime cum ex ipsis naturæ principis, & innatis stimulis, quos in semetipso sentit, perspicit se eo ferri, natura quasi duce, quod recta ratio docet amplecti oportere, concludendum defun-

ctum bona sua in eos transferri voluisse, qui sanguinis propinquitate sibi conjuncti, & quo proximiores, eo vehementiores stimuli, quibus impellitur ad illis benefaciendum, & proinde mensura propinquitatis est etiam regula voluntatis, imo & indicium ac argumentum, quod volimus præferre proximos remotioribus, licet ab hisce quandoque majora accepimus, quam ab illis beneficia; quippe cum homo sit rationis particeps, non cæco impetu naturæ stimulos sequitur, sed ex eorum convenientia cum ratione agendi sibi normam præscribit; verum quo illi vehementiores, eo arctius se devinctum dicitur ipsi ratio naturam ducem sequi, id est, charitatis & amoris testimonia in eos conferre, qui nobis sanguine proximi: oportet enim, ut impetus naturæ cum

M m

ratione

ratione pari passu ambulent, cum illi ab hac gubernari debeant, & ad rectam agendi, a natura præscriptam normam reduci. Hac duce, nunquam errare possumus, sed illi aliquando nos ab officio revocare possunt, & efficere ut a recto tramite deflectamus. Quamobrem in dubio hominem non voluisse tantum creditur illud, quod suadet inclinatio, sed quod simul præcipit honestas, & officium a natura sibi impositum, exigit, neque inclinationem secuturus præsumitur, nisi cum honestate conjunctam, quia cujusque voluntas ita interpretanda, ut quam minime deflectat ab eo, quod dicat ratio iustum, honestum & decorum esse, & proinde amplectendum; atqui ratio maxime favet sanguinis propinquitati, tum etiam regulariter naturali quasi propensione ferimur ad amandos illos, quos natura nobis commendat, etiam & illis præ cæteris benefacere volumus, iis successionem deferendam dicat, qui defunctum sanguinis vinculo proxime attingunt: jus enim naturæ spectat proximitatem gradus, non bonorum originem, nec etiam video rationem, cur magis bona, quæ ab ascendentibus venerunt, ad eisdem beneficii compensandi causa reverti debeant, quam ea, quæ ab extraneis acquisita: eadem enim remunerandi causa; ergo & idem jus obtinere oportet. Fateor humanitatis esse, ut beneficium beneficio rependatur; verum hæreditas, quæ ex voluntatis conjectura ad aliquem defertur, pro beneficio eatenus haberi potest, quatenus potuisset testator bona sua in alium transferre per ultimæ suæ voluntatis testationem; ea vero non edita juxta honestatis & æquitatis regulam, quam dicat ratio, deferuntur bona proximo successori, cujusmodi successio beneficium quidem est, sed quasi naturæ debitum, ideoque non ejusdem generis, cujus cætera, quæ ex mera liberalitate proficiuntur, & quæ quodammodo videntur eum, in quem collata, obligare ad reddendum, sive compensandum quod acceptum; ita ut non videatur quis liberam disponendi de illis rebus facultatem habere, quæ tenet ex liberalitate alterius, donec, beneficium beneficio commutando, satisfecerit officio, quod ad remunerationem aliena sibi imposuit liberalitas. Verum quod ad me devolutum jure sanguinis, quemadmodum solent bona ab ascendentibus ad descendentes pervenire, & ad collaterales, hisce deficientibus, id quodammodo meo jure tenere videor, quamobrem salva honestate & justitia, eadem bona sine ulla discrimine ad ultimi defuncti proximos transmitti possunt; utpote quos verosimile est defunctum magis dilexisse juxta naturalem naturæ propensionem, quam remotiores, ab eo forte latere venientes, unde bona dimanarunt. Præterquam quod in hæreditate transmittenda non nuda spectatur benevolentia, sed in quem bona nostra transire maxime congruum est, id est, quid succedendi a natura præscripto ordini conveniens. Quamobrem statuo naturale jus respicere non originem bonorum, sed proximitatem gradus, eamque consuetudinem, quæ paterna bona paternis, materna maternis cedunt, juri positivo

adscribendam. Utraque olim in Hollandia, teste Sim. Leeuwio *cons. forens. lib. 2. cap. 16.* succedendi ratio obtinuit, una ex jure Zelandico, quod jus Scabinicum appellarunt, altera ex Frisiorum jure, quod Aesdomicum dixerunt. Scabinici juris fundamentum consistit in hoc perpetuo axioma: *Quod bona eo redire debeant, unde profecta.* Aesdomici vero juris intentio contraria ratione nititur, juxta hæc regulam, *proximus sanguine, proximus est in successione, & in nostra Diocesi in successione ab intestato non habetur ratio lateris, unde bona provenerint, nec bona paterna paternis, materna maternis amicis cedunt, sed tantum gradus prærogativa attenditur, præterquam in iis, in quibus jus representationis locum habet, & omnes in eodem gradu in capita admittuntur ad omnia bona promiscue: art. 26. 27. stat. Urb. rubr. 23.* nam unum tantum patrimonium defuncti vel defunctæ esse intelligitur, excepto tamen feudo & emphyteusi. Vid. *Cod. Fabr. lib. 6. tit. 33. def. 2.* Carpov. *def. forens. part. 3. const. 17. def. 2.* Sola necessitudo in successione ab intestato inter eum, qui succedit, & cui succeditur, consideratur, hujusque præsumpta voluntas; quamobrem non attenditur, unde venerint bona, sed ad quem, juxta sanguinis propinquitatem, defunctus ea transmittere voluerit, & quamvis præsumatur eum non ingratum esse voluisse erga eos eorumve liberos, unde bona ad se devoluta, prævalet tamen fortior voluntatis præsumptio, qua impellitur ad beneficiendum illis, qui sanguinis sibi vinculo conjunctiores sunt. Quo quis nobis sanguine conjunctior, eo magis devincti dare ipsi beneficium, quam alteri reddere, quia dum erga illum officiosus esse vellem, injuriosus essem in amicum, mihi sanguinis propinquitate conjunctissimum; quamobrem non sine ratione addit Cicero, bono viro beneficium non reddere non licere, modo id facere possit sine injuria. Et cum inquit Aristoteles, *potius esse gratiam referri ei, qui beneficium, quam amico conferre beneficium,* nihil aliud intendit, quam officium a nobis postulare, ut prius solvamus, quod benefactori debemus, antequam beneficium conferamus amico, cui nihil debemus, sive a quo nullum beneficium accepimus: dare enim ipsi beneficium, voluntatis, sed acceptum reddere, necessitatis videtur, propter obligationem, qua acceptum beneficium nos benefactori devinct ad reddendum, quod acceptum. Et eo sensu Cic. *nullum officium referenda gratia magis necessarium,* nisi aliò propter majorem necessitatem aut honestatem officium nostrum avocetur. Quemadmodum justitiæ videtur repugnare conferre huic, quod alteri reddere oportet; ita quandoque huic reddere rationi adversatur, quod alteri conferre æquum est. Illud obtinet, ut supra diximus, ubi ex mera liberalitate beneficia proficiuntur, & ex voluntate dantis pendet. Atqui in successione ab intestato maxime necessarium est dare beneficium, quod eatenus pendet a voluntate, quatenus potuisset de facto quis disponere in favorem remotiorum, sed ejusmodi voluntatis non extante testatione, videtur ipso jure deferri defuncti hæreditas iis, qui naturalis

turalis sanguinis vinculo defuncto proximi, quem admodum autem natura hoc beneficium proximis dandum dictare videtur, ergo & æquum; quem admodum defunctus jure sanguinis illud accepit, ita etiam ei confert, quem eodem jure & commo frui oportere suadet honestas & dictat æquitas, maxime favens sanguinis propinquitati, cum qua & vota defunctorum convenire in dubio præsumuntur, quæ hic maxime debent attendi, de quibus etsi expresse nihil liqueat, primo erga liberos præsumuntur flagrantissima, & secundo loco liberorum erga parentes, dein prout sanguine quilibet, ita charitate proximus solet esse & intelligitur; atqui fundamentum successionis legitimæ nihil aliud est, quam præsumptio de affectu defuncti; ergo ab eodem aliena est distinctio bonorum, unde profecta sunt. Adversam igitur & inimicam juri sententiam putamus, quod bona paterna consanguineis, materna uterinis debeantur, inquit Huber. *prælect. jur. civ. lib. 3. tit. 13. Optime Pufend. lib. 4. cap. 11. Enimvero, inquit, materia de successione ab intestato hanc quicquam per omnia ad regulas, quæ in beneficiis dandis vel reddendis observantur, exigi potest aut debet. Nam beneficia virtute humanitatis & liberalitatis diriguntur: ac proprie loquendo illis dumtaxat dantur, qui non nisi ex dictato illarum virtutum eadem a nobis expectare poterant. Verum successiones ab intestato aliis niuntur fundamentis, nempe obligatione aliis prospiciendi, necessitudine sanguinis, & naturaliter injuncta propensione familiam propriam augendi & conservandi. Ubi & illis imprimis curandum, ut liquida ineatur via, quæ quam minimis controversiis sit obnoxia, quæ nulla est expeditior, quam ut expressa voluntate non extante, successio ita deferatur, prout quisque defunctum cognatione proxime atigerit. Cui etiam accedit, quod si eadem observanda regula, & idem ordo sequendus in transferenda hæreditate, quæ in beneficiis con-*

ferendis locum sibi vindicat, statuendum quandoque extraneos amicos, quorum opera vel industria defunctus usus, ad maximam bonorum partem acquirendam, præferendos sanguinis vinculo nobis conjunctissimis in successione ab intestato. Quippe si juxta beneficiorum conferendorum ordinem potius est gratiam referre ei, qui bene de nobis meritus est, quam conferre amico, dictat ratio eos cæteris præferri oportere, quæ ratione tota naturalis cognatio ex sanguinis propinquitate descendens everteretur, quod vetat naturalis ratio, utpote quæ ei, ut dicere incepimus, maxime favet. Ita ut licet maneamus intra terminos consanguinitatis, succedendi tamen eundem ordinem observari necesse. Quem admodum defunctus, rationi obtemperans, nequit præsumi extraneum præferre cognato, ita nec cognatum cognato, etiam si ab hoc vel ejus parentibus plura acceperit beneficia, quam ab altero, nisi expresse gratum hunc suum animum declaraverit per voluntatis suæ manifestam testationem: potuit enim alia ratione beneficium beneficio compensasse defunctus, nec etiam statim in communionem rei partem admittere illum. voluisse præsumitur, cujus opera utili in re illa paranda quis usus est, inquit Pufendorfius, & sic sæpius una præsumptio sæpe per alteram fortio-rem eliditur; illa autem fortior, quæ rationi magis consentanea. Præterquam quod tantum officium suum præstitisse videatur, qui prodest amicis, quando ipsis sine suo detrimento prodesse potest. Quæ tamen non ita accipienda, recte monet statim allegatus auctor, quasi ab ultimis voluntatibus gratus animus debeat exulare, sed quod inconveniens sit, ex præsumpta voluntate defuncti circa exercendum gratum animum velle communem instituere ordinem, secundum quem hæreditates ab intestato devolvantur. Vid. Robert. Scharrock. *cap. 8. de offic. secund. jus nat.*

X. 1. At in bonis noviter quæsitis, quæ *αλιοντα & κληρη* Platoni, cum cesset gratiæ referendæ officium; superest ut ei deferatur successio qui defuncto carissimus fuisse creditur. Is autem est qui gradu cognationis proxime defunctum attingit. Sic Isæus apud Græcos receptum ait, *οις εγγυτατοι γινυσι τα & πληθεισιν & ημισις*, defuncti bona ei cedere qui genere sit proximus: addit: *τι αν, τι δικαιωτερον η τοις συγγενεσι τα & συγγενεσι*; quid justius quam ut quæ cognati fuerant cognatis cedant? Idem sensus est apud Aristotelem libri ad Alexandrum capite 11. Optime, inquit Cicero, *societas* Off. 1. *hominum conjunctioque servabitur, si ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferatur. Qui & alibi post liberos ponit bene convenientes propinquos, ut & Tacitus: Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit. Idem Cicero alibi de cognatis agens: Necessario præsidia vitæ debentur his maxime. Debentur scilicet non ex jure expletorio, sed κατ' αξίαν: Et alibi cum de affectione erga propinquos egisset, Ex hac animorum affectione, subdit, testamenta commendationesque morientium natæ sunt. Idem copias nostras proximis quam alienis &*

De Off. 1. cap. 30. suppeditari & relinqui æquius esse ait. Ambrosius quoque : *Est etiam illa probanda liberalitas, ut proximos seminis tui non despicias.*

2. Successio autem ab intestato, de qua agimus, nihil aliud est quam tacitum testamentum ex voluntatis conjectura. Quintilianus pater in declamatione : *Proximum locum a testamentis habent propinqui : & ita, si intestatus quis ac sine liberis decefferit. Non quoniam utique justum sit ad hos pervenire bona defunctorum ; sed quoniam relicta & velut in medio posita nulli propius videntur contingere.* Quod de bonis noviter quæsitis diximus ea naturaliter proximis deferri, idem locum habebit in bonis paternis avitifque, si nec ipsi a quibus venerunt, nec eorum liberi existant, ita ut gratiæ relatio locum non inveniat.

C O M M E N T A R I U S.

Bona noviter quæsitæ vocat Author, quæ non hæreditate delata, sed sua cultura, cura & industria quis sibi acquisivit, & proinde in illis cesset gratiæ referendæ officium, quem nullius ex liberalitate tenet, quamobrem rationi conveniens ei deferatur successio, qui defuncto carissimus fuisse creditur. Ille autem secundum communem hominum sanorum naturalem inclinationem carissimus fuisse creditur, qui consanguinitatis gradu defunctum proxime attingit, ita prout quisque propior est sanguine, remotiorem excludit. Verum objici posse videtur inter hæc bona, quæ aliena nobis acquisita industria, & titulo lucrativo, ex donato vel legato, patrimonio nostro adjecta, quamobrem & gratiæ referendæ officium hic locum habebit, unde & post mortem ea persona, quæ hoc titulo possessa, & quæsitæ potius ad donantem, vel legantis liberos venire oporteret, quam defuncti proximos consanguinitatis gradu. Sin enim beneficii habenda ratio in bonis avitis paternisque, multo magis in iis, quæ ex mera liberalitate ad nos devoluta, spectari debet gratiæ referendæ officium. Sed optime Zeigler. nisi ad beneficii materiam, vel naturalis ratio, vel aliud quid, ex quo præsumptive de voluntate defuncti constare possit, accesserit, non videtur ea sufficiens transferendæ hæreditatis ratio. Verum cum nihil rationi magis convenit, quam ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferetur, ita etiam prout quisque nobis est aut conjunctior, aut alienior, hæreditatis participem fieri defunctum voluisse præsumendum. Quemadmodum in conferendis beneficiis, habetur ratio dignitatis personarum, sic in deferenda hæreditate habetur ratio propinquitatis, nisi & in ipsis gradibus propinquitatis eatenus dignitas personarum consideranda venit, quatenus inter æquales sanguine parcius vel liberalius in eum conferri propensæ nostræ voluntatis testimonia oportet, qui cognationem & conjunctionem ex sanguinis propinquitate profluentem suis fovissent atque ornarunt meritis ac beneficiis, atqui illud dependet ex voluntate ejus, in quem istiusmodi bene-

ficia collata, oportet ut ea perscipi queat ex ejusmodi indiciis, quæ manifeste probant, eum pro ratione meritorum & beneficiorum, etiam benemeritum liberalius, quam cæteros eodem sanguinis vinculo sibi devinctos tractare, in casu vero non significatæ voluntatis, sanguinis jure æquales, etiam æqualiter ad successionem vocati censentur, quod adeo verum, ut, etiamsi quidam e proximis erga defunctum ingratus fuerit, & forte etiam inimicitæ intercesserint, ita ut justam satis eum exhæredandi causam habuerit defunctus, nisi tamen ejusmodi voluntas ex manifestis indiciis demonstratur, indubio nihil tale præsumitur, sed condonasse ipsi creditur, sanguinis propinquitatem potiorum habens vindicta, & cum eo in gratiam rediisse, vel saltem noluisse par pari referre; quamobrem ad successionem cum cæteris admittendus. Si hoc inter sanguine pares obtinet, multo minus extraneus, quamvis amicitæ potenti & prævalido vinculo defuncto devinctus, præferendus in successione cognato & consanguineo: puto enim consanguineorum necessitudinem, amicitia, quæ cum extraneo nobis intercedit, potiorum esse, eo quod peculiare hoc jus, & singulare sanguinis privilegium a natura quasi introductum, quo cognati præferendi externis, id est, amicis. Quamobrem in successione ab intestato apud Græcos & Romanos, & omnes plebsque gentes, semper favorabilis fuit, consanguineorum etiam non a stirpe recta descendantium, quam externorum conditio, quo nomine etiam & amici veniunt, quatenus nulla sanguinis cum illis nobis intercedit necessitudo, ita ut quamvis jure Romano essent quædam necessitudines, præter eas, quæ inter parentes, liberos & sanguinis propinquos intercedebant, consanguinitate potiores, ita ut in ordine officiorum, post parentes, liberosque, primus locus tribueretur pupillis, alter clientibus, tertius hospitibus, & proximis demum cognatis atque affinis, recte tamen animadversum a Pufendorfio, in hæreditatibus deferendis, nullam plane istius ordinis rationem habitam fuisse, cum

cum his enim natura ipsa amicitiam peperit, ut inquit Cic. *de amicis*. & proinde alienis præferendi, nulla necessitudine naturali nobis devinctis. *Sic enim perspicere mihi videor*, inquit, *ita natos esse nos, ut inter omnes esset societas quedam: major autem ut quisque proxime accederet. Itaque civis potiores, quam peregrini, & propinqui, quam alieni. Cum his enim natura ipsa amicitiam peperit. cap. 5.* Qui itaque ordinem naturæ vult sequi in conferendis officiis, propinquos & cognatos præferet amicis, id est, nulla necessitudine naturali, sed nudæ amicitiaz vinculo nobis conjunctis, quem sequi voluisse, in dubio putandus homo mentis luz compos, ut supra demonstratum; ordo autem succedendi naturalis

hic est, ut prima sors sit descendendum, secunda ascendendum, tertia collateralium, & inter collaterales, qui sanguine proxime defunctum attingunt, sine aliqua bonorum distinctione; quippe cum omnia bona fuerint in pleno defuncti dominio, recte etiam sine ulla distinctione ad proximum successorem devolvuntur. Hunc ordinem approbasse & sequi voluisse, qui intestatus discessit, præsumitur, & eatenus quia aliter disponere de bonis suis potuisset, censetur tacite disposuisse, ut secundum naturalem succedendi ordinem bona sua ad illos pervenirent, qui quemadmodum jure sanguinis proximiores defuncto, ita quoque potiores sunt jure succedendi in defuncti bona.

XI. 1. Hæc vero quæ diximus quanquam naturali conjecturæ maxime sunt consentanea, non sunt tamen jure naturæ necessaria; ac proinde ex diversis causis voluntatem humanam moventibus variari solent, pactis, legibus, moribus: qui subdicionem in locum in nonnullis gradibus admittunt, in aliis non admittunt; alibi distinguunt unde bona veniant, alibi id insuper habent. Est ubi primogeniti plus postgenitis ferunt, ut apud Hebræos: est ubi inter se æquantur. Est ubi agnatorum habetur ratio; est ubi cognati quilibet cum agnatis tantundem ferunt. Etiam sexus alicubi momentum habet, alicubi non habet: & alibi cognationis ratio habetur intra propiores gradus: alibi longius extenditur. quæ longum esset exsequi, nec instituti nostri.

2. Illud tamen tenendum est, quoties voluntatis expressiora indicia nulla sunt, credi quemque id de sua successione statuisse quod lex aut mos habet populi, non tantum ex vi imperii, sed ex conjectura, quæ etiam in eos valet quorum in manu est summum imperium. nam & hi probabiliter creduntur in rebus suis æquissimum judicasse, quod aut legibus sanxerunt ipsi, aut moribus probant; in iis dico rebus in quibus de nullo ipsorum damno agitur.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum duce ratione rerum introducta dominia, ita etiam eadem dictante rerum dominis libera earum concessa atque tributa dispositio & moderatio, utpote quæ ex dominii natura immediate descendens, tanquam necessarium ejus accessorium cum dominio transit & defertur; hujusmodi autem liberalis dispositionis effectus & vis potissimum conspicitur in dominii acquisiti, vel retinendi, vel transferendi libertate potestateque, in eum, vel in eos, quos rerum suarum possessores & dominos quis esse velit. Hinc varii, ut alibi demonstravimus, cum ratione naturali dictante in naturæ statu, tum etiam in civili factio humano interveniente, prodicti & dominii acquirendi, & transferendi modi, in quorum numero, cum successio ab intestato, tum etiam ex testamento merito recensentur.

Verum quemadmodum dominii acquisitio dependet a voluntate acquirentis, ita & ejusdem retentio ac translatio, eo quo quis velit modo ab humano pendet arbitrio. Quamobrem recte ab Authore successionem ab intestato, tanquam modum transferendi bonorum dominii in successorem, a voluntate humana dependere statuit, & proinde quamvis naturæ quidem consentaneum, ut bona secundum ordinem naturalem, quasi ex voluntate defuncti, perveniant ad sanguine propinquos, attamen jure naturæ non est necessarium, ut semper idem ordo observetur, quasi mutari non posset, quia profluit ex naturali dictamine; quippe alio loco annotavimus, non omnia, quæ naturæ conveniunt, immutabilia; aliud est naturæ convenire, aliud eodem jure naturæ necessarium; omnia quæ jure naturæ necessaria,

cum eodem convenientiam habere necessum est, sed quæ eidem consentanea, ea non statim dicenda necessaria, quod multis exemplis a nobis confirmatum & assertum. Et ita etiam, quæ de naturali ab intestato succedendi ordine disputavimus, juri naturæ quidem consentanea, sed non necessaria: nam & ipsum jus naturæ supponit voluntatem defuncti, qua tanquam suo fundamento nititur successio ejusque ordo. Quemadmodum itaque quisque paterfamilias, potest pro arbitrio de suis bonis disponere, sibi quem velit scribere hæredem; ita quoque & succedendi ordinem potest præscribere, diversum ab eo, quem ex naturæ jure deduximus; tum etiam pacto inter æquales, scil. vel etiam legibus & consuetudine introduci. Illud inter æquales, hoc inter inæquales locum habet, atque ita ex variis causis, quæ jure naturæ consentaneæ sunt, variari solent ac mutari, aliamque recipere formam ab humana voluntate. Sic olim paterfam. tanquam familiæ princeps, poterat succedendi ordinem præscribere, juxta quem membra familiæ sibi invicem succederent, vel eorum proximi & propinqui, diversum a naturali, sed forte familiæ conservationi magis conveniens, cujusmodi lex non aufert disponendi liberam facultatem, sed ideam effectum producit, quod jus naturæ, scil. modum & ordinem succedendi præscribit casu, quo nullum conditum testamentum; quippe eo ipso, quod quis intestatus discedere voluit, velle censetur id, quod lex jubet, & proinde quodammodo legem illam suam facit, id est, loco suæ voluntatis esse vult, & proinde cum quis ab ea non recedit, cum recedere potuerit, videtur tacite voluisse, quod in testamento exprimere potuisset. Quod autem in statu naturali familiæ principi, idem in civili summo magistratui, qui successit in locum & jus plurium patrumfam. Quamobrem apud diversas gentes variæ quoque succedendi leges & mores obtinere, ordini a jure naturæ introducto non omni ex parte consentaneæ. Sic quarundam gentium legibus vel moribus obtinuit, ut repræsentatio sive successio per stirpes non in omnibus, sed quibusdam tantum gradibus locum haberet. Sic jure Romano jus repræsentationis non habet locum in ulterioribus agnatis ultra fratres fratrumque filios. §. 4. *inst. de legitim. agnat. success.* Idem in Diccæsi nostra obtinet juxta placitum & statutum D. D. Ord. circa successiones ex fratribus & fororibus liberorum in bonis defunctorum suorum patruorum, avunculorum, amitarum, matererarum *A. 1594* promulgatum. In plerisque Brabanticæ locis non tantum fratrum & fororum filii in parentum locum subintrantes una cum patris succedunt, sed & inter ultiores jus repræsentationis obtinet, tum in collateralibus, quam recta linea in infinitum, quousque patet defuncti consanguinitas, ut constitutum jure municipali & statutis civitatis Antverpiensis, *tit. 47. de successioneibus, art. 20.* & civitatis Bruxellensis *rubr. de successioneibus, art. 294.* Alibi distinguunt, unde bona veniant, ut eodem jure constitutum, alibi non, ut in nostra Diccæsi, *vid. l. 13. Cod. de legitim. hered.* Est ubi

primogeniti plus quam cæteri ex hæreditate paterna capere solebant, ut apud Hebræos, ubi duplex portio ipsis tribuebatur; alibi prioris ætatis jus sine dispositione præambula, seu præscriptione, aliquid majori natu tribuenti, nihil præcipuum ex hæreditate paterna defert primogenito, ut in Hispania, teste Molina *lib. 1. cap. 1. de Hispan. primogenitis.* Sic etiam in nostra Diccæsi primogenito præcipuum quoddam jus reservatum, *rubr. de famil. erisc. & honor. divis. art. 29.* & in successione bonorum feudaliū, prærogativa primogenito competit. Jure Romano antiquo, id est, lege XII. tabb. agnatus proximus familiæ, id est, bona defuncti, capiebat, cui suus non extabat hæres. Ulpianus *tit. 26. §. 1. de legitim. hered.* Agnati autem sunt cognati per virilis sexus personas cognatione juncti, Paul. *sentent. tit. 11. §. 4.* quasi a patre cognati. Verum jure novissimo differentiis omnibus cognationis & agnationis in successioneibus intestati defuncti antiquatis, cognati cum agnatis, si in æquali sunt gradu, æqualiter succedunt. *authent. post fratres. Cod. de legitim. hered.* Apud quasdam gentes in successioneibus etiam sexus ratio habita. Imo summus legislator voluit, ut primo filius, deinde filia secundo in loco succedat. *Num. 27.* atque hanc constitutionem hac ratione niti statuit Author noster, quod terra Israëlita Deo feudi more devincta erat, & proinde filius moriens, ad filios suos jus futurum, aut, hisce deficientibus, filias transmittibat, quam rationem amplecti videtur summus Theologus Francisc. Burm. *in explicatione Pentateuchi.* Lex Voconia ad certam partem admittebat tantum filios, aliasque fœminas, sed postea sublata omnis sexus differentia, omnes pari modo ad hæreditatem vocabantur, ut paulo ante annotatum. Legibus Anglorum cautum, *ut hæreditatem defuncti filius, non filia, suscipiat. Si filium non habuit, qui defunctus est, ad filiam pecunia & mancipia, terra vero ad proximum paterne generationis consanguineum pertinet.* Saxonum similis lex in *l. Saxo. tit. 6. de hered. & viduis.* *Pater aut mater defuncti filio non filia hæreditatem relinquit.* In Salica lege occurrit constitutio, qua cautum, *ne de terra Salica in mulierem ulla portio hæreditatis transeat, sed hoc virilis sexus acquirat, hoc est filii in ipsa hæreditate succedunt.* Ab Armeniis olim quoque exclusæ fœminæ successioneibus ab intestato parentum, liberorum, ut colligi potest ex *Novell. 21.* Ex quibus perspiciamus in diversis Rebuspubl. varias de successioneibus ab intestato leges promulgatas, vel consuetudine introductas, quas quemque intestatum decedentem ejusdem Reipublicæ civem & membrum secuturum voluisse præsumitur, quoties non extant expressiora voluntatis indicia ac testimonia, tum quia officium boni civis est, obtemperare imperio, cui subjectus, cujus est jura condere & leges dare, quæ subjectis agendi norma sunt & regula, tum etiam quia, ut dicere incepimus, eo ipso, quod quis intestatus decedit, testatur se velle quod jura circa successioneem constituerunt, in sua hæreditate locum habiturum;

rum; quippe cum sit voluntatis decedere intestatus, videtur ille, qui nullum testamentum condidit, pro suo testamento agnovisse & approbasse leges, in sua Republica circa successiones latas, cuiusmodi conjectura etiam recte in eos valere statuit Author, quorum in manu summum est imperium, sub illa distinctione, quæ in seqq. §. §. adducta; quippe imperium, quod populi consensu delatum, etiam ejusdem consensu expresso vel taci-

to descendit ad successores, qui vel initio ad successionem vocati, vel postea electi, quemadmodum delatio imperii dependet a voluntate & consensu populi, ita etiam succedendi in locum defuncti jus & ordo ab ejusdem pendet arbitrio; quamobrem in regnis non patrimonialibus inspicienda voluntas populi, vel expressa vel præsumpta; longa autem consuetudo pro voluntate habenda.

XII. Sed in regnorum successione distinguuntur debent regna quæ pleno modo possidentur, & in patrimonio sunt, ab his quæ modum habendi accipiunt ex populi consensu. quo de discrimine egimus supra. Prioris generis regna dividi possunt etiam inter mares & fœminas, ut in Ægypto & Britannia olim factum videmus:

nullo discrimine sexus

Reginam scit ferre Pharos,

ait Lucanus: de Britannis Tacitus, *Neque enim sexum in imperio discernunt. nec adoptati minus veris liberis succedent ex præsumpta voluntate; Sic Æpalio Locrorum Regi Hyllus Herculis filius per adoptionem in regnum successit. Molossus nothus ex patris Pyrrhi legitimos liberos non habentis judicio successit in regnum Epiri: de adoptando in successionem Scythiæ Philippo egit Rex Atheas: Jugurtha nothus sed adoptatus successit in regno Numidico: sicut & in regnis quæ Gothi & Langobardi armis quæsierant, adoptionem valuisse legimus. Imo etiam ad eos proximos ultimi possessoris regnum perveniet, qui primum regem sanguine non attingunt, si talis successio in iis locis recepta sit, sicut Paphlagoniam regum domesticorum interitu hæreditariam patri suo obvenisse ait apud Justinum Mithridates.*

Strabo. l. IX. Paus. I. Just. lib. IX. Sallust. bell. Jugurth. Cassiod. Paul. Diac. l. VI. de gest. Longob. Libro XXXVII.

C O M M E N T A R I U S.

Quoniam ea, quæ hæcenus de successione ab intestato disputavit Author, ex æquitate naturali profluunt, quæ ubique omnibus in negotiis, tam publicis, quam privatis, locum sibi vindicant, quatenus ob rationis paritatem eadem juris dispositio ad utrumque applicari potest, licet non in omnibus, saltem in iis, in quibus conveniunt: quemadmodum enim ipso nomine & appellatione, ita etiam natura & conditione differunt publica a privatis, & optimam disputandi rationem Author sequens, a privatis ad publica transit, quatenus ea, quæ in privatis locum habent, ad publica possunt accommodari: alia enim successio in bona privatorum, alia in jura regis defuncti, qua Rex, id est, publica persona, repræsentat populum, cui imperat; alia interim successio in bona Regis propria, alia in ipso regno & imperio; alia etiam successio in regnis patrimonialibus, alia in iis, quæ habent modum accipiendi ex populi consen-

su. Utraque successio accommodari debet ad naturam objecti, circa quod versatur. Itaque si nullis legibus vel moribus sit definita; aut a defuncto descripta, ad conjecturas voluntatis confugiendum, vel populi, vel Regis, juxta distinctionem ab Authore adductam; quemadmodum vero quisque paterfam. suæ familiæ consulere voluisse præsumitur, ita quoque & populus & Princeps communi salutis civium prospicere credendi, & proinde voluisse in successione eum ordinem ac modum servare, quæ ei minime nocere ac obesse posset, salva tamen in regnis patrimonialibus Regi pro arbitrio de imperio disponendi facultate, tanquam de re propria, quemadmodum cuique privato de bonis, ad se pertinentibus, voluntas cujusque pro lege habenda circa bonorum, quæ cujusque propria sunt, successionem. Hinc vetus illa formula: *UTI LEGAS SIT suæ rei, ita jus esto. Paterfamil. uti super familia pecuniæ suæ legasset,*

ita

ita jus esto. Cic. 1. *ad Herennium.* Itaque quemadmodum paterfam. bona sua inter liberos dividere potest, & cuique portionem suam assignare, ita & Princeps regni consortes liberos suos potest constituere, nulla habita ratione sexus, an sint mares vel foeminae, quamvis omne imperium consortis impatiens videatur. Sic Fredericus II. regna sua haereditaria testamento divisit inter filios & nepotes. Constantinus M. inter tres filios imperium divisit, teste Zosim. *part. 2. hist.* Prasutagus Icenorum Rex longa opulencia clarus, *Cesarem heredem duasque filias scripsit, ratum tali obsequio regnum & domum suam procul injuria fore.* Tacit. 19. *annal. vid. & agricol. 43.* Tum etiam legitimis deficientibus, transferri illud in naturalem potest, atque etiam adoptivos, imo & in eum, qui nullo sanguinis vinculo junctus est defuncto. Sic teste Guicciard. *lib. 5.* Alphonfus Rex Arragoniz, Regnum Neapolitanum, armis ditioni suae adjectum, in filium suum naturalem Ferdinandum contulit. Sed observandum, non omnia praesumi posse, nec etiam debere, suadente publica utilitate, in actum deduci, quae rata habentur, quia per voluntatem expressa. Neque etiam in omnibus argumentari licet a successione privata ad successionem regnorum, quasi eadem voluntatis conjectura utrumque successionis ordinem eodem modo definiret. Objectorum varietas etiam varias voluntatis conjecturas parit; quippe cum ejusmodi conjectura fundetur in naturali aequitate; aequum vero id esse dicimus, quod cujusque rei naturae maxime favet ac consentaneum est, oportet semper voluntatem convenire cum natura objecti, circa quod versatur, aliquid velle, quod ab eo alienum est, iniquum, quia suadet aequitas, ut conveniens cujusque rei naturae & conditioni operemur. Objectum ultimae nostrae voluntatis est conservatio & sustentatio eorum, qui a nobis progeniti, & proinde charissimi sunt; hujus autem objecti naturae nihil magis conveniens, quam ut ejusmodi media a parentibus liberis suppeditentur, quae eorum sustentationi & conservationi maxime inserviunt; atqui nihil ei magis inservire satis manifestum, quam rerum omnium copia, quae comparatur bonorum affluentia; hanc vero tribuit successio in jura & defunctorum bona. Quid ergo magis aequitati consentaneum, quam ut illis adjudicemus bona, quorum conservationi & sustentationi unice favere studuit defunctus, impulsus naturali, quo erga liberos affecti parentes, amore, & proinde praesumitur tanquam necessarium conservationis medium ad eos sua bona post mortem perventura voluisse, quos maxime vult tueri & conservare; atqui omnes liberos aequali amore prosequi quis creditur, quia ex eodem sanguine & semine

progeniti, etiam censetur in aequas portiones dividendam haereditatem voluisse, & cuique e liberis suam assignasse. Eadem quoque praesumptio, & conjectura voluntatis locum quidem habet in successione regnorum, sed non primario, ita ut juxta eam idem ordo esset observandus; quippe populi salus, quamvis regnum patrimoniale, suprema lex esse debet, atque etiam privatis affectibus, quandoque anteponenda, quamobrem ubi de successore suo nihil disposuerit ejusmodi Rex, videndum, an idem ordo in successione regnorum, eadem imperii distributio servabitur, quae in privatorum haereditatibus obtinere solet. Quoties charitas & amor naturalis, quo amplectimur liberos & nepotes, pari passu cum utilitate & salute civium ambulat, eundem quoque ordinem in successione regnorum patrimonialium servare aequum est, qui in aliis privatorum haereditatibus, & proinde aequae de Regibus, quam aliis, praesumitur, ipsos bona, a se parta, nolle perire, aut quibusvis, in medio velut exposita, se mortuis relinquere, sed ad eos devolvi, quos ipsi charissimos habuerant. Pufend. *lib. 7. cap. 7.* Verum ubi idem ordo noceret saluti communi civium & Reipub. quae omnes omnium charitates complectitur, ut inquit Cic. 1. *off.* ab eodem recedere voluisse praesumendus testator ex amore erga patriam & cives atque subjectos suos, quae privatis, ut diximus, affectibus potior est: *Non mihi uxor aut filius patre & Repub. cariores sunt,* inquit Germanicus apud Tacit. 1. 42. *Ingens est gloria morientis Principis Remp. magis amare, quam filios,* inquit Imp. Tacitus apud Vopiscum *cap. 6.* Hac ratione impulsus Phrahates, postquam validam gentem Mardos bello domuisset, fato functus, praeteritis liberis, qui more gentis haeredes regni esse possent, fratri potissimum Mithridati, insignis virtutis viro reliquit imperium, *plus regio quam patrio deberi nomini ratus, potiusque patria, quam liberis consulendum.* Just. *lib. 41. cap. 6.* Propter eandem rationem, nec ut forma ejus mutetur, quia omnis mutatio periculosa, nec regnum dividere voluisse praesumendus, quasi privata haereditas, cum saepius divisio multas parit incommoditates, discordias, bella, quibus misere dilaceratur Respub. ac saepius funditus evertitur. Hinc Pufend. *d. 1. Porro & hoc ejusmodi Rex velle praesumitur, ut non solum regnum regularem formam retineat, ut neque partes summi imperii inter plures fratres, aut eodem gradu proximum Regem tangentes distribuantur, neque iidem regnum pro indiviso parique inter se potestate administrent, sed etiam nolle, ut in plures partes regnum dividatur, & pro uno plura deinceps distincta regna sint,* quia id ipsum cum maximo regni detrimento conjunctum.

XIII. Quod si dictum sit ne dividatur regnum, nec cui cedere debeat expressum sit, ut quisque natus est maximus, mas aut foemina, regnum habebit. In Thalmudico titulo de regibus legitur: *Qui praecipuum jus habet in haereditate, is & in possessione regni. Ideo filius natus*

natu major præfertur minori: Νεμζόμενον αὐτῷ τῷ μέγιστον ἀποδιδόντων τὴν ἀρχὴν
ἔχον, inquit Herodotus: Mos omnium populorum est ut natu maximus im- *Polym.*
perium habeat. Idem alibi sæpe νόμον legem sive consuetudinem regno-
rum hoc vocat. Livius duorum fratrum Allobrogum de regno con- *Lib.*
tendentium minorem ait jure minus, vi plus potuisse. Apud Trogum *XXXI.*
Pompejum, Artabazanes maximus natu ætatis privilegio regnum sibi vindica- *Juss.*
bat: quod & ordo nascendi, & natura ipsa gentibus dedit. Idem alibi jus *lib. II.*
gentium vocat; ut & Livius, qui & ordinem appellat ætatis atque *Li. XII.*
naturæ; quod intellige nisi pater aliud jufferit, ut Ptolomæus apud
eundem Trogum. Qui autem in regno tali succedit, coheredibus *Lib.*
tenebitur pro ipsorum partibus æstimationem rependere, si & quate- *XVI. &*
nus id fieri potest. *XXXIV.*

C O M M E N T A R I U S.

Supra dicere incepimus, præsumptam volun-
 statem Regis circa successionem ita interpre-
 tandam, ne noceat regno, cujus conservatio-
 nem omnibus privatis affectibus Rex præferre vo-
 luisse censetur, & proinde etiam si non expresse
 dictum, ne dividatur, attamen dividi nequit ex
 conjectura voluntatis, quia defunctus, ut dixi-
 mus, id voluisse præsumitur, quod convenien-
 tissimum imperii ac regni naturæ & conditioni,
 ejusque conservationi. Regnum & summum
 imperium debet considerari, tanquam totum
 aliquod suis partibus constans & compositum;
 utique in ejusmodi partium inter se unitate &
 compositione consistit ejus essentia, quarum una
 distracta, non videtur idem totum suis partibus
 perfectum. Quamobrem cum ejusmodi regni in
 partes divisio & distributio præter alia multa in-
 commoda ejus interitum videatur accelerare, ex
 conjectura voluntatis successio in partes æquales
 præsumi nequit. Hæc præsumptio, quæ nititur
 amore erga liberos & propinquos, æquali
 sanguinis gradu defuncto junctos, eliditur per
 præsumptionem fortioiorem, innixam charitati
 erga Rempub. & cives, & hac ratione nititur
 præsumptio, ex qua profluit Regem velle, ut
 post se quoque monarchica civitatis forma con-
 servetur, cujus conditio hæc est, ut unus tan-
 tum summæ rerum præsit, unius purpura adoretur,
 & majestas fulgeat, quamobrem, quam-
 vis Rex posset præferre contra ordinem natura-
 lem minorem natu maximo, attamen ubi nihil
 expressum, cui cedere debeat regnum, id vo-
 luisse præsumitur, quod huic maxime consentaneum;
 atqui dicitur ordo naturalis, cujus in
 omnibus negotiis humanis rationem maxime ha-
 beri æquum est, ut inter æquales is præcedat,
 qui tempore prior, ita etiam inter plures liberos,
 sexu pares, natu maximus succedit; cui etiam
 accedit, quod si ætatis nulla esset prærogativa,
 fratres circa conjunctionem cum patre essent
 æquales, *inter quos si dignissimo esset regnum de-*
ferendum, non possent in exitalibus discordiis &
varbis inter se implicari. Pufend. dict. loc. Qua-

lis ordo apud omnes fere gentes receptus, quia
 ex naturalis rationis profluit dictamine. Sic
 Cyrus, moriturus, duobus exstantibus liberis,
 Cambyse & Tanazore, consentaneum sibi vi-
 sum esse dixit, ducem eum relinquere, & regnum
 ei, qui natu maximus, Cambysi scilicet. Xenoph.
lib. 8. Cyripad. Esse apud universos homines insti-
tutum, ut maximus natu liberorum obtineat prin-
cipatum. Idem & in Gallia observatur, excluso
 tamen sexu femineo, ita ut ne quidem, filiis
 deficientibus, regnum pervenire ad filiam, fas
 sit, quod non ex ratione, sed lege positiva,
 quæ Salica dicitur, descendit. Quippe quod
 inter plures liberos masculi præferantur, dictan-
 te ratione, fit ob sexus præstantiam: regula-
 riter enim masculinus sexus ad moderanda scepra
 aptior, & ut inquit Pufendorfius, *femina-*
rum regimen fere incommoda quadam comitan-
tur, qua eo majora faura sunt, si per easdem
fratres paterno solio sint prohibendi; quamvis &
 hæc regula suas aliquando patiat exceptiones, ut
 alibi in hoc opere demonstravimus. Sed quod
 addit Auctor, eum, qui in tali regno succedit,
 teneri coheredibus pro ipsorum partibus æsti-
 mationem rependere, neque necessarium esse, ne-
 que fieri posse, cum Pufendorffio sentio. Defertur
 primogenito regnum, tanquam jus aliquod
 præcipuum, quod propter ætatis prærogativam
 ipsi acquisitum: portionis enim ejusmodi æsti-
 matio supponeret ceteris fratribus æquale jus ad
 regnum occupandum competere, atque id ipsum
 naturæ regni, quod individuum est, & succes-
 sionis ordini repugnat, ut statim annotavimus,
 sequitur primogenito non incumbere coheredi-
 bus pro ipsorum partibus æstimationem repen-
 dere: perperam enim vocantur regni cohere-
 des, quia, ut diximus, in plures partes nequit
 dividi, & manere idem regnum. Divisione
 amittit naturam suam, quamobrem supra distin-
 ximus successionem in bona Regis, quæ pro-
 prie nomine hereditatis venire possunt, a succes-
 sione in regnis & jure regnandi, quia bona divi-
 sionem facile admittunt, utquæ etiam separata
 sunt

sunt ab ipso regno & regni fructibus, ad regiam dignitatem tuendam necessariis, ratione patrimonii a regno distincti, videtur defunctum liberis suis æquales voluisse assignari portiones, & proinde recte coheredes, quod si vero nullum ejusmodi patrimonium exiit, vel adeo exiguum, ut divisum non sufficiat singulorum sustentationi, aliunde ex fructibus suis primogenitum teneri dicerem fratribus de honesta sustentatione prospicere in quantum fieri potest, id est, in quantum vires & rationes regni ferre possunt, quod ipsis non veluti pro ipsorum partibus in regno æstimatio, vel hereditatis portio, sed *apanagii* nomine tribuitur, id est, ad sustentationem, ad tuendam

vitam; quippe *apanare* nihil aliud est, teste Carolo du Fresne, quam panem & cibum porrigere, pascere. Unde *apanagium* a Gallicis scriptoribus usurpatur pro eo, quod ad victum, & in alimentum secundo genitis præstatur, & conceditur a parentibus. Quippe in plurimis Galliarum civitatibus, legibus vel moribus introductum ac constitutum, ut major natu solus, exclusis minoribus fratribus & coheredibus, in castro succedat, inter eos nunquam dividendo. Hinc obtinuit, ut primogenitus teneretur *apanagium* reliquis fratribus assignare, dignitatis ac natalium splendoris habita ratione.

XIV. At ea regna quæ populi libero consensu facta sunt hereditaria, ex præsumpta populi voluntate deferuntur. Præsumitur autem populus id voluisse quod maxime expedit. Hinc primum illud nascitur, ut ni aliud lex aut mos ferat (sicut Thebis Bœotiis regnum fuisse inter mares dividuum ex Zethi & Amphionis, itemque ex Oedipodis filiorum historia apparet, & vetus Attica inter Pandionis liberos divisa est; & quæ circa Rhodum inter Camirum, Jalysum, Lindum fratres; & regnum Argivum inter quatuor Persei filios) individuum sit regnum, quia id ad tuendum regnum in civium concordiam plurimum valet. Justinus libro XXI. *Firminus futurum esse regnum, si penes unum remansisset, quam si portionibus inter filios divideretur, arbitrabantur.*

C O M M E N T A R I U S.

A regnis patrimonialibus transit Auctor ad ea, quæ ab initio libero populi consensu constituta sunt, & proinde ordo successionis pendet a voluntate populi, quemadmodum in patrimonialibus ab arbitrio Regis, qui, ubi de successionem nihil certi statuerit, eadem eodem modo, ex præsumpta populi voluntate, juxta naturalem ordinem, qui in quavis successionem locum habet, deferitur, nisi populus Regi concesserit facultatem suo arbitrio successorem nominandi: eo enim casu succedet, quem voluerit. Præsumitur autem populus id voluisse, quod conservationi Reip. & saluti communi civium maxime expedit. Quamobrem ubi ipse populus super successionem non disposuit, id est, ni lex vel mos aliud ferat, dicendum, populum ob-

servari voluisse in successionem a se hereditaria facta, quæ statim de præsumpta voluntate Regis disputavimus, scilicet ut successio attemperetur & accommodetur ad naturam & conditionem imperii atque salutem civium communem, quæ quatenus discedit a successionibus privatarum hereditatum, eatenus peculiaria successionis introducere videtur jura. Quorum in numero ne regnum, cujus natura individua, dividatur inter plures fratres & heredes, quia id ad tuendum regnum, in civium concordiam plurimum valet. Quemadmodum vis unita fortior, ita distracta & divisa debilior, unde prudenter Statius Attalo ingerit apud Livium 45. *Si partem regni fratrum peteret, ambos infirmos, distractis viribus, & omnibus injuriis obnoxios fore.*

XV. Alterum, ut successio stet intra eos qui descendunt a primo rege: ea enim familia ob nobilitatem electa censetur, eaque finita regnum redire ad populum. Curtius libro X. *In eadem domo familiaque imperii vires remansuras esse: hereditarium imperium stirpem regiam vindicaturam: assuetos esse ipsum nomen colere, venerarique: nec quenquam id capere nisi gentium ut regnaret.*

XVI. Tertio, ne succedant nisi qui nati sunt secundum patriæ leges:

leges : non naturales tantum , quia ad contemptum patent , quorum matrem pater iusto conjugio dignatus non est , & præterea quia minus certi habentur : at in regnis expedit populo haberi maximam certitudinem quæ haberi potest ad vitandas controversias : quæ causâ fuit cur Macedones Demetrio minori potius quam Perseo majori regnum ^{Livius} deberi existimaverint , quod Demetrius iusta matrefamilias natus ^{lib.} esset. Et apud Ovidium legimus : XXXIX.

At nec nupta quidem , tædæque accepta jugali :

Cur nisi ne caperes regna paterna nothus ?

sed nec adoptivi , quia nobilitas generis vere regii magis reverendos efficit reges , majorque de eis spes concipitur.

Est in iudencis , est in equis patrum

Virtus.

XVII. Quartum , ut inter eos qui pariter in hæreditatem admitterentur , sive quia unius sunt gradus , sive quia in parentum suorum gradum succedunt , præferantur mares fœminis ; ideo quod mares tum ad bella tum ad alias imperii partes magis idonei fœminis censentur.

XVIII. 1. Quintum , ut inter mares , aut inter fœminas ubi mares deficiunt , præferatur natu maximus ; quod is iudicio aut perfectior jam esse , aut prius futurus creditur. Cyrus apud Xenophontem : *τὸ πρῶτον δὲ πρὸς τὴν τῆς ἀρχῆς ἡγεμονίαν , καὶ πλεονόντων καὶ τὸ εἶδος ἐμπειρίας : imperium relinquo majori natu , ut quem par est rerum esse peritiorum.* Quia vero hæc ætatis præstantia temporaria est duntaxat , sexus autem perpetua , ideo sexus prærogativa potior est quam ætatis. Sic Herodotus , cum dixisset Andromedæ filium Persam Cepheo in regnum successisse , causam ^{Polym.} reddit : *ἐτύγχανε γὰρ ἀπαιεῖν ὁ Κηφῶς ἀρσενίου γένους : nullos enim Cepheus habebat liberos mares.* Et Diodoro narrante Teuthras Mysiæ regnum filia Ar- ^{Lib. IV.} giopæ reliquit *ἀπαιεῖν ὡν ἀρρένων* non habens mares liberos. Sic Trogius dixit ad filiam pertinuisse Medorum imperium ; quod nullum Aftyagi virilis sexus genus erat. Similiter Cyaxares apud Xenophontem Mediam filia suæ deberi : *εἶδεν γὰρ ἐστὶ μοι* , inquit , *ἀρρένων πατρὸς γένους* , *neque enim est mihi legitimus filius mas.* De Latino rege Virgilius :

Filius huic fato divûm prolesque virilis

Nulla fuit , primaque oriens erepta iuventa est :

Sola domum & tantas servabat filia sedes.

Sic ante Heraclidarum imperium apud Lacones Eurotæ successit ^{Pauf.} Sparte filia , aut ejus liberi , ut Tyndareo Helenæ liberi , quia mares ^{L. III.} filii non extabant ; & Eurystheo in Mycenarum imperium successit Atreus ejus avunculus , notante Thucydide. Eodem jure regnum ^{Lib. II.} Athenarum ad Creusam , Thebanum ad Antigonem pervenisse notatur , quod mares deficerent. Et regnum Argolicum ad Argum Phoronei ex filia nepotem.

2. Unde & illud intelligere datur , quanquam liberi nonnullis gradi-

gradibus parentum præmortuorum vicem impleant, id tamen duntaxat intelligendum ut capaces sint juxta cæteros, salva tamen sexus primum, deinde ætatis prærogativa inter capaces. Nam qualitas & sexus, & ætatis, quatenus in hac re a populo consideratur, ita personæ adhæret ut avelli inde nequeat.

COMMENTARIUS.

In eo differt ordo successionis a voluntate ipsius populi, dependentis ab illa, quæ ex Regis præsumpta voluntate in regno patrimoniali locum habet, quod illa stet inter eos, qui a primo Rege descendunt, neque ad gradum transversum, multo minus ad affines transitus fiat. Quippe isti Regi, ejusque posteris dare regnum voluit populus, Pufend. *lib. 7. cap. 7. §. 12.* propter qualitates forte quasdam personales, quas in posteris propagari sperant, cum fortes solent creari fortibus, vel propter singularia ejus in Rempub. vel populum merita, successionem in ejus continuare voluit posteris. Vide quæ annotavimus *lib. 1. cap. 3. §. 12. in fin.* In regno vero patrimoniali successionis ordo juxta inclinationem & propensionem naturalem, quæ Regi intercedit cum successore, defertur, atque amoris mensura mensuratur sanguinis propinquitate, ita ut quo quis defuncto Regi sanguinis vinculo conjunctior, eo magis præsumatur ad hunc, quam illum regnum devolutum iri voluisse; quia autem ejusmodi sanguinis conjunctio non intercedit populo cum Rege, ejusque familia, ideo, deficientibus descendentibus primi Regis electi, ad populum redit jus deinceps super regno statuendi. Et hanc quoque rationem esse mihi persuado, quamobrem excludantur naturales seu nothi a successione; quippe si successionis incapaces essent, neque in patrimonialibus succedere posse, mihi videtur, statuendum scilicet ex præsumpta defuncti voluntate, juri naturali consentanea; atque deficientibus legitimis liberis, tanquam sanguine proximis, ex præsumpta voluntate defuncti, regnum deferendum non vetat naturalis ratio; ergo non obstat nascendi conditio successionis ordini in regnis, nisi alia accedat ratio, quæ illum immutari suadet. Nothus ille dicitur, qui ex matrimonio quidem, sed injusto conceptus: *νόθος* enim *ψεύδης* Græcis significat. Nothum, qui non est legitimus, Græci vocant, teste Quintiliano *lib. 3. cap. 6.* Itaque a spurio differt in eo, quod hic vulgo conceptus, matre quidem certa, patre vero incerto, natus. Modest. *l. 23. ff. de statu hom.* & proinde a quavis successione ab intestato excluduntur: deturbare enim videtur familiam, & pessimis moribus præditi, ut plerumque & degeneres fiunt, quare non dicuntur de familia vel de agnatione patris, neque transeunt in eos, nec deferunt insignia seu arma domus, ut inhabiles ad ea, quæ dignitatis sunt ge-

renda, quia nec nobilitatem sui generis retinent. Tholosan. *synag. jur. lib. 45. cap. 6.* Nec etiam adoptivi succedent, quia successio non dependet a voluntate Regis, sed populi, & proinde ei invito non potest successorem obtrudere, qui non a se recta descendit linea: *in naturalem enim regis stirpem populus regnum consulit, qua deficiente, ad se voluit redire facultatem de securura regiminis forma disponendi, que facultas, admissa adoptione, qua quidem jus ad regnum daret, in perpetuum posset eludi.* Pufend. *dict. loc.* Communia quoque utriusque successionis, quæ & in patrimonialibus regnis, & in iis, quæ non sunt ejus generis, locum habet, jura, ut ob sexus nobilitatem & decus inter eos, qui pariter ad hæreditatem admitterentur, sive quia pari gradu sunt, sive, quia per subitionem in locum parentis, quasi pari in gradu existere videntur, mares scæminis præferantur, quos & ipsa natura imperio magis finxit idoneos, tum etiam ut inter æquales sexu sanguinis propinquitate præferatur natu maximus, ut paulo ante annotatum, vide *Liv. lib. 4. cap. 11.* salva sexus ubique prærogativa, ita ut quamvis sit scæmina ætate maturior, præferatur tamen ei masculus, licet natu minor: ætatis enim, ut inquit Author, præstantia temporaria est, sexus vero perpetua, quamobrem & potior ejus prærogativa, quam ætatis. Ætas potest maturescere, sexus vero mutari nequit, quamobrem qui semel sexu inferior, semper idem manet. Inter æquales sexu, ætatis prærogativa attenditur, sed inter æquales sanguinis propinquitate, sexus præstantia, respectu successionis in regnis; quippe in privatis hæreditatibus nulla sexus prærogativa, nec ætatis præstantia alterum alteri præfert, nisi lege, vel moribus naturali juri quid additum, vel detractum: in privatis enim hæreditatibus successio spectat utilitatem privatorum, scilicet eorum, qui sanguinis jure hæredes sunt. In successione, de qua nobis sermo, publica utilitas & salus maxime attenditur, ita ut aliquando sit succedendi regula, quamobrem communis Reipub. conservatione, & civium salute exigente, recedatur a communi successionis naturali ordine. Mutato objecto, mutatur & consuetudo & observantia juris, quod ad illud suam habet relationem, & ejus intuitu introductum, per dispositionem hominis, vel quasi ex ipsius natura profuens.

XIX. Quæritur an regnum, ubi hunc in modum defertur, pars sit

fit hæreditatis. Et verius est esse hæreditatem quandam, sed separatam ab aliorum bonorum hæreditate, qualis hæreditas peculiaris in feudis quibusdam, emphyteusi, jure patronatus, & jure præcipui quod dicitur, conspicitur. Unde sequitur, ut regnum ad eum pertineat qui & bonorum hæres esse possit si velit, sed ita ut etiam sine bonis & eorum onere possit adiri. Ratio est, quia populus regnum voluisse creditur quam optimo jure deferri; nec quicquam ejus refert hæreditas a rege adeatur necne, cum hæreditarium ordinem non ob hoc elegerit, sed ut certi quid esset, & reverentia conciliaretur ex sanguine: simulque ex genere & educatione spes esset præclaræ virtutis, & regni possessor regnum magis curaret animosiusque defenderet, si id ipsum iis esset relicturus quos ipse ob acceptum beneficium aut ob caritatem maximi faceret.

C O M M E N T A R I U S.

Perperam mihi videtur regnum considerari tanquam pars hæreditatis, licet separata ab aliorum bonorum hæreditate, quoniam regnum, non jure sanguinis vel necessitudinis, sed jure primogenituræ defertur successori, ita ut nec regnum alienabile, sive patrimoniale tanquam jure hæreditario ad filium primogenitum descendere videri possit, quamobrem nec cohæredibus pro ipsorum partibus æstimationem rependendam existimavimus. Regnum devolvitur juxta naturalem conditionem ei, tanquam inseparabile quid, inhzrentem, ad eum, qui secundum naturalem succedendi ordinem peculiarem, quatenus naturalis ratio dicitur cujusque rei naturæ consentanea esse oportere omnia, quæ ad illam suam habent relationem necessariam, ipso quasi jure ad successionem vocatus & admissus videtur, nisi humana dispositio & voluntas eam evertere voluerit, quæ jus facit, & tanquam lex observanda ac sequenda; sed nobis sermo est de successione ex præsumpta & tacita voluntate defuncti, sive populi profluens, quæ interpretanda, ut quam minimum ab ejusmodi ordine rationis dictamini & æquitati conveniente recedat, quamobrem, nulla humanæ voluntatis testatione vel dispositione extante, quæ hunc ordinem immutaret vel everteret, succedendi regula manet, juxta quam regnum defertur primogenito, habita ratione sexus prærogativæ. Itaque filius non succedit in regno, quia filius, & proinde jure naturæ, & etiam ex præsumpta voluntate hæres bonorum paternorum, sed quia primogenitus ex filiis, cui recta ratio, quæ cujusque rei naturæ consentaneum operari solet, ut conservetur, deferendam dicitur successionem, ne plures per æquis partibus, tanquam cohæredes admittendo ad regni administrationem, & tractandum imperium, dividatur regnum natura individuum, atque hac ratione ad interitum properet. Sed regeri fortasse poterit, regnum ex conjectura voluntatis paternæ deferri primogenito, tan-

quam sanguinis jure proximo; ergo non a natura tribui. Defertur quidem ex conjectura voluntatis, sed ea voluntas ita explicatur, ut juri & æquitati naturali conveniat, quemadmodum alibi annotavimus. Itaque ex jure naturali & voluntate præsumpta successionem obtinere, unum idemque est in successione ab intestato, & quamvis successio in regno in jure sanguinis fundetur, atamen non sufficit sola hæc ratio, qua frater fratri devincitur, ut juxta ordinem naturalem patiatur sibi natu maximum præferri, sed accedit specialis prærogativa, natalibus a jure naturæ concessa, cujus etiam rationem habere voluisse præsumitur defunctus, & propterea elegisse natum majorem, in quem imperii fata devolverent, cujus virtute frater fratri, nepos nepoti præfertur in successione; quippe si sanguinis jus & necessitudo esset modus per successionem ab intestato acquirendi imperium, omnes liberi æquales ad illud admitti jure prætere possent: omnes enim per generationem ejusdem sanguinis participes, & proinde æquum ipsis jus ad tractandum imperium; jura autem sanguinis nullo modo tolli possunt. Quamobrem cum jure hæreditario non ipsi obvenerit regnum, non tenetur, regno accepto, ad ejusdem onera ferenda, quæ forte antecessor contraxit, nisi quatenus in Rempubliam versa, & ad ejus utilitatem, conservationem, atque publicam tranquillitatem ac salutem tuendam exacta, quod regulariter præsumitur. Quamobrem nec facile se hisce subtrahere potest successor, nisi manifeste in omnium civium incurrant oculos Regis profusæ largitiones, & inutiles expensæ, quæ tamen exceptio locum non habebit in regno patrimoniali, utpote quod transit eodem modo ad successores, tanquam cætera bona cum pleno dominio pro lubitu de eo disponendi, quamobrem & illud alienare, donare, vendere non vetitum; ergo & pro oneribus obligare, tanquam privatum patrimonium. Quamobrem qui succedit in jus & commoda

antecessoris, etiam succedit in onera olim suscepta. Sibi imputet quod coronam succederit. Idem jus & successor acquirit, qui transmittit tantum ad posteros, quantum reliquum. Eiusmodi regna & imperia magis in utilitatem Regis, quam populi videntur acquisita, & proinde non adeo iusta querelarum civibus causa, quod omnia in commodum Principis cedant, utpote ejus beneficio possident, quod habent, cum vitam, tum bona, nisi sese quibusdam conditionibus in ejus se dederunt tutelam ac fidem. Verum in regno, consensu populi initio delato ea lege, ut & in successores primi Regis electi transeat, proprium, ut diximus, patrimonium antecessoris distractum est, sive bonis coronæ propriis, & regis dignitati tuendæ inservientibus, Regem sibi, ejulque successores populus elegit ad vitandam omnem confusionem, quæ, Rege mortuo sine certo successore, interregnum solet parere, tum etiam ob rationes ab Authore adductas, eique tam amplum concesserunt imperium, quantum publica postulat administratio, cui tributa impo-

nendi, vectigalia exigendi, mutuum accipiendi facultas cohæret, onera contrahendi, quatenus, publica utilitate, vel tranquillitate exigente, necessum fuit, quod ejus arbitrio relictum, eaque in se recipere necessum habet successor, quatenus constat in publicam utilitatem versa & contracta, suscipiendo regnum. Sin autem alia quædam contraxit debita, quæ non ad publicam utilitatem tuendam, & necessitatem sublevandam pertinent, ad ea solvenda successor tenetur, dum sese gessit hæres, in quantum privati, ut ita dicam, patrimonii vires ferunt, atque etiam fructus, quos lucratur ex bonis, quorum usum fructum habet jure Regio, salvis bonis, unde proveniunt. Verum repudiare potest hæreditatem aliorum bonorum, salvo jure regnum suscipiendi. Repræsentat quidem Rex populum, eumque obligat in iis, quæ ad regimen & administrationem spectant, & quæcunque egit Rex, egisse & populus videtur, quoties ejusmodi actus habent suam relationem cum regni negotiis & imperii exercitio.

XX. Ubi vero mos succedendi diversus est in allodiis & feudis, si regnum non sit feudale, aut certe primitus non fuerit, etiam si postea hominum pro eo præstetur, succeditur ex lege qua in allodiis succedebatur tempore regni instituti.

XXI. In iis autem regnis quæ primitus data sunt in feudum ab eo qui plene dominus erat, sequenda erit lex successionis feudalis; non semper Longobardica illa quam perscriptam habemus, sed quæ in gente quaque recepta fuit quo tempore data est prima vestitura. Nam Gothi, Vandali, Alemanni, Franci, Burgundiones, Angli, Saxones, nationes omnes Germanicæ, qui partes optimas imperii Romani bello occuparunt, suas singuli leges aut mores de feudis non minus quam Longobardi habuerunt.

C O M M E N T A R I U S.

EX sola præstatione jusjurandum fidelitatis non argui necessario feudum, D. D. sententia est, propterea annotarunt interpretes ipsam fidelitatem triplicem esse, tum etiam fidelitatis appellationem esse multiplicem. Una est jusjurandum fidelitatis subjectionis, quod subditus præstat domino territorii, cujus jurisdictioni subest; altera est fides domesticitatis, quam præstant non solum domestici, sed omnes, qui sunt in officio alicujus Principis. Quamobrem & plenius vocari posse jusjurandum fidelitatis officii putat Vultejus *de feud. lib. 1. cap. 6.* Tertia fidelitas est vassallagii vel homagii, quæ a vassallo ob feudum sibi concessum præstatur domino. Ex quibus perspicimus hominum, sive jusjurandum fidelitatis, non semper inferre aliquid feudale esse. Nullum quidem feudum sine fidelitate, quia, ut inquit statim allegatus author, in fidelitate consistit forma feudi specifica, qua

contractus feudalis a cæteris contractibus decernitur. At vero fides esse potest, atque etiam præstari, ut tamen feudum non sit. Oportet itaque, ut aliæ circumstantiæ concurrant, ut possit argui ex juramento fidelitatis feudum esse concessum, quibus concurrentibus, non frustra inferitur, rem esse feudalem, & proinde legis feudalis successio quoque erit sequenda, vel ejus loci in quo res sita, si peculiare quædam ibi receptæ & latæ circa successionem feudalem, vel juxta communem succedendi ordinem a Longobardis primis feudorum, ut creditur, inventoribus, introductum. Fateor investituræ ejusmodi posse leges & conditiones adjici, quæ, tamen ipsum regnum feudale fiat, tamen successionis idem ordo continuatur, qui obtinere solet in allodiis, sed ubi nihil quid simile additum, successionem sequi mutati vel instituti regni mutationem, dicendum videtur.

XXII. I. Fre-

XXII. 1. Frequens autem in regnis est alia quædam successio, non hæreditaria, sed quæ linealis & dicitur; in qua observari solet non jus illud subitionis in locum quæ repræsentatio dicitur, sed jus transmittendi futuram successionem, quasi delatam, lege scilicet ex spe, quæ nihil ex se & naturaliter operatur, jus quoddam verum excitante. quale scilicet jus est in his quæ ex stipulatione conditionata debentur: ita ut hoc ipsum jus in posteros ex primo rege venientes necessario transeat, sed ordine certo, ut primum vocentur liberi ultimi possessoris primi gradus, tam qui vivunt quam qui mortui sunt: tum vero inter vivos & mortuos ratio habetur sexus primum, deinde ætatis: Mortuorum autem jus si prævaleat, transeat ad eos qui ab ipsis descendunt, pari rursus inter pares prærogativa sexus, ac deinceps ætatis, salvaque semper transmissione mortuorum in vivos, vivorum in mortuos. Si liberi ejus desint, venit ad alios qui proximi sunt, aut si viverent essent simili transmissione & inter pares in eadem linea observato discrimine sexus & ætatis, ita ut ob sexum & ætatem nunquam transeat de linea in lineam. Cui consequens est ut filia ex filio præferatur filio ex filia, & filia ex fratre filio ex sorore, item filius majoris fratris fratri minori, atque ita in cæteris. Hæc est successio regni Castellæ, ad cujus exemplum etiam majoratus jura in eo regno constituta sunt.

Cognatica.

§. Sub cond. Inst. de V. O.

Covarr. t. 2. præf.

q. c. 38. num. 5.

Molin. de primogen. Hist. cap. 8.

2. Successionis autem hujus linealis argumentum, si lex & exempla desint, sumi poterit ex ordine qui in publicis cœtibus servatur. Nam si in eo ratio habeatur linearum, id signum erit spem a lege in jus animatam, ita ut a morientibus in superstites transeat. Hæc autem est successio linealis cognatica, in qua foeminae & foeminis nati non excluduntur, sed postponuntur in eadem linea, ita ut etiam regressus ad eas sit, si propiores aut pares cætera mares aut ex maribus defecerint. Fundamentum autem hujus successionis, quatenus ab hæreditaria differt, est spes populorum de optima educatione eorum qui spem regni habent justissimam; quales sunt quorum parentes si viverent essent successuri.

C O M M E N T A R I U S.

Postquam Author delibavit ea, quæ ad successionem hæreditariam pertinent, transit disputandi filum sequens ad aliam successionis speciem, quæ linealis dicitur, qua jus transmittendi futuram successionem, quasi lege delatam, observatur, ita ut hoc jus in omnes posteros ab Authore stirpis regnatricis descendentes transferatur necessario, sed observato certo quodam ordine. Differt itaque in eo ab hæreditaria successione, quod in illa locum habeat jus repræsentationis, id est, subitionis in locum defuncti. Quamobrem nepos ex filio præfertur fratri, quia repræsentat patrem suum, eundemque avi filium. Successio vero linealis semper eos vocat atque ad-

mittit, qui ex eadem sunt linea, qua semel admissa & occupata, semper durat admissio, & continuatur in omnes descendentes ex ea, eaque absumpta vocatur secunda, aut ita reliquæ deinceps salva in pari gradu sexus & ætatis prærogativa, scil. in ipsa linea non extra eam, unde & illis, qui hoc modo successuri sunt, non necessum habent manere quoto gradu distent a defuncto rege, neque ad jus repræsentationis provocare, sed prout quisque nascitur, ita lex illi perfectum jus ad regnum suo ordine habendum confert, quod jus quisque ad omnes, ex sese natos, pari ordine dimittit, licet ipse regnum non obtinuerit, Pufend. lib. 7. cap. 7. quod non eo sensu intelligendum, quasi

quasi nulla plane gradus ratio haberetur, ne quidem in ipsa linea; quippe respectu lineæ, idem observatur in successione ordo, quem in aliis observari annotavimus. Nepotes vel pronepotes ex defuncto majore filio præferuntur minori filio, quia successio semel in filio majore cœpit per primogenituram, eaque continuatur in omnes descendentes, quibus deficientibus, transmittitur successio ad secundogenitum, vel alteram lineam, ea absumpta, ad tertiam: quot enim Rex, tanquam prima stirps, filios relinquit, tot inde primogenituræ manant, ex quibus prior lineæ præferitur secundæ, secunda tertiæ, & ita deinceps cæteræ; ita ut, quamdiu aliquis in priore superstes, sive mas, sive fœmina, non admittitur altera, quia in lineali successione non habetur nec sexus, nec ætatis ratio, scil. quatenus lineæ sibi invicem quasi substitutæ, altera in alterius locum subintrat, non per

sexus vel ætatis prærogativam, sed præcedentis lineæ extinctionem & interitum. In eadem tamen lineæ hæc ratio locum sibi vindicat, quemadmodum in successione hæreditaria. Sic præfertur natu minor nepos, idemque filius filii majoris defuncti Regis pronepoti majori, atque eidem filio filii minoris ejusdem Regis; sic & in eadem lineæ filius natu minor præfertur primogenitæ, quod secus in diversis lineis, ut statim annotatum; ita ut ob sexum & ætatem nunquam transeat de lineæ in lineam. Cui consequens est, ut filia ex filio præferatur filio ex filia, & filia ex fratre filio ex sorore. Hæc successio dici solet cognatica linealis successionis una species, seu Castiliana, quæ illud peculiare habet, quod fœminæ fœminis natis non excludantur, sed postponantur in eadem lineæ maribus, ita ut ad ipsas fiat regressus, si priores, aut pares cætera mares aut ex maribus defecerint.

XXIII. Est & alia linealis successio agnatica, duntaxat marium ex maribus; quæ ex nobilissimi regni exemplo successio juris Francici vulgo appellatur. Hæc quatenus a cognatica differt in hoc maxime introducta est, ne per fœminarum matrimonia ad peregrinum sanguinem imperium deveniret. In utraque autem lineali successione in infinitum admittuntur etiam qui ab ultimo possessore remotissimo gradu distant, dum a primo rege descendant. Est & ubi deficiente agnatica substituitur successio cognatica.

C O M M E N T A R I U S.

Altera species successionis linealis vocatur agnatica, quæ in eo differt a cognatica, quod non solum a successione removeat fœminas, sed nec natos ex fœminis masculos admittat. Ita ut qui semel exclusus, in perpetuum exclusus maneat: exclusa enim aliqua persona, & ejus descendentes quoque excluduntur, quia ab ascendentibus ad descendentes solet devolvi successio. Cujus rei rationem addit Author. Hæc successionis species per legem Salicam introducta, in Galliarum regno sibi locum vindicavit, quamobrem & Francica dicta. Atque hæc lex & consuetudo in contradictorio firmata judicio: Sic enim judicatum, teste Tholosano, contra filiam Ludovici Hutini, uxorem Caroli comitis Ebroicensis, quæ post mortem patris sola superstes, eo sine masculis mortuo, petebat regnum Galliarum & Navarra, cujus etiam erat Rex pater: statutum secundum consuetudinem eam repelli a successione Galliarum, quod illud non nisi masculis deferretur, & proinde delatum regnum Philippo Longo, ejus patruo, fratri Ludovici Hutini. Da-

tion autem filia regnum Navarra, quod jure successionis transferri in hæredes cujusque sexus solet. Vid. Mezeray hist. de France vii. Philip. V. qui dictus Longus. Imperii itaque ordines ipsum declarant Regem Galliarum, scil. Philippum, & legitime successore de Louis Hutin son frere, a fauæ d'ensans mâles, provoquant que la loy Salique, & la coutume inviolablement gardée parmy les François exclucit les filles de la couronne. Les Princes mesme signerent cette declaration, & de plus jurerent, que s'il avoit des enfans mâles, ils reconnoistroient l'ainé pour leur Prince naturel. Quo ad cætera autem successio fit de lineæ in lineam, donec, una absumpta, ad aliam transire & pervenire necessum sit. Potest & hoc introduci, ut, deficiente agnatica, id est, nullis masculis ex regia stirpe descendentes superstitibus, locus sit cognaticæ successioni. Hæc omnia formam suam recipiunt ab humana voluntate, quia nullam in se necessitatem involvunt, quæ obstat quo minus mutari posset, quoties ei placuerit, qui leges condendi potestatem habet.

Livius
lib. xxix.
Lib. xvi.
L. cum

XXIV. Possunt & alii successionum modi introduci, aut populi voluntate, aut etiam ejus qui regnum ita in patrimonio habet ut alienare possit. Licet enim exempli causa constituere, ut qui sibi quoque

que tempore futuri sunt proximi succedant in regnum, sicut apud Numidas olim, puto tali ex causa, fratres liberis ultimi possessoris præferebantur. Idem in Arabia Felice usurpatum olim fuisse ex Strabone colligo. De Taurica Chersoneso idem recentiores prodidere : Nec ita dudum est cum apud Afros Maroci & Fessæ Reges idem est factitatum. Atque hoc in dubio observandum in fideicommissio quod familiæ relinquitur, verior est sententia, Romanis quoque legibus congruens, quanquam eas interpretes alio detorquent. His bene cognitis facile erit respondere ad controversias de regnorum jure, quæ ob differentes Jurisconsultorum sententias difficillimæ putantur.

ita legatur. §. in fideicommissio. D. de leg. 2. Covarr. 2. Pract. quest. c. 38. Molin. d. l. c. 6. n. 47.

C O M M E N T A R I U S.

Quia, ut diximus, succedendi ordo & modus dependet a cujusque Regis in regnis patrimonialibus, in aliis a populi arbitrio & voluntate, possunt ejusmodi successio modum introduci & constitui, quales ipsis arrident; quare etiam apud diversas gentes diversos successio modos obtinuisse perspicimus ex veterum monumentis. Ejusmodi generis est successio, quæ secundum gradus proximitatem a primo Rege defertur, quæ successiva dici potest, quæ ratione fratres defuncti liberis præferuntur. Huc pertinent illa Demetrii apud Justinum *lib. 34. cap. 3.* se dimitti postulantis ad regnum peten-

dum, *quod sicuti jure gentium majori fratri cesserit, ita nunc sibi, qui ætate pupillum (scil. Antiochi fratris sui filium) ætate antecedit, debet.* Vid. quæ supra de Mithridate annotavimus. Sic apud multos quoque populos in India, & imprimis per totam ram Malebaricam, hunc succedendi morem esse receptum, annotavit Puffendorfius ex *Itinerario Petri de la Valle*, ut non succedat patri filius, sed sororis filius, cum credant de hoc multo certiore esse fidem, quod sit ex prosapia regia, quam de illo. Vide & quæ ibi de aliarum gentium diversis moribus circa succedendi ordinem introductis, annotavit.

XXV. Primum quæritur an filius a patre exhæredari possit, ut ne in regnum succedat. In quo distinguenda sunt regna alienabilia, id est, patrimonialia a non alienabilibus. Nam in alienabilibus dubium non est quin exhæredatio procedat, cum a bonis aliis nihil differant: atque ideo quæ legibus aut moribus obtinent de exhæredatione, hic quoque habebunt locum: & si nullæ proferantur leges aut mores, tamen naturaliter licita erit exhæredatio usque ad alimenta, aut etiam sine ea exceptione, si crimen morte dignum filius admiserit, aut alioqui graviter peccaverit, & sit unde alii possit. Sic Ruben a Jacobo ob culpam privatus est jure primi nati. Adonia regno a Davide. Imo etiam pro tacite exhæredato habebitur qui grave crimen commiserit in patrem, si nulla sunt condonatae culpæ indicia. Sed in non alienabilibus, quanquam hæreditariis, idem non procedet, quia populus viam quidem elegit hæreditariam, sed hæreditariam ab intestato. Multo minus procedet exhæredatio in lineali successione, ubi nulla imitatione hæreditatis ex dono populi regnum pervenit ad singulos præscripto ordine.

L. Lucius Titius. §. Lucius Titius. D. de leg. 3. l. Filio. §. Sejo. D. de adm. leg. Hostiensis & alii in c. licet. de voto.

C O M M E N T A R I U S.

In hac quæstione determinanda, maxime usu venit illa regnorum distinctio, quod vel alie-

nabilia, quæ & patrimonialia dicuntur, sunt, vel inalienabilia: illa enim, quia sunt in patrimonio

00

trimonio Principis, quemadmodum alia bona in patrimonio cuiusque rerum suarum domini esse censentur, & proinde quemadmodum cuique natura concessit liberam de rebus suis disponendi facultatem, ut illa cui vellet donare, cedere, & in quemlibet transferre posset earum dominium, vel per ultimam voluntatem, vel alium transferendi jure naturæ vel gentium consuetudine introductum modum, vel sibi retinere, ita & Regi eadem competit facultas circa regni devolutionem atque successionem. Quid hoc aliud esset, quam quod naturæ jus & gentium consuetudo concessit privatis, Regibus adimere. Potest itaque Rex jure domini ad successionem regni vocare quem velit ex liberis suis, quamvis a nobis dictum, primogenitum, juxta ordinem succedendi naturalem, ex ipsa naturali ratione profluentem, ad successionem vocari, quia quemadmodum tempore prior, ita etiam jure videtur potior, illud non est perpetuum & juris immutabilis, sed ex conjectura voluntatis obtinet; quando quis voluntatis suæ nullam eddit testationem, contrariam juris naturæ dispositioni in casu intestati. Sed ubi apparet defunctum a naturali ejusmodi ordine recedere voluisse, sequenda ejus voluntas. Potest itaque filium primogenitum præterire, & ad successionem in regnum secundo genitum vocare, potest & hunc exheredare, & tertio regnum deferre. Sed oportet, ut ejusmodi exhereditatio expressis verbis sit facta: tacita enim exhereditatio non datur, quia, nulla existente voluntatis paternæ, filium exheredantis, testatione expressa, ex voluntatis conjectura regnum defertur liberis, & quidem juxta ejus naturam, quæ individua, natu maximo, quemadmodum privatorum hæreditas secundum naturalem ordinem ab intestato transit ad liberos, cum hoc tamen discrimine, quod cuique ex liberis æqua sua ex bonis parentum portio assignetur, si lex vel consuetudo aliam inter liberos circumscribere non induxerit rationem; quippe cum hæreditas sit quasi jure naturæ liberis debita qua liberis, l. 7. ff. de bon. damnas. l. 11. ff. de posthum. atque etiam æquo amore parentes liberos suos prosequi & amplecti censentur, præsumuntur cuique æquas voluisse tribuere bonorum suorum portiones, secundum naturalem æquitatem, quam in omnibus sequi quemque voluisse, præsumendum, nisi contraria extent voluntatis indicia. Quamobrem cum successio liberorum in bona parentum juris sit naturalis, dum etiam ex commune voto & tenerrimo erga liberos naturali parentum amore descendat, non facile præsumendi sunt voluisse eos privare hæreditate, quam naturalis ratio ipsis, tanquam naturæ debitum, defert, & proinde non præsumitur exhereditatio, sed exprimitur. l. 88. §. 11. ff. de leg. 2. c. l. 31. §. 2. de adimend. leg. Naturali huic æquitati convenit jus Romanum, *Pater filium, quem in potestate habes, aut heredem instituit, aut nominatim exhereditat.* Quod jure antiquo filium tantum, non filiam, & quidem in potestate patris existentem, spectabat, sed postea ab Imperatore sublato hoc discrimine sexus, voluit,

ut omnes liberi, tam filii, quam filiz, tam sui, quam emancipati, nominatim exheredarentur, silentio præteriti, testamentum irritum reddunt ac rumpunt. §. 5. inst. de exhered. lib. In exheredatione & illud quoque observandum, an generalis vel specialis, tum etiam an verba generalia enunciativa, *filius meus primogenitus exheres esto*, eandem vim habeant in casu nostro, quam in privatis hæreditatibus obtinent. Quippe in memoria revocanda distinctio, quam paulo ante annotavimus, inter bona Regis patrimonialia, diversa ab ipso jure regnandi, quamvis regnum patrimoniale, & bona ad regiam tuendam dignitatem Regis, qua talis, propria, id est, ejus generi, quæ cum corona transferuntur. Quemadmodum diversa sunt hæreditatem adire, & in regno succedere, ita etiam & diversi exheredandi actus, quibus adimitur liberis hæreditas paterna, vel jus in regno succedendi aufertur, cum a se invicem hæc distincta. Ita peculiaribus quibusdam potuisset pater rationibus inductus, unum auferre, alterum concedere, & proinde non una eademque enunciatio generalis utrumque complectitur. Quamobrem si exheredem filium dixerit, non videbitur ipsi ademisse & successionem in regno, & excludere voluisse a bonis; verum cum generalis est verborum enunciatio, universalis quoque videtur exhereditatio. Quis porro definiet, an a regno vel a bonis exclusus. Videndum hic, quænam verborum interpretatio æquitati magis consentanea; examinanda & filii primogeniti conditio, & liberorum multitudo, & privati patrimonii copia. Quamvis non iniquum sit, ut quis, & jure in regno succedat jure primogenituræ & sanguinis partem hæreditatis capiat, quia favor primogenituræ non tollit jura sanguinis, cæteris paribus; atqui ipsi satis provisum, dum gaudet jure primogenituræ, cæteri forte liberi non habeant unde se tueri & sustentari possint pro natalium splendore & conditione, si & partem faciat primogenitus, præsumitur patrem filium ab hæreditate bonorum repellere voluisse, ut cæterorum id accrescat partibus, atque ita possent & splendorem familiz regiz, qua orti, melius conservare. Non videtur injustus erga filium primogenitum pater, si, ipsi regnum relinquens, satis tribuat, unde se possit pro natalium conditione tueri; injustus vero, si utroque sine justa privaret filium causa; quod vero potius illum excludere a bonis, quam regni successionem, voluerit, ex eo præsumitur, quod ejusmodi exclusio possit sine detrimento & injuria fieri, qua ipsum afficere non creditur pater, & proinde nec privare commodo, quod tanquam primogenito sibi vindicare jure potest, nisi accedat incapacitas quædam, ipsum reddens inhabilem, ut ita dicam, ad tractandum imperium, quo casu a regno quidem, non vero bonis exclusus videtur, etiamsi deditus quibusdam naturæ vitis; quippe non facile præsumitur pater tantam in filium concepisse iram, ut, deposito tenerrimo erga natum naturali amore, in numero liberorum amplius eum habere nolit, quamvis credatur ex amore erga cives & subjectos, secun-

Secundo genito potius voluisse regnum deserte, utpote quem sibi persuadet communem civium salutem & Reipub. utilitatem ac conservationem diligentius curaturum. Quod si exheredatio specialis sit, & additum, ut ne in regnum succedat, nulla dubitandi ratio: ejusmodi enim specialis exheredatio satis demonstrat & defunctum distinctionem illam observasse, quæ ex ipsa rerum diversa natura profluit, & proinde exheredationem bonorum non voluisse extendere ad successionem in regno, quamobrem & speciali hac verborum enunciatione usus. Sed posset nobis objici, quod cum regnum patrimoniale nihil ab aliis bonis differre statuat Author, quare non idem exheredandi modus obtineat eandem vim in eo, quam producit in aliis bonis cujusque propriis. Sed notandum, quod etiam inter se convenire dicantur, quæ convenient in uno eodemque tertio. Regnum patrimoniale æquiparatur bonis nobis propriis, quatenus liberam utriusque dispositionem cuique concedit naturalis ratio; eam autem dispositionem cujusque rei naturæ consentaneam esse oportere, alibi annotavimus. Cum itaque in quibusdam differant regna patrimonialia a bonis aliis, etiam alius modus disponendi observatur in illis, quam hisce, qui tamen non tollit, quatenus utraque in patrimonio esse dicuntur, liberam disponendi facultatem, & quia ejusmodi disponendi facultas naturalis, hinc etiam & exheredatio naturaliter licita, quia illa profluit ex ejusmodi libera disponendi de bonis suis facultate, tanquam effectus, qui a causa sua producitur. Quamobrem etiam si nullæ leges vel mores producantur, quæ licentiam exheredandi concedunt, vel ejus normam & regulam præscribunt, naturaliter tamen licita, secundum naturalem præscriptam regulam usque ad alimenta; quippe cum nihil tam naturale sit, ideoque naturæ omnium animalium nullum rei studium altius insitum perspicimus, quam studium tuendi & sese & ea, quæ a se procreata sunt, colligendum vetare naturam, ut denegetur sese tuendi & sustentandi media, quorum cura nobis incumbit. Quamobrem licita quidem naturaliter exheredatio, sed usque ad alimenta. Recte addit Author exceptionem criminis admissi & morte digni, de quo & supra §. 7. quædam annotavimus, vel alioqui graviter peccaverit, & sit unde ali possit. Quippe cum Rex duplicem sustinet personam, patris scilicet & Regis, id est, supremi judicis in statu naturali, paterfam. ejusdem conditionis, quamobrem & jus vitæ & necis habet in filium, ac proinde facultatem etiam ipsi concessam statuendum exheredandi filium, etiam usque ad alimenta: cui enim competit merum in liberis imperium, id est, jus necis & vitæ, ipsi etiam facultas vitæ necessaria auferendi. Quid

si autem aliud quoddam grave peccatum admiserit, exheredari quidem potest, sed non ad alimenta usque, quod statuere tamen videtur Author, quin idem bis repeteret. Quemadmodum exheredatio ad alias causas nequit produci, quam quæ expressæ in jure civili, modo sint similes, ita nec exheredatio usque ad alimenta extendi potest ad alia peccata, quam quæ ultimo supplicio, vel saltem non mitiorem morte poenam merentur vindicari, nisi per crimen in specie hic denotetur ejusmodi peccatum, quod leges capitale declarant, per peccatum grave huic simile factum, quod per consequentiam in criminum capitalium numerum recte referri posset. Valde etiam dubito, an salva justitia & naturali æquitate possit eodem modo exheredari filius, qui se aliunde potest alere, nisi adeo exiguum sit patrimonium, ut in tot partes divisum, quot liberi, vix sufficiat ad singulos honeste alendum: necessitas enim quædam permittit, quæ non essent licita, ea sublata. Quippe quod filius sua cura & industria sibi aliunde quæsitivum sese tuendi media, id ipsi nocere non debet, sed potius benevolentiam patris conciliare, & proinde quemadmodum æquum ipsi jus cum fratribus, ad participandam paternam hæreditatem vivo patre, ita etiam eo defuncto, oportet quoque ad successionem pro æqua portione admitti. Cum autem, ut dicere incepimus, omnem exheredationem oportet fieri nominatim, vel expressis verbis, perperam statuere mihi Author videtur tacite pro exheredato habendum, qui grave crimen commisit in patrem, propterea quod paternam voluntatem semper interpretamur, si nulla extant expressiora voluntatis indicia; juxta naturalem æquitatem & amorem, quo parentes a se natos amplecti solent, & proinde præsumuntur bona sua ad illos pervenire voluisse, cujus amoris ea vis & effectus, ut faciles eos videamus ad condonandum, si aliquod forte admissum a liberis peccatum, quod vel ipsis displicet, vel etiam satis justam offensio- nis causam præbet. Imo etiam, si gravissimum in patrem forte filius commiserit crimen, tamen nec validam satis exheredandi filium patris animam probandi rationem puto, quia cum justam exheredandi filium, salva conscientia, quæ ipsi dicat, relinquendam hæreditatem liberis, tanquam naturæ debitum, causam habuerit, nec constat jure suo se uti voluisse, dicendum puto tacite peccatum condonasse, sive crimen in se a filio admissum, licet nulla condonatoris culpæ sint alia indicia, cujusmodi præsumptionem & conjecturam voluntatis paternæ magis corroborat atque confirmat tenetimus iste amor, quo pater filium prosequitur. Quæ Author subjicit de exheredandi facultate in regnis non alienabilibus, explicatione non egent, cum per se clara & nullis cavillationibus obnoxia sint.

XXVI. Similis est quæstio, an abdicari possit regnum, aut jus succedendi in regnum. Et quin pro se quisque abdicare possit non est dubium: an & pro liberis, magis controversum, sed quod eadem distinctione expediri debet. nam in hæreditariis qui jus a se abdi-

cat, in liberos nihil potest transferre. at in lineali successione patris factum nocere non potest liberis natis, quia simul atque existere cœperunt jus proprium eis quæsitum est ex lege: sed nec nascituris, quia impedire non potest quin ad illos quoque suo tempore jus pertineat ex populi dono. Neque obstat de transmissione quod diximus. est enim ea transmissio necessaria, non voluntaria, ad parentes quod attinet. Illud interest inter natos & nascituros, quod nascituris nondum quæsitum sit jus, atque ideo auferri iis possit populi voluntate, si etiam parentes quorum interest jus ad filios transferre, jus illud remiserint: quo pertinent ea quæ de derelictione supra diximus.

C O M M E N T A R I U S.

Regna patrimonialia quemadmodum possunt alienari, ita etiam abdicari, & vel potest ultimus possessor, vel ipse, populo potestatem concedere eligendi Regem, vel transferre in extraneum, præteritis liberis, nec datur illis regressus, quasi jus succedendi in regnum ipsis quæsitum non possit auferri per translationem a patre in extraneum factam; quippe non possunt plus juris ad regnum prætere, quam pater ad ipsos transmittere voluit, a cujus voluntate & arbitrio pendet sibi retinere regnum, & jus succedendi ad posteros transmittere, vel illud abdicare, & in alium transferre, propterea quod quisque est arbiter & moderator cum rerum, tum etiam juris, quod sibi competit, & propterea eos vel abicere vel alienare, vel juri suo renunciare potest; cuiusmodi renunciatio etiam liberis nocet, nisi alia expressiora indicia sunt, eam factam in commodum & favorem liberarum, & ex illis filii primogeniti; quippe cum omne jus ad regnum capellendum a patre ad illos debeat transmitti, quemadmodum & ad bona a regno distincta, regno in alium translato vel jure succedendi abdicato, pro se liberisque suis, in favorem tertii cadit jure suo primogenitus: succedunt enim in jus defuncti, quod habuit tempore mortis; atqui jam abdicatum; ergo in illud succedere nequeunt. Vid. *cap. 4. §. 19. b. l.* Sed hic casus rarissimus: nemo enim se facile bonis vel imperio exuturus mentis compos, cujus possessionem adeo vehementer mortales appetunt, ut pro ea nec vitam profundere recusent. Non desunt tamen ejusmodi exempla. Sic Diocletianus apud Nicomediam, imperii fascibus sponte depositis, in propriis consenuit agris, teste Aurelii Vict. *Annulus*, omnia regni administratione, hortorum cultura operam dedit, ut testatur Justin. *lib. 36.* Sic & Timoleon abdicato imperio, privatim Syracusis, quod reliquum vite fuit, vixisse tradit *Amilius Probus* in ejus vita: Sed videndum quomodo effectum ejusmodi abdicatio producat in regnis, que populi consensu & voluntate hæreditaria facta. In dubium vocari nequit, quin quisque possit renun-

ciare juri & favori pro se introducto; utrumque autem prædicari potest de successione in regnum hæreditaria; sed quæritur an etiam liberis nocere & auferat successione ejusmodi patris abdicatio. Sane omne illud, quod transit ab altero in alterum, jure hæditario, oportet, ut possideatur ab eo, a quo in alium transmitti debet. Quod autem abdicatum & abjectum, non possidetur, nec est in dominio possidentis; ergo nec transmitti potest in alium. Nemo potest plus juris in alium transferre, quam ipse habet; atqui in regnis hæreditariis jus succedendi debet a patre transmitti in liberos; ergo a patre abdicato jure succedendi in regnum, nec liberis reservatum, quia illud ipsum a patre ad se devolvi necessum est; regnum autem ad se devolutum capessere & retinere sunt actus voluntarii, ita ut ad eorum continuationem nemo in vitis cogi possit. Patri itaque facultas regnum non adire, sed repudiare; quippe quod per actus hæditarios; ut ita dicam, continuatur, multas potest pati interpellationes, ejusque continuatio consistit in successione, ut ita dicam, novorum, a diversis successoribus actuorum: quoties enim sceptrum a decessore jure hæditario successori defertur, toties ejus acceptatio est novus actus acquirendi imperium, quia jus quidem acceptandi transmittitur, sed ipsa acquisitio pendet a voluntate & arbitrio successoris, & sic quoque ejus retentio: accipitur enim tanquam favor mihi oblatum, cui renunciare voluntatis est, quemadmodum itaque imperium a populo mihi ea lege delatum, ut in possessores transmittere, si velim, possem, accipere voluntatis est, ita & illud abdicare etiam pendet a proprio arbitrio. Continuatio igitur imperii in mea familia per successionem in posteros pendet a voluntate ultimi successoris in ad eundo, & decessoris in abdicando: abdicari enim nequit quod non quæsitum; hinc successor regnum repudiare potest, & non adire, sed non abdicare quia adire oportet. Quocumque igitur modo hæditariam successionem consideramus, voluntariam esse perspicimus, nec continuari posse, nisi antecessor eam transf-

transmittat in successorem, qui cum nullum jus habeat, nisi quod prius sibi antecessor quaesierit, cujusmodi juris acquisitio retentio est voluntatis; ergo nec sibi ipse sit injuria, quasi jure successione privaretur, cum nullum haberet, antequam ab antecessore acquisitum & ipsi reservatum. Sed multum interest, an quis simpliciter regnum abdicet, an adjecta clausula, qua reservatur jus successionis liberis. Primo casu jus eligendi reddit ad populum, cui tamen cum sit libera facultas eligendi Regem, quamvis nullum jus competat liberis ad repetendum regnum, tanquam legitimis successoribus patris in regno, capaces tamen manent ad regnum capessendum, si populo placeat illud ipsis deferre; si vero ejusmodi clausula adjecta, eligendi quidem populo potestas, sed ea lege, ne extraneum in locum ultimi Regis eligant. Quid autem, si Rex ipse in extraneum regnum contulit, eo casu regnum transit in familiam novi Principis, & jure hereditario in ejus descendentes transmittitur, exclusis plant anterioris Principis liberis, cujusmodi regni pro suo arbitrio in extraneum collatio non competit jure hereditario, sed delationis jure, id est, populi consensu, a cuius pendet arbitrio Principi tam amplam potestatem concedere, qualem ipsi placuerit, aliter oportet, ut accedat populi consensus ad conferendum regnum in illam, cui Rex vel Princeps illud deferri cupit, ita ut ne quidem primogenitum præterire & in secundo genitum conferre integrum sit ipsi, quia ordinem successionis ipsi servare incumbit. Sed & quaeri posset, an abdicatio simplex, nulla facta liberorum mentione, posset nocere liberis? an vero in locum patris succedere jure hereditario, ita ut populo non sit potestas eos præterire & extraneum ad regis dignitatis fastigium promoveri. Videtur successio interrumpi per abdicationem; quippe qui hæredes imperii possint haberi, qui imperium abdicavit: non enim nullæ sunt affectiones: regno enim abdicato, & evanescit regia dignitas, & desinit Rex esse Rex, ejus hæredes non possunt videri hæredes Regis cum effectu, quippe hæredem esse, est succedere in jus defuncti, ut diximus, quod habuit tempore mortis; l. 24 ff. de V. S. atqui Regem esse ante mortem desinit; ergo nec Regi succeditur, qua Regi

in jura regalia, in regnum, & quæ huic adherent commoda & jura: transmitti enim nequit, quod non possidetur, nisi populus, benigna interpretatione voluntatis, liberorum jus tueri velit: cum enim ipse populus successionem hereditariam efficit, voluntatis suæ interpret optimus esse potest. Verum hoc casu non tam jure hereditario strictè dicto, sed quasi succeditur; si vero abdicat imperium, adjecta illa clausula, non videtur tam abdicare imperium, quam quidem transferre in illum, qui ad illud capessendum jure proximus erat. In successione vero lineali patris factum nequit nocere liberis, quia ex suo capite, ut Italicam, & jure proprio lege sibi quaesito succedunt. Pro se igitur quis abdicare potest, sed non pro alio, quia jus succedendi competit omnibus, qui ejusdem sunt lineæ, æquale, & quæque personæ principaliter inhæret; itaque ut simul atque existere liberi cõperunt, ipsi jure vis quaesito jus succedendi. Non opus, ut hic factum humanum interveniat, quod est acquisitionem, quia provisio legis hic tollit provisionem hominis. Idem dicendum de nascituris; quippe & illi comprehenduntur sub generali successionis linealis vocabulo, quia & nati necessario debent, ejusdem lineæ esse, quomobrem & idem juris participes esse dicendum, statim atque nati, præsertim cum in utroque sunt, quia agitur hic de eorum commodo, idque sine ullo discrimine, an nati vel nascituri, quorum incertam personam lex sustinet. Successio linealis ex lege stricte, comprehendit omnes natos & nascituros; æque indistincte omnibus jus quaesitum, quatenus sunt in lineis ejus, qui est author stirpis regnatricis, ex quibus lineæ aliquando componi & augmentum capere potest. Nullus autem dubito, quin populus jure ex causa posset non solum nascituris, sed & natis auferre jus succedendi, publica necessitate & communi salute exigente. Sed & notandum ipsam regnum abdicandi licentiam ac libertatem suam etiam circumscribi limitibus, ita ut non omni tempore, Principem imperii deponere fasces posse patrem, quin summa injuria Reipub. afficeret, quod de jure & salva conscientia nunquam licet, quavis sæpius illud non tam anxio summis imperantibus observari rerum tenuerit usus.

XXVII. 1. Solet & hoc quaeri, an de successione regni judicare possit aut rex qui nunc regnat, aut populus per se aut per judices datos. Negandum utrumque est de judicio jurisdictionis. Nam jurisdictio non est nisi apud superiorem, non nuda ratione habitæ personæ, sed causæ simul, quæ spectanda est cum suis circumstantiis. Est autem causa successionis non subjecta regi nunc regnanti: quod inde apparet, quod rex nunc regnans nulla lege obligare potest successorem. Successio enim imperii non est sub jure imperii, ac proinde mansit in statu naturali, quo nulla erat jurisdictio.

2. Attamen si controversi juris sit successio, recte & pie facient

qui jus vindicant, si de arbitris inter se conveniant; quod alibi tractabitur. Populus vero omnem a se jurisdictionem in regem & regiam familiam transtulit, nec ea durante ullas ejus habet reliquias. De vero regno loquor, non de principatu. Attamen si de primæva populi voluntate quæstio incidat, non abs re erit populum qui nunc est, quique idem cum eo qui olim fuit censetur, suum super ea re sensum exprimere, qui sequendus erit, nisi satis certo constet olim aliam fuisse populi voluntatem, & ex ea jus quæsitum. Sic Euphaes Rex Messeniis permisit dispicere quem ex regali Ægyptidarum genere regnare oporteret: & de Xerxis & Artabazanis controversia populus cognovit.

*Paul. l. v.
Just.
lib. 11.
Plu. de
amor.
frat.
Hotom.
Ill. q. 2.
Tir. de
primog.
quest. 31.*

COM M E N T A R I U S.

IN regnis patrimonialibus sive alienabilibus, si quæ super successione inter eos, ad quos hæreditario jure, scil. ab intestato, regnum devolutorum, oriatur controversia, a nullo nisi ipso Rege vivente decidi posse, caret dubio. Quemadmodum in statu naturæ nullum supremum judicem agnoscit paterfamilias, ita nec familiæ membra alium judicem adire possunt, quam familiæ caput ac principem, nec etiam eo invito, si qua familiæ membra litem & controversiam super re aliqua sibi moveant, alium arbitrum & judicem ad litem determinandam adhibere possunt, quam cui naturaliter subjecti, vel civiliter pacto, & conventionione interveniente. Quemadmodum nemini nequit jus quæsitum auferri, ita nec sese possunt jurisdictionis subtrahere ejus, cui naturaliter vel civiliter subjecti parere necesse habent. Sin mortuo ultimo possessore, ejusmodi in liberos vel sanguine propinquos super jure successionis controversia oritur, quia omnes sibi pares videntur & jure, & dignitate, & genere, & nemo sibi jus dicere potest, recte & pie facturos monet Author, si de arbitris inter se conveniant. In regno vero populi consensu hæreditario facto, vel coetus quidam initio, cum imperium detulerint, succedendi ordo lege a populo definitus ac descriptus, vel simpliciter nulla mentione facta de ordine, quem in successione observari velint, imperium in aliquem contulerunt, ut, eo defuncto, transfret in liberos, proximisque successores, jure hæreditario. Utroque casu puto populum sibi reservasse arbitrium & facultatem, si qua super successione aliquando oriatur controversia, eam definiendi & determinandi, idque vi jurisdictionis, quæ populo competit in omnibus negotiis, nec ad administrationem civilem pertinentibus, nec ullam cum ea habentibus convenientiam, & quorum ex natura & qualitate facile perspicimus, cum ipso imperio non transire nisi expresse a populo demandata. Hujus generis sunt controversiæ & quæstiones, quæ quando moveri possunt super successione, cujus est ordinem succedendi præscribere, ei etiam competit notio & juris dicendi facultas, si quæ data incidat controversia super

successione inter eos, qui jure hæreditario proximi videntur, ad capeiendum regnum. Quippe summum imperium nihil aliud est, quam facultas administrandi & gubernandi civitatem, ideoque ea omnia procurandi & perficiendi negotia, quæ ad statum civilem, ejusque conservationem, utilitatem & tranquillitatem pertinent, & quatenus ad illam obtinendam, vi & armis opus est, belli gerendi jus continet foris, & domi jus gladii, id est, merum imperium ac supremam jurisdictionem, jus vitæ & necis in cives ac subiectos, & quoscunque publicæ tranquillitatis perturbatores. Et quamvis ex ejusmodi controversiis bella intestina oriri possint, ea coercendi quidem & supprimendi potestatem habet, quatenus tranquillitatem & securitatem publicam perturbant ac tollunt, sed de causæ cognitione, quæ forte hisce causam præbuit, & ad civilem potius jurisdictionem pertinet, populo reservata. Nec obstat, quod populus videatur omnem a se jurisdictionem in Regem regiamque familiam transtulisse, propterea, ea durante, nullas habet reliquias. Quippe diximus hoc verum, quatenus jurisdictio necessario inest summo imperio, id est, administrandi civitatem facultati; quippe cum ea omnia translata præsumi debeant, sine quibus explicari nequit. arg. l. 2. ff. de jurisdict. Atqui successio confert quidem imperium, & proinde facultatem administrandi civitatem, verum nihil habet commune cum imperii exercitio & administratione, ut ita dicam, activa; quamobrem, si controversi juris sit successio, de ea sibi non potest Rex judicandi potestatem vindicare, tanquam superior, in quem omnis jurisdictio civilis & criminalis translata a populo; quippe, ut diximus, diversa est jurisdictio, quæ ad administrationem civilem pertinet, ab ea cognitione de causis succedendi ordinem a populo præscriptum, spectantibus dubiis & controversiis juris, ea transit cum ipsa imperii delatione. Hæc nisi expresse demandata vel adjecta delationi, summo imperio non competit, atque in hoc maxime consistit differentia regni patrimonialis; & quod populi libero consensu hæreditarium factum est. Præterquam

quam quod cuius est legem facere, ille & interpretandi voluntatem suam habet facultatem, atque ita & determinandi controversiam, cui legis dubius sensus posset præbuisse causam: Quamobrem recte Author, successionem imperii, non esse sub jure imperii, sed proinde non mansit in statu naturali, sed dependet ab arbitrio & voluntate populi, qui imperium hereditarium declaravit eo ordine transmittendum, quem vel præscripsit, vel quo verosimile est, & præsumitur juxta æquitatem naturalem, cum fabrica & constitutione societatis civilis & imperii convenientem, illud transferendum. Nec obstat, quod repræsentat Rex populum, & proinde quod populo competit, id & Regi tributum; quod Rex itaque facit, ipse populus fecisse videtur. Repræsentat populum in omnibus, in quibus per Regem se repræsentare voluit populus, vel ex conditione & qualitate, delatione necesse repræsentari debet, in aliis non repræsentat, nisi expresse addita clausula imperii delationi, qua repræsentandi, hoc jus etiam ad illa negotia, quæ administrationem civilem non spectant, extendere voluisse populum perspicere possit. Quia summum imperium libertati naturali multum detrahens, necessitate exigente introductum, potius restringendum, quam extendendum videtur; quamobrem si mediam viam tenemus in definenda ejus latitudine æquitati maxime convenit: medium enim in omnibus negotiis tenere beati. Mediam autem hanc esse viam, mihi persuadeo, ne Regi plus tribuamus, quam verosimile est populum in eum contulisse, nec minus, quam publica utilitas, & societatis civilis conservatio postulat, qua ratione & Regis majestas illibata conservatur, & populi libertas atque salus, quantum oportet, asseritur, contra omnem injustam Principis sui ambitionem, & imperii fines dilatandi cupiditatem. Ubi vero nullus certus ordo præscriptus lege, ad populi tacitam & præsumptam voluntatem confugiendum, quæ vel ex moribus & consuetudine apparet, vel, ea deficiente, præsumpta voluntas æquitati conveniens, & cum regni utilitate, atque populi salute consentiens erit succedendi norma. Quemadmodum autem legis capita dubia interpretandi facultatem populi sibi reservasse censetur, ita & præsumptam voluntatem interpretabuntur in casu dubio & jure incerto; quippe quod nullum ordinem statuerit, non argumentum est, successionis ordinem præscribendi Regis tacite reliquisse arbitrio, sed communem succedendi a natura introductum ordinem elegisse, quantum ille ad regnum utiliter applicare potest; sin autem super ea controversia moveatur, ejus est vel attemperando communem ordinem ad casum præsentem litem dirimere, vel alia qua-

cunque ratione eam determinare. Recte infert Author, causam successionis non esse subjectam regnum regnanti, & proinde ad eum non pertinere ejus cognitionem, sed subjectam fuisse initio, quando imperium hereditarium fecit, atque etiam postquam detulit, manet populi arbitrio, non vero Regi subjecta, quia non cum imperio transit, sed populo competit, quia non expresse transtulit, ideoque tacite sibi reservavit. Quamobrem nec Rex regnans sibi illud jus potest, invito populo, vindicare, nec illud de facto sibi arroganti obtemperare adstrictus successor ejus judicio, & quasi extra territorium jus dicenti impune non patetur: arg. *l. ult. ff. de jurisd.* nam & idem est, si quis supra jurisdictionem jus velit dicere. Quid si vero populus hanc cognitionem rejecerit, & Regi demandaverit, sane Rex fungens vice populi, successorem obligabit: sano enim sensu intelligendum, quod Author dicit, Regem nunc regnantem nullam legem posse obligare successorem, nulla lege potest eum vel a successione repellere, vel ut succedat quem velit, cogere, ut optime hæc verba interpretatur, eorumque sensum restringit Zeigler. *h. l.* quippe si hoc esset verum in omnibus negotiis, nihil quid magis ab omni æquitate alienum, & Reipub. noxium & perniciosum posset excogitari hoc axiomate. Quicquid enim Rex fecerit jure imperii, ratum habere successor obligatur, non tam vi imperii, quod antecessor habuit in successorem, sed potius taciti pacti, quod subjectis intercedit cum Principe suo, mutuam obligationem parentis, ut ad omnem tollendam confusionem, quæ ex ejusmodi rescissione actuum posset oriri. Præterquam quod ea omnia, quæ antecessor jure imperii egit, populi nomine gessisse videri debet, tandiu obligandi vim habent, quoties idem manet populus, id est, eadem Reipub. forma obtinet, quamdiu durat causa obligationis. Nec obstant quæ *lib. 1. cap. 3. §. 7.* de summo imperio disputavimus; quippe distinguendum inter ea, quæ ab antecessore acta, & præteritis negotiis, formam in futurum imposuerunt, & ea, quæ administrationem ipsam, quatenus consistit in continuo actu & exercitio, atque ad casus incidentes & præsentem Reipub. statum debent accommodari, spectant. Non potest præscribere administrandi regulam & normam antecessor successor, nec ejus libertatem limitare, publica utilitate atque salute eadem rescindere suadente, nihil in Reipub. tam firmum atque stabile est, quin, ejus utilitate suadente, & exigente necessitate, immutari posse dicendum, ut & illud axioma, nemini suum jus quaesitum auferri posse, nisi utilitate publica efflagitante.

XXVIII. Ut ad alia veniamus, filium qui ante regni adoptionem natus est, in regno individuo præferendum ei qui in regia fortuna natus est, in quavis successionis specie verum est. Nam in regno individuo haud dubie partem feret, ut in bonis cæteris in quibus nunquam distinguitur quo tempore sint quaesita. Quia autem partem feret in individuo,

dividuo, & in individuo ætatis privilegio præfertur : quare & feudum sequitur filium qui ante primam vestituram natus est. Sed & in lineali successione simulatque regnum quæsitum est, spes aliqua parta est liberis ante natis : nam fac alios postea natos non esse, nemo prius natos excludendos dixerit. In hoc autem genere successionis spes semel parta jus facit, nec ex post facto cessat, nisi quod ex sexus privilegio suspenditur in cognatica successione. Obtinuit hæc quam diximus sententia in Perside inter Cyrum & Arsicam, in Judæa inter Antipatrum Herodis magni filium & ejus fratres; in Hungaria cum Geissa regnum adiit; & in Germania, non sine armis tamen, inter Ottonem primum & Henricum.

XXIX. Quod autem Sparta aliter factum legimus, ex lege propria est ejus populi, quæ ob educationem magis accuratam natos in regno præferebat. Idem accidere poterit ex peculiari lege vestituræ primæ, si imperium detur in feudum vasallo & ex eo nascituris: quo argumento nixus videtur fuisse Ludovicus adversus Galeatium fratrem in controversia ducatus Mediolanensis. Nam in Perside Xerxes, qui contra fratrem Artabazanem obtinuit regnum, ut Herodotus notat, potentia Atossæ matris magis quam jure valuit. Atque in eadem Perside cum eadem postea controversia nata esset, ut jam attigimus, inter Artaxerxem Mnemona & Cyrum Darii & Parisardis filios, Artaxerxes ut natu major, quanquam in privata fortuna genitus, rex dictus est.

C O M M E N T A R I U S.

IN regno, ubi populi præsumpta voluntas succedendi regula est, juxta ordinem naturalem transit regnum ad successores, & proinde non cadit in deliberationem, an filius sit natus ante regni adeptionem, sed an sit filius secundum leges patris natus, aut in fortuna regia: adventitia enim dignitas non potest tollere & immutare jura naturæ; atqui filius ante dignitatem natus ejusdem juris & conditionis est, quam qui postea nascitur; ergo & eodem jure gaudebit, quod jus naturæ defert & tribuit liberis in successionebus parentum, atque id quidem juxta mores, & ordinem in successionebus observari solitum. Quamobrem in regno patris natus non præfertur privata conditione patris nato, sed huic ille, ætatis privilegio in regno individuo, quale quod ex præsumpta populi voluntate defertur; idem quoque obtinere & in regno alienabili diximus, quia regni individua natura est, nisi in partes rescindere pater voluerit, & tum quoque partem feret. Ita in hac successione publica non attenditur dignitas adveniens, sed qualitas, ut ita dicam, inhærens ossibus successoris, ex sanguinis jure profluens, id est, non consideratur, an quis sit filius natus tempore acquisitionis dignitatis, sed an legitimo modo natus ab eo patre, cui regnum delatum; quippe non succeditur ratione

dignitatis, ut diximus, sed jure naturæ, ad successionem parentum filii vocantur; ideoque nulla hic potest moveri controversia, fuerintne bona acquisita ante vel post successionem liberorum. Siquidem succedunt eo solo titulo, quia sunt filii, & ita bona patris sunt bona liberorum. Neque habetur ratio temporis acquisitionis, sed mortis parentis, ut quæ tunc ejus inveniuntur, dividenda veniant juxta voluntatem ipsius, vel naturæ leges. *l. cum queritur. ff. de inoff. testam.* Filium esse & quidem primogenitum naturæ munus est & commodum; atqui non ratione dignitatis, sed naturæ ad successionem parentum filii admittuntur; ergo hic attendi debent sanguinis jura, quamobrem potior hic erit jure, qui prior tempore. Quibus sanguinis communicavit naturalis nascendi ordo, cum iisdem quoque communicari recte possunt juris hujus effectus & commoda, quorum in numero dignitates & honores, ut ita dicam, communicabiles, sive transmissibiles. Unde Ulpianus de senatoris filio inquit: *Neque interest jam in senatoria constitutus eum susceperit, an ante dignitatem senatoriam; quippe non potest desinere esse ejusdem patris filius, & proinde patris senatoris.* Relatio illa, inter patrem & filium a natura proficiens, tanquam potior, ad se trahit relationem illam civilem, ut

ut ita dicam, imo quasi absorbere videtur, & quemadmodum ejusmodi relatio descendit ex ejusdem sanguinis communicatione, ita communicatio dignitatis & honoris descendit ex relatione illa naturali in sanguinis communicatione fundata. Aliiter quidem in favorem Xerxis, contra Artabazanem sive Artemenem decisum, refert Justin. lib. 2. cap. 10. Herodot. 7. 2. Sed hanc decisionem fuisse erroneam, vel ex inde patet, quod postea correctâ, quanquam juri & ordini nascendi contraria apud

Perfas, Cyro postposito Artaxerxi. Vid. Plutarch. in Artaxerxe. Sed notandum non esse ex necessitate hujus ordinis observationem, sed tum demum, quoties non ab ea recessum ex contrariis voluntatis patet indicibus: nam, ut diximus, potest quisque, tum populus, tum quisque privatus, illum ordinem introducere, quem velit observari; sic alius mos succedendi in regnum apud Spartos invaluit, ubi in regno nati præferbantur antenatis ob rationem ab Authore allegatam.

XXX. 1. Non minus agitatum etiam bellis & pugnis singularibus, an nepos ex filio priore filio posteriori sit præferendus. Sed hoc in lineali successione difficultatem nullam habet: ibi enim mortui pro vivis habentur in hoc, ut in liberos transmittant: quare in tali successione sine ullo ætatis respectu præferetur filius, imo in cognaticis regnis & filia primo nati: quia nec ætas nec sexus efficiunt, ut deferatur linea. At in hæreditariis dividuis concurrent ad partes, nisi in istis regionibus ubi subitio in locum non observatur, ut olim in Germania apud populos plerosque. sero enim nepotes admissi sunt cum filiis ad hæreditatem. At in dubio credendum potius est locum esse vicariæ isti successioni, quia natura ei favet, ut supra diximus.

Hor. III. q. 3. Tiraq. de prim. 9. 40. Molin. de prim. l. III. c. 6.

C O M M E N T A R I U S.

UT in hac quæstione perspiciatur quid juris sit & æquitati conveniens, eadem distinctione utitur Author, quæ in præcedentibus locum habuit. Successio enim vel hæreditaria est, vel non. In successione non hæreditaria, quæ & linealis dicitur agnatica, & cognatica, facile determinari potest, qui potior habendus propter transmissionem mortuorum in vivos, quæ in illa locum habet, ita ut filii primogeniti, vivente adhuc patre, mortui, jus transeat ad nepotem, & hac ratione videtur potior jure patris suo, licet & ætate & gradu proximior videatur defuncto: ipsa transmissio enim juris illum efficit quasi in eodem gradu consistere, quo filius secundo genitus constituitur. Jus enim primogenituræ in patre transmissum, in filium eundem producit effectum, quem parit jus repræsentationis, quamvis stricte dictum jus repræsentationis in lineali successione non obtineat. Itaque si ille, qui mortuus est, si quidem superstes foret, debuisset succedere in regnum ante illos, qui vivunt, in ejus locum succedet nepos, tanquam eundem gradum cum qualitate primogenituræ repræsentans. Observandum enim, quod linea primogenituræ est illa, quam sibi constituit, & suis descendentibus quilibet primogenitus, statim ac natus est, sive primæva ejus nativitate, in exclusionem secundi geniti, licet præcedat in vita possessoris, idque varias ob rationes, quæ passim apud D. D. occurrunt. Vid. Tiraquell. de primogen. quest. 40. Molina de primogen. lib. 3. cap. 6. Roxas de incompatibilitate regn. ac

majorat. p. 1. cap. 6. Hottoman. quest. illust. q. 3. Nec desunt etiam D. D. qui patrum jure potiorrem, & proinde nepoti præferendum in successione, affirmare conantur, quorum argumenta a Tiraquell. aliisque in Authoris opinionem adductis D. D. diluuntur. Nihil obstat, quod contrariæ sententiæ patroni dicant primogenituram esse jus personale, utpote quæ ab ætate profluit, & proinde cum morte primogeniti expirat, quemadmodum ejus filiatio, quamobrem transmitti non posse dicendum: nemo enim sanæ mentis dixerit, ætatem filii esse ætatem patris. Cum enim primogenitus sit nomen natura ac ætatis, quæ qualitas illi inest per modum substantiæ inseparabilis, ad aliud subjectum trahi non posse, inquit Joan. Anton. Margilius, citatus a Roxa dict. loc. Sed optime reponi huic possunt, quæ ex Gomezio refert, scilicet primogenituram esse dignitatem quandam, cui est jus successione & prælationis annexum, quæ de jure divino & humano descendit ad posteros. At vero cum sit jus honorificum & utile, a primogenito occupatum, absque ulla actuali ademptione transmissibile fuit ad omnes ejus posteros, quos nascendo inclusit, & ad eos transit hoc jus, tanquam radicum in ejus persona, & vere formatum, atque ab ipsa filiatione distinctum. Cui etiam accedit, quod cum sit jus beneficio legis competens, etiam nondum delatum recte transmittitur; l. si arrogator. ff. de adopt. quippe non est necessarium ad transmittendum, quod jus in actu competat, sed habitu tantum sufficit competere, & licet ipsum jus primogenituræ non

transmitteretur, veluti non quæsitum patre mortuo ante avum, de cuius successione quæritur, eo quod filiatio non transmittitur, cui annexum jus primogenituræ, tamen, ut inquit Tiraquell. dici potest transmitti potentia succedendi, quæ surgit ex primogenitura. Potentia, quam habet filius succedendi patri, est quippiam diversum ab ipsa filiatione, quod hinc patet, quod filio mortuo in vita patris, nepos ex eo succedat in hanc potentiam, l. 1. §. suos. ff. de suis & legit. licet non succedat in filiatione, quæ cum persona evanescit. Hinc mortuo eo, qui suus hæres erat, nepos in ipsius gradum locumque succedens, repente suavitatem illam adipiscitur, adeo ut jus sui hæredis, ne punctum quidem temporis vacasse intelligatur, immediata hac transmissione interveniente. Quare, inquit Hottoman. quæst. illustr. q. 3. cum in huiusmodi regnis suis, soli natu maximo quæsitæ sit, ceteri autem natu minores ab ea exclusi sint, sequitur, ut, illo mortuo, nepos, in ipsius locum ascendens, solus, exclusis omnibus aliis, sui hæredis jus obtineat; quandoquidem ut non plures Reges, nec plures primogeniti, nec plures regni hæredes esse possunt, ita vivo Regi plures hæredes esse nequeunt: nam cum secessio regni neque communionem, neque divisionem admittat, locus est regula juris, plures uni hæredes esse non posse. l. quod contra. ff. de reg. jur. Hæc allegatus Author ex variis D. D. annotavit, quibus & alias quasdam addidit rationes, jus prælationis nepoti competere corroborantes. Quod vero hoc jus sit transmissibile, vel ex eo patet, quod cedi possit alii, & ita transire ab alio in alium, modo subjectum habile sit ad recipiendum; quippe in extraneum, qui non ejusdem patris filius, conferri nequit, quia primogenitura fundatur in generatione. Quamobrem qui non est filius, nequit primogenitus dici respectu fratrum, cum quibus commune nascendi ipsi principium est; atqui cedi posse constat ex conventionione facta inter Esavum & Jacobum, Genes. 25. & 27. transmittetur igitur per primogenitum in nepotes sui patris, secundum intentionem legis, ut qui ex primitiis generationis nascuntur, perpetuo ad jus, de quo agitur, vi legis succedant. Quemadmodum jus quæsi-

tum natiuitate prima per sanguinis primitias transfunditur eadem ratione sanguinis in nepotem & in omnes, qui recta linea descendunt ab eo, qui est caput lineæ, cui jure primogenituræ successio ex legis dispositione delata; hinc licet præmoriatur primogenitus, qui est caput lineæ primogenituræ, vel ejus filius, vel nepos, vel alius descendens, per quos linea continuatur, dummodo tempore delatæ successiois aliquis remaneat, cum sit linea primogeniti, succedere debet tanquam primogenitus, qui successurus erat, si adhuc viveret, quoniam non per gradus, sed per lineas suo ordine succeditur: Roxas dict. loc. qualitas enim primogenituræ, quæ in sanguine transit, nunquam intermoritur, ino in infinitum procedit. Molin. de primogen. lib. 1. n. 20. Atque hoc jus, semel primogeniti lineæ quæsitum, transit in ejus descendentes, quamdiu aliquis existit: annotavimus enim alibi, quod quilibet fratrum, si plures a stirpis capite relicti filii, cum suis descendentes constituit lineam propriam, ita ut nec alter de alterius linea dici possit, & proinde nec succedere patruus, multo minus præferri nepoti ejusdem lineæ, cui successio jure primogenituræ delata, quia semel jus hoc quæsitum uni stirpi sive lineæ, quamdiu in ea descendentes supersunt, gaudent eodem primogenituræ jure, cujus per sanguinis communicationem fiunt participes, quamobrem a Bald. conf. 89. dicitur, jus in dignitate innata, quæ transmittitur jure sanguinis, quia filius est aliquid patris sui, unde pater in filio est, & quia dignitatum innatarum qualitates transmissibiles sunt. Cum igitur sunt duo capita, videlicet primogeniti inclusi, & secundo geniti exclusi, nunquam transit caput primogeniti in alterum secundogeniti, donec superest aliquis ex primo capite. Tiraquell. de jur. primogen. q. 40. In hæreditariis vero regnis divisionem admittentes, concurrent ad partes æquas, nisi gentis alicujus consuetudo jus introduxit, quod subitionem in locum defuncti non admittat. Verum ubi consuetudo dubiæ est observationis, vel ubi nulla ejusmodi juris constitutio extat, credendum potius est locum esse vicariæ huic successioni, quia ei favet natura.

Wistich.
Sax. hist.
II. Mo-
lin. de
prim. l.
III. c. 8.

2. Quod si aperte jure civili regionis introducta sit subitio in locum mortui parentis, locum habebit etiam si in aliqua lege proximi fiat mentio. Rationes quæ ex legibus Romanis adferuntur ad hanc rem minus firmæ sunt: quod apparebit leges ipsas inspicienti. Sed hæc ratio optima est, quod in materia favorabili dictionum significatio extendenda est ad omnem proprietatem, non vulgarem tantum, sed & artificialem, ita ut sub nomine filiorum comprehendantur adoptivi, & sub nomine mortis mors civilis, quia leges ita loqui consueverunt. Quare merito proximi nomine veniet is quem lex in proximum gradum perducit. In regnis vero hæreditariis individuis, ubi subitio in locum exclusæ non est, neque semper nepos, neque semper filius secundo

secundo genitus præferuntur, sed ut inter pares, quippe juris effectū quoad gradus adæquatos, potior erit is qui ætate præcedit: nam in ætatis privilegium non succedi in regnis hæreditariis supra diximus. Apud Corinthios succedebat ὁ πρεσβύτερος ἀπὸ τῶν υἱῶν, ex liberis defuncti regis is qui natu esset maximus, ut ex Diodori Siculi libro sexto exscripsit Gregorius Monachus. Sic & apud Vandalos, cautum ut hæres *Procop. bell. Va. l. III. Com. Vicerius vita Hen. VII.* esset qui sanguine proximus & maximus esset natu prælatus filius secundus natu major filii primi filio. Sic in Sicilia Robertus prælatus est Martelli fratris majoris filio, non ea proprie ratione quam excogitavit Bartolus, quod feudum esset Sicilia, sed quod regnum esset hæreditarium.

3. Exstat similis successionis vetus in Francorum regno exemplum in Guntrano, sed id ex electione potius populi contigit, quæ eo tempore nondum plane desierat. At postquam sine ulla electione linealis agnatica successio introducta est, res caret controversiâ, ut olim apud Spartanos, ubi ad Heraclidas regno delato similis exstitit successio linealis agnatica. Ideo Areus ex fratre majore Cleonymo natus patruo suo Cleonymo antepositus est. Sed & in cognatica lineali successione præferetur nepos: ut in Anglia Joannes Eduardi nepos ex primogenito ejusdem Eduardi filiis Hemoni & Thomæ: quod & in Castellæ regno lege cautum est. *Aymo. lib. III. c. 62. Plu. Lyc. Just. histor. III. Paus. III.*

C O M M E N T A R I U S.

Ubi ordo successione, lege vel consuetudine descriptus, non facile controversia oriri potest inter successores, quis jure potior, utpote jam per legem vel mores definita, nisi lex in quibusdam casibus sileat, vel dubiæ explanationis sit, quo casu, ut dicere incepimus, vel a Regis, vel populi arbitrio dependet casus omissos supplere, vel ea, quæ dubii sunt intellectus, interpretari & definire, ita tamen, ut quam minimum recedatur a naturali æquitate, & utilitatis publicæ maxime habeatur ratio; quippe cum ejus salus quovis favore & jure potior esse debeat, non attendendum simpliciter quid dicet vel ratio, vel mores, aut jus proprium cujusque civitatis videatur exigere, sed quid suadeat observari Reipub. salus & conservatio, atque ad illam omnes leges & mores accommodandæ & determinandæ, si quæ ex illis oriantur controversiæ: salus enim populi summa lex esto, id est, norma & regula, quam in omnibus negotiis gerendis atque perficiendis, tam privatis, quam publicis, sequi oportet, quatenus exinde Respub. possit vel aliquid damni vel emolumenti capere atque sentire. Possit itaque ejusmodi super successione oriri controversia, an in istis regionibus, ubi aperte jure civili, id est, proprio ejusdem regionis, subitio in locum mortui parentis sit introducta, locum sit habitura ejusmodi ad partes concursio, quam in regnis dividuis obtinere statim diximus, etiamsi in aliqua lege mentio fiat proximi; quippe cum in propria significatione

sumpto proximitatis vocabulo, filius natu minor, gradu propior revera sit nepote majoris fratris, dicendum videtur juxta legis sensum, & ipsius vocabuli significationem, in successione præferendum nepoti fratrem minorem. Affirmat Author repræsentationis locum esse, etiamsi proximi fiat mentio in alia lege: lex enim per legem explicanda, ne absurdi aliquid ex earum oppositione deducatur, & sibi invicem contrariæ videantur, quod absurdissimum & Reipub. perniciosum, quoniam præbet causam discordiis & litibus; communi tranquillitati, & cujusque civis privato commodo ac utilitati maxime damnosum; itaque si legi aliquid forte vel deesset, vel interpretatio adjuvanda & supplenda, vel aut in illa minus, in hac plus dicitur, ita ut sibi videantur oppositæ, in unam harmoniam & juris redigi consonantiam facile possunt, si aliquando vel sensus & verborum structura diligenter examinatur, vel eorum proprietas attenditur, vel mens legislatoris inspicitur, vel æquitatis ratio habetur, quæ in omni sensu dubio sibi locum vindicat. Aliæ circumstantiæ, ut ita dicam, in deliberationem deducuntur, ex quibus sæpius veram intelligentiam comparare valemus. Quandoque oportet non legis, sed verborum vim spectare, nonnunquam legis sensum non verba tenere efflagitant casus, qui aliquando incidere possunt. Verborum autem proprietas vel vulgaris est, quæ & usu invaluit, atque conven-

nientiam habet cum re ipsa, quam denotare volumus, ita ut intellectui nostro representetur talis res, qualis per enunciationem verbi demonstratur, quamobrem & naturalis ejusmodi proprietates vulgaris posset appellari, propter illam relationem rei significatæ cum dictione, sive appellatione rem significante, juxta ejus naturæ & generis qualitates & affectiones inherentes ac inseparabiles, unde dicere solemus, rebus sæpe nomina convenire, atque etiam verborum & appellationum, quæ singulis rebus impositæ, origines indagamus, cujusve fere linguæ, facile perspicimus, eas ab earum natura, proprietate, qualitate, atque genere esse potissimum derivatas. Verum cum rerum species multiplicatæ fuerint, propter verborum penuriam aliquando necessum fuit, diversas res eadem appellatione significare ac denotare, propter similitudinem aliquam & convenientiam, quæ uni intercedebat cum altera, naturalem, vel factam hominis introductam, & proinde artificialem. Hinc liberorum nomine etiam comprehenduntur & illi, qui adoptati vel arrogati, quia in liberorum jus & locum adsciscuntur. Ita & sub nomine mortis, mors etiam civilis comprehenditur; quamvis omnes dictionum significationes artificiales possent videri, quod sive usu & longa consuetudine invalere, sive per constitutionem & conventionem iisdem ejusmodi significationes attributæ, quatenus nulla res secum adfert sui appellationem & significationem, quæ ex appellatione profluit, sed factam hominis ipsi impositæ, attamen a se invicem multum differunt ratione causæ impulsivæ, ut loqui amant Philosophi, quæ mortales impulsivi fuerunt varias appellationes rebus imponere, & ex iis varias quoque significationes profluentes admittere, atque etiam deducere. Quibus appellationibus & dictionum significationibus causam præbuit natura & qualitates ipsius rei propriæ. Aliæ ex nudo placito & arbitrio humano derivandæ. Sic quemadmodum adoptio introducta libero consensu & facta ac beneplacito hominis, ita etiam quod adoptivus, liberorum continetur nomine, eodem nititur fundamento, nisi quatenus illi, qui liberorum loco habentur, & in eorum jus & locum adsciscuntur, ut etiam eadem appellatione veniant, non sit a ratione alienum, attamen nulla necessitate adstringimur, eandem appellationem & significationem retinere, si alia a nobis posset excogitari, cujus significatio nostro intellectui posset representare eandem ideam rei, de qua vel deliberare, vel judicare nobis incumbit. Verum ne longius aberremus a questione, quam Author in hoc §. movet, quamvis in lege ali-

qua mentio fiat proximi, eo tamen non excludi ac tolli representationem, in eadem regione, ubi subitio in locum jure civili introducta, facta, si utriusque vocabuli, tum representationis, tum proximitatis propriam significationem spectare velimus, atque hanc eam altera conferre, dicendum leges ferri e diametro oppositas, quarum hæc representationi facit locum, altera proximitatis rationem haberi præcipit, adeo ut lex posterior de proximitate mentionem faciens, videatur abrogare legem priorem representationi locum facientem. Verum hic videndum, quid usu invaluerit, qualem significationem proximitatis verbo vel legislator per expressam legis sanctionem, vel populus per longam consuetudinem, quæ legis vim obtinet recipere voluerit: proximus enim est, quem nemo antecedit; *l. 2. §. 2. ff. de suis & legitimis heredibus*. atqui representatio est subitio in locum ejus; quem nemo, id est, qui proximus fuit defuncto, de cujus hereditate agitur antecessit; ergo existente eo, qui in eodem gradu est cum eo, quem in successione representamus, & cujus locum occupamus; ergo & ille proximi nomine solus significari videtur, quem nemo antecedit, & proinde excludit omnes, qui gradu sunt ipso jure remotiores. Unde dicendum, filium minorem præferendum nepoti majoris fratris, quia sanguine proximus. Sed respondeo, legem, quæ inducit representationem, patrem & filium tanquam unam eandemque personam considerare; quippe nulla esset representationis efficacia nec vis, nisi pater & filius pro una eademque haberentur persona fictione juris. Et quamobrem filius patrem representans non succedit defuncto tanquam filius patris, id est, distans ab eo remotiori gradu, quam filius natu minor, sed quasi esset eadem cum patre persona, id est, ipse pater, & proinde in eodem gradu existens, in quo attingebat pater defunctum, unde sequitur, Legislatorem proximos ad successionem legis vocantem, etiam eo nomine comprehendisse, qui jure representationis gaudent. Atque ita proximitatis verbum & significationem etiam ad subitionem in locum mortui parentis extendere voluisse, quod sine ulla contradictione per juris fictionem facile fieri potest, quæ operatur idem, quod veritas in re vera. Si usu invaluit nepotem quoque filiorum nomine contineri, quid obstat, cur nec etiam proximi nomine veniat, & proinde simpliciter in lege mentione facta proximi, ubi representatio locum habet, merito proximi nomine venire eum, quem lex in proximum gradum perducit, statuit Author. De iis, quæ sequuntur, vid. quæ annotavimus ad §. 13. 14. 19.

XXXI. Pari distinctione respondendum est ad questionem inter fratrem superstitem ultimi regis, & fratris majoris filium, nisi quod sciendum est multis in locis inter liberos successionem in gradum mortui esse receptam, ubi recepta non sit in limite transverso. Sed ubi jus non est manifestum, in partem eam quæ liberos parentibus surrogat potius

potius inclinandum est, quia eo nos ducit æquitas naturalis, in bonis nempe avitis. Nec obstat quod hoc jus in fratrum filiis *remotior* vocat Justinianus: id enim facit non ratione habita æquitatis naturalis, sed ^{Nov.} juris antiqui Romanorum. Percurramus alias quæstiones quas pro- ^{118.} fert Emanuel Costa.

COMMENTARIUS.

EGimus in præcedenti §. de jure repræsentationis in successione ascendentium, sive in linea directa, in qua subitio in locum parentis mortui locum habet in infinitum, quanquam alii eam tantum admittunt usque ad pronepotes, & proinde quoque jus primogenituræ, quod per repræsentationem inducitur, in ejusmodi successione obtinet. Verum quæritur, an idem in successione fratrum, sive linea transversali obtineat, ita ut filius fratris primogeniti excludat alium fratrem, quemadmodum nepos filii primogeniti in successione avi excludit patruum secundo genitum. Quod & affirmandum, scil. illis in regnis, ubi recepta successio in gradum mortui, nec excepta linea transversa; quippe ut alibi annotavimus, lex vel mos populi, quemadmodum negotiis peragendis formam præscribit & regulam, quam sequi boni civis officium est, ita etiam in successionibus locum habet; hinc varii succedendi, ut §. XI. annotavimus, modi, apud diversas gentes recepti. Quare quædam gentes admittunt subitionem in locum mortui, quædam non, quædam ad certum gradum, & certam lineam, aliz in infinitum in successione ascendentium, in collateralium omnino non, quædam ad alios gradus & in ascendentium & collateralium successioneibus. Distinguendum itaque, ut dicere incepimus, an recepta sit successio in gradum mortui, vel non, atque an sine ulla limitatione in omnibus successioneibus, an solum quibusdam, & an in infinitum, vel ad certum tantum gradum. Ubi lex generaliter recepta, dicendum, ubi lex non distinguit inter lineas vel gradus, nec nobis distinguendum, nisi quatenus dicat ratio distinctione vel limitatione aliqua opus esse, ubi lex certas quædam successiones, certosque gradus exprimit, ultra eos non potest extendi repræsentatio, nisi sit dubie interpretationis, eo casu

suadet ratio sequi naturalem æquitatem, quæ in liberorum favorem maxime inclinatur, parentibus eos surrogare videtur in omnibus, ut diximus supra, bonis, sine ullo discrimine, unde veniunt, quia omnia in dominio & defuncti patrimonio. Fundamentum, quo nititur eorum ad hæredes transmissio. Quod itaque nostram quæstionem attinet, dicendum, non solum in successione ascendentium, sed & collateralium, & fratrum inter se, nepotes obtinere locum patris, quamobrem jure primogenituræ nepos filii primogeniti repræsentatione excludit patruum. Sed obstare videtur & graduum & ætatis prærogativa: utroque enim patruus potior videtur nepote fratris majoris, sive primogeniti. Respondet vero Hottoman. *quæst. illustr. q. 4. Quod in regularibus successioneibus, non tam graduum, ac ætatis quam suitatis & stirpis ratio habeatur: nam ætatis quidem prærogativa dominatur, sed in filiorum gradu dumtaxat, qui in liberorum linea primus est. Ubi vero ultra filiorum gradum controversia, quamvis ab una tantum parte perducta sit, (sicut hic in nepote & patruo) tum ætatis ratio non habetur, sed loci ac sedis: cui propterea suitas attributa est, quoniam ætate præstantior ei loco prærogativam attribuit. Nam revera nepos iste patruo suo potior habetur, quoniam in jus & locum sui patris, qui loco & ætate patruum antebat, successit. Vincet igitur secundi filius non gradu: remotior enim est, quam patruus. Non ætate, si ratio ad naturalem veritatem revocetur. Ecquoniam jure igitur stirpis nimirum & loci, cui quæstio suitas fuerat, & in quem ille secundi filius ascendit. Vid. *ambent. post fratres. Cod. de legis. hered.* Hoc fundamento pronunciatum a Romana ecclesia, in regno Neapolitano, pro Rege Roberto, contra Regem Ungariæ, qui erat nepos Caroli primogeniti.*

XXXII. Defuncti fratris filium, aut etiam filiam patruo regis præferri ait: recte, non in lineali tantum successione, sed & in hæreditaria, in regnis ubi subitio in locum mortui observatur: non item in regnis quæ verbis præcis gradum naturalem spectant: in his enim vincet qui sexu aut ætate erit potior.

L. Tutela. s. sed si etiam. D. de leg. suaribus.

XXXIII. Addit, nepotem ex filio filiæ præferri: recte, ob sexum scilicet: cum hac exceptione, nisi quæstio sit in ea regione quæ etiam inter liberos gradum solum spectet.

XXXIV. Adjicit, minorem nepotem ex filio præferri nepoti majori ex filia; quod in lineali cognatica successione verum est, in hæreditaria non item, nisi lex specialis ostendatur. Nec ratio allegata sufficit, quia pater hujus illius matrem fuerat exclusurus: id enim evenisset ob præstantiam mere personalem quæ non transit.

a Uofial. vi. hist. Pom. cap. 19. Af. ficht. c. 1. col. 5. n. 20. de natura succed. Aguirr. apol. n. 82.

XXXV. Quod addit verifimilius sibi videri ut neptis ex filio primogenito filium excludat, in regnis hæreditariis recipi non potest, etiam admiffa in vicem mortui subitione: ea enim efficit ut capax fit successione: sed inter capaces valere debet sexus privilegium,

XXXVI. *a* Atque ideo in Arragoniæ regno filius sororis filiæ fratris prælatus est.

XXXVII. Eundemque ad modum in regnis hæreditariis postponenda erit filia fratris maximi natu, fratri regis natu minori.

C O M M E N T A R I U S.

STatuit cum Authore, a Grotio hic adducto, filium fratris defuncti aut etiam filiam, patruo Regis præferri, neque id tantum in successione lineali, sed etiam in hæreditaria observari. In regnis, ubi repræsentatio locum habet. In regnis vero aliis vincet, qui ætate aut sexu potior erit. Atque ita masculus gradu remotior, fœ-

minam, ætate præferendus, excludet. Sic etiam nepos ex filio præfertur filiæ, cum exceptione ab Authore allegata. Sed quæ Author hic proponit, nec quæ sequuntur, verbosiore explicatione non indigent, cum ex iis, quæ paulo ante disputavimus, maxime pendeant.

C A P U T VIII.

De acquisitionibus quæ vulgo dicuntur juris Gentium.

- I. **M**ulta dici juris gentium, quæ si propriis locum talia non sint.
- II. Pisces & feras stagnis aut vivariis inclusas in dominio esse jure naturali, contra quem jure Romano proditum est.
- III. Feras si aufugerint non desinere eorum esse qui ceperant, si recte agnoscere possint.
- IV. Possessio an per instrumenta acquiratur, & quomodo.
- V. Ut fera regum sint, non esse contra jus Gentium.
- VI. Rerum aliarum vero carentiam quomodo acquiratur possessio.
- VII. Thesaurus cui cedat naturaliter: & legum circa hoc varietas.
- VIII. Quæ jure Romano de insulis & alluvionibus sunt prodita, nec naturalia esse nec juris Gentium.
- IX. Naturaliter insulam in flumine & alveum exsiccationem ejus esse cuius est flumen aut pars fluminis, id est populi.
- X. Inundatione naturaliter dominium agri non amitti.
- XI. Alluviones quoque in dubio esse populi.
- XII. Sed concessas videri his quorum agri alium

- finem quam flumen non habent:
- XIII. Idem censendum de relicta ripa & sicca alvei parte.
 - XIV. Quid pro alluvione, quid pro insula habendum.
 - XV. Quando vasallis cedant alluviones.
 - XVI. Solvuntur argumenta quibus Romani jus suum quasi naturale defendunt.
 - XVII. Via naturaliter alluvionem impedit.
 - XVIII. Naturale non esse ut partus solum ventrem sequatur.
 - XIX. Naturaliter ut confusione, ita specificatione ex materia aliena rem fieri communem:
 - XX. Etiam si materia mala fide attractata sit.
 - XXI. Naturale non esse ut per prævalentiam res minor potiori cedat: ubi & alii Romanorum Jurisprudantium errores notantur.
 - XXII. Naturaliter ex plantatione, insitione, adificatione in alieno communionem nasci.
 - XXIII. Possessorem naturaliter fructus suos non facere; sed impendia imputare posse:
 - XXIV. Etiam qui mala fide possidet.
 - XXV. Traditionem ad dominii translationem naturaliter non requiri.
 - XXVI. Usus hæcenus dictorum.

I. I. Per-

I. I. **P**Erduxit nos ordo ad acquisitionem quæ fit jure gentium distincto a jure naturali, quod jus gentium voluntarium supra diximus. talis est ea quæ fit belli jure : Sed de hac re rectius infra agemus ubi belli effectus explicabuntur. Romani Jurisconsulti ubi de acquirendo rerum dominio agunt, complures ejus acquirendi recensent modos, quos juris gentium vocant : sed si quis recte advertat, inveniet eos omnes, excepto belli jure, non pertinere ad jus gentium illud de quo agimus : sed aut referendos ad jus naturæ, non quidem merum, sed quod sequatur introductum jam dominium, & legem omnem civilem antecedit, aut ad ipsam legem civilem, non solius populi Romani, sed multarum circa nationum : credo quia talis legis sive moris origo a Græcis venerat, quorum instituta, ut Halicarnassensis & alii notant, Italiæ ac vicini populi sequebantur.

2. Hoc autem non est jus illud gentium proprie dictum ; neque enim pertinet ad mutuam gentium inter se societatem, sed ad cujusque populi tranquillitatem : unde & ab uno populo aliis inconsultis mutari potuit, imo & hoc evenire ut aliis locis atque temporibus longe alius mos communis, ac proinde jus gentium improprie dictum introduceretur : quod & revera factum videmus ex quo Germanicæ nationes Europam ferme omnem invaserunt. Sicut enim olim jura Græca, ita tunc Germanica instituta passim recepta sunt, & nunc etiam vigent. Primus acquirendi modus qui juris gentium a Romanis dicitur, est occupatio eorum quæ nullius sunt : qui modus haud dubie est naturalis, eo quo dixi sensu, introducto jam dominio, & quamdiu aliud lex nulla constituit. Nam & dominium a lege civili effici potest.

C O M M E N T A R I U S.

Erimus de jure gentium *lib.* 1. *prolog.* §. I. & *cap.* I. §. 14. n. I. atque ibi annotavimus ejus originem, tum etiam quomodo differat a jure naturali, atque juri voluntario humano adscribitur, quæ omnia hic repetere foret supervacaneum. Sed observasse sufficiet omnes acquisitiones, quæ juris gentium dicuntur, etiam recte juri naturali adscribi, quatenus rectæ rationi obtemperantes, ejusque dictamen sequentes, gentes saltem moratores eadem amplectæ fuerunt, atque tacito quodam consensu, qui ex usu & longa consuetudine perspicitur, approbarunt, quatenus ejusmodi consuetudo & usus posset per contrarium abrogari & evanescere, & proinde dependere quodammodo videtur ab arbitrio & voluntate eorum, inter quas illa obtinet, tum etiam quæ hac ratione introducta, ad certam quandoque formam juris redacta, juris

voluntarii, id est, gentium, dicuntur : nihil tamen obstat, quin commode etiam ea, quæ hoc sensu juris gentium nomine veniunt, ad jus naturæ referantur, quasi duce rectæ ratione ea amplectenda, gentes statuisse unanimi quodam consensu censeantur. Quamobrem facile distingui possunt ea, quæ juris gentium sunt, sumpto juris vocabulo eo sensu, quo proprie jus gentium denotatur ab illis, quæ improprie eidem juri adscribuntur. Nec opus hic distinctione inter jus gentium voluntarium, & jus naturæ merum, vel actum humanum consequens, ad adjudicandum, ubi Romani Juri de acquirendo rerum dominio agunt, qui ejus acquirendi modi proprie juris gentium dici possunt, qui juris naturæ, quia jus naturæ & gentium non differunt a se, nisi quibusdam circumstantiis & mediis intervenientibus, quæ ad hoc constituendum concurrunt vel adhibentur. Hinc quædam mediate, id est, necessitate exigente, & rectæ præcunte rationis lumine, quædam immediate ex jure naturali profluentia & constituta annotavimus

vimus dicto loco. Illa juris gentium, hæc juris naturæ simpliciter dicuntur. Author hic *merum* vocat, quia antecedenter ad omnem voluntatem humanam, perpetuam causam & vim obligandi habet, semper & ubique cum ipsa humana natura productum, a qua nulla ratione divelli aut separari posset, ita ut tam firmiter rationi inhæreat atque infixum, ut, posito uno, & alterum poni necesse sit; itaque ejusdem vis & effectus non cum tempore incipit, vel ab eo suspenditur, sed statim, ubi homo rationis particeps existit, alligatur immediate, quia rationalis, ejusdem juris vinculo, ab ipso nativitatis momento. Jus vero naturale actum humanum consequens, sive jus gentium ab eadem quidem origine repetendum, sed vim obligandi & cum tempore incipit, & ab eodem quandoque suspenditur. Sic dominiorum distinctio, quia non ab ipsa natura, sed necessitate & conservatione humanæ societatis exigente, introducta, interjecto tempore, cui humani generis multiplicatio causam præbuisse videtur, incipit in tempore, ut ita dicam, & juris naturalis quidem est, quatenus suadet ratio conservationem societatis humanæ omnibus mediis tueri, & quia dominiorum distinctio necessarium medium est, sine quo nequit obtineri; ergo & suasit gentibus a communione recedere, a qua recessi, eo ipso quasi unanimi consensu constituisse præsumendum, ut cuique sua res, cujus dominium iusto titulo sibi acquisivisset, salva foret, ne cui fas esset alteri invito eripere, quod ejus est dominii. Est hoc tanquam necessarium consequens introducti dominii, & proinde ejusdem rationis, quæ suadet conservationem societatis, & proinde distinctionem dominii, dictamen; frustra quippe illa, si cuique reservata facultas alienam rem arripiendi. Verum quia non immediate ab ipsa natura productum, cujus initium a voluntate, & quasi factum humano repetendum, non dicitur juris naturalis eo sensu, quo significat perpetuam & immutabilem per se & sua natura, ex nullius objecti vel existentia, vel natura aut factum humano dependentem agendi normam & regulam. Sed dicitur juris naturalis reductive, id est, posito ejusmodi objecto, necessum est, ut etiam certa quædam juris præcepta admittantur, quæ ejusdem originis, respectu causæ proximæ, esse censei debent, cujus est objectum ad quod referre oportet. Atqui dominiorum distinctionem derivamus a factum & voluntate humana fundata in rationis dictamine, existente objecto, ejusmodi distinctionem exigente, sano sensu recte refertur & ad jus naturæ & gentium, sub ea distinctione, quam tradidimus supra dicto loco, & statim ejus iterum aliquam mentionem fecimus. Ejusdem quoque generis esse mihi videntur acquirendi dominii modi, quatenus ex ipsa dominii natura profluunt, & proinde apud plerasque gentes receptos perspicimus. Potuerunt quidem variæ gentes diversos quoque acquirendi modos introducere, qui tantum cujusque privatam utilitatem spectant. Verum quatenus humanæ societatis vinculo sin-

gulæ gentes, quemadmodum singuli homines sibi devincti ad societatem mutuam colendam, ita & ea, quæ ad mutuam hanc societatem tuendam introducta, ratione suadente, introducta autem videri debent, quæ societatis efflagitat cultura & conservatio, juris naturæ, scilicet quod actum consequitur, tum etiam juris gentium proprie dicti vocantur, universalem respectu universæ societatis humanæ, quæ homini cum homine, genti cum gente intercedit, obligandi vim producentia, & proinde quod quisque hoc jure sibi acquisivit, dicitur jure gentium acquisitum, ejusque dominium privari nequit sine consensu suo. Acquirendi autem varii dominii modi introducti, ut dicere incepimus, quos apud omnes fere gentes receptos perspicimus, quia ex rationis dictamine conservationem societatis, & proinde dominii distinctionem introducendam suadentis, eisdem originem suam habere, facile cuique innotescit: ad primævam enim dominiorum communionem relabendum, summo cum generis humani detrimento, vel multas pareret discordias & bella, tum inter singulos homines, tum etiam gentes; nisi certi essent acquirendi dominii modi, ita ut nulla ratione possit eripi res alteri invito, qui ejus sibi dominium iusto modo, jure gentium vel civitatis, cujus membrum est, jure proprio introducto, quærivisset. Qui autem modi juris gentium sint, non definiendum ex jure Romano, sed rationis dictamine, ex collatione istiusmodi modi cum dominii natura, quatenus ejus distinctio, & rerum certa possessio conservationem & culturam mutæ societatis spectat. Non omnes juris gentium acquirendi dominii modi, qui a Jctis in eorum numero ponuntur, sed potius ad jus civile singularum gentium referendi, quæ alias non nituntur universali, & ad totum genus pertinente ratione: sin enim per accidens nonnullæ gentes conspirant ad eosdem mores & consuetudines recipiendas, non constituunt jus gentium, sed jus aliquod civile multarum gentium, quamobrem ab uno populo, inconsultis aliis mutari possunt. Et eo sensu plurima juris gentium a Romanis Jctis vocantur, quod ipsis communia cum aliis vicinis populis & nationibus, & certam quandam a jure civili receperunt formam, quod ex sequentibus ab Authore adductis acquirendi dominii modis patebit clarius. Primus autem modus, qui merito juris gentium dicitur a Romanis, est occupatio eorum, quæ sunt nullius, nec in eo reprehendendi juris Romani antistites, quasi non ad jus gentium, sed naturæ referri debuisset, quia, ratione dictante, apud omnes peræque gentes receptum, res, quæ nullius sunt, introducto jam dominio, per occupationem cedere primo occupanti. Ejusmodi occupatio dominiorum distinctioni favet, & proinde tanquam societatem, quam omnes gentes, utpote quarum maxime interest eam tueri, cupiunt salvam, conservandi medium necessarium cuique societatis membro concedere voluisse præsumendum. Observandum quippe occupationem non absolute & im-

mediate ex jure naturali dimanare, sed mediate per distinctionem dominiorum, tanquam necessarium accessorium & sequelam introducti dominii, quamobrem recte juri gentium adscribitur, & juri naturali, quatenus huic adsistit recta ratio, quæ suavit ad tuendam societatem humanam, dominia discernere, & certam cui-

que assignare possessionem; quæ autem nullius, ut certa fiant, id est, in alicujus dominium transeant, convenit fini dominii introducti, quamobrem nec medium, quo alicujus fiunt, ab eadem ratione alienum; hoc autem est occupatio, quæ definitur apprehensio rerum, quæ nullius sunt.

II. Ad hoc caput refertur primum captura ferarum, avium, piscium. Sed hæc omnia quamdiu nullius dicenda sint, quæstione non caret. Nerva filius pisces qui in piscina sunt possideri a nobis ait, non qui in stagno; & feras quæ in vivario sunt inclusæ, non quæ in silvis circumseptis vagantur. Atqui pisces non minus stagno privato includuntur quam piscina, & feras non minus coërcent silvæ bene circumseptæ quam vivaria, quæ Græci vocant *Μεσοτοφία*: nec alio hæc differunt quam quod altera angustior, altera laxior custodia est. Quare nostro seculo rectius contraria opinio prævaluit, ut & feræ silvis privatis, & pisces stagnis inclusi, ut possideri, ita in dominio esse intelligantur.

L. Possideri. §. Item feras. D. de acq. poss.

C O M M E N T A R I U S.

Agit hic Author de occupatione, quæ ferarum est, quæ nullius in dominio esse censentur, quamdiu nondum per capturam in nostram potestatem redactæ, atque ita subjectæ dominio nostro. Quo pertinet venatio, aucupium, piscatio. Hi sunt modi in potestatem nostram redigendi feras bestias, quadrupedes, volucres & pisces, quæ statim, postquam per apprehensionem potestati nostræ subjectæ, jure gentium illius esse incipiunt, a quo captæ. Quamobrem alterius fieri non possunt, nisi consensu domini accedente, vel ad naturalem statum reversæ, atque e potestate nostra evaserint. Sed possit hic queri, quamdiu potestati nostræ subjectæ intelligi debeant, ita ut ab alio occupari nequeant, quia capiens tanquam rei alienæ injustus possessor possit conveniri ad restituendum, atque etiam vi, si opus esset, ei auferendi in statu naturali cuique facultas competeret. Eousque autem feræ bestię captæ in nostro dominio esse & manere dicuntur, quamdiu a nobis tenentur, & nostra coërcentur custodia. Sic bestię vivariis inclusæ, vel pisces in piscina collecti, vel aves, quas inclusas habemus, non patent occupationi, quia, dum ejusmodi custodia coërcentur, intelliguntur a nobis possideri ac teneri, ut tradit Nerva l. 3. §. 14. ff. de acquir. possess. Sed excipit pisces, qui in stagno sunt, & feras, quæ in silvis circumseptis vagantur, cujus exceptionis hanc reddit rationem Pufend. *Quod ferarum & piscium proprietates ab apprehensione incipit, & proinde pisces piscina in-*

clusi, & fera vivario, capti utique jam fuerunt; non item pisces, qui in lacu nostro versantur, aut fera, quæ in silvis naturalem nondum libertatem exierunt, licet forte ita circumseptæ sint, ut in infinitum vagari nequeant. Aliud enim est feram capere, aliud sepem statuere, ut facilius capi possit. Quia tamen illarum capiendarum mihi solis jus est, unde reliquos omnes ab earum captura arcere, & captas ab ipsis vindicare possim, sic ut quod ad hunc effectum pro domino habeat. Igitur inclusis hæctenus tantum libertas naturalis competit, quod nondum ab homine fuerunt adprehensæ, non quod abs quovis capi possint. lib. 4. cap. 6. Respondent alii, quod Nerva sermonem habeat de sylvis non prorsus præclusis, sed ex quibus elabendi via competat, in quibus feræ evagantes relicte videntur in libertate naturali, quamobrem non possunt videri omnino nostri esse dominii. Aliud dicendum videtur de sylvis adeo bene circumseptis, ut custodiam nostram evadere vix possint, in illis vagantes feræ, non minus, quam si vivariis inclusæ essent, nostri dominii esse videntur. Dominus sylvæ, in qua feræ libere evagari possunt, non potest præsumi habere animum retinendi dominii earum, quæ ibi inveniuntur; quippe diligentius custodia coërcitur præsumitur, si in primæva communiōe relinqui nollet, in qua fundatum jus dominii acquirendi per occupationem. Atque hac ratione possit conciliari Nerva JCtus cum Authore nostro.

III. Feras simul atque naturalem libertatem recipiunt, nostras esse desinere ajunt Romani Jurisconsulti: Atque in rebus omnibus aliis a possessione quod incipit dominium, non ideo amissa possione

L. Quod enim. §. I. D. de acq. rer. dom.

Qq amitti-

L. Natu-
ralem. D.
de acq.
poss.

amittitur ; imo jus dat etiam ad repetendam possessionem. Res autem nostras alius a nobis auferat, an ipsæ sese, ut servus fugitivus, non multum refert. Quare verius est non per se amitti dominium, eo quod feræ custodiam evaserint, sed ex probabili conjectura, quod ob difficillimam persecutionem eas pro derelictis habere credamur, præsertim cum internosci quæ nostræ fuerint ab aliis non possint. Sed hæc conjectura per alias conjecturas elidi potest ; ut si addita sunt feræ *πρωϊστα*, sive crepundia, qualia scimus habuisse cervos quosdam & accipitres, atque inde agnitos & dominis redditos. Requiritur autem corporalis quædam possessio ad dominium adipiscendum ; atque ideo vulnerasse non sufficit, ut recte contra Trebatium placuit. Hinc proverbium : *Aliis leporem excitasti.* Et Ovidio Metamorphoseon quinto aliud est scire ubi sit, aliud reperire.

L. in la-
queum.
D. de acq.
rer. dom.

IV. Sed possessio illa potest acquiri non solis manibus, sed instrumentis, ut decipulis, retibus, laqueis, dum duo adsint : primum, ut ipsa instrumenta sint in nostra potestate, deinde ut fera ita inclusa sit ut exire inde nequeat. ad quem modum definienda est quæstio de apro qui in laqueum incidit.

COMMENTARIUS.

STatuunt Romani Jcti, quod venando per occupationem quæsitum, non diutius manere nostrum, quam quamdiu nostra custodia coercetur ; ubi vero eam evaserit, & in naturalem se receperit libertatem, nostrum esse desinere, atque tanquam rem nullius in dominio existentem, fieri occupantis. l. 3. §. 2. ff. de acquir. rer. dom. Quod in dominio ferarum, ut aliquid singulare notandum ; quippe aliarum rerum dominium etiam amissa possessione retinetur ; harum vero proprietas conservatur sola possessione, adeo ut ad retinendum dominium non sufficiat impressisse notam aliquam animali, quoniam ejusmodi impressio naturalem libertatem non tollit, nec efficere potest, ut feræ, quæ desiderio recuperandæ libertatis custodiam nostram evaserunt, desinant esse in primævo statu : quæ enim per amissionem libertatis nostræ fiunt, per ejusdem recuperationem nostra esse desinere videntur. Quemadmodum actuali apprehensione ex naturali libertate in nostram potestatem & dominium rediguntur, ita & actuali possessione earum dominium retinetur, quod consistit in diligenti custodia. Quamdiu in custodia coercentur, nostræ potestati subsunt, ita ut de illis pro lubitu disponendi habeamus facultatem, tanquam de rebus propriis ; verum quod hæc sese ita habeant in feris, potius descendit ex speciali constitutione, vel jure civili Romanorum proprio, quam naturali æquitate ; quippe universaliter hoc verum, quod illud, cujus dominium semel iusto titulo quæsitum, nequeat alterius fieri, nisi prioris domini consensu & voluntate interveniente, quæ ex verbis, vel signis & indicis perspi-

citur, quod etiam & in feris locum habet, utpote quæ tanquam res cæteræ, in hominum usum creatæ, & proinde domini capaces, scil. passive, cui semet non magis subtrahere, & eripere possunt invito domino a quo possidentur, & a primæva communionem, id est, ex statu naturali, per occupationem separatæ, privato dominio subjectæ, quam cætera animalia natura mansuetæ, vel mansuefacta, aut aliæ res inanimatæ, quarum possessio, ut & dominium, animo retinetur, & recte vindicatur. Quamobrem verius, & rationis dictamini magis consentaneum, quod Author statuit non amitti per se dominium, eo quod feræ custodiam nostram evaserint, sed ex probabili conjectura, quod ob difficillimas persecutiones eas pro derelictis habere credamur. Præsumitur itaque renunciatio juris nostri, & abjectio domini, ideoque ejusmodi factum præcedens, quod ad dominium transferendum idoneum, ac si dominus libertatem naturalem concessisset feræ, non vero quasi eam recuperasset custodiam nostram evadendo, modo internosci posset ; quippe dominium non latius sese extendere potest, quam ad rem illam singularem, quæ per occupationem in dominium redacta : ejusmodi enim occupatio specialiter affectat, ut ita dicam, rem per eam acquisitam occupanti. Ex ejusmodi occupatione imponitur rei occupatæ juris aliquod vinculum, quo res domino suo ita alligatur & alligata manet, ut ab eo nequeat liberari, nisi dissolverit illud ipse dominus, vel per renunciationem juris, vel abjectionem domini, quæ vel ex expressis verbis & factis perspicitur, vel ex probabili conjectura, ut Author inquit,

inquit, præsumitur. Quamobrem non statim, atque actualem possessionem per evasionem quis amisit, dominium quoque ereptum ipsi credi debet, quamdiu non constat animum illud retinendi exuisse dominum. Quam æquitatem quoque secuti Romani Jcti, non statim eo ipso momento, quo custodiam evaserunt nostram, dominio quoque nostro sese abstulisse dicentes, sed illud tempus, quod intercedit inter evasionem & recuperationem libertatis naturalis, non in puncto consistere, sed latitudinem aliquam admittere, *ita ut libertatem naturalem tum demum feram recepisse debeat intelligi, cum vel oculos nostros effugerit, vel ita sit in conspectu, ut difficilis sit ejus persecutio, l. 5. ff. de acquir. rer. dom.* ita ut etiamsi actuali possessione careat dominus, attamen credi non debeat amisisse dominium, quamdiu non constat retinendi animum abjecisse, cujus illud signum & testimonium nota animali imposita vel impressa, qua significat dominus se, etiamsi, custodiam evadendo, actuali possessione privatus sit, attamen non renunciaisse juri suo, & abjecisse dominii retinendi animum, & proinde nemini facultas competit, animal, quod se quidem in libertatem naturalem recepit, nondum tamen recuperavit ipso facto, illud, tanquam nullius in dominio existens, per occupationem sibi acquirere & addicere. Qui potest præsumi libertatem recuperasse per dimissionem vel derelictionem animal, quod circumfert secum dominii retinendi signum ac testimonium? Quod autem diximus, actuali possessione amissa, dominium tamen retineri posse, illud ipsum non procedit in eo adipiscendo, sed requiritur actualis & corporalis rei apprehensio seu possessio; quippe ut res ex statu naturali transit in civilem, id est, a communionem separatur, & privato dominio ac usui addicitur & inservit, opus est, ut revera corpus in nostram potestatem redigatur, & proinde aliquod factum vel actio quædam interveniat, qua per corporalem rei apprehensionem, actualem ejus possessionem adipiscimur. Quamobrem recte Imperator Caji sententiam, tanquam recte rationi magis consentaneam, Trebatii de ferarum per occupationem adipiscendo dominio responsioni præferendam, statuit. Existimabat Trebatius feram bestiam, ita a venatore vulneratam, ut capi posse videretur, statim esse venatoris, ejusque manere, donec eam persequatur. *l. 5. §. 1. ff. de acquir. rer. dom.* Sed aliter visum Cajo, eamque non aliter tuam esse statuendum putat, quam si eam ceperis, quam sententiam & approbavit Imperator, ut statim dictum, quandoquidem, ut in proverbio est, inter os & offam multa intervenire possunt. Sic permulta accidere possunt, ut feram vulnerans non capiat. Non enim spes vel capiendi conatus, sed ipsa captura, est modus acquisitionis naturalis, de qua hic sermonem habemus. Non vulneranti, sed occupanti, fera conceditur; qui autem spem capiendi habet, feram ipsam cepisse dici nequit: spes enim fallax Dea est. Trebatii autem sententia hodie magis videtur recepta inter venatores, ita ut quamvis

mea nondum fera sit, non liceat tamen alteri eripere, neque persequentem insidiosè antevertere, quod nec ratione carere statuit Balduin. *ad inst. lib. 1. tit. 2.* quoniam non solum oportet abstinere alieno, sed etiam eo, quod jam prope est, ut alterius sit, ne propinquam alterius spem, multis jam forte laboribus quæ sitam, invadamus; quam rationem non ejus momenti existimo, ut eam amplecterer; quippe ad eorum per occupationem nobis dominium acquirendum, quæ nullius sunt, cuique æquale jus & æqua competit facultas, quamdiu in statu naturali, id est, communionis primæ manet, quemadmodum fera vulnerata, sed nondum capta, & proinde quisque sua, ad eam capiendam, potest uti industria & facultate, excipe tamen, nisi adeo vulnerata sit, ut nulla prorsus aufugiendi spes reliqua, capta jam videtur & quasi occupata, quam occupare & possimus, & etiam velle per animi iudicia significamus. Acquiritur autem hæc possessio non solum manibus, sed & instrumentis, quibus in ejusmodi acquisitionibus uti solemus, modo nostra sint in potestate, & fera ita iisdem implicata fuerit, ut expedire sese non possit: nam si luctando expeditura se fuerit laqueo, cui forte cohæret, nisi supervenisset, qui exemit, aufugisset, a nemineque captus fuisset, si is abstulit, antequam se expediret, ejus facta esse videtur, tanquam ab eo capta: arg. *l. 55. ff. de acquir. rer. dom.* vid. Julius Capra *paraph. ff. ad tit. de acquir. rer. dom.* atque hanc distinctionem quoque approbat Molina *disp. 42.* si fera, inquit, laqueo adeo irretita, ut moraliter non potuerit evadere manus domini laquei, tunc ipsi debetur, non capientis, qui jam acquisiverat jus ad illam; si vero adhuc poterat evadere, vel quia poterat fortasse se extricare & fugere, tunc fit capientis, sub illa tamen limitatione, quod debeat reddere domino laquei, quantum valet moraliter spes, quam habebat capiendi feram, cujusmodi spes non mihi videtur æstimanda, quia quamdiu nondum capta, nullius in dominio existit, & manet fera in primævo communionis statu, ideoque ante capturam nulli jus ad illam; itaque nihil est, quod posset in æstimationem venire: quæ enim nullius sunt, cedunt primo occupanti dictante ratione. Ex quibus perspicimus quid respondendum, si forte, te insequente feram, quæ jam evadere non posset, illa fugiens incidat in laqueum, a me præparatum, eritne fera mea, qui eam medio meo laqueo cepi, an ejus, qui persequendo coëgit ad incidendum in laqueum. Distinguit iterum Molina *disp. 42. tract. 2.* *Aut laqueus ita fuit in causa, ut caperetur, ut alioqui evadere potuisset, dividendum est inter venatorem, & eum, qui laqueum exposuit, eo quod uterque in causa fuerit, ut comprehenderetur. Si vero sola insectio venatoris sufficiens omnino erat, ut caperetur, totum quidem pertinet ad insectatorem, quoniam laqueus ad hoc, ut caperetur, per accidens se habuit.* Lessius statuit, feram tunc esse primi occupantis: uterque enim habet jus occupandi. Tu, quia laqueo tuo capta; ego, quia

mea industria incidit : nisi enim excitassem, non incidisset. Itaque erit alterutrius, qui prior illam occupaverit. Sed ex antedictis patet verius esse, illius feram esse, cujus in laqueum incidit, quia quicquid ante persequendo tu feceris, nondum tamen cepisti; ego vero prius cepi laqueo meo, cum antea nondum esset capta, sed proxima ut caperetur : in potestatem enim alicujus devenisse dici nequit, antequam apprehensa; dum autem persequitur venator, non potest dici in potestatem suam redegit, quia adhuc est in libertate naturali; potest aufugiendo cursum dirigere quo velit; atqui laqueo irretita libertatem naturalem amisit, & quasi in potestatem domini devenisse

cenferi debet, & tanquam ab eo apprehensa, quia idem cenferi debet manibus, an instrumentis aliquid apprehensum. Et addit Lessius, quod si talis apprehensio non est sufficiens ad comparandum dominium (quod tamen probari non potest) nihilominus satis est ad comparandum jus ad rem, quod tu, exclusis aliis, possis illam apprehendere; ita ut si alius præveniat, & te impediat a consecutione illius rei, teneatur ad restitutionem. *lib. 2. cap. 5. dub. 11.* Qui enim jus ad rem habet, videtur rem ipsam habere, & proinde nihil interesse occupantis, an per actum primum vel secundum sibi rei dominium acquisivisse cenferetur.

Hofst. & alii in c. non est. de decimis: Jason. conj. 119.

V. Hæc ergo locum habebunt si lex nulla civilis intervenerit: Valde enim falluntur recentiores Jurisconsulti, qui hæc ita putant naturalia ut mutari nequeant, sunt enim naturalia non simpliciter, sed pro certo rerum statu, id est si aliter cautum non sit. Germaniæ autem populi, cum principibus ac regibus bona quædam essent assignanda unde dignitatem suam sustinerent, sapienter existimarunt ab illis rebus incipiendum quæ sine damno cujusquam tribui possint, cujusmodi sunt res omnes quæ in dominium nullius pervenerunt. Quo jure usos & Ægyptios video. Nam & ibi regum procurator, quem ἰδιον λόγον vocabant, vindicabat res ejus generis. Potuit autem lex etiam ante occupationem harum rerum dominium transferre, cum ad dominium producendum lex sola sufficiat.

Strabo xvii. Covarr. in c. peccatum. part. 2. §. 8.

COMMENTARIUS.

Sunt hæc juris naturalis permissivi, & proinde locum habebunt, si lex nulla civilis intervenerit. Concedit jus naturæ usum & rerum per occupationem sibi acquirere, tribuit facultatem a communione recedere, sed non imperat; fluit quidem ejusmodi acquisitio ex ipsa rerum natura & statu, in quo productæ; verum non est necessitatis, ut idem modus acquirendi domini obtineat. Possunt & alii introduci, imo & ipse naturalis acquirendi domini modus, qualis

est occupatio rerum, quæ nullius sunt, & aliam potest recipere formam, accommodatam ad civilem societatis constitutionem & fabricam. Libertas naturalis tribuit cuique facultatem faciendi quæ velit; verum non imperat natura, quæ eam nobis largita est, ut accepta, ita relinquendam, verum tamdiu utendi prout nobis concessa, facultatem tribuit, quamdiu, ut inquit Imperator, ei nihil detraxit lex civilis.

VI. Quo modo feræ, eodem acquiruntur & alia ἀδιάρητα, id est, res hero carentes. Nam & hæc, si naturam solam sequimur, sunt inventientis & occupantis. Sic Acanthos insula deserta adjudicata est Chalsidensibus qui priores intraverant, non Andriis qui priores baculum immiserant: quia possessionis initium est corporis ad corpus adjunctio, qualis circa res mobiles maxime fit manibus, circa res soli pedibus. Scire ubi res est non est reperire, ut habemus apud Ovidium *Metam. v.*

Plut. quest. Gr. 29.

L. III. de acq. poss.

VII. Inter ἀδιάρητα sunt & thesauri, id est, pecuniæ quarum dominus ignoratur. quod autem non apparet pro eo est quasi non sit: quare & thesauri naturaliter fiunt inventoris, id est ejus qui loco moverit

verit apprehenderitque. Neque tamen id obstat quo minus legibus aut moribus aliud constitui possit. Plato magistratibus indicium fieri vult, & oraculum consuli : & Apollonius thesaurum quasi Dei beneficium ei adjudicabat qui ipsi optimus videbatur. Apud Hebræos receptum, ut domini agri thesaurus cederet, videtur colligi posse ex Christi parabola, quæ extat Matthæi XIII. Idemque in Syria juris fuisse colligo ex historia quæ est apud Philostratum libro VI. capite XVI. Romanorum Imperatorum leges valde hac in parte variarunt; quod partim constitutiones ostendunt, partim historiæ Lampridii, Th. 2. 2. Zonaræ, Cedreni. Germaniæ populi thesaurus, ut & alia *ad iur. 66. 5. & ib. Cajet. Covarr. in c. peccatum. p. 3. §. 2.* addixerunt principi : atque id nunc jus commune est, & quasi generium. Nam & in Germania, & Gallia, & Anglia, & Hispania, & in Dania id observatur. Quod cur injuriæ accusari non possit satis jam diximus.

C O M M E N T A R I U S.

Quia acquirendi domini per occupationem facultas pro suo fundamento habet quonititur, quod res, quæ hoc modo alicujus fiunt, nullius sint, & proinde cedant primo occupanti; quamobrem sine aliquo discrimine eodem modo, quo feras & res cæteras acquiri posse recte statuit Author, dum modo hero, id est, domino, vacant; quamobrem si naturam solam sequamur, dicendum, & hæc inventoris ac occupantis fieri. Ubi eadem ratio, ibi etiam idem jus obtinet. Ratio, cur feras fiunt capientis, in eo consistit, quia nullius sunt; sin igitur ea, quæ sunt nullius, ratione dictante, cedant primo occupanti; ergo quoque res cæteras, quæ hero carent, inventientis ac occupantis fieri dicendum, quia in eo cum ferarum conveniunt naturali conditione, quod nullius dominio subjectæ, eandem quoque juris dispositionem in hisce, quam illis locum habere dicendum. Ratio paritatis, juris quoque idem effectum producit inter ea, quæ nullius in dominio existere videntur, sicut thesauri; thesauri autem nomine intelligitur *vetus pecunia depositio, cujus non extat memoria, ita ut jam dominum non habeat: sic enim fit ejus, qui invenerit, quod non alterius sit. l. 31. §. 1. ff. de acq. rer. dom.* Unde si quis aliquid vel lucri causa, vel metus, vel custodia sub terra condiderit, non est thesaurus, quamobrem non cedit inventori, sed domino restituentus. Juxta naturalem igitur acquirendi domini modum, thesaurus, tanquam res cæteræ, quæ nullius sunt, fit inventoris, id est, ejus, qui eum apprehenderit. Oportet itaque juxta definitionem, quam statim descripsimus, ut omnino sit ignotus dominus: appellari enim thesaurus nequit, nisi careat possessore seu domino, sive quod non extet in rerum natura, sive quod ignoretur; quippe quamdiu ignoratur, moraliter censetur, ac si dominum non haberet essetque nullius, adeoque primo cedit occupanti. Pufend.

lib. 4. cap. 6. Quamobrem recte Joan. de Lugo erroris arguit Lessium, statuentem, ut etiam si sciri possit, a quorum majoribus thesaurus conditus sit, nihil referre, quia, quod tanto temporis spatio desit possideri, desit etiam esse in cuiusquam dominio: dominium enim reponit, non perit, quamdiu perseverat potestas illa bona recuperandi & recognoscendi. Quod enim ille non recordatur, aut sciat sua bona ibi esse, parum refert, cum possit ab alio admoneri: temporis enim decursus non obstat, dum res illa ab alio non fuit præscripta. Sed recte addit de facto in thesauris id ferè nunquam posse contingere, quia licet in communi sciatur, quæ gens vel familia ibi habitavit, vix tamen sciri potest, quæ persona illam pecuniam absconderit, nec quos habuerit hæredes, quamobrem impossibile jam erit, quod is, ad quem vere dominium pertineret, id posset scire, & recognoscere rem illam tanquam suam. Sed quamvis thesaurus juxta naturalem æquitatem cedat inventori, nihil tamen obstat, cur legibus civilibus & Principum edictis aliud non posset constitui. Quippe ut in præced. §. dicere incepimus, ea, quæ sunt juris naturæ permittentis, non autem præcipientis aut vetantis, ab humana voluntate aliam possunt recipere formam, tum etiam mutari, atque ita attemperari, prout bonum publicum efflagitaverit, & necessitas postulaverit. In singulis itaque civitatibus leges, circa thesauri dominium latæ, observandæ, prout in usu fuerint; quamobrem recte contra Sotum statuit Covarr. leges justas ob causas impedire posse, ne cedat thesauri dominium inventori, vel in totum, vel pro parte, sed Principi sive fisco applicetur. Apud Hebræos juris fuisse videtur, ut domino agri thesaurus cederet, ut ex Christi videtur colligi posse parabola. Sic D. Adrianus de thesauris ita cavet: ut si quis in suo reperisset, ipse potiretur; si quis in alieno, dimidium domino daret: si

si in publico, cum fisco partiretur, referente Spartiano. Vid. *l. unic. Cod. de thesauris. §. 39. inst. de rer. divis.* Quod tamen in casu posteriori ita intelligendum, si non datâ operâ, sed casu fortuito inventus. In loco proprio nihil interest, siue ex industria, siue casu fortuito invenerit, modo non magicis artibus, ut loquitur Leo Imp. *dist. l. unic.* Idem dicendum, si in loco religioso vel publico Cæsaris, aut fisci repertus sit casu, scil. fortuito; quippe ex industria quæsitus & inventus, totus sit domini loci. *dist. l. unic.* Quia tamen quoad ultimam partem lex vi-

detur pœnalis, propter injuriam domino illatam. eam non obligare ante condemnationem, plerique censent moralistæ. Annotat Lessius *lib. 2. cap. 5. dub. 15. de F. & F. in dist. l. unic.* Ipsum verbum *compellare* satis indicare legem esse pœnalem, & proinde compulsionem judicis expectandam, qua non secuta, sufficit dare dimidiam partem thesauri domino fundi. Sunt & aliæ super hac re apud diversas nationes receptæ leges, quarum hic mentionem facit Author, quæ passim apud scriptores, ab Authore adductos occurrunt.

Bart.
Tyber.
Bapt.
Aymus
de all. jur.
Conan. l.
III. jur.
civil. c. 5.
L. Adeo.
D. de acq.
rer. dom.
d. l. adeo.
§. quod si.
l. Ergo. l.
Martius.
cod. tit.

VIII. Veniamus ad fluvialia incrementa, de quibus complura sunt Jurisconsultorum veterum rescripta, recentiorum etiam integri commentarii. Quæ vero in hoc argumento ab ipsis sunt tradita, ea magnam partem omnia sunt ex instituto quarundam gentium, neutiquam a naturali jure; quanquam ipsi sæpe sua instituta eo nomine venditant. Nam plurimæ eorum definitiones hoc fundamento nituntur, quod & ripæ sint proximos fundos possidentium, & ipsi alvei simulatque a flumine derelicti sunt; cui consequens est, ut & insulæ in flumine natæ sint eorundem. Tum vero in fluminis inundatione distinguunt, ut levis quidem dominium non auferat, major auferat. sed ita, ut si fluvius uno recedat impetu, postliminio fundus qui merus fuerat ad dominum redeat, si paulatim, non item: imo proximis possessoribus accedat, quæ omnia lege potuisse introduci, & utilitate quadam muniendarum riparum defendi, non nego; naturalia esse, quod ipsi sentire videntur, minime concedo.

COMMENTARIUS.

Quæ a Jctis veteribus de incrementis fluvialibus traduntur, etsi non omnino a naturali æquitate aliena, cum ad Reipub. formam & civilis societatis fabricam referantur, attamen cum pleraque formam receperint a voluntate humana, atque etiam non in omnibus cum naturali ratione conveniant, potius juri positivo & Romanorum proprio, vel quibusdam gentibus inter se communi juri, apud Romanos quoque recepto, quam juri gentium, quod naturali, tanquam suo fundamento, nititur, & proinde universalem obligandi causam habet, omnibus gentibus & nationibus, quia ejusdem rationis participes, communem, eo sensu vocabulo sumpto, quem supra annotavimus, ejus incunabula adscribenda. Ad adstruendam suam opinionem, adfert nonnulla Jctorum responsa, quæ, cum naturali jure collata, neutiquam cum eo convenire compertum habemus. Supra de fluvialibus hæc incrementis quædam delibavimus, quamobrem breviores hic nobis esse licebit, *cap. 2. & 3.* Sed observandum, non posse hic argumentari a jure publico ad privatum; quamobrem ea, quæ ibi annotavimus esse juris gentium inter populos diversos, non possunt locum habere inter privatos, quasi ex eodem jure profluentia,

ad privati domini acquirendi modos possent referri & applicari, nisi factum hominis interveniat. Quod insula, in flumine nata, cedit utrique populo, quorum imperia flumine discernuntur, atque ab utroque latere, usque ad medietatem pertingunt, nititur ratione & æquitate, quia sibi æquales jure & imperio in re communi, qualis est ejusmodi fluminis intermedium, æquale quoque jus obtinent in omnia, quæ in flumine nata, & proinde insula, in medio fluminis nata, cedit pro æqua portione utrique populo, vel pro parte inæquali, quatenus alterius parti proximior est: quod enim sub meo imperio, vel quasi meo in territorio nascitur, naturalis ratio mihi assignat ejus dominium & proprietatem. Verum obstat, quominus idem jus circa insulam, in flumine publico natam, privatis, prope ripas prædia possidentibus, naturalis ratio tribuat, quia quod in publico nascitur, ut diximus, per naturalem domini acquirendi modum ejus juris esse debet, cujus est res principalis cui accedit, & proinde privati juris fieri nequit, nisi interveniente consensu & concessione ejus, qui publicam personam sustinet, id est, qui summæ rerum præest, & populum siue universitatem representat. Atque hoc titulo, in Romana

Repub.

Repub. infula, in flumine publico nata, eorum cedit dominio, qui prope ripas prædia possident, quia eodem jure constitutum, ut proprietates riparum illorum quoque sit, imo & ipse alveus a flumine derelictus, etiam eorum voluerunt esse Romani, qui prope ripam prædia possident, & fortasse ea ratione nititur Pauli J.Ci responsum l. penult. §. 2. ff. de acq. rer. dom. Quod privatorum dominio non accedat infula, quæ fluminis solum non tangit, sed virgultis, vel qualibet alia levi materia in flumine sustinetur, atque ipsa movetur, quamvis proxima alicujus fundo sit, ac si specialis hæc constitutio alveum a flumine, qua nude aqua est, & fluvia tile, quasi, separaret respectu juris alluvionis, cum flumen, qua flumen, non tanquam nude aquam, sed qua aqua tali alveo fluentem, ripisque talibus inclusam considerandum, annotavimus cap. 3. §. 17. h. l.

Rationi enim quam maxime congruis, ut fluminis publici non aqua solum, & qua in eo continentur, publica esse intelligantur, sed & alveus, & ripa, intra quam ille decurrit, & quod vel alveus vel ripa accrescit. Incongruum quippe esse videtur dicere, alveum esse in se partem fundi proximi, sed eundem quondam flumine publico superfunditur, pro publico censei, quasi fundus flumini servientem itineris debeat. Pufend. lib. 4. cap. 7. Ab hac tamen naturali ratione recesserunt Romani antistites, ut ex iis, quæ annotavimus, patet. Non minus & positivi Juris videntur ea, quæ de fluminis inundatione differunt Rom. J.Ci distinguentes inter levem inundationem & majorem; illam dominium non auferre; hæc eo dominium exire inquit, addita hac limitatione, quam Author adduxit ex l. 23. ff. quibus mod. usufruct. amitt.

IX. 1. Nam si id quod plerumque est respicimus, prius populi terras occuparunt, nec imperio tantum, sed & dominio, quam in privatos agri describerentur. *Fines*, inquit a Seneca, *Atheniensium aut Vide Campanorum vocamus*, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt. ^{supra hoc libro. c.} Sic & b Cicero: *Sunt autem privata nulla natura; sed aut veteri occupatione*, III. in *ut qui quondam in vacua venerunt; aut victoria, ut qui bello potiti sunt; aut lege, pactione, conditione, sorte: ex quo fit ut ager Arpinas Arpinatum dicatur*, ^{fine.} *Tusculanus Tusculanorum: similisque est privatarum possessionum descriptio.* ^{a De bon. l. VII.} *Prusænsis Rhodiaca: πολλά ἴσθι ἰσθῆναι, ἀ νομῆ μὲν ἀπὸ γειτῶν ἢ πάλαι, διηρηθῆναι οἷς τὰς ἑ μέρους, ὅλων δὲ ὅλων:* multa inveniri possunt quæ universim civitas sua censet, in singulos autem dominos partitim divisa sunt. Tacitus de Germanis: *Agri pro numero cultorum ab universis per vicos (male vices legitur) occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur.* Quamobrem quæ primitus a populo sunt occupata neque postmodum distributa, ea censenda sunt propria esse populi; ac sicut in privati juris flumine nata infula, aut derelictus alveus privatorum est: ita in publico utrumque est populi, aut ejus cui populus dedit.

2. Quod autem de alveo diximus idem & de ripa tenendum est, quæ pars est extima alvei, id est quo naturaliter flumen excurrit. Atque ita videmus nunc passim usurpari. In Hollandia & vicinis regionibus, ubi frequentissimæ antiquitus fuerunt hujus generis controversiæ ob depressum solum, magnitudinem annuum, & vicinitatem maris, limum hinc recipientis, illuc revehentis per æstuum vices; semper ^{L. Si} constitit insulas quæ vere insulæ essent, esse in patrimonio publico. ^{epistolans. §. 1. & §. ult. de acquir. rer. dom. L. 1. §. 1.} Nec minus derelictos alveos totos Rheni ac Mosæ, quod sæpius judicatum est: & ratione optima nititur.

3. Nam & ipsi Romani Jurisconsulti concedunt, insulam quæ in flumine natat, puta virgultis sustentata, esse publicam; quia cujus juris sit flumen, ejus esse debeat & infula in flumine nata. Atqui ^{simili modo. D. de flum.} alvei & fluminis eadem est ratio, non ea tantum ex parte quam Romani Jurisconsulti considerant, quia alveus flumine tegitur, verum

L. 1. §.
Si Insula.
D. de
flum.

verum alia, quam supra attulimus, quod hæc simul a populo occupata sunt, nec in privatum dominium transferunt: quare nec illud recipimus ut naturale, quod ajunt, si limitati fuerint agri, insulam esse occupantis. Id enim ita demum habere locum, si flumen ipsum & cum eo alveus a populo occupati non essent, sicut in mari nata insula fit occupantis.

COMMENTARIUS.

Quemadmodum mundi primordio diversæ familiæ diversos mundi tractus ad inhabitandum atque colendum sibi posterisque suis occuparunt, ita quoque interjecto tempore, plures familiæ in unam gentem coalitæ, ad diversas mundi plagas atque regiones migrarunt, easque vacuas occuparunt, non imperio tantum, sed & dominio, neque singuli, sed universi, tanquam unum corpus constituentes, primo universitati, quasi uni homini acquisitum per occupationem dominium regionis, & omnis istius tractus vacua videri debet, cujus postea in partes divisi, sua cuique assignata portio est, vel facultas concessa, tantam sibi agri portionem occupare, quanta familiæ tuendæ sufficeret; cujusmodi occupatio magis videtur fieri per assignationem, quam libera occupationem, quia occupatio per universitatem jam præcessit, & proinde nullius esse videri possunt fundi, qui postea privatis assignati, vel ab ipsis consensu universitatis occupati. Observandum tamen, quæ omnium usui inservire & possunt & debent, a privatis nunquam occupari posse, vel occupata censerī, sed universitatis manere & superioris dominio reservata intelligi, nisi accedat consensus universitatis, vel qui eam repræsentat, summus magistratus: cum enim omnes, qui ejusdem sunt universitatis, æquale jus habere videantur ad ea, quæ universitatis sunt, non licet singulis sibi vindicare, quæ omnium usui inservire possunt. Quod ab universitate occupatum, universitatis manet, donec, privati juris factum, vel per divisionem & distributionem in singula capita, juxta placitum vel conventionem, qua singula universitatis membra inter se de ejusmodi distributione faciendâ, convenerunt; usus tamen, quantum cujusque necessitas efflagitat, nemini potest eripi rerum earum, quæ universitatis sunt, antequam in privatos descripta earundem proprietas. Ejusmodi terrarum derelictarum occupationes apud nonnullas gentes in usu fuisse, ex veterum monumentis perspicimus, atque etiamnum hodie apud quasdam gentes in usu esse tradunt scriptores. Vid. Cæsar. de bell. Gall. lib. 4. 6. Sic & hodie in illis regionibus, præsertim ubi sponte terra producit, quæ ad vitam tuendam necessaria, sæpe sedes mutare solent incolæ, & alter in alterius locum succedere, ubi nec divisio necessaria, cum omnibus ad usum sufficiat agrorum fertilitas, & uberrimæ segetes; ubi vero cura & cultura opus, ibi vix posset subsistere hominum aliqua

multitudo, nisi cuique sua assignata possessio & certa agri mensura ad colendam concessa foret. Unde obtinuit apud diversas nationes, ut terras, quas occupaverant partitim, dividerent non in æquales portiones, sed habita ratione & familiæ & etiam dignitatis, qua quisque ornatus, in eadem societate sive universitate novas sedes querentes; quamobrem recte Author, cum populi prius terras occuparint, non tantum imperio, sed & dominio, quam in privatos agri describerentur, & proinde si quid cujusque proprium, & aliquis a dominio universitatis separatim possidet, illud titulo distributionis inter sese factæ possidere: unde sequitur, si ab hac origine privatum dominium repetendum; ergo quicquid in ejusmodi distributionem non cadit, manet universitatis; atqui, ut dicere incepimus, ejusmodi distributio & privatarum possessionum descriptio eo videtur facta, quia vel non sufficere possent res singulæ usui omnium, vel quod cura & cultura adhiberi debuerit ad fructus & vitæ necessaria percipiendâ & colligendâ ex agris, non verosimile est, ea distributa, quæ omnium usui inservire possunt, atque etiam ejus generis esse videntur, ut quasi natura comparata sint ad inserviendum omnium commodo & usui communi, ita ut privati juris vix fieri possint sine detrimento universitatis, quorum in numero & flumina, eorumque ripæ & alvei, tanquam tot partes, ex quibus flumen, quod aliquod totum repræsentat, compositum, ut paulo ante annotatum. Quamobrem ea censenda propria esse populi, quia nec commode distribui, nec ejus generis, ut, necessitate exigente, natura sua privatum dominium efflagitent, quamobrem & flumen ejusque alveus tanquam accessorium, & quicquid in eo natum, populi utriusque esse dicendum, aut ejus cui populus dedit; quemadmodum quicquid ex re mea proficiscitur, & fructus ex privatis possessionibus collecti, tum etiam quod in privati juris flumine natum, privatorum est. Quod de alveo, idem & dicendum de ripa, fluminis sequente naturam, utpote quod cum eo totum aliquod constituit: pars enim totum sequitur, cum quo necessariam habet relationem, & ut ita dicam, quasi continentiam. *Insulas, in flumine enatas, privati circa expressam consensionem civitatis vindicare sibi non poterunt; quia cum a fundo sint separata, nulla ratione proprie aut incremento ejus haberi possunt. Ex eo enim solo, quod fundis ipsorum sint proxima, non magis eas*

occur-

occupandi jus habebunt, quam alius quivis partem platea & fori, adibus suis pratenfam, inquit Pufend. lib. 4. cap. 7. Itaque si quid ad privati alicujus fines accesserit, ipsi publico accrevisse censetur, nisi peculiari statuto civitatis aliud circa incrementa fluvialia introductum jus, quam exceptionem & ipse Author admittit. Hinc addit

Pufend. quia agri vicini a fluminibus saepe multa incommoda patiuntur per inundationes, & illa incrementa, cum sensim fiant, publicis reditibus parum momenti videntur adferre, multis civitatibus non inhumanum visum fuisse, istas alluviones concedere iis, quorum fundis accesserunt. Id quod eo aequius est, si privatis sumptibus isti ripas soleant munire.

X. 1. Nec magis admittendum est illud de graviore inundatione, si naturalem tantum rationem sequimur. Nam ut maxime summa pars agri in arenam dissolvatur, manet tamen solida pars fundi inferior; & ut de qualitate aliquid mutet, substantiam non mutat, non magis quam pars agri quæ a lacu hauritur, cujus jus non mutari Romani recte sentiunt. Neque illud naturale est quod ajunt flumina censorum vice fungi, & de publico in privatum, de privato in publicum addicere. Melius Ægyptii, de quibus hæc sunt apud Strabonem : ἰδίῃσι δὲ τῶν ἀκεραῖς καὶ τῆς λεπτῆς ἀγροῦ διὰ τὰς συνεχεῖς τῶν ὄρων συγχύσεις, ἀς ὀνεῖλ & ἀπεργάζεσθαι καὶ τὰς ἀυξήσεις ἀφαιρῶν καὶ περισθῆεις, καὶ ἐν ἀπείρῳ τὰ χημάτω, καὶ τὰ ἄλλα σημεῖα ἀποκρύπτων, οἷς ἀγροῦ τὸ πρὸ ἀιδότατον καὶ τὸ ἰδίον ἀνάγκη δὴ ἀναμετρεῖσθαι πάλιν καὶ πάλιν. Opus fuit exacta & subtili agrorum divisione, eo quod Nilus per incrementa sua addens, minuens, faciemque ac signa immutans, confundat terminos quibus suum atque alienum alibi internoscitur. Ideo & repetenda sæpe fuit dimensio.

L. Lacus.
D. de acq. rer. dom.
L. Vicinus. §. fin.
D. de aqua pl.
L. Rutilia Polla. D. de contr. empti.

2. Ab hac sententia non dissentit quod ipsi Romani auctores tradiderunt, quod nostrum est, nostrum esse non desinere nisi facto nostro, adde aut lege. Sub factis autem & non facta comprehendi supra diximus, quatenus conjecturam adferunt voluntatis. Quare hoc damus, si gravissima sit inundatio, neque alia signa sint quæ retinendi domini animum notent, facile præsumi agrum habitum derelictui; quæ æstimatio sicut naturaliter indefinita est ob varietatem circumstantiarum, & viri boni arbitrio permittenda: ita legibus civilibus definiti solet. Sic in Hollandia derelictus habetur ager qui per decem annosmersus fuerit, si non aliqua extent signa continuatæ possessionis: quo in genere receptum apud nos non immerito est, quod Romani rejiciunt, ut, si aliter nequeat, vel piscando retineri possessio censeatur. Sed solabant Principes tempus præfigere intra quod veteres agrorum possessores siccare agros deberent: qui ni id facerent tum monebantur qui in agros jus pignoris habebant, deinde hi qui jurisdictionem aut civilem tantum, aut etiam criminalem: qui si omnes in mora essent, tum eorum jus omne ad Principem deferebatur: atque is aut ipse agros siccabat, sui que patrimonii faciebat, aut aliis siccandos dabat retentâ parte.

L. Si Ager. D. quibus mod. usus. ff. amitt.

COMMENTARIUS.

SI naturalem rationem & æquitatem sequimur, dicendum videtur, etiamsi alicujus ager inundationemersus fuerit, manere tamen antiqui domini, quando vel ultro, sive uno impetu, sive paulatim decesserit; licet de eorum qualitate aliquid mutet, manet tamen eadem substantia. Hinc Molina disp. 57. Quod si fluminis

aut maris inundatione ager alicujus occupetur, non propterea ejus esse desinit, cujus ante inundationem erat. Eaque de causa, si aqua recesserit, ad eum pertinet, cujus ante inundationem erat, idque non solum de levi, sed & gravi inundatione dicendum; quippe cum naturaliter nemo sine suo facto & consensu re sua, ejus dominium justo

Rr qua-

quæsitivum titulo, privari queat, sequitur nec vi fluminis alicui invito dominium auferri, quamvis ei videatur usus per inundationem, cui nequit resisti, ereptus, dominium tamen retinet, quamobrem, quod ajunt, flumina censoris instar, ex publico privatum, sicuti e contrario, ex privato publicum facere, non profluit ex naturali dominii transferendi modo, sed potius civili; quemadmodum jure civili recepta distinctio inter gradus inundationis, ita quoque alium producere voluit effectum gravem, quam levem inundationem, scilicet ut illa mutaret dominium, hæc non item. Verum oportet, ut animus dominii retinendi constet ex certis signis & indicibus, quæ si quis nulla ediderit, præsumitur agrum pro derelicto habere dominum, verum cum quis ejusmodi signa edendi facultatem habeat, & proinde licet nondum dominii retinendi animum se habere quis demonstraverit, attamen cum quocumque tempore illud ipsum declarare possit, unde dominiorum incertitudo oriretur, æquitas dicat tempus aliquod certum constituendum, intra quod ejusmodi signa edere tenetur, quo elapso, præsumitur pro derelicto habere agrum inundatione reversum, & quamvis non certum temporis spatium jure naturæ definitum, ex æquo & bono ejusmodi æstimatio definienda, habita ratione

publicæ utilitatis, & ejus, quod privatorum interest, ne sine justa causa rebus suis priventur. Verum ad omnes cavillationes, quæ sæpe summas discordias & rixas solent parere, melius Reipublicæ consultum fore, merito nostro legislatori visum fuit, si certum tempus lege definitum esset, intra quod, si nulla signa continuatæ possessionis extarent, derelictus ager haberetur, idque decem annis circumscriptum ac limitatum moribus hodiernis, ita ut, si ager toto decennio reversus fuerit, atque dominus possessionem aliquo actu continuare neglexerit, pro derelicto habitus & amissus censeatur; ad continuandam vero possessionem sufficit & piscatio, licet per eam fundi aqua operati possessio retineri nequeat jure Romano. *l. 23. ff. quib. mod. ususfruct. amitt.* Si vero Reipublicæ intersit agrum siccare, nullus dubito, quin Princeps vel supremus magistratus possit ejus possessori necessitatem imponere illum siccandi; sin nolit possessor, vel ii, quorum interest, possessionem & dominium retineri, justo titulo Princeps sibi illud vindicat justam ob causam, quæ est publica utilitas, eaque revera debet esse in causa, cur privato jus suum auferatur, ne hoc prætextu Principi, invadendi aliena cupiditatem tegenti, re sua possessorem privandi, nimis ampla concedatur facultas.

L. si quis nec causam. D. si certum pet.

XI. De alluvione, hoc est de adjectione particularum quæ a nullo vindicari possunt, quia unde veniant nescitur, (alioqui enim naturaliter dominium non mutabant) certum haberi debet hanc quoque esse populi, si modo populus flumen dominio occupaverit, quod in dubio credendum est, alioqui occupantis.

C O M M E N T A R I U S.

Definit Imp. alluvionem esse incrementum latens, per quod ripis vel agris adjacentibus quid ita paulatim adjicitur, ut intelligi non possit, quantum quoque temporis momento adjectum sit; nec unde accesserit sciri possit; cedunt vero ejusmodi incrementa per naturalem

acquirendi dominii modum populo, qui sibi initio per occupationem terræ, fluminis quoque dominium acquisivisse, quasi viscera ejus, ut alibi annotavimus, dicendus videtur. Quamobrem alluviones, tanquam sequelas & appendices fluminum, populus vel Princeps ejus nomine sibi vindicat.

L. Ergo. §. tribus. D. de acq. rer. dom. L. adeo. §. præterea. eodem tit. L. in agris. D. de acq. rer. dom. L. i. §. si insula. D. de flum. Bald. in c. si quis de manso. §. i. si de jure feud. cont. fuerit.

XII. 1. Sed populus ut aliis, ita & proxima prædia possidentibus jus illud concedere potest, & concessisse haud dubie videtur, si agri illi non alium finem ea ex parte quam naturalem, id est flumen ipsum, habeant. Quare non contemnenda est hac in parte Romanorum diligentia, qui limitatum agrum ab aliis agris distinxerunt, dummodo meminerimus, agrum mensura comprehensum hac in re paris juris esse cum limitato. Nam quæ de imperiis supra diximus, cum de eorum occupatione ageremus, eadem & in agris privatis obtinent: sed hoc adhibito discrimine, quod imperia in re dubia credenda sunt esse arcifinia, quia id territorii naturæ maxime convenit, at agri privati magis est ut arcifinii non credantur, sed aut limitati, aut certa mensura terminati, quia hoc privatarum possessionum naturæ est congruentius.

2. Neque

2. Neque tamen negamus fieri posse, ut populus agrum assignet eo jure quo ipse occupaverat, id est ad flumen usque; & si id appareat, jus esse alluvionis: quod in Hollandia ante secula aliquot judicatum est de agris ad Mosam & Isalam sitis; quia & in literis mancipationum, & in libris censualibus semper dicti erant ad flumen pertingere. Et tales agri si vendantur, quamvis in lege emptionis mensura aliqua nominata fuerit, dum tamen vendantur, non ad mensuram sed suo corporis nomine, naturam suam & jus alluvionis retinent, quod Romanis quoque legibus proditum est, & passim usurpatur.

*L. Julia-
ms. s. Si
Titius
fundam.
D. de act.
empt. &
vend.*

XIII. Quod de alluvione diximus, id & de relicta ripa & siccata parte alvei censendum est, ut in non occupatis sint ea occupantis: in fluminibus occupatis, populi: privatorum autem ita demum, si a populo, aut jus populi habente, agrum ad flumen excurrentem, qua talem acceperint.

C O M M E N T A R I U S.

Quia cuique licet juri suo renunciare, & illud transferre in alium, omni dubio caret, quin populus jus alluvionis, sibi competens, possit aliis, & proinde quoque proxima prædia possidentibus, concedere; quemadmodum & tacite concessum videri debet, si agri nullum alium habeant finem ex ea parte, quam naturalem, id est, ipsum flumen, hæc concessio tacite videtur ex agri situ, & determinatione naturali profluere; quippe si terminus flumen, ergo naturaliter eoque se agri mensura extendit, quamobrem incerta & indefinita, propterea quod, quo flumen propter adjectionem terræ magis recedit, eo agri fines de momento quasi in momentum cum ipso fluminis recessu dilatantur: flumen enim manet agri terminus, & proinde quo remotius, eo agri mensura patet latius. Siquidem ad flumen, quod populi est,

continendum, sufficere extremum terræ adjacentis labrum, recte annotavit Zeiglerus, quamobrem fluminis nomine non venit amplius terra adjecta, vel relicta ripa, aut exsiccatus alveus. Eodem jure gaudet ager, qui privato, non ad certam mensuram, sed veluti corpus, fuit assignatus, etsi forte in ipsa traditione mensuræ aliqua facta mentio, adeoque si in designatione finium, simpliciter fluminis facta mentio, Pufend. *lib. 4. cap. 7.* præsumitur mensura aliqua agro adjecta, non taxationis vel restrictionis, sed demonstrationis causa, quod & Romanis quoque legibus convenit. *l. 13. §. 14. ff. de act. empt. & vend.* Statuit tamen Pufend. *dict. loc.* quod si alluviones magni sint momenti, & quæ mensuram privati fundi longe excedant, ad publicum pertinere judicandum. Vid. quæ de distinctione agrorum annotavimus *cap. 3. §. 16. h. l.*

XIV. Sed cum aliud esse jus dixerimus insulæ, aliud vero alluvionis, frequens hinc controversia oritur, utro nomine censendum sit, quod, cum emineat nonnihil, cum proximis prædiis ita cohæret, ut tamen interjecta planities aquis superfundatur: quod passim apud nos ob locorum inæqualitatem videmus accidere. Mores hic variant. In Gelria prædiis accedit, addita occupatione id, quod plauastro onerato adiri potest: in agro Putteno id quo pedes gladium exsertum tenens potest pertingere. Maxime naturale est, ut discretum videatur id qua majori temporis parte navigio transiri solet.

C O M M E N T A R I U S.

Diximus insulam, in flumine natam, ejusdem esse juris, cujus flumen, & proinde

ad populum pertinere; alluvio autem, ut annotavimus, quandoque etiam privati juris esse potest.

Rr 2

potest, & proinde frequens hinc controversiam oriri, inquit Author, utro nomine veniat, cum pars sicca, & supra aquam eminent videatur cum adjacente fundo ita coherere, ut tamen interjecta planities aquis superfundatur, & quamvis in determinanda hac controversia, iterum in deliberationem cadant mores & jus peculiare diversarum nationum, atamen, hisce silentibus, maxime videtur rationi & æquitati conveniens, ut illud in insulæ formam redactum videatur,

quod adeo profunda valle interciditur a fundo adjacente, ut majori temporis parte navigio transiri soleat; quippe coherere non videtur fundo, quod, tam profunda planitie interjecta, aquis superfunditur, ut fluminis potius pars esse videatur. Recte hæc profunditas definita in Gelria, ubi prædiis accedit id, quod adiri potest plastro onerato; in aliis regionibus alii mores obtinent, quos in decidendis hujus generis controversiis, sequi solemus.

XV. 1. Nec minus trita usu quæstio est inter principem qui jure populi utitur, & ejus vasallos qui imperium summo minus acceperunt. In Imperii sola concessione fluvialia incrementa non inesse satis apertum est. Sed notandum est, horum vasallorum nonnullos cum illo definito imperio simul accepisse agrorum universitatem, salvo eo quod privatis competit, puta quod ager is olim populi aut Principis fuerit, aut a Principe siccatus. Et hoc casu dubium non est, quin vasalli jus habeant quod populi aut Principis fuit. Ac sic videmus in Zelandia vasallos, etiam qui de civilibus tantum judices dant, pro tota agrorum universitate tributum pendere: cujus partem a singulis pro privatarum possessionum modo ferunt. Et his de alluvionibus non movetur controversia.

Sunt quibus flumen ipsum datum est, qui proinde insulas sive limo aggestas, sive factas ex alveo quem amnis circumluit, suas recte dicunt.

2. Sunt alii in quorum investitura nec hoc nec illud comprehensum est, & horum adversus fiscum mala causa est, nisi aut mos regionis illis faveat, aut longi satis serie temporis possessio, accedentibus quæ oportet, jus pepererit.

Quod si non imperium, sed ager in feudum datus sit, videndum quæ sit agri natura, ut supra diximus. Nam is si est arcifinius, alluvio feudo comprehensa censebitur, non ex jure peculiari Principis, sed ex agri qualitate: nam & usufructuario tali causa alluvio prodesset.

L. item si fundi. §. huic visinus. D. de usufr.

C O M M E N T A R I U S.

Fluvialia incrementa regalibus annumeranda videntur, & proinde ei soli competit, qui summum habet imperium, qui utitur jure populi, a quo summum imperium accepit. In iis quæ populi sunt, vel universitatis, in cuius non solum imperio, sed & dominio flumina esse demonstravimus, quamobrem nemo sibi ejusmodi incrementa vindicare posse videtur, nisi cui expresse hoc jus delatum ab eo, qui supremum imperium habet, qui populum repræsentat, ejusque jure utitur. Quamobrem non transeunt cum translatione impetii summo minoris, sive meri, sive mixti, quamobrem concessio castro cum jurisdictione etiam omnimoda non censentur concessa regalia; Obrécht. *de jurisd.* quippe quæ

specialem concessionem desiderant, atque in hac ratione fundatum, quod statuit Author in imperii sola concessione fluvialia incrementa non inesse. Quamobrem vasalli ejus Principis, qui summo imperio ornatus, ea sibi vindicare possunt virtute ejusmodi concessionis, nisi cum definito imperio simul acceperint agrorum universitatem, id est, majus dominium, sive jus regium in fundos universos, ut inquit doctiss. Gronov. salvo eo, quod privatis competit. Itaque si quis fluvialia incrementa affectet, oportet eum flumine ac regalibus investitum esse, quia flumina, nisi expresse concedantur, non includuntur & comprehenduntur jurisdictionis, aut imperii vel meri vel mixti delatione atque con-

concessione. Czpoll. lib. 2. de servitu. Vide & Gryph. de insul. cap. xi. Quibus autem flumen ipsum datum, recte sibi insulas jure quodam proprio vindicant, quia accessorium sequitur naturam sui principalis. Eadem res diversi esse juris censi non debet. Præterquam quod juris est in re principali, idem est & in ejus augmento. Quod si in investitura nec hoc nec illud comprehensum, ad fiscum pertinebit, nisi consuetudo & mos regionis illis faveat, aut per longi satis temporis possessionem jus illud sibi acquisivisse constat; atqui regalia nequeunt præscribi; quod

verum, sed observandum, qui longo satis temporis ejusmodi actus possessorios in flumine exercuisse probat, qui a nullo exerceri possunt, nisi qui investitus flumine ipso ejusque regalibus, præsumitur titulo privilegii id fecisse, ut inquit Hieron. de Monte de fin. regund. cap. 26. talis enim longissima consuetudo veritati æquipollet; sed addit ex Ripa, quod ille se debet fundare in privilegio, & non in præscriptione, alias succumberet, cum ex possessione privilegium præsumatur, & sufficit illud allegare.

XVI. Solent Romani, ut jus quo utuntur ipsi probent esse naturale, tritum illud pronunciatum afferre: Secundum naturam est, ut cujusque rei eum sequantur commoda, quem sequuntur incommoda: quare cum amnis ab agro meo sæpe partem deterat, æquum esse ut ejus beneficio utar. Sed ea regula locum non habet nisi ubi ex re nostra commoda existunt: at hic existunt e flumine quod alienum est. Quod autem perit, domino perire, id vero naturale est. Denique non esse universale quod adferunt ipsa ostendit admissa ab ipsis agrorum limitatorum exceptio: ut jam omittam ita plerumque evenire, ut alios flumen ditet, alios pauperet. Lucanus:

*Illos terra fugit dominos, his rura colonis
Accedunt donante Pado.*

XVII. Sed & quod ajunt viam publicam non intercedere alluvioni, rationem naturalem nullam habet; nisi ager privatus sit qui viam debeat.

COMMENTARIUS

REcte docet Paulus l. 10. ff. de R. J. incommoda compensatione commodi mitiganda atque temperanda esse, unde nonnulli inferunt, riparum incommoditates, si forte fluminum incurfu fiant latiores, ad eos tantum pertinere, qui prope ripas prædia seu dominia possident, quorum opera & labore plerumque coërcentur, & proinde naturali æquitati esse conveniens, ut riparum proprietates earumque accessio sublevent eorum damna & incommoda. Verum recte ab Authore animadvertum, non adeo universalem esse legis dispositionem, ut ad omnes casus possit applicari: præsupponitur enim hic, rei, unde commoda & incommoda proveniant, proprietates, vel saltem jus in re vel ad rem, dominio proximum. Quemadmodum res totius suo servit domino, ita quoque ejus fructus & emolumenta cæteraque commoda sibi vindicat

dominus vel possessor; quoniam vero ad eum tantum hæc perveniunt, ergo oportet quoque pati incommoda & damna ejusdem rei, cujus solus commoda capit ac sentit; atqui fluvialia incrementa e realia proveniunt; ergo & ei cedunt, ad quem flumen pertinet, populo vel Principi, quamvis multa incommoda ab ejus inundatione patiantur agrorum vicinorum possessores, illud ipsum tamen compensari nequit ex re aliena, invito domino. Quemadmodum naturali acquirendi modo, quicquid rei meæ accedit, meum est, & in proprium vertitur commodum, ita quicquid ei decedit naturali proprietatis, vel possessionis amittendæ modo, domino perit vel auferitur. Quæ §. 17. dissentit Authore, referenda videntur ad responsionem Alfensii l. 38. ff. de A. R. D. quæ inspicienda, & cum ea conferenda, quæ habet Gryph. de insul. cap. 27.

XVIII. Est & acquirendi modus, inter eos qui juris gentium vocantur, per genituram animantium; qua in re quod a Romanis & aliis quibusdam gentibus est statutum, ut partus ventrem sequatur, non est naturale, ut supra diximus, nisi quatenus plerumque pater

ignoratur. At si probabili ratione de eo constaret, cur non partus ex parte ad eum pertineat nihil potest afferri. Nam & patris partem esse quod nascitur certum est. Plusne vero de patre an de matre habeat inter Physicos disputatur. Plutarchus ea de re sic differit: ἡ φύσις μίγνυσι ἀπὸ τῶν σωμάτων ἡμῶν, ἢ ἐξ ἑκατέρων μέρους λαβῶσα καὶ συγχέουσα, κινεῖν ἀμφοτέροις ὁμοίῳ τῷ γένεσθαι. ὥστε μηδέτερον διορίσθαι, μηδὲ ἀνελεῖναι τὸ ἴδιον, ἢ τὸ ἀλλότριον. *Natura sexuum corpora miscet, ut ita de utroque parte sumpta confundat, & commune utrisque reddat quod nascitur, ita ut neuter possit quid suum sit. quid alienum discernere.* Et hoc secutæ sunt veteres Francorum & Longobardorum leges.

C O M M E N T A R I U S.

SI jus naturale, seposito jure civili, spectemus, recte, partus non ad matrem, sed ad patrem pertinere, statuit Author, utpote cujus ope non minus, quam matris auxilio, nascitur & fovetur, quamobrem commune utriusque reddit, quod nascitur, natura, ut annotavimus *cap. 5. §. 29. h. l.* & alibi, modo certus sit pater nam, eo incerto, matri in solidum cedit ex naturali hoc principio, quod ex re mea nascitur, meum est, quæ si communis est, commune quoque quod ex ea provenit, quamobrem solet aliquid pro imprægnatione domino equi admiffarii vel tauri rependi, ut illud, quod deinceps natum fuerit, cedat in solidum domino ventris, ut recte annotatum a Zeiglero.

Sub genitura animantium quoque comprehenduntur partus ancillarum, atque idem jus sibi in iis locum vindicat. *l. 7. Cod. de rei vind.* Alibi de hisce latius, quæ repeti hic foret supervacaneum. Ast jus Romanum hac in parte recessit a naturali ratione, & partum ventrem sequi statuit, quia plerumque incertus pater; mater vero semper certa. Partus quasi portio quædam viscerum esse censetur, & de hinc ejusdem, cum toto, juris æstimatur; *l. 1. §. 1. ff. de ventr. infic.* partus vero rationalis, ubi de statu quæstio est, patrem sequitur, dum legitimæ factæ sint nuptiæ; *l. 19. ff. de statu hom.* nati vero sine legitimo matrimonio, matrem sequuntur. *l. 24. ff. eod.*

XIX. 1. Si ex aliena materia speciem quis fecisset, Sabiniani dominium ejus esse volebant qui materiæ fuisset dominus; Proculus ejus qui speciem fecisset, quia per eum esse cœpisset quod ante non existeret: arrepta tandem est media sententia, ut si reverti ad priorem speciem materia posset, materiæ dominus rem haberet: si non posset, tum is haberet qui speciei esset auctor. Quod ipsum improbat Connanus, & hoc unum videri vult, plusne sit pretii in opere an in materia, ut quod plus est id prævalentia sua quod minus est ad se trahat, argumento eorum quæ a Romanis quoque Jurisconsultis de accessione tradita sunt.

L. III.
r. 6.

L. Julia-
nus. §. sed
si quis. D.
ad exhib.
L. de eo
exhiben-
do. §. si
quis. D.
ad exhib.

2. At si naturalem veritatem respicimus, sicut confusis materiis communionem induci pro rata ejus quod quisque habeat Romanis quoque Jurisconsultis placuit, quia res alium exitum naturaliter reperire non poterat; ita cum res consent materia & specie tanquam suis partibus, si alterius sit materia, alterius species, sequitur naturaliter rem communem fieri pro rata ejus quanti unumquodque est. Species enim pars est substantiæ, non substantia tota: quod Ulpianus vidit, cum dixit mutata forma prope interentam substantiam.

C O M M E N T A R I U S.

HUc usque egimus de accessione naturali, sequitur jam industrialis, de qua hic Author, quæ operâ & artificio hominis perficitur, qualis specificatio, id est, speciei novæ ex aliena materia

materia formatio. Vinnius atque cum eo alii quidam Jcti putant hinc acquirendi modum ad accessionem perperam referri, quia, inquit, nova illa species non acquiritur nobis vi ac potestate rei nostra, cum ex aliena materia fiat; non ignorantibus nobis & invisis; sed nostro ipsorum facto, qui rem alienam in aliam speciem transformavimus; adeoque, pergit, inconcinnum est dicere, materiam accedere forma; quoniam hac illam, non illa hanc presupponit. Quamobrem ipsi videtur hic modus acquirendi occupationis quædam species; cum id, quod factum est, ideo facienti conceditur, quia ante nullius erat, & tanquam occupanti suo id nomine fecit, juxta Nervæ & Proculi responsum l. 7. §. 7. ff. de A. R. D. Sed resp. Timæus Fab. in annivers. diff. 13. singulas causas singulis appellationibus distingui commodius, arg. §. 5. inst. quib. mod. test. infirm. maxime cum hic amplius quid sit, quam in occupatione. Imo Jctus in d. l. 7. §. 7. non esse, sed fuisse nullius ait. Et hoc quoque comparative accipiendum, non proprie, cum revera antea ne fuerit quidem, nedum alicujus fuerit. Cui etiam addi posset, quod si species materiæ cedat, videtur equidem nobis vi ac potestate rei nostræ acquiri, sive speciei cedat materia, idem dicendum, licet non extiterit in forma & figura, sive in actu, extitit tamen in potentia: quod enim est in habitu, cum ipso Authore, cujus opera ejusmodi species existere videtur, jam quasi in rerum natura est, & licet non omnia concurrant in accessione industriali requisita & affectiones, quæ in cæteris, de quibus in præcedenti §. egimus, tamen non desinit eadem appellatione venire, sed denominatione ab aliis distinguitur; quippe revera accedit aliquid utrique domino, tum materiæ, tum speciei, etiam juxta opinionem Authoris, rem ex materia & specie, tanquam suis partibus consistentem, communem fieri, statuente, ita ut qui ante tantum dominus solius materiæ fuerit, etiam participet de nova specie, materiæ indita, tum etiam specificator sit particeps materiæ, quatenus species est pars substantiæ, cum antea tantum possidebat speciem, sive habitum & potentiam illam producendi. Super hac accessionis specie olim antiquorum Jctorum variz extiterunt opiniones, ut perspicimus ex l. 7. §. 7. ff. de A. R. D. fuere enim & olim diversæ & dissidentes Jctorum familiæ, cujus Authores extiterunt Attejus Capito & Antistius Labeo, quos duo ejusdem ætatis decora vocat Tacitus. Hinc factæ excitæ. Capitonis partes secutum esse, tradit Pomponius, Massurium Sabinum, deinde Cassium Longinum, cui successit Calius Sabinus, ut huic Favolemus, Favoleno Julianus. Labeonis partes amplexi fuere Nervæ, deinde Proculus, quem Pegasus excepit, huic Celsus, & Celfo Neratius successit. Vid. quæ in comment. in hist. Pompon. de orig. jur. annotavimus. Frequens est in pandectis harum dissensionum mentio, multaque passim vestigia, quemadmodum in d. l. 7. Nervæ & Proculus putabant, cum quis ex aliena materia speciem aliquam suo nomine fe-

cisset, hunc dominum esse, qui fecit, quia quod factum est, antea nullius fuerat: forma enim dat esse rei, quamobrem æquitati convenit, ut ei, qui novam formam induxit materiæ, tanquam auctori ejusdem existentiz potius cedat, quam alii. Sabinus & Cassius magis naturali rationi conveniens existimabant, ut qui materiæ dominus fuerit, idem ejus quoque, quod ex eadem materia factum sit, dominus esset, quia sine materia nulla species effici possit: nostrum enim est, quod ex re nostra factum est, neque oportet, ut quisquam cum alterius jactura fiat locupletior, contra l. 14. ff. de cond. indeb. vel ut res mea sine meo facto ad alium transferatur. l. 11. ff. de R. J. Sed tandem media est arrepta sententia, ut, si species ad priorem & rudem materiam posset reduci, ea cederet domino materiæ; sin minus, ei, qui novam formam materiæ induxisset. In iis enim speciebus, quæ ad sua possunt reduci initia, materia potentior forma, l. 78. §. 4. ff. de leg. 3. si reverti materia in pristinam naturam non potest, formæ cedit. Quamobrem respondet Ulpianus l. 13. ff. de V. S. res abesse videri, quarum corpus quidem manet, sed forma mutata est: nam mutata forma prope substantiam rei interemit. l. 9. §. 3. ff. ad exhib. Sed ubi ad antiquam potest reduci materiam species, intelligitur eandem adhuc existere, neque per novæ formæ inductionem periisse domino suo. Alii contra, quorum in numero Connanus, hoc solum respiciendum arbitrantur, materia an forma plura sit, ut, quod plura est, id sua prævalentia quod minus est ad se trahat; sed naturalem rationem secutus Author noster, recte statuit, rem communem fieri pro rata ejus, quantum unumquodque est; quippe cum res constet materia & specie tanquam suis partibus, ex quibus aliquid totum conficitur, id est, res existens eo modo, quo in nostros oculos incurrit, uterque dominus, quantum quisque ad rei existentiam producendam contulit, tantum participat de re, quæ ex utriusque sive substantia, sive opera confecta, se eodem modo exhibet, quo existit; quippe nec species sine materia, nec materia sine specie potuisset existere eo modo, quo utraque jam in uno eodemque toto, quasi confusa & coalita, existunt: sin enim ad existendi causam ambo aliquid de suo contulerit; ergo æquum, ut ambo participes fiant, scil. pro rata ejus quanti unumquodque est rei confectæ, tanquam effectu ejusdem causæ, unde producta. Ejusmodi communio æqualiter servat proportionem, qua nihil magis æquitati & rationis dictamini convenit. Possent enim casus incidere, ad quos si vellemus mediam sententiam, quæ illa distinctione nititur, accommodare, ex ea summa inæqualitas & injuria dimanaret. Quid enim si quis ex alieno metallo opus eximium confecerit, quod materiæ valorem superat, sane quamvis in antiquam rudem massam redigi queat, specificatori rem relinquere æquum est, ei plus tribuendum, quam auri domino. Quid autem si dominus materiæ metallum ad idem opus destinaverit, quo valde indiget, neque simi-

similis metalli copia sit? æquitas postulat, ut species cedat materiæ, licet pretium formæ pluris sit quam materiæ. Pufend. *lib. 4. cap. 7.* Æqualitatem & proportionem observat communio, habita ratione quanti cujusque sit, quod contulit ad rei existentiam. Itaque si dividi commode possit, pro ratione prisce materiæ, aut operæ in forma producenda, dividantur; quod si divisionem res non recipiat, neque etiam communiter possit haberi, alteri pretium sive æstimatione suæ partis, alteri res cedit integra, prout æquitas suadet subveniendum vel domino materiæ, vel specificatori. Communio non semper æquum jus tribuit, vel ad æquas faciendas partes, vel rem possidendam communi nomine, aut integram habendam, alteri æstimatione soluta, sed respicienda & examinanda hic, cum qualitas

materiæ & speciei, ultra plus valeat, ne minus tribuatur alterutri, quam oportet; tum etiam rei confectæ, cum domini materiæ vel specificatoris utilitate ac commoditate convenientia. Sed observandum, æstimationem non solum fieri materiæ, sed rei confectæ, id est, quantum jam valet cum ejusmodi specie inducta; quippe & dominus materiæ etiam participat de specie, quemadmodum specificator de materia: res enim communis non æqualiter, sed pro valore, qui ex unius ad alterum respectu constare possit, quod tantum locum habet in re, cujus natura non admittit divisionem, & proinde quæstio sit, cuinam ex sociis integra cedere debeat. Inæqualitas in quibusdam casibus æqualitatem servat, quæ facile perspicitur, quando materia & species cum se invicem conferuntur.

XX. Ut autem qui mala fide materiam alienam attrectant speciem perdant, est quidem non inique constitutum, sed pœnale, atque ideo non naturale. Natura enim pœnas non determinat, nec ob delictum per se dominia aufert, quanquam naturaliter pœna aliqua digni sunt qui delinquent.

C O M M E N T A R I U S.

Portet autem, ut accedat bona fides, alioquin si sciverit materiam esse alienam, eique novam formam induxit eo animo, ut eam hac ratione interverteret, nihil sibi juris in materiam acquirit, *nec magis, ut inquit Pufend. dict. loc. a me opera sua mercedem potest postulare, quam parietum perforator, quod operasse novum ostium in ades meas fuerit molitus; aut percussor, qui insanabilem aliam vomitum secuit; dum trucidare aliquem intendit. Atque hoc non est ex legibus positivis, sed ex ipsissima ratione naturali, etsi alias natura pœnas non determinat. Neque enim pœna est, nequitiam suam gratis impendisse. Ex sane æquissimum, ne quis alteri pro injuria sibi intentata mercedem teneatur solvere.* Verum mihi videtur a mente Authoris diviare vir clarissimus; quippe qui tantum respicit effectum, quem naturaliter idem actus producit. Qui mala fide materiæ alienæ novam formam induxit, idem effecit, quod facere potuisset, etsi fuisset in bo-

na fide, & proinde idem factum vel actus videtur ipsi quoque idem jus tribuere, quod naturaliter specificatori concessum, statim annotavimus; quod vero, quia dolo malo hoc fecerit, species perdat, ab æquitate & recta ratione alienum non est; verum hoc ipsum non esse naturale, sed pœnale, recte Author statuit; quippe ea non profuit ex specificatione dolo malo facta, sed dispositione legislatoris, ejusmodi factum hac pœna vindicari, dignum statuentis: naturaliter enim homo, qua homo; capax dominii; quando autem delinquit, eo non privatur natura humana, & proinde eo jure, quo sibi potest vindicare dominium in res, usui hominis a natura destinatas, destituitur, sed legislator puniendo delicta, ne distraheretur humana societas, voluit punire quædam delicta, auferendo reo rerum suarum dominium & proprietatem. Idem dicendum in casu nostro: ibi enim in pari ratione idem jus locum habet.

XXI. Ut vero rei majori acquiratur res minor, quo fundamento Connanus nititur, naturale est facti, non juris; atque ideo qui fundi pro vicefima parte est dominus tam manet dominus quam qui partes habet novemdecim. Quare quod de accessione ob prævalentiam aut certis in casibus lex Romana constituit, aut in aliis etiam constitui potest, id naturale non est sed civile, ad commodius transigenda negotia; natura tamen non repugnante, quia lex dandi dominii jus habet. Vix autem ulla est tractatio juris in qua tot discrepantes sint Jurisconsultorum sententiæ & errores. Nam quis concedat, si æs & aurum

L. Idem.
§. I. D.
de rei
vend.

aurum mixtum fuerit, alterum ab altero diduci non posse, quod scripsit Ulpianus; aut ferruminatione confusionem fieri, quod Paulus; aut aliam esse scripturæ, aliam picturæ rationem, ut huic tabula cedat, illa tabulæ.

L. si rer. §. idem. D. cod. inst. de rer. div. §. littera. C. §. si quis.

COMMENTARIUS.

Rerum dominia non differunt qualitate, sed res, quæ in dominio nostro esse dicuntur; itaque dominus rei minoris eodem jure gaudet, quo dominus rei majoris, quamobrem ad illud vel retinendum, vel transferendum æquum jus obtinet, ideoque sine suo facto nequit eo privari; non sine ratione itaque Author statuit, naturale esse facti, non juris, ut rei majori acquiratur res minor, ita ut, qui fundi pro vicesima parte dominus est, tam maneat dominus, quam qui habet partes novemdecim, id est, non major facultas competit ei, qui plures habet partes, ad se trahendi partem alterius, quam qui unicam partem possidet, sibi vindicandi cæteras. Numero partium quidem differunt, sed jus domini retinendi æquum utrique competit. Partes quidem inæquales sed idem domini jus. Itaque ut recte inquit Pufend. res major non per se attrahit minorem, nisi accedat aliqua probabilis causa in dominio rei majoris. Et idem dicendum de accessione ob prævalentiam, quod mea res, quia longe præstat, aliam ad se trahat, non naturale, sed civile est. Quod res una altera sit præstantior, ex rei natura profluit; jus autem, quod habet homo ad utendum fruendum re sua, donec ipsi placuerit, ex alio capite profluit, & nihil habet commune cum rerum natura, & qualitate ipsis innata, quibus se invicem præstant. Quemadmodum homines sibi invicem æquales, qua homines, licet alter altero majoribus animi dotibus præstantior, & proinde sibi æquales, ita ut alteri in alterum nullum jus competat, ita & omnes creaturæ, sive res creatæ, qua tales, sibi æquales ad existendum per se, & conservandum se in eo statu, in quo collocatæ, ita ut alterius præstantia non possit ad se trahere minus præstantem naturali jure. Præterquam quod res omnes sint hominum causa productæ, ejusque dominio subiectæ, quamobrem in ejusmodi accessione, de qua nobis sermo, non venit examinanda qualitas & præstantia rei, sed jus & facultas domini ad rem illam retinendam vel possidendam respectu socii, qui ejus prætereundum quoque velit sibi dominium, acquisitum vel cedendum. Non repugnat tamen naturæ, publica exigente societatis civilis tranquillitate & utilitate, naturali juri aliquid addere vel detrahere, ut ad civilem statum melius posset accommodari, & ad humana commercia transigenda ab eo recedere. Sed recte, inquit Author, vix ullam esse juris transactionem, in qua tot reperiuntur discrepantes Jctorum sententiæ & errores, ut vix sibi consentiant. Argumentum quod non in intimam juris naturæ medullam penetrarint, sed opinionis

errore sibi fixerunt aliquod jus naturæ & gentium, quod neutiquam posset eo venire nomine, ut alibi annotavimus; tum etiam quod naturam rerum earumque causas non admodum diligenter perscrutati fuerint ac indagarint; cujus exemplum nobis præbet Ulpianus l. 5. §. 1. ff. de rei vind. Sed excusabilis Ulpiani videtur ignorantia & error, propterea quod nondum nota esset ars, quæ hodie inventa, quæ chrysulcæ aquæ vi aurum a quocunque metallo potest separari. Non idem est, si mixtum sit cum ære argentam, utpote quod facile potest separari ab artificibus. l. 12. §. 1. ff. de A. R. D. Itaque non opus ad tegendum Ulpiani errorem, ut cum Carolo Molinæo ejus mentem interpretemur de divisione non Physicæ & naturali, sed civili & utili, quatenus scilicet in judicio communi dividendo divisio commode nequit fieri, cum sive æs absumatur, non sit divisio, sed peremptio; sive æs reservetur, non commoda, sed damnosa sit divisio, & proinde non necesse, ut communio inducatur, nisi, quod aliqui volunt, & pereat & extinguatur materia separationem faciendo ope dictæ aquæ. Sic quoque quis concedet aliam esse scripturæ, aliam picturæ rationem, ut huic tabula cedat, illa tabulæ: nam & eadem ratio, qua ipsi Jcti suam opinionem fundatam voluerit, ad utrumque potest applicari: litteræ enim, quæ in aliena charta scribuntur, ut eidem chartæ cedant, receptum; neque conspicitur cujusnam pretii scriptura sit, an aurea, vel argentea: regulariter enim constitutum est, ut superimposita inferioribus cedant, Cajus inst. lib. 2. tit. 1. & naturali ratione necessum videtur, ei rei illam cedi, sine qua altera esse non potest, cum hoc spectamus, quæ res cujusque rei exornandæ causa fuerit adhibita, non quæ sit pretiosior, inquit Ulpianus. Quamobrem juxta hanc regulam, si quis in aliena charta scribat, licet aureis vel argenteis literis, ejus est scriptura, cujus charta. Quod & de tabula, hoc est, si quis in tabula mea picturam fecerit, observatur. Quia eadem hic ratio; ergo & eadem regula juris sibi locum vindicat. Quamobrem & statutum, ut tabulæ pictura cedat, l. 23. ff. de rei vind. l. 9. §. 2. ff. de A. R. D. sed aliter postea visum, quare constitutum, ut tabula picturæ cederet. §. 34. inst. de rer. divis. Sed & considerandæ hic variz circumstantiæ; quippe si universalis hæc esset ratio, & vim suam exsereret quibusvis in casibus, sane summum jus summa esset injuria; quippe si quis in alieno pariete quid pinxisset, licet vel Zeuxis vel Apelles, statim vellet postulare, ut sibi cedatur domus, utique non audiendus. Pufend. dist. loc.

XXII. Plantata & confita ut solo cedant similiter est juris constituti; cujus ratio est quod ista sola alantur. Nam ideo & de arbore distinguitur, an radices egerit. Atqui alimentum rei jam ante existentis partem duntaxat facit: atque ideo sicut ex alimento jus quoddam in rem soli domino nascitur; ita domino seminis, plantæ, aut arboris jus suum naturaliter certe ob id non perit. Quare & hic communio locum habebit: nec minus in ædificio, cujus partes sunt solum & superficies, nam si mobile sit, nullum in eo jus habebit soli dominus, quod & Scævola placuit.

COMMENTARIUS.

Jure civili constitutum, ut si alienam plantam in meo solo, aut meam in alieno posuero, & utroque casu radices egerit, illius efficiatur planta, cujus est solum. Eadem quoque ratione frumenta, quæ plantata sunt, solo cedere intelliguntur. §. 32. *inst. de R. D.* Cujus ratio in eo fundata, quod ex illa terra alimenta trahat, & ideo quasi alia facta videatur, l. 26. §. 2. *ff. de A. R. D.* quod Author juris positivi, non naturalis esse statuit; quippe cum alimentum rei jam existentis pars duntaxat sit, quamobrem jus tantum in partem pro alimentis posset sibi vindicare dominus soli, verum ob id dominum plantæ vel seminis jure domini, quod naturaliter ipsi competit, exuere nequit, saltè pro altera parte, quamobrem æquitati magis convenire videtur, ut communio hic locum habeat. Idemque dicendum de inædificatis in alieno solo, nisi ædificium mobile; eo enim casu nullum jus in id dominus sibi habet, modo transferatur, & domino solvatur id quod interest. l. 60. *ff. de A. R. D.* A ratione tamen non est alienum ad evitandas discordias & rixas, quæ communio a natura inducta, parere solet, ut mediam viam elegerint Jcti Romani in societate civili, cujus conservatio potissimum pendet a tranquillitate & concordia, qua cives sibi invicem devinciuntur, & qua in unum quasi corpus coalescunt; quamobrem ne quis invitus in communione permanere

esset coactus, sancivere, ut, si res communis divisionem non admittat, quemadmodum implantata & inædificata, ejus dominium in totum sibi vindicandi esset facultas, qui soli dominus est, quia soli potior ratio, quam ejus, quod inædificatum vel implantatum; quippe quod subsistere nequit sine alimento, quod ex solo trahit, quemadmodum & corrûere ædificium necessum, solo subruo, cui tanquam suo basi & fundamento nititur. Igitur æquius videtur, ut res cedat solo, sine quo subsistere non posset, per soluto pretio domino plantæ vel ædificii, si nolint rem illam deinceps habere communem, quod ipsorum relictum arbitrio, nisi dominus soli velit renunciare juri suo, & solum cedere plantæ vel ædificii domino, per soluta æstimatione ejus. Sed excipit tamen casum clariss. Pufend. quando quis vili semine solum meum conseverit, quod ego nobiliori semini destinaveram, quo casu, ne ad semen quidem solvendum me teneri statuit, verum qua ratione potest illi, qui in bona fide est, nocere factum suum, & dominus soli locupletior fieri cum jactura alterius. Quamvis sit vilis semen, attamen messis, quam inde capit, utilitatem ipsi aliquam adfert, licet non tantam, quantam potuisset capere, si nobiliori confutum fuisset semine. Ideo in tantum tenetur solvere æstimationem ejus, quod alterius fuisset, vel in communionem admittere.

L. Titius. D. de acquir. rer. dom. L. Sed & si. §. confisus. D. de petit. hered. L. plane. D. de hered. pet. XXIII. Bonæ fidei possessor ut fructus omnes ex re suos faciat quos percepit, naturale itidem non est, sed hoc tantum ut jus habeat, impendia in rem facta & operam utilem imputandi, ac pro iis deducendi fructus perceptos; imo & exstantes, si aliter non fiat ei restitutio, retinendi.

XXIV. Atque idem dicendum videtur de malæ fidei possessore, ubi lex pœnalis non intercedit. *Benignius est*, ait Paulus Jurisconsultus, *etiam in prædonis persona haberi rationem impensarum; non enim debet petitor ex aliena juctura lucrum facere.*

COMMENTARIUS.

Quemadmodum fructus non sunt ejusdem generis, ita nec idem jus bonæ fidei possessoris competit ad quoscunque fructus percipiendos, & perceptos suos faciendos, nec etiam domini-

domino, ad vindicandos & repetendos a malæ fidei possessore, si nudum jus naturale spectemus atque consulimus. Non fugit me aliter obtinere jure civili: nam eo jure manifestum est, bonæ fidei possessorem omnes fructus, quos ex re percepit, suos facere; quamobrem hæcenus vero domino æquipollet: bona enim fides tantum præstat in casibus fictis possessori, quantum veritas in veris, dominis. l. 136. ff. de R. J. Sed hoc itidem naturale non esse, statuit Author, quod examinandum nobis incumbit. Supponendum itaque triplices esse rei fructus; alii dicuntur fructus naturales simpliciter, quos ipsa natura ex re ipsa producit, nulla fere hominis cultura & industria interveniente, qualis est herba pratorum, atque glandes similesque, ejusdem generis omnes fructus qui aurea ætate proveniebant, de qua canit Ovid. I. *metam.*

*Ipsa quoque immunis rastroque intacta, nec ullis
Saucia vomeribus, per se dabat omnia tellus:
Contentique cibis nullo cogente creatis,
Arbusteos fetus, montanaque fraga legebant,
Cornaque, & in duris herentia mora rubetis.*

Alii mixti dici possunt, quia partim naturales, partim industriales, quales sunt, qui natura quidem adjunctrice, cæterum factio magis & industria hominum proveniunt, cujusmodi sunt segetes, legumina, & alii id genus fructus. Alii denique sunt mere industriales, ut lucrum ex commercio, & negotiatione cum pecunia factum. Hoc supposito, plerique moralistæ in eo conveniunt, quod bonæ fidei possessor teneatur restituere domino fructus naturales & mixtos, tam pendentes, quam perceptos, si extent, deductis expensis. Secundo non teneri eos restituere, si non extent, nisi in quantum factus est locupletior. Tertio non adstrictum juris naturæ vinculo restituere fructus mere industriales, nec etiam quos percipere neglexit. Ratio omnium est, quia res fructifera domino fructificat, ubicunque sit; sicut ancilla aliena parit filium servum domini sui; fructus autem mere industriales, quia sunt magis fructus industriæ, & proinde non tam ex re aliena, quam propria percepti videantur, non acquiruntur domino, quam opinionem amplexi sunt Navarrus, Rebellus, Vasquez., Lessius, Lugo. Quemadmodum nec tenetur ad restitutionem fructuum, quos ratione negligentia suæ non percepit, sicut tenetur possessor malæ fidei, quia, ut inquit Lessius: *Cum non sit factus ditior, non tenetur ratione rei accepta, & cum non fuerit causa injusta damni, domino obveniēsis, non tenetur ratione injusta acceptionis.* Præterquam quod nullus teneatur ex justitia percipere fructus ex re sua, quam credit esse suam. Vasquez. In eo itaque maxime jus civile a naturali recedere videtur, quod bonæ fidei possessor omnes fructus, ex re perceptos, suos faciat, l. 48. ff. de A. R. D. non tantum industriales, sed & naturales tantum, simulatque a solo, aut re, qua tenebantur, sunt separati, ita ut & pecudum foetus in fructu sit, tum lac & lana, l. 4. §. 19. ff. de usucap. imo & oleam, quæ nullam omnino culturam aut curam desiderat, teste Plinio lib. 15. perceptam, bonæ fidei possessori adquiri

testatur Paulus l. 13. ff. quib. mod. ususfr. amitt. Sub illa tamen distinctione, quod alios suos faciat revocabiliter, alios irrevocabiliter acquirat, si tantum percepti & nondum consumpti sunt, fundo evicto, a vero domino facta impenfarum refusione, vindicantur. arg. l. 48. ff. de acq. rer. dom. §. 35. *inst. de R. D. ex verb. de fructibus ab eo consumptis agere non potest*, scilicet dominus superveniens, & fundum vindicans, si consumptos lucratur; ergo e contrario non consumptos restituere tenetur, licet a solo separati. Vid. l. 4. §. 2. ff. fin. regund. l. 22. C. de rei vind. l. 40. ff. de A. R. D. In foro autem conscientia ne quidem consumptos lucrari bonæ fidei possessorem volunt moralistæ, sed teneri in quantum factus locupletior, sive illi fructus fuerint mere naturales, sive mixti. Rationem addit Lessius, *quia fructus omnes, exceptis nuda industria acquisitis, debentur domino, detractis impensis; in locum autem fructuum succedit eorum pretium, quæ parte ex eo factus est ditior*: malæ vero fidei possessor, non solum perceptos, sed & consumptos, imo & percipiendos restituere tenetur, l. 22. C. de rei vind. sive ditior factus sit, sive non, ratione perceptorum & consumptorum; quia fructus fuerunt sub rei dominio, cui res semper fructificavit, & propter iniquam retentionem furis vel malæ fidei possessoris non pervenerunt ad domini manus, quamobrem hoc damnum oportet domino refarciri, de Lugo *disp. 27. sect. 3.* quod intelligendum de fructibus naturalibus & mixtis, qui ab ipsa re proveniunt, quamvis intercedat humana industria, deductis tamen impensis, quos eo minus facere debuisset. Fructus autem, qui sunt nudæ industriæ, æque sibi atque bonæ fidei possessor acquirunt. Sed quid dicendum de restitutione fructuum etiam non perceptorum? an ad eorum restitutionem in foro conscientia teneatur, inter moralistas controversatur, & dicendum videtur, in foro conscientia non teneri ad eos fructus, qui vel a se, vel diligentia communi, vel etiam singulari percipi potuissent. Si tamen dominus neque illos erat percepturus, nec ipse malæ fidei possessor eos percepit, cujus ratio in eo fundatur, quod in foro conscientia tantum obligetur ad æqualitatem servandam, ne possessoris injusta rei detentio damnum inferat domino; atqui circa illos fructus, quos nec possessor percepit, nec dominus erat percepturus, nullum damnum patitur dominus, cum nihil minus habeat, quam esset habiturus. Secus vero dicendum de fructibus, quos malæ fidei possessor non quidem percepit, imo nec percipere potuit; attamen eos dominus singulari sua diligentia percepturus fuisset. Ratio, quia sua detentio iniqua causa est istius lucri cessantis, quod non extendi debet ad eos fructus, quos dominus inhoneste & turpiter percepisset, nisi possessor quoque eos eodem modo percepisset. Habenda tamen ratio impenfarum, quas deducunt, quod in necessariis omnino dubio caret. Sed an etiam utiles & voluptuariæ deduci possint, quæri posset? utiles, quia cedunt in majorem domini utilitatem, ante sententiam deducendæ sunt, etiamsi dominus rem non fuisset melioraturus, nec factururus illas expensas,

ne quis cum aliena jactura fiat locupletior. Expensas voluptuarias etiam detrahere posse malæ fidei possessorem, tradit Molina *disp. 725.* quantum res plus valet ob expensas etiam voluptuarias in eam factas, idque ob eandem rationem, quam statim de utilium expensarum deductione annotavimus. Vid. *Less. lib. 2. cap. 12.* Quod in foro soli impensæ voluptuariæ amittuntur, in pœ-

nam est statutum, quamobrem in foro conscientiæ locum sibi non vindicat, ubi omnia juxta rationis dictamen peragenda. Qui plura, quæ ad hanc materiam pertinent, cupit indagare, facile suo poterit desiderio satisfacere, dictos auctores evolvendo atque inspiciendo. Nos ad alia progredi necessum habemus, ne in nimis grande opus excreseat nostra commentatio.

a *L. Quisq. C. de don.*
b *L. Si servus. D. de acq. rer. dom.*
c *Inst. de rer. div. s. Interdum.*
d *L. Cum hæredes. D. de acq. poss.*
e *L. a Titio. D. de furtis.*
f *L. ut inter. C. de SS. Eccl.*
g *L. Si doceas. C. de don. quæ sub modo.*
h *L. 1. §. 1. C. l. 2. D. pro socio.*

XXV. Ultimus acquirendi modus qui juris gentium dicitur est per traditionem. Atqui supra diximus, ad domini translationem naturaliter traditionem non requiri; quod & ipsi Jurisconsulti in quibusdam casibus agnoscunt, a ut in re donata usufructu retento, b aut in eum collata qui possideat, c aut commodatam servet; in jactis missilibus: imo etiam ante adeptam possessionem nonnullis casibus nunc quoque transit dominium, ut d hæreditatis, e legato- rum, f rei donatæ ecclesiis & piis locis, aut civitatibus, aut g causa alimentorum, h bonorum quorum universalis societas contracta est.

XXVI. Hæc ideo annotavimus, ne quis repertâ juris gentium voce apud Romani juris auctores statim id jus intelligat quod mutari non possit, sed diligenter distinguat naturalia præcepta ab his quæ pro certo statu sunt naturalia; & jura multis populis seorsum communia, ab his quæ societatis humanæ vinculum continent. Cæterum illud sciendum est, si hoc jure gentium improprie dicto, aut unius etiam populi lege introductus sit modus acquirendi, sine discrimine civis & peregrini, jam inde quoque exteris jus nasci: & si juris consecutio impediatur, injuriam etiam talem quæ justam belli causam præbere possit.

C O M M E N T A R I U S.

Modus acquirendi domini, qui fit per traditionem, non est juris naturalis, sed positivi, ideoque non quidem necessarius ad transferendum dominium, sed tamen rationi consonus, ut annotavimus *cap. 6. §. 1. h. l.* ad quem lectorem remittimus. Facultas utendi acquiritur per traditionem, sed jus domini per renuntiationem, quavis ratione ad voluntatem & intentionem domini, dominium rei suæ in alium transferre volentis, significandam idonea. Ex iis, quæ ab Authore in hoc capite tractata & disputata, perspicimus, facile quemvis posse in errorem labi, si quis statim vocem juris gentium in ea significatione, qua apud Jctos occurrit, transferri vellet ad illud jus, quod immutabile est, vel quia per se semper justum & æquum, vel quia, ratione dictante, apud omnes perque gentes receptum societatis humanæ conservatione

illud exigente, a jure naturali distinctum, magis ratione objecti, quam originis, ideoque & diversum ab eo jure, quod perperam gentium dicitur, non omnibus gentibus, sed quibusdam commune, quamvis ab ejus usu nemo arceri nequeat, nisi constitutum, ut eodem tantum jure gaudeant, qui vel ejusdem sunt gentis, vel ejusdem civitatis membra, si unius populi consensu introductum; nullo vero discrimine civis vel peregrini facto, exteris quoque facultas nascitur eodem jure utendi in eadem civitate degentibus, vel cum iis commercium habentibus. Generalis legis sanctio, universalem effectum producit; unde injuria alicui inferitur, & justam eam vindicandi bello præbet causam, quod ipsi eripatur facultas utendi eodem jure, quo omnes utuntur sine discrimine cives vel peregrini.

Quando imperia vel dominia desinant.

I. Dominium & imperium tolli sublato eo qui jus habuit, nec existente successore : II. Sic & jus familia extincta familia : III. Sic & populi, si populus esse desinat : IV. Quod fit, sublatis partibus necessariis : V. Sublato corpore toto populi : VI. Sublata forma qua est populus ; VII. Non etiam migratione :	VIII. Aut mutato regimine : ubi de loco qui debeatur novo regi aut populo liberato. IX. Quid si populi uniantur ? X. Quid si dividatur populus ? XI. Cujus nunc sint que Romani imperii fuerunt, nec alienata apparent. XII. De jure heredum. XIII. De jure victoris.

I. Uomodo primitus acquirantur, & quomodo transeant tum dominia privata, tum imperia, satis diximus. quomodo desinant, videamus. Et quidem derelictione desinare obiter supra demonstratum est, quia voluntate cessante non manet dominium. Est & alius desinendi modus, sublato subjecto in quo est imperium vel dominium, ante alienationem scilicet vel expressam vel tacitam, qualis est in successione ab intestato. Quare si qua persona nulla edita voluntatis significatione, nullo consanguineo relicto moriatur, omne jus quod habet interit, ac proinde servi (nisi lex humana impediatur) erunt liberi: populi qui in ditione ejus fuerant sui juris fient; quia non sunt hæc sui natura occupabilia, nisi libertatem suam ultro deferant; res autem aliæ fient occupantis.

II. Idem dicendum si familia defecerit quæ jus aliquod habebat.

III. 1. Idem si populus. Dixit Socrates, & post eum Julianus imperator, civitates esse immortales, id est esse posse, quia scilicet populus est ex eo corporum genere quod ex distantibus constat, unque nomini subjectum est, quod habet *ἕξιν ψαλιν*, ut Plutarchus; spiritum unum, ut Paulus Jurisconsultus loquitur. Is autem spiritus, sive *ἕξις* in populo est vitæ civilis consociatio plena atque perfecta, cujus prima productio est summum imperium, vinculum per quod respublica cohæret, spiritus vitales quem tot millia trahunt, ut Seneca loquitur. Plane autem corpora hæc artificialia instar habent corporis naturalis. Corpus naturale idem esse non desinit particulis paulatim commutatis una manente specie, ut Alphenus ex Philosophis differit.

De pace. L. Rerum. De usuc. Ach. Stat. ad Arat. Sen. lib. 1. de Clem. c. 4. L. Propos. nebat. de judiciis. Epist. 58.

2. Atque ideo commode interpretandum quod ait Seneca, neminem nostrum eundem esse in senectute qui fuit juvenis, ut de materia solo intelligatur; quomodo Heraclitus dixerat, citante Platone in Cratylo, & Seneca dicto loco, in idem flumen bis nos non descendere: quod recte sic corrigit Seneca: *Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est.* Sicut & Aristoteles flumen populo comparans dixit, flumina eadem vocari quanquam alia subeat semper aqua, alia decedat. Neque vero manet nomen inane, sed & *ἕξις* illa quam Canon

Pol. II.

definit *ἐξ ὁμοιοῦς συνεκτικῶς*, Philo *πρόμαλινον συνέχον*, Latini quoque spiritum vocant. Sic ergo populus, auctore Alpheno & Plutarcho de fera numinis vindicta, idem hoc tempore putatur qui abhinc centum annis fuit, cum ex illis nemo nunc vivat: *μέχρις ἂν ἡ ποιῶσα ἔσυνδύσῃ ταῖς ἐπιπαλοκαῖς κρινῶν τῶ ἐνότιῳ ἀσφουδάτῃ*: *quamdiu illa quæ populum facit & mutuis nexibus vincit communio jus unitatis suæ servat.* quæ ejusdem Plutarchi in hac re verba sunt. Et hinc ortus mos loquendi, ut populum qui nunc est alloquentes, ei tribuamus quæ eidem populo ante multa sæcula acciderunt, ut videre est tum apud historicos, tum & in libris sacris ut Marci x, 3. Joh. vi, 32. vii, 19. 22. Actor. vii, 38. Sic apud Tacitum Antonius Primus Vespasiano militans milites Tertianos veterum admonet, *ut sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios repulissent.*

Hist.
lib. III.

3. Ex odio itaque non ex vero, apud eundem Tacitum, Piso negat Athenienses sui temporis esse Athenienses, quippe tot cladibus extinctos, sed illuviem nationum. Nam externa illa accessio de dignitate forte aliquid detraxerat, populum alium non fecerat. Nec id is ipse ignoravit, cum illis ipsis sui temporis Atheniensibus objectaret vetera quæ in Macedonas improspere, violenter in suos fecissent. At sicut particularum mutatio non efficit ut populus esse desinat qui fuit, nec per annos quidem mille & amplius, ita fieri posse ut intereat populus negari non potest. Fit autem hoc dupliciter, interitu corporis, aut interitu speciei sive spiritus quem dixi.

C O M M E N T A R I U S.

Uemadmodum nihil in rebus humanis firmum ac stabile, sed multis vicissitudinibus ac mutationibus obnoxium, & quemadmodum omnia sua habent initia, ita & cum existere incipiunt, ad finem properant; non mirum, quod & dominia privata, tum quoque imperia, quæ ejusdem sunt naturæ & generis, quia non per se, sed cum subiecto, cui inhaerent, existunt, iisdem mutationibus obnoxia, eorundem factorum conditionibus subiaceant: sive enim hominem respicias, proprium dominii & imperii subiectum, sive objectorum diversam naturam, circa quæ versatur, spectes, nihil in utriusque natura reperies & invenies, quod perpetuum, firmum ac stabile? Quid magis inconstans voluntate hominis. Quid mutabilius rerum animatarum, vel inanimatarum natura & conditione? Quamobrem optime Author, postquam de acquisitione, tum etiam de transitione dominiorum ab uno in alterum satis dixit, rectam disputandi rationem efflagitare duxit, ut, duobus prioribus capitibus absolutis, ad tertium transiret, quod de iis modis tractat, quibus esse desinant: omne enim, quod initium & principium habet

existendi, sive per se existat, sive alieno subiecto inhaereat, sive aliquid reale sit, sive actuale, quod quoties existit, toties in actum produci necessum est, tandem ad finem properat, & esse desinit, id est, eo modo, quo existere cœpit, vel ratione subiecti, vel objecti. Sic dominia & imperia, cum per acquisitionem, sive originariam, sive derivativam alicujus esse incipiunt, per translationem ejusdem esse desinunt. Sic quæ nullius fuere, & per occupationem alicujus fiunt, derelictione ejus esse desinunt, & ad primævum statum reverti perspicimus. Hujusmodi mutationes non adeo profuunt ex natura rerum, quæ dominii & imperii objecta circa quæ versatur, quam quidem ex voluntate humana, quæ ambulatoria & mutabilis usque ad extremum vitæ halitum. Atque producunt hæ mutationes suos effectus peculiare, quibus jus naturale vel civile adsistit, modo per actus externos in foro soli propellantur, ut ita dicam: oportet enim, ut illæ vim suam communicent objectis, ad quæ suam habent necessariam relationem, quin maneat in eodem statu, in quo consistere cœperunt. Si res penes dominum tam diu maneat, donec eam transfulerit in alium, vel abjecerit, & pro derelicto habuisse constet ex manifestis indicibus, mutato domino, & rei status mutatur, non natu-

naturalis, sed extrinsecus sive adventitius, quo ad illud potius, quam alium pertinuit, id est, quo definit esse ejus, cujus fuit. Sed est & alia mutatio, sive alius definendi modus, qui non a voluntate, sed necessitate pendet, cui causam præbet ipsa subjecti conditio adveniens, sive extrinseca. Sic sublato subjecto, id est, corpore vel homine, in quo est imperium vel dominium ante alienationem, vel expressam, vel tacitam, evanescit quoque imperium seu dominium naturali definendi modo. De deficiente imperio ita Pericles apud Thucyd. lib. 2. in orat. funebri. Considerata, inquit, hinc summam nostram civitatis esse gloriam apud omnes gentes, quia non cedis adversis, & plurimos homines & labores bellis impendis, & summam hæcenus potentiam habuis, cujus memoria sempiterna de Grecis relinquitur ad posteros, si quando deficiemus, ut humana omnia deficiant, nos videlicet inter Grecos latissimum imperium tenuisse. Hæc autem mutatio vim suam objecto communicat, quatenus, sublato imperio cum subjecto, solvitur eo & objectum, ad quod suam habet relationem necessariam. Sic servi herili imperio liberantur; & sui juris fiunt, mortuo domino, absque ulla edita voluntatis significatione, vel deficientibus consanguineis, ad quos, jure sanguinis, hæreditas pervenire posset, nisi lex humana impediatur, utpote quæ, deficientibus consanguineis vel personis, quibus naturæ jus successionem defert. Accipit nunc fiscus hæreditates morientium ab intestato sine proximis, tanquam bona vacantia. Dioclet. & Max. in l. 1. & 4. Cod. de bon. vocantib. Et sic Theodoricus, Rex Gothorum, scribit Cassiod. lib. 6. Variorum proximis defunctorum nobis legaliter antepositis, quia in hoc casu principis persona post omnes est: sed huic optamus non acquirere, dummodo sint, qui relicta debeant possidere. Sic antiquo jure Romanorum servus, pro derelicto a domino habitus, non ad libertatem perveniebat, sed cedebat occupanti, arg. l. ult. ff. pro derelict. l. 38. §. 1. ff. de noxal. act. quod interjecto tempore correctum Nov. 22. §. 12. Sic & populi, qui in ditione defuncti fuerant, sui juris fiunt, quia non sunt in numero rerum vacuarum, at occupari concessarum: est enim homo eximium quoddam animans, & cæteris creaturis longe præstans, proinde nec in commercio, nisi se in alterius potestatem, vel quoad dominium, vel imperium tradat. Res aliæ, sive animatæ, sive inanimatæ, fiunt occupantis, quia ad usum & servitium homini præstandum natæ & productæ, ideoque ut alicujus fiant, non repugnat eorum naturæ & conditioni. Idem dicendum de familia, vel integro populo, sive gente aut civitate. Fatendum non tam subito aut facile gentem, quam familiam, nec familiam, quam personam interituram: quoniam enim civitas ex pluribus capitibus sive partibus, totum aliquod sub singulari numero repræsentat, propter arctissimum consociationis vinculum, quo sibi invicem tot partes devinctæ & unitæ, eo ab interitu remotior, præsertim cum singulæ partes ad conservationem &

continuationem existentie totius, ejusque prolongationem suas operas conferant, propagando quicque genus suum; unde nati, cum corpore coalescunt & quasi consolidantur, quod ubi continuo fit, ab interitu vindicatur, & quasi immortale redditur; quippe cessante multiplicatione partium, brevi deficeret corpus hoc artificiale. Hinc apud Liv. cap. 9. Jam res Romana adeo valida erat, ut cuilibet finitimorum civitatum bello par esset; sed penuria mulierum hominis aetatem duratiora magnitudo erat; quippe quibus nec domi spes proles, nec cura finitimus conturbia essent. Huc pertinent quæ habet Lucianus de amoribus: Sciens deinde quod omnes mortalis finis materia opificium, & quod breve ademptum tempus vivendi unicuique fato præstitutum sit; alterius infortunium, ut alterius ortus esset, exogitavit, ac morienti, id quod nascitur, e diverso appendit, ut mutuis successionibus in perpetuum viveremus. Quamobrem licet partes paulatim mutentur per successionem natorum in locum parentum demortuorum, aliunde advenientes cives in locum alio demigrantium, tamen manet idem corpus, quia manet eadem consociatio, idem imperium, societatis anima & spiritus, quod omnes partes, ut dicere incepimus, quam arctissime sibi invicem devincit, & quasi in unum corpus facit coalescere, ejusdem juris facit participes. Hinc Princeps tanquam societatis anima consideratur, qui summo armatus imperio, per quod Respub. cohæret & conservatur. Optime, inquit Author, corpora hæc artificialia sese habere instar corporis naturalis, quod idem esse non desinit, partibus paulatim commutatis, salva eadem specie; quippe cujus rei existit eadem species, eadem quoque res æstimatur: species enim & forma illa est, quæ dat esse rei; quamobrem, mutatis partibus, & manente eadem forma, dicitur eadem res non minus secundum Philosophos, quam Jctos, qui non simulatam, sed veram Philosophiam profitentur, sed non eodem sensu. Per formam Philosophi intelligunt ipsam rei substantiam, seu, ut loqui amant, quidditatem rei invisibilem, quæ non tam ipsa species est, quam quidem speciem constituit simul cum materia, quæ nec ipsa videtur. At Jcti formam accipiunt pro specie ipsa, & ea rei naturali constitutione, quæ in oculos incurrit, statimque diversam rem esse dicunt, quæ diversam habet formam extrinsecam, licet ex eadem materia facta. Faber rational. de jud. l. 76. Sic idem dicitur manere judicium, etsi omnes iudices mutati essent, quia eadem species & forma manet judicii, d. l. modo non simul omnes mutati, sed per vices. Vid. Donell. lib. 17. cap. 26. Sic idem populus nunc putatur, qui ab hinc annis centum fuit; licet ex illis, qui tunc vivebant, nullus superstes, modo non simul omnes mortui, sed paulatim & per vices, ut fit per generationem, quæ imperceptibiliter continuat eundem populum & eandem gentem ac civitatem, quamdiu manet eadem animorum unitas & conspiratio, sub uno eodemque imperio, cives, tanquam in unum corpus coales, sibi mutuo

adeo

adeo devincit, quasi una tantum essent persona: multorum enim annorum decursus, & temporum vana intervalla nequeunt efficere, ut idem non maneat populus, qui ante multa fuit secula, unde illud Poëtae:

Habitante Camillo

Illic Veis scil. Roma fuit.

Quamobrem Plutarch. *de sera numinis vindicta*. Civitas est res quadam unica & continens, animalis instar, neque mutationibus secundum aetates suam exiit naturam, aut ratione temporis alius fit ex alio, sed semper easdem erga se affectiones, & natura sua consentaneas, servat, quamdiu communitas, quae mutuis complexibus devincit, unumque corpus efficit, unitatem suam conservaverit. Quamquam haec omnia de civitatis seu populi aetate & continuatione praedicari possint, at tamen quemadmodum res caeterae animatae vel inanimatae suos habent ortus & interitus, ita quoque fieri potest, ut populus aliquis, quamvis jam multa in secula ejus propagata fuerit aetas, tandem quoque per subitam mutationem intereat, vel quasi jam senio confecta, decrescat paulatim & intermoriatur. Exemplar nobis esse potest Romana Respublica, quae, ut inquit Florus,

suas aetates, gradus processusque habuit; ac prima quidem & sua incunabula & infantiam sub Regibus habuisse constat; sub consulibus adolescere coepit; sub Caesare Augusto autem maxime floruit, cujus sub imperio quasi ad juventam & robustam quandam maturitatem imperium pervenisse dici potest; a Caesare Augusto & deinceps consensescere atque decoquere incepit, nisi quod sub Trajano moverit lacertos, donec tandem, irrumpentibus hostibus, in varia regna distracta & divisa, rupto unitatis vinculo, concidisse, & plane interiisse videretur, ita ut jam Romana Respub. in ipsa Roma quaereretur: quamdiu enim maneret idem imperium, eadem consociatio & communitas, idem corpus, eadem Respublica, sed, diviso imperio, ejusque forma mutata, distracta communitate, dissoluto societatis vinculo, dissolvebatur & corporis tam vasti compages, quem excepit interitus Reipublicae, quo pertinet Caesaris Constantii vox ad Gallum, *Rempub. nec dividi posse, nec debere*, apud Marcell. lib. 14. Illud autem dupliciter fieri potest, vel interitu speciei, id est, sublata aut omni aut perfecta juris communitate.

a L. de Pallio.

b Ep. 92.

c Lib.

xvii.

rerum

gest. Diod.

xvi. Bibl.

L. Sicut.

s. ult. D.

quod

cujus-

que uni-

vers. nom.

L. In bel-

lo. s. si

plurimum.

D. de

capt.

IV. Corpus interit, vel sublatis simul partibus sine quibus corpus subsistere nequit, vel sublata corporis ratione. Ad priorem modum refer populos mari abreptos, ut Atlanticæ populos, teste Platone, & alios quorum a Tertullianus meminit, item eos quos terræ motus hausit penitus, aut chasma; quorum exempla sunt apud b Senecam & c Ammianum Marcellinum, & alibi: & qui sponte internecioni se dederunt, ut Sidonii & Saguntini. Ex antiquo Latio l i i i. populos sine vestigiis interiisse, ait Plinius. Quid si ex tali populo tam pauci supersint qui populum facere nequeant? jam poterit in illis subsistere dominium quod populus habet ad modum privatorum: non si quid populo ut populo competit. quod & de collegio sentiendum est.

V. Corporis ratio tollitur si cives aut sponte ob pestilentiam aut seditionem a societate discedant, aut vi ita distrahantur ut coire non possint, quod bellis accidit interdum.

COMMENTARIUS.

Interit corpus, vel sublatis simul partibus necessariis, ex quibus consistit, ut contigit in everfione urbium & extinctione incolarum, deditione spontanea ad internecionem, tum etiam violenta occupatione: quod enim jure belli capit victor, nostrum esse definit. Sic, aratro inducto, civitas esse definit. l. 21. ff. quib. mod. ususfr. amitt. Hinc Horat. lib. 1. carm. 16.

--- Et altis urbibus ultima

Stetere causa civi perirent

Fraudibus, imprimeretque muris

Hostile aratrum exercitus insolens.

Sed quaeritur, quid si ex ejusmodi clade tam pauci superfuerint, ut populum facere nequeant, an

hi jura populi antiqui retineant? Verum videtur in determinanda hac quaestione habenda ratio multitudinis, quae superest; atqui verus numerus non definitus, quotnam familiae requirantur ad populum & civilem societatem constituendam, quid certi affirmari de eo potest. Dicendum tamen vix societatis civilis nomine venire posse adeo exiguum in unum populum coalitarum familiarum numerum, ut sufficere nequeat depellendis a se periculis & avertendis incommodis, quae homini ab homine, sive familiae a familia imminet; quippe cum ea mente in societatem coaluerint, ut, junctis viribus, sese in securitatem assererent, illam autem duorum vel

vel trium consensus atque conspiratio minime præstare possit, sequitur societatem civilem non venire posse tam exiguo hominum numero, ut non sufficiat ad ejusmodi securitatem obtinendam. Non fugit me ex parvis admodum initiis gentes & civitates ad illam magnitudinem, quam postea acceperunt, exerevissè, sed mundi primordio, cum non tanta hominum fuerit multitudo, quam interjecto tempore exitit, proportio numeri ad constituendam societatem civilem, metienda ex populorum tunc temporis cum se invicem comparatione. Ita ut cum olim 20 familiæ in unum corpus sub uno eodemque imperio coalitæ, ad securitatem communem tuendam junctis viribus suffecissent, postea vix centum sufficerent ad illam securitatem obtinendam, multiplicato genere humano, qua ratione quoque singulæ civitates, vel Respub. ad admirandam creverint civium & incolarum multitudinem. Itaque numerus, qui olim, hodie neutiquam sufficeret ad constituendam civilem societatem. Quamobrem si ex clade aliqua tam pauci supersint, ut populum facere nequeant, potius se habet exigua illa manus in relatione ad alios populos, tan-

quam privatus, quamobrem privatortum quidem jura conservat, domini quidem & possessionis jura sibi vindicandi facultatem retinet, neutiquam vero publica, quorum in numero jurisdictionis, imperium summum, territorium, quæ populo competunt, qua populo, qua corpori integro, ex omnibus suis partibus necessariis composito, quod ad societatem civilem constituendam idoneum atque aptum est, quod sibi sufficit ad propriam securitatem obtinendam ac tuendam, quod cæteris par & æquale, ideoque, non alieno indigens auxilio, a sui ipsius dependet arbitrio, cujus stat pro ratione voluntas. Interire quoque corpus diximus, sublata corporis ratione, quod fit, quando non quidem singuli cives extinguuntur, sed sponte ob pestilentiam aut intestina bella, & graves civiles discordias, discedunt, vel vi ita distrahuntur, ut amplius in unum corpus coalescere & coire nequeant, quod bellis interdum accidit, quod sæpius pro tempore, aliquando in perpetuum fieri potest: populus enim, bello subactus, postquam jugum illud excusserit, quasi postlimino jure recuperat omnia commoda & jura, quæ habuit ante devictionem.

VI. Species interit, sublata aut omni aut perfecta juris communitate, sive singuli personalem quoque servitutem subeant, ut Mycenæi ab Argivis, Olynthii a Philippo, Thebani ab Alexandro venditi, Bruti a Romanis publicis servitiis mancipati, sive ea retenta imperia exuantur. Sic de Capua narrat Livius placuisse Romanis, ut tanquam urbs habitaretur; corpus nullum civitatis, nec senatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse, sed sine consilio publico, sine imperio multitudinem, cui præfectus Roma missus jus redderet. Itaque imaginem reipublicæ nullam Capuæ relictam dicit Cicero, priore ad populum contra Rullum. Idem dicendum de populis in provinciæ formam redactis: item de his qui alterius populi ditionem subierunt. Sic a Severo Byzantium Perinto, Antiochia Laodiceæ supposita a Theodosio.

Arist.
III.
Pol. II.

Lib.
XXVI.

Cic. I.
contra
Rullum.

Theod. v.
hisor.

Eccl. c.
9. Zon.

in Valent.
et Theod.

d. Herodian. lib.

v. hist.
a Flor. l.

II. Cap.
15. bPlus.

Agasilao.

VII. At vero si loco migraverit populus, sive sponte ob inediam aut alia mala; sive coactus, a ut populus Carthaginensis bello Punico tertio, si species quæ dixi maneat, populus esse non desinit, multoque minus si muri tantum urbis disjecti sunt. Itaque cum ad pacem Græciæ jurandam b Lacedæmonii negarent admitte-
tendos Messenios, quod ejus urbis muri essent diruti, contra eos a communi sociorum res judicata est.

C O M M E N T A R I U S.

Juris & imperii communitas penitus tollitur, quando cives singuli distracti passim diversis civitatibus accrescunt, sive libertatem personalem retineant, sive ad servilem quoque con-

ditionem redigantur. Perfecta vero communitas tollitur inter ejusdem populi membra, si singuli quidem retineant libertatem personalem, inque oppidis & agris suis relinquuntur, ita tamen,

T t

tamen, ut alterius imperium subire necessum habeant, Pufend. *lib. 8. cap. 12.* quales populi in provinciarum formam redacti: omnibus enim, qui extremis tantum labiis humaniores literas degustarunt, notum, provincias regiones dictas, quas Romani vi & armis suarum adjecerunt ditioni, & proinde imperio populi R. parebant, ad quas administrandas, magistratus cum imperio ac potestate mittebantur, qui in iis jus dicebant. Erant autem aliarum liberarum, in quibus jus dicere magistratibus populi R. non licebat,

quia non parebant ejus imperio, sed comiter ejus majestatem tuebantur, ut alibi latius delibavimus. Hæc suo, illarum alieno utebantur magistratu. Verum ubi populus loco migravit, & alibi novas sedes quaesivit, sive sponte, exigente necessitate, sive coactus, non definit esse populus, manente eadem specie, id est, communitate juris & imperii. Sic aliquando integras gentes sedes suas mutasse, testantur Historiarum.

VIII. 1. Neque refert quomodo gubernetur, regione, an plurius, an multitudinis imperio. Idem enim est populus Romanus sub regibus, consulibus, imperatoribus. Imo etiam si plenissimo jure regnetur, populus idem erit qui antea erat cum sui esset juris, dum rex ei praesit ut caput istius populi, non ut caput alterius populi. Nam imperium quod in rege ut in capite, in populo manet ut in toto, cujus pars est caput: atque adeo rege si electus est, aut regis familia extincta, jus imperandi ad populum redit, ut supra ostendimus. Neque est quod Aristotelem hic mihi quis objiciat, qui reipublicae forma mutata negat eandem esse civitatem, sicut, inquit, harmonia non eadem est ubi a Dorico modo in Phrygium transitur.

2. Sciendum enim est unius rei artificialis plures esse posse species, sicut legionis species una est qua regitur, altera qua militat. Ita civitatis species una est consociatio juris atque imperii; altera, relatio partium inter se earum quae regunt, & quae reguntur. Hanc spectat politicus, illam Jurisconsultus: quod nec Aristotelem latuit cum ita subjicit: *an vero exsolvenda sint nomina necne, mutata gubernandi forma, alia inspectio est: artis scilicet alterius, quam cum Politica non confundit Aristoteles, ne quod in aliis culpam admittat ipse, μεταβαίνων ἐκ τοῦ εἰς τοῦ, ab uno tractandi genere ad alterum transitum faciens.*

d. c. 3.
Pol.
lib. 11.

3. Non definit debere pecuniam populus rege sibi imposito quam liber debebat: est enim idem populus, & dominium retinet eorum quae populi fuerant, imo & imperium in se retinet, quamquam jam non exercendum a corpore sed a capite: unde parata est responsio ad controversiam ex facto nonnunquam agitatam, quo loco in conventibus sedere debeat qui summum imperium in populum ante liberum accepit; eodem nimirum quo ipse populus: sicut in Amphictyónico confessu Phocensium locum accepit Philippus Macedo. Sic vicissim qui regis fuerat locus, eum populus liber implebit.

COMMENTARIUS.

Lib. 1. cap. 3. §. 7. ex Lampadio annotatum, & subjectum adaequatum, non esse Monarchiam, vel Aristocratiam, aut Democratiam, sed

SI duæ civitates sibi invicem adeo miscantur, ut, quæ antea propria sua jura, proprium & separatim habuere imperium, jam in unum corpus coeant, atque sub uno eodemque imperio coalescant, videtur ex ista coalitione nova quædam excitari civitas, itaque quemadmodum, antequam unitæ, singulæ civitates erant corpora per subsistentia, & ex suis partibus composita, jam partis vicem sustinent, ad constituendum novum corpus, sive aliud totum. Quamobrem propter istam unionem, novam sibi induunt qualitatem & functionem, qua desinunt esse, quod antea fuere. Notandum nos habere sermonem de unione, quæ fit quasi per confusionem & commixtionem unius populi cum altero, ut ita dicam; quippe unio, quæ fit per modum fœderis, non mutat essentiam utriusque civitatis, sed pari jure conjungit, & in societatem fœderis coire efficit. Limitatur quandoque quidem libertas agendi & faciendi, quæ liber populus velit, verum non tolluntur essentialia requisita, quibus societatis civilis fabrica nititur tanquam suo fundamento; quamvis non amittantur hæc ratione jura, quibus separatim uterque usus fuit populus, attamen ista communicatione juris tollitur confociatio juris, quod, cum exclusione alterius, intra sua cujusque civitatis membra obtinebat, atque hæc ratione tanquam diversa corpora a se invicem separantur duò populi, qui, quemadmodum in unum populum regnumque coalescere cupiunt, ita quoque eodem jure, ex utriusque peculiari jure composito, vel plane novò uti volunt. Quemadmodum viri & mulieris per matrimonii vinculum in unum corpus coalitio, utrumque ejusdem juris participes facit, quare & juris divini atque humani communicatio dicitur (quippe in eo consistit unitatis vis & effectus, ut omnia sibi mutuo communicent, qui in unum corpus junguntur) ita quoque ubi duo populi quasi in unum corpus coeunt, fit communicatio juris & imperii, atque hæc ratione una fit Respub. ex duabus antea a se separatis & imperio & jure: nam ut optime inquit Pufend. lib. 8. cap. 2. *miri civitates diversas, ut maneat quoque quod fuit, non possunt, nisi per modum ælioris fœderis; quod systema aliquod, non autem civitatem proprie dictam producere aptum est. Ast vero ubi una civitas alteri ita conjungitur, ut uni quidem sua resp. sedesque maneat, alterius vero cives, relicta sede sua, in alterius civitatis jura sedemque*

adificiantur, unam quidem penitus perire constat; illa autem, que remanet, eadem esse non desinit, ut talis accessio insignia capiat incrementa. Contra evenire potest, ut divisio fiat populi, & ex uno imperio duo resultent, vel mutuo consensu, vel vi bellica. Consensu mutuo, ex una civitate plures fiunt, emissis coloniis, verum non videtur mutata civitas, vel divisa in partes, unde colonia deducta, utpote quæ considerari debet tanquam proles urbis matris, cujus & pars manebant. Quomodo olim a Romanis deducterentur colonie, inspiciendus Onuphr. Pavin. Jul. Frontin. *de colon.* quemadmodum & hodie dependent a populo, a quo emissa, cujus protectionem & auxilium sæpius opus habent. Quamobrem constitutum, ut singulæ colonie annuam pensionem in recognitionem majestatis, quæ apud populum Romanum residebat, quam & ipsæ venerari necesse haberent, penderent, nisi ipsis remissa. Sic Illensibus, quasi Romanæ gentis auctoribus, Claudius Imperator tributa in perpetuum remisit. Quamobrem Calistratus l. 7. §. 1. ff. *de excus. tue.* Illensibus senatusconsultis & constitutionibus Principum plenissimam immunitatem tributam tradit. Sic & Livius Drusus trib. pleb. duodecim colonias deduxit sine onere pensionis, Plutarch. *in vita Gracchorum.* Appellabantur hæc colonie juris Italici, quarum nonnullas recenset Ulpianus lib. 1. §. 6. *de pædis l. 7. ff. de cens.* Hæc erant quasi parvæ effigies amplitudinis majestatisque populi Romani, Onuphr. Pavin. & quemadmodum dicere incepimus, Romana Resp. non tam in se mutata, quam propagata videbatur per earum deductionem; utpote cujus imaginem referebant, quæ quidem tanquam politicum corpus ex suis partibus compositum & per se subsistens considerari possent, sed non plane distinctum & separatim a civitate matrice, cui tamen duodeviginti colonias per Italiam deductas, etiam jure ac dignatione quodammodo pro parte aliqua adzquasse Augustum tradit Sueton. *in ejus vita cap. 96. Excogitato genere suffragiorum, que de magistratibus urbicis decuriones colonici in sua quisque colonia ferrent & sub diem comitiorum obsignata Romam mitterent.* Ita in cæteris omnibus, moribus, legibus, institutis Romanis vivebant. Quod si regnum in plures distinctas civitates communi consensu dividatur, æquum est, ut onera & commoda, sibi inhzrentia, æqualiter dividantur, & cuique sua tribuatur portio.

XI. 1. Nobilis est & illa quæstio apud historicos & jurisconsultos, de his quæ Romani imperii fuerunt cujus nunc sint: multi ea nunc esse volunt Germanici sive regni, ut olim vocabatur, sive imperii (utro autem nomine appelles ad rem non refert) & nescio quam surrogationem hujus imperii in illius locum sibi confingunt, cum tamen notum satis sit Germaniam magnam, id est, Transrhenanam totam maxima temporis parte fuisse extra complexum Romanæ imperii. Mibi non præsumenda videtur mutatio

aut

aut translatio nisi certis documentis probetur. Quare & populum Romanum eundem esse dico qui olim fuit, quanquam extraneorum accessione admixtum & imperium penes eum mansisse, tanquam penes corpus in quo esset ac viveret. Nam quæ olim jure potuit facere populus Romanus antequam Imperatores Romani regnarent, idem faciendi jus habuit ut quicunque Imperator mortuus erat, alio nondum existente. Imo & electio Imperatoris ad populum pertinebat, & aliquoties a populo per se, aut per Senatum facta est: quæ autem a legionibus modo his modo illis fiebant electiones, non erant ratæ ex jure legionum (nam in vago nomine jus certum esse non poterat) sed ex approbatione populi.

2. Cum his non pugnat quod Antonini constitutione quotquot in orbe Romano sunt, cives Romani effecti sunt. Consecuti enim ea constitutione sunt subditi Romani imperii, ea jura quæ olim habebant coloniæ, & municipia, & provinciæ togatæ, ut & honorum participes essent, & jure Quiritium uterentur: non ut in aliis populis itidem ut in populo urbis Romæ fons imperii esset: quod facere in potestate Imperatorum non fuit, qui habendi imperii modum ac causam mutare non potuerunt. Nec quod Imperatores postea Constantinopoli quam Romæ habitare maluerunt, de jure populi Romani quicquam imminuit. Sed tunc quoque electionem factam a parte sui quæ Constantinopoli habitabat, unde Byzantinos Quiritæ vocat Claudianus, ratam populus totus habuit: jurisque sui monumentum non tenuit servavit in urbis suæ prærogativa, & in honore consulatus aliisque rebus. Quare jus omne quod hi qui Constantinopoli habitabant ad eligendum Imperatorem Romanum habere poterant, pendebat a voluntate populi Romani & cum illi contra mentem ac morem populi Romani sœminæ Irenes subiissent imperium, ut alias causas omittamus, merito populus Romanus illam concessionem sive expressam sive tacitam revocavit, & per se Imperatorem legit, ac voce primi civis, id est Episcopi sui (quomodo & in Judaica republica, rege non existente, prima erat summi Pontificis persona) pronuntiavit.

3. Fuit autem hæc electio personalis in Carolum Magnum, & quosdam ejus successores: qui ipsi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Longobardos, a jure imperii in Romanos, ut nova ex causa quæsito, sollicitè distinxerunt. Postea vero diviso Francorum populo in Occidentalem qui Galliam nunc obtinet, & Orientalem qui Germaniam sive Alemaniam tenet (duo Francorum regna vocat Frisingensis) cum populus Francorum Orientalis eligendo sibi reges facere cœpisset (nam & ad id tempus Francorum regum successio quasi agnatica non tam a jure certo quam a populi suffragiis dependerat) placuit populo Romano, quo certius præsidium haberet, regem non proprium sibi sumere, sed eum quem Ger-

mani fecissent ; ita tamen ut jus sibi aliquod retineret probandæ vel improbandæ electionis , quantum scilicet ea res ad se pertinebat.

4. Hæc quoque approbatio per Episcopum edici & solemniter testata fieri peculiari coronatione solebat. quare ex electione septem Principum qui Germaniæ corpus referunt , qui lectus est jus habet imperandi Germanis secundum eorum mores : ex approbatione vero populi Romani fit idem rex , aut Imperator Romanus , aut , ut historici sæpe loquuntur , rex regni Italiæ : atque eo titulo sub se habet quæcunque populi Romani fuerunt , neque pactioibus , aut derelicti occupatione , aut victoriæ jure in aliorum populorum imperium concesserunt. Unde illud quoque intelligi facili potest , quo jure Episcopus Romanus vacante imperio investituras tribuat feudorum imperii Romani , quia scilicet in populo Romano , tali tempore libero , primas obtinet. Solent autem quæ sunt corporis aliqujus per primam personam corporis nomine expediri , ut alibi quoque diximus. Neque vero male Cynus & Raynerius tradidere , si imperator Romanus morbo aut captivitate impediretur fungi imperio , posse ei vicarium dari ab ipso populo Romano.

C O M M E N T A R I U S.

IN hac determinanda quæstione nec Germanorum partes , nec Authoris rationes amplecti possum , posito pro fundamento disputationis nostræ , quæ in antecedentibus §§. de populorum & Rerum pub. mutatione delibavimus. Primo rationes Authoris examinabimus , & deinceps de imperii Romani in Germanos translatione libere nostram dicemus sententiam. Authoris eo collimat intentio , primo ut probet populum Romanum eundem esse hodie , qui olim fuit ; deinde ut ostendat penes populum olim imperium fuisse tanquam subjectum commune , cui inhærebat inseparabiliter , & proinde ubi ejusmodi subjectum , ibi quoque imperium ; quamobrem , posito , quod hodie populus Romanus idem sit , qui olim , dicendum quoque imperium penes eum mansisse , tanquam corpus in quo esset ac viveret. Diu mihi videtur Romana Respub. evanuisse , ita ut hodie ne quidem ejus imago reliqua ; cum corporis quippe interitu ipsa quoque species esse desinit ; interit autem corpus , sublati partibus , vel sublata corporis ratione. §. 4. Utrumque contigisse in populo Romano mihi videtur , idque etiam antequam imperium in Carolum M. translatum , & proinde nec ea , quæ olim , cum integrum adhuc corpus , imperii Romani fuere , hodie Germanici sive regni sive imperii eadem esse dici possunt , quasi injusto titulo ab ea detracta & avulsa ; quemadmodum nihil magis naturale , quam ut unumquodque eodem modo dissolvatur , quo colligatum , ita quoque quemadmodum jure belli & armis Romanum imperium ad tantam magnitudinem creverat , ut totius Orbis dominos se dicere possent

Imperatores , ita quoque jure belli multas provincias & regiones amiserunt , quæ hodie eodem justo a victoribus vel eorundem successoribus possidentur titulo , quo olim Romanorum ditioni adjectæ fuerunt. Præterquam quod etiam plurimæ , vel conventionis , vel permutationis , vel successionis ab intestato titulo , vel etiam interpositis pactis dotalibus , alieno cesserint imperio & dominio. Possent aliquod jus sibi prætereferre reservatum Imperator in illos populos , qui , jure belli devicti , opportuno tempore se postea in pristinam libertatem vindicarunt , vel per rebellionem ab illo corpore , cujus pars erant , discessi , a quo discedere nisi consensu totius populi , sive ejus capitis , qui est Rex vel Principis nefas erat , sui juris facti. Verum quoniam in translatione imperii hoc jus fundatum ; translatio autem supponit at corporis sive populi , a cujus voluntate dependet , existentiam , sequitur , ea sublata , imperium quoque , quod in eo , tanquam subjecto suo est ac vivit , evanuisse , & cum eo simul interiisse , quatenus necessariam cum subjecto suo habet relationem. Quoniam autem , ut diximus , corpori inseparabiliter imperium inhæret , ita ut ab eo divelli nequeat , quemadmodum nec a patrefam. imperium in natos , ac servos familiæ suæ , ita nec a populo , quamdiu manet corpus integrum , id est , ex suis partibus necessariis constat , ex quibus compositum , cum efformaretur , sive in societatem civilem coalesceret , & eo sensu recte statuit Author , quamdiu per successionis continuationem populus idem videtur , penes eum quoque imperium manere , ejusque deferendi facultatem habere , quoties vacat

cat

eat imperium, id est, actu imperans deest; quippe cum radicaliter in populo sive coetu isto, tanquam in corpore est, a quo nequit divelli, ea lege transire nequit in Principem, ut, eo mortuo, quoque interiret, quod alibi annotavimus. Itaque eo ipso, quo in societatem civilem coaluerunt homines, & coetus celebrarunt, ut inquit Cicero, etiam inter sese convenerunt, ut vel unum, vel plures, personam tamen unam representantes (quia societas est unum corpus, vel totum aliquod, quod pluralitatis expers) societati præsens, in quem illud imperium, quod erat naturaliter penes singulos, conferrent, quod tanquam vinculum omnes partes tam arte sibi invicem devinciret & conglutineret, quasi unum esset corpus, cujus anima Princeps, penes quem exercitium & moderatio imperii resideret. Nullus itaque coetus, nulla civitas sine hoc vinculo, neque ullum imperium sine societate. Quamobrem recte argumentatur Author, si populus Romanus idem, qui olim fuit; ergo & imperium penes eum mansit, tanquam penes corpus, in quo esset ac viveret; sin idem imperium obtinet; ergo quæ olim potuit facere populus Romanus, antequam Imperatores regnarent, idem faciendi jus habuit, ut quisque Imperator mortuus erat, alio nondum existente. Imo & electio Imperatoris ad populum pertinebat, quamobrem & aliquoties a populo per se, aut per Senatum, facta est. Certissimum, cum radicaliter in populo, tanquam corpore, imperium fundatum, ita ab eodem exercitium alii demandatur naturaliter: quod enim meum est, in alium nequit transferri sine consensu meo; atqui imperium est populi; sequitur illud neminem sibi posse vindicare, nisi in se translatum voluntate populi; atqui verum prius; &c. Verum quemadmodum a voluntate & arbitrio transferentis dependet translatio, ita etiam & transferendi modus, qui vel initio adjicitur, vel postea tacite introducit: potest enim eo modo imperium transferri, ut illo, cui primo imperium delatum, mortuo, ad ejus successores descenderet, vel ut populus eligeret alium, quem vellet in demortui locum, quam facultatem sibi expresse reservare populus non necessum habet, quoniam ipso jure ea reservata populo, quoties imperium simpliciter delatum, nulla facta mentione devolutionis. Propterea quod hoc casu naturaliter illud ad populum reverti oporteat, in quo est radicaliter & fundamentaliter imperium. Quamobrem mortuo Romulo, urbis conditore & parente, plebs sibi creandi Regem facultatem vindicavit, renitentibus, ut videtur, patribus, qui tamen ne Respub. per discordias inter Patres et plebem distraheretur, atque hac ratione concideret novum imperium, summa potestate populo permessa, decreverunt, *ut cum populus regem jussisset, id sic ratum esset, si patres auctores fierent.* Atque Numæ Pompilio regnum defendendum decernunt. Cujusmodi decretum tanquam lex fundamentalis habenda, cui Reipub. fabrica & populi jus innititur. Quamobrem Livius: *Hodie æque in legibus magistratibusque usur-*

patum idem jus, vi adempta. Vel potius juxta Dionysium fundamentalis dicenda, quia Romulus, cum Reipub. ordinaret, suisque fundaret legibus, populo creandi magistratus concessit potestatem. *lib. 2.* Quamobrem et hoc institutum sæpius relatum esse tradit Livius, et lege nova sancitum, cum quasi vetustate abolevisse videretur. *Cic. lib. 6. S. C. factum est, ut duos viros adiles ex patribus dictator populi rogaret, patres auctores omnibus ejus anni comitiis fierent.* Et *lib. 8. Lata lex est, ut legum, quæ centuriatis comitiis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent.* Dionysius quidem non uno tantum loco ait, Senatum Romanum omnium rerum habuisse potestatem, sed excipit jus creatorum magistratuum sancendarumque legum, inferendique aut dissolvendi belli, in quibus revera summa potestas consistit, atque majestas Reipub. potissimum conspicitur. Quamobrem non perperam summam potestatem populo permissam scribit Livius. Huc pertinent, quæ canit Juvenal. *Sæp. 10.*

--- --- --- *Qui dabat olim
Imperium, fasces, legiones, omnia,*

Hæc jura, semel acquisita populo, eripi ipsi non potuerunt invito, quamobrem quæ populus facere potuit sub Regibus, ea et faciendi jus retinuit, iis exactis, imo et sub Imperatoribus, quos nonnunquam elegisse per se aut per Senatum juxta leges Reipub. fundamentales, testantur Dion, Spartianus, Capitolinus, & alii, quos Author in notis suis recenset. Et quamvis populus hæc jura, propter vim majorem vel imbecillitatem de facto exercere non potuerit, quamdiu tamen subsistebat Respub. Romana, penes populum eadem potestas, idem imperium, si non virtualiter, ut ita dicam, id est, in actu & exercitio, tamen radicaliter & fundamentaliter erat in illo. Non eo dissolvebatur corpus, manente inter cives ejusdem imperii et juris communitate. Qui majori vi cedit, jus suum eo non perdit. Quod pro tempore suspenditur, non in perpetuum amittitur, nec eripitur. Multa fecit Cæsar, quæ jure facere non potuit, populi jura maxime imminuit, Senatus potestatem admodum decoxit, ita ut vix aliqua species Reipub. superesse videretur, *Suet. in Jul. Caf. cap. 77.* attamen non suis commodis spoliare potuit, qui, utpote eo mortuo, quasi jure postliminii, multa recuperaverit, quæ, quasi intermortua, reviviscere cœperunt, depulsa vi. Sic imperium Romanorum et orbis, quod vi occupaverat Cæsar, teste *Eutrop. lib. 7.* electione Senatus in Tiberium translatum, *Suet. in vita Tiberii.* Sic et Pertinacem ex Senatus consulto imperasse tradit *Eutrop. lib. 8.* Aliquando etiam a militibus delatum, quale contigit Septimio Severo, et Ælio Spartiano, sed videtur potius ejusmodi electionem Senatus vel populus ratam habuisse, ut majus Reipub. imminens ex diffensione damnum evitarent: sapientis enim est temporibus inservire et cedere necessitati, ne forte per intestina bella Respub. distracta in partes concideret, &

& totum hac ratione corpus interiret : poterant enim hæc pati salva Repub. quæ sine imperio sine capite diu subsistere non poterat, posset videri populus fecisse, quod ejus quasi nomine miles fecerat, propter tacitam ratihibitionem subsecutam, vel etiam expressam; quippe de Maximino notat Eutropius *lib. 9. cum ex corpore militari primum ad imperium accessisse, cum Senatus nulla auctoritas intercessisset, neque ipse Senator esset.* Victor tamen scribit, legionum suffragia a Patribus approbata. Majus damnum potuisset inferri Reipub. de jure deferendi inter Patres et militum legiones per vim certatio, quam imperii jam a legionibus delati approbatio et ratihibitio. Differendum illud in aliud tempus magis opportunum juris exercitium, quam cum Reipub. damno obstinate tuendum potius Senatus vel populus rebatur : quod enim differtur, non auferitur. Ratam autem electionem habuisse dicendum, quoties Imperatores ea, qua oportebat, veneratione prosequerentur, ejus exequerentur jussa, edicta observabant, legibus obtemperabant: præstabat enim aliquam habere Rempub. quam nullam. Præterquam quod cum servire necessum esset, non multum interesset, cui servirent, modo morale illud vinculum, quo cohereret populus, conservari posset. Donec autem hic cætus populi, sub Romuli imperio coalitus, hæc civitas, a Romulo ordinata, et fundata suis legibus, eodem imperio et jure usa fuit, recte a primo conditore Romana vocata, et Romanum dictum imperium, quod ad eam suam relationem habet, ut idem corpus jure dicitur, quod multis ante seculis sub Romuli imperio cœpit existere, quod fuit, postquam a parvis his initiis ad tantam creverit magnitudinem, ut mole laboraret sua, quod nec sine permutatione, nec accessione partium contingere potuit; quippe ut supra annotatum, idem esse non desinit, particulis paulatim mutatis, una manente specie, id est, communitate juris et imperii, in qua consistit vitæ civilis consociatio plena atque perfecta, quæ societatis civilis fundamentum et basis est, ejusque coagulum. Romana civitas nihil ab hac mutatione patitur, manet eadem, id est, caput terrarum orbis & Princeps urbium, imperii totius universi sedes. Neque cum his pugnat, quod Antonini constitutione, quotquot in orbe Romano sunt, cives Romani effecti sint: nihil enim hac concessione aliud consecuti, quam ea jura, quæ coloniis et municipiis tributa, scilicet ut honoris essent participes, et jure Quiritium uterentur, ut optime Author differit, vis imperii penes populum, qui urbem Romanam inhabitabat, tanquam fons et origo imperii Romani, et corpus ac subjectum proprium, in quo radicaliter et fundamentaliter erat. Romæ muris quasi cætus ille populi, in unum corpus coaliti, multitudo continebatur, unde imperium dimanaverat, tanquam prima ab origine. Itaque Roma, qua ædificiis et muris constat, imperii sedes non erat, sed quatenus, ut diximus, eam inhabitat illa populi consociata multitudo, a qua imperii incunabula repetenda :

potuisset enim et illa alio migrare, et idem tamen mansisse populus Romanus, suumque nomen ei loco imponere, in quo lares et penates suos constituere animum induxerant, atque ibi imperii quoque sedem collocare, quod cum populo tanquam suo subjecto ubique circumfertur, quemadmodum cum corpore anima. Quod solus Imperator nequit efficere, quamvis ejus personæ imperium active inhæreat, attamen habet suam relationem ad populum, a quo accepit, tanquam primo fonte, quamobrem non potest eo privari populus, a quo dimanavit, et transferre ad alium. Quemadmodum caput a corpore separari nequit, salvo toto, ita nec imperium cum Principe ad aliam gentem transferri potest privative, ut ita dicam, et tanquam causam principalem, salvo corpore, unde dimanavit. Illam relationem Princeps nequit mutare vel tollere, quæ naturalis est, et proinde a facto humano nullam mutationem patitur. Ubi Princeps, ibi quidem et imperium, quia corpus repræsentat. Sed quia ejusmodi repræsentatio fundatur in relatione, quæ Principi intercedit cum corpore, quod existit, et eatenus quodammodo separatam a Principe, qua commune subjectum imperii, ille populum ratione exercitii, et proinde, quatenus exercendi imperii modus relationem habet cum subjecto, a quo delatum certo modo tractandum, Princeps necesse habet agnoscere populum, a quo, tanquam fonte, in se vel per electionem, vel successionem, quæ a prima electione initium habuit derivatum quin imperii tractandi modum excedendo, populus recuperat facultatem recidendi caput, tanquam membrum, corpori noxium & perniciosum. Recte itaque Author statuit, nihil quicquam de jure populi Romani imminutum eo, quod Imperatores postea Constantinopoli, quam Romæ, habitare maluerint. Imperii exercitio nihil obstabat hujusmodi sedis mutatio, modo imperandi ratio eadem observaretur. Et quid si de facto Imperatores populi jura violarint, et Senatus munia in se traxerint, ut Tiberium fecisse testatur Tacitus, non imminuit jus populi, ei, qua populo, concessum vel jure naturæ, vel positivo et legibus regni fundamentalibus, nec thesim nostram impugnat, quam hæctenus cum Grotio defendimus, utpote quæ de jure, non usurpatione illegitima tractat, quare indagandum nobis incumbit, quænam facultas circa deferendum imperium populo Romano, qua populo, sub imperio Romuli in unum corpus coalito, competierit, & quamdiu ea uti potuerit, vel ipsi concedi debuerit, quod definiri nequit, nisi constet, quamdiu populus Romanus idem esse videri potuerit, quod jam inquirendum; quippe populo Romano, qua populo, ea competunt jura, quæ in corpore radicaliter et fundamentaliter esse debent, quamobrem et deferendi imperii, vacante sede, ipso jure facultatem concessam, probare conati fuimus, præterquam quod peculiari concessione illam sibi acquisivisse, ex Dionysio et Livio annotavimus. Videndum itaque, quamdiu hoc im-

imperium, quod populus Romanus, qua populus, habuit, penes eundem manserit, tanquam penes corpus, in quo esset ac viveret; atqui cum id ipsum pendeat a conservatione corporis; sequitur cum ejus interitu quoque evanuisse imperium, quod in eo, tanquam subjecto, inest radicaliter. Quamvis Romanum imperium maxime floruisse videatur sub primis Cæsaribus, et quidem Julio et Augusto Cæsare imperii habenas moderantibus; quippe inertia Cæsarium, qui Augustum exceperunt, quasi consensere cœpisse, inquit Florus *lib. 1. cap. 1.* robustam illam maturitatem, nisi quod sub Trajano Principe moverit lacertos. Verum, quemadmodum minus vel majus non variant speciem, ut dici solet; ita nec imperii majus vel minus prospera vel adversa ejus statum mutant vel evertunt fabricam & constitutionem. Quæ extrinsece adveniunt, non statim mutant ea, quæ intrinseca sunt, et interiorum partium, ex quibus totum compositum, inter se dispositionem et connexionem sive coalitionem non dissolvunt. Sic etiam, quamvis Respub. Romana jactata fuerit cum variis fortunæ cladibus, multaque ei prospera vel adversa evenerint, ita ut aliquando jamjam intermori-tura videretur, maximis concussa mutationibus, attamen, interioribus nondum dilaceratis visceribus, corpus integrum mansit; imo aliquando revirescere cœpit, cum ruinæ videretur propior, quod maxime pendeat ab Imperatorum virtutibus vel vitiis, tum etiam, bellorum successibus & eventibus, quibus vel imperium brevi propagari, vel imminui poterat, avulsis a corpore jure belli plurimis regionibus & provinciis, vel eodem jure eidem adjectis integris populis et nationibus, salvo tamen capite rerum, imperii fonte, Romano populo, & urbe Roma, in qua principatus fortuna sita erat, quæ sæpissime bellis intestinis concussa, salvo tamen interiori corporis vinculo, quamvis mutata Reipub. forma, uni parere necessum haberet, si salva esse vellet, cujus fundamenta Cæsar jecit, ac deinceps ea continuata. Romanum imperium dictum, quamdiu in eodem corpore, tanquam suo subjecto esse ac vivere potuit. Sub imperio Augusti, ut dicere incepinus, maxime floruit, sed post aliquod annorum decursum decrescere videbatur, donec sub Trajano, optimo Principe, adeo ut merito amor & diliciz humani generis diceretur, pristinum ejus decus & splendorem recuperasset; quippe teste Eutropio, *Romani imperis, quod post Augustum defensum magis fuerat, quam nobiliter ampliatum, fines longe lateque diffudit*, quos Trajanum excipiens Adrianus Imperator coarctavit, Euphratem finem imperii esse volens, quemadmodum & ejus successor Antoninus, cognominatus Pius, defendere magis provincias, quam amplificare studebat. Sed posset videri mutata Respublica, vinculo dissoluto, postquam duobus Augustis; æquo jure imperium administrantibus, paruit. Verum non potest videri divisum ac dissolutum, cujus partes unitæ manent. Non dividebatur Respublica, non dissolvebantur partes, divisio

imperii exercitio, quod, communicatis consiliis, & summa animorum concordia & unanimi consensu tractabant. Postea & tres Augusti Rempub. administrarunt, integro tamen manente corpore; verum sub Gallieno multis claudibus affecta Respublica, ita ut pene deletum videretur Romanum imperium, tot Provinciis devastatis & expugnatis, sed capite rerum servato, imperium quoque salvum, licet non tam amplum ea diffusum per omnes terrarum plagas, quam sub primis Imperatoribus fuerat; donec Aurelianus, imperium suscipiens, Romanam ditionem varia bellorum felicitate ad pristinos fines revocavit. Tandem vero, imperio ad Constantinum devoluto, sedem quidem suam & domicilium Constantinopolim transportavit, ipsum tamen imperium, salvo Romano populo, in quo, tanquam corpore suo, a quo divelli non poterat, radicaliter erat fundatum, mutatum & translatum in Græciam perperam dicitur, quatenus necessariam cum corpore, in quo inest, habet relationem: divisio enim imperii in Orientale et Occidentale nihil nisi nudam administrationem spectat & imperii exercitium, at ipsum imperium non dividebatur, sed ejusdem imperii socii in Orientale & Occidentale Romanum imperium partiti sunt, capite rerum salvo, salvis legibus, salva imperii & juris communitate, nec tam imperium divisum, quam ejus exercitium & dignitas imperatoria communicata. Postquam vero Hunni, Gotthi, Vandali aliique populi Barbari imperium Occidentale invaserunt, & quasi inundarunt IV. & V. Seculo, misere imperium Romanum dilaceratum ac discerptum est, imo funditus deletum videbatur, extincto fere populo, formaque regiminis mutata. Sic Radagusus, Gotthorum Princeps, cum quadringentis millibus, teste Zosimo, vel ducentis, ut tradit Orosius, totam inundavit Italianam. Post illum Alaricus, ejusdem nationis Rex, Romam expugnavit. Ab Ataulpho de-novo devastata & populata. Oros. *cap. 39.* Jornand. Quod Carolus Magnus, devictis Longobardis, qui Italianam occupaverant, sibi jure belli imperium vindicaverit Romanum, non inficior, sed titulo & nomine tenus, populus Romanus idem situ scilicet & loco, non genere, non moribus ac legibus, non potentia, non splendore, non eadem reliqua magistratuum nomina, nec functiones civiles, corpore dissoluto, cætera quoque collapsa, nulla Senatui auctoritas, nec populo majestas reliqua, Vid. quæ doctiss. Gronov. annotavit in suis ad hunc locum notis de translatione imperii a Constantino in Græciam, & deinde a Carolo Magno in Germaniam. Non denegamus Carolo M. titulum & nomen, ac majestatem Augustalem, nec Imperatori optimo, qui hodie summæ rerum præest, jure competere; verum nec translatione, nec successionis jure imperium translatum, quod residebat penes populum Romanum, tanquam corpus, & civitatem non in ædificiis & muris, profundisve fossis, sed populi, tanquam in unum corpus eandemque societatem civilem coaliti, consociatione, &

unitate consistentem ejusdem imperii, ejusdem juris participis, cujus fundamenta posuit Romulus, cui suas dedit leges, quibus fundata Respub. suos magistratus proprios praefecit, propriam Reipub. formam imposuit. Dissolutis autem imperii partibus, sublata corporis specie, quid reliquum veteris Reipub. mansit, ubinam imperium? subiecto sublato, nullum fere prisca imperii & regiminis vestigium; titulum tamen et nomen assumere voluntatis est, atque merito sibi illud vindicavit Carolus, in suam potestatem redacta Italia, a Longobardis occupata, nec opus itaque, ut transactionem Caroli cum Irene, a Nicephoro ejus successore ratam habitam, tanquam modum translata in Carolum Romanum imperii adducamus, cum ex antedictis constet, imperium Romanum nunquam jure a Constantino, invito populo Romano, ad aliam gentem vel nationem transferri potuisse, quemadmodum nec anima de corpore possit transire in corpus alterum, nisi dissoluto toto, quod ex suis partibus compositum representat quod est, nec etiam qualitates alicujus corporis propriæ alteri communicari, et idem manere corpus. Quod itaque non translatum in Græciam, illud neque a Græcis transferri vel transire potuit in Germanos, & proinde neque Irene, neque Nicephorus plus juris in Carolum transferre potuit, quam ipse habuit. Multo autem minus Papa sibi hanc potuit vindicare ex proprio capite potestatem, utpote cujus potestas, si aliquam haberet, neutiquam confundi debet cum seculari potestate, consistente in administranda societate civili, quatenus ab ejus conservatione pendet hujus vitæ agendæ beatitudo, sed utriusque ratione, justo acquirendi & possidendi titulo caret, amplam satis exercet potestatem, cujus ab usurpatione derivanda origo, & ab Imperatorum ac Regum consensu & benevolentia pendet continuatio. Possidet itaque precario quod exercet imperium. Vana itaque, quæ jactavit olim Adrianus in sua ad Fredericum epistola, *Romanum Imperium a Græcis translatum esse ad Alemannos, ut Rex Teutonicorum non appellaretur Imperator, antequam ab Apostolico coronaretur. Ante coronationem Rex, post Imperator, unde igitur habet imperium nisi a nobis? ex electione Principum suorum habet nomen Regis: ex consecratione nostra habet nomen Imperatoris & Augusti, & Caesaris, Ergo per nos imperat. Recolite antiqua, Zacharias promovit Carolum, fecit ei grande nomen, ut esset Imperator, & Advocatus sedis Apostolica, ut Romano Episcopo Apulia per eum esset pacata & subiecta, qua nostra cum urbe Romana est, non Imperatoris Roma, nostra sedes est, Imperatoris est Aquis in Arduenna, qua est silva Gallia, Imperator quod habet, totum habet a nobis, sicut Zacharias transtulit imperium a Græcis ad Teutonicos, ita nos possimus ab Alemannis transferre ad Græcos. Ecce in potestate nostra est, ut demus illud, cui volumus: propterea constituti a Deo super gentes & regna, ut destruamus, & evellamus, & adificemus & plantemus.* Miror Reges atque Principes, qui-

cunque Romanam religionem amplexi sunt atque profitentur, adeo æquo animo usurpatam hanc perferre potestatem suosque fines propagari, ut, quicquid in orbe Romano est, suo parere imperio, tanquam supremo & mundi domino præterdere non erubescant. Sed spero Deum aliquando eorum illuminaturum mentem, ut videant quibus in tenebris versentur, & quibus erroribus impliciti. Sed ad rem redeamus. Vellem equidem scire, ubinam Romanum, ut dicere incepimus, hodie lateat imperium, quo titulo in Papam translatum. Sin occidit jam dudum imperium, quomodo transferatur a Papa in Imperatorem, atque etiam, si eundem populum Romanum hodie dicimus, qui fuit olim, quo titulo ad illum, qui spiritualement sibi tantum potest vindicare potestatem vanam & imaginariam. An ideo, quod Dei vicem, qui a gente in gentem transfert Imperia, Syrac. cap. 10. v. 8. in terris gerit, sibi Imperia deferendi facultatem arrogat? Ubi ejusmodi divina concessio, an in sacro Codice Divinæ voluntatis testimonio fallere nescio? Nulla ejus mentio facta. Num postea revelatio aliqua extitit, a qua tanta Paparum potestas, tanquam origine sua derivanda? Imo vero adducitur sacer Codex, atque ille testabitur hanc ipsis delatam potestatem. Verum equidem, sed quomodo? Auctoritate accedente ejus, cui soli competit jus interpretandi, quæ in sacro Codice occurrunt, id est, commenta, somnia, fabulas, divinæ doctrinæ miscendi, atque innocenti & rudi vulgo obtrudendi potestas, tanquam Divina Oracula fallere nescia. Hinc Dei nomen sibi vindicat in Gratiani decreto *lib. 1. dist. 96. can. 7. Quemadmodum unus Deus in cælis, sic solus Deus dicitur in terris, supra omnia humana elevatus ad divinitatem ipsam, neque post Deum quidquam habens supra se. Quamobrem olim cecinere de Sixto IV.*

Oraculo vocis mundi moderaris habenas,

Et merito in terris, crederis esse Deum.

Item de Alexand. VI.

*Caesare magna fuit, nunc Roma est maxima
Sextus*

Regnat Alexander, ille vir, iste Deus.

Sacrilegii itaque instar haberi debet, disputare de potestate Papæ, sive Pontificis. Pace tamen ejus dixerim, me in illam adductum opinionem, profiteri necessum habere, Pontificem nullum jure potestatis titulum allegare posse, quam usurpationem. Quamobrem ad interrogationem suæ possessionis responsurus fortasse, possideo, quia possideo, id est, se malæ fidei esse possessorem. Sed unde imperium Romanum, cujus penes te transferendi jus residere præterdis, ad te devolutum, atque etiamnum hodie penes te esse, tanquam primum civem populi Romani, ut Auctor noster in tui gratiam, & ad tuam captandam benevolentiam, statuere videtur? transferri enim nequit, quod in rerum natura penitus esse desinit. Ubinam populus Romanus, ubi Roma, urbium princeps, in qua principatus fortuna sita erat? Ubi corpus, in quo im-

pe-

perium radicaliter fundatum? Deletum, extinctum, nil, nisi nomen, locus, & situs reliquum. Cum gente & ipsa urbs deleta. Nil nisi rudera. Ubi magistratus, ubi falces imperii, ubi populi majestas, ubi senatus auctoritas? Sane ne quidem species florentissimæ hujus olim Reipub. reliqua. Quamobrem non ab ratione Costalium J. C. ut fatetur se nescire, *au sit, & ubinam sit Romanum imperium.* Quod & Sleidanum in *Oratione ad Carolum V.* in hæc verba prorumpere effecit: *Quod quidem imperium Romanum occidit & dissipatum est, ut tria illa, qua ordine præcesserunt ipsi: nam & ad Orientem & Occidentem solem latissime regnavit, quicquid in Asia tenuit, & quicquid in Africa, totum est amissum. Maximam Europæ & fertilissimam partem possedit; nunc autem ex illa veluti mole creverunt alia multa regna, prorsus ab ipso corpore separata, & nihil omnino reliquum est, præter titulum & nomen, quod adhuc Germania retinet, ad quam postremo est delata potestas creandi Caesaris, qui tamen adeo nulla ex parte conferri potest cum veteribus illis Romanorum Imperatoribus, ut ne sedem quidem ipsam Caesarum avitam & priscum domicilium, urbem Romanam, teneat.* Cui convenit hæc Beroaldi responsio, qui interrogatus, quid in causa fuisset, cur in commentariis suis ad Apuleum Maximilianum Imperatorem Germanorum dixisset, rescripsit: *Appellando Maximilianum Imperatorem Germanorum, non Romanorum, secutus sum rem, non verba. Censeo quoque honorificentius esse Imperatorem Germanorum, quam Romanorum, cum hoc seculo Romana nobilitas decoxerit, fece & quisquiliis superstitibus; Germania vero sit viris, opibus, ac magnitudine florentissima. Præterea vero vocare Regem Romanorum eum, qui Germanis imperat, credidi convenire ambitiosis, non simplicibus scriptoribus. Habeo quoque persuasissimum sacratissimum Maximilianum non minus libenter audire, ut dicatur Germanorum Imperator, quam Rex Romanorum, cum alterum re ipsa fulciatur, alterum titulo tenus blandiatur.* Transfert igitur Pontifex Romanus, quod ipse habere nequit, licet jure transferre posset, si existeret. Transfertur titulus & nomen, concedo, sed non ipsum imperium Romanum. Sed a quo & titulum & nomen transferendi potestas Pontifici delata, ita ut illud sibi non posset Rex Romanus vindicare, nec eo uti, & semetipsum insignire, antequam a summo Pontifice sibi delatum? An quia Roma sedes Apostolica? Sit ita; sed imperium, quod usurpatum a Pontifice, non est de hoc mundo, quamvis sit hujus mundi. Oportet quidem ecclesiam, quamdiu in terris subsistit & propagatur ac ædificatur, in aliquo consistere loco, sed ita, ut ea, quæ tractat, sunt spiritualia, non carnalia; sic quoque Apostoli, ad propagandam Evangelii doctrinam, non imperio humano, non carnalibus armis usi, sed spiritualibus. Non humanum sibi vindicarunt imperium, sed divinum in animas & conscientias, idque ex speciali divina concessione. Sin in Petri locum successit Pontifex, quid ipsi cum

humano imperio, nisi quantum opus habet ad tuendam ecclesiam adversus hostes & lupos, quos tamen ipse alit, quorum ipse dux, non ad propriam, sed veram dilacerandam & penitus devorandam Christi ecclesiam. Falsum itaque quod temetipsum jactas imperii dispensatorem. A vero alienum imperium Romanum, in persona Caroli Magni Græcis ad Germanos auctoritate & concessione sedis Apostolicæ transfuisse, atque etiam hodie conferri. Primo, quia, ut diximus, imperium Romanum occidit; deinde, quod Papa imperii Romani tunc temporis haud fuerit dominus, nec postea hæc potestas ad eum delata; quippe oportet eum, qui rem aliquam transfert, ejus esse dominum; atqui imperii Romani haud dominus fuit, nec est hodie Papa; ergo illud nequivit transferre in Germanos, sed jure suo sibi & Carolus Magnus, licet non verum imperium, saltem ejus titulum & nomen potuit vindicare & belli jure sibi acquisitum statuere, & jure electionis hodie Imperatores idem nomen & titulum sibi, tanquam jure proprio, vindicant. Non me fugit ab auctoribus, a parte Pontificia stantibus, multas adduci rationes, quibus hanc auctoritatem & potestatem Pontificis conantur corroborare, sed facile enervari possunt, atque etiam ab aliis iis satisfactum scriptoribus, neque etiam hujus loci hæc omnia repetere, ne nostra commentatio nimis late evagetur. Illud annotare sufficit, Baronium, Bellarminum, aliosque adulatores Pontificis objicere, quod Imperatores Orientis a Patriarchis, tum etiam Occidentis a Pontifice inaugurarentur & coronarentur, atque ita in sede Imperatoria collocarentur; quemadmodum Carolus M. Leo III., successor Adriani, promovit, ejus capiti coronam imposuit, atque eum Imperatorem Romanum, subsecuta populi acclamatione, pronuntiavit; verum & hunc ipsum titulum defugere conatus fuit ipse Imperator, re ipsa contentus. Tradit Eginhardus Carolum ad oblatum Augusti nomen ita exhorruisse, ut prorumperet in hæc verba: *Se, si id præscire potuisset, templum eo die ingredi voluisse.* Leo coronam imposuit, imperium non dedit, etsi aliqua adhuc imperii imago supererat, potius populi acclamatione & subjectione in Carolum translatum dicitur, titulo tenus. Quemadmodum Hierosolymitanæ sese Regem pronunciare posset, qui locum & urbis rudera in sua potestate haberet, ita Romanum imperium videbatur adeptus Carolus, cum

Terrarum olim Dea, gentiumque Roma,

debellatis Longobardis & Italia expulsis, ejus imperium & majestatem venerabatur ac adorabat purpuram, cui nihil addidit nec splendoris, nec decoris, vel Pontifex, vel populus, nisi nomen & titulum, quod proprio jure sibi potuisset vindicare Imperator, sed declinare maluit, quia fortasse exosum nomen Imperatoris eo tempore atque olim nomen Regis. Sic etiam primi Imperatores non sunt passi se Reges vocari, ad evitandam invidiam; majestatem tamen regiam ni-

hilominus exercebant. Oblatam tamen a Pontifice & populo dignitatem accepit, ne aspernari videretur illud, quod tanquam benevolentiae & grati animi testimonium offerebatur. Consecratio & coronatio alique solennitates adhiberi possunt, non autem adhibendae quasi necessariae. Non defertur tam imperium, ut Adrianus Papa imperiose ipse scribit per coronationem, quam quidem declarat translatum in eum, cui imponitur corona. Quamobrem non est de essentia dignitatis acquirendae, sed acquisitae testimonium & nota, vel, ut inquit Jan Sueur. *Hist. de l'Eglise & de l'Empire an. 800. de N. S. Que les Empereurs de Constantinople estoient souvent couronnés & sacrés par le Patriarche de la ville, de là il ne s'en suivoit nullement, que l'Empereur tint sa puissance du Patriarche, encore moins que le Patriarche fust son souverain. Si nos Rois & d'autres Rois Chrétiens sont couronnés & sacrés par la main de quelque notable Prelat, il ne s'ensuit point du tous que leur autorité depende du Prelat. C'est seulement une Auguste ceremonie, qu'on observe avec des prieres publiques, pour obtenir la benediction de Dieu sur la personne & sur la domination du Souverain qui est sacré, & pour le faire mieux re-*

*connoistre, respecter & obeir par son peuple. Bien loin que ce que Leon a couronné Charlemagne pour estre Empereur, puisse donner de l'avantage au Pape, qu'au contraire cela l'assujettissoit avec son Siege & sa ville de Rome à l'Empereur. De là vient, dit il, que comme nous lisons dans la vie de Charlemagne publiée par Monsieur Pithou, & dans les annales de Pepin & de Charles jusques à l'an. 801., Charlemagne avant que de partir de Rome donna ordre aux affaires de la ville, du Pape & de toute l'Italie, non seulement aux publiques, mais aussi aux Ecclesiastiques & aux particulieres, & ne fit autre chose tout l'Hyver. In populo Israëlitico Prophetis Reges inungebant, nec tamen a Prophetis delatum Regibus regnum existimare licebit. Quamobrem nonnulli Imperatores consecrationem non petierunt, qui tamen justo imperium tenuere titulo, quorum in numero Maximil. I. & II. Rudolph. II. Posent adhuc plures adferri ad confirmandam nostram sententiam rationes, nisi commentandi ratio nos ad alia vocaret. Paulo altius hanc questionem repetitam complexi sumus peculiari nostra dissertatione de *Ortu & Interitu Imperii Romani*, non ita pridem in lucem edita.*

XII. Heredis personam, quoad dominii tam publici quam privati continuationem, pro eadem censeri cum defuncti persona, certi est juris.

XIII. Victor autem victo quatenus succedat, infra in effectibus belli explicabitur.

COMMENTARIUS.

Quoniam heres succedit in jus defuncti, ejus personam repræsentat, & proinde quæ defunctus possedit & jure dominii acquisivit, sine aliquo temporis intervallo ad heredem transeunt, ita ut videatur magis dominii continuatio, quam transitio de persona in personam,

quia non tam personarum pluralitas, quam conjunctio, &, ut ita dicam, consolidatio fit, ita ut heres pro eadem cum defuncti persona habeatur, quod certi juris est, nec proinde ulteriore disquisitione indiget.

CAPUT X.

De obligatione quæ ex dominio oritur.

- I. **O**bligatio reddenda domino rei aliena unde & qualis. Exstantia restituere, & quantum in se est efficere ut reddantur.
- II. Non exstantibus, obligatio de reddendo eo quod quis lucrificavit ex alieno: qua multis exemplis illustratur.
- III. Bonæ fidei possessorem ad restitutionem non teneri, si res perierit.
- IV. Eundem teneri ad restituendas fructus exstantes.
- V. Et consumptos, nisi alias consumpturus non fuerit.
- VI. Non eos quos neglexit percipere.
- VII. Non teneri eundem ad restitutionem rei

- quam donavit alii, cum distinctione.
- VIII. Nec si rem emtam vendiderit, similiter cum distinctione.
- IX. Quando pretium aut ejus partem servare possit, qui rem alienam bona fide emisit.
- X. Rem alienam emtam restituit venditori non posse.
- XI. Qui rem habet cuius ignoretur dominus, nemini teneri eam concedere.
- XII. Ob causam turpem, aut alioqui debitam, acceptum non esse restituendum naturaliter.
- XIII. Refellitur sententia statuens verum quo pendere, numero, mensura constant, dominium sine consensu domini transire.

I. I. Ex-

I. 1. **E**xplicato, quantum instituto nostro sufficit, jure eo quod in personas aut res nobis competit, videndum etiam quæ exinde nascatur obligatio adversum nos. Nascitur autem hæc aut e rebus exstantibus (rerum nomine jam comprehendam etiam jus in personas, qua utile nobis esse potest) aut non exstantibus.

2. E rebus exstantibus obligatio hæc nascitur, qua tenetur is qui rem nostram habet in sua potestate, efficere quantum in se est ut in nostram potestatem veniat. Quantum in se est dico; neque enim obligatur ad impossibile, neque ad reddendam rem suis impensis: sed indicare tenetur, ut alter recipere suum possit. Nam sicut in rerum communium statu observanda erat æqualitas quædam, ut, huic non minus quam alteri rebus communibus uti liceret, ita introducto dominio hæc quasi societas inter dominos contracta est, ut qui rem alienam in sua haberet potestate, eam domino redderet. Nam si domini ea tantum fuisset vis ut poscenti domino reddenda res esset, nimis debile futurum fuisset dominium, & nimis sumtuosa custodia.

3. Neque hic consideratur bona, quis an mala fide rei possessionem nactus sit: alia enim obligatio est ex delicto, alia ex re. Lacedæmonii delicto se liberaverant, damnato Phœbida, qui Cadmeam Thebanorum arcem contra fœdus ceperat, sed ipsi injustitiæ accusati, quod arcem nihilominus retinerent: eamque injustitiam, ut singularem, etiam singulari Dei providentiâ vindicatam notavit Xenophon. Sic M. Crassum & Q. Hortensium reprehendit Cicero, quod hereditatis partem retinissent ex testamento, quod falsum, sed sine eorum culpa confectum erat.

*Diod. l.**xv. Plu.**Pelopida.**Hist. Cyri**lib. v.**De officiis**III.*

C O M M E N T A R I U S.

recta disputandi ratione non alienum existimat Auctor, postquam ea, quæ ad originem & naturam domini, tum etiam ejus acquirendi modos pertinent, pauca quædam de obligatione, quæ non tam ex ipso dominio, quam quidem occasione introducti domini, ipsa producit ratio, sive naturæ jus, actum humanæ voluntatis sequens. Sic introducto rerum dominio & assignata cuique certa rerum possessione, dicat naturalis ratio, quod nemini invito res sua auferri debeat, & si ablata, restituenda domino, qualis obligatio universalis cuivis imposita citra ullam conventionem vel aliquod pactum; immediate quippe descendens ex rationis dictamine, sed relativa ad domini introductionem. Juris itaque hoc vinculo quisque obligatur restituere domino rem suam, penes se existentem, & proinde eam habens

in potestate sua; quippe obligatio, qua ad restituendam rem tenetur possessor, præsupponit eum habere facultatem illam restituendi domino: neque enim tenetur; ubi impossibile fuit rem restituere: impossibilium enim nulla obligatio. Non inficior, introducto dominio, quasi ex ipso gesto negotio, fluere pactum quoddam tacitum, ut cuique res sua, cujus dominium justo titulo acquisivit, maneret propria, donec facto suo illud transtulisset in alium, & proinde, si casu quis rem alienam in sua potestate haberet, eam domino redderet, quia ejusmodi obligatio quasi tacite inest assignationi certæ possessionum & rerum distributioni earumque distinctioni domini. Verum cum ex ejusmodi conventionem vel contracta societate, vel tacito pacto derivemus obligationem, videtur ea quasi a voluntate humana pendens magis civilis quam naturalis, & proinde etiam mutari ac tolli posse, quod nequitiam concedendum: quæ enim immediate descendit ex lege naturæ obliga-

tio, mutari vel abrogari nequit, scil. existente eodem objecto, & quidem eodem modo, cum quo habet necessariam relationem, quæ, ratione perspecta, dicat quid circa ejusmodi objectum observandum & agendum cuique incumbat, cujusmodi dictamen non est voluntatis, sed necessitatis, quia conclusio, quam ratio format ex perceptione naturæ objectorum, quæ sibi repræsentantur, cum eorundem natura habet necessariam convenientiam, & proinde existente objecto, tam diu locum sibi vindicat ejusmodi conclusio sive rationis dictamen, fundatum in discursu mentis, qui præcedere solet conclusionem, & quæ hujus generis sunt dictamina, recte leges naturæ vocantur pro certo rerum statu, ex eodem tamen fonte deducendæ, a quo cæteræ omnes immediate non ex ratione tantum, sed ipsius summi legislatoris natura profluentes, quamobrem sine relatione cum aliquo objecto perpetuam & immutabilem obligationem parientes. Supponit autem hæc obligatio scientiam rei alienæ penes se existentis. Sed quæri hic possit, an quis eadem obligatione non teneatur inquirere in conditionem rei acquirendæ vel jam acquisitæ, antequam dici potest bonæ fidei possessor, id est, ignorare rem esse alienam; quippe qui scire potuit cujus esset, si diligentiam adhibuisset, tam esse in vitio videtur, quam ille, qui, sciens rem ad alium pertinere, domino non restituit. Sed dicendum videtur, si ex circumstantiis quibusdam potuisset aliqua præsumtio oriri, rem fortasse a non domino in meam potestatem pervenisse, videtur bonæ fidei possessor in foro conscientiarum teneri inquirere in rei veritatem, licet iusto titulo & bona fide initio ejus sibi acquisiverit dominium. Quod si id facere neglexerit, culpa, nec vitio vacat, & tam est in vitio, quam qui sciens rem alienam possidet. Aliud dicendum, si quis iusto titulo & bona fide rem quampiam nactus fuerit, nullis ejusmodi circumstantiis concurrentibus, ex quibus ne quidem levissima potest præsumtio nasci, rem non alium habere dominum: nam, ut recte inquit Pufend. non teneor ipse jus meum in dubium vocare, quando scil. nullam dubitandi ne quidem levissimam præsumtionem habeam. *Quippe ubi modus, quo possessionem nactus sum, nihil continuit vitiosi, suspecti, bona fides me omni crimine vacare facit, quod ex rei aliena desensione oriri potest.* Eset enim admodum molesta dominii acquirendi & retinendi ratio, si quis tam anxie inquirere teneretur de conditione rerum, quas possidet iusto titulo, atque semper esset sollicitus, num bona conscientia rem possideret, quam forte non cuivis occurrenti se possidere indicasset, ut,

si forte ad alium pertineret, eam vindicare posset. Illud ipsum foret perniciosum rerum commercio, & proinde detrimentum inde caperet societas humana. Quamobrem non patet tam late obligationis vis, de qua nobis sermo. Ex eo autem, quod tenemur cuique tribuere quæ sua sunt, recte infertur, possessorem rei alienæ, penes quem res existit, vel eam restituere etiam domino fortasse ignoranti, & proinde eam non poscenti teneri: quæ enim alienæ sunt, nullo modo mea fieri possunt, ignorante domino, ubinam sint, quia ignorantis nulla voluntas, quamobrem præsumi non potest exuisse animum retinendi dominii. Quamdiu itaque ejusmodi voluntatis nulla extant indicia, res manet aliena; aliena autem restituenda ei, ad quem pertinent, fluit ex lege naturæ statim allegata, cujus adimpletio non pendet a facto alieno, sed proprio & spontaneo; quippe alicui jus suum tribuendi obligatio homini imposita, qua membro societatis humanæ, cui satisfacere indissolubili tenetur juris vinculo, pura est atque simplex, absoluta & efficax, nulli conditioni alligata, nec ab extraneo actu pendet ejus adimplendæ necessitas, sed singula societatis membra ad præstanda, & exequenda, atque adimplenda ejusmodi officia, quæ societas homini cum homine intercedens, præstari efflagitat. Quamobrem vis obligationis, qua alienam rem restituere domino tenemur, non pendet a repetitione domini, rem suam vindicantis, sed rei alienæ penes nos detentione vel existentia, qua privare dominum sine consensu ejus non licet, salvo jure naturæ, suum cuique tribuere præcipiente. Neque hic consideratur bona an mala fide quis rei possessionem nactus sit; quippe cum hæc obligatio tantum oriatur ex injusta detentione rei alienæ, quemvis possessorem alligat, penes quem existit: sin enim ex delicto descenderet, suum auctorem teneret, verum quia ex re est, id est, occasione dominii introducti, quo & cujusque cum exclusione alterius propria, ita ut alterius fieri nequeat, non interveniente consensu domini, ab ipsa ratione, jus suum cuique tribuendum præcipiente, profecta, quemvis possessorem, penes quem existit, obligat ad restituendum quod est juris alterius: cujusmodi tamen restitutionem quis suis impensis procurare non habet necessum, excepto malæ fidei possessore, quia rem tenetur restituere cum omni causa, ad quem pertinet id, quod quovis nomine domino debet, sed sufficit eam indicasse penes se esse, ut alter recipere suum possit, nisi lex charitatis quandoque aliud suadeat, quæ in omnibus negotiis humanis locum sibi vindicat.

4. Quia vero hæc obligatio tanquam ex contractu universali omnes homines tenet, & jus quoddam rei domino parit, eo fit ut singulares contractus, quippe tempore posteriores, exceptionem inde accipiant. Inde lucem accipit illud Tryphonini: *Latro spolia quæ mi-*

L. Bona fides. D. depositi.

hi

hi abstulit posuit apud Sejum inscium de malitia deponentis: utrum latroni an mihi restituere Sejus debeat? Si per se dantem accipientemque intuemur, hæc est bona fides ut commissam rem recipiat is qui dedit: Si totius rei æquitatem, quæ ex omnibus personis quæ negotio isto continguntur, impletur, mihi reddenda sunt, quæ (male legitur quo) factò scelestissimo adempta sunt. Recte autem addit: Et probò hanc esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personæ justiore repetitione. Justior nimirum est repetitio domini ex jure illo quod ipsi dominio æquævum diximus: unde etiam illud sequitur, quod apud eundem Tryphoninum est, ut qui rem suam ignorans depositam accepit, reddere eam non teneatur: & quod ibidem paulo ante quærebatur de bonis depositis ab eo cujus bona erant publicata, hinc potius quam ex eo, quod de pœnarum utilitate adfert Tryphoninus, definiendum est.

5. Nam ad domini naturam nihil refert ex gentium an ex civili jure oriatur: semper enim secum habet quæ sibi sunt naturalia, inter quæ est obligatio cujusvis possessoris ad rem domino restituendam. Et hoc est quod ait Martianus, jure gentium condici posse res ab his qui non ex justa causa possident.

Ex hoc fonte oritur illud quod ab Ulpiano est proditum, qui rem alienam invenit, eum ita ad eam domino reddendam teneri ut hoc est præmium inventionis petere non possit. Reddendi autem sunt & fructus salvis impensis.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum domini introducti ea vis est & efficacia, quod domino tribuat jus singulare ad rem illam, cujus dominium nactus est, obtinendam ac retinendam, & suæ dispositioni subjiciendam; ita lex naturalis, quæ suum cuique jus tribuere præcipit, non solum domino facultatem tribuit rem suam a quovis possessore vindicandi, sed & cuivis, rem in potestate habenti, obligationem, ut diximus, imponit, qua tenetur eam reddere domino, etiam si fortasse, putans sese verum dominum esse, de ea transferenda in tertium contraxerit vel convenerit: obligatio enim illa, quæ ex lege statim allegata dimanat, potior est quovis contractu vel pacto, & quia naturalis, nec mutari nec tolli ulla ratione potest: nulla enim conventio, inita super re aliena, ignorante domino, ei rem suam nec jus auferre potest, quò cæteris omnibus præfertur dominus ad rem suam vindicandam & habendam: quod enim repetit tanquam suum, nullo modo potest pertinere ad alium, & proinde a tertio vel possideri vel; peti quasi ex peculiari contractu sibi ad illam possidendam vel petendam jus acquisivisset; nec etiam quis ad implendum ejusmodi contractum valide obligatur, vero domino invento, cui reddi debet; quippe cui accedit, quod ipso jure nullus videtur contractus, cui error dedit causam: nihil enim tam consensui contrarium,

quam error, qui imperitiam detegit. l. 1 §. ff. de jurisd. Quamobrem quod quis de re aliena non domino, tanquam domino, promisit aut cum eo contraxit, id servare non tenetur, vero domino invento, cui suum tribuere tenetur, & proinde nec promississet, si scivisset non esse dominum, cui promissio facta. Ab initio invalida ejusmodi promissio vel contractus. Errat hic promittens in persona, quamobrem omnino non obligatur, nec etiam alteri jus quæsitum dici potest ex ejusmodi contractu vel promissione, quæ de re aliena interposita corrumpit ipso jure, vel litem si aliquid ipsi juris competit, id absorbetur, ut ita dicam, per jus alterius fortius. Sic justa repetitio, qualis est domini ex jure illo, quod ipsi dominio æquævum dicitur, evincit jus, quod deponenti competit ad accipiendam rem depositam, quamvis æquum & justum sit deponenti, rem depositam petenti, restituere; multis tamen partibus æquius & justius, ut res domino restituatur, cui latronis factò sceleratissimo adempta, quam ut restituatur latroni, qui, etiam si haberet, restituere eam mihi deberet: sed puto nullum hic contractum intervenisse dicendum, propter rationes statim allegatas, & proinde nulla ad restituendam deponenti rem depositam obligatio, sed domino eam vindicanti. Sed quid dicendum de casu altero, quem proponit Tryphoninus l.

31. ff.

L. rerum.
D. de act.
rer. amov.
L.
Falsus. §.
quid ergo.
D. de furtis.
Cajet.
ad Th. 2.
2. 62. art.
6. l. Item
veniant. §.
præter
hæc. D. de
petit. hered.

31. ff. de pos. si quis reus capitalis iudicii deposuit apud te centum, is deportatus est, bona ejus publicata sunt, utrumne ipsi hæc reddenda, an in publicum deferenda? Si tantum naturale & gentium jus intueamur, ei, qui dedit, restituenda; quippe valide hic contrahitur cum domino, rem suam deponente: depositum autem est ex contractibus, qui jure gentium sunt introducti, l. 5. ff. de J. & J. jus autem gentium esse alibi annotavimus, quod naturalis ratio inter homines constituit, l. 9. ff. eod. ergo æquitas, quæ in omnibus contractibus spectari debet, hic ad merum jus naturale referenda est. Quid autem æquitati magis consentaneum & recte convenientius rationi, quam ut ille, qui ea lege a vero domino depositum accipit, ut illud ipsum reddat, ac restituat in specie, quando deponenti liberit, cui restituendi obligatio quæ sita; quippe qui depositum accipit, contrahit cum deponente, sive ei promittit rem depositam se quovis tempore restitutum, quid autem magis rationi consentaneum, quam stare promissis? quid magis ei repugnat, quam fallere fidem? Ea itaque suadere videtur, depositarium obligari deponenti potius, quam cuivis alii, etiam ipsi domino, cum quo non contraxit; quamvis deportatus, liber tamen manet & capax eorum, quæ sunt juris gentium, nec refert quod jus civile suadeat, ut magis in publicum deferantur: ratio enim naturalis per civilem tolli nequit, l. 8. ff. de capis. diminut. Superius autem annotavimus, naturam ob delictum per se non auferre dominia. Qui itaque semel recte contraxit cum depositario, ejusque fidem secutus, eum sibi devinctum tenet ad restituendum, quod penes eum deposuit, quamvis postea deportatus; sed dicendum nobis videtur, rationem naturalem & jus gentium quidem suadere, ut ei ipsi, qui dedit, restituatur depositum, modo sit habilis ad accipiendum, ita ut in eodem sit statu & conditione, in quo erat, cum rem deponeret: qui enim rem deponit tanquam dominus, & postea dominium amittit, utique reposcere eam nequit eo jure, quo deposuit, atque ipso jure corrumpitur contractus, quo tenetur depositarius deponenti restituere depositum, quia, sublato jure repetendi, tollitur & obligatio eam restituendi; atqui bonis publicatis domino auferitur dominium, & proinde jus repetendi a depositario, quæ tanquam dominus apud eum deposuit; solvitur quoque juris vinculum, quo tenetur reddere deponenti, quæ sub fide quovis tempore restituendi ea reposcendi accepit. Quamvis vero natura ob delictum dominia non auferat, attamen non vetat ea auferri a summa potestate civili societatis conservandæ & tuendæ causa, sed potius ei favet, quatenus, necessitate humana exigente, & propria cujusque salute ac conservatione efflagitante, in societatem civilem coaluerunt, summumque aliquod constituerunt civile imperium, tanquam medium, sine quo nec societas defendi, & proinde nec cu-

jusque salus & conservatio in tuto collocari poterat, quod sua sceleribus supplicia & virtutibus præmia decernendo, societatem, a cujus conservatione singulorum pendet utilitas, posset tueri. Quemadmodum autem jus naturæ cuique dedit facultatem se conservandi & tuendi adversus omnia, quæ ad status sui destructionem videntur tendere, ita quoque concessit jus, ea quærendi sibi media, quæ ad conservationem sui obtinendam idonea judicaret; atqui nullum magis idoneum remedium excogitari poterit, atque plurimarum familiarum in unum idemque corpus coalitio, quam societatem civilem dicimus, conjuncta cum summi imperii civilis, quod tanquam vinculum omnia membra inter se quasi in unum corpus coagularet, constitutione; illud autem nullam præstare potest utilitatem vel securitatem, nisi crimina & delicta vel in societatem universam, vel singula ejus membra admissa, vindicandi & puniendi potestatem habeat ille, qui societati tuendæ præest; sequitur non repugnare juri naturæ, ut ille, qui de societate civili male meritus est, inter cæteras pœnas etiam quarumvis rerum labore penuria, ut exemplo sit cæteris, quo a maleficiis deterreantur. Quamobrem peccare non videtur nec violare naturæ legem vel æquitatem naturalem depositarius, quando bona publicata non restituit domino, sed in publicum defert, id est, fisco reddit, cui eorum per sententiam iudicis dominium acquisitum, & propterea verus est dominus, & naturali & civili jure, quatenus imperii civilis constitutio eo jure approbata, & tanquam medium necessarium ad sui conservationem obtinendam etiam tacite introductum videri debet, ut alibi annotavimus. Optime Pufend. lib. 4. cap. 13. *Enimvero cum & gentium jure imperantibus hæc potestas competis, ut delinquentes bona multare possint, (quippe sub generali potestate animadvertendi in facinorosos & puniendi delicta comprehenduntur quævis pœnæ peculiare, singulis delictis proportionatæ, quod arbitrio iudicis relictum) igitur ubi malefico talis pœna juste decernitur, juri naturæ utique conveniens est, omnia damnata bona fisco cedere. Ut hoc juris sit positivum, quod huic crimini pœna confiscationis bonorum sit constituta.* Cum itaque casu nostro ex sententia judiciaria dominium in bona jure fuerat ademptum & fisco adjudicatum; ergo si domino restituenda quæ sua, fisco erunt reddenda, cui eorum dominium acquisitum; omne quippe dominium, sive ex jure civili, sive gentium oriatur, hunc inter cætera habet effectum, ut quovis possessor eam rem vero, qui in præsens est, domino restituere teneatur. Eodem fundamento nititur & rei vindicatio, & reliquæ conditiones jure civili proditæ. Neque sufficit ut res sola restituatur domino, sed & fructus reddendi, scil. qui extant, detractis impensis, quæ in iisdem producendis, colligendis & conservandis factæ sunt.

II. 1. De rebus non exstantibus hoc humano generi placuit, ut si tu ex re mea factus es locupletior; me rem non habente, in tantum tenearis in quantum es factus locupletior; quia quatenus ex meo lucratus es plus habes, cum ego minus habeam: introducta autem sunt dominia ad servandam æqualitatem, in eo scilicet ut quisque suum haberet. *Contra naturam esse, ait Tullius, ex hominis incommodo suum augere commodum.* Et alibi: *Illud natura non patitur: ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.*

De Off. III. L. Jure natura. D. de reg. juris. & ibi interpretes. a L. Si quis mancipis. D. de inst. act.

2. Est hujus dicti tanta æquitas, ut multa hinc definiant Juriscon-
sulti extra legum præscripta, semper ad ipsam æquitatem, ut evi-
dentissimam, provocantes. Ex actu servi institoris tenetur qui præ-
posuit, ita, nisi denunciaverit ne ei crederetur: At etiam si sit facta
denunciatio, & servus ex eo contractu peculium habeat, aut in rem
domini versum sit, replicabitur de dolo. *Videtur enim, inquit Pro-
culus, dolum malum facere qui ex aliena jactura lucrum querat.* Ubi do-
li mali vox id omne significat, quod naturali juri & æquitati re-
pugnat.

b Qui matre jubente pro filii defensore fidejussit, adversus defen-
sorem mandati actionem non habet, nec proprie ejus gessit nego-
tium, quia contemplatione matris fidejussit: Attamen ex Papinia-
ni sententia dabitur actio negotiorum gestorum (utilis ni fallor)
in defensorem; quia pecunia fidejussoris liberatur.

b L. Quamquam. ff. ad S. C. Vell.

c Sic uxori quæ marito pecuniam donavit, quam ex lege possit
repetere, datur condictitia aut utilis vindicatio in rem ex pecunia
comparatam; quia, inquit Ulpianus, locupletiores esse mari-
tum negari non potest: & hoc quæritur, quid ex re mulieris pos-
sideat.

c L. Uxor marito. D. de donat. inter vir. & ux.

d Si consumseris nummos quos mihi meus servus surripuerat, pe-
culiaries putans, condictio eo nomine mihi adversus te competit,
quasi res mea ad te sine causa pervenerit.

d L. Servus. in princ. vers. secundum qua. D. de act. empt. & vend.

e Pupilli non tenentur commodati secundum leges Romanas; ta-
men utilis actio dabitur, si pupillus locupletior factus sit.

*e L. Sed mihi. D. Commo-
dati.*

f Sic si aliena res pignori data & a creditore vendita fuerit, quan-
tum ad creditorem, pro pretii accepti quantitate, liberatur debitor:
quia, inquit Tryphoninus, ex quali quali obligatione, occasione
debitoris redactum pretium æquius debitori proficiet, quam creditoris
lucro cederet: sed emptori debitor tenebitur, ne ex aliena jactura lu-
crum sibi quærat: nam & si majores fructus a possessore creditor
abstulisset, universos in quantitatem accepto ferre deberet.

*f L. Rescriptum. §. 1. de distr. pignorum. g L. Si me & Ti-
cium. D. de reb. cred.*

g Similiter si cum debitore meo, non tanquam meo sed alienum
debitorem putans egisti, & mutuam ab eo accepisti pecuniam, ob-
ligaris, non quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consen-
tientes fieri non potest) sed quia pecunia mea quæ ad te pervenit,
eam mihi a te reddi bonum & æquum est.

3. Posteriores quoque juris interpretes ad facta similia hæc recta producant : nempe ut *h* cuius latitantis bona venum ierant , cum exceptionem haberet , is ad pecuniam ex bonis suis redactam admittatur ; & , i ut qui pecuniam patri credit ad alendum filium , si pater solvendo non sit , in ipsum filium bona materna habentem actionem habeat.

h Arc. in d. l. rescriptum. i Fafon. in d. l. si me Titium. k Soto l. 17. q. 7. art. 2. Covarr. ad c. peccatum. par. 11. §. 1. Sivo. in verbo Restitua. n. 3. q. 6. Medina de contr. q. 10. Less. l. 11. c. 14. Navar. 17. n. 7.

¶ His regulis duabus recte intellectis , non difficilis erit responsio ad eas quæstiones quæ & a Jurisconsultis , & a Theologis internum animi tribunal instruentibus , proponi solent.

COMMENTARIUS.

Annotavimus ad cap. 8. in quantum bonæ fidei possessor fructus ex re aliena , apud se existente , lucretur , vero domino superveniente , cui , rem suam vindicanti , restituenda non solum res ipsa , sed & fructus , qui ex illa ad possessorem pervenerunt , si existant , si vero non existant , in quantum factus est locupletior . Assertionis non est ea ratio , quam tradit Auctor , verum quia fructus cedunt rei , unde proveniunt , & ejusdem sunt juris , cujus res ipsa , quia accessorium sequitur naturam sui principalis , quamobrem ad quem pertinet dominium rei , ad illum quoque pertinent fructus , tanquam rei , cujus dominus latet , accessorium : quod enim tibi accedit , alteri detrahitur ; vetant autem leges suum commodum augere ex incommodo alterius . Præterquam quod lex naturalis , quæ suum cuique tribuendum præcipit , injustam efficit ejusmodi ex re aliena perceptæ utilitatis detractionem , quia hac ratione privatur dominus re sua , & dominii jure , quod res inservit utilitati domini , non alterius juxta naturam dominii . *Honestæ demum sunt lucra , per quæ nemo leditur* , ut scribit apud Cassiodorum Rex Athalaricus ad quemdam Patricium : *natura enim non patitur , ut aliorum spoliis nostras facultates , copias , opes augeamus* . Hujus dicti æquitas tantum valuit apud Jctos , ut eam tanquam regulam sibi proposuerint in iis determinandis quæstionibus , de quibus sui vetus nihil sanxit . Putat vero Zeigl . Auctorem hic admodum deviare a titulo , quem huic capiti inscripsit ac præposuit , quod plurima exempla , quæ adferuntur , non tam ad dominii jura , quam alia negotia referri possint , quæ , quamvis ad eandem æquitatis regulam examinari atque accommodari possint , ex alio tamen fonte oritur æquitas , quæ in hisce solet observari : alia enim est causa dominii , alia contractus , & proinde alia obligatio , quæ ex jure dominii descendit , quo mihi devinctum habeo rei meæ possessorem ad illam mihi restituendam ; alia , quæ descendit ex conventionione mutua & contractu interposito . Ille mihi obligatur , etiam invitus , sine facto suo & consensu , scil. propter existentiam & detentionem rei alienæ . Hic , sponte mecum contrahens , consensu interveniente , mihi

obligatur ad faciendum , præstandum , & adimplendum quod conventum vel contractum . Verum reponi posse videtur , quanti hi contractus celebrentur super rebus , dominio nostro subjectis , non perperam etiam huic capiti , quod de obligationibus , quæ ex dominio oriuntur , tractat , inseruntur : habent enim suam relationem ad res , dominii capaces , atque etiam in patrimonio hominum existentes ; quippe cum omne lucrum dimanat ex rebus , quæ dominio nostro subjici possunt , quæ scil. in commercio sunt , ideoque dominii capaces , non a ratione alienum , ut obligationes , quæ ex contractibus , qui quodammodo eam concernunt , & lucrum inde proveniens atque resultans moderantur , & ei certam quandam formam imponunt , sub earum classe comprehendantur , quæ ex dominio oriri solent , ideoque juxta eandem æquitatis formam & regulam determinantur . Præterquam quod æquitas semper per se eundem producat effectum in quibusvis negotiis , modo ejus naturæ & generis , ut sibi locum vindicare possit . Æquitas quidem immutabilis per se , sed ejusdem ad objecta applicatio quandoque variat pro natura & qualitate objecti . Sic institoria actione convenitur , qui præpositus est rebus terrestribus in commercium venientibus ; super rebus itaque contractus interpositus , quamvis autem hic principaliter contractus obligationem pariat , non jus dominii spectatur , at tamen dominii naturam imitatur quodammodo facultas , quam contrahentes sibi acquirunt , ex conventionione , contractu interposito , exigendi & jure suo quasi petendi præstationem ejus , quod contractu comprehensum . Dominium quasi nanciscor eatenus in eum , qui quid dare , facere vel præstare promisit , etsi in nudo facto consistit , quatenus sui juris non est , quoniam non agere potest omnia , quæ velit , sed virtute contractus sive obligationis ex eo dimanantis , tenetur illud agere & facere , ad quod faciendum semetipsum obligavit , & quod si illud facere neglexit , privat me jure , quod mihi acquisiveram , & quodammodo meæ rei possessor , quatenus istiusmodi præstatio ad rem applicatur , quam vel dari vel concedi oportet . Sic actio institoria tendit ad id , ut præstetur quod contractu

com-

comprehensum, contra præponentem & heredes ejus ex contractu institoris, mihi obligatum, quasi penes eum esset, quod mihi abest, non præstito, quod institor præstare debuisset, qui cum domino pro una eademque persona habetur; quamobrem habetur, quamdiu non præstitum, quod contractum comprehensum, tanquam injustus juris mei possessor, cujus nomine contractus celebratus atque initus; cum autem neminem ex aliena jactura lucrum querere oporteat, & suum cuique jus tribui; pro lucro autem haberi debeat, quod alii abest; ergo merito dominus tenetur præstare, quod contractu comprehensum, utpote qui ipse fecisse videtur, quod ejus nomine institor fecit, ideoque ex proprio, non alieno contractu, obligatus. Hinc etiam commoda non sentit institor, sed dominus; quid autem æquum magis, quam ut ille, quem commoda sequuntur, etiam sequantur incommoda? quamobrem contrahens non institoris, cum quo revera contrahit, sed personam præponentis respicit, ejusque fidem secutus, nisi præponens, palam affixa ad tabernam tabella, prohibuerit cum institore contrahi. Si tamen vel institor tabellam corruperit aut amoverit, vel ipsa tabella propter vetustatem aut aliter legi non potuerit, & ita cum ignorantibus institor adhuc contraxerit, præponentis damnum erit, isque obligabitur. *l. 11. §. 3. 4. 5. ff. de insti. a. 7.* Imputet sibi quod non omnem diligentiam adhibuerit, ut ad quorumvis notitiam perveniret ejusmodi præscriptio. Imo etiam si denunciatio facta innotuerit, & servus ex eo contractu peculium habeat, vel in rem domini versum sit, replicabitur de dolo. Sic ejusdem æquitatis habita ratione, qui matre jubente pro filii defensore fidejussit, adversus defensorem non habet mandati actionem, nec proprie ejus gessit negotium, sed matris contemplatione fidejussit. Defensor dicitur, qui litem absentis amici ultro suscipit ac tuetur, in quo differt a procuratore, utpote qui mandato domini res alienas administrat, idque tam pro reo, quam actore, & a negotiorum gestore, qui aliena negotia extra judicium suscipit, & in specie solet dici negotiorum gestor. Potest tamen in lata significatione etiam procurator rei defensor appellari. *l. 35. ff. de procur.* Quemadmodum defensor, mandato carens, procurator dicitur in *l. 12. Cod. de procur.* Qui vero jussu matris pro filio defensore fidejussit, contra defensorem nec mandati, nec negotiorum gestorum actionem habere videtur, quia, ut negotium gestum videatur, oportet ut quis sponte & libera ex voluntate negotium gerendum susceperit; atqui fidejussor non debet tamen morari in damno, ne officium ei sit damnosum, sed quomodo damnum evitabit, cum nullum videatur regressum habere. Non adversus matrem, utpote quæ nequit intercedere, & proinde nec mandare, ut alius pro filii defensore interveniat, quia non minus intercedit mulier, cum alii mandat fidejuberem, quam si ipsa fidejuberet. *l. 30. §. 1. ff. ad SCtum Vellej. l. 15. C. eod.* Sin autem ex mandato obligaretur fidejussori, quem-

admodum fidejussor obligatur ignoranti creditori, revera ipsa intercederet. Itaque quemadmodum posset exceptione repellere creditorem, qui accepit fidejussores, quos mandato suo intervenisse cognovit, ita etiam repellere potest fidejussorem eadem exceptione mandati actione mulierem convenientem, quod sciverit, cum ipse mandatum mulieris suscepit. Alieni quidem facti ignorantia, non vero proprii, excusari potest. Neque etiam adversus defensorem aliquam actionem habiturus videtur, ut pote sine cujus mandato intervenit, neque etiam ejus proprie gessit negotium, quia matris contemplatione fidejussit, & quidem ex mandato matris, ideoque nec negotiorum gestorum actio locum habebit: sicut enim non potest mandati actio competere, cum nullum mandatum intercessit, *l. 20. §. 1. ff. mandat.* ita neque negotiorum gestorum, ubi aliquod præcesserit mandatum. *l. 28. ff. de neg. gest.* Atqui æquitas exigit, ne fidejussor moretur in damno, quamobrem actio negotiorum gestorum utilis concessa fidejussori contra defensorem, quem sua pecunia liberavit, atque ita locupletior factus defensor; quippe debito liberatus sit debitor fidejussoris, in quantum locupletior factus est. Æquum itaque est, ut ei succurratur, atque facultas concedatur repetendi, quod pro defensore de suo solvit, data ei actione utili negotiorum gestorum. Utilem vocamus actionem, quia, ut statim diximus, non sponte, sed jussu & ex mandato matris filii absentis negotium gesserat, nec idcirco tamen morabitur defensor in damno, cum æque habiturus sit actionem negotiorum gestorum defensor contra filium, quem periculo suo defendere voluit. *l. 61. ff. de procuratorib. Fab. Rational. ad SCtum Vellejan. l. 7.* Non videtur mihi in eadem æquitate naturali fundata utilis vindicatio, quæ datur uxori in rem, ex pecunia comparatam, quam donavit marito, in quantum locupletior maritus factus est: est enim specialis hæc juris civilis constitutio, qua prohibita inter virum & uxorem donatio, *ff. de donat. inter vir. & uxor.* ne scilicet venalitia essent matrimonia, neque mutuato amore invicem spoliarentur, donationibus non temperantes, sed profusa erga se liberalitate: *l. 1. l. 2. ff. eod.* quod enim sunt profusi, quod liberales erga se invicem conjuges tam arcto & amoris & conjugii vinculo sibi devincti, ut quasi unum corpus, una anima, una persona videantur, quid rationi magis consentaneum? an æquitati repugnat, ut in eum bona conferamus nostra, pro quo ne vitam quidem profundere recusamus? Quid obstat igitur, quo minus jure naturæ liceat bona sua donare, cui omnia debemus tanquam & sanguinis propinquitate, & matrimonii vinculo quam arctissime devincti, ita ut nullus ei secundus nec amore, nec sanguine par? Quid naturali rationi magis convenit, quam ut cuique libera sit de bonis suis disponendi pro lubitu facultas, modo non inde Respub. aliquid capiat detrimenti, & proinde, ut ille, qui iusto titulo dominium nactus est, il-

lud retineat, in suum usum convertat, & ad propriam utilitatem promovendam applicet? Justam autem jure naturæ donationem acquirendi domini titulum esse, negari nequit. Quid itaque æquius, quam ut donatarius maneat dominus rei donatæ, quamdiu non in alterum transtulerit, aut abjecerit, vel dereliquerit. Mero itaque positivo juri adscribenda utilis illa vindicatio, quæ competit uxori in rem, comparatam ex pecunia, quam marito donaverat, quasi propriam, propterea quod inutilis donatio ad transferendum dominium, quia prohibita, & proinde ipso jure nulla, quamobrem nullum juris potest effectum producere. Rationes, quæ in allegatis legibus tanquam prohibitionis causa exprimuntur, non mihi universaliter veræ videntur. Quid si unum aut alterum ejusmodi profusæ liberalitatis exemplum occurrat, illud tanti ponderis esse non potest, ut eo a jure communi recederemus, & liberam bonorum suorum dispositionem domino eriperemus, & liberalitatem exercendi facultatem in eos auferemus, quos matrimonii vinculum sibi invicem tam arctissime copularit. Et quemadmodum & corpora, ita quoque bona communia esse natura voluisse videtur. Quod si reponatur, multa quandoque ex ejusmodi liberalitatibus incommoda oriri, qualis est egestas, ad quam alteruter conjugum redigi posset profusa sua liberalitate: Resp. illud esse de raro contingentibus, ut quis adeo liberalis sit erga alterum, sive uxor erga maritum, cum mulieres admodum tenaces esse soleant; sive maritus erga uxorem, si bonus paterfamilias esse velit, præterquam quod homo ratione præditus sui adeo non oblitus præsumatur, ut sibi non consulere, & rerum non cerneret noxias consequentias. Cui accedit, quod amor, quo quis erga semetipsum afficitur, hominem sæpius revocet ad ea, quæ sibi utilia, avocet autem ab iis, quæ nocitura videntur. Adeo ut frustra videatur legislator sollicitus de ejusmodi consequentiis, quibus motus fuit donationem inter conjuges prohibere. *Ex his, quæ forte uno aliquo casu acciderint, jura non constituuntur: nam ad ea potius debet aptari jus, quæ & frequenter, & facile, quam quæ raro accidunt. l. 4. §. ff. de ll.* Verum cum non omnium, quæ à majoribus constituta sunt, ratio reddi queat, ita nec semper eæ rationes approbandæ vel etiam amplectendæ, quas in causâ fuisse ex ipsa juris constitutione perspicimus, quod legislator eam sanciverit, nisi cum æquitate conjunctæ. Quemadmodum nec recipienda quorum ratio nulla constat, si ab æquitate deflectunt, vel ad præsentem Reipub. faciem ac constitutionem accommodari nequeunt. Verum ejusmodi legis sanctione promulgata, qua prohibita donatio inter virum & uxorem, ipso jure nullam & invalidam esse dicat ratio; quippe cum societas civilis; qua singulorum conservatio, quæ unicuique incumbit jure naturæ, ab ea pendet, ratione dictante introducta; illa autem subsistere nequeat sine anima, scilicet summo aliquo constituto imperio, cui potestas ejusmodi leges præscribendi civibus, quas con-

servatio societatis efflagitare sibi videtur. Vanum autem imperium, nisi obtemperandi civibus obligatio esset imposita, qua tenentur tanquam regulam & normam agendi sequi, quidquid summus imperans jubet & vetat. Eiusdem autem juris esse oportet ea, sine quibus non potest subsistere societas, cujus est ipsa civitatis constitutio. Itaque si quid jubet vel præcipit summus imperans, legis habet vigorem, id est, cives obligat ad faciendum, vel fugiendum & omittendum, quod prohibitum vel præceptum. Et si quid contra legis prohibitionem fecerit, subsistere nequit, sed ipso jure nullum, quia prohibitio tollit facultatem & libertatem faciendi, quod, lege nondum lata, impune & valide fieri potuit: postquam enim in societatem coaluere mortales, agendi libertatis mensura non a cujusque, sed summi imperantis arbitrio pendet; quamobrem, prohibita donatione inter virum & uxorem, non potest donatio hoc casu esse justus domini acquirendi titulus, quia ipso jure nulla; adeoque nullum producit juris effectum, sed, quasi nihil actum esset, res manet in eodem statu, & proinde dominium penes donatorem, unde, si apud tertium existat, vel condici, si forte consumpta sit, aut rei vindicatione repeti potest, si adhuc extet, rem vero ab uxore ex pecunia, quam marito donaverat, comparatam utili rei vindicatione repeti posse legibus constitutum; quia locupletior esse maritum, negari non potest, ut inquit Ulpianus. Æquitatem vero suadere diximus, eo teneri aliquem, in quantum locupletior factus, quia nemo cum aliena jactura lucrum quærere, & aliorum spoliis suas facultates & copias augere debet: namque ex re donata lucrum qui capit, illud tanquam ex re sua cepisse videri debet, quia naturaliter ejus dominus est, tum etiam, quod uxor, marito suo pecuniam donans, non potest dici maritus aliorum spoliis suas facultates auxisse. Ut quis locupletior fiat ex rebus alienis, nec naturali, nec civili lege vetitum, modo non fiat alterius incommodo, id est, violando jus alterius. Qui vero donavit alteri, sponte sua jus suum transfert in alium, & sic maritus non potest dici cum incommodo uxoris locupletior factus. Verum quia vetant leges donationem, eamque ipso jure nullam pronunciant, fingitur dominium non translatum, quod naturaliter cum effectu transit, quare, quicquid maritus ex ejusmodi donatione lucratur, non suum, sed alienum est lucrum, & propterea restituendum domino, id est, donanti. Sed observandum, donantem non posse plus petere, quam res ipsæ, quæ ex pecunia comparatæ, valent, ipsisque contentus esse debet; si minoris valeant; sin pluri, non plus repetit, quam ipse donaverat. *l. 7. §. 3. l. 28. §. 3. l. 50. §. 1. l. 55. de donat. inter vir. & uxor.* Sic si nummos consumseris, quos servus, a me tibi venditus, mihi surripuit, peculiare putans, eo nomine condictio mihi adversus te datur, quamvis videaris bona fide consumsisse, siquidem, nummos meos esse ignorans, mala fide consumsisse dici nequis. Verum justa hic non

non excusat ignorantia. Ne locupleteris cum meo incommodo, & ex mea jactura lucrum facias, efflagitat naturalis æquitas. Oportet a te mihi reddi quod sine causa ad te pervenit. Nummi autem, quos mihi surripuit servus, mei manserunt, nec peculio potuerunt cedere, quia, me incio, nec sine meo facto & consensu queunt servi peculio accrescere; ergo sine causa ad te pervenerunt, quamobrem eos mihi a te restitui æquissimum, ne nostras copias augeamus aliorum spoliis. Sic, quamvis impuberes commodati actione non teneantur, quoniam nec consistit commodatum in pupilli persona sine tutoris auctoritate, si tamen locupletior factus est, dandam utilem commodati actionem secundum D. Pii rescriptum, ait Ulpianus l. 1. §. 2. l. 3. ff. commod. Eadem ratione fundatum quod de utili actione pignoratitia rescriptum l. 12. ff. de distr. pign. qua conveniri potest debitor ab emtore, qui rem alienam, pignori datam domino, eam vindicanti, restituere coactus fuit, ut sibi pretium, quod creditori solvit, reddat, ne debitor, liberatus a creditore, vendito pignore, cum aliena jactura sibi lucrum querat. In casu sequenti & eadem ratio æquitatis naturalis obtinet, sed recte annotat Zeigl. supplendum hic esse ex l. 32. ff. de reb. cred. quem tibi promissere jussi, ut scilicet ita mea voluntate meoque facto debitoris mei mihi debita ad te perveniant; quippe si nullum ejus-

modi factum meum præcesserit, mihi nulla acquiritur obligatio. Verum quia jussus meus præcessit, danda mihi est contra te condictio, non quidem certi ex mutuo, cum, ut inquit Auctor, nullam tibi pecuniam crediderim, sed ejusmodi condictio, quæ ex jure gentium competit adversus omnes, qui non ex justa causa possident. l. 25. ff. rer. amot. Faber ration. de reb. cred. Pecunia, inquit, qua ad te pervenit ex tua stipulatione, jussu meo interposita, non quidem ex injusta causa penes te irvenitur, sed tamen est non ex justa causa, & idcirco condiciorum bonum & æquum est, quia, licet nullum inter nos negotium gestum sis, negari tamen non potest, quin facto meo pecunia mea ad te pervenerit, quod unum sufficit ad dandam condictionem, adeoque certi ex mutuo, si aliquod negotium inter nos gestum esset. Sic & in aliis similibus causis hæc æquitatis lex locum habet; quippe quæcunque remedia adhibendi facultatem dat naturalis ratio ad cavendum & vitandum, ne quis ex aliena jactura lucrum querat, id est, cum juris alieni violatione proprium commodum augeat, quia ex re aliena suum commodum augere non vetitum, sed oportet justam adesse causam. Quidquid sine justa causa alterius utilitati & commodo infervit, est lucrum ex re aliena sine justo titulo queritum, & proinde restituendum juxta sæpius repetitam a nobis æquitatis regulam.

III. Primum enim apparet, bonæ fidei possessorem (nam malæ fidei possessor ultra rei rationem ex facto suo tenetur,) non teneri ad ullam restitutionem si res perierit: quia nec res ipsa apud eum est, nec lucrum ex re.

IV. Secundo, bonæ fidei possessorem teneri ad restituendos etiam fructus exstantes rei: dico fructus rei; nam industriæ fructus, etiam si sine re non procederent, rei tamen non debentur. Causa hujus obligationis est ex dominio. nam qui dominus est rei, idem naturaliter dominus est fructuum rei.

V. Tertio, bonæ fidei possessorem teneri ad restitutionem & rei & fructuum consumptorum, si modo alias quoque tantundem consumpturus fuerat: nam in hoc locupletior censetur. Sic laudatur circa initia imperii C. Cæsar Caligula, quod, quibus regna restituit, Suet. c. 16. adjecit & fructus medii temporis.

VI. Quarto, non teneri eum ad fructus quos percipere neglexit: quia nec rem habet, nec quidquam quod rei loco succedit.

VII. Quinto, si talis possessor rem sibi donatam alii donaverit, non teneri eum, nisi omnino etiam sine hac re donaturus tantundem fuisset: tunc enim lucrum erit rei suæ pepercisse.

VIII. Sexto, si rem emtam vendiderit, non teneri, nisi qua-

vas. s. ult. D. furtis. **tenuis forte pluris vendiderit : quod si donatam vendiderit , teneri ad restituendum pretium , nisi forte prodegerit pretium , alias non producturus.**

C O M M E N T A R I U S.

Hisce regulis positis & recte intellectis, facile plurimæ quæstiones, quæ a Moralisticis & Jctis hic moveri solent, determinari possunt, quorum opiniones & sententias de iis, quæ sequuntur, quæstionibus, quantum ad fructuum vel restitutionem, vel retentionem, cum a bonæ, tum etiam malæ fidei possessore, faciendam, attinet, supra ad cap. 8. retulimus, ad quod lectorem remittimus. Nonnulla tamen hic annotanda veniunt, & primum quidem de ipso rei, apud bonæ fidei possessorem existentis, interitu. Dicendum rem perire suo domino, licet perierit apud eum, qui vere dominus non est, qualis bonæ fidei possessior, quamobrem non tenetur ad ullam restitutionem, quia nec ipsa res apud eum est, nec lucrum ex re, ideoque non locupletior factus, nihil alieni juris apud illum existat, quod restituere domino teneretur. Excipitur tamen, nisi iudicium exceperit, & res post litem contestatam perierit dolo vel culpa sua, habetur enim instar domini habeatur, dominus autem ad rem conservandam non majorem diligentiam adhibere cogi potest, quam ipse velit, quia liber moderator & arbiter est rerum suarum, damnum enim quod inde oritur, ipse sentit, nisi & tertii quodammodo interest, rem salvam fore, idque sciverit possessior. Proprium perdere & negligere nullius intrest, sed alienum sua culpa perdere, non licet; quamobrem conveniri potest pro eo, quanti interest, rem interiisse. Quod si autem res existat penes bonæ fidei possessorem, vero domino eam vindicanti, restituenda est cum fructibus, qui existant, scilicet ex re ipsa provenientes: nam mere industriales cum lucrari, alibi annotavimus; quemadmodum & fructus, non exstantes, modo non sit ex iis factus locupletior. Causa hujus obligationis, ut alibi dictum, quod res semper fructificet suo domino, atqui fructus mere industriales non sunt fructus rei; ergo non possunt dici pertinere ad dominum rei, tanquam ejus accessorium. Hinc perperam ex l. 22. Cod. de rei vind. nonnulli inferunt, etiam fructus industriales restituendos adhuc exstantes; quippe, cessante ratione, quæ est in causa, cur fructus naturales, tum etiam mixtos exstantes, & etiam non exstantes, in quantum factus est locupletior bonæ fidei possessior, etiam cessat juris eadem dispositio, atqui hic cessat ratio, quia industriales non ex re proveniunt causa restitutionis domino faciendæ. Verum circa restitutionem fructuum consumptorum, quem diximus incumbere bonæ fidei possessiori, in quantum factus est locupletior, annotavit Pufend. lib. 4. cap. 13. Præter additas limitationes ratione restitu-

tionis fructuum, qui existant, vel non, considerandum quoque an possessior bonæ fidei possit recuperare id, quod sibi, re evicta, decedit ab eo, abs quo rem oneroso titulo accepit: nam si hoc fieri nequit, haud quidquam locupletior amplius est bonæ fidei possessior, restituta re aliena, cujus pretium ab auctore recuperare nequit. *Inde verius præverim, inquit, possessorem bonæ fidei non teneri restituere æstimationem rei consumptæ, ubi ab auctore suo evictio ipsi præstari nequit: nam hoc modo non potest censeri factus locupletior, & durius videtur rei æstimationem, quam rem ipsam, adhuc exstantem, restituere, nec etiam tenetur ad sarcindos fructus, quos percipere neglexit, quia cum non sit factus ditior, non tenetur ratione rei acceptæ. Vide quæ annotavimus cap. 8. Si possessa bona fide rem sibi donatam alii donaverit, non tenetur, nisi omnino etiam sine hac donaturus tantundem fuisset. Recte distinguit Pufend. inter donationes ex aliquo officio, & ex mera liberalitate profectas, ut illæ tantum sint pensandæ, non item hæ, cum regulariter nemo donare præsumatur, nisi ipse abunde habeat, adeoque res aliena censetur occasionem donandi præbuisse. Exceptio tamen est, si intuitu istius donationis rursus a donatario remunerationem accepit: tunc enim tenetur pro quantitate rei donatæ, tanquam ex aliena re factus locupletior. Secus autem, ea non secuta; quippe, ut optime Pufend. quamvis sibi devinctum habeat donarium ad remunerationem ipsi faciendam, ista tamen obligatio haud quidquam inter ea censetur, quæ possunt definito æstimari pretio, adeoque qui *avridweg* expectat a donatario, haud quidquam videtur locupletior, quia nihil ipsi accessit, atque etiam valde incertum eorum officiorum implementum, quæ a sola dependent humanitate, præsertim cum non adeo natura proni sint homines ad remunerandum, quam quidem munera accipienda. Excipitur tamen casus, quo certa est expectatio ad *avridupa*, qualis existere potest inter eos, qui quotannis sibi invicem strenuè loco munera mittere solent, de quo casu intelligendus Zieglerus. *Enimvero ulterius considerandum, inquit Pufendorffius, an res donata apud donatarium adhuc existet, an minus. Sin prius, ab hoc rem vindicabit dominus, intermedio omisso donatario. Nec minus posteriori casu illi erit incumbendum, qui vel rem tenet, vel ex ea factus est locupletior. Intermedius autem non nisi velut in subsidium tenebitur, in quantum ipse fortasse factus est locupletior. Qui rem alterius emtam bona fide vendidit, non tenetur ad restituendum: pretium enim ex re furtiva bona fide vendita redactum, non esse furtivum,**

neminem, cui sana mens est, negotiorum mihi persuadeo, arg. l. 48. ff. de furt. nisi forte dolo quis possidere desierit; tenetur tamen venditor, quantum pluris vendiderit, quia catonus licrum ex re aliena capere, quod æquitati repugnat; lucrum autem fecisse dici nequit, quantum pro re sua recepit, quantum ipse pro ea sibi comparanda impendit, quia suam duxerat recuperat, quod & in aliis quoque rebu

onerofotitulo acquisitis, locum habere DD. existimant ut in permutationibus, aliisque rerum alienandarum modis. Quod si autem donatam vendiderit, tenetur ad pretium restituendum, scilicet si dominus a possessore rem ipsam recuperare nequit, nisi forte bona fide prodegerit pretium, alias non producturus, si oneroso quævisset titulo.

IX. Y. Septimo, rem alienam bona fide emptam restituendam, nec posse erogatum pretium repeti; cui regula hæc addenda mihi videtur exceptio, nisi quatenus dominus rei suæ possessionem recipere sine impendio aliquo probabiliter non potuit, ut puta si res apud piratas fuerit. Tunc enim deduci poterit quantum dominus impensurus libenter fuerat, ipsa enim facti possessio, præsertim recuperata difficilis, est aliquid æstimabile, & in hoc dominus post rem amissam censetur factus locupletior. Et ideo cum rei suæ emptio ordinario jure non valeat, valere tamen eam ait Paulus Jurisconsultus, si ab initio id convenit ut possessio quæ apud alterum est ematur. Neque hic requiro ut empti res sit cum animo ut domino restitueretur, quo casu negotiorum actionem nasci, sunt qui ajant, sunt qui negent. b Nam negotiorum gestorum actio ex lege civili nascitur: nullum enim habet eorum fundamentorum ex quibus natura obligationem inducit. Nos autem id quod naturale est hic quærimus.

2. Non dissimile est quod de funeraria scripsit Ulpianus, justum iudicem in ea non meram negotiorum gestorum actionem imitari, sed solutias æquitatem sequi, cum hoc ei actionis natura indulgeat. d Et quod alibi idem ait, si quis negotia mea gesserit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa, & circa res meas aliquid impenderit, e non quidem in id quod dedit, sed in id quod ego locupletior sum, habiturum actionem. Sic enim & domini rerum quarum jactu levata est navis, partem recuperant ab aliis quorum res jactu servatæ sunt: quia & qui rem alioqui perituram servavit, in hoc videtur locupletior.

bus. a L. Si in emptione. §. rei. D. de contr. empt. b Bab. & Cast. l. 1. D. de neg. gest. c L. & si quis. §. idem Labeo. D. de relig. & sumpt. fun. Balsamo ad cam. x. Greg. Thaum. d L. Si pupilli. §. sed si quis. D. neg. gest. e Cæj. 2. 2. 62. 6. Sota. l. 4. q. 7. art. 2. Curcio d. loco. L. 1. D. ad l. Rhod.

C O M M E N T A R I U S.

Possit fortasse iniquum videri, ut ille, qui bona fide rem emit, teneatur eam restituere, nec posse erogatum pretium repeti; quippe cum aliena jactura locupletior sit, qui rem, quam fortasse perditam putabat, recuperat ab emptore, nullo erogato pretio, sed lucrum fecisse dici nequit, qui, quod suum est, repetit, quia non ditior fit, quam fuerat antea, cum redderetur pauperior, in eundem & ita-

tum restituatur, in quo antea collocatus, cum res suæ sibi & integræ, & salvæ. Nec ulla emptori ob damnum, quod sentit, querelarum causa; quippe sibi impuet, quod sibi de evictione præstanda caveri negotiorum, damnum, quod quis sua culpa sentit, damnum non esse, dici solet: nam, ut optime inquit doctiss. Puffend. lib. 4. cap. 13. in primum ostendit jus vindicandi, si pretium fuerit restitutionum. Et qui rem

L. Si & rem. D. de pat. hereditatis. L. Sed & si lege. D. eod. L. Si sum servum. D. de rebus creditis. L. Mater tua. L. si mancipium. C. de rei vind. L. Sna. D. de contr. empt. L. 1. D. de evictionibus. L. Si laborante. §. Si navis. D. ad legem Rhodiam. Egid. Reg. disp. 31. dub. 17. num. 126. Hoff. sit. de pan. v. quid de prædam ementi-

rem quamquam comparat abs aliquo, in quem suspicio cadere poterat, ipsum forte dominum non esse, debebat sibi peculiariter circa evictionem cavere; quanquam & alias naturaliter venditioni insit. Huc pertinent leges, quas in margine annotavit Auctor. Adjicit tamen huic regulæ exceptionem Auctor, nisi quatenus dominus rei suæ possessionem recipere sine impendio aliquo non potuerit, ut si fuerit res apud piratas, quibuscum jus belli non intercedit, ideoque res ab iis captæ non fiant capientium, sed maneant domini, cui injuste ereptæ, quod vitium iis perpetuo inhæret, donec venerint in manus iusti domini, qui vindicari possunt a quovis; atqui earum maxime persecutio & recuperatio difficilis sane, si quis eas recuperavit, etiam sciens alienas esse, suo periculo, ut domino restitueret; ratio naturalis & æquitas efflagitant, ut indemnis præstetur a domino, qui & ipse, eas recuperandi animum habens, non peperisset aliquid in earum redemptionem erogasse nummorum, modo sibi oblata fuisset ejusmodi occasio. Præstat sæpius rem habere, quam ejus pretium, propter majus lucrum, quod nobis præstat ejus usus atque possessio. Atque ejus etiam intuitu videtur devinctus dominus emptori ad restituendum pretium, quod erogatum, quia, quanto melior conditio ejus jam facta per rei recuperationem, eo magis obligatus dominus, ut satisfaciat ei, qui fecit, quod ipse facere voluisset, si eandem habuisset occasionem, imo eo arctius devincitur, si dominus est, qui sciens hoc ipsi præstitit officium, quo magis officiosius recuperandi actus, ita ut non solum ad restituendum pro recuperatione erogatum pretium, sed etiam & compensationem officium videatur adstrictus. Sed hoc casu actionem negotiorum gestorum nasci statuunt JCI nonnulli, quæ datur gestori ultro accedenti ad alterius negotium, qualis actio competit emptori adversus dominum, cujus rem servavit. Jus naturale non tam anxie inquirat, sed generaliter æquum esse statuit, ut indemnis sit, qui hoc officium rei domino præstitit, & proinde ei restituatur quod impensum & erogatum, tum etiam & opera compensentur ad rei conservationem & redemptionem adhibita. Sive autem ea repetat vel actione negotiorum gestorum, vel alio juris remedio consequatur, perinde est, modo alicui suum officium non sit damnosum; omnes vero ejusmodi actiones in naturali æquitate fundatas dicimus, quæ impensarum recuperandarum modo & officii præstiti compensationi inserviunt. *Simplicissimum autem erit, ut inquit Pufendorfius, ut redemptori & cuivis negotiorum gestori ea res qua redempta, aut cui opera sumptusve impensæ tantisper oppignorata intelligatur, isque eandem tantisper retinere possit, donec sibi satisfactum. Si tamen nullum opus ejus opera supersit, cui incumbi possit, & alter inuisilem operam inhumaniter pensare decreverit, non putaverim, inquit, illa media juris sui vindicandi, quibus id vindicatur, quod ex contractibus nascitur, sed istum velut ingratum, & omni benevolentia indignum, dete-*

stationi duntaxat habendam, quod jure naturali & in statu naturali verum; quippe quod quis sponte sua mihi præstat officium, non ipsi jus tribuit in personam meam, ita ut me possit persequi, quasi ex contractu ipsi essem obligatus, & proinde pati alligatus quod in judicio extremum est. Officii compensatio magis humanitatis & voluntatis est, quam necessitatis. Mihi quidem devinctum habeo, cui meum officium præstiti, sed ejus compensationem non possum exigere tanquam jure perfecto mihi debitam, quia non intercedit mutua retribuendi obligatio, nisi aliunde suppleatur: hæc actio negotiorum gestorum contraria jure civili datur adversus eum, quem, naturali jure inspecto, nobis, nisi ex humanitate, devinctum habemus, quam obligationem plenior reddit jus civile, vel tacite ex verborum sensu, vel expressa actione, qua conveniri potest. In omnibus negotiis quid æquum sit, spectari maxime debet: summum enim jus summa injuria. Hinc tutum illud, æquitatem semper stricto juri præferendam. Nec in applicatione legis minor habenda ratio intentionis legislatoris, quam attendenda verba & eorundem sensus: semper enim eo collimare legislatorem voluisse præsumendum, quo eum ducit æquitas & ratio: est enim æquitas quasi legis anima; quamobrem, cum rei suæ emptio non valet jure ordinario, valere tamen eam ait Paulus *JCI l. 34. §. 4. ff. de contr. empt.* si ab initio id convenit, ut possessio, quæ apud alterum est, ematur, ne dominus necesse habeat de ea certare iudicio, in quo fortasse venditorem potiorum futurum merito arbitratur: in iudicio enim possessorio, scilicet causa interdicti, non semper vincit dominus, in quo regulariter de possessione non de proprietate agitur. Præstat igitur emere rei suæ possessionem, quam de ea litigare & forte succumbere. Eset itaque iniustum, ut irrita redderetur ejusmodi emptio & venditio, quæ domino adfert commodum, quatenus recuperat possessionem, cui renunciare possessor non necessum habebat, justum possidendi habens titulum, quo possessionis continuationem potuisset tueri adversus dominum. Itaque hanc æquitatem secutus Paulus, separavit possessionis emptionem ab emptione ipsius rei, cujus dominium & proprietatem iusto sibi titulo acquisivit, quæ, separata a jure domini, aliquid alienum esse videri potest. Alius est titulus domini acquirendi, alius adipiscendæ vel adeptæ possessionis. Jus domini non semper conjunctum cum jure possessionis, sed sæpius ab eo disjunctum & separatum. Quippe nec quidquam frequentius, quam ut rem alienam quis possideat, sibi que habeat, vel fultus aliquo titulo, vel non; quod cum accidit, interest domini habere etiam possessionem; possessoris autem, eam retinere. Propterea eadem ratio, quæ impedit, ne rem meam possim emere, & proinde hæc emptio non valet, quia res mea magis mea fieri nequit, eadem impedit, ne quis rei suæ possessionem

emmat,

emat, ut eam habeat, quam nondum habet, neque habere & recuperare possit per aliquam in rem actionem; quippe qui actionem ad consequendam possessionem habet, ipsam jam habere possessionem videtur, *l. 15. ff. de R. J. l. 17. de adq. rer. poss.* vid. Fab. *rational. lib. 18. tit. 1.* qui autem possessionem suam tueri potest, sane magnum commodum adfert domino, quod huic renunciet, nec a ratione alienum, ut pro ejus recuperatione domino, quasi emptori rei alienæ, pretium recte datum censetur, quod a possessore, tanquam venditore rei suæ sive juris sui, justo accipitur titulo. Si igitur emam a te possessionem rei meæ, utilis erit emptio, cum non proprietas, sed possessio, quæ ad me non pertinet, in contractum deducatur. *l. 28. ff. de adq. poss.* Vid. *Paraphrasin* Jul. Capræ ad illam legem. Sic & alia exempla, ab Auctore adducta, pro matre habent non jus strictum, obligationem quidem parientia, sed magis ex justo & æquo, quam præcedente obligationis inducendæ, vera ac genuina causa, nisi generali illa, quæ est naturalis æquitas, illi favens, qui vel res vel operas suas impendit in utilitatem alterius, ita ut inde factus sit locupletior. Quamobrem si merum jus naturale spectemus, non adeo multiplicantur ex jure obligationes producendi causæ & modi, nec etiam actiones, quas pariunt, sed sufficit te mihi teneri ex æquo & bono ad petendum, quod mihi debes justa ex causa, licet non ex interposito contractu: causa enim debendi non semper ex contractu, sed ex ipso dominio, vel saltem, ut diximus, ejus intuitu & occasione aliquando derivanda. Cum autem homines sibi invicem æquales, ita ut alteri in alterius neque personam nec actionem juris aliquid competat, quod ipsi esset impedimento, quo minus posset facere quod velit virtute libertatis, quæ cuique a natura concessa, hinc conventiones & pacta introducta, unde obligationes, quibus homines jure sibi æquales devinciuntur, ad aliquid dandum, præstandum, vel faciendum, cujusmodi obligationes vel mutua sunt, reciprocam dandi vel aliquid præstandi necessitatem utrique imponentes, vel ab una tantum parte juris aliquod vinculum parientes. Quoniam itaque obligationis vinculo nemo socium æquali libertatis jure gaudentem, sibi devinctum habere potest, nisi præcedat voluntas & animus sese obligandi, quod perspicitur ex conventionibus & contractibus, quos inter se homines celebrare solent; hujusmodi signis & indiciis non exstantibus, dicendus videtur quisque manere in libertate naturali, id est, sui juris, & actionum ac rerum suarum liber arbiter & dispensator. Quod si vero omnia humanitatis officia nullam obligationem, nullamque actionem parere dicamus; quippe cum sine consensu meo nemo in me vel res meas aliquod juris vinculum, quod illam agendi, & de rebus meis disponendi facultatem partim ab alieno arbitrio pendere efficeret, vel alieno quodammodo juri subjectas redderet, sibi acquirere potest: ergo nulla conventionem, nulloque contractu interposito, nec jus personale, nec reale imminui, nec

alteri quodammodo affectum reddi potest. Quæ igitur ratione omnes obligationes, quæ ex quasi contractu jure civili finguntur, niti dicemus, imo unde actio negotiorum gestorum, & actio funeraria, & quasi ex contractu cum defuncto inito derivanda, sublato jure civili, quo nituntur tanquam basi; imo, quod quasi æquo æquius videtur in societate civili & juris communitate, hominumque commercio mutuo, scribit Ulpianus, justum judicem non tantum quasi negotiorum gestorum actionem ei tribuere, qui testatorem funeravit, quamvis, herede prohibente; inviti enim & prohibentis negotia gerenti, quanquam utiliter negotiorum gestorum actionem dandam non esse, Julianus scribit, *l. ult. Cod. de negot. gest.* sed solutius justum judicem agere, eique insuper funerariam concedere, quasi non tam cum herede, quam cum defuncto contraxisset, & proinde res sibi pro sumptibus funeris, quasi pignori obligatas habens; quamobrem & omnibus creditoribus præfertur, imo & hypothecariis: quippe æquum quidem videri posset, ut actione negotiorum gestorum conveniret heredem, quasi ejus negotia gessisset, sed solutius æquitatem judicem justum oportere sequi, inquit Ictus, & proinde non meram negotiorum gestorum actionem imitari, non ex contractu naturali vel civili descendentem, sed ex æquo & bono, & quidem immediate ex re magis, id est, funere, quam ex persona hanc actionem dimanare, ideoque & pinguiorem actione negotiorum gestorum, majorem æquitatis mensuram in ea observari, non manet in puris terminis negotii gesti. In eo itaque differt ab actione negotiorum gestorum, quod, quamvis ea ex æquitate quidem introducta, sitque bonæ fidei, atque plenissimas & uberrimas habeat præstationes ex æquo & bono, in actione tamen funeraria, quæ immediate descendit ex æquo & bono, solutior æquitas locum habet. De cæteris actionibus idem dicendum: ad illa autem, quæ statim de origine & causa obligationum, tum actionum, quas pariunt, reponi possunt, quod quatenus libertas naturalis est consistens in libera facultate agendi quæ volumus, quæ non solum personam, sed & rerum nostrarum dispositionem spectat, eam nec imminui, nec tolli posse in statu naturali, in quo omnes æquo jure fruimur, nisi accedente consensu & voluntate nostra. Quamobrem si quis in alterius vel personam vel bona juris aliquid sibi velit acquirere, oportet id ipsum sibi acquirat consensu interveniente ejus, ad quem res pertinet, qui sui est juris; solet autem ea exprimi per verba, vel alia indicia, quæ mentem nostram exprimere valent. Hinc conventiones & pacta sive contractus, quæ constant ex unius vel duorum in idem placitum consensu. Et omni caret dubio, cum quisque sui juris est & liber arbiter, ac dispensator ac moderator rerum suarum, quin sese possit alteri obligare ad aliquid dandum, faciendum, vel præstandum. Atque hæc recte prædicantur de obligationibus, quæ sunt voluntatis; verum sed & aliz, quæ necessitatis, id est, naturalis ratio, hominibus imponit,

quorum in numero omnes, quæ ex æquo & bono descendunt, qualis est illa, quæ occasione introducti rerum dominii naturalis ratio singulis mortalibus, tanquam ejusdem humanæ societatis membris, & inter quæ ejusdem juris communio intercedit, imposuit, qua tenentur suum cuique jus tribuere, & proinde quod penes se existit, ad socium pertinens, ei restituat, quod sine violatione mutæ hujus obligationis, a jure naturæ introductæ, retinere nequit: quia enim res mea penes te existit, ad quam retinendam jus non habes, quamvis nulla conventio, nullus mihi tecum contractus intercedat, quo mihi devinctum habeo ad restituendum quod meum est, obligatio ista tamen tibi incumbit, ex jure naturali, quod vetat aliquem re sua sine ejus consensu & facto privare. Quid magis æquitati naturali repugnat, quam jus suum alteri eripere; jus vero alteri aufertur, quoties ipsi non tribuitur, quod ex bono & æquo præstare vel dare ei tenemur. Quid vero magis æquum, quam quod nostras opes non augeamus cum alieno incommodo, neque etiam quod lucrum captamus ex aliena jactura. Quoties itaque nobis aliquid vel rei nostræ accessit, quod alteri decedit, toties tenemur alterius damnum refarcire ex lucro, quod ejus opera sive facto nobis quæsitum. Damni autem nomine venit omne illud, quod sine justa causa ab aliquo ad alterum pervenit, ut alibi notatum. Ex universali itaque hac regula facile possumus perspicere, quibus in negotiis & casibus obligationes, ex æquo & bono proficiscentes, homines sibi mutuo devincti ad aliquid faciendum, dandum, vel præstandum, ut cuique salvum sit rei suæ dominium, salva possessio, salvum jus, quod cuique competit, nullo interveniente contractu, vel pacto, quo alter sibi in alterum, vel bona ejus, jus aliquod acquirit præcipuum. Postquam autem in societate civilem homines coaluerunt, quamvis renunciare oporteret libertati naturali, quatenus subsistere non poterat cum societatis fabrica atque conservatione, attamen non opus fuit, ut renunciarent juri naturali & æquitati, quæ in omnibus actionibus & negotiis, quæ proficiscuntur & geruntur ac peraguntur ab homine, tanquam animali, quod rationis capax est, & proinde alligatur eam servare æquitatem, quam dicitur recta ratio immutabilem sive per se absolute, sive quatenus refertur vel ad societatis humanæ vel civilis conservationem. Atqui alteri restituere quod suum est, adeo æquum & bonum, ut nihil æquius possit excogitari, & quatenus id spectat humanæ societatis, quæ homini cum homine intercedit, conservationem, quæ nulla societate civili vel facto humano tolli potest; hinc qualiscunque extrinseca conditio, quæ homini aliunde advenit, nunquam tamen definit esse homo, id est, socius sui similis, cum quo sibi & societas, & juris quoque communitas intercedit. Quamobrem & in civili societate recepta ea omnia, quæ ubique & quocunque loco & tempore summam continent æquitatem. Atqui nihil æquius, quam cuique jus suum tribuere, & reddere quod alterius est. *Finis ex*

tribus præceptis, quibus tanquam fundamento & basi sua totum juris civilis corpus nititur, unum est jus suum cuique tribuere, ex qua regula & altera profluit immediate, ne ex alterius jactura lucrum quæramus, vel alicujus incommodo nostrum commodum augeamus. Atqui semper quidem boni & æqui eadem natura, sed non ejusdem generis & naturæ negotia, quæ inter homines peraguntur; ita quoque, quamvis in omnibus æquitatis ratio locum sibi vindicet, attamen non eadem æquitatis mensura in illis observatur, atque ut omnia ordine in societate tranquilliter agerentur, sua negotiis peragendi præscripta forma & norma, quibus diversa imposita nomina, ut, iis a se invicem distinctis, statim posset perspicere quid actum, vel contractum, aut conventum, ut juxta naturam cujusque negotii gesti, æquitatis possit haberi ratio ad ejusmodi mensuram, quæ conveniret cum eo, quod actum. Unde & illa divisio actionum bonæ fidei & stricti juris. Strictior æquitas in hisce, in illis magis soluta, solutior autem ea, quæ in actione, de qua nobis hic sermo, locum habet; quia est plus quam bonæ fidei, cum ex æquo & bono, tanquam sua matre, proficiscatur. Unde etiam est quod habebat olim privilegium ante cæteras omnes actiones. *l. 17. de reb. aut. jud. possid.* Eadem quidem obligatio, ex æquo & bono descendens, eandem producit actionem ad repetendum quod meum est, & alterum adstringens ad restituendum quod est alterius, sed modus & repetendi & restituendi juxta negotii, quod gestum, naturam & qualitates, diversus, ut & diversa quoque æquitatis, ut diximus, mensura observanda, quam recte observasse dici potest Ulpianus in casu nostro, cum, officii rationem habens, quod defuncto præstamus, cum funerando, ei, qui hujus curam habuit ac funus fecit, non negotiorum gestorum actionem, quasi defuncti negotia gessisset, ex quasi contractu, cum ipso defuncto inito, descendente, bonæ fidei & proinde æquitatem sibi annexam habentem, qua suum consequi potest qui ultimum defuncto præstitit officium, quod omnes mortales maximum habere solent, ac proinde præsumendi sese velle ipsi multum debere, qui hoc præstitit, sed funerariam altera plenioris & pinguioris tribuere placuit, subsidiariam tamen, in qua non imitari oportet justum judicem meram negotiorum gestorum actionem, sed plus aliquid operari debet actio funeraria. *Æquitatis majorem in illa observamus mensuram, quia funus facientis officium videtur pluris æstimandum, quam ejus, qui aliena simpliciter gessit negotia, ut a socio omne damnum arceret, ob rationes statim dictas.* Pro officii itaque mensura æquitatis quoque proportio observanda. Quamobrem & dicitur privilegiata; quippe, quamvis funerantis tantum habere videatur actionem personalem, ex quasi se. contractu descendente, quasi contractisset cum defuncto; immo tamen hoc speciali privilegio, ut annotavimus supra, ac creditor funerarius omnibus creditoribus præferatur personalibus & hypothecariis. *l. 24. §. u. l. 1. §. 1. ff. de rebus. & sumpt. fun.*

X. Octa-

X. Octavo, eum qui rem alienam emit, non posse eam restituere venditori ut pretium seruet, quia ex quo res in ejus fuit potestate, jam, ut diximus, cœpit obligatio restituendi.

XI. Nono, eum qui rem habeat cujus dominus ignoratur non teneri naturaliter eam rem pauperibus dare: quanquam valde hoc pius sit, & recte multis in locis constitutum. Ratio est, quia ex dominio nemo jus habet præter dominum. Non esse autem, & non apparere tantundem valent quoad eum cui non apparet.

XII. Decimo, si naturaliter quod ob causam turpem aut honestam, ad quam quis obligabatur, acceptum est, non esse restituendum: quanquam hoc quoque non immerito legibus quibusdam introductum est. Ratio est, quia ratione rei nemo tenetur, nisi res sit aliena; hic autem dominium transit ex prioris domini voluntate. Aliud erit si in ipso accipiendi modo vitium fuerit, puta extorsio; hoc enim est aliud obligationis principium, de quo hic non agimus.

XIII. Addamus & hoc mendose a Medina traditum, rerum alienarum in nos dominium transire sine consensu domini, si res sint tales, quæ pondere, numero, & mensura æstimari soleant. Nam res ejus generis functionem quidem recipere dicuntur, id est restitui posse per id quod in genere idem est, sed ita demum si consensus præcesserit, aut ex lege aut more præcessisse intelligatur, ut in mutuo; aut etiam si res, utpote consumpta, exhiberi nequeat. At extra talem consensum, vel expressum, vel præsumtum, & extra necessitatem, functio ista locum non habet.

Thom.
2. 2. 62.
art. 3. ad
2. *Cajet.*
ibid. Co-
varr. p. 2.
§. 2. *ad*
cap. pec-
catum.
g 1. *Sam-*
mel.
XII: 5, 6.
h De ref.
9. 10.
i L. Ro-
casti. §.
ult. D. si
cert.

C O M M E N T A R I U S.

SI obligatio descendit ex rei alienæ penes alium existentia, ergo rem non amplius in sua quis habens potestate, ad restituendum obligatus censeferi nequit, nisi mala fide eam possederit; atqui voluntatis est rei detentio & possessio, dicendum videtur neminem posse obligari, ut res, quam possidere incepit, invitus possidere continet, si eam restituere velit, a quo accepit; quamobrem, si bona fide rem emisti, ubi intellexeris alienam, queritur an possis contractum rescindere & reddere venditori, a quo accepisti, ut pretium recuperes. Negat Auctor, affirmat Pufendorfius, Lessius, aliique Moralistæ. Auctoris opinio fundata in obligatione restituendi, quæ incumbit emptori, ex quo res in sua potestate esse incepit. Pufendorfius putat, quemadmodum nemo tenetur rem alienam emere; ut dominus quidem rem recipiat, ego autem pretium meum amittam; ita nemo tenetur rei, quam alienam cognoverit, possessionem continuare, ut apud se evincatur ad declinandam litis molestiam, vel etiam pretium eo facilius recuperandum. Proximus quisque sibi, atque omni culpa vacat, qui juxta amoris gradum sibi prospicere, quam alii, malit, quoties simul sibi & socio prodesse nequit. Obligatio restituendi rem alienam, quem-

admodum ex æquo & bono proficiscitur, ita etiam juxta æquitatis interpretari debemus regulam. Iniqua sane ejusmodi esset obligatio, qua alteri magis, quam nobis consulere teneremur. Obligatio hæc non tam personam, quam quidem rem sequitur. Itaque, re penes me non existente, obligatio evanescit, atque meo facto eam possidere desii, sed nullo interposito contractu, unde nova mihi incumbit obligatio, qua teneor possessionem continuare, donec eam potuit vindicare justus dominus, a voluntate & arbitrio meo pendeat ab isto contractu resilire, ne gratis litæ implicarer, ita tamen, ut tenear indicare domino requirenti ubi sua res sit, quæ eam vindicare queat: tunc enim quantum in se, & salvo suo interesse effecit, ut res ad verum suum dominum iterum perveniat. Neque aliud officium videtur ipse Auctor emptori imponere. §. 1. n. 2. hoc cap. Nec potest dominus queri, quasi injuria sibi illata ab emptore, rem non sibi, sed venditori, a quo forte recuperare nequit, restituente. Primo, quia jus nature dicat, cuique sibi proximum, & proinde suum commo- dum alieno præferre, non repugnat æquitati. Deinde nemo cogi potest rem diutius possidere quam velit, nisi mala fide possidere inceperit.

Denique, nulla obligatio personalis intercedit domino cum venditore, vel ex contractu, vel quasi descendens, qua teneretur rem emptam suo periculo servare & detinere, donec dominus eam vindicare possit. Verum obligatio, qua tenetur rem restituere domino, ex detentione & possessione rei alienæ oritur, quamobrem ea justo modo, id est, licito restituta venditori, evanescit obligatio restituendi domino, quia ad impossibile quid reducitur. Argumenta, quæ a Lessio adducta, non tam respiciunt quam obligatio intercedat emptori cum domino ex rei detentione, quam cum venditore ex contractu emptionis & venditionis; quippe cum hic agitur de obligatione, quæ emptori intercedit cum domino, non potest hic in deliberationem venire jus illud, quod emptori competit adversus venditorem ad rescindendum contractum, & restituendam rem, ut pretium recuperet. Quod emptor erraverit, putans venditoris, non alterius rem esse, quam emit, & proinde contractum rescindi posse, nihil refert ad dominum, cui nocere non potest quod inter alios actum; sed sufficeret rem suam in emptoris fuisse potestate, si nuda rei detentio, quemadmodum & restituendi, ita etiam retinendi & possidendi necessitatem imponeret emptori, donec præstet eam vindicari a domino, atqui ita cum suo incommodo teneretur augere alterius commodum, quod a Moralibus non diligenter disputatum invenio, quamvis præcipua & fere unica determinandæ quæstionis ratio. Altera ab Auctore movetur quæstio, scilicet an res incerta, qualis est, cujus dominus ignoratur, penes aliquem existens, danda sit pauperibus jure naturæ vel in foro conscientiæ; recte autem addunt Moralists, rem incertam tum demum existimari, postquam eam inquisitionem adhibuerit possessor, quæ judicio prudentis pro rei qualitate videtur sufficiens: majorem enim diligentiam in pluribus locis & longiori tempore adhibendam, quando res est magni pretii, quam dum parvi, statuit merito Lessius *lib. 2, cap. 14*. jure vero naturæ non teneri possessorem rem, cujus dominum ignorat, pauperibus piæ operibus erogare, plerique Moralists cum Auctore nostro sentiunt. Dissentientium argumenta tractat Lessius, sed non tanti ponderis mihi videntur, ut hisce nostra opponamus, quia ratio, quam Auctor adfert, sufficit ad ea diluenda; in re autem positiva aliud introduci potuisse negari nequit, ita ut ejusmodi bona tam pauperum sustentationi cedere, quam in Principis fiscum redigi debeant; cessante vero lege positiva, vel consuetudine, vim legis habente, bonorum incertorum possessio manet penes bonæ fidei possessorem; nec in ea turbandus, sed permittit naturalis ratio, aut tempus possessionis legitime inceptum curat bonæ fidei possessori, donec lapsu temporis per præsumptam derelictionem, verum & plenum dominium ei possit acquiri. Sic quoque naturaliter nemo tenetur restituere, quod ob causam turpem vel honestam, ad quam quis obligabatur, accepit, quasi justo titulo sibi non acquiritum dominium,

posito quod causa restitutionis in re petenda ex dominio rerum per se, ut inquit Pufendorfius; quippe hoc nomine non potest teneri is, in quem res transit prioris domini destinata voluntate & deliberato animo ac consensu: hic enim & naturalis domini transferendi modus est, qui nullum vitium contrahit, quia ob turpem causam datum & acceptum: ea enim non tollit voluntatem & consensum domini, rem in alium transferentis, nec accipientem reddit inhabilem ad accipiendum quod offertur, quia, licet peccet, quatenus ob turpem causam accipit, tamen non peccat accipiendo oblatum. Causa extrinseca non inficit interiorem animi deliberationem & consensum, principium & fundamentum domini justo modo transferendi & etiam translati & accepti. - Aliter dicendum, si in ipsa accipiendi causa, vel potius accipientis persona, vitium hæret, quod ipsum reddit domini acquirendi incapax, puta extorsio, dolus, metus ab eo injectus. Hæret in eo vitium, quia suo facto aufert transferendi liberam voluntatem domino, quæ tamen debet esse principium & causa domini transferendi, ut diximus; atqui ejusmodi extorsio & dolus, quo coactus & inductus dominus non animo, sed tantum actu transferre rei suæ dominium, reddit enim dominum accipiendi incapax, quia oportet destinata dantis voluntate transire dominium; ergo in eum transire nequit, qui extorsione, vel dolo, aut metu usus est, quoniam dici nequit destinatus voluntate libera dantis, qui ejusmodi mediis violentis voluntatis tantum extrinsecum actum extorsit danti; violentia autem ejusmodi vel dolus in causa est, ut vitii sui nullum commodum Auctor sentire oporteat. - Ultimo loco addit Auctor, cum nullius rei in alium dominium transire queat, nisi consensus domini præcesserit, ita nec earum rerum, quæ pondere, numero & mensura æstimari solent, dominium transfertur, quin domini consentientis voluntatem liberam præcessisse oporteat: nam impossibile, ut res inanimata, alterius servitio & potestati subjecta, alterius usui inserviret; atque dominio cederet invito domino, nisi ex causa delicti vel simili, quod ex jure positivo introductum, nisi quatenus ad damnum datum compensandum atque resarciendum, etiam jure naturali eatenus amittit rei suæ dominium; quippe quamvis res, quarum hic mentio, functionem recipere dicantur, id est, restitui possint per id, quod in genere idem est, eodem tamen domini jure possidentur, quæ res cæteræ inanimatæ, a quo nequeunt liberari, nisi interveniente facto & consensu domini, id est, eodem modo, quæ cæteræ res transferuntur; unicus vero modus, sive unica causa, si velis, consensus & libera voluntas transferentis jure naturali, excepta tamen necessitate, utpote si res consumpta fuerit, restitui nequit, vel quia illum distraxit & nequit illam recuperare, vel quia sine notabili jactura in suis bonis expertis, aut in suo honore aut fama, non potest illam recuperare aut restituere eodem numero, tunc satis est, si æquivalens restituarer, inquit Molina *disp. 751*. honor

honor enim & fama, quæ cum vita pari passu ambulat, quibusvis rebus longe pretiosior, & proinde, qui rem recuperare nequit, nisi cum ejus jactu-

ra, existimari debet in eandem necessitatem incidisse, ac si res non existeret, & proinde impossibile esset eandem restituere domino.

C A P U T XI.

De promissis.

- I. **R**efellitur sententia statuens promissis jus naturaliter non oriri.
- II. Assertionem nudam non obligare.
- III. Pollicitationem naturaliter obligare, sed inde alteri jus non nasci.
- IV. Quid sit promissum unde alteri jus oritur.
- V. Requiritur ad hoc in promittente usus rationis; ubi distinguitur jus naturale a legibus civilibus circa minores.
- VI. Promissio errantis an & quatenus obliget naturaliter.
- VII. Promissionem ex metu obligare, sed qui metus causam dedit teneri ad liberandum promissorem.
- VIII. Id quod promittitur, ut promissio valeat, oportere in potestate sit promittentis.
- IX. An promissio ob causam vitiosam valeat naturaliter, per distinctionem explicatur.
- X. Quid sentiendum de promissione facta ad consequendam rem jam ante debitam.
- XI. Modus valide promittendi per nos ipsos.
- XII. Modus valide promittendi per alios; ubi &

- de legis mandata excedentibus.
- XIII. Exercitoria & institoria obligationes quatenus ex jure natura procedant, ubi & juris Romani error notatur.
- XIV. Ad promissionis validitatem acceptationem requiri.
- XV. An acceptatio innotescere debeat promissori, per distinctionem explicatur.
- XVI. Revocari promissionem posse, mortuo ante acceptationem cui promissum erat.
- XVII. An & intermuncio mortuo, per distinctiones explicatur.
- XVIII. An revocabilis sit promissio acceptione per alterum facta, per distinctionem explicatur.
- XIX. Onus promisso adjici quo tempore possit.
- XX. Quomodo convalescere possit invalida promissio.
- XXI. Promissiones sine causa, naturaliter non esse irritas.
- XXII. Qui factum alienum promisit ad quid naturaliter teneatur.

I. **P**Erduxit nos ordo ad obligationem quæ ex promissis oritur: ubi statim se nobis objicit vir eruditionis minime vulgaris Franciscus Connanus. Is enim hanc defendit sententiam, jure naturæ ac gentium ea pacta, quæ non habent *ovida alpa* nullam inducere obligationem: honeste tamen impleri, si modo talis res sit, quam præstare etiam circa promissum honestum ac virtuti alicui congruens fuerat.

2. Adfert autem pro sententia sua non tantum Jurisconsultorum dicta, sed & rationes has: quod non minor sit culpa ejus qui temere nulla de causa pollicenti credit, quam ejus qui vanitatem adhibuit promissionis: deinde quod fortunis omnium magnum immineat periculum, si promissio, quod sæpe ex ostentatione magis quam ex voluntate proficiscitur, aut ex voluntate quidem sed levi ac parum considerata, tenerentur homines: postremo, quod justum fuit aliqua honestati cujusque relinquere, nec ad necessitatem obligationis exigere: turpe esse promissa non implere, non quod injuste id fiat, sed quod derogatur promissionis levitas.

Tullii quoque utitur testimonio, qui dixerit, nec promissa servanda quæ sint iis quibus promiseris inutilia, nec si plus tibi noceant quam illi profint cui promiseris.

Quod si res integra non sit, vult deberi non quod promissum est, sed quod interest: cæterum pacta, quam ex se non habent, vim eam

eam accipere aut ex contractibus, quibus insunt aut adjiciuntur, aut ex rei traditione: unde nasci partim actiones, partim exceptiones, & vetitam repetitionem.

Quæ vero pacta vim obligandi secundum leges habeant, ut pacta stipulata, & alia quædam, habere eam legum beneficio, quarum ea est efficacia, ut quod per se honestum est id efficere possint etiam necessarium.

COMMENTARIUS.

Nihil magis naturali æquitati conveniens, quam ut homines, qui conditione & jure pares, æquali etiam in statu naturali, (de quo nobis cogitandum, quoties de ejusmodi obligationibus sermo est, quæ ex jure naturali profectæ sunt vel proveniunt, ad hominis vitæ agendæ normam, & societatem cum sui simili colendæ rationem pertinent, sive immediate, hoc est, nullo interveniente facto humano, descendentes, sive actum humanum excipientes & subsequentes) gaudent libertate & facultate agendi, ut sæpius annotavimus, ita ut alter alteri impedimento esse nequeat, quo minus exequatur, quod agere in animum induxit, nisi quatenus repugnaret societatis humanæ conservationi; quippe cum jura naturæ eo colliment, ut societas, quæ homini cum homine intercedit, salva sit & tuta, singulis hominibus quoque, tanquam totidem ejus membris, quædam imposuit vel agenda, vel omittenda huic conservationi, vel inservientia, vel nocitura, qualis obligatio immutabilis est & perpetua, quia nisi cum ejusmodi status interitu vim suam perdere possit; quamobrem recte immediate possunt dici ex jure naturæ descendere, & naturales obligationes vocari, quasi & in statu naturali actionem parientes, & ex jure naturæ, immediate societatis conservationem spectante, proficiscentes, unde & earum præstationem, quæ ad eam tuendam pertinent, & omissionem, quæ ad ejus distractionem & destructionem tendere videntur vi istiusmodi obligationis a se invicem homines postulare & exigere possunt, quamvis nulla intercedat mutua conventio vel promissio, qua ad ejusmodi officia præstanda sibi invicem devincti. Atque huc pertinent obligationes ex delicto & maleficio. Libertas naturalis tribuit quidem cuique licentiam faciendi quod velit; verum non infinita est nec indeterminata, sed suis circumscripta limitibus, vel naturalibus, vel civilibus, quod dupliciter contingit, vel quando absolute ipso jure prohibere, facere vel non, quæ in actum deducere deliberavimus, vel facto humano interveniente, cum sponte ei aliquid detrahimus, quod sit, cum alteri aliquid dare, facere vel præstare promisimus, quod antea facere vel intermittere poteramus; atque ejusmodi obli-

gatio ex naturæ quidem jure descendit, sed mediate, id est, facto humano interposito: & hujus naturæ sunt promissiones & pacta, quæ nuda vocantur, quia hisce aliquid juris defero in me, sive actus meos alteri, ad ipsi aliquid dandum, faciendum vel præstandum, præsertim si ea mente promissio facta, idque ex omnibus indicis & signis facile perspicui potuit, ut aliquid emolumenti vel commodi, vel e rebus nostris, vel industria & opera, socius sentiret. Sane si quis, lege charitatis devinctus, socio prodesse, quantum in se est, ejus utilitatem promovere, & commodis inservire velit, arctius adhuc vinculum hoc contrahitur, si insuper accedat spontanea promissio liberalis ad dandum vel præstandum aliquid socio, quod ejus commodum augere & utilitatem promovere valet, nec a nobis, nisi jure imperfecto vel ex humanitatis lege & officio, exigi vel efflagitari poterat: duplex enim vinculum magis alligare uno, cuivis facile notum. Miror itaque virum Franciscum Connanum summum JCtum, ac in cæteris quoque disciplinis non minus versatum, hanc potuisse defendere sententiam, jure naturæ & gentium ea pacta, quæ non habent *συνάλλαγμα*, id est, quæ intra terminos simplicis conventionis steterunt, nullum in se negotium continentia, nullam inducere obligationem, nec naturalem nec civilem: *συνάλλαγμα* enim dicitur, cum ex utraque parte negotium aliquod intervenit, non ut mutua nascatur obligatio, sed ut ei, qui primus ex sua parte, sine ulla præcedenti obligatione, aliquid dat vel facit, alius obligetur, teste Ulpiano *l. 7. ff. de pact.* Dedi tibi rem, ut mihi aliam dares; vel dedi, ut aliquid faceres: hoc *synallagma*; & hinc nascitur civilis obligatio. Sed mirum, Virum eruditum, quamvis omnem obligationem pactis nudis inesse negare non erubescat, affirmare tamen honeste impleri, quasi nulla esset honestatis obligatio, & jure naturæ ad ea adimplenda obligaretur, quæ honestas perficienda suadet: nonne justum quod honestum? quod enim præcipit honestas, etiam jubet jus naturæ, & proinde quod huic repugnat, vetat, pari passu ambulat, & idem juris producunt effectum, & vice versa, & proinde obligatio, quæ ex honestate, etiam ex jure naturali descendit. Vid. Cic. *1. off. cap. 19.* Quamobrem si honestum servare & adimplere promissa, turpe vero non implere; ergo qui promissit quid dare vel facere, sese obligavit ad

ad promissa servanda, quia omnis honestas & turpitudine in se continet necessitatem, qua tenemur hanc sequi, illam vitare; quamobrem quod relictum honestati, ejus executio & adimpletio non est indifferens, sed necessaria cum obligatione conjuncta, ita ut bonum & justum virum dicamus qui promissa servat, injustum appellemus qui non adimplet quæ promisit; quippe omnia honesta, id est, quæcunque quoquo modo lex naturæ præcipit, ad naturalem spectant justitiam. Injustitia autem naturalis est, quæcunque legis naturæ transgressio. Turpia igitur omnia, quibus naturæ placita violantur, ad injustitiam referuntur, secus atque Connanus facit, qui turpe & inhonestum, nec tamen injustum

dici voluit, promissum non adimplere, Scharrock. *de off. secundum jus nat.* quo sensu inquit Cic. *1. off. nihil honestum esse posse, quod justitia vacat.* Qualis autem justitia sine obligatione. Sin igitur cum honestate semper conjuncta justitia: ergo & obligationem producit præstandi & faciendi quod honestum sive justum est; atqui juxta opinionem Connani honestum promissa adimplere: ergo omnis promissor tenetur facere, quæ promisit dare vel facere, aut præstare. Atque hæc obligatio recte naturalis dicitur, quia profluit ex dictamine rectæ rationis, honesta præcipiens & vetans turpia. Vellem Virum doctiss. diligenter examinasse naturam eorum, quæ honesta & turpia vocare solemus, fortasse in hunc errorem non incidisset.

3. Verum hæc sententia, ita generaliter ut ab ipso effertur accepta, consistere non potest. Primum enim sequitur inde inter reges & populos diversos, pactorum, quamdiu mihi ex iis præstitum est, vim esse nullam, præsertim iis in locis ubi nulla certa forma foederum aut sponsionum reperta est. Tum vero ratio nulla reperiri potest, cur leges, quæ quasi pactum commune sunt populi, atque hoc nomine vocantur ab Aristotele & Demosthene, obligationem pactis possint addere; voluntas autem cujusque, hoc omni modo agentis ut se obliget, idem non possit, præcipue ubi lex civilis impedimentum non affert. Adde, quod voluntate sufficienter significata transferri rei dominium potest, ut ante diximus. quid ni ergo possit transferri & jus in personam, aut ad transferendum dominium (quod jus ipso dominio minus est) aut ad aliquid agendum, quippe cum in actiones nostras par jus habeamus atque in res nostras?

Rhet. 1.

xv.

L. 2. D. de legibus.

C O M M E N T A R I U S.

Merito Auctor hanc sententiam oppugnat tanquam justitiæ & æquitati contrariam, & societatis humanæ conservationi, hominumque inter se commercio noxiam; quippe quæ omnem foederum & sponsionum effectum tollit, & ipsam fidem & confortio humano, evellit, qua sublata, & ipsam concidere necesse est, quia tibi non sibi invicem fidunt homines, distrahitur societas & tollitur mutuum commercium. Vellem equidem, ut mihi quis posset rationem reddere, cur homo, qui sui juris est & mentis compos, & proinde liberam habens facultatem de se ac bonis suis pro libitu disponendi, semetipsum vel bona sua non eo, quo velit, posset obligare modo, vel nuda promissione, vel stipulatione interveniente; quippe libera illa disponendi facultas tribuit quoque jus seu liberam facultatem semetipsum alteri obligare animum habenti, talem eligendi obligationis formam & modum, quæ sibi videtur sufficere ad producendam ejusmodi obligationem, quam alteri in se vel bona sua concedere & tribuere verbis exprimit, vel ex aliis signis & judiciis constare potest; quippe hoc ad hoc impediens esse nequit, ne sese obli-

get, quia, ut sæpius diximus, homines sibi æquales, & propterea omnes sui juris, nisi vitium aliquod naturæ obstat, quamobrem nec alter alteri legem præscribere, quare hoc & non alio modo sese obligare alteri debeat. Sufficit ad obligationem personalem producendam, ut quis verbis vel aliis signis indicet & declaret sociis, quid ipsi cedat de jure suo, id est, de libertate ista faciendi quod volumus, cuique a natura concessa; quippe quantum illi detrahit alterius gratia, tantum tenetur alteri præstare, qui fidem suam secutus est. Quare voluntas cujusque hominis non valeret idem producere effectum, quem leges civiles in societate civili producere experimur, utpote quæ nihil aliud sunt, quam voluntas populi sive legislatoris, ejus personam gerentis; atqui hæc obligationem pactis possunt addere, quæ ni ergo homo sui juris eandem vim suis possit addere pollicitationibus vel nudis promissionibus: licet & præstetur, quæque obligationem sibi imponit voluisse promittendo, quæ alteri negotio de se libertate naturalis, cui quæcumque concessa facultas agendi quæ velit, pollicitationem, quæ obligationem contrahat, quæ

quæ ejusmodi delationi ipso jure inest. Præterquam quod libertatis qualiscunque renunciatio & ipse obligandi actus est quoque libertatis exercitium & usus : liber enim nec sui juris dici potest, qui juri suo non potest renunciare, & transferre in alterum, nec imperium in semetipsum habere, qui sese nequit devincire & obligare alteri. Sed quatenus homo membrum est societatis civilis, libertatis usuram determinant leges civiles, utpote quæ ipsi agendorum normam præscribunt, & negotiis, quæ in foro geruntur, formam & modum imponunt. Quamobrem recte Auctor legem civilem excipit, quæ actiones civium dirigit, & quemadmodum in bona nostra dominium habet eminens, ita & in actiones nostras jus habet eminens, ut ita dicam, summus legislator & Princeps vel magistratus Reipub. cujus voluntati subest voluntas singulorum civium, ita ut non facere possint omnia, quæ placent, sed quæ legislator non prohibuit, nec intentionis & voluntatis nostræ effectum obtinere, non quem naturaliter sed quem

civiliter producere potest. Non eo, quia civilia possunt tollere quæ juris sunt naturalis, verum quia, in actum deducta, nullum producant effectum, quasi nihil actum, quamvis, quod factum est, infectum fieri nulla possit ratione, potest tamen destitui effectū. Sic qui naturaliter obligatus est, jure civili in foro conscientiz eodem nequit solvi, sed quidem liberari a præstatione ejus, ad quod sese obligavit præstandum, id est, quatenus nulla actione potest conveniri ad præstandum quod promissum. Recte Mævius de jur. nat. & gent. de fide servanda lex natura perpetua & universalis, ac quia exinde oritur, quod ex promissis vel pactis alteri jus nascitur, in jura autem singulorum civili imperio potestas competit, uti per hanc illi fas constituere, ut aliquibus fides non servetur, non tollendo istam legem, sed non applicando materiam legi, tum jus aliquod adquiri per rationem probabilem non finit, quomodo ex civitatum constitutionibus oritur, ac aliquibus impune fides non præstetur.

§. Per
traditionem. Inst.
de ver.
divis.
a L. I.
D. de part.
tit.

L. I. D.
de pecun.
const. L.
Cum amplius. D.
de reg.
juris.

De off.
l. I.

Ap. de
Platone.
Plato I.
de repub.

4. Accedit his sapientum consensus : nam quomodo dicitur a Jurisconsultis, nihil esse tam naturale, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre ratam haberi ; eodem modo dicitur, a nihil esse tam congruum fidei humanæ, quam ea quæ inter eos placuerunt servare. Sic edictum de pecunia constituta, ubi nulla in constituyente debendi causa præcesserat præter consensum, favere dicitur naturali æquitati. Paulus quoque Jurisconsultus eum ait natura debere quem jure gentium dare oportet, cujus fidem secuti sumus : quo in loco primum vox, oportet, necessitatem quandam moralem significat ; neque vero admittendum est, quod ait Connanus, fidem secutos nos censerī, ubi res integra esse desit : agebat enim eo loco Paulus de conditione indebiti, quæ cessat si ex qualicunque pacto solutum quid sit, quia jam ante, re adhuc integra, naturæ ac gentium jure dari oportebat, etiamsi lex civilis ad præscindendas litium occasiones auxilium suum non præstabat.

M. autem Tullius in Officiis tantam promissis vim tribuit, ut fundamentum justitiæ fidem appellet, quam & justitiæ sororem dixit Horatius, & Platonici sæpe justitiam vocant *αληθειαν*, quod fidelitatem transtulit Apulejus : ac Simonides justitiam definiēbat, non modo acceptum reddere, sed & verum dicere.

5. Sed ut bene res intelligatur, distinguendi sunt diligenter tres gradus loquendi de rebus futuris quæ nostræ sunt potestatis, aut fore putantur.

COMMENTARIUS.

Sapientum consensus non facit jus, sed aliquid juris esse demonstrat. Quemadmodum jus gentium sive jus naturale necessitate exigente introductum dicimus, quod apud omnes gentes peræque observatur & custoditur, non eo sensu,

quasi penderet ab humana voluntate, verum quia ejusmodi universalis observatio demonstrat rationem id cuivis genti dictasse, & proinde juris naturalis sive gentium venit appellatione. Eodem modo sapientum consensus probat & confirmat,

mat, nihil esse tam congruum fidei humanæ; quam ea, quæ inter nos placuerunt, servare, id est, præstare promissa & placita servare. *l. 20. C. de transact.* Isocratis monitum est, ut in malis rescindi oportet fidem, ita in bonis servandam esse. *Isocrat. orat. 1.* Perfidiosum & nefarium fidem frangere. *Cic. pro Rabir.* & qui fidem violat, oppugnat omnium commune præsidium: fides enim iustitiæ fundamentum, quia ea dictorum conventorumque constantia & veritas, supponitque, quia fit, quod dicitur, appellari fidem. *1. off. Seneca*, quamvis testetur leges Rom. Reipub. civiles ad illud præstandum, quod nude promissimus, non obligare, legem tamen naturalem a nobis exigere asserit, ut fidem, quocunque modo datam, præstemus: ita enim *lib. de moribus* jubet: *Præstet quæ promittas, delibera, & cum promiseris, facies, & malo mihi successum deesse, quam fidem. Etiam hosti est æquus, qui habet in consilio fidem. Fidem qui perdit, nihil potest ultra perdere.* Si enim data fides spernitur, nihil aliud sequi ex negotiis hominum & convictu ac mutuo commercio potest, quam confusio, societas plusquam ferina, diffidentia, cædes, infidiæ, pravæ machinationes, dolus & fallacia, perpetuæ inter homines discordiæ, rixæ: tantæ enim auctoritatis fides est, ut etiam fœdera cum hostibus jungat, & amicos faciat, non alia ratione, quam quod ratio naturalis omnibus dictavit gentibus, pacta valere cum hostibus facta, & proinde etiam servanda, jure gentium receptum. *l. 5. ff. de pact. l. 1. ff. de consit. pecun.* *Fides sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio. Ure, cede, occide, non prodam, sed quo magis secreta quaris dolor, hoc*

illa alius condam. Senec. epist. 88. Hinc Attulus Regulus, ne fidem, Pœnis datam, violaret, elegit potius ad supplicium redire. *Cic. 1. off.* Sic quoque populum Romanum tam publicæ, quam privatim, fidem coluisse, sanctamque habuisse, Gellius testatur *lib. 20. cap. 1.* Quamobrem & J. C. Rom. grave fallere fidem censuerunt, *l. 1. ff. de const. pecun.* quia hac ratione violatur naturalis æquitas & rectæ rationis dictamen, cujus violatio nunquam impunita esse potest, quia Divinæ Majestatis sanctitas postulat punitionem eorum, qui contra conscientiæ dictamen peccaverunt, atque hac ratione læsæ Divinæ Majestatis rei facti, intus sæpissime in sese experiuntur mortiferos conscientiæ, sibi criminis consciæ, laniatus, quavis acerbissima pœna acerbiores. Unde Silius Italicus *lib. 13.*

*Vox occulta subit passim diffusa per aures:
Fœdera mortales sevo ne rumpite ferro:
Sed castam servare fidem: fulgembus astro.
Hac potior regnis dubio, qui frangere rerum
Gaudebit pacta, ac tenues spes linquet amici:
Non illi domus aut conjunx, aut vita manebit:
Nunquam exspectus luctus, lacrymaque: aget æquo
semper,
Ac tellure premens, aget agrum nocte dieque
Despecta ac violata fides.*

Verum ne temere quamvis verborum enunciationem de rebus futuris, in quibus fieri solet promissum, promissi vim, id est, obligationem inducere, credamus, vel recte admonet Auctor, diligenter tres gradus loquendi modos esse distinguendos, quibus de re quapiam alteri præstanda uti possimus.

II. Primus gradus est assertio explicans de futuro animum qui nunc est: & ad hanc, ut vitio careat, requiritur veritas cognitionis pro tempore præsentis, non autem ut in ea cogitatione perseveretur. Habet enim animus humanus non tantum naturalem potentiam mutandi consilium, sed & jus. Quod si in mutatione sententiæ vitium sit aliquod, aut accedit, id non est intrinsicum mutationi, sed ex materia, puta quia prior sententia erat melior.

C O M M E N T A R I U S.

Primus gradus sive modus loquendi est assertio, sive ejusmodi verborum enunciatio, qua significamus nostram voluntatem, sive animi nostri intensionem & propositum circa rem futuram, quod eo ipso momento habemus, cum enunciamus quid facturi simus, ita tamen, ut nullam nobis testemur imponere velle necessitatem in ista voluntate perseverandi. Cujusmodi assertio, ut vitio careat, requiritur sincerus animus asserentis, neve mendacio alteri illudamus. In eadem vero animi destinatione & proposito perseverandi, nullam producit obligationem ob rationem ab Auctore adductam. Quanquam,

ut inquit Pufendorfius, reprehendi possint ejusmodi mutationes voluntatis, si prior sententia, abs qua discessum est, altera fuit melior. Quod si etiam falsitas cogitationis adest pro præsentis tempore assertio, vitatur ea ratione, quia in ipso actu dolus latet, nec animi propositum sincere & vere, sed subdole explicatur, aliud quid in pectore clausum, aliud in lingua promptum habens, qui, dum alicui spem de futuro facit verbis, revera & interiori animi cogitatione de eodem verbis inanibus implendo & eludendo consilium cepit. Henninges *comment. ad h. l.* qualis fuit fallacia, T. Marii Urbinatis, qui, teste

Valerio, ab infimo militia loco, beneficiis D. Augusti Imperatoris ad summos castrenses honores perductus, eorumque uberrimis quaestibus locuples factus; non solum ceteris vitæ temporibus ei se

fortunas suas relinquere, a quo acceperat, pradicavit, sed etiam pridie, quam expiraret, idem ipsi Augusto dixit: cum interim ne nomen quidem ejus tabulis testamenti adjecerit. lib. 7. cap. 8.

III. Secundus gradus est, cum voluntas se ipsam pro futuro tempore determinat, cum signo sufficiente ad indicandam perseverandi necessitatem. Et hæc pollicitatio dici potest, quæ seposita lege civili obligat quidem, aut absolute aut sub conditione, sed jus proprium alteri non dat. Multis enim casibus evenit ut obligatio sit in nobis, & nullum jus in alio; sicut in debito misericordiæ & gratiæ reponendæ apparet, quibus simile est hoc debitum constantiæ sive fidelitatis. Itaque ex tali pollicitatione res pollicitantis retineri, aut is ipse qui pollicitus est ad impellendam fidem cogi jure naturæ non poterit.

COMMENTARIUS.

HAnc pollicitationem promissionem imperfectam vocat Pufendorfius. Imperfecta, quia etiam si promittens obligetur ad præstandum quod alteri promisit, attamen jus exigendi ejusmodi præstationem non dat promissario, ita ut conveniri posset, atque etiam cogi vi propria in statu naturali, vel magistratus in societate civili promittens, ad præstanda quæ mihi polliceri voluit; quippe cum neminem in alteram personam vel bona sibi jus acquirere posse diximus, nisi accedente sive interveniente consensu & voluntate illud deferentis, videndum an ejusmodi voluntas præcesserit, tum etiam examinandum quam late pateat, ut constare possit quid & quantum juris transtulerit vel in se, vel bona ad se pertinentia. Quemadmodum mensura delationis est voluntas deferentis, ita etiam est mensura obligationis, qua sibi mutuo devinciuntur contrahentes, cujusmodi voluntas patet ex forma & modo loquendi, quo quis se alteri obligare voluit: intentio enim & animus constare debet ex signis externis, vel verbis, vel factis, quæ formam dat contractibus & obligationibus, quæ ex illis descendunt, modum imponit. Ex quibus perspici potest quantum juris alteri acquisitum, quod, licet aliquando non adeo clare verbis determinatum, ex loquendi tamen modo, quo uti solemus in similibus casibus, colligi aliquando potest intentio semetipsum obligare volentis. Hinc distinctio Auctoris & Pufendorfii inter assertionem & simplicem pollicitationem, vel promissionem perfectam & imperfectam, quæ ex intentione & voluntate promittentis, verbis vel factis declarata & explicata, perspicitur. De assertionem statim egimus. De pollicitatione sive promissione imperfecta in hoc §. Auctor: quam sic vocare possumus, ut incepimus dicere, quando scilicet quis voluntatem suam pro futuro tempore determinat, ad aliquid gratuito alteri præstandum certo & definito modo cum signo sufficiente, ad indicandam perseverandi necessitatem; seu ut satis declaret, se velle obligari, ut tamen alteri

nullum jus proprium conferatur ad rem exigendam, tanquam ex perfecto jure sibi debitam, ita ut promissionis adimpletio non dependeat a voluntate promittentis, sed etiam arbitrio ejus, cui promissio facta, ad cujus rogationem adimpletio necessaria, quam exigere potest tanquam suum quid, jus sibi acquisitum, & in se translatum, cujus vi petit ab altero præstationem, dationem, & adimpletionem ejus, quod promissum præstare vel facere aut dare, ita ut promittens non sui juris sit vel ad retinendam rem promissam, vel denegandum agere, & efficere quod a se postulatur præstari. Atque hanc necessitatem naturaliter omni promissioni simplici, omnibus nudis pactis, in quibus alterius fidem sequimur atque amplectimur, inesse, affirmare non erubescimus, nisi vel ex modo loquendi, vel aliis signis & circumstantiis constet aliud quid actum, id est, non habuisse animum sese obligandi cum delatione sive translatione juris in personam propriam vel bona, quamvis in foro conscientiæ a sua parte ad præstandum, quod promisit, eodem juris teneatur vinculo, ac si reciproca fuisset interposita stipulatio; quippe quod in alterum proprium jus non translatum ad exigendam rem promissam, nihil detrahit obligationi a parte promissoris, sed eripit conveniendi facultatem ei, cui promissio facta, quia eam sibi quis nequit acquirere, nisi interveniente consensu promissoris. Causa & ratio in qua fundatur jus, quod in alterius personam vel bona nobis quaesitum præstamus, quod ex promissionis tenore & modo dijudicandum, quo evenire potest, ut obligatio quidem in promissore, qua tenetur præstare promissa, nullum vero jus in alio, cui promissio facta, transeat quod ipsi facultatem tribuit exigendi adimpletionem. Ejusmodi obligationis exemplum ipsa nobis præbent naturæ officia quaedam, quorum in numero reponendæ gratiæ debitum, ubi qui beneficium accepit, ad habendum gratum animum obligatur quidem, ab altero tamen exigere nequit, qualis autem

autem promissio imperfecta vocari possit, non tamen facile definiri posse nonnulli statuunt, cuius exempla apud Pufendorfium exstant, sed facile illud tanquam aptissimum amplector, quod ipse adfert, positum in sincera destinatione certa quadam alicui hoc vel illud præstandi, conjuncta cum rogatione, ut illud sibi velit credere. Quo casu, inquit, promissor videtur obligari magis ex lege veracitatis, quam justitiæ, scilicet quia in se voluit quidem esse obligationem, ut tamen per alterum nolit adimplendam eam compelli. Atque huc etiam pertinere putat pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicui non per verba honoris, sed serio suam commendationem, intercessionem, & promotionem aut suffragium spondent; quæ tamen haud quidquam velut jure aliquo abs se volunt exigere, sed in solidum suæ humanitati ac veracitati cupiunt imputari. Ad talem pollicitationem, inquit, neminem, ne naturali quidem jure, cogi posse affirmat, cum, ne id fieret, sibi tacite reservaverit. Quod eo casu verum videtur, si hoc additum suffragii sponsoni seu pollicitationi: aliter enim dicendum videtur, si

pura & simplex sit pollicitatio; alteri facultatem tribuisse exigendi sponsonis adimpletionem, vel etiam, nisi mentalis hæc reservatio, ut ita dicam, subintelligi debeat, quoties pollicitatio interponitur, juxta morem & consuetudinem, quæ observari solita in ejusmodi negotiis & sponsonibus. Differt pollicitatio a nuda assertione, quod in hac pœnitentiæ locus, in illa non item, sed exsolvendum promissum, quin fidem fallat. Et illa iterum a perfecta promissione, quod hæc jus transferat in alium, quo potest exigere impletionem, illius præstatio arbitrio relicta promittentis; quod non eo sensu intelligendum, quasi esset res adiaphora ejus adimpletio, ita ut promissor posset salva fide & conscientia negligere & omittere quæ promissit exsequi, sed quatenus fidei præstandæ sibi reservavit libertatem, ita ut cogi nequeat ad præstandam fidem datam per vim externam vel civilem, qualis actio & quæ eam excipit extremum in judicio remedium vel armatam, qualis per vim certatio, bellum scilicet. Hæc in civili; illa in naturali statu obtinet, inter æquales nullum superiorem magistratum agnoscentes.

IV. 1. Tertius gradus est, ubi ad determinationem talem accedit signum volendi jus proprium alteri conferre: quæ perfecta promissio est, similem habens effectum qualem alienatio dominii. Est enim aut via ad alienationem rei, aut alienatio particulæ cujusdam nostræ libertatis. Illuc pertinent promissa dandi, huc promissa faciendi. Ejus quod dicimus insigne nobis argumentum præbent divina oracula, quæ nos docent Deum ipsum, qui nulla constituta lege obstringi potest, contra natura suam facturum nisi promissa præstaret. Nehem. ix. 8. Hebr. vi. 18. & x. 23. I Cor. i. 19. x. 13. I Thess. v. 24. II Thess. iii. 3. II Tim. ii. 13. Unde sequitur, ut promissa præstentur venire ex natura immutabilis justitiæ, quæ Deo & omnibus his qui ratione utuntur, suo modo communis est.

Accedit judicium Salomonis: *Fili mi, si quid spondidisti alteri, defixisti externo volas tuas, illaqueatus es verbis oris tui: captus es enunciationibus oris tui.* Et hinc Hebræis promissio vocatur פְּדוּת vinculum, & voto comparatur, Num. xxx. 4, 5, 6. Similis origo vocis προχέσται notata Eustathio ad secundum Iliados: *ἐχέσται γὰρ πῶς καὶ κατὰ τὴν προχέσταιν ἐπὶ τῷ ἐπαγγελίᾳ δεχόμενος: capit ac vincit quodammodo promissorem is cui fit promissio.* Quem sensum non male secundo Metamorphoseôn expressit Ovidius, ubi promissor ei cui promiserat ait: *Vox mea facta tua est.*

2. His cognitis non difficulter respondebimus ad Connani argumenta. Nam Jurisconsultorum dicta de pactis nudis respiciunt id quod Romanis legibus erat introductum, quæ deliberati animi signum certum constituerunt stipulationem. Neque negamus similes esse in aliis populis leges. *Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promissimus obligat?* ait Seneca de lege humana & promisso non solenniter facto loquens.

Prov. v. 1.
V. de Benef. c. 10.

3. Possunt autem naturaliter deliberati animi alia esse signa præter stipulationem, aut si quid ei simile ad actionem pariendam lex civilis postulat. Quod autem fit animo non deliberato, id nos quoque ad vim obligandi non credimus pertinere; quod & Theophrastus libro de legibus notaverat. Imo & quod deliberato fit, sed non eo animo ut jus proprium concedat alteri, ex eo negamus jus exigendi cuiquam naturaliter dari, quamquam non solam hinc honestatem, sed & necessitatem quandam moralem nasci agnoscimus. De eo autem quod ex Cicerone adducitur agemus infra, ubi de interpretatione pactorum sermo erit. Sed quæ ad perfectæ promissionis vim requirantur videamus.

C O M M E N T A R I U S.

Perfectam promissionem putamus consistere in simplici verborum enunciatione, cum nullam mutandi animum facultatem, vel fidei præstandæ arbitrium sibi reservaverit promissor, sed simpliciter sese daturum quid vel facturum promiserit. Hac ratione transfert in alterum, cum promissio facta, jus proprium, exigendi promissa, quamobrem similem habet effectum, qualem alienatio domini. Hæc enim vis inest simplici promissioni, cum quis dicit: *Promitto tibi*, nulla exceptione adjecta, ut alteri facultatem tribuat exigendi vel rem, vel præstationem personalem, ad actum aliquem producendum, ad aliquid faciendum, cujus interest promissarii ut fiat. Quemadmodum primus & secundus loquendi gradus cautionibus & exceptionibus munitus, efficit ne promissiones moralem suam obligationem producant; ita tertius gradus, consistens in simplici, ut diximus, enunciatione verborum, naturalem juris effectum producit, id est, capit ac vincit promissorem ei, cui facta promissio, idque juxta intentionem promissoris: quippe cujus obligandi animus patet ex simplici promittendi modo, nulla sibi reservata vel pœnitendi aut consilium mutandi facultate, sed simpliciter promittit alteri, vel daturum aliquid, vel facturum in ejus gratiam & favorem; promississe autem ut alteri vinciretur, vel ex eo patet, quod ipsum verbum *promittere* in sensu proprio sumptum, nihil aliud significet aut denotet, quam animum, jus suum in alium transferre volentis, & libertati suæ, quod ad illum actum, qui præstari promittitur, renunciantis: sibi enim nemo promittit, sed pro se quidem votum facit. Actus promittendi habet suum respectum ad alium; contradictorium vero esset renunciante libertati suæ vel particulæ ejus, & nemini jus esse quæsitum in illam particulam, cui renunciatum: quid enim operaretur promissio, si nihil decederet juri promittentis: varia enim ejusmodi promissio, in eodem statu manente promissore, id est, sui plane juris, ita ut non habeat necesse præscriptum promissi sequi, quod antea facere vel intermittere poterat, vel pro arbitrio applicare, si eandem libertatem reservavit post inter-

positam promissionem, ita ut promittere & non promississe unum idemque sit, quod ridiculum juxta & absurdum. Sed ad hanc absurditatem delabi necesse habent, qui nullam ex nuda & simplici promissione, quam perfectam dicimus, jus in alterum transferri statuunt, facultatem tribuens ad exigendum quod promissum; quippe quod in prioribus loquendi modis nullum jus exigendi nascitur, non ex natura promissionis, sed adjecta reservatione & limitatione provenit. Huc pertinent loca ab Auctore ex Sacra Scriptura adducta, e quibus perspicimus non arbitrariam necessariam promissorum impletionem, ita ut ne quidem resiliere invito eo, cui facta promissio, liceat, quia ejusmodi necessitas profluit ex justitia immutabili, ita ut & summus Jehova, qui nulla constituta lege potest obligari, iis sese alligatum profiteri voluerit: omne autem ligamentum supponit jus alteri quæsitum; quippe juris ejusmodi translatio vinculi causa: postulat autem justitiæ immutabilis natura, ut suum cuique tribuatur. Quod non ita intelligendum, quasi nobis possimus Deum obligare, sed quod se ipsum spontanea nobis alligatum vult obligatione, naturæ tamen divinæ convenienti modo, unde omnis justitia dimanat immediate, quamobrem *Nehem. 9.8.* ad Deum sermonem dirigens, prædicat Jehovam fœdus cum Abrahamo factum, & sua verba implevisse, quoniam justus est. Nonne nosmetipsos ad Dei exemplar formare necesse habemus, qui in nobismetipsis immutabilis justitiæ quædam principia sentimus innata, cum ad ejus imaginem conditi, hinc & rationis participes. Cujus vi justum ab injusto discernere valemus, nobisque innotescit, quid faciendum, tanquam justum & honestum, nobis incumbat, quænam officia cum Deo, tum nobis atque proximo præstandi imposita necessitas. Sed observandum, quamvis simplicem promissionem, obligationem & actionem parere naturaliter statuamus, ita ut nullum aliud signum jus in alium transferre volentis requiratur, oportet tamen ut manifeste pateat animus volendi jus proprium alteri conferre, ejusmodi signo & formula loquendi adhibita, quæ hanc voluntatem satis clare indicat.

Hæc

Hiscæ præmissis, Connani argumenta diluere Auctor aggreditur. Quod attinet dicta Jctorum Romanorum, ea forum Romanum spectant, & jus proprium ejus civitatis, ubi certæ quædam, cum promittendi, tum contrahendi, receptæ solennes formulæ, & verborum enunciandorum certa solennitas introducta, quam adhibere necessum erat, unde constare posset animum promittendi vel contrahendi habuisse paciscentes aut contrahentes. Hinc stipulationem interponere solitum, cujus ea vis erat, ut promissio adjecta actionem pareret, scil. in foro civili, cujus constitutionis causa fuisse videtur, ut, *adhibito formularum carmine, homines admonerentur mature cogitare, an rebus suis expediat promittere, quod revocari amplius nequeat. Tum ut eo liquidius res promissæ exprimerentur, ne earundem obscuritas cavillationibus ansam praberet.* Pufend. lib 3. cap. 5. Oportet enim ut omnia promissæ fiant deliberato animo, id est, proposito firmo & stabili, sese obligandi alteri ad aliquid vel dandum vel præstandum; quippe non temere quis creditur vel rem suam perdere & in alium ejus dominium transferre, nec libertati suæ renunciare; atque proinde, antequam quis sese voluisse ad tale quid præstandum vel faciendum obligare dici possit, oportet ut ejusmodi signa & indicia concurrant, quæ talem obligationem producendi animum promissori fuisse demonstrant & ostendunt. Verum cum illa signa plurima esse possunt, jus naturæ indefinita reliquit, & universalem tantum induxit obligationem, qua tenemur solvere fidem, id est, ea, quæ ex indicis & signis, omni exceptione majoribus constaret & idcirco præstandi, dandi, vel faciendi necessitatem imponit promissori, & quidem moralem, cui nequit satisfacere, nisi solvendo debitum, quod promittendo contractum; debita autem eo sensu vo-

camus promissæ, animo deliberato facta, nulla exceptione aut reservatione adjecta, sed jure & simpliciter, vel cum signo extrinseco, tanquam adminiculo & cautela, quasi superabundanti confirmata & corroborata, ad omnem cavillationem vel dubii causam tollendam, quia jus exigendi alteri tribuunt, diversa ab iis, quæ debita quidam, sed quorum solutio pendet ab honestate, humanitate & pudore promissoris: quia autem honesta est eorum solutio, hinc etiam cum ea moralis conjuncta necessitas; nam honestatis vocabulo sumpto pro eo, quod justum, quod decorum est, quæ propria & naturalis ac genuina ejus est significatio, & idcirco homini, qua animali rationali, conveniens est, eam semper in se continet, sed non ideo producit semper mutuam obligationem; quippe cum non semper per se obligationem inducat, sed facto humano interveniente; hinc, quoties ad humana negotia applicatur, videndum quid actum & gestum, & inspicienda mens ac intentio eorum, qui sponte sua sibi hanc necessitatem imponere voluerunt. Itaque metienda obligationis natura & mensura ex voluntate sese obligare volentis. Hinc quamvis deliberato animo, alteri quid promiserit, sed non ea mente ut, jus proprium concedat alteri, sibi quidem imponit promissæ adimplendi necessitatem, sed alteri exigendi jus nullum quæsitum, quod quamvis ex promissis naturaliter dimanare statuamus, quia tamen ex voluntate promissoris pendet, quomodo se obligare velit alteri, quoniam obligandi actus est voluntatis, facultatem habet hujus naturali obligationi formam imponere, qualem velit. Sed quænam concurrere oporteat ad producendam obligationem, quam regulariter ex perfecta promissione dimanare statuimus, examinandum venit.

V. 1. Primum requiritur usus rationis: ideo & furiosi, & amentis, & infantis nulla est promissio. Aliud censendum de minoribus: hi enim etsi non satis firmum judicium habere credantur, ut & foemina, id tamen nec perpetuum est, nec per se sufficit ad actus vim elidendam.

2. Quando autem puer ratione uti incipiat non potest certo defini: sed ex quotidianis actibus, aut etiam ex eo quod communiter in quaque regione accidit, desumendum est. Itaque apud Hebræos valebat promissio quam fecisset adolescens qui annum impleffet decimum tertium: puella quæ duodecimum. Alibi leges civiles, justa ratione motæ, quasdam promissiones pupillorum ac minorum irritas pronuntiant, non apud Romanos tantum, sed & apud Græcos, ut notatum Dioni Chrysostomo oratione lxxv.: adversus quasdam restitutionis beneficium introducunt: sed hi effectus sunt proprii legis civilis, ac proinde cum jure naturæ ac gentium nihil habent commune; nisi quod quibus locis obtinent, ibi eas servari etiam naturale est. Quare etiamsi peregrinus cum cive paciscatur, tenebitur illis

legibus : quia qui in loco aliquo contrahit, tanquam subditus temporarius legibus loci subjicitur.

3. Plane aliud erit si in mari pactio fiat, aut in vacua insula, aut per literas inter absentes. Talia enim pacta jure solo naturæ reguntur, ut & pacta eorum qui summam habent potestatem, qua tales sunt : nam in his quæ privatim agunt locum habent leges etiam quæ irritum actum faciunt, ubi id in favorem ipsum fit, non in pœnam.

COMMENTARIUS.

Qui rationis usu destituuntur, nulla ipsis animi deliberatio, nulla voluntas, nullus consensus, quia hæc omnia supponunt rationis usum, cujus vi inter objecta discernere & judicare possunt, ac demum per discursum mentis intelligere quid sibi utile vel noxium foret, ac tandem hoc eligere, illud rejicere valent, qui voluntatis actus; voluntas autem ratiocinationis & discursus mentis nostræ vis ac effectus. Itaque qui uno destituitur, & altero caret; atqui deliberatus hic animus requiritur, & voluntas, ac mentis & animi firmum propositum & constans destinatio, cum ad jus nostrum in alterum transferendum, tam etiam perficiendum, persolvendum, præstandum & faciendum, quod promissimus alteri; sequitur, promissionem infantis, furiosi, vel amentis, nullam esse, quia usu rationis destituti. Circa furiosum vero observandum, non, nisi durante furoris tempore, actiones ipsius moraliter pro nullis haberi; quippe qui dilucida habent intervalla, possunt tempore sanæ mentis valide promittere, aliosque contractus celebrare: nam, ut inquit Pufendorfius: *Furor recurrens obligationem aliquid per se agendi & præstandi suspendit, quousque actiones suas arbitrari iterum possit. Unde vulgatum illud Actorum: Furor superveniens nullum negotium antea rite gestum perimit; intelligendum est de negotiis, qua semel & simul absolvuntur, quale est testamentum. Verum ubi obligatio aliqua sit explenda per distinctas actiones, usum rationis requirentes, patet ab interveniente furore ea suspendi.* Similiter quæ de furiosis diximus, non extendenda ad eos volunt Moralitæ, qui in una vel altera materia insani sunt, in reliquis autem sanam habent mentem. Quemadmodum furiosus, sic nec ebrius contrahere vel promittere valide potest tempore ebrietatis, quæ eo processerat, ut rationis nullus ipsi usus. *Verum, discussa erapula, si, quæ in mentem ipsi fuerint promissa revocata, rata habuerit, nique obligabitur, sed non ex eo, quod ebrius, sed quod sobrius egerat. Paulo largior tamen invitatio, & quæ non tam rationem obfuscat, quam ad hilaritatem provocat; obligationem contrahendam non perimit, præsertim ubi illa a sobriis renovetur.* Pufendorfius lib. 3. cap. 6. Recte autem addit ultimâ illa verba; quippe inter pocula vix serio cogitare præsumuntur de iis, quæ sibi utilia vel noxia esse

possunt; præterquam quod & ipsa hilaritas deliberationem illam sinceram perseverandi in proposito suo & animi destinatione quodammodo tollere videtur, & proinde quam faciles esse solent in promittendo, qui incaluere vino, tam cito quoque properant ad pœnitendum. Sed & altera hic venit quæstio examinanda, quando puer uti ratione incipit, ita ut valide promittere atque contrahere possit, quod certo definiri vix posse videtur, cum quosdam citius, alios tardius ad judicii & rationis maturitatem pervenire rerum usus testetur. Sed respiciendum hic est in singulis ad quotidianas ipsorum actiones, indicia judicii & rationis, vel imbecillitatis, vel maturitatis; tum etiam quid apud singulas nationes & gentes receptum & constitutum circa definendam pubertatem. Vix enim gens ulla moratior invenitur, quin certum temporis hic designaverit terminum, cujus latitudinem desumpserunt ab indole suæ nationis solerti vel hebetiori. Pufend. lib. 3. cap. 6. Quemadmodum apud Hebræos obtinuisse tradit Auctor, ut promissio, quam fecisset adolescens, qui annum impleisset decimum tertium: puella, quæ duodecimum, valida esset ad producendam obligationem. Quamvis puberes intelligant quid geratur, & proinde promittere, pacisci & obligari valide posse videantur, attamen quia tenera ejusmodi ætas adhuc multis obnoxia captionibus ob fragile & infirmum hujus ætatis consilium, inde apud alias nationes ea, quæ ab illis gesta sunt propria auctoritate, vel ipso jure nulla sunt, vel per restitutionem in integrum ipsis subveniendum, jura volunt. 1. 24. §. 44. ff. de minoribus. Sed hæc sunt juris civilis pœmedia, & ex specialibus quarundam gentium constitutionibus prodita, quas jus naturale non attendit, nisi quatenus cives alligat ad earundem observantiam. Imo etiam peregrinis eandem necessitatem imponit, quoties cum cive paciscuntur. Sed non tam ideo, ut inquit Pufendorfius, quod qui in aliquo loco contrahit, legibus loci tanquam subditus temporarias tantisper subjicitur, quam quia actionem solet denegare civitas ex illis negotiis, quæ ipsius legibus non sunt conformia, nisi civitas expresse ostenderit se in jure peregrinis dicendo metum jus naturale secturam. Atque idem, pergit, observandum, si per literas contractus sit initus inter diversarum civitatum cives, ex quo actio in foro alterius, qui

qui eo stare abnuat, sit instituenda. Nam licet contrahens nunquam se, ut temporarie quidem, alterius civitati subjecerit; si tamen ejus fori subsidio uti velit, ad leges civiles negotium erit componendum. Sic licet in loco, qui nullius imperium agnoscit, puta in vasto oceano, aut deserta insula, promissio aut pactum fiat inter duos, qui eidem civitati subjiciuntur, ad leges civiles tamen se attemperabunt; si ex illis jus perfectum & actionem in foro sue civitatis velint querere; quia illa conditio, quæ eorum offibus inhæret, scilicet quia cives sunt, nequaquam tollitur per mutationem loci temporariam vel momentaneam: si enim qualitas ista personalis, qua cives, non tollitur; ergo efficere nequeunt, ne locum in suis negotiis habeant leges civitatis, cujus quisque membrum est. Aliud dicendum de pactis eorum, qui summo imperio ornati, quasi in statu naturali constituti, paciscuntur, non juxta speciales leges civitatis, cui præsumunt, sed naturales, quæ locum sibi vindicant, ubi silent civiles, id est, vis obligandi cessat; cessare autem videtur, quoties necessitas sequendi legis normam præscriptam pendet a voluntate & arbitrio sequentis: idem enim est legibus non teneri, & semetipsum solvendi obligatione, ex iis descendente, habere facultatem, unde neminem sibi obligari posse, manifestum. Quamobrem non alligantur superiores, qua tales, legibus a se latis; quippe cum lex nihil aliud sit, quam voluntas & placitum civitatis, agendi normam & regulam præscribens subjectis; sibi autem neminem subjectum dici posse manifestum; ergo nec valide alligari legibus a se latis, sequitur nec Principem, qua Princeps, id est, gerens personam civitatis, & pro-

inde summum legislatorem, non posse invicem cogi necessitate sequendi proprium scriptum vel placitum, quare pacta summorum imperantium non civili, sed solo naturali jure reguntur. Quemadmodum omnia negotia, omnes actus, quos cum civibus suis exercent Reges, qua tales, a jure naturæ, non civili vim accipiunt, & ad eorum normam ac regulam componuntur; & hinc non puto, Regem eo posse juris uti remedio salva conscientia, quod civibus concessit ad negotia, jure naturæ obligationem parientia, rescindenda quasi irrita, quia cum in conscientia sit obligatus, atque obligationem sibi impositam habet adimplendi facultatem, fidei violatæ non vacat crimine, quod non præstet de quo pactum conventum; quippe cum actus summorum imperantium non subjacent legibus civilibus, dolo non carent, qui ad illud juris remedium confugiunt, quo uti non habent necesse, nisi tanquam Rex, sed privatus actus quosdam cum civibus suis exercent: eo enim casu præsumitur habuisse ob oculos leges civitatis positivas, quæ super talium actuum validitate ipse vel promulgavit, vel latæ sunt. Quod eo sensu intelligendum, quatenus cives nullam querelæ causam habent, si eodem jure Rex utitur, quo inter se utuntur cives; attamen cum ipsi sint superiores legibus civilibus, nulla necessitate stringuntur, ut omnino eas leges in privatis actibus sequantur, excipe nisi alterius jus eo læderetur vel auferretur, aut intersit civitatis in quibusdam actibus observari communem Reipub. sponsonem, & commune præceptum, quemadmodum legem definit Papinianus l. 1. ff. de H. Sed de hisce latius inferius dicendum.

VI. 1. De pacto errantis perplexa satis tractatio est: nam distingui solet inter errorem circa substantiam rei & qui non sit circa substantiam: an dolus causam dederit contractui an non; fueritne aliter quicum actum est doli particeps: sitne actus stricti juris an bonæ fidei. Nam pro harum rerum varietate alios actus irritos pronuntiant scriptores, alios validos quidem, sed ut arbitrio ejus qui læsus est rescindi possint, aut reformari. Sed harum distinctionum pleræque veniunt ex jure Romano, tum civili vetere, tum prætorio: quædam etiam non satis veræ aut accuratæ sunt.

2. At viam nobis reperiendæ naturali veritati pandit quod de legum vi atque efficacia omnium ferme consensu receptum est, ut si lex fundetur in præsumptione aliqua facti, quod factum revera ita se non habeat, tunc ea lex non obliget, quia veritate facti deficiente deficit totum legis fundamentum. Quando autem lex in tali præsumptione sit fundata, ex legis materia, verbis, & circumstantiis colligendum. Similiter ergo dicemus, si promissio fundata sit in præsumptione quadam facti quod non ita se habeat, naturaliter nullam ejus esse vim: quia omnino promissor non consentit in promissum, nisi sub quadam conditione quæ re ipsa non existit: quo referenda est illa quæstio apud

Antonin. P. 2. tit. 1. c. 17. §. 6. Dd. ad l. contra-ctus. de reg. jur. Covarr. de con-tractibus. 9. 57. Medina. c. de rest. quest. 33. Felin. c. 1. de conslit. n. 40. Bald. in l. Cum quis. C. de jur. & facti ignor. Covarr. in c. pos-sessor. de

Cice-

reg. jur.
in 6. p. 2.
§. 6. n. 8.
Navar. c.
12. n. 13.

Ciceronem de Oratore primo, de eo qui filium suum mortuum falso credens alium instituerat heredem.

3. Quod si promissor negligens fuit in re exploranda, aut in sensu suo exprimendo, & damnum inde alter passus sit, tenebitur id refarcire promissor, non ex vi promissionis, sed ex damno per culpam dato, de quo capite infra agemus. Si vero adfuerit quidem error, sed in quo fundata non fuerit promissio, ratus erit actus, utpote non deficiente vero consensu: sed hoc quoque casu si is cui promittitur dolo errori causam dederit; quidquid ex eo errore damni promissor fecit refarcire tenebitur, ex alio illo obligationis capite. Si pro parte fundata erit errore promissio, valebit pro reliqua parte.

COMMENTARIUS.

Leges naturales in eo potissimum differre a civilibus, alibi annotavimus, quod illæ perpetuam & immutabilem obligationis causam habent, & proinde homini in quocunque statu, sive naturali, sive civili, constituto atque degenti, norma & regula sunt, ad quam sese componere necessum habet, & cui respondere omnes actiones, quæ ab ipso proficiuntur, oportet, atque ad illam tanquam lydiū lapidē examinantur, an iustitiæ & æquitati, ejus assiduæ comiti, congruæ, id est, cum rectæ rationis dictamine conveniant, vel ab eo defleant, atque ex ejusmodi contentione, sive convenientia vel inconvenientia perspicitur quid faciendum, quid fugiendum, quid suscipiendum & in actum deducendum, quia iustum & honestum, quid declinandum & fugiendum, quia turpe & a recte rationis dictamine alienum. Cum honestate & æquitate naturali conjuncta inseparabiliter obligatio, qua adstringimur ad faciendum & præstandum, quod ea suadet; turpitudine vero & iniquitas necessitatem nobis imponit, ne quid agamus vel operemur quod eam redolet; leges vero civiles, quia respiciunt statum hominis civilem, quem adventitium recte appellamus, atque dimanant a summo civili imperio, quod natum & constitutum coalitis in civilem societatem mortalibus, quæ homini, qua civitatis membro, agendi normam præscribunt, relationem suam habentem cum societatis fabrica ejusque fructura & constitutione, non perpetuam & immutabilem obligationem, qua ejusmodi normæ agendi adstringimur, conformiter actiones nostras edere, sed pro Reipub. diversa facie & vario statu sæpius mutantur, & actionibus nostris aliam atque aliam formam imponunt, easque moderantur & dirigunt, prout exigit Reipub. salus, & conservatio ejus efflagitat, utpote quæ scopus ac finis est, ad quem leges civiles & omnes sanctiones, quæ a summo imperio proficiuntur, collimant. Quamobrem earundem obligandi vis subsistit intra imperii sive civitatis fines, eos tantum ligans, qui & quamdiu ejusdem sunt Reipub. seu societatis membra, qua quisque sese, e civitate excedens, solvere potest. Verum naturalis obligatio, descen-

dens ex jure naturæ, ossibus, ut ita dicam, cuiusque hominis; qua est animal rationale, inhæret, ita ut, etiam si cælum mutet, & incertis sedibus vegetetur, laresque suos ac penates in aliam transportarit civitatem, maneat tamen animal, ratione præditum, & propterea divinctus in omnibus suis actionibus, factis, dictisve, negotiis, contractibus vitæque transigendæ ratione, & cum sui simillimis commercio colendo, naturæ lumen & mentis discursum sequi, atque sedulo dare operam, ut, quidquid agit, cum rationis dictamine convenientiam habeat. Dictat vero ratio nihil magis æquitati & justitiae atque decori nobis innatis principiis esse conveniens, quam adimplere & præstare quod promissum, ad quod, pacto vel contractu aliquo interposito, alter sese alteri devinxit faciendum, dandum, vel præstandum: nemo enim declinare potest, qui cum altero contraxit, pactus est præstare, vel dare aut facere, quod in se præstare vel facere, promissit. Promittere vel contrahere initio quidem erat voluntatis, sed celebrato & perfecto contractu pactoque interposito, necessitatis est adimplere & præstare ad quæ se quis obligavit, quin violet æquitatem & justiciam naturalem, ex legibus naturæ profluentem, atque rationis dictamen admissi peccati, sat manifeste perhibente conscientia, eum convincere oportet. Homo quidem naturæ jure libertatem faciendi quod libet obtinet, idque tam in statu naturali, quam civili, quamvis in hoc non adeo late pateat, sed legibus civilibus circumscripta, attamen & ipsa illa libertas extra societatem civilem, legibus naturæ suis cancellis inclusa, unde tam in naturali, quam civili statu illud Jcti sibi locum vindicat, & agendi liberam facultatem moderatur, ne nimis late extendatur, quod ea, quæ pietatem lædunt, & contra bonos mores sunt, ne quidem facere nos posse credendum, quia moralem in se continent turpitudinem, & proinde obligationem, ab ejusmodi sive dictis, sive factis, abstinendum esse, dictat ratio; quippe cum homo nunquam exlex esse possit, nequit semetipsum hoc juris vinculo solvere, quo adstringitur naturæ legibus obtemperare, id est, rationis suæ dictamen, tanquam

quam agendi sibi præscriptam normam, observare in totius vitæ cursu, ita ut nec leges civiles eam possint delere in foro poli. Possunt quidem ei aliquid addere vel detrudere, verum omnino tollere nequeunt, quasi mere civilis, cujus vis & efficacia pendet a legislatoris voluntate, utpote & cujus placitum legis habet vigorem. Itaque in omnibus negotiis, quæ a nobis suscipiuntur gerenda, cum etiam pactis, quæ interponimus, & contractibus, quos celebramus, semper maxime attendi oportet, quid virum probum & honestum deceat rectæ rationis dictamini obtemperantem, & proinde obligationes, quibus homines sibi mutuo devinciuntur, vel tantum ab una parte obligant, efficaciam suam & vim potissimum habent ab interiori conscientiæ dictamine, atque earundem adimplendi mens ipsa sibi eorundem, quæ gesta sunt, quæ alteri promissimus præstare, vel dare, vel facere, conscientia, nobis imponit necessitatem, qua necessitate sublata, summa inter homines oriretur diffidentia, qua ratione distraheretur plane humana societas, & vix ullam præstaret hominibus utilitatem; quippe si fidem datam fallere, pacta interposita illudere, contractus irritos reddere impune liceret salva conscientia, nulla posset coli societas, quoniam nullum homini cum homine, genti cum gente intercederet commercium, arctissimum societatis conservandæ vinculum, fide exulante ab hominum cœtibus, & obtemperandi ac satisfaciendi legibus naturæ, & rationis dictamini necessitate sublata. Quamobrem statuendum nullius obligationis & officii, quod homo homini debet, adimpletionem leges naturales a nobis magis exacte efflagitare, quam quæ societatem conservat ac tuetur, qualis ea, quæ homini incumbit ad servandam fidem datam, & adimplenda ac perficienda, quæ promissit facere, dare, vel præstare quocunque ad obligationem producendam idoneo modo, qui solent in civili societate diversis appellari nominibus, & a se invicem distingui, tum etiam suam propriam formam recipere a summo legislatore, atque ideo tot obligationes, tot actiones diversæ, sed omnes satis commode uno eodemque vocabulo generali *obligationis* venire possunt, *qua est juris vinculum, quo adstringimur ad dandum aliquid, faciendum vel præstandum. l. 3. ff. de oblig. & act.* Possumus autem alteri obligari vel invitati, vel voluntate nostra interveniente; de spontanea autem obligatione, quæ ex pactis vel contractibus descendunt voluntariis, nobis hic sermo est, quæ perficiuntur consensu ex deliberato animo proficiscente; quippe cum homines in statu naturæ sibi æquales, tum etiam in civili cives, quatenus alter in alterius personam, nec bona aliquod dominium vel jus habet præcipuum, quo posset sibi ea, invito domino, vindicare, vel possessorem obligare, ut sibi personales quasdam præstationes, & personalia servitia exhibeat & præstet, oportet, si quis alibi alterum devinctum ad aliquid dandum vel faciendum habere velit, cum eo pacisci vel contrahere, unde nascitur obligatio; qua adstringitur sua sponte,

& quidem moraliter, ad alteri, eum quo contraxit vel pactus est, aliquid faciendum vel præstandum, quo solvere se nequit, nisi præstando quod conventum; nec ulla sibi querelarum causa; sibi enim imputet, quod libertatem suam ultro, per ejusmodi promissa & pacta seu contractum, constringere voluit, atque ita quod repudiare penes ipsum erat, jam necessario præstandum sibi incumbit propter interpositum contractum vel pactum, consensu subnixum: licet enim cuique, qui sui est juris, tantum libertati suæ agendi detrudere, quantum libet, & de se rebusque suis, quarum liber dominus & arbiter est, pro lubitu disponere; quamobrem vel sibi retinere, vel in alium transferre, atque sui plane juris manere, vel ultro sese obligare potest ad dandum aliquid vel faciendum, quod antea in arbitrio ejus positum, facere an omittere vellet. Ex quibus perspiciamus, ut quis jure alteri, ad aliquid dandum vel præstandum quod promissit, adstringatur, oportet consensus volentis interveniat semetipsum obligare alteri; quo interposito vel ab una vel utraque parte perficitur contractus vel pactum, atque ex eo actio nascitur, qua convenire possumus paciscentem vel promittentem ad præstandum vel faciendum, id est, adimplenda promissa, fidem datam solvendam, quam quis secutus est, quod si facere omittet, teste conscientia in statu naturali violat leges naturæ, imo etiam in statu civili, quamvis contractus vel pactum non juxta civitatis leges & mores perfectum & interpositum: naturalis enim subest hic obligatio præstandi, quæ promissimus alteri ex deliberato animo, consensu interveniente. Potest quidem legislator paciscendi normam præscribere, atque etiam actionem denegare ei adversum socium, quem sibi ex suo consensu habet devinctum in foro soli; verum non potest interiori obligatione, quæ propter datam fidem & pactum interpositum, incumbit promittenti, eum solvere, qua se alteri devinxit ad faciendum quod promissit. Si non obligatus tanquam civis, attamen adstrictus qua homo, id est, rationis particeps, & propterea rationis dictamini obtemperare necessum habens, adimplere quæ alteri deliberato animo & sponte sua promissit. Consensus, quo nititur promissio & pactum, hic maxime attenditur, qui, ubi adest, recte contractus celebratur, ac pactum interponitur: verum cum nulla regula tam generalis sit, quin suas habeat exceptiones, ita etiam naturale hoc præceptum, quod nobis imponit necessitatem præstandi, quæ ultro promissimus, suas habet exceptiones & cautiones; ita ut quandoque ille, qui sese ad faciendum vel dandum aliquid alteri obligavit, efficaciter obligatus non censeatur propter intervenientem errorem, vel etiam dolum accedentem, quo quis deceptus vel inductus, cum aliquo paciscitur vel contrahit. Quam quætionem, satis perplexam, tractandam hic suscipit Auctor. Cum autem in jure naturæ hic versetur, propterea examinandum potius, quid eo sancitum, quam quid legibus civilibus constitutum, & moribus cujusque civitatis receptum

ceptum & introductum circa pactum errantis. Non tam juris civilis subtilitates, quam naturalis æquitas & negotii gesti qualitas spectanda, quod formam suam recipit in foro poli sive naturali statu ab intentione & consensu paciscentis seu promittentis. Per formam hic non intelligitur certus quidam modus paciscendi, vel contrahendi, sed ejusmodi verborum elocutio, vel voluntatis nostræ sive per signa, sive verba testatio, & mentis ac interioris animi sensus declaratio, idonea & apta ad validam producendam obligationem, quæ paciscentem obligat ad præstandum quod promisit, alteri jus dat ad petendum & persequendum quod sibi promissum. Atqui error maxime impedit consensum, quo tanquam fundamento & basi nititur omnis spontanea obligatio, utpote per quem contingit, ut inquit Pufendorfius, ut intellectus a vero promissi pactive objecto deviet, quainobrem non potest voluntas videri in illud consensisse; quippe cum consensum præcedere oporteat deliberationem animi, sive discursum mentis, id est, objectorum, quæ nobis repræsentantur, præviam cognitionem & discussionem, antequam voluntas nostra huc vel illuc feratur & inclinetur, aut aliquid in actum deducere mens nostra intendat & parata sit. Consensisse dici non potest, qui, errore seductus, ab objecto deviat, aliter sese habente, quam sibi sese habere persuasisset, dum promissio facta, vel pactum interpositum, quod facile ex circumstantiis perspici potest; quamobrem in statu naturæ, in quo quisque actionum suarum iudex & arbiter juxta normam, a naturæ legibus præscriptam, & recti ac honesti seu decori sibi innata principia, salva conscientia præstare socio denegandi facultatem recuperat, quod, errore seductus, promisit, nec etiam jure exigi potest ab altero quod hoc modo quasi absque consensu promissum; ubi autem deficit consensus, alter in alterum, sibi æqualem & jure & imperio, in se ac bona sua nullum imperium vel dominium sibi concessum prætere posse, statuimus: juris enim, sive quod in nosmetipsos, sive bona, quæ nostro in dominio sunt, obtinemus, sine facto & consensu nostro nulla potest fingi vel excogitari in alterum translatio; atqui error quam maxime impedit consensum; ergo iusta exceptio ad non præstandum, quod, errore seductus, quis promisit, promittenti competit, eamque recte opponit in statu naturali actori, jus suum pacto, vel promissione sibi quæsitum persequenti, reus, quasi nulla facta promissio, utpote quæ ipso jure corrumpitur consensu deficiente, cui innititur tanquam suo fundamento pactum vel promissio; leges vero civiles solent distinguere inter errorem circa substantiam rei, & qui non fit circa substantiam; an dolus causam dederit contractui, an non, fueritne alter, quicum actum est, doli particeps; sitne actus stricti juris, vel bonæ fidei? Nam pro harum rerum varietate diversi quoque juris effectus producuntur, & variaz legum dispositiones in foro soli, exigente salute & constitutione societatis civilis, quæ non semper eadem, sed mutationibus, ut solent cætera

humana, obnoxia; atque cum leges ad eam attemperari & accommodari necessum sit, hinc sæpius variaz earum functiones: leges vero naturales, pro objecto habentes ea, quæ per se iusta & moraliter recta atque honesta sunt, nulla habita ejusmodi distinctionum ratione, simplicem, eamque perpetuam, conscientiaz imponit obligationem. Quæ non ideo a me dicta sunt, quasi statuerem nullam earum distinctionum in foro poli, & extra civilem societatem, usum esse. Neutiquam sane: nam non omnes pure in jure civili fundatæ, sed ab ipso dictamine rationis quædam derivatæ, juri vero civili adscriptæ, quæ a legibus civilibus nominatim introductæ & expressæ. Sic maxime fundata in ratione naturali illa distinctio, inter errorem antecedentem dans causam actui, id est, quo quis impulsus ad promittendum vel paciscendum cum altero, & errorem consequentem sive actum concomitantem, qui non fuerit causa impulsiva, ut ita dicam, qua quis ad paciscendum vel contrahendum motus fuit, ita ut, etiam si scivisset promissor vel alteruter paciscentium, aliter sese habere, quam sibi persuasisset, nihilominus fecisset, quod in animum perficere induxerat. Primo casu consensus deficit, quo deficiente corrumpitur contractus, vel pactum eo subnixum, *imprimis si contractus est gratuitus, ut promissio vel donatio liberalis. Illa potest revocari pro arbitrio, si dolus vel error circa motivum ei causam dederit; quia in his spectanda est etiam intentio tacita & habitualis: nam ex sola intentione legem accipiunt, cum omnino sint gratuita.* Less. lib. 2. cap. 17. *Distincte, inquit Pufend. despicendum, an error evenerit circa promissum, an circa pactum?* Promissiones enim videntur potissimum spectare personam, ejusque qualitates, actiones, & præstationes personales, & quædam facta, quibus inducimur ad promittendum alicui quid præstare vel dare. Pactum vero vel contractus, de rebus sæpius interponuntur, & circa ea negotia versantur, quæ in commercium cadunt, quamobrem rerum insuper qualitates cognitæ esse debent, citra quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. De promissis ita pronunciat Pufend. lib. 3. cap. 6. *quemadmodum & Auctor noster, ut, si promissio fundata sit in presumptione alicujus facti, quod ita se non habebat, seu ubi in promissione aliquod factum, vel etiam qualitatem alterius supposuerim, citra cujus intuitum promissurus non fueram, naturaliter promissionis nullam fore vim, modo ipsa negotii natura, si quid æque circumstantia ostendant, promissorem unice ex illo facto, eæque qualitate tanquam ex conditione consensus suspendisse.* Ratio est, quia promissor non consensit in promissum absolute, sed sub conditione, si ejusmodi factum existat, quod existare presumpsit promissor; ea igitur non existente, ruit quoque & evanescit promissio; quemadmodum, sublato fundamento, collabuntur quæ ei superinstructa. Annotat Zeigler. præsumptionem sive factum, in quo promissio fundata, ejus generis esse oportere, *ut eam quasi substantificet & promissi partem faciat; alias, inquit, fieri potest,*

ut si qua presumptio causam dederit promissioni, nihilominus vim suam retineat, iacunque presumptio fuerit falsa. Quia ratione si quis promittit Titio 100. putans eum probum esse & honestum virum, non promissurus sicubi tam improbum eum scrivisset, nihilominus debetur promissum, nisi expresse sub tali conditione factum fuerit. Ratio est, inquit Vir doctiss. quia volitio, & nolitio quae re ipsa non fuit, sed fuisset, si haec vel illa conditio posita fuisset, non ponit vel tollit obligationem, sed posuisset vel sustulisset, si conditio posita fuisset. Verum non necessum in foro conscientiae, ut expresse haec conditio sit adjecta. Sufficit promittentem non habuisse animum conferendi ea, quae promisit, nisi praesumpta qualitate, id est, probitate & honestate supposita, praexistat in eo, cui collatio facta: obligatio enim hoc casu, qua adstringitur ad praestandum quod promissum, vel etiam ad non revocandum, quod collatum ob causam existimatam, dependet ab eisdem existentia; quippe cum debeat esse voluntaria ejusmodi obligatio, quae ex liberalitate descendit, consentire in eam non videtur qui errat, putans adesse vel existere causam, quae eum impulit ad promittendum vel donandum, legandum, vel alia id genus liberalitatis testimonia in aliquem conferendum: qui enim, errore inductus, promittit vel donat, eo secluso, non vult donare, quamobrem promittit vel donat involuntarie, eo modo, quo ignorantia causa est involuntarii, & proinde talis collatio vel promissio est nulla, licet expresse, ut diximus, adjecta sit haec conditio vel non. Cui conveniunt quae habet Molina de just. & jur. tom. 1. disp. 209. Quando, inquit, aliquid gratuito ita collatum est ob causam existimatam, nec tamen subsistentem, quod revera actualis, aut quasi habitualis animus conferentis est, seclusa ea causa non conferre, collatio in foro conscientiae est nulla, sive conferens expresserit velle, ut, non existente causa, collatio sit nulla, sive non. Sed observandum admonet Auctor, quando expresse haec conditio adjecta, ut, causa non subsistente, nulla sit promissio, vel collatio, in utroque foro nullam ad praestandum, quod promissum, vel legatum, vel alia quacunque liberali ex causa in aliquem collatum, ideoque nec leges civiles hoc casu actionem dabunt. Quando vero ejusdem nulla a collatore mentio facta, intelligitur tamen eum fuisse actuale, aut quasi habituale ipsius animum: ipse enim sibi conscius quali intentione promissio facta, scilicet conditionali, si causa subsistat, modo supponatur promittentis vel conferentis animum esse non conferre, causa non subsistente: promissio enim non majores vires habet vel ampliorem obligationem producit, quam intentioni & voluntati promittentis convenit; atqui ejus est animus sub conditione sese obligare vel promittere, nempe si talis adsit personae qualitas, cui facta promissio, vel causa subsistat impulsiva; ea vero non subsistente, evanescit quoque obligatio ad praestandum quod promissum, & ipso jure corrumpitur promissio, quasi consensu destituta, & proinde invalida in foro conscientiae. In promissione autem, inquit Molina,

quoniam presumendum non est promittentis animum esse, intendere se obligare ad implendum, quod promittit, non subsistente causa, a qua ad promittendum fuit permotus, utique non subsistente talis causa regulariter invalidam reddit promissionem. Verum advertendum, non omnem errorem circa causam, vel quasdam circumstantias promissionem invalidam reddere, sed oportet ut sit finalis vel impulsiva, sine qua non promississet. Ad invaliditatem promissionis non sufficit quod adsit aliqua circumstantia, quam si novisses, non promississet. Verbi gratia, si des eleemosynam, vel eam promittas pauperi vero, quem si scires tuum esse inimicum, non promitteres: adhuc enim promissio est valida, quia non movet illa circumstantia ignorata, nec ideo promittis, quia ille non est inimicus, sed quia est pauper, quae causa motiva vera est a parte rei. Non arguitur ergo bene, quod non valeat contractus etiam gratuitus, ex eo quod si scires aliquid aliud quod ignoras non contraheres, nisi sit tale, quod actu moveat positive ejus negatio: tunc enim solum habes voluntatem virtualem quasi conditionatam non consentiendi, si ita non sit. Aliter dicendum, si paupertas vel indigentia ficta sit; quippe paupertas proposita in causa fuit, quod ad dandam vel promittendam eleemosynam quis inductus fuerit. Vid. Joan de Lugo de just. & jur. tom. 2. disp. 22. sect. 7. Verum cum nulla regula ita sit generalis, quin suas habeat exceptiones & cancellos, quibus circumscribitur; ita etiam Auctor noster quasdam tradit cautiones, quibus limitat quae de promissore errante disputavit. Statuit quidem eum, qui, errore ductus, promisit, non teneri ad praestandum quod promissum, quia deficit consensus, in quo obligatio fundatur; sed excipit casum, quo promissor negligens fuit in re exploranda, in qua consensum suum fundavit, aut in sensu suo exprimendo, & damnum inde alter passus sit, tenebitur id refarcire promissor, non ex vi promissionis, sed ex damno, per culpam dato. Altera exceptio est, ut supra dicere incepimus, ut, quando promissio praesentiam aut absentiam alicujus qualitatis, tanquam conditionem, praese non tulerit, licet fortasse ea facta non fuisset, ubi de illa promissori consensisset, promissio nihilominus valida erit; quod si promissio pro parte duntaxat fuerit fundata in errore, poterit pro reliqua parte valere, nisi forte partium promissio una alteri insit per modum conditionis, aut non nisi conjunctim omnes partes possint praestari: tunc enim error in parte totum vitiat. Pufend. lib. 3. cap. 6. §. 6. de jur. nat. & gent. Circa errorem, qui in pactis contingit, aliter pronuntiandum, & videtur inspicienda causa impulsiva, qua quis ad pactum super re aliqua ineundum impellitur, intrinseca & extrinseca, scilicet an res ipsa ejusque qualitates, quae cognitae esse debent, antequam contractus sive pactum, quod consensu idoneo, tanquam suo fundamento & basi nittitur, validum dici possit, causam praebuerit contractui sive coventioni, vel an aliunde accesserit; & pacifcentem impulerit ad interponendum super re aliqua in contractum deducta pactum. Quippe ubi res ejusque qualitates, quae cum eadem ne-

cessariam habent relationem, atque inesse ei oportet, & ut ita dicam, inseparabiliter inhaerent, obiectum est voluntatis, & causa principalis seu prima, qua quis ad paciscendum inductus, ibi simul est quoque subiectum in quo consensus, quo contractus vel pactum perficitur, fundatur, & idcirco, re non integra, id est, suis qualitatibus destituta, deficit consensus, eoque deficiente, & tanquam fundamento suo destituto, pactum interpositum corrumpit, & nullum effectum producit, id est, nullam imponit obligationem praestandi, vel adimplendi quod pactum & conventum. Quatenus autem res habet relationem suam peculiarem ad dominum, eatenus & ipse, propter illum errorem intervenientem, tenetur pati, ut paciscens a contractu resiliat, & non praestet quod pactum & conventum, quasi non interpositum fuisset. Quod si res nullo defectu laboret, nec error circa rem ipsam, tanquam impulsivam extrinsecam, qua quis ad paciscendum vel contrahendum inductus, intervenierit, sed aliunde accesserit, & extrinsece advenerit, non incidens in contrahendi vel paciscendi actum, vel cui causam res ipsa, in contractum deducenda, praebet, sed praecedens, nec a culpa aut scientia venditoris procedens, nocere ei nequit, sed contractus consummatus subsistit, & pactum interpositum validum censeri debet, nisi fortasse quis, ad paciscendum accedens, pra se tulerit causam, quae ipsum ad hoc impulit, ut optime observat clariss. Pufend. quippe eo animo censetur paciscens ejus mentionem fecisse, ne venditor ignoraret paciscendi voluntatem & consensum, ea causa subnixus, tanquam conditione, sine qua non contraxisset, & ad paciscendum accessisset, qua falsa comperita, videtur aequitas ipsi facultatem poenitendi concedere, praesertim si ille, quicum contraxit simpliciter, sine ulla contradictione conventioni stetit, quia praesumitur acquievisse contractui, prout juxta mentem & intentionem alterius celebratus, quod ejusmodi elucidare exemplo voluit. *V. G. Patrifamilias, peregre versanti, falsum nuntium adfertur, equos ipsius domi perisse. Hoc ille pra se ferens, circa alios emendos contractum inivit. Sed antequam traditio pretii aut equorum fieret, nuntium istud falsum comperit. Puto, inquit, cum ad implendum contractum adigi non debere, cum, sciente venditore, istud nuntium tanquam conditionem supposuerit. Atque dicendum hoc putat, si res adhuc est integra. Verum ubi pecunia & equi jam mutuo fuerint traditi, etiamsi istis equis deinde opus non sit, non poterit ad reddendam pecuniam, & recipiendos equos compelli, nisi expresse hac lex contractui dicta sit.* Quod stricto juri magis convenit, quam aequitatis benignitati consentaneum, praesertim si emptor offert solvere id, quod interest, & damnum, si quod venditor pateretur, pensare paratus sit. Cogi tamen non posse venditorem in foro humano contractum rescindere verius & ego puto; verum cum aequitatem stricto juri semper praefereendam recte rationis dictamen suadeat, in foro conscientiae tutius erit aequitatem potius, quam strictum jus sequi, utpote qua adstringimur locio

prodesse, quoties absque proprio detrimento ejus commodo inservire possumus. Ast vero ubi error circa ipsam rem contigerit, de qua convenitur, pactum vitatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuerit satisfactum, inquit Itatim allegatus Auctor. *Quippe, inquit, cum in pactis ipsa res, de qua convenitur, ejusque qualitates cognita esse debeant, circa quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequeat, unde, defectu deprehenso, qui ledendus foret vel a contractu resilire potest, vel alteram ad suppletendum defectum adigere, vel etiam ad praestandum id quod interest, ubi ipse fraus aut culpa intervenierit.* Sed & hic distinguendum videtur, an ejusmodi qualitates sint naturales, id est, rei propriae & inhaerentes, ita ut, hisce deficientibus, res integra non esse videatur, & idcirco de ejusmodi re quis convenire praesumatur. Praesuppositis ejusmodi qualitatibus, ad esse rei; vel ejusmodi qualitates ad majus rei ornamentum, vel utilitatem percipiendam aliquid conferunt, sed ejus generis ut adesse & abesse possint, iisque deficientibus, res tamen maneat per se & natura sua integra, & dicendum videtur priori casu licet nihil additum, nec ulla mentio facta illarum qualitatium, quia de iis tamen cogitasse, easque supposuisse paciscens praesumitur, iis deficientibus, pactum vel contractum, tanquam consensu destitutum propter errorem intervenientem, irritum esse, imo ipso jure nullum. Hoc casu neququam, nisi earundem mentio facta, & expresse de iisdem pactum contractui adjectum, quarum defectu deprehenso, non tam ob errorem pactum vitatur, quam quia legibus non fuit satisfactum. Quod si vero rei vitium omnium in oculos incurrit, & cuius notum, errare videri nequit, qui super illa paciscitur, & proinde beneficio rescissionis gaudere nequit. Neque hic tam anxie inquirendum, an error contigerit circa essentialia pacti, an vero circa accidentalia, utpote quae distinctio in jure naturae magno usui esse non potest. Praeterquam, ut optime inquit Pufend. quod eo sensu interpretari oportet hanc distinctionem, ut per essentialia pacti non tantum intelligantur ea, ex quibus essentia Physica rei, de qua pactum initur, constat; sed etiam illae qualitates rei, quas paciscens praecipue ob oculos habuit. *Sepe enim contingit, ut in paciscendo qualitas rei imprimis aestimetur, ipsa tamen substantia rei Physica in loco necessarij habeatur, modo ejusmodi qualitas exprimitur, vel saltem ex omnibus indiciis constet eam fuisse in causa, quod quis rem sibi comparare voluerit. Unde non solum veritas erit, inquit, contractus, si ab altero Duxum emi, & ille mihi Syrum tradiderit, sed etiam ubi professus sum me servum quarere coquendi peritum, ubi ejus artis imperitus mihi traditus fuerit.* Inspicienda hic quae sit primaria causa, qua quis ad paciscendum accessit, & quid potissimum adesse rei, de qua convenitur, intendit. *Faciendum est posse contrahentes convenire de aliqua qualitate, etiam accidentali, quae si adveniat contractui, nolunt eum tenere; quo casu, etsi illa qualitas secundum se sit accidentalis, tamen ex intentione hoc casu censetur esse substantialis.* Florent.

rent. Cocq. *de F. & F.* Quod si ea, quæ hucusque de effectu erroris intervenientis, vel in promissionibus, vel in pactis & contractibus, eui nec dolus, nec alterius malitiosa fraudulentia causam præbuit, locum habeant, *multo magis*, ut inquit Pufendorfius, *vitiatur promissio aut pactum, si alterius fraudulentia & astutia, dolusve eum in promittente vel paciscente produxerit errorem, ex quo is ad promittendum paciscendumve accessit.* Quantum ad dolum attinet, recte distinctionis ope omnes, quæ de ejus effectu possent moveri controversiæ, determinari posse, juris naturæ Antistites, & veri Sacerdotes, opinantur; quoniam vero dolus potest provenire vel a parte, quæ tecum contrahit, vel a tertio, ita ut pars sit nullo modo ejus particeps, vel ex propria tua opinione, ut inquit Lessius, hinc primo in deliberationem cadit abs quo fuerit dolus adhibitus. Deinde an dolus causam dederit promisso pacto, ita ut sine illo non velles contrahere, an idem in negotium duntaxat inciderit, ut, si velles quidem contrahere, sed non tanto pretio, vel, ut inquit Pufend. suscipere quidem illud constituerimus, verum in objecto, ejusque qualitatibus, & harum æstimatione nobis sit impositum. Si contrahens deceptus est non a contrahente, sed ab aliquo tertio, quid juris obtineat, inter Moralistas controversitur: quidam enim putant contractum irritum pronuntiandum propter defectum consensus. Alii dicunt contractum quidem subsistere, donec ille, qui deceptus est, rescissionem contractus urgeat. Sed verior eorum opinio, qui contractum validum dicunt. Itaque non posse rescindi a decepto, sed ipsum habere actionem adversus deceptorem tertium, qui totum damnum pensare tenebitur, quorum in numero Lessius, Molina, de Lugo *de F. & F.* Quemadmodum nihil magis æquitati consentaneum; quam ut pœna suos auctores excipiat & teneat; ita dicat quoque hoc casu ratio; ut ille, qui dolum adhibuit, omne damnum sentiat, quod inde provenit; & proinde contra eum actio ad rescindendum contractum decepto danda. Optime itaque argumentantur statim ultimo loco allegatus Auctor, quia totum jus ad rescindendum contractum provenit ex injuria decipientis; ergo totum illud jus est adversus decipientem. Quando ergo contrahens non decipit, nec particeps doli fuerit, nullum est jus adversus illum, sed solum adversus tertium, qui dolose deceptit. Limitat tamen sententiam suam, ut si neque ipse malitiose id fecit, sed deceptus a se ipso, vel absque culpa, ad nihil etiam ipsum teneri, saltem in foro conscientiæ. Exceptionem etiam primæ regulæ, atque etiam adversus contrahentem actionem, propter deceptionem tertii, dari affirmat, si tertius ille, qui deceptit, faciat unum cum contrahente, cum quo eadem persona reputatur; verbi gratia, si erat tutor, curator, vel procurator, aut negotiorum gestor, perinde esse, ac si contrahens ipse decessisset; quippe oportet ut ille, qui ex illa deceptione sensisset commodum, etiam incommodum sentiat, utpote in cuius gratiam do-

lus adhibitus. Quando autem dolus provenit ab altera parte, vel saltem illa sit doli particeps, controversitur inter Moralistas, an contractus jure naturæ sit omnino irritus, & idcirco neutrum contrahentium obliget; vel an non sit omnino irritus, sed a parte decepti infirmus quidem, quatenus obligatio, quam deceptus sibi imponit, potest ab ipso, agnita veritate, auferri, si voluerit. Rationem tradit Lugo, quia dolus ille non auferri voluntarium simpliciter, quare cum uterque se velit obligare, uterque vere se obligat, decipiens quidem firmiter & irrevocabiliter, deceptus autem revocabiliter & non firmiter, quia decipiens ratione doli apppositi tenetur dolum auferre & remittere jus, quod ex contractu acquisivit, ut deceptum reddat indemnum & liberum, sicut erat, antequam contraheret, & per consequens deceptus habet jus adversus decipientem, quo eum obligat ad dissolvendum contractum. Quare vi contractus manet quidem deceptus proxime immediate ad contractum servandum, quamdiu non dissolvitur, sed habet jus, ut dissolvatur contractus, & ideo mediate habet jus, ad illum non servandum, quatenus habet facultatem obligandi deceptorem ad contractum dissolvendum, quare diximus deceptum non obligari firmiter & irrevocabiliter, propter jus quod simul habet adversus deceptorem, ut tollatur obligatio illa, quæ ex contractu proxime orta fuit. Firmus autem a parte decipientis, quia cum aliunde non habeat jus aliquod ex injuria vel ex alio capite adversus deceptum, ut eum obliget ad dissolvendum contractum, debet etiam invitus obligationem, semel sibi valide impositam, sustinere. Sin autem dolus fuerit incidens, quid dicendum, quaeritur. Dolus incidens dicitur, quando, secluso dolo, contractus quidem fieret, sed non eo modo, de quo Moralistæ affirmant non reddere contractum ullo modo invalidum quoad substantiam, atque adeo, deceptore volente, contractum sustinendum esse; debere tamen deceptorem restituere decepto excessum, quo pluris res, verbi gratia, vendita fuit, & pro aliis damnis, quæ ex illo dolo deceptus incurrit. Ita enim Molin. *de just. & jur. disp. 352. conclus. 4.* Quando dolus fuit quidem a contrahente commissus, sed solum incidit in contractu, tunc tam in conscientia, quam in exteriori foro validus est contractus, sed datur actio decepto, etiamsi non ultra dimidium justii pretii sit deceptus, ad repetendum, quod ratione doli plus dedit. Et rationem, quare in utroque foro validus sit contractus, hanc reddit, quoniam dolus non fuit causa contractus; quippe cum contractus futurus erat, etsi dolus non intervenisset, fuit tamen causa excessus pretii, & idcirco solum est invalidum quoad id, cujus dolus fuit in causa: utile enim non vitiatur per inutile. Atque monet, non solum restituendum esse, quod ultra pretium rigorosam acceptum est, sed etiam quidquid per dolum acceptum est supra pretium, quod emptor re ipsa erat justè accepturus, quia totum ejusmodi incrementum injustè per dolum fuit extortum; quod tamen limitatione indigere monet de Lugo: *Quid enim, inquit, si emptor noluisse emere, nisi si-*

fimo pretio? nunquid cogendus est deceptor rem suam vendere infimo pretio, quo eam nunquam vendidisset? credo ergo, eum satisfacere offerendo excessum pretii supra illud pretium justum, quo de facto deceptor, non posito dolo, rem suam vendidisset, & non minori, vel si deceptus dare noluerit, offerendo ei remissionem contractus. Solum enim tenetur ex injuria venditor ad reponendum emptorem in eo statu, in quo fuisset, non posito dolo, qui esset, vel rem tanti emere, quanti venditor, & non minoris vendidisset, vel illam non emere, sed retinere totum pretium, quod dedit. Quippe nihil magis æquitati conveniens, quam ut pretium respondeat rei valori. In casu itaque nostro, si de eo controversia, pretium illud definiendum arbitrato boni viri, emptore cupiente contractum subsistere, & quod ultra pretium definitum solverit, restituendum a venditore emptori, cui non integrum est rem jam venditam, restituto pretio invito emptori, iterum sibi vindicare propter obligationem, quam sibi imposuit, qua tenetur adimplere contractum. Distinctio a Jctis excogitata, æque in foro externo locum habet inter contractus stricti juris & bonæ fidei, quorum illis etiam dolus causam dederit, validos esse, & actionem tribuere, quæ tamen ope exceptionis oppositæ elidi potest, pronunciandum;

*hosce irritos esse dicendum existimantibus, a jure naturæ alienum statuimus, utpote quo jure eadem omnium contractuum ratio esse debet, ita ut in foro interno live conscientiæ nullum sit discrimen inter contractus bonæ fidei & stricti juris, utpote in quo omnes contractus bonæ fidei esse debent, quoad mentem & substantiam intentionis, & ideo si dolus dat causam alias non contractibus, tam stricti juris quam bonæ fidei contractus in eo foro ipso jure nullus est, ut inquit Joh. Andr. vander Muelen D. de Niecop, Curiz Brabantinæ, quæ Hagæ-Comitis est, Senator, frater germanus in *Traît. de foro conscientiæ*. Rationem addens, quia Deus, qui omnia regit, cor hominis respicit, rectam rationem amat, & pura veritati inhaeret, non considerat finem rescissionem, cum hæc subtilitas in jure civili a Prætoribus inventa, coram eo locum habere nequit, qui non juris humani apices curat, sed ipsam rei naturam inspicit. Ab hac tamen opinione eatenus recedo, quatenus contractum ipso jure non omnino irritum cum aliis Moralisticis, sive bonæ fidei, sive stricti juris vocemus, statuo, ut ex iis, quæ paulo ante disputavimus, patet, sed omnes aliquo modo validi sunt, & idcirco exceptione doli elidi debent. Vid. Lugo de *J. J. disp. 22. sect. 7*. Est enim eadem ratio revocabilitatis.*

VII. 1. De eo quod metu fit non minus implicita tractatio est; nam & hic distingui solet inter metum gravem absolute vel ratione habita personæ metuentis, & levem; illatum juste & injuste; ab eo cui promittitur, vel ab alio; item inter actus liberales & onerosos: & pro his diversitatibus alii actus dicuntur irriti, alii ad arbitrium promittentis revocabiles, alii in integrum restituendi; non sine magna sententiarum varietate circa hæc singula.

2. Ego omnino illorum accedo sententiæ, qui existimant, seposita lege civili, quæ obligationem potest tollere aut minuere, eum qui metu promisit aliquid obligari: quia consensus hic adfuit, nec conditionalis, ut modo in errante dicebamus, sed absolutus. Nam ut *Est. III.* recte ab Aristotele traditum est, qui naufragii metu res suas jactat, vellet res servare sub conditione si naufragium non immineret, at absolute vult res perdere, spectata scilicet temporis ac loci circumstantia.

Sed illud simul verissimum censeo, si is cui promittitur metum intulerit non justum, sed injustum, quamvis levem, atque inde secuta sit promissio, eum teneri ad liberandum promissorem si promissor velit; non quod inefficax fuerit promissio, sed ob damnum injuria datum: quod quam habeat exceptionem ex jure gentium, infra suo loco explicabitur.

3. Quod vero quidam actus rescinduntur ob metum ab alio incussum quam quocum actum est, ex lege est civili, quæ sæpe etiam actus libere factos ob judicii infirmitatem, aut irritos facit aut revocabiles.

Quæ autem de legum civilium vi atque efficacia supra diximus, eadem hic

Sylv.

verb.

Metus.

q. 8.

Sylv.

verb. re-

stitutio. 2.

dicto. 7.

Navar. c.

17. n. 15.

& c. 22.

n. 15. §. 7.

Covar.

hic volumus haberi repetita. At quæ ad promissiones firmandas vis sit jurisjurandi, infra videbimus.

ad reg.
peccatum.
q. 2. §. 3.

n. 7. L. item si cum exceptione. §. in hac actione. D. quod metus causa.

C O M M E N T A R I U S.

AUctoris disputandi filium sequentes, incidimus in quæstionem ac controversiam non minus perplexam, quam ea est, quam paulo ante tractavimus: scilicet quousque metus actus humanos, ad obligationem in foro conscientie producendam, reddat ineptos; quippe versatur hic in naturali jure, quod potissimum spectat interius obligationis vinculum, cujus adimpletio omitti nec declinari nequit sine conscientie læsione, quamvis in foro soli immunes, extra legis penam, esse possit ejusmodi omisso, quatenus leges civiles ejusdem civitatis vel Reipub. aut civilis societatis membri agendi norma sunt, & actus humanos validos vel invalidos efficiunt, prout cum illis convenientiam habent, vel ab illis recedunt, ideoque non tam interiores animi actus & mentis agitationem aut dispositionem, quam rectam rationem moderari constat, quam quidem operationes extrinsecas concernunt & afficiunt, iisque certam quandam normam & formam imponunt, & ad Reipub. statum, & societatis civilis constitutionem & fabricam accommodant. Cum vero omnem actionem, quæ ab homine proficiscitur, præcedere soleat & interior animi ad hunc vel illum actum producendum motus seu inclinatio, conjuncta cum prævia mentis deliberatione, oportet, ut omnes actus humani, qui ad obligationem apti dicuntur, convenientiam cum interiori mentis discursu & voluntate, antequam valide & cum effectu quis obligetur alteri sibi æquali & conditione, statu, & jure. Quippe ut alibi in hoc opere annotavimus, cum homines sibi sint æquales, ita ut alter in alterius vel personam, vel agendi liberam facultatem nullum jus habeat, quo possit alterum invitum cogere, ut hunc vel illum actum producat, nisi quantum ipse de libertate sua naturali detraxerit, & alteri concesserit, quo ei devincitur, & obligatur præstare & agere illud, quod vi ejusmodi concessionis exigendi a se alter sibi jus quæsit, atque ex hoc fonte omnis obligationis incunabula deducenda, nec alter ab eo nexu, salva conscientia, se liberare possit invito eo, qui sibi in socium jus illud quæsit; quippe quod fuit primo voluntatis, postea necessitatis est. Ex quibus perspicimus omne juris vinculum, quo adstringimur alii ad dandum, faciendum, vel præstandum aliquid, pro fundamento suo habere consensum, & voluntatem per actum & signa in foro soli declaratam & testatam, & quidem convenientem cum animi deliberatione, & mentis discursu præeunte. Cum autem facultas illa, qua facere possumus quod volumus, necessario etiam includat potestatem omittendi quod nolimus, & proinde libertatem cuique a natura tributam, qua quis a suo, non alieno pendet arbitrio, oportet concurrere & quasi pari passu ambulare

cum actu humano, ad obligationem producendam apto. Cum vero ejusmodi agendi libertatem metus tollere videtur, dispiciendum est, quousque ille actus humanos reddat ineptos ad obligationem producendam. Quemadmodum actus humani non sunt ejusdem nature & generis, ita nec metus, quo agendi libertas, quæ volumus vel tolli, vel limitari injuste videtur, non uno eodemque modo considerandus. Ejus autem duas potissimum species expendendas hic esse statuit Pufendorfius. *Quarum, inquit, una oritur ex vitio aut alia quapiam dispositione, hærente in eo, cui quis sese est obligaturus, vel etiam ex maligna ejusdem voluntate, sæpè perspicue significat, unde oritur probabilis suspicio imminens ab ipso deceptionis. Altera notat vehementem animi terrorem, ortum ex intentato majore malo, ni promissum aut pactum invre velimus.* Prioris metus species consistit in suspitione imminens deceptionis, orta ex alterius maligna voluntate, sæpius rerum usu confirmata, quæ si nota pacifcenti, & tamen cum altero contractum ineat, stolidè sane facit, si, data ab eo fide confusus, ludibrio se ejusdem ac fraudi exponat, subsistit tamen contractus: *quæ enim in casus prævisos ultro ruit, etiam miserationem consumpsit,* inquit statim allegatus Auctor. Justus quidem metus ad denegandum cum alio contrahere vel ipsi præstare, ut vicissim quid præstet mihi: caute enim quis facere dicendus, qui commercium cum eo omne declinat, sed temere fidei ejus secutus, nequit jure contractus complementum declinare metus prætextu, si primo præstandi quod conventum, ipsi partes incumbunt; quippe cum conditio, quicum contractum inivit, ipsum non latuerit, frustra post vulneratam causam ad hoc remedium confugit, cui convenient illa Hobbesii: *Causa enim, quæ impedire non poterat, quin pacifceretur, impedire non debet, quin pactum præstet.* Quippe, ut adjungit Pufendorf. *eo ipso, dum cum illo pacifcitur, hujus metus veluti renunciat, & non sufficientem eum declarat, quo nomine alteri fides queat haberi.* Suspicio imminens deceptionis non tollit liberam pacifcendi voluntatem, & proinde quamvis in altero vitium hoc insit, eo tamen nequit tolli obligationis vinculum, præstandi quod sibi mutuo promiserunt contrahentes. Metus ex ejusmodi suspitione ortus præcedens quidem est, sed obligandi actum non incurrit, & agendi libertatem aufert. Qui contrahit cum ejusmodi Græculo, videtur non tantum consentire, sed etiam in se suscipere periculum quod timet, & sponte subire insidias quæ ipsi tenduntur, ac ejusdem fraudi sese exponere. Sed in alteram hic quæstionem incidimus, scilicet an ejusmodi metus aut suspicio deceptionis pactum jam initum, ideoque consequens, reddat invalidum, cum-

eumque, qui decipi timet, abs necessitate præstandi absolvat? ut eam proponit Pufendorfius, atque ad eam definiendam Hobbesii sententiam examinare voluit, quam proponit *cap. 2. §. 11. de civ.* ubi tradit, *pacta mutua fidei, neutro statim quidquam præstante, in statu natura frustra esse, si iustus ex utraque parte metus oritur.* Quæ assertio, inquit Pufendorfius, admitti non potest, nisi post pactum in initium ex alterutra parte iustus oriatur metus, fore, ut ubi unus pactum impleverit, alter paria haud quidquam sit facturus. Iustus autem metus dicitur, qui ex liquidis indiciis & argumentis perspici potest. *Nam magna, pergit, instar injuria est, probatam antea alicujus fidem, mox nulla nova causa dampnare.* Quamobrem & ipse Hobbesius in annotatis addit, *nisi metus nova causa existat, ex facto aut alio voluntatis signo non præstandi a parte altera, metus iustus senseri non potest*: scilicet propter rationem, quam paulo ante ex Hobbesio adduximus: qui enim alicujus fidei Punicæ non ignarus, cum ipso tamen pactus est, atque contraxit, ejusque fidem secutus, nihil habet, quod queratur, si decipiatur; nec postea ex metu deceptionis se liberare potest a necessitate præstandi quod promissum, sibi imputet, quod fidem ipsi habuerit, & ad contrahendum ipsum satis habilem declaraverit, eo ipso, quod cum eo pactus est, si metus contractum præcedens non sufficiens paciscenti visus, quo minus alteri haberet fidem, multo minus sufficiens censi potest ad obligationem, quæ ex pacto jam in initio oritur, tollendam, & a necessitate illud adimplendi liberandum paciscentem. Putat vero Pufendorfius non absque ratione, Hobbesii ab initio hanc fuisse sententiam, quod etiam citra ejusmodi metum, scilicet post pactum in initium obortum nova ex causa, idem sit irritum. Quod perspici potest ex ipsius opere politico, gallico sermone conscripto, ubi nulla mentio fit metus istiusmodi recens oborti; quod nec obscure colligere possumus ex iis, quæ subjungit rationi paulo ante descriptæ, cum nemini contrahenti obligationem impositam vi conventionis statuat a sua parte prius præstare quod pactum, ob suspicionem vel metum, quem forte habet alterum non præstiturum post, quod præstare tenetur. *Nam qui prior, inquit, præstat, propter præcavum ingenium maxima partis hominum, commodo suo jure & injuria juxta studens, cupidini se prodit illius, quocum contrahit. Rationis enim non est, ut aliquis præstet prior, si verisimile non sit, alterum esse præstiturum post.* Quæ sententia omnem prorsus fidem tollit, & proinde omne commercium ab humana societate exulare necessum est, quo sublato, miserima & innumeris incommodis exposita humana conditio, & vitæ transigendæ ratio, utpote quo destituimur iis, quibus maxime indigemus, & sine quibus commode vitam traducere nequimus. Si enim cuique jus naturæ facultatem permittit, (quippe de eo sermonem habemus, utpote quod solum sibi in naturali statu locum vindicat, & homini agendi norma est,) ob metum, quem sibi fingit, & nullo fundamento nec probabili ratione

subnixum, nisi suspitione ex communi hominum pravitate, tum etiam nocendi proximo propria natura, vel cum incommodo alterius suis inserviendi commodis, & promovendam propriam utilitatem innato studio petita, in universonem fides proscribetur inter eos, qui iudicis interventu cogi nequeunt ad præstandum quod convenitur, & adimplendum contractum: maxima enim pars hominum, quia ejusdem omnes præter naturæ participes, inepta declarabitur, atqui ita cum nemine pacta iniri, & contractus celebrari possunt, ut inquit Pufend. & proinde omnis fides tollitur, qua exulante, nullus contractus, nullum pactum iniri potest, cum omne obligandi vinculum evanescit, si præstandi, & contractum adimplendi necessitas ab ejusmodi suspitione dependet: prætextu enim ejusmodi vanæ sæpius suspitionis quævis possunt eludi pacta, & posita communi ejusmodi hominum pravitate pro fundamento cui innixa, quis prior a sua parte præstabit quod debet alteri, licet prius vi pacti præstare teneatur de quo conventum, antequam ab altero complementum exigere queat. Quamobrem Pufend. *lib. 3. cap. 6. Cum enim de constantia alicujus hominis falli nescia haberi certitudo nequeat, magna quoque hominum pars in prava sit insigniter proclivis: & vero in statu naturali quilibet proprio ex iudicio in negotiis suis disponat, ac ipse de metus sui probabilitate judicet; jam vana quoque suspitio ad abrumpendum pactum erit sufficiens, adeoque nullus plane pactorum extra civitatem erit usus.* Itaque merito hanc Hobbesii sententiam summam redolere absurditatem, & humanæ societati maxime noxiam esse statuimus, eamque non ab homine Christianorum sacris initiato, & veri Dei notitia imbuto, sed ne quidem recta ratione prædito, cujus vi & ipsi gentiles supremum aliquod numen existere vel leges naturales agendi nobis normam derivandæ, indagarunt, probari posse, nobis persuasum. Non opus erit, ut hic adducamus testimonia, quibus possemus confirmare, omnibus hominibus innatum esse sensum de supremi entis, id est, veri numinis existentia, qui sua sceleribus supplicia, & virtutibus præmia decernit, quod alibi a nobis actum in hoc opere. Cum autem unusquisque nostrum in semetipso sentiat rationem, cujus particeps, vim sese maxime in boni & mali, honestatis & turpitudinis sensu conscientia nostræ insinuare cum relatione ad supremum aliquod ens sive numen, omnis honestatis fontem & originem, a quo, tanquam Auctore nostræ rationis, nos pendere, atque idcirco ejusdem voluntati parere & obtemperare obstrictos perspiciamus ejusdem rationis vi, honestati autem inesse moralem, id est, indissolubilem obligationem, faciendi quod rationis dictamen nobis repræsentat sub ejusmodi specie, turpitudini abstinendi omnibus, quæ illam redolent, eamque necessitatem nobis imponere cernamus, facile nobismetipsis legem ratiocinando feremus, & quid faciendum, quid omittendum cuique nostrum incumbat, perspiciemus, idque maxime, si ea, quæ facere animum induximus, conferamus cum honesti & decori, nobis innati, principiis, quæ

quæ nos docent qua simus origine nati. Hinc Zeno, referente Cicerone *de ll. lib. 2.* originem legis naturæ divinam pronunciat. *Erat enim ratio profecta a rerum natura & ad recte faciendum impellens, & a delicto avocans; qua non tum denique incipit lex esse, cum scripta est, sed cum orta est; orta autem simul cum mente divina.* Quamobrem lex vera atque princeps, apta ad jubendum & ad vetandum ratio est recta summi Jovis. Et Cic. alibi *de Repub.* Legis hujus inventorem, disceptatorem, & latorem, Imperatorem omnium Deum nuncupat, cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernatus, hoc ipso luet maximas poenas, etiam si cætera supplicia, quæ putantur, effugerit. Justitiam vero ultricem comitari eos, ait Plato, qui divinam hanc legem deseruerunt. Cum vero hæc nobis ratio dicat, *qui universo mortalium generi tantam malitiam impingere voluit Hobbesius, ut in eorum animis reverentiam numinis & fas & fidei, & vim sana rationis, remota lege civili, tam parum valere judicemus,* ut ait Pufend. Dicat nobis ratio servandam fidem, cujus dictamen si negligimus, divinam iram in nos provocamus, legem naturæ violando, & quamvis homo natura proclivis in prava, attamen reputando secum vindicem acerrimum supremum esse numen, & justitiam ultricem assiduam esse transgressionis & legis violatæ comitem, potius suspiciendus est ex amore, quo erga semetipsum affectus, & omni ratione sibi consulere velit, mentis discursum sequens oblequi rationis dictamini, ut sibi propitium habeat supremum legislatorem Deum, quam illud violando accelerare proprium interitum, vel saltem divinæ iræ sese obnoxium reddere. Cui etiam accedit quod & proprium commodum, & beatæ vitæ transigendæ ratio suadeat, ne fidem aliis datam fallamus; quippe cum alieno auxilio indigeamus, & aliorum nostri similium consuetudinem & commercium appetamus, oportet ut & nosmetipsos habiles præbeamus ad ea colenda & nobis concilianda, & proinde quisque, licet non naturæ bonitate, saltem studio semetipsum conservandi, præsumi debet servaturus potius fidem, & præstiturus quæ promisit pacto interposito, quam a pactis discedendo, & decipiendo focium, aliorum a se abalienaret animos, & consuetudine ac commercio arceretur. Ex quibus concludendum metum violandæ fidei, ortum ex sola pravitate generis humani, non esse sufficientem ad detractandam pacti adimpletionem, ut inquit Pufend. *dist. loc.* Atque qui semetipsum aliis decipiendo reddit suspectum, omnibus diffidet, & quasi talionis in poenam incidet, ut nec ipsi fides servetur, sed reponatur: tu infidelis fuisti mihi, par pari referam, quasi quod infideli promissum pro non promisso habeatur, a te deceptus, iterum te decepi, juxta illud Accianum:

T. *Fregisti fidem.*

Neque dedisti neque do infideli cuiquam.

Cum hæc incommoda virum prudentem latere nequeant, non facile præsumendus sui amantissimus homo ea ultro subiturus, si declinare & a se arccere valeat. Itaque quod virtutis amore non

facturus, proprii commodi causa servaturus præsumendus. Quamobrem quamvis aperte quis profiteatur religionem se flocci facere, aut talia foveat dogmata, ex quibus necessario idem consequitur, quorum in numero Athei, vel divinam providentiam abnuentes, affirmare tamen non auderem cum Pufend. nullam in ejusdem pactis vel promissis locandam esse fiduciam; quippe plerumque tamen ab ipsis illud, quod inter homines honestum & decorum est, observari rerum usus testatur, nisi humanam plane naturam exuerint, si non ex reverentia & metu supremi numinis, saltem propria utilitas & sui conservatio id ipsum efflagitat. Quamobrem licet detestanda aliquem hac opinione imbutum constet, eo tamen prætextu fidem ipsi datam fallere non licet, & contractus impletionem declinare. Cum eo pacisci, voluntatis quidem, sed pactum initum adimplere necessitatis est. Aliud dicendum, si quis cum sicariis, latronibus, piratis pactum inivit, conditionis quicum pactus est ignarus, quibus perjurasse inter ludicra habetur, ut inquit Pufend. quibuscum nullum nobis intercedit commercium, utpote qui communes hostes humani generis, qui divina & humana susque deque habent, & nihil minus curant, quam quod decorum & honestum est, & recta ratio dicat observandum. Plerique Moralistæ aliam adhuc metus excogitarunt distinctionem, quæ non rejicienda, dicentes metum alium esse *intrinsecum*, alium *extrinsecum*. Ille provenit ex causis naturalibus, atque citra humanum factum incutitur, qualis qui incutitur a morbo, tempestate, feris & id genus aliis causis. Hic incutitur ab homine per injuriam, ut a latrone, sicario, pirata, vel ab homine absque injuria, ut a magistratu justam ob causam, cujus generis metus carceris, ad veritatem indagandam; vel si quis velit crimen tuum judici denuntiare, nisi ei dones centum aureos: ille enim habet jus denunciandi, quamobrem nec injuste aliquid minatur. Lugo *de J. & J. disp. 22. sect. 7.* Tum etiam distingui solet inter metum gravem absolute, vel ratione habitæ personæ metuentis, & levem, illatum juste vel injuste ab eo, cui promittitur, vel ab alio, iterum inter actus liberales & onerosos. Metus absolute gravis ejusmodi est, qui cadit in virum constantem; respective gravis dicitur, qui est alicujus mali, quod etsi viro gravi non sit formidabile, tamen foeminae, seni, puero propter sexum & ætatis imbecillitatem justum metum incutere valet. Lugo, Lessius, *de J. & J.* Summus Jctus P. Voet, Antecessor in Academia Lugduno-Batava, in suis eruditissimis, & omnibus numeris absolutis ad Pandectas commentariis *lib. 4. tit. 2.* vani enim sive levis timoris nulla excusatio est, *l. 6. l. 7. ff. quod met. caus. l. 184. ff. de reg. jur.* nec sufficit quolibet terrore adductum fuisse, *l. 3. ff. ex quibus caus. major.* nec juste illatus excusat, cujus exempla satis a nobis adducta. Vanum autem & levem metum dicimus, qui ne quidem respective justus metus vocari potest, quæ adeo levis est, ut ne quidem puero timorem injiceret. Hanc interpretationem non absque ratione adducimus, utpote quæ

maximo nobis usui esse potest in definienda quaestione, quae ventilatur a D. D. & Moralibus, scilicet. *An actus, per leuem metum factus, in foro conscientiae sit validus? & an jus poli a jure fori quid alienum statuat & disponat?* tum attendi oportet a quo metus injectus, & habenda ratio juxta quorundam sententiam actuum liberalium & onerosorum, & pro his diversitatibus alii actus irriti dicuntur, alii ad arbitrium promittentis revocabiles, alii in integrum restituendi, non sine magna, ut inquit Auctor, sententiarum varietate circa haec singula. Primo generalis hic venit examinanda quaestio, *an contractus, metu initus sit ipso jure nullus, vel subsistat, donec rescindatur?* juxta distinctionem statim a nobis adductam. Cum autem nobis sermo sit, quid jure naturae constitutum, non adeo sollicitè nobis indagandum incumbit, quid jure civili circa hanc quaestionem sancitum, quamvis ejusdem cum naturali ratione consonantiam & harmoniam demonstrare non praetermittendum statuam. Contractum metu gravi celebratum, neque jure naturae, neque etiam jure positivo omnino irritum esse, sed aliquo modo validum, quorundam opinio est. Quod non sit omnino nullus jure naturae, communis fere est D. D. sententia, quorum in numero Sotus, Navarrus, Lessius, Lugo aliique plurimi. Alii distinctionis ope diversas circa hanc quaestionem opiniones conciliare nituntur. Alii denique cum Auctore nostro statuunt consensum omnem ejus, qui metum passus est, nequaquam excludere, atque haec sententia & nobis veritati conjunctior videtur; quia qui metu coactus consentit, & quidem absolute, consentit voluntarie: omnibus consideratis, ut vult Ames. *de conscient. lib. 3. cap. 19.* Less. *de J. & J. dicto loco*, aliique plurimi: quod enim ex metu fit, voluntarium simpliciter est, licet mixtum cum aliquo involuntario imperfecto; inde qui metu mortis adorat idola, voluntarie id facit, & mortaliter peccat. De Lugo *de J. & J. dict. loc.* Huic opinioni subscribunt etiam plerique juris civilis Antiquitates, Hahn. in *Wesemb.* Zoel. Wissenbach. & florentissimus J. C. Joh. Voet *ad h. t.* actio enim, metu peracta, in se ultranea est & spontanea, quia spontaneum dicitur, quod petimus sive eligimus, & vel simpliciter, vel ob certum finem seu metum majoris mali. Eadem invita est, saltem per accidens, prout extra hunc casum consideratur in sensu diviso: neque enim sic ipsi voluntati, sed voluntatis libertati officitur, arg. *d. l. 21. §. 5. l. 11. h. t.* Sed & alii distinguunt inter contractus onerosos & lucrativos, sed nullo subnixi eorum argumenta videntur fundamento; quia eadem ratio in utroque obtinet casu. Sed objiciunt quod hic actus debeant esse omnino liberi; liberali autem donationi repugnat coactio: non enim conveniunt liberaliter disponere de rebus & cogi, atque ex iniquitate alteri lucrum cedere, cum alterum per alterum destruat, ita ut dici nequeat liberaliter dare, qui donat metu adactus, & proinde invitus. Quamobrem in definitione donationis discrete plenum volunta-

rium exprimitur, *l. 1. ff. de donat.* a qua omnis coactio abesse debet. *l. 29. eod.* Contractus vero onerosi, quibus metus causam dedit, jure naturae subsistere censentur, quod eorum substantia saltem titulum requirat legitimum, & ut habeant non quidem praecise & omnimodo, sed voluntarium simpliciter, ut statim annotavimus. V. G. in contractu emptionis, ut sit animus emendi, & consensus de pretio & merce quae contractus substantialia emptionis; justitia quippe horum contractuum est in aequalitate rei cum re alia, idemque est in aliis contractibus, qui re perficiuntur, ideoque licet metu initi, justitiae tamen & aequitatis ratio suadet, ut serventur, tum juxta humanae actionis principia (*possessorem & voluntatem*) quae actum perficiunt, atque etiam agendi libertatem non omnino abfuisse sat probant, & idcirco conscientiam obstringunt ad servandum quod gestum & peractum hisce concurrentibus requisitis; tum secundum ea, quae a justitia deducuntur, atque in bona voluntate suum cuique tribuendi consistunt Hahn. in *Wesemb. b. t.* Sed huic reponi possunt ad utriusque generis contractus substantiam, parem libertatem requiri cum naturae jure, tum etiam civili; ubi autem eadem ratio, ibi & idem jus obtinere tritum est J. C. torum axioma; ergo posita contractus onerosi metu celebrati validitate, idem quoque affirmatur de contractu gratuito. Notandum vero non omnimodam & plenam, ut contractum subsistat, libertatem requiri; quippe actus humanus, qua talis, nec ejusmodi libertatem necessario postulat; sufficit ut adsit libertas ad consentiendum, praesente discursu mentis discernentis inter objecta, quae sibi obveniunt, cum judicio ad dijudicandum & eligendum, & sese determinandum apto & idoneo conjuncto, ut patet in contractu, justo metu facto, quem omnes concedunt, cujuslibet sunt generis, ex rei natura esse validum, quia eo in casu consensus sufficienter liber. Mastrio *Theolog. Moral. disp. 4. q. 1. art. 2.* Atque hanc opinionem jure positivo, propter naturalem rationem & aequitatem receptam, ex diversis legibus videre est, exceptis quibusdam casibus a Gloss. annotatis. Vid. *inst. de except. l. 21. §. 5. ff. quod met. caus. l. ult. Cod. de his qua vi. ubi Imp. praecipit, venditiones, donationes, transactiones, quae per potentiam extorta sunt, infirmari.* Sin autem irritae & ipso jure nullae, quare infirmandae? Quid enim ejusmodi infirmatio, quam declaratio judicis, qua tollitur obligatio, ex contractu vel promissione liberali dimanans, ad praestandum quod promissum, vel revocandum dominium vi donationis gratuita, si translatum, sive transferendum in donatarium. Sed alio argumento, omnes omnino contractus, metu celebratos, irritos esse, & nullam proinde obligationem producere, probare nititur celeberr. Pufendorphus *dict. loc.* *Enimvero*, inquit, *uti omnis obligatio, ex pacto orta, in altero ponit jus ipsi respondens, ita non sufficit, ut in me sint requisita ad obligationem producendam necessaria, sed ab altero quoque abesse vitia debent, quae juris in ipso*

ipso acquisitionem intercipient. Adeoque non statim, si in me facultas est aliquid transferendi, in altero est facultas acceptandi. Igitur cum obligatio, cui ex adversum jus non respondet, inanis fit, non est credendum, ex solo meo consensu obligationem nasci, ubi alter per jus naturæ prohibetur acceptare id, quod hoc casu omnino fit. Quæ enim lex metum alteri incutere vetat, eadem quoque ex isto metu jus acquirere, lucrumve facere, prohibet. Atqui si obligatione liberari possum meo arbitrio, citra præstationem alicujus rei, jam actu liber sum. Quid ergo opus hisce ambagibus, tu debes me liberare obligatione, si ipse velim. Quin dicimus, quia ad promittendum vi me adegisti, nihil tibi debeo; & frustra a me illud exigis, quod ubi præstitero, id statim restituere teneris. Cui & alii addunt, quod cum impossibile sit in jure naturæ, ut ex injustitia oriatur justitia, seu jus; sicuti in Physicis ex vitio profluere non potest actus virtutis, & in Metaphysicis ex differentia leonis non potest oriri risibilitas; sed si ex contractu meticuloso oriatur obligatio justitiæ, sane ex injustitia oriatur justitia. Minor probatur, quia obligatio justitiæ oriatur ex contractu, per injuriam extorto, hoc est, ex contractu injusto, atque adeo ex injustitia. Quoniam ergo ejusmodi contractus obligationem non parit, contractus essentialiter non erit, qui definitur ultro citroque obligatio. Quippe qui per metum injustum, ut statim ex Pufend. annotatum, extorquet contractum, & ex eo aliquid habet, tenetur illud statim restituere; ergo signum est contractum esse nullum. Tamburin. comment. in decalog. lib. I. cap. 2. Quam opinionem amplectitur ac tuetur contra Amesium Frater meus germanus D. Joh. vander Muelen; D. de Nicop, Portenge &c. Brabantiæ, quæ Hagæ-Comitis est, Curiæ Senator, in tractatu suo de jur. poli & soli. p. I. quæst. 15. statuens nulla religione ad ea, quæ metu gesta, servanda, homines obstringi, quia in se irrita, & propterea obligatione conscientiam liberam relinquunt, quasi nihil actum: quod enim ipso jure nullum, nullam obligationem parere vel producere valet, rationem autem Amesii, quam & alii Moralistæ a nobis adducti probant, metum non simpliciter tollere voluntarium statuentis, non satis solidam existimat ad validitatem eorum, quæ per metum gesta sunt, adstruendam, si conferantur cum iis, quæ pro validitate jurisjurandi, metu extorti, in foro conscientiæ a se adduci possunt. Quod autem ejusmodi jusjurandum servandum esse D. D. existiment, non in spontaneitate aut voluntate præsumpta fundari, sed principaliter in religione erga Deum, cum jurisjurando promissario duplex insit obligatio, una scilicet, quæ hominem respicit; altera, quæ ad Deum refertur, statuit. Factam autem injuriam respectu hominis ratione hominis, socio injuriam inferentis, obligationem tollere, ipse tradit Amesius, ex quali doctrina atque sententia ultro profluere, atque dimanare videtur ea, quæ simpliciter absque jurisjurandi accessione gesta sunt, in se esse irrita, cum nulla ad ea servanda religione devinciamur, atque hanc assertionem etiam aliorum Jctorum testimoniis corroborat. Videamus qua ratione

D. D. a nobis dissentientium subnixæ sententiæ. Quod Pufendorffii argumentum attinet, posset huic reponi, ipsum contractum & paciscendi vel promittendi actum, non confundendum cum actu metus incussione præcedenti, ut alibi dicere incepimus, qui, quamvis sit causa impulsiva, quæ quis ad contractum celebrandum inducitur, attamen non incurrit in ipsum contrahendi actum, quatenus contractus, consensu constans, eo interposito, perficitur, quo quis vel in se, vel bona sua, alteri quid juris concedit, cujus vi a promittente exigere potest contractus adimpletionem, quia, etsi metu inductus, libere tamen & sponte consentit, cum præeunte mentis discursu eligat ex duobus malis minimum, cujusmodi electio spontanea & voluntaria est, licet metus causa fuerit impulsiva; neque metus, ab altero illatus, in eo vitium ponit, quod ipsum quasi reddit inhabilem & ineptum, ad ejusmodi ex consensu jus sibi acquirendum, quatenus consensus est medium, quo illud in alium transfertur: acceptare enim quod hoc modo transfertur, est facultas naturalis, homini, mentis compoti, & maturi judicii, adhærens, quæ ipsum reddit capacem obligationis, quæ socium sibi ex consensu devincire valet; itaque posito quod adsit a parte socii consensus ad transferendum jus suum validus, alter vero capax ad sibi illud acquirendum, etiam si latro, sicarius, vel pirata, contractus validus censi debet ad producendam obligationem, modo id, de quo convenitur, præstandi quis facultatem habeat, ne per se sit illicitum, non per accidens, sed natura sua vitiosum; quippe si hoc vitium esset ejus generis, ut redderet ineptum, qui eo laborat, ad acceptandum quod transfertur, multa in jure naturæ irrita forent, quorum validitas humanæ societatis utilitati inservit. Meretrix, quamvis turpis persona, attamen vitium, quod propter corporis quæstum ei adhæret, non intercipit omnem juris in illa acquisitionem, nec tollit principia, quæ requiruntur ad aliquem sibi juris vinculo obligandum. Quamobrem & valide ipsi promittitur atque donatur. Turpiter quidem facit meretrix, quod sit meretrix, sed non accipit turpiter, quod ei tanquam meretrici datum vel promissum, cum sit meretrix, quia naturalia jura omnibus communia. Causa prima hic distinguenda venit a causa secunda. Corpore suo quæstum facere, & viris præbere utendum, turpe sane commercium & turpis consuetudo & actus, verum illa turpitudine non incurrit in actum promissionis, quo pro illo servitio & usu promitto me tibi dare remunerationem: datio enim fidei per se abstracte ab eo actu considerari debet, quatenus quisque sui juris se alteri potest devincere, fidemque ad aliquid faciendum vel præstandum dare, qua interposita, producit obligationem & jus in alterum, cui data transfert ad petendum, quod promissum, secundum naturæ jus, quod homini cum homine intercedit. Sic injuste quidem facit, quod quis metum alicui ad paciscendum incutiat, verum actus hic primus non incurrit in actum secundum, contrahendi

& paciscendi, qui perficitur consensu promittentis & acceptantis. Injuria, quæ personæ acceptantis inhæret, non intaminat contractus naturam, nec inferenti, ut jam diximus, eripit facultatem acceptandi quod transfertur, sed ex alio capite, scil. propter damnum, injuria datum, tenetur in integrum restituere, quem læsit, ut optime inquit Auctor, si promissor velit, utpote qui metum passus est, injuste incussum, & proinde habet jus adversus metum incutientem exigendi hanc restitutionem. Ideo tamen non otiosus & vacuus fuit contractus: produxit enim immediate obligationem in contrahente, sed simul propter injuriam illatam, dedit illi jus contra adversarium, quem, si velit, obligare poterit ad rescindendum contractum, ut inquit Joh. de Lugo *diff. loc. Less. de F. & F. lib. 2. cap. 17. dub. 6.* Et sic nulla ex injustitia oritur justitia, nec injuria commodum vel lucrum lædenti adfert, & sic quoque ex hoc capite Amesius, obligationem non tam perire, quam quidem elidi, statuit, qua vel exceptione repelli potest adversarius, vel conveniri, ut reparat damnum, quod illatum socio, eumque in integrum restituat. Et vix mihi in dubium posse revocari videtur, quin ille, qui metu adactus contractum celebrat, vel promittit præstandum aut dandum quid alteri, vel donat, id sincero animo facere, & quidem ea conditione, ut metum inferens sibi fidem habeat, se præstiturum quod promissit, cujus adimpletionem non adeo recusare dicendus, quam quidem compensat cum actione, quæ sibi competit contra adversarium, qui sibi injuste hunc metum intulit, atque eo adegit secum contrahere obligationem, qua alteri devinctus; quod si nullam intentaverit actionem, sed permiserit longo temporis intervallo ad præscribendam actionem idoneo re promissa frui, & præstare continuaverit, quod sibi vi obligationis ex contractu, metu extorto, dimananti, incumbit, sane justus erit possessor ejusdem rei, vel jure exigere poterit continuationem ejusdem facti & præstationis, si contractus complementum in eadem consistit, ut in annua pensione, aliisque id genus præstationibus usu venire posset, tanquam proveniens ex valido contractu, quod si ab initio nullus fuisset, non posset jure naturæ ex eo aliquod jus metiri, cum nihil verius quam ea, quæ ab initio invalida, tractu temporis convalescere non posse, ex quibus perspiciamus qualem usum præstare possit nostra circa nullitatem, & validitatem contractus, metu inniti, differentia: temporis enim intervallum, utpote omni titulo destitutum, obligationem invalidam validam reddit, & ubi nulla exstitit, producere valet, nisi præcesserit contractus causa ultro citroque obligationis, neque vitium tam purgat, tollendo injuriam, quam quidem præsumptionem inducit renunciasse juri suo promittentem, & abjecisse animum injuriam persequendi, & hac ratione contractum irritum faciendi. Alioquin, ut inquit Auctor, teneretur ad liberandum promissorem, si promissor velit, non quod inefficax fuerit promissio, sed

ob damnum, injuria datum, quod remisisse diuturnum ejus silentium, tanquam indicium habetur. Quod dicitur nihil tam consensui esse contrarium, quamvis atque metus, *l. 116. ff. de R. F.* quem comprobare contra bonos mores est, adeo ut tollat voluntatis rationem, quæ ad obligationem producendam necessaria est, quemadmodum ex dicta lege & Soto argumentatur, multis mihi devinctus nominibus Frater meus, *diff. tract. & loc.* eo sensu interpretandum docet celeberr. Jctus & Antecessor Joh. Voet, cujus sub auspiciis uterque veræ illæ, & non simulatæ Philosophiæ, juris civilis scientiæ addiscendæ & colendæ operam quondam dedimus, *in comment. ad Pandect. lib. 4. tit. 2. id non nisi de liberrimo assensu intelligendum esse: nam (ut Paulus ait, de eo, qui metu adactus hereditatem adierat) quamvis, si liberum esset, voluisset adire, tamen coactus voluit; & uti de eo, qui metu reverentiali coactus nuptias contraxit, Celsus loquitur, maluisse hoc videtur, l. 22. ff. de rit. nupt. ac proinde vim & metum dixit consensui contrarium, in quantum id, quod tali consensu, per metum extorto, gestum erat, effectum sortiri non debebat, nec ratum a prætore haberi, sed rescindi, ut & in l. 116. subjungit, quem (supple metum) comprobare, contra bonos mores est: innuens, prætorem nullo inquam tempore comprobare debere aut ratum habere, quod metus causa gestum fuerit, ut Paulus loquitur in ejusdem edicti interpretatione l. 21. §. 1. quod met. caus.* Huic similis responsio Joh. de Lugo, cum inquit, metum opponi consensui omnino libero ea libertate, quæ opponitur coactioni, non ea libertate, quæ opponitur necessitati, & quæ sufficit ad simpliciter voluntarium & liberum. Sed ex hisce, quæ hæcenus disputavimus, facile perspicitur, nos sermonem habere de metu incusso ab eo, quicum nobis est negotium; quippe si contractus initus irritus dicendus, & metus inferens persequendus, ut in priorem statum restituat eum, qui metum passus est ab alio quodam tertio: sequitur idem hic dicendum, quod paulo ante de dolo statuimus, scil. contractum rescindi non posse jure naturæ, nisi qui metum intulit, faciat aliquo modo unum cum contrahente, adversus quem erat rescindendus, sed dari metum passo actionem adversum metum inferentem, pro damno injuste illato, quia alter contrahens, cum non fuerit particeps conjunctionis, non obligatur ex injuria ad rescissionem, Joh. de Lugo *de F. & F. diff. 22. sect. 7.* Hinc Pufendorfius: *Id enim dubium non habet, quin teneat, ubi me obstrinxi propter effugiendum metum a tertio incussum, non instigante, aut colludente eo, cui promissio fuit facta.* Idque locum habet, quoties metus injustus fuerit incussus: nam & validum est promissum, tertio factum, si quis ad illud pro imperio, & metu poenæ fuerit adactus ab eo, cui tale quid injungendi potestas erat. Idem Joh. Voet *lib. 4. tit. 2. comment. ad Pand.* Quando autem ipse, quicum nobis est negotium, metum incusserit, invalida promissa omnia jura pronunciant, modo injuste illatus. Sed nec omnis metus, quamvis

injuste

injuste illatus, iuxta contractum rescindendi causa, ut dicere incepimus: vani enim timoris nulla excusatio, id est, ejusmodi timor, qui nec absolute, nec respectively satis gravis, uti dictum. Quippe quod nonnulli Moralista etiam metum levem, sive minoris mali justam causam contractus rescindendi censent, illorum sententiam si diligenter examinemus, constabit, per metum levem non intelligere eos vanum timorem, quem neminem perturbare oportet, verum sermonem habere de ejusmodi metu levi, qui hominem, cui infertur, non minus perturbat, quam metus gravis, cadens in virum constantem, quamobrem & hic tribuit quoque facultatem & jus rescindendi contractum, quia respectively quoque gravis dici potest. Nos sermonem habemus de metu vano, id est, ejusmodi, qui est in potestate metum patientis, qui facile eum refutare & depellere potest, quare voluntarie omnino videtur operari, qui, cum posset facile metum inanem efficere, non voluit. Alii medium tenent, atque statuunt etiam metum minoris mali, causam dantem contractui, aliquando incipientem obligare ad damnum rescindendum, sub hac distinctione, *ut si metus levis ita de facto influat in consensum, ut unicuique sit motivum consentiendi, vel si sint alia, que simul concurrunt, adhuc voluntas ita propter metum consentit, ut etiam ablatiis motivis consentiet propter*

metum injuste illatum, tunc assensio prima sententia, inquit Joh. de Lugo, quod inducat obligationem in cogente ad rescindendum contractum & integre restituendum. Si vero consensus ita partialiter datur propter metum, ut, ablatiis aliis motivis non daretur propter metum solum, & ablato metu, adhuc propter illa alia motiva darentur, tunc qui metum intulit non videtur integre obligandus ad rescissionem contractus, nec ad totum damnum rescindendum, sed partialiter assensio proportionate & quantitate influxus, quo de facto metus concurrat ad extorquendum consensum. Sed & hæc distinctio supponere videtur ejusmodi metus minoris mali, qui vel respectively perturbare hominem posset, & ejus voluntatem huc vel illuc flectere, non omni ratione destitutum. Et huc quoque referri debent, quæ de levi metu, in foro conscientie locum habente, dicitur in *dist. tract. Frater meus*. Nos vero disputamus de timore vano, nulla ratione subnixo, quem idcirco, ut inquit Petrus Faber, Græci stultum & ratione carentem vocant. Quamobrem nulla ejus sit æstimatio, nec justa est excusatio, ut ait Celsus *l. 184. ff. ad R. F.* qui timoris nomen non meretur, & idcirco merito contemni oportuit, cadens in illum, qui umbram suam metuere in animum induxerit, Ferrarius ad *d. l. cujus generis vexationis timor*, levis nominis ignominia.

VIII. 1. Materiam promissi quod attinet, eam oportet esse, aut esse posse in jure promittentis, ut promissum sit efficax. Quare primum non valent promissa facti per se illiciti: quia ad illa nemo jus habet, nec potest habere. At promissio, ut supra diximus, vim accipit ex jure promittentis, nec ultra extenditur. Agelaus de promisso interpellatus respondit: *να δὲξω, nisi ἀπὸ δικαιοσύνης ἢ μὴ, ἔλεξα μὲν, ἀπολόγηται δ' ὁ ἄλλος*. Bene, si justum est: sin minus, dixi tantum, non & promisi.

2. Quod si res nunc non sit in potestate promittentis, sed esse aliquando possit, erit in pendentia efficacia; quia tum promissio facta censi debet, sub conditione si res in potestatem venerit. Quod si conditio, qua res in potestatem promissoris venire possit, ipsa quoque sit potestativa, tenebitur promissor facere quidquid moraliter æquum est ut ea impleatur.

3. Sed in hoc quoque genere lex civilis utilitatis causa multa irrita solet facere, quæ naturaliter obligarent; ut promissum futuri matrimonii factum ab eo eave qui conjugem nunc habeat, & non pauca quæ a minoribus, aut filiis familiarum sunt.

COMMENTARIUS.

Quoniam actus promittendi vel paciscendi respicit alterum, atque ejus vis & efficacia consistit in transferendo jus illud, quod quis in statu naturali, vel etiam societate civili, quatenus leges & jura vel naturæ, vel humana, permittunt, in semetipsum, vel bona sua, habet,

atque naturalis libertatis, quæ cuique tribuit facultatem suo arbitrio vivendi, & pro norma agendi voluntatem propriam, legibus tamen naturæ consentaneam, renunciatione, pro ea mensura, qua quis se alteri obligavit, vel ad dandum, faciendum aut præstandum aliquid, oportet ut

quis sit sui rerumque suarum dominus : frustra enim ejusmodi juris translatione, vel rerum alienatio, aut præstandi alteri quid obligatio, qui illud, quod transferre vel ea re, vel facere obstrictus est, in sua potestate vel dominio non habet; atqui promissio vel pactum sive conventio de aliquid dando, faciendo, vel præstando, & juris sui, quod quis vel in se vel bona sua habet, transferendi modus; ergo oportet ut rem illam, quam se dare quis alteri promisit, vel aliquid facere aut præstare pacto sese obligaverit, in sua potestate habeat. Quippe oritur ex promissione vel pacto obligatio, qua alteri devincimur præstare quod promissum, atque eaternus jus sibi acquirit exigendi obligationis complementum; atqui ejusmodi obligatio nititur facultate morali, quæ nobis inest ad rem præstandam, de qua convenitur; ergo ea nobis adempta, corrumpit quoque & evanescit obligatio, quæ ex promisso pactove oritur: deficiente enim causa, & effectus deficit. Quamobrem jure statuit Auctor materiam promissi esse oportere, aut esse posse in jure promittentis, ut promissum sit efficax. Duplici autem modo in jure vel potestate nostra non esse promissi materiam, considerari potest, vel quatenus facultas adimplendi, aut præstandi ea, quæ promissimus, naturaliter nobis deest, vel moraliter abest. Moraliter nobis jura, cum naturalia, tum civilia, impedimento esse possunt, quod nosmet alteri obligare non valeamus. Ex cujus facultatis defectu, ad rem in se illicitam obligare nos non possumus: nam, ut optime Papinianus inquit, l. 15. ff. de cond. institut.

qua facta ledunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, & (ut generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum: Sive enim quis in statu naturali, sive civili societate degat, legum tamem expers esse nequit, quæ agendi nobis norma sunt, & vivendi regula; atque agendi facultas, quæ nobis inest, non latius sese extendit, quam quousque leges permittunt. Quod itaque legibus prohibitum, ejus suscipiendi vel præstandi facultas nobis adempta videri debet. Nam, ut optime disputat Pufend. & argumentatur, quævis promissio vim accipit ex potestate promittentis, neque ultra extenditur, seu nemo se potest valide obstringere ulterius, quam ipsi est potestas. At qui lege actionem prohibet, admittit sane potestatem eam suscipiendi, & de eadem præstanda obligationem in se recipiendi. Implicat enim ex obligatione per leges confirmata aliquid necessario debere facere, quod per easdem leges est omittendum. Et voluntas nostra, legibus subiecta, non potest solo suo actu earundem vim elidere. Ex quibus etiam hoc sequitur, non servanda promissa, quæ alteri, cui fiunt, noxa sunt futura; cum etiam naturalis ratio dicat, quod prodesse, non obesse oportet socio, atque ne mali aliquid inferremus socio charitatis regula & officium efflagitet. Quamobrem & inter justitiæ fundamenta refertur illud, ne cui noceatur, unde profluit non servanda promissa, quæ nocerent alteri, cui facta. Vid. Cic. I. off. cap. 10. atque a præstandi necessitate præceptum promissorem liberat, quo sancitum, ne lædamus socium.

IX. Quæri hic solet, an promissio facta ob causam naturaliter vitiosam ipsâ naturâ valeat, ut si quid promittatur homicidii perpetrandi causa. Hic ipsam promissionem vitiosam esse satis apparet: in hoc enim adhibetur, ut alter impellatur ad malum facinus. Sed non quidquid vitiose fit effectu juris caret, quod in prodiga donatione apparet. Hoc interest, quod donatione facta jam cessat vitiositas: nam sine vitio res relinquatur apud donatarium. At in promissis ob causam vitiosam manet vitium, quamdiu non perpetratum est crimen: tamdiu enim impletio ipsa promissi, ut mali illex, labem in se habet, quæ cessare incipit peracto crimine. Unde sequitur usque ad id tempus promissionis talis efficaciam esse in pendentem, ut modo dicebamus in promissa re quæ juris nostri non est: crimine vero perpetrato, jam obligationis vim exeri, quæ ab initio non intrinsecus defuit, sed ab accedente vitio fuit impedita. Et hujus rei exemplum afferri potest in Juda Jacobi filio, qui Thamari, quam meretricem putabat, promissam mercedem, tanquam debitam, persolvit. Quod si injustitia promissarii causam promissioni dederit, aut inæqualitas sit in contractu, hæc quomodo sint resarcienda, alia est quæstio, de qua mox videbimus.

Cajet. 2.
2. q. 32.
art. 7.
Genesios
xxxviii.

C O M-

COMMENTARIUS.

SI quaestionem, quam hic Auctor proponit, atque suo pro arbitrio determinat, diligenter examinemus, & cum recta ratione, id est, legi naturae consentanea, conferamus, constabit Auctoris nostri, eorumque, qui in eandem sententiam adducti sunt, argumenta & rationes pro eadem determinanda adducta, a iustitiae & aequitatis tramite admodum deflectere, tum etiam repugnare quodammodo iis, quae in praecedenti §. de promissis per se illicitis, disputavit. Atque ut rectam cum Pufendorfio disputandi rationem observemus, primo nobis indagandum incumbit, *an obligatio ad praestandum turpe factum sit valida, re adhuc integra, & antequam quid praestitum fuerit?* Secundo, *an si turpe facimus, velut ex obligatione, fuerit admissum & patratum, alter ad mercedem pro ea solvendam teneatur?* Tertio, *an merces, pro turpi opera data, possit repeti?* Quod ad primum attinet, videtur mihi, cum, ut in praecedenti §. a nobis demonstratum, turpia facta non sint in potestate hominis, legibus naturae subiecti, ad ea admittenda & in se suscipienda, sese non posse obstringere, nec etiam ab alio obligari; quia, ut Moralistae inquiunt, nemo potest obligari ad peccandum, nec quamvis quis sui juris & actionum suarum arbiter & moderator sit, attamen ea libertas non ultra legum naturalium limites extenditur, quibus definita & descripta facultas agendi juxta naturalem a natura homini concessam libertatem: quamobrem recte definitur ab Imperatore, quod sit facultas agendi, quae volumus, nisi jure prohibeamur, sive naturali, sive civili. Si enim per se factum illicitum propter turpitudinem, quae illud comitatur; ergo etiam omne illud, quod occasione hujus facti eliciendi adhibetur, legibus prohibitum, & propterea factu impossibile; ad impossibile autem neminem obligari posse, indubitati juris est: atqui ejusdem generis obligatio, ad turpe factum praestandum, imposita; ergo irrita & invalida. Hinc irritae omnes promissiones, quae occasionem peccandi praebent, unanimi fere consensu Moralistae, omnes doctores, honestatis & iustitiae cultores ac sacerdotes integri, pronunciant, & idcirco concludunt, quod ante operis patrationem nec promissor, nec promissarius, promissum servare tenetur, imo promittens revocare tenetur, quia nemo ad peccatum obligari potest. *In malis promissis rescinde fidem.* Unde & Pufend. *His certum est, neutra ex parte ex turpi ejusmodi conventionem obligationem existere, sed utrumque ab eadem resistere debere.* Et quia subest hic honestatis & moralis turpitudinis ratio, quae nullam admittit dispensationem, quia necessitatem abstinendi ab omni malo & peccato seu turpitudine, ab immutabili legis naturae sanctione hominibus impositam, nulla ratione vel tolli, vel limitari aut immutari posse, dicitur ratio, nec leges humanae sive civiles circa ejusmodi promissionis, vel pacti

de re turpi suscipienda inibi validitatem, aliud quid statuerunt, ut videre est l. 6. *Cod. de pactis.* ubi optimus Imperator Antoninus optime sancivit, pacta, quae contra leges constitutionesque, vel contra bonos mores fiunt, nullam vim habitura. Idem colligitur ex l. 61. *de verb. obligat. Generaliter novimus turpes stipulationes esse nullius momenti,* inquit Ulpianus l. 26. Vid. D. Joh. vander Muelen, D. de Niecop, *forum conscientiae*, p. 3. q. 4. Sed quid dicendum, si facinus patratum, atque ita adimpletum ab una parte, de quo convenerunt paciscentes? Affirmat Auctor, atque etiam nonnulli Moralistae ex ea ratione, quod ante crimen patratum & impletum, merces illa labem habeat, tanquam illex mali, quae labes, crimine admissio & consummato, cessat, & idcirco illex mali esse definit. Patrato opere, inquit Lessius, verius est promissorem obligari solvere promissum, non tantum ex obligatione fidelitatis, sed etiam iustitiae. Hisce motus rationibus, *quod promissio non fuerit gratuita, sed onerosa, nempe locatio & conductio operarum, vel contractus innominatus, do ut facias; ergo si opera iudicio humano tam valet, quanti res promissa, ubi praestita fuerit, nascetur obligatio iustitiae in promissore: quando enim, ut statim diximus, altera pars implevit contractum, tenetur altera lege iustitiae.* Quod autem, pergit, *in huiusmodi contractu possit esse aequalitas, patet, quia in opere praestito non solum consideranda venit malitia, sed etiam labor, periculum, detrimentum fortunarum & similia, quae executor tua causa subit. Idem fidelitas, quam tibi praestitit, & voluptas aut utilitas, quae tibi inde provenit; nec refert, quod malitia illis sit connexa, quia possunt hac seorsim a malitia operis considerari.* Vid. Joh. de Lugo *disput. 18. sect. 3.* Sed optime respondet Pufend. quae hisce rationibus reponi possunt, & earundem vim facile enervant. Nam tantum abest, ut pactum tale turpe esse desinat, patrato crimine & peracto flagitio, ut potius ad plenum turpitudinis gradum pervenerit, ad finem perducto, nisi vero minus turpe existimari debeat furatum esse, quam furari velle, aut accipere mercedem sceleris, quam sperare, solvere, quam promittere. Imo, pergit, *si promissio est turpis, quia est illex mali, etiam impletio promissionis erit turpis, quia est pensatio sceleris & ad plura suscipienda invitatio, vel, ut inquit D. Joh. vander Muelen, est cooperatio ad iterandum peccatum.* Itaque peccatum peccato cumulat, qui promittit ad scelus vel peccatum committendum, atque, eo patrato, praestando & solvendo quod promissum, executorem eo vehementius impellit ad simile quid postea admittendum. Et, ut optime inquit Zeigler, promissum, quod ex causa vitiosa vitium contraxit, & nata inde, si modo ulla subest obligatio, vitium deponere nequit, ubi res fuerit expedita & causa peracta, quamobrem eadem labes, quae adharet promissis, quamdiu nondum perpetratum crimen, etiam,

eo peracto, comitatur promissorum adimpletionem. Vehementer mihi errare videtur Auctor noster, quod statuat, *crimine parato, obligationis vim exeri, qua ab initio non defuit*, propter mutuum consensum ab utraque parte intervenientem, sed accedente vitio fuit impedita; quippe consensus, qui adfuit ab initio ad obligationem producendam, invalidus, ac idem est, ac si non adfuisset, quia non fuit integrum paciscentibus consentire in rem, natura sua vitiosam, & per se illicitam: *Nam ut pacto*, inquit Pufendorfius, *vis obligandi insit, non sufficit consensum utrimque adfuisse, sed & idem debet versari circa rem, de qua in utramque partem disponendi libera est homini potestas. Alias si foret satis ad producendam obligationem, utrinque consensisse, facile omnes leges subverterentur, in quo super iis violandis pacto; adeoque ipsum jus natura ad sui destructionem inserviret.* Non omnis consensus ad contractum vel pactum perficiendum idoneus, sed consensus requiritur habilis, id est, ejusmodi, qui legibus conformis. Qui igitur obligationis vis exeri dici potest crimine peracto, ex consensu interposito productæ, ubi omnis obligandi vis sublata propter vitium, inhærens promissis: qualis enim causa, talis effectus. Si contractus de re turpi ante factum, nullam ad producendam obligationem validus; ergo etiam post factum, quia post factum non habet vim ex pacto vel conventionem nova, sed antiqua. Ergo si ea fuit nulla, contractus etiam post operis impletionem erit nullus, neque ad pretii solutionem obligabit. Et ut argumentatur optime Zeigler. *vis homicidium est causa facta promissionis, ita peractum est causa promanantis inde obligationis. Causa autem, jure naturali turpis & vitiosa, non potest non producere effectum vitiosum.* Ad exemplum Judæ Gen. 38. ubi Juda mercedem promissam Thamaræ ob fornicationem solvit, vel solvere conabatur, respondet Selden. *lib. 5. cap. 4. de jur. nat. gent. creditum fuisse eo tempore, licere in-nuptæ & solutæ femine corporis sui usum concedere alteri sine consensu in vita communionem, idque vel gratis, vel pro mercede, adeoque validam obligationem ex ejusmodi conventionem, tanquam circa rem, saltem civiliter licitam, potuisse contrahi.* Aliter respondet D. Joh. vander Muelen. D. de Niecop, Brabantiz Curiz quæ Hagæ-Comitis est Senator, *in foro conscientie.* scil. exemplum hoc quidem probare factum, sed non approbare, & licet Juda non impletionem illius promissi fidei violationem esse credidisset, quæ ipsi contemptum peperisset, in hoc errare potuisset, qualis error jus non faceret. Existimo quoque alia ratione motum ad solvendum promissum, hæc dum mittendo, nimirum de relucendo pignore erat sollicitus. Potius igitur dicendum autumat, Judam illud fecisse tanquam obligatum in foro exteriori, & ut recuperaret pignora; non autem quia in conscientia ad illud tenebatur. Verum, si semetipsum non in conscientia ad solvendum promissum obstrictum sensisset, quare non repetiisset sibi pignus restitui, atque etiam vi, si opus fuisset, recuperasset, quasi nullo justo titulo

accepisset, & proinde nullo promissionis prætextu, utpote quæ ob rem illicitam & turpem facta, sibi retinere posset. Sed dicendum videtur, non solum de promissa mercede, sed jam data, agi, licet non in specie, saltem ejus loco pignora acceperit, non necessitate, sed consensu & libera voluntate domini, qui, rei suæ liber arbiter & moderator, ejus dominium transferre poterat, idque non sine causa, sed pro præstita opera & servitio corporis, cujus usum sibi exposulaverat concedi, ita ut dici nequeat sine titulo pignus illud apud illam resedisse: & quamvis ponamus super re illicita nullam obligationem contrahi posse, nostro tamen casu statuimus Judam valide Thamaræ sese obligasse ad solvendum & præstandum, quod promiserat, quia, tradendo pignora, jam deberet considerari transtulisse dominium rei promissæ, quod condicere non poterat, quia licet Thamar agere non potuisset, quasi ex illa obligatione sibi jus quæsi-visset, quo exigere poterat ejus impletionem, attamen non erat incapax domini retinendi ejus, quod sibi pignoris loco datum. Aliud est dominium consensu domini translatum accipere & retinere, aliud obligationis vi promittentem ad præstandum & adimplendum, de quo conveniunt, adigere. Qui capax domini accipiendi & translati retinendi, non semper est capax istiusmodi obligationis sibi acquirendæ, cujus vi ab altero exigere potest, ut renunciaret juri domini, quod in rem habet. Cui etiam accedit, quod, qui capax est obligationis recipiendæ passive, non statim capax sibi alterum obligandi, neque etiam recte argumentatur a jure imperfecto, id est, obligatione, ab una parte alligante, ad reciprocam, cujus vinculo mutuo sibi devinciuntur contrahentes, & alteri in alterum reciproce jus acquisitum, a sese mutuo exigendi jure perfecto quod promissum, modo illud, quod promittitur, non sit extra commercium hominum, vel ejus potestati exemptum, sive utriusque contrahentium, sive alterutrius. Cujus generis omnia, quæ per se, id est, natura sua illicita & vitiosa; cujus generis vix dici potest, viri cum muliere congressus, nisi per accidens; quippe cum sit medium, quo genus humanum propagari necessum est, quatenus hæc fini inservit, in earum rerum numero haberi nequit, quæ natura sua vitiosæ, deinde, cum etiam sit medium legitimum, quo naturæ stimulis, a natura nobis innatis satisfaciamus, peccatum admittere videri nequit, qui eo utitur, naturæ appetitu impulsus. Quamobrem suadet Apostolus iis, qui impuro uruntur amore, ut se matrimonio jungant, id est, congressu legitimo naturæ stimulis satisfaciant. Ex quibus sat manifeste constat, concubitum sive congressum viri cum foemina non illicitum aut vitiosum per se aut natura sua, sed vitium, quod ei accedit extrinsece, advenit non ab usu, sed abusu. Abutitur, quoties non juxta illum ordinem, quem observari, cum instituerit conjugium, Deus voluit, id est, ut duo fierent in unam carnem, quo perpetuam coha-

cohabitationem & individuum vitæ consuetudinem conjugibus secum mutuo colere imperavit; itaque non vago concubitu, sed certo, hominum genus multiplicari voluit, neque ut, pecorum ritu, sine discrimine personarum mutuo congressu fruamur, sed quemadmodum participes rationis, quæ nos ordinem servare docet in dictis factisve, ita etiam oportet ne appetitus, qui nobis cum brutis communes, & potius a naturæ instinctu, quam ratione, proficiuntur, quamobrem & hominem, brutorum instar, iis obtemperantem, huc illuc rapiunt, rationi præsent, sed ut in omnibus rationem sequamur, & illum ordinem observemus, quem sequendum in totius vitæ cursu & omnibus actionibus, quæ a nobis suscipiuntur, dicat, ut documenta demus, qua simus origine nati; atqui nos latere nequit, qualis ordo observandus nobis incumbit, quoties, naturæ stimulis impulsus, nostri similis congressum appetimus, habenda ejus maxime ratio est, ne a recto tramite deflectamus. In eo itaque maxime peccavit & Juda & Thamar, quod congressum illegitimum uterque ambierint; gravius tamen Thamar, utpote quæ non ignara conditionis & sanguinis vinculi, quod sibi cum Juda intercedebat. Propterea & obligationis incapax videri posset, quam ex promissione sibi acquirere poterat, sed non incapax dominii accipiendi, quod ei offerebatur, & retinendi, cujus transferendi penes Judam erat potestas, qui invitabat quidem eam spe lucri vel mercedis, sed appetitum cum ea concumbendi non in earum rerum numero diximus ponendum, quæ per se, nisi per accidens, sunt vitiosæ, & proinde non potest alicui adimere facultatem de bonis suis disponendi, quæ homini naturalis est, & propterea ei auferri nequit, quamdiu bonis suis superstes, non peccat coeundo, sed non observando ordinem: quod promisit Juda, ipsum coeundi actum spectat, quatenus inserviret suæ voluptati, a qua illud, quod vitiosum erat, abesse quidem voluit; intentio non fuit malum committere, sed naturæ appetitui obtemperans, eo, quod sibi bonum & jucundum foret, frui. Itaque longe diversum quid exemplum Judæ a promissione, de qua Auctori nostro sermo, ob causam naturaliter vitiosam, quæ semper & necessario peccaminosa, mala, & generi humano noxia, quæ nunquam in jure promittentis esse potest, quæ excedit potestatem & facultatem agendi, quam libertas naturalis nobis largita est. Quemadmodum non omnia crimina ejusdem generis, & proinde vario supplicii & pœnarum genere vindicantur & puniuntur, ubi admissa, ita nec promissio cujuscunque rei illicitæ naturalem obligationem tollit, quasi in pœnam, quæ eandem comitatur. Turpe quidem facit, quæ aliis utendum corpus præbet, sed nec ideo digna videtur, ut ei interdicator naturalis juris usu & commodo; sane cujus humana natura legitimum facit congressum, non quidem ratione ordinis, sed usus, eam hominum numero eximere, cum quo nulla intercedit nobis juris naturæ communio

nimis durum videtur: oportet enim ut pœna sit delicto proportionata. Non est nobis hic sermo de projectis in hoc genus libidinis mulieribus, quæ, omnem rationis usum contemnentes, pro agendi & vivendi norma non rationem, sed naturæ appetitum habent, quem cæco quodam impetu sequuntur, quamobrem nisi figura a brutis differunt. Hæ quemadmodum naturam humanam exuisse videntur, ita jure merito destituuntur commodis, iisque tanquam indignis auferuntur ejusmodi prærogativæ, quæ homini, qua rationis participi, concessæ & tributæ sunt a natura. Neutrum tamen approbamus vivendi modum, sed utrumque ab hominis dignitate, honestate, ordine, quem decet observare in dictis factisque, maxime alienum existimamus, & idcirco non levi censura, sed gravi macula notari dignas censeo, quæ, licet sobrie, huic naturæ appetitui inserviunt. Ex iis, quæ disputavimus de promissionis validitate & obligationis vi, quæ Juda Thamar obstrictus solvere promissa, vel facultate, quam Thamarem habere diximus ad dominium retinendum, voluntate domini sibi delatum, facile determinari potest quæstio, quæ tertio loco descripta, an merces pro turpi operata possit repeti, quibus addi possunt, quæ apud Pufendorfium legimus, cum inquit: *Ad hanc quidem repetitionem jus naturale nullum videtur prætextum suppeditare, si neque dolus alterius, neque enormis læsio intervenerit: nam utique volente domino res alteri tradita fuit animo transferendi dominii, & quidem in compensationem, & proinde tanquam debitum pro opera vel usu corporis, qui ipsi tantum fuit estimatus. Atqui ubi gratis alteri res datur, repetitio cessat. Neque obstat, inquit, quod adquisitio sit facta titulo non justo & modo & medio, legibus vetito. Hoc enim ad repetendum id, quod dedit, allegare nequit, qui dedit; quippe qui & ultro pactus est turpem operam, eaque exhibita equipollens quid convento pretio sibi exhibitum judicavit; nec super flagitio queri potest quod ipse fecit.* Quemadmodum privilegiatus non utitur privilegio suo contra æque privilegiatum, ita & casu nostro, qui uterque in turpitudine versantur, non possunt uti beneficio legis, quo repetere posset alter ab altero, tanquam injusto possessore, rem suam. Nec etiam, ut dicere incepimus, injuste possidet & sibi rei dominium retinet, quod, consensu domini libero interveniente, accepit, optima eaque justissima dominii transferendi causa, nec datur pœnitentiæ locus, si quis, compos mentis, deliberato animo rei suæ jacturam facit; multo minus si in compensationem, & tanquam debitum, dederit alteri pro opera præstita. Qui acquirendi dominii modus, licet non ab honestate alienus, injustus tamen dici nequit eo sensu, quo significat rei possessionem sine facto & consensu domini penes aliquem esse, quamobrem malæ fidei possessor ad ejus restitutionem juris remedio cogi potest, quod casu nostro eo prætextu fieri nequit, propter consensum domini, qui intervenit.

X. Quod vero promittitur ob causam ante debitam, non eo minus debetur, si jus naturale spectemus, secundum ea quæ de rei alienæ acceptance supra diximus: nam & sine ulla causa promissum naturaliter deberetur. Sed hic quoque damnum per extorsionem datum, aut inæqualitas in contractu reparanda venient, secundum tradendas inferius leges.

COMMENTARIUS.

Videretur hic Auctor sermonem habere de ejusmodi promissione, quæ non tam ex liberalitate fit, quam quidem juris sui obtinendi vel habendi, quod sibi debetur, causa interponitur, non eo, quasi nullum ad jus suum persequendum aliud juris remedium promittenti competeret, verum ut faciliorem & commodiorem consequendi debiti rationem sibi comparet, quamobrem potius de jure suo aliquid remittere velit, quam violenta adhibere remedia, & semetipsum exponere periculo, quod necessum in statu naturali, si quis jus suum invito debitore consequi nititur. In statu autem civili, quamvis per judicem consequi possimus quod nobis debetur, attamen cum & ejusmodi juris persecutio multa habeat incommoda, atque molestias pariat, fatius sæpius creditor ducit abstinere litibus, ad evitandas vexas & molestias, quas rabulæ illi forenses solent excogitare, & mollioribus remediis debitorem inducere ad præstandum, dandum vel faciendum, quod jure perfecto creditor ab eo exigendi facultatem habet. Huic inserviunt promissiones, remissiones certæ quantitatis, ut residuum habere liceat sine molestia & vexa. Sic creditor, promittens aliquid debitori, ut hac ratione vel citius consequatur ab eo solutionem ejus, quod debetur, vel ne moratoris dilationibus solutionem differat, vel molestis interpellationibus, litibusque sese expediat, præsertim si potentioris nactus fuerit adversarium, quod ob hanc causam promissum præstandum existimat

Auctor, quia subsistit promittendi actus: nam & sine ulla causa promissum naturaliter debetur, sub hac tamen cautione, ut damnum, quod per extorsionem datum, & inæqualitas in contractu incumbit alteri reparanda, propter naturalem æquitatem, quæ alterum lædere prohibet, ac vetat ne alteri per alterum iniqua conditio inferatur vel auferatur jus quæsitum. Sed distinguendum mihi videtur cum Feldeno, an debitoris malitia detineat creditorem nec solvere velit, ut ad demulcendum & molliendum eum aliquid promittere creditor cogatur, & ita malitia debitoris, etsi ipso jure non reddat irritum promittendi actum, tenetur tamen reparare damnum, cui malitia causam dedit; ex ea quippe lucrum capere leges naturæ non permittunt, quia hac ratione damnum sine sua culpa pateretur socius ac jure suo privaret alter alterum; si vero, nulla debitoris improbitate accedente, alio modo differri solutio posset, aut alteri alicui creditori prius esset solvendum ob prærogativam, quam habet, præstare quod promissit creditor obstrictus est, nulla sibi reservata actione adversus debitorem ad interesse vel damni, aut inæqualitatis reparationem, quia ejusmodi promissio non solum debitoris, sed & creditoris commodum spectat, & potius in hujus, quam illius favorem facta; itaque & justa promittendi causa intervenit, scilicet beneficium, quod hac ratione fit creditori, & proprium commodum, cui hoc modo consulere voluit.

XI. Modum promittendi quod attinet, is, ut de domini translatione diximus, requirit actum externum, id est signum sufficiens voluntatis, quale interdum esse potest nutus, frequentius autem vox aut literæ.

COMMENTARIUS.

UT mihi alterum obligare valeam, atque aliquid juris in memetipsum vel bona sibi quis alius valeat acquirere, requiritur voluntatis semetipsum obligare alteri volentis, & ejus, cui obligatur, justa declaratio, quæ per diversa signa potest exprimi & detegi, & quidem ejusmodi signa, quæ in sensus nostros incurrunt, ut annotavimus *cap. 6. §. 1.* Idem enim est quoad juris effectum, non esse & non apparere voluntatem rem suam sive operam suam in alium transferre volen-

tis. Signum autem sufficiens voluntatis interdum potest esse nutus, interdum vox aut literæ, inquit Auctor. Sic nutu jubere quis potest, ut adatur hereditas, *l. 39. §. 1. ff. de adenda hered.* delegamus etiam nutu, *l. 17. ff. de novis.* eodem modo paciscimur & jubemus. Sane nihil interest, quod ad jus naturæ attinet, quibus iudiciis, alicui declamus animi nostri intentionem & voluntatem, modo certa sint, & ad eam idonea declaranda. Quod jus civile in singulis contractibus specialem modum

dum significandi consensum exigit, non eo fit, quasi a natura is modus requiratur ad obligationem producendam; verum, ut certum aliquod habeatur ab omnibus empti, locati, depositi, stipulati, societatis institutæ & ceterorum contractuum, aut fidei quomodocumque cum animo obligandi datæ, signum, neque acta sua varie interpretari ad libitum cujusque & interesse liceret. Scharrock. *de off. secundum jus natura.*

XII. Sed & per hominem alterum obligamur, si constet de voluntate nostra qua illum elegerimus, ut instrumentum nostrum ad hoc speciatim, aut sub generali notione. Et in generali præpositione accidere potest ut nos obliget qui præpositus est, agendo contra voluntatem nostram sibi soli significatam: quia hi distincti sunt actus volendi. unus quo nos obligamus ratum habituros quidquid ille in tali negotiorum genere fecerit; alter, quo illum nobis obligamus ut non agat nisi ex præscripto, sibi non aliis cognito. Quod notandum est ad ea quæ legati promittunt pro regibus ex vi instrumenti procuratorii excedendo arcana mandata.

XIII. Atque hinc etiã intelligi potest exercitoriam & institoriam, quæ non tam actiones sunt quam qualitates actionum, ipso naturali jure niti. Adjiciendum hic est male Romanis legibus introductum, ut ex facto magistri exercitores in solidum singuli tenerentur. Nam hoc nec naturali æquitati convenit, quæ satis habet si pro suis singuli partibus conveniantur, nec publice utile est: absterrentur enim homines ab exercendis navibus, si metuant ne ex facto magistri quasi in infinitum teneantur. Atque adeo apud Hollandos, ubi mercatura pridem maxime viguit, & nunc & olim lex illa Romana observata non est: imo contra, constitutum, ne exercitoria etiam universi amplius teneantur quam ad æstimationem navis, & eorum quæ in navi sunt.

*L. qui
absenti.
D. de
acq. poss.
Gomez.
tom. II.
c. 9. n. 1.*

C O M M E N T A R I U S.

Quoniam sæpius ejusmodi casus possunt incidere, quod ipsi negotiis nostris superesse non possimus, sed necessum est, ut pro nobis alius interveniat, nostraque in se suscipiat negotia peragenda, existente necessitate, & ratione suadente, receptum, atque constitutum est, ut promissa & pacta etiam aliorum hominum inventu sanciantur, quod fieri vix posset, quin non per nosmetipsos duntaxat, sed etiam per hominem alterum valide obligare quis sese valeat, quem consensus & voluntatis suæ interpretem & internuncium constituit atque elegit, Pufend. *lib. 3. cap. 9. Is, inquit, in isto negotio se habet ad modum instrumentalis cause, dum non solum omnia gerit alterius auctoritate, sed & quia non sibi jus acquirit, aut obligationem contrahit ad istum spectantem, quicum agat ut est destinatus; verum illi, cujus negotia gerit, jus acquirit, & eidem ad negotium rite gerendum obstringitur.* Quippe quæ alius agit, ipse egisse videtur, cujus alter jussu vel mandato, & proinde nomine, gessit negotia, cui rationi innixa juris regula, ut quod quis per alium fecit, ipse fecisse videatur.

In contrahendo repræsentat personam mandantis, quamobrem ejus actiones in nobis quoque obligationem producunt, nobisque jus pariunt, quia pro nostris censentur, ad quas gerendas alium auctoritate instruximus, Pufend. Atque hic sese obligandi modus maxime favet commerciis, sine quibus humana consistere & conservari societas, nec vita commode transigi potest; quamobrem, ut statim dicere incepimus, suadente ratione, & necessitate exigente, introductus videtur. Sed recte addit Pufend. ut cum tali possit alter agere efficaciter, & sibi devincire, atque obligare pro quo intervenit, & cujus negotia gerit, necessum est, ut ipsi constet, serio hunc a nobis electum, ut voluntatis nostræ sit interpretes, nosque ab ipso gesta pro nostris habituros; quippe sine ejusmodi voluntatis nostræ declaratione, quæ scripta exhiberi solet, nihil quidquam valide agi potest aut contrahi. Quamobrem oportet, ut ejusmodi instrumento muniti sint, qui alieno nomine quædam negotia peragenda suscipiunt; ex quo perspicitur potest, eum destinatum esse ad paciscendum vel contrahendum

nōmine sui principalis, idque vel sub generali formula, ut statuat, quidquid ipsi maxime e re nostra esse videbitur, vel ut expresse, quo modo, & quid pacifici debeat, præscribamus. Si prius factum fuerit, tenebor illi, quodcumque is bona fide circa præsens negotium concluderit. Pufend. *dict. loc.* Quod si speciatim omnia præscripta, fines mandati excedere nequit, quin corruat obligatio, tanquam destituta consensu ejus, cui invito nulla potest imponi obligatio: sermonem enim habemus de eo, qui sui juris, & liber arbiter & moderator rerum suarum, nemini devinctus, nec juris aliquo vinculo alligatus, quam quatenus sese sponte alteri obligare voluit, atque declaravit per ejusmodi signa, ex quibus sit manifeste ejus voluntas perspicui potuit. Verum recte annotat Pufend. illum, qui sub generali formula negotia nostra gerenda & curanda suscepit, haud quidquam nos obligaturum, quando mala fide egerit, & ubi per nefariam fraudem me circumvenit; quippe cum in auctoritate illi conferenda, utique bonam ipsius fidem conditionis loco supposuisse intelligatur. Quin & hoc includit bona fides, ut, quod ab ipso gestum est, ab honore & commodo mandantis non abhorreat, saltem prout præsentia tempora ferunt. Nec alteri, qui cum eo contraxit, ejusque fidem secutus, iusta querelarum causa, quasi eam falleret, qui hoc prætextu declinat præstare, quæ promissa a voluntatis nostræ interprete atque internuncio, sive negotiorum gestore cum libera. Quippe ejusmodi conditio tacite inest omni generali ejusmodi formulæ, & proinde hac conditione tanquam suo fundamento nituntur omnes contractus & promissa, conventiones, aliaque id genus negotia. Summopere etiam humani generis interest, ne alteri per alterum iniqua conditio inferatur, omnisque dolus & fraus, quantum fieri possit, cohibeatur: bona enim fide sublata, actum de societate humana, quia hac ratione omne commercium tollitur inter homines. Optime itaque constitutum, rationis dictamine iudicante, ne quis mala fide agere, vel sibi vel aliis aliquid juris acquirere possit, quasi quod actum, mala fide interveniente, non actum fuisset, nisi quod sese obliget, qui alterum decepit, vel circumvenit, ad reparandum damnum, quod passus est, ejus fidem sequens. Atque idem velle omnes censendi mortales, quia omnium interest, ut in omnibus negotiis, contractibus, obligationibus bona fides sibi locum vendicat, & sit tanquam basis & fundamentum, cui innituntur omnes conventiones, pacta atque contractus, qui obligationem contrahentibus imponunt, præstandi & faciendi quod promissum. Quod enim mihi contigit hodie, idem cras accidere potest alteri. Quamobrem quod tibi fieri ne velles, id ne alteri fiat, cavendum. Sed quid si alicui duplicia dentur mandata, publica sive manifesta, quæ exhibentur alteri, quicum conveniendum, & arcana, quæ instruunt legatum, quousque progredi ipsi liceat, atque sæpius derogant mandato generali, quæri solet, an ejusmodi arcana mandata excedens internun-

cius auctorem suum obliget, ita tamen, ut recte addit Pufendorffius, ut subsistat intra id, quod manifesta præ se ferunt; quippe hæc cum excedit, ipso jure obligatio corrumpitur, quoniam consensus, qui fundatur in mandato, sive instrumento illo mandati procuratorii, quod exhibitum akeri, non latius patet nec extendi potest, vel ad alia negotia trahi & applicari, quam præ se fert dictum mandati instrumentum. Et quis ambigere potest; quin auctorem suum obliget internuncius, subsistens intra fines mandati manifesti; quippe eo animo exhibitum, ut posset alteri constare, quam late pateant manifesta mandata, quibus merienda facultas internuncio concessa domini omnes contractus celebrandi, conventiones & pacta ineundi, atque hac ratione obligandi auctorem, a quo missus, ei quicum contraxit: nam, ut inquit celeberr. Pufend. *manifestis mandatis me obstringo tertio, quicum contrahendum ad ratihabenda ab internuncio meo gesta. Per arcana autem mandata obstringo internuncium, ne ab eis decedat, quæ ubi transgressus fuerit, mihi tenebitur ad id, quod intererat a mandato meo non fuisse discessum.* Citra hoc enim nihil cum internunciis tuto posset agi, cum semper metuendum esset, ne arcana mandata ab apertis discrepant, præterquam quod hac ratione semper possent eludi & irrita declarari, quæ ab internuncio gesta, si forte non omnino responderent nostræ expectationi & voto, ac proinde omnes contractus & conventiones inanes essent, atque inefficaces ad producendam obligationem, & imponendi contrahentibus seu paciscentibus necessitatem, qua tenentur sibi mutuo præstare de quo convenerunt, & adimplere contractum, quem, mutuo consensu interveniente, inierunt. Debent arcana mandata considerari tanquam res inter alios acta, quæ non pertinent ad illum, qui ejus est ignarus, & proinde nihil commodi vel incommodi ab iis ad se pervenire potest. Hoc fundamento, & naturali sese per alterum obligandi modo innituntur actiones, quæ, in jure civili peculiarem suam habentes denominationem, exercitoria & institoria vocantur. Quæ, ut optime inquit Auctor, non tam novæ actiones sunt, quam novæ qualitates actionum ordinariorum adjectivæ: nihil enim novi quid ab ordinariis habent, præterquam quod ex facto alieno dimanant, atque originem suam trahant, quam opinionem est amplexus vir doctiss. Joh. Loccenius *de jur. maris. lib. 3. cap. 7.* ubi inquit: *Exercitoria vero potius est actionis ex contractu adjectiva vel qualitas, quam actio per se consistens ex plerumque sententia, quod non putant otiosum observasse: nam si inter actiones referenda sit, stricti juris naturam induere deberet, cum bona fidei contractibus a Justiniano non annumeretur s. actionum. inst. de act. Sed si qualitas tantum & adjectiva actionum est, ejus actionis, cujus adjectiva est, naturam sequi debet. Ut, si quis magistro navis quid vendiderit, actio ex vendito exercitoria, si commodaverit, commodati exercitoria, si mandaverit, mandati exercitoria competit. Sunt hæc actiones prætoricæ, introductæ propter*

propter publicam utilitatem commerciorum, ad mitigandum & temperandum juris civilis rigorem, utpote cujus regula est, quod alter per alterum ex alterius contractu non obligetur; *l. 11. ff. de obl. & act.* atqui nihil magis prætori æquitati conveniens visum est, quam eum obligari atque conveniendum esse, qui suo nomine aliquem negotiis suis gerendis præposuit, quicum contrahi potest, & cujus respectu potissimum contrahitur, introduxit hæc actiones contra juris civilis tenorem, cui accedit & altera æquitatis ratio, ut dicere incepimus; ut ille ex contractu teneatur, qui suo nomine alteri sua negotia mandavit gerenda, atque ita incommoda sequuntur, qui commoda percepturus. Præterquam quod & iniquum existit eos decipi, qui cum præposito contraxerunt, ignorantes conditionem ejus, quam hic, ut alias requiritur. *l. 19. ff. de R. J.* Semper non possunt nosse propter necessitatem navigandi, non patiente plenius disquirendi spatium & deliberandi consilium. *l. 1. ff. de exerc. act.* Habn. in *Weserb.* Exercitor autem dicitur, ad quem obventiones & reditus omnes navis perveniunt, sive is dominus navis sit, sive a domino navem aversione conduxerit, vel ad tempus vel in perpetuum. *l. 1. §. 15. ff. de exerc. act.* Belgice vocari solent *Herders.* Quid autem sit aversione navem conducere, varie interpretantur D. D. *Ego puto*, inquit Goveanus, *quod negligenter neque satis considerate quis facit, dici aversione facere; quasi oculos avertendo ab eo, quod agit. Unde & avversaria dicuntur tabula menses sine ordine confecta, que statim debebantur non adversaria.* Sed verosimilior aliorum Jctorum sententia, quibus aversione conducta navis est, quæ, simpliciter, univèrse, tota conducta est, non ad numerum certarum amphorarum aut onerum. *l. ult. in fin. ff. de leg. Rhod. de jact.* Quamobrem vocabulum non ab *avertendo*, sed *avertendo* potius deductum volunt: quasi quum omnia simul uno tempore, tanquam per everriculum averruntur. Unde univèrse dicuntur proprie, quæ in unum locum sunt converſa; cui accedit quod Paulus in *dict. leg.* perspicue eum, qui per aversionem conducit, ei, qui ad certum onerum numerum conducit, opponit. Quamobrem & Florentinus *l. 36. ff. locat. conduct.* Opus quod aversione locatum est, donec adprobetur, conductoris periculum est. Quod vero ita conductum sit, ut in pedes, mensuræque præstetur, eatenus conductoris periculo est, quatenus admensum non sit. Magister autem navis est, cui totius navis cura incumbit, sive qui navigio præpositus est, magister appellatur. *l. 1. §. 1. & 4. ff. de exercit. act.* Sed & magistrum accipimus non solum, quem exercitor præposuit, sed & eum, quem magister sui magisterii vicarium præfecit, sive voluntate primi præponentis, sive contra prohibitionem ejus a magistro surrogatus sit, ita suadente navigantium utilitate, *l. 1. §. 5. ff. de exercit. act.* Wissenbachius, Joh. Voet Jctus celeberr. *ad h. t.* ubi & plura, quæ ad hunc titulum pertinent, legi possunt. Quoniam igitur,

ut paulo ante annotavimus, quisquis suo nomine negotiis gerendis aliquem præposuit, censetur eo ipso in præpositum facultatem contulisse, ut cum aliis contractum inire, & proinde & sese obligatum reddere possit. Equum prætori visum est defectum juris civilis supplere, actionem dando in id, quod contractu magistri comprehensum. Quid autem æquitati & naturali juri magis conveniens, quam ut justa obligandi causa actionem producat ad perfequendum jus, quod sibi quis adversus alterum quæsit, cum quo, vel cujus nomine contractus celebratus. Describitur hæc actio a Jctis, quod sit personalis, perpetua, quæ datur in exercitorem ex contractu magistri, vel ejus vicarii, licet contra præponentis prohibitionem substituti, & eorum heredibus. Vid. statim laudatus Jctus Joh. Voet. *dict. loc.* ob id, quod navi est præpositus; quippe huic actioni locus non est, si in aliam rem, quam esset præpositus, mutuum est; *l. 1. §. 9. l. ult. ff. de exercit. act.* non ex omni causa prætor dat in exercitorem actionem, sed ejus rei nomine, cujus ibi præpositus fuerit. *§. 7. 8. d. l.* Putat autem Auctor noster, jus civile hic ab æquitate naturali recedere, quod hæc actio conceditur contra plures exercitores in solidum, *l. 1. §. 20. & 23. ff. de exercit. act.* ne in plures adversarios distinguatur, qui cum uno contraxerit, *l. 2. ff. eod.* remanente tamen facultate solventi, agendi contra alios judicio societatis, *l. 3. ff. eod.* nisi singuli per se navem exerceant sine magistri magisterio. Hoc casu singuli tantum pro sua portione conveniri possunt. *l. 4. ff. eod.* Hoc postremum æquitati naturali magis congruum fore visum Auctori, ideoque sine nullo discrimine sequendum putat, tum etiam, quod Reipub. interlit propter utilitatem, quam ex navium exercitio capit, exercitores potius magis magisque fovere, quam abstertere ejusmodi juris rigore, qualis de quo nobis sermo, quod fore metuendum, si ex facto magistri, quasi in infinitum eos teneri dicamus. Verum non desunt, quæ hisce reponi posse videntur, & optime respondit Zeiglerus, si Auctoris nostri sententia locum invenit, *metuendum fore, ne absterreantur etiam homines a contrahendo cum magistro navis, si pro actione una tot sibi instituendas noverim, quod fuerint exercitores. Et majus utique hic subest periculum, cum fieri possit, ut inter plures exercitores aliqui non inveniantur solvendo. Damnum ergo hic sentiet, qui cum magistro contraxit, cum ille potius sentire debeat, qui magistrum præposuit, & parum idoneum sibi adjunxit socium.* Quibus etiam addi mihi posse videtur, quod ejusmodi præpositio, cum fiat in favorem & commodum exercitoris, aliis non debeat esse noxia, vel aliquid incommodi adferre, suadente naturali æquitate, quod qui commodum sentit, illum etiam incommodum sequi debeat, ut alibi annotavimus. Quamvis non improbemus moribus nostris introductum, etiam tunc, cum per magistrum plures navem exerceant, singulos tamen non ultra eam partem, qua exercitores sunt, ex magistri contractu teneri. Quippe quod

per se & natura sua æquum est, mutato objecto, potest iniquum videri: possunt enim quandoque incidere casus, qui aliam juris constitutionem efflagitant, ad Reipub. præsentem statum melius accommodatam, & moribus hominum magis consentaneam. Hinc varii populi sibi diversa jura sanciverunt, & leges promulgarunt prout ea maxime ad genium civium & Reipub. suæ statum & fabricam applicari posse arbitrentur. Nullus dubito, quin, eadem ratione motus, noster le-

gislator a jure Romano fecerit divortium, atque insuper constituerit, ne exercitoria etiam universi amplius teneantur, quam ad æstimationem navis, & eorum, quæ in navi sunt. Contrarium tamen decisum in Curia & Senatu Lubec. in causa Stralsund. Anno 1651. teste Joh. Marquardo *de jur. mercat. & commerc. lib. 1. cap. 8.* nimirum quod exercitores, prout juri congruum, in solidum teneantur.

XIV. Ut autem promissio jus transferat, acceptatio hic non minus quam in domini translatione requiritur, ita tamen ut hic quoque præcedens rogatio durare intelligatur, ac vim habere acceptationis. Nec obstat quod de pollicitationibus factis civitati jure civili est proditum: quæ ratio quosdam induxit ut jure naturæ solum promittentis actum sufficere judicarent: nam lex Romana non hoc dicit, ante acceptationem pollicitationis plenam esse vim, sed revocari vetat, ut acceptari semper possit: qui effectus non est naturalis, sed mere legitimus: cui non dissimile est quod pro infantibus & amentibus jus gentium introduxit; nam pro his, ut possidendi res quæ possessione quærentur, ita & acceptandi animus jus supplet.

*Molina
disp. 263.*

*Vide hoc
libro cap.
II. III.
§. 6. &
IV. §. 10.*

C O M M E N T A R I U S.

Quoniam promissio transfert jus alteri, cui defertur, in personam promittentis, vel ejus actiones aut bona; nulla autem ejusmodi translatio excogitari vel fingi potest, quin oporteat supponi acceptationem ejus, quod defertur, quia ejusmodi actus, cujus interventu aliquid juris ab uno in alium transit, aut transfertur, nihil cum effectu operatur, nisi quod huic accedit vel acquiritur, alteri decedat, & penes eum esse desinat. Atqui quemadmodum nemini invito res sua auferri potest, nec alteri alterum jure suo privare jura permittunt, ita nec cuiquam invito obtrudi aliquid potest, ut illud accipiat, & sibi adquirat oblatum. Quemadmodum quisque liber arbiter & dominus rerum suarum, & juris, quod sibi competit, moderator, quamobrem de rebus suis disponendi pro lubitu facultatem habet, cujus vi vel illa sibi retinere, vel in alium titulo oneroso vel lucrativo transferre potest; ita eandem facultatem habet vel acceptandi vel recusandi, quæ ipsi offeruntur ab alio. Cum vero promissio est modus juris transferendi, & etiam acquirendi; translatio autem nulla facta videri posset, acceptatione non secuta, recte Auctor statuit nullam promissionem validam esse, nisi utriusque, & promittentis, & cui promittitur, accedat consensus, & quidem per signa sufficientia expressus. Itaque juris translatio consistit potissimum in acceptatione, quæ fit a parte ejus, cui fit promissio. Quamobrem si consensus alterius abfuerit, seu oblatum promissum is acceptare recusaverit, res promissa manet penes promissorem, nec juri promittentis in rem oblatam nihil decedit. Pufend. *lib. 3. cap. 6. n. 15.*

Quod si rogatio præcesserit, censetur ea durare, nisi expresse fuerit revocata, eoque casu in amcessum acceptatio facta intelligitur, ita tamen ut rogationi respondeat oblatio. Idem nobiscum sentiunt plerique Moralistæ, atque plures adferunt rationes, quibus moti, hanc sententiam amplectuntur. Licet aliquis possit sua sola voluntate amittere dominium, vel possessionem rei suæ, non tamen potest sola sua voluntate facere, quod res sua ad alium pertineat, quoniam ad hoc etiam requiritur consensus illius, ad quem pertinere debet. Alioquin posses, me invito, facere, quod ego essem dominus omnium rerum tuarum, quod videtur esse contra ipsum naturæ lumen: non enim possumus inviti & nolentes aliquid *acquirere.* de Lugo *disp. 23. sect. 3.* Vide quæ ex eodem Auctore annotavimus *ad tit. 6. lib. 2.* Cui addunt alii, quod obligatio contractus non oriatur, nisi ex consensu utriusque. Deinde, quod omnis promissio habeat adjunctam hanc conditionem, *si ab alio acceptetur.* Denique quod in promissione reciproca concurrat obligatio scilicet gratitudinis, unde dici solet: *Beneficium accipere est libertatem vendere.* Invito autem libertas adimi nequit, ubi alter alteri æqualis, nec etiam grati animi testificandi necessitas imponi. Verum quæri solet, an hæc necessitas acceptationis, ad obligationem producendam sit solum de jure positivo, an etiam de jure naturæ? Sunt qui statuunt, de jure naturæ non requiri acceptationem, quorum in numero Covarr. *Molina disp. 263.* atque ut non repetamus omnia argumenta, quibus probare conantur, consistendo intra limites juris naturalis, suffi-

sufficere solum consensum, sive actum promittentis, ad obligationem producendam, examinare sufficere illud, quod Auctori nostro allegare placuit, desumptum ex *titulo ff. de pollicitat.* ubi in illis casibus, quorum leges mentionem faciunt, non requiritur acceptatio ad obligationem; tum imprimis ex *l. 3. eod.* nonnulli concludere volvere ad promissum valide contrahendum, sufficere solum promittentis actum. Verum monet Auctor, perperam legem illos interpretari, qui ex illa affirmare volunt ante acceptationem pollicitationis plenam esse vim, cum ea veret potius pollicitationem, semel factam, revocari, sed semper eam acceptari posse constituit. Verum si quis mentem Ulpiani diligenter inspicat, facile perspiciet, nullum esse fundamentum, ut de promissione non acceptata interpretemur, sed de promissione nuda, ex liberalitate profecta intelligamus, ex qua jure civili, ob defectum stipulationis actio non oriebatur, imo, ut inquit Moralistæ, ex ipso contextu satis clare perspicimus, nec acceptationem ibi defuisse. Primo, quia in *l. 3. ff. eod.* dicitur pollicitatio esse solius offerentis promissio; qui autem offert, communiter præsentem offert, a quo saltem tacente videtur tacite acceptari, juxta communem juris regulam. Deinde, quia incredibile est iis in casibus, in quibus non solum promissum fuerat, sed jam ceptum executioni mandari, & ædificium promissum extrui, adhuc nesciente, & nondum acceptante civitate, id totum factum fuisse. Tertio denique, quia

in statim allegata lege res promissa jam tradita fuerat municipibus; ii autem, cum essent personæ publicæ, nomine Reipub. acceptaverant, atque adeo a fortiori acceperant, & proinde acceptationem eo casu defuisse, dici nequit. Vid. Lessius, Joh. de Lugo, Pufend. *lib. 3. cap. 6.* Verum cum pollicitatio in *dist. leg.* expressis verbis distinguatur a pacto, atque pactum definiatur, quod sit duorum in idem placitum consensus atque conventio, pollicitatio sit solius offerentis promissum, dicendum videtur acceptationem ab ea excludi, quia si intercessisset, jam videretur esse duorum consensus, & proinde frustra adjecta esset a JCO ejusmodi distinctio. Verum notandum, pactum hic distingui a pollicitatione, non eo sensu, quasi pactum perficeretur duorum, pollicitatio tantum unius consensu, verum quatenus pactum est promissum, quod continet duorum consensum atque conventionem, id est, reciprocam promissionem: pollicitatio autem est solius offerentis promissum. Distinguuntur a se invicem. Illud supponit tractatum & partium ultra citroque conventionem. Ad pollicitationem autem ejusmodi tractatus vel conventio necessaria non est, sed sufficit sola offerentis promissio. Quo ipso, ut optime inquit Pufendorfius, non negatur, & hanc ab acceptatione demum valescere, licet facta civitati, sed illud ex legibus colligi potest, quod obligationem pariat, etiam si nuda sit & absque stipulatione, dum tamen accedat acceptatio, sine qua omnis obligatio jure naturæ invalida.

XV. Illud etiam quæri solet, an satis sit acceptationem fieri, an vero etiam innotescere debeat promissori, antequam promissio plenum effectum consequatur. Et certum est utroque modo fieri posse promissionem: aut hoc modo, Volo ut valeat si acceptetur; aut hoc modo, Volo ut valeat si acceptatum intellexero. Et in his quidem quæ ad mutuum pertinent obligationem posterior sensus præsumitur: in promissis vero mere liberalibus potius est ut prior sensus credatur adfuisse, nisi aliud appareat.

L. Multum refert. C. si quis alteri vel sibi. L. si pater. D. de mandatis. L. Neratius. D. de reg. juris. L. Mandatum. D. Mandati. Clarus libro IV. §. donatio. q. 12.

XVI. Sequitur hinc, ante acceptationem, quippe jure nondum translato, revocari promissum posse sine injustitia, imo & sine inconstantia, si revera eo animo factum sit ut ab acceptatione demum valescere incipiat. Revocari etiam posse mortuo ante acceptationem eo cui promissum erat, quia videtur acceptatio in arbitrium ipsius collata, non heredum. Aliud enim est velle dari huic jus ad heredes transiturum, aliud velle dare heredibus: multum enim refert in quem beneficium conferatur. Et hoc est quod Neratius respondit, non videri sibi principem quod ei quem vivere existimabat concessisset, defuncto concessisse.

C O M M E N T A R I U S.

M Ovetur & illa quæstio, scil. an obligatio incipiat esse apud promittentem eo mo-

mento, quo acceptatio facta fuit, vel an oporteat prius innotuisse promissori eam factam fuisse, ante-

antequam promissio plenum effectum consequatur, id est, validam producat obligationem. Et certum est, quemadmodum ipse promittendi actus dependet a voluntate promittentis, ita etiam & promittendi modus: potest enim promissioni adici ejusmodi conditio, limitatio, qualis ei addere placet: potest enim promissio fieri aut hoc modo: *Volo, ut valeas, si acceptatus*, vel ita: *Volo, ut valeas, si acceptatum intellexero*. Priori modo facta, statim post acceptationem plenum effectum consequitur, ita ut neque retractari, neque revocari possit. Acceptatio hic apposta, tanquam conditio sine qua non; eam vero impleri oportet, ut promissio vim suam exserat, jusque tribuat, atque hæc conditio promissioni quasi ipso jure inest, ut paulo ante diximus, & proinde etiam juris, qualis promittendi modus, qui priori loco descriptus, quia nulla juris translatio concipi potest, sine acceptatione ejus, quod promissum, atque in omni promissione aliquid juris transfert; ergo necessum est, ut per se & sua natura promissio requirat acceptationem ejus, quod transfertur, antequam valida dici possit, id est, antequam promittentem obliget ad dandum, faciendum, aut præstandum, quod alteri promittere voluit. Posterior promittendi modus, sibi conditionem adjunctam habens, plenum effectum non consequi dicendus, nisi ad promittentis pervenerit scientiam vel notitiam acceptatum esse, licet, acceptatione secuta, promissio per se, quasi jam partibus suis constans, perfecta & consummata habeatur, attamen quia promittens eum promittendi modum eligere voluit, quasi formam promittendi sibi præscripsit, a qua dependeret promissionis vis & effectus, qui est obligatio præstandi & adimplendi, quod sibi imposuit promittens eo ipso, quo acceptatum intellexerit, imo ipsa acceptatio valida censi nequit, nisi pervenerit ad notitiam promittentis; atqui nulla promissio sine acceptatione valida; ergo, acceptatione non intellecta, promissio nondum perfecta, tanquam conditione non secuta, sine qua non. Quod si autem non fat liquido constet, utrum sensum ob oculos habuerit promissor, præsumendum non absque ratione statuit Auctor, in promissis mere liberalibus, & puris priorem sensum adfuisse, nisi aliud appareat, quia, ut inquit celeberr. Pufend. hic pro-

missor ad sese obligandum properare videtur, & proinde sine ulla temporis intercapedine, præsumitur statim immediate post acceptationem voluisse, ut promissio plenum effectum sortiretur. Posterior sensus præsumitur in his, quæ ad mutuum pertinent obligationem. In omnibus promissionibus respectivis, quæ requirunt repromissionem, hæc tacita conditio inest: *Si is, cui promittis, vicissim repromittat, seseque obliget, quod sit signo externo, ad promissorem directo. In gratuitis tamen promissionibus vel donationibus, non puto necessarium, ut litera acceptationis, vel nuntius ad promissorem pervenerit: quia non tanti interest, eum, qui gratis donat, scire suam donationem acceptari, quam eum, qui sub onere aliquid offert, & repromissionem expectat, nosse alterum repromittere. Denique qui gratis donat, non videtur beneficium suum ad hoc velle restringere, ut non habeat vim, nisi literas de acceptatione acceperit, sed potius cupit illud, simul atque debito modo acceptatum fuerit, efficax esse, ut inquit Less. de F. & J. lib. 2. cap. 18. dub. 6.* Cum autem acceptatio, ut patet ex iis, quæ disputavimus, sit quasi complementum promissionis, quia, ea non secuta, nulla etiam juris translatio facta est, hinc sequitur sine violatione justitiæ & læsione proximi, imo & sine inconstantia, sub ea cautione & limitatione, quam Auctor adjicit, promissum revocari posse. Nec ambigi potest, quin possit etiam revocari, mortuo ante acceptationem eo, cui erat promissum, propter rationem adductam ab Auctore. Neque dici potest, quod acceptetur ab heredibus, quia ad illos non fuit directa, nam personalis erat obligatio, non realis, quæ ad heredes non pervenit, sed cum personæ interitu evanescit. Præterquam quod in promissionibus mere liberalibus & gratuitis maxime soleant spectari merita & qualitates personæ, cui promittimus. Eo itaque mortuo ante acceptationem, cessat causa promittendi, & proinde quoque non potest præsumi promittere voluisse, jus acceptandi transiret ad defuncti heredes, utpote qui ex causa speciali in mortuum hoc beneficium conferre voluit, non in ejus heredes, vel saltem non immediate, nisi hoc appareat ex ipso promittendi modo.

XVII. 1. Poterit etiam revocari mortuo eo qui lectus erat voluntatis internuncius; quia in illius verbis posita fuerat obligatio. Aliud in tabellario, qui non est instrumentum obligationis, sed perlator instrumenti obligatorii. Itaque literæ consensus indices per quemvis perferri poterunt. Distinguendum quoque inter ministrum qui electus est ut promissionem significet, & inter eum qui electus est ut ipse promittat. Priore casu revocatio vim suam habebit, etiam si ministro non innotuerit: altero vero irrita erit revocatio; quia jus promittendi ab ipsius voluntate pendebat, quæ voluntas necdum cognita revocatione omni culpa vacabat. Sic etiam priore casu mortuo donatore

*L. Si mandaf-
sem. D.*

Mandati.

L. Nec

natore poterit acceptari donatio, ut perfecta ab una parte, quam revocabiliter : quod apertius in legatis conspiciere est. altero casu non poterit, quia non facta est, sed mandata fieri.

2. In dubio autem mandantis voluntas fuisse censetur ut impleatur mandatum, nisi magna mutatio inciderit, qualis est mors mandantis. Possunt tamen suppetere conjecturæ quæ aliud judicandum suadeant, quæ facile admittendæ sunt, ut subsistat quod pia causa dari mandatum est. Ac simili modo definiti potest agitata olim controversia, an in hæredem mandati detur actio, qua de re aliud M. Drusum Prætores, aliud Sextum Julium edixisse refert scriptor ad Herennium lib. II.

Covarr.
in var. c.
14. n. 16.
L. si pater.
D. de manumiss.
vind.

C O M M E N T A R I U S.

Quod si promissio nostra per nuncium alteri deferenda sit, isque moriatur, antequam liberalem nostram voluntatem ipsi declaraverit, & idcirco alter promissionem acceptare non poterit, quid dicendum, quæri posset. Revocari promissum posse omnes sanioris judicii respondent D. D. nam, ut optime inquit Auctor, in illius verbis posita fuerat obligatio. Quamobrem si alius quispiam præcurrens, cui id mandatum non fuit, promissionem alteri communicat, non sufficit, ut valide acceptari possit. Nam, ut optime inquit Pufend. lib. 3. cap. 9. *Neque ego ex alterius istius verbis volui obligari, & idem iste non adeo liquidam habet voluntatis meae notitiam, ut de ea satis alteri confirmare queat.* Cui autem nihil valide offertur, nihil etiam potest valide acceptare. Cum autem ipse nuncium mittit, tunc in verbis nuncii, ut inquit Auctor, suum consensum & obligationem ponit, ut per eum ad alterum deferatur, & dum sic coram nuncio acceptat, promissio perficitur. Sed vehementer dubito, an hæc ratiocinandi subtilitas in foro conscientiarum locum sibi vindicet; etenim qui internuncium adhibet, ad deferendum alteri promissum, non tam spectare videtur personalem illam promissi significationem, quam quidem est sollicitus de denunciatione alteri faciendâ, quamobrem certum sibi elegit hominem, ut per hunc isti, ad quem destinabatur, innotesceret. Quod si evenerit, ut quisquam alius, cui forte internuncius aperuit, quale negotium in mandatis habebat, id jam alteri detulerit, isque acceptaverit, priusquam adveniret internuncius, dicendum videtur promissum plenum effectum consecutum, quia id factum, quod voluit promittens, nempe ut ipsi deferretur promissum, quod acceptando vim obligandi habet, licet ante adventum internuncii a promittente forte revocatum; quippe ut promissio plenum habeat effectum, per se & sua natura, nihil aliud requirit, quam significationem nostræ voluntatis alteri, cui promittimus, factam, & promissarii ejus quod promissum acceptationem. Per quem autem voluntas significata nihil ad sub-

stantiam, ut ita dicam, promissionis, sive obligationis, inde oriundæ, validitatem conferre videtur, modo duo hæc necessaria requisita concurrant, & proinde promissum revocari non posse, postquam ab altero jam innotuerit promissario, & ab eo acceptum fuerit, etiam ante adventum internuncii, modo constat fideliter delatum intentioni promittentis conveniens, nec etiam revocatum ante adventum istius tertii, vel non aperte ex circumstantiis perspiciamus, promittentem sese voluisse obligari, nisi per eum fuerit significata sua voluntas, cui illud negotium mandaverat; nam non tam in enunciatione verborum ab ipso nuncio faciendâ sese obligandi vim sitam voluisse quisquam præsumendus, nisi contraria probetur voluntas, quæ quidem dependet ex denunciatione promissi, & ejusdem subsequuta acceptatione, nisi, ut diximus, expresse hoc additum, vel ipse sibi mentis suæ conscientius promittens: eo enim casu conscientia sine iniuria, etiam post acceptationem factam, antequam innotuerit alteri per internuncium, quem promissor, ad voluntatem suam significandam, promissario destinavit, atque hoc mandatum imposuit. Omni proorsus dubio caret, quin, si literis, non verbis, deferenda nostra promissio, non opus sit, ut idem tabellarius, cui literæ ad alterum deferendæ dantur, sed per quemvis perferri possunt. Hic enim, ut inquit Pufendorfius, etsi ante literas redditas moriatur, eaque per alterum post traditæ sint, nihil inde contrahendæ obligationi decedit. Ratio est, quod tabellarius non est instrumentum obligationis, sed perlator instrumenti obligatorii, quod per quemcunque transferri ac tradi neutrius quidquam interest. In aliis vero casibus distinctio Auctoris maxime attendenda: multum enim interest, utrum quis interveniat aliorum negotiis, tanquam purus nuncius, & perlator sententiæ ab alio conceptæ, an vero tanquam mediator, & qui iudicium suum aliquo modo interponat. Pufend. dict. loc. Priore casu revocatio vim suam habebit, etiamsi ministro non innotuerit, sed is, ob revocationis ignorantiam, voluntatem

D d d

ante

antea significatam indicare perrexerit : sublato enim ex parte promittentis per revocationem consensu, evanescit quoque promissio, quæ in consensu promissoris fundatur. *l. 4. ff. de manumiss. vind.* Ubi Julianus ait : *Si pater permisit filio servum manumittere, & interim decesserit intestato, deinde filius, ignorans patrem suum mortuum, libertatem imposuerit, libertas servo favore libertatis contingit, cum non appareat mutata esse domini voluntas. Sin autem, ignorante filio, pater vetuisset per nuntium, & antequam filius certior fieret, servum manumisisset, liber non fit : nam ut, filio manumittente, servus ad libertatem perveniat, durare oportet patris voluntatem, non erit verum patre volente filium manumisisset.* Posteriori vero casu valent ejus acta, nisi ipsi revocatio innotuerit : *Quia, ut inquit Pufendorfus, Auctor constituerat, ut oblatio sui promissi innotesceret alteri per actum internuncii, ad quem aliquis usus judicii, non solum ministerium corporale requirebatur : tenetur enim mandator ratum habere, quod quis vi mandati bona fide ejus nomine gessit. Huc pertinet l. 15. ff. mandati. ubi Paulus : Si mandatum tibi, ut fundum emereres, postea scripsisset ne emereres, tu antequam scias me vetuisse, emisisses, mandati tibi obligatus ero, ne damno adficiatur is, qui suscipit mandatum.* Eadem quoque distinctio locum sibi vindicat in ea quaestione, an, mortuo promittente ante acceptationem, possit promissarius postea valide accipere? Nonnulli negativam opinionem tuentur, moti ea ratione, quod non possit voluntas acceptantis uniri cum defuncti voluntate, cum esse desinat. Sed alii sub præmissa distinctione affirmativam sententiam amplectuntur. Ita ut siquidem ipsa promissio vel donatio ante mortem facta est ex parte promissoris vel donatoris, & missa epistola vel nuntius, qui

illam absenti insinuet, aut rem tradat, & contingat ante acceptationem promissorem supremum obiisse diem, valide tamen acceptari posse tradunt. Ratio est, quia ex parte donatoris vel promissoris fuit valida, etiam revocabilis. *Less. lib. 1. cap. 18. dub. 6.* Quod si nuntio vel famulo commisit, ut ipse ejus nomine donaret vel promitteret, tunc, si, antequam ille munere suo fungatur, contingat donatorem vel promissorem vitam cum morte commutasse, donationem valide acceptari non posse dicendum videtur. Ratio, quia *mandatarius in tantum poterat valide promittere vel donare, in quantum virtute mandati continebat in se voluntatem mandantis, atque adeo ipso mandatario donante, censebatur tunc mandans ipse donare : mortuo autem mandante, non potest ejus voluntas tunc operari & velle, quare nec mandatarius valide potest donare vel promittere, Joh. de Lugo disp. 13. sect. 5.* nisi aliud quid promittens constituerit; quippe cum hæc omnia pendeant ex voluntate promittentis aut donantis, cui facultas libera est vel extendendi, vel restringendi voluntatem ac intentionem suam, potest etiam velle, ut post suam mortem perseveret vel non voluntas donandi, vel obligandi se; quippe ut idem Auctor addit : *Licet non possit facere, quod mandatarius post suam mortem operaretur nomine ipsius, perinde ac si ipsemet defunctus tunc operaretur, potuit tamen ex tunc velle & donare id, quod mandatarius postea exsequeretur. Quia licet defunctus non possit post mortem velle & disponere, potuit tamen in vita velle & disponere ac obligare, ut illa sua voluntas post mortem valide mandaretur executioni : quo casu dispositio perinde illa sese haberet, ac si per testamentum vel ultimam voluntatem de rebus suis disposuisset, quæ exitum sortiri oportet & executioni mandari, si non legibus vel moribus contraria.*

XVIII. 1. Solent & controversiæ incidere de acceptatione pro altero facta : in quibus distinguendum est inter promissionem mihi factam de re danda alteri, & inter promissionem in ipsius nomen collatam cui res danda est. Si mihi facta est promissio, ommissa inspectio-

Covarr. c. quamvis. p. 2. §. 4. 13.

Alex. conf. 2. c. 4. lib. 1. & ibi Car. Mol.

ne an mea privatim intersit, quam introduxit jus Romanum, naturaliter videtur mihi acceptandi jus dari efficiendi ut ad alterum jus perveniat, si & is acceptet; ita ut medio tempore a promissore promissio revocari non possit, sed ego cui facta est promissio eam possim remittere. Nam is sensus juri naturæ non repugnat, & verbis talis promissionis maxime congruit; neque nihil mea interest si per me alter beneficium adquirat.

2. Quod si promissio in nomen ejus collata est cui danda res est, distinguendum est, an qui acceptat aut speciale mandatum habeat acceptandi, aut ita generale ut talis acceptatio ei inclusa censeri debeat : an vero non habeat. Ubi mandatum tale antecessit, distinguendum ultra non puto sitne persona sui juris necne, quod Romanæ leges volunt, sed plane ex tali acceptatione promissionem perfici: quia

quia consensus potest & per ministrum interponi ac significari. Velle enim censeor quod in alterius voluntate posui si & ille velit. Deficiente autem mandato, si alius cui promissio facta non est acceptet, volente promissore, tunc is erit effectus, ut promissori revocare promissionem non liceat antequam is quem spectat promissio eam ratam habuerit aut irritam: sic tamen, ut medio illo tempore is qui acceptavit remittere promissum non possit, quia hic non adhibitus est ad jus aliquod accipiendum, sed ad adstringendam promissoris fidem in sustentando beneficio: ita ut promissor ipse si revocet faciat contra fidem, non contra jus proprium alicujus.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum internuncii opera uti possumus, ut ejus interventu alter de intentione & voluntate nostræ certior fiat; ita quaeritur hoc §. an tertius possit promissionem alteri factam ejus loco acceptare? Notandum cum Pufendorfio, non esse hic sermonem de eo, qui super acceptance, nostro nomine facienda, a nobis mandato est instructus; quippe quod per talem facimus, ipsi fecisse videmur, quia repræsentat personam mandantis, quamobrem & ipsi acquiritur directe quidquid juris transfertur. Verum de illis quaeritur, qui ejus rei mandatum non acceperunt, an quis acceptando promissionem pro altero, promissorem obliget ad præstandum quod promisit alteri, ubi illud ipsi indicaverit, isque acceptaverit, ita ut intermedio tempore a promissore promissio revocari nequeat? Auctor hanc controversiam hac distinctione definiendum existimat, an scilicet alicui promissio facta sit de re alteri danda, vel collata in ipsius nomen, cui res danda est. Quemadmodum diversæ causæ diversos quoque effectus producant, ita diversi hi promissiones enunciandi & faciendi modi diversam juris observationem inducunt. Attendi itaque necessum est verborum, quibus promissio fit, enunciatio, utrum quis dixerit: *Promitto tibi me Titio daturum*, vel an ita: *Promitto, te arbitro ac teste, Titio daturum*. Priori casu, inquit Pufendorfius: *Is videtur naturalis esse sensus ejusmodi promissionis, ut quando eam acceptaverit, ut ad alteram res perveniat, siquidem & is acceptaverit*; quippe ab ejusdem acceptance pendet promissionis complementum, quod quasi in suspensio est, quamdiu ab altero nondum accepta. Acceptatio vero personæ intervenientis, licet promissionem non reddat omnino efficacem, promissori tamen aufert facultatem revocandi intermedio tempore promissionem. Tertius enim acceptando sibi devinctum habet promissorem ad præstandum illud factum, scilicet ut res promissa perveniat ad Titium, pro quo acceptavit promissionem, & proinde omne jus, quod pervenit ad alterum, quo nuncius postquam acceptaverit, posset promissorem convenire ad præstandum, dandum, vel faciendum, quod promissum tertio intervenienti, derivandum ex ejus acceptance:

nam & verba obligationis diriguntur expresse vel implicite ad præsentem. Si enim diriguntur ad absentem, qui præsens est, non potest acceptare promissionem, quia illi non fit, sed absenti, quamobrem & talis promissio semper revocabilis, quamdiu ab eo, qui absens est, acceptata non fuerit. Ideo plerique D. D. statuunt, illum, cui immediate facta promissio, eam posse remittere, antequam ab altero acceptata, quia præsentem, non absentem, obligatur promissor: *Sic ut eo fere redeat*, ut inquit Pufendorfius, *ejusmodi promissio, quasi dixisset promissor: Ego Titio dabo, si tibi placuerit. Hic sane in tuo videtur esse arbitrio, derivare id promissum velis in Titium, an vero recusando id interciperi, saltem ne illud per te ad ipsum perveniat: nam si omnino dare velim, licebit id sine tuo interveni facere, sed si tu ostenderit, oblatum tibi aridere, mihi penitendi non concedetur facultas, priusquam Titio meum promissum fuit indicatum.* Promissio facta interpolitæ personæ, est quidem causa remota ipsius juris, quod ad Titium pervenit, sed acceptatio ejus, ad quem verba diriguntur, causa proxima & quidem principalis, quia præcedens acceptatio producit illud juris vinculum, quo Titius sibi devinxit promissorem ad præstandum vel dandum quod promisit. Et hinc, cum nihil Titio juris quaesitum videatur, antequam promissum ab eo, cujus ab arbitrio pendebat, illud ipsum derivare vellet in Titium, nec ne, dicendum nulla affici injuria promissarium ab eo, qui remittit promissionem, antequam ab altero acceptata fuerit: omnia enim eodem modo, quo colliguntur, dissolvi possunt, atqui hoc vinculum ortum ex acceptance stipulantis, poterit ejusdem remissione dissolvi. Alii statuunt illum, qui pro alio acceptavit, non posse remittere promissionem, quia jam alteri est jus acquisitum, adeoque remitteret cum præjudicio promissarii. Secus est, quando is, qui acceptat promissionem pro tertio, vicissim aliquid repromittit: tunc enim posse remittere promissionem, in favorem tertii factam, existimant. Quoniam cuique facultas competit sese solvendi obligatione, quam sibi imposuit, quia, ut dicere incepimus, obligatio per quas causas

oritur, per easdem & tollitur; verum si hanc quaestionem ad conscientiae & rectae rationis dictamen, tanquam lydium lapidem examinemus, nullus dubito, quin nobis luce clarius appariturum, nec unam, nec alteram sententiam cum eodem omni ex parte convenire; quippe oportet virum bonum & honestum summa ope niti, ut omnes, quae a se proficiuntur actiones, cum iustitia, aequitate, & rectae rationis dictamine habeant convenientiam, imprimis antequam aliquid in actum deducamus, examinari oportet, an illud, quod facere & agere in animum induximus, suadeat honestas, efflagitet aequitas, exigat rationis dictamen, an vetet ac prohibeat, ut abstineamus a vetitis, & faciamus iusta, honesta & aequa. Quamobrem nec sufficere mihi videntur ab illa parte negantium, ab altera simpliciter affirmantium adducta argumenta, ad definiendam quaestionem, de qua nobis sermo. Oportet enim hic meo iudicio in deliberationem cadere, an ille, qui pro tertio accepit promissionem, non aliquo modo devinctus alteri, eam insinuare & communicare, pro quo accepit, idque ab eo postulare videtur & societas, & cognatio illa naturalis, quae homini cum homine intercedit, quae homines sibi invicem devinxit mutuum commodum, utilitatem, quantum quisque potest, promovere & tueri: nam ea lege societatis capaces nati sumus, ut alter alteri prodesset, atque hac ratione mutuam amicitiam & societatem potissimum coleremus. Huic autem officio deest, qui remittit promissionem, quam pro socio accepit, imo etiam quando ipsi oblatam acceptare declinaverit. Cui etiam accedit, quod ille, qui hoc modo promissum accepit, non suo, sed alieno nomine acceptat, & proinde animo, non sibi, sed tertio jus acquirendi. Et revera ipsi jus acquisitum videri debet, si intentio & animus promittentis eo collimasse perspicitur potest, ut potissimum beneficium conferret in eum, pro quo acceptatum. Aliter dicendum videtur, si constat acceptantis solummodo gratia & intuitu liberalem suam erga tertium voluntatem ultro voluisse offerre, ut sibi haberet devinctum & obligatum; quippe quamvis suadeat humanitas, charitas, & societatis, quae homini cum homine intercedit, cultura atque conservatio, quae maxime consistit in permutatione officiorum, quam homo homini debet, ut alter alterius commodum, quantum in se est, augere studeat; attamen, cum sibi quisque proximus, non latius patet hoc officium, quam charitatis regula, quae, primo, si bene ordinata, a se ipso incipere debet, ita quoque exigere nequit, ut alterius commodum proprio anteponam, vel cum meo incommodo loci utilitatem promoveam, unde colligo, qui accepit promissionem, alteri quidem factam, sed eo animo, ut promittens hac ratione sibi acceptantem devinceret, fortasse eo animo, ut quandoque beneficium beneficio compensaret, dicendum videtur, salva humanitate, charitate, & societate ac cognatione natu-

rali, non acceptationem duntaxat declinare, sed & acceptatam promissionem remittere; quippe derivando in alterum promissum, semetipsum obligat ad compensandum beneficium, quod ejus intuitu & gratia in alterum collatum, sibi autem onus imponere, quale revera est obligatio compensationis, ut alter inde sentiret commodum, nec efflagitat charitatis lex, nec exigit iustitia. Quemadmodum itaque quisque sui juris habet facultatem, quantum detrahi velit libertati naturali & juri in se vel bona, & agendi liberam facultatem alteri deferre, ita & renunciare potest juri suo, quod sibi in alterum quaesivit. At qui posito, quod ego, acceptando promissionem pro tertio, in me onus suscipio rependendi & compensandi beneficium, quod per me in alterum derivatum, utpote cujus collatio acceptantis duntaxat intuitu & gratia facta in tertium, dicendum nihil juris tertio, sed acceptanti solummodo sibi quaesitum, quod per derivationem ad Titium pervenit, quemadmodum autem illa unice a voluntate & consensu acceptantis, ita etiam ab eadem pendet revocatio, antequam tertius acceptaverit. Per illam acceptationem transit jus sive obligatio, qua tenebatur promissor acceptanti ad implendum quod promiserat, ab acceptante in alterum. Antequam vero promissio alteri nondum indicata, promissor obligatus manet acceptanti, qui non tam alieno, quam suo nomine, promissionem accepit, quia facta a promissore, ut acceptantem sibi obligaret munere ac beneficio suo, cui integrum obligationem remittere, quia juris sui & rerum suarum liber moderator & arbiter. Quod si autem promissio in nomen ejus collata est, cui danda res est, & mandatum accipiendi habeat tertius vel speciale, vel ita generale, ut talis acceptatio ei inclusa censeatur, naturaliter transit jus sine personae diversitate. Sin autem mandato destituaris, sed tanquam testis a promissore adhiberis; ut verbis istis annueris, neque tibi jus quaesivisti, neque tertio, qui actionem tuam pro sua non agnoscit, Pufend. Sed quaestio, an revocari ejusmodi promissionem integrum promittenti, vel etiam remitti ab eo, qui eam tanquam testis accepit, non tanquam sibi factam. Revocari non posse statuit Auctor, antequam is, quem spectat promissio, eam ratam habuerit aut irritam; sed dicendum potius videtur, cum haec acceptio nihil juris transferat in accipientem; quippe in cujus personam non fuit collata, quia res ab utraque parte adhuc integra est, revocationi locum esse; quoniam autem sibi nullum jus quaesivit, etiam nihil habet quod potest remittere, & quid si concedamus eum in finem adhibitum iuternuncium, ut firmiter adstringeret fidem promittentis, simul concedi oportet eum huic juri, quo promittentis voluntatem adstrictam habet, renunciare, & necessitate fidem, semel datam, exsequendi, promittentem solvere propter rationes statim adductas;

XIX. Ex superioribus intelligi etiam potest, quid sentiendum sit de onere adjecto promissioni : id enim fieri poterit quamdiu promissio completa nondum est per acceptationem, nec fide interposita facta irrevocabilis. Onus autem in commodum tertii adjectum promissioni revocari poterit, quamdiu a tertio acceptatum non erit : quanquam non desunt tam in hac quam in aliis quæstionibus qui secus sentiant. Sed recte rem inspicienti facile elucet naturalis æquitas, ut multis probationibus non egeat.

L. perfecta. C. de donat. qua sub modo. Barth. in l. Qui Romæ. §. Flavius, ff. de verborum. oblig. Navarr. c. 22.

C O M M E N T A R I U S.

Quoniam quisque est dominus rerum suarum, de iis pro lubitu disponendi habet facultatem, ita ut vel sibi retinere, vel alienare possit non eo duntaxat, quo velit, modo, sed etiam quas velit conditiones alienationi adicere possit. Quamobrem promittentem posse suæ promissioni onus aliquod adicere, ambigi nequit; quippe cum promissio ex mera liberalitate proficiatur, neque donatarius eam acceptare cogatur, integrum donatori est, promittere quod suum est, appositis quibuscunque conditionibus & oneribus, quæ in se non sunt iniqua, vel jure positivo vetita, Molin. *disp.* 265. sed oportet, ut illud præcedat acceptationem; quippe promissione eo modo acceptata, quo oblata & facta, completa censeri debet, id est, immutabilis & irrevocabilis facta : postquam enim acceptavit alter promissionem eo modo, quo ipsi

oblata & facta, sibi promittentem devinctum habet, ut eodem modo promissionem impleat, & ab eadem obligatione nequit recedere invito promissario, cui jam jus illud quæsitum, quod auferri vel mutari sine consensu suo promittenti non est integrum; antequam vero acceptata est promissio, quia nihil juris translatum in promissarium, quemadmodum & revocari potest promissum, ita & onus ei adjici; verum semel perfecta donatio conditiones non capit amplius. *l. 4. C. de donat. qua sub mod.* Sed quid dicendum, si onus adjectum sit promissioni vel donationi in favorem tertii, nos lectorem remittimus ad ea, quæ paulo ante disputavimus; sed interim miror Auctorem non sat sibi hic constare, quod facile perspicimus ex contentione eorum, quæ in fine præcedentis §. disputat cum iis, quæ in hoc §. tradit. Vid. Molin. *disc. disp.*

num. 51. & 80. lib. III. Sanc. l. II. de matrim. disp. 32. n. 8.

XX. Solet & illud disputari, quomodo convalescere possit promissio cui error causam dedit, si re cognita promissor stare velit promisso. Atque idem quæri potest de promissionibus, quibus lex civilis impedimentum injicit ex metu aut causa alia, si ista causa postea cessaverit. Nam ad hæc firmanda quidam solum actum internum requirunt, quem conjunctum cum priore actu externo sufficere putant ad pariendam obligationem. Alii, quibus id displicet, ideo quia actus externus non potest signum esse actus interni sequentis, requirunt novam verbis factam promissionem & acceptationem. Verior est media sententia, actum quidem externum requiri, sed non utique verbis factum, cum retentio rei promissæ ex parte ejus cui promissa est, & relictio ejus ex parte promittentis, aut simile aliquid, sufficere possint ad significandum consensum.

XXI. Hoc quoque omittendum non est, ne jura civilia cum naturali jure confundantur, neque promissiones quæ causam expressam non habent naturaliter esse irritas, non magis quam rerum donationes.

Sanc. l. II. de matrim. disp. 32. n. 8.

XXII. Neque eum qui factum alienum promittit ad id quod interest teneri, modo facere non omiserit quod ex sua parte ad id factum obtinendum facere poterat; nisi verba aut negotii natura obligationem

Covarr. c. quamvis. p. 2. §. 5. lib. II.

inducant strictiorem. *Velut persoluta fide*, inquit Livius, *quia per eum non stetit quin præstaretur.*

C O M M E N T A R I U S.

Quod non valet ab initio, illud tractu temporis convalescere non posse, Jurtorum axioma est. Quod eo sensu verissimum, quamdiu res manet in eodem statu, atque ei idem vitium adhæret, vel eodem laborat defectu; sed quæritur, an non posset convalescere quod ab initio subsistere non potuit, quia destitutum suo fundamento & basi, cui debebat inniti, cujus exemplum nobis adfert Auctor, dum quærit, quomodo convalescere possit promissio, cui error causam dedit, si, re cognita, promissor stare velit promissis; quippe cum nihil juris nostri sine consensu & voluntate nostra ad alium transire possit, sequitur promissionem, cui error causam dedit, subsistere non posse, & proinde aliquid juris in alium transferre, quod tanquam legitimo titulo, qui est consensus transferentis, sibi quæsitum, posset exigere a promittente, quoniam error consensum tollit, & idcirco promissionem ab initio invalidam reddit. Nonnulli statuunt ad firmandas promissiones, errore factas, sufficere actum internum, conjunctum cum priori actu externo, ad pariendam obligationem. Alii, quibus hæc displicet sententia ideo, quia actus externus non potest esse signum actus interni sequentis, promissionem novam, verbis factam, & acceptionem, requirunt, ut hac ratione ab utraque parte consensus expressus non tam invalidam antea promissionem convalescere efficiat, quam novam inducat; quippe hoc verissimum, quod actus externus præcedens, ex errore profectus, non possit esse signum actus interni sequentis, id est, animi, volentis rem ratam esse, etiam si per errorem facta, ut optime interpretatur celeberrimus Gronovius. Mediam sententiam amplectitur Auctor noster, & actum quidem externum requirit ad declarandum consensum internum supervenientem, sed non utique verbis factum: alia enim signa hic sufficere possunt ad significandum consensum, puta, si, errore cognito, atque depulso

metu, rem, penes promissorem existentem, non repetat, aut si post de eadem re cum altero tractet tanquam tali, qui eam jure possidet, Pufend. aut simile aliquod signum edat, ad declarandum promittentis consensum idoneum. Uterius hic quæritur, an, si quis promittat factum alienum, inutilis de jure naturæ, quemadmodum de jure civili, sit ejusmodi promissio aut stipulatio, E. G. si Titius promittat Mævio, Sejum illi daturum centum, aut aliud quid præstiturum. Ejusmodi stipulationem de jure communi civili nullam obligationem parere, colligitur ex §. 3. *inst. de inutil. stipul.* Ratio est, quia hoc jure nemo ex contractu alterius obligari potest, neque semetipsum obligat promissor, utpote qui non consensit, ut det aut faciat. Nec ad diligentiam & curam obligatur, alioqui hæc stipulatio non esset inutilis, nisi id diserte in stipulatione comprehensum sit; l. 38. §. 2. *ff. de verb. oblig. l. 65. ff. de fidejuss.* jus vero naturale in hoc casu a civili eatenus recedit, quatenus promissor tenetur omnem curam & operam adhibere, & serio ac sincere procurare, quod is, qui alterum facturum stipulatus est, id faciat, sublata merito illa suavitatis juris communis, ut inquit Molina *diff. 268. de just. & jur.* Quod si alterum inducere nec permovere potuit ad faciendum, quod facturum alteri promissit, ab obligatione liberatur, quia impossibilium nulla obligatio. Quod si effecturum promissit, ut tertius hoc vel det, vel faciat, obligatur non solum naturæ, sed etiam jure civili, quoniam tunc factum proprium implicatur, & proinde nonnulli statuunt, hoc casu promissorem non liberari, si justam adhibuerit diligentiam, sed efficere oportere per se, ut promissio adimpleatur, aut solvere cogitur, id si præstare non possit, quantum intererat id fieri cum damnis omnibus, ex eo, quod impletum non fuerit, sublecutis. Vid. Molin. *diff. 268. de Lugo diff. 23. sect. 8. de just. & jur.*

C A P U T XII.

De contractibus.

I. Divisio actuum humanorum qui aliis hominibus utiles sunt: ac primum in simplices ac mixtos. II. <i>Simplicium, in beneficos meros, aut cum mixta obligatione;</i> III. <i>Et permutatorios: tum qui dirimunt;</i> IV. <i>Tum qui communionem adferunt.</i> V. <i>Mixtos esse principaliter,</i> VI. <i>Aut per accessionem.</i> VII. <i>Qui actuum contractus dicantur.</i> VIII. <i>Aequalitatem in contractibus requiri; Pri-</i>	<i>mum, circa actus præcedaneos;</i> IX. <i>Ad scientiam;</i> X. <i>Ad libertatem volendi.</i> XI. <i>Secundo, in ipso actu, si sit permutatorius.</i> XII. <i>Tertio, in eo de quo agitur: quod explicatur.</i> XIII. <i>Qua aequalitas locum habeat in actibus mere aut partim beneficis.</i> XIV. <i>Quomodo aestimandum rei pretium in venditione, & ex quibus causis juste crescat aut minuat.</i> XV. <i>Quando naturaliter perfecta sit venditio: & quando</i>

quando dominium transeat.

XVI. *Monopolia que sint contra jus natura aut diligendi legem.*

XVII. *Pecunia functionem quomodo recipiat.*

XVIII. *De conductionis mercede naturaliter nihil remittendum ob sterilitatem & similes casus: & quid si conductore primo impedito uti, res alii locata sit?*

XIX. *Iusta merces quomodo crescat & minuat.*

XX. *Quo jure vetita sint usura.*

XXI. *Que commoda usura nomine non veniant.*

XXII. *Legum civilium qua circa hanc rem vis sit.*

XXIII. *Qualis estimatio facienda in contractu averse periculi, sive assicuracionis.*

XXIV. *Qualis in societate, ubi multa ejus species explicantur.*

XXV. *De societate navali.*

XXVI. *Jure gentium inaequalitatem in quam consensus est, quoad actus exteriores non attendi: & quo sensu id naturale dicatur.*

I. **A**ctuum humanorum qui ad aliorum hominum utilitatem tendunt alii sunt simplices, alii compositi.

II. Simples, alii benefici alii permutatorii. Benefici, aut meri, aut cum mutua quadam obligatione. Benefici meri, aut in praesens absolvuntur, aut in futurum prominent. In praesens absolvitur factum utile, de quo nihil loqui necesse est, quando utilitatem quidem parit sed nullum juris effectum: idem donatio qua dominium transfertur, qua de re egimus supra cum de domini acquisitionibus ageretur. In futurum prominent promissiones tum dandi tum faciendi, de quibus jamjam egimus. Benefici actus cum obligatione mutua sunt, qui aut de re disponunt sine alienatione, aut de facto ita ut aliquis effectus supersit. Talis est circa rem usus concessio, qui commodatio dicitur: in factis praestatio operæ sumptuosæ aut obligatoræ, quæ dicitur mandatum, cujus species est depositum, praestatio scilicet operæ in re custodienda. His autem actibus similes sunt actuum promissiones, nisi quod, ut diximus, hæ in futurum prominent: quod & de actibus jam explicandis intellectum volumus.

III. 1. Actus permutatorii aut dirimunt partes, aut communionem adferunt. Actus eos qui dirimuntur sunt recte dividunt Jurisconsulti Romani in Do ut des, facio ut facias, factio ut des: de quibus videri potest Paulus Jurisconsultis in l. Naturalis. Digest. de praescriptis verbis.

2. Sed Romani ab hac divisione eximunt quosdam contractus, quos ipsi nominatos vocant, non tam quod proprium habeant nomen (habet enim hoc & permutatio, quam a nominatorum numero excludunt) quam quod ob usum frequentiore vim quandam & naturam accepissent talem, quæ etiamsi nihil esset dictum specialiter ex ipso nomine satis posset intelligi: unde etiam certæ de illis proditæ erant actionum formulæ; cum in cæteris contractibus minus frequentibus hoc tantum inesset, quod dictum erat, ac proinde non communis aliqua & usitata, sed accommodata ad ipsum factum daretur formula, quæ ideo praescriptis verbis dicebatur. Ob eandem causam usus frequentioris in conventionibus nominatis, si requisita quædam adessent, ut in venditione si de pretio convenisset, etiam re integra, id est, antequam a partium altera praestitum esset aliquid, injungebatur implendi necessitas: cum in illis rarioribus re integra daretur pœni-

pœnitendi libertas, id est impunitas, quia lex civilis vim coactricem subtrahebat illis conventionibus, ut sola contrahentium fide starent.

C O M M E N T A R I U S.

Uoniam homini cum homine naturalis quædam intercedit societas, atque in nobis ipsis experimur innatos stimulos, quibus mutuam ad societatem colendam ducimur, tum quoque insuper perspiciamus ad vitam commode transigendam alterum alterius ope & auxilio indigere, propria cujusque necessitas & indigentia, tum etiam vitæ cultioris & ornatoris degendæ ratio suadet, ut non proprium duntaxat commodum procuremus, sed & aliorum hominum utilitati inserviamus, & in commune aliquid deferamus, quo nobis aliorum benevolentiam & gratiam conciliemus, quorum ope, auxilio & commercio aliquando indigemus; quamobrem actiões, quæ a nobis proficiuntur, duplicem finem, ad quem collimant, habere oportet, scilicet propriam utilitatem, & privati commodi promotionem, cum relatione ad communis societatis conservationem, a qua omnis pendet vitæ transigendæ beatitudo. Quare Cic. 1. offic. *Unum debet omnibus esse propositum, ut eadem sit utilitas uniuscujusque & universorum: quam si ad se quisque rapiat, dissolvetur omnis humana consortio. Atque si etiam hoc natura prescribit, ut homo homini, quicumque sit, ob eam ipsam causam, quod is homo sit, consultum velit, necesse est secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem. Quod si ita est, una continemur omnes, & eadem lege naturæ.* Quemadmodum igitur homo est animal sociale, & membrum societatis, quam natura inter homines constituit, hinc non sibi, sed etiam aliis natum esse, patet, & proinde, ut statim dicere incepimus, non ad proprium, sed & aliorum hominum commodum ac utilitatem quandoque promovendam & procurandam, actiones tendere oportet, exigente societatis humanæ cultura, a cujus conservatione & singulorum salus dependet, utpote quæ pari cum ea passu ambulat, & tanquam partes cum toto tam artificissimo unitatis sibi omnia membra vinculo devincta, ut subsistere nequeant, saltem eo, quo velint, modo, hac harmonia & unitate sublata. Itaque quasi necessitate quadam omnes sibi homines natura devinxisse videtur, ut alter alterius commodum ac utilitatem conservationemque tueatur, quia, conservando se invicem, totum conservatur, unde in singulos optata redundat utilitas, quam cuique in proprium usum convertere integrum. Quæ cum ita sint, optima actuum humanorum divisio, quod quidam respiciant privatam & propriam cujusque utilitatem; nonnulli tendant ad aliorum hominum utilitatem, conjuncti tamen sæpius cum utilitate propria. De

hisce sermonem hic habet Auctor, atque eos dividit in simplices & compositos. Sed antequam ad singulas hæc actuum humanarum species descendamus, præmittenda quædam videntur de Auctoris nostri partitionibus, & novis efficiis ab eo terminis, qui alieni videntur ab iis, quæ juris civilis antistites excogitarunt. Tum etiam examinandum nobis incumbit, an omnes hi actus humani, qui in utilitatem aliorum hominum tendunt, contractus nomine sano sensu veniant, utpote quorum in numero recensentur, ex quibus ne quidem ulla obligatio oritur, cujus generis donatio. Non me fugit nonnullos interpretes hæc Auctoris alieniores divisiones & novos terminos rejicere, utpote quæ rem maxime obscuram reddunt, cum oporteat Auctorem summa ope niti, ut ejusmodi utatur terminis & verborum enunciationibus, quæ rei naturam & subjectam materiam, de qua omnis disputatio futura, qualitates, conditionem, vim & significationem, clare, distincte describant, idque quantum potest simplici oratione fiat, elaborandum. Verum videtur huic reponi posse, quod, quoniam homo sibi in agendo varios fines proponit, quibus actus, a se editi, consequendi inserviunt, atque ut intentionis suæ aciem obtineat, etiam variis mediis uti necessum habet; sic etiam, prout actus isti ad diversos fines obtinendos diriguntur, ita quoque diversum effectum producant, atque ab isto effectu denominationem sortiuntur. Sunt tamen multi actus humani, qui, quamvis ad unum finem obtinendum tendant; attamen, quia variis sæpe in actibus nostris eo dirigendis, & exsequendo quod in animum induximus, mediis utimur, sæpe evenit, ut quoque variis denominationibus a se invicem discernantur, quamvis ex eadem animi intentione proveniant, ad eundem finem tendant, & eundem quoque producant effectum. Sic donatio mortis causa & inter vivos ex eodem animi proposito derivanda, atque ad eundem finem tendunt, scilicet ut nostram erga socium liberalem voluntatem testemur; quamobrem utraque ad classem illorum actuum, qui benefici dicuntur, pertinent, sed diversis tamen mediis & diversâ verborum enunciatione uti solemus, quibus utraque donatio perficitur & absolvitur. Sic etiam legatum est quædam donatio: proficiuntur enim totum a liberalitate testatoris, estque actus mere beneficis, sed in multis tamen distat a donatione mortis causa, & quidem maxime conferendi modo, & liberalitatem nostram testandi medio; & hac de causa quoque legatum nuncupatur, id est, ejusmodi donatio, quæ, a defuncto relicta, ab herede præstatur. Olim jure veteri legata tantum ex testamento valebant, præterquam quod ab

ab herede præstanda. Longe itaque alia liberalitatis conferendæ ratio, quam illa, qua donatio vel inter vivos, vel mortis causa perficitur & consummatur. Diversi itaque agendi modi non diversas duntaxat actuum humanorum denominationes introduxerunt, sed & effecerunt, ut maxime a se invicem differant & distingui debeant non artificiali, sed naturali modo, id est, qui quasi ex ipsa actuum humanorum natura, conditione, & qualitate profluit. Atque ex hoc fonte Auctor noster eorum partitiones, quas adduxit, hac potissimum ratione derivare visus est. Non inficior & Jctorum Rom. partitiones aptas & rebus congruas, ac planiores quoque esse, verum hæ sibi potissimum locum vindicarunt, postquam in societatem civilem mortales coalescere cœperunt, & summum constituerunt imperium, quod civibus certam agendorum negotiorum normam ac formam præscriberet, unde & certæ actuum humanorum definitiones, partitiones, denominationes petendæ. Quoniam vero Auctor noster versatur in jure naturali, quod agendi norma est in statu naturali, hinc etiam ejusmodi partitiones & terminos excogitavit, quæ maxime cum illo agendi, qui inter homines obtinebat, modo convenirent, id est, quæ quasi ex ipsa negotii gesti & actuum humanorum natura ac qualitate profluere videntur. Verum nec etiam satis commode omnes hos actus, quos Auctor recenset, sub titulo de contractibus comprehendere posse videntur, sumpto contractus vocabulo in proprio sensu, quo significare solet, ut Ulpianus ex Labeone refert, *ultra citroque obligationem*, l. 19. ff. de verb. sign. quæ tamen definitio ita intelligenda, ut per obligationem non ipsum contractum intelligamus, sed effectum juris, per contractum productum; quamobrem contractus non est formaliter obligatio, sed obligationem causat. Alii describunt, quod sit *pactum ad inducendam obligationem mutuum*. Quod si verum, sequitur donationem & promissionem, quæ sunt actus benefici, perperam contractus nomine venire, quia non pariunt obligationem, nisi in altera parte. Favere etiam huic naturam verbi inquirunt: nam quid est contrahere, nisi stringere, simul stringere? Conventio est simulventio, consensus simul sensus. Itaque contractus, non in quo unus trahitur & obligatur, sed in quo uterque. Atque hoc tandem est *συμβασιμα*, simul obligatio. Sed huic reponi possunt primo, obligationem hic non significare ultra citroque contrahentes utrimque obligatos, sed obligasse, constrinxisse, confecisse actum, qui contractus nomine venit, quod ab utroque simul factus sit. Atque hoc sensu non pro jure, ex facto profluente, sed pro ipso facto, puta, actu inter contrahentes confecto, obligationis nomen accipitur. Sin autem utrimque factum non intercedat, vel mutui consensus testificatio, non est proprie contractus, sed quasi, ut in negotiorum gestione, aliisque id genus actibus humanis. Deinde notandum nomen *contractus* aliquando in strictiori, aliquando in latiori, aliquando in latissima significatione sumi. Latius

sumptum, comprehendit etiam omne pactum, ex quo oritur obligatio, saltem ex altera parte, & proinde etiam donationem ac promissionem acceptatam, quo sensu donatio contractus vocatur l. 17. C. de fide instr. scil. ejusmodi donatio, quæ non incipit a rei donatæ traditione juxta quorundam D. D. sententiam. Alii donationem, quæ a traditione incipit, negant contractum vocari posse. Nonnulli semicontractum, sive contractum late acceptum, esse volunt. Molina contractum, in latissima significatione sumptum, etiam comprehendere statuit omne pactum, sive ex eo oriatur obligatio, sive non, atque hoc modo, inquit, *donatio, sive a promissione, sive a traditione incipiat, eo ipso, quod est acceptata, appellatur contractus: licet enim ex donatione acceptata, quæ a traditione incipit, nulla obligatio oriatur tam ex parte donantis, quam donataris, quatenus tamen ea transferitur, dominium, concurrente consensu tam donantis ad donandum, quam donataris ad acceptandum, vere est pactum atque contractus in latissima contractus acceptione*. Nos hic accipimus nomen *contractus* in ampla significatione, ut idem sit, quod pactum, id est, *conventio, vel duorum consensus in idem placitum*, l. 1. ff. de pact. adeoque & contractus gratuitos comprehendat. Sumpto autem contractu in magis proprio sensu, vel in strictiore significatione, denotat vel ejusmodi conventionem, quæ in altera saltem parte obligationem inducit, ut statim diximus, qualis est promissio; vel pro tali conventionem sumitur, quæ ultro citroque obligatoria est. Ejusmodi conventio contractus in specie vocari potest, qui in eo differt a pacto, quod hoc dari possit sine utriusque obligatione. Contractum Jcti conventionem cum causa definiunt, vel conventionem, in se negotium aliquod habentem. l. 7. §. 9. ff. de pact. l. 15. ff. de præser. verb. Atque eatenus quoque differt a pacto, quod est duorum pluriumve in idem placitum conventio, destituta & nomine, & causa, id est, cui non subest obligandi causa ex se vel sua natura; cujus distinctionis ratio non tam nititur æquitate naturali & rationis dictamine, quam Jctorum Rom. doctrina. Itaque ab effectu juris civilis petenda hæc distinctio, prout nempe destituuntur aut constant propria vi civilem obligationem & actionem producendi. Quædam conventiones pactorum vel contractuum nomine insigniuntur: omnis enim conventio per se & sua natura obligationem, & obligatio actionem producit, id est, persequendi vel exigendi quod dari, fieri vel præstari oportet, cuique facultatem tribuit. Itaque quod non ex omni conventionem in foro civili competat actio, non eo fit, quasi nonnullæ conventiones, quæ pacti nomine veniunt, destituuntur vi, efficaciter obligandi & actionem producendi, verum quod imperium civile, cui omnes actus, qui inter cives celebrantur, subsunt, vetet vim suam exserere, id est, actionem producere in foro civili, unde etiam illa apud Jctos Rom. distinctio, quod obligationes quædam dicantur naturales, quædam civiles. Naturalis per se non producit actio-

nem in foro civili, nisi accedat juris civilis approbatio vel confirmatio, sed tum simul & civilis obligatio dicitur; pactum vero, quatenus denotat conventionem, destitutum nomine & causa, iterum dividuntur Jcti in nudum & non nudum, quod & vestitum D. D. appellant; sed monet Pufendorfius cordatiores abstinere a vocabulo *pactorum vestitorum*: non enim, inquit, quia dicitur *V. G. ex nuda gratia, & nuda benevolentia, etiam dicendum fuerit, ex gratia vestita*. Verum nullam video rationem, quamobrem adeo sollicitum oporteat esse Jctum de verborum usu, modo animi sententiam clare distincteque lectori cum explicet, tum proponat. Non nudum pactum iterum dividunt in *legitimum & adjectum*. Pactum nudum dicitur, quod consistit in nudis placiti finibus, solam naturalem pariens obligationem, non actionem. Pactum non nudum, seu vestitum, obligatorium est, cui ultra simplices fines conventionis vis aliqua civiliter & efficaciter obligandi accedit. Vestiri autem pactum dupliciter Jcti ajunt, *intrinsece ex se sua natura; extrinsece & ex accidenti*. Primo modo vestitur vel nomine, quod habet, vel causa. Ejusmodi sunt primo contractus nominati. l. 7. ff. de pact. Secundo contractus innominati, quia ex æquitate *ovantur*, seu causæ interventu obligationem producant. Vid. Pufend. lib. 5. cap. 2. Ex accidenti vestitur pactum, quod, ut diximus, adminiculum extrinsecum adsumit. Hoc vero duplex, vel adstantia legis, vel coherencia contractus. Per legem intelligenda lex specialis, sive civilis, veluti in pacto donationis, l. 35. C. de donat. ut in hypotheca & constituto contingit, l. 17. §. 2. ff. de pact. l. 1. ff. de const. pec. live prætoria, quæ adminiculatur pacto ad producendam obligationem & actionem, atque hujus generis pacta legitimæ conventiones appellantur, l. 6. ff. de pact. quorum effectus est, quod producant conditionem ex lege, l. unica. ff. de cond. ex leg. nisi lex, quæ ejusmodi conventionibus vel pactis adstant, certam exprimat actionem, ut in constituto. Alterum adminiculum est coherencia contractus, unde dicitur pactum adjectum; l. 7. §. 5. ff. de pact. verum non sine ratione monet Pufendorfius *dict. loc. quod, cum productio actionis in foro civili sit pactis extrinseca, nostrum autem sit, quam ex sua natura eadem vim habeat, explicare, eam divisionem ita presse sequi nobis non licere: nam quod jus civile actionem in foro civili possit denegare etiam conventionibus cum causa, manifestum est. Circa illud autem, quod jus Romanum tradit, ex nudis pactis non dari actionem, distinguendum est inter pacta affirmativa & negativa. Pactorum negativorum, seu quibus convenitur de non petendo, in jure natura æque, ac civili, hæc est vis, ut non actionem, sed exceptionem tantum producant: cum enim hæc prosint tantum reo, ne quid ab ipso queat per alteram exigi; alium utique usum producere nequeunt, quam ut petitionem actoris repellant, id est, exceptioni inserviant. Pactis autem nudis affirmativis haudquaquam vis pariendi obligationem deest. Quid enim magis*

consentaneum, quam fidem servare, id est, præstare quod alteri promissimus, utpote qui ex ejusmodi promissione, quam acceptavit, sibi jus quaesivit in promissorem, in quantum ipsi detulit, promittendo se in alterius gratiam vel præstaturum, vel facturum aliquid; itaque obligatur ad illud factum, id est, ad promissionem adimplendam, & naturale illud debitum solvendum, quum nihil sit tam congruum fidei humanæ, quam ea, quæ inter eos placuerunt, servare. l. 1. ff. de pact. Quod vero ejusmodi conventionibus vim actionis producendæ detraxerint leges Romanæ, ideo potissimum censeri factum debet, ut vastam litium segetem in herba opprimerent, ac prævenirent, ne imprudentiores sæpe verborum temere prolatorum laqueis caperentur, ut inquit Jctus celeberr. Joh. Voct. *comment. ad tit. 14. lib. 2.* obligationem autem naturalem non sustulerunt; quippe ab illa aliquem liberare non est fori humani, quamobrem jus civile non resistit ejusmodi contractibus, eos irritando; sed noluit, actionem concedendo, illis adistere, fraudis, ut diximus, vitandæ causa, & ne lites multiplicarentur. Aliam differentie rationem inter pacta simplicia & contractus adfert Hobbefius, quam quæ supra a nobis adducta, cap. 2. §. 9. de civi, contractum vocans *actionem duorum vel plurium, jura sua mutuo transferentium*. In omni, inquit, contractu vel uterque statim præstat id, de quo contractum est, ita ut alter alteri nihil concedat; vel alter præstat, alteri creditur; vel neuter præstat. Ubi uterque statim præstat, ibi contractus, simul ac præstandum est præstitum finitur; ubi vero vel alteri, vel utrique creditur, ibi is, cui creditur, promittit se præstiturum postea, promissumque hujusmodi appellatur pactum. Sed recte animadvertit Pufendorfius hanc differentiam non adeo concernere ipsam contractuum & pactorum indolem in se, sed eorundem duntaxat executionem. *Es a communi usu abhorreere illam quidem verbi gratia emptionem quæ Græca fide peragitur, vocare contractum; hæc autem, ubi in præsens quidem merx præstat, pretium autem desinceps persolvendum promittitur, pactum appellare*. Placet autem Pufendorfio aliud discrimen pactorum in specie, & contractuum ab objecto scilicet desumptum; sic ut contractus vocet, qui versantur circa res & actiones, quæ in commercium cadunt, adeoque dominia & rerum pretia præsupponunt. Quæ circa alia inveniuntur conventiones, communi pactorum nomine venire statuit. *Hoc modo, inquit, pacta presse dicta erunt omnes conventiones negativæ, quibus paciscimur, nos aliquid, quod facere, vel petere poteramus, non facturos aut petitorios. Item illa conventiones, quæ pro objecto habent motus facultatum naturalium, quatenus isti tendunt ad mutuum utilitatem aut commodum, & prout singuli per se considerantur, non autem cum aliis comparantur, aut ad eosdem estimantur. Verbo, quando convenitur de præstanda opera non mercenaria. Est tamen, pergit, non pauca demum conventiones, circa res non versantes, quibus promiscue fere pactorum & contractuum nomen tribuitur, uti est illa, quæ*

qua matrimonium initur. Dividit autem contractus sive actus humanos Auctor noster in *beneficos & permutatorios*, pro qua divisione ad faciliorem intellectum posset substitui divisio contractuum in *unilateres & bilateres*, cui tertium genus adjungit Pufendorfius, qui *media* videntur esse *natura*. Illi & ab initio ab uno tantum latere ad præstandum aliquid obligant, nec ex postfacto conditionem mutant, quorum in numero mutuum & stipulatio. Isti, in quibus ex pacto sive conventionem vicissim quid præstatur, datur & accipitur, in quibus pari obligatione contrahentes ultro citroque sibi invicem devinciuntur, & proinde hic actus permutatorius appellatur ab Auctore, uti emptio, venditio, locatio, conductio, societas. Intermedii generis sunt commodatum, depositum, pignus. Propterea, inquit Pufendorfius, quod hi natura quidem comparati sint ad unum duntaxat obligandum, cum scilicet, qui accepit, neque ab initio dantem similiter obligant, verum ex postfacto & ex accidenti potest contingere, ut ille quoque, qui dedit, accipienti obligetur, puta, si accipiens, exigente necessitate & conservatione rei acceptæ, in eam impensas quasdam fecerit, vel per rem damnum passus fuerit, quod posset imputari domino: nihil enim magis æquitati & rationi conveniens, quam ut impensæ refundantur, damnumque datum refarciatur. Beneficos actus, scilicet cum mutua obligatione conjunctos, iterum subdividit Auctor in duo genera: vel enim disponunt de re sine alienatione, qualis est contractus commodati, vel de facto, quando operæ intervenit præstatio, quæ vel in faciendo, vel in custodiendo consistit. Illud mandatum; hoc depositum respicit. Aliis magis arridet divisio contractuum Jctorum Romanorum a forma repetita, consensu scilicet ac ratione, qua ille interponitur, ut dividantur in *reales, consensuales, literales & verbales*. Actus permutatorii, sive contractus onerosi, ut eos appellare placet Pufendorfio, quia hi utramque partem ad æquale onus adstringunt: hic enim eo fine præstatur aut datur aliquid, ut tantundem accipiatur, iterum subdividuntur in *diremptorios & commutatorios*. Illos iterum ad tria capita revocat, *do, ut*

des; facio, ut facias; facio, ut des. Omittit autem *do, ut facias*, quod crederet illud comprehendere cum altero, *facio, ut des*, adeoque comprehendere id ipsum sub locatione & conductione. Notandum Auctorem hic rejicere illam differentiam tanquam a jure naturæ alienam, quam Jcti Romani annotarunt inter contractus nominatos & innominatos, eosque, quoad naturam intrinsecam, nihil differre statuit. Quamobrem ante Romanos nulla erat contractuum differentia, sed omnes erant ejusdem generis. Wissenbach. lib. 19. tit. 3. Sed postquam suis illa Respub. fundata legibus, propria quoque sibi jura sancivit, quæ agendorum norma civibus essent, quo contigit, ut etiam illos actus, qui natura indeterminati & indefiniti, ad certam normam ac formam revocarint, a qua certæ quædam defluerent denominationes ipsis impositæ, forte non sine ratione, & quidem præcipue, ut omnia recto ordine peragerentur, & melius innotesceret, quid actum gestumve inter cives. Ab eadem origine derivanda contractuum apud Romanos nominatorum & innominatorum divisio, tum etiam varia contractuum nominatorum appellatio, non tam ex natura & qualitate contractus necessario profluens, quam quidem propter frequentiore illorum, quam horum utum ipsis imposita. Inde etiam certæ de illis proditæ erant actionum formulæ, unde recte doctissimus Huberus *inst. lib. 3. tit. 14. Quoniam aliqui contractus necessarium & frequentem in civili societate usum habebant, ideo determinatam certamque legibus naturam, certas in foro agendi formulas, assidue hominum usu certa nomina acceperunt. Quibus enunciatis, quia statim qualibet vim atque effectum eorum intelligebat, a nominibus quoque nominari ceperunt; sed reliqui cum essent rariores, minusque necessarii, opera pretium vix Jcti putarunt peculiare certosque præscribere terminos, aut ordinarias & solennes actionum dare formulas; adeoque neglectim sint habiti, ut ne appellationibus quidem specificis distincti fuerint.* Huic quoque tribuendum, quod innominati contractus poenitentia possint retractari ab eo, qui a sua parte contractum implevit, antequam alter vicissim impleverit.

3. At jus naturæ ignorat hæc discrimina: neque vero qui innominati ab illis dicuntur contractus aut minus sunt naturales aut minus antiqui. Imo permutatio, quæ innominatis accensetur, emptio & simplicior est & antiquior. Et Eustathius ad Iliados x. ubi de certamine publico agitur cui præmium constitutum est, quod apud Homerum est *ἀρνός*, interpretatur *ἀντικατάστατος*; addens *συνάσταμα γὰρ π καὶ τὸ μισθόν*: nimirum facio ut des. Nos ergo naturam sequentes, contractus omnes diremptorios, nullo nominatorum aut innominatorum discrimine, ad tria quæ diximus genera revocabimus.

4. Dicemus proinde dari ut detur, statim quidem rem pro re, ut in ea quæ specialiter dicitur permutatio, antiquissimum haud dubie commercii genus: pecuniam pro pecunia, quod collybum Græci vocant, *Aristot. v.*

Lib. 8.
1. Pol. 9.
D. de
contra-
hen. empt.
l. 1.

mercatores hodie cambium : aut rem pro pecunia , ut in emptione ac venditione : aut usum rei pro re : aut usum rei pro usu rei : aut usum rei pro pecunia ; quod postremum locatio conductio dicitur. Usus autem nomine hic intelligimus tum nudum usum , tum eum qui cum fructu conjunctus est , sive is sit temporarius , sive personalis , sive hereditarius , sive alio quovis modo circumscriptus , ut apud Hebræos is qui durabat ad annum Jubilæum. Datur vero , ut interposito tempore tantundem & genere idem detur , in mutuo , quod locum habet in his quæ pondere , numero , mensura constant , tam rebus aliis quam pecunia.

5. Facti cum facto permutatio innumeras habere potest species pro factorum diversitate. At facio ut des , aut rem aut pecuniam ; atque id quoque in factis quotidianæ utilitatis locatio conductio dicitur ; in facto præstandæ indemnitate circa casus fortuitos aversio periculi , vulgo affecuratio , qui contractus olim vix cognitus nunc est inter receptissimos ; aut ut des rem , aut usum rei.

COMMENTARIUS.

SI contractuum naturam & intrinsecam qualitatem consideremus , facile perspiciemus omnes omnino contractus , scil. diremptorios , quos & nominatos vocamus , interjecto tempore , postquam in societatem mortales coaluerunt , & cœtus celebrare cœperunt , commode ad tria genera , seu potius quatuor capita reduci posse , dictante ratione , quæ ignorat hæc discrimina , sed spectat tantum , quid actum sit , id est , promissum vel conventum , dare , facere , aut præstare. Idem omnium actuum effectus & vis , eadem ex omnibus oritur obligatio , scil. servandi & præstandi de quo convenerunt contractantes , nisi quod una obligatio mutua , sive respectiva ; altera non mutua. Imo vetustissima innominatorum origo , utpote qui cum ipso humano genere existere cœperunt , quatenus indigentiam mutuo commercio sublevari necessum erat ; commercium autem subsistere non poterat , nisi dando , faciendo , vel præstando , quo sibi invicem opitulari & subvenire possent mortales. Unde ejusmodi conventiones seu contractus : *do , ut des ; facio , ut facias ; do , ut facias ; facio , ut des.* Profluunt hi contractus , humana necessitate exigente , quasi sponte ex rationis dictamine , ideoque non minus naturales , aut minus antiqui illis , quos nominatos dicimus ; verum omnium , ut diximus , antiquissimi , scil. quatenus ejusmodi conveniendi forma & modus ab ipsa quasi natura videtur productus , suadente ratione mutue hominum indigentiae sublevandæ causâ. Merito itaque cæteris antiquior ille videtur contractus , quando ab una parte datur aliquid , ut vicissim aliquid det pars altera , & quidem res datur pro re , ut in permutatione contingit , quod genus commercii primo inter homines obtinuit , ideoque antiquissimum ab Auctore dicitur ; quippe cum nemo sibi posset

præstare , quæ ad vitam commode & honeste tuendam & transigendam necessaria , propter imbecillitatem atque inopiam , desideratz sunt commerciorum atque officiorum mutationes , ut , his dandis accipiendisque , quod minus ipsi per se possent , reciperent ab aliis , vicissimque redderent quod in sua positum esset potestate. *Cum vero homines ab initio segreges dissipati per agros , solitariam vitam agentes , nulla dum amicitia aut ne notitia quidem implicabantur inter se , vero simile est , non inter sese celebrasse contractus illos gratuitos & beneficos , qui magis alienam , quam propriam utilitatem & commoditatem spectant , cujus generis donatio , mutuum , commodatum , depositum , mandatum ; quippe neque donat , neque mutuo dat , neque commodat , ad mandatum quisquam , nisi amico ; itaque par est credere ,* inquit Connanus , *permutationibus primum usos fuisse eos , qui sibi invicem nullo amicitia aut benevolentia vinculo erant devincti , quo genere contractus licet nullo suo periculo etiam ab ignotissimis hominibus auxilium petere , & vicissim dare : nihil enim aliena fidei credimus , sed re presenti transiguntur omnia , & de manu in manum (quod ajunt) traduntur , quod alienorum hominum est , sibi non satis fidentium. Ergo commerciorum omnium initia a permutatione cœperunt , & ab ea manarunt cæteri contractus aut origine , aut quidem certe occasione.* Hæc Connanus , vir non vulgaris eruditione & juris scientia præditus. Sic origo emendi vendendique a permutationibus cœpit , ut Paulus scribit l. 1. de contr. empt. *Olim enim , inquit , non ita erat nummus , neque aliud merx , aliud pretium vocabatur , sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat , quando plerumque evenit , ut , quod alteri superest , alteri desit.* Hanc rerum permutationem jam inde ab Adami posteris deducunt , non-

nondum invento nummi usu, atque Trojanis temporibus adhuc obtinuisse, testatur Plinius *lib. 33. cap. 7.* Quamvis & jam multis ante seculis nummi usus inventus, apud omnes tamen nationes non fuit recepta mercis cum pretio commutatio seu permutatio, quæ ex forma conventionis emptio & venditio nominari cœperunt, sive quod ipsis magis placuerit simplex & antiquior hæc commercia exercendi ratio, seu quod ipsis non cognitus fuerit pecuniæ usus. Quorum in numero Dalmatæ maritimi, de quibus Strabo *lib. 7. geograph.* Germani Inferiores, teste Tacito *de morib. Germ.* Sarmatæ, juxta Pomponium Melam *de situ orb.* & si qui sint alii populi. Apud Romanos, regnante Servio, primum signatus dicitur nummus. Lycurgus, sapientissimus legislator, legem, teste Justinus, suis tulit civibus, ut singula compararent non pecunia, sed compensatione mercium: auri enim argenticæ usum iis ademerat, tanquam malorum irritamenta, ut inquit Ovidius: existimavitque & Plinius, loco statim a nobis adducto, longe feliciora fuisse illa tempora, quibus, nondum invento nummi usu, voluntaria rerum permutatio humanam continebat societatem. Aristoteles vero probat *lib. 5. cap. 8. de moralit.* in societate civili rerum commutationem fieri non posse, nisi prius ad æqualem proportionem redigantur; eam autem non facile fieri ex rerum substantiis, nisi æstimentur aliquo modo comparabili, qui sit loco rei, facileque possit augeri aut minui, ut est pecunia numerata; quamobrem Plato existimat nummum in Repub. maxime necessarium, cui & altera potest addi ratio, quam Paulus adfert *l. 1. ff. de contr. empt.* scilicet quoniam nec facile concurrebat, ut, cum tu haberes, quod ego desiderarem; ego invicem haberem, quod tu accipere velles, eligi materiam oportuit, cujus publica ac perpetua æstimatio subveniret quantitatis æqualitate difficultatibus permutationum, eaque materia forma publica percussa, usum dominiumque non tam ex substantia præbet, quam ex quantitate: atque in eo quoque differt permutatio ab emptione & venditione, quod illa ex ipsa substantia præbeat usum: est enim nummus mensura rerum omnium, præterquam sui ipsius, juxta dictum Aristotelis. Ex quibus perspiciamus permutationes emptionibus & venditionibus longe antiquiores esse, atque hæc, ut annotatum, a permutationibus originem traxisse. Verum observandum permutationis vocabulum aliquando latissime, aliquando minus late, nonnunquam latius, nonnunquam strictius, sive pressius sumi. Latissime sumitur pro quacunque commutatione, ita ut complectatur omnes contractus non gratuitos, ut emptionem, locationem, mutuum, cæterosque omnes, tam nominatos, quam innominatos. Minus late sumitur pro contractu illo innominato, qui dicitur, *do, ut des.* Pressius sumitur pro ea tantum parte subjecta, qua res, quæ non est pretium, permutatur pro re, quæ etiam non est pretium, ut equus pro bove. Molin. *diff. 396.* Sed monet Pufendorfius observandum discrimen sat sub-

tile inter contractum, *do, ut des,* generalem, & inter permutationem presse dictam, quod nemo pe ille sit, quando datur incerta species pro incerta, ut aliquis bos pro aliquo mulo, aut incerta pro certa, ut aliquis equus pro hoc bove, aut certa pro incerta, ut oleum pro frumento in genere. Quando autem species certa datur pro certa, V. G. hic bos pro hoc equo, permutatio est. Sed pace tanti viri dixerim rectiorem videri mihi eorum sententiam, qui hoc discrimen rejiciunt, atque nihil omnino differre statuunt, ut perspiciamus ex *l. 5. §. 1. ff. de præscr. verb.* permutationem esse rerum generis & speciei. Pertinet & huc ille contractus, quo pecunia datur pro pecunia, quod hodie cambium mercatores vocare solent, & Græco sermone collybus dicitur. Cambium, inquit Molina, vi suæ significationis, idem, quod permutatio, significat: cambire enim est permutare. Priscianus *lib. 10.* Et Apul. *in proleg.* Ego adeo servos tu an habeas ad agrum colendum, an ipse mutuari operas cum vicinis tuis cambias, neque scio neque laboro. Cambias, id est, permutes. In permutatione semper res datur, ut vicissim iterum aliquid detur. Quæcunque igitur res dari potest, illius etiam, ceteris paribus, est permutatio. At & speciei res, & generis, potest dari, ut ex lege adducta affirmari posse videtur. Vid. Molin. *diff. 253.* Quando res pro pecunia datur, emptio & venditio dicitur. Datur & usus rei pro re, ut, quum Caesar disposito per mensas millies festerio, mutuandi copiam sine usuris per triennium facultatem concesserit, si debitor populo in duplum prædio cavisset. Tacit. *6. annal. cap. 17.* Sic Augustus quoties ex damnatorum bonis pecunia superflueret, usum ejus gratuitum iis, qui cavere in duplum possent, ad certum tempus indubstit. Sueton. *August. cap. 41.* Vid. Dionem *lib. 57.* Vel datur usus rei pro usu rei. Huc pertinet *in vi genos*, quæ nihil aliud est, denficiente Ant. Fab. *rational. lib. 20. tit. 1.* quam contrafructio, ut, quemadmodum debitor fruitur pecunia, sibi a creditore credita, ita & vicissim creditor fruitur pignore sive fructu, percipiendo per se ipsum, sive locando, sive inhabitando, ut in *l. 14. 17. Cod. de usuris.* Vel usus rei pro pecunia, quod locati & conducti nomine venit. Datur denique, ut, interposito tempore, tantundem, & genere idem detur, quod locum habet in mutuo. Altera classis, *facio, ut facias*, innumeras potest habere species, prout infinita est actionum varietas, aliis hominibus utilium aut jucundarum; quæ invicem velut permutari, & hæc pro illis præstari possunt, Pufendorf. *lib. 5. cap. 2.* ut si unus cum altero conveniat; reficiam domos tuas, & tu cole agrum meum; vel tu in meo, ego in tuo solo ædificem. Ad tertiam classem, *do, ut facias*, spectat locatio & conductio pro pecunia operarum aut factorum quotidianæ utilitatis. Item, si detur quæcunque res fungibilis, aut non fungibilis, ut factum aliquod præstetur. Pufendorf. *diff. loc.* Verum attendi hic oportet, an data sit species, an pecunia: specie enim data, nihil refert, quale factum alter promiserit; data autem pecunia, distinct-

distinguere JCI solent, sitne promissum factum locari solitum, an vero non. Priori casu locatio conductio erit; posteriori contractus innominatus, *do, ut facias. l. 5. §. 2. ff. de præscr. verb.* Quid autem, si tibi pecuniam dederim, ut servum manumitteres, nec tamen tu manumiseris? Non erit locatio, quamvis pecunia intervenerit, quia non est subjectum habile ad contrahendam locationem, cum tale factum locari non solet. Quamobrem erit contractus innominatus, *do, ut facias*, perinde atque si tibi dedissem Stichum, ut pro me Romam ires, vel tabulam pingeres, quo casu nec locatio esse posset, quia non pecunia, sed species pro faciendo data est. Anton. Faber *rational. lib. 19. tit. 5.* Alii dicunt id certo jure non esse definitum, ideoque judicandum juxta morem regionis qualitatemque promittentis, aut consuetudinem fori. Pertinet huc quoque ille contractus, qui dicitur *assuratio*, nihil aliud significans, quam *conventionem avertendi periculi, sive qua quis, premio sibi dato, suscipit periculum rerum alio transvehendarum.* Hunc contractum nec veteribus olim incognitum fuisse, quamvis non adeo frequens, atque hodie, ubi commercia vigent, perspicui potest ex Livio *lib. 23.* ubi inquit: *Ut qua in naves imposuissent, ab hostium tempestatisque vi publico periculo essent.* Tum ex Sueton. *in vit. Claudii cap. 18. Negotiatoribus certa lucra proposuit, suscepto in se damno, si cui quid per tempestates accidisset.* Quod si quis in se suscipit periculum gratis, est gratuita promissio; communiter tamen fit premio dato, quamobrem connumeratur inter contractus onerosos, quia attendi oportet, quid plurimum fiat: nam ad ea potius debet aptari jus, quæ & frequenter & facile, quam quæ perraro eveniunt. *l. 5. ff. de ll.* Contractum hujusmodi licitum & justum esse, omnes D. D. concedunt, cui etiam accedit salus Reipub. & communis societatis humanæ conservatio & utilitas, quæ vix haberi potest, sublatis commerciis: hisce vero exercendis maxime favet *assuratio*, utpote qua ab imminente periculo tuti redditi mercatores, audent merces suas ex uno loco ad alium transportare, quæ non transportarentur, hac securitate sublata, & proinde nec gentes sibi invicem aliquid commodi adferre possent, civilesque societates sæpenumero laborarent penuria rerum, quibus egent, & quas ex aliis regionibus diffitis asportari oportet. Verum ad justitiam hujus contractus duæ præsertim hæ conditiones requiruntur. Prima est, ut *premiu sit æquale periculo*, quod suscipitur, nempe ut tanti valeat iudicio prudentum illa obligatio, quantum

est pretium, quod pro illa datur; cujus æqualitas consideranda est ex quantitate periculi tempore contractus, non ex rei eventu. Joh. de Lugo *disp. 31. sect. 7.* Altera est, quod *fiat sine fraude & dolo*, id est, necessum est, ut eventus rei, quæ *assuratur*, incertus sit, saltem comparatione notitiæ, quam uterque contrahentium ea de re habet. Etenim uterque contrahentium lucro & damno debet esse expositus, ut contractus justus sit. Molin. *disp. 507.* Quamobrem, si *assurans* sciat merces jam salvas pervenisse, licet alios lateat; vel qui *assuratio*em petit, sciat rem periisse, vel in eo periculo constitutam, ut singulis momentis peritura videatur, neque ille sibi præmium, neque hic securitatem, salva conscientia, potest exigere, neque exacta in foro humano producet aliquem juris effectum, ne quis ex mala fide vel suo dolo lucrum capiat cum proximi damno ac detrimento. Controvertitur inter D. D. ad quam speciem hic contractus pertineat. Alii eum censent esse contractum emptionis & venditionis, aut ad eum reduci, quo certo pretio venditur susceptio periculi incerti, ut venditur jactus retis, scil. jus ad pisces, qui retis jactu capi possunt. Arg. *l. 8. §. 1. ff. de contr. empt.* Ita onus, sive obligatio, solvendi rem, si pereat, vendi ac emi posse, existimant juxta *l. 5. ff. de nautic. fænor.* Alii pertinere statuunt ad locationem conductionem, quasi alter operam suam locet, merces salvas faciendo, alter pro eo mercedem solvat. Nonnulli sponsonem vel stipulationem dicunt. Sunt etiam, qui volunt transire in formam fidejussionis, quasi, periculum in se suscipiendo, fidejubeat de damno incerto, ejusque præstanda æstimatione. Verum quia vel *datione præmii* suscipiendi periculi causa, vel *facto*, hoc est, ipsa periculi susceptione, ut præmium detur, hic contractus perficitur, vel referri debet ad contractum innominatum, *do, ut facias; do tibi pecuniam, ut periculum in te suscipias; vel ad illam classem, facio, ut des*, pertinet, ut, *suscipio periculum, ut des pecuniam.* Sed prius frequentius fit, scil. ut sibi melius prospiciant illi, qui de damno cavent. Hahn. *in Wesenb. lib. 19. tit. 5.* Qui plura de hac materia scire cupit, adeat Stracham, & P. Santarna *part. 1. de assurat.* Grot. *manuduct. ad jurispru. Holland.* & Marquardum *de jur. mercat.* Ad quartam classem, *facio, ut des*, referuntur illi contractus, quibus factum quodcunque præstatur, ut ab altero detur res, aut rei usus. Similis est hic contractus mandato & operarum locationi. *l. 22. ff. de præscr. verb.*

IV. Actus autem communicatorii aut facta communicant aut res, aut hinc res inde facta ad utilitatem communem, quæ omnia veniunt societatis nomine: in quo genere comprehenditur & bellica societas, qualis illa apud nos frequens navium privatarum coitio adversus piratas aut alios invasores, quam vulgo Admiralitatem nuncupant, Græci *σύμπλοιαυ* aut *ὀρέπλοιαυ* vocabant.

C O M M E N T A R I U S.

Postquam Auctor principio hujus capituli actus humanos simplices in beneficos & permutatorios divisit, & hos iterum in diremptorios, & communicatorios subdivisit, atque ad illos referri oportere statuit omnes contractus, quos Jcti vocant innominatos, de quibus jam egimus : in hoc §. de actibus communicatoriis tractare suscipit, qui a diremptoriis in eo potissimum differunt, quod illi, ubi ex utraque parte impleti sunt, partibus deinceps nihil negotii ex isto quidem capite intercedat ; quod secus in communicatoriis, per quos partes aliqua communione junguntur, quorumque adeo impletio in hoc consistit, ut partibus inter se aliquid sit negotii, ut contingit in contractu societatis, quando duo vel plures aut mera facta, aut meras res communicant, aut hinc facta, aut inde res ad utilitatem communem. Pufend. lib. 5. cap. 2. Huc pertinet societas bellica, quam societatem navalem, seu, ut vulgo loquuntur, admiralitatem nuncupare solemus. Græcis *σύνταξις*, vel *εμπόριον*, quod conjunctim una classe navigetur, & societas navium ad diversorum mercatorum defensionem spectans. Hæc societas admodum antiqua videtur, siquidem jam sua ætate Salomonem, Regem Hebræorum, societatem quandam classicam cum Hiram, Rege Tyriorum, inivisse, sacræ literæ testantur. Apud Græcos olim in usu fuisse, Græcum confirmat vocabulum. Nec etiam societas ejusmodi Romanis fuit incognita, teste Cicerone lib. 16. epist. 1. ad Attic. ubi inquit, *Dymæos, agro pullos, mare infestum habere, nil mirum videndum*

est, ut mansio laudetur. 'Εν ἐμπορίῳ : Bruti videtur aliquid præsidii esse. Et epist. 4. Hæc autem navigatio habet quasdam suspiciones periculi; itaque constituendam nisi ἐμπορίῳ, id est, societate navigationis. Et epist. 5. ejusdem facit mentionem societatis : Bruto, inquit, cum sæpe injecissem de ἐμπορίῳ, non perinde, acque ego putaræm, arripere visus est. Qui itaque una navigant, ut se a piratis salvos præstare possint, ἐμπόριον facere dicuntur, id est, bellicam, sive navalem societatem inire : unde liquet periculum, quod a piratis & hostibus imminet, trans mare currentibus & negotiatorum navibus, in causa fuisse, quod hac ratione illud a se depellere necessum habuerint mercatores. Annotavit Victorius ad illum locum Ciceronis epist. 1. ad Attic. quod & hoc nautæ conservam facere appellent, quia illi, qui ita navigant, mutuam alter alteri salutem se procuraturos promittunt, fidemque dant, se pro his, si oportuerit, pugnuros, eademque se pericula, quæ socii subeunt, subituros quoque. Damnum, per hostes vel piratas navium uni atque alteri illatum, magnæ seu grossæ avarix instar, a cæteris concomitantibus navibus rependitur. Quicumque in defendendo & opem ferendo deest officio suo, tenetur ad reparandum damnum, quod sua culpa cæteris illatum, nulla ipsi rerum amissarum retributione facta. Qui plura de hac singulari societate navali, sive admiralitate, scire desiderat, inspiciat placitum Ordin. General. 9. Novemb. 1603. 22. Jul. 1625. 20. Octob. 1628. 3. Octob. 1643. item placitum anni 1652. 26. April.

V. Mixti autem actus sunt aut principaliter aut per accessionem alterius. Sic si sciens rem majoris emam, & quod plus est in pretio alteri condonem, partim donatio erit, partim emptio : si fabro pecuniam promittam ut de suo auro mihi annulos faciat, partim emptio erit, partim conductio. Sic & in societate accidit ut alter factum & pecuniam, alter pecuniam tantum contribuat. Et in feudali contractu rei feudalis concessio beneficium est ; pactio autem militaris operæ pro tutela, est facio ut facias. Quod si onus pensionis accedat, eatenus miscetur cum emphyteusi. Fœnus quoque nauticum mixtum quid est ex contractu mutui & periculi averfi.

VI. Per accessionem ad alterum actum fit mixtio, ut in fidejussione & pignoris datione. Nam fidejussio, si negotium spectes quod inter fidejussorem & principalem debitorem geritur, plerumque mandatum est : sin negotium quod inter creditorem & fidejussorem qui nihil recipit geritur, videtur actus mere liberalis : sed quia contractibus onerosis accedit, inde censerit solet. Pignoris quoque datio per se videtur actus liberalis, qua detentio rei conceditur, sed hæc quoque naturam trahit ex contractu cui securitatem præstat.

C O M-

COMMENTARIUS.

Agit hic Auctor de actibus mixtis, sive ex duobus compositis negotiis, quorum nonnulla adducit exempla, quæ tamen vix omnia ad contractus mixtos referri posse videntur. A Jctorum sententia prorsus aliena est hæc Auctoris actuum humanorum divisio in simplices seu compositos, utpote qui contractus mixtos non admittunt. Verum si, omnibus præjudiciis vacui, istiusmodi actuum intrinsicam qualitatem diligenter examinemus, facile nobis dictabit ratio, illos contractus, qui eo animo celebrantur, esse tales, ut simul eodemque tempore, & quidem uno eodemque actu, diversos tamen juris, seu potius diversorum actuum effectus producant. Huc pertinet exemplum ab Auctore allegatum, V. G. si sciens rem majoris emam, & quod plus est, in pretio venditori condonem, aut si sciens rem minoris vendam, & reliquum pretii emptori condonem, erit partim donatio, partim emptio venditio. Emptio & venditio est pro ea quantitate pretii, quam verisimile est pro valore mercis emptorem expendere voluisse, quod autem superest, & longe ejusdem valorem excedit, ex alia causa venditori accedit, scilicet ex liberali emptoris erga se voluntate, quam occasione emptionis & venditionis ipsi significare voluit. Idem dicendum, si alicui salarium amplius constitutam, quam quanti ipsius opera est, erit partim donatio, partim conductio. Aliud exemplum de aurifice huc non pertinere quibusdam videtur, propterea quod in pretio constituendo non materiam duntaxat, sed etiam artificii habeatur ratio, parumque refert, an jam facti fuerint annuli, sive adhuc conficiendi. Videtur hic actus sive contractus, cum aurifice initus, ut ex suo auro mihi annulos faciat, non mixtus, sed emptioni & venditioni annumerandus. In jure civili simplicem hunc esse contractum, & esse tantum emptionem & venditionem, constat ex §. 3. *inst. de locat. & conduct.* Neque potest esse locatio conductio, ubi corpus ipsum non datur ab eo, cui id fit, l. 20. ff. de contr. empt. cui & convenit responsum Javoleni l. 65. ff. eod. Totiens enim conductio alicujus rei est, quotiens materia, in qua aliquid præstatur, in eodem statu ejusdem manet; quotiens vero & immutatur, & alienatur, emptio magis, quam locatio, intelligi debet. Aliud dicendum, si ego aurum dederò, mercede pro opera constituta. Dubium non est, quin locatio conductio sit, l. 2. §. 1. ff. locat. conduct. neque naturaliter concipi aliter potest uterque contractus, proindeque dicendum idem jure naturali obtinere. Sic etiam non propterea societas actus mixtus est, quod ab una parte interdum pecunia, ab altera opera præstetur: nam, ut optime inquit celeberrimus Pufendorfius, mixtio ex diversis præstationibus est colligenda (V. G. si aliquem conduxero, ut & vineam fodiat, & agrum conserat, & hortum plantet, simplex tamen contractus locationis conductionis est)

sed inde, quando in plura negotia diversarum naturarum una eademque conventionem consentimus. Sic idem pergit: *In contractu feudali concessio feudi est beneficium, quatenus feudum longe pluris est, quam militaris opera, quæ vasallo incumbit pro ea præstanda; sed prout eadem opera militaris exigitur pro tutela, quam senior vasallo præstat, inde trahit aliquid ex contractu, do, ut facias, & quod principale in eo contractu est, pertinet ad do, ut facias, do tibi hunc agrum in feudum ea lege, ut mihi, bellum gerenti, cum certo numero equitum vel peditum adsis. Quod si autem concessioni feudi quoque accedat onus certæ pensionis, eatenus miscetur cum emphyteusi. Fœnus nauticum recte quoque mixtis contractibus admiscetur, utpote quod habet aliquid mixtum ex contractu mutui & averis periculi, sive affecurationis. Statuit Auctor mixtum quoque contractum oriri ex accessione ad alterum actum, uti in fidejussione & pignoris datione, quod merito non satis accuratum videtur Pufendorfio, cum ex mixtione proprie tertia species resultet: cautio enim non miscetur cum principali contractu, sive obligatione, verum ei tantum accedit, sive potius cum eo conjungitur, tanquam extrinsecum firmamentum. Hinc fidejussor dicitur is, qui alterius rogatu accedit ad principalem obligationem, eamque fide sua munnit, inde & mandati actionem habet. Quamobrem non alteratur creditum, accedente fidejussore vel pignore, sed eum in finem intercedit, ut creditori magis cautum sit, id est, creditor sibi jus adquirat creditum exigendi a fidejussore, casu quo principalis debitor non est solvendo: unde definitur a Moralisticis fidejussio, quod sit aliena obligationis in se susceptio, qua quis se obligat ad eam implendam, si debitor principalis non solverit. Unde est contractus subsidialis, in subsidium & securitatem alterius contractus. Est itaque actus diversus & separatus ab actu principali, qui præcedit inter creditorem & debitorem, cum quo conjungitur, eique adhæret. Fidejussor tamen cum duobus contrahere videtur, nempe & cum creditore, cui se obligat, & cum debitore principali, quem sibi devinctum tenet, quasi ejus mandatarius, si, ipso petente vel sciente & tacente, fidejubeat. Fidejussio autem liberalis respectu creditoris dici nequit, ut Auctor statuit, quia nihil ex interposita fidejussione lucratur, sed tantum cavet, ut tutior sibi sit obligatio. Per quem actum autem consequimur id, quo neglecto, bonum externum injuste nobis abest, ille liberalis dici nequit, ut optime inquit Feld. ad Grov. Huc spectant, quæ habet Pufendorfius lib. 5. cap. 2. quæ res, ut fiat clarior, describere placet. *In ipsa fidejussione, accurate loquendo, duo sunt contractus, qui unius tantum præ se ferunt speciem ideo, quia eisdem fidejussori cum utroque, tam debitore, quam creditore, negotium est. Nam inter fidejussorem & credi-**

creditorum videtur quidem nuda duntaxat promissio intercedere : accurate tamen loquendo, illa promissio tantum est causa, cur hic debeat, non autem, ob quam debeat. Nam causa, ob quam debet, est principalis contractus, quo obligationem, veluti in subsidium, per promissum in se derivavit fidejussor. Adeoque promissio illa intelligitur induere naturam illius contractus, cui fidejussio accessit. Neque vero ista fidejussio in ordine ad creditorem habet naturam actus benefici; quippe cum hic ex fidejussore nihil lucretur, sed duntaxat idoneam viam nanciscatur suum obtinendi. In quo etsi ipsi consulatur, ob id tamen fidejussori haud quidquam creditor gratiam tenetur agere, sed debitor. Nam iste absque

fidejussione ad contrahendum non descendisset. Inter fidejussorem autem & debitorem, ubi solutio ab isto facta est, creditum videtur intervenire, cum fingatur fidejussorem pecuniam dedisse debitori, quam ipse deinceps creditori solvat. Etsi in effectu perinde sit, ac si fidejussori debitorem ex mandato ad restituendum id, quod solutum est, teneri dicamus. Sed neque pignoris datio in se est actus liberalis, quia malum ob defectum securitatis & metum privationis boni externi est removendum. Feld. Vel, ut inquit Pufendorfius, cum per hoc nihil alter, cui id datur, lucretur, nec ob idem quidquam imputare creditori possit debitor, cum citra pignus ille huic non fuisset crediturus.

VII. Omnes autem actus aliis utiles, extra mere beneficos, contractuum nomine appellantur.

L. Labeo.
D. de
verb.
signif.

C O M M E N T A R I U S.

Dari quoque mere beneficos contractus, a nobis supra ostensum est, quorum in numero

mero promissio.

VIII. In contractibus natura æqualitatem imperat, & ita quidem, ut ex inæqualitate jus oriatur minus habenti. Hæc æqualitas partim consistit in actibus, partim in eo de quo agitur, & in actibus, tum præcedaneis, tum principalibus.

C O M M E N T A R I U S.

Non jus naturale duntaxat, sed & divinum, & humanum, in contractibus æqualitatem servandam præcipit. Æqualitas autem servatur, quoties contrahentes sibi invicem tribuunt id, quod verosimile est expetiisse, ut sibi tribueretur, vel de quo expresse convenerunt, aut saltem ex indicibus tacite convenisse præsumi debent. Consistit autem ejusmodi æqualitas vel in rebus, vel in actionibus, vel in utriusque mixtura, scilicet ut justa servetur proportio & mensura in commutatione rerum cum rebus, vel operarum cum operibus, vel illarum cum his, id est, ut uterque tantundem nanciscatur, quod fit, quoties neuter ab altero gravatur. Jus vero naturale non tam definit vel describit æqualitatem hanc, sive proportionem, quam quidem in genere præcipit illam servandam. Solet plerumque ea definiri in quacunque civitate arbitrio ejus, qui summæ rerum præest, vel quibus ea cura demandata: mensuris enim quantitatem modumve imponere, soli Principi licet, quamobrem usu invaluit hujusmodi modia signari nota publica. Ubi vero definita non est, boni viri arbitratu definiendam censeo, si quandoque super ea re oriatur controversia: facile enim ex contentione unius cum altero æqualitas & proportio perspici potest. Quoniam vero pari juris vinculo homines sibi invicem devincti, ut alter alteri tribuat, quod sibi præstare adstricti jure naturali & divino, tum necessario, tum positivo, nec non jure hu-

mano sive civili, quod cujusque civitatis proprium vocari solet. Inde etiam quoties inæqualitas intervenierit, qui ea læsus, nanciscitur facultatem, socium, quicum contraxit, conveniendi, ut, quod minus accepit, suppleatur, atque ita ad æqualitatem reducatur contractus. Notandum vero nos habere sermonem de contractibus onerosis, qui, ut inquit Pufendorfius, eo animo ineuntur, ut pro re vel opera meorum aliquid æquipollens reciperem, quod ab certis causis possidere malo, quam rem meam retinere, aut opera mea supersedere. Verum hæc non sola atque unica ratio, quamobrem æqualitas versari debeat in contractibus onerosis. Potest & huic altera addi, statim allegati Auctoris demonstratio, quam hoc modo proponit. Cum enim, inquit, contractibus opus sit ad illa obtinenda, que ab altero jure exigere non poteram, adeoque in ipsius arbitrio sit eadem in me transferre, vel non; & vero præsupponatur, non velle aliquem gratis in me conferre, quod per contractum demum in me confert; ergo nemo censetur per contractum in alium quidquam transferre velle, quam quatenus pro re sua æquipollens recipere se judicat: & consequenter ex contractu non potest quis jus nancisci ad rem alterius, quam quantum illa ab ipso judicatur æquipollere rei, quam pro eadem accipit. Cujusmodi tamen æstimatio ut sit æqualis sive proportionata rei, quam alter accipit, non tam proprio, quam alieno definienda arbitrio committenda,

Fff

tenda, ubi de inæqualitate controvertitur. Cum vero alter nequit sibi plus juris in rem meam vindicare, nisi quantum accepit a rei domino; hic vero eo animo illud in alterum transfulerit, ut aliquid æquipollens acciperet, & tantundem nancisceretur; sequitur, nihil juris quemquam ad rem alterius nancisci posse, quin oporteat alteri aliquid æquipollens præstare vel dare, aut supplere, quod minus accepit, tanquam conditio, contractui adjecta, sine qua jus, quod in rem suam habuit, nolisset transferre. Æqualitas istiusmodi debet considerari tanquam causa contractus; ea vero non secuta, repctere vel vindicare possum rem meam, tanquam sine causa apud possessorem existentem, nisi inæqualitas tollatur. Sed fortior illa mihi ratio videtur desumpta a naturæ legibus, & a societatis humanæ, quæ inter homines, quia ejusdem naturæ, principii, conditionis & sanguinis participes, indole & natura petitur, quæ non permittit, ut aliquid alteri detrahatur, & alterius incommodo ac damno suum quis augeat commodum: illa enim societas certo juris vinculo continetur; jus vero est æquale; inæqualitas est injuria. Ubi itaque inique detraho alteri, mihiq; adjicio, laxatur utique societas humana: *Si enim sic erimus adfecti, ut propter suum quisque emolumentum spoliaret aut violet alterum, disrumpi necesse est eam, que maxime secundum naturam humani generis societatem.* Cic. 3. offic. Quidquid vero alter contrahentium minus accepit, id injuste ipsi detrahitur ad alterius augendum commodum: atque hac ratione humanam societatem violat, & naturæ leges transgreditur, quæ alterum non lædere, & suum cuique tribuere præcipiunt. Eadem ratio & in civili societate locum sibi vindicat. Quamobrem & Romani veteres amphoræ mensuram publicam in Capitolio servabant. Hinc ponderibus vel stateris iniquis sciens qui utitur, vel emendo, vel vendendo, furti tenetur & falsi. l. 18. §. 3. ff. de dol. l. 52. §. 22. ff. de furt. l. 6. ff. de extraord. crimin. Unde Cic. 3. offic. *Neque vero hoc solum natura, id est, jure gentium, sed & legibus populorum, quibus in singulis civitatibus Respub. continentur, eodem modo constitutum est, ut non liceret sui commodi causa nocere alteri. Hoc enim spectant leges, hoc volunt incolumem esse civium conjunctionem.* Quamobrem gravis & non una erat illorum pœna, qui per crimen falsi aut furti alienas opes ad se traducebant.

Naturalem æquitatem in hoc secuti Romani. Huc pertinet illa regula juris a Pomponio tradita: *Jure natura æquum est, neminem cum alterius detrimento & injuria locupletiolem fieri.* l. 206. ff. de R. J. & l. 14. ff. de condit. indeb. Ex eodem fonte dimanarunt aliorum Jctorum effata: *Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.* l. 74. ff. de R. J. *Videtur enim, inquit Proculus, dolum malum facere, qui ex aliena jactura lucrum querit.* l. 17. §. 4. ff. de instituenda actione. Videatur Terentius *Andr. act. 4. scen. 1.* Hinc & in Hebræorum Repub. vigeat lex, qua sancitum, ne quis in sacco haberet diversa pondera, majus & minus, neve in ulla domo esset modius major & minor. *Pondus habebis, inquit summus legislator, justum & verum, & modius æqualis & verus erit tibi.* Qua lege præcipiuntur omnium contractuum commutationes debita æqualitate servari ac dirigi, ut justa commutatione mercedis emens venditori & contra respondeat, atque hanc legem adeo sollicite & strictè observabant Judæi, ut pondera conficerent non ex metallis, quæ rubigine consumi poterant, sed ex lapidea, aliave materia, quæ, omnis rubiginis experta, eadem semper, ratione ponderis, constabat. Imo adeo solliciti de legis hujus observantia, ut in mensurandis fune agris non licitum fuerit hujus agrum æstivo tempore, alterius hyeme metiri, quia solet calore contrahi funiculus, & proinde non justa & æqualis utriusque agri esset mensura. Vide summum Theologum Franciscum Burmannum *ad Levitic. cap. 19. v. 29.* Eadem æqualitatis servandæ ratio in causa fuit, quod summus legislator voluerit ut siclus justissimi ponderis, ad quem appendi atque examinari possent reliqui omnes, ut omni fraudi obviam iri posset, in *sanctuario*, loco sacro ac tuto, servaretur, unde *siclus sanctuarii* dicebatur. *Omnis æstimatio siclo sanctuarii ponderabitur.* Levitic. cap. 27. 25. *Accipies quinque siclos per singula capita ad mensuram sanctuarii.* Numeror. cap. 3. 47. Quem morem Justinianus imitatus, jussit ut in templis Christianorum primariis adservarentur. *Novell. 128. cap. 15.* Consistit autem hæc æqualitas, quam jus naturæ præcipit servandam in contractibus, partim in actibus, partim in eo, de quo agitur. Æqualitas, in actibus consistens, duplex est. Alia in actibus præcedaneis; alia in principalibus, de quibus in seqq. §. §. disputat Auctor.

L. I. D.
de act.
empti &
venditi.

IX. 1. Ad præcedaneos actus pertinet, quod is qui cum aliquo contrahit vitia sibi nota rei de qua agitur significare debet: quod non civilibus tantum legibus constitui solet, sed naturæ quoque actus congruit. Nam inter contrahentes propior quædam est societas quam quæ communis est hominum. Atque hoc modo solvitur quod dicebat Diogenes Babylonius hoc tractans argumentum, non celari omnia quæ tacentur: nec quidquid tibi audire utile est idem mihi dicere necesse esse, ut de rebus cœlestibus: nam contractus natura utilitatis causa reperta propius quiddam exigit. Bene Ambrosius: *In contractibus*

Cic. de
Off. III.
Off. II.

bus etiam vitia eorum quæ veneunt prodi jubentur, ac nisi intimaverit venditor, c. 10. Libro v. Th. 2. 2. 78. art. 3. Bal. l. 1. de ad. ed. Covarr. ad c. peccatum. p. 2. §. 4. n. 6. quamvis in jus emptoris transcripserit, doli actione vacuantur. Lactantius dixerat: Qui vendentis errorem non redarguit, ut aurum parvo emat, aut qui non profitetur fugitivum servum, vel pestilentem se domum vendere, lucro & commodo suo consulens, non est ille sapiens, ut Carneades videri volebat, sed callidus & astutus.

2. At non idem dicendum est de his quæ rem non contingunt: ut si quis sciat multas naves in cursu esse quæ frumentum advehunt. Nam tale quid indicare est quidem officiosum ac laudabile, sæpe adeo ut omitti nequeat, nisi ut caritatis regula violetur; non tamen injustum, id est, non pugnans cum jure ejus quicum negotium est: ita ut locum hic habere possit illud, quod idem ille Diogenes non incommode dicebat, referente M. Tullio: Advexi, exposui: vendo meam, non pluris quam cæteri: fortasse etiam minoris cum major est copia, cui fit injuria? Non ergo generaliter sequendum illud ejusdem Ciceronis, celare esse, cum tu quod scias, id ignorare emolumentum tui causa velis eos quorum interfit scire: sed tum demum id locum habet, cum de iis agitur quæ rem subjectam per se contingunt, ut si domus sit pestilens, si a magistratu dejici jussa, quæ exempla ibidem videas.

3. At vitia ei quicum agas nota, ut servitutem ædium quas M. Marius Gratidianus C. Sergio Oratæ vendebat ab ipso prius emptas, D. l. D. de contr. empt. in fine. dici nihil attinet: scientia enim utrinque par pares facit contrahentes. Horatius:

*Ille feret pretium pœnæ securus, opinor:
Prudens emisti vitiosum.*

Quod notatum & Platoni undecimo de legibus.

COMMENTARIUS.

ÆQualitas, quam in actibus præcedentibus observari oportet, requirit, ut utriusque contrahentium res ipsa, ejusque qualitates, de qua contrahendum est, æque cognitæ sint. Quamobrem ei, qui rem suam in alium translaturus est, incumbit, ut non solum rei qualitates æstimabiles, sed & vitia ejusdem ipsi nota, significet, ut, hisce perspectis & cognitis, justum possit definiri & constitui pretium: proportio enim & æqualitas illa, quæ observari solet inter mercedem & pretium, dependet quidem ab arbitrio contrahentium, quatenus is, qui rem suam vendit, vel emit alienam, sive alio quocunque modo permutat, æstimare illam potest, in quantum velit: natura enim rebus certam non imposuit æstimationem, attamen quia ejusmodi æstimatio nititur qualitatibus rei in hærentibus, oportet eas innotescere contrahentibus; quippe ex earum notitia & scientia æstimatio & valor deducitur & formatur; qui autem innotescere possunt, nisi indicentur a contrahentibus. Licet quidem cuique rem suam, vel alienam, quam sibi comparare cupit, tanti æstimare, quan-

ti lubet: hoc enim mere arbitrarium, nec in eo consistit inæqualitas. Justam proportionem, justam æstimationem, justum pretium illud dicimus, quod quisque, cognitis rei qualitatibus, ipse constituit, vel uterque contrahentes ex intellectu earundem qualitatum, vel vitiorum, quæ rei, de qua agitur, in hærent; inæqualitas quippe in eo consistit, quod alter contrahentium rem tanti non æstimasset, si ipsi innotuisset illud abesse, quod adesse sibi persuaserat. Requiritur igitur æqualitas in intellectu, ut, qualis res sit, uterque sciat: quamobrem natura, quæ æqualitatem observare præcipit, simul quoque vetuit, ne contrahentes se invicem circumvenirent, deciperent, aut fallerent, vitia rei invidiose vel obscure dissimulando aut reticendo. Huc pertinet l. 43. §. 2. ff. de contrahend. empt. l. 1. ff. de act. empt. item tot. tit. de adil. edict. quo constitutum, ut venditor moneret emptorem, si quid taciti vitii morbive animalibus, servis, aliisque quibuslibet rebus subesset, vel, iis silentibus, emptores ipsi stipulari possent, nihil vitii morbive subesse. l. 1. §. 1. ff.

de edil. edict. l. 31. l. 32. ff. de evict. Sic in ea parte, qua agitur de mancipiis vendendis, scriptum fuit: *Titulus servorum singulorum, ut scriptus sit, curato, ita ut intelligi recte possit, quid morbi vitiique cuique sit, quis fugitivus, errove sit, noxave solutus non sit*, Gell. lib. 4. cap. 2. eaque dissimulata redhibitioni locum faciunt, & Cic. 3. offic. *Ac de jure quidem pradiorum* (inquit) *sancitum est apud nos jure civili, ut his vendendis vitia etiam dicerentur, quae nota essent venditori. Nam cum ex XII. tabb. satis esset ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui inficiatus esset, dupli poenam subiret: a Jctis etiam reicentia poena est constituta. Quidquid enim esset in pradio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, praestari oportere. Neque, ut Auctor inquit, hoc legibus civilibus duntaxat constitui solet, sed & naturae actus congruit, non quod proprie per celebrationem contractuum vinculum illud humanitatis, quo omnes homines invicem ligantur, artius adstringatur, aut quod propior quadam societas, quam quae communis est hominum, inter contrahentes constituatur ad alia quaequam officia, praeterquam quae ex natura contractus requiruntur, adstringens: neque enim, contractu utrimque impleto, sentimus nos alteri plus debere, quam cuius homini, nisi quod saepe per contractus ejusmodi ad amicitiam fiat transitus, ut ait Pufendorfius lib. 5. cap. 3. communis enim illa societas, quae homini cum homine intercedit, nos invicem ligat, ut cum socio agamus bona fide, quae omnem dolum removet, & ab actibus nostris alienum esse praecipit. Tum etiam cavet, ut suum cuique tribuamus, honeste vivamus, neu alteri per alterum iniqua conditio inferatur, & cum alterius jactura quis locupletior fiat. Quae omnia observanda cuique incumbunt, quoties sibi res cum alio. Non facile quis cum alio contracturus, quem naturae leges & honesti ac boni viri officia susque deque habere scit: eo enim eveniret ut commercium brevi collaberetur summo cum humani generis detrimento: quomobrem ejus summo opere interest, ut a contractibus omnis fraus, fallacia & dolus absit, & omnia bona fide peragantur, quaecunque inter homines geruntur negotia. Quomobrem Val. Max. lib. 8. cap. 2. *Bona fidei venditorem nec commodorum spem augere, nec incommodorum cognitionem obscurare oportet*; ideoque non arctiorem quandam vel propiorem societatem, quam inter contrahentes constitui, statuit Auctor, fingere necessum: ad alia quaequam officia eos adstringentem, praeterquam quae ex natura contractus requiruntur, sed naturalis illa societas, cujus omnes membra sumus, & naturae leges, & honestatis ratio, homines invicem ligat bonam fidem in omnibus actibus praestare, & proinde omnem dolum, fallaciam, fraudem vitare nos obligat, si honesti viri, societatis humanae boni membri officia adimplere volumus. Itaque naturae actui congruit, ut, si quod mihi cum altero negotium intercedat, ea ipsi praestem officia, quae societatis humanae & honestatis ratio a me exigit, id est, ne fraudibus aut fallaciis,*

ullave alia ratione a me laedatur, ne aliquid detrimenti capiat humanum genus, cujus quisque pars est. Maximum vero pateretur detrimentum, si liceret in contractibus se invicem contrahentes decipere & circumvenire, quia hac ratione bona fides tolleretur, qua sublata, tollerentur commercia, atque ita distraheretur societas, quam totius humani generis exciperet interitus. Verum quidem, quod contractus iniri soleant propriae utilitatis causa, & proinde non videntur in actibus illis sive contractibus, quos homines celebrant, illa officia, quae universae societatis humanae conservationem, vel communem illam cum sui similibus agendi & vivendi rationem ac modum spectant, sibi locum vindicare, sed arctioris societatis vinculum alium quoque agendi modum exigere inter illos, qui contractus vinculo sibi invicem alligantur; quippe cum illa conditio, qua sumus societatis membra, sit inseparabilis ab humana natura, actus, qui a nobis proficiuntur, debent esse conformes huic conditioni, quomobrem omnia illa officia, quae societas exigit ad conservationem sui, etiam exigit ad conservationem cujusque membri, propter necessariam illam relationem partis cum toto, adeo ut unius conservatio sit etiam conservatio alterius, & proinde eadem officia, quae debemus societati, etiam debent sibi invicem singuli homines, quia ejusdem partes, eodemque collimant omnes naturae leges cum universales & generales, tum singulares. Itaque per contractum non constituitur vel contrahitur arctior societas, cujus vi contrahentes peculiaria quaedam sibi invicem praestare tenentur officia, quam quae exigit natura contractus; verum occasione negotii, quod geritur, sive contractus, qui initus, sibi quaequam officia tenentur praestare alia, quam quae humanitatis & communis societatis lege a nobis exigi possent. Quemadmodum diversi sunt actus, ita quoque diversa sunt officia, quae cum natura singulorum actuum aliquam habent convenientiam: *nulla enim vita pars*, ut inquit Cic. 1. offic. *neque publicis, neque privatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si recum quid agas, neque si cum altero contrahas, vasare officio potest, in eoque colendo sita est vita honestas omnis, & in negligendo turpitudine*. Prout diversa negotii natura, ita quoque officiorum praestandorum diversa ratio. Unde imperite, ut optime inquit Pufendorfius, *argumentum deducitur ab eo, quod, salva communi humanitatis lege, possimus omittere, ad id, quod in contractibus incunctis nobis licere possit, ideoque non sequitur, quia nemo tenetur ex sola lege humanitatis rerum suarum cuius conditionem pandere, aut omnem suam scientiam alteri communicare; ergo non teneri nos de rerum nostrarum defectibus alteri significare in contractu. Nam sane, constitutus extra contractum, recte multas alias celare possum, etsi ego solus eo ex silentio fruor aliquo lucro, quod communicaretur cum altero, si idem ipsi per me indicaretur*. Illud autem officium, quod venditori incumbit, quo tenetur indicare vitia, sibi nota, emptori, non adeo late patet, quin habeat suos limites & cautiones,

tiones, præterquam quod non unius generis & ejusdem naturæ sint vitia : alia enim intrinseca, alia extrinseca, id est, alia rem ipsam, ejusque substantiam, per se afficiunt ; alia, quæ rem non contingunt, sed extra ejus substantiam posita, attamen ad ejus æstimationem facere quid valent. De hisce quæritur, an indicari debeant tam ex parte emptoris, quam venditoris. Hanc quæstionem ita proponit Cic. 3. offic. Si, inquit, vir bonus, ab Alexandria profectus Rhodum, magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia & fame, summaque annone caritate ; si idem scias, complures mercatores Alexandria solvisse, navesque in cursu, frumento onustas, petentes Rhodum, viderit, diciturne sit id Rhodiis, an silentio suam quam plurimo venditurus ? Non unam eandemque circa hanc quæstionem definiendam Philosophorum fuisse sententiam, ex Cicerone perspicimus. Videntur autem hic imprimis Philosophi consulendi, utpote cum quæritur, quid de jure naturæ liceat, eorum est de hisce respondere, quemadmodum Jurisperitorum responsa solemus adducere in iis, quæ juris civilis sunt. In ejusmodi causis, inquit Cicero, aliud Diogeni Babylonio videri solet, magno & gravi Stoico, aliud Antipatro discipulo ejus, (ejusdem quidem disciplinæ, sed non ejusdem cum magistro opinionis sectatori) homini acutissimo Antipatro omnia præfacienda, ut ne quid omnino, quod venditor norit, emptor ignoret. Quamobrem, cum habeat sermonem de viro bono & sapiente, cujus est subvenire aliis non spe lucri faciendi, sed solius honesti causa, imo etiam cum proprio damno alterius quandoque utilitati & commodis consulere, hac ratione non medium, sed perfectum, omnibus numeris absolutum, officium explebit, quod nemo præstare potest, nisi sapiens Stoicus, quem fingi potius, quam nasci posse, rerum testatur usus. Præterquam quod hujus officii adimpletionem & præstationem nec jus naturæ exigit, nec charitatis regula : natura enim hominem sibi maxime commendavit, & charitas, bene ordinata, a se ipso incipit ; unde proverbium : Proximus ego met mihi ; quamobrem neglecti officii neque perfecti, neque medii accusari potest, qui propria commoda anteponebat alienis, modo ea cum alterius detrimento & incommodo non curet. Diogeni Babylonio (quamvis ejusdem disciplinæ magistro) contra videbatur, venditorem, quatenus jure civili constitutum sit, dicere vitia oportere, cetera sine insidiis agere, & quoniam vendat, velle quamoptime. Quod non eo sensu intelligendum, quasi jus civile in hoc recederet a naturali jure & æquitate, & propterea in foro civili licitum quid esset, quod in foro poli illicitum vetitumque. Verum cum Diogenes non de perfecto hic officio præstando disputat, sed de medio & communi sermonem habet, quale oportet præstari in societate naturali & civili, contrariam sententiam amplectendam censuit, & proinde respondit mercatorem frumenti, virum bonum non quidem ad excellentiam, ut inquit Rach. in suis commentar. ad hunc locum, sa-

piemtem, sed nec tamen improbum, id est, bonum, in quantum humana natura capax, licite aliquando posse celare emptorem, etiam si ejus scire intersit. Quia vero eadem ratione nititur jus civile accommodatum ad media & communia officia, ejus tantum mentionem facit. Non vult hic sapientem perfectissimæ bonitatis nobis tanquam exemplar ad imitandum proponere : sufficit enim in actibus nostris observare media officia, quæ præstantur a viris bonis, honestatis & æquitatis cultoribus, qui rectæ rationi obtemperant, atque ea facere student, quæ ei consentanea sunt, quæ ratio facienda dicitur, id scilicet, quod in vita cum sui similibus transigenda, societateque colenda, decet ; quippe officium explere nihil aliud est, quam illud agere, quod naturæ statui ac destinationi convenit & congruum est. Quamobrem commune dicitur seu medium officium, quod in communi vita cernitur. Ut itaque rem suam quam optime quis vendat, nullum vetat viri boni officium, nec societatis colendæ impedit ratio, modo nullum adferatur emptori detrimentum. Advexi, exposui, vendo meum non pluris, quam ceteri, fortasse etiam minoris, cum major est copia. Cui sit injuria ? Sed reponit Antipater. Quid ais ? Tu cum hominibus consulere debeas, & servire humana societati, eaque lege natus sis, & ea habeas principia naturæ, quibus parere, & sequi debeas, ut utilitas tua communis sit utilitas, vicissimque communis utilitas tua sit, celabis homines, quid eis adsit commoditatis & copia ? Cui respondet Diogenes : Aliud est celare, aliud tacere : neque ego tunc te celo, si tibi non dico, quæ natura Deorum sit, quis sit finis bonorum, quæ tibi plus prodessem cognita, quam tritici utilitas, sed non quidquid tibi audire utile est, id mihi dicere necesse est. Immo vero (inquit ille) necesse est, siquidem meministi esse inter homines naturam conjunctam societatem. Memini (inquit ille) sed num ista societas talis est, ut nihil suum cujusque sit ? Quod si ita est, ne vendendum quidem quidquam est, sed donandum : nam si omnia mihi cum aliis communia, sequitur nihil vendi posse. Itaque universalis hæc enunciatio non potest applicari & extendi ad casus singulares. Quod hominibus consulere debeam, & societati servire, verissimum, idque officium boni & honesti viri exigit, verum illa naturæ dictamina universalia non tollunt particularia, quæ hominem respiciunt, tanquam membrum singulare, sine relatione ad alios sui similes, quo spectant illa officia, quæ præ aliis debet sibi, tanquam sibi proximo : natura enim quemque sibi maxime commendavit. Primum sibi ipsi conciliatur animal, ut inquit Seneca epist. 12. Primum est officium, ut se quis conservet in natura statu, inquit Auctor noster lib. 1. cap. 2. Itaque, ut diximus paulo ante, a ratione neutiquam alienum, ut meum commodum alterius præferam, modo illud ipsum cum incommodo alterius non curem, nec socium lædo, non tribuendo ei, quod exigit a me justitia vel distributiva, vel commutativa. Quatenus sum membrum societatis humanæ, cujus conservatio pendet a conservatione singulorum

membrorum, quemadmodum & horum salus pendet a conservatione societatis, unde reciproca quædam membrorum inter se obligatio, quia communem utilitatem procurare adstringuntur, ut, partibus salvis, totum subsistat, dicendum videtur non oportere alios celare, quid iis adsit commoditatis & copiarum, & ita in commune quasi deferre, quod mihi soli possem acquisivisse. Quorsum autem hæc argumentatio & conclusio? Membrum atque pars sum societatis; ergo ei debeo servire, non mihi. Partium conservatio est conservatio totius; ergo communem utilitatem tueri, non propriam, cujusvis membri officium. Meam utilitatem communem esse oportet utilitatem, proinde, quidquid ago, sero, meto, in commune deferendum, quasi nihil proprium cujusquam quod augere & tueri licet commodum. Nonne quisque, proprium agendo, humanæ societati maxime servit, dum eo semetipsum magis habilem reddat ad benefaciendum cum societati, tum etiam singulis membris. Nisi propria cuique prodesset industria, torpore atque desidia omne commercium, quo & cultior, & ornatiores vita reddatur, evanesceret, & hæc ratione societas nullam nobis utilitatem, nullum præstaret commodum, utpote quæ eum in finem a natura inter homines constituta, ut mutua indigentia mutuo auxilio & ope sublevari posset. Qui autem ei posset subveniri, nisi unumquodque membrum propriam curam & industriam adhiberet ad sibi ea paranda, quæ hominum usui inserviunt; nullum autem efficacius ad hominum industriam & diligentiam magis magisque acueendam incitamentum, quam spes lucri, quæ quovis labores perferre docet animo æquo, & homines reddit capaces ad quævis adeunda pericula. Hominibus nihil arduum est suscipere, dum modo modico sæpius & admodum exiguo lucro compensari posse susceptos labores, quibus omnia Dii vendunt, perspiciunt. Hoc fuit in causa, quod inventæ sint & excogitatæ tot artes, quarum cultura & scientia ad vitam beate & commode transigendam admodum necessaria. Ex quibus facile perspicimus, si nihil esset cujusque suum, quod augere posset, si lucri spes mortalibus nulla proposita, deserta prope jacerent vitæ commoda, imo multiplicato adeo humano genere, ut natura vix indigentiarum humanæ subvenire sufficeret, nisi hominum cura & cultura atque industria accederet, miserrime vitam traderent mortales, omnibus destituti commodis, imo pars hominum maxima sibi mortem solatium, & vitam supplicium ducerent. Interest itaque summopere generis humani, ut divisum quisque suum habeat patrimonium, ut cuivis sit libera potestas utilitatem propriam tuendi, mediisque honestis augendi. Patitur autem nihil detrimenti, qui illud, quo indiget, parare sibi justo pretio potest. Pretium justum dicimus non solum, quod respondet qualitatis rei intrinsicis, sed & proportionatum laboribus, industriæ ac periculis, quæ venditor suscipere & subire ad illam sibi comparandam necesse habuit, modo ejusmodi rei qualitates adsint, quas emptor adesse

sibi persuasit, & ea absint vitia, quæ, si intuitissent emptori, eum revocassent ab emptione. Atqui nihil tale dissimulatum in casu nostro: nam, ut inquit Pufendorfius, *frumenti bonitas in propatulo apparebat, & tunc, quando contractus imbutus, revera tanti erat, quanti vendebatur, etsi paulo post minoris esset futurum. Nec jus, proprie dictum, habebant Rhodii, ut ex mercatore hoc scirent; quippe quicum super ea re nunquam passi erant. An autem contra legem beneficentia & humanitatis fecerit, alia questio est, quam istidem, inquit, non facile affirmarem. Ut enim, pergit, ad beneficium alteri exhibendum per humanitatem teneat, requiritur, ut ipse eodem gratuito valde indigeat. Atqui Rhodii frumento indigebant, pecunia non indigebant; quippe fama opulentia apud antiquos celebres. Sed neque tunc dare beneficium teneat, quando id danti plus decedit, quam accipienti accedit. Atqui plus decessurum erat mercatori, de classe ventura significanti, quam frumenti emptoribus erat accessurum. Nam si inter plures id fuit distractum, singulis parum decedebat, soluto antiquo pretio; sin unus aut alter omne coemit, avaritiæ suæ impuget, dum istidem grandi lucro in tempestive inhiat. Sed ut diximus, hæc rationibus addi potest, quod emptio, venditio, & alii id genus contractus, ejus sint conditionis, in quibus per legem licet impune rebus suis consulere, lucrumque facere. Et nisi, inquit Racheilus comment. in offic. Cic. hoc quadamtenus licitum esset jure naturali & civili, quomodo plurimorum hominum saluti ac necessitatibus subveniretur, qui vel in dissitis locis, aut infrugiferis insulis, aut asperis montibus habitant, qui bello aut fame premuntur, aut, alia calamitate adstricti, opem aliorum hominum anhelant? Nonne etiam estimari debet periculum naufragii, si urbs obsidione clausa sit? Nonne periculum confiscationis, quandoquidem jure belli commeatu & ejus generis alia advehere hostibus non licet? Qui, incendio in urbe coorto, primus approperaverit cum aqua, magnum sepe lucrum accipit, nec indignum creditur, etiamsi reliqui, post illum accurrentes, nihil consequantur. Qui ergo aliorum necessitatibus præ aliis succurrit, eritne turpe, si & ipse plusculum lucretur, quam alii. Hoc est præmium quasi, respondens industriæ, vigilantia & diligentia, æquivalensque meritis. Hoc profecto nisi concesseris, nemo, salva conscientia, & simul re sua salva, poterit exercere commercia, quibus sublatis, dissolves ipsam hominum societatem, & homo hominis ope & industria, qua vel maxime indigeret, destitueretur, ut optime inquit idem Auctor. Si itaque dolus, si inhumana & avara proorsus lucri faciendi cupiditas absit, non erunt fallaces, malitiosi, veteratores, & quibus aliis Cicero hos ornas elogiis, sed vii magna industria, labore, periculo & sumptu aliis subveniunt, ita horum omnium justum pretium in lucro licite proicitur & accipitur. At vitia rei, emptori jam nota, indicare, venditori non incumbit: scientia enim utrimque pares quoque facit contrahentes, ut inquit Auctor noster. Huc pertinet illud Ciceronis 3. offic. cap. 16. tum & Horatii epist. 2. lib. 2.*

--- semet cessavit, & in fit,
In scalis latuit, metuens pendentis habena,
Des nummos, excepta nihil te si fuga ledat.
Ille feret pretium pœna securus, opusq,
Prudens emisisti visiosum : dicta tibi est lex.

petebat, ille adsterium ei objecit, ac causa ad Marium consulem delata est. Ea in iudicio agitata, cum Fanniam constaret impudicam fuisse, & virum, qui talem scires esse, eam duxisse, diuque cum ea in matrimonio vixisse, ambos improbavit, virumque iussit dotem ei restituere, mulieri, infamia damnata, quatuor asses multam dixit. Non videtur celatus esse, qui scivit; neque certiorari debuit, qui non ignoravit; inquit Ulpianus l. 1. §. 1. ff. de act. empt.

Eodem pertinet sententia Marii apud Plutarchum in Mario, & Valer. Max. lib. 8. cap. 2. n. 3. Fannia in matrimonio fuerat cum Tinnio, qua, cum, divortio facto, dotem, que lauta erat, re-

X. Neque vero tantum in intellectu rerum, sed & in voluntatis usu quædam contrahentibus inter se æqualitas debetur: non quidem ut si quis antecessit metus iuste incussus, is demi debeat; id enim contractui extrinsecum est: sed ne quis incutiatur contrahendi causa, aut si incussus est ut dematur. Hoc spectantes Lacedæmonii resciderunt emptionem agri quam Elei possessoribus metu expresserant, γρόντες μηδ'εν δικαιότερον εἶναι βία κραιμελής ἢ βία ἀφελομένης ἧ δὲ τὴν ἡλίωσι λαμβάνειν: Arbitrati nihilo justius esse, infirmioribus per emptionis titulum quam vi mea rem extorquere, Histor. Gr. III.

COMMENTARIUS.

Diximus paulo ante, æqualitatem, quam in contractibus observandam præcipit natura, vel in actibus contrahentium consistere, vel in re, de qua agunt. Actus autem illos esse vel præcedaneos, vel principales. Ad actus præcedaneos primum pertinet vel æqualitas intellectus, de qua jam egimus. Deinde æqualitas voluntatis, de qua hic Auctor, scilicet ut neuter contrahentium alteri, ad contractum ineundum, injustum metum incutiatur. Oportet consensum habere liberum, qui ad contrahendum accedit, ne quis invitatus re sua privetur. Metuenti potius auferri vel extorqueri rem, dici potest, quam ab eo transferri. Quamobrem recte iure civili cautum, ne liceat ex officio, quod administrat

quis, emere quid, vel per se, vel per aliam personam; quamobrem, qui officii causa in provincia agit vel militat, prædia comparare in eadem provincia non potest. l. 46. l. 62. ff. de contr. empt. Sapienter a maioribus fuisse institutum, ait Cicero in Verrem 4. ut, qui in provincias mitterentur, ab omnibus emptionibus removerentur. Inde ipsi de publico datum fuisse argentum & vestem. Mancipia autem ideo non data publice, quod nemo esset Romæ alicujus dignitatis, qui non aliquot eorum haberet. Sanxerunt tamen, ne quis in provincia emeret mancipium, nisi in demortui locum. Putabant enim ereptionem esse, non emptionem, cum venditori suo arbitrari vendere non liceret, &c. Huc pertinet l. 11. Cod. de his qua vi metusve causa.

XI. 1. In ipso actu principali hæc desideratur æqualitas, ne plus exigatur quam par est. Quod in contractibus beneficis locum vix potest habere. Nam si quis pro commodato, aut opera in mandato aut deposito exhibenda, aliquid mercedulæ stipuletur, non injuriam faciet, sed contractum miscebit, id est, ex gratuito efficiet semipermutatorium. At in permutatoriis omnibus sollicitè id observandum est. Nec est quod dicat quispiam, id quod pars altera amplius promittit, donatum censeretur. Neque enim solet hic esse talis contractus ineuntium animus, nec præsumendus est nisi appareat. Quod enim promittunt aut dant, credendi sunt promittere aut dare tanquam æquale ei quod accepturi sunt, utque jus æqualitatis ratione debitum.

2. Joh. Chrysostomus: ὅταν γὰρ ἐκ τῶν συμβολαίων καὶ ἡνίκαι δὲ αἰὶν ἀγαγεῖσαι δὲν πῆ ἢ καὶ ἀποδόξ, φιλονεικῶμεν καὶ βιαζώμεθα ἑλαττον τῆ ἀξίας καταλαβῆν ἢ πάντε ἕως τῆς ἀποδόξ, ἢ ληστία τὸ πρῶτον ἐστίν; Quoties enim in contractibus, & quoties emendum quid

quid aut dependendum est, contendimus, omnique modo laboramus ut minus æquo pretio demus, nonne huic factō quoddam inest furtum? Scriptor vitæ Isidori apud Photium, Hermiam narrat, ubi quod emere vellet iusto sorte minoris esset indicatum, adjecisse quod iusto pretio deerat, quod existimaret aliter agere injustitiæ esse speciem, sed talis quæ plurimos lateret. Et in hunc sensum interpretantur Hebræi legem quæ est Levit. xxv. 4. & 7.

C O M M E N T A R I U S.

IN actibus principalibus non minus, quam præcedaneis, observanda æqualitas, quæ in eo consistit, ne plus exigatur, vel minus offeratur, quam par est. Eiusmodi itaque proportio inter operas & merces constituenda, ut unum cum altero quasi compensetur. Hæc vero æqualitas in beneficiis contractibus habere vix potest locum; quippe cum contractus beneficii originem habeant ex officio & amicitia, gratuiti esse debent: quid enim officio gratuito magis contrarium est, quam merces & salarium? l. 1. §. ult. ff. mandat. Quid minus honestum, atque beneficium cauponari, & pretio accepto, elevare ultronei beneficii auctoritatem. Nullam mercedem vel remunerationem exigit homo vere officiosus & beneficus. Quamobrem Cicero de amicis. inquit: *Amare nihil aliud est, nisi eum ipsum diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla utilitate quaesita.* Quamobrem Aristoteles ethic. lib. 8. cap. 2. *Amico enim bene cupere ejus causa, non tua, oportet. Qui ita volunt amico bene evenire, eos benevolos appellant, si non idem etiam ab illo referatur.* Quoties itaque operæ merces æqualis constituitur, actus ejusmodi in aliud negotii genus transit. Quamobrem Imperator §. fin. inst. mandat. *In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotii cadere. Nam, mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et (ut generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati sive depositi contrahitur negotium, iis casibus, interveniente mercede, locatio conductio intelligitur contrahi.* Quod si quis pro commo-

piendo & exhibendo aliquid mercedulæ stipulatur, nec honestati, nec officio boni viri repugnat, sed contractum miscbit, id est, pro simplice mixtum faciet vel compositum. Sed notandum ex Pufendorfio, hæcenus etiam in mandato & deposito, licet indirecte & per accidens æqualitatem observari, ut, si quid, præter operam, sumptuum in negotium aut rem alterius fuerit impensum, id exacte restituatur: æquitatis enim ratio non patitur, ut mandatarius oleum & operam impendat, multoque minus, ut damno afficiatur: nemini enim officium suum debet esse damnosum. Quamobrem D. D. statuunt, si legati vel oratores capiantur a latronibus, a piratis vel hostibus, in suscepto itinere, redimendos esse ab iis, a quibus mittuntur; si detrimenti aliquid capiant, a latronibus forte spoliati, totum hoc mandantis periculo esse. l. 61. §. 5. ff. de furt. At vero in contractibus onerosis ejusmodi mixtura non præsumitur, verum sollicite observanda æqualitas usque eo, ut, quod quis hic amplius æquo accepit, titulo præsumptæ donationis nequeat excusare; Pufendorf. lib. 5. cap. 3. quippe, ut inquit Auctor, non solet hic esse tales contractus ineuntium animus, nec præsumendus est, nisi appareat, id est, nisi expresse hoc dictum ab altero, vel constet eum scivisse, rem aut operam minoris esse, cujus exempla adfert celeberrimus Pufendorfius, & merito laude dignum censet factum Scævola apud Ciceronem 3. offic. qui cum postulasset, ut sibi fundus, cujus emptor erat, semel indicaretur, idque venditor ita fecisset, dixit se pluris aestimare, addiditque decem millia.

XII. 1. Restat æqualitas in eo de quo agitur, in hoc consistens, ut etiam si nec celatum quidquam sit quod dictum oportuit, nec plus exactum quam deberi putabatur, in re tamen deprehendatur inæqualitas, quamquam sine culpa partium, puta quod vitium latebat, aut de pretio errabatur, ea quoque sit resarcienda, & demendum ei qui plus habet, reddendumque minus habenti: quia in contractu id utrimque propositum aut fuit, aut esse debuit, ut uterque tantundem haberent.

2. Lex Romana hoc constituit non in quavis inæqualitate: minima enim non persequitur, imo & occurrendum censet multitudi-

litium,

litium, sed in satis gravi, ut quæ dimidium justii pretii excedit. Nimirum leges, ut ait Cicero, iniqua tollunt quatenus teneri manu *d. loco.* possunt, Philosophi quatenus ratione & intelligentia. Hi vero qui legibus civilibus subjecti non sunt, id sequi debent quod æquum esse ipsis ratio dicat recta: imo & illi qui legibus subjecti sunt, quoties de eo quod fas piusque est agitur, si modo leges non jus dant aut tollunt, sed juri duntaxat ob certas causas auxilium suum denegant.

C O M M E N T A R I U S.

Æ Qualitas non in actibus duntaxat, sed etiam circa rem ipsam servanda; itaque licet omnia rei vitia, quæ nota venditori, ab ipso emptori indicata, nec plus exactum, quam deberi putabatur, tamen, si postea in re deprehendatur inæqualitas, quamquam contrahentes culpa vacui, ea tamen refarcienda, & demendo ei, qui plus habet, & reddendo, qui minus habet, ad æqualitatem reducenda. Scientia vel ignorantia venditoris nihil nocet emptori, quia ejus non interest, an ignorantia, vel calliditate venditoris fallatur. Verum venditoris interest summopere, an sciens, an ignorans, rem vitiosam vendiderit; quippe mitius cum eo agendum, qui ignoravit, æquitatis ratio dicat, scilicet ut non ad omne id, quod emptoris interest, obligetur, attamen emptori succurri oportet, ne damnum patiat, & proinde venditori incumbit præstare id, quo minoris emisisset, si vitium scivisset, atque hac ratione inæqualitas corrigitur; verum notandum hac in parte jus civile Romanum recedere a jure naturæ: lex enim Romana non omnem inæqualitatem corrigit, sed illam, quæ dimidiam partem justii pretii excedit. Jus naturæ quamvis non ob exiguam læsionem, quæ citra dolum contrahentium intervenit, propter graviores tamen, licet infra dimidium justii pretii subsistentem, contractum rescindi permittit. Sed quamvis jus naturæ non postulet ob qualemcunque etiam exiguam læsionem contractum rescindi (quippe non facile contractus bona fide perfectus rescindi debet) attamen cum exigua læsio etiam læsio sit, idcirco juxta legem illam naturalem, qua præcipitur, ne alterum lædamus corrigenda & reparanda, emptore eam exigente, quamvis non suaderem ob exiguam læsionem venditorem interpellare. Videtur id humanitatis non pati ratio. Rationem adfert Auctor, quæ legislatorem movere potuit ad ejusmodi sanctionem promulgandam, qua constitutum l. 2. C. de rescind. vendit. ut, pretii veri dimidio non soluto, emptori esset integrum vel ad rescissionem contractus, vel ad supplementum ejus, quod justo pretio deest, agere, scilicet ut occurreret

multitudini litium: nulla enim, inquit Pufendorfius, tribunalia sufficerent expediendis litibus, si ob quancunque minutam læsionem cuiusque prætorum adjuvandi esset facultas. Quamquam, inquit Pufendorfius, ista decisio sit justo crassior; quippe ut in exiguis momenti negotiis prætor non sit fatigandus, tamen cur iste subsidium suum velit denegare, ubi quis graviter, et si intra dimidium fuerit læsus. Ratio non est, V. G. si domum, quæ 900. erat, 600. vendiderim, cur ad 300. recuperanda omnino mihi legis auxilium denegetur, cum ob longe minores summas actio detur. Imo, salva conscientia, etiam civitatibus, ubi statim allegata lex viget, emptor non potest subterfugere supplementationem læsionis enormis, infra dimidium adhuc subsistentis; quippe lex illa, tantum respiciens publicum commodum, voluit hac ratione, ut diximus, prævenire, ne litium multitudine prætor fatigaretur, imò obrueretur, atque cives continuo se invicem litibus vexarent, non vero lucrum cum alterius detrimento confirmarent. Quemadmodum & jus naturæ suadere videtur ne ob qualemcunque etiam exiguam læsionem citra dolum & fraudem & culpam venditoris intervenientem reparationem exigamus, & querelas moveamus; secus ob graviores, licet infra dimidium justii pretii. Gravitas autem hic non ex ipsa pretii magnitudine duntaxat, sed & tenuibus læsi facultatibus æstimanda venit. Vid. Selden. lib. 6. cap. 5. de jur. nat. gent. Ubi, referente Pufendorffio: Si quis Judæus Judæum in emptione & venditione, bona fide facta sexta parte pretii fraudasset, sive emptor, sive venditor, id eum debuisse restituere; non autem, si minus sexta parte. Sed si sexta parte major foret læsio, licuisse emptori statim, seu, quamdiu nondum finita esset negotiatio, contractum rescindere, & actione redhibitoria sibi integrum pretium vindicare. Venditori autem, si in illius fuisset damnum, nunquam non licuisse rem suam postea repetere. Et idem quoque locum habebat in permutatione rerum fungibilium, puta fructuum, seminum & similium. Verum hujus legis beneficio Judæus tantum, si læsus fuisset, non autem Gentilis, a Judæo fraudatus, fruebat.

XIII. 1. Sed notandum est, quandam rei æqualitatem spectari & in contractibus beneficis, non quidem omnimodam ut in commutatoriis,

Ggg

toris,

Silvest.
in verbo
Bellum.
p. 1. n. 7.
Th. 2. 2.
62. art. 6.

toris, sed ex suppositione ejus quod agitur, ne quis scilicet ex beneficio damnum sentiat: ob quam rationem mandatarius indemnis præstari debet a sumptibus factis, & damno in quod ex causa rei mandata incidit: & commodatarius rem tenetur refarcire si perit, quia non solum rei ratione domino tenetur, id est, ex vi domini, quomodo quis possessor teneretur, ut supra didicimus, sed & ratione beneficæ acceptionis: quod ita verum est, nisi omnino & apud dominum fuisset peritura. Hoc enim casu nihil per commodatum domino abest. Contra, depositarius præter fidelitatem nihil recepit: ideo si perit res, non tenebitur: non rei ratione, quia non existat, nec locupletior est; nec acceptionis ratione, quia accipiendo beneficium non accepit sed dedit. In pignore, ut & in locato, media via sequenda est, ut qui rem accepit nec de casu quovis teneatur ut commodatarius, & majorem tamen diligentiam quam depositarius præstare debeat; quia pignoris acceptio est quidem gratuita, sed accedere solet contractui oneroso.

VII. de
Benefi-
ciis. 19.

2. Quæ omnia Romanis quidem congruunt legibus, sed non illis primitus, sed ex æquitate naturali veniunt. Quare eadem apud alias quoque gentes reperire est. Inter cæteros apud Hebræum Mosem Maimonidem libro III. Ductoris dubitantium cap. 42. Spectavit huc Seneca cum dixit, *alios fidem debere, alios tutelam*. Ad hanc vero formam de cæteris quoque contractibus judicium est faciendum. Sed generali tractatione quantum instituto nostro sufficit absoluta, speciales quasdam contractuum quæstiones percurramus.

C O M M E N T A R I U S.

A Nnotavimus paulo ante etiam in mandato & deposito quandam æqualitatem observari, ne quis scilicet ex beneficio damnum sentiat. Quamobrem mandatarius indemnis præstari debet a sumptibus, in rem, sibi commissam, factis: nam, ut inquit Pufendorfius, de hisce recipiendis tacite pactus intelligitur, dum nihil, nisi operam, industriam & fidem gratis promisit. Quamobrem omne illud, quod necessario in rem mandantis impensum, imputabit aut repetet a mandatore contraria mandati actione: ambo enim contrahentes invicem convenire possunt mandati actione de eo, quod alterum præstare alteri ex bona fide oportet. Idem quoque dicendum videtur de damno, in quod ex causa rei mandata incidit; non vero de illo, in quod tantum ex occasione ejusdem prolapsus est, juxta l. 26. §. 6. ff. mandat. ubi Paulus: *Non omnia, qua impensurus non fuit, mandator impensabit, veluti, quod spoliatus sit a latronibus, aut naufragio res amisserit, vel languore suo, suorumque, adprehensus, quadam erogaverit: nam hæc magis casibus, quam mandato, imputari oportet*. Casum igitur mandans mandatario secundum jus civile non præstat, sed hujus periculo contingit. Nonnulli tamen, ad legis rigorem quodammodo temperandum, ejusmodi

casum intelligunt, qui contingit in re mandatarii, directe ad mandatum exsequendum non spectante. V. G. si quis, mandati exsequendi causa profectus, in latrones incidens, vestibus, quas, etiamsi mandatum non suscepisset, induere debuisset, spoliatus fuerit, aut naufragio res amisserit, mandatarii potius, quam mandantis, id damnum esse oportere, lex Romana constituit: nemo enim casus fortuitos præstare debet, nisi qui eorum periculum in se suscepit; l. 23. ff. de reg. jur. verum æquitati magis convenit, mandantem teneri mandatario ad refarciendum quodcumque damnus, quod occasione mandati exsequendi sive ex ipsa rei mandata causa profluxerit, sive transversim, ut inquit Pufendorfius, intercurrerit, passus fuit. Nec attendi hic debet illa Pufendorffii distinctio inter mandatarium, qui sponte, sola benevolentia motus, alterius negotia exsequenda suscepit, & eum, qui pro imperio ad rem alterius gerendam obligatus est, quasi ille suo periculo casus fortuitos magis, quam hic, in se suscepisse videretur, quoniam jubenti major incumbit necessitas indemnem præstandi eum, qui justum detrectare non potuit; nullam enim differentia rationem video: videtur enim mihi in utroque casu mandatarium oportere

oportere ab omni damno præstari indemnem, imo eo magis æquitati convenit, ut præstetur indemnem, quem priore loco descripsimus, mandatarius, quo sese præbet magis officiosum, & inservire paratus est alterius commodis: summo opere enim humani generis interest, ut homo homini prodesse studeat, atque ita mutuo auxilio alter alterius indigentiam & necessitatem sublevet, commodum & utilitatem procuret atque tueatur, quo maxime societas illa, quæ homini cum homine intercedit, conservetur. Itaque, remota hac distinctione, statuo, utrumque æquo jure frui oportere, atque Pauli sententiam, tanquam non omni ex parte æquitati congruam, amplecti nequeo cum Accursio & Fabro *rational. lib. 17. tit. 1.* quid enim a ratione & æquitate naturali magis alienum, quam ut mandatarius, qui nullum penitus lucrum ex suscepto mandato capit, damnum inde sentiret? Quamobrem inquit Anton. Fab. *d. l. Facile in Accursii sententiam descenderem, ut hic §. observari non deberet non solum de curialitate, ut Accursius loquitur, sed illa potissimum juris & æquitatis ratione, quam ex Africano attulimus. l. 61. ff. de furt. a nobis paulo ante citata, ad quam nec puto responderi posse, quod justissime possit allegare mandatarius, se hæc damna passurum non fuisse, si mandatum non suscepisset. An non enim satis abundeque est, quod incommoda hæc & salutis pericula susceperit, qua nulla satis ampla mercede ac remuneratione æstimari possunt, l. pen. §. 1. ff. de donat. nec ulla indemnitate præstatione deleri.* Quamobrem & hodie mandatario ex æquitate succurrendum putant, eamque sententiam usu esse comprobata assertit Autumnus *h. in censur.* Joh. Voet in Academia Lugd. Batav. juris antecessor *comment. ad pandect. lib. 17. tit. 1.* Sed quæritur an commodatarius rei æstimationem, vel aliam, ejusdem generis, restituere teneatur, siquidem perierit casu fortuito, qui humano consilio nec averti, nec præveniri potuit. Commodatarius de casu fortuito non teneri, nisi culpa casui causam dederit, colligere est ex *l. 5. §. 3. l. 20. ff. commodat. l. 1. §. 4. ff. de obl. & act.* Verum cum utilitas ex hoc contractu regulariter ad solum redeat commodatarius, æquitati magis convenire videtur, ut, si res perierit, pereat commodatario, ut, penes quem est commodum, penes eum etiam sit incommodum, cum alias commodanti sua benignitas nimio constaret, si, præter usum gratuitum, re quoque ipsa ei sit carendum. Verum ne commodatario conditionem forte nimis iniquam imponere videremur, cum Pufendorfio distinguendum existimamus, scilicet an res omnino apud dominum fuisset peritura, si vel maxime commodata non foret data, an vero minus. Priori casu cessat restitutio: hoc enim casu nihil per commodatum domino abest: idem enim abfuturum fuisset, si penes dominum mansisset. Posteriori eam fieri, omnino suadere videtur æquitas, quæ innititur ratione, statim adducta, scilicet ne quis ex sua benevolentia & benignitate damnum sentiat. *Præterquam quod nulla possit dari ratio, cur ipse magis, quam alter,*

infortunium præstare debeam, cum hic utique occasionem præbuerit, ut idem rem meam incurrere possit. l. 21. & 22. ff. commodat. Rei commodate, furto surrepta, æstimatio solvenda dicitur. Atqui nonnulla furtiva, etiam contra omnem culpam eorum, qui expilantur, fiunt. Etsi, addit, ubi quis, V. G. per incendium omnes res suas amisit, & ad inopiam reductus fuerit, durum foret commodati pretium reposcere. Depositarium contra solum teneri de dolo & lata culpa, quæ æquiparatur dolo, si res deposita pereat, aut deterior reddatur, omnes fere Moralitæ & juris quoque antistites opinantur, idque tum, quia hic contractus deponentis tantum gratia initur, nullaque vertitur ut plurimum depositarii utilitas; tum, ut inquit Pufendorfius, ipse culpa non vacat, qui homini dissoluto rem suam concedit. Quod si aliquid damni inde patitur, damnum non est: sibi enim imputet, qui talem amicum depositarium sibi elegerit, & vix negligentiam in deposito custodiendo accusari potest, qui circa proprias res non majorem adhibet curam & diligentiam. Aliter dicendum, si negligentior fuerit in re, sibi concredita, custodienda, quam servandis propriis: culpa enim non vacat, qui aliena negligit, propriaque bona conservat, etiam si nec dolus, nec lata culpa intervenerit; quippe cum Pufendorfio statuo, cum regulariter in deposito aliquid amicitiam intercurrat (nemo enim fere deponit, nisi apud amicum, quem fidelem & probum hominem esse existimat) in universum judicaverim, in quovis deposito custodiendo adhibendam esse talem curam, qualem homines diligentes communiter proprias circa res solent adhibere. Atque eo animo rem meam apud amicum deposuisse, & alter eam accepisse, præsumendum, ut in ea custodienda se virum probum & fidelem præberet, cui officio si nollet deesse depositarius, ipsi incumbit eam custodire, quemadmodum solet curare res proprias. Hujusmodi curam & custodiam fidelitas, quam depositarius præstare tenetur, exigit, ita ut quandoque exactissima cura adhibenda sit, ubi rei depositæ conditio id requirit; imo quamvis honesti, probi & fidelis viri officium exigere nequeat, ut meas res alterius rebus posthabeam, tamen possunt incidere casus, quibus aliquando exactior cura & custodia adhibenda circa res alienas, quam proprias, & quibus res meas posthabeam rebus alienis, scilicet si res mea sit longe vilior deposita, incendio oborto, vel naufragio imminente, quis non judicaverit servandam potius rem depositam, quam vilem suppellectilem, quam mecum vel in navem portavi, vel domui meæ intuli. Sed ea id agendum conditione, ut me indemnem præstet deponens, restituendo pretium earum rerum, quæ mihi perierunt, dum ipse res præ meis servando operam dedi. Aliud dicendum, si res utraq; paræ sint pretii: tunc enim juxta bene ordinatam charitatem, quæ primo a se ipso incipit, sibi quisque proximus. Sed quæri hic possit, si quis forte rem suam viliores prætulit deposito pretiosiori, ubi de tali diligentia & cura non fuerit conventum, an possit.

possit conveniri, ut præstet rei omiſſæ æſtimationem, quaſi ſua culpa perierit? Abſolvit eum Puſendorſius, atque immunem pronunciat a præſtanda æſtimatione rei perditæ, tum quia inde non eſt factus locupletior, tum etiam, quia amicitia duntaxat & humanitatis officia intermiſit, cujuſmodi intermiſſionem ad reſuſionem detrimenti, inde orti, neminem obligare ſtatuit. Verum ſi æquitatis rationem æqua mente ponderemus & diligenter examinemus, nullus dubito, quin facile appariturum, paulo ab ea alienam hanc Puſendorſii ſententiã, nec etiam ſibi ſatis conſtare, ſi ea, quæ paulo ante dixit, cum hiſce conferre placuit. *Ipſe enim inquit ſe exiſtimare, in quovis deposito cuſtodiendo adhibendam eſſe talem curam, qualem communiter diligentes homines ſolent adhibere circa reſ proprias; imo & exactiſſimam quandoque curam adhibendam cenſet, licet ſuper ea expreſſe non fuerit conventum, ſcilicet, ubi rei depositæ conditio id requirit; non jure amicitia & humanitatis, ſed fidelitatis, jure conventionis non expreſſæ, ſed tacitæ; quippe accipiendo depositum ejuſmodi conditione, tacite videtur ſe obligaffe ejuſmodi adhibere curam in deposito cuſtodiendo, qualem exigit ejuſdem conditio, ideoque etiam exactiſſimam ſe præſtiturum, ubi id requiritur, atque etiam eo animo rem apud illum depoſuiſſe deponentem præſumendum, ut in eo cuſtodiendo talem adhiberet curam, qualem rei conditio requirit, imo qualem ipſe depositarius exegiſſet, ſi deponenti rem ſuam, ejuſdem conditionis, tradidiſſet cuſtodiendam. Itaque reſ hic interpellat pro homine; id eſt, ejuſdem conditio ſatis exprimit, qua lege, quo animo deponens eam depositarii curæ committat, acſi expreſſe ſuper eo fuiſſet conventum. Quamobrem non vulgarem duntaxat diligentiam in deposito ejuſmodi cuſtodiendo, ſed exactiſſimam, & longe majorem, quam adhibet ſuis rebus, quæ forte non ſunt ejuſdem momenti & pretii, requiri, & quidem juxta contractus leges, tacite ei adjectas, ſtatuo: & proinde auferem pronunciare non immunem ab omiſſæ rei æſtimatione præſtanda, qui talem adhibere omiſit curam, qualem rei depositæ natura & conditio efflagitat, quamvis, quidquid detrimenti inde patitur deponens, a ſolo depositario refundendum nolim; quippe & ſuæ negligentia aliquo modo pœnas dare oportet deponentem, quod, rem ejuſmodi conditionis curæ & cuſtodia alterius committens, non eas expreſſe exegerit cautiones, quæ regulariter contractui non inſunt; quippe, ut diximus, ſufficere vulgarem diligentiam traditur, vel ſaltem talem, qualis in rebus propriis cuſtodiendis adhiberi ſolet, propterea, quod nulla hic verſetur utilitas depositarii, & proinde ſolum teneri de dolo & lata culpa, non vero de levi aut leviffima, & multo minus de caſu, D. D. ſtatuumt, niſi pactum intervenerit, ut de levi, vel etiam leviffima, aut etiam caſu fortuito teneretur: pacto enim ſtandum. Sibi itaque impuet deponens, quod ejuſmodi pactum non interpoſuerit; verum eo non immunis præſtatur ab omni culpa deposita-*

rius, utpote qui, juxta rei conditionem & mentem deponentis, talem curam in ea cuſtodienda adhibere debuiffet, quaſem, accipiendo depositum, ſe adhibiturum promiſiſſe videretur, & ſibi pollicitus fuiſſe deponens, verofiſſime eſt. Quæ non præſtitit, tenetur, ſi reſ perierit, damnum, inde ortum, pro æqua portione reſarcire: æquitatis enim ratio non patitur, ut vel omnino abſolvatur, vel omnne detrimentum ſolus refundat. Aliis forte magis arridebit jus ſtrictum, vel Puſendorſii opinionem meæ præferendam exiſtimabunt, quod per me licet: ſuum enim cuique eſt iudicium, inde ſapienter tot ſententiæ, quot homines. Nec alienum a ratione, ut, quoties decernere verum a falſo, æquum ab iniquo, honeſtum a turpi, debeam, id pro vero & æquo habeatur, quod, adhibito mentis diſcurſu, ipſe tale eſſe iudicavi; quippe cum omnes erroribus ſintus obnoxii, vix ſapere videtur, vel ſaltem deridendam ſibi arrogantiam vindicat, qui ſuam ſententiã, tanquam veritatem, falſi neſciam, obtrudere velit, & a qua recedere nemini fas eſt. Hæc dementia & intoleranda arrogantia multos hodie cepit qualiſcunque diſciplinæ doctoruſos. Multo vero magis exactiſſimam adhibere diſgentiam tenetur depositarius, ſi expreſſe ſuper ea conventum, vel ſi fiat in commodum ſolius depositarii, ut ſi quis deponat apud aliquem pecuniam eo fine, ut poſſit illa ſuum, opus ei ſi fuerit, in uſum converti. *l. 4. ff. de reb. credit.* Levem præſtat, ſi in utriuſque cedit commodum, ut ſi pretium pro cuſtodia accipiat. *l. 1. ff. de poſ.* Vid. Joh. de Lugo *diſp. 8. ſect. 9. de juſt. & jur.* Molin. *diſp. 527.* In pignore vero media ſequenda via. Media autem via eſt, quod non de caſu fortuito teneatur, ſed tamen majorem diligentiam, quam depositarius, præſtare debeat, culpam ſcilicet latam & levem per creditorem præſtari oportet. Ratio, quia in utilitatem utriuſque, tam creditoris quam debitoris, plerumque hic vertitur, atque hæc omnia Romanis quibque legibus congruunt, utpote quæ in omnibus, non tamen ſemper, æquitatem naturalem ſequuntur. *l. 23. ff. de reg. jur. l. 5. §. 2. ff. commodat.* Sed ſolet hic obijci *l. 13. ff. de pign. act.* ubi inquit Ulpianus: *In hac actione venire & dolum, & culpam, ut in commodato, venire & cuſtodiam, non vero vim majorem.* Videtur ex hac lege inferri poſſe etiam in pignore culpam leviffimam præſtandam, propterea quod ab Ulpiano æquiparetur commodato, quamobrem addere videretur, *venire & cuſtodiam, ut in commodato*, id eſt, omnem culpam, etiam leviffimam præſtandam: excipit enim tantum vim majorem, & ſic unius excluſio videtur incluſio alterius. Quamobrem exiſtimat celeberrimus juris antecellor Joh. Voet. *commentar. ad pandect. lib. 13. tit. 7.* Ulpianum dicto loco ſermonem habere de eo caſu, quo ſolius creditoris gratia pignus datum ſit, atque ita pignus ſimile ſit commodato, & ad eundem caſum reſtringendum quoque putat reſcriptum Diocletiani & Maximiani, quod eſt in *l. 19. Cod. de pign. & hypoth.* plenis prope verbis ipſum Ulpiani respon-

responsum comprehendens. Inquit scilicet : *Id enim Ulpiano propositum videtur fuisse, ut doceret, in pignore circa culpa praestationem nihil singulare inveniri, uti quidem in mandato, negotiis gestis, suela administratione, similibusque reperitur, sed communem juris oportere servari regulam, in l. 5. §. 2. ff. commodat. propositam, quae vult, vel latam, vel levem, vel levissimam praestari debere culpam, prout vel dantis solius, vel accipientis solius, vel utriusque commodum in contrahendo apparet. Quamvis ergo verum sit, in commodato frequentius, in pignorerarius, solius accipientis utilitatem verti, tamen id Ulpianus voluit pignori cum commodato commune esse, ut, deprehensa utriusque contrahentis utilitate in commodato ac pignore, non, nisi levis, utrobique culpa veniret, ac quoties solius accipientis gratia pignus ac commodatum contractum constitisset, etiam, data levissima culpa, damnum utroque in negotio reparandum esset. Sed alii respondent, commodatum & pignus ibi comparari secundum quid, quod ad culpae praestationem, non vero quod ad gradus culpae, quemadmodum patet ex l. 14. ff. de pign. act. Pignus & commodatum nomine culpae in genere comparantur, cui per speciem derogatur. Utrumque culpam recipit, sed non omnem, & quamvis addatur, venit & custodia, vis major non venit, tamen per id non excluditur saltem casus fortuitus, & includitur culpa levissima, ut patet ex l. 28. Cod. locat. & l. 4. Cod. de peric. tutor. sed per vocem custodiae hic intelligendam voluit mediam diligentiam, quae alias media custodia dicitur, l. 36. ff. de act. empr. & quamvis illa tacite insit culpae, atque ita hic idem bis dici videatur, tamen id non est novum, quod Jcti adeo accurate semper non loquantur, nec raro*

quid, explicationis gratia, adjiciant. Ita Mahn. ad Wesemb. lib. 13. tit. 7. Jctus summus Gerardus Noot, juris in Academia Lugduno-Batava antecessor celeberrimus, conatur, emendando legem, huic difficultati mederi, atque putat ita scribendam : *Venit autem in hac actione & dolus, & culpa; ac in commodato venit & custodia : vis major non venit. Rationes, quibus haec emendatio subnixta, tradit lib. 4. cap. 3. probabil. jur. Sed posset addi superiori responsioni, quod, quamvis tantum casus fortuiti excludantur, ex eo non continuo colligi possit, summam atque exactissimam diligentiam a creditore praestandam, sive cum etiam levissimae culpae nomine teneri; quippe levissima culpa, quoniam culpa esse videtur, quod verbum ipsam satis indicat, saepe non attenditur, & cum casibus fortuitis, ad quos proxime accedit, & ipsa excluditur, ut in l. 5. Cod. de pign. act. Cui etiam accedit, quod custodiam ideo praestet creditor aequae ac commodatarius, quia rem, sibi a debitore traditam, accepit, & quidem restituendam suo tempore, & interim custodiendam : quomodo enim rem amissam, nec bene custoditam, restitueret, sed ea sufficit, quam paterfamilias non quilibet sed diligens, in rebus suis praestare solet, non tamen, quam diligentissimus. Sic & in locato damna, quae per dolum, latam levemve culpam conductoris illata, sunt ab eo resarcienda, quia utriusque utilitas in hoc quoque contractu vertitur. l. 5. §. 2. ff. commodat. l. 223. ff. de reg. jur. Culpam levissimam, nec casum fortuitum, praestare tenetur, nisi in casibus exceptis, & a nobis statim descriptis, vel res natura sua requirit exactissimam diligentiam, ut annotavimus in commodato.*

XIV. 1. Mensura ejus quod res quaeque valeat maxime naturalis est indigentia, ut Aristoteles recte ostendit : quod in permutationibus rerum apud barbaros populos maxime spectatur. Non tamen haec unica est mensura. Nam hominum voluntas, quae rerum domina est, multas res magis desiderat quam sunt necessariae. *Margaritis, inquit Plinius, pretia luxuria fecit. Et Cicero Verrina de Signis : Qui* Mor. Nic. v. 8. *modus est in his rebus cupiditatis, idem est aestimationis.* Et contra evenit ut res maxime necessariae minoris sint propter copiam. Quod Seneca multis exemplis ostendit libro de Beneficiis vi. cap. 15. ubi & hoc addit : *Pretium cujusque rei pro tempore est. Cum bene ista laudaveris, tanti sunt quanto plaris venire non possunt.* Paulus Jurisconsultus : *Pretia rerum non ex affectu nec utilitate singulorum, sed communiter finguntur : id est, ut alibi explicat, quanti omnibus valeret. Hinc fit ut res tanti aestimetur, quantum pro ea communiter offerri aut dari solet, quod vix est ut non aliquam latitudinem habeat, intra quam plus minusve dari aut exigi possit, nisi ubi lex certum rebus pretium ex sistat, ut Aristoteles loquitur, id est, in puncto constituit.* l. pretia. D. ad l. Falc. L. Si servum. D. ad legem Aquil.

2. In communi autem illo pretio ratio haberi solet laborum & ex-

penſarum quas mercatores faciunt : ſoletque ſubito quoque mutari ex copia & inopia eumentium, pecuniæ, mercium. Cæterum poſſunt & quædam eſſe rei accidentia æſtimabilia, ob quæ res licite ſupra aut infra commune pretium ematur vendaturve, puta ob damnum conſequens, lucrum ceſſans, affectum peculiarem, aut ſi in gratiam alterius res vendatur ematurve alioqui non emenda aut vendenda ; quæ ipſa accidentia ei cum quo agitur indicanda ſunt. Ejus quoque damni aut lucri ceſſantis ratio haberi poteſt, quod ex pretii ſolutione dilata aut anticipata naſcitur.

COMMENTARIUS.

UT æqualitas recte poſſet ſervari, pretium conſtitui oportet, quo res, actiones & operæ, in commercium venientes, comparari & exæquari poſſunt. Hujus fundamentum conſtituit Auctor indigentiam, tum etiam voluntatem ſive cupiditatem hominum, vel communem æſtimationem, aut peculiarem aliquem affectum, & ſi quæ ſunt id genus aliæ cauſæ & circumſtantiæ, ex quarum variatione pretii quoque pendet mutatio, id eſt, augmentum vel diminutio. Dividit Pufendorfius pretium in *vulgare* & *eminens*. Illud ſpectatur in rebus & actionibus, in commercium venientibus, quatenus uſum aliquem & delectationem hominibus afferunt. Hoc ſpectatur in nummo & quocunque, ejus vicem gerente. Ad vulgaris pretii naturam recte percipiendam, *fundamentum* ejus nos conſiderare oportet tum in ſe, ut inquit ſtatim adductus Auctor, tum, quare idem intendatur vel remittatur. *Fundamentum*, inquit, *pretii in ſe eſt aptitudo rei vel actionis, qua aliquid vel mediate, vel immediate conferre poteſt ad vitam humana neceſſitates, aut ad eandem commodiorem & jucundiorẽ reddendam.* Statuit a Grotio perperam conſtitui indigentiam fundamentum pretii in ſe : *nam, inquit, hac ratione detraheretur pretium rebus, ſuperflue voluptati inferviẽtibus, quibus tamen luxuria mortalium immenſa ſepe pretia fecit.* Verum quis non perſpicit virum celeberrimum uſum vel indigentiam nimis arctis circumſcribere cancellis, quaſi ſolam neceſſitatem duntaxat ſignificaret, cum adjicit : *Indigere autem non, niſi illis rebus, dicimur, quibus grave citra incommodum carere nequimus :* indigemus enim omni eo, quod nobis comparare cupimus, tum, quod ad vitam tuendam neceſſarium, tum etiam, quod ad pompam & oſtentationem pertineat. Omnium, quæ volumus, vel optamus poſſidere, indigemus, eaque, deſiderio ut ſatiſfiat, non minus neceſſaria, quam tuendam ad vitam neceſſaria ſunt eſculenta & potulenta : indigentia enim metienda ex fine, cui conſequendo res quæque infervit. Indigentia primum permuta-tionibus & commerciis excolendis cauſam præbuit, ut alibi a nobis annotatum, pretiaque rebus impoſuit. *Illud imprimis obſervandum, juſtum pretium non ex naturis rerum, ſecundum ſe,*

quo ad earum nobilitatem ac perfectionem, eſſe judicandum, ſed quatenus ad humanos uſus inferviunt, eatenus ab hominibus æſtimantur, atque in commerciis & commutationibus hominum inter ſe pretium habent. Molin. de juſt. & jur. diſt. 248. Cui conveniunt, quæ habet Auguſtin. de civit. Dei lib. 11. cap. 16. *Eſt autem alius atque alius modus pro ſuo cujuſque uſu æſtimationis, quo fit, ut quædam, ſenſu carentia, præponamus quibusdam ſentientibus in tantum, ut, ſi poteſtas eſſet, ea proſus de natura rerum auferre vellemus : quis enim domi ſue non malis habere panem, quam mures, nummos, quam pulices ? Sed quid mirum, cum in ipſorum etiam hominum æſtimatione, quorum certe natura eſt tanta dignitatis, plerumque carius comparatur equus, quam ſervus, gemma, quam ſemula ? Ita in tali libertate judicandi plurimum diſtat ratio conſiderantis a neceſſitate indigentis, ſeu voluptate cupientis, cum iſta quid per ſe in rerum gradibus pendat, neceſſitas autem quid propter quid expetat, cogitet.* Sed obſervandum, quo aliquid magis utile eſt ad uſus humanos, eo non ſemper majori pretio ab hominibus æſtimari, ſed pretii quantitatem quamplurimum etiam pendere ex æſtimatione, qua homines pluris vel minoris æſtimare volunt rem aliquam ratione uſus ipſius. Id in cauſa eſt, quod juſtum gemmæ pretium, ad ſolum ornatum, majus ſit, quam juſtum pretium ingentis copię frumenti, vini, carniũ, panni, ſine quibus vitam tueri nec commode tranſigere poſſumus. Sed ulterius notandum, hanc æſtimationem vel eſſe *particularem*, vel *uni-verſalem*. Illa provenit ex ſingulari aliquo affectu. Hæc deſcendit ex communi opinione & conſuetudine. Sic communis quædam opinio effecit, ut pluris æſtimare ſoleamus ea, quæ ſunt rara, quorumque adquiſitio difficilis, & ab ultimis terrarum oris, & locis valde remotis ac diſſitis ad nos advehuntur, quam ea, quorum ſat magna copia, & omnibus ſufficit uſus, & quæ abſque magno labore comparari poſſunt. Scilicet *ambitio mortalium præcipue æſtimat, quæ cum paucis eſt habitura communia, & contra eidem vile eſt, quidquid intra cujuſvis ſupelleſtilem cernitur.* Pufend. lib. 5. cap. 1. Hinc fictilia, quæ ex Indiis ad nos adferuntur noſtris longe in majori pretio habentur, licet forte elegantiori

pictura

pictura præstantioribus. *Quæ rara sunt, habentur in pretio, at ea, inter quæ vivimus, & ea, quæ sunt in medio posita, nequaquam: nam si aqua raro reperiri imaginemur, quanto ea pretiosior esse nobis videatur omnibus, quæ in pretio habentur? Aut si imaginemur multum auri temere humi jacere, projectum perinde, atque lapides, cui adeo pretiosum ipsum fore existimabimus, aut a quo tam sollicitè inclusum & asseruatum iri? Sextus Empiricus Pyrrh. Hypat. lib. 1.* Sic in diebus Salomonis argentum nec alicujus pretii putabatur, quia propter auri copiam evilerat. Sic apud nationes, copiosam auri regionem incolentes, aurum cum triplo ære commutant, & pro ferro duplum reddunt: modus enim æstimationis comparatur ad rationem abundantie & raritatis. Apud Æthiopes ea, quæ nobis censentur vilia & jocalia, longe majoris sunt pretii, quam aurum, quod pro illis permutant. Sunt tamen & aliæ adhuc causæ extrinsecæ, cur unius ejusdemque rei pretium vel intendatur, vel remittatur: rerum enim, quæ inserviunt usui quotidiano, valor maxime crescit ex earum vel penuria, vel abundantia, & ex majori emptorum copia. Indigentia item rerum quarundam ad certum usum major apud multos uno tempore, quam alio, facit, posita eadem rerum abundantia & copia, accrescere pretium. Sic equi plus valent tempore belli imminenti, quam pacis. Defectus item pecunie in aliquo loco facit rerum aliarum pretium decrescere, abundantia vero accrescere. Molin. *diff.* 348. Joh. de Lugo *diff.* 26. *sect.* 4. *de just. & jur.* Sed & illud contingere solet, ut certæ quædam res non communi, sed singulari quadam æstimatione, a singulis magno habeantur in pretio ex peculiari affectu, quod vocare solemus pretium affectionis. Sic res, longa serie in familia alicujus asservata, aliquando pluris, quam valet, æstimari solet. Sic res confines & accommodæ majori pretio quis comparare cupit, quam alii, qui non eandem emendi habent rationem. Verum observandum, quia ejusmodi affectus est peculiaris, non debere pretium rei intendi ex affectu emptoris, aliæ nisi causæ, pretium intendentes concurrant. Hanc opinionem omnes fere amplectuntur Moralistæ. Ratio a posteriori est, quia ex ejusmodi augmento summa quandoque proflueret iniquitas, quoniam sic posses e surienti, & fame presso, vendere immenso pretio panem unicum. Ratio a priori est, quia nullus potest vendere quod suum non est; atqui affectus vel utilitas non est ulla ratione venditoris. Less. *lib.* 2. *cap.* 21. *dub.* 4. Potest tamen pretium intendi ex affectu venditoris, modo hunc emptori significet: privatio enim hujusmodi affectus & oblectationis est aliquid æstimabile, veluti lucrum cessans & damnum emergens ipsi venditori. *Ratione lucri cessantis, vel damni emergentis ex rei alienatione, vel ratione peculiaris affectus aut oblectationis, quæ se privat venditor, potest eam pluris vendere, quam per se valeat juxta æstimationem ipsius lucri, vel damni oblectationis, vel affectus. Ratio est, quia hic non tantum vendit rem illam nudam, sed etiam*

*suam commodum, vel oblectationem, vel affectum; ergo etiam horum æstimationem exigere potest, etiam si res habeat pretium legitimum, ut ait Less. *diff.* loc. Lugo *diff.* loc. addito tamen hoc temperamento, quod affectus ille debeat nisi aliqua justa ratione, ob quam prudenter posset pluris æstimari. Alii contra æstimant, licet affectus ratione non nitatur, nihilominus venditori integrum esse rem tanti facere, quanti pretium, quod exigit, quia sua incommoda quivis æstimare potest. Hæc ratio displicet Lessio, propterea quod affectus, a ratione alienus, est corrigendus, non enormi pretio redimendus, vel solandus. Verum hanc limitationem nec ego probarem, propterea quod affectus destituatur sæpius ratione, scilicet tali, qualem homo prudens & sapiens, cujus animus omni affectu vacuus, in deliberationem cadere oportere existimaret, modo pretium nimis enorme, excedens omnem æqualitatis mensuram, si consideretur cum rei qualitate, natura & usu, quæ quamvis æstimationem non constituat, attamen non omnino negligi debet, in justo & æquali constituendo pretio, quod aliquam habet proportionem cum re vendibili. Verum non tantum res, sed etiam operæ & actiones æstimari possunt, ut paulo ante notavimus, atque earundem pretia intendit difficultas, dexteritas, utilitas, necessitas, agentium raritas, eminentia seu dignitas, libertas actionem intermittendi, & si quæ sunt alia. Pufend. *diff.* loc. quem vide, ne omnibus in hisce describendis nimis simus prolixi. Notandum verò ex eodem Auctore, quod præter ea, quæ annotavimus, alia quoque in pretiis rerum singularium determinandis & ad justam quantitatem redigendis, consideranda veniant. Et quidem initio observandum juxta duplicem hominis statum, scilicet naturalem, vel civilem, in quo quis constitutus vitam transigit, duplicem quoque agendi & de rebus suis disponendi facultatem cuius competere. In statu civili libertas illa naturalis, quæ cuique tribuit facultatem pro lubitu de bonis & rebus suis disponendi, quoniam in eo statu rerum actionumque suarum quilibet summus moderator & arbiter, & proinde, quocumque velit modo & titulo, rei suæ dominium in alterum transferendi cuique jus competit, vel gratuito, vel oneroso, donatione, permutatione, vel emptione venditione, de quo alienandi modo hic sermo. Cui autem licet quod plus est, ei etiam licet quod minus est. Qui facultatem habet rem suam pro lubitu alienandi, eidem quoque competit arbitrium eligendi modum, quo velit alienare, tanquam alterius accessorium. Quamobrem jure merito ipsi, qui rem suam vendere alteri constituit, arbitrium competit rei suæ pretium determinandi; quippe cum in naturali statu homines sibi invicem æquales conditione, qualitate, jure, ita ut nec alteri in alterius personam, res, vel actionem quid juris competat, statere nemo potest rei mex pretium, quo eam alteri vendere necessum haberem; necessitas quippe ejusmodi involvit imperium, quod a statu naturali exulat, & proinde, ut inquit Pufen-*

Pufendorfius, *etsi vel maxime alius vellet rei mea pretium ponere, cum nihil juris in me, personam, vel actionem habeat, penes me erit ejusdem estimationem admittere, vel rejicere, adeoque revera ipse ero ejus rei estimator, ac licet rei mea pretium forte infinitum ponam, nemo tamen super eo queri potest, cum nullius inter sit, quantas mihi ipsi divitias fingam, ac aliis, quibus id pretium nimium videtur, nihil facilius sit, quam rem mihi meam relinquere. Ergo, si quis velit rem meam habere, nosse est, ut, quantum mihi pretium fuerat visum, asserat; sicut contra, si ego meas merces extrudere velim, oportet, ut accipiam, quantum emptori fastidioso dare placuerit. Igitur non mihi tunc justa querendi causa datur, quando quis per inhumanitatem, aut ex odio invidiamque, indigenti res, quibus abundat, vel plane vendere recusat, vel non, nisi durissimis conditionibus vendere vult. Ex quibus consequitur, rerum quarumvis pretia in statu naturali ex conventionne contrahentium definiti. Quamobrem Toletus ait: *Quia res, que non habent pretium constitutum nec a Principe, nec ab usu fori, habent valorem ex mera voluntate ementis ac vendentis, juxta illud: Unusquisque in rebus suis est moderator & arbiter.* Sed mihi videtur media hic sequenda via, nec concedendo venditori nimiam licentiam & libertatem, nec ei nimis arctis cancellis circumscriptam tribuendo. Quamvis in statu naturali rerum suarum quis arbiter & moderator, ita ut de iis pro lubitu disponendi facultatem habeat, at tamen ea suam accipit mensuram a societate humana atque officiis, quæ hominibus sibi invicem, tanquam societatis ejusdem membris, exhibere atque præstare tenentur, exigente societatis ejusdem conservandæ inter homines necessitate. Quippe cum homo non solum sit animal rationale, sed etiam sociabile, eidem incumbit ea præstare officia, ejusmodique cum sui simillimis inire vivendi rationem, quæ huic conditioni & naturæ suæ convenit ac congrua est. Atqui cum vix illa societas, quæ homini cum homine intercedit, conservari possit, nisi accedente rerum permutatione & mutuo commercio, apparet neminem, tanquam membrum societatis, oportere rebus suis, quibus ipse non habet opus, sed alius forte indiget, ex peculiari affectu erga illas tanti æstimare, ut longe excedere videatur justum rei pretium, & illam proportionem, quam oportet observare inter mercem & pretium, quæ ex collatione unius cum altero facta facile dijudicari potest; quippe si idem omnes facerent, interrumperetur omne commercium, atque hac ratione distraheretur societas, cujus cultura vitam reddit & commodiorem, & ornatiorem. Quamobrem licet quidem cuique pro lubitu rei suæ ponere pretium, verum in eo statuendo non proprium judicium, vel peculiarem duntaxat affectum sequi oportet, sed quod ratio dicat æquum & justum esse cum relatione ad societatis humanæ conservationem & culturam, quo posset præveniri, ne ex immoderato sæpius affectu nimis enorme pretium, longe ejus intrinsecum valorem, vel usus æstimationem excedens, rei nostræ imponamus ad evitanda illa in-*

commoda, quæ ex commercii interstitio, cui ejusmodi rerum æstimationes causam præberent, dimanarent. Ne autem in ejusmodi incommoda, in naturali statu viventes, incideremus, in rebus vendendis posset tertii cujusdam intelligentis mercatoris judicium interponi ad justum rei pretium definiendum atque determinandum, omnibus consideratis circumstantiis: certior enim haberi nequit regula, quam judicium intelligentis, quod tamen sequi non necessum habet venditor. Venditor, judicium intelligentis si sibi displiceat, potest retinere rem suam, sed eo adhiberi oportere statuo, ut ad justam æstimationem omnia redigantur, atque sibi & aliis satisfacere posset venditor, & societatis & commercii cultura vigeat floreatque, sine qua commode vita transigi nequit. In civitatibus vero pretia definiendi solent duplici modo; per Principem, vel magistratum, qui summæ rerum præest, sive per legem; altero modo per communem hominum æstimationem & judicium, accedente consensu eorum, qui inter se contrahunt: nam quamvis lex, vel jussus magistratus determinet pretium, liber tamen arbiter & moderator quis rei suæ manet, quatenus penes ipsum arbitrium & facultas residet, velit ne rem suam retinere, vel alionare juxta illam æstimationem, quam publica definivit potestas, cujus est statuere, consideratis circumstantiis, ex quibus æstimatio rerum pendet, quanti vendi debeat, ut hac ratione Reipub. bono consulatur, & plurima vitentur mala. Pretium hoc solet vocari *legitimum*; alterum *commune*, seu *naturale*. Legitimum quasi lege definitum, quod regulariter cum justitia & æquitate præsumatur convenire, nisi appareat spem munerum, vel odium venditorum, vel supinam ignorantiam intervenisse: quamobrem & illi omnino standum est, nec in dubium revocari debet, tum, *quia superior melius æstimare potest omnes circumstantias ad justam taxationem faciendam; tum quia Reipub. in bonum publicum disponere potest de bonis subditorum, & prohibere, ne plus accipiant, vel minus dent pro re aliqua, & quando justa percipiendi causa adest.* Joh. de Lugo *disp. 26. sect. 4. de just. & jur. Less. de just. & jur. lib. 2. cap. 21. dub. 2. Mol. disp. 347. & 364. Pufend. lib. 5. cap. 1.* Constitit vero hoc pretium in *puncto*, ut inquit Auctor, nec habet latitudo in eo locum, quemadmodum in pretio vulgari seu naturali, ita ut, quomodo-cunque excedatur, injustitia committatur, nisi restituatur quod supra exactum. Molin. *dict. loc.* Atque ad illam restitutionem faciendam actione conveniri potest in exteriori foro venditor, licet non sit ultra dimidium in excessu peccatum. Hoc pretium in gratiam emptorum taxari frequentius solet, quamobrem venditori non licet ultra quid exigere. Emptori tamen, venditore consentiente, licebit minus dare, modo non infimum attingat gradum in pretio naturali seu vulgari. Aliquando tamen constitui quoque potest in gratiam venditoris, ut non possit emptor minus dare, & tunc potest venditor salva conscientia plus exigere, dum tamen non excedat pretium naturale sum-

summum, & minus accipere, quoniam cuique licet commodis suis renunciare. Vid. Pufendorf. *diſt. loc.* Pretium vulgare seu naturale fervandum est, quando non est pretium lege taxatum, illudque imponi solet communi hominum æstimatione, unde *vulgare* dicitur commune ab Auctore nostro. A quibusdam *naturale*, quasi a naturali prudentia constitutum. Less. *diſt. loc.* De hoc pretio Jctus l. 63. ff. *ad leg. Falcid.* *Pretia rerum non ex affectu, nec utilitate singulorum, sed communiter funguntur*, i. e. tanti sunt, quanti omnibus valent. Recipit autem hoc pretium aliquam latitudinem, intra quam plus minusve potest exigi. Intra hanc latitudinem tria solent assignari pretia, scil. infimum, seu pium; medium, seu moderatum; summum, seu rigorosum. Quanta autem sit illa latitudo, ita accurate definiri non posse, cum Pufendorffo statuo, *nec quidquam expeditius dici posse, quam illud esse justum pretium, quod dare communiter solent illi, qui & mercium, & fori satis sunt gnari.* In communi vero illo pretio solet haberi ratio laborum & expensarum, quas mercatores faciunt in mercibus adportandis & tractandis; quippe hoc est fundamentum, quare mercator carius possit vendere merces, quam emerat, ut inquit Pufendorf. *diſt. loc.* ut contingere potest in mercibus, quæ deferuntur per loca periculosa, hostium excursionibus, vel prædonum invasionibus exposita, ita ut opus comitatu manus militaris ad imminens periculum depellendum. Hoc tamen non intelligendum de expensis, ratione infortunii, vel per imprudentiam, factis. Less. *diſt. loc.* Pufend. Neque etiam locum habet, si res illæ jam pretium suum, quo passim venduntur, habent, quia, ut inquit Lessius, *semper tenetur eas vendere pretio corrente, vel sibi reservare: in*

hoc enim pretio taxando jam habita est ratio laborum & expensarum, qua ordinarie fieri solent. Crescit quoque rerum valor ex rerum penuria, vel emptorum copia, vel pecuniæ abundantia, ut paulo ante annotavimus. Variatur quoque valor vulgaris ex modo emendi aut vendendi: qui enim vendunt merces minutatim, plus possunt exigere, quam qui in magna multitudine simul eas distrahant: prior enim modus plures expensas & molestias venditori adfert, quas majori pretio aliquo modo compensari æquum est. Sic quoad pretium minuendum facit, si venditor eas, ultro rogando, emptoribus offerat. Huc etiam pertinet modus vendendi sub hasta, sive auctio publica, ubi justum pretium censetur illud, quod, seposita fraude, potest extorqueri etiam infra, vel supra dimidium, quo res extra subhastationem valeret. Triplicem rationem adferunt Moralistæ; vel quia merces ultroneæ vilescunt; vel quia hic modus vendendi rem exponit periculo utriusque fortunæ lucrandi vel perdendi; vel excessus ille censetur liberaliter donari, cum nulla necessitas cogat hunc vendendi emendive modum eligere. Cui addi potest, quod illud idem potestas publica censetur in hoc foro habere, & æstimare pro pretio legitimo. Cæterum potest quæri, an res vendi possit pluris propter dilationem solutionis, quam vendita fuisset parata pecunia? Præcisè ob dilationem solutionis rem carius vendere, illicitum tradunt D. D., nisi accedant alii tituli extrinseci, ratione quorum pluris aliquid exigere licet, cujusmodi esse dicitur lucrum cessans, vel damnum emergens: nam dies est pars pretii, & plus est statim aliquid dare, quam post intervallum. Pufendorf. *diſt. loc.* Less. *lib. 2. cap. 21. dub. 6.*

XV. 1. De venditione & emptione notandum etiam, sine traditione ipso contractus momento transferri dominium posse, atque id esse simplicissimum. Ita Senecæ venditio *alienatio est, & rei suæ jurisque sui in alium translatio*: nam & ita fit in permutatione. Quod si actum sit ne statim dominium transeat, obligabitur venditor ad dandum dominium, atque interim res erit commodo & periculo venditoris: quare quod venditio & emptio constat præstando, ut habere liceat & evictionem, item quod res periculo est emptoris, & ut fructus ad eum pertineant antequam dominium transeat, commenta sunt juris civilis, quod nec ubique observatur: imo plerisque legum conditoribus placuisse, ut ad traditionem usque res commodo & periculo venditoris sit, notavit Theophrastus in loco qui apud Stobæum est, ubi & multa alia instituta reperias de solennitate venditionis, de arrhabone, de poenitentia, multum differentia a jure Romano: sicut & apud Rhodios perfici solitam venditionem & contractus quosdam alios relatione in acta, notavit in Rhodiaca Dion Prusænsis.

2. Illud quoque sciendum, si res bis sit vendita, ex duabus venditionibus eam valituram quæ in se continuit præsentem dominii trans-

H h h

latio-

lationem, five per traditionem five aliter. Per hanc enim facultas moralis in rem abiit a venditore: quod non fit per solam promissionem.

COMMENTARIUS.

AN sine traditione dominium rei nostræ in alium transire possit, disputavimus supra cap. 6. §. 1. atque ibidem annotavimus voluntatem dominium transferre, traditionem tantum tribuere facultatem utendi & fruendi re, cujus ex justo titulo quis sibi dominium adquisivit. Cujusmodi adquisitio perficitur, quoties quis per idonea signa declarat voluntatem alienandi, & aperte accipientis significatur voluntas illud acceptandi: alienatio enim nihil aliud, quam abdicatio & renunciatio juris, quod quis habet in rem suam, qui actus cum pendeat cum ab intrinseca animi deliberatione & electione, ex antecedente mentis discursu profuente, tum ab extrinseca ejusmodi significatione voluntatis, ex qua sat dilucide perspici atque intelligi potest animi sententia, rei suæ dominium transferre volentis. Præter hæc duo requisita nihil aliud requiri statuimus, sed hisce concurrentibus ab utraque parte, perfecta juris translatio censeri debet. Itaque quod traditio etiam requiratur, est juris civilis. Recte itaque Auctor in emptione & venditione, etiam sine traditione, ipso contractus momento transferri dominium posse, statuit, nec etiam quid aliud natura contractus emptionis & venditionis efflagitare videtur ad sui perfectionem, quam utriusque contrahentis consensum, ad idem, eundemque finem, collimantem, scilicet ut rei dominium ab uno transeat in alium; ergo, ut alienetur; alienatur autem per renunciationem juris in alterius gratiam factam a domino, & acceptationem istius renunciationis sive juris, cui renunciatum; quippe per ejusmodi acceptationem alteri jus acquiritur, quo alienantem convenire potest, ut sibi præstet effectum mutui consensus, id est, rem suam sibi tradat, quæ apud illum sine titulo existit, tanquam apud alienæ rei possessorem. Hinc dicitur contractus venditionis & emptionis consensu constare ac perfici; quis autem negare possit, venditionem esse alienationem? Venditione igitur consensu perfecta, alienationem quoque factam, id est, translationem juris & dominii, quod alter habuit in rem venditam, censeri omnino necessum est. Si traditio insuper requiratur, perfecta dici nequit; quippe cum in venditione & emptione nihil aliud agatur juxta utriusque contrahentis mentem, quam ut dominium ab uno in alterum transferatur, perfecta dici nequit consensu, antequam traditio accedat, quia sine ea nondum dominii translatio, in qua consistit alienatio, juris effectus, quem per contractum intervenientem producere intendunt contrahentes. Atqui contrarium recta docet ratio, a qua nec omnino recedere jus Romanum diligenter examinanti videbitur: ipse enim Im-

perator, statuens per traditionem *res nobis adquiri jure naturali*, subjicit, *nihil tam conveniens esse naturali æquitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferri, ratam haberi*, §. 4. *inst. de rer. divis.* non tam a traditione, quam voluntate domini, dominii pendere translationem. Atque meo judicio hic §. debet applicari ad illum casum, quo dominus per traditionem, illico factam, dominii transferendi voluntatem suam significare voluit. Ideo traditio hic non additur, tanquam dominii transferendi necessarium requisitum, sed certum indicium & testimonium, ex quo possit innotescere perspicue & indubitate voluntas domini, rem suam alienare volentis. Traditio itaque hic cum intrinseca animi deliberatione concurrat, tanquam externum signum voluntatis & sententiæ alterius, quemadmodum & verba quoque ejusdem declarandæ indicia & signa. Aliquando itaque dominii translatio perficitur verbis; quandoque etiam ipsa traditione, præcipue ubi simul & dominium, & usum conferre placet: notandum enim unius inclusionem non esse hic alterius exclusionem, quasi sine traditione dominium non transiret. Quamobrem mihi videntur a recto ratiocinandi tramite & vero juris naturæ sensu aberrare juris civilis antiquitates, qui existimant ad dominium transferendum non sufficere nudam convenientium voluntatem. Nimirum, ut inquit Vinn. *inst. lib. 2. de rer. divis. quia nemo ex ratione juris gentium facto suo rem, sive ea nullius sit, sive alterius, acquirit, nisi cujus potestati & manui subjecta sit; quod ita quisque consequitur, si eam apprehenderit, si possessionem ejus nanciscatur. arg. l. 1. §. 1. ff. de adquir. possess. non aliter autem possessio rei aliena apprehendi, & per eam potestati nostra res subijci potest, quam si dominus eam tradiderit, in cujus tam diu potestate est & manet.* O quam docta & subtilis hæc ratio! sed juri gentium seu naturali haud congrua. Admodum crasse mihi Vinnius Philosophari videtur, atque in ipsa juris, cum naturalis, tum etiam civilis, impingere videtur fundamenta, statuendo neminem ex ratione juris gentium facto suo rem alterius acquirere, nisi potestati & manui subijciatur acquirentis, quod fieri posse negat, nisi dominus eam tradiderit, in cujus potestate manet, quamdiu non tradita: observandum enim potestati, id est, juri nostro, subijci omnia, quæ legitimo & justo titulo possidemus, quibus uti frui possimus, vel cujus possessionem ab alio jure perfecto exigere possumus. Utroque sensu dicimus aliquid esse nostrum, potestati quoque nostræ subiectum. Non ea significatione, qua intelligimus rei ipsius realem detentionem & possessionem, ac in usum nostrum convertendi potestatem, sed quatenus ea deno-

denotamus facultatem seu jus vindicandi, quod cuique suum est; suum autem dicitur, quod iusto titulo, legibus vel naturalibus, vel civilibus comprobato, sibi quis vel retinere, vel petere, vel vindicare potest; quamobrem Jcti facultatem nomine sui appellant. Quod itaque jure perfecto, ultro citroque continente & habente obligandi vim, alicui competit vel debetur, juris, sive facultatis nomine venit. Vide quæ a nobis commentata *lib. 1. cap. 1. §. 5.* atque hoc sensu recte dominium translatum dicimus in eum, qui per emptionem & venditionem sibi jus adquisivit rem venditam a venditore exigendi, & petendi, ut sibi tradatur, tanquam suo accepto pretio; illud vero exigendi & petendi facultas unde, nisi ex consensu venditoris, rem suam alterius facere volentis. Existit quidem res, nondum tradita, penes venditorem, sed sine causa, sine titulo, ita ut ne ea quidem jure suo uti frui possit, quia alterius facta per emptionem & venditionem. Unde Paulus *l. 15. ff. de reg. jur. is, qui actionem habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur.* Unde illa, ad suum pervenire, suum recipere: agimus enim non de ipsius rei, sed juris, quod in rem, sive ad rem nostram habemus, quod verbo unico dominium nuncupamus, translatione, quod cum incorporale sit, nihil ad perfectionem sui desiderat. Cui & altera potest addi ratio. Si naturaliter ad dominii translationem traditio necessaria esset, nunquam sine traditione fieret illa translatio, quod tamen aliter se habere, multa docent, ut inquit celeberrimus Huberus *lib. 4. cap. 8. observ. jur. humanior.* Porro, inquit, *citra jus positivum, quis causam reddit, quare voluntas domini, inter vivos explicata, non aequè dominio transferendo, quam ultima morientis declaratio, sufficiat? Nam vi testamenti, quod est contestatio voluntatis, heredes fieri dominos, & in rem agere posse, tamen si traditionem vel possessionem nullam habuerint, notissimum est, & expressum in l. 50. §. 1. de rei vind. Legata similiter dominos faciunt legatarios immediate sine ullo hominum facto, possessione vel traditione. l. 80. ff. de legat. 2. Si quis excipiat, vim legis hanc esse, quæ recta via dominium operetur, id equidem admittemus, collecturi inde, quod, ubi lex traditionis antecessionem remittit, ibi per se dominium, positus communibus voluntarii actus requisitis, producat. Enimvero si absque traditione dominium nullo modo per naturam transferri posset, videndum, ne legis po-*

*testatem, aut certe vorecundiam legislatoris excederet, tollere citra ullam necessitatem tam necessarium, imo essenziale juris requisitum. Potius cum in tot acquisitionum speciebus pateat a traditione hanc rem non pendere, sed a professione voluntatis, facta ab eo, qui jus alienandi habet, dominium naturale plenumque produci, satis evidenter patet. Vide quæ ibi disputantur, & a nobis annotata cap. 6. ad quæ lectorem remittimus. Hæc ita obtinent, nisi aliud actum inter contrahentes; quippe si conventioni adjectum, ne prius transcat dominium, antequam res tradita fuerit, voluntati partium erit standum: pacta enim adjecta dant legem contractibus. In venditione simplici, ubi statim, ipso contractus momento, dominium transire placuit, videtur æquitati magis congruum, ut res sit periculo emptoris, ac fructus ad eum etiam pertineat: quid enim magis naturale, quam ut res pereat domino suo, & ut etiam patiatur incommodum, ad quem rei pertinet commodum, & ut sic quoque commodum, lucrum atque fructus percipiat is, ad quem incommodum pervenire oportet. Quod si emptioni additum, ne statim dominium transcat, obligabitur quidem venditor ad dandum dominium, verum interim res erit periculo & commode venditoris ad translationem dominii usque, quia mens contrahentium præsumi debet talis fuisse, ut contractus perfectus non sit, nisi dato pretio & translato dominio; ex contractu autem imperfecto dominium non transit, sed manet penes venditorem, & idcirco omne emolumentum capit, quia naturaliter fructus ad rei dominum perveniunt. Quod si autem quis eandem rem duobus vendiderit, ex duobus venditionibus ea valitura, quæ in se continuit præsentem dominii translationem, sive per traditionem, sive aliter, ut Auctor statuit, cum quo convenit jus Romanum, *l. 15. Cod. de rei vind.* ubi inquit Imperator: *Quotiens duobus in solidum prædium jure distrabitur, manifesti juris est, cum, cui priori traditum est, in detinendo dominio præferri.* Sed objicit Zeigl. *Si ipso contractus momento transfertur dominium, quæ est hypothesi nostri Auctoris, quorsum hic faciet traditio? Sic enim ex mente Grotii ex duabus venditionibus semper & ubique prior erit valitura; quippe per quam dominium jam translatum est.* Sed facilis responsio, si dicamus Auctorem de eo casu sermonem habere, ubi additum emptioni ne dominium transiret actualem ante rei traditionem.*

XVI. Monopolia non omnia cum jure naturæ pugnant: nam possunt interdum a summa potestate permitti iusta de causa & pretio constituto: cujus rei exemplum nobis illustre præbet Josephi historia cum is vice regia Ægypto præffet. Sic & sub Romanis Alexandrini Indicarum & Æthiopicarum mercium habebant, ut Strabo loquitur, *μονοπωλείαν.* Potest & a privatis institui, æquo duntaxat compendio. At qui, ut in Velabro olearii, de compacto id agunt, ut res supra pertium id quod summum nunc est in communi pretio vendan-

Cap. 6. tur, aut vi aut fraude impediunt ne major copia importetur, aut ideo merces coëmunt ut vendant pretio quod tempore venditionis iniquum sit, injuriam faciunt, atque eam reparare tenentur. Quod si alio modo impediunt invectionem mercium, aut ideo coëmunt ut pluris vendant, pretio tamen pro temporis ratione non iniquo, faciunt quidem adversus caritatis normam, quod multis evincit Ambrosius libro officiorum tertio, sed proprie jus alterius non violant.

COMMENTARIUS.

Monopolium dicitur, quando unus, vel pauci efficiunt, ut ipsi soli aliquod commercii genus vendant pretio, illorum ex arbitrio taxato, quod tendit in detrimentum cum societatis humanæ, tum civilis, utpote quo & commercia tolluntur, atque etiam vitam tuendi ratio redditur molestior & difficilior. Nonne ipsa natura, omnia in commune deferens, & tanquam benigna mater, omnium rerum, quæ ad tuendam vitam necessaria, sat magnam copiam producens, nos docet, nihil magis naturæ instituto contrarium, quam eorum comparisonem difficilem reddere, quibus ad vitam commode transigendam omnes indigent vel humanæ, vel civilis societatis cives, quamobrem merito iniquum & injuriosum Reipub. monopolium dicitur, atque invisum ejus nomen. Id ipsum fuit in causa, quod jura Imperatorum monopolia severe puniunt amissione monopolii, atque exilio perpetuo. *l. un. Cod. de monopol.* Eandem pœnam quasi renovant novissime latæ in Germania leges Caroli V. tempore Anno 1545. in Comitibus Augustæ Vindellicorum habitis *cap. 18.* Et Franciscus, Galliarum Rex, prohibuit artificum monopolia, neve ex composito res artificii sui una pertractarent, pœna confiscationis corporis & bonorum interdicta, constit. Francisci I. *de abbreviat. litium artic. 191.* In Belgio extant *placita 7. Octob. 1531. 9. Octob. 1590.* Vid. Camil. Borel. *de magistrat. edit. lib. 3. cap. 8. Zyp. notii. jur. Belg. lib. 4. de monopol.* Damhoud. *prax. crim. cap. 134.* Sed observandum, nos hic habere sermonem de ejusmodi monopolis, quæ fiunt quasi propria & privata auctoritate. Talia sunt, quæ fiunt conspiratione plurium de non vendenda merce aliqua infra certum pretium, ut dictum; quippe, ut inquit Auctor, est quoddam monopolii genus, quod cum jure naturæ non pugnat, quando videlicet publica auctoritate fiunt, bono communi id flagitante, & exigente publica necessitate: notandum enim quatuor modis fieri monopolia. Vel enim conspirant inter se de pretio, ut nemo vendat minoris, atque hoc pacto emptores cogantur ad emendum illo pretio. Quo casu statuunt Moralistæ, si pretium illud, in quo conveniunt, sit supra summum pretium justum, peccare contra justitiam cum obligatione restituendi juxta mensuram excessus justii & legitimi pretii. Rationem hanc esse tradunt, quia pretia

rerum non pendent ex libidine & privata mercatorum auctoritate, sed vel ex Superioris taxatione, vel ex communi estimatione, bona fide, absque conspiratione & dolo, inita, spectata raritate & copia mercium, emptorum & venditorum, ceterisque circumstantiis. Quare is, qui suo consilio causa est, cur aliquis supra illud pretium solvat, est illi causa damni injusta, ac proinde tenetur ad restitutionem. *Less. lib. 2. cap. 24. dub. 20.* Quando vero conspirant in pretio justo & legitimo summo seu rigoroso, multi statuunt, ipsos peccare contra justitiam cum obligatione restituendi, quorum in numero Sotus, Navarrus aliique plures. Alii contra existimant, non peccare contra justitiam, nec obligari ad restituendum, sed peccare contra proximorum charitatem, modo nullus eorum fraudibus, vi, aut metu, prohiberet alios mitius vendere. Quali, qui peccat contra charitatem, non peccet etiam contra justitiam & legem illam moralem immutabilem, qua nobis a Deo commendatur, imo præcipitur, ut proximum diligamus, tanquam nosmetipsos. Quod itaque nobis fieri nolumus, id ipsum ne aliis faciamus, atque etiam, ut humaniter & moderate, non rigide, agamus cum proximo, charitas exigit, id est, secundi decalogi tabula, cujus præcepta non minus, quam alterius, a justitia dimanant naturali. Sed notandum, quod vox justitia, hic eo sensu occurrat, ut denotet præstationem ejus, quod alter a me poterat exigere jure perfecto, cujus generis omnes præstationes, quæ ad justitiam explettricem pertinent, qualis hic intelligenda, cui opponitur charitas, sive justitia attributrix, atque huc pertinent omnes illæ præstationes & officia, quæ præstari quidem debent, sed jure perfecto exigere nequeunt, cujus generis sunt charitatis & humanitatis officia; atque eo sensu certa quædam monopolia justitiæ, quædam charitati repugnare dicuntur. Illa justitiæ adversantur, quia nemini licet vel societati humanæ, vel civili, vel ejusdem membris & civibus aliquid detrimenti adferre. Naturalis ratio non tantum dicit, sed & præcipit, ne alter alteri noceat. Jura civilia non permittunt, ut alteri per alterum iniqua inferatur conditio, sive, ne quis cum alterius damno fiat locupletior. Quod autem leges præcipiunt, ejus præstationem jure perfecto ab altero exigere possumus; atque cum monopolia tendant in perniciem societatis cum humanæ, tum etiam civilis,

lis, contra iustitiam peccat, qui ejusmodi commercii genus exercet, atque jure ad restitutionem tenetur damni, hoc modo vel Reipublicæ, vel privatis, illati. Qui autem non excedit limites iusti pretii, quamvis summum exigat, non peccat contra iustitiam, sed charitatem: jure enim suo utitur, & proinde ad restitutionem non tenetur, quo ne utatur, exigere ab eo non possum, sed petere quidem possum, ut moderate & humaniter mecum velit agere juxta misericordix & charitatis regulam & normam, quod cum non præstat, peccat quidem contra charitatem atque humanitatem, sed neutiquam contra iustitiam, quæ mihi facultatem tribuit exigendi ab altero, ut mihi præstet illa officia, quæ jure perfecto mihi debita, vel societati aut Reipublicæ. Aliis nullo fundamento hæc sententia niti videtur, atque omni prorsus injustitia vacuum cum pronunciant, qui, tanquam paterfamilias diligentissimus, & ad rem maxime attentus, rem suam summo, sed iusto tamen & legitimo, aut vulgari summo pretio extrudere conatur, sine vi & fraude, ut inde majus capiat lucrum, & rem familiarem augeat, licet inde jacturam illam incurrant tali pretio ementes. Alioquin etiam sine monopolio non liceret vendere pretio summo, quia nunquam id fit sine detrimento emptoris, qui potuisset viliori pretio iuste emere. Verum dicendum, quamvis pretium non repugnet iustitiæ, nec charitati, ipsa tamen conventio illicita cum jure naturali, tum etiam civili. *dist. l. unic. prohibetur, ne quis, illicitis conventionibus habitis, conjuret aut paciscatur, ut species diversorum corporum negotiationis non minoris, quam inter se stauerint, venundentur.* Deinde, seclusa legis prohibitione, videtur ejusmodi conventio & pactum maxime repugnare charitati, qua proximum prosequi oportet; quippe licet charitas venditorem non obliget ad vendendum infra summum pretium, videtur tamen eum obligare ad non dissuadendum aliis, ne mitiori pretio vendant. Secundus modus est, quando unus vel alter omnes unius generis merces coëmit, ut omnes deinde ab ipso emere cogantur, res certas supprimendo, usque dum earum pretium multum excreverit. Nonnulli affirmant hos peccare contra iustitiam & obligari ad restitutionem, propterea quod injuriam faciunt Reipublicæ, inducendo, dum tantam penes se retinent copiam, caritatem. Deinde faciunt injuriam, postea care vendendo: nam illud pretium respectu ipsorum non est iustum, cum per fraudem sint ipsius causa. Sed aliis contraria magis placet sententia, nempe hos non teneri ex rigore iustitiæ ad restitutionem, nec peccasse contra iustitiam particularem, sed solum peccare contra proximorum dilectionem, ut inquit Molin. Less. de Lugo. Non peccant contra iustitiam, quia jure suo utuntur, ementes pretio currenti. Nec refert, inquit Lessius, quod hac ratione inducta sit caritas, quia etiam multitudo emptorum inducit caritatem. Emendo tamen ideo non peccant illi contra iustitiam, quia actio illa, ex qua provenit caritas, non est contra iustitiam. Ne-

que nolentes vendere, nisi pretio iusto summo, cum nullo se pacto ad vendendum obligarunt: quilibet enim dominus potest rem suam retinere, donec pretium summum inveniat. Potest tamen magistratus edicere, ut vendant postea pretio moderato, suadente id publica utilitate. Sed quod, ut diximus, peccent contra charitatem, D. D. passim tenent; at Molin. id ipsum limitat ad illum duntaxat casum, seclusa prohibitione legis positivæ, quo Respub. inde caperet notabile damnum. Et quidem, ut inquit Joh. de Lugo: *Si unus solus mercator, non inducenda alios, hoc faceret, quia in hoc non procedit ratio prohibitionis, cum hic nemini suadeat mitiori pretio non vendere, sed solus ipse id faciat. Sin vero, communicato consilio, procurat, ut alii etiam id faciant, jam videtur ex industria & directe procurare damnum pauperum, quibus alii volebant mitiori pretio merces dare, quod videtur charitati & misericordia adversari. Alii tamen venditores, qui monopolii & consilii participes non fuerint, non peccabunt etiam contra charitatem, vendendo illo eodem pretio; quo monopolii vendunt, cum & illud pretium iustum sit, licet summum, & ipsi causa non fuerint, quod illo pretio emptores emere cogentur. Peccarent tamen contra iustitiam, si pretium illud esset supra pretium iustum.* Tertius monopolii modus est, quando quis, ut carius venderet merces, impedit, ne similes merces aliunde adportentur, & hoc casu examinandum, an quis vi vel fraude impediatur, nec ne. Priori casu peccat contra iustitiam, & idcirco tenetur ad restitutionem tum Reipublicæ, quatenus injuste ei causa fuit majoris pretii; tum mercatoribus, quibus fuit impedimento, ne probabili lucro gaudere poterint. Posteriori casu quamvis non peccet contra iustitiam, & proinde non teneatur ad restitutionem, peccare tamen videtur contra charitatem in iis casibus, in quibus peccant, qui aliis suadent, ne aliter, quam summo pretio, vendant. Alius adhuc modus exercendi monopolii, qui dici potest quartus, est, quando unus, vel pauci alii, a Principe, vel summo magistratu privilegium obtinent, ut soli ipsi tale genus mercium vel introducere, vel vendere possint. Verum oportet circa ejusmodi privilegia caute & prudenter agere, nec convenit Principi in iis concedendis se nimis facilem præbere: incumbit enim ei diligenter examinare, num satis iusta causa privilegii ejusmodi petendi subsit; iusta autem causa est Reipub. utilitas, V. G. si absque tali privilegio non inveniretur quisquam, qui aliquod mercium genus providere vellet in ea abundantia, quam Reipub. necessitas efflagitat, ne se exponat periculo amittendi sumptus magnos sine lucro, & ideo aliquando necessaria omnino in Repub. deessent ad usus humanos; vel quia Princeps eget pecunia pro bono publico. Verum non indulgendum mercatoribus, quibus hoc privilegium concessum, ut, pro lubitu suo rerum pretia intendendo, bonos cives deglubent. Quamobrem oportet Principem vel magistratum taxare pretium, præsertim in mercibus, ad po-

liticam vitam necessariis ; secus si id concedant in id genus mercibus , quæ solum ad delicias & luxum pertinent. Communis itaque Reipublicæ utilitas præcipua , & fere unica ratio est , quam circa privilegia ejusmodi concedenda in deliberationem cadere oportet. *Nam contra rationem est , paucis civibus occasionem præbere enormes corradiendi opes ex fortunis cæterorum , quan-*

do ex istis in Rempub. nulla singularis utilitas redundat , inquit Pufendorf. lib. 5. cap. 5. Statuit autem non satis recte pro monopolis licitis adduci ibidem exemplum de Josepho , Ægypti Prorege , propterea quod neque Rex prohibuerat , quo minus alii fertilibus annis possent frumentum colligere , & nemini interdiceretur vendere , si quid sibi superesset.

XVII. De pecunia sciendum , eam naturaliter functionem recipere , non in materia sola , nec in speciali appellatione aut forma , sed in genere magis communi , qua scilicet comparatur ad res aut omnes aut maxime necessarias : quæ æstimatio , si aliud non convenerit , facienda erit tempore ac loco solutionis. Michaël Ephesius ad quintum Nicomachiorum : *ὡς ἐπὶ τῆς χρείας τῦτο ἐπὶ τῆ νομισματικῆ ἰδοὶ αὐτὸς περὶ γινόμενον , ὡς καὶ ἐπὶ ἐκείνης οὕτω αὐτὸ ἐπιπέσει δεόμεθα καὶ ἐν χρείᾳ τῆ ἀλλοτριῶν ἐπιπέσει , ὅπως ἴδὲ τὸ νόμισμα αὐτὸ ἴσως δύναται , ἀλλὰ μετὰ πῆλ. καὶ τὸ πλεονεκτικὸν ἀλλοτρίων δυνάμεων ὑπερὸν ἢ ἐλάττω ἢ ἴσως ἴσως ἴσως μᾶλλον γὰρ τῦτο ἀλλοτρίων καὶ δὲ ὡς μέτρον αὐτῶν τῆ ἀλλοτριότητος χρεῖται.* *Quod de indigentia accidit , idem in nummo videre est. Nam sicut ea non eadem semper , nec enim alienis rebus æque semper opus est nobis , sic nec nummus idem semper valet , sed mutatur , & cum prius plus valuerit , postea aut minus aut nihil valet : diuturnius autem est nummi pretium ; eoque ut mensura aliarum quæ comparantur rerum uti solemus. Cujus loci hic sensus est : quidquid adhibetur in hoc ut mensura sit rerum aliarum , debet esse tale ut per se minime fluctetur. Talia autem sunt in genere æstimabilia , aurum , argentum , æs. Per se enim ferme tantundem ubique , & semper valent : sed prout res aliæ quibus indigent homines copiosæ sunt aut raræ , ita*

L. 11. D. eadem pecunia ex eadem facta materia , eodem pondere , nunc plus
Locati. nunc minus valet.

COMMENTARIUS.

FUNCTIONEM recipere , est alterius loco & vice fungi , commutari. l. 2. ff. de SCt. Macedon. Mutua vice funguntur , quæ tantundem præstant : l. 6. ff. de reb. cred. functio enim fungique res vel persona dicitur pro vicem aliquam seu partes aliquas sustinere , locum subire , obire , implere. Quo modo Ciceronem alicubi jungere annotavit Gothofredus *dissertat. de functione & aequalitate in mutuo* , fungi ac sustinere. Sic heres fungi , vel perfunctus munere , seu muneribus hereditatis dicitur in l. 33. §. 1. ff. de legat. 2. Sic fungi pœna reus , l. 22. ff. de pœnis , id est , subire , sustinere pœnam. Sic functio & de rebus prædicatur , quando illæ vicem aliquam locumque , partes vel suas , vel alienas , subeunt , sustinent , obeunt , Gothofred. *dist. loc.* idque sine damno creditoris , cui tantundem proficit res in genere reddita , ac si eadem numero , quæ data est , reddita fuisset ; l. 2. §. 1. ff. de R. C. verum recte monet Zeigl. Auctorem nostrum hoc vocabulum in latiori significatione sumere , quatenus scil. res aliæ nummo æstimantur , & quatenus vicissim ex abundantia vel penuria rerum pecuniæ valor vel crescit , vel decrescit.

Atque nostri Auctoris mentem optime explicat vir doctissimus Grafwinckelius , Jctus Delphensis in suis *stricturis ad censuram Job. a Felden ad libros Hugonis Grotii* , cum inquit : *Comperimus hoc , si ubertas aliquot annorum sit in annonæ , ita ut , qua ad vitam necessaria sunt , abundantem , decrescente pretio , pecuniæ pretium augetur : nam inter hac relatio est , neque aliud est vilitas rerum , quam comparate ad pecuniam , sicut ex adverso caritas rerum pecuniam auget , sic vilitas minuit , quemadmodum in permutationibus , si vinum pro frumento detur , cuius penuria est. Idem carius est , quod abundat. Ita multum vini pro modico frumenti dabitur , cum pretium vini decrevit , frumentum auctum est. Si jam hinc inde pecunia , inde merces dentur , in veritate permutatio est , & eodem modo , sicut pretium mercium crescit aut imminuitur , prout abundat , ita pecunia , licet abundantiam aut penuriam non sentiat ex se , tamen ratione penuria aut*

abundantia, qua in mercibus est, crescit aut imminuitur in pretio. Quod adeo verum puto, inquit, ut quod idem admittit, functionem pecunie etiam in materia & forma constare, ego non usquequaque admisero, sed tantum pendere hoc ex auctoritate Superioris, id est, non extra territorium Principis, qui numisma cudit, neque talem estimationem diuturnam fore, nisi ex vero pretio sit. Itaque non concinne est dicere, pecunia functionem ex materia estimationem sumere: nisi enim materia justa sit, pecunia appellationem non meretur. Quae igitur justa est tam ex parte materiae, quam forma, hujus pretium diximus crescere & decrescere, prout pretium mercium crescit aut decrescit: massa enim illa auri sive argenti cum forma & valore pecunia dicitur, cujus proprius usus est, ut per eam res aliae æstimentur, quam æstimationem faciendam statuit Auctor tempore ac loco solutionis, nisi quid speciale inter contrahentes cautum fuerit. Plerique hic solent distinguere inter monetæ bonitatem intrinsecam & extrinsecam. Quarum illa consistit in certæ materiæ certa quantitate; hæc in publica taxatione, seu impositione valoris, a magistratu imposita. Si in illa mutatio contigerit, redditionem faciendam juxta valorem, qui est tempore solutionis; mutata autem bonitate intrinseca, solutionem faciendam secundum valorem, qui fuit tempore initi contractus. Ratio, quia priori casu actum censetur, ut non solum eadem res in suo genere, sed & in eadem bonitate, restituatur: alias enim non eadem quantitas restituitur. Quod exemplo Pufendorfius illustrat ejusmodi: Si nummis recens percussis, quarta pars intrinseca bonitatis fuerit dempta pro 100. antiquo commate restituendi fuerint recentium 125. Similiter si alicui centum mutuo dederit, dimidia sui parte ære constantes, ubi post illa mixtura fuerit proscripita, & æris loco argentum surrogatum, 50. tantum erunt solvendi. Nam licet penes summum imperium sit valorem nummorum, ex eadem materia constantium, intendere, aut remittere, tamen, ubi iste intrinsecus valor ab interna nummorum bonitate multum discrepaverit, & quia exterorum quoque ratio habenda, ni commercia cum illis ad solam permutationem redigere velimus, pretia mercium magis ad intrinsecam bonitatem, quam valorem istum externum, & vocabula nummorum, determinabuntur. Et sic, detracta materia quarta parte, jam 125. erunt dandi pro ea merce, quam antea pro 100. emere poteram. Quid si, salva bonitate intrinseca, externus nummorum valor mutatus in majus aut minus, tunc putant valorem nummorum considerandum, prout fuerit tempore celebrati contractus, sic ut augmentum & decrementum ejus valoris lucro & damno cedat debitori, & illud ipsum certi juris esse affirmat Marquard. de mercatura lib. 2. cap. 8. quoniam æstimatio ab initio statim substantiam capit. l. 16. ff. de stip. serv. Joh. Koppen decis. 9. 2. num. 1. Sed mihi veterior eorum videtur sententia, qui, nulla habita ratione distinctionis prædictæ, externum duntaxat nummorum valorem considerandum volunt

tempore ac loco solutionis, quoniam in nummis non corpus, sed potestas; non materia, sed quantitas, non substantia, sed valor & æstimatio spectatur. Quamobrem bonitatem internam vel externam mutatam, ipsamque etiam mutationem valoris metalli sive materiæ, quæ mutationibus superioribus causam præbere solent, cedere lucro & damno debitoris, præcipue mutuarii, ad reddendam pecuniam devincti, merito statuit celeberrimus Jctus & antecessor Joh. Voet lib. 12. tit. 1. sic ut ille, aucto publico nummorum valore, liberari possit, pauciores reddendo, quam mutuos acceperat; eo vero diminuto, plures pro rata restituere teneatur, & si forte ex metallo puriore constantes acceperit, reddere deinde posset alios ex viliori materia per quandam tolerantiam aut convenientiam, aut ab usum factos, quamdiu nummis istis, intrinseca bonitatis intuitu vilioribus, sua potestas publica auctoritate adempta non est, ipsique vel in totum reprobati, vel externo diminuti valore. Vide Molinæum de usuris quest. 96. Græcium manud. ad jurispr. Holl. lib. 3. cap. 17. n. 18. 19. & cap. 14. num. 39. 40. 41. Atque hoc ipsum in curia mercatorum obtinere testatur Brun. tr. de monet. 8. limitat. 9. Koppen d. l. n. 12. & Auctores apud eum allegati. Verum summopere Reipub. interest, ut valor extrinsecus respondeat bonitati intrinsecæ, tum, ut diximus, propter commerciorum cum exteris culturam, tum etiam, ne ipsi cives aliquando maximum patiantur damnum, quoties publica suadet utilitas, ut diminuatur valor externus propter adulterinam nummorum materiam: solent enim inde pretia mercium, etiam ad vitam tuendam necessariarum, maxime augeri summo cum civium detrimento ad compensandum damnum, quod passi mercatores, cujus exemplar novissime extitit in nostra Republica, in qua cujusdam monetæ, cui Schellingorum nomen impositum, valorem externum pro duodecima parte diminuere oportuit non sine maximo civium detrimento. Quamobrem efflagitat a summis imperantibus, quibus incumbit cura providendi, ne quid Respub. detrimenti capiat, publica salus, ut ipso momento, quo ipsis innotuit, ejusmodi adulterinam monetam in publicum evulgatam, in totum interdican, & graviter animadvertant in ejusdem artifices, tanquam majestatis reos, qui ausi sunt publicum, a magistratu impositum, nummorum valorem, cum relatione ad intrinsecam bonitatem mutare & diminuere; quippe cum externus valor sit proportionatus bonitati intrinsecæ, licet quis non mutet formam, & proinde non mutare vel diminuere videatur valorem externum, cujus impositio a summa pendet majestate, & faciat, ut nummus sit minus, nulla habita ratione materiæ, indirecte tamen eam mutat & diminuit, quoties intrinseca bonitas, vel ipsa materia, cui in signum certi cujusdam valoris forma talis imposita, ad externum illum valorem notandum, mutatur, eam adulterando, vel alia quacunque ratione faciendo deteriore. Quamobrem olim Philippus II. Hispaniarum Rex, tanquam Bran-

bantiz Dux, spondit, *nullum nummum em-
demus in Brabantia nostra, nisi de consilio &
voluntate & consensu totius provincie, neque is
nummus ullo modo minus poterit. Quod tamen
si fiat, vindicare poterimus citra conniventiam
& dilationem in monetarium, ejusque bona. Mo-*

netarii, clandestinis sceleribus adulterinam mo-
netam fabricantes, judici traduntur, facti con-
scios per tormenta ilico prodituri, appellandi
privilegio ipsis denegato, supplicii addicendi.
Eorum pœna ignis est. *l. 2. Cod. de fals. monet.*
Vide Henr. Bocer. *de crimin. majest. cap. 2.*

XVIII. Locatio & conductio, ut recte a Cajo dictum est, proxi-
ma est venditioni & emptioni, eisdemque regulis consistit. Respon-
dent enim pretium pensioni sive mercedi, & rei dominium facultati
utendi. Quare sicut res domino perit, ita naturaliter sterilitas & alii
casus qui usum impediunt damno sunt conductoris: neque eo minus
locator jus habebit ad pecuniam promissam, quia ipse facultatem
utendi tradidit, quæ eo tempore tantum valebat: quanquam & le-
gibus & pactis immutari id potest. Si tamen locator, cum conductor
primus re uti impeditus esset, alii eam locaverit, quidquid conse-
cutus inde fuerit rependet primo conductori, ne ex re aliena fiat locu-
pletior.

XIX. Et quod de venditione supra diximus, pluris rem vendi mi-
norisve emi posse, si in gratiam alterius vendatur ematurve alias
non vendenda aut emenda, idem & de re aut opera locata condu-
ctave intelligendum est. Quod si una opera pluribus utilis esse possit,
ut itineris susceptio, & locator pluribus se in solidum singulis obstrin-
xerit, poterit de singulis mercedem pacisci quam ab uno exigeret,
ubi lex non obstat: quia quod illa opera secundo quoque utilis est,
extrinsecum est contractui qui cum primo est initus, neque respectu
primi quidquam minuit de æstimatione.

COMMENTARIUS.

Locatio & conductio emptioni venditioni
affinis est & in bona fide, *l. 2. Cod. locat.*
& origine juris gentium: *l. 7. ff. de pact.* ac
iisdem prope regulis consistens: respondet enim
pensio, sive merces, pretio, & dominium,
quod emptione acquiritur, facultati rei utendi.
Et quemadmodum emptio perfecta est, simulac
de pretio convenerit, ita & locatio conductio,
si de mercede, *l. 2. ff. locat.* & uti, si res in
venditoris gratiam ematur, vilius, sin in alteri-
us gratiam vendatur, carius emi solet, ita & in
locatione conductione, qui velut supervacuum
conducitur, modica mercede contentus esse co-
gitur. Qui ultro ambitur, magni suam operam
imputare potest. Denique, sicut in emptione
pretium indicare regulariter est penes vendito-
rem, ultimumque de eo statuit emptor, ita & in
locatione contingit. Pufend. *lib. 5. cap. 6.*
Conveniunt quoque in eo, quod in utraque
arra intervenire possit. Locationem & conlo-
cationem a loco fieri, tradit Varro *lib. 4. de ling.*
Latin. Ubi quidquam consistit locus, ait. *Ab eo*
præco dicitur locare, quoad usque id emitur, quoad
in aliquo loco consistit pretium. Inde locarium;

quod datur in stabulo & taberna, ubi consistant.
Sic loci muliebres, ubi nascendi initia consistunt.
Locare autem proprie est, inquit Wefembecius,
in aliquo loco ponere, quamobrem locare di-
cuntur, qui in agro fundove constituunt aliquem
ad utendum vel habitandum, & generaliter usu
obtinuit, ut locare dicerentur, qui rem alteri
fruendam non gratis, sed ob aliquid, concedunt.
Locator itaque in locatione rei dicitur, qui in-
terventu pretii dat rem utendam fruendam; qui
accipit, pretio dato, conductor. In locatione
facti, quæ vel operarum, vel operis, idem
quidem obtinet, sed hic unus & idem, at diver-
so respectu, locator dicitur & conductor, quia
sub facto continetur & opus, & opera: nam
qui locat, præstat operam & accipit mercedem,
conducit opus faciendum, & vice versa. *l. 22.*
§. 2. ff. locat. Qui conducit operas, sive cui illæ
præstantur, quique dat mercedem, is dicitur
locare opus faciendum Hahn. *in Wefemb.*
lib. 19. tit. 2. Cujac. *observ. lib. 2. cap. 28.*
Bud. *in annot. ad pandect. ad leg. Rhod. de jact.*
Definitur itaque locatio, quod sit usus rerum vel
operum, interveniente mercede certa, ex consensu
con-

concessio. Vel, ut eam definiunt Moraliste, est contractus, quo res, vel persona, ad usum, vel ad fructum, pretio conceditur. Bonæ fidei non faciunt mentionem, quia hæc distinctio non obtinet in foro conscientie, in quo omnes omnino contractus bona fide constare oportet, ut alibi a nobis annotatum, sed ex jure civili descendit. Ad usum, vel fructum, eum in finem addunt, quia quædam elocantur solum ad usum, ut servus, equus, aliaque id genus, quorum fructus consistit tantum in usu. Quædam ad fructum percipiendum, quorum in numero agri & pascua, item jura, ut redditus, vectigalia. Consensu perficitur, pretioque merces respondent, atque rei dominio jus utendi, ut paulo ante dictum. Sicut res domino perit, ita naturaliter sterilitas, & alii casus, qui usum impediunt, damno sunt conductoris, ut inquit Auctor, ad exemplum emptionis & venditionis: quomobrem locator habet jus exigendi a conductore integram pensionem, etiamsi ille fortasse minus ex re conducta fructuum perceperit, quia facultatem utendi re sua tradidit, quæ eo tempore tantum valebat. Quod si superveniens sterilitas non respondeat voto & expectationi conductoris, illud ipsum locatori imputari nequit, quoniam non pendet ab ejus facultate fructuum ubertatem & magnum eorum proventum concedere, & proinde non eo minus jus habet exigendi pro concessa usus facultate promissam mercedem seu pensionem, utpote qui, etsi rem ipse tenuisset, non collegisset uberiorem fructum. Tantum igitur in conductorem transfert, quantum ipse habuit, id est, jus utendi pro certa mercede re sua, quod cum ipsi præstitit, nihil ulterius præstandum incumbit locatori, nisi aliud conventum. Cui accedit, quod lucrum conductoris fuisset, si solito uberiore fructus collegisset. Quid vero magis æquitati congruum, quam ut incommodum sentiat, ad quem commodum pervenisset. Sed alii statuunt æquiorē & rationis dictamini magis congruere contrariam sententiam, id est, ne conductor casum fortuitum præstet. Hanc sententiam amplexus est Zeiglerus, hac motus ratione. *Quia, sicut in venditione ipsa res, ita in locatione usus rei vel facti transfertur. At uti, ubi nulla res adest, quæ venditur, frustra est omnis venditio, ita frustra est locatio, ubi nullus est usus: æquitas enim, quæ in contractibus bonæ fidei attenditur, non dicitur, ut solvatur pensio pro bonis, quibus uti & frui quis non potuit.* Verum in determinanda hac questione, sequenda mihi via media videtur, & jus strictum ad æquitatis normam reducendum. Quomobrem nec omnes casus fortuitos a conductore præstandos, nec etiam omnem fructuum sterilitatem ab ipso perferendam censo. Medium tenere beati. Videndum, an res citra conductoris culpam plane perierit, an non. Si absque ejus culpa res perierit, vel aliquod impedimentum supervenerit, ob quod merito rem deserat, vel ea non utatur, aut non colat, non tenetur ex illo tempore, quo res periit, vel uti non potuit ea, ad solvendam promissam mercedem: nam, ut integra merces postulari queat, præsupponitur

rei existentia, vel ejus usus per totum contractus tempus durare; re vero non amplius existente, vel ejus usu pro tempore cessante, contractus quoque dissolvitur & expirat, Pufend. lib. 5. cap. 6. scil. quando sine culpa conductoris ex parte rei conductæ impedimentum se tenet; quippe si illud se teneret ex parte conductoris, qui fortasse, morbo implicatus, non potuit uti re locata, non ideo excusandum a solvenda integra pensione Moraliste statuunt. Puto tamen, inquit Lessius, non esse usu receptum, ut, si quis propter pestem domum deserat, aliquid ei de pensione debeat remitti, sed servandum esse in hoc casu consuetudinem & jus loci cujusque. Unde in senatu Neapolitano, referente Marthæo de Afflictis, tempore Alphonii secundi obligati fuerunt conductores ad solvendam pensionem. Joh. de Lugo distinguendum statuit, *ita ut conductor liberetur, quando domum relinquit, eo quod domus ipsa peste sit infecta, nec ibi sine peculiari periculo manere possit, & ad aliam domum transit, & hoc quidem, quando periculi & infectionis causa ab ipso conductore ortum non habuit; secus vero, quando civitas infecta esset, & ad evitandum imminens periculum, alio migrare vellet, quæ non videtur ipsi causa justa & sufficiens ad relinquendam domum, cum alii cives adhuc in propriis adibus remaneant.* Quando impedimentum igitur a parte conductoris, ita ad pensionem solvendam tenetur, ut tamen, si dominus interim res aliis locet, debeat id minus conductor solvere, propterea quod pretium illud novæ locationis ad primum conductorem spectet, qui rem aliis locare posset. Ita de Lugo. Sed addit Lessius, si domus, a te conductæ, non fuisset æque bene alteri locanda, non debere te integram mercedem solvere, sed tamen aliquid arbitrio prudentis, prout conditio rei postulaverit, quia conductor facit potestatem locatori rem alteri locandi, quod est pretio æstimabile. Sin vero impedimentum se tenet a parte locantis, qui illud impedire potuit, tunc locans non tenetur duntaxat ad conductori remittendam pensionem pro rata temporis, sed etiam ad totum interesse, imo lucri cessantis. Et quidem non solum ad interesse intrinsecum, sed etiam ad extrinsecum, scil. quantum conductor ea occasione lucraturus fuisset, ut probat Molina diff. 493. num. 5. Quando vero propter sterilitatem pensio minuenda, inquirendum restat. Eam naturaliter damno conductoris esse, statuit Auctor, fortasse ob oculos habens naturam contractus; qui cum sit similis emptioni venditioni, hinc est, ut, sicut casus fortuiti nocent emptori, non venditori, sic etiam conductoris damno esse deberent, qui suo periculo videtur emere spem futurorum fructuum, & non locatori. Nec obstat, inquit Lessius, quod fructus successive nascantur (ut objicit Gomezius) quia etiam id, quod successive fit, simul vendi potest, quæ venditione facta, totum periculum est emptoris, unde, nisi aliud actum inter contrahentes, vel jus aut consuetudo loci remissionem in hoc casu induxit, non est necessario facienda. Neque, ut ait

Pufendorfius, opponi hic potest tritum illud, quod neminem oporteat cum alterius damno locupletiore fieri: *nam idem posset occidere locator in ubertate insigni ad augendam pensionem, qui tamen non audiret. Et quia inaequales solent esse diversorum annorum proventus, ideo locator mavult certum quid & mediocre habere, quam ab incerta annorum ubertate dependere. Contra conductor certum vult expendere spe lucri incerti, quae si ipsamefellerit, sibi debet imputare: voluntatis enim est agri, horti, vineae, aliarumve id genus rerum conductio, nec neminem latere potest earum incertus proventus. Proinde, si contractui non adjectum, ut, sterilitate oborta, locator pro rata remissionem faciat, videtur conductor casus fortuitos facile in se suscepisse, quibus expresse potuit renunciare, quamobrem remissionem petere nequit. Imputet sibi, quod ejusmodi non exceperit casum, quem sapius evenire posse, ignorare non potuit. Id vero multo magis obtinebit, si quis, pacto precedente, omne in se periculum susceperit, & expresse renunciaverit casibus fortuitis. Verum dicendum videtur, haec omnia potius stricto juri, quam aequitati, congrua, cui maxime favet naturalis ratio, quam nobis judicandi in foro poli, in quo versamur, normam & regulam esse oportet. Ex aequitate & benignitate juris itaque indulgendum aliquid hac in parte conductori, ne afflicto addatur afflictio, quem sublevare postulat & humanitatis, & benignitatis ratio, tum maxime cognatio illa naturalis, quam naturam inter homines constituisse, refert Florentinus, hominem docet benigne agendum cum proximo. Suadet idem & charitas, qua nostri simillimos prosequendos cum naturalis dicat ratio, tum Christianae religionis efflagitat natura. Huic vero deest officio quicumque socium, adversae fortunae clade oppressum, sublevare negligit declinatque. Casus idcirco si inciderit ejusmodi, examinandum incumbit, an superveniens illa sterilitas contigerit absque conductoris culpa, vel an possit imputari negligentiae socordiaeque ejus, tum etiam, an magna, an vero tantum modica sit. Priori casu omnes Moralistae conveniunt, statuentes conductorem propter sterilitatem, in re locata supervenientem, liberandum a solutione pensionis, sive superveniat ob exercitum, fructus diripientem aut destruentem, sive ob inundationem maris aut fluviorum, sive proveniat ex locustis, aliisve noxiis animalibus, sive ex incendio, sive aliis ex causis naturalibus, quibus praeveneri nequit, quia non ab humana, sed divina duntaxat voluntate, pendet eorum ortus & productio. Atque hoc temperamentum proponitur in l. 14. §. 2. ff. locat. ubi damno locatoris esse dicitur, si fructus sint corrupti vi fluminum, graculorum, sturnorum, incursum hostium, & si quid simile acciderit. Ratio additur, ne supra damnum seminis amissi mercedes agri praestare cogatur, atque hac ratione duplici damno afficiatur, quod non patitur aequitatis & benignitatis ratio. Verum non ob quodvis damnum, sed ob modicum, remissionem faciendam diximus: modicum enim damnum aequo animo debet*

ferre colonus, cui immodicum lucrum non auferatur, ut inquit J. C. in l. 25. §. 6. ff. locat. conduct. & proinde, si non magna, vel notabilis sit sterilitas, nulla justa petendi remissionem colonus causa, utpote quae facile compensari potest sequentis anni ubertate, tum etiam, ne nimis magna litium inde seges oriretur, quamobrem Gregorius Papa IX. cap. propter sterilitatem. de locato conducto, ait: Propter sterilitatem, afflicentem magno incommodo conductores vitio rei, sine culpa coloni, seu casu fortuito contingentem, colonis ecclesia pro rata pensionis remissio est facienda, nisi cum ubertate praecedentis vel subsequens anni sterilitas valeat compensari. Et in l. 4. §. 1. ff. locat. conduct. cum quidam de fructuum exiguitate quereretur, non esse ejus rationem habendam, rescripto Divi Antonini continetur. Verum quaeritur, quantum praecise debeat esse damnum, ob quod aliquid de pensione sit remittendum. Statuit celeberrimus Pufendorfius illud ex arbitrio boni viri, consideratis singulis rerum circumstantiis, rectius defini, quam ex regula quapiam universalis. Alii volunt tunc esse, quando non percipitur dimidia pars fructuum, qui caeteroquin ex fundo communiter percipi solent. Alii dicunt intelligi, quoties tertia pars fructuum, colligi qui solent communiter, deficit. Quam opinionem rejicit Molina, propterea quod tertia pars censeatur modicum conductoris damnum. At magis aridet mihi Job. de Lugo sententia, scilicet remissionem tunc aliquam concedendam colono, quando, detracta expensarum aestimatione, & deducto semine, non supersunt fructus, ad dimidiam pensionem solvendam qui sufficient. Non quod locatio ab initio fuerit injusta, sed quod ob infortunium consecutum damnum grave patiatur colonus, ex benignitate juris ei conceditur remissionis remedium & solatium. Quae ratio hoc nititur fundamento, quia diximus locationem & conductionem affinem esse contractui emptionis venditionis, & idcirco non absque ratione statuit in utraque eandem obtinere juris rationem. Quemadmodum itaque ad rescindendam venditionem, solam illam leges appellant notabilem laesionem, qua ultra dimidium iusti pretii laeditur emptor, ita in hoc casu nomine notabilis laesionis non videtur intelligenda, nisi quando ultra dimidium promissae pensionis ex suo solvere compelleretur, atque hanc sententiam probat Lessius. Exceptio autem ab hac regula est, quando ea sterilitas culpa conductoris evenerit, vel quia male aut intemptive praedium coluit, vel quia segetes non purgavit a malis herbis, vel quia fructus negligenter custodivit. Huc pertinere videtur, si faucis, sive, ut alii legendum volunt, crucis aut herbis segetes corruptae sint, quasi negligentiae coloni id genus vitii sit adscribendum, & propterea id vitium ejus damno esse debeat. Quid dicendum, si sterilitas ex incendio secuta? Hic distinguendum, utrum ab externis illatum, atque tum praesumitur culpa conductoris contigisse; utrum ab externis non illatum, atque tum praesumitur culpa inhabitantium accidisse. arg. l. 11. ff. de peris. in vend. In-

cum-

cumbit tamen locatori probare culpa saltem levi conductoris, aut domesticorum ejus, incendium obvenisse, nec etiam remissio locum habet, si fructus corrumpantur aut pereant, postquam jam pleni sunt collecti, & in domum reconditi, dum vinum coacuerit, frumenta in horreis corrofa aut ab exercitu prætereunte ablata, l. 15. ff. locat. cum colonus jam fructuum dominus effectus sit, ac res pereat suo domino, sibi que colonus imputare debeat, quod non venditione magis festinata periculum illud a se amolius sit. Celeberr. Jctus & antecessor Joh. Voet lib. 19. t. 2. Secus autem, si triticum in area aut fundo, antequam purgetur, atque in domum deferatur, inundatione, incendio, rapina absque domini & suorum culpa pereat. Molina disp. 495. Quamobrem decisionis hujus rationem non esse statuit, quod fructus, dum sunt percepti & separati a solo, pertineant quoad dominium ad conductorem, cum tamen, dum affixi erant solo, dominium illorum una cum solo pertinebat ad locato-

rem, sed ratio est, quia noluit jus, ut damnum, cui sterilitas causam præbet, quoad effectum, de quo loquimur, pertineat ad colorem, antequam fructus essent integre collecti. Excipitur etiam, quando ubertas annorum aliorum præcedentium vel subsequantium compensat sterilitatem præcedentem. Nec etiam remissio locum habet, si renunciaverit casibus fortuitis sterilitate. Sibi imputet, quod eos in se suscepit. Damnum, quod quis sua culpa sentit, non videtur esse damnum. Non tenetur etiam quidquam remittere, quando pensio consistit in parte aliquota fructuum. Ratio, quia colonus, quasi jure societatis, & damnum, & lucrum cum domino fundi partitur. l. 25. ff. locat. Verum ne huic materiæ diutius, quam par est, immoremur, lectorem remittimus ad illos auctores, qui ex professo illam tractarunt, quique omnium fere in manibus versantur, si qua plura, ad illam quæ pertinent, scire desideret.

XX. 1. Circa mutuum quæri solet quo jure vetitæ sint usuræ : & quanquam jure naturali vetitas esse receptior est sententia, contrarium tamen sentit Abulensis. Neque vero videntur argumenta, quæ in alteram adferuntur partem, talia esse ut assensum extorqueant. Nam quod de mutuo dicitur gratuitum esse, tantundem & de commodato dici potest : cum tamen pro usu rei pretium exigere illicitum non sit, sed efficiat ut contractus in aliud nomen transeat. Nec magis urget quod suapte natura sterelis est pecunia. Nam & domos & res alias natura infœcundas hominum industria fructuosas fecit. Illud speciosius, quod hic res pro re reddatur, usus autem rei a re distingui non possit, cum in abusu consistat, ac proinde pro eo nihil debeat exigi.

In cap. 25. Mat. thæi qu. 171. & 172.

2. Sed notandum est, cum rerum quæ usu pereunt, aut in alterius dominium transeunt, ususfructus Senatusconsulto introductus dicitur, non tamen effectum ut proprius ususfructus esset, de voce ususfructus agi, quæ certe secundum suam proprietatem tali juri non congruit; non tamen sequi inde jus tale nihil esse, aut non æstimabile, cum contra certum sit, si quis proprietario tale jus cedat, pecuniam posse exigi eo nomine. Sic & jus illud nonnisi post tempus certum reddendi pecuniam aut vinum, est aliquid æstimabile : minus enim solvit qui tempore minus solvit. Atque ideo *ex ar. l. 2. §. 1. de usu fructu* usus pecuniæ cum fructibus prædii compensatur. Quæ vero a Catone, Cicerone, Plutarcho, & aliis contra usuras dicuntur, ea respiciunt non tam quod intrinsicum ei est, quam quod plerumque ei adest, eamque consequitur.

L. 11. D. de usu fructu ear. rer. que usu consunt.

L. 1. §. si usus fructus. D. ad legem Falc.

3. Sed quidquid hac de re sentire libeat, sufficere nobis debet lex a Deo Hebræis data, quæ vetat Hebræos Hebræis pecuniam dare fœnori. Est enim hujus legis materia, si non necessaria, certe honesta moraliter, unde & aliis maxime moralibus annumeratur Psalmo qui

Luc. x.
29.

Epit.
Inst. c. 2.
De Offi-
ciis. III.
c. 2.
Suet. c. 39.

apud Hebræos est decimus quintus, apud Latinos decimus quartus, & apud Ezechielem capite decimo octavo. Quæ autem hujus generis sunt Christianos quoque obligant, quippe vocatos ad majora virtutum specimina, & quæ tunc officia homini Hebræo aut alioqui circumciso (nam hujus cum Hebræo par causa erat) præstari jubentur, ea nunc præstanda sunt homini cuivis, omni populorum discrimine per Euangelium sublato, latiusque extenso proximi intellectu: quod præter cætera ostendit insignis Christi de homine Samarita apologus. Itaque Lactantius de officiis tractans hominis Christiani: *Non dabit, inquit, in usuras pecuniam: hoc est enim de alienis malis lucra captare. Ambrosius: Subvenire non habenti humanitatis est; duritiæ autem plus extorquere quam dederis. Ipse Cæsar Augustus notavit aliquos, quod pecunias levioribus usuris mutuati, graviori scœnore collocassent.*

COMMENTARIUS.

Nobilissima sane & jam diu inter DD. agitata quæstio, an usuræ sint licitæ; tum etiam, an licitæ omni jure, scilicet cum naturali, divino necessario vel positivo, ac civili. Nos ab utraque parte adducta argumenta examinemus atque ponderemus, ut tanto facilius nobis constet, quanam sententia rationi naturali & æquitati magis sit congrua; quippe de jure positivo non adeo solliciti sumus, quod nobis, salva conscientia, hoc liceat amplecti & pro vero habere, quod per se nec malum, nec justum, nec honestati repugnat, & idcirco, illæsa justitia, in actum deduci potest in naturæ statu, atque etiam in societate civili, nisi jure prohibeamur. Quamvis ejusmodi prohibitio non efficiat illicitum & vetitum per se quod juri naturæ non repugnat, quia tamen obligamur in conscientia obedientiam præstare summis imperantibus, idcirco omisso ejus, quod præceptum jure civili positivo, & admissio ejus, quod vetitum, malum & injustum est per se, scilicet actus ille, quo perficitur, quod vetitum, & omisso illa, qua non in actum deducitur, quod fieri justum. Atque, ne a recto disputandi tramite aberremus, primum notari oportet, vocis non semper & ubique unam eandemque fuisse etymologiam & significationem: olim enim antiquissimi auctores accessionem vel incrementum pecuniæ, quod debitor dat creditori pro usu sortis, scœnus appellarunt; usura quippe nihil aliud videtur significasse, quam usum rei alicujus, quæ alicui conceditur. Huc pertinet illud Plauti in *Amphitr.* *Usuram ejus corporis cepit sibi.* Eadem significatione occurrit apud Vellejum. *Ne ab hujus quidem usura gloria temperavit animum Pompejus.* Et Tullius in *Verrum.* *Cur piratis lucis usuram tam diuturnam dedisti?* Et idem i. *Tusc.* *Natura dedit usuram vitæ, sicut pecunia.* Quæmadmodum a cultu cultura, sic ab usu dicta est usura; verum interjecto tempore, consuetudo alteram quoque huic nomini significationem imposuit, ita ut quoque usurpari cœperit pro incre-

mento & quasi fructu rei alicujus juxta illud Ciceronis de *senect.* *Terra nunquam sine usura reddit, quod accipit.* Ac tandem etiam pro scœnore, sive incremento, quod ex pecuniæ usu provenit. Inde Isidorus *lib. 5. orig. cap. 35.* *Usura est incrementum scœnoris, ab usu aris nuncupata.* Hinc Cic. 5. in *Verr.* *Ut, quem senatus, publicanos usura sæpe juvisset, magistratus a publicanis pecuniam pro usuris auderet auferre.* Vid. Varr. de *ling. Lat. lib. 4.* & Plin. *lib. 19. Mutare pecunias levioribus usuris.* Vid. Suet. in *Cæsare cap. 42.* An autem scœnus pro usura accipiatur quasi vox synonyma, inquirendum relinquimus rei litterariæ peritioribus, qui cum Salmasio certare velint, utpote qui scœnus non usuram, sed sortem significare, autumat, ac dici quasi *foinos*, unde factum *scœnus scœnoris*, & post *scœnus scœnoris*. Alii statuunt *scœnus* dictum a *scœtu*, quasi scœtura pecuniæ parientis, non pecunia pariens, sive fors ipsa, quæ scœnori data. Hæc vocabuli origo & etymologia mihi vero magis videtur consentanea. *Scœnus* dictum a *scœtu*, & quasi *scœturam* quandam pecunia esse, testatur Non. Marcell. ex Varron. *lib. 3. de Lat. form.* & notandum apud optimos Auctores Latinos in hac significatione occurrere. Sic apud Plaut. *Mostellar. act. 3. scœn. 1.* Sors, id est, pecunia, scœnori, sive ad usuram, data, a scœnore, id est, ipsa usura, distinguitur, cum inquit: *Qui mihi neque scœnus, neque sortem argenti danum,* id est, qui neque usuram, neque patrimonium sive pecuniam, cui accedit scœnus, persolvunt. Idem *vers. 64. Sortem accipe, imo scœnus id primum volo.* Eodem sensu occurrit apud Terentium in *Phormion.* *Feneratum beneficium pulchre dices,* id est, cum scœnore redditum. Non inficior scœnus aliquando sortem ipsam denotare. In tali significatione aliquando sumi, videre est apud Non. Marcell. uti & in *l. 33. ff. de reb. credit. l. 6. Cod. Theodos. de demum. vel ed. resc. lib. 2. tit. 4.* sed altera significatio vocis etymologiæ magis convenit. Vid. Fest. Gell. *lib.*

lib. 16. cap. 12. noct. Attic. Fenerator enim, sui M. Varro in lib. 3. de ferm. Latin. scripsit, a fenore est nominatus. Fœnus autem dictum a fetu, est quasi fetura quadam pecunia parientis & incrementis. Idcirco & M. Catonem, & ceteros ætatis ejus feneratorum sine litera a promunciasse ait, sicuti fetus ipse & fecunditas appellata. Verum hæc aliis disputanda relinquimus, & idcirco progredimur potius ad ea, quæ ipsius materiz tractationi, de qua omnis futura disputatio, conjunctiora. Est igitur usura, quod ratione usus pecuniæ accedit. Imo non pecuniæ duntaxat, sed & frugum accessio eodem usuræ venit vocabulo: pro fructibus enim mutuo datis usura peti potest ex pacto: *frumenti enim, vel hordei dati accessio etiam ex nudo pacto præstanda l. 12. Cod. de usur.* ob incertum & inconstans frugum pretium. arg. *l. 23. Cod. de usur. Oleo quidem, vel quibuscunque fructibus mutuo datis incerti pretii ratio addita-menta usurarum ejusdem materia suasit admitti.* Verum an & corporum accessio, quæritur, V. G. si quid aurum & argentum factum legatum, & hæres sit in mora, an debeantur usuræ. Negativa nobis placet sententia, nisi vasa relicta ad alimenta, ut distraherentur, utque ex pecunia, inde redacta, alimenta præstarentur, vel dotaretur certa persona, ut scribit Papinianus *l. 3. §. ult. ff. de usur.* Colligitur ergo in debito specierum non venire usuras, nisi per venditionem species in pecuniam fuerit redigenda: tunc enim frustratio non debet esse impunita. Sed opponitur *l. 25. Cod. de usur.* ubi Constantinus rescripsit: *Pro auro, & argento, & veste, facto chirographo, licitas solvi vel promitti usuras, jussimus.* Sed respondeo, hoc intelligendum de pretio, quo species illæ sunt æstimatæ. Qui, mutuam dare rogatus, dat aurum & argentum, vel alias species aut corpora, omnia scilicet æstimata, & ea chirographo sibi reddi cavet, usuras etiam stipulari potest, quia idem est, ac si vendidisset. Opponitur & *l. 17. §. ult. ff. de usur.* ubi inquit Paulus: *Si dies non sit ab his, qui statuas vel imagines ponendas legaverunt, præfixitus, a præside tempus statuendum est, & nisi posuerint heredes, usuras Reipub. usque ad tertiam centesimam pendunt.* Verum perperam interpretaretur quis Pauli sententiam, si eam intelligeret de usuris ipsarum statuarum jam positarum ab herede præstandis. Non ait Jctus usuras Reipub. pendendas imaginum vel statuarum, quæ jam positæ, sed ejus pecuniæ, quam testator destinaverat & testamento definierat ad statuas & imagines ponendas, usuras præstari vult, quamdiu non emptæ ac positæ, quamobrem non alicujus speciei vel corporis, id est, statuarum vel imaginum usuræ penduntur, sed pecuniæ hereditariæ, ad eas comparandas & ponendas, a testatore præscriptæ, ex pecunia, quam penes se retinet heres, cui ejusmodi statuas emendi & ponendi incumbit onus. Est igitur usura accessio pecuniæ vel frugum, non corporum, potestque definiri quod sit *incrementum vel accessio ad pecuniam vel aliam rem quantitatis mutuam* in eodem genere. Vel quod sit *omne lucrum, sortis ex pacto vel*

conventionem præcedente accedens, ob rei mutuata vel data usum, ratione lucri cessantis, vel damni emergentis. Sed notanda tria usurarum solvendarum capita: vel enim propter moram infligitur usura, quæ pena dicitur, & cedit ex tempore tardæ solutionis. *l. 17. §. 3. ff. de usur.* Vel propter quæstum, quando sine damno lucrum ex usu, quem alius habet suæ pecuniæ, consequitur. Vel ratione damni, quod sentit & patitur ex usu, quem alius habet, suæ pecuniæ vel rei usura penditur. Atque hoc casu magis id, quod creditoris interest, quam usuram videri habeo, & ex eo Pomponius refert *l. 60. ff. pro soc.* Atque huc pertinet quod habetur *l. 17. §. 3. ff. de usur.* usuras non propter lucrum petentium, sed propter moram solventium, infligi. Hinc distinxerunt D. D. *usuras & interesse*, statuentes usurarum perceptionem plane illicitam, ejus vero, quod interest, licitam; attamen hæc differentia moribus nostris sublata videtur, & proinde restat inquirendum, an hæc usura, sive hoc interesse, intrinsece malum sit, & an idcirco, tanquam juri naturali seu divino necessario quid contrarium, prohibita sit ejus perceptio; quippe omne illud, quod per se malum, est illicitum, cum jure naturæ, tum divino necessario, quod cum jure naturali unum idemque statuimus, ita ut omnia, quæ ratio per se mala esse dicat, jure divino censerentur debent vetita, & quidem necessario, ita ut nullam admittant dispensationem, quia profuit ejusmodi prohibitio ex ipsa divina sanctitate. Quemadmodum autem illa mutationis omnis expers, ita quoque nequit obnoxia esse mutationi, quæ ex eadem dimanat prohibitio. Itaque vetita perceptio usurarum, quia res per se & natura sua mala, quoniam sanctitati divinæ repugnat ejusmodi cum sui simillimis societatem colendi ratio, ab ea omnino abstinendum, ne divinam in nos provocemus iram, & aliquando poenas demus, transgressores eorum, quæ sancita in sanctissimarum divinarum legum transgressores. Consulamus itaque rationem, quam summus nobis est largitus legislator, ut ad eam, tanquam lydium lapidem, examinemus quæ nobis facienda, quæque omittenda incumbunt: quod facile perspicere possumus e dictaminis convenientia vel disconvenientia cum ipsa rationali natura, id est, cum recti & honesti nobis innatis principiis. An vero principiis ejusmodi repugnet usura, erit subjecta materia, de qua omnis disputatio futura. Non est mihi animus recensere eorum nomina, qui a negantium, quique ab affirmantium parte in aciem prodeunt D. D. quoniam non auctoritate, sed ratione definienda nobis hæc controversia videtur: & proinde nostrum est investigare non quid alii sentiant, sed diligenter attendendum, quid recta nobis dicat ratio; quippe quæ cuique debet esse norma & regula, qua æquum ab iniquo, justum ab injusto, honestum a turpi discerni & dignosci oporteat. Notandum vero hominem, qua talem, non sibi soli natum, sed etiam aliis, quibuscumque societatem eum colere natura voluit. Huc pertinet naturalis cognatio, quæ homini cum

cum homine intercedit profluens non ex eadem sanguinis duntaxat origine, sed & eadem imagine, cujus omnes participes, nos finxit rerum omnium supremus arbiter Deus, qui, quemadmodum nostræ essentia, formæ atque figuræ, id est, animæ & corporis unicus Auctor est, ita quoque rationi nostræ indidit ac in sevit facultatem percipiendi & dijudicandi, quem in finem nos produxerit, ut illi conformes viveremus, id est, ut omnes, qui a nobis proficiscuntur actus, huic sint consentanei. Rationis dictamen nos docet ejusdem omnes homines sanguinis consortes, ejusdem imaginis participes, ejusdem societatis membra, & ea quidem lege, ut virtute ejusdem communicationis & consociationis tanquam tot partes ejusdem totius junctis viribus mutuam conservationem, utilitatem ac salutem pro rata tueri & promovere summa ope niteremur, ut conservatione partium totum subsistere posset, & salvo toto, cæteræ partes conservarentur, quæ eo magis nobis commendata videri debet, quoniam singulorum salus & conservatio pendet a conservatione totius, & proinde quoque cæterarum partium. Quo fundamento niti videtur illa lex charitatis, qua proximum diligere, ut nosmetipsos, jubemur. Præterquam quod & sanguinis conjunctio, & imaginis divinæ communicatio idem a nobis efflagitat; quippe amor ille naturalis, quo fertur quisque ad conservationem sui, non eo nobis innatus, quasi ipsi abstracte, id est, sine relatione vel respectu ad Auctorem nostrum, aliquo amore digni essemus; verum quemadmodum necessario Deus seipsum amat, ita quoque amat imaginem, cujus hominem participem fecit, & idcirco ipsi amorem illum erga semetipsum in sevit, unde etiam profluit charitas, qua proximum, ut memetipsum, amplecti teneor, scilicet quia mecum ejusdem particeps imaginis. *Cælesti omnes sumus semine oriundi. Omnibus ille idem pater est, ut ait Lucretius. Et Lactantius institut. VI. 10. Si ab uno Deo inspirati omnes & animati sumus, quid aliud, quam fratres sumus, & quidem conjunctiores, quod animis, quam qui corporibus.* Eodem quoque amore me prosequi socium tanquam fratrem Deus voluit, quia eadem amoris ratio eandem charitatis mensuram exigit. Hinc, tibi quod fieri non vis, alteri ne feceris. Itaque quomodo hominem consideres, vel tanquam ejusdem cum sui simillimis originis, & ejusdem sanguinis participem, vel veluti societatis humanæ membrum, & partem universi humani generis: nunquam enim potest considerari tanquam solus in hoc mundo collocatus, & quasi idcirco ipse sibi esset unicum objectum, quo collimare debeant omnes actus, omnesque vitæ transigendæ rationes, quasi sibi duntaxat consulendo, propria tantum augendo commoda, rationi obtemperaret, naturæque expleret officia; verum, ut diximus, hominem meminisse oportet, se non sibi duntaxat, sed aliis quoque natum, & quidem ita sibi, ut posset aliis esse utilis, & sese tuendo inservire conservationi societatis communis. Officia itaque, quæ sibi ipsi debet, non abstracte

sibi debet, sed cum relatione ad societatem, cujus est membrum, & cujus quoque membrum ejus proximus, qui ejusdem cum eo particeps imaginis & sanguinis. Hoc posito fundamento, videntur inde derivari posse hæc rationis dictamina, scilicet, quod non magis meum, quam socii commodum & utilitatem augere & tueri naturæ jure sim obstrictus; tum vero, quod arctiori vinculo sim alligatus socio, in necessitate constituto, quacunque ratione auxilium opemque ferre, imprimis, quoties id sine gravi meo incommodo effectum dare valeam. Cujusmodi officia quia descendunt ex mutuo illo amore & communi illa societate per sanguinis conjunctionem, quæ hominem homini quam arctissimo devincit vinculo, hominem homini præstare oportet; quippe contradictionem involvit alicui benefacere, eique prodesse, opem ei ferendo, & simul beneficii compensationem ac remunerationem exigere. Quamobrem amicorum omnia oportere communia esse, vetus est proverbium, id est, quorum proprietas & usus omnibus patet. Quis autem pro rei suæ usu pendet aliquid? *Vere enim amicis, ut ait Euripides, proprium nihil.* Quamobrem Cic. 1. off. *Ergo unum debet omnibus esse propositum, ut eadem sit utilitas uniuscujusque & universorum. Atque si etiam hoc natura præscripsit, ut homo homini, quicumque sit, ob eam ipsam causam, quod is homo sit, consultum velit, necesse est secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem:* cum amicitia enim oportet esse conjunctam liberalitatem & benefaciendi animum, ideoque debemus, non adducti spe mercedis, sed affecti amore erga nostri simillimum, illi prodesse, eique ejus respectu opitulari velle. Hoc proximum diligere, societatis conservationem, cæteris succurrendo membris, tueri. In eo situm charitatis omniumque officiorum, quæ proximo humanæque societati debemus, complementum. Hinc Cicero: *Sed quanquam utilitates multa & magna consecuta sunt (de amicitia & benevolentia sermonem habens) non sunt tamen ab earum spe cause diligendi profecta: ut enim benefici liberalesque sumus, non ut exigamus gratiam (neque enim beneficium sæneramur) sed natura propensi ad liberalitatem sumus: sic amicitiam non spe mercedis adducti, sed quod omnis ejus fructus in ipso amore inest, expetendam putamus.* Vid. Lactant. institut. divin. VI. 2. Qui ei potissimum tribuendum ait, a quo nihil speramus. Cui etiam accedit, quod nihil ei debemus, qui nobis id tribuit, quod naturalis ratio cuique præstandum dicitur. Si foveo animas hominum, ne extinguantur, si succurro egenti socio, & opem auxiliumque meum imploranti non desum, facio quod expletrix iustitia a me exigit, scilicet cuique suum tribuo. Cujus generis videntur officia charitatis, quæ statim enumerare incepti, & id genus alia. Immerito igitur mercedem & remunerationem pro eo exigis, quod mihi debes, & jure perfecto a te exigere poteram. Ex hisce itaque præmissis colligo, me obligatum esse, si socius, in necessitate constitutus, ex ea semet expedire nequeat, mea nisi ipsum pecunia sub-

levem,

levem, eam ipsi gratis concedere, quoniam ob
 amorem, quo eum prosequi debeo, quoniam
 mecum ejusdem imaginis & sanguinis participo,
 eum non minus adjuvandum, quam mecum
 ipsum, dicitur ratio; quippe, ut statim diximus,
 communis conservatio, communis utilitas, com-
 mune commodum; & proinde maxime videtur
 peccare contra legem charitatis, officia humani-
 tatis, legesque fundamentales humanæ societa-
 tis; qui, quam habet in arca vel sacculo recon-
 ditam pecuniam, recusat mutuo dare pecunia in-
 digenti, ut expediat sese ex necessitate, in qua
 constitutus, vel proprium commodum augeat,
 utilitatemque, cui & ipse inservire tenor, pro-
 moveat, nisi accepta mercede sive usura, qua
 magis opprimitur qui jam necessitate oppressus,
 quaque afflictio major additur afflictio. Inductum
 vero maxime videtur mutuum ad juvandos egen-
 tes & ex humanitatis officio, quo interest homi-
 nis hominem affici beneficio ob cognationem,
 quæ natura inter omnes homines est, ut statim
 annotavimus. At nihil magis contrarium offi-
 cio charitatis, pietatis, amicitiaevæ, quam mer-
 ces, *leg. 1. §. ult. ff. mandat. cui potest addi,*
 quod pecunia sit res per se sterilis, & quod idcir-
 co iniquum pro usu illius pecuniam accipere, in-
 dustriamque alienam sibi reddere vectigalem:
 naturali enim rationi adversatur, ut illud, quod
 per se sterile, contra naturam generet, utilita-
 temque ac factum domino mutuanti proferat:
 pecunia enim non ad pariendum, sed ad pretium
 estimationemque faciendam, inventa. *l. 1. ff. de contr. empt.* Quod argumentum etiam urget
 Chrysothomus & Ambrosius, cum inquit:
*Adhuc dicit aliquis, qui agrum locat, ut agrariam
 accipias, aut domum, ut pensionem recipias, num-
 est ei similis, qui pecuniam dat ad usuram? Absit;
 primum quidem, quoniam pecunia non ad aliquem
 usum disposita est, sicut ager vel domus, sed ad
 pretium emendi vel vendendi. Secundo, quoniam,
 qui agrum habet, arat eum, & fructum accipit
 ex eo: similiter &, qui domum habet, usum
 mansionis capis ex ea, ideo qui locat agrum vel do-
 mum, usum dare videtur, & pecuniam accipere,
 & quodammodo quasi commutare lucrum cum lu-
 cro; pecuniam autem si repositam in sacculo tenens
 apud se, nullum usum capis ex eo. Tertio, ager
 vel domus utendo veterascit, pecunia autem cum
 fuerit mutua, nec minuitur, nec veterascit. Sed
 ulterius instant, quod in contractu usurario ven-
 ditur id, quod non est; usus fortis, qui ab ipsa
 sorte non potest seorsim estimari. Pecunia,
 ubi jam consumpta est, nullius amplius est usus.
 Quartum argumentum est, quod res que futuri esse
 debeat illi, cujus est periculo, teste Poesponio
l. 13. §. 1. ff. commod. vel contr. Pecunia autem,
 in mutuo credita, non est periculo credi-
 toris, sed debitoris. *l. 11. Cod. si cori. ponit.*
 Quintum argumentum est, quod de alieno ne-
 minem oporteat sentire lucrum; *l. 10. §. 3. ff. mandat.* pecunia autem, in mutuo credita, est
 aliena, utpote translata & alienata in debitorem.
 Atque hæc fere sunt præcipua argumenta, quæ
 solent adduci ab illis, qui naturali jure veritas esse*

statuunt usuras. Argumenta, quæ ex sacra
 scripture locis quibusdam desumpta, cum natu-
 rali ratione, quæ juri divino necessario semper
 respondet & consentanea, miscere nolimus;
 quippe quæ nihil aliud probant, quam jure posi-
 tivo, sicut Republica Judaica; inter ejusdem
 Reipublicæ cives ob peculiarem rationem usuras
 fuisse veritas, quomodo modum facile constabit,
 ubi loca ista nobiscum diligenter lector inspiciet.
 Verum toto coelo aberrare mihi videntur contra-
 riarum sententiarum patroni, & potius cupere societa-
 tis humanæ interitum, quam ejus conservatio-
 nem, & tollere atque communem utilitatem
 omnem prorsus eripere agentibus sole susten-
 tandi rationem, quam hæc omnibus favere,
 qui negant falsa conscientia usuras pecuniæ,
 mutuo dari, exigi vel stipulari posse. Non
 inficior naturæ leges & charitatis atque humani-
 tatis officia, tum etiam sanguinis & societa-
 tis officia, cum omnes sumus participes, atque ejusdem
 membra, a nobis efflagitare, ut quisque proxi-
 mum, tanquam semetipsum, diligat, & pro-
 inde ejus commodum utilitatemque, quantum
 in se est, promoveat atque tueri studeat, neces-
 sitatem ejus sublevet, omniaque charitatis, be-
 nevolentia & humanitatis officia ei præstet, tan-
 quam societas ejusdem membro, cujus mensura
 debet esse propria nostra facultas. Omnia offi-
 cia, quæ aliis quocumque titulo vel nomine de-
 bebantur, ita debent temperari & gubernari, at-
 que ad eam mensuram & modum præstari, ne
 nobismetipsis nocentur, dum alteri tribuimus
 atque præstamus officia, quæ a nobis exigere
 poterat, & quidem jure perfecto, tanquam ex
 lege naturæ & jure divino necessario dimanantia.
 Nulla officia alteri præstare tenemur, nisi quæ &
 nobismetipsis debemus, & quidem cum quadam
 prærogativa, quæ in eo potissimum consistere
 videtur, ut mihi prius, quam aliis, consulere
 debeat, atque mea commoda commodis alterius
 præferam, ubi in pari necessitate vel statu collo-
 catus est alter: proximus enim egomet mihi,
 atque idcirco proprius amor, propria utilitas,
 nec non propria commoda debent esse mensura
 ejus, quod alteri præstare sum obligatus: ordi-
 nem enim charitas incipit a se ipso, ac Deus est
 Deus ordinis, quamobrem æquali quidem amo-
 re proximos diligendum præcepit, sed non te-
 nerem; itaque, ut alterius necessitati sublevan-
 do propriam utilitatem procurare negligam, non
 exigunt naturæ leges, multo minus, ut ejus
 commodum & lucrum meo præferam commodo.
 Si aliter adjuvarem, ut evaderent utilia societas
 membra, & meo ipsius nullam interim curam
 haberem, brevi de humana actura esset societas;
 quippe oportet, ut mihi prius inserviam, ante-
 quam aliis utilis esse possim, atque ita optime
 communis ope societas culturam & conservatio-
 nem tueri possimus. Si quisque sui ipsius curam
 abjiceret, ut socii commoditati nec non utilitati
 inserviret, quid esset in societas humana fixum
 aut permanent? Quis officiorum præstandorum
 fructus? Quid commodi, quidque utilitatis re-
 dundare posset in societas, cum omnia essent
 transi-

transitoria, & nemo sibi quid posset acquirere, quin alius dominium & usum ejus a me petendi facultatem haberet, necessitate exigente, idque mutuz dilectionis, atque societatis vel cognationis naturalis prættextu? Ab omni ratione istiusmodi quid alienum est, ac societatis conservationi perniciosum existit. Qui primo sibi ac utilitati propriæ consulit, habet unde postea necessitatem aliorum sublevare sit potis, & si quis ipse studeat ac conetur evadere utile societatis membrum, eveniet, ut omnes boni cives evadant. Itaque incipiendum a semetipso, & deinde progrediendum ad alios: id enim humanæ societati & naturali rationi maxime consentaneum, aliis prodesse, & opitulari in necessitate constituto, vel nostro auxilio indigenti. Id postulat cum proximi dilectio, societatisque conservandæ ratio; tum sanguinis conjunctio: verum eo cum temperamento, ut prius mihi, deinde socio consulam. Præterquam quod iste amor est mutuus, & idcirco me non minus ad curam tui, quam te ad amorem mei obligat, quamobrem nec minus te mihi, quam me tibi utilem præbere, obligatus es. Quemadmodum homines statu & conditione sunt æquales, ita etiam pari juris vinculo devincti ad ea sibi invicem præstanda officia, quæ alter ab altero exigendi facultatem habet. Itaque, si mea quis indigeat pecunia, inopia oppressus, tenebor quidem ipsius necessitatem ejusdem usu sublevare, sed ita tamen, ne ipse egeam, cum summa amicitia sit, amicum sibi æquare. Utrique simul consulendum est; dabo egeni, sed, ut ipse non egeam; succurrere perituro, sed, ut ipse non peream, inquit Seneca lib. 2. de benefic. quod facile eveniret, si quis pecuniæ suæ usu aliorum necessitati succurreret, nec reciperet fructum, quo posset uti ad tuendum ac sustentandum semetipsum; quippe postquam commercia inducta, & pecuniæ res omnes æstimari cœperunt, vix unde se quis tueri potest, habet, qui caret pecunia; quamobrem ab eo tempore & pecuniæ, quemadmodum aliarum rerum, fructus esse cœpit in usu. Quæ esset ratio, cur usu pecuniæ meipsum privarem, & aliis cum concederem, atque ita alterius commodum propriæ utilitati anteponerem? Idipsum nec æquitas, nec naturalis ratio, nec societas aut cognatio naturalis, vel charitatis regula, a me exigit. Satisfacere mihi videor charitati, qua proximum, ejusdem societatis mecum membrum, prosequi teneor, si ei pecuniæ meæ usum concedam, ut necessitati subvenire, vel utilitati suæ queat consulere. Quare nec mihi illicitum abs te petere, ut meum commodum augeas, qui tuum promovere non recuso, idque eo magis, quod reciproca sit hæc naturalis obligatio. Ut te adjuvem meo cum incommodo, nulla præcipiunt jura; te adjuvare teneor, sed non gratis. Vult mutua charitas, ut mutua ope nos invicem juvemus. Sic ambo possumus utiles esse ad societatem humanam tuendam ac conservandam, cujus conservationem, quam ut commune quoddam bonum appetimus, & proinde nostrum cuius incumbit summa ope niti, ut nobis invicem utiles

esse possimus, atque ita, salvis partibus, societas quoque manebit integra; quod commode fiet, si officio compensetur, mutuam commodum promoveatur, mutuzque necessitati succurratur mutua ope. Nullus dubito, quin ex hisce mecum facile perspexitur lector usurarum perceptionem, utpote quæ pro usu pecuniæ, quam mutuam dedi, penduntur, nec naturali rationi & æquitati, nec etiam omnibus, quæ vel ex dilectione proximi, vel sanguinis conjunctione, vel societatis humanæ colendæ ratione, dimanant, repugnare, sed ei officii maxime consentaneam. Nonne semetipsum privaret commoditate præfenti pecunia comparandi illa, quæ vel familiæ sunt necessaria, & propriæ utilitati promovendæ inservire potuissent, cui consulere est boni & diligentis patrisfamilias: suadet enim Christiana charitas, & dicitur naturalis ratio, parentes oportere liberis suis thesauros colligere. *At qui hoc fieri poterit, si parentes, quidquid habent sive pecuniæ, sive frumenti, sive aliarum rerum, petentibus gratis usendum dederint. Certe tantum abest, ut possint aliquid in futuros liberorum suorum usus recondere, quod carebunt sæpe non modo sua pecunia, verum & multis rebus necessariis, quod pecunia, qua illas tempestive sibi comparant, destituantur. Eoque, quo huic suo muneri, simul & divino & naturali ordini satisfaciunt, si quæ habeant talenta (ut in parabola ipse Christus Luc. 19. 23. loquitur) dent ad mensam, quo suo tempore ea cum favore possint exigere, atque hac ratione juxta Apostoli admonitionem τὸν ὀνειδιστὴν πεινοῦν 1 Tim. 5. 8. ut inquit Martinus Schoockius exercit. 28. de usura trapezitica. Præterquam quod nulla possit reddi ratio, quamobrem quis gratis credere debeat ei, qui eo animo pecuniam mutuo sumit; ut ejus usu rem suam insigniter augere possit. Quin, ut inquit Pufendorfus, potius impudens foret, cum tu ex pecunia mea rem tuam egregie augeas, me in partem lucri non velle admittere: nam ipse interea excludor ab illo lucro, quod pecunia mea mihi parare poterat, si eandem in proprios usus convertissem. Quid si mea pecunia fundum alter quispiam emeret, e quo annuus ille perciperet fructus, aut lucrum insigne faceret, ego interim frustra mea carerem pecunia, ita ut nihil quidquam, donec fors redderetur, inde ad me rediret utilitatis, sed alter meo damno de lucro suo certaret, charitati sane, æquitati naturali, gratitudini debita, adeoque legi etiam divine repugnaret, inquit Zepperus de ll. Mosaic. lib. 4. cap. 25. Sic & fieri potest ac sæpe fit, ut quispiam pro tempore in uno quidem egeat, puta vino, vel frumento; aliarum vero rerum, nummorum, agrorum, sat magnam habeat copiam & affluentiam; aut egeat, quoad paratam & promptam pecuniam; abundet autem quoad fundos, ædificia, aliasque opes ac divitias; item ut mutuo dans illo, quocum contrahit, quoad facultates sit inferior. Hisce in casibus neque Christianam charitatem, neque naturalem æquitatem, neque humanitatem violari, idem inquit Auctor, si præter sortem accedat incrementum aliquod vel lucrum tantum, quantum lege publica definitum atque*

con-

concessum, idque tam æquo jure, quam ab eodem partem redditus aut fundi salva conscientia emere nulla vetant jura. Præterquam, ut inquit Martinus Schookius exercit. 28. *Quum homo homini natus sit, atque nemo sibi soli quoque sufficiat, sed indigeamus omnes mutuo subsidio; etenim quo perpetuo irruere possimus illos, qui juvare nos velint mutua pecunia (qua opulentiores sapius indigent, quam tenuioris conditionis homines.) avlud apud loco moderatas usuras mutuanti solvere convenit, ut non una modo vice, sed quoties necessitas laboranti familia nostra incubuerit, tales irruere possimus, qui mutua pecunia presentis nostræ necessitati succurrere velint.* Itaque humanæ societatis summopere interest ejusmodi usurarum stabiliri perceptionem, ut eo commodius unumquodque ejus membrum non necessitatibus duntaxat succurrere possit, sed etiam vitam magis commode transigere. Neque ulla ratio reddi potest, cur aliarum rerum, V. G. domus, agri, & id genus similitum, quæ pecunia comparantur, fructum & redditum pro earum usu stipulari liceat, & pecuniæ non æque, quæ non minorem usum, quam res cæteræ, præstat, imo majorem, quoniam illæ omnes hac comparantur, & non indirecte pecuniæ fructus videri debent, quæ res ea comparatæ præstant. Sed quid hisce immoremur diutius? Omni exceptione majus summi Theologi sufficit nobis testimonium & ad usurarum jultam perceptionem affirmandam adductum argumentum in responsione de usuris, quod inter ejusdem occurrit epistolæ. Sit, inquit, aliquis dives & amplis fundis & redditibus præditus, & minus nummatus tamen. Sit alius mediocriter dives, & non quidem ad alterius illius opes accedens, sed cui tamen amplior sit præsens pecunia. Hic igitur cum libenter sua pecunia fundum ipse empturus sit sibi, rogetur ab illo ditiore, ut mutuam illi det pecuniam. Possit quidem, qui mutuam dat, ita stipulari sibi redditum pecunia sua, ut fundus, ex illa emptus, ipsi in hypothecam subjiceretur, donec sua ipsi pecunia redderetur (atque ita sibi melius consuleret) sed fructu pecuniæ sive usura contentus erit. Cur igitur primus ille contractus sine hypotheca ad pecuniam fructum tantum damnabitur, alter sub hypotheca fundi empti & cum redditu annuo longe æquior, probabitur? Et quid aliud est, quam peritiorum instar, ludere cum Deo, cum de rebus ex verbis nudis, ac non ex eo, quod inest in re ipsa, judicatur? Quasi ex forma ipsa verborum virtutes vitiose discerni debeant. Præterquam quod hac ratione non servaretur æqualitas inter ejusdem societatis membra ac conditione & statu æquales, & tamen ea ut servetur recta ratio & justitia maxime exigit, sine qua charitas consistere nequit. Hac quippe ratione gravaretur, qui alium sublevarit & juvat. Quæ enim æqualitati ratio constabit, si mutuam dans, ex pecuniæ, alteri concessæ, absentia, damnum quoddam sentiat; mutuam vero accipiens, lucrum ex eadem pecunia faciat, nec tamen alteri, perpeffuro, rependat in compensationem istius lucri, quod mutuam dans ipse potuisset acquirere sibi ex sua pecunia, si eadem fuisset ad suum usum erogata. Inter

æquales statu & conditione idem jus obtinet. Quemadmodum itaque tibi facultatem dedi mea pecunia lucrum faciendi, ita nec mihi illicitum, ut ipse ex eadem quid emolumentum capiam, quod tu mihi præstare debes jure æqualitatis servandæ, ne cum alterius damno & jactura fias locupletior. Sed alia transeamus ad argumenta, quibus suam magis firmare volunt sententiam, qui in hac quæstione determinanda divortium a nobis faciunt. Alterum argumentum desumptum a sterilitate pecuniæ: quum enim sit res sterilis, quippe quæ ne quidem per centum annos in arca recondita fructum paritura, idcirco iniquum videtur, ut quis, cui modico duntaxat usus ea fuerit tempore, nomine illius usuras pendat, ut Chryostomo & Ambrosio argumentari placuit. Cui respondet Calvinus d. l. Ratio, inquit, Ambrosii, quam etiam affert Chryostomus, non est magni momenti. *Pecunia non parit pecuniam. Quid mare? Quid domus, ex cujus locatione pensionem percipio; an ex testis & parietibus argentum proprie nascitur? Sed & terra producit, & mari advehitur, quod pecuniam inde producat, & habitationis commoditas cum certa pecunia parari commutative solet. Quid si igitur plus ex negotiatione lucri percipi possit, quam ex fundi cujusvis proventu, an feretur, qui fundum sterilem fortasse colono locaverit, ex quo mercedem vel proventum sibi recipiat, qui ex pecunia fructum aliquem perciperit, non feretur? Et qui pecunia fundum acquirit, an non pecunia illa generat alteram annuam pecuniam? Unde vero mercatoris lucrum? Ex ipsius, inquit, diligentia atque industria. Quis dubitat pecuniam vacuum inutilem omnino esse? Neque qui a me mutuam rogat, vacuum apud se habere a me acceptam cogitat. Non ergo ex pecunia illa lucrum accedit, sed ex proventu.* Et si nummus unus alterum non gignat, tamen postquam idem in pretium emittens fuit collatus, redditur, mediante hominum industria, fecundissimus, comparatis eorebus, naturaliter & civiliter fructiferis. Pufend. lib. 5. cap. 7. Huic conveniunt verba Auctoris nostri ad comm. 35. cap. 6. Luc. *Dicitur pecunia sterilis natura, non quod jus natura id præcipiat, sed quod hominum industria, non ipsa natura, tali fructui originem dederit: quomodo & domus natura est sterilis, cujus tamen pensiones inique a domino percipi nemo dixerit.* Nec ob id alienam industriam nobis vectigalem reddimus, sed in partem lucri honesti tantum venimus, quod nostra etiam opera alter sibi acquisivisse videtur, quia occasione pecuniæ mutuatæ lucrum id ipsi accessit. Sed ulterius urgent & argumentantur, quod in contractu usurario id venditur, quod non est: usus sortis, qui ab ipsa sorte seorsim æstimari nequit: pecunia vero, quæ jam in usum suum conversa & consumpta, nullum magis usum præbet, & proinde pro usu nihil exigere oportet, sed sufficit, si res ipsa in suo genere restituantur. Sed optime respondet huic objectioni Pufendorffius alique, cum juris naturalis, tum etiam civilis, antistites ac sacerdotes, dicendo, proprie quidem rerum fungibilium non esse usum fructum, a substantia illarum distinctum,

ex eo tamen non sequi, ergo jus consumendi rem fungibilem cum obligatione post intervallum eam in suo genere restituendi, non est aliquid pretio æstimabile: nam habet id omne mutuum, ut non, nisi post intervallum, sit restituendum: occasio enim & facultas, proximo subministrata, pecuniam nostram in rem suam vertendi, & censum suum ex ea augendi, est aliquid. Nec injustum videri potest cuiquam, creditorem in partem aliquam istius compendii & lucri venire. Quod ad quartum argumentum attinet, quo urgetur, quod pecunia non debeat esse questuosa illi, cujus non est periculo; arg. l. 13. §. 1. ff. *commod.* atqui pecunia mutuo data non est periculo creditoris, sed debitoris; l. 11. *Cod. si cert. petat.* ergo non debet esse questui creditori, sed debitori. Responderi potest, quod mutuum sit periculo debitoris, pendet a jure dominii, quod habet, & quia genus perire nequit. Verum, ut recte inquit Wissenbachius, male concluditur, creditorem pro usu pecuniæ suæ nihil stipulari posse, quoniam debitor pecunia in commodum suum uti intelligitur, & creditor pecunia, qua interim caret, lucrum facere potuit. Sed non exhausta adversariorum pharetra. Uterius oppugnant, atque inquirunt, neminem oportere de alieno sentire lucrum; argumento l. 10. §. 3. ff. *mandat.* pecunia autem, in mutuo credita, est aliena, utpote translata & alienata in debitorem. Verum hanc vocum subtilitatem, quæ juris civilis est, ignorat jus naturale: nam, ut inquit Grotius, in rebus, quæ in genere recipiunt functionem, ut pecunia, frumentum, vinum, jus illud ad recipiendum idem genere & vice dominii; quamobrem fructus non tam ex alieno, quam suo jure accipit creditor, cui obligatus manet debitor, ut reddat pecuniam, non quidem eandem, quam accepit, sed aliam quamcunque. Transfert quidem dominium quantitatis sive pecuniæ, quatenus sine eo nullum ejus habere possit usum; verum non transfert abdicative, id est, nullo sibi repetendi jure reservato ad eandem quantitatem, non eandem speciem, restituendam. Sed notandum quod ea, quæ de licita usurarum perceptione ex jure naturæ disputavimus, ad illas tantum usuras pertineant, quæ non continent iniquam oppressionem & arrolionem egenorum, id est, legitimum modum excedunt, quæque non sunt mordaces. At omni exceptione majus argumentum videtur, quod contrariæ sententiæ patrōni ex jure divino depromunt: edixit enim summus legislator Deus, cujus voluntas nobis esse debet agendorum norma & regula, a qua recedere summum nefas, *Exod. 22. vers. 25. Si pecuniam mutuum dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non eris ei quasi exactor, nec usuris opprimes. & Deuter. 23. vers. 19. 20. Non facerabitis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem. Fratri autem tuo absque usura id, quo indiget, commodabis, ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni opere tuo in terra, ad quam ingredieris possidendam.* Hac lege usurarum perceptionem, tanquam rem illicitam, vetari, nullus inficias

ire potest; verum an vetita, quia per se illicita, vel an illicita, quia per divinum edictum vetita & interdicta, multum refert ad hanc difficultatem dirimendam: si enim vetita, quia per se illicita, id est, si moraliter, sive jure divino necessario mala, legi naturali adversatur, & idcirco ad universum genus humanum pertinet, obligans omnes homines, cujuscunque generis, conditionis, vel status, ad sui observantiam, ita ut nemini liceat scenerare alteri ad usuram pecuniam propter illam sanguinis conjunctionem & naturalem cognationem, quam natura inter homines constituit: fratres enim sumus, quia, ex iisdem lumbis progeniti, ejusdem sanguinis, ejusdem originis participes. Quid autem fraternitatis lex magis commendat, quam ut omnis generis charitatem, humanitatem & benevolentiam quis conferat in fratrem, ipsique opportuno tempore viribus omnibus prodesse nitatur? Quid magis huic legi repugnat, quam eorum, quæ gratis fieri atque præstari oportet, lucrum capere, tanquam remunerationem & compensationem beneficii, in fratrem collati, quasi in commercium caderent benevolentia, humanitatis & charitatis officia, quæ, simulatque proficiuntur ab animo non officioso & benefacienti affectu voluntateque, potius merentur dici degenerasse in contractum innominatum, quam debere appellari nomine officiorum: quod enim gratuitum esse debet, onerosum, & quod officiosum esse oportet, sit damnosum. Cui accedit, quod universi hujus conditor omnia, quæ nobis usui esse possunt, ad vitam commode tuendam in commune detulerit, ut sibi quisque posset inde capere ea, quæ vitæ transigendæ ratio efflagitat, exigitque necessitas. Exemplar ad imitandum nobis propositum, ut & nostra in commune deferre oportet ad eorum necessitatem sublevandam, qui nobis tam artissimo sanguinis vinculo conjuncti, atque eo etiam animo a primæva illa communiōne discessisse videntur mortales, ut quasi illa revivisceret, exigente necessitate, & idcirco quisque recuperaret jus illud primævum ad ea sibi adquirenda sive potius exigenda ab alio, quibus vitam tueri oportet, ea tamen lege, ut alteri tantundem restituat, ubi ad meliorem statum & conditionem pervenerit. Quid itaque æquius & rationi magis congruum, quam ut fratri pauperi, vitæ subsidio destituto, pecuniam mutuum roganti, ut sibi esculenta & potulenta, aliaque id genus vitæ tuendæ subsidia, parare possit, gratis ipsi largiaris, ut tibi aliquando tantundem restituat. Quemadmodum enim natus es, ut non tibi duntaxat, sed aliis etiam inservias, ita & fortunæ bona, opes, divitiarumque largitas tibi memineris, ut etiam in fratris & proximi commodum & usum converteres, iis si quandoque indigeret. Quæ ratio legis cum sit universalis, generalem quoque obligationem producit, obstringentem sui ad observantiam omnes omnino homines. Verum nullus dubito, quin facile cuique, legem inspicienti, ejusque sensum sano judicio examinanti, appariturum, longe alium in promulganda hac lege sum-

summum legislatorem sibi proposuisse scopum & finem, quam ex illa elicere conantur ii, qui a nobis dissentiunt. Quemadmodum Deo, legislatori sapientissimo, placuit Reipub. Hebræorum fundare legibus suis æquis & ad formam Reipub. ac populi statum & genium accommodatis; ita etiam maxime cavere voluit, ne alius alium quacunquē ratione opprimeret: verum quo arctiori vinculo sibi invicem devincti, utpote qui non sanguinis, qua homines, sed ejusdem civitatis, originis, fœderis, participes; imo, quod magis est, iisdem sacris erant initiati, eo uberes charitatis, benevolentia, & humanitatis fructus sibi invicem præstare devinctos esse, docuit eos legis hujusmodi promulgatio. Quemadmodum enim sunt gradus necessitudinis, amicitia, propinquitatis, ita etiam sunt gradus officiorum, eorumque præstandorum diversa existit ratio, quæ comparari debet cum iis, quæ priori loco descripsimus, & mensura sunt ac modus officiorum, quæ aliis præstare tenemur. Hoc ipsum ratio dictavit Gentilibus, unde Cicero *i. offic. cap. 17. Sed si contentio quadam & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes sunt patria & parentes, quorum beneficiis maxime obligati sumus: proximi, liberi totaque domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium: deinceps bene convenientes propinqui, quibuscum etiam communis plerumque fortuna est. Hinc Epictetus cap. 37. Omnia officia mutuis affectionibus sunt metienda. Pater est? Præcipitur curam ejus agendam, cedendum ei in omnibus: si convulsetur, si verberet, ferendum esse. Sic igitur vicini, sic civis, sic Imperatoris officium invenies, si mutuas affectiones spectare consueveris.* Præclare docet, inquit Simplicius in *comment.* quomodo reperienda sint officia, nec eadem esse tribuenda patri & filio, civi & hospiti, bene merito & ei, qui læserit, alia denique aliis, pro ratione affectionis & necessitudinis, quæ cum quolibet intercedit. Hanc officiorum præstandorum regulam & mensuram ac rationem comprobatur Paulus Apostolus *epist. ad Galat. ult. 10.* cum inquit: *Beneficiamus quibusvis hominibus, quatenus ejusdem nobiscum sanguinis originisque participes, ac ejusdem nobiscum societatis membra sunt, sed maxime iis, qui sunt domestici fidei.* Domesticus autem est, qui de familia alicujus est. Apostolus non excludit, sed includit legem naturalem, præcipientem, ut omnibus beneficiamus, sed præscribit, qualem in beneficiis collocandis ordinem & proportionem observari oporteat. Sic summus legislator aliam tribuendorum officiorum rationem observari voluit inter ejusdem Reipub. cives, quam respectu peregrinorum, qui ejusdem fœderis socii, nec eadem colebant sacra, nec quibuscum eadem jura, fora, theatra, communia. Quamobrem legem illam Deuteronomii intelligendam arbitror de officio civium erga cives, quod & Levitici verba indicant: nam & ibi ratio redditur, cur Deo placuerit vetare fœnus, scil. *ut tecum vivat frater tuus. 25. §. 36.* Unde Auctor noster annotat ad Evangelium se-

cundum Lucam *cap. 6. 35. Causa igitur discriminis hac fuit, quod Deus Hebræis inter se non ea tantum præcepta vellet, quæ sunt hominibus omnibus inter se communia, & quæ stricta juris ratione debentur, sed multa etiam propioris cujusdam necessitudinis ac charitatis officia; ut in lege de servis, pignoribus, spicilegio, aliisque multis, videre est.* Quod non eo sensu intelligendum, quasi usurarum perceptio charitatis regulis repugnaret; quippe cum omnes, nulla habita nec status, nec conditionis ratione, homines diligere tenemur, etiam inimicos, tamen nemini eas exigere esset permissum; atqui tantum vetuerit Deus, ne fœnerarent fratribus; sequitur fœnus non omnino repugnare legi charitatis, qua proximum prosequi nos devinctos recta dicitur ratio; verum non convenit cum illa dilectionis mensura & ratione officii, quod debemus ejusdem fidei domestico, Reipub. civi, & fœderis consorti, ex iisdem lumbis progenito. Peculiaris itaque hæc ratio in causa fuit, quod summo legislatori placuerit hanc legem populo suo ponere, quæ non potest trahi ad consequentias, id est, applicari ad alios casus, vel extendi ultra illos limites, quibus circumscripta est obligatio, quæ ex lege descendit: ipse enim Deus exprimit, quousque sese obligatio extendat, & inter quos lex locum sibi vindicet, scil. Hebræos: inter peregrinos enim & Hebræos non prohibitam usurarum perceptionem, perspicimus ex *§. 20. Deuter. 23.* Hebræi enim sibi invicem fraterno jure devincti, ejusdem Reipub. cives, eorundem sacrorum participes. Hinc Clemens Alexandrinus *strom. 2. Lex vetat fratri dare fœnori, fratrem vocans non eum tantum, qui ex iisdem natus parentibus, sed & qui popularis sit, qui paria sentiat, ejusdemque verbi sit particeps, non æquum judicans, ut ex pecunia lucrum fiat, sed ut laxa manu & animo benefiat opus habentibus.* Deus enim talis beneficentia Auctor. Sed huic reponunt quod legimus *Levit. cap. 25. §. 35. 36.* ubi Deus sic loquitur: *Si ad pauperiorem redactus fuerit frater tuus, ejusque manus tecum nutaverit, eum confirmabis, etiam peregrinum & inquilinum, & tecum vivet. Usuram aut fœnus ab eo non accipies, timens eris Dei tui, & frater tuus tecum vivet. Pecuniam tuam non dabis ei in usuram, nec vitulum tuum in fœnus.* Nonnulli interpretes per peregrinum hic non intelligunt quemcunque advenam, sed illum duntaxat, qui iisdem sacris jam initiatus, ejusdem juris particeps factus, & ad eandem cum Hebræis societatem admissus erat, & idcirco jam quasi frater adoptatus haberi poterat. Hic dicebatur *profelytus justitie*, qui in omnibus fere par Hebræis originariis, excepto nomine *advena*, quod semper retinebant, ut ab originariis perpetuo etiam inde distinguerentur. Quamobrem utitur hac distinctione Paulus Apostolus, qui se Ebræum ex Ebræo vocavit *Philipp. cap. 3. §. 5.* Profelyton ejusmodi Talmudici passim ajunt fuisse velut Israëlitam respectu omnimodo, & Philo eorundem cum originariis parem fuisse conditionem, atque non minus, quam suos cives æstimandos. Quamobrem Justinus Martyr annotat *dial. cum Tryphon. Judeo, Profelyton*

circumcisum, si ad populum accesserat, perinde esse, atque indigenam & originarium, quod tamen non universaliter verum; quippe ad magistratus atque præfecturas tam civiles, quam eastrenses non patebat ipsis aditus; Profelytarum item connubia sacerdotibus interdicta fuere; præputio autem abscisso, se totum pædagogiz Mosis subdebat, hinc & Judæus appellabatur. Non mirum itaque, quod tanquam frater habebatur, & proinde etiam eodem gaudebat commodo, scilicet ne ab eo Hebræi originarii, nec ille ab his usuram acciperet. Verum cum in dicta lege etiam inquilini fiat mentio, videtur legis hujus sensum non oportere tam arctis cancellis includi; verum quidem perperam hanc legem allegari ad probandum esse vetitum lege Moisaica Hebræo accipere usuras ab Hebræo, sed & Hebræo interdictum eadem lege accipere a peregrino, septem istis exceptis populis, in quos Hebræis justum erat bellum, quos *Deuter. 23.* per alienigenas & peregrinos, quibus fœnerari permissum, intelligendos putat Ambrosius; quippe non videbatur ipsi alienum a ratione, ut fœnerari permittatur eis, quos licuerit occidere. Non mihi frustra fieri videtur mentio inquilini, qui, quamvis etiam esset advena & peregrinus, atamen non erat ejusdem conditionis, cujus ille, quem jam descripsimus: notandum enim Profelytorum duas fuisse species; alii appellabantur *Profelyti justitia*. De hisce egimus. Alii dicebantur *Profelyti porta seu domicilii*. Hisce quidem licebat sedem figere intra Israëlitas, quamobrem incola seu inquilini vocabantur etiam pii gentium, sic tamen, ut Hierosolymis, ob singularem urbis sanctitatem, habitationis locus eis assignandus non esset, ut constat ex Maimonide. Isti non circumcidebantur, neque necessum habebant ullos Mosis ritus vel dogmata recipere; verum tenebantur renunciare idololatriæ, atque in se suscipere observanda Noachidarum juris capita: alias enim non poterat cum iis commercium haberi nec cohabitari. Hi quamvis non in fratrum, atamen habebantur in numero socii seu proximi, & idcirco capaces erant juris naturalis, id est, intercedebat Hebræis cum illis cognatio, tum etiam societas illa, quam natura inter homines constituit, & proinde capaces erant ad recipienda ab Hebræis illa officia, quæ societas communis, humanitas & charitas, qua alter alterum complecti debet, exigit atque efflagitat, quæ nullo jure positivo tolli posse summus legislator demonstrare voluit, dum & peregrinum, fame oppressum, & in necessitate constitutum sublevare lege sancivit. Hoc casu æquo jure utebantur Hebræi & inquilini. Itaque quamvis permisisset Deus Hebræis usuras accipere a peregrinis, excipit tamen afflictum & paupertate oppressum, ne magis afflicteretur & opprimatur, accipiendo & exigendo usuras ab eo, quasi juri naturæ & æquitati contrarium, cujus communicatio Hebræis intercedebat cum inquilinis non minus, quam fratribus, tam naturalibus, quam adoptivis, id est, tam originariis, quam in societatem cooptatis & admittis

Profelytis, propterea, quod, ut dicere incepimus, naturalis ratio & æquitas ubique sibi locum vindicat, utpote quæ, omnis mutationis experta & perpetua, nulla ratione abrogari potest. Itaque optime summus Theologus Franciscus Burmannus in suis commentariis ad *Exod. Belgice conscriptis, cap. 22.* annotat, jus divinum positivum non recedere a jure naturali, quoniam sub illa permissione, quæ habetur *Deuter. 23. 20.* latet præceptum charitatis, ut inquilinum, paupertate oppressum, & vitæ necessariis destitutum, adjuvarent, atque illud edictum, quo vetitum Hebræis fœnerari fratribus, ad casum paupertatis potissimum applicandum videtur, & idcirco si quis Hebræus, commercii exercendi causa a fratre suo pecuniam mutuo postulat; ab eo quoque usuras licite accipi posse: multum enim interest, inquit, an nobis res sit cum eo, qui indigentia laborat, & misericordiam auxiliumque nostrum implorat, an vero quis, lucri faciendi gratia, commercium & mercaturam exercens, pecunia & ope egeat nostra. Fœnus vel usurarum perceptio prohibita censeri debet non tam casu priori, quam posteriori, & proinde videtur hæc in parte nihil jure divino positivo sancitum, quin necessario sive jure naturali idem jam esset cautum, quamvis non inficeret summum legislatorem hic respexisse statum Reipub. & populi peculiarem, ad quem, ut dicere incepimus, jura sua accommodavit, cui etiam addi potest, quod potissimum Hebræi populi quæstus in agricultura & re pecuaria situs erat. Quare cum finitimi plerique Judæorum ex mercatura magnum quæstum facerent, ut Sydonii, Tyrii, accolæ maris rubri & Ægyptii, fœnus in illos permitti, in Hebræos agricolas & pastores non permitti, summam habebat rationem, ut Grotius annotavit *ad cap. 22. Exod.* Ex quibus perspicimus, cum lex illa Mosis peculiariter spectet illius populi statum, uniusque populo data sit, cæteros non obstringere, nisi quatenus indicium aliquod præbeat naturali æquitati. Ita concidunt omnia argumenta, quæ ex jure divino depromunt contrariæ sententiæ patroni, cum non ob vitium, quod fœnori inhæret, sed Reipub. statum, populi genium, & regionis, quam inhabitabant, naturam & situm, ab Hebræo sub usuris credi Hebræo vetitum sit. *Ratio ejus legis videtur fuisse duplex*, ait Pufendorfus *lib. 5. cap. 7.* Una petita ex genio populi, altera ex forma Reipub. & conditione ejus seculi. Scilicet non minus olim atque hodie, ardentissima habendi fuit eam nationem vexavit, ac opibus abundare summam felicitatis fuit. Igitur ne per illum lucrandi ardorem ab opulentioribus tenuiores opprimerentur, Deus ea lege præcavere voluit. Ne tamen ingenio ipsorum nimiam velut vim inferret, in extraneos omnem exercere solertiam permisit. Deinde satis apparet, Moysen voluisse instituire Reipub. popularem (quam Principatus Leviticus non tollit) cujus inter regulas hæc est ex præcipuis, ut, quantum fieri potest, æqualitas opum inter cives servetur. Et fini instituta leges de anno Jubileo & remissionis, *Levit. 25. 14.* de non alienandis in perpetuum fundis.

Sed

-Sed & conditio istorum temporum aliam ostendit rationem legis usuraria. Simpliciter morem tunc faciebatur iste populus ex pecunia & agricultura, aut operis manuaris. Mercatura tamen simplex & modica, ignotis adhuc apud illos commerciorum arcibus ac nulla navigatione. Talis ubi est civitatis status, nemo mutuum accipit, nisi inopia pressus. Unde Deut. 28. 12. *argumentum maxime felicitatis memoratur. Tu multis mutuo dabis, abs nemine accipies. Cum autem ibidem lucra non possint non esse satis tenuia, inde fit, ut, quomodo modica, usura debitores gravet vehementer. Ex cum mutuo sumpta pecunia in necessitates corporis consumatur, difficillimum est sortem iterum adquirere, cum antea labore efficere non poteris, ne ad mutuum sumendum adigeris. Addendum tamen hoc est, Moysen eximiam quoque charitatem in populo Judaico ea lege sancire voluisse, cujus usus eo frequentior erat, quod tunc temporis non nisi modica summa, & quidem ab hominibus tenuibus & cum egestate luctantibus, mutuo sumi solebat.* Sed ipse Auctor dicit legis hujus, quae vetat Hebraeos Hebraeis pecuniam dare foenori, materiam, licet non necessariam, moraliter tamen honestam esse; atqui omne moraliter honestum universalem producit obligationem, homines omnes, cujuscunque generis, conditionis & status sint, ad sui observantiam adstringentem, & proinde nos quoque Christianos obligat, idque eo magis, quoniam vocati ad majora virtutum specimina. Mirum est, Auctorem nostrum potuisse adeo sibi esse contrarium. Longe aliam redolent sententiam, quae ad cap. 6. Luc. commentatus est. Præterquam quod permissio foenerandi peregrinis & extraneis, Hebraeis concessa, satis ostendit, legis materiam moralem non continere honestatem, repugnaret maxime divinæ sanctitati huic contrariam permissionem concedere, qua Hebraeis licitum foenerari peregrinis sive extraneis, in eorum societatem non coöptatis, nec ejusdem Reipub. membris: quod enim moraliter honestum, ut dicere incepimus, universalem producit obligationem omnes omnino homines obstringentem, nec ulla ratione immutari, multo minus abrogari potest; quippe quae immediate descendens ex divina sanctitate, & nobis propter divinæ imaginis communicationem imposita, quamobrem neminem hominem ab eadem immunem esse, dicit ratio, quia ejusdem, qua homines, rationis & imaginis sumus participes, & proinde eadem rationis dictamina, sive justitiae & decori vel honesti innata nobis principia omnibus agendorum & vitae transigendae norma & regula sunt; quamobrem, si lex, a Deo Hebraeis data, vetat Hebraeos Hebraeis pecuniam dare foenori, propterea quod repugnet moraliter honestati, sive justitiae & decori principiis, sive rectae rationis dictamini, sequitur, nec licitum extraneis vel peregrinis foenerari, utpote cum Hebraeis cum illis intercedebat ejusdem juris naturalis communicatio, & quatenus ejusdem rationis & humanae conditionis participes erant, etiam eandem agendi & vivendi normam cum illis observare tenebantur, quam ob-

servare cum fratribus necessum habebant juxta legem, ipsis a Deo præscriptam, quam, ob materiam, quam continere statuit Auctor, non positivo, sed jure divino necessario, adscribi oportet; quamobrem non magis a fratribus, quam peregrinis, foenerari ipsis licuisse, dicendum; atqui Deum Hebraeis permisisse, ut peregrinis pecuniam dare foenori possent, constat; ergo absurdissimum esset statuere, materiam legis dictae moraliter esse honestam, summus quasi legislator dispensare posset de iis, quae moraliter honesta sunt, & ab eorundem obligatione, quae, ut diximus, immutabilis & perpetua est, nonnullos liberare & immunis præstare, atque ita efficere, ut, quod honestum est per se, ac proinde obligat omnes omnino homines, cujuscunque sint generis, conditionis & status, respectu quorundam non idem esset, nec eandem obligandi vim produceret, quod plane divinæ naturae, quae est fons & origo eorum omnium, quae moraliter justa & honesta nuncupamus, repugnaret, utpote quae, omnis mutationis experta, nullam potest admittere dispensationem eorum, quae immediate ex eadem profluunt, cujus generis omnia moralia, & proinde immutabilia & perpetua, non singularia, sed universalia communiaque omnibus hominibus. Et proinde omnia officia, quae moralem propter necessitatem Hebraei præstare devincti erant sibi invicem, tanquam fratribus, exigere poterant ab illis etiam jure peregrini propter communicationem ejusdem originis, cognationis, ac etiam juris, quae omnes homines devinxit ea sibi mutuo præstare officia, quae moralem præstandi necessitatem continent, & proinde non minus ante, quam post Christi adventum, respectu eorundem præstationis, quae moraliter honesta sunt, discrimine sublato, cuivis homini præstari jubet lex, hominum cordibus inscripta. Aliud dicendum quoad ea, quae Hebraei sibi invicem præstare tenebantur, tanquam ejusdem foederis consortibus, ejusdem societatis membris, iidemque sacris initiatis, ac ejusdem juris, patrii scilicet, participibus, sociis, fratribus, civibus, de quo supra quaedam delibavimus. Falsissimum vero majora a nobis exigi virtutum specimina, qui Christianam profitemur doctrinam, quam olim ab Hebraeis præstari efflagitabat lex moralis, utpote quae, perfecta & immutabilis, eadem præstandi necessitatem imponebat non solum Hebraeis sibi invicem, tanquam fratribus, sed & cuivis homini, quae hodie cuivis homini, tanquam proximo, vi legis istius præstanda Christianis incumbunt. Sed de hisce alibi, parte scilicet prima, disputavimus. Ipse vero Christus præcipit Luc. 6. vers. 35. *Et si mutuum dederitis iis, a quibus speratis vos recepturos, quae gratia erit vobis? Nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, ut recipiant paria: imo diligite inimicos vestros, & iis benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes, & erit merces vestra multa, ac filii eritis illius Altissimi.* Sed admodum falluntur, inquit celeberr. Theologus Beza in suis ad hunc locum commentariis, qui locum

hunc ad sceleris prohibitionem detorquent, quasi prohibeat Christus quidquam pacisci vel exigere supra sortem. Docent hæc verba Christi nos idem, quod præcipit lex moralis sive naturalis renovata & quasi repetita, ut omnibus eo facilius suum constaret erga proximum & fratrem officium, quod misericordia, charitas, benevolentia ac humanitas a nobis exigit *Exod. 22. vers. 25. & Levit. 25. vers. 35.* scilicet ut egenam adjuvem, & ne, si quis opus habeat commodato, in eum adeo rigidi simus, ut omnem beneficii dandi spem rescindamus, sed potius in commodando & adjuvando paupere faciles simus, sive sit frater, sive peregrinus. Erga omnes, auxilium nostrum implorantes, nos liberales & beneficos ut præbeamus, oportet, ne afflictum magis affligamus: nam jure societatis humanæ, fraternitatis, sanguinis & conjunctionis naturalis hominem adjuvare tenetur homo, atque hoc officium tam late patet, ut proximum, in necessitate constitutum, nulla etiam recipiendæ sortis habita ratione, volentem a te mutuari, adjuves, ideoque multo magis hoc casu prohibitz censeri debent sceleratoriz pactiones. Atque huc pertinet quod statim ex Francisci Burmanni *comment. ad d. l. Exod.* annotavimus, scilicet *usuras prohibitas esse respectu elemosynæ & misericordiæ*, non lege civili, vel divina positiva duntaxat, sed dicente ratione, *non vero respectu mercaturæ & justitiæ.* Vide eundem *synops. lib. 6. cap. 9. num. 30.* Itaque a sensu verborum maxime aliena est ejusmodi interpretatio, quæ ad omnes omnino casus & cujusque conditionis ac status homines hanc Christi admonitionem atque doctrinam pertinere censent. Ex mutuo igitur nihil accessionis vel incrementi sperari vult falli nescius divinarum legum interpret, quando augmentum illud repugnaret charitati, humanitati & misericordiæ, id est, quando est mordax, vel repe-

tendum a fratre egeno, a quo propter paupertatem ne quidem sortis redditionem sperari oportet, ideoque benignitatem maxime nobis commendat, unde non minus, imo longe majus augmentum nobis aliquando accessurum jure merito sperare possumus: nam merces eorum erit multa; filii quippe erunt illius Altissimi. Itaque qui pauperi dat, Deo scelerat, *mutua Jehova, qui gratiose largitur tenui; & beneficium ipsius rependet ipsi.* *Proverb. 19. 17.* Nec omnem a Christo scelerandi occasionem omittendam ac declinandam præcipi, satis clare videtur mihi constare ex illa parabola de talentis *Matth. 25. vers. 27.* ubi laudatur servus, qui super quinque talenta, quæ acceperat a domino, alia quinque lucratus erat, tradendo domini pecuniam mensariis, ut cum scelerato aliquando reciperet: vituperatur vero ignavus ille, qui talentum in terra occultaverat, quam parabolam tanquam exemplar, nobis in spiritualibus imitandum, proponit; quippe sub illa similitudine exiguit officium spirituale. Quis autem eo posset audaciæ procedere, ut turpitudinis & injustitiæ insimularet illud, quod Christus tanquam laudabile, & tanquam boni ac honesti viri officio congruum, proponit. Non inficior in aliis quibusdam parabolis ab usu improbato officium, quod fideli incumbit, illustrasse; verum notandum est illud conjunctum fuisse cum nota & testimonio alicujus improbationis. Hæc sunt quæ breviter de hac quaestione delibasse nobis sufficit; quippe cum hæc controversia apud innumeros D. D. tractata occurrat, non diutius huic disputationi immorari necessum duximus, ne in immensum hoc opus cresceret, si omnes, quæ nobis in hoc opere obveniunt quaestiones, adeo prolixè tractare vellemus, quasi peculiarem de singulis tractatum conscriberemus.

XXI. Observandum tamen est, esse quædam quæ ad usuræ speciem accedant, ac vulgo usuræ esse videantur, cum tamen pacta sint generis alterius: ut de repensando damno, quod facit qui pecuniam dat mutuam, eo quod diu pecunia careat: item de lucro ob mutationem cessante, deducto scilicet incerto spei, & labore qui subeundus fuerat. Sic etiam pro impensis ejus qui multis dat mutuam pecuniam, & in hoc paratam habet: & pro periculo amittendæ sortis, ubi idonee non cavetur, si quid exigitur, usura vere non est. Demosthenes oratione in Pantænetum, eum qui quod ex mercatura aut honesta opera quæsitum sub modico lucello elocat, partim ut suum servet, partim ut gratum faciat alteri, negat sceleratorum odio prægravandum.

XXII. Leges vero humanæ quæ concedunt aliquid stipulari pro usu pecuniæ, aut rei alterius; ut apud Hollandos jam pridem concessum est aliis quidem octo nummos in centum, mercatoribus autem duodecim pro usu annali exigere, siquidem vere stant intra compen-

fatio-

sationem ejus quod abest, aut abesse potest, non pugnant cum naturali aut divino jure: sin eum modum excedunt, impunitatem præstare possunt, jus dare non possunt.

C O M M E N T A R I U S.

IN hoc & antecedenti §. videtur Auctor nostram amplecti sententiam, quoniam per usuram nihil aliud intelligimus, quam omne lucrum, forti ex pacto vel conventione præcedente accedens ob rei mutuatæ vel datæ usum ratione lucri cessantis, vel damni emergentis: quid enim hoc aliud est, quam compensatio ejus, quod abest, vel abesse potest, & idcirco, si hæc non pugnet cum jure divino aut naturali, ergo nec usura. Quamobrem, salva conscientia, percipi possunt, etiamsi nulla lex humana aliquid stipulari pro usu pecuniæ concederet, modo non omnino illud vetaret; quippe, qua cives, in conscientia obligati sumus obtemperare voluntati & placitis summorum imperantium; quamobrem, si quis, lege id vetante, fœneraret civibus suis, peccaret in conscientia, non eo, quasi illud, quod per se malum non fuit, per ejusmodi prohibitionem malum fieret, sed quatenus actus iste repugnat legi humanæ. Inobedientia reum sese constituit fœnerator, & propterea peccatum admittit in conscientia, quia necessitas illa, qua jussis summorum imperantium obtemperare tenemur, divinum est præceptum, quod conscientiam nostram adstringit ad præstandum quidquid eo sancire summo legislatori placuit, sed cavendum, ne justum in fœnerando, sive usuris exigendis, excedamus modum, id est, ne mordentes stipulemur usuras, quibus brevi ad incitas tenues rediguntur cives, & insatiabili avaritiæ suggeritur pabulum. Fœnerationem ejusmodi latrocinio homicidiove æquiparandam, judicabat Cato. Fœnerationi si quid mali adhæreat, est sane immoderatum hoc lucrum, quod brevi sortem absorbere potest, quod nec jure naturæ, nec civili permissum, neminem negaturum, mihi persuadeo. Et ne

quis, scelere suo habendi amoris cupiditati- que indulgens, abuteretur fœnerandi licentia ac facultate, legibus civilibus concessa, solet in bene constitutis civitatibus ac Rebuspublicis definiri legibus usurarum percipiendarum modus certus, quem excedere illicitum. Sic & jus civile certam determinavit quantitatem; *l. 26. C. de usur.* non tamen plane in foro externo inutilis est majorum usurarum promissio vel præstatio, cum id, quod justam excedit quantitatem, quamvis non præstetur usurarum nomine, forti impulari potest, vel restitui, ne licitum per illicitum vicietur; *l. 29. ff. de usur.* sic & apud Hollandos, ut annotavit Auctor, certus præscriptus est modus, ne se mutuo opprimerent cives, & unus alterius facultates absorberet vel aroderet, ex mutuatitia pecunia lucrum enorme faciendo, unde sæpius magnum capere posset Respublica detrimentum: quantas enim Romæ turbas excitaverit nimium æs alienum, fugere potest neminem, quin veterum in monumentis plane hospitem eum esse oporteat. Vid. Liv. 6. Solet autem ad moderandas usuras haberi ratio conditionis & status ejus, qui pecuniam mutuam accipere postulat: majores enim usuras stipulari ab eo, cui quæstiosa, quam cui exercetur negotiatio sterilior, nec naturalis vetat ratio, nec civiles prohibent leges: quo enim majus emolumentum capit debitor, eo majorem ejus emolumentum partem stipulari sibi potest creditor. Ne tamen immensum quid exigant, consultum magis, ut certum magistratus summus præscribat modum, quem excedere nulla ratione licet. Sic apud Hollandos aliis quidem octo nummos in centum, mercatoribus autem duodecim pro usu annali exigere concessum.

XXIII. Contractus avertendi periculi, quem assecurationem vocant, omnino nullus erit si contrahentium alter rem de qua agitur aut salvam quæ destinabatur pervenisse, aut periisse sciverit: non tantum ob paritatem quam exigit contractuum permutatoriorum natura, sed quia propria materia hujus contractus est damnum sub ratione incerti. Periculi autem hujus peritium ex communi æstimatione petendum est.

C O M M E N T A R I U S.

EGimus de hac contractuum specie super. §. 23. 4. cap. ubi annotavimus duo potissimum hujus contractus requisita, quæ concurrere oportet, ut subsistat. Unum est, ut præmium sit

æquale periculo, quod tempore contractus suscipitur juxta communem æstimationem. Alterum est, ut fiat sine fraude & dolo, id est, ut eventus rei, quæ assecuratur, sit incertus: propria enim

enim hujus contractus natura consistit in incerta forte. Quamobrem hic contractus nullus est, si quis assicuratus sciat, merces jam salvas pervenisse, quo debebant, vel mercator noverit, jam periisse navim, aut ita cum ea comparatum, ut certo sit peritura, quia periculo res, nisi existens, exposita esse nequit, ut alibi annotatum : præstatio enim periculi & assicuratio supponit rem adhuc esse in periculo : at si sciatur periisse, scitur non posse in periculo esse ac proinde scitur non posse assicurari, ut inquit Lessius. Deinde, quia dolus dedit causam contractui : decipit enim assicuratorem, quia, dum petit assicurari rem, quam interiisse non ignorat, indicat eam non interiisse, vel certe se putare nondum periisse. Quamobrem si assicurator bona fide solvat æstimationem rei, quæ non amplius existit, tenetur mercator restituere ipsi solutum, & insuper, ut ait Lessius, compensare damnum, si occasione ejus contractus aliquod fuerit passus. Assicurator a sua parte refundere tenetur pretium acceptum, quia contractus non subsistit; si vero non omnino certum erat rem periisse, putat Molina mercatorem aliquid exigere posse ab assicuratore, quia, solvendo pretium, exponit se periculo amittendi illius pretii absque incommodo assicuratoris. Notandum etiam, ut pactio assicurationis valeat, oportere eam non esse factam contra formam lege lata præscriptam in illo loco, ubi contractus initus ac celebratus super hoc ne-

gotio : leges enim cujusque loci normam & regulam agendorum præscribunt civibus, vel etiam exteris, quamdiu ibi degunt, eamque legem & servare, & sequi, incumbit cuivis in peragentis & gerendis negotiis, de quibus latæ, adeo ut, si quid contra legis tenorem actum aut gestum, id habeatur quasi non actum. Quantum vero præmium pro præstando ejusmodi periculo sit dandum, ex communi æstimatione plerumque pendet, vel conventionem ipsorum contractuentium solet definiri. Intenditur illud vel remittitur, prout navigatio vel longinquior vel brevior, & loca vel pluribus, vel paucioribus obnoxia sunt periculis. Sic potest plus exigi, si, tempore belli, mare hostibus, aut si, etiam pacis tempore, piratis sit infestum, quam si tantum incerta tempestatum metuuntur. Potest & harum intuitu hieme plus exigi, quam æstate, attamen ex mercatorum consuetudine communiter septem pro centum præmii assicurationis loco pacifici moris esse, annotavit Locen. *de jur. maritim. lib. 2. cap. 5. num. 6.* ubi & plura, in hoc contractu observanda juxta mores & consuetudines cujuscunque loci, occurrunt legenda. Vid. & *artic. 1. consit. Amsteld.* Joh. Marquard. *de jur. mercat. & commerc. lib. 2. cap. 13.* omnes enim singulares hujus contractus quæstiones & casus, incidere qui possunt quandoque, tractare, hujus loci non esse duximus.

XXIV. 1. In societate negotiatoria, ubi confertur pecunia cum pecunia, si pecuniæ æquales sint, æquales esse etiam oportet partes in damno & lucro : si inæquales fuerint, partes quoque fient pro rata. Quod Aristoteles sine octavi Nicomachiorum sic extulit : *ἢ ἔργων κεινώνων πλείον λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλείον.* Atque idem habebit locum si operæ aut æquales aut inæquales conferantur. Sed & opera cum pecunia, aut cum pecunia & cum opera, conferri potest, ut dici solet :

Par pari datum hostimentum est opera pro pecunia.

2. Sed hæc collatio non uno modo fit : nam aut opera confertur cum solo pecuniæ usu, quo casu fors domino perit, & si salva est domino salva est ; aut opera confertur cum ipso dominio pecuniæ, quo casu qui operam impendit particeps fit fortis. In prima specie comparatur cum opera non fors sed periculum amittendæ fortis, & lucrum quod probabiliter ex ea sperari poterat. In altera, operæ pretium habetur quasi forti adjectum, & pro eo quod valet in ipsa sorte partem habet qui operam præstat. Quod de opera diximus, idem & de labore ac periculo navigationis & similibus intelligi debet.

3. Ut autem sociorum aliquis lucri sit particeps, immunis damni est quidem præter naturam societatis : potest tamen ita conveniri sine injuria. fiet enim mixtus contractus ex societate & ex contractu averse periculi, in quo ita servabitur æqualitas, si tanto plus lucri ferat quam

Navarr. 17. num. 250. Convar.

III. var. cap. 2. Less. lib.

II. 2. 25. dub. 3.

Angelus verb. Societas. 1. §. 7. Sit. verbo Societas. 1.

quam alioqui laturus fuerat qui in se damnum recepit. Ut autem quis damnum sentiat sine lucro, ideo admittendum non est, quia ita naturalis est societati utilitatum communio, ut sine ea nequeat societas consistere. Quod autem dictum est a Jurisconsulto a non expressis partibus æquales intelligi, ita demum pro vero habendum est si quæ conferuntur sint æqualia. In societate autem universonum bonorum non id quod hinc aut illinc obvenit, sed quod probabiliter sperari poterat comparandum est.

q. 2. Nda
var. 17.
n. 255.
Covarr.
& Lessi
d. locis.
Livius
lib. xxxix.
Arist.
III.
Polit. c. 6.
a L. si non.
D. pro
socio.

C O M M E N T A R I U S.

P Rincipio hujus capituli divisit Auctor actus humanos in simplices & compositos. Simpliciter iterum in beneficos & permutatorios. Actus permutatorii aut dirimunt partes, aut communionem adferunt. Qui communionem adferunt, & proinde communicatorii vocantur, societatis nomine veniunt. Est autem societas contractus, quo duo pluresve inter se pecuniam, res aut operas conferunt eo animo, ut, quod inde redit lucri, inter singulos pro rato dividatur. Sunt autem infinitæ propemodum societatis species; specialiter vero hic agit Auctor de societate negotiatoria, ubi lucrum & damnum oportet esse æquale, si, ubi pecunia cum pecunia conferatur, sortes sint æquales; si vero sint inæquales, quilibet pro rato feret partes ad leges proportionis Geometricæ. Aristoteles Nicom. lib. 8. cap. 16. in pecuniarum communicatione plura accipiunt, qui plura contulerunt. Huc pertinet l. 29. ff. pro soc. æqualitas hujus contractus pendet, inquit Joh. de Lugo disput. 30. sect. 2. potissimum ex eo, quod proportio servetur Geometrica inter id, quod socius apponit ex suo, & lucrum, quod participat, ita ut qui plus apponit vel in pecuniis, vel in opera & industria, vel in periculo, aut damno majori, cui se exponit, quæ omnia pluris æstimari possunt cum eadem proportione, plus debeat de lucro participare; alioquin contractus societatis non est æqualis, sed injustus cum obligatione restituendi: dicitur enim societas in se habere jus quoddam fraternitatis. l. 63. ff. pro soc. Quid autem magis fraternitati convenit, quam ut justa inter fratres fiat distributio, & æqualis observetur proportio? Eiusmodi enim æqualitate neglecta, non fraterna, sed leonina potius dici meretur societas. Quod in collatione pecuniæ obtinet, idem locum habebit, si duo pluresve operas duntaxat conferant æquales vel inæquales, vel si alius operam, alius pecuniam præbeat, vel si utramque simul conferat uterque. Collatio autem pecuniæ & operæ diverso fieri potest modo & effectu: nam, ut inquit Auctor, opera conferatur cum solo pecuniæ usu, & eo casu fors domino perit, & si salva est, domino salva est. Lucrum duntaxat dividitur cum eo pro rata, quod ea ex pecunia & adjuncta opera redit; quippe, ut ait Pufendorfius, in ejusmodi societate comparatur cum opera non fors, sed periculum amittenda sortis, & lucrum, quod ex ea probabiliter sperari poterat. Adeo-

que quando partes lucri sunt distribuendæ, non instituenda est comparatio inter operam & sortem, sed potius opera est comparanda cum eo, quanti est pecuniam periculo exponere & cum lucro, quod inde probabiliter sperabatur. Alter vero modus est, quando opera conferatur cum pecuniâ, ita ut is, qui operas confert, non solum sit particeps lucri, sed etiam sortis, juxta æstimationem operarum. Pretium opera habetur, inquit Auctor, tanquam sortis adjectum, & pro eo, quod illa valet, operam conferens in ipsa sorte partem habere intelligitur; quippe, ut ait Pufendorfius, cum pecuniâ & opera in unam velut massam coaluerit, ita ut, negotiis peractis, ex tota summa, quæ ex lucro & sorte conflata erit, tantum extrahat, quantum extraxisset, si, loco operarum, pecuniam æquivalentem contulisset. Id hoc exemplo illustrat Lessius lib. 2. cap. 25. dub. 2. ut si tu conferas 1000. aureos, socius autem operam, valentem 100. aureis, & lucrum sit 500. aureorum, socius extrahet undecimam partem non e lucro duntaxat, sed etiam ex sorte, id est, ex 1000. & 500. aureis ille habebit 136. aureos & unam tertiam; tu vero habebis reliquas decem partes. Quod hic contractus justitiæ non repugnet, probat inde, quia, qui confert operas, esse debet particeps non minus tum lucri, tum sortis, quam qui ponit tantundem pecuniæ: non enim, inquit, ipsi soli opera perire debet, cum non minus conferat ad negotiationem, quam is, qui tantundem contulit pecuniæ. Notandum & illud, posse citra injuriam ea lege & conditione societatem contrahi, ut sociorum aliquis sit particeps lucri, sed damnum non sentiat: ita enim societatem iniri posse, ut nullam partem damni alter sentiat, lucrum vero commune sit, putat Cassius referente Ulpiano l. 29. §. 1. ff. pro soc. Sed videtur ejusmodi pactum & conditio, societatis contractui adjecta, repugnare ejus naturæ; quippe præcipue ad ejus substantiam pertinet lucri & damni communio: diximus enim principio hujus capituli societatem esse contractum, quo duo pluresve eo fine inter se pecuniam, res, aut operas conferunt, ut & lucrum, & damnum, inde eveniens, pro rata dividatur & feratur, adeo ut non multum differre videatur a societate leonina, quam nullam esse Ulpianus cum Aristone refert dicto loco. Sed inquit Auctor contractum, hoc pacto initum, fieri mixtum ex

societate & contractu averſi periculi ſive aſſecurationis, in quo ita ſervabitur æqualitas, ſi tanto plus lucri ferat is, qui periculum in ſe ſolus recipit, quanti eſt ab incertis caſuum alios ſocios in totum, aut ex parte, indemnes præſtitiffe. Pufendorf. *lib. 5. cap. 8.* Verum qui diligenter naturam hujus conventionis examinat, fortaffe perſpiciet non adeo neceſſum, ut in eorum contractuum numero ponatur, qui mixti vocari ſolent, ſed veræ ſocietatis nomine venire poſſe, quoniam *in dicto caſu non aliud in lucro eſſe intelligitur, quam quod ſuperest, penſato omni damno, ac proinde idem ille, qui, ſecundum verborum corticem, a damni onere videri poterat immunis eſſe, tamen, interveniente hac lucri cum damno penſatione, damni quoque communionem re ipſa ſubit, ut inquit Joh. Voet, Jctus florentiſſimus, & juris in Academia Lugduno-Batava Antecellor, in comment. ad pandect. lib. 17. tit. 2. num. 8.* Nullum lucrum eſſe intelligitur, niſi deducto damno, nec e converſo damnum ullum, niſi deducto lucro. Fab. *rational. lib. 17. tit. 2.* Subſiſtit itaque talis conventio ſive pactio, ut quis partem lucri ferat, non verò de damno teneatur, & ſocietatis contractui merito adſcribitur propter lucri & damni communionem, quæ ipſo quali jure contractui ineſt atque eidem inhæret; at vero ut quis damnum ſentiat ſine lucro, adeo naturæ ſocietatis repugnat, ut talem ſocietatem nullam eſſe referant Ulpianus & Ariſto *l. 29. ff. pro ſocio.* iniquiſſimum enim hoc genus ſocietatis eſt, & idcirco a ratione & æquitate naturali alieniſſimum, quamobrem in nulla ſocietate, cum naturali, tum civili, ejuſmodi perferenda ſocietatis ſpecies, utpote quæ potius leonum feritati, quam naturali cognationi, quæ homini cum homine intercedit, & humanitati ac benevolentiz, qua ſe invicem amplecti homines oportet, conveniens eſt, unde merito a juris ſacerdotibus *leonina dicitur dicta lege.* Etiam teſte Phædro *fab. 5.*

*Nunquam fidelis eſt cum potente ſocietas;
Sic totam prædam ſola improbitas abſtulit.*

Sed & nonnunquam aliqui univerſorum bonorum ſocietatem inire poſſunt. Eſt autem ea duplex: vel enim ita contrahitur, ut non res ipſæ, ſed duntaxat quaerſtus, e rebus proveniens, communicetur. Vel ea lege contrahitur, ut ipſa bona fiant communia, ita ut etiam damni ratio habeatur non ſolum quoad quaerſtum, e rebus proveniente, ſed etiam ipſarum rerum dominium. In hac omnia continuo ipſo jure communicantur, non præſentia ſolum, ſed etiam futura & extra quaerſtum proveniente, quorum in numero hereditates, legata, donationes. *l. 1. §. 1. l. 2. §. 1. l. 73. ff. pro ſoc.* Hæc quamdiu ſubſiſtit, ſociorum quilibet uti poteſt rebus communibus, ut communibus, indeque omnia, quibus ad vitam tuendam indiget, ex communi maſſa ſumere pro ſua conditione, & quantum leges frugales æconomicæ ferunt, ut inquit Pufendorf. *lib. 5. cap. 8.* poteſt & inde ſumi quidquid erogandum in honorem liberorum, in ſumptus in ſtudia, in dotem; *l. 2. §. 1. ff. pro ſoc.* atqui multi poſſunt incidere caſus, quibus remanere diutius in ſocietate diſpliceat contrahentibus, præterquam quod nulla ſocietatis in æternum ſit coitio, *l. 70. ff. pro ſoc.* Ea diſſoluta, dividenda ſunt omnia inter ſocios per partes æquales, niſi fuerit aliquid expreſſum de inæqualitate portionum, qualis conventio legem dat contractui, & juxta eam inſtituenda ac facienda diviſio. Nec erit contractus damnandus eo, quod inæqualia haberent bona tempore ſocietatis contractæ, quia contingere potuit, ut induſtria unius compenſaret exceſſum bonorum alterius, & quia fieri & ſperari poterat, ut, qui nunc pauciora habebat bona, plura acquireret temporis diſcurſu, vel aliam ob cauſam. Joh. de Lugo *diſputa. 30. ſect. 1.* vide & Pufendorf. *diſt. loc.*

XXV. In ſocietate navali adverſus piratas utilitatis communis eſt ipſa deſenſio: interdum & præda. Solent autem æſtimari naves, & quæ in navi ſunt, atque ex his ſumma confici, ut damna quæ eveniunt, in quibus ſunt & vulneratorum impendia, ferantur a dominis navium & mercium pro parte quam habent in ea ſumma. Et hæc quidem quæ diximus hætenus ipſi juri naturæ ſunt conſentanea.

COMMENTARIUS.

DE hac ſocietate quædam annotavimus §. 4. hujus capituli, eamque vulgo admiralitatem nuncupari diximus. Ibi & de vocis origine ac etymologia diſputavimus, atque hanc navalem ſocietatem nihil aliud eſſe demonſtravimus, quam coitionem plurium navium armatarum ad vim piratarum & hoſtium, ſi occurrant, propulſandam. Hujus itaque contractus ineundi commu-

nis deſenſio eſt cauſa, atque in ea conſiſtit communis utilitas, tum quandoque etiam præda. Hujusmodi autem ſocietatem admodum antiquam eſſe, docuimus, utpote quæ jam tempore Salomonis fuiſſe videtur in uſu, ut ibidem tradidimus. Nec Græcis quoque incognitam fuiſſe diximus. Alibi, apud nos, aliaſque gentes, ubi commercia & negotiationes florent, quæque mari

mari adlitæ sunt, non infrequens est hujus societatis usus. Incumbit autem contrahentibus sive sociis fideliter sibi invicem, exigente necessitate, opitulari & auxilium opemque ferre, ac junctis viribus hostium piratarumque insultui resistere, & de futuro ac imminente periculo, certis ad hoc signis constitutis, earumque una atque altera, admirali vicem sustinente, cæteras opportuno tempore præmonere naves, ut sese possent ad periculum imminens depellendum præparare, suppetias ferre, viamque per hostium classes aperire. Marquard. de jur. mercat. lib. 2. cap. 11. Quicumque in defendendo opemve ferendo suum officium facere negligunt, tenentur damnum, quod cæteris inde evenit, reparare, nulla ipsis rerum retributione facta; moris autem est, ut occasione hujus contractæ vel ineundæ societatis æstimentur naves ac merces, quæ in illis sunt, & ex his, ut inquit Auctor, summa conficitur, ut & damna, quæ eveniunt, in quibus sunt &

vulneratorum impendia, cumque plena mercede & vectura, sumptusque sepulturæ, reparatio quælibet navium merciumque, omnisque bellici apparatus facta jactura, ferantur a dominis navium pro parte, quam singuli habent in ea summa. Sed notandum, quod navibus; quæ celeri suo cursu a cæteris excursiones faciunt, tanquam sua culpa damnum sentientibus, & temeritatis suæ nomine poenam merentibus, nihil ex communi re sarcendum jura dicere videantur: argumento l. 9. ff. de noxal. act. l. 52. §. ult. ff. pro soc. damnum enim cum quis sua culpa sentit, non intelligitur damnum sentire. l. 203. ff. de reg. jur. Videnda hic sunt edicta varia, cum ab Hispaniarum Rege, tum etiam Ordinibus Hollandiæ, aliarumque Rerumpub. summis magistratibus seculo superiori, & hoc vertente, edita, V. G. Novemb. 1603. die 23. Feb. 1607. die 22. Julii 1625. die 3. Octob. 1643. aliaque plurima.

XXVI. 1. Nec in his jure gentium voluntario quidquam mutatum apparet: uno excepto, quod inæqualitas rerum in quam consensum est, ubi nec mendacium intercessit, nec ejus quod dictum oportuit reticentia, in actionibus exterioribus pro æqualitate habetur: ita ut quomodo jure civili ante constitutionem Diocletiani actio in foro nulla dabatur adversus talem inæqualitatem, ita nec inter eos qui jure gentium solo sociantur exactio aut coactio sit eo nomine. Hoc enim est quod ait Pomponius, in pretio venditionis & emptionis naturaliter licere se mutuo circumvenire: ubi licere est non quidem fas esse, sed ita permitti ut nullum contra proditum sit remedium in eum qui se pacto velit defendere.

L. in causa cognitione. D. de minorib. L. Item si pretio. D. locati.

2. Naturaliter autem eo in loco, ut & alibi interdum, positum est pro eo quod recepti passim moris est: quomodo apud Apostolum Paulum ipsa natura docere dicitur viro turpe esse comam alere, cum tamen id neque repugnet naturæ, & multos apud populos usitatum sit. Sic idolorum cultores, non autem quosvis homines φύσι ματῆς, id est, natura vanos appellat scriptor libri Sapientiæ, & τένας φύσι ἐργῆς Paulus Apostolus, non tam ex sua quam ex Romanorum, apud quos tum vivebat, persona loquens. Euenus Poëta vetus:

1 Corinthe. XI. 14. XIII. 1. Ephes. II. 3.

Φημι πολυχρόνιον μελέτην ἔμμεναι, φίλε, καὶ δὴ πύττω ἀνθρώποισι περὶ βλάστων φύσιν αἰεταί.

Quod meditare diu durable fiet, amice,
Atque id naturam credo mortalibus esse.

Ejusdem sensus dictum vetus apud Galenum extat: ἐπιλήθεις φύσεις τὰ ἔθνη, L. III. consuetudo adscititia est natura. Apud Thucydidem simili notione dicitur ἡ νόμον κρατούσα ἢ ἀνθρώποις φύσις, humana natura legum victrix. Sic πεφυσιωμένα dicunt Græci tum virtutes tum vitia postquam altas radices egerunt. Apud Diodorum vero Siculum legimus: ἡ φύσις ἐπὶ τῆ ἀνάγκης ἡττωμένης, cum necessitas naturam, id est, robur animi, vinceret. Sic Pomponius Ju-

L. jus no- rif-

strum. D. de R. J. risconsultus cum dixisset jus Romanum non pati eundem in paganis & testato & intestato decedere, addidit earum rerum naturaliter inter se pugnam esse, cum tamen ea regula e solis Romanorum moribus pendeat, neque apud alios populos locum habeat, ac ne apud ipsos quidem Romanos in militum testamento.

3. Evidens autem fuit utilitas ejus quod dixi juris introducendi, ad præcidendas controversias infinitas, & ob incerta rerum pretia inter eos qui communem judicem non habent inexplicabiles, quæ vitari non poterant si ob inæqualitatem a pactis discedere licuisset. *Hæc est emptionis atque venditionis substantia* (ajunt Imperatores, substantiæ nomine morem perpetuum significantes) *quod emptor viliores comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedant, vixque post multas contentiones, paulatim venditore de eo quod petierat detrahente, emptore autem huic quod obtulerat addente, ad certum consentiant pretium.* Seneca ait hoc jus respiciens: *Quid interest quanti sint, cum de pretio inter ementem & vendentem convenerit? Nihil venditori debet qui bene emit.* Andronicus Rhodius sensu eodem: *τὸ δὲ ἐν τοῖς ἐπιμασίαις συναλλάσσειν κίρη ἐπὶ ἀδίκῳ ἴσῳ, ἐπὶ ἰσῳῳ. τίτων δὲ ἀδικῶν ἰδῶναι ἰ νόμῳ: Lucrum, quod voluntate contrahentium percipitur, nec injustum est, nec corrigitur. Ejus enim rei licentiam lex concessit.*

L. Si voluntate. C. de rescind. vend. L. VI. de benef. 15. Nic. v. 5.

4. Is, quem indicavi paulo ante, scriptor vitæ Isidori, minoris justo emere, aut pluris vendere, vocat *ἀδικῶν ἐπὶ μὴ τῷ νόμῳ ἀφαιρέσειν, τὸ δὲ δίκαιον ἀνατρέψασθαι: injustitiam a lege quidem permissam, sed quæ re ipsa justum pervertat.*

C O M M E N T A R I U S.

A Libi annotavimus nulla ratione subnixam esse distinctionem illam, quam inter jus gentium primum & secundarium, quod & voluntarium dicitur, nonnulli excogitarunt, quasi diversa juris species a jure naturali, quod merito jus gentium nuncupatur. Unum idemque jus naturale & gentium ab una eademque origine derivandum, scilicet rectæ rationis dictamine; quamobrem nulla inter jus naturale & gentium statuenda differentia, multo minus ejusmodi admittenda divisio, quæ plane diversam juris speciem constituit. Annotavimus *lib. I. cap. I. §. 14.* jus gentium non differe a jure naturæ, nisi circumstantiarum quarundam & mediorum intervenientium ratione, quæ ad illud inducendum concurrunt adhiberique solent, quo sensu quædam dicuntur immediate ex jure naturali dimanare; quædam mediate, id est, usu & necessitate, præeunte mentis discursu, exigente, constituta dicuntur. Quidquid autem societatis humanæ conservatio, & mutui inter homines sive gentes commercii cultura & exercitatio introducendum efflagitat, necessitas exigere dicenda est. Quemadmodum vero ejus cognitio & scientia vi rationis acquiritur, ita quoque ad incidentes casus jus accommodatur duce & mode-

atrice eadem ratione. Itaque hujus constitutio quodammodo a facto humano pendet, & inde vim obligandi acquirere videtur, quamvis revera, quatenus necessitas illud exigit, & jam per se, antecedenter ante omne factum, sive actum hominis, ad sui observantiam unumquodque societatis humanæ membrum devinciat, at tamen quia ad certam formam tacito vel expresso consensu humano reduci oportet, dicitur jus gentium voluntarium. Quemadmodum forma est illud, quod rei suum esse dat, ita ea, quæ juris naturæ sunt, quia formam acceperunt a voluntate & consensu hominum sive gentium, juris gentium voluntarii esse dicuntur. Ex eodem tamen fonte, ex quo cætera naturalis juris præcepta, & hoc jus gentium voluntarium derivandum arbitramur. Vide quæ annotavimus loco statim adducto, & eatenus quoque sano sensu mutari potest, non eo, quasi, per se indifferens, omnem obligandi vim mutuaret ab humana voluntate, & proinde quoque esset mutabile, verum quia ad certum objectum, id est, præsentem casum, vel rerum statum, accommodatum, toties mutari videtur, quoties novi incidunt casus, qui aliam sæpe juris formam ac normam efflagitant. Quando itaque Auditor inquit

in

in *precedenti* §. ea, quæ hæcenus de æqualitate, quam in actibus humanis observari oportet, disputavit, *juri naturæ esse consentaneæ*, & postea subjungit *princ.* hujus §. *Nec in his jure gentium quidquam mutatum esse; uno excepto, &c.* ex eo non inferendum, jus gentium voluntarium, tanquam diversam juris speciem, aliquid juri naturæ contrarium constituisse, quasi hac in parte jus gentium, quod ratio dicat, necessitate humana, id est, societatis conservatione, & mutui commercii exercendi ratione exigente, constitui oportere, a jure naturali, sive rationis dictamine, recederet, ac, quæ juris naturæ sunt, vel tolleret, vel abrogaret; verum eo indicat, jus gentium, quod, duce ratione, humanæ societatis conservationem, ac mutuum commercium, mutuamque gentium inter se consuetudinem, spectat, non tam anxie sollicitum esse, an illa æqualitas, quam natura in omnibus humanis actibus observandam voluit, adeo stricte, & quasi in puncto, observetur; quemadmodum fieri oportet, si attenderemus simpliciter illud naturæ dictatum, & quidem abstracte, nulla habita ratione subjecti, a quo ejusmodi actus proficiuntur, vel objecti, circa quod versantur: notandum enim hæcenus tantum generaliter de observanda æqualitate disputatum, in quibus actibus locum habeat, tum etiam, quomodo exigenda; verum juxta Matheseos regulas non exacte ad justam normam & mensuram potest redigi, quin aliquando multas molestias ac controversias, humanæ societati noxias, pareret; & proinde quamvis dicat naturalis ratio in actibus humanis æqualitatem observandam, atque etiam obligatio, ex hoc dictamine descendens, omnes omnino homines, & proinde etiam gentes, quatenus ejusdem societatis humanæ participes, mutuoque commercio indigentes, adstringit æqualitatem observare, cum tamen nullum modum, nec mensuram aliquam præscribat, docuit ratio hominem hoc juris naturæ præceptum, & cum in actum deduci, & cum ad societatis fabricam & forum externum applicari oportet, ita interpretandum, ne aliquid præcipere videatur, cujus adimpletio vel naturæ humanæ vires superaret, vel societati noxium, mutuique commercii damnosum esset; atque ita, accedente rationis discursu, sive mediante facto humano, attemperatur & accommodatur jus naturæ ad naturam objecti, circa quod versatur, qualem juris applicationem & usum non perperam jus gentium voluntarium vocari, alibi diximus. E. G. dicat ratio non mihi duntaxat, vel tibi, sed omnibus hominibus, æqualitatem servandam in omnibus actibus humanis, sed non definit, quomodo observari oporteat, quove in puncto consistat, nec circumscribit limitibus, quos excedendo, inæqualitas oritur; atamen ejusmodi præceptum, per se consideratum, ejus esse videtur naturæ, ut in puncto consistat obligatio, ex eodem ad nos quæ pervenit; quippe quod minimum ab æqualitate recedit, inæquale est, & idcirco videtur alteri facultatem tribuere conveniendi socium, ut hanc inæqualitatem corrigat;

atqui ne multa tam sollicita æqualitatis observantia pareret incommoda; gentes pro certo rerum statu præceptum hoc interpretatæ sunt, ac censuerunt non omnem inæqualitatem corrigendam commercia favendi & pacis conservandæ causâ, eatenusque ab illo puncto recesserunt, perspicientes, humanæ societatis conservationem & commerciorum culturam efflagitare, ut aliquando inæqualitates rerum, in quas consensus est, ubi nec mendacium intercessit, nec ejus, quod dictum oportuit, reticentia, in actionibus exterioribus pro æqualitate habentur, & hæc videtur exceptio a generali juris naturæ regula, ut inquit Auctor. Verum quare hic fingenda exceptio, quasi ab humana voluntate introducta, quoniam cum hac limitatione videtur interpretandum juris naturæ præceptum, æqualitatem observandam præcipiens; quippe cum jus naturæ maxime favet societatis humanæ conservationi & commerciorum, sine quibus vitam commode transigere nequimus, culturæ & exercitio, videtur hæc exceptio cum ipsa lege esse conjuncta, vel saltem voluisse obligationis vinculum non extendendum latius, quam fert humana conditio, societatis fabrica, & commerciorum exercendorum ratio. Itaque nihil aliud hic receptum a gentibus, quam quod juri naturæ consentaneum; omne vero illud juri naturæ consentaneum, quod dicat ratio ad conservandam & fovendam publicam tranquillitatem & pacem, a qua pendet societatis humanæ conservatio & mutui inter homines commercii exercitio, fore necessarium. Itaque quemadmodum in foro civili nulla dabatur actio ante constitutionem Diocletiani adversus talem inæqualitatem (imo jure digestorum hoc rescindendæ venditionis remedium non incognitum fuisse apparet *l. 47. ff. de evict.* quod tamen obtinebat circa læsionem ultra dimidium;) ita nec inter eos, qui jure gentium duntaxat sociantur, exactio aut coactio fit eo nomine, nisi dimidium læsio excedat, quod addendum puto; quippe licet quis consenserit in inæqualitatem, non ignarus vitii, nec dolo inductus, attamen enormiter læsus eo nomine actionem habere mihi videtur, neque obstat, quod, bene informatus, consensus interpoluerit; nullum quippe credo fore hominem, sana mente præditum, qui sibi nocere, & suo detrimento aliorum commodum augere, & propriæ utilitati alterius præferre cupit, & proinde, si quis consenserit in ejusmodi inæqualitatem, ubi nec mendacium intercessit, nec celatum, quod dictum oportuit, atamen magnum inde damnum passurus, præsumendum, cum non bene informatum fuisse, vel aliud quid intervenisse, quo in eam, deceptus, consenserit; quamobrem non quidem ad justam æqualitatem reducendi contractum actionem habet læsus, sed ad corrigendam nimiam læsionem, ne saltem dimidium excedat, vel, etiamsi infra dimidium sit, gravis tamen ratione ejus, qui læsus, videri potest, & propterea convocare partem alteram posse, mihi dicendum videtur. Neque obstat hic, quod supra mensuram ejus, quod res quæque valeat, non

solum esse indigentiam, sed etiam hominum voluntatem, quæ rerum domina est, & proinde illa rerum æqualitas maxime pendere videtur ex arbitrio hominis: tanti enim res æstimari solet, quanti me illam habere, mea interest. Itaque non videtur aliquam ex inæqualitate læsionem pati, qui ipse in eam tanquam arbitrio suo justam, consensit: damnum enim, quod sua quis sentit culpa, damnum non est. Verum si supponamus, hominem, ex innato erga se ipsum amore, nihil magis appetere, quam illud, quod sibi utile fore perspicit; nihil autem magis reformidare, quam quod aliquam nocendi præ se fert speciem, cui insuper accedit ratio, quæ ipsum docet, non in ultimo ponenda loco officia, quæ sibi debet, potiora esse illis, quæ aliis præstare tenetur, atque ita ex amore & naturali appetitu, quoad propriam utilitatem, quantum vires ferunt, sine alterius damno (cum quo neminem, ratione dictante, locupletiolem fieri oportet) promovendam, fertur, cum dictaminis rationis comparatione perspicit, eum non a recto juris tramite deflectere, qui suæ utilitati præ alterius commodo favet & inservit, atque ita, naturalem hunc appetitum sequens, omnia, ad se pertinentia negotia, quæ peragit, ita dirigit, ut nihil inde damni, sed, quantum potest emolumenti & lucri, percipiat. Non videtur mihi præsumi posse aliquis in ejusmodi consensurus inæqualitatem, unde enormis eveniret læsio. Consensum, profectum ab homine, bene informato, ac sana mente prædito, & cui proinde poenitendi locus, atque etiam exactioem & coactionem eo nomine ob injuriam sibi factam recte adhiberi a diversis populis & summis imperantibus, dicendum arbitror. Scio equidem volenti injuriam non fieri, sed dicendus non voluisse, qui, non bene informatus, in rem, sibi noxiam, consensit. Itaque, quod ait Pomponius *l. 16. §. 4. ff. de minor. 25. ann.* in pretio emptionis & venditionis naturaliter licere se mutuo convenire, perperam interpretaremur, si illud referremus ad omnem inæqualitatem, in quam quis consensit, quasi nunquam eo nomine exactio competeret, nulla fraude vel reticentia eorum, quæ dicta oportuisset, interveniente, sed illam, quam non curari atque attendi societatis humanæ interest. Licet naturaliter se mutuo convenire, inquit Jctus, id est, permittit, jus gentium, sive naturale, suadente communi utilitate & conservatione societatis humanæ, tum etiam commerciorum exercendorum ratione, hominibus sese mutuo convenire, non dolose & fraudulenter, sed industria & prudentia adhibita œconomica, studioque aliquo rei tantum familiaris augendæ. Neque & hæc infinita, sed limitata. *l. 2. Cod. de rescind. vendis.* Vid. Pinell. ad *dict. loc.* Quamobrem perperam Pomponii mentem interpretatur, quicumque circumscriptioem, quam jure gentium permissam ait, ad quamcunque læsionem, quæ ex inæqualitate, in quam quis consensit, provenit, referendam putat. Hæc Pomponii responsio nititur rationis dictamine, quatenus spectat conservationem societatis humanæ,

atque idem sibi locum vindicare vult in societate civili inter singula ejusdem membra. Optime Brunemann. ad *l. 16. §. 4. ff. de minor. Leges ad præcavendum multitudinem litium & incertitudinem dominorum, concesserunt, id est, non puniverunt aliquam læsionem, illudque cujusvis conscientia commiserunt. Cum enim duæ sunt regulæ juris naturalis; prima, conservandam societatem civilem, & prohibendum, ne societas litibus immodicis turbetur; altera, ne aliquis alterum circumveniat, & hæc cedere debeat illi, ut legi suprema, leges aliqualem conventionem non probant, non laudant, sed connivendo permittunt, ut societas hominum conservetur.* Hæc ratio altera potior, quamobrem & prævalere eam oportet, & nulla fuit gens, quæ ob minimam læsionem, vel inæqualitatem ad illam emendam dederit remedium, supposito quod sine facto doloso & mendacio quis læsus sit. Nec a nostra opinione aliena, quæ commentatus Jurisconsultus & Antecessor toties a nobis laudatus Joh. Voet ad *tit. 2. lib. 17.* Cum inquit: *Et licet forte per speciales a jure communi recedentes de lucro & damno pactioes subinde sociorum alteruter læsionem quandam sustineat, & conditione meliore in societatem admittatur, qui pro collatorum proportionem vel paritatem vel deterioris debuisset conditionis esse: non tamen eo superior evectura probata a Justiniano paciscendi licentia, cum ratio nulla sit, cur non in societate aque ac in emptione, permutatione, similibusque aliis liceret contrahentibus in pretio, aut rebus permutandis, se invicem circumvenire. Dummodo id unum caveatur, ne enormis alterutri socio ex tali pactioe, a jure communi remota læsio inferatur: non enim æqualis & mathematica proportionis æqualitas inter socios exigitur, sed nimia inæqualitas reprobatur, in qua manifesta iniquitas & enormis læsio apparet: more enim quotidiano evenit, & vix aliter fieri potest in tam brevi confinio æqui & iniqui, ut pars altera plus ferat, & id patiendum statuerunt jura, ne insanum in modum lites crescerent, inquit vir omni eruditionis genere florentissimus Joh. Fredr. Gronovius in *notis suis ad Grot. lib. 2. cap. 12. §. 26. num. 1.* Hujusmodi ratiocinationes profuunt ex constitutione & fabrica cum societatis humanæ, tum civilis, cujus conservationi admodum favere diximus naturalem rationem, & proinde quoque consensisse gentes in illa omnia, quæ huic inservire possunt, præsumendæ; quamobrem & jus gentium aliqualem læsionem permississe dicitur: vix enim videbantur commercia inter homines consistere posse, nisi solertiz mercatoriz locus relinqueretur; quamobrem dictabat ratio, modicam ab exacta illa æqualitate defectioem permissam, ne ex nimia æqualitatis observatione commercia turbarentur. Per vocem naturalem igitur intelligendum jus naturale hominum, tum etiam gentium jus, quod in jure etiam vocatur jus naturale, inquit Dominus Joh. Andr. vander Muelen, D. de Niecop, Brabantiz Curiz, quæ Hagæ-Comitis est, Senator, *de jure poli, p. 3. q. 1. Intelligo jus naturale hominum, quia hoc jus circumventionem distat, quatenus**

scilicet

scilicet illa circumventio referenda est ad defensionem sui, ad amorem sui ipsius, cum sit victum queritandi ratio, quam natura omnia animantia docuit. Secundo intelligo etiam cum D. D. jus gentium, quia humana ratione, gemiumque & populorum judicio compertum est, permittendam fuisse aliquam lationem, ne ex nimia aequalitatis observatione commercia turbarentur. Naturaliter igitur licita & justa est hæc læsio, quia tendit ad conservationem societatis commerciaque fovet. Sed inquit Auctor, naturaliter eo loco positum esse pro illo, quod recepti passim moris est, & idcirco non denotare id, quod fieri debet juxta naturalis rationis dictamen, vel cum jure naturali congruere ejusmodi circumventionem. Quo sensu Apostolus dicit, naturam docere turpe esse viro comam alere, id est, consuetudinem illarum gentium, quæ quasi in naturam transiit. Sed respondemus, ejusmodi consuetudinem inolevisse apud gentes, qua introductum, ut naturaliter liceat sese circumvenire contrahentes, quia dictabat ipsis ratio, hanc licentiam maxime societatis conservationi & commerciis utilem fore, utpote quæ vix sine illa haberi vel exerceri possunt, atque iste mos est quasi testimonium & indicium, gentes, per rationis dictamen edoctas, hanc se mutuo circumveniendi licentiam ac facultatem communis societatis conservationem efflagitare, inducere voluisse hanc consuetudinem, quæ fundatur in dictamine rationis, & proinde universalis, ac cum jure naturali congruit, imo, necessitate exigente, introducendam suavit naturalis ratio: nulla enim, præter voluntatem, circa constituenda jura gentibus ratio, quam usus & consuetudo: fingi enim potius, quam exstare ejusmodi casus potest, quo omnes gentes, vel saltem moratiores, convenirent & consensum interponerent ad certa quædam jura constituenda, quæ omnibus essent agendi regula & norma: nam quid interest, num suffragio populus voluntatem suam declaret, num rebus ipsis & factis? l. 31. ff. de legib. Atqui ejusmodi mores & consuetudines ex rationis dictamine manant non simpliciter, sed a simplici ratione per mentis discursum fluere dicuntur, quibus sine ulla argumentatione aut demonstratione assentimur, & ea esse justa absque mentis agitatione intelligimus, quorum in numero Dei cultus, proximi dilectio, neminem lædere, suum cuique tribuere, aliaque ejusmodi principia practica. Alterius generis sunt ea omnia, quæ ad societatis humanæ conservationem, vitæ agendæ commoda, conjungendasque in sese gentes, ratione dictante, in usum omnium gentium pervenerunt (videatur Vinn. comment. ad instr. lib. 1. cap. 2.) tacita voluntate, id est, usu & consuetudine inducitur, non aperte, quemadmodum in societate leges civiles promulgantur ac proponuntur. Itaque ejusmodi consuetudo facit jus, sive potius est, id est, dictam rationis, & eodem sensu Apostolus 1. Corinth. 11. 14. inquit, ipsam naturam docere viro turpe esse comam alere, id est, naturalem rationem dictare turpe esse viro illum usurpare

habitum, quo ex inolita consuetudine sexus virilis a foeminino distinguitur. Hinc parum virile existimant comam alere, atque ex ejusmodi habitu dijudicabant, etiam muliebria pati, quamobrem apud Græcos in proverbium abiit: Nullus comatus, quin idem cinadus sit. Pufend. lib. 5. cap. 3. Sic etiam quod ex libro sapientiæ adfert, non ad quosvis, sed omnes homines, referri debet: omnes enim natura vani sumus, & post lapsum, proclives ad idololatriam. Nec non perperam ab Auctore etiam adducitur locus Ephes. 2. §. 3. quasi Apollolus ibi non haberet sermonem de labe originaria, de corrupta nostra per peccatum Adæ natura, unde omnes filii iræ, & quidem φῶς, h. e. natura, quatenus corrupta per peccatum illud. Optime Zeigl. hoc loco: *Opponitur enim, uti alias, ita & hic, ea, quæ naturaliter adsunt, consuetudini, assuetudini, & imitationi. Erasmus natura filii iræ, id est, naturaliter gignimur cum peccato in ipsa propagationis origine. Quando accipimus humanam naturam, simul cum natura propagatur in nos tale vitium, propter quod sumus filii iræ.* Inde observarunt interpretes notanter Paulum adhibere vocem *τίνα*, adjecta voce φῶς, ut intelligatur, nos originis cum peccato matris e ventre in mundum provenire, ut suo cum veneno viperæ, non esse nos iræ addictos, qui consuetudine eam in nosmet provocamus, sed *τίνα*, quæ vox nativitatem pressius signat, natos iræ, oppositæ per nativitatem & naturam filiis, adoptione talibus. *Sicut ex homine natus nihil aliud est, quam homo, ita nos nihil aliud, quam filii iræ,* inquit Chrysosthomus. *Ideo natura filii iræ, quia, peccante primo homine, vitium pro natura inolevit,* ut inquit Augustinus in Joh. 12. qui enim mundus ex immundo posset procreari? Sed & Auctoris interpretationi vocis hujus favere videtur l. 7. ff. de reg. jur. ubi Pomponius J. C. cum dixisset jus Romanum non pati eundem in paganis & testato, & intestato decedere, addidit earum rerum naturaliter inter se pugnam esse, cum tamen ea regula non ubique, quasi rationis dictamen, apud alios quoque populos locum sibi vindicet, sed e solis Romanorum moribus pendeat, imo ne apud ipsos quidem Romanos in militum testamento obtineat. Verum videamus, an non, certa ratiocinatione posita pro fundamento, quo nititur hæc regula, dicendum videatur, recte rationis dictamini repugnare, pro parte testatum, pro parte intestatum aliquem posse decedere, atque ita earum rerum naturaliter inter se pugnam esse. Quamvis hæc regula e solis Romanorum moribus pendeat, fundamentum tamen, cui innixa, non videri prorsus alienum a ratione naturali, videmus, qua ratiocinatione nititur, quod Pomponius ait, earum naturaliter inter se pugnam esse, ut testatus, & intestatus quis sit: constat enim duos esse in bona defuncti succedendi modos, vel ex testamento, vel ab intestato. Utrunque jus naturæ approbat, vel potius concedit; dum cuique liberam de rebus suis disponendi facultatem tribuit, etiam pariter testamenti factionem concedit; vel, nulla ejusmodi dispositione facta, defert

defert hereditatem iis, qui jure sanguinis proximi sunt, & quidem juxta defuncti voluntatem, utpote qui præsumitur, naturalem inclinationem secutus, voluisse, ut bona sua post mortem devolventur ad eos, qui sanguine ei proxime junguntur; cum vero cuique libera de bonis suis disponendi competat facultas, & idcirco a proprio cujusque pendeat arbitrio, an velit, ut bona sua ad sanguine proximos, an ad quemvis alium, testamento heredem scriptum, deveniant, dicendum videtur, eum, qui testamentum condidit, heredemque sibi scripsit, non intestatum decedere voluisse; quippe si intestatus decedere voluisset, heredem sibi testamento non scripsisset; atqui jam extat testamentum; ergo testatus voluit decedere. Itaque videtur naturaliter inter se earum rerum pugna, ut quis sit testatus, & intestatus: contradictionem enim involvit, nolle quod volumus: duo enim contraria in eodem subiecto stare non possunt. Huc pertinet Dantis Poëtæ dictum, quod refert Cagnolus *comment. ad reg. jur.*

Affoluer non si pochi non si pente.

Pentire voler non poster insieme.

Per la contradition che nol consente.

Cum autem testamentum sit suprema contestatio, vel voluntatis, seu mentis nostræ declaratio, in id facta, ut constaret, quem velimus post mortem nostram heredem habere, testamur eo ipso, non alium, etiamsi sanguine proximior, nos heredem nobis eligere voluisse. Si fortasse extraneum aliquem heredem scripsit, præfertur is omnibus, qui possent ab intestato succedere. Quod si eos vocare voluisset, non necessum habuisset testamentum condere; atqui extraneum testamento heredem scripsit; ergo intestatus mori noluit. Verum pro parte eum forte heredem si instituit, ubi cæteræ manebunt? Utique ad sanguine proximos, dictante ratione, pertinent, qui non ex testamento, sed ab intestato, quidquid reliquum est, capiunt; quippe cum heres scriptus plus juris non habet, quam testator in ipsum transfudit, non potest sibi majorem ex defuncti bonis partem vindicare, quam ipsi assignavit testator, cujus voluntas, per testamentum declarata, ipsi titulus est acquirendi domini ejusdem in bona non omnia, sed eorum partem; cætera præsumitur voluisse heredibus suis, ab intestato venientibus, relinquere. Quid obstat, cur hoc non posset fieri? Quænam hic pugna? Nonne jure naturæ cuique licet pro lubitu de bonis suis disponere, vel pro parte, vel in totum? Sed observandum, nos sermonem habere de ejusmodi casu, quo duo contraria in uno eodemque subiecto concurrunt. Potest quis vel testatus, vel intestatus decedere. Utrum eligat, perinde est. Sed intestatus decedere volens ut testamento sibi heredem scribat, non opus. Quod testamentum fecerit, ac heredem scripserit, argumentum, se non velle mori intestatum, vel pro parte, vel in totum; quippe sine manifesta & naturali rerum pugna dici nequit, duas hæc contrarias qualitates in uno eodemque homine residere, vel unum atque eundem in totum aut

secundum eandem partem & testatum, & intestatum decessisse. Transferamus autem hanc ratiocinationem ad jus civile, & nullus dubito, quin, positus pro fundamento, quæ ex naturali ratione profluunt, facile simus perspecturi, vocem *naturaliter* non pro eo, quod recepti moris est, sed quod naturalis dicitur ratio, interpretandam: neminem enim, qui juri operam dedit, fugere potest, heredem eum nuncupari jure civili, qui a testatore designatus, vel surrogatus, ut succedat in jus universum, quod tempore mortis habiturus; quamobrem hereditas est *successio in universum jus, quod defunctus tempore mortis habuit. l. 62. ff. de reg. jur.* Hereditatis appellatio universitatem quandam ac jus successionis, non divisum, id est, pro parte, sed in totum, significat; quamobrem qui heres ex testamento, una acquisitione acquirit omnia alicujus bona, res omnes, & jus universum alterius, ita ut individua plane sit hereditatis ratio, & tota competat vel ab intestato, vel ultima testatoris voluntate. Itaque fieri nequit, ut pro parte valeat, pro parte non valeat. Huc accedit, quod jura pro inconvenienti habent, personam testatoris pro parte repræsentari, &, ut inquit Baldus, repræsentare dimidium hominem, per mediumque hominem secare, & propterea qualitas testati & intestati in eodem subiecto esse non potest, neque in eadem hereditate qualitates repugnantes dari, quod adita sit videlicet, & non adita. Sed quisquis heres est, debet in totum subire locum & vicem demortui, eumque repræsentare uno ac simplici successionis genere, unde, si, uno hereditatem adeunte, cæteri, qui nondum adierunt, portiones suas repudient potius, quam ad eas vocentur legitimi, jus partes repudiatas ei adjicit, qui suam ante alios portionem adiit, ut annotarunt ad regulam nostram interpretes. Id jus accrescendi vocatur, atque illud summa ratione niti statuitur: nam quamvis per quotas dividi possit hereditas, non propterea tamen dividitur substantia & jus universalis hereditarii. *Unius pecunia (sive hereditas) plures dissimilibus de causis heredes esse non posse: nec unquam factum esse, ut ejusdem pecunia alius testamento, alius lege heres esset, inquit Tullius, lib. 2. de invent.* Sicut enim naturalis ratio duo contraria simul & in eodem subiecto stare non patitur: ita etiam eidem repugnare videtur, ut quis testatus & intestatus decederet, supposito quod defunctus quisque unam duntaxat hereditatem post se relinquat, hoc est, ut diximus, universi juris, quod tempore mortis habuit, successionem. Necessum est interim successorem quoque habeat, qui non potest simul ex jure & testati & intestati eam consequi, cum hoc contra naturam rei foret, quæ hoc casu individua est, ut argumentatur Ferrarius *comment. ad reg. jur. l. 7.* Verum si naturalis inter hæc pugna sit, cur militibus facultatem concedunt leges testati & intestati decedere; quippe militantium levis sensus non potest ex contrariis facere non contraria, ut inquit Zeigler: *comm. in Grov. ad b. l.* Facilis mihi videtur ad hanc objectionem responsio, si

si tantum in memoriam revocemus, quam alibi annotavimus, distinctionem, scilicet quædam juris esse naturalis absolute; quædam secundum quid, id est, positæ certis circumstantiis: atque hoc sensu alia dicuntur jure naturali præcipi vel vetari absolute, quia per se bona, vel mala, sine ulla relatione cum aliquo subjecto aut objecto, cujus intuitu dictamen rationis certo quodam modo disponit. Alia bona vel mala fiunt per applicationem ad objectum; non autem naturaliter tamen mala & bona, quam quæ absolute talia, positæ certis circumstantiis, quorum concursus ejusmodi dictamen a ratione formari efficit, quod agentem informat de natura actus, quem producere animum induxit. Hisce præmissis, respondemus Pomponium non eo sensu affirmare earum rerum inter se naturaliter pugnam esse, quasi absolute rationis dictamini repugnaret, testatum & intestatum decedere, eaque adeo sibi esse contraria, ut simul consistere nequirent, & in eodem stare subjecto; sed secundum quid, id est, posito jure civili, quod rationem pro fundamento habet, utpote ex naturæ & gentium juris præceptis collectum, testamentum haberi tanquam actum individuum, & proinde non posse pro parte valere, pro parte non, atque hereditatis plane individuum esse rationem, unum jus universum, atque heredem succedere in jus universum, quod defunctus tempore mortis habuit, ita ut nihil reliquum, successionem ab intestato locus esse nequeat, nec etiam velletestator præsumendus, ut per alium repræsentaretur, quam per heredem scriptum: si enim heredes ab intestato vocare ad successionem voluisset, frustra condidisset testamentum, utpote non ignarus, quid jura circa successiones & hereditates constituerint, summam contradictionem involveret, imo repugnaret sanæ rationi, si quis, heredem sibi ultima voluntate designans, etiam ab intestato heredes ad successionem admittendos voluisse diceretur, quibus locus esse non potest, ex testamento herede existente; universa quippe bona & universum jus scripto hereditate cedunt & adquiruntur, adeundo juxta testamenti tenorem hereditatem. Qui, membrum societatis civilis, de bonis suis vult disponere, tenetur hoc facere consentaneæ legibus civitatis: nemo enim efficere potest, ne leges civiles locum sibi vindicent in ejusmodi negotiis, de quibus latæ; atqui certum testandi modum leges civiles præscribere paganis, scilicet, ne quis testatus & intestatus decederet; ergo paganus, de bonis testari volens, censetur id ipsum fecisse secundum juris civilis tenorem, & proinde, decedens, facto testamento, non præsumitur voluisse supremum intestatus obire diem, & proinde, quamdiu heredes ex testamento existunt, ab intestato non admittuntur: rationi enim repugnat, duo, sibi adeo contraria, in subjecto uno concurrere posse, & maxime absurdum per qualitates contrarias, quæ in uno eodemque homine, sana mente prædito, sive uno eodemque volendi actu, ut ita dicam, natura esse non possunt, unum & eundem per fictionem, quæ naturam imitatur, repræsentari. Vide Gomez. I. resol. 3. num. 3. & 10. Quæ cum jure ita

constituta sint, ex Pomponii hoc responso dicendum, neminem rerum suarum dominium in alium jure paganorum transferre partim institutionis conditione, partim succedendi jure, posse, ob rationes jam allegatas: quibus positæ, ultro ex iis istiusmodi consequentia seu conclusio sequitur ac profluit, neminem paganum testatum & intestatum decedere posse, quia earum rerum naturaliter pugna est, dictante ratione, ad jus civile, quod hoc casu dictaminis objectum considerari debet, applicata. Non inficior hanc esse juris civilis subtilitatem, quæ non tam a ratione, quam quidem legislatoris arbitrio & voluntate pendet, & proinde positivi juris esse, sive ex more & consuetudine venire, quamobrem non necessariam atque ab omnibus populis receptam; sed hoc tantum velim, vocem naturaliter non pro more & consuetudine hic sumi, sed pro ipso naturali dictamine, atque etiam necessariam ejusmodi consequentiam e posito a Pomponio ratiocinationis fundamento manare, atque adduci oportere, ita ut eodem jure recepto aliis populis, quasi per necessitatem quandam indispensabilem, eandem juris observantiam, locum sibi vindicare oporteat: eadem enim juris constitutio eisdem effectus producit; atqui cum non idem jus obtineat in successione & hereditatibus militum; sequitur eisdem intestatos & testatos decedere posse: in paganorum quippe duntaxat hereditatibus hanc regulam locum habere, jus civile constituit, non eo, quasi in militum successione eadem ratio obtinere nequiret (nulla enim essentialis differentia inter utriusque successiones, nec diversa earundem natura,) verum est hoc speciale militi concessum privilegium, ne solennitates juris civilis tam anxie observare necessum habeat: lex enim facilius in milite quid tolerat, quam in pagano, cujus gratia solennitatum ista sylva & congeries excogitata est: nam cum præsentissima pro Repub. tuenda, ejusque limitibus propagandis, pericula plerumque aggredere, æquum fuit eum in præmium angustis illius juris civilis liberari, ut inquit juris interpretes: quod enim est juris positivi, dispensationem admittit, sed, posita ejusmodi constitutione, per rerum naturam fieri nequit, ne ejusmodi rerum oppositio ex rectæ rationis dictamine profluat. Quemadmodum autem eum legis sensum sequi debemus, qui vitio caret, ita etiam mens & voluntas testatoris interpretanda, ne legibus civilibus, quæ civibus agendi norma sunt, repugnet, aut aliquid absurdi contineat. Quemadmodum quisque bonus præsumitur, donec contrarium probetur, ita bonus civis omnia, quæ agit, juxta præscriptam a legislatore formam egisse præsumitur; quippe non bene conveniunt in uno eodemque subjecto, bonus civis videri velle, & legibus obtemperare nolle: hæc enim, sibi contraria, rationi non minus adversantur, quam intestatum & testatum decedere voluisse, quæ oppositio ex altera quasi ipso jure profluit; quippe cum paganus, non ignarus juris, in quo versatur, sibi heredem testamento scripsit, existimari debet id ipsum juxta leges civiles, sive jus patrium, fecisse;

illud autem constituit testamenti factionem, ut dicere incepimus, esse actum individuum, atque hereditatis quoque individuum esse rationem, & quemadmodum heres repræsentat & sustinet personam defuncti non per partes, sed in totum, ita oportet repræsentationem unius esse & uniformem, id est, ut defunctus pro parte non debet repræsentari, ita nec debet per heredes diversi generis, id est, ex testamento, & ab intestato venientes, repræsentari; sequitur ex ejusmodi præmissis, defunctum, qui sibi testamento heredem scripsit, atque ita declaravit, se testatum decedere voluisse, non posse præsumi habuisse animum, decedere simul intestatum, quia jure paganorum illicitum testatum & intestatum decedere; quamobrem hoc jure testatus, ejus voluntatem huic juri conformem nos interpretari oportet; quippe quemadmodum sanæ mentis fuisse præsumitur eo tempore, quo testamentum fecit, & proinde ipsum non latuisse juris constitutionem, existimari non potest quid hisce contrarium voluisse, quod subsistere non potuisset: naturaliter enim pugna est rerum earum, idem velle, idemque nolle, quando de re eadem prædicatur, quod in casu nostro dicendum facile ex iis, quæ diximus, constat. Itaque testari jure paganorum, & pro parte intestatum decedere, quod subsistere nequit, positum ponendis, velle, adeo sibi naturaliter contraria, ut in homine, sana mente prædico, locum habuisse præsumi nequeant. Repugnaret id ipsum rationis dictamini non tantum per se, sed & natura sua, ac reductive, ut loqui amant scholæ, id est, per applicationem ad actum antecedentem: sciendum enim multa juris naturalis dici, quæ humanæ voluntatis actum consequuntur, ut annotavimus *lib. 1. cap. 1. sic*, introducto dominio, dicitur ratio nefas esse,

ut, quod alterius domini est, ego, eo invito, id arripam; domini autem introducendi modus a voluntate humana; communio quippe naturalis rerum status; verum, eo introducto, indicat jus naturale furtum naturali jure prohibitum. Sic testatum & intestatum decedere non posse, juris civilis constitutioni, ideoque humanæ voluntati adscribendum; atqui, ejusmodi constitutione introducta; rationi adversatur, ut quis testatus & intestatus decederet, scilicet, ut quis jure paganorum dominium in alium partim institutionis, partim succedendi jure, transferret. Venit quidem ex jure Romano ejusmodi regula, sed, ea introducta, ex dictamine rationis venit harum rerum pugna, scilicet, ut testatus & intestatus discederet paganus: paganum enim dicimus qui a militia alienus, sive in civitate, sive ruri agat. Non fugit me olim paganos dictos, qui agri colendi causa ruri agebant atque in pago, unde dicti pagani; sed interjecto tempore consuetudine usurpatum est, ut pagani dicti sint omnes, qui castra non sequerentur, qui in expeditione militari non versarentur, in qua significatione usurpatur a Jurisconsulto. Sic Tacit. *lib. 18. histor.* Treviros & Lingones, & aliarum civitatum vicinarum incolas paganos appellat, cum inquit: *Et Treviri, & Lingones, quasque alias civitates atrocibus edictis, aut damno finium Galba perculerat, hibernis legionum propius miscemur. Unde seditiosa colloquia, & inter paganos corruptior miles, & in Virginium favor cuicumque alii profuturus.* Vereor, ne satis clare & distincte me explicarim circa ea, quæ de hac materia disputavi; verum fretus lectoris æquitate & benevolenti animo, nullus dubito, quin ea, quæ forte deesse possent, imbecillitati ingenii ac judicii condonaturus sit.

C A P U T XIII.

De jurejurando.

- I. **J**urisjurandi quanta vis sit etiam ex paganorum opinione.
- II. Animum deliberatum requiri, nempe ut quis jurare voluerit.
- III. Verba jurantis obligare in sensu quo ea creditur accepisse cui juratum est.
- IV. Juramentum dolo elicitum quando obliget.
- V. Juramenti verba non extendenda ultra receptum loquendi morem.
- VI. Juramentum non obligare de re illicita factum;
- VII. Aut quod impediatur majus bonum morale;
- VIII. Aut si factum sit impossibile;
- IX. Quid si impossibile sit ad tempus?
- X. Jurari Deo nominato, & quo sensu.
- XI. Sed & nominatis rebus aliis cum respectu ad Deum.
- XII. Juramentum esse etiam si per falsos Deos juratur.
- XIII. Effectus jurisjurandi: inde obligatio ex jurejurando duplex tempore jurisjurandi, & po-

stea: quod distincte explicatur.

- XIV. Quando ex jurejurando jus quaratur homini & Deo, quando Deo tantum.
- XV. Resistitur sententia statuens cum qui pirata aut tyranno juravit, Deo non teneri.
- XVI. Qui perfido juravit an implere debeat, distinctione explicatur.
- XVII. Cum Deo soli quis obligatus fuit, heredem ejus ad nihil teneri.
- XVIII. Perjurum non esse qui non implet volens impleri, aut sublata qualitate ejus cui sub illa qualitate juratum est.
- XIX. Quando irritum sit quod contra juramentum fit.
- XX. Superiorum actus quid possit circa id quod subditus juraverit, aut quod subdito juratum est, cum distinctionibus exponitur.
- XXI. Monica Christi de non jurando ad quale juramentum proprie pertineant.
- XXII. Quæ fides injurata juramenti vim ex more habet.

I. I. Apud

I. 1. **A** Pud omnes populos & ab omni ævo circa pollicitationes, promissa & contractus, maxima semper vis fuit jurisjurandi. Nam ut Sophocles ait Hippodamia :

*Mens excitari jurejurando solet,
Ut bina diligenter evitet mala,
Culpari amicis, & Deos offendere.*

Nullum vinculum, inquit Cicero, ad adstringendam fidem majores nostri Lib. 1. jurejurando arctius esse voluerunt.

2. Hinc gravis pœna perjuris imminere nunquam non credita : ut Hesiodus dixit de juramento :

*clades mortalibus unde
Adveniunt, quoties fallaci pectore jurant.*

Ita ut posteritas etiam majorum delicta lueret, quod non nisi de gravissimis criminibus creditum : & sine facto voluntas quoque pœnam in se accerseret : quorum utrumque Herodotus confirmat narratione de Glauco Epicydide, qui deliberaverat tantum an jura- Lib. 11. tam de deposito fidem falleret : ubi hoc carmen Pythiæ adfert idem Herodotus :

*At juramento quedam est sine nomine proles
Trunca manus & trunca pedes : tamen impete magno
Advenit, atque omnem vastat stirpemque domumque.*

Et eandem historiam recitans Juvenalis ita concludit :

Has patitur pœnas peccandi sola voluntas.

3. Bene Cicero : Est jusjurandum affirmatio religiosa : quod autem affir- Off. 111. mate quasi Deo teste promiseris, id tenendum est. Quod autem addit : Jam enim non ad iram Deorum quæ nulla est, sed ad justitiam & fidem pertinet : si iræ nomine perturbationem intelligit, non improbandum est ; sin. qualemcunque nocendi affectum aut voluntatem, minime est recipiendum, ut recte probat Lactantius. Nunc unde vis jurisjurandi Lib. de ira Dei. oriatur, & quo pertingat usque videamus.

C O M M E N T A R I U S.

St hæc deploranda corruptæ nostræ post lapsum naturæ, & a justitiæ originalis tramine deflebens miserrima sequela, quod homines sibi adeo diffidentes facti, ut vix ullus actus humanus satis firmus censeatur, quin oporteat eum jurejurando confirmatum, munitum & corroboratum esse : ut qui olim sponte quod dictum & conventum præstabant, jus suum cuique tribuebant, justitiam colebant, jam metu divinz iræ, quam in se provocant perjuri, adigerentur ad promissa adimplenda, & cuique jus suum tribuendum : nulla enim gens adeo extra mores projecta, quin aliquos credat Deos, summum-

que veneretur numen, hanc mundi qui fabricam, & quidquid in illa est, condidit atque produxit : quamobrem Laërtius, hac de re Platonis doctrinam brevi compendio complectens, eum in hanc adductum ait opinionem, totius generationis causam esse cælum, quod boni sit bene facere. Porro cæli generationis auctorem summe bonum, atque excellentissimum esse. Ejus quippe, quod sit in rebus conditis pulcherrimum, eum esse conditorem, quem intelligibilium omnium constet esse præstantissimum, cujusmodi Deus est. Ex quibus perspiciamus, quantum cæteris creaturis præstat homo, utpote qui, conditus ad præstantissimi & perfectissimi Auctoris hujus imaginem, rationis particeps, ejus vi perspicit creatoris hujus universi, cujus tam eximium ipse opus, cum sapientiam,

tum omnipotentiam, a cujus nutu omnia pendent, & nihil esse, quod non possit Deus; quippe ut Simonides canit apud Stobæum *de brev. vit.*

Τίλα μὲν Ζεὺς ἐξεί βασιλεύει
Παυλῶν, ἔδ' ἐστὶ καὶ τῆς ἐπιθέλει
*Penes tonantem est exitus rerum Jovem,
Arbitratu cuncta qui gerit suo.*

Hinc apud Ciceronem Cotta dicit: *Nihil esse, quod Deus efficere non possit, & quidem sine labore ullo: ut enim hominum membra nulla attentione mente ipsa & voluntate moventur, sic numine Deorum omnia fingi, moveri mutarique posse. lib. 3. de nat. Deor.*

--- immensa est finesque potentia cæli
Non habet, & quidquid superi voluere, peractum est.

apud Ovid. *met. lib. 8.* Quamobrem a Dei nutu suspendi, quidquid moliantur aut agunt homines, agnovere pii inter ipsos Gentiles, & proinde existimantur ab ejusdem potentia & arbitrio pendere prosperos & adversos rerum successus: omnia enim cum nutu & arbitrio suo regat Deus, oportet eum etiam hominum actiones in eum dirigere finem, in quem destinavit. *Ego occidam, & ego vivere faciam: percutiam, & medebor, non est, qui de manibus meis eripiat. Deut. 32. 39.* Unde apud Prophetam *Amos. 3.* *Neque enim est malum, quod non a Deo proficiatur.* Nec hoc latuit Gentiles. Hinc, teste Orpæo,

*Ipse malum bonumque infert mortalibus, atque
Ærumnas tristes, deinde & lachrymabile bellum.*

Quamobrem apud Gentiles sacrificiorum cultus maxime invaluit, quibus Deos sibi propitios redderent, ut a se omne malum averterent, & si quæ admittenda flagitia, seu patrata scelera, quibus jure merito divinam in se provocassent iram, sibi condonarentur, placatis iterum per sacrificiorum oblationem Diis: rationis enim dictamine edocti bonorum ac malorum diversos esse fines, tum etiam diversa utriusque esse principia, unde & proveniunt diversas ob causas a Diis hominibus illa, quæ Dii hominibus impertiri solent. Mala hominibus a Diis infligi facile perspicere poterunt ex rationis dictamine. Utriusque, quod hominibus accidebat, cum suo objecto sive fine erat convenientia, idque adeo necessariam habet unitatem, ut unum sine altero nequiret concipi. Scilicet sciebant malum principium malum excipere finem, & bonum ita bonum consequi, quasi alterum alterum produceret & generaret, & proinde ex malefactis oriebatur pœnarum metus. Hinc conscientie tremor etiam eos excruciat, qui omnem summi numinis sensum, homini innatum, penitus ex animis delere frustra allaborarunt; benefactis contra maxime tranquillati sunt eorum animi, qui verbis potius, quam intuitu persuasi, præ se tulerunt, nostrorum nullam Deos habere curam. Cujus boni & mali sensus, tum pœnarum & præmiorum distributio, quæ suos tenebat auctores, hominum mentes erexit ad primum aliquod principium, sive ens summum, rationis capax, quod sua sceleribus sup-

plicia, virtutibus præmia decernere valet; hinc metus numinis supremi, deinde cultus divinus, ut haberent sibi propitium, quem boni & mali, pœnarumque ac præmiorum auctorem agnoscebant, quod justitiæ maximum munus. Summum numen oportere strenuum mali vindicem esse, nec latuit Ethnicos, a veri Dei cognitione alienos. Quippe quoties ad civilem societatem animum convertebant, animadvertiebant eam, ex tot capitibus sive membris coalitam, vix diu subsistere posse, nisi duabus hisce contineretur rebus, præmiis scilicet, atque pœnis, ut a flagitiis & sceleribus admittendis, quibus societas, ejusque singula membra, maxime læduntur, ejusque securitas & tranquillitas, cujus fruendæ causa mortales in gentes, civitates & Respublicas coaluerunt, perturbatur, deterrerentur improbi, & boni, probi honestique cives incitarentur ad virtutis amorem, facile perspiciebant humanam societatem vix diu subsistere posse, nisi magna hæc mundi Respublica iisdem legibus ab universi conditore & moderatore Deo regeretur. Videbant justitiam numinis efflagitare, cum delicta non sint unius ejusdemque naturæ, nec etiam virtutes ejusdem generis, ut pœna esset delicto proportionata, præmiaque virtutibus responderent. Facile colligebant quædam delicta graviori, quædam leviori pœna vindicanda a Diis, & quemadmodum pœnarum gradus apud Deos in terris, ita etiam apud superos in cælis locum habere moratioris saltem inter Ethnicos non denegarunt. Unde apud Stobæum *de just. serm. 9.*

*Oculum justitia cæto, retro videmur formosæ,
Quæ etiam super Jovis principis sacro sedet solio,
Cælitus despiciens vitam mortalium in varias
gentes divisorum.*

*Injustorum ultrix, suppliciiis gravans justis.
Veritatis æqualitate concilians dissimilia.*

Omnia enim quæ mala mente homines committunt

*Temere, nimium concupiscentes malis consiliis,
Tu sola puniens, pœnam sumis ab injustis.*

*Hostis improborum, benevola autem versaris
cum justis.*

Delicti vero vel criminis gravitas potissimum mensuratur læsione, qua vel Respublica, vel singula ejus membra afficiuntur: cum enim totum prævalet suis partibus, & singularum partium, quia sine totius conservatione subsistere nequeunt, magis interest salvam Rempublicam, quam ejus membrum, & propterea qui in Rempub. quid mali machinatur, conjurationes conflando, seditiones excitando, vel alia id genus, communi saluti & tranquillitati noxia consilia capessendo, eum graviorem subire pœnam exigit justitia, quam si quis in proximum aliquid mali moliri compertus est. Sic severiori pœna dignus, qui maledixerit Principi, quam alicui privato. Hanc proportionem observandam in pœnis infligendis, ipsa ratio mortales edocuit, utpote cui propter divini luminis communicationem innata sunt justitiæ & æquitatis quædam principia, quæ per mentis discursum in lucem protrahuntur & ad casus

casus incidentes applicata, efficiunt illam justitiam & æquitatis normam, quam in humanis actibus conspicimus: ipse enim justitiæ & æquitatis fons, supremus hujus universi conditor & Auctor Deus, non unam eandemque pœnam in legum suarum transgressores constituit; verum quo crimen atrocius, eo acerbiori pœna vindicandum statuit: & quamvis omnia peccata adversum divinam majestatem committantur, & proinde etiam minima æterna morte digna, non tamen eadem supplicii gravitate compensat eorum vindex cujusque generis flagitia, ut leges vel morales, vel Hebræorum foreses, satis clare indicant. Grave est crimen coram Deo fidem fallere, parentibus maledicere, proximum odio & ira prosequi, famam ejus contumeliosè proscindere; sed longe graviora delicta, quæ adversus ipsam divinam majestatem sanctitatemque committuntur, utpote quæ omnem plane reverentiam & venerationem, atque ita omnem divini numinis cultum & obsequium tollunt, quasi nullus criminum existeret vindex. Hinc Apostolus distinguit inter fallaciam, quæ adversus Deum committitur, & illam, quæ fit hominibus. *Act. Apost. cap. 5.* Unum peccatum veniale, alterum neque in hoc, neque in futuro seculo remittetur, *Math. 12. 32.* quia continet summum divinæ majestatis contemptum, & repugnaret sanctitati summi legislatoris ejusmodi vituperationis reos impunitos dimittere non minus, ac si semetipsum abnegaret. Quamobrem quorundam præceptorum sanctioni specialiter adjectæ comminationes & promissiones, ut eo magis homines excitarentur ad ponderanda singula crimina & delicta, quæ vetita jure divino; quippe cum alterum altero gravius, docet homines naturalis ratio etiam graviori, & proinde atrociori pœna vindicanda esse delicta, quæ in Principis personam, vel in summæ dignitatis virum admittuntur. Hæc ex naturali lumine perspiciebant, unde etiam facile colligebant, divinam justitiam quoque exigere, ut acerbiori supplicio afficerentur, quicumque, divini numinis abjecto metu, & conscientiæ dictamini morem gerere recusantes, & obliti summæ venerationis & reverentiæ, quam debent hujus universi conditori Deo, ausi sunt moliri vel committere ejusmodi crimina & peccata, quæ cum contemptu & vituperatione ac contumacia divinis numinis sunt conjuncta: facile enim quisque in semetipso experitur, nullam sibi injuriam atrociorē videri, quam quæ cum existimationis, dignitatis, honoris & reverentiæ conjuncta vituperio. Immenso autem modo supremum numen majestate, excellentiâ & dignitate hominem antecellit: si qua enim nos homunciones existimatione & honore digni, profecto ea potissimum consistit in illa communicatione divini luminis, cujus tenuem tantum umbram possidemus, ad ejus conditi imaginem, & quis propterea tanta captus dementia, ut posset credere, divinæ majestatis contemptores impunitos fore, cum sit Deus fortis, zelotes, gloriæ & majestatis suæ lætæ acerrimus vindex, qui nolit injuriam, sibi illatam, impunitam, sed visitans iniquitatem

patrum in filios, in tertiam & quartam generationem, quod nec Gentilibus ex rationis lumine ignotum. Hinc ait Tiberius apud Tacitum *annal. Deorum injurias Diis cura esse.* Quod autem delictum gravius, quamnam atrocior injuria & majus vituperium divinæ majestatis reverentiæ, & venerationi, supremo numini debita, excogitari potest, quam si quis eo processit improbitatis, ut audeat Dei nomen in vanum sumere, id est, ad falsum comprobandum. *Non pejerabis.* Falsum jurat & is, qui pejerat. Gravissimum etiam apud Gentiles crimen habitum perjurium, quod ipsis ex naturalibus cognitum tabulis, divinam hac ratione maxime lædi majestatem, & proinde criminis ejus reos pœnis tradi ac subijci acerbissimis oportere; imo arbitrabantur nec eorum posteritatem a pœna immunem, quod, ut vere inquit Auctor, non, nisi de gravissimis criminibus, creditum. Nec frustra etiam adjicit huic præcepto comminationem summus legislator, ut eo magis attenti essent mortales ad criminis gravitatem, & propterea magis deterrentur a perpetracione tam enormis delicti. Quamobrem summa semper fuit jurisjurandi religio, & maxima ejus vis, cumque, cujus eo processerat audacia, ut in vanum assumeret nomen Jehovæ, in eorum numero habebant, qui nec homines verebantur, nec Deum colebant, & proinde, quicumq; neo commercia habere, nec societatem colere poterant. Vid. Plato. *de ll. lib. xi.* apud quem Socrates: *Reverentia mihi semper erga Deorum nomina est, non humana quadam, sed maximum quemque timorem exsuperans. in Phileb. & d. l. de ll. Nemo, Diis invocatis, mendacium dicat, aut decipiat, aut adulterare verbo, vel re quidquam audeat, nisi Deo velit odio esse, cui quidem odio est, qui, falso jurans, Deos parvi pendit: Jovem enim Euripides jurisjurandi præsidem, ejusque inspectorem, Sophocles appellat, quem nullo modo decipi, nec falso aut ficto sermone circumduci posse, apud Lucianum inquit Phalaris. Apud Ægyptios olim in perjuros constituta erat capitis pœna, ut qui duo maxima committerent flagitia, quod & pietatem in Deos violarent, & fidem, maximum humanæ societatis firmamentum, everterent, teste Diod. Sic. *lib. 1. cap. 77.* Jurisjurandi contemptam religionem Deum habere ultorem, Alexander Imperator censuit *l. 2. Cod. de reb. cred. & jurejurand.* Quæ opinio cum infixæ & quasi innata animis mortalium, nullum vinculum majores nostri existimant jurejurando arctius esse ad adstringendam fidem; quippe cum homini nullum studium altius a natura insitum, quam studium sui conservandi; quamobrem omnia, quæ sibi nocitura perspicit, summa ope declinare nititur. Non præsumitur quis (nisi omnis penitus divini numinis metum abjecerit, vel potius divinitatis sensum ex animo deleverit,) ejusmodi crimen admissurus, quo semetipsum reddat obnoxium & in hoc, & futuro seculo, iræ divinæ implacabili, & exponat acerbissimis gravissimisque supplicii cruciatibus: ipse enim Deus testatur se non infontes habiturum, qui dum*

dum jurejurando se obstringunt, Deos non minus testes, ac, si fallerent, vindices invocarunt: est enim jusjurandum *religiosa divini nominis assumptio, in testimonium & vinculum fidei*, vel, ut inquit Pufendorfius, *assertio religiosa, qua divina misericordia renunciamus, aut divinam penam in nos deposcimus, nisi verum dicamus*. Hunc esse jusjurandi sensum, facile indicant, quibus illud concipi solet, formulæ, puta: *Ita me Deus adjuvet; Deus sit testis; Deus sit vindex*. Testatur Festus apud Romanos juxta veterem illorum formulam obtinuisse, ut juraturi, filicem, quem manu tenebant, projicientes, pronunciarent hujusmodi solennia verba: *Si sciens fallam, ita me Diestiter, salva urbe arceque, bonus ejiciat, nisi ego hunc lapidem*: quando enim, ut inquit Pufendorfius, superior, puniendi jus habens, testis advocatur, simul ab eodem perfidiaz ultio petitur, & qui novit omnia,

ultor est, quia testis. In hoc ipso autem gravissima poena est, si quem mortalem Deus propitius non adjuvet. Quamobrem non mirum, quod maxima semper jusjurandi circa fidem adstringendam vis fuerit, quum cuique sua dicitur conscientia, Deum, qui diligens cordium scrutator, inspicere, quæ cuique in servandis juramenti religio, aut negligendis impietas, suamque in ipsos iram atrocissimo supplicii genere effundere, qui pejerare sunt ausi: nam, ut inquit Hobbesius: *Jusjurandum ideo introductum est, ut major metus violanda fidei, quam is, quo homines (quos facta nostra latere possunt) timeamus, divina potentia consideratione, atque religione incuteretur*. Quamobrem Dion. Halic. *ultimam*, ait, *fidem inter homines, non Græcos, tum Barbaros, quam nulla delebat ætas, eam esse, qua per jurata pacta sponsores adhibet Deos*.

II. Primum quod de promissis & contractibus diximus, & hic habet locum, ut animus rationis compos & deliberatus requiratur. Quare si quis non putans se jurare verba protulerit jurantia, ut de Cydippe narratur, locum habere potest quod ei tribuit Ovidius:

Quæ jurat mens est: nil conjuravimus illa.

ex Euripide desumptum qui in Hippolyto dixerat,

Jurata lingua est: mente juravi nihil.

Quod si quis volens jurare obligare se noluerit, non eo minus obligatur, quia obligatio a juramento est inseparabilis, & effectus ejus necessarius.

Soto l.
VIII. q.
I. art. 7.
Covarr.
ad c.
quamvis.
part. I.
§. 5.

COMMENTARIUS.

Quemadmodum illum, qui cum alio contractum celebraturus, oportet conscium esse ejus, quod facturus, quoniam ex omni contractu obligatio descendit, & vel utrumque, vel alterutrum contrahentium ad aliquid dandum vel faciendum aut præstandum adstringit; nemo autem sibi in alterius personam vel liberam agendi ipsius, a natura concessam, facultatem, aliquid juris acquirere possit, nisi consensus præcedat; nullus autem consensus recte interponatur, nisi intellectus & maturum agentis vel contrahentis judicium accedat, & proinde requiratur, antequam actus nostri validam producant obligationem, ex contractu vel pacto profluentem, ut animus sit rationis compos, & quid agendum, deliberare valeat: ita etiam, cum ex juramento non levis obligatio dimanet, quo non hominibus, sed etiam Deo obligamur ad præstandum & perficiendum, quod jurejurando confirmatum, sub renunciatione divinæ misericordiæ, & oblatione nostri ad iram divinam subeundam, & gravissima quæcunque perferenda supplicia, quæ solent excipere perjuro cum in hoc, tum etiam in futuro seculo, oportet, ut animo, ratione compote & deliberato, id ipsum susceptum sit. Sin in aliis, in hujus generis sane

obligatione consensus maxime requiritur, quo me in æternum divinæ iræ reddo obnoxium, unde juramento haud quidquam obstrictus erit, qui non putans se jurare, verba jurantia protulerit, seu qui simpliciter tantum juramentum recitaverit, vel etiam ejusdem verba concepta in prima, ut loquuntur, persona alteri præverit: Pufend. lib. 4. cap. 2. non linguam enim, sed mentem examinare oportet. Hinc apud Ovidium:

Quæ jurat, mens est: nil conjuravimus illa.

Consilium, prudensque animi sententia jurat,

Et, nisi judicii, vincula nulla valent.

Sed quaeritur, an quis, jurare volens, seu intentionem jurandi præ se ferens, nolens tamen se alteri obligare, non eo minus propter juramentum accedens obligetur? Obligari statuit cum Auctor noster, tum etiam Pufendorfius, atque idem opinantur Cajetan. Sot. lib. 8. de just. & jur. Quod probant, quoniam obligatio natura sua ex jurejurando promanat; nemo autem potest, positis rerum naturis, earum necessarios effectus impedire; unde sequitur, quod, si ex jurejurando necessario nascatur obligatio, non pendeat ab arbitrio & potestate jurantis eam tollere vel submovere. Deinde Moralistæ probant a simili.

simili. Quemadmodum lex, si revera lata sit a Principe animo & voluntate condendi legem, eo ipso obligationem civibus vel subjectis imponit; sic etiam jusjurandum, si interponatur animo jurandi, nequit sua obligatione privari. Alii, quos recenset Azorius, docent, hujusmodi juramentum nullo obligationis vinculo devincire jurantem, idque probant a simili. Quemadmodum lex conscientias civium non tenet nec ligat, nisi Principis, sibi populum obligare volentis, accedat voluntas; sic nec votum, nec promissio, nec jusjurandum ullam producit obligationem, nisi vovens, promittens, aut jurans velit se Deo aut homini obstringere. In hac controversia sibi hoc exploratum videri inquit Azorius *inst. moral. lib. 11. cap. 4.* si is, qui jurat, ad jurandum voluntatem habeat, & de obligatione nihil cogitet, jurejurando eo ipso se devincit, & hoc sensu opinionem Cajetani ac Soti verissimam putat, *quoniam ex jurejurando naturaliter & necessario obligatio, tanquam effectus a sua causa, profuit, non impeditur aliunde; sed, si quis jurat, voluntatem quidem jurandi habens, non tamen se obligandi, quaeritur an ex hujusmodi jurejurando habeat vim obligandi. Cajetanus & Sotus oriri inde putant; ac ceteri, Navarrus, Angelus, Sylvester negant: utramque vero sententiam sibi probabilem videri dicit. Angeli, & qui eum sequuntur, sententiam eo quoque probabilem statuit, quoniam voti, promissionis & jusjurandi obligatio proficitur quidem natura sua ex voto, promissione & jurejurando, sed id locum habet in eo, qui, cum vovet, promittit, vel jurat contrariam voluntatem non habet: nam eo ipso, quo quis alteri se obligare non vult, revocat voluntatem jurandi, & tunc jusjurandum speciem quidem & imaginem ac similitudinem jurisjurandi gerit, sed vera jusjurandum non est, quoniam is, qui jurat, & a jurejurando recedit, ut is, jurando nolens se alteri obstringere, perinde se habeat, atque is, qui jurat, nolens jurare: in utroque enim jusjurandum habet similitudinem jurisjurandi, sed re ipsa jusjurandum non est, non aliter, ac si Princeps legem ferat, nolens tamen sibi obligare populum, specie quidem, nomine & similitudine lex esse censetur, re tamen lex non est. Verum quis ex hisce rationibus non percipit, admodum lu-*

brico hanc opinionem nisi fundamento, quod facile everti potest, si quis secum reputet, obligationem, quæ ex juramento proficitur, non pendere ex voluntate & arbitrio jurantis, sed ab ejus actu, quo proficitur, se verba jurantia protulisse animo jurandi, id est, rationis compote & deliberato; jurare autem volens, necessario etiam velle debet, ut jusjurandum producat ejusmodi effectum, qui ab eo est inseparabilis, id est, ut pariat obligationem, tanquam necessarium consequens, sine quo antecedens subsistere nequit; revera quippe contradictorium est velle jurare, & tamen nolle juramento obligari. Inseparabilis & necessaria ejus sequela. Voluntatis quidem est jurare, sed necessitatis, jurejurando obligari, quoniam, ut diximus, obligatio immediata & natura sua profuit ex juramento, quamobrem per contrariam voluntatem tolli nequit. Qui contrariam tumentur sententiam, in eam adducti opinionem videntur, quasi voluntas obligandi concurrere oporteret cum voluntate jurandi, antequam sibi quis obligationem imponit, quod omnino falsum; quippe obligatio & juramentum pari passu ambulant; nec duo hic actus fingendi, quasi alter ab altero separari posset, sed uno actu utrumque perficitur. Cui etiam & altera ratio accedit, quam Pufendorfius adfert, quod, si hæc sententia prævaleret, omnis usus juramentorum, imo omnis ratio, intervenientibus signis sese obligandi, ex humana vita tolleretur, si quis tacita sua intentione posset impedire, ne effectus ille actum aliquem sequatur, cui producendo idem est institutus. Unde omnino juramento obligaberis, quodquid demum cogitaris, quando jurabis; siquidem & is, cui juratur, ut verba tua accepit, tanquam juramentum exprimentia, & tu, quando eadem proferebas, serio reme abs te agi, non autem jocandi institutionem ostendebas. Quod si, pergit, quis ejusmodi præposteram intentionem præ se tulerit, ludus tantum agere censebitur. Sic V. G. in scholis, ubi solenni in actu titulus doctoris alicui conferitur; hic usque doctor erit, si vel maxime promotor, dum usitatum carmen recitat, de asino coronando cogitaverit. At si cui in scena ab histrione vestra omnibus sum ritibus imponitur, is ne bilium quidem dignitatis doctoralis nanciscetur.

III. 1. At si quis deliberato protulerit verba jurantia, animo tamen non jurandi, hunc non obligari sunt qui tradunt, peccare tamen temere jurando. Sed verius est teneri eum vera facere dicta quorum Deum adhibuit testem: nam is actus, qui per se est obligatorius, ex animo deliberato processit. Cui consequens est ut quanquam plerumque verum est illud Tullii: *Quod ex animi tui sententia juraveris, id non facere perjurium est*; quo & illud pertinet quod apud Homerum jurans Ulyssi Calypso ait:

αἰὲν τὰ μὲν ὅσα ἐπέσθην.

Verum animus quod sentit idem loquar.

2. Id

2. Id tamen hanc exceptionem habeat, nisi qui jurat sciat, aut probabiliter credat, ab eo quicum negotium est verba aliter accipi: nam dictis ipsis testem adhibens Deum, debet dicta facere vera quomodo putat intelligi. Et hoc est quod idem ait Cicero: *Quod ita juratum est, ut mens deferentis conciperet fieri oportere, id servandem est.* Apud Tacitum legimus: *Trepidus & verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, quibus flagitii conscientia inerat.* Augustinus: *Perjuri sunt qui servatis verbis expectationem eorum quibus juratum est deceperunt.* Et Isidorus: *Quacunque arte verborum quis juret, Deus tamen, qui conscientiae testis est, ita hoc accipit sicut ille cui juratur intelligit.* Atque hoc est quod dicitur liquido jurare. Ideo Metellus recte recusavit jurare in legem Apulejanam, quamquam erant qui dicerent legem ob rogationis vitium esse irritam, & juramentum in legem ita intelligendum si lex rite rogata lataque esset.

Hist. IV.

Epistola
CCXXIV.App. de
bello ci-
vil. l. 1.
Pan. in c.
Clericus.
de jure-
jur. Sil.
in verbo
Jura-
mentum.4. 9. 23.
VI. 17. ibi
Thom.

C O M M E N T A R I U S.

Idem hic dicendum, quod ad primam quaestio- nem responsum: cum enim obligatio sit effectus necessarius & inseparabilis a juramento se- quela, tenetur jurans propter actum externum praestitum, id, quod juravit, praestare. Nulla hic calliditas, nullaque mentalis reservatio liberare valet jurantem ab obligatione praestandi, quod juramento confirmatum, nec permittitur aliud in pectore clausum, aliud in lingua prom- ptum habere. Quod juratum, est praestandum, ne nomen Domini in vanum sit assumptum: *quod enim ex animi tui sententia juraveris, sicut verbis concipitur, more nostro id non facere, per- jurium est,* inquit Cicero 3. offic. Id tamen, in- quit Auctor, hanc exceptionem habet, nisi qui jurat, sciat, aut probabiliter credat ab eo, qui- cum negotium est, verba aliter accipi: nam dictis ipsis testem adhibens Deum, debet dicta facere vera, quomodo putat intelligi: *quod enim ita juratum est, ut mens deferentis conciperet fieri oportere, id observandum est:* non video enim quid mens tua conceperit; quid autem lingua dixerit auribus percipio, & id, quod audio, mentem etiam concepisse existimo; quippe alioquin perinde esset jurasse, & non jurasse. *Etenim juramenti hac causa est, quia omnis, qui jurat, ad hoc jurat, ut, quod verum est, loquatur, & ideo Dominus inter juramen- tum & loquelam nostram nullam vult esse distan- tiam, quia, sicut in juramento nullam convenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nostris nullum debet esse mendacium, quia utrumque, & per- jurium, & mendacium, divini judicii poena damnatur.* Can. 12. caus. 22. *Et quacunque arte verborum quisque juret, Deus tamen, qui conscientia testis est, ita accipit, sicut ille, cui juratur, intelligit.* Can. 9. q. 4. 5. Unde putat absurdam esse quaestionem, an obligetur, qui deliberato protulerit verba jurantia, animo tamen non ju- randi: *ubi enim ille, inquit, qui verba protulit,*

jurantis speciem praesetulit, & alter in eum sensum id accepit, sine dubio juratum est, & obligatio contracta est, quidquid demum ille, qui juravit, tacite in animo suo volverit. Cui etiam accedit, quod dici nequit, cum, qui protulerit verba jurantia, scilicet ea mente, ut alteri persuadeat, se deliberato jurare, non habere animum jurandi: qui enim Deum vult adducere in testem, ille habet animum jurandi, ut inde obligari nolit. *Quemadmodum, ut inquit Osiander ad hunc locum, aliquis vult quidem peccare, sed non propterea esse reus damnationis, ita sese habet, ut, licet non velit posterius, nihilominus in priori censetur posterius voluisse implicite & virtualiter.* Li- quido jure, manifeste jurare viro honesto, probo ac pio, conveniens. Oportet jurantem in memoriam revocare sibi rem esse cum Deo, qui non permittit se circumduci & nomen suum in vanum assumi. Idem perstringit eos cap. 9. 8. qui in ore suo pacem loquuntur, & in corde suo ponunt insidias. Quod est in corde jurantis, in ore quoque esse debet, quod & naturalis ratio Gentiles docuit. Sic laudatur fides Reguli in servando juramento, hosti dato. Contra cul- pantur calliditas, versutia, & omnes aequivoca- tiones & reservationes mentales. Notantur captivi illi antiquorum monumentorum auctoribus in Cannensi pugna, qui, cum, jurejurando inter- veniente, promississent, se ad Hannibalem redituros, regressi in castra, quasi aliud oblici essent, jurisjurandi vinculo se solutos putarunt, sicut & ille, qui, triginta dierum inducias cum hoste pactus, noctu oppressit. Imitandum potius Metelli exemplum, qui recusavit jurare in legem Apulejanam, quamvis essent, qui, illudere fa- cile juramentum praestitum hac ratione se posse arbitantes, jurarent in legem, si quidem lex esset; atqui lex Apulejana irrita ob rogationis vitium; ergo nec quisquam adstrictus religio- ni legis ejus servandae, quia juravit ea mente, si
lex

lex rite rogata lataque esset, utpote per factionem & tumultum contra auspicia, Jove tonante, lata; verum hoc salubre, ut videbatur Mario, consilium, sive potius improba illa astutia & caliditas Metello non placuit, utpote quem non fugiebat juramenta non ad jurantis tantum, sed & ejus, cui juratur, facta obligare. Huc pertinent æquivocationes & mentales reservationes, a Jesuitis excogitatae, quibus se a perjurio & mendacio excusare nituntur, et si proximum fallant, & aliud in corde clausum, aliud in ore promptum habeant, ut inquit Rivetus *prælect. in decal.* Ac proinde merito falsum pronunciat, quod habet Toletus *instruct. sacerdot. lib. 4. cap. 21. aliquando tantum, non autem semper hominem teneri non solum secundum mentem propriam jurare, sed etiam secundum mentem aliorum, id est, uti verborum significatione communi, quam qui audit, mente concipit, & non uti aliqua æquivocatione, aliquando tamen non teneri, sed licere uti æquivocatione & de-*

cipere audientem: scriptura enim toties mendacium, dolum, fraudem & simulationem expresse omnino prohibet. Procul itaque a sana & pia Philosophia, procul a Christiana doctrina aliud mente & cogitatione concipi, aliud verbis simulari posse. Redolet hæc doctrina Atheismum, & proinde societati humanæ & civili, quæ subsistere nequit, sublato divini numinis metu, adversatur: ad quæcunque enim nefanda scelera & flagitia admittenda paratus animus, a quo omnis divini numinis sensus exulat, atque hac ratione homo homini lupus evadit, & ita tandem dissolvitur omnis societas, perit amicitia, tolliturque mutuum commercium summo cum humani generis detrimento, imo potius interitu. Hæc cum hujus doctrinæ necessaria sit sequela, e Repub. est extirpanda, censeoque ab hominum consuetudine arcendos ejusmodi doctores & patronos, ne corripat cæteros hæc contagio, mortale genus in omnium miseriarum abyssum quæ præcipitaret.

3. Nam quamquam in promissis aliis facile subintelligitur tacita aliqua conditio quæ promissorem exsolvat, id tamen in juramento admittendum non est: quo pertinet egregius ille locus Apostoli ad Hebræos: *Deus volens abundantissime heredibus promissionis ostendere immutabilitatem consilii sui, fidem fecit jurejurando: ut per duas res immutabiles in quibus fieri non potest ut fallat Deus* (ita recte verti puto illud *ὁ θεὸς ὁμοῦς*, sicut aperta locutio vocatur veritas, Dan. vii. 16. viii. 26. x. 1.) *firmum habeamus solatium.* Quæ verba ut intelligantur, sciendum est sanctos scriptores de Deo sæpe loqui *ὁ θεὸς ὁμοῦς*, & magis secundum id quod videtur nobis quam quod est.

4. Nam Deus vere decreta sua non mutat. Mutare tamen & pœnitentia duci dicitur, quoties aliter agit quam verba sonare videbantur, nimirum ob conditionem tacite intellectam, quæ cessat, Jer. xvi. 8. 8. Exempla videre est Gen. xx. 3. Exod. xxxii. 14. I Reg. xxi. 29. II Reg. xx. 1. Esaiæ xxxviii. 1. Jonæ iii. 5. II. Quo sensu etiam nos fallere Deus improprie dici potest. Et solet vox *ὁ θεὸς ὁμοῦς*, quæ in dicto loco ad Hebræos apparet, significationem habere eventus spem frustrantis, ut videre est tum alibi, tum Levit. vi. 2. Josuæ xxiv. 27. Esai. lviii. 11. Osæ. i. 2. Abac. iii. 17. Facillime autem hoc procedit in comminationibus, quia illæ jus nemini conferunt. In promissis interdum, ubi scilicet conditio tacite quædam subest.

5. Ideo duas res Apostolus nominat quæ immutabilitatem notant, promissionem, quia jus dat, & juramentum, quia conditiones tacitas & aliquo modo latentes repellit: ut videre est etiam Psal. lxxxix. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. Nam aliud est si quas condiciones ipsa negotii natura aperte indicet. Quo nonnulli referunt id quod legitur Num. xiv. 30. Sed verius est terram promissam jurato dici ipsis, non personis, sed populo, posteris scilicet eorum quibus Deus juraverat,

com. 23. Talis autem promissio impleri quovis tempore potest, nec personis certis adstringitur.

COMMENTARIUS.

IN hoc differre videtur juramentum ab aliis promissis, quod in hisce facile tacita conditio sibi locum vindicare ac subintelligi possit, quæ promissorem exsolvat, quod in iurjurando admitti nequit. Juramentum liquido, pure, sine ulla reservata conditione fieri intelligendum, omnem cogitationem contrariam & expressiones, verbis non apertis non expressas, excludit, ut inquit doctissimus Gronovius. Quamobrem & ipse Deus promissionibus suis aliquando juramentum addit, non eo, quasi unquam nos posset fallere mutando decreta sua, vel promissiones suas non adimplendo, & nobis earundem effectum denegando; verum ut eo abundantius ostenderet immutabilitatem consilii sui, id est, decretum suum esse absolutum, nec ullam habere conditionem annexam: Deus enim decreta sua vere non mutat; quippe *non est Deus quasi homo, ut mentiatur, nec ut filius hominis, ut mutetur: Num. 23. 19.* quod enim semel Deus, æterna veritas & immutabilis, dixit vel promisit, non revocat. Certa sunt verba Domini. Non ducitur sapientia Dei quacunque pœnitundine. Quidquid se facturum pollicetur, hoc procul dubio præstat ac perficit. Pellican. *comment. ad d. 1.* Quod igitur dixit, faciet, & quod loquutus est, adimplebit: nam juxta Jacobi dictum *apud eum non est transmutatio, neque vicissitudinis adumbratio.* Vide etiam *Jesai. 46.* Mutare tamen aliquando decreta sua & pœnitentia duci dicitur, quoties aliter agit, quam sonare videbantur verba, nimirum ob conditionem tacite intellectam, quæ cessat, ut inquit Auctor: nam, ut dicere incepimus, decretum Dei vel est absolutum, vel annexam habet apertam tacitamve conditionem. Absolutum decretum nunquam mutatur. Conditionale mutatur, ut conspicimus ex illo *Jon. 3. Adhuc quadraginta dies, & Ninive subvertetur.* Hæc comminatio annexam habebat tacitam conditionem, scilicet nisi in rectam viam redirent & resipiscerent Ninivitar. Quoties itaque Deo placet juramentum promissis apponere, eo videtur indicare voluisse, certo suo tempore eventura quæ promittit, nec eorum adimpletionem tacitam aliquam annexam habere conditionem, quæ in causa esse posset, cur ipsum consilii sui pœniteret, quasi non existente conditione, & quasi evanescere quoque possent, quæ sub ea promisit, & simul cum ipsa promissione decrevit. Itaque non vere mutat consilium, nec pœnitentia ducitur, quasi non præcivisset, quid futurum, & idcirco aliquid pollicitus esset, quod postea mutare voluit, sed, ut optime inquit Zeiglerus: *Quo decreto ab æterno statuit, eodem etiam vult rem esse, hoc scilicet tempore, & ubi hæc vel illa conditio adest, sub qua statuit rem esse; alio autem tempore, ubi conditio*

illa cessat, rem non vult amplius esse. Aliud itaque est mutare voluntatem & corrigere decreta sua; aliud velle mutationem alicujus rei, mutata scilicet conditione, sub qua prius voluit Deus eam esse. Hisce addere placet, quæ in hanc rem disputat Esthivius *comment. ad locum* ab Auctore adductum: *Consilium Dei, inquit, mutabile duobus modis intelligi potest; vel quia voluntas ipsa mutatur, dum aliquid occurrit considerandum, quod prius non occurrebat, ut sæpe contingit hominibus, qui pro re nata sæpe coguntur mutare consilia, sed hoc in Deo, qui ab æterno omnia novit & considerat, locum habere non potest; vel quia res ipsa, que consilio statuitur, mutationem patitur, quando scilicet non ita statuitur, ut semper maneat. Hoc sensu Dei consilium mutari, non est absurdum; veluti factum in promissione terra Chanaan, sacerdotii Aaronis, Regis Sauli: hæc enim non ita promissa sunt, ut semper manerent. At benedictio posteritatis Abrahæ, de qua hic sermo, item regnum & sacerdotium Christi ita promissa sunt, ut maneat in æternum; quare ad declarandam hujusmodi rem immutabilitatem, que prioribus illis non convenit, appositum est in earum promissione juramentum, ut eo abundantius heredibus promissionis ostenderet immutabilitatem consilii sui, id est, certo eventurum quod promiserat pure & simpliciter, nulla subintellecta tacita conditione, qua fortasse non existente, poterat eorum spem frustrari: juramentum enim, promissioni appositum, omnes latentes condiciones repellit, exceptis ejusmodi conditionibus tacitis & limitationibus, quæ ex ipsa rei natura rite fluunt; hinc semper, si quid alteri roganti promissimus, antequam, quid petiturus, nobis innotuit, præsupponimus alterum petiturum honesta, moraliter possibile & non absurda, non sibi, aut aliis pernicioza, ut inquit Pufendorfus. Fluunt hæc conditiones ex ipsa rei natura, id est, ex intentione & animo jurantis, utpote qui sese ad iniqua aut absurda obligare nolle semper præsumitur, & proinde juramentum, promissioni adjectum, non obligat jurantem præstare quæ per se & sua natura vetita, quia iniqua & absurda. Ejusmodi juramentum non acceptat Deus, coram quo omnes cogitationes nostræ apertæ, imo servari illud nequit sine summo scelere, quod non impunitum fore, Deus sæpius comminatus. Quamobrem Nicomachus apud Curtium *lib. 6. cap. 7. se fidem in parricidio dedisse, constanter abstinuit, nec ulla religione, ut scelus regat, posse constringi.* Cujus exemplum si imitatus fuisset Herodes, non commaculasset sese tam atroci crimine, quale erat Johannis decapitatio, ut saltatriculæ juramentum servaret, cum ad illicita nulla sit obligatio; sed, ut annotarunt interpretes, hæc species arrepta est, infirmissima alioqui per se, ab Herode, ut*

sub

sub eo prętextu animum, ira forte & odio erga infontem percitum, expleret sūm, eum e medio tollendo. Nam quid facilius dictu, quam juramenti verba, generaliter enunciata, ita esse interpretanda, ut illiciti nihil contineant? Nonne in mentem debuisset revocare, ea, quę per se illicita & iniqua aut absurda sunt, nulla ratione licita fieri posse, ne quidem juramento interposito? Naturalis hoc docebat eum ratio, qua edoctus Salomon pręstare recusabat promissum indefinite factum, cum mater aliquid peteret, quo statui ipsius nociturum perspiciebat.

1 Reg. 2. 20. Non latebat illum, Adoniz postulatum esse quasi indicium, illum animum induxisse regno & folio se pręcipitem agere, ut in semetipsum imperii fata converteret; quippe apud Hebręos nemini Regis defuncti viduam sibi matrimonio jungere licebat, nisi ad regiam majestatem provecto. Quod itaque Adonia sibi petebat in uxorem Regis defuncti concubinam, eo satis indicabat intentionis suę aciem eo collimare, ut hac ratione sibi regnum assereret. Cui etiam accedit quod obligatio, quam sibi quisque imponere valet, omni prorsus vi obligandi destituatur, nisi cum justitia habeat convenientiam: ejus autem primum fundamentum est, ne quis

sibi, vel alteri noceat; deinde, ut communi utilitati seruiat, ut inquit Cicero. Cum autem virum bonum & honestum eum dicamus, qui omnes suas actiones ita dirigit ac moderatur, ne a justitię tramite deflectant, semper quidquid agit, promittit, vel cum alio contrahit, ita interpretandum, ut cum intentionis acie conveniat; atqui ea justitię semper pręsumitur consentanea; ergo, si quandoque ab ea deflecti videtur, quod actum, vel promissum, infectum videri debet, quia ejusmodi tacita conditio affidua comes humanis actibus, quibus ad alteri aliquid dandum, faciendum vel pręstandum, nosmetipsos obligavimus; in universum quippe notandum, ea esse juris naturę, & ad ea nos esse obligatos, quę per se conservant societatem humanam, & illa nos omittere oportere, quę isti nocent, ejusque fini adversantur. Si ex observatione promissi vel juramenti læsio oriri posset, aut prospici communi utilitati tale quid obfuturum, desinunt tales actiones esse justę, fiuntque injustę, si perficiantur, & proinde illiditur obligatio, quam alter sibi forte per exceptionem tacitię conditionis vel limitationis, ex ipsius rei sive negotii natura profluentem, adquisivit. Vid. Cic. 1. offic.

IV. 1. Ex his quę diximus intelligi potest quid sentiendum sit de jurejurando quod dolo elicatum est. Nam sit certum est, eum qui juravit aliquod factum supposuisse quod revera se ita non habeat, *Navarr.* ac nisi id credidisset non fuisse juraturum, non obligabit juramentum. At si dubium sit, an non etiam sine eo idem fuisset juraturus, *c. 12. n. 13.* standum erit verbis, quia simplicitas quam maxima juramento convenit.

2. Atque huc refero jusjurandum quod Josue & primores populi *Josue 1x.* Israëlitici Gabaonitis dederunt. Decepti quidem erant a Gabaonitis e regione longinqua se venire fingentibus. At non inde sequebatur Josuam & primores, si scissent ex vicinis populis eos esse, non fuisse eis parciuros. Nam quod dixerant Gabaonitis: *Fortassis in medio mei habitas, quomodo tecum pacisceris?* hunc habere sensum potest, ut interrogentur Gabaonitę quale pactum desiderent, sociale an deditiois; aut etiam ut ostendant Hebręi licitum sibi non esse cum quibusdam populis fœdus inire sociale: non etiam ut negent deditibus se vitam relinquere posse. Lex enim divina quę eos populos internecioni devotebat, *Deut. xx. 10.* ex legis alterius comparatione ita erat intelligenda, ut locum haberet nisi si qui moniti statim facerent imperata. Quod inter alia probat historia Rahabę, cui ob benemerita parciatum est; & Solomonis, qui Cananęorum reliquias sub imperium ac tributum accepit. *1 Reg. 1x. 21.*

3. Atque huc pertinet quod in Josuę libro dicitur, nullam fuisse *xi. 19. 20.* civitatem ex populis septem quę pacem fecerit; obduratos enim ne gratia illis fieret. Quare cum credibile esset, si rem ipsam Gabao-

11 Sam.
xxi. 6.

nitæ indicassent, quod præ metu non fecerunt, tamen vitam salvam sub parendi conditione impetraturos fuisse, valuit jusjurandum, adeo quidem, ut & de eo violato postea pœnæ sumptæ sint gravissimæ Deo auctore. Ambrosius hanc tractans historiam: *Josue tamen pacem quam dederat revocandam non censuit, quia firmata erat sacramenti religione, ne, dum alienam perfidiam arguit, suam fidem solveret.* Nihilominus doli sui pœnam aliquam sustinuerunt Gabaonitæ jam sua deditioe subditi facti Hebræorum. Addicti enim sunt personali cuidam servituti, cum si egissent aperte potuissent ad tributariam conditionem recipi.

C O M M E N T A R I U S.

Diximus paulo ante, voluntate & consensu jurandi deficiente, non obligare juramentum; atqui cum dolus omnem voluntatem excludat, sine qua juramentum fieri nequit, dicendum juramentum, dolo elicited, ipso jure nullum esse, ideoque nec absolute opus. Non tamen hæc regula adeo generalis est, quin suas habeat limitationes, & non omnis dolus juramentum irritum facit, sed verus, & quidem ejusmodi, qui circa substantialia promissionis interveniens, juramento causam dedit; vel si certum est, ut inquit Auctor, eum, qui juravit, factum aliquod supposuisse, quod revera ita sese non habet, ac, nisi id credidisset, non juraturum fuisse: nam factum illud habet vim conditionis, qua deficiente, corruunt quæ superstruuntur, ut inquit Pufendorfius, quia, ut statim diximus, dolus omnem voluntatem atque consensum excludit: qui enim decipitur, non consentit, sed ignorat, *l. 116. ff. de reg. jur. nec jus suum amittit. l. 35. ff. de A. R. D.* Cui & Moralitæ addunt, quod juramentum non obliget extra mentem & intentionem ejus, qui jusjurandum præstat; atqui intentio jurantis non est, se hoc casu obligare: nam mens ejus tacite repugnat; quippe si ipsi rei qualitas innotuisset, noluisse contrahere. Tum etiam, quod Deus acceptat juramentum secundum intentionem ejus, qui bona fide jurat; non autem juxta intentiones ejus, qui fraude extorsit. Sed idem non statuit Auctor dicendum, si dubium sit, an non etiam sine eo fuisset juraturus; quippe cum jusjurandum res sit maximi momenti, utpote in quo Deus testis invocatur, juramentum semel præstitum, ne ejus sanctissimo nomine abutamur, nunquam revocandum, nisi, propria conscientia teste, ab ejusdem obligatione nosmet solutos existimemus. Quemadmodum non oportet, nisi lento gradu ad jurandum procedere, ita nec ab eodem, secul interposito, recedendum, nisi rationes, luce clariores, nobis hanc facultatem concedant, quia simplicitas quam maxima juramento convenit, & ab eodem omnis interpretatio elusoria est removenda. Itaque ubi vel minimum dubium, an non etiam sine eo fuisset juraturus, standum verbis cum Auctore nostro dicendum mihi videtur, quamvis probabile vi-

deatur Pufendorfio ne tale quidem juramentum, saltem in quantum errori superstruitur, esse validum: *nam, inquit, uter judicabit, an, errore remoto, promissio fuerit suscipienda. Non sane ille, cui juratum fuit. Quomodo enim liquido quis possit judicare, quanam mens alterius futura fuerit, si hæc vel illa conditio existisset? Sed nec ipse, qui juravit, adeo certe hæc de re judicare poterit; quippe cum neque eadem res, diverso tempore proposita aque nobis soleat placere, neque si eadem res eodem quidem tempore, sed diverso modo proponatur.* Sed reponi potest, ubi agitur de honore, veneratione & reverentia, divinæ majestati debita, servanda, non tam anxie inquirendum, quid nobis commodum vel utile futurum, quam quid a nobis observandum exigat obligatio, qua devincti sumus numinis honorem etiam cum proprio detrimento ab omni vituperio & contemptu intactum & illibatum conservare. Quemadmodum nulla institui potest comparatio inter creatorem cum creatura, utpote qui infinite superior, præstantior & dignior, ita nec in deliberationem cadit, quando mentem commodum sine aliqua læsione honoris & reverentiæ, supremo numini debita, tueri nequeo, utrum anteponi oporteat. Videtur autem, salvo numinis honore, ab ejusmodi juramento recedi non posse, si dubium sit, an non sine eo idem juraturus fuisset: illa enim dubitandi ratio argumentum est, nimis levem subesse juramenti revocandi causam, quoniam, si scivisset, fortasse idem jurasset, quamobrem tutissimum mihi videtur, ne videamur nimis faciles ad jurandum processisse, actum adeo solennem ratum ac firmum habere. Fortasse & quis sibi imputare posset, quod non majore diligentia, antequam jusjurandum præstitit, omnes circumstantias ponderaverit, atque ita in dolum vel errorem quasi propria culpa incidit. Præterquam, ut diximus, quod ob levem læsionem, quam ex dolo vel errore patimur, non oporteat juramenti vim & obligationem eludere, modo consensus adsit, vel non omnino absit: ubi enim ejusmodi dubium, videtur quodammodo consensus aliquis adfuisse, quia non soli isti errori superstratum, aliud esse omni plane consensu destitutum contractum, aliud pro parte & intuitu quorum-

quorundam accidentalium non adfuisse. Quamobrem omnes D. D. in eam opinionem adducti, quod dolus circa accidentalia juramentum non reddat irritum, quia promissio ex natura valida, cum adest voluntas jurandi in substantialibus. Quamobrem ipse Pufendorfius addit, *si cui tamen in honorem nominis ab eo non penitus discedere placeat, ex conditione rerum suarum metietur, quantum commode prestare possit.* Imo præstandum quod juratum, etiamsi incommodum inde nobis eveniret. Oportet quemque conscientiam suam consulere, & quid facturus, vel non facturus fuisset, judicare cum, qui in statu naturali sui iudex est. Refert huc Auctor juramentum Josuæ, Gibeonitis factum, quia licet populus Israëliticus fuisset deceptus, fœdus tamen cum Gibeonitis de vita conservanda ferisset, & proinde firmum ac validum juramentum a Josuæ ac Principibus populi habitum, etiam postquam fraudem & dolum, quo circumventi a Gibeonitis, detegissent, propterea quod dolus non tam causam fœderi, cum ipsis percusso, præbuit, quantum deprecabatur sui suorumque conservationem, quam quod eo inducebatur Josua cum ipsis pacem inire conditionibus iisdem, quibus exteri, longe diffiti, admittebantur, quod vetitum jure divino, quia erant ex septem istis populis, qui in amicitiam & societatem recipi non poterant, nisi falsa religione cum vera commutata, id est, nisi, relicta avita religione, ad veri Dei cultum se convertissent, & hoc propter contagii superstitionis periculum ex propinqua familiaritate: edixerat enim voluntatis divinæ internuncius Moyses: *Non series cum ipsis & Diis eorum fœdus.* Exod. 23. 32. & 34. 15. Verum hoc edictum non pertinebat ad populos externos: his enim, salvis sibi suis superstitionibus, pacem pro mutua pace, & insuper tributo pendendo, dare fas erat. Itaque Josua, sibi conscius, quod & ipsis, pacem petentibus, dedisset, sed non iisdem conditionibus, quibus, dolo & fraude eorum inductus, fœdus cum ipsis iniverat, & proinde in substantialibus non deceptus, jusjurandum videtur habuisse ratum. Sed contraria sententia magis placet aliis, statuentibus, Josuam non pacturum fuisse, si scivisset & Gibeonitas vicinos populos fuisse, & proinde juramentum, dolo & fraude elicited, dans causam paci, cum Gibeonitis faciendæ, irritum, & proinde Josuam nec Principes obligasse ad ejusdem observantiam, sed ab eodem potuisse resilire, tanquam consensu & voluntate, cui omne juramentum tanquam suo fundamento innititur, destituito: dolus enim & fraus in eo sita, quod sese dicebant agere extra terminos Cananæ, & se idcirco esse habiles, quibuscum Josua atque Principes populi fœdus inire poterant, quia e terra longinqua veniebant, utpote quos non fugiebat istiusmodi pacis ac belli lex, quam Deus populo suo præscripserat, qua constitutum erat, ut civitates, quæ, extra Cananæ positæ, pacem poscentes, sese dederent, ex reciperentur in fidem solis tributi pendendi & servitutis servierendæ conditionibus. *Deuter. 2. 11.* Fraudu-

lentus Gibeonitarum sermo veritatis speciem eo magis præ se ferebat, & Josua atque Principes populi eo magis ipsos vera dicere suspicabantur, quod victus & amictus, omniaque quæ secum adferebant, ita erant constituta, ut viderentur ex remotissimis locis advenisse, & non esse vicini, vel possessores illius terræ, quam Jehova Israëliti promiserat. Itaque fraudem fraude cumulasse videntur. Josua, persuasus hæc omnia ab ipsis bona fide & veraciter dicta, inductus est pacem cum illis & fœdus percutere, & quidem ejusmodi conditionibus, quas exteris tantum concedere fas erat. Decepti itaque & fraude circumventi Josua atque populi Principes, ad pacem faciendam & percutiendum fœdus illud juramento confirmarunt, quod non facturi præsumendi, si scivissent, sibi rem esse cum vicino populo. Quemadmodum itaque per fraudem & dolum elicited consensus ad faciendam cum illis pacem, ita quoque juramento causam præbuit, & proinde nec unus, nec alterum videtur dicendum validum ad producendam obligationem: deficiente enim consensu, corruunt omnia, quæ illi superstructa, ut ante diximus; unde sequitur Josuam nec Principes populi ad jusjurandum, a se præstitum, servandum, fuisse obligatos. Quamobrem nec in universum pacis conditionibus ac legibus, atque juramento stetit Josuam, sacræ testantur paginæ; quippe si, tanquam exteri, tractari debuissent, qua conditione admissi, & cum iis pactus erat Josua, juramento interveniente, non oportuisset illis tam duram imponi servitutem, qua & personæ eorum servituti addicebantur, & qua avitam religionem dimittere cogebantur: vilissima enim erant ejusmodi ministeria, quorum hic fit mentio, utpote quæ solebant imponi infimæ sortis hominibus. Verum adductæ rationes mihi non videntur esse tanti ponderis, ut ab Auctoris sententia, quam & alii viri, eruditione & ingenii ac judicii acumine florentissimi, tuentur, divortium faciens, in eorum transire castra, qui contrariam opinionem, quasi vero magis consentaneam, amplectuntur. *Decepti quidem*, ut inquit Auctor, *erant a Gibeonitis, e regione longinqua se venire fingentibus; at non inde sequebatur Josuam & Primores, si scivissent ex vicinis populis eos esse, non fuisse iis parituros*, id est, eos in societatem recepturos; imo fecisse verosimilius, quia Deus edixerat, ut Hebræi hostibus pacem offerrent, quam si acceptassent, reciperent iisque parcerent. Quam legem volunt Hebræi æque pertinere ad Cananæ colonos, atque ad externos & longinquos, cujus supposita notitia, dicendum nobis videtur, etiamsi scivisset Josua & Primores e vicinis populis fuisse Gibeonitas, tamen pacturos cum illis fuisse, sed non iisdem, ut modo annotavimus, conditionibus, quas exteris concedere potuissent. Sed videtur, quod, vano metu impulsæ, per fraudem ac dolum obtinere tentarunt, quod jure ipsis denegari non poterat, scilicet ultro pacem offerentibus, & servitutem servire, ac ad verum Dei cultum se convertere non recusantibus. Sed verosimile, quod Judæi dicunt, illos non adeo fuisse legum

Mosis peritos, vel saltem, quod tutissimum ipsis videbatur, amplectentes, prævenire potius, quam præviniri voluerunt, & proinde ipsi pacem offerre, & ut eo facilius eam impetrarent, & quidem æquis conditionibus, e re sua esse judicarent, simulare se externos & venientes e longinqua regione. Atque hanc rationem fraudis & admitti doli vero magis consentaneam statuit summus Theologus Franciscus Burmannus, ac illam, quam tradunt quidam Hebræi, statuentes, Gibeonitas ideo hanc fraudem excogitasse, quoniam paulo ante nuncios, quos Josua ad eos mittendos curaverat, ad pacem iis offerendam, sprete conditionibus, re infecta domum redire permisit. Quippe non verisimile Josuam ejusmodi nuncios sive legatos, ad Cananæi pacem offerendam, misisse, quoniam septem illos populos extirpandos & internecioni dandos, edixerat Jehova *Deut. 20. 16. 17. 18.* ut Hajentium excidium testatur, atque eodem modo agendum erat cum Gibeonitis, utpote qui in illorum populorum numero, quos extirpandos præceperat Deus; verum ultro pacem ipsis poscentibus parcere poterant. Quippe, quod notandum, nusquam legimus, inquit statim laudatus Theologus, *Deum edixisse, ut isti populi internecioni darentur, qui ultro pacem peterent, seque in fidem populi sui permetterent, & ejusdem benevolentiam ac humanitatem implorarent.* *comment. ad h. l.* Supposito itaque quod Josua potuerit cum Gibeonitis pacem facere sub his conditionibus, si veram religionem amplecterentur, & terras suas Israëlitis concederent, præsumendum etiam fecisse, etiamsi scivisset ex vicinis esse populis: quis enim sibi persuadere potest, virum pium ac probum, qualis Josua, adeo ferocem & crudellem animum habuisse, ut maluerit sanguinem eorum, qui ipsius misericordiam implorabant, & pacem ultro petebant, effundere, quam illis parcere. Quod autem pacem cum illis facere potuerit, jam demonstravimus, & proinde quamvis deceptus circa accidentalia quædam, cujus generis conditiones, quibus tanquam exteri recepti in societatem, jusjurandum ipsius eo non irritum fuisse, statuendum. Cui etiam accedit, quod observandum monet Pufendorfius, *astutiam Gibeonitarum non adeo esse culpabilem, nec mendacii proprie dicti nomine venire, saltem dolum malum non fuisse dicendum, ad nocendum Israëlitis excogitatum.* *Quis enim, inquit, reprehendat, si quis ficto sermone vitam suam servare satigerit ab hoste ad internecionem grassante.* *Dein neque damnum proprie dictum illa astutia illatum fuit Israëlitis, quamobrem jusjurandum quasi dolo malo, unde sibi damnum immineret, illicitum, & proinde consensu destitutum, quasi irritum ratum habere recusassent.* *Quid enim, pergit, homini decedit, si sanguinem alterius effundere non concedatur, quem de omnibus rebus spoliare, & in perpetuam abstrahere servitutem potest, ita exarmatum & debilitatum, ut insurgere in ipsum postea nequeat.* Quamobrem Jehova, cui fraus ipsa placere nequit, ipsis tamen facile eam condonasse videtur, de sua ipsorum salute,

nisi ita agerent, desperantibus, & alioquin a vera virtutis perfecta sapientia remotis, ut annotarunt ad *h. l.* viri docti. Nec obstat, quod dicunt, Josuam non habuisse facultatem faciendæ cum illis pacis, quoniam Deus edixerat *Deuter. 20. 16.* ut nullum omnino permitteret vivere de civitatibus earum gentium, quas Deus populo suo in hereditatem dedisset, & *Exod. 23. Deuter. 7. 2.* vetat cum hisce populis fœdus percutere: *Quum vero introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, quam possessurus, eamque ingredieris, tradiderisque septem gentes tibi, percucies eas usque ad internecionem. Non inibis cum eis fœdus, nec misereberis earum.* Cum nec Josua, nec primores hujus edicti ignari erant, qui præsumi potest, virum pium & Deum timentem fecisse cum Gibeonitis pacem, si scivisset ex illis fuisse populos, quibus parcere Deus vetuerat, & proinde, dolo inducti, ignorantes fecisse præsumendi sunt, quod non fecissent, doli conscii. Consensum itaque & voluntatem pacificendi non habuisse Josuam, dicendum, nisi supposuisset factum, quod revera ita se non habebat, & nisi id credidisset, non juraturum fuisse. Itaque consensus defuit, vel saltem conditionalis fuit, quo ideoque deficiente, nullus, & proinde nec obligabat juramentum, a Josua & primoribus præstitum. Atque vim hujus edicti satis cognitam Josuæ atque populi primoribus, patet ex eo, quod reponerent Gibeonitis, pacem poscentibus, *fortasse enim, ajunt, in medio mei habitatis, quomodo vobiscum pacisceret,* id est, forte estis ex septem illis populis, quos extirpare, & ad unum usque internecioni dare præcepit Deus, quamobrem fœdus vobiscum inire de vita conservanda nequeo. Sed respondet huic objectioni Auctor noster, quod præcepto illi *Deut. 20. 16.* hæc sit addenda limitatio, *nisi si qui statim imperata facerent.* Statuit Seldenus internecionem illam non tam præceptam Israëlitis, quam indultam. Quo tamen sensu non interpretanda edicti verba, quia satis clare ex iis perspicimus continere præceptum, id est, necessitatem faciendi, quæ Deus edixerat; sed mitiganda æquiore interpretatione lex, quæ nimis dura, & clementiæ divini repugnare videretur. Itaque quamvis univere edicta, non tamen edictum ad omnes indistincte pertinebat, sed continebat tacitam conditionem. Omnes illas gentes interficiendas præceperat summus legislator, quæ scilicet, in sua impietate perseverantes, & populo Dei resistentes, pacem offerre, sacra Israëlitarum amplecti, eorumque adscriptitii fieri declinarent. Vetabat Deus in societatem recipere eos, qui in cordis duritie persistenter, addens rationem, ne illorum idololatriam imitaretur populus: novit enim Deus naturam hominis pronam ad colendas imagines, unde omnem occasionem falsam religionem amplectendi Deus populo suo eripit, vetando ne in societatem admitterent vicinas gentes idololatrias. Atque æquiore hac interpretatione legem, alias nimis duram, & a divina clementia prorsus alienam, mitigandam plerique consentent interpretes. *Quamvis enim, inquit*

Mafius,

Masius, *ca. lex universa edicta esse, propter eorum paucitatem, qui antea vita poenitentia essent meritis poenas effugituri, tamen, quod in plerisque omnibus legibus usu venit, aequitate quadam erat interpretanda, ut cum Dei clementia congrueret conveniretque. Neminem enim ille quidem unquam patitur sero ad se confugere, qui modo ex animo id facit.* Causa, quod ceteræ gentes extirparæ & internecioni datæ, fuit, quod persisterent & perseverarent in impietate sua, quia cor eorum induraverat Deus. *Mandat, inquit Pellicanus comment. in Exod. cap. 22. ac consilium dat, ut idololatrias nullos vivere sinant inter se.* Nam & hanc rationem ipse Deus legi adjecit, tanquam causam ejusdem ferendæ, quæ tacitam conditionem continet, nisi, idolorum cultum ejurantes, veram religionem amplecti, seque in servitutem tradere parati essent. Ut enim non licitum uxorem ducere de alienigenis, licebat tamen, si patriam defereret superstitionem. Ita etiam clementia in hoc casu locum suum habet, inquit Osiander *comment. ad hunc locum*; verum si firmum ac validum fuerit jusjurandum, a Josua & populi primoribus præstitum, quoniam nec dolum causam ei dedisse, nec divinæ voluntati contrarium fuisse, apparet, qui, salva juramenti religione, potuerit Josua Gibeonitas destinare ad durissima ligni cædendi & aquæ hauriendæ servitia. Quippe cum tanquam exteri recepti essent, sufficeret ipsos tributarios effecisse, salva religione avita, quoniam hæc conditio tacite subintelligebatur concessa exteris, ut, salva religione avita, sub onere tributi pendendi cum Israëlitis societatem & amicitiam colerent. Itaque & hisce conditionibus Gibeonitæ in amicitiam recepti videbantur, simulantes se exteros, & proinde durior hæc servitus ipsis imponi nequibat, nisi tanquam poena admissi doli, argumentum quod Josua non approbaverit omnino juramentum, quasi dolo elicatum. Sed respondeo, quamvis causam non dedisset dolo juramento, atque ita non omnino consensus deficeret, quasi circa accidentalia, id est, conditiones quædam, pactioni adjiciendas, juramentum attamen doli admissi aliquam poenam meruerat, quamobrem personali servituti addicti, & quidem durissimæ, & contemptui maxime expositæ: deterrima enim erat, ut notarunt interpretes, lignatorum & aquatorum conditio, & locus ultimus in populo, ut paulo ante annotavimus, cum ex ipsa regionis natura, in qua & lignorum & aquarum magna erat penuria, tum ex Mosis verbis, quibus usus est *Deuter. 29. 10.* ubi lignatores & aquatores ultimo ponit loco. Servavit Josua juramentum, in quantum servare potuit. Vitam ipsis reliquit, cujus con-

servatio ipsis erat causa petendæ pacis, & ineundi cum Josua foederis. Cæteras condiciones præstare non potuit, quia legi divinæ repugnantes, & eatenus neque in eadem consensisse dicendus Josua, quamobrem nec juramenti obligatio tam late patebat, utpote consensu destituta; sed erant hæc accidentalia. Finis principalis foederis faciendi erat, ut diximus, ne, ultro pacem offerentes, verique Dei cultum amplectentes, ab Israëlitis internecioni darentur. Alii viri docti notarunt Israëlitas cum nulla ex septem illis gentibus percutere foedus potuisse *Exod. 23. 32. 34.* pacem vero facere haud vetitum: foedus enim majora commoda conferebat, quam nuda pax, & adhibitis certis quibusdam solennitatibus, percipi solitum erat, cum pax nihil aliud erat, quam nuda conventio vel pollicitatio de non lædendo socio. Cui & addi potest altera differentiarum ratio, scilicet quod gentes, quibuscum pacem faciebant Israëlites, ad tributariam conditionem recipiebantur. *Deuter. 20. 11.* Verum æquo jure gaudebant, & sibi æquales uterque, foedus percipientes. Hujusmodi foedus postulare videntur Gibeonitæ, atque etiam obtinuisse, adhibitis ejusmodi solennitatibus, quas in foedere faciendo adhiberi moris erat: Hebræorum enim foedera eo ritu fieri solebant, quem Abrahamo olim Deus monstrat *Gen. 15. Ferem. 34. 18. 19.* Cum ipsis inter partes sectorum per medium animalium transivit, eaque ceremonia confirmavit, quæ illi paulo ante vigili promiserat, tum vero rursus secundum quietem promittebat. Atque, ut annotavit Masius, hæc est causa, cur Hebræi foedus facere dicant *כרות* h. e. *dividere aut dissecare foedus.* Vide Jer. Sed & præter eum ritum non dubium, quin solennes etiam preces adhiberi consueverint, in quibus jusjurandum quoque continetur, sicut in sponsonibus dari sponsores, aut etiam obsides. Ejusmodi foedus ad conservandam vitam videntur fecisse Israëlites cum Gibeonitis, quasi longe distita gente, quo ipsis concessa majora commoda & conditiones magis favorabiles, quas non concessissent, si scivissent, sibi cum vicinis rem esse, ut annotatum jam ante. Quemadmodum itaque, dolo inducti, foedus percusserant cum illis, tanquam e longinqua terra advenientibus, atque juramento se obligarant, foedus, cum ipsis percussum, se servaturos, salva tamen justitia & religione juramenti, ab eo, rei veritate detecta, resilierunt, quatenus repugnaret juri divino, atque in poenam doli admissi duriozem ipsis servitutem imposuerunt. Hæ observationes non multum differre videntur ab iis, quas paulo ante annotavimus.

V. Non tamen ultra receptum loquendi morem extendenda est juramenti significatio. Ideo perjuri non erant qui cum jurassent non daturus se in matrimonium filias Benjaminitis, raptas cum raptoribus vivere permiserunt. Aliud enim est dare, aliud amissum non repetere.

Ambrosius de hoc facto: *Quæ indulgentia congruo intemperantiæ supplicio De Off.*

non videtur vacare, quando illis hoc solum permiffum est ut rapta inirent conjugia, non connubii sacramento. Non diffimile est quod Achæi Romanis quædam non probantibus quæ ab ipsis facta & jurejurando firmata erant, rogarunt ut ipsi Romani quæ viderentur mutarent: nec Achæos religione obstringerent irrita ea quæ jurejurando sanxissent faciendi.

Livius
lib. xxxix.

COMMENTARIUS.

Verba jurisjurandi strictè accipienda, nec interpretando ultra vulgarem eorundem significationem extendenda; quippe cum per verba animi nostri sententiam aperiamus, alterique voluntatem nostram significemus, non alio sensu verba, quibus ad illam testificandam uti quisque præsumitur, quam in naturali, id est, communi & vulgari, accipienda; quippe cum eorundem vim & significationem quisque tenet, nec ignorat verba valere usu, præsumitur, quoties hisce vel illis verborum elocutionibus & enunciationibus utitur, per illa significare, quod vulgo denotare & indicare solent cum relatione ad subjectam materiam, de qua juramentum interponitur, nisi ex aliis circumstantiis appareat, aliquem voluisse verborum interpretationem ultra vulgarem & receptum loquendi morem & usum extendere. Quamobrem non perjuri erant, qui, cum jurassent se filias suas Benjamitis non collocaturos, raptas cum raptoribus vivere permissuros: *Judic. 21. 7.* aliud enim est dare, aliud raptum non repetere. Sed vehementer dubito, an hac ratione satisfactum juramento, quo juraverant, se non tradituros filias Benjamitis: quid enim magis verisimile, quin, si quis eo tempore, quo hoc juramentum præstabant, illos interrogasset, an ergo passuri, ut, exigente necessitate, raperentur, responsuri fuissent, se ne hoc quidem animo æquo admissuros, cum nihil interesse videatur, an quis ipse tradat filiam in matrimonium, an vero permittat, ab altero in finem, ut sibi in uxorem ducat, eam rapi: verba enim juramenti juxta mentem & voluntatem jurantis interpretanda, cujusmodi interpretatio eo extendi poterat, ut omnem consensum excludat, quamobrem juramento obligabat Israëlitas, ne paterentur ullo modo filiarum suarum cum Benjamitis matrimonium. Non debuissent proinde vel permittere, ut raperentur, sed & raptas vi repetere oportuisset, Sabinorum exemplum imitantes, & omnia adhibere media, quæ potuissent esse impedimento, ne contraxissent cum illis matrimonia, atque ita, remediis cunctis tentatis, conscientiam tranquillassent, etiam si frustra adhibita fuissent remedia, sibi consciis, se habuisse animum præstandi, quæ juraverant; sed ipsi, consilii ejusmodi jam Auctores, & istiusmodi in raptum consentientes, qua ratione se excusabunt a crimine perjurii, nisi dicamus, eo facilius strictam hanc interpretationem admittendam, quod crudele foret, integram stirpem, ob crimen quantum visatrox, excindere, quem

etiam casum illi fortasse suo exceperant in juramento: exceptus enim per se videtur casus necessitatis, quo existente, evanescit obligatio, quæ extra illum vim suam habuisset. Vel an dicemus, juramentum Israëlitas non obligasse, quia conceptum de re illicita: tendebat enim ad extirpandam tribum Benjamitarum. Sed non debuissent jurasse adeo temere: juramentum enim illud ex nimio erga fratres proficiscebatur odio. Pœnam fratres quidem aliquam meriti erant, sed eam ad delicti naturam & præsentem statum satis proportionatam fuisse oportuisset. Cum hoc animadverterant Israëlitz, ipsi consilium excogitarunt ejusmodi, quo & jurisjurandi religionem tueri possent, & tribum Benjamitarum ab interitu vindicare, quamvis mihi videantur hac ratione se non potuisse omnino excusare vel a perjurii, vel saltem a magnæ temeritatis nota, cui, ut diximus, causam præbuisse videtur animus, vindictæ cupidine agitatus, nimioque odio ac immoderata iracundia percitus. Sed e duobus malis minimum eligere, tutissimum. Satius itaque erat juramentum non servare, quam, illud servando, majus bonum impedire, vel crimen crimine cumulare. Huc etiam referri potest, quod apud Euripidem Hecuba recusavit quidem punire Polyneestorem Thracem, tanquam amicum Græcorum, attamen promittit se non impediturum, quo minus ipsa Hecuba de eodem sumat vindictam. Sic Imperator Aurelianus, ut tradit Flavius Vopiscus, cum, Tæyanam veniens, eamque occlusam reperiens, iratus dixisset: *Canem in hoc oppido non relinquam,* & milites juxta illud dictum everfionem urbis exposcerent minarum suarum strictissimam, vel potius facetam, interpretationem faciens, iis respondit: *Canem, inquit, negavi in hac urbe me relicturum, canes omnes occidite.* Sic David, cum decrevisset se de Nabal vindicare, simili elocutione usus: *Sic faciat Deus inimicis David, si reliquero de omnibus, quæ ad ipsam pertinent, usque mane mingerem ad parietem.* Per *Mingere ad parietem* Hebræi *canem* intelligunt, cujus natura est *mingere ad parietem*. Verum videntur mihi ejusmodi interpretationes cum actu tam solenni, qualis est præstatio juramenti, minus convenire. Magis opportune hic adduci posse mihi videtur juramentum Davidis 2 *Sam. 19. 23.* quo Simei, impunitatem criminis, a se admissi, deprecanti, juramento pollicetur, eum non moriturum, id est, pœnas, quas meritis erat, non daturum; quippe quamvis postea,

decessurus, successori filio mandet, ne illum haberet impunem, atque pateretur innoxium esse, verbis juramenti non stetit non dicendus: stricte enim ea erant interpretanda, ut cum mente jurantis convenirent. Juraverat quidem gratiam postulanti, verum pro se, non pro filio suo, & idcirco non poterat hoc juramentum præjudicare regno Salomonis: juramentum enim, ubi alia causa non subest, personam jurantis non egreditur, neque heredem obligat. Cui etiam accedit, quod David non mandabat Salomoni, ut præteriti criminis pœnas ab eo exigeret, verum admonet ipsum solummodo, ne impunitum sineret: *Scis enim, quia sapientia vires,*

quo pacto sit tibi tractandus, ejusque cœnitiam ad inferos cruentam demittes. Prudens consilium, ne nimis fideret homini turbulento & infenso sibi & posteris. Ego quidem ipsi condonavi flagitium, verum cum sit homo impius, sceleratus & impostor, forte alia meditatur scelera & nefaria facinora, quæ si patrarit, ne eum impunitum habeas. Itaque non immemor juramenti sui Rex David, non exigit præteriti criminis pœnam, sed futuri, neque etiam punitur ob præteritum, sed novum a se admissum delictum, licet in decernendo supplicio etiam ratio habita præteriti flagitii, atque ita recentis simul & antiqui delicti pœnas lueret.

VI. Ut valeat juramentum, oportet obligatio sit licita. Quare nullas vires habebit jurata promissio de re illicita, aut naturaliter, aut divina interdictione, aut etiam humana, de qua mox agemus. Bene Philo Judæus: *ἴσω ἢ πᾶς ἐνομήτως ἀδικα δεῶν, ὅτι διορκήσῃ μὲν ἢ, τὴν ἢ πᾶσι φυλακῆς ἢ ἐπιμελείας ἀξίον ὄρεον ἀνατέλλει, ἢ τὰ κατὰ τὴν δικαίαν ἐπισφραγίζει.* *πρὸς τὴν ἢ ὑπαίτιαν ὑπαίτιαν.* *ἐν ἢ δέοντι γνομήνῃς δεῦρος, οὗς πολὺ βέλκον ἐν ἢ συχάζεσθαι πρᾶξις ἢ ἐναντίας.* *ἀπὸ χόμῃς ἢ ἢ ἀδικηπραγίῃ πῆνιόσθω τὴν Θεὸν ἢ μετὰ τὴν ἢ ἴλεω δυνάμειος αὐτῷ συγῆς ἐφ' οὗς ἀβυλίᾳ χρῆσῃ μὲν ἢ ἢ μοσε.* *διπλάσια ἢ αἰρεῖσθαι κακὰ, δυνάμειον τὴν ἢ μῆστιαν αὐτῶν δόσοφορτίζεσθαι, μανία καὶ φρενοβλάστια δυσιᾶσθαι.* *Sciat quisquis ob juramentum injusti aliquid molitur agere, non se jurisjurandi observantem fore, sed potius everforem jurisjurandi, quod magna cura ac religione dignum est, & quo honesta ac recta sanciri solent. Addit enim culpam culpæ, juramento non recte facto, & quo abstinere satius fuerat actum illegitimum. Quare ab injusta actione abstinens Deum veneretur, ut quæ ipsi est maxime propria, misericordiam ei impertiat. Nam dupla eligere mala, cum parte altera exonerari possis, insanabilis est furor, & mentis inopia. Exemplum dari potest in Davide, qui Nabali pepercit quem se occisurum juraverat. Cicero simile ponit exemplum in voto Agamemnonis: Dionysius Halicarnassensis in conjuratione Decemvirorum de republica occupanda. Seneca:*

*Præstare fateor posse me tacitam fidem,
Si scelere careat: interim scelus est fides.*

Ubi interim valet interdum. Ambrosius: *Est enim contra officium nonnumquam solvere promissum, juramentum custodire.* Augustinus: *Si ad peccatum admittendum fides exhibeatur, mirum est si fides appellatur.* Idem docet secunda ad Amphilochem Basilium.

C O M M E N T A R I U S.

Moralitæ juramento tres adjungunt comites, *veritatem, justitiam & judicium*, juxta illud Jeremix, *& jurabis in veritate, in judicio, & in justitia.* Istos comites nisi habuerit juratio, perperam præstat. Priora duo ad objectum, scil. rem juratam; ultimum ad subjectum, scil. hominem jurantem, referri potest. Veritatem adesse oportet, ut vera, non falsa juremus, quia finis juramenti est testatio

veritatis. Secundo quod Deus in testem vocetur; veritas prima & infallibilis: *Est enim jusjurandum non exiguum negotium, tamen si contemnitur propter consuetudinem, videlicet testimonium Dei de rebus dubiis. Deum autem citare testem mendacii, scelus est nefarium.* Philo de Decalogo. *Quamobrem juraturus debet omnes rei circumstantias diligenter perspicere, quanta sit, quæque vera, quanta bene a se percepta.* Hinc & alter comes judicium

ut quis intelligat, ne juret frivole, impræmeditate, sine divini nominis reverentia, sine urgente necessitate & absque judicis justa requisitione: nec etiam sine justitia, quæ tertius additur comes, ne quid juremus, quod Deo non placet, quod ejus sanctitati repugnat, & proinde illicitum sive moraliter, sive naturaliter, de quo in hoc §. disputat Auctor: quod enim illicitum, simul impossibile dijudicandum; quippe, ut alibi annotavimus, facta, quæ lædunt pietatem ac reverentiam, & generaliter, quæ contra bonos mores sunt, ne quidem nos facere posse credendum. l. 15. ff. de cond. insti. Quemadmodum itaque impossibile nulla obligatio, ita nec juramentum, de re illicita præstitum, obligat. *Igitur nullas habebit vires jurata promissio de re, quæ est illicita jure naturali & divino, imo humano quoque isti non adverso, si jurans in civitate vivat*, inquit Pufendorfius lib. 4. cap. 2. Obligat enim nos jus divinum, ut reverentiam & obsequium summis imperantibus præstemus, ita ut, qui iis resistit, divinæ ordinationi resistat. Quidquid igitur humano jure interdictum, id illicitum non minus, quam quod divino & naturali jure vetitum, & proinde de utroque jurata promissio invalida. Introducta sunt juramenta, ut licitis & bonis actionibus ac negotiis inter homines addant firmitatem, non ut sceleribus succenturientur, ut ait statim allegatus Auctor: jura-

mentum enim non debet esse vinculum iniquitatis. Huc pertinet illustre Davidis exemplum, qui, cum decrevisset se ulcisci de Nabal interfectione ipsius & totius familiæ, & juramento propositum suum confirmasset, post, oratione Abigailis delentus, ductus fuit poenitentia temerarii & ex iracundia prolati jurisjurandi, quam obrem, tanquam illicitum, non præstitit, sed egit domino Deo suo gratias, quod, admonitus sceminae sapientis sermone, sese non commaculaverit magno crimine, per iram sanguinem innoxium effundendo, sese vindicando, quæ sua non erant diripiendo & innocentes ad unum usque internecioni dando. 1 Sam. 25. Huc referri possunt fabulæ de Phaëtonte, Agamemnone & Theseo, quas adducit Cicero 1. & 3. offic. cum probare aggreditur, non semper servandum, quod promissum juratumve, imprimis si turpe & illicitum sit per se: promissum enim potius non faciendum, quam tetrum aliquod facinus admittendum: addit enim culpam culpæ, qui talibus juramentis insistit, cum debuisset potius abstinere a turpi & illicito facinore. *Abstinet itaque & supplex Deum exoret, ut pro sua clementia temeritati inconsulta ignoscat, quæ ad jurandum præceptus actus est: nam duplicare noxam, cum te possis exonerare dimidio, maxima est insania, vix unquam curabilis.* Philo lib. de specialib. legib.

VII. 1. Imo etiam si res quæ promittitur non sit illicita, sed majus bonum morale impediens, sic quoque non valebit jusjurandum: quia scilicet profectum in bono Deo debemus, ita ut ejus libertatem eripere nobis ipsis non valeamus. Huc pertinet insignis ejus quem dixi Philonis Judæi locus, quem adscribere non pigebit: *αὐτὸ δὲ οὐ πῶς φύσιν ἀμικλοῖ, ἢ ἀκροώνηται δι' ὑπερβολῶν μισανθρωπίας γεγονότες, ἢ ἐπὶ ὄργῃς οἷα χαλεπῆς δεσποίνης ἐκβασθέντες, ὅρα καὶ πῶς ἀχειρίσθη πῖσυν) ἢ ἡδῶν, οἷοντες ἢ φασιν ὁμοτελεῖσθαι ἢ ὁμίροσσι ἔξεν ἢ δῶνα, ἢ πάλιν τῷ θῶνι μὴ ῥέξεν ὠφελειῶν πῶς ἢ παρ' ἐκείνῃ πῶς λήψασθαι, ἢ μέγχι πᾶσιν:* Sunt quidam adeo duro atque insociabili ingenio, sive odio humani generis, sive dura dominia iracundia subacti, ut mortuum feritatem jurejurando obfirmant, ut ne hunc habeant mensæ aut tecti socium, ne illi bene unquam faciant, ne quid ab eo ad mortem usque accipiant. Quod ait jurasse quosdam ne huic vel illi unquam beneficerent, id Hebræi vocabant נדר הנארה, id est, *δὲχθὴν ὠφελείας, votum de beneficentia: שבוע להטיב, Lev. v. 6.* Hujus formula tradentibus Hebræorum magistris erat *מני רחוקי מרה כל קרבו*, aut *מני רחוקי מרה כל קרבו* cui convenit illa Syriaca in veteri versione Matthæi xv. 5. *קרבני מרה דתתחנא מני*: Græce δῶρον, δῶρον ἐξ ἡμῶν ὠφελῆσθαι. Id est, *Donum Deo dicatum sit, (id enim est קרבן מרה) si quid unquam a me boni acceperis.*

2. Votum addita consecrationis pœna validum plane censebant Hebræorum magistri, pessimi hac in parte juris divini interpretes, etiam si adversus parentes factum esset: quod dicto loco refellit Christus, in cujus verbis *ἡμῶν* honorare est benefacere, ut collato Marci loco

loco apparet; & Pauli 1 Tim. 5. 3. 17. & Num. XXI. 11. Sed etiam si adversus alios conceptum sit, recte dicemus non obligare jusjurandum, quia ut diximus profectui adversum est.

C O M M E N T A R I U S.

Nec illis promissis & juramentis standum, quæ possent esse in causa, quod majus bonum morale, ea servando, impediretur. Quamobrem non valet obligatio, ne jurata quidem, unde, si stricte ei velles inhærere, majoris auctoritatis præceptum aliud, aut ipsa societas, ejusque communis utilitas & salus, aliquid detrimenti caperet. Quemadmodum eorum ipsorum, quæ honesta sunt, potest incidere sæpe contentio & comparatio de duobus honestis, utrum honestius, & an posterius sit præferendum priori cum obligatione ad faciendum, quod honestius nobis videtur, absorbetur, ut ita dicam, obligatio ad faciendum quæ honesta & justa, ita in præstando & servando juramento potest sæpe incidere contentio & comparatio de duabus obligationibus, utra magis adstringat & adimplendi majorem necessitatem imponat. Sic obligatio præstandi, quod juratum, & illa, qua tenemur naturæ officia commutare, atque exhibere socio, quæ jure societatis humanæ vel civilis, tum etiam humanitatis mutæque dilectionis, ipsi debeo, possent aliquando sibi invicem opponi, atque hac ratione utrumque non adimpleretur, quia aliquo modo naturæ leges violarentur. Istiusmodi quid si contingat, instituenda comparatio, ut videamus, quænam obligatio prævaleat, idque facile perspicitur ex objectorum, sive obligationis utriusque subjectæ materiæ contentione cum relatione ad societatis humanæ conservationem, mutæ amicitie culturam, & commercii exercitandi necessitatem, unde facile cuivis deliberanti innotescet, quidnam sibi faciendum incumbat, quænam præponderare debeat obligatio, & proinde, si, salva conscientia utramque adimplere obligationem nequeamus, alteram alteri cedere oportet. Quid autem rationis dictamini magis conveniens, quam ut minus cedat majori: sic enim gravia leviora sursum trahere, & hæc illa sequi, usus docet. Ambo quidem suum habent pondus, sed unum absorbet, ut ita dicam, alterum, cum minus majori inest; sic in casu nostro etiam, si res, quæ promittitur, in se non sit licita, & proinde ad sui observantiam, ad præstandum, quod juratum, videri quis posset obligatus, non valebit tamen jusjurandum, & evanescit obligatio, nobis per jurisjurandi actum imposita, si per id impediatur majus bonum morale, seu ubi per id simus prohibendi obire aliquod officium humanitatis ac pietatis, eo quod juramentum non debeat esse juris naturalis, unde hæc descendit obligatio, qua, quæ moraliter bona sunt, obire tenemur, impedivum. Juramentum quidem per se validum, quatenus adjecta rei licitæ obligatio; verum obligatio, ex eodem descendens, per alteram, moralem in se conti-

nentem necessitatem, quasi eliditur, non eo, quasi juramenti præstatio non esset juris naturalis præceptivi, & idcirco quoque moraliter necessaria (nihil enim magis naturæ conveniens, quam fidem servare, & quod promissum, præstare, multo magis, si juratum) verum quia alteri obligationi, tanquam majorem necessitatem moralem continenti, qua tenemur obire humanitatis ac pietatis officia, cedere debet, quemadmodum obligatio, ad faciendum honesta, absorbetur & eliditur per obligationem, qua nos illud, quod honestius, huic antepone oportet, dictante ratione. Itaque ubi utriusque defungi non licet præstatione, deliberandum utra alteri sit præferenda, quod ex comparatione unius cum altera facile perspicitur. Atque vix ab eo, quod dicitur ratio, deflectere possumus, si illud axioma, tanquam judicandi & determinandi, quid præferendum nobis incumbat, regulam sequamur, scilicet ut, quemadmodum ex duobus malis, si utraque declinare nequeamus, minimum eligendum, ita ex duobus honestis, & duobus actibus, moraliter bonis, illud eligamus, quod majus est. Juramentum servare, & præstare quod juratum est, decet, si scilicet non agatur de re illicita vel turpi, & si actus moraliter bonus, convenitque & præstatio officiorum, quæ humanitas ac pietas a nobis exigit; verum cum utroque non liceat defungi, præferendum illud, quod nobis dicitur ratio cum eo, quod moraliter bonum, majorem habet convenientiam. Atque in hoc determinando fallamur, objecta, circa quæ versatur ejusmodi obligatio, ex jure naturali descendens, examinari oportet, eorumque nos indagare naturam decet; quippe ex eorundem convenientia cum natura rationali, sive recti & honesti innatis principiis, judicamus, utrum anteponendum. Quamvis ipse jurandi actus sit obligatorius, & moraliter devinciat jurantem, ut perficiat ac præstet, quod se præstiturum juravit, potest tamen objectum, sive res illa, aut factum illud, ejus esse naturæ, ut ejus ommissio non esset moraliter mala, nisi jurisjurandi religio ejus præstationem exigeret. Ejusmodi actus posset, salva conscientia, non præstari, si per id impediretur, majus morale bonum, imo etiam si moraliter bonum, impedimento tamen esset, ne majus bonum in actum deduceretur, solutus ab hujus præstandi obligatione, cum arctiori vinculo ad majus præstandum devinctus. Quamobrem; si jurasses te cuiquam advocatum in præsentem esse venturum, atque interim graviter ægrotare cœperit filius, non est contra officium, non facere, quod juraveris. Ex contentione & comparatione officiorum alterum alteri præfertur: honestum enim, & naturali rationi ac æquitati magis

Th. 2. 2.
89. art. 7.
C. ibi
Cajet.
Grat. c.
als. §. ult.
22. qu. 4
Soto l.

VII. q. 1.
art. 3.
circa 2.

conveniens, ut filio adfistam, opemque ei ac auxilium meum impartiar, quam ut extraneo præstem, quod jurejurando promisi, idque magis sibi locum vindicat, cum juramentum appositum rei, quæ non moraliter bona ac honesta per se, sed licita tamen, quia nullo jure illicita. Quemadmodum ea, quæ juris sunt positivi, nunquam efficere queunt, ne in actibus humanis sibi vindicent locum, ita nec impedire possunt, ut, si earum, quæ ex utroque jure descendunt obligationes, fiat comparatio, naturale præferatur civili juris vinculo, si in deliberationem cadat, utrum præferendum, neque ab humano facto vim suam mutantur ea, quorum altius repetenda origo, & perpetuam atque immutabilem obligandi vim habent, humanoque cedunt arbitrio. Oportet, ut adventitia nostra conditio, qua sumus societatis civilis membra, & proinde subiecti imperio civili, cujus jussu & placita nobis sunt agendorum norma, cedat conditioni naturali, qua sumus rationis participes, cujus vi perspicimus, quid moraliter honestum, quid justum & decorum, id est, quid homini, qua animali rationali, in totius vitæ cursu agendum incumbat, ut convenienter naturæ suæ vitam instituat. Per naturam intelligimus naturam rationalem, quia potissimum distinguimur a brutis, nullum delectum habentibus. Ejusmodi vitæ transigendæ ratio nunquam immutari potest, quin, si minimum ab ea recedamus, juris naturæ violatores existamus, cujus perpetuam & immutabilem observantiam nobis, ut diximus, natura imposuit, & ne quidem simpliciter, quasi officio quisque satisfecisset suo, si, rationis dictamina, in quantum humana corrupta natura capax, sequens, naturæ suæ, sive innatis sibi decori & honesti principii convenienter, vitæ agendæ rationem amplecti elaborat; verum profectum in bono debemus Deo, & ad summum quisque pro sua virili eniti tenetur, id est, ad altissimum virtutis gradum pervenire, nos oportet studere, ut documenta deimus, qua sumus origine nati (*Estote sancti, ut Pater vester in caelis*, inquit optimus divinæ voluntatis interpres) quam facultatem eripere nobis ipsis non valemus, neque nostro actu nos exsolvere possumus officio, nobis per jus divinum necessarium, sive naturale, injuncto. Hæc obligatio quibusvis aliis potior, & proinde omne juris vinculum dissolvit, quod posset esse impedimento, ne fortiretur effectum suum. Hac in parte pari passu cum juramento ambulat votum: nam & hoc non valet non modo, si sit illicitum, sed etiam pietatis & humanitatis officia facultatem præstandi juranti auferens. Huc pertinet illud votum, cujus formula exprimitur *Math. 15. 5. & Marc. 7. 11.* Auctor putat τὴν ὑπερβάνναι fuisse formulam juramenti; sed verius ad votendi ritus pertinuisse, quamvis negari nequeat olim per vocem *Corban* apud Hebræos & vota & juramenta facta fuisse; sed hoc loco voti potius, quam juramenti formulam denotare, opinantur plerique interpretes. Vide hac de re disputantem Ludovicum Capellum. Neque etiam Seldenus

dubitat ad votendi ritus hanc rem pertinere, *lib. 7. cap. 2. de jur. nat. & gent.* ubi annotat, multo firmitus fuisse tale votum, quam præstitum de tali re juramentum. Atque hoc discrimen inter votum & juramentum obtinuisse, observat. Quod irritum fuerit, jurasset, si quis jurasset, se non usurum phylacterii, aut scenopigia, aut id genus alia non observaturum. Quod si quis voto hisce renuntiasset, tantum abfuisse, ut irritum esset votum, ut etiam non impune violandum. Discriminis ratio ea redditur, inquit, quoniam, juramento obstrictus, ipse sibi interdixit re uti, de qua juravit; voti autem damnans, ipsam rem, de qua votum concepit, sibi fecit illicitam, id est, *juramento ejusmodi juramentum se obstringit quidem ipsum (quantum in se est) ne id faciat, quod in præceptis accepit. Id quod ipsum merito obligare nolum. Voventem autem rei ipsius, que in votum venit, naturam ita commutare, ut ea in posterum, pro voti ratione, sit plane abstinendum, ne contra legem committatur, quia vota cum religione solvenda præstandaque.* Vide *leg. de vot. Deut. 23. 24.* Votum autem hoc *Corban* maxime legibus pietatis repugnabat, utpote quo irrita prorsus reddebatur naturalis illa obligatio, qua liberi in parentes, & vicissim parentes in liberos omnia pietatis, humanitatis & charitatis officia conferre tenebantur. In eorum autem officiorum numero non postremo locandum gradu, parentibus egentibus subvenire, atque iis omnia subministrare, quæ ad victum & amictum necessaria: ejusmodi enim officiorum præstationes comprehenduntur sub præcepto, de honore parentibus exhibendo; unde Hebræorum magistri *Lev. 19. 3. Quis est honor, quem filius debet exhibere patri & matri? Da eis cibum & potum, calceaque, introducit & educis.* Gentilium id quoque legibus cautum, ut liberi parentibus, vel senio defectis, vel inopia laborantibus, vel alioquin afflictis, opitulentur: convenit enim illud maxime legi charitatis, qua parentes prosequi oportet; quamobrem primam naturæ legem vocarunt *parentes diligere.* Qui igitur ad istiusmodi formulam voverat de rebus, quibus parentibus honor erat exhibendus, eas a se *Corban* fieri, id est, oblationem sacram, ita eum obstrictum esse volebant voto, ut non *duntaxat præcepto parentes honorandi, id est, tribuendi cibum, potum, victum & amictum, ceteraque natura jure imposta liberis officia parentibus præstandi, solveretur; verum ut illud observare in posterum fas ei, voto medicum solvo, non esset. Scilicet quidquid, ante votum, parentibus ex præcepto præstandum fuisset, id antversum, post votum, nimini sacram habebatur, eique tantum, sive in opera ut ministeriis, sive in oblationibus, honoris parenti, de quo votum conceptum est, affirmationem equare, præstandum.* Atque ita liberi, prætextu pietatis, summam committebant, ejusmodi votum præstando, in parentes impietatem, dum ea, quæ in subsidium patris ac matris erant adhibenda, parentibus ea sibi exhiberi petentibus, *domum esse, sive Corban, quodcumque ex me tibi profuerit, respondebant liberi;* atque ita sibi

sibi eripiebant facultatem beneficiendi parentibus juxta Phariseorum fraudulentam legis Num. 30. 2. interpretationem. Non erunt inficitia, illum, concipiendo & nuncupando votum, peccare; at certe non peccare statuunt, cum post emissum votum parentibus renuit benefacere, quia sic votum servat; imo peccatum eum dicunt, illis beneficiendo, quia sic votum violaret, & prophanaret verbum suum, non faceret illud, quod ore, votum nuncupando, protulit, cujusmodi interpretatio e diametro repugnat naturæ & divino juri, utpote quo jure maxime nobis commendatur, ut statim annotavimus, parentibus debitum honorem exhibere, & quam tenerrimo amore prosequi, & hi vicissim liberos. Isthæc non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus. Ut parentes liberos amare oportet, tanquam aliquid, quod a se ortum est, ita liberi parentes, tanquam quid, a quibus orti sunt, eaque obligatio, quæ diritini sine detestabili scelere nequit, perpetua & immutabilis est, quamobrem nulla ratione quis ea semetipsum solvere potest. Quid autem charitatis regulæ magis consentaneum, quam ut illis, quos amare & diligere oportet, omnia pietatis & humanitatis officia tribuamus, quæ a nobis proficisci possunt, & idcirco eorum inopiam sublevemus, indigentiam succurramus, & ipsis omnia, quæ ad tuendam vitam necessaria, subministremus. Judæi sacerdotes officii hujus præstandi necessitate solutos pronunciabant, quicunque votum ejusmodi nuncupaverant, quasi, quæ juris naturæ sunt, abrogari vel mutari possent humano arbitrio, vel Deus acceptaret votum, sanctitati suæ, id est, juri naturæ, oppositum. Votum Deo facere, per se non illicitum, verum nullam obligationem producit, quoties repugnat naturæ legibus & divinæ sanctitati, unde omnes naturæ leges tanquam origine sua derivandæ, oppositum. Hoc pertinent quæ occurrunt apud Dionys. Halicarn. lib. 2. *Pactio-nes si quas inter vos fecistis vlandestinas, fidemque fecistis, sponsors facientes Deos; servatas eas per-vote impias adversus civos & patriam; servatis vancem, pias. Dis enim se ad pactores & honestos consensus reddideri gaudent, non ad turpes usque in-jastos.* Hinc illud Isidori Hispal. in *synonym. lib. 2. de mendacio. In malis promissis rescinde fidem; in turpi voto mata decretum; quod incantate voveris, ne facias. Impia est promissio, quæ scelerè adimpletur.* Cui etiam accedit, ut optime disserit Capellus, vota de se, non nostra, concepta, non esse vota, neque servanda, idque ex vocis ipsius natura manifestum. *Quippe quid aliud est votum, quam voluntatis quidem ultus, quo nobis ultro ipsi eripimus potestatem, quam in*

rem aliquam abrogari habemus. Si nempe per votum, quod vocant rei sacra, dominium & jus, quod nobis obtinemus in pecuniam, vel donum, aut fundum, aliisque ejusmodi, quales sunt nostri juris, a nobis ipsi in Deum, cui res illas consecramus, transferimus, hocque pacto omni jure nostro nosmetipsos spoliamus, ut illud in Deum conferamus: voto autem interditi, potestate, quam habemus in rem votivam, (quatenus nobis licet ea uti si libet) ipsi nos ultro spoliamus, cum voto rem illam nobis illicitam facimus. Ergo, inquit, quemadmodum in voto rei sacra, rem, quam Deo consecramus, oportet esse nostram, non alienam: (uti agnoscunt ipsi Judæi) sic etiam rem, de qua votum interdicti concipiatur, oportet esse in nostra potestate, & nostri esse juris; alioqui quomodo nos per votum potestate nostra in eam nosmet spoliaremus. Jam vero quod injustum & impium est, quale omne illud, quod repugnat juri naturæ & divino, quod majus morale bonum impedit, & pietatem; verecundiam lædit, nostrum non est; nec ulla ratione fieri potest nostri juris & arbitrii, imo, salva reverentia, divino numini debita, ne quidem divini arbitrii fieri potest, quoniam Deus nihil facere, nec etiam velle potest, quod sibi contrarium, qualis esset mutatio vel abrogatio juris divini necessarii ac perpetui: cum enim omnium mutationis expers divina natura & sanctitas, eidem obnoxia esse nequeunt naturæ præcepta, quæ ex illa sanctitate immediate fluunt. Nullo itaque voto nobis licitum fieri potest, & quod justum & sanctum est, id nobis liberum & solutum non est, sed omnino facere illud tenemur. Itaque neque quod justum & sanctum est, neque quod injustum & impium est, potest esse apta hujusmodi votorum materia, neque enim ulla ratione, nedum voto, scilicet spontaneo nostro facto, nostra voluntate exsolvi possumus debito illo, quo id, quod justum & sanctum est, obstringimur facere; neque ulla item ratione, nedum voto, liberum nobis est, & solutum fieri potest id, quod impium est, & injustum. Jam vero proximo & sanctum est, cum opus est, benefacere, justum & sanctum est, moralem necessitatem inducens; non benefacere contra injustum, & omnino impium est; ergo non modo posterius voveri non debet, sed & si votum fuerit, servari non oportet: *Tolerabilis enim est stultia vel inique promissionis vota rejicere, quam per invidiam promissionum custodiam, exhorrendam criminum implere mensuram, inquitur in Tobitano com. 8. cap. 2.* Itaque merito Christus reprehendit impiam & divino ac naturæ juri oppositam doctrinam eorum, quorum falsæ & iniqua legis interpretatio efferebat, ut libelli darent templo; quod parentibus dare debuissent, qui, dum vestram traditionem servant, præceptum Dei negligunt. Honorem parentum, id est, omnia naturæ officia, ipsis debita, ita exigit Christus ab omnibus, ut, quidquid ab illo avocaveris, merito rejici debeat.

VIII. De impossibilibus dicere nihil attinet. Satis enim manifestum est ad omnino impossibile neminem obligari.

IX. De eo vero quod pro tempore aut ex suppositione est impossibile in pendentem esse obligationem, ita ut is qui ex suppositione juravit, operam quam potest dare debeat, ut quod juravit possibile reddat.

COMMENTARIUS.

Agit hic Auctor de juramentis, quæ apposita illis, quæ natura impossibilia sunt, & proinde obligare nequeunt: quod enim natura, aut viribus humanis, fieri nequit, quam stolidè juratur, tam inepta exigitur: ad ea enim, quæ facultatem humanam excedunt, atque a potestate nostra non pendent, nec pendere possunt, vel quæ naturæ contraria, nemo hominum se, vel

alium, aliquo juris vinculo obstringere potest, etsi graviter peccet, qui, ita temere jurando, divino nomine abutitur, ut inquit Pufendorfius. Quod si autem impossibilitas non fuerit perpetua, sed pro tempore, obligatio quoque erit in pendentem, nisi quod is, qui juravit, possibilem teneatur efficere, quantum potest.

X. Forma jurisjurandi verbis differt, re convenit. Hunc enim sensum habere debet, ut Deus invocetur, puta hoc modo: *Deus testis sit*, aut *Deus sit vindex*, quæ duo in idem recidunt. Nam cum superior puniendi jus habens testis advocatur, simul ab eo perfidiæ ultio poscitur: & qui scit omnia ultor est, ideo quia testis. Plutarchus: *πᾶς ὄρκος αἰς κατάγει πλάτῃ τ' ἰμογυίας; omne jusjurandum in diras definit, si quis pejeraverit.* Huc pertinent fœderum formulæ antiquæ quibus mos erat victimas adhiberi, ut apparet Gen. xv. 9. & sequentibus. Ut illa Romana apud Livium: *Tu Jupiter ita illum ferito ut ego hunc porcum.* Et alibi: *Deos precatus ita se mactarent quemadmodum ipse agnum mactasset.* Et apud Polybium ac Festum: *Si sciens fallo, ita me Dies iter ejiciat ut ego hunc lapidem.*

Quest.
Rom.

Lib. 1.

Lib. 21.

COMMENTARIUS.

Quamquam forma jurisjurandi verbis differt, re plerumque una, eadem ejus substantia, consistens in eo, ut divinum numen vel testem, vel vindicem invocemus. Hinc idem, quibus utar invocandi verbis: *Ita me Deus adjuvet; Deus sit testis; Deus sit vindex*, aut his æquipollentibus, modo referatur invocatio ad eum, qui puniendi jus est, qui novit omnia, & rerum humanarum curam habet: nam cum superior, puniendi jus habens, invocatur testis, simul ab eo perfidiæ ultio poscitur, & qui scit omnia, ultor ideo, quia testis, ut inquit Auctor, & ut principio hujus is. annotavimus. Semper itaque continet vim obligandi se ad vindictam divinam in casu perfidiæ, aut sese devovendi, si non expresse, saltem tacite; unde apud Plutarchum, quem citat Auctor: *Omne juramentum in diras definit, si quis pejeraverit*: plerumque enim juramentum comitari solet execratio, aut devotio conditionalis, quæ sic interdum exprimitur: *Nisi ita vel ita fecero, faciat mihi Deus ita, & ita addat.* I Sam. 14. 44. Interdum illa subintelligitur, ut Gen. 14. 23. *Extuli mianum meam ad Jehovam, si vel filium, vel corrigiam calcei*

capiam; non Dominus mihi ita faciat, & ita addat. Godwin. *Moses & Aaron, lib. 6. cap. 6.* Sed observandum, quoniam non omni juramento apponi solet execratio ejusmodi, scilicet expressa, nata inde distinctio juramenti simplicis & exoratorii, neque caret ea suo usu & effectu: Nam, ut inquit vir doctissimus Rivetus, *nisi subsit tacita execratio in omni juramento, & omne perjurium gravi pœna dignum sit; cum tamen exprimitur execratio, quæ expresse sibi penam proponit, qui jurat, exaggeratur crimen, & in talibus pœna solet celerius evenire.* Huc pertinent fœderum formulæ, quibus mos erat victimas adhiberi. Non solum apud Hebræos in usu fuit, ut patet ex Gen. 15. 9. sed & alias etiam apud Gentes idem mos invaluit, ut dissecarent vel dividerent victimas in faciendo fœdere, quoties super magnis rebus juramenta præstarentur. Unde occurrit apud Hebræos *Scindere fœdus.* Dicebant & antiquissimi Græci ἵφια τήμων, juramenta secare, σὺν τῷ pactum juramento, divisa victima, sancire, quæ locutio sæpe apud Homerum legitur, ut annotavit vir doctissimus Joann. Clericus *comment. in Gen. cap. 15.* quod plane

plane eodem modo factum fuisse apud Græcos, ac apud Orientales, testatur Dictys Cretensis, ibidem a Viro doctissimo allegatus. Sic ille *lib. 1. Calchas, filius Testoris, præcius futurorum, porcum marem in medio foro adferri jubet, quem, in duas partes exsectum, Orienti, Occidentique dividit, atque ita singulos, nudatis gladiis, per medium transire jubet.* Hac dissectione significabatur, ita se disseccari velle, si fallerent: atque hunc morem ad gentes quoque transiisse, perspicimus; unde apud Virgilium:

----- *caesa jungebant fœdera porca.*

Apud Romanos olim invaluerat, teste Livio, mos, immolare in sanciendo fœderibus porcum, adjuncta dira hac imprecatione, ut, qui prior violasset fœdus, non secus cæderetur ac perderetur, quam victima, fœderi sanciendo adhibita, cæderetur. Vid. formulam similem principio hujus capituli. Similem ritum describit Plutarchus in *Aristide* apud Athenienses in sanciendo fœdere observari solitum, quem vide.

XI. 1. Sed & nominatis rebus personive aliis jurare mos est vetus, sive quod illas sibi noxias imprecabantur, ut solem, terram, cœlum, principem, sive quod in illis puniri deposcebant, ut in capite, in liberis, in patria, in principe. Neque profanarum tantum gentium hic mos, sed & Judæorum, ut idem ille Philo nos docet. Ait enim non debere juraturos ob rem quamvis statim *ἰμι τὸ πᾶσι καὶ πατέρι καὶ ὄλον ἀνατέλλων;* ad rerum omnium auctorem ac parentem procurrere, sed jurare per parentes, cœlum, terram, universum. Cui simile est quod Homeri interpretes notant, Græcos illos veteres non solitos *θεσπέτων καὶ θεῶν ὀμνῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν προσεχοντίων,* facile per Deos jurare, sed per res alias præsentis, ut per sceptrum: idque ipsum a justissimo rege Rhadamantho fuisse constitutum tradit Porphyrius, & ad Aristophanem Scholiastes. Sic Josephus per salutem Pharaonis jurasse legitur, ex more

apud Ægyptios recepto, quem ibi notat Abenescdras; Elifæus per vitam Eliæ. Neque vero Christus Matthæi v. ut quidam existimant, hæc juramenta vult minus esse licita quam quæ expresso Dei nomine fiunt: sed cum Hebræi ea minus curarent, opinione quadam non dissimili illius qui dixit: *Sceptrum non putat esse Deos,* ostendit & hæc esse vera juramenta. Nam & Ulpianus optime dixit: *Qui per salutem suam jurat, Deum jurare videtur, respectu enim divini Numinis jurat.* Sic Christus ostendit eum qui Templum jurat, Deum jurare qui templo præsidet; & qui cœlum, Deum qui cœlo velut insidet.

Gen. xlii. 15. II Reg. 12. 2.

2. At Hebræi magistri istorum temporum existimabant, non obstringi homines juramenti per res conditas factis nisi adjecta pœna, ut si res de qua jurabatur Deo consecraretur. Hoc enim est juramentum *קרבאן,* sive *ען תפ דאמן,* cujus non dicto tantum Matthæi loco sed in Tyriorum quoque legibus mentio exstabat, ut ex Josephi contra Appionem disputatione discimus: nec aliunde arbitrer Orientis populos dictos Græcis *καρβάνους,* quæ vox apud Æschylum & Euripidem exstat, *καρβάνος δὲ αἰδώς,* apud eundem Æschylum. Huic errori dicto loco Christus occurrit. Christianos veteres Tertullianus jurasse ait per salutem Principis omnibus Geniis augustiorem. Apud Vegetium formula est, cujus & supra meminimus, qua Christiani milites jurant non per Deum tantum, sed & per majestatem Imperatoris, quæ secundum Deum humano generi diligenda est & colenda.

L. Qui per. D. de jurejur. Matthæi xlii. 21.

COMMENTARIUS.

IN juramento præstando invocatur divinum Numen vel immediate, juxta hanc formulam: *Deus sit testis; ita Deus me adjuvet*, vel mediate, *nominatis rebus, personisve aliis*, scilicet cum relatione ad divinum Numen. Quippe per creaturas, qua tales, vere jurari, omnino negandum, hoc sensu, ut inquit Pufendorfus, ut illa res testis atque ultrix perjurii invocetur. Ethnici, in erroneam hanc opinionem adducti, jurare solebant per sidera, solem, terram, maria aspera, numen Augusti. Occurrunt etiam in sacris historiis exempla per creaturas jurantium, sed alia mente, quam per eas jurabant Gentiles: hi enim jurabant cum relatione ad Deum, quem sibi ob oculos habebant, ut testem & vindicem perjurii. Itaque non jurabant per creaturas, quasi haberent aliquid divinitatis, sed nomen creaturæ usurpasse dicendi, ob aliquam relationem ad Deum, pro Dei nomine, ita ut totus honor & religio juramenti sit solius Dei. Habebant itaque talia juramenta implicitam invocationem & intentionem summi Numinis in animo jurantis, atque hoc sensu per creaturas juramenta licita, nonnulli statuunt. Huc pertinet distinctio Lessii *lib. 2. cap. 42. dub. 2.* ubi creaturam quadrupliciter spectari posse tradit; primo, secundum se; secundo, ut in ea relucet vel apprehenditur Numen divinum; tertio, ut est aliquid ad nos pertinens, quo obligamus Deo; quarto, ut falso putatur habere aliquid divinitatis. Præstitum juramentum, primo loco descriptum, non est verum juramentum, quia vel ipsa per se testis esse nequit, vel non ut prima & infallibilis veritas, qualis in juramento requiritur. Vel enim ipsa non cognoscit, quid dicamus; & sic summa esset dementia illam in testem adducere. Vel cognoscit, & sic quidem potest vocari secundum se in testem, sed non ut suprema veritas. Hinc Navarrus ait, *cum moraliter peccare, qui jurat per aliquam creaturam, nulla Dei habita ratione aut respectu tacito, vel expresso, eam adducens tanquam testem infallibilem sue sententia, subindeque divinum honorem & reverentiam ei tribuens.* Si secundo modo juramentum consideretur, ut continens singulari modo & simul quodam modo involvens divinum Numen, licitum censet, propterea quia id est revera jurare per Deum verum, in creatura relucentem. Ut, si quis jurat per coelum, censetur jurare per eum, qui in coelo habitat; qui per terram, per illum, qui illam suspendit in nihilo; cui ipsa instar pedum scabelli; qui per templum, per eum, qui ibi colitur. Tertio modo consideratum, erit juramentum execratorium, ut, cum juramus per animam, per vitam parentis, vel rem aliam, nobis valde charam, quemadmodum Joseph juravit per vitam Pharaonis, a qua ipsius felicitas dependebat, obligans illam Deo, si verum non esset, quod dicebat. *Gen. 42.* Si quarto modo spectetur, tanquam ipsa divinitatis aliquid habens, erit

blasphemia & species idololatriæ. Verum alii opinantur, quorum sententiam & ego, ut tutiorem, amplector, per Dei tantum nomen jurare oportere. Sic habemus *Esai. 45. 1. Mihi curvabitur omne genu, jurabit omnis lingua.* Quamobrem expresse damnantur juramenta, concepta per eos, qui non sunt Dii, apud *Jerem. 5. 7. jurans per eos, qui non sunt Dii.* Quamobrem vir doctissimus Rivetus prælect. in *decal.* Dominum nostrum Jesum Christum *Matth. 5.* non approbare juramenta, per creaturas facta, sed potius ea improbare. Docuisse nihilominus eos, qui talia juramenta præstarent, & proximum fraudarent, non esse liberos a perjurio, vel a nominis Dei frustranea usurpatione, quia, etsi id non intenderent, indirecte tamen in Dei operibus nomen ejus usurparetur. Certum, inquit, id substernimus, nomen Dei non usurpari, quoties creatura alia, etiam excellentissima, nominatur, alioqui nunquam non usurparemus Dei nomen. Quamvis in actione jurandi dicatur usurpari nomen Dei, nominata creatura, propter ipsius actionis, quæ solum Deum, ad quem pertinet, spectat, circumstantiam, non tamen inde sequitur, licere per creaturam jurare, nec ex hoc Christi dicto firma potest deduci consequentia, nec inferri, *si quis, jurando per creaturas, que aliquam ad Deum relationem habent, dum juramentum non servat, pejerat; etiam eum, qui per creaturas jurat, & juramentum servat, cultum Deo gratum præstare, at non impingere contra mandatum, quo tantum per nomen Dei jurare obstringimur: quia non valet consequentia a negatione alicujus rei ratione alicujus effectus, ad ejusdem affirmationem ratione alterius.* Deinde, cum distinctiones illæ obscuræ sint, quid opus est, ubi directa & plana est via, quæ sine ambagibus nobis in verbo Dei indicatur, ut ad vias illas indirectas recurramus, in quibus periculosa quædam syrtes, quas non quivis navigans effugere potest. Unde concludendum cum Joanne Fero in *cap. 5. Matth.* Ubi *justa causa* subest, in nomine Dei jurandum: neque enim *caelum Deus est, neque terra, neque temetipsum fecisti; per nullam igitur creaturam jurandum.* Ubi *autem nulla subest causa, neque per Deum, neque per creaturas jurandum est.* Cui addi possunt, quæ Maimonides habet de juramento, *cap. 12. Qui jurat per coelum, per terram, per solem, & similia, licet non alia sit mens ejus, quam ut juret per eum, qui creavit illa; non est hoc jusjurandum: & qui jurat per aliquem e Prophetis, aut per aliquem e scriptoribus sanctis, licet non alia sit mens ejus, quam ut juret per eum, qui misit Prophetam, qui jussit hoc scribi, non est hoc jusjurandum. Sed quamvis non sint hac juramenta, tamen terrendus est & docendus populus, ut non assuescant sic levibus & inanibus juramentis.* Verum quæ hæcenus dicta, intelligenda de juramento simplici: est enim juramenti alia species, in qua creaturæ

nomen

nomen adhiberi potest sine ulla Dei contumelia, aut idololatriæ suspicione, idque duobus modis. Primo in juramento, quod *execratorium* dicitur, cum quis creaturam, ad se pertinentem, devovet, Deique judicis severæ ultioni velut oppignorat, nisi verum dicat: in talibus enim non jurat per eas res, sed tantum agnoscit coram Deo, se dignum esse, qui in illis puniatur, si pejeret. Sic jurabant veteres *per caput suum*, id est, illud devovebant: unde apud Virgil. *Æneid.* 9.

Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.

Sic legimus jurari per caput proprium vel amicorum, per animam suam, aut charissimum.

Per caput ipse suum solitus jurare, tuumque, Quod scio non illi vilis esse suo.

Ovid. *trist. lib. 4.* Alter modus est, quò in juramento creaturæ nomen adhiberi potest, cum quis earum rerum meminit in jurando, quæ quidem non sunt in ipsius potestate constituta, & quorum proinde nec devovendi facultatem habet, sed ejus generis sunt ac naturæ, ut earum apud eum ratio haberi debeat, imprimis inter res humanas, & quarum meminit, non ut eas testes veritatis advocet, aut illis deferat honorem juramenti, sed ut per comparisonem sui in eas res effectus & debitæ civilis reverentiæ testetur hominibus coram Deo, quam serio agat, cum loquitur. Rivet. *d. 1.* Sic jurabant veteres per salutem Imperatoris. Huc etiam referri potest juramentum Josephi *Gen. 42. 15.* Per salutem Augusti jurare solebant Romani, quia amittere Augustum totius patriæ, qua ipsis nihil charius esse poterat, extremum esse malum putabant.

XII. Sed & si quis per falsos Deos juraverit obligabitur: quia quanquam sub falsis notis, generali tamen complexione Numen intuetur: ideoque Deus verus, si pejeratum sit, in suam injuriam id factum interpretatur. Et sanctos viros videmus non detulisse quidem unquam sub ea forma jusjurandum, multo minus ita jurasse, quod a Duareno permitti miror; sed tamen si quibuscum negotium erat adduci non possent ut aliter jurarent, contraxisse cum eis, ipsos quidem ut oportebat jurantes, ab illis autem juramentum accipientes quale haberi poterat. Exemplum est in Jacobo & Labane *Genes. xxxi. 53.* Hoc est quod ait Augustinus: *Et qui per lapidem jurat, si falsum jurat perjurus est.* Deinde: *Non te audit lapis loquentem, sed punit Deus fallentem.*

Augustinus epist. ad Public. 154.

Citatur c. movet causa. xxii. q. i.

C O M M E N T A R I U S.

Cum omnis jurisjurandi vis in eo consistat, ut ille, qui juramentum præstat, credat eum, testem quem invocat, ejus inspectorem atque præsidem esse, eum in finem, ut, si fallat fidem, juramento confirmatam, subeat acerbissimas pœnas, quibus se jurisjurandi contemptores reddunt obnoxios, oportet, ut in eorum habeatur numero, qui neque decipi potest, aut falso & ficto sermone circumduci, nec etiam cui eripere valet humana potestas atrocissimis pœnis in perjuros animadvertendi facultatem, ideoque tale quid esse debet, quod omniscium ac omnipotentem, & idcirco Deorum numero adscriptum & sub hac notione juranti innotescat. Nullam quisquam religionem vel venerationem aut timorem habere potest pro eo, cujus naturam & essentiam ignorat, vel quem sibi conscientia non dicat esse verum Numen, & proinde ultorem ac vindicem strenuum scelerum, remuneratoremque benefactorum: præmiorum enim & pœnarum distributio, quam suos tenere auctores dicat cuique sua conscientia, & rerum usus confirmat, multum valet ad servandam fidem, maxime juramenti religione munitam. Nihil

etiam refert, quamam sub idea hanc notionem concipiamus ad juramenti substantiam, atque sibi imponendam obligationem; qua vera facere dicta tenemur, quorum adhibuimus testem, quem credimus esse Deum. Sufficit, ut ille, qui juramentum præstat, notionem aliquam habeat divinitatis illius, quem invocat, eumque prosequatur religione, & metuat, ac in timore colat. Optime Pufendorfius: *In juramenti formula illa, sub qua Deus testis aut vindex irvocatur, accommodanda est ad persuasionem seu religionem, quam circa Deum fovet, qui jurat. Frustra quippe adigitur quis ad jusjurandum per Deum, quem non credit, adeoque nec metuit. Ac nemo per Deum se jurare putat alia formula, aut sub alio nomine, quam quod sua, id est, ex opinione jurantis, vera religionis præceptis continetur. Inde est etiam, quod, qui per falsos Deos jurat, quos ipse tamen pro veris habet, obligetur, ac, si sefellorit, revera perjurium admittat. Quippe, quidquid alii dicunt, mihi persuadeo, verum & illud juramentum dici posse, quod, licet per falsos Deos præstitum, non tamen per falsam divinitatis notionem, abstracte per se, non cum appli-*

applicatione ad objectum sumpto divinitatis vocabulo, juratum : error enim in objecto, siue applicatione ideæ seu notionis, quæ de divinitate animo nostro infixæ, ad hoc vel illud objectum, non parit errorem in conceptu, quem de supremo aliquo Numine formamus, & proinde non minus verum præstat juramentum, qui per erroneam ideæ suæ applicationem ad visibile aliquod objectum sibi fingit divinitatem in eo residere, quam ille, qui, ex sacra scriptura edoctus, juramentum præstat, invocando supremum numen invisibile, nullis creaturis comparabile. Quippe mihi videtur Ethnicus, si ea attributa & qualitates, per quas Deum concipimus, tribuat creaturæ, vel Soli, vel sideribus, vel Jovi, vel Mercurio, non tam opinione falsos sibi Deos fingere, quam falsa objecta pro vero Deo amplecti : ideam enim veri Dei habet, sed non veræ diuinæ essentia, utpote quæ non in visibili objecto consistere potest, sed invisibilium conceptu. Is, qui pro tempore personam aliquam sustinet, quidem veram ideam formare potest ejusmodi personæ, quam repræsentat, si vero putaret semetipsum esse personam illam, & vellet sibi omnia competere, quæ a statu ac conditione sua longe sunt aliena, admodum falleret sese in actu, sed non in conceptu. Quamobrem ille, qui jurat per falsos Deos, non dicendus jurare per erroneam de divinitate opinionem, sed potest non minus recte & vere jurare, quam quisquam alius, quatenus sibi conscius alicujus Numinis, quod tanquam testem, falli nescium, jurisjurandi inspectorem, perjuriique vindicem acerrimum invocat. Non debet hic confundi innata divinitatis idea cum falsa ac ficta ejusdem describendæ & determinandæ ratione : ratio enim, cur huic vel illi rei divinos tribuam honores, vel colam hanc illamve rem, tanquam Deum, est, quod mihi persuadeam, illi inesse ejusmodi virtutes & attributa, quorum mihi notiones innatæ dictant divinitatem componere ; itaque si tantum subsistam circa notiones vel ideam innatam, & mihi aliquid corporale Deum fingam, ut tam essentia, quam existentia conceptum formem, per falsos non possum dici jurasse Deos. Quod autem juramentum arctius fidem adstringat, non procedit ex erronea illa de divina essentia opinione, sed existentia & virtutum, quæ isti coherrent, innatis ideis, unde religio & metus, ne eum testem adhibeamus, aut vindicem invoceamus, quin verba vera facere animum induxisse oporteat ; cum vero ejusmodi innatæ ideæ in genere omnibus communes, & proinde nulla gens adeo extra mores projecta sit, quin, ut alibi annotavimus, aliquos Deos colat, statuimus, non minus verum juramentum dici posse, quod per falsos Deos præstat ab Ethnico, quamvis erret in objecto siue essentia divina, quam est illud, quod præstat ab homine, veri Dei cognitione imbuto, & idcirco habere per se & natura sua eandem vim & obligationem : Deus enim, qui cordium scrutator, mentem potissimum inspicit, non tam verborum enunciationem, nec erroneam opinionem, quam de divina essentia jurans

habet, quam animum, divini Numinis, perjuri vindicis & ultoris, sibi conscius, curat, scilicet quatenus juramentum, procedens ex ejusmodi animi sensu, pro vero juramento habet, quemadmodum revera non tantum opinione jurantis, sed re ipsa, quia jurantis, ut statim diximus, error non tam versatur circa ipsam divinitatem, quam quidem ejusdem subjectum siue objectum, id est, quo illam consistere sibi fingit Ethnicus. Acceptare Deus juramentum dicendus videtur non juxta opinionem jurantis per Deos falsos, quatenus sibi per quædam objecta divinitatem repræsentat, sed secundum ideam & notionem, ipsi innatam, quæ non falsa, sed errore mentis obfuscata. Quamobrem, si juramento non stet, revera perjurium admittit, quia sub quocunque speciali conceptu Numinis notionem ante oculos habuit, adeoque, dum sciens pejeravit, divinæ majestatis reverentiam, quantum in se fuit, violavit. Contra hanc opinionem sentit Zeiglerus, statuens, *juramentum, per falsos Deos præstitum, non obligare per se, nec verum esse juramentum, quia non invocatur Deus verus in testem, nec obligatio ejus ad religionem aut pietatem vere pertinet, cum in veri Dei contumeliam tendat, & actum idololatricum contineat. Obligare tamen ideo, inquit, quia proficiscitur ex conscientia erronea. Nec igitur sub ratione perjuri Deus istud in injuriam suam interpretatur, si per falsos Deos pejeratum sit.* Imo alii sententiam hanc tam late extendunt, ut statuunt, jurantem, tempore præstiti juramenti falsum Deum pro vero habentem, & interjecto tempore, rectius edoctum, ad veri Dei cognitionem qui pervenit, si contraveniat juramento, per falsum Deum jurato, non plus violare, quam fidem simplicem, quia juramentum illud ex natura rei tale nunquam fuit, sed tantum opinione jurantis, qui, detecta erronea sua opinione, non amplius obligatur in vim juramenti, sed tantum in vim contractus, pactive simplicis. Verum lectori dijudicandum relinquo, utra opinio vera, id est, rectæ rationi magis consentanea : diximus enim, non tam jurari per falsos Deos, quam falsam divinitatis opinionem siue attributionem, divinitatis falso objecto factam. Non quidem per se sunt Dii, quos per errorem Deos sibi constituit Ethnicus, sed revera Deus, quem, tanquam omniscium, omnipotentem & sanctum testem vindicemque perjuri invocat. Hinc Augustinus *serm. 28. de verb. Apost. Et, ecce, dico charitati vestra, & qui per lapidem falsum jurat, perjurus est ; Unde hoc dico ? Quia multi & in hoc falluntur & putant, quia nihil est, per quod jurant, non se crimine teneri perjuri ; prorsus perjurus es, quia per id, quod sanctum putas, falsum juras.* Non consistit juramentum, nec ejus substantia, in illa enunciatione verborum, qua invocatur Sol, vel Jupiter, vel Minerva, aut falsa divinitatis opinione, quæ illis adscribitur, sed in sensu illo, qui innatus homini cuique de supremi alicujus Numinis existentia, & de virtutibus atque attributis, divinæ essentia & naturæ propriis, quorum in numero non ultimo loco ponenda

ponenda sanctitas, omniscientia & omnipotentia, ac justitia distributiva & punitiva. Summo Deus odio habet eum, qui pejerare ausus, pejerantique sua dicitur conscientia, se non fore impunitum. Hinc Plato: *Æquum profecto est nomina Deorum non facile inquinare, nec ea huc atque illuc devolvere, sed omnia, quæ ad Deos pertinent, pure castèque servare.* Sic Socrates arbitratus est: *Deos omnia scire, quæ vel dicerentur, vel agerentur, vel cum tacite deliberarentur.* Xenoph. *Memorab. lib. 1.* Et Archilochus Parius: *O Jupiter, tuum quidem est imperium cæli: tu autem ex cælis vides opera improba & justa.* Sic etiam Deos omnia posse, concedendum esse arbitrati. *Omnia enim possunt Diis, etiam ea, quæ maxima esse videntur.* Ennius 6. *de justis.* Vide quæ ex Stob. *serm. 9. princ. 3. cap.* descriptur. Quibus adjungi possunt, quæ sequuntur:

*O Nemesis, advoco te Dea, Regina maxima,
Cuncta videntis, inspiciens vitam hominum per
varias gentes,*

*Æterna, veneranda, sola gaudens justis,
Immutans sermonem varium & semper instabi-
lem.*

*Quam omnes mortales agnoscum cervice jugo sub-
dita,*

*Tua enim semper est omnium mens, neque te
latet*

*Animo superbiens temeraria verborum jacta-
tione.*

*Omnia vides, audisque cuncta, & nihil non
dispensas.*

Penes te sunt gaudia mortalium.

Qui, hac opinione divinitatis imbuti, jurant, non tam per falsos Deos, quam quidem revera per veram divinitatis ideam & notionem, ut ita dicam, innatam, jurare, etsi ignorantes, dicendi, & proinde verum re ipsa præstare juramentum. Sed quæritur, an exigi possit juramentum ab eo, quem novimus per falsos Deos juraturum. Recipi posse sub formula illius religionis, quam jurans quidem pro vera, ipse autem pro falsa habet, constat ex exemplis sanctorum sub V. T. ut *Gen. 16.* ubi Isaac paciscitur cum Rege Abimelecho, & cum ipso foedus init, accepta illius & exercitus ducis fide, jurejurando firmata. Hi, ut annotant Viri docti, erant extra foedus Dei & idololatæ. Sic Jacob suscepit juramentum Labanis, per Deum

Nachor & Tharæ jurantis; ipse verò juravit per pavorem Isaaci, patris sui, id est, per Deum, quem pater ipsius metuebat & colebat. Non declinarunt itaque viri pii, si illi, quibuscum negotium erat, adduci non possent, ut aliter jurarent, quam sub formula religionis suæ, cum eis contrahere, ipsis quidem, ut oportebat, jurantes; ab illis autem juramentum, quale haberi poterat, accipientes, ut inquit Auctor. Sed an vel deferri possit ejusmodi juramentum per falsos Deos, manet dubium. Sanctos viros nunquam detulisse sub ea forma jusjurandum, statuit, juranti scilicet præfigendo, ut juret per falsos Deos, aut tale, vel tale nominet idolum, ad quod sciret eum majori religione teneri; licere tamen, necessitate efflagitante, jusjurandum ab eo exigere, quem quis novit ex publica professione & opinione inveterata per falsos Deos juraturum. Quippe, ut inquit doctiss. Rivetus, alioquin neganda esset omnis cum talibus societas, mundoque foret excedendum. Quod ergo tale juramentum liceat ab idololatra non accipere duntaxat, sed etiam exigere, humanæ necessitatis consuetudo quodammodo extorquet. Quo facto, ut inquit Augustinus: *non peccato ejus se sociat, qui per demonia juravit, sed bono pacto ejus, qui fidem servavit:* non enim eo animo ejusmodi juramentum exigimus, ut velimus negare verum Deum, quod inexpiabile esset peccatum, aut Gentiles magis in falso divino cultu confirmatos reddere, sed ut eorum fidem arctius nobis adstringamus. Atque non sine contumelia & abusu nominis divini ipsis deferri posse mihi videtur juramentum sub forma illa, qua nos, veri Dei cognitione qui sumus imbuti, solemus uti, cum verendum, eos facile dejeraturos, si jurent per Deum, quem non agnoscunt, ipsosque ita divino nomine, tanquam perfidiæ instrumento, abufuros. Franz. inquit *ad tit. de jurejur.* conducibilius esse conscientiæ, ut illis per Deum, terræ & cæli creatorem, quem naturali lumine gentes quoque agnoscunt & profitentur, juramentum deferatur. Cavendum, ne sanctum demus canibus, & projiciamus margaritas coram porcis, ne illas pedibus contaminent vel conculcent. Sed alia ratio esset, inquit statim laudatus Auctor, si in partem aliquam talis juramenti fidelis veniret, vel si pateretur, se vel adjurari per falsos Deos, vel sibi per eisdem benedicij quippe hoc esset verum Deum abnegare.

XIII. 1. Effectus juramenti præcipuus est præcidere controversias.

Πάντος ἀνυπολόγιας πίστεως εἰς θεοὺς, inquit divinus scriptor ad Hebræos: *Omnis disputationis finis est juramentum rem sanciens.* Cui simile est illud Philoneum: *θεοῦ μαρτυρία Θεῦ καὶ πιστῶν ἀμφοτέρωθεν, Dei testimonium est jusjurandum de re de qua ambigitur.* Et illud non dissimile Halicarnassensis: *πελοπυλία ἢ πίστις ἀπασίν ἐστὶν ἀνθρώποις ἔθνησι τε ἔ βαρβάροις, ἢ ἕδεῖς πῶποτε ἀναίρεσι χροῖον, ἢ δὲ ἐρεων ἔ σπονδῶν ἰγλυητῆς θεῶς ποιμένη ἢ συμβάσεων.* *Ultima fides inter homines tum Græcos, tum barbaros, quam nulla delebit ætas, est ea quæ per*

Diod.
Sic.

jurata pacta sponsores adhibet Deos. Sic & Ægyptiis jurandum, *μεγίστην πίστιν ἀνδραγαθίας πιστις*, maxima fides hominibus inter se.

2. Duo ergo debet jurans, primum, ut verba animo congruant, quod *ἀληθορκεῖν* vocat Chrysippus; alterum, ut factum congruat verbis, quod idem appellat *διόρκειν*. Qui in illo peccat *ψευδορκεῖν*, qui in hoc *επιδορκεῖν* eidem Chrysippo dicitur satis distincte, quanquam confundi interdum hæc solent.

COMMENTARIUS.

Quemadmodum variaz enumerantur juramenti species, ita quoque varii effectus ex diversis speciebus profluere videntur: aliud enim juramentum fidelitatis, quod subjecti magistratui, & vasallus domino feudi præstant eum in finem, ut sese devinciant ad præstanda, quæ cuique eorum quivis juxta conditionem, sibi impositam, præstare est adstrictus. Aliud juramentum promissorium, quo confirmamus nostram promissionem, id est, securum reddimus stipulantem de fide, a nobis data, servanda. Est & juramentum assertorium, quod adhibetur ad controversias dirimendas & lites decidendas, unde & decisorium dici potest, cujus exitum alia argumenta non ostendunt. Præstatur illud a quolibet, sive ab ipso, quem spectat negotium, sive a tertio, idque eum in finem, ut illi, quorum interest veritatem nosse, securi reddantur, se non deceptum iri, sed veritatem comperturos. Felden. *comment. ad h. l. Pufendorf. lib. 4. cap. 2.* Addunt & nonnulli juramentum confirmatorium; verum commode videtur hoc juramentum pro diversitate circumstantiarum ad alterutram promissorii vel assertorii speciem referri, quemadmodum & juramentum fidelitatis sub promissorio continetur, & proinde ad duas species facile reduci posse videtur juramentum. Videtur Auctor sermonem habere de juramento assertorio, sive decisorio, cujus effectus est, controversias præcidere. Quod mirum, cum disputare videtur de juramento in generali significatione sumpto, & proinde debuisset effectum universalem, definitioni convenientem, tradere. Juramentum, promissis adjectum, non tam præcidit controversias, quam fidem magis adstringit ad præstandum, quod promittens simpliciter promisit: nulla enim hic controversia, nulla hic lis, quam decidi oportet, & proinde juramenti istiusmodi præcipuus effectus est, fidem promittentis arctiori juramenti vinculo adstringere, ne tam facile eam fallat, devinctus jurisjurandi religione, & metu divinæ iræ, perjurii assidue comitis, firmiter adstrictus. Verum si recte mentem juramento, cujus præcipuus effectus est controversias præcindere, assignaverit, facile apparebit, eundem competere omni juramenti speciei, atque proinde esse universalem. Dum assertor locum, qui habetur *epistol. ad Hebræos cap. 6. v. 16.* ubi juramentum dicitur *omnis controversia sive disputationis finis*, satis

testatur cum Paulo, se controversiæ tollendæ vel finiendæ effectum omnibus speciebus communem statuere, per controversiam vel disputationem nihil aliud intelligens, quam illam animi dubitationem, quæ homines vel secum, vel cum aliis certare facit super veritate vel promissi, vel facti, vel cujuscunque generis gesti, vel gerendi negotii, id est, quod tollit omnem difficultatem, quam quis posset habere super veracitate actuum humanorum vel præteritorum, vel futurorum: nam qui confirmat actum vel negotium, promittit aut in futurum fore ratum, vel asserit de præterito, valuisse. Facit itaque omnes securos de veracitate rei gestæ, vel gerendæ, & ita omnem altercationem & controversiam tollit, sive illa posset oriri circa promissa, sive circa controversiam super re aliqua dirimenda. Qui secum dubitat, vel etiam cogitationem in contrarium habet, quasi non futurum, quod dicitur, vel promittitur, ille controversiam movet alteri, ut se reddat securum, confirmando, jurejurando interposito, se præstiturum, quod promisit. Illa diffidentia, illaque dubitatio, est ipsa disputatio & controversia, vel saltem radix & mater altercationis, quam aliquando inter homines oriri, usus docet, & quæ impedimento est, ne actus humani suum sortiantur effectum. Quamobrem testimonium de re, de qua ambigitur, non de qua litigatur vel disceptatur in judicio coram iudice, sed de omnibus rebus, circa quas actus humani, tanquam objecta, versantur, dicitur Procopio *ultimum atque firmissimum & fidei mentis, & veracitatis pignus*. Unde Terentius:

*Aliud si scirem, qui firmare meam apud vos
possem fidem
Sanctius, quam jusjurandum, id pollicerer tibi,
Lache.*

Quamobrem oportet, ut jurans non aliud in lingua promptum, aliud in pectore clausum habeat, ut inquit doctissimus Gronovius, & ut præstet adfirmetque rebus, quod juravit: in eo enim adquiescimus, quod quisque sibi persuadet, jurantem simpliciter, prout verba sonant, & animum ac mentem exprimunt & significant, præstiturum, quod promisit, qua ratione omnis diffidentia & dubitatio de fide præstanda, promissoque exsolvendo, tollitur, atque ita præciduntur altercationes & controversiæ, quæ ejus occa-

occasione possent oriri. Annotavimus paulo ante §. 6. tres juramenti comites, in jurejurando locum sibi vindicantes, easque nuncupavimus veritate, ritatem, & justitiam.

XIV. Et si quidem materia talis sit, & verba ita concepta ut non ad Deum tantum sed & ad hominem referantur, jus haud dubie homini ex ipso juramento quæretur, tanquam ex promisso aut contractu qui simplicissime intelligi debeat. Si vero aut verba hominem non respiciant jus ei conferendo, aut respiciant quidem, sed aliquid sit quod ei possit opponi, tunc ea vis erit jurisjurandi, ut homo quidem ille jus nullum consequatur, at nihilominus qui juravit Deo obligetur stare jurejurando. Hujus rei exemplum est in eo qui per metum injustum causam promissioni juratæ dedit. Nam hic jus nullum consequitur, aut tale quod reddere debeat, quia causam damno dedit. Sic videmus Hebræos reges & a Prophetis increpatos, & punitos a Deo, quod fidem juratam Babylois regibus non servassent. Laudat Cicero Pomponium tribunum qui servavit quod terrore coactus juraverat: *Tantum, inquit, temporibus illis jusjurandum valebat.* Quare non Regulus tantum redire in carcerem, ut maxime is fuerit injustus, debuit; sed & decem illi quorum Cicero meminit, redire ad Annibalem: jusjurandum enim intercesserat.

XV. 1. Neque hæc tamen inter hostes publicos locum habent, sed inter quosvis: non enim persona sola respicitur cui juratur, sed is qui juratur Deus, qui ad obligationem pariendam sufficit. Reputandus ergo Cicero cum ait perjurium nullum esse, si prædonibus pactum pro capite pretium non adferatur: ne si juratum quidem sit: quia pirata non sit ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium, cum quo nec fides esse debeat, nec jusjurandum commune. Quod & de tyranno dictum ab eodem est alibi, & a Bruto apud Appianum: *ἔστι μοι ἐν Ῥωμαίοις οὐδὲ πεινῶν, ἐστὶ ἵερον, cum tyranno Romanis nulla fides, nulla jurisjurandi religio.*

2. Atqui sicut in jure gentium constituto differre hostem a pirata verum est, & a nobis infra ostendetur; ita hic ea differentia locum habere non potest, ubi, etsi personæ jus deficiat, cum Deo negotium est: qua de causa juramentum voti nomine nuncupatur. Neque id quod sumit Cicero verum est, nullam esse cum prædone juris societatem. Nam depositum ex ipso gentium jure reddendum latroni, si dominus non apparet, recte a Tryphonino responsum est.

3. Quare probare non possum quod a quibusdam est traditum, eum qui prædoni quidquam promiserit momentanea solutione posse defungi, ita ut liceat ei quod solvit recuperare. Verba enim in juramento quoad Deum simplicissime atque adeo cum effectu sunt intelligenda. Atque ideo qui rediit ad hostem clam, iterumque abiit, non satisfacit juramento de reditu, ut recte a Senatu Romano judicatum est.

COMMENTARIUS.

Cum eum in finem juramentum apponi soleat actibus humanis, sive promissionibus, sive contractibus, sive aliis negotiis, quæ in hominum societate geruntur & peraguntur, ut inde major iis firmitas accedat propter arctius illud vinculum, quod, ex juramenti præstatione profluens, jurantem devincit ad præstandum, quod juramento confirmatum, perspicimus, ejus effectum esse, servare & adimplere id, quod præstare juravimus, non eo tantum, quod nihil magis naturali juri & æquitati conveniens, quam fidem datam servare, & alteri, quod promisimus, præstare; verum quod huic accedat altera quædam specialis ratio, scil. quod non tantum homini, sed & Deo, juratum fuit, id est, Deo etiam obligatio specialis & jus quæsitum, quo tenemur vera facere dicta. Quamobrem duplex oritur ex juramento obligatio; una, quæ respicit hominem, cui juratur, ut partem; altera, in respectu ad Deum per, quem juratur, ut testem & vindicem. Zeigler. *comment. ad h. l.* Obligatio, quæ Deo quæsitæ, necessitatem præstandi per se continet, nec ulla ratione potest elidi, vel ei aliquid opponi, quo dissolveretur ejus vinculum, quo jurans devinctus Deo reddere, quæ Dei sunt, id est, ut præstando, quod juravit, sanctitatem, honorem, reverentiam & venerationem, quam summo Numini debet, ab omni contemptu & vituperio intactam ac illibatam conservet, ipsique debitum cultum præstet, cujus pars est juramenti religio. Obligatio, quæ homini quæsitæ, non adeo semper firma, quin aliquando possit destitui suo effectu, ita ut nullum consequatur jus, cui juramentum præstitum, nec ei in foro conscientie ex æquo & bono a jurante quidquam debeatur; at nihilominus is, qui juravit, obligetur stare jurjurando. Ejus rei exemplum in eo esse, inquit Auctor, qui per metum injustum promissioni juratæ causam dedit: nam hunc nullum jus consequi statuit, aut, si quid juris consequatur, illud nullam ipsi præstat vel utilitatem, vel lucrum, quia tenetur reddere, quod sibi quæsitum, vel saltem per exceptionem repelli potest, si ad persequendum, quod sibi debetur, agit, ad compensandum damnum, cui causam ipse dedit. Incidimus itaque in celebrem illam quæstionem, an juramentum, metu extortum, quo quid alteri promittitur, valeat. Quippe quoniam cum injuria jurantis junctum, videtur ejusmodi juramentum irritum, quia juri naturali repugnat, quod vetat, ne alteri per alterum iniqua inferatur conditio; quæ autem posset iniquior conditio inferri, quam per metum alicui extorquere, ut sese obliget alicui, ad præstandum, vel dandum, vel faciendum aliquid. Tum etiam videtur nullam obligationem sibi quæsitum videri, metum adhibens, quia per ejusmodi actum sese reddit incapacem & inhabilem ad acceptandum promissum: jus enim illud, quod sibi in me, vel actiones, vel bona, quæsitum, quia profluit

ex injusta & legibus vetita causa, nequit producere juris effectum, id est, validam obligationem, quæ metum inferenti tribuit facultatem persequendi, quod sibi promissum, vel promittentem adstringit fidem servare: ubi enim promissi nulla acceptatio, corrumpit quoque obligatio fidem servandi, sive necessitas, promissa adimplendi; collapsio quippe fundamento, corrumpere etiam necessum est omnia, quæ eidem superstructa. Non una eademque circa hanc controversiam determinandam D. D. opinio. Aliis negantium, aliis affirmantium magis placet sententia. Utriusque argumenta & rationes adducere, nobis animus est, ut, rationibus & argumentis ponderatis, penes lectorem sit arbitrium amplectendi eam opinionem, quam vero & naturali æquitati judicat magis consentaneam. Notandum, Auctorem habere sermonem de juramento, per vim, sive metum, ex vi præsentis imminentem, extorto. Cujusmodi metus vel ab hostibus injicitur, vel a latronibus & piratis adhibetur, at eo cum discrimine, quod metus, qui ab hoste injicitur, non conjunctus sit cum vi injusta, quæ comitatur metum, a latronibus & piratis adhibitum. Quamobrem mihi videtur facile posse definiri, quid in priori casu æquitas & justitiæ ratio exigat observandum; quippe admodum falleretur, qui pronuntiaret, contractum rescindendum, vel promissionem irritam ob quemvis metum: oportet enim metum, incussum promittenti, fuisse injustum, ne ullum jus incutiens consequatur, vel tale, quod reddere debeat, quia causam damno dedit. Verum quis ibi inficias, hostes in eorum numero habendos, qui in re illicita versantur: duo enim decertandi genera jure naturæ & gentium, ad jus suum consequendum, adhibere permissum; unum, quod fit per disceptationem in societate civili coram judice; alterum, quod fit per vim in statu naturali, ubi omnes sibi æquales, & ubi idcirco alteri in alterum nullum imperium, nulla competit jurisdictio, qua se invicem cogere valent homines, suum cuique jus tribuere, nisi vi adhibita. Cunctis itaque frustra tentatis remediis, ad jus suum absque vi & metu persequendum idoneis, ad violenta confugiendum, unde bellum, id est, per vim certatio. Metus, incussum ab eo, quicum bellum geritur, dici nequit injustus metus, vel vis, quæ cum eo conjuncta est, injusta vis, quoniam in actu licito, id est, jure naturæ probato, versatur qui vi & armis jus suum persequitur, & omnes, qui militiæ nomen dederunt, & in belli societatem convenerunt, eodem jure gaudent. Quamobrem nullum in hoste vitium est, ob quod recte acceptare non poterit, quod jurejurando promissum, nec promittenti ulla justa ratio declinandæ adimplere & præstare id, quod promissum, quasi per metum extortum. Eam ob causam laudat Cicero Pomponium Tribunum,

num, qui præstitit, quod, metu coactus, juravit; *Tantum*, inquit, *illis temporibus jusjurandum valebat*: sunt enim belli, sicuti pacis, jura, quæ apud omnes gentes sanctissime observata; tum certe, si, temporibus adducti, hosti quid promisissent, in eo ipso sanctissime fidem servabant: non enim tollit bellum jus naturæ, cujus ratione homini cum homine, quæ tali, vi societatis humanæ, intercedit communio, non magis, quam disceptatio coram judice tollit officia, quæ homo homini debet jure communis societatis & necessitudinis. Sunt autem, qui existimant, fidem, publice datam, quidem esse servandam hosti, non eam, quæ præstita a privato: verum solidis rationibus nullis vititur eorum sententia; quippe illa obligatio, qua tenemur fidem datam servare, ex jure naturæ descendit, & proinde omnes omnino homines, cujuscunque status & conditionis, obligat universalis hæc obligatio, communis omnibus, qui ejusdem rationis, & idcirco juris participes. Quamobrem, quando cum justo & legitimo hoste, id est, qui belli gerendi jus habet, licet non justa ex causa intulerit, res geritur, non oportet fidem datam fallere, pactionesque bellicas ac hostiles, etiam initas a privatis, perjurio perturbari. Huc pertinet, quod dicit Cic. 3. offic. quædam esse servanda officia adversus eos, a quibus injuriam acceperis. Hinc merito nobis Auctor ob oculos ponit præclarum in hanc rem M. Attilii Reguli facinus, qui ad supplicium redire maluit, quam fidem, hosti datam, fallere, teste Cicerone 3. offic. & Val. Max. lib. 1. cap. 1. num. 14. Atque multis laudibus hoc facinus prosequitur Augustinus de civit. Dei lib. 1. cap. 15. Ideo detestatur Jacob factum Simeonis & Levi, quod contra foedus & fidem datam ac initam amicitiam prostraverant Sichimitas. Et hæc est causa, cur non recipienda eorum est sententia, qui existimarunt, quod per vim hostium actum esset, ratum esse non debere: viro enim forti vis adhiberi nequit, teste Cicerone. *Nulla res tanta*, inquit, *existat, ut possit mihi majorem vim adhibere metus, quam fides*. Nullum periculum tantum, nullus metus tantus esse debet, nulla adeo urgens necessitas, quæ nos avocaret ab eo, quod justum & honestum naturalis dicat ratio, quodque nos sanctissima jura violare cogeret. Optime Rachelius comment. in Cic. 3. offic. *Etiamsi bellum geramus cum aliis, non tamen omne idcirco jus nobis cum illis sublatum est, omnisque fides, sic ut maxima illa, que juramento illigata est, quoque expiraverit. Nemo aut Princeps, aut legislator existit unquam, qui, quod victori promississet, exsequi recusaret, quasi vi coactus id fecisset*, inquit Bodinus de Republ. lib. 5. cap. 6. Servandum itaque juramentum, vi metuve, ab hoste incusso, extortum, utpote quem non injustum cenleo. Sed an idem dicendum, si metus & vis injusta, forte a pirata vel latrone adhibita, juratæ promissioni causam dederit, quaeritur? Auctori affirmantium opinio arridet. Dissentiunt alii, & Ciceronem defendunt, cujus opinio nec displicere videtur Pufen-

dorfio. Afferit Cicero 3. offic. *Pretium, prædoni pactum pro capite, sine fraude non afferri, propterea quod prædo sit communis hostis omnium, cum quo nec fides esse debet, nec jusjurandum commune*. Cicero & Plinius vocant omnium mortalium hostes, lib. 2. cap. 46. Abrumpunt enim foedus generis humani, ut inquit Flor. lib. 3. cap. 6. Neque deesse, inquit Pufendorfius, quod pro Ciceronis sententia adferri potest. *Scilicet cum pirata sit communis hostis omnium, seu qui citra antegressam injuriam spoliat aut trucidat, quousque nactus fuerit, adeoque ex professo perturbet, & abrumpat socialitatem, a Deo inter homines constitutam, igitur non prædesse debet ipsi vinculum, quo homines, ad iustum Dei sociabiles, inter se solentnecti. Cumque is ipso vitæ genere Atheismum profiteatur, nullum eidem a religione emolumentum accedere debet. Sicuti etiam e contrario in ejusmodi hominis juramentis nemo prudens fidei aliquid reponit. Cui etiam accedit, quod promissio simplex, metu latroni data, non sit valida. Ergo juramentum, metu vel vi injusta extortum, validum dici nequit, quia juramentum sequitur naturam obligationis, cui accedit vel adjicitur; quamobrem si illa valida, validum quoque erit juramentum; si invalida, nec subsistit juramentum. Imo videtur juramentum dici non posse, quod promissioni adjectum ab eo, qui, metu adactus, pro redemptione vitæ quidvis potius enunciare voluit, ut vitam tueatur. Nihil tam arduum, quin facile suscepturus, vel tam præciosum, quin pro vitæ conservatione ejusdem jacturam libenter facturus homo. Promisit ipsi forte 100. aureos pro redemptione vitæ, atque promissioni adjecit, latrone id exigente, juramentum, ut eo arctiori vinculo promittentem sibi haberet devinctum, jurisjurandi religione interveniente. *Quanam vero hic invocatio, in qua juramentum duntaxat consistit? Nulla sane videtur, cum tantum sint nuda & extorta verba, in defensionem sui prolata: invocatio autem Dei non consistit in nudis verbis absque mente, licet quidem in nuda mente absque verbis. Humana aures verba nostra talia ea judicant: divina vero judicia talia ea audiunt, qualia ex intimis proferuntur. Procedunt igitur verba nostra apud Deum non ex ore, sed ex corde. Animus jurat, non lingua, que loquitur, que tantum ut instrumentum inservit ad mentem nostram per verba indicandum: ubi ergo animus jurandi deest, nullum jusjurandum, & per consequens nulla Dei invocatio. Eodem fere modo, ut obligatio contractus ex consensu voluntatis intentione contrahentis proficiscitur, non vero a verborum sono aliisve signis externis. Ita ratiocinatur D. Joan. Andr. vander Muelen D. de Niecop, Curia Brabantia, quæ Hagæ Comitum est, Senator, frater meus germanus, p. 1. q. 10. fur. consciens. quamvis non idem sentiat, ut in fine dissertationis apparet. Quibus addit, quod invasus, eo casu jurando, sive jurantia verba proferendo, non tam intendit dare 100. aureos, quos coacte promittit, quam quidem intendit vitam redimere, ut eo pacto incolumis dimittatur: jura enim civilia adeo æqua sunt, inquit, ut actus agentium ultra eorum intentionem nil operari**

operari dicant, adeo ut juramentum ad non cogitata non debeat extendi. Quanto magis ipsa equitas & justitia Deus, qui jurantis intentionem optime novit, in suo foro juranti condonabit, quod tunc temporis jurantia illa verba, absque mente & intentione ipsum in confirmationem invocandi, in sui defensionem pronuntiavit. Si enim jure civili non omne promittens solvere cogatur, quanto minus Deus, qui bonarum nostrorum non eget, urgentior promissorum exactor, quam homo censebitur. Tertio, ipsi videntur contrarii patroni se proprio jugulare gladio, dum statuunt, in vaso post solutionem jus repetendi reservatum. Ut tamen Lessium, ac ejus caltra sequentes, carpant, quod momentanea solutione contenti sint, cum verba, quo ad Deum, simplicissime, adeoque cum effectu intelligi debeant, quod paulo ante annotavit Auctor. Verum qui fieri potest, inquit, ut verba jurantia cum effectu intelligantur, & tamen jus repetendi concedatur, ac si repetitio post longum temporis intervallum non aequè impediret solutionis effectum, ac post hora momentum. Aut enim satisfactio seu effectus juramenti consistit in nuda promissione, adeoque nudo illo facto, cum solutio facti sit, aut in solutione cum effectu. Quod si in nudo illo facto consistat, momentanea solutio sufficere videtur, cum illa solutio aequè vera solutio, hoc est, vere tale factum dici debeat, ac quævis alia solutio: nam inter factum & non factum non datur medium. Si vero solutio cum plenissimo effectu requiratur, ut plerique D. D. affirmant, solvens post solutionem in conscientia jus repetendi non habet, licet etiam post longissimum temporis intervallum, quia repetendo quocumque tempore, solutionis effectum tollit, solutionemque inanem reddit: nulla quippe est differentia inter magna & parva temporis intervalla. Quippeposito, quod jurata promissio, metu extorta, valida, quemadmodum contrariæ sententiæ patroni affirmant, valida etiam obligatio, ex eadem profluens, qua jurans sese devincit pro vitæ redemptione tot aureos latroni daturum: oportet enim eundem effectum producere, qui ex ejusmodi valida obligatione ipso jure dimanat; effectus autem in eo consistit, ut præstet, quod promissit, id est, latroni solvat tot aureos, quot ipsi debet vi interpositæ juratæ promissionis, & proinde in bonis suis non amplius habere videtur, licet nondum soluti, non quoad numerorum speciem, sed quantitatem: promittendo enim renunciavit juri, quod tanquam dominus habuit in bona sua, & in ea, quæ in arca recondita; atque solvendo adimplevit promissam, & transfudit dominium cum plenissimo effectu, id est, tribuit ei, cui promiserat, se soluturum, eos in usum suum convertendi, deque iis pro lubitu disponendi facultatem. Contradictionem itaque involveret, si quem obligatum dicerem ad præstandum, quod juramento confirmatum, id est, ad solvendum tot aureos, quot stipulatus sibi latro, & sibi reservaret jus repetendi post factam solutionem, quoniam præsupponi necessum hoc casu nummos non factos accipientis proprios jure solutionis; atqui facti accipientis

jure obligationis, quæ descendit ex promissione, juramento confirmata; ergo nullum repetendi jus solventi: jus enim illud fundatum in dominio, quod solvendo transfertur in accipientem. Si ergo jure solvitur; ergo & dominium abdicative transfertur, & retinendi jus accipiens sibi acquirit ex consensu & facto solventis. Oportet itaque, ut optime concludit statim allegatus Auctor, statuere, vel nullam in conscientia obligationem, & sic solventi jus repetendi concedere, si forte indebite solvit; aut in conscientia juramentum obligatum esse, & sic nullam repetitionem ipsi largiri. Qui enim sic solvit, ut statim repetat, nihil solvisse videtur. l. 55. ff. de solut. Ratio, quia verba cum effectu sunt accipienda: solutionis enim, propter antecedentem justam obligationem factam, effectus est, ut transferatur dominium ejus, quod solvitur, cujusmodi translatio non tam a voluntate & consensu solventis pendet, quam quidem est necessarium consequens antecedentis promissionis, juramento confirmatæ, jurantem obligans, ad illam faciendam, & proinde promissio tribuit ei, cui facta, jus & facultatem persequendi, quod sibi debetur; nostrum autem esse videtur, ad quod actionem habemus. Cui etiam accedit, quod juramentum non debeat esse vinculum iniquitatis; atque, si ejusmodi juramentum, per injustum metum extortum, statuamus obligare jurantem ad promissa adimplenda, erit sane vinculum iniquitatis, quia solvens cooperatur peccato, dum latro, accipiens pecuniam, peccat, atque hac ratione alliciuntur ad quævis mala cuiusvis obvio inferenda, & magis confirmantur in impietate, in summum humani generis detrimentum, cujus salutem & conservationem cuique incumbit, quantum potest, tueri. Quamobrem, salva quidem religione, sed non salva dignitate, a fide, latroni data, Principem populumve recedere posse, statuit Bodinus: verum nulla naturalis obligatio fingi vel excogitari potest, ubi nulla necessitas præstandi promissum incumbit promittenti; imponitur autem illa obligatio, ex valida jurata promissione descendens, juranti, quatenus dicat naturalis ratio, fidem datam servandam, turpe esse fidem fallere, atque simplicem fallaciam Deum ultorem habere. Sed qualisnam hic obligatio, dum ejus executio & adimplendi necessitas dependet ab arbitrio promittentis. Quemadmodum dignitatis conservatio voluntaria est, non quod velim, inquit Bodinus, cum piratis ac latronibus ullam fidem aut amicitiam, ullumve commercium esse: aut perjurio teneri, qui prædonibus pactum pro capite pretium non attulerit, ne si, juratus quidem, id non fecerit: quia non sunt illi ex hostium numero, nec juris aut legum, quarum everfionem moliantur, beneficio frui oportet: at tamen Respublica datam latronibus fidem frangere, salva dignitate, vix potest, etiamsi perjurio non teneatur, si a jurejurando decesserit. Hæc fere sunt argumenta, quæ adferre solent ii, qui statuunt, juramentum, vi metuve extortum, non esse validum, & idcirco non magis obligatum esse ad præstandum, quod

quod vi metuve injusto extortum, cui adjectum juramentum, quam si ab injurato id foret profectum. Verum, quamvis primo intuitu non omni rationis fundamento destitui videantur, quæ ad sententiam suam adstruendam allegare solent contrariæ sententiæ patroai, nullus tamen dubito, quin, Auctoris nostri opinionem diligenter ponderantibus, & rationes, quibus nititur, examinantibus, facile appariturum, utra sententia majorem cum dictamine conscientiæ & divino cultu, cujus & juramenti religio pars est, habeat convenientiam, & idcirco præferri oporteat: notandum enim, obligationem, qua quis tenetur vera facere dicta, juramento confirmata, per se continere moralem necessitatem, quia profluit ex natura actus, qui per se & natura sua immutabilis, quia versatur circa objectum, mutationis omnis expers, modo constet suis partibus, & proinde semper idem producere effectum, quod consistit in obligatione illa indispensabili, quam sibi imposuit jurans ad juratam promissionem adimplendam: versatur enim circa cultum, metum, reverentiam & venerationem, summo Numini debitam, & quidem eo modo, ut, quoties eam exhibere omittimus, nosmet læsæ majestatis divinæ reos faciamus; quippe posita summi Numinis existentia, quæ summo sine scelere negari nequit, necessum quoque est, ut ejusmodi Numini exhibeatur reverentia & veneratio; quamobrem, simul ac summi alicujus entis nobis innata idea, etiam inditi stimuli, quibus quasi sponte ferimur ad ipsi cultum reverentiamque exhibendam; quamobrem quasi immediate profluit ex ipsa divina essentia ejusmodi obligatio, qua tenemur, præstando, quod jurata promissione polliciti sumus, debitum cultum & metum ac reverentiam summo Numini præstare, ita ut ne quidem ab hac obligatione solvere nos queat ipse Deus (quod, salva reverentia, summo Numini debita, dictum,) cum semetipsum abnegare nequeat, & proinde non remittere officia, quæ ipsi præstare devincti sunt mortales, quorum officiorum in numero non ultimo loco ponenda est cultus, & honoris ac reverentiæ debiti exhibitio, quia hæc abesse nequit, quin negaretur ipsa divini Numinis existentia. Quamobrem, qui juramentum præstat, Jehovaham in testem invocando, eo ipso actu simul se adstringit ad facienda vera, quæ juravit, Deum veneraturus; quippe major nullus divini Numinis excogitari potest contemptus, quam si quis in vanum assumit ejus nomen, & pejerando ejus sanctitatem & justitiam quasi pedibus conculcat, ac ita omnem Dei metum abjicit, quasi omnem in corde divinitatem plane abnegaret. Ex quibus perspicimus, ipsum jurandi actum esse quidem voluntatis, id est, juramenti delationem vel acceptationem; verum necessitatis esse, postquam juratum est, præstare, quod jurejurando promissum, quia illa obligatio, ut statim diximus, immutabilis est ac continens moralem necessitatem, qua devincimur Deo magis, quam homini, vera facere dicta. Juramentum per se & natura sua obligatorium est: verum illa obli-

gatio non præcipue Deo acquiritur, ad quem potissimum verba referuntur. Obligatio, quæ hominem respicit, potius ex promissione, cui juramentum accedit, oritur, quam ex juramento; sed quatenus promissioni appositum, vim suam ei communicat, ita ut, etiamsi iisdem verbis, & una eademque enunciatione promissio jurata perficiatur, duplex tamen obligatio exsurgat; una respectu hominis, cui juratur; altera respectu Dei. Duplicem etiam obligationis causam statuendam arbitror; unam promissionem; alteram juramentum: pari tamen passu utrumque ambulat propter illam relationem, quam appositum habet cum re, cui apponitur, ut huic inserviat & vim suam communicet; sed vis illa ab augustiori origine derivanda, scilicet divina sanctitate, justitia, summi Numinis metu, veneratione & reverentia; quippe quod præstatur ob interpositum juramentum, non potest adscribi virtuti promissionis, & proinde non humana, sed divina obligatio eum producit effectum, quæ, semel per juramentum contracta, nulla ratione irrita fieri potest, nec valet ejus vinculum dissolvi, nisi adimplendo, quod juratum. Posito itaque ex juramento oriri obligationem indissolubilem & immutabilem, sequitur, hominem, qui ejusmodi actu sese obligat, nulla ratione posse declinare vel omittere vera facere dicta sua, modo juramentum, ut paulo ante annotavimus, constet suis partibus, vel suis stipatum comitibus, id est, ut sit mentis compos, qui jurat. Ut quis intelligat, quid juret, judicium, idque maturum, requiritur. Tum, ut apponatur rei licitæ, adeoque, ut adit justitia. Denique tertio, ut nihil falsi juretur, adeoque, ut adit veritas. Hisce concurrentibus, rogo, an non verum juramentum, quod metu injusto extortum, & proinde obliget jurantem? An, qui jurat, judicio destitutus? Nonne ipse, discernendi facultate præditus, ac vitæ conservationem morti præferendam ducens, pecuniæ jacturam potius facere, quam vitam perdere voluit? Non in re illicita versatur, qui se redimit ab interitu. Nonne ex animo jurasse præsumendus, qui aliter jurare nequit, quin, nomen Dei in vanum assumendo, juris divini existat violator? Et quæ solida ratio allegari potest, quamobrem juramentum, metu extortum, non obligaret, & verba jurantia, in sui defensionem prolata, nullam obligationem producerent? Sanæ quippe rationi repugnare videtur illa ratiocinatio, quod revera juramentum dici nequeat, cum in nudis tantum consistat verbis ejusmodi metu extorta divini Numinis invocatio, absque mente, & proinde præsumi nequeat Deum, qui non verba, sed mentis nostræ ac animi intentionem potissimum attendit, & quid intus actum, perspicit atque curat ejusmodi juramentum acceptare. Ubi ergo animus jurandi deest, jurantem obligatione præstandi promissi solum pronuntiare oportet. Verum alibi annotavimus, quod non dependeat ab hominis facultate & arbitrio jurare eo animo, ut nuda jurantia verba tantum proferret, absque mente sese obligandi, quia, ut diximus, obligatio a juramento

est inseparabilis, & effectus ejus necessarius, quia nequit permittere Deus, ut nomen suum temere & in vanum assumatur. Imo qui hac mente jurat, peccatum peccato cumulat; primo, quod temere ejusmodi verba pronunciet; deinde, quod maximum crimen committat, si divinum sanctissimum Numen invocet mente, ut ita dicam, punita, id est, ad fallendum eum, qui per injustum metum nobis juramentum extorsit. Quamobrem frustra dicitur, verba nostra non procedere apud Deum ex ore, sed ex corde: maxime enim hoc casu verba attendenda; quippe cum illa sint animi nostri indicia & interpretes, oportet, ut illa convenient cum interioris mentis deliberatione & intentione, ne aliud quid in pectore, aliud in lingua promptum habeamus. Deinde non patitur divina sanctitas & justitia, ut ipsum, tanquam testem, invocemus absque animo nosmet obligandi, atque hac ratione omnem Numinis metum & reverentiam abjecisse videamur. Præterea, cum nec ipse latro ab omni divini Numinis sensu adeo alienus sit, quin summam collocet fiduciam in ejusmodi invocatione, non sine magno Dei contemptu divino nomine jurans istiusmodi abuteretur. Huc pertinet, quod apud Plutarchum in *Lysandro* legitur: *Qui juramento hostem circumvenit, is ostendit, a se hostem metui, Deum contemni.* Non oportet quoque hic argumentari ab obligatione humana, ex humanis actibus proveniente, ad obligationem divinam, immutabilem & indispensablem; diversa quippe cum utriusque sit natura, diversum quoque effectum producent, ideoque aliud est illius, aliud hujus obligationis vinculum. Hinc corrui, quod dicant, cum jura civilia adeo æqua sint, ut actus agentium ultra eorum intentionem nil operari dicant, juramentum etiam nec extendi ad non cogitata oportere: jura enim civilia dirigunt actus humanos, quatenus cum civilis societatis utilitate & conservatione relationem habent, prout legislatori videtur utile fore societati, & proinde, quemadmodum non una ac eadem semper rerum humanarum facies ac constitutio, ita quoque sæpius agendorum regula & norma mutatur, & prior lex abrogatur per posteriorem; verum ejusmodi mutatio ac vicissitudo sibi non vindicat locum, ubi agitur de eo, quod Deo debetur. Quemadmodum Deus semper idem, ita etiam officia, ipsi debita, semper præstandi eadem nobis incumbit obligatio, unde perpetua & immutabilis ex ejusmodi necessitate obligatio, quæ hominum dispositioni non subjacet. Cui accedit, quod non omni obligatione solutum se pronunciare videtur, qui absque mente jurantia verba in sui defensionem protulit, cum argumentatur a jure humano ad jus divinum, inquit: *Si jura civilia adeo æqua sint, ut actus agentium ultra eorum intentionem nil operari dicant, quanto magis ipsa æquitas & justitia Deus, qui jurantis intentionem intime novit, in suo foro juranti condonabit, quod tunc temporis jurantia illa verba absque mente & intentione, ipsum in confirmationem invocandi, in sui defensionem pronunciant, ut argumentari solent contrariæ sententiæ*

patroni. Alterutrum enim nos statuere oportet, scilicet juramentum, metu extortum, vel esse juramentum verum, vel non. Si juramentum istiusmodi nequeat dici juramentum verum, nulla quoque ex eodem nascitur obligatio; si vero juramentum ejusmodi sit juramentum verum, oritur ex ipso firma eaque indissolubilis obligatio, quia, ut statim diximus, obligatio & juramentum, quod a se invicem separari nequeant, pari passu ambulant. Atqui supponunt, Deum in foro suo juranti condonaturum, quod tunc temporis jurantia illa verba absque mente protulerit; videtur ergo quædam obligatio præcedens ex ejusmodi verbis Deo quæsitæ; quippe temere in ejusmodi verba prorupisse dici nequit, qui, exigente latrone, deliberato animo ad redimendam vitam ab interitu, juratus promissit, aliquid dare, vel facere; posito autem, obligationem contractam, illa, ut diximus, ejus est naturæ, ut condonari nequeat, quin reverentia & cultus, ac metus supremi Numinis læderetur, contemnereturque divina majestas, & proinde nullus hic dispensationi vel remissioni locus. Præterquam quod fingi nequeat ejusmodi casus, ut ille, qui animo deliberato & maturo judicio jurantia verba protulit, absque mente jurandi ea enunciaisse dici posset, utpote qui juramenti vim non ignorat, & eo animo jurat, ut præ se ferat speciem hominis vere jurantis: jurat enim juxta intentionem jusjurandum ab eo exigentis, qui veram, non simulatam juratam promissionem cupit. Nec aliter jurare potest, quia, ut diximus, obligatio a juramento inseparabilis. Non inficior, Deo optime intentionem notam, sed ex eo non fluit, jurantem absque voluntate sese obligandi non vere obligatum esse; quippe jurantia verba, eo prolata animo, ut alteri quis persuadeat se revera jurare, necessario juramentum componunt, & idcirco jurantem obligant, nisi cum Deo posset super eadem transigere, & convenire, se quidem ejusmodi verba, ad vitam tuendam, pronunciatum, verum absque animo se obligandi, quasi Deum vellet in societatem suæ admittendæ fallaciæ sollicitare, vel, quod majus scelus est, eum induceret, ut ipsi remittat, si quid, coactus admittat, quo reverentia & veneratio ejus læditur, quod idem esset, ac si a Deo efflagitaret, ut semet abnegaret, quo nihil magis impium, magisve absurdum potest excogitari. Frustra objicitur, quod hoc juramentum, tanquam iniquitatis vinculum, a Deo acceptum præsumi nequeat, & jurantem idcirco censendum non obligatum exsolvere, quod juratum: iniquum enim, neque juri naturæ repugnans dici nequit exsolvere pecuniam, pro redimenda vita promissam, & præstare promissum, ne perjurii crimen incurramus. Omne vitium penes metus injusti auctorem residet, neque id irritam potest reddere obligationem, quæ mihi, juranti, ex juramento incumbit. Etiam contra bonos mores esse juramenti istiusmodi præstatio, dici nequit, quasi, pecuniam solvendo, comprobaret quis latrocinium, quia hic agitur de fide ser-

servanda, quod semper, & quovis tempore licitum, modo sit quæstio de re licita. Præterea jusjurandum potissimum dirigitur ad Deum, cui jurans valide obligatur. Itaque licet illud per metum injustum contra bonos mores extorqueat latro vel pirata, fit tamen Deo; Deus vero jusjurandum, sibi delatum, nec extorquet, nec turpiter accipit, neque contra bonos mores, & proinde jusjurandum vim habet obligandi jurantem, nec eam tollit coacta voluntas, quasi sine consensu nulla obligatio subsisteret: nam coacta voluntas etiam voluntas est, & idcirco contractus, metu initus, non est ipso jure nullus instar contractus, cui dolus causam præbet, ut alibi a nobis annotatum, cum dolus omnem consensum & contrahendi voluntatem tollat; sed, ut recte D. D. observant, juramentum non est omnino violentum, sed quodammodo voluntarium: qui enim metu consentit, absolute & libere consentit, secundum quid involuntarie, ut inquit Lessius *lib. 2. cap. 42. dub. 6.* Quemadmodum, inquit Osiander, ejectio mercium e navi tempore tempestatu est voluntaria, sic etiam juratoria promissio, metu extorta. Ut igitur sit violenta ratione principii externi, est tamen voluntaria intuitu vitæ & comparatione instituta inter jacturam spiritus, qui nullo recuperabilis modo, & pecuniæ, quæ longe inferior. Nec urgent rationes, quæ ex Cicerone aliisque auctoribus adferri possunt, quasi nulla jura cum latronibus ac piratis communia; quippe, cum falso Stoicorum principio fuerit imbutus, facile deviare potuit a veritatis tramite, quam Christiana nos docet religio. Nos, ea imbuti doctrina, novimus atque didicimus, quomodo oporteat nos gerere erga Deum, quidque ei, cujus virtutes & attributa nobis cognita, debeamus: diximus enim, potissimum hic spectandam obligationem, quæ ex juramento præstito Deo acquiritur, cui satisfacere nos obstringit metus & reverentia; quam indissolubili vinculo exhibere tenemur Deo. Ea nihil commune habet cum vitio, quod est in latrone vel pirata, & proinde nullam ab eo patitur mutationem. Quamobrem optime Auctor noster, etsi personæ jus deficiat, cum Deo tamen negotium, quod de omni juramento dici potest, & proinde non necessum, ut voti nomine nuncupetur. Juramentum, qua juramentum, semper ad Deum referri debet, atque proinde eandem vim habet. Neque etiam id, quod sumit Cicero, ac ii, qui ejus sententiam amplectuntur, verum est, nullam esse cum prædone juris societatem, quum & ipsi ejusdem naturæ & conditionis participes; quamobrem, teste Cicerone, cernitur etiam inter ipsos vis justitiæ & societatis. Nonne & depositum ex ipso jure gentium reddendum latroni juxta responsum Tryphonii? Mirari ergo desinant, quod summus Jurisconsultus Hotomannus *quest. silystr. 7.* statuatur, jus gentium cum fugitivis & prædonibus esse: nullam enim neque divinam, neque humanam legem exstare ait, quæ pactio nibus & conventionibus cum illis contrahendis interdicit. Itaque quæ nominatim vetita non

sunt, permilla intelligi oportet. Quamobrem & ipsis legatos mittendi facultatem ac jus tribuere Cæsar videtur *lib. 3. de bell. civili*, cum inquit: *Liceretne civibus ad cives de pace legatos mittere? quod etiam fugitivis ab saltu Pyreneo prædonibusque licuisset.* Quæ cum ita sint, concludimus, juramentum, per metum extortum, obligare jurantem, vera dicta facere, præstando & adimplendo promissa. Neque contrarium statuit frater meus paulo ante allegatus; quippe postquam ea, quæ allegari solent a contrariæ sententiæ patronis, argumenta, ordine & clare ac distincte adduxisset, se necessum fatetur habere, postquam ita dubius illa contra ratiocinatus fuisset, atque sibi non satisfacisset, ipsi incidisse argumentum, quo tamen in foro conscientiæ veriore & tutiore putaret, *nimirum*, inquit, *quod, licet ponamus ex dicta verborum jurantium prolatione nullum verum jusjurandum in casu nostro potuisse proficisci, attamen nullus inficias ire poterit, jurantem, postea promissa non solventem, saltem mentitum fuisse, cum promitteret, quoniam ad mirum est assertio, & proinde teneri etiam ad solutionem: mendacia enim cum intrinsece mala sint, nullo unquam casu licita esse possunt, &c.* Verum sibi probabilius videri testatur, obligationem seu vinculum juramenti non ex voluntate jurantis, sed juramenti natura resultare: unde sequitur, firmum & verum esse jusjurandum, quod quis, metu injusto coactus, præstitit, quamvis, ut diximus, nec omnino involuntarium. *Nullum periculum tantum, nullus metus tantus esse debet, qui mentem usque adeo sede sua moveat, ut Deum contra se testem, contra animi sententiam jurejurando invocet. Non timendum ab iis, qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt; magis autem timendus is, qui & animam, & corpus igne infernali perdere potest,* inquit Cyriac. *Lentul. de jur. bell. & pac.* Eligat jam lector, cognitis sibi, quæ ab utraque parte adducuntur, rationibus, quamnam sibi placeat amplecti sententiam, tanquam rationis dictamini & doctrinæ Christianæ magis consentaneam. Sed, antequam ad alia progrediamur, restat hic excutienda illa quæstio, an illi, qui prædoni quidquam promiserit, momentanea solutione possit defungi, ita ut liceat ei, qui solvit, recuperare, quasi sibi repetendi facultatem & jus reservasset ejus, quod solutum, sed tanquam indebite, ut quidam affirmant, sed recte negat Auctor; quippe cum jurata promissio est causa debiti, indebite solutum dici nequit, quod vis istius promissionis solutum: solvendo enim juste & debite amittitur omne jus & dominium, quod quis habuit in re, traditam alteri, & proinde nulla solventi repetendi facultas ejus, quod per solutionem alterius juris factum. Præterquam quod ex ipsa promittendi actus natura profuat, ut promittens in rem promissam omne jus amittat; quippe qui dare aliquid promisit, ille defert ei, cui promisit, jus illud, quod, tanquam dominus, in rem habet: hic enim promissionis effectus, ut res promissa transeat dando vel solvendo in potestatem & dominium alterius, & proinde

proinde quo prætextu repetere posset promittens, quod cessit & tradidit vel solvit alteri iusta ex causa sive obligatione, quæ est jurata promissio; verum mediam hinc viam eligendam censeo. Non quidem inficiâs iri potest jurantem ex causa promissionis sibi aliquid juris reservare ad repetendum quod solvit, sed videtur mihi eo ipsi non auferri potuisse facultas damni dati reparationem & compensationem in statu civili per judicem, in naturali, propria auctoritate consequendi. Quippe obligatur quidem Deo jurans, ut factum illud præstet, id est, ut solvat quod latroni promissum, & rem promissam in ipsius dispositionem & potestatem transferat, quod facit solvendo & dando quod promisit; verum non renunciat juri suo, quod ei facultatem tribuit petendi compensationem damni dati. Jurat quidem se daturum, sed non promittit se non repetiturum: quid enim iniqui continet, ut eo ipso jure, quod quisque juris in alterum statuerit, utatur. Vi & metu ab alio pecuniam qui extorsit, semet obnoxium reddit legi talionis,

ut tantundem patiatur, id est, sua injuria alteri jus tribuit utendi eadem vi, & eundem metum seu alia adhibendi remedia, quæ idonea judicabit ad persequendum quod sibi debetur: Deo enim non fit solutio; quippe ei non obligati sumus solvere pecuniam, verum adimplere obligationem, per juramentum nobis incumbentem; illa autem adimpletur, cum solutio subsecuta, adeoque hic iterum distinguenda obligatio, ex juramento, præstito Deo, quæ sita, & quæ exsurgit ex ipsa promissione, latroni facta, qua non tollitur, ut & nec jurejurando, facultas naturalis, quam jus naturæ cuique tribuit, suo jure uti, id est, damni dati reparationem petere: quicumque enim mihi damnum intulit, illum jure naturæ devinctum teneo, ut illud reparet; itaque ex alio capite promissum solvo, ex alio damni reparationem consequi allaboro. Et huc pertinet, quod dicitur, quod æquitas non patitur juramentum extendi ad non cogitata & ultra intentionem jurantis. Verum in foro conscientiz tutior mihi videtur Grotii sententia.

XVI. I. Illud vero Accianum: T. Fregisti fidem.

A. *Quam neque dedi, neque do infideli cuiquam:*

L. Sicut in fine de jurejurando.

ita demum probari potest, si jurata promissio aperte respectum habuerit alterius promissionis, quæ ei quasi conditio fuerit implicita, non si diversi generis sint promissa, & citra respectum mutuum; tunc enim omnino servandum cuique erit quod ipse juravit. Atque hoc nomine Regulum laudans sic compellat Silius:

*Qui longum semper fama gliscente per ævum
Infidis servasse fidem memorabere Pœnis.*

Ant. sacramenta. C. si adv. vend.

2. Inæqualitatem in contractibus naturaliter locum facere aut rescindendi aut reformandi contractus, supra diximus. Et quanquam jus gentium aliquid in hac re mutavit, jure tamen civili, quod inter ejusdem populi partes valet, rediri sæpe ad illud quod natura licebat, itidem supra monuimus. Sed hic quoque, si juramentum intercessit, etiamsi personæ nihil aut minus debeatur, Deo fides erit præstanda.

Psal. xv.

Itaque Psalmorum scriptor ubi viri boni virtutes enumerat, addit & hanc: *Juratus in damnum suum non tamen mutat.*

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum nulla regula adeo generalis est, quin habeat suas exceptiones, ita etiam quæ ad præced. §. disputavimus de obligatione, qua tenemur præstare, quod jurando promissimus, exceptionem & limitationem admittunt: potest enim aliquando incidere casus, quo, etiamsi quis fidem suam dedit, juramento confirmatam, servare tamen non teneatur, quando scilicet jurata promissio respectum habet alterius promissionis, quæ ei quasi conditio fuerit imposita, qua deficiente, ipsum juramentum cessat, quod locum habet, quoties, ut optime annotavit Fredr. Gronovius, illud, quod ju-

raveris, habet reciprocam fidem, quam fecerit alter, cui fidem volumus non servare, quia nobis infidelis fuit. Quemadmodum in contractibus, mutuam obligationem & præstationem continentibus, frustra a me ejus complementum desiderat, qui a sua parte recusavit præstare quod vi contractus, sive mutuz obligationis, præstare devinctus est, ita, quando fides, sub conditione mutuz fidei servandæ, interposita, ab una parte deficit, impune, id est, salva conscientia, eam servare recusat pars altera. Hæc conditio tacite inest omnibus foederibus, quæ ultro citroque præstandi ea, quæ conventa, foede-

fœderatis imponunt obligationem. Itaque non repugnat juramenti religioni axioma illud, quod *perfito in eodem negotio non fit fervanda fides*: sunt enim sibi æquali fœderis vinculo alligati fœderati, & proinde æqualis utrique imposita observandi fœderis capita necessitas; summa vero inde inæqualitas, & a mente eorum, qui fœdus inierunt, maxime aliena, oriretur, si alteruter se obligationis vinculo posset exsolvere, socio legibus ejus manente alligato: est enim obligatio illa reciproca, utrique fœderatis vi fœderis interpositi incumbens, quasi nodus, quo sibi invicem alligati, quoque dissoluti, ambo dissolvuntur: est enim quasi una conventio, inter duos inita; quippe cum æqualis utriusque conditio, nulla potest excogitari ratio, quare, contractui jurejurando appposito, alter alteri magis stare teneretur contractui: arctius enim ejusmodi vinculum repugnat æqualitati, &, ut statim diximus, contrarium esset menti fœderatorum vel contrahentium; quamobrem ipso quasi jure evanescat illa a juramento proveniens ad juratam promissionem adimplendam obligatio, quia eo casu deficit consensus, fundamentum, cui innitur & obligatio, & juramentum, ei appositum; quippe, ut diximus, æquitati repugnat illud ad non cogitata extendere: nullus enim consensus, nisi judicium, intelligens quid juraturum, præcedat: ignorantis enim nulla voluntas: alter enim alterius ignorat infidelitatem ac perfidiam, qua cognita, non contraxisset, verum contraxit, fiduciam habens alterum a sua parte præstaturum quod jurejurando pollicitus, quo deficiente, corrumpit obligatio, qua alter contrahentium ad implendam juratam promissionem tenetur. Neque hic obstat quod præced. §. de servanda fide piratis annotatum, quibus fidem juratam servandam diximus, quia cum Deo ipso negotium est, quod & hic in deliberationem cadit: quamobrem licet perfidis in eodem negotio juratam promissionem solvere quis non teneatur, Deo tamen obligatur; quippe cum juramentum accedat contractui, & contractus pariat obligationem, intentioni contrahentium convenientem, dicendum, jurantem nec Deo, nec homi-

ni ultra suam intentionem obligari, quoniam Deus cordium scrutator, animique cogitata coram eo nuda atque aperta, quamobrem illum nequit fugere, qua intentione ad contrahendum accedimus, & nosmet alteri ad aliquid vel præstandum, vel dandum, devincimus, quæ cum sit conditionalis, ejusdem quoque naturæ obligatio ex jurejurando proveniens, qua Deo obligamur, & proinde nec alio modo Deum eam acceptare dicendum, quam qui intentioni jurantis conveniens. Nulla hic mentalis reservatio, nec animus dubius, aut punica fides intercedit, sed sincera animi intentione juratum ad servandam juratam promissionem. Jurat conveniens naturæ contractus; qui cum reciprocam fidem præstandi obligationem continet; juramenti vis non latius patet, quam contrahentium mens & intentio; atqui ea mutuam fidei præstationem exigit: ergo, ea deficiente, contractum quoque eam suis accessoriis evanescere, dicendum. Verum hoc sibi locum vindicat, ut diximus, si jurata promissio aperte respectum habuerit alterius promissionis, quæ ei quasi conditio fuerat apposta, non vero si diversi generis sint promissa, nempe si alia re, loco vel tempore juratum non servaverit alter: tunc enim non valet compensatio, uti annotavit doctissimus Gronovius: tunc enim omnino servandum cuique erit, quod ipse juravit, ut inquit Auctor: separatæ enim obligationes, quamobrem unius transgressio non perimit alteram. Præterquam quod non oportet virum honestum ac bonum malo malo compensare, & ab eo, quod honestum est, deflectere, ut delictum delicto ulciscatur. Quamobrem si tibi aliquis denegavit pecunias mutuo datas, qui tamen juramento promiserat se redditurum, ejus perfidia facultatem tibi non tribuit eidem denegandi, quod mutuo ab eo accepisti, & juramento promissisti te restitutum. Idem dicendum videtur Grotio de inæqualitate in contractibus, quamvis ea naturaliter locum faciat rescindendi aut reformandi contractus, quoniam natura suadet æqualitatem in actibus humanis servare, imo præcipit, ne alteri per alterum iniqua inferatur conditio ac adferatur aliquid damni, quod maxime repugnat societati naturali & charitatis regulæ.

XVII. Verum illud notandum est, quoties non personæ jus nascitur ex tali aliquo defectu qualem diximus, sed Deo obstringitur fides, heredem ejus qui juravit non teneri. Quia ad heredem sicut bona transeunt, id est quæ in hominum sunt commercio, ita bonorum onera: non item alia quæ quis ex officio, puta pietatis, gratiæ, fidei debuit. Hæc enim ad illud quod strictè jus dicitur inter homines non pertinent: ut alibi quoque ostendere meminimus.

XVIII. Sed etiam ubi jus personæ non nascitur, si tamen juramentum utilitatem spectet alicujus, atque is eam nolit, non tenebitur qui juravit: sicut nec tenebitur si cesset qualitas sub qua alicui juravit, ut si magistratus desinat esse magistratus. Apud Cæsarem libro 11.

de bello civili, Curio Domitii qui fuerant milites sic alloquitur : *Sacramento quidem vos tenere qui potuit, quum projectis fascibus & deposito imperio privatus & captus ipse in alienam venisset potestatem?* Et mox sacramentum ait capitis diminutione sublatum.

COMMENTARIUS.

Quæritur hic ab Auctore an obligatio ex jurata promissione sit transitoria, id est, an heres teneatur ex jurejurando ejus, cui succedit. Pufendorfius hanc controversiam determinare volens, hunc in modum differit : *Illud, inquit, manifestum est, si ex jurejurando alteri sit perfectum jus questum, quod directe aut in subsidium expleri debeat ex bonis jurantis, heredem teneri ad jus illud explendum; quippe cum onus illud, bonis adherens, cum bonis simul in ipsam transferit. Ast ubi ex juramento nemini fuit jus perfectum questum, ipsaque obligatio tantum in pietate, fide, aut constantia jurantis fundata fuit, patet heredem non teneri, qui alterius personam non repræsentat in iis obligationibus, qua ultimæ & unice in ipsius persona terminantur. Sic si quis juraverit, seu jurato votum conceperit, V. G. se singulis hebdomadis semel jejunaturum, per quinquennium in calibatu mansurum, &c. ubi id ab ipso, dum moritur, nondum fuerit impletum, heres haud quidquam ad idem implendum tenebitur. Aliud fuerit, si quis sub conditione heres sit institutus. Qui enim nemini jus ad exigendum promissum conferi, is suam tantum fidem, non bona sua respici vult, adeoque, ipso mortuo, ea obligatio haud quidquam bona ipsius heredemve afficiet, nisi per testamentum hoc ipsi fuerit injunctum.* Hæc Pufendorfius. Alii statuunt hoc casu teneri heredem defuncti non quidem quoad vinculum perjurii, sed quoad efficaciam obligationis. Verum hoc locum habere potest, quoties juramentum accedit promissioni per se validæ, id est, ejusmodi, ex qua promissario jus nascitur ad exigendum a promittente promissionis implementum. Sed quid dicendum, si vitium aliquod hæret in promissario, quod impedimento est, quare obligatio, ex promissione naturaliter profluens, non sit efficax ad producendam actionem, sive ad tribuendam promissario facultatem exigendi quod vi promissionis a promittente petere se posse putabat, qualis promissio, cui dolus causam dedit, vel vi metuve extorta est, quæ licet non ipso quidem jure nulla, metus tamen & vis, a promissario adhibita, videtur cum reddere inhabilem & incapacem obligationem sibi adquirendæ, qua posset promittentem convenire ad præstandum promissum. Quamobrem rescissioni hic locus in foro civili. In naturæ statu actio competit ad damni reparationem, quia non omnino irrita obligatio, vi metuve extorta, ut annotavimus cap. II. §. 7. Quamvis paulo ante statuimus promittenti incumbere obligationem, qua tenetur adimplere quod præstito juramento promissit, heredem tamen ejus, qui juravit, ad id exsolvendum non

teneri, cum Auctore statuimus; quippe illa obligatio cum descendat ex juramento, non ex natura promissionis, non potest excedere personam jurantis, & proinde heredem obligare: juramenti enim religio non transitoria, sed eum tenet, qui sibi hoc juris vinculum imposuit: obligatio enim, quæ Deo quæsitæ ex apposito contractui juramento, animam respicit, eamque devincit ad reddendum Deo, quæ divinæ majestati debemus; anima vero alterius non potest obligari, nisi propria voluntate, cum jus spirituale non transeat de anima in animam. Quamobrem quamvis heres succedat in jus defuncti, atque defuncti personam in omnibus repræsentet, & proinde ipsi imposita videatur necessitas præstandi ea, quæ præstare promissit defunctus, juramenti tamen obligatio ad eum non transit. Non videntur illa actibus humanis annumeranda, ex quibus contra homines jus strictè dictum oritur, id est, ejusmodi obligatio non descendit ex justitia expletice, & non tribuit exigendi facultatem quod ex jure perfectò debetur, quasi transitoria heredem teneret. Notandum jurandi actum esse distinctum quid ab actu promittendi, licet uterque eadem quasi verborum enunciatione perficiatur, quamobrem duplicem obligationem ex jurata promissione nasci annotavimus. Illa transitoria ad heredem; hæc non item. Quod autem promissio, per se non omnino valida, confirmata juramento, jurantem obligat ad observantiam contractus, cui appositum, non eo fit, quasi ex promissione, per se invalida, promissarius jus perfectum sibi adquirat, atque hac ratione, vitio purgato, habilis fieret ad acquirendam sibi obligationem: verum juranti tantum incumbit obligatio dicta vera faciendi, & proinde propter necessariam illam relationem actus cum persona jurantis etiam vis juramenti influit in actum promittendi, eatenus tamen, quatenus dependet ejusdem implementum ab obligatione personali, ex juramento manante. Quamobrem si heres juratum promissum pactumve defuncti non adimpleverit, non contrahet perjurii notam: nam, ut inquit Pufendorfius, *quod juramentum, presse dictum, seu obtestatio divina vindicta obligationi superaddit, personam ejus, qui juravit, non egreditur, cum heres dici nequeat neglexisse reverentiam divini Numinis, quod ipse in testem non invocaverit, adeoque iste heres simplicis duntaxat perfidia reus erit, subsistente scilicet principali contractu.* Quippe ex contractu, per se invalido, sed propter juramentum, ei appositum, obligante, quemadmodum ne ipse quidem, qui juravit, valide obli-

obligatur, ita nec ad heredem transire potest ejusmodi obligatio, multo minus tenetur juramento, quod personale est, ut diximus, & proinde non egreditur personam jurantis: est enim juramentum vinculum spirituale, quod morte jurantis dissolvitur. Vide Gail. *observ.* 27. *lib.* 1. Quamobrem heredem omnes exceptiones absque ulla absolutione opponere posse, quas ipse defunctus, absolutione petita, potuisset opponere, censent D. D. Vide Berlich. *concl.* 44. *part.* 2. Aliter dicendum, si expresse voluisset defunctus, ut heres juramentum, a se

præstitum, teneret: tum enim sub hoc onere videretur ei hereditatem reliquisse: voluntas enim testatoris tanquam lex servanda. Sic & juramentum expirat, si is, in cujus favorem interpositum, cujusque utilitatem spectat, nolit illud effectum sortiri, vel cesset qualitas, sub qua fuit juratum, ut si quis miles miles esse desinit, exsolvitur sacramento militiæ, & magistratus, munere suo se abdicans, non tenebitur amplius ad istud, quod suscepti muneris causa juravit.

XIX. Illud quæritur, an quod contra juramentum fit illicitum sit tantum, an & irritum? Qua de re distinguendum arbitror, ut si sola fides sit obstricta, valeat actus contra juramentum factus, puta testamentum, venditio: non valeat autem si ita conceptum sit jusjurandum ut simul contineat abdicationem plenam potestatis ad actum. Et hæc quidem naturaliter jusjurandum sequuntur: ex quibus faciendum est judicium de Regum juramentis, & his quæ exsteri exsteris jurant, quando actus ex loco subjectionem non accipit.

c. dilecto. de præbendis. Couarr. in d. c. quamvis. p. 2. §. 2. n. 10.

C O M M E N T A R I U S.

Recte D. D. statuunt, cum juramentum sit accessio, naturam & substantiam negotii, sive pacti, aut promissi, cui apponitur, non immutans, nec per hoc irrita fieri posse negotia; accessorium quippe sequitur naturam sui principalis, ut dici solet, & proinde ex ipsa natura pactorum vel promissorum judicandum, an actus, contra juramentum admissus, sit duntaxat illicitus, an vero etiam ipso jure nullus. Inspicienda hic mens & intentio jurantis, quæ ex juramenti formula & conceptu facile elicitur. Distinguendum cum Auctore nostro, an quis simpliciter fidem suam obstrinxerit, jurans solummodo se non facturum, vel an ita conceptum fuerit jusjurandum, ut simul contineret abdicationem plenam potestatis. Huc pertinent quæ habet Pufendorfius *lib.* 4. *cap.* 2. *Nisi enim jure suo*

in rem promissor juratus abdicaverit sese, & in alterum illud transtulerit, non erit actus irritus, si post in tertium actu id conferat, ut si quis juraverit, se rem quampiam alicui legaturum; postmodum autem tertio eandem vendiderit, haudquidquam invalida erit venditio, licet iste perjurio se adstrinxerit. Aliud dicendum, si quis sibi alienandi quocunque modo potestatem juratus ademisset in favorem alterius. Sed, inquit, & pro natura promissi pactive, cui juramentum adjicitur, id habet efficaciam ex jure naturali aut civili. Nam illud in se non facit, ut, quod alias naturalem tantum obligationem producebat, jam civilem quoque producat, nisi peculiariter hoc jure civili sit dispositum. Sicut nec idem actus speciem mutat, ita ut, quod donatio fuit, accedente juramento, contractus onerosus fiat, & vice versa.

XX. 1. Nunc quid superiorum, id est Regum, patrum, dominorum, & maritorum in his quæ maritalis sunt juris, imperia possint videamus. Superiorum actus hoc quidem efficere non potest, ut jusjurandum quatenus vere fuit obligatorium non sit præstandum: id enim juris est naturalis & divini. Sed quia actus nostri non plene sunt in nostra potestate, sed ita ut a superioribus dependeant, ideo duplex esse potest actus superiorum circa id quod juratur, alter directus in personam jurantis, alter in personam cui juratur.

Th. 2. 2. 9. 89. art. 9.

2. In personam jurantis dirigi potest, aut antequam juretur irritum reddendo juramentum, quatenus jus inferioris sub potestate superioris continetur, aut postquam juratum est vetando ne impleatur.

Nam

c. Venientes de juramento. c. 1. de prohibitis. feud. alien. per Fed. a lib. iv. de benef. 35.

L. ult. ad mun. Molin. disp. 149. c. si vero de iurejur.

Nam inferior, qua inferior, obstringere se non potuit nisi quatenus superiori id placitum esset: ampliorem enim non habebat potestatem. Hoc modo lege Hebræa mariti uxorum, patres liberorum qui sui juris nondum erant, juramenta irrita faciebant. Proponit hanc quæstionem Seneca: *a Si lex lata erit, ne id quisquam faciat quod ego me amico meo facturum promiseram?* Et solvit: *Eadem lex me defendit quæ vetat.* Sed & actus ex utroque mixtus esse potest, ut si superior constituat quod inferior juraverit hoc aut illo casu, puta ex metu, aut imbecillitate iudicii, ita demum valere si ab ipso approbetur. Atqui ex hoc fundamento defendi possunt absolutiones juramentorum, quæ olim a principibus, nunc ipsorum principum voluntate, quo magis cautum sit pietati, ab Ecclesiæ præsidibus exercentur.

3. In personam ejus cui juratur actus dirigi potest tollendo ab eo jus quod ei partum est; aut etiam, si jus desit, vetando ne quid ex tali juramento accipiat; idque duobus modis, sive in pœnam, sive ob publicam utilitatem, ex vi supereminens dominii. Atque hinc intelligi potest, si jurans non ejusdem sit ditionis cum eo cui juratur, quid aut hujus aut illius rectores possint circa jusjurandum. Ipse autem qui juratus aliquid promisit nocenti qua talis est, puta piratæ, non potest jus promisso quæsitum pœnæ nomine ob id ipsum ei auferre: quia tunc verba nullum haberent effectum, quod omnino vitandum est. Similique de causa compensari non poterit quod promissum est cum jure quod ante erat controversum, si post motam controversiam inita pactio fuerit.

4. Potest & lex humana impedimentum quod certi generis actibus posuerat tollere, si juramentum aut quaecunque, aut certa forma accesserit: quod Romanæ leges fecerunt, in iis impedimentis quæ non directe publicam sed privatam jurantis utilitatem spectant. Quod si fiat, valebit actus juratus eo modo quo naturaliter citra legem humanam fuerat valiturus, aut fidem tantum obstringendo, aut jus etiam dando alteri, pro diversa actuum natura, quæ alibi a nobis explicata est.

C O M M E N T A R I U S.

QUæ Auctor hic disputat de relaxatione & dispensatione juramentorum, præsupponunt inæqualitatem, id est, conditionem parendi & imperandi non civilem duntaxat, sed & naturalem, qualis conditio, ex generatione procedens apud generatos: jure enim generationis liberorum actiones subjiuntur imperio paterno, quamdiu sunt ac manent pars domus paternæ, ut annotavimus hujus libri *cap. 5. §. 5.* Quemadmodum actiones civium diriguntur & gubernantur imperio summi imperantis ob subjectionem voluntariam, qua se obligarunt, obtemperaturos ejus jussis, ac ejus voluntatem pro agendorum norma & regula habituros, a qua recedere ipsis fas non esset in omnibus,

quæ cum civitatis fabrica & ejus salute ac utilitate relationem habent, ita ut quæcunque actiones proficiscuntur a civibus, qua membris ejusdem civitatis & subjectis eidem imperio, suam validitatem mutuentur a convenientia cum placito & voluntate ejus, qui summæ rerum præest, utpote cui incumbit civium actiones ita dirigere, ne exinde aliquid detrimenti capiat communis utilitas ac salus, & proinde ejus est modum & normam agendi statuere ac præscribere, boni vero civis ad illam actiones suas & omnia negotia accommodare, si velit ut suum sortiantur effectum. Etenim hæc sequela summi imperii & naturaliter illud sequuntur, ut voluntas & placitum superioris

rioris civibus imponat necessitatem juxta illud actiones suas moderari & negotia peragere. Exigit idem obsequium, summis imperantibus debitum, quo sublato, statim corrueret societatis civilis fabrica summo cum singulorum membrorum detrimento, imo sæpius cum interitu & ruina. Quamobrem non censetur voluisse quidquid repugnat voluntati Principis vel eorum, qui ad Reip. sedent gubernacula; atqui cum nullus actus humanus subsistere possit absque consensu & voluntate agentis; ergo quicumque actus contrarius legibus cujusque civitatis, cujus membrum agens, irritus ac nullus censeri debet, tanquam destitutus ejusmodi requisito, quo deficiente, nullum effectum producere potest in ordine ad alios, quibuscum agenti negotium intercessit: est enim hoc jus summo imperanti ex civium delatione questum, in cujus præjudicium non potest a subiecto aliquid disponi. Verum quoniam humanum imperium non latius vim suam extendere potest, quam circa humana negotia, & proinde ejusmodi civium actus, qui relationem habent cum civitatis fabrica, & ea concernunt negotia, quæ sunt in commercio hominum, quæque pertinent ad justitiam commutativam vel distributivam; atqui jurandi actus quidem eatenus in actuum humanorum numero collocari debet, quatenus apponitur promissionibus vel contractibus, qui inter homines celebrantur, & ad eorundem confirmationem adhiberi solet; obligatio autem, ex eodem proveniens, non humani, sed divini quod sit fori, diximus, utpote quæ Deo quæsitæ, dicendum, juramentorum dispensationes vel relaxationes, quibus obligatio, juranti imposta, vel tolleretur, vel irrita declararetur, neutiquam ad forum humanum pertinere, & proinde ab humano imperio non pendere. Quis eo audaciæ processit unquam, ut, oblitus omnis reverentiæ, metus, obsequiique divini, ac ignarus prorsus sui ipsius conditionis, Deo jus suum quæsitum auferre animum induxerit? Nonne nos homunciones plane pendemus a summi Jehovahæ nutu & imperio? Quid juris nos vindicemus nobis in eum, qui nullum, præter semetipsum, superiorem habere potest, qui est Rex Regum, & cui omnis subordinata potestas; nulla enim potestas, nisi a Deo. Quamobrem dicendum, neminem esse in terris, qui vincula juramenti solvendi, atque hac ratione Dei jura invadendi, facultatem habeat, nisi de ejusmodi rebus præstitum, quæ illicitæ, & proinde nec Deo acceptæ videri possunt, quo casu vice Dei fungitur quicumque juramenti vinculum resolvit, vel irrita vota pronuntiat. Fateor equidem nemini licere jura Dei invadere, & proinde aliquem, de juramento dispensando, solvere a necessitate faciendi sua dicta vera, vel relaxare vinculum juramenti, cujuscumque etiam sit conditionis, status, vel dignitatis: nulla enim coram Deo personarum distinctio respectu eorum officiorum, quorum præstationem & adimplerionem a nobis exigit reverentia & metus, quem Deo debemus, quemque divinus postulat cultus.

Nulla potestas humana tam ampla, ut valeat Deo eripere quæ Dei sunt. Ea qui non utitur ad divina jura tuenda, ipsaque ab omni læsione, contemptu & vituperio intacta illibataque conservanda, illa abucitur. Ut vero potestate; nobis concessa, utamur; ac ipsa nequaquam abutamur, summa nobis juramenti debet esse religio, quam nulla ratione imminui labefactarive oportet. Hæc quanquam vera & per se nota sunt, ob eamque causam nulla ulteriori confirmatione egent, non desunt tamen, quæ huic ratiocinationi reponi possunt. Quemadmodum enim summæ potestates a Deo constitutæ, interveniente factis humano, ut hac ratione homines, in societates qui coaluere, commode & tranquille vitam possent transigere, atque a se avertere & arcere tot pericula, quæ in statu naturali sibi a se invicem imminebant, atque tot incommoda declinare, quæ cum ejusmodi statu quasi pari passu ambulant; ita quoque censeri debet divinum Numen, summo imperio omni eo delato jure; approbaturum cuncta, quæ ratio, divinæ mentis radiis illuminata, dicat necessaria ad ejusmodi societatis fabricæ conservationem, & ad pericula, quibus cæteroquin foret obnoxia, ab ea avertenda. Atqui docet rerum usus, & ipsa societatis civilis natura abunde demonstrat, eam diu subsistere non posse, nisi constituto summo aliquo imperio, quod in omnes eorum, qui ejusdem civitatis membra, actiones absolutam habeat dispositionem; ac facultatem eas dirigendi, prout ei efflagitare videtur salus communis & utilitas publica, finis & summa lex Reipublicæ, ad quam collimare oportet omnes civium actus. Verum isti inservire nequeunt, nisi competat summo imperanti jus & facultas eorundem actiones ita dirigendi, moderandi & attemperandi, ut huic fini respondeant. Illud vero efficere nequit, quin oporteat illum complura edicere, & formam certam ac regulam agendi civibus præscribere, ad quam actiones suas componere necessum habent, si velint eas sortiri effectum, qui ipsas naturaliter sequitur. Ejusmodi agendi norma præscripta, nullus actus validus censeri debet, quin cum ea conveniat. Cum ea si convenit, perfectus censetur ac subsistere autumatur; secus, si voluntate & consensu imperantis destitutus: voluntas enim summi imperantis est pro voluntate omnium habenda. Quidquid igitur ille constituit, edixit, promulgavit, omnes constituisse videntur cives, & proinde idem velle, idemque nolle, quod statuit & prohibuit civitas, sive eam representans summus imperans: contradictionem enim involveret unum idemque velle, & nolle. Præterquam quod se bonum civem profiteri nequeat, qui superioris voluntati suas actiones conformes facere vel reddere recusat. Quoniam itaque hunc vivendi ordinem approbavit Deus, imo expresse mandavit, ut summis potestatibus subiecti simus, & quidem sub ea comminatione, ut eum, qui iis resistit, haberet, ac si divinæ ordinationi resisteret, dicendum, nos quoque alligasse ad omittenda omnia, quæ nobis interdicerent, facien-

facienda vero, quæ imperarent. Quidquid igitur adversatur legibus, a summis potestatibus latis, censeretur actum, quasi non actum, quoniam destituitur voluntate, consensu & approbatione eorum, ad quos ea pertinet cura, ut provideant, ne quid Resp. detrimenti capiat. Tota itaque vitæ transigendæ ratio, omniumque actuum humanorum efficacia dependet ab arbitrio, consensu & placito imperantium, quatenus habent relationem cum civitatis fabrica, ejusque salutem ac utilitatem spectant, qui ab homine proficiuntur tanquam membro & parte Reipublicæ. Quamobrem juramenti, quatenus est actus humanus, accedens humanis negotiis, dispensatio & relaxatio etiam eatenus dependet ab humano imperio, in quantum ab ejusdem præstatione & implemento civitas vel ejusdem membra damni aliquid pati possent, aut aliquod incommodum sentire, & detrimenti quid capere aut in futurum, aut in præsens. Non potest superioris actus sive imperium humano juramento derogare vim obligandi, quæ moraliter ei inest, & assidua ac inseparabilis ejus comes existit, sed quatenus est actus humanus, cujus præstatio & implementum requirit actionem hominis, dependet a superiorum arbitrio & potestate; imo adeo ab eadem dependet, ut vel in antecessum irritum reddi possit, vel, jam præstitum si sit, vetari, ne impleatur, idque sine summi Numinis contemptu, utpote qui talem ordinationem ipse constituit, atque ei in omnibus, honestis scilicet & licitis, obtemperandum edixit. Juramentum non debet esse vinculum iniquitatis; atqui illud esset, si ordinationi divinæ foret contrarium. Juramentum, quo se quis jurejurando obligavit ad præstandum faciendumve alteri, vel admittendum in alterum aliquid, repugnaturum legibus & jussis sui Principis vel superioris, esset juramentum invalidum, utpote non fundatum in voluntate imperantium, quæ est quasi conditio, sine qua juramentum non subsistit, & quæ semper tacite inest juramenti subditorum, quatenus eorum se nemo in præjudicium summæ potestatis obligare valet efficaciter. Hæc voluntatis declaratio fieri potest duplici modo, ut tradit Auctor, directo actu, aut in *personam jurantis*, aut in *personam ejus, cui juratur*. In personam jurantis dirigi potest, aut declarando, antequam juretur, si juret inferior, id inane futurum, quod nullam habeat facultatem sese obligandi citra suam auctoritatem, scilicet quoad ejusmodi res & actiones, quæ directioni superioris subsunt, & proinde habent relationem cum societatis civilis communi salute ac utilitate, nam, ut optime Auctor, inferior, qua inferior, obstringere se non potuit, nisi quatenus superiori id placiturum esset: ampliore enim non habet potestatem: non enim hoc casu sui juris est, sed sub auctoritate superioris constitutus, ut pupillus sub tutore, sine cujus auctoritate obligari nequit. Neque huic auctoritati aliquid, invito superiore, quovis sub prætextu, detrahendi facultatem habet subjectus, quin everti totius civitatis fabricam sit necessum:

superiorum enim actus nihil pati possunt ab actibus inferiorum: esset enim hoc contradictorium. Perinde autem est, ut inquit Pufendorfius, quod & ego amplector, irritum juramentum, sive superior in antecessum denunciaret, ne super certis rebus juramentum concipiatur, sive, ubi juratum est, vetet, ne impleatur, etsi priore casu gravi se peccato obstringat subjectus, temere, imo non temere duntaxat, ut mihi videtur, sed malitiose & perverse, ac contra interdictum jurando: bis enim peccare videtur; primo quod Dei nomen ita in vanum assumit, & deinde quod summi imperantis jussa violare susque deque habet. Hinc poterat pater rescindere vota & jurata filiarum familias, quamdiu pars erat domus paternæ, ut annotavimus, maritus uxoris, dominusque servi in iis, quæ cum domestico regimine ac ejus utilitate relationem habebant, *Numer. 38.* propterea quod non essent sui juris, ast ab aliena penderent potestate & auctoritate. Ad hoc hic utilitatis rationem maxime habendam; quippe non suaderem Principi juramentum, quod in se nullo laborat vitio, factumve fuerit super re, cujus disponendi penes jurantem residet liberum arbitrium, irritum declarare ex plenitudine potestatis nulla alia de causa, quam quod ipsi displiceat, nisi in antecessum denunciaverit, ne supra certis rebus juramentum concipiatur; quippe præsumitur non sine justa causa imperantem illud constituisse; tum etiam quod ejusmodi juramentum, ab ejusdem constitutionis conscio præstitum, cum contemptu summi imperii conjunctum videatur, cui nequitiam favere oportet: vix enim diu consistere posset societatis fabrica, si quis contravenire impune posset legibus, a summo imperante vi supremæ potestatis, qua ornatus, conditis & promulgatis. Potest autem & hoc modo vis juramenti, a subjecto præstiti, a superioris arbitrio suspendi, si superior ita constituat, ut tum demum jurans dicta sua vera facere teneatur, si ab ipso adprobetur. Fundatur itaque hæc relaxandi juramenti facultas non solum in humana ratione, desumpta a fabrica & constitutione societatis civilis, quæ subsistere nequiret, nisi actiones civium subessent summi imperantis arbitrio atque directioni, ita ut earum nulla sit efficacia, nisi cum ejusdem voluntate & placito conveniant, & respondeant normæ ac regulæ, ab eo præscriptæ; sed huic quoque accedit divina constitutio & adprobatio, qua civibus injungitur, ut exactam obedientiam præstent summis potestatibus non quibusdam, sed omnibus in rebus, quæ sunt humani fori, & pertinent ad societatis civilis regimen. Itaque nunquam peccat subditus, actiones suas si accomodet ad voluntatem & placitum superioris; verum peccare aliquando potest summus imperans, si excedat limites imperii, sibi delati, ac sibi vindicet imperium in ea, quæ non ad humanum, sed ad divinum referri debent forum. Nec statuendum Principem, juramenti præstiti obligatione jurantem exsolventem, irritum jurandi actum declarando, eo sibi vindicare jura, Deo quæ sita, & idcirco excedere limites suæ potestatis; quippe juramenti

ti ejusmodi nulla vis, quoniam Deus tali juramento non addit efficaciam, utpote quod repugnat obsequio, summæ potestati debitæ, & proinde suæ constitutioni; imo & ipsi Deo hac ratione obedientia debita denegatur, quia peccatur adversus primum præceptum secundæ tabulæ: quamobrem nec in foro divino aliquem producit effectum; acceptare enim Deus nequit, quod sanctitati suæ & justitiæ adversatur. Itaque revera non dispensat de jure divino, nec jus, quæsitum Deo auferitur, irritum juramentum declarando, sed, suo jure utens, simul divina jura tuetur. Cum itaque hæc potestas inest in summo civili imperio, non injuste quondam exercuerunt eam Romani Principes, ut patet ex *l. ult. ff. ad Municip.* Sic Tiberius equitum Rom. jurisjurandi gratiam fecit, ut uxorem, in stupro generi compertam, dimitteret, cum ante se nunquam eam repudiaturum jurasset. Id egit Tiberius, declarando, cognitionem habens juramenti, ab equite præstiti, eum jurejurando non teneri, ipsumque a perjurii crimine absolvendum: juramentum enim de uxore adultera non repudianda pro nullo habetur, quia turpe, & contra leges fit. Hanc cognitionem Christiani Principes Episcopis sæpe delegaverunt, qui quandoque turpiter hac potestate sunt abusi. Hodie, ut rerum usus testatur, ipsa abutitur Romanus Pontifex, qui omnes inter Episcopos principatum obtinet. Et sane, inquit Pufendorfius, cum ex principiis juris definiendum sit, quænam juramenta, & quibus de causis relaxari possint, nescio qua de causa sacerdotes præ Jctis sibi quid auctoritatis hic arrogare queant: quamobrem in bene constituta Republ. ad forum humanum pertinet ejusmodi cognitio. In personam autem ejus, cui juratum est, actus dirigi potest, vel jus quæsitum ei auferendo, vel vetando, ne quid ex juramento accipiat, idque vel pœnæ nomine, vel ob utilitatem publicam ex vi dominii supereminentis. Hoc casu jurans nullum perjurii crimen admittit, quia per ipsum non stat, quo minus illud impleatur, & præstandi necessitas ipsi remittitur ab eo, cui jus directe aut eminenter quæsitum fuit; Pufend. *lib. 4. cap. 12.* ipse autem, qui, juratus, aliquid promisit nocenti, qua talis est, puta piratæ, latronive, non potest jus, promisso quæsitum, pœnæ nomine ob id ipsum ei auferre, quia tunc verba nullum haberent effectum, quod omnino vetandum: tenetur enim vera facere dicta, & proin-

de præstare; quod, juratus, promisit; neque sermet ullo prætextu solvere hac obligatione valet, si super re licita juratum, et si sit juris sui, id est, a suo arbitrio & facultate pendeat juramenti implementum. Vidè quæ annotavimus supra §. 14. 15. Nec simili de causa compensari poterit quod promissum est cum jure, quod ante erat controversum: debiti enim liquidi ad illiquidum nulla est compensatio. *l. fin. Cod. de compens.* Ex promisso certum sibi jus adquisivit alter, quod cum litis dubio eventu nequit compensari. Excipe tamen, si factæ promissionis tempore non erat amplius controversum. Eo casu recte fit compensatio: ab utraque enim parte jus æquale & liquidum debitum, quod compensationem admittit. Potest autem lex humana, quæ civibus est agendorum norma, ita ut, quidquid agunt, ei debeat esse conveniens ad producendum illum effectum in ordine ad alios, quibuscum nobis negotium est, impedimentum, quod certi generis actibus posuerat, tollere, si juramentum aut qualecunque, aut certa forma accesserit; quippe quemadmodum ejusmodi legislatoris constitutio a voluntate & placito vim suam mutuatur, & ab eo, tanquam sua origine, dimanat, ita pendet ab ejusdem arbitrio ejus mutatio, vel abrogatio, vel dispensatio: nihil enim tam naturale est, quam ut unumquodque eodem modo dissolvatur, quo colligatum est. Quamobrem potest gratiam facere magistratus vel rex interdicti, si quis id, quod vetitum est, facturum juraverat, idque non solum ratione ejusmodi impedimenti, quod privatam jurantis, sed etiam quod publicam utilitatem spectat, modo læsio non sit enormis, licet hoc casu non omnino officio, quod bono Principi incumbit, satisfaciat: non enim adeo arctis cancellis circumscripta publica potestas, quin aliquid condonandum humanæ imbecillitati, a qua eum non immunem præstat summa majestas regniunque diadema. Quod si id fiat, producet actus illum effectum, qui naturæ ejus conveniens, id est, quem produxisset citra legem humanam, prout cum justitia explettrice sive commutativa, vel distributiva, aut attributrice habet convenientiam: & proinde alteri facultatem tribuit juxta hanc justitiæ normam jus suum persequendi; huic necessitatem imponit adimplendi & præstandi quod conventum. Idque & Romanæ leges fecerunt. Vid. *Auth. sacram. pub. C. si adv. vend. c. cum contingat. X. de jurejur.*

XXI. 1. Notandum hic est obiter, quod in Christi præceptis & apud Jacobum de non jurando dicitur, proprie non ad assertorium juramentum, cujus apud Paulum Apostolum exempla exstant aliquot, sed ad promissorium futuri incerti pertinere. Ostendit hoc evidenter oppositio illa in verbis Christi: *Audistis dictum antiquis: Non pejerabis, sed reddes Domino juramentum. Ego vero dico vobis: Ne jurate omnino.* Et ratio quam Jacobus adjicit: *μη οὐκ ὀρκίζετε οὐτιαν*, id est, *ne fallaces*

inveniuntur : nam eum sensum vox ὑποκρίσις apud Hellenistas habet, ut apparet Job. xxxiv. 20. Matth. xxiv. 51. & alibi.

2. Idem evincit illud in Christi verbis : ἔγωγε ὑμῶν, ναὶ ναὶ, ἔ, ἔ, quod sic Jacobus explicat, ἦτοι ἔ ὑμῶν τὸ ναὶ ναὶ, καὶ τὸ ἔ ἔ : ubi manifeste est figura quam πολλοὶ Rhetores vocant, ut in illo,

Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

Et in altero simili : *Ad illum diem Memmius erat Memmius.* Nam prius ναὶ & ἔ promissum significat, posterius ejus implementum. Est enim ναὶ promittentis : unde per αἰμὴν explicatur Apoc. i. 7. eundemque sensum habet quod hic in Syriaco est, ܢܐ, respondens Rabbinico ܢܐ, & Arabicum ܢܐ quomodo apud Jurisconsultos Romanos ܢܐ. Et quidni? notæ sunt respondentis ad stipulationem. Pro implemento promissionis sumitur apud Paulum i i Corinth. i. 20. cum ait omnia Dei promissa in Christo esse ναὶ ἔ αἰμὴν. Hinc vetus Hebræorum dictum, *justi hominis ναὶ est ναὶ, & non est non.*

3. Contra, quorum facta a dictis discrepant, apud eos esse dicitur ναὶ ἔ, i i Corinth. i. 18. 19. id est, ναὶ eorum esse ἔ, & ἔ esse ναὶ. Sic Paulus Apostolus ipse exponit, nam cum negasset se ἐλαφρῶς χεῖρα εἶχον, levitate usum, addit sermonem suum non fuisse ναὶ καὶ ἔ. Festus varias referens sententias de significatione vocis *naucum*, si scribit : *Quidam (ajunt) ex Græco ναὶ ἔ ἐχὼ levem hominem significari.* Quod si ναὶ ἔ ἔ levitatem significat, sequitur, ναὶ ναὶ, ἔ ἔ, constantiam significet.

4. Idem ergo dicit Christus quod Philo : καλῶτα ἔ βιωφιλέτατον ἔ ἀρμότιον λογικῆ φύσι τὸ αἰνέμασιν, ἕτως ἀληθεύων ἐφ' ἑκάστῃ διδασκαλίᾳ, ὡς τὰς λόγους ὅρασε εἶναι νομιζομένους : *Optimum atque utilissimum & rationali naturæ convenientissimum est juramento abstinere, atque ita se veracitati assuefacere, ut verba pro juramento accipiantur.* Et alibi : ὁ ἔ ἀρεταῖς λόγῳ ἔρεσθαι ἔγωγε βίβωσθαι, ἀκλινης, ἀψευδιστοῦ : *Viri boni oratio pro juramento sit firmo, immutabili, fallere nescio.* Et quod de Essenis Josephus : πάντες τὸ ρηθὲν ἔπι αὐτῶν ἐχούρατον ὄρασε, τὸ ἔ ὁμνῶν ἀνοπὸν ἀεὶ ἔσται : *Quidquid dixerint validius est jurejurando, ac supervacua res ipsis habetur jurare.*

5. Ab Essenis, aut Hebræorum illis quos secuti sunt Esseni, videtur hoc sumfisse Pythagoras, cujus hæc sententia : μὴ ὁμνῶναι θεῖς, ἀσκήσθαι δὲ αἰνῶν δῶν ἀξιότατον παρέχον : *Non jurandum per Deos : quemque enim id curare debere ut nec jurato sibi credatur.* Scythæ de se ad Alexandrum Curtio referente : *Jurando gratiam Scythas sancire ne credideris : colendo fidem jurant.* Cicero pro Roscio Comædo : *Quæ pœna a Diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci constituta est. Non enim ex pactione verborum cujus jusjurandum comprehenditur, sed ex perfidia & malitia, per quam infidiæ tenduntur alicui, Dii immortales hominibus irasci & succensere consueverunt.* Solonis dictum celebratur : καλοκαγαθίαν ὄρασε ποιοῦν ἔχε : *Ea esto probitate, ut ei magis quam juramento credatur.* Clemens quoque Alexandrinus dixit viri boni esse, τὸ πιστὸν ἔ ὁμολογίας ἐν αἰμαῖσι πᾶσι καὶ ἰδραῖσι δεικνύον βίω πᾶσι λόγῳ : *Fidem promissi ostendere in verborum ac vitæ subtilitate & constantia.* Alexis Comicus :

ὄρασε

Ὁρκὸς βεβαίως ἐστὶν ἀν' ἑδῶν μόνον.

Nutus mei pro jurejurando valent.

Narrat Cicero oratione pro L. Cornelio Balbo, Athenis cum quidam apud eos qui sancte graviterque vixisset, & testimonium publice dixisset, & jurandi causa ad aras accederet, una voce omnes iudices ne is juraret reclamasse; eo quod nollent religione videri potius quam veritate fidem esse constrictam.

6. A Christi dicto non discrepat Hieroclis illud ad aureum carmen :

Ὁ σέβας ὄρκου ἐν ἀρχῇ ἀπαγορεύεται, τὴν δὲ ἀποκρίσιν δὲ ὁμνύμεναι ἀποπέμπει ἀπὸ τῆς ἐκδεχομένης καὶ ἀόριστον ἐκβάλλει ἐκ τῶν ἐπιπέδων. Ὡς γὰρ τὰ μικρὰ καὶ μεταπίπτουσι, διὸ ἔτι ἀξίον ἐστὶν αὐτοῖς ὁμνύμεναι ἔτι ἀσφαλῆς. *Qui in principio dixerat, jusjurandum reverere, eo ipso præceperat abstinere a jurando de his quæ possint fieri & non fieri, & incertum habent casus exitum. Talia enim & parvi ducenda sunt, & mutabilia sunt, unde nec dignum de iis jurare, nec tutum. Et Libanius in Christiani Imperatoris laudibus ponit : Ἐπισημίας ποσῶν ἀποκρίσιν, ὡς καὶ πρὸς τὰς ἀόριστας ἔχων ἀπαγορεύει : Aperjurio tantum abest, ut etiam vera jurare vereatur. Eustathius ad illud Odyssææ : Ἄδ' ἤπει ἔχον μὲν εἰσσημῆν : Sic ait : Ὁυ χρῆμα ὄρκου ἐν τοῖς ἀδύτοις πρὸς βεβαίωσιν, ἀλλ' ἀχρῆς πρὸς ἀποκρίσιν : In rebus incertis non ad asseverationem juramentum adhibendum, sed preces pro bono exitu.*

C O M M E N T A R I U S.

Supra lib. 1. cap. 2. §. 6. quædam delibavimus, quæ ad juramenti doctrinam pertinent, atque pro mensura nostri ingenii explicare & interpretari conati fuimus sensum eorum verborum, quæ de jurisjurandi religione illis in locis, ab Auctore nostro adductis, a Christo proferuntur; annotavimusque ibi, non omne juramentum a Christo damnari, sed juramenta primo temeraria, quæ, necessitate non exigente, sunt, prohiberi. Deinde damnari consuetudinem illam jurandi per creaturas : docebant enim Pharisei, non metuendum esse peccatum in usu juramenti, nisi quando ex veritatis defectu admitteretur perjurium. Id itaque nos Christum, optimus, ac fallere nescius divinæ legis interpret, monere voluit, ne, repudiato Judæorum jurandi more, temere & levi de causa properemus ad juramenti usum, sed eo semper abstinemus, nisi exigat necessitas. Ibidem etiam ostendimus, admodum falli cum Anabaptistas, tum eos, qui ipsorum castra sequuntur, autumantes ac statuantes, omnia ibi absolute prohiberi juramenta : existimat vero Auctor noster, ea, quæ dicta a Christo *Math. 5. 34. & repetita a Jacobo 5. 12.* referenda ad juramentum promissorium futuri incerti; idque ipsi videtur perspicui posse ex illa oppositione, quæ habetur in Christi verbis *Math. 5. 34. Audistis dictum fuisse antiquis, non pejerabis, sed reddes Domino juramentum. Ego vero dico vobis, ne jurate omnino;* hic autem haberi sermonem de juramento promissorio, patet ex iis verbis : *Reddes domino juramentum.* Redditio enim in promissorio juramento potissimum locum ha-

bet, cui opponitur : *Ne jurate omnino*, id est, abstinete promissoriis hisce juramentis. Atque huc respicere videtur Jacobus, cum inquit, *non esse jurandum, ne fallaces irruerimus*, id est, non esse aliquid jurato promittendum, ne, si fallat eventus, qui non pendet ab humana potestate, præter expectationem & fidem *fallaces irruerimus*, ut inquit Apostolus. Deinde etiam illud evincere statuit Christi & Jacobi verba : *Sermo vester sit ita ita, ne ne*, ubi manifeste figura est quam *ἀλοκήν* Rhetores vocant, eumque in finem illa exempla adducit, aliasque doctissimas animadversiones & observationes adfert. Verum hæc argumenta magis acute excogitata, quam veritati consentanea videntur : unde enim liquet, omne in novo fœdere juramentum promissorium esse prohibitum? Ipsum potius admittendum societatis colendæ cum civilis, tum humanæ causa, dicitur ratio. Nihil autem prohibitum nec jure naturæ, sive divino necessario, nec positivo, quod obstaret huic vitæ transigendæ rationi, quam ab ipso quasi divino Numine inductam, alibi annotavimus. Si, quod urgent adversarii, concedamus, abolerentur in societate civili contractus omnes, qui semper juramento claudi solent. Hinc ergo sequitur, perperam illos statuere, juramenta promissoria esse prohibita : *Christianis enim scrupulus injiceretur maximus, si nullo modo licita, nec possent inter se Reges convenire de futuris pacis conditionibus, quæ in mutuis promissionibus, juramenta confirmatis, consistunt. Nec valet argumentum ab incertitudine eventus, qui in potestate nostra non est.*

est. *Nec illud, quod nos, si juremus, sapienterero conjiciamus in periculum perjuri, quia ignoramus, an illud, quod juravimus, prestare possimus, nec ne: satis est enim, ad crimen illud evitandum, nos, cum juramus aut promittimus, firmiter in animo habere, facere id, quod juramus: si enim postea non culpa nostra, sed natura necessitate, impediamur, aut intellexerimus contra Dei voluntatem esse, quod promisimus, summeque is, cui juravimus, extorquere debeat juramenti executionem, neque non exsequendo, rei non sumus perjuri, inquit doctiss. Rivetus prælect. ad Decal.* Non prohibetur itaque a Christo juramentum promissorium, admissio assertorio, sed prohibentur juramenta temeraria de re inutili nec necessaria. Pharisei, ut alibi annotavimus, putabant non esse peccatum, si admitteretur perjuri, nisi cum esset falsum; docet autem Christus, non tantum peccari perjuriis contra decalogum, sed etiam, si nimis facile ac temere in rebus inutilibus & non necessariis nomen Dei assumatur, licet sub formulis obliquis & indirectis, sub quibus asserere ea, quæ levia, nulliusque momenti erant, non admodum grave peccatum esse, putabant Pharisei. Cavendum, ne nimis leves & faciles in jurando simus. Optandum esset, ut omne juramentum a Christiana societate exularet. Oporteret eos, qui Christi doctrinam se profiterentur amplexos, tales esse, ut, omni jurejurando misso, non haberent necessum, arctius a se in mutuo fidei vinculum exigere, quam illud, *est est & non non*. Dolenda illa diffidentia inter eos, quos Christum sibi, tanquam exemplar imitandum, proponere decet. Si justitia & charitas apud nos tantum valeret, quantum amor proprius, & si a nobis repudiaretur nefanda aliis commodi sui causa nocendi cupido, omnis profecto jurandi necessitas sublata foret. Cuique autem incumbit sese ita gerere, ut sibi facile credatur, & simplici a se factæ promissioni tantum fidei habeatur, ac si jurata esset. In hoc quisque suum si faceret officium, omnis diffidentia sublata foret, nec ulla jurandi necessitas existeret. Quorsum enim attinet jurare, si nemo sit, qui circumvenire quempiam velit, etiam si id impune possit, & si quilibet, alterius e suo æstimans animum, nemini diffidat? Qui vere Christianus, etiam suo cum incommodo alienis consulit commodis; tantum

abest, ut ullum fallere velit, & charitas adeo credit omnia, adeoque non diffidit, ut etiam parum honesta, quoad potest, in bonum interpretetur, ut inquit Erasmus *comment. ad cap. 5. Math.* Sed quidquid sit, cavendum, ne temerariis & levibus juramentis peccemus. Ab iis imprimis abstinendum, docet Christus. Hunc morem, Phariseis usitatum, reprehendit Servator, inquit, eos in eo pejores Gentilibus, utpote qui docebant, raro ac tarde ad jurandum procedendum, ut patet ex exemplis, ab Auctore allegatis. Præcipiebat discipulis suis Pythagoras, *ut ad jurandum raro ac tarde accederem, ubi vero semel jurassent, ut prorsus sacramenti fidem servarent.* Unde Quintilianus: *In totum jurare, nisi ubi necesse est, gravi viro parum convenit.* Et apud Platonem *II. de ll. Deorum nomina facile ne polluas.* Quamobrem Isocrates ad Demonic. *Juramentum, tibi oblatum, duabus de causis suscipe, vel ut te ipsum turpi suspitione liberet, vel ut amicos ex magnis periculis eripias. Pecuniarum vero gratia, etsi vera dicturus sis, nullum Deum juraveris: sin minus, aliis perjurus, aliis avarus videberis.* Et idem: *Juramentum deprecare, si quidem fieri potest, omnino: sin minus, saltem quoad ejus potest.* Fidissimi mortalium, qui colendo fidem jurant. *Curt. lib. 7. cap. 8.* Solon tantam morum probitatem inesse hominibus oportere dicebat, ut non opus esset ligare jurisjurandi religione. *Maxim. Ser. 33.* *Multi solent monere alios, ut sancte jurent, ego vero omnino ne ab initio quidem facile jurare licitum esse censeo. Morum probitatem jurejurando firmiter habere oportet.* Euseb. *Jurejurandum est iustificatio de re controversa. Ita fugito jusjurandum, ut ne sancte quidem jures. Ex frequenti jurejurando perjurius nascitur.* Philo & Lactantius *cap. 4. ep. de bono viro.* *Non pejerabit, ne Deum ludibrio habeat, sed ne jurabit quidem, ne quando vel necessitate, vel consuetudine in perjurius cadat.* Sic Firmicus *2. 33. ad Lollianum: Jurisjurandi fidem nec promittas, nec exigas.* Idem *3. 7.* *Ab omni mendacio separatos, & qui nec de veris rebus jurisjurandi necessitatem aut dare, aut accipere velint.* Vide *Eccl. 23.* Hinc Augustinus: *Ita dominum prohibuisse a jurando, ut, quantum in ipso quisque est, non juret: quod multi faciunt, in ore habentes jurationem, tanquam magnum aut suave aliquid.*

Can. in c. querelam. de jurejur. Diod. lib. XVI. Pan. in c. ad aures. De his que vi vel metu causa. Jas. in l. III. §.

XXII. Ideo multis in locis vice jurisjurandi repertum est, ut fides datis dexteris, quæ erat *πιστις βαβαιωλάν τῶν τῶν Πίστεως*, firmissimum apud Persas fidei vinculum, aut alio quo signo obstringatur, ea vi, ut ni impleatur promissio promissor non minus detestabilis habeatur quam si pejerasset. Præcipue de regibus virisque principibus dictum est usitatissimum, fidem eorum pro jurejurando valere. Tales enim esse debent, ut cum Augusto dicere possint, bonæ fidei sum: & cum Eumene, vitam se potius posituros quam fidem: quo & illud pertinet Guntheri Ligurini:

- - - unde

----- unde jus & reverentia verbo
Regis inesse solet; quovis juramine major.

jurari. D.
de jure-
jurand.
Mynf.
obf. 17.
cent. 1.
III.
Pol. XIV.

Laudat oratione pro Dejotaro Cicero C. Cæsaris dexteram, non in bellis & præliis quam in promissis & fide firmiorem. Et heroicis temporibus sceptrum erectum pro regum jurejurando valuisse notatum Aristoteli.

C O M M E N T A R I U S.

Quamvis multis in locis fides datis dextris, vel alio quodam signo obstringatur ea mente, ut vim juramenti ejusmodi fidei interpositio obtineat e quorundam populorum consuetudine & constitutione, verum tamen juramentum dici nequit, utpote cujus formale consistit in invocatione divini Numinis. Sic apud Principes, ubi hæc fidei interpositio frequentissima, loco juramenti habetur. Promittere hi solent non sub juramenti concepti verbis, sed principali sub fide, ut in Germania receptum, *bei ihren Furstelichen ehren und trewen* / teste Gail lib. 2, obf. 59. Tantum igitur, inquit, operatur fidei

interpositio, quantum verum & corporale juramentum, eisdemque producit effectus, scil. jure Germanico, non naturæ, aut gentium: quod enim eandem vim, eundemque hæc formulæ producant effectum, pendet ex constitutione & arbitrio humano, non vero sequitur ex natura actus; omne quippe juramentum debet referri ad Deum: metus enim & reverentia erga Deum, quæ homini quasi innata, arctissimum adstringendæ fidei vinculum, ut ex iis, quæ hoc cap. supra disputavimus, satis constare potest lectori, quem idcirco ad ea remittimus.

C A P U T XIV.

De eorum qui summum imperium habent promissis & contractibus & juramentis.

- I. **R**efellitæ sententia statuens restitutiones in integrum ex jure civili venientes ad regum actus, quales sunt, pertinere: item regem ex juramento non teneri.
- II. Ad quos regum actus leges pertineant, distinctionibus explicatur.
- III. Jurejurando rex quando teneatur, aut non teneatur.
- IV. Quatenus rex teneatur his quæ sine causa promissæ.
- V. Usus ejus quod de legum vi circa regum contractus dictum est.
- VI. Rex subditis obligari naturaliter tantum, aut & civiliter, quo sensu recte dicatur.

- VII. Jus questum subditis licite quomodo asferatur:
- VIII. Rejcta hic distinctio questæ ex jure naturali aut civili.
- IX. Contractus regum an leges sint, & quando.
- X. Quomodo ex regum contractibus teneantur omnia eorum honores heredes.
- XI. Quomodo ex iisdem contractibus obligentur qui in regnum succedunt:
- XII. Et quatenus.
- XIII. Beneficia regum quæ revocabilia sint, quæ non, distinctione explicatur.
- XIV. Contractibus irraforum imperii an teneatur cujus erat imperium.

I. I. **P**romissa contractus, & juramenta regum, & qui alii iis pares jus in republica summum obtinent, peculiare habent quæstiones, tum de eo quod ipsis in actus suos licet, tum de eo quod in subditos, tum de eo quod in successores. Quod primum caput attinet, quæritur an ipse rex, ut subditos suos, ita se quoque restituere in integrum, aut contractum irritum facere, aut a jurejurando se exsolvere possit. Bodinus censet Lib. 1. cap. VII. iisdem ex causis regem sive aliena fraude ac dolo, sive errore circumventum, sive metu, restitui posse ex quibus subditus restitueretur, tum in iis quæ ad jura majestatis imminutæ, tum in iis quæ ad privata

com-

commoda pertinent. Addit, ne jurejurando quidem teneri regem si ejusmodi sint pacta conventa a quibus discedere lex patiat, etiam si pacta honestati sint consentanea: non enim ideo teneri quia juraverit, sed quia justis conventionibus quisque teneatur, quatenus alterius interfit.

2. Nos, ut alibi distinximus, ita hic quoque distinguendum censemus inter actus regis qui regii sunt & actus ejusdem privatos. Nam in regiiis actibus, quæ res facit eo loco habenda sunt quasi communitas faceret: in tales autem actus sicut leges ab ipsa communitate factæ vim nullam haberent, quia communitas se ipsa superior non est, ita nec leges regiæ. Quare adversus hos contractus restitutio locum non habebit: venit enim illa ex jure civili. Non admittenda igitur exceptio regum adversus contractus quos minores fecissent.

C O M M E N T A R I U S.

Reges, Principes, iisque pares, summum imperium tenentes, ac superiorem idcirco neminem agnoscetes, magistratus propriam, tanquam in statu naturali constituti, voluntatem pro regula ac norma agendi habent, aliisque leges præscribunt, nullas autem accipiunt, nisi quas ipsis dictat ratio: quamobrem quæcunque agunt vel suscipiunt, formam accipiunt a lege naturali. Nulla majestas superior legibus naturæ, utpote quæ, dimanantes a supremo Numine, Regum Rege, & apud quem nulla dignitatis vel potestatis prærogativa valet, omnes homines, quia ejusdem conditionis participes, ad suarum observantiam obligant: idcirco quemadmodum suprema potestas & summa majestas humanam conditionem nequit in divinam transmutare, ita nec semetipsam solvere potest ab ejusmodi obligatione, qua pati tenentur Reges, Principes, ac suprema potestate ornati magistratus, ut leges naturales sibi in suis actibus, tam regiiis, quam privatis, locum vindicent; imo quandoque tenentur etiam a se factis legibus, quoties cum civibus contrahunt, tanquam membrum & pars Reipublicæ, id est, tanquam privati; quippe Rex, ut alibi diximus, duplicem personam sustinet, publicam nimirum, & privatam. Qua publica, propriis legibus non obligatur, quia obligans & obligatus eadem persona; nulla autem obligationis vis, quæ tolli & solvi potest pro arbitrio eam inducentis. Cui etiam accedit, quod Rex, quatenus quoque membrum societatis humanæ, quemadmodum singuli homines, in statu naturali constituti, adstrictus & jura illa observare, quæ societatis conservationem, ac vitæ cum sui simillimis agendæ normam, quatenus cum illa habent relationem, spectant atque præscribunt. Itaque quamvis Rex vel Princeps summum in se suof-

que actus habeat imperium, impedire tamen non potest, ne ejusmodi actus producat effectum, qui naturaliter ex eo profluit in ordine ad alios, quibuscum habet negotium, convenienter juri naturali & societatis humanæ constitutioni ac fabricæ. Itaque, ut alibi annotavimus, effectus naturalis illius libertatis, qua cuique, sui juris, id est, in statu naturali constituto, agere, quod libet, licet, summi imperii & juris, quod in se, suosque actus, obtinent singuli, circumscribitur hæc cancellis, ultra quos extendi vel exerceri nequit, quin peccetur, ea abutendo, in leges naturales. Quamobrem non plus juris mihi in memetipsum in ordine ad alios arrogare possum, quam concedunt mihi leges naturales, permittitque conditio humana, mihi naturalis assiduoque cohærens: summa enim illa, cuique a natura largita, libertas, tribuens cuivis potestatem & facultatem faciendi, quid velit, mensuram suam accipit a recta ratione, humanæ societatis culturam & conservationem potissimum pro fine habente. Unde concludimus, summos magistratus, quales sunt Reges, Principesve, eodem modo, ac cæteris id incumbit, teneri adimplere contractus suos, & præstare, quæcunque promiserunt: fidei enim datæ servandæ necessitas nullam dispensationem admittit, modo nullum contractui vitium adhæreat, vel aliqua justa subsit causa, facultatem a contractu resiliendi, promissionisque implementum recusandi, tribuens; at oportet, ut ejusmodi causa vel vitium ejus sit generis, ut, ad rectæ rationis dictamen & naturalem æquitatem revocata, comperta sit satis gravis & justa ad rescindendum irritumve declarandum, quod gestum est. Hanc facultatem tribuit cuique natura, & idcirco competit homini, quatenus, in statu naturali constitutus, sui juris, ac rerum actionumque suarum liber est arbiter, quoniam, ut sæpius annotavimus, omnes sibi æquales, ac quisque sibi jus dicens, &, quid faciendum, quid omittendum, ex rationis

rationis dictamine dijudicans, jusque suum proprio arbitrio persequens, dum quisque a proprio pendet arbitrio, modo in omnibus actibus & totius vitæ cursu observet naturæ jura & leges, quæ sua ipsi dicat ratio, & præscribunt regulam & normam, quomodo se cum adversus semetipsum, tum in ordine ad alios, gerere oporteat, ne a justitiæ tramite deflectat. Verum postquam, imperio civili constituto, in gentes civitatesque discessum, longe aliam mortales vivendi & agenda rationem amplecti fuit necessum, ita ut submitterent sese non arbitrio proprio, sed alieno, scilicet ejus, quem societati gubernandæ præfici voluerunt ii, qui in unam civitatem & populum ac cætum coaluere, renunciando juri suo, & abdicando sese imperio, quod quisque summum in se & actus suos habebat, conferendoque illud in unum vel plures, ejusdem societatis membra. Nequibat vero ejusmodi delatio fieri absque renunciatione & abdicatione potestatis. Ita quidquid juris summo imperanti competit in subditorum personam & actus, habent homines singuli in se suosque actus in statu naturali, justa scilicet ex causa; sub illa tamen distinctione, quod imperium, in actus suos cuique in statu naturæ competens, non afficiat socium, sibi æqualem, nec eum obliget acquiescere ei, quod vi ejusdem imperii in actum in ordine ad se deducit, quamvis tamen, quatenus cum æquitate naturali convenit, probare oporteret, præsertim, si idem juris statueret in suos. Quamobrem quidquid juris ex justa causa in statu naturali paterfamilias, & in civili summus magistratus statuerit in actus vel membrorum familiæ, vel civium, exercere possunt in actus proprios ob naturalem, quæ cuique competit, facultatem faciendi & in actum deducendi ea, quæ æquitati & rationis dictamini congrua. Atque ejusmodi æquitatis ratio aliquo modo necessitatem imponit socio, qui sibi quid juris nactus est in me, vel bona, vi pacti, promissi, aut contractus, quo tenetur pati, ut meo jure utar, id est, ut memetipsum absolvam necessitate præstandi, quod ipsi promiseram, cujusmodi parendi obligatio non descendit ex imperio, quod alteri competit in alterum, sed ex ipsa naturali æquitate, quæ superior omni imperio, quod quis habet in semetipsum. Naturalis hæc æquitas sibi locum vindicat in omni statu, casu & negotio, eique obtemperare vir justus non recusat. Hisce præmissis, non difficile mihi videtur respondere ad illas quæstiones, quæ circa Regum pacta promiscua agitari atque moveri solent. Eas Auctor noster ad tria capita revocat. Primum agit de eo, quod Regibus, & aliis, parem potestatem in Rep. obtinentibus, in actus suos licet; tum de illo, quod in subditos; tum de isto, quod in successores. Quod primum caput attinet, quæritur, an Rex ipse, habens potestatem subditos suos justa ex causa, & quidem in naturali æquitate & rationis dictamine fundata, in integrum restituendi, & a juramento absolvendi, eodem quoque jure uti in actus proprios, & idcirco semetipsum in integrum restituere, suimetipsum contractum irri-

tum reddere, & semetipsum a juramento exsolvere possit. Cum ejusmodi summæ potestatis jura & effectus respiciant objectum, circa quod versari debent, quod distinctum esse oportet a causa efficiente, qualis est summa potestas: alius enim est qui restituit, alius qui restituitur, videtur dicendum, quod, cum Rex sit una eademque persona, talis actus majestatis ad semetipsum applicari non possit, quia non potest una eademque ratione superioris & inferioris partes sustinere. Qua Rex, in integrum restituit cives; civis autem, qua civis, restituitur. Itaque concipi non potest, quod actus restitutionis, qui tendit in civem, tanquam subjectum, possit locum habere in actibus regiis, quoniam Rex, qua Rex, nunquam, propter rationem jam adductam potest esse restitutionis objectum. Quamobrem Pufendorfius quæstionem ita potius exprimendam existimat. An, si Rex in obligatione aliqua contrahenda læsus fuerit, possit, læsione postea deprehensa, propriam per auctoritatem declarare, obligatione illa sese, ob adhærens ei vitium, non teneri? Dicimus, Principem semetipsum non tam in integrum restituere, quam uti jure & naturali æquitate, quæ cuique tribuit facultatem resiliendi ab ejusmodi contractu, & irritam declarandi obligationem, cui tale vitium adhæret. Tali itaque in casu Princeps, æqualis in eo ceteris, non restituit semetipsum in integrum, sed restituit eum in integrum lex naturæ, quavis potestate superior. Hæc, ut ab Auctore dissentiam, me movet ratio, utpote quæ fundata in statu naturali, omnibus hominibus communi, & in æquitate naturali. Cur enim durior Regis quam privatorum minimi conditio? Non eripit ei regia dignitas facultatem utendi jure naturali fruendique commodis, eodem jure cuique concessis. Ex eo, quod in civitate restitutio a superiore fiat, non inferendum, eam a superiore semper fieri oportere, quasi nemini facultas, semet in integrum restituendi, competeret. Civitatis cum summopere interfit, ut tranquillitas & concordia arctissimum civitatis vinculum inter cives conservetur, constitutum, ut omnes istiusmodi actus per magistratum fiant, ne quis, sibi jus dicendo, majori tumultui faciendo causam præberet. Si vero superior desit, quemadmodum in statu naturæ, ubi nulla judicis copia, quisque sibi jus dicit, quisque se restituit, scilicet ob causam justam, fundatam, dictante ratione, in æquitate naturali, a qua derivanda restitutionis causa, cujus originem perperam refert Auctor ad jus civile. Ut inter privatos, ita se & habet conventio inter Principes, fœderaque & conventiones Principum exponendæ juxta communes æquitatis regulas. Si itaque fraus, dolus, error, metus, minorennitas justæ restituendi causæ in societate civili, quidni etiam in statu naturali, in quo Principes constituti: quid enim magis æquitati conveniens, quam ut ætati, obnoxia læsioni, expositæque captionibus & insidiis multis, succurratur, ac restitutionis remedium concedatur, quoties sine curatore, vel qui ei assident, consiliariis, contractum inierit.

Quemadmodum nemini officium suum damnosum esse oportet, ita sane nec regia dignitas obesse debet, quo minus suprema majestas gaudeat favore, a naturali ratione concessio ei, qui enormiter læsus est. *Sciendum est*, inquit Pufendorfius, *quemadmodum qui in libertate naturali vivunt, nemini mortalium subjecti, suarum rerum ipsi sunt arbitri, ita si ab altero in pacto injuste ledantur, ipsi per se restitutionem aut supplementum exigere possunt, modo læso & injuria sit manifesta. Nam si ea dubii quid habet, par fuerit per arbitros rem definiri. Igitur si Rex, utpote gaudens naturali libertate, pacto suo inesse aliquod*

vitium deprehenderit, per se ipsum alteri potest declarare, se ex vitioso illo pacto nolle teneri; neque necessum est, ut ab alio ejus relaxationem impetret, quod intrinseca sua natura ad obligationem & jus producendum est ineptum. Ipso jure, & quidem meo, ab ejusmodi obligatione me exsolvendi nanciscor facultatem, quæ nulla ratione mihi eripi potest, nisi ipse illam abjiciam, non abdicative, sed quoad exercitium, membrum civitatis factus, ita ut, quoties ad pristinum statum, quod fieri nonnunquam posse alibi annotavimus, redeam, idem jus recuperem.

II. 1. Plane si populus regem fecerit non pleno jure sed additis legibus, poterunt per eas leges contrarii actus irriti fieri, aut omnino, aut ex parte, quia eatenus populus jus sibi servavit. De iis autem actibus regum qui pleno jure regnant, sed regnum non ut proprium possident, quibus regnum aut regni pars aut res fiscales alienantur, egimus supra, & ostendimus hos actus ipso naturæ jure nullos esse, ut factos de re aliena.

2. At privati actus regis considerandi sunt, non ut actus communis sed ut actus partis, ac proinde facti eo animo ut communem legum regulam sequantur. Unde etiam leges quæ actus quosdam aut simpliciter, aut si is qui læsus est velit, irritos faciunt, locum & hic habebunt, quasi sub ea conditione contractum foret. Sic videmus reges quosdam adversus scænebre malum sibi consuluisse juris remediis. Poterit tamen rex ut aliorum ita suos actus his legibus solvere; quod an facere voluerit, ex circumstantiis erit æstimandum. Si fecerit, judicanda res erit ex mero jure naturali. Hoc addendum, si quæ lex actum irritum faciat non in favorem agentis, sed in pœnam, hanc in regum actibus locum non habituram, ut nec alias leges pœnales, & quidquid vim habet cogendi. Nam punitio & coactio non possunt procedere nisi a voluntatibus diversis: itaque cogens & coactum requirunt distinctas personas, neque sufficienti distincti respectus.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum penes populum originaliter refidet summa majestas, sive potestas, ita ei competit facultas, illud in alium conferendi eo, quo sibi placet, modo, & proinde certas quasdam leges & conditiones addere potest ejus delationi, quæ Regi, qua Regi, regula & norma agendi, ita ut, quoties actus regii ejusmodi legibus sunt contrarii, nullam habeant efficaciam: videtur enim Rex, ea conditione & lege imperium, sibi delatum, accipiens, sese submisisse populi arbitrio, sive legum vigori & imperio. Ejusmodi subjectio initio quidem voluntatis, verum postea ejusdem continuatio necessitatis est, id est, pati debet, ut actus, illis

contrarii, declarentur irriti vel ipso jure, vel populi arbitrio, ubi sibi jus reservaverit aut omnino, aut ex parte, prout ipsi visum fuerit, Reipublicæ magis vel minus utile fore. Itaque populus hic facit, quod ex æquitate naturali ipse Rex facere potuisset, nisi jus hoc populus sibi reservasset, ita ut illo & possit uti, si libuerit, invito Rege, quemadmodum Rex actum illum, invito populo, ratum habere potuisset, si pleno jure regnaret, licet justam haberet causam, ipsum, propter æquitatem naturalem, irritum declarandi. Itaque ejusmodi juris reservatio Regum actus subjicit arbitrio populi. Non tamen ex eo inferendum, paritionem hoc modo fieri summæ maje-

majestatis, quæ individua, sed hac ratione tantum inducitur ætior imperii exercendi modus, ut alibi annotavimus, & videtur Regis nomine fieri, quidquid populum facere permisit & concessit, cum imperium ex conditione accipere voluerit. Vide quæ annotavimus *lib. 1. cap. 3. §. 18.* De iis autem actibus Regum, qui pleno quidem jure regnant, sed regnum non ut proprium possident, vide quæ supra *cap. 6.* commentati sumus. Privati Regum actus, qui non tam publicam administrationem & salutem ac utilitatem, quam quidem propria familiæ regiæ commoda, spectant, considerandi sunt tanquam actus, proficiscentes ab eo, qui pars est, seu membrum civitatis, & proinde facti eo animo, ut leges civiles in illis sibi quoque locum vindicarent, unde, ut inquit Auctor, *leges, quæ actus quosdam aut simpliciter, aut, si is, qui laesus est, velit, irritos faciunt, locum & hic habebunt*, quia contraxisse præsumendus juxta leges civiles & positivas. Atque ejusmodi præsumptio fluit ex forma & modo contrahendi. *Tamen cum ipsi sint superiores legibus civilibus, nulla necessitate adstricti, ut eas leges in privatis actibus sequantur.* Pufend. *Igitur, inquit, si scientes volentesque contractum aliquem ineant, qui alias per leges civiles invalidus erat; censentur contractum istum abs vi legum civilium, si qua est, exemptisse, ex iisdem irritum non declarandum; cum alias nihil ab iisdem actum foret.* Quod tamen sano sensu intelligendum puto, & ad leges illas pertinere, quæ solennitates quasdam in actibus nonnullis adhibendas statuunt; non vero ad principalem obligationem, quæ ex ipsius actus natura ipso jure profluit, tollendam: hisce enim legibus Principem solum alibi annotavimus. An autem hoc velit uti majestatis commodo, ipse declarat, vel ex circumstantiis æstimandum. Aliter judicandum, ipsum communem contrahendi formam, legibus civilibus præscriptam, observare voluisse, & eodem jure cum civibus, quasi iis par esset, utendi animum habuisse. Præterquam quod & renunciare potest legum beneficiis, pro se ceterisque civibus introductis, ut est beneficium rescissionis, restitutionis, emendationis, & si quæ sunt alia juris remedia, quæ enormiter læso concedunt leges civiles, nec minus iisdem uti potest, si in contractu enormem læsionem, quam ab initio non videbat, postea deprehenderit, ut jam annotatum. Verum si quæ lex actum irritum faciat non in favorem agentis, sed in pœnam, hanc in Regum actibus locum non habituram, uti nec alias leges pœnales, & quidquid vim habet cogendi, statuit Auctor, propterea quod punitio & coactio non possint procedere, nisi a voluntatibus diversis; itaque cogens & coactus requirunt distinctas personas, neque sufficiunt distincti respectus; quippe cum summum habeat imperium, summusque sit legislator, qui potest sibi ipsi pœnam, quam aliis decernit, decrevisse statui, cum se ipso non sit superior; non autem aliis ipsi, quia nemo Principe superior, cui jus pœnæ

statuendæ competit: summæ enim majestati jus hoc reservatum. Cui etiam accedit, quod Princeps nunquam possit se exuere potestate ac majestate, quæ personæ suæ inhæret; & quod proinde ex ejusdem plenitudine decrevit, iterum mutare vel abrogare potest vi ejusdem plenitudinis. Verum mihi dicendum videtur, quod Princeps, qui contrahit tanquam privatus cum privato, sive ille subditus sit, sive extraneus, censeri debeat renunciaisse huic juri, quod sibi, tanquam Principi, competit, quoad illum actum, quem tanquam privatus celebrat, eo ipso, quo hanc sibi assumit qualitatem, & proinde sese submittit legibus, a se latis, quas cives, tanquam regulam in celebrandis contractibus observare obligati sunt, qua cives; quippe contrahens, tanquam privatus, pari jure uti debet, quo alter, quicum res est, uti debuisset, quatenus actus iste relationem habet ad alterum, cui quid juris ex eo quæsitum, & habebit hic locum regula, ex jure naturali in civile translata, quæ cavet, ne cui ab altero iniqua inferatur conditio, vel ne quis cum alterius jactura & læsione locupletior fiat, quæ omni potestate superior, & quid magis æquitati conveniens, quam ut, quod quisque juris in alium statuerit, ipse eodem jure utatur: hoc enim edictum habet summam æquitatem, & sine cujusquam indignatione justa, ut quod magistratus constituit, quandoque privatus eodem jure ipse utatur, adversario postulante. Nec me ab hac sententia dimovet illa magis subtilis, quam vera ratio, cur lex, actum irritum faciens in pœnam contrahentis, in Regum actibus locum sibi non vindicaret? Quoniam coactio & punitio, a diversis voluntatibus procedens, & propterea distinctas personas requirens, in Regis actibus, qui superior omnibus, cogentis quidem, nunquam vero coacti personam sustinere potest, idem jus obtinere nequit, quod cives inter se observare alligati sunt; contradictionem quippe involvit, Regem, id est, superiorem esse, cui nemo par conditione, potestate aut jure, & subesse legibus pœnalibus, quæ ad neminem relationem suam habere possunt, nisi qui alterius imperio subjectus. Non inficior, diversum esse voluntatis actum, alicui regulam & normam præscribere, quam sequi necessum habet, nisi pœnam, lege statutam, velit incurrere, & semetipsum eidem legi & pœnæ subjectum velle. Quemadmodum diversa sunt in uno eodemque subjecto volendi principia, ita non a ratione alienum, ut in una eademque persona, diverso tamen respectu, qualitas & conditio cogentis & coacti concurrat: cogens enim & coactus non magis distinctas personas requirit, quam legibus solum, & iisdem alligatum esse. Alligatus legibus Princeps, quatenus suum jus cuique tribuendum, & quod in aliis æquitati, sibi consentaneum in se quoque approbat in ordine ad alios, quibuscum sibi, non ut Principi & superiori, sed ut homini, sibi æquali, negotium est.

III. Juramentum autem Rex irritum reddere antecederet potest ut privatus, si se ipse potestate tale quid jurandi plane privaverit priore juramento: consequenter non potest, quia hic quoque personarum distinctio requiritur. Nam quæ consequenter irrita redduntur, jam antea exceptionem in se habebant, nisi superior noluerit; at ita jurare ut tenearis nisi ipse nolis, perabsurdum est, & naturæ jurisjurandi contrarium. Etsi vero ex jurejurando jus quæri alteri non possit, ob aliquod vitium in persona, tamen eum qui juraverit Deo obstringi supra ostendimus: quod ad reges non minus quam ad alios pertinet, contra quam sentit dicto loco Bodinus.

COMMENTARIUS.

Annotavimus ad cap. præced. §. 20. quod Principi concessum jus ac facultas dirigendi civium actiones, ipsis præscribendo agendi normam, quam sequi oportet, qui se bonum profiteri vult civem, & proinde nihil temere a civibus suscipiendum, nisi prius examinaverint, an illud, quod agere in animum induxerunt, conveniat cum placito & voluntate Principis summe magistratus, cujus arbitrio & voluntati cujusque civis voluntas subest, ita ut nihil valide possit agere, quin cum ea consentire oporteat, qualis potestas, quæ semper cum ejusmodi submissione conjuncta esse debet, jure Divino approbata, ac proinde nec peccat Princeps, quoties ea utitur, modo non abutatur, nec civis, eidem obtemperans, & actiones suas ad placita summi magistratus attemperans. Cum itaque actuum humanorum efficacia dependeat ab arbitrio & voluntate summi imperantis, quidquid agunt, contrahunt, promittunt, imo jurant cives, vim suam mutuuntur a consensu, placito & approbatione ejus, qui in Republica summæ rerum præest, idque, ut alibi annotatum, vel antecederet, vel consequenter. Priori modo ipso jure nullum, quia contra leges: leges enim voluntatem Principis declarant; posteriori modo actus quidem statim perfectus, sed obligatio, quod pactum vel promissum adimplendi vim suam sortitur a tacita vel expressa approbatione summi legislatoris, qui dum improbaverit quod gestum, salva conscientia ejusdem implementum præstare recusat quisquis boni civis partes adimplere velit; verum qui sibi conscius legis actum ejusmodi irritum declarantis, attamen fidem suam interponit, pro impostore est habendus, vel saltem temeritatis suæ pœnam aliquam incurrit. Cum vero juramentum etiam in eorum actuum humanorum numero collocandum, quorum efficacia & obligandi vis dependet a consensu & rati habitatione summorum imperantium, quatenus scilicet accedit humanis negotiis; sic etiam salva conscientia ejusdem implementum potest recusari, scilicet posteriori a nobis descripto casu. Non inficior, moraliter quidem juramento inesse vim obligandi, quam nequit ei derogare humana quæcunque potestas; sed, ut dicto §. annotavi-

mus, quatenus est actus humanus, cujus implementum requirit factum humanum, dependet ab arbitrio & potestate humana, & proinde potest ab ea vel irritum reddi in antecessum, vel præstitum vetari, ne sortiatur effectum, idque sine numinis Divini contemptu, utpote quod hanc ordinationem instituit, & proinde, ne quid ei contrarium committeretur, præcepit; attamen, ut ibidem annotavimus, non suadendum Principi, ut ex plenitudine potestatis facile dissolvat vim juramenti, quod in se nullo laborat vitio, factumve fuerit super re, cujus disponendi penes jurantem residet liberum arbitrium: amplior enim potestas non competit Regi in actus civium, quam quisque habet in statu naturali in actus proprios; atqui in iis nemini competit facultas irritum reddendi vitio carens a se præstitum juramentum, quoniam obligatio, ex juramento descendens, Deo acquiritur, cui jura sua eripere nulla valet humana potestas: omnis enim potestas subordinata Divinæ majestati: est enim Jovi in Reges imperium; atqui omne imperium a civibus in Principem derivatum; ergo nec latius patet extendere debet, quam pro mensura ejus imperii, quod quisque habet in semetipsum; quod cum sit dependens ab imperio summo, quod divinum nuncupamus, non ampliorem sibi potestatem in jura divina arrogare potest summus imperans, quam cives in jura summæ majestatis, quatenus, in civilem societatem coaliti, subiecti sunt imperio & voluntati ejus, quem summæ rerum præfecerunt, & in quem summum imperium contulerunt; atqui ipsi deferre non potuerunt dispositionem ac potestatem in ea, quæ Dei sunt, quorum in numero obligatio ex juramento, Deo quæsitæ; sequitur, nec Principem, tanquam superiorem, habere potestatem, irritum declarandi juramentum, vitio nullo laborans, nec civitati singulivæ ejus membris nocens. Quod itaque licet singulis in statu naturali, id etiam licet summo magistratui & in actus civium & in proprios statuere eadem ex causa, quæ tribuit singulis in dicto statu eadem statuendi jus & facultatem. Quamobrem si in promissoriis juramentis ex hoc, quod obligatio sit nulla, rescissionem facere potest, quid ipsi

ipſi impedimento eſt, cur minus juramentum ipſe reſcindat juſta ex cauſa. Nec obſtat hic ratio, ab Auctore adducta, cur ipſe non poſſet Rex irritum conſequenter reddere juramentum, a ſe præſtitum, quod ſcilicet quæ conſequenter irrita redduntur, jam antea in ſe exceptionem habebant, niſi ſuperior noluerit; at ita jurare, ut tenearis, niſi ipſe nolis, perabſurdum eſt, & naturæ juſiſjurandi contrarium: nam quamvis hæc conditio tacite & quidem ipſo jure in eſt actui jurandi, quatenus ab arbitrio & conſenſu ſummi imperantis ſunt dependentes omnes omnium civium actus, qua tales, ut effectum ſuum fortiantur, ita ut, quoties jurant, a juramenti præſtatione, ſummi imperantis, conſenſu deficiente, ſalva conſcientia ſolvantur, attamen plenitudine poteſtatis eum abuti cenſeo, qui ſine juſta cauſa juramentum præſtitum adimpleri vetat. Itaque hæc exceptio quidem in ſe habet juramentum, quatenus eſt civis actus, a conſenſu ſui magiſtratus dependens, ſine quo nullum effectum producit, ſed non oritur ex majeſtatis ſive ſummæ poteſtatis jure, tribuente Principi

facultatem quæcunq; juramenta irrita faciendi, at ex relatione civis, tanquam ſubjecti, ad ſuperiorem, cujus conſenſus efficit, ut actus civium obligandi vim producant; quamobrem non in actu primo ſive jurantis, qui, ſui juris, ſuperiorem nullum habens, obtinet; unde nec ita jurare, ne teneatur, niſi jurans voluerit, locum habere poteſt in juramento ſuperioris, nec etiam unquam juſta hæc exceptio erit cuique, in ſtatu naturali conſtituto, juramenti obligationem conſequenter diſſolvendi cauſa: eſſet enim ejuſmodi mens & intentio jurantis naturæ juſiſjurandi contraria, & proinde fatemur cum Pufendorſio, *illud manifeſtum, haud quidem licere Regi juramentum ſuum, valide conceptum, & cui nullum adharebat vitium, reſcindere eo tantum obtentu, quod quadam ſubditorum ſuorum juramenta eidem liceat reſcindere.* Verum ſi nullam ipſi juramenta civium reſcindendi facultatem jure conceſſam ſtatuamus, quam quæ, dictante ratione, juſtam cauſam reſcindendi habent, cur non in actum proprium idem ſibi jus vindicaret?

IV. Promiſſa quoque plena, & abſoluta, atque acceptata, naturaliter juſ transferre demonſtratum ſupra eſt, quod itidem ad reges non minus quam ad alios pertinet, ita ut improbanda ſit hoc quidem ſenſu eorum ſententia, qui negant regem teneri unquam his, quæ ſine cauſa promiſit; quod tamen quo ſenſu locum habere poſſit mox videbimus.

Arg. l. Lucius. D. de eviction. Curt. Jun. conf. 138. n. 4.

C O M M E N T A R I U S.

Q Uoniam fidem datam ſolvere & præſtare quod promiſſum, juris eſt naturalis, ſequitur, promiſſa & pacta, plena ſcilicet, abſoluta atque acceptata, non minus Regis conſcientiam quam alicujus privati ſtringere: eſt enim hoc juris vinculum univerſale, omnes homines, cujuſque ſint conditionis, ſtatus aut dignitatis, adſtringens, qua homines: extrinſeca enim ſive adventitia quædam dignitas & ſtatus mutatio humanam non immutat conditionem, quæ hominem alligat legibus naturæ, quarum obligandi perpetua & immutabilis cauſa; quamobrem nemo poteſt efficere, quocunq; in ſtatu colloca-

tus, ut ab earum ſit ſolutus obſervantia. In his itaque, quæ ſunt juris naturalis, par Regis & privati conditio, & idcirco recte cenſet Auctor, obligationem naturalem, qua tenemur fidem datam ſervare & promiſſa ſolvere, non minus ad Reges, quam ad alios pertinere, atque merito improbat eorum ſententiam, qui negant, Regem unquam teneri his, quæ ſine cauſa & idcirco ex liberalitate promiſit: naturaliter enim juſ transferunt promiſſa plena & acceptata, cujuſmodi juris tranſlatio parit obligationem, qua tenetur promittens ſolvere promiſſa.

V. Cæterum quod diximus ſupra, leges civiles regni locum non habere in Regum pactis & contractibus, id recte vidit & Vaſquius. Sed quod infert emtionem & venditionem ſine certo pretio, locationem & conductionem non expreſſa mercede, emphyteuſin ſine ſcriptura, ſi a regibus fiant, valitura, non concedendum eſt: quia hi actus non a rege qua rege, ſed ab eo quaſi alio quovis fieri ſolent. In quo actuum genere tantum abeſt ut communes regni leges vim nullam habeant, ut etiam leges oppidi ubi Rex habitat, valere credamus: quia ſpeciali ratione rex ibi ſe habet, ut illius cœtus

Lib. II. Contr. III. c. 51. n. 34.

Suar. lib. III. c. 35. n. 14.

membrum. Quæ tamen ut diximus ita procedunt, nisi circumstantiæ ostendant placuisse Regi suum actum ab illis legibus immunitatem facere. Aliud vero exemplum quod idem adfert Vasquius de promissione quolibet modo facta, bene convenit, & ex his quæ supra diximus explicari potest.

COMMENTARIUS.

CUM leges civiles cujusque regni vel civitatis supponant imperandi & parendi conditionem, locum habere non possunt, nisi in istiusmodi negotiis, quæ geruntur ab iis, qui necessum habent venerari legislatorem, ejusque voluntati obtemperare, & proinde omnia sua negotia juxta normam & regulam præscriptam peragere: quamobrem in statu inæquali, qualis est civilis, in quo alter in alterum imperium habet, leges civiles vim suam obtinent: latius enim earum vis extendi nequit, quam patet jurisdictionis legislatoris, nec alios obligare possunt, quam qui eidem imperio subiecti. Quamobrem recte Vasquius *lib. 2. Controv. Illustr. cap. 51. n. 34.* in Principum pactis & contractibus leges civiles regni locum non habere, quia sibi æquales. Alter alteri leges, a se conditas, tanquam normam & regulam agendi obtendere non potest, sed jus tantum naturale & gentium inter eos servandum, quod suam ducit originem a supremo omnium legislatore, cui omnes potestates, quotquot in orbe sunt, subiectæ; verum inde perperam inferri inquit Auctor, emptionem & venditionem sine certo pretio, locationem conductionem non expressa mercede, emphyteusim sine scriptura, si a Regibus fiant, valitura;

quia hi actus non a Rege, qua Rege, sed ab eo, quasi alio quovis, fieri solent, quamobrem & idem jus sibi locum in hisce contractibus vindicat, sive initi a Rege, sive a subdito, quamvis cum Zeiglero in eo rationem, cur fieri hi contractus sine dictis requisitis possint, fundatam dici posset, quod ipsa contractus substantia & natura, quam ne quidem a Principe immutari posse, dicendum, ejusmodi requisita exigat atque efflagitet. Et quid si absque ejusmodi requisitis subsistere possent emptio & venditio, locatio & conductio inter Principes externos, vel inter populos externos juxta Vasquii opinionem, tamen illud non concedendum est, quoties Regi, vel Principi, sive libero populo cum cive, ei subiecto, negotium intercessit, ita ut in eo actuum genere non leges duntaxat regni communes, sed & leges oppidi, ubi Rex habitat, valere dicendum, non eo duntaxat, quia speciali ratione ibi se habet, ut illius cœtus membrum; verum etiam, ut optime inquit Zeiglerus, quia *natura justitiæ commutativa hoc requirit, ut in conventionibus, ulro citroque obligatoris, par sit, quoad jus & vim obligandi, utriusque conditio, & hinc uterque eodem vinculi nexu teneatur.*

Bal. l. 1. D. de patris. L. Princeps legibus. D. de legibus. Reliqua vid. pag. seq. L. ult. C. de transf. L. si aquam. C. de servit. Dd. in c. 1. de Const. Bal. l. Si pecuniam. C. de condit. ob causam. & in l. ex imperfecto. C. de testa-

VI. 1. Contractibus quos rex cum subditis iniit obligari eum naturaliter tantum, non civiliter, Jurisconsulti ferme omnes sentiunt, quod loquendi genus perobscurum est. Nam naturalis obligatio interdum a juris auctoribus dicitur per abusionem de eo quod fieri natura honestum est, quanquam non vere debitum, ut legata integra sine detractioe Falcidiæ præstare, solvere debitum quo quis in pœnam creditoris erat liberatus, vicem beneficio rependere, quæ omnia cessare faciunt conditionem indebiti: interdum vero magis proprie id quod vere nos obligat, sive inde jus alteri oriatur, ut in pactis, sive non oriatur, ut in plena & firma pollicitatione. Maimonides Hebræus *lib. 111. ducis dubitantium capite 54.* tria hæc apte distinguit, & quæ non debentur ait venire benignitatis nomine, id est *חסד* quam alii interpretes ad *Prov. xx: 28.* explicant *פלבון* abundantiam bonitatis; quæ debentur ex jure stricte sumto *משפט* iudicium Hebræis vocari, quæ ex honestate *justitiam* *קדקדק* id est æquitatem, *ילון, κείων, πίσον* dixit interpretes Matthæi *xxi: 23.* ubi *πίσον* vocat quæ Hellenistis plerumque est *δικαιοσύνη*. Nam *κείων* pro eo quod stricte debetur reperies etiam *Macc. vii: 18, & 32.*

2. Civi-

2. Civiliter quoque obligari ex actu suo dici quis potest, aut eo sensu, ut obligatio procedat non ex mero jure naturali, sed ex jure civili, vel ex utroque, aut eo sensu ut in foro actio inde detur. Dicimus ergo ex promisso & contractu Regis, quem cum subditis iniit, nasci veram ac propriam obligationem, quæ jus det ipsis subditis: ea enim est promissorum & contractuum natura, ut supra ostendimus, etiam inter Deum & hominem. Quod si tales sint actus qui a rege, sed ut a quovis alio fiant, etiam civiles leges in eo valebunt: sin autem sit regis qua regis, ad eum civiles leges non pertinent: quod discrimen a Vasquio non satis observatum est: neque tamen eo minus ex utrovis actu nascetur actio, nempe ut declaretur jus creditoris, sed coactio sequi non poterit, ob statum eorum quibuscum negotium est: nam subditis cogere eum cui sunt subditi non licet, sed æqualibus in æquales id jus est a natura, superioribus in subditos etiam ex lege.

mentis. L. Si pena. D. de cond. ind. L. 1. C. ad l. Falc. L. Sed & si lege. §. consu- luit. D. de pet. hered. Fas. lib. §. de cond. causa dat. Castal. de Imperio. q. III. vers. 81. Vasq. lib. 1. Contr. Ill. c. 3. n. 1. Bod. 1. c. 8.

C O M M E N T A R I U S.

OMnibus contractibus & conventionibus naturaliter inest vis obligandi, qua contrahentes sibi mutuo devinciuntur præstare & adimplere quod actum, & quoniam ejusmodi effectus est de natura & essentia omnium contractuum & conventionum, nullus status, conditio vel dignitas contrahentes valent ab hoc vinculo liberare, quoniam ea, quæ naturaliter rebus insunt, ab iis separari nequeunt. Pendet quidem ab humano arbitrio & voluntate hominis contrahendi & obligandi se alteri actus; verum necessitatis est, postquam cum alio contraxit, contractum adimplere. Itaque licet contrahentes sibi inæquales statu & dignitate, sunt tamen jure obligandi inter se æquales, dum contractum celebrant: illa enim obligatio, quam produxit contractus sive conventio, non respicit personarum conditionem & statum, sed quid actum sit: naturalis enim est, & idcirco hominem, qua hominem, tenet. Quamobrem, ut statim annotavimus, æque conscientiam Regis, quam privati stringit, unde nihil magis vero consentaneum, quam Regem ex contractu, cum subdito inito, pari obligatione teneri, ac cives, inter se contrahentes, sibi invicem devinciuntur. Hic effectus ad eo naturalis omnibus promissionibus & contractibus, ut tolli nequeat, quin, quod actum, simul corruat, quare ne quidem Regi, contrahere volenti, potest remitti hæc juris necessitas. Potest quidem renunciari facultati exigendi debitum, quod ex contractu, cum Rege inito, sibi quis acquisivit; verum liberari nequit ab effectu, id est, obligationis vinculo, ad præstandum, quod conventum, vel promissum; quippe contradictorium & pariter ridiculum est, aliquid egisse, & tamen nihil actum, contraxisse, & non obligatum esse: qui enim contrahit, & non obligatur ex contractu, non contrahit: ea enim contractuum natura, ut obligentur contrahentes; sublata autem obligandi necessitate, natura

contractus tollitur, & idcirco nihil agitur. Sanæ itaque rationi repugnat, ut Rex, vel Princeps, cum subditis contrahens, non obligaretur ex contractu suo, quemadmodum ex eo obligantur cives ceteri. Sed quæritur, quomodo obligetur, an naturaliter tantum, vel an etiam civiliter? Introducta est illa distinctio obligationis in obligationem naturalem, & in obligationem civilem, cum constitutione societatis civilis: in statu enim naturali, ubi omnes sibi æquales jure & conditione, quamvis obligationum causæ & fontes pro natura diversorum contractuum, e quibus dimanant, discrepent, eadem contrahentibus incumbit necessitas præstandi & adimplendi contractus & conventiones, tum etiam par facultas persequendi jus suum, illudque obtinendi iis mediis, quæ cuique sua adhibenda dicat ratio; in civili vero peculiaris quibusdam contractibus forma præscripta, quæ inducitur a lege civili, unde etiam peculiare effectus, qui quidem non possunt naturalem contractuum obligandi vim abrogare, verum tamen efficere, ne in foro soli facultas, quæ cuique competit ad jus suum persequendum, & debitum consequendum, in actum deducatur, quod contingit, quoties actionem denegat jus civile, vel etiam ei assistens actionem concedere, sed certum agendi modum definiens, unde, addendo aliquid, vel detrahendo, obligatio naturalis in civilem mutari dicitur, quemadmodum jus naturale, aliquid ei addendo, vel detrahendo, civile efficitur. Dicimus ergo, ex promisso & contractu Regis quem cum subditis iniit, nasci veram & propriam obligationem, verum juxta qualitatem, quam Rex contrahens sibi assumit; diversa civibus in statu civili competit juris persequendi ratio: si enim tales sint actus, qui a Rege, sed ut a quovis alio, fiunt, etiam leges civiles in eo valebunt, id est, licet actione in foro civili adversum Regem experiri, eum convenire & ea adhibere juris obtinendi remedia,

dia, quæ leges civiles cuique civi concedunt adversus civem, ita ut eorum nomine Rex, vel ejus procurator posset conveniri coram tribunali, ab ipso constituto. Si autem actus sit Regis, qua Regis, ad eum leges civiles non pertinent; at non eo, quasi non esset obligatus Rex, & propterea subdito nulla competeret actio, qua posset convenire Regem: inseparabilem enim diximus esse a contractu effectum illum naturalem, qui consistit in obligatione, ejusque necessaria sequela, & proinde etiam actionem producit, sive facultatem vel jus conveniendi Regem; verum ad solvendum debitum cogi non posse, statuit Auctor, & cum eo Pufendorfius, quoniam subditis Regem cogere non licet; æqualibus vero in æquales ipsa natura concedit facultatem, jus suum quibuscunque modis, etiam vi & armis, si necessitas exigit, persequendi. *Et in eo, inquit Pufendorfius lib. 8. cap. 10. est diversitas inter obligationem Regis, & subditorum, quod iste facili negotio a subdito tergiversante debitum possit extorquere; verum civi, quamdiu tali, nullum suppetit medium, ab invito Rege debitum extorquendi. Et si nullus cordatus Rex legitime contractum debitum solvere abnuet, qui cogitaverit, suam salutem atque eminentiam fide patrum nisi, ac indignum esse, si is, qui justitia asserenda ipse est constitutus, eam ipse ultro procurcet. Quod si tamen Reges ex contractu subditis adversus se actionem concedant in proprio tribunali, ista actio non tam jure civili, quam naturali equitate nititur; quasi cognita sua obligatione non possint, quod debent, velle prestare. Adeoque ejusmodi actione non id queritur, ut Rex cogatur ad solvendum debitum, sed ut subditus liquido ostendat, Principem se ad id solvendum obligasse.* Verum nonne hæc reponi posset, quod justa & legitima obligatio ubique eundem naturalem producat effectum, id est, quod cuique sine contrahentium respectu tribuat facultatem persequendi jus suum & exigendi debitum a debitore per ejusmodi media, quæ adhibenda concedunt leges vel naturales, vel civiles. Quemadmodum vero in statu naturali conveniendi modum quisque proprio arbitrio constituit, ita in statu civili leges civiles juris sui persequendi, & debiti consequendi modum præscribunt. Utratio dicat, quemque oportere vivere & agere convenienter statui, in quo constitutus, ita etiam docet, ejusmodi mediis, ad consequendum jus suum vel debitum, esse utendum, quæ tribuunt leges civiles, & eatenus etiam ea media, tanquam ab iisdem legibus concessa, considerari debent; atqui omnis justa obligatio eundem natura sua producit effectum, id est, tribuit facultatem, consequendi debitum; ergo dicendum

videtur, eadem media subdito competere ad consequendum ab invito Rege debitum, quæ Rex vel civis adversus civem posset adhibere, id est, eum convenire tali actione, qualis ex natura obligationis vel contractus profluit juxta leges civiles; quippe quoniam ejusmodi conveniendi modus a jure civili introductus, legitimum medium est, jure naturæ, quatenus illum ordinem in civili societate observandum dicat, approbatum; quemadmodum autem contractus sive obligatio naturaliter producit actionem, quæ est coactionis species, quæ fit per disceptationem, ita actionem excipit causæ adjudicatio vel abjudicatio; cui autem adjudicata, tribuitur facultas exigendi, quod adjudicatum, & adhibendi ejusmodi media, quæ a legibus civilibus concessa. Quemadmodum obligationis naturam non potest immutare contrahentium status vel dignitas, ita nec eadem mutare potest, quæ ejusdem necessaria & inseparabilis est sequela. Ea de causa diversitatem inter obligationem Regis & subditi non in ea positam existimo ratione, quæ ab Auctore vel a Pufendorffio adducta, quasi non liceret subdito Regem, cui subjectus, cogere ad solvendum promissum, vel ad adimplendum contractum; verum inæqualitas virium ad cogendum debitorem potissimum diversitatem constituit. Licita sunt omnia, quæ justa. Justa sunt omnia, quæ legibus, sive naturalibus, sive civilibus, pro status diversitate, introducta & concessa. Itaque nullam video rationem, cur subdito non liceret eadem actione adversus Regem, sibi obligatum, uti, qua civis civem convenit, eademque exigendi media usurpare ad cogendum Regem, quæ adhiberi solent in jure dicendo. Eo ipso, quo Rex sese obligat civi, parem se, ratione conditionis, cum subdito efficit, & concedit ei facultatem, debitum suum justis persequendi & exigendi mediis, quoniam, ut statim annotavimus, hæc necessaria obligationis est sequela, e contractu, per ipsum celebrato, juxta rationis naturalis & gentium juris principia immutabilia, sponte dimanans. Certum proinde, quod liceat subdito Regem convenire, bona ejus hæcæ subijcere, aliaque exactiois remedia adversus ipsum adhibere; sed quamvis, ut dixi, jura subdito mediis hæcæ adversus Regem uti permittant, non tamen ei pares, ac Regi, suppetant vires ad extorquendum debitum ab invito in judicio convicto Rege. Hinc obligatio a parte Regis quidem naturalis est de facto, neutiquam vero jure. Hanc opinionem in jure & natura obligationis fundatam autumo, nec ulli cordato Regi, aut bono Principi, legibus sealigatum profitenti, invisam hanc fore existimo.

Vasq. lib.

1. Contr.

Ill. c. 5. in

pr. & l. 1.

freq. contr.

VII. Sed hoc quoque sciendum est, posse subditis jus etiam quæsitum auferri per regem duplici modo, aut in pœnam, aut ex vi supereminentis dominii: sed ut id fiat ex vi supereminentis dominii, primum requiritur utilitas publica; deinde, ut si fieri potest compensatio

pensatio fiat ei qui suum amisit, ex communi. Hoc ergo sicut in rebus aliis locum habet, ita & in jure quod ex promisso aut contractu quaeritur. *Castr. lib. 1. conf. 229.*

VIII. Neque ullo modo hic admittenda est distinctio quam adferunt nonnulli, juris quaesiti ex vi juris naturalis, & ejus quod venit ex lege civili: nam in utrumvis par jus est regis, nec hoc magis quam illud sine causa tolli potest. Ubi enim dominium aut jus aliud alicui legitimo modo partum est, id ne sine causa ei auferatur juris est naturalis. Contra, si rex faciat, haud dubie tenetur reparare damnum datum: facit enim contra verum jus subditi. Hoc ergo differt jus subditorum & jus exterorum, quod jus exterorum (hoc est qui nulla ratione subditi sunt) supereminenti dominio nullo modo subest: nam de poena infra videbimus. Subditorum autem jus ei dominio subest quatenus publica utilitas desiderat. *Bal. in l. Caesar. D. de publicanis. Bart. in l. ficut. D. quod cuiusque universitatis. Jaf. conf. 1. col. 4. vol. 1. & alii allegati a Vasq. d. 6. 4. n. 5.*

C O M M E N T A R I U S.

TRitum est illud axioma, nemini posse jus, sibi quaesitum, summa sine injuria auferri, ne quidem a Principe, quin oporteat justam causam, illud auferendi, subesse. Justa autem causa est publica utilitas, quae privatis commodis anteponenda. Imo ea conditione in civitatem coaluisse mortales existimandi, ut quisque publicae salutis conservationem suae haberet potior; quippe, ut alibi annotavimus, propter mutuam relationem, quae inter totum & partes datur, alterum sine altero nequit consistere, ut nequit concipi totum, quin simul concipiantur partes, ex quibus compositum, nec partes sine toto, quod necessario supponit ipsum nomen. Alter alterius indiget ope ad existendum, unde quam arctissimum societatis vinculum, totum cum partibus quasi in unum corpus coalescere efficiens. Hoc dissoluto, statim definit esse, quod fuit, nec totum manet unitum & consociatum cum suis partibus, nec partes cum toto. Hinc, ut uterque consistat, illa ad mutuam conservationem conspiratio & quasi naturalis impetus requiritur. Verum cum singularum partium & omnium simul conservatio pendeat a conservatione totius; totius vero conservatio non pendeat ab interitu singularis alicujus partis, sed omnium simul, facile dijudicetur, cujus salus potior habenda; quippe si illud verissimum, ea mente in societatem coaluisse mortales, ut, junctis viribus, publica ac communis utilitas conservata volunt, quoniam, ea salva, singulorum quoque conservatio facile haberi potest; verum omnes perire malle, non salva privati alicujus membri conservatione, non praesumenda fuisse hominum, quibus mens sana, intentio ac voluntas. Itaque & menti eorum, qui in societatem coaluerunt, & rationis dictamini nihil magis convenit, quam ut publica privatis anteponantur bonis, & proinde ei, cui jus qua-

situm, non fit injuria, si id ipsi a Principe, vel summo magistratu, publica utilitate quid istiusmodi suadente, auferatur: sub ea enim conditione sibi omnia, quae possidet, bona quaesivisse dicendus, ut civitas, five is, qui societatis nomine summæ rei praest, de iis haberet disponendi facultatem, communis utilitatis promovendæ & salutis tuendæ causa. Communi itaque utilitate exigente, & publica salute flagitante, evanescit illud meum, & reviviscit dominium illud eminens, id est, facultas illa, disponendi de civium bonis, delata, imperio ei delato, omnium consensu summo imperanti, quoniam singulorum maxime intererat, communem salutem utilitatemque, ut statim annotavimus, anteponi privatorum commodis, cui tamen facultati sive supereminenti dominio ea videtur adjecta clausula sive conditio, si non expresse, saltem tacite, dictante id æquitatis ratione, ut damnum, quod inde patitur civitatis membrum, refarciatur ex communi civitatis patrimonio sive ærario: *aquissimum enim, ut omnium contributione sarciantur, quod pro omnibus datum est. l. 1. & 2. ff. ad l. Rhod. de jact.* Hic moribus introductum, ut, si qui agri in publicum redigantur, aggerum struendorum vel reparandorum causa, vel aqueductuum faciendorum ergo, vel alterius operis publici conficiendi gratia, eorum fiat aestimatio ab iis magistratibus, quibus hæc provincia demandata: quid enim magis rationi & æquitati convenit, quam ut ex communi rependatur, quod in communem utilitatem erogatum, ne alter alterius cum jactura fiat locupletior, & ex alieno incommodo commodum suum augeat. Civitatis hoc exigit conditio: dicitur id quoque jus naturæ, cujus vinculo stringuntur etiam cum Principes, tum summi magistratus, ut paulo ante demonstratum. Quamobrem mihi longe ab æquitate & rectæ rationis dictamine aberrare videntur ii, qui

qui statuunt, ad hanc compensationem non stricto jure sive necessitate quadam teneri Principem, sed æquum, & bonitati imperantium maxime consentaneum esse, ut civi, cui prædia ædesque, necessitate publica exigente, auferuntur, æquivalens detur, nullo vero jure Principem ad hoc cogi posse, quoniam hæc vi domini eminentis, & proinde jure suo facit. Qui autem jure suo utitur, nemini injuriam inferre videtur, nec civis dici potest suo privari, cum eo privatur, exigente id necessitate juris publici, & idcirco Princeps dicendus videtur non teneri ad strictè sic dictam compensationem, quasi rem alienam in suum convertisset usum. Miror hanc inter æquitatis & juris vocem distinctionem, quasi, quod æquitas suadet, idem non præciperent jura & leges naturales. Tum etiam civilis æquitas quidem opponitur juri stricto, quatenus summum illud jus temperat & moderatur, quod absque æquitatis benigna interpretatione summa esset injuria; verum simul etiam obligat homines ad sui observantiam ad sequendum, quod huic conveniens recta ipsis dicat ratio. Quamobrem, si æquum est, ut compensatio fiat ei, qui suum amisit, etiam justum, & proinde, quoties non fit ejusmodi refusio de publico ei, qui sua salutem omnium impendit, peccatur adversus justitiæ regulas, quæ suum cuique tribuendum dicat, & vetat, ne quis cum alterius incommodo & damno suum commodum augeat. Cui etiam accedit, quod dominium hoc eminens habeat sibi clausulam, sive conditionem adjunctam, ut statim annotavimus. Non facile quis præsumi debet, sua jactare velle, cave abjicere, quamdiu ea potest retinere, vel, loco rei abjectæ, aliud æquivalens comparare. Aliud dicendum, si ad eas angustias redacta Respublica, ut non habeat, unde commode ejusmodi compensatio fieri possit: eo enim casu necessitas omnem legem frangit, & obligationem, ad æquivalens dandum, tollit. Videntur etiam tacite casum hunc excepisse mortales, in unam societatem coeuntes. Aliud obtinet, si cui in pœnam jus quæsitum auferatur: ipse enim sua culpa se reddit indignum usu juris sui & possessione bonorum suorum, quæ ipsi auferuntur ad compensandum crimen, quod admisit, sive damnum, quod inde patitur vel Respublica, seu civitas, vel ejus membrum. Damnum autem, quod quis sua culpa sentit, damnum non esse videtur. Vide quæ de hac materia disputavimus *lib. I. cap. I. §. 6.* Merito autem rejicit distinctionem, quam nonnulli adferunt, juris quæsitum ex vi juris naturalis, & ejus, quod venit ex jure civili, tanquam nullo fundamento subnixam. Quod enim jure meo teneo, & justo titulo acquisivi, sive jure naturæ, sive civili introducto, auferri mihi non posse, nisi justa ex causa, dicat ratio. Itaque par jus Regis in utroque est: sufficit enim ad retinendum jus quæsitum, donec justa ex causa ei renunciandi mihi imponatur necessitas, ut legitimus modus & titulus juris quæsitum præcesserit. Non spectatur hic, cujus ex juris fon-

te dimanet, an naturalis, an civilis, sed quo titulo & modo quæsitum: ubique enim eundem producere oportet juris effectum justam & legitimam juris acquirendi causam, sive illa venit ex jure naturæ, sive ex jure civili. Justitia ubique, sibi similis, eandem producit vim: non enim aliam justitiæ naturalis, aliam civilis, quatenus applicatur ad actus hominum, quibus ipsa naturalis ratio adistit, ut alibi annotavimus. Quamobrem non amplior potestas Regi in subditorum jura, quæ ex jure civili, quam quæ ex naturali veniunt; & proinde cum sine justa causa auferre nequeat jus, quæsitum ex vi juris naturalis, quin peccet contra justitiæ regulas, quæ dicunt, neminem lædendum, sed suum cuique tribuendum, sic etiam contra idem dictamen peccat, qui jus, partum ex lege civili, subdito aufert, & proinde tenetur Rex compensare damnum, subdito jus quæsitum justa sine causa auferens: eo enim quam diu privatur, manet Rex alieni juris possessor, & idcirco obligatus vel ad idem restituendum quod ablatum, vel ad compensandum damnum datum, idque vi naturalis præcepti, quod suum cuique tribuendum dicat. Suum autem cuique dicitur, cujus quis vel naturaliter, vel civiliter est dominus. Cum vero hoc jus, sive supereminens dominium fundari diximus in illa conventionem, sive voluntate eorum, qui in mutuam societatem civilem coalescere animum induxerunt, qua sibi invicem devincti conferre se suæque, imò & vitam profundere, necessitate exigente, pro tuenda communi salute, ac promovenda utilitate publica, ut propriam quisque hac ratione salutem assereret, atque utilitati omnium consuleret, quod fieri vix posset, nisi, suadente publica utilitate, civitati, sive ei, qui ejus curam gerit, libera competere facultas disponendi, finis illius obtinendi gratia, de bonis civium, quam ob rem, si non expresse, saltem tacite, delata videtur dicenda hæc facultas ei, cui delata provincia providendi, ne quid detrimenti capiat Respublica. Ea de causa nemini fit injuria, cui, necessitate publica exigente, jus sibi quæsitum, auferatur: hoc enim in casu videtur suo quasi consensu in commune deferre res suas, tanquam proprias civitatis vi supereminens domini, delati civitati, sive Regi, summove magistratui, ejus nomine eam administranti, in bona civium. Haud difficulter itaque hinc apparet, eos, qui ejusdem Reipublicæ non sunt membra, vel eidem imperio subjecti, & proinde nequeunt in civium subditorumve numero haberi, huic dominio non subesse, utpote quorum nihil interest, an communis illa utilitas & salus promoveatur, & an illi, quibus illa tueri demandatum, eam tueantur, nec ne, dum nihil exinde ad eos perveniat commodi. Iniquum proinde foret istiusmodi illa de causa quid incommodi sentire: licet enim compensetur damnum ex communi, sæpius tamen majus lucrum ac commodum nascitur ex juris quæsitum conservatione

vatione & possessione, quoniam aliquando non potest non contingere, ut iusta illa non observetur inter rei, quam in commune deferendam poscit publica utilitas, æstimationem sive intrinsecam, sive extrinsecam, & compensationem, juxta illam faciendam, proportio. Incidere tamen nonnunquam istiusmodi possunt casus, quibus & exterorum bona detineantur, in publicum commodum eroganda; id vero fieri non debet, nisi summa exigat necessitas, puta si victus penuria laborent cives: nullus enim dubito, quin possit civitas, ubi tantas ei res rediit ad angustias, ad inopiam & penuriam, qua premitur, sublevandam, in portibus suis atti-

nere & comprehendere, ut annotavit doctissimus Gronovius, peregrinas, frumento, aliisve rebus necessariis onustas naves; verum ejusmodi facultas non adeo fundatur in supereminenti dominio, ut constat ex rationibus, statim adductis, quam in necessitate, legem quæ frangit omnem. Hæc efficit, hoc in casu ut reviviscat primævum in omnia jus, quod obtinuit, rerum dominiis nondum introductis, & cum cuivis tributa esset facultas, sibi comparandi vitæ tuendæ necessaria, quæ natura, ut inde sibi quisque, quorum indigebat, arriperet, in commune detulerat.

IX. Ex his quæ diximus & hoc apparet, quam falsum sit quod quidam tradunt, contractus Regum leges esse. Nam ex legibus nemini jus adversum Regem nascitur: ideo si eas revocet nemini facit injuriam: peccat tamen si sine iusta causa id faciat. At ex promissis & contractibus jus nascitur. Contractibus ligantur contrahentes tantum, legibus subditi omnes. Possunt tamen quædam esse mixta ex contractibus & legibus, ut contractus cum vicino rege, aut cum publicano factus, qui simul pro lege publicatur, quatenus ei insunt quæ subditis observanda sunt.

C O M M E N T A R I U S.

Contractus Regum eo sensu recte leges appellari mihi posse videntur, quatenus Rex, contrahendo, sibi, & alteri, quicum contrahit, legem, sive necessitatem imponit, qua tenetur, juxta contractus tenorem facere, quod promissum. Fateor, ex ejusmodi contractu universalem non oriri obligationem, omnes omnino cives stringentem ad sui observantiam, sed tantum eos, qui contractum celebrarunt, &, ut optime inquit Felden, non est de essentia legis, ut ea omnes ligentur cives, nisi sit lex publice lata, quæ κατ' ἐξουχίαν lex dici solet. Atque hoc sensu legis vocem usurpare videtur Auctor; contractu autem ligari Regem, dum ex eo actio privatis conceditur ad conveniendum Regem etiam proprio in tribunali. Ex legibus autem nemini jus nascitur adversus Regem; quippe qui supra leges est. Itaque si legem non servet,

vel abroget, non potest ea nomine conveniri. Leges quidem fert, sed non accipit; verum hoc cum illo accipiendum temperamento, quod paulo ante annotavimus. Possunt autem, inquit Auctor, quædam esse mixta ex contractibus & legibus, ut contractus cum vicino Rege aut cum publicano factus, qui & pro lege publicatur; verum non videtur mihi necessarium, ut hic aliquam mixturam fingamus, quoniam, cum ejusmodi contractus fiunt a Rege, totum populum representante, tanquam nomine totius civitatis, omnes ex eodem obligantur contractu cives, quasi contraxissent singuli, & eo etiam sensu Regum contractus recte dicuntur esse leges, quasi communes Reipublicæ sponsones, quibus omnes ligantur cives, contrahendo sibi tanquam legem dicentes, qua tenentur, quod conventum, observare & adimplere.

X. Veniamus ad successores: de quibus adhibenda distinctio est, sintne omnium simul bonorum heredes, ut qui regnum quod in patrimonio est testamento vel ab intestato accipiunt; an successores regni duntaxat, puta ex electione nova, aut ex præscripto; sive imitatione quadam vulgaris hereditatis, sive aliter: an vero mixto jure succedentes. Nam qui bonorum omnium ita ut regni heredes sunt, quin promissis & contractibus teneantur dubitandum non est. Pro debitis enim etiam personalibus bona defuncti ut obligata sint, ipsi rerum dominio cœvum est.

XI. 1. At qui in jus regni duntaxat succedunt, aut partim in bona, in jus regni vero in solidum, quatenus obligentur tam dignum est quæri, quam confuse hactenus tractatum est. Directe, hoc est, *apertius* hos successores regni, qua tales, non obligari satis est manifestum: quia jus non accipiunt ab eo qui proxime decessit, sed a populo, sive ea successio propius accedat ad jus hereditarium vulgare, sive absit longius: de quo discrimine supra egimus.

2. Sed *impertius*, id est, per interpositam civitatem, obligantur etiam tales successores: quod sic intelligetur. Cœtus quilibet non minus quam personæ singulares jus habet se obligandi per se, aut per majorem sui partem. Hoc jus transferre potest tum expresse tum per consequentiam necessariam, puta imperium transferendo. Nam in moralibus qui dat finem, dat ea quæ ad finem perducunt.

COMMENTARIUS.

CUM quisque, sui juris, in se ac bona sua imperium ac plenum habeat dominium, atque rerum suarum liber sit arbiter & moderator, facultatem habet, de semetipso, & rebus, ad se pertinentibus, disponendi eo, quo velit, modo, & proinde sese, ac bona sua, obligandi, quibus velit; verum illa facultas, cum sese non latius extendit, quam imperium & dominium, quod cuique competit in se, ac in res suas, transire nequit ad alium, qui æquali gaudet jure ac libertate: par enim in parem non habet imperium, nec in res, ad alium pertinentes, dominium. Hac de causa alter alterius personam vel res, quarum sibi dominium iusto titulo acquisitum, obligandi, invito domino, facultatem habet. Suis ex promissis, suoque ex contractu obligatur quisque, non ex alieno, nisi quatenus eum voluit ejusdem esse participem. Quamobrem quæritur, quatenus Rex antecessor obligationem transmittere possit successor ex contractu, quem ipse celebravit & iniit, idque ullo absque consensu vel scientia successoris? Verum, quoniam, ut statim diximus, quisque, sui juris, habet facultatem disponendi de bonis suis pro lubitu & arbitrio, eaque propterea vel alienare, vel obligare potest alteri, cui jus, semel in ea acquisitum iusto titulo, id est, voluntate & consensu domini accedente, eripi nequit, oportet, ut ille, qui sibi illa vindicare potest, vel eorum dominium retinere vult, suscipiat in se illa onera, quæ antecessor iis imposuit: res enim transit cum suo onere; onera autem sunt debita & obligationes, quæ bonorum successionibus cohærent, & proinde successorem, quatenus in decessoris vel antecessoris locum succedit, afficiunt & obligant, tanquam representantem prædecessoris personam, cujusmodi representandi & succedendi jus de-

pendet ab ejus voluntate, atque hac ratione videtur quasi ipse contraxisse, dum in jus & locum antecessoris succedere maluerit, quam successionem repudiare. Ubi autem ex alio capite successio deferatur, scilicet quoties in bona, non pleno jure domini antecessoris propria, quis succedit, nec debita, nec obligationes transmittuntur, quia de iis pro lubitu disponendi antecessor facultatem non habuit, & proinde non videtur, hereditatem adeundo, in se suscipere debita, vel præstanda facta, aut promissa testatoris, quia, licet in ejus locum succedat, non succedit tamen in ipsius bona, pleno domini jure ei quæ erant propria, & quæ proinde poterat afficere. Quamobrem in determinanda & definienda illa quæstione, quatenus Rex antecessor possit transmittere obligationem successor, distinctionem adhibendam censet Auctor, scilicet, an in regno patrimoniali heres sit omnium bonorum; an vero in regno non patrimoniali succedat in regni jus; aut partim in bona; in jus regni vero in solidum. Qui succedit Regi, cui priori modo regnum tenebatur, is, ut in omnia ipsius bona, sic & in debita & obligationes, quæ non ultimato in ipsius persona terminabantur, succedere censendus est, Pufend. *lib. 8. cap. 10.* idque propter rationes, statim adductas: qui enim vult succedere in jura & bona alterius, cum oportet etiam præstare, quæ præstare debuisset antecessor, cujus personam representare maluit, quam hereditate abstinere, eoque nihil æquitati convenientius, quam ut ille, qui commodum sentit, etiam incommodum perferat. In casu autem, posteriori loco descripto, cum ex alio capite deferatur successio, id est, cum successor non accipiat regnum ab antecessore, tanquam ejus patrimonium, in quod plenum habebat do-

minium, & proinde de eo disponendi liberam facultatem, recte dicitur successor ad debita, ab antecessore contracta, non teneri *omnibus*, directe scilicet, quia non succedit in regnum antecessoris proprium, sed populi, cui illud acceptum ferre oportet. Quamobrem non potuit antecessor per se, sive suo facto, obligare successorem, quasi representantem antecessoris personam, utpote quæ non venit in considerationem: abstracte enim ea considerata ab imperio, ipsi delato a populo, quod non latius patet, quam administrandi & gubernandi facultas, ut alibi annotavimus, donec in vivis est. Cujusmodi facultas defertur successori non ab antecessore, sed a populo, qui, ut inquit doctissimus Gronovius in *suis Notis, eam familiam, & omnes, ex ea orituros, semel legit, tanquam alium ex alio sceptrum excepturos, & unicuique jus proprium dedit, sive æquum, perinde, ac si omnes vivi presentes fuissent, ita ut nemo a proximo, cui successit, jus suum referat, sed omnes a prima electione.* Si ergo jure æquales, quo prætextu alter in alterius personam & actus sibi juris quid vindicare potest, ita ut successorem obligaret ad exsolvenda debita, & promissa, a se facta, præstanda? verum cum delationi summi imperii, tanquam necessaria consequentia, cohæret facultas, obligandi civitatem,

cujus personam sustinet is, cui illud detulit populus, utpote sine qua nulla potest procedere civilis administratio; sequitur, antecessorem, tanquam representantem civitatis personam, quæ habet jus & facultatem non minus, quam personæ singulares, sese obligandi, illamque conferendi in eum, quem summæ rerum præficere voluerunt cives, etiam posse obligare successorem per interpositam scilicet civitatem, cujus administrationem accipiendo, simul sibi imponit necessitatem præstandi ea, quæ antecessor, tanquam ejus caput, promisit præstare, vel facere, ad exsolvenda debita, ab eo, necessitate exigente, & salute communi efflagitante, contracta. Inde itaque successor obligatur tanquam representans civitatem, cujus nomine obligationes & actiones in se derivantur. *Quod autem Regibus, qua Regibus, id est, administratoribus & gubernatoribus societatis civilis, competat facultas, ipsam civitatem per debita obligandi, inde manifestum est, quod sæpe alia ratione necessitatibus Reipublica non possit succurri, quam ut ejusmodi debita contrahantur. Cum autem competat iis facultas, civitatem administrandi & conservandi, etiam competent ipsis omnia media, sine quibus finis ille obtineri non potest: Pufend. lib. 8. cap. 10. nam ut inquit Auctor, in moralibus qui dat finem, dat ea, que ad finem perducunt.*

XII. 1. Non tamen in infinitum hoc abit: neque enim obligandi infinita potestas ad imperium recte exercendum necessaria est, ut nec ad tutelam aut curationem; sed quatenus ejus potestatis natura exigit. *Tutor domini loco habetur, inquit Julianus a, cum rem administrat, non cum pupillum spoliat.* Quo sensu & illud intelligendum quod dixit Ulpianus *b*, magistri societatis pactum societati non prodesse tantum sed & obesse. Neque tamen, ut quidam existimant *c*, lex hæc ad naturam negotiorum gestorum exigenda est, ut tum demum ratus sit habendus actus, si utiliter gestus sit. Nam ad tales angustias reipublicæ imperantem redigere, ipsi reipublicæ esset periculosum. Quare nec sensisse hoc credendus est populus cum imperium detulit. Sed quod a Romanis Imperatoribus in causa civitatis responsum est, valere transactionem quam magistratus fecissent in re dubia, non si indubitate in quod deberi possit remissum sit, idem ad nostram de populo toto quæstionem referri debet ac potest, sed servata proportione.

a L. qui fundum. §. si tutor. D. pro emt. L. ab agnato. D. de curatoribus. L. 22. pactum. C. de pactis. L. Contra. §. si curator. D. de pactis. b L. item. D. de pactis. L. Praeses. C. de transactionibus. c Alph. de Castro. l. 1. de leg. panibus c. 5. Vilt. in Relec. de potest. Papa. & conc. nu.

2. Sicut ergo leges non quævis subditos obligant, possunt enim, etiam extra eas, quæ jubent quod illicitum est, esse quædam evidenter stultæ atque absurdæ; sic & contractus regentium ita obligant subditos, si probabilem habeant rationem, quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet. Quæ distinctio multo est melior, quam illa, quæ a multis afferri solet de exitu modicæ aut immodicæ læsionis. Non enim exitus in hac re, sed probabilis ratio rei gerendæ spectanda est. Quæ si adsit, & populus ipse ob-

18. Th. 1. ligabitur, si quo casu sui juris esse inceperit, & successores ut po-
 2, 9. 95, puli capita. Nam & si quid populus liber contraxisset, obligaretur
 art. 3. is qui postea regnum plenissimo jure acciperet.

Pan. in c.
 cum eccle-
 siarum.

un. 14.

Felin. n.

60. Tur-

recrem. in

c. senten-

tia 11, 9.

3. concl.

6. & 7. n.

8. & 9.

Alii in c.

licet, de

voto. A-

guirre A-

pol. p. 1. n.

70. Hist.

III.

3. Laudatur Cæsar Titus hoc nomine, quod beneficia a supe-
 rioribus concessa a se peti passus non est, cum Tiberius, & eum
 secuti non aliter rata habuissent superiorum beneficia, nisi eadem
 iisdem & ipsi dedissent. Titi exemplum secutus Imperator
 optimus Nerva in Edicto quod apud Plinium exstat sic ait :
Nolo existimet quisquam quæ alio Principe vel privatim vel publice est con-
secutus, id eo saltem a me rescindi, ut potius mihi debeat si illa ra-
ta & certa fecero, nec gratulatio ullius instauratis eget precibus. At
 vero de Vitellio cum narrasset Tacitus eum, nulla posterum cu-
 ra lacerasse imperium, vulgo ad magnitudinem beneficiorum
 accurrense, quibusdam & pecunia emercantibus, addit: *Apud*
sapientes cassa habebantur, quæ neque dari neque accipi salva republica poterant.

C O M M E N T A R I U S.

HÆc obligandi civitatem potestas non in-
 finita, sed ejus mensura est utilitas publi-
 ca; quippe eam non ad libitum imperantis,
 sed referri oportet ad commodum publicum,
 cujus curationem & tutelam in se suscepit,
 accipiendo fasces imperii. Quoties igitur, salute
 communi & necessitate publica exigente, debi-
 ta contraxerit, civitatem efficaciter ad ea exsol-
 venda obligat. Quando autem, & quo casu
 utilitas publica id requirat, arbitrio summi im-
 perantis, cui quid utile, quid noxium futurum
 societati, dijudicare incumbit, relictum. Ne-
 que ad obligationem producendam necessum,
 ut ejusmodi utilitas evidentissime constet, sed
 sufficit, rationem probabilem, debitum, utili-
 tatis promovendæ vel necessitatis sublevandæ
 causa, contrahendi, summum imperantem ha-
 buisse, imo cum putasse, sat probabilem esse,
 quamvis expectationi non respondeat eventus.
 Medium hic amplecti tutissimum, æquitati maxi-
 me consentaneum, & Reipublicæ utilitati con-
 sultissimum. Exigit autem medium illud, ne
 potestas ea vel nimis extendatur, vel nimis coar-
 cætur. *Neque enim ad eas angustias redigendus*
est Rex, ut non, nisi illa debita, in civitatem
devolvere possit, quæ actu in utilitatem civitatis
cesserunt. Pufend. lib. 8. cap. 10. Sed sufficit, si
 probabilem facti sui rationem habuerit, quæ ta-
 men referri debet ad Reipublicæ utilitatem. In-
 tentio hic tantundem valet, quantum effectus:
 non enim cuivis datum, futura divinare. Hi
 igitur contractus Regum obligabunt civitatem,
 qui non manifeste absurdi, aut iniqui sunt,
 id est, qui non e diametro repugnant communi
 utilitati, magisque ipsius Regis privatam, quam
 publicum commodum fovent, nec ea mente
 initi videntur, ut publico cum detrimento pro-
 priam utilitatem promoveret ad opprimendam

populi libertatem, quæ semper summis impe-
 rantibus exosa. Hoc nisi manifeste, ut dixi-
 mus, constat, præsumitur in dubio, ob regen-
 tium auctoritatem, quæ maxime vilesceret, si
 præstare recusaret successor, quæ promissa aban-
 tecessore, vel exolvere debita, ab ipso contra-
 cta, probabilem habuisse contrahendi rationem.
 Levem ob causam fidem fallere non oportet,
 præsertim quæ publico nomine data, adeoque
 ex ejusmodi causis, quæ in probabili ratione
 fundatæ, successores, tanquam capita civitatum,
 tenebuntur. Quin & ipse populus, si, Rege
 sublato, sui juris esse cœperit, tenebitur; Rex
 quippe non suo, sed populi nomine, cujus ca-
 put, quemque repræsentat, contraxit; quod
 autem per Regem fecit populus, ipse fecisse vi-
 detur, & proinde eodem juris vinculo adstrin-
 gitur in persona Regis, quo ipse Rex obligatur,
 tanquam caput civitatis, imo quasi ipsa civitas;
 quippe non tanquam pars præcipua, sed tan-
 quam universus cœtus, Regis in persona consi-
 stens, considerari debet, unde voluntas summi
 imperantis est quoque voluntas civitatis, sive
 populi, in unam eandemque civilem societa-
 tem qui coaluit. Quamobrem etiam, si quid
 populus, ante liber, contraxisset, obligaretur
 & is, quem postea populus etiam plenissimo
 jure constituisset, propter illam, ut ita dicam,
 unitatem & quasi consociationem summi impe-
 rantis, sive capitis, cum corpore, unde unum
 tantum corpus, una eadem conficitur persona.
Atque hoc modo isthanc questionem definire melius
est, quam adhibita distinctione inter lesionem mo-
dicam & magnam: nam in administratione re-
rum civilium longe æquius est probabilem ratio-
nem, quam exitum spectare; cum etiam pruden-
tissime cogitata improvisus casus soleat excipere.
 Pufend. lib. 8. cap. 10.

4. Illud hic addendum est, si quo casu contractus incipiat vergere non ad damnum modo aliquod, sed ad perniciem publicam, ita ut ab initio contractus in extensione ad illum casum censendus fuisset iniustus & illicitus, tunc non tam revocari eum contractum posse, quam declarari eum non ultra obligare, quasi factum sub conditione sine qua iuste fieri non potuit.

5. Quæ de contractibus diximus, eadem intelligenda sunt de alienatione pecuniæ populi, aut rei alterius quam secundum leges rex alienare bono publico possit. Nam hic quoque similis adhibenda est distinctio, an probabilis donandi aut aliter alienandi fuerit ratio.

6. At si contractus ad regni ejusve partis aut patrimonii regalis, quatenus id Regi permissum non est, alienationem pertineant, non valebunt ut facti de re aliena. Tantundem erit in regnis restrictis, si quam materiam aut actuum genus populus a potestate regia exceperit. Nam ut tales actus valeant populi per se, aut per eos qui populum legitime referunt, consensus requiritur, ut ex iis quæ de alienatione supra diximus intelligi potest. Quibus distinctionibus adhibitis facile judicari poterit, iustæ an iniustæ fuerint exceptiones regum, qui priorum regum nomina exsolvere recusarunt, quorum heredes non fuerant: quarum exempla apud a Bodinum videre est.

Lib. 1. c. 8. Ne- que enim. a Curt. Jun. conf. 138. n. 4. conf. 157. n. 18. Cravetta de ant. tem. 2. p. 1. partis princ. n. 82. Bell. in spec. prin. rubr. 26. Am. Gabr. lib. 1. tit. de jure quas. non tol- lendo.

C O M M E N T A R I U S.

CUM eum in finem summum imperium constitutum, ut salus communis & publica utilitas salva & incolumis haberi posset, quam bonus Princeps semper ob oculos habere præsumitur tanquam scopus, in quem collimat, & proinde in omnibus negotiis, quæ ab ipso suscipiuntur, eam quoque imprimis spectasse dicendus, in contractibus, promissis aliisque id genus actibus humanis, utilitatis publicæ procuracionem & salutis communis conservacionem, spectantibus. Quamobrem omnia, ab eo gesta & peracta, ea mente ab eo gesta & peracta præsumi debent. Ejus autem ipse maxime conscius esse potest, & idcirco, si aliquo casu, vel eventu inopinato vergere contractus incipit non modo ad damnum aliquod, sed ad perniciem publicam, quam si prævidisset, non fuisset contracturus, tum, præterquam quod ejusmodi contractus, quia iniustus, per se invalidus, non tam revocari ille contractus potest, quam declarari, eum non ultra obligare: ejusmodi enim casus semper exceptus. Id posse Regem, Principem vel alium magistratum facere, quod vergit in perniciem totius Reipublicæ, non est credendum, & proinde ipso quasi jure obligandi vi destituitur contractus, utilitati publicæ nociturus. Non itaque necessum, ut rescindatur

solenniter: potestas enim ejus, cui Reipublicæ administrandæ demandata provincia, non eo usque extenditur, ut penes eum sit, contractum, damnum allaturum Reipublicæ, cui præest, servare. Quis adeo demens, ut sponte suum ad interitum ruere cupiat? Non tam ampla potest Regi concessa dici potestas, ut ipsi integrum, contractui, subditis noxio, stare, nec ea mente contractum iniisse dicendus Rex, ut eum subsistere & eo voluerit casu, qui sua cum ruina conjunctus. Videns ergo, talem se iniisse contractum, facultatem habet, declarandi, eum non ultra obligare, quoniam contractus fit sub quadam quasi conditione, quæ ei assidua comes, & sine qua iuste fieri non potest. Aliud autem dicendum de contractu a Rege inito, spectante regni, ejusve partis aut patrimonii regalis alienationem: ejusmodi enim contractus, ante, quam effectum producit, confirmari debet a populo, quia ab ejusdem consensu & approbatione sive ratificatione suam habet efficaciam, propterea quod regalis potestas quidem contineat earum rerum, quæ non Regis, sed populi sunt, sive ad communem cœtum pertinent, administrandi, at non alienandi facultatem, ut *lib. 1. cap. 2.* annotavimus, nisi regnum sit in patrimonio regali, ut annotatum: omnis

conc. 6. num. 20. & concl. 7.

omnis enim alienatio præsupponit dominium; neutiquam vero cum delatione imperii conjunctim confertur dominium, sed tantum admini-

strandi facultas; nisi specialiter hoc additum. Ast de hac materia *lib. i.* latius disputavimus.

XIII. Illud quoque a multis traditum, beneficia Principum, quæ liberaliter sunt concessa, semper posse revocari, sine distinctione transmittendum non est. Sunt enim quædam beneficia quæ rex de suo facit, & quæ, nisi adsit precarii clausula, vim habent perfectæ donationis. Hæc revocari non possunt, nisi quod subditos attinet in pœnam, aut ob utilitatem publicam cum compensatione si fieri potest. Sunt alia quæ vinculum duntaxat legis demunt sine ullo contractu: & hæc sunt revocabilia. Quia sicut lex sublata universaliter reponi universaliter semper potest, ita & particulariter sublata particulariter reponi. Nullum enim hic jus quæsitum est adversus legis auctorem.

XIV. Contractibus vero eorum, qui sine jure imperium invaserunt, non tenebuntur populi aut veri reges: nam hi jus obligandi populum non habuerunt. De in rem verso tamen tenebuntur, id est, quatenus locupletiores facti sunt.

C O M M E N T A R I U S.

Quæ de contractibus Principum disputavimus, etiam ad donationes & beneficia, liberaliter ab ipsis concessa, applicari possunt. Hæc, si plena cum juris translatione facta sunt, quemadmodum non possunt pro arbitrio & libitu concedentis, ita nec a successore revocari valent: jus enim, legitimo & justo titulo semel quæsitum, iusta sine causa nemini auferri potest. Posito igitur, quod ab antecessore probabili ex causa donatio facta, nulla jura Principi concedunt facultatem auferendi, quod semel acquisitum; atqui donatio inter modos acquirendi; ergo nec a concedente, nec ab ejus successore revocari potest. Intelligendum vero id de ejusmodi liberalitate sive donatione, quæ jure facta, sine ulla reservationis clausula: potest enim ejusmodi conditionem & clausulam beneficiorum concessionem adjicere Princeps qualem velit; nulla autem adjecta, revocari non posse videtur, nisi in pœnam, vel ob publicam utilitatem, cujus procuratio summa lex, & anteponenda privatis commodis. Verum hoc intelligendum de ejusmodi donationibus & beneficiis, quæ Rex concedit de suo: quemadmodum enim suorum bonorum liber arbiter & dispensator est, ita pro libitu potest ea donare quibus velit, irrevocabiliterque eorum transfert dominium, etiam si nec rationem probabilem habuerit, nec modum servaverit. Si autem de fructibus bonorum facta donatio fuerit, quorum administratio penes regem erat; spectandum an ea rationem modumque habuerit. Nam uti nemo negaverit, quin ex arario bene meritis aut merentibus donare quid possit, prout opes Reip. ferunt; ita si in homines nauci, at

inutiles, immodica pecunia sit profusa, arariumque per ambitionem exhaustum, satius, credo, fuerit, inde revocari, unde publica egestatis causa: Pufend. *lib. 8. cap. 10.* Diximus enim, administrandi facultatem non continere potestatem alienandi bona civitatis, sive regni, consensu populi non accedente; atqui quidquid cedit in utilitatem & commodum totius cœtus, illud universus velle populus censendus; ergo & ejusmodi donationes & liberalitates approbare & consentire præsumitur, quæ utilitati publicæ promovendæ & tuendæ inservire possunt, & proinde quæ huc spectant, probabilem habent causam ac rationem, quamobrem firmæ ac irrevocabiles, nisi publica necessitate exigente, sed ea salva, cuique jus suum, semel per liberalitatem Principis acquisitum, intactum illibatunque manere oportet. Quod ejusmodi liberalitates quandoque confirmari soleant a successoribus, non eo fit, quasi invalidæ sine ejus ratihabitione & confirmatione; verum ad securitatem ac tranquillitatem civium, ut exceptiones omnes, quæ moveri possent, tollerentur. *Quadam sine dubio Quirites ipsa felicitas temporum edicit, nec spectandus est in iis bonus Princeps, quibus illum intelligi satius est, cum hoc sibi quisque civium meorum spondere possit, me securitatem omnium quieti mea prætulisse, ut & libenter nova beneficia conferrem. Ne tamen aliquam gaudiis publicis adferat hesitationem vel eorum, qui impetraverunt, dissidentia, vel ejus memoria, qui præstitit, necessariam pariter credo, ac letam, obviam dubitantibus indulgentiam meam mittere. Nolo, existimet quisquam, quæ ab alio Principe vel privatim, vel publice,*

blice, consecutus, ideo saltem a me rescindi, ut potius mihi debeat, si illa rata & certa fecero. Nec gratulatio ullius instauratis egit precibus, & qui non habent, me, quem fortuna imperii vultu meliore respexit, novis beneficiis vacare patiantur, & ea demum sciant roganda esse, que non habent, dicente apud Plinium Nerva Imperatore epist. 10.66. Eadem, quæ de donationibus diximus, applicari quoque poterunt ad privilegia & immunitates, sed eodem cum temperamento, ut nempe inspiciatur, an & ipsa rationem atque modum habuerint, & an cum salute civitatis consistere possint: nam quin hæc pluris esse debeat, quam inconsulta Regis facilitas, dubium non est, Pufend. d. l. Sed videndum, an ejusmodi privilegiorum & immunitatum concessio naturam contractus imitetur, vel an, ex sola benevolentia & liberalitate Principis quæsitæ, precario possideatur & teneatur. Reservata Regi amplior potestas, hæc iterum revocandi,

quam quæ, pacto, vel contractu interveniente, acquisita. Contractibus vero eorum, qui sine jure imperium invaserunt, non tenebitur populus. Imo nec tenebitur contractibus veri Regis, cum destituuntur consensu & voluntate populi, quem verus Rex repræsentat, & cujus voluntas proinde censetur esse voluntas totius cætus, cujus est caput. Quamobrem, ut paulo ante notavimus, in ejus persona obligatur populus, qui ei pariter cum delatione imperii concessit facultatem tanquam necessariam administrationis sequelam. Quatenus tamen aut populi, aut veri Reges, facti sunt locupletiores, tenentur, quia eatenus approbasse contractum dicendi. Multo itaque magis, quoties sive verbis, sive factis in ejus imperium consenserint, illudque ab initio illegitimum agnoverint. Hac ratione purgatur vitium, quod invasorem efficit inhabilem ad obligandum populum, vi sibi subjectum. Vide quæ annotavimus lib. I. cap. 4. n. 14.

C A P U T XV.

De fœderibus ac sponsonibus.

- I. **P**ublica conventiones quæ.
- II. Dividuntur in fœdera, sponsones, pactiones alias.
- III. Fœderum & sponsonum discrimen, & in quid sponsones obligent.
- IV. Rejēta divisio fœderum quam Menippus fecit.
- V. Fœderum divisio in ea quæ idem statuunt cum jure naturæ: & unde id natum.
- VI. Et ea quæ aliquid adjiciunt: quæ sunt æqualia;
- VII. Aut inæqualia, quæ rursus dividuntur.
- VIII. Fœdera cum his qui alieni sunt a veræ religionis licita esse jure naturæ:
- IX. Nec universaliter prohiberi lege Hebræa;

- X. Nec Christiana.
- XI. Cautiones circa talia fœdera.
- XII. Christianos omnes obligatos ad fœdus in eundem adversus hostes Christianismi.
- XIII. Si plures fœderatorum bellum gerant, cui potius opem ferri oporteat, distinctionibus explicatur.
- XIV. An tacite renovatum censeatur fœdus.
- XV. An partis alterius perfidia alteram liberet.
- XVI. In quid teneantur sponsores si sponso improbetur, ubi de Caudina sponsonē.
- XVII. An sponso non improbata obliget ex noxia & silentio, distinctionibus explicatur, ubi de sponsonē Lucatiana.

I. Onventiones Ulpianus dividit in publicas, & privatas: & publicam exposuit non ut quidam putant definitione, sed exemplis additis, quæ fit per pacem; quod primum exemplum est: quoties inter se duces belli quædam paciscuntur; quod secundum. Publicas ergo conventiones eas intelligit, quæ nisi jure imperii majoris aut minoris fieri nequeunt, quæ nota differunt non tantum a contractibus privatorum, sed & a contractibus regum circa negotia privata. Quanquam ex privatis quoque istis belli causa nasci solet, frequentius tamen ex publicis. Ideo postquam de conventionibus generaliter a nobis tractata sunt satis multa, quædam addenda sunt quæ ad excellentiorem hanc speciem pertineant.

L. Conventio-num. D. de pactis.

II. Publicas has conventiones, quas Græci συνθήκας vocant, dividere possumus in fœdera, sponsones, pactiones alias.

COMMENTARIUS.

Um homines, ut sapius annotavimus, in statu libertatis, i. e. naturæ, sibi sint æquales jure & statu, ita ut alteri in alterum imperium nullum competat, sed plena quivis libertate gaudeat, quæ cuique tribuit facultatem, de jure ac rebus ad se pertinentibus, pro libitu & arbitrio disponendi; quamobrem nemo invitus cogi potest, ut ei vel renunciet, vel in alium conferat rerum suarum dominium, debuit ei, qui forte socio indiget, aliquod excogitari medium, quo ipsius inopiæ & indigentia succurri posset, salva illa facultate & libertate. Hinc pacta & conventiones introductæ, unica ratio, qua quisque tantum de jure suo detrahit, & in alium confert, quantum sibi placet & arridet, & semetipsum alteri obligat eo, quo velit, modo ad danda, præstanda seu facienda, quibus alter paciscentium forte opus habet. Sunt itaque conventiones & conveniendi modi liberæ voluntatis. Quamobrem a Jurisconsultis defini-ri solet conventio *duorum pluriumve in idem placitum consensus de re danda, facienda, vel præstanda*. Sunt autem conventiones non unius ejusdemque generis: quædam enim *publica* sunt, quædam *privata*. *Publica* dicuntur, quæ de publicis negotiis, ad Reipublicæ administrationem pertinentibus, pacis vel belli tempore

fiunt, & quidem ab ipso Principe, vel populo, vel legatis utrorumque, vel summæ rei præfectis, qua nota, ut inquit Auctor, differunt non tantum a contractibus privatorum, sed & a contractibus Regum circa privata negotia. Quamquam contrahens publicam sustinet personam, attamen non semper publico nomine convenit. In statu naturali, ubi quisque paterfamilias est princeps familiæ, & in quo proinde, quot familiæ, tot fere reipublicæ, conventiones fere omnes publicæ, exceptis iis, quæ inter familiæ membra fiebant; coalitis vero, interjecto tempore, ad evitanda multa incommoda, quæ statum naturalem comitari solebant, in unam societatem pluribus familiis, introducta, quasi ipso jure distinctio inter negotia quæ ad communem salutem tuendam, adque Reipublicam administrandam pertinebant, & domestica cujusvis familiæ negotia. Illa publica; hæc privata. Illorum procuratio summo imperanti; horum cuique patrifamilias incumbit. Contractus & conventiones, de illis factæ, & quidem ab iis, & inter eos, qui summæ rerum præsumunt, vel eorum nomine, publicæ; quæ vero de hisce, & quidem a privatis Reipublicæ membris, privatæ vocari cœperunt. Solent autem hæc publicæ conventiones dividi in *fœdera, sponsiones, & pactiones* alias: est enim harum conventionum discrimen, ut in seqq. apparebit.

III. I. De fœderum & sponsionum discrimine adiri potest Livius libro IX, ubi recte nos docet, fœdera esse quæ fiunt jussu summæ potestatis, & in quibus ipse populus iræ divinæ obstringitur si minus stetur dictis. Ea apud Romanos peragi per feciales solebant addito patre patrato. Sponsio autem est, ubi hi, qui a potestate summa mandatum ejus rei non habent, aliquid promittunt quod illam proprie tangit. Apud Sallustium legimus: *Senatus, uti par erat, decrevit, suo sui que populi injussu nullum potuisse fœdus fieri*. Hieronymus Syracusarum rex cum Annibale, ut narrat Livius, societatem fecerat: at postea Carthaginem misit ad fœdus ex societate faciendum. Quare quod apud Senecam patrem est: *Imperator fœdus percussit, videtur populus percussisse Romanus, & fœdere continetur: ad antiquos eos pertinet, qui speciale ejus rei mandatum acceperant*. At in regnis, regum est fœdus facere. Euripides Supplicibus:

Τὸνδ' ὁ ὀμνύων χεῖρῶν

Ἄδραστον. ἔργον κύνειον τίθειν ὡς
Παίονος ὡς ἔγ' ἦν Δαναίδων ὀρκωτομέην.

Adrastum hunc opus

Furare: namque is jus habet regni potens
Ut civitatem fœdere obstringat suo.

Le-

Legendum enim ibi , ut diximus , *ὀρκωτομασίῳ* , non *ὀρκωτομασίῳ*.

2. Sicut autem magistratus populum non obligant , ita nec minor pars populi : quod pro Romanis est adversus Gallos Senonas : nam major pars populi erat apud Dictatorem Camillum ; bifariam autem , ut apud Gellium est , cum populo agi non potest.

3. Sed ubi qui jus populi non habent , de eo quod populi est sponponderunt , videamus in quid teneantur . Putet forte aliquis hoc casu sponsores fidem liberasse , si operam omnem dedissent ut id quod sponponderunt fieret , secundum ea quæ de promisso tertii facti supra diximus : sed negotii hujus , cui contractus inest , natura obligationem multo strictiorem desiderat . Nam qui contrahendo aliquid de suo dat , aut promittit , is vicissim præstari reipsa sibi aliquid vult : unde & jure civili , quod facti alieni promissiones repudiat , promissio tamen ratam rem haberi ad id quod interest obstringit .

C O M M E N T A R I U S .

Discrimen fœderum , sponsionum & pactionum in eo potissimum consistit , quod fœdera fiant jussu summæ potestatis , scilicet vel ab ipso Principe , qui summæ rerum præstet , vel a populo ; quamobrem definitur , quod sit publica populorum Principumve inter se conventio , in perpetuum concepta per feccialem , publicum populi Romani nuncium , solenni precatione adhibita , *per quem populum fiat , quo minus dictis stetur legibus , ut eum Jupiter ita feriat , quemadmodum a feccialibus porcus feriatur* . Sponsio vero Ducum legatorumve pactum conventum sine populi jussu , cujus exitus & conditiones a Principibus populisve pendent , ut rata irritave sint promissa . Pactio Principum populorumve conventio temporaria , quæ sæpius Ducum , magistratumve potestati permittitur , qui ad breve tempus differre , aut , pactis aliquot dierum induciis , sustinere bella suo jure possint . Bodinus *lib. 5. cap. 6.* Hinc apud *Liv. lib. 9. cap. 5.* Coss. profecti ad Pontium in colloquium , negarunt , *injussu populi Romani fœdus fieri posse* . Quod itaque jussu summæ potestatis non sit , sponsio dicitur ; quod jussu , fœdus ; atque in hoc ipse populus iræ divinæ obstringitur , si minus stetur dictis , ut inquit Auctor . Quamobrem neque salva fide illud ulla ratione poterat infirmari : statim enim , atque fides interposita , exitum ea sortiri debet suum , quod secus , ut diximus , in sponsione , cujus exitus a populi Principisve ratihabitione pendebat , atque deditio eorum , per quos facta erat , infirmabatur . Sæpetamen evenit , ut , quod Imperator injussu populi , & absque auctoritate senatus , pepigerat , fœdus quidem sit vocatum , sed non servatum , quod apud Livium ostendit Princeps quidam Carthaginensium , cum ad Romanos legatos , de fœderis ratione secum agentes , verba hunc in modum fe-

cit : *Vos , quod C. Lutatius consul primo nobiscum fœdus fecit , quia neque auctoritate patrum , nec populi jussu ictum erat , negastis vos eo teneri* . Ejus generis fuisse Numantinum , vel ex eo apparet , quod id C. Mancini consulis deditioe dissolutum sit . Hinc apud *Liv. lib. 9.* Spurius Posthumius , qui sponsione pacem Caudinam fecerat , rogatus sententiam in senatu , ita disserit : *Qua sententia testis erit , mihine , an legionibus vestris pepercerim , cum me seu turpi , seu necessaria sponsione , obstrinxi , qua tamen , quando injussu populi facta est , non tenetur populus Romanus , nec quidquam ex ea , præterquam corpora nostra , debentur Samnitibus* . *Dedamur per fecciales nudi , vinctique exsolvamur religione populum , si qua obligavimus* . Et idem paulo post . *Neque ego inficias eo , P. C. tam sponsiones , quam fœdera sancta esse apud eos homines , apud quos juxta divinas religiones fides humana colitur ; sed injussu populi nego quidquam sanciri posse , quod populum teneat* . Solebat etiam sponsio fieri per plures personas : spondebant enim consules , profecti , legati , quaestores , tribuni militum , quorum nomina inferebantur . In antiquis fœderibus , præter nomina feccialium utriusque populi , nulla inscripta erant . Inde apud *Liv. lib. 9.* *Sponponderunt coss. legati , quaestores , tribuni militum , nominaque omnium , qui sponponderunt , extant , ubi , si ex fœdere acta res esset , præterquam duorum feccialium , non extarent* . Tum etiam , ad fidem magis obstringendam , obfides dabantur , qui capite lucrent , si pacto non staretur . Ejusmodi autem spondendi usum necessitas & longinqua bella introduxisse videntur ; quippe cum sæpius ad eas angustias in bello alter belligerantium possit redigi , ut in arena sit consilium capeffendum ; tum etiam sæpius summi imperantis jussa exaudiri nequeant , relictum ducum ,

vel Imperatoris arbitrio, de pace, injussu populi, statuere, quod potissimum usu veniebat, cum extra Italiam bella gererent Romani, & obsidione aliquando premerentur. Tali in casu salva populi vel Principis, cujus nomine bellum geritur, facultas, habendi quæ facta vel rata, vel irrita, prout communis salus & Reipublicæ utilitas illud cum exigit, tum suadet. Hæc tamen facultas non adeo late patet, ut sit penes populum, vel Principem, statim suorum magistratum pacta rejicere, quasi non omni ex parte cum publica utilitate, & Reipublicæ majestate ac decore convenient: sapius enim, ut diximus, necessitate exigente, accipere potius, quam præscribere pacis conditiones coacti sumus, & proinde in deliberationem cadere oportet, quali in statu dux, vel Imperator spondens, constitutus fuerit, an non urgentem & sufficientem causam habuerit, cur iniquas spondere conditiones, ut præsens periculum declinaret, majusque malum evitare, elegerit, præsertim, si eadem sint tales, ut ne quidem ipse Princeps, in eundem forte casum si incidisset, eas spondere recusasset. Hoc in casu, dico, facta ducum, vel Imperatoris a majestate confirmari oportere: quid enim sanctum, quid firmum erit, si rejicere pro lubitu sit licitum ea, quæ forte non omni ex parte consentiunt cum Principis majestate, ac Reipublicæ utilitate, quæ non ubique & semper eodem tueri possumus modo, ne majoribus Respublica involvatur incommodis: quod enim sit, necessitate exigente, & temporum ratione efflagitante, fieri dicendum legitime, & propterea ratum firmumque esse oportere. Aliud dicendum, si intolerabiles plane conditiones: tum enim, antequam conventio irrita pronuncietur, interpellandus hostis, ut corrigi patiatur, quidquid iniqui conditionibus adjectum.

Quod ubi recusaverit, integrum erit Principi irrita facere ea, quæ pacta sunt tanquam destituta consensu, sine quo nihil populi nomine gestum vel actum quod est, firmum existit. Quæ de causa etiam tenet populum fœdus, quod Imperator percussit, si speciale ad id mandatum accepit, quoniam eo casu fecisse videtur populus ipse illud, quod fecit per alterum, cui istiusmodi, quod factum, faciendi dedit provinciam; absque vero ejuscemodi mandato speciali, non tenetur, ut jam diximus, Princeps sive populus: nam, uti recte D. D. ajunt, Imperator belli procurator est civitatis. Procurator vero, quando excedit fines mandati, non potest ullo jure obligare eum, a quo mandatum habet, nec potest de re minima transigere injussus. Ejusmodi tamen sponso, quamvis non obliget populum ad præstandum, quod promissum ab eo, qui jus, obligandi populum, non habet, non caret juris effectû; manet quippe obligatus sponsor non solum ad faciendum id, quod potest, ut Principi pacem persuadeat, sed etiam ad id, quod interest, rem ratam haberi. Aliud dicendum de eo, qui factum, omnino alienum, promissit, quod nullum a promittente habet principium, de quo egimus *cap. II. §. ult.* Ille liberatur ab obligatione, si omnem operam & diligentiam adhibuerit, ad inducendum alterum, ut faciat, quod facturum se stipulatus est; sed hujus negotii, cui contractus inest, natura strictiorem obligationem desiderat. Hic factum proprium promitteritis implicari videtur; quamobrem non liberatur promissor, si justam diligentiam adhibuerit, sed efficere eum oportet per se, ut promissionis implementum sequatur, aut solvere tenetur, quod interest, ut statuit Auctor, de quo latius disputandi infra erit occasio.

Lib.
xxiv.

IV. Fœdera Menippus regis Antiochi ad Romanos Legatus, referente Livio, magis ex usu suo quam ex præscripto artis ita divisit, ut diceret tria esse eorum fœderum, quæ inter se paciscerentur reges civitatesque, genera: unum cum bello victis dicerentur leges, quo in genere quid victum habere, quo mulctari eum vellet, victoris esse arbitrium: alterum, cum pares bello æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent. Tunc repeti reddique per conventionem res, & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriusque commodo componi: tertium esse genus, cum, qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coeant: quos nec dicere leges, nec accipere.

V. I. At nobis accuratius instituenda partitio est, ut primum dicamus fœdera alia idem constituere, quod juris est naturalis, alia aliquid ei adjicere. Prioris generis fœdera non tantum fieri solent inter hostes, qui a bello discedunt, sed olim & fiebant sæpe, & aliquo modo erant necessaria, inter eos qui ante nihil contraxissent.

Id

Id inde ortum, quod regula illa juris naturalis, cognationem inter homines quandam esse a natura, ac proinde nefas esse alterum ab altero lædi, ut olim ante diluvium, ita rursus aliquo post diluvium tempore malis moribus esset oblitterata, ita ut latrocinari & prædas agere in externos nullo bello indicto, pro licito haberetur: quod *Ἐπιθυσμὸν* vocat Epiphanius.

2. Hinc illa apud Homerum, an prædones estis? amica interrogatio, cujus & Thucydides meminit, & in Solonis lege veteri collegia *ἐπὶ λαίαν ἱρχομένων*; quippe ut Justinus ait, ad Tarquinii tempora latrocinium maris gloria habebatur: & illud in Romano jure, ut si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque foedus amicitiae causa factum habeatur, hi hostes quidem non sint: quod autem ex Romano ad eos pervenerat, illorum fiat, & liber homo Romanus ab eis captus servus fiat: idemque sit, si quis inde ad Romanos perveniat: & hoc quoque casu postliminium detur. Sic Corcyrenses olim ante belli Peloponnesiaci tempora hostes Atheniensium non erant, sed nec pacem cum illis nec inducias habebant, ut ex oratione Corinthiorum apud Thucydidem apparet. De Boccho Sallustius: *nobis neque bello neque pace cognitus*. Hinc in barbaros prædam exercere laudatum Aristoteli, & ipsa vox hostis veteri Latio nihil nisi externum significabat.

3. Sub hoc genere comprehendo & foedera quibus cavetur, ut utrinque jus hospitii, ut jus commercii sit, quatenus ista sub jure naturali veniunt, qua de re egimus alibi. Utitur hoc discrimine Arco in oratione ad Achæos apud Livium, ubi non de societate ait quæri, sed de commercio præbendi repetendique juris: nempe ne servis Macedonum apud se perfugium esset. Hoc genus totum conventionum Græci stricte *εἰρήνη* vocant, & opponunt *ἠνευδαίς*, ut tum alibi videre est, tum in oratione Andocidis de pace cum Lacedæmoniis

C O M M E N T A R I U S.

Exstat Menippi Regis Antiochi legati oratio cujus apud Livium *lib. 34. cap. 56.* nimirum cum bello victis dicerentur leges: ubi enim omnia ei, qui armis plus posset, dedita essent, quæ ex iis habere victor, quibus mulctari eos velit, ipsius jus atque arbitrium erat. Tale foedus fuit, quod Apuli a Romanis impetrarunt: non enim æquo foedere, sed ut in ditione populi Romani essent, convenit, referente Livio *lib. 9.* Eiusdem quoque generis fuit, quod Æneas datum fuit, deserta Troja, pacem poscenti ab Achæis, cum oppugnare sese parantibus, hisce conditionibus, ut Æneas ac socii cum suis rebus, quas in fuga asportassent, intra certum tempus agro Trojano excederent, castellis in potestatem Achæorum traditis: Achæi vero ex pacto tutam eis terra marique discedendi copiam fa-

cerent. Dionysius Halicarnassensis *lib. 1.* Ne huic dissimile foedus, quod Romani cum Antiocho Rege conscripserunt, cujus leges tradit Livius *lib. 38. cap. 38.* quarum in numero ut cederet Romanis urbes, agros, vicos, castella cis Taurum montem usque ad Tanaim amnem, & a valle Tauri usque ad juga, qua in Lycaoniam vergit; ne qua arma efferret ex iis oppidis, agris castellisque, quibus excederet. Argenti pro XII. millia Attica talenta daret intra duodecim annos pensionibus æquis. Talentum ne minus pondo LXXX. Romanis ponderibus pendat, & tritici D XL. millia modiorum &c. Alterum vero foederum genus fuit, cum pares bello æquo foedere in pacem atque amicitiam venirent, quale inter Romulum & Tatium Sabinorum Regem ictum, ut apud Livium, Dionysium Halicar-

videre est. Solet tum repeti reddique per conventionem res, & si quorum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriusque commodo componi. vid. Appian. *de bell. civil. lib. 5.* Tertium genus est, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali foedere inter se jungendam, coeant, qui nec dicere nec accipere solent leges. Huc pertinet foedus, quod Latinus fecit cum Aenea profugo eis conditionibus: ut Aborigines darent Trojanis agri quantum peterent: Trojani ab Aboriginibus essent in praesenti bello, quod contra Rutilos parabatur, focii, eorumque auspiciis, ubicunque usus postulaverit, militarent: utriusque alteros pro viribus juvarent tam manu quam consilio. Dionys. Halicar. *lib. 1.* Huc quoque referunt D. D. foedus, quo provincia vel civitas aliqua sese in alicujus clientelam & quasi tutelam tradit, ut ejus patrocinio sese adversus aliorum vim tueri possit, vel quae certis legibus & conditionibus regno vel reipublicae accedit, ut bello, quod olim cum Hispaniarum Rege gestum, saepius contigit; quippe ut Proculus respondit *l. 7. ff. de captiv. & postlim.* Liber populus est is, qui nullius alterius populi potestati subiectus est, sive is foederatus sit, sive a quo foedere in amicitiam venerit, sive foedere comprehensum sit, ut is populus alterius populi majestatem comiter conservaret: hoc enim adjicitur, ut intelligatur alterum populum superiorem esse, non ut intelligatur alterum non esse liberum, quod alibi latius explicavimus. Verum Auctori nostro displicet haec Menippi foederum divisio, eorumque accuratiorem institui partitionem posse statuit, si eam desumamus ab eorundem materia, & non absque ratione. Itaque dicendum alia foedera idem constituere, quod est juris naturalis; alia ei aliquid addere vel adjicere. Ad priorem classem referri possunt illa foedera, quibus de humanitatis & benevolentiae officiiis exercendis vel non inferenda invicem noxa convenitur. Verum cum naturalis dicet ratio, ejusmodi homines ad sibi invicem praestanda officia devinctos esse, tum etiam vetet, ne alter alterum laedat, cujusmodi rationis dictamina sive naturae leges omnibus omnino gentibus innotescere potuere: cum enim omnes rationis participes, latere ipsos non potuerunt ejusmodi dictamina, quae nihil aliud quam naturae leges, & idcirco mirari quis posset, cur ejusmodi foederum ab Auctore instituta partitio, quae ipsa natura introduxisse naturalis docet ratio: nullum enim arctius juris vinculum excogitari potest, quam naturalis obligatio, quorum itaque ejusmodi conventiones, foedera ac pactiones, de naturae officiiis sibi invicem praestandis. Sed nullus dubito, quin Auctoris nostri partitionem probaturi, qui rationem, in qua fundata, diligentur examinaverint: quamdiu enim homines vivebant in illa vitiorum ignorantia, & naturam ducem sequentes, fidem rectumque colebant, sese mutuo amore prosequabantur, & cognationem illam naturalem, quam natura inter homines constituit, tueri & conservare nitebantur, quamobrem nefas duce-

bant, ut alter alterum laederet; verum postquam simplicem hanc vivendi rationem repudiarunt, a virtute paulatim magis magisque desciscientes, ad vitia prolapsi, & malis moribus assuescere coeperunt, quibus depravata & integritate sua exuta natura, indies magis magisque delectabatur, adeo ut virtus odio haberetur, vitia malique mores in deliciis ponerentur; & hinc non rectae rationis dictamina, sed corruptae ac pravae naturae libidines tanquam regulam & normam vivendi sequebantur, praedas agere, latrocinari in externos nullo bello indicto, quasi nulla homini cum homine societas vel cognatio naturalis intercederet, pro licito habebatur, socium laedere, dolis ac fraudibus circumvenire gloriosum ducebatur. Tot tantaque incommoda, quibus humanum genus jactabatur in familiis dispersum, causam praebuit erigendis societatibus, unde tot diversi hominum coetus, tot civitates ac regna & respublicae, ut in unam societatem coalitae plures familiae, junctis viribus sese mutuo adjuvarent contra aliorum invasiones & insultus, unde pacto sibi invicem devincti ad mutuum auxilium & adjuvamen, eo indigenti, praestandum, tanquam partibus unius ejusdemque corporis, arctissimo sibi societatis vinculo conjunctis. Cui accedebat mutua consuetudo, communicatio ejusdem juris, fori, theatraliarumque rerum publicarum usus communis, qui magis magisque augebat mutuam amicitiam & civilis conjunctionis vinculum arctius contrahebat, itaque quae naturalis cognatio, quam natura inter homines constituit, praestare oportuisset, a civili societate petenda commoda. Quamobrem etiam ejusdem cancellis quasi circumscripta ejusmodi conjunctionis officia, & amicitiae jura, manente statu belli inter eos, qui non ejusdem societatis, coetus, sive Reipub. membra. Regula illa juris naturalis, ut dicere incepimus, cognationem quandam esse inter homines, natura dictante, ac proinde nefas esse alterum ab altero laedi, in hominum animis pravus moribus corruptis, oblitterata, adeo ut crederetur, in solos civis humanitatis & benevolentiae ac mutuae amicitiae officia esse conferenda, exteros quoque hostium loco esse, quos lucri nostri causa laedere non foret nefas, quamdiu nullum foedus aut pactum intercedebat, quod illa cognationis naturalis jura, tanquam ex profundo stygio in lucem protraheret atque feritatem illam naturalem sive nefandam illam in externos bellandi & praedandi licentiam ac facultatem mutabat in amicam consuetudinem & jucundam tranquillitatem, atque erat quasi renunciatio juris, quod sibi quisque in extraneum competere falsa existimatione persuadebat; atqui ejusmodi perversa opinio animos hominum occupaverat; excogitandum ergo remedium, quo posset obsisti tot incommodis & malis, quae inde proveniebant: nullum autem efficacius naturalis dictabat ratio, quam conventiones & foedera, quo de illorum officiorum, quae juris erant naturalis, praestatione conveniebatur. Qui alia itaque non necessaria inter illos, qui juris naturalis observantiam cultu morum profitebantur,

nisi

nisi ut inquit Pufendorfius: *Quod uti inter singulos, quando primum aliquid negotii invicem cœperit intercedere, prolixioris amicitiae contestationem adhiberi non indecorum sit. De cetero autem, inquit, pudere propemodum debet homines cultos pactum inire, cujus capita nihil aliud contineant, quam ne simpliciter ac directe jus naturæ violetur; quasi citra illud pactum non satis quis officii sit memor futurus.* Turpe est super eo pacisci, ad quod ipsa lex eum obligat, & proinde nullam esse obligationem ex ejusmodi conventionione Ulpianus statuit l. 7. §. 3. ff. de pa. f. Necessitate tamen exigente non illicitum ejusmodi pacta inire, quæ mihi amicitiam, benevolentiam ac concordiam cum aliis colendam conciliant, & in propriam securitatem adhibentur. Sed dolendum, quod eo processerit hominum depravata natura malitiæ & turpitudinis, ut de

iis invicem præstandis pacisci necessum, ad quod faciendum & præstandum omni jure devincti sumus. Equidem veniunt ista fœdera frequenter nomine amicitiae. Verum fas amicitiae proprie dictæ plura requirit, quam commune illud humanitatis officium. Nam ut ut præstationes amicitiae non sint definitæ, sicuti quæ ex pacto debentur: tamen in genere id quilibet amici noverunt, bona cum amico libenter communicare, de ipsius salute curam agere, monendo, consulendo succurrere, mala ipsi imminuentia pro viribus propulsare, eaque omnia cum intensiore affectu quam quæ aliis ex nuda humanitate præstantur. Pufend. lib. 8. cap. 9. Huc pertinent fœdera, quibus cavetur, ut utrimque jus hospitii, ut jus commercii sit, quatenus ista sub jure naturali veniunt, ut inquit Auctor.

VI. 1. Conventiones quæ juri naturæ aliquid adjiciunt, aut æquales sunt, aut inæquales. Æquales sunt quæ utrimque eodem modo se habent *αἰ ἴσους ἢ κατὰς ἐν ἀμφοτέρους ἴσους*, ut Isocrates in Panegyrico loquitur: quo illud Virgiliū pertinet:

*Nec mihi regna peto, paribus sed legibus ambas
Indictas gentes æterna in fœdera mittam.*

Græci istas vocant modo *συνθήκας* simpliciter, modo *συνθήκας ἐπὶ ἴσῃ ἢ ὁμοίᾳ*, ut apud Appianum & Xenophontem videre est: has magis proprie *συνθήκας*, & quatenus minus dignos respiciunt *πρωταγματῶν*, aut *συνθήκας ἐν ἴσῃ ἢ ὁμοίᾳ*, quas Demosthenes in oratione de Rhodiorum libertate fugiendas ait his qui libertatem amant, quia ad servitutem accedant proxime.

2. Utriusque modi fœdera aut pacis aut societatis alicujus fiunt causa. Æqualia pacis, ut quæ de restituendis captivis, rebus captis, & ad securitatem conveniri solent, qua de re agendum erit infra in belli effectibus & consecutaneis. Æqualia societatis, aut ad commercia pertinent, aut ad belli communitatem, aut ad res alias. Æquales de commerciis pactioes variæ esse possunt, puta utrinque ne vectigal ullum solvatur, quod in vetere erat fœdere Romanorum & Carthaginensium, excepto eo quod scribæ & præconi datur, aut ne majus solvatur quam in præsens, aut ad certam quantitatem.

3. Sic & in bellica societate, ut auxilia præstentur paria equitum, peditum, navium, sive ad omne bellum quod Græci *Συμμαχίαν* vocant, & explicat Thucydides *τὸς αὐτῶν ἐχθρῶν ἢ φίλων νομίζου*, eosdem hostes & amicos habere: quod & apud Livium sæpe reperias, sive ad tuendos fines duntaxat, quod *ἐπιμαχίαν*, sive ad certum bellum, aut in certos hostes, aut in omnes quidem, sed exceptis sociis, ut in fœdere inter Pœnos & Macedonas, quod apud Polybium est: quomodo & Rhodii Antigono & Demetrio per fœdus auxilia promiserunt in hostes quosvis, excepto Ptolemæo. Potest, ut diximus, Plut. Demetrio.
æqua-

æquale fœdus & ad res alias pertinere, ut ne in confinio alterius alter arces habeat, ne subditos alterius alter defendat, ne iter alterius hosti præbeat.

C O M M E N T A R I U S.

Conventiones sive fœdera, quæ aliquid adjiciunt officiis, quorum præstandorum sibi invicem necessitatem jus naturæ societatis humanæ culturæ maxime favent, mortalibus imposuit, vel æqualia sunt, vel inæqualia. Æqualia sunt, quæ utrimque eodem modo sese habent, quando uterque pari jure & conditione fœdus ineunt. Æquum fœdus dicitur, quando non solum utrimque æqualia promittuntur simpliciter, aut observata virium proportione, sed & æquali modo, ita ut neutra pars sit deterioris conditionis, aut alteri obnoxia. Pufendorf. lib. 9. cap. 8. Utraque autem iniri solent aut pacis aut societatis alicujus causa. Fœdera autem societatis triplicis sunt generis: aut enim ad commercia spectant, aut ad belli communitatem referuntur, sive auxilium mutuo præstandum, tam ad arcendum quam inferendum bellum, aut ad res alias pertinent. Æqualia fœdera circa commercia varia esse possunt, puta, ut libere mercatores ultro citroque

commeare possint, in sociorum fines ire, agere, negotiari, vel rationes contrahere, atque libere mercaturam exercere, ad portus & terras alterutrius accedere, idque sine ullius vectigalis solutione, aut certo vectigali, aut sub conditione, ne plus quam cives & alii socii solvant ac pendant. Æqualia fœdera circa bellicam societatem sunt, si conveniatur, ut paria præstentur a fœderatis auxilia equitum, peditum, navium, aut alterius apparatus bellici. Idque vel utroque tempore, sive alterutrius bellum inferatur, sive ipse velit alteri bellum indicere; vel si alteruter bello infestetur aut invadatur. Nonnunquam etiam auxilia promittuntur ad certum duntaxat bellum, aut certos contra hostes, aut contra quoscumque, ut fœderati eisdem inimicos vel amicos habeant, vel quibusdam exceptis, scilicet utriusque locis. Est & tertium genus æqualis fœderis, quo conveniri solent, quæ Auctor adducit.

VII. 1. Ex æqualibus qualia sint inæqualia facile est intelligi. Promittuntur autem inæqualia aut ex parte digniori, aut ex minus digna. Ex parte digniori, ut si quis auxilia promittat nec restipuletur, aut majora promittat. Ex parte indigniori inæqualia, aut ut Isocrates dicto Panegyrico loquitur, πῶς τὰς ἐπιπέρας ἐλαττώσει καὶ τὸ δίκαιον, sunt ea quæ diximus ἐπιπέρας, aut ἐπιπέρας vocari. Et hæc ipsa aut cum imminutione sunt imperii, aut sine ejus imminutione.

2. Cum imminutione imperii, ut in secundo fœdere Carthaginiensium cum Romanis, ne cui Carthaginienses bellum facerent injussu populi Romani. Ab eo tempore, ut Appianus loquitur, καρχηδόνιος Ῥωμαίοις ἐπέκεινεν ἰσπανοῖσι, Carthaginienses Romanis ex fœdere morem gerebant. Potest addi huic generi deditio conditionata, nisi quod illa non imminutionem, sed translationem totius imperii continet, qua de re diximus alibi. Talem autem conventionem fœderis nomine & alibi Livius appellat, ut libro ix: Teates Apuli impetraverunt ut fœdus daretur, neque ut æquo tamen fœdere, sed ut in ditione populi Romani essent.

3. Sine imminutione imperii onera aut transitoria sunt, aut manentia. Transitoria, de solvendo stipendio, de mœnibus diruendis, ut locis quibusdam decedatur; ut dentur obsides, elephantibus, naves. Manentia, ut de imperio ac majestate comiter colenda, cujus fœderis quæ sit vis alibi diximus. Huic proximum est ut hostes & amici habeantur quos velit partium altera: ne cui exercitui, cui cum altero bellum sit, per fines transitus commeatusve de-

detur. Tum illa minora, ne arces certis locis ædificare, ne exercitum ducere, ne naves habere ultra numerum definitum, ne urbem condere, ne navigare, ne militem certis locis conscribere liceat, ne socios oppugnare, ne comœtu hostes juvare, ne recipere eos qui aliunde veniunt, ut fœdera prius facta cum aliis dirimantur: quorum omnium exempla apud Polybium, Livium, & alios videre est.

4. Solent autem fœdera inæqualia contrahi, non tantum inter victores & victos, ut Menippus censebat, sed & inter potentiores & impotentiores, etiam qui bello inter se experti non sunt.

C O M M E N T A R I U S.

EX descriptione fœderis æqualis, quam in præced. §. tradidimus, facile perspicere possumus qualia sint fœdera inæqualia. Si æquum fœdus dicitur quando æqualia uterque fœderatorum promittunt, & pares sunt jure & conditione, sequitur inæqualia fœdera vocari, ubi inæqualia promittuntur, & alterutra pars est deterioris conditionis. Inæqualia autem considerantur, aut ex parte digniori, aut ex minus digna. Ex parte digniori inæqualia, ut si quis alteruter majoribus viribus pollens, alteri auxilia ac opem promittat, nec res stipuletur, & sibi caveat eadem reddi, si aliquando bello petatur, aut si majora quam alter aut huic non proportionata auxilia promittat. Pufendorf. *lib. 8. cap. 9.* Ex parte minus digna inæqualia, quoties fœderatus inferior plura præstare a sua parte tenetur, quam recipit ab altera, quacum paciscitur. Hujusmodi inæqualitas aut cum imminutione imperii aut sine ejus imminutione conjuncta. Huc pertinet secundum fœdus Carthaginensium cum Romanis ab Auctore adductum. Addit huic generi Auctor deditioem factam juribus quibusdam reservatis; verum qui sponte vel necessitate exigente sese de-

derunt in alterius populi ditionem, hi non tam imminuere quam transferre imperium videntur, in fidem quidem, non tamen in fœdus veniunt, & a subditis nihil differunt. Bodin *de Repub. lib. 5. cap. 6.* Sunt & fœdera inæqualia, ut statim diximus, quæ sine imminutione imperii fiunt, cujus generis, quæ adjunctum habent aliquod onus, non permanens, sed transitorium, sive quo simul & semel licet defungi. Cujus generis exempla refert Auctor. Sic Plinius tradit *in fœdere, quod expulsis Regibus, populo Romano dedit Porfena, nominatim comprehensum, ne ferro, nisi in agricultura uteremur. lib. 34. cap. 14.* Alia autem sunt onera permanentia & perpetuo duratura, cujus generis, ne liceat certis locis arces exstruere, ne exercitum ducere, ne urbem condere, ne naves ultra definitum numerum habere liceat, & quæ sunt alia id genus fœderis capita. Hisce etiam adscribi potest majestatem alterius populi comiter colendi conventio. An vero ejusmodi fœdus inæquale imminuat summum imperium; vide quæ disputavimus *lib. 1. cap. 3. §. 21.* ea enim hic repetere supervacaneum foret.

VIII. De fœderibus frequens est quæstio, licitene ineantur cum his qui a vera religione alieni sunt: quæ res in jure naturæ dubitationem non habet: nam id jus ita omnibus hominibus commune est, ut religionis discrimen non admittat. Sed de jure divino quæritur, ex quo hanc quæstionem tractant non Theologi tantum, *Th. 2. 2. q. 10 art. 10.* sed & Jurisconsultorum nonnulli, inter quos Oldradus & Decianus. *Oldr. conf. 71. Decif. 117. conf. 20.*

IX. 1. Videamus primum de jure divino veteri, acturi deinde de novo. Fœdus, non nocendi causa, cum alienis a religione contrahere ante Mosis legem licuit. Exemplum est in fœdere Jacobi cum Labane: ut jam de Abimeleco nihil dicam, quando non constat eum fuisse idololatram. Neque id lex per Mosem data mutavit. Exemplo sint Ægyptii, haud dubie tunc idololatræ. *Gen. xxxi, 44. Deuteron. xxxiii, 7.*

tamen averfari vetantur Hebræi. Excipiendi sunt populi feptem divina fententia damnati, cujus fententiæ exfecutores erant delegati Ifraelitæ: nam his in idololatria perftantibus, & imperium detrectantibus, parcere vetantur, quibus itidem decreto divino additi funt Amalecitiæ.

Deut. VII, 1. 2. Fœdera quoque commerciorum, & quæ his fimilia ad utilitatem communem aut alterius partis pertinent, inite cum profanis licet per legem: nihil enim reperitur quod obftet. Et exempla habemus fœderum, quæ David & Salomo cum Hiram Tyriorum rege fecerunt: ac notandum in fagra hiftoria dici fœdus hoc a Salomone factum juxta fapientiam quam Deus ei dederat.

Deut. XXV, 17. 11 *Sam.* V, 11. 1 *Reg.* V, 12. 3. Lex quidem Mofis fpecialiter imperat benefacere popularibus, ἀγαπᾶν τὸ πλησίον: præterea peculiaris victus & morum ratio Judæis præfcripta familiarem cum hominibus ceteris confuetudinem vix patiebatur. At hinc non fequitur aut benefacere extraneis non licuiffe, non etiam laudabile id non effe, quod male inde collegit pofteriorum magiftrorum prava interpretatio: unde illud Juvenalis de Judæis:

Non monftrare vias eadem nifi fagra colenti.

Off. I. *De benef.* VI, 9. *Hift.* V. Quo loco exemplum monftrandæ viæ minime molefta neque fumtuofa beneficia indicat, quæ ignotis etiam tribuenda Cicero dicit, & Seneca. Eodem pertinet Taciti illud de iifdem: *Apud ipfos fides obftinata, mifericordia in promptu, adverfus omnes alios hostile odium.* Sic in novi fœderis hiftoria legimus, fæpe non folitos Judæos convivere συγγρηῶται, πωροθίαι, κρηῶται, ποστέχρηῶται alienigenis. Et Apollonius Molo Judæis objiciebat, ὅτι μὴ παρεδέχοντο τὰς ἄλλαις προκαπιλημμοῖς δόξαις καὶ θεῶ, μηδὲ κρινωνεῖν ἤθελον ποῖς καθ' ἐπέρον αὐθῆταιν βίαι ζῆν προαυρεμμοῖς: non admitti ab eis qui de Deo fentirent alia, nec quidquam ipsis commune effe cum his qui institutis differrent. Amici Antiochi apud Diodorum Judæos accusant: μόνους ἀπάντων ἐθνῶν ἀκρινωνήτους εἶναι τὸ πρὸς ἄλλο ἐθνὸν ἐπιμιξίας ἢ πολέμους ὑπολαμβάνειν πάντας: folos ex omnibus populis infociabiles effe extraneis; ita ut ceteros pro hoftibus ducant. Sequitur de iifdem: μηδεὶ ἄλλῳ ἐθνῷ τραπεζῆς κρινωνεῖν τὸ παρεῖπαν, μηδὲ δίνουῖν, cum nulla gente alia menfam habere communem, neque bene eos aliis velle. Mox eis tribuitur μωικθροπία odium humani generis. Et apud Philoftratum, Tyanenfis de Judæis: εἰ βίον ἀμικτον εὐρίντες, οἷς μήτε κρινὴ πρὸς ἀνθρώπους τραπεζα: vitæ genus adeo fecretum ab humano commercio repererunt, ut ne menfam quidem cum aliis communem habeant. Sicut & paffim Judæis apud Jofephum objicitur, τὸ ἀμικτον, τὸ ἀσίμφυλον, ἢ ἀξίτης ἀμιξία, infociabilis vivendi ratio.

4. At hunc non effe legis fenfum Chriftus nos docuit exemplo fuo, cum a Samaritide femina aquam accipere non recufavit, legis ubique obfervantiffimus. Sed & olim David apud populos irreligiofos perfugium fibi quæfiverat, nusquam eo nomine reprehenfus. Apud Jofephum Salomoni templum dedicanti, & oranti ut Deus

Deus ibi etiam alienigenarum preces exaudiret, hæc tribuitur oratio: *Ant. viii.*

ἡμεῖς οὐκ ἀπ'ἀλλοθεν τὴν φύσιν ἔσμεν, εἰδὲ ἀλλοθεν πρὸς τὸς ἐξ ὁμοφύλου ἔχομεν: non sumus 2.
inhumano ingenio neque male affecti erga extraneos.

C O M M E N T A R I U S.

Nobilem hic Auctor tractare aggreditur quaestionem, quæ de fœderibus moveri potest, licitene incantur cum his, qui non veram religionem profitentur? Sed posset hic forte quaeri quis dijudicabit quænam sit vera religio? Quisque enim putat se veram religionem profiteri, qui juxta opinionem & sensum, quem habet de divini numinis existentia & essentia, Deum colit, atque dum quisque putat se veram profiteri, pro falsa habiturus forte, quæ cum sua non convenit opinione, etiamsi per se vera, quamvis per se detur falsa religio, quemadmodum etiam vera, attamen cum non universaliter pro ea habeatur, nec etiam populo aut genti cuiusdam præ ceteris competat prærogativa, vel peculiaris facultas, qua posset aliquam religionem aliis tanquam veram obtrudere, alienam pro falsa declarare, & proinde cum ejusdem cultoribus nullum commercium, nullam humanitatem ac societatem, tum cognationem naturalem colendam statuere, dicendum videtur ejusmodi gentis vel populi de alicujus vera religione judicium non esse satis validam rationem, ne cum aliis, qui ab illa religione, quam quis profitetur, alieni forte sunt, nec pacem nec fœdera sancire, atque ita nec societatem, nec commercium colat ac habeat. Cui etiam accedit, quod, quamvis falsam religionem amplexus, eo tamen homo esse non definit, id est, membrum societatis humanæ, quicquid mihi intercedit illa cognatio naturalis, tum etiam communio juris naturalis, quamobrem cum illo in pace atque tranquillitate tanquam socio vivere, naturæ officia ipsi præstare rationis dictamen ab omnibus mortalibus, quatenus ejusdem conditionis & originis participes sunt, eodemque cognationis & societatis sibi invicem arctissimo vinculo devincti, exigere videtur: falsa enim de religione & vero cultu divino numini exhibendo, non reddit aliquem inhabilem ad recipienda atque etiam exigenda quæ sunt juris naturæ. Præterquam quod & mea summopere interest, ut cum aliis amicitiam & societatem colam; quippe cum nemo sibi sufficiat ad vitam commode transigendam, sed auxilio & opæ aliena indigeat, videtur eadem lex, quæ cuique necessitatem imposuit, ut sui curam habeat, propriam tueatur salutem, quoque dictare, ut cum omnibus pacem ac fœdus conservarem tanquam unicum medium, quo mihi socios atque amicos conciliare possim ad defensionem & tuitionem mei ipsius. Itaque si simpliciter nudum jus naturæ & humanam conditionem, quæ omnibus communis tum etiam spectemus, dicendum videtur, nullum religionis discrimen impedimento esse, cur non cum quocunque populo, & quocunque gente ac natione fœdus inire liceret,

præsertim ad defensionem & securitatem asserendam, tuendam salutem, utilitatem absque alterius detrimento promovendam, commercium & societatem contrahendam. Verum nec jus naturale duntaxat, sed & divinum hac in quaestione determinanda attendi debet, quamobrem examinandum hic venit, an & eo jure idem licitum? Sane si sermonem habeat Auctor de jure divino necessario, cum illud etiam possit venire juris naturæ vocabulo, vel hoc nomine juris divini necessarii, nullus dubito, quin statuere possimus, nec eo jure illicitum ejusmodi fœdera inire, præsertim cum ob causas, statim dictas, incantur. Quid enim jus illud, quod ante legem Mosis obtinuit, aliud fuit, quam dictamen rationis, omnes homines informans de eo, quod faciendum, vel non; imo quid revelationes Patriarchis factæ, quam expressiora divini æterni placiti testimonia ac indicia, nisi ad peculiare factum, vel specialem casum referendas & applicandas ex earum sensu vel expresso vel tacito percipi possit. Quid lex per Moysen data aliud fuit, quam nova quasi promulgatio earum legum, quæ omnium mortalium cordibus insculptæ ac infixæ, ut oculis quotidie intuentes, quas ratio dictabat leges, ad earum obsequium magis magisque inducerentur. Vide quæ annotavimus ad *prolegom. princ.* Cum itaque jus naturæ nobis facultatem tribuat, quibuscumque mediis nosmet ipsos in securitatem asserere; ergo nec illicitum, si veremur, ne nobis noceat vicinus, vel alius, cujus fortasse suspicamur nimiam potentiam & paratum ad nocendum animum, cum eo fœdus inire & societatem contrahere, ut ab omni metu vacui tranquilliter vitam traducere liceat, & vitam ac fortunas in tuto collocare possimus adversum omnem invasionem & insultus inimicorum, etiamsi ille, quicum fœdus facimus, alienus a religione, quam veram credidimus; fœdus Jacobi cum Labane adducit tanquam exemplum Auctor noster. Huc quoque pertinet sociale fœdus Abrahami cum Abimelecho, ad amicitiam jungendam percussum, ut eo majorem securitatem sibi pararet. Ad quæ verba annotarunt Interpretes, quod liceat venari gratiam Magnorum, & redimere odium, ne aliquando in perniciem erumpat nostram: sibi enim cavere semper licitum omni jure, neque hanc licentiam lex per Moysen data eripuit, utpote quæ nihil aliud, ut diximus, quam nova legis naturalis promulgatio, ea, quæ juris naturæ sunt, non abrogat, sed confirmat, exceptis legibus cærimonialibus & forensibus, quæ non tam legis quam institutorum & statutorum nomine veniunt, ut alibi annotavimus. Si enim illicitum per se, sive jure divino necessario, fœdus percutere cum ejusmodi po-

pulo, qui a vero Dei cultu alienus, utique non permisisset Deus Israëlitis, ut fœdus iniret cum Ægyptiis, haud dubie idololatriæ. Sed excipiendi septem populi, quos Deus justæ suæ devoverat iræ, atque ob nefanda ab illis admiffa facinora & turpissima crimina extirpandos & excindendos damnaverat supremus iudex & legislator, ut darent pœnas, quas meruerant, ita ut in hominum numero, quibuscum societas colenda, amplius haberi Deus vetuisset, & tanquam inutilia terræ pondera omnes internecioni dari voverit, ne latius serperet malum & quasi contagio inficeret ceteros, qui cum illis consuetudinem & commercium haberent ex Israëlitis, quos in peculiarem sibi populum Deus adiecerat. *Ne doceant vos facere secundum civitates abominations suas, quas ipsi faciunt Diis suis, & peccetis in Dominum Deum vestrum. Deut. 20: v. 18.* Tanquam indignis ipsis auferuntur omnia juris naturæ beneficia ac commoda, qui eorum auctorem aspernati fuerant, dum se convertissent ad falsos & fictos Deos, & innumeris ac fœdis superstitionibus sese polluisent, ita ut omnem cum ipsis amicitiam colere, & societatem contrahere vetitum, nullaque fœdera inire permiffum, cujuscunque generis essent, & proinde & commercium quoque prohibitum, quæ tamen cum profanis & a vera religione aberrantibus inire non interdicitur, ut testantur exempla ab Auctore sacris e litteris adducta. Hiram rex Tyri & Sidonis perpetuam amicitiam habuit cum Davide, eoque fati functo, ea, missis legatis, renovata cum Salomone filio, regno ad eum devoluto. Et notandum quod additur, fœdus hoc factum juxta sapientiam, quam Deus ei dederat. Quamobrem non improbatum vel ingratum Deo, qui ejus illuminaverat mentem, ut posset perspicere, quid sibi faciendum incumberebat, ad perficiendum tantum opus, quale erat templi Divino Numini dicati ædificatio, cui conficiendæ potissimum inservire poterat ejusmodi fœdus, quo opportunam nancisceretur occasionem Rex sapientissimus, ad comparanda sibi, quæ ad ædificationem templi necessaria. Perperam autem ex lege Mosis sibi objectionem format Auctor, quasi specialiter illa imperaret popularibus & civibus benefacere, & idcirco tamquam exclusi extranei viderentur a societate ac amicitia & consortio populi Israëliti, ac proinde quoque nulla cum illis officia commutare, quæ societas & naturalis cognatio exigat in proximum quemcunque conferenda, naturalem non efflagitaret ac imperaret rationem. In hunc

errorem incidit forte Auctor, quod per proximum, cui beneficentiam, quam lex Moyse Deut. 22. v. 1. testificandam præcipit, intelligat specialiter popularem & civem, cum per proximum intelligi debeat omnem hominem cujuscunque sit generis ac nationis, juxta Christi doctrinam optimi & fallere nescii legis interpretis. Quoties nobis imperat lex, ut proximum diligamus, etiam extraneum quatenus ejusdem omnes sumus originis, conditionis & rationis participes, amore prosequendum edicit. Quippe si etiam inimicos diligere teneamur, nonne multo magis extraneum, qui nobiscum amicitiam & pacem colere cupit, diligendum dicitur ratio. Quamobrem non licet duntaxat benefacere omnibus hominibus, ideoque etiam extraneis, sed necessitatis est moralis, cum eo tamen discrimine, ut in collocandis beneficiis maxime eorum habeatur ratio, qui nobiscum veram, nullis superstitionum maculis adpersam religionem profitentur. Hæc opinio tam alta in animis Judæorum radices egerat, ut officiorum commutandorum rationem, & beneficia conferendi in proximum necessitatem, quam arctissimis circumscriberent cancellis eorum Magistri, ut ne quidem monstrare vias, nisi eadem sacra colentibus, licitum docerent, quasi nulla humana nisi cum popularibus & civibus ipsis intercederet societas aut naturalis cognatio, quamobrem ne communia quidem illa officia ac beneficia minime molesta aut sumptuosa advenis ac peregrinis præstarent, cujus generis sunt: *Erranti monstrare viam, de lumine lumen accendere, non prohibere aqua profusente, pati ab igne ignem capere*, aliaque id genus officia. Vid. quæ annotavi *lib. 1. c. 2. §. 6.* Vellem ad sanio rem mentem redirent, qui hodie Judæismum profitentur, & insociabili ejusmodi vivendi rationi cum iis, qui a sua religione alieni, renuntiarent. Piaculum erat apud Athenienses non monstrare viam erranti, & tanquam humani generis communes hostes impii & execrabiles habebantur, qui ejusmodi declinarent officia præstare. Tanto itaque gentilibus peiores, quamvis non ignari legis, a Mose datæ, sed falsa & malitiosa interpretatione in sensum, ab omni humanitate alienum, detorquent ejus capita, quæ nihil aliud continent, quam ea, quæ naturalis dicitur gentilibus ratio. Hinc amatores sui, usque adeo, ut gratis inter se commodent, reliquos ad acerbissimam usuram, qua aliorum facultates extenuant atque corroduunt.

5. Excipiendi ab hac regula non illi tantum populi quos supra diximus, sed insuper Ammonitæ & Moabitæ, de quibus scriptum est Deut. xxiii, 6; *Non quæres prosperitatem eorum (ita rectius hoc loco verteris לשלום quam pacem eorum) nec bonum eorum ullis diebus tuis unquam.* Quibus verbis fœdera benefica cum illis populis vetantur, non etiam jus belli conceditur: aut certe, quæ Hebræorum quorundam sententia est, vetatur pax ab illis peti, non etiam

etiam oblata accipi. Certe jus belli in Ammonitas Hebræis negatur Deut. 11, 19; neque Jephthes arma in eos movit, nisi post tentatas æquæ pacis vias, neque David nisi atrocibus injuriis lacerasset. De societate bellica quæstio superest.

Jud. xi.
16.
II Sam.
x.

6. Ante legem, hanc quoque non illicitam fuisse cum profanis gentibus, exemplo apparet Abrahami impios Sodomitas bello adjuvantis. Nec lege Mosis quidquam generaliter hac in re mutatum legitur. Atque ita videmus sensitse Ammonæos, legis & peritos & reverentes admodum, ut ex religiosa Sabbathi observatione, permessa sola sui tutela non alio armorum usu, apparet. Et hitamen cum Lacedæmoniis & Romanis fœdus pepigere, approbantibus sacerdotibus & populo: imo & pro eorum salute sacra publice fecerunt. Quæ vero contra adferuntur, causas habent peculiare.

7. Nam si quos reges aut populos, extra eos qui in lege expressi erant, exosos sibi & infortunio damnatos per Prophetas Deus significasset, eorum tutelam suscipere aut cum iis arma sociare haud dubie nefas erat. Huc illud pertinet Prophetæ ad Josaphatum de rege Israelis: *Te ne improbo opitulari, & eos diligere qui Deum oderunt*. At ob hoc ipsum exarsit in te Dei ira. Nam infelicem belli exitum Micheas Propheta jam ante prædixerat. Et alterius Prophetæ ad Amasiam: *Ne ito tecum exercitus Israelitarum: nam non adest Deus Israelitis, ulli inquam Ephraimitarum*. Hoc vero non venire ex natura fœderis, sed ex personæ peculiari quadam qualitate, vel hinc evincitur, quod graviter increpitus est Josaphatus, etiam diris additis, eo nomine quod commercii causa societatem inisset cum Ochozia rege Israelitarum, similem ei quam David & Salomo inierant cum Hiram, quos eo nomine partim non reprehensos partim laudatos diximus. Nam quod additur Ochoziam impie egisse, debet ad totam ejus vitam referri, ob quam Deus ipsi omnibusque ejus conatibus infensus fuerit: quomodo hæc historia explicatur in libro cui nomen Constitutiones Clementis VI, capite XVIII.

II Paralip.
lip. xix.
II Paralip.
lip. xxv, 7.

II Paralip.
lip. xx,
37.

II Paralip.
lip. xvi:
2, 7. Esa.
viii: 6.

8. Notandum & hoc, pejorem fuisse causam eorum qui a Jacobo orti Deum bene cognitum deseruerant, quam populorum extraneorum. Nam in defectores illos ceteri populares armabantur; lege quæ exstat Deut. XIII: 13.

9. Est & ubi culpantur fœdera, ob animi vitium unde procedebant: ita a Propheta reprehensus Asa, quod ad societatem Syri se contulisset Deo diffusus: quod ostenderat cum res Deo sacratas ad Syrum mitteret. Sed nempe rex idem culpatus quod in medicis spem posuisset, non in Deo. Non ergo ex hac historia magis sequitur, per se aut generaliter malum esse societatem contrahere cum talibus quales erant Syri, quam medicos consulere. Multa enim non illicita vitiat animus, ut censum in Davi-

a I Paral.
xvi, 12.
Ambr. ad
Rom. cap.
3. Auct.
imperfect.
ad Math.
c. xvi.
b II. Am.
xxiv.

de, c thesaurorum ostensionem in Ezechia. Sic d alibi fiducia in Ægyptio posita reprehenditur, cum tamen Solamoni e cum Ægyptio affinitatem contrahere licuerit.

c 11 Reg. xx, 13. d Esa. xxxi. 1. e 1 Reg. iii. 1. f Deuter. xviii, 7. g Prov. i. 15. xiii, 20. xxii, 24. xxiv, 1. Vito-

10. Quibus & hoc addendum est, f Hebræos sub statu legis veteris disertas habuisse promissiones victoriæ si legem observarent, quo minus recurrendum habebant ad humana auxilia. Exstant quidem & apud Solomonem g sententiæ non paucæ de vitandis consortiis impiorum. Sed hæc prudentiæ monita sunt, non legis præcepta: & illa ipsa monita, ut moralia pleraque, plurimas habent exceptiones.

via de Indis relect. i. n. 15, & 17. Franc. Artus de bellon. 192. Cajet. 2. 2. q. 40. art. 1. Molin. tract. 11. disp. 112. Mathai v. 45. Gal. vi, 10. lib. vii, cap. 111.

COMMENTARIUS.

Ratio hujus exceptionis erat animus earum gentium ingratus. cap. 2. 9. Vetuerat Deus ne bello lacefferet eos Moyses, illi autem immemores benevolentia & beneficii inimicos ac hostes sese exhibuerunt erga populum Israel, propterea, quod noluerint, Israelitis ex Ægypto egressis, procedere obviam cum pane & aqua: prisca enim morem fuisse traditum, hospitibus ac prætercuntibus populis panem & aquam offerre pro pecunia. Cui etiam accedebat, quod Bileam conduxerant ut Israeli malediceret vano & inano metu perterriti. Verum quod maxime detestandum facinus, non solum ipsis denegaverunt ea, quæ ad vitam tuendam necessaria, verum auctores fuerunt, ut turpissima idololatria sese populus fœdarit, qua ratione non corporis sed & animi interitum accelerarit: vide Joseph. antiq. 4. cap. 5. dederat enim consilium Bileam Regi Moabitarum, cui Balach nomen, ut mulieres, forma ad invidiam eleganti præ ceteris conspicuas, ad castra filiorum Israel mitteret, quæ eos ad fœdum congressum invitarent, ea tamen lege, ut nullis sui copiam facerent, nisi Deos suos colentibus atque adorantibus: sic enim fore, ut populus Israel gravissimam Dei in se provocaret iram, atque ita non in hostium duntaxat manus incideret, sed & æternis quandoque cruciatibus & angoribus animam misere circumjactaretur. Respondit voto eventus: seducti enim fuere a fæminis, & amore tanquam laqueo irriti facile earum cefferunt precibus, atque adorant Deos earum Baal-Phegor, fœdissimum idolon: Phegor enim Hebræis idem, quem Romani Priapum dixere, Hieronimus statuit, qui turpissimo cultu honorabatur, cum detestandis & turpissimis ejusmodi congressibus conveniente Non mirum itaque quod summus legislator interdixit populo Israeli, ne fœdera benefica cum illis populis faceret, nec amicitiam ac societatem coleret, aut ulla in re unquam adjuvaret, qui ad ejusmodi detestanda facinora committenda populum incitaverant, vel ut quorundam Hebræorum sententia est, vetatur, ne illos populos, quemadmodum alias gentes & nationes ad pa-

cem & fœdus secum ineundum sollicitarent, non etiam ut oblatam recusarent; quippe non videtur omnino vetitum illis pacem concedere. Constat enim Deuter. 2. vers. 19. Deum vetuisse, ne populus Ammonitas hostiliter haberent, nec bello lacefferent. Quamobrem nec pax illis deneganda, eam petentibus, neque ultro, bellum inferendi facultatem concessam fuisse Hebræo populo nulla injuria laceffito, quasi intercessionem devotis, dicendum videtur. Verum aliud est, cum aliquo vivere tanquam socio & fœderato jure naturæ, cui præstare devinctam amicitia & mutua societatis & naturalis cognationis officia; aliud est alium non lædere, & nocere nemini. Illud consistit in actione & collatione beneficii; hoc duntaxat in omissione ejus, quod facere liceret, si justa præcederet causa & agendi ratio; aliud est commutatione officiorum amicitiam colere & societatem tueri; aliud nocere nemini, alterum non lædere; aliud alterius utilitatem promovere, commodo consilere, salutem tueri; aliud alterius saluti insidias struere, commodum ad se trahere; aliud neuter horum facere, & tamen in pace vivere. Verum quæ hæcenus disputavimus pertinent ad fœdera, quæ non nocendi causa sive commerciorum ineuntur. Examinandum veronobis etiam incumbit, an etiam licitum bellicam societatem inire cum a vera religione alienis: si quis ab alio injusto bello petatur, & forte viribus impar, ad eas sit angustias redactus, ut semet ipsum expedire nequeat, nisi alios in belli societatem trahat, atque ita junctis viribus hostem repellat, nullus dubito, quin in sui defensionem, necessitate exigente, cum infidelibus salva conscientia fœdus defensivum inire possit: defensio enim sui maxime favorabilis, atque necessitas, in qua versatur sui tutelam suscipiens facultatem tribuit omnia adhibendi media, quæ huic inservire posse dicat ratio. Damna, quæ inde eveniunt hosti, sibi imputet: suæ enim culpæ adscribendum, quod temere & justa sine causa bellum alteri intulerit; temeritatis suæ pœnas dare non rectæ rationis repugnat dictamini, atque Deus

Deus sapius hoc vindictæ genere usus ad castigandum populum suum, eorum turpissima & detestanda flagitia & crimina vindicanda, quod pluries expertus populus Israel, sed & alienam defensionem suscipere nec illicitum quoque videtur, juxta mutæ bellicæ societatis conditiones & leges, quamvis non ejusdem religionis socius alter fœderatus. Et huc pertinere videtur fœdus Abrahami cum rege Sodomæ, qui bello adortus, sui defensionem suscipere necessum habens, adjutus ab Abrahamo. Cui etiam accedit, quod hoc fœdus non tenderet ad persequendos ejusdem religionis socios, sed & infideles, qui & fratrem in captivitatem abduxerant, quem reducere pietatis erat, atque propter arctissimum necessitudinis vinculum fratris calamitas & sua videbatur, unde ejus tutelam suscipiens quodammodo propriam defensionem promere dicendus. Itaque videntur hic plures rationes concurrere, quæ Abrahami cum regibus infidelibus societatem justificare videntur. Quamvis dicendum etiam absque hisce causis non illicitum societatem cum infidelibus adversus fideles ad sui defensionem iniire, ob rationes statim descriptas, nisi summus Jehova nonnullas gentes ac nationes exceperit, quibuscum fœdus iniire, & arma sociare tanquam sibi exosis, venerit, etiamsi defensio admodum favorabilis, favorabilior tamen Dei causa, ita ut ne quidem in summa necessitate constituti experientia salutis causa cum illis arma sociare liceat, multo minus earum tutelam suscipere, quæ interdicto continentur nationes: Deo enim magis confidendum quam hominibus, licet omni auxilio & ope destituti humana, Deus est Deus fortis, qui nullo indiget humano auxilio ad populi sui hostes debellandos, uti innumera testantur exempla, tum sacra, tum profana. Sed optime Auctor inquit, hæc non venire ex natura fœderis, sed ex personæ peculiari quadam qualitate, vel inde evincitur, quod graviter increpitus est Josaphatus eo nomine, quod commercii causa societatem iniisset cum Ochazia rege Israelitarum, qualem societatem iniire cum infidelibus & a religione alienis gentibus ac populis non illicitum nec interdictum jure naturali vel Divino supr. annotavimus, atque exemplis e. sacris literis descriptis confirmavimus. Similem enim societatem olim David & Salomon iniverant cum Hiram Rege, permittente Deo. Argumentum, quod peculiaris hic suberat ratio, cur increpitus sit Josaphatus; quippe absque peculiari ejusmodi ratione similes societates neutiquam veritæ cum infidelibus. Vid. celeberr. Burman, in *comment. Belgico sermone conscriptis ad 2. Paralip. cap. 20.* Verum an cum infidelibus etiam fœdus offensivum iniire liceat, ulterius indagandum restat? Nullam hic distinctionis mentionem facit Auctor, & proinde utrumque licitum statuere præsumi potest, quod mihi videtur ex eo perspicui posse, quoniam unicam tantum adfert rationem, cur reprehensus Afa a Propheta, quod ad societatem Syri se contulisset Deo diffusus, cum non minus Deo displiceret, quod in adjutorium advocasset Regem Syriorum infidelem contra Re-

gem Israel, ejusdem religionis, quamvis idolatriæ maculis aspersæ, socium. Vide statim laudatum Theologum *eod. cap. 16.* Verum si dicam, quod sentio, inficias ire non possum, me rationem fugere, cur etiam non liceret cum infidelibus iniire fœdus offensivum justa ex causa, quæ suam habet relationem ad sui defensionem, qualis est juris sui persecutio & rerum recuperatio: est enim ejusmodi offensio quasi defensio, licet non fiat in continenti: in statu enim naturali, in quo constituti Reges ad Principes, superiorem non agnoscentes, nulla alia juris persequendi ratio; atqui semet ipsum defendere videtur, qui jus suum tuetur, vel nondum ablatum ab aliorum impetu intactum & illæsum conservando vi & armis, vel eadem adhibendo media ablatum recuperandi. Unde merito concludimus, si liceat se suaque tueri adversus impetum & invasionem ejus, qui nos nostraque lædere vel eripere animum habet, quare non oppugnare invalorum liceret, ut recuperemus quæ nostra sunt, adhibendo ejusmodi media, sine quibus recuperare nequimus, & proinde fœdera offensiva non minus quam defensiva iniire posse licitum videtur cum infidelibus, sub ea tamen cautione, ut postremo loco hoc remedium adhibeamus, scilicet ubi nulla expediendæ salutis, sive juris obtinendi alia ratio superest. Licet ille, qui me absque justa causa laceffit, non videatur pro religione, quam eandem mecum profitetur, admodum sollicitus esse, & proinde non verendum, ne ex ejusmodi cum infidelibus societate majus detrimentum capiat, quam fortasse pateretur, si cum ejusdem religionis consorte societatem inivissem ad debellandum injultum juris & rerum mearum possessorem; at tamen cum quidquid delirant Reges, plectantur Achivi, ratio potissimum habenda civium, quibus parcendum, ne in servitutem abacti, veram religionem aliquando abnegare, aut inauditos perferre cruciatus cogantur, tum etiam extirpetur vera religio & regione devicta & debellata. Quamobrem detestor eorundem summam impietatem, qui longe lateque dominandi libidine inflammati justa sine causa finitimos debellare summa ope nituntur, atque, ne quis sese opponeret improbis conflatis consiliis, in societatem belli infideles sollicitant ac pertrahunt ad oppugnandos, si non ejusdem fidei socios, saltem ejusdem Christiani nominis consortes. Si gravissimum admittat peccatum, qui socium lædit atque justa sine causa laceffit, & vi ac armis oppugnat, certe longe gravius crimen committit, qui Christianos persequendo & Divini nominis & generis humani se hostem proficitur, & eos, quibus omnia humanitatis & charitatis officia præstare devincti, objiciunt immanitati & crudelitati hominum, qui ira & odio erga Christianæ doctrinæ & fidei cultores furibundi. Religionem, quam omnibus viribus sœvere oportet, extirpari, vel saltem ei magnum detrimentum adferri patiuntur. Quamobrem olim Franciscus I. Galliarum Rex, conscientia criminis agitatus, tantopere deploravit,

vit, quod in exitium Romani imperii, contra
ejusdem religionis socios foedus fecerit cum
Turcarum tunc temporis Imperatore, & cum

eo arma sociaverit. Teste Sleidano *lib. 15.*
commentar.

X. 1. Lex autem Evangelii nihil hac in parte mutavit : imo magis etiam favet foederibus, quibus hi qui a religione alieni sunt in causa justa sublevantur, quia beneficentiam in quosvis homines, data occasione, non liberam modo reliquit & laudabilem, sed & sub praecipio posuit. Nam Dei exemplo, qui solem oriri facit bonis & malis, & pluvia utrosque humectat, jubemur nullum hominum genus a beneficiis nostris excludere. Bene Tertullianus : *Quamdiu intra Israelem erat sacramentum, merito in solos fratres misericordiam mandabat. At ubi Christo dedit gentes haereditatem & possessionem terminos terrae, & cepit expungi quod dictum est Osee: Non populus meus populus meus, & non misericordiam consecuta misericordiam consecuta, Natio scilicet, exinde Christus in omnes legem fraternae benignitatis extendit, neminem excludens in miseratione sicut in vocatione.*

2. Quae accipi oportet salva gradus differentia, ut in omnes simus benefici, praecipue tamen in religionis consortes. In Clementis constitutionibus legimus : *πάντων ἂν δικαιοῦν διδόναι ἐξ ἰσχυίων πόνων. ἀρελημνίον ἢ τὸς ἀγίους: Omnibus largiendum de nostra opera: sed ita ut sanctorum potior habeatur ratio. Perfecta liberalitas, inquit Ambrosius, fide, causa, loco, tempore commendatur, ut primum opereris circa domesticos fidei.* Simile est illud

Of. 1, c. 3.

Nic. IV. Aristotelis : *ἡ δὲ ὁμοίως ἀρετὴν ἐπιπέδων καὶ ὁμοίων φρονήσεων: Neque enim par est aequalem curam subiri pro externis & pro amicis.*

3. Convictus etiam familiaris cum hominibus qui alieni sunt a religione non prohibetur : ac ne cum illis quidem quorum peior causa est, & qui a disciplinae Christianae regula deficiunt, omne interdicitur commercium, sed familiare extra necessitatem, non etiam quod emendandis ipsis spem praebet. Illud vero quod apud Paulum est, *Ne jugum ducite cum alienis a fide: quod enim consortium est justitiae cum iniquitate, aut quae commixtio est luci cum tenebris, aut quae concordia est Christo cum Satana, aut quae pars credenti cum non credente?* ad eos pertinet qui in idoliis convivabantur, atque ita aut idololatriam committentium speciem praebant. Ostendunt sequentia : *Quae consensio templo Dei cum idolis?* similia illis quae in prioribus ad Corinthios eosdem : *Non potestis fieri participes mensae Domini & mensae Daemoniorum.*

11 Thef-

sal. 1, 15.

11 Corinth.

VI, 14.

1 Cor. x.

21,

4. Neque ab eo quod subeunda sponte non sunt profanorum imperia, nec conjugia cum eis contrahenda, recte procedet argumentum. Nam in utroque hoc casu apparet majus periculum, aut certe plus difficultatis injici verae religionis usui. Adde quod magis perpetua sunt ista vincula : & in matrimonio liberior electio, cum foedera ex temporum & locorum occasione sumenda sint. Sicut autem benefacere profanis malum non est, ita nec opem

eo-

eorum implorare, sicut Cæsaris & Tribuni auxilium Paulus invocavit.

C O M M E N T A R I U S.

Hic iterum Auctorem crassum illum Socinianorum errorem, quem alibi refutavimus *lib. 1.* tanquam falli nesciam veritatem amplectitur, quasi daretur lex Evangelii perfectior lege Moïsaica, cujus respectu, tanquam quæ tempore prior, novam appellat. Lex enim Domini perfecta ac omnibus numeris absoluta, cui nihil deficit, nec proinde aliquid addi potest, ut perfectior reddatur. Quamobrem nusquam occurrit vestigium vel nota legis alicujus a Christo promulgatæ, quasi correctione vel additione opus habuisset lex moralis, a Mose tanquam summi legislatoris internuncio populo Hebræo promulgata, & proinde imperfectione aliqua laboraret, quod suspicari nequit, quin oporteat eo impietatis delabi, ut negemus non eandem virtutum mensuram, quæ infinita est, & proinde augmentum vel diminutionem pati nequit, divinam essentiam constituit. Cui accedit, quod ex Redemptore Christo non legislator faciendus, & proinde ejus doctrina nihil aliud, quam vera interpretatio & explicatio legis a Moïse latæ, opposita falsæ & multis corruptelis & erroribus involutæ ac implicitæ interpretationi Phariseorum. Vid. *annot. lib. 1. cap. 2. §. 6.* Quod itaque jure naturæ sive lege morali licitum, omni tempore licitum, cum ante, tum etiam postquam lux Evangelii nobis affulgere incepit. Quamobrem sin olim non vetitum cum infidelibus societatem & commercium colere, fœdera inire, bellicam societatem erigere; nec hodie interdictum credi debet, modo justa subsit causa bellum inferendi, & nullum aliud auxilium petendi nobis occasio sese præbeat. Commercium vero & amicitia fœdera cum omnibus inire licitum, nulla habita personarum vel religionis distinctione, dicendum puto, ea tamen cum limitatione, ne religioni ex societate ejusmodi nimia familiaritari veræ religioni damnum adferatur; quippe, ut supra dicere incepimus, homines sibi invicem devincit naturalis cognatio, & ejusdem originis ac conditionis communicatio, ut se mutuo prosequantur amore, & mutua amplectantur benevolentia. *Hoc enim natura ipsa præscripsit, ut homo homini, quicumque sit, ob eam ipsam causam, quod is homo sit, consultum velit.* Cic. 3. *offic.* Homo enim homini velit nolit cognatione junctus est. Unde apud M. Antonin. *lib. 3.* *meminit etiam cognatum esse rationale omne, & natura ipsius humana rationem exigere hoc ab unoquoque, ut hominum quorumvis curam habeat.* Natura enim omnes æquales origine, statu, conditione, & proinde æquali juris vinculo ho-

mines sibi devincti, ea præstare naturæ officia, quæ societas humana & cognatio naturalis, homini cum homine intercedens, præstandi singulis hominibus imposuit necessitatem. Hinc & inimicos diligendos lex moralis & Christi doctrina a nobis efflagitat, non quatenus inimici, sed quatenus proximi, id est, ejusdem naturæ & originis participes. *Una enim continemur omnes & eadem lege natura, ut inquit Cicero 3. offic.* Unde sequitur: ut eadem societate eodemque jure juncti, nullum hominum genus a beneficiis nostris excludere debeamus, salva tamen gradus differentia, quam rationis dictamine edocti gentiles haud ignorarunt. Alibi enim annotavimus officiorum esse gradus, quemadmodum sunt gradus necessitudinis, quamobrem prout quisque nobis conjunctior, ita plurimum tribuendum officii. Vide. Cic. 1. *off. cap. 17.* Nati quidem sumus, ut inter omnes esset societas quædam, major autem, ut quisque proxime accederet; itaque cives potiores, quam peregrini, propinqui, quam alieni, atque juxta societatis arctius vel laxius vinculum beneficia & societatis ac cognationis naturalis officia collocanda. Unde Cicero: *Optime societas hominumque conjunctio servabitur, si, ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferatur.* Atque hanc ipsam mensuram in beneficiis collocandis fallere nescius legis moralis interpret Christus observandam confirmat sua doctrina, cum in omnes beneficos nos esse velit, sed præcipue in religionis consortes. Verum cavendum, ne societatem colendo cum hominibus a vera religione alienis, eorum corruptis ac pravis moribus, tum etiam falsis de cultu Divino opinionibus assensum præbeamus: quamobrem, quia verendum, ne ob nimiam cum iis familiaritatem fortasse pravis moribus assuefieri possimus, & iisdem opinionibus imbui, cautius agemus, si quantum possimus, eorum consuetudinem declinemus, salva tamen societate ac fœdere, quod cum illis, sive commercii, sive securitatis, sive tutelæ nostræ causa fecimus. Atque huc pertinet Pauli admonitio *Epist. ad Corinth. 2. cap. 6. 14.* *Ne jugum ducamus cum infidelibus: quod enim consortium est justitia cum iniquitate, &c.* Quippe perperam ex hisce verbis quis concluderet, Apostolum omnem societatis culturam, omne commercium cum alienis a fide declinandum, quasi per se illicitum statuere: sibi enim contradiceret, si hoc sensu vellemus interpretari verba. Vid. *Ep. 1. ad Corinth. 6. 5, 10.*

XI. 1. Nulla ergo hic intrinseca aut universalis est pravitas, sed ex circumstantiis æstimanda. Cavendum enim ne nimia com-

Yyy

mixtio

Sylv.
verb. bel-
lum. 1. n.
9. concl.
3. Pan. in
c. quod su-
per. de
voto.

mixtio contagium adferat infirmis : quam ad rem utile erit sedes
distingui, sicut Israelitæ seorsim ab Ægyptiis habitarunt. Neque
enim ratione caret illud Anaxandridæ :

Ὅσα αὖν δυναίμην συμμάχων ἑμῶν ἔγω·

Ὅυθ' οἱ νόμοι καὶ ὁμοιοῦσ' αὐτ' οἱ νόμοι

Ἡμῶν. ἀπ' ἀληθείας ἢ διαίχου πολυ.

*Ego esse vester non queam commilito,
Quando nec leges, nec mores consentiunt,
Sed multis inter se intervallis discrepant.*

Lib. 1. c.
2. Sylvest.
in verbo
bellum. p.
1. n. 9. v.
3. Libro
1.

Quo pertinent & ea quæ alibi attulimus de religione Judæorum &
Christianorum in commilitio cum paganis.

2. Sed & si ex societate tali profanæ opes magnum sint habituræ
incrementum, abstinendum erit extra summam necessitatem. In
qua locum habet, quod in simili re dixit Thucydides : ἀνεπίφθονοι ἢ ἴσοι
ἄπαρ ἃ καὶ ἡμεῖς ἔπομεν Ἐθνηταίων ἐπιβουλόμηθα, μὴ ἔλθωμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ βαρβάρους προσλαβόντας
ἀνασώσῃναι. *His qui insidiis impetuntur, ut nos ab Atheniensibus, invidia fieri
non debet si salutem querunt non Græcorum modo sed & Barbarorum auxiliis.*
Non enim jus quodvis sufficit ad id committendum, quod religioni,
si non directe, indirecte tamen nociturum putetur. Quærendum
enim primo loco est regnum cœleste, id est Evangelii propagatio.

Math.
vi, 33.

3. OPTANDUM esset, ut multi hodie Principes ac populi
in animum admitterent liberam & piam vocem Fulconis Archiepisco-
pi quondam Remensis, Carolum Simplicem sic admonentis : *Quis
non expavescat vos inimicorum Dei amicitiam velle, ac in cladem & ruinam no-
minis Christiani pagana arma & fœdera suscipere detestanda? Nihil enim distat
utrum quis se paganis societ, an abnegato Deo idola colat.* Exstat apud Arria-
num dictum Alexandri : ἀδικῶν μεγάλα τὴν ἐξουσίαν ἔχοντι τῷ Ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς
βαρβάρους, καὶ τὰ δόγματα τὰ Ἐθνητων : *graviter eos delinquere qui adversum Græ-
cos Barbaris militarent, contra Græcorum jura.*

Frod. l.
iv. histor.
Remensis
c. 6.

COMMENTARIUS.

EX iis, quæ de fœderibus cum infidelibus
disputavimus, apparet, jure naturæ vel di-
vino necessario non esse moraliter illicita, id est,
ut inquit Auctor, propter intrinsecam pravita-
tem, quod est jure naturæ permittum ac licitum,
morali aliqua turpitudine aut pravitate laborare.
Atqui ipsa humana conditio, tum naturalis co-
gnatio ac conjunctio, quæ hominem homini
conciliat, satis docet ejusmodi fœdera, quæ so-
cietatem fovent, & necessitati sublevandæ in-
serviunt, securitatem ac tranquillitatem magis
asserunt, summopere necessaria tanquam media
ad consequendum finem maxime idonea, qui
est societatis tranquillitatisque conservatio, mu-
tuz indigentiz adjuvamen, securitatis munimen-
tum, commercij cultura. Verum recte addit
Auctor, ut supr. dicere incepimus, cavendum,
ne nimia commixtio & familiaris consuetudo

contagium infirmis adferat. Notandum tamen
quod per se ac ex natura sua licitum est, fieri
tamen posse, accidentibus quibusdam circum-
stantiis; quamvis fœdera cum infidelibus inire
non sit illicitum moraliter, attamen possunt ejus-
modi casus incidere, quibus declinandum po-
tius fœdus cum infideli suaderet ratio, ne majus
damnum adferatur religioni, quam lucrum vel
bonum quod inde ad nos perventurum est;
imo quia causa religionis potior est, semperque
preferenda privatis commodis, quæ regula po-
tissimum sibi locum vindicat in illis fœderibus,
quæ commercij causa, vel ad res suas recuperan-
das ineuntur; in iis autem, quæ se ac bona sua
adversus aliorum injustum impetum tuendi causa
ineuntur ex necessitatis ratione æstimandum,
quid faciendum incumbat. Optandum sane esset,
ne hodie dominandi & longe lateque fines pro-
pa-

pagandi ambitio & aliena rapiendi cupidò plus valeret apud multos Principes & populos, quam Evangelii propagatio & Christianæ doctrinæ adversus ejus hostes tutela, tantum Christiani sanguinis non videremus infelicissimis nostris temporibus profundi, atque tot homines in servitutum rapi & abduci ab infidelibus, qui impares perferendis inauditis cruciatibus sæpius coacti baptisma suum abjurare: o tempora! o mores! Sed non mirum, quod illi, quos subjectis suis non parcere quandoque experimur, exteros perdere, modo aciem intentionis consequantur, rem parvi momenti existiment. Vellem equidem, ut sæpius in memoriam revocarent Reges Principesque tanquam prudentissimam admonitionem, orationem, qua olim Venetiarum Dux

exposuit Henrico tertio ex Polonia reduci causam tot calamitatum, quibus continuo regnum suum premebatur, cum inquit: *D'ou pensez vous, Sire, que soient decoules tant de malheurs l'un sur l'autre en vostre Royaume, & sur les personnes des Roys vos pradecessors, si ce n'est de cette alliance contractée avec l'ennemis de Jesus Christ? Tant d'ames Chrestiennes trainées captives par le corsaire Barbarosse, appelle par le Roy vostre ayeul, & qui depuis ont esté forcées renier leur baptesme, crient vengeance aux enfers contre les auteurs de leur infortune. On peut se maintenir avec l'infidel, mais de faire une ligue offensive & defensiva, c'est declarer la guerre a Dieu, qui sçait a son tour prendre la vengeance, quoy que tardive, mais d'autant plus grieue.*

XII. Illud hic addam, cum omnes Christi unius corporis membra sint, quæ jubentur alia aliorum dolores ac mala perferre, sicut id ad singulos pertinet, ita & ad populos qua populi sunt, & ad reges qua reges pertinere. Neque enim pro se quisque tantum sed & pro mandata sibi potestate servire Christo debet. Hoc autem præstare reges & populi non possunt grassante armis hoste impio, nisi alii aliis auxilio sint; quod commode fieri nequit, nisi foedus eo nomine ineatur; quod foedus jam olim initum fuit, & princeps ejus creatus consensu communi Romanus Imperator. Debent ergo Christiani omnes ad causam hanc communem pro virium modo viros aut pecunias conferre: quod quo minus faciant non video quomodo possint excusari, nisi si qui bello inevitabili, aut non dissimili malo domi destinentur.

C O M M E N T A R I U S.

Non video mihi longe aberrare ab Auctoris mente, si hunc in modum ratiociner. Est quidem universalis quædam humana societas, quæ homini cum homine intercedit, sed sunt insuper societates quædam peculiare, quæ arctiori vinculo alterum alteri devinciunt, cujusmodi sunt societates, quæ inter sanguine conjunctos, vicinos, cives, tum etiam ejusdem fidei confortes intercedunt. Sic Christiani sibi invicem arctius conjuncti, quam universalis humana societas homines qua homines nulla habita personarum differentia inter se copulat. Atque juxta arctius vel laxius societatis vinculum officiorum, quæ cuique alteri præstare incumbit, mensura determinanda; sic rationi convenit, ut vicinum, civem potius adjuvemus, quam peregrinos aut exteros. Qui enim ejusdem societatis membra, sunt arctiori vinculo alligati ad se mutuo adjuvandum, propter illam relationem membri cum corpore & partis cum toto, de qua alibi disputavimus. Unde recte infert Auctor, cum omnes, qui doctrinæ Christianæ adhærescunt, Christi unius corporis membra simus, quæ jubentur alia aliorum dolores ac mala perferre ac iis af-

fici, quod quasi ex ipsa societatis natura profluit. *In uno enim membro totum corpus & proinde omnes ejus partes violantur: ut inquit Ambros. off. 3. 3. & Tertull. de pœnitentia: Non potest corpus de unius membri vexatione latum agere, condoleat universum necesse est.* Si ad omnes malum perveniat, nonne rationi conveniens, ut conjunctis viribus se adjuvent ad depellenda, quæ sibi imminent mala, ejusdem societatis membra? Quamobrem nihil magis ad extirpandos & debellandos Christianæ fidei hostes, & veram religionem ab eorundem impiis machinationibus intactam & illibatam conservandam optandum, quam ut Reges & Principes in foedus cocant, quo sibi mutuo auxilium & opem polliceantur, tanquam ejusdem societatis Christianæ membra, vel ad deterrendos hostes a persequendo veræ Christianæ religionis cultores, vel debellandos & depellendos, bellum ea de causa inferentes. Hostes voco, qui vel hostilem animum non ita pridem declararunt; vel hostilia meditari ex manifestis perspicitur indicibus; quippe non statuo, statim pro hoste habendum omnem infidelem, quasi religione a se dissentientes in statu belli vivere

oporteret: neutiquam sane, atque est humanæ societati perniciosissimum axioma, quo statuitur nullam consuetudinem, nec pacem colendam

cum infidelibus, & propterea delendam ex hominum Christianorum animis sentio.

XIII. 1. Solet sæpe & illa incidere quæstio, si plures bellum gerant utri potius opem ferre debeat qui utrique est fœderatus. Hic primum sciendum est, quod & supra diximus, ad injusta bella nullam esse obligationem. Quare qui fœderatorum justam habet belli causam præferendus, si cum extraneo res sit, etiam si cum alio fœderato. Sic oratione de Megalopoli ostendit Demosthenes, Messeniis sociis contra Lacedæmonios item socios opem ferri ab Atheniensibus debere, si ab his incipiat injuria. Sed id ita verum; nisi convenerit hoc quoque ne adversus eum auxilia mittere liceat. In pactione Hannibalis cum Macedonibus erat: *Hostium hostes erimus, exceptis regibus, civitatibus, & portibus quibuscum fœdus nobis & amicitia est.*

Polyb. l. VI.

2. Quod si fœderati inter se committantur causis utrinque injustis, quod accidere potest, utraque parte abstinendum erit. Sic in Leuctrica Aristidis quinta dicitur, *εἰ μὴ ἐπ' ἄλλους ἐυαίλων, ῥαδίως ἂν. ἐπ' ὁμοίους δὲ καλῆτων, ἀπὸ ἐξέλεον παρῆνοι*: si quidem in alios auxilium poscerent, facile esse negotium: sin sociorum alter in alterum, nolle se misceri.

3. Quod si fœderati in alios bellent justa quisque de causa, si utrique auxilia mitti possunt, puta in milite aut pecunia, mittenda erunt, ut sit circa creditores personales. At si ipsius qui promisit præsentia requiritur, quæ individua est, ratio postulat ut præferatur cum quo antiquius est fœdus; quod Acarnanes Spartanis dicunt apud Polybium: eodemque pertinet Consulis Romani responsum Campanis datum: *amicitias ita institui par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur.*

Lib. IX.

Sylvest. in verb. bellum. p. I. n. 7. Lib. VI.

4. Sed addenda exceptio, nisi fœdus posterius ultra promissionem aliquid habet, quod quasi domini translationem in se contineat, puta subjectionis aliquid. Nam & sic in venditione dicimus priorem præferri, nisi posterior dominium transtulerit. Sic Nepesinis apud Livium deditio, quam societatis, fides sanctior. Distinguunt hæc alii subtilius; sed quæ dixi, ut simpliciora, ita veriora arbitror.

C O M M E N T A R I U S .

IN hac quæstione definienda maxime circumspiciendæ rationes, quas hic adducit Auctor, ne ab eo, quod justum est, deflectamus. Quemadmodum rei turpis, salva honestate & justitia, nulla potest contrahi societas, quæ validam producat obligationem, quæ socii sibi mutuo devinciuntur ad societatis tuenda jura, cujus præcipuus effectus consistit in adjuvando socium ope, consilio, indulgentia, ad consequendum finem, qui fuit in causa, ut in mutuam societatem conspirarint; ita nec confœderati intelliguntur ad bellum illicitum, ad injusta enim bella nullam esse obligationem, inquit Auctor. Quare, qui fœderatorum justiore[m] habet belli causam, præferen-

dus, si cum extraneo res sit, etiam si cum alio fœderato: etsi enim fœderatus non invocetur iudex, sed advocetur obligatus, tamen quia obligatio non est ad injusta, utriusque nec injustæ ferret causæ opem, & ergo fœderatus despiciere de justitia habebit. Alberic. Gentil. de jur. bell. lib. 3. cap. 18. Quod ita verum, nisi clausula adjecta fœderi, ne mittere liceat auxilia adversus eum, qui injustum bellum movet. Quamvis vehementer dubitem an salva justitia & æquitate denegari possit auxilium ei, qui injusta de causa invalus, ad eas sit redactus angustias, ut alterius opem & auxilium implorare necessum habeat. Quemadmodum rei turpis nulla societas valide con-

contrahitur, ita iustitiæ tuendæ causa semper societas contracta censeretur debet. quavis societate potior. Cui & accedit naturalis obligatio, quæ tenemur socio injuste oppresso opem ferre. quæ tolli nequit per obligationem civilem. Præterquam quod hac tacita conditione tanquam fundamento ac basi suo nitantur omnes societates, omnia fœdera, atque vim obligandi ab honestate & iustitia mutuentur. Quod si utraque parte abstinendum, si fœderati inter se committantur causis utrimque injustis? cur non subveniendum illi, qui injusto bello invasus, alieno indiget auxilio, utrumque videtur suadere iustitia. Quod si iusta de causa fœderati in alios bella moveant, quæritur utri auxilia mittere efflagitet iustitia? Verum optime hanc quæstionem determinat Auctor, utrique mittenda auxilia statuens, puta in milite vel pecunia, si commode id possit fieri. At vero si ipsius qui promissit præsentia requiratur, quæ individua est: nemo enim duobus locis simul esse potest, tempori aliquid deferendum; itaque circumspiciendum, quicum antiquius est fœdus: in pari enim causa is potior est, qui tempore prior, nisi, ut inquit Auctor, fœdus posterius ultra promissionem aliquid habeat, quod quasi dominii translationem in se contineat, puta subjectionis aliquid. Hinc Romani Campanis adversus Samnites, antiquos amicos & socios, auxilium petentibus, cum deditione omnium suorum opem pollicitus Senatus, propterea quod jam inde quasi pro suis rebus ac suis dedititiis eorum defensionem suscipiebant: dedititiis enim in potestate sunt ac dominio eorum, quorum in tutelam ac fidem se suaque omnia permiserunt: cum enim quisque sibi proximus, nihil magis rationi consentaneum, quam ut sui defensionem anteponat aliorum tutelæ. Quamobrem nulla querelarum causa Samnitibus, quod Romani Campanis potius, quam ipsis auxilium & opem dabant, quamvis cum hiis antiquius

quam cum illis Romanis fœdus intercederet. Verum cum se suaque in deditionem populi Romani tradidissent, non tam Campanorum quam propriam defensionem suscipere videbantur, & proinde pollicitus est Senatus auxilium adversus Samnites, antiquos socios & amicos. Quamobrem Florus lib. 1. cap. 16. Sic ergo Romanus bellum Samniticum tanquam sibi gessit. Huc pertinet illa oratio Campanorum ad Senatum cum se ac sua in deditionem populi Romani permetterent. Quandoquidem nostra tueri adversus vim atque injuriam iusta vi non vultis, vestra certe defendetis. Itaque populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra Deum, divina humanaque omnia in vestram, Patres Conscripti, populique Romani deditionem dedimus. Sed & illud addendum recte monet Pufendorfius, quod in omnibus fœderibus, quæ Rex vel Princeps cum extraneis circa ferenda auxilia inii, subintelligi debere hanc exceptionem; si quidem per rationes proprii regni illud commode fieri possit, quæ etiam quibusvis respectibus privatis, & ipsi sanguinis atque affinitatis necessitudini præponderant. Nam cum nemini Rex propius teneatur, quam suis civibus, non potest extraneo valide promittere, quod cum ipsorum utilitate aperte repugnet. Imo in regno non patrimoniali potestas regia tam late non patet, ut alibi annotavimus: summa enim lex salus populi, quæ regiam potestatem suis cancellis circumscribit; quippe ut alibi diximus, si tutela atque procuratio Reipublicæ ad utilitatem eorum, qui commissi sunt, gerenda sit, ut inquit Cic. 2. Offic. utique omnes actus regis ei inservire debent, atque etiam præsumuntur ea mente omnia agi atque geri negotia, ad finem hunc obtinendum ac consequendum. Hinc Isocrates Orat. ad Philipp. Civitates neque inimicitarum, neque iurisjurandi, neque ullius rei alterius rationem ducunt, nisi si quid sibi profuturum ducunt.

XIV. Finito tempore fœdus tacite renovatum intelligi non debet, nisi ex actibus qui nullam aliam interpretationem recipiunt: non enim facile præsumitur nova obligatio. Dec. conf. 407.

XV. Si pars una fœdus violaverit, poterit altera a fœdere discedere: nam capita fœderis singula conditionis vim habent. Exemplo fit illud apud Thucydidem: λύσει τὰς συνθήκας ἔχ' οἱ θεὶ ἱερῆλας ἀποῖσι προσπίοντες, ἀλλ' οἱ μὴ βοηθήσαντες οἷς ἀν' ἐνωμοσίῳσι. Soluti fœderis culpam sustinent, non qui deserti ad alios se conferunt, sed qui quam jurati promiserant opem, re non præstant. Alibi apud eundem: ἔ, ἡ δ' ἀν' τῶτων ἰσχυραίνονται ἐκάτεροι καὶ ὁ πῦρ τὸ τελευτῆς τὰς συνθήκας. Si vel tantillum ex dictis pars alterutra transgrederetur, rupta fore pacta. Sed hoc ita verum est, ni aliter convenerit: quod fieri interdum solet, ne ob quasvis offensas a fœdere discedere liceat.

COMMENTARIUS.

Fœdus ad certum tempus contractum, eo elapso, haud quidquam tacite renovatum intelligi debet; quippe cum fœdus ejusque capita mutuo consensu fœderatorum nitantur, necessarium, lum,

sum, ut eo deficiente, foedus corruat, ac ejus vis, consistens in obligatione, qua foederati tenentur sibi invicem praestare, quae promiserunt, evanescit; deficit autem finito tempore foederi adjecto: nam eum in finem definitum, ut constaret quamdiu duraret, atque ejusmodi determinatio temporis indicium est, foederatos ultra illum temporis lapsum sese obligare noluisse si enim voluissent, longiorem tractum stipulassent. Itaque non opus hic expressa renunciatione, quasi, ea non facta, tacite renovatum: nam dies, ut ita dicam, sive tempus interpellat pro homine; itaque elapso temporis adjecti ultimo momento, ipso jure desinit obligatio ex foedere. Quamobrem in dubio renovatum non intelligitur, nisi de expressa partium voluntate constet. *Idque non ideo solum, ut recte annotavit celeberr. Pufendorfius, quod nemo praesumat facile ad novum onus se temere adstringere, sed etiam qui isthoc modo de ejusdem duratione constare non possit, unde, pergit, si qui post illud finitum exercentur actus, pro benevolentia magis quam renovati foederis indiciis habendi orunt: nam simplex utique amicitia etiam post foedus persistit.* Sed excipit Auctor noster id genus actuum, qui nullam aliam interpretationem recipiunt, sed vehementer dubitarem, an praeter expressam renovationem ejusmodi actus fingi possint, ex quibus tacite foedus renovatum intelligi possit: ejusmodi enim indicia voluntatis oportet esse manifesta, propterea quod temporis mutatio aliquando foederis continuationem admodum alterutri foederatorum damnosam efficere posset, praesertim si ad tantundem temporis renovatum censi debeat foedus, quantum fuit illud, quod elapsum; aliud

autem definitum intelligi nequit, deficiente consensu & voluntate partium, a quarum conventionis pendet temporis determinatio, quod causam praerberet multis discordiis & rixis, quibus foedus non minus dissolveretur, quam per temporis adjecti expirationem: quis enim illam desinit, quod si jam definitum foedere exciperet alter, nullum foedus esse amplius reponi posset, quoniam ultra tempus praefixum durare noluisse partes, patet ex determinatione temporis: si enim ultra illud continuare voluissent, nullam adiecissent temporis determinationem, sed determinatum certum temporis spatium satis indicat, quod eo finito, foedus quoque extinctum voluerint. Quod si post lapsum temporis foedus renovatum, non videatur continuatio foederis prioris, sed plane nova conventio: est enim alius consensum adhibendi actus: tempore enim elapso, quo circumscriptum erat foedus prius, & extinctum ipsum foedus; quoniam vero conventio sive foedus reciprocam pariat obligationem, qua sibi mutuo partes alligantur, ad praestanda, quae eo continentur, hinc si alterutra pars adimplere recuset, quae praestare vi foederis tenetur, poterit altera a foedere recedere, & semet ipsum exsolvere obligationis vinculo, quo alligatus erat stare foedere: est enim foederi ac singulis ejus capitibus semper tacite adjecta ejusmodi conditio: *Nisi foederati convenerint, ut, licet in uno capite foederi non fuerit satisfactum, reliqua tamen irviolata observentur.* Quod tamen sit capiendum est, ut altera pars non teneatur praestare, quod capiti ab una parte neglecto respondebat, & ne simul positiva aliqua noxa alteri inferatur. Pufend. lib. 8. cap. 9.

XVI. 1. Sponsionum tot esse materiae possunt, quot foederum. Distant enim haec personarum facientium potestate. Sed duo sunt quae de sponsionibus quaeri solent: primum si improbetur a rege aut civitate sponsio, in quid teneantur sponsores, ad id quod interest, an ad restituendam rem in eum statum in quo erat ante sponsionem, an ad corpus dedendum. Prima sententia videtur juri civili Romano congruere: secunda aequitati, quam in Caudina controversia Tribuni plebis L. Livius & Q. Melius urgebant: tertia usu probata est, ut exemplis sponsionum duarum nobilium Caudinae & Numantinae apparuit. Sed illud ante omnia tenendum, eum qui summum imperium habet nullam in partem obligari. Bene enim Romanis Posthumius: *Hosti nihil spondistis: civem neminem pro vobis spondere jussistis. Nil ergo vobis nec nobiscum est, quibus nihil mandastis, nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis.* Bene idem: *Injussu populi nego quicquam sanciri posse quod populum teneat: & hoc non minus recte: si quid est in quod obligari populus possit, in omnia potest.*

2. Ergo nec ad id quod interest, nec ad restitutionem populus tenebatur: cum quo si negotium sibi esse voluissent Samnites, retinere exercitum apud Furculas Caudinas debuerant, & Romam legatos mit-

mittere qui cum Senatu ac populo de pace ac fœdere agerent, ut quanti ipsis esset exercitus incolumitas id ipsi æstimarent. Tum demum si pactis statum non esset, potuissent dicere, quod & ab ipsis & a Numantinis dictum ait Vellejus, publicæ violationem fidei non debere unius lui sanguine.

3. Majori specie dici potest milites omnes fuisse obligatos. Et certe æquum id esset, si ipsorum jussu ac nomine contractum foret a sponsoribus, ut in pacto quod Hannibal fecit cum Macedonibus factum videmus. Quod si fide sponsorum & sexcentorum, quos imperarunt, obsidum fuerunt contenti Samnites, habent quod sibi impudent. Rursum si sponsores præ se tulerunt potestatem publico nomine contrahendi, ex damno per dolum dato ad restitutionem tenebantur. Si id non apparet, tenebantur ad id quod intererat ex vi negotii ratum haberi. Et hoc casu non corpora tantum sed & bona sponsorum fuissent obligata Samnitibus, nisi pœnam vice ejus quod interest expressissent. Nam de obsidibus convenerat, ut capite luerent si pacto non staretur. De sponsoribus an eadem dicta sit pœna in obscuro est. Pœnæ autem stipulatio tali modo facta efficit, ut si factum præstari nequeat, nihil aliud sit in obligatione: succedit enim certum loco incerti quod interest. Erat autem communis istorum temporum sententia, etiam vitam valide posse obligari.

4. Apud nos autem, qui aliter sentimus, existimo tali sponsione bona primum ad id quod interest, & si ea non sufficiant, corpus ad servitutem obligari. Fabius olim Maximus cum pactum quoddam ejus cum hostibus factum Senatus improbasset, fundum suum ducen-
 tis millibus vendidit, & fidei satisfecit. Samnites vero Brutulum Papium induciarum ruptorem simul cum bonis suis dedendum recte censuerunt.

Scriptor de vir. ill. cap. 43. Plut. Fabio Maximo. Livius libro VIII. & IX.

C O M M E N T A R I U S.

DE sponsionibus, & ad quid teneantur sponsores, quædam dicere incepimus ad §. 3. Auctor hic quætionem super sponsione pure facta, citra adjectam conditionem ratihabitionis faciendæ a summa potestate movet, qua disputatur, si ejusmodi sponsio improbetur a Rege vel civitate, ad quid teneantur sponsores, ad id quod interest, an ad restituendam rem in eum statum, in quo erat ante sponsionem, an ad corpus dedendum? Hujus disputationis illustre exemplum videre est apud Liv. lib. 9. cap. 8 & seqq. in sponsione Caudina. Sane si in statu naturali, in quo omnes sibi æquales, par in parem non habeat imperium; sequitur alter alterum invitum & absque ejus consensu obligare non posse; quippe facultas sese obligandi alteri supponit imperium, quod quisque habet in se ac bona sua, cui cohæret facultas de propria persona & bonis pro lubitu disponendi, si socius nequeat socium obligare, multo minus inferior superiorem obli-

gandi potestatem habet, qui alterius imperium in se venerari necessum habet sine mandato ac jussu populi, vel qui summum in Repub. obtinet imperium. Et hac ratione nititur, quod Posthumius apud Livium negat injussu populi quidquam sanciri posse, quod populum teneat, quid enim, inquit, vobiscum Patres, quid cum populo Romano actum est; quis vos appellare potest? Hosti enim nihil spondidistis: civem neminem spondere pro vobis jussistis, nihil ergo vobis nec nobiscum est, quibus nihil mandastis: nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis. Samnitibus sponsores nos sumus, rei factis locupletes, in id quod nostrum est, animos. Pro imperio, quod in nosmet ipsos natura cuique tribuit, aliis nos obligavimus, vos enim absque consensu vestro, juxta naturalem omnibus communem conditionem, per nos obligari non potuistis. Itaque si quoddam imperitius Samnites ex eo, quod earem effectum, quem

ex

ex sponsione facta habituri sperabant, nostrum est id rependere & compensare, non bonorum tantum, sed & libertatis jactura. Vos non tangit illa obligatio, qua tenemur adimplere, que prestare promissimus, sed nostra corpora, nostra bona pro eorum implemento que spondimus Samnitibus obligata. Imperator enim, ut ad §. 3. annotavimus, est tanquam procurator civitatis, cui non licet excedere fines mandati, ita ut, quoties excedit, non possit ullo jure obligare eum, a quo mandatum accepit, nec de re minima transigere injussus. Jam vero negamus tam amplam potestatem Ducibus vel Imperatoribus demandatam, ut super ejusmodi rebus, quæ communem Reip. salutem spectant, injussu populi, vel ejus, qui summæ rerum præest, & cui cura incumbit providere, ne quid Resp. detrimenti capiat, convenire possint. Belligerendi facultas non includit facultatem pactis illud finiendi, nisi speciale mandatum accesserit, quemadmodum una ipsi demandata, ita quoque & altera provincia demandari solet: sunt enim hæc sibi maxime opposita, & a se invicem diversa, quamobrem non eo eodemque consensu utraque concessa præsumitur facultas. Præterquam quod ejusmodi interpretatio videatur summæ majestatis jura quasi tacite conferre in subjectos. Et sane, si summum jus spectemus, dicendum videtur populum Romanum nec ad id quod interest, nec ad restitutionem teneri, sed sufficiebat sponsores dedere, si cum eo sibi negotium esse Samnites voluissent, auctores nostri debuissent consilium sequi, hac ratione cum Senatu populoque convenire potuissent, qui id vellent concedere Samnitibus, ut exercitum ab illis obsessum & clausum recuperarent incolumem, ut inquit doctiss. Gronovius; verum si juxta æquitatis rationem, quæ semper juri stricto præferenda, hanc quæstionem examinemus, nonne potius dicendum videtur, populum Romanum ratihabere debuisse illam sponsionem, quamvis suo injussu factam. Non inficior nec Consulibus, nec Legatorum, nec Tribunorum militum id jus esse, spondere, pacem ac fœdera cum hoste facere, sed solius populi arbitrii esse, ut disputat Posthumius apud Livium. Verum inspicienda hic summa necessitas, in qua versabatur totus exercitus, qui nullo alio modo servari poterat, ex duobus malis eligendum minimum, vel totus exercitus, tot millia civium, flos populi Romani interfectioni dandus, vel ignominiosam, ut Romanis videbatur, pacem accipere: de summa enim rerum agebatur. Verendum enim erat, ne deleto exercitu, actum esset de Republica Romana: ita enim Lentulus de præsentis tunc temporis rerum facie disserit: *Equidem mortem pro patria præclaram esse fateor, & me vel devovere pro populo Romano legionibusque, vel in medios me mittere hostes paratus sum, sed hic Patriam video: hic quidquid Romanarum legionum est: qua nisi pro se ipsis ad mortem ruere velint, quid habent, quod morte sua serviant? Tecta urbis dicat aliquis, & mœnia, & eam urbem, a qua urbs incolitur, imo hercule produntur magis omnia, deleto*

hoc exercitu, non servantur: quis enim ea tuebitur? Imbellis videlicet atque inermis multitudo. Hic omnes spes opesque sunt, quas servando Patriam servamus: dedendo ad necem Patriam deserimus ac prodimus. At fœda ac ignominiosa deditio est: sed ea caritas Patria est, ut tam ignominia eam, quam morte nostra, si opus sit, servemus. Habeatur ergo ista quamcumque est indignitas, & pareatur necessitati, quam ne Dii quidem superant. Nonne ex hisce factis manifeste perspiciamus consules non præter rationem præsumere potuisse consensum populi, quibus nihil charius esse potuit Reipublicæ & Patriæ conservatione, a qua pendeat singulorum salus, atqui ea conservari non poterat, nisi servato exercitu, hic iterum incolumis esse nequebat, nisi acceptis pacis conditionibus a Samnitibus præscriptis. Non enim ipse populus, cum non aliam habuisset servandæ Patriæ & expediendæ communis salutis rationem, idem facere, necessitate victus, coactus fuisset. Cur itaque recusavit ratihabere condiciones, quæ revera nihil duri vel iniqui habere videntur. Ipse populus videri debuisset fecisse, quod Patriæ conservandæ & communis salutis tuendæ causa facere coacti fuerant consules. Non opus hic speciali mandato, sufficit quod ejusmodi alicui gerenda negotia demandata, quorum ab eventu vel Reipublicæ salus vel interitus pendet. Cui enim incumbit providere ne quid Respublica detrimenti capiat, ipsi etiam incumbit evitare, quidquid nociturum prævidet saluti populi, & imprimis ejusmodi pericula avertere, quæ totius Reipublicæ interitum portendere videntur. Tum demum jure merito populus potuisset declinare ratam habere sponsionem a consulibus factam, si intolerabiles plane condiciones spondissent, ut si spondissent urbe excessurum populum Romanum, si Magistratum, si Senatum, si leges non habiturum, si sub Regibus futurum, hæc omnia cum interitu Reipublicæ conjuncta, & proinde potius mortem pro Patria oppetere, quam ejus interitum, fœdis ejusmodi conditionibus acceptis, sponte acceptare: Idem dicendum, si quid temere & imprudenter Duces sponderunt. Huc pertinet Exemplum, quod refert Mariana lib. 21. cap. 12. *histor. Hispan.* Exacerbaverat fortasse populum Romanum, quod sub jugum missus fuerat exercitus, nihil etiam magis dolebat exercitus, quam se jugum hostile mox subiturum. Fortasse nec commiseratione dignos censebat Senatus popululve Consules, utpote, qui temere exercitum, nullis præmissis exploratoribus, in eum locum deduxissent, unde se expedire non poterant, nisi semetipsos, tanquam oves, mactandos objicere vellent hosti. Verum quid hoc ad Samnites, cuique incumbit providere cuinam negotia sua gerenda mandat. Præterquam quod & experientissimus quandoque falli possit, res jam erat in eo statu, ut nullum exercitum salvum & incolumem reducendi erat remedium, nisi acceptis pacis ac fœderis conditionibus, vel potius sponsione facta, fœdus cum Romanis ictum iri. Quod si absque ejusmodi necessitate inconsulto

populo spondissent, nequam ad illam spon- sionem ratihabendam tenetur populus, sed spon- sorum corpora ac bona obligata ad compensan- dum damnum, quod inde patitur, qui fidem eo- rum secuti, præsertim si præ se tulerint potesta- tem publico nomine contrahendi, si id non appareat, ad id, quod intererat ex vi negotii ratum haberi, imo eadem & populo obligata, cu- jus nomine absque ejus jussu temere & impru- denter contraxerunt, sed diverso modo, hosti non ultra quam ad servitutem sese obligare possunt: alibi enim annotavimus, neminem esse membro-

rum nec vitæ suæ dominum, ut possit eam ob- ligare; populo etiam ad luendam capitis pœnam, cujusmodi obligatio non tam descendit ex pote- state, quam quis in semetipsum habet ad vitam suam membraque oppignoranda, quam ex facul- tate, quæ cuique competit securitatis suæ & sa- luti tuendæ causa semetipsum, vitam, bona & omnia, quæ ad se pertinent, committere sum- mæ potestati civili, ut de illis disponderet, prout salus communis & Reipub. utilitas efflagitare ar- bitraretur, de quo alibi latius disputavi- mus.

XVII. 1. Altera quæstio est, an sponsio obliget summam pote- statem ex notitia & silentio. Hic distinguendum primum an pure facta sit sponsio, an sub conditione si rata haberetur a summa pote- state. Nam hæc conditio non impleta (debent autem conditiones diserte impleri) nullam facit sponsonem. Quod recte convenit in sponsonem Luctatii cum Pœnis: accedebat quod ea se populus, quia suo injussu facta erat, teneri negaverat: itaque publico consilio aliud de integro fœdus factum erat.

Liv. xxxi. Polyb. li- bro xxxi.

2. Videndum deinde, an præter silentium res aliqua accesserit. Nam sine re aut facto aliquo silentium non satis probabilem volunta- tis conjecturam suppeditat, ut ex his, quæ de dominii derelictione su- pra diximus, intelligi potest. Sed si actus aliqui accesserint, qui ad aliam causam probabiliter referri nequeant, tum recte intelligitur actus ratus esse habitus: quomodo probatum id quod cum Gaditanis convenerat; notat Cicero pro Balbo.

3. Silentium adversus Carthaginenses urgebant Romani de pa- ctione cum Asdrubale facta. Sed cum illa pactio verbis concepta esset negantibus, ne Pœni amnem Iberum transirent, vix erat ut silen- tium solum ad inducendam ratihabitionem facti alieni valeret, quip- pe cum factum proprium nullum secutum esset, nisi aliquando Pœ- nus Iberum transire volens prohibitus a Romanis esset, eorumque dicto Pœni paruisent. Talis enim actus vim habet actus positivi, nec manet intra fines nude abnutivos. Quod si Luctatii pactio plu- res habuisset partes, & ceteras partes a jure communi abeuntes ob- servatas a Romanis semper appareret, jam satis firma esset conje- ctura probatæ pactiois.

Polyb. & Liv. di- ctis locis.

4. Restabat hic dicere aliquid de pactioibus, quas duces & milites non de eo quod summi est imperii, sed de re privata sua aut sibi per- missa faciunt: sed de his agendi oportunior erit locus, ubi ad ea, quæ in bello accidunt, perventum erit.

C O M M E N T A R I U S.

Optime ad hanc quæstionem respondet Auctor noster, distinguendo primo, an sponsio pu- re fuerit facta, an sub conditione, si rata habe- retur: hæc enim conditio oportet adimpleri,

ita ut, ea deficiente, sponsonis vis & obligatio evanescere videatur ipso jure; sin vero pure facta sit, videndum, an præter silentium vel reliqua accessoria, ex quibus consensus siue ratihabitione pro- ba-

babuliter colligi possit. Nudum enim silentium non videtur obligare summam potestatem ad rati habendas conditiones duriores & Reipublicæ damnosæ. Qui tacet, non consentit. Silentium est privatio, non actus. *Silentium nihil est, nec unquam invenies dictum, silentio aliquos concordasse.* Bald. 1. conf. 396. Sed si actus aliqui ac-

cesserint, qui ad aliam causam probabiliter referri nequeant, tum recte, ut inquit Auctor, intelligitur actus ratus esse habitus. Hinc JCr ad Reg. Jur. 142. eam falli dicunt in quibusdam casibus, si ultra taciturnitatem interveniat aliquis actus positivus, ut acceptatio literarum, aliaque id genus actuum.

CAPUT XVI.

De interpretatione.

- I. **Q**uomodo promissa obligent exterius.
- II. **V**erba, si alia conjectura absint, intelligenda ex proprietate populari.
- III. **V**erba artis ex arte.
- IV. **C**onjecturis usum esse ex ambiguitate vocum ex specie repugnantia, aut quia se ingerunt.
- V. **U**t ex materia:
- VI. **E**x Effectu:
- VII. **E**x conjunctis: origine, aut etiam loco.
- VIII. **Q**uo pertinet conjectura ex ratione movente, quæ quando & quomodo locum habeat.
- IX. **D**istinctio significationum in laxas & strictas.
- X. **D**istinctio promissorum in favorabilia, odiosa, mixta, & media.
- XI. **R**ejecta circa actus populorum aut regum differentia contractuum bona fidei, aut stricti juris.
- XII. **E**x dictis distinctionibus significationum & promissorum regula formantur circa interpretationes.
- XIII. **A**n sociorum nomine fœveri veniant, & quatenus: ubi de fœdere Romanorum cum Afrubale, & similibus controversiis.
- XIV. **Q**uomodo interpretandum, Ne alter populus alterius injussu bellum gerat.
- XV. **D**e illis verbis, Liberam fore Carthaginem.
- XVI. **Q**uæ pacta personalia habenda, quæ realia, distinctionibus explicatur.
- XVII. **F**œdus cum rege initum extendi ad Regem regno pulsum:
- XVIII. **N**on ad regni invasorem.
- XIX. **P**romissum ei qui primus hoc fecerit, si plures simul fecerint, cui debeat.
- XX. **C**onjectura se ultro offerens: aut extendit, & quando id fiat:
- XXI. **U**bi & de mandato per aliud implendo:
- XXII. **A**ut restringit: idque vel ex defectu originario voluntatis, qui colligitur ex absurdo:
- XXIII. **E**x cessatione rationis unica:
- XXIV. **E**x materia defectu:
- XXV. **(O**bservatio circa conjecturas proxime dictas:)
- XXVI. **V**el ex casus emergentis repugnantia cum voluntate: qui sumitur ex illicito:
- XXVII. **E**x onere nimium gravi, habita ratione actus.
- XXVIII. **E**x signis aliis, ut ubi partes scripti inter se committuntur.
- XIX. **Q**uæ tum regula observanda sint.
- XXX. **S**cripturam in dubio ad contractus validitatem non requiri.
- XXXI. **R**egum contractus interpretationem ex jure Romano non sumere.
- XXXII. **V**erba conditionem acceptantis, an offerentis magis spectanda; per distinctionem explicatur.

De Off. I.

I. I. **I**psum qui promisit solum si spectamus, sponte id præstare obligatur in quod obligari voluit. *In fide quid senseris non quid dixeris cogitandum*, inquit Cicero. Sed quia interni actus per se spectabiles non sunt, & certi aliquid statuendum est, ne nulla sit obligatio, si quisque sensum quem vellet sibi affingendo liberare se posset, ipsa dictante naturali ratione jus est ei, cui quid promissum est promissorem cogere ad id quod recta interpretatio suggerit: nam alioqui res exitum non reperiret, quod in moralibus pro impossibili habetur. Hoc forte sensu cum de pactis egisset Isocrates præscriptione adversus Callimachum, τὴν, inquit, νόμῳ κενῶ πάντες ἀνδρῶσι ἀγαπῶμεν χεῖρῶσι, ut recte eum locum emendavit vir eminentissimæ eruditionis Petrus Faber, *hac lege communi homines inter nos perpetuo utimur, nec Græci tantum, sed & Barbari, ut paulo ante idem dixerat.*

Lib. I.

2. Huc illud pertinet in antiqua fœderum formula apud Livium:

Sine

Sine dolo malo utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt. Rectæ interpretationis mensura est collectio mentis ex signis maxime probabilibus. Ea signa sunt duum generum, verba & conjecturæ aliæ: quæ aut seorsim considerantur, aut conjunctim.

C O M M E N T A R I U S.

Uti alteri aliquid promittit, semetipsum obligat ad præstandum id, ad quod obligari voluit: qui enim ultro se alteri obstrinxit, id ea fecisse mente præsumitur; ut ille, cui promissio facta, sibi acquireret ex promittendi actu facultatem exigendi promissionis implementum. Est enim hic naturalis hujus actus effectus, quem ignorare non præsumitur homo sana mente præditus, & proinde dum sese ultro obstrinxit, neutiquam potest declinare præstationem ejus, quod promissit, eo prætextu, quasi non habuisset animum semet obligandi; quippe cum naturaliter & necessario ex promissione quisque obligatur; obligationes autem non alio fine contrahi possunt, nisi ut quis teneatur præstare id, ad quod obligari voluit; sequitur obligandi actus, cuique illam necessitatem imponere. Verum quemadmodum iste actus dependet ab arbitrio & voluntate ejus, qui ultro & libere obligationem suscepit, ita & ab arbitrio promittentis dependet definire ad quid sese obligare voluerit, & proinde nemo potest in plus teneri, quam quousque voluerit. Verum cum, ut alibi annotavimus, ad intima cordis penetralia descendere, & quæ intus aguntur, perscrutari atque detegere, naturæ humanæ denegatum sit, & tamen liquido decernendum sit ad quid quisque teneatur, quid juris alteri in se, actiones, vel bona cuique deferre placuerit, ut constet, quid alter ab altero jure possit exigere, ne nihil videatur actum, cum maxime aliquid actum fuisse oporteat, quod sæpius in actibus humanis evenirét, si quisque sen-

sum, quem velit sibi affingendo, liberari posset a necessitate præstandi & adimplendi ea, quæ promissit alteri, quasi sententia sua diversa fuisset ab ea, quam alter ex verborum enunciatione, vel aliis voluntatis & intentionis suæ indicandæ indicis probabiliter arripere potuit. Quamobrem naturalis ratio tribuit ei, cui quid promissum, facultatem cogendi promissorem ad id, quod ex recta signorum interpretatione constat promissorem voluisse alteri conferre. Cogitatio, ut inquit Pufendorfius, maxime propter hominem ipsum est, signa propter alios; quippe alioqui res exitum non reperiret, quod in moralibus pro impossibili habetur: rectæ autem interpretationis mensura est collectio mentis ex signis maxime probabilibus, uti enim solemus ejusmodi voluntatem nostram significandi testimoniis ac indicis, quæ potissimum cum intentione nostra conveniunt, & ad illam testificandam idonea arbitramur: solent enim ea certam habere relationem cum mente nostra, & proinde quam certa & vera est hæc relatio, adeo quoque veram fuisse intentionem agentis præsumendum; ad ejusmodi juris effectum sive obligationem producendam, quam ex verborum sono & usu, sive aliis indicis colligit alter, ad quem sermo dirigitur, vel cui voluntatis indicia & signa ejusmodi patefacta eo animo, ut essent tanquam juris vinculum, quo sibi devinceret promissorem, ad præstandum & faciendum, quod ex ejusmodi signis promittentem alteri præstare, vel dare, aut facere in animo habuisse testatur. Ea autem signa sunt duum generum, verba & conjecturæ aliæ, quæ considerantur aut seorsim aut conjunctim.

II. Si nulla sit conjectura quæ ducat alio verba intelligenda sunt ex proprietate, non Grammatica quæ est ex origine, sed populari ex usu,

Quem penes arbitrium est, & jus & norma loquendi.

Stulto ergo perfidiæ effugio usi sunt Locri, cum polliciti se pactis staturos quamdiu terram hanc insisterent & capita humeris gestarent, terram calceamentis injectam, & aliorum capita humeris imposita abjecerunt, quasi eo modo religione se possent exsolvere, quæ historia apud Polybium exstat: ac similis perfidiæ exempla aliquot apud Polyænum, quæ transcribere nihil opus est, quia controversiam non habent. Ejusmodi fraudibus recte dixit Cicero adstringi, non dissolvi perjurium.

*De Offi-
ciis III.*

C O M M E N T A R I U S.

Si nulla adsit sufficiens conjectura, quæ ducat alio, verba intelligenda sunt in proprio suo sensu & significato, quem ipsis imposuit non tam proprietas Grammatica, sed usus popularis, penes quem est arbitrium, jus & norma loquendi: quamobrem dicimus verba valere usu. Quilque quidem verborum suorum interpretem esse dici solet, verum illud obtinet, si quid dictum, quod ambiguum possit habere sensum, & verbis plures significationes habentibus expressum. Si enim cuique facultas concederetur pro suo arbitrio verbis significationem imponere, brevi summa introduceretur confusio linguarum maximo cum civitatis sive Reipublicæ detrimento, utpotè unde summa discordia oriretur; unde Celsus l. 7. ff. de suppellect. leg. inquit: *Nomina non ex singu-*

lortam opinionibus, sed ex communi usu exaudienda. Consuetudo certissima loquendi magistra, utendumque plane sermone, ut nemo, cui publica forma est. Quintil. Inst. orat. lib. I. cap. 6. Hinc Dio Cassius lib. 59. Wandal. lib. I. cum dixisset Imperatorem partim e suis, partim e foederatis milites concripsisse, addit foederatorum nomine olim soli dicebantur barbari, qui non servilem in modum, neque enim armis victi, sed pari cum civibus jure sub imperium venerant, a foederibus, quæ pepigerant, sic nominati. At nosfra aetas in hocce nomen venire nemo vetatur, ut mos est temporis, non in quo primum reperta sunt sensu vocabula servare, dicitur pro suo arbitratu res ipsas immutari homines, quibus ea nuncupata sunt, nihil solliciti.

III. In artium autem vocabulis, quæ populus vix capit, adhibenda erit artis cujusque prudentum definitio, ut quid sit majestas, quid parricidium, quæ ad finitivum statum referunt oratoriarum artis magistri. Vere enim dictum a Cicero Academicarum primo; *Dialecticorum verba nulla sunt publica, suis utuntur: & id quidem commune omnium fere est artium.* Sic si in pactis de exercitu dictum fuerit, definiemus exercitum esse eam militum multitudinem quæ palam fines hosticos ausit invadere. Nam passim opponunt historici id quod fur-tim fit aut latrocinantium more, & quod justo fit exercitu. Quare pro viribus hostium æstimandum, quæ copiarum exercitum faciant. Cicero exercitum vocat sex legiones & auxilia. Polybius Romanum exercitum plerumque ait constitisse sexdecim millibus Romanorum, viginti sociorum: at minor quoque numerus implere potest ejus nominis mensuram. Nam Ulpianus exercitui præesse cum ait qui vel uni legioni cum auxiliis præest: id est, ut Vegetius exponit, decem millibus peditum, duobus millibus equitum. Et Livius in octo millibus speciem ponit justi exercitus. Pari modo de classe erit æstimandum. Sic arx est locus, qui arcere hostilem exercitum ad tempus possit.

Parad.
vi.

L. 2. D.
de his qui
not. infamia. Li-
bro. III.
cap. I.

C O M M E N T A R I U S.

Circa Technica vocabula, quæ artium vocabula appellantur ab Auctore nostro, vix illa caput, observandum est, ut illa explicentur secundum definitiones prudentum artis cujusque. Hoc sensu etiam dici potest cuique artificii in arte sua credendum. Sic in juris civilis disciplina, quæ & artis nomine venit, interpretanda, multum auctoritatis tribui solitum responsis prudentum; ita ut ne iudici quidem facultas ab iis recedendi concessa fuerit. Sic si habitatio legetur, an perinde sit, atque si usus; si usus sit relicta, an usus sit an, usufructus

habitandi causa relicta, habitatione sola relicta intelligi debeat? a juris artem profitentibus indagandum, atque eorum responsiones occurrunt in l. 10. ff. de usu & habitate. Sic si in pactis de exercitu dictum fuerit, despiciendum qualis militum multitudo esse nominare veniat. Quemadmodum alibi diximus, non qualemcumque hominum in mutuam societatem conspirantium ad civilem societatem constituendam sufficere, ita nec sufficit qualiscumque multitudo militum ad efficiendum exercitum: definitur enim civitas sive societas civilis, quod sit cæ-

tus

ius perfectus hominum liberorum &c. cap. 1. lib. 1. §. 14. Per cœtum perfectum ejusmodi sociatam multitudinem intelligimus, qui numero & facultatibus satis validus sit ad defensionem communitatemque utilitatem, qui fines obtineri nequeunt ab exigua hominum multitudine, & proinde nec ea civitatis vel societatis civilis venit nomine. Sic etiam nec exigua militum manus exercitus recte diceretur, sed oportet talem esse armatorum multitudinem, quæ palam hosticos fines invadere audeat, vel etiam cum hoste prælia committere. Nam, ut inquit Auctor, passim apud historicos opponitur id, quod furtim fit & latrocinantium more, & quod palam fit iusto cum exercitu. Verum quemadmodum in universum definiri nequit, quanta debeat esse multitudo in motuam societatem vel civitatem coeuntium, sed ea ex collatione unius cum altera definiti solet, vide quæ annotavimus cap. 9. §. 4. 5. Sic etiam quanta manus exercitum ubique constituat, non tam præcisè definiri potest, sed respicienda vires tum hostium, tum nostræ, ut inquit Pufendorfius, si tenuibus Rebus publicis invicem sit negotium, modica copia exercitus instar haberi possunt; quæ inter magna regna pro manipulo prædantium habebantur. Attamen de exercitu id prædicare possumus, quod non sit una cohors neque una ala, sed numerus multus militum. Cicero definit exercitum sex legionibus & magnis sociorum auxiliis. Quantum autem numerus militum fuerit in legione, semper & ubique definiri certo nequit, quia pro diversis temporibus variatum fuisse constat ex auctoribus, qui de legione Romana ex professo tractarunt.

Quamobrem constat Romulum Legionem trium millium armatorum constituisse, ut tradit Plutarchus, cui & Varro adstipulatur, cum inquit: *Trium millium primo legio fiebat, ac singula tribus Tatiensium, Rammensium, Lucerian millia singula miscebant.* Interjecto vero tempore constare cœperunt singulæ legiones 4000. armatorum numero, ut refert Dionysius lib. 6. p. 372. *Decem, inquit, legiones conscriptæ sunt, singula quaternorum millium.* Deinde excrevit numerus ad quinque millia, quæ Polybiana legio vocari solet. Vid. Polyb. lib. 2. Idem testatur Livius lib. 8. cap. 8. cum inquit: *Scribebantur quatuor fere legiones quinque millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecentis.* Denuo C. Marius primus sex millium & ducentorum Romanorum conscripsit legionem. Unde Vegetius lib. 2. cap. 2. *Romani legiones habent, in quibus singulis sena millia militare consueverunt.* Vid. & Dionys. Halicarnas. lib. 9. p. 567. Itaque sex legiones efficiunt 36000. num. Polybius tradit exercitum Romanorum plerumque constituisse sexdecim millibus Romanorum, viginti sociorum. Notandum vero pedites sociorum plerumque pares fuisse numero legionibus, ut colligere possumus ex Livio lib. 8. ubi cum dixisset: *Scribebantur quatuor legiones quinque millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecentis:* adjicit, *alterum tantum ex Latino delectu adjiciebatur.* Equites vero plerumque sociorum excessisse altero tanto Romanos, teste Polybio. At minor quoque numerus quandoque apud Romanos exercitum implevisse perspicimus ex l. 2. §. 1. ff. *de his qui not. infam.*

IV. 1. Conjecturis assumtis opus est, ubi verba aut verborum complexio sunt *πλῆσιμα*, id est, *plures significationes recipiunt.* Hunc locum Rhetores vocant *ἰξ ἀμφιβολίας*: Dialectici subtilius, si in una voce sensus esse plures possent *ἀμυννύτων*, si in complexione *ἀμφιβολίας*. Similiter conjecturis opus est, quoties in pactis est *ἐναντιοφανεία*, species quædam repugnantie. Tunc enim conjecturæ quærendæ sunt, quæ partes alias aliis concilient, si fieri potest. Nam si certa sit pugna, quod posterius inter contrahentes placuit, prioribus derogavit: quia uno tempore nemo contraria potuit voluisse; & ea natura est actuum qui a voluntate pendent, ut novo actu voluntatis discendi inde possit, siue *μονομερῆς ex parte una*, ut in lege & testamento, siue conjunctim, ut in contractibus & pactis. Hunc locum Rhetores vocant *ἰξ ἀντινομίας*. Et his quidem casibus verborum evidens obscuritas cogit recurrere ad conjecturas.

2. Interdum vero ipsæ conjecturæ ita evidentes sunt, ut sponte se ingerant, etiam contra receptiorem verborum significatum. Hunc locum Græci Rhetores vocant *ἰξ ἰρητῆς ἢ ἀπνοίας*, Latini ex scripto & sententia scripti. Loci autem ex quibus voluntatis conjecturæ promuntur præcipui sunt ex materia, ex effectu, ex conjunctis.

COMMENTARIUS.

Conjecturæ quandoque adhibendæ, ad genuinum indagandum sensum, ubi verba plures significationes recipiunt. An ejusmodi verba ambigua dentur, controvertitur apud Gell. *lib. 11. cap. 12.* Chrysippus putabat omne verbum ambiguum natura esse, quoniam ex eodem duo vel plura accipi possunt. Diodorus autem cui Crono cognomentum fuit, *nullum, aiebat, verbum ambiguum esse: nec quemquam ambiguum dicere aut sentire, nec aliud, inquit, dici videri debet, quam quod se dicere sentit is, qui dicit. At quum ego aliter sensi, tu aliter accepisti, obscure magis dictum quam ambigue videri potest: ambigui enim verbi natura illa esse debuit, ut qui id diceret, duo vel plura diceret, nemo autem duo vel plura dicit, qui se sentit unum dicere.* Sed ego, inquit Alciatus, ambiguum esse accepi, quod in ambas partes agi potest: obscurum quod in quamplurimas: ut si quis leget fundum: quam plures enim sunt fundi, confundi tamen solet ab auctoribus hæc differentia. Similiter conjecturis opus occurrit, quoties *ἰναρνοφανεία* sive species repugnantia, ut quæ partes sibi contraria viden-

tur, concilientur in quantum fieri potest, ita ut, si ambæ consistere possint, non videatur pactum posterius derogatum priori, sin autem certa & manifesta occurrit repugnantia, quod posterius placuit inter contrahentes, prioribus derogabit; quamobrem constitutiones tempore posteriores, potiores esse eis, quæ ipsas præcesserunt, ait Modestinus *l. 4. ff. de constit. Princ.* unde apud Liv. *lib. 9. cap. 34.* Sempronius Trib. pleb. & in oratione ad Appium; *ubi dua contraria leges sunt, semper antiqua abrogant novas.* In legibus 12. tabb. caput illud huc pertinuit: *Quod postremum populus jussisset ratum.* Nemo enim uno eodemque tempore contraria potuit voluisse. Cui etiam accedit, quod potestas libera aliter volendi a natura homini concessa per voluntatem anteriorem diminuta vel cum voluntate una potestatem omnem perisse intelligi nequit. Locos autem, ex quibus voluntatis conjecturæ promuntur, quando verba ambigua vel obscura sunt, tres præcipuos Auctor statuit, ex materia, ex effectu, ex conjunctionis.

*I. si uno.
D. Loc.
conducti.
Everb. in
loco a sub-
jecta ma-
teria.*

V. Ex materia, ut vox diei, si triginta dierum pactæ sint induciæ, non debet de diebus naturalibus sed civilibus intelligi: id enim materiæ congruit. Ita verbum donare sumitur pro transigere ex negotii qualitate. Sic armorum vox, quæ modo belli instrumenta, modo milites armatos significat, pro materia aut hunc aut illum in modum erit interpretanda. Ita homines qui reddere promisit, vivos non mortuos reddere debet, contra quam cavillati sunt Plataenses. Et ferrum deponere jussi, satis fecerunt si gladium deponant, non & fibulas, quod Pericles argutabatur: & exitus ex urbe liber intelligi debet, ita ut & iter tutum sit, contra quam fecit Alexander. Et pars dimidia navium in divisione integrarum intelligi debet, non sectarum, contra quam Romani Antiocho fecerunt. De similibus idem esto judicium.

COMMENTARIUS.

Verba in eum sensum intelligenda, qui materiæ substratæ, de qua semo est, congruit. Exempla occurrunt *l. 15. ff. locat. conduct. l. 43. ff. damn. infect.* Distingui solent dies in naturales & civiles: naturales appellantur dies, qui constant, dum sol commoratur super nostro horizonte. Naturales quod distinctis horis naturali fruamur luce, id est, spatio 12. horarum. De hoc die sermonem habet Christus Euang. *Joh. cap. 11.* cum respondit: *Nonne duodecim horæ diei?* Civiles dies computabantur spatio temporis, quo Aequator totus circa terram circumvolvitur, & solo motu primi mobilis ad eundem meridianum redit, qui sunt 24. hora-

rum. De hoc die intelligenda *l. 8. ff. de fer.* Solebant Romani dies singulos annumerare a media nocte usque ad mediam proximam, qui 24. horis constabant. Unde M. Varro apud Gell. *lib. 3. cap. 2. homines,* inquit, *qui ex media nocte ad proximam mediam noctem in his horis viginti quatuor nati sunt, una die nati dicuntur.* Itaque si induciæ pactæ sint triginta dierum, intelligendum id est de diebus, qui finiuntur spatio 24. horarum: id enim materiæ congruit. Si armorum vox, quæ modo belli instrumenta, aliquando milites armatos significat, pro substrata materia in hunc vel illum sensum accipienda: V. G. si conventum sit, ne quis

quis tertio alicui arma inferat, manifestum est intelligi milites & exercitum, ita qui promisit reddere homines, vivos non mortuos reddere debet: unde improbi Plataenses, qui pacti reddere captivos, necatos hos reddebant. Thucyd. lib. 2. quasi cadavera essent captivi, & mortuus homo esset homo, ut inquit Alberic. Gentil. de jure bel. lib. 2. cap. 4. ubi plura ejusmodi exempla lectori occurrunt. Huc etiam perti-

net, quod de Q. Fabio Labeone tradit Valer. Max. lib. 7. cap. 3. qui, cum a Rege Antiocho, quem bello superaverat, ex foedereicto dimidiam partem navium accipere deberet, medias omnes secuit, ut eum tota classe privaret. Sic Rhadamissus Mithridati jurat, nec veneno, nec ferro vim ei illaturum, captum injecta multa veste necat, referente Tacito 12. annal.

VI. Ex effectu, in quo præcipuum est, si vox ex usu receptiore sumpta, effectum post se traheret a ratione alienum. In ambigua enim voce ea potius accipienda est interpretatio, quæ vitio caret. Itaque non admittenda Brasidæ cavillatio, qui pollicitus agro Bœoto se decessurum, negabat agrum Bœotum esse quem exercitu insideret, quasi de bellica possessione, non de finibus antiquis, ea vox intelligenda esset: quo sensu inanis fuerat pactio.

Everh. in loco ab absurdo. L. In ambigua. D. de legibus. Thuc. IV.

COMMENTARIUS.

EX effectu quandoque verborum genuina eruenda sententia: si enim verba in receptiore usu sumpta effectum vel nullum vel absurdum & a ratione alienum post se essent tractura, suadet ratio a verborum proprietate potius recedendum, quam aliquid absurdi aut iniqui statuere. arg. l. 19. ff. de ll. Non est asserendum, vel dicendum aut faciendum id, ex quo sequi posset absurditas aut inhumanitas, inquit Everard. loc. ll. 23. ubi refert, quod cum Bononiæ esset statutum generale, ut, qui extraxerit sanguinem in platea, puniatur poena manus; forte barbitonsor extraxerat sanguinem in platea phlebotomiam faciendo, defertur actus, ut puniretur poena statuti, propterea quod in statuto esset additum, verba præcise & ad litteram, sine ulla interpretatione esse intelligenda, quamobrem in maximo erat barbitonsor periculo; attamen propter summam absurditatem vitandam judicatum fuit pro barbitonsore. *Absurdum quippe & inhumanum esset, dicere barbitonsorem poena statuti teneri, cum in eo non posset argui dolus; statutum autem intelligi debet de extrahente sanguinem in platea dolose & cum injuria alterius.* Sic absurde negabant Athenienses Bœotum esse agrum, quem ipsi cum exercitu insiderent: nam ut recte annotavit Zeigler. non sufficit nuda infessio, ut agrorum dominium vel possessio hosti eripiatur, sed expugnandæ munitiones extructæ, vel extruendæ sunt novæ, imponenda sunt præsidia, ut nulla spes hosti eum recuperandi sit reliqua. Quamobrem non a ratione aliena foederis interpretatio, quod olim Hispani cum Pontifice & Venetis icerant ad expellendos Italia Gallos, quo inter alia cautum, ut

Pontifex & Veneti penderent singulis mensibus quadraginta ducatorum millia, donec Galli Italia pulsi essent; quibus prælio victis, & ad eas angustias redactis, ut Galliam repetere necessum haberent, *negevano il Pontefece & i Venetiani, teste Guiciardino histor. lib. 2. di riassumere il pagamento de quaranta mila ducati il mese intermesso dopo la rotta, allegando che per l'habere l'esercito Francese passato di la da monti non erano piu sotto posti a quella obligatione, la quale terminava secondo i capitali della confederatione ognivolta, che i Francesi fossero cacciati d'Italia. Et a questo si replicava in nome del Re d'Arragona, non si potere dire cacciato il Re d'Italia, mentre che erano in potesta sua Brescia, Crema & tante fortezze.* Verba cum effectu erant accipienda: Italia enim pulsi videri non poterant Galli, quamdiu tot urbes ac munimenta sua haberent in potestate, in Galliam quidem reversi necessitate coacti, sed revertendi animum nondum exuisse, verendum itaque ne majoribus copiis concriptis, iterum Italiam invasuri, quæ expeditio non admodum difficilis videbatur, propterea quod tot munimentis in suam redactis potestatem ipsis in omnes Italiæ plagas patebat aditus. Quamobrem quo facilior expeditio, eo majori desiderio eos teneri præsumendum ad bellum iterum suscipiendum. Igitur depulso nondum metu, nec liberata a Gallis Italia, foederis conditiones sancte observandas rationem dicere & æquitatem laudare. Atque hunc quoque fuisse animum & mentem confœderatorum satis perspici poterat ex verborum sensu & sana interpretatione.

VII. Conjuncta sunt, aut origine, aut etiam loco. Conjuncta origine sunt quæ ex eadem voluntate proficiscuntur, etiam alio loco & occasione dicta, unde conjectura nascitur, quia in dubio voluntas cre-

Everh. in loco a conjunct. duarum leg.

creditur sibi fuisse consentiens. Sic apud Homerum quod dictum erat inter Paridem & Menelaum ut victori Helena cederet, ex posterioribus ita erit exponendum, ut victoris demum intelligatur qui alterum occideret. Rationem reddit Plutarchus: *οι δικασται τῷ μηδεν ἀμφισβητήσιμον ἔχοντι ἀποστήναι τὸ ἀσαφέστερον ἐάσαντες*: *judices accedunt ei quod minus ambiguum est, omisso eo quod est obscurius.*

Plu.
symp. IX.
13.

VIII. Inter ea quæ & loco conjuncta sunt vim præcipuam habet ratio legis, quam cum mente multi confundunt, cum unum sit ex indiciis quibus mentem venamur. Est tamen inter conjecturas hæc validissima, si certo constet aliqua ratione tanquam causa unica voluntatem fuisse motam. Nam sæpe rationes sunt plures: interdum & præter rationem voluntas semet ex vi libertatis suæ determinat, quod ad obligationem producendam sufficit. Hoc modo donatio ob nuptias facta vim non habebit, si nuptiæ secutæ non sint.

C O M M E N T A R I U S.

EX conjunctis voluntatis promuntur conjecturæ: conjuncta autem sunt, ut inquit Auctor, aut origine, aut loco. Illa sunt, quæ proficiuntur ex eadem voluntate etiamsi alio loco & occasione dicta. Cum enim in dubio voluntas credatur sibi fuisse consentiens; igitur ubi quis uno vel altero loco clare mentem suam circa rem quampiam expressit, alio quoque loco & tempore sibi constare præsumitur, nisi expresse constet mutasse voluntatem, & a mente sua deflexisse. Huc pertinet exemplum ab Auctore adductum circa certamen singulare Menelai cum Paride: prius enim inter se convenerant, ut *victori Helena cederet*; alio vero tempore adjecta expressa conditio, ut *victori, qui interfecisset victum, Helena cederet*. Paris perspicuus sese imparem fore certamini sustinendo, pedibus salutem quaerit. Agamemnon Menelao quasi victori Helenam cedere oportere judicat; convenerant quippe quod victori Helena cederet: victoriam vero Menelaus deportasse videbatur, utpote qui Paridem eas ad angustias redegerat, ut in fugam sese conjicere necessum haberet; nullum autem victoriæ certius testimonium haberi poterat; ergo Menelaus Helenam tanquam victoriæ præmium jure potuisse sibi vindicare dicendum videtur, juxta pacti conventi conditionem: atque procederet hæc argumentatio, nisi deinceps addita fuisset conventioni alia conditio, ut victori, qui interfecisset victum, Helena cederet; cum autem Menelaus debellasset quidem Paridem, ita ut fuga sibi consulere coactus, cum non interfecisset, utique vi pacti non poterat jure prætere, ut sibi Helena cederet: pactum enim posterius priori derogat, sive illud comprehendit, & proinde juxta illud ferendum judicium, requirebatur victoria consumata & plena, interfecto Paride: *Qui enim interfecit, utique vicit: non statim interfecit, qui vicit, ut inquit Pufendorfius: hæc enim est plena victoria, inquit,*

reliquæ adhuc controversiam habent, ut ergo in veris legum repugnantibus judices id amplectuntur, quod nihil habet controversiæ, obscuriore repudiato: ita hic id pactum censeamus potius esse, & plus valere, quod finem certamini exprimit notum, & nullum obnoxium præscriptioni: ex Plutarch. refert, *sympos. 59. quest. 13.* Nonnunquam quod posterius est, explicari debet per illud, quod prius actum, ad contrahentium & paciscentium voluntatem & mentem ac sententiam intelligendam. Sic si quis triticum sibi dari oportere stipulatus est, non expressa certæ quantitatis mensura vel genere, imperfecta est stipulatio. *l. 115. de V. O.* Verum si ante stipulationem frumenti tractatus fuerit habitus, ex quo apparet de certi generis certæque quantitatis tritico cogitatum & actum esse, id pro expresso habebitur etiam in ipsa stipulatione, inquit Marcellus *l. 94. de V. O.* Ex tractatu itaque & præfatione contractus desumenda erit interpretatio, *plerumque ea, quæ præfationibus convenisse concipiuntur, etiam in stipulatione repetita creduntur*, Paulus Jctus respondit *l. 134. ff. eod.* Loco autem conjuncta sunt, quæ ex eadem voluntate proficiuntur, eodem loco & occasione dicta; inter ea autem quæ & loco conjuncta sunt, vim præcipuam habere inquit Auctor rationem legis sive causam, quæ legislatorem movit ad legem ferendam; ea vero neutiquam confundi debet cum mente legis: cum hæc nihil aliud sit, quam sententia legis genuina, ad quam venandam, ratio legis in subsidium adsumitur. Pufend. *lib. 5. cap. 12.* Est tamen inter conjecturas hæc validissima, si certo constet quæ ratione tanquam unica causa nata fuerit voluntas, quod tam in pactis quam legibus locum habet. Huc pertinet illud tritum, cessante ratione legis, cessat ipsa lex. Hoc modo donatio propter nuptias facta vim non habebit, si nuptiæ secutæ non sint, quoniam hæc unica ratio

io sive causa, cur facta donatio. Quamquam, ut recte inquit Pufendorfius, regulariter in donationibus inter vivos ratio donandi vim conditionis non habeat, nisi expresse dictum fuerit, ut ea cessante, donatio sit revocabilis. Quippe interdum plures esse possunt rationes, quibus tanquam causis voluntas mota fuerit, quarum una cessante, non statim reliquæ expirant, aut minus validæ ad sustinendam legis efficaciam.

Pufend. *dict. loc.* Imo interdum generalis quæpiam ratio aliud suadere videtur, ubi tamen voluntas pro libertate sua aliter sese determinat; adeoque subjectis pro ratione habetur. In quo etiamsi quandoque a legibus prudentia aberretur: tamen ad producendam obligationem sufficit istiusmodi voluntas clare significata. Vid. Cic. pro Cecinna. Tirraquell. ad l. si unquam. verb. libertis. Cod. de revoc. donat.

IX. Ceterum sciendum est, voces multas habere significationes plures, alteram strictiorem, alteram laxiorem; quod multis ex causis evenit, aut quia specierum uni nomen generis adhæret, ut in vocibus cognationis & adoptionis, item in nominibus masculinis quæ etiam pro communibus sumi solent ubi desunt communia, aut quia usus artis latius patet quam usus popularis, ut mors in jure civili ad deportationem producitur, cum apud populum aliud significet.

X. Simul notandum est, eorum quæ promittuntur alia esse favorabilia, alia odiosa, alia mixta aut media. Favorabilia sunt quæ æqualitatem in se habent, & quæ communem spectant utilitatem, quæ quo major est atque latius patet, eo major est promissi favor, ut eorum quæ ad pacem faciunt major quam ad bellum, & belli ob tuitionem suscepti major quam aliis de causis. Odiosa sunt quæ partem alteram tantum, aut plus altera onerant, quæ pœnam in se continent, & quæ actus faciunt irritos, & quæ de prioribus aliquid mutant. Quod si mixtum sit aliquid, ut mutans quidem priora, sed pacis causa, id pro magnitudine boni aut mutationis, modo favorabile, modo odiosum censebitur, ita tamen ut ceteris paribus favor censeatur potior. *Alc. v. resp. 17.*

XI. Discrimen actuum bonæ fidei & stricti juris, quatenus ex jure est Romano, ad jus gentium non pertinet. Potest tamen aliquo sensu huc aptari, ut scilicet si quibus in regionibus actus aliqui formam quandam habeant communem, ea quatenus immutata non est, actui inesse intelligatur: in aliis autem actibus, qui per se sunt indefiniti, qualis est donatio, & liberalis promissio, magis stetur dictis. *Cl. in l. Non possunt. D. de legibus.*

C O M M E N T A R I U S.

Vix explicatione, quæ Auctor hic tractat, opus habet: quod enim verba plures significationes habeant, alteram strictiorem, alteram largiorem, docet rerum ac negotiorum, quæ quotidie geruntur, natura & eventus; quod multis de causis evenire solet, aut quia nomen generis peculiariter uni specierum & quidem excellentiori ac præstantiori adhærescat, ut in vocabulis cognationis & adoptionis, in voce actionis belli, & id genus aliis perspicimus. Sic quoque in nominibus animalium, ubi desunt communia, masculina etiam notant feminina, & vice versa. Pufend. Sic Respublica in laxiori signi-

ficazione denotet omne publicum regimen, & omnes Rerumpublicarum formas, Monarchiam, Aristocratiam & Democratiam complectitur. In strictiori autem, sumpto Reipub. vocabulo, significatione statum popularem sive Democratiam solam denotat, quo sensu occurrit apud Aristotelem. Interim quoque usus artis latius patet, quam usus populi, & sic fieri quandoque solet, ut una sit strictior, altera laxior: ita mors in juris arte ad deportationem producitur, cum in significatione populari tantum separationem a corpore significet. Notandum quoque in promissis pactisve, alia esse favorabilia, alia odiosa.

sa, quædam media sive mixta. Eorum vero descriptionem ipse Auctor promittit, cui nihil quidquam addi potest, discrimen contractuum bonæ fidei & stricti juris, quatenus ex jure Romano originem habet; ad jus naturale non pertinere alibi annotavimus, & latius de eo disputavimus.

XII. 1. His positis hæ tenendæ sunt regulæ. In non odiosis sumenda verba secundum totam proprietatem usus popularis, & si plures sint, eam quæ latissima est; quale est ut masculinum sumatur pro genere communi, & indefinita locutio pro universali. Si verba hæc, unde quis dejectus est, etiam ad eum restituendum pertinebunt, qui vi vetitus est ad suum accedere: nam vox laxius sumpta fert eam significationem, ut recte Cicero A. Cecinna disputat.

2. In favorabilioribus, si is qui loquitur jus intelligat, aut peritorum juris consilio utatur, verba laxius sumenda, ut etiam includant significationem artis, aut quam lex dedit. Ad significationes autem plane improprias non recurrendum, nisi alioqui absurdum aliquid, aut pacti inutilitas sequeretur. Ex contrario verba etiam strictius quam fert proprietas sumenda erunt, si id necessarium erit ad vitandam iniquitatem vel absurditatem: at si non talis est necessitas, sed manifesta æquitas vel utilitas in restrictione, subsistendum erit intra arctissimos terminos proprietatis, nisi circumstantiæ aliud suadeant.

3. In odiosis vero etiam sermo figuratus aliquantulum admittitur, quo onus vitetur. Itaque in donatione & juris sui remissione verba, quantumvis generalia, restringi solent ad ea de quibus verisimiliter est cogitatum. Et in hoc rerum genere occupatum nonnunquam id demum intelligetur, quod spes sit posse retineri. Sic auxilia promissa ab una tantum parte intelligentur deberi impendiis ejus qui postulabit.

COMMENTARIUS.

EX his præmissis sequentes Auctor deducit regulas, quas naturalis æquitas & recta ratio ad interpretationem promissorum pactorum recte faciendam observandas dicit. In non odiosis, scilicet in iis, quæ tanquam intermedia sunt, in favorabilibus & odiosis verba sumenda secundum totam proprietatem usus popularis, & si plures ejusdem vocis in populari usu significationes occurrant, ea sumenda, quæ latissima est, quale est ut masculinum sumatur pro genere communi, & indefinita locutio pro universali. Quamobrem Pomponius Jctus l. 23. ff. de servit. præd. urbanor. respondit, quasi ita cautum sit, ne luminibus officiat, humanius esse, verbo generali omne lumen significari, sive quod in præfenti, sive quod post tempus conventionis contigerit. Ratio fundata in oratione indefinita, quæ æquipollet universali. Quamobrem si Princeps, vel summus imperans mihi & heredibus meis immunitatem a collectis ob bene merita concedat, ob verba generalia, & quia ob merita concessa immunitas & heredibus etiam de futuris bonis intelligenda, nisi per ejusmodi immunitatem alii onerarentur: tunc enim strictior interpretatio locum haberet. Vid. Berlich. dec. 104. Si in captivitate conventum, ut captivi utrimque restituantur, intelligendum hoc erit de omnibus & singulis. Pufend. lib. 5. cap. 12. Sic quoque respondit Alphenus l. 29. ff. locat. si in lege locationis rescriptum: *Redemptor sylvam ne cadito, neve cingito, neque desirito, neve quem cingere, cadere, urere finito*, redemptori non solum incumbere, ut, si quid earum rerum vidisset, prohibeat, sed etiam ut sylvam ita custodiat, ne quis id facere posset, cum tam late pateat verbi significatio, ut volunt juris interpretes, ut ille, qui tenetur non sinere vel non permittere quod aliquid fiat, teneatur non solum prohibere quod aliquid fiat, sed etiam curare, ne ipso ignorante fiat. Sic immunitates generaliter tributa eo jure, ut ad posteros transmittentur, in perpetuum succedentibus durant, ut ait Modestinus l. 9.

l. 9. ff. de jur. immunit. Verum in omnibus artibus humanis observandum, ne peccemus in excessu, quamvis in non odiosis sumenda verba secundum totam proprietatem, & quidem eam, quæ latissima est; possumus tamen nimis laxè ea interpretari, semper providendum, ne quid nimis. Sic nimis laxè favore usæ est Dido, quæ, empto loco, qui corio bovis tegi posset, in quo fessos longa navigatione socios, quoad proficere-retur, reficere posset; corium in tenuissimas partes secari jubet, atque ita majus loci spatium, quam petierat, occupat: referentibus. Virgilio *Æneid. v. 371.* Justino *lib. 18. cap. 5.* Strabone 17. In favorabilioribus vero, si is, qui loquitur, jus intelligat, aut Jurisperitorum consilio utatur, verba laxius sumenda, ita ut non id duntaxat significant, quod in communi & vulgari usu denotare solent, sed includant significationem, quam jus civile cujusque civitatis ei imposuit. Ad significationes vocis plane improprias non recurrendum, nisi ad evitandam absurditatem, vel ex ea iniquitas pacti legisve sequeretur. Quia, ut inquit Pufendorfius, *natura talium negotiorum requirit, ut plane & perspicue sensa animi exprimantur, & hoc quilibet regula-*

rius facere presumitur. Ex contrario verba etiam strictius, quam fert proprietatis sumenda erunt, si quidem id necessarium est ad iniquitatem vel absurditatem vitandam. Sic statutum jubens, ut qualitercunque & quomodocunque occidens occidatur, non eo sensu interpretandum est, quasi etiam comprehenderet illum, qui occidit aliquem ad suam defensionem, ut perperam nonnulli statuunt, ne alias verba illa genuina statuti nihil operarentur, ut refert Valq. *controvers. illustr. lib. 1. cap. 36.* Statutorum verba, inquit, *semper restringuntur, quoties inde resultaret absurdus intellectus, nec dubium est, quin hoc casu resultaret absurdus intellectus, contra jus naturale, contraque omnem rationem.* Si vero non necessarium est, quid obtinet, docet Auctor. In odiosis strictior admittenda significatio; odiosa enim, ut dici solet, restringenda: quæ regula tamen & suas exceptiones habet, quandoque enim in materia odiosa lata fit interpretatio, quoties scilicet per strictiorem interpretationem fraus fieret legi vel statuto, quod & in constitutione pœnali procedere DD. tradunt, ut scilicet extendatur, ne alias sit illusoria & inutilis.

XIII. 1. Illustris est quæstio, sociorum nomine veniant tantum qui erant fœderis tempore an & futuri; ut in fœdere factò inter populum Romanum & Carthaginiensem post bellum de Sicilia: *Utriusque populi socii ab utroque populo tuti sunt.* Hinc Romani inferebant, etiamsi fœdus cum Asdrubale ictum de Ibero amne non transeundo, nihil ipsis prodesset quod Carthaginienses id ratum non habuissent, tamen si Carthaginienses factum Annibalis oppugnantis Saguntinos, quos post fœdus Romani socios adsciverant, probarent, bellum indici ipsis posse tanquam fœdere violato. Rationes ita Livius exponit: *Satis cautum erat Saguntinis, sociis utrorumque exceptis. Nam neque additum erat iis qui tunc essent, nec, ne qui postea assumerentur, & cum assumere novos liceret socios, quis æquum censeret, aut ob nulla quenquam merita in amicitiam recipi, aut receptos in fidem non defendi, tantum ne Carthaginiensium socii aut sollicitarentur ad defectionem, aut sua sponte desciscerentur?* Quæ ferme ad verbum de Polybio sumpta apparet. Quid dicemus? Quin verbum sociorum & strictam illam de iis qui erant fœderis tempore & ampliorem alteram significationem quæ ad futuros quoque porrigitur, recipere possit salva ratione recti sermonis, dubitandum non est. Utra ergo præferenda sit interpretatio ex regulis ante traditis erit videndum: secundum quas dicimus, futuros non comprehendi, quia agitur de fœdere rumpendo, quæ odiosa est materia, & de adimenda Carthaginiensibus libertate eos qui injuriam ipsis fecisse crederentur armis cogendi; quæ libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur.

2. Ergo Romanis adsciscere in societatem Saguntinos, aut adscitos defendere non licuit? Imo vero licuit, non ex vi fœderis, sed ex

jure naturali, quod fœdere non erat abdicatum: ita ut Saguntini apud utrosque eo essent loco, quasi nihil de sociis convenisset: quo casu nec Carthaginienses contra fœdus erant facturi, si in Saguntinos arma moverent quæ justa arbitrarentur, nec Romani si eos defenderent. Plane sicut Pyrrhi tempore inter Carthaginienses & Romanos convenerat, ut si eorum populorum alter cum Pyrrho fœdus faceret, ita faceret ut jus auxilia mittendi ei quem Pyrrhus bello impeteret, salvum maneret. Non dico justum utrinque bellum esse potuisse: sed nego pertinuisse hoc ad fœderis violationem: quomodo in quæstione de auxilio Mamertinis misso a Romanis distinguit Polybius, an justum id fuerit, & an per fœdus licuerit.

Polyb.
hist. l.
III.

Libro. I.

3. Et hoc ipsum est quod Corcyrenses apud Thucydidem dicunt Atheniensibus, licere ipsis sibi auxilia mittere, nec obstare quod Athenienses habebant cum Lacedæmoniis fœdus, quando per id fœdus novos socios adsciscere liceret. Atque eam sententiam secuti sunt Athenienses postea, imperato suis ne in Corinthios pugnarent, nisi ubi ii descendere pararent hostiliter in Corcyram, aut in aliquod solum conditionis Corcyrensiū, ne scilicet fœdus rumperent. Non pugnat autem cum fœdere, ut quos alii offenderent, hi defenderentur ab aliis, manente de cetero pace. Justinus de his temporibus agens: *Inducias, quas proprio nomine condixerant ex sociorum persona rumpebant, quippe quasi minus perjurii contraherent, si ferentes sociis auxilia potius quam si aperto prælio dimicassent.* Sic & in oratione de Haloneso, quæ inter Demosthenicas legitur, apparet pace quadam Atheniensium cum Philippo cautum, ut quæ ea pace non comprehenderentur Græciæ civitates liberæ essent: si quis vim inferret, defendere eas in pace comprehensis liceret. Et hoc quidem exemplum est in fœdere æquali,

Ibidem.

Libro.
III.

C O M M E N T A R I U S.

Occasione fœderis facti inter populum Romanum & Carthaginiensem post bellum de Sicilia, cujus cum Livius, tum Polybius mentionem faciunt, quærit hic Auctor, num sociorum generali nomine veniant tantum, qui erant tempore fœderis, an & futuri? Inter alias enim fœderis conditiones scriptum erat: *Utriusque populi socii ab utroque populo tui sunt*: id est, ne ab altera parte bello impeterentur. Oppugnavit vero Annibal Saguntinos, quos Romani post fœdus factum socios adsciverant: quæritur, an eos oppugnando fœdus violatum, & proinde juste iudici possit Carthaginiensibus bellum? Verbum sociorum utramque interpretationem & strictam & ampliorē recipere posse salva ratione recti sermonis prorsus dubio caret. Verum cum ambigitur, sive controversia oriatur super verbi generaliter positi significatione, utra præferenda indagandum. Livius pro Romanis fert iudicium, hæc motus rationibus; primo quod generaliter sine ulla restrictione vel limitatione socii utriusque

populi in fœdere excepti fuerint; deinde, quod salvo fœdere novos socios assumendi Romani sibi facultatem integram servarint, & proinde quoque in fidem receptos defendere non iniquum videri potest: eo enim societas tendit, ut se invicem socii adjuvent, quoties alteruter bello invaditur. Carthaginienses vero statuebant Saguntinos fœdere comprehensos dici non posse, cum tempore, quo fœdus factum, non erant socii, & proinde fœdus non violatum videri posse a Carthaginiensibus, oppugnando Saguntinos. Strictiorem hanc interpretationem probat Auctor, eamque fundatam statuit in illa regula, quam statim de interpretatione eorum, quæ odiosa sunt, annotavimus: in materia enim odiosa stricta interpretatio præferenda laxiori juxta communem regulam, quæ dicitur, odiosa esse restringenda; atqui hæc materia odiosa, cum agitur, ut inquit Auctor, de fœdere rumpendo, & de adimenda Carthaginiensibus libertate naturali, eos qui injuriam ipsis fecisse crederentur, armis

te-

regendi. Quamobrem dicitur ratio, in hac materia strictam interpretationem locum sibi vindicare, id est, Saguntinos sub generali nomine sociorum non comprehendendi, & idcirco Romanos violati foederis justam Carthaginensibus belli indicendi causam nullam habuisse, quasi contra foederis tenorem socios Saguntinos oppugnassent. Ergo Romanis adsciscere in societatem Saguntinos, aut adscitos defendere non licuit. Imo vero, inquit, quoniam istiusmodi facultas est juris naturalis, cui non renunciatum faciendū foedus. Quemadmodum nec Carthaginenses abjecisse intelligi debent facultatem injuriæ sibi illatæ reparationem petendi, & denegatam vi & armis persequendi; sin autem ejusmodi facultas jure naturæ cuique concessa competit; ergo Carthaginenses tanquam violati foederis auctores Saguntinos oppugnando haberi, nec Romani illud violasse videri poterant, quasi eorum causa foedus rumpere non debuissent; cum Saguntini apud utroque eo essent loco, quasi de sociis nihil convenissent, scilicet de sociis supervenientibus; quippe sociis tempore foederis utriusque populi satis cautum. Qui igitur Romani Carthaginensibus possunt bellum indicere prætextu violati foederis? posito, quod in materia odiosa stricta interpretatio præferri debeat laxiori; atqui de ea materia hic agitur, utpote de rumpendo foedere cum Carthaginensibus eo prætextu, quasi Saguntinos oppugnando, socios, quos sibi Romani post foedus factum assumpserant, foedus violatum, & proinde justam belli eis inferendi haberent causam, ergo Saguntini hoc foedere comprehensi, tanquam futuri socii videri non debent. Verum mihi magis aridet altera amplior significatio, quæ & ad futuros porrigitur, eamque in casu nostro præferendam strictiori existimo, hisce motus rationibus, primo, cum uterque confederati æqualem sibi tacite reservassent naturalem libertatem, sibi quos vellent, socios assumendi, eo ipso quoque voluisse sub sociorum nomine comprehendere præsentis & futuros, & proinde quoque quasi tacite foederi quod Lutatius consul cum Carthaginensibus ferat, inclusi videri debent Saguntini, & proinde Carthaginenses aggrediendo, Saguntinos tanquam violati foederis auctores bello persequi potuisse. Quis posset dubitare Romanos sibi reservando facultatem novos in societatem adsciscendi socios, illis non eadem impertiri voluisse foederis commoda & beneficia, quæ vi conventionis præsentibus acquisita: oportet enim ut eodem jure gaudeant, qui iisdem conditionibus in societatem adsciscuntur: alias enim nihil operatur ejusmodi in societatem assumptio, utpote quæ sit potissimum ad sui defensionem & tutelam adversus aliorum impetum & invasionem, tum etiam mihi socios assumendo contra aliorum insultus & invasionem. Et propterea huic addi potest, materiam, quæ respicit defensionem ex foedere, favorabiliorem esse, quamobrem laxius interpretanda; atqui materia de sociis generaliter inclusis respicit defensionem ex foedere; ergo favorabilis est & latius interpretan-

da, ut recte argumentatur Joh. Textor *Synops. jur. gen. cap. 24. & consequenter nomine sociorum venit etiam futuri. Major, inquit, constat, quia defensio est favorabilis, & latius interpretanda ad generis humani favorem; minor similiter negari nequit; non enim alia ratio includendi socios foedere, nisi publica tutela & defensio.* Ad argumentum Grotii, inquit, resp. potest, materiam rupturæ foederum utcumque per se odiosam, non tamen odiosam, vel restringendam esse ad commodum rumpentis, nec ut aliquid absurdi inde sequeretur: *absurdum autem esset societatem defensionem in foedere restringi ad præsentis socios, & facultatem bello offendendi, quæ alias stricti juris esset, extendi ad futuros socios.* Non examinandum hic venit, jurene an injuria Saguntum oppugnatum sit; verum an Carthaginenses oppugnando Saguntinos non violati foedus cum Romanis idem, utpote qui in societatem eos adsciverant. Jure quidem potuissent Saguntinos oppugnare & tamen violasse foedus, quo cautum: *Utriusque populi socii ab utroque populo tui sumo.* Hic verba foederis eorumque pro subjecta materia significatio inspicienda, & juxta illam quid juris sit definiendum, ut recte statim allegatus auctor: non est quæstio, an confederatus confederati socios secundum jus naturæ sive gentium & justitiæ regulas atque dicamina recte aggrediatur; sed an tali aggressu violet foedera quoad socios contractui foederis supervenientes, quod negandum verbo sociorum in strictiori; affirmandum vero in ampliori significatione sumpto. Statuit Auctor noster, Romanos quidem potuisse salvo foedere auxilia mittere sociis adversus Carthaginenses, tanquam in societatem adscitis, quoniam tunc facultatem naturalem foedere non abdicaverant, verum non potuisse vi contractæ post foedus factum societatis cum Saguntinis illud rumpere, bellum iis indicendo, quasi foedus violaverant, potuisse illis mittere auxilia, & omnem præstare operam, quæ socii sibi invicem debent, salva in ceteris pace; verum eorum causa Carthaginensibus tanquam foederis violatoribus bellum inferre non potuere, quasi sub generali nomine sociorum comprehensi: foedus enim rumpi non oportet, nisi ob violationem capitum in foedere expressi; quidquid extrinsece admittitur, eo foedus non labefactari oportet; quippe ubi ex capite foederis agitur, oportet aliquid admissum esse contra foederis capita vel conditiones; atqui nihil admissum in Saguntinos in præjudicium foederis, vel quo violatum videri posset; ergo nec ex eo capite Carthaginensibus bellum inferri potuit. Oppugnati Saguntini, sed quid hoc ad foedus, socii fuerunt Romanorum, sed non ex eorum numero, qui foedere comprehensi. Si injuste oppugnati, mittant ipsis Romani auxilium, imo licet justa de causa invari, habeant Romani facultatem eos adjuvandi, quamvis non obstricti; quippe socialis societas non ad illicita extendenda, sed nihil hoc ad præsentis foederis violati quæstionem attingit. Agitur hic tantum de interpretatione verbi sociorum indistincte in foedere

dere positi, salva in ceteris pace, nulla adhuc ob violatum fœdus belli Carthaginiensibus indicendi iusta de causa, a iusta vel iniusta belli suscipiendi causa non pendet hic fœderis violatio, sed ab oppugnatione sociorum, qui fœdere comprehensi sunt: sin itaque Saguntini sociorum nomine veniant, & oppugnati licet iure a Carthaginiensibus violatum fœdus, sin eo non comprehensi, & eos invadendo fœderis violati rei non habendi Carthaginienses, licet iniusta oppugnandi causa; verum cum sociorum nomen indistincte positum non ad præsentes duntaxat, sed & futuros pertinere diximus ob rationes statim allegatas. Hinc Carthaginienses eos oppugnando violasse fœdus videbantur; itaque Saguntini non possent considerari tanquam apud utroque eo essent loco, quasi nihil de sociis convenissent, & proinde oppugnari poterant a Carthaginiensibus; iustam ob causam defendi vero a Romanis salvo fœdere. Cum id ipsum sit juris naturalis, quod, ut diximus, non abdicatum fœdere, ita ut etiamsi nominatim comprehensi sub fœdere essent Saguntini, tamen iustam ob

causam ipsis bellum inferri posset: pertinet enim id ad defensionem sui, quæ maxime favorabilis; verum de ea hic non est quæstio. Inspiciendum, an Carthaginienses oppugnando Saguntinos, iuste violarint fœdus cum Romanis factum, quo utriusque populi sociis cautum, ne impeterentur ab utroque populo; atqui Saguntini sociorum nomine veniunt; ergo Carthaginienses eos oppugnando fœdus violasse dicendi videntur. Aliud dicendum, si additum, *ut socios novos adsciscere jus non esset: vel hoc fœdere eos non comprehendi, qui post pacem factam, ad societatem accessissent. Quorum neutrum quum sit adjectum, perspicuum est, oportuisse, ut omnes utriusque populi socii, & qui tunc erant, cum fœdus factum, & qui postea assumerentur, ab utroque populo non tuti essent; idque omnino verisimile est: neque enim ejusmodi pacem profecto erant facturi, per quam libertate privarentur assumendi eos, qui pro temporum occasionibus utiles amici ac socii viderentur, aut si quos in fidem recepissent, eos injuria ab aliis affectos, negligere tenerentur,* ut inquit Polybius *hist. lib. 3.*

XIV. In fœdere inæquali ponemus alterum, si convenerit ne alter fœderatorum injussu alterius bellum gerere possit; quod positum fuisse in fœdere Romanorum & Carthaginiensium post bellum Punicum secundum, supra memoravimus. Sicut & positum fuit in fœdere Macedonico cum Romanis ante Perseum regem. Cum belli gerendi nomen, & ad omne bellum pertinere possit, & ad id quod inferitur, non quod repellitur, in dubio arctiorem hic significatum sumemus ne nimium coarctetur libertas.

Liv. lib.
42.

COMMENTARIUS.

INter alias conditiones pacis, qua bellum Punicum secundum componebatur, & illa erat, qua cautum: *Ne Carthaginienses bellum in Africa, neve extra Africam injussu populi Romani gererent.* Teste Livio *lib. 30. cap. 37.* Sic & fœdere Macedonico cautum, bellum extra Macedoniam ne Rex Philippus Senatus injussu gereret. *Liv. lib. 33.* Verum ejusmodi conditio strikte potius interpretanda, ita ut belli nomine non omne bellum veniat, sed tantum id, quod inferitur, non quod repellitur: æquitatis enim rationi repugnaret, si libertatem naturalem semetipsum defendendi alicui auferre vellemus, cui

nemo sanæ mentis facile renunciaturus præsumitur, sed propter amorem, quo quisque erga semetipsum affectus, & innatos cuique stimulos, quibus vehementer impellitur ad sese tuendum adversus omnem vim & injuriam, semper præsumitur eam salvam cupere, & propterea omnes actus, qui celebrantur inter homines, quicum illa relationem habent, ita interpretandi, ne noceant conservationi sui ipsius, qua nihil mortalibus charius; præterquam quod clausula illa sit maxime odiosa, cum auferat libertatem, atque summam imminuat imperium.

XV. Ejusdem generis est illud, quod Romani promiserant liberam fore Carthaginem: quod quanquam ex natura actus de plenissima potestate intelligi non poterat, (belli enim suscipiendi jus & alia quædam pridem amiserant) aliquam tamen illis relinquebat libertatem, & minimum tantam ut alieno imperio urbem sedibus transferre non tenerentur. Frustra ergo vocem Carthaginis urgebant Romani, dicentes civium multitudinem, non urbem significari: (quod

(quod quanquam improprium concedi potest, ob attributum quod civibus magis quam urbi convenit.) Nam in voce, liberam relinqui, *αὐτὸνομος*, ut Appianus ait, manifesta erat captio.

C O M M E N T A R I U S.

Promiserant Romani Pœnis salvam atque liberam fore Carthaginem, si facerent imperata, datis trecentis obsidibus, & armis omnibus instrumentisque belli, si quæ Carthaginis erant. Quod cum fecissent, iussi a Consulibus, ut in alium locum procul a mari decem millia passuum, nec minus remotum oppidum facerent. Liv. lib. 49. Cum illi Scitum urgerent, quo Carthaginem liberam fore promissum, excipiebant, *ipfos homines, non solum atque ædificia arbitratos esse.* Captiologia interpretatio latebat in voce Carthaginis, quam Carthaginenses non præcise ad civium multitudinem, sed ipsam etiam urbem extendebant, Romani autem se ea homines seu cives intelligere præ se ferebant: idque satis manifeste perspicui posse ex verbis Sciti reponebant; quippe cum liberam fore Carthaginem promissum, nullum aliud subjectum intelligi potest, quam tale, quod libertatis capax esse potest, atque proinde non solum, nec ædificia, sed homines fore liberos promississe, utpote quibus unice ejusmodi attributum competit. Sic olim Themistocles: *Patriam municipales esse non mania, civitatemque non in ædificiis sed in civibus positam.* Hinc apud Tacit. *hist. i. cap. 84. Quid? vos pulcherrimam hanc urbem, do-*

mibus & iactis, & congestis lapidum stare creditis? Muta ista & inania intercidere ac reparari promiscua sunt. Verum Carthaginenses reponebant, ad utrumque referri oportere libertatis concessionem, atque hanc interpretationem præferendam Romanorum captioni sana dicat ratio, atque regula, quam Auctor §. 12. tradidit, suadet, scilicet in non odiosis verba sumenda secundum totam proprietatem usus popularis, & si plures sint, secundum eam, quæ latissima est. Cum itaque ex usu populari non solum mœnia & lapides, sed cum urbe cives denotet, ea significatio sumenda, quæ utrumque complectitur. Quoniam itaque promissum erat Carthaginem fore liberam, *sensus communis ac popularis utique hoc insinuat; populum libertate fruitorum in urbe Carthagine qua tunc erat, adeoque ipsa urbis tecta salva esse debere.* Pufend. lib. 5. cap. 11. Sic Roma a Livio dicitur fons imperii, urbs autem qua muris & ædificiis constat imperii subjectum esse nequit; verum cives sive cœtus iste civium est, qui eam inhabitant commune subjectum imperii, verum quoniam hanc civium multitudinem complectebatur urbs Roma, tanquam pro uno eodemque quasi individuo, Roma cum civibus, qui eam inhabitabant, populari sermone conjungebatur.

XVI. 1. Huc & illa frequens quæstio referenda est de pactis personalibus ac realibus. Et siquidem cum populo libero actum sit, dubium non est, quin quod ei promittitur sui natura reale sit, quia subjectum est res permanens. Imo etiamsi status civitatis in regnum mutetur manebit fœdus, quia manet idem corpus etsi mutato capite, & ut supra diximus, imperium quod per regem exercetur non desinit imperium esse populi. Excipiendum erit, si appareat causam fuisse propriam ei statui, ut si liberæ civitates libertatis tutandæ causa fœdus contrahant.

2. At si cum rege contractum sit, non statim personale erit censendum fœdus: nam ut recte dictum est a Pedio & Ulpiano, plerumque Persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstraretur cum quo pactum factum est. Quod si adjectum sit fœderi ut perpetuum sit, aut factum in bonum regni, aut cum ipso & successoribus: sicut solere adjici in fœderibus, *καὶ τῆς ἐκγονῆς*, & posteris ait Libanius in defensione Demosthenis, aut ad tempus definitum, jam satis apparebit reale esse. Tale videtur fuisse fœdus Romanorum cum Philippo Macedonum Rege, quod cum Perseus ejus filius ad se pertinere negaret, bellum eo nomine exortum est.

L. jure gentium. §. pactum. D. de pactis.

Sed

Sed & alia verba, & ipsa interdum materia conjecturam suppeditabunt non improbabilem.

3. Quod si pares sint in utrumque conjecturæ, supererit, ut favorabilia credantur esse realia, odiosa vero personalia. Fœdera pacis causa facta aut commerciorum favorabilia sunt. Quæ belli causa, non odiosa omnia ut quidam censent, sed *ἑπικρασία*, id est fœdera tuendi se causa propius ad favorem accedunt, *ἐνυμμάσια* magis ad onera. Ad quæ accedit quod in fœdere ad bellum quodvis præsumitur ratio habita prudentiæ & pietatis ejus quicum agitur, ut qui non modo non injuste sed nec temere bellum suscepturus videretur.

4. Quod vero dici solet, societates morte finiri, huc non adfero: pertinet enim hoc ad societates privatas, & juris est civilis. Jure ergo an injuria Fidenates, Latini, Etrusci, Sabini a fœdere discesserint mortuis Romulo, Tullo, Anco, Prisco, Servio, adjudicari a nobis recte non potest, cum non existant fœderum verba. Cui non dissimilis est illa apud Justinum controversia, an civitates quæ Medorum tributariæ fuerant, mutato imperio conditionem mutassent. Spectandum enim an in conventionem fidem Medorum elegerint. Minime vero admittenda est Bodini argumentatio, fœdera ad regum successores non transire, quia juramenti vis personam non exeat. Potest quippe juramenti obligatio personam tantum obstringere, & ipsa promissio obligare heredem.

5. Neque enim verum est quod sumit, fœdere jurejurando veluti firmamento inniti, cum plerumque in ipsa promissione satis sit efficaciam, cui majoris religionis causa jusjurandum additur. P. Valerio Consule juraverat plebs Romana conventuros se jussu Consulis. Mortuo illi succedit L. Quintius Cincinnatus. Cavillantur Tribuni quidam, quasi non teneretur religione populus. Sequitur Livii iudicium: *Nondum hæc quæ nunc tenet seculum negligentia Deum venerat: nec interpretando sibi quisque jusjurandum & leges aptas faciebant; sed suos potius mores ad ea accommodabant.*

C O M M E N T A R I U S.

Distinctio pactorum in realia & personalia fundata videtur in devolutione, ut ita dicamus, juris, quod quis sibi & successoribus ac heredibus ex pacto acquisivit, quæ non certam personam respiciunt, sive, ut inquit Gronovius, non stant intra certam personam, sed generaliter concepta ad plures eorum vis & effectus pervenit. Personalis, quæ cum restrictione ad certam personam facta, ut ajunt Jcti sive quæ soli paciscenti prolunt, non aliis, sive heredibus sive successoribus, quod transmissibile est, si ita loqui fas sit. Et hoc sensu commode sui natura reale vocari potest quidquid promittitur libero populo, quia cum sit subjectum permanens, quamvis partes & membra mutantur. (annotavimus enim *ad cap. 9. n. 3. huj. lib.* cor-

pora hæc artificialia, qualia societates civiles sese habere instar corporis naturalis, quemadmodum vero corpus naturale idem esse non desinit, particulis paulatim mutatis, una manente specie; ita idem populus esse non desinit, qui abhinc annis centum fuit, licet non ex iisdem membris constet: continuatur enim imperceptibiliter in posteris, qui paulatim subintrant in aliorum locum, qui vel mortui, vel alio migrarunt, modo sub uno eodemque imperio manent coaliti, tanquam omnes una eademque essent persona) Promissionis sive pacti vis & effectus transit ad seros nepotes, ejusdem populi membra, ita ut ejusmodi promissio sive pactum multa in sæcula prorogetur. Imo etiamsi status mutetur, scilicet forma Reipublicæ aut imperii, manebit tamen

men fœdus, manente eodem corpore sive sub-
jecto imperii, quod populum esse alibi annota-
vimus, in quo radicaliter fundatum, sed cujus
exercitium penes Regem: nisi appareat cau-
sam fuisse propriam ei statui. Et quidni dica-
mus etiam & hoc pactum certo respectu perso-
nale appellari posse, quatenus scilicet cœtus populi
tanquam singularis persona consideratur, qui
etiam tandem ad interitum suum properat, ut
tot populorum & Rerumpub. everfiones & mu-
tationes satis testantur; cujus illustre nobis ex-
emplum est florentissima olim Romana Resp. at-
que cum ejusdem interitu evanescent pacta ac
promissiones eodem modo quo personalia. Sic
interit Resp. in varias partes distracta, quarum
illa huic, hæc alteri civitati accrescit; cum au-
tem non manet eadem persona intra quam stabat
pactum, ea non amplius existente, finitur:
transire enim ejus vis nequit per ejusmodi ac-
cessionem ad illam civitatem cui accrescit,
quoniam non existeret videtur eadem persona.
Idem dicendum si ad servilem redactus populus
conditionem & alienum imperium subire ne-
cessum habeat: sibi enim, non alii extraneo pro-
missio facta. Verum reponere huic possumus, a
potiori parte hic pacti sive promissi denomi-
nationem fieri. Unum quidem corpus & quasi unam
personam repræsentat cœtus populi ex pluribus
membris compositus, quatenus absque ejusmodi
unitate atque concordia nequeat subsistere; ve-
rum quatenus subsistit per continuationem sive
successionem membrorum, quæ vel aliunde ac-
cesserunt cœtui, vel per generationem & nati-
vitatem ei accedunt vel adduntur, hinc non pro
membris illis qui tempore pacti interpositi cœtum
sive civitatem constituiebant, sed etiam futuris,
quamdiu idem manebit populus, atque ita trans-
misit jus pacto quæsitum ad successores, &, ut
diximus, ad feros nepotes. Quamobrem non abs-
que ratione realibus pactis annumeratur, quod
populo tanquam subiecto permanenti promitti-
tur. Quod autem in hac devolutione juris po-
tissimum distinctio pactorum realium & perso-
nalia consistit, vel ex eo quoque apparet,
quod alius quisque singularis persona est sub-
jectum permanentens, licet brevi admodum tempo-
ris spatio vita hominis circumscripta, hæc
subjecti qualitas non tollit aptitudinem ad idem
jus sibi acquirendum ex ejusmodi promissione,
quod populum sibi suisque membris præsentibus
& futuris acquirere statuit Auctor; verum cum
sit subiectum, quod tantum in sua singulari perso-
na consistit, populus vero est corpus consistens ex
pluribus personis, quæ sibi invicem succedunt,

hinc pactum, quod suam stat intra personam cum
ea finitur, & proinde personale vocatur, hoc
reale, quia ad posteros transit, quamdiu idem
manet corpus. Quamobrem quod si cum Rege
contractum sit, non statim censendum persona-
le fœdus, quia quod fit nomine civitatis non tam a
Rege, qua singulari persona, sed a toto populo
contractum videri debet, & proinde reale; qui-
pe cum Rege contrahitur tanquam universum
populum in sua referente persona, & hanc ob-
rationem persona Regis pacto inferitur. Præ-
terquam quod sæpius id fiat in privatis etiam
contractibus, non ut personale pactum fiat, sed
demonstretur cum quo pactum factum sit; quod
si adjectum, ut perpetuum sit, aut factum in bo-
num Regni, reale est, quia transmissibile est:
perpetuum enim esse nequit, nisi & successores
teneat; quemadmodum nec in bonum regni ce-
dere, nisi cum ipso regno ad posteros ejus com-
moda perveniant, & proinde ad paciscentes eo-
rumque successores vis & effectus, qui provenit
ex pacto interposito, transit, quamdiu existit sub-
jectum cum quo actum, vel cujus in favorem &
gratiam contractum. Quamobrem absque justa
causa cum Fidenates, tum Latini aliique populi,
quos recenset Auctor a fœdere discesserunt, mor-
tuis Romulo, Tullio aliisque Romanorum Regi-
bus, quibus cum fœdus fecerant, quasi personale
ejusmodi esset fœdus, atque proinde iis extin-
ctis, extinctum quoque simul esset fœdus, quo-
niam contractus non egreditur personam contra-
hentis: manente enim eodem populo, cujus no-
mine fœdus factum, adstricti quoque manent
utriusque contrahentes ad servandam sibi mutuo fi-
dem. Et proinde quoque recte refutat Bodini
argumentationem Auctor, statuentis fœdera ad
Regum successores non transire, quia juramenti
vis personam non exeat, nulla facta fœderum di-
stinctione. Juramentum hoc in casu sequitur
naturam actus, cui apponitur, & idcirco per-
sonam non egreditur jurantis personali adjectum
promissioni; reali vero appositum, cum ipsa
promissionis obligatione vis ejus transit ad suc-
cessorem vel heredem. Quamobrem si Rex pu-
blicum fœdus juramento confirmavit, eodem
quoque tenebitur successor, quia, ut optime in-
quit doctissimus Gronovius, In actibus Regiis
princeps & successor habentur pro una eademque
persona, uterque repræsentat populum, qui he-
ri & hodie unus. Deinde, inquit, jurisjurandi
vis non exit personam jurantis, quoties quis pro
se tantum & suo nomine, non etiam alieno &
pro alio jurat; Rex autem jurat pro populo, cu-
jus pars est successor.

XVII. Sane cum rege initum fœdus manet, etiamsi rex idem aut
successor regno a subditis sit pulsus. Jus enim regni penes ipsum
manet, utcunque possessionem amiserit: quo pertinet Lucani illud
de Senatu Romano:

*Non unquam perdidit ordo
Mutato sua jura loco.*

Bbbb

XVIII.

XVIII. Contra, si alieni regni inuasor volente vero rege, aut oppressor populi liberi, antequam sufficiens populi consensus accedat, bello impetatur, nihil eo fiet contra fœdus: quia hi possessionem habent, jus non habent. Et hoc est quod Nabidi dicebat T. Quintius:

*Livius
lib. xxxiv.*

Amicitia & societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum justo ac legitimo facta est. Qualitates autem istæ in fœderibus regis, successoris, & similes, jus proprie significant, & odiosa est inuasorum causa.

COMMENTARIUS.

Fœdus cum Rege initum, etiamsi Rex idem aut successor regno a subditis pulsus, firmum manet, quia idem manet populus, cujus nomine contractum, non eo quasi jus regni penes ipsum expulsus maneat; quippe a subditis pulsus, jure regni cadit, ut alibi diximus. Quemadmodum penes populum jus regni conferendi; ita quoque penes eundem potestas Regem imperio exuendi justas ob causas, ut a nobis *lib. 1.* annotatum. Quamobrem salvo fœdere, Regi expulso, ad recuperandam possessionem & vindicandum regnum auxilia mitti non posse dicendum mihi videtur, etiamsi fœderi adjecta clausula, qua sibi confœderati invicem auxilia promittunt. Regi quidem promissum, qua Regi,

id est, capiti populi, cui imperat, sed legitime exutus dignitate & majestate, cadit jure imperii, & idcirco obligatio evanescit, qua vi fœderis sibi adstrictum habebat eum, quicum contraxit ad mittenda sibi auxilia. Secus si per vim inuasoris coactus regno cedere, quamvis possessionem amiserit, jus tamen regni retinet, quod ipsi tanquam indigno eripi nequit justa sine causa. Itaque si fœderi nonnullæ in sui favorem ac regni commodum ac bonum condiciones adjectæ, firmæ manent, eisque teneri obligaturis, quicum fœdus initum. Contrarium obtinet in casu ab Auctore descripto. Vid. quæ *lib. 1. cap. 4.* commentati sumus.

XIX. Tractaverat olim Chrysippus hanc quæstionem, an præmium promissum ei qui primus ad metam pervenisset, debeatur utrique si simul pervenerint, an neutri. Et sane vox primi ambigua est, nam aut eum significat qui omnes antecedit, aut quem nemo. Sed quia virtutum præmia favorabilia sunt, verius est concursuros ad præmium, quanquam liberalius Scipio, Cæsar, Julianus, his qui pariter muros ascenderant solida præmia tribuerunt. Et hæc quidem dicta sunt de interpretatione ea, quæ verborum significationi propriæ vel impropriæ aptatur.

COMMENTARIUS.

Movet hic Auctor quæstionem, an præmium propositum ei, qui primus pervenisset ad metam, debeatur utrique, si simul ambo pervenerint, an neutri? Et sane vox *primi* ambigua est, nam primus significat & eum, qui omnes antecedit, & eum, quem nemo. Fortasse ejusmodi differentiz quibusdam primo intuitu nimium subtiles videbuntur, quam ut in actibus & negotiis humanis locum sibi vindicare deberent, utpote quæ multis cavillationibus causam præbeant; nihil enim differre videtur ille, qui omnes antecedit, ab illo, quem antecedit nemo; quippe qui antecedit omnes, nonne in eo primus, quod eum antecedit nemo? sin eum aliquis antecederet, primus dici non posset; imo vero fundata est justa ratione hæc differentia, at-

que suum habet usum in actibus & negotiis humanis. Differt enim ille, qui omnes antecedit, ab eo, quem nemo antecedit, in hoc, quod ille parem non habeat, hic quandoque pares gradu habere queat. Quicumque omnes antecedit parem habere nequit; quippe tunc non omnes antecederet: at vero ille, quem antecedit nemo, semper antecedit omnes, sed plures sibi gradu & ordine pares esse possunt. Ideoque quem nemo antecedit, non statim omnium primus. Quamobrem si præmium propositum ei, qui omnium primus ad metam pervenerit, & duo vel tres simul ad eandem eodem momento pervenerint, stricte loquendo nulli debetur, quia nemo omnium primus, sed quia virtutum præmia favorabilia, ut inquit Auctor noster, verius est concursuros ad

ad premium, & hoc obtinet ubi a tertio premium sit propositum ad excitandam certantium alacritatem, si modo res talis sit; qua natura sua divisibilis, vel simul possideri queat: alias forte res committetur, vel denuo certabitur. Si vero illi ipsi, qui cursu certant, premium, velut sponsione facta, constituerint ubi simul metam attigerint, neuter ab altero quidquam potest petere. Idem dicendum, si, duobus cursu certantibus, spectatores sponsione certent pro hujus vel illius victoria, ubi uterque simul ad metam pervenerint, neutrius prius est commissum. Pufend. lib. 5. cap. 12.

XX. 1. Est & aliud interpretandi genus, ex conjecturis, extra significationem verborum, eorum scilicet quibus promissio continetur: idque duplex, vel extendens vel coarctans. Sed quæ extendit interpretatio difficilius procedit, facilius quæ arctat. Nam sicut in rebus omnibus ut effectus non sequatur satis est unam deesse causarum, ut nascatur omnes convenire oportet; ita & in obligatione conjectura extendens obligationem non temere admittenda est: multoque hic difficilius quam in casu de quo supra dicebamus, ubi verba largam aliquam significationem, etsi minus receptam admittunt. Nam hic extra verba promittentia conjecturam quærimus, quæ valde certa esse debet ut obligationem inducat, nec ratio similis sufficit, sed oportet eadem sit; nec id semper satis est, ut dicamus ex ratione faciendam extensionem: quia ut modo dicebamus, sæpe ratio ita movet, ut voluntas tamen sit causa per se sufficiens, etiam sine ratione illa.

Everb. in loco a ratione legis ad restrictionem, & in loco a ratione legis ad extensionem.

2. Ut ergo talis extensio recte fiat, opus est ut constet rationem, sub quam venit casus quem volumus comprehendere, esse causam unicam & efficacem, quæ promittentem moverit, eamque rationem ab eo consideratam in sua generalitate, quia alioqui promissio futura fuisset iniqua aut inutilis. Hæc quoque pars tractari solet a Rhetoribus in loco *ἐπιπέρας καὶ ἀγορίας*, *cujus speciem unam ponunt*, quoties semper eandem sententiam dicimus: sed & alter locus *ἔσυναγορισμὸν* per *rationationem* huc pertinet: nimirum ubi ex scripto ducimus quod scriptum non est, ut loquitur Quintilianus. Et quæ a Jurisconsultis traduntur de his quæ in fraudem fiunt.

3. Exemplum sit in pactione, ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud esset muniendi genus. Is locus ne aggere quidem cingi poterit, si satis constet prohibendi muros unicam fuisse causam ne muniatur is locus. Vulgo solet exemplum adferri de conditione, si posthumus sit mortuus, ab eo scripta qui posthumum omnino exspectabat, ut sententia dispositionis producat ad eum casum, si is posthumus natus non esset, quia constet voluntatem loquentis motam fuisse consideratione non existuræ prolis: quod ipsum non apud Jurisconsultos tantum, sed & apud Ciceronem, & Valerium Maximum invenire est.

4. Cicero causam hæc adfert oratione pro Cecinna: *Quid? verbis satis hoc cautum erat? minime. Quæ res igitur valuit? voluntas: quæ si tacitis nobis intelligi posset verbis omnino non uteremur: quia non potest, verba reperta sunt, non quæ impedirent, sed quæ indicarent voluntatem.* Mox in ea-

Lib. 1. de Orat. Bruto: pro Ceco.

dem oratione dicit idem jus esse, ubi perspicitur una atque eadem causa æquitatis, id est rationis quæ sola moverat: ita interdictum, unde tu me vi dejeceris hominibus coactis armatisve, locum habere adversus omnem vim quæ ad caput & vitam pertineat. Ea enim, inquit, plerumque fit per homines coactos armatosque: quæ si alio consilio, eodem periculo facta sit, eodem jure esse voluerunt. In declamatione patris Quintiliani exemplum hoc est: *Cædes videtur significare sanguinem & ferrum: si quis alio genere homo fuerit occisus, ad illam legem revertemur. Si inciderit in latrones, aut in aquas præcipitatus, si in aliquam immensam altitudinem dejectus fuerit, eadem lege vindicabitur, qua ille, qui ferro percussus sit.* Similis est argumentatio Isæi oratione de Pyrrhi hereditate, cum ex eo quod testamentum Attica lege vetitum esset fieri filia invita, infert, ne adoptionem quidem ea invita permitti.

COMMENTARIUS.

HUc usque egimus de interpretatione, quæ a verborum significatione propria vel impropria desumpta; sed & aliud restat examinandum interpretationis genus ex conjecturis, quæ dantur extra verborum significationem, quibus pactum sive promissio continetur, quæ in causa esse possunt, ut quandoque interpretationi *extensiva*, aliquando *restrictiva* locus esse possit, quarum illa regulariter sibi locum vindicat, quia ab obligatione liberat, & proinde favorabilior est interpretatione *extensiva*, utpote quæ obligationem inducat, & proinde non locum habet, nisi constet, rationem, sub quam venit casus, quem volumus comprehendere esse causam unicam & efficacem, quam contrahentes in fœdere respexerunt, eamque ab iis consideratam in sua generalitate, ita ut eandem ad præsentem quoque casum voluissent applicare, si de eo cogitassent contrahentes, idque quia alioqui inutile futurum fœdus, aut iniqui vel absurdi, inde aliquid concluderetur. Verum recte ab interpretibus notatum, quod Auctor statuit, in *extensiva* interpretatione non sufficere rationem similem, sed oportere eandem esse, ubi enim eadem ratio proprie dici nequit *extensio*; quippe ut inquit Mantica *de tac. & ambig. correm. lib. 1. art. 17.* quando in pluribus casibus eadem est ratio, illa decidit omnes casus non per *extensionem*, sed per *comprehensionem*; quia sicut genus comprehendit omnes species, sic etiam ratio, quæ est generalis, complectitur omnes casus, qui continentur sub diversis speciebus ejusdem generis: cum vero rationes differant specie, tametsi sint similes, illi casus deciduntur per *interpretationem extensivam*, quæ fit de similibus ad similia. Quamobrem Auctor noster inquit, rationem debere considerari in sua generalitate, ut etiam complectatur casus non expressos, qui tamen similes illis, qui expressi, & propterea commode ad eos quoque extendi posset mens contrahentium, quemadmodum in legibus mens legislatoris ad similia extendi æquum est, quæ

cum casibus in lege expressis convenientiam quandam habent: ubi enim par ratio, in iis idem jus obtinere suadet ratio & æquitas. Huc referri possunt, quæ traduntur a Rhetoribus *ἔξι οὐλογοῦμαι de ratiocinatione*; nimirum ubi ex scripto deducimus quod non est scriptum, ut apud Quintilianum *inst. orat. lib. 7. cap. 8.* cui subjungit exempla: *Aratum pignori accipere non licet; vomerem accepit. Lanæ vehere Tarento non licet; oves vexit. Qui patrem occiderit, culeo insuatur; matrem occidit.* Huc referri potest l. 16. ff. de *sponsal.* ubi inquit Ulpianus: *Oratio Imperatorum Antonini & Commodi, qua quasdam nuptias in personam Senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil locuta est, recte tamen dicitur etiam sponsalia in his casibus ipso jure nullius esse momenti: ut suppleatur quod orationi deest.* Atque ita ex scripto deducitur quod non est scriptum. Idem fere Gajus l. 4. ff. de *fund. dotal.* *Lex Julia, qua de dotali pradio prospexit, ne id marito liceat obligare aut alienare, plenius interpretanda est, ut etiam de sponso idem juris sit, quod de marito.* Recte Quintilianus *declam. 331.* *Nulla tanta providentia potuit esse eorum, qui leges componebant, ut omnes species criminum complecterentur. Nam semper caventes, ne nequitia vicisset: & jus ita multiplex & diffusum est, ut pro incerto haberetur ignotum. Fecerunt ergo ut rerum genera complecterentur, & spectarent ipsam æquitatem. Multa ergo inveniuntur frequenter, quæ legum verbis non teneantur, sed ipsa vi & potestate teneantur. Multum etiam valet interpretatio *extensiva* circa fraudem coercendam, quæ ab improbis excogitari solet, leges eludentibus. Fraudis hujus quatuor species faciunt Doctores: dum aliam fieri dicunt *commutatione rerum*; l. 3. §. 3. l. 7. §. 3. ff. de *Sc. Macedon.* aliam fieri dicunt *commutatione personarum*, cum illud, quod ipsi facere non possumus lege vetante, alieno nomine facimus in legis fraudem, cujus exstat exemplum apud Livium *lib. 35. cap. 7.* Cum in multis legibus constricta sit avaritia, quibus fœneratores*

coer-

coercebantur, via fraudis inita erat, ut in socios, qui non tenerentur iis legibus, nomina transcriberent, qua ratione libero fœnore obruebant debitores, qua autem fraude detecta, ex patrum auctoritate M. Sempronius Trib. Pleb. plebem rogavit: *plebsque scrivit, ut cum sociis ac nomine Latino pecunia credita idem jus quod cum civibus Romanis esset.* Huic quoque applicari potest l. 5. ff. de don. int. vir. & ux. Alia fit commutatione contractuum; l. 5. §. 5. ff. eod. aliam denique fieri dicunt in modo contrahendi. l. 8. §. 14. ff. ad Sc. Vellejan. Exemplum fraudis adhibet circa eludendam legem Papiam Poppæjam memorat Tacitus *annal. 15. cap. 19. Percrebuerat, inquit, ea tempestate pravissimus mos, cum pro-*

pinquis comitiis, aut sorte provinciarum, plerique orbi fœtis adoptionibus adsciscerent filios, pratu- rasque & provincias inter Patres sortiti, statim emitterent manu quos adoptaverant. Qui magna cum invidia Senatum advenit, jus natura, labores educandi adversus fraudem & artes & brevitatem adoptionis enumerans: satis pretii esse, quod multa securitate, nullis oneribus gratiam, honores, cuncta prompta & obvia haberent sibi promissa legum diu expectata, in ludibrium verti, quando quis sine solitudine parens, sine luctu orbis, longa Patrum vota repente adequaret. Factum ex eo Senatusconsultum, ne simulata adoptio in ulla parte muneris publici juvaret, ac ne usurpandis quidem hereditatibus prodesset.

XXI. Atque hinc solvenda est celebris illa quæstio, quæ & apud Gellium est de mandato, an impleri possit non per idem sed per aliud æque utile, aut utilius quam erat id quod mandator præscripserat. Id enim ita demum licet, si constet quod præscriptum erat, non præscriptum fuisse sub speciali sua forma, sed sub consideratione generaliore, quæ aliter quoque obtineri possit: quomodo eum qui fidejubere erat jussus, mandare posse creditori, ut tertio pecuniam numeret, a Scævola responsum est. Ceterum ubi de eo non satis constat, retinendum est quod apud Gellium eo loco legitur, dissolvi imperantis officium, si quis ad id, quod facere jussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato respondeat.

Lib. I c. XIII.

L. ult. D. Mandati.

C O M M E N T A R I U S.

Solent ad hanc quæstionem respondere Juri distinguendo, an mandatum certam formam habeat, an incertam. Si certam, ea ipsa servanda est. Diligenter igitur mandati fines custodiendi sunt, quoties certum mandatum fuit, ne alioqui non tam aliter, quam aliud fecisse videatur, ut inquit Paulus l. 5. ff. mandat. sin autem sub consideratione generaliore præscriptum, mandatum per æquipollens impleri potest. Huc pertinet l. fin. ff. mandat. mandati quippe fines non excessisse videtur, qui mandatum per æquipollens implevit, quoties non interest mandantis, an secundum formam mandato præfinitam, an eo, quo nunc impletum, modo finis negotio impositus, ut inquit celeberr. juris interpret & antecessor Joh. Voet *Comment. ad pandect. lib. 17. tit. 1.* Non corticem verborum, sed mandantis intentionem spectari oportet; verum non facile mandati fines excedendi: est enim res admodum periculosa, præsertim publicis in negotiis, ut multa possent ex historiis exempla proferri, quæ id ipsam perhibent. In bello apud Romanos, qui mandata non servasset, capite

plectebatur, etiamsi res feliciter cessisset: sic Manlius filium Torquatum legis pœnam subire effecit, quod cum hoste contra præceptum suum dimicasset, etiamsi eum superasset, teste Livio. Sed quid, si superveniat nova causa, dum quis mandatum exequi paratus, quam si providere potuisset mandans, forte aliam mandati formam præscripsisset. Hoc casu statuunt nonnulli, eum, qui exequi mandatum suscepit, ejus fines excedere posse, & mutare ea, quæ sibi specialiter a domino erant commissa, maxime si mandato vel in strictiori, ut vocari solet, generalis illa clausula inserta sit: *Reliqua sue prudentie & discretionis committimus.* Gail de pas. publ. cap. 4. num. 29. Quod quandoque cum laude in gravissimis negotiis legatos Principum fecisse tradit. Suadet tamen, tanquam quod tutius sit, si tempus & occasio ferant, super nova & incidenti causa committentem consulere, ne si res aliter præter opinionem cadat, ipsi oratores in vitæ, honoris, & bonorum periculum ob non strictè servatum mandatum adducantur.

XXII. Restrings interpretatio extra significationem verborum quæ promissionem continent, aut ex defectu petitur originario vo-

luntatis, aut ex casus emergentis repugnantia cum voluntate. Defectus voluntatis originarius intelligitur ex absurdo, quod aliqui evidenter sequeretur; ex cessatione rationis quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem; & ex materiæ defectu. Primum in eo fundamentum habet, quod nemo credendus est velle absurda.

XXIII. Secundum, ex eo, quod contentum in promissione, ubi ratio talis additur, aut de ea constat, non consideratur nude, sed quatenus sub ea ratione venit.

XXIV. Tertium, in eo quod materia de qua agitur semper intelligenda est obversari animo loquentis, etiam si verba latius pateant. Hæc quoque interpretandi ratio a Rhetoribus tractatur in loco *ἐπιπέτῃ ἐξ Ἀγροῦ*, & titulum habet, cum dicitur non semper eadem sententia.

C O M M E N T A R I U S.

Restriktivæ verborum interpretationi facilius datur locus; est autem restrictiva interpretatio, quoties verba legis generalia restringuntur, propterea quod contrahentes generaliter quidem locuti, minus tamen voluerint, quam expresserint; petitur autem restringens interpretatio vel ex defectu voluntatis originario, aut ex casus emergentis repugnantia cum voluntate, scilicet, interdum verba quidem generaliter sumpta, quibus tamen aliqua exceptio vel limitatio est addenda, vel quia is, qui verba ea protulit, ab initio ad certos casus extendi noluit, vel quia casus, qui postea emergit, cum istius voluntate pugnat. Pufend. lib. 5. cap. 12. Defectus voluntatis originarius triplici modo intelligitur. Primo ex absurdo, quod aliqui evidenter sequeretur; nemo enim mentis compos credendus velle absurda. Huc pertinere videtur l. 41. ff. de servit. prad. verban. Olympico habitationem & horreum, quod in ea domo erat, quoad viveret legavit: juxta eandem domum hortos & cœnaculum, quod Olympico legatum non erat, fuerunt; ad hortum autem & cœnaculum semper per domum, cujus habitatio relicta erat, aditus fuit. Quæsitum, an Olympicus aditum præstare deberet? Respondit Scævola servitutum quidem non esse, sed heredem per domum transire ad ea, quæ commemorata sunt, posse. Absurdum enim quid contineret, si hac ratione domino rei suæ usum adimi posset, præterquam quod testator, qui Olympico habitationem & horreum legavit, censetur voluisse, ut heredi esset impedimento, quo minus re sua uti frui posset: arg. l. 15. ff. de usufruct. legat. ubi inquit Marcellus: *Qui duos fundos habebat, unum legavit, & alterius fundi usufructum alii legavit. Quæritur, si fructuarius ad fundum aliunde viam non habeat, quam per illum fundum, qui legatus est, an fructuario servitus debeat?* Respondit, quemadmodum si in hereditate esset fundus, per quem fructuario potest præstari via secun-

dum voluntatem defuncti, videtur id exigere ab herede, ita & in hac specie non aliter concedendum esse legatario fundum vindicare, nisi prius jus transeundi usufructuario præstet, idque eo ipso voluisse testator præsumendus, cum voluerit usufructum legare, utpote qui sine hoc jure inutilis esset. Colligitur quoque defectus voluntatis ex cessatione rationis, quæ sola plene & efficaciter movet voluntatem. Fundamentum in eo consistit, quod res in pacto vel promisso contenta, cui talis ratio additur, aut ubi de eo jam satis constat, non amplius nude consideretur, sed quatenus sub ea ratione venit: ea enim ratio fuit causa impulsiva promittendi, sine qua promissum non esset, exemplum est in l. 6. §. 2. ff. de jur. patron. ubi patronus prohibetur jurejurando adigere libertum, ne uxorem ducat vel liberos tollat, addit vero Paulus Jctus: *Quamvis nulla persona lege excipiat: tamen intelligendum est de his legem sentire, qui liberos tollere possunt: itaque si castratum libertum jurejurando quis ad egerit, dicendum est non puniri patronum hac lege.* Quæ ratio hujus prohibitionis in eo, ne, dum patronus avaritiæ suæ velificatur, sobolis multiplicatio impediretur; atqui castratus ad sobolem procreandam inhabilis; ergo non meretur poenam lege statutam. Cessante itaque hoc casu ratione legis, cessat quoque ejus dispositio. Ex defectu denique materiæ; materia quippe de qua agitur semper intelligenda est obversari animo loquentis, itaque quæcunque disponit, agit vel loquitur; ea ita explicari debent, ut convenient naturæ & qualitati materiæ sive rei, de qua agitur, quamvis verba latius pateant, restringenda tamen ad casum sive materiam, de qua sermo: exempli gratia, si feudum concessum sit alicui pro se & descendantibus masculis, non intelliguntur nepotes ex filia, quia naturæ feudi, quæ feminas & descendentes ex illis plane excludit, repugnat.

XXV. 1. Sed de ratione notandum est, sub ea comprehendi sæpe quasdam res non secundum existentiam sed secundum potentiam moraliter consideratam, quæ ubi locum habet restrictio facienda non est. Sic si cautum sit, ne exercitus aut classis aliquo ducatur, non poterit duci, etiam animo non nocendi. Quia in pactione non certum damnum sed periculum qualecunque spectatum est.

2. Solet & hoc disputari, an promissa in se habeant tacitam conditionem si res maneant quo sunt loco: quod negandum est, nisi apertissime pateat statum rerum præsentem in unica illa quam diximus ratione inclusum esse. Sic passim in historiis legimus legatos a suscepto itinere domum rediisse deserta legatione, quod res ita mutatas intelligerent, ut tota legationis materia aut causa cessaret.

Pascal.
legato.
140.

C O M M E N T A R I U S.

Vir prudens non præsens duntaxat periculum. evitabit quacunq[ue] potest ratione, sed etiam imminens & futurum providebit, sibi que cavebit, ne inde aliquid damni patiatur. Quo fit, ut in conventionibus & actibus humanis sæpe res quædam comprehendantur non secundum existentiam, sed secundum potentiam moraliter consideratam; quæ ubi locum habet, restrictio non est facienda: est enim hic causa favorabilis, scilicet damni vitandi, quæ est species defensionis sui: itaque qui sibi omnem securitatem stipulatus, sibi quoque cavisse præsumendus, ne ille, quicum convenit, quid agat, unde quid mali suspicari posset, licet non eo animo in actum deducatur. Pufendorfius tale ponit exemplum: si inter duos populos fœdere cautum, ne exercitus aut classis intra certum locum deducatur, licet ratio conventionis fuerit, ut ne inde damnum actu alicui inferatur; haud quidquam tamen classem aut exercitum deducere licebit, utut animus nocendi abfuerit: nam sufficit, quod alter nocendi habeat potentiam, licet

non habeat animum: quod enim in potentia est, facile in actum deduci potest; quippe hoc pacto non damnum modo, sed & probabilem damni metum evitare placuit. Est & alia quæstio de promissis, an habeant in se tacitam conditionem, si res maneant quo sunt loco? Quod negandum statuit Auctor; affirmandum vero plerique alii DD. nisi cogitatum fuerit, vel potuerit cogitari in futurum, aut verbis generalibus concepta fuerit dispositio, ut ea complectatur tam præsentia quam futura. Verum cum dicta conditio videatur odiosa, utpote irritum reddens promissum, non facile præsumenda, ubi non expresse adjecta, nisi, ut inquit Auctor, apertissime appareat statum rerum præsentem in unica illa, quam diximus, ratione inclusum esse, ut quandoque in susceptis legationibus contigisse tradunt historici. Sic Titus ad congratulandum Galbæ de imperio acquisito a patre missus, comperta ejus morte, rediit ex itinere. vid. Suet. in Tit. cap. 6. Tacit. 2. Hist. 1.

XXVI. 1. Repugnantia casus emergentis cum voluntate solet & ipsa ab oratoriarum artis magistris referri ad eum quem dixi locum *ἐπὶ τῆς ἀνεπιβουλεύσεως*. Est autem duplex: nam aut voluntas colligitur ex naturali ratione, aut ex alio signo voluntatis. Dijudicanda voluntati ex naturali ratione Aristoteles, qui hanc partem accuratissime tractavit, propriam virtutem tribuit in intellectu *γνώμην*, sive *ἐπινοήσασθαι*, id est, *equi prudentiam*, in voluntate vero *ἐπιεικειαν*, id est, *equitatem*, quam sapienter definit, correctionem ejus in quo lex deficit ob universalitatem: quod ad testamenta quoque & pacta suo modo referri debet. Nam quia casus nec prævideri omnes possunt nec exprimi, ideo libertate quadam opus est eximendi

ca-

casus, quos qui locutus est si adesset eximeret: non tamen temere; id enim esset dominum se facere actus alieni; sed ex sufficientibus indiciis.

2. Certissimum indicium est, si quo casu sequi verba illicitum esset, id est, pugnans cum naturalibus aut divinis præceptis. Talia enim cum obligationis capacia non sint eximenda sunt necessario. *Quædam*, ait Quintilianus pater, *etiamsi nulla significatione legis comprehensa sint, natura tamen excipiuntur.* Ita qui promisit depositum gladium reddere, non reddet furenti, ne aut ipsi periculum creet, aut aliis innocentibus. Sic nec reddetur res deposita ei qui deposuit, si dominus eam repetat. *Probo*, inquit Triphonus *hanc esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personæ justiore repetitione.* Ratio est, quia, ut alibi notavimus, introducti semel domini ea vis est, ut rem domino cognito non reddere omnino injustum sit.

L. Bona
fides. D.
depositi.

COMMENTARIUS.

Diximus statim restrictivam interpretationem peti vel ex defectu voluntatis originali, vel casus emergentis repugnantia cum voluntate; de priori jam egimus, de posteriori hic agit Auctor. Defectus autem voluntatis ex casus emergentis repugnantia cum voluntate colligitur vel ex naturali ratione, vel ex alio signo voluntatis. Dijudicandæ voluntati ex naturali ratione peculiarem in intellectu habitum tribuit Aristoteles: *γνώμην* sive *εὐγνωμοσύνην*, id est, æquiperitiam, sive facultatem & aptitudinem, qua homo, quatenus rationis particeps, valet dijudicare quid bonum & justum est. In voluntate autem *ἐπιείκειαν* sive propensio & inclinatio seu studium sectandi æquitatem, quam definit Aristoteles correctionem ejus, in quo lex deficit ob universalitatem: hæc enim, inquit, boni & æqui vis ac natura est, ut legis correctio sit, qua aliquid ei deest, propterea quod generaliter loquatur; ita enim argumentatur: lex omnis generalis est; de quibus autem rebus universaliter & generaliter recte percipi non potest; itaque quibus in rebus legis vocem universam ac generalem esse necesse est, id autem non satis recte fieri potest: in eis id sumit lex, quod plerumque solet evenire, quamvis id quod in hoc peccatur satis intelligat, nec tamen idcirco minus recta est; non enim culpa legis est, næque ejus qui legem tulit, sed naturæ rerum: earum enim rerum, quæ in actionem cadunt, talis materia est. Quoties itaque in lege generaliter locuta, aliquid evenit postea præter genus illud universum, tunc par est, quia prætermisit aliquid legislator, & peccavit in eo, quod absolute locutus est, id est, ab eo, quod justum & æquum est, deflexisse videtur, id quod deest, quodque omissum est corrigere, quod etiam legislator si illic adesset, ita eloqueretur, & de quo legem tulisset, si præscivisset. Huic itaque

inservit dextera legis interpretatio juxta normam æquitatis & justitiæ, sive naturalis rationis dictamen, quæ nos informare potest, hunc vel illum casum peculiarem sub universali legis enunciatione non comprehendendi, ex collatione & applicatione ejus cum lege, eo quod alias absurdi quid vel iniqui inde sequeretur, quod a legislatoris mente, utpote cujus scopus præsumitur justitiam & æquitatem colere, maxime alienum. Id quod etiam ad alios actus humanos, contractus, testamenta & pacta suo modo referri debet, ut scilicet semper intentionem & mentem contrahentium & testatoris sive paciscentium ita interpretentur, ut cum eo, quod justum & bonum est, consentiat; quippe ab eo tramite neminem secundum naturam viventem, id est, virum bonum & honestum, quales omnes homines esse præsumuntur, deflectere voluisse præsupponendum. Sed posset objici, æquitatem in lege naturali sibi locum vindicare non posse, cum natura non loquatur universaliter quam lex exigit; sed optime huic reponit celeberr. Pufendorfus, legem naturæ, non prout in se est, sed ut ab hominibus minus universaliter enunciatur, opus habere interpretatione *ἑρμηνεία*, suum cuique reddendum, intelligè utenti ratione, ut nisi ex superiori adsit impedimentum. Huc pertinent quæ §. xx. ex Quintil. desumimus. Nam, ut inquit Auctor, quia casus omnes prævideri nequeunt, neque ob infinitam varietatem exprimi, ideo libertas quædam relicta ei, qui jurisdictioni præest, generalia legum decreta ad speciales casus applicare, & excipere ejusmodi casus, quos ipse legislator excepturus fuisset, si illos prævidisset, vel ipse in eos incidisset. vid. *tit. ff. de ll.* Verum hoc ipsum recte monet Auctor cum temperamento & moderatione faciendum, non temere, ex nulla vel non satis justa ratione, ne quis se dominum ac arbitrum alieni actus faciat,

ciat, sed ex sufficientibus indiciis ac signis. Est quidem generale axioma, quod æquitas præferenda stricto juri; quippe summum læpe strictum jus summa injuria, verum aliquando illud ipsum fallit, & locum habet quod habetur in *Nov. 28. cap. 10.* scil. judicem lege clementiorem esse non oportere, *corrupta videntur esse semina, si sint legibus mitiores:* ut inquit Symmachus, ita ut quamvis admodum durum sit quod lege scriptum, sequendum tamen; quod obtinet quoties lex aperte contrarium velit generalitate verborum, cum legislatoris testata voluntate concurrente; non omnium enim legis rationes nobis innotescere possunt; unde dicunt D. D. rigo-

rem scriptum præferendum æquitati. Nullum autem certius & validius signum, quam si inhaerendo litteris vel verbis legis, absurdi vel iniqui, & proinde illiciti quid inde sequeretur, id est, repugnans præceptis divinis vel naturalibus, si quid pietati, bonis moribus contrarium involveret literalis verborum sensus; quippe cum ea, quæ repugnant legibus naturalibus, & bonis moribus, honestati ac pietati adversantur, nos facere non posse credendum sit; ergo nec ad ea obligari quis potest: impossibile enim nulla valida obligatio, & idcirco hominem, sana mente præditum, nec alium voluisse obligare præsumitur. Vid. quæ annotavimus *cap. 10.*

XXVII. 1. Secundum erit indicium, si verba sequi non quidem per se & omnino illicitum sit, sed æque rem æstimanti nimis grave atque intolerabile: sive absolute spectata conditione humanæ naturæ, sive comparando personam & rem de qua agitur cum ipso fine actus. Sic qui rem ad dies aliquot commodavit, intra eos dies repetere eam proterit si ipse valde egeat: quia actus tam benefici ea est natura, ut non credendus sit quisquam ad magnum suum incommodum se voluisse obligare. Sic qui auxilium foederato promisit, excusabitur quamdiu ipse domi periclitatur, in quantum copiis opus habet. Et concessio immunitatis vectigalium & tributorum intelligitur de quotidianis & anniversariis, non de iis quæ summa necessitas exigit, & quibus carere respublica non potest.

Molin. disp. 294. Silv. verb. commodatum. n. 4. Less. l. II. c. 27. dub. 5.

2. Ex quibus apparet nimis laxè dictum a Cicerone, non servanda promissa quæ sint iis quibus promiseris inutilia, nec si plus tibi noceant quam illi prosint cui promiseris. Nam an res utilis sit futura ei cui promissa est, judicare promissor non debet, nisi forte in casu furoris, de quo supra diximus: & ut promissum promissorem non obliget, non satis est quodlibet nocumentum in promissorem, sed tale oportet sit quod pro natura actus credi debeat exceptum. Sic qui operas vicino ad dies aliquot promisit, non tenebitur, si eum morbus fonticus patris aut filii detineat. Et hoc rectè Cicero de Officiis primo: *Si constitueris te cuiquam advocatum in rem præsentem esse venturum, atque interim graviter egrotare filius cæperit, non sit contra officium non facere quod dixeris.*

Aug. ad l. 7. ad l. Rhod. Vasaq. Contr. Ill. c. 31.

3. In eundem sensum accipiendum, nec ultra trahendum est, quod apud Senecam legimus: *Tunc fidem fallam, tunc inconstantie crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum, alioqui quidquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promisi advocacionem: postea apparuit per illam causam præjudicium in patrem meum quæri; promisi me peregre una iturum: sed iter infestari latrocinii nuntiatur. In rem præsentem venturus fui: sed eger filius, sed puerpera uxor tenet. Omnia esse debent eadem quæ fuerint cum promitterem, ut promittentis fidem teneas. Omnia intellige pro actus ejus de quo quæritur natura, ut jam modo exposuimus.*

De Benef. l. 17. c. 35.

COMMENTARIUS.

Alterum vero indicium, cur universalis aliqua lex restringenda sit, est, si verborum proprietati in interpretando inhære non omnino quidem illicitum, quasi continerent aliquid, quod repugnaret justitiæ normæ atque honestati, & idcirco per se illicitum & moraliter malum, cujus nulla obligatio, sed æque rem æstimanti nimis grave atque intolerabile, quod inhumanum, sive æquitati non omnino conveniens, sive absolute spectetur naturæ humanæ conditio per se, sive comparisonem instituendo inter personam & rem, de qua agitur, cum ipso fine actus, sive intentione agentis. Quemadmodum res omnes cum personis, quarum dispositioni subjacent, relationem habent, ita & omnes actus, qui ab homine proficiuntur, referri debent ad intentionem agentis, qualis relatio intercedit personæ cum re ad se pertinente, talem relationem habet actus cum re, de qua quis disponit. Quamobrem si quis de re sua disponat in favorem vel commodum alterius, semper inspicienda intentio agentis, quem in finem de re sua hoc vel alio modo disponere placuit. Quippe quemadmodum quisque est liber moderator & arbiter rei suæ, ita pro lubitu potest de illa disponere, vel eam plane alienare, ita ut res plane inserviat alieno commodo cum exclusione proprii, quod fit in domini translatione, & idcirco nullam amplius cum disponentis persona relationem habeat, vel ea reservata in alterius commodum rem suam abdicare, non quidem ejus dominium sed usum alteri concedendo; quippe propter peculiare istiusmodi relationes rei cum persona, res quæque suo potius servit domino quam alterius commodo, idque æquitati conveniens, quod dominus præferatur omnibus, atque salvo eo jure præcipue ea intentione quisque in alterius commodum de re sua disponere voluisse præsumendus. Quippe nisi illud sibi reservare voluisset, in totum abdicasset, & alieno commisit arbitrio de ea disponendi pro lubitu facultatem, cum vero res & actus, qui de re disponit, paræ relationem habeat ad personam agentis, tum etiam inter se, hinc & comparatione personæ & rei cum fine actus elucescit, quid nimis grave sive inhumanum, tanquam æquitati repugnans atque intolerabile esset, si verba, quibus actus perfectus, sequi vellemus in sua generalitate absque ulla restrictione vel limitatione, quæ, comparando personam & rem cum fine actus, facile apparet. Exemplum nobis sit actus commodati, quo ad dies aliquot res alicui commodatur, ut ad suum commodum ea possit uti, sed forte accidit, tempore non dum elapso, ut ille, qui rem commodavit, ea ipse egeat. Quæritur, an intra eos dies eam poterit repetere? Quod affirmandum statuit Auctor, & cum eo plerique Moralistæ. Atque id ipsum facile apparet ex comparatione personæ & rei cum ipso fine actus, sive ejus relatione cum persona &

re ad dominum pertinente; res, quæ commodatario utenda concessa, videtur quidem relationem suam habere ad utrumque, tam dominum rei, quam commodatarium; verum ex relatione rei cum fine actus apparebit potiore esse primam altera; quippe cum sit actus beneficus, cujus est natura sive potius finis, ut res maneat subjecta dispositioni commodantis, ita ut, quoties ea ipse egeat, possit repetere, cum nemo sanæ mentis credendus ad magnum suum incommodum se voluisse obligare, commodatarius tenetur rem reddere, ut inserviat necessitati & commodo commodantis, cujus cum persona adeo arctam habet relationem, ut in pari necessitate sit præferendus, cui renunciassè videri nequit, quoniam natura & finis actus sive contractus satis indicat, hanc sibi facultatem reservasse cum ipso jure domini, & repetendæ rem, si ipse ea indigeret. Præterquam quod & ipsa æquitas ex circumstantiis, quæ cum actu sive contractu commodati concurrunt, & mutua arctissima illa relatione ejusmodi deducit consequentiam, sive restrictivam verborum interpretationem, quæ ex mente agentis deducitur, facta dicta comparatione: non censetur enim commodatorem eventum comprehendere voluisse, si de eo rogatus fuisset. Vid. *Less. de J. & F. lib. 2. cap. 27. dub. 5. Molin. disp. 294.* Si quis auxilium foederato promisit, excusabitur quamdiu ipse domi periclitatur, & ad sese tendendum propriis copiis opus habet; quisque enim sibi proximus, & sub hac conditione promissio facta censi debet, ne, alterius commodo inservire cupiens, mihi ipsi noceam & detrimentum adferam, rei meæ usu & possessione carenti, ab eo, qui sana mente præditus. Inde nimis laxè Cicero dixisse videtur Auctori, *non servanda esse promissa qua sunt iis, quibus promiserit inimilia, nec si plus tibi noceant, quam illi profint, cui promiseris.* Quippe non semper penes promissorem jus residet, quo sibi arbitrium vindicaret, an res utilis sit futura ei, cui promissa est: quisque enim, qui sui juris & mentis compos est, ipse quid sibi utile, quid noxium foret, arbitratur, nisi hic in istum habeat imperium, ejusve salutis curandæ sit præpositus. Quemadmodum in civitate Principis solius est judicare quid salutis & utilitati communi tuendæ ac promovendæ inservire, quid ei nocere possit, non civium relictum arbitrio. Et ne promissum promissorem obliget, non sufficit quodlibet nocumentum, aut onus in promissorem redundans: (nam omnis præstatio & implementum promissi gratuiti cum onere conjunctum, sed tale ac tantum, quod pro natura actus credi debeat exceptum) quod reducerem semper ad modicum, propter innatum cuique amorem erga seipsum, quo maxime impellitur ad declinanda, quæ aliquam præ se nocendi ferunt speciem. Nimis leve hic in deliberationem cadere non oportet, propterea quod verendum,

ne

ne hoc prætextu nimis facile fides falleretur, tum etiam quod sæpius nostro cum levi damno, proximi, quem amore prosequimur, vel quod bene de nobis meritis, vel sanguinis jure devinctus, vel aliis de causis dilectus, utilitati ac commodo consulere velimus.

XXVIII. Diximus alia quoque esse posse signa voluntatis quæ ostendant casum eximendum. Inter ea signa nihil validius est quam verba alio loco posita, non ubi directe pugnant, quæ est ἀννομία, cujus supra meminimus, sed cum velut insperato ex ipso rerum eventu inter se committuntur, quam Rhetores Græci vocant τὴν ἐν ἀεσίτοις μάχην.

XXIX. 1. In hac disceptatione utra pars scripti cum ex casu fit collisio prævalere debeat, regulas quasdam ex antiquis auctoribus Cicero posuit; quæ ut spernendæ neutiquam sunt, ita mihi non suo ordine videntur collocatæ. Nos eas hunc in modum digeremus: ut quod permittit cedat ei quod jubet: quia qui permittit aliquid ita permittere videtur, nisi aliud quid obstet quam de quo ibi agitur: ideoque, ut ait Scriptor ad Herennium, plus valet sanctio permissione. Ut quod faciendum est certo tempore, ei præferatur quod quovis tempore fieri potest: unde sequitur, ut plerumque pactio vetans vincat jubentem, quia pactio vetans obligat ad quodvis tempus, jubens non item, nisi aut tempus sit expressum, aut jussio tacitam prohibitionem contineat. Inter eas pactiones, quæ supra dictis qualitatibus pares sunt, ut præferatur quod magis est peculiare, & ad rem propius accedit: nam solent specialia efficaciora esse generalibus; & in prohibitionibus, ut quæ pœnam adjunctam habet ei quæ pœna vacat, & quæ majorem pœnam minatur ei quæ minorem præferatur. Tum vèro, ut superet quod causas habet aut magis honestas aut magis utiles. Extremo loco, ut quod postremo dictum est vincat.

Libro 13.

2. Illud ex superioribus hic repetendum est; pactorum juratorum eam esse vim, ut intelligi debeant secundum receprissimam proprietatem, & ut omnes restrictiones tacitas, & ex natura rei non omnino necessarias, quam maxime repudient. Quare & si juratum pactum cum non jurato pugnet certo eventu, præferendum erit cui adest jurisjurandi religio.

COMMENTARIUS.

PRÆter ea signa & indicia voluntatis, ex quibus perspiciamus atque colligimus verborum, in quibusdam actibus & conventionibus humanis, restrictivam interpretationem præferendam laxiori, ratione dictante, sunt & alia quædam, quæ ostendunt certum casum pacto aut lege, vel conventionione universaliter concepta eximendum, scil. quoties verba, alio loco posita, non quidem directe pugnant cum pacto aut lege, (quæ est antinomia, quando sibi invicem adeo contraria, ut nulla ratione conciliari queant) sed tamen per incidentem casum peculiarem,

ut volunt, insperato rerum exitu, inter se colliduntur. Seu ut inquit celeberr. Pufendorfius, quod eodem redit, quando duo pacta aut leges diversa extant, quæ invicem non pugnant, ac diverso tempore commode servari & impleri possunt ac debent; verum quibus satisfieri nequit, quando casu aliquo eorundem impletio in idem temporis momentum incidit. Quoties autem leges casu & eventu colliduntur, certæ sunt observandæ ac tenendæ regulæ, ut constet utra pars scripti prævalere debeat, si utrique satisfieri nequeat, has regulas potissimum ex antiquis auctoribus posuisse

Ciceronem inquit Auctor, quas neutiquam spernendas censet, sed meliori ordine collocandas statuit. Eas itaque hunc in modum digerere voluit, quem ex textu videre quisque potest. Ad primam regulam applicari posse videtur lex, quæ permittit cuius civi Romano habere concubinam, ea vero cedere debet legi, quæ deinceps lata, quæ vetitum, ne quis in castris mulierem miles habeat. *Semper potentior lex est quæ vetat, quam quæ permittit*, ait Quintil. *declam.* 374. Altera regula dicitur, quod faciendum est certo tempore, illud præferri oportere, quod quovis tempore fieri potest. Ad hujus regulæ aliarumque, quæ sequuntur, elucidationem multum conferre possunt, quæ habet Pufendorfius *lib. 5. cap. 12.* Ubi in usum, inquit, tempus incidit implemendum duarum obligationum, quarum uni non nisi certo eoque præsentis tempore recte satisfieri potest, alteram autem quovis alio tempore impleri nihil interest; hæc in aliud tempus dilata stato tempore erit implenda. Ex quo tamen apparet, non esse uni & eidem imponenda, quæ simul expediri nequeunt, & quorum nullam dilationem fert. Quo facit, quod Plutarchus *quest. Rom.* disquirat, quare flaminibus Dialibus non liceat magistratum gerere. Cum enim certæ sint & ordine definitæ actiones sacerdotum, Regum vero ordine carentes & infinitæ, fieri non poterat, ut qui Rex simul sacerdos esset, diversis generis in eundem temporis articulum incidentibus negotiis, utrumque procuraret; sed necesse erat futurum, ut utroque urgente alterum omitteret. Nam istis sacerdotibus nondum innoverat illud arcanum; honorem & lucrum ex sacerdotio capere, functionem & labores in vicarios transcribere. Et quis ignorat olim & imperium civile & sacerdotium sive sacrorum curam penes unam eandemque resedisse personam, id est, summum in Republica magistratum. Sed interjecto tempore, cum utriusque muneri vacare non poterant, Reges vel summi magistratus sacris curandis suos præfecerunt ministros, qui suo nomine illa peragerent, quæ efflagitabat eorum ministerium, ita ut olim & etiamnum, quibus sacrorum cura incumbit, & ecclesiastico regimini præsumunt, non aliter sunt habendi quam vicarii & quasi locum tenentes magistratus civilis, qui hanc ipsis demandavit provinciam suo nomine administrandam. Ita ut maxime a vero aberrant, qui hanc sibi potestatem vindicant tanquam independentem ab imperio civili, atque hac ratione imperium in imperio constituere non erubescunt, quo nihil absurdius fingi, & societati civili ac publicæ tranquillitati, a qua societatis conservatio, & idcirco communis civium salus pendet, magis perniciosum ac noxium excogitari potest: quamobrem in quantum fieri potest ex animis hominum delenda ejusmodi noxia dogmata, & in bene constituta Republ. iis obviam eundem, ne latius serpendo quasi contagio quædam hominum mentes & pectora inficiant, ac denique Reipubl. magnum adferant detrimentum. Vid. quæ disputavimus hac de materia in dissertatione nostra

de ortu & imortu imperii Romani: ubi paulo altius hanc questionem repetiisse placuit. Tertia regula dicitur, quod affirmativum præceptum cedere oporteat negativo. Seu, ut inquit Pufendorfius, quando alicui præcepto affirmativo non potest satisfieri absque violatione negativi, tunc impletio istius erit omittenda, aut in aliud tempus rejicienda, donec sese magis opportuna præbeat occasio illud adimplendi. Ratio fundata in natura præceptorum affirmativorum & negativorum, quod horum obligatio sit perpetuo uniformis & æqualiter efficax; illa autem occasionem præsupponat, quæ non adesse intelligitur, ubi quid citra violationem legis fieri nequit. Hinc nemo potest cum aliorum spoliis & incommodo suæ utilitati consulere, vel erga proximum beneficium esse videri velle. Præposterum enim, inquit statim allegatus Auctor, genus pietatis coram fierari, & calcos pauperibus elemosina loco dare. Quamobrem non est permittendum malum, ut inde quid lucri eveniat, quod in pauperes erogari posset. Quarta in præcedentibus sive præceptionibus, quæ dictis qualitatibus paræ sunt, peculiariæ præferuntur generalioribus, & quæ propius ad rem accedunt. Quod autem Grotius adjicit, in prohibitionibus, quæ poenam habent adjunctam, præferri illi, quæ poena vacat, & quæ poenam majorem minatur ei quæ minorem, non adeo liquidum esse sibi videtur inquit Pufendorfius; quippe nullius videtur esse momenti prohibitio, quæ nulla poena expressa aut arbitraria sancitur. Immo magni momenti est, & sæpius majorem effectum producit, quam cui poena adjuncta. Quamobrem rationem nullam video, cur præferenda ei, quæ poena vacat. Effectus autem est, quod actus contra talem legem admissus, ipso jure nullus, cum sæpius subsistat, si poena fuerit adjuncta. Satis puniri videtur, qui nullum ex actu capit effectum. Itaque poenæ adjectio non videtur efficere, cur minus valeat prohibitio alia non poenalis, ut inquit Zeiglerus; ita prohibetur mulier intra tempus luctus alii nubere. *l. 1. Cod. de his qui not. infam.* Si tamen nupserit, actus non est ipso jure nullus, sed mulier infamia notatur, & alias poenas perferre cogitur. *l. 1. Cod. de secund. nupt.* Quinta rationi conveniens, ut superet, quod causas habet aut magis honestas, aut magis utiles. Postest enim, ut inquit Cicero *1. offic. cap. 3. eorum ipsorum, quæ honesta sunt, sepe incidere contentio & comparatio de duobus honestis, utrum honestius.* Ea enim si incidant in idem tempus, cum utroque non liceat defungi, deliberandum quodnam sit præstantissimum, & idcirco quodnam ex his sit eligendum & præferendum alteri. Absque dubio superet quod honestius. Hinc si quædam contentio instituat, utrum sit honestius, sapientis an justitiæ officia exercere, si utrisque vacare nequeamus, queri posset utra præferenda? Cicero aptiora ea dicit esse naturæ officia, quæ ex communitate, quam ea, quæ ex cognitione ducantur, id est, quæ faciunt ad societatem tuendam atque conservandam, præstantiora iis, quæ in investigatione veri versantur. Si illa

illa hisce præstantiora; ergo facile apparet, utra præferenda ac eligenda. Extremo loco, ut quod postremo dictum est vincat. Si id casu accidat, ut tanquam inter se collidant, oportet eas considerare, considerando utra ad majores, utiliores, honestiores, & magis necessarias res pertineat. Deinde utra lex posterior lata sit: nam postrema quæque gravissima est. Connan. lib. 1. cap. 9. Sed & illud notandum, quando duo pacta, juratum & injuratum, simul impleri nequeant, illud hinc cedit, nisi pacto jurato injuratum tanquam exceptio aut limitatio sit insertum. Nam juramentum pacto accedens restrictiones & exceptiones tacitas ex natura rei non necessarias excludit, quas facilius pacta jurata admittunt. Puffend. dict. loc. Hisce regulis & addit plures, scilicet obligationi perfecte mutua, homines utrimque respicienti, cedit obligatio imperfecte mutua. Quemadmodum fortiori cedit quod est debilius; sic quæ debentur ex contractu, potius solvenda sunt, quam quæ ex promisso gratuito, aut lege gratitudinis, si utriusque implementum præstari simul nequeat: majus enim obligationis vinculum in uno, quam in altero. Lex beneficentia cedit legi gratitudinis ceteris paribus. Favorabilis quippe est debitum grati animi, quam beneficentia; cum illa requirat, ut reddas ideo quia accepisti; hæc ut prior des; adeoque tali casu ob con-

currentem gratitudinis necessitatem beneficentia obiectum deesse intelligitur. Inter leges, quæ a potestatibus subordinatis proficiuntur, lex inferioris potestatis cedit legi superioris, si utriusque simul satisfieri nequeat. Rationi enim adversaretur, ut major potestas cederet inferiori a se dependenti; unde nihil rationi magis conveniens, quam ut Deo magis obediatur quam hominibus; & ideo si quid humanæ leges statuant, quod repugnat legibus divinis seu naturalibus, utique potius hisce, quam illis obtemperandum. Summa enim potestas non adeo late patet, quantobrem tanquam extra territorium jus dicenti impune non paretur. Hisce regulis & illa recte additur, quæ dicitur, quo arctiori vinculo persona nobis conjungitur, eo præstationes, quæ ipsi debentur, aliis præponderant, ceteris paribus; cujus rationem habendam maxime in collocandis beneficiis, & officiorum, quæ sibi invicem debent mortales, præstationibus, commendat Cicero 1. offic. ut alibi annotavimus, easque juxta societatis gradus ponderandas statuit. Sic commendat nobis Apostolus, ut erga omnes beneficii sumus, tanquam ejusdem societatis membra, & rationis & originis participes, tum naturalis insuper cognationis vinculo sibi invicem devinctos, sed maxime erga domesticos fidei.

XXX. Solet & hoc quæri, an in dubio contractus perfectus cense-
feri debeat antequam scriptura confecta sit, & tradita. Nam id Mu-
rena causabatur adversus ea quæ inter Syllam & Mithridatem conve-
nerant. Mihi apertum videtur, ni aliud convenerit, credendam,
scripturam adhiberi, ut monumentum contractus, non ut substan-
tiæ ejus partem. Alioqui exprimi id solet, ut in induciis cum Na-
bide: Ex qua die descriptæ conditiones editæ Nabidi forent.

Ap. Mi-
thr.

Livius
lib. xxxiv.
Alc. v.
conf. 17.

C O M M E N T A R I U S.

Scripturam non esse de substantia contractus
verissimum: contractus enim & conventio-
nes consensu contrahentium perficiuntur, &
idcirco eo ab utraque parte interposito, circa
conventiones vel pacti objectum, sive rem
de qua agitur, perfectus censei debet, nisi
aliud convenerit: possunt enim tales conditio-
nes & leges contractui adjicere, quas velint.
Itaque si convenerint, ut contractus fieret in
scriptis omnibus suis numeris ac partibus per-

fectus censei nequit, antequam in scripturam
redigatur. Aliud dicendum, si conventum ut
scriptura conficeretur, hoc casu nihil ad negotii
essentiam adfert scriptura, sed tanquam monu-
mentum contractus adhibitum censei debet,
ut notitia haberi possit de contractu: sunt enim
scriptura, ut quod actum est, per eas facilius proba-
ri possit, & sine his valet quod actum est, si
habeat probationem, ut inquit Gajus l. 4. ff.
de pign.

XXXI. Illud vero non admittam quod quibusdam placuit, con-
tractus regum & populorum quantum fieri potest interpretandos ex
jure Romano: nisi appareat inter quosdam populos jus istud civile in
his quæ juris sunt gentium, etiam pro jure gentium receptum esse:
quod temere præsumendum non est.

COMMENTARIUS.

Jure merito statuit Auctor contractus Regum & populorum non ex jure Romano, sed Gentium interpretationem admittere, nisi appareat quosdam inter populos jus istud in his, quæ juris Gentium sunt, etiam pro jure Gentium receptum esse, quod liquido constare oportet: jus enim civile Romanum istius populi fuit jus proprium, quod accommodatum ad Reipublicæ constitutionem & fabricam, & coste-

net, qui imperio Romano subjecti populi, iisque regula & norma agendorum fuit, ad quam componere, peragere & perficere contractus & negotia oportebat: ideoque inter Reges, Principes summa majestate decoratos nullam vim obligandi habet, idcirco nec formam paciscendi & contrahendi præscribit, sed jus Gentium unica conveniendi regula & norma Regibus & populis tanquam unanimi consensu receptum.

ix. Symp.
13.

XXXII. De eo vero quod Plutarchus in Sympotiacis movet, conditionem offerentis, an accipientis verba attendi magis debeant, ita videtur, cum accipiens hic sit qui promittit, ejus verba formam dare negotio, si absoluta & in se perfecta sint. Nam si per affirmationem respiciant verba offerentis, tunc ea ipsa ex natura vocum relativarum repetita in promissione videbuntur. Antequam vero accepta sit conditio, ne eum quidem teneri qui obtulit certum est, nullum enim adhuc jus quæsitum est, ut ex his quæ de promissione supra diximus apparet. Et hæc oblatio conditionis minus est promissione.

COMMENTARIUS.

Promittentis sive accipientis verba maxime in stipulatione attendi debent, si perfecta sint & absoluta in se, ne alias esset in potestate stipulantis promissorem sibi in infinitum & pro lubitu obligare. Sin autem accipiens sive promittens imperfecte responderit referendo se ad interrogationem, tum stipulantis verba interpretationem recipiunt, quia unica tantum verborum enunciatio, circa quam interpretatio versari potest: cum enim nihil dixerit promittens, nihil est quod possit interpretari: de nihilo enim nihil fieri vel dici potest juxta illud tritum. An-

tequam vero accepta sit conditio, ne eum quidem teneri, qui obtulit, certum est: per acceptationem enim jus alteri quæsitum. Hinc Javolenus l. 55. ff. de oblig. et act. In omnibus rebus, que dominium transferunt, concurrat oportet affectus ex utraque parte contrahentium: nam sive ea venditio, sive donatio, sive conductio, sive qualibet alia causa contrahendi fuit, nisi animus utriusque consentit, perducere ad effectum, in quod inchoatur, non potest. Et ita promissioni accedere oportet acceptationem, antequam perfecta, ut supra annotavimus.

CAPUT XVII.

De damno per injuriam dato, & obligatione quæ inde oritur.

- I. **C**ulpam obligare ad restitutionem damni.
- II. **D**ammum intelligi quod pugnat cum jure stricte dicto.
- III. **A**ccurate distinguendam aptitudinem a jure stricte dicto, ubi concurrunt.
- IV. **D**ammum & ad fructus pertinere.
- V. **A**d lucrum cessans quomodo?
- VI. **D**ammum dare facientes primario.
- VII. **E**t secundario.
- VIII. **I**tem non facientes quod debent: primario.
- IX. **E**t secundario.
- X. **Q**ualis efficacia circa actum ad hoc requiratur.
- XI. **Q**uo ordine teneantur.

- XII. **O**bligationem extendi etiam ad damnum consequens.
- XIII. **E**xemplum in homicida.
- XIV. **I**n eo qui aliter vim intulit.
- XV. **I**n adultero & supratore.
- XVI. **I**n fure, raptore, & aliis.
- XVII. **I**n eo qui causam promissioni dedit per dolum aut metum injustum.
- XVIII. **Q**uid si metu justo naturaliter?
- XIX. **Q**uid de metu quem jus gentium pro justo habet?
- XX. **P**otestates civiles quatenus teneantur ex damno per subditos dato: ubi questio de pradis in mari actis in socios, contra imperium publicum.

XXI.

XXI. Naturaliter ex animalis sui aut navis sine facto sine culpa neminem teneri.

XXII. Damnum dari, & adversus famam & honorem, & quomodo reparatur.

I. **S**upra diximus ejus quod nobis debetur fontes esse tres, pactionem, maleficium, legem. De pactionibus satis tractatum. Veniamus ad id quod ex maleficio naturaliter debetur. Maleficium hic appellamus culpam omnem, sive in faciendo, sive in non faciendo, pugnantem cum eo quod aut homines communiter aut pro ratione certæ qualitatis facere debent. Ex tali culpa obligatio naturaliter oritur si damnum datum est, nempe ut id resarciatur.

C O M M E N T A R I U S.

Ut homines sibi invicem obligentur ad aliquid faciendum vel præstandum, non semper opus, ut interveniat consensus mutuus, sed provenit quandoque a facto alieno. Tritum quidem, neminem sine suo facto & consensu alteri obligari, sed hoc in iis obtinet negotiis & actibus humanis, qui hominum relicti sunt arbitrio. Sunt & aliæ obligationes, quæ alio ex fonte derivandæ: dupliciter enim hominis conditio consideranda venit, vel sui juris & æqualis socio, quicum societatem colere oportet, vel dependens ab alieno imperio in societate civili vel naturali, in utraque leges, sive naturales, sive civiles imperium in personam & actiones, quæ ab ipso proficisci debent, vel negotia, quæ gerere in animum induxit, obtinent, juxta earundem regulam vivere oportet & agere cum sui simillimis, quæ devinciuntur, ut sibi invicem præstent ejusmodi officia, quæ præstanda ad communem societatem conservandam, & commercii culturam tuendam, sine quo nemo vivere beate potest, imponunt leges naturales vel civiles. Cum itaque leges naturæ dicent, suum cuique tribuendum, ne minem lædendum, eo ipso imponunt homini obligationem, qua adstringitur legibus convenienter vivere, atque etiam facultatem societatis humanæ membris tribuunt exigendi a se invicem complementum eorum, quorum præstandorum lex cuique imposuit necessitatem. Itaque quoties legi non satisfacit, actio mihi nascitur prosequendi jus meum, id est, damni reparationem, quod passus sum ex eo, quod vel faceret, aut præstare omisit, vel non eo quo debuit præstare modo recusat. Itaque invitus quisque vel legis vel naturalis, vel civilis hanc in se suscipere tenetur obligationem, eo ipso quod sive in naturali sive civili societate vivat, exlex esse nequit; quidquid igitur contra leges, quæ respiciunt hominem tanquam animal sociale, cum sui simillimis vivere & societatem colere adstrictum, committit, obligatur suo

damno reparare, atque hæc obligatio oritur ex maleficio admissio contra rationem juris cum relatione ad societatem ejusque membra. Atque hinc recte Auctor maleficium quoque adscribit fontibus illis, ex quibus derivandum illud, quod nobis debetur. Definit autem Auctor maleficium omnem culpam, sive in faciendo, sive in non faciendo, pugnantem cum eo, quod homines communiter, aut pro ratione certæ qualitatis facere debent. Alia sunt imposita hominibus officia inter se, qua homines & membra societatis humanæ, alia præstanda ipsis injuncta qua certam habent qualitatem, quæ cum humana conditione vulgari conjuncta. Sic parentibus erga liberos & liberis erga parentes peculiaris sunt jure naturæ præscripta officia, marito erga uxorem, & vice versa, servis erga dominos. Sic & alias qualitates homines vel contrahendo vel paciscendo assumunt, quibus sese adstringunt ad præstanda ejusmodi officia, quæ qualitati respondent, & adventitia illa conditio, ut ita dicam, exigit, quæ omitti nequeunt, quin damnum ex omissione alteri datum resarciendum, non diutius hæc immorabimur, quia alibi de hac materia in hoc opere disputatum. Et sic pro diversa qualitate diversæ faciendi quædam vel non faciendi obligationes ex legum præscripto sive rationis dictamine profluunt. Notandum maleficium hic late accipiendum, ita ut comprehendat omne peccatum, quod committendo vel omitiendo admissum, factum itaque & non factum. Quamobrem delictum nonnulli in omissione consistere volunt, delictum quasi derelictum, peccatum vero committendo admittitur. Verum omissa illa subtili distinctione, Auctoris opinioni adhaeremus, & quidquid vel committitur, quod facere vetitum, vel omittitur, quod præceptum naturali vel civili lege, transiliendo æquibonique lineam vel excessu vel defectu maleficium est, ut inquit Cic. *in paradox.* Ex tali autem culpa obligatio oritur naturaliter sequela obligationis ex lege descendens, ut si damnum datum, id resarciatur.

II.

II. 1. *Damnum forte a demendo dictum, est τὸ ἄλλοθεν, cum quis minus habet suo, sive illud suum ipsi competit ex mera natura, sive accedente facto humano, puta dominio, aut pacto, sive ex lege. Natura homini suum est vita, non quidem ad perdendum, sed ad custodiendum, corpus, membra, fama, honor, actiones propriae. Dominio & pactis quomodo suam quid cuique sit, superior tractatio docuit, tum quoad res, tum quoad jus in actiones alienas. Simili modo ex lege jus suum cuique oritur, quia idem aut plus lex potest quam in se ac sua singuli. Sic pupillus jus habet exactam quandam diligentiam exigendi a tutore, respublica a magistratu, nec respublica tantum, sed & cives singuli quoties lex id expresse aut per sufficientem consequentiam significat.*

2. At ex sola aptitudine, quod jus minus proprie dicitur, & ab assignatrice justitia spectatur, non oritur verum dominium, ac proinde restitutionis obligatio: quia non id alicui suum est ad quod aptus est: *πλεονεκτῆ εἶδεν, ait Aristoteles, ὅτι ἐ βονθῆσιος χεῖμασι δι ἀνελευθερίαν.*
Nic. v. c. 4. Contra proprie dictam justitiam nihil committit, qui pecunia sua alteri non succurrit præ tenacitate. Cicero pro Cn. Plancio: Est hæc conditio liberorum populorum, posse suffragiis vel dare vel detrahere quod velit cuique. Et tamen mox subdit, accidere ut populus fiat quod velit, non quod debeat, voce debendi sumta in laxiore significato.

COMMENTARIUS.

DAmnum a demendo sive ab ademptione & quasi diminutione patrimonii dictum. *l. 3. ff. de damno infect. vid. Varron. lib. 4. de L. L.* Damni nomine venit omnis læsio, qua cuique adimitur atque diminuitur quod suum est jure perfecto, sive quod possidet jure expletorio, de quo *lib. 1. egimus: cum quis minus habet suo, suum autem esse dicitur, quod ipsi vel mera natura largita est, nullo facto humano interveniente, cujus generis vita, corpus, membra, fama, honor, actiones propriae. Sed recte addit Auctor illam limitationem, quam & alibi annotavimus, quisque quidem vitam possidere tanquam suum, verum de ea non tanquam de rebus aliis disponendi facultatem habet, ita ut eam abdicare pro lubitu possit, sed tueri necessum habet, quamdiu supremus rerum arbiter, qui nobis vitam dedit, placet nos in hac vitæ statione conservare ad sui gloriam, patriæ salutem, & nostri nostrorumque commodum. Quod tamen non ita intelligendum, quasi non haberemus facultatem nosmet periculis exponere & morti quandoque tradere, imo vero modo justa subsit causa, si Dei gloria a nobis illud reposcit, & patriæ salus ac Reipublicæ conservatio efflagitat, quippe non nobis solum nati, sed partem nostri patria parentesque vindicant. Quod itaque ad custodiendam non vero perdendam vitam obligatos nos esse inquit Auctor, id intelligendum de temeraria & spontanea, nulla*

necessitate exigente vel justa causa efflagitante, vitæ cum mortis commutatione; tam late non patet dominium quod quis in se, vitam, corpus ac membra habet naturæ jure; sic & actiones propriae eodem nomine veniunt: propriae dicuntur, ut inquit Doctiss. Gronovius, quas homo jure suo tractat, in quibus nemo cum oportet impedire, ejus generis sunt actiones, quæ ad vitam tuendam ac sustentandam adhibentur, ad conservationem corporis, famæ, membrorum, honoris pertinent, tum etiam ad matrimonium ineundum, propagandam sobolem, aliaque id genus plurima negotia applicari possunt. De dominio & pactis, quomodo suum quid cuique sit, supra demonstravimus *cap. 6. §. 1.* Simili modo ex lege jus suum cuique oritur: lex enim in nos atque bona nostra habet eminentis dominium, cui cedit dominium, quod cuique in se suaque concessum jure naturæ vel civili. Sic jus alteri quæsitum lex auferre potest, illi bonorum partem adimere, huic tradere, vitam exposcere pro communi salute, exigente justa causa. Sic exactam diligentiam exigendi facultatem a tutore lex pupillo tribuit, Reipub. a magistratu, imo & civibus singulis, utpote qui in tutela magistratus. Hinc tutelæ cum Reipub. procuratione comparatio apud *Cic. 2. offic.* Præterquam quod boni Principis officium sit curare salutem alienam, hinc Tiberius facti necessum habuit, bonum & salutarem Prin-

cipem servire debere universis civibus, saepe & plerumque etiam singulis. Suet. in *Tib. cap. 29.* In quem locum oculos habens Lipsius *monit. polit. 2. 7.* in hæc verba erumpit: *Pulchra voce, & quam sine numine contemptam non reor aut emissam. Quid verba facimus in instruendo Principe? ecce hic compendium. Serviat, id est, audiatur obsequaturque Senatui & bonis consiliariis: serviat universis in bono omnium procurando: serviat singulis in justitia administranda, injuria arcenda, sine istis non est Princeps sed tyrannus.*

Ex sola vero aptitudine, quod jus minus proprie dicitur, non oritur verum dominium, ac proinde restitutionis obligatio. Pertinet aptitudo ad justitiam attributricem, qui aptus est ad aliquid accipiendum, illud non potest exigere vi istius aptitudinis tanquam suum sibi tribui, & proinde si ipsi non tribuatur, nihil ei abest, quod tanquam suum jure perfecto exigere poterat. Vid. quæ *lib. 1.* de hac materia disputavimus. Hujus generis sunt ea, quæ ab alterius pudore, humanitate, benevolentia pendent.

III. Sed cavendum hic, ne confundantur quæ diversi generis sunt. Nam cui magistratus collatio mandata est, is reipublicæ tenetur ad eligendum eum qui dignus sit, & ad hoc exigendum respublica jus habet proprium. Quare si ex indigni electione damnum fecerit respublica, ille refarcire tenebitur. Sic etiam civis aliquis non indignus, etsi jus proprium ad officium aliquod non habeat, habet tamen verum jus petendi juxta alios: in quo jure si per vim aut dolum impediatur, jam non totius rei expetitæ sed incerti illius damni æstimationem exigere poterit. Simile erit in eo cui ne quid legaret testator, vi vel dolo fuit impeditus. Nam capacitas legati jus quoddam est, cui id est consequens, ut libertatem testatoris in eo impedire injuria sit.

Th. & Cajet. 2. 2. q. 62. art. 2. Soto lib. 1v. q. 6. Lessius lib. 11. c. 12. dub. 18. Covar. ad c. peccatum. P. 2. §. 7.

C O M M E N T A R I U S.

Diximus statim aptitudinem non tribuere alicui facultatem illud exigendi, tanquam jure perfecto sibi debitum, quod juxta merita sibi tribui oportet, quamobrem de jure læso queri nequit, quando in conferendis & distribuendis honoribus ac dignitatibus non habeatur ratio meriti & aptitudinis, cum nulla intercedat mutua obligatio inter Rempub. & civem ex jure perfecto descendens, alteri facultatem tribuens ad obligationis impletionem, consistens in tribuendo cuique, quod jure proprio exigi & peti possit. Verum cavendum, ne hic confundantur quæ diversi generis sunt. Quamvis cives seu membra societatis civilis proprium jus non habeant, quo exigi possunt dignitatum ac honorum collationem juxta merita sibi tribui, attamen qui in Rempub. summum habet imperium, & proinde facultatem distribuendi & conferendi honores & magistratus, tenetur ad eligendum eum, qui dignus est: intercedit enim mutua obligatio ex pacto tacito proveniens Rempub. sive cætui populi cum eo, cui Rempub. administratio demandata, ut communem salutem utilitatemque, quantum potest, tueri atque promoveri summa ope nitatur; quippe eum in finem hac conditione in societatem coaliti, atque summum delatum Principi imperium; quamobrem illud accipiendo tacite etiam sese populo id sibi deferenti adstrinxisse videri debet, ut

in distribuendis magistratibus eligeret eum, qui dignus: unde quoque ad hoc exigendum Rempub. sibi jus proprium adquisivit; quippe multum confert ad Rempub. salutem tuendam, ut ejus administratio demandetur eis, qui ad Rempublicam recte gubernandam, quasi naturæ manu formati videntur: quare, si ex indigni electione aliquid detrimenti capiat Rempub. illud refarciendi cogente necessitate tenetur is, cui collatio magistratus mandata. Sic etiam civis aliquis, quamvis, ut statim dictum, non habeat jus proprium ad officium aliquod tanquam meritis suis debitum exigendum, habet tamen verum jus petendi id, quod mihi natura tribuit: quamobrem illud mihi nequit adimi, vel per vim aut dolum effici, quo minus hoc jure utar, quin non totius rei petita, sed incerti illius damni æstimationem exigere possim; quippe facultati petendi non adharec necessitas conferendi officium illud petenti, quasi nemo illi anteponendus: possunt enim plures conditione, aptitudine ac meritis pares idem petere officium, quo casu ei, cui collatio demandata, facultas eligendi quem velit, qualis electio, antequam facta, incerta est, hinc illud ambienti non totius rei expetitæ, sed incerti illius damni faciendæ juxta æstimationem reparatio.

Soto lib.
IV. q. 7.
Lef. lib.
II. c. 12.
dub. 16.
n. 3.

L. In
quantita-
tes. 5.
magno.
D. ad le-
gem
Fabr. Th.

2. 2. 62.
art. 4. Soto
lib. IV. q.
6. art. 5.

IV. Minus autem quis habere, ac proinde damnum fecisse intel-
ligetur, non in re tantum, sed & in fructibus qui proprie rei fructus
sunt, sive illi percepti sunt sive non, si tamen ipse eos percepturus
fuerat, deductis impensis quibus res melior facta est, aut quæ ad
fructus percipiendos fuerunt necessariæ, ex regula quæ nos vetat lo-
cupletiores fieri cum aliena jactura.

V. Sed & spes lucri ex nostro æstimabitur, non ut illud ipsum,
sed secundum propinquitatem ad actum, ut in semente spes messis.

COMMENTARIUS.

Circa damni æstimationem notandum, quod
Cejus nomine non veniat duntaxat res ipsa,
quæ ad nos pertinet, vel nobis debetur jure per-
fecto, læsa, perdita, vel intercepta, sed etiam
fructus, ex re ipsa provenientes, sive percepti
sint, sive non, modo dominus ipse eos fuerat
percepturus, l. 62. ff. de rei vind. facta tamen
restitutione impensarum, quæ ad ipsius rei me-
liorationem, sive etiam conservationem, tum
etiam fructuum percipiendorum rationem fuere
necessariæ: vetat enim æquitatis ratio nostrum
commodum & lucrum seu facultates cum aliena
jactura augere. Tenetur dominus, rem suam ac-
cipiens meliorem effectam, in foro conscientia æsti-
mationem impensarum facere, non solum necessa-
riarum, sed etiam utilium. Lef. lib. 2. cap. 12. dub.
16. Sed & notandum, non solum æstimari il-

lud, quod jam actu existit, sive quod quis jam
habet actu, sed etiam quod habebat in poten-
tia, scil. spes etiam lucri, ut inquit Auctor,
æstimabitur. Verum non eodem modo repen-
sabitur: qui enim alteri aufert quod actu habe-
bat, vel habere potuerat, si voluisset, tenetur
ad æqualitatem illud repensare: quicumque vero
alteri quid detrimenti adfert in eo, quod non-
dum actu, sed potentia habebat, non tenetur
id ad æqualitatem restituere, ac si illud actu ha-
buisset, sed ad æqualitatem illius potentia, pen-
sata scil. quantum esset actu proxima, ut si fata-
tus equis conculcans effodisti semina, pensari de-
bet potentia usque ad messem, si autem albescen-
tes segetes dissipasti, tanto plus debes, quanto
jam fruges maturitati proximiores erant. Soto
de J. & J. lib. 9. q. 6. art. 5.

VI. Tenentur autem, præter ipsum qui per se & auctore damnum
dat, alii quoque faciendo aut non faciendo: Faciendo alii prima-
rio, alii secundo: primario, qui jubet, qui consensum requisitum
adhibet, qui adjuvat, qui receptum præstat, aut qui alio mo-
do in ipso crimine participat.

VII. Secundo, qui consilium dat, laudat, assentatur. *Quid enim
interest inter suasorem facti & probatorem?* ait Cicero Philippica secunda.

VIII. Non faciendo, item primario aut secundo: primario,
qui cum ex jure proprie dicto debeat vetare præcepto, aut opem ferre
ei cui fit injuria, id non facit. Is Chaldæo Paraphrastæ Levit. xx.
5. ἄσβεστος obfirmator dicitur.

Lef. lib.
II. c. 13.
dub. 10.

IX. Secundo, qui aut non dissuadet cum debeat, aut factum
reticet quod notum facere debebat. Illud autem debere in his omni-
bus referimus ad jus proprium quod justitia expletrix respicit, sive
illud ex lege sive ex qualitate exoritur. Nam si debeat ex caritatis
norma, peccabit quidem omittendo, non tamen ad reparationem
tenebitur, cujus origo est jus aliquod proprium, ut ante diximus.

COMMENTARIUS.

Damnum alicui inferre possumus vel im-
mediate per nosmet ipsos, vel etiam per
alios: quod enim quis fecit per alium, id ipse
fecisse videtur. Potest & quandoque damnum,
ab

ab aliquo immediate datum, imputari alteri, ita ut ad eisdem reparationem teneatur in quantum cooperatus est aliquo modo ad illud inferendum, vel faciendo vel non faciendo quod facere debuisset. Moralistæ, quorum in numero Lessius, novem enumerant modos, quibus censetur quis mediate cooperari ad damnum alterius; continentur autem hisce versibus:

Fussio, consilium, consensus, palpo, recursus, Participans, mutus, non obfians, non manifestans.

Atque sic novem sunt personarum genera, quæ tenentur ad restitutionem, præter executorem. De singulis in specie nonnulla annotanda veniunt. Multum autem interest, quo quis cooperetur modo, ut ad reparationem damni teneatur. *Sed in universum hanc regulam dari posse circa illos, inquit Pufendorfius, qui ad damni reparationem tenentur vel non; nempe ubi quis ad ipsum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operæ non contulit, neque ut illa susciperetur, antecedenter effecit, neque in partem aliquam emolumentum venit, is licet occasione istius actus aliquo peccato obstringatur, ad restitutionem tamen damni non tenebitur.* Si quis peccare negaverit, qui alienis calamitatibus per injurias aliorum hominum conciliatis, lætantur atque insultant. Vid. *Psalm. 137. Quis tamen hos ad damni reparationem teneri dixerit? Idem dicendum de his, qui prævum aliquod patratum facinus laudant, excusant, verbis defendunt; dummodo reparatio damni hac ratione non impediatur.* Qui autem ad ipsum damnum realis operæ contulit, illum positive, qui autem non fecit, quod facere debuisset, negative cooperatum fuisse, dicunt Moralistæ. Sex prioribus modis, qui statim adductis versiculis continentur, positive cooperari quis dicitur ad damnum alterius, nempe consilio, jussione, consensu, palpatione, receptione & participatione. Verum quamvis ad omnes hosce modos positive quis cooperetur, attamen omnes non eodem cooperantur modo. Alii enim cooperantur primario; alii secundo. Primario, qui jubet, & quidem ita, ut alterius animum ad maleficium moveat, & ad facinus patrandum impellat, nullus enim efficacior modus, ut inquit Lessius, quo creatura rationalis libere ab alio movetur, quam per mandatum. Unde merito mandans ad reparationem damni tenetur, quod ipse mandavit inferendum alteri. Qui consensum requisitum adhibet, ad damni reparationem tenetur, sed oportet fuisse in causâ admissi maleficii, pro causâ autem habetur, quoribus pendet ab alicujus consensu, ut res fiat vel non fiat. Qui adjuvat, qui receptum præstat eo modo, ut moraliter censeatur furi operam suam conferre ad damnum inferendum, vel ad non reparandum illatum. Qui participat aliquo modo, etiam causâ damni censetur. Dupliciter autem aliquis particeps dicitur. Primo qui prædæ particeps, atque hac ratione tenetur pro parte, quæ ei obvenit. Secundo dicitur participans, qui est particeps iniquæ operationis, præbendo auxi-

lium & adjuvando ad executionem. Opem autem tulisse duntaxat non intelligitur is, qui in ipso crimine operas suas contulit, sicut qui scabellum apponit, vel eas sustinet fure ascendente, qui juvat effringere fores, asportare, sed & is quoque adjuvante intelligitur, qui etiamsi executioni criminis non interfuerit, ferramenta tamen, tela, venena suppeditavit, atque commodavit executioni infervientia, sciens cujus rei causâ commodaret; item qui post admissum crimen fugam rei juverint, instruxerint, quive latitantem receperint, celaverint. Celeberr. Ant. *Math. de crim. prolegom. cap. 1. Hoc amplius, inquit, eum quoque opem tulisse dicemus, qui tamen manus non moverit, adstetit tamen terrendi causa.* Verum notandum, quod hoc obtinet, si quis illud fecerit sponte & sine compulsione; quippe si quis, iusto metu coactus, fecerit, ad damni reparationem eum non teneri, dicendum videtur. Sed addunt Moralistæ, modo id quod facit, non sit per se malum. Secundario autem quis positive ad damnum alterius cooperari dicitur, qui consilium dat, quo quis inducitur ac permovetur ad perficiendum opus. Quando & quoties consilium quis dedisse dicitur, tractat statim laudatus auctor *de crim.* ubi non illum duntaxat consilium dare statuit, qui monet & exhortatur, sed & instruit, & perficiendi sceleris viam ostendit. Secundario quoque tenetur adulator, qui laudat malefactorem, aut patrandum facinus commendat. Verum si quis tantum in genere suadeat alicui, ut ad latrocinia, furta, rapinam, aliaque id genus facinora & scelera se applicet, aut si quis destinationi assentiatur, uti timidi Principum consilarii, aut adulatores solent, eum ad reparationem haud quidquam teneri statuit Pufendorfius. Diximus ad damni reparationem quoque teneri, qui negligit facere, quod facere ipsi incumbere obligatione perfecta, non quod lex charitatis aut humanitatis duntaxat dictabat: quæ enim hoc modo debentur, ut paulo ante annotavimus, nondum pleno jure dominii seu proprietatis ad alium pertinent, ita ut sibi dari vel tribui possit tanquam sua expetere, vindicare ac persequi, & proinde si intercipientur, ad reparationem damni convenire nequit, cujus ab humanitate pendebat factum, quod ommissum. Tribus autem modis negative quis cooperatur ad damnum inferendum, id est, primario aut secundo. Modi illi notantur hisce verbis a Moralistis. *Mutus, non obfians, non manifestans.* Primario damnum inferre videtur *mutus*, id est, qui omittit præcipere vel vetare, quod ratione muneris ac potestatis præcipere vel vetare oportuisset. *Non obfians* dicitur, qui omittit opem vel operam, qua poterat efficere, ne damnum daretur, & quam ex officio debuisset præstare, ut Reges, Principes & summi magistratus. Secundario ad damnum alterius cooperatur *non manifestans*, id est, qui, cum ex officio teneatur, omittit manifestare malefactorem, sive ante factum quando damnum erat impediendum, sive post factum quando sarcendum.

Th. 2. 2.
62. art. 6.
Soto lib.
1v. q. 7.
art. 3.

Cajetan.
ad q. 62.
art. 6.
Med. in
q. 7.

Less. lib.
11. cap.
13. dub.
5. Ib. dub.
4.

X. Sciendum quoque hos omnes quos diximus ita teneri, si vere causa fuerint damni, id est momentum attulerint aut ad totum damnum, aut ad partem damni. Nam sæpe accidit in agentibus vel negligentibus secundarii ordinis, interdum etiam in quibusdam qui sunt ordinis primarii, ut etiam sine eorum actu aut neglectu is qui damnum dedit certus fuerit id ipsum dare: quo casu illi quos dixi non tenebuntur. Quod tamen non ita intelligendum est, ut si alii defuturi non fuerint, puta qui suaderent, aut juvarent, non teneantur qui suaserint, aut juverint, si absque ope consilio qui dedit damnum daturus id non fuisset. Nam & illi alii, si suavisent aut adjuvisent, tenerentur.

XI. Tenentur autem primo loco ii qui imperio aut alio modo aliquem impulerunt ad factum: his deficientibus patrator facinoris: & post eum ceteri: in solidum singuli qui ad actum causam dederunt, si totus actus ab ipsis quamquam non solis processit.

COMMENTARIUS.

Quoniam obligatio ad damni reparationem descendit ex maleficio tanquam obligationis causa, oportet, antequam quis ex eo possit obligari, illud præbuisse causam damno dato vel in totum, vel pro parte, atque pro hujus mensura tenetur illud resarcire qui damnum intulit; quippe non existente causa obligationis, quæ est effectus ex maleficio proveniens, nulla quoque fingi potest obligatio, qua tenetur damnum inferens ad ejusdem reparationem; causam autem damni præbuisse videtur is, quoties sine ejus opera, consilio &c. non fuisset datum. Possunt enim ejusmodi casus incidere, quibus non tenetur damnum resarcire, etiam si cooperatus quis fuerit ad damnum alterius, quod sæpe accidit in agentibus vel negligentibus secundarii ordinis, interdum etiam in quibusdam, qui sunt ordinis primarii, ut etiam sine eorum actu aut neglectu is, qui damnum dedit, certus fuerit omnino id dare, istique adeo velut superfluo accesserit. Quod tamen non ita intelligendum, ut merito addit Auctor, quasi a restitutione excusandus qui jubet, consulit, vel consentit, ita ut ex hisce causis motus & inductus fuerit ad damnum inferendum, eo prætextu, quod alii non defuissent, qui jussissent & consulissent, adeoque citra ipsum damnum fuisset datum: nam, ut recte inquit Pufendorfius, sufficit ipsorum operam re vera aliquid efficaciam habuisse circa producendum damnum; neque vero isti alii immunes erant futuri, si & ipsi hic manus admovissent: talis enim ita causa est damni in hoc casu, ut si ipse vel alius similis non movisset executorem, damnum non fuisset factum; ergo vere est causa sine qua non fieret, & idcirco tenetur ad damni reparationem: sicut enim ille, qui neque erat factururus, & restitutionis obligationem incurfurus, si suavisset vel præcepisset maleficio; ita & is, qui in ejus locum

succedit; sin autem executor absque alieno consilio, consensu, jussu, & ministerio æque bene & eodem modo damnum erat daturus, quamvis nulla alia similis causa esset superventura, tunc auctorem consilii, vel qui consentit, vel jussit, excusandum, communis D. D. sententia: rationem addunt, quod, etsi gravi peccato non vacet, atque justitiam violet, tamen consilium & jussus, aut mandatum nullius sit efficaciam; quia damnum ex illo tanquam ex causa non sequitur, ipsumque tanquam ut quid concomitans sese habet. Lessius lib. 2. cap. 13. dub. 2. Quod si vero plures ad unum actum, qui causam damno dato præbuit, concurrerint, tenentur ad ejusdem reparationem faciendam primo loco illi, qui imperio aut aliis modis impulerunt ad factum: secundo loco tenebitur, qui maleficio commisit, sive executor aut patrator facinoris. Qui ordo quoque jure civili observatur. *Liber homo*, inquit Javolenus l. 37. ff. ad leg. Aquil. si jussu alterius manu injuriam dederit, actio legis Aquiliae cum eo est, qui jussit, si modo jus imperandi habuerit: quod si non habuerit, cum eo agendum est, qui fecit. Post eum ceteri tenentur, qui ad faciendum patrandum aliquid contulerunt. Sed quid si plures sint ejusdem damni illati socii in eadem causarum classe constituti, an singuli tenebuntur in solidum, an vero quisque pro rata duntaxat parte? Auctor noster singulos in solidum teneri pronunciat, qui ad actum causam dederunt, si totus actus ab ipsis, etsi non solis, processerit. Sed hoc intelligendum de eodem individuo damno, quod a pluribus tanquam partibus unius causæ integræ inferitur, ut ait Lessius. Alii Moralistæ in hac quæstione definienda utendum distinctione arbitrantur inter actus dividos & individuos. Si quis cooperetur ad eundem actum individuum, teneri eum in solidum existimant, etiam si socius constituerat solus inferre, ut

ut si operam conferas & juves ad eandem domum incendio delendam, ad eundem gregem abigendum, aliaque ejus generis committenda maleficia. Ratio est, *quod damnum inde datum idem fuisset secuturum, si vel maxime unus tantum ei facinori manus admovisset; sic ut definiri nequeat, quota pars incendii vel inundationis a singulis provenerit.* Pufendorf. lib. 3. cap. 1. Opus enim, quod a pluribus pro indiviso fa-

ctum est, singulos in solidum obligare, respondit Ulpianus l. 15. §. 2. ff. *quod vi aut clam.* hactenus tamen ut si simul comprehendantur, ad restitutionem damni æquas portiones conferre teneantur; in defectu reliquorum quisque tenetur in solidum, ita ut si unus tantum comprehensus, pro reliquis damni dati reparatio ipsi soli incumbat.

XII. Qui vero de actu tenetur, simul tenetur de his quæ illum ex actus vi sunt consecuta. In Senecæ controversia quadam hoc tractatur in specie platani incensæ ex qua domus arserat, ubi hanc ponit sententiam: *Etiamsi partem damni dare nolueris, in totum quasi prudens dederis tenendus es, ex toto enim noluisse debet qui imprudentia defenditur.* Ariarathes Cappadocum rex eo quod Melani amnis exitum per lasciviam obstruxerat, cum ejus perrumpentis impetu elatus Euphrates rapta parte Cappadocum terræ, magna & Galatis & Phrygibus damna intulisset, permisso Romanis judicio, talentis trecentis dispendium sarcivit.

Strabo
XII.

XIII. Exemplo hæc sint. Homicida injustus tenetur solvere impensas si quæ factæ sunt in Medicos, & iis, quos occisus alere ex officio solebat, puta parentibus, uxoribus, liberis dare tantum quantum illa spes alimentorum, ratione habitæ ætatis occisi, valebat: sicuti Hercules legitur Iphiti a se occisi liberis multam pependisse, quo facilius expiaretur. Michael Ephesius ad quintum Nicomachiorum

Less. lib.
II. c. 9.
dub. 19.

Diod. l.
IV.

Aristotelis: *ἀλλὰ καὶ ὁ φονεὺς ἔλαβε τρόπον πῶς ἂν ἢ γονὴ ἢ οἱ παῖδες, ἢ οἱ συγγενεῖς ἔφονεθῆντο ἔλαβον τρόπον πῶς ἐκείνῳ δίδοι.* Sed & qui occisus est accipit aliquo modo. Quæ enim uxor ejus & liberi & cognati accipiunt, ipse quodammodo accipit. Loquitur de homicida injusto, id est, qui non habuit jus id facien-

Less. dub.
21. Na-
var. cap.
15. num.
22. l. ult.

XIV. Qui mutilavit similiter tenebitur ad impensas & ad æstimationem ejus quod jam qui mutilatus est minus poterit lucrari. Sed sicut ibi vitæ, ita & hic cicatricis in libero homine æstimatio non fit. De conjectione in carcerem idem dicendum.

D. de his
qui eff. vel
dej.

XV. Sic adulter & adultera tenentur non tantum indemnem præstare maritum ab alenda prole, sed & legitimis liberis rependere, si quod damnum patiuntur ex concursu ita susceptæ sobolis ad hereditatem. Qui virginem imminuit vi, aut fraude, tenetur ei rependere quanti minoris ipsi valet spes nuptiarum: imo & ducere tenetur, si ea promissione corporis usuram impetraverit.

Less. lib.
II. c. 10.
dub. 6.

XVI. Fur & raptor tenentur rem subtractam reddere cum suo incremento naturali, & cum sequente damno aut cessante lucro: & si res perierit, æstimationem non summam, non infimam, sed mediam. In hac classe ponendi & illi qui legitima vectigalia fraudant.

Less. lib.
II. c. 10.
dub. 2. &
3. Ib. c.
12. dub.
17. Less.

lib. II. c. 33. dub. 8. Covar. c. peccatum. p. 2. Covar. c. peccatum. p. 2. 3. 5. Less. lib. II. c. 17. dub. 6.

dant. Similiter tenentur qui iudicio injusto, accusatione injusta, testimonio injusto damnum dederunt.

COMMENTARIUS.

Nihil magis æquitati convenit, quam ut ille, qui de actu tenetur, etiam teneatur de his, quæ actum illum excipiunt, tanquam ejus sequela, vel quibus actus primarius causam præbuit, quæ ut secuta sint. Ratio est, ut recte eam animadvertunt D. D. quia is, in quo est principium motus, tenetur: at vero quæ actum per se consequuntur, principium in eo habent, unde actus ille originem suam derivat. Recte autem additur, quæ per se actum comitantur, hoc casu spectanda; quippe quæ ex accidenti eveniunt, aliunde suum habent principium, ab alia causa extrinseca existunt, quæ non imputari potest ei, in quo principium motus est; quippe quæ ex accidenti actum consequuntur, non prævideri nec ratiocinando colligi possunt secutura, quam quidem ea, quæ per se actum sequuntur, & proinde illa imputari non posse videntur nec dolo nec culpæ aut negligentiz agentis: quæ examinanda veniunt, ubi de damni reparatione agitur. Sic homicida injustus tenetur solvere impensas, si quæ factæ in medicos, & is, quos occisus alere ex officio, obligationis perfectæ vim habente solebat, puta parentibus, liberis, uxori; hi enim cum defuncto una videntur persona, & idcirco ipsi quoque damnum patiuntur, atque in re sua læsi videntur, unde non tenetur occisor iis, quos occisus alebat, ex liberalitate, tantum dare quantum valebat spes alimentorum, habita ratione non tantum patrimonii & facultatum occisi, sed etiam ætatis tam hujus quam alumnorum: Pufend. *dicto loc.* Sed quæritur an non futuri lucri etiam sit habenda ratio, quod occisus facere potuisset, si diutius vixisset; & idcirco hereditatem fecisset luculentior? quod negandum statuit Pufendorus; quoniam lucrum ejusmodi futurum admodum incertum est, ac nondum inter bona nostra censeri queat, ac futurum tempus æque ad damna, quam ad lucra pateat, nec quantum de isto lucro fuerat consumpturus occisus, liquido constare queat. Verum mihi examinandum videtur, unde lucrum provenisset, an plane incertum, ita ut magis a fortuna, quam industria & diligentia occisi pendeat, vel ejus cura & industria ac diligentia solebat comparari? V. G. si quæstum aliquo officio vel artificio faciebat, vel certi commercii cultura multum lucrabatur. Priori casu quod futurum nulla ratione in bonis nostris esse dici potest, idcirco nulla fieri ejus æstimatio. Posteriori autem videtur æstimatio faciendæ lucri cessantis boni viri arbitrio, detractis iis quæ ipse consumere solebat, habita ratione temporis, futuræ ætatis, spei vitæ producendæ, quæ major in viro juvene, quam proventæ ætatis homine; auget quoque spem lucri faciendi, & proinde æstimandum futuræ ætatis tempus & lu-

crum, qualis lucri futuri æstimatio non tamen omni in casu sibi locum vindicare existimo, sed tantum respectu eorum faciendæ, quæ occisi quam arctissimo sanguinis vinculo conjuncti, quales parentes & liberi, uxor & maritus, qui tanquam una eademque persona eum defuncto esse videntur, quamobrem iis, qui cum eo quasi unam eandemque constituunt personam, & propterea propter damnum, quod quasi ipsis quoque illatum videtur, omne commodum & lucrum, quo privati ac destituti solvendum, in quantum ex bonis defuncti compensari valet, quæ omnia cum ipsa vita juxta talionis legem defuncto debita: remotioris autem gradus heredes defuncti cum non tantum damnum pati videantur, nec etiam favorabili ejusmodi æstimatione ad compensandum damnum gaudent. Sæpius enim hac ratione citius ad hereditatem, quam quandoque longè ante diem animo devorarunt, perveniunt. Quamquam hanc non esse rationem diversæ æstimationis faciendæ statuam, verum cum hominis voluntas admodum ambulatoria & mutabilis, admodum incerta quoque spes succedendi, cavendum mihi videtur ne nimis late extendatur lucri æstimatio, quod in suis heredibus, qui vivente occiso quasi cum illo jam possidere ipsius bona videbantur, aliter obtinet; præterquam quod quidem favorabilis esse debeat a parte occisi, ab altera tamen odiosa admodum, & proinde nimis late extendi nequit. Satis ex hisce, quæ diximus, patet, nos habere sermonem de homicida injusto, qui occidit eum, cui ne ab isto occideretur jus erat; cuique adeo dum occiditur, injuria fiebat. Damnum autem pati non videtur, qui culpa sua vitam deponere necessum habet, nec proinde ei fit injuria ab illo, qui vel muneris, vel vitæ tuendæ necessitate coactus alii vitam adimit; imputet sibi, quod ipse in causa fuerit, cur damnum hoc subire coactus: damnum enim, quod quis sua culpa sentit, damnum non esse videtur; sin autem defunctus nullam damni illati reparationem exigendi facultatem habeat; ergo nec ejus heredes. Imo, ut recte argumentatur celeberr. Pufendorus, quanquam homini eo ipso, quod lex naturalis dicitur, ne homo hominem lædat, jus quæsitum injustæ læsionis reparationem exigendi, huic juri tamen quisque, quantum in se, renunciare potest, saltem ne a certis ipsum personis lædi nefas sit, quatenus nullam exinde sibi velit competere actionem, quæ reparationem damni injuste illati exigeret, qualis renunciatio tacite vel expresse fieri potest. Tacite autem facta censeri debet ab eo, qui alterum sine justa causa invadit: hunc enim cum cuivis a sese repellendi competat jure naturæ facultas, neminem præter se ipsum accusare potest, qui,

qui, dum sua vis iniusta repellitur, noxam accepit. Expresse autem eidem juri renunciat, qui cum altero in bellum ex condicto descendit. Belli enim lex est, ut cuique liceat, quantum potest, hosti nocere & damnum inferre, & quanquam in isto bello forte in leges charitatis sit peccatum, illorum tamen solius violatio, non factis iusta causa obligationis alteri imponendæ, qua ad pensandum damnum teneretur; vitæ autem in libero homine æstimatione non fit; & si haberet non est, cui illa exsolvi possit. Nam ad propinquos ejus vita non pertinet, sed interest ipsorum, ut iste vivat; adeoque eo quod interest præstito æstimationem vitæ postulare hi nequeunt. Servus in servum, qui, cum totus sit domino, instar rerum aliarum in commercium veniat, pretium utique habet, ipsoque occiso, est qui suo jure id percipere queat. Quod si durum nimis videatur, & ab humanitate alienum, servum ad pecoris modum æstimari; dicere licet, non ipsius personæ, sed que ab ipso proficisci possunt operarum pretium poni. Pufend. lib. 3. cap. 1. Idem jus obtinet in mutilatione, qui mutilavit, similiter tenebitur ad impensas in vulnus curandum factas, & æstimationem ejus, quod jam, qui mutilatus est, minus potuit lucrari. Verum sicuti in libero homine non vitæ, ita etiam nec vulneris æstimatio fit. Hinc jus civile homini libero dat actionem ex lege Aquilia, non directam quidem, ad æstimationem membrorum, sed utilem, ob damnum datum, ad consequendas impensas, in medicos factas, cæteraque impendia, quæ ad curandum vulnus facta, nec non operas, quibus caruit, aut cariturus est, ob id, quod inutilis factus est. l. 13. ff. ad l. Aquil. Sic patri competit ex lege Aquilia actio adversus sutorem, qui puero discenti ingenuo, parum bene facienti, quod demonstraverat, forma cakci cervicem percussit, ut oculus pueri perfunderetur, ad consequendum, quod minus ex operis filii sui propter vitiatum oculum sit habiturus, & impendia, quæ pro ejus curatione fecerit. l. 7. ff. eod. Quod juri Divino congruum: quippe Exod. 21. 18. & 19. diserte habetur: *Sirixati fuerint viri, & percusserit alter proximum suum lapide vel pugno, & ille mortuus non fuerit, sed ceciderit in lectulum; si surrexerit & ambulaverit foris super baculum suum, innocens erit, qui percusserit, modo cessationem ejus det, & medicinam adhibeat.* Est enim hæc sequela actus antecedentis: nisi enim rixæ præcesserint, & alter alterum percussisset, non mutilatus fuisset alteruter, & idcirco non tantum passus fuisset damnum eo, quod mutilatus, tanto temporis spatium ab opere debuerit cessare, vel quod etiam in posterum tantum lucrari non possit. Cujus damni causa auctor, qui socium mutilavit; ergo æquum, ut illud repararet, in quantum potest: auctor enim damni injuria dati fit debitor illud reparandi, & proinde cum dicitur natura, suum cuique tribuendum, vi istius legis obligatur damnum inferens ei, cui intulit, ad reparationem faciendam. Sic quod adulter & adultera tenentur eadem lege, ad indemnem præstan-

dum non duntaxat maritum ab onere, quod ipsi incumbit, præstandi alimenta liberis, a se procreatis, vel saltem procreati præsumuntur ob nuptias, quæ patrem demonstrant, sed etiam liberis legitimis rependere, si quod damnum patiantur ex concursu ita ex furtivo coitu susceptæ prolis ad hereditatem: verum, ut recte monent Moralistæ, oportet materialiter adulterum esse certum de prole sua, antequam ad compensationem damni obligari possit: nemo enim tenetur aliquid solvere, & re sua se spoliare, nisi ei constet se debere; incumbit autem probare marito, pullos ab alio supposititios in suam familiam induci & ipsi pro suis obtrudi, quod sæpius difficillime probari potest, quia non in omnium oculos incurrit clandestinus ejusmodi concubitus; tenetur tamen quisque in foro poli indemnem præstare maritum & alimenta præbere proli, quam ipse fecit, cujus actus ipse tulit honores. Quod maxime usu venit in naturæ statu & inter eos, qui sibi æquales, tum etiam ipsis incumbit, qui sui juris sunt, & in alios summum imperium obtinent. Verum an etiam teneantur resarcire damnum, ex illegitimi successione obveniens, legitimis filiis, non adeo liquidum videtur; quippe cum adulter non videatur esse vera causa hujus damni: neque enim illud intendit, vel sua actione contingit, sed aliena actione provenit, nempe matris suppositione & fictione, quæ partum tanquam legitimum marito suo, quasi hos fecerat versuculos, quorum alter tulit honores, supponit: cujus fraudis non adulter est auctor, nec consultor. Iniquum autem videtur damni reparationem ei injungere velle, qui ejusdem auctor non est. Sed reponunt hisce rationibus Moralistæ, non favendum adulteris in re tam nefaria, & proinde, quamvis res odiosa damni reparatio, per se extendenda tamen propter summum nefas & scelus, quod ipse actus continet. Tum etiam quamvis adulter non suaserit suppositionem, tamen in causa est, cur ille nothus credatur esse legitimus filius mariti, idque iniquo modo, videlicet commercio cum uxore aliena. Unde cum ex injurioso facto ipsius sequatur hæc falsa credulitas, censetur etiam esse auctor damni, quod ex ejusmodi credulitate provenit. Neque, ut inquit Lessius, dici potest hoc damnum inde nasci per accidens, quia sicut ille error ut plurimum sequitur ex tali facto iniquo; ita ex errore damnum id facile erat prævidere. Sic queritur, qui virginem imminuit vi aut fraude, an teneatur ei rependere quanti minoris ipsi valet spes nuptiarum? non enim facile vir honestus & gravis sibi in uxorem ducturus, quam ab alio compressam cognoverit: quamvis non sit de raro contingentibus, quod quis hac in re egregie decipiatur. Verum modo integra fama, quod clam actum, nihil nocere videtur pudicitie nec virginitati, quæ magis in opinione quam re ipsa consistit, nec proinde spem nuptiarum aufert, non tamen definit esse in commercio, ut solet pactis dotalitiis inseri illud, quod pro prima nocte datur, ut inquit Juvenalis Satyr. 6. in so-

folatium & compensationem amissæ virginitatis si non veræ saltem fictæ. Quamobrem nec æquitati repugnat, quod in æstimationem veniat amissa pudicitia, quæ nullo reparabilis modo; ut alibi, ubi de ejus defensione quædam delibavimus, dictum. Verum merito si quis sibi corporis usuram stipulatus est sub conditione eam in uxorem ducendi, tenetur adimplere, quod promisit, nisi justam ab ea resiliendi causam habeat forte quod comperit eam a pluribus compressam, putans se primum illam vitiaturum. Hinc illud, *duc aut dota*, ut alius, cui sæpius res angusta domi, non adeo sollicitus de pudicitia & virginitatis flore, quam quidem de sese sustentandi ratione, ad matrimonium cum stuprata inviteatur, Fur & raptor tenentur quoque rem reddere cum suis fructibus & accessione sive incremento naturali, & cum sequente damno & cessante lucro, etiamsi insuper teneantur subire pœnam, in fures legibus constitutam; quippe ea potius ad publicam securitatem magis asserendam a summo magistratu, quam damni compensationem, quod inde patitur privatus quique, exigitur. In commodum quidem singulorum membrorum pœna exigitur, dum cujusque summpere interest, ne scelera impunita maneat; verum ea quoque conditione in civitatem convenerunt, ut illa sibi securitas præstaretur, unde eam tanquam sibi debitam exigere possunt jure suo a magistratu; quamobrem absurdum esse, si ejusmodi sceleris vindicationem pro reparatione damni læso imputaro vellemus. Unde merito statuit Pufendorfius absurde quibusdam in locis iudices sibi rem furtivam retinere, læsum, ut sese furis supplicio soletur, jubent; sicut & illud a jure naturali maxime alienum, ut sumtus in supplicium furis erogandos læsus toleret; cum, ut statim diximus, magistratui incumbat, sua sceleribus decernere supplicia, quibus deterrentur homines improbi ab illis committendis, atque hac ratione publica securitas atque tranquillitas, a qua pendet communis, & proinde etiam singulorum salus conservetur contra pravas machinationes, quibus eam perturbare & tollere moliantur homines improbi & nefarii, societatis humanæ hostes atque inimici. Quod si autem res furtiva perierit, statuit Auctor noster æstimationem non summam, nec infimam, sed mediam præstandam. Quod merito displicet Zeiglero ac Pu-

fendorffio, nullo enim favore dignus, qui, ut diximus, humanæ societatis hostis & securitatis publice violator. *Et cum recte*, inquit, *summum pretium exigere queam, quando in gratiam alterius rem vendo, alias mihi non vendalem; quare fari, qui invito rem abstulit, aliquid remittere debeam.* In hac classe ponendi & illi, qui legitima vectigalia fraudant, quod hodie a vulgo non tanti æstimatur, quasi impune & salva conscientia hoc fieri licitum; sed a vero maxime aberrant. Miror quosdam Doctores in eam adductos opinionem, quasi hi non peccent mortaliter. Sed verior & rectæ rationi magis consentanea eorum sententia, qui statuunt eos, qui vectigal, juste impositum, id est, justam ob causam ab eo, qui imponendi tributa & vectigalia jus habet, fraudant, mortifere peccare & teneri ad restitutionem. Primo quia est debitum Principi propter administrationem Reipub. Unde optimus juris naturæ & divini interpres, fallere nefcius: *Reddite Cesari, quæ Cesaris sunt.* Et aperte summus Apostolus ad Rom. 13. *Ideo & tributa prestatis; ministri enim Dei sunt; in hoc ipsum servientes: Reddite ergo omnibus debita, cui tributum tributum, cui vectigal vectigal.* Quidquid nobis imperant, quidquid imponunt, faciendum & præstandum, exsolvendum: docet enim nos iis subditos esse, *non solum propter iram, ut inquit Apostolus eod. loc. sed etiam propter conscientiam.* Qui itaque salva conscientia possumus detrectare solutionem vectigalium & tributorum, sive illa fraudare, quod idem est, si jussis summorum imperantium obsequi nobis non solum gloria relicta, sed etiam necessitas a Rege Regum imposita. Præterquam quod huic obligationi cohæret & altera, descendens ex mutuo & tacito quodam pacto, quod Principi sive ei, qui summæ rerum præest, cum cive intercedit, quo sibi mutuo polliciti, ut ad Reipub. tutelam, & publicæ tranquillitatis conservationem, omnem opem & auxilium quisque a sua parte conferret; atqui sine stipendiis & vectigalibus ea haberi nequeunt, quæ ad istam conservationem & tutelam præstandam sunt necessaria; ergo ea imperata a summo magistratu, cives obligati vi taciti istius pacti solvere. Et quicumque ea fraudat, Rempub. non duntaxat damno afficit, & proinde illud tenetur reparare, sed furti tenetur, atque publice pœnas dare meretur.

XVII. Sed & qui contractui aut promissioni causam dedit dolo, vi aut metu injusto, tenetur eum quicum actum est in integrum restituere, quia ille jus habuit, tum ne deciperetur, tum ne cogereatur; illud ex natura contractus, hoc ex naturali etiam libertate. His annumerandi sunt qui id quod ex officio facere tenebantur facere noluerunt, nisi pecunia accepta.

XVIII. At qui causam dedit, cur vim pati, aut metu cogi debeat, habet quod sibi imputet. Nam involuntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur.

C O M-

C O M M E N T A R I U S.

Vide quæ de effectu metus injuste illati *cap. 11. §. 6.* ubi hanc quæstionem tractavimus, & ad quid teneatur metum inferens, disputavimus. Nihil autem æquitati & rectæ rationis dictamini magis consentaneum, quam ut ille, qui metum passus est vel dolo circumventus, restituitur in integrum ab eo, qui injuste metum intulit. Cum enim alter jus non habeat me cogendi aut decipiendi, & proinde hac ratione injuriam alteri inferendi, tenetur in integrum restituere & damnum compensare, quod inde passus est alter, cui facultas competit hanc restitutionem exigendi. Quisque tenetur agere cum socio, ut oportet virum bonum & honestum, tum etiam sibi cavere, ne socium lædat, dictante ratione, unde nascitur obligatio, cuique facultatem concedens juxta normam & regulam, quam actibus humanis perficiendis præscripsit ratio, secum agendi, si quod sibi cum altero negotium intercedat. Quoties autem ab hac honestatis & justitiæ commutativæ regula receditur, alterius violatur jus, cum non præstetur in aliquo actu, quod præstandum incumbat alteri, scilicet ut mecum agat honeste & justitiæ convenienter; atqui ea dictat neminem lædendum, honeste vivendum; eo non præstito, mihi fit injuria, si quid damni ex actu illo injusto patiar, & proinde competit jus exigendi ejus reparationem. Omnis autem dolus malus repugnat honestæ cum aliis vivendi & agendi rationi; omnis metus injuste incussus adversatur

legi naturæ, quo tenemur alterum non lædere quacunque ratione. Cui etiam accedit, quod illi, qui sibi æquales, habeant æqualem libertatem quidquid agendi lubet, nisi lex impedimento sit, utpote quæ libertatis mensura est; nemo autem, quamdiu mihi æqualis manet, facultatem habet eam imminuendi, multo minus mihi eripiendi, quin lædat jus meum, quod habeo ad illam integram & intactam, quatenus a natura concessa cuique, conservandi; atqui metum inferens illam mihi aufert; ergo jus meum lædit, mihi eripiendo, quod adimere salvo jure naturæ non poterat, & proinde jus nanciscor ex alterius injuria persequendi jus meum, id est, ut me in integrum restituat, ut reparet damnum injuria datum, auferendo mihi libere agendi facultatem. Ex quo sequitur, nullam ipsi ad petendam damni reparationem actionem competere, qui huic juri renunciat, ipso facto alteri deferens facultatem se cogendi ad hunc vel illum actum eliciendum: nulla enim hic juris læsio, quoties quis hanc æqualitatem exercuit. Hinc qui juste cogitur non censetur coactus consentire, sed voluntarie, quia voluntarie causam metus & coactionis dedit. Quamobrem consensus inde secutus non censetur involuntarius, cum sit omnino voluntarius in sua causa, & proinde damnum, quod quis ex ejusmodi consensu sentit, damnum non esse censetur: volenti enim non fit injuria.

XIX. At gentium consensu sicut introductum est, ut bella omnia summæ potestatis auctoritate utrinque gesta & indicta pro justis habeantur, quoad effectus externos, qua de re infra dicemus; ita & hoc, ut talis belli metus hæctenus pro justo habeatur, ne quod ita obtentum est repeti possit. Atque hoc sensu admitti potest distinctio Ciceronis, inter hostem quicum multa jura habemus, ut ait, communia, ex gentium consensu scilicet, & piratas ac latrones. Nam hi si quid metu expresserunt repeti potest, nisi jusjurandum intercesserit: quod illi non item. Quare quod Polybio videtur justam fuisse Carthaginensibus causam belli Punici secundi, quod Romani ab ipsis mercenariorum seditione occupatis bello denunciato Sardiniam insulam & pecuniam expressissent, habet naturalis æquitatis aliquam speciem, sed a jure gentium abit, ut alibi explicabitur.

*De Offic.
III. Bod.
lib. v. de
rep. cap.
6.*

C O M M E N T A R I U S.

Injustus autem metus censi nequit, qui occasione belli, quod geritur inter eos, qui id inferendi & indicendi facultatem habent, inferitur, ita ut quidquid hac ratione obtentum repeti nequeat: belli enim jura omnium gentium consensu approbata & recepta, quemadmodum

& ipsa hac ratione persequendi juris sui facultas, ratione dictante, cuique in statu naturali concessa; causa itaque sive titulus acquirendi justus & consensu gentium approbatus efficit, ut, quidquid justo bello acquisitum, cedat acquirenti, licet per metum, dolum ac vim extor-

E e e e

tor-

tortum : dolus enim an virtus quis in hoste requirat. Justum autem bellum dicitur non tam ratione causæ, qua quis malus illud indicit ac infert alteri, quam quidem ratione summæ potestatis, quam quis ad bellum gerendum habet. Atque hoc sensu optime procedit illa distinctio inter hostem, quicum nobis multa jura communia, scil. adversus quem, quod vi, armis, terrore, dolo bono geritur, jure fieri existimatur, ut inquit celeberr. Gronovius, & piratas ac latrones; quippe cum hi non habeant jus belli gerendi, & proinde nec per metum nobis nostra extorquendi facultatem, & agendi liber-

tatem, eripiendi jus, quidquid hac ratione obtinent, tanquam per metum injustum ablatum, repeti potest, excepto eo casu, quo jusjurandum intercessit. Quamobrem annotavimus, ubi de jurisjurandi religione disputavimus, admodum falli Ciceronem, dum statuit piratam & latronem non esse ex perduellium numero definitum, sed communem omnium hostem, quicum nec fides esse debet, nec jusjurandum commune; quippe non his duritaxat juratur, sed & Deo, quod ad pariendam obligationem sufficit.

XX. 1. Ex neglectu tenentur reges ac magistratus, qui ad inhibenda latrocinia & piraticam non adhibent ea quæ possunt ac debent remedia: quo nomine damnati olim ab Amphictyonibus Scyrii. Quæsitum memini ex facto, cum patriæ nostræ rectores potestatem prædarum in mari ex hoste agendarum per codicillos plurimis dedissent, & eorum nonnulli res amicorum rapuissent, desertaque patria mari vagarentur, ac ne revocati quidem redirent, an rectores eo nomine tenerentur, aut quod malorum hominum usi essent opera, aut quod cautionem non exegissent. Dixi eos in nihil amplius teneri, quam ut noxios, si reperiiri possent, punirent aut dederent: præterea in bona raptorum jus reddi curarent. Nam ipsos injustæ prædationis causam non fuisse, nec quicquam de ea participasse: prohibuisse etiam legibus ne amicis noceretur, cautionem ut exigere nullo jure fuisse obligatos, cum possent, etiam sine codicillis, omnibus subditis hostem spoliandi potestatem facere, quod & factum olim esset: neque talem permissionem causam esse cur damnum datum esset sociis, cum possent privati etiam sine permisso tali naves armare & in mare progredi. Mali vero an futuri illi essent provideri non potuisse: neque vero vitari posse quo minus & malorum opera utamur, alioqui nullum colligi posse exercitum.

2. Neque vero si quid milites aut terrestres aut nautici contra imperium amicis nocuissent reges teneri: quod Galliæ & Angliæ testimoniis probatum. Ut vero sine culpa sua ex ministrorum facto quisquam teneatur, non esse juris gentium ex quo dijudicanda esset hæc controversia, sed juris civilis, nec generalis, sed adversus nautas & alios quosdam ex rationibus peculiaribus introductum. Atque in eam partem a supremi auditorii iudicibus contra Pomeranos quosdam pronuntiatum est, idque ad exemplum rerum in causa non dispari ante duo secula judicatarum.

*Const.
Gallia
Tom.
III. Tit.
3. constitu-
tione ann.
1583. c.
44.*

C O M M E N T A R I U S.

A Libi diximus homines ea mente in societatem coaluisse, & naturalis libertatis jacturam facientes, sese alicui subjecisse imperio, ut a se depellerent tot pericula, incommoda ac mala, quæ in statu naturali cuique ab altero imminabant, quibus coercendis ac depellendis singuli impares erant. Quamobrem posito, quod etiam in finem summum constituerint impe-

perium, ut se suaque in securitatem assererent, hinc ille, cui illud delatum ea mente, ut civibus & subjectis omnem, quam potest, securitatem præstet, tacite imperium accipiendo promittere videtur, se potestate sua usurum ad dictam finem obtinendum: imo quasi tacitum, ut diximus, pactum intercedit Principi cum civibus, quo alter se obligat ad arcendam ab iis omnem injuriam; hi vero ad ipsi præstandam omnem operam, qua indiget, ut dictam ipsis securitatem præstare possit. Quod si minus fecerit Princeps, tenetur refarcire damnum, quod ex neglectu & culpa sua passi cives. Hinc optime Auctor ex neglectu teneri Reges ac magistratus, quia ad inhibenda latrocinia & piraticam, non adhibent ea quæ possunt ac debent remedia: suscipiendo enim imperium, obligati censeferi debent ad omnem curam & industriam adhibendam, ne quid Respub. detrimenti capiat, & civibus damnum inferatur ex aliorum injuria, unde si quid damni passi ob non inhibitam latrocinandi & piraticam exercendi licentiam, ex culpa & neglectu tenentur spoliatis civibus illud refarcire. Itaque ubi eam, quam oportet diligentiam & curam, summus imperans adhibuit, si per accidens ex inopinato eventu aliquid damni civibus illatum, nulla ipsis reparationis petendæ ulla ipsis fatis justa ratio. Quamobrem si belli tempestate civibus & subjectis singulis per codicillos in mari prædarum ex hoste agendarum concessa facultate accidat, ut eorum nonnulli res amicorum rapiant contra tenorem codicillorum, & intentionem imperantis, non tenebitur, cui hanc facultatem tribuit Rex vel summus magistratus, ad refarciendum damnum, quod hac ratione quibusdam e civibus illatum; verum incumbit ei, qui summæ rerum præest, omnem curam & diligentiam adhibere, ut noxii, ubicunque possunt reperiri, apprehendantur, & apprehensi puniantur aut dedantur, præterea in bona raptorum jus reddi curent: nihil enim tale quid in suspicionem cadere potuit, cum quisque præsumatur bonus, & si quid præter opinionem ex ino-

pinato eventu contigerit mali, illud imputari nequit ei, qui duntaxat facultatem prædarum in mari ex hoste agendarum concessit. Potuissent enim illi etiam sine codicillis naves armare & in mare progredi; quippe videtur jus belli cuique privato facultatem omni ratione & modo hostibus nocendi & damnum adferendi concedere, ut inde magis magisque vires deterantur atque imminuantur, atque ita reddatur infirmus ad nos oppugnandum atque debellandum, & proinde ad defensionem sui pertinent ejusmodi actus, quibus hostibus aliquid detrimenti adferatur; cum autem boni civis sit, patriam tueri ac defendere contra omnem vim hostilem, licentiam cuique concessam dicendum videtur, omnia ejusmodi adhibendi media, quæ ad vim depellendam & debellandos hostes adhibenda dicat ratio. Jus enim naturale non patitur, ut quis teneatur ex aliena culpa damnum illatum refarcire, nisi aliquo modo & ipsi illud posset imputari. Quamobrem si quid milites aut terrestres aut nautici sine Regis vel Ducis imperio & absque ejus consensu aut permissu sociis vel amicis nocuissent & damnum intulissent, ejusdem reparatio Regi non Duci incumbit; quippe quod quis sine culpa sua ex alieno facto teneatur, juri civili non gentium vel naturæ adscribendum. Hinc quamvis exercitoria & institoria actio jure civili introducta, attamen non repugnat juri naturæ, necessitate humana & societatis civilis utilitate, & commercii cultura exigente, hac in parte non quidem recedere a jure naturæ, sed ei aliquid addendo ad societatis statum accommodare. Cui etiam accedit, quod hic exercitor navis non tam ex alieno quam suo facto teneatur, propterea quod ipsum navi præposuit; & obtinet hic regula, quod quis per alium facit, per se fecisse videtur. Nihil autem naturali æquitati magis conveniens, quam ut ille, qui alterum suo nomine negotiis suis gerendis atque perficiendis præposuit, indemnem præstet eum, qui ejus fidem secutus, damni quid inde patiatur; itaque est mere civilis hæc actio, sed fundata in naturali jure.

XXI. Illud quoque notandum est, ut mancipium aut animal quod damnum aut pauperiem fecit noxæ dedatur, itidem ex jure civili esse. Nam dominus, qui in culpa non est, natura ad nihil tenetur. Ut nec is cujus navis sine ipsius culpa navi alterius damnum dedit; quamquam multorum populorum legibus, ut & nostra, damnum tale dividi solet ob culpæ probandæ difficultatem.

C O M M E N T A R I U S.

MAgis mihi arridet eorum opinio, qui statuunt noxales hæc actiones niti jure naturæ & æquitatis ratione, licet non ex jure naturali præceptivo sponte profluant, attamen maxime ei congruæ; cum natura cuique tribuat facultatem damni sibi illati reparationem poscendi, non videtur a ratione alienum, ut, si quid

damni passus fuerim ab animali, ejus reparationem quacunque ratione ab eo quærere; quippe eo ipso, quod læsus sum, mihi facultas concessa intelligi debet, illico quod abest repetendi ab illo, a quo damnum ad me pervenit. Itaque si ab animali læsus, mihi jus competat, quo possum modo ad compensandum damnum, in

meam potestatem redigere si in statu primævæ communionis viverem : non enim resarciendi damnum alia ratio , atque hanc facultatem naturæ jus cuique tribuit , quæ mihi eripi nequit , rerum dominiis introductis ; neque iniqui aliquid habet , quod cum dominus ex illo animali lucrum capiat , ego vero damnum ex eodem fenserim ; reparatio autem damni longe sit favorabilior , quam lucri acquisitio ; apparet recte a domino animalis postulari , ut damnum ab ipso datum repararet , aut si non tanti ipsi sit animal ,

illud noxæ dedat , Pufendorf. *lib. 3. cap. 1.* quod multo magis in servo locum habet , qui utique naturaliter obnoxius reparationi damni a se dati ; verum cum nihil habeat in ære , unde damnum a se datum repararet , cum & corpus ad dominum pertineat , & bona , opera & cultura ac industria quæsitæ , cedant domino , æquitatis rationi consentaneum , ut dominus , qui omne lucrum ex ejus operis sibi acquirit , damnum , ab ipso datum , refundat , aut ipsum dedat.

XXII. Sed damnum ut diximus etiam adversus honorem & famam datur , puta verberibus , contumeliis , maledictis , calumniis , irrifu , aliisque similibus modis . In quibus non minus quam in furto atque aliis criminibus vitiositas actus ab effectu discernenda est . Nam illi pœna respondet , huic damni reparatio , quæ fit culpæ confessione , exhibitione honoris , testimonio innocentia , & per ea quæ his similia sint : quanquam & pecunia tale damnum rependi poterit si læsus velit , quia pecunia communis est rerum utilium mensura .

Less. lib.
II. c. II.
dub. 19.
25. 27.
Soto lib.
IV. q. 6.
art. 3.

C O M M E N T A R I U S .

Sane si pro honore & fama non secus atque pro vitæ conservatione etiam cum morte invaloris licet defensionem suscipere , quasi pari passu ambularent , nihil magis rationi congruum , quam ut , si quis eam lædere ausus sit contumeliis , maledictis , opprobriis , calumniis , irrifu aliisque similibus modis , ab eo reparationem petere nobis liceat . Nihil enim viro gravi & honesto bona & integra fama carior , imo quibuslibet rebus temporalibus pretiosior , & proinde gravissimum damnum , quod quis ex læsione honoris ac famæ patitur , unde æquum , ut repararetur . Non me fugit honori & famæ integritati nullum proprie damnum inferri posse , quatenus non pendet ejus conservatio a facto & arbitrio alieno : in nobis ipsis enim ejus fundamentum quærendum , in quo consistat ; fundamentum enim integre bonæque famæ est animi bonum , quod intus residet , nempe virtus atque probitas actionum , quæ a nobis proficiuntur , convenientia cum virtute & honestate ac probitate nobis honorem ac famam bonam conciliat . Est enim honor reverentia alicui propter excellentiam , ac potissimum propter virtutem debita ; ille enim solus honor verus est , qui virtuti debetur ; quippe qui ex nulla extranea causa , nisi a solo Deo pendet , ut inquit Soto *de J. & J. lib. 5. q. 9.* *Fama vero est illæsa dignitatis status vita & moribus comprobatus.* vel est *multorum existimatio de vita & moribus alterius.* Quo propius quis accedit ad virtutem , ad honestatem , ad probitatem , eo majorem sibi famam conciliat : Lessius . Verum quamvis ambo consistant in uno eodemque fundamento , scil. in convenientia cum virtute & honestate , tamen a se differunt ratione operationis & effectus : fama enim qua-

tenus refertur ad existimationem , quam pro nobis habent alii , est opinio virtutis , sapientia aliarumque perfectionum & qualitatum animi ; honor vero est testimonium excellentia , consistens in externa significatione nostræ existimationis de excellentia alterius . Fama igitur consistit in opinione interna , honor in testimonio exhibendo per aliquod exterius signum . Unde statuunt Moralista honorem aliquid excellentius esse quam famam : nam includit famam seu opinionem excellentia , & præterea ejus testificationem & manifestationem . Cum autem vir integer scelerisque purus , probus & honestus bonam sibi conciliat famam ob virtutem , quam sectatur in vitæ suæ cursu , debitam , ea auferri non minus ipsi sine injuria potest pravis & falsis calumniis eam proscindendo & contaminando , quod qui facit , non tribuit quod alteri tribuendum , sed aufert , quod ipsi debebat ; unde damnum quod inde passus ob læsionem famæ , injuste illatam , reparare tenetur . Idem de honore dicendum , quoties ab aliquo contemnitur ac vituperatur , aufertur quod tribui debebat honori & meritis alicujus . Verum notandum , honorem dupliciter considerari posse , vel tanquam dignitatis alicui delatæ veneratio & reverentia cum submissione conjuncta , quæ alicui , non sua ob propria merita vel probitatem , sed ratione dignitatis tribuitur , & hoc sensu est excellentia , quam obtinet inter alios ratione muneris ac dignitatis , aut extrinsecæ & adventitiæ qualitatis . Recte inter bona externa honorem esse maximum Aristoteles statuit , atque etiam diversum habet fundamentum in quo consistat . Verum summo honore dignus , qui virtutes sectando honeste vivit , ut integritate

tate vitæ & morum probitate ac pietate inter alios excellit, atque tunc idem cum fama fundamentum habet, scilicet animi habitum, internum bonum, imo & cum eo pari passu ambulat. Homo enim integræ & illæsæ famæ maxime honorandus: virtus enim per se summa existimatione digna. Priori modo honor separari potest a bona fama, & vice versa; posteriori pari passu, ut diximus, ambulant. Sic veneramur Regem, Principem, & eos qui summæ rerum præsumunt, quorum sæpius morum sinistra habetur existimatio, & vice versa solent privati viri in angulis latitantes honoribus orbari, quorum tamen vitæ clara habetur opinio, ut inquit Sotus de J. & J. q. 9. per se tamen summa reverentia & existimatione digni, & propterea magis honorandi, quam qui aliunde sibi eam

conciliarunt; sed de his alibi latius disputavimus. In damnis vero adversus honorem & famam datis per calumnias, verbera, maledictiones, aliisque similibus modis statuit Auctor, vitiositatem actus ab effectu discernendam esse, ita ut illi pœna respondeat, huic damni reparatio, quæ fit modis ab Auctore adductis. Sed notandum, quod quamvis fama non cadat in commercium, & proinde quemadmodum nec pecunia comparari, ita etiam nec æstimari potest: *melius enim bonum est nomen, quam divitiæ multa.* Proverb. 22. Posse tamen damnum ex læsione famæ illatum pecunia compenari. *Quando fama restitui nequit, oportet pecuniam dari aliquam; non quidem pro fama, quæ nullum pretium habet, sed pro damni compensatione, quod ob ejus jacturam quis incurrit,* ut ait Navarr. cap. 17.

C A P U T XVIII.

De legationum jure.

- I. **O**bligations quasdam ex jure gentium nasci, ut jus legationum.
- II. Inter quos locum habeat.
- III. An semper admittenda legatio.
- IV. Adversus legatos periculosa molientes defensionem licitam, non exactionem pœna.
- V. Legationis jure non teneri eum ad quem legatus missus non est.

- VI. Hostem ad quem missus est legatus teneri:
- VII. Nec opponi posse jus talionis:
- VIII. Jus hoc & ad comites legatorum porrigi, si legati voluerint:
- IX. Et ad bona mobilia.
- X. Exempla obligationis sine cogendi jure.
- XI. Quanti sit hoc jus legationis.

I. **H**actenus ea memoravimus, quæ ex jure naturæ debentur nobis, paucis duntaxat additis de gentium jure voluntario, quatenus ab eo aliquid erat juri naturæ superadditum. Restat veniamus ad obligationes quas ipsum per se jus illud gentium, quod voluntarium dicimus, induxit. Quo in genere præcipuum est caput de jure legationum. Passim enim legimus sacra legationum, sanctimoniam legatorum, jus gentium illis debitum, jus divinum humanumque: sanctum inter gentes jus legationum, fœdera sancta gentibus, fœdus humanum: sancta corpora legatorum: Papinio,

Sanctum populis per secula nomen.

Cicero de Haruspicum responsis: *Sic enim sentio, jus legatorum cum hominum præsidio munitum, tum etiam divino jure esse vallatum.* Itaque hoc violare non injustum tantum esse sed & impium omnium confessione, ait Philippus in epistola ad Athenienses.

C O M M E N T A R I U S.

Um nemo sibi soli sufficiat, sed alter alterius ope & auxilio indigeat, unde conventiones, pacta, contractus; sic etiam Reges ac Principes considerandi tanquam in statu naturali viventes, & mutuo quandoque indigentes auxilio, unde fœdera, conven-

tionem, pactiones, confociationes aliaque id genus negotia, quæ inter se peragere volunt, qualia cum ipsi commode perficere nequeant, eam provinciam demandare necessum habent: congressus enim & colloctiones Principum qui seria tractant, solent sæpius periculosi esse, & conjuncti cum majestatis vituperio: minuit enim sæpius præsentia famam, evagari per aliena regna provinciasque majestas non patitur: hac

hac enim ratione sese nimis exponunt multis periculis, insidiis, machinationibus, quæ adversus eorundem Augustam personam moliri possent, vel in reparationem veteris injuriæ, quæ sæpius manet alta mente reposita, licet transactum super ea, vel aliis de causis, quæ nunquam deficiunt: colloqui enim sæpe collidi est, ut inquit Marselaar *de legat.* & *scimus quam facile attritus ignis profiliat, quam levi verbo indignatio, ira bellum procedatur. Omnis potestas impatiens consortis & congressionis & paritatis*, ut idem ille inquit. Cui etiam accedit, quod quædam ejus naturæ sint negotia, ut nec tute literis committi possint: quædam enim calamo peragi non possunt, quædam non debent, ne tamen commercium, quod genti cum gente intercedere oportet, legatorum usus quali communi gentium consensu, suadente naturali ratione, & exigente necessitate, receptus: hi enim sunt quali lingua, aures & oculi Regum: quod enim homini est loquela, hoc sunt imperiis legationes, ut inquit Paschal. *de legat.* Hoc intuitu legatus a poeta indigitatur

--- vox Regum, lingua salutis,
 Fœderis orator, pacis via, terminus ira,
 Semen amicitia, belli fuga, litibus hostis.

Pro necessario itaque legatorum usu jure gentium quoque receptum, ut, qui illud munus suscipiunt, sacrosancti sunt & inviolabiles atque tuti ab hominum injuria, sive pacis sive belli causa ad externos mittantur. *Legati nomen*, inquit

Cicero, *ejusmodi esse debere, quod non modo inter sociorum jura, sed etiam inter hostium tela incolumis versetur.* Hinc a Romanis *sancti* dicti a sagminibus, sive herba sacra verbenaca, quæ dissecari solebat ex loco sancto, & secum ferebant Feciales auctoritate Regis, consulis, vel prætoris in hostes legationis causa profecturi. Quemadmodum legati Græcorum ferebant ea, quæ *xpovota* vocantur *l. 8. ff. de rer. div.* Unde qui legatum hostium pulsasset, aut injuria affectisset, dedi hostibus solet. *l. ult. ff. de legation.* Tradit enim Valer. Max. *lib. 6. cap. 6.* Emilio Lepido & C. Flamínio Cos. L. Minucium, & L. Manlium Carthaginensium legatis, quia manus his attulerant, jussu prætoris per Feciales ex S. C. deditos fuisse. Quemadmodum Cn. Fabius & Cn. Apronius ædiles, quod legatos, ab urbe Apollonia Romam missos, orta contentione pulsasset, continuo per Feciales legatis dediti. Quod recusari nequit, quin justam belli inferendi causam læsus habeat. Sic alibi annotavimus, Davidem bellum intulisse Regi Ammonitarum, propter derisos legatos suos. *2. Reg. cap. 10.* Sic Fidenatibus bellum illatum a Romanis, quod legatos eorum interfecissent jussu Tolumnii Regis Vejentium. Regis enim sui, a quo missi, personam sustinent ac repræsentant legati, unde injuria, ipsis facta, illata censeretur Principi vel Reipublicæ, cujus oratoris munere funguntur.

II. 1. Sed primum sciendum est, qualecunque est hoc jus gentium de quo videbimus, ad eos legatos pertinere, quos mittunt qui summi imperii sunt compotes inter se. Nam qui extra hos legati sunt provinciales, municipales, atque alii, non jure gentium, quod inter gentes est diversas, sed jure civili reguntur. Legatus apud Livium publicum se nuntium populi Romani vocat. Apud eundem Livium alibi Senatus Romanus jus legationis externo, non civili comparatum ait: & Cicero ut ostendat non esse legatos mittendos ad Antonium: *Non enim, inquit, cum Annibale res est, hoste reipublicæ, sed cum cive.* Qui autem externi habendi sint ita clare exposuit Virgilius, ut nemo Jurisconsultorum possit clarius:

*Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
 Dissidet, externam reor.*

2. Qui ergo impari junguntur fœdere, cum sui juris esse non desinant, jus habebunt legationis: imo & hi qui ex parte subditi sunt, ex parte non sunt, pro ea parte qua non sunt subditi. At reges qui bello solenni victi regnoque exuti sunt, cum aliis regni bonis & jus legandi perdididerunt. Ideo Persei a se victi caduceatores retinuit P. Æmilius.

3. In bellis vero civilibus necessitas interdum locum huic juri facit extra regulam, puta cum ita divisus est populus in partes quasi æquales, ut dubium sit ab utra parte stet jus imperii; aut cum jure ad-

mo-

Lib. I.

Lib. VI.

modum controverso de regni successione duo decertant. Nam hoc eventu gens una pro tempore quasi duæ gentes habetur. Ita Flavianos accusat Tacitus, quod sacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus in Vitellianis civili rabie temerassent. Piratæ & latrones, qui civitatem non faciunt jure gentium niti non possunt. Tiberius cum ad eum Tacfarinas legatos misisset indoluit, quod desertor & prædo hostium more ageret: quæ verba sunt Taciti. Sed interdum tales qui sunt jus legationis nanciscuntur fide data, ut olim fugitivi in saltu Pyrenæo.

Hist. III.

An. III.

Cas. I. III. de bello civili.

COMMENTARIUS.

NUllum illustrius summæ Majestatis argumentum, quam jus mittendi legatos ad externos Principes vel populos, superiorem non agnoscentes, quibus jus eos recipiendi. Quamobrem olim Fœderati Belgii proceres, excusso jam duro servitutis jugo, de pace acturi cum Hispanorum Rege, etiam tanquam populus liber, cui summæ majestatis jura, eos, quibus hujus negotii curam demandarent, legati titulo insigniendos existimabant; qui enim alterius Majestatem venerantur & sui juris non sunt, cum his legationis jus intercedit; utpote quod externo non civi comparatum; quamobrem nec provincialium nec municipalium oratores jure legatorum uti, non permitti solet, sed pro privatis habentur. Hinc Carokus V. Imp. legatos Ducis Mediolanensis sibi subjecti, & bellum molientis in carcerem conjecit, teste Bodino de Rep. lib. 1. cap. 6. Sic quoque Theodosius Magnus Dani Tyranni, quem perduellem declaraverat, legatos carceribus & vinculis mancipavit. Hinc Philippum Montinium cum collega Hornani Comititis fratrem, missos in Hispaniam Belgarum causa acturos, Rex Philippus in carcerem conjecit, & apud Angliæ Reginam conquerebatur, quod eorundem Agentem ut legatum tractaret. Sic cum Rege vel populis debellatis & devictis, quoniam summo Imperio exuuntur, nec jus legationis intercedit, multo minus cum civibus, qui proditoris animo apud hostes commorantur, quamvis

illi loco hostium dicantur habendi. l. 19. §. 4. ff. de captiv. At tamen non gaudent eo jure quo hostes utuntur. Non potest aliena majestatis imperio subditus se ipsum eximere, non si Regiam ipse potestatem adipiscatur, uti nec Barbarius Philippus homo servilis conditionis, cum urbanam præfecturam sua virtute sibi peperisset, domino præjudicavit, a quo quidem cum vindicaretur, pro libertate transiit, ut inquit Bodinus lib. 1. cap. 6. in fin. Neutiquam vero qui latrocinia & piraticam exercent, legationis jure, gentium jure introducto, utuntur. Sed & potest illis jus legationis aliquando concedi, eoque nonnunquam usos testantur historix: sic Alexander, teste Curtio lib. 7. cum obsidisset viginti millia latronum, inter promptissimos dimicans sagittatus est, quæ in medio crure fixa reliquerat spiculum, illum quidem mæsti & attoniti Macedones in castra referabant, sed nec barbaros fefellit subductus ex acie Rex; itaque postero die miserunt legatos ad Regem, quos ille protinus jussit admitti. Sed notandum, interdum necessitatem huic juri locum facere, sic bellis intestinis contingere potest, ut in partes æquales distracta Repub. vix appareat, ab utra stet jus summi imperii, quamobrem quasi ambæ sint æquales jure & imperio, utrique jus legationis esse dicendum videtur: qui enim sibi æquales, cum ambo sui juris sint, æquali quoque jure gaudent.

III. 1. Duo autem sunt de legatis quæ ad jus gentium referri passim videmus, prius ut admittantur, deinde ne violentur. De priore locus est Livii, ubi Hanno Senator Carthaginienfis in Annibalem sic invehitur: Legatos ab sociis & pro sociis venientes bonus imperator noster in castra non admisit: jus gentium sustulit. Quod tamen non ita crude intelligendum est: non enim omnes admitti præcipit gentium jus: sed vetat sine causa rejici. Causa esse potest ex eo qui mittit, ex eo qui mittitur, ex eo ob quod mittitur.

Lib. XI.

2. Melesippus Lacedæmoniorum legatus auctore Pericle dimissus est extra fines agri Attici, quod ab hoste armato veniret. Sic Senatus

Thuc. I.

II. Zonaras.

Liv. l. XLI. Procop. l. II. §. III. Libro IV.
 natus Romanus negavit se Carthaginensium legationem admittere posse, quorum exercitus esset in Italia. Persei adversus Romanos bellum molientis legatos non admiserunt Athæi. Sic Totilæ legationem rejecit Justinianus & Gothi qui Urbini erant Belisarii oratores. Cynethensium quoque, ut gentis sceleratæ, legatos undique pulsos narrat Polybius. Secundi exemplum est in Theodoro, qui *Ἰσοκράτης* vocabatur, quem a Ptolemæo ad se missum audire Lysimachus noluit: idemque aliis evenit peculiaris odii causa. Tertium quod diximus locum habet ubi causa mittendi aut suspecta est, ut Rhabfacis Assyrii legatio ad populum concitandum merito suspecta erat Ezechix, aut non ex dignitate aut temporibus conveniens. Sic *II. Regum XVIII.* *Livius lib. XXVII. Lib. XXXI. Sall. Jug.* *Ætolis* denuntiarunt Romani, ne quam legationem mitterent, nisi permissu Imperatoris: Perseo ne Romam mitteret, sed ad Licinium: & Jugurthæ legatis edictum intra decem dies Italia excederent, ni regnum & regem deditum venissent. Optimo autem jure rejici possunt quæ nunc in usu sunt legationes assidux, quibus quam non sit opus docet mos antiquus, cui illæ ignoratæ.

C O M M E N T A R I U S.

Quoniam, ut diximus, nulla genti cum gente & Regi cum Rege societas haberi nec commercia coli, aut fœdera commode iniri, aliaque publici juris negotia, quæ commodo & utilitati cujusque nationis ac populi inferviunt, possunt, nisi interventu eorum, qui nomine totius populi vel Regis eorum curam suscipiunt, quos, ut jam dictum, legatos nuncupamus, atqui summopere cujusque populi ac gentis interest, ut societates conserventur, commercia colantur, fœdera iniri possint, aliaque id genus negotia, quæ quis cum altero peragere animum induxit, hinc suadente ratione, quæ communi humani generis salutis ac utilitati promovendæ ac tuendæ maxime favet, ab omnibus fere gentibus jus legationis receptum, cuique summo imperanti & libero populo facultatem tribuens mittendi ad sua negotia gerenda apud alias nationes ac gentes legatos; nullum vero effectum vel commodum produceret ejusmodi facultas, nisi simul eodem jure necessitas imponeretur cuique jus recipiendi legatos habenti, qua tenetur admittere oratores & audire, quæ ipsi perferre demandata, nisi omnem prorsus societati, quæ genti cum gente intercedit, & commercii culturæ velit renunciare. Quod tamen non ita crude intelligendum recte monet Auctor, quasi omnes admitti præciperet jus gentium: cum enim in statu naturæ, in quo constituti omnes populi liberi, quisque habeat facultatem dijudicandi quid sibi utile, quid nociturum, & idcirco declinare hoc tanquam noxium, amplecti vero alterum possit. Hæc necessitas ita attemperanda & interpretanda, ne auferat hanc cuique a natura concessam libertatem. Itaque si quis justam habeat causam, cur

nequeat recipere legatos ad se missos, utique neminem lædit, nec jus gentium violat, perspicuus admissionem legati Reipublicæ aliquid detrimenti allaturam, & propterea eam declinat, nec ei, qui misit, justa querelarum causa, quasi juris gentium hac in parte communicatio ipsi auferretur; quippe illud ita interpretandum, ne ex eo aliquid absurdi vel iniqui sequatur. Absurdum sane & iniquum esset, ut quis cum propriæ utilitatis ac proprii commodi jactura aliorum legatos admittere jure gentium teneretur; potest autem vel auctor mittendi, vel mittendi causa, vel persona, quæ mittitur displicere. Sic potest recusari ob scelus aliquod latens in pectore reconditum, quod admissus in actum posset deducere: ut si quis prætextu de pace, aut fœdere, societate tractanda, publicam tranquillitatem perturbare animum induxisse verosimile sit, si non tanquam legatus, sed explorator missus præsumatur, vel si verendum, ne alio quocunque modo Respublica aliquid inde detrimenti caperet, quod arbitrio cujusque liberi populi, vel ejus qui summæ rerum præest, relictum dijudicare, uti statim dictum. Rerum humanarum inconstantia efficit, ut non semper licitum, quod licitum hoc vel illo tempore, hinc in actibus humanis non eadem semper agendi regula sibi locum vindicat, sed prout in varios casus incidimus, diversa quoque agendi ratio tenenda: sic tempore belli, quoniam caute agendum cum hoste, ac justam ob causam aliquando legati non admittuntur; addo aliquando, quippe si admitti possunt absque detrimento Reip. non debent recusari; quoties ex circumstantiis perspicui potes eo animo advenisse, ut

ut pacis condiciones offerant, utique non ilico admissionem ipsis denegandam puto, ne sub hoc prætextu bellum protrahatur, quod nonnunquam factum neminem fugere potest, qui mentis compositus, & paulum verſatus in publicis negotiis tractandis, vel ſaltem veterum monumentis, vel etiam quæ ad noſtra propius accedunt tempora, annalibus non plane hoſpes. Non omnes quippe eandem vitam agendi rationem amplectuntur, & quemadmodum vitæ tranſigendæ varia ratio, ita ſeſe ſuſtentandi & tuendi non eadem media, qui commercii culturæ operam navant, pacem poſcunt, nec minus qui honeſtis artibus colendis inſerviunt, otium & tranquillitatem exoptant. Contra alii, qui vitam agunt inconditam, vel luxuriæ & gulæ indulgentes, vitam beatam ſomno, cibo, potu, & libidinibus metientes, bona ſua dilapidarunt, ad tubæ ſonitum & armorum ſtrepitum læpius exhilarant, tanquam occaſionem naſti unde ſe ſuſtentare poſſint. Alii iterum, ne vitam ſilentio tranſigerent & inertiam fugerent, bellum poſcunt, nec illis diſplicet belli ſtatus, qui gloriæ avidi egregio aliquo facinore hoſtem feriendo, murum aſcendendo in conſpectu omnium, memoriam ſui quam maxime longam efficere cupiunt, atque hac ratione quod toga conſequi non poſſunt, ſago acquirant. Utinam vero Regum atque Imperatorum virtus in pace ita ut in bello valeret, non plus hominum ferrum, quam naturalis conditio, raperet. Sic Annibal, cujus in re militari ſumma gloria, legatos a ſociis & pro ſociis venientes in caſtra non admittit. Liv. lib. 21. cap. 10. Huc etiam pertinet quod de Pericle ex Thucydide adfert Auctor, utpote qui tum belli cauſas quærebat, legationem rejiciebat, qua injuria Princeps legationis admodum exacerbatus, in ejuſmodi verba erupiſſe refert: ἡδε ἢ ἡμέτερος τοῖς ἔλλησι μεγάλων κακῶν ἀρχή, hæc dies magnorum Græcis malorum initium erit. Sic ubi ſecu-

re admitti non poteſt, locus deſpici oportet ubi admitti ſine Reipublicæ detrimento aliquo poteſt & audiri: ex eo tamen non inferendum, quaſi nunquam poſſet excuſari; neutiquam ſane, ſed inſpiciendum tempus, & circumſtantiæ examinandæ, ac ponderandæ rationes, quæ non permittere videntur ut legatus admittatur. Sic jure Romani legatos Carthaginienſium, cum Italian bello premerent, ac longe lateque vaſtarent, non admittendos cenſuerunt. Cauſa mittendi nonnunquam ſuſpecta aditum legatis præcludit, ut ſi iniqua abſurdave, ſummæ majeſtati & libertati populi indigna poſtulatori ſint, vel bellum indicturi. Sic Carolus V. Imperator a conſpectu ſuo removit Gallorum ac Florentinorum, Venetorumque legatos, utpote qui ejuſdem adverſus ſe conjurationis ſocii ac cœderati: Guiciardinus lib. 18. Quandoque etiam admiſſioni obſtat perſona legati. Exemplum adfert ex Theodoro Auctor, quem Lyſimachus ad ſe miſſum, vel ob vitæ turpitudinem, vel natalium dedecus, audire noluit. Deſpici ſe Principes exiſtimant, quod heſternum forte agathonem, aut inglorium caprimulgum ceſtitudini ſuæ ſocium aut comitem ſint habituri, Marſe-laar de legatis lib. 1. diſſert. 11. Præterquam quod & ipſi vileſcunt, & viles videntur, qui viles tantum adhibent, quaſi ſimilis ſimili gauderet. Huc pertinet quod ſcribit Cicero: *Multa que recte committi ſervis fidelibus poſſunt, tamen ſermonis & vituperationis cauſa committenda non ſunt.* Cui exemplum adjungit ſtatim allegatus auctor. *Cum a Ludovico XI. inquit, Galliarum Rege Oliverius Dandus, aliquando tonſor & chyrurgus, ad Mariam Principem Belgarum legatus adveniſſet, non inſulſe ipſam quaſiſiſſe; quid ſibi opus medico, cum optime valeret, res ſatis inſirma videri debent, ait, ſi medici manus curanda.*

I V. 1. De non violandis legatis difficiliſſima eſt quæſtio, & varie a claris hujus ſæculi ingeniis tractata. Videndum autem habemus de legatorum perſonis, deinde de comitibus eorum ac bonis. De perſonis alii ita ſentiunt, jure gentium vim duntaxat injuſtam a legatorum corporibus arceri. Cenſent enim privilegia ex jure communi interpretanda. Alii non omnibus de cauſis putant legato vim inferri poſſe, ſed ita demum ſi jus gentium ab eo læſum ſit, quod ſatis late patet: nam in jure gentium jus naturæ includitur, ita ut ex omnibus delictis puniri jam legatus poſſit, niſi quæ ex mero jure civili oriuntur. Reſtringunt hoc alii ad eâ quæ contra ſtatum Reipublicæ aut dignitatem ejus ad quem legatus mittitur fiunt: quod ipſum ſunt qui periculolum putant, & querelas exponendas ei qui miſit, ejuſque arbitrio permittendum legatum. Sunt & qui putant conſulendos reges aut gentes quarum nihil intereſt: quod prudentiæ eſſe poteſt, juris non poteſt.

2. Rationes quas pro ſe quiſque afferunt nihil definite conclu-

FFFF

dunt;

dunt: quia jus hoc non ut jus naturale ex certis rationibus certo oritur, sed ex voluntate gentium modum accipit. Potuerunt autem gentes aut omnino cavere legatis aut cum certis exceptionibus. Nam & hinc utilitas stat pœnæ in gravia delinquentes, & inde utilitas legationum, quarum mittendarum facilitas securitate quanta potest esse maxima optime promovetur. Spectandum ergo quouſque gentes conſenſerint: quod ex ſolis exemplis evinci non poteſt. Exſtant enim ſatis multa in partem utramque. Recurrendum igitur tum ad ſapientum judicia, tum ad conjecturas.

3. Judicia duo habeo maxime illuſtria; Livii alterum, alterum Salluſtii. Livii hoc eſt de legatis Tarquinii qui proditionem concitaverant Romæ: *Quamquam viſi ſunt commiſiſſe ut hoſtium loco eſſent, jus tamen gentium valuit.* Videmus hic etiam ad eos qui hoſtilia patrant jus gentium extendi. Salluſtii dictum ad comites legationis, de quibus mox dicemus, non ad legatos ipſos pertinet: ſed recte a majori, id eſt minus credibili, ad minus, id eſt magis credibile procedet argumentatio. Is ita ait: *Fit reus magis ex æquo bonoque, quam ex jure gentium Bomilcar comes ejus, qui Romam fide publica venerat.* Bonum & æquum, id eſt merum naturæ jus patitur pœnas exigi, ubi reperitur qui deliquit: at jus gentium legatos & qui his ſimiles fide publica veniunt excipit. Quare ut rei fiant legati contra jus eſt gentium, quo vetari multa ſolent quæ jus naturæ permittit.

Bello
Fug.

4. Conjectura quoque hinc ſtat. Verius enim eſt privilegia ita intelligenda, ut aliquid tribuant ultra jus commune. Quod ſi legati ab injuſta tantum vi tuti eſſent, nihil in eo magni eſſet, nihil præcipui. Adde quod ſecuritas legatorum utilitati, quæ ex pœna eſt, præponderat. Nam pœna haberi poteſt per eum qui legatum miſit volentem: & ſi nolit ab ipſo exigi bello, tanquam criminis approbatore. Objiciunt aliqui ſatius unum plecti, quam bello multos involvi. Atqui ſi is qui legatum miſit factum ejus probet, legati pœna bello nos non eximet. Parte vero altera valde in lubrico locatur ſalus legatorum, ſi actuum ſuorum rationem alii reddere debeant, quam a quo mittantur. Nam cum plerumque diverſa, ſæpe & adverſa ſint conſilia eorum qui mittunt legatos, & qui accipiunt, vix eſt ut non ſemper aliquid in legatum dici poſſit, quod criminis accipiat ſpeciem. Et quamquam quædam ſunt ita manifeſta, ut dubitationem non habeant, ſufficit tamen ad æquitatem & utilitatem legis univerſalis periculum univerſale.

5. Quare omnino ita cenſeo, placuiſſe gentibus ut communis mos, qui quemvis in alieno territorio exiſtenteſ ejus loci territorio ſubjicit, exceptionem pateretur in legatis, ut qui ſicut fictione quadam habentur pro perſonis mittentium, (*Senatus faciem ſecum attulerat, auctoritatem reipublicæ,* ait de legato quodam M. Tullius) ita etiam fictione ſimili conſtituerentur quaſi extra territorium, unde & civili

Phil.
VIII.

jure

jure populi apud quem vivunt non tenentur. Quare si tale sit delictum quod contemni posse videatur, aut dissimulandum erit, aut e finibus jubendus excedere legatus. Quod Polybius ei factum narrat qui Romæ obsidibus fugiendi causam præbuerat. Unde obiter datur intelligi, quod alio tempore legatus Tarentinorum, qui idem deliquerat, virgis cæsus est, id eo evenisse quod Tarentini victi sub Romanis esse cœpissent. Si crimen sit atrocius, & ad publicum malum spectans, mittendus erit legatus ad eum qui misit, cum postulato ut eum puniat aut dedat, quomodo Gallos postulasse legimus ut sibi dederentur Fabii.

6. Sed, quod supra diximus aliquoties, humana jura omnia ita esse comparata ut non obligent in summa necessitate, id de hoc quoque præcepto sanctimonix legatorum obtinebit. Verum is apex necessitatis non est in sumptione pœnæ, quam & aliis in casibus tolli jure gentium infra apparebit cum de solennis belli effectibus agemus: multo minus in loco, tempore, ac modo sumendæ pœnæ, sed in præcautione gravis mali, præsertim publici. Quare ut obviam eatur imminenti periculo, si alia nulla est ratio idonea, & retineri & interrogari legati poterunt. Ita Consules Romani Tarquinii legatos deprehenderunt, literarum in primis habita cura, ut Livius loquitur, ne interciderent.

7. Quod si vim armatam intentet legatus, sane occidi poterit, non per modum pœnæ, sed per modum naturalis defensionis. Sic Fabios, quos violatores juris humani Livius vocat, Galli occidere potuerunt. Itaque apud Euripidem Heraclidis Demophon fecialem ab Eurystheo missum & vi supplices abripere conantem vi prohibuit, & cum ille diceret,

Tun' fecialem cedere huc missum audeas?

respondet,

Ni fecialis dexteram a vi temperet.

Huic feciali nomen fuisse Copreo, & quia vi ageret a populo Atheniensi interfectum narrat Philostratus vita Herodis. Distinctione non dissimili solvit Cicero quæsitum illud, an patrem patriæ *Off. III.* proditorem filius accusare debeat. Vult enim debere ad avertendum periculum imminens, non autem vitato jam periculo in facti pœnam.

C O M M E N T A R I U S.

DUO esse de legatis, quæ ad jus gentium referri possunt, statim dixerat Auctor, prius ut admittantur, deinde ne violentur. De admissione jam egimus, restat itaque de violatione aliquid dicendum. Principio h. t. annotavimus, jus legationis sanctum esse inter gentes divino ac humano præsidio vallatum, ut inquit Cicero, atque eos, qui hoc munere funguntur, sanctos & inviolabiles esse oportere. Quamobrem nisi sanctis & consecratis cerimoniis lega-

ti olim designari solebant. *Plin. lib. 22. cap. 2. lib. 25. cap. 9.* Et proinde jure gentium constitutum seu tacito quodam agentium consensu, exigente necessitate, receptum, ne violentur legati quamdiu hoc publico munere funguntur. Possumus quidem in ejusmodi casum incidere, quo jure recusamus admittere legatum; admissus vero jure gentium ab omni violatione immunis est, tum quod ad personam, tum etiam comites ac bona, quæ secum asportant. Verum

rum si propria persona aliquid delinquant legati, quousque inviolabiles sint, hic quaeritur? In hac quaestione definienda non conveniunt, qui publici juris artem profitentur; sentiunt alii vim injustam duntaxat jure gentium a legatorum corporibus arceri; quippe privilegia ipsis concessa ex jure communi interpretanda. Alii statuunt legatos non omnino inviolabiles, sed aliquando ipsis vim inferri posse, scilicet si jus gentium ab eis laesum sit, atque hac ratione sese reddant indignos privilegii, eo jure sibi concessis; verum cum jus gentium satis late pateat, utpote quod & naturae jus includat; imo, ut alibi diximus, nihil a jure naturae differat, nisi quibusdam circumstantiis & intervenientibus mediis, quae ad illud inducendum & constituendum concurrunt & adhibentur, uti annotatum *lib. 1. cap. 1. §. 14.* nimis ampla concedi videtur in personam legati animadvertendi potestas, quoniam vix aliquod delictum posset excogitari, quod illum non redderet obnoxium jurisdictioni ejus, ad quem missus, excepto quod ex mero jure civili oritur. Quae consequentia cum aliquid absurdi videatur continere, alii hoc restringunt ad ea delicta, quae Reipub. maxime nocitura & detrimentum allatura, tum etiam majestatem ejus, ad quem legatus mittitur, laedunt. Alii autem statuunt, ne quidem huius in casibus facultatem jus gentium tribuere Principi sive populo legatum ex delicto suo puniendi, sed mitti oportere ad eum qui misit, ut in eum pro delicto admissi gravitate animadvertat. Mihi praeter ceteris Auctoris nostri sententia amplectenda videtur; utpote quae tutissima & gentium placito magis congrua videtur. Argumenta, quibus nititur Auctoris opinio, satis concinne ipse proponit: *placuisse autem iis dicendum videtur, ut communis mos, qui quemvis in territorio alieno existentem ejus loci territorio subicit, quamdiu ibi commoratur, exceptionem pateret in legatis, ut qui sicut fictione quadam habentur pro personis mittentium, ita etiam fictione simili constituuntur quasi extra territorium, unde & civili jure populi apud quem vivunt non tenentur, id est, jurisdictioni subesse intelligi nequeunt, quamobrem nec puniendi legatum nullum jus ei competit, ad quem missus.* Sed hoc verum videri posset quamdiu legatus manet intra terminos sui muneris & illam qualitatem retinuerit, cujus intuitu jus gentium eum tutum atque securum esse ab omni violatione voluit. Verum hoc privilegium non oportet ad eum casum extendi, quem exceperit videtur jus gentium. Non videtur jus gentium voluisse admittendis delictis causam praebere, neque ut admissa impunita forent; quippe hac ratione nimiam securitatem concedendo legatis, eam eriperet Principi, ad quem missus, quod ab omni recta ratione videtur alienum; aliud est legati obire munus, aliud eo abuti: & tam diu durare dicendum videtur jus non violandum legatorum, quam diu ipsi jus legationis & honestatem conservarint: reatus enim omnem dignitatem excludit, & jura tanquam indigno reo auferit, & quae ipsi concessa commoda ac

privilegia: gentium enim jus virtuti favet, vitium exterminat. Quamobrem nimis late per conjecturam videtur Auctor extendere privilegia legatis concessa, quasi non tantum ab injusta sed & justa vi eos tutos praestarent. Nec admittendum videtur contrariae sententiae patronis, quod Auctor statuatur securitatem legatorum utilitati, quae ex poena est, praeponderare: utilitas enim, inquit, ex poena vix una redundabit, nisi securitatem admittentis utilitatis notione hic capias; quippe, ut diximus, utriusque salutis ac securitati, tum legatorum, tum admittentium consulendum. Faciles autem essent ad suam perniciem Principes, & ad carceres facinorosos homines invitarent, si ejusmodi nefanda ac detestanda legatorum facinora dimitterent impunita: adferunt & plura ad Auctoris nostri enervandam sententiam argumenta, quae omnia describere non necessum, cum illa apud Hornium *de civit. lib. 2. cap. 6.* ubi refutat Grotii opinionem, tum & alios contrariae sententiae patronos occurrant, quae mihi tamen non videntur tanti ponderis, ut ab Auctoris sententia divortium facerem; verum cum multi viri docti hanc *de jure legationis* materiam ex professo tractarint, quorum in numero Albericus Gentilis, Paschalius, Marselaar, Besoldus, Conradus Brunus, ut & Wicqefort, hisce neutiquam postponendus tract. cui titulus, *l' Ambassadeur & ses fonctions*, qui in omnium fere manibus versatur, vix eget haec materia nostra commentatione, nisi quod ordo operis, quem Auctor tenet, nos quodammodo obligat, ne silentio praetereamus, quae subtiliter, docte & erudite ab ipso tractantur. Quemadmodum quae in hoc capite de jure legationis, quod subiectum commentandi nobis materiam praebet, ab Auctore disputata, sat luculenter testantur. Diximus paulo ante nobis Auctoris sententiam praeter ceteris arridere, tanquam juri gentium magis consentaneam, & tum etiam ad publicam tranquillitatem & pacem cum vicinis populis intactam conservandam ac tuendam magis utilem ac idoneam, cujus conservatio summopere cujusque populi & gentis interest, ut publica tranquillitas & pax, tum etiam mutua illa societas, quantum potest, conservetur, & proinde jus gentium, quod nititur tacito consensu omnium gentium, quatenus ratio dicat, necessitate exigente, gentes constituere voluisse, ita interpretandum, ne quid noceat publicae tranquillitati, cuique genti sit prospectum; atqui laedendo personam legati, facile perturbaretur, quoniam hac ratione statim belli status introduceretur, dum laeso, quae legato inferitur, cenferi debeat tanquam illata Principi, qui eam haud aequo feret animo, sed tanquam injuste sibi illatam injuriam vindicare & ejus reparationem vi & armis consequi conabitur, unde statim belli status & tranquillitatis perturbatio, atque societatis distractio, quam quisque evitare, quamdiu potest, velle praesumendus, & proinde jus gentium de non violandis legatis, non absque ratione tam late extenditur, ut

ut ab omni læsione securi atque tuti sint, nec ulla ratione alterius, nisi Principis sui jurisdictioni subiecti mancant. Præterquam quod subiecta materia, quam hic tractamus, magis suadeat eam amplecti juris gentium interpretationem, quæ magis convenit prudentiæ, quam stricto juri. Prudentiæ autem est, omnem causam belli quacunque ratione declinare, quam sequendo jus strictum, pacem ac tranquillitatem perturbare, societatem distrahere, & commercii culturam sistere; optima autem ratione hæc incommoda evitare possumus, quam Auctor noster tradit, scil. dissimulando, aut e finibus legatum excedere jubendo, si delictum tale sit, ut contemni posse videatur; si crimen sit atrocius, & ad publicum malum spectans, mittendus erit legatus ad eum, qui misit, cum postulato ut eum puniat vel dedat; quod si eum punire neglexerit, ac reparationem injuriæ illatæ denegaverit, jam læso belli jure eam consequi licebit. Violenta eum adhibere remedia permittit jus naturæ, si per disceptationem jus nostrum obtinere non possumus. Verum forte huic reponet aliquis, hoc argumentum maxime favere Hornio, & qui ejus sententiam sequuntur; quippe si cuiusque populi maxime intersit, ne tranquillitas publica perturbetur, tum etiam ut societas, quæ genti cum gente intercedit, conservetur, propriæ securitati prospectum sit, mutua commercia floreat, & cuique incumbat cura, ne quid Respublica ab aliorum pravis machinationibus detrimenti capiat, cuique concessa etiam videri debet facultas animadvertendi in facinorosos cujuscunque sint conditionis, generis, ac status, cum in hoc casu quisque teneatur ex delicto suo, & proinde nulla hic habenda personæ ratio. Huic enim facultati renunciassè videri nequeunt gentes, quin simul abjecissè dicendum curam Reipublicæ, tum etiam propriæ salutis ac tranquillitatis, impunitas atque maxima peccandi illecebra est; hanc facultatem sibi integram ac illibatam conservasse gentes potius dicendum: nemo enim facile sui conservationem alieno relicurus arbitrio. Et idcirco jure gentium vim duntaxat injustam a legatorum corporibus arceri videtur. Sed respondeo, quamvis cuique populo maxime cordi sit propriæ securitatis & tranquillitatis conservatio, quæ vix haberi nequit, quin oporteat, ut cuique competat facultas animadvertendi in ejusdem perturbatores ac violatores, nulla habita ratione personæ, cum delicti admissio obligat ionem pariat, qua delinquens tenetur reparationem damni inde dati resarcire, si eam postulat, cui damnum illatum, utpote cui libera voluntas eam exigendi vel remittendi. Hanc facultatem gentes sibi noluisse adimere præsumendum, quoniam quisque sibi potissimum prospicere cupit; & proinde privilegia, quæ legatis tribuit jus gentium, non interpretari debemus, ut inde aliquid damni pateretur securitas & tranquillitas cuiusque gentis; Reipublicæ vero damnosum esset, si non liceret cuique populo legatum aliquid machinantem contra statum Reipublicæ aut ejus majestatem, tanquam perturba-

tozem tranquillitatis & securitatis publicæ violatorem punire, qui muneris sui limites non observando tanquam privatus considerari debet, & proinde subiectus jurisdictioni ejus, ad quem missus. Privilegia jure gentium concessa legatis, ita interpretanda sunt, ne quid inde detrimenti societates civiles capiant, quarum conservationem jus gentium maxime spectat, quemadmodum jus civile conservationem singularum familiarum & privatorum membrorum utilitatem potissimum respicit. Quamvis dico hæc omnia in determinanda hac quæstione examinanda & ponderanda venire, dico tamen ab altera parte considerandum, quod quemadmodum in statu naturali homines sibi æquales, ita ut alter in alterum nullum habeat imperium nec jurisdictionem; ita postquam in diversas gentes coalitum mortale genus, singuli populi, tanquam in statu naturali constituti, sibi æquales, ita ut penes singulos resideat summa majestas ac summum imperium, huic autem nemo renunciassè, nec aliquid detraxissè præsumitur, nisi ex indicis omni exceptione majoribus illud appareat: nihil enim homini carius quam libertas, id est, facultas agendi quod volumus, competens in statu naturali omnibus, qui sui juris sunt, & proinde arbitri & moderatores rerum & actionum suarum, quarum nemini rationem reddere quis tenetur, nisi sibi soli, nec etiam alteri eam rogandi vel exigendi facultas competit, nisi imperium habeat in agentem. Quoniam vero, ut diximus, vehementer homines hanc libertatem & facultatem agendi quæ volumus, tueri, & a proprio duntaxat arbitri openderi cupiant, præsumitur nemo ei facile aliquid detracturus, multo minus in totum ei renunciaturus, nisi summa necessitate coactus; an vero ejusmodi necessitas potuerit esse in causa, cur ex tacito populorum & gentium consensu ejusmodi renunciationem juris sui & libertatis naturalis factam, & alium præter semetipsos actionum, quæ a se proficiunt, arbitrium constituisse diceremus, inquirendum hic restat. Causa autem istius renunciationis nulla potest allegari quam propria securitas & sui conservatio; quippe nulla præponderat rei tam pretiosæ, qualis est libertas illa, quæ cuique facultatem concedit suam non alienum arbitrium pro regula & norma agendi sequi; huic autem securitati & conservationi sui ipsius nullum adfertur præjudicium, reservato cuique jure agendi quæ velit, & dijudicandi quæ nobis agenda incumbunt, quæ omittere oportet, & proinde dicendum cum utraque salva conservare poterant summæ majestatis jura, omnia sibi integra servare voluisse; quippe non pendet gentis sive populi securitas & conservatio a sumptione pœnæ, quam meruit pati legatus, multo minus in loco, tempore, ac modo sumendæ pœnæ, ut inquit Auctor; quippe crimen vel patratum vel detectum duntaxat, sin patratum, quod factum est infectum fieri nequit, & proinde securitate violata reparatio non fit puniendo reum, sed exigendo compensatio-

niem damni inde illati, idque ab eo potius, qui legatum misit, quam ab ipso legato; quippe qui omnia agere videtur ex mandato & jussu Principis sui, cujus personam refert, quam facultatem repetendi reparationem damni illati non amittimus, dimittendo impune legatum: sed cum ex mandato obligetur mandans (quod enim quis per alium fecit, ipse fecisse videtur) conveniendus ille a quo missus legatus; ejus enim nomine omnia agit, ejus personam repræsentat, itaque quidquid agit, egisse videtur Princeps, a quo mittitur; reservata itaque læso hac conveniendi facultate, ut damnum reparetur, nullum præjudicium sibi adfert damnum passus, quando impune dimittit legatum cum postulato ad eum qui misit, ut velit eum punire, & damnum resarcire, quod ex delicto sibi illatum. Quod si detectum, quod moliebatur crimen, potest quis sibi præcavere, ne malum imminens sibi noceat sine læsione summi imperii, quod quisque in se suosque habet ministros, potest jubere ut legatus finibus excedat, vel si nondum plane detectum, sed moliri constat, ad detegendum & detecto obviam eundum, ne erumpat in sui suorumque civium perniciem, retineri & interrogari legati possunt; Verum ad eruendam veritatem criminis, violenta non possunt adhiberi remedia, quæ quasi pœnæ loco essent, & adhiberi solent ad extorquendam veritatem reis: supponit enim hæc veritatis detegendæ ratio jurisdictionem & merum imperium, quod judex nanciscitur in personam rei ex delicti admissione suo in territorio. Atqui jus gentium eximit legatos a jurisdictione Principis, ad quem missi. Ad hæc confirmanda placet adducere, quæ hac de materia, quam penitus exhausti D. de Wicquefort, disserit & multis probat exemplis in tractatu suo *de munere legati*, sive cui titulus *l' Ambassadeur & ses fonctions. lib. 1.*

le Droit des Gens ne protege point les crimes que la nature abhorre, parce que ce n'est pas l'intention de la détruire, ny de prêter son autorité a des scelerats, qui ne peuvent point avoir de la part a la société civile. Neanmoins il semble que les Souverains se doivent ce respect les uns aux autres, que ne les croyant pas capables de pensées, qui sont toujours desavouées, particulièrement lors qu'elles ne réussissent point, ils peuvent bien s'en prendre aux ministres, mais ils font mieux de s' plaindre aux maîtres, afin qui soient eux qui les punissent, puis que ce sont eux, qui sont tenus de répondre de leurs actions. Mais comme ces trahisons ne se font pas d'ordinaire de la part de Princes, qui s'aiment beaucoup, & que des Princes qui ont des intérêts opposés, sont toujours ennemis convertis, &

*ne se mettent pas fort en peine de se satisfaire les uns les autres, le Prince offensé, qui ne veut point faire de plaintes inutiles, & garder néanmoins quelque respect pour le droit des Gens, fait retirer le ministre, & ne donne pas a son maître le loisir de le révoquer. Et paulo post: Il semble qu'on peut dire sur cette matière, qu'il n'y a point de cas ou la justice ordinaire puisse estendre la jurisdiction sur les ministres publics, cela est incontestable a l'égard des delicts communs, & pour ce qui est des crimes d'Etat, ou l'Ambassadeur viole le droit des Gens; particulièrement s'il astente a la vie du Prince, auprès duquel il reside, le Souverain seul, ou le conseil d'Etat de sa part, en peut prendre connoissance, faire arrester le traître dans sa maison & de l'envoyer ensuite, avec les informations au Prince son maître, afin qu'il le punisse. Il ne se trouve point que depuis plus d'un siècle on en ait usé avec cetterigueur, mais les Souverains se sont contentés de faire sortir ces dangereux Ministres de leurs l'Estats. C'est ainsi que les Rois de France, d'Angleterre, & la Republique de Venise en ont usé avec des Ambassadeurs convaincus de trahisons si noires, que le droit des gens ne les pouvoit plus protéger. Huc etiam pertinent, quæ disserit Jac. vander Graef *Synag. jur. pub. cap. 27.* Quoniam, inquit, de his delictis perverse judicari solet, saltem quorundam judicio & opinione, delictum illud primo annuiciari Principi, a quo legatus missus, multis tuius visum fuit atque consultus. Si Princeps fide sua conscius se facti non fuisse profiteatur, delinquentem legatum Principi suo cum elogio puniendum remitti, quam a Principe, ad quem missus est, in cujus territorio & forte personam deliquit, judicari & puniri, ne sibi suisque jus dixisse, vel in sua causa judicasse, adeoque simul actor & judex extitisse prædicetur: tali enim modo omnis de judice perversa suspicio, legatiquæ pœna afflictæ vindicatio tolluntur; quod eo magis amplectendum, quia, ut modo dixi, jus legatorum sanctum & inviolabile est. Hisce additis, quæ noster Auctor promittit argumenta, facile cuique constabit, quæ opinio ceteris præferenda tanquam verior. Quod si vero vim armatam intentet legatus & se publice hostem profiteatur, sane occidi poterit, non in modum pœnæ sed defensionis, quæ est juris naturalis, & idcirco nulla hominum dispositione tolli potest, licet enim vim vi repellere; quippe ne quidem hoc in casu parcendum ipsi Principi a quo missus, si in territorio commorans, aperte hostilem animum, vi adhibita, declaraverit; ergo nec jus gentium violatum censerit debet vel potest, si quis legatum ad sui defensionem occiderit.*

V. 1. Ea vero quam dixi lex de vi legatis non inferenda, intelligenda est eum obligare ad quem missa est legatio, atque ita demum si admisit quasi scilicet ab eo tempore tacita pactio intercesserit. Ceterum denuntiari & potest & solet, ne mittantur legati, alioqui pro hostibus fore: ut Ætolis a Romanis est denuntiatum,

&

& olim a Romanis Vejentibus edictum ni facefferent urbe, daturus quod Lars Tolumnius dedisset: & Romanis a Samnitibus, si quod adissent in Samnio concilium haud inviolatos abituros. Non pertinet ergo hæc lex ad eos per quorum fines non accepta venia transfereunt legati. Nam siquidem ad hostes eorum eunt, aut ab hostibus veniunt, aut alioqui hostilia moliuntur, interfici etiam poterunt, quod Athenienses fecerunt legatis inter Persas & Spartanos, Illyrii legatis inter Effios & Romanos: multoque magis vinciri, quod constituit Xenophon in quosdam, Alexander in eos qui Thebis & Lacedæmone ad Darium missi erant, Romani in legatos Philippi ad Annibalem, & Latini in legatos Volscorum.

Idem l. 14. Libro xi.
Thuc. l. 11. App. de bello Ill. Lib. VI. de exp. Cyri. Ar. lib. 11. Livius libro XXI. Lib. XXIIX.

2. Tale si nihil sit, & male tractentur legati, non illud jus gentium de quo agimus, sed amicitia & dignitas aut ejus qui misit, aut ejus ad quem eunt violata censebitur, Justinus de Philippo posteriore Macedonum rege: *Legatum deinde ad Annibalem jungendæ societatis gratia cum epistolis mittit: qui comprehensus & ad Senatum (Romanum) perductus incolumis dimissus est, non in honorem regis, sed ne, dubius adhuc, indubitatus hostis redderetur.*

C O M M E N T A R I U S.

Mihi autem tutius dicendum videtur, legatos cujuscunque per terras transeunt, jure gentium munitos atque tutos esse oportere adversus omnem violentiam & vim injustam: multum enim publicæ securitati detraheretur, imo magna ex parte esset frustranea, si legati, quos sæpius ad distitas nationes & populos longe remotos mittimus, non eadem securitate gauderent: si enim jus gentium, necessitate exigente, ad societatem conservandam & tuendam, commercia exercenda, legationes, tanquam medium, sine quo antecedens haberi nequit introduxit, oportet etiam eodem jure introductum statuiamus, ut legati sancti habeantur quocunque in loco morentur, & per quascunque terras transeant; quippe ejusmodi securitas est tanquam necessarium medium, sine quo jus legationis nequit exerceri, quod tamen ita intelligendum, si ejusmodi transitus commode & sine detrimento ejus, cujus per territorium iter suscipiendum, concedi potest. Verum notanda illa distinctio inter securitatem, quam præstare obligatus ille,

a quo admissus legatus, & illam, qua gaudere oportet, dum eundem per aliena, ut perveniat ad illum, ad quem missus: legatum enim admittendo, quasi tacita pactio intercedit, qua admittens promississe intelligitur eum adversus omnem vim sive injustam sive justam tutum fore. Ille autem, qui concedit transitum, a legato arcere tenetur omnem vim injustam, scilicet si permissu & accepta venia fines alicujus intraverit; quod si ea non rogata intraverit, adversus violationem eum tutum præstare non obligatur territorii dominus, neque etiam si impetrata venia intraverit fines, sed hostilia molitus, adversum vim justam non tutus erit, sed puniri eum atque interfici posse recte statuit Auctor; vel si absque permissu intraverit, apprehendi potest, custodiri, & remitti unde venit salvo jure gentium. *Le Prince, qui fait arrester dans ses Etats un Ambassadeur, qui y entre, ou qui y passe sans sa permission, ne viole point le droit de gens. Wicquefort Sect. 19. lib. 1. vide & exempla ibidem allegata.*

VI. Ceterum admissa legatio etiam apud hostes, tanto magis apud inimicos, præsidium habet juris gentium. Caduceatoribus in bello pacem esse dixit Diodorus Siculus. Lacedæmonii, qui Persarum feciales interfecerant, eo dicuntur *συγγίαι τὰ πάντων ἀνθρώπων νόμιμα*, confudisse omnium hominum jura. Si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati, inquit Pomponius. Et Tacitus hoc jus de quo agimus vocat, *hostium jus* & *sacra legationis* & *fas gentium*. Cicero prima Verrina: *Nomme legati*

Her. Pol. L. ult. D. de legatis. Ann. 1. Lib. 111. inter

Cap. II. *inter hostes incolumes esse debent?* Seneca de ira: *Violavit legationes rupto*
 Lib. IV. *gentium jure.* Livio cædes ruptura jus gentium, scelus, causa ne-
 Lib. XXIV. *fanda, cædes impia dicitur, in historia legatorum quos Fidenates*
 occiderant. Et alibi: *Legatis in periculum adductis: ne belli quidem jura*
 Lib. IV. *relicta erant.* Curtius: *Caduceatores qui ad pacem eos compellerent misit, quos*
Tyrri contra jus gentium occisos præcipitaverunt in altum. Merito sane: nam
 & in bello plurima incidunt negotia, quæ nisi per legatos transigi
 non possunt, & ipsa pax vix est ut aliter coeat.

VII. Solet & illud quæri, an jure talionis interfici, aut male
 tractari legatus possit ab eo veniens qui tale quid patraverit. Et
 sunt quidem ultionis talis exempla in historiis satis multa. Sed ni-
 mirum historiæ non tantum quæ juste, sed & quæ inique, iracunde,
 impotenter facta sunt memorant. Jus gentium non tantum mittentis
 cavet dignitati, sed & ejus qui mittitur securitati: quare cum
 hoc quoque tacite contrahitur. Huic ergo fit injuria, etiam si ei qui
 misit nulla fiat. Non igitur magnanime tantum, sed & ex jure
 App. de gentium Scipio, qui postquam legati Romanorum a Carthaginien-
 Bello Pun. sibus male essent habiti, ductis ad se Carthaginensium legatis, &
 quid fieri deberet interrogatus respondit, nihil tale quale factum
 esset a Carthaginensibus. Addit Livius dixisse eum, nihil se fa-
 Lib. XXX. cturum institutis populi Romani indignum. Valerius Maximus
 Lib. VI. c. 6. Consulibus Romanis in facto simili, sed antiquiore hanc tribuit vo-
 cem: *Isto te metu, Hanno, fides civitatis nostræ liberat.* Nam tunc quo-
 que Cornelio Asinæ contra jus legationis injectæ a Pœnis catenæ
 fuerant.

C O M M E N T A R I U S.

PAULO ante annotavimus, jus legationis etiam
 inter hostes divino & humano præsidio val-
 latum esse; multo ergo magis apud inimicos,
 qui nondum aperte quidem hostilem animum de-
 clararunt, verum hostilia meditantur, quæ quan-
 doque occasione data erumpunt facile. Sed il-
 lud quæri solet, an liceat jure talionis interfici
 vel male tractari legatus ab eo missus, qui tale
 quid admisit? Sed Auctoris nostri responsio
 omnem difficultatem tollit ac quæstionem facile
 determinat, dum inquit, jus gentium non tan-
 tum mittentis cavet dignitati, sed & ejus, qui
 mittitur securitati; adfert enim secum non ma-
 jestatem duntaxat Principis sui, sed & proprium
 corpus, propriam personam, cui securitas præ-
 standi; personam Principis sui sustinet quoad
 ea, quæ ad summæ majestatis jura pertinent;
 verum quatenus est distincta persona a Principe
 suo, atque gaudere oportet, quatenus juris na-
 turæ particeps, iis commodis, quæ leges na-
 turæ cuique tribuunt, id est, ne ab alio
 sine justa causa injuria afficiatur, ut tribuatur

quod cuique suum est, & aliis ejusmodi legum
 naturalium effectibus fruatur. Quæ autem ma-
 jor injuria, quid justitiæ, quæ circa pœnas in-
 fligendas & vindicanda crimina ac flagitia ver-
 satur, magis repugnat, quam ut mihi imputen-
 tur delicta a socio patrata, atque ego pœnas subi-
 rem quas alter meretur pati; pœna quippe
 culpæ comes est, & excipit duntaxat criminis
 auctorem; cum autem inter populum sive prin-
 cipem & legatum ejusdem juris sit communio,
 etiam nulla accedente ejusmodi pactione tacita
 vel expressa, quasi omnem securitatem stipula-
 tus sit, jure communi, id est, naturali satis tu-
 tus esse debet; huic ergo summa fit injuria, si
 adversum eum, culpa vacuum, & injuriæ a
 Principe suo illatæ neutiquam participem jure
 talionis statuamus uti posse illum ad quem mis-
 sus, cum illius tantum Principis personam susti-
 neat, quæ suo nomine agit, & ea ipsi tantum
 imputari possunt, quæ ipse admisit scelera &
 flagitia, alieno licet nomine.

VIII. I. Comites quoque & vasa legatorum sui generis sancti-
 mo-

moniam habent, unde in antiquo fecialium carmine erat: *Rex, facisne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium? vasa comitesque meos?* L. Lege Julia. D. ad l. Jul. de vi publ.
 Et lege Julia de vi publica teneri pronuntiantur non modo qui legatos, sed & qui comites eorum injuria affecerunt. Sed hæc sancta sunt accessorie, & proinde quatenus legato videtur. Itaque si quid comites gravius deliquerint, postulari a legato poterit ut eos dedat. Vi enim abstrahendi non sunt: quod cum factum esset ab Achæis in Lacedæmonios quosdam, qui cum legatis Romanis erant, vociferati sunt Romani jus gentium lædi. Quo referri etiam potest Sallustii judicium de Bomilcare, quo supra usi sumus. Quod si dedere eos nolit legatus, eadem scilicet facienda erunt quæ modo de legato diximus. Paus. libro v. 21.

2. Ipse autem legatus an jurisdictionem habeat in familiam suam, & an jus asyli in domo sua pro quibusvis eo confugientibus, ex concessione pendet ejus apud quem agit. Istud enim juris gentium non est.

IX. Bona quoque legati mobilia, & quæ proinde habentur, personæ accessio, pignoris causa, aut ad solutionem debiti capi non posse, nec per judiciorum ordinem, nec, quod quidam volunt, manu regia, verius est. Nam omnis coactio abesse a legato debet, tam quæ res ei necessarias quam quæ personam tangit, quo plena ei sit securitas. Si quid ergo debiti contraxit, & ut sit, res soli eo loco nullas possideat, ipse compellendus erit amice, & si detrectet, is qui misit, ita ut ad postremum usurpentur ea quæ adversus debitores extra territorium positos usurpari solent.

X. 1. Nec metuendum est quod quidam putant, ne si id juris sit nemo inveniatur qui cum legato contrahere velit. Nam & regibus qui cogi nequeunt non desunt creditores, & apud quosdam populos moris fuisse docet Nicolaus Damascenus, ut de contractibus qui in creditum iissent jus nullum redderetur, non magis scilicet quam adversus ingratos: ita ut cogerentur homines, aut pariter implere contractum, aut contenti esse nuda fide debitoris. Et optat hunc rerum statum Seneca: *Utinam quidem persuadere possemus, ut pecunias creditas tantum a volentibus acciperent: utinam nulla stipulatio emtorem venditori obligaret: nec pacta conventaque impressis signis custodirentur. Fides potius illa servaret, & æquum colens animus.* Civil. 1. Persis quoque Appianus ait displi-
 cuisse: *τὸ κχεῖσθαι ὡς ἀπατηλὸν τε καὶ φιλοψυδίαις, pecuniam creditam sumere, ut quæ res fraudibus & mendaciis esset obnoxia.*

2. De Indis idem narrat Ælianus: cui consentit Strabo his verbis: Lib. 14. Lib. xv.
Δίκαιον ἢ μὴ εἶναι πᾶν φόβου καὶ ὑβριστικῶς ἐπ' αὐτῆ ἢ τὸ μὴ παρῆν ἑῷτα. τὸ δ' ἐν τοῖς συμβολαίοις ἐπ' αὐτῶ ἐκείσθαι ὡς τε ἀνέχουσθαι δεῖ εἶναι πρὸς ἀφ᾽ ἑαυτῶ τῶ πείσθαι. αἰδῶ καὶ πρὸς ἑαυτῶν ὅτι πεισθῆναι καὶ μὴ δίκαιον πᾶν τῶ πείσθαι. Judicia non esse nisi de cæde & injuria: quia homo prestare non possit ne in ea incidat: At contractus in cujusque esse potestate: ideo ferendum si quis fidem violet: & ante videndum cui quisque credat, non autem

Srob. de
leg.

Mor.

Nic.

VIII. 15.

Mor. IX.

I.

II Sam.

x.

litibus implendam civitatem. A Charonda quoque constitutum fuit, ne quis actionem haberet qui de pretio habuisset fidem: quod & Platoni placuit. Notatum & Aristoteli: *παρ' ἐλλοις ὃ τῶν οὐκ εἰσὶ δίκαι, ἀλλ' οἷοι δ' εἶν σέγγαι καὶ πῖσιν συναλλάξαντας, apud quosdam de his rebus judicia non sunt; existimant enim homines contentos esse debere fide quam sunt secuti: Et alibi: *ἐνιαυθὸν τ' εἰσὶν νόμοι, καὶ ἐκαστῶν συμβολαίων δίκαι μὴ εἶναι, ὡς θεῶν ἢ ἐπίστωσε Ἀθηναίων πρὸς τῶν κατὰ πρὸς ἐμπορῶν. Est ubi leges de credito jus reddi vetant, quasi privatim tantum cum eo agendum sit, cum quo quis contraxit, & cujus fidem secutus est. Quæ contra hanc sententiam adferuntur ex jure Romano, non ad nostros legatos sed ad provinciales aut municipales pertinent.**

XI. Bellorum quæ ob male habitos legatos suscepta sunt plenæ sunt profanæ historiæ. Exstat & in sacris libris memoria belli quod eo nomine David gessit adversus Ammonitas. Nec aliam causam justiore existimat Cicero adversus Mithridatem.

COMMENTARIUS.

Non legati duntaxat persona, sed & comites ac vasa, quorum nomine & bona & legati & supellex domestica veniunt, sui generis sanctimoniam habent, non quidem per se, sed accessorie, & ad voluntatem legati non iniquam determinate. Quamobrem qualemcunque delinquendi licentiam suis concedere nequit: si quid igitur comites gravius deliquerint, postulari potest a legato, ut eos dedat puniendos. Illa vero legati in familiam suam jurisdictio & delinquentium popularium in asylum receptio, si quam habet, non ex jure gentium dimanat, sed pendet ex concessione ejus, apud quem agit; quamobrem ea non patet latius, quam voluntas concedentis, quæ ejusdem mensura est. *On peut dire, que suivant le droit de gens, la maison de l' Ambassadeur ne peut donner sécurité, qu' à luy & à ses domestiques, & ne peut servir d' Asyle aux estrangers, que du consentement du Souverain du lieu, qui peut estendre ou restreindre ce privilege, comme il veut, Wicquefort. lib. I. Comme le Souverain ne peut soustraire l' Ambassadeur à la justice de son propre Prince, ainsi l' Ambassadeur ne peut soustraire les sujets à la justice de leur Souverain, ny l' empêcher de faire agir sa justice contre eux, sans luy faire tort, & sans attenter aux droit de la couronne.* Bona autem legati mobilia in solutionem debiti capi, nec pignoris causa attineri jure possunt, nec per judiciorum ordinem, utpote cui non subest legatus, quasi extra territorium constitutus, & proinde jus dicenti impune non paretur; nec etiam manu regia, quippe cum referat majestatem ejus, a quo missus, & propterea nullum imperium, cujus vi subditi cogi possunt vel solent, in legatum, ei, apud quem agit, competit. Non defunt tamen remedia, quæ juris nostri consequendi causa adhiberi possunt: verum primo tentari

oportet, an non ea, quæ debentur per disceptionem & amicas interpellationes, obtinere possimus, iis autem frustra adhibitis, ad ea confugiendum, quæ juris sui consequendi causa jus gentium concedit, nec ulla fit injuria creditori, dum ipsi denegatur ordinarium juris sui consequendi causa remedium; quippe nemo ignarus esse debet conditionis ejus, quicum contrahit: voluntatis enim est cum legato contrahere ejusque fidem sequi; verum necessitatis, ne privilegia & commoda, quæ jus gentium legatis concedere voluit, violemus; ad consequendum contractus complementum; omnem vero coactionem a legatis jus gentium abesse oportere constituit, cujus constitutionis cum nemo ignarus esse præsumatur, imputet sibi, quod contrahendo cum legato, sibi hanc necessitatem imposuerit. Inter cives vel subjectos ejusdem territorii juris civilis remedia ad jus suum obtinendum locum habent, atque juxta illius juris normam & regulam contractus celebrari oportet. Verum qui cum legato contrahit, jus gentium sequi debet, nec metuentum est, ne, si id juris sit, nemo inveniatur, qui cum legato contrahere velit: præsumitur enim ille, qui hac dignitate ornatus, esse vir bonus & honestus, cui summa religio fidem datam servare, & suum cuique tribuere, quamobrem nec defunt creditores, qui ei fidem habent: introducta enim illa juris sui consequendi remedia, ad cogendos homines improbos, incognita illo seculo, quo homines sponte sua sine lege fidem rectumque colebant, nec verba minacia fixo ære legebantur, nec supplex turba timebat judicis ora sui. Et optandum sane esset, ut nullus judiciorum audiretur strepitus ad cogendum debitorem, ut impleat contractum & fidem datam servet, nec tantum sangu-

guinis profundere consequendi juris sui causa, sibi quaesita, necessum aliquando haberent sum-
ex foederibus, pactionibus, & conventionibus mi imperantes.

C A P U T XIX.

De jure sepulturæ.

- I. **E**X eodem jure gentium nasci jus humani meritos.
- II. Unde ortum?
- III. Deberi & hostibus.
- IV. An & insigniter facinorosis?
- V. An & his qui se interfecerim?
- VI. Que alia ex jure gentium debeantur.

I. 1. **E**X jure gentium, quod ex voluntate ortum habet, debetur & corporum mortuorum sepultura. Dion Chrysostomus inter mores, sive ἤθη, quæ πῶς ἕλεσθαι, & εἰ ἴθυσ, id est, scripto juri opponit, post legatorum jura commemorat μὴ κωλύειν τὰς νεκρὰς θάπτειν, non prohibere quo minus sepeliantur mortui: Et Seneca pater inter jura non scripta, sed omnibus scriptis certa ponit humum porrigere cadaveri. Naturæ id jus appellant Hebræi Philo ac Josephus; & φύσις θεοῦ, Isidorus Pelusiota: ut sole-
re sub naturæ nomine comprehendi mores communes naturali rationi consentaneos alibi diximus. Apud Ælianum est: τὸ φύσις τὸ κοινῆς ἀπειρίας μὴ κτὶ ζῶντος καὶ τελευτήσαντος: cum mortuum condi ipsa imperet communis natura. Idem alibi: τὰ κοινὰ ἢ ἴσα πάντων ἀνθρώπων vocat γῆν ἢ ταφὴν, terram ac sepulturam hominibus cunctis communia & ex æquo debita. Leges hominum, νόμος βροτῶν dixit Euripides Supplicibus, κοινὸν νόμον Aristides, Lucanus hominum ritus, terrarum leges & mundi fœdera Papinius, fortis humanæ commercium Tacitus, spem communem orator Lysias. Qui impedit, hominem exuere Claudiano dicitur; naturæ dedecus facere, Leoni Imperatori: πῶς ὁσιας ὑβρίζειν, fas violare Isidoro Pelusiota.

2. Et quia veteres jura hæc hominibus bene moratis communia, quo sanctiora viderentur, ad Deos referebant auctores, ut legationis, ita & hoc jus Diis ascribi passim videmus. Itaque in dicta Tragœdia Supplicibus νόμον δαιμόνων Deorum legem dictam invenies, & apud Sophoclem Antigone Creonti, qui Polynicem humari vetuerat, ita respondit:

Decreta quippe hæc nec supremus Jupiter
Nec fas Deorum Manium dictaverat,
Queis alia jura debet humanum genus,
Nec id valere credidi jussus tuos,
Ut jura non conscripta, sed nutu Deum
Concessa, sempiterna, martalis satus
Violare posses. non enim nuper vigent,
Sed ævo ab omni: initia in occulto latent.
Nome ergo forti corde, seposito metu

G g g g 2

Mor-

*Mortalis iræ, par Deis magnis fuit
Me gerere morem?*

Panathenaico.

3. Ifocrates de bello agens Theseos adversus Creontem ita loquitur: Quis nescit, quis non didicit, vel in Dionysiis ex tragœdiarum auctoribus, quæ Adraſto mala circa Thebas contigerint, cum reducere volens Oedipodis filium, generum autem suum, Argivorum plurimos perdidit, ipsosque ductores vidit interemtos: ipse vero cum dedecore superstes, cum inducias ad humanos mortuos obtinere non potuisset, supplex Athenas venit, quam tunc civitatem Theseus regerebat, eumque oravit ne viros tales insepultos jacere pro nihilo duceret, neve pateretur proculcari antiquum morem, & jus patrium quo omnes homines inter se utuntur, non quasi ab humana natura condito, sed tanquam imperato a divina potentia: quæ cum ille audiisset, sine mora legationem Thebas decernit. Idem Thebanos reprehendit quod civitatis suæ decreta legibus divinis antehabuisse: ejusdemque historiæ & alibi meminit, Panegyrico, Helenæ Encomio, Plataica oratione: Herodotus quoque Calliope, Diodorus Siculus historiæ quarto, Xenophon historiæ Græcæ sexto, & Lysias ea quæ est in honorem sepulcorum: postremo Aristides in Panathenaico: qui bellum hoc susceptum ait pro communi natura hominum.

† Cic. Orat. pro Quintio. a Laet. l. VI. inst. c. 22. b Val. Max. l. v. c. 1. c Quint. lib. XII. c. ult. inst. orat. d Sen. de benef. lib. v. c. 20. e Ulp. l. At si quis §. interdum. D. de fun. act. f Modestinus l. quidam in suo. De cond. inst. g Capitol. in M. Anton. Philosoph. h Opt. l. VI. i Spart. vita Caracallæ. k Lib. VIII. l Lib. VI. m Theb. III Gen. L. XI Tac. Hist. v.

4. Et passim apud laudatos auctores videmus egregia virtutum nomina huic officio tribui. Nam humanitatem vocant † Cicero a & Lactantius, humanitatem ac mansuetudinem b Valerius Maximus, misericordiam & religionem c Quintilianus, misericordiam & humanitatem d Seneca, οἰκτιρῶν τὴν κοινὴν φύσιν miserationem communis naturæ Philo, fortis humanæ commercium Tacitus, misericordiam & pietatem e Ulpianus, f Modestinus memoriam humanæ conditionis, clementiam g Capitolinus, δίκην, sive justitiam Euripides & Lactantius, opus benignum Prudentius. Contra Donatistas qui Catholicorum corpora sepeliri vetabant impietatis accusat h Optatus Milevitanus. Apud Papinium,

bello cogendus & armis

In mores hominemque Creon.

i Spartianus tales ait esse sine humanitatis reverentia: k Livius sævitiam vocat ultra humanarum irarum fidem. Homerus dixerat ἀνία ἔργα. Eorum qui supervacaneam facerent sepulturam, l Lactantius impiam vocat sapientiam. Eandem ob causam impius Eteocles m Papinio.

COMMENTARIUS.

X jure gentium quod ex voluntate non tam ortum, quam formam suam habere, alibi annotavimus, corporum mortuorum sepulcrum Auctor derivat, unde apud omnes vel saltem plerasque gentes, quæ non sunt omnino incultis moribus, hunc morem invenisse ex antiquis rerum monumentis constat. Imo & apud barbaras gentes quadantenus obtinuisse rerum scriptores tradunt. Evidens testimonium ex rationis dictamine hausisse, nihil magis naturali rationi consentaneum, quam hoc pietatis & humanitatis officium mortuis præstare. Unde & naturæ juri recte adscribitur, & proinde juri scripto opponitur. Quamobrem dicitur mos antiquus, & jus patrium, quo omnes utun-

utuntur homines inter se, non ab humano pro-
ditum ingenio, sed a divina potentia impera-
tum, id est, quasi homini innatum, hinc natu-
ræ jus appellant Philo & Josephus. Merito
igitur humanam quasi naturam exuisse videntur
istæ nationes, quæ sepulturam denegarunt mor-
tuis, sed eorum corporibus pecudum carnibus
immixtis vescuntur; atque hunc morem apud
Massagetas, Ussedones, Derbices obtinuisse, te-
statur Herodotus, Strabo, Solinus cap. 25.
pietatis maximæque honestatis munus exi-
stimantes. Sidones quoque parentes devora-
bant, excepto duntaxat capite, quod inaurare
solebant. Verum humaniores gentes exhorruerunt
hanc plusquam ferinam barbariem, quæ ne
quidem hostibus & inimicis sepulturam denegandam
censuerunt. Imo tanta apud Athenienses
fuit sepulturæ religio, ut universos imperatores
suos, a pulcherrima victoria venientes, capitali
iudicio exceptos necaverint, quod militum
corpora, sævitia maris interpellante, sepulturæ
mandare non potuissent, teste Valer. Max. lib. 9.
cap. 8. hoc officium pie negligi, nec prætermitti
posse existimantes. Viros Jabes & Galaad,
propterea quod sepeliissent Saulem & Jonathan,
memorat sacra Scriptura. 1 Reg. cap. 31. 2
Reg. cap. 1. atque ita ultimum maximumque
hoc pietatis officium mortuis præbuisse. Vide-

tur enim morienti in eo magnum solatium pos-
tum, ut tantum habeat, quantum sufficit ad corpus
suum humanandum; inhonestum & indecorum
merito existimatur insepultum omnium oculis ex-
positum jacere corpus, quasi indignum terra
tegi. Quamobrem nihil sibi gratius præstari
posse putabant, quam ut honeste corpus sepe-
liretur ab illis, quibus hoc officium pietatis in-
cumbit impleri. Huc referri mihi posse videntur,
quæ disserit Ulysses apud Euripidem in He-
cuba. act. 2. v. 310. & seqq.

*An non hoc turpe est, si videntem quidem amico
Utimur: cum vero inierit non utimur am-
plius?*

*Agedum quidnam dicat quis, si qua iterum
appareat*

Exercitusque collectio hostiumque certamen?

Utrum certabimus, an consulemus vita,

Mortuum videntes non habitum in honore?

Atqui mihi quidem viventi in dies,

Esti pauca habeam, omnia sufficient:

Sepulchrum autem optarim honoratum

Meum conspici. In longum enim tempus

----- Durat hoc officium.

Cum autem hoc officium in summa semper apud
viros bonos & honestos existimatione fuerit,
egregiisque quoque virtutum nominibus passim
condecorari legimus, quos Auctor hic enumerat.

II. 1. Quæ primum causa moris hujus introducendi fuerit ut
corpora humo tegerentur, sive condita prius ut apud Ægyptios,
sive cremata ut apud Græcos plerosque, sive ita uti sunt, quem
morem esse antiquissimum notavit Cicero & post eum Plinius, de
eo non idem omnibus videtur. Nam Moschion existimat occasio-
nem datam ex gigantea feritate mandandi homines, cujus abolitæ
signum sepulturam: ita enim ait:

*Tunc morte raptos imperatum legibus
Mandare terræ, pulveremve inspargere
Necdum sepultis, ne darentur conspici
Abominanda signa pastus pristini.*

2. Aliis videntur hoc modo homines velut sponte solvisse debitum,
quod alioqui vel ab invitis repetit natura. Nam hominis corpus ex ter-
ra ortum terræ deberi, non Deus tantum Adamo edixit, sed & Græci
Latinique passim agnoscunt. Cicero ex Euripidis Hypsipyle;

Reddenda terræ terra.

Et quod apud Solomonem legimus pulverem quidem ad terram re- *Eccles.*
dire quale fuerat, spiritum autem ad Deum qui dederat; Euripides hoc *xii. 7.*
ipsum argumentum ex persona Thesei in Supplicibus tractans sic ait:

*Jam finite terræ mortuos gremio tegi:
Res unde quæque sumpserat primordium
Eo recipitur: spiritus cælo redit,
Corpusque terræ: jure nec enim mancipi,
Sed brevis ad ævi tempus utendum datur:*

Mox terra repetit ipsa quod nutriverat.

Lucretius similiter de terra :

Omniparens eadem rerum est commune sepulchrum.

Cicero de legibus 11 ex Xenophonte: *redditur terræ corpus, & ita locatum ac suum quasi operimento matris obducitur.* Plinius quoque scripsit, terram nos nascentes excipere, natos alere, semelque editos sustinere semper, novissime complexam gremio jam a reliqua natura abdicatos ut matrem operire.

3. Sunt qui resurrectionis spem a primis humani generis parentibus hoc veluti monumento posteris consignatam putant. Nam & ob reviviscendi promissum adservanda corpora docuisse Democritum Plinius testis est, libro septimo, capite quinquagesimo quinto. Christiani autem sæpe morem honeste condendi corpora ad hanc spem referunt. Prudentius :

*Quidnam sibi saxa cavata,
Quid pulchra volunt monumenta,
Nisi quod res creditur illis
Non mortua, sed data somno?*

C O M M E N T A R I U S.

DEfunctorum corpora terra tegere & humare ab ipso fere rerum primordio moris fuisse cum sacræ tum profanæ testantur historiæ. Sic Abraham uxorem in spelunca agri juxta urbem Hebron sepelivit; eodem loco & Abraham fatis functus atque deinceps ejus posteris Isaac & Jacob depositi, ut videre est *Genes. 25. 35. & 47.* Idem mos olim apud Romanos, Athenienses aliasque gentes & nationes invaluit. Inde Numæ Pompilii corpus in arca lapidea post multa secula a Cneo Terentio in Janiculo inventum. Sic apud Syros & Ægyptios condendi corpora vetustissimum invaluisse morem testantur Herodotus *lib. 2.* Diodorus Siculus *lib. 2. cap. 5.* Sed quænam causa hujus introducti moris fuerit, inquirere placet Auctori. Moschion, ut refert Auctor, existimat gigantæam feritatem mandendi corpora humana huic occasionem dedisse. Alii statuunt ipsam humanæ naturæ conditionem docuisse mortales, corpus mortuum terræ, unde desumptum, reddendum, ut sic sponte satisfacerent officio, quod alioqui vel ab invitis repetit: natura. Edixerat enim Deus Adamo *terra es, & in terram revertaris. Genes. 3: 19.* unde Jobus inquit *cap. 1. 21. Nudus egressus sum ex utero matris mee, & nudus illuc revertar.* scil. in uterum commu-

nis omnium matris, quæ est terra. Hinc apud *Ovidium 1. Metam.*

Magna parens terra est.

Redibit pulvis in terram, quemadmodum fuerat *Eccles. 12. v. 9.* Huc pertinet quæ habet Cicero *lib. 2. de L. L. Ac mihi quidem,* inquit, *antiquissimum sepultura genus id fuisse videtur, quo apud Xenophontem Cyrus vitur: redditur enim terra corpus & ita locatum ac situm, quasi operimento matris obducitur.* Sunt etiam qui ob vitæ corporibus redituræ spem ea sepulchris asservanda censuere. Quamobrem summus Theologus Andreas Rivetus *in Gen. cap. 33. Exercit. 109. Hic fuit semper laudabilis mos apud homines, qui sensum omnem humanitatis non exuerunt, ut humana cadavera amoverentur a conspectu vivorum, quod etiam pertinuit ad politiam & honestatem communem. Id præterea ab iis, qui altius conscendebant, fuit consideratum, terra esse mandanda corpora, quæ in terram erant redigenda; honorifice recondenda, quæ suo tempore ad vitam per resurrectionem erant revocanda.*

Nam quod requiescere corpus

Vacuum sine mente videmus:

Spatium breve restat, ut alii

Repetat collegia sensus.

— Uti canit Prudentius.

4. Simplicius est, cum homo ceteris animantibus præstet, indignum visum si ejus corpore alia animantia pascerentur: quare inventam sepulturam ut id quantum posset caveretur. Miseratione hominum custodiri corpora ab incursum avium ferarumque dixit Quin-

Decl. VI.

tilia-

tilianus. Apud Ciceronem de Inventione primo : *a feris vexatus, communi honore in morte caruit.* Et apud Virgilium legimus :

— — non te optima mater
 Condet humo, patriove onerabit membra sepulchro :
 Alitibus liquere feris.

Et Deus invisus sibi regibus minatur apud Prophetas, futurum ut ^{Jer. xxii.} asini sepulturam habeant, ut canes eorum sanguinem lingant. Nec aliud in sepultura considerat Lactantius cum ait : *Non enim patiemur figuram & figmentum Dei feris ac volucris in prædam jacere ; & Ambrosius, Lib. vi. De Tob.* cujus hæc verba sunt : *Nihil hoc officio præstantius ei conferre, qui jam tibi non potest reddere : vindicare a volatilibus, vindicare a bestiis consortem naturæ.*

5. Sed etsi tali abessent injuriæ, proteri tamen ac lancinari corpus humanum, alienum merito videtur ab istius naturæ dignitate. Unde non abit illud in Sopatri contorversis : *ὅτι τὸ θάπτεον καλόν, ἔστι τὸ καὶ τῆ φύσεως ἐξῆρε τις σώμασιν, ἵνα μὴ ἀφαιρούμεθα μὲν θάλασσαν γυμνά, καθότι πρὸς αἰσχύνῃ. τῶ τὸ φύσει καλόν, τῶ φιλόφρονον, τῶ τὸ πᾶσι ὁλοῖς δοκεῖ, ἅτε θοοὶ εἴτε πινὲς ἔρωες ταῦ τῶ μὲν θάλασσαν τῶ ἀνθρώπων τῶ ἡμῶν κατερίσαντο. ἐπειδὴν ἔστι δὲ λόγον τὰ τὸ φύσεως ἀσπίρητα μὲν τῶ τῶ τῶ ἀπασί δεικνυδῶ, γῆ κρύπτει τὸ ἀνθρώπων νομοίκα μὲν ἀνωθεν, ἵνα τῶ καλύπτειδῶ μνήματι ἐλάσθαι τὸ εἶμα ἀφαιρούμενον.* *Honestum esse humare mortuos, & ab ipsa natura quasi concessum corporibus, ne velut probro afficiantur post mortem si nuda diffluant, placere id omnibus, sive Dei fuerint sive semidei, qui hunc functis vita corporibus honorem indulserunt. Quia enim a ratione alienum est, naturæ humanæ arcana post mortem omnibus conspicua exponi, morem inde ab antiquo accepimus humana corpora sepeliendi, ut monumento condita clam & procul a conspectu tabescant. Quo & illud pertinet Gregorii Nysseni in epistola ad Letoium : οὐ μὴ ἀναδειχθῆναι τῶ ἡλίω τῶ ἀίχμησοῦν τὸ φύσεως, ne Soli ostendatur id quod dedecori est humane naturæ.*

6. Hinc est quod officium sepeliendi, non tam homini, id est, personæ, quam humanitati, id est, naturæ humanæ præstari dicitur: unde publicam hanc humanitatem dixerunt Seneca & Quintilianus, tralatitiam Petronius. Cui consequens est, ut nec inimicis nec ^{De benef. libro v. c. 20. Quint. Decl. vi.} hostibus invideri sepultura debeat. De inimicis egregia est apud Sophoclem dissertatio Vlyssis pro humando Ajace, ubi hoc est inter cetera :

*Menelea, post tot dicta sapienter, cave
 Injuriosus sis in hominem mortuum.*

Rationem reddit Euripides Antigone :
*Mors iurgiorum finis est mortalibus :
 Num majus aliud quid potest letho dari ?*

Idem Supplicibus :
*Fecere vobis siquid Argivi male,
 Cecidere ; in hostes ista vindicta est satis ;*

Et Virgilius : *Nullum cum victis certamen & æthere cassis.*
 Quam sententiam citans scriptor ad Herennium addit : *Nam quod malorum est extremum, accidit illis jam.* Papinius :
bellavimus : esto :

Sed

Sed cecidere odia, & tristes mors obruit iras.

Et eandem causam reddit Optatus Milevitanus : *Si inter viventes fuerat certamen, odia vestra vel mors aliena compescat ; jam tacet cum quo ante litigabas.*

COMMENTARIUS.

Verum cum homo sit eximium quoddam animans, & ceteris longe præstantius animalibus, rationi convenit, ut quantum quisque potest generis sui præstantiam & excellentiam omnibus modis tueatur; videtur autem maxime contemptui & vituperiis exponi, si pateremur figuram ac figmentum Dei feris ac volucribus in prædam dari, ut inquit Lactantius *lib. 6. insinuat*. unde inventa sepultura, ut id quantum posset caveretur. *Nihil hoc officio præstantius homini posse conferri, qui jam tibi non potest reddere : quam vindicare a volatilibus, vindicare a bestiis consortem naturæ,* inquit Ambrosius. Hinc est, ut inquit Auctor, quod officium sepeliendi non tam homini, id est, personæ, quam humanitati, id est, naturæ humanæ præstari dicitur;

possent tamen & huic aliæ causæ quoque concurrentes addi, quæ defunctorum corpora humanda suadent. Primo ob removendum foetorem, quæ infsepulta cadavera excitare solent, tum etiam, ne aspectus cadaverum eorum, qui in vita nobis chari fuerunt, aggravaret luctum & mæstitiam renovaret quotidie, quam ex amicorum obitu capere solemus; sic ad dolorem suum leniendum petiit Abraham, ut sibi possessionem sepulchri concederent, sepeliendi mortuum a facie sua. *Gen. 23. 4.* Quamobrem statuit Aug. *de civit. Dei lib. 1. cap. 12.* curationem funeris, conditionem sepulturæ, pompæ exequiarum magis esse vivorum solatia, quam subsidia mortuorum.

III. 1. Quare & hostibus publicis deberi sepulturam omnes sentiunt. Belli hoc jus *κρίνον ἐν ποῖς πολέμοις* vocat Appianus; belli commercia Philo. Tacitus : *Ne hostes quidem sepulturam invident.* Dio Chrysostomus servari hoc jus ait etiam *ἐν ποῖς πολεμίοις*, apud hostes : addit, *καὶν εἰς ἰχθῆτων ἰχθῆσιν περιέλθουσι* : *etiamsi ad summum odia processerint.* De eadem re agens Lucanus hominum ritus in hoste servandos dixit. Sopater idem qui supra : *πῆς πόλεμου πάντης τῆ πμῆς πὸ τῶ ἀνθρώπων γήθη ἐξέρησε, πῆς ἰχθῆσιν μνηστικαῖα πρὸς τὰ πλημμελήματα ποῖα βλώαι τῆ θεσμὸν τῶν ἡνέχων* ; *Quod bellum hoc ultimo honore humanum privavit genus ; quæ inimicitia eousque extendit malefactorum memoriam, ut hanc legem violare auderet ?* Is quem dixi Dio Chrysostomus oratione de lege : *Ἄφ᾽ ὅτων τὰς ἀποθανόντας εἰδὲς ἐκ κείνοις πολεμίοις, εἰδὲ πῶ ἰχθῆσιν ἢ πῶ ὕβρις εἰς τὰ σώματα αὐτῶν θηδεῖκιν* ; *propter hanc mortuos nemo hostes judicat, neque ira & contumelia in eorum corpora extenditur.*

Ælian. lib. XII. var. historiar. Diod. libro XVII.

2. Et passim existant exempla. Sic Hercules suos hostes, Alexander victos ad Issum, Hannibal C. Flaminium, P. Æmilium, Tiberium Gracchum, Marcellum, Romanos quæsit ad sepulturam. Credas, inquit Silius Italicus, *Sidonium cecidisse ducem.* Idem Hannoni a Romanis præstitum, Mithridati a Pompejo, a Demetrio multis, Archelao regi ab Antonio. In Græcorum adversus Persas militantium juramento erat : *Socios omnes sepeliam : bello victor etiam barbaros : & passim in historiis legas impetratam νεκρῶν ἀναίρεσιν facultatem tollendi mortuos.* Apud Pausaniam in Atticis exemplum est : *τὰς δὲ Μήδων Ἀθηναῖοι μὲν θάψαι λέγουσιν, αἰς πάντας ὅσον ἀνθρώπου νεκρὸν γῆ κρύψαι* ; *Medos Athenienses a se sepultos ajunt, quia qualemcumque mortuum terra conditas sit.*

3. Quare Hebræorum veterum interpretatione Pontifex Maximus, cum alioqui rei ulli funebri interesse vetaretur, repertum tamen

men hominem insepultum sepelire etiam jubebatur. Christiani vero ^{Ambr. 11. Off. c. 28.} tanti fecerunt sepulturam, ut ejus causa sicut ad pauperes alendos, aut ad captivos redimendos vasa Ecclesiæ etiam initiata conflari aut vendi licite existimaverint.

4. Sunt quidem & exempla in contrarium, sed communi iudicio damnata.

Hunc oro defende furorem;

est apud Virgilium.

hominemque cruentus

Exiit, & tenuem cæsis invidit arenam :

apud Claudianum. Diodorus Siculus : *πὶ πλεμῶν τῶ ὁμοφύλων πῶς πεθνηκόσι θναλῶδες : ferinum est bellum gerere cum mortuis qui ejusdem naturæ fuerint.*

Lib. v.

C O M M E N T A R I U S.

U^m statuit Auctor officium sepeliendi non tam homini, quam humanitati, id est, naturæ humanæ, cujus & hostis nobiscum particeps, præstari; hinc non pacis duntaxat, sed etiam belli tempore huic officio deesse non oportet. Quemadmodum mors omnia solvit, ita & inimicitiarum tollit causas, quarum memoria non debet esse in causa, cur hoc pietatis & humanitatis officium defuncto non præstaremus. Hinc Optatus Milevitanus contra Donatistas, Catholicorum corpora sepeliri vetantes, in hac verba prorumpit *lib. 6. contra Parmen. Ut terreatis vivos, male tractatis & mortuos, negantes funeribus locum, si inter viventes fuerat certamen, odia vestra vel mors aliena compefcat, jam tacet cum quo paulo ante litigabas, quid insultas funeri? quid impedis sepulturam? quid cum mortuis litigas? perdidisti malitia tua fructum.* Veteres contra jura humanitatis rebantur tumulum cæsis invidere; hinc Cicero : *Spoliatus illius diei sum premi celebritate, quam concedere etiam inimici*

solem. Unde pro summa inhumanitate reputat mortuis sepulturam denegare. Claud. *de bello Gild. v. 397.*

Naturamque simul, fratremque hominemque cruentus

Exiit, & tenuem cæsis invidit arenam.

In laudem Romanorum memoriz traditum a Suida, quod non neglexerint hostes suos, nec passi sint insepultos ipsos & exsequiarum honore fraudatos jacere. Apud Athenienses tanta fuit cadaverum sepeliendorum, præcipue bello peremptorum, cura atque religio, ut qui illos inhumatos relinquerent, quovis supplicio dignos putarint. Hinc de Nicia Atheniensium Duce tradit Plutarchus, eum cum exercitu iter facientem, ne duorum militum inhumata cadavera relinqueret, agmen univèrsum sistere jussisse, atque ad hostes præconem misisse, qui mortuorum cadavera ad sepulturam repeteret. Apud Hebræos lege cavebatur, ne hostem insepultum relinquerent, teste Rhodigino *lect. antiq. lib. 17. cap. 19.*

IV. 1. De insigniter tamen facinorosis video esse dubitandi causas. Lex divina Hebræis data, ut omnis virtutis ita & humanitatis magistra, illos ipsos qui suspensi patibulo erant (quod valde ignominiosum censebatur, Num. xxv. 4. Deut. xxi. 23. II Sam. xxi. 26.) eodem die sepeliri jubet. Hinc Josephus tantam Judæis ait esse curam sepulturæ, ut eos etiam, quorum corpora ad publicum supplicium damnata sunt, ante Solis occasum tollant & humo mandent : & alii Hebræorum interpretes addunt exhibitam hanc reverentiam divinæ imagini ad quam homo sit conditus. Ægisthum, qui adulterium cæde regis cumulaverat, a regis intercepti filio Oreste humo mandatum Homerus memorat Odyssæe tertio. Sed & apud Romanos Ulpianus corpora eorum qui capitis damnantur cognatis ait neganda non esse : imo & quibuslibet pe-

Lib. 1.

de cad.

punit. L.

III. ib.

L. II. C.

de relig.

H h h h

Maxi-

Maximianus Imperatores ita responderunt: *obnoxios criminum digno supplicio affectos sepulturæ tradi non vestimus.*

Rochus de
consuetud.
fol. 12.
Abb. in c.
ex parte.
de sepult.
Sylvest. in
verb. se-
pultura.
quest. 13.

2. Legimus quidem in historiis exempla eorum qui insepulti ab-
jecti sunt, frequentiora civilibus quam externis bellis: & hodie
videmus quorundam damnatorum corpora diu in publico conspectu
relinqui: qui tamen mos an laudandus sit disputant non politici
tantum sed & Theologi.

3. Contra, laudatos videmus qui sepeliri iusserunt corpora eo-
rum qui id ipsum aliis non permisierant, ut Pausaniam Lacedæmo-
niorum regem, qui incitatus ab Æginetis ut Persarum factum in Leo-
nidem simili facto ulcisceretur, consilium ut se ac Græco nomine
indignum rejecit. Apud Papinium Theseus Creontem sic alloquitur:

vade atra daturus

Supplicia, extremique tamen secure sepulchri.

Jos. Ant.
xiii. c.
13. &
Corion.

Alexandrum quoque Jannæum regem, qui in mortuos populares
valde contumeliosus fuerat, sepelierunt Pharisæi. Quod si Deus
interdum sepulturæ jactura quosdam punit, fecit hoc suo jure su-
pra leges constitutus. Et quod Goliathi caput David servavit osten-
tuit, factum scilicet in alienigenam, Dei contemptorem, & sub ea
lege quæ proximi nomen ad solos Hebræos porrigebat.

C O M M E N T A R I U S.

Non inficior jure divino constitutum, ut illi ipsi, qui suspendio vitam cum morte commutassent, eodem die sepelirentur, idque ad omnes supplicio capitali mortuos pertinere affirmant interpretes. Verum cum hæc constitutio sit juris positivi & forensis, non aufert nobis nec aliis gentibus facultatem ab ea recedendi, & aliam recipiendi juris constitutionem vel legem ferendi, quæ quibusdam insigniter facinorosis jus sepulturæ denegatur, exigente illam delictorum frequentia & hominum emendatione, ut scelus ac teterrimus ejusmodi aspectus atque exemplum & memoria punitionis homines deterreat a simili patrandi facinore: *pænis enim maxima contra delinquentes, ne quid post hæc committant ipsi; ceteri vero sint ad delinquendum tardiores, ut inquit Cic. i. offic. Hinc Platon in Georg. lib. 3. 4. Convencio omnem, qui ab alio recte punitur, vel ipsum fieri meliorum utilitatemque percipere, vel ceteris exempla dare, ut illi pænis affecti meliores efficiantur.* Nec olim apud Romanos inusitatum fuit jus sepulturæ denegare iis, qui ob atrocissima crimina ad mortem damnati fuerant; quorum in numero læsæ majestatis rei, pacis ac tranquillitatis publicæ perturbatores, proscripti, sacrilegi, aliique id genus improbi & scelerati homines. Imo & ipsos Imperatores quandoque sepultura indignos censuere ob exercitam tyrannidem & atrocissima ac crudelissima admitta crimina & flagitia. De Heliogabalo naturæ illo monstro tradit Sext.

Aurel. Vict. & Lamprid. illum in cloacam missam ac Tyberim projectum esse; *Quod odio communi omnium contigisse testatur Lampridius. Si quidem nec sepulchra mereantur, qui amorem Senatûs populûs ac militum non merentur.* Huic addi potest exemplum Vitellii Imperatoris, quem tradit Suet. in ejus vita, cap. 17. post magna rerum verborumque ludibria, tandem apud Gemonias minutissimis ictibus excarnificatum atque confectum, & inde unco tractum in Tyberim. Indignum quoque jure sepulturæ parricidam censuit D. Hadrianus: beltiis enim objici sancivit. *l. 9. ff. ad l. Pompejam de parricidis.* In aliis delictis capitalibus, quæ publico supplicio vindicantur, corpora punitorum, cognatis ad sepulturam petentibus, denegari non oportere respondit Ulpianus *l. 1. ff. de cadaver. puni.* cum inquit: *Corpora eorum, qui capita damnantur, cognatis ipsorum neganda non sunt.* Ut Paulus *l. 3. eod. Corpora animadversorum, quibuslibet petentibus, ad sepulturam danda sunt.* Sic etiam apud Hebræos eorum corpora, qui ad publicum supplicium damnata, ante Solis occasum humo mandare obtinuisse ex Josepho adfert Auctor, quasi hanc reverentiam divinæ imagini, cujus particeps homo, a nobis postulare ratio. Sed quis ignorat hanc imaginem non in corporis figura, quæ digiso monstrari potest, vel externo habitu, sed mentis ab omni vitii pravique contracta labe infectæ ac voluntatis recitudine sitam esse. Vide dissertationem nostram *de orig. jur. nat. pag. 58.*

V. 1. Unum tamen notatu non indignum, de sepeliendis mortuis regulam apud ipsos Hebræos habuisse exceptionem eorum qui ipsi sibi mortem consciverant; quod Josephus † nos docet. Nec † Lib. id mirum, cum in hos aliud supplicium constitui non possit qui III. de bello Jud. mortem pro supplicio non habent. Sic a Milesiæ virgines a volun- c. 25. He- taria morte absterritæ, & plebs olim Romana quanquam im- ges. libro probante b Plinio. Sic & Cleomenis corpus, qui se interfecerat, III. c. 17. a Gel. l. Ptolemæus suspendi jussit. Et passim receptum, ait Aristoteles c, ut ignominia aliqua afficiantur qui sibi mortem consciverunt: ubi 10. Plu- Andronicus Rhodius id exponens ait, sepultura eorum corpora pro- sarch. de Muls. hiberi; quod inter alia Demonassæ Cypri reginæ scita laudat Dion Virt. Chrysofomus. Neque huic mori obstat quod Homerus, Æschy- b Plin. libro lus, Sophocles, Moschio, & alii monent, nihil sentire mortuos: xxv. l. 6. quare nec damno nec pudore affici. Satis enim est id quod mor- 25. tuis accidit a vivis metui, ut hoc pacto a peccato retrahantur. c Nic. v. 5. Orat.

2. Optime enim Platonici contra Stoicos, & si qui alii servi- Lxv. Vi- tutis & morbi fugam, imo & spem gloriæ pro justa causa mor- de Stob. tis voluntariæ admittebant, sentiunt retinendum animum in custo- tit. 126. dia corporis, nec injussu ejus a quo ille nobis est datus ex hac vita & Soph. Ajace. demigrandum; quam in rem multa videre est apud Plotinum, Olym- piodorum, & Macrobius ad somnium Scipionis. Hanc sententiam fecutus Brutus olim Catonis factum, quod imitatus postea est, da- mnaverat, *ὡς ἔχ' ὄσιον ἔδ' ἀνδρῶς ἔργον ὑποχωρεῖν τῷ δαίμονι, καὶ μὴ δέχεσθαι τὸ συμπίπτειν αἰδέως, αἰδ' ὑποδιδρασκίαν.* quippe nec pium censens nec virile cedere fortunæ, & imminetia adversa, quæ ferenda fortiter erant, subterfugere. Et Megasthe- Strab. xv. nes notabat ab Indorum sapientibus reprehensum Calani factum, neque enim eorum placitis probari talem exitum hominum vitæ im- patientium. Nec aliena Persarum ut videtur sententia, quorum rex Darius apud Curtium: *alieno scelere quam meo mori malo.* Lib. v.

3. Ideo Hebræi mori vocabant *ἀπολύειν*, id est, *dimitti*, ut videre est non tantum Luc. 11. 29. sed & in Græca versione, Gen. xv. 2. & Num. xx. in fine; quod genus loquendi & Græcis usitatum. The- mistius de anima: *ἀπολύειν ἢ ἀποθνήσκοντες, καὶ τὴν τελευταίαν ἀπόλυσιν καλεῖσιν: εἰμὴ qui moritur ajunt dimitti, & mortem dimissionem vocant.* Apud Plutarchum in consolatione legimus hoc sensu: *ἕως αὖν ὁ θεὸς αὐτὸς ἀπολύσῃ ἡμᾶς: donec Deus ipse nos dimittat.*

4. Nonnulli tamen Hebræorum de lege se non interficiendi unam causam excipiunt, tanquam *ἔυλογον ἐξαγωγήν*, si quis videat se deinceps victurum in probrum ipsius Dei. Nam quia non nobis sed Deo in vitam nostram jus esse statuunt, (ut recte Josephus suos edocet) existimant præsumtam Dei voluntatem solam esse quæ mortis anticipandæ consilium absolvat. Atque huc referunt Samsonis exem- plum qui in suo corpore veram religionem videbat esse derisui, & Saulis qui gladio incubuit, ne a Dei suisque hostibus illuderetur; nam

hunc respuisse volunt postquam Samuelis umbra mortem ipsi prædixerat, quam gnarus sibi imminere si pugnaret, prælium pro patria & Dei lege non detrectavit, æternam inde laudem meritis Davidis etiam præconio: a quo & ii qui Saulem cum honore sepelierant, recte facti testimonium retulerunt. Tertium est exemplum Razis Hierosolymitani senatoris in historia Maccabaica. Sed & in Christiana historia exempla legimus similia eorum qui mortem sibi intulerunt ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent, & virginum quæ ne pudicitiam amitterent in flumen se jecerunt, quas & in martyrum censum Ecclesia retulit. Sed de his tamen quid Augustinus sentiat videre est operæ pretium.

11 Macc.
xix. 37.
Lib. 1. de
civ. Dei,
c. 26.
Epist. 61.
ad Dulc.
c. l. II.
c. 27. con-
tra secur-
dam
Gaud.
Epist.
Diod. lib.
xvi.

5. Alteram quoque exceptionem apud Græcos obtinuisse video, quam Locri opponebant Phocensibus, ὅτι καὶ πάντες οἱ Ἕλλησι κοινὸς νόμος ἐστὶν ἀνίκανος ἵππιδος τὰς ἱεροσούλας, communem Græcis omnibus morem esse ut sacrilegi insepulti abjiciantur. Sic & Dion Prusænsis Rhodiaca τὰς ἀσθεῖς ἢ ἀνοσίους ait sepultura orbari. Idem Athenis in proditores constitutum narrat Plutarchus Antiphonte. Sed ut ad institutum me recipiam: ob negatam sepulturam bellum juste suscipi censuerunt veteres consensu magno, ut ex illa Thesei historia apparet quam tractant Euripides dicta tragoedia Supplicibus, & Isocrates eo quem adduximus loco.

COMMENTARIUS.

HEbræi, teste Josepho lib. 3. de bello judaico, sepultura indignos censebant, qui sibi mortem invenerant: huc pertinent quæ apud Hegesippum occurrunt verba lib. 3. cap. 17. ubi inquit: *Hac non solum moribus hominum, sed etiam legibus interdicta accipimus: namque alii insepultos projici jubent eos, qui se in ferrum dejecerunt: dignum est enim, ut qui patris imperium non exspectaverunt, priventur quasi quodam matris gremio, terra sepulchro. Alii dextram manuum absciunt defunctis, ut separent a membris sui corporis, quod adversus corpus suum vesano militavit furere.* Sic & Romani eos, qui sibi ipsis ferro vel laqueo mortem consciverant, sepultura prohibuerunt. Quod affirmat Servius ad illud Virgiliti *Aeneid. 12. v. 603.*

Et nodum informis lethi probe nectit ab alta. Sane sciendum est, inquit, quod cautum fuit in Pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset, insepultus abjiceretur: unde bene ait informis lethi, quasi mortis infamissima: nihil enim hac morte deformius. Cassius aut Æmula ait: Tarquinium Superbium, cum cloacas populum facere coegisset, & ob hanc injuriam multi se suspendio necarent, jussisse corpora eorum cruci affigi: tunc primum turpe habitum est mortem sibi consciscere. Vid. Plin. lib. 36. cap. 15. Ad hujus mortis ignominiam referri possunt verba Artem. lib. 1. cap. 5. ἀπίμος πῆ, ἢ Φυλαίος γενόμενος ἀναρτύσας ἑαυτὸν ἐπὶ λευπίσσι τὸν βίον, ὡς μὴδε δούτιθανον ἔχει νόμος, τῆς γὰρ μόνους ἐκ νεκρῶν δεύπτοις ἢ καίλοισιν ἐπὶ πλο-

σῆκοντες: *Ignominiaque affectus, & fugitivus factus, se ipsum suspendens vitam absolvit, ita ut nec mortuus haberet nomen: hos enim solos in mortuorum cœnis cognati non nominant.* Sumus enim in hac vita tanquam in statione collocati a summo rerum opifice, unde tamen discedere ac demigrare non licet, nisi jussu ejus, qui nobis vitam dedit, atque eam iterum adminendi sibi duntaxat facultatem reservavit. Possunt tamen justæ causæ, tanquam præsumptæ voluntatis divinæ indicia quandoque adesse, quæ nobis facultatem concedunt vitam periculo mortis exponere, imo & eam sponte deponere pro aris & focus, idque ad divinam gloriam celebrandam: verum an indirecte quasdam ob causas sibi manus quis inferre posset ad majus malum vel peccatum forte declinandum, non adeo liquidum videtur. Posset hic adduci exemplum Samsonis semetipsum occidentis, qui in suo corpore videbat veram religionem derisui fore, ne eam prostitueret, maluit semetipsum interficere, quam in probum ipsius Dei vivere, nec hoc mortis genus illicitum, vel ex eo patet, quod sepultura honoratum legimus: & idem dicendum videtur de Saule, aliisque exemplis ab Auctore adductis. Verum eorum sententia mihi vero magis consentanea videtur, qui propitium nunquam quovis sub prætextu licitum statuunt, licet finis & eventus bonus, medium tamen ad illum consequendum malum; atqui non sunt facienda mala, ut inde eveniant bona, juxta do-

doctrinam Apostoli *Rom.* 3. 8. Supponit hic Auctor aliquid prævideri, quod nemo certo prævidere potest, scilicet se in Dei probrum victurum: Deo enim, qui omnipotens est nunquam desunt media nobis incognita ad probrum ejusmodi avertendum idonea: qui enim e tenebris lucem provenire effecit, valet mille modis probrum suum avertere; nobis æquo animo perferendum incumbit, quidquid nobis eveniat, ita ut, etiam si quis certo prævidere posset se deinceps victurum in probrum Dei, exinde tamen non liceat sibi mortem consciscere, quasi ejusmodi casus prævisus esset fallere nescium divinæ voluntatis mortis anticipandæ indicium ac testimonium: nos enim conjectura assequi nequimus, quid de nobis fieri Deus decreverit, nisi quatenus ex revelata divina voluntate illud perspiciamus, ex ea autem manifestum cuique se conservandi & tuendi in eo statu, in quo quisque a Deo collocatus, impositam necessitatem, quam curam abjicere non licet, nisi accedat speciale mandatum, nos informans de opposita divina voluntate: diximus enim paulo ante nos ex hac vita, tanquam ex statione, in qua nos Deus collocavit, discedendi vel migrandi non habere facultatem, nisi nos ad se revocet Deus. *Propricidium*, inquit summus Theologus Franciscus Burm. in suis commentariis belgico sermone conscriptis ad cap. 16. *Judicium*, per se malum & proinde nunquam licitum: vetitum enim ne occides; ergo & prohibitum, ne occidat quis semetipsum; quippe vel mortem meritis vel non; si non meritis, temere & sine justa causa profundit proprium sanguinem. Quod si vetitum respectu socii, multo magis ratione sui ipsius; si meritis mortem, non licet in semetipsum gladio animadvertere, & hac ratione sibi respiscendi occasionem eripere, nec stationem deferere, & sese coram tribunali summi Jehovæ sistere antequam citatus & evocatus. Quod attinet exemplum Samsonis, perperam adductum videtur ab Auctore ad affirmandum propricidium aliquando licitum: fuit enim Samsonis facinus extraordinarium quid, susceptum & perfectum divini Spiritus accedente robore, ideoque nobis non tanquam exemplum ad imitandum propositum. Samson considerandus tanquam instrumentum, quod Deo placuit adhibere ad tantam divini nominis hostium stragem edendam; quippe vires humanæ neutiquam valuissent ad columnas istas & ædificium illis superstructum prosternendum. Itaque dici proprie nequit Samsonem propricidium admisisse; utpote qui gessit negotium Dei, cui debebat ministerium; atqui summi Jehovæ mandatum ac iussa executus est, atque illud exsequendo, non tam proprium interitum absolute & simpliciter accelerare voluit, sed indirecte & per consequentiam, in animo habens hostes divini nominis profligare atque ipsos extirpare, etiam cum proprio interitu, si ita visum Deo, atqui absque vitæ suæ dispendio gloria divina intemerata & intacta conservari non poterat, in qua omnem fiduciam collocabat, quam & conservare posse confidebat, domo in Philistæos

collabente, utpote cujus potentiam & erga se benevolentiam pluries expertus erat, nec rationem habebat cur & in hoc rerum statu plane Deum sibi propitium futurum, & periculum sibi imminens a capite suo averfurum diffideret, quo tendebant preces. Quod vero attinet Saulis exemplum, illud huc neutiquam referri potest, utpote qui ex desperatione, ne ipse opprobrio & ludibrio hostibus esset, non vero ob gloriam divini nominis sibi mortem inveniret: nam hunc respicuisse nusquam apparet, contrarium potius docent nos sacræ literæ *Paral.* 10. Et merito Zeiglerus, quidquid de respiscencia Rabbini disferant, fabulæ adscribit. *Nec respiscencia*, inquit, *adscribi potest, quod prælium iniit: id enim non iniisset, nisi spectro fidem adhibuisset, a quo exitium sibi imminere didicerat, ut ita ex desperatione potius, quam ex pietate pro patria & lege Dei cum hostibus congressus fuerit.* Præconium vero Davidis non respiscenciam, sed piæ animi dotes & virtutes, quibus ornatus fuerat, concernit, neque ex eo, quod David laudavit factum eorum, qui Saulem cum honore sepeliebant, sequitur factum Saulis approbasse Davidem quasi licitum: fuerat enim unctus Domini & Rex Israelis, cujus etiam memoria veneranda, nedum cadaver honore sepulturæ indignum. Tertium exemplum, quia ex libris Apocryphis petitur, non magni ponderis. Tandem adducit Auctor e Christiana historia quædam exempla eorum, qui sibi mortem intulerunt ex pia intentione, ne scilicet impares perferendis mille cruciatibus ac tormentis, propter infirmitatem coacti essent ejurare religionem, quam profitebantur, tum & virginum, quæ imitantes castissimæ Lucretiæ exemplum, ne pudicitiam amitterent, sese in flumen jecerunt, quas in martyrum censum, ne ulla oblivione earum memoria deleteretur, retulerunt. Recte facti non leve argumentum. Verum statim diximus propricidium per se malum & proinde nunquam licitum, cui etiam addi potest, quod si tales causæ justæ essent, nihil foret melius, quam se statim, postquam per baptismum Christianorum sacris initiatus est, interficere, ne postea ad peccatum relaberetur; quamvis non auderem statuere eos, qui ex pia ejusmodi intentione, in summa necessitate constituti, sibi diffidentes, ad interitum sui properant, adeo graviter peccare quam illi, qui ex desperatione sibi manus inferunt: divina enim misericordia nos in illam spem erigit, nobis ejusmodi peccatum, proficiscens ex imbecillitate & infirmitate humanæ naturæ, tendens tamen ad finem bonum consequendum, condonaturum; verum in ea non ejusmodi fiducia ponenda, quæ nos audaciores redderet, ad tale quid committendum; quippe cum minimum peccatum morte puniri dignum, qui tam grave, quale propricidium, impunitum fore credi posset, nisi remissum, cujusmodi remissio sperari quidem tanquam possibile, sed credi non debet, quasi certum esset pietatis præmium ex misericordia & divina benevolentia erga gloriæ suæ zelotes proficiscens,

eos exceptura: sunt enim illi mille modi, quibus gloriam suam demonstrare & tueri potest. Quidquid peccati labe infectum & contaminatum, ipsi exosum, & idcirco ejusmodi opus nec actus, cui ejusmodi macula adhæret, licet ad bonum finem collimet, meretur punctionem, quæ etiam necessaria est ejus sequela, nisi in Christo Deus nobis velit esse propitius & misericors. Quamobrem cavendum nobis ne illicita adhibeamus media, ut iis id, quod licitum per se, bonum ac honestum & justum est, consequamur. Sane sepultura jure frustrari eos non oportere statuo, quasi sibi inferentes manus, eo essent indigni honore. Apud Græcos quoque obtinuit, ut prodicionis convictus & sacrilegus insepulti projiciantur, teste Diodoro Siculo *lib. 16. Bibl.* Sed extra hos casus non videtur deneganda Auctori nostro sepultura; verum an ob eam denegatam bellum juste possit suscipi non definit, mihi videtur cum Zeiglero me-

rito dubitandum, num justa hæc sit causa: *Nec enim quidquam hoc casu periclitatur vel dignitas imperantis, vel status Republica, & principium est, dicere, licere bellum gerere adversus eum, qui denegavit aliquid nobis contra jus gentium; non tamen inficior in humanitatem illum peccare, qui sepulturam negat, præsertim postquam cultissima gentes, Græci maxime sepulturam inter præcipua humanitatis officia habuerunt. Sed sit officium humanitatis, quis statuit ob non præstitum humanitatis officium, quod ejusmodi est generis, ut jure perfecto exigi nequeat, aliquem facultatem nancisci vi & armis hanc vindicare injuriam: non potest enim proprie illata ipsi injuria videri, cujus jus perfectum non læditur; & posito, quod quodammodo læderetur, videndum an injuria adeo gravis sit, ut violentum ejusmodi remedium, vim & arma ad illam vindicandam adhibere, permittat recta ratio: debet enim pœna esse proportionata delicto.*

VI. Sunt & alia quædam quæ ex jure gentium voluntario debentur, ut longo tempore possessa, successiones ab intestato, & quæ ex contractu quantumvis inæquali veniunt. Nam hæc omnia quanquam ex jure naturæ ortum aliquatenus habeant, accipiunt tamen ex humana lege firmitatem quandam, sive adversus conjecturæ incerta, sive adversus exceptiones quas alioqui ratio naturalis videtur suggerere: ut supra obiter a nobis de jure naturæ agentibus ostensum est.

COMMENTARIUS.

DE hisce, quæ ex jure gentium voluntario descendere hic statuit Auctor, suo loco egimus *cap. 4. 7. 12.* & postea actorio sumus.

CAPUT XX.

De pœnis.

I. Pœna definitio & origo. II. Spectare pœnam ad justitiam explettricem, & quomodo. III. Pœnam certa persona naturaliter non deberi, sed exigi pœnam licite, quoad jus naturæ, ab eo qui paria non deliquerit. IV. Pœnam utilitatis alicujus causa exigendam inter homines aliter quam apud Deum, & quare. V. Quo sensu ultio naturaliter sit illicita. VI. Utilitas pœna triplex. VII. Pœna ad utilitatem ejus qui deliquit, eamque a quolibet exigi naturaliter, cum distinctione tamen. VIII. Item ad utilitatem ejus in quem peccatum est; ubi de ultione licita jure Gentium: IX. Item ad utilitatem quorumlibet. X. Quid lex Evangelica circa hanc materiam constituerit.	XI. Solvitur argumentum sumtum a Dei misericordia in Evangelio pœnæ facta: XII. Et a præmissione pœnitentiæ. XIII. Rejiciuntur imperfectæ divisiones pœnarum. XIV. Christianis privatis non esse tutum pœnam exigere, etiam ubi jure Gentium id licet: XV. Aut sponte ad accusationem prostrare: XVI. Aut judicia capitalia affectare. XVII. Leges humana quæ interfectionem ad pœnam permittunt an jus dent, an impunitatem solam, distinctione explicatur. XVIII. Actus internos non esse punibiles inter homines: XIX. Nec actus externos quos fragilitas humana nequit vitare. XX. Nec actus quibus societas humana nec directe, nec indirecte læditur: cujus rei causa redditur.

XXI.

- XXI. Rejicitur sententia statuens ignoscere nunquam licere.
- XXII. Ostenditur id licere ante legem penalem:
- XXIII. Non tamen semper:
- XXIV. Etiam post legem penalem.
- XXV. Quae ad id faciendum probabiles causa intrinseca.
- XXVI. Quae extrinseca.
- XXVII. Refellitur sententia statuens nullam esse justam causam dispensandi, nisi quae per modum exceptionis tacita insit legi.
- XXVIII. Poena taxatio ex merito.
- XXIX. Spectari hic causas impellentes, quae inter se comparantur:
- XXX. Item causas quae a peccando abstrahere debuerant, ubi de gradibus praeceptorum Decalogi quae proximum tangunt, & alia quadam.
- XXXI. Item aptitudinem peccantis ad utrumque, quae varie spectatur.
- XXXII. Meritum poena extendi posse ad majus nocumentum quam quod peccans intulit: & quare.
- XXXIII. Rejicitur sententia de proportione harmonica in poenis.
- XXXIV. Minui poenam ex caritate nisi major caritas obset.
- XXXV. Facilitas peccandi quomodo ad poenam incitet: item consuetudo peccandi quomodo ad poenam incitet, aut ab ea retrahat.
- XXXVI. Clementia usus ad poenas minuendas.
- XXXVII. Ad superiores locos referuntur quae

- Hebraei & Romani in poenis spectari volunt.
- XXXVIII. De bello ad poenam.
- XXXIX. An justum sit bellum ob delicta inchoata, distinctione explicatur.
- XL. An reges & populi bellum recte inferant ob ea quae contra jus naturae fiunt, non tamen adversus ipsos ipsorumve subditos, explicatur; rejecta sententia statuente naturaliter ad poenam exigendam requiri jurisdictionem.
- XLI. Discernendum jus naturae a moribus civilibus late receptis:
- XLII. Et a jure divino voluntario non omnibus cognito.
- XLIII. In jure naturae discernenda manifesta a non manifestis.
- XLIV. An ob delicta in Deum bellum suscipi possit.
- XLV. Notitia de Deo maxime communes, quae, & quomodo primis Decalogi praeceptis indicentur.
- XLVI. Qui has primi violant puniri posse.
- XLVII. Non item alios, quod ostenditur argumento legis Hebraeae.
- XLVIII. Bella juste non inferri iis qui Christianam religionem amplecti nolunt:
- XLIX. Juste inferri iis qui Christianos ob solam religionem crudeliter tractant:
- L. Non etiam his qui circa legis divinae interpretationem hallucinantur: quod auctoritatibus & exemplis illustratur.
- LI. At illis juste qui in Deos quos putant impij sunt.

I. 1.

Upra cum de causis ex quibus bella suscipiuntur agere coepimus, facta diximus duplici modo considerari, aut ut reparari possunt, aut ut puniri. Priorem partem jam absolvimus. Superest posterior quae est de poenis: quae res eo diligentius tractanda est nobis, quod origo ejus & natura minus intellecta multis errationibus causam dedit. Est autem poena generali significato *Malum passionis quod infligitur ob malum actionis*. Nam quamquam pro poena quibusdam injungi opera quaedam solent, ea tamen opera spectantur tantum qua molesta sunt, atque ideo ad passiones sunt referenda. Quae vero incommoda patiuntur aliqui ob morbum contagiosum, aut corpus mutilum, aut alias impuritates, quales multae exstant in lege Hebraea, puta arceri coetibus aut functionibus, proprie poenae non sunt, quamquam ob similitudinem quandam & per abusum eo vocabulo appellantur.

2.

Inter ea vero quae natura ipsa dicitur licita esse & non iniqua est & hoc, ut qui male fecit malum ferat, quod antiquissimum & Rhadamantheum jus vocant Philosophi, ut alibi diximus. Spectat eodem dictum Plutarchi libro de Exilio: τὸ θεῶν ἐπιτομή διακρίσει δὲ ἀπολλομύτων ἢ θεῶν νόμος ἡμῶν, ἢ χεῖμεθα πάντες ἀνθρώποις οὗτοι νόμοι πάντες ἀνθρώπων, ὡς αὐτοὶ ποιοῦντες. *Justitia Deum comitatur, ultrix in eos qui adversus legem divinam delinquant:*

qua

qua omnes homines natura utimur adversus omnes homines ut cives. Plato dixit, ἐκάστω ἕδεις ἕτερον ἕτερον ἀνθρώπων παλιν ὡς ἔ τῷ γε ἀδικούντι δοτέον δίκην, nec Deorum nec hominum quisquam hoc dixerit, injuste agenti non luendam pœnam. Et Hierax justitiam ex parte hac tanquam nobilissima definiebat ἡμωείας ἀπαίτησιν ὡς τῷ ἀδικούντων, pœnæ exactionem ab iis qui priores lesere, & Hierocles ἰατρικὴν πονηρίας malitiæ medicatricem. Lactantii dictum est:

De ira
Dei. c. 17.

Non exiguo falluntur errore, qui censuram sive humanam sive divinam acerbitalis & malitiæ nomine infamant, putantes nocentem dici oportere qui nocentes afficit pœna.

3. Quod vero diximus pœnæ, quæ proprie ita nominatur, omnino hoc inesse ut delicto reddatur, notatum & Augustino est, qui dixit: omnis pœna, si justa est, peccati pœna est: quod ad pœnas etiam quæ a Deo irrogantur pertinet, quamquam in illis interdum ob humanam ignorantiam, ut idem scriptor loquitur, latet culpa ubi non latet pœna.

COMMENTARIUS.

Quamdiu homo permanfit in statu suo naturali, id est, integro, pro agendi norma & regula nullam legem habuit naturalem vel civilem, ad quam actiones suas componere necessum habebat, quam incorruptæ naturæ inclinationem, eam tanquam ducem sequens, ab illo quod rectum erat ac justum deflectere non potuit. Quamobrem nec virtutibus præmia, nec sceleribus supplicia decernere necessum erat, quibus homines vel allicerentur ad honeste & recte vivendum, vel a vitiis deterrerentur. Hinc integer vitæ scelerisque purus in statu integro protoplasti, nulla formidine pœnæ eos ad virtutem & justitiam colendam adigere opus; quippe qui sponte fidem rectumque colerent, inauditum pœnarum nomen, donec a virtute ad vitia descitum, pronæ ad quæcunque patranda scelera humanam naturam pœnarum metu coerceri oportuit, ne in aliorum perniciem & detrimentum erumperent & in actum deducerentur improborum hominum pravæ machinationes & animo concepta crimina. Pœnarum itaque infligendarum necessitas corruptæ naturæ humanæ adscribenda, quæ non minus in naturali statu inter æquales obtinet, quam inter inæquales in statu civili; quippe qui in naturali societate constitutus socium lædit, tenetur non solum ad reparationem damni, sed etiam ad subeundam pœnam delicto proportionatam, dictante eam ratione: damni reparatio concernit interesse ejus, cui illatum, pœna infligitur ad securitatem omnium magis asserendam, & proinde societatis humanæ interest, ne delicta impunita maneat: impunitas enim maxima peccandi illecebra est, unde ejusdem tranquillitas & pax facile perturbari posset non sine magno singulo-

rum membrorum detrimento, utpote cujus falus & conservatio potissimum dependet a conservatione societatis humanæ, quæ unicuique cum altero intercedit, nec obstat, quod pœna soleat statui a superiore in subjectum, & idcirco locum non sibi vindicare in statu naturali, ubi homines sibi æquales statu, conditione & imperio. Verum respondeo, delinquendo semetipsum quasi sponte subjicit animadversioni, quam leges in delinquentes constituunt, atque executionem demandarunt omnibus & singulis membris, quatenus conditio & status, in quo constituti, efflagitat, ut mutuam societatem conservent; atqui conservari nequit, nisi coerendo hominum improborum malitiam, & pravas molitiones atque detestanda crimina; hæc vero nequeunt coerceri, nisi pœna auctores suos teneat & excipiat; ergo dicendum leges cuique facultatem concessisse in facinorosos animadvertendi, ut a simili quid patrando ceteri deterreantur, atque hac ratione secure & tranquille vitam agere, & mutuam societatem colere, & commercii culturam fovere possemus. Quamobrem optime solidissimus Theologus Francisc. Burm. in *Synops. Theol. part. 1. lib. 1. cap. 24.* originem & fundamentum pœnarum humanarum proprie esse statuit ex defensione & conservatione sui, tam in statu naturali quam civili: *Homines, inquit, propter bonum sui & Reipub. cui cavere debent, pœnas inferunt, vel ad statuendum exemplum, vel ad corrigendos ipsos peccatores, vel ad propulsandam injuriam ab aliis, unde pœnas non pro magnitudine malitiæ, aut vitiositatis, qua in delicto est, sed pro ratione damni, quo istud sua natura aptum est hominum societates afficere, intendere vel remittere, sæpe etiam ut securitati Reipub. satis cautum, prorsus intermittere solent.* Cui adstipulatur vir doctissimus Lambert. Velthuisius *tract. de pœna divina &*

bu-

humana part. 2. cum inquit: *Origo itaque pœnarum ex defensione sui est tam in statu naturali vel civili. Magistratus summus a populo creatus, nomine societatis penas infligit, ut societatem tueatur a periculis: & justitiam facit, cum officio satisfaciens, & juxta aequitatem, sine acceptione personarum, singulorum civium singula peccata æstimans ex noxa magnitudine, qua civitatem afficiunt, non ex personarum qualitate, qua ea perpetrant, nec cuiquam ideo gratificans, debita & justa pœna ea peccata ulciscitur: qua justitia pœna petitur non ex magnitudine malitia, sed damni.* In genere autem pœna describi potest per malum passionis, quod infligitur ob malum actionis, ita ut malum hic per malum corrigatur, scilicet quatenus ille, qui pœnas patitur, punitionem & incommoda, quæ secum adfert, pro malo habet; verum quatenus tendit ad correctionem & emendationem ejus, qui punitur, & conservationem societatis & defensionem sui, punitio est res per se bona. Ipsa damni vel doloris, ob malum admissum, perpeffio molesta quidem, sed non per se mala, tanquam justitiæ repugnans. Malum sic vocari potest, quidquid alteri molestum & ingratum, & idcirco fugit atque declinat. Cum autem dicitur *malum passionis ob malum actionis*, oportet ut omnis pœna excipiat delictum, sive ut delictum præcedat, cujus intuitu pœna infligitur; quamobrem pœnæ proprie dictæ non sunt incommoda illa, quæ quis patitur ob morbum contagiosum, aut corpus mutilum, aliamve impuritatem, qualia multa extant in lege Hebræorum: sic leprosis interdictum cum aliis consuetudinem habere. Hinc optime Dominicus de Soto *de just. & jur. lib. 1. quest. 6. art. 5. Pœna, vel ipso testante nomine, tam cognatam habet connexionem ad culpam, ut pœna neque rem habeat, neque justum nomen, nisi sit pro culpa posita. Quocirca nisi culpa adsit, improprie & præter verborum significationem usurpatur: sit enim per pœnam justa repensio culpa.* Hinc pœnam exilii sustinuisse M. Cicero dici potest, Claudianorum temporum impetu Urbe & Italia excedere necessum habens. *Fortuna enim ista tela sunt, non culpa: supplicium autem est pœna peccati.* Cic. *in Pisonem.* Ubi nullum antecessit delictum, pœna non intelligitur. Minus autem recte sentit Auctor noster, quando jure naturæ licitum quidem & haud iniquum, non vero præceptum esse, ut puniantur fontes, opinatur. Non minus enim legis virtus est punire, quam imperare & vetare. *l. 7. ff. de ll.* Frustra quid imperatur aut vetatur, nulla adjecta pœna, infligenda illis, qui legislatoris jussa exsequi recusant, vel iisdem obtemperare detrectant. Hinc imperfecta lex, si quid fieri prohibeat, & non puniat, quod contra factum erit; cui etiam accedit, quod leges naturales & civiles præcipiendo quæ bona sunt, vetando quæ mala, eo ipso etiam præcipiant transgressores puniendos, quod præfertim locum habet in iis, quæ moraliter honesta vel turpia sunt; quippe cum illa in se habeant necessitatem moralem, producant per se obligationem

indispensabilem, qua tenemur illa facere, hæc omittere. Atqui humana natura prona ad faciendam quæ mala, & proinde vetita (semper enim nitimur in vetitum) frustra prohiberet lex naturæ, ac bonum faciendum imperaret, nisi simul pœnam statueret in legis transgressores, ut ejus metu a malo abstereretur maxima pars hominum, & ad bona faciendam impelleretur: oderunt enim peccare mali formidine pœnæ. Quemadmodum necessum est bona facere, & fugere mala, ita etiam necessum est, ut puniantur, qui bonum facere negligunt; quippe sine ejusmodi transgressionis pœna. omnes fere ab eo deflecterent, quod honestum ac bonum, id autem permitti nequit, quia indispensabilis hæc obligatio, nec ulla ratione hoc juris vinculum dissolvi vel laxari, & proinde nec intermittere potest, non punire legis transgressores, tanquam medium necessarium, sine quo legis virtus evanesceret. Una necessitas alteram includit, quia pari passu ambulant. Hisce adungi possunt, quæ de origine juris naturalis disputavimus singulari *Dissertatione.* Tertio etiam dicere possumus, quod jus naturale maxime faveat societatis humanæ conservationi, imò præcipiat eam colere cum sui simillimis, quem in finem homo hominis ope & auxilio indiget, ut eo magis, necessitate exigente, ad societatem colendam & fovendam inclinaret. Præterquam quod naturæ nostræ quasi innati sint stimuli, quibus rapimur ad consuetudinem cum aliis habendam; verum vix diu illa posset haberi & conservari, si singulis fere momentis posset impune distrahi malevolorum hominum improbis factis ac molimine; qui itaque finem cupit, etiam adhibere tenetur ejusmodi media, quæ huic consequendo inserviunt, quemadmodum sua virtutibus præmia, ita sceleribus debentur supplicia. Lex quæ præcipit suum cuique tribuendum, jubet etiam reddere malefactori pœnam debitam pro injuria. Leges denique, quæ cuique sui conservationem injungunt, & cuique membro imponunt necessitatem tuendi societatem, pariter quoque concedunt, imò præcipiunt sui defensionem non omittendam; atqui coercendo homines improbos a malefaciendo est species defensionis, ut statim dicere incepimus; coercitio autem maxime consistit in vindicandis injuriis & puniendis criminibus; sequitur quod præcipiendo unum, & alterum jubetur. Hac naturali ratione nititur Rhadamanti lex Aristoli laudata *Eth. 5. 8. εἴτε παῖδες τῶν καὶ ἐρεξε, δίνῃ καὶ ἰθὺς γένοιτο.* *Si quis quod fecerit patiatur jus est.* Quæ verba imperative intelligenda cum aliquo temperamento, ut superius annotavimus, ita ut hisce talio tanquam justissima pœna inducatur, ut oculus detur pro oculo, dens pro dente, atque justissima patiendi vice, quod quisque alieno excogitavit supplicio, excipiat suo. Id ipsum dictare imò præcipere naturæ jus, docuit recta ratio gentes, tum etiam summopere generis humani interesse perspiciebant, ne delicta impunita manerent: quod enim exigit salus humani generis & societatis conservatio, id jus

naturæ præcipit in actum deducere. Quamobrem Plato fancivit i. de ll. peccatum nullum impunitum sit, neque profugus ullus aut impunitus abeat: sed aut morte plectatur, aut vinculis aut verberibus, aut ignobiliter sedendo standoque in sacris, ad extremitates regionis productus, aut pecuniis, ea qua diximus ratione, pœnas luat. Hinc Phocylides Poeta: *Nefas est occultare virum improbum, ne puniatur: sed virum maleficum necessario adversari oportet. Sape cum malis moriuntur, qui cum ipsis degunt.* Optime Bodinus lib. i. de Repub. cap. 10. Ego vero, inquit, nec Principibus ullis, nec mortalium cuiquam veniam largiri licere statuo, si scelus divina lege capitale fuerit. Ac siquidem iudex infamiam contrahit capitalem, qui privatos legibus civilibus solvit: quis parricidam ac incestibus omnibus delibutum hominem legibus divinis jure solvi confidat. Quod si ne Principi quidem fas est, quod alterius vel minimum interfit, aut injuriam alteri illatam condonare; quomodo modo contumeliam Deo illatam, aut parricidium consilio perpetratum, quod lege divina capitale est, dissimulare poterit? & paulo post: *Inde pestes, inde bella, sterilitates, clades Rerumpub. consequuntur: ac lex divina sceleratorum ultione divinam ultionem arceri testatur: vix enim centesimum scelus magistratibus*

innotescit; & eorum, qui accusantur magnam partem probationum ac testium inopia dilabi videmus, quod si rei veritate perspecta, scelerati Principum beneficio effugiant, que tandem peccatorum ultio in Repub. furra. Cum itaque ejusmodi incommoda ex impunitate scelerum ac flagitiorum verenda, quis poterit negare punitionem non modo licitam, sed etiam præceptam, natura ipsa dictante cuique membro in societate naturali, & magistratui in societate civili ejusdem conservationem, tum singulorum salutem tueri in quantum potest incumbere. Quod si jus divinum consulamus, quid illud de hominum facinorosorum pœnis præcipiat, apparebit magis omni jure non solum licitum, sed etiam præceptam criminum vindicationem & mali cuiuscumque punitionem. Quippe leges illæ universales sunt, quibus interdictum, non peculiare forenses Reipub. Hebræorum. *Ne parcerit ei oculus tuus. Ne miseratus fueris maleficum. Abripies eum ab altari meo.* vid. Exod. 21. v. 12. Deut. 13. v. 8. 19. v. 12. 13. Hinc Salomon Regum sapientissimus Benajæ præcipit: *Occide hominem, ut ne sanguis ab eo profusus mihi, domusve patris mei impuletur.* 1 Reg. 2. v. 31. & seq.

II. 1. Sed an ad assignatricem, an vero ad explettricem justitiam pœna pertineat, diversi diversum sentiunt. Quidam enim quia qui plus peccavit gravius, qui minus levius puniuntur, & quia pœna quasi a toto parti datur, ideo ad assignatricem justitiam pœnas referunt. Sed quod primum illi ponunt, assignatricem justitiam toties locum habere quoties inter terminos plures duobus instituitur æqualitas, verum non esse in principio operis hujus ostendimus: deinde quod magis nocentes gravius, minus nocentes levius puniuntur, id per consequentiam duntaxat evenit, non quod hoc primo ac per se spectetur. Nam primo ac per se spectatur æqualitas inter culpam & pœnam: de qua Horatius: ---- ---- *Cur non*

1 Sat. III.

*Ponderibus modulisque suis ratio utitur, ac res
Ut quæque est ita suppliciiis delicta coerces?*

Et alibi: ---- ---- ---- *Adsit*

*Regula peccatis que pœnas irroget equas,
Nec scutica dignum horribili sectere flagello.*

c. v.

Eodem spectat lex divina Deuteron. xxv. & Novella Leonis.

2. Sed nec alterum quod illi ponunt magis verum est, pœnas omnes venire ex toto ad partem, quod ex his quæ dicenda sunt apparebit. Tum vero ostensum a nobis supra est, veram justitiæ assignatricis rationem nec in tali æqualitate, nec in processu a toto ad partem proprie consistere, sed in habenda ratione ejus aptitudinis quæ jus stricte dictum in se non contineat sed occasionem ei det. Quanquam vero is qui punitur aptus aut dignus esse debet puniri, non eo tamen id spectat ut ipsi accedat aliquid quod assigna-

gnatrix justitia postulat. Nec tamen qui expletricem justitiam, quam vulgo commutatricem vocant, in pœnis exerceri volunt, magis se explicant. Ita enim negotium hoc considerant, quasi nocenti aliquid reddatur, sicut in contractibus fieri solet. Decepit eos vulgaris locutio, qua dicimus pœnam deberi ei qui deliquit, quod plane est ἀνερον. Nam cui proprie debetur aliquid, is in alterum jus habet. Sed cum deberi alicui pœnam dicimus, nihil volumus aliud quam æquum esse ut puniatur.

3. Verum tamen est in pœnis primo ac per se exerceri expletricem justitiam, quia scilicet qui punit, ut recte puniat, jus habere debet ad puniendum, quod jus ex delicto nocentis nascitur. Atque hac in re est aliquid quod ad contractuum naturam accedit: quia sicut qui vendit, etiamsi nihil peculiariter dicat, obligasse se censetur ad ea omnia quæ venditionis sunt naturalia, ita qui deliquit sua voluntate se videtur obligasse pœnæ, quia crimen grave non potest non esse punibile, ita ut qui directe vult peccare, per consequentiam & pœnam mereri voluerit: quo sensu Imperatores quidam ajunt, ipse te huic pœnæ subdidisti, & qui sceleratum capiunt consilium suo merito jam tum puniri, id est, sua voluntate pœnæ meritum contraxisse dicuntur: & Tacito mulier quæ se servo conjunxisset in servitutem sui consensisse dicitur, quia id pœnæ in tales erat constitutum.

L. Imperatores. D. de jure sci. l. ult. C. ad l. Jul. Maj. Ann. XII.

4. Michaël Ephesius ad quintum Nicomachiorum Aristotelis: μέγους τρέπον πινά δόσις ή λήψις ή εις τή συναλλάσσειν. λαβών τή χρημάτων ή άλλο ή κλέψας δίδωκεν αντί εκείνων δόχονα. Est hic quodammodo datio & acceptio, in quibus consistit natura contractuum: nam qui res aut aliud quid furatus est, pro eo dat pœnas. Idem posterius: συναλλάγματα οι παλαιοι εκάλουν ή μόνον ή εκόντες συνετίθεντο πρὸς ἀλλήλους ποιείν, ἀλλά ή τή υπό τή νόμων διηγορομύθια. Contractus a veteribus appellabantur non tantum quæ mutuis conventionibus constant, sed & quæ legibus sunt vetita.

C O M M E N T A R I U S.

DE justitia attributrice sive assignatrice, ut eam hic vocat Auctor, & expletrice, id est, commutativa vel distributiva, late egimus lib. I. cap. I. §. 7. & 8. ubi & de utriusque differentia & diversa natura, tum etiam objectis, circa quæ versantur, quædam delibavimus, quæ repetere supervacaneum foret, & nobis molestum & insipidum. Itaque hic nobis tantum examinandum incumbit, ad quam justitiæ speciem pœna pertineat, commutativam an distributivam, sive, ut Auctoris terminis utar, ad assignatricem seu attributricem, an expletricem? Mira circa hanc quæstionem definiendam Philosophorum & Doctorum dissensio. Alii ad distributivam, alii ad commutativam, nonnulli ad neutram pertinere justitiæ speciem statuunt, sed eandem peculiari specie justitiæ temperari, quæ vindicativa dicitur; quam sententiam amplexus est Pufendorfius: *Ni dicere malis, inquit, tam impositionem pœnarum, quam distribu-*

tionem premiorum, super quibus peculiari pacto non fuit conventum in antecessum, partes esse prudentiæ, quæ cum officio regendi alios est conjuncta, eoque ad justitiam universalem referendam. Qui ad distributivam justitiam pœnas pertinere opinantur, hisce utuntur argumentis & rationibus. Primo inferunt, quod quemadmodum in bonorum, ita & in pœnæ distributione plus merenti plus, minus merenti datur minus, & idcirco observatur proportio Geometrica, quæ in justitia distributiva sibi locum vindicat. In pœna infligenda habetur respectus & peccantium & gravitatis delicti, ut justa proportio inveniantur; ergo legislator punit delictum juxta proportionem Geometricam. Perpendere & examinare lex solet, quid congruat personæ, tam ejus, qui deliquit, quam ejus, in quem commissum est. l. 16. §. 5. l. 9. §. 11. ff. de pœnis. Sic status & dignitas delinquentis sæpe mensura pœnæ, unde duo cum idem crimen admittant, non

eodem tamen supplicio afficiuntur, sic gravior punitur servus quam liber, plebejus quam illustri loco natus. Secundo argumentantur, quod justitia distributiva versetur circa res illas, quæ a toto ad partes perveniunt; pœna autem a toto venit ad partem, & idcirco ad justitiam distributivam non minus quam præriorum distributio pertinet. Nec etiam, qui justitiam explettricem sive commutativam in pœnis locum habere statuunt, se magis explicare inquit Auctor, id est, nec eorum sententiam eo sensu, quo pœnarum distributionem ad eam referunt, magis approbat, dum perperam illi hoc negotium ita considerant, quasi delinquenti per pœnam tribuatur, quod ipsi debitum, ut fieri solet in contractibus, ad quod exigendum jus habet perfectum. Annotavimus enim *lib. 1. cap. 1. §. 8.* discrimen justitiæ distributiæ & commutativæ maxime fundari in diversitate juris, quo homines sibi devincti aliquid præstare, facere vel dare, quod vel perfectum est vel imperfectum. Quod ex illo debetur exigere possum, atque ad illud consequendum omnia adhibere media, quæ recta mihi adhibenda dicitur ratio, & siquidem mihi quis tribuat illud, quod præstare mihi obstrictus erat, facit quod justitiæ explettrici competit. Quando vero quis mihi tribuit id, quod ex jure imperfecto mihi debetur, scilicet quod ab humanitate & pudore suo dependet, justitiæ attributricis leges observat. Utrumque quidem justum debitum, verum non iisdem mediis assequendi uti licitum. Sic in distributione beneficiorum & officiorum ac munerum versatur potissimum justitia distributiva; oportet quidem, exigente justitia, conferri dignioribus, non tamen ita, ut ipsi strictum ad illa habeant jus cives, unde non fit ipsis injuria, quæ ad restitutionem obligat, etsi aliis conferantur, quasi ipsis aliquid auferretur, quod jure suo sibi vindicare potuissent. Vid. Less. *de just. & jur. lib. 2. cap. 2. dub. 4.* Quamobrem essentiali in hoc discrimine differentiam utriusque justitiæ fundatam statuit Joh. de Lugo *de just. & jur. disp. 1. sect. 3.* *Equalitas enim, inquit, quam utraque justitia respicit, est valde diversa: nam equalitas commutativa est equalitas cum jure dominiis, & proinde perfecta conjuncta, quod quisque habet in rem suam; equalitas autem distributiva non est cum hoc rigoroso, sed cum jure minus stricto, scil. cum dignitate, quam aliquis habet ad commoda communia, quod jus valde est diversum, atque adeo respicitur a virtute diversa. Quis autem hoc sensu, quod justitia commutativa locum habere dicitur in illis rebus; quæ alicui jure stricto sive perfecto debentur, in pœnis quoque infligendis obtinere, quasi delinquenti aliquid per pœnam tribuatur, quemadmodum in contractibus fieri solet. In quem errorem, si ita vocari lubet, eos induxisse putat Auctor vulgarem locutionem, qua dicimus pœnam deberi illi, qui deliquit: nam, ut inquit Auctor, cui proprie debetur aliquid, is in alterum jus habet. Sed cum deberi alicui pœnam dicimus, nihil volumus aliud, quam æquum esse ut puniatur: quis*

enim dixerit delinquentem jus habere, ut a magistratu pœnam sibi infligendam postulare queat, quemadmodum quis exigere potest, quod sibi ab alio jure perfecto debitum, sive ex contractu, sive pacto, aut alio quovis modo: attamen verum esse statuit Auctor, *in pœnis primo ac per se exerceri justitiam explettricem, quia qui punit, ut recte puniat, jus habeat oportet ad puniendum, quod jus ex delicto nocentis nascitur.* Atque hac in re esse aliquid statuit, quod contractuum naturam redolet ac imitatur; quippe ad exemplum venditoris, qui, etiamsi nihil peculiariter dicat, obligasse se censetur ad omnia, quæ venditionis sunt naturalia; ita qui deliquit, sponte se videtur obligasse ad subeundam pœnam, quia crimen grave non potest esse non punibile, imo & quia membrum societatis censeri debet se ad omnia obligasse perferenda, quæ ad tranquillitatem & securitatem publicam asserendam conducunt, tum etiam ad reparandum damnum, quod ex delicto a se admisso inde capit Respublica: hæc enim obligatio immediate excipit conditionem subjecti, in quam ultro consensisse dicendus, qui ejusdem societatis membrum esse velit: qui vult antecedens, etiam debet velle consequens, sine quo antecedens haberi nequit; ita ut, qui directe vult peccare, per consequentiam & pœnam mereri voluerit. Verum hanc Auctoris sententiam rejicit Pufendorfius, in quam ambiguitatem vocabulum juris eum adduxisse opinatur: *sum enim, ut inquit, diversissima, jus habere ad aliquid agendum, & jus habere ad aliquid ab altero accipiendum. Prioris sensus est, potestas mihi competit certum actum exercendi, & in eo me nemo impedire debet. Posterioris sensus hic est; jus est mihi ab altero quid habendi, ita ut eidem quoque alteri insit obligatio id mihi tribuendi. Atqui quando de justitia explettrice agitur, juris vocabulum non in priori, sed in posteriori significato accipitur. Idque jus hæret in eo, qui aliquid accipit, non in eo, qui aliquid tribuit: V. G. quando operario mercedem solvo, dicor justitiam explettricem exercere, non ideo, quia ego facultatem habeo isti quid dandi: sed quia ille jus habet mercedem me poscendi. Sic recte utique dico jus habeo servo meo imperandi, ut calceos mihi detrahat; sed quis velit inde concludere; ergo quando istud ministerium servo impero, justitiam exerceo? par autem est huic illa collectio, quia pœna non recte potest infligi, nisi ab eo, qui jus habet illam infligendi; ergo per pœnam exercetur justitia explettrix. Verum dum ad secundum argumentum Auctoris nostri respondit celeberr. Pufendorfius, videtur magis ad ejus sententiam accedere: quod enim Auctor noster tanquam consequentiam, non quasi novum argumentum ex puniendi jure deducit, scil. in delictis & pœnis aliquid esse, quod ad contractuum naturam accedit, quoniam ille, qui delinquit, sua voluntate se videtur obligasse pœnæ; quippe cum non sit ignarus pœnam excipere suos auctores, per consequentiam & pœnam mereri voluit. Id equidem manifestum, concedit Pufendorfius, si quis sciat delicto alicui pœnam consti-*

tu-

tutam, & tamen sponte id admittat, quemadmodum damnum, quod quis culpa sua sentit, damnum non esse dicitur, ita de injuria illata sibi non potest queri, aut quod inhumaniter secum agatur, si obtorto collo ad pœnam trahatur, quam sua culpa mereri voluit. *Verum ideo*, inquit, *haud quidquam recte dicitur, aliquem in pœnam suam directe & immediate consensisse, aut potius ex proprio consensu ad eandem sustinendam sese obligasse. Cum nemo delictum admittat, quin simul speret, sese latendo, aut alia ratione pœnam declinaturum.* Consideremus enim hominem vel in naturali statu vel civili constitutum, nunquam potest esse exlex, id est, sibi conscius, quid vetitum, quid præceptum, & proinde nequit ignorare, quid faciendum, quid fugiendum; faciendo autem honesta, fugiendo turpia ipsi dicitur ratio, sive sint jure naturali sive civili vetita vel præcepta, & proinde licita vel illicita: honestum enim omne illud dicimus, quod convenientiam habet cum jure naturali vel civili; sic honestum virum pronunciamus, qui obtemperat legibus naturæ, & honestum ac bonum civem, qui legibus civilibus, a summo imperante latis, morem gerit; quippe & ejusmodi ordinem & societatem jus naturale approbat, imo tuendam dicitur, quoniam generis humani conservatio ab eadem maxime pendet; cum hac scientia quasi pari passu ambulat conscientia, hominem informans de utriusque liciti vel illiciti assidua comite & sequela, id est, hanc pœnam, illam præmium excipere, & quasi utriusque lateri inseparabiliter adhærere. Cum autem neminem mentis compotem haud lateat delictis supplicia sua constituta jure naturali vel civili, nisi ignorantiam, nullo jure veniam merentem, allegare velit, & tamen sponte id admittat, de injuria sibi illata queri non posse statuit Pufendorfius, si ad pœnam trahatur; quia delinquendo sponte & ultro consensit, si non expresse saltem tacite in pœnam, quæ singula delicta comitatur ex vi legum; atque ex ejusmodi consensu summus imperans, sive qui ejus vice justitiam administrat, jus nanciscitur ad puniendum, ut inquit Auctor, quasi tacite contraxisset, ut admittendo hoc vel illud delictum, pœnam legibus constitutam perferret; quis autem adeo stupidus & innocens, nisi mente captus, quem latet delicta, & scelera ac flagitia punienda, & idcirco quis peccando potest præsumi non voluisse subire pœnam in delinquentes constitutam. Quamobrem quod Pufendorfius pro secundo Auctoris nostri argumento reputat, nihil aliud est quam prioris argumenti sequela, id est, ille, qui jus habet ad puniendum, illud habet ex delicto delinquentis, quia delinquendo quasi contrahere videtur cum eo, qui summum obtinet imperium, dum ipsi eo defert potestatem in se animadvertendi ea pœna, quam meritus est; quia est necessarium consequens antecedentis; ergo qui sponte delinquit, etiam sponte consensit in pœnam, delicti necessariam sequelam. Jus itaque puniendi derivandum ex contractu consensuali, ut

ita dicam, inter imperantem & delinquentem; itaque delictum quidem causam præbet & occasionem tribuit in delinquentem animadvertendi, sed consensus est fundamentum cui innititur. Ut autem clarius res constet, in memoriam revocandum, quod alibi de origine societatis civilis disputavimus, scilicet mortales ea mente & intentione in civitatem coaluisse, ut sese in securitatem assererent adversus machinationes, scelera ac flagitia improborum hominum, cujusmodi securitas haberi non poterat, nisi summo constituto imperio, cui facultas competeret animadvertendi in facinorosos & publicæ securitatis perturbatores; quippe cum nullum aliud remedium, quo a male faciendo deterrentur homines improbi, quam delictorum, quæ sponte contrahuntur, coercitio, quæ vana, nisi cum pœnarum metu conjuncta, eo ipso, quod mortales, se in hanc securitatem, coeundo in societatem, voluerint asserere, præsumendi, ejusmodi potestatem illi, cui curam demandarunt, ne societas vel ejusdem membra aliquid detrimenti caperent, detulisse, quæ valeretur ipsis illam securitatem præstare, cui sese submittere necessum habebant, & idcirco sese obligare ad perferendam pœnam, quam delinquendo quisque meritus, tanquam necessarium medium, sine quo nulla præstari a summo imperante potest securitas. Ex consensu itaque ad pœnam obligatio, imo ex contractu consensu constante; qui defert jus animadvertendi in delinquentes, ille simul defert jus animadvertendi in semetipsum, casu quo delictum aliquod admisit; quippe si quisque semetipsum exciperet, frustra omnis coercitio, & idcirco nulla præstari posset a summo imperante securitas: unde & leges pœnales vocantur communis sponsio civitatis, vel eorum, qui civitatem constituunt. *l. 1. 2. ff. de ll. Quamobrem legibus obligari dicimus. l. 52. §. 5. ff. de obligat.* Sic qui delinquit, eo genere pœnæ obligare se dicitur, quod indictum eo loco, in quo habitat, ut inquit gloss. Hinc optime Vasq. *illustr. controu. lib. 1. cap. 18. Nec dubium est, quin consensum legibus pœnalibus Reipub. unusquisque civium dedisse videatur, non secus quam reliquis legibus: lex enim nihil aliud est, quam contractus multorum hominum in idem placitum & consensus; cum ergo ex contractu consensu nostro obligemur, sic & naturaliter pœnis legalibus obligamur in conscientia foro, non aliter atque eo in foro obligamur ex quolibet contractu & conventionione. Neque ad rem pertinet, inquit, quod leges hodie plerumque non tam a nobis quam a populorum regentibus fiant; quandoquidem illi mandatum & commissionem ordinemve & consensum populi habere intelliguntur, unde quasi sibi ipsis leges pœnales scribere videntur, mandata summo imperanti eas exequendi potestate.* Vana autem ejusmodi potestas, nisi ab altera parte obligatio, qua ad patiendum legis transgressores & delinquentes tenerentur, idque vi tacitæ conventionionis, non solum inter imperantem & cives, sed etiam civium inter se, qui eo ipso, quod tacite pacti

inter se, junctis viribus publicam, & per consequens etiam privatorum salutem defensuros atque conservaturos, tacite quoque consensisse in ejusmodi patendi & pœnam subeundi necessitatem, si quis ex eorum numero delinqueret, atque ita publicam & privatam cujusque securitatem violaret. Unde liquet, utrumque dici posse, ut optime inquit Zeiglerus, pœnam deberi delinquenti, ut ei infligatur, & delinquentem debere pœnam Reipub. ut luat & solvat. Debet pœnam, quia ex contractu & conventionione tacita tenetur in quantum potest securitatem Reipub. tueri. Atqui ea potissimum læderetur, si delicta manerent impunita; ergo necessitas delinquenti incumbit pœnam, quam meritis est, pati atque subire, ut suo exemplo alii deterreantur a delinquendo, atque hac ratione securitati consultum sit; tum etiam pœna debetur delinquenti, quia Auctor noster ipse supra pœnam definivit malum passionis, quod infligitur ob malum actionis: utique enim infligitur ex debito; debetur ergo & redditur nocenti pro delicto; imo adeo veri debiti naturam imitatur, ut ejusmodi pœnam tanquam jure perfecto, id est, contractu antecedente debitam ab eo, qui jus puniendi habet, exigere possit; tum quia jus puniendi ipsi delatum ea conditione, ne delicta impunita manerent, tum etiam, quia accipiendo imperium merum, ejusmodi delictorum vindicationem ad tuendam salutem & securitatem civium tacite promississe videtur, unde omnibus civibus jus acquisitum ejus implementum exigendi, cujus omnes participes, & eo sensu pœnam tanquam debitum exigunt: quippe præstat aliquando huic satisfacere, quam scelerum conscientia laniari & continuo vexari, qua nulla acerbior pœna. Unde nonnulla exstant exempla eorum, qui semetipsos judici ad puniendum tradiderunt, quibus mors erat solatium & vita supplicium. Recte itaque mihi videtur pœnarum distributio ad justitiam commutativam referri, & quidem ob duplicem rationem. Primo propter obligationem, quæ Reipub. intercedit cum eo, qui summæ rerum præest, ut sua delictis decernendo supplicia, ab illis arceat quæcunque facinora & scelera, quæ meditantur homines improbi; tum etiam ob contractum, qui singulis civibus intercedit cum Principe suo, pari passu ambulanti cum contractu antecedente, quatenus privatorum salus & publica sibi adeo conjuncta, ut una sine altera esse nequeat. Quamobrem tanquam jure perfecto punitionem exigit Respub. tum etiam petere possunt privati. Quemadmodum merum habens imperium exigere potest a delinquente ad perferendum supplicium, & subeundam pœnam delicto debitam, utpote qui sese ad hanc patientiam obligavit sponte delinquendo. In omni autem contractu justitiam commutativam locum habere annotavimus, atque servari proportionem Arithmetica, quemadmodum in pœnis decernendis obtinet, cum pœna proportionatur delicto, nec excedit gravitatem & merita delicti. Itaque si judex cum, qui solum

meretur pœnam exilii, puniat pœna capitali vel mutilatione membri, peccat plane contra justitiam commutativam, violando jus, quod reus habet ad vitam & membra sua, quæ absque justa & legitima causa nemini auferri queunt, atque cujus conservationem etiam jure perfecto exigere potest ab eo, cui incumbit omnia pericula a corpore, a capite, a vita civium vel subjectorum depellere atque arcere. Peccat itaque judex contra justitiam commutativam auferendo reo quod suum est. Primo enim & per se in pœnis infligendis spectatur culpa ac æqualitas inter culpam sive meritum, & delictum ac pœnam, atque fit unius cum altera comparatio atque contentio, ut justa inveniatur inter delictum & pœnam proportio, personarum hic nulla ratio, nisi per accidens; atque inde est, quod nequeat referri ad justitiam distributivam; utpote quæ conditionem personæ considerat, & secundum cujusque merita & qualitates, ut juxta earum proportionem fiat distributio rerum communium. Nihil refert, inquit Aristoteles ethic. 5. *probuste vir malum, an malus probum suo privavit, neque probus an improbus adulterium commiserit, sed solam nocuementi differentiam lex spectat, perindeque personis utitur ac si æquales sint, si ille injuria afficiat, hic afficiatur, hic ledat, ille ledatur.* Unde & leges vetant, ne in judiciis habeatur respectus personarum. c. in judiciis. de Reg. jur. in 6. l. 1. C. ubi Sen. vel Clariss. l. 1. §. 7. ad leg. Corn. de sicar. Quod secus, ut diximus, in justitia distributiva, nisi aliquando per accidens, quatenus illa aggravat delictum vel elevat, scil. qua augetur vel minuitur quantitas damni per æqualitatem pœnæ resarciendi. Sed ulterius argumentantur contrariæ sententiæ patroni, ut supr. annotatum, justitiam distributivam toties locum habere, quoties inter terminos plures duobus instituitur æqualitas, seu quoties inter plures uno proportionaliter est partiendum: fallit enim hæc regula, ut videre est in contractu societatis, ubi partes lucri inter socios pro rata distribuuntur, comparata quandoque proportionem utitur; verum non primario & per se, sed ut inde resultet Arithmetica. Præterquam quod in communi lucro dividendo, non persona personæ, sed res rei, scil. portio lucri portioni sortis sive pecuniæ collatæ adæquatur, ubi autem personæ non habetur respectus, sed rei ad rem, adæquatio obtinet & Arithmetica proportio observatur. vid. lib. 1. cap. 1. §. 8. Deinde quod magis nocentes gravius & minus nocentes levius puniantur, id duntaxat per consequentiam est & ex accidenti, non quod istud primo ac per se spectetur: nam imponendo delicto alicui pœnam, non necessum est, ut illud delictum cum alio delicto comparetur, & quam rationem gravitatis illa inter se habeant, eandem quoque pœna utrimque decreta habeant, sed curvis delicto velut scorsim pœna decernitur gravior aut levior, prout publica utilitas id requirit: etsi hoc plerumque eveniat, ut gravi delicto gravior pœna, levi levior constituatur. Pufend. lib. 7.

Verum cum in delictis puniendis, non ratio duntaxat habeatur personarum delinquentium, sed & earum in quas commissum est, ut supra annotavimus ex l. 16. §. 5. ff. de pœn. atque propter earundem qualitatem vel gravior vel levior pœna infligatur; sequitur distributivæ justitiæ locum esse in pœnis, atque in iisdem decernendis ejusmodi respectum proportionem Geometricam efficere, sed huic recte reponitur, quod qualitates personarum quidem considerandæ in delictis, sed non aliter, quam qua sunt circumstantiæ delictum aggravantes vel elevantes, non qua sunt personæ qualitates per se ratione dignitatis, sed ratione solius delicti, l. 16. §. 1. l. 5. §. ult. l. 11. §. pen. ff. de pœn. atque hac ratione pro variis circumstantiis a personæ qualitate & conditione desumptis, pœnæ infligendæ ratio attemperanda; unde aliquando egregius gravior punitur quam obscuro loco natus sive plebejus. Sic presbyter, falsum testimonium dicens, gravior punitur quam quisquam alius plebejus, quia quo honoratior, eo gravior puniendum statuerunt Imperatores Valentinus, Valens, & Gratianus l. 8. Cod. de Episcop. & Cleric. aliquando iterum mitius, ut in l. 28. §. ult. ff. de pœn. Verum quantitate pœnæ cum conditione personæ, cui infligitur, comparata, ejusdem æqualitas facile apparebit: ex omnibus enim causis, ex personæ conditione & qualitate, ut scilicet illæ sint circumstantiæ delicti, pœnæ æstimandæ, vid. l. 16. §. 1. ff. de pœn. ne durior vel remissior constituatur quam causa postulat, sed

culpam exæquet, & quod ex qualitate personæ offensæ ac offendentis culpa accrescat vel decrescat, tum quod pœna apparenter saltem gravior vel levior videatur, quantitate autem par sit, nec diversa. Hahn. in Wesemb. Non parum refert hæc circumstantias examinare, ut pœna delicti æqualitati respondeat, sic nec eadem pœna consilio vel conatui, quæ perpetrato facinore parvis, quæ gravioribus delictis accommodanda, nec parum refert, simplici quis an promiscua libidine sese effuderit, nobili domui an fornicii stuprum intulerit, furtum simplex an sacrilegii crimen commiserit, patrem an vernam occiderit. Quemadmodum criminum, ita quoque pœnarum gradus, quæ singulis vindicandis & puniendis inserviunt. Quod ad aliud argumentum attinet, quod ponunt illi, qui justitiæ distributivæ in pœnis locum faciunt, scilicet *pœnas omnes venire ex toto ad partem*, atque ideo ad distributivam justitiam referendas statuunt; illud facile hac responsione enervatur, quod præmiorum & pœnarum non eadem sit ratio, cum hæ non sint quippiam commune civitatis, & proinde eodem modo distribuendæ, ita ut singuli cives in suam partem auferant, cui etiam accedit, quod nec ideo puniatur aliquis, qua civis & pars communitatis est, sub quo respectu præmia & onera distribuuntur, sed respicitur civis, qua facinorosus. Qui hac de materia plura delibare velit, adire oportet Moralistas, Molinam, Lugonem, Sotum, Lessium, qui de *just. & jur.* scripserunt.

III. 1. Sed hujus juris subjectum, id est, cui jus debetur, per naturam ipsam determinatum non est. Dicitur enim ratio maleficium posse puniri, non autem quis punire debeat: nisi quod satis indicat natura convenientissimum esse, ut id fiat ab eo qui superior est: non tamen ut omnino hoc demonstrat esse necessarium, nisi vox superioris eo sumatur sensu, ut is qui male egit eo ipso se quovis alio inferiorem censeatur fecisse, & quasi ex hominum censu detrussisse, in censum bestiarum quæ homini subjacent, quod a Theo-

Th. 2. 2.

logis quibusdam est proditum. Democritus: *φύσις τὸ ἀρχεῖν εὐχρότων τῶν κρείσσωνι*, *quæst. 64. art. 1. & ibi Ca-*
jet. VII.
Pol. XIV.
natura evenit ut melior sequiori imperet. Et Aristoteles ait deteriora comparata esse in usum meliorum, tam in his quæ a natura sunt quam quæ ab arte.

2. Cui consequens est ut saltem ab æque nocente æque nocens puniri non debeat: quo Christi sententia pertinet: *Qui vestrum sine peccato est (tali scilicet) primum lapidem mittat*, Joh. VIII. 7. Quod ideo dixit, quia eo sæculo corruptissimi erant Judæorum mores, adeo ut qui sanctissimi videri volebant in adulteriis & similibus flagitiis volutarentur, ut videre est Rom. II. 22. Idem ergo quod Christus dixerat dixit & Apostolus: *Quapropter inexcusabilis es, o homo, quisquis alium damnas: nam hoc ipso quod damnas alterum, te ipsum condemnas, quando eadem facis tu qui alterum damnas.* Illud Se-

ne-

necæ huc pertinet: non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est damnat. Et alibi: faciet nos moderatiores respectus nostri, si consuluerimus nos, nunquid & ipsi aliquid tale commisimus? Ambrosius Apologia Davidis: unusquisque de alio iudicaturus de se ipso primum iudicet, nec minora in alio errata condemnet cum ipse graviora commiserit.

COMMENTARIUS.

Quoniam jus puniendi videtur includere imperium & potestatem in personam & bona ejus, qui punitur, atque homines, ut sæpius annotavimus, natura & conditione in statu naturali viventes sibi æquales, & idcirco alter in alterum nullum imperium habet. Non videtur per naturam ipsam determinatum, ut inquit Auctor, cui id jus debeatur jure naturæ: æqualitas enim, quam natura inter omnes homines constituit, repugnat huic patientiæ & obligationi, qua quis tenetur æquo animo pati ab altero, sibi æquali, aliquid mali inferri, cujus nomine venit pœna. Dicitur quidem ratio sive potius demonstrat convenientissimum esse naturæ atque etiam ordini, quem in omnibus factis & actibus observari oportet, dictante ratione, ut pœna proficiatur a superiore in inferiorem; verum non videtur id omnino necessarium, ut hoc natura demonstret, nisi vox superioris eo sumatur sensu, ut is, qui peccavit, eo ipso se quovis alio inferiorem censeatur fecisse, & quasi ex hominum censu detrusisse in censum bestiarum, quæ homini subjacent. Eiusmodi argumentum Auctoris procederet in statu naturali. Verum in statu civili nullam video rationem, cur statuere non possimus, coalitis in societatem mortalibus; ipsam naturalem dictare rationem, quemadmodum nequeat consistere societas, si impunita forent scelera, sic etiam dictare ea punienda, & quidem ab eo, cui cura incumbit, ne quid detrimenti capiat; non quidem demonstrat qualem oporteat esse personam, Cajum an Sejum delinquentem punire, verum demonstrat, ut ordine omnia fiant, (cui maxime favet naturalis ratio, argumentum divinæ esse quasi auræ particulam, ut Poetæ volunt, cum Deus ipse sit Deus ordinis,) quod illa proficiendi debeat a superiore, tanquam medio necessario, sine quo societatis & singulorum membrorum conservatio haberi nequiret: si enim cuique competeret injuriam sibi illatam propria auctoritate vindicare, brevi status belli induceretur, atque hac ratione distraheretur societas civilis; itaque postquam in eam tanquam sese conservandi necessarium medium homines coalescere necessum haberent, simul quoque cum imperio transire oportuit jus puniendi fontes, neque opus hic peculiari consensu, sufficit necessitas ejusmodi ordinem exigere. Itaque in genere demonstrat ratio cui jus exigendi pœnam competit, scilicet ei, cui cura incumbit, ne quid detrimenti societas vel ejus membra capiant, & proinde soli duntaxat

superiori, unde etiam antiquis temporibus, dum humanum genus in diversas quasi familias segregatum erat, quemadmodum penes quemque patremfam. summum residebat imperium tanquam principem & caput familiæ, itaque habebat jus puniendi fontes, imo jure generationis patri in filium: quia enim tempore prior est, jure potior, imo ex ejusmodi subordinatione superior & dominus rei a se factæ, atque inde jus vitæ & necis in liberos. Quamobrem ipsa natura satis demonstrat, cui jus pœnas exigendi & infligendi, si ratio naturalis demonstraverit nullum ad sese suaque conservanda magis idoneum & efficacius remedium excogitari posse; conservationem autem cuique non solum commendavit, sed omnibus modis consequendi necessitatem imposuit, eadem quoque demonstravit, summo constituto imperio, quo tanquam basi sua nititur societatis fabrica, eidem deferendam facultatem fontes puniendi, imo tanquam necessariam sequelam ipsi delatam oportet, ad omnem confusionem & tumultum evitandum, dicitur & præcipit. Itaque non tantum conveniens, ut pœna decernatur a summis imperantibus, seu qui summæ rerum præest, sed necessarium est. Unde non universaliter verum, quod nocens ab æque nocente puniri non debeat; quippe cum jus primum dimanans ex imperio & summæ majestatis jure profluit, sequitur omnes illos, qui ea ornati, etiam pœnas exigere & punire fontes posse: punit enim nomine officii, non suo, sed civitatis jure utitur, quam repræsentat: *Nec enim officio judicis decedit aliquid, si ille nequam, & totus vitiiis immersus inclarescit, tamen iniquitas ac pravitas judicis, qui in alio scelus damnat, ipse damnandus.* Hinc Pufendorf. lib. 8. cap. 3. *Effatum autem Grotii, inquit, non debere æque nocentem ab nocente puniri, proprie non pertinet ad eos, quibus potestas publica competit pœnas exigendi; sed qui nulla ex necessitate officii, & ostentando adversus vitia odio ad censuram aut accusationem vitiorum privata auctoritate prorumpunt. Etsi sane indecorum, & ad reverentiam magistratum legumque minuendam valde sit efficax, si exactor justitiae iisdem maculatus deprehendatur vitiiis, quæ in aliis vindicatum sit, cum non irasci vitiiis, sed eorundem dulcedinem aliis videatur invidere, qui in aliis punit, quæ ipse committit.* Huic posset reponi, ut quod in alium juris statuit, eodem & ipse utatur, si in alio vindicanda peccata velit, quare non a semetipso incipit populi caput; ergo & ab illo ordiendum tanquam primo, imo tan-

tanquam auctore unde dimanans ad ceteros la-
be sua infecit obscure serpens malum; quippe
juxta illud tritum:

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Verum ejusmodi juri reponi posset, si quis tan-
quam privatus, ea, quæ in se probat, in aliis
supplicio ac pœna digna censeret.

Quis tulerit Gracchos de seditione querentes?

Quis cœlum terra non misceat & mare cœlo,

Si fieri displiceat Verri? homicida Miloni?

Clodius accuset Mæchos, Catilina Cethegum

In tabulam Sylla si dicant discipuli tres?

ut inquit Juvenal. *sat.* 2.

--- --- --- *Castigas turpia, cum sis*

Inter Socraticos notissima fossa Cinados?

Nam, ut inquit Plautus Tricul. qui alterum incusat

probrî, eum ipsum se intueri oportet, ut jam diximus.

Etiamsi vero ab eminente sive summo imperio jus
puniendi derivandum in societate civili, tamen in
naturali statu, ubi homines sibi æquales, jus na-
turale quoque determinat, quis debeat punire,
scil. superior; atqui omnes æquales, hinc di-
cendum videtur non jure summi imperii, sed
jure belli injuriæ reparationem peti atque pœ-
nas exigi. Memini me alibi annotasse, quem-
admodum quis contrahendo cum altero, ei, qui-
cum contraxit, quatenus promittit aliquid dare,
facere vel præstare, juris aliquid in se detulisse
videtur, quo alter exigere potest implementum
contractus, imo & cogere vi & armis in natu-
ræ statu, quoties contractum adimplere recusat,
quamobrem non omnino liber & sui juris, ve-
rum obligatus ad præstandum, quod promissum,
atque hoc respectu videtur alio inferior. Sic
etiam qui delinquit, eo ipso sese obligat ad
subeundam pœnam ex delicto debitam: delin-
quendo enim quasi contrahere videtur, atque
læso facultatem tribuere injuriam sibi illatam
vindicanâ quovis modo. Cui etiam accedit,
quod quemadmodum totum majus sua parte,
ita etiam partes ei cedunt ac subjectæ videntur,
propterea quod sine toto subsistere nequeant.
nihil enim magis rationi conveniens, quam
ut illud, quod minus est, cedat majori. Ve-
rum ex eo non resultare quibusdam videtur jus
puniendi; imo vero; quippe cujusque partis in-
terest, ut totum conservetur; toto autem salvo,
omnes partes in tuto collocantur. Hinc maxi-
me repugnaret rationi, si adversus totum im-
pune peccaret, vel ei aliquid detrimenti adferre
posset pars aliqua, propter relationem illam
partiumcum, toto, cujus omnes participes, ar-
ctissimum unitatis vinculum: hac enim ratio-
ne pars imperaret toti, si impune quidvis face-
re posset invitis ceteris partibus. Itaque cum
debeat esse quædam subordinatio, exigente ne-
cessitate, & ordo observari, qui in omnibus
rebus & factis sibi locum vindicat, ipsa natura de-
monstrat, partem oportere subordinatam esse to-
ti, cujus pars est; imo in eo omnes conspirant
partes, propter conservationem sui ipsius, ut
totum salvum sit; atqui sæpius salvum esse ne-
quit, nisi recidantur partes contagiosæ, ne pars
hincera trahatur, vel saltem, remediis adhibi-

tis, ad saniozem statum reducatur. Hinc illa fa-
cultas commissâ corpori sive toti, ejusmodi ad-
hibendi remedia, quæ idonea arbitratur ad con-
servationem totius, cujusmodi facultas recte im-
perium vocatur, sive potestas, qua omnes par-
tes diriguntur ad communem salutem tuendam
arbitrio totius, cujus partes sunt, quod cujus-
que opera & ministerio utendi facultatem habet
ad finem consequendum, tum etiam singulæ
partes jus habent, quidquid conferre possunt ad
communem conservationem & commune com-
modum, illud præstandi, cum & propria salus
pendeat a conservatione salutis totius, quam
omnibus modis tueri, cuique concedit natura.
Hoc modo considerari debet in statu naturali fa-
cultas puniendi fontes: cum enim societas hu-
mana, quæ in eo potissimum vim suam exerit,
tanquam totum aliquod ex suis partibus, sive
singulis hominibus, sive discretis familiis con-
stans, considerari debeat, cui omnia membra
subordinata sunt, cum sine ejusmodi subordi-
natione summa oriretur confusio, quæ societa-
tem omnino distraheret; dicendum societati
competere summum in partes imperium, & fa-
cultatem earum actiones ita derigendi, ut omnes
conspirent atque tendant ad unum eundemque
finem consequendum, qui est communis salus
& conservatio, & idcirco ejusdem relicta arbitrio,
ejusmodi adhibere media, quibus eam conserva-
ri posse arbitratur; atqui ea sæpius violenta esse
oportet, atque cum interitu partis, cujus im-
medicabile vulnus, conjuncta, vel saltem cura-
ri nequit, nisi adhibeantur acerba remedia, ea
applicandi societati facultatem ipsa natura con-
cessisse videri debet, tanquam necessarium con-
sequens, sine quo antecedens obtineri nequit;
atqui omnium membrorum summopere interest,
societatem humanam salvam fore, quoniam
absque ejus conservatione nulla pars salva esse
possit, hinc dicendum, ejusmodi facultatem fun-
dari in consensu omnium, & tanquam tacito
pacto sibi invicem devincti cives, ut quisque
suas conferat operas ad conservandam societa-
tem, ne distrahatur malevolorum pravis machi-
nationibus, tum etiam se mutuo adjuvare con-
tra omnem vim injustam, coercendo & punien-
do fontes, utpote quæ unica est ratio, qua ob-
tineri potest securitas universæ societatis & sin-
gularum membrorum. Itaque si quis partem
lædat, ea læsio pertinet ad universam societatem,
quæ proinde recte animadvertere potest in faci-
norosum; tum etiam ad singulas partes idem
jus transit, propter illam relationem & indisso-
lubile unitatis vinculum singularum partium cum
toto & inter se, ita ut alterius injuria & sua esse
videatur, unde cuius permixtum delinquentem
punire, quoniam singulis incumbit, partes tuen-
do, universitatem tueri. Itaque quidquid agit,
nomine fit societatis, quæ hanc facultatem cui-
que permisit intelligi debet, & quidem videtur
dare primas ei partes, qui directe læsus est;
Illo autem cessante, etiam aliis, quemadmodum
actio violati sepulchri popularis est, & cuius de
populo competit, ante omnes tamen ei, cujus maxi-

me interest, sepulchrum non fuisse violatum, ut recte inquit Henninges *comment. in Grotium ad b. 5.* Verum si recte examinemus rationes adductas, experiemur non tam ex jure summi imperii dimanare jus puniendi delinquentem, competens cuique in statu naturali, quemadmodum imperanti in societate civili, ad eundem tamen

finem consequendum tendere, sed potissimum fundatum, ut supra diximus, in defensione & conservatione sui, quæ sine societatis conservatione haberi nequit, & proinde cuique e membris delinquentes coercere & punire permissum, ob relationem illam publicæ salutis cum privata.

IV. 1. Altera quæstio est de fine pœnis proposito. Nam quæ diximus hæcenus id duntaxat ostendunt, nocentibus injuriam non fieri si puniantur. Inde vero non sequitur omnino puniendos. Neque id verum est: multis enim nocentibus multa & Deus & homines condonant, eoque nomine laudari solent. Celebris est Plato-

De leg.

LIX. 2. XI.

nis dictum, ἡ δὲ θηὶ κακῆ δίκῃ γίνετο ἰδέμεθα : & alibi, ἔχ' ἕνεκα τῆ κακουργήσας δίδου δίκην, (ἡ δὲ τὸ γεγόνος ἀρχήσων ἔσται ποστὶ) ἔ δὲ εἰς τ' αὐτοῖς ἕνεκα χρονον. Quod ita vertit

1. de

Clem. c. 6.

Seneca: Nemo prudens punit quia peccatum est; sed ne peccetur, revocari enim præterita non possunt: futura prohibentur. Idem alibi: Ne homini quidem nocebimus quia peccavit sed ne peccet, nec unquam ad præteritum, sed ad futurum pœna referetur: non enim irascitur, sed cavet. Apud Thucydidem Diodorus de Mitylenæis ad Athenienses verba faciens: ἦν τὸ δὲ λοιπὸν πάντο ἀδικούντες αὐτὰς, ἡ δὲ τῶν δὲ λοιπῶν καλῶς, οἱ μὴ συμφίροι: ut maxime illos injuste egisse pronuntians, non & interficiendos censebo nisi id expediat.

2. Sed hæc in hominibus punientibus vera sunt: nam homo ita homini alteri ipsa consanguinitate alligatur, ut nocere ei non debeat, nisi boni alicujus consequendi causa. In Deo alia res est, ad quem Plato dictas sententias male extendit. Dei enim actiones niti possunt ipso summi domini jure, præsertim ubi meritum hominis speciale accedit, etiamsi finem nullum sibi proponant extra ipsas: & ita Hebræi quidem explicant illud Solomonis quod ad hanc materiam pertinet. כל פעל יהוה למענהו וגם רשע ליום רעה. Ut sensus sit, res singulas Deus facit propter ipsas, etiam impium ad diem malum. Id est, etiam tum cum impium punit, non alio fine hoc facit quam ut puniat.

Gorgia.

Moses Maimonides in direttore dubitantium lib. 11. c. 13.

& Rab.

Imm. ad

Prov.

Prov.

XVI. 4.

Deuteron.

XXVIII.

63. Esai.

1. 24.

Prov. I.

26.

Th. 2. 2.

q. 108.

Silv. in verb. vindicta. Lib.

11. de

Ira, cap.

XXXI.

Quamquam etiamsi receptiorem sequamur interpretationem eodem res recidet: ut dicatur Deus fecisse omnia propter se, id est, jure summæ libertatis & perfectionis nihil extra se quærens aut respiciens: sicut Deus dicitur ἀνεμφυής, quia non est natus ex aliquo. Certe pœnas quorundam valde perditorum a Deo non ob aliud exigi sacra verba testantur, cum dicunt eum voluptatem capere ex ipsorum malo, subsannari atque irrideri impios a Deo. Tum vero & extremum iudicium, post quod nulla expectatur emendatio, imo & in hac vita pœnæ quædam inconspicue ut obduratio, verum esse quod contra Platonem dicimus evincunt.

3. At homo cum hominem sibi natura parem punit, aliquid sibi debet habere propositum. Et hoc est, quod ajunt Scholastici, non debere in malo cujusquam acquiescere ulciscens animum. Sed &

ante

ante ipsos Plato in Gorgia, eos qui quemquam morte puniunt, aut exilio, aut multa, non hoc βέλτερος αἰσίων, simpliciter velle, sed boni aliquis causa ἕνεκα τῆς ἀγαθῆς: Et Seneca ad vindictam veniendum non quasi dulce sit vindicare, sed quasi utile. Etiam Aristoteles septimi de republica capite XIII. ait quædam esse honesta simpliciter, quædam ob aliquam necessitatem, & posterioris exemplum ponit in pœnarum exactione.

C O M M E N T A R I U S.

Supra annotavimus egregie falli Auctorem nostrum, dum statuit, jure naturæ quidem non esse iniquum, ut puniantur delinquentes, verum non præcipi; quippe cum pœna sit necessaria sequela delicti, exigente eam justitia divina tum & humana, quæ ad eandem referenda originem, cum eum in finem judices constituti, ut decernant justitiam, atque ita Dei vicem in terris gerant, malevolos & improbos homines puniendo, sequitur quemadmodum Deus peccati auctor esse nequit, ita nec permittere potest, ut scelera & flagitia impunita maneant: repugnaret enim hoc sanctitati & justitiæ divinæ naturæ. *Per me enim, inquit, reges regnant, & judices decernunt justitiam.* Quamobrem commendat Apostolus, ut omnis anima subiecta sit potestati sublimiori; utpote quæ a Deo ordinata, ut justitiam administrando, per legitimos tramites iniquitates expellat, atque scelerum auctores & homines facinorosos non duntaxat pœnarum metu a malefaciendo deterreat, sed & nocentes puniendo, malum & scelus vindicet, atque ita malum cum pœna compenset. Hinc Dei vocatur ministra, non sine causa gladium portans, sed ea conditione, ut eo animadvertat in facinorosos, & vindicet malefacta ac crimina supplicio ipsis malefactoribus debito. Itaque non difficile est divinare, quis sit pœnarum finis, scilicet ut satisfiat justitiæ cum divinæ tum humanæ, quæ efflagitat scelerum & flagitiorum vindicationem. Quamobrem omitti nequit, quin ad absurdissimum illud delabi necessum esset, scilicet Deum sese posse abnegare; quippe quemadmodum summum atque supremum aliquod ens, quod omnes perfectiones & virtutes in se continet, quarum aliqua menti nostræ impressa est idea atque nota, a semetipso habet, quoniam sui ipsius causa est, & idcirco ab æterno nullum suæ existentiz principium agnoscens, nec etiam essentiz auctorem, & idcirco earum perfectionum ac virtutum, quæ essentiam divinam quasi constituunt, habens largitorem præter semetipsum, necessario existit, ut alibi satis in hoc opere clare a nobis demonstratum arbitramur & speramus: Ita quoque statuendum necessum est, continuo omnes ejusmodi perfectiones & virtutes, quæ essentiz divinæ propria sunt attributa, sine quibus nequit concipi, cum ea dem existere; existere autem a se nequeunt, nisi eam eandemque vim & effica-

ciam producant, quæ divinæ propria essentiz, quæ quemadmodum totus est spiritus, ita semper in actu est & operatur convenienter naturæ suæ; natura autem nihil aliud, quam, ut ita dicam, complexus sive compages omnium virtutum, cui nihil deest, quæ omnibus absoluta numeris, imo perfectior, quam ut a nobis comprehendi possit. Quamobrem ex operibus Deum potissimum cognosci inquit Apostolus. Unde nulla in Deum virtus cadit, quin ejus efficaciam & vim experiamur atque perspiciamus. Sic per benevolentiam, misericordiam, justitiam sese benevolum & misericordem, atque justum testatur; atque cum in nobismetipsis illarum parvas sentimus scintillas, unde earum origo, nisi eam ad Deum referamus, itaque quod justus, quod benevoli sumus, operatur in nobis Deus; imo & præcipit, ut ipsum imitemur, *sancti estote ut Pater meus in cælis*, inquit Salvator noster. Sin igitur omnes virtutes nihil aliud sint quam operationes divinæ mentis, atque naturæ & essentiz divinæ vis atque efficacia, nunquam possunt inertes jacere; verum cum effectu semper ac continuo operantur, sive per se, sive causas secundas; quod per se, fert notam & signum originis suæ; atque ita operantur, ne sibi mutuo officiant vel impedimento sint, quominus simul operari possint. Quamobrem misericordia non tollit justitiam, nec justitia benevolentiam, sed ambæ simul & suo tempore applicantur ad objecta, cum quibus habent convenientiam: notandum enim, quod ejusmodi operationes consideremus tanquam applicationes ad ejusmodi objecta, quæ extra divinam naturam, ut ita dicam, existunt. Sic in Deo non occurrunt objecta misericordiz, benevolentiz ac justitiæ; verum in se possidet illas virtutes, ut earum communicaret objectis externis, ut ita dicam, vim, ac efficaciam suam illis imperiret, ac hac ratione illis innotesceret, cujus objectum est homo rationis & imaginis divinæ particeps; quemadmodum itaque necessarium, ut aliquod ens supremum existat, & quidem eodem modo quo ejusdem essentiam descripsimus, id est, perfectissimum, cujus natura est omnino spiritualis, & proinde continua actio sive operatio, ut ita dicam, cujusmodi operatio nihil aliud est quam perfectionis & virtutum omnium assidua manifestatio cum effectu & applicatione ad objecta, quibuscum ea convenientiam habent.

Quemadmodum anima est res continuo cogitans, ita Deus est ens continuo operans, nec ea operatio minus intermittere potest, quam anima intermittere potest non cogitare, nisi plane annihilaretur: est enim hæc qualitas adeo ipsi naturalis, ut plane sit essentialis, sine qua non posset existere; unde jam sequitur, si ejusmodi naturæ divinæ, quam omnis perfectionis & omnium virtutum compagem statim diximus, essentialis est ejusmodi operatio; illa autem extra divinam naturam vim suam & efficaciam exserit & cum effectu ad objecta externa applicatur; ergo concludimus existentibus divinæ misericordiæ, benevolentix, justitiæ objectis, necessario quoque ejus vim & efficaciam ad ea applicare velle; quia nequit esse non misericors, non benevolus, vel injustus, quoniam non potest desinere esse quod est. Si itaque in divina voluntate summa justitia, *justus enim est Jehova, & justitiam diligit*; ut inquit Psalmista, necessario vult suum cuique tribuere; suum autem cuique tribuit peccatorem puniendo, & præmiis afficiendo, qui virtutem sectantur. Itaque existente peccandi actu, necessario ipsum excipit justitia divina punitiva, quoniam non magis intermittere potest Deus, ut ita dicam (salva reverentia, summo Jehovah debita) punitionem peccati vel sceleris admissi, quam desinere existere & esse quod est, id est, summe perfectus, bonus, justus, sanctus, neque operationem istiusmodi virtutis cum applicatione ad objectum in effectu magis omittere, quam sibi eripere qualitatem, quæ essentix divinæ, qua spiritus propria, id est, semper operandi naturæ suæ conveniens; cum autem divinam naturam diximus esse complexum & compagem omnium virtutum; omnis autem virtus in actione consistat, quod nec ethnicos latuit, nobis optime innotescit sub notione entis agentis & operantis, atque continuo sine intermissione divinæ naturæ suæ conveniens, & proinde cum justitia non minus essentix divinæ propria, quam sanctitas, misericordia aliarque virtutes; hinc ejus vis ac efficacia non minus cernitur, quam aliarum virtutum operationes, existente ejusmodi objecto, cui cum effectu applicari potest. Existente itaque criminis vel sceleris perpetratione, statim existit objectum justitiæ divinæ punitivæ, illudque punire Deus nequit intermittere, quin abnegaret semetipsum. Est autem justitia punitiva constans voluntas divina puniendi peccatum, & ejus effectus pœna. Quemadmodum illud *velle actus & operatio est ipsius virtutis sive justitiæ, quæ divinæ essentix adhæret*, ita & pœna necessarium consequens perpetrati mali, & quemadmodum ejusmodi voluntas a divina natura inseparabilis, ita quoque a perpetratione mali inseparabilis necessitas illud puniendi. Optime summus Theologus & veritatis vindex acerrimus Joh. Coccejus *Summa Theol. cap. 29. Tam enim decorum ac dignum Deo est, quod dicit lex, maledictus omnis, qui non permanet in omnibus, ut ea faciat, quam quod dicit, qui fecerit ea vivet in eis.*

Et par est utriusque sententia veritas. Nempe quod qui fecerit illa, non possit non in illis vivere, & qui ea non fecerit, non possit non maledicti & mori, utrumque propter veritatem Dei: & quidem eam veritatem, qua non potest testari contra id, quod est & contra suas virtutes. Unde mortis comminationem naturalem consequentiam peccati statuit a decentia, sive justitia divina profluens; quamobrem tam naturale Deo punire peccatum, quam naturale misericordiam suam demonstrare respicientibus: *tam enim natura Dei ad remunerandum & puniendum, quam hominum natura ad ratiocinandum inclinat, ut hoc sensu justitia etiam naturalis Deo recte dicatur. Ira non est mihi, quis se mihi in bello (per peccatum 9eū μαχίον) objiciet ut spina vepris? Gradior contra eum & succendam pariter. Esai. 27. 4. Quam igitur naturale est igni objectam spinam urere, tam Deo naturale est peccatum vindicare. Cumque bonos remunerari, malos punire etiam humana rectitudinis & justitia pars necessaria sit, quanto magis erit divina perfectissima & infinita! Exaltatur enim Jehova exercituum propter judicium: & Deus ille sanctus sanctificatur, sanctus declaratur per justitiam. Esai. 5. 16. Proinde etiam justitia Dei vindicatrix æque ac misericordia, inter nomina Dei ab ipso Deo naturam suam revelante proclamata. Jehova, Jehova fortis & misericors. Absolute enim justus vocatur Jehova, justitias diligens. Psal. 11. 7. Ideo nunquam non recte facta remuneratus est, & malefacta punivit: quo enim jure præcepta ipsa moralia nituntur, eodem etiam sanctio pœnalis nititur: inter peccatum enim & pœnam necessarius nexus est, inquit celeberrimus Heideggerus in medulla theolog. Christiana loc. 3. Quamobrem non potuit Deus salva justitia humanum genus citra satisfactionem omnem absolvere a culpa, & in gratiam recipere, quoniam remissio peccati absque satisfactione justitiæ atque sanctitati divinæ, & proinde naturæ suæ repugnat, unde & impossibilis. Itaque ut salva justitia misericordem sese præberet peccatori, condonando ipsi peccata sua, cum eo in gratiam rediret, omnino necessarium, ut punirentur peccata vel in ipsis auctoribus vel in alio, qui pœnas pro ipsis sustineret. Condonare autem dicitur Deus, quando admittit, ut satisfactionem ab alio præstitam homo peccator sibi applicet, & justitia aliena delicta sua eluat, ut inquit doctiss. Zeigl. commentar. in Grotium. Quamobrem filium suum unigenitum propter peccata ejus, quem salvum vult, in mortem tradidit, justitiæ necessitate efflagitante. Quod si Deus peccata non puniret & iram perferre posset, sine ratione quemquam puniret; imo peccatori similis fieret. Hac fecisti & tacui, propterea existimasti me tibi similem existere. Vide statim laudatum Theologum eodem loco. Finis itaque pœnis propositus est, ut lætæ justitiæ satisfiat, & cuique fiat retributio juxta meritum, quod tam in pœnis, quæ a divina justitia quam humana infliguntur, obtinet. Non inficior magnam esse differentiam inter jus puniendi Dei & hominum, sed tamen*

conveniunt in eo tertio, ut utraque poena sumatur ad unum idemque finem obtinendum, qui est iustitiæ læsæ reparatio & satisfactio, utpote quod ad communem poenarum requiritur naturam. Verum dum Auctor noster statuit non ex necessitate aliqua jus puniendi dimanare, sed tantum inter ea, quæ jure naturæ licita & permilla sunt, numerandum, hinc etiam statuit peccatum non puniendum, quia peccatum, utpote quod ultionem quandam redolere videtur, tum etiam charitati repugnaret, quæ nemini nocendum dicitur & proinde non debet esse finis poenis propositus, damnum quod poena infertur nocenti, sive ultio aut vindicta peccati admissi, & proinde non recte hominem poenas exigere videtur, nisi aliqua inde resultet utilitas, quæ vel publica esse potest, vel privata. Publica concernit conservationem societatis utilitatemque communem; privata spectat emendationem ejus, qui punitur. Inde utilitates recte facere poenam statuit Auctor, scilicet humanam, sive quæ ab homine homini sui simili infligitur; atqui ita non tam nocere quam ipsi prodesse videtur, & officio satisfacere, quod jus cognationis naturalis cuique imposuit, de quo alibi latius disputatum in hoc opere. *Idque ex eo primum confirmat, quod unusquisque lege naturali teneatur ignoscere alteri; modo cautum sit de futuro tempore. Præterea quia ultio, quatenus solum præteritum consideratur, nihil aliud est præter triumphum & gloriam animi, qua ad nullum finem dirigitur.* Quamobrem Hobbes hanc quoque legem naturalem esse statuit, scilicet in ultione seu poenis non spectandum esse malum præteritum, sed bonum futurum, hoc est, infligere poenam, nullo alio fine licitum esse, nisi ut ipse qui peccavit corrigatur, vel alii ejus supplicio fiant meliores. *cap. 3. §. 11. de civ. Non inficior ejus animum, qui in alterum animadvertens, oportere vacuum esse ira, odio, vindicta, neque ex ejusmodi principio poenas infligendas, atque illud potissimum spectandum, ut aliquid commodi & utilitatis in Rempublicam redundet, vel emendetur ipse delinquens, atque ejus exemplo alii deterreantur a delinquendo: nam hoc iustitiæ convenit, quæ in poenis infligendis potissimum spectanda, ut metu poenarum boni efficiantur, qui præmiorum exhortatione in rectam viam reduci nequeunt. l. 1. ff. de J. & J.* Verum an hic finis duntaxat poenis propositus esse debeat, ita ut absque hac vel ejusmodi utilitate recte puniri non posset, quaeritur? In poenis humanis certum, licet ad iustitiæ normam exigantur, atque ejusdem læsæ satisfactio & reparatio sint, quæ obtinetur, quoties obligatio, quam delinquens transgrediendo legem contraxit, dissolvitur, atamen non unicum hunc esse finem, quamvis primarius sit; verum huic accedere potest finis secundarius, relationem suam habens ad conservationem societatis cum humanæ tum etiam civilis, quamobrem jus puniendi fundatum supra diximus in defensione & conservatione sui, quæ maxima ex parte dependet a conservatione societatis huma-

næ in statu naturali, tum etiam civili, in unum coetum coalitis hominibus. Verum quoties homines peccant adversus naturæ leges, atque committunt aliquid per se malum, primarius finis est, ut satisfactio fiat læsæ iustitiæ & quidem divinæ; quippe hoc in casu puniens gerit vicem summi legislatoris ac judicis, quamobrem nec poena, quam exigit iustitia, remitti potest; secundarius finis externus, concernens conservationem & bonum aliquod societatis civilis, quatenus læditur ejusdem membrum, vel communis securitas atque tranquillitas perturbatur. Aliud dicendum de poenis, quæ infliguntur ob transgressionem legis positivæ ex mero arbitrio legislatoris promulgatæ ad conservationem societatis & tuendam communem utilitatem, illæ quandoque intermitti possunt, damno reparato, & si Reipublicæ utilitati ac securitati satis cautum est, atque in hoc differre videtur iustitia Dei punitiva & humana. Hinc annotavimus *lib. 1. cap. 2. §. 5.* poenas sive punitionem ob delictum admissum in foro externo potissimum spectare conservationem societatis & securitatem humani generis, imo & huc etiam spectant divinæ leges, quatenus ad illam relationem habent, ut hac ratione deterrentur mortales a malefaciendo, atque ita securitatem & conservationem magis magisque tueri possimus, observata iustitiæ norma & regula in iis infligendis & applicandis ad delictum perpetratum. Verum peccatum in se consideratum tanquam per se moraliter malum, punire non humani est fori nec ad humanum tribunal pertinet, sed Deo reservatum; quippe ejusmodi poena non tam corpus quam quidem animam afficit, tanquam vitii proprium subjectum. Itaque hoc sensu longe alius finis poenæ divinæ propositus, unde clariss. Burmannus: *infligitur autem hac poena non tantum propter damnum illatum, vel ad defensionem propriam, neque etiam correctionem peccatorum, vel aliorum exemplum proprie spectat, quæ omnia in poenis humanis obtinent, sed respicit ipsam peccati vitiositatem & noxam, quam vindicat & expiat pro demerito, & tristi illo malo turpe veluti compensat.* *Synops. lib. 1. cap. 29.* Causæ enim poenæ humanæ in Deo locum habere nequeunt, cum a nemine injuriæ possit affici, neque opus est, ut exemplum statuat, ut quidem homo, qui id sui conservandi causa facere necessum habet. Quod autem puniret in emendationem hominum, locum habet in piis quidem, non autem in improbis, qui exinde iniquitatem augent: semper enim Deus punit ut mundi iudex ipsam peccati moralitatem, creatura vero ex jure conservationis. Sic si quis monetam adulteraverit, reus mortis habetur, & tamen ebrietas, quamvis multo majus malum, impune fertur; ratio, quia non adeo impingit in Rempublicam. Alia vero est penes Deum ratio, qui peccatum ipsum in proximo punit, quatenus nempe malitia & vitiositas est in ejus actione. Itaque poena divina in ipsam peccati vitiositatem fertur, quamobrem nullum delictum impune fore edixit, ve-

rum se ultorem malorum nominat, *Exod. 39.* adeo ut visitet iniquitatem patrum super filios ac nepotes in tertiam & quartam progeniem. Admodum autem sese fallere mihi Auctor videtur, dum statuit, Deum ex jure dominii citra finem propositum hominem punire posse, quod probare conatur *Proverb. 16.* Optime Zeiglerus: *Contra analogiam fidei nimis extendit Auctor latitudinem divini dominii, quod est immensum sit, non tamen cum intentione & justitia divina debet pugnare. Inficiari quidem nequis, posse creatorem creaturam a se creatam pro lubitu in nihilum redigere & prorsus extirpare, sed hoc negamus posse Deum creaturam praefer meritum miserum facere. Posse hominem jure summi & absoluti dominii aeternis cruciatibus mancipare; posse homini sine nota injustitiae quodcumque malum inferre vel ultra meritum culpae vel sine culpa.* Unde clariss. Burmannus: *Creaturam rationalem immerentem aeternis cruciatibus addicere non potest: sic enim odisse posset hominem innocentem, quod contra justitiam ejus est.* Atque proinde naturae suae adversaretur: punitio enim actus est justitiae, non supremi dominii, quamobrem semper praesupponit culpam. Dei quidem jus ad extra liberrimum est, sed ad intra, naturae proprietate, quam abnegare non potest, limitatur. Agendi quidem absolutum jus habet, at non aequè puniendi vel non puniendi, quia profuit puniendi actus ab ipsa divina natura, qui cum semetipsum amare necessario debeat, quia summum bonum & perfectum, ideo summo odio prosequi malum, & propterea punire debet, quia naturae suae, id est, sanctitati, justitiae, aliisque attributis & virtutibus contrarium, imo ad essentiae divinae destructionem tendit. Omne peccatum

tendit ad destructionem Dei, sive ad Dei non esse, aut esse Dei abnegationem, ut inquit Coccejus *summa Theolog.* Quemadmodum peccatum, sive omne quod per se moraliter malum, est privatio boni, ita qui malum committit, illud quod bonum est destruere tendit, vel ejus abnegationem cupit; qui itaque posset Deus ferre malum, fautor & patronus esse mali, sive illud perferre, nisi simul semetipsum vellet abnegare, quo nihil absurdius fingi vel excogitari potest. Finis itaque poenae divinae est justitiae & sanctitatis divinae demonstratio. A vero alienum est, quod Auctor statuit, Dei actiones in afflictione hominum posse tales esse, ut nullum finem sibi proponant, praeterquam quod omnes actiones tendant ad divinam gloriam celebrandam, peculiaris finis in poenis infligendis. Quamobrem & a vero aberrat Auctor, statuens Deum nullum sibi alium finem proponere, quam ut puniat: ut enim justitia & gloria manifestentur, sua sceleribus decernit supplicia, ut demonstret se justum, sanctum, bonum, qui odit iniquitates. Quamobrem impunitos non fore promittit, quorum manus operantur iniquitates, ut gloria sua innotescat atque illustretur, omnia propter se operatus est, propter gloriam suam etiam impium, quem adducit ad diem malum, ut illustretur gloria sua; hoc quippe praebet occasionem, quod alii homines, qui vident Dei judicium, dicant, justus Dominus & recte ejus viz: sic enim summi Jehovae laus ac gloria celebratur. Sic Deus volens ostendere iram & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa irae, apta in interitum, inquit Paulus *Rom. 9.*

V. I. Quod ergo a mimo dictum est:

Laeso doloris remedium inimici dolor:

& a Cicerone dolorem poena mitigari. Plutarcho ex Simonide, *Γλυκὴ δὲ ἡ σκληρὸν ἄσπερ ἀλγῶντι θυμῷ δὲ φλογμαίνοντι θεογονίαν δὲ ἀναπαύσειν πρὸς φέρειν,* congruit quidem ei naturae quam homo cum bestiis habet communem: est enim ira ut in bestiis ita in homine *ζῆσις ἀειπαροδῆς αἰματὸς δι' ὄρεξιν ἀνπλαπῆσεως,* ut recte definit Eusthatius, *fervor sanguinis circa cor ob appetitum reponendi doloris,* qui appetitus adeo per se caret ratione, ut saepe feratur in ea quae non laeserunt, ut in foetus feræ quae laesit; aut in sensu carentia, ut in lapidem quo ictus est canis. At talis appetitus in se spectatus non convenit parti rationali, cujus est imperare affectibus; ac proinde nec juri naturae, quia id est dictatum naturae rationalis ac socialis qua talis est, dictat autem ratio homini nihil agendum quo noceatur homini alteri, nisi id bonum aliquod habeat propositum. In solo autem inimici dolore, ita nude spectato, nullum est bonum nisi falsum & imaginarium: ut in divitiis supervacuis, multisque aliis rebus ejusmodi.

2. Atque hoc sensu ultionem improbant in hominibus non Christiani

stiani modo doctores sed & Philosophi, ut Seneca : *Inhumanum verbum est & quidem pro justo receptum ultio, & a contumelia non differt nisi de Ira, c. ordine.* Qui dolorem regerit tantum excusatus peccat. Imo si Maximo Tyrio credimus, *ἰνὴ μωροῦ ἢ ἀνομιῆς ἢ ἀδικίας, iniquior est qui se ulciscitur eo qui prior nocuit.* Musonius, id, ait, cogitate quomodo quis remordeat mordentem, & nocenti noceat, *feræ est, non hominis.* Apud Plutarchum Dion is qui sapientiam Platoniam in actus civiles convertit : *τὸ ἀντιμωροῦ τῆς ἀνομιῆς νόμον δικαιοῦτον εἶδεναι, φῆσιν γινόμενον δὲ τὸ μᾶς ἀδελφίας :* ultionem legis arbitrio justiore censei illata injuria : at si natura spectetur ex eodem animi morbo nasci.

3. Pugnat ergo cum natura hominis in hominem agentis alieno dolore, qua dolor est, satiari. Atque adeo quo hominum quisque minus valet rationis usu, eo ad vindictam est pronior. Juvenalis:

*At vindicta bonum vita jucundias ipsa.
Nempe hoc indocti, quorum præcordia nullis
Interdum aut levibus videas flagrantia causis :
Quantulacunque adeo est occasio, sufficit iræ.
Chrysippus non dicet idem, nec mite Thaletis
Ingenium, dulcique senex vicinus Hymetto,
Qui partem acceptæ sæva inter vincla cicutæ
Accusatori nollet dare. Plurima felix
Paulatim vitia atque errores exuit omnes,
Prima docet rectum sapientia: quippe minuti
Semper & infirmi est animi exiguique voluptas
Ultio: continuo sic collige: quod vindicta
Nemo magis gaudet quam fœmina.*

Eodem sensu Lactantius: *imperiti & insipientes si quando accipiunt injuriam Lib. vi. cæco & irrationabili furore ducuntur, & iis qui sibi nocent vicem retribuere conantur.*

4. Liquet ergo ab homine hominem non recte puniri tantum puniendi causa. Quæ ergo utilitates rectam faciant pœnam videamus.

C O M M E N T A R I U S.

Sunt multi naturæ stimuli, appetitus ac motus animi homini cum brutis communes, qui nisi ratione moderentur ac temperentur, hominem plane iis obsequendo sese brutis animantibus redderet similem, imo quandoque longe pejorem, ob pronam ad vitia naturam humanam. Sic commune animantium omnium est conjunctionis appetitus procreandi causa, & cura quædam eorum, quæ procreata sunt, cujusmodi quidem appetitus per se bonus, verum ratione attemperari & corrigi oportet, ne scilicet evagetur vel immoderatus sit, & ab instituto ordine & fine defleat. Omnes appetitus & inclinationes, ac naturæ humanæ innati stimuli tum demum vitii nomine veniunt, cum peccentur in excessu, vel ab ordine & fine deviant;

ne autem illud fiat, ratio largita est homini, cujus vi perspicit quid deceat in dictis factive observari, qui ordo ac modus servandus, unde animi motus ad rationis examen vocati facile ita attemperantur, ne aliquid vitii contrahant vel peccati labe adspargantur. Quamobrem Aristoteles naturæ affectus non extirpandos, sed moderandos censet, cum nullus omnino sit, qui non suo loco adhibitus virtuti servire possit. Atque ita ne quidem omnis ira atque animi perturbatio, quamvis cum bestiis nobis communis, quemadmodum ceteri appetitus, per se mala, quamvis reprehendat Cicero Peripateticos, quod non modo laudarent iracundiam, sed & dicerent utiliter a natura datam. Ira est homini naturalis, quam qui criminatur, impius

videtur in Deum, qui hunc stimulum animo hominis impressit, sed non oportet excedere justam moderationem, & intempestivum esse. Sic commoveri ira propter delicta, quis vetitum natura statuit? Verum ita ea commoveri, ut iudex obliviscatur justam in pœnis delinquenti infligendis mensuram servare, vitium est maximum, excedit tum mediocritatem, atque ita peccat in excessu, atque ejusmodi iram reprehendit Cicero: cum inquit: *Prohibenda est maxime ira in puniendo: nunquam enim iratus qui accedit ad pœnam mediocritatem illam tenebit, que est inter nimium & parum.* Quia nimia iracundia commotus, non rationem sed cœcum animi impetum sequitur, & idcirco descedit ab eo, quod facere dictabat ratio, quamobrem belluis magis quam homini similis. Hinc Terentius, *vix sum compos animi, ita ardeo iracundia.* In illo medio consistit virtutis natura, ne quid in defectu vel excessu peccemus, dum naturæ stimulis obsequamur. De ejusmodi ira & animi perturbatione atque effervescencia Auctorem nostrum sermonem habere, quæ irrationalis, & proinde hominem belluis facit similem, facile ex descriptione perspicimus; atque talis iracundia sive ira quamvis conveniat naturæ humanæ, scil. corruptæ ac depravatæ, nequiquam convenit homini, quatenus est rationalis, quem oportet non naturæ impetum, sed rationem sequi in omnibus negotiis, quæ ab ipso suscipiuntur, præsertim in illis, quæ ad justitiæ administrationem pertinent, cujus generis delictorum, quæ sponte contrahuntur, coercitio atque punitio: non debet autem illa procedere ex ira vel odio erga delinquentes sine respectu ad delictum admissum, vel appetitu vindicandi malum sibi illatum, par pari referendo: ejusmodi enim vindicta, ab homine Christianorum sacris initiato, aliena esse debet; patientiam Christiana doctrina efflagitat, & remissionem injuriæ, quam quis nobis intulit, tum etiam dilectionem proximi maxime commendat, quam & ratio naturalis imperat, cum dicitur nemini nocendum, non solum actu ipso, sed & lædendi animum habere vetat: eo enim ipso, quo hominem natura finxit animal sociabile, imo eo ipso quod

indigentem ope & auxilio alterius produxit, docet eum oportere amore & humanitate ac benevolentia quemque prosequi & ad sui amorem provocare, imo & conservare, tum societatis humanæ, tum sui ipsius ergo. Unde & omnem læsionem proximi vetat naturalis ratio, ne a se invicem alienarentur homines, atque hac ratione distraheretur societas. Itaque quocunque modo consideremus finem, quem oportet esse propositum pœnis, quæ delinquentibus infliguntur, nunquam debent proficisci ex nocendi proximo animo, & idcirco omni ultionis & vindictæ libidine vacuus esse debet qui sua sceleribus decernit supplicia, & delinquentibus pœnas infligit; quamvis deliquit, manet tamen proximus, manet socius, manet cognatione naturali nobis devinctus; delictum odio haberi, puniri, quia per se malum, nullæ vetant, imo imperant potius leges, & dicitur naturalis ratio. Delinquentis autem abstracte consideratam personam punire, ut ipsi noceamus, ut quid mali patiat & dolore afficiatur, repugnat dilectioni, societati, cognationi naturali, ultionem & vindictam redolet, quæ vetita omnino, & naturali & divino jure necessario. Atque hoc sensu recte dicitur ab homine hominem non recte puniri, tantum puniendi causa, scil. eo animo, ut ex pœnarum inflictione aliquid doloris & mali sentiat, quoniam ejusmodi alieni doloris delectatio atque cupido ultionem & vindictam redolet. Verum cum delictum per se & natura sua malum sit, non repugnat rationi ardere cupiditate illud puniendi, dum interim doleamus vicem delinquentis, nec absque ratione prohi gaudent, dum impios & facinorosos homines coercendo, scelera & iniquitates deleantur, atque a coetu hominum removeantur, & quasi in exilium mittantur, dum interim doleant hominum mores, quos emendari cupiunt, pœnas exigendo, quamobrem non libidine ulciscendi, nec vindictæ cupiditate agitati ad plectendos noxios accedunt, sed amore virtutis & dilectione proximi, quem emendari cupiunt, & in rectam reduci viam, pœnam, tanquam necessarium, ad finem hunc consequendum, remedium adhibent.

VI. I. Pertinet autem huc pœnarum partitio quæ est apud Platonem Gorgia, & Taurum Philosophum ad eum locum cujus verba Gellius recitat libro v. cap. xiv. nam partitiones istæ ex fine desumptæ sunt, nisi quod cum duos fines Plato posuisset, emendationem & exemplum, tertium addidit Taurus *πρωείαν*, quam Clemens Alexandrinus definit, *καὶ ἀντιπόδον εἰς τὸ ἑλμωρῆντ' συμφέρον ἀναφερομένην: mali retributionem que ad exigentis utilitatem refertur.* Aristoteles, qui ommissa pœna exemplari, hanc solum speciem cum emendatione ponit, adhiberi eam dicit, *ἡ πῶντ' ἕνεκα ἵνα πληρωθῆ, exigentis causa ut ei satisfiat:* Plutarchus quoque eam non omisit, cum dixit: *αἱ ὑπὸ χεῖρ' αὐτῶν τῶν πηλωρῆντ' ἀπαντῶσαι ἡμῶν καὶ τῶν μελλόντων εἰσὶν ἄπραξις αἰδικημάτων καὶ μάλα τὸ παρηγορῆν τὸς πηλωρῆντ' ἕνεκα αὐταῖς.* *Que facinus statim subsequuntur pœne, non modo in posterum inhi-*

Rhet. I.
cap. 10.

bent

bent delinquendi audaciam, sed & injuria affectos maxime consolantur. Et hæc proprie est quam idem Aristoteles refert ad *δικαιοσύνην συναδικητικῶν*, justitiam quam ipse commutatricem vocat.

2. Sed subtilius ista examinanda sunt. Dicemus ergo, in pœnis respici aut utilitatem ejus qui peccarit, aut ejus cujus intererat, non peccatum esse, aut indistincte quorumlibet.

C O M M E N T A R I U S.

Quatenus pœna, quæ ab humana potestate delinquentibus infligitur, relationem suam habet ad conservationem societatis & securitatem communem magis magisque asserendam, partitio pœnarum commode desumi potest ex genuino fine, qui est præcautio læsionum, quæ vel universæ societati, vel singulis ejus membris inferri possunt, illa autem potissimum obtinetur, si emendentur vel corrigantur homines improbi & facinorosi, vel alii delinquentium exemplo a malefaciendo avocentur, vel ita coerceantur, qui peccaverunt, ut ipsis omnem delinquendi facultatem & occasionem auferamus: de hisce similibus supra dicere incipimus, & in seqq. disputat Auctor.

VII. 1. Ad horum trium finium primum pertinet pœna quæ Philosophis modo *νεφελία*, modo *κόλασις*, modo *αἰσθησις* dicitur, Paulo Jurisconsulto pœna quæ constituitur in emendationem, *σωφρονισμῷ ἕνεκα* Platoni, Plutarcho *ιατρικὴ ψυχῆς animi medicatrix*, quæ hoc agit ut eum qui peccavit reddat meliorem medendi modo qui est per contraria. Nam quia omnis actio, præsertim vero deliberata ac frequens, quandam gignit sui proclivitatem, quæ adulta habitus dicitur, ideo vitiis, quamprimum fieri potest, adimenda est illecebra, quod fieri rectius nequit, quam si dolore quodam subsequente saporem amittant dulcedinis. Platonici recitante Apulejo: *gravius & acerbius est omni supplicio si noxio impunitas differatur, nec hominum interim animadversione plectatur.* Apud Tacitum est: *corruptus simul & corruptor eger & flagrans animus haud levioribus remediis restringendus est, quam libidinibus ardescit.*

Ann. 111.

2. Punctionem quæ huic fini inservit natura cuivis esse licitam qui judicio valeat, & ejusmodi generis aut paribus vitiis non teneatur, ex ea quæ verbis fit castigatione apparet.

*Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immune est facinus, verum in ætate utile.*

Plaut. Trinum.

In verberibus vero & aliis quæ coactionis aliquid continent, discrimen inter personas quibus id liceat aut non liceat non est factum a natura (neque enim potuit, nisi quod ratio parentibus in liberos ejus juris usurpationem pro affectus necessitudine peculiariter commendat) sed a legibus, quæ communem illam generis humani propinquitatem vitandarum rixarum ergo ad proximos affectus restrinxerunt, ut videre est tum alibi tum Codice Justiniano titulo de emendatione propinquorum: quo & illud pertinet Xenophontis ad milites:

οἱ μὲν ἐπὶ ἀγαθῷ ἐκόλασά ἑνα, ἀξίῳ ὑπέχον διὰ τὸ, οἷον καὶ γονεῖς υἱοῖς καὶ διδάσκαλοι μαθηταῖς. καὶ ἴδιαι τοῖσι τιμωσιν ἐπὶ ἀγαθῷ. Si quem ut prodessem verberavi, pœnam debere me profiteor qualem parentes filiis & magistri discipulis. Nam & medici egrotum suo ipsius

C. 19.

ipsius bono urunt ac secant. Lactantius libro VI. *Jubet Deus ut manus nostras super minores semper habeamus, hoc est, ut peccantes eos assiduis verberibus corrigamus, ne amore inutili & indulgentia nimia educentur ad malum & ad vitia nutriantur.*

3. Hoc vero puniendi genus ad mortem pertingere non potest, nisi eo modo quem reductivum vocant, quo negationes reducuntur ad rerum oppositarum genera. Nam sicut Christus dixit melius quibusdam futurum fuisse, id est, non tam male, si nati nunquam essent, ita ingeniis insanabilibus melius est, id est, minus est malum, emori quam vivere, quando certum est vivendo pejores evasuros. De talibus Seneca loquitur, cum ait interdum ut pereant interesse pereuntium. Jamblichus: *καθάπερ τῷ ὑποπύφ βέλπον τὸ καίτοι μὴ ἔσθαι μὲν, ἔτι καὶ τῷ μοχθηρῷ τὸ τεθνάναι ἔστιν.* *Quomodo suppurato melius est uri quam sic manere, ita improbo mori quam vivere.* Talem vocat Plutarchus *ἐπίροις γε πάντως βλαβερίν, αὐτῷ τε βλαβερώτατον, ceteris noxium quidem, at sibi maxime.* Et Galenus cum morte puniri homines dixisset, primum ne vivi noceant; deinde ut alii pœnæ metu deterreantur, addit: *καὶ τρίτον ἐστὶν ἂν αὐτοῖς ἰακίμοις ἀμείνον τεθνάναι διεφθαρμένοις, ἔτι καὶ τῷ ψυχῆν ὡς αἰσίου ἔχον τῷ πάθει.* *Tertio & ipsis expedit mori ita corruptis animo ut ad sanitatem perducī nequeant.*

4. Sunt qui hos ipsos esse putant quos Johannes Apostolus ait ad mortem peccare. Sed quia fallacia sunt ejus rei argumenta, dicitur caritas neminem temere habendum pro deplorato, ita ut hoc quidem fine animadversio non nisi raro admodum locum habere possit.

COMMENTARIUS.

Primo loco de eo genere pœnarum tractare suscipit Auctor, quod pertinet ad emendationem delinquentis, utpote qui finis primarius in puniendo esse debet, & proinde ceteris anteposendus: emendatione enim subsequuta, omnis peccandi sublata libido, & proinde facile consequimur finem, quem in *preced.* §. genuinum nuncupavimus, scilicet præcautionem læsionum, vel societatis, vel membrorum inter se securitatem, conservationem & defensionem; emendatur autem potissimum delinquentis animus ex medendi modo, qui est ei contrarius, quem admodum curantur morbi adhibendo ejusmodi remedia, quæ sunt contraria mali causæ: per ejusmodi enim repugnantia malum ejicitur atque expellitur, atque hac ratione iterum pristinam valetudinem recuperamus: ita quoque animi morbus, qui consistit in pravitate naturæ humanæ, atque illius ad vitia proclivitate, per contraria sæpius curatur; quippe cum natura nostra ad vitia prona dulcedinem quandam capiat ex naturæ depravatæ obsequio, & proinde facile vitiis adfuescimus, atque admittendi eadem habitum contrahimus; hinc vitiis omnis adimenda illecebra; id est, ut optime inquit Auctor, oportet illam voluptatem & dulcedinem, quam homines facinorosi & improbi ca-

pere solent ex vitiis, reddere adeo amaram, ut omnem saporem dulcedinis amittat, atque ita hac ratione magis magisque avocentur ab admittendis sceleribus; cum autem nihil magis adversetur voluptati, quam dolor & ægritudo vel corporis vel animi, utpote quæ sibi adeo contraria, ut uno eodemque loco ac tempore consistere nequeant, sed illa per alterum expellatur ac tollatur, hinc tanquam medicina recte adhibetur ad corrigendas ejusmodi animi depravatas inclinationes, & emendandos malos mores, ad revocandos homines improbos a vitiis ad virtutem: unde Seneca *de Irac.* I, cap. 5. *Castigatio sincera & cum castigatione aliquando necessaria est: non enim nocet, sed medetur specie nocendi; quemadmodum quadam hastilia detorta, ut porrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non ut frangamus, sed ut explicemus, elidimus & sic ingenia vitio prava, dolore corporis animique corrigimus.* Punctionem vero, quæ huic fini inservit, cuius, qui judicio valet, licitam esse, statuit Auctor, modo non ejusdem generis aut paribus vitiis inquinatus ac deditus. Quod si Auctor habeat sermonem de ejusmodi castigatione, quæ fit verbis, atque potius consilium & admonitio quam pœna videtur, nonne ipsa naturalis dicitur ratio, proximi commodum non mi-

minus quam proprium cuique promovendum incumbere, ejusque salutem non minus quam propriam curare? Dicitur inquam id charitatis regula, qua nos invicem amplecti tenentur. Quamobrem quando socium ad sui interitum vergere & cito pede properare cernimus, summa ope quemque niti oportet, ut eum ab interitu vindicet, & in rectam reducat viam. Huc pertinent admonitiones & castigationes, ut hac ratione avocetur a vitiis, & ad sectandam virtutem magis incitetur. Quatenus enim hac spectat castigatio & correctio, sive emendatio, est actus vel potius officium charitatis, qua proximum prosequi oportet, juxta optimi & salubre nescii legis moralis interpretis Christi doctrinam, qui nobis hoc commendat: *si peccaverit in te frater tuus, id est, socius, proximus, tibi æqualis, corrige & argue illum: scilicet ut hac ratione eum lucrari possis, emendare & meliorem reddere.* Officio charitatis deest, quicumque fratrem peccantem videt, & negligit castigare, atque admonere, & ægrum aspernatur, qui non succurrit. *Amici vitia si feras, facis tua, inquit Mimus. Molesta veritas, siquidem ex ea nascitur odium: sed obsequium multo molestius, quod peccatis indulgens, precipitem amicum ferri finit, ut inquit Cicero.* Unde & lege Mosis præceptum, *ne odio habeas proximum tuum: arguendo arguas eum, Levitic. 19. 17.* Quasi castigatio esset argumentum charitatis, utpote quæ indicat sollicitudinem, quam habet quis de proximi salute. Verum quemadmodum ejusmodi castigationes ad emendandos mores & corrigendum animum ad vitia proclivum delinquentis inter æquales obtinet, est tanquam actus charitatis, ita omnis coactio & vis abesse debet, sed adesse tamen oportet quædam severitas & gravitas in dicendo, ut eo magis afficiatur, ad quem sermo dirigitur, ita ut aliquando verbis vehementioribus uti liceat, quæ sunt accipienda tanquam indicia charitatis & dilectionis erga proximum. Unde Cicero *1. offic. Consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam objurgationes in amicitiiis vigent maxime.* Verum cavendum ne quid nimis, charitas efflagitat, ut zelus noster sit moderatus; nimis enim vehemens sæpissime efficeret, ut castigatio esset infructuosa, dum exacerbaret forte animum delinquentis, atque ita efficeret ne aures præberet admonitionibus. Optime objurgandi & castigandi rationem describit Cicero *1. offic. cum inquit: Objurgationes etiam nonnunquam incidunt necessariae, in quibus utendum est fortasse & vocis contentione majori, & verborum gravitate acriori; id agendum etiam, ut ne ea facere videamur irati, sed ut ad irandum & secandum; sic ad hoc genus castigandi raro invitique venimus; nec unquam nisi necessario, si nulla reperitur alia medicina. Sed tamen ira procul absit, cum qua nihil recte fieri nihil considerate potest. Magna autem parte clementie castigatione uti licet, gravitate tamen adjuncta, ut & severitas adhibeatur, & contumelia repellatur; atque etiam illud ipsum, quod acerbitatis habet objurgatio, significandum*

est, ipsius causa, qui objurgatur, susceptum esse. Sin vero castigatio sive punitio in verberibus consistat atque cum coactione conjuncta, non cuius licita; quippe cum illa proficiscatur ex imperio, proinde nemo perferre teneatur, nisi cui imposita parendi necessitas, quamobrem non obtinet inter æquales: par enim in parem non habet imperium, & proinde cum natura omnes æquales, nemini in alterum jus animadvertendi competit, nisi quatenus jus suum persequitur, unde status belli introducit. Discrimen itaque inter personas, quibus hac severiore castigandi & puniendi ratione uti licitum, descendit potius ex conditione hominis adventitia, ut ita dicam, non ex naturali statu, & nascendi conditione, excepto parentum in liberos imperio, cui adhæret jus vitæ & necis, quod ipse generandi actus defert parentibus, tum etiam summum imperium, quod in statu naturali tanquam princeps familiæ exercet in liberos & familiæ membra. Itaque non universaliter verum, quod statuit Auctor, discrimen inter personas, quibus id licet vel non, a legibus, non vero natura originem duxisse: propinquitas enim generis humani non omnem castigationem & correctionem admittit, sed amicabilem & moderatam, quæ magis redolet severam admonitionem, quam justitiam punitivam; quæ vero procedit ab imperio in delinquentem, vel ad bonum commune Reip. vel familiæ, quamvis etiam spectet emendationem delinquentis, eatenus quoque ex charitate proficisci videtur, attamen est actus justitiæ punitivæ, tendens ad securitatem publicam tuendam, cujus cura incumbit summis imperantibus, & idcirco jus puniendi delinquentes ipsis competit tanquam ejus hostes & inimicos, quod non a natura derivandum, sed consensu humano, ut alibi annotavimus, excepto, ut statim diximus, imperio domestico, quod in omnibus civili fere æquale est in statu naturali. In civili non ultra modicam castigationem concedunt leges, verbera nec coactionem denegant, & in eo diversum a castigatione cuius licita in proximum. *Parentes duplici modo castigandi suos liberos jus habent, tum quia educatione per naturam impetrata recte frangi nequeunt, nisi ipsis concessum sit pro capiti aliquid asperioris disciplina adhibere: tum quia extra civitates degentibus in liberos imperium competit, quod licet in multis civitatibus satis sit accusum, ubique tamen id fere remansit, ut suo ex judicio eos possent castigare propter illa peccata, quæ magis ex imprudentia juvenili, quam robusta animi malitia committuntur, & magis domesticam quam publicam pacem turbant.* Quo autem sanguine sibi conjunctiores, eo tamen major castigandi licentia & potestas competit, quoniam eorum maxime interest, ut evellantur vitia, & ad sanio rem mentem redeant: verum tam late extendi nequit, ut ad mortem pertingeret; quippe, ut inquit Pufendorfius, *absurdum esset emendationis causa aliquem in eum conicere statum, ubi emendationis nullum specimen exhibere possit.* Vel, ut inquit Zeigl. *hac ratione non emendaretur*

tur, sed prorsus tolleretur delinquens, & sic cessaret finis propositus; nisi eo modo, inquit Auctor, quem reductivum vocant. In statu naturali parentes habere jus vitæ & necis in liberos jure generationis & educationis, jam annotatum, & proinde non solum verberibus castigare & corrigere, sed etiam morte afficere possunt, si crimen atrox commiserint. Verum idem castigationis genus an posset applicari ob immedicabilem naturæ pravitatem, idque prætextu alicujus boni, quod inde vel ad delinquentem pervenit, quasi ipsi hac ratione facultatem adimendo ne vitia vitis cumulentur, consulatur ejus saluti, vel ad societatem universam spectet, vehementer dubito; non equidem inficior immedicabile vulnus ense recidendum ne pars sincera trahatur, verum charitas suadet, tam facile aliquis pro desperato habeatur; præterquam quod sit proportio observanda inter delictum & pœnam, quæ delinquenti infligitur, ejusmodi

genus pœnæ Deo tantum reservatum, utpote qui cordium scrutator, interiora mentis arcana & naturæ nostræ depravationem optime novit; homo judicat de actibus humanis, qui in foro externo, scilicet soli conspiciuntur, & juxta eorundem naturam applicationem facit ejus, quod ejusmodi actum excipere oportet. Nonne sæpius impiissimos homines respiscere testantur sacræ & profanæ historiz: Deus enim, qui sua potentia nos regenerat, & corda nostra circumcidit, ita ut omnes deponamus malas cogitationes & concupiscentias, hominem ad respiscientiam reducere, & a tenebris ad lucem, a servitute Satanz ad Deum convertere potest. Itaque nunquam desperandum de salute proximi, quamobrem quamdiu nobiscum consuetudo cum hominibus impiis, oportet, ut nostras ad illos convertendos conferamus operas, & eventum divinæ potentiz committamus.

VIII. 1. Utilitas ejus cujus intererat non peccatum esse in eo sita est, ne posthac tale quid patiatur ab eodem aut ab aliis. Gellius ex Tauro hanc speciem sic describit, *cum dignitas auctoritasve ejus in quem est peccatum tuenda est, ne prætermissa animadversio contemptum ejus pariat & honorem levet.* Sed quod de auctoritate læsa dicit, idem de libertate cujusque aut alio jure læso intelligendum est. Apud Tacitum legimus: *consuleret securitati justa ultione.* Ne qui læsus est ab eodem malum patiatur tribus modis curari potest: primum si tollatur qui deliquit, deinde si vires nocendi ei adimantur, postremo si malo suo dedoceatur delinquere, quod cum emendatione de qua jam egimus conjunctum est. Ne ab aliis lædatur qui læsus est, punitione non quavis sed aperta atque conspicua quæ ad exemplum pertinet, obtinetur.

2. Ad hos ergo fines, & intra æqui terminos si dirigatur vindictio etiam privata, si jus nudum naturæ, id est, abductum a legibus divinis humanisque, & ab his quæ non necessario rei accidunt, respicimus, non est illicita: sive fiat ab ipso qui læsus est, sive ab alio, quando hominem ab homine adjuvari naturæ est consentaneum. Atque hoc sensu admitti potest quod Cicero cum jus naturæ esse dixisset id quod nobis non opinio sed innata vis affert, inter ejus exempla collocat vindicationem, quam gratiæ opponit: ac ne quis ambigeret quantum eo nomine vellet intelligi, vindicationem definit, *per quam vim ac contumeliam, defendendo aut ulciscendo, propulsamus a nobis ac nostris, qui nobis cari esse debent, & per quam peccata punimus.* Mithridates in oratione quam ex Trogo exscripsit Justinus: *Adversus latro-nem si nequeant pro salute, pro ultione tamen sua omnes ferrum stringere.* Hoc ipsum ἀμύνης νόμος vocat in vita Arati Plutarchus.

3. Hoc naturali jure defendens se Samson adversus Palæstinos, infontem se testatur fore si Palæstinos qui se malo affecerant malo vicissim

De in-
venit. 11.

Libr.
XXXVI II.

cissim afficeret : & post peractam ultionem eadem se tuetur ratione, dicens se ipsis fecisse quod ipsi sibi fecissent priores. Plataenses apud Thucydidem : ὁρθῶς ἐλεμωρησάμεθα καὶ τὸ πᾶσι νόμον καθέσωμεν τὸ θηρόντα πολέμιον ὅστιον εἶναι ἀμύνεσθαι, merito eos uli sumus, jure apud omnes ut hostilia parantem ulcisci liceat. Demosthenes oratione adversus Aristocratem communem ait esse legem inter homines, ut eum qui nostra vi rapiat ulcisci nobis fas sit. Et Jugurtha apud Sallustium, cum dixisset Adherbalem vitæ suæ esse insidiatum, addit, Populum Romanum neque pro bono neque pro recto facturum si ab jure gentium se prohibuerit : id est, ab ultione. Aristides orator & a Poëtis, & a Legum auctoribus, & a proverbiiis, & ab oratoribus, & omnibus denique hoc ait probari ἀμύνεσθαι quatuor. τὴν ἐπαρξάστας, ultionem sumi de his qui injuriam facere aggressi sunt. Mac- De off. l. cabæos laudat Ambrosius quod etiam Sabbato uli sunt innocentium i. c. 40. necem fratrum suorum. Idem adversus Judæos incensam a Christianis basilicam graviter querentes disputans, sic ait : Ac certe si jure Ep. 29. gentium agerem, dicerem quantas basilicas Judæi tempore Imperii Juliani incendierint : ubi jus gentium vocat par pari referre. Nec aliter apud Ta- Hist. iv. citum Civilis : Egregium pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & sevissimas hujus exercitus voces, quibus ad supplicium petitus jure gentium pœnas reposito.

COMMENTARIUS.

Alter pœnarum finis spectat utilitatem ejus, cujus intererat non esse peccatum, sive qui damnatum passus ex alterius delicto vel maleficio, ne tale quid in posterum ab eodem vel ab aliis patiat. Tribus autem modis præcaveri potest, ne ab eodem malum deinceps læsus patiat; si tollatur qui deliquit, verum ejusmodi præcautio, si non præcesserit delictum, morte expiari dignum ad propriam securitatem obtinendam, illicitam omnino nonnulli existimant; quippe ne quidem ob vitæ defensionem perimere licet invalorem, si fuga vel alia quavis ratione nosmetipsos tueri possumus, & imminens periculum effugere. Recta ratio prohibet omnino, inquit Zeiglerus, perimere eum, a quo tibi nullum imminet vita periculum præsens: quando enim evitari possunt insultus, qui metuentur, jubet ratio & ei conjuncta charitas, ut quacunque ratione evites potius, quam vita exuas nociturum, posthac forte non etiam nociturum, quandoquidem de futuris contingentibus nulla datur determinata veritas: nec enim sufficiens est metus meus, ut excusari possit mors alteri illata, a quo metuo. Concedo doctissimo Zeiglero, metum de futuro non esse causam sufficientem eum e medio tollendi, a quo metuo; quippe cum ejusmodi metus in statu naturali, in quo homines sibi hostes finguntur a quibusdam juris naturæ D. D. semper possit justam præbere causam socium tanquam mihi nociturum interficiendi, oporteret omnès e medio tollere, donec nemo superesset, a quo

aliquid mali possem metuere. Neminem enim fugit, hominem a natura primum ad quæcunque patranda scelera, nisi pœnarum metu coerceretur; atqui in statu naturæ sibi æquales, continuo expositi videntur boni improborum pravis machinationibus & insultibus, quos interdum experti, itaque si propriæ securitati consultum velint, e medio videntur tollendi securitatis cujusque hostes & inimici. Verum Auctoris nostri mentem haud intellexisse mihi videtur vir doctissimus: non determinat enim Auctor casum, quo e medio tolli potest vel debet, ut securitati in posterum consultum sit, nec etiam ob quodvis delictum aut quemvis metum de futuro delinquentem vel prava facinora molientem e medio tollendum statuit, verum in genere tantum sermonem habet de modis, quibus cavere potest læso, ne in posterum ab eodem idem malum patiat. Zeiglerus perperam casum illum restringit ad defensionem vitæ, quasi tantum in ejus tuitione ad mortem usque utilitatem læsi cum morte delinquentis tueri licitum. Sunt multa crimina & delicta, quæ pœna capitis vindicantur, unde vitæ nostræ nullum periculum imminet, ita ut eam tueri necessum habeamus, in quorum tamen punitione utilitas ejus spectatur, qui læsus est. Sic crimen adulterii aliaque multa, in quibus nulla defensio legitima occurrit, capitalia sunt, in pœnarum tamen exactione spectatur utilitas ejus, cui peccatum est, non attenda inculpata tutela, quoniam non

non solo insultu & hostili irroasione per modum moderaminis quis recte occidi potest, sed & dantur alia delicta, quibus mortem meremur, & in omnium vindicatione hac occurrat utilitas, ut recte inquit Heaninges comment. in Grotium. Alter modus est, si vires nocendi ei adimantur, puta si in exilium mittatur, vel in vineula conjiciatur, si arma & instrumenta ei auferantur, vel alio quocunque modo coerceatur. Postremo si malo suo dedoceatur delinquere, quod cum emendatione, de qua jam egimus, pari passu ambulat. Verum ne ab aliis lædatur, qui læsus est, non quavis punitione, sed aperta & conspicua quæ omnium incurrit oculos obtinetur, ut ejusmodi exemplis deterreantur improbi a malefaciendo, atque ita consulatur omnium securitati. Quamobrem executio non in carcere, aut loco ab hominum conspectu remoto, sed omnibus aperto, fieri solet, idque terribili cum apparatu & pompa, ut eo magis alieno malo deterreantur alii a delinquendo. Jus autem pœnas exigendi in societate civili nemini competit, nisi summo imperanti, cui competit mixtum & merum imperium, id est, potestas omnibus modis coercendi delinquentes, & animadvertendi in facinorosos; quamobrem nemo sibi jus dicere potest, ubi iudices adeundi facultas est; quare Paulus in l. 176. ff. de R. J. Non est singulis concedendum, quod per magistratus publice possit fieri, ne sit occasio majoris tumultus faciendi: & perturbandi publicam tranquillitatem, cujus a conservatione pendet salus civitatis & singulorum membrorum. Quamobrem huic facultati omnes renunciare necessum habuerunt, qui in civilem societatem coalescere voluerunt. In statu autem naturali, quemadmodum homines sibi invicem æquales, & quisque sui juris est; ita quoque injuriæ sibi illatæ vindex, & quidem vi summi imperii, quod & animadvertendi potestatem continet, non in delinquentem tanquam sibi æqualem, sed inferiorem & subditum, quatenus læsus ex alterius maleficio nanciscitur potestatem injuriam sibi illatam vindicandi. Cujusmodi vindicatio non tam ultio, quam criminis admissi iusta puniatio videri debet; quippe facultas animadvertendi in facinorosos unde derivanda, nisi ex delatione istius juris, quod cuique, qui sui juris est, competit in statu naturæ, continens facultatem propria auctoritate criminis auctorem persequendi & puniendi, non ad propriam duntaxat utilitatem, quæ consistit in tuitione securitatis, sed etiam communem societatis humanæ tranquillitatem conservandam; quæ tanquam imperium summum habens in singula membra tanquam cives & subditos, quatenus partes sunt ejusdem totius, singulis concessit & quasi demandavit hanc jurisdictionis partem, ut paulo ante a nobis annotatum: est enim ejusmodi vindicatio quasi sui defensio, proinde & jure naturæ licita, imo ex eodem jure derivanda; quippe non semetipsum duntaxat defendere videtur, qui vim præsentem depellit, verum etiam qui sibi cavet ne in posterum ab eodem

vel aliis lædi possit: huc enim pertinent munimenta, præsidia, quæ ad deterrendum hostem multum conferunt, imo huc pertinent eum debellandi, se defendendi causa concessa facultas, ne posthac ab eodem adversario & hoste oppugnaretur; imo quemadmodum Deus sæpe dicitur humano uti imperio ad plectendos & puniendos improbos, ita quisque in naturæ statu, vindicando delicta & crimina, Dei quasi vicem gerit, qui vetas, ne delicta impunita maneat, quæ quisque adversus proximum admittit, quamobrem ipse edixit, ut par pari compensaretur, oculus pro oculo, dens pro dente: quid enim sanctum, quid inviolabile esset, si quisque in naturæ statu impune peccare posset, nullo existente peccati aut criminis vindice, imo propter cognationem naturalem, quam natura inter homines constituit, non solum illi ipsi, qui læsus est, sed etiam aliis hæc vindicatio competit, dictante recta ratione nihil magis naturæ consentaneum esse, quam hominem ab homine adjuvari. Quamobrem merito Plato eam Rempublicam beatam arbitratur, in qua quisque alienam injuriam suam existimabat, non a nobismetipsis, sed & socio vim repellere jus naturæ non permittit duntaxat, sed & præcipit. Quamobrem jure divino propinquus vel consanguineus occisi vindex erat sanguinis effusi. Vid. Num. 35. Deuter. 19. Perperam vero ejusmodi vindicatio ultioni sive vindictæ annumeratur a quibusdam in Grotium commentatoribus, atque ab iis culpatur Auctor noster, quasi Christi doctrinæ, qui patientiam nobis maxime commendat, utpote quam dilectio proximi exigit, doctrina maxime repugnaret: ipse enim a pœna infligenda omnem vindictæ & ultionis libidinem vult esse remotam: pugnare enim statuit cum natura hominis, alieno dolore, quia dolor est, satiari hominem. Per vindicationem hoc loco nihil aliud intelligendum, quam propulsionem injuriæ, sive ea sit defendendo se in continentem, sive pœnam reposcendo ex intervallo; ergo est vindicta pœnarum exactio ob crimen admissum, id est, illatio mali passionis ob malum actionis, facta in societate civili ab eo, qui summam majestatem habet, in statu naturali qui princeps familiæ, vel sui juris est, & proinde injuriæ illatæ proprius vindex, quod dum in societate civili licitum summo imperanti, in statu naturali cuique sui juris competit. Verum quemadmodum iudicis animum vacuum esse oportet ira, odio & vindictæ libidine, ita quisque in statu naturæ injuriam sibi illatam vindicare debet, animo corrigendi, castigandi delinquentem, ut melior evadat, vel si crimen admissum graviori pœna expiandum, & quidem capitali, oportet eam reposcere non ex odio & libidine par pari referendi, sed in securitatem tum generis humani, tum conservationem sui, vel etiam justitiæ satisfaciendæ causa, ut cuique suum tribuatur: divini enim illius edicti, quo constitutum, ut oculus pro oculo detur, executio non in societate civili, sed & naturali obtinet; quippe cum ratio legis per se æqua

æqua & justa, ejusdem executio in utroque statu locum habere potest, hac ratione scelera atque flagitia coercentur, ne in perniciem generis humani & singulorum membrorum, cujus conservationem & securitatem maxime lex divina spectat, tum etiam justam retributionem, erumpant hominum facinorosorum pravæ & nefariæ machinationes. Quippe, ut sæpius diximus, impunitas maxima peccandi illecebra est; nec obstat, quod æquitas naturalis vult, ut proximum amemus, nec eum ullo modo ladamus, nec faciamus ei, quod, nobis factum si fuerit, improbaremus. Cum vero ille amor nascatur ex cognatione, quæ est inter omnes homines, ex uno scilicet semine & sanguine prognatos; sequitur non ex æquitate defendi posse vindictam privatam, quæ scilicet irati proximum irvadimus jam non amplius ladentem, sed quietum redditum: ut ratiocinatur doctissimus Zeiglerus. Quippe statim diximus nos sermonem habere de vindicatione criminis, quæ fit ad malum puniendum & delinquentem coercendum, ne habeat facultatem deinceps idem malum committendi, facile ex Auctoris præmissis perspicimus, eum neutiquam ultionem permissam statuere, dum ab omni ira, odio & libidine malum pro malo infligendi, vacuum esse oportere animum ejus velit, qui pœnam respicit; & judicis partes sustinet. Ex definitione vindicationis, quam Auctor ex Cicerone adducit, facile perspicimus, quid & qualem ultionem intelligat. Nec obstat huic vindicationi cognatio naturalis & societas, quæ homini cum homine intercedit; quippe hæc si obstat, ne quidem in societate civili ullum posset vindicari crimen: eadem enim intercedit subjecto cum superiore societas atque cognatio, cum sint ambo ejusdem originis & humanæ conditionis participes; præterquam quod delinquens se reddit inhabilem ad recipienda officia, quæ hominem homini tanquam ejusdem societatis membro præstare oportet: ipsi enim, societatem & cognationem violanti, jus naturale aufert tanquam indigno, jura & commoda cognationis. Quem admodum olim Deus cum septem illis populis ob nefaria scelera & crimina societatis & cognationis jura observare atque societatem colere interdixit. Alii vindictam privatam non sensu theologico sumptam, sed politicas ob rationes illicitam volunt; verum a mente Auctoris vocis interpretatio aliena: inquirunt enim societatis fabricæ atque constitutioni maxime adversari vindictam privatam, quatenus significat facultatem atque libertatem propria auctoritate pœnam sumendi de illis, qui nos injuria affe-

cerunt; quippe vix diu posset subsistere societas civilis, concessa cuique hac licentia: brevi enim status belli oriretur, quo introducto, corrumpitur statim societas; præterquam quod eum in finem imperium summum constitutum, ut sua sceleribus supplicia, virtutibus præmia decernerentur, eique omnes cives essent subjecti, & si quæ inter eos orirentur controversiæ, determinarentur ab eo, qui summæ rerum præest, penes quem omnis residet jurisdictio, & proinde merum ac mixtum imperium, tanquam originem, ex quo ad inferiores dimanat iudices, qui nomine summæ potestatis ac majestatis jus dicunt, atque lites definiunt, in homines facinorosos animadvertunt, suum cuique tribuunt. Unde recte infertur societatem civilem necessario imperio & subjectione constare tanquam basi & fundamento, quo ejus fabrica nititur; cum imperio autem necessario conjunctam vindicandi potestatem esse oportere, contraria utique erit juri naturæ, quæ societatis conservationi maxime favet, quæ eam tuendi imposuit cuique necessitatem privatam vindictæ. Verum supra dicere incepimus nemini in civili societate facultatem competere propria auctoritate sibi jus dicere, atque id agere, quod publice per magistratus fieri debet, ne scilicet turbetur atque plane evertatur societas. Verum de hujusmodi vindicta non habet sermonem Auctor: eam enim illicitam, tanquam omnino contrariam constitutioni societatis civilis evidentissimum est. Vindictam privatam vocat, quæ cuique, sui juris, nullius imperio subjecto, & proinde quasi in statu naturali constituto competit, quam opposite vindictam privatam appellat, quatenus homines in cœtus coaliti & societates coacti, singuli per se extra eam constituti, tanquam privati habentur, licet nullius imperio subjecti, quamvis penes se revera resideat tantum potestatis, imperii ac jurisdictionis, quantum singulis ad se tuendum concedit naturalis ratio, vel ex contractu vel quasi, aut submissione acquirunt, cui renunciare necessum habent in societatem coalescentes, ut alibi annotavimus & satis late disputavimus. Quamobrem argumenta, quæ contrariæ sententiæ patroni adferunt, maxime ab ea, quam Auctor hic tucetur, opinione aliena, quamobrem nec refutari necessum, cum & idem statuamus, posito eodem fundamento. Auctorem de ejusmodi vindicta, quæ ultionem redolet five proficiscitur ex libidine malum pro malo rependendi, non habere sermonem, satis ex iis, quæ paulo ante disputavit §. 5. apparet, atque etiam ex seqq. constat.

4 Sed quia in rebus nostris & nostrorum affectu corrumpimur, ideo simul multæ familiæ in unum locum convenerunt, iudicēs constituti, & his solis data potestas vindicandi læsos, adempta ceteris quam natura indulserat libertate. Lucretius:

*Acrius ex ira quod enim se quisque parabat
Ulcisci, quam nunc concessum est legibus æquis,*

Hanc

Hanc ob rem est homines pertasum vi colere ædum.

Demosthenes in Cononem: *περαιεσθ' ἐν τοῖς νόμοις εἶναι τῶν ἐκάστου πλὴν δικῶν, μὴ τῆ δ' ἀπεισοχῶν ὀρμηῇ, μηδὲ βουλῆσ' αὐτῶν κείνων, placuit de omnibus his injuriis ex legibus judicium exerceri, non autem ex cujusque impetu atque arbitrio.* Quintilianus: *injuriæ compensatio non solum juri inimica, sed paci: est enim lex,*

L. Nulli. forum, judex, nisi quem jure vindicari pudet. Imperatores Honorius & Theodosius: idcirco judiciorum vigor jurisque publici tutela in medio constituta, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat ultionem. Rex Theodoricus: hinc est quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu.

5. Manet tamen vetus naturalis libertas, primum in locis ubi judicia sunt nulla, ut in mari. Quo forte referri potest quod Cajus Vell. Pat. l. 11. & Plus. in Cas. Apud Siob. de legibus. Cæsar privatus adhuc piratas, a quibus captus fuerat, classe tumultuaria persecutus est, ipsorumque naves partim fugavit partim mersit, & cum proconsul negligeret animadvertere in captos piratas, ipse eos in mare reversus cruci suffixit. Idem locum habebit in locis desertis, aut ubi Nomadum more vivitur. Sic apud Umbricos narrat Nicolaus Damascenus sibi quemque fuisse ultorem: quod & apud Moschos hodie impune fit post tempus aliquod aditi judicis. Nec aliunde origo singularium certaminum quæ ante Christianismum Germanicis nationibus usitata, alicubi necdum satis desueta sunt. Lib. 11. Ideo apud Vellejum Paterculum mirantur Germani, cum Romanæ jurisdictionis formam conspicerent, quod injurias justitia finiret, quod solita armis discerni jure terminarentur.

6. Lex Hebræa propinquo occisi permittit ut extra asyli loca homicidam interficiat: recteque notant interpretes Hebræi, talionem pro mortuo manu exigi posse; pro se, ut puta in vulnere, non nisi per judicem, quia scilicet difficilior est moderatio ubi proprius dolor accedit. Parem morem privatim vindicandæ cædis apud vetustissimos Græcos fuisse apparet ex Theoclymeni verbis quæ apud Homerum sunt Odysseæ U. Sed maxime frequentia sunt hujus moris exempla inter eos qui communem judicem non habent. Hinc *justa bella desiniri solent*, Augustino teste, *quæ ulciscuntur injurias*: Et Plato bellicum certamen probat, *μέχρις ἢ ἂν οἱ αἰτιοὶ ἀναγκασθῶσιν ἐπὶ τῆ ἀδικίᾳ ἀλγύντων εἶναι δικῶν, donec qui in culpa fuerint cogantur innocentibus dolore affectis pœnas pendere.* Sen. 1. de Clem. 203. L. 11. q. 10. super Joh. L. de Rep. 111.

COMMENTARIUS.

PROPTER studium & amorem, quo quisque erga semetipsum afficitur, sæpius contingit, ut injuriam nobis illatam, nimis ægre feramus, & propterea in illa vindicanda non ea semper animi moderatione utamur, qua uti decet, tanquam judices in propria causa, ira & odio erga eum, a quo læsi sumus, correpti, cui indulgendo, dum alium corrigere & criminis justam

pœnam subire volumus, ipsi peccamus contra charitatis regulas, & excedimus sæpius justam illam proportionem, cujus ratio in vindicandis criminibus haberi debet. Præterquam quod perpetuum animo infixum hæret odium, quo socium ob injuriam nobis illatam prosequimur, & proinde quoties nobis nascitur occasio malo eum afficiendi, eam non prætermittere solemus, atque

hac

hac ratione iusta proportio inter crimen & pœnam sæpius excendi solet eo in statu, in quo homines sibi æquales, unde status belli, cui ut obviam irerent, simul multæ familiæ in unum locum convenerunt, iudices constituti, qui lites & controversias dirimerent, & in homines facinorosos animadverterent, atque ita crimina expiarentur, adempta ceteris, quam natura indulserat, libertate, eodem modo atque hodie Regibus atque populis liberis nullum superiorem agnoscentibus competit naturali jure facultas damni dati & injuriæ illatæ reparationem repetere, atque denegatam propria auctoritate vi vel armis vindicare, punire lædentem. Probandum Grotio, inquit Zeiglerus, naturam hanc libertatem concessisse, qualem concessam & ipse affirmat, dum belli gerendi jus approbat, quod nihil aliud est quam vindictio injuriæ & criminis adversus eum admissum, qui nullum superiorem habet, & proinde in re propria iudex: nam & ipse concedit, *quod si aliqua natio tam barbara sit, ut superiorem non recognoscat, nec familia unam Rempublicam constituant, fas erit familia læse vindictam sumere de familia*

ledeme. Qualis libertas omnibus competit nullius imperio parentibus a natura; verum eo sensu privata vocatur, ut jam diximus; quatenus in civitates ac cœtus humano genere diviso, opponitur imperio & potestati crimina vindicandi solis his concessæ, qui iudices constituti, & proinde nomine civitatis & singulorum membrorum ac civium, qui civitatis corpus constituunt, hanc libertatem exercent. Ratio enim quare illi, qui superiorem habent, propria auctoritate justam vindictam sumere nequeunt, hæc est, quoniam eam petere possunt, & compensationem damnorum ac injuriarum exigere atque reposcere coram suo superiore, ad eumque spectat jus dicere ea in parte, quando is, qui injuriam intulit, eidem superiori est subjectus, quare si propria auctoritate vindictam sumerent, usurparent utique jus superioris. Vid. Molin. *de J. & J. disput.* 100. Atqui in statu naturæ omnes sibi æquales; ergo cuique facultas competit vindictam sumendi propria auctoritate, unde etiam vetus illa naturalis libertas manet in locis, ubi nulla sunt judicia, ut in mari, vel iudicem ad eundem non est copia.

IX. 1. Utilitas indistincte quorumlibet, qui finis erat tertius, eandem habet partes quas illa quæ ad læsum pertinet. Nam aut hoc agitur ne qui uni nocuit aliis noceat, quod fit eum tollendo aut debilitando, sive constringendo ita ut nocere nequeat, aut emendando: aut ne alii impunitate illecti aliis quibusvis molesti sint, quod ex suppliciis conspicuis obtinetur: quæ Græci *ἐπιδείματα*, Latini exempla vocant: quæ ideo adhibentur ut unius pœna metus sit multorum, ut pœnæ genere deterreri ceteri possint, ut leges loquuntur, *ἵνα ἄλλοι ἐπίσειαν ποινῶν καὶ φοβῶν*, ut Demosthenes.

L. Quoniam. C. ad l. Faviam. l. 1. C. ad l. Jul. rep.

2. Hujus quoque juris potestas naturaliter penes unumquemque est. Sic Plutarchus virum bonum ait a natura magistratum designari, & quidem perpetuum: nam ipsa naturæ lege ei principatum deferri qui agat iusta. Sic sapientem nunquam esse privatum Nasicæ exemplo probat Tullius; & Lollium non unius anni consulem Horatius vocat: & Euripides Iphigenia in Aulide:

Mente qui prudente pollet is magistratum gerit.

Quæ tamen in republica intelligenda sunt quatenus ejus leges id ferunt.

3. De hoc naturali jure ita loquitur Democritus: ipse enim verba quia notabilia sunt adferam. Primum de jure bestias interficiendi sic illi videtur: *ἔστι ζῶων φύσις καὶ μὴ φύσις ἧδε ἔχει. τὰ ἀδικούντα καὶ φίλον ἐσθίειν αὐτῶν ὁ κτείνων, ἔσθῃ δὲ ἴσ' ἔν τῷ ἔρθεν μᾶλλον ἢ μή. De occidendis aut non occidendis animantibus ita se res habet: quæ injuriam faciunt aut facere volunt quisquis occiderit, purus est, adeo quidem ut hoc fecisse quam non fecisse sit rectius. Et mox: κτείνων καὶ τὰ πημάνοντα καὶ δίκην πάντα καὶ πάντας: ea quæ injuste nobis nocent omnino & omnia fas occidere.* Et certe non improbabile est hoc more vixisse viros probos ante diluvium, antequam Deus suam voluntatem de verten-

M m m m dis

dis in hominum alimenta animantibus ceteris prodidisset. Rurfus: *ὅπως οὐκ ἐὶ κινάδων τε ἐ ἐρπετίων γεγενησθῶν ἢ πολεμίων, ἔτω ἐ κατ' ἀνθρώπων δοκῆ μοι χρεῶν εἶναι σκοπεῖν.* Quæ vero de vulpibus & de inimicis serpentibus scripsimus, eadem in hominibus facienda videntur. Tum vero subjungit: *κτείνων ἢ ἀφ' ἑσέω πάντες κτείνων περὶ ἀδῶν ἢ ἀν' ἑσέω ἐ ἀποχρησίου ἐ κελδῶν ἐ ψήφω.* Furem & latronem qui quocumque modo occiderit, sive manu, sive jussu, sive suffragio, innocens est. Ad quos locos respexisse mihi videtur Seneca, cum ait: cum cervices noxio præcidi imperabo, eo vultu animoque ero quo serpentes & animalia venenata percutio. Et alibi: ne vyperas quidem & natrices, & si qua morsu aut ictu nocent affligeremus, si ut reliqua mansuefacere possemus, aut efficere ne nobis aliisque periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus quia peccavit sed ne peccet.

Lib. II.
de Ira.

4. Sed cum & facti inquisitio sæpe magnam diligentiam, & poenæ æstimatio multum prudentiæ & æquitatis desideret, ne dum quisque de se nimium præsumeret, aliis non cedentibus, rixæ orientur, eo placuit hominum justis communitatibus eos diligere quos optimos ac prudentissimos putarent, aut fore sperarent. Idem Democritus: *ὅσα ἂν ἐκώλων οἱ νόμοι ζῆν ἕκαστον κατ' ἰδίαν ἐξυσιαν, εἰ μὴ ἔπερ' ἔπερον ἐλυμαίνετο. φθόν' ἔρ' ἰσίου ἄρχῶν ἀπειργάζετο.* Non prohibuissent utique leges suo quemque arbitrio vivere, nisi alter alterum offensum iisset. Invidia enim seditioni molitur exordium.

Deuter.
XIII. 9.

Num.
XXV.

Macc.

IV.

Actor.

VII. 57.

Actorum

XXIII.

13.

5. Sed sicut in ultione factum modo diximus, ita & in hac ad exemplum punitione manent vestigia ac reliquiæ prisca juris, in iis locis atque inter eas personas quæ certis judiciis non subsunt: ac præterea in quibusdam casibus exceptis. Sic Hebræorum moribus Hebræus a Deo & Dei lege deficiens, aut ducem se ad falsos cultus præbens, illico a quovis homine poterat interfici. Judicium zeli id vocant Hebræi, quod a Phinea primo exercitum ajunt, & inde abiisse in morem. Sic Judæum quendam Græcis se ritibus polluentem occidit Mathathias. Sic trecenti alii Judæi a popularibus suis occisi referuntur libro qui vulgo dicitur Maccabæorum tertius. Nec alio obtentu instituta lapidatio in Stephanum, & conjuratio in Paulum: multaque alia exempla ejuscemodi exstant & apud Philonem, & apud Josephum.

6. Tum vero apud multos populos & dominis in servos & parentibus in liberos mansit jus puniendi plenum etiam ad mortem usque. Sic Spartæ Ephoris licuit civem occidere extra judicium. Et ex his quidem quæ diximus quale sit circa poenas jus naturæ, & quo usque manserit intelligi potest.

C O M M E N T A R I U S.

HUc etiam pertinent, quæ s. 8. disputavimus: est enim hic finis quasi sequela alterius, quatenus singula membra conservari oportet, ut totum Reipublicæ corpus conservetur, quod fit quoties delinquens punitur in securitatem ejus, qui læsus est: cum enim ejusmodi poena publice fieri soleat, ad alios etiam pervenit metus, ne idem patiantur supplicium aliis nocendo, tum etiam ne idem ille, qui uni nocuit, etiam aliis noceat, quod fit iisdem modis,

modis, qui §. 8. descripti. *Reſtor civitatis damnatum cum dedecore & traductione vita exigit, non quia delectetur ullius pœna, ſed ut documentum omnium ſint, & qui vivi noluerunt prodeſſe, morte certe eorum Reſpublica utatur,* inquit Seneca de ira lib. 1. cap. 6. & Plato de L. L. lib. 12. *Pœnis maligni vexantur, non quia peccaverunt: nam quod factum eſt, infectum fieri nequit, ſed ut poſthac & peccatores ipſi, & qui puniri iniquitates viderunt, injuſtitiam oderint.* Hanc vero utilitatem pœnæ, ut jam diximus, potiſſimum obtinere poſſimus ex ſuppliciis conſpicuis. *Quoties noxios cruciſigimus, celeberrima eliguntur via, ut plurimi intueri, plurimi commoveri hoc metu poſſint.* Quintil. Declam. Hinc Cic. 5. in Verr. *Eſt uſilius unius improbi ſupplicio multorum improbitatem coercere, quam propter multos improbos uni parcere.* Et pro Roſc. Amer. *Quos ipſa natura in officio retinere non poteſt, ſi magnitudine pœnæ a maleſicio ſubmoveri debent.* Optime Lipſius de conſtant. lib. 2. cap. 15. *Paucorum puniſio terret & emendat omnes.* Hujus juris poteſtatem naturaliter penes unumquemque eſſe ſtatuit Auctor, ſcil. eo ſenſu, quo ſupra diximus, unumquemque, quatenus eſt membrum ſocietatis humanæ, adſtrictum eſſe ejus conſervationem, ſecuritatem, tranquillitatem tueri, atque omni ope niti, ne ex malevolorum hominum pravis machinationibus aliquid detrimenti capiat; atqui huic officio, quod cuique bono civi incumbit, ſatisfacere nequit, niſi habeat poteſtatem auctoritatemque coercendi malevolorum pravis conatus, atque nomine ſocietatis per legitimos tramites expellendi iniquitates eorum, qui ſcientes volentes delinquant, ſicque publicæ ſecuritati nocent, vel ejuſdem membro aliquid detrimenti adferunt, cui natura maxime favet, & proinde unicuique hanc poteſtatem detulit, unde & vir bonus naturaliter magiſtratus. Non equidem inficior homines ſibi æquales, & proinde alteri in alterum nullam poteſtatem vel juridiſtionem, aut ullum imperium competere; verum qui deliquit, hac æqualitate excidit, atque ex delicto ſuo ſubjectus fit atque obnoxius caſtigationi, correctioni atque etiam pœnæ, quæ poteſtas penes unumquemque virum probum ac honeſtum naturaliter reſidet. Præterquam quod & ipſæ naturæ leges cuique demandæ videantur facultatem, qua quiſque valet a ſocio exigere eorundem præſtationem, quæ legibus ſtatuta. Atque hoc ſenſu dicendum mihi videtur naturaliter quemque eſſe magiſtratum, quod inter æquales, probos, juſtos non obtinet, quaſi ille, qui aliis magis aptus naturæ jure ſibi in ceteros principatum vindicare poſſet: illud enim plus vel minus non deſert nec auferit imperium, quod quis natura habet in ſemetipſum & eos, qui jure generationis vel domini ſibi ſubjecti. Æquitati quidem convenit atque rationi congruum, ut, qui prudentia & ſapientia, aliisque animi ornamentis ceteris antecellit, etiam præferatur aliis, ſi quis deligendus e multis, cui deferendum imperium, quaſi naturæ manu ad

illud formatus, & proinde quaſi magiſtratus deſignatus quidem a natura, ſed nondum creatus & conſtitutus, niſi accedente facto hominis, id eſt, conſenſu & arbitrio eorum, qui naturali libertate gaudentes, ei renunciando ſibi elegerunt Principem vel Regem, cujus voluntas & placitum eſſet ipſis vivendi ac agendi norma, cuique competeret facultas animadvertendi in eos, qui in leges naturales vel civiles peccarent, & a juſtitie & honeſtatis tramite deſſerent. Solet quidem in omni cœtu & ſocietate multum auctoritatis eis tribui, qui virtute, ingenio & judicio pollent; verum hoc voluntatis eſt, neutiquam vero neceſſitatis, quaſi a natura imperandi & parendi ordo introductus dependeat ab humana voluntate & arbitrio, unde ſæpius contingit, ut minus idoneus imperet ei, qui imperio aptior eſt. Huic accedit etiam quod ſupra annotavimus, quemadmodum cuique naturaliter competit facultas ſeſe tuendi adverſus periculum imminens, ita quoque eandem ob rationem facultatem habere videtur in ſtatu naturali ad vindicandam injuriam ſibi illatam vel etiam proximo, quatenus propter conſervationem ſocietatis humanæ quiſque tenetur etiam ab interitu vel læſione ſervare & incolumem præſtare ſocium, quam facultatem in actum deducere poſſum, quoties læſio aliqua vel præceſſit vel imminet; in actum vero deducitur caſtigando & puniendo lædentem, ut malo ſuo doceatur, ne in poſterum vel læſo vel aliis noceat. Quamobrem puniſio ejuſmodi eſt ſpecies deſenſionis, ideoque & naturaliter penes unumquemque reſidere in ſtatu ſcil. naturali dici poteſt. Verum dum hominum cœtus celebrari cœperunt, & ſocietates civiles excitari, ſuadente ratione, longe commodiores puniendi modi introducti, judiciis delectis, viris probis, prudentibus ac honeſtis, quibus hæc demandata provincia; unde judiciorum conſtituendorum incunabula petenda, exceptis quibuſdam caſibus, quibus exiſtentibus, priſtinum jus, id eſt, naturalis illa facultas reviviſcit, vel non eſt ſublata hæc, iis præſertim in locis atque eas inter perſonas priſci juris veſtigia ac reliquæ manent, qui certis judiciis non ſubſunt. Verum perperam ad hoc probandum mihi videntur allegari mores Hebræorum, quorum mentio *Deut. 23: 9.* tum etiam judicium zeli, quaſi hoc fuiſſet judicium privatum; quippe occidendus quidem talis, ſed publice convictus teſtibus in judicio coram & a populo lapidibus obruebatur; perperam autem judicium zeli tanquam privatum habetur: debuit enim peragi ad minimum præſentibus decem Iſraelitis. Et ponamus, inquit Pufenſorius, *cuius privato iſtius criminis manifeſtam interficiendi facultatem datam, ſane ejuſmodi lex exſtans efficiet, ut quod a privato hic ſuſcipitur, velut a miniſtro ſummi imperii, adeoque publica auctoritate ſuſceptum intelligatur, neque id inſuper habendum, factum Phineæ ſingulari Dei approbatione niti: nam alias ejuſmodi zelus cuique permiſſus civilem ordinem non mediocriter turbaturus*

curus & impotentibus affectibus prætextum præbiturus fuerit. Exemplum potestatis patriæ jus vitæ & necis in liberos tribuentis refert, quasi imaginem imperii publici, quod patri tanquam principi & capiti competit in familiam, ejusque singula membra, vel potius est causa & fons imperii publici, & proinde non quasi omnino privatum in statu naturali, nec etiam civili, quatenus non subjacet imperio civili, considerari debet, sed quasi vestigium prisca juris sive imperii, quod pater, ut diximus, habebat in familiam & ejusdem membra, cujusmodi familiæ tanquam parvæ Respub. erant, nondum coalitis in societates & cœtus hominibus sive familiis illis, & proinde imperium quasi publicum.

X. 1. Nunc illud videndum est, num lex Evangelica libertatem illam arctius circumscripserit. Certe ut alibi diximus, non mirum est quædam quæ natura & per leges civiles licent vetari lege divina, eaque perfectissima, & præmium promittente natura humana majus: ad quod consequendum non immerito virtutes requiruntur, quæ sola naturæ præcepta excedant. Castigationes quæ neque infamiam neque damnum permanens relinquunt, & pro ætatis aut alterius qualitatis ratione sunt necessariæ, si ab iis fiant quibus leges humanæ id permittunt, puta parentibus, tutoribus, dominis, magistris, nihil habere quod cum præceptis Evangelicis repugnet ex ipsa rei natura satis intelligi datur. Sunt enim hæc remedia animorum non minus innocentia, quam pharmaca sensui ingrata.

2. De ultione aliter sentiendum est. Nam quatenus duntaxat animum dolentis exsatiat, illicitam esse etiam naturaliter, tantum abest ut Evangelio conveniat, supra ostendimus. Lex vero Hebræa non modo vetat odium asservari in proximum, id est, popularem, Levit. XIX. 17. sed & communia quædam beneficia talibus inimicis impendi præcipit. Exod. XXI. 4, 5. Quare proximi nomine ad omnes homines prolato per Evangelium, patet a nobis requiri, non modo ne noceamus inimicis, verum etiam ut beneficiamus, quod & diserte imperatur Matthæi V. 44. Lex tamen Hebræis graviores injurias permittebat ulcisci, non manu, sed adito judice. At Christus idem nobis non permittit, quod apparet ex illa oppositione, *Audistis dictum fuisse, oculus pro oculo: & mox: Ego vero dico vobis. Quamquam enim quæ sequuntur de arcenda injuria proprie agunt, & hanc quoque licentiam aliquatenus saltem restringunt, multo tamen magis ultionem improbare censenda sunt, quia veterem permissionem ut imperfectiori tempori congruentem rejiciunt: *ὅτι ἀδίκον ἔστι δικάσαι ἀπὸ τοῦ ἑσθίου, ἀλλὰ καὶ ἵσον ἔστι ἀρεξικάνειας, non quod iniqua sit justa ultio, sed quod ei præstet patientia, ut est in constitutionibus Clementis lib. VII. cap. XXI. II.**

3. Qua de re sic loquitur Tertullianus: *Novam plane patientiam docet Christus, etiam vicem injuriæ prohibens permissam a Creatore oculum exigente pro oculo, & dentem pro dente, contra ipse alteram amplius maxillam offerri jubens, & super tunicam pallio quoque cedi. Plane hæc Christus adjece- rit ut supplementa consentanea disciplinæ Creatoris. Atque adeo hoc statim renuntiandum est, an disciplina patientiæ prædicetur penes Creatorem. Sic per Zachariam præcipit, ne unusquisque malitiam fratris sui meminerit, sed nec proximi.*

mi. Nam & rursus: Malitiam, inquit, proximi sui unusquisque ne recogitet. Multo magis patientiam indixit injuriæ qui indixit oblivionem. Sed & quum dicit, mihi vindictam & ego vindicabo, proinde patientiam docet vindictæ expectatricem. In quantum ergo non capit, ut idem videatur & dentem pro dente, oculum pro oculo in vicem injuriæ exigere, qui non modo vicem, sed etiam ultionem, etiam recordationem & recogitationem injuriæ prohibet, in tantum aperitur nobis quomodo oculum pro oculo & dentem pro dente censuerit non ad secundam injuriam talionis permittendam, quam prohibuerat interdicta ultione, sed ad primam coercendam quam prohibuerat opposita talione, ut unusquisque respiciens licentiam secundæ injuriæ a prima semetipsum contineret. Facilius enim vim comprimi scit representatione talionis, quam repromissione ultionis. Utrumque autem constituendum fuit pro natura & fide hominum, ut qui Deo crederet ultionem a Deo expectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret.

4. Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem, dominus & sabbati, & legis, & omnium paternarum dispositionum Christus & revelavit & competentem fecit, mandans alterius quoque maxillæ oblationem, ut tanto magis vicem injuriæ extingueret quam & lex per talionem voluerat impedisse, certe quam Prophetia manifeste coercuerat, & memoriam injuriæ prohibens & ultionem ad Deum redigens. Ita si quid Christus intulit, non adversario sed adjutore præcepto, non destruxit disciplinas Creatoris. Denique si in ipsam rationem patientiæ præcipiendæ, & quidem tam plenæ atque perfectæ consideramus, non consistet si non est Creatoris, qui vindictam repromittit, qui judicem præstat. Alioqui si tantum patientiæ pondus non modo non reperiendi, sed & aliam maxillam præbendi, & non modo non remaledicendi, sed etiam benedicendi, & non modo non retinendi tunicam, sed amplius & pallium concedendi, is mihi imponit, qui non sit me defensurus, in vacuum patientiam præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ dico fructum, quod est ultio, quam mihi permisisse debuerat si ipse non præstat, aut si mihi non permittebat ipse præstaret, quoniam & discipline interest injuriam vindicari. Metu enim ultionis omnis iniquitas refrænatur. Ceterum passim emissa libertate, dominabitur utrumque oculum effossura, & omnem dentem excitatura præ impunitatis securitate.

5. Censet, ut videmus, Tertullianus non modo Christianis postulationem talionis esse vetitam, sed ne Hebræis quidem permisam, tanquam quæ vitio careret, sed majoris mali vitandi causa. Quod quin verum sit de tali postulatione, quæ ex odio venit, non est dubitandum, ut ex superioribus apparet. Nam hanc improbatam etiam illis qui inter Hebræos sapientia excelebant, nec legis verba tantum sed & propositum intuebantur, ex Philone apparet, apud quem Judæi Alexandrini in Flacci Judæorum vexatoris calamitate ita loquuntur: *οὐκ ἐφροσύμεθα, ὡς δίκασται, ἡμῶν ἐκ τῆς, δεδιδαγμένῃς πρὸς τὸ ἐπιπένομεν ἀνθρώπων κατὰ τὴν;* non delectamur, o domine, ultione de inimico: nam ex sacris legibus didicimus hominum misereri. Et huc pertinet quod Christus a nobis indistincte exigit, ut omnibus remittamus qui in nos deli-

Lib. VI.
cap. 18.
De off. 28.

querunt, Matth. VI. 14. 15. id est, ob sensum mali nostri malum illis nec procuremus nec optemus: nam id qui facit, ut cum Claudio loquar, *ferus est, legumque videtur Vindictam præstare sibi.* Quam ob causam Lactantius dictum illud Ciceronis commemorans: *Iustitiæ primum munus est, ne cui noceat nisi laceffitus injuria*, ait simplicem veramque sententiam duorum verborum adjectione corruptam: & Ambrosius idem illud Ciceronis dictum vacare ait Evangelii auctoritate.

COMMENTARIUS.

Incidimus hic iterum in eandem questionem, quam tractare incepimus etiam alibi *lib. I. cap. 2. §. 6.* scilicet an lex Evangelica tanquam nova eaque perfectissima libertatem hanc naturalem legibus naturæ concessam atque permissam arctius circumscripserit, quasi majus natura humana præmium promittendo, etiam majorem virtutum mensuram, atque est illa, quam lex moralis vel naturalis exigit, in illis requireret, qui destinati ad præmium hoc consequendum, & proinde juxta ejusdem normam viventibus exactiorem vitæ agendæ regulam legibus sive doctrina Christi præscriptam sequi incumbit; verum longe Auctorem nostrum aberrare ab eo, quod & sana dicitur ratio, & sacra docet Scriptura, ibidem demonstravimus. Primo enim nulla lex datur Evangelica opposita legi naturæ sive morali, quæ nihil aliud continet quam præcepta naturalia insita menti nostræ & cordibus hominum inscripta atque innata, id est, illa honesti & decori principia, quæ ratio dicitur nobis divinæ imaginis esse rudera atque reliquæ, cum quibus actiones, quæ a nobis proficiuntur, convenientiam habentes, dicuntur justæ, rectæ, honestæ atque legi naturæ sive morali congruæ, unde juxta dictamen rationis viventes non possumus aberrare ab eo, quod justum est, quodque convenit cum justitia & sanctitate divina. Quamobrem Protoplasti quamdiu integri scelerisque puri sequebantur naturæ impetus, & mentis nullis pravis cupiditatibus agitatz discursum, in eadem sanctitate permanebant, quæ ob communicationem divinæ imaginis ornati. Itaque non opus erat illos edocere leges naturæ, ut sancti essent, ad exemplum Creatoris sui, cujus purissimis recenter manibus formati, & quidem adeo perfecti sanctique, ut placeret Deo, hominem sui similem creasse, qui referret sui imaginem, operando quod rectum, justum, honestum, & proinde quod integræ naturæ suæ conveniebat, quodque divinæ imagini ad quam conditus erat consentaneum; voluntatis autem & mentis sequentes impetum, a recto tramite deflectere non poterant, atque ita rectam si tenuissent viam, id est, incorruptæ naturæ propensionem secuti fuissent, non excidissent beatitudine illa, cujus participes quamdiu integri vitæ scelerisque puri, quæ consistebat in illa

influxu ac communicatione, & conscientie tranquillitate, quæ ipsis liberrimum ad Deum aperiebat aditum, quem non metuebant tanquam vindicem criminis, cujus sibi denuo consilii Creatoris sui præsentiam effugere conabantur, sed venerabantur tanquam Creatorem, & tenerimo amplectebantur amore tanquam summum bonum, fontem & originem istius tranquillitatis & voluptatis, qua suavis illa cum Deo harmonia & communio animum afficiebat; hic felicitatis gradus erat conveniens naturæ humanæ integræ scelerisque puræ, quæ si nobis communicata, ejusdem quoque quemadmodum naturæ, sed utinam integræ! ita etiam felicitatis fuisset heredes ob communicationem divinæ imaginis: quemadmodum enim Deus semetipsum tanquam summum & perfectissimum bonum unice amat, ita quoque imaginem suam eodem amore amplectitur, atque proinde homo in statu integritatis si perstitisset, ejusdem felicitatis particeps fuisset, qua fruitor summus Jehova, quia semper sui similis, ut ita dicam, scilicet quia semper idem, id est, summe bonus, summe perfectus, sanctus, qui in se continet omnia, quæ vult & velle potest, cui nihil deest, quia nihil velle potest, quod non habet, nec nihil habet, quin habere velit. Itaque egregie errare mihi videtur Auctor noster, dum statuit præmium æternæ beatitudinis, quod non minus in V. T. quam Evangelio nobis proponitur, esse natura humana majus, est enim ipsi proportionatum, & conveniens: eum enim in finem homo conditus, ut in illa communionem & consuetudinem cum Creatore suo æterna frueretur beatitudine; erat hic finis status hominis naturalis, qui est status integritatis, quali in statu si permanisset Protoplastus naturæ suæ integritati convenienter vivendo, præmium illi respondens suis quasi meritis accepisset, scilicet vitam æternam atque beatitudinem, tanquam mercedem perfectæ obedientiæ legis naturæ sive divinæ, quam naturæ integer præstare poterat. Complectitur autem lex naturæ universalem justitiam, quæ est compages omnium virtutum, & idcirco antequam homo sibi præmium tanquam dictæ obedientiæ mercedem poscere potest, oportet ut legi omnino satisfecerit in omnibus, quæ a nobis exigit. Quamobrem maledictus ille, qui non manserit in omni-

omnibus, quæ scripta sunt: est enim lex naturæ divinæ sanctitatis typus, hominem informans de eo, quod facere sibi incumbit, ut convenienter isti sanctitati & justitiæ, quæ Deo naturalis, vivat, & in præmium liberaliter promissum mercedem vitæ æternæ cœlestis accipiat. Quemadmodum vero omnes virtutes, quæ sunt divinæ naturæ propriæ, imo eam ipsam constituunt, atque sunt legis naturæ objecta omnibus numeris omnique ex parte perfectæ atque absolutæ, quæ nulla constant mensura, ita ut neque augeri nec imminui possint, neque illis aliquid detrahi vel addi, quoniam ens summe perfectum & infinite sanctum, ac justum, quale est illud, quod Deum dicimus, quare oportet etiam, ut illa attributa, quæ divinam essentiam constituunt, sint ejusdem qualitatis ac naturæ; unde concludimus, si lex naturalis est typus divinæ sanctitatis atque justitiæ, & proinde hominis cordi, quatenus divinæ imaginis particeps, inscripta, ut sese in totius vitæ cursu componat ad illud exemplar, id est, ut vivat integræ naturæ convenienter, ut sanctus sit, quemadmodum Pater noster in cœlis, juxta Christi doctrinam; ergo nulla potest excogitari lex divina, quæ ad illam mercedem, id est, vitam æternam cœlestem consequendam alias virtutes exigere, aut diversam obligationem vel strictiorem vel laxiorem ex diverso virtutum gradu procedentem nobis imponere potest, quam est ea, quæ naturæ humanæ innata, quæ post lapsum renovata, atque repetita, & de novo promulgata per Moysen Israelitis, utpote quæ per naturæ depravationem quasi tenebris videbatur involuta, populus eas quotidie oculis intuens, quæ omnium cordibus inscriptæ leges, ad illarum obsequium atque observantiam magis magisque induceretur, neve etiam aliquam ignorantiam vel excusationis justæ haberet rationem, quoties summus legislator legum transgressiones populo suo ob oculos poneret atque imputaret; quamobrem lex moralis non excedit naturæ præcepta, sed nihil aliud quam jus naturale scriptum, ut ita dicam, & tabulis incisum, atque eatenus juri non scripto, sed menti insito opponitur, post lapsum repetitum ac renovatum, hominem ab ipso existentiam momento ad internam atque perfectam obedientiam sub promissione præmiorum obligans, easdem virtutes sectari, eademque officia præstare, tum quæ Deo, tum etiam quæ proximo debemus, imperans, quæ lex naturæ ab homine exigit, neque etiam Christiana doctrina quasi propter diversum virtutum gradum majorem perfectionem exigit ad majus præmium demerendum: idem enim finis, eadem merces, quam ex perfecta legis obedientia sibi acquisivisset homo, atque est illa, quæ in Evangelio nobis promittitur per fidem in Christum, qui per suam obedientiam & satisfactionem vitam æternam plenæ atque perfectæ obedientiæ præmium atque mercedem, qua per lapsum sumus destituti, neque unquam nisi per Messias intercessionem recuperare valeamus, omnibus, qui per fidem eum amplectuntur, ex gratia con-

donat. Itaque quamvis lex & Christiana doctrina quidem requirat virtutum atque officiorum, quæ præstare nobis natura imposuit, idem implementum, attamen non eandem vim & efficaciam præstat, quia nec eadem potentia & facultas in nobis adimplendi legem quoad omnia ejus capita, cujusmodi perfecta obedientia necessaria ad promissam mercedem demerendam: *maledictus enim qui non manserit in omnibus. Deum. 27. 26.* ita ut, *qui totam legem servavit & in uno lapsus fuerit, omnium reum fieri doceat Jacobus 2. 10.* Eundem enim finem iisdem mediis consequemur; non autem alius finis justitiæ legalis sive fœderis operum quam gratiæ; quem homo juxta naturæ suæ integritatem & rectitudinem, id est, divinam sibi impressam imaginem, fuisset consecutus; hac quippe ratione implevisset legem, atque ita tanquam ejusmodi perfectæ obedientiæ præmium & mercedem, æternam beatitudinem sive vitam cœlestem, quæ consistit in communiōe & consuetudine cum Deo, sibi quæsisisset; idem autem finis fœderis gratiæ. Huc spectat Christiana doctrina & omnia Evangelica dogmata, idem præmium propositum eadem vivendi ratione consequendum, scil. perfecta obedientia: quisnam autem perfecte quoad omnes numeros legi satisfecisset atque obtemperasse dicitur, ille scil. qui universaliter justus, qui nullas virtutes, nullaque officia, quæ Deo vel hominibus debemus, in actum deducere atque præstare omitit; ad ea autem servanda facultatem habebat Protoplastus, atque ita ad promissam mercedem demerendam; quippe naturæ suæ integritatem & voluntatis rectitudinem sequens operatus fuisset, quod imagini divinæ conveniens erat, atque ita suis ex operibus fuisset justificatus & æternam consecutus vitam, nec alia media illam adipiscendi exigere posset Christiana doctrina. Hæc etiam lex Evangelica juxta Auctoris nostri doctrinam, qui majus præmium polliceri oporteret, atqui dari nequeat aliud præmium, quam promissum adimplentibus legem moralem sive naturalem. Quamobrem igitur majorem virtutum mensuram vel exactiorem vivendi regulam exigeret lex Evangelica; mihi videntur hæc consequentiæ ex ipso rationis dictamine profluere, ut mirer hominem, rationem ducem sequentem, in contrariam posse ire opinionem. Verum alibi demonstravimus nullam dari legem talem Evangelicam, neque legem divinam sive moralem, perfectiorem lege naturali, quæ divinæ sanctitatis typus, imo ex eadem profluit, & idcirco nullo defectu laborat, sed omnibus numeris absoluta, imperans bona, justa & honesta, vetans mala, turpia & injusta. Verum integritate exuti, & depravata per lapsum natura nostra, impossibile ut legi naturæ satisfaciamus; imo adeo degeneres sumus, ut semper in vitium nitamur, atque cupiamus quæ negata, quæ mala & turpia, quemadmodum naturæ integritas hominem ad bona & honesta impellebat, sic natura, per lapsum depravata, hominem incitat ad faciend-

ca,

ea, quæ cum animi vitiiis inquinati propensione conveniunt, & proinde quæ mala sunt & turpia; imo adeo vitiiis dediti sumus, ut etiam si videamur meliora, attamen deteriora sequamur, ita ut septies cadat justus uno die. Itaque si per viam legalem salutem nostram atque æternam vitam, tanquam mercedem præstitæ obedientiæ demereri nobis incumberet, impossibile quid susciperemus: sumus enim natura æternæ morti emancipati, nulla a nobis proficiuntur opera, quin contaminata & inquinata, atque adpersa vitiorum maculis, quamobrem Deo exosa. Idcirco nulla mercede, nullo præmio digna, quorsum igitur majorem virtutum mensuram, & exactiorem vitæ agendæ disciplinam requireret Christiana doctrina, vel lex divina quædam perfectior lege naturali, quamvis virtutes necessario comitentur fidem in Christo, attamen nullo modo in hoc rerum statu requiruntur ad consequendum præmium æternum, neque, ut inquit Osiander, per modum causæ, neque per modum meriti, neque per modum conditionis sine qua non; idque ideo, quia ut Scriptura soli fidei tribuit justificationem, ita quoque eidem soli salvationem: olim enim, re integra, id est, naturæ integritate & rectitudine salva, lex vivificasset ex operibus; jam vero gignit agnitionem nudam peccati, ac merum est ministerium mortis seu condemnationis. Unde celeberrimus Cocceus *summa theologiae cap. 41. Obviam est eundem errori quorundam, qui, quum non audeant asserere, Deum in fœdere gratiæ exigere omnia opera, qua homo integer Deo debebat, tamen asserunt Deum exigere facta, tanquam causam sine qua non (sic enim loquuntur,) justitiæ. Qui non intelligunt legem operum esse immutabilem, & ut augeri, ita diminui non posse, neque aliam fieri, ut, si ex operibus quis justus futurus sit, necesse sit, eum omnia, quæ imagines Dei integra in homine sunt, fecisse & in nullo deliquisse; atque ideo non ut causam juris petendi præmium vitæ ac gloriæ æternæ. Quamobrem longe aliud medium, alia salutis, id est, vitæ æternæ obtinendæ ratio*

quærenda, & quidem nulla alia, quam est ea, quæ in Evangelio nobis revelata. Non per legem operum, sed fidei nos salvari atque æternæ vitæ participes fieri constat: hinc Paulus *legem operum & fidei opponit, Rom. 3. 27.* nullo nostro merito accedente, solis Christi meritis adscribenda nostra salus atque æternæ vitæ communicatio: ejus interventu Deo reconciliamur, & nobis aditus aperitur ad illorum bonorum possessionem, quibus animus exiari potest, ut nihil ultra cupiat vel desideret. Sed hæc Theologis tractanda relinquimus, nos tantum ea, quæ ex rationis dictamine deduci videntur, ad Auctoris opinionem examinandam, atque etiam tanquam sanæ rationi repugnantem, refutandam adduximus. Castigationes autem, quæ neque damnum, neque infamiam irrogant, non solum naturæ jure permissas, sed etiam præceptis Evangelicis non repugnare statuit Auctor, modo fiant ab iis, quibus leges civiles id permittunt; imo quibuscumque permissum socium admonere, castigare verbis atque corrigere, ut a vitiiis avocetur, & in rectam reducatur viam, cognatio naturalis & charitas, qua diligere proximum oportet, illud efflagitat. Verum hic Auctor habet sermonem de castigationibus severioribus, quæ quodammodo jure imperii in personam delinquentis adhiberi possunt, modo subsistant intra modum in societate civili præscriptum; procedunt quoque & hæc castigationes ex amore & charitate; & proinde nec naturæ juri, nec Christianæ doctrinæ adversantur. Parentes ob amorem, quo prosequuntur liberos, eos castigando emendare nituntur, ne ad interitum properent; sic etiam aliis, quibus incumbit educationis cura, ut tutoribus, præceptoribus atque magistris, qui etiam nomine parentum continentur, castigationes & correctiones emendandi causa adhibere quævis jura permittunt. Contra ultio omni jure prohibita, scilicet ut supra annotavimus, & proinde Christianæ doctrinæ adversa. Vide quæ ad hanc quæstionem pertinent a nobis annotata *cap. 2.*

6. Quid autem de ultione dicemus, non quatenus præteritum respicit sed quatenus in futurum cavet? Sane & hanc condonari vult Christus, primum si qui nos læsit testimonia probabilia de pœnitentis animi, Lucæ XVI 1. 3. quibus locis de pleniore quadam remissione agitur, id est, quæ etiam in jus veteris amicitæ restituat eum qui peccavit; unde sequitur, ut nihil ab eo pœnæ nomine exigi debeat. Præterea etiam si absint talis pœnitentiæ signa, damnum haud nimium grave insuper habendum Christus præcepto dimittendæ tunicæ docet. Quin & Plato dixit non referendum malum ei πεινάς τῶνδε χαλεπώτερον πάχον, *etiamsi quid gravius patiendum nobis immineat, qui sensus & apud Maximum Tyrium exstat. ἵεροσολίμωνος δὲ λέγει, id est, actionem ob acceptam contumeliam aliquam (qualem Christus alapæ nomine indicat) negabat Musonius aut se instituturum, aut*

Eph. IV.
32.

Col. 3. 13.

aut cuiquam ut institueret auctorem fore: multo enim rectius condonari talia.

7. Quod si dissimulatio magnum secum periculum ferat, ea cautione contenti esse debemus, quæ quam minimum noceat. Nam ne apud Hebræos quidem in usu erat talio, ut Josephus & alii Hebræorum doctores notant, sed solebat qui læsus erat ultra impendia a se facta, de quibus seorsim lex existat Exod. XXI. 19. (hæc enim est simpli restitutio nihil pœnale continens) pro talione pecuniariam multam accipere: quod & Romæ factum docet apud Gellium Favorinus. Sic Josephus domini nostri Jesu educator, cum uxorem suam adulterii compertam crederet, divortio se liberare maluit, quam committere ut traduceretur: atque id fecisse dicitur quia justus erat, id est, vir probus ac facilis: ad quem locum Ambrosius ait, non tantum ab ultionis atrocitate, sed etiam ab accusationis severitate alienam esse justis personam; sicut & ante Lactantius dixerat, *neque accusare quemquam crimine capitali justo licebit*. Justinus de Christianorum accusatoribus agens: *Nolumus*, ait, *eos puniri, qui in nos calumniantur. Sufficit illis sua pravitas & rerum bonarum ignorantia*. Lib. xx. c. 1. Lib. vi. c. 10.

8. Restant pœnæ quæ non privato sed publico bono consulunt: partim tollendo aut coercendo nocentem ne cui noceat, partim deterrendo alios severitate exempli, quas non sublatas a Christo certissimo argumento alibi probavimus, quod cum sua daret præcepta simul testabatur se nihil legis tollere. Lex autem Mosis, quæ in his rebus quamdiu stabat respublica stare debebat, magistratibus rigide imperabat ut homicidia & alia quædam crimina puniret: Exod. XXI. 14. Num. XXXIII. 14. 37. Deut. XXIX. 13. Quod si Christi præcepta consistere potuerunt cum lege Mosis quatenus supplicia etiam capitalia irrogabat, possunt & cum humanis legibus divinam hac in parte imitantibus consistere.

C O M M E N T A R I U S.

VIndictam privatam atque ultionem illicitam diximus, ex animo, odio & ira erga proximum percito, proficiscentem. Verum quatenus adhibetur ad jus suum persequendum, vel securitatem tuendam, eatenus non magis illicitam, quam sui defensionem suscipere vetitum dicendum puta. Quamobrem hæc ultionis species, quæ tendit ad imminens periculum averendum, & sibi in futurum cavendum, ne quid nobis damni inferatur, de qua Auctor hic agit, non illicita vel repugnans Christi doctrinæ, ita ut, si læsus ex probabilibus signis atque indicii perspiciat lædentem nondum exuisse lædendi animum, potest, ubi magistratus copia est, eum adire atque sollicitare, ut sibi in futurum caveat; quod si autem ille, qui nos læsit, testimonia probabilia det pœnitentis animi, nulla amplius opus erit præservatione sive

cautione in futurum, & proinde judicis auxilium implorare non necessum: magis enim securi ab eo, qui sponte deposuit nocendi animum, quam si judicis auctoritate coactus, invitus securitatem promiserit. Quod de damno haud nimium gravi hic disserit Auctor, examinavimus dicto loco *lib. 1.* ad quem lectorem remittimus. Quod si verendum, ne dissimulatio, opprobrii vel injuriæ magnum secum periculum ferat, & dum perferendo & dissimulando veterem injuriam sæpe invitamus novam: impunitatis enim spes magna peccandi illecebra, ut alibi annotavimus; ea cautione contentum eum esse oportere, qui læsus est, Auctor statuit, quæ quam minime nocitura videtur, id est, ne par pari referri petamus; cujusmodi cautio vindictam & ultionem redolet, atque sæpius magnam iniquitatem & absurditatem

tem contineret; quamobrem annotavimus *lib. 1. cap. 2. §. 8. n. 7.* neque extra iudicium neque in iudicio permissam cuique facultatem exigendi talionem, scil. simplicem, unde ex Josepho notat Auctor, ne apud Hebræos quidem in usu fuisse talionem, argumentum quod & hanc lenitatem naturalis quoque ratio dicitur Hebræis, & idcirco non ex novo Christi aliquo præcepto nos ad maiorem lenitatem vel charitatem obligante, hanc cum proximo erga nos delincente, agendi rationem, postquam Evangelii lux nobis affulsit, derivandam, at non erepta cuique læso facultas jus suum persequendi coram iudice, modo absit omnis ira & vindictæ cupido, ita ut præstet de jure suo potius aliquid remittere, quam summo jure uti, & delinquentem ultionis studio in jus rapere, ut hac ratione patiatur se eodem malo eodemque affici dolo, idemque perferre, quod molitus est in alios, idque tamen sub hac cautione, ne quid inde publica vel privata cujusque securitas detrimenti capiat. Verum non videtur iniquitatis quid continere, quod jure divino permissum: fundatum autem jus talionis in lege divina, quæ aperte *oculum oculo, dentem dente, manum manu, pedem pede, unctionem unctione, vulnus vulnere, tunicam tunica* pensari puniri-que jubet. *Exod. 21. 24.* Nec videtur sanz rationi adversari, ut unusquisque patiatur quod fecit; qui igitur statuere potest Auctor, talionem non fuisse apud Hebræos in usu, quibus hæc lex forensis data? Sed extat & lex alia *Levit. 24. 19. 20.* quæ apertius videtur inducere talionem, cujus hæc sunt verba: *Qui irrogaverit maculam cuilibet civium suorum; sicut fecit, sic fiet ei. Fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet: qualem infixerit maculam, talem suscipere cogetur.* Hebræorum Doctores statuunt hunc locum non esse intelligendum ad literam, sed fieri debere compensationem per externa bona, ideoque pretium pro oculo imponendum, & eodem modo de aliis læsionibus: nam qui, inquit, adeo rigide id fieri potuit? quippe cum non sit idem omnium robur, si qui oculum alteri effodisset, eidem alteri oculo fuisset extorquendus, periculum fuisset interdum, ne simul cum oculo vita eriperetur præter talionis legem; quod & idem facile posset contingere in mutilatione & sectione membri; quippe cum vulnera vix possint juxta eandem longitudinem, latitudinem & altitudinem redhiberi, ut dici possit, qui primus vulnus infixit, talione percussus, idemque ei factum, quod fecit. Non erit certe talio, si majus aut minus vulnus fuerit redditum, quam acceptum, ut notarunt ad dictum locum interpretes. Cui etiam accedit, quod justitiæ, quæ observari debet in pœnis infligendis & vindicandis criminibus, satisfieri nequeat, si tam rigide & stricte talionis lex foret observanda; quippe cum pœna debeat esse proportionata delicto, oportet diligenter examinari tum factum, tum etiam personæ, cui injuria facta, ratio haberi debet, ut consideret

prudens iudex a quo, & in quem, quidque fuerit admissum: ex personarum enim conditione, statu, vel dignitate, vel graviora, vel leviora delicta judicari solent, atque ejus intuitu pœna vel gravior vel levior discerni, quæ tamen cum circumstantiis istis collata, justam habeat proportionem, & eadem videatur, licet non præcise eodem modo exequatur: graviora enim sunt, quæ humiles audent in senatores, liberi in parentes, liberti in patronos; contra, quæ in hos statuerint illi leviora; at vero lex talionis ad literam intellecta eadem pœna affici jubet, qui pugnum duxit Principi, quique duxit e facie plebis homini, & si libertus patrono impias manus intulerit, nil gravius patietur, quam ut vicissim patronus liberto manus inferat. Quæ quis non videt esse valde absurda, ut inquit Matth. *de crimin ad lib. 47. tit. 4. de injuriis.* *Ex eodem fonte, pergit, & illud descendit, ut si monoculum visu privaveris, tibi non visus, sed oculus eripatur. Et contra, si monoculus tibi oculum erueris, amittat visum, qui visu non orbavit. Deinde justitia, qua in puniendo sibi locum vindicat, vult etiam locum ac tempus diligenter perpendi; neque enim idem crimen omni tempore atque loco æque grave aut leve est: multoque minus, ut Stoici philosophabantur, omnia delicta paria sunt. Lex autem talionis, ubi viget, ibi eadem pœna afficitur, qui in conspectu prætoris vulneravit, quique in obscuro fornice inter temulentos. Ultimo denique loco non potest retaliatio locum habere in omnibus criminibus, quin ipsa retaliatio foret aliquando crimen, atque hac ratione crimina criminibus cumularentur: non enim in iis, in quibus quod factum est pœna esse nequit. Sic in adulterio, furto, stupro, veneficio, plagio, sacrilegio, incestu, aliisque id genus criminibus, retaliatio sine summa turpitudine locum habere non potest. Quamobrem & nos eorum sententiæ accedimus, ut videre est *lib. 1. cap. 2. §. 5.* qui statuunt, non tam rigide talionis pœnam juxta literarum sensum interpretandam, quasi eodem malo delinquens afficiendus, quo affecit socium, sed pœnam æqualem & condignam crimini secundum proportionem Geometricam, atque manifestum videtur multam tantum pecuniariam reo a legislatore impositam, nisi forte, ut annotant interpretes, aut eam solvere non posset aut nollet: qui enim non habet in ære, luat in pelle. Itaque minacem duntaxat existimant fuisse talionis legem, si quis scil. pacisci de redimenda talione nollet; unde *ll. 12. Tab. Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto.* Hinc apud Gell. *lib. 20. cap. 1. Quæ enim ista acerbitas est, si idem fiat in te, quod tute in alio feceris; præsertim cum habeas facultatem paciscendi: & non necesse sit pati talionem, nisi eam tu elegeris? Quod edictum autem prætorium de æstimatione injuriis probabile esse potest. Nolo hos ignores, hanc quoque ipsam talionem ad æstimationem iudicis redigi necessario solutam, nam si reus, qui depasci noluerat, iudici talionem imperanti non parebat; æstimata lite, iudex hominem**

pecunia damnabat. Atque ita, si reo pactio gravis, & acerba talio visa fuerat, severitas legis ad pecunia multam redigebat. Ad quæ verba inquit vir eruditione florentissimus CONSTANTINUS L'EMPEREUR A B O P W Y C K de legibus Hebræorum forensibus. cap. 8. §. 1. Non erit a ratione alienum, si in foro Judaico, eundem procedendi modum ac viam servatam fuisse dicamus, ut talio etiam jure exigeretur, si ladens minus atrociter peccasset, aut depacisci nollet. Multa tamen pecuniaria sepe reus satisfacere possit, vel alia quadam ratione,

cui laesus acquiesceret: nam si Exod. 21. 30. morte dignus, eaque plectendus, id juris habebat, ut certo casu pretio vitam redimendi facultas esset; quidni id ipsum in leviori crimine admittatur? Legislator hac de causa utramque legem eodem loco proposuisse videtur; illam vers. 25. hanc vero vers. 30. ut posterior prioris esset explicatio. Hisce adde quæ lib. 1. dist. loc. disputavimus, ubi & de pœna, quæ ob publicam securitatem & tranquillitatem conservandam a magistratu infligitur, quondam delibavimus §. 8. ad quem lectorem remittimus.

XI. 1. Sunt qui ut contrariam sententiam tueantur adferunt summam Dei lenitatem in novo fœdere, quæ proinde hominibus, etiam magistratibus ut Dei vicariis sequenda sit: quod aliquatenus verum esse non negamus, sed non tam late patet quam illi volunt. Nam Dei ingens misericordia in novo fœdere patefacta præcipue spectat peccata contra primævam legem, aut etiam contra legem Mosis commissa ante acceptam Euangelii notitiam, Actor. xvii. 36. Rom. xi. 25. Actor. xiii. 38. Hebr. ix. 15. Nam quæ postea committuntur, præsertim si adsit contumacia, comminationem habent judicii multo severioris, quam illud fuit quod per Mosem est institutum, Hebr. ii. 23. iv. x. 29. Matth. v. 21. 22. 28. neque vero in altera tantum vita, sed & in hac ipsa in tales culpas Deus non raro animadvertit. 1 Cor. xi. 30. At talium facinorum indulgentia non solet impetrari nisi ipse homo de se quasi pœnas exegerit. 1 Cor. xi. 3. gravi quodam mœrore. 2 Cor. ii. 27.

2. Urgent iidem saltem pœnitentia ductis dandam impunitatem. *Synes. Ep.*
Sed ut omittam de vera pœnitentia hominibus vix esse ut constet, ⁴⁴
nec quemquam non impune sua malefacta laturum, si eam quovis modo profiteri sufficiat, Deus ipse non semper pœnitentia ductis omnem remittit pœnam. Quod vel Davidis exemplo apparet. Sicut ergo pœnam legis id est mortem violentam aut alioqui immaturam remittere potuit Deus, ita ut non levibus malis afficeret eum qui deliquerat, sic nunc quoque potest pœnam remittere mortis æternæ, atque interim peccatorem aut morte immatura ipse punire, aut velle etiam ut sic per magistratum puniatur.

C O M M E N T A R I U S.

MULTA Auctor noster in hoc §. differit, quæ neque cum sana ratione, multo minus cum vera & orthodoxa religione conveniunt, quod facile apparebit singula ponderanti atque diligenter examinanti Auctoris dogmata: a vero enim alienum misericordiam divinam præcipue spectare peccata contra primævam legem, aut etiam contra legem Mosis commissa ante acceptam Euangelii notitiam: quemadmodum enim alibi annotavimus divinam essentiam, sicuti est ab æterno, ita quoque im-

mutabilem: quod enim caret initio, id in æternum manet idem, & nulla ratione mutatur: nam æternum si mutetur, ab æterno mutatur, atque simul ita est in potentia ad mutationem, & actu mutatur, quod contradictionem involvit. Huic & aliz possent addi rationes, quas & alibi annotavimus. Sin autem nulli mutationi obnoxia, oportet, ut ejusdem qualitatis & naturæ sint omnes ejus virtutes atque attributa, quæ ipsam essentiam constituunt, quorum in numero est misericordia, quæ non minus

immutabilis quam iustitia divina, præterquam quod semper versetur circa idem objectum, & respiciat eundem finem, & proinde etiam ejus respectu immutabilis. Objectum divinæ misericordiæ est homo peccator, ærumnis ac miseriis & cruciatibus non temporalibus duntaxat, sed & æternis affici meritis. Finis ut divina gratia & clementia tanta a pœna liberetur interventu Mediatoris. Quemadmodum autem homo natura sua peccator esse non potest definire, ita semper opus habet misericordia divina, atque etiam hæc, quamdiu objectum existit, circa hominem peccatorem sese exerit, eaque *generalis* dici potest, quatenus Deus omnibus creaturis, in aliqua miseria constitutis, succurrit. Est & alia, quæ *specialis* dicitur, atque illa est, qua suorum miseretur, dum ex hominibus lapsis quosdam elegit servandos per Christum; quamobrem *vasa misericordiæ vocantur*. De speciali hic potissimum agimus, quia sermonem habet Auctor de misericordia in novo fœdere patefacta, quæ sua emphasi nihil aliud notat quam actuosam restaurationem hominis miseri in Mediatore, ut inquit summus Theologus Franc. Burmannus *Synops. lib. 1. cap. 23*. Habet itaque misericordia in genere pro objecto hominem peccatorem, & proinde multis miseriis obnoxium, in specie electos & fideles, in quos diffunditur, atque eos in possessionem salutis & vitæ æternæ mittit, quæ erant privati, & proinde in æternum miserrimi, utpote mancipati æternæ morti. Unde autem hæc miseria, nisi a peccato, quid autem peccatum nisi legis transgressio, cujus autem, moralis sive naturalis: nulla enim datur alia lex divinæ sanctitatis typus homini innata, & post lapsum quasi de novo promulgata per Moysen summi Legislatoris interpretem ac internuncium, ac præconem, unde ex lege novimus miseriam, in quam prolapsi per legis hujus transgressionem, contra hanc legem peccarunt & Patres in Veteri Test. & eorum posteri sub Novo quotidie peccant, neque constat aliam sub utroque fœdere legem, tanquam vivendi & agendi normam mortalibus præscriptam, cum una eademque lex hominem informans, de eo, quod facere vel declinare debeat, idem præmium, eadem pœna legem adimplentibus, vel contra eam peccantibus constituta. Hinc non magis veniam merentur Patres adversus legem sub V. quam eorum posteri sub Novo fœdere peccantes, atque propterea misericordia dici nequit Veteri Testamento, vel eo præcipue terminari aut esse variabilis, constituendo, ut inquit Osiander, pro ratione Veteris & Novi fœderis, cum illa sit æque ut iustitia divina immutabilis. Cui etiam accedit, quod, cum illa peccata, quæ contra primævam legem, id est, legem innatam, legem moralem, & proinde Moyseicam commissa, maxime adversentur iustitiæ & sanctitati divinæ, qui statuere possumus misericordiam divinam præcipue spectasse peccata ante acceptam Evangelii notitiam contra dictam legem commissa. Iustitia & misericor-

dia divina, tanquam duo attributa sub sensu divinæ naturæ propria, pari quidem passu ambulant, sed eo modo, ut una alteri nequeat officere, misericordia nequit aliquid detrahere iustitiæ, nec iustitia misericordiæ, multo minus se invicem tollere vel absorbere, quasi una alteri quandoque cederet; quemadmodum nulla queat esse communitio lucis cum tenebris, ita nullus potest misericordiæ divinæ erga peccatorem locus esse, nisi prius iustitiæ divinæ satisfactum, & proinde ante ejusmodi satisfactionem nulla potest fieri peccatorum remissio, misericordiæ divinæ effectus. Edixit quidem Deus se in millefimæ ætatis posteros misericordiam exercere, scilicet in eos, qui sui amantes præcepta servarent, quoniam salva iustitia & sanctitate sua nequit connivere & impunita relinquere peccata adversus eam, id est, legem Moysis commissa, atqui omnes legem, & in primi parentis lumbis reconditi, transgressi sumus, & quotidie transgredimur, omnes sumus natura pares, iisdem inquinati vitiis, eadem peccati labe adpersi, & proinde Deo exosi, ac æternæ mortis rei, a qua, ut dicere incepimus, liberari nos oportet per satisfactionem, quam omnibus numeris absolutam præstitit Christus adimplendo legem & satisfaciendo divinæ iustitiæ. Nonne ingens divina misericordia erga hominem peccatorem in eo patefacta, quod summus rerum arbiter Deus *Filium suum unigenitum* acerbissimo mortis generi tradiderit, ut ita illæsa sua iustitia, suam posset peccatori impertiri misericordiam, id est, remittere peccata, atque eum iterum participem facere æternæ vitæ ac beatitudinis, Christum per fidem, tanquam salutis suæ auctorem unicum amplectentem, nostra in se fuscipiendo peccata: fecit enim Jehova, ut in eum incurreret iniquitas omnium nostrum. Hæc est vis Novi fœderis, sese extendens ad omnes cujusvis generis homines, modo ad Christum conversi & in eum credentes. Universalis est hæc misericordia: omnes enim gentes spectat, sed non singulos homines, non omnes hac misericordia gaudent, multi quidem vocati, sed pauci electi; dependet hoc a liberrima divina voluntate, unde dicitur *sese misereri cujus vult. Rom. 9. 18*. Hac unica ratione a peccatis abluimur & quasi in integrum restituiamur, id est, recuperamus facultatem sive jus ad promissionem vitæ æternæ, & absque ea nulla peccatorum remissio, divinæ misericordiæ vis atque effectus. Egregie quoque errat Auctor, statuendo Dei misericordiam spectasse peccata ante acceptam Evangelii notitiam: Evangelium enim statim post lapsum cœpit annuciari, cum dictum protoplastis *Gen. 3. Semen mulieris conteret caput serpentis*. Semen mulieris Christus est, qui contrivit caput serpentis, id est, regnum peccati. Annunciatur hic homini consilium gratiæ, id est, liberatio ab hoc recens commisso peccato per semen illud benedictum, per quod benedicendæ erant quoque omnes gentes. Errorem vero errore cumulat Auctor, dum statuit iudicium multo severius in

in Novo Testamento institutum esse : tempus enim N. T. est tempus gratiæ non severitatis. Præterquam quod peccata contra legem Moysis commissa justitiæ diviniæ & sanctitatis e diametro contraria sunt , eamque maxime lædant , & proinde severissimum oportebat iudicium constitui in ejusdem legis transgressores , quo nullum severius ; propterea quod gravius peccatum nullum potest admitti , cum divina sanctitas & justitia semper sit eadem , & proinde peccata , quæ contra illam committuntur , sunt ejusdem generis ac naturæ , nec graviora vel leviora pro temporis diversitate ac mutatione dici possunt : quod enim extremum est divini iudicii edicitur *Deut. 27. Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus , quæ in lege scripta sunt.* Locus autem ab Auctore ex Epistola ad *Hebr.* adductus non concludit , quia pro intensione peccati ex manifestationis latitudine saltem vult intendi pœnam , quod etiam fit secundum iudicium Moysis , scilicet , ut geminato peccato , etiam duplicetur pœna atque geminetur , ut inquit Osiander. Nec minus erroneum est , quod statuit Auctor , ad peccatorum remissionem facere pœnas , quas homo de se ipso exigit , & quidem gravi mœrore ; nam ut respondet statim allegatus auctor : homo enim non pœnas de se ipso exigit in pœnitentia : hoc enim Pontificium est , atque etiam si pœnas a se ipso exigeret , non moveretur Deus propterea ad facinorum indulgentiam. Et quod si facinorum indulgentia subsequitur , præsupponitur homo pœnitens & contritus , quæ contritio non est ab homine ut eliciente quoddam opus , sed a Deo , malleo legis in cor ejus agente ; utrumque enim simul in nobis agit Deus , ut scilicet per pœnitentiam renovati liberemur a peccatorum servitute , & fide iustificati a maledictione etiam peccatorum liberemur. *2 Cor. 7.* Erroneum quoque est mœrorem de peccato , sive contritionem pœnam esse : quantumcumque enim mœror ille est , non tamen habet rationem pœnæ , cum potius sit metus & formido pœnæ. Papissimum autem redolet , quod Auctor statuit , Deum pœnitentia ductis & a culpa absolutis , aliquam adhuc pœnam infligere proprie dictam ; atque sibi hic non videtur constare Auctor noster : dixit enim §. I. pœnam generali significato esse *malum passionis , quod infligitur ob malum actionis.* Unde arguentari possumus , quod sublato malo actionis , simul quoque tollatur malum passionis , id est , cessante culpa , qua pœnam in nos provocamus , nullus quoque pœnæ locus ; ejus enim intuitu infligitur : ubi enim nulla scelera vel flagitia committuntur , ibi nec iudice nec vindice scelestum opus , unde in statu integro , quem per aureum seculum denotarunt Gentiles , pœnæ metusque aberant , cum sponte sua fidem rectumque colebant mortales ; pœna enim peccati necessaria sequela , quamobrem culpa & pœnæ sunt relata , quæ se mutuo ponunt ac tollunt ; unde sanæ rationi repugnaret , si diceremus Deum condonasse quidem peccata nostra , pœnam vero non remisisse. Exem-

plum Davidis , quod ad suam adstruendam sententiam Auctor adducit , non videtur mihi illud nostram oppugnare , sive respiciat locum *2 Sam. 12.* de morte filii ex adulterio nati , sive respiciat locum *2 Sam. 24.* ubi populus pestem sensit ob peccatum a Rege sive numerando atque lustrando populum admissum ; quippe , ut inquit idem Osiander , quamvis mors filii occasione peccati Davidici fuerit inflicta , non tamen fuit pœna Davidis sic proprie dicta post remissam culpam ; quia omnis pœna est a iudice irato ad vindictam & satisfactionem justitiæ ; remissa autem culpa , Deus non iudicis irati , sed patris castigantis , atqui ita ex amore emendare volentis filium , respectum induit , ideoque non tam fuit pœna , quam castigatio paterna & medicinalis ; verum mihi non videtur hæc responsio omnino satisfacere objectioni Auctoris , sive potius ejus opinionem evertere ; quippe si mortem filii consideres tanquam castigationem medicinale , effectu tamen est pœna , quæ excipit delictum , scilicet adulterium , quod cum Bathseba commiserat Rex David : occasione enim delicti præcedentis infligitur , atque dolor , quem ex filii morbo ceperat David , & contritio ob mortem instantem , non minus acerbæ fuit , quam gravissima pœna. Quamvis mors naturalis per se nequeat considerari tanquam pœna , quia fors omnibus communis , tam fidelibus quam improbis , attamen ob tenerrimum amorem , quo filium amplectebatur David , ejusdem mors immatura , tanquam pœna , delicti antecedentis sequela considerari debet. Mihi videtur responderi posse , mortem filii non esse pœnalem respectu Regis , sed subsecutam fuisse , ut hac ratione Deus justitiam suam , & sanctitatem suam ab omnibus calumniis & opprobriis intactam & illibatam conservaret , quibus forte ei adspargere voluissent gentes , a veri Dei notitia alienæ , impunita perspicentes tanta scelera & flagitia , quanta David commiserat , & proinde apud omnes gentes moratiores in eorum criminum numero habita , quæ summo supplicio expiari merentur : ipsam enim hanc rationem mortis filio imminentis exponit Propheta Regi , dum inquit : Dominus Deus transtulit quidem peccatum tuum , & proinde a pœna immunis non morieris ; verum tamen quoniam blasphemare fecisti inimicos Domini , mea interest , ut filius , qui tibi natus est , morte moriatur , ne hostes nominis mei calumniandi per te hanc causam invenisse gaudeant , cum etiam apud infideles & idololatrias scelestum habeatur , alterius uxorem per vim rapere & illius maritum occidere. Quod alterum exemplum atinet , respondet Osiander item non pœnam fuisse , quæ vindictam respexit , quod vel ex eo probari potest , quia ipse David elegit pestem , ut incideret in manus Dei potius , quam hominum , quia multæ sunt ejus misericordiæ ; si ergo horrendum est incidere in manus Dei irati , *Hebr. 10. 21.* utique debuit David manum Dei placati & misericordis intelligere ; verum ne quidem ab il-

la plaga tacitus David, sed populus: *Quidquid enim delirant Reges plebuntur Achivi.* Notandum tamen non innocentem plane fuisse vulgum, qui silentio factum Davidis approbaverat.

XII. 1. Rursum alii hoc accusant, quod cum vita simul spatium ad pœnitendum præciditur. Sed sciunt hujus rei a piis magistratibus summam haberi rationem, nec quemquam ad supplicium rapi nisi dato tempore quo peccata sua agnoscere ac serio detestari possit; qualem pœnitentiam, etiamsi opera morte interclusa non sequantur, acceptam Deo esse posse latronis cum Christo crucifixi exemplum probat. Quod si dicatur vitam longiorem ad magis seriam resipiscenciam prodesse potuisse, responderi poterit, inveniri interdum, quibus merito dici possit illud Senecæ: *Quod unum bonum tibi superest, repræsentabimus mortem: ut & illud ejusdem: quo uno modo possunt desinant mali esse;* quod Eusebius Philosophus dixerat: *ἐπιδαὴν ἐχθροῖον πᾶσι καὶ τὰ τέτρα ἐν τῇ πόλει δουλοῦντες τῷ ἐνταῦθα δεσμῷ τῆς κακίας πλείων ὀφείλουσι φύγειν.*

L. I. de
Ira, c. 16.
c. 15.

2. Hæc ergo, supra ea quæ operis initio diximus, responsa sunt illis qui supplicia aut omnia aut capitalia sine ulla exceptione Christianis prohibita volunt, contra quam nos Apostolus docet, qui cum regio officio usum gladii inclusisset ut exercitium divinæ ultionis, alibi orandum ait, ut reges Christiani fiant, & qua reges sunt innocentibus sint præsidio: quod quæ etiam post Evangelium propagatum magnæ partis hominum est improbitas, obtineri non potest, nisi quorundam morte reprimatur aliorum audacia, quippe cum ne sic quidem inter tot cruces & supplicia fontium satis tuta sit innocentia.

Lib. I.
Lib. XI.

Lib. XII.
I.

3. Neque tamen abs re erit Christianis rectoribus, saltem ex parte aliqua, imitandum proponere exemplum Sabaconis Ægyptii regis, pietatis nomine laudatissimi, a quo capitales pœnas in damnationem ad opus mutatas felicissimo successu narrat Diodorus: etiam ad Caucasum gentes quasdam ait Strabo: *μηδένα δουλοῦντες τῷ ἔξαμαρτήτων τῶν μύθων: nemini mortem irrogasse quamvis pessima merito.* Neque spernendum illud Quintiliani: *Nemo dubitabit: quin si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, salvos esse eos magis e republica sit quam puniri.* Notat Balsamo leges Romanas quæ mortis pœnam irrogabant a posterioribus Imperatoribus Christianis mutatas plerasque in alia supplicia, quo & acrius damnatis inureretur pœnitentia, & magis ad exemplum proficeret pœna diuturnior.

C O M M E N T A R I U S.

REcte respondit Auctor noster ad objectionem, quod sat temporis a piis magistratibus indulgeri atque concedi solet delinquentibus, antequam ad supplicium rapiantur, quo peccata sua agnoscere ac serio detestari possint ac divinam misericordiam implorare: non multum temporis requiritur ad resipiscendum; est enim hoc opus divinum, quod uno momento Spiritus sanctus in nobis operatur, atque etiam in vocatis ad salutem & electis semper solet præcedere, antequam ex hac vita demigrarunt: & quamvis incertum, quis electus & vocatus, certum tamen electos & vocatos nunquam absque vera resipiscencia & pœnitentia ex hac statione

tionem discedere; & quamvis veræ ejusmodi pœnitentiæ assidue comites esse soleant bona opera, tanquam falli nescia testimonia & indicia, ea tamen nihil conferunt ad eam perficiendam vel absolvendam, sunt tantum sequela & fructus resipiscentiæ & pœnitentiæ, quam Spiritus sanctus in homine pœnitente operatur, & proinde, quamvis ob temporis angustias delinquens præter nudam confessionem ejusmodi pœnitentiæ, quam testatur in semetipso sentire, nulla alia eam testificandi coram hominibus ipsi sit ratio reliqua, attamen non minus accepta Deo ejusmodi pœnitentia, quam ea, quæ ex actibus & operibus indies magis magisque conspicitur omniumque oculos incurrit, quia, ut diximus, nihil ejusmodi opera conferunt ad perficiendam vel augendam pœnitentiam, quam quidem indicia & testimonia sunt hominis vere pœnitentis, quemadmodum est confessio delinquentis: nihil enim interest an ore an opere eam testificer, modo ex vero & bono principio proficiatur: Deus enim qui cordis scrutator est, rationem habet eorum, quæ intus aguntur; pia mens bonos producit fructus. Frustra obijciunt vitam longiorem ad magis seriam resipiscentiam prodesse potuisse; quippe diximus pœnitentiam esse opus divinum in homine resipiscente operatum, ideoque veram ac seriam esse oportet, & hinc vitæ brevitatis ei nihil aufert, nec longitudo ei aliquid adfert, quod a Deo proficiatur suis numeris absolutum atque perfectum est, aliter ipsi non posset esse acceptum vel gratum, & proinde excipi a bono fine, scilicet ut peccatorum remissio subsequatur, quæ sine vera pœnitentia obtineri nequit. *Hinc donum cælestis datum*, a Chrysostomo vocatur. Itaque beneficium Dei laudat ac miratur ecclesia *Actor. 11. 18.* Quod *Gentibus dederis pœnitentiam ad salutem.* Quamobrem Paulus admonet Timotheum, ut patiens & mansuetus esset erga incredulos, *si quando*, inquit, *Deus illis det pœnitentiam, qua resipiscant a Diaboli laqueis.* Affirmat quidem se velle omnium conversionem, & exhortationes omnibus communiter destinat, efficacia tamen pendet a Spiritu regenerationis, quoscumque eripere vult

Deus ab interitu, eos Spiritu regenerationis vivificat, non quod pœnitentia proprie sit salutis causa, sed quia jam visum esse inseparabilem a fide & misericordia divina Calvin. *inst. cap. 3. lib. 3.* An vero supplicia omnia, sive ea, quæ capitalia sunt, Magistratui exercere licita sint, disputatum a nobis *lib. 1. cap. 2. §. 5.* quæ hic repetere supervacaneum foret. Hoc tantum notare volumus, omnia media, quæ conducunt ad securitatem generis humani asserendam, & conservationem societatis humanæ, & cujusque membri tuendam licite adhiberi posse, non solum permittente, sed etiam dictante, imo præcipiente recta ratione, ab iis, quibus cura incumbit omnem vim & injuriam propulsare a capite & a corpore civium & subjectorum. Quamobrem si moderata non sufficiunt ad tranquillitatem securitatemque obtinendam, violenta adhibenda remedia, ad improborum hominum pravas machinationes & nefaria molimina ac detestanda scelera in detrimentum generis humani & everisionem societatis naturalis excogitata sive admissa coercenda atque vindicanda. Quamobrem exemplum Regis Ægyptii non semper imitandum dicitur ratio, verum si delictum ejus est generis, ut sine sanguinis effusione cum respectu ad securitatem publicam & conservationem societatis compensari & vindicari possit, suadet ratio & naturalis æquitas vitæ parcendum. Verum ejusmodi pœnæ mitigatio in omnibus delictis locum habere non potest; sic qui proximi sanguinem effudit, ejus sanguinem effundendum esse summus legislator edixit; & sic in omnibus delictis venit examinanda ejus qualitas cum relatione ad societatis conservationem securitatemque, & comparatio instituenda inter delicti naturam, & detrimentum inde proveniens cum publica securitate, ut justa observetur pœnæ proportio. Sunt nonnulla delicta, quæ per se non quidem capitale supplicium ingerere videntur, verum per relationem ad detrimentum, quod inde posset capere Respublica, graviore animadversione vindicari suadet ratio, quæ admodum favet publicæ securitati & tranquillitati.

XIII. 1. Ex ea autem quam nos fecimus enumeratione finium pœnæ apparet nonnihil prætervisum a Tauro Philosopho, ex quo ita Gellius: *Quando igitur aut spes magna est ut is qui peccavit citra pœnam ipse sese ultro corrigat, aut spes contra nulla est emendari eum posse & corrigi, aut jacturam dignitatis in quam peccatum est metui non necessarium est, aut non id peccatum est, ejus exemplo necessario metu succurrendum sit, tum quicquid ita delictum est, non sane dignum esse imponendæ pœnæ studium visum est.* Nam ita loquitur quasi uno fine sublato tollatur pœna, cum contra omnes cessare oporteat ut pœnæ locus non sit. Deinde illum finem omitit, cum homo inemendabilis vitæ eximitur, ne plura aut graviora peccet: & quod de jactura dignitatis dixit, etiam ad alia damna quæ metuuntur extendendum fuit.

2. Me-

De Cl. l. 2. Melius Seneca cum dixit: In vindicandis injuriis hæc tria lex sequuta est, quæ princeps quoque sequi debet: ut aut eum quem punit emendet, aut ut pœna ejus ceteros meliores reddat, aut ut sublatis malis securiores ceteri vivant. Nam hic si per ceteros intelligas, non minus qui læsi jam sunt, quam qui lædi adhuc possunt, plenam habebis partitionem, nisi quod ad illud *sublatis* addendum fuit aut repressis. Nam & vincula & quæcumque est virium deminutio eo pertinet. Minus perfecta est illa *alio loco ejusdem Senecæ distributio: Hoc semper in omni animadversione servabit ut sciat alteram adhiberi ut emendet malos, alteram ut tollat.* Illud Quintiliani dictum aliquanto etiam imperfectius: *Omnis pœna non tam ad delictum pertinet quam ad exemplum.*

C O M M E N T A R I U S.

DE finibus pœnæ egimus; recte autem animadvertit Auctor, quod quemadmodum isti fines in pœna infligenda concurrunt, ita uno sublato, non statim tollitur pœna, sed omnes cessare oportet, ut nullus sit pœnæ locus, nec perperam quoque ab Auctore vincula sive carcer pœnis annumeratur; quippe solent & hoc coerceri homines improbi & facinorosi, quamobrem minoribus suppliciis carcerem annumerat Paulus 5. *Sent. 17.* & Callistratus *l. 7. ff. de pœn.* Hinc & exempla in vincula damnatorum occurrunt, ut cum is, qui alex ludendæ causa vim intulerit in latumias vel vincula publica duci jubeatur *l. 1. §. ult. ff. de aleat.* Sic tutor pecuniam ad prædiorum emptionem conferre pertinaciter recusans, aut quicumque ima-

ginem Cæsaris in invidiam alterius præferens vinculis publicis coerceatur. *l. 3. §. 16. ff. de suspect. tut. l. 28. §. 7. ff. de pœnis.* Non inficior quod carcer non pœna, sed mansio reorum dicatur, ad continendos, non vero coercendos vel puniendos homines facinorosos exstructus. *l. 8. §. 9. l. 35. ff. de pœn.* Verum id non obstat quo minus pœnæ loco etiam adhiberi possit, quemadmodum posterioribus temporibus inter pœnas haberi cœpit, quod eo emendari delinquentes posse animadvertum fuerit: hodie namque carcere etiam delinquentes puniri non modo omnibus notissimum, sed & praxi quotidiana confirmatum, inquit Carpz. *prax. crim. part. 3. quest. 130. n. 8.*

XIV. Ex his quæ dicta sunt hætenus colligi potest quam non tutum sit Christiano homini privato, sive sui sive publici boni causa pœnam sumere de improbo quoquam, præsertim capitalem, quam id jure gentium nonnunquam permitti diximus: unde laudandus est mos eorum populorum apud quos navigaturi instruuntur mandatis a publica potestate ad persequendos piratas, si quos in mari repererint: ut data occasione uti possint, non quasi ausu suo, sed ut publice jussi.

XV. Cui non dissimile est quod multis in locis receptum est, ut ad accusationes criminum non admittantur quibus id libet, sed certi homines quibus id muneris publica potestate impositum est: ut nihil quisquam faciat ad alienum sanguinem fundendum, nisi officii necessitate. Huc spectat Eliberinæ Synodi canon: *Delator si quis exstiterit fidelis, & per delationem ejus aliquis fuerit proscriptus vel interfectus, placuit eum nec in fine accipere communionem.*

C O M M E N T A R I U S.

A Libi notavimus postquam homines in societatem coaluere, & sub uno eodemque imperio cœtus celebrarunt, nemini privato facultatem competere pœnam de improbo sumendi,

di, præsertim capitalem: jus enim vitæ & necis alteri in alterum non competit, nisi summis imperantibus in cives & subjectos, præterquam quod quis ad sui defensionem & recuperationem rerum ablatarum, iis in locis, ubi iudicis adeundi copia non est, etiam cum inter necione invaloris sibi jus dicere licet. Aliud dicendum, si quis a summo imperante mandatum accepit: quidquid enim ex mandato gerit & agit, fit nomine & auctoritate ejus, qui mandatum dedit, & proinde non exsequenti mandatum, sed mandanti imputandum; quidquid occasione mandati exsequendi evenit, modo non suscipiat quis mandatum, quod repugnet sanæ & rectæ rationi, atque naturali æquitati; quippe quemadmodum ejusmodi negotia per se illicita, mandari nequeunt, ita nec suscipi possunt, quin ambo & mandans & mandarius peccent. Quod ad exemplum ab Auctore allegatum attinet, mihi videtur cuique privato facultatem natura competere persequendi piratas tanquam communes hostes & publicæ securitatis violatores, qui eo ipso, quod societatis culturam atque omne commercium cum sui similibus tollunt atque præcidunt, quasi humanam naturam exuisse videntur: & proinde

inhabiles quibuscum societatem colere possimus, & ad recipienda illa officia, quæ jure naturalis cognationis & societatis alter alteri debet. Cui etiam accedit, quod libertas naturalis cuique genti concedit facultatem & jus commercia cum aliis colendi, & proinde jure naturæ libera cuique navigatio per mare, unde & mare cuique patet, quo jure alter alterum privare nequit, quin facultatem nanciscar piratam, tanquam juris mei injustum violatorem, persequendi, etiam violenta adhibendo remedia, quæ etiam cum vitæ amittendæ periculo conjuncta, etiam absque mandatis, quæ a publica potestate concedi solent: quod enim ea impetrari atque concedi soleant, id fit magis ordinis servandi causa, quam obtinendi jus defensionis & juris mihi quæsti tuendi adversus quoscumque violatores facultatem comparandi gratia. Quod in multis locis receptum, ut ad accusationes criminum non admittantur, quibus id libet, sed certi homines, quibus id muneris publica potestate impositum est, non ideo fit, quasi homine Christiano id indignum esset, verum ut delatorum malitia coerceretur, & calumniis ac falsis accusationibus omnis occasio eriperetur.

XVI. Sed & illud simul ex antedictis intelligitur, minime consultum esse homini vere Christiano, ac ne ipsum quidem decere, ut ad munera publica quæ de sanguine judicium habent sua sponte se ingerat, jusque vitæ ac necis in cives sibi tanquam omnium excellentissimo & Deo cuidam inter homines deferri æquum existimet ac profiteatur. Nam certe quod Christus monet periculosum esse de aliis judicare, quia quale judicium in alios ferimus tale nobis in paribus causis a Deo sit expectandum, omnino huc etiam pertinet.

Mat.
VII. I.

COMMENTARIUS.

Non dedecet hominem Christianum iudicis officio fungi, & sua sceleribus supplicia decernere atque animadvertere in homines facinorosos, eosque, si criminis atrocitas postulat, etiam ultimo supplicio afficere, ut e Christianorum societate tollantur iniquitates & flagitia, quæ impunita, divinam provocant iram, atque etiam publicam securitatem & tranquillitatem perturbant, imo penitus tollitur, sublatis capitalibus judiciis; sed dedecet hominem Christianum nimis avide affectare ejusmodi munia, quæ de sanguine judicium habent, quasi nimis promptum ad effundendum sanguinem humanum, a quo maxime alienum oportet esse hominem vere Christianum, cui incumbit diligere proximum ut sese ipsum, & idcirco ejusmodi munia non ideo affectare oportet, ut sibi occasionem & facultatem nanciscatur humanum sanguinem effundendi, sed per legitimos tramites calumniantium sive delin-

quentium iniquitates expellat, ut liceat in pace vitam transigere atque societatem & commercia colere, quibus sine mediis vitam nec commode nec beate transigere possumus. Dolendum quidem quod natura humana adeo depravata sit, ut absque ejusmodi de sanguine judicii secure vivere, nec societatem colere possimus; verum non dedecet hominem Christianum tanquam membrum societatis civilis, & proinde cui incumbit ejus conservationem securitatemque tueri, vindicem esse delictorum, quæ sponte contrahuntur atque ab hominibus facinorosis committuntur, & publicam securitatem violant vel penitus tollunt, & societatem plane evertunt, & in belluarum quasi leoninam societatem convertunt: in qua non hospes ab hospite tutus, nihil sanctum nihil inviolabile est ab improborum hominum impiis manibus atque nefandis machinationibus. Cui etiam accedit, quod humana de sanguine judicium non

Oooo

non hominum constituta arbitrio, eorumque quasi placito & voluntate pro fundamento habent, cui innitur eorundem legitima constitutio; verum divinæ ordinationi adscribenda, & proinde etiam in Hebræorum Theocratia obtinuerunt, atque ipse summus legislator leges forenses dedit, quæ formam ac modum præscribunt vindicandi atque puniendi crimina, quorum in numero non paucæ, quæ capitalia supplicia important; quamobrem non sibi sed Deo iudicium habere dicuntur iudices, & Reges Dei vice decernere iustitiam. Quis autem eo processit audaciæ, ut diceret a sanctissimo numine aliquid proficisci posse & hominibus imponi, quod officio hominis Christianorum sacris initiati repugnaret, præterquam quod & ipsa naturalis ratio satis manifeste dicitur eiusmodi iudicia maxime inservire societatis conservationi, & humani generis summopere interesse eadem habere; qui autem haberi possunt nisi iudices constituantur, qui de criminibus cognoscant & sua sceleribus supplicia decernant? quæ autem ratio, cur quis amore erga Patriam vel Rempublicam aut societatem, cuius pars atque membrum est, non ambiret atque peteret sibi demandari eiusmodi munia, quæ ad publicam securitatem tuendam & communem omnium tranquillitatem conservandam introducta; ejus autem generis sunt illa munia, quæ de sanguine iudicium habent expiandorum criminum causa; nulla itaque ratio, cur non æque ad illa, quam alia honesta munia sese ingerere permittitur ac licitum, modo quis idoneus ad illa obeunda; neque quidquam iniquitatis habet iustitiae & necis in cives sibi tanquam omnium excellentissimo & Deo cuidam inter homines deferri æquum existimare & profiteri: sin enim non solum res licita, sed etiam necessaria, imo ab

ipso divino legislatore quasi profecta delictorum & criminum vindicatio atque punitio, certe non iniquum quid petit, qui sibi deferri postulat munus iudicis, ut ad publicæ securitatis conservationem & suas operas conferat, nec etiam iniqua res, cui operam dare cupit; quippe tanquam Dei minister non frustra gerit gladium, sed eo uti ipsi incumbit ad animadvertendum in facinorosos, unde Deus ipsum Imperatorem accinxisse dicitur, quamobrem non tam humana auctoritate quam quidem divina punit fontes, Dei iudicia exercens. Vide *lib. 1. cap. 2. §. 5. n. 2.* Perperam Auctor noster interpretatur mentem Christi *Matth. 7.* Christus enim ibi non habet sermonem de publicis iudiciis, sed privatis & iniquis, quod sat manifestum ex contextu & explicatione seqq. quæ fiunt in contemptum proximi, orta ex meris suspitionibus incertis ac dubiis, quæque nimis rigida sunt ex odio profecta. Increpat Christus illos nasutulos, qui in alieno solo curiose ruspantur, dum in proprio lateant multa extirpanda atque eradicanda. *Plerique mortales, ait Salustius, ad iudicandum satis ingenii habent, aut simulam, veruntamen ad reprehendenda aliena facta aut dicta ardet omnibus animus.* Eiusmodi nasutulos depingit Horat. *lib. 1. Sat. 3. v. 25.*

Quam tua pervideas oculis mala lippus inunctis,

Cur in amicorum vitiis tam cernis acutum

Quam aut aquila aut serpens Epidauræus.

Unde Cic. *1. off. Eit nescio quo pacto, ut magis in aliis cernamus, quam in nobismetipsis, si quid delinquitur.* Et Seneca *28. de ira. Aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt.* Dum in memoriam revocare quisquis deberet, quod quidquid in alio reprehenditur, id unusquisque in suo sinu irveniet, ut idem inquit.

XVII. 1. Quæstio est non ignobilis, an leges humanæ quæ interfectionem quorundam hominum permittunt, interfectores jus verum præstent etiam apud Deum, an tantum inter homines impunitatem. Posterius hoc Covarruvæ & Fortunio placet, quorum sententia adeo displicet Ferdinando Vasquio ut nefandam vocet. Dubium non est, ut alibi quoque diximus, utrumvis legem facere posse in certis casibus. Utrum autem voluerit, partim ex verbis legis, partim ex materia intelligendum est. Nam si dolori lex indulget, pœnam humanam tollit non vitium, ut in marito qui adulteram uxorem aut adulterum occidit.

2. Si vero periculum respicit futuri mali ex dilatione pœnæ, censenda est jus ac potestatem publicam privato concedere ita ut jam privatus non sit. Hujus generis est lex illa in Codice Justiniano, sub rubrica, quando liceat unicuique sine iudice se vindicare vel publicam devotionem, ubi cuicumque licentia datur supplicio subjugandi milites populatores hac addita ratione: *melius enim est occurrere in tempore quam post exitum vindicare.* Vestram igitur vobis permittimus ultio-

Covarr. 4. decr. 12. c. 7. n. 8. Fort. tra- stat. de ult. sine legum illat. II. Vasq. 1. xv. Cont. ill. c. 8.

ultionem, & quod serum est punire iudicio subjugamus edicto, ut nullus parcat militi cui obviare telo oporteat ut latroni. Et lex subsequens de opprimendis desertoribus: cuncti, inquiens, adversus latrones publicos desertoresque militiae jus sibi sciant pro quiete communi exercendae publicae ultionis indultum. Huc & illud pertinet Tertulliani: In reos majestatis & publicos hostes omnis homo miles est.

3. Atque in hoc differt jus occidendi exules, quos bannitos vocant, ab istarum legum specie, quod ibi praecedit specialis sententia; hic generale edictum, accedente facti evidentia, vim latae sententiae obtinet.

C O M M E N T A R I U S.

PAUCIS verbis hanc quaestionem mihi determinari posse videtur, si in memoriam revocemus, quae alibi de natura summi imperii ejusque affectibus & origine disputavimus, tum etiam conditione, quae pervenit apud eos, qui in societatem coaluerunt, annotavimus: constat enim nullam societatem subsistere posse sine summo imperio, quod omnium civium voluntates dirigit ad unum eundemque finem, scilicet commune bonum, & proinde oportet, ut summus imperans habeat facultatem civibus praescribendi normam ac regulam agendi, quam sequi & observare necessum habent, quibus obsequendi gloria relicta, modo non repugnet dictamini rationis vel bonis moribus, pietati, ut & verecundiae: cujusmodi obsequendi necessitas profluit ex re ipsa, id est, societatis fabrica sive constitutione & natura summi imperii; quamobrem illum demum bonum civem dicimus, qui iussa summorum imperantium exequitur, & quidem promte sine mora, modo, ut dixi, non repugnet dictamini rationis & divino juri; quippe in hisce praevalet obsequium Deo debitum obedientia quam humanae potestati praestare nobis incumbit; quippe si cuique liceret examinare, an summorum imperantium iussa sibi imposita licita ac iusta sint per se, antequam ea exequitur, summa oriretur confusio, atque tranquillitas publica maxime turbaretur: in iis enim, quae administrationem civilem spectant, summum arbitrium penes Principem residet, qui quid publicae tranquillitati & conservationi societatis ac singulorum membrorum saluti conducit vel nocet judicat, ipsi incumbit dirigere civium actiones ad bonum commune obtinendum & malum depellendum, unde leges civibus dat, agendi regulam & normam praescribit, quam huic fini consequendo inservire posse judicat; boni autem civis est, ut diximus, actiones suas ad illam componere sine mora, adeoque absque haesitatione vel ulla deliberatione, deliberandi jus penes summum magistratum, exequendi quod legibus est sancitum, & faciendi iussa summi imperantis civibus incumbit, iniustitia, quae ejusmodi actum consequi potest, agentis conscientiam apud

Deum non mihi videtur reddere culpabilem, cum civis summi imperantis iussa exequens officio suo fungatur, & faciat quod divina & humana jura a se exigunt, ut alibi annotavimus. Et eatenus leges humanae non inter homines duntaxat impunitatem, sed & apud Deum jus verum praestant, quae cum a divina ordinatione derivanda summam potestatis origo, etiam omnia illa majestatis jura, quae necessario potestati summam adhaerescere debent, ab eodem principio profluunt; atqui nulla potestas diu posset subsistere, nisi ejus arbitrio relicta omnia imperare, vetare, permittere, punire, decernere, quae societatis conservationem & communem civium salutem exigere judicat, civibus obsequii necessitas incumbit; ergo utrumque divinae ordinationi adscribendum, & idcirco, qui humanae voluntati obtemperat, etiam divinae obsequium praestat. Quamobrem omni culpa vacuus & coram Deo & coram hominibus, qui actus a se proficiscentes ita dirigit, ut sint legibus a summo imperante latis conformes. Cum autem legis virtus sit, ut statim diximus, imperare, vetare, permittere, facile apparebit ab omni poena non humana, sed & divina immunitatem esse, qui facit id, quod lege permixtum; modo, ut diximus, summus imperans jus habeat hunc vel illum actum permittendi, quod facile perspici potest ex natura & qualitate objecti sive actus qui permittitur: permittendi autem ejusmodi facultas sese extendit ad omnes actus, qui cum tranquillitate & conservatione societatis relationem habent atque ei inserviunt; quorum in numero criminum atque delictorum vindicationes atque punitiones: si delicta enim manerent impunita, brevi actum esset cum humana societate; hinc non frustra Imperatores ac Principes accinxit summus rerum arbiter. Pertinet itaque ad summum magistratum coercendi atque animadvertendi in facinorosos facultas, inde tot poenales sanctiones & in divino & humano jure occurrunt ad coercendam improborum hominum malitiam, atque vindicanda & punienda delicta, quae in humani generis exitium & societatis detrimentum admittuntur. Quoniam vero delicta sunt diversi generis ac

naturæ, ita quoque variz constitutz pœnz in delinquentes delictis proportionatz; earum vero constituendarum, tum etiam exequendi ratio penes statuentem residet, id est, summam potestatem, quemadmodum penes singulos homines sive patresfamil. in statu naturali. Ex iis, quæ huc usque disputavimus, facile constare mihi posse videtur, an leges humanæ, quæ interfectionem quorundam hominibus permittunt, interfectores jus verum præstent apud Deum, an tantum inter homines impunitatem? Qui peccare videri possit, dum exequitur quod justum & rectum est præsumendum: nihil enim dubitandum, quin justa pœna, quæ a summa potestate in facinorosos statuta, penes quos residet jus vitæ & necis, & idcirco eis incumbit de delicti genere & natura judicare, tum etiam definire pœnas, quas subire merentur delinquentes, cujusmodi facultas adeo cohæret summo imperio, ut ab eo divelli nequeat, & proinde ab eadem origine & divino placito derivanda; itaque quod fit mandato vel permissu Principis, quasi divino quoque consensu accedente fieri existimandum, & proinde omni culpa coram Deo vacuus dicendus, qui nihil aliud egit, quam quod sibi mandatum vel permissum, neque ulterius sese circa vindicanda & puniendâ delicta humana potestas extendit, oportet ut

delictorum gravitas ponderetur atque examine- tur, ut pœnarum inde proportio, & proinde earum justa fiat distributio, & quam maxime eritendum, ut quam minime in capitalibus præsertim pœnis decernendis a divino jure recedamus; quoties itaque lex concedit atque permittit læso ultionem propriam, privatos cives quasi executores justitiæ constituit, itaque non tam privata ultio est, quam publica vindicta, singulis certo in casu exequi permissa ab eo, qui jus vitæ & necis habet in delinquentes; & hac ratione tatus in conscientia maritus, qui lege permittente adulteram uxorem vel adulterum occidit, neque lex non tam dolori indulget hoc in casu, quam justa pœna vindicat crimen adulterii, cujus executor maritus constituitur, & proinde non suo, sed permissu & auctoritate publica executionem facit. Concedit legislator, quod jus suum in statu naturali marito competit, itaque non indulget solum justo ejusdem dolori, quam quidem permittit, ut utatur jure sibi in uxorem vel adulterum naturaliter competente, nec etiam adeo respicit doloris, quamvis justis, per vindicationem vel ultionem criminis compensationem, quam sceleris admissi expiationem, quam exigit justitia expietrix, & suadet publica securitas atque utilitas, quæ est scopus legislatoris.

XVIII. Nunc illud videamus, sintne omnes actus vitiosi tales ut puniri ab hominibus possint. Pro certo habendum est, non omnes esse tales. Primum enim actus mere interni, etiamsi casu aliquo, puta per confessionem subsequutam, ad notitiam aliorum perveniant, puniri ab hominibus non possunt, quia ut alibi diximus, naturæ humanæ congruum non est ut exactibus mere internis jus aut obligatio inter homines nascatur. Et hoc sensu accipiendum est quod dicunt leges Romanæ: *Cogitationis pœnam neminem mereri.* Id tamen non obstat quo minus actus interni, quatenus in externos influunt, in æstimationem veniant non sui proprie sed actuum externorum, qui inde meriti sui accipiunt qualitatem.

COMMENTARIUS.

CUM pœnz eo fine a summa potestate infligantur, ut homines improbi a nocendo deterreantur, tum etiam ne securitas publica lædatur, vel societati ejusve membris noxa inferatur; atqui tale quid non actu inferitur per actus mere internos sive cogitationes de peccato aliquo; sequitur ob cogitationes pœnam neminem pati oportere, ut inquit Ulpianus l. 18. ff. de pœnis. scilicet quamdiu in terminis cogitationis permanet, nec ad externum actum progreditur. Quamobrem nuda de homine occidendo cogitatio non sufficit ad homicidii pœnam, sed cum actione oportet concurrere, non quidem ipsa homicidii patratiōne, sed actu huic proximo. *Quis æquum censet quemquam pœnam*

*dare ob eam rem, quod arguatur malefacere voluisse, inquit Cato apud Gellium lib. 7. cap. 3. Neminem, qui malefacere voluit, plecti æquum esse, nisi quod factum voluit etiam fecerit, idem ille inquit. Aliud in foro divino obtinet, ibi nuda voluntas & omnis iniquus motus ad nocendum fratri punitur: Deus enim puram ab omni iniquitatis labe immaculatam mentem exigit. Huc pertinet illud Philonis Judæi: *Dum turpia cogitamus, vel sola mentis imaginatione, jam rei sumus cogitationis.* Unde & sola concupiscentia non extra legis divinæ pœnam constituta, teste interprete legis fallere nescio Christo Matth. 5. 28. Nec ab hac opinione alienos etiam Ethnicos fuisse, multa eorum probant*

bant testimonia. *Latro est*, inquit Seneca, *etiam antequam inquinet manus. Exercetur atque aperitur nequitia non incipit.* unde Juvenalis Sat. 13.

Nam scelus intra se tacitum qui cogitat ullum, Facti crimen habet.

Incesta est etiam sine stupro, qua cupit stuprum.

Seneca. Cum enim ratione & mente, quæ agit cogitando & cupiendo, consistat divina imago, etiam cogitata & iniqui animi motus coerces Deus, utpote quibus ejus sanctitas castitasque maxime commaculatur, quamobrem merito legis pænæ subjacent. Cui etiam addi potest, quod lex divina etiam ob id punit cogitationis peccatum, quia illud fini suo contradicit, nempe vitæ æternæ, quæ hominem

sine macula requirit. Sed alius est in foro humano, ut dicere incepimus, alius legibus humanis peccata & crimina vindicandi propositus: concernit enim ille noxam, quæ inferri potest, vel jam illata, aut actui proxima, id est, quæ non in nudis cogitationis terminis consistit, sed cum externo jam aliquo actu conjuncti sunt. Quamobrem scelera & delicta nonnunquam puniuntur, quæ ad aliquem conatum, licet non ad ultimum finem pervenerint. Non extra crimen itaque, qui Principi insidiatus est, qui venenum coxit, in foro cum telo hominis occidendi causa ambulavit, virginem vitiandi causa in terram prostravit, etiamsi non consummaverit aut perfecerit facinus. Vid. Anton. Matth. in *Prolegom. de crimin.*

XIX. 1. Secundo, puniri ab hominibus nequeunt actus inevitabiles naturæ humanæ. Quamquam enim peccatum esse non potest nisi quod libere fit, ab omni tamen omnino peccato & semper abstinere supra humanam est conditionem, unde cognatum homini esse peccare inter Philosophos Sopater, Hierocles, Seneca, inter Judæos Philo, inter historicos Thucydides, inter Christianos plurimi prodiderunt. *Si puniendus est*, inquit Seneca, *cuiuscumque*

De ira lib. 11. c. 31.

præsumptivum maleficumque ingenium est, pænâ neminem excipiet. Sopater vero,

ἴσως ἂν ἡς οἷς ἀναμαρτήτους καὶ ἀλάζῃ, τὸ μέτρον ὑπερβαίνει τῆς τῆ φύσει ἐπινοουμένης. Si quis homines puniat tanquam qui ab omni peccato vacare possint, mensuram excedit ejus quæ secundum naturam est correctionis. Quod Diodorus Siculus vocat

Lib. XI.

συναδικίαν τῶν κοινῶν ἀνθρώπων ἀδικειῶν, injuriam esse adversus communem hominum imbecillitatem: alibi, τῆς ἀνθρωπίνης καὶ κοινῆς ἀδικειῆς ἐπιλασθῆναι, oblidisci infirmitatis ejus quæ communis est humano generi. Is quem dixi Sopater dissimulanda ait τὰ μικρὰ καὶ συνήθη τῶν ἀμαρτημάτων, *culpas minores & quasi quotidianas.*

Lib. XVII.

2. Imo dubitari potest an hæc recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem quam in specie habere videntur in sua generalitate considerata non habeant. Plutarchus Solone: *δὲ ὅτι πῶς τὸ δυνατὸν γερῆ φεῶς ἔ νόμον, οἱ βέλτεροι χρησίμως ὀλίγους, ἀλλὰ μὴ πολλοὺς ἀχρήστους καὶ ἀλάζῃ: oportet legem scribi secundum id quod obtineri potest, si quis velit paucos utiliter, non multos inutiliter punire.* Sunt & quædam non humanæ simpliciter naturæ, sed huic & nunc inevitabilia ob corporis concretionem in animum transeuntem, aut adultam consuetudinem, quæ tamen puniri solet non tam in sese quam ob culpam præcedentem, quia aut neglecta sunt remedia, aut ultro attracti in animum morbi.

COMMENTARIUS.

Nimis durum foret, si leges humanæ ejusmodi vitæ agendæ rationem civibus imponere possent, cujus humana natura vix capax; utpote quæ post lapsum perfectione & integritate originali exuta, multis erroribus & vitiis obnoxia, quos effugere divini potius quam humani generis virtus atque potentia: *nemo enim sine vitiis nascitur, optimus ille, qui minimis vitis*

getur, juxta illud Horatii: ita ut septies cadat iustus uno die; vix cohibere possumus ad vitia pronam naturam, quin aliquando deflectamur a recto tramite, nisi accedat divina gratia per Spiritum nobis communicata, qua dirigimur in viam virtutis, quam non cuivis largitus est Deus, neque etiam vix ad eam mensuram electis, ut nunquam peccent; hæc naturæ integritas non in hac, sed cœlestis vitæ statione speranda, unde recte Pufendorfius: *Nimis durum foret, pœnis humanis subicere velle minutissimis quoque lapsus, quos in ista natura conditione non datur effugere, quantamcunque attentionem quis adhibere instituat. Leges enim pœnales accommodari & attemperari debent ad naturam humanam conditionem: ultra possibile enim neminem obligari oportet: impossibile enim ita vitam transigere, ut nunquam in errores incidamus, & aliquando in lapidem impingamus: est enim hoc aliquid inevitabile depravata natura nostra. Verum in nobis tamen residet vitium hujus depravationis ipsi auctores, & proinde actus vitiosi nobis imputandi, quamvis inevitabiles, facultas homini integro data abstinendi a peccato atque evitandi lapsum; quod autem sese circumveniri atque ad legem transgrediendam induci permiserit sua culpa, cujus & omnes posterius heredes, quia ejusdem corruptæ & ad omnia vitia pronæ naturæ participes; quippe cujus ex lumbis omnes progeniti, & proinde eadem peccati labe adpersi; unde nitimur in vetitum semper negata cupimus, atque cujusque generis dediti vitiis atque flagitiis, qualis inclinatio nobis naturalis, & idcirco natura ab ipso conceptionis momento peccatores existimus.*

Unde perperam Auctor statuit, dubitari posse, an ejusmodi actus inevitabiles & lapsus recte & proprie peccata dici possint, cum peccatum esse nequeat, nisi quod libere fit; atqui libertatem, quam in specie habere vident, in sua generalitate considerata, non habent, uti disputat Auctor; ergo peccati nomine vix venire posse videntur. Quippe ut respondet Pufendorfius: *Non sequitur, moraliter impossibile est, ut hominem non aliqua peccata incursent: ergo ista peccata quotidiana incursionis, qua vocant, peccati rationem exuunt.* Vel ut inquit Zeigl. *Peccati natura non est estimanda ex respectu ad voluntatem agentis, ita ut peccatum esse nequeat, nisi sit proæreticum, sed ex intuitu legis, qua requirit non tantum actualem, sed etiam habitualem rectitudinem & dilectionem Dei ex omnibus viribus, quales utique haberi poterant, nisi culpa nostra earum integritas fuisset amissa.* Sic igitur statuendum, pergit, *carentiam perfectionis congenita, & proclivitatem ad malum, seu concupiscentiam mali esse veri nominis peccatum, atque hinc motus concupiscentia etiam primos vere & proprie dici peccata, ut maxime sint involuntarii.* Unde Paulus concupiscentiam originalem peccatum appellat Rom. 7. 7. Quando vero dicit Auctor esse *quædam hic & nunc inevitabilia peccata ob corporis concretionem in animum transeuntem, aut adultam consuetudinem, qua puniri non solet non tam ob sese quam ob culpam præcedentem,* perperam hoc statuit: nam ubi accessit consuetudo peccandi, ibi ejus etiam haberi ratio solet, & puniuntur ejusmodi peccata in sese, eo ipso, quo iterantur & consuetudine roborantur. Vid. Osland. ad h. l.

XX. 1. Tertio, puniendæ non sunt peccata quæ nec directe nec indirecte spectant ad societatem humanam, aut ad hominem alterum. Ratio est, quia nulla est causa cur non talia peccata relinquuntur Deo puniendæ, qui & ad ea noscendæ est sapientissimus, & ad expendendæ æquissimus, & ad vindicandæ potentissimus. Quare ab hominibus puniendæ talis institueretur plane sine utilitate, ac proinde mendose. Excipiendæ hinc sunt pœnæ emendatorix, quæ causam habent ut qui peccavit melior fiat etiam si forte id aliorum non intersit. Puniendi quoque non sunt actus oppositi virtutibus quarum natura coactionem omnem repudiat, in quo genere sunt misericordia, liberalitas, gratiæ relatio.

L. VII.
de ben. c.
6.

Idem eod.
lib. c. 7.

2. Tractat hanc quæstionem Seneca, an ingrati vitium impunitum esse debeat; & cur debere, adfert multa, sed hoc præcipuum, quod & ad alia similia extendi potest: *Cum res honestissima sit referre gratiam, desinit honesta esse si necessaria est, id est, honestatis gradum excellentem amittit, quod sequentia indicant: non enim magis laudabit quisquam gratum hominem quam eum qui depositum reddidit, aut quod debebat citra iudicium solvit.* Mox: *non est gloriosa res gratum esse, nisi tutum est ingratum fuisse.* Aptari ad hujus generis vitia potest illud Senecæ patris in controversiis: *Ego reum non laudari desidero, sed absolvi.*

C O M-

C O M M E N T A R I U S.

Vellem equidem, ut Auctor nobis suppeditasset ejusmodi peccatorum exempla, quæ in actum deducta, nec directe, nec indirecte societatem humanam vel ejusdem membra spectant; quippe cum homo sit animal sociale in quocunque statu constitutus, sive naturali sive civili, semper actus qui ab ipso proficiscuntur relationem suam habent sive directe vel indirecte ad societatem vel sui simillimum, id est, socium, ita ut etiam si duntaxat semetipsum noxa spectet, vel in proprium corpus propriaque peccet membra, indirecte tamen lædit societatem sibi met nocendo; quippe, ut alibi annotavimus, non nobismetipsis duntaxat nati sumus, sed ortus nostri partim patria sive Respublica aut societas humana sive civilis sibi vindicat, nobis incumbit nostri conservationem tueri, & summa operi, ut utile societatis membrum evadamus; quippe cum, ut supra annotavimus, totum subsistere nequeat, nisi singulæ partes ad ejus conservationem tuendam concurrant: concurrere autem nequeunt, quando sese reddunt inhabiles ad suas operas, quæ fini huic inservire possunt conferendas, singula membra tenentur sese in eo statu conservare, vel eam conditionem assequi, quæ efficere ipsos potest idonea societatis membra, & quoniam hæc obligatio naturalis est, propter naturalem illam connexionem, sive relationem, quæ inter totum & ejus partes intercedit, nulla ratione ea dissolvi potest vel tolli. Quoties autem huic non satisfit, totum habet jus in membra, quo ea ad officium redigere valet, sive pœnarum inflictione, sive alio quocumque remedio, quoniam hac ratione ejus salutis & conservationi detrimentum adfertur; cum autem habeat facultatem se conservandi & vindicandi ab interitu, vel damnum imminens evitandi, aut datum reparandi, etiam habet jus utendi ejusmodi mediis, quæ ad ejus conservationem & salutem tuendam, utilitatemque promovenda

dam necessaria arbitratur, & proinde puniendi ejusmodi membra, quæ illa sibi eripere tentant, quoniam interest Reipublicæ, ne quis vita, membris & rebus suis male utatur, imo eadem ratione facta, quæ sunt contra bonos mores, & lædunt pietatem, verecundiam, quamvis non directe humanam societatem lædant, quia tamen est res mali exempli, puniri possunt; imo omnia peccata in foro humano commissa, licet non directe societati noceant, impunita tamen ab humana societate conniveri nequeunt, si in se contineant moralem aliquam turpitudinem: puniuntur enim, quia peccata, & proinde Dei sanctitatem lædunt, quam inviolabilem & intactam ab improborum hominum malefactis servare humanæ potestati incumbit. Huic etiam accedit, quod in pœnis infligendis maxime spectari quoque oportet emendationem delinquentis, ut ipse Auctor statuit, qui finis cum in quibusvis peccatis sibi locum vindicet, ergo nulla peccata excogitari possint, qui in foro humano pœnam mereantur. Fallit quoque altera regula, quam Auctor hic adducit, scilicet pœnæ humanæ non obnoxios hujusmodi actus, qui oppositi virtutibus, quarum natura coactionem omnem repudiat, in quo genere sunt misericordia, liberalitas, gratiarum relatio: quid enim, si ex ejusmodi actibus Respublica per sua membra aliquid detrimenti caperet, sub certa pœna possent subjecti & cives cogi ad exercitium illorum actuum. Sic potest Magistratus imperare egenis vitæ necessaria subministrare, & misericordiam exercere in pauperes & miseros. Præterquam quod hi actus sint tanquam vincula societatis & amicitæ & cognationis naturalis, quibus distractis, distrahi quodammodo etiam inter homines societas videtur, & proinde interest Reipublicæ, ut ejusmodi actus præstent sibi invicem cives.

XXI. Sequitur illud tractemus, an ignoscere aut veniam dare liceat interdum. Negant enim Stoici, ut videre est in fragmento apud Stobæum titulo de Magistratu, in oratione Tullii pro Murena, & in fine librorum Senecæ de Clementia, sed levi argumento. *Venia*, ajunt, *debitæ pœnæ remissio est: Sapiens autem quod facere debet facit.* Hic fraus latet in illa voce *debitæ*. Nam si intelligas eum qui peccavit pœnam debere, id est, sine injuria puniri posse, jam non sequetur si quis non puniat, facere quod facere non debet. Si vero ita accipias debitam esse pœnam a sapiente, id est, omnino oportuisse exigi, dicemus id non semper accidere, ac propterea hoc sensu pœnam posse esse non debitam, sed licitam tantum. Atque id verum esse potest tum ante legem pœnalem, tum post eam positam.

C O M-

COMMENTARIUS.

Possemus pro Stoicis hoc modo disputare, quod securitas & tranquillitas publica, cuius cura & conservatio maxime incumbit summo magistratui, vel ei qui jurisdictioni præest, pendet a coercitione improborum hominum, quorum improbitas ad quæcumque nefanda facinora admittenda, pœna natura vix coerceri & a patratione scelerum avocari potest, nisi delicta puniantur, & sua sceleribus debita supplicia decernantur: impunitatis enim spes maxima peccandi illecebra est, quamobrem magistratui, cui incumbit providere, ne quid Respub. vel societas detrimenti capiat, non habet facultatem remittendi supplicium & pœnam delinquentibus debitam, quin peccet in Rempublicam, quoniam hac ratione causam præbet noxæ, quam ex impunitate sentire aliquando posset societas. Præterquam quod & ipsa justitia expletrix, delictorum & criminum, quæ sponte contrahuntur, expiationem postulet; cuius minister magistratus, & proinde ignoscere & veniam dare sua auctoritate non posse dicendum videtur, quia justitiæ debitum est, non proprium, & proinde remissio non pendet a sua facultate, nec etiam satisfacit iudicis officio, cuius sunt partes nocentes punire, & per legitimos tramites iniquitates expellere, & pœnarum metu atque executione homines facinorosos a delinquendo detertere eosque emendare. *Gravius peccat magistratus commiserationem affectans, quam si crudelis videatur, quoniam hæc cives in officio metu legum & pœnarum continet; illa mores ac leges civitatis solvit, pec-*

*candique licentiam impunitate proposita solet offerre, inquit Bodinus de Republica lib. 3. cap. 5. Injuria quoque fit læsis, qui injuriam illis illatam ab eo non vindicat. Præterquam quod non hominis sed Dei iudicium exerceatur. 2 Chron. 19. 6. Quamobrem remissionem pœnæ vel gratiam faciendi facultas non ab hominis pendet arbitrio. Quamvis hæc rationes per se veræ sint, & rectæ rationis dictamini consentaneæ, possunt tamen aliquando existere ejusmodi casus, quibus ignoscere & veniam dare, quam debitam pœnam exigere, rationi magis conveniens; itaque si antedictas rationes ad speciales quandoque casus & peculiare circumstantias applicemus, utique apparebit veniæ aliquando locum esse. Nonne Deum ipsum misericordia affici erga peccatores rerum usus testatur? *Periret totus orbis, nisi iram finiret misericordia, ut inquit Seneca controu. lib. 1. & ut canit Ovidius in trist.**

Si, quoties peccant homines, sua fulmina mittat

Jupiter, exiguo tempore inanis eris.

Deinde obligatio, quæ in imperantibus est, qua tenentur publicam securitatem atque tranquillitatem tueri, puniendo homines facinorosos, qui eam perturbare nituntur, non omni tempore & loco eandem vim & effectum producit, sed tum demum ubi liquet ex impunitate damnum civitati imminere; ast vero salutem civitatis non subverti, sed quandoque stabiliri, venia in loco & tempore adhibita, manifestum est. Pufend. lib. 7. cap. 3.

XXII. 1. Ante legem pœnalem constitutam dubium tamen non est quin pœnæ locus esse possit, quia naturaliter qui deliquit in eo statu est ut puniri licite possit: sed non ideo sequitur debere eam exigi: quia hoc pendet ex connexionione finium, ob quos pœna instituta est, cum ipsa pœna. Quare si fines illi per se morali æstimatione necessarii non sint, aut alii fines ex opposito occurrant non minus utiles aut necessarii, aut fines pœnæ propositi alia via obtineri possint, jam apparet nihil esse quod ad pœnam exigendam præcise obliget. Sit primi exemplum in peccato paucissimis cognito, cuius proinde publica traductio non necessaria sit, aut damnosa etiam: quo illud pertinet Ciceronis de Zeuxi quodam: *Adductum in iudicium fortasse dimitti non oportuerit: conquiri vero ad iudicium necesse non fuit.* Secundi in eo qui benemerita aut sua aut parentum repensari digna culpæ opponit: nam, ut ait Seneca, *beneficium superveniens injuriam apparere non patitur.* Tertii in eo qui verbis emendatus est, aut læso verbis satisfacit ut ad eos fines pœna jam opus non sit.

Ad Q. fr. 1.21.

2. Et hæc pars una est clementiæ a pœna liberans: quam respi-

Spiciens Hebræus sapiens dixit: δὲ τὸ δικαίον εἶναι φιλόδραμον: *justum decet cle-* III. 19.
mentia. Nam quia pœna omnis, præcipue gravior, aliquid habet
quod per se spectatum, non quidem justitiæ sed caritati repugnet,
facile patitur ratio ea abstineri, nisi major ac justior caritas quali irre-
fragabiliter obstet. Appositus est ad hanc rem Sopatri locus, cum ait:

τὸ εὖ τὰ σωαδάγματα τὸ δικαίου ἐπινοροθωτικὸν ἐκφύγει παντελῶς τὸ τὸ χαρίτων γένος. τὸ δ' ἐπὶ
τοῖς ἐγκλήμασι κρίνον ὅτε ἀναίρετ) τὸ πρῶτον ἐστὶ φιλόδραμον τὸ χαρίτων ἐξέσωπον.

*Justitiæ pars illa quæ contractus ad æqualitatem reducit, omnino respuit omne
gratiæ genus: at ea pars quæ circa delicta occupatur, non recusat suavem &
blandam gratiarum faciem: cujus sensus partem priorem sic expressit*

Cicero: *Via juris ejusmodi est quibusdam in rebus ut nihil sit loci gratiæ: Ad Q.*

posteriorem sic Dion Prusænsis oratione ad Alexandrinos: χρηστὴ ἡγε- fr. 1. 2.
μόν, συγγνώμη: *boni præsidis est, ignoscere.* Favorino: ἡ καλυμμένη χάρις

τοῖς ἀνθρώποις, τῷ τῷ ἔστιν ἄφοσις ἀκεραίας ἐν δίκῃ: *ea quæ dicitur clementia apud homi-
nes, est tempestiva relaxatio de summo jure.*

XXIII. Possunt autem tria hæc occurrere, aut ut pœna omni-
no sit exigenda, ut in pessimi exempli sceleribus, aut ut omnino
non exigenda, ut si bonum publicum omitti eam exigat, aut ut
liceat utrumvis: quo pertinet quod ait Seneca, clementiam libe-
rum habere arbitrium. Parcit tunc, inquiunt Stoici, sapiens, non
ignoscit. Quasi vero nobis non liceat cum vulgo loquendi domi-
no ignoscere vocare, quod parcere illi vocant. Nimirum & hic &
alibi, ut Cicero, Galenus atque alii notarunt, magna pars Stoica-
rum disputationum circa voces consumitur, quod Philosopho ap-
prime cavendum est. Nam ut verissime dixit scriptor ad Heren- Lib. II.
nium: *vitiosum est controversiam intendere propter nominum mutationem: quod Top. I.
Aristoteles dixerat, ἀλαβητίον τὸ πρὸς τὸ ὄνομα ἀφ' ἀλλήλων.* 24.

C O M M E N T A R I U S.

Q Uoniam Auctor noster hic sermonem ha-
bere videtur de jure voluntario, id est,
lege positiva, fateor me non posse percipere,
qua ratione statuat, ante legem pœnalem con-
stitutam pœnæ locum esse; quippe ubi nulla
lex, ibi nulla quoque legis transgressio, ut ar-
gumentatur Apostolus, & idcirco nulli pœnæ,
quæ delictum excipit, locus est: occasione
enim legis peccatur; peccatum vero pœna se-
quitur; nulla itaque existente lege, nulla pœ-
na metuenda: peccatum enim pœnæ objectum;
ubi ergo nullum delictum aut peccatum, ibi
nec pœna; atqui nullum delictum, nulla præ-
existente lege; ergo nulla pœna, assidua deli-
cti comes. Hinc Apostolus fatetur se ignoras-
se concupiscentiam peccatum esse, nisi lex eam
vetaret; ex lege itaque peccatum vel delictum
novimus; ubi vero nulla lex, ibi nullum pec-
catum vel delictum admittitur, quod & de jure
naturali verum sub ea distinctione, quod pœ-
næ, quas leges naturales in delicta statuunt,

non dependeant a voluntate sed a necessitate,
quoniam omnia delicta & peccata, contra leges
naturales commissa, pœnam per se & sua natura
producant antecedenter omnem voluntatem sive
divinam sive humanam, quemadmodum nec leges
naturales ab eadem pendent ac promulgatæ sunt,
sed necessario profluunt ab ipsa divina sanctitate,
& proinde perpetuam & immutabilem obligandi
causam habent. Quamobrem cum Auctor loqui-
tur de lege pœnali, quæ habet promulgandi &
constituendi initium, ut patet ex verborum
enunciatione & sensu, contradicere sibi videtur,
dum in actum statuit deduci posse illud, quod
nondum existit atque in rerum natura est,
quemadmodum est delictorum & criminum vin-
dicatio, antequam committi possunt, lege non-
dum existente, quæ certa quædam facta in de-
lictorum numero habenda statuit, & proinde
admissa puniri voluit, nisi Auctoris mentem hoc
modo interpretemur, ut si qua civitas jure scri-
pto non utitur, loco legum civilium esse leges
na-

PPP

naturales, juxta quas jus ibi dicitur, & qui eas transgressus fuerit, poena arbitraria a iudice coercetur, sed etiam ubi leges civiles sunt conscriptae, cum tamen omnes modi, quibus humana malitia se exserit, diserte non possint exprimi, ibi legum civilium defectum lex & ratio naturalis supplere intelligitur, & qua sanctio poenalis expressa deficit, in arbitrio iudicis est poenas definire. Pufend. lib. 8. cap. 3. Verum quaeritur, an ratio suadeat & iudicis officium postulet, omni tempore & loco poenam exigere, vel praestet quandoque eam condonare & remittere, vel saltem mitigare? Auctor statuit hoc dependere ex connexione finium, ob quos poena instituta est cum ipsa poena; quare si fines illi per se morali aestimatione non sint necessarii, scilicet si non videatur consultum delictum aliquod puniendo divulgare, ne forte alii incitantur & invitentur ad idem admittendum, qui magis ea abstinerunt ex ignorantia quam amore virtutis, aut si fines alii ex opposito occurrant non minus utiles ac necessarii, quando scilicet civitas ex poenae remissione vel condonatione majorem utilitatem posset capere, aut denique si fines poenis propositi, alia ratione commodius obtineri possint, nulla ratio suadere videtur, ut praecise poena quocumque tempore & casu exigatur. Primum exemplum deducit Auctor a peccato paucissimis cognito, cujus proinde publica traductio non necessaria, ob rationem statim a nobis traditam. Secundo in eo, qui benemerita sua aut parentum repensari digna culpa opponit. Tertio in eo, qui verbis emendatus est, aut laeso verbis satisfecit. Mihi videtur ea, quae hic tradit Auctor de poenarum condonatione & remissione sub distinctione admittenda; distinguendum quippe, an poena sit constituta ab humana voluntate atque arbitrio, & nihil aliud respiciat quam utilitatem atque securitatem publicae salutis & conservationis; vel poena procedit a voluntate divina, & ea delicta respicit, quae divinam sanctitatem laedunt & naturali rationi repugnant, id est, quae moralem turpitudinem continent; poenam ab humano arbitrio profectam aliquando remitti vel mitigari posse a summo legislatore, utilitate publica & necessitate exigente, dubitari nequit; quippe cum publica necessitas in causa fuerit, cur eam discernendam statuerit legislator, ea quoque aliquando causa esse potest, quamobrem videtur potius condonanda quam exigenda: atque huc applicari potest illa regula juris, ut quomodo quid colligatum, eodem modo dissolvatur; quemadmodum ab humano arbitrio dependet ejusmodi poenae constitutio, ita quoque ejusdem remissio. Quamvis non oporteat Principem vel summum legislatorem nimis facilem esse in poenis remittendis, quae semel in delinquentes constitutae, ne impunitas scelerum plures invitet ad delinquendum; quippe ut inquit Vellej. Histor. lib. 2. Non ibi consistunt exempla unde ceperunt, sed quamlibet recepta in tenuem tramitem, latissime evagando sibi viam faciunt, & ubi semel a recto derratum est, in praecipua

devenitur, nec quisquam sibi pura turpe, quod alii fuit fructuosum. Quamobrem Plato 9. de leg. Peccatum nullum impunitum sit, neque profugus ultus, aut impunis abeat: sed aut morte plectatur, aut vinculis, aut verberibus, aut ignobiliter sedendo standoque in sacris, ad extremitates regionis productus, ea qua diximus ratione poenas luat. Potest tamen ob rationes satis graves, suadente publica utilitate, poena condonari; verum nequam eadem ratio locum habet in ejusmodi delictis, quae turpitudinem moralem continent: horum enim respectu Princeps duntaxat est vindex & minister divinae justitiae, & propterea remittendi vel mitigandi ejusmodi poenam non habet facultatem, qua expiandum crimen summus legislator & Rex Regum Jehova voluit. Ego vero, inquit Bodinus, nec Principibus ullis, nec mortalium cuiquam veniam largiri licere statuo, si scelus divina lege capitale fuerit. Quod autem statuit Auctor non necessarium esse poenas exigere, ubi fines illi, qui in poenis infligendis per se morali aestimatione necessarii non sunt, cessant, aut alia via obtineri possunt, non procedit; vix enim videtur ejusmodi casus existere posse, quo dicti fines omnes uno eodemque tempore in delinquentis persona tum etiam delicto cessent; sane emendatio omni tempore obtineri potest, vel saltem tanquam finis semper locum habere potest; occultatio autem delicti efficere nequit, ut emendetur delinquens, vel satisfiat ei, cui nocitum est, praeterquam quod non solum paucissimis illis exemplo opus est, sed & universae societati, sive Reipublicae aut coetui; quippe, ut diximus, impunitas maxima peccandi illecebra, & proinde publicae tranquillitati atque securitati maxime damnosa futura, cui consulere incumbit ei, qui summam rerum praestet; quippe, si impunita forent delicta, quorum cognitio ad paucos pervenit, sane audacius in scelera & flagitia homines improbi ruerent, quoties existeret occasio clandestine & occulte ea admittendi; quamobrem ut ejusmodi occasio facinorosis eriperetur, saepius Jehova occulta flagitia elata & ab hominum conspectu admissa in lucem protraxit, & severe puniri voluit: cujusmodi exempla videre possumus Deut. 21. Jos. 7. Non expiatur scelus, nisi poenas dederit qui illud admisit, quasi compensetur delictum cum poena; hinc saepius caedes ab omnium hominum conspectu admissae, a Deo mirum in modum detectae, ne quis homicida impunitus foret. Nec propria nec parentum in Rempublicam merita, tanquam remissionis justam causam allegare sufficit: scelera enim expiari nequeunt, nisi supplicio, quin ejus generis ac naturae delictum esse debeat, ut meritum insigne aliquod praeponderare possit poenae, quod in levioribus aliquando delictis locum habere posset: neque haec puniendi severitas charitati repugnat, modo delicto proportionata; diligimus proximum quoties cum a vitiis avocamus ac emendare cupimus, praeterquam quod charitas semper cum justitia pari passu ambulet, imo & ea quandoque

que irrefragabiliter pœnam postulat, ne ex unius venia multis alii malis onerentur: nam uni noxiis est misericordia, ut inquit Pufend. lib. 8. cap. 3. parcere, ut multis innoxii inde male sit, crude-

XXIV. 1. Major esse difficultas videtur post legem pœnalem, quia legis auctor aliquo modo legibus suis obligatur, sed hoc diximus verum esse quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur, non qua civitatis ipsius personam atque auctoritatem sustinet. Nam qua talis est potest legem etiam totam tollere, quia legis humanæ natura est ut a voluntate humana pendeat, non in origine tantum sed & in duratione. Non debet tamen legis auctor legem tollere nisi probabili de causa, peccaturus alioqui in regulas justitiæ gubernatricis.

2. Sicut autem totam legem tollere potest, ita & vinculum ejus circa personam aut factum singulare, manente de cetero lege, Dei ipsius exemplo, qui Lactantio teste, *legem cum poneret non utique ademit sibi omnem potestatem, sed habet ignoscendi licentiam. Imperatori, inquit Augustinus, licet revocare sententiam, & reum mortis absolvere & ipsi ignoscere: causam explicat, quia non est subjectus legibus qui habet in potestate leges ferre.* Seneca Neronem hoc vult cogitare: *Occidere contra legem nemo potest: servare nemo præter me.* De Clem. l. 1. 5.

3. Sed hoc quoque faciendum non est nisi causa subfit probabilis. Quæ autem sint causæ probabiles, quanquam non potest præcise definiri, tenendum tamen est majores esse debere post legem quam quæ ante legem spectabantur, quia legis auctoritas, quam servari utile est, ad causas puniendi accessit.

C O M M E N T A R I U S.

Quamvis dici soleat Principem legibus solutum esse, attamen proprium Imperatoris legibus vivere: l. 3. ff. de test. decet enim Principem legeservare. l. 23. ff. de legat. Unde Imperator l. 4. Cod. de ll. *Digna vox est majestate regnantis legibus alligatum se Principem profiteri.* Unde Plin. in panegy. ad Trajan. *Non est Princeps supra leges, sed leges supra Principem.* Quod ita intelligendum, ut quandiu Princeps legem, quam civibus suis præscripsit, non tollit, tandiu etiam eam in suis actibus observare tenetur, posito, ut recte inquit Zeiglerus, legem continere materiam universalem & communem etiam imperanti convenientem, scilicet imperanti, quatenus est pars civitatis, & proinde etiam adstrictus leges observare, quatenus earundem observationem requirit salus Reipublicæ, quæ summa eaque unica universalis lex est, tum etiam cum civibus agit & contrahit, oportet Principem civibus suis exemplo esse, unde capiant & discant, quid agendum, quid vitandum: aliquid enim iniqui continere videtur, quod ipse præstare declinat, quod a civibus præstari vult. Verum dubitari

nequit, quin Princeps, quatenus summo imperio ornatus & civitatis personam repræsentat, imo unam cum civitate personam constituit, possit, salute communi & necessitate exigente, cujus penes ipsum arbitrium, legem vel mutare vel abrogare, vel de eadem quandoque dispensare, quia, ut paulo ante diximus, nihil tam naturale, quam unumquodque eodem modo dissolvi, quo colligatum est, & proinde quemadmodum legis humanæ natura est, ut a voluntate humana originem habeat, sive obligandi initium & vim, ita quoque ab eadem pendet ejusdem duratio; & idcirco si quam legem pœnalem fancivit, perspicuens salutem Reipublicæ ejusdem promulgationem exigere, ita hac ratione cessante potest aliquando eam vel omnino tollere in perpetuum vel pro tempore, vel abrogare pro parte, aut de illa dispensare, respectu quorundam civium; verum, ut diximus, cavere sibi debet, ne nimis sit facilis hac in re, sed lento pede procedere ad ejusdem abrogationem, vel mutationem aut dispensationem, & quidem nisi gravi urgente necessitate, alioquin in regulas prudentiæ rectius impingitur, ut ait

Auctor noster. *Imo, ut inquit Pufendorfius, gravius videtur circa probabilem causam legem manentem certis in personis non exsequi, quam eandem penitus tollere: cum illis acerbissimis querelis occasio præbeatur, quod aequalia meriti aequaliter non habeantur. Neque minus tamen, pergit, ubi iusta adfuerit causa, fieri totam legem positivam tollere potest summus imperans; ita*

effectum ejus circa certam personam certumve factum tollere, manente de cetero lege. Quemadmodum autem penes Principem est arbitrium statuendi quid saluti communi & Reipublicæ utilitati inservit, ita quoque præsumitur semper subesse probabilis causa, cur legem mutare vel dispensationem concedere placuerit.

XXV. Causæ autem liberandi aliquem a pœna legis solent esse aut intrinsecæ aut extrinsecæ. Intrinseca, cum si non injusta, dura tamen est pœna ad factum comparata.

XXVI. Extrinseca, ex merito aliquo aut alia re commendante: aut etiam spe magna in posterum: quod causæ genus tunc maxime sufficiet, si ratio legis saltem particulariter cesset in facto de quo agitur. Nam quanquam ad sustinendam legis efficaciam satis est ratio universalis sine repugnantia contrariæ rationis, tamen cessatio rationis, etiam quæ particularis est, efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis solvi possit. Id autem maxime usu venit in iis delictis quæ per ignorantiam, quamvis culpa omni non carentem, aut per animi infirmitatem superabilem quidem sed difficulter superabilem, committuntur: ad quæ Christianus hominum rector maxime respicere debet ut Deum imitetur, qui in veteri quidem fœdere multa talia hostiis quibusdam expiari voluit. *Levit. iv. & v. at in novo fœdere verbis & exemplis testatus est se ad talia respicientibus condonanda esse facilem. Lucæ xxiii. 34. Hebr. iv. 15. v. 2. 1 Timoth. i. 13. Et quidem illis Christi apud Lucam verbis, condona illis, Pater, quia nesciunt quid faciant, adductum Theodosium ut Antiochenis ignosceret, notat Johannes Chrysostomus.*

COMMENTARIUS.

CAusas, quæ occasionem liberandi aliquem a lege pœnali præbere possunt, dividit Auctor in intrinsecas & extrinsecas. Intrinsecam causam eam dicit, quæ non quidem pœnam injustam reddit, quali delinquens non eam meritus esset, transgrediendo legem; quippe cum ipsi innotuerit qualis pœna sancita in eos, qui, lege vetante, factum aliquod ei contrarium admiserunt, semetipsum reddit voluntarie obnoxium pœnæ lege sancitæ: qualitas enim & conditio quæ civibus inhæret, qua cives sunt, exigit obsequium & morem ab omnibus subjectis, & proinde eos obligat obtemperare legibus a summo imperante latis, tanquam agendi normæ, a qua quoties recedunt, in vetitum nitentes, juste puniuntur; quippe cum ab eo lata, qui legem ferendi potestatem habet, & iis data sit, cui obsequendi gloria duntaxat relicta, injuste puniri dici nequit, qui sponte ejusmodi factum admittit, quod lege sub certa pœna vetitum. Itaque non injusta puniendi causa, sed dura tamen ad factum comparata. *Quamquam*

ego judicaverim, inquit Pufendorfius, si pœna legibus præscripta in universum sit nimis dura, totam potius legem esse corrigendam, quam ut uni paucisque venia indulgeatur, reliquis inique pœna obnoxiiis. Atque hujus rei exemplum non immerito quidam adducunt in subditis, qui contra Principis jussu venationem exercentes pœna capitali afficiuntur: qualis enim proportio inter delictum & pœnam, inter vitæ rei inæstimabilis jacturam & ferarum capturam, quæ naturæ jure omnibus patet & concessa. Summus enim Deus creavit omnia animalia in hominum usum & cibum, unde omnia animalia naturaliter homini subjecta. Durum itaque nimis videtur, quod natura concessit in usum, ejus acquirendi facultatem eripere sub pœna capitali; quamvis non inficiar, hodie cum aliunde vitæ necessaria suppeditentur hominibus, justam posse subesse causam, cur venatio non cuivis licita, sed Principi reservata: justum quippe est, ut pro sua dignitate ac majestæte, tum etiam cura, quam bonum Principem adhibere oportet.

oportet ad communem Reipublicæ salutem tuendam, animi recreandi gratia venationem habeat paratam, præterquam quod apros & cervos & id genus bestias non concedat a plebejis venatu impeti, sed ut referentur ingenuis, qui præliorum simulacra adversus eas meditentur, ut inquit Sebast. Medicis *tract. de Venat.* Verum cavendum, inquit, in prohibitione, ne acerbæ pœnz statuantur, quia illud non æstimatur furtum aut latrocinium, perinde ac cum domus vel bursæ compilandur, unde crudele est, pœna corporali plebæ ingredients loca vetita venationis gratia; crudelissimum itaque pœna capitali afficere, qui ausus est, vetante lege, venationem exercere, pœna tamen non injuste ipsi infligi dici potest ob rationes statim adductas. Extrinseca causa provenit a merito vel ipsius delinquentis, vel ejus majorum aut propinquorum, vel alia re commendante, vel etiam spe magna fore, ut peccatum illud insignibus factis & egregiis in patriam meritis eluatur, excepto ejusmodi delicto, quod sine gravi Reipublicæ detrimento condonari nequit, cujus generis crimen perduellionis, parricidii, seditionis aliaque id genus atrocissima delicta. Sunt alii, qui in remittendis vel mitigandis pœnis ob merita distinctione utuntur: vel enim, inquit, merita sunt separata a delicto, utpote quia delinquens olim, antequam delictum admisit, egregia quædam in Rempublicam merita contulit, atque hoc casu cum meritis compensari delictum oportere statuunt, vel saltem minui aut mitigari pœnam æquitatem dicere; vel merita ex ipsa quasi delicti admissione proficiuntur, ita ut delictum versus in utilitatem Reipublicæ, atque tum in deliberationem cadit, an delinquens eo animo delictum perpetraverit, ut Reipublicæ consuleret atque ejus utilitati inserviret, quo animo Cnæus Flavius Scriba domino suo surripuit librum, in quo conscriptæ actiones, quas in formam redegerat Appius Claudius, ut videre est *l. 2. §. 7. ff. de origine jur.* atque hoc casu delictum extra legis pœnam est, imo potius præmium meretur delinquens, qui id præstat Reipub. quod alter præstare debuisset; commune quippe bonum quavis causa potior; vel delinquens animum

demerendi Rempublicam non habuit, verum casu duntaxat & occasione delicti Respublica utilitatem aliquam ceperit absque consilio & intentione delinquentis, atque ejusmodi meritum non attenditur, nec prodest delinquenti, propterea quod meritum dici nequeat, quod fortuito occasio delicti admissi in Rempublicam redundaverit. Possunt & aliæ res commendabiles concurrere & virtutes ac qualitates a parte delinquentis aliquando alligari, quæ pœnam vel mitigandam vel remittendam suadent communis salutis & utilitatis tuendæ ac promovendæ causa, ut Auctor hic annotavit; hæc autem causæ eo magis sufficient, quoties in facto, de quo anquiritur, ratio legis saltem particulariter cesset, ut inquit Auctor. Verum notandum, quod cessante ratione legis, cesset quoque dispositio, atque eo casu non tam opus est dispensatione vel relaxatione, sed justa interpretatione, quamobrem non solvitur, sed reus habetur jure innocens, utpote qui nihil admisit quod legi repugnat, per interpretationem, dispositionem & vim legis ad istiusmodi factum non pertinere perspicitur, & proinde a legis pœna immunis reus, utpote qui legem non transgressus est, salva manente legis obligatione, quæ relaxatur & solvitur respectu ejus, qui ob meritum a legis pœna excusatur. *Æquum est etiam rebus humanis ad ignoscendum commoveri, & non legem, sed legis scriptorem, & non verba, sed sententiam spectare, nec factum, sed voluntatem.* Aristot. *lib. 1. Rhetor. cap. 13.* Multum quoque ad impunitatem & veniam impetrandam facit, si delictum per ignorantiam commissum, non quod omni culpa vacuum, sed per negligentiam obortum. *Absurdissimum autem, inquit Osiander, est Auctor in fine thesæos: tum quia apud Deum in V. T. non saltem peccata ignorantia, sed & cetera fuerunt hostis expiata; tum quia Deus in N. T. non aliter est facilis ad condonanda peccata quam in V. T. neque in illo Luca 23. ignorantia allegatur ut causa remissionis, sed saltem proponitur ut qualitas subjecti, cui remissio petitur; tum quia in N. T. peccatum non nisi sanguine Christi fuit expiatum, in V. quidem typice per sacrificia, in N. realiter, prout hoc ipsum constat aperte ex Epistola ad Hebræos 9.*

XXVII. Atque hinc apparet quam male Ferdinandus Vasquius *Lib. 1. c. 46.* dixerit, justam causam dispensandi, id est lege solvendi, esse eam tantum de qua legis auctor consultus dixisset, extra mentem suam esse eam observari. Non distinxit enim inter *Minuam*, quæ legem interpretatur, & inter relaxationem. Unde & alibi Thomam & Scotum reprehendit, quod dicant legem obligare etiãsi causa particulariter cesset, quasi legem esse putassent solam scripturam, quod illis nunquam in mentem venit. *Lib. 1. c. 26. & c. 46.* Tantum vero abest ut omnis legis relaxatio, quæ sæpe libere & dari & omitti potest, referenda sit ad *Minuam* proprie dictam: ne illa quidem relaxatio quæ aut ex caritate aut ex justitia regridere debetur eo referri potest. Aliud enim

est legem aut probabili aut etiam urgente causa tollere, aliud declarare factum ab initio mente legis non fuisse comprehensum. De tollendis pœnis vidimus, de taxatione earum videamus.

COMMENTARIUS.

Auctor in præed. §. in eundem errorem impegisse videtur, cujus hic arguit Vasquium, cum in numero causarum, quæ aliquem a legis pœna liberare solent, etiam id causæ genus ponit, si ratio legis saltem particulariter cesset in facto, de quo agitur; quippe, ut diximus, ipso jure absolvitur reus, cessante legis ratione, & proinde non remissio pœnæ, quam nullam meretur factum admissum, propterea quod ad illud legis ratio nequeat extendi, sed absolutio ex ipsa legislatoris mente proficiscens: animadvertendum enim semper legem ita interpretandam, ne aliquid absurdi vel iniqui contineat; quippe ab eo præsumi debet mens legislatoris maxime aliena, & proinde justa, id est, æquitati conveniens legis interpretatio, etiam menti & voluntati legislatoris consentanea, neque extra æquitatis limites legis vis & obligatio extendenda; quoties itaque legem applicando ad factum aliquod perspicimus, ex ejusmodi applicatione aliquid absurdi & iniqui profluere, præsumendum legis rationem non eo usque extendere legislatorem voluisse, & proinde benigna & æqua interpretatione ejusdem temperandum rigorem, cujusmodi interpretatio non solvit legis vinculum, sive obligationem relaxat, verum ejus rationem illustrat & mentem ac voluntatem legislatoris interpretatur; quod sese aliter habet in remissione pœnæ, quæ fit contra legis tenorem per dispensationem: hoc enim in calu non cessat legis ratio, & proinde obligatio

ad pœnam incumbit delinquenti, verum tollitur vel relaxatur per dispensationem, dum sive ipso jure non solvitur, sed excipitur a lege delinquens, cujusmodi facultas penes eum duntaxat residet, qui legem ferendi, & idcirco etiam mutandi, abrogandi atque de ea dispensandi facultatem habet; justa vero, id est, ex æquo & bono interpretatio cuius etiam judici competit, quæ justa legis interpretatio secundum æquitatem facta, nihil aliud est, quam ejusdem observatio & voluntatis legislatoris executio, quæ cuius judici etiam inferiori incumbit: *Benignius enim leges interpretanda sunt, quo voluntas earum conservetur*, ut inquit Celsus l. 18. ff. de L. L. Quamobrem maxime usu venit illa distinctio inter legis benignam & ex æquo & bono interpretationem, & ejusdem dispensationem ac relaxationem: illud enim fit contra, hoc secundum legem; illud tantum summo imperanti reservatum; hoc cuius judici concessum, quia illo modo solvitur & relaxatur obligatio; hoc modo tantum explicatur salva legis obligatione; illud judicis officio consentaneum, proinde sequi debet, hoc solummodo a summi imperantis pendere arbitrio, quamobrem extra judicis potestatem; ideoque perperam legis relaxatio refertur ad *Prætoriam*, quæ etiam inconsulto legislatore locum habet in omni casu, & proprie ad judicis munus pertinet, ubi contra, ut diximus, dispensatio legis soli legislatori reservata.

XXVIII. Ex supra dictis apparet in pœnis duo spectari, id ob quod, & cujus ergo. Ob quod, est meritum; cujus ergo, est utilitas ex pœna. Puniendus nemo est ultra meritum, quo ea pertinent quæ ex Horatio jam ante protulimus; & Ciceronis illud: *Est pœnæ modus sicut rerum reliquarum, & quædam mediocritas.* Ideo pœnam æstimationis nomine appellat Papinianus. Et Aristides Leuctrica secunda humanæ naturæ conveniens esse ait, ut in quoque crimine sit aliquid ultra quod vindicta procedere non debeat. Demosthenes vero, in epistola pro Lycurgi liberis, æqualitatem in pœna non ita nude spectandam ait, ut in ponderibus & mensuris, sed expenso proposito ac voto ejus qui deliquit. Intra meriti vero modum magis aut minus peccata puniuntur pro utilitate.

*Epist. xv.
ad Brut.
L. San-
ctio. D.
de pœn.
clamm.*

COMMENTARIUS.

UT rectam disputandi viam observaret Auctor noster, postquam egit de tollendis pœnis, de taxatione earundem jam tractandum

sibi existimat. Duo autem in pœnis potissimum spectanda tradit, id scilicet ob quod, & cujus ergo. Ob quod est meritum, cujus ergo utilitas

litas Reipub. ultra meritum aliquem puniri ve-
tat iustitia; in merito autem ponderando & ex-
aminando non attenditur duntaxat delictum nu-
dum in se spectatum, sed & quæ illud conco-
mitari solent: venit enim examinanda & spe-
ctanda intentio & malitia delinquentis, quæ va-
riis ex conjecturis colligi & spectari potest. In-
tra meriti modum magis aut minus peccata pu-
niantur cum relatione ad publicam utilitatem,
prout Respublica inde majus vel minus detri-
menti capit sentitque, inde augentur vel mi-
nuuntur pœnæ, ut justa proportio inter pœnam

& delictum observetur, ne supplicii gravitas ex-
cedat magnitudinem delicti, ut inquit Doctiff.
Gronovius. *Observandum* inquit Pufendorfius
*in foro humano delicta potissimum æstimari ex eo-
rundem objecto, & prout multum parumve damni
in Rempublicam inde redundat & ex intentione
malitiaque delinquentis, quæ per varias conjectu-
ras colligitur; prout igitur objectum actionis nobife
est & pretiosum quod violatum fuit, eo gravior
quoque & deterior habetur actio, & proinde gra-
viorem meretur pœnam.*

XXIX. 1. In merito examinanda veniunt causa quæ impulit,
causa quæ retrahere debuit, & personæ idoneitas ad utrumque.
Vix quisquam gratis malus est, aut si quem malitia propter sei-
psam delectat, is ultra modum humanum processit. Pars maxima
ad peccandum ducuntur affectibus: *ἡ ἄπληθια συναβύου πικρὴ ἀμαρτία: Ap-
petitus concipiens parit peccatum.* Appetitus nomine jam & declinandi ^{Fac. 1.}
impetum comprehendo, qui maxime est naturalis, ideoque inter
appetitus honestissimus, unde quæ mortis, carceris, doloris, aut
summæ egestatis vitandæ causa injuste fiunt, maxime excusabilia
videri solent.

2. Et huc illud Demosthenis pertinet: *Æquum est, his qui cum
divites sint mali sunt magis irasci, quam his quos egestas impellit: nam apud
humanitate utentes iudices necessitas aliquid adfert veniæ, cum si qui in rerum
affluentia injusti sunt nihil habeant pretexti probabilis.* Sic Acarnanas ex-
cusat Polybius quod impendentis periculi respectu fœderis cum Græ-^{Lib. 11.}
cis in Ætolos initi leges non impleverint. Aristoteles: *ἐκείνη μᾶλλον
δοκεῖν ἢ ἀκολασία ἢ δειλία ἢ μὴ εἶδεν ἢ δὲ ἰδουλώ, ἢ εἰ δὲ ἀπὸ λύπης. καὶ ἢ μὴ λύπη ἐξίτησι, καὶ φθόρος
τῶν εἰχόντων φύσιν. ἢ εἰ ἡδονὴν εἶδεν ποιῆσαι ποιεῖ, μᾶλλον τε ἐκείνην.* *Magis voluntaria est in-
continentia quam timiditas: nam illa voluptatis ergo, hæc propter dolorem. Do-
lor autem hominem quasi extra se rapit naturæ exitium adferens: Voluptas nihil
tale, ideo plus habet voluntarii.* In eundem sensum insignis est locus apud
Porphyrium de non esu animalium libro tertio.

3. Ceteri appetitus ad bonum aliquod tendunt aut verum aut
imaginabile. Vera bona extra virtutes & earum actiones quæ ad
peccatum non ducunt (*ἀντιπροσθεῖσι δὲ αἱ ἀρεταί, consentiunt enim virtutes inter
se*) sunt aut delectantia, aut delectantium causa quæ utilia vocan-
tur, ut possessionum abundantia. Imaginabilia non autem vere
bona sunt, excellentia supra alios quatenus a virtute & utilitate se-
jungitur, & vindicta: quæ quo magis a natura abeunt, eo sunt
fœdiora. Et hos tres appetitus Johannes his vocibus exprimit:
ἄπληθια σαρκός, ἄπληθια ἢ ἐφθάλμων, ἀλαζονεία ἢ βία. Primum enim membrum ^{I Joh.}
voluptatum desideria, secundum habendi cupiditatem, tertium ^{II. 16.}
vanæ gloriæ consecrationem & iracundiam complectitur. Philo in
Decalogi explicatione omnia mala esse dicit, *ἐξ ἄπληθιας ἢ χερμαίων ἢ
δόξης ἢ ἡδονῆς.* Lactantius libro sexto: *Virtus est iram cohibere, cupiditatem.*

com-

compescere, libidinem refrænare. Nam fere omnia quæ fiunt injuste atque improbe, ab his oriuntur affectibus : quod & alibi repetit.

COMMENTARIUS.

Quoniam vix quis quasi gratis malus esse creditur, hinc præsupponitur neminem aliquid mali admisisse, quin causa aliqua eum impulerit ad delictum patrandum, non sine ratione tamen addit Auctor voculam *vix*; quippe quorundam hominum natura adeo ad vitia prona est, ut malum committant, quia eo delectantur: verum hoc pessimum genus hominum, quibuscum nulla societas, ne quidem ea, quæ & inter ipsos latrones & prædones obtinet, haberi potest, unde recte extremum malitæ gradum attigisse dicantur. Sunt ejusmodi humani generis pestes, quamobrem ne quidem in hominum numero haberi merentur, & idcirco tollendi e medio tanquam monstra belluis pejora, quibus ne quidem improbissimi & flagitiosissimi nebulones ac latrones & prædones parcendum existimarent; quippe ne hi quidem, qui vivunt ex rapto, vim adhiberent injustam, si bona ratione sibi possent consulere. Quamobrem gravissima afficiendi pœna, qui sine ulla causa ad nocendum proximo advolant, tanquam in exitium humani generis nati, quamvis nec impuniti illi dimittendi, qui pravis suis cupiditatibus obsequentes, delictum & scelus admiserunt; verum quemadmodum varia delicta, ita quoque variz causæ, quibus ad delinquendum homines impelluntur, atque pro earum varietate, pœnæ quandoque vel mitigari, vel augeri solent, uti jam dictum. Causa itaque impulsiva judici incumbit examinanda, imo etiam causa, quæ retrahere debuit, tum etiam idoneitas personæ in deliberationem cadit, quoties agitur de pœna delinquenti infligenda. Pars autem maxima hominum ad peccandum affectibus ducitur, quorum nonnulli impetu quasi naturali impelluntur ad malum, vel periculum præfens vel imminens declinandum, cujusmodi causæ, quia a naturali & innato affectu proficiscuntur, videntur maxime excusabiles, & idcirco ob eas pœnas vel intendi vel remitti postulant. Quamobrem quæ mortis, carceris, doloris, aut summæ egestatis causa injuste fiunt, maxime excusabilia videri solent. Si quis fame pressus aliena surripiat, is levius peccat quam ille, qui avaritiæ explendæ causa per fas & nefas proximi fraudulenter contrectat bona. Sic mitius puniendus qui dolore victus, & ira percitus aliquem lædit, quam qui præmeditato consilio &

dolo ac insidiis proximo nocet. Unde Cicero 2. off. *Leviora sunt ea, quæ repentino aliquo motu accidunt, quam ea, quæ meditata & preparata inferuntur.* Quamobrem Plato 9. de LL. *Majora supplicia illis decet imponere, qui consulto per iram interfecerunt. Illis contra, qui repente & inconsulto, leviora: Nempe quod graviore malo simile, asperius, quod vero leviori mitius puniendum.* Ceteri appetitus ad bonum aliquod collimant, aut verum aut imaginarium. Quæ autem vera bona, quæ imaginaria, cum ab Auctore satis clare definiantur, non opus ut hisce aliquid addamus. Labet tamen adscribere quæ hac de re commentatus est Pufendorfius, cum inquit: *Inter vera bona quorundam natura repugnat ad peccandum ducere, ut sunt virtutes & earum actiones: virtutem enim sectando nunquam errare, labi vel peccare possumus, neque eas plus satis appetere, cum in excessu nunquam peccatur, quia quo ulterius progredimur, eo magis ad perfectionem tendimus. Quædam in se bona quidem sunt & natura sua, verum occasionem peccatis præbent, prout istius animus est, qui ea possidet.* Sic appetitus cuiusvis fere innatus ad divitias sibi liberisque suis comparandas, per se non est illicitus; verum cavendum ne cum alterius incommodo nostras facultates augeamus, neque etiam earum usum in abusum convertamus: sic appetitus ad coeundum nec pravus nec illicitus, modo eo non abutamur: consistit enim peccatum in abusu; quamobrem maxime peccat, qui naturæ stimulis agitur, omnes fere comprimit, in quas incidit. Divino beneficio existimatum olim, plures easque forma usque ad invidiam eleganti uxores alere, & merito. Verum si quod horum bonorum causa delictum admissum, eo judicatur levius ceteris paribus, quo majus illud bonum, quod quæsitum fuit, naturæ congruit, aut quo difficilius illo carere potest. *Bona imaginaria sunt, quibus non nisi stoliditas ac vanitas hominum pravitasque pretium posuit. Quorum in numero vana gloria, sive opinio excellentia præ ceteris, quatenus virtute non fundatur, nec utilitatis quid adjunctum habet item vindicta, quatenus nihil nisi lædenti dolo rem propositum habet. Ista quo magis a natura abeunt, & quo facilius iis carere potest, eo sædiora judicantur delicta ex iisdem patrata.*

XXX. I. Causa quæ a delinquendo abstrahere debet, generalis est injustitia. Versamur enim non in quibusvis peccatis, sed in iis quæ respectum habent extra peccantem. Injustitia eo est major quo majus alteri damnum infertur. Ideo primum locum obtinent delicta consummata, postremum quæ ad actus aliquos sed non ad ulti-

ultimum processerunt: in quibus tanto quidque est gravius quo ulterius processit. In utrovis genere ea injustitia eminet quæ communem ordinem perturbat, ac proinde plurimis nocet. Sequitur ea quæ singulos tangit. Maxima hic est quæ vitam: proxima quæ familiam, cujus fundamentum est matrimonium: postremo quæ res singulas expetibiles spectat, sive directe subtrahendo, sive dolo malo causam dando damni.

2. Possunt hæc ipsa subtilius dividi, sed quem indicavimus ordinem Deus in Decalogo secutus est. Nam parentum nomine, qui naturales sunt; magistratus, etiam alios rectores par est intelligi, quorum auctoritas societatem humanam continet. Sequitur interdictio homicidii: deinde matrimonii sanctio, inhibitis adulteriis: tum furta, & falsimoniam: loco ultimo delicta inconsummata. Inter causas autem abstrahentes non debet poni tantum qualitas ejus quod directe fit, sed & ejus quod secuturum probabile est, ut in incendio & perosso aggere multorum summæ calamitates & mortes etiam spectandæ sunt.

3. Ad injustitiam, quam generalem causam posuimus, interdum & aliud accedit vitium, puta impietas in parentes, inhumanitas in propinquos, ingratus animus in beneficos, quæ augent delictum. Apparet quoque major pravitas si quis sæpius deliquit: quia habitus mali actibus sunt pejores. Et hinc intelligi potest quatenus natura æquum sit quod apud Persas fiebat, ut vita anterior simul cum delicto in æstimationem veniret. Id enim locum habere debet in his quibus alioqui non malis subito aliqua peccandi dulcedo subrepsit: non in his qui totum vitæ genus immutarunt, in quibus ipse Deus apud Ezechielem nullam se habere ait prioris vitæ rationem, quibusque adeo Thucydideum illud aptari potest: *Διπλασίας* C. XVIII. Lib. I. *ζημίας ἀξιοί εἰσιν ὅτε ἀντ' ἀγαθῶν κακοὶ γερῆναι*: *Dupliciter pœnas merentur eo quod ex bonis mali facti sunt.* Quod & alibi dixit: *ἴη σὶν ἐν προσηόντων ἀμαρτανύσει,* Lib. III. *quia ipsos peccare minime decebat.*

4. Itaque optime Christiani veteres in pœnis canonum æstimandis non nudum delictum voluerunt aspici, sed simul vitæ quod præcessit & quod sequitur; ut ex Ancyrana & aliis Synodis videre est. Sed & lex posita adversus vitium specialem quandam malitiam veteri superaddit: quod ita docet Augustinus: *Lex prohibens omnia delicta* Rom. VII. 13. *congeminat: non enim simplex peccatum est non solum malum, sed etiam vetitum* De vera relig. c. 6. *committere.* Tacitus: *Si velis quod nondum vetitum est, timeas ne vetere:* Ann. III. *at si prohibita impune transcenderis, neque metus ultra, neque pudor est.*

C O M M E N T A R I U S.

CAUSA, quæ virum bonum justum & honestum a peccando avocet, est injustitia: a malo abstinet, quia amat justitiam, & odit quidquid huic adversatur, improbus vero a peccando desistit, quia pœnam metuit, quamobrem nec bonus, nec justus dicitur. Dictat autem

tem justitiæ ratio suum cuique tribuendum, nocendum nemini, & honeste vivendum, atque ut alibi demonstravimus, hæc tria juris naturæ præcepta justitiæ objecta quam arctissimo vinculo sibi coherent, ut unum alterum includat. Quidquid vero hisce adversatur, justitiæ adversatur, & proinde injustum uno vocabulo appellatur; atque ex convenientia vel disconvenientia actus, qui ab hominibus proficiunt, alii justitiæ consentanei, alii ab eadem alieni dicuntur, illi honesti & justii, hi injusti & turpes nuncupantur. Verum cum in actibus humanis majus & minus locum habeat, atque justitia sit finis ad quem omnes tanquam metam propositam collimare debeant, distante ratione, hinc quo propius ad finem accedunt, eo honestiores; quo vero ab eo magis recedunt, eo turpiores & injusti magis; unde quo gravior læsio & injuria, quam quis alteri infert, eo major injustitia; unde delictum consummatum & perfectum suis numeris gravius existimandum, quam tantum in actum deductum; quippe pro mensura damni ac læsionis, quæ inde ad læsum pervenit, delicti gravitas augetur vel minuitur, eo autem gravius quo ulterius processit, quo magis deflectit a justitiæ tramite, ab officio boni, justii & honesti viri; in utroque vero genere ea injustitia eminet, quæ communem ordinem perturbat, ac proinde omnibus nocet societatis membris, quorum interest ordinem communem ab omni perturbatione & violatione intactum conservari: ordine enim sublato, societatis fabrica corrumpitur, qua dissoluta, omnia in pejus ruunt & ad interitum vergunt. Quamobrem gravissima pœna constituta in eos, qui magistratus auctoritatem majestatemque lædunt, sine qua nulla potest subsistere societas civilis, tum etiam leges adspernantur, quæ civibus agendorum norma sunt, vel aliquid contra ordinem communem moliuntur ad eum everendum; cum autem a conservatione totius etiam pendeat singulorum salus, hinc injustitia, quæ fit universæ societati, ad singula sive omnia membra pertinet, propter illud arctissimum vinculum unitatis, quod toti intercedit cum parte. Unde optime Plato beatam illam Rempublicam existimabat, in qua quis alienam injuriam suam existimat, qui omnes idem corpus constituunt, unamque quasi personam representant, itaque læsa societate, per eam quoque læduntur universi cives, & læso aliquo membro quasi singuli læduntur propter unitatem partis cum toto, sequitur ea injustitia, quæ singulos tangit, unde non tam universa societas, quam quidem ejus membrum damnum patitur, quamvis indirecte etiam ejusmodi injustitia societatem tangat, utpote quæ per membrum læditur, propter illam connexionem & unitatem partis cum toto. Maxima autem est, quæ vitam, qua nulla res pretiosior & carior homini, utpote quæ nullo recuperabilis modo semel amissa; proxima quæ familiam, cujus fundamentum est matrimonium, a quo originem habet, quatenus a

conjunctione maris cum femina incipit atque perficitur, tum etiam ex liberis constat julto ex coitu, qui sunt de ejus substantia, procreatis, itaque vir & uxor tum etiam liberi sunt partes familiam constituentes, excepto quod etiam nullis liberis existentibus, familia subsistit, tum etiam matrimonium: enimvero sine conjunctione viri & mulieris nullum matrimonium, nec familia proprie loquendo intelligi potest, cujus perturbatio merito proximum gradum obtinet. Postremo quæ res singulas expetibiles vel ad vitam tuendam necessarias, vel ad magis commode transigendam exoptabiles spectat, quæ proinde non sine summa injuria & injustitia alicui eripi possunt, neque perperam etiam in earum numero habetur fama & existimatio, utpote quæ vitæ æquiparantur, & cum ea pari quasi passu ambulant. Hunc ordinem in æstimaanda delictorum gravitate etiam a divina constitutione, quam in Decalogo secutus est summus legislator, derivari posse statuit Auctor, utpote quo primo loco cavetur, ut magistratibus, qui parentum nomine continentur, sua constet auctoritas, atque ab omni vilipendio & contemptu, atque pravorum hominum concussionibus intacta atque illibata conservetur, cujus maxime interest publicæ tranquillitatis. Deinde vetatur homicidium, & sic dein ad ceteras injustitiæ species procedit. Ultimo loco posita delicta inconsummata, id est, ejusmodi delicta, quæ nondum in actum deducta, scilicet in foro externo: verum respectu Dei etiam consummatum delictum dici potest prima cogitatio & primus ad peccandum motus, ut §. 18. annotavimus: puram enim & ab omni prava cupiditate mentem illibatam Deus exigit. Quamvis ejusmodi peccatum inconsummum etiam dici posse videatur respectu alterius delicti, quod ulterius procedit, quoties motus iste primus & concupiscentia deducitur in actum, & revera majori tum pœna vindicari meretur delictum, quoniam læsio gravior, quia actus lædit proximum, imo actu subsequente motus isti degenerant in permanens studium propositumque & obdurationem cordis ad malum perpetrandum, quamobrem Deo magis exosum; quippe cum ista animi perturbatio diuturnior sit, eaque foveatur, paulatim eo progredimur, ut occasionem nobis præberi optemus, atque etiam omni ope nitamur eam nobis acquirendi, unde primo indirecte, tandem directe ad ipsum actum procedimus. Quamobrem alii præter propositum etiam hic actus notari statuunt, per quos indirecte uxor aut res aliena appetitur, puta jurgia ferendo, unde sequitur divortium, lites intendendo, & quæ alia sunt obiectæ iniquitatis. Neque in ponderanda delicti atrocitate & gravitate non solum considerantur quæ ex aliqua actione directe & immediate, sed quæ probabiliter inde secutura judicantur, uti patet ex exemplis ab Auctore adductis. Sunt alia qualitates & circumstantiæ, quæ ad generalem causam, quæ a delinquendo avocare debent, accedentes, delictum aggravant vel minuunt

cujusmodi qualitates vel respiciunt personas, quæ lædantur, aut damno vel injuria afficiuntur, vel locum & tempus, quo delictum paratum: non parum enim interest quo quid loco vel tempore admissum fuit. Sic sunt nonnulla delicta, quæ ob peculiare officium, quod certis quibusdam personis præstare nobis natura imposuit, & proinde intermitteri nequit, quin violetur naturæ jus, quamobrem peculiari nomine notantur, ac singulari scèditate laborare judicantur. Sic gravius peccat, qui parentem odit & injuria afficit, quam extraneum, & sic de ceteris. Sic duo cum admittunt idem delictum, attamen non eadem pœna afficiuntur, propterea quod circumstantiæ illud aggravent vel minuant. Sic in templo, sacris rebus peragendis destinato, virginem comprimere & stuprum committere, scèdus est, quam in caupona vel loco profano, quia conjunctum cum detestabili divini numinis contemtu; idem dicendum, si quis eo processit audaciæ, ut in conspectu magistratus peccet; sic peccatum in loco publico gravius æstimatur, quam quod quis in loco a conspectu hominum remoto committit, utpote qui non solum actu, sed etiam

exemplo nocet. Vita vero antea acta, si de crimine constat, ad pœnam mitigandam haud parum confert, præsertim quoties agitur de crimine atrociori, nisi quod reo nondum convicto, ad præsumptiones elidendas, quæ contra eum afferuntur, multum facit, ut recte annotat Zeiglerus. In leviori vero facilius ei condonatur, vel mitius punitur, quia vita innocens ab aliis fortè seductus, in peccandi occasionem incidit, quam qui destinata malitia sæpius peccavit, & in eundem impedit lapidem. Hæ circumstantiæ judici examinandæ atque ponderandæ incumbunt, ut justam observet in pœnis infligendis moderationem & proportionem. *Omnibus in rebus judices, quæ graviores majoresque sunt, quid quisque voluerit, cogitaverit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum,* inquit Cicero *orat. pro Sulla.* At vero ubi quis a recto tramite deflectit, a virtutibus ad vitia prolapsus, & totum vitæ genus immutavit, prioris vitæ nulla habetur ratio, sed duplici potius pœna dignus videtur; primo quod deliquerit, tum etiam quod ex bono malus evaserit.

XXXI. 1. Personæ aptitudo aut ad considerandas causas avertentis, aut ad suscipiendos affectus incitantes considerari solet in corporis mixtura, ætate, sexu, educatione, circumstantiis actus. Nam & pueri, & scemina, & crassi ingenii homines, maleque educati, justis & injustis, licitis & illicitis discrimina minus habent cognita: & in quibus bilis prævalet iracundi sunt, in quibus sanguis ad venerem proni, tum vero huc juvenus, illuc senectus propendet. Andronicus Rhodius: *φαίνετο πίνω ἐν σχολογίᾳ πινᾷ δίδωσι τοῖς αἰχροῖς, τὸ πεφυκέναι πρὸς αὐτὰ, καὶ ἀνεκώτερον πινῆ τὸ ἔγκλημα.* *Videtur factis turpibus excusationis aliquid adferre natura, & delictum efficere tolerabilius.* Metum accendit mali imminentis cogitatio, & iracundiam recens ac necdum sedatus dolor, ita ut rationem audiri vix sinant: suntque illorum affectuum delicta merito minus odiosa quam quæ ex voluptatis nascuntur desiderio, quod & minus efficaciter movet, & differri & aliam sibi materiam sine injuria quærere facilius potest. Aristoteles *Nic. VII.* Nicomachiorum septimo: *ὁ θυμὸς φυσικώτερον ἢ ἡ χαλεπότης τῶν ἐπιθυμιῶν τὸ ὑπερβολοῦσθαι ἢ τὸ μὴ ἀναγκαίων.* *Magis naturale ira & acerbitas quam cupiditas eorum quæ modum excedunt minimeque sunt necessaria.*

2. Omnino enim illud tenendum est, quo animi eligentis judicium magis impeditur, quoque magis naturalibus causis, eo quod delinquitur minoris esse. Aristoteles dicto libro: *μᾶλλον Cap. 6.* *αἰσχράσθαι ἀν' ἐπιθυμίᾳ, ὅστις μὴ ἐπιθυμιῶν ἢ ἡρέμα διωκῆ τὰς ὑπερβολὰς ἢ φθ' γὰρ μετρίᾳ λύπῃς, ἢ πινῆσθαι ὅστις ἀπὸ ἐπιθυμιῶν σφόδρα. τί γὰρ ἀν' ἐκείνῳ ποιήσκειν εἰ πρὸς ἄλλοις ἐπιθυμίᾳ νεανικῇ, καὶ πρὸς τὰς ἀναγκαίων ἐνδείας λύπη ἰσχυρῆ;* *Minus temperantem dicimus hunc, qui a motu concupiscente aut non tentatus, aut leviter tentatus quærit enormes voluptates aut mediocria incommoda defugit, eo qui vehementi affectu percellitur.* Nam quid

idem ille facturus fuisse putandus est, si adfuisset juvenilis quaedam perturbatio animi, aut gravis dolor ex penuria eorum quibus negatis natura doleat? Quicum convenit illud Antiphanis:

Qui cum sit opulens nequiter quicumque facit.

Hunc si esset pauper quid non facturum putas?

Et quæ in senum amores passim in comœdiis legimus. Ex his igitur causis æstimandum meritum intra quod pœna consistere debeat.

COMMENTARIUS.

Tertio consideratur personæ aptitudo: sunt enim homines diversæ ætatis, capacitatis, naturæ, unde & varii appetitus, sed ut Philosophi loqui amant, passionibus animi, quæ etiam cum ætate solent vel accrescere vel minui: quo enim istæ sunt vehementiores, eo magis in homine dominium exercent, & proinde ad lapsus faciliores; alii quippe ingenio ac judicio acriori pollent, cujus vi bonum a malo discernunt, & quid vitandum, quid fugiendum dicit ratio, perspicunt; alii quibus tardius ingenium, sæpius non percipiunt rationes, ob quas a delictis abstinendum; aliis obstat ætas; alii naturæ stimulis victi peccant; alii per sexus imbecillitatem sæpius ad peccandum prolabantur; alii adeo dolore, iracundia sæpius perciti, ut meas vix faciat officium. Ob ætatem sæpius solet venia impetrari atque concedi; quippe contrahere crimen non videntur, qui vix culpæ, necdum doli capaces, cujusmodi sunt infantes & infantie proximi, quos consilii innocentia tuetur, ut respondit Modestinus l. 12. ff. ad L. Corn. de sicar. Aliud dicendum de pueris, qui ejus sunt ætatis, ut doli capaces esse possint; quippe & illos in crimen incidere, quales sunt pubertati proximi. l. 3. §. 1. l. 23. ff. de injur. Hinc Tryphonius l. 37. ff. de minor. respondit in delictis minorem 25. annis in integrum restitutionem non moreri: nisi quatenus inordinatam miseria ætatis ad mediocrem pœnam judicem produxerit. Nec obstat quod Pomponius ait leg. 23. §. 2. ff. de Edict. edict. Neque impuberem, neque furiosum capitalem fraudem videri admisisse. Quippe hoc intelligendum de impubere, qui nondum doli capax: capitalis enim pœna dolum exigit, & idcirco impuberi, qui nondum doli capax, imponi non potest. Atque sub hac distinctione interpretandæ ejusmodi leges, quæ generaliter loquuntur. Exicipi tamen sciunt D. D. ea crimina, quæ a libidine venerea proficiuntur, cujus generis stuprum, adulterium & id genus alia, arg. l. 36. & 38. ff. ad leg. Jul. de adult. Nec obstat rescriptum Imp. Alexandri in leg. 7. Cod. de pœn. quippe hoc intelligendum de eo, qui proximus pubertati, & idcirco sentiat ea, in quibus deliquit; si autem impubes coire possit, quis ausit negare crimen in ejus ætatem cadere, inquit vir doctiss. Anton. Matth. de cri-

min. Excusantur etiam a pœna furiosi & mente capti, etiam si crimen aliquod grave & enorme commisissent, utpote qui animum delinquendi non habent; quamobrem contra eum cessare legis Aquiliæ actionem, quemadmodum si quadrupes damnum dedisset, respondet Ulpianus l. 5. §. 1. ff. ad leg. Aquil. Excusat eum a pœna fati infelicitas, iniquum sane ut afflictio adderetur afflictio: ipse enim satis punitur furore, nisi forte dilucida habeat intervalla, & delictum admisit cum erat mentis compos, quod probandum antequam pœna in eum statui potest, arg. l. 22. ff. de probat. l. 2. Cod. eod. Quippe qui semel in furorem incidit, in posterum quoque talis habetur, quia de præterito in præsens præsumitur, at cum furor ut hedera serpente dicitur, semper & continuo durare censetur, nisi forte in totum desisse probetur. Carpz. prax. rer. crim. p. 3. q. 145. Arg. l. 30. C. de inoff. test. Quid si autem mente sanus simul homicidium aliudve delictum commiserit, an ob furorem supervenientem corporali pœna, durante furore, affici possit? variis interpretum judiciis certatum est; aliis statuentibus ob delictum admissum ante furorem pœnis subjici posse; aliis contrariam sententiam amplectentibus; aliis nec neutram sententiam approbantibus; totum hoc negotium arbitrio judicis committendum esse arbitrantur, qui, omnibus circumstantiis bene ac diligenter ponderatis, de pœna decernit prout æquitas & recta ratio dicaverit. Idem sentit Fachinæus lib. 1. cap. 3. controvers. jur. Verum cum doctiss. auctore Matthæo, & Carpio dicens puto, non esse puniendum, non eo duntaxat, quod fati infelicitas eum furiosum excusare dicatur: est enim fati infelix; non solum qui furiosus fuit cum delinqueret, sed & qui perfecto crimine in furorem prolapsus est, ut inquit idem. Verum etiam quia absentis loco est per omnia & in omnibus, l. 2. §. 3. ff. de jur. codic. & pro mortuo habetur. l. 24. ff. rem. va. hab. Præterquam quod finis pœnæ est emendatio delinquentis per sensum doloris, quo per pœnæ inflictionem afficitur, ut supra annotavimus; atqui hic in furiosum non cadit. Postremo, inquit celeberr. Matthæus, quod ego palmarium puto, non est putandum legislatorem, eumve qui Reipub. præest, esse quendam ovium vel capra-

*captivum custodem, qui corporam duntaxat, mel-
lam anima habeat rationem. Curat vel maxime
animos civium, qui civitatem curat. Ad salutem
autem civitatum illud imprimis pertinet, ne cuius
supplicium ita festinetur, ut is penitentiam agere,
feris precibus poenas deprecari non valeat. Id
autem profecto continget, si a furioso, durante
animi morbo, poenam capitalem sumere velimus.
Sexus quandoque in delictis puniendis habetur
ratio, quamobrem mulieres mitius puniri de-
bere viris D. D. est opinio: major enim illarum
infirmitas tum corporis, tum etiam animi atque
consilii; verum addendum, hanc sexus fragilitatem
nullam mereri veniam vel poenae mitigationem,
nisi in casibus jure expressis. l. fin. C. de jur. &
fact. ignor. Andr. Tiraquell. de pen. tempor.
caus. 9. num. 5. Excipiuntur etiam delicta, quae
jure naturali vel divino necessario vetita; quippe
non minus participes rationis ignorare acqueunt
quid faciendum quod moraliter bonum, fu-
gendum quod turpe est, & adversatur justis &
decori innatis sibi principiis. Crassi ingenii
homines etiam quandoque excusantur ab ordi-
naria poena in delictis levioribus, secus in atro-
cioribus naturali jure prohibitis. l. 2. C. de inju-*

*vocand. l. 38. ff. ad leg. Jul. de adul. De iracun-
dis paulo ante egimus. Qui amore correpti &
quasi insanientes sunt, nonnunquam leviori-
bus in delictis mitius puniantur: furori enim
aequiparantur, ejusque videtur esse quaedam
species, teste principe Poetarum Virgil. 4
Aeneid.*

*Ardet amans Dido, traxitque per ossa furo-
rem.*

*Ipsa enim Imperatore pronuncianti nihil amo-
ris furore vehementius. nov. 74. cap. 4. in fin.
Parendum siquidem est amoroso, qui furore
libidinis & amoris aliquid prohibitum fecit,
cum id videatur fecisse quasi furiosus & demens.
Jul. Clar. in pract. §. fin. quest. 60. Quemadmo-
dum igitur furor delinquentem excusat a poena,
ita quoque amor & libido, quae, ut diximus,
furori aequiparatur. Hinc non ordinariae poenae
legis Corneliae, sed mitiori subeundum esse
eam, qui amoris aestu percitus & compulsus
cortivalem exanimavit, statuit idem. Quod
obtinere duntaxat in ipso libidinis aestu; secus
vero se res habet, quando quis, impetu & fu-
rore cessante, ex causa amoris praemeditatum
committit crimen.*

XXXII. 1. Tenendum autem est quod Pythagorici dicebant, justitiam esse τὴν ἀντιπαροῦσιν, id est, parem passionem in poenis, id non ita accipi debere quasi qui alteri nocuit deliberato & sine causis culpam valde minuentibus, tantundem nocenti nec amplius ferre debeat. Id enim non ita esse ipsa lex, quae legum omnium perfectissimum exemplar est, ostendit, cum furta quadruplo aut quintuplo vult lvi. Et lege Attica fur ultra dupli condemnationem per dies aliquot vinctus habebatur, ut Demosthenes in Timocra-tem nos docet. Leges, inquit Ambrosius, ea quae detracta sunt alicui cum injuria personae aut rei ipsius cumulo restitui imperant, quo furem a detrahendo aut poena deterreant, aut multa revocent. Aristides Leuctrica secunda: τοῖς ἐν δικαστηρίοις ἐπαξίως τοῖς ἀδικήσασιν μείζονα ἢ καὶ ἀπειροῦσι δίδωμι ἢ τὸ νόμον εἰς πρῶτης λόγον. His qui judicio illatas sibi injurias persequuntur majora leges permittunt pro vindicta exigere quam quae ipsis acciderant. Seneca de judicio post hanc vitam:

*De Offi-
ciis III.
c. 3.*

*scelera taxantur modo
Majore nostra.*

2. Apud Indos, ut Strabo notat, qui quem mutilasset, supra Lib. xv. i. rationem, manu truncabatur. Et in Magnis Moralibus quae Ari- c. xxxiv. stotelis nomen praefereunt legimus: ἰ δίκαιον εἰ τις ἢ ὀφθαλμὸν ἐξήσθη ἢ ὀ-
τιοῦσθαι μόνον, ἀλλὰ πλείονα παθεῖν: Justum est si quis oculum alteri effoderit, non tantundem modo sed & amplius patiatur. Nec enim aequum est ut par sit periculum innocentis & nocentis, ut recte ostendit Philo, quo loco de homicidii poena tractat. Atque hoc inde quoque aestimari potest, quod delicta quaedam non consummata, & ideo consum- matis minora, nocumentum infligant par cogitato, quod in lege Dicit. Hebraea de falso teste proditum, & in lege Romana de eo qui ho- XIX. 19.

Qqqq 3

minis

minis occidendi causa cum telo ambulavit. Cui consequens est ut perfectis criminibus major respondeat poena, sed quia morte nihil est gravius, eaque iterari non potest, ut Philo notat dicto loco, ideo intra eam necessario consistitur, additis tamen interdum pro merito cruciatibus.

C O M M E N T A R I U S.

DE poena talionis egimus & lib. 1. cap. 2. §. 2. atque etiam hoc capite §. 10. ubi annotavimus vix simplicem talionem, nisi forte paucis in casibus, locum habere, neque de eadem quoque intelligendam legem divinam, quae talionis poenam infert, sed proportionatam, quae ibidem a nobis disputata huc applicari possunt, quamobrem ea hic repetere foret supervacaneum. Ibidem notavimus, poenas omnes nec posse nec solere intra τὸ ἀντιπαροῦδος consistere ob varias circumstantias, quae in delictis perpetrands concurrere possunt, & poenam vel aggravandam vel minuendam suadent in foro humano, in quo maxime respicere oportet uti-

litatem Reipublicae ejusque securitatem, quamobrem delicta per se non admodum gravia per relationem ad Rempublicam quandoque eodem supplicio vindicari possunt, quae gravioribus delictis decreta, Reipublicae exigente utilitate. *Neque vero id est necessarium, ut eadem semper inter personas sit proportio, quae est inter objecta per delictum violata, sed singulis delictis sua velut seorsim poena imponi potest, prout est ex usu Reipublicae, non considerato, an par, an vero minor poena delicto sit imposita alii delicto, quod in se minus aut majus isto videatur.* Pufendorf. lib. 8. cap. 3. Quem & plura vide ibi differentem.

XXXIII. Poenae autem magnitudo non tantum nude spectatur, sed cum respectu ad patientem. Nam multa eadem pauperem onerabit, divitem non onerabit: & vili ignominia leve erit malum, honorato grave: quo genere diversitatis saepe utitur lex Romana: unde harmonicam proportionem extruxit Bodinus, cum tamen *Lib. VII. de Rep. c. ult.* revera simplex hic sit & qualis in numeris aequalitas, meriti ad poenam, sicut in contractibus mercis ad nummos, quanquam alibi merx eadem plus alibi minus valet, itemque nummi. At fatendum, saepe in lege Romana id non fieri ἀπὸ προσωποληψίας, id est sine nimio personarum & qualitatum ad factum non pertinentium respectu, a quo vitio longissime semper abest lex Mosis. Et haec quidem ut diximus intrinseca est poenae taxatio.

C O M M E N T A R I U S.

DICTO loco annotavimus justitiam, quae circa poenas distribuendas versatur, non solum factum vel delictum per se spectare, sed relative ad personam agentis considerare, quoniam vel delinquentis vel laesi conditio & status sive dignitas poenam vel aggravare vel minuere solet: *Semper enim per dignitatem injuriam perferentis crescit culpa facientis, quia necesse est,*

quanto major persona est, quae contumeliam patitur, tanto major sit noxa, ut inquit doctissimus Zeigler. Quamobrem graviora sunt, quae humiles audent in senatores aliosve magistratus, liberi in parentes, liberti in patronos. Sic quoque sexus & aetatis ratio hic considerari solet, quae omnia suo loco annotavimus.

XXXIV. Sed intra concessum modum ad minimum ducit caritas ejus qui punitur, nisi plurimum justior caritas aliud suadeat ob causam extrinsecam, quae interdum est ingens periculum ab eo qui deliquit, plerumque autem necessitas exempli. Ea autem nasci solet ex generalibus invitamentis ad peccandum, quae reprimi nisi acri-

acribus remediis nequeunt. Invitamenta autem præcipua sunt, consuetudo & facilitas.

XXXV. Ob facilitatem lex divina Hebræis data gravius punit furtum de pascuo quam de domo, Exod. xxii. 1. & 9. Justinus de Scythis: *Nullum scelus apud eos furto gravius, quippe sine tecto munimentoque pecora & armenta habentibus quid salvum esset si furari liceret?* Simile illud in Aristotelis problematis sectione xxix.: *ὁ νομοθέτης ἔχ' ἰκανὴς ὄντας ἡγοσάμενος εἶναι φύλακας ἢ νόμον αὐτοῖς ἐπέστησεν.* *Legis auctor cum sciret illis in locis dominos res suas custodire non posse, custodem legem addidit.* Consuetudo facti etsi aliquid detrahit de culpa (*non sine ratione veniam dedit, inquit Plinius, facto vetito quidem, non tamen inusitato*) pœnæ tamen acrimoniam ex aliqua parte flagitat: quoniam ut Saturninus loquitur, *L. aus nimium multis grassantibus opus exemplo est.* Sed in iudiciis magis illud, *fact. D. de pœnis.* in legibus hoc sequendum est, ratione habita temporis quo leges aut iudicia feruntur: quia pœnæ utilitas magis in universalitate spectatur circa quam sunt leges: culpa autem major aut minor est in singulis.

C O M M E N T A R I U S.

Postulat quidem charitas & dilectio proximi, tum etiam naturalis illa cognatio, quæ homini cum homine intercedit, ut semper, quantum fieri potest, humanitatis & charitatis regulas observemus omnibus in negotiis & actibus, quæ ipsius personam, statum & conditionem spectant, quamobrem toties nobis commendatur, ut si qua nos aliquis injuria affecerit, proniores simus ad remittendum, quam par pari referendum; quod autem alicui privato ratio dicat faciendum & imitandum, idem etiam exigit ab eo, qui publicam gerit personam, quatenus munus civile tollere nequit ea, quæ sunt juris naturalis. Quamobrem etiam si quis iudicis personam sustineat, & justitiæ administrationi præsideat, attamen non desinit esse homo, quibus eadem jura cum sui similibus intercedunt, justitiæ quidem administrare debet, sed talem, qualem dicat ratio, cum humanitate & charitate conjunctam, id est, ut semper in mitiorem partem & magis ad absolvendum quam puniendum infontem inclinet; quod non ita interpretandum, quasi delicta impunita forent relinquenda, vel nunquam gravissimo supplicio puniri atrociora delicta charitatis lex exsolceret, neutiquam sane; quippe & jus naturale, quod maxime favet societati humanæ, & jus divinum homines facinorosos & improbos e medio tollendos capitali supplicio sanxit, ne terra flagitiis inquinaretur, atque hominum cœtus in belluinam societatem mutarentur. Verum charitatem & æquitatem dicere statuimus, salva justitia & securitate publica, semper mitiorem pœnam præferendam graviori, & idcirco in dubio minori delinquentem quam

graviori & excedente meritum pœna afficiendum charitatis & æquitatis ac humanitatis legem exigere; quippe ut paulo ante annotavimus, in foro humano in pœnis infligendis potissimum respici utilitatem & securitatem publicam, quæ quasi pœnarum moderatrix: pro mensura enim damni, quod ex delictis societati vel ejusdem membris imminet, pœnæ sæpius augeri vel minui solent, ita ut quamvis crimen perpetratum per se in abstracto sine relatione ad societatem consideratum non videatur atrox, attamen sæviori pœna vindicandum propter damnum exinde proveniens. Imprimis autem elaborandum, ut omnis, quantum fieri potest, eripiat subiectis peccandi occasio, atque proinde maxime expedit Reipublicæ, ut gravissima comminatione a delictis deterreantur mortales: occasio enim facit furem, ut dicitur solet; occasionem autem potissimum præbet consuetudo & facilitas, quo autem occasio magis idonea, eo, graviore supplicii constitutis, magis cavendum, ne quis sibi opportunam occasionem natam ratus, ad delinquendum magis properet. Quamobrem merito lex divina graviorem pœnam constituit in eum, qui pecora ex pascuis vel ex armentis subtrahunt, & quodammodo deprædantur, quam qui ex domo furatus quid fuerit. Exod. 22. 1. 9. Solet etiam consuetudo ad peccandum invitare, imo impunem ab omni præstare videtur eum, qui nihil aliud facit quam quod usitatum est in civitate vel loco domicilii sui. Recte tamen Jctus statuit ea, quæ contra bonos mores sunt, & verecundiam atque pietatem lædunt, ne quidem nos facere credendum esse, & idcirco non poterit excusari & ab

ab omni pœna absolvi, qui fecit illud, quod repugnat rationis dictamini & juri divino, quamvis non repugnet consuetudini: nullius enim loci consuetudo, nullus mos licitum reddere potest, quod natura sua illicitum, cujus generis illa, quæ juri naturæ & divino repugnant. *Fatemur quidem, quod qui consuetudinem civitatis secutus peccat, non dolo id facere videatur, sed*

quod putet jure fieri: verumtamen si mores civitatis juri divino aut rectæ rationi adversentur, non possunt a pœna excusari, inquit Anton. Matth. de crimin. Consuetudo in iis, quæ ex se & sua natura mala sunt, etiamsi mundus ea uteretur, simpliciter & in totum non excusat, ut inquit Carpz. tract. rer. crim. p. 1. q. 45.

XXXVI. 1. Quod autem diximus, ubi magnæ urgentesque causæ cessant, ad minuendam potius pœnam promptos nos esse debere, in eo clementiæ pars altera sita est; nam priorem in *Lib. 1. de Cl. cap. 1. cap. xx.* lenda pœna collocavimus. *Quia difficile est temperamentum, inquit Seneca, quidquid æquo plus futurum est in partem humaniorem præponderet.* Alibi: Pœnam si tuto poterit, donet; sin minus, temperet. Et apud *Diodorum Siculum* laudatur rex Ægyptius quod imponeret *πρωείας ἐλάττους ἢ ἀξίας supplicia meritis minora.* D. M. Antonino Capitolinus: *Erat mos iste Antonino, ut omnia crimina minore supplicio, quam legibus plecti solerent, puniret.* Isæus quoque orator dixit, oportere leges quidem constitui rigidas, sed pœnas exigi legibus mitiores. Et *Isocratis* est monitum: *ταῖς πρωείας ἐλάττους ποιεῖσθαι ἢ ἀμαρτυρομήτων, ut pœnæ infligantur infra peccati modum.*

2. Augustinus comitem Marcellinum sic admonet sui officii: *Mihi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat eos tanta legum severitate esse plectendos, ut qualia fecerunt talia patientur, ideoque his literis obtestor fidem tuam, quam habes in Christo, per ipsius Domini nostri misericordiam ut hoc non facias, nec omnino fieri permittas. Cujus est & hoc: Sic etiam ipsos criminum ultores, atque in hoc officio non ira propria concitatos, sed legum ministros, nec suarum sed alienarum examinatorum injuriarum vindicæ, quales judices esse debent, terruit divina censura, ut cogitarent propter sua peccata misericordiam Dei necessariam, nec putarent ad culpam officii sui pertinere, si quid erga eos misericorditer agerent, quorum vitæ necisque haberent legitimam potestatem.*

C O M M E N T A R I U S.

CUm judex nihil aliud sit quam minister justitiæ & vindex criminum, ipsius partes consistunt in exequendo quod exigit justitia, sive quod leges sanciverunt, a quo ipsi recedere non licet quoties existit objectum legis. Quamobrem in pœnis infligendis legem sequi debet; quippe ab ejus arbitrio & facultate non dependet legis sanctionem mutare, interpretari quidem debet juxta æquitatem, quæ semper legi inesse existimatur, nam eatenus voluntati legislatoris obtemperat, verum mutare nequit. Quamobrem si leges quibusdam delictis certas pœnas decernunt, existente ejusmodi delicto, tenetur illud pœna lege sancita vindicare: judex enim neque lege severior, neque ea clementior esse debet; quod ita

intelligendum, si delicti naturâ cum ratione legis collata perspicit pœnam lege statutam sibi locum vindicare; itaque non temere & nec nimis facile ad judicandum procedere debet, sed animo sedato & omni odio ac ira vacuo ponderare & examinare debet delictum admissum, atque omnes circumstantias, quæ circa illius perpetrationem incidisse potuerunt, atque etiam allegantur a reo ad sui defensionem. Verum existente nulla ratione quamobrem recedendum a legis cautione, nec minuendi, nec mutandi pœnam facultatem judex habet, sed eam decernere ipsi incumbit, quam lex in reum statuit. Quoties autem salva legis ratione in mitiorem partem inclinare potest, hanc oportet amplecti, ut supra annotavimus. Non inficior judicem posse

posse aliquando pœnam pecuniariam in corporis coercitionem mutare, verum ejusmodi mutatio non tam a judicis facultate quam quidem necessitate procedit: quod enim non habet in ære luendum in pelle.

XXXVII. Speramus nihil a nobis prætermisum, quod ad hujus argumenti satis difficilis & obscuri cognitionem magnopere faciat: nam quatuor illa quæ Maimonides maxime ait spectari in pœnis, magnitudinem peccati, id est damni, frequentiam talium peccatorum, quantitatem concupiscentiæ, & operis facilitatem, ad sua loca retulimus. Nec minus illa septem quæ confuse satis in pœnis considerat Saturninus. Nam persona ejus qui fecit ad aptitudinem illam judicandi maxime pertinet, & persona ejus qui patitur interdum aliquid confert ad æstimandam culpæ magnitudinem. Locus injustitiæ culpam aliquam addere solet peculiarem, aut etiam ad facilitatem operis pertinere. Tempus ut diuturnum est aut breve, ita libertatem judicandi auget aut minuit, interdum & pravitatem animi ostendit. Qualitas partim ad genera appetituum refertur, partim ad causas quæ abstrahere a peccando debebant. Quantitas quoque ad appetitum referenda est. Eventus ad causas abstrahentes.

*L. An
facta. D.
de pœnis.*

C O M M E N T A R I U S.

CUM Auctor noster in omnibus materiis & quæstionibus, quæ in hoc elegantissimo opere tractantur, non rectam disputandi duntaxat rationem observet, sed etiam omnia, quæ ad cujusque materiæ intellectum pertinent justo ordine adferat, ita ut nihil usquam omissum vix dici possit, quod ad subjectam, de qua disputat materiam, referri debeat, quantum non est quod ipsi debemus, imo quantum ipsi debet universum genus humanum, in tot cœtus & diversas societates divisum, pro illo nullis fat laudibus aut encomiis extollendo opere & labore, quem ad hoc opus perficiendum adhibere necessum habuit. Si absque societate & commerciis vitam traducere non possumus, nonne egregie de genere humano meritis, qui ejusmodi media nobis suo ex penu promit, quæ societatis & commerciorum culturam fovent & fuentur, atque ita vitæ beatiorum & ornatiorum transigendæ rationem demonstrare aggressus est.

Imo quantum non debemus Auctori nostro, qui adeo docte, subtiliter & accurate descripsit ac illustravit non pacis duntaxat, sed & belli jura. Quantum debent ipsi Imperatores, Reges ac Principes, utpote qui ex elegantissimo hoc opere eadem tanquam limpidissimo fonte haurire possunt: oportet enim Imperatoriam majestatem non solum armis decoratam, sed & legibus armatam esse, ut utrumque tempus bellorum & pacis recte possit gubernare, teste optimo Imperatore Justiniano, præsertim cum & inter armorum strepitus leges exaudiri debeant: sunt enim sicuti pacis ita & belli jura. Hæc omnia e tenebris in lucem protracta, & optima serie in ordinem digesta, accurate tractata, illustrata, & suis quæque locis posita ab Auctore nostro, ita ut opus absolutum & perfectum, quantum humana industria & capacitas fert, dici mereatur.

XXXVIII. Solere pœnæ expetendæ causa bella suscipi & supra ostendimus & passim docent historiæ: ac plerumque hæc causa cum altera de damno reparando conjuncta est, quando idem actus & vitiosus fuit & damnum reipsa intulit, ex quibus duabus qualitatibus duæ diversæ nascuntur obligationes. Non esse autem bella suscipienda ob delicta quævis satis constat. Nam ne leges quidem suam illam ultionem, quæ tuto nec nisi nocentibus nocet, omnibus culpis impendunt. Recte, ut modo diximus, Sopater oportere

R r r r

tere

tere ait, ea quæ minora & vulgaria sunt delicta dissimulari, non vindicari.

COMMENTARIUS.

Verum quidem, proprie loquendo, jus puniendi delinquentem, fundatum potissimum in subjectione, & proinde proficisci a summo imperio, quod etiam jus vitæ ac necis continet, quod quis in alterum habet, quamobrem inæqualitatem præsupponit, & idcirco inter eos, qui sibi æquales sunt, ita ut alter alterius imperio non subiectus, pœnas proprie exigere non posse statuendum videtur, unde nonnulli inferunt bellum pœnæ expetendæ suscipi non posse, utpote quod inter pares geritur. Verum memini me alibi annotasse, illum, qui alteri damnum intulit, vel proximum injuria affecit, eo ipso quasi inferiorem reddi, quatenus delinquendo & inferendo damnum læsus jus & facultatem ex illa injuria nanciscitur pœnam expetendi a delinquente, quæ non consistit duntaxat in reparatione damni, quæ proprie pœna dici non posse videtur, sed juris persecutio, quæ cuique licita, sed etiam eum coercendi & castigandi facultate, ut in posterum a mali perpetrando desiderio & cupidine avocetur ac deterreatur, imo eatenus quisque in societate naturali tanquam ejus minister potest exigere pœnam, si quid detrimenti attulerit vel universæ societati, vel membro, ex imperio quod toti competit in partes, & cuique parti in alteram, quatenus totum conservare tenetur: est enim pœna delicti individua comes, & quasi debitum naturale, ut alibi demonstravimus, quod læsus tanquam creditor a delinquente jure exigat, non ex desiderio nocendi proximo, sed sui conservandi causa, cui

maxime favet naturalis ratio, & hoc sensu pœnæ expetendæ causa bellum suscipi posse dicendum videtur. Vide quæ annotavimus §. 2. Sic revera bellum pœnale fuit, quod David ob injuriam legatis suis illatam suscepit. Atque plerumque hæc causa, ut inquit Auctor, cum damno reparando conjuncta, unde duæ nascuntur diversæ obligationes, dum & pœna debetur & damni reparatio. Verum quamvis ille, qui jure suo utitur nequeat dici peccare erga justitiæ & proinde etiam charitatis regulas, quæ cum justitia pari passu ambulat; attamen non temere bellum suscipi oportet, propterea quod ejusmodi bellum pœnale non delinquentes duntaxat, sed etiam innocentes pari calamitate & damno afficiat; quia quidquid delirant Reges, plectuntur Achivi. Præterquam quod & bellum ejusmodi suscipienti idem damnum & periculum imminet: incerti enim belli exitus: nec enim semper bona causa triumphat. Oportet quoque hominem Christianum ab humani sanguinis effusione & oppressione hominis innocui, quæ evitari nequit, ubi belli furor longe lateque grassatur. Quamobrem leviora & minora delicta dissimulari quam vindicari suadet Christiana doctrina, quæ nobis charitatem, humanitatem, mansuetudinem ac misericordiam maxime commendat: quales enim calumnias, maledictiones & injurias non pertulit Christus, imo & condonavit, ut nobis exemplum ad imitandum daret, tardos oportet nos esse ad iram & vindictam.

XXXIX. 1. Illud autem quod in oratione pro Rhodiensibus a Catone dictum fuit, non esse æquum pœnas quemquam dare ob eam rem, quod arguatur male facere voluisse, suo quidem loco non male erat positum, quia nullum populi Rhodiensis decretum adferri poterat, sed animi fluctuantis conjecturæ: universaliter autem hoc recipiendum non est. Nam voluntas quæ ad externos actus processit (internos enim ab hominibus non puniri supra diximus) pœnis solet esse obnoxia. Seneca pater in Controversiis: *Scelera quoque, quamvis citra exitum subsederunt, puniuntur. Injuriam qui facturus est jam facit*, ait alter Seneca. Non exitus rerum sed consilia legibus vindicari Cicero dixit pro Milone. Periandri dictum erat: *μη μόνον τῶν ἀμαρτανόντων, ἀλλὰ καὶ τῶν μέλλοντων κόλασις*. Sic Romani censent bellum inferendum cum Rege Perseo, nisi satisfaciatur de consiliis belli parandi adversus populum Romanum initis, quia scilicet arma, milites, classem jam comparaverat. Atque hoc ipsum in Rhodiensium oratione apud Livium recte notatur: neque moribus, neque legibus ullius

Gel. l.

vii. c. 3.

De Ira lib. III.

Livius lib. XLII.

ullius civitatis ita comparatum esse, ut si quis vellet inimicum perire, si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur.

2. Sed nec omnis perversa voluntas facto jam aliquo indicata pœnæ facit locum. Nam si ne perpetrata quidem peccata omnia vindicantur, multo minus cogitata ac cœpta. In multis locum habet quod Cicero dicit: *haud scio an satis sit eum qui lacefferit injuriæ sua pœnitere.* Lex Hebræis data adversum pleraque delicta inchoata contra pietatem, aut etiam contra hominis vitam extra judicium, nihil speciale constituit: quia & circa res divinas utpote nobis inconspicuas facilis est error, & iracundiæ impetus non indignus est cui ignoscatur.

3. Ceterum in tanta matrimoniorum copia alienas nuptias attentare, aut in tam æquabili possessionum divisione fraudem struere qua cum aliena jactura se quis locupletet, minime erat ferendum. Nam illud, non concupisces, quod in Decalogo est, quanquam si scopum spectes legis, id est τὸ πικρῶμα πικρῶν, latius patet, (vellet enim lex, omnes etiam mente esse purissimos) tamen ipsum præceptum externum, ἐπιπλῶ σαρκεῖν quod attinet, ad motus animi pertinet qui facto produntur, quod aperte liquet ex Marco Evangelista qui idem illud præceptum extulit, μή δόσσησῆς: idque cum jam ante posuisset, μή κλέψῃς. Atque eo sensu vox Hebræa & ei respondens Græca reperiuntur tum Mich. 11. 2. tum alibi.

4. Inchoata ergo delicta armis vindicanda non sunt, nisi & res sit gravis, & eo processum sit ut ex tali actu certum malum, etsi nondum illud quod intendebatur, secutum jam sit, aut certe ingens periculum, ita ut vindicatio aut conjuncta sit cum cautione futuræ noxæ, (de qua supra egimus in capite de defensione) aut dignitatem læsam tueatur, aut pernicioso exemplo occurrat.

C O M M E N T A R I U S.

ANnotavimus §. 18. actus internos in foro humano extra legis pœnam esse, quamobrem quamdiu ex nullis indiciis & signis constat aliquem scelera meditari, vel insidias struere & aliquid mali moliri, actus ille internus neque ordinaria neque extraordinaria pœna in foro soli puniri debet, nullo prorsus supplicio coercendus, ubi vero in actum prorumpit voluntas sive conatus, quid statuendum queritur? Cogitatio sive conatus considerari debet vel cum actu aliquo externo conjunctus, sed antequam ad actus proximiores & ad consummandum delictum accederet, is male cogitans & enitens fuit facti impedimento adeo impeditus, ne ulterius progrediretur; E. G. aliquis monetam excudit, sed antequam imaginem imprimeret, coactus est scelere detecto sese in fugam conjicere, hoc casu conatus punibilis, sed pœna extraordinaria. Quod si vero conatus ad actum proximum devenerit, ordinaria pœna

afficiendus delinquens videtur, etiamsi non omnino confirmatum delictum: habetur enim pro consummato. Sit exemplum in propinante alteri venenum causa homicidii, quod quidem venenum is bibit, sed ad mortem non nocuit propter adhibita medicamenta, hoc in casu statuunt D. D. conatum omnino puniendum, sive in leviori sive atrociori crimine adhibitus, ratio, quia hic quantum in se fuit crimen perpetravit; vel conatus cum aliquo facto extrinseco conjunctus, sed antequam devenerit ad actus proximiores, sponte facti is pœnituit, hoc in casu in foro exteriori is non punitur. Verum hoc tantum obtinet in delictis, ex quorum principio nemo læditur, secus autem si læderetur proximus, ut quando quis alteri insultat, etsi non occiderit, sed pœniteat facti, attamen punitur. Jac. Menoch. *de arbitr. judic. lib. 2. cas. 160.* In materia conatus, inquit Garf. Maltrillo *decif. 155.* communiter receptam esse

esse distinctionem illam in atrocioribus potissimum delictis, quod aut quis attentavit, & non fecit quod in se erat, & tunc non videtur poenam incurrere, vel saltem ordinaria non afficiendus, aut venit ad actum proximum, & fecit quod in se erat, & conatus tamen effectum non habuit, & tunc est locus poenae ordinariae. Ludov. Carrer. *prax. caus. crim. de homicid.* Alii statuunt etiam in hoc casu ab ordinaria poena abstinendum, praesertim iis in delictis, quae securitatem & tranquillitatem publicam non laedunt: cum enim poena tum ob peccantis instigatur malitiam, tum simul ob damnum alteri datum, delicto non consummato vel damnum nullum erit, vel minus eo, quod ex delicto profuit consummatione, atque sic vel saltem hoc respectu poenae ordinariae erit detrahendum, quo pertinet *l. 1. ff. de extraord. crimin.* Zeigler. At mihi non displicet illa distinctio, quam alii observandam statuunt in determinanda hac quaestione, quae est ista, quod si lege puniatur conatus, quamvis delictum non sit atrox, sine difficultate transeat, quod dicta poena inflicta a lege puniatur conatus; si vero expresse non puniatur, tunc dictus conatus, effectu non secuto, poena extraordinaria puniatur, Guazzimus *de crimin. defens.* 33. Verum ab hac regula excipiuntur quaedam delicta atrocissima, in quibus solus eorum conatus, ac si delictum consummatum, punitur, quorum in numero parricidii crimen, quoniam conatus, qui ad actum

aliquem pervenit in tam immani atque teterrimo delicto merito pro delicto perfecto ac consummato accipitur. Itaque qui emit venenum ut patri vel matri daret, quamvis non potuerit dare, parricida est, & tenetur lege Pompeja. *l. 1. in fin. ff. ad l. Pompej. de parricid.* Nec distinctio hic attenditur, utrum ad actum proximum vel remotum pervenerit reus; quippe qui emit duntaxat venenum, nondum ad actum proximum devenit. At licet generali consuetudine legibus Romanis derogatum sit, nec puniatur conatus caedis ordinaria poena, sed mitius extra ordinem, ea tamen ad parricidium non extendenda, ut inquit summus Iustus Anton. Math. *de criminibus ad h. tit.* Quorum gravissimum crimen est, scelestum & nefandum facinus, atque ejusmodi, quo uno maleficio omnia complexa esse videantur, ut ait Cicero. Ad gravissima autem crimina consuetudinem non pertinere, communis schola recte docuit. Quemadmodum lex divina eum, qui percussit patrem aut matrem, vult moriendo mori, hoc est, omnino sine ulla distinctione utrum percussus sit inde mortuus an non, omni misericordia eum indignum perhibens. *Exod. cap. 21. v. 15.* Quod si ille, qui percusserit parentes, imo qui duntaxat iis maledixerit, mortis poena afficiendus, quanto magis qui perimere conatus fuerit, ut argumentatur doctiss. Matthaeus *dist. loc.* De iis quae seqq. vide quae a nobis annotata in praecedentibus.

X L. 1. Sciendum quoque est, reges, & qui par regibus jus obtinent, jus habere poenas poscendi non tantum ob injurias in se aut subditos suos commissas, sed & ob eas quae ipsos peculiariter non tangunt, sed in quibusvis personis jus naturae aut gentium immaniter violentibus. Nam libertas humanae societati per poenas consulendi, quae initio ut diximus penes singulos fuerat, civitatibus ac judiciis institutis penes summas potestates resedit; non proprie qua aliis imperant, sed qua nemini parent. Nam subjectio aliis id jus abstulit. Imo tanto honestius est alienas injurias quam suas vindicare, quanto in suis magis metuendum est, ne quis doloris sui sensu aut modum excedat, aut certe animum inficiat.

2. Et hoc nomine ab antiquis praedicatus est Hercules quod Antaeo, Busiride, Diomede, & similibus tyrannis liberavit terras, quas ut Seneca de eo loquitur transiit non concupiscendo sed vindicando; maximorum bonorum auctor hominibus, ut Lysias indicat, injustos puniendo. Diodorus Siculus de eo sic loquitur:

τὸς ἀδικοῦντας ἀνθρώπους ἢ δουλείας ὑπερηφάνους δυνατείνας τὰς πόλεις ἐπιήσιν δίδαιμονας: homines injustos & reges insolentes tollendo beatas reddebat civitates. Alibi dixit: ἐπὶ αὐτῷ τῷ οἰκουμενῶν κολάζων τὰς ἀδικίας: orbem obiit poenas de iniquis expetens. Dio Prusænsis de eodem: τὸς πονηρὸς ἀνθρώπους ἐκόλαζε, καὶ τῶν ὑπερηφάνων ἀνθρώπων κατέλυε, καὶ ἀφῆρτεν τῶν ἰξυσίων: Homines malos puniebat, & superborum regna destruebat, aut in alios transferebat. Aristides in Panathenaico ait eum suscepta

I De benef. cap.
14. Isocr.
Hel. Enc.

suscepta communi humani generis cura meruisse in Deos referri. Laudatur similiter Theseus quod latrones Scirona, Sinin, & Procusten sustulerit, quem sic de se loquentem Supplicibus inducit Euripides:

*Pridem facinora nomen hoc per Græciam
Mihî dederunt, ultor ut scelerum vocer.*

Valerius Maximus de eodem: *quicquid ubique monstri aut sceleris fuit, Lib. v. c. virtute animi ac robore dextra comminuit.* 3.

3. Sic non dubitamus quin iusta sint bella in eos qui in parentes impii sunt, quales Sogdiani antequam eos Alexander hanc feritatem dedoceret: in eos qui humanam carnem epulantur, a quo Plutarch. de Fort. Alex. more absistere Gallos veteres Hercules coegit, narrante Diodoro: in eos qui piraticam exercent Seneca; *Si non patriam meam impugnat sed suæ gravis est, & sepositus a mea gente suam exagitat, abscidit nihilominus illum tanta pravitas animi.* vii. de benef. Augustinus, *Opinantur scelera facienda decerni, qualia si aliqua terrena civitas decerneret, decrevissetve, genere humano decernente fuerat evertenda.* L.v. de Civ. Dei. De talibus enim barbaris, & feris magis quam hominibus, dici recte potest quod de Persis, qui Græcis nihilo deteriores erant, perverse dixit Aristoteles, naturale in eos esse bellum; & quod Isocrates Panathenaico dixit, iustissimum esse bellum in belluas, proximum in homines belluis similes.

4. Et eatenus sententiam sequimur Innocentii, & aliorum qui bello ajunt peti posse eos qui in naturam delinquant: contra quam sentiunt Victoria, Vasquius, Azorius, Molina, alii, qui ad iustitiam belli requirere videntur, ut qui suscipit aut læsus sit in se aut republica sua, aut ut in eum qui bello impetitur jurisdictionem habeat. Ponunt enim illi puniendi potestatem esse effectum proprium jurisdictionis civilis, cum nos eam sentiamus venire etiam ex jure naturali, qua de re aliquid diximus libri primi initio. Et sane si illorum a quibus dissentimus admittatur sententia, jam hostis in hostem puniendi jus non habebit, etiam post susceptum bellum ex causa non punitiva: quod tamen jus plerique concedunt & usus omnium gentium confirmat, non tantum postquam debellatum est, sed & manente bello; non ex ulla jurisdictione civili, sed ex illo jure naturali quod & ante institutas civitates fuit, & nunc etiam viget quibus in locis homines vivunt in familias non in civitates distributi. Inno. c. quod supra his. de voto Arch. Flor. 3. part. tit. 22. §. 5. Sylv. in verbo Pa. pa. §. 7. Vist. Rel. i. de Indis n. 40. Vasq. cont. ill. l. i. c. 25.

C O M M E N T A R I U S.

Q UOD hanc quaestionem attinet, in ea definienda nec in totum a sententia Auctoris nostri recedo, nec per omnia ei servio, sed addendo vel detrahendo ei aliquid, commode ei subscribi posse mihi videtur, præsertim si hoc modo eam explicemus. Superius dicere incepimus, qua ratione homines sibi invicem æquales fiant inæquales, ita ut alter in alterum jus puniendi nanciscatur etiam sine consensu, ex delicto scilicet & injuria, quæ læso jus tribuit reparationem exposcere, vel per pænæ exactionem, vel reparationem damni, tum etiam

idem jus quis nanciscitur, quatenus est membrum societatis humanæ, in eum, qui vel damnum intulit societati vel ejusdem membro: arctissimum enim unitatis vinculum, quo partes adfoctantur toti & totum partibus, cuique membro obligationem imponit, qua tenentur singula summa ope niti, ne publica tranquillitas vel securitas, quam præstat societas, facinorosorum hominum pravis machinationibus atque nefariis sceleribus violetur, vel ejusdem conservationi noceatur, quamobrem cuique facultas competit eos persequendi & puniendi, qui ei aliquid detrimenti inferre meditantur, vel jam ipso facto adtulerunt: hujus enim conservationis cujusque generis humani summopere interest, eique maxime favent naturæ leges; quamobrem in jure naturæ fundata hoc puniendi jus in eos, qui naturæ vel gentium jus immaniter violant: nihil enim ad hanc societatem tuendam utilius vel magis necessarium, & homines sibi invicem magis devinciendos & conglutinandos, quam juris naturalis observatio, utpote quod tribus quasi præceptis absolvitur, quæ sunt tot vincula, quæ quasi in unum corpus universum genus humanum coalescere efficiunt, & societatem fovent atque tuentur, scilicet jus suum cuique tribuere, honeste vivere, alterum non lædere, ad hæc tria cetera rationis dictamina commode referri possunt, qui unum ex hisce violat, erga cetera quoque peccat, atque societatem distrahit, quia dissolvit vincula societatis: ne autem ea dissolvantur cujusque membri summopere interest, quoniam distracta societate humana, omnia in pejus ruunt, & vita nostra, fortunæ, & quidquid ad vitæ cultum & commoditatem pertinet, singulis momentis expositum improborum hominum violentis manibus ac sceleratæ rapiendi libidini, ita ut mors potius solatium & vita supplicium videatur. Ut vero hisce incommodis quantum fieri potest obviam iretur, ipsa dicat ratio, quæ cuique se conservandi necessitatem imposuit, omnibus in naturæ statu, quatenus ejusdem societatis membra sumus, facultatem atque libertatem a natura datam animadvertendi in facinorosos, ut societas conservetur, a cujus conservatione pendet singulorum salus. Quamobrem hæc facultas se etiam extendit ad illas injurias, quæ inferuntur aliis, quia propter illam unitatem inter totum & partes, dum socius læditur, ipsi etiam lædi videmur, & idcirco injuria aliena nostra etiam esse existimanda, ut ex Platone paulo ante memoravimus. Atque hoc fundamento nititur, quod Auctor noster statuit, Reges & qui par Regibus jus habent, id est, qui nullum superiorem agnoscunt, jus habere pœnas poscendi, non tantum ob injurias in se aut subditos suos commissas, sed & ob eas, quæ ipsos peculiariter non tangunt, sed in quibusvis personis, jus naturæ aut gentium immaniter violentibus, cujusmodi libertas humanæ societati consulendi, quæ, antequam in societatem coaliti mortales, penes singulos patresfamilias resedit, civitatibus ac judiciis in-

stitutis, devoluta per renunciationem sive potius delationem libertatis ac juris, quod quisque in naturæ statu habebat, ad eum quem summæ rerum præferunt. In eodem statu constituti summi imperantes, in quo homines sive singuli patresfamilias debebant, antequam cœtus hominum celebrari cœperunt; hinc summo imperio ornati, ut per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellant, delictis sua supplicia decernendo, & in homines facinorosos, humani generis pestes & societatis naturalis hostes. Quamobrem justum bellum merito dicitur, quod suscipitur ad vindicandam injuriam ejus, qui injuste ab aliis opprimitur, non eo tantum quod quisque naturaliter teneatur socio inique oppresso succurrere & societatem conservare, verum quod dum a socio injuriam arcemus, etiam nosmetipsos conservamus, quemadmodum ex rationibus statim adductis colligi potest. Verum hæc omnia procedunt, quoties injuria vel delictum, quod admissum est, tendit ad interitum vel detrimentum societatis, vel saltem huic causam præbere posset: non enim qualiscunque causa arripi debet ad invadendum alterum; quippe neutiquam hæc facultas sibi locum vindicat in iis, quæ non directe vel indirecte societatem lædunt; quippe ex eo capite facultas animadvertendi in eum, qui imperio alterius non pareat, derivanda, utitur etiam hoc casu imperio, quod totum habet in partes, tum etiam quod natura concedit cuique ad depellendum periculum, quod & sibi imminere indirecte videtur, tum etiam circa ea crimina & delicta atque injurias versatur, quæ humani sunt fori, neque eo utendum jure, nisi præcesserit injuria, id est, sit delictum perpetratum, & verendum ne sceleris impunitas & sibi damnosa futura. In naturam autem delinquere eos censemus, qui societati humanæ ejusque membris nocere ac detrimentum adferre unice student, qui sese quasi communes omnium hostes declararunt, qui divina atque humana jura polluentes, quasi sine metu divini numinis vivunt, qui cum Carneade nullum jus naturale esse statuunt, & proinde nullam esse justitiam, aut si aliqua sit, summam esse stultitiam, quoniam sibi nocet alienis commodis consulens, quod perniciosissimum axioma humano generi, dum omnem plane justitiam inter homines tollit, amicitiam ac societatem, omnia denique officia, quæ ut in se invicem mortales conferrent voluit natura: quid enim sanctum, quid inviolabile a facinorosorum hominum manibus haberi posset, dempto metu superiorum & sublata justitia. Quippe ut alibi annotavimus, quemadmodum homo secundum naturæ leges vivens perfectissimum & mansuetissimum animal evadit, ita, ubi a lege & jure recedit & alienus fit, pessimum est omnium animalium, ut inquit Aristotel. *Quid enim homine truculentius, quid immisitius, si dempto metu superioris, vim legum vel contemnere aut fallere potuerit. lib. 1. polit.* Horum in numero Athei, pessimum hominum genus, nati in exitium humanæ so-

cic-

cietatis, & proinde tanquam hostes humani generis habendi. Aliud dicendum de infidelibus & a veri Dei notitia alienis: hi enim quamvis verum Deum non colant, atamen agnoscunt ens aliquod supremum, quod sua sceleribus decernit supplicia & virtutibus præmia, naturæ jura ac officia inter homines observant, societatem colunt, commercia exercent. Quamobrem neutiquam ob eam causam, quod infideles sunt, vi & armis invadere possumus. Non peccat in naturam sive rationis dictamen, qui falsum numen pro vero colit, sed cujus eo audacia processit, ut Deum esse naturæ auctorem neget. Unde recte Molina statuit, neque Imperatorem vel Reges, & qui par Regibus jus obtinent, vel summum Pontificem mundi esse dominum, adeo ut vi potestatis ac imperii sui nationes, quæ sibi non parent, infideles ad veram fidem amplectendam bello vel ulla alia ratione cogi possent. Nos enim libertatem & facultatem hanc naturalem tantum ad ea delicta & peccata restringimus, quæ immaniter universam læderent societatem, vel ejusdem membra, si latius serperent, & proinde etiam indirecte videntur ad nosmetipsos pertinere. Verendum ubi per impunitatem vires acceperint, ne quandoque ad nosmetipsos perveniant, & tandem totum corpus, partibus infectis, ad interitum vergat. Hinc si quis sibi vicinum habeat populum, a cujus feritate & immanitate, & belluina vivendi ratione, atque incultis moribus periculum sibi imminet, nullus dubito, quin possit iis uti remediis, quæ ad moratorem vivendi rationem reducere posset etiam vi & armis, necessitate exigente: quisque enim sibi cavere debet. Quod inter gentes ac nationes moratiores, præsertim postquam ad Christianismum plerique populi conversi, vix locum habere potest, & siquidem inter eos mali mores ac vitia obtinent, ea corrigendi & puniendi penes cujusque civitatis principes ac summos magistratus residet facultas; nemo enim sine vitiis nascitur, & proinde nulla gens & natio, quin suis laboret vitiis, idque sæpius juxta cujusque populi genium & cæli temperiem; hinc alii ad venerem proni, alii vino dediti, alii bellicosi. Si quis autem ejusmodi vitia & peccata corrigendi & puniendi causa bellum movere vellet, per omnes fere terrarum plagas Bellona arma sua circumferret,

præterquam quod, ut dicere incepimus, ejusmodi peccata puniendi facultas spectet ad eum, qui in quacunque societate summæ rerum præest, ex quorum admissione plus detrimenti Respublica, in qua illorum frequentia impunita manet, quam humana capit societas. Aliud dicendum, si tota natio, vel gens aliqua aut populus laborat teterrimis vitiis, & projecta extra omnes mores, nihil sancti habet, sed naturæ & gentium jura quasi pedibus proculcat, merito verendum ne illi, qui inter se nulla jura observant, etiam cum exteris & vicinis populis eodem modo acturi, atque tum fatius est prævenire quam præveniri, & ea remedia adhibere, quibus efficere possumus, ut ad sanioram mentem redeant, corrigendo & puniendo scelera & flagitia, & si cuncta frustra tentata remedia, tanquam pars insanabilis a corpore societatis divelli debet, ne pars sincera trahatur & eadem labe contaminetur. Hinc olim Deus interdixit populo Israelitico omnem consuetudinem cum populis illis, quos tandem extirparunt, ut luerent pœnas, quas ob teterrima flagitia & peccata pati meriti erant. Principiis obstare debemus, & in incunabilis malum opprimere, ne partes sinceræ trahantur & in idem damnium incidant; quisque bonus debet esse vindex mali, sed ejusmodi quod quodammodo ad se pertinet. Postquam vero in diversas societates coaluit mortale genus, & quisque populus sibi Principem elegit, jura propria sanxit, leges constituit, quæ intra civitatis ambitum vigerent, & ejusdem imperii civibus regula & norma agendorum essent, jus quoddam præcipuum illa civitas, sive qui ejus personam representat Princeps vel summus magistratus in civium personam actus, bona & fortunas acquisivit, quod oritur ex illa speciali subjectione & delatione juris in personam Principis, & idcirco actus, qui a civibus proficiuntur punibiles judicantur ab eo, qui civitati præest, vel ejus nomine justitiam administrat ex convenientia vel disconvenientia eorum cum legibus a summo imperante latis; & eatenus recte statuunt nonnulli, puniendi facultatem esse effectum proprium jurisdictionis civilis, quæ profuit ex illa subjectione spontanea eorum, qui in eandem societatem convenerunt.

XLI. Sed cautiones hic nonnullæ adhibendæ sunt; prima, ne mores civiles, quamvis inter multos populos non sine ratione recepti, sumantur pro jure naturæ: qualia ferme erant illa quæ Persas a Græcis disparabant, ad quæ recte Plutarchi illud referas: *αἰσχροὶ κλειροῦντες ἡμαρῶν τὸ βαρβαρικόν: barbaras gentes ad mores cultiores reducere velle obtentum esse quo veletur alieni cupiditas.*

XLII. Secunda, ne temere annumeremus a natura vetitis ea de quibus id non satis constat, & quæ lege potius divinæ voluntatis interdicta sunt, in qua classe forte ponere liceat innuptos concubitus, & quosdam eorum qui incesti dicuntur, & fœnus.

XLIII.

L. Si
adulte-
rium. §.
fratres.
D. ad L.
Jul. de
adult.

XLIII. 1. Tertia, ut diligenter distinguamus inter principia generalia, quale est honeste vivendum, id est secundum rationem, & quædam his proxima, sed ita manifesta ut dubitationem non admittant, quale est alteri suum non rapiendum, & inter illationes quarum aliæ facilem habent cognitionem, ut posito matrimonio non admittendum adulterium, aliæ vero difficiliorem, ut ultionem quæ in dolore alterius acquiescit esse vitiosam. Ferme idem hic evenit quod in mathematicis, ubi quædam sunt notitiæ primæ, aut primis proximæ, quædam demonstrationes quæ statim & intelliguntur & assensum obtinent, quædam veræ quidem sed non omnibus patentis.

Math.
x. 15.
Luc. XII.
47. 48.

2. Sicut ergo circa leges civiles eos excusamus qui legum notitiam aut intellectum non habuerunt, ita & circa naturæ leges par est eos excusari quibus aut ratiocinationis imbecillitas aut prava educatio obstant. Nam ignorantia legis sicut inevitabilis si sit, tollit peccatum; ita etiam cum aliqua negligentia conjuncta delictum minuit. Atque ideo Aristoteles barbaros, qui prave educati circa talia delinquent, iis comparat qui morbo corruptos habent appetitus. Plutarchus ait esse quædam *νοσήματα καὶ πείθη τὸ ψυχῆς καὶ τῆς φύσεως ἐξουσίαν τῶν ἀνθρώπων*: morbos animi qui hominem de naturali statu dejiciant.

Nicom.
VII.

3. Postremo illud addendum, quod semel dico ne sæpe repetam, quæ ad pœnam exigendam suscipiuntur bella suspecta esse injustitiæ, nisi scelera sint atrocissima & manifestissima, aut alia simul aliqua causa concurrat. De Romanis Mithridates forte non extra verum ajebat: *non delicta regum illos sed vires ac majestatem insequi.*

Justinus
XXXVI II.

COMMENTARIUS.

EX antedictis facile perspicimus quænam justæ causæ belli suscipiendi ad corrigenda & punienda peccata alterius populi. Non omnia peccata contra jus naturæ & gentium admittenda, nec cujuscunque generis injuriæ alteri statim facultatem tribuunt debellandi vicinos, & vi & armis ad moratorem vivendi rationem reducendi barbaros vel populos, quorum inconditi mores, sed oportet ut inde vel sibi vel societati damnum immineat, cujus generis, quæ societatis vel commerciorum culturam plane tollunt. Quippe, ut diximus, per omnes terrarum plagas fere bella cicerent, si alter alterius populi vitia & peccata corrigeret atque puniret, & verendum ne hac facultate maxime abuterentur, quos longe lateque imperii fines propagandi cupido incessit. Sunt alia remedia ad emolliendos mores idonea, & in virtutis viam reducendos aberrantes. Cautiones, quas adducit Auditor, quibus huic incommode præcaveri posset, & aliena vi & armis specioso corrigendi & puniendi peccata & vitia ac desiderio refrænanando non sufficiunt. Plura sunt excipienda vitia & peccata, & generaliter omnia, quæ nihil da-

mini societati humanæ adferunt, nec allatura perspicui potest, quamvis juri naturæ & gentium repugnent. Sic ex pravo & promiscuo concubitu apud nonnullas gentes licito, quid inde societati damni, aliis populis vel nationibus detrimenti imminet, evertit quidem naturalem propagandi ordinem, qui & rationis dictamini conveniens, verum non lædit societatem, quæ homini cum homine intercedit; idem de aliis pravis quarundam gentium moribus dicendum, ut conjugia & commixtiones parentum cum liberis, quamvis hoc maxime repugnet juri naturæ, attamen non satis justam belli suscipiendi causam esse mihi videtur. Non fugit me ex terra Cananea vi & armis extirpandas gentes Jehovah præcepisse, quoniam eis & id genus aliis peccatis sese contaminassent; verum accedente divino mandato justum hoc bellum fuisse dicendum. Non omnis puniendi ratio, quæ apud Deum justa, homini eandem facultatem tribuit, nisi tanquam executor divini mandati. Cui etiam accedit, ut dicere incepimus, quod illæ nationes adeo teterrimis ac detestandis sceleribus ac vitiiis sese polluisent,

ut

ut etiam brutis animantibus deteriores; atque peculiaris hic etiam accedebat ratio, scilicet ne populus Israeliticus, cum iis consuetudinem habentes, forte iisdem vitiis & peccatis sese polluerent, atque ita divinam in se provocarent iram, quod universæ nationi maxime non minus perniciosum futurum esset, quam barbaris internecioni traditis. Itaque non ob quævis peccata, contra jus naturæ & gentium admiffa, sed gravissima & atrocissima, societati humanæ perniciofa bellum suscipiendum, atque circa ea ignorantia vel rationis imbecillitas aut prava educatio a pœna non excusat: est enim illa supina, quæ excusari nequit, & negligentia per se culpa est punibilis, attamen pœna minuenda videtur; major enim est malitia ejus, qui criminis atrocitatem & peccati gravitatem perspiciens, ab eo tamen non abstinet, quam cujus ingenio tam densæ ignorantia tenebræ offusæ sunt, ut delicti naturam haud satis aperte noverit, vel saltem adeo tetra ipsi non visa fuerit, qualis per se est. Hinc qui voluntatem domini sciverit, & non fecerit, duplicem susti-

gationem mereri sacra testantur pagina, a pœna tamen non excusandus, utpote qui scire debuisset. Sic etiam cum jus naturale ex principiis nobis innatis, per rationis dictamen, cuius omnes participes sumus, facile intelligitur, qui excusari possit ignorantia juris, modo non rationis usu plane destitutus. Si prava obstet educatio, cui imputanda, vitium per vitium purgari nequit; præterquam quod cum simus provectioris ætatis, ipsi satis idonei evadimus, per rationis discursum perspicere quid faciendum quid vitandum præcipit naturalis ratio, atque ejusmodi boni malique naturam investigandi necessitas cuique homini incumbit, ut legibus naturæ consentaneam vitæ rationem instituat, quod si facere neglexerit, ignorantia eum excusare nequit a pœna quæ peccati affluda comes. Non me fugit peccata, quæ quasi cum lacte imbibunt homines, & quibus a teneris assuescunt, non adeo tetra nobis videri; verum hoc ipsum non mutat eorum naturam, nec dum nos ea admittimus criminis rei esse desinemus.

XLIV. 1. Perduxit nos ordo ad delicta quæ in Deum committuntur, quæritur enim an ad ea vindicanda bellum suscipi possit, quod late satis tractat Covarruvias. Sed ille alios secutus existimat punitivam potestatem non esse sine proprie dicta jurisdictione: quam sententiam nos jam ante rejecimus. Unde sequitur, sicut in rebus Ecclesiæ dicuntur Episcopi aliquo modo τὴν καθολικὴν περιεῶδου, id est *universalis Ecclesiæ curam accepisse*, ita & regibus præter peculiarem suæ civitatis etiam generalem pro humana societate curam incumbere. Potior ratio pro sententia negante justa esse bella talia hæc est, quod Deus sufficiat vindicandis quæ in se committuntur, unde dici solet, *Deorum injurias diis curæ, & perjurium satis Deum habere ultorem.*

2. Verum sciendum est idem & de aliis delictis dici posse. Nam illis quoque puniendis Deus haud dubie sufficit, & tamen ea ab hominibus recte puniuntur, nemine dissentiente. Instabunt quidam & dicent, alia delicta ab hominibus puniri, quatenus homines alii inde læduntur aut periclitantur. Sed notandum contra, non tantum ab hominibus puniri delicta quæ directe alios lædant, sed & quæ per consequentiam, qualis est sui occisio, concubitus cum bestiis, & alia quædam.

C O M M E N T A R I U S.

CUM delicta potissimum in foro humano castimari soleant ex eorundem objecto, ita prout objectum actionis nobile & pretiosum quod violatum, eo quoque gravior & deterior habetur actio. Pufend. lib. 8. cap. 3. Inter ista autem objecta, inquit, ut nobilitate immensum excellit Deus O. M. ita merito præ ceteris maxi-

me detestanda habetur actio, quæ directe in ejus contumeliam tendit. Eiusdem autem cultus præcipue in animo consistens, uti universæ vitæ actum temperare debet, ita ipso volente actiones, quibus externus ejus cultus exprimitur, cedunt his, quæ insignem hominibus utilitatem adferunt aut grave damnum avertunt, ubi in mora periculum est.

SSS

Quem-

Quemadmodum autem, ut supra diximus, cuique homini, qua membro societatis humanæ, a cuius conservatione pendet cuiusque salus & vitæ beatitudo in statu naturali degenti, incumbit providere, ne huic aliquid detrimenti adferatur, vel facinorosorum hominum pravis concussionibus distrahatur aut perturbetur; ita quoque cuique facultas concessa ea adhibendi media, quibus coerceri potest eorundem audacia & malitia, & provideri ne societas aliquid detrimenti capiat. Nihil vero magis perniciosum societati humanæ, quam ejusmodi homines, qui vel summi entis alicujus existentiam negant, vel ab eo res humanas curari abnegant: abjecto enim divini numinis metu, societas humana degenerabit ad belluarum multitudinem, ita ut alter alterius immineat exitio, nec hospes sit ab hospite tutus, & hac ratione omnis profusus tollitur societas & commerciorum cultura, sine qua vita commode traduci nequit. Hi tanquam humani generis hostes existimandi, & proinde cuique eos persequendi jure belli in statu naturali, in societate civili summis imperantibus jus concessum est, eo ipso quod ipsis incumbit cura, ut non solum a civibus, sed etiam a societate humana avertant, quantum possunt, quæcunque ei maxime nocitura videntur: nihil enim quod homines natura pronos ad quæcunque mala & scelera perpetranda, ad nocendum proximo paratos, magis a delinquendo avocatur, quam metus divini numinis, quem acerrimum vindicem esse delictorum norunt: oderunt enim peccare mali formidine pœnæ tum divinæ tum humanæ. Cui etiam accedit, quod quisque teneatur divinam majestatem illæsam conservare, eo ipso quod nati sumus ad Dei gloriam prædicandam atque celebrandam. Quomodo autem magis lædi posset, quam abnegando divini numinis existentiam, qui autem magis divina gloria a nobis negligi posset, quam si ejusmodi atheos impunitos dimittamus, qui abnegando divinam essentiam, simul quoque gloriam omnem divinæ majestati debitam tollunt: sublata enim essentia, tolli quoque ejusdem qualitates necessum est; quamobrem licet Deus sufficiat vindicandis, quæ erga se committuntur, delictis, attamen & nobis incumbit cura divinam majestatem illibatam & intactam ab omnibus contumeliis & criminibus illæsam conservare, ita ut ne quidem pro ejusdem con-

servatione vitam nostram profunderere recusare liceat, multo minus impunitos dimittere divinæ læse majestatis reos. Quanto dignior persona cui peccatur, tanto gravius delictum peccantis, & idcirco a pœna neutiquam excusandus. Idem, ut recte inquit Auctor, de ceteris quoque delictis, quæ in foro humano committuntur, dici possit, quæ tamen recte ab hominibus puniuntur & puniri debent, ut in pace, tranquillitate ac securitate vivere liceat; impunitas quippe, ut alibi diximus, maxime securitati noceret, utpote qua alii ad peccandum & nocendum magis magisque allicerentur. At hæc ratio duntaxat non in puniendis delictis in foro humano admissis obtinet, verum in eadem quoque fundatam dicimus facultatem puniendi delicta in divinam majestatem commissa, utpote quorum impunitas justam in nos provocaret divinam iram, quæ societati ac singulorum membrorum saluti maxime perniciosa. Quam multæ enim gentes ac nationes summis malis conflictatæ, imo funditus deletæ atque pessumdaturæ, eo quod divinæ majestatis contemptores & gravissimorum delictorum auctores non e medio sui sustulerint? Nonne olim genus mortale sub undis perditum, quod omnis caro corruerat viam suam, nec ullus criminum & peccatorum vindex exstiterat? An vero quoad cetera delicta & peccata idem dicendum cum Auctore, in præcedenti §. videre est: *ibidem enim distinximus inter peccata & delicta, quæ societati universæ maxime nocitura, & ea quæ potius alicujus gentis domestica dici possunt, & adscribenda pravæ educationi & consuetudini, quæ, quamvis puniri mereantur, attamen nobis non videntur quibusvis facultatem tribuere ea corrigendi & coercendi, adhibendo adeo violentum remedium, quale est bellum. Suvadet quidem charitas, ut proximum ab interitu suo spirituali quantum possumus arceamus, si per leniora id efficere possimus remedia, verum si cum periculo vitæ conjunctum haud licet, cum nullum ejusmodi jus in eum competat, utpote qui sibi quidem, aliis vero non, nocet. Mihi videtur potius adhibitis cunctis ad eum corrigendum & ad sanio rementem reducendum remediis, Deo illa punienda relinquere potius esse, quam ut nostræ manus alieno sanguine madeant & contaminentur.*

3. Religio autem quanquam per se ad conciliandam Dei gratiam valet, habet tamen & suos in societate humana effectus maximos. Neque enim immerito Plato religionem propugnaculum potestatis ac legum & honestæ disciplinæ vinculum vocat. Plutarchus similiter *συνεκλητὸν ἀπάσης κριωνίας καὶ νομοθεσίας ἔρησμα*, *coagulum omnis societatis & fundamentum legislationis*. Philoni quoque est *φιλεῖον ἀνυσμῶτα καὶ δεσμὸς αὐτῶ ἀνοίας ἑρωπικῆς ἢ τῆ ἐνὸς θεῶ πμῆ*: *efficacissimum amatorium, & vinculum indissolubile benevolæ amicitiae, unius Dei cultus*. Contraria omnia ab impietate:

Hue

*Hæc primæ scelerum causæ mortalibus ægris,
Naturam nescire Dei.*

*Sil. Itali-
cus.*

Omnis falsa, inquit Plutarchus, de rebus divinis persuasio pernicioſa, accedente animi perturbatione pernicioſiſſima. Exſtat apud Jamblichum ſententia Pythagorica: ἡ γνώσις τῶν θεῶν ἀρετὴ ἐστὶ καὶ σοφία καὶ δαίμωνια πλεία: *Dei cognitio & virtus eſt, & ſapientia, & perfectæ felicitas.* Hinc Chryſippus legem dixit regiam divinarum humanarumque rerum, & Ariſtoteli inter curas publicas prima de rebus divinis, & Romanis Jurisprudencia divinarum humanarumque rerum notitia. Philoni ars regia περιγυμῶν ἰδιωτικῶν καὶ δημοτικῶν καὶ ἱερῶν ἀκριβεία: *rerum privatarum, publicarum, & ſacrarum curatio.*

*De creat.
magiſtr.*

4. Hæc vero omnia non tantum in una aliqua civitate confideranda ſunt, ut cum apud Xenophontem Cyrus ait ſubditos hoc ſibi addiſtiores fore, quo Dei eſſent metuentiores, ſed & in communi ſocietate generis humani. *Pietate ſublata, inquit Cicero, fides etiam & ſocietas humani generis, & una excellentiſſima virtus juſtitia tollitur.* Idem alibi: *Juſtitiam adfert, cum cognitum habeas quod ſit ſummi rectoris & domini numen, quod conſilium, quæ voluntas.* Atque hujus rei evidens argumentum eſt, quod Epicurus cum divinam providentiam ſuſtulſiſſet, juſtitia quoque nihil reliquit niſi nomen inane, ut quam naſci diceret ex ſola conventionem, neque durare ulterius quam communis duraret utilitas, abſtinendum autem ab his quæ alteri nocitura eſſent ſolo pœnæ metu. Verba ipſius ad hanc rem ſane inſignia exſtant apud Diogenem Laertium.

*Cyri in-
ſtit. lib.
VIII.
Lib. I. de
Nat.
Deor. De
Fin. IV.*

5. Vidit hunc nexum & Ariſtoteles, qui V. de repub. cap. XI. ſic ait de rege: ἡ πῶν φοβῶνται τὸ πικρὸν τὸ περιγυμῶν ὑπὸ τῶν πικρῶν, ἵαν διηδαιμόνα νομιζῶνται οὐκ ἀρχόντες: *minus enim populus timebit injuſte tractari a Principe quem religioſum credat.* Et Galenus libro IX. de placitis Hippocratis & Platonis, cum multa de Mundo divinaque natura quaeri dixiſſet, nullo ad mores uſu, quaestionem de providentia agnoſcit uſus eſſe maximi tum ad privatas tum ad publicas virtutes. Vidit hoc & Homerus, qui Odylſſæ ſexto & nono hominibus ὑβριſτῶν καὶ ἀγέλαις, *feris & injuſtis* opponit eos quibus νόμος ἐστὶ θεοῦς *mens religioſa.* Sic Judæorum veterum juſtitiam religione permixtam laudat ex Trogo Juſtinus; ſicut eosdem Judæos Strabo δικαιοπεργυῶντας καὶ δεισέως ὡς ἀληθῶς ὄντας. Lactantius: *Si ergo pietas eſt cognoscere Deum, cujus cognitionis hæc ſumma eſt ut eum colas; ignorat utique juſtitiam, qui religionem Dei non tenet. Quomodo enim poteſt eam noſſe qui unde oriatur ignorat?* Idem alibi: *Religioni eſt propria juſtitia.*

Inſt. lib. V.

*De Ira
Dei.*

6. Jam vero majorem etiam uſum habet religio in majori illa quam in civili ſocietate, quia in civili partem ejus ſupplent leges & facilis legum exſecutio: cum contra in magna illa communitate juris exſecutio ſit difficillima, ut quæ niſi armis expleri nequeat, & leges pauciſſimæ, quæ ipſæ inſuper ſanctimoniam ſuam habent

L. 4. C.
de hereti-
cis.

præcipue a metu numinis; unde qui in jus gentium peccant, divinum jus violare passim dicuntur. Non male ergo religionem contaminatam ad omnium pertinere injuriam dixere Imperatores.

COMMENTARIUS.

PAULO ante diximus, sublato divini numinis metu & omni religionis sensu plane abolito, omnem plane tolli inter homines societatem: ubi enim benevolentia, amicitia & humanitas, fides, virtus, justitia exulant, ibi actum de societate humana, utpote quorum officiorum commutatio & mutua præstatio est vinculum ætissimum, quod homines devincit inter se; atqui maxima pars hominum ad cuiuscunque generis vitia & scelera admittenda quam virtutes & naturæ officia præstanda prior, nisi metu a malefaciendo deterreantur, & præmiis ad benefaciendum alliciantur, apparet nihil societatis humanæ conservationi magis necessarium & utilius, quam ut homines imbuantur recta de divini numinis existentie opinione, ex qua ultro profluit religio & cultus divinus: si enim Deus sive numen aliquod existat, ipsi cultum aliquem adhibendum dicit ratio, quamobrem ex innata nobis summi alicujus numinis notitia, qui cuncta moderatur, omnes gentes natura ad cultum aliquem summo rerum arbitro exhibendum ferri perspicimus, & non quidem uno eodemque modo, sed ex uno eodemque sensu & persuasione procedens, pro diversa, quam quisque sibi divinæ essentia atque divinarum virtutum ideam formaverat, diversum quoque summum numen colendi modum ac ritus receperunt, posita itaque existentia divini numinis, ponitur & divinus cultus, sunt illa quasi relata, per innatum divini numinis sensum ad ejus cultum inclinamus, per cultum ad ejus notitiam & existentiam quasi via aperitur, quia unum alterum includit, quo neglecto, quasi paulatim homines a cultiori vitæ transigendæ ratione degenerant, & societati colendæ ac tuendæ minus habiles redduntur: emollit enim mores religio, nec finit esse ferus. *Cum pietate simul sanctitatem & religionem tolli necessum esse, quibus sublatis, perturbationem vitæ sequi & magnam confusionem,* ait Cic. in 1. de nat. Deorum. Quamobrem cui cura incumbit, societatis conservationem & humani generis salutem tueri, & providere ne quid capiat illa detrimenti, summa ope niti debet, ne homines divinum numen abnegantes, & proinde omnem religionem & divinum cultum pro ludibrio habentes, ab hominum consortio & consuetudine arceantur, imo e medio tollantur, tapquam humani generis pestes, quibuscum nulla societas, nullum commercium haberi potest; tum etiam curare ne cultus divinus negligatur, utpote quo neglecto, ut diximus, paulatim quasi obscuratur idea Dei, quæ nobis innata, & metus divini numinis ad-

modum minuitur, quo dempto, ad omnia vitia & scelera societatis interitum & ruinam minantia prolabantur mortales. Tum quoque imprimis cavendum, ne perniciose cultui divino & receptæ religioni dogmata spergantur, quæ tranquillitati & salutis communi nocere possent. Quemadmodum itaque humanæ potestatis partes consistunt in tuenda & procuranda salute & utilitate societatis ac singulorum membrorum, ita quoque huic incumbit cura religionis & cultus divini, ut recte instituat & exercentur, quo neglecto, verendum ne a virtute & justitiæ tramite deflectant ac pene humanam naturam exuant, fiantque infociabiles, *publica religione conservata, virtus nulla privata laudatione indiget,* ut inquit Valer. Max. lib. 3. tum etiam ne divinam in nos summam iram provocemus, omnium malorum pessimum, utpote quæ non solum fortunæ bona & hujus vitæ beatitudinem aufert, sed & animæ salute multis partibus terrenis hæc bonis pretiosiore nos valet privare. Quamobrem merito summis imperantibus cura demandata cæseri debet, non solum terrestrium, sed & coelestium bonorum copiam & affluentiam civibus procurare. Optime Valer. Max. lib. 1. cap. 9. *Omnia,* inquit, *post religionem ponenda semper nostra civitas duxit, etiam in quibus summa majestatis deus conspicit voluit. Quapropter non dubitaverunt sacris imperia servire.* Cuncta sibi fausta gentiles non immerito pollicebantur, modo Deos sibi haberent propitios, quod nulla alia ratione fieri posse perspiciebant, quam debitum ipsis cultum exhibendo. Quamobrem Camillus apud Livium monet civis suos, *omnia prospere evenire sequentibus Deum, adversa spernentibus.* Hinc & olim penes Reges Cæsarsque, florente Romano imperio, suprema semper fuit sacrorum & religionum cura, unde & *Pontifices Maximi.* Sic & Moses & religionis & divini cultus ordinationi invigilavit; ut & ceteri Reges. Quoniam, ut inquit Auctor, in societate tum civili, tum communi, quæ homini cum homine matura intercedit, maximos habet effectus, facile aspernabitur humanam majestatem, quæ divinam non veneratur; unde Diogenes Pythagoricus apud Stobæum *Serm. 96. Necessè est perfectum Regem imperatorem esse strenuum & judicem & sacerdotem.* Verum plura de hac quaestione non disputabimus, quoniam quæ ad eam definiendam possunt adduci argumenta, vide sis lector dissertatione nostra de *Ortu & Interitu Imperii Romani* non ita pridem in lucem edita. Sed quamvis inter curas publicas non ultimo loco collocanda quæ res divinas spectat, attamen

men non ex eo statim sequitur jus belli competere cuivis in statu naturæ, in quo summi imperantes constituti considerati debent, in eos qui perniciosam de rebus divinis persuasionem habent. Mihi distinguendum videtur inter ejusmodi perniciosas opiniones & dogmata, quæ communi societati humanæ nocent, quæ religionem, quæ ex principiis naturalibus cuique innotescere potest, & proinde cuivis mortaliæ mentis compoti constare potest, oppugnant & abnegant, quales quæ atheismum redolent, vel saltem ei proximæ; tum etiam quæ majestatem divinam lædunt, & quidem inter Christianos, in eorum numero ejusmodi dogmata habenda, quæ religionis & fidei fundamenta in sacro codice revelata, & quibus innititur Christianismus, evertunt; hujus generis olim Sabellianorum, Arrianorum, aliorumque hæreticorum perniciosissimæ opiniones. Earum auctores cum discipulis & sectatoribus, tanquam pestes humani generis, & quod longe pessimum, divinæ majestatis hostes, a Christianorum coetibus arcerent, & cavendum ne in animis eorum, quæ nondum hæc labe infecti, radices agant, quod nulla ratione melius obtineri potest, quam extirpando earundem disseminatores violenta adhibendo remedia, frustra benignioribus tentatis: neminem enim, qui non plane in veterum monumentis & analibus hospes, fugere potest, quantum de-

trimentum passa Christiana ecclesia & per eam societas humana, disseminatis in vulgus perniciosis quorundam hæreticorum religionis & fidei dogmatibus, hinc bella, clades, odia inter necina, quibus se invicem, diversa circa religionis & fidei dogmata sentientes, naturalis societatis & cognationis, imo Christianorum sacrorum communione sibi devincti socii, persequerentur, testantur id tot annales & historiae illis temporibus, quibus misere concussa, & innumeris ærumnis & miseriis jactata vera ecclesia fuit, conscriptæ. Ejusmodi hæretici longe peiores infidelibus & a vera Dei notitia alienis gentilibus: horum enim religio & cultus divinus adeo ab omni veritate & recto sensu deviat, atque crassi illorum errores adeo in omnium incurant oculos, ut non metuendum, hominem Christianorum sacris initiatum, mentis suæ compotem, a Christianismo ad Paganismum transitorium. Sunt & inter Christianos quædam diversæ circa cultum divinum & fidei nonnulla dogmata dissensiones, verum ea non tam Christianismi fundamentum & basin evertunt, quamquidem Deum colendi ritum & fidem, quæ est donum Dei, spectant, & proinde non vi & armis, sed persuasionibus & rationibus, cooperante Spiritu sancto, animis hominum instillantur, ut paulo post annotabimus.

XLV. 1. Ut rem totam penitus introspiciamus, notandum est, religionem veram, quæ omnium ætatum communis est, quatuor præcipue pronuntiatis niti; quorum primum est, Deum esse, & esse unum: Secundum, Deum nihil esse eorum quæ videntur, sed his aliquid sublimius: Tertium, a Deo curari res humanas, & æquissimis arbitriis dijudicari: Quartum, eundem Deum opificem esse rerum omnium extra se. Hæc quatuor totidem decalogi præceptis explicantur.

2. Nam primo aperte traditur Dei unitas; secundo natura ejus inconspicua; nam propter eam imago ejus extrui vetatur Deut. iv.

12. Quomodo & Antisthenes dicebat: ὀφθαλμοῖς ἢ οὐρανῷ, ἢ δένι τοῖσιν, διότι περὶ αὐτὸν ἰδῶν ἐπιμαθῶν ἐξ οὐκένου δύνανται; oculis non conspicitur, rei nulli est similis, unde nec quisquam eum potest ex effigie cognoscere. Philo autem; ἢ ἀιδεῖται Excerpt. οὐκ οὐρογενεῖν ἢ ἀσπλαγῆσθαι ἢ ὄσιν; Profanum est ejus qui inconspicuum est pingendo aut fingendo imaginem exhibere. Diodorus Siculus de Mose: ἀγαλμα ἢ κατασκευάσσει ἀλλὰ τὸ μὴ νομίζεν ἀνθρωπίνου μορφῆς εἶναι ἢ θεῶν. Simulacrum non constituit, eo quod Deum non crederet humana forma esse. Tacitus: Judæi mente sola unumque numen intelligunt: profanos qui Deum imagines mortalibus materiis in speciem hominum effingunt. Plutarchus vero cur Numa de templis simulachra sustulerit causam hanc reddit: οὐδὲ γὰρ ἐφάσθησθε θεῶν δυνάμιν ἀφανῆ ἢ νοήσθαι; Quod Deus concipi nisi sola mente non possit. Tertio præcepto intelligitur cognitio & cura rerum humanarum, etiam cogitationum: nam id jurisjurandi fundamentum est. Deus enim testis etiam

cordis, & si quis fallat vindex invocatur; quo ipso simul & iustitia Dei significatur & potentia. Quarto, origo mundi totius auctore Deo, in cuius rei memoriam institutum fuit olim sabbatum, & quidem singulari quadam sanctimonia supra ritus alios. Nam si quis in alios ritus peccasset, pœna legis erat arbitraria, ut de cibis vetitis; si in hunc, pœna capitis: quia sabbati violatio ex instituto continebat abnegationem mundi a Deo creati. Mundus autem a Deo creatus & bonitatem ejus & sapientiam & æternitatem & potentiam tacite indicat.

3. Ex his autem notionibus contemplativis sequuntur activæ, ut Deum honorandum, amandum, colendum, eique obtemperandum. Itaque Aristoteles cum qui Deum honorandum aut parentes amandos neget, non argumentis sed pœna edomandum dixit.

Top. II. 4. Et alibi alia quædam esse honesta, Deum honore prosequi ubiquè. Istarum autem quas contemplativas diximus notionum veritas haud dubie etiam petitis ex rerum natura argumentis demonstrari potest, inter quæ illud validissimum est, quod res aliquas esse factas ostendat sensus, res autem factæ omnino nos ad aliquid non factum deducant. Sed quia hanc rationem & similes alias non omnes capiunt, sufficit quod ab omni ævo per omnes terras, paucissimis exceptis, in has notiones consenserunt & hi qui crassiores erant quam ut vellent fallere, & alii sapientiores quam ut fallerentur: quæ consensus in tanta & legum & opinionum aliarum varietate satis ostendit traditionem a primis hominibus ad nos propagatam, ac nunquam solide refutatam, quod vel solum ad fidem faciendam satis est.

4 Conjunxit ea quæ memorata nobis jam sunt de Deo Dion Prusænsis cum dixit, *ὑπόληψιν*, id est, persuasionem de Deo, aliam esse nobis cognatam, ex argumentis scilicet petitam, aliam *ἐπικτησιν* acquisitam ex traditione. Plutarchus eandem vocat *παλαιὰν πίσιν*, ἢ *ὅτι ἴσιν ἡπίτην ἢ ἀνδρείην περὶ μέλλον ἐναργέστερον*, ἴδρον ἢ βίασιν ὑφεισῶσιν ποιήν ἄρως δισέβαιαν: antiquam persuasionem, qua nullum haberi possit aut dici argumentum certius, fundamentum in commune pietati positum. Aristoteles: *πάντες ἄνθρωποι μετὰ θεῶν ἔχουσιν ὑπόληψιν*. Idem sensus apud Platonem de legibus decimo.

C O M M E N T A R I U S.

PER veram religionem intelligit Auctor ejusmodi Deum colendi rationem, quam a Dei sive summi entis existentia, naturæ atque essentia nobis innata idea & noxia naturali deducit recta ratio. Rectam dicimus rationem, ut excipiamus erroneam & falsam de Deo opinionem, quæ non innata, sed quam homines a rectæ rationis dictamine descedentes opinionis errore sibi fingunt. Quamobrem nec eo, quo oportet modo, summum numen colunt aut venerantur: ut enim vera sit religio & recta

Deum colendi ratio, oportet ut conveniat naturæ & essentia, tum etiam virtutibus atque attributis, quæ naturæ divinæ adeo coherent, ut ab eadem divelli nequeant, quin tollatur ipsa essentia: sunt enim illæ omnes essentielles, non quasi ex tot attributis, tanquam partibus composita esset; est enim Deus ens simplicissimum; verum tanquam qualitates, quæ divinæ naturæ tanquam subjecto suo adeo coadunata, ut, posito uno, alterum poni necessum sit. Quemadmodum figura vel forma inest sub-

subjecto, unde dignoscitur quid sit, sic triangularis tribus sibi coherentibus lineis nobis ideam trianguli repræsentat. Notandum vero quædam attributa spectare naturam & divinam essentiam per se abstracte consideratam, id est, sine relatione & respectu ad res externas, creaturas scilicet & opera Dei visibilia; quædam respicere & relationem suam habere ad res in tempore productas & creatas. Ex notitia Dei tanquam summi & supremi entis profluunt & cetera attributa naturæ divinæ essentialia, ex notitia attributorum cultus sive religio naturalis, quia per mentis discursum & dictamen rationis ex principiis naturalibus nobis innotescit, quæ vera esse non desinit, quamvis non monstrat viam salutis, vel hominem non doceat medium, quo illa obtinetur: vera enim quatenus debitum summo numini cultum præstat convenientem cum divina natura attributis divinæ essentia propriis. Cum vero religio & cultus in actu consistat, omnis autem actus requirat objectum ad quod collimat, sive circa quod agendo versatur, videndum primo an ejusmodi objectum religionis detur, & deinde quale illud sit. Hinc primo loco recte primum religionis principium seu fundamentum, Deum esse, summum aliquod ens existere, a quo omnia producta visibilia & invisibilia, quod Deum vocamus, adeo homini per naturæ lumen & innatam divinæ mentis ideam manifeste apparet, ut nulla gens vel natio sit adeo extra leges moresque projecta, quin aliquos credat Deos, principium a quo cælum & terra dependet, adeo si qui sint, qui negant Deum esse, non ignorantia, sed malitia atheismum profitentur. Unde Cic. *Tusc. quæst. 1.* Ut porro firmissimum hoc adferri videtur, cur Deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium sit tam immanis, cujus mentem non imbueret Deorum opinio. Multi de Diis prava sentiunt; id enim vitioso more effici solet, omnes tamen esse vim & naturam divinam arbitrantur. Sin autem sit summum ens, oportet quoque ut sit hujus univerſi auctor, cujus infinita potentia omnia produxit & creavit, atque etiamnum sustentat & gubernat. Ex eo autem quod sit auctor & causa & quoad naturam & quoad existentiam, sequitur esse unus: cum enim a se ipso existat & omnibus causis externis careat, & unus & primus esse intelligi debet, & quidem cum emphasi unicus, & ita quidem ut fieri nequeat ut non sit unus. *Quam unitatem & omnes gentes meliores concesserunt: repugnat enim sana rationi, ut quis concipiat ens summe perfectum, & quod ab eo solo non omnia dependerent. Cum enim Dei nomine intelligamus ens primum atque summum, quodque idem sit perfectissimum, atque a quo alia omnia entia dependere, id est, produci, conservari atque gubernari necesse habeant, facile patet id unicum esse oportere; quippe quod par habere non possit, cum alia omnia entia extra ipsum ab ipso dependere debeant: namque aliter semper cogitari posset ens aliquod perfectius quod æquale sibi non haberet, quodque*

*etiam omnes perfectiones alterius istius Dei in se ipso solum possideret, atque a quo ille etiam dependeret. Adeoque alter iste Deus vel dependeret a priori isto Deo, vel non: si prius, tum ipse non foret Deus; si posterius, tum nec prior ille foret Deus. Tum si plures Dii essent, vel essent perfectione æquales, vel inæquales: si æquales essent, tum neuter summus esset; quia summum est id, quod omnibus aliis entibus majus est; si inæquales essent, tum iste qui minor esset, Deus dici non posset, cum ad Dei naturam requiratur ut sit summus. Pariter implicat, duos dari omnipotentes, duos summe intelligentes, eosque summa ac liberissima voluntate præditos; ut plures dari Dii non possint nisi imperfecti; atque adeo hinc necessario sequitur, Deum unicum tantum existere: uti argumentatur summus Theologus Francisc. Burmannus *Synops. lib. 1. cap. 15.* Egregie quoque Tertullianus adversus Marcionitas disputans, hac de re ratiocinatur, *lib. 3.* Tum & Athanasius *Orat. advers. Gent.* Divina enim vis ac potestas, si distribuatur in plures, diminuitur usque & mortalis est: si vero mortalis non est, nec minui nec dividi potest. Deus igitur unus est, in quo vis ac potestas consummata est: nec minui potest, nec augeri: si autem sunt multi, dum habent singuli potestatis aliquid ac numinis, summa ipsa decrescit, nec poterunt singuli habere totum, quod est commune cum pluribus: unicuique tantum decrit, quantum ceteri possidebunt. Non possunt igitur in hoc mundo multi esse rectores, nec in una domo multi domini, nec in navi una multi gubernatores, nec in armento aut grege duces multi, nec in uno examine multi reges: sed nec in cælo multi soles esse poterunt, sicut nec anima plures in uno corpore, adeo in unitate universa natura consentit. Quod si mundum*

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus

Mens agit at inolem, & magno se corpore miscet;

apparet testimonio Poëta, unum esse mundi habitatorem Deum; si quidem corpus omne non nisi ab una mente incolæ regique potest. Omnem igitur divinam potestatem necesse est in uno esse, cujus nutu & imperio regantur omnia. Eandem quoque doctrinam gentiles ex rationis lumine hausisse perhibent eorum scripta. Hinc Plutarchus, etsi, quod nonnulli inter Philosophos existimabant, plures esse mundos, concederetur, statuebat tamen, hisce omnibus unum Deum præesse summum omnium rerum arbitrum & moderatorem: Quæ necessitas cogit, inquit, multos esse Joves si plures sint mundi, & non singulis præesse principem universi Deum mente ac ratione præditum: qualis est, qui a nobis Dominus omnium, aut Pater cognominatur. Aut quid obstabit, quo minus Jovis fato aut providentia omnes ei obediant; isque singula inspiciat ac dirigat, singulis præbens iustitia, semina ac rationes eorum qua peraguntur. Cum enim in rebus humanis unum aliquod corpus ex diversis corporibus constet, quorum pro se quodvis vivat, intelligat, agat, sentiat, ut est concio exercitus, chorus; quod & Chryſippo visum fuit:

in

in universo nefas nequaquam putandum est esse mundos decem, quinquaginta aut centum, qui omnes una regantur mente, & ab uno pendeant principio. Imo autem Deos decet talis dispositio. Platonici Deum esse stabilitatem unicam & statum unum asserunt. Quod de humano imperio prædicare solemus, quare non idem dicemus de imperio divino, scil. illud aliter constare non posse, nisi uni reddatur ratio. Non vident qui Deos multos esse credunt, fieri posse, ut aliquid diversum velint, ex qua re disceptatio inter eos & certamen oritur, sicut Homerus bellantes inter se Deos finxit, cum alii Trojam capi vellem, alii repugnarent. Unius igitur arbitrio mundum potestas ad unam providentiam referatur, non poterit summa ipsa constare: unoquoque nihil curante amplius, quam quod ad eum pertineat; sicut ne res quidem militaris, nisi unum habeat ducem atque rectorem. Min. Fel. Octav. Non autem sufficit ut veram religionem profiteamur. Secundo loco ponit alterum veræ religionis fundamentum Auctor noster, scil. Deum nihil esse eorum quæ videntur, sed his aliquid sublimius, natura sua invisibilis est: quare dixit, nullus videns me videbit: Regi æterno invisibili, &c. sit honor & gloria, 1 Tim. 1: 17. Non posses videre faciem meam, &c. Exod. 35: 20-23. Moyses quod viderit posteriora Dei, ita explicari posse videtur, quod manu tecta Deum viderit in Mediatore, non vero Deum in se, cum tunc sit ignis consumens. Nec Gentiles negarunt, Deum nulli externo oculorum conspectui patere, scil. omnes illi, qui Deum mentem esse statuerunt. Unde Cicero, Deum mentem segregatam ab omni concretionem mortali, statuit. Tuscul. Quæst. Quamobrem Plinius, effigiem Dei formamque quarere imbecillitatis humana, putavit. Hist. Nat. lib. 2. cap. 7. Unde Hyppolitus cum Diana colloquens apud Euripidem:

*Tecum & conversor & verba committo
Vocem quidem audiens, faciem tamen
Non videns tuam.*

Plura ejusmodi gentilium passim apud Historicos & Poetas occurrunt effata. Optime Rufinus in Symb. Deum cum audis substantiam, intellige sine initio, sine fine, simplicem sine ulla admixtione, invisibilem, incorpoream, ineffabilem, inestimabilem, in qua nihil adjunctum, nihil creatum sit. Tertium pronunciatum, a Deo curari res humanas, & æquissimis arbitriis dijudicari; fuere enim inter gentiles Philosophi, qui fortunam in omni re dominari, quamobrem rerum dominam vocabant, arbitrabantur, ita ut negare non erubescerent, Deos sese rebus humanis non immiscere, vel earum cura affici aut tangi: sic omnia fortuito ferri atque agitari sibi relicta, & a Diis quasi destituta, Epicuri fœdissima doctrina est. Verum omnes fere gentilitatis Philosophi hanc opinionem tanquam a recta ratione alienam oppugnarunt. Hinc Trismegistus apud Apulejum: omnia enim Deus & a Deo omnia, & ejus voluntatis omnia.

Quod totum est bonum, decens, immutabile & prudens, & ipsi soli sensibile atque intelligibile, & sine hoc nec fuit aliquid, nec est, nec erit. Idem Plato, Socrates, alique mentis sanioris Philosophi statuerunt. Non uti putamus, incidunt cuncta, sed veniunt, olim constitutum est, quod gaudeas, quod fleas, inquit Seneca. Hinc Apulejus ex doctrina Platonis: Omnia que naturaliter, & propterea recte feruntur, providentiæ custodia gubernantur. Et ipse Plato in polit. Universum hoc Deus ipse regit, agit atque rotat. Et Cicero lib. 2. de leg. Sit hoc a principio persuasum civibus, dominos esse omnium rerum moderatores, eos piorumque & impiorum habere rationem. Sin vero res humanæ a Deo curantur & gubernantur, quis dubitat, quin omnia æquissimis judiciis dijudicantur ab eo qui ipse est iustitia. Quartum pronunciatum, eundem Deum esse opificem rerum omnium extra se, quod antecedere oportet prædicatum gubernationis: oportet enim ut res prius existant, & proinde creatæ sint, antequam gubernari possint vel curari, & proinde prius ex creatione quam gubernatione Deum cognosci recte Zeiglerus statuit: quippe cum nulla creatura vel res creata habeat facultatem sese producendi, ut annotavimus ad prolegom. necessum est, ut ad aliud principium earundem originem referamus, 2 quo non producta duntaxat & in suo collocata statu, verum etiam curantur atque conservantur & diriguntur ad illum finem, cujus obtinendi causa singulæ productæ, unde cuique individuo ejusmodi naturæ stimuli & impetus inditi, quibus ad finem determinatum ferantur atque inclinant, cujusmodi inclinationes & propensiones adscribendæ curæ & gubernationi hujus universi, & singularum rerum, quæ in eo sunt, auctori & creatori: unde ex operibus suis cognoscitur Deus. Verum nequiquam hisce quatuor præceptis absolvi mihi videtur naturalis religio sive cultus divinus; diximus enim Deum coli debere naturæ suæ, id est, attributis, quæ ei essentialia sunt, convenienter. Quamobrem non solum tanquam summum ens, simplicissimum, unicum, perfectissimum, potentissimum, iustissimum, sed etiam sanctissimum, summe bonum, clementissimum, etiam severissimum, & acerrimum vindicem mali, ac boni remuneratorem colimus: non inficior ex Decalogi præceptis quæ nihil aliud dicunt, quam quod ex naturalibus principiis colligere potest mens sana & recta ratio hæc cognosci posse. Quot præcepta tot religionis capita & pronuntiata, neque ullum, quin ad virtutes & attributa divinæ naturæ & essentiæ propria referri possit, imo ex eadem quasi profluunt. Quamobrem morale necessitatem vel faciendi vel abstinendi ab iis, quæ præcepta vel vetita sunt, continent; vetita vel præcepta, quia vel convenientiam vel disconvenientiam habent cum natura divina ejusque attributis & virtutibus. Primo aperte traditur Dei unitas, cum inquit: Ego sum Jehova &c. non habebis Deos alienos coram me. Me Deum, & quidem solum habebis, mihi soli debi-

tum summo numini cultum, venerationem, & reverentiam exhibebis. Unde Josephus, omisso sensu negativo, *Ant. Jud. lib. 2. cap. 5. Primum verbum nos docet Deum esse unicum, & hunc solum oportere coli.* Secundo, naturam ejus inconspicuam esse, ostendit: quomobrem vetat Jehova imaginem ejus exstrui. Tradit Plutarchus in *Numa, rerum principium nec sensui aut ulli doctori expositum esse, sed invisibile, incorruptum, sola mente existimasse apprehensibile: propterea eum vetuisse Romanis, hominis vel bestia formam tribuere Deo.* Quod ex Mose haulisse Numam existimat Clemens Alexandrinus *stromat. lib. 1. Numa autem, inquit, Rex Romanorum erat quidam Pythagoreus, ex iis autem qua a Mose tradita sunt, adjutus prohibuit Romanis, ne homini aut animali similem Dei facerent imaginem. Cum itaque centum & septuaginta primis annis templa adificarent, nullam imaginem nec effigiem nec depictam fecere; occulte enim indicarat Numa, quod id quod est optimum, non alia ratione quam sola mente ulli liceat attingere.* Tertio præcepto intelligitur, ut ait Auctor, cognitio & cura rerum humanarum, etiam cogitationum; nam id jurisjurandi fundamentum est actuum, qui ab hominibus proficiuntur, a se rationem haberi, hic proficitur; finis enim præcepti est, ut scilicet nomen suum ab omni vituperio & contemptu illibatum sit. Qui autem major contemptus excogitari potest, quam si, abjecto omni divini numinis metu & reverentia, ejus sanctissimo nomine abutamur, ad confirmanda quæ per se falsa, vel etiam in supervacuis juramenti ejusdem nomen usurpemus. Quomobrem non satis fuerit abstinere a perjurio, ni simul meminerimus, jurandum non libidinis aut voluptatis, sed necessitatis causa permissum & institutum, ideoque extra licitum illius usum egredi, qui rebus non necessariis accommodat. Calvin. *Inst. lib. 2. cap. 8.* Quartum præceptum edocet nos, Deum esse opificem rerum omnium extra se, utpote quo testatur Jehova, se esse totius mundi dominum, in cujus memoriam certum diem festum ordinavit; verum hic finis secundarius: primarius enim præcepti finis, ut propriis affectibus & operibus emortui regnum Dei meditemur, atque ad eam meditationem institutis ab eo rationibus exerceamur. Qui sabbatum contemnit, nihili facere videtur beneficium creationis mundi, cujus memoriale sabbatum institutum: unde ipse Jehova, *Exod. cap. 31. v. 17. Inter me & Israelitas signum hoc erit æternum, Jehovaham sex diebus cælos & terram fecisse, ac die septimo cessasse & requievisse.* Diximus autem supra, neutiquam hisce primæ Tabulæ capitibus veram religionem omnibus numeris perfectam tradi; absolvitur quidem cultus, quem ipsi Deo debemus, verum non omnes religionis veræ sive naturalis partes comprehendunt; quippe, ut paulo ante annotavimus, Deus colendus eo modo qui convenit attributis ipsi essentialibus & suæ naturæ inseparabili modo quasi, ut ita dicam, insitis. Quomobrem non sufficit, ut eum veneremur tanquam sum-

um & unicum numen, a quo omnia visibilia & invisibilia producta atque originem suam habent, tum etiam curantur atque conservantur eo in statu, in quo a summo rerum opifice constituta. Ex hisce perspicimus quidem, Deum venerandum tanquam summum numen, amandum, quia originis nostræ auctor, colendum autem utriusque intuitu, unde religio, de qua nobis sermo, definiri potest recta Deum cognoscendi & colendi ratio, qua creatura rationalis debitum Deo, tanquam primo auctori ac domino suo, honorem & cultum exhibet, sub spe certa divinæ remunerationis; ut inquit sæpe a nobis laudatus Theologus florentissimus Francisc. Burmannus *Synopf. lib. 1. cap. 2.* Unde gentiles se beatiore fore arbitrabantur, si Deos colerent. Unde Horatius *Carm. lib. 3. od. 6.*

*Hinc principium, huc refer exitum,
Diis multa neglecti dederunt
Hesperia mala luctuosa.*

Verum quemadmodum homo justus dici nequit, qui non omnes justitiæ partes implet, omnia legis divinæ & naturalis capita sive præcepta observat, id est, qui universalem justitiam colit, quæ est omnium virtutum compages; ita & ille, qui religiose Deum veneratur, debet eum colere juxta omnes virtutes & attributa, quæ naturæ divinæ propria esse ex rationis lumine perspicimus: quomobrem, ut dicere incipimus, non sufficit, ut debitum ipsi cultum exhibeamus sciendo cognoscendoque eum & unum esse, eumque opificem existere & auctorem rerum extra se existentium, earumque habere curam: verum cum hisce primis notionibus jungenda etiam ceterarum virtutum, quæ ex ipsa divina natura profluunt, contemplatio: itaque non venerari duntaxat eum oportet tanquam summum numen, & amare quia omnium rerum auctor & opifex; sed etiam intueri debemus summam ejus sapientiam potentiamque, quæ maxime elucet in mirabili illo ordine quem conspiciamus in creatione mundi, & singularum rerum dispositione & collocatione: nec etiam minus attendi debet ejusdem summa perfectio, justitia, sanctitas, omnipotentia, & omnipræsentia, æternitas, simplicitas, & immutabilitas, tum & ira qua afficitur erga facinorosos, misericordia & amor, quo prosequitur innocentes. Habet horum attributorum, & virtutum divinarum contemplatio maxime suos usus in exhibendo cultu summo rerum auctori ac moderatori debito: quippe ille demum religiosus dici potest, qui excellentiam, summamque virtutes, quæ in Deo sunt, veneratur ac colit, atque eas imitari summa ope nititur: unde Christus dicit: *estote sancti quemadmodum Pater meus in cælis &c.* Est ergo religio nihil aliud, ut inquit celeberrimus itatim a nobis laudatus Theologus, quam rectus de Deo sensus & rectus in Deum affectus, & studium faciendi quod ei gratum est. Quid autem Deo magis gratum esse potest, quam ut ubique & in totius vitæ nostræ cursu ejus virtutes exprimere atque

imitari elaboremus, nosque ad suam imaginem, quam nobis imprimere ipsi placuit, componamus. Unde reverentia, amor, timor, justitia, misericordia, liberalitas, aliæque ejus generis virtutes sunt religionis partes essentielles: imo nullum juris naturalis præceptum, quin ejusdem observatio est actus religiosus; quamobrem divina remuneratio promissa legem adimplentibus. Verum quemadmodum virtutes & attributa divina quædam spectare diximus naturam divinam absolute & per se sine relatione & respectu ad res externas sive creaturas; quædam respicere & relationem suam habere ad res in tempore productas & creatas: ita etiam cultus divini nonnulli actus referuntur ad divinam majestatem tanquam ens primum, simplicissimum, perfectissimum, sapientissimum, sanctissimum, potentissimum, omnipræsens, immutabile, invisibile, infinitum. Hæc enim attributa adeo propria divinæ essentiae sunt, ut sine iis concipi nequeat, adeoque nec existere: itaque ante jacta mundi fundamenta & ullius creaturæ existentiam active, ut ita dicam, divinæ naturæ inerant, id est, quod jam actu ipso cum divina existebant essentia. Huc pertinent religionis actus, qualis invocatio, adoratio, veneratio & reverentia, obsequium, timor ac metus quem reverentia producit: qui nunquam intermitti possunt, atque etiam in æternum sunt duraturi, quia divinæ naturæ virtutibus atque attributis debentur per se, nulla ratione habita alicujus rei externæ cum qua relationem habent: unde & ante hominis creationem Angeli occupati fuerunt in Deo perpetuo celebrando & adorando: huc etiam pertinet obsequium & reverentia, quod summæ majestati exhibent prompte & sine mora, unde dicuntur *ad stare coram ipso*, ut apparitores & ministri: eo spectant sex alæ, quæ ipsis tribuuntur *dist. loc.* quibus utriusque generis officia denotantur; duabus enim, quibus velabant faciem suam, summa denotatur eorum reverentia & veneratio; duabus, quibus tegebant pedes, sanctitatis immaculatæ studium innuitur; ita duæ, quibus volabant, promptum obsequium significant. Sunt & alii actus qui ad cultum divinum pertinent, ut dicere incepimus, sed respiciunt divinas virtutes, quatenus referuntur ad res externas, cujus generis amor, justitia, misericordia, liberalitas, aliæque id genus virtutes, quæ existente objecto in actum deducuntur; quippe notandum, religionem, cultumque Deo præstandum non in nuda consistere contemplatione objecti cui præstari debet, verum in actione sive praxi; unde recte ex notionibus contemplativis activæ sequuntur: quemadmodum summum numen est ens agens, ita etiam a nobis requirit actus; Deum cognoscere secundum omnia sua attributa & omnes virtutes, & eum non adorare, venerari, honorare, amare, timere, contradictionem involvit. Si enim creator mundi, si potens, si justus, si sanctus? oportet eum etiam ut talem agnoscere: neque enim notionis hujus fons

alius peti, nec testimonium aliud excogitari potest, quam operatio mentis conformis notioni contemplativæ; præstari & agi aliquid oportet, si adoratione, si veneratione dignum objectum, actum ipsum requirit. Si enim dominum ac patrem agnoscit mens nostra, cum quoque dignum statuit esse, cujus imperium in omnibus intueri, majestatem suspicere, gloriam promovendam curare, mandatis obsequi debeat: quia justum esse vidit judicem suæque severitate armatum ad vindicanda scelera, ejus tribunal semper in conspectu sibi proponit, ac ipsius metu se retrahit ac cohibet ab ira ejus provocanda. Itaque ex contemplatione sequitur actus. Si Deum agnoscimus justum, clementem, bonum, misericordem, liberalem, oportet eum ut talem colere: cujusmodi cultus consistit in suum cuique tribuendo, proximum diligendo, nocendo nemini, opem ferendo egenti, & id genus aliis præstandis naturæ officiis. Quamobrem, ut supra diximus, nullum naturæ præceptum, & proinde totus Decalogus ad divinum cultum commode referri potest, atque pura & vera religio dicenda, quæ ex notione contemplativa divinarum virtutum, & innato divini numinis sensu deducitur atque derivatur, & idcirco omnium ætatum communis: unde celebrer. Calvinus, *virtutum Dei sensum idoneum pietatis magistrum* vocat, unde *religio nascitur*. Verum hanc assertionem Auctoris oppugnat Zeiglerus, dum negat hanc esse veram religionem quam describit Grotius, *sed tantum naturalem esse rerum divinarum cognitionem, qua fidem salvificam generare nequit, cum ne quidem veram religionem, & modum colendi Deum explicet*. Est enim, inquit, *hec notitia naturalis imperfecta non solum quoad praxin, sed etiam quoad theoriam, quatenus scilicet nunquam docet, quis sit DEUS, sed aliquid tantum de DEO sub generali notionem concipit. Et hinc ratio sibi relicta sine accedente revelatione nunquam concipere potest talem unitatem divinam essentiam, qua in pluribus personis non multiplicetur, nunquam talem Deum, qui est Pater Domini nostri Jesu Christi: quo fit, ut unitas essentia, quam credunt Christiani, non sit illa unitas entis supremi per naturam hominis corrupti discorsum irvestigabilis. Vera igitur religio, que omnium ætatum communis, non alia est quam illa, que credit Deum, prout se in verbo suo revelavit*. Verum notandum, Auctorem nostrum non habere sermonem de vera eaque perfecta religione, quæ post lapsum sufficit ad vitam æternam consequendam, sed communem omnium ætatum, id est, agnita & habita pro vera, quatenus convenit cum divinis virtutibus & attributis, tum etiam cum recta ratione & innato nobis de Deo sensu, id est ejusmodi, quæ, si homo non fuisset exutus integritate sua, ipsi erat medium quo sibi potuisset tanquam præmium perfectæ reverentiæ & venerationis, amoris, obsequii, æternam consequi vitam: quippe nullam Adamo, mihi persuadeo, religionem in statu integro cognitam, præter vitæ instituendæ rationem, convenientem cum

cum imagine divina, & idcirco consistentem in convenientia actionum, quæ a se proficiscebantur, cum virtutibus divinis, quarum semina, in quantum communicabilia, in semetipso experiebatur: ornaverant eum Deus divinæ auræ particula, id est ratione, ut posset percipere & intelligere omnium individuorum & totius mundi machinæ auctorem & creatorem Deum, ejusque infinitam esse potentiam, sapientiam, bonitatem, utpote quam maxime in creationis opere perspiciebat, tum etiam naturæ suæ præ cæteris rebus tum animatis, tum etiam vegetativis præstantiam & dignitatem, in imagine divina, qua donatus erat, positam, supremi numinis summæ erga se benevolentiæ & propensiæ voluntatis argumentum ac testimonium illustre: quæ cogitationes & notiones eum incitabant ad cultum summi numinis, auctoris rerum omnium, & creatoris sui gloriam, quantum posset, extollendam, majestatem venerandam, cumque tenerrimo prosequendum amore, quem tot tantaque præclara atque admiranda Dei opera, ac innumera ejus erga se benevolentæ testimonia magis magisque accendebant augebantque. Ejusmodi Dei notitia, operarumque cognitio veram producebat religionem & pietatem, quæ & sufficiebat ad consequendam vitæ æternæ possessionem, e consistentem in unione quam arctissima, & perpetua consuetudine cum Deo suo. Quamobrem immediate post lapsum demum religio revelata, quæ & salvifica dicitur Zeiglero, quæ ut diversa a religione naturali in eo, quod non per opera nostra, sed gratiam salutis & beatitudo nostra in Christo Mediatore querenda; ita quoque ad verbum Dei conformata esse debet, si vera nuncupari meretur; quamvis nec altera suo sensu vera esse non desinat, quatenus convenit cum notitia, quæ innata homini de Deo ejusque virtutibus. Audiamus hac de re differentem Calvinum: *Dei notitiam intelligo, qua non modo concipimus aliquem esse Deum, sed etiam tenemus quod de eo scire nostra refert, quod utile est in ejus gloriam, quod denique expedit. Neque enim Deum proprie loquendo cognosci dicemus, ubi nulla est religio nec pietas. Itaque hic nondum attingo eam notitia speciem, qua homines in se perditii ac maledicti Deum Redemptorem in Christo Mediatore apprehendunt. Sed tantum de prima illa & simplici loquor, ad quam nos deduceret genuinus natura ordo, si integer stetisset Adam. Nam*

etsi nemo jam in hac humani generis ruina, Deum vel Patrem vel salutis auctorem, vel ullo modo propitium sentiet, donec ad eum nobis pacificandum medius occurrat Christus; aliud tamen est sentire Deum factorem nostrum sua nos potentia fulcire, providentia regere, bonitate fovere, omnique benedictionum genere prosequi; aliud vero gratiam reconciliationis in Christo nobis propositam amplecti. Quia ergo Dominus primum simpliciter creator tam in mundi opificio, quam in generali Scriptura doctrina, deinde in Christi facie Redemptor apparet. Hinc duplex emergit ejus cognitio. Illa ex naturali notione: hæc ex revelatione proficiscitur. Quod autem ratio naturalis sine revelatione mysterium Trinitatis nequeat investigare, & concipere talem unitatem essentiæ divinæ quæ in pluribus Personis non multiplicetur, eo non inhabilis ad concipiendam divinam naturam & unitatem essentiæ, tum etiam attributa & virtutes ei essentialia, norma & regula cultus divini naturalis, & proinde verus, licet non omnibus numeris perfectus, quamvis ratio post lapsum multis erroribus obnoxia, & densissimis tenebris involuta, non valet per se sine ope revelationis cognoscere in supremo ente tres esse Personas unitatem constituentes incomprehensibili modo, cognoscit tamen unum verum Deum a se existentem, omnipotentem, omniscientem, immutabilem, æternum, infinite sapientem; cujusmodi attributa nulli nisi vero Deo competere possunt, & idcirco qui Deo cultum hinc consentaneum exhibet, veram religionem, etiam si non salvificam, profiteri, mihi dicendum videtur. Sed quid hinc immoremur diutius, quæ nostri non sunt fori, sed Theologiam spectant, cujus fundamenta tantum extremis labiis degustavi, ne ignarus essem earum rerum, quas hominem Christianam religionem profitentem ignorare dedeceret. Quoniam vero commentandi ratio a me efflagitare videbatur, ne silentio quæstiones, ab Auctore motas, præterirem; mihi vitio verti nequit, quod, disputandi rationem sequens, inciderim in ejusmodi quæstiones, quæ Theologiam redolent, & eas per rationis dictamen determinaverim, quatenus illud habent pro fundamento, cui partim innituntur: atqui religio naturalis & innata fundatur potissimum in ratione & mentis discursu, atque innato de divino numine cuique sensu, non sine ratione & hanc mihi quoque discutiendam quæstionem duxi.

XLVI. I. Quare non vacant culpa qui, etiam si hebetioris sint ingenii quam ut certa ad illas notiones argumenta aut reperire possint, aut comprehendere, eas repudiant, cum & ad honestum sint duces, & diversa sententia nullis argumentis nitatur. Sed quia de pœnis & quidem humanis agimus, discrimen hic adhibendum est inter notiones ipsas, & inter modum ab iis discedendi. Hæ notiones, numen aliquod esse (unum an plura sepono) & curari ab eo res hominum, maxime sunt universales, & ad reli-

gionem five veram five falsam constituendam omnino necessariae,
 Hebr. xi. ὁ προσερχόμενος τῷ θεῷ, (id est, qui religionem habeat: nam religio Hebræis
 6. accessus ad Deum vocatur) πισῦσαι θεῷ ἔστι, καὶ πῶς ἐζητήσῃ αὐτὸν μισθοποδοῦντες
 γίνεσθαι: eum credere oportet & esse Deum, & ab eo præmia dari se colentibus.

2. Similiter Cicero: Sunt Philosophi, & fuerunt, qui nullum habere
 De Nat. censerent humanarum rerum procurationem Deos, quorum si vera sententia est,
 Deor. i. quæ potest esse pietas, quæ religio? Hæc enim omnia pure ac caste tribuenda
 Deorum ita numini sunt, si animadvertuntur ab his, & si est aliquid a Diis
 immortalibus humano generi tributum. Epictetus: ὁ θεὸς τὴν θεῶν διοικήσας ἴσθι,
 ὅτι πῶς κελεύειται ἐκείνῳ εἶναι, ὅπως ἐπολήσει θεὸς αὐτῶν ἔχον, αἷς ὄντων ἐ διοικούντων τὰ ὅλα κα-
 λῶς καὶ δικαίως. Pietatis hoc præcipuum, bene sentire de Diis, ut qui & sint &

Lib. ii. 6. 31. res omnes juste ac recte administrant. Ælianus ait, barbarorum nemi-
 nem delapsam ad ἀθρότητα, sed ab omnibus affirmari, & esse nu-
 men, & nostri curam gerere. Plutarchus libro de communibus
 notitiis ait eam quæ de Deo est notitiam tolli sublata providentia:
 εἰ γὰρ ἀθρόαται καὶ μακάριοι μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλόφρονες καὶ κηδεμονικὸν καὶ ἀφίλιμον, ἀεθλαμεινέου
 καὶ νοεῖν ἢ θεῶν. Non enim immortalem tantum & beatum, sed & hominum aman-
 tem, ita ut & curet eos & profit ipsis, concipi atque intelligi Deum. Lactan-
 tius: Neque honor ullus deberi potest Deo si nihil præstat colenti, nec ullus me-
 tus si non irascitur non colenti. Et revera negare Deum esse, aut negare a
 Deo curari actiones humanas, si moralem effectum respicimus, tan-
 tundem valet.

3. Quare ipsa quasi necessitate auctore hæc duæ notiones apud
 omnes ferme quos novimus populos per tot jam sæcula conservatæ
 L. veluti sunt. Hinc Pomponius erga Deum religionem juri ascribit gen-
 de Just. tium: & apud Xenophontem, Socrates τὰς θεῶν σέβαν, Deos colere legem esse,
 & jure. ait quæ apud omnes homines valeat: quod & Cicero tum de natura
 Deorum libro primo, tum secundo de Inventione affirmat. Dion
 Prusænsis oratione xli. vocat δίκην καὶ ἐπίνοιαν κοινῇ ἢ ἐξυμπενοῦσιν ἀνθρώπων γέ-
 νους, ὁμοίως μὲν Ἑλλήνων, ὁμοίως δὲ βαρβάρων ἀναγκαστὴν καὶ ἐμφυτὴν ἐν παντί τῷ λογικῷ γνησίῳ καὶ φύσει.
 Persuasionem quæ insit hominibus communiter omnibus, non minus Barbaris quam
 Græcis, necessariam ac naturalem cunctis ratione utentibus. Et paulo post:
 πάντων ἰσχυρὴν καὶ αἰώνιον ἐν ἧ παντὶ χρόνῳ καὶ παντὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀρχαίμην τε καὶ ἀσμεύουσαν.
 persuasionem valde robustam ac sempiternam apud omnes gentes & cæptam &
 permanentem. Xenophon in convivio & Græcos & Barbaros ita ait
 existimare, nota esse Diis & præsentia & futura.

4. Has igitur notitias qui primi incipiunt tollere, sicut in bene
 constitutis civitatibus coerceri solent, ut Diagoræ Melio accidisse le-
 gimus, & Epicureis qui ex bene moratis urbibus ejecti sunt, ita &
 coerceri posse arbitror nomine humanæ societatis, quam sine ra-
 tione probabili violant. Himerius Sophista actione in Epicurum:
 δόγματ' ἐν ἀπαιτῆς δίκας; ὅτι ἀλλ' ἀσεβείας, δόγματίζεν μὲν γὰρ ἔξοι, ἀσεβῆν δὲ ὅτι θηπιτέροισι:
 Placiti itgitur pœnam exigis? Neutiquam: sed impietatis; placita tradere per-
 mittitur, non & pietatem oppugnare.

C O M M E N T A R I U S.

Cum omnes rationis simus participes, & cuius sit innatus de Deo sensus, vix culpa vacant, qui primas illas notiones repudiant, propterea quod eas nec concipere aut comprehendere valent. Quis enim adeo stupidus est & omni rationis usu destitutus, ut intuens cælum & terram, omniaque quæ in illis sunt individua, statim non ab eorum, quæ facta sunt, natura & diversis qualitibus, ad ejusmodi ascendat principium, quod non factum est, & a quo facta sunt omnia, tum ea quæ in oculos incurrunt, tum etiam quæ conspectum fugiunt. Hoc argumentum adeo perspicuum, ut quosvis, etiam hebetioris ingenii homines doceat, existere oportere ens aliquod primum, a quo omnia producta esse debent, tum etiam curantur & gubernantur. Nihil enim a semetipso existere, facile ex cujusque rei natura perspicimus, unde semper ad aliquam causam recurrere necessum, donec ad primam perveniamus, quæ a se ipso existit, & proinde ad quam aliarum rerum originem referimus. Cum autem ejusmodi ratiocinandi facultas quasi a natura nobis insita, atque Deus omnium mentibus sui cognitionem insinuavit, quæ insuper ex creaturis perspicitur; quia neque fortuito existit mundus, nec a se ipso prodiit, nulla ratione notiones illæ primæ, (quas contemplativas vocamus,) rejici aut repudiari possunt, quasi non sufficientes ad demonstrandum esse Deum, omnium rerum causam & principium, & curari ab eo res humanas: ita ut nec gentes, quibus nulla facta revelatio, nec quarum in ma-

nus pervenit verbum Dei, ullam possint adferre defensionem in iudicium Dei, quin jure sint damnabiles, quod verum non agnoverint Deum, eique debitum cultum præstitierint: perspicere enim potuerunt, siquidem ipsius invisibilia ex creatione mundi ceterisque operibus conspiciuntur. *Æterna quoque ejus potentia & divinitas, teste Apostolo Paulo ad Rom. cap. i. v. 20.* Cum enim adeo perspicua sint divinitatis argumenta, nulla sane ratione ignorantiam prætexere possumus, quin perverſitatis arguamur. *Quam mundus hic universus, earum omnium rerum, quæ facta atque creatæ sunt, sit compages, qui hunc, inquam, contemplantur, hanc profecto quasi vocem ex eo audit, Deus me fecit,* inquit Plotinus. Hinc Athenagoras: *cum tot tantaque res agnoscendi colendique numinis nos admonerent, rarus omnium ordo, concinna proportio, magnitudo, color, figura, situs, atque digestio mundi.* Divinitatis autem notio religionem parit; statim enim, quo divinitatem concipimus, ratiocinamur illam esse colendam. Quamobrem Lactantius: *Quam possunt sibi veniam sperare impietatis suæ, qui non agnoscunt cultum ejus, quem prorsus ignorari ab homine fas non est.* Optime Seneca *Epist. 96. Primus est Deorum cultus, Deos credere, deinde reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est. Scire illos esse qui præſident mundo, qui universa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt.* Vide quæ in præced. §. §. disputavimus.

XLVII. 1. Ceteræ notiones non æque sunt evidentes, ut Deos plures uno non esse: nihil eorum quæ videmus Deum esse, non mundum, non cælum, non solem, non aërem: mundum non esse ab omni æternitate, ac ne ejus quidem materiam, sed a Deo facta, itaque harum cognitionem temporum lapsu apud multos populos oblitteratam & quasi extinctam videmus, eoque facilius quia leges hanc partem minus curabant, ut sine qua aliqua saltem consistere religio posset.

2. Ipsa lex Dei illi populo data quem Prophetæ & prodigia partim conspecta, partim non dubitandæ auctoritatis fama ad ipsos perlata, cognitione harum rerum nec obscura nec incerta imbuerant, quamquam falsorum deorum cultus maxime detestatur, non tamen omnes ejus culpæ convictos morte punit, sed eos demum quorum facta circumstantiam habent singularem, ut eum qui princeps alios seduxerit. Deut. XIII. 16. civitatem quæ incepit colere deos ante ignotos, Deut. XII. 23. eum qui astra colit ut legem totam, ac proinde Dei veri cultum deserat, Deut. XVII. 2. (quod Paulo est *ἡ ἀρεσκὴν τῆ κτίστος ἔχει ἢ κτίσασθαι, opificio servire non opifici: nam* *ibi*

ibi & alibi sæpe vim habet exclusivam) quæ res etiam apud Esavi posteros aliquo tempore pœnis fuit subdita, ut videre est Jobi xxxi. 26. 27. eum quoque qui liberos suos Molocho, id est, Saturno dederit, Lev. xx. 2.

3. Cananæos vero & vicinos illis populos pridem delapsos ad pravas superstitiones non statim Deus puniendos judicavit, sed tum demum cum hanc culpam magnis sceleribus cumulassent, Gen. xv. 16. Sic & in aliis populis dissimulavit ignorantia tempora circa falsorum numinum cultus, Actor. xvii. 38. Nimirum recte a Philone dictum est, religionem suam cuique videri optimam, ut quæ plerumque non ratione sed affectu dijudicetur: unde non longe abest dictum Ciceronis, nemini ullam disciplinam philosophiæ probari præter eam quam ipse sequatur. Addit, plerosque teneri adstrictos antequam quid esset optimum judicare possent.

Leg. ad
Cajum.

Acad. iv.

4. Sicut autem excusabiles sunt & ab hominibus certe non puniendi, qui cum legem a Deo proditam nullam acceperint, aut astro- rum, aut aliarum rerum naturalium virtutes, aut spiritus, sive in imaginibus, sive in animantibus, sive in rebus aliis colunt, aut etiam animas eorum qui virtute & beneficiis in humanum genus excelluerunt, aut mentes quasdam incorporeas, præsertim si nec ipsi tales cultus commenti fuerint, nec summi Dei cultum ideo deserant: ita impiis magis quam errantibus annumerandi sunt, qui aut cacodæmonas quos tales esse norunt, aut vitiorum nomina, aut homines quorum vita fuit flagitiis plena, divinis honoribus colere instituunt.

Just. l.
xix. Plu.
Apophth.
& de sera
num.
vind.
Plu.
quæst.
Rom. 12.

5. Nec minus illi qui deos colunt hominum innocentum sanguine, a quo more quod Carthaginenses abstinere coegerit laudatur Darius Persarum rex, & Gelo Syracusarum tyrannus. Narrat & Plutarchus, barbaros quosdam qui humanis victimis deos colebant pœnas daturos Romanis fuisse: sed cum antiquitate moris se excusarent nihil mali passos: vetitos tantum ne quid in posterum tale facerent.

C O M M E N T A R I U S.

ERrat hic Auctor, dum statuit, notionem de unitate Dei non tam esse evidentem, quam perspicuum & cuius notum ex naturali lumine esse potest, Deum esse omnium entium primum, hujus universi auctorem & gubernatorem. Quemadmodum ex rationis dictamine devenimus ad ens primum; ita quoque ex eodem perspicimus illud unum esse oportere, quia alias primum esse nequiret, ut paulo ante disputavimus. Unde Lactantius, sermonem habens de Gentilibus: *Cum jurant, inquit, & cum optant, & cum gratias agunt, non Jovem aut Deos multos, sed Deum nominant. Adeo ipsa veritas, cogente natura, etiam ab invitis peccato-*

ribus erumpit. Non inficior, hominum mentes temporum lapsu superstitionum tenebris involutas, ad multos errores, & falsas de divini numinis natura atque attributis opiniones prolapsas esse; verum nunquam adeo ab omni sana ratione desciverunt, ut Deum esse negaverint: verum eo ipso quod eum existere ratio ipsis dictabat, eum agnoscendi conspiciendique cupidine agitati, sibi Deum finxerunt aliquid tale quod revera Deus non erat: unde nonnullæ gentes solem atque astra tanquam Deum coluerunt, propterea quod in ejusmodi corporibus aliquid divinitatis resplendere perspicerent. Sic etiam quidam ex Gentilibus mundum æternum, vel

vel faltem Deo coæternum eſſe ſtatu-
erunt. De Chaldæis antiquiſſimis Diodorus Siculus narrat,
ſtatuiffe eos *mundi naturam ſempiternam eſſe, ne-
que certum primi principii ortum habere. lib. 2.
Mundum hunc neque Deorum quiſquam neque ho-
minum fecit*: apud Plutarchum *de anim. procr.*
Nec mirum, quod homines ſibi relictæ inci-
derint in errores innumeratos, & falſas de Deo,
eumque colendi ratione, opiniones amplexi fue-
rint, quæ ad poſteros, quaſi de manu in ma-
nus traditæ, pervenerunt, & cum non unam
eandemque omnibus mentis perſpicacitatem &
judicii vim natura largita eſt, pro ejus men-
ſura a veri Dei notione & cultu vel magis aber-
rarunt, vel propius ad eam acceſſerunt; & quò a
primis illis temporibus, quibus pura & vera
floruiſſet religio, longius per annorum vel ſe-
culorum decurſum, reſeſſum, eo errores circa
cultum divinum, tum etiam alia veræ religio-
nis dogmata & capita magis multiplicati, atque
innata de Deo idea ignorantiz & errorum tene-
bris obliterata, & ſic veritate in mendacium
mutata, coluerunt & venerati ſunt creatu-
ram ſupra creatorem, ut inquit Apoſtolus;
*Quoniam cum Deum cognoviſſent, non tanquam
Deo gloriam dederunt, aut grati fuerunt, exina-
niti ſunt in cogitationibus ſuis, & obtenebratum
eſt ſtultum cor eorum.* Nec eo tamen magis ex-
cuſabiles quod a recto tramite deſciſcentes, fal-
ſum pro vero Dei cultum amplexi fuerint, etiam-
ſi nec revelationem, nec leges ullas circa ſacra
obeunda & verum Deum colendum habuerint:
quoniam, ut diximus, ex rationis lumine, ex
operibus ſuis Deum cognoviſſimus: *quod enim
cognoviſſimus de Deo, maniſeſtum eſt in ipſis, Deus*

enim ſe illis maniſeſtavit: ut inquit Apoſtolus *cap.
I. ad Rom. 19.* Errat Auctor, cum ſtatuit,
iſſam legem Dei, quamvis falſorum Deorum
cultum maxime deteſtetur, non tamen omnes
ejus culpæ convictos morte punire; ſed eos de-
mum, quorum facta circumſtantiam haberent
ſingularem: quippe in genere lapidationis pœ-
nam ſtatuit ſummus legiſlator in idololatræ,
Deut. 17: 3, 4, 5. ubi diſerte ſermo habetur de
iis, qui ſolem vel lunam adorant. *Cum ive-
runt cultum Deos alienos, eoſdemque adorarunt,
ut ſolem, lunam, aut quodvis ex exercitu cœli,
quod non juſſi; idque nuntiatum tibi audiveris,
& diligenter inquiſiſſeris, quando verum erit,
reſque conſtabit, & deteſtandum hoc facinus in
Iſraele factum fuerit: tum vero educes eum virum,
aut eam mulierem, qui malum hoc amiſerunt,
ad portas tuas, & lapidibus eos obruent, adeo ut
moriatur.* Hic nulla alia additur circumſtan-
tia: ſufficit ſimplex adoratio idoli, & a veri Dei
cultu defectio, ut pœnæ locus ſit. Exempla
autem ab Auctore in medium prolata non pro-
bant quod probandum, cum ea excludant alius
generis defectiones, neque pœnam reſtringunt
ad caſus expreſſos: una lex per alteram expli-
canda. Quamvis Cananæi & vicini populi ad
pravas ſuperſtitiones delapſi non ſtatim pœnas
dederint, ex eo inferri nequit, falſorum Deorum
cultum extra legis pœnam eſſe: licet aliquando
diſſerat pœnam ſummus legiſlator, non omni-
no tollit eam aut remittit; lento quidem gradu
procedit ad vindictam, ſed iram tarditatemque
ſupplicii gravitate compenſat. Vide quæ ſupra
diſputavimus.

XLVIII. I. Quid de illis armis dicemus quæ inferuntur po-
pulis aliquibus, eam ob cauſam quod illi Chriſtianam religionem
ſibi propoſitam amplecti nolunt? Non jam quæram an talis pro-
ponatur qualis debet, & quomodo debet. Demus ita fieri: duo
notanda dicimus. Prius eſt veritatem Chriſtianæ religionis, qua-
tenus ſcilicet naturali ac primævæ religioni non pauca ſuperaddit,
argumentis mere naturalibus perſuaderi non poſſe, ſed niti hiſto-
ria tum reſurrectionis Chriſti, tum miraculorum ab ipſo & Apo-
ſtoliſ editorum: quæ res eſt facti, olim quidem irrefragabilibus
teſtimoniis probata, ſed olim, ita ut & hæc quæſtio facti ſit, &
jam perantiqui. Quo magis fit, ut doctrina hæc ab his qui nunc
primum eam audiunt penitus in animum admitti nequeat niſi ſe-
cretis Dei auxiliis accedentibus, quæ ſicut quibus dantur non dan-
tur in operis alicujus mercedem, ita ſi quibus negantur aut minus
large conceduntur, id fit ob cauſas non iniquas illas quidem ſed
plerumque nobis incognitas, ac proinde humano judicio non pu-
nibiles. Huc reſpicit Canon Concilii Toletani: *Præcipit ſancta* Cap. de
Judæis
diſt. 45.
Synodus nemini deinceps ad credendum vim inferre. Cui enim vult Deus miſere-
tur, & quem vult indurat. Mos enim eſt ſacrorum librorum, qua-
rum

rum rerum causæ nos latent eis causam assignare divinam voluntatem.

2. Alterum, hoc est, Christo novæ legis auctori omnino hoc placuisse, ut ad legem suam recipiendam nemo hujus vitæ pœnis aut earum metu pertraheretur, Rom. viii. 15. Hebr. ii. 15. Joan. vi. 67. Luc. ix. 54. Matth. xiiii. 24. quo sensu verissimum illud Tertulliani: *Lex nova non se vindicat ultore gladio.* In libro antiquo cui nomen constitutiones Clementis de Christo dicitur, τὸ αὐτεξέσιον ἦ ἀνθρώπων ἀφῆκεν ἐλδύθηρον, ἢ προσωπαίῳ θανάτῳ δικάζων, ἀλλ' ἐν ἐτέρῃ καταστάσει λογιζετῶν αὐτῶν. *Liberam reliquit hominibus arbitrii potestatem, non morte temporali eos puniens, sed in altero seculo ad reddendam rationem vocans.* Athanasius: *Dominus non cogens, sed libertatem suam voluntati permittens dicebat quidem vulgo omnibus, Si quis vult venire post me: Apostolis vero; nunquid & vos abire vultis?* Chrysostomus ad eundem Johannis locum: ἐρωτᾷ λέγων, μή καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν, ὅπερ πᾶσαν ἢ ἀφαιρῶντ' ὅ βίαν καὶ ἀνάγκην: *interrogat an & ipsi velint discedere, quod omnem est amoventis vim ac necessitatem.*

3. Nec obstat illud in fabula de nuptiis, quod quidam jubentur cogi intrare, Luc. xiv. 23. nam sicut in ipsa fabella illud cogere instantiam vocatoris significat, ita & in affabulatione, quo sensu vox ejusdem significationis accipitur Luc. xxiv. 29. nec aliter Matth. xiv. 22. Marc. vi. 45. Gal. ii. 14. Procopius in Arcanæ historiæ parte docet, a sapientibus culpatum fuisse Justiniani consilium, quod Samaritas vi ac minis ad Christianam religionem compulerit: addit & incommoda inde secuta, quæ apud ipsum legas.

C O M M E N T A R I U S.

Christiana religio non tam fundatur in ratione quam revelatione, tum maxime fide qua amplectimur veritatem nobis revelatam, & gratiam impertitam a Deo in Christo Mediatore & Servatore nostro, cujus mysterii veritatem nec sensum aut vim percipere possumus, nisi edocui per Spiritum Sanctum intellectum nostrum tenebris ignorantiae adumbratum illustrantem, & nos in viam salutis & veritatis reducentem, quæ in Dei verbo quidem aperitur, verum non invenitur, nisi prælucente Spiritu Sancto, cujus auxilio & ope ad propositam salutis nostræ spem, quæ est Christus, perducimur, cujus satisfactionem fide amplectimur, nobisque imputamus, atque in ea plene acquiescimus. Fides autem cum sit donum Dei, quod a mera gratia & divina benevolentia dependet, non vi & armis propagari, sed per doctrinam & auditum instillatur hominum mentibus illius omnis vis. Quamobrem nullum bellum inferendum, nec armis utendum, ut ad Christianam religionem amplectendam cogantur diversa sentientes, multo mi-

nus illi, qui eam profitentur quidem, sed non eadem fidei dogmata & religionis capita amplexi sunt. Licet veritas Christianæ religionis qua fides nostra subnixæ, sit multis egregiis testimoniis fulcita & adstructa, nec in eorum numero postremo collocanda loco tot Apostolorum miracula, tot Christi prædicationes & ratiocinationes & intellectum & assensum humanum convincentes, dissipatis, divina gratia, mentis tenebris. Attamen cum ejusmodi mysteria humani ingenii & judicii vim superent, non tam facile ab his, qui ad lucem in tenebris obambulant, in animum admitti possunt, nisi secretis Dei auxiliis accedentibus, ut inquit Auctor. Cujusmodi intellectus illustratio non ab armis & vi, aut humana potestate nobis impertitur, sed a divina solummodo pendet gratia, ut jam diximus, & proinde nunquam bellum movere aut inferre debet Princeps Christianus eam duntaxat ob causam. Mentibus injici vincula non debent, voluntates ad studium veræ religionis allici & invitari debent, non cogi,

per-

persuaderi, non imperari oportet ea quæ salutis animæ comparandæ inserviunt. Non intruditur pietas sed instillatur, non impingitur, sed infunditur, non a vi, armis vel metu, sed divina pendet gratia & voluntate, quæ hominum corda præparat, & ad recipiendam doctrinam & fidem reddit idonea: quamobrem non coactum, sed voluntarium militem elegit Christus. Vid. *dissert. de sanct. sum. Imp. civil.* Hinc apud Eusebium Constantinum legimus dixisse: *omnes eum quidem subjectos suos Christianos optasse, cogisse autem neminem.* Unde Theodosius & Valentinianus Imp. l. 1. c. de *summ. Trinit. Decere arbitramur nostrum imperium, subditos nostros de religione commonefacere.* Nec aliam fidei pro-

pagandæ viam docuit Christus, summæ clementiæ & patientiæ illustre exemplum, longe diversam ab ea, quam fidei Romanæ addicti ministri innocenti plebi obtrudunt, quæ non Christianæ veritati, charitati, & clementiæ duntaxat repugnat, sed cum belluarum potius feritate, quam rationis dictamine convenit, ut testatur rerum usus. Quamobrem oportet humanam prorsus exuisse naturam, qui in improbam illam sanguinolentorum hominum de *propaganda fide* societatem & consortium tanquam membrum & asseforem se coopari velit. Vid. quæ hac de materia delibavimus *dissert. nostr. de sanct. sum. Imp. civ.*

XLIX. 1. Qui vero Christianismum docentes aut profitentes eam ob causam pœnis subdunt, haud dubie faciunt contra ipsam rationem, nihil enim est in disciplina Christiana (ipsam hic per se considero, non quatenus ei insincerum aliquid admiscetur) quod humanæ societati noceat, imo nihil quod non profit. Res ipsa loquitur, & extranei coguntur agnoscere. Plinius Christianos sacramento inter se obstringi ait, ne furta, ne latrocinia committant, ne fidem fallant. Ammianus ea religione nihil ait doceri nisi iustum & lenem. Et vulgi verbum, *Bonus vir Cajus Sejus; tantum quod Christianus.* Nec admittendo excusationes, nova omnia metuenda, præsertim cœtus: nam neque metuenda sunt dogmata quamvis nova, si modo ad honesta omnia atque ad exhibendam superioribus obedientiam ducant, nec suspecti esse debent cœtus proborum hominum, & qui latere non quærunt nisi cogantur. Recte huc aptem quod Augustum de Judæorum conventibus dixisse Philo commemorat: non eos bacchanalia esse aut cœtus turbandæ paci, sed virtutum scholas.

2. Qui in tales sæviunt ipsi in ea causa sunt ut puniri iuste possint, quod & Thomæ videtur. Atque eam ob causam Constantinus Licinio, Imperatores alii Persis bellum intulerunt: quam hæc bella magis ad innocentem defensionem, de qua & infra agemus, quam ad pœnæ exactionem pertinent.

C O M M E N T A R I U S.

IN dicta dissertatione nostra demonstravimus, quam late patet humana potestas circa ordinanda sacra & religionem propagandam, & receptam tuendam, cum religio & cultus divinus in societate suos habeat effectus, hinc & ejus cura potissimum incumbit ei, qui societati tuendæ præest; quemadmodum autem ex animorum concordia provenit publica tranquillitas, illa autem nulla ratione magis promoveri potest, quam religionis ejusdem professione: hinc summi imperantis est, religionem sive publicum Dei cultum introducere, & quem omnes profiteri publice necessum habent, si qua publicam vo-

lunt religionis professionem facere, cogi tamen nequit eam amplecti, modo nihil ei faciat contrarium, quo eam tanquam falsam aliis eam profitentibus odiosam redderet, atque hac ratione in diversas distraheret opiniones mobile vulgus, unde & distractio societatis, & tandem interitus sæpius provenit. Hinc maxime in eo elaborandum, ne quisque pro sua opinione religionis quædam nova dogmata in vulgus disseminet, quæ repugnant receptæ religionis dogmatibus, & proinde publicam pacem perturbet, qua ratione universæ societatis salus in discrimen vocetur. Quippe, ut alibi annota-

vimus, necessum est, si cuique liceat suo pro arbitrio religionem introducere, & nova fidei dogmata tanquam vera aliis obtrudere & in vulgus disseminare, ut summa tandem oriatur diffensio, unde intestina sæpe bella foveantur, quibus Respublica misere dilacerata, funditus aliquando evertitur; postulat ordo & Reipublicæ tranquillitas, ut tantum una vigeat religio, cujus usus atque exercitium publicum, publica auctoritate introductum, quam profiteri possunt, qui per externum cultum interiora religionis dogmata probant, ceteri qui eadem improbant tanquam conscientiæ dictamini contraria, ad publicam per externum cultum receptæ religionis professionem faciendam cogi non debent, neque propterea iis omnis prorsus interdicti debet externus cultus, religioni & fidei suæ conveniens, modo non noceat vel religioni prædominanti, vel Christianæ fidei dogmatibus & doctrinæ, vel societati; quamobrem nihil laudabilius est societati humanæ, mutuæque amicitie & charitati Christianæ utilius atque salubrius, quam ut cuique concedatur conscientiæ libertas, modo, ut diximus, suis cancellis circumscribatur, ne nimis evagando publicam, quæ regia vocari potest religio, ejusque exercitium, & proinde ordinem & communem societatis tranquillitatem perturbet, aut ejusmodi dogmatibus fundata, quæ societati noceat, qualia Romana fovet religio, quæ alibi annotavimus.

L. I. In eos vero qui Christi legem pro vera habent, sed de quibusdam quæ aut extra legem sunt, aut in lege sensum videntur habere ambiguum, & ab antiquis Christianis non eundem in modum sunt exposita, dubitant aut errant, suppliciis qui grassantur perinique faciunt: quod ostendunt & ea quæ ante diximus, & Judæorum exemplum vetus. Nam hi cum legem haberent quæ suppliciis hujus vitæ sanciebatur, nunquam tamen pœnis subdiderunt Sadducæos qui rejiciebant dogma resurrectionis, verissimum quidem, sed in ea lege non nisi obscure & sub verborum aut rerum involucris traditum.

2. Quid si vero gravior sit error, & qui apud æquos judices facile possit sacra auctoritate aut veterum consensu revinci? cogitandum hic quoque quanta sit vis inolitæ opinionis, & quantum libertatem judicii minuat in suam cujusque sectam studium, malum ut Galenus ait quavis scabie insanabilius. Apposite ad hanc rem Origenes: *διχρήστερόν γε ἀνθρώποις τὰς ἐπὶ ἄλλῃ συνήθειαι, καὶ δυσπαράσιτοι αὐτῶν ἔχῃ, καταλείψαι αὐτὸν, ἢ τὰς ἐπὶ τῷ δόγματι.* Facilius quis alia sibi consueta exuat, quantumvis illis affixus sit, quam ea quæ dogmata sunt. Adde quod quanta hæc sit culpa pendet ex modo illuminationis & aliis animi dispositionibus, quas hominibus pernoscere non est datum.

3. Hæreticus Augustino is demum qui alicujus temporalis commodi & maxime gloriæ principatusque sui gratia, falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur. Audiamus de Arianis Salvianum: *Hæretici sunt, sed non scientes: denique apud nos sunt hæretici, apud se non sunt: nam in tantum se Catholicos esse judicant, ut nos ipsos titulo hæreticæ pravitatis infament. Quod ergo illi nobis sunt & hoc nos illis. Nos illos injuriam divinæ generationi facere certi sumus, quod minorem Patre Filium dicant. Illi nos injuriosos Patri existimant, quod æquales esse credamus. Veritas apud nos est, sed illi apud se esse præsumunt. Honos Dei apud nos est, sed illi hoc arbitrantur honorem divinitatis quod credunt. Inofficiosi sunt, sed illis hoc est summum religionis officium. Impii sunt, sed hoc putant veram esse pietatem. Errant ergo, sed bono animo errant, non odio sed affectu Dei, honorare se dominum atque amare credentes. Quamvis non habeant rectam fidem, illi*

illi tamen hoc perfectam Dei estimant caritatem; & qualiter pro hoc ipso falsa opinionis errore in die iudicii puniendi sint nemo potest scire nisi iudex. Interim idcirco eis, ut reor, patientiam Deus commodat, quia videt eos etsi non recte credere, affectu tamen piæ opinionis errare.

4. De Manichæis audiamus eum qui in illorum crassis sordibus diu hæsit Augustinum: *Illi sæviant in vos qui nesciunt, quo cum labore verum inveniatur: & quam difficile caveantur errores. Illi in vos sæviant qui nesciunt quam raram & arduum sit carnalia phantasmata piæ mentis serenitate superare. Illi in vos sæviant, qui nesciunt quanta difficultate sanetur oculus interioris hominis ut possit intueri solem suum. Illi in vos sæviant, qui nesciunt quantis gemitibus & suspiriis fiat ut ex quantulacumque parte possit intelligi Deus. Postremo, illi in vos sæviant qui nullo tali errore decepti sunt, quali vos deceptos vident. Ego autem sævire in vos omnino non possum, quos sicut me ipsum illo tempore ita nunc debeo sustinere, & tanta patientia vobiscum agere quanta mecum egerunt proximi mei, cum in vestro dogmate rabiosus & cæcus errarem.*

5. In Arianam hæresin acriter invehitur Athanasius Epistola ad solitarios, quod prima in contradicentes usæ esset iudicum potestate, & quos non potuisset verbis inducere, eos vi, plagis, carceribusque ad se pertrahere anniteretur: *Atque ita, inquit, seipsam quam non sit pia, nec Dei cultrix manifestat, respiciens nisi fallor ad illud quod legitur Gal. iv. 29. Similia habet Hilarius oratione ad Constantium. In Gallia jam olim damnati sunt Ecclesiæ iudicio Episcopi qui ut in Priscillianistas gladio animadverteretur curaverant; & in Oriente damnata Synodus quæ in Bogomili exustionem consenserat. Sapienter dixit Plato, errantis pœnam esse, doceri.*

C O M M E N T A R I U S.

NUllam Christum dare legem novam, lege a Mose data perfectiorem, supra demonstravimus. Quem errorem Auctor noster per totum fere opus tuetur. Quamobrem qui doctrinam Christi & religionem ac fidem Christianam pro vera quidem habent, verum non omnia eius dogmata amplexi, sed in quibusdam errare videntur & dissentiunt, eos nequam vi & armis vel ab errore revocandos, aut supplicii afficiendos statuimus cum Auctore, sed suadendo & docendo in viam veritatis reducendi, modo, ut diximus, non nocent societati. Quamobrem nulla ratione immanem plusquam & belluinam feritatem Romanæ religionis Antistites prætexere possunt, quam adhibent ad propagandam fidem, testantur hi-

storiz, & rerum usus docet, quam crudeliter in eos sævire solent, qui a se dissentiunt. Ex eo tamen non sequitur, quod omnes omnino sectæ & religiones admittendæ; quippe excipimus, ut diximus, eiusmodi errores, qui oppugnant dogmata religionis, & fidei Christianæ præcipuis articulis adversantur, ut ita dicam, fundamentalibus, quibus evertitur & corrumpitur ipsa fides & doctrina Christiana; cujus generis quorundam hæreticorum opiniones & sectæ, quales olim Arrianorum, Manichæorum, quorum conventus & congregationes ad celebranda sacra arcendos statuerunt Imperatores Gratianus, Valentianus & Theodosius l. 2. *Cod. de sum. Trinit.*

LI. I. *Justius illi punientur qui in eos, quos Deos putant, irreverentes atque irreligiosi sunt. Atque hæc causa inter ceteras allata belli Peloponnesiaci inter Athenienses & Lacedæmonios, & a Philippo Macedone in Phocenses: de quorum sacrilegio sic Justinus:*

V v v v 2

Quod

Quod Orbis viribus expiari debuit. Hieronymus ad Danielis vi. *Quamdiu vasa fuerunt in idolio Babylonis, non est iratus Dominus (videbantur enim rem Dei secundum pravam quidem opinionem, tamen divino cultui consecrassent) postquam autem humanis usibus divina contaminant, statim pœna sequitur post sacrilegium.* Nimirum & Augustinus existimat auctum a Deo Imperium Romanorum, quod cordi illis fuisset quamvis falsa religio: & ut Lactantius loquitur, summum hominis officium, etsi non reipsa, tamen proposito tenerent.

VII. de
ben. cap.
7. III.
de ben. 6.

De le-
gib. x.

2. Et supra diximus qualiacunque quæ putantur numina pejerata a vero numine vindicari: *Punitur, quia tanquam Deo fecit, ait Seneca: opinio illum sua obligat pœna.* Sic accipio & illud Senecæ: *Violatarum religionum aliubi atque aliubi diversa pœna est: sed ubique aliqua.* Et quod Plato capitis damnat religionis temeratores.

C O M M E N T A R I U S.

QUacunque sub specie, figura vel forma quicquæ sibi fingat Deum, ei debetur reverentia, honor & cultus non formæ vel figuræ sive materiz, sed divinitati, quæ per eam repræsentatur: opinio enim & sensus, quem quisque habet de summo alicujus numinis existentia, metum reverentialem, & honorem ac cultum exigit ipsi exhibendum: ita ut qui irreligiosi & irreverentes sunt, quasi sine numine vivere dicuntur: hæc enim pari passu ambulant; & quamvis falsa sit religio, verissimum tamen summum ali-quod numen existere, quod coli oportet, & cui debemus reverentiam ac honorem; & quamvis erroneam de divina natura & essentia quis habeat opinionem, attamen quidquid sit, quod pro numine colit, venerari debet, quia sibi veri Dei loco est. Quamobrem qui irreverentes & irreligiosi quasi sine Deo vivere videntur, quod & societati maxime nocet, ut diximus, quoniam abjecto divini numinis metu ac reverentia, nihil sanctum atque inviolabile ab improborum hominum pravis machinationibus haberi potest; nulla sancta societas, cum fides,

pietas, probitas ab ea exulat, dempto Deorum metu: præterquam quod indirecte præstatur Deo, quod ob divini numinis sensum idolo exhibetur, unde etiam qui in eos, quos Deos putant irreverentes sunt & irreligiosi, indirecte vero Deo debitam reverentiam ac venerationem præstare negligunt, imo abnegant, unde præstat aliquam religionem, quamvis falsam profiteri, quam nullam, & reverentiam aliquam exhibere illi, quem numinis loco quis habet, quam nullum præstare honorem; quippe cultus iste & honor non tam falsis Diis, quos sub illa forma vel figura quis sibi repræsentat, atque opinioni, quam quis habet de Deo, exhiberi dicendum. Hinc recte Seneca, *quia opinio- ne sua sibi Deum fingit, hinc etiam non exhibendo ipsi debitum cultum & honorem opinio- ne se obligat pœna, quam pati merentur, qui irreverentes & irreligiosi sunt in eos, quos Deos putant.* Omnis erga summum numen irreverentia per se punibilis, & quidem in foro humano, propter rationes a nobis allegatas.

C A P U T XXI.

De Pœnarum communicatione.

- I. **P**œna quomodo transeat ad eos qui delicti sunt participes.
- II. *Communitas aut rectorum tenentur ex subditi delicto, si adsit scientia & non prohibitio cum prohibere possint & debeant:*
- III. *Item ex receptu eorum qui alibi deliquerunt.*
- IV. *Nisi aut puniant aut dedant: quod exemplis illustratur.*
- V. *Jura supplicum ad infortunatos, non ad nocentes pertinere: cum exceptionibus:*
- VI. *Defendi tamen supplices dum de causa cognoscatur: & ex quo jure facienda cognitio.*

- VII. *Quomodo delicti rectorum participes sint subditi, aut communitatis hi qui ejus membra sunt: & quomodo differant pœna communitatis & pœna singulorum.*
- VIII. *Pœna jus in universitatem quamdiu duret.*
- IX. *An sine delicti communicatione pœna transeat.*
- X. *Distinctio ejus quod directo inferitur & in consequentiam venit.*
- XI. *Distinctio ejus quod fit occasione peccati & quod ex causa peccati.*

XII.

XII. <i>Proprie loquendo neminem iuste puniri ob delictum alienum, & cur?</i> XIII. <i>Non filios ob parentum delicta:</i> XIV. <i>Respondetur ad Dei facta circa filios nacentum.</i> XV. <i>Multo minus cognatos alios.</i> XVI. <i>Possit tamen liberis & cognatis nocentum aliquid negari, quod alioqui habere poterant: cum exemplis.</i>	XVII. <i>Nec subditos proprie puniri posse ob regis delictum:</i> XVIII. <i>Nec singulos qui non consenserunt ob delictum universitatis.</i> XIX. <i>Heredes ad penam qua pena est non teneri: & cur?</i> XX. <i>Teneri tamen si pena in aliud debiti genus transferit.</i>

I. 1. Uoties de pœna communicanda quæritur, aut de iis quæritur qui delicti sunt participes, aut de aliis. Qui delicti participes sunt, non tam ex alieno quam ex suo delicto puniuntur. Hi qui sint ex his quæ supra de damno injuria dato dicta sunt intelligi potest. Ferme enim iisdem modis in delicti partem quis venit quo in damni dati: non tamen semper ubi damni obligatio est etiam delictum est, sed tum demum si qua malitia notabilior accesserit, cum ad damni dati obligationem sæpe qualiscumque culpa sufficiat.

2. Ergo qui factum vitiosum jubent, qui consensum requisitum adhibent, qui adjuvant, qui receptum præstant, aliove modo in ipso crimine participant: qui consilium dant, laudant, assentantur: qui cum ex jure proprie dicto teneantur vetare non vetant, aut cum teneantur ex simili jure opem ferre injuriam patienti non ferunt, qui non dissuadent cum dissuadere debeant, qui factum reticent quod notum facere ex jure aliquo tenebantur, hi omnes puniri possunt, si in ipsis talis sit malitia quæ ad meritum pœnæ sufficiat, secundum ea quæ proxime tractata sunt.

C O M M E N T A R I U S.

Um ad actum aliquem perficiendum interdum plures consortes operas suas conferre possunt, non repugnat rationi aut æquitati, ut illi, qui suas operas præstant, etiam fiant participes commodi & incommodi, quod ex ejusmodi actu vel negotio provenit. Quamobrem nec iniquum, ut ad eos, qui sunt ejusdem criminis socii, etiam pœna transeat, atque ita omnes incommodum sentiant, quod ex actu, ad quem perficiendum singuli cooperati sunt, fluit. Quomodo autem quis sit particeps delicti, ex iis, quæ cap. 17. §. 6. h. l. de injuria damno dato, annotavimus, perspicere possumus. Recte autem Auctor addit,

non semper ubi damni obligatio est, ibi quoque esse delictum: quoties enim ex culpa damnum datum, obligatio ad illud reparandum nascitur, ita ut is, cujus negligentia vel imprudentia illatum est, teneatur ad illud præstandum, imo & si quid per alios, etiam ignorantes, detractum quid sit, illud ab iisdem repetere justum est: quia eo ipso, quod res nostra ab altero sine justo titulo possidetur, obligatio oritur ad restituendum, quod alter jure dominii vel alio justo titulo possidet, alteri ad illud repetendum jus nascitur: ad pœnam vero ex delicto haud conveniri posse videtur, quia caret delinquendi proposito & animo, etiamsi aliqua levior culpa accesserit: fere in omnibus judiciis pœnalibus & ætati & imprudentiæ succurritur. l. 108. ff. de R. J.

II. 1. Exemplis res fiet illustrior. Communitas ut alia ita & civilis non tenetur ex facto singulorum sine facto suo aut omissione. Bene enim Augustinus: *Aliud est quod in populo quisque habet peccatum proprium, aliud quod commune, quod uno animo fit & una voluntate ad aliquid multi-*

multitudine comparata committitur. Hinc in formula foederum est: *Si defexit publico consilio.* Locri apud Livium ostendunt Senatui Romano culpam defectionis procul a consilio publico abfuisse. Narrante eodem, Zeno pro Magnetibus deprecator apud T. Quintium & Legatos qui ei aderant flens petebat, ait Livius, *ne unius amentiam civitati assignarent; suo quemque periculo facere.* Et Rhodii apud Senatum publicam causam a privatorum causa segregant, dicentes, *nullam esse civitatem quae non improbos cives aliquando, & imperitam multitudinem semper habeat.* Sic nec pater ex delicto liberorum tenetur, nec dominus ex servi, nec alii qui praesunt, nisi aliquid in ipsis vitiosum hæreat.

2. Ex his autem modis quibus rectores aliorum in crimen veniunt, duo sunt qui maximum usum habent, & diligenti consideratione indigent: patientia & receptus. De patientia ita habendum est, qui scit delinqui, qui prohibere potest & tenetur nec prohibet, eum ipsum delinquere. Cicero in Pisonem: *Neque vero multum interest, praesertim in Consule, utrum ipse pernitiosis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patitur.* Brutus ad Ciceronem: *Alienae igitur, inquires, culpae me reum facies? Prorsus alienae, si provideri potuit ne existeret.* ἴσον τῷ πλημμελεῖν ἢ μὴ κωλύειν τὸς πλημμελεῖσθαι, ait Agapetus ad Justinianum: *par est delinquere & delinquentes non prohibere. Quis-*

Adv. gent. c. IV. l. Imperator. D. qui sine manum. l. 2. de noxal. act. Paul. l. 5. Sem.

quis patitur peccare peccantem, is vires subministrat audaciae, ait Arnobius. In cujus manu est ut prohibeat, jubet agi si non prohibet admitti, ait Salvianus. Augustinus vere: Qui desinit obviare cum potest, consentit.

3. Sic qui mancipium cum possit eximere prostitutum esse, patitur, pro prostituta habetur Romanis legibus. Si servus sciente domino occidit, in solidum dominum obligat: ipse enim videtur dominus occidisse. Et lege Fabia in dominum animadvertitur, si servus domino sciente alienum servum subduxerit.

C O M M E N T A R I U S.

CUM delicta suos debeant tenere auctores, iniquum sane esset, ut quis ex alieno delicto obligaretur ad poenam: oportet enim praecedere meritum poenae, inflictionem: ubi autem nullum delictum praecedit, ibi nec meritum poenae puniendi causa tum etiam objectum. Quisque ex suo, non alieno actu vel facto obligatur, nisi, ut statim dictum, & operam suam contulerit ad illud perficiendum, vel conferre neglexerit ad impediendum ne perficeretur: omnis enim poena si iusta est, peccati poena est & delicto debita: ubi igitur nullum peccatum, ibi nec poenae locus est. *Noxa enim caput sequitur.* Quamobrem Imp. Arcadius & Honorius sanciverunt, *ibi & poenam esse, ubi noxa est. Propinquos, notos, familiares, procul a calumnia submovebimus, quos reos sceleris societas non facit. Hoc enim ad finitos vel amicitia ne-*

farium crimen admittunt; peccata igitur suos teneant auctores: nec ulterius progrediar metus, quam reperiar delictum. Hoc singulis quibusque iudicibus intimetur. l. 22. Cod. de panis. Quamobrem recte Auctor noster statuit communitatem vel universalitatem non teneri ex facto singulorum, sine facto suo aut omissione. Hinc in formula foederum *SI DEFEXIT PUBLICO CONSILIO.* Iniquissimum enim ipsis visum ut unus aliquis trahere bellum contra civitatem, aut contra regnum integrum possit. Quam privatus fecit injuriam, non debet luere respublica. Alberic. Gentil. *de jur. bel. lib. 1. cap. 21.* Sic nec pater tenetur ex delicto liberorum, nec dominus ex servi, nec alii qui praesunt, nisi aliquid in ipsis vitiosum hæreat: potest tamen agi civiliter contra dominum servi, ut servum noxae dedat, quod & naturalem æquitatem dicere

stare annotavimus cap. 17. §. 21. Aliquando admonita universitas, & debet eadem, potestamen tenetur communitas ex delicto singulorum, vel rectores ac imperantes, puta si horum patientia & receptus accedat, quibus criminis participes fieri videntur: quare quæ scit

admonita universitas, & debet eadem, potestamen tenetur communitas ex delicto singulorum, in culpa erit & in crimine, si non prohibito.

4. Sed, ut diximus, præter scientiam requiritur facultas prohibendi. Et hoc est quod ajunt leges scientiam a cum puniri jubetur accipi pro patientia, ut qui prohibere potuit teneatur si non fecerit, & scientiam hic spectari quæ habeat & voluntatem: scientiam accipi cum consilio; ideoque non teneri dominum si servus in libertatem proclamaverit, si dominum contemserit: quia scilicet culpa vacat qui scit quidem sed prohibere non potest. Sic parentes tenentur ex delictis filiorum, sed eorum demum quos habent in potestate. Vicissim, etiamsi in potestate habeant & alioqui prohibere potuerint, non tenebuntur nisi & sciverint. Pariter enim concurrere hæc debent, scientia & non prohibitio, ut quis ex facto alieno teneatur, quæ omnia ad subditos pari ratione sunt referenda: Veniunt enim ex naturali æquitate.

a l. Scientia. adl. Aquil. l. 1. §. Hac autem. si fam. furt. f. d. l. in delictis. de nox. act. l. Culpa. de R. J. l. nullum crimen. co. tit. l. 1. §. qui eam. in fine. ne. l. Quid ergo. §. i. l. Non alia. D. qui nos. inf. l. Furtum. §. Quod si. D. arb. furt. co. sar.

5. Egregie Proclus ad illud Hesiodi:

Πολλὰ κὴ ξύμπασσι πῶλις κακῷ ἀνδρὸς ἱπασρεῖ,
Sæpe luit populus pœnas unius iniqui,

ait, οὐκ ἔστιν κολύειν, μὴ κολύειν ἔστιν ἐνὸς πονηρίας, ut qui cum prohibere possit non prohibet unius malitiam. Sic in exercitu Græcorum, ubi Agamemnon ipse & alii concilio communi suberant, non immerito

Quidquid delirant reges plectuntur Achivi:

Ipsorum enim erat cogere Agamemnonem ut sacerdoti filiam redderet. Sic post eorundem classis exusta narratur

Unius ob culpam & furias Ajacis Oilei,

qua de re Ovidius Metam. xiv.

Virgine rapta

Quam meruit pœnam solus, digessit in omnes;

Quia ceteri non impediærant ne virgo sacerdos raperetur. Apud Livium est; Propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulsant. Cumque Laurentes jure gentium agerent, apud Tatum gratia suorum & preces plus potuerunt. Igitur illorum pœnam in se vertit. Huc proprie pertinet illud Salviani de regibus: Potestas magna & potentissima quæ prohibere scelus maximum potest, quasi probat debere fieri si sciens patitur perpetrari. Et apud Thucydidem est: οὐδὲ μὲν πῶσιν, ἀληθέστερον δὲ, Magis ille facit qui potest prohibere. Sic apud Livium Veientes & Latini Romanis se excusant; quod hostes eorum a subditis suis adjuti essent se insciis. Contra Teutæ reginæ Illyriorum non accipitur excusatio, quod diceret non a se sed a subditis piraticam exerceri, neque enim prohibebat. Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrri, quod suorum quosdam piraticam exercere patiebantur.

Liv. lib. 1.
1.
Lib. 1.
1.
11;

6. Sciri

6. Sciri autem facile est ut præsumantur quæ conspicua sunt, quæ frequentia, *πὸ ἐν πολλῶν συμβαῖνον, ἀνάγκη μηδένα ἀγνοῖν*: id quod a multis fit, *necessè est a nemine ignoretur*, ait Dion Prusæensis Rhodiaca. Ætolos Polyb. 11. graviter reprehendit Polybius, quod cum hostes Philippi videri nollent, suos tamen palam paterentur agere hostilia, & eorum qui talia facerent principes honoribus ornarent.

C O M M E N T A R I U S.

Qui autem scit delinqui, & non prohibet, in culpa est, si facultatem prohibendi habet & non prohibuit: *nullum enim crimen patitur is, qui non prohibet cum prohibere non potest* l. 109. ff. de R. J. Patientia scientis pro voluntate accipitur, & proinde tanquam delicti particeps sciens pœnam incurrit: posito, quod quis habuerit facultatem prohibendi ne admitteretur: hac vero destitutus scientia extra legis pœnam est. Sic pater vel dominus, etiamsi sciant quid a liberis servisque admittitur, interdum tamen de facto prohibere non possunt: pariter enim concurrere hic debent scientia & non prohibitio, cum quis habuerit prohibendi facultatem, ut quis teneatur ex alieno delicto. Merito itaque universitas tenetur ex delicto civium, quos, cum in officio continere potuerit, peccare impune permiserit: quod potissimum locum habet in delictis civium successivis & continuatis, quæ ob continuationem facile civitatis sive ad communitatis scientiam atque notitiam pervenire præsumuntur; multo magis si rogati ejus rectores vel principes ac summi magistratus, ut velint providere, ne quid amplius in posterum tale quid admittatur. Quod si prohibere & emendare neglexerint, quæ a civibus admittuntur delicta, universa societas pœnas sæpe luit tanquam particeps delictorum quæ a civibus admittuntur, quos in officio continere potuerunt ex vi summi imperii: multo magis

juste impeditur, si & rectores socii criminis; ita ut quidquid admissum, eorum consilio & tacito quasi consensu accedente gestum videri debeat: tum scientia & patientia merito pro voluntate habetur, atque hac ratione in aliorum crimen venire dicuntur. Quamvis nimis durum videatur nocentes & innocentes pari pœna affici; in publico enim vindicando crimine, quod fit armis & jure belli, vix aliter res sese habere potest. Quod intelligendum de calamitate & incommodis, quæ universi cives & subjecti perferre necessum habent; verum civitate vel universitate devicta, non de omnibus, sed iis tantum, qui delictum perpetrarunt, supplicium duntaxat sumendum esse censeo. Hinc Alexander, cum devictis Thebis omnes Thebanos sub corona vendidisset, illis libertatem reliquit, qui contradixerunt decreto circa exuendam Macedonum societatem. Sic Græci memorantur pepercisse Antenori & Ænez, qui auctores Helenæ reddendæ fuerant, utut hic non segniter pro patria arma gessisset. Vid. Puffend. Sic consul Romanus, capta Capua, non universos cives, sed senatores duntaxat securi percussit, quorum sententia maxime descitum a Romanis constabat. Sic Gideon ob denegatum comiteum primores populi Succoth privavit. Judic. 8. 14. 15. Et Atella Catatiaque in ditionem acceptis, in eos, qui capita rerum erant animadversum. Teste Liv. lib. 26. cap. 15. 16.

III. 1. Veniamus ad quæstionum alteram de receptu adversus pœnas. Pœnas ut ante diximus naturaliter cuivis cui nihil simile objici potest exigere licet. Institutis civitatibus id quidem convenit, ut singulorum delicta, quæ ipsorum cœtum proprie spectant, ipsis ipsarumque rectoribus pro arbitrio punienda aut dissimulanda relinquerentur.

2. At non etiam jus tam plenum illis concessum est in delictis quæ ad societatem humanam aliquo modo pertinent, quæ persequi ita civitatibus aliis earumve rectoribus jus est, quomodo in civitatibus singulis de quibusdam delictis actio datur popularis: multoque minus illud plenum arbitrium habent in delictis quibus alia civitas aut ejus rector peculiariter læsus est. Et quo proinde nomine ille illave ob dignitatem aut securitatem suam jus habent pœnæ exigendæ secundum ea quæ ante diximus. Hoc ergo jus civitas apud quem nocens degit ejusve rector impedire non debet.

C O M-

C O M M E N T A R I U S.

Diximus §. 3. *capitis anteced.* qua ratione in statu naturali cuius societas humanae membro competit jus exigendi pœnas ab eo, qui societatem vel ejus membrum læsit, vel læsus est. Verum institutis civitatibus, jus illud ipsis earumque rectoribus publicæ tranquillitatis & pacis conservandæ causa competit. Cui enim incumbit cura, ne quid Respub. detrimenti capiat, penes eum quoque solum arbitrium atque facultatem esse oportet singulorum delicta, quæ societati nocere possunt, vel ejusdem membris aliquid detrimenti adferre, pro arbitrio puniendi vel dissimulandi, prout publicæ salutis conservationi utile fore arbitratur. At non etiam jus tam plenum illis concessum, Auctor statuit, in ejusmodi delictis quæ societatem humanam spectant, quæ persequi civitatibus vel earum rectoribus jus est: quemadmodum civitatibus institutis quibusdam in delictis, cuius integrum reservatum jus pristinum persequendi eum, qui in societatem deliquit. Diximus cuius in societate naturali curam demandatam, quatenus ejusdem membro, providere, ne quid capiat detrimenti; tum jure naturali, quo cuique competit facultas sibi consulere, & propriam salutem ac conservationem quibusvis mediis procurare; quæ pendet a conservatione societatis humanæ; quamobrem quatenus summopere cujusque interest eam salvam fore, ut ipse in tuto possit vitam transigere, etiam quisque jure naturali facultatem habet persequendi eum, qui huic aut illi noceat, vel nocendi sese animum habere testetur: tum etiam quasi jure demandatæ jurisdictionis, (quæ & merum imperium, id est, potestatem animadvertendi in facinorosos complectitur)

cuius parti sive membro videtur concessa potestas persequendi societatis hostes & inimicos; cujusmodi facultas videtur ipso quasi jure transire in singula societatis membra, tanquam medium, sine quo societatis conservatio haberi nequit: tum etiam oritur ex illo arctissimo unitatis vinculo, quo pars devincta toti, sine quo nequit subsistere. Atqui in ejusmodi statu naturali ut *dist.* §. annotavimus, singulæ civitates, sive earum rectores constituti, ergo & idem jus habent. Vide quæ annotavimus ad §. 40. *cap. preced.* Quamobrem a delinquentibus in societatem humanam singulæ civitates pœnas exigendi jus habent, cum totius humani generis intersit, ne ejusmodi delicta maneat impunita, quæ ad universam societatem spectant. Et proinde non penes hunc vel illum cœtum aut ejusdem rectores pœnas exigendi vel dissimulandi arbitrium, sed singulas civitates earumque rectores, quorum interest delinquentem puniri. Quisque cœtus hic tanquam proprio jure utitur, illudque pro arbitrio suo in actum deducit vel non: multo minus sibi invicem impedimento esse debent civitates, vel earum rectores, ne qua civitas propriæ salutis dignitatisque tuendæ causa exigat pœnam ab eo, a quo læsus est. Quamobrem non licet in suam recipere tutelam, vel in sua civitate tolerare, qui alibi deliquerunt, puta, quoties civitas quæ læsa est, nocentem sibi dedi petit: quippe quamdiu civitas delinquentem non persequitur, nec pœnas exigit, non videtur civitas, in qua degit nocens, impedire, ne jure suo utatur. Quemadmodum quisque juris sui moderator & arbiter est, ita quoque habet facultatem eo utendi vel non, quoties libuerit.

IV. 1. Cum vero non soleant civitates permittere ut civitas altera armata intra fines suos pœnæ expetendæ nomine veniat, neque id expediat, sequitur ut civitas apud quem degit qui culpæ est compertus, alterum facere debeat, aut ut ipsa interpellata pro merito puniat nocentem, aut ut eum permittat arbitrio interpellantis. Hoc enim illud est dedere, quod in historiis sæpissime occurrit.

2. Sic Israelitæ alii a Benjaminitis postulant ut dedant facinorosos, Jud. xx. Philistæi ab Hebræis ut Samsonem quasi maleficum sibi dedant. Jud. xv. Sic Lacedæmonii Messeniis bellum intulerunt, *Paul. l. XIV. Strabo libro VIII.* quod interfectorem quendam Lacedæmoniorum non dederent: & alio tempore ob non deditos eos qui missis ad sacrum virginibus vim intulerant. Sic Cæsarem Germanis ob bellum injuste illatum dedi voluit Cato. Sic Fabios sibi dedi Galli postulabant quod in se pugnassent. Ab Hernicis agri sui populatores dedi sibi postularunt Romani; & a pœnis Amilcarem, non illum nobilem ducem, sed

X x x x

alium

Livius
libro
xxxvi. II.

alium qui Gallos concitabat : postularunt & postea Annibalem :
item Jugurtham a Boccho his apud Sallustium verbis : *simul nobis
demeres acerbam necessitudinem pariter te errantem & illum sceleratissimum per-
sequi.* Ab ipsis Romanis dediti qui Carthaginensium, quique Apol-

Livius li-
bro
xxviii.

Diod. I.
xvi.

loniatarum legatis manus intulerant. Achæi a Lacedæmoniis dedi
sibi postularunt eos qui Lanvicum oppugnassent, addito, ni dede-
rentur violatum videri fœdus. Sic Athenienses per præconem pro-
nuntiarunt, si quis Philippo insidias struxisset, & Athenas confugisset,
καὶ ἀδίκουον ἄντα : in eo statu esse ut dedi deberet. Bœoti ab Hippoten-
sibus exegerunt, ut qui Phocum interfecerant dederentur.

Plut.
Narr. a-
mat. Val.
Max. lib.
vi. c. 6.

3. Quæ omnia tamen sic intelligenda sunt, ut non stricte po-
pulus aut rex ad dedendum teneatur, sed ut diximus ad dedendum
aut puniendum. Nam ita legimus Eleos bellum intulisse Lacedæ-
moniiis, quod illi in eos qui Eleis injuriam fecissent non animad-
verterent: id est nec animadverterent nec reos dederent. Est enim
disjunctiva obligatio.

Liv. I.
vii.

4. Interdum fontes deposcentibus optio datur, quo cumulatus
satisfiat. Cærites apud Livium Romanis significant: *transcentes
agmine infesto per agrum suum Tarquinienses, cum præter viam nihil petuissent,
traxisse quosdam agrestium populationis ejus, quæ sibi crimine detur, comites:
Eos seu dedi placeat, dedere se paratos esse, seu supplicio affici, daturos pœnas.*

5. In fœdere Carthaginensium & Romanorum secundo, quod
apud Polybium, existat locus male vulgo & distinctus & verus:
εἰ ἴ μὴ, ἰδίᾳ παραπλοῦστον, ἐὰν δὲ πρὸς τὴν ποίησιν, ἀπὸ τῶν γυριῶν τὸ ἀδίκημα. Ni id fiat
(quid id sit incertum est: nam quæ præcedunt sunt mutila) *prima-
tum quisque jus suum persequitur. Id ubi fecerit (nimirum ni jus redda-
tur) publicum delictum habetor.* Æschines in responso adversus accu-
sationem Demosthenis de male obita legatione, narrat se, cum
apud Philippum Macedonem ageret de pace Græciæ, dixisse inter
alia, æquum esse ut pœnas luerent commissorum criminum non
civitates sed qui peccassent: nec quicquam nocendum civitatibus
quæ accusatos iudicio sisterent. Quintilianus declamatione CCLV:
Proximos existimo eos transfugas a quibus transfugæ recipiuntur.

6. Inter mala quæ ex discordiis civitatum nascuntur & hoc ponit
Dion Chrysostomus oratione ad Nicomedienses: *ἔσθ' οὐκ ἀδίκουον τὸν ἰνέγον
αὐτὸς τὸν ἰνέγον κατὰ φύσιν:* Licet his qui alteram injuria affecerunt ad alteram con-
fugere.

C O M M E N T A R I U S.

CUM vero jus naturale sive gentium vetet,
ne alter alterius fines & territorium vi ar-
mata invadat atque intret sine justa causa, at-
que consensu & permisso Principis & territorii
domini: idque non soleat permitti ob pericu-
lum quod inde imminet securitati, cum semel

admissi difficillime iterum ejici possint: ne ta-
men civitas, quæ læsa est, jure suo privetur
animadvertendi in eum, qui sibi nocuit da-
mnumque attulit, æquitatis ratio dicat, ut ci-
vitas, apud quam degit, qui delicti auctor com-
pertus est alterum facere debeat, aut ut ipsa inter-

interpellata pro merito puniat nocentem, aut poscenti dedat: quod si neutrum facere recuset, justam alter habet causam vi & armis injuriam sibi illatam persequendi. Sed possit hic objici, quod quis ea mente & conditione in civitatem sive civilem societatem coaluit, ut ejus pars esset ac membrum, nisi ipse eam desereret: tum etiam tacito quasi pacto sibi & ab eo, qui civitati præest, & etiam ejusdem societatis membrum cavisse, ut hoc jure civitatis gauderet, quamdiu ei non renunciaret. *Civem oportet a quo & pari jure cum civibus vivere*, ut ait Cicero *1. off.* Præterquam quod meri quidem, non vero deserere cives debeat ille, qui civitati præest. Cui etiam accedit, quod sibi tacito quasi pacto devincti cives se invicem adjuvare & defendere; mutua enim hæc defensio in causa fuit, cur libertatis naturalis jacturam facientes in civilem societatem coaluerint. Quod verum, quoties iusta deserendi civem causa non subest. Deserere civem bonum non licet, facinorosum ejicere & pellere a finibus patriæ ac regni nulla vetant jura. Conventio, de qua sermo, huic conditioni tacitæ innitur, quæ non præstita, dissolvitur quoque obligatio, quæ civem civi devinxit ad sibi invicem omnem defensionem & tuitionem præstandam. Cum enim salus populi suprema lex esse debeat, eo sensu interpretanda, ne noceat civitati: ini-

quum sane esset; ut tota civitas unius culpa opprimeretur. Unde cum Troja Græcorum obsidione premeretur culpa solius Parisidis, qui Helenam, Menelai Regis conjugem rapuerat, fas erat Trojanis Paridem iis tradere, ut annotavit Valsq. *lib. 1. controu. cap. 13.* Sic ergo, inquit, *populo tutum & consultum erit, noxium civem, si petatur, tradere, antequam illius culpa omnes pereant aut ledantur: quamobrem is civis, cujus culpa omnes reliqui cives periclitantur, par aquumque est, ut ejiciatur & pellatur a finibus regni & patriæ, ne reliquis civibus exitio sit, quandoquidem in illa tacita conventionione, qua inter concives habita videtur, inque illa societate, non veniebat tutio, aut defensio malorum, sed tantum bonorum civium.* Adde huic exempla & limitationem Auctoris. Quod si civem innocentem sibi tradi postulaverit hostis, ne utique dedi ille debet, *una enim salus esse debet*, inquit Valsq. *dict. loc.* *Unum & commune periculum inter concives: & hac de causa potissimum hujusmodi societatem politicam vitamque socialem cives delegisse videntur.* Ergo eum deserere (cum natura nobis comparatum sit, ut periclitantibus adjuvemus) vilissimum esse duco, & non solum vilissimum, sed & perfidum; quia est contra fidem tacitæ conventionionis, quæ ejusdem virtutis ac potentia est, ac si foret expressa. *1. cum quid. ff. si certum petatur.*

7. Hic de deditis occurrit quæstio, an si a sua civitate dediti nec recepti sint ab aliis cives maneat. Non manere censebat Pub. Mutius Scævola, quia quem populus dedidisset expulisse ex civitate sua videretur, sicut faceret cum aqua & igni interdiceret. Contrariam sententiam defendit Brutus, & post eum Cicero: quæ & verior est, non tamen proprie ob id argumentum quod Cicero affert, quia ut donatio ita deditio sine acceptione non possit intelligi. Nam actus donationis perfectionem non habet nisi ex duorum consensu. At dedere de quo hic agimus nihil est aliud quam civem alterius populi potestati permittere, ita ut de eo statuat quod voluerit. Hæc autem permissio jus nullum dat aut adimit; executionis tantum impedimentum tollit. Quare si alter populus concessio jure non utatur, erit is qui deditus est eo loco ut a suo populo possit puniri (quod in Clodio Corsis deditio, nec ab iis accepto evenit) aut non puniri, ut multa sunt delicta in quibus utrumvis fieri potest. Jus autem civitatis, ut & jura & bona alia, non amittitur ipso facto, sed decreto aliquo aut judicio, nisi lex aliqua factum velit haberi pro re judicata, quod hic dici non potest. Hoc denique modo & bona si dedita nec accepta sint manebunt cujus fuerant. At si deditio accepta sit, & postea casu aliquo reversus sit is qui fuerat deditus, is civis non erit nisi ex novo beneficio: quo sensu verum est quod Modestinus de dedito respondit.

8. Quæ autem diximus de nocentibus dedendis aut puniendis, non tantum ad eos pertinent qui subditi semper fuerunt ejus apud quem

L. ult. D. de legat.

L. 1. & II. de Or. Top. & pro A. Cæcina.

Val. lib. 6. c. 3.

L. Eos qui. D. de captivis.

quem nunc reperiuntur, verum etiam ad eos qui post crimen commissum aliquo confugerunt.

C O M M E N T A R I U S.

In hac quaestione Mutium Scævola respondisse, tradit Pomponius; non manere civem, qui a populo Romano hostibus deditus: hac ratione motus, quia quem populus dedisset, expulisse e civitate sua videretur, quo facto testarentur, non eum, quem dederint, in civium numero se habere velle; sicut faceret cum aqua & igni interdiceretur. Eo enim ipso amittebat civitatem, cui aqua & igni interdiceretur: unde nec testamentum condendi jus ac facultatem retinebat. *l. 1. §. 2. ff. de leg. 3.* Affirmat quoque exemplum Hostilii Mancini, quem, etiamsi sibi deditum Numantini non accepissent, civis tamen per deditioem esse definebat: quod vel ex eo constat, quoniam nova rogatione opus fuerit, cum ad suos rediisset, ut esset civis Romanus. Contrariam vero sententiam defendit Brutus, & post eum Cicero, quam & Auctor noster veriore statuit, non ob argumentum a Cicerone adductum, sed aliis motus rationibus ibidem allegatis. Quæ mihi non videntur ejus ponderis, ut a priori sententia recederem: mihi enim videtur, quemadmodum pendet a voluntate & arbitrio populi, sive ejus quem sibi præfecerunt, jus civitatis dari cui libuerit; ita quoque ejusdem arbitrio relictum, jus civitatis justa ex causa cuidam ex civibus adimere. Cujusmodi voluntas ex indicibus & signis constare facile potest: quemadmodum ex interdicto, de quo statim egimus, sic etiam ex deditioem idem colligimus, propterea quod cum civitas interpellata, apud quam nocens degit, habeat facultatem eligendi, utrum civem pro merito punire, an eum permittere velit arbitrio interpellantis, non videtur cum majestate populi convenire, ut civem, in quem jus vitæ & necis habet, atque de eo statuendi quidquid lubet vi summi imperii, illud in alium transfert, & tamen civis maneat: vix enim, necessitate exigente, adduci possumus, ut aliquid juri summi imperii detraheremus: multo ita minus quis præsumitur sponte aliquid detrahere ei voluisse. Ei autem detrahi aliquid videtur, alterius arbitrio permettendo civem, ut, quidquid velit, de eo statuatur. Quamobrem eo ipso quod alterius populi potestati civis permittitur, ut de eo statuatur quod voluerit, id ea mente & animo fit, ut in eum animadvertat, cui deditus, quasi jurisdictioni & imperio suo subjectum, renunciare videtur populus, qui eum dedit, juri & imperio quod in civem habuit, atque deditio est indicium & argumentum, quo declarat, se eum in civium numero non amplius habere, quin alias ipse de eo sumpsisset supplicium: cujus voluntatis vis & effectus non dependet ab alieno, sed proprio arbitrio: quamobrem etiamsi is qui deditus non

acceptus, civis tamen esse desinit, ita ut reverfus non recuperet jura civitatis sine nova rogatione novoque populi suffragio. Nec obstat quod ait Auctor, jus civitatis, ut & jura & bona alia non amitti ipso facto, sed judicio & decreto aliquo, nisi lex aliqua velit factum haberi pro re judicata, quod hic dici non potest; quippe notandum, quod judicium hic & semper præcessit apud Romanos, ut recte respondet Zeigler. *Quamobrem*, inquit Plutarchus in *Romulo*, *non deceve homines dedere causa non cognita.* Nec vero amitti hoc potuit, cum per leges *XII. Tabb.* non licuerit de capite civis Romani, nisi per maximum comitatum animadvertere, neque, ut dicere incepimus, non requiritur, ut quis civis esse desinat, acceptatio ab altera parte interposita, cui deditio facta: quamprimum enim ille, qui aliquid dedit animo illud abdicandi, statim ejus esse desinit, etiamsi alterius acceptatio non accesserit, quæ, ut alibi annotavimus, ad amittendum dominium nihil operatur, sed efficit, ut res dedita in acceptantis potestatem transeat, non ut desinat esse ejus, qui dedit. Sicut res pro derelicto habita desinit omittentis esse statim, etsi alterius non fiat, nisi possessa ab altero sit. *l. 1. 2. ff. pro derel.* Nec obstat *l. 4. ff. de capt. & postlim. revers.* cum verosimile sit pro verbis *nec a nobis receptis*, legendum *nec ab his vel illis receptus.* Agitur enim de quaestione, quæ inter Brutum & Scævola tractata, scilicet an deditus & non receptus, civis esse desinat; quippe nec Scævola nec Brutus negasset, eum civem non esse nisi novo ex beneficio, qui acceptus & postea reverfus. Manifesti juris est, quod ille qui deditus & acceptus, atque idcirco iis est, quibus deditus, quamobrem jus civitatis perdit, quorsum quaerit Modestinus, an deditus hostibus & reverfus, non autem receptus a nobis jus civitatis adipiscatur? posito, quod deditus nec receptus civitatem non amittat; quippe ille reverfus, non adipisci necessum habet, quod retinuit, sed respondit Modestinus ad quaestionem inter eos tractatam, scilicet an deditus nec receptus civitatem amittere dicendus? At civitatem non adipisci ait, nisi iterum ex novo beneficio in civium numerum recipiatur & cooptetur. Huc spectat quod ait Posthumus apud Liv. *lib. 9. cap. 8. se Samnitem civem esse* (tanquam deditioem vis atque effectus) *illum legatum feciale a se contra jus gentium violatum, eo justius bellum gesturum.* Quamquam repudiatus, civis tamen Romanus esse desinit, ut ipse testatur. Quamobrem P. Rutilius M. F. Trib. pleb. Mancinum domum reversum atque in senatum introire ausum, ex senatu iussit educi, quod eum civem negaret esse; quia memoria

moria sic esset proditum, quem pater suus aut populus vendidisset, aut pater patrus dedisset, ei nullum esse postliminium. Cic. de Orat. 1. Quia scilicet ea mente & animo dedisse præsumendus, ut alterius fieret atque in civium numero esse desineret, quod pendet ab arbitrio ejus, qui dedit, ut statim diximus. Observat doctiss. Freinshemius in notis suis ad Flor. lib. 1. cap. 16 dedititios, qui ex voluntaria deditione dediti, nunquam receptos ab hostibus, quod ea ratione illudi se crederent, cum ei, qui belli gerendi potestatem habent, etiam fœderis faciendi jus competere, naturalis ratio dicitur. Huc respicit l. 5. in fin. ff. de pact. ubi quod duces bel-

li inter se paciscuntur, publica conventio dicitur. Ita M. Clodium non recepere Corsi. apud Valer. Max. lib. 6. cap. 3. Nec Mancinum Numan- tini. Deditio tamen Mancini præsentis flagitii dedecus expiisse populum Romanum, inquit Florus lib. 2. cap. 18. quia per eam ex civium numero ejus quasi memoriam dedendo, deleverunt; quo honore tanquam turpis fœderis auctor indignus censebatur, tum etiam in pœnam temere facti turpis fœderis; quia omnes effectus deditionis voluntariæ sunt. Unde Vellej. lib. 2. cap. 90. In illis turpe Quinti Pompeji fœdus, turpiusque Mancini, senatus cum ignominia dediti Imperatoris rescidit.

V. 1. Neque obstant illa adeo prædicata supplicum jura & asylo- rum exempla. Hæc enim illis profunt qui immerito odio labo- rant, non qui commiserunt quod societati humanæ aut hominibus aliis sit injuriosum. Gylippus Laco apud Diodorum Siculum agens de illo supplicum jure sic ait: qui initio jura ista introduxerunt, infelici- bus quidem misericordiam, at his qui malo animo injuriam intulerunt pœnam ex- spectandam voluerunt. Postea: Hi vero si dolo malo, si injusta alieni cupi- ditate in mala hæc inciderunt, ne accusent fortunam, ne supplicum sibi nomen imponant. Id enim jure hominum illis debetur quibus innocens est animus, irata fortuna. Horum vero vita plena factis injustis, nullum ipsis locum reliquit qui ad miserationem & per fugium pateret. Duo illa, fortunam & injuriam, Menander optime distinxit:

Ἀπίχνημα καὶ ἀδικημα ἀσφοδὸν ἐχέ.

Τὸ γὰρ ἀπὲς τύχην γίγνεται. τὸ δ' αἰρέσει.

Injuria illud distat infortunio,

Hoc casus, illam quod voluntas efficit.

Non abit hinc Demosthenis dictum: δίκαιον ἐστὶν ἰλαεῖν, ἢ τὰς ἀδικίας τῶν ἀνθρώπων. ἀλλὰ τὰς κατὰ λόγον δυστυχίας. Quod Cicero ita vertit de Inventione secundo: Misereri oportet qui propter fortunam non propter malitiam in miseriis sunt. Et Antiphanis illud, τὸ ἀκρίσιον ἀμαρτημα τὸ τύχης ἐστὶ, τὸ δ' ἐκρίσιον τὸ γνώμης: Quod non sponte fit, fortunæ est; quod sponte, consilii. Et hoc Lysia: ἴδενι ἴδεν ἐκρίσιον δυστύχημα γίγνεται: nemini infortunium sponte sua accidit. Sic in sapientissima lege, quibus telum manu fugisset quo interfectus esset homo, asyla patebant: servis quoque per fugium dabatur: at qui deliberato hominem innocentem occidissent, qui civitatis turbassent statum, his ne ipsum sanctissimum Dei altare patrocina- bantur. Hanc legem Philo explicans ait, αἰσυλλαν ἀνιέρους τὸ ἱερόν μὴ περιχεσθαι: Profanis in fano nullum esse receptum. Nec aliter Græci antiquiores. Nauplium narrantur Chalcidenses Achivis dedere noluisse, sed causa additur, quia satis se purgaverat de his quæ ab Achivis ob- jiciebantur.

2. Erat apud Athenienses Ara Misericordiæ, cujus meminerunt Cicero, Pausanias, Servius, etiam Theophilus in Institutionibus,

& quam late describit Papinius duodecimo Thebaidos. At quibus patebat illa? Audi Poetam,

Et miseri fecere sacram:

mox convenisse eo ait,

victos bellis patriaque a sede fugatos,

Regnorumque inopes.

Pana-
then.

De pace
II.

Aristides propriam Atheniensium laudem esse ait πῶς ἢ πανταχόθεν δυσ-
χύντων ὑποδοχὴν καὶ ἡμεμυθίαν: *quod omnibus undique infelicibus perfugio ac solatio*
esset. Et alibi: πῶς καθ' ἑκάστης ἀτυχῆσι κοινὴ πᾶσι ὑπῆσαν εὐτυχία, τὸ δὲ πόλιος εὐτυχίας ἡδῶ
ἢ φ' αἰζῶν: *His qui ubivis locorum infelices sunt communis eis una est felicitas,*
bonitas civitatis Atheniensis, per quam salutis compotes fiunt. Apud Xeno-
phontem Patrocles Phliasius in oratione quam Athenis habebat:
ἐζήλυν πῶς δὲ πῶς πόλιν, ὅτι πάντες καὶ τὰς ἀδικουμένους ἐνθάδε κατὰ φθόνους ἐπικυρίας δεομένης ἡμεῶν
πυγμαίων: *laudabam hanc urbem, quod omnes aut injuria affectos, aut sibi præ-*
metuentes, si huc perfugissent auxilii compotes fieri intellexeram. Idem
fensus est in Epistola Demosthenis pro Lycurgi liberis. Itaque
Oedipus ad Colonom confugiens in ejus nominis tragœdia apud
Sophoclem ita testatur:

Heu, Cecropidæ, mala multa tuli:

Sed nempe tuli: Deus est testis,

Nihil horum sponte patratum.

Respondet Theseus:

Non me pigebat hospitem, qualem Oedipe

Te tueor, omni sospitare in tempore,

Homo esse memini.

Similiter Thesei filius Demophon cum Herculis posteri Athenas confugissent, sic ait:

Hæc patria nostra semper invalidos solet,

Sed jure fretos, ope sua defendere.

Antehac amicis mille relevandis tulit

Discrimina: & nunc aliud in promptu imminet.

Et hoc illud factum est, ob quod Athenienses præcipue prædicabat
Callisthenes: τίς τις ἢ καὶ πῶς ἐν Εὐρυθείᾳ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῶν παίδων τῆς Ἡρακλέους τυραννίδος
ἐν τῷ πᾶσι τῆς Ἑλλάδος; *hos enim & in Eurysthea bellum suscepisse pro Herculis li-*
beris, cum Græciam Eurystheus tyrannide premeret.

3. Contra de maleficis hoc habes in eadem tragœdia:

Hunc qui facinorum conscius, nunc legibus

Fidens ad aras volvitur supplex Deum,

Trahere ad tribunal nulla religio mihi:

Mala semper æquum ferre qui fecit male.

Idem Jone:

Non enim tangi decet

Manu nocente numina, at justum fuit

Piis patere templa contra injurias.

Narrat

Narrat orator Lycurgus Callistratum quendam, qui capitali commiserat, consulto oraculo responsum accepisse, si Athenas iisset, *Advers. Leocr.*
 τὸ ἐξέσθαι τὸ νόμον, consecuturum quod jus esset: illum vero confugisse ad id quod Athenis sanctissimum esset altare, impunitatis fiducia. At nihilominus occisum eum ab observantissima suarum religionum civitate, atque ita impletam oraculi fidem. Et Tacitus improbat *Ann. 111.*
 receptum suo sæculo morem, per Græcas urbes flagitia hominum ut ceremonias Deum protegendi. Apud eundem est: *Ibidem.*
Principes quidem instar Deorum esse: Sed neque a Diis nisi justas supplicum preces audiri.

4. Tales ergo aut puniendi, aut dedendi, aut certe amovendi. *Lib. 1.*
 Sic narrante Herodoto Cymæi Pactyen Persam cum nec dedere vel-
 lent, nec retinere auderent, permiserunt abire Mitylenen. Deme- *Livius li- bro XXI.*
 trium Pharium qui bello victus ad Philippum Macedonum regem fugerat, a rege depoposcerunt Romani. Perseus rex Macedonum
 in purgatione ad Martium de his agens qui Eumeni insidiati dice- *Livius li- bro XLII.*
 bantur: *Ego istos, ut primum in Macedonia esse admonitus a vobis comperi, 41. XLV.*
requisitos abire ex regno jussi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Samo-
 thraces Euandro qui Eumeni insidias struxerat denuntiant, liberaret religione templum.

5. Cæterum, jus hoc quod diximus deposcendi ad pœnas eos qui extra territorium profugerunt, hoc & proxime actis seculis & plerisque Europæ partibus circa ea demum crimina usurpatur quæ statum publicum tanguant, aut quæ eximiam habent facinoris atrocitatem. Minora mutua dissimulatione transmitti invaluit, nisi fœderis legibus propius quiddam convenerit. Sed & hoc sciendum est, latrones ac piratas qui ita invaluerunt ut formidabiles se fecerint, recte recipi ac defendi pœnam quod attinet, quia interest humani generis ut si aliter non possunt impunitatis fiducia a maleficiis revocentur, ejusque negotium gerere quivis populus aut populi rector potest.

COMMENTARIUS.

A Sylva eum in finem aperta, ut innocentes & inmerito odio laborantes sese intuto collocare possent; unde extrahi vetant jura, quamobrem ad eos, qui eo confugerunt, deditio extendi nequit, & merito; quippe ut paulo ante annotavimus, civem innocentem neququam dedi posse; idcirco nec justitiæ nec æquitati repugnat, ut potestas, quam civitas habet in subjectos eorumque corpora & bona, hisce circumscribatur cancellis. Neque hoc sensu jus asyloꝝ adversatur divino juri vel doctrinæ Christianæ, modo iis non abutamur; maxime vero iis abutimur, quoties patent illis, qui societati humanæ vel ejusdem membris aliquid detrimenti attulerunt, & enormia atque graviori animadversioni digna commiserunt crimina. Nec alio fine jus asyloꝝ apud He-
 bezos obtinuit, quam ut eo confugerent, qui nolentes sanguinem fudissent, ne furore cognatorum sine jure & judicio occiderentur: facile enim fieri potuisset, ut homicidæ; quamvis innocentia, conspectus ob mortui charitatem exacerbasset animam propinquorum & consanguineorum, & idcirco verendum esset, ne ei male vellent, ac occasione data, idem facerent. Sic in deserto altare asyli loco erat. *Exod. 21. 14.* Sic & apud alias quoque gentes & omnes fere populos jus asyloꝝ invaluit. Constat ex Livio ab ipso Reipub. Romanæ primordio Romulum asylum aperuisse. Quod eatenus tamen Augustinus improbat, quatenus id patebat omnibus sine discrimine: *Romulus*, inquit, *ut auget imperium, ab omni noxa libertatem concessit, & quondam quasi exadificavit.* Idem
 jus

jus & apud exteras nationes & gentes invaluit, de quo vide Alexandr. ab Alexandr. *Dier. Genial. lib. 3. cap. 20.* Verum diversa loca apud diversas gentes hoc jure donarunt: apud quasdam templa, apud alias aræ, statuz Imperatorum, signa, aquilæ hac immunitate donatæ. Apud Ægyptios asyla in templis erant, teste Herodoto *lib. 2. cap. 113.* *Erat ad ostium Nili Herculis templum, quod vocatur Conobicum; ad quod si quis cujuscunque hominis servus confugiens capiat sacras notas, sese Deo tradens, eum nefas est tangere.* Apud Molossos, Samothracas, Crotoniates ad Deorum aras confugisse pro asylo habitum est. In Lybia oppidum fuisse traditum est, ad quod si quis servus lapidem importasset, liber & sui potens erat. Verum, cum ut dicere incepimus, constituta sint asyla in defensionem innocentiz, donec judex in causa cognoscat, non ad defensionem latronum & improborum hominum impunitatem obtinendam patere debent vel aperiri. Quamobrem recte Zeiglerus: *Nimum est jus canonicum, quod remotis solis nocturnis populatoribus agrorum, & publicis latronibus, aliisque paucis ceteris, cujuscunque facinoris reis immunitatem tribuit.* Quo fit, quod asyla non sint innocentium refugia & munimenta, sed latronum officinæ habeantur, & humanæ societati perniciosissima. Notum, apud Græcos asyla quibusvis sceleratis immunitatem præstitisse: quod factum, ut multa facinora magna licentia admitterentur, Quamobrem Tiberius Cæsar, ne impunitatis spe improbi homines magis magisque allicerentur ad nocendum, jus asyli plerisque Græcorum templis eripuit. *Crescebat, inquit Tacitus Annal. 3. cap. 60. Græcas per urbes licentia atque impunitas asyla statuendi, complebantur templa pessimis servitorum; eodem subsidio operas adversum creditores, suspectique capitalium criminum receptabantur. Nec ullum satis validum imperium erat coercendis seditionibus populi, flagitia hominum & ceremonias Deum protegentis.* Quamobrem, ut ait Sueton. *in Tiburio 37. abolevit & jus moremque asylorum, qua usquam erant:* non ubique tamen, ut ex Tacito constat. Apud Polonos receptum, ut domus nobilium in agris & urbibus asyli jus habeant: eatenus tamen, ut facinorosi in eas fuga elapsi ibidem arrestari possint, non vi inde extrahi, sed jure repeti & tradi debent, ne sceleribus sit paratum refugium, ut annotavit doctissimus Hendr. Christ. Henninius *ad epist. iminer. celever. Jacobi Tollis* ad omni eruditionis genere florentissimum virum Reipub. literariæ summum decus & ornamentum *Johan. Georg. Grævium.* Verum disputari hic solet, an Christiani magistratus salva conscientia asyla aperiendi facultatem habeant? Sunt qui statuunt in Christianis civitatibus illis locum non esse dandum; primo, originem si consideramus, inquirunt, absurde illos constituisse, neque imitatos fuisse Deum, de hoc ipso in lege sua aliquid disponentem, sed profanos gentiles: quia enim, ut statim annotavimus, plurimi asyla constituerunt statuas Imperatorum, aqui-

las, lucos, fana, aras, templa, quæ sanctissima asyla habebantur; ita ut generaliter apud omnes fere gentes jure asylorum donata. Vid. *Liv. lib. 35. cap. 51.* Concludunt dedecere Christianos plus a gentilibus honoris falsissimis Diis & Principibus adhiberi, quam a veræ religionis compotibus summo Deo, cum Deus prohibuerit, ne gentiles imitemur. *Deutr. 12. 30.* Huic addunt, quod ratio, cur in Veteri Testamento asyla fuerint aperta, cesset in Novo Testamento: cessante enim ratione, constitutio quoque evanescit & ipsa constitutionis vis atque effectus. Ratio autem introductiva ut ita dicam in Hebræorum Republica asyla aperiendi fuit, ut dicere inceperimus, ne innocentis sanguis effunderetur, atque illi, qui inviti & imprudentes homicidium admisissent, eodem loco haberentur ac illi, qui data opera & consulto occidissent, a sanguinis vindice: atqui hodie nemini privato licet occisi quamvis arctissimo sanguinis vinculo juncti, amici sanguinem cæde homicidæ vindicare: sed cum hæc facultas judici duntaxat reservata sit, videtur asylorum quoque constituendorum jus cessare. Verum hæ rationes admodum lubrico mihi niti fundamento videntur. Quis enim mentis compos statuit unquam ea, quæ a gentilibus constituta, a Christianis recipi illicitum; nobis cum enim ejusdem rationis participes? Nonne ejusdem juris communio nobis cum illis intercedit? Quod rationis lumine edocti constituerunt, cur non & nos eadem imitaremur? Atqui ratione ipsis dictante parcendum esse ei, qui invitus & imprudens sanguinem effuderit, vel aliud delictum admisit, asyla aperuerint, ut refugium essent innocentis. Nec id refert, quænam loca hac immunitate donantur, modo ne quis abutatur hoc jure, nec Christianis idem rationis dictamen sequentibus denegata videri debet eadem facultas, nec in iis constituendis non adeo imitati sunt gentilium mores, quam æquitatem & rationem, quam subesse perpiciebant. Dedecet quidem Christianos malos eorum mores sequi, sed ne utquam bonos recipere. Quamobrem abusum asylorum, qui apud gentiles irrepsit fugiendum, usum vero admittere nulla vetant jura, nec Christiana improbat doctrina. Tollatur abusus, & maneat usus: abusus enim non facit rem per se illicitam, quæ natura sua talis non est. Quod alterum argumentum attinet, ad illud responderi potest, quod licet hodie nemini privato, tanquam vindici sanguinis cognati interfecti, facultas concedatur eadem vindicandi propria auctoritate, non cessat tamen omnino omnis asylorum constituendorum ratio: verendum enim, ne propinqui ira & dolore commoti, & proinde vindictæ cupidine agitati, homicidam, quamvis innocentem, persequantur. Ut igitur adversus eorundem impetum protegantur atque in tuto collocentur innocentes, asyla constitui possunt: eatenus enim eadem hic ratio, quæ in Veteri Testamento occasionem iis constituendis præbuit, subest. Decet Christianum magistratum pro-

videre, ne innocentis sanguis effundatur, quod nulla ratione melius præveniri potuit, quam constitutis ejusmodi refugiis, ut illic innocens homicida confugere & tuto commorari possit, donec res coram iudicibus discutatur, & interim propinquorum dolor ac ira lenietur ac temperetur, ubi constiterit de innocentia. Verum maxime dolendum, quod Christiani Principes & magistratus gentiles imitentur quoad abusum, tum patere ea perperrant quibusvis facinorosis, & omnis generis sceleratis hominibus, cujusmodi abusus & deperditi mores in hisce asylis usitati maxime improbandi: & non immerito eos intuens in hæc prorumpit verba D. Johannes Andreas vander Muelen, Dominus de Nicop, Brabantiae Curiae Senator, & aggeris Vianensis Praefectus, ut & illius Dioeceseos Camerae judicialis Senator, Frater germanus, mihi dilectissimus, in *Fora Conscientia* p. 1. quest. 6. Quod enim, inquit, talia asyla hodierna paganismum sapiant, facillime evincitur, si quis consideret eorum rationem finalem & praxim seu agendi morem in illis usitatum. Convenit illa ratio cum ratione Romuli, non Dei: Deus enim volebat innocentem duntaxat servare: Romulus intendebat novam civitatem numero inhabitantium augere. Hinc fluxit diversa praxis, diversus agendi modus. Nam ratio divina receptione innocentium contenta erat, salvo adhuc juris & justitiae examine. Num. cap. 35. Ratio ethnica omnis generis sceleratos homines requirebat, ut ipsi satisfaceri posset, eosque, quamvis morte dignissimos, non tantum ab omni poena tutos pronunciabat, sed & civitate donabat. Cum igitur intueor mores in hisce asylis usitados, & ut specificè loquar, cum considero consuetudinem, seu potius corruptelam in Vianensi Dioecesi, vicinisque oppidulis vigentem, alterum Romuli asylum non modo auditui & intellectui perspicuum esse, sed & visui mihi objici videtur: indistincte enim omnibus facinorosis, si eorum copia detur,

securitatem præbet. Sacrilegi, adulteri, debitores fallaces, otiosi ventres & similis gregis homines in hac urbe seu Dioecesi immunitate gaudent, &c. Eadem corruptela in vicinis Dioecibus obtinet. Quae autem, pergit, ratio hujus indulgentiae? qua rationis specie, quo religionis prætextu talis hominum colluctes protegitur? cur repletur urbs vel Dioecesis homicidis voluntariis; quidquid sit, satis persuasus sum quicumque huic protectioni, seu potius protectionis abusu favet, illum peccare contra Deum, peccare contra justitiam, peccare contra rempublicam: laxat enim delinquentibus habenas, & maximam fenestram ad delinquendum patefacit: quinimo peccat in ipsam peccatorem, qui intempestiva hac indulgentia & impunitate a vera poenitentia avocatur, qua debita supplicii executione poterat promoveri. Differt autem quicumque negligit executionem, quam supremum nomen absque ulla conniventia faciendam injunxit: ea enim divina lex in perpetuum valitura, ex qua ne quidem jota unum vel unus apex præteribit; Matth. cap. 5. v. 18. dictans, qui sanguinem effudit, ejus sanguis effunditur. Qui igitur hanc legem illudere conatur, credere oportet, vel non existere Deum, vel sanctissimum ejus verbum, salva reverentia loquar, anilem fabulam redolere; quod absit ab unoquoque nostrum, qui satis & natura & scriptura persuasi sumus, existere Deum, licet impius eum non quærat, nec de eo cogitet, ut & divinum ejus verbum nunquam periturum. Talis itaque protectio omnimodo illicita dicenda est, cum juri divino immutabili plane repugnet. Tales ergo facinorosi puniendi & dedendi, ut inquit Auctor, aut certe amovendi, dum plane indigni hac immunitate, & pessime societati humanæ consulunt, qui hoc jure quam foedissime abutuntur Principes vel summi magistratus, quibus incumbit providere, ne quid ea detrimenti capiat, ut sæpius annotavimus.

VI. 1. Notandum & hoc, interim dum de causæ justitia cognoscitur defendi supplices. Sic Demophon ad Legatum Eurystheos:

Si crimen istis aliquod hospitibus struis.

Jus impetrabis: vi quidem hinc non abstrahes.

Et in altera tragœdia Theseus ad Creontem:

Es facinus ausus temet indignum, Creon,

Tuisque Thebis ac tuis majoribus:

Ingressus urbem quæ colit fas ac pium,

Quæ cuncta rite legis ex norma facit,

Nostris omissis moribus, quicquid lubet

Moliris, & vi cuncta te acturum putas.

Adeone hominibus vidua vel patiens jugi

Urbs ista visa est, & ego nullius rei?

Non te ista docuit civitas Amphionis,

Quippe educare haud solita mortales feros:

Yyyy

Nec

*Nec approbabit illa cum te audiverit
 Quæ sunt Deorum, quæque mea pervadere,
 Et rapere ab alma sede miseros supplices.
 Ego Labdacea si urbe posuissem pedem,
 Quamvis fuissent justa mihi certissima,
 Indubia, nulli injicere tentassem manum,
 Nisi annuente qui soli regnum tenet,
 Quid in urbe deceat hospitem externa memor.
 Tu nec merentem patriam aspergis tuam
 Probro atque maculis, & senem certe tua
 Te fecit etas, sed parum mentis potem.*

2. Quod si id cuius accusantur supplices non sit vetitum jure naturæ aut gentium, res dijudicanda erit ex jure civili populi unde veniunt; quod optime ostendit Æschylus Supplicibus, ubi Rex Argivus Danaidum gregem ex Ægypto venientem sic affatur:

*Εἰ πὶ κελύβοι παῖδες Αἰγύπτου σέθεν,
 Νόμῳ πύλων Φάσποντος ἐγγύθεσι γῆθε
 Εἶμαι, τίς ἂν πῶς δ' ἀνπαθλεύωμ θέλοι;
 Δῶ πῶ σε φαίνου ἔξ νόμου τὸς ὀκνηθῆν;
 Ὅς σὲ ἐχουσι κύρο ἰδὲν ἀμφὶ σῆ.*

*Manum tibi si immittat Ægypti genus,
 Quod lege patria proximos se sanguine
 Dicant, quis hæc objicere se contra velit?
 Quare tuum est docere natalis soli
 Ex lege, nullo jure te illis subjici.*

COMMENTARIUS.

Tenetur autem ille, qui asyllum aperuit, illuc confugientibus protectionem dare, pendente causæ cognitione, neque hæc facultas alteri, cui asyli præbendi jus competit, justa sine causâ eripi potest: nec proinde vi uti licebit ut inde abstrahatur. Qui habet jus asyli præbendi, etiam facultatem habet cognoscendi de crimine vel facto, quod fuit in causâ, ut illinc confugerit, ut post cognitionem causæ ipsi posset constare, an justa eum deposcendi & proinde dedendi causâ ac ratio subsit, postquam subesse cognoverit, vel puniendus vel dedendus, aut amovendus, si hac ratione satisfieri possit deposcendi: quamvis in graviore crimine mihi non videatur hac ratione satisfactum justitiæ, quæ efflagitat, ut fontes puniantur, ne spes impunitatis alios ad malefaciendum alliciat, quod vergeret in detrimentum societatis humanæ.

VII. 1. Vidimus quomodo a subditis, aut veteribus aut advenis, culpa in rectores transeat: vicissim a summa potestate in subditos culpa transibit, si in crimen subditi consenserint, aut si quid fecerint summæ potestatis imperio aut suasu, quod facere sine facinore non poterant: quæ de re rectius erit infra agere, ubi quæ partes sint subditorum examinabitur. Etiam inter universos & singulos communicatur delictum: quia, ut Augustinus ait loco supra adducto, *ubi universi, ibi & singuli: universi non possunt nisi ex singulis quibusque constare: Nam singuli quique congregati, vel in summam reputati, faciunt universos.*

2. Per-

2. Pertinet autem culpa ad singulos qui consenserunt, non ad eos qui aliorum sententiis victi sunt. Distinctæ enim sunt pœnæ singulorum & universitatis. Sicut singulorum pœna interdum est mors, ita *πλευρὸς θάνατος ἀνάσσει πόλιν*, mors civitatis everti: quod fit cum corpus civile dissolvitur; qua de re diximus alibi. Atque hoc modo si civitas esse desinat, ususfructum velut morte finiri recte dixit Modestinus. Singuli in servitutem pœnæ nomine rediguntur, ut Thebani sub Alexandro Macedone: exceptis his qui decreto exuendæ societatis contradixerant. Sic & civitas subit servitutem civilem in provinciam redacta. Singuli bona sua amittunt confiscatione. Sic civitati adimi solent quæ habet communia, muri, navalia, naves bellicæ, arma, elephanti, ærarium, agri publici.

Lycurg. orator. Supra cap. ix. §. 4. L. Si Ususfructus. D. quomodo ususfructus amittitur. Plut. Alex.

3. At ut singuli ob delictum universitatis citra consensum suum ea amittant quæ ipsorum sunt propria, injustum est, ut recte ostendit Libanius in ea quæ est de seditione Antiochena. Idem Theodosii probat factum, qui commune delictum punierat interdictione theatri, balneorum, nominis Metropolitanæ.

C O M M E N T A R I U S.

Annotavimus §. 2. quibus modis rectores in aliorum crimen veniunt: jam videndum quomodo a summa potestate in subditos culpa transit. Transit autem culpa in subditos, quoties in crimen consenserint, vel si quid fecerint aut admiserint imperio & suasu, quod facere sine facinore non poterant. Quamvis obsequendum in omnibus summæ potestati, excipiuntur tamen ejusmodi jussa & negotia, quæ repugnant juri vel naturali vel divino, quæ pietatem & verecundiam lædunt, & in genere, quæ contra bonos mores sunt, quæ sine facinore admitti nequeunt. Cum autem quisque vi rationis facile perspiciat naturam actus & negotii, quod exequendum & gerendum proponitur, & proinde dijudicare possit, an licitus vel illicitus, non immerito criminis particeps habetur, qui in illud consenserit, licet forte metu vel reverentia adductus: quippe quæ per se illicita, ne quidem facere nos posse credendum; multo magis illi criminis participes fiunt, qui sponte in illud consenserunt: communica-

tur quoque inter universitatem & singulos delictum, quanquam culpa pertineat ad eos, qui consenserunt diserte, non qui victi sunt aliorum sententiis: distinctæ enim sunt pœnæ singulorum & universitatis, quemadmodum distincta sunt bona: unde Marcianus l. 6. ff. de rer. div. *Universitatis sunt non singulorum, veluti quæ in civitatibus sunt theatra, & stadia, & similia, & si quæ alia sunt communia civitatum. Ideoque nec servus communis civitatis, singulorum pro parte intelligitur, sed universitatis, & ideo tam contra civem, quam pro eo posse servum civitatis torqueri, Divi Fratres rescripserunt, &c.* Hinc & alia pœnâ afficitur universitas ut talis, alia ut singuli. Singulorum pœna interdum mors. Ejus vicem in civitate sustinet ejus dissolutio: partium enim dissolutione quasi totum interit & evanescit: quia distractis & dissolutis partibus corpus vel totum subsistere nequit. Atque hoc modo si civitas esse desinat, ususfructus amittitur, teste Modestino l. 21. ff. quib. mod. ususfr. amittit. Vid. quæ annotavimus §. 2.

VIII. 1. Egregia hic occurrit quæstio, an pœna ob delictum universitatis semper exigi possit. Quamdiu durat universitas videtur posse, quia idem corpus manet, quanquam particulis succedentibus, ut alibi ostensum est. Sed ex adverso notandum est quædam de universitate dici primo ac per se, ut habere ærarium, leges, & similia: quædam non nisi derivatione a singulis. Sic namque doctam dicimus universitatem & fortem, quæ plurimos habet tales. De hoc genere est meritum: primo enim convenit

Arist. VII. Pol. XIII.

singulis, ut animum habentibus quem universitas per se non habet. Extinctis ergo illis per quos ad universitatem meritum deducebatur, ipsum quoque meritum extinguitur, ac proinde & pœnæ debitum, quod sine merito diximus non consistere. Libanius in dicta oratione: ἐμοὶ μὲν ὅδ' ἀρκεῖς ἀρκεῖν ἡγάγετο, τὸ μηκέτ' εἶναι μηδὲνα τῶν ἡδικηκότων: *Ita enim existimo, sufficere tibi ad pœnam quod nemo supersit eorum qui deliquerunt.*

2. Probanda igitur Arriani sententia damnantis vindictam Alexandri in Persas, cum pridem interiissent qui in Græcos peccaverant. De excidio Branchidarum facto per eundem Alexandrum hoc est Curtii iudicium: *Quæ si in ipsos proditionis auctores excogitata essent, iusta ultio esse non crudelitas videretur. Nunc culpam majorum posterius luere, qui ne viderant quidem Miletum, adeo Xerxi non potuerunt prodere. Simile est alio loco Arriani iudicium de Persepoli incensa in ultionem eorum quæ Athenis Persæ fecerant: ἀλλ' εἰδ' ἐμοὶ δοκεῖ σὺν τῷ θεῷ τῶν γε Ἀλέξανδρον, εἰδὲ εἶναι τις αὐτῆ Περσῶν τῆ παλαιῆ πικροῦς: At mihi non videtur hoc prudenter fecisse Alexander, neque vero hæc vera est vindicta in eos Persas qui pridem esse desierant.*

3. Nam Agathoclis illud nemo non ridet; qui ad Ithacensium querelas de damnis illatis respondit, plus mali Siculos ab Ulyxe olim pertulisse. Et Plutarchus libro contra Herodotum minime ait vero esse simile, Corinthios ulcisci voluisse acceptam a Samiis injuriam τρεῖς ἡμέρας, post tres hominum ætates. Nec procedit hujus & similibus factorum defensio, quam apud Plutarchum legere est de fera numinis vindicta: Aliud enim est jus Dei, aliud hominum, ut mox apertius fiet. Neque si æquum est posteros honores & præmia accipere ob merita majorum, ideo & puniri eos ob eorum peccata æquum est. Beneficii enim talis est materia ut in quemvis conferri sine injuria possit; pœnæ non item.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum debitor maneat obligatus creditori, donec solvat, ita ut pro eo conveniri, & obtorto collo in jus rapi possit, quamdiu in vivis sit. Sic etiam universitas tanquam corpus constans ex diversis membris obligata manet ad luendas pœnas, quas ob delictum admissum pati meretur: est enim pœna, ut annotavimus *cap. preced.* nihil aliud, quam debitum, quod persolvendum incumbit delinquenti; persolvitur autem, quando pœna persolvendo crimen expiatur. Exigi itaque potest pœna tanquam ex contractu debita; quippe delinquendo, ut ibidem annotavimus, quasi ex contractu, & quidem consensuali obligasse se videtur ad pœnam persolvendam. Quamobrem delinquenti non fit injuria, quoties ea exigitur. Itaque universitas, quamdiu ex membris suis composita durat, consideratur tanquam unum corpus unaque persona, cui obligatio incumbit pœnam ob delictum meritam persolvere; quam-

diu autem durat corpus, idem esse videtur, ut annotavimus *cap. 9. §. 3. 4.* Durat autem obligationis vinculum quamdiu persona subsistit; quamobrem pœnam ob delictum universitatis exigi posse dicendum videtur, quamdiu idem corpus manet; idem autem videtur, mutatis licet ac succedentibus sibi singulis. Verum optime Auctor probe observandum monet, quod quædam de universitate aliqua dicantur primo & per se, quæ sunt quasi ejus propria, cujus generis sunt, habere ararium, leges, jura ac privilegia, quæ singula ejusdem corporis membra sua dicere nequeunt; quædam vero universitati competunt, non nisi ex derivatione a singulis, sive primo inhærent singulis, verum ob arctissimum, quod inter partes & totum, sive corpus ac ejusdem membra intercedit unitatis vinculum, post inde denominationem accipit. Sic societatem vel universitatem, aut corpus vel cœtum aliquem doctum, temperantem, fortem,

tem, bene moratum dicimus, quæ plurima ejusmodi habet membra, vel plurimos cives ac subiectos, licet in ea nonnulli malis moribus imbuti, ignavi, & indocti existant: a potiori enim parte, qualis est, quæ numero ceteris prævalet, fieri solet denominatio. De hoc genere est meritum; meritum enim convenit singulis tanquam mentem habentibus, ut inquit Auctor, & prout scientiam habentes possunt agere. Universitas vero ut talis, & quatenus distinctum quid a singulis concipitur, non habet animum, per quem possit edere actiones meriti primo & immediate capaces. Quæ quidem a singulorum actionibus plane sunt distinctæ. Pufend. lib. 8. cap. 3. Universitas enim nomen juris est, per quod denotatur multitudo hominum in unam societatem & cœtum coaliti-

torum, itaque inanimatum quid, quatenus abstracte per se consideratur. Ex quo sequitur, siquidem illi cives, per quos civitas meritum contraxit, extincti sunt, neque idem a sequentibus per actum aliquem fuerit continuatum, ipsum quoque meritum fuisse extinctum, ac proinde etiam aptitudinem ad pœnam, quæ sine illo recte infligi nequeat. Sicut enim delicta personalia sunt, sic etiam pœna, quæ delicti debitum est & necessaria sequela, ultra personam delinquentis ad innocentes extendi non debet: morte enim solvuntur omnes obligationes in persona alicujus radicatæ; cujus generis etiam obligatio ad pœnam delicto debitam: subiecto enim sublato, accidentia quoque extinguere necessarium est.

IX. Diximus de modis per quos communitas pœnæ accidit ex culpæ communitate. Restat spectemus an & culpa non communicata communicetur pœna. Quæ res ut recte intelligatur, & ne quæ re ipsa diversa sunt ob vocum similitudinem confundantur monenda sunt quædam.

X. 1. Primum, aliud esse damnum directe datum, aliud quod in consequentiam venit. Directe datum voco quo cuiquam auferitur ad quod jus proprium habet. Per consequentiam, quo fit ut quis non habeat quod habiturus alioqui fuisset, cessante scilicet conditione sine qua jus non habebat. Exemplum est apud Ulpianum: Si in meo puteum aperui quo factum est ut venæ ad te perventuræ præciderentur: negat operis mei vitio damnum datum in ea re in qua jure meo usus sum. Et alibi multum ait interesse, utrum damnum quis faciat, an lucro quod adhuc faciebat uti prohibeatur. Et Paulus Jurisconsultus, *præposterum esse ait, ante nos locupletes dici quam acquisierimus.*

L. Flumina. §. ult. de dam. inf. L. Proculus d. t. L. Pressa. D. ad L. Falc. L. Eum. D. de interd. & relig.

2. Sic parentum bonis confiscatis sentiunt quidem incommodum liberi, sed proprie ea pœna non est, quia bona illa illorum futura non erant nisi a parentibus ad ultimum spiritum essent conservata. Quod recte ab Alpheno notatum est, cum ait patris pœna amittere liberos id quod ab ipso perventurum esset ad eos: quæ vero non a patre, sed a rerum natura aut aliunde tribuerentur ea manere incolumia. Sic Themistoclis liberos eguisse scribit Cicero, nec iniquum putat, ut eandem calamitatem ferant liberi Lepidi. Idque ait antiquum esse & omnium civitatum: cui tamen mori leges posteriores Romanæ multum temperamenti adjecerunt. Sic cum ex delicto majoris partis, quæ ut alibi diximus personam universitatis sustinet, universitas in culpa est, eoque nomine amittit ea quæ diximus libertatem civilem, muros, & alia commoda, sentiunt damnum & singuli innocentes; sed ea in re quæ ad ipsos non pertinebat nisi per universitatem.

L. II. Ep. II. & 19. L. Cum ratio. D. de bonis damn.

C O M M E N T A R I U S.

QUærit hic Auctor an pœna etiam transitu-
ra in illos qui culpa vacant, & proinde
qui delicti non sunt participes, participes esse
possint pœnarum? Cum enim delicta persona-
lia sint, atque etiam pœna quasi debitum per-
sonale considerari debeat, non videtur aliqua
ratione pœnam ad eos transire oportere, qui
delinquendo sese non obligarunt: quamobrem
non videtur culpa non communicata communi-
cari posse pœnam: pœna enim est tantum ac-
cessorium quid delicti præcedentis; ubi itaque
nulla culpa, nullum delictum præcedit, ibi nec
pœna jure applicari potest. Rerum tamen usus
docet aliquando in foro humano ob alienum de-
lictum eos quoque damnum sentire, qui ejus

non sunt participes; verum ne quis ob hunc re-
rum humanarum eventum in errorem induca-
tur, sibi que persuadeat, actum ejusmodi, qui
huic occasionem præbet, justitiæ adversari, ut-
pote quæ innocentem pœna afficere maxime ve-
tat, Auctor noster primum distinguit inter da-
mnum directe datum, quo cuiquam aufertur
jus proprium, & aliud quod in consequentiam
venit, per quod intercipitur occasio, sine qua
iste jus non erat habiturus. Prius pœnam ipsam
continet, & directe concernit personam delin-
quentis. Posterius pœnæ effectum involvit,
& per accidens ad alios pervenit: quod satis
illustrant exempla ab Auctore adducta.

XI. 1. Præterea notandum, interdum imponi alicui aliquid ma-
li, aut boni aliquid auferri, occasione quidem alicujus peccati,
sed non ita ut id peccatum causa sit proxima ejus actionis quod jus
ipsum agendi attinet. Sic qui occasione alieni debiti aliquid pro-
misit malum patitur, ex veteri verbo, *ἰγῆα, ἢ δ' ἄτ.* *Sponde, noxa
præsto est*: at proxima causa obligationis est ipsa promissio. Nam
ut qui pro emtore fidejussit non proprie ex emto tenetur sed ex pro-
misso: ita & qui pro delinquente, non ex delicto sed ex sua spon-
sione. Atque hinc fit quod malum illi ferendum mensuram acce-
pit non ex delicto alterius, sed ex potestate quam ipse in promit-
tendo habuit.

2. Cui consequens est, ut ex sententia, quam veriore credi-
mus, occidi nemo possit ex fidejussione, quia statuimus neminem
jus tale habere in vitam ut eam sibi ipse adimere, ut adimendam
obligare possit: cum veteres Romani Græcique aliter ea de re sen-
serint: ideoque & vades capitali judicio crediderint obligari, ut in
Aufonii est versu, & ex notissima Damonis & Pythiæ historia ap-
paret: & obsides sæpe capite plexerint, ut alibi memorabi-
mus. Quod de vita diximus, idem & de membris intelligi debet:
nam & in illa jus homini datum non est nisi corporis servandi
causa.

3. Quod si exsilium, si pecuniarum damnus in promissione fue-
rit, & alterius delicto impleta sit conditio, damnus feret fidejuf-
sor, quæ tamen in ipso, si exacte loquimur, pœna non erit. Simi-
le quid occurrit in eo jure quod quis habet sic ut ab alterius volun-
tate pendeat, quale est jus precarii, respectu habito ad rei domi-
nium; & jus privatorum, respectu habito ad eminentis dominium
quod utilitatis publicæ causa civitas habet. Nam si quid tale ali-
cui auferatur occasione delicti alieni, pœna in illis proprie non est,
sed executio juris antecedentis, quod erat penes auferentem. Sic
quia in bestias proprie delictum non cadit, ubi bestia occiditur,

ut

ut lege Mosis ob concubitum cum homine, non ea vere poena est, sed usus dominii humani in bestiam.

C O M M E N T A R I U S.

Interdum occasione alieni facti aliquid mali & incommodi quis sentit per accessionem actus proprii, ut ita dicam, qui voluntatis, fundamentum cujusque obligationis spontaneæ ad actum alterius, non quatenus delictum aliquod spectat, sed obligationem. Damni reparandi promissio enim fidejussoris concurret cum obligatione principali debitoris, sive accedit ad illam, cujusmodi accessio est causa proxima obligationis, quam sibi ipse imponit fidejussor, atque ita non tam ex alieno, quam suo facto damni & mali fit particeps: ita ut factum alienum sit causa principalis sive remota damni & mali, quod ex fidejussione ad illum pervenit. Sed tamen actus proprius causa proxima communicationis damni. Sic qui fidejussit, sæpe aliquid damni patitur, debitore, pro quo intervenit, fidem violante, non tam ex actu & delicto debitoris, cujus non fit particeps, & proinde ex eodem obligari nequit ad reparandum damnum, quod ex fide violata creditori obvenit: actus enim debitoris non est actus fidejussoris, quamobrem ei nequit imputari quidquid mali inde evenit tertio. Quisque enim tenetur ex suo delicto, non alieno obligatur, ut jam dictum. Verum notandum, fidejussorem hic non obligari ex perfidia debitoris, quamobrem nec tenetur ad poenam exsolvendam propter delictum a debitore admissum, sed actu proprio, scilicet promissione sua, quæ causa proxima obligationis, qua tenetur alienum debitum luere; intervenit hic factum proprium, ex proprio actu profluit obligatio, & proinde damnum quod sentit, non ex alieno, sed proprio actu provenit; cui quidem occasionem præbuit perfidia debitoris, sed obligatio luendi debiti proxima causa est mali, quod patitur. Distinguendum itaque inter causam proximam & remotam mali sive damni, quod patitur fidejussor. Remota quidem est fidei a debitore violatio, sed proxima promissio, sive fidejussio, atque ita propria voluntas & actio est causa & fundamentum obligationis, qua quis fit damni particeps, aliena culpa dati. Quemadmodum qui pro emptore fidejussit, non proprie ex empto tenetur, sed ex promisso, (& proinde ex suo obligandi actu, qui accessit ad obligationem sive contractum debitoris:) sic qui pro delinquente fidejussit non ex alieno delicto, sed ex sua sponsione. Quamobrem pro mensura potestatis, quam quis habet in promittendo, malum ipsi vel majus vel minus ferendum imponitur: fundamentum enim, cui innititur facultas sese & bona sua alteri obligandi & addicendi, est potestas & jus, quod quis sui juris habet in semetipsum & bona sua, unde quis juris sui & rerum, quas possidet, liber dominus, arbiter & moderator dicitur, & proinde pro lubitu &

mensura hujus potestatis de iis disponere potest: varii autem de iis disponendi modi prodiit & jure naturali & civili, quorum in numero obligationes personales, vel reales: de quibus alibi dictum. Unde sequitur, neminem ex fidejussione occidi posse, quia potestas, quam quis in semetipsum habet, tam late non patet, ut vitam sibi ipse posset adimere, aut ad adimendam obligare. Ex quo liquet, quousque in causis capitalibus vades admitti queant; scilicet hæcenus tantum, ut vel vas promittat magistratui, cui incumbit delicti persecutio, se damnum occasione delicti admissi datum compensaturum, vel caveat de reo sistendo, idque ut reus jam comprehensus carceris molestia liberetur, neque ex vinculis causam dicere cogatur, vel ne in absentem & indefensum tanquam convictum aliquid statuatur. Cui etiam accedit, quod cum poenæ eo fine infligantur, ut vitia coerceantur, & improbitas hominum sistatur, frustra infligitur poena fidejussori, qui non deliquit nec ipse, nec etiam per actum fidejussionis delicti fit particeps. *Sed nec finis poenæ, qui spectari potissimum debet, puniæ vade obtinebitur. Ille enim punietur, non quia peccavit, sed quia alterius fidem secutus, tanto periculo sese exposuit. Atqui per talem poenam id duntaxat efficeretur, ne alii desinere ita facile pro alio intervenirent, non ut a delicto, quod reus in se admiserat, detererentur. Adeoque talis poenæ non respiceret delictum rei principalis, sed imprudentem credulitatem vadis. Igitur non recte naturam poenæ, ac officium suum circa eandem exigendam intellexit magistratus, qui vadem supplicio affecit; nisi ubi dolo egisse ipsum apparuerit, ut disciplina publica vim hac ratione eluderet; ut differit celeberrimus Pufendorfius lib. 8. cap. 3. Quod si vero exilium & pecuniarum damnum in promissione est, ab hoc non erit immunis fidejussor: exilium potius ad fortunas & domicilii mutationem pertinet, quam ut corpori & membris noceat. Quamobrem quis sese obligare potest ad exilii poenam subeundam: neque exacte loquendo proprie poenæ vocari potest, quod non infligitur ob malum actionis, sed ex conventionione, licet alterius delictum occasionem præbeat, & sic de ceteris ejusdem naturæ præstationibus dicendum. Sic proditorum & perduellium liberis sæpe ad honores adipiscendos non patet aditus, id quod parentibus quidem in poenam redundare videtur, dum ipsi in causa sunt, quod illi, quos tenerrimo solent prosequi amore, non æquo jure cum ceteris civibus utuntur, qui ad honores capeffendos apti, eo ipso quod cives, proprie tamen ejusmodi exclusio in liberis rationem poenæ non habere videtur, cum non habeant jus proprium ad illos capeffendos, sed tantum aptitudinem: non illis damni aliquid inferitur*

ob delictum parentis, quoties ab honoribus arcentur; quippe penes civitatem arbitrium & facultas est, honores mandare cui velit, adeoque ut suo jure ab honoribus possit arcere etiam tales, qui nihil peccaverunt, ubi id ex usu reipublicæ esse judicatur, Pufend. *diff. loc.*

XII. His distinctionibus positis dicemus neminem delicti immunem ob delictum alienum puniri posse. Cujus rei ratio vera non est ea quam adfert Paulus Jurisconsultus, quod pœnæ constituentur in emendationem hominum: nam exemplum videtur statui posse etiam extra personam delinquentis, in ea tamen persona quæ ipsum tangat, ut mox dicemus; sed quia obligatio ad pœnam ex merito oritur: meritum autem est personale, quippe ex voluntate ortum habens, qua nihil est magis nobis proprium, unde *αὐτεξέσιον* vocatur.

Epist. 3.
de morte
Nepotiani.
† Epist.
105.

XIII. 1. Neque virtutes, neque vitia parentum, inquit Hieronymus, liberis imputantur. † Augustinus vero, Deus, ait, ipse foret injustus si quenquam damnaret innoxium. Dion Chrysostomus oratione ultima, cum sanctione Atheniensium adjecta Solonis legibus devoveri posteros dixisset, de Dei lege hæc subjicit: *πλὴν παίδας ἢ γέροντας οὐκ ἐπιτίθειν, ὡς ἐκεῖ, τῶν ἀμαρτανόντων, ἀλλ' ἕκαστος αὐτῷ γέροντι ἢ ἀποχρῆσται αἰτιῶν;* verum hæc non, ut illa, liberos & posteros peccantium punit: sed sibi quisque fit infortunii cau-

L. Sanctissima.
C. de
pœnis.

sa. Et huc illud vulgatum pertinet: *Noxa caput sequitur.* Sancimus, ajunt Imperatores Christiani, *ibi esse pœnam, ubi & noxa est.* Deinde: *Peccata igitur suos teneant auctores: nec ulterius progrediatur metus quam reperiat delictum.*

Lib. II.
de leg.
spec.

2. Justum est, ait Philo, eorum esse pœnas quorum sunt peccata; reprehendens morem quarundam gentium quæ tyrannorum aut proditorum infantes liberos morte puniebant. Quem reprehendit & Dionysius Halicarnassensis, ostenditque iniquam esse rationem quæ obtenditur, quod parentibus similes futuri putantur, cum id incertum sit, nec incertus metus ad mortem cujusquam sufficere debeat. Nescio quis Christiano Imperatori Arcadio ausus est hoc dictare, debuisse paterno perire supplicio in quibus paterni criminis exempla metuuntur: & Ammianus narrat interemtam sobolem, parvam etiam tum, ne ad parentum exempla succresceret. Nec magis justa causa metus ultionis, unde natum est Græcum proverbium:

L. Quisquis.
C. ad
L. Jul.
Majest.
Libro
XXVIII.
Victoria
de jure
belli. n.
38.

Desipit occidens patrem qui pignora servat.

Sen. lib.
II. de
Ira, c. 4.
Her. Call.

3. At Seneca: *Nihil est iniquius quam aliquem hæredem paterni odii fieri.* Attagini, qui Thebanis ad Medos deficiendi auctor fuerat, liberos nullo malo affecit Pausanias Græcorum Imperator, *φάσκει Μηδισμῶν παίδας οὐκ εἶναι μετῴτιους:* dicens illos extra culpam esse partium Medicarum. Marcus Antoninus in Epistola ad Senatum: *Quare filiis Avidii Classii (is in eum conjuraverat) & genero & uxori veniam dabit. Et quid dico veniam, cum illi nihil fecerint?*

C O M M E N T A R I U S.

EX hisce distinctionibus facile perspicimus, neminem salva iustitia ob delictum alienum puniri posse; cujus ratio jam paulo ante a nobis tradita: rationem quam adfert Paulus Iustus rejicit Auctor; sed immerito, si intelligatur de emendatione non aliorum hominum, sed ipsorum delinquentium: nam hunc finem in pœnis infligendis spectari debere supra diximus: de hac emendatione Iustum sermonem habere, patet ex ipso verborum contextu, cum inquit: *Si pœna alicui irrogatur, receptum est commentitio jure, ne ad heredes transeat: cujus rei illa ratio videtur, quod pœna constituitur in emendatione hominum, qua mortuo eo, scilicet delincente, in quem constitui videtur, desinit.* Nec video cur aliis rationibus hoc addi non possit. Quod vero Auctor putat, exemplum etiam statui posse extra personam delinquentis, in persona quæ tenerissimo amoris vinculo ipsi jungitur; id falsum pronunciat Pufendorfius: *Neque, inquit, ad rem facit, quod Plutarchus de sera numinis vindicta adfert, magistratum uno puero caso reliquos officii monere, & decimatione facta totum plectere exercitum. Nam & puer qui caditur, & decimus quisque qui plectitur, nocens erat. Sequitur ergo liberos innocuos non oportere puniri ob parentum vel majorum delicta.* Unde Callistratus; *Crimen vel pœna paterna nullam maculam filio infli-*

gere potest: namque unusquisque ex suo admisso sortis subicitur: nec alicui criminis successor statuitur. Delictum enim, ut paulo ante diximus, personale est, quamobrem pœna non potest egredi personam delinquentis, sic & lex jubet, ut quisque pro suo tantum non alterius peccato luat mortem & plagas: adeoque proprietatis & iustitiz legalis observantia laudatur in rege Amazia, quod in tempore patris obitum vindicavit, de homicidiis non ex furore, nec cum sævitia filios illorum pariter occidendo, qui conscii nec participes non fuerant mali parentum suorum. Scriptum enim in lege Moysi, *non occidentur patres pro filiis, neque filii pro patribus, sed unusquisque in suo peccato morietur.* Unde patet iniquitas & summa injustitia legis istius quæ existabat apud Persas & Macedones, qua sancitum, ut quandoque consanguinei propter consanguineorum peccata pœnas luerent. Tradit Ammianus Marcellinus lib. 23. cap. 6. de Persis: *Leges apud eos impendio formidate, inter quas diritatem exsuperant lata contra ingratos & desertores; & abominanda alia, per quas ob noxam unius omnis propinquitas perit.* Et apud Macedones lege cautum erat, ut propinqui eorum, qui regi insidiosi erant, cum ipsis necarentur: teste Curtio lib. 6.

XIV. 1. Deus quidem in Lege Hebræis data paternam impietatem in posteros se vindicaturum minatur: sed ipse jus dominii plenissimum habet, ut in res nostras ita in vitam nostram, ut minus suum, quod sine ulla causa & quovis tempore auferre cuivis quando vult potest. Igitur si morte immatura ac violenta rapit liberos Acanis, Saulis, Jeroboami, Achabi, in ipsos jure dominii non pœnæ utitur, sed eodem facto gravius punit parentes. Nam sive superstites sunt, quod maxime spectavit Lex divina, atque ideo lex minas istas ultra abnepotes non extendit; Exod. xxv. quia ad eorum conspectum pertingere potest humana ætas; certum est parentes puniri tali spectaculo: gravius enim id illis quam quod ipsi ferunt, ut a Chrysostomo recte dicitur, quicum consentit Plutarchus, *ἡ λυπῶσι μᾶλλον ἐπέγρα κλάσις ἢ τὰς ἐξ ἑαυτῶν κακὰ πάροντες ὁ αὐτὸς ὀρᾶν.* *Nulum durius supplicium quam eos qui ex se sunt ob se miseros spectare: sive non eo usque provivunt, tamen cum eo metu occidere magnum est supplicium.* Duritia populi, inquit Tertullianus, ad talia remedia compulerat, ut vel posteritatibus suis prospicientes legi divinæ obedirent.

2. Sed simul notandum est, hac graviore vindicta non uti Deum, nisi adversus scelera proprie in suam contumeliam perpetrata, ut falsos cultus, perjurium, sacrilegia. Nec aliter Græci existimaverunt. Nam quæ crimina credita sunt posteritatem obstringere, quæ ἄγνη ipsi vocant, omnia istius sunt generis: quo de argumento

Zzzz

facunde

II Samuel. XXI. I Reg. XII. II Regum VIII. 9. 10. Homil. 29. in 9. Gen.

facunde differit Plutarchus libro de sera Numinis vindicta. Exstat apud Ælianus oraculum tale Delphicum:

*At scelerum fontes divinum persequitur jus,
Nec pote vitari; non si genus ab Jove ducant:
Sed capiti ipsorum quique enascuntur ab ipsis
Imminet; inque domo cladem subit altera clades.*

Agebatur autem ibi de sacrilegio: quod & historia comprobatur auri Tolofani apud Strabonem & Gellium. De perjurio similes sententias supra adduximus. Deinde vero, etsi id comminatus est Deus, non tamen semper eo jure utitur, maxime si insignis quædam virtus in liberis eluceat, ut videre est Ezech. cap. xviii. Et exemplis quibusdam a Plutarcho dicto loco probatur.

3. Et cum in novo fœdere apertius quam olim declarata sint supplicia quæ impios post hanc vitam manent, ideo in eo fœdere nulla exstat comminatio personas peccantium egrediens; quo præcipue, quanquam minus aperte, ut mos est vaticibus, spectat dicta jam Ezechielis oratio. Factum autem illud Dei hominibus imitari non licet: neque par ratio est, quia, ut jam diximus, Deus sine culpæ intuitu jus habet in vitam; homines non nisi ex gravi culpa, & quidem quæ personæ sit propria.

4. Quare eadem illa divina lex ut parentes pro liberis, ita ob parentum facta liberos mortis pœna affici vetat: quam legem pii reges etiam in perduellibus secuti leguntur: eamque legem valde laudant Josephus & Philo, ut & similem Ægyptiam Isocrates, & Romanam Dionysius Halicarnassensis. Platonis est *πατὴρς οὐκ ἔστι τιμωρὸς τῶν τέκνων*. Quod Latine ita exprimit Callistratus Jurisconsultus: *Crimen vel pœna paterna nullam maculam filio infligere potest.* Addita causa: *Namque unusquisque ex suo admisso sorti subicitur, nec alieni criminis successor constituitur.* Ferretne, inquit Cicero, *ulla civitas latorem istiusmodi legis, ut condemnetur filius aut nepos si pater aut avus deliquissent?* Hinc factum ut prægantem mulierem mortis supplicio afficere nefas habitum sit Ægyptiorum, Græcorum, & Romanorum legibus.

C O M M E N T A R I U S.

Quoniam Deus edicit, sese delictum persequitur, & visitaturum iniquitatem patrum in filios, nepotes, & pronepotes, videtur justitiæ non repugnare, ut aliquando qui non peccarunt alieni delicti pœnas luant. Verum respondet Auctor, hanc facultatem Deo competere ex jure dominii plenissimo, quod habet uti in vitam nostram, ita quoque in res nostras, tanquam munus suum, quod, quando ipsi placet, quovis tempore nobis auferre potest. Sed potius dicerem hoc munus quasi precario accepisse & possidere, ita ut omni tempore a nobis recepti possit salva justitia, cum ea conditione vitam atque omnes fortunas possidendas acceperimus: quamobrem nobis nulla sit injuria, quoties illud reddimus, cujus dominium penes donantem remanet, nobis ad tempus tantum ejus usu concesso. Quippe constat, non omnia munera ac beneficia precario haberi, verum quæcunque a Deo nobis largita ejus generis sunt. Munus, nulla adjecta ejusmodi conditione & clausula in aliquem collatum, absolute transit in dominium & potestatem accipientis, quamobrem sine justa causa nequit auferri ipsi ab eo, qui illud contulit. Et hoc sensu salva justitia divina etiam sine causa, ex jure dominii, quod penes donatorem remansit, quovis tempore ea, quæ precario

cario concessa, & vitam & fortunas auferri posse, dici potest. Verum quando aliquid alicui auferitur in pœnam delicti admissi, quod, si non fuisset perpetratum, retinisset, oportet ut cum jure dominii pari passu ambulet justitiæ ratio; efflagitat autem illa, ut peccata teneant suos auctores, & idcirco noxa caput sequatur. Si enim pœna est delicti sequela, & delictum unica ratio & causa eam infligendi; ergo dicat justitia, quod neminem puniri oporteat, nisi in quo occurrat causa pœnæ infligendæ, qui alius non est nisi auctor delicti: quamobrem ille solus pœnæ subjiendus, & qui cum illo ejusdem delicti socii sunt atque participes. Unde & ipse summus legislator vult, ut statim annotavimus, *ne patres occidantur pro filiis, neque filii pro parentibus*. Punienti actus est actus justitiæ ex jure imperii quidem proficiscens, verum juxta justitiæ normam & regulam debet conformari & accommodari, nec exerceri potest nisi efflagitante justitia. Neque alio modo sese habet respectu divini judicii, licet summus rerum opifex summum & plenissimum in nos & omnes creaturas tanquam Dominus & Creator habeat imperium atque dominium: agit tamen tor nobiscum convenienter justitiæ suæ, cum qua semper conjunctum, & quidem inseparabiliter dominii atque imperii divini exercitium: ita ut nihil agat jure dominii, quin justitiæ sit consentaneum. Cum vero ex iis, quæ diximus in præced. §. §. constet, nihil a justitia magis quid alienum posse excogitari, quam ut aliquis delicti immunis ob delictum alienum puniri posset; dicendum, quod nec Deus innocentem punire velit alia ex causa, (imo salva reverentia & veneratione summo numini debita,) nec potest, quin se ipse deberet abnegare, utpote cum sit summe justus, & quidem necessario, ita ut justitia ejus naturæ insit, & sicuti omnes aliæ virtutes & attributa essentialia inseparabiliter inhærent, & quasi infixæ etiam que divinam essentiam constituunt; in omnibus suis factis ac dictis elucere debet justitia, a qua si posset ac vellet recedere summus legislator, ipsam naturam suam mutare & abnegare teneretur. *Omnes enim viæ ejus sunt justæ. Deuteron. 32. 4. Bonus & rectus est Jehova. Psal. 25. 8. Justus est Jehova, & justitiam diligit.* Quamobrem eandem in puniendo rationem homini observandam injungit, quam & ipse observat, quia a justitia sua proficiscitur. Inde nec Deus crimina vindicat, nec animadvertit in facinorosos, nisi quoties meritum pœnæ præcessit. Odisse enim & punire hominem innocentem esset contra ejus justitiam. Eadem ratio, quæ in actibus humanis, hic etiam in divinis obtinet. Actus dominii nunquam separari possunt a justitia. Non inficior, quod nonnulli actus magis ex jure dominii, quam justitia proficisci videantur. Huc pertinet illud Apostoli *Rom. 9. 21.* In præmiis vero distribuendis vel pœnis infligendis maxime spectatur justitia, quamvis non sine jure dominii infligantur. Quid vero magis justitiæ adversaretur, quam innocentem

creaturam pœnis subjicere & sine merito plectere? Quod fieri posse statuendum, si ex jure dominii sine ulla causa quovis tempore vitam & res cuius Deus auferre posset: cujusmodi casus, licet nunquam possit existere, quia omnes sumus peccatis contaminati, & proinde pœnam & æternam & temporalem meriti, unde nunquam sine causa Deus hominem pœnæ subjicere potest; justitia tamen nunquam separari debet ab actibus, qui a Deo proficiscuntur: nihil enim contra rationem & æquitatem, quam ipse determinavit, in creaturam rationalem statuere potest. Etsi enim quavis creatura longe sit superior, tamen nihil Deo tribuendum est, nisi quod ex jure illo supremo agnito, cujus principia etiam humanæ naturæ impressa exstant, quæque inter homines omnis juris & æquitatis fundamenta sunt, ipsi competere intelligitur. Unde nihil periculosius in religione dari potest, quam dicere, multa a Deo fieri posse, in quibus tamen ratio humana nullam æquitatem agnoscere potest; hoc enim pacto omnis cultus rationalis subverteretur: cum contra Scriptura infinitis locis æquitatem Deo tribuat, vel iniquitatem ab ipso removeat, juxta legem ac rationes æquitatis naturalis ac humanæ, uti differit celebrer. *Burmannus Synopf. lib. 1. cap. 24.* Quæ cum ita sint, Auctoris sententiam amplecti nequeo, statuentis, Deum jure dominii paternam impietatem in posteros insontes, id est, non participes ejusdem delicti, vindicare, atque adeo sine causa pœnæ subjicere. Neque etiam hoc fundamento legem niti dicendum puto, sed summa justitia & æquitate; modo sano sensu interpretemur. Quippe ejusmodi dominii usus nullo alio nomine venire potest, quam pœnæ appellatione: hac enim ratione jus dominii vertitur in pœnam; unde frustra idem actus diversa appellatione ab Auctore denotatur; inspicienda enim causa & ratio, quæ summum legislatorem & rerum arbitrum moverit hoc vel illo modo cum hominibus agere, ubi delictum præcessit, si nobis aliquid mali inde a divina providentia evenit, nonne illud tanquam pœnam, quam meriti sumus, accipimus. Imo cum ipse Deus satis manifeste testetur, se vindicaturum parentum iniquitatem in posteros, satis innuit, se non jure dominii, sed pœnæ uti, quamvis pari semper passu ambulent; quoniam facultas puniendi includit dominium atque imperium: nam & ipsa lex pœnalis, ex causa delicti admissi, ad coercendam hominum improbitatem lata: jam vero, ut dicere incepimus, ex natura actus cognoscitur effectus; cum vero causa & objectum pœnæ sit iniquitas & improbitas paterna; ergo ipsa vindicatio est pœnale quid, ut metu & formidine pœnæ magis deterreretur populus ab idolorum cultu. Quamobrem pertinet magis ad justitiam punitivam, quam jus, ut ita dicam, dominii. Atqui ubi pœna, ibi & delictum præcessisse debuerit, quoniam ejus sequela est; ergo nullo delicto admissi, nec etiam pœnæ locus esse potest. Potest Deus ex plenitudine potestatis, sive jure plenissimum

nissimi domini beneficia, dona ac munera sua pro placito distribuere, potest iterum eripere, verum quemadmodum in conferendis beneficiis & donis potissimum jus domini consistit, ita in iisdem adimendis iustitia punitiva maxime cernitur. Vitam longam vel brevem creaturæ concedit Deus ex jure domini, sed ut eam cum immatura vel violata morte aliquando commutet, iustitiæ punitivæ merito adscribendum: & sic idem actus, prout propius accedat ad hanc vel illam Dei virtutem, diversa appellatione venit, atque a potiori fit denominatio, prout magis vel minus unius atque alterius virtutis in eo conspicitur operatio. Ex hisce præmissis itaque concludimus, in foro divino non magis quam humano pœnæ locum esse, nisi præcedat pœnæ meritum, quia Deus nunquam alia ex ratione hominem pœnæ subicere potest, salva sua iustitia, nisi deliquerit, & idcirco divina iustitia efflagitante puniri meretur: pœnæ itaque causa est delictum admissum, ipsa vero vindicatio criminis iustitiæ actus dicitur; quamvis etiam proveniat ex jure domini, quatenus facultas pœnæ infligendæ dominium eminens supponit: cui etiam accedit, quod quemadmodum iustitia divina efflagitet criminum vindicationem; ita quoque eadem exigit, ne innocentes pœna adficiantur. Quamobrem licet Deum plenissimum statuamus habere dominium in creaturam rationalem, nequit tamen jure domini eminentis sine causa punire immerentem, salva iustitia: quidquid autem mali nobis evenit, peccati sequela est, & idcirco pœnæ nomine venit, iustitiæ divinæ effectus. Quando itaque minatur Deus se delictum persecuturum in filiis, in nepotibus, in pronepotibus, nihil aliud significat, quam se vindicaturum impietatem paternam in liberis, qui ejusdem delicti participes, eademque peccatorum labe infecti, aut etiam alia prava facinora admiserunt: qui perseverarunt vestigiis parentum insistere, mores pessimos patrum imitati, quique avitam pravitatem sectati fuerunt. Atque sic liberi non ferunt pœnas peccati parentum, sed proprii cujuspiam delicti: quæ pœnæ simul parentibus supplicio sunt, cum liberorum dolorem sine summa animi ægritudine intueri, aut videre nequeant. Uti hæc verba interpretatur vir omnium eruditionis genere florentissimus Joh. Clericus *Commentar. in Pentateuch.* Itaque hæc est, inquit, *Dei verborum sententia. Eorum ex Israelitis, qui simulacra falsosve Deos coluerint, posteros severius habebō, quam piorum sobolem; nec eorum peccata illis impune esse patiar. Sequentia hanc interpretationem comprobant, ac sane ut in memoriam, aut gratiam viri, de republica bene meriti, indulgentius habetur ejus soboles, & veniam delictorum sæpe impetrat: sic si mali civis liberi quid deliquerint, nulla iis remittuntur pœna, nec est quod querantur. Licet enim pœnas remittere, aut exigere pro arbitrio summa potestatis, quanquam non licet innocentem plectere. Hic summus, quasi indubitatum, neminem esse hominem, qui pœnas Deo non debeat, adeoque qui*

*queri possit se innoxium male haberi. Alioqui si contingeret liberos hominis impii peccati omnis esse immunes, eorum male habendorum nullam occasionem nancisci posset Deus: forte vitam, quam iis dedisset, eripere posset, ut melioris sortis faceret participes; sed hæc jactura, peccati proprii, nedum alieni, supplicium haberi posset. Atque ita iniquitas paterna in posteris vindicatur, accedente eorum propria nequitia, utpote qui Spiritu Dei destituantur, qui nos in via veritatis ducit, quo destituti, eandem exitii sequuntur viam: nepos demum & pronepos hominum detestabilem execrabilem semen, præcipientes post eos ruant. Vid. Calvin. *Inst. lib. 2. cap. 8. Quam enim ab impiorum familia gratiam, lumen suæ veritatis, reliqua salutis adjumenta aufert Dominus: eo ipso, quod excacati & derelicti ab ipso filii parentum vestigiis insistant, maledictiones ob paternam scelera sustinent; atque ita adimpletur visitatio, salva Dei iustitia.* Quod autem attinet exemplum de Achane, ad illud responderi potest: primo, quod non certo constet, filios quoque & filias eodem supplicii genere affectos fuisse: quippe quod simul cum patre liberi adducti ad supplicii locum forte eo factum, ut cum omni populo simul ab Josua admonerentur atque erudirentur sibi a talibus cavere delictis; non ut interficerentur cum parte. Qui sic sentiunt, id quod sequitur, *lapidarum eos*, ita habet textus Hebræus, *non eum*, intelligunt de Achane & jumento ejus. Secundo responderi potest cum Augustino: *Quo judicio Dei, vel qua ejus misericordia fuerit irrogata mors aut filiiis Achani, aut aliis triginta sex viris, quos suo ille scelere clam omnibus patrato minime obligaverat, latet apud eum, apud quem nulla est iniquitas. Id vero certum est, filiorum Achani necem utilem fuisse ad refranandam similem reliqui populi audaciam; quod in periculosissimis novi imperii & lautioris fortuna primordiis plane erat opus. Quodnam enim potest cuiquam videri facinus gravius magisque detestabile & pestiferum, quam quo non se solum, sed omnem secum posteritatem in exitium abrepturum se precipitaturumque intelligat.* Itaque non æquitati repugnat, ut pro criminis atrocitate pœna quandoque gravior infligatur. Tertio, potuerunt etiam, quod verisimile videtur, aliqua ratione infecta fuisse reliqua familiæ membra, & conscia paterni criminis sub patrefam. tam improbo, qui tamen pariter ex electis erant, & vasa misericordiæ domino servire hoc pacto obligata. Quod eo magis suspicari potest, quoniam res ablatae sive spolia abscondita in medio Tabernaculi: nec eos infantia proximos fuisse, patet cum filii & filia nominantur: quali appellatione potius puberes quam impuberes denotantur. Verum notandum ultimo loco moment interpretes, hujuscemodi Dei judicia haud quaquam nostro sensu nostrisque legibus metienda, sed ut plane iustissima reverenter suscipienda atque amplectenda: *Quanto enim cælum est altius terra, tanto sunt sublimes via Dei nostris viis & consilia Dei nostris consiliis.* Quippe statuendum est, nisi impii simus, immensum*

sum esse Dei erga genus humanum amorem, & proinde neminem aut morte aut calamitate alia multari, nisi quatenus divina id dicitur iustitia, & simul misericordia, cum illi, qui multatur re ipsa, tum aliis exemplo utile esse cognoscit. Quamobrem dubitari nequit, quin specialis hic aliqua ratio subfuerit; & proinde non solum ipse, sed etiam nati natæque, & omnia quæ illius erant, pariter Domino offerrentur. Familiam autem Saulis eadem criminis labe contaminatam fuisse vel ex eo constat, quod Deus eam dicat sanguinolentam. De posteris Jeroboami constat, eos peccatis maxime inquinatos. Achabi vero exemplum docet, Deum non aliter in posteris vindicare iniquitatem paternam, quam si parentum vestigiis insistant, & iisdem vel similibus vitiis & peccatis se contaminant. Vid. 2 Reg. 1. & cap. 3. vers. 2. Quemadmodum vero aliud delictum alio gravius; ita quoque pœna alia mitior, alia severior esse debet: ve rum tamen suos debet pœna tenere auctores, dicitante iustitiæ ratione, criminum vindicatio exigenda juxta iustitiæ normam & regu-

lam. Quamobrem nec ob atrocissimum delictum innocentes puniendos, salva iustitia, dicitur ratio, a qua regula nulla datur exceptio, ne quidem in foro divino, ut patet ex iis quæ jam annotavimus: erroneum quoque, quando Auctor dicit nullam extare comminationem personas peccantium egredientem: Quippe, ut recte Osiander inquit, aut per novum fœdus intelligit fœdus gratiæ sive Evangelicum, oppositum fœderi legali, aut intelligit tempus Novi Testamenti vel fœderis. Si prius, non tantum in novo fœdere nulla exstat comminatio personas peccantium egrediens, sed etiam nulla comminatio personas peccantium attingens; est enim fœdus gratiæ ignoscens peccatoribus, Evangelium spirans solatia, non minas, & hoc fœdus gratiæ etiam in Veteri Testamento obtinuit. Quidquid itaque pœnarum est, id ex ratione fœderis legalis pendet. Si vero posterius, falsum itidem est; nam etiam in Novo Testamento manet verum Deum esse zelotem, visitantem iniquitatem patrum in filiis, sed vi fœderis legalis, prout ipsi visum est, vel nunc remissus vel nunc rigidus.

XV. Quod si injustæ leges humanæ, quæ liberos occidunt ob parentum delicta, injustior sane lex Persarum & Macedonum devovens & propinquorum capita, quo qui in regem peccarant tristiores perirent, ut Curtius loquitur: cujus legis diritate exsuperari leges omnes scripsit Ammianus Marcellinus.

Dan. vii.
22.
Just. lib.
x.
Lib.
xxiii.

XVI. Illud tamen est notandum, si quid habeant aut expectare possint perduellium liberi in quod jus proprium sit non ipsis, sed populo aut regi, id auferri ipsis posse jure quodam dominii, cujus tamen usus simul in pœnam redundet eorum qui peccaverint. Huc refer quod Antiphanis ut proditoris posterius ἀπηναι ἐνεχράθησαν, narrante Plutarcho, id est honoribus prohibiti sunt, ut Romæ liberi a Sulla proscriptorum. Sic in dicta Arcadii lege illud tolerabile in liberos: Ad nullos honores, ad nulla sacramenta perveniant. Servitus autem quomodo & quatenus in liberos sine injuria transeat alibi a nobis est explicatum.

C O M M E N T A R I U S.

Merito sane injustæ dicuntur leges, quæ liberos occidunt parentum ob delicta, ut jam annotavimus: quamobrem & hac injustitiæ nota Persarum & Macedonum leges absolvi nequeunt, ut supra demonstravimus; eo iniquiores, quod non solum liberos, sed & omnes propinquos delinquentium plecti voluerint. Quo fiebat, ut raro admodum Principum illorum vita insidiis appeteretur, ut Claudianus canit ad Honorium:

*Rarus apud Persas Regum cruor: unaque toto
Pœna manet generi: quamvis crudelibus aque
Paretur dominis.*

Verum cum docet nos Christiana doctrina, non faciendum malum ut inde bonum eveniat, se-

quitur illicitum propriam securitatem iniquis & injustis mediis querere. Recte vero Auctor statuit liberos eorum, qui ob facinus enormiter lædens societatem civilem vel rempublicam pœnas dederunt, nonnunquam coerceri posse; ne noceant. Quippe verendum ne alta mente repostum maneat supplicium, quo parentis delictum expiatur; & idcirco verendum, ne vindictæ cupidine aliquando, data ipsis occasione, Reipublicæ aliquid detrimenti adferre conarentur: quamobrem istiusmodi quid ipsis non auferatur in pœnam, sed in securitatem atque utilitatem Reipublicæ, quæ summa lex esse debet. Huc pertinent exempla ab Auctore adducta.

XVII. 1. Quod de liberis malo afficiendis ob parentum delicta diximus, idem aptari potest & ad populum vere subditum: (nam qui subditus non est, ex sua culpa, id est ex negligentia puniri potest, ut diximus) si quæretur an is populus malo possit affici ob regis aut rectorum facinora. Non jam quærimus si ipsius populi consensus accesserit, aut factum aliud quod per se sit pœna dignum, sed agimus de eo contractu qui ex natura oritur ejus corporis cujus caput est rex, membra ceteri. Deus quidem ob Davidis peccatum populum pestilentia confecit, & quidem ut David censet innocentem, sed Deus qui in vitam ipsorum jus habebat plenissimum.

Quæst. ad
orth. 138. 2. Interim hæc pœna erat non populi sed Davidis: nam, ut ait scriptor Christianus, *πικροτάτη πινωρία τῶν ἡμαρτησάντων βασιλέων ἢ πινωρία τῆς λαῶν. Acerbissimum est delinquentibus regibus supplicium id quod populis infligitur. Perinde enim hoc est, ait idem scriptor, ac si quis qui manu peccavit in tergo feriat: quomodo in simili argumento Plutarchus non aliter id ait accipiendum quam si medicus ad curandam coxam urat pollicem. Hominibus cur id non liceat jam antea diximus.*

XVIII. Idem dicendum de singulis qui non consenserunt malo afficiendis circa ea quæ ipsorum sunt, ob delictum universitatis.

COMMENTARIUS.

Annotavimus liberos delinquentium, quemadmodum paternæ iniquitatis non participes, salva justitia divina, quam ipse summus legislator legibus suis expressit, nec etiam participare pœnas, quas parentes meruere pati, nec ita parentes pro liberis puniuntur: atque ibidem demonstravimus eandem rationem, quam in vindicandis criminibus homines observari voluit summus legislator, etiam & ipse servare, quia eam dicit sua justitia, ad quam pertinent pœnarum irrogationes: atque hinc perperam ab Auctore aliam excogitari, quam a jure domini derivat, quod in creaturam rationalem habet supremus rerum arbiter, quasi vi hujus domini facultatem haberet Deus, innocentem etiam malo afficiendi, non jure pœnæ, sed domini; quam opinionem refutavimus, tanquam contrariam divinæ justitiæ. In hoc §. Auctor eidem opinioni inhæret, atque a liberis ad populum transit, ob rationis paritatem, & statuit, quemadmodum liberi ob delicta parentum, ita quoque populum ob Regis aut rectorum facinora malo affici posse, scilicet delicti non participem a Rege admitti; quippe si populi consensus accesserit, fit criminis socius, & idcirco non ob Regis, sed proprium delictum punitur. Verum agimus, inquit Auctor, de eo contractu, qui ex natura oritur ejus corporis, cujus est Rex. An non vi istius conventionis populus eodem malo, quod pati Princeps vel Rex meruit ob delictum admissum, possit affici? ait Zeiglerus: *obscuriorem hanc esse explicationem, quam*

ipsam questionem: quis enim est iste contractus, inquit, qui ex natura oritur ejus corporis, cujus caput est Rex, membra ceteri? propositum est agere de delicto Principis, num propter id puniri possint subditi. Tale utique delictum non potest dici contractus ejus corporis cujus est Rex, membra ceteri. Sed verisimile est, Auctorem hic agere de contractu sive pacto quod Regi vel ei, qui summæ rerum præest, intercedit cum populo, quo convenerit, ut unum esset corpus civile, & idcirco quidquid ageret Princeps, totus populus egisse videretur, ita ut ejus voluntas esset pro voluntate omnium, cujusmodi conventio continere videtur approbationem eorum, quæ Rex jure summæ sibi delatæ potestatis facit, quasi ipse fecisset populus, quia unum corpus cum Principe constituit, ita ut quidquid agit Rex, totum corpus agere videatur. Quamobrem, quamvis populi consensus expresse non accesserit, vel approbaverit, attamen accessisse tacite videri debet, ob pactum vel contractum ex natura corporis proveniens. Verum hoc sensu etiam aliquo modo populus videretur particeps delicti. Sed notandum, conventionem ejusmodi neutiquam esse approbationem vel consensum delictorum, quæ Rex contrahit: respicit enim illa omnes actus & facta Regis, quæ ad justam gubernandæ & administrandæ Reipublicæ rationem pertinent, & publicæ felicitati ac utilitati Reipublicæ inserviunt, ad delicta vero neutiquam extendi debet; quamvis propter arctissimum unitatis vinculum sæpius partici-

tipes cives fiant calamitatis & damni, quod ex pœna ob delicta & peccata Regis promanat, in Rempublicam redundat: etenim

Quidquid delirant Reges plectuntur Achivi. Ejusmodi tamen communicatio calamitatis & damni considerari nequit, quasi esset pœna populi innocentis; nunquam enim deficit justa puniendi hominem causa, cum a capite ad calcem peccatorum labe contaminati simus. Quamvis itaque populus innocens, respectu peccati, quod numerando populum David admiserat, non omni prorsus peccato vacabat, cujus minimum morte dignum; & idcirco non absque culpa dedisse pœnas dici potest. Præterea qui certo affirmari possit, populum non aliquo modo consensisse in numerationem, si non expresse saltem tacite, vel alia ex causa delicti participem factum: idque eo magis præsumendum, quod dicitur in textu: *furorem Domini exarsisse adversus Israël. Sam. 24. v. 1.* Qui autem potuisset Deus, cujus omnes viæ sunt justæ, concipere tantum furorem tantamque iram adversus populum, nisi justa ejus causa præcessisset. Regis

quidem oratio non omnino populum ab omni peccato immunem fuisse confirmat; cum illud scire David non poterat, sed charitatem & amorem suum testificabatur erga populum, a quo pœnam avertere cupiebat; utpote qui sibi non videbatur particeps delicti, quod ipse solus, sua sponte absque interrogatione, & proinde consensu populi admiserat, seque tantum inique egisse fatetur, & proinde inquit: *Cupio ego solus & familia mea, domus patris mei subire pœnam, qui peccavimus, tantum ut populo tuo electo parcas, & a peste cesses. Ego sum, o Domine, ego sum qui peccavi, in me, obsecro, strin-gas gladium justitiæ tuæ: iste populus non tam meus, quam tuus, quid fecit? In quo peccavit, ut tam severo judicio succumbas.* Pellican. *comment. in Sam. 24.* Simile apud Virgilium:

*Me, me, adsum qui feci: in me convertite ferrum,
O Rutuli, mea fraus omnis, nihil iste nec ausus,
Nec potuit.*

XIX. Heres vero cur de ceteris debitis teneatur, de pœna non teneatur, sicut a Paulo Jurisconsulto scriptum est, *si pœna alicui irrogatur, receptum est commentitio jure ne ad heredes transeat, vera causa hæc est, quod hæres personam defuncti refert, non in meritis quæ sunt mere personalia, sed in bonis quibus ut cohærerent ea quæ alicui debentur ex ipsa rerum inæqualitate, simul cum dominio fuit introductum.* Dion Prusænsis Rhodiaca: *ἀπαντα ἰσόμενοι τῷ ἑυζόγων ἔχῃ ἢ τῶν αὐτῶν ἐκείνων εἰς ἐς ἂν πῶτε καθήκετο ἤϊο. ἢ ἴδ' ἀφ' ἑαυτοῦ φήσιν τ' ἀφ' ἑαυτοῦ: Quæ debuerunt majores ea non minus debent posteris, neque enim dicere potestis repudiatam a nobis hereditatem.*

XX. Et hinc sequitur, ut si ultra meritum nova quædam causa obligationis exstiterit, deberi jam possit id quod in pœna erat, quanquam non proprie ut pœna. Sic alibi post sententiam, alibi post litem contestatam, quibus rebus vis contractus datur, pœna pecuniaria ab hærede debetur, ut & ea quæ in conventionem deducta est. Jam enim nova accessit debendi causa.

COMMENTARIUS.

Cum homines noxii & delinquentes sint materia, in qua pœnæ exercendæ, quæ si ad justitiæ normam exiguntur & infliguntur, suos tenere debeant auctores; quippe cum pœna sit delicti æstimatio, l. 41. ff. de pœn. quæ a debitore debet exigi, ratio dicat eam nemini nisi fonti infligi debere. Quamobrem, ut jam annotavimus, nec pater pro filio, nec filius pro patris delicto punitur: nemo enim salva justitia ob alienum delictum puniri debet, & ut uno verbo dicam, sequitur nec heredem teneri de pœna: meritum namque aliquid mere personale est; quæ autem mere personalia sunt, in he-

redem non transeunt, sed cum defuncta quasi persona sepeliuntur, & evanuisse videntur. Est enim certissima juris regula, ex maleficiis pœnales actiones in heredem rei non competere, §. 1. Inst. de perpet. & temp. act. nisi nova quædam causa obligationis exstiterit, ut inquit Auctor, deberi jam possit id, quod erat in pœna, quamquam non proprie ut pœna: sic alibi post sententiam, alibi post litem contestatam pœna pecuniaria ab herede debetur. Quamobrem si delinquens post sententiam diem obierit supremum, quæ in rem judicatam transit, pœna ad heredes quoque pervenit, eo, quod hi secuta

secuta condemnatione incipiant teneri ex quasi contractu, utpote sententia celebrato. l. 3. §. II. ff. de pecul. Idem dicendum si post litem contestatam mortuo reo transit in heredem actio, l. 35. ff. de O. & A. quoniam accepto iudicio contrahitur, l. 3. §. II. ff. de pecul. & per litem contestationem prior novatur obligatio. Contestata quoque habetur, quoties stetit per eum, quo minus lis contestaretur, quia reus vadit per subterfugia & dilationes, ita ut operetur illos effectus, quos operatur litem contestatio, & idcirco facit actiones ex delictis ad heredes transire, sicut litem contestatio. Quod etiam procedere affirmat Vasq. *controv. illustr. cap. 96.* Ne dum si lis sit contestata, sed etiam si non sit contestata, sed reus in iudicio crimen confessus fuerit, quasi confessio vim habeat litem contestationis & etiam sententiæ; quod tamen intelligendum de confessione vera, secus in confessione ficta. Tertio quoque procedere hoc affirmat, quando quis condemnatur ut contumax ex forma statutorum, etiam nulla facta contestatione: nam tunc bene transit pœna contra heredem: transit quoque actio pœnalis in heredes, si quid lucri forte ad eos pervenerit: *sicuti pœna ex delicto defuncti heres teneri non debeat, ita nec lu-*

crum facere, si quid ex ea re ad eum pervenisset. l. 38. ff. de R. J. Et si pœna, quæ in emendationem hominum inventa est, morte ejus, in quem constitui videtur, desinat, l. 20. ff. de pœn. *Majores tamen aequissimum esse iudicarum, turpia ut ab heredibus lucra extorqueantur, licet crimina extinguantur; ut ait Ulpianus l. 5. ff. de calum. In heredem autem & ceteros in id quod pervenit ad eos datur: non immerito: licet enim pœna ad heredem non transeat, attamen quod turpiter vel scelere questum est, ad compendium heredis non debet pervenire, idem inquit l. 16. ff. quod met. caus. juxta illud etiam*
Nec male questis gaudebit tertius heres.

vetat enim naturalis ratio, ut quis suo ex delicto conditionem meliorem faceret; legitimis modis augendum est patrimonium, non vero per fas & nefas. Maleficio nemini lucro esse debet, sive heredi, sive delinquenti. l. 2. C. unde vi. Danda quoque in heredem actio, quoties ex delicto imponitur pœna amissionis bonorum vel multa pecuniaria, l. 22. ff. ad SCtum Silan. vel si delictum tam atrox atque enorme sit, ut confiscationem bonorum requiratur, quod in crimine læsæ majestatis locum habet.

CAPUT XXII.

De Causis injustis.

- I. **E**xplicatur discrimen inter causas justificas & suasorias.
- II. *Bella quæ utroque causarum genere carent ferina esse.*
- III. *Bella quæ suasorias causas habent, non justificas, esse prædonum.*
- IV. *Quasdam esse causas quæ falsam habeant justis speciem:*
- V. *Ut metum incertum:*
- VI. *Utilitatem sine necessitate:*
- VII. *Negatum matrimonium in magna feminarum copia:*
- VIII. *Cupiditatem melioris soli:*
- IX. *Inventionem rerum occupatarum ab aliis.*
- X. *Quid si priores occupatores amentes sint?*

- XI. *Injustam causam esse & libertatis desiderium in populo subdito:*
- XII. *Et voluntatem regendi alios invito quasi ad ipsorum bonum.*
- XIII. *Item titulum universalis imperii quem quidam ascribunt Imperatori, qui refellitur:*
- XIV. *Alii Ecclesie, qui item refellitur.*
- XV. *Item voluntatem implendi vaticinia sine Dei mandato.*
- XVI. *Item id quod debetur non ex jure stricto dicto, sed aliunde.*
- XVII. *Distinctio belli cujus causa injusta, & ejus cui aliunde vitium accedit: & diversi utriusque effectus.*

Lib. II.
c. I.

I. I. **D**iximus supra, cum de causis agere institueremus, causas alias esse justificas, alias suasorias. Polybius, qui id discrimen primus notavit, illas vocat *αἰτίας*, quia palam proferri solent, (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine *αἰτίας*.

2. Sic in bello Alexandri adversus Darium *αἰτίας* fuit ultio injuriarum quas Persæ Græcis intulerant, *αἰτία* cupido gloriæ, imperii, divitiarum, cui accedebat spes magna facilitatis concepta ex Xenophontis & Agesilai expeditionibus. Sic *αἰτίας* belli Punici secundi controversia de Sagunto, causa indignatio Carthaginensium ob pactiones quas Romani iniquis temporibus ipsis expresse-

rant, & aucti spiritus ex secundis per Hispaniam rebus, quæ Polybio notata. Similiter Thucydides belli Peloponnesiaci veram *Lib. I.* causam censet fuisse vires Atheniensium augescentes & Lacedæmoniis suspectas, obtentum vero controversiam Corcyrensiū, Potidænsium, & alia; ubi tamen ille *ἀλίας* & *ποτιδαίνας* nomina permiscet. Est idem discrimen in oratione Campanorum ad Romanos, cum adversus Samnites pugnasse se ajunt verbo pro Sidicinis, *Lib. VII.* re pro seipsis: quod viderent ubi conflagrassent Sidicini ad se trajecturum esse incendium. Antiochum quoque Livius memorat in *Lib.* Romanos bella suscepisse, in speciem causas habentem Barcillæ *XXXVI.* necem & alia quædam, revera quod ex labente Romanorum disciplina spem magnam concepisset. Sic Plutarchus notat non ex vero objectum Antonio a Cicerone quod causa esset belli civilis, cum Cæsar bellandi certus prætextum tantum ab Antonio cepisset.

C O M M E N T A R I U S.

Upra cap. I. in princ. diximus, hominem ratione præditum, ut ejus vi possit investigare quid justum, rectum & decorum, & idcirco perspicere quid in dictis ac factis decet, quid fugere, quid agere oportet, nihil suscipere nec facere posse, quam quod habet convenientiam cum natura rationali, id est, cum justis & honestis ac decori nobis innatis principiis, quæ per dictamen rationis cuique innotescunt. Incumbit enim homini, quatenus est animal rationale, necessitas sive obligatio naturalis, qua tenetur in omnibus, quæ a se proficiuntur, actionibus, observare quod justum & honestum. Quamobrem frustra queritur, an ab homine possit aliquid suscipi, quod sibi quidem utile, sed ab eo, quod justum & honestum est, remotum; quippe ut alibi ex Cicerone annotavimus, nunquam honestas juncta esse debet ab utilitate: possunt quidem distingui a se invicem mente & cogitatione, verum salva justitia & honestate non possunt ea, quæ sub ratione utilis movent, in actum deduci, nisi conjuncta cum justitia & honestate, quin homo peccet contra rationis dictamen, utilitati suæ non vero pariter justitiæ inserviens. Cui etiam accedit, quod cum natus sit ad colendam cum sui simillimis societatem, tenetur in eo potissimum elaborare, ut, quantum potest, societatem tueatur, & proinde providere, ne quid vel a se ipso proficiatur, quo distrahi possit & turbari, nisi potior ratio illud suadeat, quæ est necessitas sese tuendi adversus omnem vim & injuriam: nihil enim tam naturæ hominis altius infixum, quam studium se tuendi ad-

versus vim & injuriam. Vid. quæ annotavimus *dist. cap.* Quoniam itaque homini non licet aliquid agere vel suscipere, nisi quod cum rationis dictamine, id est, justitia & honestate atque humanæ societatis conservandæ atque tuendæ ipsi imposita obligatione convenit, certissimum est nullum bellum, quo omnis prorsus societas & commercium tollitur, posse suscipi, nisi justam ob causam, quin & rationalem & sociale naturam in bellinam feritatem convertere oporteat, vel saltem ad eam proxime accedere. Quæcunque enim duce recta ratione suscipiuntur, nunquam a justitiæ tramite deflectere possunt, ea vero remota, omnium animalium homo pessimus, cum quo nec societas, nec commercium haberi potest; sed in belli statu vivendum, in quo nulla securitas nisi in armis, nulla societas nisi quæ vi & armis comparatur & sustinetur, quæ non tam societas quam ab armis interstitium videtur, & subsistit, donec magis opportuna invadendi occasio obveniat. Quamobrem si ducem rationem rectam, si sociale naturam sequeremur, nunquam nisi necessitate exigente bellum susciperemus, id est, ad defensionem nostri, & propulsandam vindicandamque injuriam illatam, cujusmodi vindicationem etiam ad defensionem juris sui pertinere, alibi diximus: qui enim recusat reparare damnum vel injuriam mihi illatam, ille manet quasi possessor juris mei: quod enim vindicem injuriam, defensionem juris mei suscipio, atque hæc unica justa belli movendi causa, jure naturali & gentium approbata: unde Auctor *cap. I. causa justa belli suscipiendi nulla alia esse potest, nisi injuria.* Vid. quæ ibidem annotavimus. Hinc rejicimus causas suasorias, quæ sub ratione utilis veniunt, remota justitia.

II. Sunt qui neutro causarum genere feruntur in bella, periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi. Horum vitium humanum excedit modum, *μερόμε* Aristoteles vocat. De his Seneca: *Lib. II. de Clem. c. 7.* Possum dicere non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati severitia est: possumus insaniam vocare: nam varia sunt genera ejus, & nullum certius quam quod in cedes hominum & laniationes pervenit. Cui sententiæ perquam similis est illa Aristotelis ultimo Nicomachiorum:

δέξει δ' ὅν περὶ τῶν μαιφόντων τὸ εἶναι, εἰ τὸς φίλους πολεμῶν ποιοῦν ἴσα μάχῃ καὶ φόβῳ γίγνεται.

Omnino enim crudelis habendus sit qui ex amicis hostes faciat pugnan-

Orat. XXXVII. di & fundendi sanguinis cupiditate. Dion Prusænsis: *ὅτι ἡ τοῦ χειρὸς ἐπιθέσεως πολεμῶν καὶ μάχεσθαι, τί ἄλλο ἢ μανία περὶ τῶν ἐσθίων;*

Nam sine causa in bella ac pugnas ferri, mera est insania malum sibi querens. Idem ille Seneca epistola IV, *Nemo ad humanum sanguinem propter ipsam venit, aut admodum pauci.*

III. 1. Plerique vero bellantium causas suasorias habent, aut sine justificis aut cum justificis. Sunt qui justificas plane non curant, de quibus dici potest illud quod a Romanis Jurisconsultis est pro-

1 Rhet. III. ditum, prædonem esse eum, qui rogatus de possidendi causa nullam aliam adfert nisi quod possideat. Aristoteles de belli suasoribus: *ὡς οὐκ ἀδικοῦν τὸς ἀσφαλίτους κατὰ δούλους, καὶ τὸς μηδὲν ἀδικούντας πολεμῶν εἶδεν φρονιζέσθαι;* qui justum sit vicinos innocios in servitutem redigere, & eos qui nullam faciunt injuriam, sæpe nihil curant?

2. Talis Brennus, qui omnia dicebat esse validiorum. Talis Silio Annibal, cui

pro fœdere quoque

Justitia est ensis.

Talis Attila, & quibus illud in ore est,

Quæritur belli exitus,

Non causa.

Et:

Hæc acies victum factura nocentem est:

Et:

Id in summa fortuna æquius quod validius.

Lib. IV. de civit. Dei, c. VI. Nec male his aptes illud Augustini: *Inferre bella finitimis, & inde in cetera procedere, ac populos sibi non molestos sola regni cupiditate conterere, quid aliud quam grande latrocinium nominandum est?* De talibus bellis Vellejus:

Bella non causis inita, sed prout eorum merces fuit. Apud Ciceronem legimus de Officiis primo: *Ea animi elatio, quæ cernitur in periculis & laboribus, si justitia vacat, non modo virtutis non est, sed potius inhumanitatis omnem humanitatem repellentis.* Andronicus Rhodius: *οἱ μεγάλαν ἴκεαν κερδῶν λαμβάνοντες ὅθεν ἔδοξεν, πονηροὶ καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἀδικοὶ καλῶν. οἷοι εἰσιν οἱ πύργοι, καὶ οἱ τῶν πύλων πορθεῖντες;* Qui magni compendii sui causa accipiunt unde non oportet, hi pravi, impii, iniusti appellantur, quales sunt tyranni & urbium vastatores.

C O M M E N T A R I U S.

CUM homo ex naturali impetu feratur non solum ad sui conservationem, sed etiam ad propriam utilitatem propriumque commodum quantum potest promovendum, cujusmodi naturalis stimulus & nimis vehemens studium sæpius justam excedit mensuram, atque in vitium degenerat, inque causa est, quod homo sui officii erga proximum immemor, cum alterius jactura proprium commodum promovere cupiat, non sollicitus, qua id fiat ratione, per fas, an nefas; sed omnia ad se rapere conatur, nil curat, modo habeat id quod sibi utile fore videatur; quo fit, dum huic habendæ sceleratæ libidini nullum modum ponat, humana & divina jura susque deque habens, quæ cuique sua salva volunt, aliorum bona, imperia, dominia sibi vindicare nititur, quasi hoc universum, vel terrarum orbis avitum quoddam esset patrimonium, & proinde suo cedere imperio & dominio fas eiset. Hinc quæcunque aliena animo devorat tanquam sua, quasi ab injustis possessoribus vi & armis vindicare & potestati suæ adjicere allaborat: unde Seneca *lib. 9. Controvers. Quæ tanta vos fert ira, cum una stirps idemque sanguis sitis, vel quæ furia in mutuum sanguinem egerunt? quod tantum malum humano generi vel sorte vel fato invehitum? an ut convivium poculis exstruantur, & recta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? magna enimvero & laudanda sunt, propter quæ mensam & lacunaria sua potius quam lucem innocentes intueri maluerint. An ne quid ventri negetur libidinique, orbis servitium repetendum est.* Hinc Sallustius, *una & vetus causa bellandi, profunda libido imperii & divitiarum.* Et idem in Catilin. *Libidinem dominandi causam*

belli habent, & maximam gloriam in maximo imperio putant. Et Aug. *lib. 22. contra Faustum cap. 24. Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, implacatus & implacabilis animus, feritas rebellandi, & libido dominandi, & si quæ sunt similia, hæc sunt, quæ in bellis jure culpanitur.* Unde Juvenalis *lib. 3.*

Unus Pellao juveni non sufficit orbis

Æstuat infelix angusto limite mundi.

Et Terent. *Heautont. act. 4. sc. 1. Quid cum illis agas, qui neque jus neque bonum atque equum sciunt? melius, pejus, profit, obstit: nihil vident, nisi quod lubet.* Nonnulli venationis instar habent alieni invasionem; unde Cleopatra Antonio dixisse fertur: *venatio tua civitates sunt, & reges, & terra continentes.* Quamvis tamen hoc genus hominum humanæ societati perniciosum, longe pejores interim adhuc illi, qui nulla causa, ne quidem suaforia adducti, sola humani sanguinis effundendi libidine ad debellandos finitimos ducuntur: hi enim nemini parcent: illi, licet imperium, fortunas & libertatem adimant, vitam tamen corpus & membra intacta relinquunt: quamobrem & denominatione differunt; illos prædones; hos, quia humanam naturam in belluinam feritatem mutasse videntur, belluarum in numero merito collocantur. Vide quæ §. 7. ad prolegom. & cap. 1. hujus libri annotavimus. Verum ut clarius nosmet explicemus, tres justas bellorum causas enumeravimus §. 2. num. 2. cap. 1. scilicet defensionem, & rerum recuperationem, & punitionem, quæ sano sensu commode ad juris vel rerum defensionem reterri possunt.

IV. Alii causas quasi justificas adferunt, quæ expensæ ad rectam rationem injustæ reperiuntur: & ut Livius loquitur, non certa *Pyrrho.* men juris, sed vim quæri apparet. Reges plerosque, ait Plutarchus, duobus nominibus, pacis & belli, tanquam nummis uti, non ad id quod justum est, sed ad id quod expedit. Quæ autem sint causæ injustæ cognosci aliquatenus potest ex justis causis quas hætenus explicavimus. Rectum enim obliqui est index. Sed perspicuitatis causa summa genera annotabimus.

C O M M E N T A R I U S.

Supra §. 2. annotavimus, quod bellum inferri oporteat ex vera & justa causa, quam non tam in opinione inferentis, sed recta ratione naturæ & gentium jure fundata; solent aliquando causas quasi justificas adferri, quæ ad rationis examen revocatæ ab ea quam longe remotæ reperiuntur: non quid expedit, quid utile, sed quod justum, æquum & honestum est in deliberationem ca-

dere oportet, antequam bellum suscipiamus. Quæ autem injustæ sunt belli gerendi causæ perspicui commode possunt ex justis, de quibus hætenus egimus. Itaque sufficet, si breviter tantum perlustremus & recenseamus injustas bellorum suscipiendorum rationes ac causas, utpote quas passim per omnia capita aliquatenus attigimus.

V. 1. Metum ergo ex vicina potentia non sufficere supra diximus. Ut enim justa sit defensio, necessariam esse oportet, qualis non est nisi constet non tantum de potentia sed & de animo, & quidem ita constet ut certum id sit ea certitudine quæ in morali materia locum habet.

2. Quare minime est probanda eorum sententia, qui justam belli causam statuunt, si vicinus nulla pactione impeditus in suo arcem faciat, aut munitionem aliam quæ damnum aliquando dare possit. Nam adversus tales metus contrariæ in suo munitionis & si qua sunt similia remedia quærenda sunt, non vis bellica. Injusta igitur bella Romanorum in Philippum Macedonem, Lyfimachi in Demetrium, ni alia causa adfuit. Valde mihi placet Taciti illud de Cauchis; *Populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitia tueri, sine cupiditate, sine impotentia: quieti, secretique: nulla provocant bella nullis raptibus aut latrociniis populantur: idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quod ut superiores agant non per injurias assequuntur, prompta tamen omnibus arma, ac, si res poscat, exercitus: plurimum virorum equorumque, & quiescentibus eadem fama.*

Zonaras.
Pausan.
l. I.

C O M M E N T A R I U S.

TRactata a nobis hæc quaestio §. 17. cap. 1. atque ibidem metum ex nuda vicina potentia nunquam justam belli suscipiendi causam dici posse demonstravimus, adeo ut ne quidem belli suscepti alia ex justa causa, protrahendi, donec imminutafit, justam causam præbeat; vid. quæ ibi annotavimus. Posset fortasse reponi, quod suadeat prudentiæ civilis ratio, ut potius in tempore præveniamus periculum imminens, quam post vulneratam causam remedium quæramus; quippe nullis indiciis exstantibus, quæ nos certiores faciunt, vicinum sua potentia in nostram perniciem & damnum abutendi habere animum, non ob metum aliquem fictum & vanum rei incertæ, priores arma corripere & vim inferre vicinis licet. Nulla enim justa defensio, nisi necessaria, qualis non est ea, quæ fingitur potius, quam revera adest, ob metum, cui vicina potentia causam præbuisse allegatur. Itaque quamdiu ex aliis indiciis non perspicitur animus nocendi potentis vicini, cum quo nunquam fidelem societatem esse Phædrus testatur, vetat tamen eum oppugnare recta ratio sive naturæ & gentium jus; qua autem ratione intentionem & hoc animi arcanum detegi commode potest, diximus §. 17. cap. 1. ad quem lectorem remittimus. Eduntur aliquando signa & indicia, quæ omnium incurrunt oculos, ex quibus satis aperte nocendi alterius animum colligimus, quorum in numero non absque ratione collocavimus vicinos sine justa causa debellandi licentiam, fines imperii propagandi vel ambitiosæ gloriæ captandæ, vel explendæ aviditatis causa. Quippe cum ejusmodi belli suscipiendi causæ nunquam deficiant, justus sane

metus, quem capimus ex præsentia ejus, qui nullam aliam ob causam vicinos bello invadunt: quo enim debellando vicinos ejusdem crescit potentia, eo magis accrescit metus, ne & remotiore vicino subactò & everso, ad nos quoque calamitas deveniat. Unde prudentia docet, ut in tempore eum præveniamus, & junctis viribus tanquam communem hostem oppugnemus, antequam debellatis finitimis ad eam creverit ejusdem potentia magnitudinem, ut ei resistere impares simus. Verum, ut dicere incepimus, requiritur hic actus præcedens, ex quo luce meridiana clarius apparet nocendi animus. Itaque non sufficit solus metus potentæ, sed debet cum eo hic nocendi animi indicium concurrere. *Incerta quidem periculi suspicio id quidem suadere potest, ut mature tibi præsidia circumponas: non jus facere, ut prior vim adhibeas, ne ad hunc quidem finem, ut realem, quam vocant, cautionem, de non offendendo alter præstet, ait Pufend. lib. 8. cap. 6. Ceterum posita justa bellandi causa, gliscens nimium vicini potentia in deliberationibus super bello magnum momentum habet, cum experientia compertum sit, plerisque una cum viribus etiam dominandi libidinem crescere, idem inquit. Quippe non semper expectandum donec ipso actu invalerit, sed præveniri potest, si modo ad actum proximum pervenerit: unde Alberic. Gentil. de jur. bell. lib. 1. cap. 14. Defensio justa est, quæ prævenit pericula jam meditata & parata; etiam & nec meditata, sed veri similia & possibilis; neque tamen ultimum hoc simpliciter: aut dicerem justum, dare operam bello huic, statim atque aliquis fieret potens minus, quod*

non dico. Quid enim si Principi alicui potentia isthac augetur successibus, electionibus? Num in bello eum turbabis, quia periculo tibi esse ejus potentia potest? Aliud addendum pro justitia. Recte itaque Auctor eorum sententiam improbat, qui justam belli causam statuunt, si vicinus nulla pactione impedius suo in territorio arcem faciat, vel id genus alia sibi munimenta comparat, quibus fines adversus omnem hostilem invasionem ac impetum tueri potest. Natura enim cuique facultatem & libertatem con-

cessit propriæ securitati omnibus mediis inferre & consulere: potest enim alter sibi quoque talia remedia querere, quibus se in securitatem asserere valet: natura vetat naturalem libertatem alicui eripere, modo non in alterius damnum ea abutimur, vel abuti velle ex signis & indicis certis constat: hisce enim cancellis circumscribitur, quos egredi non licet, quin alter jus & facultatem ex ejusmodi abusu nanciscatur eam coercendi vi & armis, prius tentatis lenioribus remediis.

VI. Nec utilitas par jus facit cum necessitate.

VII. Ita ubi laxa est matrimoniorum copia, negatum aliquod matrimonium causam bello præbere non potest: qualem olim Hercules arripuit in Eurytum, Darius in Scythas.

VIII. Nec magis mutandæ sedis amor, ut paludibus & solitudinibus relictis solum fecundius possideatur: quam Germanis veteribus bellandi causam fuisse ait Tacitus.

Hist. IV.

IX. Æque est improbum, inventionis titulo sibi vindicare ea quæ ab alio tenentur, etiamsi is qui tenet sit improbus, de Deo male sentiens, aut hebetis ingenii. Nam inventio est eorum quæ nullius sunt.

Vit. de Ind. rel. l. n. 31.

C O M M E N T A R I U S.

Utilitati par cum necessitate jus in res alienas dare impudens foret, inquit Pufendorfus, præsertim cum re vera humano generi inutilissimum sit futurum id juris introduci, ut, quod mihi utile videtur, alteri etiam invito possim per vim eripere. Nam in me quoque eandem licentiam alii sibi assererent, quam ipse in eosdem sumo. Quippe non a ratione alienum, ut quod quisque juris in alium sibi vindicat, quasi ex naturali libertate sibi competentis; eodem ipso jure alii uti concedat, quoniam natura sibi æquales, æquali gaudent libertate ac facultate. Convenit hæc agendi & cum sui similibus vivendi ratio cum Carneadis Philosophi opinione, quam §. 5. prolegom. refutavimus, qui juris mensuram utilitate atque appetitu determinabat, utilitatem matrem justitiae & æqui existimans, & proinde homines pro utilitate jura varia sanxisse, unde nec injustum quod utile; quidquid igitur utilitatis consequendæ ac promovendæ ratio suadet, illud suscipere justitiæ non videtur repugnare; non frustra enim tam vehemens studium innatum naturæ humanæ, quo fertur ac quasi rapitur homo ad utilitates suas: cum quisque sibi proximus sit, videntur omnia propter semetipsum expendenda; verum hæc rationes nullo fundamento subnixas demonstravimus *dist. loc. prolegom.* Sic ubi laxa est matrimoniorum copia, ob matrimonium negatum juste bellum suscipitur; imo §. I. cap. I. negavimus mulierum penuriam Romanis fuisse justam illas a finitimis rapiendi causam, licet antea connubia petissent, cum sit voluntatis & libertatis naturalis, non neces-

sitatis matrimonium inire, præsertim cum innumera incommoda & molestiæ comitari soleant illum statum, quæ cuique declinare permittit naturalis libertas. Quamobrem injusta Romanorum arma adversus finitimos natas vi & injuria raptas repetentes statuimus *dist. loc.* Fateor haud diu consistere posse civitatem vel cœtum aliquem, nisi de nova progenie sibi prospiciat, & posteris demortuorum locum occupent; nulla autem spes prolis, ubi mulierum penuria, qua laborans Romana non ita pridem excitata civitas, quasi necessitate exigente, cunctis tentatis remediis, necessum habuit dolum & astutiam, tum etiam vim adhibere ad rapiendas virgines prolis procreandæ causa, quas frustra per preces & ambitionem sibi petissent. Verum nullo jure populi vicini ac circumjacentes nationes obligatæ mihi videntur, quo tenerentur suas operas ac filiarum usuram concedere, ut ex iis sibi posteros quærerent, Romanæ gentis conservandæ ac tuendæ causa: quod a finitimis ac vicinis populis impetrare non poterant, potuissent idem apud longius remotas ac distitas gentes tentare, sponte enim ibidem sedes suas collocaverant; Romanam vero gentem condere & fovere nulla cogebat juris vel necessitatis ratio externas nationes, quæ non frustra tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant; quamobrem suadebat propriæ conservationis ratio & civilis prudentia, ne proprium interitum accelerarent, ipsis subministrando succrescendi media, quæ absque injuria denegare poterant. Nec magis

justa aliena invadendi causa cupiditas melioris sedis, qua injusto contra Indos usu sunt Hispani titulo: idem dicendum de inventione rerum ab aliis occupatarum; inventio enim est eorum, quæ in nullius dominio sunt: qui enim improbus, vel hæreticus, etiam sine Deorum sensu, capax tamen est eorum, quæ sunt juris naturalis; atqui jus naturale dominium eorum, quæ nullius sunt, primo occupanti tribuit; ergo & ii populi, qui terras occuparunt, cujus in visceribus magnam auri & argenti invenerunt copiam, ejus dominium justo sibi acquirunt titulo, cujus incapaces eos reddere nequit, uti dictum, improbitas: qui autem dominii acquirendi capax, ille quoque jus habet semel acquisitum retinendi quamdiu vult, nec ei invito auferri potest ob ejusmodi vitium. Quod enim alterius est sine pacto vel consensu suo in potestatem vel dominium terii transire nequit: Quemadmodum rerum occupatione acquiritur, ita derelictione amittitur; derelictio enim est indicium, quo quis testatur rem derelictam se non amplius in numero rerum suarum habere velle, & proinde redit ad priorem statum, id est, fit

nullius, unde iterum primo occupanti cedit. Quamobrem nullo ejusmodi prætextu Hispani tanquam larva insatiabilem auri atque argenti sitim obtegere potuere, quæ potissimum in causa fuit, quod illam expeditionem adversus Americanorum populos susceperunt. Non fugit me longe aliam præ se belli suscepti tulisse causam, scilicet studium propagandæ religionis & convertendi populum idololatriæ tenebris involutum ad veri Dei cultum; sed aliam causam in lingua promptam, aliam in pectore clausam circumferebant, scilicet impium lucri furorem: auri argentique & aliena rapiendi aviditas, non pietas, & religionis studium bellum suadebat. Annotavimus cap. 20. religionem & fidem non vi & armis intrudi, sed instillari & infundi hominum animis, cooperante divino Spiritu; neque suadent doctrina Christiana eam vi & armis propagare, multo minus spoliare bonis ac facultatibus quasi jure belli devictos male de Deo sentientes concedit: non licet jure belli uti in eos, adversus quos belli gerendi nulla justa causa.

X. 1. Neque ad dominium requiritur aut virtus moralis, aut religiosa, aut intellectus perfectio: nisi quod hoc videtur posse defendi, si qui sint populi omnino destituti a rationis usu, eos dominium non habere, sed ex caritate tantum iis deberi quæ ad vitam sunt necessaria. Nam quæ alibi diximus de sustentatione dominii, quam pro infantibus & amentibus facit jus gentium, ad eos populos pertinet cum quibus est pactorum commercium: tales autem non sunt populi si qui reperiuntur toti amentes, de quo merito dubito.

2. Male ergo Græci Barbaros ob morum diversitatem, forte & quod ingenio cedere viderentur, hostes sibi quasi naturaliter dicebant. Quatenus autem ob peccata gravia & naturam aut societatem humanam impugnantia, auferri dominium possit, alia est quaestio, & modo, cum de pœnarum jure ageremus, nobis tractata.

C O M M E N T A R I U S.

Dominium acquirendi & retinendi capacem diximus eum, cap. 3. §. 6. qui voluntate & intelligentia sive ratione præditus est, fundatur enim in libero arbitrio sive voluntate libera, qua quis significat per actum exteriorem, se habere animum aliquid pro suo habendi vel non. Dominium enim supponit actum præcedentem, quo res interveniente apprehensione separatur a communione, cujusmodi actus provenit a mentis discursu, sive ab animo sibi rei alicujus dominium acquirere cupiente: quippe, ut ibidem annotavimus, includit ratio dominii cum acquirendi tum acquisiti potestatem liberam & ordinationem in finem aliquem. Unde Lessius: *Quod soli creatura rationali dominium*

competat, eo est, quia fundamentum omnis dominii est intellectus & libera voluntas, quæ soli rationali naturæ insunt, &c. Quamobrem qui rationis usu destituuntur, nec voluntatem nec animum acquirendi dominii habere videntur: unde concludit Auctor, si qui sint populi omnino destituti rationis usu, eos dominium non habere, sed ex caritate tantum iis deberi quæ ad vitam tuendam necessaria sunt. Verum ubi nam terrarum gens vel natio existit, quæ plane omni rationis usu caret; sunt quidam populi crasso sub aere nati, & proinde hebetioris ingenii ceteris; verum quemadmodum pietas, prudentia vel sapientia non reddit aliquem dominii capacem, (modo rationis usus aliquis adsit,)

Vid. de bello. n. 5. 6. 7. 8. Id. l. II. n. 18. Plato de Repub. l. II. c. 3. Eurip. Hecuba. Liv. l. xxxi. Iso. Parnath. Hoc libro c. xx. §. 40.

adfit,) ita nec, qui minus ingenio ceteris possunt, statim ejus incapaces habendi. Quamobrem nullo jure ob usum rationis imperfectiorem dominio privari possunt. Vid. quæ statim *dict. cap.* annotavimus. Domini enim capax homo, quia animal rationale: ubi itaque rationis usus, quamvis exiguus, ibi & domini adquirendi & retinendi justus titulus. Quænam vero annales vel historiarum testantur, integras alicubi inveniri gentes ac nationes omni plane rationis usu destitutas; atqui nusquam in toto orbe ejusmodi existat exemplum; ergo frustra quaeritur, quid juris competeret in illos amentes & omni rationis usu destitutas nationes ac gentes.

XI. Sed nec libertas, sive singulorum sive civitatum, id est *δουλονομία*, quasi naturaliter, & semper quibusvis competat, jus bello præstare potest. Nam libertas cum natura competere hominibus aut populis dicitur, id intelligendum est de jure naturæ præcedente factum omne humanum, & de libertate *ἢ εἰρήνη*, non de ea quæ est *καὶ ἐναντιότης*, hoc est ut natura quis servus non sit, non ut jus habeat ne unquam serviat: nam hoc sensu nemo liber est. Quo pertinet illud Albuti: *Neminem natum liberum esse, neminem servum; hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam.* Et Aristotelis illud: *νόμος τὸ εἶναι δούλον ἄνθρωπον, τὸ δὲ ἐλευθέρου: e lege venisse ut alius esset liber, alius servus.* Quare qui legitima causa in servitutem sive personalem sive civilem devenerunt, contenti sua conditione esse debent: ut & Paulus Apostolus docet. *Δεῦτε ἐκλήθησθε, μὴ σοι μελέτω. Vocatus es ad servitutem, ne id tetorqueat.*

C O M M E N T A R I U S.

HOMINES natura liberi nascuntur, id est, sui juris: quippe cum sibi homines, quia ejusdem conditionis ac status participes, æquales, alter alteri servire nequit; ejusmodi enim servitium includit inæqualitatem, unde status hominis naturalis est status libertatis, quia ibi nec personalis nec civilis servitutis nomen obtinet, nisi quatenus liberi nati parentum imperio subiecti; verum & illud evanescit imperium, ubi ad proveciorem ætatem pervenerunt liberi & egressi domo paterna sibi ipsi familiam constituerunt, vel saltem victum & amictum propria industria & labore quaerunt. Verum quamvis natura liberi nascamur, juri tamen naturali repugnat, ut quandoque a statu naturali, id est, libertatis, in servitutem vel personalem vel civilem transeamus, vel per spontaneam subjectionem, vel violentam, justam tamen & rationi convenientem. Civilis autem ejusmodi subiectio, imprimis quæ fit per spontaneam coalitionem in societatem civilem, proprie servitus vocari nequit, nisi quatenus alieno magis quam proprio arbitrio vivere oporteat, tum etiam obsequi alieno imperio alligati simus, & proinde nec agere licet quod velimus, sed quod leges ac jura, quæ sunt summi imperantis iussa & mandata, agere permittunt; qua ratione libertas non tollitur & in servitutem mutatur, sed circumscribitur, atque libertatis usus attemperatur ad naturam & constitutionem status illius adventitii, qui est status civilis. Nec refert sub qua regiminis forma vivimus: eadem enim ubique subjectionis natura & vis imperii; itaque ut non magis servilis sit conditio civium unius imperio quam plurimorum parentium. Vid. *annot. ad lib. I. cap. 3. §. 12.* Violenta subiectio, quæ fit jure belli, magis ad servilem conditionem videtur propius accedere, iusta tamen, & proinde ferenda, quia jure belli imposita: in eos enim, qui bello devicti atque in potestatem redacti, servile quasi imperium obtinemus, ita ut & personæ & bona dominio victoris cedant. Jure enim gentium receptum, ut bello capta victorum sint, teste Aristotele *I. polit.* ac proinde in victoris potestatem ac dominium transeunt, de quibus pro lubitu disponendi facultatem habent. Quamobrem Imperatores vendere solebant captivos, quos occidere potuissent, ac per hoc servare, unde & servi appellati; §. 3. *Inst. de jur. person.* quippe, ut inquit Seneca *in Troad.* *Lex nulla captio parcis, aut penam impedit.* Qui vero ex his nascuntur, servilem conditionem sequuntur. Est quoque & alia servitus personalis, quæ voluntaria, scilicet si quis ad pretium participandum se venundari passus est; iusta & hæc servitus: notandum enim libertati quemque posse renunciare; natura quidem liberi nascuntur homines, verum eam tueri est voluntatis, potest quis huic favori & commodo renunciare; non vetat natura servitutem iusta & legitima ex causa introducere, sed vetat ea ad servitutem & crudelitatem uti. Imo quorundam hominum natura ita comparata est, ut nati quasi ad servitutem videantur; quamvis tamen invitati hanc ob rationem in servitutem redigi vetent jura, ut alibi annotavimus. *Nequaquam enim aptitudo naturalis ad imperandum alicui statim dat imperium in eum, cui*

a natura est ingenium aptum: nam homines libertate ex aequo gaudent; cujus diminutionem ut patitur, necessum est, ut ipsorum consensus expressus vel tacitus aut interpretativus accedat, aut aliquod ipsorum factum, quo aliis jus facit questum, eandem vel irritis eripiendum, ut inquit Pufendorf. lib. 3. cap. 2. §. 8. Non pugnat itaque servitus cum jure naturali seu gentium, imo nec juri divino, ut videre est Exod. 21. & Levit. 25. Quamobrem qui legitima ex causa in servitutem sive personalem sive civilem devenerunt, contenti sua conditione esse debent, ut ait Auctor. Verum hodie inter Christianos vix locum sibi vindicare videtur servitus, nisi quod apud nonnullos populos quædam adhuc præsci juris hujus vestigia existant; inter moratioris vero nulla servitus personalis in usu, scilicet talis quæ jus vitæ & necis tribuit, tum etiam perpetuo nexu eos eorumque liberos devincit dominis ad præstanda servitia. Apud Polonos nobiles in suos rusticos, quos Kinethones & Clophos vocant, absolutum habent imperium ac jus vitæ & necis, frustra per leges servili & miseræ turbæ consulere volentibus Regibus, ut annotavit vir doctissimus Henricus Christianus Henninius epistol. itinerar. Jacobi Tollii 2. ad celeberrimum & eruditissimum Virum Johannem Georgium Gravium. Servitutem civilem nullam legitimam agnosco, nisi quod bello victis duriores leges præscribi possint, & eorum vivendi ac agendi libertas arctiores intra cancellos coerceri, quam eorum, qui sponte in civilem societatem convenerunt: maxime enim differt imperandi ratio a dominio herili, & obsequii necessitas a conditione servili. Non me fugit Reges ac Principes dominandi libidine ducti, a vera illa imperandi ratione sæpius desciscere, & cives ac subjectos duriori aliquando tractare modo quam oportet: fateor nihil magis exosum iis, quam

libertatis nomen, qui sibi absolutum & nullis cancellis circumscriptum imperium in subjectos arrogare cupiunt: quamobrem eam diminuendi, quantum possunt, nullam prætermittunt occasionem, ita ut tandem vi & armis ad eum statum redacti cives, qui non multum a conditione servili differt. Unde imperii fundamenta & civitatis statum evertere, leges infringere, ut eorum beneplacita & arbitria pro legibus habeantur, populi jura & commoda irrita reddere, atque ita populum ad injustam servitutem redigere summa ope nituntur; sed hoc potius Tyranni quam boni Principis dicat officium, cui impune, id est, salva conscientia obsequium denegatur, imo jure servitutis jugum excuti posse disputavimus dissert. de sanct. summ. imper. civil. Nulla nobis societas cum Tyrannis, sed potius summa distractio est, neque est contra naturam spoliare eum, si possis, quem honestum est necare; atque hoc genus pestiferum atque impium ex hominum communitate exterminandum est, ut inquit Cicero 3. officior. cap. 6. Sed lento gradu ad extrema ejusmodi remedia perveniendum existimo: quamobrem satius est pati, ut libertati aliquid detrahatur, quam ut ob ejusdem diminutionem statim ad arma convolare, & Principi legitimo resistere parati simus: habent enim sua quoque vitia Principes atque homines ceteri: ejusdem namque naturæ & conditionis naturalis participes, & hinc imbecillitati humanæ aliquid condonandum. Quemadmodum sterilitatem aut nimios imbres & vetera naturæ mala, ita dominantium vitia toleranda suadet Christiana patientia & charitas. Vitia erunt donec homines, sed neque hac continua, & meliorum interventu pensantur, ut inquit Tacitus libr. 4. hist. cap. 74. Docet Christiana doctrina, ut non solis bonis & æquis, sed & duris dominis subjecti simus.

XII. Neque minus iniquum armis subigere aliquos velle, quasi dignos qui serviant, quos naturaliter servos interdum Philosophi vocant. Non enim si quid alicui est utile, id statim mihi licet ei per vim imponere. Nam his qui rationis habent usum libera esse debet utilium & inutilium electio, nisi alteri jus quoddam in eos quæsitum sit. Infantium plane alia est ratio, quorum regimen, cum ipsi jus exercendæ ἀνομιαν actionumque suarum moderandarum non habeant, occupanti & idoneo natura concedit.

COMMENTARIUS.

Vict. de
Ind. n. 24.
Ayala de
jure belli,
lib. 1. c. 2.
n. 29. Co-
var. c.
peccatum.
p. 2. §. 9.
n. 5. &
seq. Ad
L. Hostes.
D. de ca-
pitivis. L.
ἀξιώσις.
ad L.
Rhod.

Statim diximus naturalem aptitudinem ad imperandum nemini facultatem tribuere, imperium sibi in alios natura & conditione æquales arripiendi vel vindicandi, absque illorum consensu vel expresse vel tacito. Cum natura omnes homines æquales produxerit, servitus autem citra inæqualitatem intelligi nequeat; (nam servi utique est agnoscere superiorem; ad libertatem autem non requiritur habere inferiorem, sed sufficit

superiori non esse subjectum:) ideo omnes homines naturaliter, citra antegressum factum humanum, liberi intelliguntur. Habilitas autem naturalis, seu presentia earum qualitatum, quæ ad statum aliquem requiruntur, non confestim aliquem in eo statu collocat. Non statim est Rex aut Dux, qui imperio est dignus, aut exercitui regendo aptus: uti optime disserit celeberrim. Pufend. lib. 3. cap. 2. §. 8. Non inficior, qui ingenio & prudentia

dentia pollent, a natura quasi manu formati videri, ut ceteris, qui hebetioris sunt ingenii, imperent atque dominantur: verum ex eo nullo jus ipsis acquisitum censeretur sibi ejusmodi imperium vindicandi in æquales jure & conditione, id est, libertate eadem naturali gaudentes: jure enim naturali omnes liberos nasci, testatur Ulpianus l. 4. ff. de just. & jur. quæ mihi invito auferri magis nequit, quam cetera bona, quorum dominium justo titulo acquisitum. Quemadmodum autem translatio domini, sic etiam libertatis renunciatio, quæ fit

alterius imperium in semetipsum constituendo & agnoscendo, pendet a cujusque voluntate & liberrimo consensu. Aliud dicendum de infantibus, quos quamdiu semetipsos regere non possunt, natura ipsa alterius ad regendos eos idonei arbitrio & potestati subicit, & quidem iis, qui sanguine proximi sunt, quibus deficientibus, natura curam eorum unicuique injungit: quæ subjectione non adimitur ipsis libertas, verum tantum ejus exercendæ jus, donec semetipsos regere possunt.

XIII. 1. Vix adderem stultum esse titulum quem quidam tribuunt Imperatori Romano, quasi ipse etiam in remotissimos & incognitos hætenus populos jus imperandi habeat, nisi Jurisconsultorum diu Princeps habitus Bartolus hæreticum ausus esset pronuntiare qui id negat; nimirum quia & Imperator interdum se mundi dominum vocet, & in sacris literis imperium illud, quod Romaniam posteriores scriptores vocant, appelletur *τῆς οἰκουμένης* nomine: qualia sunt & illa:

Orbem jam totum victor Romanus habebat,

multaque similia per complexionem, aut excessum, aut excellentiam dicta: quippe cum & in iisdem sacris literis sola Judæa sæpe veniat nomine *τῆς οἰκουμένης*. Quo sensu accipiendum dictum vetus Judæorum, medio telluris sitam urbem Hierosolyma, id est in medio Judææ, sicut in medio Græciæ Delphi similiter dicti orbis umbilicus. Neque est quod quemquam moveant Dantis argumenta, quibus probare nititur Imperatori jus tale competere, quia id humano generi expediat. Nam commoda quæ adfert, suis compensantur incommodis. Ut enim navis aliqua ad eam magnitudinem pervenire potest quæ regi nequeat, sic & hominum numerus & locorum distantia tanta esse, ut unum regimen non ferat.

Luc. II.
Arist. VII.
Pol. IV.
Silv. verb. Bellum.
P. I. n. 21.
Covar. loc. citato.
n. 9.

2. Deinde vero concessio hoc expedire, jus imperii non sequitur, ut quod nisi ex consensu aut pœna nasci nequit. Ne in omnia quidem quæ olim fuere populi Romani, Imperator Romanus jus nunc habet. Multa enim ut bello quæsitæ, ita bello amissa sunt; alia pactionibus, alia derelictione in aliarum gentium aut regum jus transferunt. Quædam etiam civitates olim plane subditæ, postea tantum ex parte subditæ, aut tantum inæqualiter fœderatæ esse cœperunt. Nam omnes hi modi aut amittendi aut mutandi juris non minus adversus Rom. Imperatorem quam adversus alios valent.

C O M M E N T A R I U S.

Merito stultum titulum Auctor dicit, quem Imperatori Romano nonnulli DD. tribuunt, quasi tanquam totius mundi dominus in remotissimos populos & ad ultimas terrarum plagas, dissitas gentes ac nationes imperium sibi

vindicare posset; quippe præterquam quod hodie nullus Imperator Romanus, nisi titulo tenus, ut *dissert. nostr. de ortu & interitu Roman. Imperii* demonstravimus; ita orbis imperium Romani nunquam habuerunt, & vix mihi videtur

Bbbbb

detur hoc argumentum aliqua indigere ulteriori probatione, atque ea, quam ex veterum monumentis ibidem adduximus, & præsens imperii Germanici facies testatur. Vellem equidem scire quo titulo illud teneret; quippe oportet vel occupationis, vel delationis, vel successione titulo, vel belli jure ad illum pervenisse. Occupatione quidem acquiruntur loca possessoribus vacua, sed ne utquam in homines imperia & dominia, utpote quæ, ut statim diximus, absque consensu non transeunt in alium. Nec etiam communi consensu ipsi delatum; quippe nec ex veterum monumentis constat; nec etiam per traditiones ad nos perlatum, quod nunquam universæ mundi nationes vel in unum locum convenire possent, vel per literas conveniri, ut unum eligerent Monarcham, qui totius orbis imperium teneret. Et si conveniri potuissent, non facturas illud fuisse verisimile, propterea quod ejusmodi Monarchia universalis non expedit singulis, quodque unus Monarcha impar moderando tam amplo & vasto imperio. Cum enim tam vastum imperium est quasi compages diversorum membrorum, & veluti corpus ex diversis membris constans, cujus Princeps est anima, quæ nisi vim suam communicare potest omnibus partibus, bene constitutum dici nequit corpus, una aliqua parte destituta illa influentia, sine qua esse nequit apta ad faciendum officium suum: verum quemadmodum non potest quævis anima quantumcunque animare & vivificare corpus; & proinde quorumcunque natura constantium præfinita est methodus & mensura: neque enim formica ad hominis proceritatem augeri potest, neque homo ad illam quæ est elephantis; sic neque Princeps calore suo totam potest Rempub. nationibus ac regionibus vastissime dispersam fovere, ut valeat, quæ, quaque in provincia fiunt, nosse, emendare, corrigere ac disponere: unus namque non potest undecunque urbis nuncios brevi tempore suscipere, neque quocumque gentium prætores suos, ministrosque alios dimittere, & quæ ubique fiunt castigare; imprimis si in mora periculum: imo neque ejus metus ad tam vasta locorum spatia potest pertingere. Potestas igitur cum sit propter usum, si usus amplissimæ hujus potestatis non sit possibilis, fit, ut vana fuerit talis institutio, uti differit Vasquius *lib. 1. controuv. cap. 20.* Cum autem nunquam unius ejusdemque imperio paruerit terrarum orbis; ergo nec successione titulo Imperator potuit illud acquirere, posito quod sit Imperator Romanus non titulo tenus, sed jure & effectu. Nec etiam belli jure; quippe quamvis magnam orbis partem Romani suæ adjecerint ditioni, attamen universi orbis imperium acquirere ipsis impossibile fuit, tum propter loca accessu difficillima, tum etiam quia incognita ipsis; novus enim Indorum orbis plane tum incognitus; cum autem ad acquirendum

dominium requiratur animus & voluntas, oportet ut præcedat voluntatem notitia. Vid. plures rationes apud Vasquium *dist. loc.* quas hic adducere non operæ pretium duximus. Propter quod mihi videtur hominem mentis compotem vix posse adduci, ut ab omni ratione alienam hanc opinionem amplecteretur. Non inficior Imperatorem mundi dominum vocari, quo denotatur illa mundi pars, quæ suo parebat imperio. Præterea, ut ait Vasquius, illa verba tantum enunciative & narrative prolata, quæ non intelliguntur quidquam definire. Cui etiam accedit, quod quidem se mundi dominum esse dicat, maris vero dominum ad se pertinere ipse neget; *lex autem maris est*, inquit, quomodo autem mundi imperium absque maris dominio intelligi potest? Quippe unum includit alterum. Quamobrem dum maris sibi dominum esse negat; ergo nec mundi dominum se eo sensu, de quo disputavimus, sibi vindicat. Nam ut argumentatur Vasquius: *Si totius mundi dominus foret; ergo & maris: præsertim cum eas regiones, quæ ultra æquora, citra maris transfretationem, gubernari nequirent; sicque æquoribus non secus, quam terris ut præfesset, necesse esset, qui se mundi dominum jactabat, si intelligeret de universis mundi orbibus & regionibus.* Non inficior Romanum imperium ejus fuisse amplitudinis, majestatis, potestatisque, ut orbis vel mundi appellationem mereretur, verum quam vastum & amplum fuerit imperium, suo tamen ambitu non universum orbem complecti potuit: constat enim, Augustum nec Gothis, nec Armenis aut Indis imperitasse. Quamobrem, cum inquit Evangelista *Luc. cap. 2. ab Augusto exiisse edictum, ut describeretur universus orbis*, intelligi debet de universo populo possessionis sive dominii ejus, ut vertit Syrus interpres, *πᾶσαν τὴν οἰκουμένην*: hac enim voce non semper universum orbem significari colligi licet ex *Actor. 11. 28.* ubi propheta de fame per totum mundum, quæ videtur esse eadem, quam prædixit Christus *Matth. 24. 7.* Quamobrem ad solam Judæam pertinuit. Sic Minos Cretam, cuius Rex erat, vocat *suam orbem*, apud Ovid.

Certe ego non patiar Jovis incunabula Creten,

Qui meus est orbis, tantum contingere monstrum.

Sic Plin. *hist. nat. lib. 12. cap. 12.* utitur voce orbis ad significandam regionem: *In nostro orbe proxime laudatur Syriacum.* Uti observavit vir doctiss. Johann. Clericus in *annot. suis ad Novum Testamentum.* Nec etiam alius orbis Romanus describi potuit, quoniam constat apud Indos, & alias nationes liberas neminem tunc temporis fuisse, qui pro Romanis jus diceret. Describendæ erant provinciæ Romano imperio adjectæ & subditæ, relatis singulorum capitibus in tabulas.

Apostolus aperte dixerit eos qui extra Christianismum sunt judican-^{seq.}
 di sibi jus non esse: *τι γὰρ μοι τὸς ἕξω κελίειν*; 1 Cor. v. 12. Et quod jus ^{Ayala}
 Apostolis judicandi competiit, quamquam etiam ad res terrenas suo ^{l. 1. n. 29.}
 modo pertinebat, erat tamen cœlestis, ut ita dicam, non terre-
 stris ingenii, exercendum scilicet non per arma & flagra, sed per
 verbum Dei generaliter propositum, & ad circumstantias peculia-
 res aptatum, per sigillorum divinæ gratiæ exhibitionem aut nega-
 tionem, prout cuique conducirer: postremo loco etiam per vin-
 dictam non naturalem sed natura ipsa superiorem, ac proinde a
 Deo procedentem: qualis in Anania, Elyma, Hymenæo, & aliis
 apparuit.

2. Christus ipse, a quo omnis potestas ecclesiastica fluxit, & ^{Joh.}
 cujus vita exemplar est Ecclesiæ, qua talis est, propositum, ne ^{xviii.}
 gavavit regnum suum esse de hoc mundo, hoc est, ejus naturæ ^{36.}
 sunt cetera regna: addens, alioqui futurum fuisse ut more aliorum ^{Vid. Patr.}
 regum opera militum uteretur. Nunc vero etiam si legiones voluif-^{Dam. l.}
 set poscere, poposcisset non hominum sed Angelorum, ^{xv. epist.}
 xxvi. 53. Et quicquid fecit pro jure suæ potestatis, id fecit non hu-^{9.}
 mana sed divina virtute, etiam tum cum nundinatores e templo ^{Bern.}
 ejecit. Flagrum enim tum quoque divinæ iræ erat signum, non ^{epist. 221.}
 instrumentum; ut alias sputum & oleum signum medendi, non re-
 medium. Augustinus ad indicatum Johannis locum: *Audite ergo Judæi*
& Gentes: audi circumcisio: audi præputium: audite omnia regna terrena: non
impedio dominationem vestram in hoc mundo: regnum meum non est de hoc mun-
do. Nolite metuere metu vanissimo, quo Herodes ille major cum Christus na-
tus nuntiaretur exparit, & tot infantes, ut ad eum mors perveniret, occidit,
timendo magis quam irascendo crudelior. Regnum, inquit, meum non est de
hoc mundo. Quid vultis amplius? Venite ad regnum quod non est de hoc mun-
do: Venite credendo, & nolite scire metuendo.

3. Episcopo inter cetera interdicit Paulus ne percussor sit, 1 Tim.
 III. 2. *ἀνάγκη κερταίν*, imperare imposta necessitate, ea scilicet quæ ex hu-
 mana vi proficiscitur, regum esse non Episcoporum, dixit Chry-
 sostomus. Et alibi: *Non est nobis data potestas ut auctoritate sententiæ* ^{Ast. Ap.}
 (tales scilicet quæ jus exsequendi per manum regiam, aut milita-^{hom. 111.}
 rem, aut juris qualiscunque humani ademptionem in se contineat) ^{epist. ad}
cohibeamus homines a delictis: Et Episcopum officio suo fungi ait ^{Tis. hom.}
ἢ βία ἢ ^{1. ep. 1.}
μῦρον, ἀλλὰ πείθοντες, non cogendo, sed suadendo. Et ex his quidem satis ap- ^{ad Thess.}
 paret, Episcopos, qua tales sunt, jus regnandi in homines huma-^{hom. iv.}
 no more nullum habere. Hieronymus regem & Episcopum com-^{de sacerd.}
 parans: *Ille nolentibus præest, hic volentibus.* ^{Lib. 11.}

4. An vero reges ipsi iis qui Christianam religionem rejiciunt,
 arma quasi pœnæ nomine inferre possint, supra capite de pœnis a
 nobis disquisitum est quantum instituto sufficit.

COMMENTARIUS.

HOc jus Romani scriptores ecclesie sive ejus capiti Papæ vindicare maxime elaborarunt, cujus in manu & terrestrem gladium & cœli claves collocant, ad significandum non spirituali duntaxat, sed & temporali potestate armatum esse, cui cedere necessum habent omnes ceteræ potestates humanæ, Imperatores, Reges, Principes atque summi magistratus tanquam totius mundi dominò atque arbitro, non solum quoad spirituales, sed etiam temporalem jurisdictionem: unde sibi non erubescit summum imperium, imò & dominium eminens in omnes duntaxat terras, etiam sibi ignotas, arrogare, ita ut eas benemeritis donare possit, sed etiam idem imperium & dominium sibi vindicat in cetera regna & principatus, quasi ea legitimo possessori auferendi & in alium conferendi potestatem haberet, tanquam in pœnam admissi adversus Apostolicam sedem peccati. Omne autem illud peccati nomine traducitur, quod ambitioni Papæ adversatur, sub quo prætextu summa injuria, tanquam larva justitiæ latet. Hinc Eugenius IV. Papa in literis unionis, quas scribit ad Johannem Paleologum & ecclesias Orientales, pro suo imperio ita loqui ausus: *Definimus sanctam Apostolicam sedem & Romanum Pontificem in univversum orbem tenere principatum, & ipsum Pontificem Romanum, successorem esse Beati Petri Principis Apostolorum, & verum Christi Dei Vicarium, &c.* Hic ejus audaciæ processit Baronius, ut affirmare non erubuerit, *Reges Francorum Papa subditos esse, cujus jura capeffere debeant.* Et Antonius de Dominis: *Ecclesia sub Romano Pontifice non est amplius Ecclesia, sed Respublica quadam humana sub Papa monarchia, tota temporali.* Vide quæ annotavimus cap. 9. §. XI. & dissertat. nostr. de ortu & interitu Imp. Rom. Hinc Pastores Parisienses olim in sua Epistola ad Ludovicum XIII. *Spes est, fore ut Deus aliquando tibi aperiat oculos ad percipiendum, Papam sub specioso nomine ecclesie Romanae monarchiam temporalem edificasse.* Omnem potestatem, quam sibi arrogat Papa & in temporalibus & spiritualibus, meram esse usurpationem, ibidem diximus, eumque nullum posse allegare titulum possessionis suæ, quam quod possidet quia possidet, id est, malæ fidei possessorem se pronunciat. Omnis potestas a Deo si justa & æqua, verum a Diabolo potius Papalis, quia usurpata, tyrannica, & sanguinolenta, humanæ societati perniciosissima: sin enim a Christo ad Petrum devoluta, a Petro vero ad Papam tanquam Ecclesie caput, non potest sibi plus juris arrogare quam datum; quale autem imperium, & qualem potestatem Christus habuerit, testatur ejus doctrina, atque apparet ex Domini nostri testimonio omnem temporalem jurisdictionem ac potestatem abdicantis, dum dixit, *regnum suum non esse de hoc mundo.* Joh. 18. 36. Alioquin

humano etiam auxilio usus fuisset: imo ne quidem terræ sibi pedem esse ait, ubi caput declinaret. Matth. 8. v. 20. Quis ad eas angustias redactum mundi Dominum conspexit unquam; qui pro imperio omnium rerum affluentiam sibi adferri imperare potuisset: Hinc & abscondit se dum eum voluerunt Regem facere. Et alibi testatur, se non venisse in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum: omnem temporalem potestatem & jurisdictionem eo ipso a se removens. Regnum suum in æternum duraturum dixit, teste Elai. cap. 9. Unde sequitur, non habuisse regnum ut reliqui Principes terræ, quod caducum, temporale scilicet & interituum aliquando. *Nam si terrenum esset Christi regnum, quia præter id figura hujus mundi, instabile & caducum esset.* Calvin. in Euang. Johan. cap. 18. v. 36. Posito itaque summum Pontificem Christi successorem esse, nullam utique temporalem jurisdictionem, quam Christus non assumpsit, sibi potest vindicare, & proinde si quam habet, mera est usurpatio, quam proinde nonnulli Imperatores & Reges agnoscere noluerunt. Hinc Fredericus I. Adriano Pontifici, qui imperium tanquam beneficium Imperatorem a sua manu accepisse cum scripsisset, respondit, *se coronam nemini acceptam ferre, excepto Deo & Principibus Germaniæ.* Et Fredericus II. ad Innocentium, *Papam quidem in spiritualibus habere potestatem, peccatores quoslibet posset absolvere & ligare; nisi quæ tamen legi, quod Papa divina vel humana lege concedente posset transferre pro libitu imperium.* Si qua igitur potestas ecclesie, ea est mere spiritualis, nullam habens jurisdictionem vel potestatem temporalem coercendi facinorosos & improbos vi & armis: gladius enim non ecclesie & ejus Antistitibus sed summo magistratui datus. Quamobrem ejus usum interdixit Christus Petro, omnis eorum, qui ecclesie præsunt, testas consistit in docendo, admonendo, suadendo; si qua ecclesie injuria illata, vel imminet, eam vindicandi & depellendi summo magistratui incumbit facultas, quemadmodum & fidei defensio, si qua sunt instituta judicia ecclesiastica, ea proveniunt a potestate politica, est hæc demandata jurisdictio, ad ordinem in ecclesia servandum, iis, qui ejus curam habent, concessa. *Is vero cui mandata est jurisdictio, fungitur vice ejus, qui mandavit, non sua. l. 16. ff. de jurisdict.* Cujusmodi jurisdictioni non inest mixtum imperium, verum tantum est jus dicendi potestas, si qua coercitio adhibenda & vis repellenda, recurrendum ad humanam potestatem. Imò & ipsa sacrorum & religionis cura residet penes magistratum tanquam subjectum commune: hinc olim regia dignitas conjuncta cum pontificia, sic antequam in societatem coalescere cœperint mortales, patresfamilias tanquam familie suæ principes sacra curabant, ut

ut ex Patriarcharum exemplis perspiciamus; unde & primogeniti cujusque familiae tanquam ejus principatui adipiscendo proximi fuere sacerdotes, teste Heidegger. *œconom. patr. exercit. 1. §. 19.* Interjecto vero tempore, cum Principes atque summi magistratus aliis negotiis occupati hisce obeundis ipsi vacare non potuerint, probos & fide integros elegerunt homines, quibus eorum demandarunt curam, reservata sibi ea vel ordinandi vel tuendi facultate. Quidquid itaque juris habeant ecclesiae Antistites, illud omnino referri debet ad potestatem politicam. Vide quæ disputavimus *disputat. de ori. & interit. Imp. Rom. pag. 36. & seqq.* Unde manifestum qui ecclesiae præsumunt vel ecclesiastico aliquo munere funguntur, nullam habere esse jurisdictionem vel potestatem, multo minus in secularem sive politicum magistratum aliquid juris obtinent, ei subiecti tanquam ceteri cives, hujus majestatem & imperium venerari ipsis incumbit: omnem enim animam subiectam ei esse vult Apostolus, nullo hominum genere excepto, nec ipse ei debitam reverentiam & obedientiam præstare, quamvis infideli recusavit: non eximit eos a temporali jurisdictione & potestate munus, quo ornati; quippe conditio, quæ ipsis tanquam civibus & subiectis inhæret, semper potior omnibus ceteris adventitiis. Sic nec Christus recusavit Cæsari dare quæ sunt Cæsaris. Cui etiam accedit, ut dicere incepimus, quod omnis jurisdictio ecclesiastica procedat a potestate politica; & quidquid juris habet ecclesia, concessum sibi a magistratu politico, quasi precario, ita ut quoties lubet illud sibi iterum vindicare possit, vel mutare, vel limitare, prout Reipub. salus exigit: unum enim summum in omni societate civili bene constituta oportet eminere imperium, quo societatis partes sibi invicem quam arctissime devinciuntur, ita ut ab eo omnes ceteræ functiones, tanquam ab origine sua, ad cetera membra & collegia

descendant, vide *dissert. nostr. pag. 44. & 45.* Nequit dari ecclesiae regimen separatum a regimine politico, quasi per se subsistens: repugnet illud ipsum fabricæ societatis civilis, quæ tanquam unum aliquod corpus nequit dividi in partes, quin interire oporteat. Quemadmodum ex partium coalitione componitur totum, ita ex earundem dissolutione collabatur, & idem esse definit quod fuit. Si ecclesia est pars separata ab altera, quæ politica vocatur, vel ei par imperio & jurisdictione, non una, sed duæ efficiuntur societates, duo constituuntur imperia, ita ut in illa insit imperium ecclesiasticum, in hac politicum, utrumque tanquam in subiecto communi. Hujusmodi imperii divisio nequit subsistere cum unitate & concordia, præterquam quod imperium mere spirituale nullius potest esse efficaciam, nisi junctum cum potestate seculari, ad coercendos improbos & immorigeros, ac facinorosos homines, vim & injuriam ei inferre quandoque animum habentes: ubi vero una pars alteri subordinata, sub uno eodemque imperio consociata in unum corpus commode coalescere possunt: vide quæ ibi disputavimus. Unde recte Auctor, si arma & imperium ecclesiasticis datum sit, mere spirituale consistit in suadendo, docendo & reducendo per admonitiones, institutionem, homines in viam salutis, & suo exemplo, tanquam lucida sidera præluere, qui adhuc in tenebris versantur; nequaquam Antistitibus tribuit jus regnandi humano more. Verum, ut optime Zeiglerus inquit: *Jam diu est, cum Episcopi supra conditionem & sortem ecclesiasticorum exalti sunt, & secularem potestatem cum integris territoriis acceperunt. Et hinc factum, ut, licet titulum Episcoporum retinerent, munere tamen Episcopi ut olim nequaquam fungerentur; sed ad instar aliorum Principum secularium episcopatibus & territoriis præessent.*

XV. Hoc quoque monebo non frustra, sed quia veteribus recentia conferens magnum malum ni caveatur prævideo, justam belli causam non dare spem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione. Nam præterquam quod quæ nondum impleta sunt oracula, interpretari certo vix contingit sine prophetico spiritu, etiam rerum certarum latere nos possunt tempora. Ac postremo, prædictio, nisi expressum adsit Dei mandatum, jus nullum dat, cum Deus quæ prædixit sæpe per improbos homines aut pravas actiones ad exitum ire permittat.

C O M M E N T A R I U S.

Notavimus *cap. 2. §. 8.* quorundam Theologorum summam arrogantiam, qui nimiam fiduciam de doctrina ac ingenio suo habentes, in nullum fere vaticinium incidunt, quin, nulla interposita mora, hanc vel illam interpre-

tationem ad suas periodos applicent, & nescio, quales aniles fabulas, ut ita dicam, & ficta commenta, tanquam falli nesciam veritatem innocenti vulgo obtrudunt, quasi ipsi eam ex divino ore accepissent. Hinc prophetico quasi

ipſi donati ſpiritu, quid futurum ſuo tempore, prædicere non erubescunt, per adimpletionem huius vel illius vaticinii, cuiusmodi interpretatio nihil niſi mera divinatio; quippe multa adhuc vaticinia, quorum arcana & mysteria penetrare non humani ingenii eſſe puto; & proinde ex iſdem hæc vel illas conclusiones formare & deducere, atque ad præſentem rerum faciem applicare non certis indiis & testimoniis, ſed conjecturis ſubnixas magis luxuriantis ingenii hominem, quam ſeverum & probum Theolo-

gum decet. Merito itaque nimis audaces Theologos in notis ſuis eos Auctor appellat, a quibus, ut ſibi caveant, politicos admonet, ne ſeducantur & decipiantur ab iis. Vera & falli nescia interpretatio eſt & applicatio, quam Chriſtus ejuſque fallere nescii Apoſtoli divino ſpiritu afflati tradunt eorundem vaticiniorum, quæ ad Chriſtianam doctrinam & fidei veritatem adſtruendam pertinebant, ne ſeducerentur a Phariſæis & falſis Prophetis. Vide quæ dicto loco annotavimus.

XVI. Illud quoque ſciendum eſt, ſi quis quid debet non ex juſtitia propria, ſed ex virtute alia, puta liberalitate, gratia, miſericordia, dilectione, id ſicut in foro exigi non poteſt, ita nec armis depoſci. Nam ad utrumque horum non ſufficit ut id quod poſtulat ſit ex morali ratione faciendum, ſed præterea opus eſt in nobis jus quoddam ſit ad illud, quale jus interdum leges divinæ & humanæ dant etiam circa debita aliarum virtutum. Quod cum ſit, nova tunc debendi ratio accedit, quæ jam ad juſtitiam pertinet. Id cum deſt, injuſtum ex hac cauſa bellum eſt, ut Romanorum in regem Cypri tanquam ingratum. Nam qui beneficium dedit, nullum habet jus ad repoſcendam gratiam: alioqui contractus eſſet, non beneficium.

C O M M E N T A R I U S.

Quidquid non debetur ex jure perfecto, illud exigere non poſſumus in foro civili, ut alibi diximus, multo minus vi & armis ad illud conſequendum uti licet; quemadmodum voluntatis eſt liberalitatis & humanitatis officia in aliquem conferre, ita pudori cuiusque relictum bene de nobis meritum remunerare gratique animi in benefactorem officia conferre, cum nulla hic intercedat mutua obligatio, qua alter alteri ad beneficii remunerationem & compensationem devincitur. Dicat quidem naturalis ratio officiorum commutationem, verum non tribuit jus ea exigendi jure perfecto, quaſi ex contractu nobis eſſet obligatus, qui beneficium dedit, ad remunerationem; quippe, ut recte inquit Auctor, ſi ejuſmodi obligationem pareret, non eſſe beneficium, ſed contractum. Quamobrem nulla injuria per ſe eſt in animo ingrato, cum non violetur jus proprie dictum.

Quare ob ſimplicem ingratitudinem (quando quis acceptorum beneficiorum obliſcitur, aut occasione data referre gratiam negligit) neque bello quis peti, neque in foro civili actione pulſari queat, ratio in aprico eſt, inquit Pufendorf. lib. 3. cap. 3. nam ea ipſa de cauſa beneficium alteri dedi, id eſt, ejus, quod dedi, reſuſionem mihi ſtipulatus non ſum, ut & alteri foret occasio oſtendendi, ſe honeſti amore, non ex metu coactionis gratiam reſuſiſſe: utque ipſe non ſpe lucri, ſed ſtudio humanitatis exercenda videar erogaviſſe, de quo recipiendo mihi cavere noluerim. Vid. Marc. Antoninum de ſeiſo lib. 9. cap. 42. ibidem allegatum. Aſt quando, pergit, quis exercet ingratitudinem mixtam, ſeu quando non ſolum gratiam non reſert, ſed & pro illa injurias & malefacta reponit, ibi cauſa belli & actio ex injuria data, non vero ex ingratitudine datur.

Vid. de jure bell. n. 2.

XVII. 1. Notandum & hoc sæpe accidere, ut bello cauſa quidem juſta ſubſit, ſed vitium actioni accidat ex animo agentis: ſive quod aliud quiddam, non illicitum per ſe, magis & principalius animum movet quam jus ipſum, puta honoris ſtudium, aut utilitas aliqua, ſive privata ſive publica, quæ ex bello ipſo ſeoriſim a cauſa ſua juſtifica conſiderato exſpectatur: ſive quod adeſt affectus plane illicitus, ut gaudium acquieſcentis in malo alieno ſine boni reſpe-

respectu. Sic Aristides de societate secunda Phocenses ait merito periisse, at non bene fecisse Philippum cum eos perderet, quippe non religioni studentem, quod præferebat, sed augendo imperio.

2. Una & ea vetus causa bellandi est, inquit Sallustius, profunda cupido imperii & divitiarum. Aurum & opes præcipuæ bellorum causæ, apud Tacitum & in Tragedia:

† Rupere fœdus impius lucri furor
Et ira præceps.

† Sen.
Hipp.
Contra
Faustum,
lib. XXI.
c. 74.
Covar. d.
S. I. n. 2.
Cajet. 2.
2. q. 40.
art. 1.
Silvester
in verbo
bellum.
n. 2.

Quo & Augustini illud recte referas: Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, implacatus & implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si quæ sunt similia, hæc sunt quæ in bellis jure culpantur.

3. Sed hæc, ubi causa justifica non deest, peccatum quidem arguunt, ipsum tamen bellum proprie injustum non faciunt, unde nec ex tali bello restitutio debetur.

Summa
Ang-in
verbo
Bellum.
n. 5.
Sum. Ros.
ib. n. 3.
& 8.
Th. 2. 2.
66. 8.

COM M E N T A R I U S.

Diximus cap. 1. §. 1. ut bellum ab omni parte justum sit, non duntaxat requiritur justitia causæ, sed etiam justa conscientia. Oportet Principem bellum suscepturum cum propria conscientia & rationis dictamine deliberare, num ex justo aliquo principio intrinseco ad bellum inferendum impellatur. Justa animi intentio cum causæ justitia pari passu ambulare debet. Sæpe animi intentio & finis diversus a justitia causæ, sub qua tanquam larva latent interiora mentis arcana & belli principia, quæ sæpe sub ratione utilis movent: quoties vero ea concurrunt cum

causa justifica, quamquam ipse actus vitiosus reddatur per intentionem injustam, bellum proprie injustum non efficit, quatenus illi non fit injuria, cui bellum inferitur justam ob causam. Intentio mala specialiter concernit personam bellum inferentis, atque ejus actum reddit injustum ac vitiosum, quem sæpe excipit malus finis, verum non tollit justitiam causæ, cui præbet occasionem alterius injuria præcedens, ex qua nanciscitur læsus facultatem bellum suscipiendi ad jus suum perfequendum. Vid. quæ dict. loc. & hoc cap. paulo ante notavimus.

C A P U T XXIII.

De Causis dubiis.

- I. **D**ubitandi causa in moralibus unde.
- II. Nihil faciendum contra animi dictamen quamvis errans.
- III. Judicium in alteram partem duci argumentis rerum:
- IV. Aut auctoritate.
- V. Si utrinque dubitetur in re gravi, & alterum sit eligendum, sumendum quod est tutius:
- VI. Unde sequi, tali casu a bello abstinendum.
- VII. Id autem vitari posse colloquio:

- VIII. Aut arbitrio: ubi de Christianorum regum officio circa partes bellantes:
- IX. Aut etiam sorte.
- X. Certamen singulare ad vitandum bellum an permitti possit.
- XI. Meliorem esse conditionem possidentis in pari dubio.
- XII. Si neuter possideat, in pari dubio rem dividendam.
- XIII. An bellum utraque ex parte justum detur multis distinctionibus explicatur.

I. **V**erissimum est quod scripsit Aristoteles, in moralibus non æque ut in mathematicis disciplinis certitudinem inveniri, quod eo evenit, quia mathematicæ disciplinæ a materia omni formas separant, & quia formæ ipsæ tales plerumque sunt ut nihil habeant interjectum, sicut inter rectum & curvum nihil est medii. At in moralibus circumstantiæ etiam minimæ

I Est.
Nic. I.

III Ni-
com.

minimæ variant materiam, & formæ de quibus agitur solent habere interjectum aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc modo ad illud extremum propius accedatur. Ita enim inter id quod fieri oportet & inter id quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic modo illi parti propinquius: unde ambiguitas sæpe incidit, ut in crepusculo, aut in aqua frigida calefcente. Et hoc est quod ait Aristoteles, ἡ χαλεπὴν εἶσι τε τὸ κείναι πῶτον ἀντὶ πῶτος αἰρετέον, *quid cui antependendum sit difficilis sæpe est judicatio.* Andronicus autem Rhodius: τὸ κατ' ἀλήθειαν δίκαιον δύσχερὸς ἐστὶ δὲ δοκῶντ' ὁ δειλεῖν: *difficile est id quod vere justum est ab eo quod tale videtur discernere.*

C O M M E N T A R I U S.

Mnino hic inspiciendus Pufendorfius lib. 1. cap. 2. ubi de certitudine disciplinarum, quæ circa moralia versantur, disputat ea, quæ ab Auctore nostro hic traduntur circa causas dubiorum in actionibus moralibus: cujus opinionem non in totum probat; fatetur tum circa alias actiones, tum potissimum circa suscipiendum bellum dubium oriri aliquando posse, vel quia de facto, quod bello inferendo causam præbet, non liquido constat, justum an injustum fuerit; vel quia non adparet an illud ad bellum, rem periculosa plenam alæ & incerti plane ac dubii eventus, innumera secum trahentem mala & incommoda, seu vitia inferendum sufficiat; vel qui adhuc anticipati momento mutant rationes, an temporibus Reipublicæ expediat injurias bello vindicare & persequi, an potius eas simulare & differre, ne intempestive suscepta ultio plura mala arcescat. Verum quod causæ dubitandi proveniant ex ipsarum moralium incertitudine, id negamus. Quod in Mathematicis tam accuratæ dentur demonstrationes, causa non est abstractio a materia. In moralibus circumstantia minimam variare materiam ambigue dicitur. *Sic enim hic est sensus, minimam circumstantiam variare actionis qualitatem, id est, efficere, ut ex bona fiat mala, id nihil facit ad incertitudinem disciplina moralis. Nam & linea, quæ vel minimum a rectitudine discedit, in curvitatē degenerat, neque tamen inde in Geometria aliquid incertitudinis provenit. Sin hoc dicitur, minima intendit aut minuit actionis quantitatem, id saltem in foro civili semper verum non est, ubi sæpe minima non curat prator: & ponamus hoc, ne hinc tamen quidquam certitudini in moralibus detrahatur; cum etiam in Mathematicis vel minima accessio aut decessio quantitatem variet. Licet, quod inter præceptum & vetitum est medium, interdum ad alterutram partem vergere eo respectu dicimus, quod illud quandoque omitti, quandoque fieri magis expediat. Verum neque id ullius incertitudinis causa existit, neque exinde formatur ejusmodi medium, quod re-*

Etiam an pravum sit, dignoscere liquido non licet. Unde non congruunt similitudines de crepusculo & aqua frigida. Hæc enim sunt ex eo genere, quæ solent vocari media participationis; sicut tepidum de calido & frigido participat. Sed quæ vocantur media negationis, quale est indifferens & licitum, de neutro extremorum aliquid trahunt, sed de utroque aque negantur. Aque enim dicitur, bonum non est indifferens, & malum non est indifferens. Quale medium, quomodo incertitudinis causa esse possit, non adparet. At tamen revera aliquam latitudinem in quantitatibus moralibus deprehendi statuit, verum eo potissimum nomine disciplinæ Mathematicæ morales subtilitate excellere affirmat. Mihi videtur totam questionem paucis verbis determinari posse, si dicamus, fundamentum, cui innituntur conclusiones, quas ex disciplina morali deducimus, non minus certum esse, quam cui innituntur Mathematicæ propositiones: utraque disciplina, modo recte earum instituaturs usus, certam & infallibilem producit scientiam & cognitionem, ita ut certi esse possimus, non fallere iudicium, nec cognitionem, quam de hoc vel illo subjecto habemus, neque illud sese aliter habere posse. Sic disciplinæ moralis, quæ mores & actiones humanas spectat, quatenus eas dirigit ad illum finem, cui inservire dictante ratione oportet, fundamentum est rectitudo & bonitas moralis, profluens, ut alibi annotavimus, ex ipsa natura & essentia divina, & proinde aliquid reale est, sive positivum, cujus principia propter divini luminis communicationem & participationem nobis innata, ita ut fere sine aliquo mentis discursu in nobis experiamur sensum & notitiam ejus, quod facere nobis dicit ratio. E convenientia actionis cum ejusmodi principii vel disconvenientia percipimus ejusdem bonitatem vel rectitudinem, aut malitiam & pravitatem: cujusmodi conclusio non magis fallere potest, quam si in disciplina Geometrica ex discessione & deflexu lineæ a puncto rectitudinis concludimus eam in curvitatē degenerasse. Et quemadmodum in ea vel minima ejusmodi discessio curvitatē producit; sic in disciplina morali vel ex minima discon-

disconvenientia a rectitudine & bonitate actionis aliquid turpitudinis vel malitiae contrahunt. Et nullum hic datur medium inter duo extrema turpitudinem aut bonitatem ac honestatem, quemadmodum nullum inter curvitatem & rectitudinem; datur quidem magis & minus, non desinit tamen turpe esse quod minus honestum, & curvum quod minus rectum. Verum cum illud magis vel minus in actionibus humanis non adeo liquido propter varias circumstantias, quae quandoque concurrunt, quam in Mathematica disciplina demonstrari & oculis conspici possit, quantum distet linea a rectitudine, hinc saepius oritur aliquod dubium circa actiones vel factum aliquod, an suscipi vel omitti salva iustitia & conscientia possit: minimae enim circumstantiae possunt efficere, ut actiones vel magis ab eo, quod iustum & aequum est, recedere, vel ad idem propius accedere videantur. Verum eiusmodi varietas & circumstantiae, quibus obnoxiae actiones humanae, non incertam reddunt ipsam disciplinam moralem, quae nititur naturalis rectitudinis & honestatis fundamento immobili, non magis quam discessio lineae a rectitudine Geometriam incertam reddit, vel per accessionem & discessionem quantitatis variatio Mathematica disciplina incerta dici potest. Quamobrem non adeo exacte humanae actiones ad iustitiae normam per mensuram remotioris discessionis, vel propioris convenientiae saepius cum ea adeo exacte reduci possunt, ac propterea etiam ejusdem haberi ratio, utpote quae saepe fugit intellectum ac iudicium; unde dicitur

in foro civili, quod praetor non solet curare minima. Hinc recte Mævius de iur. nat. & gent. ait: quod per humanarum rerum conditionem non potest non inter injusta aliquid pro iusto reputari, ita ut non sit injustum, dum per illas ipsas non licet iustum in puncto attingere. Pleraque earum ita sunt comparatae, ut vel non sciat, in quo puncto jus earum consistat, vel si deprehenditur, in eo non possit usus consistere. Exemplum cape ex inaequalitate in contractibus, quae non est sine alicujus laesione, quam natura homini interdicat, inter prima sua praecepta habens, ut nemini noceatur. Ex qua illa lex naturae oritur de servanda inter contrahentes aequalitate. At in qua hac exacta sit, nunquam in regulam, rarissime in mentem, nedum in oculos venit; & licet veniret, tamen servare rerum factorumque infinita dissimilitudo non sineret. Ex eo dictum in moralibus sicut & naturalibus punctum non inveniri sine aliqua latitudine, sive moralia non consistere in puncto, sed habere quandam suam latitudinem. Unde Sinesius, ubi dictum Aristotelis, virtutem in medio, mediocritatem virtutum propriam in puncto consistere, explicat: Punctum, ille inquit, quaeras in cognitione, non in operatione. Quis illud agendo tam accurate observet, & veluti acu tanget. Cum prope eris, virtuosus habebis, utut cum proximus juxta doctrinam non sis. Ut summi boni fastigium nemo adhuc adscendit, ita punctum mediocritatis vita sua nondum quis contingit. Vide Pufendorium dist. loc.

II. 1. Primum autem illud est tenendum, etiamsi quid iustum re ipsa est, sed ab eo fit qui omnibus expensis injustum id existimat, actum esse vitiosum. Hoc enim est quod dicit Paulus Apostolus, quicquid non fit ex fide peccatum esse: quo in loco fides animi iudicium de re significat. Nam vim judicatricem humanis actionibus ducem Deus addidit, qua contemta obbrutescit animus.

2. Saepe autem accidit, ut iudicium nihil certi monstret, sed haesitet: quae haesitatio si attentam considerationem expediri nequeat, sequendum erit illud Ciceronis: Bene praecipunt qui vetant quicquam agere quod dubites aequum sit an iniquum. Hebraei magistri dicunt: *אם תהיה בלב ספק* *abstine te a re dubia.* Sed hoc locum habere non potest ubi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de utroque an aequum sit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere quod minus iniquum ei videtur. Semper enim ubi electio evadi non potest, minus malum rationem induit boni: *καὶ ἐλάττω ἀγαθόν ἢ κακόν*, ait Aristoteles: Cicero, de malis minima. Quintilianus, in comparatione malorum, boni locum obtinet levius.

C O M M E N T A R I U S.

Incertitudo & trepidatio omnes actiones nostras, quantumvis alioqui speciosas, vitiat,

inquit Calvinus *Comment. in Epist. Pauli ad Rom. cap. 14.* Quamobrem omnis actus vitiosus, qui

CCCC

Rom. XIV. 23.
De Off. l. 1. Covar. tom. 1. de matr. p. 2. c. 7. §. 2. n. 9. Nic. 11. c. 9. Cic. Off. III. Vasques I. 2. disp. 62. c. 1. num. 1. Med. I. 2. quest. 14.

repugnat conscientia, quamvis erronee dictamini: unde omnium Moralistarum sententia est, peccatum esse facere contra errantem conscientiam; quia quippiam quod fieri oportet agere debemus, ut est a ratione propositum; ergo si erronea conscientia bona fide errans aliquid proponat ut agendum vel vitandum, id nos oportet facere vel vitare. Deus enim & recta ratio requirit non tantum ut faciamus bonum, abstinemus a malo, sed etiam ut animo bono & recto non malo praestemus utrumque. Conscientia enim dictamen nobis agendi normam & regulam esse, non ignoramus, unde si quis eam contemnat, quamvis errantem, tanquam legis divinae vel naturalis contemptor merito habetur: omnis enim actio contra legem peccatum est, & proinde agens contra conscientiam, quam certo persuasus est legem esse divinam vel naturalem, peccator existit; non tam actio ipsa, quam intentio & voluntas aliquem peccare facit. Quamobrem nemini rationis usu destituito actionis malitia imputatur, quia non habet intentionem peccandi. Unde Apostolus *Epist. ad Rom. 14. 23. quidquid non fit ex fide peccatum est.* Ratio condemnationis inquit Calvinus, quod opus, quamlibet in speciem praeclarum & egregium sit, nisi recta conscientia fundatum sit, peccato imputatur. Neque enim externam pompam moratur Deus, sed interiorem cordis obedientiam: ab una illa pendet operum nostrorum aestimatio. Porro qualis est obedientia, si quis suscipit, quod non persuasus sit Deo approbari? ubi ergo dubitatio talis, merito praevaricationis arguitur, qui contra testimonium conscientiae pergit. Fidei vocabulum hic sumitur pro constanti animi persuasionem & firma certitudine. Quidquid itaque non fit conscientia non adstipulante, peccatum est, & proinde pio, probato ac honesto viro incumbit nihil facere, quod ex certa & firma animi persuasionem licitum esse non credit, quamvis per se licitum sit. Unde Cicero; *Viro bono fixum in omni vita est, transversum unguem a recta conscientia non discedere.* Quodcumque itaque non fit ex fide, id est, juxta conscientiam dictantem vel mandantem (nam ejusmodi dictatum nobis certa & fallere nescia agendi regula esse debet in totius vitae cursu) peccatum est. Fides hic iudicium & cognitio vocatur. Hammond. *Annotat. in N. T. ad h. l.* Quidam Moralista & Casuista hunc locum interpretantur de conscientia dubia, de qua Auctor in seq. Verum nullam rationem video, cur ad utrumque casum applicari nequit. Est autem conscientia dubia, quae in quaestione de qua agitur, neutri parti assentitur. Contra illam autem agere peccatum, quod non est ex fide peccatum est, id est, quod facimus dum dubitamus licitum sit nec ne, peccatum est. Oportet ergo, antequam aliquid in actum deduci-

mus, nos esse persuasos licitum esse quod suscipimus; itaque quod non est ex fide, quod facimus conscientia non adstipulante, peccatum est: actus enim ad sui bonitatem, rectam cognitionem rei agenda requirit & postulat; quamdiu itaque ejusmodi dubitatio sive haesitatio attentata consideratione expediri nequit, neutrum faciendum monet Auctor, ne peccemus. Quidquid facimus, dum ignoscimus, licitumne sit nec ne, id proficiscitur ab animo liciti atque illiciti parum curante, adeoque est peccatum, ut *ad loc. Pauli* annotavit vir doctiss. Johan. Clericus. Verum hoc locum habere nequit, quoties omnino alterum est faciendum, & de utroque an aequum sit dubitatur. Hoc casu eligendum, quod cuique tutissimum videtur, respondent Moralista; si quaeres, quae pars tutior? Respondeo illam tutiorem esse, in qua tenenda minus & levius peccatum est, si neutra quaestionis pars absque peccato suscipi & sustineri queat. Itaque hoc in casu omni peccato agentem vacare statuunt, quia tunc malum non eligit ut malum, sed ut minus malum, atque adeo ut bonum: pensatis enim omnibus circumstantiis in tali casu nihil facere potest, quod melius sit; quare sic operans debet sibi certum iudicium formare, quo existimet licitum sibi esse in tali casu operari id, quod alias sibi licitum non esset. Solent etiam distinguere inter conscientiam dubitantem practice vel speculative: ex conscientia practice dubia illicitum operari communiter dicunt; contra peccatum non esse statuunt facere aliquid vel omittere cum dubio speculativo, dummodo practice iudicet operans hic & nunc tale opus sibi licitum: ratio est, quia regula nostrarum actionum non est notitia speculativa, quae in sola objecti veritate cognoscenda subsistit; sed practica, quae omnium circumstantiarum qualitatem & conditionem ponderat atque examinat. Sed potest ex aliqua accedente circumstantia objectum, quod secundum se & speculative consideratum apparet dubium, practice reddi certum, ut circa illud hisce stantibus circumstantiis operari sit licitum; ergo si haec cognitio est determinata de honestate actionis, licite poterit voluntas ipsa conformari, non obstante dubio speculativo conscientiae. Quod hisce declarari potest exemplis. Primum de eo est, qui dubitat speculative, an res, quam possidet, sit sua, qui si alias practice iudicet sibi licere eam retinere, eo quod in dubiis causa melior est possidentis, licite illam retinere potest: alterum est de milite, qui speculative dubitat de iustitia belli, qui tamen alias credit sibi licere in eo militare, eo quod id iis praecipitur a Principe, & quia in dubiis standum iudicio superioris, licite poterit militare. Vid. Barth. Mastr. de Meldula *Theolog. Moral. dispus. 1. quest. 3. art. 1.*

III. Plerumque vero in rebus dubiis post examen aliquod animus non in medio haeret, sed huc aut illuc ducitur argumentis ex
re

re petitis, aut ex opinione quam habet de aliis hominibus sententiam super ea re pronunciantibus. Nam & hic verum est illud Hesiodi, præstantissimum esse per se sapere; proximum, duci aliena ope. Argumenta ex re petuntur e causis, effectis, & adjunctis aliis.

I V. Sed ad hæc recte noscenda usu quodam & peritia opus est; quam qui non habent, ut activum iudicium recte conforment, tenentur audire sapientum consilia. Nam *ἰνδοξα*, sive probabilia sunt, Aristotele teste, quæ omnibus videntur, aut plurimis, aut certe sapientibus, iisque rursus aut omnibus, aut pluribus, aut præstantioribus. Et hac via iudicandi maxime utuntur reges, quibus artium momenta ediscere aut expendere vix vacat.

Σοφοὶ τὴν ἄνοιαν τῶν πᾶν συνείη.

Dat sapere regi turba sapientum comes.

Aristides de concordia ad Rhodios ait, sicut in facti quæstionibus id pro vero habetur unde plures maximeque idonei stant testes, ita sententiarum eas sequendas quæ plurimis præstantissimisque nitantur auctoribus. Sic Romani veteres non nisi consulto collegio fecialium ad id instituto. Imperatores Christiani vix nisi auditis Episcopis, bella suscipiebant, ut si quid esset quod religionem posset injicere, ejus monerentur.

Vit. de Ind. rel. 1. n. 12. & de jure bel. 21. & 24. Arist. 1. Top. cap. 1.

C O M M E N T A R I U S.

Agit hic Auctor de conscientia probabili, quæ a Moralistis opinativa quoque dicitur, & est illa, quæ assentitur atque adhæret uni parti, sed cum formidine partis oppositæ, propter rationem non penitus certam. Unde, licet non relinquat intellectum certum de una parte, ut facit conscientia recta & vera, non tamen relinquit intellectum suspensum, sicut conscientia dubia, sed facit illam determinare ex probabili, licet incerto fundamento, ad aliquam partem. Atque in hoc differt duntaxat conscientia probabilis ab ea, quæ dubia vocatur. Est autem opinio probabilis, quæ probabilibus innititur rationibus, quæ sufficienter & probabiliter dissolvit objecta pro parte opposita, quæ sufficienter fulcitur doctorum ac peritorum auctoritate. *Probabilia sunt, quæ videntur omnibus, aut plurimis, vel sapientibus omnibus, aut pluribus, aut præstantioribus;* ut ait Aristoteles 1. *Topic. cap. 1.* Atque in causis moralibus posse se aliquem salva conscientia sine peccato conformare opinioni probabili sentiunt DD. imo qui in tali conscientia eam amplectitur opinionem, quæ sibi improbabilis videtur, peccandi sese periculo committit. Nomine vero probabilis opinionis eam intelligunt, quæ tum ratione probabili, tum etiam gravi auctoritate nititur. Rationi additur auctoritas, quia licet in rebus speculativis, quæ ad fidem non pertinent, argumenta a sola ratione petita sufficiant ad sententiam aliquam

non probandam duntaxat, sed etiam demonstrandam; in practicis tamen & moralibus intellectus humanus sibi non sufficere videtur, & sola ratio humana plerumque caligat & deficit. Cum igitur sententia probabilis talis esse debeat, ut, quamvis certa & infallibilis non sit, tuto tamen possit teneri, plane argumenta ex ratione deducta, quæ ad ejus probabilitatem non parum conferre possunt, gravi aliqua doctorum auctoritate fulciri debet, ut si perspicuitate ingenii & acumine id, quod justum & rectum est, assequi non possimus, humilitate saltem & demissione assequamur, & a pravo & injusto dignoscamus. Unde Bernardus cuidam scrupulo respondisse fertur: *Vade, consule bonos & doctos & in eorum consiliis & monitionibus acquiesce.* Concludunt itaque Moralistæ: *Ut aliquis licite operetur, sufficit quod regulam rationis sequatur; sed eo ipso quo quis conscientia probabili ducitur, sequitur regulam rationis, & relictam nostrarum operationum mensuram, quia sequitur dictamen intellectus practici, quo prudenter judicat hic & nunc esse operandum; ergo licite operatur. Quippe cum homo operatur non ex levi sed gravi fundamento auctoritatis vel rationis, prudenter & non temere operatur; sed qui operatur ex conscientia sive opinione probabili, tali modo operatur, siquidem talis est natura conscientie aut opinionis probabilis: Ergo sic operans prudenter operatur, neque periculo peccandi exponitur.*

V. 1. Accidere autem in multis controversiis potest, ut ab utraque parte probabilia se ostendant argumenta, sive intrinseca, sive ab aliorum auctoritate. Id cum accidit, si res mediocres sunt de quibus agitur, videtur vitio carere posse electio, in utramvis partem ceciderit. At si de re magni momenti, ut de supplicio capitali hominis agitur, jam propter magnum discrimen quod est inter eligenda, præferenda est pars tutior, ut dici solet:

In istam partem potius peccato tamen.

Ideo satius est nocentem absolvere quam innocentem condemnare.

Sec. 29.

2. Scriptor problematum quæ Aristotelis nomen præferunt: *ἕκαστος ἡμῶν μᾶλλον ἂν παρέλοιπε ἢ ἀδικῆναι ἢ ἀδικηθῆναι ὡς οὐκ ἀδικῆναι, ἢ ἢ μὴ ἀδικῆναι κατὰ ψήφισκαδαι ὡς ἀδικῆναι* (quibus in verbis vulgo pro *ἀδικῆναι*, legitur *μὴ ἀδικῆναι*, & contra.) *Nemo est nostrum, ait, qui non malit absolvere quamvis nocentem, quam damnare innocentem.* Et mox addit rationem quam jam dedimus: *ἔστι γὰρ ὅταν περὶ ἀμφιδοξῆ, τὰ ἐλάττω τῶν ἀμαρτημάτων αἰρετιόν.* Nam ubi quis dubitat, eligendum in quo minus delinquitur. Antiphon: *ἔστι δέον περὶ ἀμαρτημάτων, τὸ ἀδικῶς ἀπολύσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδικῶς ἀπολύσαι. τὸ μὴ γὰρ ἀμαρτημάτων ἔστι, τὸ ἢ ἀδικῶς ἀπολύσαι, ἀσίγημα.* *Si errandum est, sine jure absolvere quam per injuriam condemnare est sanctius. Nam in illo error est, in damnatione infantis, facinus.*

COMMENTARIUS.

Inter opiniones, alia est probabilior, alia minus probabilis. Probabilior habetur, quæ firmiori & meliori fundamento nititur ac ratione fulcitur. Minus probabilis, quæ, licet non habeat fundamenta meliora, tamen fundamenta, quibus nititur, non sunt sufficiente probabilitate destituta. Contingere vero potest, ut quæ magis probabiles, sint minus tutæ, & magis tutæ minus probabiles. Opinantur nonnulli Moralistæ, in foro conscientiæ semper tutiorem opinionem sequendam in agendo, alioqui quis se subiceret peccati periculo; quoniam opinio semper habet dubitationem admixtam; in rebus autem dubiis, id, quod tutius, semper amplectendum, scilicet opinionis vocabulo strictè & proprie, ut est cum formidine partis oppositæ, sumpto, prout eam accipit Cajetanus, cum inquit: *In operandis, nisi tutiorem partem eligendo, non licet opinionem cujuscunque assumere ut regulam operis: quoniam eo ipso, quod operatio regulanda committitur opinioni, committitur regula ambigua; quia opinio omnis ambigua est, utpote cum formidine alterius partis. Et quia præsupponitur, quod non eligatur tutior pars; consequens est, ut operatio committatur regula ambigua ad casum peccati, ac per hoc exponatur periculo peccandi: quod constat esse illicitum.* Aliud dicendum, si quis ita opinetur, ut nulla dubita-

tio in animo hæreat, cujus generis omnia facta & negotia, quæ moralem habent certitudinem, tum in agendo opinionem, etiam minus tutam, sequi possumus. Est & alia opinio, quæ affirmat, salva conscientia nobis licere in agendo opinionem minus tutam sequi, quando est probabilior. Verum huic opinioni duo obijci posse videntur. Unum est regula illa juris, qua dicitur, tutiorem partem esse eligendam. *C. juvenis. de spons.* Sed huic objectioni respondetur, hanc regulam locum habere in dubiis, non autem in opinionibus; qui enim opinatur, uni quæstionis parti assentitur, quamobrem non est dubius. Deinde obijcitur, qui minus probabilem vel minus tutam eligit, committit se peccati periculo; quia, ut inquit Cajetanus, opinio semper habet dubitationem admixtam partis oppositæ. R. eum, qui probabiliori opinione ductus quippiam agit, nullum peccati periculum subire: quia, quamvis pars opposita esset vera, peccatum in agendo devitat eo, quod ex probabiliori opinione operatur. Quemadmodum is, qui consilio boni & periti viri aliquid effecit, prudenter & bene agit, quamvis re ipsa malum sit, quod eligit. Vid. Azor. *Mastr. Cordubens. Medin.* alioque Moralistas, qui similes quæstiones late tractant.

VI. Maximi autem momenti est bellum, ut ex quo mala plurima etiam in innocentes sequi soleant. Ideo inter sententias alternantes vergendum ad pacem. Laudatur Silio Italico Fabius: Lib. I.

*cauta speculator mente futuri,
Nec letus dubiis parvisque laceffere Martem.*

Tres autem sunt modi quibus vitari potest ne controversiæ in bellum erumpant.

VII. 1. Primum est, colloquium: Cum duo sint genera disceptandi, ait Cicero, unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si uti non licet De Of. I. Vult. de jure bel. n. 28. priore. Et Terentius:

*Omnia prius experiri quam armis sapientem decet:
Qui scis, an quæ jubeam sine vi faciat?*

Apollonius Rhodius dixit: *Μηδ' αὐτὸς ἀλκῆ πρὸν ἔπεισέ γε παρηγήναι.* Et Euripides:

*Λόγοισι πείσων. εἰ ἢ μὴ, βία δορός.
Verbis id impetrabo; sin nequeo, manu.*

Idem reprehendit Supplicibus civitates quæ hanc viam omitterent:

*Et vos quoque urbes quæ quod est verbis datum
Transigere, potius fertis ad cædem arbitram.*

Achilles Iphigenia in Aulide:

*Si paret æquo, nil mea vobis ope
Opus est, salutis est in hoc uno satis.
Ego simul amici gratiam servaverim:
Minusque vitio vertet omne agmen mihi,
Ratione si rem gesserim, non viribus.*

Quod in Phœnissis apud Euripidem legimus:

πᾶν δ' ἐξάλειψέ λόγῳ

ὁ δ' εἰσίδησεν πολέμῳ δεξιῶν ἀνδρῶν:

id auctum sic extulit apud Livium Phœneas: *multa homines ne bellare necesse sit voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non possint.* Mar- donius apud Herodotum Polymnia Græcos culpat hac in parte: *τὸς ἁγίων ἔοντας ὁμογλώσσους, κήρυξί τε ἀεχχρημῶν ἢ ἀγγέλοισι κατὰ λαμβάνουσιν τὸς ἀσφοδῆς ἐπαντὶ μάκρον ἢ μάχῃσι.* Quos oportuit, cum ejusdem essent lingue, caduceatorum & legatorum opera non præliis controversias tractare.

2. Coriolanus apud Halicarnassensem: *τὸ μὴ τῷ ἀδοτελίῳ θηθημαῖν, ἀλλὰ τὰ ἑαυτῶν ἀπαιτεῖν, καὶ μὴ τυγχάνοντε τῆτι πολέμῳ, ἀπαντες ἀνὲρ ὁμολογεῖσιν εἶναι καλοῖ.* Siquis non aliena cupiat, sed sua postulet, atque iis non impetratis bellum moveat, id omnium confessione æquum est. Apud eundem Halicarnassensem rex Tullus, quæ verbis componi nequeunt, ea armis ait decerni. Apud Tacitum Vologeses: *æquitate quam sanguine, causa quam armis retinere parta majoribus malueram.* Et rex Theodoricus: *Tunc utile solum est ad arma concurrere, cum locum apud adversarios justitia non potest invenire.* Cass. III. V. 1.

COMMENTARIUS.

Maximi merito momenti bellum esse, Auctor dicit: utpote quo hominis, etiam innocentis vita in summum discrimen vocatur, tum etiam fortunis omnibus quandoque privatur, atque ad miseriam paupertatem redigitur, quamobrem non levi de causa temere suscipi oportet: & proinde inter sententias alternantes vergendum ad pacem suadet ratio & charitas, humanæ etiam societatis conservatio. Hæc autem regula non adeo generalis est, quin exceptiones suas habeat; quippe ubi agitur de religione, libertate ac communi Republicæ salute tuenda, non semper bello præferenda pax, si exinde aliquid detrimenti caperet. Verum, priusquam ad arma veniamus, circumspiciendum, an alia nobis adiant media, quibus componi controversiæ possint & lites, atque in bello de pace cogitandum. Tres modos recenset Auctor, quibus potissimum vitari potest, ne controversiæ in bellum erumpant. Primum est colloquium: quid autem est, ut renuncies amicitiae, denuncies amicitiam & bellum, nec tentes jus æquius primum? *Extrema nemo primo tentavit loco*, ut ait Seneca *Agam.* 2. Cuncta prius moderata civilia remedia tentanda, antequam violenta adhibeantur, suadet id & humana societas & naturalis inter homines cognatio. Eum etiam in finem oratio nobis data, ut si qua contentio super re aliqua inter homines orta, per disceptationem, id est, verborum cer-

tamen rationes & argumenta determinari posset, salva amicitia & societate bellum sine summa necessitate non suscipi oportet; quamobrem extremum juris nostri persequendi ac obtinendi remedium esse debet. *Quid opus homini lingua, si causam manus agat armata.* Cassiodor. *var.* 1. Unde Romani, antequam ad arma veniebant, legatos ad res repetendas sæpe mittere solebant, amicitiae renunciaturi, si eas reddere negarent, postremo bellum indicebant. Unde teste Floro *lib. 2. cap. 6.* in ferendo auxilio Sargentinis *summa fœderum Romanis religio est: itaque ad auditum sociæ civitatis obsidium, memores isti cum pœnis quoque fœderis, non statim ad arma procurrunt, dum prius more legitimo queri malunt.* Unde Heren. apud Livium: *Iustum bellum est iis, quibus omnino necessarium, semper pia arma, quibus nulla nisi in armis spes vitæ posita est; omnibus aliis rebus aquis & justis tentatis & oblatiis.* Illud enim belluarum, hoc hominis proprium. Unde Horat. *l. 1. Satyr. 3.*

*Cum prorepererunt primis animalia terris,
Mutum, & turpe pecus, glandem atque cubilia propter*

*Unguibus, & pugnis, dein fustibus, atque
ita porro*

*Pugnabant armis, quæ post fabri caverat usus:
Donec verba, quibus voces sensusque notarunt,
Nomina irruerent. De hinc absistere bello.*

VIII. 1. Alterum est inter eos qui communem judicem nullum habent compromissum: *ἔπι τὸ δίκαιον δίδόντες ἢ νόμιμον αἰς ἑς ἀδικεῖν τε ἴεναι*, ait Thucydides: *In eum qui arbitrum accipere paratus est nefas ut in injuriosum ire.* Sic de regno Argivo Adrastus & Amphiarus Eriphylæ judicium permiserunt narrante Diodoro. De Salamine inter Athenienses & Megarenses lecti iudices tres Lacedæmonii. Apud dictum modo Thucydidem Corcyrenses Corinthiis significant paratos se disceptare controversias apud Peloponnesi civitates, de quibus inter ipsos convenisset. Et Periclem laudat Aristides, quod ut bellum vitaretur voluerit *δίκην ἀφαινεῖσθαι καὶ τὴν ἀφαιρόμεν*, de controversiis arbitros sumere. Et Isocrates oratione adversus Ctesiphontem laudat Philippum Macedonem, quod quas habebat cum Atheniensibus controversias, de iis paratus esset *ἑπιτρέπειν πάλαι καὶ ἰσὴ καὶ ὁμοίαν*, arbitrium permittere alicui civitati æque utrique parti.

Livius
lib. VIII.

Xen.
Cyrop.
lib. II.
L. b. VIII.

2. Sic olim Ardeates & Aricini, postea Neapolitani & Nolani controversias suas arbitrio populi Romani permiserunt. Et Samnites in controversia cum Romanis ad communes amicos provocant. Cyrus sibi & Assyrio arbitrum fert regem Indorum. Pœni in controversiis cum Masinissa ut bellum vitent ad judicia provocant. Romani ipsi de controversia cum Samnitibus apud Livium ad communes

munes

munes focios. Et Philippus Macedo in controversia cum Græcis ait se arbitrio usurum populorum cum quibus pax utrisque fuisset. Parthis & Armeniis postulantibus Pompejus finibus regendis arbitros dedit. Fecialium Romanorum hoc præcipuum ait officium fuisse Plutarchus: *ὅτι εἴην ἐφετόδιον πρῶτον ἢ πᾶσαν ἐλπίδα διης ὑποσπῆναι: ne sine-
rent prius ad bellum veniri quam spes omnis iudicii obtinendi periisset.* De Gal-
lorum Druidibus Strabo: *ὡς ἂν πόλεμος διήτων πρῶτον ἔσθαι ἢ ἐξ ἀρχῆς μέλλοντας ἵππων,*
olim & inter bellantes erant arbitri, ac sæpe jam acie congressuros diremerunt.
Eodem officio functos in Iberia sacerdotes idem testis est.

3. Maxime autem Christiani reges & civitates tenentur hanc inire viam ad arma vitanda. Nam si ut iudicia alienorum a vera religione iudicum vitarentur, & a Judæis & a Christianis arbitri quidam sunt constituti, & id a Paulo præceptum, quanto magis id faciendum est, ut majus multo vitetur incommodum, id est bellum? Sic alicubi Tertullianus argumentatur, non militandum Christiano, ut cui ne litigare quidem liceat: quod tamen, secundum ea quæ alibi diximus, cum temperamento quodam est intelligendum.

4. Et tum ob hanc tum ob alias causas utile esset, imo quodammodo factu necessarium, conventus quosdam haberi Christianarum potestatum, ubi per eos quorum res non interest aliorum controversiæ definiantur: imo & rationes ineantur cogendi partes ut æquis legibus pacem accipiant: quem & ipsum olim apud Gallos Druidum fuisse usum Diodoro ac Straboni proditum. Etiam proceribus suis de regni divisione iudicium permisisse Francos reges legimus.

C O M M E N T A R I U S.

Optandum sane esset, ut hanc controversias dirimendi rationem Reges ac Principes, nullum superiorem agnoscentes, præ alia eligerent, non tantum sanguinis humani effunderetur, nec ubique sui relinqueret cruenta Bellona uestigia. Suadet hoc Christiana religio & charitas, imo naturalis dicitur ratio, utpote quæ maxime favet conservationi societatis humanæ, & proinde ab omni vi abstinendum, quoties levia remedia adhiberi possunt. Sed dolendum, quod nihil minus hodie a Christianis curari rerum usus doceat, in belluinam feritatem mutata naturali cognatione & Christiana charitate. Quæruntur ubique belli causæ, atque tam avidè in bellum ruunt, inque mutuam advolant perniciem, quasi in humani sanguinis effusione, & aliorum spoliis ac calamitatibus, quæ bellum comitari solent, omnes suas delicias haberent. Si hoc est secundum naturam vivere, quid humana societas aliud nisi grande latrocinium? In ejusmodi, proh dolor! tempora nostra incidit ætas, quibus animi adeo efferati, atque tanta est inter Christianos odii vehementia, ut

quasi nulla salus pace, bella ex bellis, nescio qua sub justitiæ larva, serantur: dum aspernantur a potentioribus modi, quibus vitari posset, ne in bellum erumpant controversiæ, quasi aliquid decederet summæ majestati, si alieno arbitrio controversiæ decidi permetterentur. Sed vellem equidem, ut Reges ac Principes suis tenerent potius manibus Auctoris nostri incomparabile hoc opus, quam ferrum & arma tractare solent, nullus dubito, quin belli ac pacis jura sanctius observarentur, edocti, quid naturæ, quid gentium jura dicerent, cum circa bellum suscipiendum & gerendum, tum pacem & fœdera faciendâ tuendaque. Dicitur autem naturalis ratio, non temere nec intempestive bellum suscipiendum, sed antequam juris nostri persequendi & obtinendi causa violenta remedia adhibeamus, tentandum an per molliora id obtinere possimus, scilicet per *disceptionem*, vel *compromissum*, vel *sortem*. Ubi partium disceptatio exitum controversiæ invenire nequit, proximum est, ut ad arbitrum eatur, cujus sententia, quod utique stare velint, partes sese pat-

Plutarch.
Pomp.
Lib.
xxxii.
Lib. iv.
Lib. xl.
Vid. de
jure belli,
n. 28.
Molina
dispnt.
103. s.
Quando
inter A-
gid. Reg.
de actibus
supern.
disp. 31.
du. 4. n.
72. Th. 2.
9. 95. art.
8. & ibi
Cajet.
Herod.
Pol. Plut.
quest. Gr.
Stra. VIII.
Livius lib.
xxviii.

to vel conventionem invicem adstringunt; quibus decidendarum inter eos, qui in statu naturali vivunt, & proinde agnoscunt neminem superiorem, quales Reges, & iis pares, Principes, a prima fere mundi origine obtinuit, apud omnes quoque fere gentes ac nationes invaluisse testantur exempla ex veterum monumentis, & ætati nostræ proximis annalibus; unde *mos avitus* apud Thucydidem nuncupatur. Hunc autem morem sequi & recipere maxime Reges Christiani & civitates tenentur ad armavitanda, & parcendum humano sanguini; probatur hoc ipsum a comparatione: cum enim Paulus vetet levibus de causis fratrem suum obtorto collo in jus rapere, & cum eo in profanis auditoriis contendere, sed præcipiat, ut fideles potius arbitros constituent, qui litem super rebus levibus dirimant; quanto magis id faciendum iis in controversiis, quæ belli causam præbere possent, unde tot calamitates & incommoda ad nos perveniunt. Vult leniora prius tentari remedia Apostolus, ne charitatis & concordie vinculum, quod hominem homini præ-

sertim ejusdem fidei consortem devincit, mutuis discordiis & altercationibus aut litibus distrahatur. Commendat eum in finem Auctor noster conventus potestatum Christianarum, ubi per eos, quorum non interest, aliorum controversiæ examinentur, dirimantur ac definiantur, rationesque ineantur cogendi partes, ut æquis conditionibus pacem ineant: quod quidem laudabile & optabile esset; verum exsequi difficillimum, idque eo magis, quod vix ejusmodi conventus possent haberi, quin inter tot potestates unus vel alter habeatur, cujus non aliquid interest; cui etiam accedit, quod in statu naturali, in quo Reges ac Principes, ac iis parem habentes potestatem, summique magistratus constituti sunt, alter in alterum nullum imperium nullamve jurisdictionem habet, & proinde se alienis rebus, invita parte immiscere nequit, & proinde arbitrum constituere inter sibi æquales litigantes, multo minus cogendi potestatem, ut æquis conditionibus pax ineatur: in statu enim naturali quisque suorum negotiorum iudex est. Vid. Hobes. *cap. i. §. 9.*

IX. Tertia ratio est per sortem: quam in hoc commendat Dion Chrysostomus oratione in Fortunam altera; & multo ante Salomo Prov. XVI II. 18.

COMMENTARIUS.

Sortes dicuntur, quando aliquid eo fine agitur, ut ejus eventu spectato, innotescat aliquid occultum. Disputant Moralistæ, utrum usus sortium licitus quibusdam in casibus? Atque statuunt quandoque esse licitum. Tres vero sortium species constituunt, denominationem a fine habentes, *divisoria*, *consultoria*, *divinatoria*. *Divisoria* locum habent in actibus, qui pertinent ad justitiam, tum attributricem, tum expletricem, quoties quæritur quid cuique tribuendum. *Consultoria* dicuntur, quando inquiritur fortibus divinum consilium, ut in negotio obscuro sciatur quid agendum. *Divinatoria* vocantur, quando per eas inquiritur de futuris eventibus. Hasce omnino illicitas statuunt. *Consultoria* sortes regulariter illicitas volunt, nisi quando humanum consilium non suppetat, vel nisi Deus inspiret illis utendum. *Ceterum*, inquit Pufendorfius, *finis sortium non est aut esse debet extraordinario modo Dei voluntatem inquirere: nisi ubi ipse lege sua eas*

*adhiberi præcipit: sed ut tollantur lites & discordia: unde divisoria licite sunt, si eventus expectetur a casu, vel ex peculiari Dei providentia, verum non in quibusvis casibus licitas pronunciant; ut in suum cuique tribuendo, in functionibus, ubi de honoribus & periculo agitur, tum etiam maxime in dirimendis litibus & controversiis, de rebus maxime secularibus; de quo casu Auctor noster. Atque de ejusmodi sortis specie Salomo Proverb. 18. 18. Ad quem locum notant Interpretes, non illicitam esse sortem, si pro componendis litibus & concilianda pace suscipiatur, tum inter privatos, tum etiam Principes & potentes. Melius est sorte obtinere aliquid Principem, quam cum multorum jactura & injuria vincere vi & violentia, aut bello quantumlibet æquo. Præsupponunt autem ejusmodi sortitiones pactum seu commissum, quod sine querela velint acquiescere; prout fors ceciderit; quippe alias nullus esset ejusdem effectus. Vid. Just. *lib. i. cap. 10.**

X. 1. Sortis autem affine quid est certamen singulare, cujus usus non videtur omnino repudiandus, si duo, quorum controversiæ alioqui totos populos gravissimis malis sint implicituræ, inter se parati sint armis decernere, ut olim de Peloponneso Hyllus & Echemus, de regione ad Inachum Hyperochus & Phemius, de Elide Pyræchma Ætolus & Degmenus Epeus, de Iba Corbis & Orsua. Videtur enim id, si non ab ipsis recte fieri, certe a civitatibus posse

ac-

acceptari ut minus malum. Apud Livium Metius Tullum sic al- Lib. v.
loquitur: *Ineamus aliquam viam qua utri utris imperent, sine magna clade,*
sine multo sanguine utrisque populi decerni possit. Strabo vetustam hanc D. loco
fuisse ait Græcorum consuetudinem: & apud Virgilium Æneas æquum
fuisse ait ut inter se & Turnum eo modo res definiretur.

2. Certe inter ceteros Francorum veterum mores hunc impense lau-
dat Agathias libro primo, cujus ipsa verba (sunt enim insignia) appo-
nam: *ἀλλ' εἴπερ ἄρα καὶ πν' ἔσαν τοῖς βασιλεύσιν ἐγγενέσθαι συνενεχθεῖν, καθ' ἑκάστην μὲν ἅπαντες*
ὡς πολυμήστορες ἔ τοῖς ὅπλοις ἀσκελεθῆσθαι, ἔ ἔ ὁμοίως χωρῶσιν. ἰδόντες ἢ ἀιδήλους ἐκατέρωθεν ἢ
πληθῆς, αὐτίκα τὸ χαλεπαῖνον ἀποβάλλοντες εἰς ὁμοφροσύνην μεταχωρεῖσι, καὶ τὸς ἡγεμόνας κελύουσιν
δίκα μῶλλον τὰ ἀμφίβολα ἀσκελεθῆσθαι. εἰ ἢ μὴ, μόνως ἐκείνους ἀγωνίζεσθαι, καὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς
ἀσκελεθῆσθαι, ὡς ἐχ' ὅσον ὄν, ἐδὲ πύττειν, ἰδίαι αὐτῶν ἕνεκα δυσμειρίας, τὰ πρὸς ἀπαινεθῆναι καὶ
ἀνατερέσθαι. ὁμοῦ τε ἐν ταῖς τε φάλαγγας ἀσκελεθῆσθαι, καὶ τὰ ὅπλα τίθενται, καὶ τὸ λοιπὸν εἰρήνην αὐτοῖς
καὶ ἡμερότης, φοιτήσεως τε παρ' ἀλλήλοις ἀφύλακτοι, καὶ ἑπιμιξίας, καὶ φρεσὶ οἴχεσθαι τὰ δεινὰ. ἔ τως ἄρα
αὐτοῖς τὸ μὲν ὑπὸ δίκαιον καὶ φιλόπατρις. τὸ δὲ γὰρ ἄρχον ὁμοῦ ἐν δέοντι καὶ περὶ ἡνίοχον.
Si que forte inter reges orientur controversiæ, aciem quidem omnes instruunt,
tanquam bellaturi ad rem armis decernendam: & obviam alii aliis procedunt. At
ubi conspicati sunt se invicem exercitus, abjecta ira ad concordiam redeunt, &
regibus auctores sunt ut jure potius certent: aut si id nolint, ipsi inter se singu-
lari dimicent certamine, & suo duntaxat ipsorum periculo rem transigant: Ne-
que enim aut æquo & bono, aut patriis institutis convenire, ut ipsi ob propria
odia bonum publicum labefactent aut evertant. Ergo confestim solvunt exerci-
tus, & restituta pace tuto inter se commeant, sublatis malorum causis. Tan-
ta in subditis cura justitiæ & patriæ amor: in regibus vero animus placidus &
suis obsequens.

C O M M E N T A R I U S.

A Pud omnes fere nationes vetustissimis tem-
poribus, easque potissimum belligeras &
equitres duella in usu fuisse testantur historia-
rum monumenta, nec solum publicis, sed &
in privatis litibus determinandis, veritates de-
tegendæ innocentiaque probandæ gratia. Hisce
quoque in regionibus olim permessa fuisse ex
annalibus constat. *Plerique pro veritate inda-*
ganda, pro objecto crimine purgando, pro lite,
belloque dirimendo, pro fama, divitiis, ipsaque
vita tuenda, vel sponte obtulere, vel oblatum li-
benter suscipere duellum: ut inquit Carafa de
Monomachia Tra. 1. sect. 1. quest. 3. Hinc &
plurimæ leges & sanctiones olim a Comitibus
Hollandiæ circa formam & modum duella sus-
cipiendi & accipiendi promulgatas testantur an-
nales. Verum ante omnia necessum erat con-
sensus Principis, qui solitus erat primo de causa
cognoscere, actum demum decernere & judicare,
num locus esset duello, cum ejus venia susci-
piendo. *In legibus feudalibus Burgi Børgensis*
aliarumque curiarum feudalium, tota Flandria,
reperio olim in curia Comitum disceptatum fuisse
de duellis: neque unquam sine venia Principis
fuisse permessa. Et tradit Alciatus *de singulari*

certamine cap. 6. Principis vel superioris aucto-
ritate duellum suscipere solitum. *Unde nec po-*
terat miles inconsulto duce, nec filiusfam. absque
licentia patris duellare. Quamobrem T. Manlius
duellum recusavit, antequam licentiam obtine-
ret a Dictatore, teste Liv. *lib. 7. cap. 10.* Idem
refert de Claudio Afello, *lib. 23. cap. 47.* qui
provocatus a Jubellio Taurea Campanorum for-
tissimo equite, priusquam duellum accepit,
Consulem percunctatus est, liceretne extra or-
dinem in provocantem hostem pugnare, cujus
permisso extemplo arma cepisse tradit Livius.
Sed quæri solet, an ejusmodi singularia certa-
mina tanquam licita salva conscientia acceptari
possint? Acceptari posse quidam Moralista sta-
tuunt, quoties occisio in eo facta non esset oc-
cisio auctoritate privata sine necessitate defensionis,
quod contingere potest, primo, si inva-
sor injustus velit te occidere, nisi duellum ac-
ceptes: tunc enim si aliter evadere non possis,
licite illud acceptas, quia occisio invasoris erit
necessaria defensio. Verum arbitror non acci-
piendam conditionem, sed invasionem exspe-
ctandam statuo, cui licet oponere defensionem.
Vid. quæ annotavimus *cap. 1. §. 15. h. l.* Se-
cun-

D d d d

cun-

cundo, si injuste esses accusatus & damnatus vel damnandus ad mortem; quo casu oblato singulari certamine cum iniquo accusatore & consensu judicis sive superioris, licet peccent illi offerendo duellum, licite tamen acceptatur, ut hac ratione vitam tueri possis. Tertio, si in bello justo Rex videat se adversario imparem, neque aliter se posse defendere, commutet bellum in duellum sive singulare certamen paucorum cum paucis, vel ipsius Principis cum Principe adversario. Quarto, in eodem bello possunt ex consensu ducis milites acceptare duellum ab adversariis oblatum, imo & illud ipsis adversariis offerre exemplo Davidis acceptantis duellum a Goliath. Alia plurima ejusmodi singulorum certaminum exempla vide apud Homerum, Livium, Valerium Maximum. Ratio cur hujusmodi duella acceptari possint, quæ tertio & quarto loco descripta, quia qui justam causam belli habent, possunt occidere hostes

vel adversarios, etiam non petentes duellum; ergo poterunt etiam eos in duello resistentes occidere: tunc enim occisio non fit auctoritate privata, sed publica, nomine scilicet Reipublicæ justum bellum gerentis; ergo licite acceptari poterit occasio exercendæ talis occisionis, quæ in illis circumstantiis non est intrinsece mala: præsertim cum aliunde id utile sit, ne proprii milites animum despondeant vel adversarii infollescant, propriæ virtuti attribuentes duelli oblato recusationem; verum & potissimum, quia hac ratione parcimus sanguini humano. Hac pia ratione motus Radislao duce Caimiensis, ad singulare certamen provocante Principem suum Regem Bohemæ, accepit duellum, ut suo cruore totius populi parceret sanguini, bellumque duello dirimeret, teste Ænea Sylvio *lib. 15. Bohemia.* Vid. hanc quæstionem tractantes Johan. de Lugo, Molinam, Lessium, & adde *cap. 1. §. 14. h. l.*

L. in pari. D. de R. J. Vict. de jure bel. n. 27. & 30. I. c. de Just. c. 29. dub. 10. Molina disp. 103. §. in secundo vero. Lorca 2. 2. sect. 3. disp. 53. n. 4. Lorca 2. 2. quæst. 40. disp. 53. Soto v. de Institut. jur. 41. art. 7. Covar. c. peccatum. §. 10. num. 6. Alc. 2. Parad. 21. Fulgof. l. 5. de Just. Piccolom. lib. VI. Civil. Phil. c. 21. Alb. Gent. l. 1. c. 6.

XI. Quanquam vero in causa dubia pars utraque tenetur quærere conditiones quibus bellum vitetur, magis tamen id tenetur qui petit quam qui possidet. Ut enim in pari causa melior sit possidentis conditio, non civili tantum juri sed & naturali convenit. Cujus rei causam alibi etiam ex Aristotelis quæ dicuntur Problematibus attulimus. Atque hic & illud addendum est, ab eo qui justam causam habere se scit, sed documenta non habet sufficientia quibus possessorem de injustitia suæ possessionis convincat, bellum licite non sumi: quia non habet jus cogendi alterum ut de possessione decedat.

XII. Ubi vero & jus ambiguum est, & neuter possidet, aut ex æquo uterque, ibi iniquus censendus erit qui oblatam rei controversæ divisionem repudiat.

COMMENTARIUS.

Quanquam in causa dubia utraque pars tenetur in eo elaborare, ut amica compositione controversiæ definiantur, attamen magis tenetur qui petit, quam qui possidet; quoniam in pari causa melior est possidentis, quia hic opinione dominus est: ad opinionem autem evertendam firmissimæ demonstrationes requirantur, ex re ipsa petiti, ut ait Felden. Si vero neuter possideat rem, de qua controversia, vel alter ingressus sit possessionem, altero contradicente, aut in dubio sit ad quem res pertineret, dicendum inquit Molina: *Si re diligenter discussa, adhuc manet dubium, ad quem duorum pertineat, dividendam esse inter utrumque pro quantitate dubii, aut faciendam compensationem in alia aliqua re, si res commode dividi nequit.*

Quod si alter eorum renuat, erit injustus, poteritque eo ipso moveri justum bellum adversus eum. Probatur, quoniam in eo eventu neutrius illorum est melior conditio, eo, quod neuter cepit bona fide possidere; cum ergo constet rem ad alterum pertinere, & dubium sit ad quem eorum pertineat, dividenda erit inter utrumque pro quantitate dubii, idque sane docet recta ratio, pronuntiaretque quicumque æquus ac justus judex, si ea de re contenderent, qui communem aliquam haberent judicem; quo fit ut idem facere teneantur Principes, qui judicem communem non habent. Præterea, si in eo eventu fas esset cuique eorum occupare sibi eam rem totam, daretur bellum justum formaliter & materialiter ex utraque parte, quod est absurdum.

XIII. I. Ex

XIII. 1. Ex his quæ diximus definiri potest illa a multis agitata quæstio, an bellum ratione habita eorum qui principales belli motores sunt utrinque justum esse possit. Distinguendæ enim sunt variorum acceptiones vocis justî. Justum enim aliquid dicitur aut ex causa, aut secundum effectus. Ex causa rursus, aut speciali acceptione justitiæ, aut illa generali qua omnis rectitudo eo venit nomine. Specialis acceptio iterum dividitur in eam quæ ad opus pertinet & eam quæ pertinet ad operantem: nam ipse operans juste agere interdum dicitur, quoties injuste non agit, etiamsi id quod agit justum non sit: quomodo recte distinguit a Aristoteles, *τὸ ἀδίκον*, & *τὸ ἀδίκον περιτίθεν*, *injuste agere, & agere quod injustum est.*

2. Speciali & ad rem ipsam relata acceptione bellum utrumque justum esse non potest, ut nec lis; quia facultas moralis ad contraria, puta ad agendum & ad impediendum, non datur per rei ipsius naturam. At vero ut neuter bellantium injuste agat fieri sane potest: injuste enim agit nemo nisi qui & scit se rem injustam agere: multi autem id nesciunt. Sic juste, id est bona fide litigari potest utrimque. Multa enim & in jure & in facto, unde jus oritur, fugere homines solent.

3. Generali acceptione justum dici solet quod omni culpa agentis vacat. Multa autem etiam sine jure sunt absque culpa, ob ignorantiam inevitabilem: cujus rei exemplum est in his qui legem non observant, quam sine culpa sua ignorant postquam lex ipsa promulgata est, & tempus per se ad scientiam sufficiens transiit. Sic & in litibus accidere poterit, ut pars utraque non modo injustitia sed & omni alio vitio careat, præsertim ubi pars utraque aut altera litigat non suo sed alieno nomine, puta ex tutoris officio, cui congruit jus etiam incertum non deserere. Sic b Aristoteles in litibus juris controversi, ait neutrum esse improbum, quod ipse dicit *πυρρόν*. Cui consentiens Quintilianus posse accidere ait, ut ex utraque parte orator id est vir bonus dicat. Imo & juste judicare judicem ambigue dici ait Aristoteles, significari enim aut judicare *αἰεὶ δεῖ* plane ut oportet, sine ulla ignorantia, aut *τῆ ἐν ἑαυτῷ γνώμῃ*, ex animi sui sententia. Et alibi ait: *εἰ ἀγνοῶν ἔκελευεν, οὐκ ἀδικεῖ*, si quis per ignorantiam judicavit, non egit injuste.

4. At in bello vix est, ut temeritas saltem omnis & dilectionis defectus absit, ob negotii ipsius gravitatem, quæ omnino talis est ut causis probabilibus non contenta, quam maxime evidentes requirat.

5. At justum si accipimus, quoad effectus quosdam juris, certum est bellum hoc sensu justum utrimque dari, ut ex iis apparebit quæ de bello publico solenni infra a nobis dicentur. Sic enim & sententia non ex jure lata & possessio sine jure habent quosdam juris effectus.

COMMENTARIUS.

Quæritur ab Auctore an possit dari bellum ex utraque parte justum? Quod primo intuitu videtur negandum, simpliciter in se spectata & considerata natura justii & injustii, quæ sibi invicem semper opposita, ita ut si ab una parte bellum juste susceptum, ab altera parte injuste geratur; quippe justum dici non posset, nisi injuria aliqua præcesserit, quæ belli causam præbuit: diximus enim supra unicam justii belli causam esse injuriam, unde nisi præcesserit injuria, bellum justum dici nequit: quamobrem si ex utraque parte bellum justum, nulla belli causa fingi vel excogitari potest. Quamdiu enim homines justitiam colunt, nemo alterum læsisse vel offendisse dicendus, & proinde nulla bellandi vel litigandi causa: bellum enim suscipitur & lis intentatur, ut damni dati & injuriæ illatæ reparationem consequamur. Qui mihi tribuere nolit, vel possidet id, quod meum est, vel præstare & facere recusat quod mihi debet, ille utique est possessor mei juris, & eatenus injuria me afficit, quatenus me privat eo, quod mihi debet. Sed, quidquid sit, moraliter impossibile est, ut utraque pars justam causam bellandi vel litigandi habeat. *Iniquitas enim partis adversa justa bella ingerit; & iniquitas aliena faciebat, ut esset cum quibus justa bella gererentur: ut de Romanis ait Augustinus de civit. Dei, lib. 21. 19. Quod intelligendum de justitia interna simpliciter in se spectata. Hinc distingue-*

re solent Moralistæ inter justitiam causæ materialiter & formaliter consideratam. Notandum enim bellum ex utraque parte simul formaliter & materialiter justum esse non posse, sed ex una formaliter tantum, scilicet quantum ad causam in se, bellum ex utraque parte justum dici nequit, quæ quidem est justitia causæ materialiter considerata, sed bene quantum ad justam credulitatem belligerantium in casu dubio, quæ est consideratio justitiæ belli formalis. Hoc posito concludunt bellum ex utraque parte justum esse posse formaliter tantum: nam fieri potest, & sæpe fit, ut utraque pars præcise & prudenter judicet se habere justam causam, etiam si altera non habeat; & hoc solet fieri ex invincibili ignorantia. Ita ergo si quis teneat provinciam cum probabili ignorantia, credens eam suam esse, & alter, qui verus dominus est, eam repetat, non minus ille bello defendere eam juste, quam hic vindicare, poterit, ut ait Zeiglerus. Hac ratione bellum Israelitarum contra Chanaanos ex utraque parte justum dici potuit formaliter, scilicet ab una parte, materialiter & formaliter simul scilicet Israelitarum. Ex parte illarum gentium formaliter duntaxat, quatenus invincibiliter ignorantes donationem & voluntatem Dei, absque peccato se resque suas tuebantur. Molin. de J. J. disp. 102.

CAPUT XXIV.

Monita de non temere etiam ex justis causis suscipiendo bello.

I. **J**us sæpe remittendum ut bellum vitetur:

II. **M**axime jus ad penas:

III. **P**raetertim a rege læso.

IV. **E**tiam cura sui & suorum abstinendum sæpe bello.

V. **R**egula prudentiæ circa electionem bonorum.

VI. **E**xemplum in deliberatione inter studium libertatis & pacis: qua internecio populi evitetur.

VII. **A**penis exigendis abstinere debere qui non multo sit validior.

VIII. **R**estare ut bellum non sit suscipiendum nisi ex necessitate:

IX. **A**ut ex maxima causa cum maxima occasione.

X. **B**ellorum mala ob oculos posita.

I. I. **Q**uanquam instituti, quod de jure belli inscriptum est, pars proprie non videtur exsequi quid circa bellum virtutes aliæ præcipiant aut suadeant, obiter tamen obviam eundem est errori, ne quis existimet ubi jus satis compertum est statim aut oportere bellum suscipi, aut semper etiam licere. Contra enim evenit, ut plerumque magis pium rectumque sit de jure suo cedere. Nam nostræ quoque vitæ curam honeste deserere, ut alterius & vitæ & saluti perpetuæ quantum in nobis est consulamus, supra suo loco dictum est. Maxime autem Christianis hoc convenit qui in eo perfectissimum Christi imitan-

Vid. de
jure belli,
n. 14 &
33.

tur

tur exemplum, qui pro nobis adhuc impiis & infestis mori voluit, Rom. v. 6. Quod ipsum multo etiam magis nos excitat, ne res nostras aut nobis debitas persequamur cum tanto aliorum incommodo quantum secum ferunt bella.

2. Non ob quamvis causam tamen bellum suscipiendum, & Aristoteles monet, & Polybius. Nec a veteribus laudatus Hercules quod Laomedonti & Augiæ arma intulit ob non solutam laboris mercedem. Dion Prusænsis in ea oratione quæ est de bello & pace, non hoc tantum ait quæri solere *ei συμβέβηκεν ἀδίκημα ὡς τῶν οἷς ἀφροῦν) πλεμῶν, an injuria accepta sit ab his de quibus bello petendis agitur, sed etiam πάλιν π τῶ συμβεβηκός, quanti æstimandum sit id quod accidit.*

Pol. lib. iv.
Rhet. ad Alex. c.
3. Paus. lib. v.

COMMENTARIUS.

Alubre hoc humano generi, societati tuendæ, amicitiz colendæ, tum etiam Christianæ charitati fovendæ inserviens optimum Auctoris nostri consilium, dum admonet & suadet, non semper, ubi causæ justificæ adsint, statim bellum, lites, odia, & inimicitias suscipiamus, ac temere & confestim ad arma percurramus. In memoriam revocari oportet, antequam ad illud omnium extremum violentum medium perveniamus, quanta bellum secum ferat incommoda, quot calamitates inde proveniant, quibus involvantur miseri & innocentes sæpe subjecti ac cives, quantum effundatur sanguinis humani, quot devastentur urbes & incendio deleantur, depopulentur agri, & fortunis omnibus exuantur cives, ita ut destituti vitæ tuendæ subsidio, ad eas sæpe angustias redigantur, ut mors ipsi solatium & vita supplicium videatur. Hæc incommoda atque hæc calamitates potissimum ponderandæ atque examinandæ, quoties Principis in consistorio delibe-

ratur de belli suscipiendi causa, quæ non solum justa esse sufficit, sed etiam videndum, an satis gravis; quippe, ut Auctor inquit, ubi jus satis compertum est, quandoque tamen non oportet bellum suscipi, nec etiam licet: oportet ut aliqua intercedat proportio inter injuriam illatam, quæ causam belli præbet, damnumque datum, & adeo violentum ejusdem vindicandi & reparandi remedium, quale est bellum. Quemadmodum omnia delicta ultimo supplicio puniri nequeunt; ita nec omnis injuriæ atque damni dati reparationem & vindicationem, vel rem nobis debitam bello peti oportet, utpote quod sanguinis pœnam infert. Si itaque non satis gravis belli causa, magis pium rectumque est levem injuriam condonare, & de jure suo cedere, quam res nostras aut nobis debitas persequi tanto cum aliorum incommodo, quantum secum ferunt bella. Suadet ejusmodi patientiam & juris nostri renunciationem dilectio proximi & naturalis cognatio, tum etiam æquitas naturalis, quæ dicat, ne semper & ubique jure stricto utamur, unde summum jus summa dicitur injuria.

II. 1. Ad pœnas vero omittendas multa sunt quæ nos hortantur. Videamus quam multa patres in filiis dissimulant; qua de re dissertatio est Ciceronis apud Dionem Cassium. *Pater, ut Seneca ait, nisi multæ & magnæ injuriæ patientiam devicerunt, nisi plus est quod timet quam quod damnat, non accedet ad decretorium stylum:* unde non multum discrepat Phinei dictum, recitante Diodoro Siculo: *μηδὲνα πατέρεσ λαβῶν παρ' ἑῶν ἐκασίας πμωρίαν, εἰ μὴ τῆ μεγάλῃ ἢ ἀδικημάτων ὑπερβοῖντο πλὴν φυσικῶ ἢ γένων ἄς τέκνα φιλοσοφίαν:* & illud Andronici Rhodii, *ἕδαισ πατέρεσ ἀφίσταται ἢ ἕε, εἰ μὴ ὑπερβαλλόντως εἴη μοχθηρός.*

Lib. v.

2. At quisquis alium punire vult, rectoris, id est patris quodammodo personam suscipit: quo respiciens Augustinus ad Comitem Marcellinum: *Imple, inquit, Christiane judex, pii patris officium.* Pittaci dictum laudat Julianus Imperator: *ὅς πλὴ συγγνώμῃ ἢ πμωρίαν*

προσέτι, qui veniam pœnæ præferbat. Libanius in oratione de seditione Antiochena: qui Deo, inquit, similis esse vult, αἰφείδεις ἡμῶν χάριτας μάλλον ἢ λαμβάνων, magis gaudeat condonationis quam pœna.

Molina
tract. 11.
de Just.
disp. 103.
Lorca
disp. 153.
n. 11.
Agid.
Regius de
a. t. su-
pern.
disp. 31.
dub. 7.
n. 107.

3. Interdum eæ sunt rerum circumstantiæ, ut jure suo abstinere non laudabile tantum sit sed & debitum, ratione ejus quam hominibus etiam inimicis debemus dilectionis, sive in se spectatæ sive qualiter eam exigit sanctissima lex Evangelii. Sic quosdam esse diximus pro quorum, etiamsi nos impetant, salute mortem optare debeamus, quod eos sciamus rei communi humanæ aut necessarios aut valde utiles. Si res quasdam negligi vult Christus ne lites subeantur, tanto credendum est majora a nobis negligi voluisse ne ad bellum eatur quanto bellum lite est nocentius.

Lib. 11.
de Off.
c. 2.

4. De suo jure virum bonum aliquid relaxare non solum liberalitatis sed plerumque etiam commoditatis est, ait Ambrosius. Aristides suadet civitatibus συγχωρεῖν ἃ περιεναί ὁ, πᾶν ἢ μέτερον, concedere & largiri si quid sit mediocre. Rationem addit: ὡσαυτε τῶν ἰδιωτῶν ἐπαινοῦτε τὰς διγνώμονας καὶ βλαβῶναι ἡνα μάλλον αἰρηθῆναι ἢ ἀφαιρεθῆναι πρὸς πῶνα. Nam & privatorum hominum eos laudatis qui facili sunt ingenio & damni aliquid subire malunt quam litigare. Xenophon historiæ Græcæ sexto: σοφρίων μὲν δὴπερ ἐστὶ μηδὲ εἰ μὴ μικρὰ τὰ ἀφαιρουτὰ εἴη, πόλεμον ἀναρῆσθαι. Sapientum est ne ob graves quidem causas bellum suscipere. Et apud Philostratum Apollonius: πόλεμον εἴδ' ὡς ἐν μεγάλων αἰρεσῶν: ne ob magnas quidem causas bellum capiendum.

C O M M E N T A R I U S.

DUm de pœnarum omissione hic sermo, ejusmodi pœnas intelligimus, quas ipsi exigere possumus tanquam nobis debitas pro injuria illata, vel etiam quoties delicti ejus est naturæ, ut salva justitia & conscientia a iudice vel summo magistratu pœna remitti possit; quippe, ut alibi annotavimus, sunt malefacta & peccata, quæ necessitatem puniendi secum ferunt, & proinde impunita relinqui nequeunt, quin peccet idem ille, qui puniendi jus habet. Vid. cap. 20. §. 34. & 36. Multæ quandoque possunt rationes obvenire, quæ pœnas omittendas, & a vindicta abstinendum suadent, imo quodammodo obligant, harum in numero non ul-

timo loco ponenda charitas atque dilectio: charitatis enim lex non vindicare duntaxat injuriam, sed & benefacere iis, qui nobis injuriæ sunt, imperat. Itaque si esset inimicus tuus, pascere illum: si sitis potum da illi: juxta Apostoli doctrinam epist. ad Rom. cap. 12. vers. 20. Quod tamen ita intelligendum, ne nobismetipsis noceamus, quamobrem vitam propriam, ut inimicis parcamus cum jactura nostræ salutis, profundam neutiquam suadere legem charitatis, etiamsi vita invasoris multis partibus communi societati, vel humano generi sit utilior, alio loco disputavimus. Vid. cap. 1. §. 9.

III. 1. Circa pœnas, officii primum nostri est, si non ut hominum certe ut Christianorum, ut facile ac libenter condonemus quæ in nos sunt commissa, sicut Deus nobis condonat in Christo, Eph.

IV. 32. πὸ γε οὐκ ἐστὶν ἀόργητον ὡς ἐν ὧν τὸ ζῆν ὡς ὁδῶνον τῆ κολάσῃ γίνεσθαι ἢ ἡδικησάντων, θεῶν φύσις προσετίθη, ait Josephus: Ira vacare circa ea ob quæ nocentes pœnæ mortis sunt obnoxii, ad divinam naturam accedit.

Lib. 1.
de Clem.
c. 20.

2. Seneca de principe: Longe sit in suis quam in alienis exorabilior injuriis. Nam quemadmodum non est magni animi qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat sibi detrahit: ita clementem vocabo non in alieno dolore

dolore facilem, sed eum qui cum suis stimulis agitur non profilit: qui intelligit magni animi esse injurias in summa potentia pati, nec quicquam esse gloriosius Principe impune leso. Quintilianus: Suadebimus Principi ut laudem humanitatis potius quam voluptatem ultionis concupiscat. In C. Cæsaris laudibus posuit Cicero ut præcipuum, quod oblivisci nihil soleret nisi injurias. Livia in allocutione ad Augustum apud Dionem: τὸς ἀρχοντας νομίζουσιν οἱ πολλοὶ τὸς μὲν τὸ κριτὸν ἀδικῶσιν ἐπιζήναι χεῖρωι, τὸς δὲ ἰδίᾳ πρὸς αὐτὸς πλημμελεῖν δοκῶντας φέρειν. Ita plerique existimant, rectoribus puniendæ quæ contra communem utilitatem peccantur; quæ vero in ipsos, dissimulanda. Antoninus Philosophus, in oratione ad Senatum: Non enim unquam placet in Imperatore vindicta sui doloris, quæ etsi justior fuit acrior videtur. Ambrosius in epistola ad Theodosium: Antiochenis tuam donasti injuriam. Et in eisdem Theodosii laudibus ad Senatum Themistius: ὅτι σὺν ἀνελθῶσιν ἡμῶν ἐστὶν ἡ ἀγαθὴ βασιλεῖα, ἀλλ' ὅτι πρῶτον μὲν μᾶλλον φαίνεται ἢ ἡδικησάντων. Bonum regem oportet his qui in se peccarunt superiorem esse, non vicissim nocendo sed bene faciendo.

3. Magnanimus qui sit eum Aristoteles negat esse *μνησικακόν*, injuriarum memorem: quod Cicero sic exprimit; nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate atque clementia. Hujus eximie virtutis insignia nobis exempla sacrae literæ suppeditant in Mose, Num. xi. 12. & Davide, *Dried. Lib. II. de lib. Christ. c. 6.* 11 Sam. xvi. 7. Maxime vero id locum habet ubi aut nos quoque nobis peccati alicujus sumus conscii, aut id quod in nos peccatum est ab humana quadam & excusabili infirmitate procedit, aut satis apparet pœnitere eum qui nocuit. Est ulciscendi & puniendi modus, inquit Cicero, & haud scio an satis sit eum qui lacefferit injuriæ suæ pœnitere. Sapiens, inquit Seneca, multa remittit; multos parum sani sed sanabilis ingenii servabit, & hæc quidem causæ a bello abstinendi ex dilectione nascuntur, quam ipsis inimicis aut debemus, aut recte impendimus.

C O M M E N T A R I U S.

Officium non duntaxat Christiani, sed & cujusvis hominis efflagitat, ut facile remittamus injurias, quæ nobis inferuntur, & propensi simus ad condonanda, quæ in nos commissa, Dei exemplum imitantes, qui longe plus nobis per Christum condonavit, quam quisquam mortalium fratribus suis queat. Vid. *epist. ad Ephes. cap. 9. vers. 32.*

Crede mihi, miseris caelestia numina parcunt: Nec semper lesos & sine fine premunt.
 ut canit Ovidius 3. de Pont. *Injuriam pati melius est, quam alteri nocere.* Arist. lib. 2. *Ethic.* *Non est modo liberale paululum nonnunquam de jure suo discedere, sed interdum etiam fructuosum.* Cic. 2. off.

IV. 1. Sæpe vero nobis ipsis nostrisque præstandum habemus ne ad arma veniatur. Plutarchus in Numæ vita ait, postquam juste posse suscipi bellum decrevissent feciales, consultatum a senatu an ex usu esset suscipere. In parabola quadam Christi dicitur, *Luc. XIV.* si quis rex cum rege altero bello certandum habeat, primo sedentem, qui mos est cum cura consultantium, expensurum apud se, an ipse qui decem millia militum habeat hosti ducenti bis totidem par

par esse possit. Quod si videat se imparem fore, antequam ille intra fines adsit, missurum legationem cum mandatis pacis causa.

Liv.
lib. vi.

2. Sic Tusculani omnia patiendo & nihil recusando pacem a Romanis meruerunt. Apud Tacitum est: *Frustra adversus Æduos quaesita belli causa. Jussi pecuniam atque arma deferre, gratuitos insuper comneatus prae buere.* Sic legatis Justiniani Amalafuntha regina negavit armis se certaturam.

Lib. vii.

3. Potest & temperamentum adhiberi, ut a Syrho Triballorum rege factum Strabo memorat, qui Alexandrum Macedonem & insulam Peucen intrare vetuit, & simul donis eum honoravit, ut ostenderet se quod faceret justo metu, non odio aut contemptu ipsius facere. Quod Euripides de Græcis dixit civitatibus idem ad alios quosvis recte aptes:

*De Marte quoties itur in suffragia,
Nemo imminere cogitat mortem sibi:
Sed quisque cladem destinamus alteri:
Quod si in comitiis funera ante oculos forent,
Furiata bello non perisset Græcia.*

Apud Livium est: *Cum tuas vires, tum vim fortunæ, Martemque communem propone animo.* Et apud Thucydidem: *Ἡ πλεῖστα τὸ πρὸς ἄλλοις ὄσον ἐστὶ πρὶν ἐν αὐτῷ ἡρόδοτος πρὸς ἀλλήλους;* *Quicquid inopinum accidere potest in bello priusquam aggrediare considera.*

COMMENTARIUS.

CUM natura non solum nobis curam nostri, sed etiam eorum, quos tueri vel naturali vel civili obligatione tenemur, imposuerit, oportet etiam, antequam bellum suscipiatur, in deliberationem cadere, an non magis expediat nobis nostrisque de jure nostro aliquid remittere, quam id bello repetere, non minus nos nostrisque, quam hostes discrimini objecturi, ut inquit doctiss. Gronovius. Quamobrem non sufficit deliberasse de causæ justitia, verum ubi de ea constiterit, videndum ulterius an ex usu sit, cum nostras vires, tum fortunæ vim & incertum belli eventum animo ponderemus. Dicitur enim ratio, ne nosmetipsos, nostrosque temere & inconsulto periculo objiciamus. *Cum sint incerti belli exitus, prius considerare quid agendum sit, quam bellum inferatis: nam postquam illatum est, diuturnitas efficit varias vices, a quibus vicibus utriusque adhuc absumus, & nondum prospicimus exitum.* Thucyd. lib. i. Hinc Seneca Thebaid.

*Licet omne tecum Græcia robur trahas,
Licet arma longe miles ac late explicet,
Fortuna belli semper ancipiti in loco est.*

Et Virgil. lib. 10. *Aeneid.*

Hic magnus sedet Aeneas, cumque voluit

Eventus belli varios.

Quo saepius Caesar vicisset, hoc minus experiendos casus opinabatur, nihilque se tantum acquisiturum victoria, quantum auferre calamitas posset. Sueton. in *Jul. Caesar. cap. 60.* Varii sunt belli casus, & exiguo momento maximas res volvit. Initia quidem belli penes Principes sunt, exitus penes fortunam. Quamobrem præstat bellum evitare honestis conditionibus, quam se suosque cupiditate vindictæ in incertum Martis eventum conjicere. Non semper ibi victoria, ubi causæ justitia. *Concedo incertos esse belli exitus, Martemque communem,* inquit Cic. in *Philipp.* *Utrumque ferrum & corpora humana erunt, nusquam minus quam in bello eventus respondent.* Liv. lib. 30. Cum de quovis bello suscipiendo prudenter & diu deliberandum sit; tum vero præfertim de eo, quod est periculofum, id est, quod adversum validum hostem a nobis gerendum. Vid. Thucyd. lib. 6.

V. i. Qui deliberant, partim de finibus non quidem ultimis sed interjectis deliberant, partim de iis quæ eo ducunt. Finis semper

per est bonum aliquod, aut certe mali declinatio quæ vicem boni obtinere possit. Quæ vero huc aut illuc ducunt, per se non expectantur sed quatenus ducunt: quare in deliberationibus comparandi sunt, & fines inter se, & eorum quæ ad finem ducunt facultas effectiva ad finem producendum: nam ut recte dixit Aristoteles de animalium motione: *αἱ προτάσεις αἱ πρὸς τὴν ἀγὴ δύο εἰδῶν γίνονται, ἀγὴ πρὸς τὸ ἀγαθόν, & ἀγὴ πρὸς τὸ διωκτικόν: propositiones quæ actionem efficiunt duorum sunt generum; ab eo quod bonum est, & ab eo quod fieri potest: quæ comparatio tres habet normas.*

2. Prima est; si res, de qua agitur æqualem, morali scilicet æstimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum, ita demum eligenda est si bonum aliquanto plus habeat boni quam malum mali. Hoc est quod Aristides sic enuntiat: *ὅτ' ἐλαττον ἢ δουχεροῦς τ' ἀγαθόν, κρείττον δηλαδὲ χαῖται.* Andronicus Rhodius ubi magnanimum describit ait, eum non ob quasvis causas pericula subiturum, sed ob maximas.

3. Altera; si videatur esse æquale bonum & malum, quod a re de qua quæritur possit procedere, ita demum ea res eligenda est si efficacia ad bonum quam ad malum major sit.

Tertia; si videatur & bonum & malum esse inæquale, nec minus inæqualis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda est, si efficacia ad bonum major sit collata efficaciam ad malum quam ipsum malum est collatum bono; aut si bonum sit majus comparatione mali quam efficacia ad malum comparata ad bonum.

4. Hæc nos limatius paulo; sed eodem tendit via planiore Cicero: cum ait fugiendum ne offeramus nos periculis sine causa, quo nihil potest esse stultius: quapropter in adeundis periculis consuetudinem imitandam Medicorum, qui leviter ægrotantes leviter curant, gravioribus autem morbis periculosas curationes & anticipites adhibere coguntur: quare subvenire tempestati sapientis esse dicit, eoque magis si plus adipiscare re explicata boni quam addubitata mali.

5. Et alibi: *Ἐπιτόλμα μὲν ἄριστον, ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν ἄριστον, ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν ἄριστον, ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν ἄριστον.* *Ubi imitandum magnum nullum fieri possit, ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν ἄριστον vel non magnum nociturum sit, quid opus est ἀδελφῶν ἀδελφῶν.* Dion Prusæensis Tarsensi altera: *ἴστω δεινὸν καὶ ἀδίκον. ἀλλ' ὅτι εἴ π μὴ δίκαιον πέφυκε γίνεσθαι, δὴ ὡς τὸ φιλοτιμίας ἀντιπρὸς ἀδικίαν ἀπέφρα πνί.* *Sit sane hoc injustum & indignum quod toleretur. At non si quid injusti accidit, nos ideo debemus certandi studio nosmet incommodis objicere. Et postea: ὡσαυτε, οἱμαί, τὰ βαρῆ ταῦτ' ἀν μὲν σφόδρα πείζῃ & ἀνίχεσθαι μὴ δουλέμεθα, ζητῶμεν ὡς τάχιστα σπορρίψαι. μετρίως ὅ ἐνοχλάμενοι καὶ ὀρῶντες ἀνάγκη ἔσαν φέρειν ἢ τῆτο, ἢ τῆτο μείζον ἔτιμον, σκοπεῖμεν ὡς κρυφάτα ἔπεισθαι.* *Sicut onera ubi ita valde nos urgent ut durare nequeamus quærimus abjicere: mediocriter autem pressi, & rebus talibus ut aut ista aut graviora ferenda sint, in hoc nos componimus ut quam expeditissime subsequamur.* Aristides Sicula secunda: *ἐπιμείζον ὁ φόβος ἢ ἰλπίδος, πῶς ὅτι ἄξιον φυλάσσεισθαι: ubi major spe metus est, quomodo non tempus est cavendi?*

VI. 1. Exemplum sumamus ab eo quod inter Galliæ civitates consultatum olim narrat Tacitus; *Libertas an pax placeret*: Libertatem intellige civilem, hoc est, jus regendæ per se reipublicæ: quod jus plenum est in statu populari, temperatum in statu optimate, præsertim tali ubi nemo civium ab honoribus arceatur. Pacem vero talem qua bellum redimatur internecivum, id est, ut Cicero alibi Græcis verbis hanc quæstionem explicat, *τὸν μέγαν ἀγὸν τῶν περὶ τὸ ἔλεον ἢ πάλιν κινδυνώειν*: Puta, ubi recta æstimatio futuri nihil ferme aliud quam totius populi exitium videatur portendere: qualis erat status Hierosolymorum obsessorum a Tito. Hic Cato quid dicturus sit, qui mori quam uni parere maluit, nemo nescit. Quo & illud pertinet:

*Quam sit non ardua virtus
Servitium fugisse manu.*

Et multa alia ad eum modum.

2. At aliud dicat recta ratio: Vitam scilicet, quæ fundamentum est omnium bonorum temporalium & æternorum occasio, plurius esse quam libertatem; sive utrumque sumas in uno homine, sive in toto populo. Itaque Deus ipse pro beneficio imputat quod non perdat homines, sed in servitutem tradat. Et alibi suadet per Prophetam Hebræis, ut sese Babyloniis in servitutem dedant, ne fame ac peste moriantur. Quare illud quamquam laudatum antiquis,

Obsessum Pæno gessit quod Marte Saguntum:

laudandum non est, nec quæ eo ducunt.

3. Internecio enim populi in hoc rerum genere pro maximo malo haberi debet. Cicero de Inventionem secundo necessitatis hoc ponit exemplum, necesse esse Casilinenses se dedere Annibali, quanquam necessitati aderat hæc adjunctio, nisi malint fame perire. De Thebanis qui Alexandri Macedonis temporibus vixerunt existat hoc Diodori Siculi iudicium: *πῶς ἀδραστήμασιν ἀνδρώτερον μάλλον ἢ φρονιμώτερον χρησιμῶροι παρέπεσον οἰς πείνημον ἢ πατρίδος ὄλεθρον*: *animi spiritu forti magis quam prudente internecionem patriæ accersiverunt.*

4. De eo quem diximus Catone & Scipione, qui post victoriam Pharsalicam cedere Cæsari noluerunt, iudicium existat apud Plutarchum: *αἰτίαν ἔχουσιν οἰς πολλὰς ἢ ἀγαθὰς ἀνδρας ἐν Διβύῃ ἀποκινώσαντες οὐκ ἀναγκαίως: culpandi sunt, tanquam qui viros multos & egregios in Africa perdiderint, nullo operæ pretio.*

5. Quod autem de libertate dixi, idem de aliis rebus expetibilibus dictum volo, si oppositi mali majoris justior aut par sit expectatio. Nam, ut recte Aristides, moris est navem servare rerum non vectorum jactu.

C O M-

COMMENTARIUS.

Admodum raro in consilio Principum juxta subtiles hæc regulas opinio fovetur, quoties deliberatur, an bellum faciendum vel quietendum; hisce subtilitatibus in hypotheli & præsentī materia opus non esse, inquit Zeiglerus: *In bello enim, sive inferendo sive excipiendo, id maxime considerandum est; nunquid valeant vires, ut vel recuperari possit, quod petimus, vel retineri, quod possidemus. Atque hæc quidem principalis atque primordialis est deliberatio. Flagrante jam bello, ubi res non succedit ex voto, concedo flectendas nonnunquam esse cogitationes in alia omnia, & tum maxime difficiles esse deliberationes, ut pax bello commutetur.* Docte tamen & subtiliter Auctor disputat de totius actionis externæ moralis vel civilis processu. Qui autem deliberant, inquit Auctor, partim de finibus non quidem ultimis, sed interjectis sive subordinatis deliberant, partim de iis, quæ eo ducunt: & hoc sensu Arist. lib. 3. *Ethic.* Nunquam cadet in deliberationem finis, sed ea duntaxat, quæ ad finem pertinent atque conducunt. Finis autem semper est bonum aliquod, vel saltem mali declinatio, quæ vicem boni obtinet: media vero, quæ ad finem ducunt, non quidem eo animo expetuntur, quasi ea nacti, obtinuissimus mentis aciem & voluntatis nostræ appetitum; sed ea cupimus, quia sunt veluti gradus ad aliquod ulterius magis expetitum, ut inquit doctiss. Gronovius. Quamobrem in deliberationibus non debet duntaxat fieri contentio finium inter se, sed etiam examinanda vis & potentia mediorum, scilicet an illa apta & idonea sint ad consequendum finem nobis propositum. Habet autem hæc comparatio tres normas, quas Auctor hoc modo describit. Primo videndum quid in aliqua re boni, quid mali insit. Prima est, si res, de qua deliberatur seu agitur, æqualem morali æstimatione, id est, ut supra annotavimus, judicio virorum prudentum, efficaciam habere videtur ad bonum & ad malum, facienda est, modo bonum, ad quod per media perveniendum, malo majus fuerit. Altera norma est, si bonum & malum, quod intenditur, æquale est, ita demum res incipienda, si media ad bonum majora sunt, quam ea, quæ ad malum ducunt, id est, si sperare possumus nos istis mediis potius bonum quam malum consecuturos. Tertia norma est, si bonum & malum inæquale &

media inæqualia, facienda res est; si media ad bonum majora sint collata mediis ad malum, quam ipsum malum majus est collatum bono, aut si bonum sit majus comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata ad bonum: omnis vero deliberatio huc redit, majorne ex negotio, quod gerendum suscipitur, utilitas & commodum, quam incommodum & damnum ad agentem perventurum sperari possit, ut exemplis ab Auctore adductis patebit, quibus satis illustrat & explicat, quæ ad hanc quæstionem pertinent; unde conclusionem format, quæ fundantur in sanæ mentis discursu sive dictamine, scilicet in omnibus rebus expetibilibus videndum, quibus mediis comparari possunt; quod si autem media illa, quæ iis acquirendis inserviunt, nos exponerent majori malo vel periculo, vel pari utriusque expectationi, quam est bonum quod consequeremur, dicit ratio, ut potius careamus iis, quæ nobis expetibilia videntur, quam ut ob ea subeamus periculum, quo aut credibilis sit, nos perituros, aut nihilo certius perituri an servaturi ea simus. Vid. doctiss. Gronovium. Ponamus libertatem esse rerum omnium maxime expetibilem, nec minus quoque rem exoptabilem esse pacem, (utpote qua florente vitam & fortunas tranquille possidemus) illam vero haberi non posse, nisi vi & armis comparetur vel conservetur, & proinde cum periculo amittendæ vitæ & earum rerum, sine quibus vita commode traduci nequit, jactura, si non certa, saltem credibili, conjuncta ejusmodi defensio vel conservatio, quæritur an libertatis tuendæ causa vita & fortunæ potius belli dubio eventui, atque tot calamitatibus, quas secum bella ferunt, imo totius Reipublicæ salus exponenda sit, an præstet illam abjicere, ut in pace securi vivamus? Durum quidem libertatis jacturam facere, sed durior vitæ amissio; utpote quæ est fundamentum omnium bonorum temporalium & æternorum occasio; quamobrem pluris est vita, quam libertas, & proinde illam hac redimendam non perperam statuit Auctor. Non oportet majoris mali periculum subire ad minus bonum consequendum. Unde Homerus in *a. Iliad.*

Ἀφ' ἧτος ἀθήμισ', ἀνίστιός ἐστιν ἐκείν',
Ὅς πλέμει ἔλα' Ἰπποθιμίς ὀκρυόεντ'.

*Infociabilis, scelestus, privatus homo est ille,
Qui bellum amat in populo mortiferum.*

VII. In pœnis quoque exigendis illud maxime observandum est, ne unquam eo nomine bellum suscipiatur in eum cui pares sunt vires. Nam ut judicem civilem ita qui armis facinora velit vindicare multo esse validiorem altero oportet. Neque vero prudentia tantum, aut suorum caritas exigere solet, ut bello periculoso abstinetur, sed sæpe etiam justitia, rectoria scilicet, quæ ex ipsa

Cajet. 2. regiminis natura superiorem non minus ad curam pro inferioribus, quam inferiores ad obedientiam obligat. Cui consequens est id quod recte a Theologis est traditum, regem qui ob causas leves, aut ad exigendas poenas non necessarias, & magnum secum periculum trahentes, bellum suscipit, teneri subditis ad reparationem damnorum quæ inde oriuntur. Nam etsi non in hostes, in suos tamen veram committit injuriam, qui talibus de causis tam gravi malo eos implicat. Livius: *Justum bellum quibus necessarium, & pia arma quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.* Optat hunc statum Ovidius Fastorum I.

Sola gerat miles, quibus arma coerceat, arma.

C O M M E N T A R I U S.

Non inficior prudentiam civilem & artem administrandæ Reipublicæ suadere, ne facile cum nobis inimicum faciamus, vel bello provocemus, etiamsi justam habeamus belli movendi causam, cui pares sunt vires. Verum errare mihi videtur Auctor, cum illud, quod prudentiæ est, justitiæ quoque opus esse statuat, quasi justitia rectoria, quæ regnandi norma & regula esse debet, summis imperantibus diceret, bellum non oportere suscipi a Principe ad vindicandam injuriam, nisi viribus sit superior eo, quem bello aggredi animum induxit: necessitate enim & publica salute exigente non viribus, sed causæ justitiæ, cui Deus favere solet, fidendum. Quam sapius exigua manus ingentes profligavit hostium copias, innumera ejusmodi ex veterum & ætati nostræ proximis monumentis, tam sacris quam profanis, posunt adduci exempla. Nil desperandum Deo duce & auspice. Solent quidem, antequam bellum suscipiatur, vires & opes tanquam necessaria rei conficiendæ instrumenta in deliberationem cadere: verum ubi justa & satis gravis causa subest, ex virium defectu justa, quamvis violenta, juris sui persecutio non debet prætermitti vel negligi, præsertim si ex ejusmodi omissione Reipublica magnum detrimentum caperet. Addo causam non justam duntaxat, sed & satis gravem subesse oportere; quippe ob leves causas, & ad exigendas poenas non necessarias suaderem Principi, ne cives ac subjectos suos tot calamitatibus & malis, quæ secum trahit bellum, implicaret. Perperam ab Auctore

infertur, quasi Princeps suscipiendo bellum adversus eum, cui vires sunt pares, non satis exactam curam haberet pro salute civium ac Reipublicæ, utpote quam temere videtur exponere certis belli calamitatibus, periculis ac damnis, quæ ex eo evenire solent; quippe tum demum bellum suscipi posse statuimus, cum necessitas illud exigit atque salus publica. Ille semper viribus superior existimari debet, cujus a parte stat causæ justitia: *potius curam suorum civium abjecisse dicendus Princeps, qui non vi & armis coerceat eum, cujus hostilem in se animum jam sapius expertus est.* Hocne igitur est civium curam gerere & salutem Reipublicæ tueri, si impune hostem dimittam, quoties in fines incursiones faciat, cædibus, rapinis & incendiis omnia devastet, cives in servitutem abducatur? Hæc ob causas quoties Princeps omittit, licet viribus impar, coercere hostem, & damni reparationem denegatam vi & armis petere, dicendum puto, teneri ad reparationem damnorum, quibus impunitas admissi delicti forte causam præbuit. Huic etiam accedit, quod non tam accurate suas & alterius vires ad invicem quis librare potest, ut certus esse de incerto belli eventu queat. *Et quid vero, inquit dictiss. Zeiglerus, si alter ille, qui inferior censetur, aliorum mox auxiliis formidabilem se exhibeat, & bello jam capto viribus nos longe superet.* In viribus non solum, ut diximus, fiducia reponenda, sed in causæ justitia acquiescendum, quam Deus suo non solet destituere auxilio.

VIII. Rara ergo belli sumendi causa est quæ omitti aut non possit aut non debeat, puta cum jura sunt, ut Florus loquitur, armis sæviora. Seneca *incurri ait in pericula ubi quiescenti paria metuuntur*, aut etiam pejora: quem sensum Aristides sic extulit: *πῶς γὰρ καὶ ἀδελφὸν ἢ τὸ μέλλον αἰρεῖσθαι κινδυνώειν, ὅταν τὸ πῶς ἡσυχίαν εἶναι φανερώς χεῖρον ᾖ.* *Miseram pacem bello bene mutari*, ait Tacitus, nempe cum, ut idem ait, *aut ausos libertas sequetur, aut victi iidem erunt: aut ubi* (ut Livius loqui-

loquitur) *pax servientibus gravior quam liberis bellum.* Non si, ut apud Lib. x. de Ciceronem est, apparet futurum, ut si victus eris proscribaris, si Att. VII. 7. viceris, tamen servias.

IX. Alterum belli tempus, si, ita ut oportet rem æstimanti, a jure, & quidem quod momenti sit maximi simul stent vires. Hoc est quod Augustus ajebat, bellum non suscipiendum nisi cum major Suet. c. 25. Gell. lib. XIII. c. 2. Val. Max. lib. VII. c. 2. Diod. l. XVI. emolumentum spes quam damni metus ostenderetur. Et quod de prælio dicere solebant Scipio Africanus & L. Æmilius Paulus, idem huc non male aptaveris: *Non decertandum esse nisi summa necessitudo aut summa occasio data esset.* Locum autem tum maxime hoc habebit, cum spes est terrore ac fama nullo aut exiguo periculo rem confici posse: quale erat Dionis consilium ad liberandas Syracusas. In epistolis Plinii est: *quod est pulcherrimum victoriæ genus terrore perdomuit.*

C O M M E N T A R I U S.

ARmis atque vi agendum nunquam, nisi necessitate exigente, quoties scilicet omitti nec possit nec debeat, cum nulla, nisi in armis, relinquatur spes, quibus omnis in ferro est salus, ut ait Seneca *in Herc. fur. trag. 1.* & aut ausos salus sequetur, aut victis eadem perferenda: cum pax servientibus gravior, quam liberis bellum: non vero, ut ait Cicero *ad Attic. lib. 7. epist. 7.* si apparet futurum, ut si victus *eris proscribaris, si viceris tamen servias.* Alterum belli suscipiendi tempus præbet summa occasio cum justitia conjuncta: si una cum jure major in bello emolumentum expectatio, quam damni metus ostenditur, ut ait Augustus apud Sueton. *cap. 25.* Quod tum maxime procedit, cum spes est fama & terrore posse rem confici. Vid. Lips. *polit. 5. cap. 16.* Et quæ paulo ante annotavimus.

X. 1. Sæva res bellum est, inquit Plutarchus, cumulumque se- Vita Camill. De Civit. Dei. l. XIX. c. 7. cum trahit injuriarum & insolentiæ: Et sapienter Augustinus: *Quorum malorum (de his loquitur quæ ex bello nascuntur) multas & multiplices clades duras, & diras necessitates, si ut dignum est eloqui velim, quamquam nequaquam sicut res postulat possim, quis erit prolixæ disputationis modus? Sed sapiens, inquit, justa bella gesturus est: quasi non, si se hominem meminit, multo magis dolebit justorum necessitatem sibi existisse bellorum: quia nisi justa essent, ei gerenda non essent: ac per hoc sapienti nulla bella essent. Iniquitas enim partis adversæ justa bella ingerit gerenda sapienti, imo & necessaria: quæ iniquitas homini utique dolenda, quia hominum est, & si nulla ex eo bellandi necessitas nascatur. Hæc itaque mala tam magna, tam horrenda, tam sæva quisquis cum dolore considerat, miseriam necesse est fateatur. Quisquis autem vel patitur ea sine animi dolore vel cogitat, multo utique miserius ideo se putat beatum quod & humanum perdidit sensum.* Idem alio loco: *Belligere malis videtur felicitas, bonis necessitas.* Maximus autem Tyrius: Lib. IV. de civit. Dei. c. 15. *ἡ πλεμὴν χρείας καὶ ἀφέλγος τὸ ἀδικεῖν, ἐλευθὲρὸν αὐτῆς τὸ ἀναγκαστῆν: de bello etiam si demas injustitiam, ipsa per se necessitas miseranda est.* Idem: *φαίνεται ὁ πλεμὸς τοῖς μὴ δικαίοις ἀναγκαστῆν, τοῖς δὲ ἀδικοῖς ἐκείσθαι: Apparet bellum a justis non sumi nisi necessario, ab injustis sponte.*

2. Cui Senecæ illud addendum, non esse homini homine prodige utendum. Philiscus Alexandrum monebat ut gloriæ quidem Alian. lib. XIV. II. stude-

studeret, sed ea lege ne se pestilentiam aut magnum morbum faceret: intelligens populorum occidionem, desolationem urbium, pestilentiae esse opera: nihil autem magis esse regium quam consulere omnium salutem quae pace continetur.

3. Si jure Hebraeo & qui non volens hominem occidisset fugere debebat: Si Deus a Davide, qui pia bella gessisse dicitur, ideo templum suum aedificari vetuit quod multum sanguinem fudisset: Si apud Graecos veteres expiatione opus habebant etiam qui sine culpa manum caede maculassent: quis non videat, praesertim Christianus, quam res sit infelix & mali ominis, quantoque nisu fugiendum bellum etiam non injustum? Certe apud Graecos Christianismum professos diu observatus est canon quo sacris ad tempus arcebantur qui hostem in qualicumque bello interfecissent.

Basil. ad
Amphil.
x. 13.

COMMENTARIUS.

Bellorum mala merito proponit hic Auctor, ut eorum cogitatione homines magis bella fugerent atque declinarent; merito saeva res bellum dicitur, utpote quae tot miseriarum & calamitatum mater, quibus involvuntur partes belligerantes, *cujus non adventus solum, sed & metus adfert calamitatem*, ut ait Cicero *pro leg. Manil.*

----- non ullus aratro

Dignus honos, squallent abductis arva colonis.

Et Senec. *Hipp.*

*Tum scelera, dempto fine, per cunctas domos
Iere. Nullum caruit exemplo nefas.*

Ubique caedes, & cruor, stupra, incendia, devastationes agrorum & urbium conspiciuntur, madent sanguine proximi manus, quem omni amore & humanitatis benevolentiaeque officii prosequendum naturalis ratio dicit, nihil sanctum, nihil inviolatum habetur, sed omnia exposita furori & feritati quasi bellum belligerantium; & quamvis belli, sicuti pacis jura & leges sint, vix tamen inter bellorum strepitus, ubi rabies ac furor obsedit animos, exaudiuntur.

*Stat cruor in templis, multaque rubemina caede,
Lubrica saxa madent, nulli sua profuit aetas.*
ut canit Lucanus. Quamobrem cum tot calamitates, tot incommoda ac mala sectum bellum ferat, detestandum nihilominus, etiam si justum, pio praesertim & Christiano Principi, qui, ex divina lege edoctus, *alieno sanguini tanquam suo parcat, & scit homini non esse homine prodige utendum*, ut inquit Seneca *epist. 89.* Si Regi incumbit cura civium suorum salutem tueri & ab interitu vindicare; ergo in eo potissimum elaborare debet, ne temere bellum suscipiat, quo eorum vitam & fortunas in summum vocat discrimen. Cui etiam accedit, quod charitas Christiana exigit, ut, quantum possimus, & nosmetipsos & proximos ab interitu vindicemus, neque causam mortis praebemus. Consulendum itaque omnium salutem, quae pace continetur.

*Nulla salus bello, pacem te poscimus omnes.
Dulce bellum inexpertis, expertus vero accedens
& animo vehementer horret. Pindar. in Hippochemas.*

CAPUT XXV.

De Causis belli pro aliis suscipiendi.

I. **B**ellum suscipi juste pro subditis:

II. **N**on semper tamen suscipiendum:

III. **A**n subditus innocens hosti dedi possit, ut periculum vitetur.

IV. **B**ella item juste suscipi pro foederatis aequalibus & inaequalibus,

V. **E**t pro amicis:

VI. **I**mo & pro hominibus quibusvis:

VII. **P**osse tamen id sine peccato omitti, si quis aut sibi metuat, aut etiam nocentis vita.

VIII. **A**n pro subditis alienis defendendis justum sit bellum, distinctione explicatur.

IX. **I**njustas esse societates & mercenariam militiam sine causarum discrimine.

X. **E**tiam praecipue praeda aut stipendii causa militare vitiosum esse.

I. I. Supra

I. I. **S**upra cum de his qui bellum gerunt egimus dictum *Lib. I.* ostensumque a nobis est, naturaliter non tantum *C. V.* unumquemque sui juris esse executorem sed & alieni. Quare quæ causæ justæ sunt ipsi cujus res agitur, eadem justæ sunt iis qui aliis opem ferunt.

2. Prima autem maximeque necessaria cura pro subditis, sive *Navar.* qui familiari sive qui civili subsunt imperio; sunt enim quasi pars *XXIV. 18.* rectoris, ut ibidem diximus. Sic pro Gabaonitis qui se populo Hebræo subjecerant arma sumpsit is populus duce Josua. *Majores no-* *Jos. x. 6.* *stri*, inquit Cicero ad Quirites, *sepe mercatoribus ac naviculariis injuriosus tractatis bella gesserunt.* Alibi: *Quot bella majores nostri susceperunt,* *Ver. II.* *quot cives Romani injuria affecti, navicularii retenti, mercatores spoliati esse dicerentur?* Iidem Romani pro quibus sociis arma sumere noluerant, pro iis deditis, id est factis subditis, eadem sumere necessarium duxerunt. Campani ad Romanos: *Quandoquidem nostra tueri adversus vim atque injuriam justa vi non vultis, vestra certe defendetis.* Florus a Campanis fœdus quod ante habebant, sanctius ait factum omnium suorum deditone: *Fides agi visa, inquit Livius, deditos non prodi.* *Lib. VII.*

C O M M E N T A R I U S.

Naturalis societas atque cognatio, ejusdem sanguinis, rationis, originis communicatio hominem homini conjungit atque devincit quam arctissimo vinculo, imo cuique imponit obligationem, qua tenetur socium amore complecti eodem, quo erga semetipsum afficitur, observato tamen eo dilectionis gradu, quem naturalis ratio observandum dicit, scilicet ut in pari necessitate constitutus cum proximo, mihi potius quam alteri consulam, quem dilectionis ordinem ipsa natura præscripsit. Quod si utriusque salutis atque commodis inservire possim, ad socii utilitatem non minus, quam propriam promovendam, jura tuenda, operas meas conferre mihi incumbit, dictante ratione. Quoniam itaque homini cum homine intercedit naturalis quædam societas & cognatio, recte Auctor statuit, naturaliter non tantum unumquemque sui juris esse executorem, sed & alieni, id est, non tantum suum jus propugnare & propriam salutem utilitatemque tueri, factam sibi injuriam ulcisci, & alienam quoque vindicare unicuique licere. Hinc beata illa societas vel Respublica, in qua quis alienam injuriam suam existimat, teste Platone;

modo justa subsit causa, quæ nobis facultatem tribuit suscipiendi nostri defensionem, vel alieni adversus injustum aliorum impetum, aut vindicandi injuriam illatam nobis vel proximo. Prima vero maxime necessaria cura subditis, quorum nomine veniunt in statu naturali uxor, liberi; in civili cives, idque magis ex naturali obligatione respectu illorum; civili vero, id est, ex pacto vel contractu, quod intercedit Principi cum civibus, quo illi promittunt obsequium, hic tutelam & defensionem eorum suscipit, descendit, ut alio loco annotavimus. Ejusmodi pactum est quasi duplex vinculum, quo Princeps adstringitur civium jura, commoda atque facultates tueri, & summa ope niti, ne quid detrimenti capiat Respublica: salva autem esse nequit, nisi a civibus ac subditis omnis vis ac injuria repellatur: quamobrem si quæ illis illata injuria, justam belli suscipiendi tribuit Principi causam; imo vi pacti interpositi tenentur cives tum omnes, tum singulos incolumes præstare: atque eodem jure tenentur cives sibi invicem mutuam præstare operam; idem enim pactum, eadem conventio, quæ Principi cum subditis intercedit, etiam inter cives vim suam & effectum producit, scil. obligationem mutuam, qua se invicem adjuvare tenentur.

II. Non tamen semper quamvis justa causa subditi alicujus obligat rectores ad bella sumenda: sed ita demum si id sine omnium aut plurium subditorum incommodo fieri potest. Rectoris enim officium

officium magis circa totum quam circa partes versatur: & quo pars est major, eo ad totius naturam propius accedit.

Soto de Just. & jur. lib. v. q. 1. art. 7. L. 1. contr. ill. c. 13. III. 1. Itaque si civis unus quamvis innocens ad exitium ab hoste deposcatur, dubium non est quin deserere possit, si appareat civitatem hostium viribus multo esse imparem. Disputat contra hanc sententiam Ferdinandus Vasquius: sed si non tam verba ejus quam propositum spectetur, hoc videtur agere ne civis talis temere deseratur, ubi eum defendi posse spes sit. Nam & historiam adfert Italici peditatus, qui Pompejum rebus nondum plane desperatis deseruit, de sua salute certior factus a Cæsare, quod ille non immerito improbat.

2. An vero etiam tradi in manus hostium possit civis innocens, ut vitetur imminens alioqui civitatis excidium, disputant eruditi, & olim disputatum est, ut cum Demosthenes nobilem illam de canibus, quos lupi pacis causa ab ovibus tradi sibi postulabant, fabulam protulit. Negant id licere non Vasquius tantum, sed is cuius sententia ut perfidia propinqua a Vasquio arguitur Sotus. Ponit tamen Sotus teneri talem civem se hostibus tradere: hoc quoque negat Vasquius, quia natura societatis civilis, quam sui quisque commodi causa iniit, id non postulet.

3. Sed hinc nihil aliud sequitur quam ex jure proprie dicto, civem ad hoc non teneri: at non etiam caritatem pati, ut aliter faciat. Multa enim sunt non justitiæ proprie dictæ sed dilectionis officia, quæ non tantum cum laude præstantur, quod Vasquius agnoscit, sed etiam omitti sine culpa nequeunt. Tale autem omnino hoc videtur esse, ut maximæ multitudinis innocentis vitam suæ unius quis præferat. Praxithea in Euripidis Erchtheo:

Εἶπερ γὰρ ἀεθμὸν οἶδα καὶ τελευτᾶσον
τὸ μᾶλλον, εἰς μὲν οἶκον ἢ πλεον ᾄεναι,
Πᾶσις ἀπάσης πόλεος, ἢ Ἰσον φέρει.

*Si namque numeros quidque sit plus aut minus
Percipimus animo, non malo unius domus
Commune vinci, sed nec æquari potest.*

Diod. lib. xvii. Atque ita Phocion Demosthenem atque alios hortabatur ad exemplum Lei filiarum & Hyacinthidum potius mortem ipsi subirent, quam malum irreparabile patriæ inferri sinerent. Cicero pro P. Sextio: *Si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti hoc accidisset, ut multi ex multis locis prædones classibus eam navem se oppressuros minarentur nisi me unum sibi dedidissent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me hostibus tradere mallent: jecissem me potius ipse in profundum; ut ceteros conservarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, sed in magnam vitæ discrimen adducerem.* Idem de Finibus III. *Vir bonus & sapiens, & legibus parens, & civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus quam unius alicujus aut suæ consulit.* Apud Livium de Molossis quibusdam dictum legi-

legimus : *Equidem pro patria qui lethum oppetissent sepe fando audiui : qui patriam pro se perire æquum censerent , hi primi inventi sunt.*

4. Sed hoc posito restat dubitatio , an quod ille facere tenetur ad hoc cogi quoque possit. Negat hoc Sotus exemplo divitis qui egeno stipem dare ex misericordiæ præscripto tenetur , cogi tamen nequit. Sed notandum est , aliam esse rationem partium inter se , aliam superiorum ubi cum sibi subditis comparantur. Nam par parem cogere non potest nisi ad id quod ex jure debetur stricte dicto ; at superior cogere potest etiam ad alia quæ virtus quælibet præcipit , quia in jure proprio superioris , qua superior est , hoc est comprehensum. Sic in magna frumenti penuria cives cogi possunt quod habent in medium conferre : quare & in nostra illa controversia verius videtur , cogi posse civem ut id faciat quod exigit caritas. Atque ita quem dixi Phocion amicissimum quendam sibi Nicoclem nomine demonstrans agebat , huc malorum ventum ut si Alexander eum deposceret ipse dedendum censeret.

Less. lib. 1. c. 9. dub. 7. Plut. Phoc.

C O M M E N T A R I U S.

Totum sua prævalere parte , annotavimus jam supra , atque rationem dictare , conservationem ejus multis partibus potiore esse salute & incolumitate partis , idque etiam fluere ex ipsa relatione partis cum toto. Totum quidem subsistere potest deficiente una aliqua parte ; partes vero neququam subsistere possunt sublato toto , & proinde æquum , ne partis alicujus conservatio secum trahat interitum totius , vel ut ejus conservandi causa totum in discrimen adducatur ; nequit præsumi , ad id cives obligare sese voluisse , ut ob unius injuriam ulciscendam ceteri tenerentur periculo sese subicere certo : aliud dicendum , quando verendum , ne , neglecta injuriæ illatæ civi alicui vindicta , ceteri forte aliquando eadem afficerentur : omnia interim adhibenda remedia , ut injuriæ fiat illatæ damnique dati reparatio : verum extrema non tentare prudentiæ , quoties Respubl. in summum vocaretur discrimen. Quod si ejusmodi vindicta non videtur magnum detrimentum allatura civitati , negligi nequit , quin duplex injuria fiat civi , qui sese in tutelam ac fidem Principis permisit ea conditione , ut a se depelleret omnem injuriam , illatumque damnum ulcisceretur. Verum ex eo non sequitur , propterea civem innocentem ad exitium ab hoste petatum deserere posse , si appareat civitatem hostium viribus esse multis partibus imparem ; non eadem ratio defensionis , quam ultionis ; non est necessitatis ulcisci injuriam , sed tueri civem innocentem non solum dicitur ratio , sed & mutua illa conventio Principem obligat : potest enim remitti injuria ob malum majus evitandum , atque hoc interdum suadet prudentia civilis : verum justitiæ & fidei repugnat , civem innocentem , quem protegere & defendere con-

tra omnem vim & injuriam oportet , deserere atque denegare defensionem ac tuitionem , quam sibi invicem præstandam cives divincti sunt , & civibus Princeps : mutua enim defensio in causa fuit , cur renunciantes libertati naturali in civilem societatem coiverint mortales , ut annotavimus cap. 21. §. 4. Favorabilior hic est defensio innocentis , quam injuriæ illatæ ultio : quia illa omni jure probata , hæc magis permessa videtur quam injuncta , præsertim illucente Christiana doctrina : convenit magis Christianæ patientiæ injuriam illatam condonare , quam ex vindictæ cupidine eam ulcisci. Quamvis ex eo non inferendum , semper eandem defungi injuriam suadere doctrinam Christianam aut pietatem vel charitatem : possunt enim ejusmodi casus incidere , quibus necessaria vindicta , quod prudentum arbitrio relictum : si non deserere , multo minus tradi in manus hostium potest ; quippe qui deserit civem , non accelerat ejus mortem , contra autem qui tradit civem , ille videtur particeps fieri sceleris & injuriæ , crudelitatisque quam patitur deditus , imo morti causam præbet , & proinde innocentis sanguinis effusi reus fit & socius criminis. Cui etiam accedit , quod hoc ipsum periculosissimum sit Respubl. quoniam hæc ratione posset privari optimis civibus ; uno enim occiso alterum forte deposceret , atque ita singulis perditis , quid eveniet de Respubl. & civitate , quæ non in muris & fossis , sed civium multitudine consistit. Vide Vasq. dicto loc. Verum jam videndum , quid boni civis officium hic efflagitet : cum enim tanquam pars societatis seu civitatis sit adstrictus salutem communem tueri etiam cum dispendio vitæ propriæ & fortunarum , videtur etiam teneri vitam pro patriæ salute profundere , & publicam

F f f f f

blicam privatæ anteponere conservacioni. Suprema namque lex salus publica: quod verum quidem, sed legitimis mediis stabiliri debet. Pro patria mortem oppetere gloriosum quidem, sed nec minus utile vitam propriam tueri, ut sæpius ipsi præstare possimus servitium & operam nostram, neque etiam ad id ex natura societatis politicæ teneri aliquem expedit. *Distributio & periculum pro patria simul cum reliquis civibus, idque etiam certam, oppetere tenemur, non autem soli certam mortem oppetere*, inquit Vasq. *Illustr. Controvers. cap. 13.* Pugnat enim cum ordine dilectionis, de qua statim mentionem fecimus, tum cum naturali lege fundamentali, quæ cuique necessitatem conservandi sese imponit adeo, ne propriæ cum vitæ dispendio alios conservare velimus: non enim tam late patet facultas & jus, quod quisque habet in semetipsum & vitam, ut pro lubitu possit illam deponere, vel sui negligere conservacionem; sed circumscripta lege naturali, tenemur corpus, vitam & membra conservare ab interitu, & proinde evitare ejusmodi pericula, quæ certam mortem interitumque portendunt, nisi necessitas & officium boni viri ac civis id exigat. Unde reponimus Auctori nostro, superiorem quidem imperium habere in vitam & bona nostra, ita ut quoties id exigat necessitas, imperare possit, ut, vitam pro aris & focis ac patriæ salute tuenda periculo mortis exponamus: verum neutiquam ea tam late patet facultas, ut possit civem

innocentem tradere hosti ad interneccionem, ut ceteri salvi sint cives; quippe imperium, quod habet in cives ac eorundem vitam, membra, fundatum in potestate & jure, quod quisque habet in semetipsum; atqui ea non patet tam late, ut ad proximum conservandum semetipsum perdat; ergo nec Princeps qua superior tam amplam potestatem jure sibi vindicare potest: quippe juxta juris illam regulam, nemo plus juris in alium sibi vindicare potest, quam quod ipse habet: sic etiam nemo plus sibi juris in alium vindicare vel arrogare potest, quam sibi delatum. Quod si Princeps tam amplum in civem vi imperii jus haberet, sane multo deterioris esset conditionis, quam si in statu naturali constitutus, etiam si innumeris expositus incommodis atque periculis, utpote in quo non necessum habuisset pro aliis vitam profundere invitus, quam jam in civitate coalitus pro publica salute innocens deponere cogitur, ut ceteri salvi & incolumes sint. Hoc vero animo in civitatem coaluisse mortales non videntur, nimio enim studio erga semetipsos affecti, quam ut ejusmodi imperium in se vitamque concedere voluissent præsumendum. Vitæ autem tuendæ causa in societatem quisque coaluit, hanc vero communi ope, quam propriis viribus, potius conservari & protegi posse cum facile perspicerent, in mutuum societatem conspirarunt. *Vide Pufendorfium lib. 8. cap. 2.*

IV. Subditis proximi, imo pares sunt in hoc, ut defendi debeant socii, in quorum foedere comprehensum id est, sive in tutelam sese & fidem aliorum dederunt, sive mutua auxilia pacti sunt.

Off. 1.
6. 36.

Qui non repellit injuriam a socio si potest, tam est in vitio quam ille qui facit, ait Ambrosius. Pactiones autem tales ad bella quibus justa causa non subsit porrigi haud posse diximus alibi. Et hæc est causa cur Lacedæmonii, priusquam bellum in Athenienses susciperent, sociis omnibus de causæ justitia judicium permiserint: Et Romani Græcis de bello in Nabidem. Nunc illud addamus, ne tunc quidem teneri socium si nulla spes sit boni exitus. Boni enim non *mali causa* societas contrahitur. Defendendus autem socius est etiam contra alium itidem foederatum, nisi priori foedere aliquid specialius convenierit. Sic Corcyræos, si causa eorum justa erat, Athenienses defendere potuerunt etiam contra Corinthios socios verustiores.

Livius.
l. xxxiv.

COMMENTARIUS.

JUSTUM quoque bellum suscipimus pro sociis foedere nobis conjunctis, vel si in fidem vel tutelam nostram se dederunt. *Nullum bellum a civitate optima suscipitur, nisi aut pro fide, aut pro salute*, inquit Cicero 3. de Rep. Fides enim a nobis exigat, ut opitulemur iis, quibuscum societas nobis & auxilii pacta. Unde Arist. *Rhetor. ad Alexandr.* Δὲ τὸς ἀδικημένοις, ὑπὲρ

ἑαυτῶν πολεμεῖν, ἢ ὑπὲρ συγγενῶν, ἢ ὑπὲρ ἰσοπαγεῶν, ἢ συμμαχοῖς ἀδικημένοις βοηθεῖν. *Oportet injuriam passos pro se ipsis arma capere, sive pro cognatis & beneficiis, itemque sociis, injuria affectis auxiliari.* Sed notandum, quod subditis nostris cedunt, siquidem utriusque auxilium ferri nequeat, idque salvo foedere: nulla quippe civitas alicui magis alligatur quam suis civi-

bue.

bus. Quamobrem, quando aliis auxilia promittit, intelligitur id facere ea lege, quatenus id salva obligatione erga proprios cives fieri potest, Pufendorf. *lib. 8. cap. 6.* Verum quemadmodum nemo pro subditis bella debet suscipere, nisi justa subsit causa; ita quoque nec adjuvare focium, nisi justa ex causa bellum gerentem: quæ conditio semper adjecta censetur pactionibus, licet non expressa; quippe nemo semetipsum obligare potest ad faciendum, quod jure naturali prohibitum: ejusmodi enim obligatio ipso jure nulla, & proinde nullam vim vel effectum producit. Verum Auctor statuit, obligationis vinculum, quod ex fœdere vel pactione proficiscitur, socios adstringere ad mutua sibi præstanda auxilia, dissolvi autem vinculum illud obligationis si nulla spes sit boni exitus. Verum quis certus esse potest de bono exitu,

cum dubii soleant esse bellorum eventus, ut alibi diximus, & incerta spes fortunæ, quæ in rebus humanis maxime dominatur. Possent hoc prætextu facile eludi fœdera & pactiones, si quasi tacite hæc clausula videri deberet adjecta: defensionis causa solent contrahi ejusmodi societates, verum qui eam suscipit, necessum habet illa quoque pericula & discrimina subire, quæ bellum secum trahit: nam si nullum plane periculum vel damnum pro focio subeundum frustra fœdus inicitur. Pufendorf. *dicto loc.* aliud dicendum statuit, *si socius meus videat, se hosti parem non esse, etiam adjunctis meis viribus, & tamen perseveret in certam perniciosam ruere, cum liceat tolerabilibus conditionibus transigere; stolidus enim forem, si alieno me furori comitem adjungerem.*

V. Tertia causa est, amicorum quibus auxilium promissum quidem non est sed tamen amicitiae quadam ratione debetur, si facile & sine incommodo exhiberi possit. Sic pro Lotho cognato armis sumsit Abrahamus; Antiatibus præceperunt Romani ne in Græcos, utpote Italorum cognatos, piraticam exercerent. Idem sæpe non pro focis tantum, quibus ex fœdere id debebatur, sed pro amicis bella susceperunt, aut suscipere minati sunt.

Vitt. de Ind. p. 2. n. 17. Cæj. 2. 2. q. 4. art. 3.

VI. Postrema latissimeque patens est, hominum inter se conjunctio, quæ vel sola ad opem ferendam sufficit. *Homo in adjutorium mutuam generatus est,* * ait Seneca. Eiusdem est: † *Sapiens quoties poterit fortunæ intercedet.* Euripides in Supplicibus:

*Cic. de fin. III. de off. II. L. ut vim. D. de just. & jure. * de Ira. l. i. cap. 7. † de Clem. II. 5.*

*Præbent saxa perfugium seris,
Aræque famulis. Urbibus pressis malo
Tutamen urbes.*

Ambrosio fortitudo quæ defendit infirmos plena justitia est: qua de re supra quoque egimus.

De Off. 1. lib. c. 5.

COMMENTARIUS.

Cum naturalis cognatio atque societas nos obliget, ut adjuvemus ope nostra indigentes; quanto igitur magis tenemur illis opitulari, qui singularis amicitiae vinculo nobis devincti, quamvis nullum fœdus, nullum pactum nullaque conventio, qua auxilium ipsis promissum, intercesserit, sufficit hic jus amicitiae, quod exigit a nobis, ut adjuvemus amicum & sodalem opem nostram implorantem; imo ultro præstandum, si quid a nobis proficisci posse perspiciamus, quo imminens periculum vel præsens malum ab amico arcere valemus: quemadmodum omnia amicorum communia esse debent, teste Cicerone; sic quoque non denegandum ipsi auxilium, quoties hoc postulat, vel defendendum si eo indiget. Amicitiae vinculum & jus tribuit quodammodo facultatem petendi a se invicem, ut alter alteri commodet operas suas,

quasi ex conventionem debeantur: hæc mutua fides inesse in amicitiae conjunctione intelligitur, ut alteri alterius salus curæ sit, quantum arctiores obligationes permittunt. Quamobrem addit Auctor, si facile & sine incommodo exhiberi possit, cum nostro incommodo alterius commodum quærere non tenemur, arctior enim ea obligatio, qua tenemur propriam salutem anteponeere alienæ. Idem dicendum de quibusvis hominibus, quibuscum nobis societas intercedit, ab eadem natura proveniens, cujus omnes sumus participes, quæ vel sola ad opem ferendam sufficit: imo cum ejusdem societatis omnes membra sumus, eo tenemur operas nostras conferre, ad illam tuendam, atqui consiliter nequit, nisi salvis partibus; hinc eadem obligatione, qua adstringimur ad tuendum totum, etiam tenemur singularum partium conservatio-

Fffff 2

nem

nem & salutem quærere ac tueri, ut alibi disputavimus. Homines enim hominum causa generatos, ait Cicero, ut ipsi inter se, alii alius prodesse possint. *Homines nati sunt alter alterius causa*, ut inquit Marcus Antonius *in is iavvñv. lib. 8.*

Delegib.

IV.

Dion. l. 1.

VII. 1. Quæritur hic, an teneatur etiam homo hominem, populus populum ab injuria defendere. Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arceat: quod & Ægyptiorum legibus cavebatur. Sed primum, si manifestum sit periculum, non teneri certum est. Potest enim suam vitam & res alienis præferre. Atque ita interpretandum censeo illud Tullii: *Qui non defendit nec obsistit si potest injuriæ, tam est in vitio quam si parentes, aut patriam, aut socios deserat?* ut potest illud intelligamus, cum suo commodo: nam & idem alibi dicit, *non defendi homines sine vituperatione fortasse possunt.* Apud Sallustium est in historiis: *Omnes qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur considerare debent, liceatne tum pacem agere. Dein, quod quæritur, satisne pium, tutum, gloriosum, an indecorum sit.*

Leff. lib.

II. c. 4.

dub. 15.

2. Senecæ quoque hoc non spernendum: *Succurram perituro, sed ut ipse non peream, nisi si futurus ero magni hominis aut magnæ rei merces.* Sed ne tunc quidem tenebitur, si oppressus nisi morte in vasoris eripi non potest. Nam si in vasoris vitam qui invaditur suæ potest præferre, ut alibi diximus, non peccabit qui invasum id aut credet, aut volet malle: præsertim cum ex parte in vasoris majus sit periculum damni irreparabilis & sempiterni.

C O M M E N T A R I U S.

EX iis, quæ statim diximus, facile apparet, hominem homini opitulari jure naturæ devinctum. Apud Ægyptios legem latam tradit Diodorus Siculus *lib. 1. Hist.* Si quis in via hominem interfici, aut quamlibet vim sustinere videat, cum posset, non vindicasset, in capitis discrimen vocabatur. *Ille secundum naturam vivit, quisquis pro omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis, aut juvandis maximos labores molestiasque suscipere non recusat: imitans Herculem illum, quem hominum fama, beneficiorum memor, in concilium cælestium collocavit.* Cicero, *3. off. cap. 5.* Verum quum, secundum naturæ legem, non omni tempore & casu hoc officium a nobis præstari possit; etenim in ejusmodi casus incidere possumus, ubi hujus officii præstatio vitio non caret, quoties scilicet quis semetipsum in præsentissimum mortis periculum conjiceret socium adjuvando, suadet

ratio, & amor, studiumque quod erga nosmet ipsos insitum nobis, ut nostram salutem alienæ præferamus, & primo loco nostri, deinde alterius, sive fratris, sive vicini, sive civis, vel amici ac socii curam habeamus, quam negligere summo sine scelere non possumus. Itaque cum hoc temperamento intelligendum quidquid de officiis, quæ homo homini debet, disputatur. Deinde etiam circumspiciendum, an justa ferendi auxilii causa sublit, an salva pietate, justitia, salute atque existimatione nostra fiat. Non sufficit naturalis cognatio, vel jus sanguinis, & amicitia vinculum; non temere, sed prudenter hic agendum. Maxime autem falli Auctorem, ut demonstratum *cap. 1. §. 9.* statuente, aliquando propriam vitam pro salute alterius profundere salva conscientia licitum, imo esse in obligatione.

VIII. 1. Est & illud controversum, an justa sit belli causa pro subditis alienis ut ab eis arceatur imperantis injuria. Sane ex quo civiles societates institutæ sunt, certum est rectoribus cujusque speciale quoddam in suos jus quæsitum. Euripides Heraclidis:

Δίκαιοι δ' ἰσθὺν οἰκῶντες πῖλον

Λύποι καὶ αὐτῆς κτελείας κρίνουν δίκας.

Nos

*Nos quotquot hujus colimus urbis mœnia
Sufficimus ipsi nostra judicia exsequi.*

Nec alio illud pertinet:

*Spartam tibi quæ contigit orna:
Nobis fuerint cura Mycenæ.*

Et Thucydides inter summi imperii signa posuit *ἡ ἀρχὴ τῶν δικαστηρίων*, *judiciorum summam potestatem*, non minus quam *ἡ ἀρχὴ τῶν νόμων καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν ἀρχαίων*, id est, *legum & magistratuum creandorum jus*. Nec alio pertinet poeticum illud:

*Non illi imperium pelagi regnumque tridentis
Sed mihi sorte datum.*

*Virg.
Æn. 1.*

Et huic non dissimile illud:

*Rescindere numquam
Dis licet aëta Deum.*

*Ovid.
Met. XIV.*

Et apud Euripidem:

*Mos ille est Deum;
Quod cupit unus, huic nefas obsistere:*

Hippolyto.

Nimirum ut recte explicat Ambrosius: *ne usurpata aliarum partium sollicitudine bellum inter se incitarent.* *ἡ δὲ σφοδρὴ ἀντιπῶν ἑκάστου ἑαυτοῦ ἰσχυρὰ ἐστὶν ὡς ἐν τοῖς ἑσπερίοις.* ut in suos quisque animadvertant æquum esse censent Corinthii apud Thucydidem. Et Perseus in oratione ad Martium quod in Dolopes fecisset negat se defensurum: *jure*, inquit, *feci meo, cum mei regni, meæ ditionis essent.* Sed hæc omnia locum habent ubi vere delinquent subditi, adde etiam ubi dubia est causa. In hoc enim instituta est illa imperiorum distributio.

*Libro 2.
de Off.
L. v.*

*Liv. lib.
XLII.*

*Vit. de
Ind. rel.
n. 15.*

2. At non etiam si manifesta sit injuria, si quis Busris, Phalaris, Thrax Diomedes ea in subditos exercent quæ æquo nulli probentur, ideo præclusum erit jus humanæ societatis. Sic in Maxentium & in Licinium Constantinus, in Persas alii Romanorum Imperatores arma ceperunt, aut capere minati sunt, nisi vim a Christianis religionis nomine arcerent.

*Vit. de
Ind. rel.
p. 2. n. 13.*

3. Imo etiam si daretur ne in summæ quidem necessitate arma recte a subditis sumi (qua de re dubitare vidimus illos ipsos quorum institutum fuit regiam potestatem defendere) non tamen inde sequetur non posse pro ipsis ab aliis arma sumi. Quoties enim actioni alicui impedimentum ponitur personale, non ex re; toties quod uni non licet, alteri pro eodem licere potest, si modo tale sit negotium in quo alter alteri prodesse possit. Sic pro pupillo, cujus persona judicium non capit, litigat tutor aut alius: pro absente etiam sine mandato defensor. Impedimentum autem quod resistere subditum prohibet, non ex causa venit quæ eadem est in subdito & in non subdito, sed ex personæ qualitate, quæ in alios non transit.

4. Sic Seneca existimat bello a me peti posse qui a mea gente sepositus suam exagitat, ut diximus cum de pœnis exposcendis age-

retur: quæ res sæpe cum defensione innocentium conjuncta est. Scimus quidem ex veteribus novisque historiis alieni cupiditatem hos sibi quærere obtentus: sed non ideo statim jus esse desinit si quid a malis usurpatur. Navigant & piratæ: ferro utuntur & latrones.

C O M M E N T A R I U S.

QUUM par in parem non habeat imperium, dicendum videtur, nec populum quoque in populum, vel gentem aut nationem in aliam gentem imperium vel jurisdictionem exercere jure posse. Postquam enim genus humanum in cœtus ac diversas societates coaluit, jus quoddam præcipuum civitati, sive ei qui summæ rerum præest, puta Regi vel Principi quæsitum in ejusdem membra, quod merum & mixtum imperium & facultatem gubernandi & administrandi civitatem vel rempublicam continet, idque ex consensu & renunciatione libertatis naturalis facta ab iis, qui in eandem societatem conspirarunt, summis imperantibus cujusque societatis ac populi quæsitum. Quamobrem una gens vel natio in alteram nihil juris habet, quia ex speciali subjectione & delatione illud acquiritur; sibi enim invicem absque ejusmodi renunciatione & delatione juris ac imperii, quod quisque in semetipsum habet, omnes sunt pares; quemadmodum homines vel singulæ familiæ sibi æquales jure & imperio in statu naturali, ex quarum coalitione tot regna & civitates conditæ; quamobrem dicendum videtur, nullam extraneo facultatem competere suscipiendi belli in Regem, qui forte in cives & subjectos tyrannicum exercet imperium. Non oportet sese immiscere rebus ad se non pertinentibus, cuique populo incumbit cura salutis suæ tuendæ, & vitia ac peccata corrigendi penes se, non alium duntaxat residet. Verum quemadmodum, ut *lib. I. cap. 3.* annotavimus, Tyrannus excedendo imperii limites eo cadit, & proinde cives sui juris recuperant facultatem & jus pristinum sui defensionem suscipiendi, & depellendi a se omnem vim atque injuriam; ita quoque jure in sui defensionem extraneos advocant, qui etiam salva conscientia, ubi de manifesta injuria constiterit, opem ferunt subditis, ut ab ea arceatur imperantis injuria. *Videtur nos cogere commune societatis vinculum, ut adjuvemus eos, quos gravior aliqua vis aut extrema tyrannis urget, ut inquit Lips. Polit. lib. 5.* Sed velim tum demum illis succurrendum, cum opem & auxilium petant; & proinde non nisi vocatus alienis quis se rebus immiscere debet, facile sub hoc prætextu aliena apprehendendi & invadendi cupido latere potest; testatur enim Cicero, populum Romanum, sociis defendendis, terrarum omnium potitum esse, *3. de Republ.* Sed forte reponit aliquis, quod nunquam, hoc posito requisito, subditis opem & auxilium adversus Principem legitimum petentibus succurrere pos-

simus salva justitia & conscientia, cum non liceat arma sumere in Principem, ne quidem summa exigente necessitate, sed æquo ferre animo, & patientia injuriam defungi; quod quidem

Diarum, sed levius fit patientia

Quidquid corrigere est nefas;

ut ait Horatius. Nullum remedium, nullum auxilium ipsis reliquum, nisi assiduæ preces, quibus divinam implorare opem possunt, ut velit supremus mundi Imperator Deus a se arcere injurias tot atrocissimas, mutando Principis animum. Verum quamvis statuam arma non facile sumenda in Principem, ne quidem crudelem duriterque & impotenter tractantem imperium; attamen dari posse ejusmodi casum statuo, quo Principi resistere & arma sumere quibuscumque a capite, a vita nostra, & ab iis qui nobis conjunctissimi, propulsare valemus ea, quæ nobis interitum & ruinam minantur: nulla enim nobis societas cum Tyrannis, evanescit obsequii necessitas, abutente Principe justo imperio, quod ad salutem civium tuendam ipsi delatum, non vero in eorum perniciem. Princeps eo ipso desinit esse Princeps, quo in Tyrannum degenerat, ipsoque jure imperio cadit excedendo imperii limites, quoniam consensu destitutus, qui basis est ac fundamentum, cui innixa omnis summa potestas; sui quoque fiunt juris cives, & proinde facultatem recuperant sibi consulendi, eaque adhibendi remedia, quæ ad sui defensionem suscipiendam arbitrantur necessaria. Quamobrem si sibi non sufficiant, jure merito extraneos in societatem belli sollicitant cives, quorum defensionem ob commune societatis vinculum suscipere nec justitiæ nec æquitatis ratio vetat, sed omnino præcipit. Nullum hic impedimentum personale, quia abusu non omni sed tyrannidem redolente cadit imperio, atque hac ratione cives obsequendi necessitate jure ipso sunt soluti. Vide quæ annotavimus *lib. I. cap. 3. & 4.* Verum quamdiu cives non queruntur de injusta dominatione & crudeliter vitutis jugo, quo premuntur, ac atrocissimis injuriis, quas perferre coguntur omni ope & auxilio destituti, non videtur mihi extraneum jure bellum suscipere pro subditis alienis, ut ab iis arceatur imperantis injuria, ne quidem in materia religionis, utpote cujus cura incumbit cuique Principi suo in territorio: potest quidem extraneus intercedere etiam non querentibus civibus, ne velit conscientiam vim inferre; verum, quiescentibus subjectis, mihi non videtur hac de causa bellum suscipi posse; licet enim,

ut alibi diximus, cuique suo in territorio recipere & introducere ejusmodi Deum colendi modum, qui convenire sibi videtur cum suæ conscientia dictamine, relicta cuique conscientia libertate. Quisque autem sibi caveat, ne ejusmodi fidei & religionis dogmata in vulgus disseminet, quæ e diametro religioni quæ publice docetur, vel sanæ rationi repugnat, ut satis late suo loco disputavimus.

IX. 1. Sicut autem societates bellicas eo initas animo, ut in quodvis bellum nullo causæ discrimine promittantur auxilia, illicitas diximus, ita nullum vitæ genus est improbius quam eorum qui sine causæ respectu mercede conducti militant, & quibus

Soto in verbo Bellum. p. I §. 10. circa f. Livius libro XXXII.

Ibi fas, ubi plurima merces.

Quod Plato ex Tyrtæo probat. Hoc ipsum est quod Ætolis a Philippo exprobratum legimus: & Arcadibus a Dionysio Milesio his verbis:

ἀρεσὶ πλέμω ἀέχεται, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων κακὰ πῶς Ἀρκάδων τρέφει καὶ ἀείχεται πλέμω αἰτίας οὐκ ἔχων: belli instituuntur munditiæ, & Græcorum mala in fructu sunt Arcadibus, & sine causarum respectu modo huc modo illuc arma circumferuntur. Res sane miseranda, ut Antiphanes loquitur:

ὅς ἐνεκα τῆς ζῆν ἔρχετ' ἀποθανέμεθα,

Miles qui vitæ causa se auctorat neci.

Dion Prusænsis: *καὶ τίς τῆς ζῆν ἀναγκασιώτερόν ἐστιν, ἢ τίς τῆς ζωῆς πλείονα ποιοῦνται πάντες; ἀλλ' ὅμως καὶ πῶς ἀπολύσει διὰ χρημάτων θνητούς. Quid magis est necessarium nobis, aut quid pluris fit quam vita? & tamen hanc quoque non pauci perdunt dum pecuniam quaerunt.*

2. Parum vero quod suam vendunt necem, nisi & aliorum sæpe innocentium venderent: tanto carnifice detestabiliores, quanto pejus est sine causa quam ex causa occidere: Sicut Antisthenes dicebat carnifices tyrannis esse sanctiores, quod illi nocentes, hi innocentes interficerent. Major Philippus Macedo huic hominum generi, *πῶς προφαιεῖσιν εἰσὶν ἔχον ἐκ τῆς μεθοφορεῖν, quibus unctis ex militia questus esset, dicebat bellum esse pacem, pacem bellum.*

Bellinus de re milit. p. tit. 2. n. 4. Diod. libro XVIII.

3. Non est inter artificia bellum, imo res est tam horrenda ut eam nisi summa necessitas aut vera caritas honestam efficere nequeat: quemadmodum ex iis intelligi potest quæ capitum antecedentium proximo dicta a nobis sunt. Augustino iudice *militare non est delictum, sed propter prædam militare peccatum est.*

De verbis Domini secundum Mattheum citatur causa

X. Imo & propter stipendium, si id unice aut præcipue spectetur: cum alioqui stipendium accipere licitum sit omnino: *τίς ἐργάζεται ἰδίῳ ὀφθαλμοῖς πλεῖ; ait Paulus Apostolus: quis suis impensis militat?*

XXXIII. quest. I.

C O M M E N T A R I U S.

Solent milites gregarii pro exiguo admodum pretio vitam, rem inestimabilem, venalem habere, & innumeris sese exponere calamitatibus, quæ secum trahunt bella; sed illud maxime detestandum, quod & æternam salutem pro exigua mercede quasi venalem habent, dum sese sæpius conducunt patiuntur gnari injustitiæ causæ,

quæ belli suscipiendi occasionem præbuit, nihil aliud spectantes quam prædiis & spoliis innocentium suas necessitates sublevare. Non oportet virum bonum & honestum militiæ nomen dare, nisi exigente necessitate, & de causæ justitia sit persuasus: quis enim vir justus delectabitur tot calamitatibus & miseriis, quibus in bello involvuntur inno-

innocentes juxta & nocentes? nemo inquam, quin omnem prorsus naturam humanam exuisse oporteat. Nonne horrendum quid est, manus venales habere ad tot innocentium sanguinem effundendum, tritum enim in iis proprie obtinet,

Venalesque manus, ibi fas, ubi maxima merces.
Tanto, ut merito inquit Auctor, carnifice detestabiliores, quanto pejus sine causa, quam ex

causa occidere. Quid detestabilius, quam humano sanguine vacuum ventrem satiari, & vitæ tuendæ necessaria ex innocentium spoliis querere. Imo, licet justa belli causa, tamen peccant, qui propter stipendium aut unice aut intentione principali sanguinem commodant ad debellandos alios. Licitum est accipere stipendia ut medium, non tamen illa debent præfigi ut finis.

CAPUT XXVI.

De Causis justis ut bellum geratur ab his qui sub alieno imperio sunt.

<p>I. Qui dicantur esse sub alieno imperio.
II. Quid hic faciendum si ad deliberationem adhibeantur, aut liberam electionem habeant.
III. Si imperetur ipsis, & causam belli injustam credant, non militandum.</p> | <p>IV. <i>Quid si dubitem?</i>
V. <i>Pietatis esse hac in re dubitantibus subditis parere sub onere tributi extraordinarii.</i>
VI. <i>Quando subditorum arma justa sint in bello injusto.</i></p> |
|--|--|

I. **E**gimus de his qui sunt sui juris: sunt alii in conditione parendi positi, aut filiifamiliarum, servi, subditi, etiam cives singuli, si cum civitatis suæ corpore comparentur.

II. Hi vero si aut ad deliberationem adhibentur, aut libera ipsis optio datur militandi aut quiescendi, easdem regulas sequi debent quas illi qui suoapte arbitrio pro se aut aliis bella suscipiunt.

*Egid.
Reg. de
act. su-
pern. disp.
31. n. 80.*

COMMENTARIUS.

Qui scilicet belli gerendi potestatem habent, quales sunt omnes, qui nullum agnoscunt superiorem, Reges, & iis pares, habentes scilicet imperium, Principes ac magistratus. Hi sui juris esse dicuntur, quatenus nullius imperio subjecti. In statu naturali omnes sui juris sunt patresfamil. tanquam familiæ suæ principes: postquam verò mortales cœtus celebrare cœperunt, & in civitates coalescere, etiam huic imperio, non domestico, sed civili renunciari necessum, quatenus civitatis membrum cujusque familiæ caput, & proinde in conditione parendi positi quoque patresfam. non secus ac filiifam. servi, tanquam subditi & cives: cujusmodi conditio ipsis imponit necessitatem obsequendi jussis summorum imperantium,

quam declinare fas non est, si boni civis partes implere quis velit, nisi aperte iniqua & conscientie dictamini contraria, ut statim videbimus. Hi vero si ad deliberationem vocantur, & libera ipsis concedatur eligendi facultas, utrum militie nomen dare, an ab ea abstinere velint & in otio ac pace vivere, easdem regulas sequi debent, quæ illis, qui sui sunt juris, & proinde suoapte arbitrio pro se & aliis bella suscipiunt, agendi norma & regula esse debent: atque in consilium hic adhibenda conscientia, cum ea conferenda belli suscipiendi causa ac ratio, ex cujus convenientia vel inconvenientia cuin recta ratione sive naturali jure facile apparebit, num militie nomen dare salva conscientia quis possit; quod si vero causæ justitia subest, sed otium tamen aliquis præfert belli incommodis, ille quiescere potest, & domi lares ac penates colere.

*Vit. de
jare belli.
n. 21.
Act. 5.9.*

III. 1. At si edicitur ipsis ut militent, quod fieri solet, siquidem constat ipsis injustam esse belli causam: abstinere omnino debent. Deo potius obediendum quam hominibus, non Apostoli tantum dixerunt, sed & Socrates: & apud magistrōs Hebræorum existat sententia, indicans Regi contra Dei legem quid præcipienti prorsus

non

non parendum. Polycarpi jamjam morituri dictum exstat : *δεδοξαμεθα ὅτι ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ἀπὸ Θεοῦ πεποικημέναις ἡμῶν καὶ τὸ προσκυνεῖν τῶν μὴ βλάπτουσιν ἡμᾶς ἀσπέντων.* didicimus imperiis ac potestatibus a Deo ordinatis exhibere honorem quem par est, quique salutem nostram non impediatur. Et Paulus Apostolus: *Filii*, Eph. vi. inquit, obedite parentibus in Domino; id enim æquum est. Ad quem locum Hieronymus: *Peccatum filiorum est non obedire parentibus; & quia poterant parentes aliquid imperare perversum, adjunxit, in Domino.* Et de servis addit: *Cum Dominus carnis a Domino spiritus diversum imperat, non est obediendum.* Idem alibi: *In illis tantum debent dominis & parentibus esse subjecti quæ contra Dei mandatum non sunt.* Nam & idem ille Apostolus Eph. vi. dixerat, sui quemque operis mercedem reportaturum, sive liberum^{8.} sive servum. Tertullianus vero: *satis præscriptum habemus, in omni obsequio esse nos oportere, secundum Apostoli præceptum, subditos magistratibus, principibus: & potestatibus: sed intra limites disciplinæ.* In martyrologio Phœnes-Silvanus martyr: *Iccirco Romanas leges contemnimus ut jussa divina servemus.* Apud Euripidem dicenti Creonti:

Nonne exsequi mandata fas ipsum jubet;

Respondet Antigone:

Non imperata jure nec jus exsequi.

Musonius ita ait: *Si quis aut patri, aut magistratui, aut domino turpia aut iniqua factu imperanti non paret, is nec inobediens est, nec injuriam facit, nec peccat.* Stob. tit. 1. liberos parent. honorand. L. II. c. 7.

2. Gellius negat probam esse sententiam, omnia esse quæ pater jusserit parendum. *Quid enim, ait, si proditionem patriæ, si matris necem, si alia quedam imperarit turpia aut impia? Media igitur sententia optima atque tutissima visa est, quedam esse parendum, quedam non obsequendum.* Seneca pater: *Non omnibus imperiis parendum est.* Quintilianus: *Non omnia necesse est facere liberis quæcumque patres imperant. Multa sunt quæ fieri non possunt. Si imperes filio ut sententiam dicat contra quam existimet: si testimonium jubeas dici ejus rei quam ignoret: si sententiam in senatu: si Capitolium me incendere jubeas, arcem occupare; licet dicere: hæc sunt quæ fieri non oportet.* Seneca: *Non aut nos omnia jubere possumus, aut in omnia servi parere coguntur. Contra rempublicam imperata non facient: nulli sceleri manus commodabunt.* Sopater: *ἰδί, φησί, παιδῶν τῶν πατέρ. εἰ μὴ τῷ νόμῳ, καλῶς. εἰ δὲ τῷ πατρί, οὐκ ἔλαγον.* Patri, inquit, parendum est. *Si quidem intra jura, recte: sin ultra honestum, non convenit.* Irrisus olim Stratocles, qui legem Athenis rogaverat, ut quicquid Demetrio regi placuisset id in Deos pium & inter homines justum esset. Plinius alicubi elaboratum a se ait, ut constaret ministerium crimen esse. De Benef. lib. III. 20. Epist. ad Minutium.

C O M M E N T A R I U S.

Verum si cives citantur ad arma capienda & cingulum accipiendum militare, obsequendi necessitas obligat nomen militiæ dare & castra sequi: conditio enim quæ apud illos pervenit, qui in societatem coalescunt, exigat promptum & sine mora obsequium; absque ejusmodi obsequi

G g g g g

sequi necessitate vix diu posset subsistere societas: est enim hoc fundamentum, quo nititur summum imperium, sublato autem imperio, corrui quoque societatis fabrica. Verum notandum, hanc obligationem suis cancellis circumscriptam, quamobrem & suas habet exceptiones, quæ hoc juris vinculo cives quibusdam in casibus solvit: quippe si quidem constat ipsi injustam esse belli causam, omnino abstinendum; quæcunque enim ad conscientie forum pertinent, ea humano imperio non subjacent; quisque in iis sui juris, non alieno arbitrio obnoxius, quatenus nemo cogi potest ad faciendâ quæ conscientie dictantini repugnant, vel palam justitiæ adversantur: non vero quis eo sensu sui est juris, quasi ei libera optio vel facultas competeret faciendi vel omittendi quod repugnat dictantini conscientie; quippe homo nunquam in ejusmodi statu versatur, in quo omnis imperii & legis expers, si non humano saltem divino imperio subest, quod est eminent in omnes creaturas, cui & humanæ potestates omnes cedere necessum. Quamobrem si quid imperat Princeps vel summus magistratus quod a recto justitiæ tramite deflectit, Deo magis obtemperandum quam hominibus, cui nihil magis exosum, quam quod injustum & iniquum est, quia repugnat sanctitati & justitiæ divinæ, & proinde, quia natura illicitum, continet per se prohibitionem, profluentem ex ipsa natura divina & eminenti imperio, quod Creatori competit absolute in creaturas, quibus di-

vina sanctitas & justitia agendi norma debet esse & regula. Ejus generis est obligatio, qua quisque tenetur abstinere bello, quod injusta ex causa susceptum: hic cedit obsequium Principi debitum obedientiæ, quam Deo præstare tenemur, quod non tantum Apostoli, sed & nonnulli ex gentilibus Philosophi docuerunt. *Actor. 5. 29.* Ad nullum turpe, ad nullum malum vel peccatum potest esse obligatio. Præficit nobis Deus homines cum potestate, ut jus suum sibi integrum retineat: hætenus ergo iis, qui præsumunt, mos gerendus, ut non violeatur Dei imperium. *Non semper malum est non obedire præcepto, cum Dominus jubet ea, quæ sunt contraria Deo, tunc ei obediendum non est, ut inquit Augustinus.* Et idem; *Generale quippe pactum est societatis humanae, obtemperare regibus suis: quanto magis Deo regnatori universæ creaturæ, ad ea quæ jusserat, sine dubitatione serviendum est? Sicut enim in potestatibus societatis humanae major potestas minori ad obediendum proponitur, Deus omnibus.* *Conf. 2. hab. dist. 8.* Non omnia præstanda etiam parentibus; alioqui nihil est perniciosius acceptis beneficiis, si in omnem nos obligant servitutem: ut inquit Quintilianus. Unde apud Stobæum: *Quocirca ne time adolescens, ne patri fias immoriger, si vel indecorum quid præcipiente ipso, non facias, vel prohibente honesta facere pergas: nam pater in istorum neutro prætextus peccandi tibi esse debet, non enim cogentis mala imperata exequi.*

3. Ipsa jura civilia, quæ peccatis excusabilibus facile veniam præbent, favent quidem his qui parere necesse habent, sed non in omnibus. Excipiunt enim ea quæ atrocitatem habent facinoris vel sceleris; quæ sua sponte scelerata ac nefaria sunt, ut loquitur *L. Adeo D. de R. J. Ver. III.* Tullius; maleficia quæ sponte & non disputatione Jurisconsultorum sed naturali interpretatione fugienda sunt, ut Asconius interpretatur.

4. Narratum Hecatæo Josephus memorat, Judæos qui Alexandro Macedoni militabant, neque verberibus neque contumeliis ullis adigi potuisse ut ad Beli templum, quod Babylone erat, instaurandum, humum cum militibus ceteris aggererent. Sed propius nostri argumenti exemplum habemus in Thebæa legione, de qua supra egimus; & in Juliani militibus, de quibus sic Ambrosius, *Julianus Imperator quamvis esset Apostata, habuit tamen sub se Christianos milites: quibus cum dicebat, producite aciem pro defensione reipublicæ, obediebant ei: cum autem diceret eis, producite arma in Christianos, tunc agnoscebant Imperatorem cæli.* Sic & spiculatores legimus ad Christum conversos mori potius elegisse, quam edictis & judiciis in Christianos manum commodarent.

5. Tantundem erit si quis persuasus sit quod imperatur injustum esse. Nam huic tantisper ea res pro illicita est quamdiu eam opinionem non potest deponere: ut ex supra tractatis apparet. *Vid. de jure belli. n. 23.*

COMMENTARIUS.

Sic & jura civilia a peccati poena non immunes pronunciant, qui ejusmodi crimina admiserunt, quæ ob summam atrocitatem jus naturale puniri exigit, quamvis parendi quasi necessitate adacti commiserint, quoniam, ut statim dicere incepimus, evanescit hoc in casu obligatio, qua tenemur obsequi Principi, parentibus, vel dominis; quæ enim jussa repugnant conscientiæ dictamini, ea ipso sunt jure nulla; propterea quod non pendet a voluntate subiecti illa exequi, horum respectu non subest potestati humanæ, sed propriæ conscientiæ dictamini, divino scilicet imperio, a quo descendunt naturæ leges nobis innatæ, quæ vim obligandi legum humanarum tollunt, quoties illis

contrariæ. Hinc militarunt quidem Christiani (ad militandum vocati & citati) primis temporibus sub Imperatoribus a vero Dei cultu alienis, atque exemplo suo docuerunt, omnibus potestatibus obtemperandum, quia a Deo constitutæ; verum si quid ipsis imperatum quod conscientiæ dictamini repugnabat, detrectarunt obsequi jussis: cujusmodi detrectatio non inobedientia dicenda, quam exercitium libertatis naturalis, quæ cuique competit; respectu enim ejusmodi mandatorum quisque sui juris est, vel saltem non subest imperio Principis, utpote cui tanquam extra territorium jus dicenti impune non paretur. De seqq. vide quæ annotavimus cap. 23. §. 2.

IV. 1. Quod si dubitet, res licita sit nec ne, eritne quiescendum an parendum? Parendum plerique censent: nec obstare illud laudatum: quod dubites ne feceris: quia qui contemplative dubitat potest activo judicio non dubitare: Credere enim potest in re dubia obsequendum superiori. Et sane quin hæc distinctio judicii duplicis in multis actionibus locum habeat negari non potest. Jura civilia, non Romanorum tantum sed & aliarum gentium, in tali circumstantia non modo impunitatem concedunt obedientibus, sed & actionem in eos civilem denegant. Is damnus dat, ajunt, qui jubet dare: ejus vero nulla culpa est cui parere necesse est. Necessitas potestatis excusat, & similia.

L. Damnum. de R. J. L. Liber homo.

2. Ipse Aristoteles Nicomachiorum quinto, his qui injustum quidem aliquid faciunt non autem injuste, annumerat famulum domini imperantis: injuste autem eum ait agere a quo actionis principium est; nimirum quia in famulo vis deliberatrix plena non est, ut indicat proverbium.

D. ad L. Aquil. L. Non videtur.

ἡμῶν τὸ δρετῆς δασαίρη δούλιον ἡμῶν.

Dimidia virtute caret servire coactus.

§. Qui juss. de R. J. Paul. l. v. Sent. tit.

Et simile:

ἡμῶν γὰρ πὶ τοῖς ἀπαμείβετα δούλοισι Ζῆς

ἀνδρῶν ἕσ ἀν δὴ τῷ δούλιον ἡμῶν ἔλησι.

Tollitur huic hominum generi pars altera mentis

Ab Jove, servilem voluit quos ducere vitam.

22. §. I. Leges Longobar. tit.

96. de termino effosso. Leges

Et illud quo Philo utitur:

Δεῦρον πύφουκας. ἢ μέτρησι σοι λόγῳ.

Servi tua est fortuna: ratio ad te nihil.

Wisigoth. l. II. tit. II. c. 2.

Et illud Taciti: Principi summum rerum judicium Dii dederunt, subditis obsequii gloria relicta est. Narrat idem scriptor Pisonis filium a Tiberio crimine belli civilis purgatum: patris quippe jussa, nec potuisse filium detrectare. Seneca: Servus herilis imperii non censor est sed minister.

L. VIII. tit. I. c. I. Libro VII. tit.

IV. c. II. Ann. III. Lib. XII.

Ggggg 2

3. Et

c. 74. com.
Faustum

3. Et specialiter in hac de militia quaestione ita sensit Augustinus. Sic enim ait: *Ergo vir justus, si forte sub rege etiam sacrilego militet, recte potest illo jubente bellare, si civicae pacis ordinem servans, quod sibi jubetur, vel non esse contra Dei praeceptum certus est, vel utrum sit certus non est, ita ut fortasse reum faciat regem iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo serviendi.* Et alibi: *Miles cum obediens potestati sub qua legitime constitutus est hominem occidit, nulla civitatis suae lege reus est homicidii: imo nisi fecerit reus est imperii deserti atque contemti. Quod si sua sponte atque auctoritate fecisset, in crimen effusi humani sanguinis incidisset. Itaque unde punitur si fecerit injussus, inde puniretur si non fecerit jussus.*

De civit.
Dei, lib. I
c. 26.

a Sil. in
verbo bel-
lum. I.
n. 9.

concl. 4.
Cast. in l.
v. D. de
Instit.

Soto l. v.

q. 1. art.

7. & 9.

3. art. 3.

Vis. de

jure bell.

n. 32.

Covarr.

in c. pec-

cat. part.

II. §. 10.

a Atque hinc passim recepta est sententia, subditos quod attinet, dari bellum utrimque justum, id est injustitia vacans, quo illud pertinet:

*Quis justius induat arma
Scire nefas.*

C O M M E N T A R I U S.

IN hac quaestione determinanda, (posito quod ille, qui dubitat, sit subditus) mihi eorum sententia & veritati & civilis societatis conservationi, tum etiam naturae summi imperii & parendi conditioni & necessitati, quae subjectis imposta, magis conveniens, qui statuunt obtemperandum esse. Non inficior, ad rectitudinem actionis requiri determinatum & constans judicium, quod gentem reddit certam, vel saltem certo credere efficit, rem, quam agendam suscipit, justam esse & licitam; quaecunque enim non ex certa credulitate & persuasione, sive conscientiae dictamine & testimonio, sed vacillante judicio agentis proficiscitur actio peccatum est. Quo sensu Apostolum *Epist. ad Rom. cap. 3.* dixisse, annotavimus *cap. 23. Quod non est ex fide, peccatum esse.* Ratio est, ut inquit *Osiander*, & nos *cap. 23.* annotavimus ex *Moralistis*; *agens cum conscientia praetice dubia, de honestate actionis hic & nunc exercenda, vel saltem periculo peccati annexo, is sciens & volens exponit se periculo peccati; eligit enim actionem indiscriminatam sive bonam sive malam, quasi dicat, sit peccatum vel non sit, perinde est, ego volo agere; ideoque eo ipso implicite censetur eligere malum; ergo eo ipso peccat, pro ratione materiae, de qua agitur, & pro ratione dubii.* Verum notandum, quod aliae rationes in casu nostro occurrant, quae dubium hoc speculativum, quod animo inhæret, tollunt, & judicium non magis suspensum teneant, sed efficiunt ut sese determinare queat. Sic subditus, qui dubitat an justam Princeps belli movendi habeat causam, facile illud dubium deponere potest, officii sui non immemor, quod eum docet boni civis esse non duntaxat bene loqui, sed etiam sentire de Principe suo, & proinde esse virum bonum, justitiae sacerdotem; quamobrem ea quae facere vel exequi animum induxit, justa esse & hone-

sta. Unde *Moralistæ*, in dubiis praesumendum pro justitia Principis. Cui etiam accedit obedientia Principi debita, quae omne dubium potius cessare efficit, contra quam ageret subditus, si vocatus militare recusaret, & proinde labe peccati se contaminaret, praeponderat hic quod magis tutum & quod certum praetice. Hinc *Moralistæ*, si milites sunt subditi, & a suo Principe vocati, jubentur militare, tunc licitum est illis militare, etiam si dubii sint. Et ratio id probat, quia in dubiis praesumendum pro justitia Principis, cujusmodi praesumptio efficit, quod conscientia incerta esse desinit, at in eam partem inclinat, quo officii boni civis convenit: atque hac ratione evitat periculum peccandi contra obedientiam & justitiam superioris praecipientis; ergo quando superior jubet ut militem, teneor parere, licet mihi sit dubium de justitia belli. Unde concludunt *Moralistæ*, *milibus qui sunt subditi Principi indiscenti bellum; satis esse si sciant, causam belli non injustam, in dubio enim obediendum esse superiori praecipienti, & in ejus favorem praesumendum.* Hinc *Pufendorfius*: *Quod si autem quis dubitet, num satius sit injuriam Reipublicae illatam negligere aut condonare, quam bello exequi; is sciat, nullo modo videri sufficere hanc causam, quare civis possit imperio civili obsequium denegare, ejusque rigorem in se irritare. Adeoque tutissimum erit, si civis hic simpliciter pareat, summumque imperantem super justitia belli Deo rationem reddere permittat.* Describi merentur, quae vir amplissimus summus Philosophus & Moralis disciplinæ scientia florentissimus *Lambertus Velthuisius* disputat *dissert. de princip. just. & decor. Pergimus*, inquit, *ad alia, quae a magistratu fieri, aut imperari solent, & sunt ejus generis, ut licet nunquam evenire possit cum iniquitate ea conjuncta esse, at tamen abstrusiora sunt, quare ut cuius ju-*

dicio

dicio ea pateant. De iis itaque quæ ejusmodi sunt, duplex tantum officium privatis reliquum est: vel ad investigationem rei, sine aqua nec ne, non procedere; sed judicio charitatis æstimare ea juste a magistratu imperari. Sic a privato non requiritur investigare in causam belli, sine ea justa an secus, neque est necesse carnificem instruere de justitia & æquitate supplicii, quo reus afficitur, aut apparitorum de æquitate sententia in civem lata: neque reliquos ministros de singulorum factorum æquitate cognoscere: quemadmodum in religione Christiana multa implicite creduntur. Vel si subditus ad cognitionem de facti aut legis justitia atque injustitia animum adjungit; vel si evitare non potest, quin suo judicio factum approbet, vel detestetur, debet id judicium tantum esse theoreticum, & in praxin non deduci, neque obedientiam magistratus denegare, aut aliis persuadere ne obediant. Civis enim partes consistunt in obediendo, Principis in præcipiendo, vetando, puniendo, Dii ipsi summum rerum arbitrium dederunt, civibus obsequii gloria relicta est. Atque sine ejusmodi subordinatione nequiret civitas subsistere: summa enim oriretur confusio, si quisque proprium sequeretur judicium, distraheretur hac ratione in partes diversas societas, quæ sine animorum concordia consistere nequit: haberi autem illa nequit, nisi cives necessum habeant sequi arbitrium & voluntatem summi imperantis, quæ, ut alibi annotavimus, est pro voluntate omnium, sive totius cœtus: & eatenus recessum a libertate naturali, quæ cuique in statu naturali tribuit facultatem proprium judicium sequi, quod in civili societate subjecit arbitrio ejus, qui summæ rei præest. Sine ejusmodi subjectione imperium esset divisum, & proinde divisa Respublica, & ruinæ suæ proxima, imo quandoque in totum penes populum residebit, & quidem apud eos qui plurima auctoritate pollent, & gratia plurimum apud plebem valent. Si cuius privato, inquit vir amplif. a nobis modo laudatus Lambertus Velthufius, post translatum jus

regnandi, liceat adhuc stare suo judicio; ergo judicium suum magistratus judicio non subjecit. Si dicas, subjecit in rebus, quæ spectant Respublice regimen & arcana regni: sed quis si privatus tantopere valeret prudentia, ut etiam in illa arcana penetrare posset, atque ita judicet multa inique a magistratu fieri, an non teneretur ad obedientiam, & an officium ejus erit privatus, pro charitate quam iis debet, monere, ne in re iniqua magistratus operam suam commodare velint? atque ita dum in specie regimen magistratus mandatum videtur, revera interim penes populum erit, & quidem apud eos, qui plus apud plebem gratia valent, quales illi esse solent, qui in spiritualibus plebi subministrant. Si dicunt nihil incommodi inde redire ad magistratum, quia plebi non licet resistere, sed exhortantur tantum ad patientiam: sed quid si magistratus indigeat opera subditorum, qui si eorum pecunia ad bellum gerendum, quod a plebe contra fas & æquum suscipi existimatur, quomodo talis opinio subditorum mentibus concepta non insigniter labefactabit potentiam magistratus? & in talibus certe non velle obedire, est resistere: jubet v. g. magistratus populum arma sumere; hortatur alius, cui minus bellum probatur, ab armis abstinendum esse, & sine conscientia læsione ad ea properari non posse, certe si is gratia apud plebem valeat, plus resistit magistratus, quam si insignem armatam civium manuum contra Respublicam in aciem producat. Ex quibus non inferendum, quasi mens viri amplissimi esset, quod in omnibus etiam manifeste iniquis obediendum magistratui, qui, ut ex præcedentibus apparet, sermonem habet de ejusmodi mandatis & jussis, quorum iniquitas non in omnium oculos incurrit, nec cuius patet judicio. Ordo naturalis mortalium paci accommodatus hoc postulat, ut suscipiendi belli auctoritas sit tantum penes Principem, executionis vero ministerium milites debeant paci salutique communi, ut scribit Augustin. cont. Faustum libro 22.

4. Non caret tamen hoc sua difficultate. Et a Adrianus nostras, qui Cisalpinorum ultimus Pontifex Romanus factus est, contrariam defendit sententiam, quæ stabiliri potest non illa præcise ratione quam ille adfert, sed hac quæ magis urget, quod qui dubitat contemplative debeat judicio activo eligere partem tutiorem. Est autem pars tutior abstinere bello. Laudantur Effeni quod inter alia jurarent μή βλάψεν ἡμῶν ἐξ ἑπταύματων: non nocituros se cuiquam, ne si juberentur quidem: imitatores horum Pythagorei, qui, Jamblichio teste, bello abstinebant, causa addita, quia φόνων χορηγῆτες καὶ νομοθέτης ὁ πλεμῶν, bellum cædes subministrat atque imperat.

5. Neque obstat quod ex altera parte periculum est inobedientiæ. Nam cum utrumque incertum sit (nam si injustum est bellum, jam in ejus vitatione nihil est inobedientiæ) caret peccato, quod ex duobus minus est. Inobedientia autem in ejusmodi rebus suapte natura minus malum est quam homicidium, præsertim mul-

a Adr. Quæstione quodl. II.

Bald. II. conf. 385. Sotus de det. secr. membr. 3. q. in resp. ad I.

torum innocentium. Narrant veteres cum Mercurius ob Argum interfectum accusatus Jovis mandato se defendisset, non tamen ausos Deos eum absolvere. Sed nec Pothinum Ptolemæi satellitem Martialis, cum ait:

*Antoni tamen est pejor quam caussa Pothini:
Hic facinus domino præstitit, ille sibi.*

Vit. de jure belli, n. 25. Nec magni ponderis est quod contra nonnulli adferunt, fore ut id si admittatur pereat sæpe respublica; quia plerumque non expediat rationes consiliorum edi populo. Ut enim hoc verum sit de causis suasoriis belli, de justificis verum non est, quas oportet claras esse & evidentes, & proinde tales quæ palam exponi & possint & debeant.

Apolog. c. 4. I. Adversus Nat. c. 6. 6. Quod de legibus nimis forte indistincte dictum a Tertulliano est, in his legibus sive edictis de bello gerendo locum justissime habet: *Neque civis fideliter legi obsequitur, ignorans quale sit quod ulciscitur lex. Nulla lex sibi soli conscientiam justitiæ suæ debet, sed eis a quibus obsequium expectat. Ceterum suspecta lex est quæ probare se non vult: improba autem si non probata dominetur.* Apud Papinium Achilles Ulyxi se ad bellum excitanti ait:

*Quæ Danais tanti primordia belli,
Ede: libet justas hunc sumere protinus iras.*

Apud eundem Theseus:

Ite alacres, tantæque precor confidite cause.

Propertius dixerat:

*Frangit & attollit vires in milite causa:
Quæ nisi justa subest, excutit arma pudor.*

Cui par illud Panegyristæ: *Tantum etiam inter arma bona conscientia sibi vindicat, ut jam cæperit non virtutis magis quam integritatis esse victoria.* Ac sic viri quidam eruditi interpretantur $\pi\gamma$ quod legitur Gen. XIV. 14. ut sensus sit ministros Abrahami ante prælium ab ipso plene institutos de armorum suorum justitia.

Agid. Regius de act. supern. disp. 3 I. dub. 5. n. 85. 7. Et sane denuntiationes, ut mox infra dicemus, palam fieri solebant & expressa causa, ut totum quasi genus humanum de justitia causæ posset cognoscere. Scilicet prudentia virtus est, ut & Aristoteli visum, imperantis propria: justitia vero hominis qua homo est.

Bannes 2. 2. q. 40. art. I. Molina tract. II. disp. 113. 8. Omnino autem sequenda videtur ea quam diximus Adriani sententia, si subditus non modo dubitet, sed argumentis probabilibus inductus magis in id propendat ut bellum injustum esse putet: præcipue vero si de aliis impetendis, non de suis tuendis agatur.

Dent. xvii. 9. Quin probabile est, etiam carnifici qui damnatum occisurus est, hætenus, aut quod quæstioni & actis interfuerit, aut ex rei confessione cognita esse debere causæ merita, ut satis ei constet mor-

mortem ab eo commeritam : idque nonnullis in locis observatur. *Deut.*
 Nec aliud spectat lex Hebræa, cum ad lapidandum eum qui damna-
 tus est testes vult præire populo. XVII.

C O M M E N T A R I U S.

Videtur Auctor contrariam opinionem amplecti, & quidem hac ratione motus, *quod qui dubitat contemplatione, debeat judicio activo eligere partem tutiorem. Est autem pars tutior abstinere bello.* Quod concedimus Auctori; quippe partem tutiorem eligit, qui imperanti debitum præstat obsequium, nec modo quod tutissimum, sed & quod certissimum eligit; quippe cum incertus est de justitia vel injustitia belli, cujus rationes & causas sæpius ignorat vulgus, certus tamen quis est, magistratui obtemperandum, dicat naturalis ratio certum incerto præferendum. Aliud dicendum, quando quis sui juris est, ita ut agendi quidquid velit liberum arbitrium sit penes deliberantem, tunc procedit illud Auctoris, scilicet quod tutior pars sit abstinere bello. Unde moralistæ in definienda hac nostra quæstione, hac distinctione respondere solent, si milites non sunt subditi, sed vel mercede conducti, vel sponte sua ad bellum se offerent, tunc illis militare non licitum esse, quando dubii sunt de justitia belli: secus autem quando subditi, sic Victoria, Sylvester alique plures. Condicio enim civilis subditis parendi necessitatem imponit, ita ut etiam inviti cogi possint ad exequenda quæ imperantur. Cujusmodi obligatio & conscientiam adstrictam tenet; divinæ enim ordinationi resistit, qui denegat obtemperare summis imperantibus, & quidem in omnibus, excipe tamen manifeste iniqua & injusta, utpote quorum nulla potest esse obligatio. Cui etiam accedit, quod non expedit Reipublicæ, rationes consiliorum edi populo, quæ sæpius malus exciperet eventus, si eadem palam exponere necessum statuamus, ut penes quemque judicium sit, num justitia & æquitate nitantur, antequam subditi sua opera ad summi imperantis decreta & jussa exequenda conferre tenentur. Non inficior Rempublicam aliquid inde detrimenti pati, quoties belli consilia sive causæ justificæ exponantur; verum in eo versatur periculum, quod necessitate ob-

sequendi cives hac ratione soluti, imperii vis dissolvi videtur, quo dissoluto concidit quoque societatis fabrica: *pereunte autem obsequio, etiam imperium intercedit,* inquit Otho Imperator *orat. ad milites* apud Tacit. *hist. I. cap. 83.* Quippe eandem libertatem, quæ ipsis in causa belli suscipiendi dubia conceditur, etiam sibi in ceteris vindicabunt, atque ita sub prætextu conscientiæ dubiæ facile obsequendi necessitatem illudere poterunt. Cui etiam accedit, quod cum semper otium & pacem amet vulgus, tum etiam proprias utilitates publicis commodis antepone re plerique soleat, omnem belli occasionem declinare studet, tutius opinans præsentem tueri statum, quam dubium Martis experiri exitum. Præterquam quod major pars sit ingenii tardioris & crassioris, quamobrem persuaderi ei sæpius belli justitia nequit, quæ interdum cum propria utilitate non omnino convenit. Huc applicari possunt quæ disserit Otho Imperator *dist. loc. Imus ad bellum, num omnes nuncios palam audiri, omnia consilia cunctis præsentibus tractari, ratio rerum, aut occasionum velocitas patitur? tam nescire quadam milites quam scire oportet. Ita se ducum auctoritas, sic rigor disciplina habet, ut multa per centuriones tribunosque tantum juberi expediat. Si ubi jubeantur querere singulis liceat; pereunte obsequio & imperium intercedit.* Et paulo post: *Parendo potius, commisiones, quam imperia ducum sciscitando res militares continentur.* Solent quidem ab eo, qui bellum suscipit, in denunciationibus exprimi causæ, quibus ad bellum indicendum inductus, quæ semper justitiæ velo prætexuntur, quod sufficere oportet ad omne dubium tollendum, dum, ut paulo ante diximus, pro justitia Principis semper præsumendum. Cui accedit obsequendi necessitas & condicio civilis, quæ imponit obligationem civibus Regis sive Principis arbitrium pro regula & norma agendi amplecti, modo, ut diximus, non perspicuam injustitiam & malitiam includit.

V. 1. Quod si subditorum animis per causæ expositionem satis nequeat fieri, omnino officium erit boni magistratus tributa ipsis potius extraordinaria imperare quam operam militarem: præsertim ubi non defuturi sunt alii qui militent, quorum voluntate non tantum bona, sed & mala uti potest rex justus, quomodo Deus & Diaboli & impiorum parata opera utitur; & sicut culpa caret qui egestate pressus pecuniam sumit ab improbo sceneratore. *Silv. in verbo bellum. p. I. n. 7. circa fin.*

2. Imo etiam si de causa belli dubitari non possit, minime tamen videtur æquum ut Christiani inviti cogantur militare; cum a militia

militia abstinere, etiam cum militare liceat, majoris cujusdam sit sanctitatis, quæ & a clericis & a pœnitentibus diu exacta est, aliis vero omnibus multis modis commendata. Origenes Celso Christianis objectanti militiæ detrectationem sic respondet: *His qui a fide alieni pro republica militare nos jubent, & homines occidere, ita respondebimus: Hi qui simulacrorum vestrorum sunt sacerdotes, & deorum quos putatis flamines, dextras puras servant sacrificiorum ergo, ut ea incruentis & nulla cæde maculatis manibus offerant his qui creduntur dii: neque si quod exoriat bellum sacerdotes asscribuntur numeris. Quod si id ratione non caret, quanto magis cæteris militantibus, illi quoque suo modo censendi sunt militare, tanquam Dei sacerdotes atque cultores, qui manus quidem servant puras, sed precibus apud Deum certant pro his qui juste militant, & pro eo qui juste regnat? quo in loco sacerdotes vocat quosvis Christianos, exemplo sanctorum scriptorum, Apoc. I. 6. I Pet. II. 15.*

C O M M E N T A R I U S.

Officium magistratus exigere hoc mihi non videtur, contrarium potius dicendum arbitror, tum ad majestatem auctoritatemque conservandam illæsam, tum etiam Reipublicæ salutem tuendam. Ipsi competit facultas cogendi cives immorigeros ad capeffenda arma & junctis viribus bellum suscipiendum debellandosque hostes, quibus justa ex causa bellum indictum: est enim ejusmodi bellum quasi defensionis species, quam quisque e civibus suscipere tenetur. Nihil ad

rem facit, quod objicit Auctor, alios non defuturos qui militent: civibus enim, quorum summo opere interest, ut Respublica salva maneat, tutius committitur communis salutis defensio; utpote qui pro aris & focus, pro se, uxoribus, liberis atque fortunæ bonis, majori alacritate, vigilantia, fide præsumuntur belligeraturi, quam exteri & peregrini, qui stipendia tantummodo merentur, & vitam suam venalem habent.

VI. 1. Arbitror vero evenire etiam posse, ut in bello non dubio tantum sed & manifeste injusto justa aliqua esse possit subditorum defensio. Nam cum subditos innocentes, & a belli culpa remotos interficiendi jus verum & internum hostis, justum quamvis bellum gerens, non habeat, nisi aut ad necessariam defensionem, aut per consequentiam & extra propositum, (pœnæ enim illi obnoxii non sunt) sequitur ut si certo constet hostem eo venire animo, ut hostilium subditorum vitæ parcere cum possit omnino nolit, subditi illi tueri se possint ex jure naturæ, quod gentium jure ademptum illis non est.

2. Neque tunc dicemus bellum utrinque justum esse, non enim de bello, sed de certa ac definita actione quæritur. Illa autem actio, quamvis de cetero jus ad bellum habentis, injusta est, & proinde juste repellitur.

C O M M E N T A R I U S.

Recte statuit Auctor, subditos hoc casu se tueri posse: defensio enim admodum favorabilis, quæ nemini jure potest interdici vel adimi; est enim juris naturalis, id est, perpetui, quamobrem semper & ubique institui ac suscipi potest; nulla enim lege quis cogitur, ut sinat se occidi. Ejusmodi facultatem non innocentibus, sed & in bello manifeste injusto militantibus con-

cessam dicendum statuunt Moralistæ. Ita ut etiam si miles in bello injusto militet, non tamen idcirco jus naturale, id est, se tuendi adversum hostem irruentem, quamvis justa ex causa militantem, facultatem amittit: nam etiam adulter, licet peccet adulterando, non tamen peccat se defendendo ab eo, qui vult ipsum in adulterio deprehensum occidere. Vid. Azor. *Inft. Moral.*

A N N O.

ANNOTATA AUCTORIS

A D L I B R I I I.

D E

J U R E B E L L I

E T

P A C I S.

C A P U T I.

1. *Elli principis*] Exordia pugnae dixit Virgilius.

Vos estis Romani] Certe vix ulla gens tam diu constans mansit in spectandis belli causis. Polybius apud Suidam voce ἑμβάινειν: οἱ γὰρ ῥωμαῖοι πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ἰσοῦντο μηδέποτε πρὸς τοὺς χεῖρας ἐπιβάλλειν τοῖς πέλας, ἀλλ' αἰεὶ δοκεῖν αἰμυνοῦ μὲν ἑμβάλλειν εἰς τὰς πολεμίας. *Romani sumptopere id curarunt, ne priores ipsi finitimis inferrent violemas manus. Sed ut semper crederentur in hostem ire ad arcendas injurias. Ostendit id Dion egregia comparatione Romanorum cum Philippo Macedone & Antiocho in excerptis Peiresianis. Eiusdem est illud in excerptis legationum: Ἀλλ' οὐδὲ τὰς πελαγίους εἰδὲν ἔγωγε ἀποβάλλειν, ὡς τε δικαίως ἐπιβόουσι πολέμους. Rursum in excerptis Peiresianis: σφόδρα οἱ ἔρωμαιοὶ φιλομηδῶντι διχῆς ἐπιβόουσι τὰς πολέμους, καὶ μηδὲν εἰκὴ ἢ ἀπεριεῖς πρὸς τὴν πύξιν ἐπιβόουσι. Valde id student Romani iusta ut bella suscipiant, nihilque tale decernant sine causa ac temere.*

Προφάσεις] δικαιώματα dixit Procopius Gothico-
rum I I I. Adde quæ infra hoc libro capituli XXI I. initio.
2. Ἰσχυροί] Sic & ἰσχυροί belli dixit Julianus secundo de Laudibus Constantii.
Nulla belli causa] Appianus eidem Crasso a Tribunis denuntiatum dicit μὴ πολεμεῖν τοῖς Παρθαίοις μηδὲν ἀδικῶσι: ne bellum Parthis inferret nulla injuria cognitis. Plutarchus de eodem: καὶ συνίσταντο πολλοὶ χαλεπαίνοντες εἰς τὸ ἀνθρώποις εἰδὲν ἀδικῶσι, ἀλλ' ἐσοπόνδοις πολεμήσαν ἀπεισι, *Coibant multi, indignantes esse aliquem qui bellatum iret in homines non modo nullius injuria compertos, sed & pace defensos.*

3. *Publice jubentur vetita privatim*] Idem Seneca de ira II. cap. VIII. *Pro gloria habita, que, quamdiu opprimi possunt, scelera sunt.* Adde quæ infra ex Seneca & Cypriano libro III. cap. IV. §. circa finem.
Seneca laro] locus est de Benef. I. cap. XIII.

Non male Justinus Martyr apologetico II: πρῶτον δὲ δύναμι' ἔχοντες πρὸς τὴν ἀληθείαν δόξαν ημιῶντες: ὅσον καὶ ληστὰς ἐν ἐρημίᾳ. *Tantum possunt principes qui opitiones vero praferunt, quantum in solitudine latrones.* Philo: οἱ τὰς μεγάλας ἐξαζόμενοι κλοπῆς, σεμνοῖς ὀνόμασιν ἀρχῆς ἐπικρύπτοντες ληστῶν ἀληθέστερον. *Qui magna furtia committunt, qui honesto principatus nomine obumbrant ea que reipsa nihil nisi latrocinia sunt.*

1. *Recte distinguit Plato*] Et ante cum Homerus: nam cum multam perfolvere Proci Penelopes voluissent, ait Ulysses:

Ὅσα εἰμοὶ πατρώια πάντ' ἔδοδοίτε
Ὅσα τε νῦν ὑμῖν ἐστὶ καὶ ἐπὶ πρὸν ἄλ' ἐπιθῆτε,
Ὅσα δὲ μὲν ὡς ἐν χεῖρας ἡμῶν λήξαιμι φόνου
Πρὶν πάσων μνηστῆρας ὑπερβασιῶν ἔδοδοίτε.
*Patrias non si mihi raptas
Restituatis opes, addatisque altera plura,
Abstineam fœdare manus in sanguine vestro,
Cuncta prius quam vestra proci delicta luatis.*

Cassiodorus lib. v. epist. xxxv: *Ut qui vindictam remisimus, damna minime sentiamus.* Adde quæ infra hoc libro initiis capituli XVI. & XX.

2. *Iusta bella definiuntur*] Servius ad IX Æneidos de Romanis: *Cum volebant bellum indicere, Pater patratus, hoc est, princeps Fecialium, proficiscebatur ad hostium fines, & profatus quadam solemnitate, clara voce dicebat, se bellum indicere propter certas causas: aut quia socios laeserant, aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios redderent.*

3. *Nisi lacecessit*] Plutarchus Nicia: καὶ γὰρ Ἡρακλῆα πάντων κρατεῖν αἰμυνοῦ μὲν καὶ ἀπεριεῖς μὲν. *Herculem etiam cuncta subegisse, dum lacecessit se defendit.* Josephus XVII. *Antiquæ Historiæ: οἱ παρελθόντες καὶ μὴ πρὸς ἀγνοουμένους ἀρχόντες: ἀδικῶν ἔργων, οἱ δὲ εἰσιν οἱ βιαζόμενοι καὶ μὴ θέλοντες τὰς αἰμυνοῦ μὲν ἐφ' ὅπλα χωρεῖν. Qui in id veniunt ut in nihil hostile cogitantes violemas inferant manus, hi sunt qui invitos cogunt ad arma semet tutatura confugere.*

1. *Periculis praesens*] Hujus distinctionis usum eger-

egregium vide apud Agathiam iv. Apud Thucydidem octavo Phrynichus: ὅτι αἰνεσιφθόνον οἱ ἦδη εἶνε πᾶσι τὸ ψυχῆς δὲ ἐκείνου κινδυνεύοντι καὶ τῷ καὶ αἰδοῦναι ἀνδραγαθῶν μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῷ ἔχθιστων αὐτὸν ἀφῆλθῆναι. Carissimum invidia si ipse jam in vita per ipsos adductus periculum & hoc & aliud quidvis aggre-dia-tur potius, quam ab hominibus inimicissimis perdi se sinat.

Cavendo ne metuant homines, metuendos ulro se efficiunt] Ut Cæsar, qui cum rempublicam occuparet, dicebat adversariorum metu se eo adductum. Locus est egregius apud Appianum Civilem II.

Pudicitiam vita adequet] Seneca de beneficiis primo, capite undecimo: Proxima ab his sunt sine quibus possumus quidem vivere, sed ut mors possor sit, tanquam libertas, & pudicitia, & mens bona. Paulus Sententiarum v. tit. xxiii: qui latronem cadem sibi inferentem, vel alium quemlibet stuprum inferentem occiderit, puniri non placuit. Alius enim vitam, alius pudorem publico facinore defendit. Augustinus libro 1. de Libero arbitrio: Lex dat potestatem vel viatori ut latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat; vel cuspiam viro aut femina ut violemer sibi stupratorem irruentem, ante aut post illatum stuprum, si possit, interimat.

Apud Ciceronem] vide & Plutarchum Mario. Mars quoque Deorum judicio absolutus dicitur, interfecto eo qui filix ipsius stuprum inferebat. Testis Apollodorus bibliothecæ III. Adde insignem historiam apud Gregorium Turonensem libro nono.

Cum tot ab hac anima] Curtius lib. x. Sed cum tam avide manifestis periculis offeras corpus, oblitus tot civium animas trahere te in casum.

3. Existimantium amicitiam ex sola indigentia natam] Refutat perniciosam hanc opinionem Seneca libro I. de Beneficiis capite I. & libro IV. cap. XVI.

Principes regesque] Plutarchus Pelopidæ initio: ἀρετῆς πρῶτον ἔργον σωζέειν τὸ ἀπαντὰ ἀδικα σωζόντων. Primum virtutis opus servare servantem cetera. Cassiodorus de Amicitia: Si manus oculorum obsequio vibratum in aliud membrum senserit gladium imminens, ipsa suum minime discrimen attendens, plus alii quam sibi timens, gladium excipit. Post: Proinde qui morte propria dominos suos a morte redimunt, recte quidem hoc faciunt, si potius salutem anima sua quam liberationem alieni corporis in causa constituunt, cum enim eis conscientia dicitur, quod fidem dominis suis debeant exhibere, videtur etiam consonum rationi, quod sua vita corporali vitam dominorum debeant anteferre. Deinde rursus: Dilectione itaque, & maxime pro salute multorum, potest quis salubriter morti suum corpus exponere.

1. Facultatem quandam moralem] Apollodorus lib. II. de Lino agens: ἀφιμέμεθα τῷ εἰς ἡβῆς καὶ

ἡβῆα τὸ χρόμου ἐπὶ ἡεκαλέες τῇ κηραῖ ἀπληγῆς ἀπέθανεν, ἴππω δὲ ἀντὶν ὄργισθῆναι ἀπέκτανε. διὰ τὴν ἵππων πνῶν αὐτῷ παρεγένετο νόμον Ραδάμανθυ, ὅς ἂν ἀμύνει τὴν χειρῶν ἀδικῶν ἀεζαυῖ, ἀθῶν εἶναι. Ad Thebas cum venisset, civisque Thebanus factus esset, ibi interiit ab Hercule percussus cithara: nam cum Linus ferisset Herculem, iratus Hercules mortem ei intulit, reusque a nonnullis factus patrae cadis, legit in judicio legem Rhadamanthi, qua insons pronuntiat si quis nocuerit ei qui vim prior intulerit.

1. Et inde sumpta lex XII. tabularum] Addi potest lex Wisigothorum libro VII. tit. I. cap. xv. & capitulare Caroli Magni lib. v. cap. 191. lege Longobarda, qui nocte alienam cortem ingreditur, nisi ligandum se præbeat, occidi potest.

4. Puella de vi in agro illata vult credi] Bene id explicat Philo, ut locus frequentioris exempli causa sit positus, non quod ex eo solo semper definienda sit controversia. Potest enim, ut libro de specialibus legibus ille differit, & in urbe aliqua vim pati occluso ore, & in agro aliqua consentire in stuprum.

2. Laxata est disciplina] Hieronymus in vita Malchi: Postquam Ecclesia cepit habere Christianos magistratus, facta est quidem opibus major, sed virtutibus minor. Vide c. suscepimus, de homicidio voluntario &c. de his, distinct. I.

Nisi ob delicta qua lex per Mosem data morte puniunt] Contra leges quæ venantes rusticos morte puniunt, vide Gregorium Turonensem libro x. c. 10. Johannem Sarisbericensem Policratici I. c. IV. Petrum Blesensem epistola cxxix.

Ita ut ad bellum publicum quoque aptari debeant] Ammianus lib. xxiii. Cum irruentibus armis externis lex una sit & perpetua, salutem omni ratione defendere, nihil remittente vi moris. Alexander Imperator oratione ad milites apud Herodianum v: καὶ τὸ μὴ ἀεχεῖν ἀδικῶν ἔργων οὐκ ἀγνωμονα ἐχθὲρ τῷ παθῆκῃσιν, τὸ ἧ τῆς ὀχληντας ἀποσεισθῆναι ἐκ πρὸ ἀγαθῆς συνειδήσεως ἐχθὲρ τὸ παρρησίον, καὶ ἐκ τῷ μὴ ἀδικεῖν ἀπὸ ἀμύνεσθαι, ἐπαίχθη τὸ εὐελπι. Injurias qui prior inferit nihil habet probabilis coloris: at qui sibi molestos arcet ex bona conscientia sumit fiduciam, bonaque ei spes adest inde, quod injuriam non inferat sed auferat.

2. Bonam causam ab his ad illos transisse] De principe Chalepi qui pacem & residua tributorum obtulerat Romano Argyropolo Imperatori, vide Zonaram: simile de Cruciferis in Cromero libro xvii. de Helvetiis qui Carolo Burgundo de curru ovium pellibus onusto, ademptoque mercatoribus, satisfactionem obtulerant, vide Philippum Cominæum libro VII.

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. II.

1. Erant omnia communia & indivisa omnibus] Ejus vestigium mansit in Saturnalibus. Theatrum cum commune sit] Seneca de Beneficiis VII. c. XII. Equestris omnium equitum Romanorum

sunt: in illis tamen locus meus sit proprius quem occupavi. Ex simplicitate eximia] Horatius: Campestris melius Scytha,

Quorum plaustra vagas rite trahunt domos,
Vivunt, & rigidi Getæ,
Immetata quibus jugera liberas
Fruges & Cererem ferunt,
Nec cultura placet longior annua,
Defunctorumque laboribus
Æquali recreat sorte Vicarius.

Essent] Et ab his orti Pythagoristæ. Vide Porphyrium, Diogenem Laërtium, Gellium, 1.9.

Primi homines] Adam typus humani generis. Vide Origenem contra Celsum. Neque nihil huc pertinet quod Tertullianus dixit libro de Anima: Naturale enim rationale credendum est, quod anima a primordio sit ingentum, a rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale quod Deus jussu quoque ediderit, nedum id quod proprie afflatu suo emisit? Irrationale autem posterius intelligendum est, ut quod acciderit ex serpentis instinctu, ipsum illud transgressionis admissum, atque exinde inoleverit, & coadoleverit in anima adinstar jam naturalitatis: quia statim in primordio natura occidit.

Nulla adhuc mala libidine] Seneca de iisdem epistola xc. ignorantia rerum innocentes erant. Deinde locutus de justitia, prudentia, temperantia, fortitudine, addit: Omnibus his virtutibus habebas similia quedam, rudis vita. Josephus: μηδὲ μὴ ξενίζουσι ψυχὴν φρενίδι. Nullis curis turbidum habentes animum.

ΑΦθαρσία videtur dici sapienti Hebræo] Sic & Paulus Eph. vi. 24. qui & ἀδιαφθέρειαν dixit Tit. 11. 17.

Cujus symbolum arbor vita] Sanctitas superior, Rabbini, ἐνθεοσοφία, divina sapientia Arethæ ad Apocalypsim. De Paradiso vide Ecclesiastici caput xl. 17. & quatuor fluminibus Paradisi eundem librum xxix. 35. & sequentibus.

Quæ sine industria sponte sua terra proferebat] Vide egregium hac de re locum libro 11. Varronis de re Rustica, ex Dicæarcho: & confer quæ ex eodem Dicæarcho habet Porphyrius de non esu animalium iv.

2. Arbor scientia boni & mali] Josephus: τὸ φυτόν ὄξύτιτον καὶ ἀγροίας τὸ ὑπέρχεν, qui arbor erat sollertia & intelligentia. Telemachus apud Homerum:

καὶ οἶδα ἕκαστα
Ἐθλαί τε καὶ τὰ χέρεια. πᾶρθε δὲ πενήτι ἤα
omnia novi

Quæ bona, quæ mala sunt, nec sum jam parvus
ut ante.

Zenoni Cittienfi prudentia, scientia bonorum & malorum & mediorum. Est id apud Diogenem Laërtium. Plutarchus de Communibus notitiis: τὸ θεῖον ἐστὶ κακῶν ἀναίρεθέντων σὺν ἐσμὴ φρόνησις, ἐπίεσθαι δ' αὐτὴ ἐκείνης ἀρετῆς ἐξομῆς, σὺν ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἀπὸ ἀγαθῶν μόνον ἀπὸ τῆς μὴ ἔσσαν. Quid nocebit, si ablati malis nulla erit prudentia, pro ea autem alienam habeamus virtutem, quæ non bonorum ac malorum sed solum bonorum sit scientia?

Variæque ad vitam reperta] Late hoc explicat Seneca epistola xc. quem lege, & Dicæarchum apud dictos jam scriptores.

Vitæ genus giganteum] Seneca Naturalium 111. in fine: extinctis pariter feris in quarum homines ingenia transferant.

Mundo per diluuium purgato, pro ferina illa vita accessit cupido voluptatis] Seneca dicto loco: illis quoque innocentia non durabit, nisi dum novi sunt.

Cui inservit vinum, unde & illiciti amores] Præmiumque summum ebrietatis libido portentosa ac jucundum nefas. Seneca ibidem.

3. Puteos vero] De puteis ad Oasim inter multos communibus vide Olympiodorum apud Photium.

4. Vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum ferarumve pellibus vestito] Qualem vitas Scythiarum nobis accurate describit Procopius Gothicorum 11. Adde Plinium xii. 1. Vitruvium 11. c. 1.

5. Ut per occupationem] Vide quæ hac de re ex Gemara & Alcorano nobis protulit honos Britannicæ Seldenus in Thalassocratico.

Censeri debet inter omnes convenisse, ut quod quisque occupasset id proprium haberet] Cicero: ex quo quia suum cuiusque sit eorum quæ natura fuerant communia, quod cuique obigit id quisque teneat: quod similitudine illustrat a Chryssippo reperta de stadio, ubi currendo licet vincere adversarium, non eum detrudendo. Scholiastes ad Artem poeticam Horatii: quemadmodum domus aut ager sine domino communis est: occupatus vero jam proprius fit. Varro in Age modo: Terra cultura causa attributa olim particulatim, ut Etruria Thuscis, Samnium Sabellis.

Concessum sibi ut quisque malis quod ad vitæ usum pertinet, quam alteri acquiri, non repugnante natura] Solon:

Χρημάτων δ' ἰμάρω μὴ ἔχειν, ἀδικῶς δ' ἀπαιτῶν
ἐν ἱστέλω.

Divitias habuisse velim, sed non bene partas
Non cupiam.

Cicero Officiorum 1. Nec vero rei amplificatio nemini nocens vituperanda est, sed fugienda semper injuria.

Ex agrorum divisione existisse novi cujusdam juris originem] Postquam ex agrorum discretionem nata sunt jura, ita Servius ad illud in quarto Æneidos: Legifera Cereri.

1. Ad aucupia] & habitandi jus. Tam soli quam cœli mensura facienda est ait Pomponius l. si opus. D. quod vi aut clam. Adde legem penultimam, D. pro Socio.

2. Nisi in re terminata] ideo jugera quæ possessorem non habent immetata dixit Horatius.

Terra majus] ita de Oceano sensit Jarchas apud Philostratum 111. xi.

Loca inculta adhuc] vide Bembum historiarum vi.

Insula in mari] ut Echinades, quas occupando suas fecit Alcæon. Thucyd. 11. in fine.

3. Si aliter explicari nequit] Talia non procedunt nisi ex magna & satis necessaria causa. Ulpianus l. Si alius. D. quod vi aut clam, ubi sequitur exemplum illud de ædibus intercis arcendi incendii causa.

4. Omnem legem frangit] quidquid cœgit defendit. lib. 11. Contr. xxvii. Exemplis idem Seneca illustrat in excerptis controversiarum 11. Necessitas est, quæ navigia jactu exonerat: necessitas est, quæ ruinis incendia opprimit: necessitas est, lex temporis. Theodorus Priscianus vetus Medicus: Expediit prægnantibus in vitæ discrimine constitutis sub unius partus sepe jactura salutem mercari certissimam, sicut arboribus

crescentium ramorum accommodatur salutaris abscissio, & naves pressa onere cum gravi tempestate jactantur, solum habent ex damno remedium. Prima illa verba ad ἔμβρυοθλάσιω pertinent, cujus instrumenti descriptio apud Galenum & Celsum, ac proinde eadem vox restituenda apud Tertullianum de Anima.

1. *Usus qui prodest his; illis non nocet*] Servius ad VII. *Æneidos*: *littusque rogamus innocuum, cujus vindictatio, ait, nulli possit nocere.*

2. *Iustum eo nomine bellum*] *Iusta bella gerebantur a filiis Israel contra Amorraeos*, ait indicato hic loco Augustinus. Sic Amyntorem Orchomeni regem ob negatum transitum interfecit Hercules, notante id Apollodoro. Græci Josephum bello petiere, quod eos per fines suos transire passus non esset: notat Scholiastes ad Horatii carmen in Canidiam. Adde legem Longobardicam lib. II. tit. LIV. c. 2.

3. *Agefilaus*] Vide etiam in ejus vita hac de re Plutarchum.

Lysander] Et in hujus vita eundem.

Postulandum prius transitum] Aristophanes Avibus:

Εἶδ' ὡσπερ ἡμεῖς ἦν βελώμεθα,
Πυθῶδε βοιωτῆς διόδον αἰτέμεθα.

Ut nos, cum nobis Delphos sumendum est iter,
Prius Bætos transitum deposcimus.

ubi Scholiastes: *πότε μόνον διόδον ζητῶσιν, ὅταν σέβ-
τόμα Δελφῶν. Tunc demum iter postitur, ubi exerci-
tus traducitur.* Veneti & Germanis & Gallis de Ma-
rano certantibus iter præbuere; Paruta XI. Iidem
Germanis conquerentibus de transitu hostibus dato
ostendunt id nisi armis impediri non potuisse, qui-
bus uti non mos sibi nisi in hostes manifestos, eod-
dem libro. Sic & Pontifex se excusat, libro ejus-
dem XXI.

Ita Agefilaus ex Asia rediens a rege Macedonum] Etiam hac de re Plutarchum in ejus vita inspicere.

4. *Si inermes*] Exemplum in excerpto legationum XII. apud Bembum VII. historię Italicę. Vide & notabilia pacta de transitu inter Fredericum Barbarossam & Isacium Angelum apud Nicetam libro II. de vita ejusdem Isacii aliquot locis: in Imperio Germanico transitum postulans de damno refarciendo cavet; vide & Crantzium Saxoniorum X. & Mendosam in Belgicis. Cæsar Helvetiis iter per Provinciam noluit concedere, quod homines iniquo animo existimabat non temperaturos ab injuriis & maleficio; de Bello Gallico lib. I.

Si obsides dentur] exemplum habes Procopii Perficorum II.

Si hostes meos secum ducat] Hoc dicebant Franci, qui in Venetia erant, Narseti Longobardos secum ducenti; Gotthoricorum IV. Alia negati itineris exempla habes apud Bembum libro VII. Italicorum, apud Parutam libro historię Venetę V. & VI.

5. *Ex Philone*] in legatione ad Cajum.

Eo commercium quod ex naturalis societatis desiderio inter nationes intercedit] Apud Florum est libro III. *sublati commercii, rupto fœdere generis humani.* Servius ad *Eclogam* IV. *navigatio ex mercimonii ratione descendit.* Idem, ad *Georgicon* I, significat, necessitate querendarum rerum homines navigandi peri-

tiam ac studium reperisse. *Commune bonum erat patere commercium maris.* Ambrosius in opere de creatione: *Bonum mare tanquam hospitium fluviorum, in-
vectio commeatuum, quo sibi distantes populi copulan-
tur, quæ ex Basilio sumta Hexameri IV. Mare*

forum mundi, insulas stationes in mari eleganter dixit de Providentia II Theodoretus. Adjungam his Chrysofomi ad Stelechium verba: *τί ἂν τις εἴποι τῷ πρὸς τοῖς θημιξίας ἐκκλησίαν ἡρομήλιω ἡμῖν; ἴνα γὰρ μὴ τὸ ὀδοιπορίας τὸ μῆκος ὀδοιπορίας γίνονται τὸ συν-
υσίας τὸ πρὸς ἀπῆλως, ἐπιτομωτέρον εἶδον τῷ ἡαλατῶν ὀνήκε πανταχῶ τὸ γῆς ἑ Θεός. ἴνα ὡσπερ δίκον ἕνα, τῷ οἰκονομῶν οἰκόντες, ἕτω θημινα πρὸς ἀπῆλως βαδίζω-
μεν, καὶ τὸ παρὲ ἑαυτῶ ἕκαστος τῷ πηλοσίον μεταδίδος ἐκκλησίας ἀνὴλαμβάνη τὰ παρὲ ἑκείνου. καὶ μικρόν τὸ γῆς μέρτος κατέχων ὡσπερ ἀπῆλως κύμα ὡν, τὸ πανταχῶ γηομηλίω ὀδοιπορίας καλῶν. καὶ νῦν ἕξες καθῆπερ ἐπὶ τρε-
πέτης πηλοσίας, ἕκαστος τὸ δαιτυμόνων τὸ ὄδοιπορίας αὐτῶ δόντες τῷ πῆρῶθεν κατακειμῶν, τὸ ὄδοιπορίας ἀνπλαθεῖν, τῷ χεῖρον μόνον ἐκπέσαντες. Quomodo autem satis digne quis explicet facilitatem ad maria commercia nobis datam? Ne enim itineris longitudo impedimentum aliorum ad alios commeatibus adferret, breviorē viam, mare scilicet, ubique terrarum disposuit Deus. Ut mundum tanquam unam domum commu-
niter inhabitantes crebro nos invicem visceremus, & apud se nata quisque alteri communicans vicissim com-
mode acciperet res apud illum abundantes, ac sic exiguam tenens terra partem, ita tanquam si teneret uni-
versam, frueretur ejus que ubivis sunt bonis. Licet itaque nunc tanquam in communi mensa conviviarum unicuique ea qua sibi apposita dare alteri longius accumbenti, ac contra qua apud ipsum sum accipere manu tantum extenta.*

2. *Inde enim pendet justitia, ut tribui ita & ve-
stigialis*] Vide legem Longobardicam libro in titulo XXXI, c. XXXIII. & epistolam Episcoporum ad Ludovicum regem quæ inter capitula legitur Caroli Calvi cap. 14.

Itaque & horum regi penditur vestigal] simile apud Leonem Afrum non longe ab initio.

Vestigal exigentes ab iis qui navibus ascenderent aut descenderent] Huc alludens Aristophanes in Avibus vult interstrui aërem ut dii cogantur de victimarum nidore vestigal pendere.

1. *Itaque Ilioneus*] Servius ad eum locum: *Occu-
pantis enim est possessio littoris. Unde ostenduntur crude-
les qui etiam a communibus prohibeant.* Laomedon ab Hercule occisus quod eum Trojæ portu pelleret, Servio ibidem narrante.

Ut Servius notat] ex Catone, Sifenna, aliisque veterum.

Separare a commerciis communis parentis] Plutar-
chus Pericle de Megarensibus: *αἰπῶν μὲν παῖσις μὲν ὀνομασθεῖς, πάντων ἢ λιμῶν, ὡν ἀθηναῖοι κερταῖον ἀρ-
μοδῶ, ἑ ἀπελαύνεσθαι τὰς τὰ κῆνὰ δίκαια.* Deque-
rebantur omni se mercatu, omni portu quem tenerent Athenienses arceri depellique contra gentium ju-
ra. Seneca epistola LXXXVII, recitato Virgiliti loco:

Et quid queque ferat regio & quid queque recuset. *Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortali-
bus esset inter ipsos commercium, si invicem alius ab alio aliquid peteret: idem Naturalium V, 18. quid quod*

quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gemes dissipatas locis, miscuit? Vide Anglorum querelas de Hispanis apud Thuanum libro LXXI, in hiltoria anni c15 15 LXXX.

Quomodo in summa penuria frumenti venditio pro-

hibetur] Cassiodorus I, epistola xxxiv. Copia frumentorum debet provincia primum prodesse cui nascitur. Importare merces quasdam licet, quasdam non licet] Vide Crantziium Saxoniorum XI.

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. III.

I. **A**D reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietates] Locus est libro VII. de Beneficiis c. IV. sequitur c. V. Omnia rex imperio possidet, singuli dominio. &c. VI. Caesar omnia habet: fiscus ejus privata tantum ac sua. Symmachus x. epist. 54. Omnia regitis, sed suam cuique servatis. Philo libro $\omega\lambda\iota$ φυτργίας: $\epsilon\iota$ βασιλεύς η $\tau\epsilon$ $\chi\epsilon$ $\tau\omega$ $\chi\omega\epsilon\sigma\tau\epsilon\upsilon$ $\alpha\iota$ πάντων δ ντες κτημάτων δ εωτότων, η δ σων δ πι- κ ραστῶν \omicron ι ιδιωτῶν δ ακῶσι, μ όνα ταῦτα ϵ χον νομίζον- $\tau\omega$ α περ δ πιτροπίς ϵ δ πιμέλησῖς ϵ ι σχυροισιεν, α Φ ω ν η τ οῖς ϵ πίσις ω ρσοῦδus ϵ κλέγασιν. Reges cum sint domini omnium que in ipsorum sunt ditione, etiam eorum que a privatis possidentur, tamen videntur ea tantum habere que procuratoribus & rationalibus suis dispensanda committunt, a quibus annuos recipiunt proventus. Plinius Panegyrico: tandem imperium principis quam patrimonio majus est.

2. Sunt tamen distincta] Itaque & apud Apollodorum videas, tum Arcadiæ tum Atticæ terras divisas, uno retinente πᾶν τὸ κράτος omne imperium.

1. Communia sunt omnium] Michael Attalates: α νά η πάντων ϵ ἰσιν, δ ιον δ α ἰῆρ, τὸ ρ έον υ δωρ, η τ ῆλασσα, δ α ιγαλὸς τ ῆ τ ηλαίας, κ αδὰμ σ unt \omicron mnium, ut α ἰρ, ut α qua ρ rofluens, ut μ are, & ι ttus μ aris.

2. De littoribus] In Basilicorum Eclogis lib. I. tit. I. c. 13. \omicron ι α ιγαλλοὶ ϵ ν τ ῇ πάντων ϵ ξουσίᾳ ϵ ἰσί. littora in omnium sunt potestate. Vide & libro I. III. tit. VI.

1. Ex institutio] quo ipso instituto usi & Angli contra Danos. vide optimum Camdenum in regno Elisabethæ anno c15 15c.

De exigua agit maris portione que in fundum privatam admittitur] Sallustius: a privatis compluribus subversos montes, maria constructa.

Horatius Lyricorum libro II. carmine xviii. *Marisque Bojæ obstrepentis urges*
Summovere littora:
& libro III. carmine I.
Contracta pisces aquora sentiunt
Factis in altum molibus.

Vellejus Paterculus: *Injectas moles mari & receptum suffossis montibus mare.* Seneca in excerptis controversiarum l. v. controv. v. *Maria submoventur projectis molibus.* Plinius de terra lib. II. c. xxxii. *Ut freta admittamus, eroditur aquis.* stagna stupenda admisso mari dixit Lampridius Severo. Cassiodorus IX. c. VI. *Quantis ibi molibus marini termini decemter invasi sunt, quantis in visceribus aquoris terra promotæ est?* Tibullus:

Claudit & indomitum moles mare, lentus ut intra
Negligat hibernas piscis abesse minas.
De talibus piscinis maritimis agit Plinius libro xxxi. cap. VI. Columella rei rusticæ libro VIII. c. XVI. &

xvii. ubi hoc inter alia, *lautitias locupletum maria ipsa Neptunumque clausisse.* Similia habet Ambrosius Hexaemero v. c. x. & de Nabuthe cap. III. & Martialis aliquot locis.

A Lucullo] Varro de eo: *Ad Neapolim L. Lucullus, posteaquam perfodisset montem, & maritima flumina immisisset in piscinas, que reciproca fluerent, ipse Neptuno non cederet eo piscari.* Plutarchus ejus vita: *καὶ τροχῶς θαλάσσης καὶ ἀστρομαῖς ἰχθυοφόροις τοῖς οἰκηθῆσις περιελίσσονται η ἀγῖτες ἐναλίς κτίζονται.* cum ipse maris alveos & plenos piscibus eorum villis suis circumdaret, inque ipso mari cenacula fabricaret. Plinius libro IX, c. LIV. *Lucullus exciso monte juxta Neapolim, majore impendio quam villam edificaverat, eorum & maria admisit. quæ de causa Magnus Pompejus Xerxem togatum eum appellabat.*

Πρόβου] vide Leonis novellas LVII, CII, CIII, CIV. Attalaten pragmaticorum tit. xcv. Harmenopolium lib. II. tit. I. §. $\omega\lambda\iota$ ω ρσοῦρων. Vide & summum virum Jacobum Cujacium Observat. XIV. I.

1. Imperium in maris partem] Philo de regibus: η τ ὰ α πειρα ω ληθῆ ϵ μ εγέθη ρ ελαγῆ ω ρσοκτισσονται: etiam maria numero infinita, immensa magnitudine, ad terras adjecere. Lycophron:

Γ ῆς ϵ τ ηλαίας σ ηπῆρα η μ οναρχία.
Terra marisque scripta, regnorumque opes.
Virgilius:

Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.
Julius Firmicus: *maris ac terra dominia possidentes.*
Nonnus:

Βερόη κροῖτος ἔχε θαλάσσης,
Beroe pelagus ditione tenebat.

Termini regnorum Suetia in medio freti Oresund; Johannes Magnus in Archiepiscopis Upsalensibus cap. xv. De Tyro Curtius: Mare non vicinum modo, sed quocumque classes ejus adierunt ditionis sue fecit. Unde Proverbium *Tyria maria* apud Festum. Iocrates de Lacedæmoniis & Atheniensibus: σ υνέβη ϵ κατίεθρ κ υρία η η ρ έως τ ῆ τ ηλαίας η ν δ πότεροι α ν κ ατάχουσιν, ϵ ρ ηκῶς ϵ χουσι τ ὰς ω λείσας τ ῆ ρ όλων. Sic evenit, ut civitas utraque terram adipisceretur eam que mari ab ipsis possesso adjaceret, plurimasque urbes haberet sibi obsequentes. Demosthenes de Lacedæmoniis in Philippica II. *θαλάσσης ἤρχον η γῆς ἀπάσης.* Et *mare omne & terras tenebant.* Scriptor vitæ Timothei: quo facto Lacedæmonii de diuturna contentione destiterunt, & sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concesserunt. Scriptor orationis de Haloneso, quæ est inter Demosthenica, de Philippo loquens Macedone: ϵ δ εν α χ ο η τ το α ϵ ξῶν υ Φ η μ ῶν ϵ ι ς τ ῶ τ ηλαίας κ α τ α η η ϵ δ ϵ \omicron μ ο λ ο γ τ ω η μ α ς ω ς σ κ α ν δ ϕ ι λ ι ρ τ ω ϵ δ ϵ τ ῶ ϵ ν τ ῇ τ ηλαίας ϕ υ λ α κ η ν δ ν ν α τ ι

ναποῖ ἐστὶ Φυλάττειν. Nihil ille quarit aliud, quam a nobis in possessione constitui maris, & a nobis confessionem exprimere, nos absque ipso nec maris custodiam posse retinere. Julianus Imperator de Alexandro, molitum eum esse bellum hoc animo: ὅπως γῆς τε αἰπῆς & θαλάσσης κύρα & ἡγεμονία τοῖς dominus fieret. Huius successor Antiochus Epiphanes apud Gorioniden: *Nonne terra & mare mea sunt?* De alio ejusdem successore Ptolemæo Theocritus:

Πολλὰς ἢ κρητὶς θαλάσσης, πολλὰς ἢ θαλάσσης,
Lateque imperitat terris, lateque profundo.

Item:

Θάλασσα ἢ πᾶσι καὶ γαῖα,
Καὶ ποταμοὶ κελεύθοντες ἀναίσουσι
Πτολεμαίω.
omnis tellusque fretumque
Altitonique amnes sub rege jacent
Ptolemæo.

Tempus est ad Romanos veniamus. Scipioni majori sic Annibal in Livio: *Carthaginenses inclusi Africa littoribus, vos, quando Diis ita placuit, externa etiam terra marique videamus regere imperia.* De minore Scipione Claudianus:

patriis primo cum manibus ultor
Subderet Hispanum legibus Oceanum.

Itaque Mare internum passim suum vocant Romani, Sallustius, Florus, Mela, alii. Sed plus adjicit Dionysius Halicarnassensis: πᾶσις κρητὶς θαλάσσης ἢ μόνον τὸ ἐντὸς Ἡερκλείων σιλῶν, ἀλλὰ & τὸ ὑπερῆκον ὅσην παρὰ τὴν μὴ ἀδύνατος ἐστὶ: *Populus Romanus omni mari imperat, non modo ei quod intra columnas est Hercules, sed & Oceani, in quantum navigatur.* De iisdem Dion Cassius: πᾶσις σχεδὸν βασιλεύοντες γῆς καὶ θαλάσσης, omni ferme imperant terra marique. Appianus in præfatione describens Romani Imperii magnitudinem, sub eo ponit mare Euxinum, Propontidem, Hellespontum, Ægæum, Pamphylium, & Ægyptium mare. Pompejo datum imperium in omne id mare quod intra Herculeas est columnas; ita Plutarchus & Appianus. Philo in Flaccum: αἰφ' ἔτι τῶν ἡγεμονίῶν ὁ Σεβαστὸς οἶκ' ἀνέψατο γῆς καὶ θαλάσσης. Ex quo *Cæsarium domus terra marisque imperium adæpta est.* de Augusto Ovidius:

Pontus quoque serviet illi.

Inscriptio in ejus honorem: *Orbe terra & mari pacato Augustus Janum Quirinum terra marique pace parata ter clausit,* teste Suetonio: qui de eodem; *Classem Miseni & alteram Ravenna ad tutelam superi & inferi maris collocavit.* Ad Tiberium Valerius Maximus: *penes te hominum Deorumque consensus maris & terra regimen esse voluit.* de eodem Philo: γῆς καὶ θαλάσσης ἀναψάμνον, καὶ κρητὶς, qui imperio terram ac mare complectebatur. Idem de Cajo Tiberii successore: Γαῖον μὲν τῶν Τιβερίων τελευτῶν περιληφόντων τῶν ἡγεμονίῶν πᾶσις γῆς καὶ θαλάσσης. *Cajum qui post mortem Tiberii imperium omne terra marisque suscepit: Vespasianum Josephus vocat, δεσπότην & γῆς & θαλάσσης, terra marisque dominum: idem jus Antonio multis in locis Aristides tribuit.* Procopius Imperatoris statuas effictas narrat orbem tenentes, ὅλην γῆν τε αὐτῶν & θαλάσσαν δεδύλω, quod ei subjecta esset terra, & mare. Nicetas Patricius Adriatici littoris servator in literis Ludovici II. Constantinus mo-

nomachus in historia dicitur γῆς καὶ θαλάσσης κύρα & δεσπότης, terra marisque Imperator ac dominus. Et inter themata, id est, provincias Romani Imperii, ponitur mare Ægæum. Francos mari ad Massiliam & circum imperasse narrat Procopius Gothi corum III. De jure Venetæ reipublicæ vide Parutam libro VII. & specialem historiam de Uscochis. Addi his possunt Jurisconsulti recentiores ad c. ubi periculum. de Electis in VI. Bartolus, Angelus, Felinus in c. ad liberandum. in principio: de Judiciis. Baldus ad titulum Digestorum de rerum divisionibus col. 2. Afflictus in tit. quæ sint regalia. Cacheranus decisione Pedemontana 155. num. 4. ubi ex Baldo dicit totum mundum hoc jure uti. Albericus Gentilis Advocationis Hispanicæ I. 8.

Vectigal equum.] Rhodii olim portorium de insulis exegere, etiam de Pharo apud Alexandriam, teste Ammiano lib. XXII. de Venetis qui in Gallia Cæsar: *In magno impetu maris atque aperto, paucis portibus interjectis quos tenent ipsi, omnes fere qui eodem mari usi consueverunt habent vectigales.* Florus de Romanis: *Pudebat nobilem populum ablato mari, raptis insulis, dare tributa que jubere consueverat.* Plinius VI. c. XXII. Anni Plocami meminit qui maris rubri vectigal a fisco redemerat. Idem capite sequenti de mari agens quo in Indiam navigatur; *Omnibus annis navigatur sagittariorum cohortibus impositis; etenim pirata maxime infestant.* Disputationes egregias de modo vectigalis vide in Elisabetha Camdeni Anno c. l. LXXXII. & c. l. c. II.

Quod in porto Byzantini exigebant] Meminit Byzantini vectigalis Herodianus Severo: Procopius, tum in vulgata tum in arcana historia, etiam veteris vectigalis in Hellesponto meminit, novi autem ad fauces maris Euxini & in freto Byzantina. Byzantini exactionem fuisse ad ædem Blachernianam, Hellespontiacum Abydi docet Theophanes. Abydi illud δεκαπεντέριον, id est, vectigalarium decimæ, vocat Agathias libro V. monuit id Irene. Immanuel Comnenus Imperator monasteriis aliquibus concessit θαλάσσια δίκαια, obventiones e mari. Docet Balsamo in Concilii Chalcedonensis canonem IV. & Synodi VII. canonem XII.

Demosthenes in Leptinen] Idem ibidem accepta Byzantio dominos maris factos ait Athenienses. Alpius Scholiastes solutam ibi ait decimam.

I. *Cymonis ætate*] Hæc est illa εἰρήνη εὐεβήθη nobilissima pax Plutarcho, qua & hoc convenerat, ut Persæ a mari tantum spatii absterent quantum ferret equi cursus, id est, XL. stadia. meminit & Isocrates Panathenæico.

Romani cum Carthaginensibus] Servius ad illud IV. Æneidos:

Littora littoribus contraria:

Quia in fœdere cautum fuit, ut neque Romani ad littora Carthaginensium accederent, neque Carthaginenses ad littora Romanorum. Simile fœdus Romanorum cum Tarentinis: *μηδ' ἄλλ' ἢ Ῥωμαῖοι πρὸς τὸν Λακωνικὸν ἄκρας, ne Romani ultra promontorium Laciniense navigarent;* est hoc in excerptis ad legationes ex Appiano, Merfos a Pœnis externos qui in Sardiniam vel ultra Columnas navigarent, tradit Strabo libro XVII.

In secundo fœdere] Erat & hoc in eo, ne Romani in Africam aut Sardiniam appellerent nisi com-

mea-

meatus accipiendi aut naves reficiendi causa. Post bellum Punicum tertium castigatus Senatus Carthaginensis, quod contra foedus exercitum & navalem materiam haberet; testis Livius lib. XLVIII, & LIX. Simile est quod Sultanus Aegypti, pacto cum Graecis facto, impetravit ut ei semel anno duas naves trans Bosphorum mittere liceret; est id apud Gregoram libro IV. Antiochi olim pax & hoc continebat, ne is armatas naves haberet plures XII. Appianus Syriaco. Naves armatae Adriaticum sinum ingredi per Venetos vetantur ex pactis; vide Thuanum libro LXXX. in Anno MD LXXXIV.

1. *Mensura comprehensum*] Exemplum vide apud Servium ad Eclogam IX.

Montes] Tacitus de Germania: a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur. Plinius libro XXXVI. *Evehimus ea quae separandis gentibus pro terminis constituta erant*, de Alpibus loquens.

2. *Flumen mutato paulatim cursu*] vide Johannem Andreæ & alios citatos a Reinkinkio libro I. Classe v. c. I.

Ut flumen sui medietate eos divideret] Exemplum in Vedafo amne, apud Marianam libro XXXIX.

Quique terminus esse sufficiat] Spartianus Adriano: *in plurimis locis in quibus barbari non fluminibus sed limitibus dividantur*, Phasim omnem *ὄριον*, id est, confinem vocat Constantinus Porphyrogeneta c. XIV.

1. *Si deserto alveo veteri*] ut Bardanus annis, apud Annam Comnenam libro I.

2. *Non est argumentum*] Locus est de Beneficiis VII. 12. Idem libro ejusdem argumenti octavo, c. 12. *quaedam quorundam sub certa conditione sunt*.

3. *Ad universitatem aut ad dominum superiores redit*] Sic ex libro secundo Odysseæ in fine colligas, bona ejus qui sine liberis decederet ad populum pervenisse, & sic interpretatur Eustathius illud Homeri Iliados E.

Χηρωσαί ἢ Ἀγὲ κτῆσιν δαπίοντο,
Partiebantur opes rectores urbis.

nam *χηρωσαί* magistratum fuisse dicit qui bona sine liberis decedentium administrabat. Simile aliquid usurpatum olim in regno Mexicano docent nos historiz.

ANNOTATA AUCTORIS

A D L I B. I I. C A P. I V.

N*Ec inter duos diversorum regum aut populorum subditos*] In lege XII. Tabularum erat: *Aterna auctoritas cum hoste esto*, id est, cum peregrino.

Et apud omnes gentes confessum] In hunc sensum differit pro Gallia Dux Nivernensis apud Thuanum libro LIX. in Anno MD LXXIV.

Vetera reposcere] τὰ παλαιὰ *Ευκλείδου* dicunt Graeci ex historia Attica. usus inter alios Nicetas lib. I. de Alexio Isaaci fratre, ubi de Henrico agit Imperatore Friderici filio: *καὶ τὰ παλαιὰ δὲ τὰ παλαιὰ Εὐκλείδου ἀνεπιστάτως ἀνεκινῶν*. Ita ille velut ante Euclidem gesta movebat inverecunde.

Quam autem habet equitatem ut agrum multis annis aut etiam seculis ante possessum qui habuit amittat] Florus lib. III. c. 13. *Tamen relictas a majoribus sedes, aetate, quasi jure hereditario possidebant*.

1. *Chirographi redditione*] Vide legem secundam D. pactis.

1. *Cujus recuperandi spes projicitur*] id *Ἰσραὴλ* dicitur Hebraeis Jurisconsultis.

3. *Non agere nescientis, caret effectu*] Vide infra hoc libro, cap. XXII. §. II. Adde si vacat Bart. Soc. consilio CLXXVII. col. 8. Meischnerum decisione Camerali IX. n. 113. Tomo III.

Tempus memoriam excedens] Andreas Knich in tractatu de Jure territorii. Reinking lib. I. classe v. cap. II. n. 5. Oldendorp. classe III. art. 2.

Nisi validissima sint in contrarium rationes] Menochius I. conf. xc.

Non plane idem esse] Balbus de praescriptionibus id notavit, & in eodem argumento Covarruvias. Reinking dicto lib. I. classe v. c. II. n. 40. de tempore memoriam excedente vide eruditissimum Fabrum in consilio pro Ducatu Montisferrateni.

Communis humana vita terminus] αἰῶν ἢ μάλλον

ἢ πρὸς χρόνους dixit Justinianus in edicto quinto edito in Notis ad arcanam historiam Procopii.

Γενεάς τρεῖς] nam *ἡμεῖς* est *τριακονταετία*, triginta annorum aetas, ut Porphyrius notat in Homericis quaestionibus. Tres *ἡμεῖς* saeculum exponit Herodianus Severo in ecc. annis decem in Aegypto fuisse reges notat Philo in legatione. Lacedaemone annis quingentis reges quatuordecim: Plutarcho indicante in Lycurgo. Justinianus in Novella CLIX. vetat in judicia deduci causam, quod jam quatuor *ἡμεῖς* existissent.

2. *Nimis magna procuratore liberatus*] Ejus animi videtur fuisse Jonathan Saulis filius.

3. *Aratus Sicyonius*] sic & possessiones ut fuerant reliquerat Thrasybulus pace Athenis constituta.

4. *Nullam plane edere significationem idoneam*] Crantzius Saxoniorum XI. n. 10. & 13.

Jure gentium voluntario inductam hanc legem] Narrat Gregoras cum Catanæ majoribus data esset ab Imperatoribus Graecis Phocæa, adjectam legem, ut singuli successores scriptam ederent professionem se eam tenere administratorum titulo, *μη λαίδη ἀδεκρομωλή τῶ βασιλικῶ δεσπείᾳ τῶ χρόνους μακροῦ ἐλίδῃ*. *Ne inobservatus diuturni temporis lapsus jus Imperatoris excluderet*.

2. *Neque dum existente eorum jure qui expectari possunt*] Multa sunt in historiis talium derelictionum exempla. Vide unum illustre in Ludovico IX. Francorum rege, pro se liberisque abdicante jus, quod per Blancam matrem in Castellæ regnum habere poterat, apud Marianam libro XIII. c. 18.

3. *Ut eorum qui nondum sunt personam lex interim susineat*] ut lex civilis in hereditate jacente.

Rex summo cum imperio fieri] vide Vasquium controversiarum illustrium libro I. c. XXIII. 3. Adde eundem libro II. c. LXXII. 8. 9. & sequentibus.

vide & Panormitanum lib. I. conf. LXXXI. Et Pe-
regrinum de Jure Fisci VI. c. VIII. §. 10.

1. *Nos aliter arbitramur*] Et Don Garzias Ma-
strill. de Magistratilib. III. c. II. 26. Joh. Olden-
dorpheus consil. Marp. v. n. 47. volum. I.

Qua scilicet pars est communis] Vide infra hoc
libro, titulo XX. §. 22. Seneca epistola LXXXV. *Duas
personas habet gubernator: alteram communem cum
omnibus qui eandem conscenderunt navem, qua ipse quo-
que vector est, alteram propriam qua gubernator est.*
Tractant hoc Claud. Seifellus de rep. Gal. lib. I.

Chaffanæus de Gloria mundi parte v. conf. 5. Gail-
lius lib. II. obs. LV. num. 7. Bodinus de republica
lib. I. c. VIII. Reinkinck. I. c. XII.

1. *Quod ajunt nonnulli*] Ut Vasquius dicto libro
II. c. LXXXII. n. 3.

*Honestum pugnare pro libertate, sed id olim factum
oportuit*] Eadem ferme verba reperies in oratione Co-
mitis Blanderatensis ad Mediolanenses apud Radev-
cum I. c. 40.

Ut luitio pignoris] Vide Parutam historia Vene-
ta VII.

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. V.

Sed si contendant inter se imperia praeferatur patris
imperium] Seneca libro III. controversia XIX.

Prima partes sunt patris, secunda matris. Chryso-
stomus I. ad Cor. XI. 3. εὐχρίτως ὑποτίταξ' τῷ ἀνδρὶ
ἢ γυνὴ. ἢ γὰρ ἰσοπλάσι μάλιστα ποιεῖ. merito viro femina
subjicitur. nam aequalitas honoris pugnam parat. Idem
ad Ephesios capite IV. ἀρχὴ δευτέρως ἐστὶ ἡ γυνή. μήτε
ἐν αὐτῇ πλὴν ἰσομείων ἀπειπείτω (ὑπὸ γὰρ πλὴν κεφαλῆ
ἐστὶ) μήτε ἐκείνη ὡς ὑποτέτακται καταφρονεῖτω. σὺ-
μμετὰ γὰρ ἐστὶ. *Secunda potestas est mulier, neque ergo ipsa
aequum sibi jus vindicet (sub capite enim est) nec eam,
quod subdita sibi est, contemnat maritus, corpus enim
est. Deinde: δευτέρως ἐστὶν ἀρχὴ αὐτῆ, ἀρχὴν ἔχουσα καὶ
πάλιν τὴν ὁμομείαν, ἀλλ' ὁμοίως ἔχουσα τὸ ἀνεῖν. Al-
tera potestas illa est, imperium ἢ ipsa habens, mul-
timumque in honore consortii, sed tamen plusculum habet
vir.* Augustinus epist. CXCI. *Filius ex legitimis nu-
ptiis susceptus magis in patris est quam in matris pote-
state.* Gregoras libro VII. ubi de Andronico Palaeo-
logo & Irene, agit: πρῶτος μὲν ἦ καὶ τῆ, μείζονα
δυναστέω τ' μητρὸς τ' πατρὸς, τὸ κωλύον εἶδεν πλὴν τῆ
πατρὸς τελεθῆναι βύλησιν ἐπὶ τῷ παιδὶ μάλλον ἢ τ' μη-
τρὸς. *Addebat ille plus matre patrem posse, nec quid-
quam intercedere quo minus patris de filio valeret vo-
luntas, etiam praeter materna. de reverentia matri debi-
ta vide L. congruentius. C. de pactis.*

1. *In primo tempore*] Sunt ea aetate ita parentum,
ut alia quae parentes possident, ait Maimonides ca-
nonibus Praenentialibus capite VI. §. 2.

*Qua ad familia paterna aut materna statum aliquod
momenti habent*] ita explicat Maimonides legem, quae
est Num. xxx. 10.

Et, si necesse sit, etiam vendere] Jornandes histo-
ria Gothica. *Haud enim secus parentes faciunt, sa-
lutem suorum pignorum providentes, satius deliberant
ingenuitatem perire quam vitam, dum misericorditer
ulendus quis venditur, quam moriturus servatur.* Eam
legem video & apud Mexicanos fuisse.

Quidquid extra haec est, a lege est voluntaria] Se-
neca de beneficiis III. c. XI. *quia utile est juveni
regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus.*

Pars erat domus paterna] Alioqui XIII. anno
filius erat obligandi se capax moribus Hebraeis. Ita
illi ad dictum in Numeris locum.

Legum Romanarum auctores] Philo in legatione:

ἢ γὰρ οὐ παντελὴς ἐξουσία ἔστι τὰς τ' Ῥωμαίων νόμους ἀνα-
καί) πατρὶ. *Patri enim in filium omnimoda potestas
jure Quiritium competit.*

1. *Viri sancti ante legem*] Chryso-stomus de Sara:
καὶ κείνη πάλιν ἐπαύσατο τ' ἀπειθείας θηνοῦσιν ἀφ' ἑμ-
θίας αὐτῆ πρὸς τὸ παιδίον. εἰδὶπω γὰρ πάντα ἢ τε
κεκάλυτο. *Ipsa vicissim studebat sterili conjugii sola-
tium ex ancilla quaerere, nondum enim talia tunc veti-
ta erant.* Eundem vide I. ad Timoth. c. III. Au-
gustinus de doctrina Christiana libro III. cap. XII.
*Erat uxorum plurimum simul habendarum inculpabilis
consuetudo.* Similia habet ibidem cap. XVIII. Tum
vero cap. XXII: *Multa enim sunt quae illo tempore
officiose facta sunt, quae modo nisi libidinosae fieri non
possunt.* & libro XVI. de civitate Dei cap. 38. *quo-
niam multiplicanda posteritatis causa plures uxores lex
nulla prohibebat.*

Et in lege] Josephus Antiq. Histor. XVII. I: πᾶ-
τερον ἐν τῷ πλείοσιν ἡμῖν συνοικεῖν. *Mos nobis pa-
trius eodem tempore plures habere uxores.*

Quod uxores ei complures ἢ quidem illustres dedisset] Josephus eo historiae loco: δόντ' ἢ αὐτῷ καὶ
γυναῖκας ἅς δικαίως καὶ νομίμως ἠγάγετο, cum Deus
ei uxores dedisset, quas juste ac legitime habere posset.
Pefictha ad Levit. XVIII. notissimum ait esse, eum
qui dicat vetitum esse habere plures uxores nescire
quid sit de lege.

2. *Et sacerdotem*] Levit. XXI. 7. Repudiatæ ad-
ditur vidua ibidem & 14. quod de principe sacerdo-
te intellexit Philo & plerique hodie interpretes, ob
ea quae procedunt commate 10. & deinceps. sed
quemvis sacerdotem intelligi debere ostendit Eze-
chiel XLIV. 22. & in explicatione legis, ut & con-
tra Appionem primo Josephus, connectenda ergo
lex cum initio capitis, ut illa de Pontifice maximo
obiter sint interposita.

Lactantius] Libro institutionum XI. c. XXI. ubi
& hoc sequitur: *exemplo continentiae docenda est uxor
ut se caste gerat. Iniquum est enim ut id exigas quod
ipse prestare non possit.* Sensus idem in Gregorio
Nazianzeno: πῶς ἀπειθεῖς, οὐκ ἀντισφίρεις? *quomo-
do exigis ἢ non rependis?* Hieronymus ad Oceanum:
*Alia sunt leges Caesarum, alia Christi; aliud Papinia-
nus, aliud Paulus noster praecipit. Apud illos viris
impudicitia frena laxantur, ἢ, solo supra atque adul-
terio*

terio condemnato, passim per lupanaria & ancillulas libido permittitur, quasi culpam dignitas faciat, non voluntas. Apud nos quod non licet feminis aequae non licet viris, & eadem servitus pari conditione censetur.

3. Deo gratissimum esse] Et multis olim quoque sapientibus praelatus hic mos. Euripides in Andromacha ex persona Hermionis:

ὕδὲ γὰρ καλὸν
 Δυσὸν γυναικῶν ἀνδρὶ εἶν' ἡτίνας ἔχων.
 Ἄλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐνοίας κῦπερ
 Σπύργων, ὅστις μὴ κακῶς οἰκῆν θέλῃ.
 non etenim decet

Unum imperare feminis geminis virum:
 Contentus uno conjugis vivat toro,
 Quicumque cupiet rixae curatam domum.

Et in choro:

Ὅυδέποτε ἂν διδυμὰ
 Λέκτρῃ ἱπαινίσω βροτῶν,
 Ὅυδ' αὐφιμαίωτος κρέσῃ,
 Ἐρῆν μὴ δίκων,
 Δυσμύθεῖς τε λύπας.
 Τῶ μίαν μοι στρέψω πόσις γάμοις
 Ἀχρῶν ἡτοῦ ἐνὸν ἀνδρός.
 Ὅυδὲ γὰρ εἰ πόλις
 Δίπλοχος τετραγίδες
 Μιᾶς ἀμείνοιες φέρειν,
 Ἄχθῃ· ἐπ' ἀχθῆ,
 Καὶ πόσις πάλαι.
 Τεκτῶνοι δ' ὕμνοισιν ἐργάται δυοῖν
 Ἐρῆν Μῆσση φιλέει κελεύειν.
 Πνοιαὶ δ' ὅταν φέρωσι ναυτίλους θοῶν
 Κατὰ πηδαλίων,
 Διδύμα πρῶτιδων γῶμα
 Σοφῶν τε πλῆθ' αἰθέρεσσον
 Φαυλοπέρας φρενὸς ἀντακροτῆς.
 Ἐνὸς αἰ δὴ δάμας ἀνά τε μέλαθρα,
 Κατὰ τε πόλιος,
 Ὅσπταν ἐρεῖν θέλωσι καιρόν.

Nunquam gemina de matre genus,
 Nunquam duplices laudabo toros.
 Odii & dira semina rixae.
 Unam debet non ambigui
 Vir participem nosse cubilis:
 Duo nec domini rectius urbes
 Terrasque regunt, quam qua sceptrum
 Tenet una manus. quin sic oneri
 Onus accedit, discors agitat
 Rabies rupto fœdere cives,
 Etiam artifices carminis inter
 Geminos ipsa tristitia miscet
 Prælia Misa: cumque in pelago
 Vela carina fert usque levis,
 Plus una valet, contempta licet,
 Dexteræ clavi quæ frana tenet,
 Quam consilii vis in partes
 Distracta duas, aut prudentum
 Numerosa cohors. una potestas
 Temperet urbem, regat una domum,
 Si modo cordi est tranquilla quies.

Plautus Mercatore:

Nam uxor contenta est, quæ bona est, uno viro,
 Qui minus vir una uxore contentus fiet?

Jam tunc imperatum] Sic & in causa plurium uxorum distinguit Ambrosius id quod laudaverat in pa-

radiso Deus, a damnatione contrarii c. iv. lib. i. de Abraham. quem locum Gratianus posuit causa xxxiii. quæst. iv.

4. Tum Indorum] Et Thracum, de quibus versus sunt Menandri, & Euripidis in Andromacha.

Apud Ægyptios soli sacerdotes] Vide Herodianum libro ii.

Non tamen inde sequitur peccasse] Augustinus libro xlii. c. xlvii. contra Faultum: Quando mos erat, crimen non erat. Posuit & hoc Gratianus, sed sub Ambrosii nomine.

2. Mater, cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo dissensu matrimonium irritum non facit] Imo & avi, si is liber est, voluntas plus valet quam patris qui servilis sit conditionis, causa 32. quæstione iii.

3. Quorum verecundia maxime convenit hac in re alieno arbitrio stare] Non est enim virginis pudoris eligere maritum, ait Ambrosius lib. i. de Abraham c. ult. relatus in codicem Gratiani causa xxxii, quæstione ii. Donatus Andria: Summa potestas nuptiarum in patre puella est. Hermione apud Euripidem:

Νυμφευμάτων ἧ ἴ ἐμῶν πατρὸς ἐμὸς
 Μέλημα ἔξει, κ' οὐκ ἐμὸν κείνεν παῖδε.
 Curam parenti de meis ego nuptiis
 Permitto, non est istud arbitrii mei.

Hero apud Musæum:

Ἄμφοδὸν ἢ δυνάμεθα γάμοις ὁμοίσι πελάσσει,
 Ὅυ γὰρ ἐμοῖς ποικίεσσι ἐπὶ δάδεν.
 Lege maritali jungi non possumus ambo,
 Cum nolit mater, nolit pater.

Nunquam libertas tam necessaria est quam in matrimonio] Eugraphius ad Andriam Actu i, Scena v: Tangitur & illud, an patrum imperiis obsequi filii debeant. constat enim circa nuptias esse filios liberam voluntatem. Cassiodorus vii, 4. Durum est libertatem liberam non habere in matrimonio, unde liberi procreantur.

1. Plutarchus attulit in questionibus Romanis] Philo de legibus specialibus: τί ἢ τὰς πρὸς τὸς ἄλλους ἀνδρείους κρινομένης καὶ δημοξίας ἐπέχειν, εἰς βραχὺ χειρὸν τὸ ἐκάστης οἰκίας συνωθῆναι μέγα καὶ λαμπρὸν ἔργον, ἐκτείνεσθαι ἔχεισθαι δυνάμειον εἰς ἡπίστες καὶ νήσους καὶ τῶν οἰκιστῶν πᾶσαν: αἱ γὰρ ἴσθαιον δημοξίαι καὶ αἰσθητικὴν ἀπεργάζονται συγγενείας, ἴσθαι αἰματὸς οὐκ ἀποδέουσαι, ὡν χάριν καὶ ἄλλας οὐμίας ἐκάλυπτοι: Quid opus hominum inter se necessitudines ac vincula inhibere, & unius domus angustiis claudere tam ingens ac præclarum opus, quod extendi fundique potest in regiones & insulas, orbemque universum? Affinitates namque cum extraneis novas pariunt conjunctiones hominum, non minores illis quæ e sanguine veniunt. quod respiciens Moses alias etiam multas propinquorum nuptias vetuit. Chrysostomus ad i Corinth. xiii, 13: τί συνοχωρεῖς τὸ ἀγάπης τὸ πλάττειν; τί πρὸς τῶν ἀγαπῶντων ἀναλισκῶν εἰς αὐτῶν φιλίας, διὰ τὸ δύνασθαι ἔτερον πρὸς τὸν φιλίας ἀφορμῶν ἐξωθεν θυγαῖκα ἀγαθῶν; Quid in ætæm cogis amoris latitudinem? quid super vacuo amicitia causam perdis, per quam poteras aliam amicitia paranda occasionem requirere, extraneam ducendo uxorem?

Et Attico jure] Vide Demosthenem ad Leocharem Fortunatianum rhetorem: Donatum Phormione Act. i, Scen. ii. & Adelphis iv, v.

2. *Naturale jus & pudorem inspiciendum*] Egre-
gie hoc exsequitur Philo de specialibus legibus; ubi
esse dicit μέγιστον ἀνοσιβήτημα, maximum nefas, πα-
τρός ἐν τῷ πελαγῶτικῷ, ἢ ἀφ' αὐτοῦ ὡς ἰερεῖν ἐγγεῖν
Φυλάττειν, καταιχύνειν, γήρας δὲ καὶ μητρὸς αἰδῶ
μὴ λαμβάνειν, τὸ αὐτὸν δ' αὐτῆς υἱὸν καὶ ἀνδρὸς γυναικὸς
καὶ πάλιν τῷ αὐτῷ νῦν μητέρας, γυναῖκα. Patris mor-
tuis cubile, quod, tanquam res sacra, intactum fini
oportuit, contemnerare, neque senectutis, neque materni
nominis verecundia tangi, eundem ejusdem esse filium
& maritum, eandem ejusdem matrem & uxorem.

3. *Fure gentium*] Sic & Papinianus loquitur in L.
Si adulterium. §. 2. D. ad legem Juliam de Adul-
teriiis.

A Persis contemnebatur] Quorum hac in re cri-
men bellis perpetuis, ac fratrum cædibus, a Deo
punitum notat Philo. Persis addit Medos, Indos,
Æthiopas, Hieronymus lib. II. contra Jovinianum,
de barbaris in univ. Hermione in Andromacha
Euripidis:

Τοῖσ' ἅντων πᾶν τὸ βάρβαρον γένος.

Πατὴρ τε θυγάτηρ, παῖς τε μητὲρ μίγνυ'.

Κόρη τ' ἀδελφεῖ. Ἀλλὰ φόνος δ' οἱ φίλων

Χωρεῖσι, καὶ τ' ἔδεν ἐξείργει νόμος:

Tale est omne barbaricum genus.

Mater jugatur filio, nata pater,

Frater sorori: proxima alterna manus

Cæde implicantur: nulla lex prohibet nefas.

5. *De equo*] Plinius historię naturalis VIII, 42.
ubi de equis agit: *Alium detracto velorum operimen-
to, & cognito cum matre coitu, petiisse prærupta at-
que exanimatum. Equa & eadem ex causa in Rea-
tino agro laceratum proripam invenimus. Namque &
cognationum intellectus in iis est. Habes paria apud
Varronem de re rustica II, 7. & apud Antigonum
de admirabilibus, Aristotelemque ejusdem tituli
libro.*

2. *Impura habeatur a profanis etiam gentibus*] Ter-
tullianus v. adversus Marcionem: *Non defendo secu-
ndum legem Creatoris displicuisse illum, qui mulierem
patris sui habuit. communis & publicæ religionis secu-
tus sit disciplinam.*

Narrante Pluarcho] In vita Demetrii: sed & Ap-
piano in Syriacis qui ἀφροσύνην πατρὸς amorem ne-
fandum vocat.

3. *Aut etiam per personas sanguine aut nuptiali san-
guinis commixtione coherentes*] Philo: ἀδελφεῖ δὲ εἰ δ'
ἀφίγεται τὰ μέρη γένουσι, αἰδ' ἐν ἀρμόζον' φύσιν καὶ
συνγνώμην. *Quamquam enim divisa sunt partes,
fraternitatis jus retinent, ac cognatione, ut naturali
vinculo, junguntur.*

Item in sanguinis gradu transversorum primo] Et
hucusque propinquis nuptiis abstinabant & Peruani
& Mexicani.

5. *Suo loco narratum non sit*] Nam neque lex illa
narrata est ex qua Judas Thamarem comburi voluit.
Sic Sichemitas Judith recte occisos ait quod virgini
stuprum intulissent, IX, 2. & Ruben patris maledi-
cto feritur ob incestum.

7. *Lex ipsa indicat*] Ubi vide Chaldæum para-
phrasten. distinxerunt male Spartiæ, & Athenien-
ses, & quidem diversimode.

1. *Filiam fratris ducere*] Talem Abrahamo Sa-
ram fuisse Josephus putat. idem post datam legem

exempla nobis dat in Herode, qui fratris filiam duxe-
rat, & suam filiam fratri Pherotæ desponderat. Vi-
de eum Antiquæ historię XII, & XVI. Phineo pa-
truo promissa Andromede; Ovidius metamorpho-
seon v. id postea apud Romanos vetitum permisit
Claudius: vetuit Nerva: permisit Heraclius.

2. *Apud Græcos*] Et Castori avunculo desponsam
Electram ex Euripidis Electra discimus.

3. *De patruelium conjugiiis*] Æschylus Danaïdibus
vocat λέκτρα ἢ θέμις ἐργῶν, cubilia que jus prohibet.
& ait sic μαινεσθαι γένος, fœdari genus. At Scho-
liastes addit illegitimas fuisse tales nuptias, quod ad-
huc viveret virginum pater, quasi justæ futuræ fue-
rint eo mortuo, ex lege τῶ Ἰππυλίου, in oratione
Sp. Ligustini civis Romani apud Livium est: *Pater
mihi uxorem fratris sui filiam dedit.* vide & Plauti Pœ-
nulum.

Theodosii constitutio] Victor de eo: *tantum pudori
tribuens & continentia ut consobrinarum nuptias ve-
tuerit, tanquam sororum.* Meminit & Libanius ora-
tione de Angariis. Exstat Arcadii & Honorii lex
ejusdem sensus, quæ tertia est C. Theodosiano de
incestis nuptiis. Concedi tamen Principum indul-
to solitas nuptias tales ostendit lex Honorii & Theo-
dosii minoris alia eodem codice, titulo, si nuptiæ ex
rescripto petantur. Secuti & Gotthi reges. Cassio-
dorus VII, 46. *Hoc prudentes viri sequentes exemplum
longius pudicam observantiam posteris transmiserunt,
reservantes Principi tantum beneficium consobrinis nu-
ptiali copulatione jungendis.* Ubi & formulam habes
talıs veniæ Principalis.

4. *Non quod vetitum est lege humana, si fiat, ir-
risum quoque esse*] In Agathensi concilio post com-
memorata conjugia vetita, & inter eas de relicta fra-
tris additur: *Quod ita presenti tempore prohibemus, ut
ea que hætenus sum constituta non solvamus.* Retulit
id Gratianus in quæstionem LI, & III. causæ xxxv.
Simile quod a Paulo in sententiis relatum est libro
II. tit. xx. sine parentum consensu contractas nuptias
injustas esse, sic tamen ut non dissolvantur, nisi for-
te hæc postrema verba Arrianus addidit. Tertullia-
nus de conjugio cum infideli agens ad uxorem se-
cundo, ait dominum magis ratum habere matrimo-
nium non contrahi, quam omnino disjungi. Vide
infra §. XVI.

Sororem ejus duxerit] Lex Longobardica lib. II. c.
VIII. 13. *quia canones sic habent de duabus sororibus,
sicut de duobus fratribus.*

1. *Non matrimonium*] At serviles conjunctiones
nuptiæ dicebantur in Græcia, Carthagine, in Apu-
lia. Prologus ad Casinam Plauti. Sic & in legibus
Longobardorum libro II, tit. XII. 10. & XIII. 3.
& lege Salica Tit. XIV. §. II. sed sine consensu domi-
norum non valuisse conjugia talia apud Hebræos nota-
tur ab ipsis ad Exodum XXI. ubi talium nuptiarum
mentio, & apud Græcos Christianos a Basilio in suis
canonibus. Solitam etiam a principe veniam impe-
trari ducendæ mulieris quæ inæqualis esset condi-
tionis, videmus apud Cassiodorum VII, 40.

2. *In statu legis Christianæ*] Vide in Gratiani col-
lectione c. I. de conjugiiis fervorum.

Pro uxore concubinam habet] De tali concubina
Augustinus de Fide & operibus: *De concubina quo-
que, si professus fueris nullum se alium cogniturum, etiam si*
ab

ab illo cui subdita est dimittatur, merito dubitatur, utrum ad percipiendum baptismum non debeat admitti. Item de Bono conjugii libro v. Solet etiam queri, cum masculus & femina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibi met non filiorum procreandorum, sed propter incontinentiam solius concubitus causa copulantur. ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptia sint vocanda. Et potest quidem fortasse non absurde hoc appellari connubium, si usque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit, & proli generationem, quamvis non ea causa conjuncti sint, non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant ne nascantur. Itaque in capitulari Francico VII. c. 155. dicitur: Qui uxorem habet, eodem tempore concubinam habere non potest, ne ab uxore eum dilectio superet concubina.

1. *Qua fieri quid vetant, sed factum non rescindunt*] Livius libro x. Valeria lex, cum eum qui provocasset virgis cadi, securisque necari vetuisset, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra quam improbe factum adjecit: id (qui tum pudor hominum erat) visum credo venenum satis validum legis; nunc vix servo ita minetur quisquam. Lex Furia testamentaria plusquam mille asium legatum mortifera causa prohibebat capere, praeter exceptas personas, & adversus eum qui plus ceperit quadrupli poenam constituebat, memorante Ulpiano. Macrobius circa finem eorum quae scripsit ad somnium Scipionis: Inter leges illa imperfecta dicitur, in qua nulla deviantibus poena sancitur. Vide supra, hoc capite §. XIV. in fine. Sic divus Marcus rescriptit: Eum heredem, qui prohibet funerari ab eo quem testator elegit, non recte facere: poenam tamen in eum statutam non esse.

2. *Sape etiam incommoda quae rescissionem sequuntur majora quam ipsa indecentia*] Ideo rex Alcino Medeam reddi volebat patri si deflorata nondum esset. Meminit Apollonius Argonautis, & ejus Scholias, & in Bibliotheca Apollodorus.

Seclusis pactis ac legibus] Ut quae volunt duas partes concordare, ut c. 6. de Electione.

Quod pluribus visum id valere] Hunc sensum dant Chaldaeus Paraphrastes & Rabini ad illud in Exodo XXI. 3. Adjunge L. duo. & L. Pomponius. D. de re judicata; & quae infra lib. III. cap. xxx. §. 24. & quae paria cum Prudentio habet Ambrosius contra Symmachum.

Reus absolutus intelligitur] L. inter pares. D. de re judicata. Vide Julianum de Eusebia.

Oreste & Electra] Etiam Iphigenia in Tauris, in Electra sic ait.

Καὶ τοῖσι λοιποῖς ὄχι νόμος τῆσσι, Νικᾶν ἴσως ψήφοισι τὸ Φόβοντ' αἰεί.

Idemque cunctis juris esto in posterum, Certante numero judicium ut vincat reus.

Mitior vincat] Seneca in controversiis: Non est invidiosa potestas quae misericordia vincit. Imo apud Hebraeos una sententia damnantium vincens pro nulla habebatur. Ita Chaldaeus ad dictum locum Exodi XXI. 11. & Moses de Kotzi praceptorum jubentium xcvi. & vetantium cxv.

Conjungenda sint in eo in quo conveniunt] Ideo Senatores dividere sententiam plura simul complectentem jubebantur, teste Aconio in Milonianam. Cicero Epistolarum ad familiares l. 2. Itaque cum sen-

tentia prima Bibuli pronunciata esset, ut tres legati regem reducerent; secunda Hortensii, ut tu sine exercitu reduceres; tertia Volcatii ut Pompejus reduceret; postulatum est ut Bibuli sententia divideretur; quatenus de religione dicebat, cuique rei jam obfisti non poterat; Bibulo assensum est: de tribus legatis frequentes ierunt in alia omnia. Seneca epistola XXI. Quod fieri in Senatu solet, faciendum ego in Philosophia quoque existimo. Cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, jubeo illum dividere sententiam & sequar. Idem de vita beata c. 3. Est & mihi censendi jus, itaque aliquem sequar, aliquem jubebo sententiam dividere. Meminit ejus moris & Plinius lib. VIII. epist. 14. Polybius] Vide ad eum locum Fulvii notas.

Seneca in controversia quadam] Libro III. contr. XIX. *Qui praesens est*] Ita ut & ad unum recidere possit nomen universitatis. L. sicut. D. quod cujusque universitatis nomine, ubi Wesembecium vide. Adde L. Rescriptum. D. de pactis. Zas. in paratit. D. d. pactis. Bart. in L. 1. num. 3. de Albo scribendo. Boer. decis. 1. num. 4. Antonium Fabrum Codice Sabaudico. lib. 1. tit. II. definit. 40. Reinking. lib. 1. classe v. c. 8. Saepae tamen & hic, ut in illa regula de majore parte, leges exceptionem dant, puta ut duae partes adesse debeant. L. Nulli. D. dicto titulo, quod cujusque univ. nomine. L. nominationum. C. de decurionibus: ut absentes praesentibus vices suas mandare aut suffragium per procuratorem dare possint. c. si quis iusto. de Electione in VI.

Naturalis ordo] De praecedentiis vide, si lubet, M. Antonium Nattam conf. 13c. n. 22. & conf. 13c. LXXVIII. num. 31. Mart. Wacher consiliis Caesaris in controversia Saxonica. *Nisi qui prior meruit dignitatem*] Adde L. omnes. C. ut dignitatum ordo servetur. L. semper. D. de jure immunitatis. L. ult. C. de tyronibus. *In conciliis*] Joh. Fice. conf. Latino LXXVII. n. 16. Afflictus decis. Neap. 1. n. 8. Bart. in l. 1. D. de Albo scribendo. Innoc. in c. Tua. de Majoritate & obedientia. Ant. Thesaurus 1. quaest. for. XLVII. n. 5. Tiberius Decanus responso XIX. n. 183. & seq. Innocentius Butr. Felin. in c. statuimus. d. tit. de Majoritate. Bal. in Decernimus, in 2. notabili, c. de Sacrosanctis Ecclesiis. Sed praecipue vide Aeneam Silvium in concilii Basileensis historia.

Alia terna, alia bina] Sic in Smalcaldico foedere Saxo duo habebat suffragia.

1. *An civibus de civitate abscedere liceat*] Vide hac de re foedera Helvetica apud Simlerum & alios. Servius in excerptis Fuldensibus II. Aeneidos: Consuetudo antiqua fuerat, ut qui in familiam vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea in qua fuerat, & sic ab alia reciperetur. Exempla fidei regibus renuntiantur vide aliqua apud Marianam, ac postremum illustre libro XXVII. c. 13.

2. *Gregatim discedi non posse*] Zonaras de Lazo rege agens qui a Persis ad Romanos defecerat: τὸ πρῶτον μάλιστα Ῥωμαίοις καὶ Πέρσις ἐβόησεν, ὡς τὸ βασιλέως Ῥωμαίων τὸς αὐτοῖς ἐπέειπεν ὁ σφετερευούσης. Id belli initium Romanis ac Persis fuit, quod Romanus princeps ad se avocaret Persis subditos.

Intererit autem societatis] Bembo libro VII.

In exules nullum jus civitatis] Vide infra libro III. tit. xx. §. XI. I.

Cum nihil ad illum civitas nostra pertineret] Nicetas Isaaci Angeli rebus libro I: μη καινὸν εἰ διφώη τις τ' ἀντίπαλον ἢ κατακλιθεὶς ὡς φίλιον τ' οἰκίον δεισίων πλείμων. Non mirum si quis hostem ambiat ei-que blandiatur, qui sibi hostes senserit.

1. Ex contractus formula serviant] Ægyptiis id olim vetitum. Athenis permiffum ad Solonis tempora. Is constituit ἐπὶ σώματι μὴ δανείζεσθαι, corpus pro credito ne obligaretur. Plutarchus Solone. idem lex Petilia Romæ constituit.

2. Nihil habet in se nimia acerbatis] Vide ea de egregiam Busbequii dissertationem epistola exoticarum tertia.

Pristina ad præsepia] apud Plautum quidam:

Liber si sim, meo periculo vivam, nunc urvo tuo. Melissus Spoletinus Grammaticus manumitti noluit.

1. Patres non minus quam matres fœtuum curam gerant] Vide infra cap. VIII. §. 18. Plinius x. 34. de columbis: Amor utriusque sobolis aequalis.

Partus non minus patrem sequeretur quam matrem] Seneca de Beneficiis VII. 12: quomodo patri matri-que communes liberi sunt? Lex Wisigothica lib. x. tit. 1. 17. Si enim filius ab utroque parente gignitur & creatur, cur idem ad conditionem tantum pertineat genitricis, qui sine patre nullatenus potuit procreari? deinde: Hac rationabiliter natura lege compellimur, agnationem ancilla qua servo alieno juncta pepererit, inter utrosque dominos aequaliter dividendam. Slavi & Slavæ proles patrem sequebatur; Speculum Saxonicum III. 37. Idem moris in nonnullis Italiæ locis, c. licet. de conjugio fervorum. Apud Longobardos & Saxones sequitur partus partem deteriorem. Spec. Sax. I. 16. Idem apud Wisigothos in Hispania Isidori tempore obtinuisse discas ex c. ult. causa xxxII. quæst. IV. Natus ex servo & ingenua eadem Wisigothorum lege sit servus III. tit. II, 3. IV. tit. v. 7. IX. tit. I. 16. Ex servo & ancilla nati inter dominos dividuntur. Si unus sit filius, habet eum servi dominus, ancillæ domino pretii dimidium per-

solvens. In originariis patris originarii dominus duas fert partes, fœminæ originariæ dominus unam, ex Edicto Theodorici apud Cassiodorum c. 67. in Anglia francus quis est aut villanus ex patre: idemque in aliis conditionum discriminibus observatur. Litleton de Villanagio, & liber de Laudibus legum Angliæ. Has leges a civili Romana discrepantes juri naturæ non pugnare agnoscit Thomas Aquinas. Quid ni, cum & Mensia lege apud Romanos alterutro parente peregrino natus peregrinus censeretur? ut nos docet Ulpianus in Institutionibus titulo de his qui in potestate.

2. Extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere] Ita & Carolus Calvus statuit cap. xxxix. Edicti Pistis.

Ex ipsa alimentorum & eorum qua vitæ necessaria sunt præbitione] Vide Leonem Afrum lib. VI. de Barca.

Ne se dominis subtrahant] Vide infra lib. III. c. VII. §. 6.

Mercenariorum] Inter quos ii qui in Anglia apprentisii dicuntur durante disciplinæ suæ tempore proxime ad servilem conditionem accedunt.

Deduntque se divina humanaque omnia] Id Perfæ vocabant terram & aquam dedere.

Quoties qui meruit libertatem amittere] Ut socii illi Ulyssis Ægyptios prædati, de quibus Homerus Odysseæ ξ:

Ἐνδ' ἡμέων πολλὰς μὲν ἀπέκτανον ὄξει χαλκῶ:
Τὸς δ' ἀγαθὸν ζωὴς σφίσιν ἐργάζεσθ' ἀνάγκη.

Partem igitur nostrum scelicibus obruncarunt:
Partem etiam urvos ad opus traxere coactum.

Sic Apollinem Jupiter cum in Tartarum dejicere vellet, exoratus a Latona servituti addixit. Habet Apollodorus libro III.

Ut Roma qui ad delictum non respondebant] Apud Lycios fures. Nicolaus Damascenus. Apud Wisigothos multi aliorum criminum damnati, ut ex eorum legibus apparet.

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. VI.

1. Voluntatis rationalis] Cassiodorus II. II. Alienatio rerum solidum desiderat habere iudicium.

Alienandi & promittendi par est ratio] Ideoque etiam dona absentibus per internuntios mitti possunt, ut Servius notat ad illud IX. Æneidos, cum jungeret absens.

A populo] Bal. & Oldradus in c. intellecto. de iurjurando. Idem Baldus conf. 327. n. 7. Cardinalis Thufcus p. p. concl. 40. n. 1. & concl. 694. Exempla apud Haræum Tomo II. in Anno cō Iō xxvi. & Guicciardinum libro XVI.

Ut etiam pars de qua alienanda agatur consentiat] Gail. II. de pace publica, c. xv. n. 14. Vide Seranum in Carolo Sapiente, & eundem in Francisco I. ubi de Burgundia fermo.

Nisi evidenter se aliter servare non possit] Confer quæ infra hoc libro c. xxix. §. vi. Hac de causa ab-

solutus a Spartanis Anaxilaus, qui Byzantium fame cogente dederat. Xenophon historiæ Græcæ I. Anastasius Imperator etiam gratias egit præfectis qui Martyropolim Persis dederant, quia defendi nequibat. Procop. ἐπὶ κτισμάτων. Idem Procopius IV. Gothicorum: λιμῶν δ' ὅσα οἶδεν ἢ ἀρετῇ συνοικίζεσθαι, πεινήν τε ἢ ἀνδραγαθίζεσθαι ὅσα ἀνεχομένης τ' φύσεως. Cum fame habitare virtus recusat, nec fert natura ut iidem & esuriant & agant fortiter. Et apud Annam Comnenam libro VI. epistola Cephalæ de Larissa obsessa ad Imperatorem Alexium: ἀνάγκη δαδόντες (ἢ τί δ' εἰς πῦρ φύσιν ἐπιείκει πάντες παρενίδα ποιῆν) γνώμην ἐχομένη πρὸ φρέων ὡς δύναιτο ποῖς ἐγκειμένους ἢ φανερώς δοποπνίγασιν. Necessitati servientes (quid enim contra vim naturæ agi potest?) constituimus oppidum tradere iis, qui nos non obsident tantum, sed, quod manifestissimum est, strangulant.

Irr-

Irritas habitas ut alienationes ita infendationes] Et remissiones homagii. vide Cromerum Polonicorum xxv.

Nam facimus & quod per alium facimus] Sic in Imperio in alienationibus Electorum consensus ex more & pactis pro consensu est ordinum.

Oppida aut regiones totas] Ut a Dario Sylofonti urbem & insulam Samiorum.

Patrimonium quoque populi, cujus fructus sunt destinati ad sustentanda reipublica aut regia dignitatis onera] Veteres Græci *πῦλον* vocabant partem agri publici concessam regibus. Exempla habes apud Homerum de Bellerophonte apud Lycios Iliados ζ. de Meleagro Iliados ι. de Glauco Lycio Iliados μ. ubi Scholiastas vide.

A regibus] Sine ordinum consensu. Exemplum apud Thuanum libro LXXIII, in Anno cō Iō LXXVII.

1. *Gen. xv. 2.*] Habes apud Sophoclem Trachiniis testamentum Herculis, apud Euripidem Alcestidis, & apud Homerum Odysseæ π. Telemachi donationem mortis causa, quæ & ipsa testamentum quoddam est. Est apud Homerum etiam voluntas ultionis de rebus agendis, ut ex Andromaches & Penelopes verbis ostendit Plutarchus. Alia veterum testamentorum exempla attulimus supra libro I. cap. IV. §. XII. textu & annotatis. Hebræis usitata testamenta apparet Deut. XXI, 16. Sirachidæ capite XXXIII. 25.

ANNOTATA AUCTORIS

A D L I B. II. C A P. VII.

Leges quasdam civiles] Ut olim apud Anglos, Armoricos, Siculos, Vetustalis legis in Græcia mentio apud Sopatrum & Syrianum in Hermogene. Christianus rex Daniæ, lege de naufragorum bonis confiscandis abrogata, dicebat sibi periiisse annua c. aureorum millia. meminit & Brigitta mali hujus moris VIII. 6. & speculum Saxonicum II. 29. de Dania agens: &c. Excommunicationis de raptoribus. Tum vero Crantzium Vandalicorum XIII, 40. XIV, 1. Cromerus Polonicorum XXI.

Spoliare quod genus est nefas] Adde L. nequid, D. de incendio, ruina, naufragio. Nicetas Choniates in Andronici imperio vocat *ἔθ' ἀλογώτων*. vide & Cassiodorum IV. 7. Quid in mentem venit Bodino, ut talia defenderet? idem scilicet qui Papinianum reprehendit, quod mori quam conscientiam lædere maluerit.

1. *Aliud tantundem valens*] Vide quæ infra libro III, c. VII, §. 6. Sic ipso naturæ jure defendit Hebræos Irenæus quod in compensationem operæ res Ægyptiorum ceperint. *Ægyptii enim, inquit, populi erant debitores non solum rerum sed & vite sue.* Tertullianus idem tractans secundo adversus Marcionem: *Reposcum Ægyptii de Hebræis vasa aurea & argentea. Contra, Hebræi mutuas petitiones instituunt, allegantes sibi mercedes restitui oportere illius operaria servitutis.* & ostendit minus multo exactum quam debebatur. Apud Diodorum Siculum libro IV. narratur Hesioneus, pro his quæ filiarum suarum ab Ixione promissa erant neque præstabantur, equos ejus accepisse. Cum his cohærent ea quæ dicuntur libro III, c. II.

Et conjectura voluntatis naturalem habet originem] Ideo fideicommissa dari possunt ab intestato succedentibus, quoniam creditur paterfamilias sponte sua his relinquere legitimam hereditatem, ait Paulus L. conficiuntur. §. I. D. de jure codicillorum.

1. *Liberi hereditatem ut sibi debitam expectant*] Julianus Cæsaribus *παισὶ τε ἢ νόμιμον ἑπιτέπειν τοὺς ἀγαθοχῆς.* *Æquum, liberis hereditatem relinquere.* Etiam filiabus quas juxta filios hæredes parentum fuisse more antiquissimo testatur Jobi historia in fine.

Hanc æquitatem respiciens Augustinus, ne ab Ecclesia quidem recipi vult bona eorum qui liberos suos exhæredabant. Loca sunt libro II. de vita clericorum, & sermone LII. ad fratres in eremo, si tamen id opus Augustini est. Posuit ea Gratianus in causa XIII, quæst. II. & causa XVII. quæst. IV. in fine. Procopius Perficorum I. *οἱ νόμοι τῷ ἀγαθῶσιν ἀλλήλοις αἰεὶ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις μαχόμενοι, ἐν ταῦτα ἐν τε Ῥωμαίοις καὶ πᾶσι βαρβάροις ξυνίασι τε καὶ ξυνομολογῶντες ἀλλήλοις κυρίως ἀποφαίνουσι τὸς παῖδας εἶναι τῷ πατρὶος κλήρη.* *Leges qua ceterum inter homines plurimis differentiis invicem pugnant, in hac re tam apud barbaros quam apud Romanos consentiunt atque conspirant, ut liberos dominos pronuntient rerum a patre relictarum.*

2. *Quibus insitum hunc affectum probat*] Plinius X. 33. de hirundinibus. *In fœtu summa æquitate alternant cibum.*

1. *Ἀνὴρ παλαργεῖν*] Vide Leonem Afrum libro IX. de Nestor.

2. *Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas*] Philo de vita Mosis III: *ἐπειδὴν ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονομεῖσθαι τὸς γονεὺς ὑπὸ παιδων, αἰδᾷ μὴ τῶν κληρονομῶν, πρὸ μὲν ἀπεικῆσθαι ἐπαλιμνημον ἡσυχασε.* *Cum lex sit natura ut liberi parentibus, non parentes liberis in bona succedant, Moses id quod contra vota parentum malique omnis eras texit silentio.* Xenophon libro II. Socraticorum: *ὁ μὲν ἀνὴρ τοῖς μέλλουσιν ἔσεσθαι παῖσι προκατασκευάζει πάντα ὅσα εἶναι συνόλοσιν αὐτοῖς πρὸς τὸ βίον ἐταῦτα ὡς ἀνδρῶν πλεῖστα.* *Vir is quos habiturus est liberis parat omnia quæ usui fore ad vitam putat, & quidem quam maxima potest in copia.*

Ut nepos filii loco succedat] Quod Hebræi dicunt, filius etiam in sepulchro succedit: item: filii filiorum sunt tanquam filii. Meminit ejus juris ut naturalis Iacchiades ad Danielelem V, 2. *Æquissimum esse videtur nepotes nepotesque in patris sui locum succedere* ait Justinianus titulo Institutionum de Hereditatibus quæ ab intestato deferuntur. Pietati id ascribit Eginhardus in vita Caroli Magni. *καλόντας εἰς τὸ ἰδίον γονεῶν τόπον ὑπομιμνήσθαι.* *Posteror in sui quemque parentis locum subire, dixit Michaël Attaliata.*

D

Qua

Que per stirpes fit] Sic in fortiendis urbibus inter Heraclidas Proclo & Eurystheni, ut ab Aristodemo venientibus, una fors fuit contra Temenum & Cresphonem. meminit Apollodorus libro 11. Pausanias Corinthiacis. Strabo VIII.

Exhereditio qua Romanis fuit usitata] Vide Baba Kama cap. IX. §. 10. vide infra §. XXV.

1. *Extraneus palam pro filio habitus*] Aut nepos in filium adoptatus, ut a Jacobo nepotes Ephraim & Manasses.

3. *Ut qui ex conjugio nati sunt, alimenta sola habeant*] Ut olim filii post primum geniti in Mexicanis terris.

Apud Brabantos] Vide legem similem veterum Burgundionum, Lib. 1. Tit. I. n. 2.

1. *Bona paterna avitaque*] Hebræis **קְרָוּת**.

Noviter quasita] Hebræis **קְרָוּת**. discrimen hoc vide in lege Burgundica lib. 1. tit. 1. num. 1.

Sape enim indigentia amici alicujus efficit, ut id non laudabile modo fit] Seneca de Beneficiis libro IV. c. 11: *Quid cum ipso vita in fine constitimus; cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura dividimus? quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum, & quibus demus? quid enim interest quibus demus a nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis judicia nostra torquemus, quam ubi remotis utilitatibus solum ante oculos honestum stetit?*

2. *Aut defunctis*] Sic moriturus apud Procopium Perf. I. τὰ παῖδιά ὠφελῶν, ὠφελήσεις ἐμέ. *In te conferes quidquid in liberos meos contuleris.* vide exemplum in facto Theodosii, patrem Valentiniani junioris in ipso Valentiniano remunerantis, apud Zosimum libro IV. Lege Moïsi succedebat post fratres patruus, ut primo possessori propior quam fratrum filii. Num. XXVII, 11.

1. *Is autem est, qui gradu cognationis proxime defunctum attingit*] Vide Deuter. xv. 11. XXI 11. 7. Prov. XI, 17. Tractat hoc Servius ad illud Æneidos VI:

Nec partem posuere suis.

Hierocles: ἡ ὃ ἔ ἀρχιστῶν (ἡμῶν) πρὸς τὴν τὸ φύσεως ἐγγύτητα ἀξιομετρήσι τὴν θεογονίαν, ποῦτον δὲ μὴ γονίας πρῆς ἐκείνων ἔ συγγενῶν νόμοισι, ὅσον ἂν ἡ πρὸς ἐκείνων ἐγγύτης ἀποφαίνῃ. *Cura autem propinquorum mensuram suam accipiet a propinquitate naturali, ut post parentes tantum cognatorum cuique deferatur quantum ad parentes propinquitatis exigit.* Possidius de Augustino: *Iustum & æquum esse videbat, ut a mortuorum vel filiis vel parentibus vel affinibus magis possiderentur, Hereditates scilicet, de quibus ibi agit.*

Qui & alibi] Duo hæc loca ex Cicerone posterius producta, sunt ex eodem libro Officiorum primo.

Ut proximos seminis tui non despicias] Ex Esaia sumptum LVIII, 7. Paria habes apud Chrysolomum I Cor. IV, 7. & apud Augustinum de Doctrina Christiana lib. II. 12.

1. *In aliis non admittunt*] Veteres Germanorum mores subitionem istam sive representationem ignorarunt etiam inter liberos: introduxit primus id jus in Franciam Childebertus edicto: in Transrhenanas partes Otho Henrici filius, teste Withekindo lib. II. vide legem Longobardicam lib. II. tit. XIV, 18. Scoticum quoque jus vetus solam spectabat gradus proximitatem. vide Pontanum Danicorum septimo,

ubi narrat a Rege Angliæ arbitro sumpto ita pronuntiatum.

Dividi possunt etiam inter mares] In Asia fratres simul regnabant sic ut uni præcipuum esset jus diadematis. Polybius Exc. legationum XCIII. Invenies & apud Livium eundemque Polybium, Ægyptum inter fratres Ptolemæos divisam. Filii Attilæ gentes sibi dividi æqua sorte poscebant, Jornandes de rebus Gothicis. Gregoras lib. VII. de Irene Andronici Palæologi uxore: τὸ ἡ καινότερον, ὅτι ἐ μοναρχίας τῶν καὶ τὴν ἀπικρατέστατον ῥωμαίους ἀρχιστῶν συνήθειαν, αἰδοῦν τῶν λαλοῦντων, ἀξιομετρήσι τῶν ῥωμαίων πόλεις καὶ χώρας, ἀρχον καὶ μέγ. ἔ ἦτον ἐκαστον, ὡς οἰκῶν κλήρον ἔ κτήματ. τὴ λαχόντ. ἐκ πατρῶν μὴ ἐς αὐτὸν καὶ τὴ ἀπικρατέστατον νόμον τῶν ἀξιομετρήσι καὶ κτήσεσι ἔ βασιλέων ἀνδρῶν καπόντ. καὶ ἀξιομετρήσι δὲ ἐπιδ. ὁμοίως εἰς τὰς ἐφεξῆς παίδας καὶ ἀξιομετρήσι. λατῶν καὶ ἔσα ἡγήνημα καὶ ἀξιομετρήσι τῶν εὐληφῶν τῶν τὴ νεώτερον ἐδ. ἐπιχρῆν ἐξέλεω. *Quod maxime mirandum erat, voluit ut non unus imperaret secundum morem Imperii Constantinopolitani veterem, sed ad instar principum in Occidente civitates & regiones dividerentur in singulos filiorum, ut sic regnum tanquam proprium cuiusque patrimonium a patribus ad ipsos perveniret, ita ut in plebejorum hominum bonis fieri solet, ac sic perpetuo ad cuiusque liberos heredesque descenderet. Ipsa enim cum ex Occidentis partibus ortum haberet, morem quem ab ipsis acceperat huc sine exemplo introducere animo agitabat.*

Et feminas, ut in Ægypto & Britannia] De Alexandro & Laodice vide Polybium excerptis legationum CXI. de Auletæ filia Strabonem XVII. In Asia post Semiramidem feminas regnasse plures narrat Arrianus ἀναβάσι. Talis Nitocris Babylone, Artemisia Halicarnassi, Tomyris apud Scythas. Servius ad primum Æneidos: *Quia ante etiam feminæ regnabant.* Idem apud Rutulos obtinuisse docet ad IX. Æneidos.

Nothus] Apud Tartaros nothi & legitimi pares. de Persis vero Herodotus: νότον ἔ σφιν νόμ. ἐσι βασιλεύουσι, γνησίω παρῶντ. *Mos est illis ut nothus regnet dum legitimus aliquis reperitur.* In Hispania Wandali regnarunt duo, Gontharis legitimus, Zigerichus nothus Godigifli teste Procopio: ex Septentrionalium nimirum gentium more veteri, cujus testes Adamus Bremensis historiz Ecclesiasticæ c. 106. Helmoldus Slavicus lib. I, c. 51, & 52. Michaeli Thessaliæ domino successit legitimis deficientibus nothus Michael; Gregoras lib. II. Huic itidem nothus successit ex parte; idem Gregoras lib. IV. de Molosso Pyrrhi notho vide Servium ad III. Æneidos.

Ut quisque natu est maximus] De Suedis vide Briggittam IV, 3. De Danis Saxonem XII, & XIII. Appianus Mithridatico δικαιῶντ. ἔ πρεσβύτερον ἀρχῶν. *Æquum judicabat regnum esse natu maximo.* Nicetas Choniates Joanne Comneno: ἡ φύσις τῶν πρωτογένῶν παῖσι τῆ τῆ ἐξ ἐμμελέουσι τῶν πρωτογενῶν βραβεύων εἶωθε. καὶ ἡ ἔ τῶν ἐχ. ἔ τως ἐν τῶν ἔ πρεσβύτων μεγίσταις αἰεὶ πως φιλεῖ ἡμέτεροι. *Natura quidem sumit sequens ordinem primum natos honorat. At Deus non semper in maximis privilegiis eum ordinem insistit.* Idem Manuele de Isaacio loquens: ἀπὸ ἡρώσεως εἰς τὴν ἀξιομετρήσι τὴ βασιλείας καλῶντ. *Nascendi ordine*

ad

ad regni successionem vocatus. Apud Josephum Antipater dicebat, Hircani ἀρχὴν εἶναι Διὸς πρὸς πρεσβύτων principatum esse ob nascendi ordinem. vide & Leucdavium Turcicorum XVI.

Ni aliud lex aut mos ferat] Dardanus & Laïus pariter in Troja regnarunt. Servius ad illud II. Æneidos: *Sociisque penates*. In Creta Minos & Rhadamanthus. Julianus contra Christianos. Albx Numitor & Amulius, ut quidem ait scriptor de viris illustribus. Alii enim Numitori pecunias, regnum Amulio cessisse ajunt, ut Plutarchus: sicut & Eteocli regnum Thebanum, Polynici ejus loco monile Hermiones obvenisse quidam prodidere. Pari modo in Norvagia alteri regnum, alteri naves & spes ex maritimis expeditionibus.

Zethi & Amphionis] Euripides Hercule Furente.

τῷ Λαοκτόλῳ πρὶν τελευτῆσθαι χθονὸς Ἄμφιον ἠδὲ Ζῆτον ἐκγόνα Διός, Regnum priusquam venit ad claros equis Amphionem Zethumque, prognatos Jove.

Preferantur mares feminis] Vide Nicetam Choniatem Manuele, libro IV.

i. Preferantur natu maximus] Homerus de regno Cretenſi Iliad. N.

Ἦ μὲν δ' ἀμφοτέρωσιν ἴον ἦν, ἢ δ' ἰὰ παῖδες, Ἄλλ' ἄ Ζεὺς πρῶτον γόνος ἔπλασεν ἠδ' ἔδωκε.

Nostrum utriusque solum patrum fuit & genus unum, Juppiter at senior rerumque peritior idem.

Ubi sapienter Homerus, ut solet, causam reddidit, cur majores natu in regnis prælati, valentem, ἐπὶ πῶ πολὺ, ut plerumque, id enim in talibus sufficit: τῷ νόμῳ τῷ πρῶτον τῶ βασιλείῳ παιδῶν δίδονται τῶν ἄλλων ἡγεμονίας, ait Zosimus libro II. de Persarum lege: *cum lex daret e regiam filiis natu maximo summam rerum*. Periander in regnum Corinthiorum patri successit & πρῶτον ordine nascendi. Ita Nicolaus Damascenus in excerptis quæ beneficio viri maximi Nicolai Peiresii habemus.

Ad Creusam] Vide Euripidem Jone.

Ex filia nepotem] Et si sine stirpe mortuus fuisset Orestes, in eodem regno Argolico successisset ei Electra, ut ex Euripidis Taurica Iphigenea discimus. Sic Calydonis regnum pervenit ad Andræmona Oenci generum, Asterii regnum ad generum Minoa, ut refert Apollodorus, addita causa quod liberi mares nulli essent.

Hereditatem quandam] Putavit Innocentius III. talis regni successionem amitti ab eo qui ultima defuncti mandata non impleverit. c. licet: de voto.

i. Linealis] Vide Cardinalem Tufchum præf. concl. 88. verbo regni successio: Guilielmum de Montisferrato de successionibus regum, qui liber est in Oceano juris. Peregrinum de jure Fisci lib. I. tit. II, n. 44, & lib. V. tit. I. n. 109. Vide exempla talis successionis in Norvagico regno apud eruditissimum summæque diligentæ virum Johannem Pontanum historix Danicæ libro IX. consuetudinibus Normanniæ de propinquitate heredum, Johannem Serranum in Ludovico Grosso super controversia Bononiensi. Argentæus historia Britannica libro VI. c. 4. *In successionibus liberi primogeniti, sive sint masculi aut femella, & similiter liberi secundogenitorum, si primogeniti absque liberis ex proprio corpore decesserint, in successione feudorum jure primogenitura*

representant personas patrum suorum, & veniunt ad talia jura successionum & primogenitura, sicut eorum patres si viverent eorum patros, avunculos excludendo, secundum generalem & notoriam consuetudinem, tam in successionibus per rectam lineam quam a latere obvenientibus: & de usu & consuetudine antedicta filia succedit in feudis, sive sint Ducatus, Comitatus, Perria, aut Baronia, quantumcumque magni & nobiles, & quod ita evenerat in Comitibus Artesii, Campania, Tolosa, & Britannia. Talis ordo succedendi præscriptus Marchæ Mantuanæ ab Imperatore Sigismundo Anno cōcccc xxxi. Et a Carolo Quinto Imperatore, & rege Hispaniæ Philippo II. in regnis suis ac principatibus, annis cōlō liv, & cōlō xciv.

In his quæ ex stipulatione conditionata debentur] Item in legatis quorum dies cessit, non venit.

Successio juris Francici] Vetus testimonium moris hujus Francici habes apud Agathiam libro II. Eadem fuit successio in Davidis stirpe post Solomonem. vide II. Paralip. xx, 3.

Ubi deficiente agnatica substituitur successio cognatica] Ut in Provincia Narbonensi. Vide Serranum Carolo VIII. Ex tali credo lege Theudericho sine liberis functo fororis filius Athalaricus successit. Videtur & in Arragonia id olim valuisse.

Possunt & alii successionum modi introduci] Apud Æthiopes olim regibus succedebant fororum filii, narrante Nicolao Damasceno. Idem apud Pictos usurpatum, semperque successisse cognatos per feminas notat Beda. Tacitus de Germanis: *Sororum filiis qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem ætatioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur*. Apud Indos quosdam idem fieri docet nos Oforius, & alii.

Ut qui sibi quoque tempore futuri sunt proximi] Id in Africa obtinuit ex Gizerichi testamento. Procopius Vandalicorum primo: χρέοντι ἕλιγον Γίζερχου Πηβις ἱταλῶτα πέρηεν πε ἡδὴ ἡλικίας ἦκων, Διὰ τῆς ἀφῆρας ἀφῆρας, ἐν αἷς ἀλλὰ τε πάλαι βασιλοῖς ἱπέσθησε, καὶ τῷ βασιλείῳ αἰεὶ βασιλεῖον εἰς τῶπον ἰέναι, ὅς ἂν ἐκ γόνου ἀφῆρας αὐτῆς Γίζερχου ἔσῃ πρῶτον, πρῶτον δὲ ἀπάντων ἢ αὐτῆς εὐγρηῶν τῷ ἡλικίας πύχοι. Aliquanto post tempore Gizerichus obiit, multa jam ætate, facto testamento quo tum multa alia præcepit Vandalis, tum regnum Vandalicum semper venire voluit ad eum qui per lineam masculinam ipsi Gizericho genere proximus, & inter proximos maximus esset ætate. Jornandes: Gizerichus, diu regnans, ante obitum suorum filiorum agmine accito ordinavit, ne inter ipsos de regni ambitione esset dissensio, sed ordine quisque & gradu suo aliis superveniret, id est, seniori suo filio fieret sequens successor, & rursus ei posterior ejus. Victor Uticensis lib. II. Cui secundum constitutionem Gizerichi regis, eo quod major omnibus esset regnum inter nepotes potissimum debebatur. Hic semper spectatur non possessor ultimus sed primus regni acquiritor, quod succedendi genus ex ipsa Africa sumserit Gizerichus, ubi id valuisse in textu ostendimus, an vero a quibusdam Septentrionis nostri populis, dubitari potest. Nam & apud Longobardos Vaaci regi filios relinquenti non aliquis filiorum succedere debebat, sed ejusdem generis Risulphus, testis Procopius Gothicorum III. Et in Hungariæ regnum mortuo Jatra non liberis ejus, sed fratri jus fuisse,

fuisse, narrat Nicetas Choniates de rebus Manuelis libro IV. Nescio an eodem pertineat recepta apud Patzinacitas successio, sed obscurius proposita a Constantino Porphyrogenneto de Administratione Imperii c. xxxvii. In Dania idem observatum tradit Crantzius Danicorum IV, & Suedicorum V. Etiam Albx successit Aenez non Julus Ascanio majore filio Aenez natus, sed alter filius Aenez Silvius.

Apud Afros Maroci & Fessa reges] Livius de Masinissa: *Militante eo pro Carthaginiensibus in Hispania, pater ejus moritur: (Galba nomen erat:) regnum ad fratrem regis Desalcan (mos ita apud Numidas est) pervenit.* de Mauritania omni vide Marianam libro xxix. Hinc sumto exemplo etiam apud Saracenos qui ex Africa in Hispaniam venerant, fratres praelati filiis ad tempora Abderamenis; Rodericus Toletanus Historiz Arabum c. 6. Thuanus historiarum libro lxxv, in Anno cIo Io lxxviii, de Hamete: *Quippe patris testamento ad regnum oraine post fratres vocatus, exclusis illorum filiis.* Idem succedendi genus valuisse & in Mexicano & in Peruviano regno ex historiis illorum locorum observo.

Licita erit exhereditatio] De tali regno intelligendum quod ait Baldus in proemio Decretalium Gregorii, a rege successorem posse eligi e liberis quem velit. Exemplum est etiam in Mexicana historia.

A Davide] Erat enim regnum illud velut patrimoniale Davidi, non quidem belli jure, sed Dei ipsius dono.

Sed hereditatem ab intestato] Non testamento: non adoptione. Vide de Neapolitano regno Marianam libro xx.

1. *Causa successionis non subjecta regi*] De Galliz regno vide Thuanum libro cv, Anno cIo Io xciii. vide & Guicciardinum.

2. *Non abs re erit populum*] Sive in conventu Ordinum, ut factum in Anglia & Scotia, teste Camdeno in annis cIo Io lxxi, & lxxii. sive per delegatos ad id negotium, ut factum in Arragonia teste Mariana libro xx.

Et Arsicam] Cui nomen factum Artaxerxi Mneoni. Vide Plutarchum Artaxerxe.

Inter Ottonem primum & Henricum] Vide hac de re Siebertum, & notata ad librum III. Withikindi. Bajazetes & Gemes inter se de Turcico regno certarunt, major natu Bajazetes, at Gemes natus imperanti. pravaluit Bajazetes. Mariana libro xxiv. Constantinus Ducas imperium reliquit filiis, quorum duo privato erant geniti, tertius *μεγιστοβουλον*. Zonaras. Vide Corsetum tract. de Poloregali, III. parte, quaestione 26.

In Perside Xerxes] Imo & Xerxi socius regni fa-

ctus Artaxerxes, non autem Darius & Hytaspes, majores, sed ante adeptum imperium geniti. At forte verum est regnum Persidis pendisse a populi suffragiis, sed inter gentem regiam conclusis. Nam id de Arfacidis, qui Parthi Persis imperavere, tradidit Ammianus libro xxiii. & de Persis qui iisdem Parthis successere, Zonaras in Justino.

1. *An nepos ex filio priore, filio posteriori sit preferendus*] Vide Chopinum de Domaniò lib. II. Thomam Grammaticum decisione Neapolitana I. Johannem de Cirier de primogenitura, qui liber insertus est in Oceanum juris. Marianam libro xx. & libro xxvi. Cromerum libro xxx.

Ut olim in Germania] Vide quæ supra notavimus ad §. x. Ea de causa olim in Palatinatu praelatus Rupertus minor Ruperto alteri venienti ex primogenito. Vide apud Reinkingium lib. I. classe IV. c. xvii. n. 35.

2. *Praelatus filius secundus natu major filii primi filio*] Henricus Genzonis filius Gundemundo. de tali successione vide quæ supra in textu & Notis §. xxiv.

3. *Johannis Eduardi nepos*] Vide Serranum Carolo Sapiente: & Marianam libro xviii. qui ab Eduardi filiis ne controversiam quidem motam ait: idem Mariana cum libro xiv. egisset de controversia inter Alfonsi filium & nepotem ex filio, a Conventu ait pro Sanctio filio pronuntiatum, incertum jure an injuria.

In partem eam qua liberos parentibus surrogat potius inclinandum est] Vide de Joanne & Arto Serranum in Philippo Augusto. Idem in Britannia Armorica pro lineali successione judicatum narrat in Philippo Valefio & Carolo VIII.

Quod in lineali successione verum est] Idque in Lusitania probat Mariana libro xxvi. Tamen contra id Emanuele ait Imperatori Maximiliano praelatum, gentis studiis. Sic idem libro xii, quod in Castellæ regno Ferdinandus filius Berengariæ, sororis minoris defuncti regis Henrici, praelatus est Blanca, sorori majori ejusdem regis, Galliz odio factum ait, in quam Blanca innupserat.

In Arragonia regno] Olim ibi creditum ait Mariana, fratrem regis non filias debere succedere. Postea vero linealem successionem ita placuisse, ut sororis filius iis qui ex fratre, sed remotiore gradu veniebant, præferretur: libris xv, 13. XIX, 21. xx, 2. & 8. Idem libro xxiv, de Alfonso agens: *Ad Arragonii regni hereditatem nepotes Ferdinandi filii ex filia etiam, si mascula proles deesset, filibus ejusdem præferendos sanxit:* additque: *Sic sepe ad regum arbitrium jura regnandi commutantur.* Vide eundem Marianam libro xxvii, 3.

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. VIII.

1. **A** *Ut ad ipsam legem civilem, non solius populi Romani, sed multarum circa nationem*] Qualis consensus gentium incertis ex causis etiam in aliis moribus ad jus nihil facientibus notatur a Plinio, ut hominem non cremari priusquam geni-

to dente VII, 16. ut Ionum literis uterentur VII, 57. uti tonforibus VII, 59. in horarum observatione VII, 60. genibus tribuere quandam religionem XI, 45. fulgetra poppyfimis adorare xxviii, 2.

Quod ob difficillimam persecutionem eas pro derelictis habere

habere credamur] *ἤν* Hebræis id dici notavimus supra ad caput IV, §. v.

ἡμεῖς] Donatus ad Eunuchum IV, 6. monumenta sunt quæ Græci dicunt *ἡμεῖς*, seu *ἡμεῖς*.

Crepandis] Usurpat hoc sensu hanc vocem Apologetico Apulejus.

Requiritur autem corporalis quadam possessio] Harmonopolus lib. II, tit. I. *μη ἐτέρωσι ἢ τριώντων ἡμεῖς δεσπότων τῶ ἡμῶς εἰ μὴ τῆς δεξιῆς*, non aliter enim dominus fera fit qui vulneravit nisi & ceperit.

Aliis leporem excitasti] Est apud Petronium. Ovidius:

Est lepus hic aliis exagitatus erit.

Longobardorum jure, qui feram ab alio vulneratam occidit aut reperit aufert armum cum septem costis. in reliqua is qui vulneravit jus habet, sed non nisi intra horas XXIV.

Sapienter existimavit, ab illis rebus incipiendum qua sine damno cujusquam tribui possunt] Sed de vitioso usu hujus juris vide Sarisberiensem Policratico.

Et alia adēvota] balanz ejetæ regis sunt in Lusitania. Georgius de Cabedo decif. Lusit. parte II, dec. XLVIII.

Legibus aut moribus] Bybliorum Lex, quod non posuisti ne tollas. Probat id Apollonius apud Philostratum.

Ut domino agri thesaurus cederet] id jus etiam Romæ obtinuisse videtur Plauti tempore. ait enim Calicles:

Qui emisset ejusne est ea pecunia?
deinde:

Atque cum a me lege populi patrium posceret, Emor adium, thesaurum.

Historia] Vide Tacitum de thesauris in Africa quos Nero spe devoraverat, Annalium XVI. vide Philostratum de vita Attici, quem locum Zonaras transcripsit in Nerva.

Lampridii] in Adriano & Severo.

In Germania] vide Speculum Saxonicum c. 35. Constitutiones in Sicilia Friderici lib. I. tit. LVIII, & CIII. Idem Gotthis mos. Rex Theuderichus apud Cassiodorum IV, 34. *Non est cupiditas eripere qua nullus se dominus ingemiscat amisisse.* idem VI, 8. *Depositiones quoque pecunia, qua longa vetustate competentes dominos amiserunt, inquisitione tua nostris applicentur arariss, ut quia sua cunctos patimur possidere, aliena nobis debeant libenter offerre. sine damno quidem inventa perdit, qui propria non amittit.*

Recentiorum etiam integri commentarii] Johannis Boreo, Antonii Marfa, Johannis Gryphiandri, præter ea quorum nomina sunt in textus margine.

Utilitate quadam muniendarum riparum] vide locum Cassii apud Urbicum & Boëtium.

1. *Prius terras populi occuparent*] vide quæ supra in textu & notis cap. III, §. 19.

2. *Idem & de ripa tenendum est*] Sic in Gallia obtinet. Sanction des Eaux & Forests lib. II. c. I.

3. *Quæ in flumine nata*] Descriptio natantium insularum apud Senecam Naturalium III, 25. Plinium majorem lib. II. c. XCVII. Macrobius I. Saturnalium I, 7. Elegans talium in Vadimone lacu insularum descriptio apud Plinium minorem lib. VIII. c. XX. & Flandricarum in libro lectu digno Chiffletii.

Si flumen ipsam & cum eo alvens a populo occupati non essent] Siculus Flaccus libro de conditionibus agrorum: *In quibusdam regionibus fluminis modus assignationi cessit: in quibusdam autem tantum subsecurus relictus est. Aliis autem exceptus, inscriptumque, flumini illi tantum.* de subsecivis vide egregia quæ habet, ut omnia sunt illius, Salmasius ad Solinum. de toto hoc argumento fluviorum & fluvialium incrementorum videat, si cui vacat, Rosenthalium de jure Feudorum cap. v. corol. 23. Sixtinum de Regalibus libro II. cap. 3. Cæpollam de servitutibus rusticorum prædiorum c. 31.

1. *Flumina censitorum vice fungi*] de agri mensore Cassiodorus: *More vastissimi fluminis, aliis spatia tollit, aliis jura concedit.*

Id quo pedes gladium exsertum tenens potest pertinere] ex vetustissimo Germanicarum gentium more. Paulus Warnafredi de Authari rege Longobardorum: *Usque ad eam (columnam in mari) equo sedens accessit Autharis, eamque de hasta sua cuspide tetigit, dicens, usque hic erunt Longobardorum fines.* similem historiam habes de lancea qua in mare jacta Otto Imperator fines imperii in freto Baltico designare se dixit, apud Saxonem libro X. & alios.

Quod a Romanis] cum quibus consentit c. 31. Caroli Calvi Edicto Pistensi. de aliorum circa hanc rem legibus vide quæ supra in textu & notis c. v. hujus libri §. 29.

Commune utriusque reddat] vide appositum ad hanc rem locum Galeni II. de semine, & quæ ibi ex Athenzo. Chrysothomus ad v. Ephesiorum: *μυκίτων ἢ ἀρεμμάτων πικρῶ* ἰ πῦρ: mixta genitura factus oritur.

Imo & exstantes, si aliter non fiat ei restitutio, detinendi] vide hac de re Speculum Saxonicum, in quo multa æquitatis plenissima II, 46.

Naturaliter traditionem non requiri] Non sane. vide legem Wisigothicam lib. v. tit. II. c. 6. *Tum videtur vera esse traditio, quando jam apud illum scriptura donationis habetur.* & apud veteres Romanos res mancipi alienabantur plene per æs & libram. vide Varronem lib. IV. de Lingua Latina: Festum Pompejum in voce Rodus. Ulpianum Institutionum tit. XIX. Boëtium ad Topica Ciceronis.

ANNOTATA AUCTORIS

A D L I B. I I. C A P. I X.

S*I familia defecerit*] Ut Danica olim. Crantz. Vand. VII, 23. Rugia. Crantzius idem Vand. VII, 12. Pelasgorum & Thessalorum;

Gregoras lib. VII. Uschanidarum in Perside; Leunclavius XVI. Adde Leonem lib. II. Africanorum de Tarodento: & si vis, Ernestum Coth-

Cothmannum Conf. xli, num. 1. & sequentibus.

1. *Ex distantibus*] Seneca Epistola cxi: *quodam continua esse corpore, ut hominem: quodam composita, ut navem, domum, omnia denique quorum partes diversa junctura in unum sunt coacta: quodam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus.* Sumpta hæc ex Achille Statio, cujus ad Aratum hæc sunt verba ex Conone illo cujus repertum est coma Berenices: *παρατήρησε ἡ Κίον οὐ μαθηματικὸς, σώματα λέγεσθαι ὅσα ὑπὸ μιᾶς ἕξεως ἡνωμένα κερατίζονται, οἷον λίθου, ξύλου. ἐστὶ ἡ ἕξις πᾶσι σώμασι συνηλικόν. συνηλικία ἡ ὅσα ἕξ ὑπὸ μιᾶς ἕξεως δέδεσθαι, ὡς ποσειδών, ὡς οἰκία. τὸ μὲν γὰρ ἐκ ποσειδῶν αὐτίδων, ἡ δὲ ἐκ ποσειδῶν λίθων σύγκειται. διεσπασθῆναι ἡ ὡς χορός. ἢ ἡ πλείων διττῶν αἰ ἀσφοραῖ, τὰ μὲν γὰρ ὡς εὐσμήτων σωμάτων ἢ ἀεὶ δὲ μὴ ληπτῶν ὡς χορός. τὰ δὲ ἐξ ἀσφραῖων ὡς ὄχλου.* *Observavit Mathematicus Conon, corpora dici qua uno tenore unum sunt. est autem tenor spiritus corpus continens. connexa vero, qua non uno tenore juncta sunt, ut navis, ut domus: nam & illa ex multis est tabulis, & hæc ex lapidibus multis: distantia ut chorus: sed & hæc diuum generum inter se differentium. sunt enim alia ex corporibus definitis & qua numerum habent cognitiu facilem: alia ex infinitis, ut populus. Apparet hinc sumpta quæ habet Pomponius L. Rerum. de usurp. & usucap. & quod Paulus dicit statuam uno spiritu contineri L. in rem. §. item. ubi similiter distinguit inter corpora coherentia & quæ sunt ex distantibus. Uti & alii: Philo de Mundo: ἕξις ἐστὶ πᾶσι σώμασι ἀνασπῆρον ἐφ' ἑαυτῶν. tenor est spiritus in semet se revolvens, &c. item: ἕξις ἐστὶ πᾶσι σώμασι πᾶσι, δεσμός ἐστι ἀσπῆρον. ἀλλὰ μόνον δεσφραῖ. Tenor est spiritualis continentia, vinculum non insolubile, sed solutu difficile. Vide & Boëthium i. Arithmeticorum; & nota cum de populo ἕξις aut spiritum dicimus, non sumere nos vocem in suo rigore, ut Conon fecit, sed ἀναλογικῶς, comparatione quadam, quali utitur etiam cum populum corpus appellamus. Spiritum hunc rei speciem vocat Alfenus in L. Proponebatur, D. de iudiciis.*

Is autem spiritus sive ἕξις in populo] ἡ πολιτεία, βίη πόλεως. Aristoteles Polit. iv, 11.

Particulis paulatim commutatis] Exemplum in navi dat Alfenus dicto jam loco. & Ulpianus in lege Quid tamen. D. quibus modis ususfructus amittatur. Navem eandem esse ajunt si per partes refecta sit. Aliud si dissoluta & recomposita. L. qui res. §. Aram, D. de Solutionibus. Plutarchus Theseo: τὸ ἡ ποσειδῶν ἐν ᾧ μὲν ἢ ἡσθῶν ἰσχυροῦς ἢ πάλιν ἐσθῆτι τῶν τελευτήτων, ἀλλὰ ἢ Δημητρίῳ τῶ Φαληρέως χροῖων διεφύλακτον οἱ ἄθλων αἰοῖ, τὰ μὲν παλαιὰ ἢ ξύλων ὑφαίρωντες, ἀλλὰ ἢ ἐμβαλλόντες ἰσχυροῦς, ἢ συμπληροῦντες ἕως ὥστε ἐ πῶς φιλοσόφοις εἰς τὸ ἀυξομένην λόγον ἀμφιδοξίμῶν παρεσθῆναι τὸ ποσειδῶν εἶναι, ἢ μὲν ὡς τὸ αὐτὸ, ἢ ἡ ὡς ἐ τὸ αὐτὸ ἀσφραῖ λέγοντων. Navem autem in qua cum delecta juventute nauisgaviti salvusque rediit Theseus, triginta ariam remis, conservarunt Athenienses ad usque tempora Demetrii Phalerensis, subtrahendo ligna vetustate cariosa, subjiciendo alia, ita ut cohererent, unde & exemplum hac navis facta est Philosophis disputantibus de ea questione qua de auge-

pora eandem fuisse affirmant hi, illi negant. In hac controversia a Philosophis decertata pruderter Jurisconsulti ajentem partem prætulere: Et Tertullianus juris valde peritus libro de Resurrectione carnis: *Navem procella dissipatam vel carie dissolutam, redactis & resuratis omnibus membris eandem sepe conspeximus etiam titulo restitutionis gloriantem.* intellige manente carina, quomodo vox resoluta etiam sumenda in Pauli verbis L. inter stipulantem. §. Sacram. D. de Verb. Oblig. Idque & apud Tertullianum præcedentia, & apud Paulum sequentia evincunt. Philo de Mundo: ἡ γὰρ δὴ πᾶσι ἢ πάντα μέρη φθίρει, φθαρτῶν ἐστὶν ἐκείνη, ἀλλ' ἢ πάντα τὰ μέρη αἴμα καὶ ἐν ταυτῶ ἀθροῦ καὶ τὸ αὐτὸν χρόνον. *Non cujus partes pereunt utique interitus obnoxium est, sed cujus omnes partes simul & eodem tempore pereunt.*

2. *Quomodo Heraclitus*] Et Epicharmus apud Diongenem Laërtium.

In libris sacris] Adde Matth. xxi, 35. Act. 11, 22.

3. *Negat Athenienses sui temporis esse Athenienses*] Contra de iisdem Atheniensibus Julianus Misopogone.

Vel sublatis partibus sine quibus corpus consistere nequit, vel sublata corporis ratione] Servius in Fuldenibus excerptis ad 1. Aeneidos: *Duobus generibus deletur exercitus, aut internecone aut dispersione.*

Et alios quorum Tertullianus meminist] Myunta apud Vitruvium: Helicen & Buria apud Paufaniam, Strabonem, Senecam Naturalium quæstionum libro v. c. 23, & 32. & in Anthologia.

Aut vi ita distrahantur] Philo dicto jam libro de Mundo: τὰ μὲν ἐκ διεσπαστῶν ἀπέλια, θυκῶλια, χοροί, τεσθῆματα ἢ πάλιν ἐκ συναπλομένων σωμάτων παρῆναι τῆ ἀσφραῖ ἐ ἀσφραῖ λύνονται. *Quæ ex distantibus sunt, ut greges, armenta, chori, exercitus, non minus quam corpora ex connexus in unum coacta divortio ac dissolutione intereunt.* Vide quæ supra de navi.

Cui præfectus Roma missus jus redderet] Vide Festum voce præfecturæ. Vellejus libro 11: *Jus his restitutum post annos circiter clii, quam bello Punico a Romanis Capua in formam Præfecturæ redacta erat, adde exempla in textu & notis allata ad libri 1. c. 1. §. viii.*

Imaginem reipublica nullam] Severus jus Buleutarum dedit Alexandrinis, qui sine publico vixerant sub juridico.

A Severo] Vide Xiphilinum Severo: Herodianum libro 111. adde quæ infra hoc libro 11. cap. xxi. §. vii.

Antiochia Laodicea supposita] Vide Zonaram.

Populus esse non definit] Ut Geloi Phintiada translati. Diodorus Siculus in fragmentis Peirensianis.

Uniantur duo populi] Ut ex Celtis & Iberis facti Celtiberi, narrante Diodoro. Vide, si vacat, de hoc argumento Reinkingium libro 1. classe iv. c. 17. n. 95. & quæ ibi citata.

Ut pari jure sint] Salva tamen reverentia matricibus debita, de qua egimus lib. 1. c. 111. §. xxi. Curtius libro 4. *Carthaginem Tyris condiderunt, semper parentum loco culti.*

1. *Per se aut per Senatum*] Exempla passim electionum factarum a Senatu aut probatarum in Adriano, Pertinace, Juliano, Severo, Macrino, Maxi-

mino, Balbino, Aureliano, Tacito, Floriano, Probo, apud Dionem, Spartianum, Capitolinum, Lampridium, Vopiscum. Ante Aurelianum sex menses imperium fuit sine principe, eisque electionem miles Senatui detulit iterum atque iterum. Pro Senatus jure egregia Albini epistola apud Capitolinum, & Senatus epistola pro Gordianis. Macrinus in oratione: *Datulerunt ad me imperium: cuius ego, Patres conscripti, interim iucelam recipio, tenebo regimen, si & vobis placuerit quod militibus placuit.* Tacitus Imperator apud Vopiscum in Probo: *Me quidem Senatus principem fecit, de prudenti exercitus voluntate.* Apud eundem Vopiscum Probus: *Recte atque ordine, Patres conscripti, proximo superiore anno factum, ut vestra clementia orbi terrarum principem daret, & quidem de vobis, qui & estis mundi principes, & semper fuistis, & in vestris posteris eritis.* Majorinus ad Senatum in Novellis: *Imperatorem me factum, Patres conscripti, vestra electionis arbitrio & fortissimi exercitus ordinatione agnoscite.*

2. *Fons Imperii esset*] Senatus provincias hortatur *πειθεσθαι ῥωμαίοις ἢ δημοσίοις ἀναγεν τὸ κρατὶ ἐστὶν, αὐτῶντε φίλα καὶ ὑπήκουα ἢκ πειθόντων. Parete Romanis, quorum ab antiquo esset imperium, quibus veteri jure gentes alia amorem obsequiumque prestarent.* Apud eundem Maximus in allocutione ad milites: *ἰδὲ ἐνὸς ἀνδρός ἴδιον κτήμας ἢ ἀρχὴ, αἰδῶ κρινὸν τῷ ῥωμαίων-δημῷ, ἀναγεν, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει ἢ τῷ βασιλείας ἴδρου τυχη. ἡμῶς δὲ διοικῆν καὶ διέπειν τὰ τῷ ἀρχῆς μεθ' ὑμῶν ἑγκραχέισμεθα. Non enim unius viri possessio est hoc imperium, sed antiquitus res est populi Romani: in hac urbe principatus fortuna sita est. nos vero vobiscum, milites, in id electi sumus, ut ea quae imperii sunt curemus ac tueamur.* Claudianus de Roma:

Armorum legumque parens quae fudit in omnes Imperium.

In urbis suae prerogativa] Ait Zonaras Romae servata *πρεσβεία*, lationem, quod inde venisset imperium. Ammianus lib. xiv. de Roma: *Per omnes tamen quotquot sunt partes ut domina conspiciatur & regina.* Claudianus Honorio agente Ravennae:

Quem precor, ad finem laribus se juncta potestas Exsulat, imperiumque suis a finibus errat?

Et in honore consulatus] Nam alter consulum ex urbe Romana, & is quidem priorem habebat locum. Procopius in Arcana historia.

Contra mentem ac morem populi Romani] Nero in xiv. Annalium Taciti matrem accusat: *Quod consortium imperii, jurataeque in femina verba pratorias cohortes, idemque dedecus Senatus & populi speravisset.* Priscus in excerptis legationum: *ἰδὲ θηλειῶν, αἰδῶ*

ἀρτίων ἢ τῷ ῥωμαίων βασιλείας ἀρχῇ. Non enim feminarum, sed marium est, Romani imperii principatus. Lampridius post mortem Heliogabali: *Cautum ante omnia, ne unquam mulier Senatum ingrederetur, utque inferis ejus caput dicaretur devovereturque per quem id esset factum.* Trebellius Pollio Herenniano: *Zenobia usurpato sibi imperio diutius quam faminam decui rempublicam obtinuit.*

Femina Irenes subiissent imperium] Dicto etiam ei sacramento, quod habet Zonaras.

3. *Qui ipsi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Longobardos, a jure imperii in Romanos, ut nova ex causa quaesito, sollicitè distinxerunt*] Vide Synodum Pontigenensem inter capitula Caroli Clavi. Et Paulum Æmilium lib. iii. de Carolo Magno.

Postea diviso Francorum populo in Occidentalem, qui Galliam nunc obtinet, & Orientalem, qui Germaniam] Vide Withikindum libro i. & ibi notata Meibomii: & pactum Caroli & Henrici post capitula Caroli Calvi, & ad id notas viri magno judicio doctrinaque praediti Jacobi Sirmundi. Occidentalem illam Franciam Latinam Wibbo vocat, quod ibi sermo Romanensis vigeret, ut & nunc viget, cum Transfhenanæ nationes lingua Germanica uterentur.

Nam & id ad tempus Francorum regum successio quasi agnatica, non tam a jure certo, quam a populi suffragiis pependerat] Observatum id Prisco in excerptis legationum, & Reginoni ad annum 15 cccxvi. Carolus Magnus in Testamento: *Quod si filius cui-libet horum trium filiorum.*

Ita tamen ut jus sibi aliquod retineret probanda vel improbanda electionis] Verissima res, & aperte testata Wibboni vita Conradi Salici.

4. *Rex regni Italiae*] Sic in excommunicatione Henrici distinctè nominat Papa regnum Teutonicorum & Italiae. Vide Ottonis privilegium Alderamo datum, editum a Meibomio post Withikindi Saxonica: & Crantzius Saxoniorum v. in juramento Ottonis quod Gratianus intulit in Distinctionem lxxiii. *In Roma nullum placitum sive ordinationem faciam de omnibus quae ad te (Papam) aut Romanos pertinent, sine tuo consilio.*

Investituras tribuat feudorum imperii Romani] Nempe ut in Imperio Germanico Palatinus & Saxo Vicarii imperii, divisim partibus. Vide Serranum Ludovico XII.

Per primam personam corporis nomine expediri] Nam & in Poloniae interregno Archiepiscopus Gnesnensis Regis locum tenet, in solio regio sedet, tanquam primus inter Ordines. Philippus Honorius in dissertatione de regno Poloniae.

ANNOTATA AUCTORIS

A D L I B. I I. C A P. X.

2. **T**enetur is qui rem nostram habet in sua potestate efficere quantum in se est ut in nostram potestatem veniat] Inter praecipua jubentia legis Hebraeae data est, ut res inventa restitatur domino. Praecepto jubente lxxiv. Fundamentum id habet tum in aequitate naturali, tum in Deuteronomii

loco xxii, i. Chrysoſtomus i Corinth. v, 8. ταύ-
τα δὲ καὶ οἱ τῷ ἔξωθεν ἴσασιν νόμοι, οἱ τὰς ἀρπάζοντας καὶ ἀφελόμενος ἀφέντες, ἐκείνους κελύουσιν ἀπαίτειν, παρ' οἷς ἂν ἄροι τις τὰ αὐτῶ κέρματα ἀπαντῶ. Hoc & saeculi probant leges quae jus nobis faciunt, omisso raptore aut fure eos compellere qui res nostras qualescunque ea
E 2
fint,

sint, tenent. Hieronymus ad Leviticum: *Multi sine peccato putant esse, si alienum quod invenerint teneant, & dicunt: Deus mihi dedit. Cui habeo reddere? Discant, hoc peccatum simile esse rapinae, si quis inventa non reddat.* Augustinus Sermone XIX. de verbis Apostoli: *Si quid invenisti & non reddidisti, rapuisti.* Deinde: *Qui alienum negat, si posset & tolleret.* Utrumque Gratianus retulit in causæ XIV. quæstionem V. idem Augustinus de fide & operibus: *Sicut jure prædiorum tamdiu quisque bona fidei possessor rectissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum: cum vero scierit, nec ab alieno recesserit, tunc mala fidei possessor perhibetur, tunc juste injustus possessor vocabitur.* Pertinet huc & lex Wisigothorum lib. IX. tit. I. c. 9. Interdum vero ob causas graves lex civilis intendit augetque hanc obligationem, ut in servo fugitivo lex Burgundica, lib. I. tit. VI. Bona quæ dominis per injuriam ademerat Domitianus, Nerva restitui jussit: habet id Xiphilinus. Apud Procopium Gothorum II. Belisarius: *ὁμοίως δ' ἔγωγε τὸν περὶ βρασιμύθρον καὶ ὃς ἀνὰ τὰ πέλαις ἐκυσίως μὴ ἀποδιδῶν τὸ ἀντὶρ ἐκὼν γε εἶναι.* *Mihi ita libet credere, pari loco esse res alienas sponte retinentem & non reddentem cum raptore.*

3. *Injustitia accusati*] Ita judicat Diodorus libro XV. Plutarchus Agesilao: *τὴν πάλιν ἴππισιν εἰς αὐτὴν διξαδῶν τὸ ἀδικημα, & κατέχειν τὴν καδμείαν δι' ἐαυτῆς: Civitati persuasit ut in se culpam transferret, retinendo sibi arcem Cadmeam.* Simile fa-

cinus Bajazetis in Nicopoli apud Leunclavium lib. VI.

1. *Contra naturam esse ex hominis incommodo suam augere commodum*] Cassiodorus X, 16. *Hoc nostris temporibus confitemur inimicium, ut alter alterius lætetur incommodo.*

1. *Nisi quatenus Dominus rei suæ possessionem recipere sine impendio aliquo probabiliter non potuit*] Apud Terentium Heautontimorumenon Act. IV.

Scena IV:

Sed illud quod tibi

Dixi de argento quod ista debet Bacchidi;

Id nunc reddendam est illi. neque tu scilicet

Eo nunc confugies. quid mea? num mihi datum est?

Num jussi? num illa oppignorare filiam

Meam me in viuo potuit? verum illud, Chreme,

Dicunt: jus summum summa sæpe injuria.

Ubi & Eugrasium vide. Hæc æquitas etiam ab Hebræorum magistris probatur, & a Wisigothis libro I. tit. IX. c. 9. & c. 15. Alc. III. Præf. 29. Menoch. V. Præf. 29. num. 26. Straccham parte II. num. 18.

Cum animo ut domino restitueretur] Speculum Saxonicorum II, 37. Landrecht tit. XV.

Quamquam valde hoc pium sit] Chrysostomus indicato jam loco.

Aliud erit si in ipso accipiendi modo vitium fuit, puta extorsio] Optime hæc distinguit Augustinus epistola I. IV.

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. XI.

4. *Sapientum consensus*] Ita ut & silentium in re moram non ferente vim sponsonis habere vellent Hebræi. Baba Kama cap. X. §. 4.

1. *Deum ipsum*] Ita Baldus in L. I. D. de patris.

Voto comparatur] *Quasi paciscuntur cum Diis homines oblatione votorum.* Schol. Horatii.

Capit ac vincit] Inde vincula fidei dicta. Donatus ad Eunuchum.

2. *Id quod Romanis legibus erat introductum*] Cautè Paulus Sententiarum lib. II. tit. XIV. *Si pactum nudum de præstandis usuris interpositum est, nullius est momenti. ex nudo enim pacto inter civis Romanos actio non nascitur.*

De promisso non solemniter facto loquens] Id est non sponso. Sic epistola XIX. distinguit: *Jam non promittunt de te, sed spondent.* Stipulatus & sponso, verborum solemnitas dicitur Paulo lib. V. Sententiarum, & Cajo titulo de obligationibus quæ ex consensu fiunt.

2. *Si lex fundetur in presumptione aliqua facti*] Exemplum vide in l. mancipia, C. de Servis fugitivis. apud Gaillium lib. I. obs. II. num. 7. apud Molinæum ad consuet. Paris. tit. I. §. 13. Gl. 3.

Si promissio fundata sit in presumptione quadam facti quod non ita se habeat] Seneca de Beneficiis IV. c. XXXVI. *Demens est qui fidem præstat errori.*

2. *Infra suo loco explicabitur*] Hoc libro tit. XVI I. §. 19. & libro III. c. XIX. §. I.

3. *Ob metum ab alio incussum*] Seneca naturam secutus libro IV. controversiarum controversia XXVI. *Ita rescinduntur quæ per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas a pacifcente adhibita est. Nihil enim, inquit, mea, an tu cogaris si non a me cogaris. Meam culpam oportet esse ut mea pœna sit.* confer quæ infra libro III. c. XIX. §. 4.

Tanquam debitam] Natura scilicet, secundum cuius legem tunc vivebatur. Aliter ex jure civili judicavit C. Aquilius teste Valerio Maximo, lib. VII I. c. II. n. 2.

De qua mox videbimus] Cap. XII. §. 9. IO. II. *Ut instrumentum nostrum*] Servius ad illud Æneidos IX. *Hospitio enim jungeret absens: per intermontios ait, vide quæ supra ad caput VI. §. 2.*

Ad ea quæ legati promittunt pro regibus ex vi instrumenti procuratoris excedendo arcana mandata] Vide exemplum apud Marianam XXVII, 18. Aliud apud Guicciardinum Tom. I.

Acceptatio hic non minus quam in dominii translatione requiritur] Tertullianus, ut Jurisperitus, libro de jejuniis: *Votum cum a Deo acceptatum est, legem in posterum facit.*

Ut acceptari semper possit] Vide similem legem Wisigothorum l. V. tit. II. c. 6.

Aliud est velle dare hæredibus] ideo ad vitandum am-

ambiguum dici solebat : *Illi liberisque ejus.* Servius ad ix. *Aeneidos.* Vide & legem Wisigothorum v. tit. II. c. 6.

1. *Mortuo donatore poterit acceptari dona-*

tio] Vide Librum de Tenuris Angliæ , c. 7.

Quia per eum non stetit quin prastaretur.] Confer quæ infra lib. III. c. xx. §. 30.

ANNOTATA AUCTORIS

A D L I B. II. C A P. XII.

S*Implices alii benefici, alii permutatorii]* Aristoteles illa omnia *δοσως, hæc πωγσως* nomine comprehendit.

2. *Vim quandam & naturam accepissent talem]* Vide Vasq. lib. controv. c. x. in fine.

Si de pretio convenisset] Apud Hebræos perfecta non censetur venditio ante traditionem veram vel imaginariam.

3. *Simplicior est & antiquior]* apparet id ex Homeri versibus productis L. I. D. de contrahenda emptione. Tacitus de Germanis : *Interiores simplicius & antiquius permutatione mercium uuntur.* Servius ad Eclogam IV. ad illud : *mutabunt merces. quia antiqui res rebus mutabant.* Et ad illud Georg. III. *Vellera mutantur. ingenti pretio comparentur. Nam apud majores omne mercimonium permutatione constabat, quod & Cajus Homericō confirmavit exemplo.* Plinius libro xxxiii, 2 : *quantum feliciore ævo cum res ipsa permutabantur inter se, sicut & Trojanis temporibus factitatum Homero credi convenit.* Libro sexto, cap. xxii, de Seribus : *Ulteriore ripa merces propositas juxta venalia tolli ab his si placeat permutatio.* Mela de iisdem : *Seres intersunt, genus plenum justitia ex commercio, quod rebus in solitudine relictis absens peragit.* de iisdem Ammianus libro xxiii : *Cum ad cœmenda fila vel quadam alia fluxivum transferunt advena, nulla sermonum vice, propositarum rerum pretia solis oculis æstimantur.* Mela de Sarmatis : *Vice rerum commercia exercent.* De Colchis vide Busbequium epistola exoticarum III. de Lapponibus Olaum Magnum libro IV, c. 5.

4. *Pecuniam pro pecunia]* de eo vide Procopium arcana historia. Nummus Illyrico advectus quondam in Italia mercis loco. Plinius libro xxxiii, c. 3.

1. *Vitia sibi nota]* vide Scholiasten ad illud Horatii :

mentem nisi litigiosus

Exciperet dominus.

Contractus natura utilitatis causa reperta propius quidam exigit] Valerius Maximus lib. viii, c. ii, 1 : *bona fidei venditorem, nec commodorum spem augere nec incommodorum cognitionem obscurare oportet.* Agitur ibi de ædibus dirui jussis ab auguribus, quod emptorem venditor celaverat.

3. *Scientia utrinque par, pares facit contrahentes]* Edictum Theuderici, c. 141.

2. *Levitici xxv, 14, 17.]* Vide Mosem de Kotzi, Præcepto jubente Lxxxii.

1. *Quod ita verum est, nisi omnino & apud dominum fuisset periturum]* Lex Wisigothorum lib. v, tit. v, c. 1, 2, 3.

2. *Cupite 42.]* Convenit cum Exodi loco c. xxii,

6, 10, 11, 12, 13. Moses de Kotzi præceptis jubentibus Lxxxviii. & Lxxxix.

1. *Pretia luxuria fecit]* idem libro xxxvii. de gemmis : *Singularum libido singulis modum facit & maxime regum.* & libro xxxii : *Quantum apud nos Indicis margaritis pretium est, tantum apud Indos in curalio. namque ista persuasione gentium constant.* Augustinus de civitate Dei libro xi, cap. 16 : *Sed quid mirum, cum in ipsorum etiam hominum æstimatione, quorum certe natura tanta est dignitatis, plerumque carius comparetur equus servus, gemma quam famula? ita libertate judicandi plurimum distat considerantis a necessitate indigentis, seu voluptate cupientis, cum ista quid per se ipsum in rerum gradibus pendat, necessitas autem quid propter quid expetat, cogitet; & ista quid verum luci mentis appareat, voluptas vero quid jucundum corporis sensibus blandiatur, exquirat.*

Communiter funguntur] Plin. lib. xviii, c. 31 : *Æqui patrisfamilias modus est, annona cujusque anni uti.*

2. *Ratio haberi solet laborum & expensarum]* Nec improbat id Augustinus ad Pl. Lxx : *Sed ait ipse mercator : Affero ex longinquo merces : mercedem laboris mei unde vivam peto. dignus est enim mercenarius mercede sua. de mendacio & perjurio agitur, non de negotio.*

1. *Seneca]* de Beneficiis v. 10.

Apud Stobæum est] titulo de legibus.

Non omnia cum jure natura pugnant] Nota Thaletis historia de olivitate. Pythoclis inventum de plumbo Tyrico cœmendo, unde lucrum faceret Atheniensis populus, est apud Aristotelem æconomicon II. de monopolio erinaceorum, quibus expoliuntur vestes, vide Plinium viii, 37. de monopolio Serici, Procopium in historia arcana.

Ut Strabo loquitur] Libro xvii. vide & Cassiodorum II, 4, & 26.

De compato id agunt] Lex æqua & prudens est. C. de monopoliiis. & locus notabilis apud Lyfiam adversus frumenti venditores, qui pretium falsis rumoribus incendebant. Adde Cassiodorum ix, 5, & c. quicumque, causa xiv. quæstione iv.

Non in materia sola, nec in speciali appellatione aut forma, sed in genere magis communi] non tam ex substantia quam ex quantitate, L. I. D. de contrah. emptione. non corpora hic cogitanda sed quantitas. L. Si is cui, §. 1. De solutionibus.

Diuturnius est nummi pretium] publica ac perpetua æstimatio. d. L. I. de cont. empt.

1. *Tantundem & de commodato dici potest]* valde enim affinia commodatum & mutuuum, ut locatio & fœneratio. in L. unica. C. Theod. quod jussu est,

F

pecu-

pecuniam commodat. Justinianus edidit *mutuam dat.* Nummos autem fœnore sumptos, conductos dixit Horatius lib. 1. Sat. 2. ubi Scholiastes *merces, usura.*

Hominum industria fructuosas fecit] Nec enim debet sterilis esse pecunia. L. quid ergo. §. Usuras. D. de contr. tutel. L. debitor. D. de Usuris.

2. *Ἐν αὐτῇ χρεὼσι*] L. cum debitor. D. in quibus causis pignus. L. ea pactione. C. de Usuris.

Et aliis] Ut Appiano in civilibus.

3. *Honestam moraliter*] Hebræi censent voce שָׁךְ significari usuram in pecunia: voce פְּרִיבִית & פְּרִיבִית in quavis specie. Hieronymus ad xvii. Ezechielis: *Putant quidam usuram tantum esse in pecunia: quod providens scriptura divina, omnis rei auferit superabundantiam, ut plus non capias quam disti.*

Decimus quartus] Et Ps. cxl, *χρησὸς ἀνὴρ ὁ ὀπιπλῶν ἢ κίχων.* Vir bonus est, qui alterius miseretur, eique pecuniam dat mutuam.

Omni populorum discrimine per Evangelium sublato] Christianos Arnobius libro iv. ait esse *communicatores rei, & cum omnibus quos solidet germanitatis necessitudine copulatio.* alibi: *qui omnes homines pro fratribus diligunt.*

Plus extorquere quam dederis] Cyprianus de Lapsis gravia peccata enumerans, addit *usuris multiplicantibus fœnus augere.* Chrysostomus de jejuniis v: *ἰὰν υἱσὼσις βλέπῃ μὴ θανάσις τὸ ἀγύραδόν σου ἐπὶ τῷ κωυσιῶσι; Ἀξίφρηξον βιαιῶν συναγαγμάτων χειρὸς γεφυρον.* Si jejunes, vide ne pecuniam tuam colloces fœnori. jejunas? rumpe violentorum pactorum cautiones. idem in caput ultimum i. ad Corinthios, pecuniam fœnore partam non magis si in Eleemosynam detur Deo acceptam esse ait, quam si detur ex quaestu meretricio. Augustinus epist. lrv: *quid dicam de usuris, quas etiam ipsa leges & iudices reddi jubent. ita crudelior est, qui subtrahit aliquid vel eripit diviti, quam qui trucidat pauperem fœnore?* Maximus homilia iii. de quadragesima: *recte frater frequentabis Ecclesiam, si gressus tuos lethalibus laqueis avida illa non implicet & involvat usura.* His adde Basilium in Sermones Domini in monte, & quæ ex Conciliis sanctisque scriptoribus collegit Gratianus causa xiv. quæst. iii. & iv.

Quæ ad usura speciem accedant] Et si cum juris Romani consultis loqui volumus, fœnus odiosum nomen est, usura non item. *Usura non propter lu-*

trum petentium, sed propter moram solventium insignitur. L. cum quidam. D. de Usuris. Cujacius in paratitlo de nautico fœnore: *Fœnus est quod præter sortem accedit lucri causa: usura quod accedit ne in damno versetur creditor.* Sed quia plerique etiam usurarum abusi sunt nomine, cœpit & hoc in sequiorem sumi partem: in bonum autem sensum substitui vox ejus quod interest.

Sub modico lucello] Procopius Goth. iii. in laudibus Germani, qui Justiniano propinquus: *χρηματῶ τῶν θεομηνοῖς ἀπρεσι δεδανικῶς μεγάλα ἔποιον ἡδ' ὄσον λόγῳ κρημισμῶς πρὸς αὐτῶν πώποτε.* pecunias omnibus opus habentibus magnas dabat utendas, usuram autem, quæ quidem talis dici mereretur, nunquam ab ipsis sumebat.

Octo nummos in remum] Idem in Imperio constitutum.

Impunitatem prestare possum] Ideo permissas ante se usuras ad normam æquiores reducere Justinianus sui officii censuit: Novellis xxxii, xxxiii, xxxiv.

Assecurationem] Id damnum in se suscipere dixit Suetonius Claudio. Sic Cicero pecuniæ publicæ prædes accepit, ut populo cautum esset sine vecturæ periculo. Epistola xii, 17.

1. *Exemplum societatis habes in delphinis apud Plinium*] Lib. ix. c. 8. & in pinna ac pinnotere ix, 40. meminit & Cicero de Finibus.

Pro parte quam habent in ea summa] Vide simile in L. Wisigothorum libro v. tit. v. c. 5.

2. *Naturaliter autem eo in loco*] Sic Gellius lib. ix. c. 10, de actu conjugali: *rem naturæ lege operiendam.*

In militum testamento] Imo & in paganorum testamentis sæpe, ubi inofficiosi querela instituitur, L. mater. L. nam etsi. L. circa. D. de inoff. Testamento, addita L. cum duobus. C. eodem titulo.

3. *Post multas contentiones*] Festus: *Cociones dicti videntur a cunctatione, quod in emendis vendendisque mercibus tarde perveniam ad justii pretii finem, itaque apud antiquos prima syllaba per U litteram scribebatur.* Quintilianus declamatione pro civibus diu cocionatus est.

4. *A lege quidem permissam*] Sic Andronicus Rhodius ad v. Nicomachiorum c. 5. in fine: *τῶτων ᾗδ' ἀδυνα ἰδωκεν ὁ νόμος,* harum enim rerum licentiam lex dedit.

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. XIII.

2. **I***ta ut posteritas etiam majorum delicta lueret*] Vide Servium in excerptis Fuldensibus ad i. Æneidos.

Vastat stirpemque domumque] Vide Zachariam v. 1, 2, 3. & interpretem ejus loci Chrysostomum de statuis xv.

Ut de Cydippe narratur] Exstat similis narratio in Metamorphosis Antonii Liberalis de Ctesylla & Hermochare.

Quæ jurat mens est] ibidem:

*Consilium prudensque animi sententia juras,
Et nisi iudicii vincula nulla valent.*

mox:

*Sed si nil dedimus præter sine pectore vocem,
Verba suis frustra viribus orba tenes.*

Non ego juravi: legi jurantia verba.

& quæ sequuntur.

Mente juravi nihil] quia de re honesta tacenda; nutricis verba intellexerat Hippolytus, non de adulterio & incestu.

2. *Quæ-*

2. *Quomodo putat intelligi*] Augustinus epistola ccxxiv. de illo locutus qui a Punicis castris egressus in castra redierat, inde Romam venerat: *ita non attenderunt qui illum Senatu moverunt, quid ipse jurando cogitasset, sed quid ab illo quibus juraverat expectarent.* Vide & sequentia. vide ad hanc rem pulchre dicta Concilio Troslejano Tomo III. conciliorum editionis Sirmondianæ. & apud Hincmarum in opusculo de divortio Lotharii & Tethbergæ ad interrogationem VI, ubi in hanc sententiam recte de Deo dicitur:

Qui non ut juras, sed ut is jurasse putavis

Cui juras, audit: sic es utrique reus.

In professione jurata Hebræorum per Hispaniam: *Si non ea intentione perfeceris sicut a nobis me proficiente audita atque intellecta sunt.*

Isidorus] Lib. II. de Summo bono cap. xxxi. I. citatur causa xxii. quæst. v. c. quacunque.

Liquido jurare] Donatus ad illud in Andria:

Quia si forte opus ad herum jurejurandum mihi, Non opposuisse, ut liquido possim.

Liquido, pure, & manifeste. *ἄξιον μὴ ἑπονθοδίον ἐπέχει φρεσὶ τῶ ῥήματι, ἀλλ' ὡς ἐπὶ λέξεων εἶχον, ἔτωσὶ καὶ δηλῶν,* ait in Alexio Nicetas fraudem Andronici Comneni culpans: *Oportuit non quaesita locutione verba adulterare, sed ut concepta ea fuerant eloqui.* qui & alibi, de Alexio contra sensum verba captante; *τῶ ῥήματι τῶτοις ἰγκάθιστος, ὡς αἱ μῦθαι τῶ μῶλωπι.* ita verbis illis infidebat ut *misca vibici.* Graviter in hanc regulam peccavit aula Arcadiana, quæ effecit ut Chalcedone occideretur is qui Constantinopolim salute ipsi per jusjurandum promissa venerat; Sozomenus lib. v. Adde quæ infra cap. XVI, 2.

4. *Pœnitentia duci dicitur*] Concilium Toletanum VIII, cap. 2: *Jurare namque Dei est a seipso ordinata nullatenus convellere: pœnitere vero, eadem ordinata cum voluerit immutare.* Retulit Gratianus in causam xxii, quæst. IV. Explica vero ut in textu nostro.

Ob conditionem tacite intellectam] Senecam vide Naturalium quæstionum II, 37.

Abac. III, 17.] Adde Jobum xli, I. Oseam IX, 2.

1. *Supposuisse quod revera ita se non habeat*] ut Hippolytus, de quo modo diximus. Ad illud Sophoclis in Oedipode coloneo:

Ἀπάτη δ' ἀπάταις

Ἐπίεσις ἐπέχει πρὸς βασιλόμυθον

Πάνον ἢ χεῖρον ἀντιδοσιν ἄξι.

Fraus ad fraudem superaccedens,

Non benefactis, sed atroce solet

Clade rependi.

Sic ait, καὶ αὐτὸ ἢ νομιζέσαι πρὸς δεδέχθαι αὐτὸν καὶ ἐπιγυλάσαι τῆ ἀσφάλειαν αὐτῶ ἀπώμυθοι καὶ ἢ πρῶτον ἐπεγνώκτες, ὅλι οἰκείαις ἐνάχῃ μιάσμασι. τοῦτον εἶσι καὶ πῖ.

Ἡ γλῶσσ' ὁμώμοχ' ἢ ἡ φρὴν ἀνώμοτ'.

καὶ ἐμῆν ὃ ἀπάτηθεις ὤμοσε. Putant Thebani se suscepto Oedipodi promississe incolumitatem, causa ab ipso data, cum non ante didicissent piaculo eum domestico teneri. tale & illud:

Jurata lingua est, mente juravi nihil,

Namque & Hippolytus deceptus juraverat.

2. *Ex legis alterius comparatione*] Imo & ex cau-

sa legi de internecone addita Exodi xxiv, 33. Deut. VII, 4. cessat enim ea causa in illis qui præcepta filiorum Nox suscipiunt, & tributa pendunt. Ita Maimonides, & Samson Micosi, & Moses de Kotzi, in præcepto jubente xv, & cxviii.

Cui ob bene merita parcitum est] Et Gazere habitantium in historia Josue xvi, 10. Gergesios ad Christi usque tempora superstites fuisse ex Evangelio apparet Matth. viii, 28. nam hi ab initio se dederant, ideo omittuntur in hostium enumeratione Deut. xx, 17. Jos. ix, 1.

3. *Ambrosius*] de Officiis III. c. 10.

Personali cuidam servituti] Ut Brutiani olim Romanis, Gellius x, 3. Festus verbo Brutiani.

Aliud est dare, aliud amissum non repetere] *ἔτι πρὸς τερμῶν, ἔτι κωλύοντων,* ait in hac historia Josephus, *Nec hortabantur Israelita, nec prohibebant.* Seneca Excerptorum VI, 2. *Lex eum tenet qui jurat exulens, non qui patitur jurari.* Symmachus: *Inanem metum divino animo cur temat incuere, si quis asserit conscientiam vos habere præbentium, nisi detrahentium subteritis invidiam.*

Oportet obligatio sit licita] Tractat hoc bene Ambrosius de Offic. I. & alii relati in causæ xxii. quæstionem IV. Pertinet huc canon VII. Concilii Hilerdensis relati in Tomum III. Conciliorum Galliz; & in Hincmari Opusculis non pauca.

Philo] de specialibus legibus.

Augustinus] de bono conjugali c. 4. citatur dicta quæstione. Vide & Gaillum, de Pace publica, lib. I, c. 4, §. 16. & de Albino historiam apud Paulum Warnafredi lib. II, c. 26.

1. *Majus bonum morale impediens*] quale Honorii de pace nunquam facienda cum Alarico, Zozimo narrante. Vide c. inter cætera. dicta jam quæstione, & Concilium Hilerdense in Tomo III. Conciliorum Galliz canone 7. Hincmarum quoque dicto opusculo ad interrogationem XIV, libro de divortio ad interrogationem VI. & XIV.

Ne huic vel illi unquam bene facerent] Vide Baba Kama cap. IX. §. 10. & ibi notata a doctissimo Constantino.

Testis advocatur, simul ab eo perfidia ultio exposcitur] Ambrosius ad Valentinianum Imperatorem: *Quid est jurare, nisi ejus quem testare fidei tue præstans divinam potentiam confiteri?* vide formulam insignem Chagani Avarorum apud Menandrum excerptis legationum.

1. *Philo*] de specialibus legibus.

Per res alias] de Socrate Apollonius apud Philostratum VI: *ἄμυν ἑῶντα ἔχ ὡς θεός, ἀλλ' ἵνα μὴ θεός ἄμυν.* Jurabat per ista, non ut per Deos, sed ne per Deos juraret.

Elisæus per vitam Elia] Adde II. Regum IV, 30. Cant. II. 7.

Respectu enim divini Numinis jurat] ita & Gratianus causa XVII, quæstione I.

Si quis per falsos Deos juraverit, obligabitur] Liber Sapientiz cap. XIV. ἢ ὃ ἢ ἢ ὁμνυμένων δύναμις, ἀλλ' ἢ ἢ ἀμαρτανόντων δικη ἐπιέρχεται αἰεὶ τῶ ἢ ἀδικῶν παρῆσασιν. quod ita vertit Latinus: *Non enim juratorum virtus sed peccantium pœna perambulans semper injustorum prævaricationem.*

Hoc est quod ait Augustinus] Sermone xxviii.

de verbis Apostoli. citatur c. Ecce dico : causa XXI, quæst. v.

1. *Ultima fides* :] Procopius Perficorum ΙΙ : ὄρκος ὃ τῷ ἐν ἀνθρώποις ἀπάντων ὕψιστον τε καὶ ἰχυρώτατον εἶναι δοκεῖ τῷ εἰς ἀλήθειαν πιστεῖς τε καὶ ἀληθείας ἐνέχυρον. *Jusjurandum quod ab hominibus habetur omnibus ultimum atque firmissimum & fidei mutua & veracitatis pignus.*

2. *Ψευδορκεῖν*] Hoc ψευδορκεῖν vetatur Exodi xx. Πθορκεῖν Levitici XIX. ut Hebræi volunt præcepto jubente CCXL.

1. *In eo qui per metum injustum causam promissioni jurata dedit*] Etiam vi extortum jusjurandum ob Dei reverentiam servandum docet Augustinus epistolis CCXXIV, & CCXXV.

A Prophetis increpatos] Vide & Jerem. XXI, 7.

1. *Is qui juratur Deus*] Gregoras, εἰς θεὸν ἢ Πθορκεῖν τὸ τῷ Θεῷ φρονήσεως ἀνατίθησιν ἐγκλημα, *perjurium Deo culpam impingit negligentia.*

2. *Ubi etsi persona jus deficiat, cum Deo negotium est*] Plutarchus Lyfandro : ὁ ὄρκος καταφρονεῖν, τῷ μὴ ἐχθρὸν ὁμολογεῖ δεδιέναι, τῷ δὲ Θεῷ καταφρονεῖν, *qui juramento hostem circumvenit, is ostendit a se hostem metui, Deum contemni.*

Reddendum latroni] & ei qui regnum sine jure invasit, quomodo Oroferni depositum redditum a Priensibus : Polybius & Diodorus Siculus in excerptis Peirefsianis.

1. *Qua ei quasi conditio fuerit implicita*] c. Pervenit, quod est ΙΙΙ. de jurejurando. Adde L. Lege fundo. in fine, D. de lege commissoria.

Atque is eam nolit] Plautus Rudente : *Jurisjurandi rogō gratiam facias.*

Sicut nec tenebitur si cesset qualitas] Similia vide in L. Si duas. §. Gentium, D. de Excusat. tut. & apud Gailium II, obf. cXLV. n. 8. & de Arrestis x, 9, & apud Azorium Institutionibus moralibus v, 22. q. 6. parte 1.

1. *Nunc quod superiorum, id est, regum, patrum, dominorum, & maritorum in his qua maritalis sunt juris, imperia possint, videamus*] Augustinus epistola CCXL, & CCXLI.

2. *Olim a principibus*] Suetonius Tiberio 35. Sic & in Hispania diu usurpatum notat Ferdinandus Vasquius de success. creat. l. II, §. 18.

1. *Cujus apud Paulum Apostolum exempla exstant aliquot*] Rom. I, 9. IX, I. II Cor. I. 23, XI, 3 I. Phil. I, 8, I Thess. II, 9. I Tim. II, 7.

3. *Ναὶ καὶ ἐχ'*] Recte in hoc Festi loco scripseris ἐχ', ut sæpe apud Homerum : id enim ad vocem nauci propius accedit.

4. *Philo*] de decalogo.

Et alibi] de specialibus legibus.

5. *Pythagoras*] nam & Hermippus Pythagoricus Pythagoræ philosophiam ab Hebræis ductam dicebat, teste Origene contra Celsum. Idem & Josephus Hebræis prodidit, & Jamblichus Pythagoricus.

Ut nec jurato sibi credatur [Philo: ἡ δὴ γὰρ ὅγε ὁμνῶς εἰς ἀπιστίαν ἰσχυροῦται. *Famenim is a quo jusjurandum exigitur, perfidia est suspectus.*] Sophoclis Oedipode Coloneæ dixerat Oedipus :

Ἄουτοι δ' ὕφ' ὄρκου γ' ὡς κακὸν πειρώσομαι.

Nolo te adigere jurejurando ut malum respondet Theleus :

Ἄουκην πέρε γ' ἂν εἰδὲν ἢ λέγω φέροις.

Nec plus haberes inde quam vocis sonum.

M. Antoninus in viri boni descriptione : μήτε ὄρκου δεόμενος, *nec opus habens jurejurando.* Chrysoft. de statuis xv, εἰ μὴ πισθῶς ἐν ἀληθείᾳ ἐστὶν ὁ ἀνὴρ, μὴ ἐπαγάγηε τὸ ὄρκου πλὴν ἀνάγκης. εἰ δὲ οἶδας ἐπὶ ψεύδει, μὴ ἀναγκάσης Πθορκεῖν. *Si credis veracem esse eum quicum tibi negotium est, noli ei jusjurandi imponere necessitatem. quod si scis fore ut mentiatur, ne coge eum & pejerare.*

6. *Qua possunt fieri & non fieri*] Bene hoc animadvertit Chrysoftomus de statuis XI : ὅτι καὶ μὴ συναρκαθεῖς, μηδὲ ἄκων, μηδὲ ἀγνοῶν τὸ ποσὶ πάθῃ τῷ αὐτῆς τῷ περὶ γματῶν φύσει, καὶ ἐκὼν καὶ εἰδὼς ἀναγκαθῆσιν Πθορκεῖν πάντως. *Eiamsi non eveniat id tibi quod impetu abreptus, aut coactus, aut nec cogitans juraveris, ipsa negotii natura id interdum secum feret ut & volens & sciens falsum jurasse deprehendaris.* Et mox : σφωλερὸν μὴ εἶναι ἢ εὐεῖ ἑαυτῷ πνα ὁμνῶναι. πολλὰ γὰρ τῷ τῷ περὶ γματῶν ἀεὶ πείσεως βιάζομεθα. *Perculosum igitur etiam de suo actu jurare. multa enim nobis eripit ipsa rerum natura subiecta casibus.*

Fides datis dextris] meminere Eustathius ad Odyfseu Ω : Aristophanis Scholiafles ad Nubes : Diodorus Siculus libro VIII. Crantzii Saxonorum XI, 27. In c. Ad aures. de his quæ vi metusve causa æquantur juramentum & fides interposita.

Bona fidei sum] Euagora Salaminis rege Isocrates : ὁμοίως τὰς ἐν τοῖς λόγοις ὁμολογίας ὡσαυτὸς τὰς ἐν τοῖς ὄρκοις ἀφολάττων. Symmach. x. 19. *nunquam major spes quam in bonorum principum sponsione.* Nicetas de Alexio Isaaci fratre lib. III. βασιλεὺς ὁ βασιλεὺς ἔτερον ἑνορκεῖν πθέναι εὐεῖ πλείους χρεῶν. *regibus jusjurandi fides ante omnia alia ponenda est.* Cicero pro Cornelio Balbo : *Athenis ajunt cum quidam apud eos qui sancte graviterque jurasset, & testimonium publice dixisset, (ut mos Græcorum est) jurandi causa ad aras accederet, una voce omnes judices, ne is juraret, reclamasse.*

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. XIV.

1. **A** *Bundantiam bonitatis*] Huc pertinent ea quæ non ob aliam causam fiunt quam ut liberalitas & munificentia exercentur, ut loquitur lex I. D. de donationibus, *χρηστότης ἐκ πηγῆς πλεονείας ἀπορρεῖ τῷ ἡμεροῦσιν.* *Ex ubere fonte*

mansueti ingenii manat beneficentia ; Plutarchus Cætone majore.

Veniamus ad successores] Vide Scriptores quibus utitur Reinkingius lib. I. classe III, cap. 10.

I. *At*

1. *At qui in jus regni dumtaxat succedunt*] Vide Aymonium editum a Frehero p. 373.

Directe, hoc est auctores, hos successores regni quales non obligari satis manifestum est] Sic Solomo obligatus non fuit eo promisso quod Semei David fecerat.

2. *Per interpositam civitatem obligantur*] Similia vide c. 1. de solutionibus. Propius ad rem facit c. Abbate. de sententiis & re judicata, ubi notanda verba: *Cum tam supradicti avi donatio quam locorum acquisitio premissonum fuerim nomine regni facta.* vide & Treutl. parte 1, disp. VI, thesi 7. Syr. de pace religionis concl. 19.

1. *Tutor domini loco habetur, inquit Julianus, cum rem administrat, non cum pupillum spoliat*] Huc pertinent ea quæ habet Camdenus parte IV. Elisabethæ, Anno c10 10 xcv. & quæ Cromerus habet de Georgii Bohemix regis ære alieno imprudenter suscepto a Wladislao, lib. xxvii.

2. *Esse quedam evidenter stulta atque absurda*] Ut lex Cabadis Persarum regis apud Procopium & Agathiam. Hoc legis argumentum ad alienationes aptat Petrus, Legatus Justinii II. ad Chosroem, agens de iis quæ Justinianus Saracenis promississe videbatur: *εἰ δὲ ἐνός ἀνδρός ἔσθῃ, φησὶ δὲ τὸ πλεόν τι νόμος μὴ λυσιτελεῖν, καὶ εἰ πέφυκε βασιλεύς ὁ τὸ ἔσθῃ ἰσχυροποιήσας ἤγειν νομοθετήσας, ποίηται κατὰ δικαιοσύνην πρὸς τὸν.* *Non enim ex unius hominis consuetudine, aut etiam lege non utili, etiam si Imperator sit qui morem talem firmaverit, aut lege sanxerit, respublica unquam condemnabitur.*

Quod in dubio ob regentium auctoritatem presumi debet] Sidonius lib. v. epistola xvii: *Quidquid sponderit princeps, semper redhibet principatus.* Vide Ambrosium in laudibus Theodosii, Symmachum lib. IV, epist. 7. & 19. lib. v, 37. Conc. Toletanum v, c. 6. c. cæterum de donationibus. debita Justiniani, qui æs magnum reliquerat, a Justino imperii successore persoluta narrat Corippus lib. II.

3. *Laudatus Cæsar Titus hoc nomine*] Historia apud Suetonium c. 8. apud Xiphilinum ex Dione, & apud Victorem. Simile c. Justitix. causa xxv, quæst. 1. Gail. obs. II. LX, 15. Vide & Radevici historiam, Guilielmus Ligurino lib. v.

*Neve securi factum subvertere reges
Aut revocare queant, regali sua sigillo
Argumenta Duci, monumentaque certa reliquit.*

Et libro VIII.

*Tanta tamen clari fuit indulgentia regis,
Ut quicumque bona præcorum munera regum
Hactenus ista fide possederat, idque probare
Legitimis poterat vel demonstrare Tabellis,
Principis assensu titulo gavissus eodem
Nunc quoque possideat.*

Apud Plinium] x, epist. 66.

Qua neque dari neque accipi salva republica poterant] Laudat & applicat Mariana ad immensam munificentiam Friderici Regis Neapolitani xxiv, 16. a Nerone donata etiam ab emtoribus repetiit Galba relicta decima; Tacitus historiarum I, & Plutarchus. Pertinax etiam a libertis ea exegit quæ sub specie venditionis Commodi Principe lucriferant. Basilus Macedo Imperator repetiit quæ Michaël Imperator elargitus fuerat. Zonaras de eo: *ἐψηφισα ἅδὲ πάντων τὰς ἐξ ἑδεμίας χρημάτων λαβόντας δὲ λόγῳ λαβῆς, ἀναδιδόναι ταῦτα, ἢ πῶς δὲ μετεωρίτην ἡμίση.* *Communni consensu placuit, ut qui pecunias nulla probabili ex causa accepissent, partim totas, partim dimidium redderent.* Vide eundem Isacio Comneno de donationibus Ludovici XI. vide Serranum Carolo VIII. de ejusdem donationibus etiam quæ Ecclesiis factæ non servatis, Philippum Cominæum lib. IX. Marianam vero de donationibus quas Arragonix rex Ramirus fecerat rescissis, libro x, c. 16. de Isabellæ donationibus rescissis per ipsam xxvii, II. Cromerum de Casimiri regis Polonix testamento partim probato, partim improbato, xii.

4. *Quam declarari eum non ultra obligare*] c. Suggestum est. de decimis. Exemplum in Actis Alfonsi & Sanctii apud Marianam lib. xii. c. ultimo: apud Camdenum dicto Anno c10 10xcv, & Anno c10 10xcvii. in controversia Hanseatica.

5. *De alienatione*] Habes huc pertinentia in Conciliis Gallix Tomo III.

A multis traditum] Vide citatos per Reinkingum libro II, classe II, c. 8. num. 26, & sequentibus.

Hic revocari non possunt] Vide Afflictum decif. cxxviii. num. 10.

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. XV.

1. **Q**uod apud Senecam patrem est] Contr. IV, 29. *In regnis regum est foedus facere*] Vide quæ infra lib. III, c. xx. §. II, & sequentibus. Servius ad illud II. Æneidos:

Servataque servas

Troja fidem;

Quia quod rex promittit videtur respublica promittere. Et ubi Æneas singulari certamine pugnaturus prius cum Latino foedus facit; Turnum, ait, *non inducit jurantem, quia presente rege non habet potestatem.*

3. *Supra diximus*] Hoc lib. c. xi, §. xxii.

Livio] Adde Diodorum Siculum Exc. leg. IV.

1. *Ita ut latrocinari & prædas agere in externis,*

nullo bello indicto, pro licito haberetur] Cæsar de Germanis: *Latrocinia nullam habent infamiam qua extra fines cujusque civitatis fiunt.* Accedit testis Tacitus de moribus Germanix, & Saxo libro XIV, & alibi. Idem de Tyrrenis scriptum est Servio ad VII. & x. Æneidos, & de aliis gentibus ad primum Æneidos. Diodoro Siculo de Lusitanis; quicum Plutarchus consentit Mario: *τὸ λεγόμενον ἔπει πρὸ τῶν ἑβέρων ἔρχετο καὶ ἀπέλασεν ἰσχυροτάτων.* *ad id tempus Hispanis latrocinari inter pulcherrima habebatur.* Simile est quod Judæi damnum datum ei qui nec Judæus sit, nec Judæis foederatus, faciendum negant.

2. *Apud Homerum*] Odysseæ γ. ubi Scholiastes

ὅτι ἀδοξὸν ἔν τῷ παλαιῷ τὸ λησδῶν, ἀλλ' ἐν-δοξόν. *Latrocinari apud antiquos non tantum infamia carebat, sed insuper gloriosum ducebatur.*

Cujus & Thucydides meminist] Libro I. additque ὅτι ἐχόντις πῶ αἰχμῶν τε τε τῆ ἐργῶ, φέροντ' ἃ π ἃ δόξης μᾶλλον: nondum infamiam habebat id vite genus, quin potius laudi tribuebatur.

1. *Æquales sunt*] Sic Plinius Parthos ait cum Scythis ex æquo degere. Pompejus apud Lucanum de eadem Parthorum gente:

— Solus

Ex æquo me Parthus adit.

3. Συμμαχίαν vocant] veteres ὀμνηχμίας. Zosimus lib. v.

Ut ne in confinio alterius alter arcus habeat] Exemplum vide apud Procopium Persicorum I.

Non Theologi tantum] puta Antoninus, Cajetanus, Toletus, Molina, Valdesius, Malderus.

6. *Abrahami*] Idem cum Escole & Anero fœdus fecit. Sic & David cum Achi & Naaso, Solomon cum Ægyptiis, Asa cum Benadado.

Asmonæos legis & peritos & reverentes admodum] Laus eorum est in Thargume Chaldaico, in libris Maccabaicis, in epistola ad Hebræos. Horum exemplum secuti Imperatores & Reges Christiani fœdera aut cum non Christianis, aut cum non sane Christianis fecere, Constantinus cum Gothis & Vandalis, Justinianus cum Longobardis: cum Saracenis, Alanis, Gepidis, Francis, Suevis, Vandalis Theodosius, Honorius, Leo, Heraclius, Basilus, Isaacius Angelus, Palæologus: cum Mauris reges Hispaniæ Alfonso Hispalensis, Ramirus, Alfonso Castus, Sanctus Castellæ, Ferdinandus cognomine Sanctus: Petrus Legionis rex: Alfonso Castellæ rex prudentissimus: cum Tartaris Rodolphus Habsburgensis. Adi Johannem de Carthagea libro III. de Jure Belli Romani Pontificis, c. I. Julius II. Pontifex Turcis usus.

7. *Ad Josaphatum*] Josephus: ἡλιότις τὸ πρὸς Ἀχαβὸν συμμαχίας ἀνδρῶν ἀσεβῶν καὶ πονηρῶν: accusabat eum societatis inita cum Achabo homine impio ac scelerato.

Qui Deum oderunt] Gratianus Valenti patruo contra Scythas opem petenti scripsit, ὡς ἂν δὲ τῷ ἐχθρῷ τῷ θεῷ συμμαχεῖν, fas non esse socialia arma jungere cum eo qui Dei sit hostis. Zonaras.

8. *Lege qua exstat Dent. XII, 13.*] Adde exemplum Joluz c. xxii.

1. *Ex circumstantiis æstimanda*] Vide orationem Phartaxæ ad Lazos apud Agathiam III. Saxo libro

IX, in verbis Ludovici regis Francorum ad Haraldum: Nullam posse animorum intervenire concordiam dissona sacra complexis. quamobrem petitorum opis primum religionis contubernio opus habere, neque magnorum operum consortes existere posse quos superna venerationis formula disparasset.

3. *Inimicorum Dei amicitiam velle*] Exemplum in Mancasa apud Nicetam rebus Isaaci Angeli lib. II. Prædicatur pietas Emanuelis Ducis Sabaudie, qui Cyprum ope Turcæ recuperare cum posset noluit.

Nisi alii aliis auxilio sint] Ad hanc rem vide Marianam libro xxx. Parutam libro IV. Bizarum VI, & XII.

1. *Qui fœderatorum justam habet belli causam præferendum*] Vide infra libro III, c. xxv, §. 4. In fidelitate Feudali dicitur: *Et si scivero velle te aliquem juste offendere, & inde generaliter vel specialiter fuero requisitus, meum tibi sicut potero præstabo auxilium.*

3. *Ut præferatur cum quo antiquius est fœdus*] Vide de Feudis lib. IV, cap. 31.

Ne qua vetustior amicitia ac societas violetur] καὶ ἡ φίλοις κατ' ἐχθρῶν συμμαχεῖν, ἢ τῷ φίλων. amicis auxilia ferenda contra hostes, non contra amicos, dicit Ptolemæus Atheniensibus apud Appianum in legationum excerptis.

4. *Quod quasi dominii translationem in se contineat*] Vide Radevicum II, 7.

Nam & sic in venditione] Edicto Theodorici, c. 138.

3. *Milites omnes fuisse obligatos*] Sic Numantini, si sponsio non probaretur, exercitum sibi dedendum censebant, ea sponsione liberatum.

Fide sponsorum] ii erant Consules duo, Quæstores duo, Præfecti IV, Tribuni XII, narrante Appiano. Hi omnes dediti ex Caudino sponso: ex Numantino Consul solus, cæteris paritum ob Tiberium Gracchum, ut in Gracchorum vita narrat Plutarchus.

Sexcentorum quos imperarent obsidum] Pontius filius apud Appianum: τὸ τε ἰπποτέρων ὀπιλίξομαι τὸς ὀπι-Φανεραῖς, ὀμνηχμίας τὸ τὸ συνθηκῶν, ἕως ἀπὸς ὁ δῆμος ἐπιψηφίσει, equitum potissimos deligam, qui obsides sint donec populus pacta firmet. Satis esse obsides tenentis arbitrio relinqui censuere Lusitani in resimili. Mariana XXI, 12. qui deditos accipiunt, pœnam remittere censentur. Polybius excerpto cxxi r.

4. *Fabius olim Maximus*] Diodorus Siculus in excerptis Peirefianis, Valerius Maximus IV, c. VIII.

Brutulum Papiam] Dion excerpto legationum v.

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. XVI.

2. **U**Tique ea hic hodie rectissime intellecta sunt] Vota interpretanda ut communiter sumuntur notant Hebræi ad Num. xxx.

Non Grammatica qua est ex origine] Bene Procopius Vandalicorum I, ubi de voce agit Fœderatorum: τῷ χρόνῳ τῆς ἀποστολείας, ἐφ' ἧν τέθεινται ἡ κί-πε ἀξίαντ' ἡμεῖν. ἀλλὰ τὸ περὶ γράμματα ἀεὶ ἀεὶ φερο-

μῶν ἢ ταῦτα ἀρεῖν ἐθέλωσιν ἀνδρῶν, τὸ ἀξίαντ' ἀνο-μασμῶν ὀλιγοῦντες, longa dies non solet servare voces in quibus primum data sunt. sensu vertuntur enim res ipse qua volunt homines, vocabula illa primitus imposita rebus nihil curantes.

Locri] Polybius lib. XII. Simile quod Bœoti urbem polliciti reddere, non stantem sed eversam reddidere.

didere. Thucyd. v. & quod Mahumetes Sultanus, Eubœa capta, eum dissecuit cui caput incolume fore promiserat.

In artium autem vocabulis] Augustinus in rhetoricis: Ut multa nova tam a technicis & mathematicis quam a philosophis cognominantur, accipere debemus non tam pro solito usu consuetudinis, quam pro conditione precepti.

Arx est locus qui arcere hostilem exercitum ad tempus possit] Servius ad I. Æneidos: Arces dictæ ab eo quod est arceo, quod inde hostes arcentur, hoc est, prohibentur.

Ex materia] Tertullianus de pudicitia: ex materia dicti dirigendus est sermo. idem habet libro de Resurrectione Christi.

Coniuncta sunt aut origine aut etiam loco] Bene Augustinus contra Adimantium c. 4: Particulas quasdam de scripturis eligunt quibus decipiant imperitos, non connectentes que supra & infra scripta sunt, ex quibus voluntas & intentio scriptoris possit intelligi.

Ratio legis] Cicero pro A. Cæcina: non alia est ratio juris in hoc genere dumtaxat, utrum me tuus procurator deiecerit, is qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus qui in Italia non sit, absitve reipublica causa, quasi quidem pene dominus, hoc est, alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quisvis qui illam vim dejectionisve tuo rogatu aut tuo nomine fecerit.

Mors in jure civili ad deportationem producitur] Vide Guicciardinum libro XVI, ubi de pactis Caroli V. ad Mediolanensem Ducatum pertinentibus sermo.

2. Ad significationes autem plane improprias non recurrendum, nisi alioqui absurdum aliquid aut pacti inutilitas sequeretur] vide exemplum in L. cum virum, C. de Fideicommissis.

1. Nec, ne qui postea assumerentur] quod additum in pace Peloponnesiaca inter Lacedæmonios & Athenienses. Thuc. lib. v.

Quæ libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur] Romani Samnitibus Sidicinos bello petere volentibus, petentibusque ut id per Romanos fieri liceret, responderunt, nihil intercedi quo minus Samniti populo pacis bellique liberum arbitrium sit. Livius lib. VIII. In Antiochi fœdere est: Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferrent Antiocho, vim ei arcendi jus esto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat. Livius XXXVIII. Polybius in excerptis legationum 35.

2. Nego pertinuisse hoc ad fœderis violationem] Procopius Persicorum II. ἔφασκέ τε ὡς αὐτὸς ἔλυσεν τὰς Περσῶν τε καὶ Ῥωμαίων ἀπορίας, ἐπεὶ αὐτὸν εἰς ταῦτα ἔδειξε: οἱ ἐπεγράψαντο. dicebat Alamundarus rex Saracenorum, non violari a se quæ inter Persas Romanosque convenerant, quandoquidem ipse a neutra parte conventis inscripuit esset.

3. Manente de cætero pace] Sic post tempora memorata Corcyrenses decrevere Ἀθηναίοις μὴ ἐξ ἑμμάχοι εἶναι μὴ τὴν ξυγκείμενα, Πελοποννησίοις δὲ φίλοι. Velle se Atheniensibus ex pactis societatem armorum præstare, & cum Lacedæmoniis servare amicitia jura.

Liberam fore Carthaginem] Diodorus Siculus sic refert excerpto legationum 27, mansura illis νόμος,

χρῆσθαι, ἰσχυρὰ, τὰ φύσιν, ἐλευθερίαν, leges, regionem, sacra, sepulchra, libertatem.

2. Fœdus Romanorum cum Philippo Macedonum rege] Livius lib. XLII. præsumitur ratio habita prudentiæ & pietatis ejus quicum agitur. Vide Parutam libro V, & VII.

4. Fidenates] Vide Dionysium Halicarnassensem libro III.

Latini] de Appulis & Latinis, idem eodem libro III. de Turno Hordeanio & Latinis, idem libro IV. Ammianus libro XXVI, Persarum rex manus Armeniis injectabat, eos ad suam ditionem ex integro vocare vi nimia properans, injuste; causando quod post Joviani excessum, cum quo fœdus firmaverat, & pacem nihil ob stare debeat quo minus ea recuperaret que ante ad majores suos pertinuisse monstrabat. Similia de Justiniani pactis cum Saracenis vide apud Menandrum Protectorem. Adde quæ Helvetii causantur post mortem Henrici III. apud Thuanum libro XCVII, in Anno MD LXXXIX. vide & insignem locum apud Camdenum in Anno MD LXXII, ubi de fœdere antiquo Gallorum cum Scotis.

Hi possessionem habent, jus non habent] Sic Valens non accepit excusationem Gotthorum regis, qui Procopio purpuræ invasori auxilia se misisse dicebat. excusationem vanissimam dicit Ammianus libro XXVI. Apud Græcos scriptores eadem historia, sed sub Scytharum nomine: ita enim Gothos vocabant. Sic Justinianus negabat fœdus se rupturum cum Gizericho factum, si Gelimerem bello impeteret, qui justo regi Ildericho cum regno libertatem eripuerat. Vide Cardinalem Tuschum pp. verbo Tyrannus. concl. 309, num. 6. Cacheranum decis. LXXXIX, num. 35.

Vox primi ambigua est] Vide Albericum de Rolato de Statutis qui 106, & 107.

Scipio] Capta Carthagine Nova in Hispania.

2. De his quæ in fraudem sunt] Bene Seneca excerptis controversiarum VI, 3. Circumscriptio semper crimen sub specie legis involvit, quod apparet in illa, legitimum est: quod latet, insidiosum. Quintilianus controversia CCCXLIII. Neque enim unquam decurritur ad hanc legem (nempe de circumscriptione) nisi cum rectum jus nequitia exclusum est. Exemplum habes apud Plinium historiæ naturalis libro XVIII: quippe etiam lege Stolonis Licinii incluso modo Id jugerum & ipso sua lege damnato, cum substituta filii persona amplius possideret, est eadem historia apud Valerium Maximum VIII, c. VI, 3. vide aliud exemplum apud Tacitum Annalium XV, de fictis adoptionibus. Aliud in Novella Emanuelis Comneni quæ est in jure Græco-Romano.

3. In pactione ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud esset muniendi genus] Fuscus Arellius in Controversia, quæ est apud Senecam decima libro II: hunc enim animum fuisse sine dubio jurantium ut vi non diducerentur, cum illud quoque caverint ne morte dividerentur.

Apud Ciceronem] Etiam de Inventione II.

4. Una atque eadem causa æquitatis] Sic in sponsam alterius adulterium committi probat Philo de specialibus legibus, addita causa: αἰ γὰρ ὁμολογία τῶν γάμοις ἰσθοναμῆσι. Idem valent sponsalia quod nuptia. Sic in lege per Mosem data sub bovis nomine

intelliguntur omnia animantia mansueta : sub nomine putei fossa quævis, Exodi XXI, 28, & 35. Chasfanæus Catalogo Gloriæ mundi v. parte consid. 49.

Sed sub consideratione generaliore] Quintilianus controversi. CLVII. *Servi quædam liberius sub bona mente faciunt, & aliquando indicium fidei putant pretio emptæ mancipia, non paruisse.* Exemplum habes in excerptis legationum in illa parte, quomodo legationes obeundæ accipiendæque sint; & in iis quæ Johannes Justinianeorum ducum unus fecit contra Belisarii verba, Gothicorum II. & IV.

Quæ sola plene & efficaciter movet voluntatem] Exemplum in L. Adigere. §. quamvis. D. de jure patronatus.

1. *In quo lex deficit ob aniversalitatem*] Seneca IV, controversia 27: *in lege, inquit, nihil excipitur, sed multa quamvis non excipiuntur intelliguntur. scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa. quædam vero tam manifesta sunt ut nullam cautionem desiderent.*

1. *Concessio immunitatis*] Vide Rosenthalium de Feudis cap. v, concl. LXXVIII, num. 2. Heig. illustrium XVIII, num. 16, parte I. Cothmannum conf. XI, 32. Clarum §. Feudum. XXIX, 2. Andream Knich de vestitis pactis, parte II, c. 5, num. 20. Henricum Bocer de collectis cap. IV. 12.

2. *Quod pro natura actus credi debeat exceptum*] Vide Carolum Molinæum ad consuetudines Parisienses tit. I, §. 2. gl. IV, n. 3. Ferd. Valquium de successionum creatione libro II. §. XVIII, num. 80. Antonium Fabrum rerum in Sabaudia judicatarum libro IV, tit. 30. Zazium in L. stipulatio hoc modo, n. 3. de verborum obligationibus. Adde c. quemadmodum, de jurejurando, & Alciatum ad c. cum contingat, eodem titulo.

3. *Quod apud Senecam legimus*] ejusdem hæc sunt, capite XXXIX. lib. IV. de beneficiis: *Ad cenam quia promisi ibo, etiamsi frigus erit. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamvis non concoxerim, sed non si febricitavero sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum jubebis, si sisco obligabis. Sub-*

est inquam tacita exceptio, si potero, si debebo, si hæc ita erunt. Effice ut idem status sit cum exigitur, qui fuit cum promitterem. destituere levitas non erit si aliquid intervenit novi. quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium: eadem mihi omnia præsta & idem sum. Vadimonium promittimus, tamen deseritur. Non in omnes datur actio, deserentem vis major excusat. Uti sæpe hoc effugio Angli, vide Camdenum in Anno MDI xcv, tum in controversia cum Batavis, tum in altera cum Asiaticis.

1. *Cicero posuit*] de Inventione secundo, & ibi Marius Victorinus.

Ut quod permittit, cedat ei quod jubet] Quintilianus declamatione CCCLXXIV. *Semper potentior lex est quæ vetat quam quæ permittit.* Donatus Phormione Actu I, Scen. 2: *Bene jubet, minorem enim vim habet ea lex quæ aliquid permittit quam illa quæ aliquid jubet.* vide Ciceronem Verrina I, & quæ habet Connanus libro I, c. 9.

2. *Præferendum erit cui adest jurisjurandi religio*] Acontius apud Ovidium:

Promisit pater hanc: hæc & juravit amanti:

Ille homines, hæc est testificata Deam:

Hic metuit mendax, hæc & perjura vocari.

Num dubitas, hic sit major an ille metus?

Credendum scripturam adhiberi ut monumentum contractus, non ut substantia ejus partem] L. in re, & L. si res gesta, D. de Fide Instrumentorum. L. pactum quod bona fide, C. de pactis. sic legem contractus quæ est C. de Fide instrumentorum interpretantur Bartolus & Johannes Faber, Salicetus, quorum sententia in judiciis contra Baldum & Castrensem prævaluit. Mynsingerus Decade x, Conf. xci. Neostadius de pactis antenuptialibus, observatione XVIII. quare non satis probabile est quod Ligniacus adfert de instrumento a rege subscripto, sed nondum addito sigillo & Secretarii manu, libro II. rerum Italicarum Guicciardini.

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. XVII.

EX tali culpa obligatio naturaliter oritur] Ἀμελίας δίκη Græcis. Vide in decretalibus titulum de injuria & damno dato, & Digestis ad L. Aquilianam & vicinas rubricas.

1. *Damnum forte a demendo dictum*] Ita Varro libro v: *Damnum a demptione, cum minus re factum quam quanti constat.* Alii magis probant derivari a Græco δαπάνη, ut sit dapnum, deinde damnum, ut, ὕπνῳ, somnus somnus. Nec absurde deducas a Græco δάμνω quod est βιάζω, aut ex ζημία damnia, damnum, ut regia, regnum.

Laudat] Totilas in oratione ad Gotthos apud Procopium Gothicorum III: ὁ γὰρ ἐπαινήσας τὸ δειδρυμένον, εἰδέν τι ἥσων τὴν πεπραγμένων αὐτοῦτος γίνεσθαι. *Nam qui facientem aliquid laudat, & ipse rei factæ auctor habendus est.* Ulpianus in L. I. C. de servo

corrupto. *Et si erat servus omnimodo fugitivus, vel furtum facturus, hic vero laudator ejus propositi fuerit, tenetur, non enim oportet laudando augeri malum.*

Inter suaforem facti & probatorem] Applicat hoc dictum Probo præfecto Ammianus libro xxv I. Legge Longobardica lib. IV, tit. IV, etiam consulens ad compositionem vocatur. vide Rom. I, in fine, & ibi veteres Scriptores.

Aut opem ferre ei cui sit injuria, id non facit] Nicetas Choniates Michaële Comneno: ὁ ἐμπρησμός ἐ μόνον τῆ ἀνάστασιν, ἀλλὰ καὶ τῆ καταστροφῆς δυναμῆς, δεξιῶν δὲ πωῖστον ὅπως μὴ βυληθῆνται. *Incendium non ei tantum imputatur qui faciem intulit, sed & ei qui prohibere cum posset omnino noluit.*

Si totus actus ab ipsis, quanquam non solis, processit] Lex Longobardica lib. I. tit. IX, §.

Si-

Simul tenetur de his que illum ex actus vi sunt consecuta] Vide Thomam prima secundæ, quæst. xx, art. 5. & L. Si servus servum, §. Si quis insulam, D. ad L. Aquiliam.

In Seneca controversia] Excerptis v, 5.

Qui mutilavit, similiter tenetur ad impensas & ad estimationem ejus quod jam qui mutilatus est minus poterit lucrari] Idem apud Hebræos servatum, Baba

Kama cap. VIII, §. 1. & apud Anglos & Danos, quorum fœdus vide apud doctissimum Pontanum dissertatione de mari.

2. *Gallia*] Vide etiam tomo constitutionum III, tit. II. constitutione anni c15 l5 XLIII, cap. 44.

Exhibitione honoris, testimonio innocentia] Vide exemplum Viviani qui accusationis injustæ pœnitentia ductus est, apud Cassiodorum IV, 41.

ANNOTATA AUCTORIS

A D L I B. II. C A P. XVIII.

Sanctimoniam legatorum] Pomponius L. si quis, D. de legationibus: si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati: & ideo si cum legati apud nos essent gentis alicujus, bellum cum eis indictum sit, liberos eos manere. id enim juri gentium conveniens esse. Itaque cum qui legatum pulsasset Quintus Mucius dedi hostibus quorum erant legati solutus est respondere. Lege Julia de vi publica tenetur, quod ad legatos, oratores, comitesque attinebit, si quis eorum quem pulsasse sive injuriam fecisse arguetur, Ulpiano respondente in L. lege Julia, D. ad legem Juliam de vi publica. Josephus Antiquæ historiæ libro xv. multum prædicat legatorum sanctimoniam, quibus ait commune cum Angelis Dei nuntii nomen. Varro lib. III. de Lingua Latina: Sancta sunt corpora legatorum. Cicero Verrina III: Legatorum jus divino humanoque vallatum præsidio, cujus iam sanctum & venerabile nomen esse debet, ut non modo inter sociorum jura sed & hostium tela incolume versetur. Scriptor vitæ Epaminondæ: Cum legationis jure se tectum arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuevit. Diodorus Siculus in excerptis Peirelianis n. 248: τὴν ἀδείαν vocat τὴν προσβάτων ἀσουλίαν. securitatem a legatorum sanctimonia. Apud Papinium lib. II.

tuitique regessus

Legato.

item:

& sanctum populis per secula nomen

Legatum.

Chrysolomus: καὶ εἰδὲ τὸ κεινὸν νόμον ἠδέσθησαν, ὅτι ὁ προσβάτων εἰδέσθητε πᾶσι καὶ τὸ κακὸν: ne commune quidem fas hominum reversi sunt quod tutos præstat legatos ab omni malo. Servius ad x. Æneidos: ab omni injuria tectis jure gentium. Ne omnia loca enotem, adde Livium lib. I. de Laurentibus, Dionem Chrysolomum de lege & consuetudine, Vellejum Paterculium initio lib. II. Menandrum Protectorem, Epistolam Felicis ad Zenonem in appendice Codicis Theodosiani data a Sirmundo. Totilas apud Procopium Gothi corum III. πᾶσι μὲν, ὡς ἐπὶ ἀλλήλων εἰπεῖν νόμον βαρβάρους, τὸ χεῖμα τὴν προσβάτων σέβαν, omnibus ut generatim loquar, barbaris mos Legatos venerari. idem de barbaris dixit Scafnaburgensis. Aimoinus regi Clodovæo hæc dicta tribuit: Ad extremum pro divinis simul humanisque legibus, qua injuriam immunes sancium debere esse eos qui mediatores hostilium efficiuntur armorum. Inter arma namque so-

la legatio pacis sequestra est. Exiit hostem qui legatione fungitur. Vide & Radevicum in appendice de Polonis vide Cromerum libro xx. de Turcis Leunclavium libro VIII. & libro XVII. de Mauris Marianam libro XII.

Sed & impium] ἔργον ἀσέβης ait Plutarchus in vita Æmili, narrans Gentii factum. Josephus libro xv. historiæ antiquæ: τὸ πρὸ ὄνομα καὶ πολέμους πολεμοῖς ἀσέβειαν δύνανται. πῶς ἔν μείζον ἀνθρώπων ἀσέβημα ἢ πρόσβεις ἀποκτείναι τὸς ἑαυτῶν δικαίους ἀσέβειαν; Hoc nomen & hostes hostibus valet reconciliare. quid ergo fieri magis impium potest quam legatos occidere pro aequitate loquentes?

2. *Qui ergo impari junguntur fœdere*] Cromerus xxx.

3. *Putat cum ita divisus est populus*] vide de legatis civitatis Toleti ad regem, Johannem Marianam libro XXI, 8. de Flandris, Crantzium Saxonis XII, 33.

Flavianos accusat Tacitus] Et Magnentium Zosimus libro II: Μαγνέντιος ἦ καὶ ἑαυτὸν ἐστρεψε γνώμῳ, πῆτρον καὶ Φιλίππων ἀπερχομένων ἀποπέμψαι, ἢ κατέχειν παρὲς ἑαυτῶν τὴν ἐπὶ πρόσβεις πατέων θεσμὸν. Magnentius apud animum suum volvebat, deberetne Philippum irritum dimittere, an apud se retinere calcato jure legationum. is Philippus a Constantio venerat.

1. *Ut admittantur*] Donatus ad prologum Hecyræ: Oratorem audire oportere jus gentium est.

Non omnes admitti præcipit Gentium jus] vide Cambdenum in Anno c15 l5 LXXI, quæstionum ibi propositarum quarta.

2. *Senatus Romanus negavit se Carthaginensium legationem admittere posse quorum exercitus esset in Italia*] de hoc Romanorum more vide Servium ad VII. Æneidos.

Ubi causa mittendi aut suspecta est] Sic Andreas Burgus Cæsaris Legatus in Hispaniam non admittus, Mariana libro XXIX. Simile apud Cromerum libro xx.

Intra decem dies Italia excederent] Carolus Quintus Imperator Legatos Galliæ, Venetorum, & Florentinorum ad bellum sibi indicendum missos deduci jussit in locum qui a comitatu suo abesset triginta milliaria. Guicciardinus libro XVIII. Bellajus libro III.

1. *De non violandis legatis*] Menander Protector de Justino II. Imperatore: εἰ ἡ ἀσέβεια τὸ κεινὸν τὴν προσβάτων θεσμὸν, εἶχεν ἐν δεσμοῖς. Ille Avatorum

legatos contra jus legationum in vinculis habuit. Vide Ern. Cothmannum responso xxxii, num. 29, & sequentibus, volumine v.

5. *Aut e finibus jubendus excedere Legatus*] Fecit id Stephanus Poloniæ rex Mofcis; Thuanus libro LXXIII, in Anno cIo Io LXXXI. Elisabetha Scotto, & Hispano. Utrunque habes apud Camdenum in Anno cIo Io LXXI, & cIo Io LXXXIV.

Quod Tarentini victi sub Romanis esse cepissent] Sic Carolus V. Legato Ducis Mediolanensis ut subditi sui imperavit ne a comitatu suo abscederet. Guicciardinus indicato jam loco.

Mittendus erit legatus ad eum qui misit] Dion in excerptis Legationum: ὅτι νεανίσκοι τινὲς καρχηδονίων πρέσβεις πρὸς τοὺς ῥωμαίους ἐλθόντες, ὑβρίζοντες ἐπέμψθησαν μὴ εἰς τὴν καρχηδονίαν καὶ ἐξεδόθησαν σφίσι, ὅτι ἐπαύον ἢ τῶν ἀντὶν δεινὸν εἶδεν, ἀλλ' ἀφείθησαν. *Cum juvenes quidam legati a Carthagine Romam venissent, ibique contumeliose quadam fecissent, missi sunt Carthaginem, traditique Carthaginensibus, ab his vero nihil illis nocitum est, sed dimissi sunt incolumes.*

6. *Legatos deprehenderunt*] Pelopidas in vincula conjectus ab Alexandro Pheræo, quod legatus cum esset Theffalos ad libertatem concitaret; Plutarchus, & Latinus scriptor vitæ Pelopidæ.

Literarum in primis habita cura] vide Serranum in Henrico IV.

7. *A Copreo*] vide Iliados O.

Et quia vi ageret] Sic interpretandum, quod Theodahatus Gotthus Justiniani legatis dicit apud Procopium Gothicozum I: σμῆνόν μὲν τὸ χρῆμα τὸ πρέσβειον καὶ ἄλλως ἐν πηλοῦ κατὰ τὴν εἰς πάντας ἀνθρώπους. τῶν ἢ τὸ γέρας εἰς τὸδε οἱ πρέσβεις ἐν σφίσι ἀντιπρὸς ἀλλήλων, ἰσότηρα σφετέρᾳ ὀφεικίᾳ φυλάξουσιν τὸ πρέσβειον ἀξίωμα. κτεῖναι γὰρ ἀιδεῖται πρέσβευτῶν ἐν δικῶν νεομικίων ἀνθρώπων, ὅταν ἢ εἰς βασιλείᾳ ὑβρίσας φάσιν, ἢ γυναῖκα ἀλλοτρίαν ἐξουκίῃσιν εἰς ἐνὶ τῷ ἔθρῳ. *Sanctum apud homines legatorum nomen, pleniusque honoris. Sed hoc jus legati sibi interdum servant, quantum sua modestia legationis dignitatem tuerentur. Ita enim existimant homines, fas esse vel interficere legatum, si is in principem ad quem mittitur sit injuriosus, aut alienum matrimonium violet.* Legati vero, cum ostendissent longissime se abesse ab adulterii suspitione, quorum ne exitus quidem sine custode essent, addunt prudenter: τὰς λόγους ἢ ὅσους ἀνέμειν τῷ πρέσβειον ἀκκηθῶς εἶπη ὅσα ἀντὶς τῶν ὀφεικίων αἰτίων, ἢ γε ὅσα ἀγαθὰ τύχαιον ὄντες, εὐχόμενοι ἀνελθεῖν. ἀλλ' ὁ μὲν κελύσας φέροιτο δικαίως τὸ ἐγκλημα τῶν. τῷ ἢ πρέσβειον τὸ τῶν ἐπαύρων ἐκπέλασιν ἀφείσιν μόνον. *Si legatus ea dixerit que audivit a principe qui ipsum misit, ea si non sint commoda, prestare non ipse debet culpam, sed qui eum misit. ipsi quippe nihil aliud concessum est quam ministerio mandato fungi.* Vide & Camdenum indicato jam loco anni cIo Io LXXI.

1. *Siquidem ad hostes eorum eunt, aut ab hostibus veniunt*] Siculi Atheniensium socii legatos Syracusanorum missos ad civitates alias cepere; Thucydides lib. vii. Sic & Argivi cepere legatos Athenis a factione paucorum missos & Argos perduxere; idem

Thucydides libro vii. Legatos Ætolorum ad Romanos intercepte & pretium eis extorferi Epirotæ. horum unus literis Romanorum liberatus; Polybius in excerptis legationum num. 27. De Gallorum ad Turcam legatis quos in Pado Hispani cepere & occiderunt vide judicia Parutæ libro xi, Bezari libro xxi: de Flandriæ civitatum legatis ad Gallum captis a Maximiliano Crantzius Saxonicozum xii, 33. Laudatur Belisarii clementia, quod Gelimeris legatis in Hispaniam missis & ab Hispania reversis Carthaginem, quæ jam facta erat Romanorum, pepercerit; Procopius Vandalicozum I.

Philippi ad Annibalem] vide Appianum in excerptis Legationum num. 19.

2. *Non illud jus gentium de quo agimus*] Aliud sit si quis extra fines suos insidias ponat legatis alienis: eo enim jus gentium violaretur. Et hoc continetur in Theffalorum oratione contra Philippum apud Livium.

Etiam apud hostes] vide loca modo producta ad §. 1. Donatus ad illud Eunuchi: *convenire & colloqui. Sic pronuntiandum est, ut quasi dicat, liceat per te, miles, quod etiam inter hostes & in bello licet.*

Nihil tale quale factum esset a Carthaginensibus] Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis: Σκιπίων ὅτι εἶπε δὲν πρὸς τὴν ὁ πρὸς καρχηδονίους ἐγκληθῶν: *dixit Scipio, non esse id faciendum quod ipsi in Carthaginensibus accusarent.* & Romani ipsi legatos jam comperto Carthaginensium facto dimiserunt; Vide Appianum. Constantius Titianum a Magnentio ad se missum remisit, quanquam Philippum a Constantio missum ad se retinebat Magnentius; Zosimus libro ii. Vide & historias apud Cromerum libris xix. & xxi. & Parutam de Legatis Venetis in itinere in Galliam retentis lib. vii.

1. *Sancta sunt accessorie, & proinde quatenus legato videtur*] vide Fraxini Canxi epistolas paginis 75. & 279.

Vi enim abstrahendi non sunt] Serranus Henrico IV.

2. *An jus asyli in domo*] Distingui ferme hac in re solent crimina. Vide Parutam libro x, ubi rex Galliæ hanc ob causam iratus pacatur; Vide eundem libro xi.

1. *Seneca*] de Beneficiis iii, 15.

τὸ κελύσας] τὸ ὀφείλων καὶ pro eodem dixit Herodotus Clio.

2. *Platonis*] viii. de legibus.

Profana historia] Romani ob id bellum susceperunt in Senonas. Appianus excerpto Legationum 4, & 10. In Illyrios & Ligures, Polybius excerpto Legationum 125, & 134. in Iffios, Dion. exc. Legationum 11. In Corinthios, Livius libro 11. In Tarentinos, Dionysius Halicarnassensis excerpto legationum 4. Francorum & Germanorum exempla habes apud Aimonium libro 111, c. Lxi, & LXXVIII, & Withikindum libro 11.

In sacris literis] vide Chrysoctomum ad Stagirium libro 111.

ANNOTATA AUCTORIS

1. **L**eges hominum] Φύσεως θεομας, naturæ leges. Eusebius Hist. VIII, 19.

2. Νόμον δαιμόνιον] Sophocles Ajace. idem θεῶν νόμος dixit in Antigone.

3. Thebanos reprehendit] Pacto, non prælio obtentum a Thebanis jus sepeliendi vult Plutarchus Theseo. At prælio, Pausanias Atticis.

4. Laetantius] Cujus & hoc est, lib. VI, c. 12. *Ultimum illud & maximum pietatis officium est, peregrinorum & pauperum sepultura.*

Homerus dixerat ἀεικία ἔργα] Idem Iliados Ω Jovem & Deos Achilli iratos fuisse dicit ob male tractatum corpus Hectoris.

1. Plinius] Historiæ Naturalis VII, 54. ubi & hoc: *Sepultus intelligitur quoquo modo conditus: humanus vero, humo coniectus.*

2. Ex terra ortum terra debere] Job. x, 9. Philo in Flaccum: ἀνθρώποις ἡ φύσις οικειότερον χειρόν ἀπέναντις γῆν, ἢ μόνον ζῶσιν, ἀλλὰ καὶ ὑποτασσίν, ἵν' ἡ αὐτὴ καὶ τὴν πρώτῃν ὑποδέχηται γένεσιν, καὶ τὴν ἐκ τῆ βίης τελευτήσαν ἀνάλασιν. *Proprium hominibus locum natura terram tribuit, nec vivis tantum sed & mortuis, ut eadem qua primos suscepit natales suscipiat & ex hac vita exitum.* Attamen, sicut nullum est in homine factum laudabile cujus non vestigium in alio aliquo animantium genere Deus posuerit, ita & in hac re evenit. de formicis Plinius libro XI, 30. *Sepeliuntur inter se viventium sola, præter hominem.* At is ipse de Delphinis lib. IX, 8. *conspiciturque jam defunctum portantes ne laceraretur a belluis.* Et de apibus Virgilius:

Tum corpora luce carentum,

Exportant tellis & tristia funera ducunt.

Servius:

Cum exsequiali scilicet pompa.

4. Ab incursu avium ferarumque] Vide vaticinium de Jeroboami posteritate in pœnam peccatorum ejus I Regum XIV, 11. Et Tertullianum de resurrectione. de Ægistho Homerus Odyssea Γ.

τῷ καὶ εἰς θανάτῳ χυτὴν θῆναι γαῖαν ἔχθρον.

Ἄλλ' ἀεὶ πόνγε κύνες τε καὶ οἰνοὶ κατὰ δαψάω.

Ergo nec leviter glebam injecere perempto.

Illius ut volucres lacerarent ossa canesque.

De Ægistho loquitur, quem ut adulterum & regni invasorem Argivi insepultum abjecerant, cujus tamen reliquias humanior terræ dedit Orestes, ut mox diceretur. Menelaus de Ajace in Sophocle:

Ἄλλ' ἀμφὶ χλωρῶν ψάμαθεν ἐκβεβλημένοι

Ὅρσι φορβὴν ὠχρῶλοισι γῆυσιν.

Sed ille arenis jactus in pallentibus,

Gratum marinis pabulum alitibus dabit.

Sed hoc quoque ibi prohibet Ulysses, prudentiæ exemplar. Sophocles Antigone in ipsius Antigonis laudem:

Ἦτις τ' αὐτὰ δειλὸν ἐν φρονέει

Πεπρωτ' ἀθῆλον, μήθ' ὅτ' ὠμῆσῶν κῶνον

Εἶασ' ὀλέθρου, μήθ' ὅτ' οἰονῶν πνέου.

Illæ obstitum crivore germanum suum

Non insepultum fuit, alitibus feris

Canibusque fieri pabulum mordacibus.

Appianus Civilium I. de interfectis jussu Marii: *Ἐφ' ἣν τε εἶδεν ἐξῆν ἐπινεγκεῖν εἰς εἶδινα τ' ἀναυραμύθων, ἀλλ' οἰνοὶ καὶ κύνες ἀνδρας ποῖσθε διασάουοντο.* *Nec cuiquam licebat quenquam interfectorum sepelire, sed viros tam egregios lacerabant aves & canes.* Ammianus Marcellinus principio libri XVII. de Juliano: *Sollicitusque ne dira volucres consumerent corpora peremptorum, sine discretione cunctos humani mandavit.*

5. Τὴν ἀισχυροσύνην τ' φύσεως] Simili modo Agathias dicit moris esse τὰ ἀισχυρωτηλά τ' ὠδίων ἄπικαλύπτεν. *Obtegere puerperii pudor.* Ita quam nihil natura simus apparet in ortu & interitu. Quod ut significarent Sapientes Hebræi vetuere, ne plebejæ aut summæ fortunæ qui essent aliusmodi faciis involverentur aut modo nati aut mortui.

6. Humanitati, id est natura humana præstari dicitur] Servius ad XI Æneidos: *Sepultura enim beneficium generaliter debetur universis.*

1. Quare & hostibus publicis debere sepulturam omnes sentiunt] Philo in Flaccum: ἡδὴ ἡ καὶ τὰς πεσόντας ἐν τῷ πολέμῳ τῶν ἐχθρῶν ταφῆς ἀξιοῦσιν, οἱ μὲν ἄπικαυκαὶ καὶ φιλανθρώπου τῆς οἰκθρῆς δαπάνης, οἱ δὲ τὴν ἐχθρῶν καὶ πρὸς τὰς νεκρὰς ὑποτασσίντες, ὑποτασσίντες τὰ σώματα διδόντες ὑπὲρ τῆ μητ' τελευταίας χαίρειν & ἀμοιῆσιν τῶν νομιζομένων. *Etiams qui in bello occubuerunt eos homines solent ad sepulturam dare, illi quidem quibus bonitatis & humanitatis plus est suo prope impendio, alii vero qui odia & in mortuos extendunt sub prælis dantes corpora, ne careant eorum qua mos imperat honore ultimo.*

2. Et passim exstant exempla] Josephus in legibus παπιδωσων ἡ καὶ οἱ πολέμοιοι. *Sepeliantur & mortui.* Agamemnon Trojanos sepelit Iliados H. Antigonus Pyrrhum apud Plutarchum. Vide eundem in vita Thesei.

Marcellum] Plutarchus Marcello.

Facultatem tollendi mortuos] Vide infra lib. III. c. XX, §. 45.

3. Insepultum sepelire etiam jubebatur] Idem ex jure Pontificio Romano Servius notat.

4. Defende furorem] Interpretatur Servius, *Inimicorum iram & post fata seuire cupientem.*

1. Sepultura tradi non vetamus] Hujus Romano moris mentio est apud Philonem contra Flaccum.

2. Qui insepulti abjecti sunt] Id αἰσθητὰ ὑβρίζων τ' νεκρῶν dixit Josephus in morte Judæorum regis Alexandri. Adde Quintilianum declamatione quarta.

1. Plebs olim Romana] Servius ad 12 Æneidos: *Sane sciendum quod cautum fuerat in Pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset insepultus abiceretur.* Unde merito ait informis Lethi, quasi mortis infamissima. Ergo cum nihil sit hac morte deformius, Poetam etiam pro regina dignitate dixisse accipiamus. *Cassius autem Hemana ait Tarquinium Superbum cum clacas facere populam coegisset, & ob hanc injuriam*

multi se suspendio necarent, jussisse corpora eorum cruci affigi. Tunc primum turpe habitum est mortem sibi consciscere.

Passim receptum] Athenis Æschinis tempore ejus qui se interfecisset manus seorsim a corpore sepeliebatur. Æschines in Ctesiphontem. Adde Hege-sippum lib. III. cap. 17.

2. *Damnaverat*] Et Philolophorum non pauci extra Stoicos. Seneca epist. LXX. *Invenies etiam professos sapientiam, qui vim asserendam vite sue negent, & nefas judicent ipsum interemptorem sui fieri. Expectandum esse exitum quem natura decrevit.* Procopius Gothicorum IV: βίαι & καταστροφή ἀρχῆς & ἀνοία ἀρεπτής, τὸ δὲ εἰς θάνατον θείου & ἀνόητον τὸ τε δράστης ἀεὶ σχηματίζων διπρὸς τοῖς γε σώφροσιν εἶναι δοκεῖ. ἢ τοῖς & τὸ τοῦ ἐκλογίζεσθαι χρεὶ, μὴ ἢ δόξῃ εἰς τὸ θεῖον ἀγνωμονεῖν, &c. *Violentus vite exitus res inutilis & plena insipientis impetus, & illa in mortem ferens audacia, consilio cum careat, prudentibus judicatur immerito sibi fortitudinis nomen usurpare. Tum vero & illud cogitandum, ne in Deum sitis ingrati.*

Talem exitum hominum vite impatientium] Idem Arabibus visum non minus quam Indis & Persis ex Jobo discas III, 21.

4. *Nonnulli tamen Hebræorum*] Variasse Hebræorum super hac quæstione sententias cognoscas ex Josepho, ubi de morte Phasaëlis & de deliberatione Herodis agitur. Judæi ad Petronium, Philone recitante: ἀνακερσόμεθα τὸ ἴδιον αἷμα κατασφάζαντες ἑαυτοῖς. ἀποθανόντων τὸ ἐπιτέγμα χροῖσθα. μέμψαι ἂν εἰδὲ θεὸς ἡμᾶς, ἀμφοτέρων σοχαλομύθους & τὸ πρὸς τὸ αὐτοκτενεῖν ἐυλαβείας, ἢ τὸ πρὸς τὴν καθυσταμύθους νόμους ἀποδοχῆς. χρηστέται δὲ τὸ πρὸς τὴν ἀπεικασίαν ἀβιάτης βίης καταφρονήσαντες. *Miscebimus inter nos sanguinem morte sponte sumta. tum mortuis ista imperentur. Ne Deus quidem nos culpet in duo intentos, ut & Imperatorem revereamur & sacras leges custodiamus. Id autem ita demum efficere dabitur, si abeamus hinc contempta vita minime vitali.*

Ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent] Vide Eusebium.

Ne pudicitiam amitterent] Narrat Cicero nobilif-

simas virgines se in puteos abjecisse, & morte voluntaria nefariam turpitudinem depulisse, oratione de Provinciis consularibus. Tale est & quod de Militibus virginibus memorat Hieronymus adversus Jovinianum; & epigramma vetus Anthologiæ lib. III. Tit. de Juvenibus incipiens ὠχόμεθ' ὃ Μίλητε. Narrant & Judæi feminam in navi ad stuprum expetitam cum a marito quæsisset an & mari merfa corpora essent resurrectura, isque id affirmasset, jecisse se in mare. Christianarum autem mulierum plurima sane habemus exempla. Feminarum Antiochenarum sub Diocletiano: Sophroniæ sub Maxentio, in martyrologiis, Zonara, Sexto Aurelio. Alias Antiochenas sub Chosroe addit Procopius Perficorum I I. Laudat virgines quæ morte pudorem servarant, Ambrosius. Hieronymus in Commentariis ad finem capitis primi Jonæ: *Unde & in persecutionibus non licet mihi propria perire manu, absque eo ubi castitas periclitatur.*

Quid Augustinus sentiat] Cui addere licet Chrysostomum Gal. I, 4. & Concilium Aurelianense III. *Oblationes defunctorum qui in aliquo crimine fuerint interemti recipi debere censemus, si tamen non ipsi sibi mortem probentur propriis manibus intulisse.* Et tamen is ipse Augustinus lib. I. de Civitate Dei c. 16. *Ac per hoc & qua se occiderunt ne quidquam hujusmodi paterentur, quis humanus affectus eis nollet ignosci?* Capitulare autem Francicum libro VI, 70. *De eo qui semetipsum occidit aut laqueo se suspendit consideratum est, ut si quis compatiens velit elemosynam dare tribuat, & orationes in psalmodiis faciat: oblationibus tamen & Missis ipsi careant: quia incomprehensibilia sunt judicia Dei, & profunditatem consilii ejus nemo potest investigare.* Vide & ibidem VII, 443.

5. *Inproditores*] At Nicetas libro III. vitæ Alexii fratris Ilaaci cum narrasset mortem Johannis Comneni Crassi, qui per seditionem imperium affectaverat, sic loquitur: μὴ δὲ τὸ σῶμα ἐκείθεν ἀρθεῖν, καὶ τὸ ὄνομα βοεῖ ἀπατήσεται. ὃ καὶ ἡμεῖς μικρὰ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων ἀπεισιν εἰδέν. *Post corpus inde ablatum, canibus & avibus esca ponitur: quod ab humanitate alienum ac pene ferinum omnibus videbatur.*

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. XX.

1. *Plato*] Verba ejus sic posuit Irenæi interpretis libro III, c. XIV. *Et Deus quidem, quem admodum & vetus sermo est; initium & medietates omnium qua sunt habens, recte perficit secundum naturam circumiens: hunc autem semper consequitur Justitia ultrix in eos qui deficiunt a lege divina.*

2. *Lactantii dictum est*] Convenit huc & illud Belisarii apud Procopium Vandal. I. πρώτων δὲ ἂν τὸ δικαίας χροῖστο γνώσεσθα, ἢ τῶν ἀδικῶς ἀνηρηκτόν περὶ. *Primum justitia documentum erit, pœna exacta de injustis interfectoribus.* Adde Agathiam lib. v. ubi de Anatolio.

1. *Equalitas inter culpam & pœnam*] Seneca de Ira II, 6. *Iniquus erit si equaliter irascitur inæqualibus.* Tacitus Annalium III. *Sin flagitia & facinora*

sine modo sunt, suppliciiis & remediis, principis moderatio, majorumque & vestra exempla temperant; & vana a scelestis, dicta a maleficiis differunt: est locus sententia, per quam neque huic delictum impune sit, & nos clementia simul ac severitatis non pœniteat. Ammianus libro XXVIII. *Oratori ne delictis supplicia sint grandiora.* Scholiastes ad Horatium: *Si in minimis peccatis etiam maxima pœna consumuntur, restat ut maxima peccata aut maneant impunita, aut nova supplicia inveniantur.* Lex Wisigothorum libro XII, tit. III, cap. I. *Nam quedam leges sicut culparum habent diversitates, non ita discretas in se continent ultiones, sed permixta scelera transgressorum ad unius permittuntur legis pœnale judicium. Nec secundum modum culpa modus est adhibitus pœna, cum major minor-*

norque transgressio non unius debeat multationis prædemnari supplicio; præsertim cum dominus in lege sua præcipiat, pro mensura peccati erit & plagarum modus. Vide infra hoc capite, §. XXVIII, & XXXII, & lib. III, c. XI, §. I.

3. Quod ad contractuum naturam accedit] Sæpe hoc notat Servius ad IV Æneidos: Nam qui excedunt delinquendi modum ipsi sibi pœnam sanciunt. Ibidem: Damna est debito liberare, unde damnabis tu quoque votis. Ad X Æneidos: Luant peccata, luant id est absoluant. Diximus autem & luo pœnam, sed melius est hic peccatum. Nam peccatum solvitur pœna. Qui enim nemini tenetur obnoxius, pœna cum a pristina liberat obligatione. Contra, luo pœnam non procedit quasi pœna solvatur: Auctoritas tamen ista confundit licenter, more quo solet poni vel a sequenti quod præcedit, vel a precedenti quod sequitur. Idem locutio sacre Scripturæ frequens indicat: nam, ut Tertullianus ait de oratione: Debitum in scripturis delicti figura est, quod perinde iudicio debeatur, & ab eo exigatur. Chrysostomus oratione de Terræ motu, quæ est Tomo V, de divite illo agens qui Lazaro opponitur, & explicans vocem ἀπέλαβε, quæ est in illo Evangelii loco, ἐχρεώσαντο αὐτῷ ἡμωεῖαι, ἐχρεώσαντο αὐτῷ ὀδύνη: debebantur ipsi pœna, debebantur ipsi dolores. Idem II. de pœnitentia: τὰ ἀμαρτήματα εἰς ὀφειλήματα ἀναχράφει, peccata ad debiti genus referuntur. Augustinus III. de libero Arbitrio: Ita que si non reddit faciendo justitiam, reddet patiendō miseriam: quia in utroque verbum illud debiti sonat. Hoc enim etiam modo dici potuit: si non reddit faciendo quod debet, reddet patiendō quod debet.

Ipsæ te huic pœna subdidisti] Philo sine libri primi de vita Moïsis: αὐτοὶ γὰρ τοὶ σὺ δίδοντες ἀμαρτάνουσιν, σὺ δὲ τε καὶ αὐτῶν ἡμωεῖαι: peccare dum festinatis, ad pœnas ferendas festinatis.

1. In censum bestiarum] Sic & Moïses Maimonides ad Deut. XXXIII.

2. Nunquid & ipsi tale aliquid commisit] Pertinet huc & Ambrosii locus fermone XX in Psalmum, Beati immaculati, ad versiculum Miserationes tuæ Domine, citatus causa III, quæstione VII. item Cassiodori VI, 21.

2. Ut nocere ei non debeat nisi boni alicujus consequendi causa] Cassiodorus de Amicitia: Quod si manus una casu aliquo forte ledat alteram, illa que læsa est non repercutit, nec se erigit in vindictam.

3. Seneca] Eiusdem est libro eodem de Ira secundo, capite XII. Exsequar, quia oportet, non quia dolet.

1. Quam homo cum bestiis habet communem] Inde ista Homericæ: χόλον δὲ μὴ ἄγελαστος ἦν, illum fera prenderat ira.

Item:

Ἄγελον ἐν στήθεσσι θεῖο μεγαλήτορος θυμὸν.

Efferat ipse animum magnum sibi pectore in alto.

Item:

Ἄχιλλεὺς δ᾽ ἀίμασσιν θυμὸν μέγαν.

Magnum animum sed Achille doma.

Fervor] inde σβέσαι χόλον, bilem extinguere, apud Homerum.

Aut in sensu carentia] Seneca de Ira libro II, c. 26. His irasci quam stultum est, quæ iram nostram nec meruerunt nec sentiunt. Brasiliiani, feri homines, de Ferro ita ut de homine se vindicant.

Non convenit parti rationali, cuius est imperare affectibus] Vide quæ in hanc rem Seneca de Ira libro I, c. 5.

2. Sed & Philosophi] Plato Gorgia. Vide de eo Theodoretum libro XX. curationis.

3. Nempe hoc indocti] Seneca de Ira I, 13. Atqui iracundissimi infantes senesque & agri sunt, & invulidum omne natura querulum est.

Nemo magis gaudet quam femina] Terentius Hecyra:

Pueri inter sese quam pro levibus noxiis iras gerunt.

Quapropter? quia enim qui eos gubernat animus infirmum gerunt.

Itidem mulieres sunt ferme ut pueri, levi sententia. Ammianus Marcellinus libro XXVII. de ira sic loquitur: Hanc esse ulcus animi diuturnum, interdumque perpetuum, prudentes definiunt, nasci ex mentis mollitie consuetum, id afferentes argumento probabili, quod iracundiores sunt incolumibus languidi, & femina maribus, & juvenibus senes, & felicibus arumposi.

1. Τιμωεῖαι] tria hæc νεφέσιαι, τιμωεῖαι, κέλασιν, emendationem, satisfactionem, exemplum, etiam Chrysostomus ponit in I ad Corinth. XI, 32.

1. Dolore quodam subsequente] Seneca de Ira I, v. quemadmodum quedam hæsilia detorta ut corrigamus adurimus, & adactis cuneis non ut frangamus sed ut explicemus elidimus, sic ingentia vitia prava dolore corporis animique corrigimus. Idem de Ira II, 27. In his erunt boni magistratus, parentesque, & iudices, quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia que profutura torquent.

2. Inter personas quibus id liceat] Vide Augustinum Enchiridio cap. 72.

4. Ad mortem peccare] τὰς ἀνίστατο νοσούντος: morbo tentos insanabili hos vocat Chrysostomus II Corinth. XI, 9. Julianus secundo libro de Constantio; διτῶν ἢ ὄντων τῶν ἀμαρτημάτων καὶ τῶν μὴ δοποφαινόντων ἐλπίδας ἀμείβεις, καὶ εἰ πάντῃ τῷ θεοῦ πειρασμῶν, τῶν ἢ ἀνίστατο πλημμελόντων. τίποτις ἢ οἱ νόμοι θύνασιν λύσιν τῶν κακῶν ἐπενόησαν, ἐκ εἰς τῶν ἐκείνων, μάλλον εἰς ἢ τῶν ἀλλῶν ὀφείλειαν. Cum duo sint delictorum genera, alia quidem que spem præbent rerum meliorum, neque curationem penitus repudiant, alia vero hominum insanabiliter peccantium. Huic generi leges mortem malorum exitum reperere, non tam ipsorum quam omnium aliorum bono.

1. Utilitas ejus cuius intererat non peccatum esse] Etiam hujus rei in feris imago quædam. Leo in adultera pœnam consurgit. Plinius historię naturalis VII, 16.

3. Hoc naturali jure] φόνον φόνου λελύσθαι: Romulus de Tatío occiso a Laurentibus, eadem eadem pensatam, apud Plutarchum. Idem Plutarchus de Mantientibus male tractatis ab Achæis: καὶ ταῦτα μὴ ἐξεῖ τῶν ἀμύνης νόμον: & hæc quidem ultionis æquitatem in se habebant. Belisarius apud Procopium Vandalicorum I. φύσει γὰρ πρὸς τοὺς ἀδικησάντας ἢ πρὸς τοὺς βιασθέντας ἐχθρὸς: naturalis enim est læsi hominis in eum qui vim intulit inimicitia.

Ambrosius] Eundem vide oratione contra Symmachum.

Ulti sunt innocentium necem fratrum suorum] Vide Josephum Antiquæ historię XIII, I. de vindicata Johannis morte.

Jus gentium vocat par pari referre] Sic & Livius libro I, cum Laurentes jure gentium agerent.

4. Ex legibus judicium exerceri, non autem ex cuiusque imperii aique arbitrio] Tyndareus adversus Orestem sic declamat in Euripidis Oreste :

Πρὸς τὸν δ' ἀγῶνι περ ἤξει τ' ἐσφίαις πέρι ;
 Εἰ καὶ καλὰ πάσι φανερά, καὶ τὴ μὴ καλὰ,
 Τά τε τίς ἀνδρῶν γῆρετ' ἀσυνετῶπιος ;
 Ὅστις τὸ μὲν δίκαιον ἢ ἐπιπέπασσεν,
 Ὅυδ' ἤλθεν ἐπὶ τ' κριτῶν ἐκλήρων νόμον.
 Ἐπει δ' ἐξέπνυθεν Ἀγαμέμνων βίαν
 Πληγῆσι θυγατρὸς τ' ἐμῆς ὑπὲρ κάρα
 (Ἀιχμισον ἔργον, εἰ δ' αἰνέσω ποτὲ)
 Χρῆν αὐτὸν ἐπιθῆναι μὲν αἵματόν δ' ἴκνη
 Ὅσιαν, δάκρυτ' ἐκβαλῶν τε δαμάτων
 Μήτερος, τὸ σῶφρον τ' ἔλαβεν ἀντ' ἐσφορέης,
 Καὶ τὴ νόμῳ τ' ἀντ' εἴχετ' ὄσπερ ἴσ' ἀντ' ἦν.
 Νῦν δ' εἰς τ' αὐτὸν δαίμων ἤλθε μήτερος,
 Κακῶν δ' ἀντὶ τοῦτο ἐδικασε ἡγυῶντο,
 Ἄυτος κακῶν γῆρετ' ἡμῶν κτανῶν.
 Ἐρήσμεθ' ἢ Μενέλαωσιν ποσὶνδε σι.
 Εἰ τὸν δ' ἄπο κείνου ἐμόλετ' ἔσθ' ἡγυῶν,
 Χ' ὁ τῶδε παῖς αὐτῶν ἀνταποκτατῆι,
 Καῖ περὶ ὁ κείνῳ γυῶντο φόνον φόνῳ
 Ἀλύσθ, πέρας δὲ ποῖ κακῶν περθεῖσθ ;
 Huic te jubes certare de sapientia?
 Qua pulchra quaque facta si cunctis patent,
 Isto homine tandem quis fuit dementior,
 Qui nec quod equum est mente pervidit sua,
 Nec quod per omnem Graciam leges jubent?
 Namque ubi Agamemno spiritum efflarat suum,
 Transverberatus a mea nata capui,
 (Quod turpe facinus absit ut dicto probem)
 Tunc ille rite debuit matrem ream
 Peragere cadis e lare egestam suo.
 Ita temperate pertulisset miseriam,
 Pœnas petisset jure, servasset piunt,
 Nunc subiit illum quod prius matrem nefas,
 Illam malam vocat ille, non injuria:
 Sed peior illa est ipse dum matrem necat.
 Menelae, si permittis hoc te interrogo:
 Irata si uxor conjugem occidit sum,
 Hanc ultor ipse filius tradet neci,
 Et rursus illo genus hanc cadem nova
 Cade expiabit, sine quo stabunt mala?

Quæ postrema plena prudentiæ materiam differendi & philosophis & oratoribus præbuerunt. Maximus Tyrius in dissertatione an referenda injuria : εἰ δὲ ὁ ἀδικηθεὶς ἀμύνει, αἰεὶ μεταβαίνει τὸ κακὸν ἀπ' αἰῶνος ὡς ἀδίκου ; καὶ μεταπηδᾷ καὶ διαδέχεται ἀδικία ἀδικίαν, εἰ δὲ τῷ αὐτῷ τῷ δικαίῳ τῷ πατρὶϊ συγχωρεῖς ἐπεξίνα, εἰς τ' ἀδικήσαντα, Ἐπαναχωρεῖ αὐτοῖς ἀπ' ἐκείνου ὡς ἄ αὐτὸν ἢ ἡμιωρεῖα. τὸ δὲ δίκαιον ἐπ' ἀμφοῖν ἴσον. ὡς ζεῦ καὶ ὄιον πεποιήκας, δικαιοσύνην ἐξ ἀδικημάτων, καὶ ποῖ βαδίζει τὸ κακὸν, καὶ πῶς γίγσθ ; Nam si is qui passus est injuriam ultionem sumet, transibit malum ab hoc ad illum velut saltu quodam, & injustitia injustitia succedet. Quippe si hoc jure posito concedis ei qui malum pertulit vindicare in eum qui fecit, sequitur ut rursus ab hoc ad illum se referat ultio, est enim justum, par utrique parti. Si id ita est, quid nobis fecisti Jupiter, Justitiam ex injuriis conflaram? & quo procedet, ubi vero stabit hoc malum? Aristides oratione de Pace: τίς δὲ τ' ἐκλήρων λειψήσεται, εἰ

ἂν τὸς ἀσυνετῶν ἀπολλοῦσθαι, οἱ μετ' αὐτῶν αἰεὶ παντὸς τῶν πειλούντων ; quis enim Gracorum erit reliquus, si propter eos qui jam periere superstitibus aliis perpetuo idem malorum ferent? Habet idem Aristides sensum similem in Leuctrica secunda.

5. Sic apud Umbricos] An Umbros in Italia significatos voluit? Apud Afrorum multos idem moris fuisse testis est Leo Afer lib. II. C. de Tefechis, & capite de Teijuta, & alibi.

Germanicis nationibus] Gotthos suos corrigens rex Theudericus apud Cassiodorum III, 23. Remove consuetudines abominanter inoluias, verbis ibi potius non armis res tractetur. & 24. Cur ad monomachiam recurritis? quid opus est homini lingua si causam manus agit armata? Trachonitis in oriente, νόμος πάντα τρόπον ἐπεξίνα τὸς τ' οἰκείων φονεῖς. Mos omnibus modis ultionem sumere de propinquorum homicidiis.

1. Ne alii impunite illecti aliis quibusvis molesti sint] Polybius leones ob hominum appetitum crucifixos vidit, quia ceteri metu pœna similis absterrentur eadem poxa. Plinius lib. VIII, c. 16.

2. Sic Plutarchus] idem Pelopida : εἰ δὲ πρῶτος ὡς ἴσθαι, καὶ κυριώτατος νόμος τῷ σῶζεσθαι δεομένην τ' σῶζειν δυνάμενον ἀρχόντα καὶ φύσει δόξιδωσι. Prima eademque antiquissima lex eum qui servare potest ei qui salute opus habet naturaliter magistratum designat. & Philopœmene: τὸς ἑαυτῷ πολιτῶν ἀναλαβῶν ἐπενόμος, ἔτε χειροποιῶν περιμεινάντας, ἀπ' ὡς ἂν παντὸς ἀρχοντι τῷ κρείττονι καὶ φύσει ἐπαρμένους. Suscepit cives suos qui neque legum neque suffragiorum tempus expectaverunt, sed ipsum sequebantur natura lege qua semper potentior vult imperare deterioribus. Similia apud eum habes sine vitæ T. Flaminii. Scriptor de causis corruptæ eloquentiæ, de oratoribus agens: Hi ne privati quidem sine potestate erant, cum & populum & senatum consilio & auctoritate regerent. Chrysostomus II. ad Corinthios VII, 13. de Mose: καὶ πρὸ τ' χειροποιῶν δημαγωγῶν ἦν ἂν τῶν ἔργων, διὰ καὶ σφόδρα ἀνοήτως ἔλεγε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἐβερίθ: ἐκείνθ, τίς σε κατέστησεν ἀρχόντα καὶ δικαστῶν ἐφ' ἡμῶν. πὲρ λέγεις; πῶς ἔργα δρᾷς, & πρὸ τ' περθηγῶν ἀμφιβάλλεις, ὡς περ αὐτὸν εἰς πείδοι πέμνοντα τ' ἰατρῶν ἀερα, & τῷ πεπνηκῶν μίλη τῷ σώματι βουδέντα, λέγεις, τίς σε κατέστησεν ἰατρῶν καὶ πέμνειν ἐκέλευσεν; ἢ τέχνην, ὡς βέλπει, καὶ ἢ νόσθ ἢ σί. ἔτω & τῶτον ἢ δπηρήμη ποιῶν ἐπιήσθ. καὶ δὲ τέχνην τὸ ἀρχον ἐστίν, σὺν ἀξίωμα μένον & τέχνην τεχνῶν ποιῶν ἀνωτέρος. Etiam antequam manu populum educeret, duxerat ipsis factis. Valde igitur stulte Hebræus ille ei dixit: Quis te constituit nobis principem ac judicem? quid dicis? Facta vides, & de nomine facis controversiam; velut si quis medicum videat optime secantem ac sic opitulantem agro corporis membro, deinde ei dicat, quis te constituit medicum, quis secare præcepit? Ars, mi bone vir, & morbus tuus. sic & Mosem sua peritia talem fecit. nam & imperare non dignitas tantum est, sed & ars, & quidem artium omnium sublimissima. tractat idem scriptor hoc ipsum argumentum ad Eph. III, in fine: ἢ ἀδικία ἢ σὺ & ἢ ὡμότης φησίν, αὐτὴ με κατέστησεν ἀρχόντα καὶ δικαστῶν. Tua, inquit, injustitia, tua feritas me constituit principem & judicem.

3. Ante diluvium] Aliquos & postea moris primævi memores. ita Dicæarchus & alii quos testes citat Hieronymus contra Jovinianum.

Quo

Quo serpentes & animalia venenata percussio] καθήπερ ἂν ἔχεις καὶ σκορπίου ὅσα ἰοβόλα πρὶν δακύν ἢ πρῶτα ἔσονται ὁρμησὶ θρασυμόνοι μόνον χωρὶς ἐπιρροῆς πρὸς τοὺς ἀλλοτρίους, ἀλλὰ τὸ μὴδὲν παθεῖν. ἢ αὐτὸν ἔσονται καὶ ἀνθρώπων ἄξιον ἡμερῶν, οἱ φύσεις ὀφθαλμοῦντες ἡμέρη ἀπὸ τῆς κριτικῆς αἰτίας λογικῶν πηγῶν, ἐπιπέδουσι πρὸς θηρίων ἀπιδρασσῶν ἀγλαΐτης μετὰ βλάβην, ἐν ἧσιν καὶ ὠφελεία πηρῶν τὸ κακῶς ποιῶν ὄσος ἀνδρῶν. Sicut ergo viperas & scorpiones & quae alia veneno nocent priusquam aut mordeant, aut ullum in nos impetum faciant, statim sine mora occidimus, praecaveutes ne quid patiamur mali ab ea quae in ipsis est malitiae, eundem ad modum & homines puniri par est, qui naturam naturae mansuetam, propter fontem rationis quae ad societatem trahit, instituit in ferarum ferocitatem transiens, utilitatis ac voluptatis habent nocere quam possunt plurimis. Hæc Philo de specialibus legibus II. Claudius Neapolitanus apud Porphyrium lib. I. de non esu animalium: ὅσα ἔστιν ὅσα ἰδὼν ὄφιν οὐκ ἐκπνεύει δυνάμει, ὡς μήτ' αὐτὸς διχθεῖν μήτ' ἀλλ' ὡς ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, nemo est qui serpentem sibi conspexit si possit non occidat, ne aut ipse ab eo vulneretur aut alius. Vide, si vacat, & sequentia. ibidem non multo post: ὄφιν καὶ σκορπίον, καὶ μὴ ἐπιπέδου ἡμῶν, κτείνουμεν, ἵνα μὴδ' ἀλλ' ὡς πρὸς αὐτῶν πικρῆν, τῶν κριτικῶν γένηται ἀνθρώπων ἀμυνόμενοι. Serpentem & scorpionem etiam ipsi ab iis non impetuntur occidimus, ne cui nocent alii, & vindictam hanc prestamus humano generi. Porphyrius ipso libro II: ὡς περὶ τὸ οἰκειότητος ὄσος ἡμῶν πρὸς τὸ ἀνθρώπου τὸ κακῶς, καὶ παρὰ πρὸς ἑαυτὸν πρὸς τὴν ἰδίαν φύσιν καὶ μετὰ θηρίων φερόμενοι, πρὸς τὸ βλάπτειν τὸ ἐκτυγχάνοντα, ἀναίρων ἡγῶμεθα δὲν ἔσονται ἀπαντας, ἕως καὶ τῶν ἀλόγων ζῶων τὰ ἀδικα τῶν φύσιν ἔσονται, πρὸς τὸ βλάπτειν ὡς ἡμεῖς τῇ φύσει τὸ ἐμπελάζοντες, ἀναίρων ἰσως πρὸς αὐτὸν. Sicut enim, quamquam societas nobis quaedam est cum hominibus malis etiam si qui suapte ingenio ac malitia veluti vento vehemente aguntur ut civis sine discrimine nocent, tamen eos omnes recte a nobis puniri censemus; ita & minorum animalium ea quae sui natura sunt injusta & nocere amantia, quaeque impetu ingenii sui feruntur in obvium cuiusque perniciem, occidere ratione non caret. Et hoc est quod vult Pythagoras apud Ovidium Metam. xv. Nostrumque potentia lethum Corpora missa neci salva pietate fatemur.

5. Illico a quovis homine poterat interfici] Adde locum Josephi XII, 8. Moslem Maimonidem ad XII, 1. articulos, & Directoris libro III, c. 41.

Judicium zeli] Vide I Maccab. II, 24, 26. *Apud Philonem*] Cujus & hoc in libro de factificantibus: ὁλοστέον ὡς δῆμιον καὶ κρινὸν ἐχθρῶν ὄντων, ὀλίγα φροντιστάς οἰκονομῶν, καὶ τὸς ὀφθαλμοῦντες αὐτῶν ἀπογυλιῶν πᾶσι τοῖς ὀφθαλμοῦντες, οἱ ἀνυπερβέτου τὰ καὶ τὰς καὶ ἀνδρῶν ἀνοσίου ὀφθαλμοῦν ἡμωλείας, κρινόντες ὀφθαλμοῦν τὸ καὶ αὐτῶν φονεῖν. Punientius talis ut hostis publicus omnium, spreta qualicumque cum eo necessitudine, ejusque susceptiones vulganda omnibus pietatem amantibus, ut sine mora accurrant undique ad expetendum de viro impio supplicium, firme credentes sanctam esse rem ejusmodi hominis interficiendi appetitum. Et alter locus non minus insignis circa finem de Monarchia.

I. Castigationes] servorum filiorumque peccata non

coertere, peccatum est. Lactantius de Ira Dei c. 18. ubi plura ad hanc rem.

2. Ut imperfectiori tempore congruentem] oculum pro oculo, quae, si dici potest, injustorum justitia est. Augustinus in expositione Psalmi CVIII, citatus C. sed differentiae 23, quaest. 3.

3. Tertullianus] Adversus Marcionem IV. idem libro de patientia: Christus gratiam legi superducens amplianda adimplendaque legi adiutricem suam patientiam praefecit, quod ea sola ad justitiam doctrinam retro defuisset. Chrysostomus ad Ephesios cap. IV, 17. ἀπὸ τῆς ὀφθαλμοῦν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ἰδὼν αἰτὶ ἰδὼν τῶν, ἵνα τὸς ἐκείνους δόση χεῖρας, ἕχ ἵνα τὸς αὐτῶν ἀντιξαρῶν, ἕχ ἵνα τῶν ὀφθαλμοῦν ἀπείρη τὴν βλάβην μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸς ἐκείνους ἀσπληνησῶν. ἀλλ' ὅσα ἐξήταν, πίνετον συγκεχωρημένης ἀμύνης, ἐνεκαλῆτον οἱ τῶν πρὸς γὰρ περὶ κληῖται; μοχ: συγγνωσκὲν ὁ θεὸς τοῖς ἀπὸ τῶν ἐπιρροῶν ἰσως συναρπαζέσσι καὶ ὀφθαλμοῦν ἀμύνης ὡς ἡμεῖς, διὸ λέγει ὀφθαλμοῦν ἀντὶ ὀφθαλμοῦν. καὶ πάλιν. ἰδοὶ μνηστικῶν εἰς θῆσων. εἰ ἢ ἐθῶν ὀφθαλμοῦν ἀντὶ ὀφθαλμοῦν πρὸν ἐξέω, ποσὺν τὴν καὶ πρὸς αὐτὸς πρὸς τὸ παθεῖν κακῶς κελθῶντες; Ea de re dicit, oculum pro oculo, dentem pro dente, ut illius manus cohibeat, non ut tuas excitet contra, ne non tuis tantum oculis noxam arceat, sed & illius oculos salvos praestet. Sed quod quaerebam hoc erat, cur ultione permessa culpantur ii qui ad eum decurrunt? mox: Ignoscit Deus iis, quos si forte contumelie sensus abripuit & ad ultionem tulit impetus; ob id dicit, oculum pro oculo: at alibi: via iracundiorum ad mortem, quod si tibi oculum vice oculi eruere permittitur tanta est iracundiae poena, quanto magis apud eos qui mala passi praeberet se ulterioribus injuriis jubentur?

5. Ex sacris legibus didicimus hominum misereri] Vide Origenem adversus Celsum.

6. Si qui nos laesi testimonia probabilia det poenitentis animi] Vide Moslem Maimonidem citatum ab eruditissimo Constantino libro de damno dato, c. VIII, §. VII.

7. Hac enim est simpli restitutio nihil poenale continens] Lex Wisigothorum VI, 13.

Pecuniariam multam] Vide eundem Constantinum d. cap. VIII, §. I.

Divortio se liberare maluit] Augustinus libro II. de adulterinis conjugis, Si autem (quod verius dicitur) non licet homini Christiano adulteram conjugem occidere, sed tantum dimittere.

Ab accusationis severitate] Vide Hincmarum de divortio ad interrogationem v, in fine. C. Laicos. 2. quaest. 4. & ibi Panormitanum. Gail. de pace publica VIII, 3. Adde C. accusasti de accusationibus, ita ut est apud Brocardum.

Justinus] Eiusdem est: μηδὲ μικρὸν ἀμείβεσθαι μηδὲνα βολόμενοι, ὡς ὁ καινὸς νομοθέτης ἐκέλευσε: ne minimam quidem ulcisci quinquam volentes, ut novus legis conditor praecipit. Adde quae infra. §. xv.

8. Quatenus supplicia etiam capitalia irrogabat] Pharisaorum circa poenas ἐπιπέδουν praedicat Josephus. Hinc tot legum ad publicas poenas pertinentium exceptiones; & illud, ut ubi omnino mors inferenda est inferatur quam lenissime. quod est in Thalmude titulo Ketuboth.

Possunt & cum humanis legibus, divinam hac in parte

parte incitantibus, consistere] Augustinus quaestionum Evangelicarum libro I, quaestione X.

1. *Judicii multo severioris quam illud fuit quod per Moysen est institutum*] Chrysostomus idem dicit, tum in oratione ad Patrem fidelem, tum secunda de Jejunio.

Nisi ipse homo de se quasi poenas exegerit] Peccator ante veniam desistere se debet. Tertullianus de poenitentia. Ambrosius in Psalmum xxxvii. Chrysostomus in I ad Corinthios Hom. xxviii. & in Mattheum Hom. xlii. Adde II Cor. vii, 9, & 10.

2. *Sic nunc quoque potest poenam remittere mortis aeternae, atque interim peccatorem aut morte immatura ipse punire*] Hieronymus in c. I. in Naum, qui locus relatus est in causa xxiii. quaestione v. Agathias lib. v. ex Platone.

1. *Qualem poenitentiam etiamsi opera morte interclusa non sequantur*] Hieronymus ad Damasum, citatus in C. importuna de Poenitentia, Dist. I.

Illud Seneca] Cujus & hoc est, de Beneficiis vii, 10. *Ingeniis talibus vita exitus remedium est, optimumque est abire ei qui ad se nunquam rediturus est.* item: *Eadem manu beneficium omnibus dabo: illi reddam, quando ingeniis talibus vita exitus remedium est.*

3. *Exemplum Sabaonis Aegyptii regis*] Imo & Romanorum magna ex parte, quorum nemo post legem Porciam mortis aut verberum supplicio affici potuit, nisi perduellis; aut ab ipso populo damnatus.

A posterioribus Imperatoribus Christianis] Vide quae infra hoc libro cap. xxiv, §. II. vide apud Nicetam libro I, juramentum Isaaci Angeli. Idem Johannis Comneni imperium sine morte cujusquam fuisse ait. Vide de Zenone Malchum. Et Augustini epistolam clviii, & clix. ad Marcellinum Comitem, citatum C. Circumcelliones, causa xxi, quaest. v, & capitulis sequentibus. Et Chrysostomum v. adversus Judaeos, ubi de Caini poena.

In alia supplicia] Ad opera maxime. Augustinus epistola clx: *alicui utili operi integra eorum membra deseruiant.* Vide & Nectarii epistolam ad Augustinum, quae est cci.

2. *Ut aut eum quem punit emendet, aut ut poena ejus ceteros meliores reddat*] Haec duo etiam Philo posuit in legatione: *ὅτι καὶ ἡ κλάσις νουθετεῖ καὶ σωφρονίζει, πᾶσι μὲν καὶ τοῖς ἀμαρτανόντας. εἰ δὲ μὴ, πάντως γὰρ τὰς πλησιαζόντας. αἱ γὰρ ἐπιτρὸν πικρῶν βαλπῶσι τὴν πᾶσι φόβω τὸ μὴ ἀφραδῆσια παθεῖν. Poena saepe corrigit & emendat etiam eum qui peccavit: quod si id non eveniat, certe alios quorum ad notitiam pervenit. multos enim meliores faciunt aliena supplicia parvis mali formidine.*

Poenam sumere de improbo quoquam] Vide quaedam supra posita lib. I, c. III, §. 3.

Quoniam id jure gentium nonnunquam permitti diximus] Hoc capite, §. 8.

Ut ad accusationes criminum non admittantur] Chrysostomus de Poenitentia viii: *καλὸν μὲν ἔν, ἐπεὶ εἰπὼν, ἔ τὰς χρηματικὰς δίκας φθάνειν ἀφλύσει φιλικαῖς, ἵνα πρὸς τῷ τέλος τῆς δίκης κυβερνήσης τὸ Φίλον. ἐγκληματικὰς ἢ μὴδὲ ἀφλύσει χροῖτο, ἀλλὰ μὴδὲ τῷ ἀρχῶν ἐγγυμνάζειν: optimum itaque, ut dixi, etiam privatas lites antevertere benignis transactionibus, ut amicum dirigas ad id quod lites sibi propositum habent: publicorum autem judiciorum accusationes non dicam*

transigendo abrumpere, sed nunquam eas incipere.

Ut ad munera publica qua de sanguine judicium habent sua sponte se ingerat] An sapienti capessenda sit respublica, vide Senecam de otio sapientis.

1. *Aut adulterum occidit*] Vide Augustinum de civitate Dei citatum C. quicumque, causa xxiii. quaestione viii. Et C. inter cum, C. sequente, causa xxxiii, quaest. ii.

2. *In reos majestatis & publicos hostes omnis homo miles est*] Agathias libro IV: *ὁ γὰρ σεβαστηγὸς μένος ἢ τοῖς ἀλλοῖς διωατωταῖσι εἰ τὸ δυνάσας ἐθέλει σκοπεῖν ἐμφύεσθαι, καὶ προσεζαίνειν, ἀλλὰ παντὶ τῷ βυλομῆτι βατὸν δῆρα καὶ προσήκει τὸ ἐν ἡ πᾶσι πολιτικῆς ἐπιτραχεῖν, καὶ τὸ κρητὴ σωοῖσθαι εἰς διώαμιν καταρθεῖν. Non solis ducibus aliiſve potentibus innasci solet atque immorari bene agendi propositum, sed cuique volenti & licet & honestum est ejus in qua vivit respublica malis commoveri, & publicas utilitates pro suis viribus promoveri. vide quae supra hoc capite. §. ix.*

3. *Accedente facti evidentia*] Quintilianus declamatione cclx: *quadam sunt respublica laesa ad quorum pronuntiationem oculi sufficiunt.*

Quatenus in externos influunt] Ita Sayrus lib. III. Thesauri, cap. 6.

1. *Seneca*] Eiusdem est eodem de Ira libro c. 14. *Nemo invenitur qui se possit absolovere.* capite 9. dixerat, *Inter caetera mortalitatis incommoda & haec est, caligo mentium, nec tantum necessitas errandi sed errorum amor.* Postea cap. 27: *quis iste est qui se profiteatur omnibus legibus innocentem?* & libro III, c. 20. *Omnes mali sumus.* de Clementia I, 8: *Peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex destinato, alii forte impulsu, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus, & innocentiam invidi ac renuentes perdidimus. Non delinquimus tantum, sed usque ad extremum avi delinquemus. Etiam si quis tam bene purgavit animum ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit.* Procopius Gothicorum III, in oratione Belisarii: *τὸ μὲν ἔν μὴδὲ ὁπωσὺν ἀμαρτανέων ἔπε ἀνδρώπινον καὶ τὸ τὸ πρᾶγματῶν φύσεως ἐξω. Nihil plane delinquere neque hominis est, neque id rerum fertur natura.* Adde Basilium Imperatorem cap. 50.

Inter Judaeos Philo] de Mose libro III. addi potest Aben Esdras ad Jobum v, 7. & Rabbinus Israel c. 8.

Diodorus Siculus] Idem in fragmentis: *μη συνεφαυτεῖν ἀνδρωπίνης φύσεως τῷ ἀδύνατω: non oportet per calumniam traducere infirmitatem humanae naturae.*

2. *Ob corporis concretionem in animum transeuntem*] Seneca de Ira libro II. cap. 18: *morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicujus elementi major vis abundavit.* Alibi haec ea vocat quae attribuit conditio nascendi & corporis temperatura. Epistola xi.

Ob culpam precedentem] Vide c. inebriaverunt, causa xv, quaest. I.

2. *Nisi tutum est ingratum fuisse*] Idem Seneca de Beneficiis I. c. I. *Ita demum turpe est non reddere (beneficia nempe) si & licet.* Pater Seneca controverſiarum v, 34. *Dicis mihi, Hoc facere non oportet. huic rei aestimatio immensa est, itaque nulla vindicta est;* Augustinus lib. II. c. 83. contra Petilianum:

num: Sic igitur quod adversus vos leges constituta sunt non eis bene facere cogimini, sed male facere prohibemini.

Ego reum non laudari desidero, sed absolvi] Est hoc IV, contr. 23. simile eodem libro controversia 24: multum interest objurges an punias. Sunt enim quædam ut Cimone ait Plutarchus ἐπιεικέστατα μᾶλλον ἀρετῆς πνϑ ἢ κακίας πονηρώματα: deliquia magis virtutis alicujus quam ex vitio crimina.

Negant enim Stoici] Contra eos bene Diodorus Siculus in fragmentis, συγγνώμη ἡμωρίας αἰρετώτερος, venia melior pœna exactio. Pro Christianis sententiam dicit Cyprianus epistola LII. Alia est philosophorum ὁ Stoicorum ratio, qui dicunt omnia peccata paria esse, ὁ virum gravem non facile flecti oportere. Inter Christianos autem ὁ philosophos plurimum distat.

1. Non ideo sequitur debere eam exigere] Julianus de Eusebia: εἰδὲ γὰρ οἱ σφόδρα ἐκλήθειοι πνεις εἰσι πάρευν κακῶς ἔκωλάζουσιν, τῆς ἐκ παντὸς ἀπολείουσι χρεῶν. Non enim, si qui sunt meriti male tractari punisque, hos perire utique necesse est.

Ut in pessimi exempli sceleribus] Josephus: πατροκτονία κρινὸν ἀδικημάτων ἢ τὴ φύσιν ἔχει, ἔδ' ὁ μὴ κολάζων ἀδικεῖ τὴν φύσιν. Parricidium ὁ naturam ὁ vitam humanam violat, ita ut qui id non puniat ὁ ipse in naturam peccet.

Circa voces consumitur] Extra usum, ut ait Scholiastes Horatii. Augustinus contra Academicos: Turpe disputationibus in verborum questione immorari, cum certamen nullum de rebus remanserit.

1. Quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur] Vide quæ supra in textu & notis hoc libro IV, s. 12.

2. Imperatori licet revocare sententiam] Symmachus lib. III. epist. 63. Alia enim est conditio magistratum, quorum corrupte videntur esse sententia si sint legibus mitiores: alia divorum principum potestas, quos decet acrimoniam severi juris inflectere. Idem discrimen inter regem & judicem est apud Themistium oratione v.

Tamen cessatio rationis, etiam que particularis est, efficit ut lex facilius ὁ minore cum damno auctoritatis solvi possit] Multa ad hanc rem utilia congeffit Gratianus causa I. quæstione VII.

Adductum Theodosium] Historiam vide apud Zonaram.

Puniendus nemo est ultra meritum] Bene hac de re differunt Mediolanenses in oratione quæ apud Guicciardinum est libro XVII. confer quæ hoc capite habuimus. s. II. & quæ habituri sumus libro III. cap. XI, s. I.

1. Causa que impulit] Chrysostomus x. de statuis: εἰ γὰρ δὴ πᾶν ἀμάρτημα τὴν αὐτὴν φέρει κώλασιν, ἀλλὰ τὰ ὀκατόρθωτα μείζονα ἡμῶν ἐπάγει τὴν πικρῆσαν. Non enim omnis culpa eandem pœnam meretur, sed gravio-rem illa que facile corrigi potuit. Et in secunda oratione cur obsecrum sit vetus testamentum, hinc probat calumniatorem pejorem esse scortatore, fure, homicida.

2. Dolor autem hominem quasi extra se rapit] Vide egregiam comparisonem furis & adulteri Proverbiorum VI, 30.

Ideo plus habet voluntarii] Philo ad Decalogum: πάντα μὴ γὰρ τὸ ψυχῆς πάθη χαλεπῶς κινῶντα ἔστιον-

τὸ αὐτὴν ὡς φῦσιν ἔνυλαινεν ὅτι εἴητα. χαλεπώ-
τατον δ' ὀπθρμῖα, διὸ τὸ μὴ ἀλλοῦν ἕκαστον ὅτι εἴητα ἐπι-
σιὸν ἢ πρῶτον ἐξῶθεν, ἀκρίστον εἶναι δοκεῖ. μόνη δ'
αὐτὴ ὀπθρμῖα τὴν ἀρχὴν ἐξ ἡμῶν λαμβάνει ἔστι ἐκ-
σι. Omnes quidem animi perturbationes graves, ut
qua animum extra naturalem statum moveant atque con-
cutiant, sed omnium harum gravissima est cupido, nam
cetera, quia extrinsecus ad nos impetura faciunt nosque
pulsant, videntur velut inuisit evenire: at sola cupido,
nupte ex nobis intus ortum habens, magis spontis esse
postea videtur.

Locus apud Porphyrium] Et similis apud M. Anto-
ninum de vita sua libro II, ubi iram & cupiditatem
inter se confert. Plutarchus Romulo: ἡ δὲ κινήσις
τὸ θυμὸν ἀρχὴ μᾶλλον ὡς ἀπὸ μείζονος αἰτί-
ας, ὡς ἀπὸ πλῆθους χαλεπωτέρας ἀναγεγνήτα.
Commovens animum causa plus excusationis ei præstat
qui ex graviore causa, velut ictu validiore, ever-
titur.

3. Imaginabilia non autem vere bona sunt] Seneca
epist. XVI. Naturalia desideria finita sunt. ex falsa
opinionem nascentia ubi desinant non habent. vide Chry-
lostomum in tractationibus moralibus ad Rom. VI,
ad II Cor. XI, 12. ad Ephes. I, 14.

3. Interdum ὁ aliud accedit vitium] Vide lo-
cum insignem in Lucæ verbis apud Xiphilinum ex
Dione.

Si quis sæpius deliquit] Τὸ μὴ γὰρ ἀγνοοῦν περὶ τῶ
ἢ τὸ βίον ἐστὶν ἀνθρώπων, τὸ ἢ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς πρῶτοις
πλεονάκεις ἀμαρτανεῖν, τέλειον ἐξεσηκῶται τοῖς λογισμοῖς.
ὅσα γὰρ πλείοσιν ἐλαττώμασι ὡς ἐπιπλάκαμην, ποσῶ
μείζονος ἡμωρίας ἀξίος τυχεῖν ὑπάρχομεν. Aliquan-
do ignorasse quid vita exigat, hominis est: at in isdem
rebus sæpius aberrare, emotæ est mentis: quo enim plu-
ra sunt in qua incidimus delicta, hoc majorem pœnam
commeremur.

Ut vita anterior simul cum delicto in estimationem
veniret] Asinius Pollio: qua major pars vite atque
ingenii stetit, ea judicandum de homine est. Cicero in
Sul. Omnibus in rebus, Judices, qua graviores majo-
resque sunt, quid quis voluerit, cogitarit, admisit,
non ex crimine sed ex moribus ejus qui arguitur est pon-
derandum.

Non nudum delictum voluerunt aspici] Canon An-
cyranus xv. Chrysostomus ad I I. ad Corinthios cap. I I.
ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι εἰ δὲ μόνον πρὸς τὴν φύσιν τὸ
ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ ἔτι πρὸς τὴν ἀγνοῖαν ἔτι τὴν ἐξ
τὸ ἀμαρτανόντων τὴν μετανοῖαν ὀρίζον. Unde discimus
pœnitentia fines determinandos non sola delictorum na-
tura inspecta, sed ὁ propostis ὁ moris eorum qui pec-
carunt. Idem III. de Sacerdotio: εἰ γὰρ ἀπλῶς πρὸς
τὸ τὸ ὡς πλάτων μέτρον δὲ ἔτι τὴν ἐπιπλάσαν ἐπάγειν.
ἀλλὰ ἢ τὸ τὸ ἀμαρτανόντων σοφάξουσι πρῶτον ἀρετῆς. Non
enim ad solam mensuram delictorum pœna imponenda
est, sed ὁ inquirendum qui fuerit ejus qui peccavit
animus.

Lex prohibens omnia delicta congeminat] Bene
Chrysostomus: ἐπιπλάσαν εἰ μόνον ἰσοπλάσαν φείκονσι ἰσθαίε
ἢ ἐπὶ τὸ, ἀλλὰ ἔτι πλὴν τὸ ἰσθαίον βαρῶμεν ἅπαντα
τὸ νόμος ὁσῶτος. Hic non tantum par jus dignitatem-
que offendit Judæi ὁ Græci, sed ὁ Judæum hoc ipso
prægravari quod legem acceperit deinde: εἰ γὰρ πλείονος
ἀπολάουσι τὸ διδασκαλίας μείζονα ἀν εἶη ἢ πικρῆσαν
ἀξίος ὑπομείναι ὡς ἀνομιῶν. Nam qui plus institutio-

nis accepit, is majores etiam contempta legis pœnas meretur.

1. Et aliam sibi materiam sine injuria querere facilius potest] Chrysoſtomus ad Galatas : ἡ ἐπιθυμία μίξις ἐπιζητεῖ μίξιν, ἔτι αὐτὴ μίξις. Cupido concubitum tantum querit, non hujus aut illius concubitum. Tertullianus libro 11. ad Uxorem: Non quanto grandis est continentia carnis qua viduitati ministrat, tanto, si non sustineatur, ignoscibile videri potest, difficile enim facilis est venia. Quanto autem habere in Domino perpetrabile est uti nostra potestas, tanto culpabilis est non observare quod possis: & mox, quanto potestas vitandi fuit, tanto contumacia crimine oneratur. Adde M. Antoninum loco modo indicato, ubi Theophrasto auctore utitur.

2. Qui cum sit opulens nequiter quidquam facit] Chrysoſtomus de Providentia 14: ὡς ἴσως ἰδὴς τὸ πλεονέκτημα ἀδικούντα, πλεονεκτούντα, ἀρπάζοντα, ἀλλὰ τὸ τοῦ μάλιστ' ἀπὸν εἰσάξον, ἐπιδαὼν πλείονα ὢν ταῦτα ποιεῖ. μείζονα γὰρ δίδωσι πτωχείας. Quare ubi divitem videris injustum, avarum, rapacem, hoc magis cum misere, quod talia dives faciat. Ob id ipsum enim punietur gravius.

1. Τὸ ἀντιπρῶτον] ταυτοπρῶτος Harmenopulo.

Ultra dupli condemnationem] Alludit huc locus Apoc. xviii, 6. Reddite duplum. Hercules Minyas, qui a Thebanis sine jure tributum extorserant, duplum coegit ejus tributi pendere Thebanis; Apollodorus libro 11.

2. Apud Indos] Apud Indorum alios furtum morte punitum notavit Nicolaus Damascenus.

Philo] Secundo de Legibus Specialibus.

Non consummata, & ideo consummatis minora] Plinius de Leone: Vulneratus observatione mira percussorem novit, & in quantalibet multitudine appetit. Eum vero qui telum quidem misxit, sed tamen non vulneraverit, correptum raptatumque sternit, nec vulnerat.

De falso teste proditum] Et de eo qui uxorem stupri infimulavit, ut dotem lucraretur. Deut. xxi, 19. Et de eo qui cæteroque ex causa injusta aliquem in judicium deduxerit, alienum sibi vindicans: Exodi xxii, 9.

De pasuo quam de domo] Vide Maimoniden Directore 111, 41. Cicero pro Sexto Roscio Amerino: Atque ea sunt animadvertenda peccata maxime qua difficillime prœcaventur.

Illis in locis] In balneis morte plecebantur Athenis fures balnearii, si æstimatio esset major decem drachmis; Demosthenes contra Timocratem. Adde L. 1. D. de Furibus Balnearibus.

1. Supplicia meritis minora] Justinus 11. Hunnis scribens, Ῥωμαίοις ἐνεστὶ μὴ ἀντιπρῶτον τὰς ἡμιουσίας ἰσορροπίας πῶς πλημμελήμασι. Romanis mos hic est, non irrogare pœnas pares peccantium merito.

Pœnas exigi legibus mitiores] Hoc sibi volebat Henricus Imperator Symbolo mali Pūnici, cum dicto Subacre. Rex apud Cassiodorum xi, 40. Qui periculose justus sumus, sub securitate semper ignoscimus.

2. Augustinus] Epistola cxi, quæ citatur c. Circumcelliones, causa xxiii, quæst. v. Vide, si placet, ad Augustinum eundem epistolam Macedonii, & eam qua respondet Augustinus numeris lxi, & lxiiv. Adde de Theodosio Juniore quæ sunt in Ex-

cerptis Johannis Antiocheni ex Manuscripto Peiresii. Macedonius ad Augustinum: Officium sacerdotis est, intervenire pro reis.

Maimonides] Lib. 111. directoris. c. 41. Confer c. Sicut dignum, de Homicidio voluntario vel casuali.

Locus injustitia culpam aliquam addere solet peculiariter] Philo lib. 1. de Legibus Specialibus: ἔστι τὰ ταυτοπρῶτον καὶ ἀδικῶν πληρῶς ἐμφορῆσαι, ἐστὶ ἀρχόντ' ἢ ἰδιώτῃ κακῶς εἰπεῖν, ἐστὶ ἐργάζεσθαι καὶ μὴ ἐφιστάμενον ἐν βεβήλοις ἢ ἱεροῖς χώροις, ἐστὶ ἐν ἐρεῶν καὶ πανηγύρεσι καὶ δημοτικῆσι θυσίαις. Non idem est patri & extraneo inferre violentas manus, nec idem magistratui & privato maledicere: nec illicitum aliquid patrare in loco profano & sacro, in die festo, in conventu, in sacris publicis. Cum his convenit quod ex Labeone adfert Ulpianus L. prætor edixit. in fine D. de injuriis. Persona atrocior injuria fit, ut cum magistratui, cum parenti, patrono fiat; tempore, si ludis & in conspectu. Nam populi Romani in conspectu aut in solitudine injuria facta sit multum interesse ait.

1. Seneca pater] Excerptorum 14, 7.

Ait alter Seneca] Et de beneficiis libro v, c. 14. Latro est etiam antequam manus inquinat: quia ad occidendum jam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Philo in primo de specialibus legibus: ἀνδροφόνους καὶ νομίξιν ἔτι τὸς κτείνοντας αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸς πάντας δρώντας εἰς τ' ἀνελεῖν, ἢ φανερώς, ἢ λάθρῃ, καὶ μὴ τὸ ἀδικήμα εἶσιν ἐργασάμενοι. Homicidas existimari oportet non eos solum qui vitam adimunt, sed & eos qui omnia faciunt palam aut clam ut quenquam interimant, etiamsi facinus ipsum nondum commiserint.

Consilia legibus vindicari] Valerius Maximus de Cn. Sergio Silo damnato ob nummos matrifamilie præmissos: Non factum tunc sed animus in questionem deductus est, plusque voluisse peccare nocuit quam non peccasse profuit.

3. Vellet enim lex omnes etiam mente esse quam pruriosissimos] Chrysoſtomus ad Rom. 111, 13. & ad caput vii. multa habet in hanc rem.

2. Tyrannis liberavit terras] Et maria. Philo de legatione: Ἡρακλῆς ἐκάθαιρε γλῶσση καὶ θάλατταν, ἀδελφῶν ἀναγκαιοτάτους καὶ ὠφελιμοτάτους ἀπάσιν ἀνθρώποις ὑποσῶς, ἐνεκα τῶν τὰ βλαβερῶν καὶ κακῶν φύσεων ἐκατέρεθ' ἀνελεῖν. Hercules purgavit terras ac maria, certamina subiens hominibus omnibus partim necessaria partim peruvilia, ut tolleret hominum animantiumque aliorum ea qua exitialia aut noxia essent.

Utor ut scelerum vocer] Ibidem dicenti Feciali:

Ἢ πάντων ἐν σ' ἐφύσεν ἀρκήσειν πατήρ;

Ten' ergo servit omnibus genitor parem?

Respondet Theseus:

Ὅσοι γ' ὑβρίζουσιν, καὶ δὲ ἐκλάζουσιν.

Injuriosus. Nam bonos non tangimus.

Plutarchus in ejus vita: ἀπίθααίτε πῶς Ἑλλάδα δεινῶν τυραννῶν, Pessimis tyrannis Graciam liberavit. Item: ἐδὲν αὐτὸς ἀδικήματα ὠρμησέν ὑπὲρ ἄλλων ὄντων τὸς πονηρῶς. Nihil ipse passus injuria, pro aliis in homines malos impetum sumebat.

3. Qui humanam carnem epulantur] Hoc quoque Scythas Alexander deducit.

A quo more abstinere Gallos veteres Hercules coegit] Vide Dionysium Halicarnassensem narrantem ut Hercules

cules hunc morem aliaque multa abstulerit, in beneficiis suis Græcos a barbaris non distinguens. Romanorum non minora in genus humanum merita prædicat Plinius xxx, 1. *Non satis aestimari potest quantum Romanis debeatur, qui sustulere monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandis vero etiam saluberrimum.* Coniunge quæ hoc ipso capite dicentur §. XLVII. Sic Justinianus principibus Abasgorum edixit ne subditorum pueros castrarent. Procopius meminit Gothorum IV, & Zonaras Leone Isauro. Et Inchæ, in Peruana reges, vicinos populos qui moniti non parerent vi coegere absistere ab incestis, a marium cum maribus concubitu, a comestione hominum, aliisque id genus facinoribus, atque eo modo imperium sibi pararunt omnium quæ usquam legimus, excepta religione, iustissimum.

4. *Quis in naturam delinquant*] Vide Josephum Acoftan de procuranda Indorum salute lib. 11, cap. 4. *Innuptos concubitus*] Aterius Amaseæ Episcopus: *οἱ πῶς τῷ βίῳ τῆς τέττο νομοθέτας προσέχοντες ἀνδύθον καταλείπουσιν τὴν πινείας τῶν ἐξουσιῶν. Qui huius tantum sæculi leges condentibus obtemperant, impunitam relinquunt meretricii licentiam.* Adde locum Hieronymi ad Oceanum productum a nobis ad caput v. §. 9.

1. *Non admittendum adulterium*] Adulteria ubique puniri testatur Philo vita Josephi: Adulterium natura turpe esse Ulpianus L. Probrum. D. de verborum significatione 1. Lectantius in Epitome: *Corruptum perire alienum matrimonium etiam communi gentium jure damnatur.*

2. *Circa natura leges par est eos excusari quibus aut ratiocinationis imbecillitas aut prava educatio obstant*] Hieronymus II. adversus Jovinianum: *Unaquæque gens hoc legem natura putat quod didicit.*

1. *Universalis Ecclesie curam accepisse*] Est id in constitutionibus præferentibus nomen Clementis. Cyprianus epist. xxx. *Omnes enim nos decet pro corpore totius Ecclesie, cujus per varias quasque provincias membra digesta sunt, excubare.* Et de unitate Ecclesie: *Episcopatus unus est, cujus a singulis in solidum pars tenetur.* Exempla huius curæ universalis passim apud Cyprianum, illustri imprimis epistola LXVII. Adde Chrysoftomum in laudibus S. Eustathii.

3. *Unius Dei cultus*] Idem de fortitudine: *αἰτιον τὸ ὁμοιοῦς τὸ ἀνώγειον καὶ μέγιστον ἢ πᾶσι τῷ ἐνὸς Θεοῦ δόξα, ἀφ' ἧς οἷα πηγῆς ἐνοπηκῆ καὶ ἀδιαλύτων φιλικῆς κέχρηται πρὸς ἀδελφούς. Summa ac maxima concordia causa, de uno Deo sensus, ex quo velut fonte procedit insolubilis & animos inter se vinciens amicitia.* Josephus autem contra Appionem libro: *τὸ ἴδιον μὲν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν πᾶσι Θεῷ τῷ βίῳ ἢ καὶ τοῖς ἔθεσι μὴδὲν ἀλλήλων Διφθέρον, κακίαν ἐν ἡθεσιν ἀνθρώπων συμφωνίαν ὀπιτελεῖ. Eandem de Deo habere sententiam, nihilque vita & institutis inter se discrepare, pulcherrimam in animis hominum concordiam excitat.*

Naturam nescire Dei] Sic & Josephus adversus Appionem libro altero causas cur multæ civitates male constitutæ fuerint has reddit: *τὸ μῆτε τὴν ἀληθῆ τῷ Θεῷ φύσιν ἐξ ἀρχῆς συνιδεῖν αὐτῶν τὰς νομοθετίας, μὴθ' ὅσον καὶ λαβεῖν ἠδυνήθησαν, ἀκελεῖ γινώσκον διορί-*

στας πρὸς τὸ πειθοῦς τὴν ἀληθινὴν τῆς πολιτείας. Vide & quæ sequuntur ibidem optime.

Inter curas publicas prima de rebus divinis] Ad quarum cognitionem Imperatores vocans Justinus Martyr addit: *βασιλικὸν ἀν καὶ τῶτο ἔργον εἶναι. Eris hoc opus sane regium.* Adde quæ habet Covarruvias in c. possessor. §. 10.

4. *Iustitia quoque nihil reliquit nisi nomen inane*] Seneca epist. xcvi. *Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi dicit nihil justum esse natura, & crimina vitanda esse quia vitari metus non possit.*

5. *Iustitiam religione permixtam*] Philo vita Abrahami: *τὸ αὐτὸς φύσει ἐστὶν ἀρετῆς περὶ ἀνὰ καὶ φιλόφρονον, καὶ πᾶσι τὸ αὐτὸν ἐκείνου ὁσίου μὴ πρὸς θεῶν δικαιοσύνη ἢ πρὸς ἀνθρώπων θεωρήσει. Eiusdem est natura religiosum esse & hominum amantem: apud eundem spectantur pietas in Deum, & in homines iustitia.*

2. *Antisthenis*] Laudatus Clementi Alexandrino. Ex illo videtur hoc promississe Seneca lib. vii, c. 30. *Naturalium quæstionum: ipse qui ea tractat, quæ condidit, qui totum hoc fundavit, deditque circa se, majorque est pars operis sui ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.*

Philo autem] Dicit hæc apud Philonem Rex Agrippa.

Simulacrum non constituit] Dion libro xxxvi. *ἔδ' ἀγαλλμα ἰδὲν ἐν αὐτοῖς πρὸς τοῖς ἱεροσολύμοις ἔχον. ἀρρητων ἢ καὶ αἰσθῆ ἀντὶν νομιζόντες εἶναι, &c. Nec ullum Hierosolymis simulacrum habebant, quod Deum crederent neque conspici neque verbis explicari posse.* Vide & Strabonem libro xvi.

Numa] De hoc Numæ instituto vide & Dionysium Halicarnassensem.

In cuius rei memoriam institutum fuit olim Sabbatum] Scriptor responforum ad orthodoxos, ad quæstionem LXIX. *ἵνα ἐν φυλαχθῆ ἡ μνήμη τῆς ἡμέρας πρὸς τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, Διὸ τῶτο πρῶτον τῶν ἀδελφῶν διέταξεν ἵνα τῆς ἡμέρας ἀεθρῶν ἐν τῇ θείᾳ γενομένη. Ut ergo memoria Mundi conditi inter homines servaretur, ideo voluit Deus septenarium numerum in Sacris Literis eminere cæteris honoratiorem.* Vide & quæ præcedunt.

3. *Que consensus*] Tertullianus adversus Marcionem: *Anima a primordio conscientia Dei dos est. Φυσικὴ δολάχεια, pietas naturalis.* Diodoro Siculo in Fragmentis. Philo de Unius Imperio: *ἰδὲν περὶ χυλικῶν ἔργων αὐτοματιζεῖται. περὶ κωπῆς δὲ ὁ κόσμος, ὡς ὑπὸ λυγρῶν τῶν θεῶν ἀγαθῶν καὶ τελειοτάτων πάντων δεδημιουργηθῆναι. τῶτο τὸ ἔργον ἐνοιασιν ἐλάττω μὴ ὑπερξείως θεῶν. Nihil artem præferens casu oritur. Maximam autem artem mundus præfert, testaturque a summe perito summeque perfecto se fabricatum. Notitia qua Deum esse credimus hinc ortum habet.* Tertullianus adversus Marcionem 1. *Nos defendimus Deum primum naturam cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum: natura ex operibus: doctrina ex prædicationibus.* Cyprianus de idolorum vanitate: *Hæc est summa delicti, nolle agnoscere quem ignorare non possis.* Julianus ad Heraclitum: *πάντες ἀδιδάκτως εἶναι θεῶν ἢ πεπεισμένους, καὶ πρὸς τῶτο ἀφορᾶν ἐπ' αὐτὸ περὶ οἰσμησώδεις: ἔτω Διφθέμενοι τοῖς ψυχῆς πρὸς αὐτὸ, ὡς περὶ οἰσμησώδεις τὸ φῶς βλέποντες. Omnes ante doctrinam numen aliquod esse persuasimus, eo respicient-*

dum, ad eum properandum: credoque sic animos nostros se habere ad Deum, uti visu prædita ad Lucem.

2. *Et esse numen & nostri curam gerere] Seneca epistola xcvi. Primus est deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est.*

3. *Apud omnes ferme quos novimus populos] Seneca epist. cxvii. Tanquam Deos esse inter alia sic colligimus, quod omnibus de Diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo contra leges moresque projecta ut non aliquos deos credat. Idem de Beneficiis iv, 4. Nec in hunc furorem omnes mortales consensissent alloquendi sævæ numina & inefficaces Deos, &c. Adde Platonem Protagora, & decimo de legibus, & pulchra quæ habet Jamblichus post principium de mysteriis Ægyptiorum, ubi Deum nosse ita homini ait proprium, ut hinnitum equo.*

4. *Ita & coerceri posse a bitror nomine humana societatis] Moxus Lydus Crambi urbis inhabitatores obsidione captos inersit omnes διον αἴετες, ut qui Deum nullum nossent, colerentve. Nicolaus Damascenus in excerptis Peiresianis.*

2. *Opificio servire, non opifici] Philo ad Decalogum de talibus: εἰσι δὲ οἱ καὶ περὶ ἀλλοτρίων ἀσθεῖα, μηδὲν ἴσων μεταδιδοῦτες, ἀλλὰ πῶς μὲρ τὰ πάντα ἴσθι ἡμῶν χαλεζόμοιοι, τῷ δὲ ἔδεν νέμοντες, ἀλλ' ἔδὲ μνήμης τὸ κρινότατον ἀξιοῦνται, ἐπιλήθονται ἢ ἔ μόνον περὶ ἑνὲν μεμνήσθαι; ἐπιτηδύοντες οἱ βαρυσάιμονες, ἐκείσιν ἁγῆ, &c. Sunt autem alii quorum ulterius impietas procedit, qui ne paria quidem Deo & operibus ejus tribuant, sed quicquid honoris excogitari potest his exhibent, illud communissimum bonum nulla memoratone dignantes, id prætereunt quod solum meminisse debuerant, sponte miseri sibi accersentes quæstiam oblivionem. Sic locum Deuteronomii interpretatur Maimonides Directore III, 41.*

4. *Nec summi Dei cultum ideo deserant] Sic vitimas ab Ægypti regibus, ab Augusto, a Tiberio in Templum admisere Judæi. Docent id & Josephus & Philo.*

5. *Darius] Hytaspis filius, Xerxis pater. Confer quæ supra §. xi.*

1. *Nemini deinceps ad credendum vim inferre] Josephus ita censet δέν ἕκαστον ἔ τλω ἑαυτῶν περὶ αἰρεσίν θεῶν ἀσθεῖν, ἀλλὰ μὴ ἔ βίας: Debere quemque libero animi proposito Deum colere, non vi coactum.*

Quarum rerum causa nos latens eis causam assignare divinam voluntatem] Servius ad initium III. Æneidos: Quotiescumque ratio vel iudicium non apparet, sic visum interponitur. Sic & Donatus ad Actum v, Scena II. Eunuchi. Atque in eum sensum poni Hebræum וְדַן notat Abarbanel.

2. *Christo novæ legis auctori omnino hoc placuisse, ut ad legem s' am recipiendam nemo hujus vitæ pœnis, aut earum metu pervaderetur] Tractat hoc Gregorius Nazianzenus oratione: Cum assumtus est a Patre: & Beda lib. 26. Isidorus de Sifebuto rege: Qui in initio regni sui Judæos ad fidem Christianam permovens emulationem quidem Dei habuit, sed non secundum scientiam, potestate enim compulsi quos provocare oportuit fidei ratione. Transcripsit hoc in historiam Rodericus II, 17. Posteriores in Hispania reges eodem nomine culpant Osorius, & Mariana. quem vide xxvi, 14. xxvii, 5.*

Athanasius] Epistola ad solitarios.

Numquid & vos abire vultis?] Cyprianus epistola lv. Conversus ad Apostolos suos dixit: Numquid & vos vultis ire? servans scilicet legem qua homo libertati sue relictus, & in arbitrio proprio constitutus sibi ipse vel mortem appetit vel salutem.

3. *Instantiam vocatoris significat] Cyprianus de Idolorum vanitate hunc locum respiciens: Per orbem vero discipuli magistro & Deo monente diffusi, præcepta Dei in salutem darent, ab errore tenebrarum ad viam lucis adducerent, cecos & ignaros ad agnitionem veritatis ocularent. Ac, ne esset probatio minus solida, & de Christo delicata confessio, per tormenta, per cruces, per multa pœnarum genera tentantur.*

Justiniani consilium] Ad eundem Justinianum epistolam Theodahadi vide in Cassiodoro x. 26.

1. *Ammianus] Idem vere, Christianam religionem absolutam & simplicem vocat: Zosimus & ipse paganus: χριστιανῶν πίστεως ἐπιγυγία παντὸς ἀμαρτίας καὶ πᾶσης ἀσθεῖας ἀπαλλαγὴ: Christiana fides hæc est pollicitatio, libertas ab omni crimine atque impietate. Secta nemini molesta passim a paganis dicebatur; Tertullianus Scorpiaco. Justinus Apologetico II. Ἀρχαὶ δὲ ὑμῖν καὶ σύμμαχοι περὶ εἰρήνης ἵσμεν πάντων μαθῶν ἀνθρώπων, ὅτι ταῦτα δοξάζομεν, ὡς λαθεῖν θεὸν κακώτερον ἢ πλεονέκτην, ἢ ἐπιβελον, ἢ ἐνάρτεον, ἀδύνατον εἶναι, καὶ ἕκαστον εἰς αἰώνιαν κλάσιν ἢ σωτηρίαν καὶ ἀξίαν ἔ προξέωον πορδέομεν. Nos vobis ad imperii tranquillitatem maxime adiutores & collaboratores sumus, ut qui doceamus fieri non posse ut Deo quis lateat, sive sit maleficus, raptor, insidiator, sive æqui amans. Tum vero ad æternam aut salutem aut pœnam quemque mitti pro factorum suorum dignitate. Arnobius de conventibus Christianorum loquens lib. xi. In quibus aliud auditur nihil nisi quod humanos faciat, nisi quod mites, verecundos, pudicos, castos, familiaris communicatores rei cum omnibus quos solidet germanitatis necessitudine copulatio.*

Philo commemorat] In legatione. Similiter & libro de Sacrificantibus facunde ostendit quantum Synagogæ distent a paganis mysteriis. Locus uterque dignus inspicere. Simile habet libro altero contra Apionem Josephus.

2. *Constantinus Licinio] Vide Zonaram. Simile illud apud Augustinum epist. l. Maximianus episcopus Vagiensis auxilium petiit ab Imperatore Christiano contra hostes Ecclesiæ, non tam sui ulciscendi causa quam tuenda Ecclesiæ sibi credita. Relatum est in causam xxiii. quæst. III.*

Alii Persis] Vide Menandrum Protectorem.

2. *Quam ea quæ dogmatum sunt] Sequitur hoc Chrysostomus in I Cor. II: ὅταν ἡ ἔ ἐν δόγμασιν ἢ συνήθειαι ἢ βεβαιότητες γίνεται. πάντες γὰρ πῶς ἐν ἑαυτοῖς ἀμείψεται ἢ τὰ πᾶσι τὰς θρησκείας. Ubi vero consuetudo in dogmata inciderit, multo fit immobilior. Nihil enim est quod non facilius homo mutet quam ea quæ religionis sunt.*

3. *Hæreticus Augustino] Libro de utilitate credendi; locus refertur in causam xxiv. quæstione 3. Addit Augustinus, non idem sibi videri hæreticum & hæreticis credentem hominem. Vide eundem epistola clxii. Hæresis obstinatoris animi dementia, I. 2. c. de summa Trinitate, I.*

Temporalis commodi & maxime gloria principatusque

que sui gratia] Scriptor responforum ad orthodoxos quaestione IV: *ἄλλοι εἰσιν ὅτι ἐκ φιλοδοξίας ἢ ἀνπαθείας ἢ αἰρεσιάρχων πάσαι αἱ αἱρέσεις τὰς ἀφορμὰς ἐχούσαι ἢ συστάσεις αὐτῶν. Apertum est ex cupiditate gloria aut ex amulati qui primos repertores agitaverit, scilicet omnes exfistendi originem cepisse.* Chrysoftomus ad Gal. v: *ἢ γὰρ ἢ αἱρέσεων μήτηρ, ἢ τῆς φιλαρχίας εἰσιν ἄσθημια: Mater heresum, cupiditas principatus.*

Bono animo errant] Agathias ubi de Alemannorum absurdis superstitionibus egerat Historiarum I: *ἔλεείσθαι μὲν ἔν ἢ χαλεπότερον δίκαιοι ἀν εἶεν ἢ πλείους μεταλαγχάνει συγγνώμης, ἀπαντες ὅσοι τῷ ἀληθῆς ἀμαρτάνουσιν. ἢ γὰρ δήπερ ἐχόντες ἀλῶνται ἐ ὀλιθάνουσιν, ἀλλὰ τῷ ἀγαθῷ ἐφίεμφοι, ἐπειτα σφαλέντες τῇ κρείσσῃ τῷ λοιπῶν ἐχόντων τῶν δοκηγόντων ἀπειξ, ὅποια ἄλλα καὶ τύχοιεν ἐντα. miseratione quam odio digniores sunt, ac tales quibus ignosci par sit, quicumque a vero aberrant. Neque enim volentes palantur & cespitant, sed cum bonum appetant, in iudicando decepti, qua semel visa sunt retinent mordicus, qualiacunque ea fuerint.*

Nemo potest scire nisi iudex] Chrysoftomus homilia contra Anathematizantes: *τὸ κεκρυμμένον τῷ ἢ αἰώνων κρατῇ ἀνεπισημαστέον ἀποφαίνεσθαι, μόνω ἐσθὸν ἐ μέτερος γνώσεως ἢ πούτῃ πίστεως. πόθεν γὰρ ἰσχυρῶ, ἐπέμοι, ἢ ἀκαλῶ, πίοις ῥήμασι κατηγορήσῃ ἐαυτῷ ἢ καὶ ἀπολογησεται ἐν ἡμέτερος ὅτε μέλλει ὁ θεὸς κείνους τὰ κρυπτὰ ἢ ἀνθρώπων, ὅπως ἀνεξεβδύνηται τὰ κρίματά, ἐ ἀνεξιχνίασι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. id quod absconditum, solus sine periculo dijudicet saeculorum iudex, cui soli patet & scientia mensura & fidei quantitas. Unde enim nos sciamus, dic mihi quaeso, quibus verbis ille se accusatus aut excusatus est, in die illa qua Deus dijudicabit arcana hominum? Vere inscrutabilia sunt iudicia eius, & via eius impervestigabiles.*

5. In Arianam heresin] Non immerito odimus tam mali exempli inter Christianos repertores. Vide eorum scava facta apud Eusebium de vita Constantini libro I, 5. 38. Socratem libro IV, 29. Procopium Vandalicorum I, ubi de Honoricho. & Gotthico-rum I, de Amalaricho. & Victorem Uticensem. de Semirarianis Epiphanius: *τὸς τῶν ἀλήθειαν διδάσκοντες δώκων, σκελὴ λόγους βυλόμενοι ἀνατρέπουν, ἀλλὰ ἢ ἐχθρίας ἢ πλείμους ἐ μαχαλίους ἀσθιδόντες τὸς ἀρῶς πειθόντες. λύμω γὰρ ἢ μίῃ πῶλε καὶ χύμα ἐργάζονται, ἀλλὰ πῶλαις. Veritatem docentes vexant, neque verbis evertunt, sed odiis, bellis, gladiis tradunt recte sentientes. exitium quippe jam non uni, sed mul-*

tis urbibus regionibusque attulere. de talibus Gregorius Episcopus Romanus ad Constantinopolitanum Episcopum: *Nova & inaudita est ista predicatio, quae verberibus exigit fidem.*

Gal. IV, 29.] Ad quem locum vide Hieronymum; citatum c. qui secundum: causa XXI I, quaest. IV.

In Gallia jam olim damnati sunt] Sulpitius Severus: *Tum vero Idacius atque Ithacius acrius instare, arbitantes posse inter initia malum comprimi, sed parum sanis consiliis saeculares iudices adveniunt, ut eorum decretis atque executionibus heretici urbibus pellerentur. mox: Secuti etiam accusatores Idacius & Ithacius Episcopi, quorum studium in expugnandis hereticis non reprehenderem, si non studio vincendi plus quam oportuisset certassent. Ac mea quidem sententia est, mihi tam reos quam accusatores displicere. Postea: Martinus apud Treviros constitutus non desinebat increpare Ithacium ut ab accusatione desisteret: Maximum orare, ut sanguine infelicium abstineret. satis superque sufficere ut Episcopali sententia heretici iudicati Ecclesis pellerentur. Vide & sequentia.*

Errantis poenam esse doceri] Seneca in Tragedia:

Quis nomen unquam sceleris errori dedit?

Et de Ira I 14. *Non est prudentis errantes odisse. alioquin ipse sibi odio erit.* M. Antoninus libro IX: *εἰ μὲν δύνασαι, μεταδίδασθε. εἰ ἢ μὴ, μέμνησο, ὅτε πρῶς τῶτο ἢ ἐνμύμια σοι δέδοται. καὶ οἱ θεοὶ ἢ ἐνμύμιας πῆς ποιῶσι εἰσιν. Si potes, meliora doce; si non potes, memento in hoc tibi lenitatem datam. Ipsi Dei lenes sunt talibus.* Chrysoftomus Eph. IV, 17. *ἢ γὰρ ἀγνοῦντα, ἢ κακῶς πάχων ἢ δὲ ἐγκαλεῖσθαι, ἀλλὰ μανθάνειν δυνάτων εἰσιν ὅπερ ἀγνοῦν. eum qui ignorat neque malo affici neque accusari oportet, sed equum est ut discat quae ignorat.* Valentinianus, laudante Ammiano Marcelino libro XXX. *nec quemquam inquietavit, neque ut hoc coleretur imperavit, aut illud: nec interdicitis minacibus subjectorum cervicem ad id quod ipse coluit inclinabat, sed intemeratas reliquit has partes ut reperit.*

1. Justius illi punientur qui in eos quos Deos putant irreverentes atque irreligiosi sunt] Vide de hac re egregia apud Cyrillum libro contra Julianum V. & VI. Solone auctore Amphictyones bello persecuti sunt Cirrhaeos, quod in templo Delphico vim intulissent; Plutarchus Solone. Sic & qui falso sibi vatum nomen induunt recte puniuntur; consule Agathiam lib. V.

ANNOTATA AUCTORIS

A D L I B. I I. C A P. X X I.

1. **Q**uis delicti sunt participes] Tertullianus de Resurrectione carnis: *Dicent enim ministros & socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi, & potestatem sua voluntatis in utrumque, homines scilicet & ipsos. iccirco cum auctoribus merita communicare, quibus operam sponte accommodant.*

2. Qui factum vitiosum jubent, qui consensum requisitum adhibent] Saulus manibus omnium lapidabat. Augustinus Sermone V. de Sanctis, cap. 4. similia

sermone ejusdem argumenti primo, c. 3. & sermone XIV.

Qui adjuvant] ope. Institutionibus de Furtis, 5. interdum. Edicto Theuderici, c. 120.

Qui receptum praestant] Hieronymus super parabolas: *Non fiat solum, sed ille reus tenetur qui facti conscius querente possessore non indicat.* Chrysoftomus de Statuis XIV: *ἢ γὰρ οἱ ἐπορεύοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ συνειδότες μὲν, ἀσέβητοντες ἢ, κωνωνῆσι ἢ ἐγκλημάτων:*

non enim perjuri soli, sed & qui conscii cum sint celant perjuriam, criminis tenentur.

Qui consilium dant] Vide Institutiones & Edictum Theoderici dictis locis. Androcides ex lege Attica, & βελόσαντο ἐν τῷ αὐτῷ ἐν: χροσται καὶ τῇ χειρὶ ἐργασάμενον. qui consilium dedit eum non minus pœna teneri quam qui manu rem effecerit. & ᾧ ἢν περὶ τῆν αὐτὴν μὴ βελόσαντο, neque enim sine consilio res facta fuisset, ait Aristoteles de Poëtica c. 17.

Laudant, assentantur] Chrysoſtomus 1. ad Romanos circa finem: Ἐῖδ' ἂν τὸ πημιμαλῆντο ὁ τῶν ἀμαρτιῶν ἰπαιῶν χαλεπώτερον, pejor peccante qui peccatum laudat. qui facinosum adstans hortatur, pro faciente habetur lege Longobardica, lib. 1. tit. 1x. §. 25. vide quæ ex Philone & Josepho mox profereamus ad §. 17.

Non vocant] Chrysoſtomus 1. adversus Judæos: ὡς περὶ ἔν ἐχ οι κλέπτοντες μίον, ἀλλὰ καὶ οι κύριοι μὴ ὄντες κωλύσαι, μὴ κωλύοντες ᾧ τῶν αὐτῶν ἐκείνοις διδασκίλω. Sic non ii modo qui factum fecere, sed & qui prohibere cum possent non prohibuere, puniuntur, & quidem pari uterque pœna. Sic eum qui sanari ægrotum prohibet, teneri quasi vulnerasset, ait idem Chrysoſtomus 2 ad Cor. c. vii.

1. Si defexit publico consilio] Chrysoſtomus de Statuis 111: ὅπ' ἐ κρινόντο πόλεως τὸ ἀμαρτήματα γέγονεν, ἀλλὰ ἀνθρώπων ἰνῶν ξένων ἔ ἐπιλυδων, εἰδὲν λογιμῶ ποιόντων, ἢ πάλμη ἔ πημιμαλῆντο πᾶση. καὶ ὅσκι ἂν εἴη δίκαιον ὡς περὶ ὀλίγων ἀπειθεσίας πᾶν ποσῶν τῶν ἀναρπάζεσθαι, ἔ τὸς εἰδὲν ἡδικησῆτας διδέναι δίκλω. Non commune fuisse delictum civitatis, sed extraneorum & advenarum, qui cuncta temeritate ac legum ignorantia quam ratione facerent. neque vero æquum, ut ob paucorum imperitiam tanta urbs everteretur & pœnam ferrent culpa exsortes. Ammianus libro xxx. de Quadis: nihil ex communi mente procerum gentis delictum asseverantes in nostros.

4. Scientiam, cum puniri jubetur, accipi pro patientia.] Lege Wisigothorum libro viii, tit. iv, cap. 11. cap. 26. & alibi. Libro ix. tit. 1. c. 1.

5. Ipsorum erat cogere Agamemnonem] ita hanc rem explicat Cyrillus libro v. contra Julianum.

Unius ob culpam & furias Ajacis Oilei] Euripides Troadibus sic loquentem Neptunum facit:

Ὅιδ' ἦνίκ' Αἴας ἔλαθε Κασσάνδρην βίβα.

Cum Phœbadem vi traxit Ajacis manus.

Et Minervam respondentem

Ἄκ' εἰδὲν γ' Ἀχαιῶν ἐπαθεν, εἰδ' ἦκασ' ὄππ.

Nilque audiit, nil passus a Græcis mali est.

Pari jure omnes Antiochenos statuarum crimine involvit Chrysoſtomus, prima ejus argumenti oratione: ἰδὲ τὸ ἀμαρτήματα γέγονεν ὀλίγων, ἔ τὸ ἐγκλημα γίνεται ἰονόν. ἰδὲ δὲ ἐκείνους ἀπαντες δεδοκαμῶν νῦν καὶ τὸ ἐκείνοις ποτολημῆντων αὐτοὶ τῶν πτωχίας ἀναμῆντων. εἰ ᾧ πημιμαλῆντο αὐτῶν ἐξεβόλομῶν τὸ πόλεως καὶ τὸ νενοσηκὸς διαρθώσαμῶν μέλω. ὅσκι ἂν τὸ παρόντα ἐφοβήματῶ φόβον. Ecce facinus paucorum fuit, accusatio in omnes fertur. Ecce propter illos nunc in meum omnes sumus, & eorum quæ illi ausi sunt pœnam nos ipsi expectamus. Quod si anteverissemus eam, illos de urbe pellendo, & partem morbidam sicut oportet tractassemus, abesset jam à nobis hic timor. deinde: δι αὐτῶ ἔν τῶ πημιμαλῆντο, Φησι, διδὲ δίκλω τῶ ἐχάτῶ, ὅπ' μὴ παρῆς, μηδὲ ἐκώλυνες μηδὲ τὸς ἀκρομῆντας κατείχες,

μηδὲ ἐκινδύνοες ὡς περὶ εἰς τὸ βασιλεία ἡμῶν. & μετῆχες τὸ ποτολημῆντων; ἰπαιῶν τῶ καὶ ἀποδέχομαι. ἀλλ' εἰδ' ἐπέχες τὸ γνέμῶμα, τῶ πημιμαλῆντο ἀξίον. Ob hoc ipsum, inquit, fer pœnas, & ultima lue supplicia quod non adfuisse, quod non prohibuisti, quod insipientes non retinuisisti, quod pericula non subiisti pro honore Imperatoris. Particeps non fuisti facinorum? Laudo hoc, & boni accipio. sed nec quæ fiebant impediisti. hoc vero jam dignum accusari.

Potestas magna & potentissima, qua prohibere scelus maximum potest] Philo in Flaccum: ὁ γὰρ ἐπιπαιῶν τῶν ἢ τὸ πανύπατον ἐπέχεν ἂν δυνηθεῖς, εἰ μὴ κωλύου, δὴλ' ἔν ἐφείς καὶ ἐπιτρέπων αὐτῶ. nam qui castigare, certe inhibere potuit; si non impediit, habendum est permisisse aut etiam probasse quod agebatur. Dion Galba: πῶς μὴ γὰρ ἰδιώταις ἀποχρη μηδὲν ἀδικεῖν. πῶς ᾧ δὴ τῶς ἡγεμονίας ἐχουσιν ἀνάγκη πημιμαλῆντο ὅπως μὴδ' ἀλλ' ἔκ κημιμαλῆντο. Privatis sufficit non delinquere. in imperio agentibus incumbit & hoc curare ne delinquant alius. in c. 4. Synodi Pistensis positæ inter capitula Caroli Calvi habemus: Non est liber a consensu qui quod emendare potest emendare negligit, quapropter sine dubio peccati se participem facit. Vide Nicetam Choniatem libro 11. de Andronico.

6. Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii] Plutarchus Cimone.

1. Qui culpa est compertus] deditioem enim præcedere debet causæ cognitio. non decet αικεῖταις ἐκδέναι, homines dedere causa non cognita, Plutarchus Romulo. Rex Scotiæ apud Camdenum in Anno Lxxxv. ait Elisabethæ, transmissurum se in Angliam Fernihurstium, imo & Cancellarium, si præcogitate securitatem violasse vel cædem conscisse liquidis & legitimis probationibus convincerentur.

Hoc illud est dedere quod in historiis sæpissime occurrit] Mithridatem a Tigrahe poposcit Lucullus, & non dediti bellum intulit; Appianus Mithridatico, & Plutarchus Lucullo. Romani Salgas ab Allobrogibus dedi sibi postularunt; Appianus excerptis legationum xi. de Episcopo quem Romani dedere Scythi volebant, vide Priscum excerpto legationum 21. Dux Beneventanus a rege Vascone deditus Ferdinando Castellam regenti; Mariana xx, 1.

2. Sic Fabios sibi dedi Galli postulabant] Plutarchus Camillo. Appianus excerpto legationum 9.

Postularunt & postea Annibalem] Diodorus Siculus in fragmentis. Livius.

4. Interdum fontes depositibus optio datur] Vide foedus inter reges Angliæ & Daniæ, memoratum Pontano de Mari.

5. A quibus transfuga recipiuntur] Zonaras Basilio Porphyrogenneto: ἐπιμψε πημιμαλῆντο Κοροῖω ἀξίῶν μὴ πημιμαλῆντο, τὸ πημιμαλῆντο καὶ τῶ οἰκείας δεσπότης γνέμῶν, ἵνα μὴ καὶ ἑαυτῶ ἐπὸ δηνῆμα εἴη ἐκ ἀγαθόν. Misit ad Chosroem postulatum ut dederetur sibi regni affectator, qui domino contraria cepisset arma, neve in semetipsum perniciosum exemplum sterneret Chosroes. Vide de piratis Lesbi mendose receptis Chalcocondylam libro ix.

1. Supplicium jura] κημιμαλῆντο νόμοι Polybio, & Malcho in excerptis legationum.

Quibus innocens est animus, irata fortuna] Oraculum vetus.

Ἐκτενας τὸ ἐπαιῶν ἀμύνων. εἰ σ' ἔμῶν

Δίμα.

Αἷμα. πέλας ἢ χέρας καθαρώτερον ἢ πῦρ ἢ ὕδα.
*Carum occidisti, dum vis succurrere. nullum
 Crimen habes. manus est tibi purior ac fuit ante.*

Ἀτύχημα καὶ ἀδικημα] Philo de Judice : ἔλεθ' ἐπ' ἀτυχήμασιν. ὁ δὲ ἐκυσία γνώμη πονηροῦ μὲν ἐκ ἀτυχῆς ἀπὸ ἀδικησῶ. *Misericordia infortunatis debetur.*
At qui deliberata sententia male agit, non infelix est sed injustus. Sic M. Antoninus mentem vult inspici: ἵνα ὁπίσθησιν πότερον ἀγνοία ἢ γνώμη, καὶ ἀμαλογισθῶ, π συγλενές, *ut noris ignorantia in aliquo an consilium fueris, & simul ea consideres qua his coherens.* Sic τὰ ἐξ ἀγνοίας ἢ λήθης, *qua ab ignorantia aut oblivione veniunt;* & τὰ ἐκ περνοίας, *qua ex consulto fiunt,* distinguit Totilas apud Procopium Gothicorum III.

Dedere noluisse] Recepit nec dedit Pipinus ex Neustria ob tyrannidem ad se confugientes: Est id apud Fredegarium in rebus Pipini ad annum I c LXXXVI III. Etiam ab Ecclesia Romana ad se confugientes recepit Ludovicus Pius Imperator, ut apparet ex ejus decreto facto anno I c cccxvii, inserto in Tomum II Conciliorum Galliarum: Et Carolus Calvus, qui ex parte fratris sui Ludovici ad se profugerant, Aymonius lib. v, cap. 34. de Cegena Patzinaca non dedito postulanti Tyracho vide in Constantini Monomachi rebus Zonaram. Sic & Osmanes ab Inungio praefecto non deditus Eskifari: Leunclavius libro II Historiarum Turcicarum. Albuquerque Lusitani non dedit, ut memorat Mariana xvi, 18.

2. *Servius*] ad VIII Aeneidos.

Propriam Atheniensium laudem] Quam Arragoniis tribuit Mariana xx, 13. Gepidarum perire omnes malunt quam Ildigifalem Romanis aut Longobardis dedere; Procopius Gothicorum IV.

Apud Sophoclem] Vide totum locum, est enim lectu dignus.

Pro Herculis liberis] Vide Euripidem Heraclidis & Apollodorum.

3. *Consecraturum quod jus esset*] *Neque a Diis iniustas supplicium preces audiri,* ait Tacitus Annalium lib. III.

Ad id quod Athenis sanctissimum esset altare] In Lusitania Ferdinandum cubiculi praefectum e templo ad quod confugerat raptum, & igne combustum, ob vitium nobili virgini illatum, narrat Mariana libro XXI. Vide & de Atylis librum viri magni Pauli Veneti Societatis Servorum quae dicitur.

4. *Perses rex Macedonum*] Narrat & Appianus excerpto legationum num. 20. Simile illud in Latina vita Themistoclis: *cum ab Atheniensibus & Lacedaemoniis exposceretur publice, supplicem non prodidit,* (A dmetus rex Molossorum) *monuitque ut consuleret sibi. itaque Pynnam eum deduci iussit, & quod satis esset praesidii dedit.* Sic & Ildigim Longobardum dimittunt Gepidarum apud Procopium Gothicorum III. Adde Epistolam Theudericum ad Trafamundum regem Vandalorum de Gisefico suscepto, v, 43, & 44 & ea quae in vita regis Ludovici. Sic Christophorum Sborovium a se amovit Imperator Rudolphus II. teste Thuano lib. LXXXIII, in anno cI c lxxv. Elisabetha Scotis respondet se Bothwellum aut redituram aut ex Anglia exterminaturam: Camdenus id habet circa annum cI c xciii. de Alfonso Gegionis Comite a rege Galliarum damnato, ac ne-

gato ei in Hispaniam receptu, vide Marianam XI, 6.

5. *Nisi foederis legibus propius quiddam convenerit*] Ut in foedere Helvetiorum cum Mediolanensibus, Simlerus recitat. Foedera Anglorum cum Gallis dediderantes & profugos volunt, cum Burgundis expellit. Camdenus in anno cI c l c.

3. *Theodosii probat factum*] Eadem quae Libanius de hac re dicit & Chrysofostomus in XVII de statutis. In eodem Antiocheno paria olim constituerat Marcus Antoninus Philosophus, ut testis est Capitolinus, & in Byzantinos Severus, demto Theatro, thermis, honore, ornamentisque omnibus. Sed & ipsa urbs Perinthiis data; Vide Herodianum II; Zonaram, & quae supra dicta nobis.

2. *Alexandri in Persas*] Propterea aliam ei bello causam attribuit Julianus in Constantii Laudatione: καὶ ἐπὶ μὲν ἑσθῆς πῶ συνήθη πρῶτον, ἰδί' ὅτι τρῶϊα πῶς ἔδειξον, ἰδί' ἐπὶ τὰς Πέρσας Μακεδόσιν ἔπειρ' ἡ δοκῶσιν ἐν δίκῃ χριόσθω πασῶντων ἔχων ὑπὸ θεῶν καὶ παιδὶ πρὸ δῆλον. ἔ τῶς μὲν γὰρ λῆα δρχαίαν ἀδικημάτων πμωρίας σφόδρα νεωτέρας, ἔ τ' εἰς παιδας ἔ τ' εἰς ἐκγόνας χρομῆνης, ἀπὸ εἰς τ' ἀφελόμενον καὶ ὑπερῆσαντων τῶν δρχῶν τὰς τ' ἀδοκῶσιντων (male legitur ἀδικησάντων) ὑπογόνους. *Nullum unquam bellum, quod quidem justum censeretur, tali ex causa gestum, non a Graecis in Trojatos, non a Macedonibus in Persas, vel puero liqueat. Non enim illi obsita vetustate crimina seris poenis, ne in nepotes quidem aut liberos, persequerentur, sed illos impetebant qui vitorum bene meritorum posteris vim inferabant, regna extorquebant.*

2. *Vades capitali iudicio crediderim obligari*] Apertum id in verbis Rubenis ad patrem Jacobum Gen. XLII, 37: & apud Josephum II. Antiquae historiae cap. 3. Hos vades ἀνψύχως animae vicarios vocat Eutropius Caligula; ἐγγυητὰς θανάτου mortis sponsores Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis. Chrysofostomus ad Galatas II: καθὰ περὶ πρὸς κατὰ δὲ καὶ εὐτὸς ὑποθῶσιν, ἔπειρ' ἀνδρῶν ἑλομένῶν θανῆν ὑπὲρ ἐκείνων ἐξαρπάζει τ' ἡμωρίας αὐτῶν: *Sicut homine aliquo ad mortem damnato, innocens alter pro illo se morti devovens illum supplicio liberat.* Augustinus epistola LIV. ad Macedonium: *& aliquando qui causa fuit mortis potius in culpa est quam ille qui occidit. velut si quispiam decipiat fidei iussorem suum; atque ille pro isto legitimum supplicium laet.*

Ut alibi memorabimus] Libro III, cap. IV, §. 14.

3. *Ut lege Moysis*] de qua vide Maimonidem ductore dubitantium III, 40.

2. *Ait Philo*] Idem libro de Pietate: ἦς οὐκ ἐν οὐδ' εἰ ἡς βλαβερωτέρας χυναί' ἀνεσίγησις, εἰ μήτε τοῖς ἐξ ἀγαθῶν πονηροῦ μὲν ἐπακροβήσῃ πμωρίας δίκη, ἔπει τοῖς ἐκ πονηρῶν ἀγαθῶν ἐρχεται πμῆ, τῶ νίμω δὲ καὶ ζῶντος ἑκάστω αὐτῶν ἐφ' ἑαυτῶ μὲν συγγενῶν ἀρεταῖς ἐπαίνωντος ἢ (addendum hic κακίαις) καλοῦστος. *Haud scio an possit ullum pejus induci insitutum, quam si nec malos e bonis genitos sequetur poena, nec honos habebitur bonis qui ex malis parentibus nati sunt. Aliter lex quae de suis actionibus quemque iudicat, non ex cognatorum virtutibus laudat, aut ex eorundem vitiis punit.* Josephus contrarium factum in rege Judaeorum Alexandro vocat ὑπὲρ ἀνθρώπων δίκην exactiōnem poena quae humanum excedit modum. Ovidius:

*Illic immeritam materna pendere lingua
Andromedam penas injustus jusserat Ammon.*

3. *Quare filiis Avidii Cassii*] Vide & Vulcatium vita Avidii. Laudat parem Constantii humanitatem Julianus, ostenditque sæpe ex malis parentibus bonos venisse liberos, sicut e saxis apes evolant, e ligno amaro nascuntur ficus, e spinis prodit pomum Punicum. Eiusdem hæc sunt: *αἰδὰ καὶ τὸ παῖδα τῷ τελευτήσαντι ἠπίον κομιδῇ τὸ πατρῶας ἔδεν εἰσὸς μετὰ ζήλιας. ἔτω σοι πατρὸς ἐπεικίαν ἢ πράξις ῥέπουα τελείας ἀρετῆς ὑπάρχει γνώεσμα. etiam mortui filium infansem admodum non sivistis pœna paterna implicari. ita tua agendi ratio ad lenitatem semper vergens perfecta virtutis est testimonium.*

1. *In ipsos jure dominii non pœna mittitur*] Hæc est sententia Rabbini Simconis Barlema, longe verissima.

Ultra abnepotes non extendit] exempla habes in Zimri & Jehu.

Ut vel posteritatis suis prospicientes divina legi obedirent] Alexander apud Curtium libro VII: *Non oportebat vos scire quid de his statuissem, quo tristiores periretis.*

2. *Quæ Ægypti ipsi vocant*] Vide Plutarchum Pericle: & quæ supra dicta hoc libro XIII. §. I.

Apud Aelianum] Libro III, 43.

Agebatur autem ibi de sacrilegio] ut & Libanius, *ὡς οἱ μὲν ἰδοῦσιν ἠδὲ δίκην, οἱ δὲ ἔπω μὲν. οὐκ ἔστι δὲ ὅτι αὐτὸς ἐξαιρήσει. λέγω δὲ αὐτὸς καὶ παῖδας λέγω ἔτι τὸ ἐξ ἐκείνων. quorum alii jam pœnas dedere, alii nondum quidem, sed nemo eos pœna eximet: nec ipsos tantum dico, sed & liberos & ex iis nascituros.* Similia habet idem Libanius oratione quam edidit Gothofredus.

Insignis quedam virtus] & publica paterni criminis detestatio, qualem fecit Andronicus Palzologus Imperator apud Gregoram libro V, c. 81.

3. *Ideo in eo fœdere nulla exstat comminatio personarum peccantium egrediens*] Tertullianus de Monogamia: *desivit uva acerba a patribus manducata dentes filiorum obstupescere; unusquisque enim in suo delicto morietur.*

4. *Pii reges*] ut Amasias.

Dionysius Halicarnassensis] qui sic ait: *τὸ ῥωμαίοις ἐπιχώριον γέγονεν, ἀφ' ἧδου τὸ πτωχίας αἰτίας τὰς παῖδας, ὡς ἀν' οἱ πατέρες ἀδικήσωσι. mos ille Romanis proprius, a pœna omni liberos eximere quorum parentes deliquerunt.* habet idem lex Wisigothica libro VI, tit. I, cap. 8.

Pregnantem mulierem mortis supplicio afficere nefas habitum] Laudat Philo libro de Humanitate.

Romanorum] L. Imperator Adrianus, D. de statu hominum. L. Prægnantis. D. de pœnis.

Devovens & propinquorum capita] Philo morem esse tyrannis dixit cum damnatis una tollere quinque familias eis proximas. Vide Herodianum libro III, & exemplum Mediolanense occiso Galeatio apud Bezarum lib. XIV.

Amnianus Marcellinus] abominandas leges vocat. vide & Concilium Toletanum IV.

Honoribus prohibiti sunt] Simile reperies in C. in quibusdam. de pœnis.

1. *Si ipsius populi consensus accesserit*] Philo de Ægyptii regis subditis Abrahami tempore: *ἡ ἀπειλαὺς δὲ τὸ ἡμωίας σύμπτει ἀπὸ τοῦ οἴκου, μηδενὸς ἐπιτῆς ἀνομίας δουλεύοντι, ἀλλὰ πάντων ἕνεκα τῷ συναίνειν μονοῦ συγκαταρρησάντων τὸ ἀδικήμα. Sensit & pœnam omnis cum eo familia, quod nemo indignatus esset super injuste factis, sed omnes laudando pene & ipsi illud fecissent.* Josephus, ubi vaticinium contra Jeroboamum prolatum narrat: *μετὰ δὲ τὸ πτωχίας καὶ τὸ πλῆθος ἐκπεσόν τὸ ἀγαθὸν γῆς, καὶ Ἀσσωρῶν εἰς τὰς πύλας ἐνφραγῆται πόλις, ὅτι τοῖς τῷ βασιλεὺς ἀστυβήμασι κατηκολύθησι. Particeps pœna & populus erit, excidet quippe felice terra, sparsusque per loca Transjordanensia exsulabit, quod impietati regis socium se fecerit.*

De pœna non teneatur] Maimonides titulo נזלה, c. VII, sectione 6. Gemara Baba Cama cap. IX, §. II.

Sed in bonis] Vide Concilium Toletanum VIII, in causa Reccefwinthi. vide quæ supra hoc libro, c. XIV, §. 10. Nulla est persona quæ ad vicem ejus qui e vita emigraverit propius accedat quam hæres; ut Cicero ait secundo de legibus.

ANNOTATA AUCTORIS

A D L I B. I I. C A P. XXII.

1. **I**llas vocat *περφόσις* quia palam proferri solem (titulum dixit aliquoties Luvius) has generis nomine *αιτίας*] Sic & Plutarchus distinguit in Galba, & Dion in rebus Cæsaris & Pompeji: Et Polybius, ubi de Romanorum bello in Illyrios agit, excerpto legationum 126. Cum Suetonio recte illas prætextum; has causas dixeris. Ita enim ille de Julio Cæsare: *Et prætextum quidem illi civilium armorum hoc fuit: causas autem alias fuisse opinantur.* Thucydides alibi distinguit *περφόσιν* & τὸ ἀληθές, ut in Atheniensium motu adversus Siciliam, prætextum fuit opitulari Egestanis, res ipsa, cupiditas Siciliæ sibi acquirendæ. Hermocrates in oratione de Atheniensibus loquens illud *περφόσιν* prætextum vocat,

hoc *ἀλόγιον* propositum. utrumque est in libro Thucydidis VI. Appianus etiam *περφόσιν* vocem usurpat in Mithridatico. idem Civilium V, ubi de rupta pace inter Octavium & Sextum Pompejum agit, dicit *αιτίας* causas alias intus fuisse, alias quæ præferbantur. Agathias libro quinto id quod alii *περφόσιν* vocat *σκήψιν* ἢ *περκαλύμμα*, figmentum & obtentum; cui opponit *αιτίας* in historia Hunni Zanurganis. Adde quæ diximus supra libri hujus capite I, §. I. Procopius Persicorum II. dicit, stultum esse non libere loqui ubi dux est justitia, comes utilitas.

2. *Ubi tamen ille αιτίας & περφόσις nomina permiscet*] sic & libro V. de Argivis contra Epidaurios agens,

agens, quam prius vocaverat *αρχασι*, mox vocat *αιτια*, quomodo & Græcum *αρχων*, Latinum principiorum vocem, aliasque ejus generis, esse sensus ambigui notavimus d. c. 1. §. hujus libri. Scriptores Constantinopolitani Imperii id quod alii *αρχασι* sæpe *πατροκλον* vocant, nimirum ex Achillis historia, qui ad resumenda arma ex Patroclo sumpsit materiam.

Prætextum tantum ab Antonio cepisset] *Ἐπιπλάου δεομύω αρχάσιος ἡμῶν κὶ λόγον ἀπρεπῆ τῷ πολέμῳ παρέχεν.* Hac pridem prætextio opus habenti speciem aliquam & decorum titulum bellandis dederit. Verba sunt in hac historia Plutarchi. Lucani autem:

— *Cunctasque pudoris
Rumpunt fata moras. Justos Fortuna laborat
Esse ducis motus & causas invenit armis.*

Periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi] De Alanis Ammianus libro xxxi. Ut hominibus quietis & placidis etiam est voluptabile, ita illos pericula juvant & bella.

Sed feritatem] Idem libro ii. de Ira c. 5. de Apollodoro locutus & Phalaride: *Hac non est ira, feritas est.*

1. *Qui rogatus de possidendi causa, nullam aliam adfert nisi quod possideat*] L. Pro hærede. §. ultimo & sequentibus legibus D. de Hæreditatis petitione. Talis Herulorum in Longobardos *πλεμῶ ἀρχάσιος*, bellum sine prætextu. Galli apud Livium v, in armis se jus ferre, & omnia fortium virorum esse.

2. *Immanitatis omnem humanitatem repellentis*] Agathias libro ii: *ἔσοι δὲ κέρδης ἕκαστὴ ἢ δυσμορείας ἀλόγῃ, μηδὲν ἐγκλημα εὐδίκῃς ἔχοντες, ἐπειτα φοιτῶσιν ἀνά τιμὴν ὀφθαίαν τὰς μηδὲν ἡδικησῆτας σινομένοι, ἔτοι ἢ ἀλάζονες εἰσι κὶ ἀπίθαλοι.* Quis vero aut lucris causa, aut cæco odio, nullam habentes justam querelam, alienas terras invadunt innoxiiis noxiis, hi homines sunt & superbi & improbi. Exemplum nobis dat illustre Menander Protector: *ὁ π βασιαν ὁ τ' ἀβαίων γαζαν ὁ ἰδεμίας ἀφορμῆς ἢ σήφωας λαβῶθεν, ἔδδ ψδδ ἡ γέν τ' ῥωμαίων αιτια ἀξιώσας πινὰ συνθῆναι, ἀναιχυντῶτα & βαρβαρικώτατα παρέλυσε τὰς συνθήκας.* *Bajanus Avangorum chaganus, nulla occasione aut obtentu, ne conatus quidem causam vel falsam contra Romanos comminisci, inverecunde plane barbarum in morem exiit facta.*

Quales sunt tyranni] Bene Philo ad Decalogum: *ἔσοι πίνων τ' κλεπτῶν ἰαχὺν προσέλαβον, ἕλας συλῶσι πῶλος, ἀλογῶντες ἡμορῶν, ἀξ τὸ θηκυδέστροι τ' νόμων εἶναι δοκῶν.* ἔτοι δὲ εἰσιν οἱ ἐλιγαρχικοὶ τὰς φύσεις, οἱ τυραννίδος κὶ δυνασιῶν ἀθηχυμῶντες, οἱ τὰς μεγάλας ἐργαζόμενοι κλοπῆς, σεμνοῖς ὀνόμασι τ' ἀρχῆς κὶ ἡγεμονίας ἀθηκρῶπτοντες ληστῶν τ' ἀληθῆστων. *Qui vero firmitatem vires nati sunt, hi totas prædantur urbes, pœnariam securi, quod supra leges eminere videantur. Tales sunt homines ingenio minime civili, dominatum & potentatus avidi, magna furta committentes, qui pulchris nominibus magistratum & imperiorum id obtegunt quod verius latrocinium appelletur. Optime conveniunt hæc cum iis quæ ex Curtio, Justino, Seneca & Augustino producta sunt ad dictum cap. i. §. 1. libri hujus.*

Darius in Scythas] Antoninus Caracalla in Artabanum Parthorum regem: Vide Xiphilinum.

Nec libertas sive singulorum sive civitatum, id est,

ἀυτονομία, quasi naturaliter & semper quibusvis competit, jus bello præstare potest] Vide Concilium iv. Toletanum, & quæ nos supra cap. iv. hujus lib. §. 14.

1. *Mundi Dominum vocet*] Ut in Concilio Chalcidonenli Actione xi. & xii.

Romaniam posteriores Scriptores vocant] Ut & Athanasius ad Solitarios. id vix sexta pars erat mundi tunc cogniti.

Τῆς οἰκουμένης nomine] Philo de legatione: *τ' παλῆσων κὶ ἀναγκαιοτάτων μερῶν τ' οἰκουμένης, ἀ δὴ κὶ κυρῶν ἂν πῆ οἰκουμένην εἶπει, δυοὶ πεταμοῖς ὀρχομένην Ἐυφρατῆτι κὶ Ῥήνω.* De pluribus utilissimisque orbis partibus loquor, quas & eminenter aliquis orbem appelles, definitum omnibus duobus Euphrate & Rheno.

Judea sæpe veniat nomine τ' οἰκουμένης] Hieronymus: *Nomen terra, etiam cum additur particula omnis, restringi debet ad eam regionem de qua sermo est.*

Id est in medio Judææ] Discas hoc ex Josephi lib. i. belli Judaici.

2. *In aliarum gentium aut regum jus transferunt*] Exemplum sume in Hispania, de qua vide Gomezium in §. fuerat, num. 5. de actionibus. Panormitanum in c. Venerabilem, col. 9. de Electione. Jafonem in L. Cunctos populos. col. 2, C. de summa Trinitate. Menochium conf. ii, num. 102. Cardinalem Tuschum practicarum conclusionum 345. §. Rex Hispaniæ. Molinæum in conf. Paris. in pr. num. 20. Chaffanæum de Gloria Mundi parte v, confid. 28. Azorium Institutionum moralium lib. ii, c. 5. p. 2.

2. *Signum medendi*] Bene hoc explicat Abulensis ad Matth. ix.

Non impedito dominationem vestram in hoc mundo] Hilarius Arelatensis: *Non enim ad hoc venerat Christus ut alienam invaderet gloriam, sed ut suam donaret: non ut regnum terre terre præciperet, sed ut cæleste conferret.*

3. *Dixit Chrysofostomus*] Verba ejus sunt de Sacerdotio libro ii. *μάλιτα μὲν ἐν πῆς χριστιανοῖς σὺν ἀφῆταις πρὸς βίαν ἱπνανοθῆν τὰ τ' ἀμαρτανῶντων πῆσιματῶ. ἀλλ' οἱ μὲν ἐξωθεν δικαστῆ τὰς κακῆρας, ὅταν ἴπὸ πῆς νόμοις λάβωσι, πῆλὴν ἱπδῆκνυνται τὴν ἐξουσία, & ἀνογῆς πῆς τῶπῆς κωλύσι χεῖρῶν πῆς αὐτῶν. ἐν ταῦτα ἢ ἢ βιαζόμειον, ἀλλὰ πῆιόντα δῆ πῆσιν ἀμείνω τ' πῆσιπῶν. ἔπε ἢ ἡμῶν ἐξουσία πῆσιαυτη, πῆ τ' ἡμῶν δῆδοται πρὸς τὸ κωλύειν τὰς ἀμαρτανῶντας. ἔπε, εἰ κὶ ἐδέδοται, ἔχομῆν ὅπῃ κὶ χεῖρῶνμεθα τῆ δύναμει, ἢ τὰς ἀνάγκη τ' κακίας, ἀλλὰ τὰς πρῆσιρῶσὶ ταῦτης ἀπῆχομῆνυς σφῆανῶντῶ τῶ θεῷ. ἀξ τῶπὸ πῆλῆς χεῖρῶ τ' μηχαῖης ἵνα πῆσιθῶσιν ἐκῶντες ἑαυτὰς ὑπέχειν τὰς πῆσῶ τ' ἱερῶν θεοσπῆσις οἱ κῶμνοντες. Omnium maxime Christianis non licet vi castigare fontium delicta. Seculis quidem judices, ubi maleficos sub legum potestatem nati sunt, multum potestatis jus exercent, & invitos quamvis prohibent ex suo ingenio vivere. At apud nos non cogendo sed suadendo id agendum est, ut qui ejusmodi sit melior evadat. Neque enim nobis a legibus ad coercendos peccatores potestatis jus datum est, & si datum maxime esset, locus non esset juris ejus exercendi, cum Deus coronet non eos qui necessitate sed qui voluntate libera a malo abstinent: quare multo labere opus ut persuadeantur morbi di sponte sua se præbere sacerdotali curationi. Et mox: ἢ γὰρ ἰλκυστῶ πρὸς βίαν εἶναι, ἢ δὲ ἀνακῶσῶ φῶσῶ: Neque enim*

qui a fide aberrat vi pertrahi, imo nec tam compelli potest. Idem ad Ephes. IV: εἰς διδασκαλίαν λόγου παρεχόμενοι ὡς ἐκ εἰς ἀρχὴν, ἢ δὲ εἰς ἀσθεντίαν, συμβάλλοντες τῷ ἐπέχοντι τῷ ἁγιωτάτῳ. ὁ συμβαλλὼν λέγει τὸ θεὸν ἐαυτῷ, ὡς ἀναγκάζων τὸ ἀπροσβλήτῳ, ἀλλ' αὐτὸν ἀφίησι τὸ ἡλεθρῶν αἰρέσεως κύριον. Ad docendos vero homines constituti sumus, non ad imperium, non ad exercitium potestatis. Consiliariorum locum obinemus suadentium. qui consilium dat, de suo dicit: auditorem non cogit, sed liberam ei relinquit electionem circa ea quae dicuntur. Ambrosius libro II. de Cain & Abel, c. 4. Sacerdos quidem officium suum exhibet, at nullius potestatis jura exercet. Citatur c. verbum. de Poenitentia, distinct. 1.

Aut juris qualiscunque humani ademptionem] Ad reges enim non ad ecclesiam pertinet judicare de feudis, c. novit. de judiciis: de Feudis: de possessionibus. c. causam quae inter. qui filii sint legitimi. Reges enim superiorem in temporalibus minime recognoscunt, c. Per venerabilem. eod. tit. Christus voluit ut Christiani Imperatores pro vita aeterna Pontificibus indigerent, & Pontifices pro cursu temporalium rerum Imperialibus legibus uterentur, quatenus spiritualis actio a carnalibus distaret incursibus, & Deo militans minime secularibus negotiis se implicaret. c. quoniam. distinct. x, & c. cum ad verum. distinctione xcvi. unde aliena non sunt quae libro primo sunt posita, c. II, §. ultimo, ex sexto & octuagesimo canone eorum qui Apostolici dicuntur, & quae in eam rem ibi plura in textu notisque afferuntur.

Hieronymus] Idem in Epitaphio Nepotiani: Minus licet episcopo quam regi. Ille enim nolentibus praestit: hic volentibus. Ille terrori subjicit, hic servituti donatur. Cassiodorus lib. XI, in epistola ad Episcopos: Episcopus doceat, ne judex possit invenire quod puniat. Fredericus Primus Imperator apud Guntherum Ligurino de Pontifice:

Ecclesiam regat ille suam, divinaeque jura Temperet: imperium nobis fascesque relinquat.

Suenonem Danic regem excommunicatum cum Roschildensis Episcopus Wilhelmus ab ingressu Ecclesiae oppositum baculi pastoralis arceret, & regii capulis admoventer manum, fecit quod Episcopi erat, & cervicem porrexit. Adde quae supra habuimus libro I, §. 5.

Spem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum

explicatione] Vide de Theodoro quodam, Gratiani tempore, Zosimum & Ammianum Marcellinum de Joanne Cappadoce Procopium Perficorum II, & Leunclavium historiae Turcicae libro XVIII.

Quae nondum impleta sunt oracula interpretari certo vix contingit sine prophetico spiritu] Clausi enim obfignatique sunt libri Prophetici ad praefinitum usque tempus, ita ut intelligi nequeant, Danielis XI I, 4, 8, 9. Hieronymus ad Danielelem: Si propheta audierit & non intellexit, quid facient hi qui signatum librum & usque ad tempus consummationis multis obscuritatibus involutum praesumptione mentis edisserunt? Procopius Gothicorum II: τὸ Σιβυλλῆος λόγιον τὴν ἀδύνατον εἶναι. Σιβυλλῆος ὁρακῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν ἀδύνατον εἶναι. Σιβυλλῆος ὁρακῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν ἀδύνατον εἶναι. Mox: τούτοις περὶ ἀδύνατον εἶναι ἀνθρώπων ἐπιπέσει περὶ τὸ ἔργον τὸ Σιβυλλῆος λόγων ξυνοῦναι, ἢ μὴ ἐὶ ὁ χρόνος αὐτῶν ἐκβαλεῖται ἢ δὴ τὸ πρῶτον, ἢ τὸ λόγος εἰς πῆξιν ἐλθόντος, ἀκρίβειαν τοῦ ἔργου ἐξηγησάμενος γένηται. Fieri nequit, ut homo qualiscunque ante exitum Sibyllina oracula intelligat, sed expectandum, donec ipsa dies, re jam consummata & verbis experiendo comprobatis, certa fide carminum interpres. Gregoras libro V: ἀλλ' ὡς περὶ καὶ τὸ ἀπὸ τῶν χρησμοδουμένων δυσίκασι εἶναι τὸ δυσὲν βολα καὶ πλείους διαχρόνια πρὸς ἀνελεύθους ἐναπύσεις μέλας αὐτῆς ἐκβάσεως, ὅπως ἐστὶν ὁ χρησμός ἐπαύσαντα τὰς πλείους. ἢ αὐτὸν δὴ τὴν βασιλείαν ἀνθρώπων μέχρις αὐτῆς πελώρης, ὡς εἶρησι. ἐξ ἀνθρώπων ἢ αὐτῶν χρησμοδουμένων, αὐτὸς ἐαυτὸν ὁ χρησμός διεσέφησεν. Sicut & praedictiones aliae difficillime conjectu interpretatuque sunt, quod & multa habeant involucria, & explicationes recipiant multas: ita & hoc oraculum decepit omnes, ipsumque Imperatorem quamdiu ei vita mansit. Eo autem erepto rebus humanis ipsum semet oraculum hominibus aperuit. Cavete vobis nimis audaces Theologi: cavete vobis a nimis audacibus Theologis Politici. Dignus qui inspiciatur locus apud Thuanum libro LXXXIX, in Anno MD LXXXIII, de Jacobo Procardo.

1. Honoris studium] Quod vitium maxime nobis virtutis quadam imagine blanditur. Sed recte monet Augustinus libro III. de civitate Dei, cap. 14. Satius esse cujuslibet inertiae poenas luere quam illorum armorum gloriam querere. Repete quae ex Agathia supra posuimus hic ad §. 3.

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. XXIII.

UT nihil habeant interjectum] in his mutatio fit εἰς τὸ ἀντικείμενον, in aliis εἰς τὸ μετῴον.

Solent habere interjectum aliquid] Vide Chrysostrum ad IV. Ephesiorum II. Moral.

1. Quo in loco fides animi iudicium de re significat] Eodem tendunt in eadem Pauli epistola eodem capite ista: εἰς αὐτὸν ἐν τῷ ἰδίῳ νοὶ πληροφορησάτω; unusquisque sui sensus sibi certus sit. & : μακάριος ὁ μὴ κρινὼν ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάσῃ; beatus ille qui quod praefert in eo sui damnator non est. Ambrosius: Peccatum est quod aliter sit quam probatum est. Sequitur

Augustinus, citati ambo a Gratiano post cap. 14, causa 28, quaest. 1. Non longe hinc abijt illud Plutarchi in Timoleonte: δεῖ δὲ μόνιμον τὴν περὶ εἶναι καλῶς καὶ δικαίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν δόξαν ἀφ' ἧς περὶ τε μόνιμον καὶ ἀμεταπώστον, ἵνα περὶ τὴν μὴ δοκιμάσαντες; Requiritur non modo ut quod agit sit honestum justumque, sed ut firma ac constans adsit persuasio, unde fiat actio, ut quod fit fiat ideo quod animus ita facerendum judicaverit.

2. Qui vetant quicquam agere quod dubites] Pli-nius lib. I, epist. 19. Quod dubitas non feceris.

Ar-

Argumentis ex re petitis aut ex opinione quam habet de aliis hominibus] Augustinus lib. III. de ordine: *Duplex est via quam sequimur cum rerum nos obscuritas movet, aut rationem, aut certe auctoritatem.* Explicat hoc Gabriel Vasquez disput. LXI, cap. 3, num. 10.

Illud Hesiodi] Usus est Minutius post malam pugnam apud Livium libro XXI. *Eum primum esse virum qui consulat quid in rem sit: secundum eum; qui monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenii esse.* Et pro A. Cluentio Tullius: *Sapientissimum esse dicunt eum cui quod opus sit ipsi veniat in mentem: proxime accedere illum qui alterius bene inventis obtemperet.* Hesiodi versus, unde hæc fluxere, sic habent:

Οὐτ' ἄν μὴ πάντα τις ὅς αὐτῷ πάντα νοήσει,
 θεοσάμων τε κ' ἐπειτα καὶ εἰς τέλος ἦσιν
 αἰμίονοι.

Ἐθλὸς δ' αὖ κακῆν ὅς εὖ εἰπὼν πείθηται.

Ὅς δὲ κα μὴδ' αὐτῷ νόηεν, μήτ' ἄλλ' ἀκέρων

Ἐν θυμῷ βάλῃται, ὅδ' αὖ ἀχρηστὸν ἀνίη.

Ille quidem ante omnes, per se ipse quid utile, quid non.

Qui videt, & longe fines prospectat agendi:

Qui bene consultis didicit parere, secundus:

At qui consiliis pollet nihil ipse, nec audit

Suadentes alios, nullos homo vivit ad usus.

I. *Præferenda est pars tuior*] Ammianus Marcellinus libro XXVIII. *Si implacabiles iracundia sunt, summa est acerbitas. Sin autem exorabiles, summa lenitas: qua tamen, ut in malis, acerbitati anteponenda est.* Et hoc explicat Vasquez dicto libro, cap. 4, num. 21.

I. *Omnia prius experiri quam armis*] Dionysius Halicarnassensis in excerptis legationum: *μη πρότερον ἀρξαι τ' ἔγων πριν ἢ πειραθῆναι τ' λόγων, non ante ad res veniendum est quam tentata sit verborum via.* Menelaus apud Libanium: *πρῶτον μὴ τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειραθῆναι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις θηπιδῆν ἀνθρώπων ἄνωγρον δῆπνθεν.* *Homini convenientius, prius verborum experimentum facere quam statim ad arma prosilire.* Non abeunt hinc illi chori dicta in Euripidis Helena:

Τὸ θεῶν

Ἐπ' ἀληθῆς ἔυρον

Ἄφρονες, ἔσσι τὰς ἀρετὰς πολίμῳ.

Κτῶθ' ε, δορὸς ἀλκαίης

Λογχαῖσι κατ' ἀπαυδῆμοι

Πόνος θνατῶν ἀπαθῶς.

Εἰ τὸ ἀμιδία κελνῆ νιν

Διμαλῶ, ἔ ποτ' ἔελς

Λείψ' κατ' ἀνθρώπων πόλεις.

Stulti nimium, queis virtutis

Mensura placet unica, ferrum;

Quibus humani pausa laboris

Non nisi sævo queretur ense:

Nam si virtus sanguine tantum

Spectanda venit, nunquam discors

Furor infestas deseret urbes.

Multa homines ne bellare necesse sit voluntate remittere, que bello & armis cogi non possint] Donatus ad Eunuchum: *Pervulgatum est enim quod summa vi defenderis quam extorquetur, hoc idem postmodum remitti remittenti.*

I. *Compromissum*] Spreta plerumque potentiori-

bus via. Vide Connestagium de conjunctione regnorum Castellæ & Portugalliz. Digna tamen quam insistant æqui & pacis amantes. Fecere magni reges ac populi, quorum in textu memoria. Addamus alios: Arbitri sumpti inter Magnum Norvagiæ & Canutum Daniæ reges de regno utroque certantes. Nempe quomodo Julianus prius ejus nominis cum Severo de principatu Romano certante interdicto agere voluit. Magnus rex Suediæ arbiter sumptus inter Ericos duos Daniæ & Norvagiæ reges. De Salamine inter Athenienses & Megarenies iudices capti Spartiæ quinque, Critolaidas, Amompharetus, Hypsechidas, Anaxilas, Cleomenes; Plutarchus Solone. In fœdere Lacedæmoniorum & Argivorum apud Thucydidem v. *δικας δίδοντας καὶ πάτεραι, qui stare arbitris volent more avito.* Et mox: *εἰ δὲ ἴς τ' ἑυμαάγων πόλις πάλ' ἐρίοι, εἰς πόλιν ἐλθεῖν ἂν πνα ἴσαν ἀμφοῖν ταῖς πολιεσι δοκείη.* *Si qua sociarum civitatum cum socia civitate controversiam habeat, rem deferant ad civitatem que utrisque æqua videbitur.* Est utrumque apud Thucydidem libro v. M. Antoninum multi extra Romanum Imperium populi controversiarum suarum ut bella vitarent arbitrum sumptere; meminit Victor & alii. Apud Procopium Gothic. III, Gepidæ Longobardis dicunt: *δικη δὲ διαλύειν τὰ δίκφορα ἐν αὐτῇ ἐχομῆν. δικάζεσθαι ἢ οἷς ἂν σπυδαίεσθαι, βιάζεσθ' ἕδεμῃ πρῶσεν.* *Arbitro sumpto dirimere controversa parati sumus. At qui stare iudicio volunt, eos vi impetere iniquum est.* Apud eundem Gothicorum IV, Theudibaldus Franc. rex paratum se ostendit iudicem accipere de iis quæ Romani disputabant. Vide & quid olim Romani Philippo significaverint apud Polybium excerpto legationum n. 4. & quod est in fœdere Antiochi ex eodem Polybio itidem in excerptis n. 35. Rex Angliæ iudex de Scotiæ successione: Comes Holfatus inter Regem Daniæ & fratres, Pontano memorante historiæ Danicæ libro VII. Adde exempla apud Marianam libro XXIV, cap. 20; XXI, cap. 23. Parutam libris XII, & XI. Bizarum libro XII. Crantzius libro VI. Saxoniorum c. 15. & nostra infra libro III, cap. XX, §. XLVI.

3. *Maxime autem Christiani reges & civitates tenentur hunc inire viam*] Gregoras libro X de Alexandro Bulgaro: *ἐκ ἀξίον εἶναι λόγων Χριστιανῶς ἀπλωῶς ἔτωσι καὶ ἀλλήλων θηπέαι, ἰνὸν ὁμοδοξεῖν ἀλλήλοισι τὰ πρὸς ἀιρῶν καὶ οὐκ καὶ τ' ἀιστῶν πρῶτα τῆσθαι.* *Indecorum esse Christianis tanta cum acerbitate inter se armis certare, cum rationes sint conveniendi ad pacem, & communes vires in impios vertendi.*

4. *Cogendi partes ut aquis legibus pacem accipiant*] Vide exemplum apud Cassiodorum III, 1, 2, 3, 4. & Gallium de pace publica II, cap. XVIII, n. 12.

Druidum fuisse usum] Druidibus hac in parte, & meliori cum jure, Episcopi succedere. Vide epistolam Episcoporum ad Ludovicum regem in capitulis Caroli Calvi, & de Episcopis Hispaniæ Rodericum Toletanum libro VII, c. 3.

Per sortem] Vide Augustinum de Doctrina Christiana lib. I, cap. 28.

I. *Quorum controversia alioqui totos populos gravissimis malis sint implicitura*] Scriptor tragediæ Thebaidos:

Rex sit e vobis iter,
Manente regno querite.

Dion Othone: πολύ γάρ πε καὶ κρείττον καὶ δικαιοτέρον ἔστιν ἕνα ὑπὲρ πάντων ἢ πολλὰς ὑπὲρ ἐνόσδοιπέδου.
Multo enim satius justiusque est unum pro omnibus, quam multos unius causa perire.

Et apud Virgilium] Æneidos xi.

Æquius huic Turno fuerat se opponere morti.

Pari de causa Antonius Octavium ad singulare certamen provocabat. Plutarchus Antonio.

2. Inter ceteros Francorum veterum mores] Vide Caroli Calvi capitulum apud S. Arnulfum & pacionem Aquisgranensem. Æquitas eadem apud Longobardos. Vide Paulum Wernafredi libro i, cap. 12. iv. cap. v, 17. cap. 40.

Magis tamen id tenetur qui petit, quam qui possidet] Vide Herreram Tomo ii.

1. Distinguendi sunt varia acceptiones voces justii] Sic Gratianus causa xi, quaestione iiii. post C. Episcopos, distinguit justitiam causæ, ordinis, animi.

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. XXIV.

2. Non ob quamvis causam talem bellum suscipiendum] Seneca suaforia v. Gallio dixit, bellum suscipiendum fuisse pro libertate, pro conjugibus, pro liberis: pro re supervacua & nihil nocitura si fieret, non esse suscipiendum. Plus aliquid Apollonius dixit regi Babyloniz apud Philostratum l. 23. περισσὴν ἢ καὶ τὸ μὴ δεῖν ὑπὲρ κωμῶν, ὧν μείζους κέκτηνται τὰ χαρὰ καὶ ἰδιώτη Διφφύροδου πρὸς Ῥωμαίους, καὶ πόλεμον ἔσθ' ὑπὲρ μεγάλων ἀφροδῶν. Addidit vero, non oportere cum Romanis disputare de vicis, quibus majores privati sepe possident, ad bellum vero ne ob magnas quidem venire causas. Josephus altero libro adversus Appionem de popularibus suis: ἔπε τῶν ἀνδρῶν ἢ σκηναίων ἐπὶ τῷ πολέμῳ ἀφροδῶν χάριν πλεονεξίας, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τὸς νόμους Διφφυλάττειν. τὰς γὰρ αἰῶν ἰλατῆσσις πρὸς ὑπομύροντες, ἵπειδαν πινεσ ἡμᾶς τὰ νόμιμα κικέν ἀναγκάζουσι, ὡπε καὶ ὡς δὴ δύναμιν αἰετῆμεθα πολέμους καὶ μέγροι ἢ ἐχθρῶν ἢ συμφορῶν ἰγκαρτερῶμεν. Neque nostri fortitudinem exercent ut suas res augeant, sed ut leges ipsas manent. Cetera igitur damna ferentes leniter, ubi sunt qui nos a legibus cogant discedere tunc etiam supra vires bella sumimus, & ad ultima usque mala divamur.

1. Ut Seneca ait] De Clementia i, cap. 14. Augustus patri in consilio affidens de filio qui in parricidio deprehensus esset, dixit: relegandum quo patri videretur. Non culleum, non serpentos, non carcerem decrevit: memor non de quo censeret sed cui in consilio esset, mollissimo genere pœna contentum esse debere patrem dixit. Verba sunt Senecæ eodem libro c. 15. Terentius Andria:

Pro peccato magno paululum supplicii satis est patri.

Philo ἐπὶ Ὀλυμπίαις ait: πατέρας ἀπαρνήσεις χρηματίζου ἢ ἡῶν, ἀπολαύζοντας αὐτὲς ἢ οἰκίας καὶ συγγενείας, ἴταν τῶν ἐκ φύσεως ἐπιτην καὶ ὑπερβῶντων ἀνοίαν ἢ ἐν ἐκείνοις μοχθηρία καὶ ἀκαταστάσιον, Patres abdicationis tristitia verba pronuntiant, filiosque a domo sua & omni cognatione abrumpunt, ita demum, ubi amorem illum, quem ingentem ac super omnia exitium natura parentibus indidit, filiorum improbitas vicat. Cicero pro Ligario: Ignoscite, Judices, oravit; lapsus est, non pœnituit: si unquam posthac. ad parentem sic agi solet.

2. Rectoris, id est patris, quodammodo personam sustinet] Seneca epistola lxxxvii. Clementia alieno sanguini tanquam suo parcat, & scit homini non esse

homine prodige utendum. Diodorus Siculus in Fragmentis: ἡ δὲ τὸς ἀμαρτυνῶντες ἐκ παντὸς τρέπεται ἄλλοθεν, ἀλλὰ τὸς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημῶσι μὴ μεταδιδασκομένους. Non omnes omnino qui deliquere puniendi sunt, sed ii quos male factorum nihil pœnitet. Chrysostomus de statuis vi. μαθῆτωσαν οἱ ἀπῆσοι πάντες, ὅτι ὁ τῶν Χρυσῶ φόνου πᾶσαν ἐξυσίαν δύναμι) χαλινῶν. δόξασθ' οὐ ἢ δεωρότιν, τοῖς συνδέλοις ἀφες τὰ ἀμαρτήματα, ἵνα καὶ αὐτὸς σε δοξάσῃ μείζονως, ἵνα ἡμέρον σοι ἢ τῶν ἢ κελύσως ἡμέραν δείξῃ τὸ ὄμμα καὶ γαλιῶν, ταύτης μεμνημέν) οὐ ἢ φιλανθρωπίας. Discant omnes qui a fide nostra sunt extranei, reverentiam qua Christo exhibetur tantam esse, ut cuiuslibet potestati injiciat fratros. Honora dominum tuum: condona peccata conservistis, ut & ipse multo magis te honoret, ut in illo judicio die vultum tibi ostendat serenum atque clementem, hujus tua lenitatis memor. Citat Gratianus causa xxi i, quaest. iv, ex Augustino: Duo ista nomina cum dicimus homo & peccator non uique frustra dicuntur: quia peccator est, corripere: quia homo, miserere: vide & quæ sequuntur, & quæ supra posuimus ad caput xx, §. xii, §. xxvi, & xxxvi.

1. Certe ut Christianorum] Theodosius ut Antiochenis condonaret crimen in se commissum a Flaviano Episcopo illis maxime Christi verbis permotus fuit: Dimitte illis Pater, quia nesciunt quid faciant. Narrat Chrysostomus de statuis vicesima.

Josephus] Antiquæ historię ii, 3.

2. Nec quicquam esse gloriosius Principe impune laeso] Chrysostomus in laude Clementis: ἀπαντα μὲν γὰρ ἀνθρώπων τῶτο κρημῖν δύναμι). Διφφερότως ἢ τὸς ἐν ἐξουσίαις. τὸ γὰρ πάντα ποιῆν ὀπτεπέσης ἢ βασιλείας, κατέχου ἑαυτὸν, καὶ ἢ τῶ ἴσθ' νόμον ἡγεμόνα ποιῆσθαι ἢ ἔργων, μέγα μὲν εἰς διφφημία τε καὶ δόξαν. Omnia illa hominem ornare insigniter potest: maxime vero eos qui in imperiis sunt constituti. Nam cum regia potestas omnia permittat, semet retinere, ac divinam legem actionibus suis ducem præficere, egregium est ad famam gloriamque. Augustinus epist. civ, quæ est ad Bonifacium Comitem: memento cū ignoscere si quis in te peccaverit & veniam postulaverit.

Antoninus Philosophus] Apud Vulcatium Gallicanum vita Avidii Cassidii.

3. Eum qui lacefferit injuria sua pœnitere.] Procopius Vandalicorum ii: μεταίμελ) ἢ ἐν δέονη ἰπλάσθη) σὺν ἐπιγνώμει) σὺ γνώμονας αὐτοῖς τὸς ἰδικημῶν περὶ οὐ

ὄψεν. *Penitentia in tempore oboriens iis qui peccarunt ad veniam dandam provocare lafos solet.*

I. *Nobis ipsis nostrisque*] Procopius Gothicorum

II. Gothos ita ait locutus Belifario : ὅταν ἡ αὐτὰ ἕως ἔχῃ, τὸς ἐκατέρων ἡγούμενος προσέειπε μὴ δόξης ἢ οἰκείας ἢ ἢ δόξα μὲν ἢ σωτηρίας προσέειπε, ἀλλὰ τὰ πρὸς δίκαια τὰ πρὸς ἕμφορα, ἢ σφίσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς σφῶν ἐναποῖς ἔλεος. *Hac cum ita se habeant, officium erit utriusque gentis rectorum, subditorum sibi salutem non projicere propria laudis studio, sed ea preferre quae & iusta sunt & utilia non ipsis tantum sed & hostibus.*

Consultatum a senatu an ex usu esses suscipere] Diodorus apud Thucydidem III: ἦντε γὰρ ἀποφίηται πάντων ἀδικούντων, ἢ ἀπὸ τῆτο καὶ ἀποκλείναι κελεύσω εἰ μὴ ἕμφορον. *Etiamsi enim maxime illos peccasse pronuntiam, non utique & occidi eos jubebo nisi expediat.*

2. *Sic Tusculani*] Vide Plutarchum Camillo.

Nihil recusando] Fecit idem Armeniorum rex Severi tempore, meminit Herodianus libro III.

Legatis Justiniani Amalasintha] Vide Procopium Vandalicorum II, & Gotth. I.

3. *Si efficacia ad bonum major sit collata efficacia ad malum, quam ipsum malum est collatum bono*] Utitur hac regula prudenter Narles apud Procopium Gothicorum II.

2. *In servitutem dedant, ne fame ac peste moriantur*] Guido Blandratenfis in oratione ad Mediolanenses apud Guntherum.

Omnia securi pro libertate feremus.

Sed libertatem contempta nemo salute

Sanus amat. Neque enim certa susceptio cladis,

Quam vitare queas, nisi cum ratione salutis,

Libertatis amor, sed gloria vana putanda est.

3. *Nisi malint fame perire*] Anaxilai qui ob famem Byzantium dederat hæc defensio fuit : pugnantium hominibus in homines, non in rerum naturam : Ita Xenophon. Procopius Gotth. IV: ἢ γὰρ ἐπιναῖσι τῶν ἐκείνων τελευτῶν ἀνθρώπων, ἐνθα τις ἐπιχειρεῖ κρείσσων τῶ κατ' αὐτῶν κινδύνῳ ἔλπις. *Non laudant mortem voluntariam homines, quamdiu spes aliqua est periculo potentior.*

Spiritu forti magis quam prudente] Idem cum explicasset consilia belli suscepti ab Sithoniensibus post Alexandri mortem, ait saniorum iudicio eos ὡς ἀδοξίαν ὢν βεβηλεύσασιν. τὰ δὲ συμφέροντα διημερτικῶν, ad gloriam quidem recte consuluisse, sed ab utilitate aberrasse : ut qui properassent ἀφικινδυνεύειν μηδενικῶς ἀνάγκης καταπεύγασιν, periclitari nulla necessitate impellente; ne Thebanorum quidem tam nobili clade passi se admoneri.

Rara ergo belli sumendi causa est qua omitti aut non possit aut non debeat] Servius ad illud in x Æneidos:

Iram miserantur inanem

Amborum & tantos mortalibus esse labores.

Quia nulla causa tam iusta est ut propterea bellum geri debeat.

Ni summa necessitudo] Plutarchus Gracchis : πρὸ ἀνδρῶν ἢ ἐλάττω ἀνάγκης ἀπὸ φέρειν σίδηρον, ἔτε ταπεινόν, ἔτε πολυλήγν. *Extra summam necessitatem ferrum*

inferre, nec boni medici est, nec boni praesidis. Marciani dictum apud Zonaram : μὴ δὲ ἐπὶ βασιλείᾳ κινεῖν, ἕως εἰρησθέν ἐξίει. *Non debere regem arma movere quamdiu pace frui liceat.* Augustinus : epistola L. ad Bonifacium, *Pacem habere voluntatis est : bellum autem debet esse necessitas, ut liberet Deus a necessitate & conservet in pace.*

Terrore ac fama] Leo spernens tela diu se terrore solo tuetur, ac velut cogi testatur. Habet id Plinius Historiae Naturalis VIII, c. 16.

I. *Utique dolenda*] Lacedaemonii in oratione quae exstat apud Diodorum Siculum libro XIII. Γερῶνες τὰς ἐν τῷ πολέμῳ φιλονεικίας πρὸς αὐτὰ καὶ δεῖνὰ πύθη ποίους, οἰόμεθα δὲ ἐν φανερόν ποίησαι πᾶσι καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρώποις ὅτι τῶν ἡμεῶν πάντων ἐσθλῶν ἀποῖν. *Cum videamus ex bello plurimas inimicitias, plurima atrocitas oriri, nostri officii duximus cunctis Dis hominibusque testatum facere causam horum a nobis non esse.* Plutarchus Numa : τί ἐν φέρεσθε, ἕκ ἐπὶ τὸ βέλπου προσήλθεν ἢ ῥώμῃ τοῖς πολέμοις, ἐρωτῶν ἐρώτημα μακροῦς ἀποκρίσεως δέοντος ὡς ἀνθρώπων τὸ βέλπου ἐν πλάτῳ, καὶ τευφῆ, καὶ ἡμεροῖα, μᾶλλον ἢ σωτηρία καὶ πραότητι. καὶ τῇ μὲν δικαιοσύνης ἀποκρίσεως πειρήματα. *Hic si quis mihi dixerit, nonne Roma per bella profecit plurimum, quastionem moverit longa responsionis egentem, apud homines qui profectum ponunt in opulentia, in delictis, in imperiis militaribus, non in salute populi, in lenitate, in iustitia suo contenta.* Stephanus medicus Chofroi Persarum regi apud Procopium Persicorum II. ἕκ ἐν, ὃ κερῆτε βασιλεῦ, φόνος σοι καὶ μάχαις ἐργασίω καὶ πόλεων ἀδρα. πόδισμας, ἢ μὴ ἀλλων ἰσως ὀνομαίτων παρῆσαι τυχεῖν. τὸ ἢ ἀγαθῶν εἶναι δοκεῖν, ἢ μήποτε ἔσαι. *Tibi, rex maxime, in cadibus & pugnis & iurbibus subigendis occupato alia forte nomina contingant, bonus autem ut per hac credaris fieri nequit.* Adde locum egregium Guicciardini libro XVI.

3. *Quod multum sanguinem fudisset.*] ἕκ ἐπιτρέπει ἢ πρὸς πολέμους ἡγωνισίω καὶ φόνῳ ἢ ἐχθρῶν μεμιασμένῳ. *Non permisit templum struere ei qui multa bella bellasset, pollutusque esset hostili quidem attamen sanguine.* Verba sunt Iosephi libro VII, cap. 4. ubi & plura in hanc sententiam sequuntur. Plinius libro VII, c. 25, post relata Cæsar's Dictatoris prælia : *Non equidem in gloria posuerim tantam etiam esse coactam humani generis iniuriam.* Philo de vita Moysis : καὶ γὰρ εἰ νόμιμοι αἱ κατ' ἐχθρῶν σφαγαί, ἀλλ' ἔγε κλείνων ἀνθρώπων, εἰ ἢ δικαίως ἢ ἀμυνόμενοι ἢ βιασθέντες, ὑπαίτην εἶναι δοκεῖ ἀπὸ τῶ ἀνωτάτω ἢ κρινῆν συγγένειαν. ἢ χάριν καθαρῶν εἰδῆσι τοῖς κλείνασι ὡς ἀπακαρῆν τὸ νομιθεῖν ἄγος γρηγορεῖ; *Quamvis enim legibus permessa sint hostium occisiones, autamen quisquis hominem interfecerit, quamvis iuste, quamvis ad sui tutelam, quamvis coactus, aliquid labis contraxisse creditur, propter illam communem a summa causa venientem cognationem.* Quapropter & purgatione quadam opus habebant tales interfectores, ad eluendum quod commissum videbatur piaculum.

Ad tempus] Triennio. Zonaras Nicephoro Phoca.

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. XXV.

2. **P**ro subditis] Procopius Persicorum II: εἰ μὴ ἢ τὸ εὐφρόνως ἀδικησάντων ἐχθρῶν ἐν ἐξουσίᾳ ῥύεσθαι πέφυκεν. Neque enim statim justus est qui injuriam nulli facit, nisi & eo sit animo ut tueretur sibi commissos adversus alienas injurias.

1. *Dubium non est quin desereri possit*] Vide Consilium Nicephori Patriarchæ datum Michaëli Langabæ de transfugis pacis causâ reddendis Bulgarorum duci, ubi hæc verba apud Zonaram: κρείσσον εἶναι παθεῖν κείνουτος μετρίως πνᾶς, ἢ πλείη πάχυν ἀνιέρθμα. *Sanius judicemus esse paucos aliquos mala ferre quam immensam multitudinem.*

3. — *Non malo unius domus*

Commune vinci, sed nec æquari potest] εἰ δίκαιον ἀποδοῦναι τὸ ὅλον μέρος εἶναι. Iniquum est totum fieri accessionem partis. Locus est apud Philonem fine libri II. de vita Mosis, ubi & alia lectu dignissima.

Hyacinthidum] Vide Apollodorum in Bibliotheca.

4. *Etiam ad alia quæ virtus qualibet præcipit*] Sic apud Lucanos pœna erat dicta prodigis, ingratas apud Macedonas, otiosas apud eosdem Lucanos & Athenienses. adde quæ allata ad libri I, c. 1, §. 9.

Ad bella quibus justa causa non subsit] Vide Simlerum de republica Helvetiorum. *Domino guerram faciente alicui, si sciatur quod juste, aut cum dubitabitur, vasallus eum adjuvare tenetur. Sed cum palam est quod irrationabiliter eam facit, adjuvet eum ad ejus defensionem, ad offendendum vero alium non adjuvet.* Lib. II. de Feudis, c. 28. Hic finitur.

Tertia causa est amicorum] Oraculum vetus:

Ἄνδρα φίλον θνήσκοντι παρὸν πέλας σὸν ἐβοήθει,
Ὅν σὲ θεμισδίκω. Ἐλευκλίε εἰς ἱερὸν ναῦ.

Non ope juvisti presens in morte sodalem:

Effabor tibi nil, nisi, Templi finibus exi.

1. *Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arceat*] Et Hebræi Mose de Kotzi præcepto jubente lxxvii, lxxx, vetante clxiv, clxv.

2. *Seneca quoque*] Locus est de Beneficiis II, 15: alter non dissimilis ejusdem argumenti lib. I, c. 10: *Dignum etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis venians: indignum si eripere latronibus potero clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit omittere.* Vide quæ supra libro II, c. I. §. 8.

1. — *Rescindere nunquam*

Dis licet acta Deum] Eiusdem est III. Metamorphoseon:

— *Neque enim licet irrita cuiquam Facta Dei fecisse Deo.*

Ut in suos quisque animadvertant] Angustinus II. de Libero arbitrio: *Non enim ut alicujus est bonitatis, alienis præstare beneficia, ita justitia, vindicare in alienos.* Procopius Vandalicorum I: τὴν ὑπάρχουσαν ἡγεμονίαν ἀντὶ πνᾶ διοικῆσθαι καλόν, ἢ μὴ ἀποστῆαι οἰκισθῆναι Φροντίδας. *Quod cuique obtigit imperium id ut administret, ac ne alienas curas in se trahat, honesto convenit.*

2. *In Persas alii Romanorum Imperatores*] Exemplum simile habes in rebus Pipini apud Fredegarium in fine.

1. *Ut in quodvis bellum nullo causa discrimine promittantur auxilia*] Iterum Simlerum hac de re vide.

Qui vita causa se auctorat noci] Vita parari ea in quibus vita consumitur, dixit Seneca naturalium v, 18. Plautus Bacchidibus:

Suam qui auro vitam vendicant.

Guntherus:

Ære dato conductæ cohors, & bellica miles

Dona sequens, pretioque suum mutare favorem

Suetus, & accepto pariter cum munere bello

Hunc habuisse, dator pretii quem jussit, hostem.

2. *Quanto pejus est sine causa, quam ex causa occidere*] Seneca Naturalium v, 18. *Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam? circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine injuria, occurrentia devastantem, ac ferarum more occidere quem non odisti?*

ANNOTATA AUCTORIS

AD LIB. II. CAP. XXVI.

1. **S**ed & Socrates] Plato id nos docet in ipsius Apologia. Et Apollonius, qui Neronis Edicto illud Sophocleum opponebat:

Ὅν γὰρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τῆδε.

Nam jussa non hæc Jupiter dederat mihi.

Hebræorum exstat sententia] Quam & Josephus eis tribuit Antiquæ Historiæ xvii, Ἰουμασὸν ἢ εἰδέν εἰ τῶν δόγματων ἀξιοτέρως πετηῶσθαι ἡγάμεθα νόμους ἢ Μωϋσῆς ὑπαγορεύσει ἢ διδαχῇ τῶ Θεῷ γεγραμμένη κατέλιπε. *Nihil vero mirum, si servati digniora credimus jussis tuis ea quæ Moses Deo suggerente ac docen-*

te scripta reliquit. Adde Rabbinum Tanchumam, citante Drusio ad locum Auctorum.

In Domino] Chrysostomus hoc in Domino sic explicat: τούτῃσιν ἐν οἷς μὴ προσκρίσθαι Θεῷ: id est, in quibus Deum offensurus non es. Idem ad Patrem infidelem: εἰ γὰρ δὴ μικρὸς ἡμῶν καίτοι μοδιός τις τὸς γενηνησῆσθαι ἡμῶσιν, ἀλλ' ὡς δεσπότης αὐτὸς ἡγεῖσθαι κελεύμεθα, λέγω τε ἢ ἔργω θεοσπῶμεν, ὅταν μὴ δὴ τὸ τῷ δόσθῆαισιν ἀπαλαπτήται. *non enim exigua nobis merces proposita est, si honorem exhibeamus parentibus, sed ut dominos eos habere jubemur, verbisque & rebus ob-*

sequuntur ipsi prestare, extra quam si pietas laedenda est. Sic accipe illud Hieronymi, *Per calcatum perge patrem*, declamatorie dictum, sumptumque a Latrone declamatore apud Senecam: & quæ apud Ambrosium de virginitate, & apud Augustinum epist. xxxviii. ad Lætum, & Canone iv. Arabicæ interpretationis Concilii Niceni i.

De servis] Chrysostomus i Cor. vii, 24: ἡ γὰρ εἰσὶν ὄροι δούλων ὡς τῶ Θεῷ κείμενοι. Ἐ μέγχι πρὸς θεῶν φυλάσσειν αὐτοὺς ἡ τῶτο νενομισμένη, ἡ ὑπερβαίνειν αὐτοὺς ἐχρή. ὅταν γὰρ μηδὲν ὁ δεσπότης ἐπιτάτῃ ἢ μὴ δοκῶντων τῷ θεῷ ἐπειθεῖν δὲ ἐπειθεῖται, περιπέρω ἢ μηδέν. *Sunt & servus limites sui a Deo prescripti: & quousque eos servare oporteat & hoc præceptum est, neque eos licet excedere. Ubi enim nihil dominus jubet eorum que Deo improbantur, sequi & obsequi oportet, non ultra.* De matrefamilias Clemens Alexandrinus: πάντες τῷ ἀνδρὶ πειθομένη, ὡς μηδὲν ἄλλοι: ἐκείνῃ περὶ τοῦ ποτε, πάλω ὅσα εἰς ἀρετῶν τε καὶ σωτηρίας ἀφαιρεῖν νομίζῃ. *in omnibus viro parebit, neque eo invito faciet quidquam extra que credet ad virtutem salutemque momentum habere.*

Subditos magistratibus] Exempla illustria & pœnæ & laudis vide i Sam. xxi, 18, 19. i Reg. xviii, 4, 13. ii Reg. i, 10, 12, 14. Apud Christianos Manuel & Georgius detrectarunt ministerium occidendæ Augustæ. Nicetas Alexio Manuelis filio.

Aut magistratui] In paganis hominibus duo sunt nobilia exempla eorum qui principibus ad inhonesta obsecuti non sunt, Papiniani satis celebratum, & alterum Helpidii apud Ammianum xxi. Severus ne eos quidem pœnæ expertes voluit esse qui Imperatori obsecuti essent ad necem Senatoris. Vide Xiphilium.

2. *Seneca pater*] Libro i, controversia i.

Quintilianus] Idem alibi: *Non omnia præstanda etiam parentibus. Alioquin nihil est permittiosius acceptis beneficiis, si in omnem nos obligant servitutem.*

Irrisus olim Stratocles] Talis erat syngrapha illa quam a Basilio Camatero Andronicus Comnenus exegerat: ἐκεῖνα ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ ἀπερὶ τοῦ ποτε ὅσα φιλητὰ Ἀνδρονίκῳ καὶ εἶσαν παραθέμετα, καὶ κείνα ποτὶν ἀποσυγεῖν, ὅπως ἔχῃ ἰδόντ' Ἀνδρόνικον. *Illam in Pontificio se facturum que grata Andronico essent, quamvis plane nefaria: contra defugituum se ea que Andronico non placerent.*

Ministerium crimen esse] Tertullianus de anima: *Plus caditur qui jubet, quando nec qui obsequitur excusatur.* Et de Resurrectione carnis: *Cum humana censura eo perfectior habeatur quo etiam ministros facti cuiusque deposcit; nec parcens aut invidens illis, quo minus cum auctoribus aut pœna aut gratia communicent fructum.* Vide Gailium de pace publica lib. i, c. iv, p. 14.

4. *Cum autem diceret eis, producite arma in Christianos*] Non enim ab omni vi in Christianos abstinent Julianus, tunc maxime ubi colorem aliquem nactus sibi videbatur. *Julianus Christiani jugulator exercitus* in Hieronymi scripto ad Nepotianum; cœptam ejus imperio Antiochiæ persecutionem, & juvenem quendam tortum, narrat Augustinus de Civitate Dei, lib. i, cap. 32. in Martyrologiis memoria celebratur S. Eliphii Scoti & sociorum ejus 33. quos Julianus inter Tullensem & Grandentem civitatem

decollari fecit. Vide & Joannem Antiochenum in excerptis ex manuscripto Peiresiano. Augustinus epistola L. ad Bonifacium citatus a Gratiano causa xi, quæstione iii. *Julianus existit infidelis Imperator, nonne existit apostata iniquus & idololatra? Milites Christiani servierunt Imperatori infideli, ubi veniebant ad causam Christi non agnoscebant nisi illum qui in celo erat: quando volebat ut idola colerent & thurificarent, præponebant illi Deum.*

1. *Impunitatem concedunt obedientibus*] Chrysostomus de Providentia iii. πολλοὶ γὰρ δεχόμενοι ὅτι φόνους ἀδίκως κατηγοροῦντες, δίκω ἴδωσαν. τὰς ἢ δημῖος τὰς ἀφρονεμελῶς τῷ φόνῳ καὶ αὐτοχειρῶς ἡρομελῶς τ' σφαγῆς, ἔδ' εἰς δικαστήριον ἐκύστα τις, ἀλλ' ἔδ' ἐζητήσῃ τῷ δεχόμενῳ, τ' ἀνάγκης ἕνεκεν αὐτῶν ἀπολογημένης. καὶ τὸ τ' ἀρχῆς ἀξιώματι καὶ τ' ἑσπότης φέβει. *Multi sæpe magistratum ob injustas cedes accusati pœnas dederunt. At carnifices qui cedi ministerium, qui maximum operam præbuere, nemo in jus vocaverit, imo de iis ne quæsierit quidem. Excusant enim eos necessitas ex dignitate jubentis & ex parentis timore.* Ex Celso Ulpianus, *servum aut nihil deliquisse qui domino jubenti obtemperavit.* L. 2. D. de Nox. Act. *Velle non creditur qui obsequitur imperio patris vel domini.* D. de regulis juris, & ibi Cujacius. Seneca: *In volente necessitas non est.* Adde legem Longobardicam lib. i, tit. iv, capite ii. Mithridates libertos Attillii conscios cædis in se cogitata impunitos dimisit, & ejus qui a se defecerat filios; Appianus Mithridatico. Abolutus Tiberius Gracchus a culpa Numantini fœderis, quoniam alieno imperio peccaverat.

2. *Ratio ad te nihil*] Themistius oratione ix, principes rationi esse dicit similes, milites itz.

Seneca] De controversiis iii, 9.

3. *Nulla civitatis sua legeris est homicidii*] Idem Augustinus de libero Arbitrio libro i. *Si homicidium est hominem occidere, potest aliquando occidere sine peccato, nam & miles hostem, & judex vel minister ejus nocentem, & cui forte invito atque imprudenti telum de manu fugerit, non mihi videntur peccare cum hominem occidunt: sed nec etiam homicida isti appellari solent.* Retulit Gratianus in causæ xxxiii. quæstionem v.

4. *Contrariam defendit sententiam*] Exemplum hanc sequentium est apud Scafnaburgensem.

6. *Genesis xiv, 14.*] Quidam in eundem sensum trahunt vocem יִצְחָק & interpretantur a se institutos. Herodes in oratione ad Judæos post cladem in Arabia, apud Josephum: βελομαι ἢ πρῶτον μὲν ὑπερὶ ἢ πολεμεῖν ὡς δικαίως αὐτὸ ποιῆσαι, ἐνδεῖσαι, ἀφ' οὗ τῷ ὄντι τ' ἐναετίων ἡναγκασμένοι. μέγιστον γὰρ εἰ μάθῃτε τῶτο, περὶ θυμίας ἀρπὸν ὑμῶν ἔσαι. *Volo autem ostendere vobis quam juste susceperimus hoc bellum, coacti inimicorum contumeliis. Id enim si intellexeritis, magnum vobis ad audendum erit incitamentum.*

9. *Ut satis ei consiet mortem ab eo commeritam*] Ideo indicta causa sacerdotes Nobæ habitantes occidere noluerunt Saulis ministri Doego probiores, i Sam. xxi, 17. Et Achabi spiculator tertius nocere Eliæ noluit, ii Regum i, 13. & sequentibus. Aliquot etiam carnifices ad Christum conversi in posterum eo munere ut periculo abstinere. Vide Martyrologium, & Bedam. i, cap. 7.

JOAN. FRID. GRONOVII NOTATA

A D

H. GROTTII LIBRUM SECUNDUM

De Jure Belli ac Pacis.

C A P U T I.

§. I. I.

Justificas] quæ efficiunt, ut bellum jure, salva fide & conscientia geri judicetur.

Quæ movent sub] incitant ad bellandum præsumpta & sperata utilitate, separatæ ab

illis, quæ prætexuntur ad causæ justitiam probandam.

Belli principis] prima offensa sive conflictu partium.

Cervus] 7. Æneid. 485. & *gemina tigris* Statio in Thebano 7. Thebaid. 564. Adde Livium lib. 35, extremo.

2. *Quæ substernuntur*] ut in ædificiis fundamenta, in navigiis carinæ, in columnis & statuis bases vel crepidines.

3. *Ex Senatusconsultis plebisque scitis*] quia Romæ oportebat Senatum censuisse, & vel populum jussisse, vel plebem scivisse, quod publico nomine recte gereretur.

Sententia] pronuntiata judicem.

Infra] 3, 4.

Indorum Sapienibus] Brachmanis, Gymnosophistis. Strabobli. 15, 712.

Ἀτιδαιλῶ] ἀδικῶ ἀμαρτωλὸς πνεύσιμος. ἀσθένειμῶ. ς. αἰταις ἡρώων.

4. *Ἀδικίας*] qui habitus.

Ἀδικήμα] injustum factum.

§. II. 1. *Quot actionum*] Quot casibus & causis privato fas est privatum compellere coram judice.

Ob injuriam non factam cautio] quæ ab eo exigitur, cujus minæ iustum nobis metum fecerunt.

Damni infelii] qua petimus si quid damni ex ruinosis vicini ædibus nobis contingat, ut is se id pensaturum promittat, Cic. Top. 4.

Ne vis fiat] prohibitoria, ne vis fiat sine vitio possidenti, vel mortuum inferenti in locum suum. §. Inst. de Inter.

Vindicationes] in rem actiones.

Conditiones] leg. conditiones. in personam.

Quædam] Condiçtio causa data causa non secuta; Con. ob turpem causam, Con. indebiti, Con. furtiva. Has autem tantum hic significat, quia major numerus actionum in personam ex contractibus & maleficiis.

Ex pacto] Contractu, vel Re (ut Mutuum, Indebitum, Commodatum, Depositum, Pignus) vel Verbis (ut Stipulatio, fidejussio) vel Literis (nominibus aut si quis debere se scripsit, quod numeratum non est) vel Consensu (Emptio, Venditio, Locatio, Conductio, Societas, Mandatum.)

Ex Maleficio] Furtum, Rapina, Damnum ex l. Aquilia, Injuria.

Ex Quasi contractu] Negotiorum gestio, Tutela, Communio rei & hæreditatis, Aditio hæreditatis. Solutio indebiti.

Quasi maleficio] Si iudex litem suam fecerit, Dejecta vel effusa, damnum aut furtum in navi, caupona, stabulo.

Conditiones ceteræ] leg. conditiones: mutui, triticaria.

Judicia publica] Ea sunt Majestas, adulterium, homicidium, parricidium, falsum, vis publica & privata, peculatus, plagium, ambitus, repetundæ, annona, residua.

2. De-

2. *Defendi, repeti, ulcisci*] defendi si infestentur; repeti si ablata fuerint aut retineantur, quæ dari debent; ulcisci si facta sunt violentiam & injustam vim.

Demere] Livius lib. 4, 7. Justin. 34, 1. Ut sit, quæ ulciscuntur, quæ geruntur, ut dematur, id est, prohibeatur, absit, pensetur injuria.

Naturalem notitiam] sensum communem, 1, 1, 12.

Postulari] exoptulant.

Eos oppugnarent] Clusinos in Etruria.

Injuria nondum facta] quam exspectamus & videmus imminentem.

§. III. *Ut maxime probata*] quam omnes justam agnoscunt; 1, 2, 3.

Non ex injuria] non quia peccat & scelestè agit & jure caret, qui me aggreditur, sed quia ego jus habeo, inter prima naturæ datum, vitæ meæ amandæ, & contra insidiatorem defendendæ, 1, 2, 1.

Bona fide militet] sacramento legitimo dixerit, meque ut hostem jure interficere possit.

§. IV. 1. *Multo apud eam minor*] illa non tantopere suadet cavendum & consulendum alteri pluribusve societate conjunctis, quam præcipit, ut unusquisque se potissimum salvum velit.

Alterum nobis æquat] proximum jubet diligere nos non levius quam nosmetipsos.

2. *Ex intentione*] proposito.

Destinato id facere] ita ferire atque eam partem petere, ubi letalis ictus futurus præsumatur.

Non eligatur] non petatur directo, tanquam res bona & justa.

Ut unicum] ut minus malum.

§. V. 1. *Præfens*] ut Græci loquuntur *ἔμπροσθεν ἀκμῆς in acie novacula* situm.

Occupari posse] præveniri a passuro, ut aggressor prius lædatur.

Moralibus] ubi de turpi & honesto agitur.

Naturalibus] de eo, quod sit secundum aut præter contravæ naturam.

Punctum] nihil est ita præcisum, ut si minimum a medio discedas, in vitium deflectere videare. 1, 2, 1.

Metum qualemcumque] ex ambiguis signis, quæ sic possum interpretari, quasi velit aliquis, si possit, me interficere.

Apud Gellium] 7, 3.

Composito] comparato cum adversario in amphitheatro. Cic. 2. famil. 8.

Proposita fors] lata vel statuta conditio.

Indomitæ] ad quas evadendas vel molliendas nullum, aut nullum nisi tam grave, remedium est.

Te si] Si te occisurus erat; & tu non nisi occisura esse debebas, ut scilicet tempus interesset. Si ille morabatur, & tu morari debebas.

Ipse occupasset] Ut Athenienses, cum pecuniam in stipendium belli Perfici ab universa Græcia collatam ex insula Delo rapuerunt, prætextu id facturos Lacedæmonios, Justin. 3, 6.

Vibii Crispii] lege Crispi.

Quis tibi sic temere] Quis hanc tibi veniam dedit, ut timori tantum indulgeres; ut ob timorem sic facere tibi licere putares.

2. *Inter os & offam*] Πῶδ' ἀ μεταξὺ πέλει κύλικ' ἢ χεῖλε' ἄκρον.

Indulgentiam suam] plus hac in re concedent quam sana ratio permittit.

§. VII. *Tribuno Marii*] C. Lucio sororis C. Marii filio.

A milite] C. Plotio. Valer. Max. 6, 1, 12. Quintil. declam. *Miles Marianus*.

Fæminis] ut a Chiomara Orgiagontis Gallogræcorum reguli uxore. Flor. 2, 11.

§. VIII. *Occidi quam occidere*] Melius occidi quam occidere injuria; non melius occidi injuria, quam occidere jure. Sueton. de Tito 9. *Nec auctor posthac cujusdam necis nec conscius, nec quamvis interdum ulciscendi causa non deesset, sed periturum se potius quam perditurum adjurans.*

Excipiant personam] sentiant illum, quem superesse ac vivere multorum interfit, potius occidere quam occidi se pati debere.

Patientia contrariam] ut debeant potius facere quam pati.

Socii uineris] præsidium & comæatus.

Rectores] magistratus.

§. IX. 1. *Quatenus legem*] compellit aut jubet omnino ac necessario aliquid agi & præstari; non tantummodo monet, aut aliquid honestius & se indicat, 1, 1, 10.

Non eatantum] non exigit modo ea, ad quæ legibus civilibus adigimur, sed etiam quæ dicuntur justitia distributiva & universalis, qualia sunt dogmata moralia.

2. *Nec ab hac sententia dimovet me Vasquius*] Sane peccavit Vasquius, quum quod consilii est, monendique sunt principes ut caveant, quia accidere solet, id jus fecit adversus principem: Hoc voluit dicere: Princeps innoxium assultando & injuriam ei intendendo desinit agere principem & incipit agere Tyrannum, eoque judicio morali in isto actu, non princeps, sed aggressor & tyrannus est. Nam ut in ludo puerili apud Horatium: *Rex eris, ajunt, si recte facies: & anus illa apud Philippum Macedonem: Si non vacat tibi jus reddere, noli regnare.* Ergo & mittit se in periculum patiendi, quæ sæpe tyranni & aggressores patiuntur. Ut Lajus quum justitiam sibi in alieno territorio & paucis comitatus decedere de via Oedipum: Ut Nero cum grassabatur noctu; Nam quemadmodum in privatis delictis, quidam statim puniuntur in primo scelerato opere, quidam non tam scelus quam imprudentiam expiant inter sceleratos deprehensi, quibusdam tardo pede venit vindicta, quidam furiis suis relinquuntur: ita & Principes. Quorum etsi primum alterumque genus miserabiles sunt, nec forte jus vindicibus fuit ad ultimam poenam veniendi: ipsi tamen non habent, cui imputent, nisi sibi. Et hoc est, quod Marcus disputabat: *Omnes principes qui occisi essent, habuisse causas quibus mererentur occidi, nec quempiam facile bonum vel vitium a tyranno vel occisum: meruisse Neronem, debuisse Caligulam, Othonem, & Vitellium nec imperare voluisse.* De Galba paria sentiebat cum diceret, *in Imperatore avaritiam esse acerbissimum malum;* ut testatur Vulcatius in vita Avidii Cassii. Sic T. Tatius, quum Laurentes, quod legati illorum a propinquis ejus pulsati essent, jure cæsum præ se ferens.

ferens. Sic Philippus Pausaniam jure civili agentem adversus Attalum variis dilationibus cum risu frustratus, vindictam in se vertit. Hi miserabiles sunt quidem, nec percussoribus illos occidendi jus fuit: quod accidit tamen, non habent, cui imputent, nisi sibi. Quod vero interposuit Vasquius omnia imperia parentium, non imperantium, utilitatem spectare, si non jus dat privatis, facit tamen, ut quidquid contra disputetur, homines non omnem injuriam ab imperante sibi ferendam putent. Immo quia hoc naturalis ratio inserit parentium potius quam imperantium causa coeuntes populos sibi regem fecisse, & regem esse propter populum, non populum propter regem: propterea acrior est dolor, quum eum quem tutorem suum & defensorem esse existimabant, venatorem & hostem vident. Et res quidem non statim deficit, cujus utilitas in aliqua parte deficit: sed tamen existimatio & pretium rei, quantum pendebat ex utilitate ad eam partem, deficit: adeo ut interdum ea res magis contemnatur ob unum vitium, quam æstimatur propter alias virtutes multas. Sic *librum minoribus literis scriptum sepe projecimus: sic vestimenta, quia displicebant, scidimus*, ut ait Seneca de Ira 2, 26.

Sicut dominia] Aliquis committendo facinus vel capitale, ita ut fugere necesse habeat, non desinit esse dominus rerum suarum, nisi expresse in lege cautum fuerit, qui eam violaturus sit, ejus bona caduca fore & fisco vindicatum iri. Sic nec Princeps contra officium faciendo amittit principatum, nisi hujusmodi lex commissoria ab initio, cum ei potestas deferretur, dicta sit. Supra 1, 3. 16.

Lex id statuat] ut sunt leges de mulctis & confiscationibus.

Quod autem Vasquius] Quod pro fundamento sententiæ suæ ponit Vasquius, incolumitatem a singulis propter se desiderari, id quidem admittunt præcipue naturæ. Sed postera illa & consequentia, primis nobiliora, non addunt tantum alios, quibuscum in societatem coivimus, sed etiam si alii servari nequeunt, eos nobis præponunt. Inde toties inculcatum sapientibus, patriæ vitam & spiritum debere. Nec vero necesse erat etiam ex ipsius hypothese ad illud *ἄνθρωπον propter se* decurrere. Poterat enim dicere, invasorem tam pravo facinore vim intentandi tollere sibi istam existimationem, quod vita ejus sit multitudini utilis: raro enim mala exempla sistunt in uno, & alii cuivis idem metuendum. Itaque si faciat iste quod non potest non facere, si se salvum velit, non suæ tantum sed & aliorum salutem consulere. Sed periculose hoc judicium privatis committitur. Itaque verior est sententia Grotii: nec ei vitio vertendum, quod non adjecit quæ monuimus: non enim de utili, sed de jure disputat.

Res deficit] Instrumenti quidem vis consistit in usu; non tamen, sicubi res hæret, nec statim expeditur, omnis ejus æstimatio & dignitas confestim interit. Sic non desinit esse Princeps, qui aliqua in re non se pro principe gerit.

Propter se] propter suum ipsius commodum & salutem.

3. *Necessitudines*] amicos, necessarios, familiares, cognatos.

In quem res publica] ad quam omnium potestas delata est.

Unico] iniquo.

§. X. 1. *Facultatem quandam*] Lucanus *arma tenenti Omnia dat, qui justa negat*. Quod scribit, qui injuria parat afficere, dare jus vel facultatem moralem adversus se in infinitum, duræ admodum difficilisque digestionis est. Ne quidem, qui jam affecit. Dat sane jus perpetuis inimicitias, ac persequendi ac vicissim lædendi, quocumque modo possum sed civiliter, accusando, incrementa impediendo, officia negando. Id qui faceret apud Romanos, bonus tamen & honestus civis manebat. Probitissimi tamen quique talem pertinaciam improbam & inimicitias debere mortales esse judicabant. Ob levem injuriam externi mores usque ad sanguinem incitare solent odium aut levium Græcorum, aut immunium barbarorum, inquit Cicero pro Ligario cap. 4.

Caritas quoque] Multo minus videtur admittendum, quod ait caritatem nos non obstringere in hoc in gratiam nocentis. Sed adjicit: Quatenus aliter malum illud a me arcere nequeo. Fortassis igitur hæc sententia fuit auctoris: dat facultatem liberam & incircumscriptam in instanti, cum consilium in arena capiendum, nec copia est circumspectiendi quid optimum sit, arripiendi auxilium & objiciendi quodcumque sub manu est, etiam si inde, non quidem destinatione mea (quæ est tantum a me arcere injuriam) sed casu fortuito mors lædere volentis sequatur: ut si manum, dum intentatur mihi, præcidam, aut sic faucem, ut vulnus ei sit mortale.

Caritas] Affectio illa qua omnes homines natura dicitur esse prosequendos.

Non pati humanum] quod homo recta ratione instructus & utens jus naturæ indicat, non posse apud Deum pro peccato haberi.

2. *Ad honorem*] existimationem, dignitatem, quam videtur amisisse servilium verberum patientia.

Patientem excellenter] Ut vir ingens & bello & studiis Nuxus apud Thuan. lib. 55. an. 1573. p. 335.

3. *Ignominiosa*] indigna forti viro.

Non est modus] idem judicavit Augustus Cæsar apud Sueton. c. 51. & 55.

§. XI. *Quæ inter rem & vitam*] Et si enim plus videtur exigi a fure, quam debet, si pro ablatis bonis vita ejus petatur: tamen judicio morali non est periculum, quod ipse in se accessivus, 1, 3, 3. & quod minus est in re, quam est in hominis capite, id supplet lædentis injuria.

Nullam æqualitatem esse inter amissionem vel omnium bonorum & mortem, sententia, opinor, verior est. Sic tamen ut hominum maxima pars longe aliter se censere rebus testetur. Cum enim navigant, militant, in metalla se defodiunt, margaritas piscantur, & periculosissimas artes alias exercent, nisi ut ostendant ob bona & sæpe ob vilem mercedulam libenter se capite periclitari. Qui projecerunt suam vitam, in acquirendo, an parcent alienæ in eo, quod tanto pretio acquisiverunt, tuendo. Inde passim ita loquuntur boni auctores, ut pecuniam & vitam parum differre significant. Hesiodus:

ζήτηματ' ἢ ψυχῇ πέλει δειλοῖσι θροπῶσι.

Spiritus haud levior miseris mortalibus est res.

Antiphanes apud Stobæum:

Τὸ ἀργύριον ἐστὶν αἷμα καὶ ψυχὴ βροτῶν
Ὅστις δὲ μὴ ἔχῃ τὸ π, μὴδ' ἐκτύσῃ,
οὐτ' ἔσθ' ζώντων πόνηκος ἀεταπῆ.

Anima atque sanguis pecunia est mortalibus,
Hæc si carebis, sine parandi copia,
Non vivis, umbra vivis mortua interes.

Sic sanguinem, nervos, viscera, vitalia dixerunt pro patrimonio, & comedi, cædi, concidi, perire, funus, de eo qui bona perdit. Vide Observat. lib.

4. cap. 24.

Caritas] officium humanitatis communi naturæ debitum.

Per modum præcepti] tamquam præcipiens, consulens ac monens contrarium, licet non imperans, ut lex.

Lege divina humanaque] ipsam si consideres audam, citra id, quo divinis & humanis legibus augetur.

§. XII. 1. *Legis Hebrae*] Exod. 22, 2.

Furem nocturnum] Nocturnum furem ideo licere vult occidi, quod noctu vix sit copia testium adhibendorum, atque ideo si occisus reperiatur, facilius credatur ei, qui a se vitæ tuendæ causa dicat furem interemtum reperiunt cum aliquo instrumento, quo nocere posset.

Ergo hæc foret fictio juris, seu ejus, quod & possibile incerta veritate vel contra veritatem pro veritate a jure facta ad certos effectus interpretatio. Quales & alibi & in Usucapione & in Possilimio Jcti veteres agnoscunt. Sed haud scio an fictio juris tantum valere possit, ut per eam homo alioqui conservandus, possit occidi, quemadmodum per eam res potest retineri vel alienari. Potius hæc causa videtur, quod ubi minor est custodia hominum, ibi sanctior est custodia legis. Sic apud Scythas nihil furto gravius, quia, ut ait Justinus, sine recti munimento pecora & armenta habentibus nihil salvum esset, si furari liceret. Sic abigeatus gravius punitur furto, etsi possint res furto ablatae multo esse pretiosiores, quia fide publica in pascuis sunt pecudes, nec ita possunt custodiri, ut quæ domi sub oculis & claustris habemus. Sic noctu cum dormiunt homines, &, ut eleganter Statius, *mandavere animas* (quasi alienæ fidei committere, non ipsi in potestate habent) vigilat lex: & in minore providentia dominorum majorem metum furibus fecit.

Deinde non modo adversus nocturnum furem præsumptio est defendisse se telo, sed indubitatum hoc habuerunt legum conditores, nec intelligi potest fur nocturnus sine telo: quia enim noctu sunt omnia clausa, quomodo nudis manibus effringet januam, perfodiet parietem, dimovebit arcarum & armario- rum seras? Tertio ob hanc quoque causam, quod noctu clausa sunt omnia, nec sine vi possunt aperi- ri, fur nocturnus non intelligitur sine vi, & quidem in locum sanctissimum. *Quid enim sanctius, quid omni religione munitius, quam domus uniuscujusque ci- vium? hic ara sunt, hic foci, hic dii penates, hic sacra religionis ceremonia continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit,* inquit Cicero, in oratione pro domo cap. 41. *Fam si tempus est ullum jure hominis necandi, qua multa sunt, certe illud est non modo justum, verum etiam ne-*

cessarium, cum vis vi illata defenditur, ut idem pro Milone cap. 3.

Legis hujus ex 12. tabulis ibidem sic meminit Ci- cero: *duodecim tabula nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt.*

Quod me in discrimen] quod quasi mea culpa in id periculum veni.

2. *פודרה*] a פודר Fodere.

3. *Diu*] interdiu.

4. *De vi illata*] quæ dicit se vi stupratam.

§. XIII. 1. *Quid vero jam de lege Evangelica*

Rurfus inculcat legis, ut loquitur, Evangelicæ per- fectionem, quasi perfectio Evangelii sit demere me- tum grassatoribus nocturnis, & exponere bonos in- punitioni audaciæ facinorosorum. Verba Christi sunt Matth. 5. *Audistis quia dictum est: oculus pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, ne obsistite injurioso: sed si quis te percusserit in dextram maxillam tuam, præbe illi & alteram: & qui voluerit tecum in judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium: & qui te angariaverit mille passus, va- de cum illo & alia duo.* Hæc non præstant fures salvos. Et primo valet responsio, quam ipse dedit supra illis, qui verba de alapa bello & omni actioni forensi obducebant. nempe alapam esse contumeliam leviem, ne re, sed opinione magnam. Sic tunica etiam & pallium amissionem non maximi pretii bo- norum significant. At fur nocturnus non petit tun- nicam & pallium, sed aurum & argentum, & si potest, omnem censum patrisfamilias. II. *Oculum pro oculo, dentem pro dente* dictum est magistratibus Deuteron. 19. Id non abrogat Christus, quemad- modum nec abrogavit *non occides, non mæchaberis,* quorum arte meminit. Sed hæc omnia vindicat a pravis interpretationibus Judæorum, qui illud, de quo agimus, applicabant male sibi & privatim & publice. Privatim, cum hinc sibi jus facerent ob minimas injurias, minimaque damna immortale odium gerendi. Publice, quia sub jugum erant Romano- rum redacti, si quid ab his grave paterentur, rebel- liones coquebant, & cælum vituperabant, jactantes semper se Abrahami semen, & fœderatum Deo popu- lum, & immemores se fœdus illud & aliis peccatis multis, & non agnoscendo Messiam præsentem, irritum fecisse. Ait igitur, *ne obsistite injurioso,* nempe ut soletis obsistere lædentes magis vestras conscien- tias, quam ab illo forte in bonis vestris læsi estis, nec tantopere studentes, ut puniantur qui peccant, quam ut iræ vestræ & vindictæ cupido exsatiatur. Quemadmodum dixerat antea, *ne juretis omnino:* nempe ut soletis leviter & præter necessitatem. Quum autem jubet, qui tunicam auferat, ei & pallium tra- di, qui maxillam dextram feriat, ei & lævam por- rigi, qui angariet ad milliare unum, addi alterum, non præcipit patientiam hominum injustorum, ubi possunt puniri, sed patientiam & æquum animum in castigationibus Dei per iniquos potentes, nec ve- tat, ne arceantur plectanturve scelera, ubi possunt plecti aut prohiberi: sed si justo Dei judicio homi- nes potentes & majores legibus istis injuriis nos affi- ciant, ut patienter feramus & agnoscamus, hæc eve- nire nobis ob peccata nostra, Deumque per illam injustitiam hominum justissima & sanctissima decreta

sua exsequi: adeoque non efferamur impatientia adversus istas virgas Dei, ut si & alterum tantum perdendum sit de bonis, si duplicetur contumelia, si geminetur labor, parati simus sustinere, & mente atque ore dicere: *Iram Domini portabo, quia peccavi ei*, Mich. 7, 9. In eo adeo nihil perfectius a nobis postulat Evangelium, ut idem jam præstiterint sancti in Veteri Testamento. Sic David 2 Samuel. 16. *Dimitte eum ut maledicat, Dominus enim præcipit ei ut maledicat Davidi*. Et poterat tunc punire: sed id tempus erat, quo se humilem redderet coram Deo rex piissimus, non magnum coram hominibus. Sic Jobus c. 1. *Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum*.

Incruenta contentio] lis in foro apud judicem, cui nullum periculum sanguinis aut cædis intervenit.

§. XIV. *Lex jus necis non habet*] Ait legem jus necis non habere in cives ex quovis delicto, sed demum ex delicto tam gravi, ut mortem mereatur. Quasi non minimum delictum, si ob causas incidentes sub capitis pœna vetetur, capitale fiat. Sibi imputet, qui transgreditur. Quare enim non licuerit Atheniensibus jubere, ut capital esset, si quis legem de vindicanda Salamine tulisset. Justin. 2, 7. Quare non Thuriis, ut capite lueret, si quis cum armis in concionem venisset? Diod. Sicul. 12, 12. Quare non Carthaginiensibus, ne quis Græcis literis aut sermone studeret; quo loqui cum hoste aut scribere sine interprete posset. Justin. 20, 5. Quomodo autem consistet imperium militare, in quo minima quæque vetita capite luuntur? ut si quis in agmine ordinem excessit, si in rusticum tugurio inventus est, si gallinam abstulerit. Et quantum est in se spectatum vesci de arbore? Tamen capitale fuit, quia Deus dixerat: *quo die ex eo vesceris, morte morieris*. Distinguendum igitur, ne lex sit tyrannica, quæ servari non potest, & pro laqueo est ad capiendos innocentes, nec gravem causam habet. Sic ratio est & potest

servari, utique quantumvis parvum delictum capitale faciet.

Animum tranquillat] omnes conscientie scrupulos eximere potest.

Valde atrocibus] ut proscriptos & militie desertores, supra 1, 4, 16. & exsules, ubi de iis lex est, qualis apud Quintilianum avum declam. 305.

Tollere quidem] impunitatem dare in foro soli vel apud judicem mortalem: non liberare conscientiam.

§. XV. *Concedat alteri*] non directe ac verbis interpositis, sed si dum aggreditur, tantum interveniat spatii aut loci, ut contraria arma expedire possim.

Duos mortem meritos] ut Romani gladiatores noxios.

§. XVI. *Jus quasi momentaneum*] momentum vel punctum temporis durat.

Tractum habet] non coercetur intra tantas temporis angustias.

Defensio mera] nam offensio ex intentione justa non est. supra n. 4.

§. XVII. *Ut vim pati*] ut quia prævideo aliquem huc crescere posse, me ut impune lædat, quum hujus animi nondum ulla signa det, ideo cum aggredi possim, & incrementa ejus vi interpellare. Ariovistus ad Cæsarem 1. Gall. 44. debere se suspicari, simulata Cæsarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere. Quod nisi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed pro hoste habiturum.

§. XVIII. 1. *Bellum promeriti*] injuria facta justam alteri causam inferendi belli dederunt.

Tantumdem imponere vindictæ] Seneca Troad. 278. *regi frenis nequit, & ira & ardens hostis & victoria commissa nocti*.

2. *Judicem feram*] Ferre judicem est provocare adversarium ad judicem vel arbitrum secum ex utriusque sententia capiendum, in quem compromittant.

A D

C A P U T I I.

§. I. *Communi hominum*] quia cujusvis hominis est, & propterea nec nos eo possumus excludi.

Nostro singulari] quia neminis præter nos, vel eum cujus est, adeo ut alius id male invadat.

Ad actus] num. 18.

Aliquorum propria] num. 6.

Propria fieri nequeant] num. 3.

Ut possint] num. 4. & 5.

§. II. 1. *Talis usus*] Exercitium juris hujus & apprehensio rei hoc animo, ut mihi serviret, tantumdem valebat tum, quantum nunc proprietas.

2. *In magna quadam*] mansissent incallidi, & ex iis ignoratio verborum, Justin. 2, 2.

Esseni] 1, 3, 3.

Asceticam] exercent & castigant corpus, ut animus magis vacet religioni, 1, 2, 9.

Αφθαρσία] integritas.

2. *Φρόνησιν*] prudentiam mediam vel ambiguam.

Επίβρονον] inclinarunt, vergere cœperunt ad malitiam.

Rerum distributione] nam alter agrum frumento, alter pascuum sibi vindicarat.

Ex studiorum diversitate] dum uterque suum præferat, alterius studium contemnit.

Bona malorum] Gen. 6, 1.

χηρόδυνας] violenti, quibus jus in manibus.

3. *Terras partito*] Partitio terrarum in populos, cujus imago apud Germanos, Cæsari 6. Gall. 22.

In familias] Partitio in domos.

Siticulosa] qualis est orienti soli propior regio. Justin. 12, 10.

4. *Locorum, in qua*] quum alia atque alia appetendo loca, qui desierant una vivere, desierunt & res communicare.

Justitia & amoris defectus] quum scilicet quidam per

per inertiam minus operæ conferrent ad res communes excolendas, nec minus tamen aliorum labore fruerentur: alii per avaritiam aut luxum plus appetent aut consumerent, quam frugalibus aut æquis dignum esset.

§. In proprietatem] propriæ factæ sint.

Animi actu] destinatione mera vel cupiditate habendi.

Cererem legisferam] Virgilius 4. Æneid. 58. Ovid. 5. Metam. 343. Athenæus 1, 12.

§. III. 1. *Sub ratione*] vel univèrsum vel partes ejus, ut grandes sinus aut freta propriæ nominis tractus.

Causa hic cessat] non est verendum, ne quis tantum ex eo sumat, ut alii fraudentur, atque ita non servetur æqualitas.

Si quis ejus] si homines possent volare, aut verari in aere sine tactu terræ vel molis quæ a terra sustinetur.

2. *Syrabus*] Magna & minore in ora Africæ Lucan. 9, 303. Sallust. Jugurt. 78.

In re terminata] quæ fines certos habeat.

Τὸ ὑπερὸν] Quod fluit vel liquidum est, non finitur proprio & sui generis termino.

Citra Oceanum] Error Sulpicii Apollinaris, qui putavit Citra idem esse quod Extra. At citra Oceanum est intra Oceanum. Sic Gallia citerior Romanis, quæ intra Alpes: Hispania citerior, quæ intra Iberum flumen.

M.] M' vel M/. Liv. 36, 17.

Nec fingenda] nec inducere in animum debemus, Oceanum, perinde ac terras, a gentibus aliquando divisum esse.

§. IV. *Per univèrsitatem*] quum ex illa generis humani communitate partem sibi eximit gens vel civitas vel regnum, & publicam facit.

Per fundos] quum certas portiones privati consequuntur.

Assignmente] attributione, quæ fit per electos, aut præfectos ei rei, ut apud Romanos per triumviros coloniis deducendis.

Libera occupatione] cujusque privati.

Non ideo vacuum] Exemplum apud Tacitum 13. annal. 54.

§. V. *Moraliter necessarium*] non quidem necessitate absoluta & naturali, sed introducta gentium institutis.

In illo primævo statu] Sic olim in Hispania quilibet e vulgo rei metallicæ, prout libuisset, operam dabat, Diod. 5, 36.

Atque etiam ipsum] & eximere aliquid promissæ occupationi, quæ naturali jure concessa erat.

§. VI. 1. *Videatur absorpsisse*] sustulisse omnem potestatem aliorum in re, quæ propria ex communi facta est.

3. *Dissipare possum*] quod est incendium ruina extinguere: quod de suis fortunis dicebat Catilina.

Lege civili] pandectas quoque juris civilis Romani sanxit; non tamen, ut propriam ejus juris partem, aut illius civitatis populivæ constitutionem, sed ut a naturæ æquitate comparatam legem.

4. *Definitionis*] regulæ, sententiæ, pronuntiati.

Cum benigna receptione] ea cum conditione atque exceptione, ut, ubi noxæ & damno est distin-

ctio dominiorum, ibi valeat pristina communitas. *Si homines legibus*] nisi bellum civile juris ordinarii strictam observationem sustulisset.

Suam lege natura] quæ bono civi præcipit eam provinciam suam putare, in qua servire patriæ posset, etsi publica auctoritate ob turbas careat.

Suam quemque] unumquemque consulere sibi, ut potest, 6, 4.

§. VII. *Ad Cretam*] ad siccum & solidum, ut desinat esse spes aquæ inveniendæ. Plinius Nat. Inst. 31, 3, 1341. Plutarchus *ἄξι τῷ μὴ δέῃ δαυρίζεσθαι*. p. 827.

§. VIII. *Tabula*] quavis materia, assere, ligno, fractæ navis.

Animi talis] propositum non recedendi ab eo quod justum est.

§. IX. *Faciendam restitutionem*] si aliena re, tanquam communi in necessitate usus fueris, mutatis in melius temporibus, id quod consumpseris, restitui oportere.

Ad servandam] ad fruendum ex antiquissima communiione, quibus introducta dominia uti severe prohibent.

§. X. *In solo pacato*] terris eorum, qui non sunt hostes nostri, ut Ordines Belgii Liberi fecerunt in Trajectu Mosæ, Rhenoberga, Orfavia, Embrica, Vesalia, quas hostis Hispanus occupatas præsidii tenebat, & inde socios eorum infestabat.

§. XI. *Utilitatis innocuæ*] per quam meum commodum sine damno alterius quæro. Inde actio pauperis adversus divitem, qui flores suos, unde pauperis apes mella legebant, veneno infecit, apud Quintilianum declam. 13.

Alteri communicet] Hoc Latinum non est. Itaque non potuit Cicero dicere, qui semper, communicare quid cum aliquo, non communicare alicui. Fraus huic loco facta est. Sic enim Cicero 1. off. 16. *Una ex re satis præcipit, ut quidquid sine detrimento accommodari possit, id tribuatur vel ignoto. Ex quo sunt illa communia. Non prohibere aqua profuente, pati ab igne, ignem capere, si quis velit, consilium fidele deliberanti dare: quæ sunt iis utilia, qui accipiunt, damni non molesta.*

Signa navigationis aut itineris] Exemplum nobile præbet Darius Codomannus Persarum rex in ponte Lyci, Justin. 11, 14.

§. XII. *Qua flumen dicitur*] si omne corpus intelligas parti territorii inclusum.

Molem injicere] Hujusmodi molis mentio apud Tacit. 5. hist. 19.

Qua aqua profuens] si in flumine manantes & momento temporis mutatas undas intelligas, neque enim propriæ sunt, nisi a quo hauriuntur.

Ovidius] 6. met. 350.

Munera publica] inf. num. 17. & cap. seq. num. 9.

§. XIII. 1. Verum putat transituro cum exercitu alienos fines, postulandum prius transitum, sed si negetur, vindicare posse. Sane si jus est ei vindicandi, jus etiam alteri est negandi. Etenim si Principi vel populo licet prohibere ipsis indigenis, ne sint armati intra fines, quamvis pauci, quamvis singuli, multo magis ei licet hoc non concedere exteris. Ab his enim major metus. Sic apud Petronium miles Encolpium paganum ponere jubet arma,

& malo cavere. Sic Cicero in Sicilia postquam domitis fugitivis inde Man. Aquilius decessit, omnium instituta atque edicta pratorum fuisse ejusmodi testatur, ut ne quis cum telo servus esset lib. V. Verr. 3. Præterea si privato prohibere potest ne quis ingrediatur fundum suum venandi vel aucupandi gratia, multo magis princeps vel populus, ne exercitus aut multitudo armata ipsius transeat fines. At verum prius facit §. 12. Justinus de R. D. Hinc cum Philippus Macedo prætextu ponendæ Herculi in ostio Itri statuz pacatum accessum ad religionem Dei per Scythiam petisset, rex Atheas armatum exercitum fines ingredi negavit se passurum, Justin. 9. 2. Et Cæsar cum in Galliam tenderent Helvetii, dicentque sibi esse in animo sine ullo maleficio per provinciam Romanam iter facere, rogarentque ut ejus voluntate sibi facere liceret, respondit, se more & exemplo populi Romani non posse iter ulli per provinciam dare, & si vim facere conentur, prohibitorum ostendit, lib. I. bell. Gall. 8. Dicit more & instituto populi Romani, ut significet Romanos hoc naturæ jus esse non putasse, ut necessario daretur. Sic cum de exercitu Romano in Asiam adversus Antiochum per Macedoniam ducendo deliberatur, Publius Africanus ad fratrem, *Iter quod insidias, ait, L. Scipio, ego quoque approbo, sed totum id vertitur in voluntate Philippi*, Liv. 37. 7. Judicans posse illum jure suo prohibere. Casus, quo hic traditur, propria aliqua, ut communia, posse vindicari, est utilitatis innocuz, & ob damna præsentia, & ob pericula graviora. Etenim sine amica quidem & patria transeuntes exercitus sancta & inviolata habent, quid facient in externis? Vide Othonianorum & Vitellianorum per pacatissima, per ipsam Italianam transitus apud Tacit. 2. Histor. 12. & 87. Plin. Pamegyz. 20. *Quam dissimilis nuper alterius principis transitus, si tamen transitus ille, non populatio fuit, cum abactus hostium exerceret, omniaque dextra laevaue perusta & attrita, ut si vis aliqua vel ipsi illi barbari, quas fugiebat, incederent.* Tales hodie omnes transitus, nulla disciplina, Germania & Gallia experiuntur. Comineus lib. 6. cap. 2. *Regnum sub mortem Ludovici XI. uncinque patens & amplum, exhaustum erat & egenum, cum aliis rebus, tum maxima per traditas & commoventes hinc inde exercitus.* Ne dicam de annona, quam necesse est ingravescere incolis, majore hominum quam tueri terrarum copiz seu naturales seu adventitiz solent, numero admisso. Pericula & metus longe graviores. Cæsar homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciendi, temperatos ab injuria & maleficio non existimabat, lib. I. bell. Gall. 7. arma per se faciunt exsertos promptosque in injurias, præsertim ubi numerus adest, & occasio & pretium sceleris. Notum illud Homeri: *ἀνὴρ ἴδ' ἀφ' ἄλλου ἀνδρὸς οὐδὲν*, & Valerii Flacci: *Namque virum trahit ipse chalybs.* Non cogitaverint de maleficio cum adventarent. Occasio furem facit: in peregrino quasi exules sunt, quibus *nulle indies nova consilia aut fortuna sua aut ingenium possit facere*, verbis Livii 35. 42. Quam facile venit alicui in mentem: *Videmus terram opulentam & uberem: nolite negligere, nolite cessare. eamus & possideamus illam: nullus erit labor.* Judic. 18. 10. Quam præsens est dici a transeuntibus privato de injuria

facta conquerenti: *Cavo ne ultra loquaris ad nos, & veniant viri animo concitati, & ipse cum omni domo tua pereas*, ibidem v. 18. Qui nescit toties subsidio vocatos & intra finem admissos externos auxilium in perniciem vertisse neque ullis pactis, ullis execrationibus deterreri potuisse a facinore, ut fidem datam servarent? Athenienses classe in Siciliam navigarunt, *ut sub specie ferendi Catinensibus auxilii tentarent insula imperium*, inquit Justinus 4. 3. Philippus bello sacro civitates, quantum paulo ante dux fuerat, quæ sub illius auspiciis militaverant, quæ gratulatz illi sibi que victoriam fuerant, hostiliter occupatas diripuit: non diis publicis privatique, ad quos paulo ante ingressus hospitaliter fuerat, pepercit. 8. 3. Et plenus istorum ille Romanus miles Capuz in hibernis locatus, secum exigebat ita. *Cur autem potius Campani Italia agrum uberrimum, dignam agro urbem, qui nec se nec sua tutari possent, quam victor exercitus haberet, qui suo sudore & sanguine Samnitos inde depulisset, &c.* Livius lib. 7. 38. Anglo-Saxones ut viderunt terram latam ac fertilem, & incolarum manus ad bellandum pigras, se vero & maximam partem Saxonum sine certis sedibus, mittunt ad evocandum majorem exercitum, & pace cum Scotis & Pictis firmata, in commune contra Brettos (i. e. Britannos, qui eos trans mare in auxilium vocaverant contra Scotos & Pictos, ut a Claudiano & vetustioribus hoc auctore appellatur) consurgunt, eosque regione propellunt, & suæ ditioni regimen distribuunt, ut narrat Wittichind. lib. I. annal. Quid ab illo expectandum, qui in minus obligati sunt, qui non promiserunt etiam tueri, sed tantum non offendere. Super hæc omnium fere imperiorum hoc vitium est, ut quo longius ab limite in interiora proceditur, eo imbecilliora invenias. Sic Pænos foris invictos Agathocles & Scipio prope Carthaginem vicerunt. Sic Hannibal negabat Romanos nisi in Italia posse vinci. Ut in animantium corporibus infirmissima & periculis opportunissima sunt vitalia. Ad hæc igitur mysteria intuenda admitti quasi profanos & invidios oculos externæ & magnæ multitudinis armatz in tanta hominum invadendi & possidendi libidine, res alæ plena est. Quid quod in omnibus imperiis reperiuntur homines rerum novarum cupidi, qui tales hospites aut adversus cives suos aut adversus superiores aut vicinos ultro incitent. Galli in expeditionem Neapolitanum regnum transitum per terras Florentinorum impetraverunt. Erant sub horum imperio Pifani quam urbem cum ingressus esset Carolus IX. Rex, plebs circumfusa, dominorum in se crudelitate exposita orare Regem cœpit, ut in libertatem avitam assereretur. Regis familiares postulationem justissimam esse dixerunt, & ille pactorum conventorum cum Florentinis immemor, nec quanti ea res momenti esset, expendens, liberos esse jussit, ut scribit Belcarus Commentariis rerum Gallicarum lib. 5. & ante illum Cominæus lib. 7. cap. 7. Sic apud Tacitum Lugdunenses exstimulabant singulos militum Vitellianorum transfugium, & in eversionem Viennensium impellebant ob municipalem invidiam, 1. Histor. 65. Exempla quæ auctor adducit, facti sunt potentiorum, non juris. Quod autem Israelitis licuit bellare in Emorrhæos transitum negantes, non concessum, quia jus gentium negabant, sed quia erant inter damnatos

mnatos septem populos, quorum terras Israelitis donaverat Deus, Josue 3. versu 10. Itaque hæc tantum fuit *αἰτία* & *αἰτία*, non *causa*, *prætextus* & *occafio*, non *causa* belli. Itaque Edomitis idem negantibus abstinerunt, quia non erant ex damnatis donatisque: longe autem graviora obduci exempla possunt illorum, qui pessimam mercedem suæ bonitatis transitus concedendo, tulerunt. Post pacem Antalcidæ, quiescente tota Græcia Phœbidas Lacedæmonius exercitum auxilio Amyntæ Macedonis adversus Olynthios ducebat per pacatos & amicos Thebanos: quibus nihil mali suspicantibus, pellectus occasione Cadmæam urbem occupavit. Lacedæmonii querentibus Thebanis fœdus esse violatum, multam irrogarunt Phœbidae, præsidium tamen in arce, & per illud urbem obnoxiam tenuerunt, donec consilio Epaminondæ, virtute Pelopidæ liberaretur. Diodor. Sicul. l. 45, 20. Campani de exercitu Agathochis Mælianam speciem hospitum ingressi, ut inde conscendentes in Italiam navigarent, ut viderunt pulcherrimam & copiosam urbem secure haberi, occisis civibus uxores filiasque eorum, domos & agros forte inter se diviserunt. Polyb. 1. Unum exemplum addam, quod si hæc doctrina valeret, cum totius Europæ periculo vidissemus: sed id ne sinat Deus. Turcæ hodie petunt innoxium transitum a Cæsare per terras ejus ad oppugnandos Venetos, an quisquam erit tam stultus aut malus consiliarius, ut audeat dicere Cæsari, petere illos jus, quod nostro metu non tollatur, petere quod est juris naturæ, quodque nullo etiam religionis prætextu possit negari. Quod ad cautiones utantur illis, qui aliter non possunt: at cui ad negandum vires sunt, cum ego memorem esse jubeo, sæpe cautionem quoque captum esse: memorem nullo jure quinquam cogi, qui liber sit, ut invitum dominum accipiat: ubi dominus, parem: qui autem armatum intra fines recipit, cum vel dominum vel parem accipere. Multo minus concesserim, transitum jure non negari, si etiam ab eo, in quem bellum sive justum sive injustum (nihil enim horum præstat altero magis a noxa securum) movet is, qui transitum petit, metus accedat. Quomodo enim hæc petentis utilitas mihi, a quo transitus petitur, esse potest innoxia? Si nihil aliud sequatur, commercia meis erunt sublata cum eo, cujus hostem receperim. Deinde ille in quem bellum movetur si sapiet, ad fines occurret venienti hosti, quod si fiat, ego fecerim meas terras sedem belli. Scire velim quod jus quinquam ad hoc incommodum patiendum, si vitare potest, obliget. Taceo de fine si repellatur, quamvis justus aggressor.

Si qua pars maris] quam terræ accessionem vocat num. 14. quæ proxima terram est, aut angusto sinu vel laxiore portu angusti oris a reliquo mari secluditur.

Qui transitu] ad stationem temporariam.

Cum receptione] ita ut retineretur in commune facultas hæc istis utendi damnosa nemini, nec domino adimere illam usurpare volentibus liceret. Receptio est exceptio: ut num. 6. & Recepticius servus apud Gell. 1756.

2. *Has tulit leges*] proposuit condiciones.

3. *Græci, qui cum Clearcho*] Reliquiæ decem

millium, quæ Cyro minori adversus fratrem Artaxerxem Macrochiræ bellanti auxilio miserant Lacedæmonii.

Restis se hostis] pacatos & non minantibus armis.

Inclinatis] prætentis, infectis, intentatis. Sic ponere hastas Livius lib. 35. 36.

4. *Jus meum meum*] sed nec jure petendi, quod habet alter, jus prohibendi tollitur ei, qui potest prohibere: cum dominum recipere in regnum nemo cogatur. Sic Philippo jure negavit Ateas, Justin. 9, 2. Cæsar Helvetiis, 1. Gall. 8.

Divisis manibus] non uno continenti agmine, sed inter singulas legiones aut cohortes intervallo facta.

Impensa transeuntis] Si qui per alienos fines exercitum traducit, numeret pecuniam, qua princeps vel dominus eorum finium cogat militem, ne quid violent, transeuntis prohibitorum.

A Demetrio] Plutarchus p. 912.

5. *Quo minus gens quæque cum quavis gente seposita commercium colat, impediendi nemini jus est. Id enim permitti interest societatis humanæ &c.*] Nimis hoc laxè nimisque liberaliter pronunciatum. Interest societatis humanæ esse commercia ut plurimum libera; nec ulli genti omnino præcludi: sed hanc vel illam gentem excludi a commerciis certarum gentium, quæ tamen aliunde habeant, non est iniquum. Ipse infra num. 20. dicit ad sua vendenda non æquum jus esse omnibus, quo velint applicare, quum cuilibet liberum sit statuere, quid velit acquirere vel non. Ex sequenti cap. num. XV. refert in fœdere quodam Rœnorum cum Romanis cautum, ne hi ultra Pylæum promontorium, Massiam & Tarsesiam prædas agerent, mercatumve irent: neque id reprehendit. Sic rege Amasi solum Egyptiis emporium fuisse Naucraticum testatur Herodotus: quod si quis ad aliud ostium Nili applicuisset, ei jurandum fuisse eo se venisse invitum ventis compellentibus: eo jurejurando dato licuisse ad Canopicum ostium navigare; si non posset onera fluvialibus navigiis, Delta illustrando, Naucraticum portare. Euterpe cap. 188. Sic inter leges, quas L. Æmilius Paulus Macedonibus devictis dedit, quum in quatuor regiones Macedoniam distribuisset, ne connubiam neve commercium agrorum ædificiorumque cuiquam extra suæ regionis fines esset, neve sale invecito uterentur. Livius 45, 30. Sic Rex Hispaniarum etiam suorum subjectorum parti negat commercia cum Peruanis: neque Belgicæ societates iis, qui extra societatem sunt, in Indiis omnia permittunt. Quod Mairii illius, qui fretum sui nominis (*Stræet La Maire* vulgo vocant) primus percepit, classis experta est.

Gens quæque] Livius lib. 45, 29.

Ruptio fœderis] jure gentium. Vide ad Senecæ Herc. Fur. v. 49.

5. XIV. 1. *Quæ terra accessio*] quam jure credi possit possessor terræ adjacentis, quasi oram, laciniam, & ut ita dicam, pomerium ipsius terræ occupasse & sub dominio vel imperio habere.

Quæ opera] Sustinentur nullo usu aut commo mercium hominumve transeuntium, eorum in partem illos vel hos vocari injustum est.

Capitatio] Census, stipendium in capita hominum descriptum.

2. *Dum modus cause*] dum non plus petatur, quam exigunt illa onera, quæ præstat.

Ut tributi, ita & vectigalis] Tributa proprie, quæ pro census i. pro prædiorum & patrimonii modo imponuntur. Vectigalia, portoria, decumæ, scriptura, centesimæ, vicesimæ, quadragesimæ &c.

Neti] fili lintei, telæ, byssi.

Isthmum Syriacum] quæ claustra Ægypti vocat Tacitus 2. histor. 82.

Accepit rex Salomo] Videntur sacræ tabulæ dicere, per negotiatores ea in Ægypto emisse Salomonem & Syris per eisdem vendidisse.

Ad vitandum] ne circumeunda esset Peloponnesus, & pericula circa Maleum promontorium Laconices subeunda.

De mari in mare] Ægeo in Jonium, & vicissim. Traductionem vocant Latini, quod Hollandi inter Amstelædamum & Harlemum **Obertoorn**. Jul. Higinus in Cinnæ propempticon: Ab Actio navigantes stadia XL. veniunt ad Isthmum Leucadienlium, ibi solent iteris minuendi causa remulco, quem Græce πύκτων dicunt, navem traducere. Idem: Quærent etiam nonnulli, quamobrem ejus cura jubeat Actio navigare, quod est e regione traductionis Leucadiensis, & rursus ab Actio circa insulam moncat ire Caris. Sosp. lib. 1. in voce Iteris.

§. XV. 1. *Nulla belli justior*] quum pax a Cimone facta rumperetur, auctore Pericle, ne quid postulatis Lacedæmoniorum & conjunctorum his lociorum concederent, Justin. 3, 7!

2. *Decretum Pratoris adhibendum*] a magistratu veniam impetrandam. l. 50. de acquir. rer. dom. Et sunt qui velint legi decretum principis.

Quo & illud] Intellige; aut ad moles jaciendas in mare.

§. XVI. *Spartani*] Cragius de republ. Lacedæm. p. 125. lib. 3. tab. 3. Instit. 3. p. 210.

Peregrinos urbe] Cic. 3. Offic. 11. Tale etiam, qui peregrinos urbibus uti prohibent, eosque exterminant, ut Pennus apud patres noster, Papius nuper; nam esse pro cive, qui civis non sit, rectum est non licere; quam legem tulerunt sapientissimi Coss. Crassus & Scævola; usu vero urbis prohibere peregrinos sane inhumanum est.

§. XVII. *Nisi imperium quid*] nisi quatenus sub jurisdictione est.

§. XVIII. *Aut simpliciter*] in permessa omnibus & ubique.

Ex suppositione] in permessa certorum populorum. Aut, si mavis, citra respectum aliorum, vel ex aliorum intuitu.

Vita commode] Jus commune ad res possessas vel invitis dominis non redit, nisi ad eas res, sine quibus omnino vivere non est: jus commune ad actiones subjectam habet materiam: *Vitam qua faciunt beatiorum*, ut Martialis canit, & a volentibus conceduntur.

Lege lata] per summam potestatem.

Conspiratione] per consensum & coitionem improbam privatorum.

Fusos omnibus] natos in utilitatem omnium viventium terræ proventus.

Averruncare] Putavit averruncare dici ab eruncare, & esse idem quod tollere & eradicare, eruere cum radicibus: at averruncare est avertere, depellere.

§. XIX. *Venditio*] puta ad externos vel exportatio vendendi causa.

Expelli posse] quod fecit Augustus, Sueton. 42.

§. XX. *Ad sua vendenda*] Hinc excusatur edictum Senatus Anglici temporibus tyrannicis, quo vetabantur apportari merces, quæ in cujusque navigatoris patria non nascerentur.

§. XXI. 1. *Virorum populus*] ex Floro 1, 1.

Non nisi excellentibus] qui donum habent continentis & asceticam vitam exercere possunt.

2. *Quæ justa sunt*] lib. 1, cap. 3. num. 4.

§. XXII. *Unus populus*] ut quum arcentur Judæi.

§. XXIII. *Ex vi naturalis*] sine pactione.

Per beneficium] privilegio dato.

In beneficii] Sic Romani Boccho Mauritanis regi foedus & societatem petenti responderunt, cum meruerit, cap. 104. Sallustii.

§. XXIV. *Lucrum alter alteri*] Quod compendio vel lucro est, in eo occupare alium & prævenire industria vigilantiaque sua nemo prohibetur.

Stipulatus est] curavit sibi promitti.

Solet interdum prohiberi] quasi monopolium.

A D

C A P U T III.

§. I. **O***Riginaria*] quam incipimus ipsi, nec ab alio transditam habemus.

Derivativa] quæ ab alio ad nos transit.

Genus hum. coire] civitates facere & de omnibus in proprietatem addicendis, quod placuisset, constituere.

§. II. *Servitutis*] prædiorum, quæ pactionibus & stipulationibus constituitur, §. 4.

Constitutione pignoris] cum creditor accipit a debitore pignus vel hypothecam in securitatem crediti.

Nisi modo] titulo possidendi.

Virtute ipsa] Simulac dominium earum rerum acceperunt, & jus eas hac ratione obligandi.

§. III. *Specie introducta*] opere ex ea materia facta.

Nobis solis] de qua quaestione certamen Sabinianorum & Proculianorum, §. 25. Instit. de R. D.

§. IV. 1. *Imperium*] jurisdictionis.

Dominium] proprietatis.

2. *In extraneos*] in inquilinos, qui nobiscum habitant, etsi non sint cives.

§. V. *Res mobiles*] quæ nullius sunt, ut feras, aves, pisces.

Supra] 2, 2. §.

Ex jure natura permittente] quod veniam dat faciendi aliquid, ubi mos vel lex civilis non adverfatur.

Praci-

Præcipiente] quod utique jubet sic facere, & non aliter.

Jus civile plurimum] & hujus & illius & istius & vel decem civitatum ex cujusque placito; non jus gentium, neque ex communi & immutabili sensu omnium aut moratorum. Itaque potest, qui vult, id sequi; qui ne vult, repudiare.

§. VI. *Qui ratione*] quia ad dominium actus animi requiritur agnoscentis aliquid pro suo & habendi voluntas. §. 40, 43, 46, Inst. de R. D. Adde infra 2, 22, 10.

Personam illorum] considerati in genere, non in individuis: ut Fabius infans vel furiosus est Dominus rerum patrimonii sui, qua homo, & qua Fabius, non qua infans vel furiosus.

Præter naturam] addendo naturæ, quod illa non facit quidem, fert tamen; non autem invertendo naturam.

Actum primum] potentiam.

Actum secundum] operationem.

§. VII. *Supra*] a fonte & longo spatio deinceps.

Infra] in exitu & aliquanto spatio ante exitum.

Inferiori] vel alieni territorii vel nullius.

Comparatione terrarum] quæ circumjacent & sunt in territorio.

§. VIII. *Aut supra*] unde terram intrat.

Sinus] Sinus patet vel apertum habet tantummodo supra, ab alto scilicet mari, unde pars ejus terram intrat; non vero infra, hic enim objicitur terræ gremium.

Aut supra] unde decurrit.

Et infra] ubi angustias exit.

Ut fretum] Fretum patet vel transitum habet & supra, unde angustias intrat mare, & infra, ubi ex angustias evadit.

Dummodo non] modo terræ, quæ circa sinum aut fretum in territorio sunt & mare inclusum habent, spatio longe id superent, ut hæc merito una cum interveniente mari rationem totius, mare interveniens rationem partis habere videantur.

§. IX. 1. *Partibus*] Orbis terrarum.

Commune civium] per vocabulum Omnium intelligi solummodo eorum, qui cives Romani censebantur, & a Latinis, Italicis, Fœderatis, externis sive alienigenis, qui in eodem versarentur imperio, distinguebantur.

Πάντων ἀνθρώπων] Ergo non tantum πολιτῶν Ῥωμαίων.

2. *Prætervehentibus est*] ut nemo, qui non sit hostis, eorum usu ad tempus prohiberi possit.

§. X. *In diverticulo fluminis*] lacu, qui ex flumine in nostrum agrum intrat, & ibi sinum facit.

Uti possidetis] quo retinet possessionem, qui nec vi nec clam nec precario ab adversario possedit.

Jure fruendi] fructum, commoditatem, utilitatem percipiendi.

Lucullo] Varro de re rust. 3, 17.

Æstuariis] effossis lacubus, in quos admitteret mare; dein cataracta vel emissario, quoties libuisset, clauderet.

Septis quibusdam] quales sunt cetarix. Plinius 9, 15.

§. XI. *Nec animi actum*] quo quis forte apud se

statuerit, mare velle pro occupato ab sese haberi, aut dominum maris se profiteri.

Actu externo] nempe classe præsentis.

Deseratus possessio] si ea classis ex loco, quem obtinet discedat.

§. XIII. 2. *Ratione personarum*] imperio temporario: ut Hannibal interpretabatur solum esse suum, quod captum bello possideret haberetque castris ad urbem positis. Liv. 26, 11. Cæterum hæc classium auctoritas inde agnoscitur, quod classem prætervehens una navis vela submittere compellitur.

§. XIV. *Ignes nocturnos*] Pharos Sueton. Calig. 46. Claud. 20.

Brevium] vadosorum & minus profundorum locorum. Virgil. 1. Æn. 115. *Tres Eurus ab alto in brevia & Syrtis urget.* lib. 10. 289. *multi servare recursus languentis pelagi & brevibus se credere saltu.*

Chrysolipi] Scutari e regione Cpoleos.

Polybio] 4 p. 312.

§. XV. 1. *Intra Cyaneas & Chelid.*] Eadem est historia, idemque fœdus: nam Chelidonix sunt insulæ tres in mari Pamphylia contra Phaselidem, quæ est in continenti. Nec placuit horum quidquam post prælium ad Salaminem: tum enim nullum fœdus factum est, cum proxime successerint ad Platæas & Mycalem pugna: sed ad Eurymedontem amnem a Cymone victi Persæ hanc conditionem acceperant. De Chelidoniis Strabo 24, 666.

Cyaneas & Phaselidem] Ilócrat. Panathen. p. 580.

Pulchrum promontorium] in Africa, Liv. 29, 27.

Calycadnium & Sarpedonem] in Cilicia.

Quæ stipendium] quod ei pendendum erat ex fœdere Romanis, Liv. 38. 38.

2. *De jure decedere*] Ut si quis paciscatur, ne in aream ulterius lumen e sua domo habeat, non eo aer fit proximi possidentis, sed alter de jure suo remittit.

Piscatio thynnaria] thynnorum piscium Hor. 2. Sat. 3. *Plures annabunt thynni & cetera crescent.*

§. XVI. 1. Hæc quidem docta sunt si recte tradantur, sed ad præsentem quæstionem parum faciunt. Videtur autem vir summus auctores finium regundorum valde defunctorie legisse. *Limitatus* ager appellatur, qui & divisus assignatusque, non quod manufactos limites pro finibus haberet, sed quia concisus erat limitibus factis (*decumanos & cardines* vocabant; illos qui Orientem & Occidentem spectabant, hos qui Meridiem & Septentrionem) per centurias perque partes, quæ privatis possessoribus dono principis essent assignatæ, ita ut certus numerus centuriarum & jugorum limitibus includeretur. Quum secundum genus nominavit *assignatos & mensura comprehensos*, frustra addit, *per centurias & jugera*: nam horum ratio habetur in limitato. At hujus tantummodo modus universus per extremitatem mensuræ comprehendebatur. Ideo non *limitatus* non *divisus & assignatus* tantum, & mensura comprehensus vocabatur. Arcifinius quoque dictus, non quod fines hostibus arcendis idoneos haberet, sed quod arcuerat fines, vel non haberet fines mensura ratione comprehensos. Frontinus: *Ager est arcifinius, qui nulla mensura continetur.* Eisdem propterea Siculus Flaccus ait Solutos vocari. Iisdem testantur nihil *subsecivorum* intervenire, nempe quæ a mensuris de-

decempeda restabant. Appellabantur & *Occupatoris*, quia eorum unusquisque privato arbitrio occupaverat sine adsignatione, non in modo tantum, quantum colere poterat, sed quantum in spe colendi habebat. Nec vero hic ager necessario terminos habebat naturales: poterat enim occupator sibi terminos statuere, quos voluerat, vel sepimento, vel fossa manufacta.

In duobus primis agrorum generibus, si flumen cursum mutet, nihil ait de territorio mutari. Non est perpetuum. Poterat enim tam Limitatus, quam Mensura comprehensus ager ad fines territorii esse, & vel hic, vel ille fluvio imperia terminante includi: Quod si esset, haud dubie, quod decedebat agris, decedebat territorio: quod alteri ripæ accidebat, sub aliam jurisdictionem veniebat. Rursus ait in Arcifiniis flumen mutato cursu mutasse territorii fines &c. Ne hoc quidem perpetuo verum. Nam Arcifiniis ager esse poterat & in medio territorio, utpote si quis loca deserta, vasta, inculta, occupaverat: qualia magnis regnis & imperiis frequentia interveniunt. Ibi si flumen esset, quidquid ageret, manebat quod erat territorium.

Illud prorsus mirum, quod in dubio imperia, quæ ad flumen pertinent, arcifinia putanda esse ait, & ut limitata, aut mensura comprehensa sint, rarius accidere. Primo inauditus est sermo, *Imperium arcifinium, Imperium limitatum, Imperium mensura comprehensum*. Agrorum hæc vocabula sunt, non imperiorum. Dein dubium tale nobis esse non potest, quia nulli nobis ejusmodi agri. Tertio quomodo potest esse dubium, si vera est auctoris sententia, omnes agros limitatos & adsignatos esse in meditullio imperii, omnes in extremo arcifiniis. Minime igitur hic servit hypothese suæ. Denique apud Romanos, quibus solis istæ agrorum varietates notæ, si dubium hujusmodi incidisset, adibatur scrinium Imperatoris, in quo erant omnium Limitatorum & Adsignatorum agrorum formæ: si de quo querebatur, ejus nulla extaret forma, pro arcifinio erat. Meminerunt hujus rei sæpe dicti auctores finium regendorum.

Divisam & assignatam] qui veteranis & colonis per centurias & jugera modo certo adscripto, datus est.

Assignatum per universitatem] quum modus universus & indivisus civitati tribuebatur. Hic tantum per extremitatem mensura comprehendebatur, non per centurias & jugera, ut perperam auctor. Centuriæ & jugera sunt limitati vel divisi & adsignati. Centuria modus est agri CC. vel CCL. jugerum. Jugerum in longitudinem numerat pedes CCXL, in latitudinem pedes CXX. Colum. 5, 1. Quidam tamen voluerunt mensuram per extremitatem comprehensam esse centuriam. Agyen.

Fines hostibus arcendis] immo quod fines arcuit, & possessor ejus liberum sibi reliquit, quousque colere aut possidere velit.

Ut flumina & montes] Immo & aquarum divertia & manufactas vias, fossas, arbores antemissas, nec mensura continetur. Sic. F. p. 4.

Occupatorios] quia non ex mensuris actis modum acceperunt, sed patènt quatenus excoluit, aut quantum eorum spe colendi occupavit possessor. Primi

habent limites inter singulas centurias: duo posteriora genera non limites, sed terminos. Sic. 18, 22.

Nihil de territorio] Quasi centuria non potuerit finire flumine.

Si quid alluvio] si parvum quid esset, contemptum: si magna pars, ad subseciva pertinuisse censeo in diviso & adsignato.

2. *Medietate*] quasi linea ducta per medium alveum.

Terminus] non tam vagum & stagnantem super minus profundo, sed alveo profundissimo collectum & inclusum, ut pro territorio & munimento imperii esse possit.

3. *Tauri & serpentis formam*] in fabula luctæ cum Hercule Ovidius 9. met. 63, & 80.

Domuit] in certum alveum inclusit.

Filiam] Deianiram.

5. XVII. 1. *Imperia determinat*] Ut Romanum a Germanis Renus, a Marcomannis & Dacis Danubius, a Parthis Euphrates.

Quæ toti speciem] non avertat in aliam regionem, sed pristinum alveum retinere sinat.

Quod tenuisset] si scilicet nullum ibi flumen fuisset, nempe usque ad illam lineam, quæ medium alveum secat.

2. *Imperia*] i. agri quibus terminantur imperia per flumen.

Pertingant] pertinent.

Quod non facile] ut munitiones naturales.

5. XVIII. *Parsi uni accederet*] ut in illis terminis imperii Romani factum: nam cum barbari naves nullas haberent, Romani eos amnes navibus occuparunt, quas dicebant lusorias.

5. XIX. 1. *Defecerunt domini*] Justin. 19, 3. *Prædam quam relictis a se castris abstulerim, non esse talem, quam velut spoliis victi hostis ostendem, sed quam possessione vacua fortassis dominorum mortibus, sicuti caducam, occuparim.*

Redierunt in eam statum] rursus factæ sunt communes.

2. *Fus eminent*] 1, 3, 6.

Primum populo] Sic Flaccus de cond. agrorum. Postquam ergo majores regiones ex hoste capta, vacare cœperunt, alios agros diviserunt, assignaverunt, & ita remanserunt ut tamen populi Ro. essent: ut est in Piceno, in regione Reatina, in quibus regionibus montes Romani appellantur: nam sunt P. R. quorum vectigal ad ærarium pertinet.

Vasalli] qui habet emphyteutim vel fundum a domino in perpetuum aut in certos annos ea lege concessum, ut eum colat melioremque reddat, constituta pensione annua.

Senioris] Hoc vocabulo usa est inferior Latini sermonis ætas pro domino: unde Italicum Signore, Gallicum Seigneur, Sietur, sive Monsieur, Messire. Bignon. ad Marcul. 1. cap. 7. p. 458.

Sub conditione fideicommissum] nam & sub conditione relinquitur fideicommissum vel ex certo die §. 2. Instit. de fideicom. hæc.

3. *Dominio generali*] ejus cujus est territorium, sive principis, sive populi.

Dominio particulari] cujus fuit ea privata possessio.

C A P U T I V.

§. I. **U** *Sucapiendi jure*] per quod res aliena longo tempore fit bona fide possidentis.

Lege civili] jure Romano.

Ex suapte natura] sine lege aut natura.

Quatenus res] ut qui in alieno territorio, ubi usucapio valet, rem vel agendi aliquid jus habet, legitimum tempus bona fide possidere vel actum illum exercere sinendo, rem jusve amittat.

§. III. *Qui ab animo*] Quod alicui jus nascitur ex eo, quod quis hoc vel illud decrevit, statuit, in animo habuit (exempli gratia te adoptare, hæredem facere, & similia) id constare nequit & effectum sortiri ex sola mentis agitatione & commentatione: sed ei, ad quem jus nostrum referimus, id fuisse nobis animi argumentis quibusdam externis & symbolis notabilibus demonstrandum est.

Non fuerat congruum] non est enim hominum pectora scrutari.

Legibus humanis] Cogitationum pœnas nemo patitur. l. 18. D. de Pœn.

Mathematicam] necessariam.

Adversus eum] ita ut ei noceat, damnum in re aut exultatione afferat, si postea se voluisse aliter ostendat, quam indicavit.

§. IV. 1. *Requirendi animo*] ut, ubi licuerit, repetas recolligasque.

Sed etiam re] non adeundo, quum sciat se adire debere.

2. *Lege soluisse*] ut cum Imperator jubet occidere aliquem, solvit eum lege Cornelia, vel, *Non occides*.

Juris gentium] cum sit revera juris civilis. §. 2. Inst. Quib. mod. tol. oblig.

§. V. 1. *Moraliter*] per commodam & moribus receptam interpretationem, quædam, quæ facta non sunt, pro factis habentur.

Non facta] Actus negativi, infra num. 8.

Μηροτρον] indicij præmium.

2. *Certo tempore*] Interpp. ad §. 11. Inst. de j. nat. gent. civ. minimum requirunt decennium & duos actus, aut complures actus minore tempore, præsertim si judicio contradictorio probata sit.

3. *Non agere nescientis*] qui silet aut quiescit ignorans sibi loquendum aut agendum esse, præjudicium sibi non facit.

Alia causa] Quoties intelligitur aliud quid, quam neglectum & sensum voluntarium, esse quod illum silere cogat, non creditur silere, quia id, quod dissimulat, velit, sed quia loqui non audeat.

§. VI. *Seposita lege*] quæ res immobiles inter præsentis decennio, inter absentes 20. annis statuit usucapi.

Incussus semel] Si quis tacuit aut passus est quid fieri timore percussus, eum timorem vim eandem habere per aliquantum temporis satis præsumitur.

§. VII. *Tempus memoriam*] quod quando fuerit, nemo superest, qui meminerit, pro infinito est per

humanam imbecillitatem, et si revera fines certos habuerit.

Ejus temporis silentium] tantum per spatium temporis non declarasse voluntatem suam ad rei dominium tenendum.

Teveas tres] nam *Teveas* triginta annorum.

§. VIII. 1. *Factare*] ultro projicere ac per lasciviam alienare.

Actus negativos] patientiam sinendi alios nostris rebus frui. actus, quibus nihil agendo hoc videmus agere, ut rem nostram ejuremus & abnegemus, dum alium pro domino ejus se gerentem non appellamus, neque interpellamus.

Conjecturam] alienationis.

Bene sperandum] quamdiu contrarium non evidenter pateat & constet, putandum inter sese homines esse faventes, & quemvis acrius causa velle.

Velim in perpetuo] quod fiet, si retineant animo dominium rei, quam tamen penes alium esse tamdiu & pro sua ab eo tractari & teneri, quum sua non sit, sed aliena, patiuntur.

2. *Magni fieri*] majore cupiditate retineri & minus facile deseri quam res privatæ.

3. *Qua adjuvant*] ut hæc, qua qui longo tempore possessionem non repetivit, eam pro derelicta spernere statuitur.

Aratus Sicyonius] Cic. 2. off. 23.

Illud Augusti] Macrobius 2. Saturn. 4. Sic Justinus laudat Bacabasum, qui præsentis statu contentus, noluit conspirare cum Artabano. 3, 1.

§. IX. *Non interrupta*] per veteris domini apprehensionem.

Defultoria possessio] ad breve tempus in potestate habuisse vel possedisse. Defultores genus spectaculi, quo aliquis trahens tres vel quatuor equos in cursu ex uno in alium transiliebat. Manil. 5, 85. Flor. 3, 3. Hinc defultoria levitas eorum qui nulli rei diu immorantur.

§. X. 1. *Nondum natis*] si pater, priusquam gignat, silentio & pro derelicto imperium vel dominium habendo amiserit, an filius postea in spem successionis genitus idem amisisse censendus sit.

Nihil profecit] quia filius ille, postquam suæ tutelæ factus erit, semper turbaturus est, quod pater concessit.

Cum pleraque] imperia & dominia.

Ut posteris] successione hæreditaria transcant.

2. *A cuius voluntate*] qui regem sibi, qua conditione voluit, præfecit.

3. *Eorum qui nondum*] ut, quod hi non possint acquirere vel retinere, quia nondum existunt, id acquirant vel retineant beneficio legis, quæ rationem habuit etiam futurorum, quali jam essent.

Non ex jure proximi] quæ obveniunt tertiis vel quartis, non tanquam successoribus & hæredibus proximi vasalli vel feudatarii, sed tanquam simul nominatis & adoptatis, cum primus investiretur, in casum deficientis ejus.

Jura majoratus] prærogativas seniorum sive majorum

jorum natu. *πρωτοκτία τῆ προσβῆα ἢ πρωτοκτιον.* hic feuda regalia, emphyteufes, anniverfaria, five capellæ, jus patronatus, fideicommiſſa, & quæ pro indiviſo ab uno ad alium derivantur in familia aliqua. Auctor de Majoratu 2, 15, 4 p. 165. Voyage d'Espagne cap. 10. p. 62. *La nobleſſe d'Espagne a un beau droit, ſi au moins il luy eſt bien conſervé, c'eſt que pour endettée qu'elle ſoit, on ne peut luy ſaiſir que le revenu de ſon bien, parce qu'il eſt tout en Majorazgo, c'eſt a dire fidei commiſſi.* Et cap. 11. p. 75. *Quand il les vit engagés de toutes parts, il permit qu'on ſe puſt attaquer de leurs fiefs, & ainſi oſta le privilege de Majorazgo, qui eſtoit le plus beau qu'eux la nobleſſe d'Espagne.*

4. *Res fideicommiſſo*] Quas ita tenet hæres vel dominus, ut alienare aut minuere nequeat, ſed ex inſtituto ejus, unde accepit, compellitur, integras ſervare proximo ſucceſſori.

4. *Uno actu*] traditione, venditione, &c.

Adverſum eos] non adverſus eum, qui uſucepit.

5. XI. *Convaleſcere non poſſe*] quod hic poſſet dici adverſus eum, qui primum aliena invaſit.

Cauſa nova] ut hic longum tempus, & veteris domini ſilentium.

Populo ſubjici] rex legibus ſolutus poterit legibus ſubjici.

5. XII. 1. In quaſtione, an partes ſummi imperii, ſeu jura majeltatis poſſint præſcribi, vix auſim repugnare ſententiæ auctoris, ne crabrones irritem, adeo in eam certatim irruunt Politici. Eſtſi primo ſuſpecta eſt aulicæ adulationis: deinde ferit ipſos principes: nam quum nemo tota Europa principum aut regum jura illa majeltatis absoluta, illud ſummum imperium, quale fingunt, ab ſuo populo acceperit, ſed quicumque illud tenent uſurpatione, præſcriptione, patientia populorum teneant: ſi ea jura præſcribi non poſſunt, ne ipſi quidem illa præſcribere, & longi temporis uſurpatione acquirere poterunt: denique eoſdem principes, ſi partes illorum jurium a majoribus neglectas, aut ordinibus conceſſas hac politicorum diſputatione inducti improvide repetant, obnoxios reddit, turbis domesticis ac ſeditionibus tanquam libertatis oppreſſores: cujus rei lugubre exemplum in rege cætera optimo præbet Albion. Valeat tamen ipſa, ſed argumenta conſideremus.

Ait affirmare Jurifconſultos, qui has quaſtiones tractant ex jure civili Romanorum. Quasi ex jure civili Romanorum didicerit Lycurgus, ut *legum ſuarum non inventionem quam exemplo eſſet clarior, nec quidquam in alios ſanciret, cujus non ipſe in ſe documentum daret*, Juſtin. 3, 2. Quasi ex eodem in ſe fuerit ſeverus Charondas, qui lege lata, ne quis in concionem veniret armatus, ſeditione orta, dum ipſe ex agro accinctus ferro domum redit ſubito de via in concionem, ſicut erat, progreſſus, dicente quodam, *legem abſ te latam ipſe deſtruis*, reſpondit, *minime, ſed ratam faciam*, gladioque ſtriçto incubuit. Diodor 17, 9. Quasi ex jure civili Theodoſius ad filium apud Claudianum in IV. conſul. Honorii:

In commune jubes ſi quid, cenſeſve tenendum

Primus juſſa ſibi, tunc obſervantior aqvi

Eſt populus, nec ferre negat, cum viderit ipſum

Auctorem parere ſibi.

Itaque ſi naturæ jus reſpicimus, quæ ſemper tendit ad optimum, & eum dicitat eſſe legiſlatorem, qui ſit omnium juſtiſſimus, non eſt dubium, quin illa præcipiat. Quod quiſque in alium ſtatuert, ipſe eodem jure utatur. Ut quis legibus obligetur, requiri ait in legis auctore voluntatem, ſaltem præſumptam. In bono præſumi quis neget? in malo, qui legum ſuarum lator & everfor eſt, ut de Pompejo Tacitus loquitur, quis ſperet?

Ad ipſum jus imperii] Bodin. lib. 1. cap. 10.

Quas alibi] 1, 3, 6.

Se per modum legis] id eſt, per modum ſuperioris obligare nemo poteſt. Faliſſimum: An non populus obligat ſe lege, cum legem jubet? an non legem fecit ſe ſuperiorem? Cur ergo legum imperia Romæ fuiſſe ejectis regibus ait Livius? ſi quis ipſum ſeſe obligare poteſt ſponſione, ſi jurejurando, quidni & lege? lex eſt communis ſponſio civium, inquit JC. lex eſt quaſi ſacramentum civium; unde leges Pythagoræorum collegii *ſodalitii juris ſacramenta* dicit Juſtinus. Sophiſtica cavillatio, quam didicit a Bodino 1, 8, 134.

Hinc eſt quod legum auctores jus habent leges ſuas mutandi] Peſſimum principium, & prorfus tyrannicum, mutandæ legis, quia auctor ea obligatus non eſt. Immo hinc auctor legum jus habet mutandi, quod ſalus populi ſuprema lex eſt. Hinc ſalus populi eſt lex ſumma, quum ejus cauſa comparatæ ſint leges omnes, & ad illam referantur, ſimul atque aliqua lex inferior ei pugnare deprehenditur, abſolvit populum vel principem ab ea, quam ſe fecit ſuperiorem, lege, & jus ei dat inutilem & degenerantem dominum exſuendi.

Agnoscat tamen ex æquitate naturali obligari legiſlatorem ſua lege: non tamen directe, ſed per reflexionem quatenus pars eſt communitalis. Atqui non aliter eſt legiſlator, quam qua caput, qua pars eſt, primaria quidem pars tamen corporis. Itaque peſſime facit, cum quod voce ædificat, exemplo deſtruit, nec tam ſe ad uſum communitalis, quam illam ad libidinem ſuam aptat. A Saule in regni initiis ait hoc obſervatum. Quasi ſignificet, id non fuiſſe obſervatum, ſi fuiſſet confirmator. Poteſt fieri: ſed & fuiſſet tahto pejor, nec jus naturæ ſed ſuam libidinem eſſet ſecutus.

Jus in leges ſuas mutandi] Falſum: id enim inde, quod ſalus publica ſuprema lex eſt.

Pars eſt communitalis] Infra 2, 20, 24.

In regni initiis] hoc eſt, quum retineret mores, nondum a fortuna corruptus.

Sed hoc hic locum non habet, quia legum auctorem conſideramus, hic non ut partem; ſed ut eum, in quo virtus ſit integri] Hoc illudere eſt: Legis auctor in lege ferenda conſideratur non ut pars communitalis, ſed ut is in quo virtus ſit integri: ergo ſua lege non tenetur. Negamus etiam conſequentiam. diximus etiam, quoties integrum, hoc eſt, populus omnibus, ipſe legem accipit & jubet, non tantum ſingulis eum, ſed & ſibi jus ponere, non ſingulis tantum ſed & ſe omni eam legem ſuperiorem & dominam agnoſcere; ergo multo magis qui repræſentat integrum.

Qua tale] de ſummi imperii poſſeſſore, quatenus ſummus eſt & extat ſupra omnes, qui agnoſcunt ejus imperium.

Non consentur se velle comprehendere] Jam diximus Lycurgum & Charondam eam censionem sibi turpissimam & morte graviorem putasse.

Nisi materia & ratio legis sint universales] Quidni sit universalis hujus legis ratio. Usucapio & prescriptio longi temporis sunt poena indiligentium patrumfamilias: a qua se eximere illum, qui pro omnibus debet vigilare, quam decorum est? Usucapio & prescriptio sunt inventæ, ne dominia rerum in incerto essent. Quid ergo indignius, aut magis dissolvendo imperio, quam jus summi imperii inter incertos vagari.

Videtur potius in hac questione inspiciendum, quod possit presumi de voluntate populi: is enim cum summum imperium alicui tribuit, non id ei tanquam privatam possessionem adsignat, sed instar procurationis: nec jus suum & ipse alienat, sed fidei committit: eoque dando & commendando retinet per illum, in quo virtutem esse integri voluit. Tantum statuit, neminem illud administrare, nisi quem sibi præfecit, & cui personam integri imposuit. Quam si ille negligat personam, non illud jus redditur vacuum & sine domino, ut possit occupari, sed populi manet. Populum enim intelligimus perfectam societatem, quæ non intelligitur se velle in prædam dare, ac patere rapinis occupantium. Itaque juris istius æterna auctoritas est, non ob personam legislatoris, qui si diis placet, omnibus ab se latis legibus liber sit, sed ex persona populi, quam legislator ille repræsentat, cujusque æternum jus tueretur. Quemadmodum Cancellarius ille Galliarum Regem nunquam dicebat mori, ita summum jus nunquam fit vacuum in civitate. Nam aut ejus, cui populus dedit, sive quasi procuratori, sive quasi (quando ita vult & loquitur interdum auctor noster) fructuario, quo extincto vel fructum negligente proprietatis salva est populo, qui nunquam moritur. Ita semper possidetur, nec jure potest a quoquam invadi.

Quod autem negat *ὁ πῶς* se ullam vidisse legem civilem de prescriptione agentem, quæ summum imperium comprehenderet, aut comprehendere vo-

luisse probabiliter censeretur: ejus rei duplex est ratio: prior, quod nullus populus jus suum minuere voluit, nec iustissimam, certissimam, æternam possessionem suam facere dubiam: altera, quod invasores ac tyranni, præterquam quod bona fide destituuntur, armorum vi, & si lubet, populo in obsequia jurare coacto, aut alia specie juris utuntur, ut ad prescriptionem decurrere illis necesse non sit.

In astimandis] si lege princeps statuatur mercibus pretium, non minoris eas ipse comparabit.

2. *Tempus lege definitum*] ad res privatas usufruendas.

Conjectura naturales] quæ voluisse interpretantur, quod quis satis significavit, num. 4.

Intra id tempus] citius quam lege definitum.

Alibi] 1, 3, 11.

§. XIII. *Prescriptione*] longi temporis usu.

Ut appellari] ut res a iudicibus eorum decisa ad aliud, tanquam superius, tribunal deferri, & iterum cognosci nequeat.

Cum subditi persona repugnat] aut pugnat, aut subditi personæ repugnat, voluit dicere.

Secundum jus naturale] quo cujusque est, quod ut esset, ipsi fecimus.

§. XIV. 1. *Licere subditis*] 1, 3, 12.

Quæ populi est] civilis, non personalis.

A voluntate] contraria voluntate nequeat irritum reddi. Sic Justinus regem ait apud Persas non nisi morte mutari.

§. XV. *Luitio pignoris*] l. 9. C. de pign. act. si non fuerit conventum de certo tempore, intra quod luiti debeat. 3, 20, 60. Adde Freheri Parerg. 1, 10.

Jura libertatis] in argumento capitis vocat jura meræ facultatis, quæ non alligantur certæ legi, aut pacto, aut conditioni, nec præfixo tempori aut statuto modo: sed quæ possis usurpare & non usurpare, vel usurpare, quoties libet & quando libet: ad quæ quis actione cogi non potest. Ea non posse prescribi aut prescriptione tolli probant Dd. ex l. 2. D. de via publ. & itinere publico, ref. Gail. lib. 2. Obs. cap. 8. n. 4. Tale jus flaminis Dialis in senatum veniendi, apud Livium 27, 9.

A D

C A P U T V.

§. I. *Comendant inter se*] aliud pater, aliud mater præcipiat, utique in mediis & in utramque partem permissis. Quintilian. decl. 6. *Poteram quidem fortiter dicere: Pater jussi &c.* Sint sane jura paria, sedeatque medius inter duos iudex: non comparabo personas, quamvis apud omnes gentes plus juris habeat pater.

§. II. 1. *Vis electrix*] delectus ad discrimen rerum noxiarum & utilium.

Domino] regimine, moderatione.

2. *Domini in res*] potest enim & infantibus donari. Sueton. Tib. 6.

Imperfectionem] imbecillitatem, debilitatem.

Εν κινήσει] possessione, non usu.

Ut res liberorum parentibus] Instit. Per quas person. c. a.

Naturales] nothos, spurios, extra conjugium susceptos.

Excepta ea] nisi quod in dissensione parentum quia virilem sexum præfert, patris potius iudicium sequendum dicat.

§. III. *Quæ ad familia*] vel patris vel omnis patris matrisve genus & necessitudines aliqua juvare aut lædere possunt.

Facultatis moralis] 1, 1, 5. quum nequeant sibi vindicare parentes tanquam suum, etsi accipiant merito quasi mercedem curæ, studii, laboris in liberis educandis.

§. V. *Vendere*] ut Erisichthon filiam, Ovid. 8. Met. 860.

Hebrais] Exodi 21, 7. Quam secutus etiam Romulus. Dionys. Halic. 2, 28.

R

§. VII. Dif-

§. VII. *Dissolvenda vota*] ad rescindendum & irritum faciendum, si filius familias voto nuncupato temere obligasset ad sacrum faciendum, dona templis aut sacerdotibus danda &c.

Manumittantur] patria potestate solvantur emancipatione, quemadmodum servi ære empti manumissione.

Confise naturali] qui satis spondebat, parentes eo jure ad crudelitatem non abufuros.

Civilia a naturalibus] jus civile quorundam populorum a communibus naturæ præceptis.

§. VIII. 1. *Consociatio in conjugio*] Sic uxor marito dicitur socia cujuscumque fortunæ, Tacit. 3. ann. 15. & uxoris consortium rerum secundarum aduersarumque cod. lib. 34. & conjux prosperis dubiisque socia, 12. ann. 5. item laborum periculorumque socia in Ger. Mor. 18. & non prosperæ tantum, sed omnis fortunæ societatem inisse, Justin. 23, 2. & matrimonium societas fortunarum omnium, Liv. 1, 9.

2. *Custodia maris*] videtur addendum, procreationis & mutui auxilii causa. Quintil. decl. 368. Sic mares scæminis junguntur, ut imbecillior sexus præsidium ex mutua societate sumat.

Accessit fides] Tacite significat fidem, quam dat maritus uxori non esse a natura, sed ab instituto.

§. IX. 2. *Ne inde oriri*] ne prius dimissa jungatur alii, quam certum exploratumque sit non esse gravidam ex priori, & sciri possit, si quid postea pariat, non esse ab eo, a quo divortit.

Apud Tacitum] 1. ann. 9.

Quod & in naturali] quod & ex naturæ lege sine monitu Apostoli marito competeat.

3. *At lex de ea nulla*] ipse Christus videtur dicere Matth. 19, 4.

Sive per Moysen] Quasi Moyses hæc verba tribuerit Adamo per ethopæian, ut historici conciones imperatoribus.

Idem ferme dixit] ut qui tantum prædicet, quid effecturus sit amor; non edicat, quid necessario fieri debeat.

4. *Divortiorum libertate*] libera & licita fecisse divortia, seu permisisse conjugibus, ut possent vinculum matrimonii solvere.

Socratis] qui duas uno tempore habuit uxores, Xantippen & Myrtonem Aristidis filiam.

Diu] usque ad annum urbis conditæ 522, quum primus Sp. Carvilius Ruga uxori nuntium remisit, quod sterilis esset. Gellius 4, 3. & 17, 21.

Flaminica] Diali Flamini, sive Jovis sacerdoti nuptæ, Gell. 10, 15.

§. X. 1. *Prodiga donationis*] 1. num. 3.

In quibus deest] quæ qui facit, caret facultate morali ad agendum.

Vitium durat] singuli actus peccatum iterant.

Facultatem moralem] 1, 1, 4 & 5.

Infra melius] lib. 2. c. 11.

Officio conveniens] decere pios liberos.

Quod ad gentem] nam turpes nuptiæ dehonestamentum sunt totius familiæ.

2. *Et pater consentire*] ne invito ei suus hæres agnascatur.

Filia avi auctoritas] quia exit in aliam gentem, & quod parit, non est hujus, sed sui patris in potestate.

3. *Quarum verecundia maxime*] Ideo tantopere in forore Typhæna culpat Cleopatra contra matris voluntatem extra Ægyptum nupsisse, Justin. 39, 3.

§. XI. *Nisi prior vir*] quia lex naturæ non repugnat divortio.

Lege Christi] qui divortium non permisit, nisi cum adultera.

Facultas moralis] & viro ad ducendum, & foemine ad se tradendam vel ad conveniendum in alterius manum.

Christi lege] non naturæ aut veteris scæderis, quæ concedunt Polygamiam.

§. XII. 1. *De latius spargendis*] tanquam ideo vetitum sit proximos consanguineos nuptiis conjugii, ut externi cupidius in societatem conjugalem appetentur.

Sine prole obiit] ut ejus viduam frater ducat, mortuoque semen excitet. Deut. 25, 5.

Ex asse hæredibus] quæ fratrem non habent, & solæ sunt parentum hæredes.

Hebræo] ut proximi eas ducant cognati exemplo Ruthæ cap. 4.

Attico] per Solonem. Diodor. Sic. 12, 18.

2. *Eximo matrimonia*] Ovidius de Myrrha Cinaræ 10. Met. 304. *Si tamen admissum finit hoc Natura videri.* 353. *Neve potentis concubitu vetito Natura polle sedus.* At lib. 9, 456. in fabula Byblidos & Cauini nullam facit naturæ mentionem; tantum canit, *Nec qua debebat amavit, & obscenas flammæ*: tanquam hoc incesti genus ob legem, non instinctu naturæ putetur.

3. *A Persis*] apud quos magi cum matribus coisabant, nec pro perfecto mago habebatur, nisi qui sic natus esset.

Implere] Ovidius 11, 265. *confessam amplectitur heros, Et potitur votis ingentique implet Achilli*

§. *Fuga quadam*] averlatio naturalis.

Camelo] qui curatorem, a quo cum matre operata commissus erat, delapso operimento & matre agnita interfecit. Ælian. 3. de anim. 47. Aristot. *Ἐπι θωμῶντιος ἀνεσκαίτων*, p. 89. Silbur.

Equo] qui similiter admissus matri agnita ea se præcipitavit. Adde Varronem 2. de re rust. 7, 83.

§. XIII. 1. *Etiã concessio*] etsi concedatur gradus illos consanguinitatis nuptiis sociari non ipsam naturam prohibuisse, facti sunt tamen nefarii jure divino voluntario.

2. *Mere naturalis*] non imprimatur a natura, sed a voluntate legislatoris proficiscatur.

Charonda leges] Vix est, ut non erret vir summus. nam Charondas non voluit privignum novercæ conjugii (quippe quod moribus nunquam receptum fuisse videtur) sed viduum uxore mortua liberis novercam superinducere. Diodor. Sic. 12, 12.

3. *Aut in seipsis*] ut filiam cum matre, patrem cum filia.

Per personas sanguine] ut fratrem cum sorore, virum cum uxoris sorore, mulierem cum mariti fratre.

In recto sunt] qui habent rationem adscendentium & descendentium.

4. *Mater matris sue*] avia materna.

Mater patris matris sue] proavia materna.

Mater patris sui] avia paterna.

Mater patris patris sui] proavia paterna.

Uxor

Uxor patris patris sui] noverca patris.

Uxor patris matris suæ] noverca matris.

Nurus filii sui] nepotis uxor.

Nurus filii filii sui] pronepotis uxor.

Nurus filia suæ] nepotis e filia uxor.

Filia filia filii sui] neptis ex filio filia.

Filia filii filii sui] nepotis e filio filia.

Filia filia filia suæ] ex filia neptis filia.

Filia filii filia suæ] ex filia nepotis filia.

Filia filia filii uxoris suæ] neptis privigni.

Filia filia filia uxoris suæ] neptis privignæ.

Mater matris patris uxoris suæ] prolocrus mater.

Mater patris matris uxoris suæ] proloceri mater.

Sub agnationis] ubi expressus est gradus agnationis vetitus, idem gradus & in cognatione vetitus haberi debet, etsi de hoc cautum non sit. Sunt autem agnati per virilem, cognati per muliebris sexus propinquitatem conjuncti.

Sub primo gradu secundus] Cujus enim filiam uxorem ducere non licet, ejus nec neptem ducere permittitur.

Oriri controversia] propter brevem hominum vitam.

5. *Ἰστέρον ὀστέρον*] quæ olim facta erant, inferiori tempore, quæ serius, superiori.

6. *Res media*] permixta, non vetita.

§. XIV. 1. *Qua manifesta*] Excusat tacite incesta potentis in Europa domus.

Ducere amitam] Quia pater & amita videntur una persona infra 2, 7, 9. quod etsi & de fratre filiaque ejus dici possit, tamen natura non tantopere abhorret a conjugio fratrum & sororum, quam parentum & liberorum. Levit. 18.

Filiam fratris] Carolus Styriæ dux Ferdinandi I. filius Mariam sorore sua Anna & Alberto Bavaro natam uxorem habuit. Blondel. Præf. Apol. XIV, 2. latere averlo.

Apud Hebræos] Nachores Milcam Aranis fratris filiam Gen. 11, 29. Nisi tamen alius iste Aranes fuit, ut videtur, quum alter solum Lothum genuisse dicatur, alter describatur pater Milcæ & Jiscæ. Sara autem Abrahæ soror consanguinea, non uterina fuit, Gen. 20, 12.

Simul cum amittis] & sic major datur occasio stupri aut improbæ consuetudinis, a qua minus temperaturi erant, qui spem haberent justis deinde nuptiis culpam emendari posse.

Quæ cautionem] quæ non vetant aliquid per se ac directe adversum naturæ, sed id agunt, ut caveant & præveniant aliquod incommodum, quod evenire posset, quodque & alia ratione vitari potest.

2. *Amitam duxit*] Jochebedam Cahathi, qui pater Amrami fuit, sororem, Exod. 6, 20.

Diomedes] Egialian Adraisti filiam, cujus foror Deïpyle fuerat, Tydei uxor, Diomedis mater. Apollodor. 2. bib. p. 40.

Iphidamas] Theano Cissæ, qui avus maternus Iphidamantis Antenoridæ fuit filiam, Homer. *Il.* λ. sive 12. v. 224.

Areten fratris] Rhexenoris, qui communem cum Alcinoo patrem Nautilthoum habuit, filiam. Homer. *Od.* η. sive 8, 146.

3. *Ob vicinitatem*] quia tam prope accedat ad id, quod vetitum esset.

4. *Manere vinculum*] nuptias eas non rescindi.

§. XV. *Contubernium*] 1, 3, 3.

Athenis inter civem &] Auctor Pericles, quæ in ipsius caput recidit amissis legitimis liberis. Plutarchus.

2. *Sic in statu naturæ*] leg. sicut in statu. si consideretur in his solum, quid sit juris naturæ, citra respectum juris civilis.

§. XVI. 1. *Prohibere & irritum*] Legi, quæ prohibet, potest satisfieri multa vel compensatione, ut tamen res facta maneat: quemadmodum legi de furtis in tigno juncto, l. 1. D. de t. j.

Lex Cincia] Sic lex Furia testamentaria plus mille assium legatum aut mortis causa capere vetabat; & adversus eum qui cepisset quadrupli poenam constituebat.

2. *Sæpe etiam indesentia*] Sic ducere peregrinam sordido loco natam, ancillam, meretricem, turpe; sed cohabitare cum ea, quam duxeris, maritali more non turpe.

§. XVII. *Et ejus pars major*] Quintil. decl. 365. *Quod major pars judicium staveris, reus patiatur.* Pars major in consilio vincere debet, sub his exceptionibus, I. Si sint vera suffragia, hoc est, res integra, nec coitione ac conspiratione plurium jam ante definita, quam in consultationem deferatur. II. Si majorem numerum non faciant, quos ex lege & more, tanquam suspectos excedere, nec in sua causa jus dicere oportet. III. Ut major numerus consentientium non valeat ad statuenda, quæ juri divino & sanæ rationi repugnant. IV. Nec ad fundamentales leges subvertendas aut formam reip. ex libidine mutandam. V. Nec ad privatorum jura, privilegia, veteres & in publicam utilitatem receptas consuetudines abolendas.

Seclusis partibus] quæ certis in causis solent excipere, ne quid fiat, nisi de consensu singulorum, ut Augurem non licebat nominari, qui cuiquam e collegio inimicus esset. Cic. 3. famil. 10.

Κύριον ἔναυ] valere quod plures sciverint.

Ὅτι δ' ἄν αἰ &c.] quod plurium suffragia statuerint, id facere.

Et alibi] 7. p. 4. 45.

Ὅτι ἄν ἀίπλεις] quod plures sententiæ decreverint, id esse ratum.

Κύριον] validum quod pluribus visum.

Quiescat] filescat.

Ad mutationem] ad rem novam introducendam.

Ubi pares sunt] M. Seneca 3. Excer. 2. Parricida æquis sententiis absolutus. Et: Quidam filium accusavit parricidii: æquis sententiis absolutum abdicat. Quintilian. decl. 234. Exful accusator & sententiæ pares. Item; postulavit reum: is æquis sententiis absolutus est.

Minerva calculum] Quum Orestes in Areopago causam diceret (occiderat autem matrem Clytemnestram ut vindicaret patrem Agamemnonem, quem illa interfecerat) & condemnantes una sententia vincerent, adfuit *δὸς μιν χαλκῆς* Minerva & apposuit calculum suum absolventibus: sic paribus sententiis valuit mitior, & Orestes evasit. Solebant autem iudices calculis nigris damnare, albis absolvere. Ovid. 15. met. 44. Hesychius in *Καὶν ἰσσυ*. Suidas in *Ἰσσυ*.

ψήφοι. Aristoph. Βατραχ. 244. οὐ δὲ ἀπολείπει καὶ τὸν ἴσθμιν ἁλιῶνται. Julian. encom. Euseb. seu orat. 3. p. 1213.

§. XIX. *De conjungendis*] Exemplum apud Quintil. declam. 365.

In viginti] nummos vel nummorum millia. Si tres iudices jubeant pendere viginti, tres decem, tres nihil, vicerit sententia in decem condemnantium, quia in viginti insunt decem.

Captivos Gracos] qui secundo bello Macedonico nimis denudarant animos pro rege Perseo contra Romanos.

§. XX. *Accrescere presentibus*] Plebiscitum apud Livium 26, 34. *Quod senatus juratus, maxima pars censat, qui adsidetis, id volumus jubemusque.*

§. XXII. *Sententias ad eum*] auctritatem sive jus sententiæ inter socios proportionis esse Geometricæ.

Mensoria] quam comparatam dixit 1, 1, 18.

Aliarum singula, Libyca bina] Sic Philippo Macedoni post confectum Phocense bellum concessum, ut cum posteris in Amphictyonum senatum adscisceretur & gemini suffragii, quod Phocenses habuerant, jus usurparet. Diod. Sic. 16, 61. Et hoc quidem æquum jure naturali, sed cui sæpe mos populorum intercedit, id servans in tali societate, quod ab initio placuit. Plerumque autem tum potentes minus potentibus ut eos alliciant, par jus suffragii concedunt.

Aristoteles Pol. III. IX.] Hein. 6. p. 299.

§. XXIII. *Perfektissima*] 1, 1, 14.

§. XXIV. 1. *Apud Moschos*] olim & apud Argivos. Ovid. 11. met. 28. *prohibent discedere leges, Pannaque mors posita est patriam mutare volenti.*

Mores vim pacti] etiam ubi pactum ejusmodi a primo initum non constat, si tamen longo tempore observatum sit, ut nemo discedendi sine comiteu potestatem habuerit aut usurpaverit, ibi eam consuetudinem pro lege & pacto valere.

Municipii sui] Hæc est causa, cur Josephum & Mariam, quum Judææ census ex mandato Augusti ageretur, etsi habitarent Nazarethi, oportuerit proficisci Bethlehemum, ut ibi censerentur, nam Davidis posterii ejus municipii erant.

Spektabat utilitatem] eo pertinebat, ut ne minuerentur cujusque municipii intriptiones, aut si aliqui inde discessissent, graviores remanentibus fierent.

2. *Gregatim discedi*] magnis catervis.

Finis quæ jus] 2, 7, 2.

Rivum deducere] incili depresso vel fossa facta aquam perpetui decursus in suum fundum ducere. l. 1. §. 5. & l. 3. §. 2. D. de rivis.

Tryphonius] Tryphoninus.

Ut id non liceat] Sic qui post Cannensem cladem deserere Italiam voluerant, & tum prohibiti a P. Scipione, & postea causam dicere apud Censores jussi, orationemque contra remp. habuisse judicati & omnibus censoriis notis confixi sunt. Liv. 22, 53. & 24, 18.

§. XXV. *Ad obligationem ex pacto*] 2, 12.

§. XXVI. *Ut jus paternum*] quod ultra jus naturæ fiebat in adoptione Romana per æs & libram.

§. XXVII. 1. *In servitutem perfectam*] Ut qui apud Romanos se ad pretium participandum venumdari patiebantur. §. 4. Inst. de Jure Perf.

Alca jactu] qui perdita alcæ lusu pecunia & bonis, ad postremum libertatem suam collusoris pecuniæ opponebant, & in alcæ mittebant, aut res recepturi, aut ne corpus quidem suum habituri. Tamen ignobilior eorum, qui se vendebant in ludum gladiatorium. Liv. 28, 21. Lips. 2. Saturn. 3.

2. *In terminis naturalibus*] ut dominis non plus in servos liceat, quam naturalis æquitas concedit.

Perpetua ista obligatio] subjeçtio, quæ incommoda videtur hoc habet commodi, ut ita subjeçtis de victu sollicitos esse non sit necesse, quem domini præbent. Plaut. Caf. 2, 4, 14. *Liber si sum, meo periculo vivam, nunc vivo tuo.*

Qui diurnas] opifices agrestesque, quorum res & fides in manibus.

Fugitivi] servi a dominis profugi.

§. XXVIII. *Interna justitia*] quæ non tantum apud iudicem mortalem, sed etiam apud Deum insontes præstat.

Impune fert] non obnoxius est quæstioni, aut legi Corneliæ de Sicariis.

In nomen meriti] ut quicquid præstet domino, non dicatur de eo bene mereri aut ei beneficium dare, obstat, quod quæ facit, cogitur facere, nisi velit occidi.

Agendi impunitas] Posse facere sine metu pœnæ, non est verum & proprie dictum jus habere ad agendum, sed aliquid simile juri.

Solon parentibus] Negat Dionys. Halicarn. 2, 27.

Integrum judicem] non facile odio liberorum aut alienæ gratiæ corruptum.

§. XXIX. 1. *Ut dicemus alibi*] 3, 7, 2.

In bestiis] l. 5. §. 2. D. de rei vindic.

Matrem sequitur] l. 7. Codicis de rei vind. l. 42. Cod. de liber. causa.

Ubi pater aliqua] nam cur in bestiis & servis id constitutum sit, hæc ratio est, quod in illis non sunt nuptiæ, quæ patrem demonstrant.

Tali ex causa] ob alendi seque & illos inopiam.

2. *Ex ipsa necessitate*] ex egestate alimentorum, si ea suppetunt aliunde.

Temporis alimentis] debeantur pro cibo, quo tunc temporis sustentantur.

§. XXX. *Libertorum*] qui manumissi tamen operas patronis debent.

Siatu liberorum] qui testamento sub conditione pendente manumissi sunt.

Nexorum] qui ob æs alienum creditoribus operas præstant, sive ultro, sive sententia judicis, plerumque in vinculis, *ἰγκλωσσελῶν* Liv. 2, 24 & 27. lib. 8. 28. Varro 6. de L. L. 82.

Addictorum] qui faciunt idem sententia judicis. Cic. pro Flacco 20. 2. de Orat. 63.

Ascriptorum gleba] coloni cum agro dominum mutant.

Septem annorum] ut Hebræus Hebræo se vendens sex annis serviat, septimo liber sit, Deut. 5. 12.

Ad jubilæum] Ut idem jubilæo, id est, septies septeno, seu XLIX. anno exacto liber sit, Levit. 20, 39.

Penestorum] Quales Ilotæ Lacedæmone, clientes Romæ.

Manus mortuas] Agricolas vel rusticos hac conditione manumissos, ut, si morentur sine liberis, bona

bona omnia redirent ad patronum : sin liberis reli-
ctis, optimum pignus vel jocale, (i. quod ex omni
re illius & instrumento pretiosissimum est) patrono
vel domino cederet; si nihil esset tale, defuncti dex-
tera abscissa offerretur. Mag. Chron. Belgii p. 153.
ad annum D. 1123. Bodin. 1. de republ. 5. p. 61.
& 63. Def. Herald. Rer. Quotid. lib. 1. cap. 10.
num. 13. p. 81.

§. XXXI. *Homini alicui*] Regi vel quocunque
specialiori nomine Principi.

Pluribus] Senatui, Optimatibus, ubi Aristocra-
tia est.

Populo] ubi Democratia.

Capua supra] 1, 3, 8.

Collatini] Liv. 1, 38.

Aquam & terram dedere] Herodotus Polyhymnia
sive lib. 7. cap. 133. Curtius lib. 3, 10.

§. XXXII. *Videbimus infra*] 2, 20, 3.

Ad delectum] citati, ut sacramento dicerent, &
militæ nomen darent, non comparuerant. l. 20. D.
Comm. divid. l. 4. §. 10. D. de re militari.

Incessi] ex lege Ser. Tullii regis, qui patrimo-
nium non professi aut male professi erant. Liv. 1, 44.
Servo alieno] Tacit. 12. ann. 53. Sueton. Vesp.
pas. 11.

Populi publica] Ut Bruttios post bellum Punicum
secundum Senatus, Gell. 10, 3. ut opifices, quos
nova Carthagine cepit P. Scipio; Liv. 26, 47. ut li-
bertinos, qui se pro equitibus Rom. gererent, Clau-
dus servos publicos fecerunt. Sueton. 25.

Noxa caput] §. 5. Instit. de noxal. act. l. 21. §. 1.
D. Commodati.

Pœnalis esse] pœnæ vicem irrogari potest.

Infra dicendi] 3, 7.

A D

C A P U T V I.

§. I. I. **F** *Acto*] beneficio, opera.
Juris est naturalis] §. 40. Instit. de
R. D.

Actum internum] mentis nutum.

Ut alibi diximus] 2, 4, 3.

Non est congruens] idoneus ad communicationem
inter homines, qui pectora inspicere nequeunt.

2. *Professio apud*] ut in testamento calatis comi-
tiis.

Relatio in acta] §. 2. Instit. de donat.

Voluntatis rationalis] humanæ.

§. II. *Cum suo signo*] aliquo indicio externo,
quod oculis vel auribus accipiatur.

Sequitur dationem] posterior est tempore quam
datio.

§. III. *Cujus in dominio vere sunt*] cujus omne
jus in eis & arbitrium est.

Ut supra ostendimus] 1, 3, 12.

Imperium in patrimonio] 1, 3, 11, & 12.

§. IV. *Partium, quæ integrantes*] civitatum, opti-
matium, provinciarum.

Ex primæva voluntate] non ex eo, quod possunt
tolerare, sed ex eo quod initio, cum coirent, con-
venit, ut tolerarent.

§. V. *Ut supra diximus*] 2, 2, 6.

Devovebantur] juraverant se eos δεκαδόνειν Apo-
lini, quod est vel decimas spoliolum consecrare, vel
decimum quemque supplicio destinare. Herod.
Polyh. sive lib. 7. cap. 132. p. 457. Justin. 11, 3.
Diodor. Sic. 11. 65. τῶν δεκάτην ἐξ αὐτῶν τῶ θεῶ
καθιέρωσαντες. Plutarch. Sulla p. 464. τῶν γὰρ
αὐτῶν δωδεκάτην τῶν ἡμίσηται τῶ Πυθίῳ καὶ τῶ
Ὀλυμπίῳ καθιέρωσαν, ἐκ τῶ προσέθων κελύσας δω-
δέδοται τὰ χεῖματῶ τῶν θεῶν, ἀπερ αὐτῶν εἰρήνη.
Dio lib. 54. p. 729. δεκαδόνειν. Ad Hebr. 7, 5.
δωδεκάτην τῶ λαόν.

§. VI. Nescio quare tam sollicitè ac subtiliter
hæc disputet auctor, ac religionem injiciat Princi-
pibus alienandæ partis summi imperii vel finium:
quasi quisque ad hoc proclivis esset. Utinam tam

facile illos dedocere posset, ne agerent, ferrent,
raperent aliena, quam facile obtinebit, ne quid
ultra alienent? frustra movetur hæc quæstio extra
casum necessitatis, alioquin hoc scio vehementer in-
culcare duo hominum genera, alterum, qui privi-
legia, quæ Principes ac Reges populis ac civitatibus
dederunt, atque illis munierunt potentiam suam,
irrita reddendi occasionem quærunt: alterum, qui
æternos volunt servare titulos semel acquisitæ posses-
sionis, hoc est, semina bellorum, ut cum Franci
negant Francisco primo captivo jus fuisse Carolo
Quinto cedendi regnum Neapolitanum, ducatum In-
subriæ, & provincias Belgicas, quæ regni Galliæ
feudum erant. Quam sanctè & pie illi faciant, ipsi
viderint. Principes aut populi regnantes pessime fa-
ciunt, si illud jus summi imperii, quod cum salute
inferiorum conjunctum est, temere minuunt: aut si
populos, quos tueri ac defendere debent, retinen-
do, projiciunt ac deserunt. At ubi in eam senten-
tiam sunt redacti, ut nisi aut concedendo aliquid de
jure summo, aut alienando partem populi, non
possint servare reliquum, quare minus eis liceat in
partes, quam partibus in simili necessitate adversus
totum corpus, causam non video. nisi stulti fue-
runt illi veteres, qui magni animi esse putabant,
etiam in principe, dicere de fortuna: *Si celeres qua-
rit pennas, resigno quod dedit*: qui tyrannorum adscri-
bebant consiliariis, de regno non esse descenden-
dum, nisi pedibus traharis.

Dicit has partes non ita esse sub suo corpore, ut
sunt partes corporis naturalis, quæ sine corporis vita
vivere non possunt, & ideo in usum corporis rectè
abscinduntur. Hinc plane contrarium sequitur: quo-
niam enim hæc partes sine hoc corpore vivere possunt,
minore religione abscinduntur, quam partes corpo-
ris naturalis, quæ abscissæ intereunt. Servare velle
primum ac præcipuum est, quod respicit & Princeps
& corpus, quicumque faciunt partem sui, dein ser-
vare in corpore, ut nunc est. Quod si obtineri ne-
quit, nulla invidia est, contentum esse priori, &
servan-

servandos, quemcumque fortuna dederit, alii mandare potius, quam secum sinere interire, aut sibi licentiam tantam reservare ad pacta turbanda, jurisdictionum violandum, ferro & igne sciendum, hoc prætextu, quasi alienare non licuerit.

Dicit partem uti eo jure, quod ante initam societatem habuit: corpus non item. Quare? an non perinde ut parti jus fuit subjiciendi se aut addendi corpori cui liberet, ita & corpori jus fuit recipere in partem quos vellet volentes, quos nollet repellere? Hoc ergo nunc jure utitur abscondens, quos secum esse non vult, quia non potest servare, aut si vult, frustra vult.

Ut removeat, quod objicit sibi, imperium esse in corpore, ut subjecto, ac perinde alienari posse, ut & dominium privati, dicit esse quidem in corpore, ut subjecto, sed ut subjecto adæquato, non divisibiliter in plura corpora, sicut anima in corporibus perfectis. Sane anima partem corporis, quamdiu sana est, deserere non potest: sed si pars morbo aut ulcere ita affecta est, ut animam sustinere diutius non possit, se retrahit illa ad partes validiores, & intelligit immedicabile vulnus esse recidendum, ne pars sincera trahatur. Sic illa reliquo corpori consultit, missa parte, non sibi tantum, sed prorsus perditæ & mortua. Quanto levius hoc ferendum in corpore artificiali. De quo quæ separantur, non intereunt, sed in aliud corpus transeunt, cujus spiritu perinde alantur, ut in priore præsertim si pars sit mere subjecta, quæ possit dicere cum asino illo apud Phædrum: *Quid refert, cui serviam, eluellas dum porto meas.*

Quemadmodum autem consentit his, quod infra traditur cap. 9. num. 10. posse civitatem dividi, aut consensu mutuo, aut in bello, & tum plura pro uno existere summa imperia.

Quod sequitur necessitatem ad jus naturæ reducendum, hic locum non habere, quia in eo jure usus comprehendebatur, non vero alienandi jus; prima specie valde subtile est, sed si penitus inspicatur, vanum. Est autem jus naturæ duplex, illud antiquissimum, quo erant omnia communia, & illud quod sequitur introducta dominia, ut ipse docet cap. 5. n. 1. Eadem autem necessitas, quæ partem coactam recedere a corpore reducit ad jus naturæ, quam auctor num. 5. parti isti concedit, non reducit eam ad illud jus primum & antiquius, quo omnia omnium, homo nemini erat: sed ad jus posterius, quod ut servetur, a præterito nexu libera eligit alium dominum, aut adjungit se alii corpori. Idem jus naturæ per necessitatem redit corpori ad relinquendam partem: ei enim juri inest alienatio, ut ipse initio hujus cap. disputat.

Majus sit jus partis] exculatior sit urbs vel provin-

cia, cum se a corpore imperii separat, quam populus vel rex, cum eam alienat.

Utitur jure] libertate se subjiciendi aut addendi corpori cui velit.

Corpus non item] quia non fuit, sed cum societate inita demum existit.

Tanquam in subjecto] adjunctum separabile.

Ut dominium] in re privata.

Subjecto adæquato] quales sunt partes in toto essentiali, quæ se invicem pervadunt, & loco ac situ non differunt, ut anima permeat totum corpus, neque est in alio loco aut spatio, quam ipsum corpus: secus ac partes totius integralis.

Quæ ad jus naturæ] per quam post introducta dominia communi hominum jure in res alienas uti possumus, 2, 2, 6.

Ejus, detentio] quia si dominia introducta non essent, videri eo, quod nunc alterius est, tenere rem, quæ nunc reddi debet, licuisset communi jure; at non alienare: id enim natura ignorabat, quum proprium ignoraret.

§. VII. *Pars quia liberam*] quia ei non potest negari arbitrium statuendi de se, cujus corporis velit esse, si alienetur, consentire debet, ac potest contradicendo obtinere, ne alienetur.

§. IX. *Infeudatio*] quum rex vel princeps dominatum suum alii dat in clientelam, ejusque, ut loquuntur, feudum facit, permittens ei potestatem de successore statuendi, si aut ipse fidelis ei esse desierit, aut stirps sua extincta sit. ut Joannes Guilelmi Conq. abnepos Angliæ regnum infeudavit Papæ. Bodin. 1, 10.

Partium integrantium] Ordinum, civitatum.

Ex pignoris datione] si hypothecæ sint commissæ, nec solvatur statuto tempore debitum, Cic. 13. fam. 15. & 16.

§. X. *Minores functiones*] præfecturas, satrapias, telonia, & olim sacerdotia.

Medos & Persas] Corn. Nep. Miltiad. 3. Themistocle 10.

§. XI. *Patrimonium populi*] Vulgo Domanium appellant.

Fructuario] qui cedendo extraneo nihil agit de usufructu.

Supra diximus] 1, 3, 12.

§. XIII. *Rem ex causa*] vere debitum propter quod partem illius patrimonii pignori dedit.

Res mihi pignorata] l. 1. Cod. si pignus pignori datum sit.

§. XIV. *Rem meam alienare*] re mea cedere alii, non modo statim, sed etiam ex tempore certo & in certum casum; nec modo ut indubitato habeat, sed etiam ut habeat, nisi mihi aliter postea visum fuerit; & ut usque ad illud tempus, vel usque ad eum casum ea res sit omnino mea.

A D

C A P U T V I I.

§. I. **V**olumaria] 1, 1, 13, & 14.
Bona naufragorum] naufragio facta in litus ejecta, quamvis salvæ & evadenti-

bus dominis, non maneat eorum, sed sint ejus, cujus in territorio litus est, & sic in fisco vindicantur. Nicetas Chron. Andron. Comn. l. 2. p. 353.

ἔθους ἢ ἀλογωπέτα πῶς ῥωμαίοις, ὡς τοῖσι μόνοις ἰαγύοντι· πὸ δὲ ἐστὶ τὸ τὰς χειμαζομένης ἀπὸ πνύματων καὶ φλοισβῶν θαλασσιῶν ἑλαττώσεις, μηδὲνα ἔχον ἢ συναϊρόμενον, καὶ ἔς ἂν λιμῆας ἔπιπας ἐκ φρεσῶνται, κίμασιν ἐλαυνόμεθα τὴν αὐτίον μὲν ἔν καὶ κατ' αἰγίδῳ χείρης ὄραν τὰς ἐκείσε πῆ λαχόντας τῶ οἴκων, ἀφραῶν ἢ ἀφραῶν ὄρα μὴ περίουρε θαλάσσια.

Auth. naufragia. C. de furtis] *Auth. Naufragia. 18. C. de furtis.*

§. II. 1. *Expletione juris*] apprehensione rei alienæ pro mea aut mihi debita, quam possessor redde-re aut solvere negat.

Accipio] immo arripo, aufero, tollo.

Ad idem] ad ipsum quod debetur vel suum est, non potest pervenire.

Fertur ad tantundem] compensationem postulat, quæ commoda interpretatione pro ipsa re habetur, cujus vicem præstat.

In moralibus] in actionibus mores spectantibus. Cujus causa fieri quid concessum est, si concessum fiat, extitisse & ad effectum venisse causam intelligi debet.

Rei detentio] rem acquirere vel possidere.

Uti pro arbitrio] quod est domini.

2. *Sibi jus dicere*] non exspectare judicem, sed ipsum per se, quod cum alio controversiæ habeat, exsequi & exigere.

Explicavimus supra] 1, 3, 2.

Licita quidem] licebit in antecessum rei manus injicere.

Dominium a judicis] lege, *judicis*. non prius eris justus dominus, quam docueris judicem jus tuum, & quid ejus consequendi ergo feceris, isque, quod feceris, ratum habeat, remque in possessionem tibi addicat.

Infra] 3, 2, 4.

Moraliter] ex justa suspicione, vel potius ex more & instituto.

Deficiat probatio] judex enim acta & probata sequitur, & ea habet pro veritate.

§. III. *Ex conjectura*] quod probabile est hominem sanæ mentis voluisse bona sua venire ad proximum sanguine.

Retenta possessione] sc. dum vivit.

Ut supra] 2, 6, 14.

Occupanti] cuius, qui primus eis manus injicere vellet. ut ille Cinnarus in proverbio ἄρραζα τῷ Κινναρῶ. Zenob.

Ejus quod debetur] nempe ut ad suum hæredem perveniant.

Officio congruit] ut deferantur ad consanguinitate propinquos.

§. IV. 1. *Debitum, tamen non esse*] Hinc concessum antiquis recens natos infantes non modo exponere, sed etiam necare. Terent. Heaut. 4, 1, 13, & 21. Ovid. 9. Metam. 678. Et pro re mira narrat Tacitus de Judæis, necare quemquam ex natis nefas esse, 5. hiltor. 5.

Jus expletorium] justitia commutativa vel διορθωτική. 1, 1, 10.

Naturalem] ut vitalis & superstes sit.

Socialem] ut vivat, tanquam civis ejus ordinis, in quo eum pater suscepit.

2. *Vulgo quæstos*] incerto patre natos.

3. *Damnato legibus*] incesto aut adulterio.

Naturalibus] ex concubina vel stupro.

Legitimam] quadrantem bonorum l. Falcidia & Trebelliano Sc. Inst. de l. Falcid. & de Fideicommiss. hæred.

Qui per mulieres] nepotes neptesque ex filia.

§. V. 1. *Parentibus alimenta*] l. 5. §. 16. D. de lib. agnosc. Pateris ali a filio naturali ratione debet. Cic. ad Atticum 9, 9. *cum parentes non alere nefarium sit*. M. Senec. 1. Contr. 1. *Lex est, liberi parentes alant aut vinciantur*.

Ἀντιπαρεχθῆν] instar ciconiæ senio defectis parentibus servire ac consulere. Plinius 10, 23. Ciconiæ genitricum senectam invicem educant. Inde ciconia Pietaticultrix, P. Syro apud Petronium. Aristoteles hist. anim. 6, 13. Ælianus de anim. 3, 23.

Commune votum] quia parentes optant se liberos relinquere superstites. Inde in lapp. antiquis 675, 13. *infanti mellitissimo & dulcissimo contra votum*. 697, 10. *filio dulcissimo memoriam posuerunt contra votum*. 716, 7. *mater infelicissima contra votum pietatis posuit*. Adde Gruterum 4. Sulpic. 1. Et ipsa natura ordoque mortalitatis videtur postulare, ut juniores senioribus ætate matura compositis succedant. Hinc in iisdem 348, 8. *turbata ordine in senio parentes infelicissimi filio optimo*. 436, 1. *filio ordine retrogrado defuncto*.

Sanguini] quem scilicet non erat habiturus moribus ejus.

Honorem] ut Quintil. declam. 2, 61. qui non eundem honorem supremis defuncti tabulis habuerunt. Tacitus Agric. 43.

§. VI. *Que per stirpes*] Successio per stirpes, ubi plures filii cum aliis cohæredibus succedant in partem patris, quam ille habere deberet, si viveret. Successio in capita, ubi singuli pares cum cohæredibus partes accipiunt. de quo solet quæri in successione patrum. nam si succedat frater, & alterius fratris filii, in stirpes est successio; si duorum fratrum filii, in capita, ex Novel. 118. cap. 3. quorum posterius tamen in dubium nonnulli vocant.

§. VII. *Nisi in diversum*] appareat probatio mutæ voluntatis. l. 7. D. de Probat.

Abdicatio que Græcis] ἀποκήρυξις.

Exhæredatio] quæ nomen apud Græcos non habet, sed qui jus Romanum græce tradiderunt, exhæredare vocant ἀποκλήρον ποιῆν. & Theophilus de exhæredatione liberorum πρὸς ἀποκλήρων παίδων.

Alimenta] Sic T. Arrius filium in parricidii molitione deprehensum Massiliam relegavit, & annua illi præstitit. Seneca 1, de benef. 15.

§. VIII. 1. *De factis*] Inde regula, juris ignorantiam cuique nocere, facti vero non item. l. 9. D. de juris & facti ign.

Qui quæve partui] Sic Virginius ex uxore sua natam Virginiam probabat contra M. Claudium Appii clientem. Dionys. Halic. l. 11, 57.

Ratio est conjugium] inde illud, Pater est quem nuptiæ demonstrant.

Constitutur] Rursus omittit, mutui auxilii & procreationis causa, ut supra, 2, 5, 8.

2. *Sed lege premitur*] legem civilem, quæ legitimos prætulit in honorem conjugii, iniquam experitur & gravem.

Nisi lex obstat] nisi lex civilis prohibeat.

Per curiæ oblationem] §. ult. Instit. de nupt.

Hæreditatem creverunt] Verbum prisca juris. Nam hæredem institutum oportebat intra certam diem declarare ac profiteri, velletne adire an non. Quod tempus cretionem dicebant. Formula testamenti. *L. Titius mihi hæres esto, cernitoque intra tot dies.* Si cretio non erat definita, centesimus dies justus habebatur. Varro de L. L. lib. 5. p. 60. & lib. 6. p. 81. Cic. II. ad Attic. ep. 2. Inde cernere hæreditatem est, non modo profiteri se hæredem, sed etiam hæreditatem adire ac capessere, quia cretionem aditio sequebatur.

Excludantur a præcipua] non sint hæredes, sed accipiant legata.

3. *Morgengabiam*] donationem propter nuptias, aliam dori, de qua videndus Lindenbrogius in Gloss. ad Cod. Legum antiquarum. Gregor. Turon. matutinale donum vocat lib. 9, 19.

Prius solveretur] morte uxoris. Hinc Gallix rex se ducem fert Brabantix.

§. IX. 1. *In formula qua prodigo*] Quando tua bona paterna avitaque nequitia tua disperdis, liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdico. Paulus 3. Sent. tit. 4.

Testari] aliquid pro arbitrio relinquere aliis, quam unde venerunt.

Qua in dubio] quos si testamentum nullum fecerit, optaverit tamen habere successores.

2. *Noluisse*] habuisse in animo, ut relinqueret in gratia, quod omnino relinquendum erat, & beneficio potius suo penes alium esset, quod alioqui quacunque ratione penes alium futurum erat.

Quis sit in beneficiis] cui recta ratio primo, cui posteriore loco beneficium dicet tributum.

3. *Fratres plenos*] eodem utroque parente natos.

Consanguineos] eodem patre, sed diversis matribus.

Uterinos] eadem matre, non uno patre.

Gentium commune] Videtur sumplisse ex lib. 34,

3. sed mendose. nam dicit ibi Demetrius, se majori fratri jure gentium regnum cessisse, non se majori fratri jure gentium succedere oportere.

§. X. 1. *Bonis noviter questis*] quæ non hæreditate delata, sed possessoris industria parta sunt.

Περίουρα] affluentia ultra sortem.

Commendationes] 2. de finibus 20. Idem 3. de off. is qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulavisset. Vide 3. Observ. 23, 615. Sic prisca solebant & uxores suas commendare ducendas, si quid ipsis contingeret. Salmast. de modo usur. p. 168.

2. *Tacitum testamentum*] constitutio legis de successione, eum dantis successorem, quem conjicimus & existimamus defuncto placitum fuisse, si testamentum fecisset.

Declamatione] CCCVIII, quæ inscribitur, Duo Testamenta.

§. XI. 1. *Subitione in locum*] repræsentationem, successionem in stirpes.

Unde bona veniant] paterna an materna sint.

Insuper habent] nihil morantur, sed utrosque parigradu admittunt.

Ubi agnatorum] ubi agnati seu per virilem sexum conjuncti præferuntur.

Etiã sexus] ut scemina posthabeantur maritis.

2. *Ex vi imperii*] quæ postulat in singulis vel invitatis valere, quod publice jus sive scriptum sive non scriptum introduxit, sed etiam quia credibile est ipsos intestatos nihil aliud voluisse.

§. XII. *Egimus supra*] 1, 3, 11.

Atheas] Ateas.

Sanguine non attingunt] ut affines ejus, qui regnum postremus ex superiore familia regnum obtinuit.

§. XIII. *Artabazanes*] Sic vocatur Herodoto lib. 7. qui Justino Ariamenes.

Jus gentium] lib. 34, 3. & naturæ jus lib. 21, 1.

Ptolemaeus] qui maximo natu Ptol. Ceraunum sprevit, & minorem ejus fratrem Ptol. Philadelphum sibi suffecit.

Æstimationem rependere] opulentum pro dignitate familiæ sumptum præbere.

§. XIV. *Quatuor Persei filios*] Electryona Alcmenes patrem, Mestora Pterelæ proavum, Sthenelum Eurysthei patrem, Alcæum Amphitruonis. Quamquam & Perseus Helanque vel Elium genuisse dicatur.

Individuum sit] ne dividatur inter successores, quamvis paris gradus, sed ut universum uni acquiratur.

§. XV. *Intra eos qui descendunt*] Sic quum He-phæstion gratia Alexandri nixus Sidonis regnum deferret hospitibus suis, nobilibus juvenibus, negaverunt illi patrio more in id fastigium recipi, nisi regia stirpe ortum. Curt. 4, 1.

§. XVI. *Ad contemptum patem*] carent veneratione atque auctoritate ob favorem matrimonii.

Minus certi] Stat. 2 Theb. 444. *Pudet heu plebisque patrumque, ne toties incerta ferant, mutantque gementes Imperia, & dubio pigeat servire tyranno.*

Apud Ovidium] in epist. Phædræ ad Hippolytum.

§. XVII. *Quia unius*] sive per capita, sive per stirpes succedant.

§. XVIII. 1. *Quod is judicio*] Sic Demetrius Poliorcetes apud Macedones allegat contra Cassandri filios adolescentes ætatis experimenta. Justin. 16, 1.

Ætatis præstantia temporaria] ut quis sit intra tutelæ suæ annos, aut scemina ætate maturior sit, id brevi post cessat; quæ autem scemina nata est, semper manet scemina, & sic inferior sexu; ideo vel puer præfertur virgini aut matronæ.

Heraclidarum] qui 80. post Trojam captam anno Peloponnesum occuparunt ducibus Temeno, Cresphonte, Aristodemo. Vellej. 1, 2.

Sparte filia] sed & maritus ejus Lacedæmon Euroræ frater uterinus.

Helena liberi] Hermione cum marito Oreste.

Ad Creusam] Habet ex Euripidis Ione v. 178. Non ponitur tamen inter reges Atticæ Xuthus maritus ejus, neque Ion filius: sed Erechtheo successerunt Cecrops minor & Pandion filii: Xuthus autem dux Athenarum vocatur Pausanix, & Ion coloniz Ionum in Asia conditor.

§. XIX. *Hæreditatem quandam*] jus hæreditarium vel dignitatem. Alioqui Tacito per invidiam imperium Rom. vocatur unius familiæ hæreditas, 1. hist. 16.

Emphyteusi] quum fundus in perpetuum aut plures

res annos utendus fruendus traditur statuta pensione, ita ut etiam ad hæredes transeat.

Jure patronatus] Videndus tit. Inst. de adsignatione libertorum. Sic Lacedæmonii in tutela Claudiorum erant. Sueton. Tib. 6.

Jure præcipui] Præcipuum est legatum uni inter cohæredes, quod is habeat præ cæteris & judicio familiæ eriscundæ capere possit antequam aliæ partes distribuantur. Legatum per præceptionem. §. 2. Instit. de legat. Sueton. Galba cap. 5.

Sine bonis] repudiata successione in privato instrumento ac prædiis, quæ possedit decessor, ut patrimonium suum, non ut rem populi, simulque in debitis, quibus ille res privatas oneravit.

Ut etiam sine bonis & eorum onere possit adiri] Periculose hoc dicitur, si trahatur, quo a politicis aulicis solet, quasi Princeps decessoris nomina expungere non teneatur: præsertim si ex historia meminimus, hac ipsa præscriptione quosdam principes usos ad fraudandos creditores publicos. Quod nihil aliud est, quam fidem tollere, præcipuum generis humani vinculum, & ipsos Principes quo tempore maxime pecunia indigent, pauperare atque nudos destituere. Nam quis mutuum dare velit, qui sciat se recipere suum non posse, si moriatur Princeps ante solutionem? Ego & omni jure obligari Principem puto & Regem, ut ferat onus, quod decessor contraxit, & pessime facere consiliarios, qui aliud suggerunt Principi.

Creditores illi vel subjecti vel exteri sunt: si exteri, famam vereri debet; si subjecti, non debet suorum injuria crescere. Tum decessor & rex præfens moraliter sunt una persona. Unde vox illa, *Regem Gallia non mori*. Quemadmodum & populus idem intelligitur qui ante centum annos fuit, ut eleganter disputat auctor cap. 9. num. 8. Ergo quantum in ipso est, quod recte faceret defunctus, idem sibi quoque faciendum putet.

Populum voluisse, quam optimo jure regnum deferri, admitto: sed ea phrasis haudquaquam excludit onera regni, quasi subtrahere se illis possit successor, & tantum voluptatibus & pompa regnum sentire. Veteres sic loquebantur in omnibus magistratibus & sacerdotiis deferendis. Festus: *Ut qui optima lege fuerint, adjici solet, cum quidam magistratus crearentur*. Cic. 2. Agrar. *Tum si Decemviri eodem jure sint quo qui optima lege*. Philipp. 5. *Demus igitur imperium Casari. Sit pro prætoribus, eo jure quo qui optimo*. Formula virginis vestalis capiendæ, Gell. 1, 12. *Uti qua optima lege fuit, ita te, amata capio*. Sic cum Appius Claudius censor creatus, *ut qui optimo jure* (fuerat autem censura primum quinquennii, postea legè Æmilia intra annum & semestre coarctata est) pertenderet, se oportere quinquennalem censuram gerere, hanc enim *optimo jure* censuram esse, non illam anni & sex mensium, ostendit Sempronius Tribunus plebis ita accipiendam hanc formulam, ut ratio reip. & aliæ leges patiantur. Liv. 9. 24. Videndus locus. Nimirum auctoritatem, majestatem, facultatem pro imperio, & loco agendi tantum quantum qui maxime legitimam habuit, tribuit hæc formula, non muneribus oneribusque officii, non legibus solvit.

Certe refert populi fidem publicam esse salvam.

Eam autem sustinet persona quæ imperat. Refert populi ingentem numerum hominum bonorum, multas familias, non redigi ad egestatem, statum amittere, (quod quid aliud est quam civiliter mori?) quia caput populi Principem vel Regem sui patrimonii visceribus adjuverunt. Facilius onus hoc fert princeps de largo erogaturus, & ipsum populum ad hoc adiutorem habiturus, quam privati, ab omnibus relictæ, & de mediocri patrimonio, quod optime collocatum putabant, perdituri. Pudor est populi Principem habuisse conturbatorem. Mala commendatio novi principatus est, famam & existimationem defuncti non tueri.

Optimo jure] Vide ad Liv. 9, 39.

Non ob hoc] ut tanquam hæres id demum haberet successor, quod superesset, soluto ære alieno. l. 1. 1. D. de jure fisci.

Ut certi quid] ne periclitaretur regnum vacua vel dubia possessione, utque successor esset venerabilior communicata cum eo per consanguinitatem decessoris majestate; & quia credibile est in spem regni educatos necessariis ad id artibus diligentius instrui.

Ob acceptum] a suis & illorum majoribus transmissum ipsum regnum. i. n. 9. Hoc pertinet etiam ad eos, qui liberi non sunt.

§. XX. *Allodis*] Allodium proprium cujusque liberi hominis patrimonium. Oppositum Feudo, quod beneficio alterius obtinetur; unde in alode esse & ex beneficio obtineri pro diversis statuuntur in Capitularibus Caroli M.

Hominium] quod & homagium, jusjurandum fidelitatis.

§. XXI. *Longobardica*] quia Longobardorum, Germanicæ gentis, in Italia regnantium inventum creditur jus feudorum, 1, 3, 23.

§. XXII. 1. *Delatam lege*] qua futurus regni hæres, si, qui præcedit & regnat, prior mortuus fuisset, etsi moriatur ante regnantem, nec ad regnum pervenerit, jus tamen in regno succedendi transfert in hæredem suum, quasi revera possidisset. Qui semel proximus fuit, etsi non regnavit, ejus posterii, quamdiu supersunt, excludunt alios propiores.

Ex spe] qua destinabatur successurus, qui obiit, si locus vacuus esset factus ante mortem ejus.

Jus quoddam verum] ut mortuorum liberis & nepotibus jus sit ex eo, quod illis deberetur, si vivi essent.

Stipulatione conditionata] §. 4. Instit. de Oblig.

Sexus primum] ut primo mares, deinde fœminæ.

Deinde atatis] ut primo majores, post minores annis.

Si prevaleat] si ille, qui mortuus est, siquidem superites foret, deberet succedere ante illos, qui vivunt.

Ob sexum & atatem] ubi paris gradus sunt mas & fœmina, mas præfertur: si fœmina propior, aut fœminæ propioris liberi, præferuntur mari remotiori.

Majoratus jura] 2, 4, 10.

2. *Ex ordine qui in*] ex consensu in comitiis.

Spem a lege in jus] futuram successionem per interpretationem legis accipi quasi extitisset, & effectum habere.

§. XXIII. *Juris Francici*] Ex lege Salica. De

T

terra

terra Salica nulla portio hæreditatis mulieri veniat: sed ad virilem sexum tota terræ hæreditas perveniat.

§. XXIV. *Ut qui sibi quoque*] ut semper ætate proximus defuncto succedat. Hoc placuit in Demetrio Nicatore. Justin. 34, 3. in Mithridatæ Partho, idem 41, 5. in regno Numidiæ Masæfulorum, Liv. 29, 29.

Fideicommissio quod familia] non uni personæ nisi fruendum; cæterum non alienandum, sed a primo fideicommissario ad secundum, a secundo ad tertium, & deinceps aliquem e familia eadem transferendum. l. 54. D. ad l. Falcid.

§. XXV. *Parrimonialia*] 2, 6, 3. in quæ plenum jus habet testator, ut privatus in patrimonium.

Usque ad alimenta] qualis quam minatur Chremes filio, Heauton. 5, 2, 15. ut sit nihil, nisi victus, vestitus, tectum quo se receperet.

Sine ea exceptione] ne alimentis quidem relatis: ut Augustum filiam Juliam tractasse voluit Ti. credi. c. 50.

Ob culpam] quod patris concubinam Bilham vitiaffet, Genes. 35, 29. & 49, 4.

Adonia] quod vivo patre regnum adfectasset, 1 Reg. 1, 5.

Ab intestato] ita ut de regno testandi arbitrium regi non permisisset.

Nulla imitatione] quia in ea non succedunt, tanquam hæredes defuncti regis, sed quasi singulos populus olim designasset & creasset.

§. XXVI. *Jus proprium*] non dependens a statu parentis.

Suo tempore] ubi nati fuerint.

De transmissione] quod non possit videri transire, quæ cessavit & abrupta est in abdicante ultimo possessore.

Supra diximus] 2, 3, 19.

§. XXVII. 1. Negat vel regem nunc regentem, vel populum de successione per transmissionem incerta, inter duos judicare posse judicio jurisdictionis. An hoc non est Regem vel Principem cogere, ut belli civilis semina relinquat, & vivus vidensque crescere sinat, cum possit in radice extinguere? Quid si sic argumentemur: Cujus officium est consulere populo & pacem ei præstare, non modo in præsens, sed etiam in longitudinem, quam humanitus provideri potest, ejus est cognoscere de successione, præsertim inter cognatos, ut nunc est, subjectos suos. Atqui, ergo. Ille excipit jurisdictionem non esse, nisi apud superiorem, non modo personæ, sed vel maximæ causæ respectu.

Quod si sic oblectemur: de quocunque jure ambigitur in regno, quod vivum & regnantem regem habet, de eo potest cognoscere ac debet rex regnans. Causa successionis, de qua quæritur, est jus, de quo ambigitur in regno, quod vivum & regnantem regem habet. Neque enim dici potest, hoc jus demum nasci post mortem regnantis, ob ea quæ ipse tradidit num. 22. Extitit enim ex quo illi pars familiæ sunt facti, & ambigere cœperunt, ex quo uterque spem & potiores partes sibi tribuit, etsi post mortem regnantis exercitium istius juris demum existat. Sic Darius Hystaspis, ut vult Herodotus, inter Artabaranem & Xerxem filios agnovit, & hanc jurisdictionem, & illi, & omnis Persarum populus ratam

habuerunt. Sic Darius Notus inter Artaxerxem & Cyrum minorem: Cyrus, cui judicium patris injuria videbatur, quique propterea improbo bello fratrem aggressus est, dignos conatibus eventus habuit. Rationem, quare successionis causa non sit sub jurisdictione Regis nunc regnantis, edit ancipitem, & periculosissimæ sententiæ. Quia Rex nunc regnans nulla lege successorem obligare possit. Hoc enim si verum est, prorsus gratuito bonus est successor, & omnia pacta, fœdera, contractus, privilegia concessa revocandi jus est successor, si libuerit. Certe aliter judicavit Titus, deliciæ generis humani, qui cum ex instituto Tiberii omnes dehinc Cæsares beneficia a superioribus concessa Principibus aliter rata non haberent, quam si eadem iidem & ipsi dedissent, præterita omnia uno confirmavit edito, nec a se peti passus est. Sueton. Tito cap. 5. En conditorem præclarum hujus juris Tiberium. sed & imitatorum non meliorem habemus C. Caligulam, qui prolata Divi Julii & Augusti de civitate Romana data diplomata, ut vetera & obsoleta delebat. Sueton. Cal. 38. Quid vero Lycurgus tam ineptus fuit, ut Reges Lacedæmoniorum, ante liberos & potestatis incircumscriptæ, ipse Regiæ familiæ & Regis tutor interim regnans legibus obligavit. Curvero qui secuti sunt, tam stulti, tam male Politici, & ignorantes juris sui fuerunt, ut illi tam duræ molestæque Lycurgi disciplinæ parerent? Poterant enim dicere cum Politicis novis Lycurgum nulla lege obligare successorem potuisse. Valet hic quoque quod dictum est, Regem & successorem vel decessorem ejus esse quod una persona. Itaque qua se lege obligavit Rex, quæ quidem justa sit & servari possit, eadem successorem tanquam sua, donec impleatur, teneri puto. Sed hoc sequitur ex illa magnifica doctrina, quam supra accepimus, sua quoque lege neminem obligari. Immo ad impia & verita divino & humano jure nulla lege obligatur successor: ad justa & utilia omnibus modis obligatur, & quidem magis, si decessoris placitum & promissum intercessit: ad justa ob pactionem, etsi gravia & damnosa pacifcenti, quæ tamen necessitas utilitasque præsens imperavit, ita, ut nisi valde sensim ac molliter, minimaque cum querela eorum, quorum interest, recedere debeat.

Successio, inquit, non est sub jure imperii. Concedo in illis regnis, in quibus jure succeditur, quædiu lex ipsa sufficit ad destinandum successorem. At ubi ambigitur inter duos, eandem legem utroque ad se trahente, quis erit ejus interpretes? nisi arma velit, haud dubie vel tutor legis, qui est vivens rex, vel auctor qui est populus, quidquid enim dedignetur Grotius, etsi ad postremum admittat, quasi consilium dans, non ullum jus tribuens. Populum dicit omnem a se jurisdictionem in Regem & regiam familiam transtulisse, nec ullas ejus durante illa reliquias habere. Quasi vero quod omnibus privatis concessum est, ut cum jure introducto uti non licet, regressus detur ad merum jus naturæ, ut etiam communia quis invadere possit, ut cessantibus judiciis, ipse sibi judex vindexque esse, id soli populo non liceat. Sic illudunt nobis imperii summi interpretes per vocabulum populi. Quidquid reges faciunt, licet, quia sunt pro populo, repræsentant populum,

pulum, creditur id facere populus: tum populus potest omnia. Ubi aliquid populo agendum in Principem, tum pupillus, infans, omnis juris expertus populus est. Tum populo nihil vilius, & magis recte pieque faciunt, qui de arbitris conveniunt, quam populum, puta per ordines & comitia, faciunt arbitrum. Quasi quidquam magis rectum piunique sit, quam non invitis imperare. Dein rectum illud piunique ab eo, qui vires & factionem habet, quomodo expectabo.

Judicio jurisdictionis] quod habeat vim definitivam & imperantem, ut cum prætor jus dicit inter partes.

Non nuda ratione] intellige superiorem, non tantum eo, quod illi subjecta sit persona litigans, sed & inprimis, quod ad forum ejus causa pertineat.

2. *Qui jus vindicant*] certant & singuli contra alios sibi successionem deberi contendunt.

Idem cum eo] 2, 9, 3.

Populus cognovit] Herodotus scribit ipsum Darium inter liberos cognovisse, quod repetere in Græciam expeditionem vellet, nec liceret regi Persarum in expeditionem ire, nisi successore declarato, lib. 7. Justin. Artaphernem patrum domi audita causa Xerxem præposuisse, lib. 2.

§. XXVIII. *Ante primam*] priusquam feudum conferretur in patrem.

Simulatque regnum] statim, ex quo regnum in familia fixum est, omnibus ejusfamilie partibus jam existentibus spes succedendi loco vacuo facto data est.

Ex post facto] ex eo quod alii subnascuntur.

Nisi quod ex privilegio] si non existat nisi filia, tamdiu spes successionis incerta est, quamdiu ei frater gigni potest, quippe qui præferatur.

Cyrum & Arsicam] Cyrum minorem & illum qui postea Artaxerxes Mnemon dictus Darii secundi hæres.

§. XXIX. *Sparta aliter*] Herod. lib. 7. initio.

Ludovicus] Sforza cognomento. Pa. Jovius 2. hist. p. 39.

Arsaharzanem] Sic vocatur Herodoto 7, qui Justino Ariamenes, 2.

Inter Artaxerxem] Hic Artaxerxem vocat, quem pr. num. vocavit Arsicam; quasi duæ essent historiarum diversarum, cum sit eadem, & ille, qui prius appellabatur Arsica, mutato nomine diceretur Artaxerxes.

§. XXX. 1. *Nepos ex filio*] ut inter Archagathum Archagathi F. Agathoclis N. & Agathoclem ejusdem Siciliæ tyranni filium, Justin. 23, 2. inter

Antiochum Eupatora & Demetrium Sotera, 34, 2.

Mortui pro vivis] defuncti, qui spem habuerunt successionis, & successissent, si illi qui præcedebant eos, superstites fuissent, considerantur, quasi revera successerint, & illorum liberi alios excludunt.

Concurrent ad partes] nepos ex priore filio partem sui patris, si viveret, accipiet.

Substitutio in] representatio vel successio in stirpes.

2. *Proximi*] quæ vox videri posset favere filio minori contra majoris fratris nepotem: nam filius utique propior quam nepos.

Dictionum] Alciat. 8. Parerg. 15.

Vulgarem] quæ apud omnes recepta est.

Artificialem] quam docti per interpretationem fecerunt.

Mors civilis] cum civitas & libertas adimitur.

Quem lex in] Nepos v. g. representans patrem.

Juris effectus] etsi natura differant.

In aetatis privilegium] majoratus jus non transferatur ad filium, ut patruo præferatur, quia pater ejus prælatus est.

Com. Vicerius visa Henr. VII.] p. 463. Reuberi. Robertus] Caroli II. filius.

Martelli] Caroli Martelli.

3. *Ad Heraclidas*] Hæc verba repugnant superioribus num. 29. Nam quod ait Spartæ factum, ut nato ante regnum præferatur natus jam regi, id in successione lineari agnatica locum non habet, in qua transmittitur etiam spes successionis adjuncta lege, sup. n. 22, & 23. Neque excusat auctorem, quod addit, regno ad Heraclidas delato. Nam quod relatum est num. 29. dicit apud Herodotum Heraclides Demaratus, tanquam obtinens etiam inter Heraclidas. Cleonymus autem repudiatus est, non ob legem successionis, sed propter mores & violentum ingenium: quare ille, quod injuriam sibi factam putaret, impulit Pyrrhum ad bellum Spartianis inferendum. Plutarch. Pyrrh.

§. XXXI. *Et fratris majoris*] si rex moriens sine liberis relinquat ex proximo fratre etiam mortuo filium & fratrem tertium.

In gradum mortui] nepotem ex filio, qui ante possessum regnum obiit, præferri patruo, ubi non fratris majoris filius præferatur fratri minori.

Nempe avitis] non noviter quæsitis.

Провоисов] privilegium.

§. XXXII. *Gradum naturalem*] ordinem nascendi.

§. XXXIII. *Gradum solum*] non etiam sexum.

§. XXXV. *Filium*] suum patruum.

A D

C A P U T VIII.

§. I. 1. **D***istincto a jure naturali*] quia sæpe duæ hæc JCC. confundunt. Dixerat autem proximi superioris capituli initio, acquisitionem derivativam, quæ lege fieret, aut Naturæ aut Gentium aut Civili Lege fieri.

Sed quod sequatur introductum] quod vidit sanxitque recta ratio, ex quo intellexit utilius esse, non

omnium indivisa omnia manere, sed possessiones cujusque rerum fieri proprias: & quidem, priusquam ullæ leges scriptæ existerent. 1, 1, 10.

Italia ac vicini] quippe cum Græcæ colonie essent.

2. *Aliud lex nulla*] non excepit quasdam res ab occupatione privatorum, quod publicæ essent factæ. 2, 3, 5.

T 2

§. II. *Qui*

§. II. *Qui in stagno*] Intellexit lacus, qui publicis in vectigalibus fruendi locabantur. Festus in Lacus Lucrinus. Serv. ad 2 Georg. v. 161.

§. III. *Naturalcm libertatem*] evaserunt e custodia & in silvam se receperunt.

Non ideo amissa] nam & solo animo dominium retinetur.

Pro derelictis habere] de recipiendis eis desperare, ideoque curam & voluntatem retinendi eas dimittere.

Γνωσμοματα] signa & symbola, unde noscantur.

Corporalis] ipsum ut corpus in nostra potestate sit.

Contra Thebaticum] l. 5. §. 1. D. de acq. rer. dom.

Proverbium in eos] in eos qui lucrum persequendo, id notum faciunt aliis, qui deinde nos occupant & præveniunt. Ovid. de arte.... Petronius c. 91.

§. IV. *Sint in nostra*] non ab alio posita vel tena fuerint.

§. V. *Si nulla lex*] ubi non quid secus lege civili constitutum est.

Naturalia non simpliciter] Non imperata a natura, sed sic comparata, ut arbitrium servandi & mutandi hominibus relictum sit.

Vindicabat] fisco adferebat.

Ante occupationem] has res donare Principibus: nam ubi lex non est, quæ impediatur, privatorum non fiunt, nisi occupatæ, & lex sive iustus populi vel Principum sine alio adminiculo satis valida est ad privatum faciendum, quod hæcenus nullius fuerat.

§. VI. *Corporis ad corpus*] rei, quæ adhuc libera aut saltem a nobis libera fuit, applicatio ad alias res nostras.

Manibus] prehendendo.

Pedibus] intrando aut circumeundo.

§. VII. *Indicium fieri*] ab eo qui invenit.

Oraculum consuli] cuius eum esse velit.

Dei beneficium] Sic Justinus appellat aurum, quod e terra fulgure prociisa emicuit, 44, 3.

Suis jam diximus] nempe, quia potest lex horum dominium ante occupationem transtulisse.

§. VIII. *Postliminio fundus*] quasi non fuisset inundatus, ut postliminio fingitur, qui captus abfuit, si revertatur, captus non fuisse, 3, 9.

Utilitate quadam] ut metu amittendæ possessionis incitarentur homines ad ripas muniendas.

§. IX. 1. *Quod plerumque est*] quod ordinarie contingit.

Nec imperio tantum sed & dominio] 2, 3, 4.

Per vices] Videtur ferri posse hoc sensu, ut certus numerus cultorum, quod hoc anno possederat, sequenti relinquere, & alio transire cogatur. Cæsar 6. Gall. 22. & 4, 1.

2. *Depressum solum*] humile, nullis montibus tumens.

Per æstuum vices] alternos accessus & recessus.

3. *Natat, puta virgultis*] Plinius 8. ep. 20. Macrobius 1. Saturn. 7.

Limitati] per centurias & jugera divisi, qui quoniam statutos habebant terminos, incrementum ex alluvione aut insula locum in eis non habebat. l. 16. D. de acquir. rer. dom.

§. X. 1. *Summa pars agri*] superficies obruatur & contegatur arenis.

Censitorum vice] L. Ergo. 30. §. Alluvio. 3. de acq. rer. dom. Censitores, qui tributa agraria de colonis exigebant, & iure pignoris vendebant prædia, si census non præstaretur, eoque ablatos alios agros aliis addicebant.

2. *Facto nostro*] velut contractu vel delicto.

Conjecturam adferunt] ut in usucapione & successione ab intestato.

Quæ æstimatio] quod intra quod tempus quamque sufficientibus signis præsumi debeat, sicut in universum facile statui non potest.

Siccare] derivare inde aquam inundatione immisam, Just. 31, 5.

Qui jus pignoris] quibus illi agri pro debito obligati essent.

§. XI. *Unde veniant, nescitur*] nam alluvio est incrementum latens. §. 20. Instit.

Alioqui enim] sc. si vis fluminis partem de prædio meo detraxerit, & vicini prædio adpulerit vel adjecerit, tum enim constat, unde venerint.

§. XII. 1. *Populus ut aliis*] 2, 3, 16.

Agrum mensura comprehensum] Hoc nec dixerunt veteres, nec verum est. Sed & mensura comprehensus privatus nullus est, verum universitatis, 2, 3, 16.

Credenda esse arcifinia] Ager arcifinius est, qui definit in solitudinem. Is potest esse tam privati quam populi: sed hodie omnibus occupatis, principibusque ac civitatibus tam intentis ad territorium suum vindicandum, longe facilius invenietur hic ager penes privatos rusticos in vastis campis casam statuentes, quam in fine territorii.

2. *Listeris mancipationum*] **Pacht-bziehen.**

Libris censualibus] **Landes-rekueingen.**

§. XIII. *De relicta*] si ripam alterius lateris promoveat amnis, & in illud inclinans suffosso ibi adjectoque sibi spatio terrarum, contrariam ripam in parte nudaverit, ibique aridam auxerit.

Jus populi habente] magistratu vel principe.

Qua talem] non præcisè limitatum, ubi nunc incipit flumen, sed quatenus eum agrum pertinere flumen patitur.

§. XIV. *Insula*] n. 9.

Alluvionis] num. 11.

Utro nomine] insulæne an alluvionis.

Cum emineat] ubi pars sicca & superans aquam brevi velut valle mersa interciditur ab adjacente fundo.

Addita occupatione id] si per interfluentem licet aquam plaustrum oneratum possit adigi, & id occupetur a possessore.

Pedes gladium] quod stans pedibus nixus in suo possessor ense protento potest attingere.

Discretum] non vacuum, neque occupationi patens, sed publicum ubi vallis illa ita cava est, ut plerumque navigia transmittat.

§. XV. 1. *Summo minus*] puta creationem magistratus oppidani vel vicani, jus patronatus ecclesiæ, jus capitalis supplicii.

Agrorum universitatem] dominium majus sive jus regium in universos fundos, ita tamen, ut dominium inferius quisque in suam partem privatus obtineat.

A principe siccatu] Principis cura & sumptu aqua inde molibus expulsa aut fossis deducta.

De civilibus] criminalibus scilicet principi vel reipublicæ reservatis.

Ferunt] ipsi exigunt.

2. *Causa adversus fiscum*] hi non possunt illa incrementa sibi vindicare, neque impedire, quo minus ea fiscus auferat.

§. XVI. *Eum sequantur commoda*] l. 10. D. de reg. j.

Ejus beneficium] partem eam nanciscar & habeam pro mea, quam adjicit.

Alienum] populi nimirum vel principis.

§. XVII. *Viam publicam*] si meum inter agrum & fluvium interjaceat via publica, tamen meum fieri, quod alluvio adjecit.

Ager privatus] nisi domino agri viz istius muniendæ & reficiendæ munus incumbat.

§. XVIII. *Ventrem sequatur*] sit ejus, cujus est armentum, vel pecus pariens, si sit alterius, quod gignit. l. 5. §. 2. D. de R. V.

Ut supra] 2, 5, 29.

§. XIX. 1. *Ex aliena materia*] §. 25. Instit. de R. D.

Sabiniani] Massurii Sabini JC. sectatores. l. 2. §. 47. de Orig. j. ubi & de Proculi schola.

Si reverii] si dissoluto opere, quod factum est, constet pristina substantia partibus.

Improbat Connanus] Vide Vinn. ad §. 25. Instit. de R. D.

De accessione] §. 26. Si quis alienam purpuram vestimento suo intexuerit aut emblemata addiderit poculo.

2. *Confusus materiis*] §. 27. Si qui vina sua confuderint, aut massas auri vel argenti conflaverint.

Prope] non omnino.

§. XX. *Natura pœnas non determinat*] sed mos aut lex humana.

Nec ob delictum] 2, 1, 9.

§. XXI. *Accessione ob prevaletiam*] in quibus mea res, quia longe præstat, alienam trahit. l. 23. §. 4. de R. V.

L. si rem] 23.

Aliam esse scripturam, aliam picturam] Hoc contra sententiam Pauli l. 23. §. 3. D. de R. V.

§. XXII. *Ut solo cedant*] §. 31. Instit. de R. D.

Partem dumtaxat] non sc. ipsum totum.

Partes sunt solum] l. 49. D. de R. V. Solum partem esse ædium existimo.

§. XXIII. *Bona fidei possessor*] qui rem alienam imprudens & sine dolo malo tenet. §. 35. Instit. de R. D.

§. XXV. *Supra diximus*] 2, 6, 1.

Factis missilibus] 3, 6, 22. §. 45. Instit. de R. D.

A D

C A P U T I X.

§. I. *Supra demonstratum*] 2, 6, 2.

Sublato subjecto] corpore, homine, persona.

Vel expressam] testamento vel scripto vel nuncupato.

Lex humana] ut quæ faciēbat eos caducos aut fisco adjudicabat.

Non sunt hæc] Servi dominio heri, populi principis imperio, sine ullo hærede morientium, soluti non sunt in numero rerum vacuarum & occupanti concessarum, nisi ultro se tradant in alterius potestatem.

§. II. *Si familia*] h. l. 2, 24. p. 434. Ἄνερ μὲν ἴδιος ἐστὶν ἢ ποιητὴς τυχὸν ἀνὴρ φησὶν πλεονεχίᾳ πρὸς τὸν δῆμον δίκην ἢ ἡμαρτημάτων. αἱ δὲ πόλεις ἀπὸ τῶν ἀναστάσεων ἐπορεύσονται καὶ τὰς πόλεις ἀνδρῶν καὶ τὰς πόλεις θεῶν πικρίας.

§. III. 1. *Id est esse posse*] spe & propagatione. Liv. 28, 28. Tac. 3, 6.

Quod ex distantibus] quod multa corpora uno vocabulo complectitur. l. 22. §. 5. D. R. V. l. 30. princ. de Usurpationibus. Aristot. 1, Pol. 3. ὅσα ἄρα ἐκ πλείονων συνέστηκεν ἔστιν ἢ ἐκ τῶν ἐν ἑαυτῷ, εἴτε ἐκ συσχετῶν εἴτε ἐκ διηρημένων.

Vita civilis consociatio] alia enim domesticæ.

Perfecta] 1, 1, 14.

Cujus prima productio] ex quo ante omnia existit.

2. *Neminem nostrum eundem*] Sic & Pythagoras apud Ovidium 15. met. 214. *Nostra quoque ipsorum semper requiesque sine ulla corpora vertuntur, nec quod fuimusve sumusve cras erimus, fuit illa dies qua semina tantum spesque hominum prima materna ha-*

bitavimus alvo. Artifices nature manus admovit. &c.

De materia sola] non etiam de forma, quæ tamen dat esse rei.

In idem flumen] Ovid. d. l. v. 180. *ut unda impellitur unda, urgeturque eadem veniens urgetque priorem.*

Ἐξ ἑνὸς σώματος] habitum qui corpus continet. Ἐξ ἑνὸς Galeno definitur πνεῦμα συνέχον καὶ συγκροτῶν τὸ μέρη.

Philo] de mundo.

Spiritum] d. l. 30. D. de usurp.

Et Epicharmus apud Diogenem Laertium] 357. Plutarch. de sera num. vind.

Idem hoc tempore] Auctor ad 1 Petri 3, 20.

Vespasiano] a. U. C. 8. 2. 2.

Tertianus] tertiz legionis.

Marco Antonio] Triumviro R. C. per P. Ventidium Bassum legatum ejus a. U. C. 714.

Sub Corbulone] Neronis legato a. U. C. 816.

3. *Tacitum*] 2 ann. 55.

Externa illa accessio] quod multi peregrini in civitatem confluxissent, vixque superessent illi ἀντιχρῆτες.

In Macedonas] prælio maxime ad Chæronean.

In suos] Miltiadem, Themistoclem, Aristidem, Socratem, Phocionem.

§. IV. *Simul partibus*] ipso solo aut urbibus everfis, incolis deletis; aut disturbata societate civili, vita & libertate plerorumque salva. Strabo lib. 9, 434. τὴν δὲ ἐκλείπει δειπῶς ἀκυσίον. ἢ ἄρα ἀφανισθέντων

των τῶ ἀνδράπων ἢ τῶς χιόεσι πλείους ἰρημονίης ἢ τῶ
 ἐνόμαϊ τῶ ἰθυκῶ μηκέτι οἶτῶ μηδὲ συστήμαϊ Διῶ-
 ρήμοντι πῶντι.

Ad modum privatorum] quod quisque pro se pos-
 fedit, non jurisdictionem, imperium, territorium.
 §. V. *Ita distrabantur*] ut Campani, Liv. 26, 34.
 §. VI. *Mycæni*] paullo post bellum Persicum,
 Pausan. 2, 113. & 17, 448.

Olynthii] Justin. 8, 3.

Thebani] Justin. 11, 3, & 4.

Bruttii] Gell. 10, 3.

Corpus nullum civitatis] hoc non de veris veteri-
 busque Campanis intelligendum, sed quos illis eje-
 ctis ibi posuerunt Romani aratoribus.

In provincia] nam provincia proprie populus erat
 extra Italiam vi & armis R. domitus, ita, ut anisso
 omni jure sui annuos magistratus legesque & jura
 Roma acciperet.

§. VII. *Populus Carthaginensis*] jussus est a Ro.
 migrare in locum 10000. pass. a mari remotum, & ibi
 novam urbem condere. Factum tamen non est, sed
 illi cum urbe perire, quam relinquere illam maluerunt.

§. VIII. 1. *Caput istius*] ut populo sui nominis
 & separati propriique juris.

Alterius] cujus hic sit accessio sine nomine.

A Dorico] Apul. in Flor. Æolium modum sim-
 plicem, Asium varium, Lydium querulum, Phry-
 gium religiosum, Dorium bellicosum dicit. Ad-
 dendus Ionius, floridus & mollis.

2. *Qua regitur*] descripta per legatos, tribunos,
 centuriones, signiferos, optiones, decuriones, co-
 hortas, centurias, signa, contubernia.

Qua milites] per castra, per opera, per acies,
 orbicularem quadratam, phalangem, cornua.

Confociatio] quod qui in eam coierunt, habent
 eadem fora, leges easdem & consuetudines, com-
 mune territorium, commoda & onera confociata.

Relatio] quod consortio & communitate fruitur,
 & publica jura participat ex arbitrio & administra-
 tione vel unius vel paucorum vel multorum vel
 omnium.

3. *Ex facto*] ex oborto casu. l. 35. D. de hæred.
 inst.

§. IX. *Uniantur duo populi*] jungantur in unum
 corpus. Ut sub Ænea Trojani & Latini.

Sabinorum] Quiritium, vel a Curibus cum T. Ta-
 tio profectorum, Rege Romulo.

Albanorum] regnante Tullo Hostilio.

§. X. *Nam si quoque*] nam sic quoque.

§. XI. 1. Mirum est hoc loco suminum virum,
 quum in præcipua quæstione non male sentiret, in
 tot salebras se conjecisse, totque monstra & chimæ-
 ras confinxisse, ut aliquid novum diceret, & Ger-
 manis potius ludibrium deberet, quam Gallis & Pa-
 pæ parum placeret.

Cujus nunc sint] nempe illorum, qui possident
 Papæ, Francorum, Hispanorum, Anglorum, Bel-
 garum, Italiæ dynastarum, Turcarum, Hungaro-
 rum, Sarmatarum. Nomen & pauca imperii feuda
 in Italia, partes ad Renum & Danubium Germani
 obtinuerunt.

Populum Romanum] Populum Rom. eundem esse
 dico, situ & loco, non genere, non animis, non
 moribus, non potentia, funus & cadaver sui.

Eundem esse dico] juxta tradita sect. 8. hujus ca-
 pitis.

Imperium penes eum mansisse] nempe in illa, quæ
 ex veteri copia retinere potuit. *Imperium penes eum
 mansisse*] Quodnam? aut in quid? quidni sui qui-
 dem potens sit, sed serviat sacrificulo, in ipsa au-
 tem Italia tot dominos videat, ne quid de provin-
 ciis dicam. Si nihil aliud, certe desiit habere impe-
 rium, quum id detulit Carolo Magno, atque ex eo
 tempore Francorum, & qui alii Germaniæ, sive
 imperio sive regno dicere libeat, his succedere, im-
 perio adjunctus fuit.

Idem faciendis jus habuit] Si milites siverent. Per-
 inde hoc est, ac si dicam, quæ olim jure facere
 potuit Francorum populus, quum electionem regum
 haberet (quod ipse scribit cap. 7. num. 20.) idem
 nunc eum faciendis jus habere. Neque enim unquam
 id abdicavit, sed aulæ artibus & factione principum
 & sua patientia amisit. *Jus habuit*] non nisi ima-
 ginarium. Ipsum enim jus & omnia habebat miles.

Alio nondum existente] Lepidum hoc: sed unde
 quæso existeret ille, qui si existerat, populo non
 supererat jus faciendis? nam si jus erat populi, nemo
 existerat poterat, nisi quem populus fecisset. Si ali-
 unde existente Imperatore, deerat jus populo facien-
 di, deerat & non existente, sed erat ejus a quo iste
 existerat.

Electio Imperatoris ad populum pertinebat] Nempe
 ut ad Menedemum filius amissus. *Filium habeo Chre-
 mes, & quid dixi habere me! immo habui.* Populus
 ille ad quem olim pertinebat electio Imperatorum in
 libera republica,

qui dabat olim,

Imperium, fasces, legiones, omnia,
 sub Cæsaribus,

nunc se

Cominet, atque duas tantum res anxius optat,
 Panem & Circenses.

ut canit Juvenalis Satyr. x.

Et aliquoties a populo per se] Nunquam, ne semel
 quidem. Julius & Octavius tyrannidi suæ speciem
 addiderunt lege ad populum lata, sed quam jam ar-
 mis & multo sanguine civili occuparant, vix ut re-
 staret quisquam, qui Rempub. vidisset, hoc est,
 vere Romanus. Hæc si electio est, omnes tyranni
 sunt electi. Nihil enim negatur arma tenenti. Phæ-
 drus fab. 8.

Ut mos est vulgi, passim & certatim ruunt

Feliciter, succlamant ipsi principes,

Illam osculantur, qua sunt oppressi, manum,

Tacite gementes tristem fortuna vicem.

Aut per senatum] Quod improvide posuerat hic,
 in notis incautius reddidit.

Non Hadriani. miles & Plotinæ gratia & ficta
 adoptio Trajani ipsum fecit. Honestæ oratio erat in
 literis ad senatum, *veniam petentis quod de imperio
 suo judicium senatui non dedisset, salvatus scilicet præ-
 postere a militibus Imperator, quod esse resp. sine Im-
 peratore non posset, ut est apud Spartianum.* Sed hæc
 ipse literæ ostendunt, jam fuisse, antequam a sena-
 tu eligeretur: hoc est, non electum esse. Olim cum
 post duos exercitus cum ducibus Scipionibus in Hi-
 spania prope internecone cæsos, reliquias collegis-
 set, provinciam servasset, bina hostium castra cum
 ingenti

ingenti illorum strage cepisset L. Marcia milite dux dictus, & in literis quas de rebus ab se gestis ad senatum dabat, modicum titulum prætoris nomini suo addidisset: *Res geste*, inquit Livius, *magnifica senatui visa, titulus honoris (quod imperio, non populi jussu, non ex auctoritate Patrum dato, PROPRIETOR SENATUI scripserat,)* magnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli esse, Imperatores legi ab exercitiis, & solenne auspicatorum comitiorum in castra & provincias procul a legibus magistratibusque ad militarem temeritatem transferri &c. Rescribi de frumento & vestimentis exercitus placuit, eam utramque rem cura fore senatui, adscribi autem PROPRIETORI L. Marcio non placuit, ne id ipsum quod consultationi reliquerant, pro præjudicio ferret, Liv. 26, 2. Quin etiam statim alium Imperatorem, cui ille tam bene meritus pareret, adolescentem 24. annorum, Publium Scipionem, alterius qui occubuerat in Hispania, filium miserunt, ut est apud Liv. dicto loco. Tum electio Imperatorum ad populum & senatum pertinebat, non quum ejusmodi veniz petitiones scriberentur.

Non Pertinacis. nam Lætus præfectus prætorio & Electus cubicularius, occiso Commodò nocte intempesta raptum e lecto in castra duxerunt, ubi Imperator a militibus appellatus est: nocte in Palatium. Postera demum luce in curiam venit, sane abstinens prælato igne, quæ pompa Augustorum erat: sed (ut Tacitus de Tiberio scribit 1. annal. 7.) *signum prætoris cohortibus, ut Imperator dederat: excubia, arma, cætera aula: miles in forum, miles in curiam comitabatur. Ibi suscipere se etiam imperium a Senatu dixit, inquit Julius Capitolinus, sed continenter addit, quod jam sponte inierat.*

Non Juliani. palam enim sub præconio emit, cum milites in muro castrorum vocalissimo homine posito venale proposuissent imperium, tradituroque ei, qui plurimum pecuniaz polliceretur, pronunciaissent, Julianus viritum dedit tricena millia tertium, hoc est, 750 coronatos, atque ita acceptus est.

Non Severi. nam triplici bello adversus Julianum, adversus Pescennium Nigrum, adversus Clodium Albinum peperit. Cumque occiso Juliano Senatus centum ad eum senatores misisset ad gratulandum, rogandumque excepit eos Interamne armatus circumstantibus armatis, & quidem excussos, ne quid ferri haberent, ut narrat Spartianus, adeo parum eis fidebat. Enumerat deinde Spartianus politis nominibus supra XL. de senatu illustres viros, ab eodem sine causæ dictione interfectos, quod eos aut Pescennio aut Albino favisse suspicaretur.

Non Opilii Macrini. nam & hic imperium arripuit, humili loco natus, & animi atque oris invercundi, ut scribit Capitolinus. Deinde interest, inquit, scire cujusmodi oratio fuerit, qua se excusavit, ut & imprudentia hominis noscatur & sacrilegium. In ea modestissimæ simulationis est illud: *Detulerunt (milites) ad me imperium, cujus ego, P. C. interim tutelam recepi: tenebo regimen, si & vobis placuerit, quod placuit militibus.* Sed ut scirent nihil ipsis liberum relinqui, subjungit: *Quibus & stipendium dedi & omnia Imperatoris more jussi.*

Maximus fane Pupienus & Cælius Balbinus (sic enim corrigendum apud auctorem, nec fuit unus

Maximinus Balbinus, sed duo, & horum alter Maximus, non Maximinus) a senatu electi sunt contra sævissimum Maximinum. Sed, inquit Capitolinus, *mærentibus militibus, quod eum Imperatorem, quem ipsi delegerant, perdidissent, eos habebant quos senatus legerat.* Itaque optimos viros post paucos imperii menses, seditione orta, indignissime occidere.

Aureliano, qui titulum dant optimum, fingunt a Valeriano cum adoptatum Byzantii inficio & imprudente senatu: quod vix credibile est: quum post Valerianum Gallienus filius ejus, deinde Claudius, tum Quintillus ante Aurelianum tenuerint imperium. Verum est a militibus in Pannonia apud Sirmium dictum Augustum: quo nuncio Romam perlato, miser Quintillus, quem senatus legerat post XVII. diem imperii, cum ne prætorianus quidem miles ei accedere vellet, vel ab iis interemptus est, vel ipse se occidit.

Ante Aurelianum sex menses vacuum fuisse imperium & electionem senatui iterum iterumque fuisse delatam non sine errore memoriæ posuit auctor. Ante Tacitum dicere voluit. Sic enim Vopiscus. *De Imperatore deligendo exercitus retulit ad senatum, iccirco quod nullum de his faciendum putabat, qui tam bonum principem (Aurelianum) occiderant.* Verum senatus hanc eandem electionem in exercitum refudit, sciens, non libenter jam milites accipere Imperatores eos, quos senatus elegerit. Denique id tertio factum est, ut per sex menses Imperatorem Romanus orbis non habuerit. Sed sexto mense post acceptum hunc Imperatorem poenituit milites, quamquam Principis optimi: itaque eum ex insidiis occiderunt.

Cur vero allinit Flavianum, de quo Vopiscus: *Hic frater Taciti germanus fuit, qui post fratrem arripuit imperium, non senatus auctoritate, sed suo motu.*

Cur Probum, de quo statim idem Vopiscus: *occisus est (Florianus) Tharsi a militibus, qui Probum audierant regnare, quem omnis exercitus legerat.* Tantus autem Probus fuit in re militari, ut illum senatus optaret, milites eligerent.

Pro senatus jure ait existare egregiam epistolam Albinii. Non est epistola, sed concio ad exercitum, ex qua nihil aliud colligas, quam quod dicitur, melius fore, si senatus populi Romani solum illud vetus haberet imperium, nec in unius potestate res tanta consisteret. Hoccine est senatui jus dare faciendi Imperatoris, quo ille per CCLX. annos caruerat? Clauditur autem ita sermo: *Senatus imperet, provincias dividat. Senatus nos consules faciat: & quid dico senatus? vos ipsi & patres vestri: eritis enim ipsi senatores.* Præclare vero senatores! scire licet, a quo senatu ille imperium expectet. Quis non intelligat artem viri? sic solebant defectores senatus nomen præferre, donec suum approbavissent. Sic Galba consalutatus Imperator, legatum se senatus ac populi Romani professus est. Sueton. cap. 10. at ut occisum Neronem cunctosque in sua verba jurasse cognovit, deposita legati suscepit Cæsaris appellationem, ibidem cap. 11. Sic superior exercitus ad Rhenum, cum Galbam respiceret, ne reverentiam imperii exsuere videretur in S. P. Q. R. oblitterata jam nomina sacramenta advocabat, Tacitus 1. histor. 55. At mox: *Speciosus senatus populique Romani nominibus relictis Vi-*

rellio accessit: scires illum priore biduo non penes Remp. fuisse, ut ait ibidem cap. 57. Nihil verecundius Albinus.

Pro eodem senatus jure egregiam vult esse epistolam senatus pro Gordianis. At nihil ne in hac quidem, quod jus ullum senatui afferat. Ita loquuntur: *Diis faventibus Gordianum proconsulem virum sanctissimum & gravissimum senatorem, principem meruimus, Augustum appellavimus.* Nempe ut appellaverunt omnes a legionibus obtrufos. Nam in ipsa relatione dixerat consul: *Patres conscripti, Gordiani duo, pater & filius, magno Afrorum consilio Imperatores sunt nominati.* Jam igitur appellati erant, cum senatus eorum partibus se applicuit.

Majorinum, cujus honesta ad senatum verba proferruntur, ex magistro militum Augustum, creavit Leo Thrax, Imperator Constantinopolitanus, & ad occidentale imperium regendum dimisit. Calvisius ad A. C. 457. Illud certum est, comitia imperii Cæsarum nunquam penes populum Romanum, nunquam penes senatum fuisse, tanquam jus stabile ac proprium, & ut hodie penes Germanorum optimates Principis sui, penes Polonorum & Cimbrorum ordines Regis eligendi jus est. Nata est hæc potestas inter arma, & a militibus delata: hos qui propitios habuissent, aut occupabant eam ipsi, aut liberis adopratisve relinquebant, aut cum collegis adscitis communicabant. Primi duo adhibuerunt etiam populum, sed per milites jam imperio potiti, & hi populo eidem reliquerunt consulum prætorumque per suffragia creandorum imaginem. Tiberius & hoc populo detraxit, comitia ad senatum referens, nec populus adeptum jus questus est, nisi inani rumore, ut est apud Tacitum. Ex hoc tempore voluerunt quidem de imperio suo & senatus consultum interponi, sed postquam a milite acceptam in manu jam habebant potestatem. Soli Maximus & Balbinus non ordinario & quæsito jure, sed per tumultum metu gravissimo Maximini a senatu facti sunt. Tacitus ultro postulante milite: quem tamen horum mox pœnituit, ut brevis imperii illorum & tristis eventus fati declarat. Itaque si hodiernus populus nihil habet amplius, quam tunc habuit in creatione Imperatoris, nihil habet.

Per senatum] Vix semel & iterum, & semper eventu parum felici.

Ex jure legionum] Profecto Imperatores jure suo faciebat miles, quo instruxerant eos, qui per eodem imperium invadebant: quis enim auderet offendere tot caligas, tot millia clavorum?

Non ex jure legionum, sed ex approbatione populi] Fallum. Immo ex fide & consensu legionum: hæc faciebant, sustinebant, destituebant, destruebant, ubi libuisset, Principem, si non jure, at quasi jure: populum Romanum jubebant plorare aut adulari. Post Julium & Augustum ne simulatio quidem interrogandi populi interposita est. Milites sive in terrimum hominem, ut Othonem, Vitellium, Heliogabalum, Maximinum incidissent, dum illi fidi & concordessent inter se, erat & constabat Augustus, ut qui lege optima sive sanctum meritumque virum arripuissent, mutato animo & pœnitentia illorum peribat: non illi nocebat detestatio populi, non hunc juvabat approbatio.

Convellit deinde diligenter, quod nemo erat obiecturus. *Quotquot in orbe Romano essent, cives factos, ergo non solos urbem incolentes habuisse approbationem.* Similes habent labra lactucas. Qualis sententia, talis obiectio. Miles, ut dixi, rem habebat in manu, & risisset, aut etiam male multasset utrosque tam urbanos quam municipales, si illi tam inepte ferram duxissent, tam stultam litem suam fecissent. Speciem retinuit urbs usque ad Galbam: tum, ut bene Tacitus, *evulgatum imperii arcanum*, Principes posse alibi quam Romæ fieri, nempe ubi maxima vis erat militum. Et hi, non de illo scilicet fonte imperii, hauriebant, & conspectissimos honoratosque apud senatum faciebant, sed Afros, Pannonios, Syros, Thraces, quicumque placuissent, urbi imponebant.

Approbatione populi] non voluntaria, sed iussa, imperata, necessaria, nec populi, sed senatus. Populus nihil faciebat aliud, quam ut imaginem Principis missam in urbem adoraret.

2. *Antonini constitutione*] l. 17. D. de Statu hominum.

Colonia] oppida ex Urbe Romana conscriptis colonis divisisque inter eos sedibus & fundis per triumviros. d. c. propagata.

Municipia] oppida, quorum cives universi jus civitatis Romane acceperant. Gell. 16. Noct. 13.

Provincia togata] quæ itidem civitate donata: ut Gallia Togata, quæ & Narbonensis.

Habendi imperii modum an causam mutare] De causa concedo, ea enim erat militis, & tanto tristior omnis imperii conditio, quod certam de successione legem accipere non poterat, sed a vago & mutabili legionum (hoc est generis optimi & consilii fere nullius hominum) arbitrio pendebat. At modum habendi imperii fecerunt sibi quisque qualein voluerunt. Boni detulerunt aliquid senatui, indulgenter habuerunt populum, clementer provincias: mali in omnes, sed præsertim in optimos, hoc est, senatum, impune grassabantur, quamdiu largitionibus continere poterant studia caligatorum & gratiam. Unde præceptum Severi ad Bassianum Caracallam: *Fili, cole militem, & contemne cæteros.*

Mutare non potuerunt] Si voluissent, quis impedisset, præter militem? Sed neque expediebat ipsis, & fons imperii erat, non Romæ, sed ubi validissimus exercituum.

A parte sui] scilicet, si miles est pars populi. Sed tunc caput erat.

Byzantinos Quirites] Immo quia Byzantium Nova Roma appellabatur.

Constantinopoli factam, ratam habuit] Hactenus ut imaginem electi Imperatoris Romam missam adoraret, & faultis acclamationibus, id est, adulatione prosequeretur, Plebiscitum quidem nusquam ullum factum accepimus: ubi legit illud solenne carmen: *Consul populum jure rogavit, populisque jure iussit, quem senatus populisque Constantinopolitanus Imperatorem creavit, is ut jure optimo Imperator esset.* Hoc enim est ratum habere. An ratum habet, qui ne respicitur quidem, nedum rogetur, sed mutus silens, aut nisi cum vernili adulatione loquens patitur, accipitque, quicumque imponitur. Immo ipsa Roma & Constantinopolis, & totum Imperium, donum, bene-

beneficium, pila ludicra erat militis. Inconsulto & satis invito populo Romano sedem transtulit Constantinus, & umbram honoris, quæ restabat Romæ cum ea diviit. Jus tamen eligendi Imperatoris, nec habuerat Roma, nec acquisivit Constantinopolis. Itaque nec Romanis, nec Constantinopolitanis rogatis Constantini filii, ubi erant, sumpserunt imperium: deinde Julianus in Gallia, Jovianus in Perside, Valentinianus in Cilicia, & sic cæteri.

Ratam populus] non suffragio aut comitiis, sed, ut dictum, missam imaginem adorando.

Jus omne Constantinopolitanorum pendebat a voluntate populi Romani] Falsissimum. Immo quum post Honorium Theodosii magni filium, sine liberis defunctum maneret divisum Imperium, & alius in occidente, alius in oriente resideret Imperator, is qui Romæ agebat, non erat certus justusque princeps, priusquam a Constantinopolitano confirmaretur. Sic Theodosius junior Romæ factum Joannem non agnovit, brevique potentia exiit, dato Valentiniano juniore successore. Post Theodosium Constantinopoli regnum obtinuit Marcianus, assumtus a Pulcheria sorore Theodosii, deinde Leo Thrax, & cæteri inconsulto populo Romano. Valentiniano Romæ Avitus Majorinus vel Majoranus, Severus, Anthemius, Olybrius, Glycerius, Julius Nepos, Romulus Augustulus successerunt, qui omnes missi petitive Constantinopoli, aut per militem injussu populi Romani regnarunt. Post hos Odoacer Herulorum Rex urbem & Italiam occupavit, eversus a Theodorico Gotho, cui Zeno Constantinopolitanus Imperator, ut eum a se averteret, Italiam invadendam monstravit. Gothorum regnum per Belisarium & Narsetem subruit Justinianus, & recuperata est Roma, jam appendix imperii, non caput; nam Romani stipendiarii erant Constantinopolitani Cæsaris, cui quotannis viritum solidum aureum pendebant. Stipendiarius ipse Papa, cui pro confirmatione pecunia Constantinopolim mittenda erat, quam Constantinus Pogonatus demum Heraclii pronepos ei remisit circa annum Christi 680. Anastasius in vita Agathonis Papæ LXXXI. Ex eo regebatur urbs & Italia per præfectos Augustorum Orientis, qui *Exarchi* vocabantur, & Ravennæ residebant, & inde petebat jura, ille, quem tunc quoque Imperatorem fuisse populum vult Grotius. Mox majorem Italiæ partem rapere Longobardi, quorum Rex Aistulphus A. C. 752. ultimum Exarchorum Eutychum Italia expulit. Adversus hunc sibi quoque imminentem Stephanus Papa A. C. 753. imploravit e Gallia Pipinum, cui pridem hæreditario Majori domus (qui honos secundus a Rege erat) & quum patris avique, tum suis rebus gestis factioso, postquam ultimum Merovæi posterorum justum Regem totondisset atque in monasterium condidisset, & sibi diadema imposuisset, Papa auctoritatem præstiterat, & laudando factum apud captas superstitione & opinione sanctitatis Romanæ mentes faciliorem occupationem reddiderat. Pipinus victis Longobardis, de alieno liberalis, partem regni eorum transcribit Papæ; dein cum pacem Aistulphus non servaret, reversus & iterum victor, propemodum quidquid sub postremis fuerat Exarchis, Stephano donat: & hæc est origo illius, quod *Patrimonium Petri* appellatur. Ipse

cum filiis ab eo creatur Patricius, quod jus non erat Papæ, non populi Romani, sed Constantinopolitani Imperatoris, sive Patricium accipias, ut in veteri populo Romano, quales allegerunt Julius, Sueton. cap. 41. Augustus, ut ipse scribit in monumento Ancyrano: Claudius, Sueton. Othone cap. 1. Vespasianus teste Tacito in Vita Agricolæ cap. 9. sive ut postea Constantinus Patricios dixit, quasi patres Imperatoris, qui consilium ejus participarent, quorum mentio apud Justinianum in titul. Quibus modis pat. potest. solvit. Eadem causa veniendi in Italiam fuit Carolo Magno Pipini filio A. C. 770. quum regnum Longobardorum finitum est. Is donationem patris confirmavit: & sic non populus Romanus, sed Papa possedit, quod tunc dicebatur *Patrimonium Petri*. Reverentia tamen erat erga Francos: nam & præfectus urbi a Carolo statutus commemoratur, & Leo tertius cum pontificiam sedem occupasset, claves & vexillum urbis in subjectionis signum Carolo misit. Anno 799. idem Leo per seditionem male multatus, oculo etiam excusso confugit ad Carolum, cumque convenit Paderbornæ, & Romam tractum supplicio affectis trecentis, qui Papæ restiterant, clericis in Galliam relegatis, Augustum dixit. Secuta est paulo post Caroli cum Irene transactio, quam hujus successor Nicephorus ratam habuit, & ita transiit imperii Romani quod supererat ad Carolum. Ubi nullæ partes fuisse populi Romani: nulla propria indignatio adversus Irenen ob sexum; sed Papa pressus a Longobardis (quorum antea ope justum in se Exarchorum & Constantinopolitanorum imperium imminuerat) cum ab Orientis Augusto, cui revera suberat, spes auxilii decollasset, ad potentiorum confugit, & eum patronum adoptavit. An hoc potuerit facere per ea, quæ tradit auctor de jure partis a corpore recedendi lib. 2. cap. 6. num. 5. an fidei quam imperio Constantinopolitano debebat, satisfecerit, multa & gravia tolerando priusquam ad hoc ultimum remedium decurreret. Immo an ipse Constantinopolitanos satis docuerit de periculo suo, & obestatus sit, ni auxilio venirent, aliud præsidium sibi quærendum esse, alia disputatio est. Carolo certe jus hoc modo quæsitum & in posteris ejus aliquamdiu continuatum, ab illis interposito tamen Conrado Franco e Germania, transiit ad Saxones: inde rursus ad Francos Germanos per Conradum II. & Henricos, (quorum ejus nominis quarto primum extorsit Hildebrandus, qui se Gregorium septimum dixit, jus quod adhuc in Pontifice creando Imperatores, in constituendis Episcopis, agendis synodis habuerant, & ad se suosque socios traxit) ab his, interveniente rursus Lothario Saxone ad Suevos, Conradum III. Fredericum Barbarossam, Henricum VI, Philippum: & Othone Saxone iterum medio ad Austriacos. Quorum Principum jus Papæ quidem variis artibus ac tumultibus imminuerunt, & quasi ad nihilum redegerunt. sæpe etiam æmulos illis excitarunt: sed hæc omnia facti sunt, non juris. Neque in his populus Romanus per se quidquam ausus est, aut potuit. Coronatio Romana non majus jus dat Romanis improbandi electionem Germanorum Septemvirorum, quam Francofurtensibus aut Aquisgranensibus, quæ ibi fit fiebatque coronatio. In ea Papa minister est,

perinde ut Archiepiscopi in Gallia, in Anglia, Hispania, cum coronant Regem. Est igitur prorsus imaginaria & commentitia res, mirificus ille populus Romanus, ut Cadmzi fratres in Martis campo, natus eodem die ac sublatus: qui jus habuerit creandi Cæsares vel Augustos, ex cujus approbatione ratæ forent electiones, quas legiones fecissent: a cujus voluntate pendebat electio facta Constantinopoli: qui in Irena concessionem nescio quam tacitam vel expressam revocarit: qui dignatus sit scilicet eum quoque Regem sumere sibi, quem Germani fecissent: qui Germanicæ electionis arbitrum probandæ vel improbandæ aut habuerit unquam aut retinuerit: qui primum civem habuerit Episcopum, nempe ut in fabula Æsopi ranæ hydram vel ciconiam: qui per illum primum civem testetur, quod nunquam cogitavit aut somniavit.

Inanis est labor temperare, quod nullum temperamentum admittit: & ut ait Plautus, *herule miserum est ingratum esse homini, quod facias bene.* Neque Germani jus ullum concedunt Papæ in electione Romani Imperatoris: nec Papa contentus est eo jure, quod liberaliter ei confert auctor: quasi scilicet populus Romanus retentum jus per illum testetur. Nullam huic largitori gratiam referet Papa pro isto ministerio in populi jure pronunciando, quo fungatur tanquam syndicus populi Romani. Immo ille vult totum imperium Romanum, ut nunc vocatur, esse feudum Romanæ sedis, & se solum esse Monarcham, & habere utrumque gladium, & omnes Reges esse suos vasallos, & posse ab Imperatore ad se appellari, & quos dixerit duces etiam vivo vigenteque Imperatore, eos altiori loco sedere debere, quam quos fecerit Imperator, & paris vanitatis cætera.

Primi civis] Hic Papam, dum ei blanditur, graviter offendit. Est autem ille Leo tertius circa an. D. 800.

3. *Quasi agnatica*] 2, 7, 23.

Eo titulo sub se habet] Venditet has nœnias historiarum ignaris. Germani gratiam facimus hujus tituli Grotio, nec Papæ quidem aut populo Romano quidquam debemus: utinamne ab utroque pro maximis beneficiis essemus aliquoties ingratisime perfidissimeque tractati? Primum satis tituli est, quod succedimus Carolo Magno in his partibus, ex quo posteri ejus inconsulto populo Romano, inconsulto Papa, ipsi per se, inter se ita comparaverunt, ut penes alium regnum Galliarum, penes alium Germaniarum & Italiarum regnum cum nomine Imperii Romani essent. Sic si decesset, satis tituli præberet Otho. Ut enim extincta Caroli stirpe, Italia a tumultuariis Regibus Hugone, Lothario, Berengario diripiebatur, Papa Octavianus, qui se Joannem XII. dixerat, per legatos Othonem primum oravit, veniret & Italiam tyrannide liberaret. Venit A. C. 962, liberat, confirmat Pipini & Caroli donationes, coronatur. Sequenti anno cum idem Papa hostes Othonis contra interdictum ejus reciperet, Constantinopoli adversus eum auxilia arcefferet, Hungaros ad Germaniam infestandam sollicitaret, ex urbe Cæsari faventes pelleret, alios interficeret, redit Otho, fugiente cum suis Papa. Romani jurejurando adiguntur, nunquam inscio ipso Papam electuros. Synodus Episcoporum Italiae habetur, in qua Papa immanium scelerum accusatus, & solenni citatione fide publica adesse jus-

sus, cum ob conscientiam scelerum comparere non auderet, exiit dignitate, & sufficitur ei Leo VIII. digressio Othone, perjuri Romani denuo recipiunt Joannem, & Leone profugo, Joanne mox, cum in adulterio deprehensus esset, ab illis, quos tangit Atridas iste dolor (honestum sane, & maxime Pontificium mortis genus) occiso, eligunt Benedictum. Adest mox Imperator, urbem obsidet, & quanquam superos & inferos moverent indigenæ (nam scena tragica in muris novus Papa diras & furias ejaculatus est in obsidentes) capit, Leonem restituit, Benedictum rursus convocata synodo pontificalibus exutum Hamburgum relegat, ubi hodieque ejus sepulcrum est. Leone mortuo, tandem Romani jurisjurandi memores legatos ad Othonem in Germaniam mittunt de novo Pontifice creando, qui per Episcopos missos creat Joannem XIII. A. C. 965. Pœnituit mox non fuisse perjuros, prehensum hominem in vincula condunt, & ad undecimum mensem Capuz detinent. Repetit expeditionem trans Alpes cum valido firmoque exercitu Otho: urbem occupat: de rejecto Pontifice quæstionem habet: urbanos convocat ad causam dicendam & auctores edendos: binos consules publicatis bonis in exilium mittit: prætorum crinibus toto die suspensum, dein virgis cædit, asino aversum per vias traducit, tandem de robore præcipitat cum XII. senatoribus. Varias ibi fert leges de monetis & prosequendis latronibus, & aliis rebus. Agnovit deinde & hunc Augustum Constantinopolitanus collocata filio Imperatoris Othonis II. non minus strenuo, Theophania Nicephori Phocæ filia, cum dote, quidquid hæctenus in Italia possideret.

Similia acta Fridericorum & Henricorum tristiora novit. Et hi sunt tituli Imperatorum nostrorum, justis satis, modo vires animique essent: non illa approbatio commentitia & e luto ficti illius populi Romani, qui idem jus hodieque habeat, quod olim habuerit. Verba Friderici apud Matthæum Parisiensem. *Liberam Imperii nostri coronam tantum beneficium divino adscribimus. Electionis primam vocem Moguntino Archiepiscopo, deinde quod superest, cæteris, secundum ordinem principibus. Recognoscimus regalem unctionem Colonienſi, supremam vero, que imperialis est, summo Pontifici. Quidquid præter hæc est, ex abundanti est, a malo est.* unctionem dicit, postquam jam creatus esset, non creationem aut electionem.

Quo jure Episcopus] Episcopum Romanum vacante Imperio habere investituras feudorum Imperii Romani, fabula Gallica est, qua illi jus ducatus Mediolanensis sibi arrogat, quia Ludovici XII. avus Ludovicus Caroli VI. Regis frater, ducta uxore ducis Mediolanensis Viscontii filia Valentina caverat successionem in ducatu foceri, deficiente genere ejus virili, quas nuptiales tabulas confirmasse volunt Bonifacium IX. quum exauctoratione Venceslai imperium vacaret. Sed quis Papæ hoc jus dedit. Deinde hanc investituram pro nulla se habuisse demonstrant Philippus Valentinarum frater, qui sine liberis decedens Alphonsum Arragonum Regem reliquit hæredem: & Fridericus Imperator, qui Franciscum Sfortiam eodem ducatu investivit: & Maximilianus, qui filium hujus Ludovicum, ut scribit ipse Belcarius commentariorum de rebus Gallicis lib. 5. num. 12. ad an. Chr. 1493.

A D
C A P U T X.

§. I. 1. **Q**ua exinde nascatur obligatio] aliorum rem nostram tenentium, quod ob rem nostram alii qui eam possident, nobis debeant.

Qua utile nobis esse potest] non scilicet in poenam.

2. *In rerum communium statu*] priusquam privata dominia extiterunt.

Hac quasi societas] instar taciti pacti cujusdam intercessit.

Poscenti domino] non nisi poscenti, ita ut si non posceret, quod ignoraret suam rem te penes esse, id scienti tibi eam retinere liceret.

3. *Ex testamento*] L. Minucii Basili, quod subjecerunt quidam, & secum scripserunt hæredes Crasum & Hortensium, ut illi lucro invitati contra veros hæredes hoc falsum testamentum potentia sua tuerentur. Quod & fecerunt.

4. *Tanquam ex contractu universali*] pacto, in quod tacite omnes homines consensisse videntur.

Singulares contractus] ut quod quis de re aliena non domino, tanquam domino, promisit aut cum eo contraxit, id servare non teneatur vero domino invento, quo is suum recipiat.

Hac est bona fides] hoc conveniens est bonæ fidei & sinceritati contractuum.

Quæ ex omnibus personis] quæ tum demum constat, quum omnium personarum ad ea res pertinet, ratio habetur, nec cuiquam detrahatur, quod suum est.

Ut non distrahatur] ut si intelligatur, alium, quam cuius ad hoc usque putatum est, id justius repetere, ei potius tribuamus.

Dominio æquorum] simul cum introductis privatis dominiis natum & inter dominos quasi contractum.

Hinc potius] nempe quod contractum cum deponente solverit ille sanctior humano generi contractus initus, domino rem restitui. Est autem post condemnationem dominus bonorum deportati filius.

De poenarum utilitate] ut male meritis de publico quo sit exemplo aliis ad deterrenda maleficia, etiam egestate laboret.

5. *Condici*] peti actione.

Salvis impensis] detracto eo quod bonæ fidei possessor in rem impendit.

§. II. 1. *In tantum tenearis*] tantum restituere debeas.

Plus habes] quam jure ad te pertinet.

Minus] quam me habere oportet.

2. *Extra legum præscripta*] de quibus vetus jus nihil sanxit.

Institoris] qui tabernis & negotiis ac mercimoniis domini præpositus est.

Denunciatio] l. 47. pr. de peculio. l. 11. §. 2. & 3. D. de Institor. act. l. 17. §. 4. ibid.

Peculium] aliquid separatum a rationibus domini, quod eo permittente in lucrum suum occupet.

Aut in rem domini] de suo rem domini amplificaverit, neque expensam redigere manente tali denuntiatione possit.

Replicabitur de dolo] actionem habebit adversus eam denuntiationem, tanquam dolo malo factam.

Ex aliena jactura] ut hic dominus ex jactura servi.

Defensore] qui absque mandato cum sola satisfactione pro reo in judicio postulat, in quo differt a Procuratore, qui cum mandato, & tam pro actore quam pro reo.

Contemplatione matris] matris personam & auctoritatem secutus.

Utilis] non ex lege ipsa, sed ex interpretatione contra juris stricti rationem ex æquitate introducta.

Quia ex lege] quia vetitæ donationes inter virum & uxorem erant. l. 1. hoc tit.

Peculiares] de peculio servi.

Condictio] actio in personam.

Sine causa] non justo titulo.

Non tenentur commodati] possunt conveniri actione de eo quod illis commodatum est.

Ex qualiquali] quantumvis illegitima, invalida obligatione pignoris rei alienæ, etsi nihil aliud, occasione per debitorem data.

Empiori debitor] ab emptore, a quo dominus eam vindicavit, debitor, qui rem non suam creditori pignus dedit, conveniri potest, ne ex aliena re ipse quidem debitor a creditore pignore vendito liberatus sit; emptor autem pretio creditori dato & re simul careat.

Nam & si majores] si creditor a debitore, qui bona fide alienum agrum possidet, pro usuris ejus agri fructus redigat, & forte perceperit majores, quam quæ usurarum quantitati responderent, id ad minuendam sortem possessori proficere deberet.

Quantitatem] debitam.

Sed alienum] ejus qui te jussit ab suo debitore mutuum sumere.

Quia pecunia mea qua] Verba legis 32. D. de rebus cred. in quibus aut delendum *in qua*, aut legendum *pecuniam meam*. & *in eam* abundat, ut in illis, de quibus l. Observ. 23. p. 186.

3. *Latisantis*] non facientis copiam conveniendi sui. Cicero pro Quint. c. 19.

Cum exceptionem] cum petitoris intentionem exceptione potuisset elidere & irritam reddere.

Internum animi tribunal] judicium conscientie de rebus lege non definitis.

§. III. *Ultra rei rationem*] ab eo non tantum exigitur res, sed etiam poena ob rem male possessam.

§. IV. *Fructus rei*] qui ex ipsa per se naturaliter sine industria possessoris proveniunt.

§. V. *Si modo alias*] nisi forte rem alienam si non possedisset, arctius contentiusque vixisset, ac minus sumptuum fecisset: si res illa non fuit causa, ut liberalius viveret.

§. VII. *Nisi omnino etiam*] nisi res bona fide possessa fuerit causa & occasio donationis.

§. IX. 1. *Nisi quatenus*] nisi emerit ab eo unde necessario & domino emenda fuisset quodammodo & sine impensa recuperari non potuisset.

Facti promissio] possessio de facto sive plena.

Ut possessio qua apud alterum est, ematur] ne scilicet de ea dominus iudicio certandum haberet.

Negotiorum actionem] contrariam, quæ datur gestori ultro accedenti ad negotium alterius.

2. Funeraria] quæ de impensis funeris causa factis datur.

Meram negotiorum] rigorem juris in illa actione.

Quod dedit] quod ei abest non omne quod impendit.

In id quod] quantum mihi imputare potest.

§. X. Restituere venditori] cogere venditorem, ut pretio reddito illam recipiat, sed debere eam restituere domino quicquid eveniat de pretio.

§. XI. Præter dominum] eoque nec pauperes, nec pauperum curatores jus habent ejusmodi rem ad hærentem percipiendi.

§. XII. Ad quam quis obligatus] quam & sine mercede facere debebat.

Ratione rei] rem nemo restituere compellitur.

Ex prioris domini] dominus quod dedit, eo dedit animo, ut fieret accipientis & suum esse desineret; itaque apud accipientem non est alienum.

Extorsio] si per vim & minas expressit.

§. XIII. Quæ pondere, numero] quæ solent mutua dari, in mutuo autem alienantur inque dominium transeunt species creditæ, quæ scilicet utendo consumuntur. Tales igitur res incidentes in non dominum Medina voluit ejus fieri ut abuti posset illis, & restituendo tantundem, non ipsis speciebus liberaretur.

Functionem quidem recipere] l. 2. D. de rebus cred.

A D

C A P U T X I.

§. I. I. **E**A pacta qua non habent] pacta nuda quæ placiti sine steterunt, quæ neque traditione neque stipulatione firmata sunt.

2. Aliqua honestati] esse quædam, in quibus experiamur quid ex officio facturi sint homines nulla lege cogente.

Non quod injuste] non quod in eo sit injuria legibus vindicanda, sed quod promissor non præstando, quod promissit, se demonstret vanum, instantem, mendacem.

Si res integra non sit] si cœptum est impleri promissum, si arrha, vel symbolum datum.

Quod interest] ejus cui promissum fuerat, rem præstari.

Partim actiones] ad exigendum aut petendum.

Partim exceptiones] ad negandum.

Legum beneficio] non natura.

3. Ubi nulla certa] sicuti remanet prisca simplicitas & verbis nudis & fortuitis, non conceptis & certis formulis transigitur.

Quasi pactum commune] ob quam rationem Lycurgus leges suas *Πύραξ* id est *pacta*, vocavit.

Ut ante diximus] 2, 6, 1.

Jus in personam] Obligatio.

Ad transferendum dominium] nam actio in personam est, qua intendimus aliquem dare, facere oportere.

Dominio minus] quanto scilicet spes minor est re præsentis.

4. Quæ inter eos] potest excusari, ut *in eos* ad intellectum referatur, quasi dixisset, fidei hominum. Suspicio tamen Ulpianum scripsisse, quam ea quæ inter quos placuerunt servari.

De pecunia constituta] ubi quis id egit cum debitor, ut alio, sed certo die ac loco constituerit se soluturum. l. 4. & 5. D. de con. pec.

Cujus fidem secuti sumus] quicum contraximus, tanquam cum viro bono & fidem tueri solito.

Necessitatem moralem] si non alia re, moribus dumtaxat & institutis aliquem obstringi.

Res integra esse desit] ubi jam aliquid agi ex illo simplici promisso inceptit.

Conditione indebiti] repetitione ejus; quod quum non deberetur, per errorem solutum est.

Qualicumque pacto] quamvis nudo & sine stipulatione.

Re adhuc integra] nondum numerata pecunia.

Lex civilis] quæ aliquid amplius requirebat quam pactum nudum.

Præscindendas] recidendas dicere voluit, 2 Observ. 22.

Non præstabat] non juvabat eum, qui accepit, ad ultro petendum.

5. Rebus futuris] nam in his fit promissum.

§. II. Assertio explicans] dictum, quo indices, quid cum maxime facere cogites; non tamen adferes te nullo modo aliud facere velle.

Veritas cogitationis] simplex animi & oris consensus.

In mutatione sententiæ] Si quis peccat mutando tale propositum, non peccat, quia jus mutandi non habuit, sed quia cum utrumque & servandi & mutandi jus haberet, pejus elegit, in opere, non in actione.

§. III. Voluntas seipsam] cum quis adfirmat sese ita & non aliter facturum.

Hæc pollicitatio] infra num. 14.

Seposita lege civili] nam per hanc non obligat.

§. IV. I. Ad determinationem] ubi non dicitur tantum, aut intra verba sistitur, sed incipitur actus aliquis præstandi; etsi totum non impleatur: ubi non effatur modo quid agere statuerimus, sed etiam initium fit agendi, data quasi arrha & pignore irrevocabilis propositi.

Via] præparatio, prærogativa, ut veteres loquebantur, 4. Observ. 1.

Immutabilis justitiæ] juris naturalis immutabilis 1, 1, 10. cujus exemplar excellens, perfectum, constans atque æternum in Deo & ipse Deus est, Deique beneficio in hominibus, quod satis sit pro captu & modulo illorum.

Suo

Suo modo] Deo excellenter & perpetuo ac sine varietate; hominibus pro captu ipsorum.

Defixisti externo] manum tuam vincam alieno tradidisti.

Vox mea] At ibi sol ad Phaetontem V. Fo. *temeraria*, dixit, *Vox mea facta tua est*. ubi in tua auferendi casu, non nominativo, ut accipit Grotius.

2. *Deliberati animi*] noluerunt eum putari decessisse aut deliberato agere, qui rem non deduxisset in stipulationem.

3. *Animo non deliberato*] non cum certa & demonstrata destinatione in proposito perseverandi.

§. V. 1. *Minoribus*] xxv. annis.

• *Nec perpetuum est*] quia interdum sapiunt ante annos.

2. *Restitutionis*] in integrum, quæ redintegrandæ rei vel causæ actio est.

Illis legibus] quibus civis, quæque in ea civitate valent.

3. *Qua tales sunt*] ipsam summam potestatem in se si consideres.

Privatim agunt] tanquam privati, emendo, vendendo, locando, conducendo, stipulando, spondendo &c.

Irrisum actum factum] contractum rescindunt, si hoc ad honorem eorum & conditionem meliorem faciendam pertineat, non pro pœna sit aut ignominia.

§. VI. 1. *An dolus*] an qui deceptus promissit, videatur promissurus non fuisse, nisi deceptus esset.

Quicum actum est] an cui dolose promissum est, & ipse dolo egerit, ut Tarpeja.

Stricti juris] præcisè servandum, quod dictum scriptumve est.

Bona fidei] locum habet æquitas & benigna interpretatio.

Civili vetere] ex XII. tabulis & aliis legibus.

Prætorio] ex eo quod in illis prætores annui per edicta sua emendarunt.

2. *Præsumptione aliqua facti*] legis causa sit fingi aliquid factum, quod revera factum non est.

In tali præsumptione sit fundata] ejusmodi causam habeat.

3. *In quo fundata*] qui non dederit causam promissioni, valebit promissum.

Dolo errori] arte aliqua interposita effecerit, ut promissor erraret.

§. VII. 1. *Gravem absolute*] qui quemvis alium constantem virum perterrere possit.

Metuentis] qui etsi aliis, non ei tamen personæ, cui factus est tolerabilis.

Actus liberales] ubi promittitur per metum, quod possis facere salvo statu & existimatione.

Onerosos] quibus gravatur res familiaris aut fama.

Irriti] ab initio nulli.

Revocabiles] per illum qui promissit, mutabiles.

In integrum] officio judicis rescindendi.

2. *Res suas jactat*] navis levandæ causâ in mare abjicit.

Quod inefficax] quasi naturaliter obligatus non sit, sed quia metum inferens injuria damnum dedit, & pro eo satisfactionem debet.

Ob damnum injuria illatum] 2, 17, 17.

3. *Ob judicii infirmitatem*] ut in filiisfamilias SC. Macedoniano, in mulieribus Vellejano.

Legum civilium] quæ scilicet plerumque fundantur in præsumptione facti.

§. VIII. 1. *In jure*] in potestate.

2. *Erit in pendenti*] in suspensio habebitur, proferetur effectus.

Sit potestativa] ejus generis, ut promissor eam præstare aut accelerare possit.

Moraliter] arbitrato boni viri.

§. IX. *Effectu juris caret*] irritum est per se, & antequam rescindatur a judice, invalidum.

Donatione facta] a prodigo.

Injustitia promissarii] qui publicum & tralatitium jus sine pactione mercedis non impertiebat. Sueton. Octavio cap. 1.

Inæqualitas sit in contractu] nulla proportio inter promissum & rem promisso quæsitam.

§. X. *Supra diximus*] cap. præced. num. 11. & 12.

§. XII. *In generali præpositione*] si cui dederimus mandatum generale quod ad notitiam publicam pervenire patimur.

Voluntatem nostram sibi soli] vel verbis vel scripto arcano, quibus derogamus mandato generali.

Distincti sunt actus] duæ diversæ ac discordes significationes voluntatis.

§. XIII. *Exercitoriam*] qua in solidum tenetur exercitor navis ex contractu magistri quem navi præposuit, quemque magister navi imposuit. §. 2. Instit. Quod cum eo qui in aliena.

Institutoriam] quæ in contractu ejus qui præpositus est tabernæ aut mensæ aliive negotio, datur adversus præponentem in solidum.

Non tam actiones sunt] actionum species distinctæ a conditione, quæ datur in dominum: Quod jussu ejus cum servo contractum est, quam hujus ad certa genera servorum accommodatio.

Exercitores in solidum] l. 1. §. 20. D. de exercitoria.

§. XIV. *Acceptatio*] consensus ejus cui promittitur.

Hic quoque] quemadmodum in dominii translatione. 2, 6, 2.

Præcedens rogatio] si quis post promissum non quidem id sibi placere declaraverit, sed rogaverit antea ut promitteretur.

De pollicitationibus] Pollicitatio est offerentis solius promissum. l. 3. D. de Pollicit.

Ut acceptari] ut ea rata sit & debeantur pollicita ex nuda promissione; quemadmodum vota quæ Deo fiunt, & quum ludi, munera, epulum, nummi per centurias Romæ pronuntiarentur.

Mere legitimus] jure civili introductus.

Animum jus supplet] cum ipsi fateri animum non possint, jus constituit eum esse, quem ostendunt in quorum tutela vel curatione sunt.

§. XV. *Ad mutuum pertinent*] ubi pro promisso aliquid ille, cui promittitur, præstare vicissim debet.

Mere liberalibus] pro quibus nihil præstatur.

Sine inconstantia] crimine levitatis.

§. XVI. *Defuncto concessisse*] ut ab hæredibus peti possit.

§. XVII. 1. *Qui lectus erat voluntatis*] is cui mandaveram, ut meo nomine suis verbis promitteret.

Ut promissionem significet] qui tantum ut nuntius agit.

Ut ipse promittat] qui agit ut procurator.
Etiamsi ministro] etiam non monito ministro, ne significet, quia jus omne retinuit sibi.
Ab ipso] procuratoris vel ministri.
Omnis culpa vacabat] & propterea habet effectum juris, teneaturque promissor ratam eam habere.
Ab una parte] donantis.
Legatis] quorum testamento facto donationem mortis causa perfecisse videtur testator, sed ea revocare potest, quamdiu vivit.
Mandata fieri] & sic abiit e potestate mandantis.
 2. *Mors mandantis*] priusquam perficeretur mandatum.
Pia causa] ecclesiis, scholis, nosocomiis, pauperibus.
An in heredem] an hæres præstare teneatur, quod mandavit defunctus.
Edixisse] in edicto annuo promulgasse.
 §. XVIII. 1. *Mibi factam de re*] ut si dixerit promissor: Promitto tibi me illi daturum.
In ipsius nomen] Promitto illi per te datum iri.
An mea privatim] ut si intersit acceptantis, obligetur promissor; sin minus, non obligetur.
Medio tempore] dum nondum ad alterum pervenit.
Eam possim remittere] promissorem obligatione solvere.
Neque nihil mea interest] nam & ego ponor in gratiam.
 2. *Persona sui juris*] nam qui non est sui juris,

per se non potest mandare, sed ex auctoritate illius in cuius potestate est.

Cui promissio facta non est] Non enim dixit: Permitto tibi ut a me des, sed Promitto illi te medio vel internuntio me daturum.

Ratam habueris aut] ratam habuerit vel repudiaverit.

Remittere promissum] promissori obligationis gratiam facere.

Ad jus aliquod accipiendum] ut aliquid faciat ipse, sed ut faciendi ab alio testis & vas sit.

Jus proprium alicujus] ejus qui locutus est.

§. XIX. *De onere adjecto*] si ita promisero, ut ille cui promitto, faciat aliquid sibi grave in commodum tertii.

Fieri] oneris adjici.

§. XX. *Convalescere*] rata & efficax fieri.

Cui error causam] i. num. 6.

Quibus lex civilis] quæ improbantur jure civili.

Solum actum internam] destinationem animi.

Actu externo] pronuntiatione verborum quibus promissit.

Actus externus] qui scilicet antea ex errore factus est.

Actus interni] animi volentis rem ratam esse, etiamsi per errorem facta sit.

§. XXI. *Qua causam expressam*] quibus non additur disertis verbis, cur fiant.

§. XXII. *Factum alienum promissit*] si illud præstare nequeat.

A D

C A P U T X I I.

§. I. **C***ompositi*] quos numero 5. mixtos appellat.

§. II. *Benefici*] gratuiti, in quibus nihil ex pacto redditur.

Permutatorii] in quibus ex pacto vicissim agitur, datur, & accipitur.

Factum utile] officium vel gratia præfens.

Aut de re disponunt] rei usum gratificantur aut operæ sedulitatem; sic tamen ut actiones inde oriantur. Res, commodatum. Opera vel in faciendo vel in custodiendo; illud mandatum, hoc depositum.

§. III. 1. *Aut dirimunt*] aut quæ inter se sunt hominibus, æqualitate quadam separant, aut dissociata conjungunt.

Do ut des] emptione venditione: Do ut facias, & facio ut des, locatione conductione: Facio ut facias, mandato. Sed Do ut facias, omisit, quia id complectitur sub locatione conductione. §. I. Instituit.

1. *Nominatos*] quibus nominatim lex XII. tabb. actionem dedit. Innominati quorum mentionem Decemviri non habuere, sed quatenus alicui nominatorum similes sunt, per legis interpretationem Jcti ex illis actionem concesserunt.

Permutatio] nempe Do ut des. Vaud. 1. Quæst. Var. 25.

Hoc tantum inesse] ex iis id tantum peti posset, quod expressis verbis convenerat.

Præscriptis verbis] conditio incerti, quæ datur ex contractibus, qui non appellantur proprio nomine.

Panitendi libertas] facultas recedendi ab eo, quod convenerat, sine damno.

3. *Antiquior*] quippe ante signatam pecuniam ubique locorum recepta.

Ἀρνησι] recipio proprie *μίσθον ἀρνα* ut *πῶλον*, *πῶλον ὄνυγμα*, ὄνον.

Ἀντικατατάξεως] contra permutare.

Συνάλλαγμα] nam & hi contractus sunt.

4. *Usus rei pro re*] pro pignore, ut quum Ti. HS. millies gratuitum in triennium concessit iis, qui populo in duplum prædiis cavissent, Tacit. 6. annal. 15. Sueton. Ti. 48. item pro usuris.

Usus rei pro usu] ut in ea, quæ dicitur *Ἀντιρρησις*, sive contrarium mutuuum, cum debitor fundum tradit creditori, ut pro usuris pecuniæ suæ percipiat fructus e fundo fiduciato. l. 11. §. 1. de pignor. & hypot. l. 33. de pignor. act.

Jubilaum] Levit. cap. 25.

Tam rebus aliis] vino, oleo, frugibus. l. 2. §. 1. D. de reb. cred.

5. *Aversio periculi*] Susceptio vel redemptura periculi navium, Livius 25, 3. Sueton. Claud. 18. Conventio qua suscipimus incertum periculum alteri

ex-

expectandum sub certa mercede. Grot. *Rechts-geleert.* 3, 24, p. 81.

§. IV. *Admiralitatem*] Societas commeatus navium ab diversis dominis vel exercitoribus instructa- rum ad mutuam defensionem. Grotius *Rechts-geleert.* 3, 22, p. 80.

§. V. *Mixti actus*] quos dixit compositos. i. num. 1.

Rei feudalis] prædii, pagi, vel vici. 1, 3, 23.

Militaris opera] ut Vasallus cum certo numero equitum vel peditum militet concedenti feudum, si bellum eum gerere contingat.

Onus personis] si modicum tributum annuum in titulum imperii pendere iustus sit Vasallus.

Cum emphiteusi] 2, 3, 19.

Periculi averse] nam si perierit navis, pecuniam perdit creditor.

§. VI. *Mandatum est*] videtur fidejussor esse actor & mandator, ut sua fide mutuum sumat debitor.

Inde censeri] habetur pro oneroso.

§. VIII. *Æqualitatem*] ut tantum nanciscatur uterque contrahentium; neuter ab altero gravetur.

Jus oriasur] actio erga eum quicum contraximus.

§. IX. 1. *Actus*] rei quæ agitur.

Non celari] dissimulata censeri debere.

De rebus celestibus] *Neque ego nunc te colo, si tibi non dico, quæ natura decorum sit:* Ad hæc verba Ciceronis respicit.

Prodi] indicari a vendente.

In jus emptoris] perfecta fuerit emptio, de dolo actione irrita fit.

Vendentis errorem] Venditorem ignorantem pretium rei, quam vendit, non docet.

2. *Quæ rem non contingunt*] extra materiam sunt, nec nisi ex accidenti eam afficiunt.

Naves in cursu esse] ut si quis in caritate annonæ primus præsto fuerit cum frumento; sciat autem complures propediem cum eadem merce naves adfore, is non necesse habet id indicare ab sese empturis, atque ita lucrum suum minuere: id enim extra rem est.

Ciceronis] 3. officior. 13.

3. *Servitutem adium*] quam debent vicino, ne altius tollantur, ne luminibus officiant; ut onera vicini sustineant, & similia.

M. Marius] Cic. 2. de offic. 16.

Pares facit contrahentes] efficit, ut in contractu servata videatur æqualitas, etiam ubi est aliquid inæquale, quia volenti non fit injuria.

§. X. *In intellectu rerum*] ut gnarus uterque vitii sit & commodi rerum, de quibus contrahitur.

In voluntatis usu] in causa consensus.

Infirmioribus] imbecilliozem cogere ad vendendum quam aperte spoliare. Eodem pertinet quod legibus Rom. vetitum fuit præsidibus provinciarum in suis provinciis negotiari, mutuamve pecuniam dare, aut fœnus exercere.

§. XI. 1. *Contractum miscet*] pro simplice mixtum faciet vel compositum.

§. XII. 1. *Ut etiamsi nec celatum*] ubi neutri animus fuit fallendi alterum, & tamen contigit ut alter mactaretur infortunio.

2. *Ut qua dimidium*] l. 2. C. de rescind. vendit.

Quatenus teneri manu] quæ ad exemplum pertinent, & in oculos hominum incurrunt.

Quatenus ratione] quatenus lex summa virtutis atque officii ea deprehendit.

Subjecti non sum] qui habent summum imperium.

Auxilium suum] actionem vel animadversionem judicis.

§. XIII. 1. *Ex suppositione*] pro natura rei, quæ suscipitur, quodque in ea præsumitur esse debere.

Indemnis præstari] recipere a mandante compensationem impensarum, quas rei mandatæ causa, & si quid damni fecit.

Beneficia acceptationis] quia in illius gratiam usus rei concessus est.

Domino abest] Abest enim tantum, quod etiam abfuturum fuisset, si penes dominum mansisset, nec fuisset commodata.

Media via] quia in his utriusque versatur utilitas. l. 23. de Reg. Jur.

2. *Alios fidem*] alios satisfacere, si fidem adhibent in re servanda, neque eam ipsi corrumpant, etsi ab alia accidente causa interierit; alios omnino salvam præstare rem oportere.

§. XIV. 1. *Mensura ejus*] Indicatio vel æstimatione cujusque rei hæc justa est, quam facit caritas ejus vel copia & nostra necessitas.

Pretia rerum non ex] Pretium rei debet statui, non quod unus alterve vehementer appetens, aut magnas ex ea utilitates sperans, pro illa daret, sed quod ei sensus & opinio communis attribuit.

Aliquam latitudinem habeat] 1, 2, l. p. 15.

2. *Laborum & expensarum*] Res non tantum æstimatione ex materia, sed augetur pretium pro laboribus & sumptibus, quos sustinuerunt mercatores in ea comparanda.

Rei accidentia æstimabilia] fortuita, quæ mutant æstimationem venalium.

Ob damnum] si vendam rem, qua ubi caruero, ipse damnum fecero aut lucro sperato fraudabor; aut qua ego ipse vel quicumque compotes mirifice capimur & delectamur.

Dilata] venditori.

Anticipata] emptori.

§. XV. 1. *Ne statim dominium*] ut ex certo die res demum fiat emptoris: cujus casus exemplum apud Catonem de r. r. c. 80.

Commodo & periculo] si fructum faciet, is erit venditoris; si deterior fiet, de pretio decedet.

Constat præstando] periculo judicii evictionis, si res mancipio data fuerat, vel si alius dominus rem emptam judicio suam esse vicerit & abstulerit, ut regressus emptori ad venditorem sit.

De arrhabone] pignore pretii numerandi.

De penitentia] de rescindendo contractu.

Relatione in acta] ut non prius fuerint rati & firmi, quam per actuarium signati sint in commentariis reipublicæ.

2. *Facultas moralis*] jus competens. 1, 1, 4.

§. XVI. *Monopolia*] quoties unus vel pauci ex composito ad sese redigunt jus mercis vendundæ.

Æquo duntaxat] lucro utique justo & tolerabili, non nimio & iniquo vendentibus.

Velabro] loco urbis Romanæ, ubi oleum erat venale, clandestinoque inter se pacto convenerant

negotiatoreſ, ut omnes eodem pretio venderent. Plaut. Captiv. 3, 1, 29.

Jus alterius] non committunt, de quo queri quis apud magistratum, aut quod magistratus vindicare poſſit.

§. XVII. *Functionem rei*] pati ut alia pro alia, & aliud pro ea, & ipſa pro alio detur. l. 2. §. 1. D. de reb. cred.

Materia] ut aurum pro argento, & viciffim.

Appellatione aut forma] ut denarii pro ſeſtertiis, Philippi pro thaleris, modo ſumma præſtetur quocumque genere bonæ monetæ.

Magis communi] latius patente rerum cummutabilium vel promercalium, quatenus illis æquatur, & pro illis vel expenditur vel accipitur.

Que æſtimatio] quantum autem pro quaque expendi vel accipi debeat, niſi quid ſpeciale inter contrahentes cautum fuerit, colligendum ex tempore quo ſolvimus & loco: nam hæc duæ circumſtantiæ pretia rerum variare ſolent.

Ut menſura] ut eo aliæ res æſtimentur.

Minime ſteſtatur] ut ſemper idem ſit minimumque habeat varietatis.

Nunc plus] ubi copioſæ res ſunt.

Minus] ubi raræ.

§. XVIII. *Res domino*] quod emptum eſt, traditumque, ſi intereat, non is, qui dominus fuit, ſed qui eſt in præſens, damnum ſentit.

Eo tempore] quum conducebatur.

Alii eam locaverit] ita ſi primus conductor contractum ſervare & præſtare paratus ſit, quod inter ipſum & dominum convenit.

§. XIX. *In gratiam alterius*] non quod venalem habeat aut ea indigeat, ſed ut petenti aut alienare coacto commodet aut gratificetur.

Locator pluribus] cum compluribus ita convenit, ut ſinguli omnem ſumptum præſtent, quaſi ſolo in uniuſcujuſque negotio occupetur.

§. XX. 1. *Receptior eſt*] Nullo jure ſunt vetitæ, ſi modeſtæ ſunt & civiles, niſi forte Canonico, ex errore & mala interpretatione vocabuli nato, quaſi uſuræ non ſint, niſi immanes, mergentes, trucidantes. Atqui tam ſunt unciz, ſextantes, quadrantes uſuræ quam centeſimæ.

In aliud nomen] ex commodato fiat conductum.

Sterilis eſt] Nihil non ſterile quod tibi ſterile eſſe volueris: ut contra nihil non fructuoſum, quod cultura exercere, ut fructum ferat, volueris. Salm. de uſur. cap. 8. p. 198.

Res pro re] ut pecunia pro pecunia, oleum pro oleo, vinum pro vino.

A re diſtingui] non poſſit conſiderari tanquam aliquid fructificans, fructum debens.

In abuſu] quia quod mutuum ſumo, id ſumo ut conſumam.

Debeat exigi] Qui hoc objiciunt, ludunt in vobis, Uſus & Abuſus. Quaſi vero mutuum tantum ſumatur, ut conſumatur; & non potius, ut aliquid eo fructuoſum comparetur, ut domus, ager, merx cum lucro vendenda, quævis alia res utilis. Salm. de uſur. c. 8. p. 195.

2. *Uſusfructus SC.*] §. 2. Inſt. de Uſufr.

Proprietario] ei qui dominus eſt rei, cujuſ alius uſumfructum habet.

Minus enim] ut plus petit, qui ante tempus petit. §. 33. Inſt. de Action.

Avizænod] pignore ita dato, ut donec pecunia credita ſolvatur, eo creditor utatur fruatur vicem uſurarum. i. num. 3.

Catone] fœneratorem eſſe pejorem fure, de re ruſt. pr.

Cicerone] Paradox. 6.

Plutarcho] in vita Catonis.

Reſpicimus] graves, immodicas, ſanguinolentas.

3. *Vetat Hebræos*] Immo fuit hæc lex civilis, quam ea ferret reſpublica, conſtans ex hominibus æquatorum patrimoniorum per ſortes agri unicuique conſeſſas. Itaque Hebræos alienigenis fœnerari licuit, Deuter. 15. 6. quod non permiſſeſt Deus, ſi fœnus per ſeſe injuſtum eſſet. Sed & proprie lex hæc ad illos pertinet, qui propter egeſtatem mutuam petunt, non qui ſui commodi & lucri cauſa. Vide Salm. de uſur. cap. 20. & 21. p. 618. & de fœn. trapez. pag. 203. & 210.

Alioqui circumciſo] proſelyto.

Notavit aliquos] Non de vulgo, ſed equites Romanos, quibus hoc ſordidum putavit: nec ob fœnus, ſed ob tale fœnus.

§. XXI. *Incerto ſpei*] Ut Juſtin. 38, 1. *incertum belli timens*. l. 20. C. mand. *incertum litis*. Freher. 1. Parer. 2.

§. XXIII. *Contrahentium alter*] is qui ſimulat ſe periculum, quod nullum eſt, ſubire, & pretium pro eo paciſcitur.

Aut periſſe] qui fingit ſeſe ut futurum metuere, quod jam evenit; tamen evitari poſſe, ut ſpe lucri alium illiciat in damnum certum.

§. XXIV. 1. *Confertur pecunia*] ubi ambo vel omnes contrahentes pecuniam contribuunt.

Operæ] artis vel laboris adminicula.

2. *Opera confertur*] ut cum alius operam, alius pecuniam præbeat, non tamen communis fiat pecunia, ſed pecuniæ ſimul operæque fructus.

Sors] id quod collatum eſt.

Comparatur cum opera] exiſtit æqualitas collationis, dum alter ſociorum laborat & exercitus eſt; alter pecuniam ſuam in periculum mittit, ceſſatque ex eo lucrari, quod alioqui potuiſſet.

Opera pretium] tanti æſtimatur labor operantis, quanti ſors ab altero contributa.

De labore ac periculo] & hæc conferri cum pecunia poſſe.

3. *Averſi periculi*] aſſecurationis.

Plus lucri] Immo aliquando, eſſi non plus ferat: poteſt enim ob certam ſpem lucri, diſſidente altero, ut eum inducat, omnem metum in ſe recepiffe. num. 26.

§. XXV. *In ſocietate navali*] ammiralitate. i. num. 4.

Vulneratorum] ſauciorum curandorum.

§. XXVI. 1. *Inæqualitas rerum*] ſi conſenſerunt ſocii res inæquales conferre, ubi nec dolus adhibitus eſt, & ſi quid in altera re incommodi erat, ſimpliciter conſeſſus eſt, qui eam contulit, eas haberi pro æqualibus.

Conſtitutionem Diocletiani] l. 3. C. pro ſocio.

Exactio vel coactio] diverſos populos vel principes inde injuriam ſibi factam dicere poſſe, aut jus belli habere.

In pretio venditionis] more quotidiano evenire, & vix aliter fieri posse in tam brevi confinio æqui & iniqui, ut pars altera paulo plus ferat, & id patientium statuiffe jura, ne insanum in modum lites cre-
fiant.

Nullum contra proditum] non habeat actionem ad-
versus eum, a quo se circumventum putat, nisi di-
midio amplius.

2. *Natura docere*] consuetudo illarum gentium,
quæ quasi transit in naturam.

Quam ex Romanorum] Quia scilicet epistola ad
Ephesios creditur data Romæ & missa Ephesum per
Tychicum, ut in fine illius adscriptum est. Vellem
autem eo loco hic usus non esset, quem omnes fani

Theologi accipiunt, de natura corrupta per pecca-
tum primorum parentum in omnes posteros propa-
gatum. *Vivebamur quasi nati ad iram Dei provoca-*
candam.

Meditare] exercebis, agitabisque sæpe ac diu.
Πεφροσισμῶσα] in naturam redacta.

In paganis] non militantibus. Sueton. Galb. 19.

Naturaliter] ex natura rerum, quam lex & mos
iis imposuit.

3. *Qui communem judicem*] qui diversis imperiis
sunt subjecti.

Votum gerentes] sperantes cupientesque ambo cum
lucro emptor acquirere, venditor alienare.

Qui bene emit] Vili. Suet. Jul. 50. Martial. 8, 10.

A D

C A P U T XIII.

§. I. I. **C***irca pollicitationes*] Cap. II. num.
14. Circa pollicitationes, promissa,
& contractus, id est, ad ea omnia
firmanda & corroboranda.

Culpari amicis] ne subeat infamiam perfidiæ &
perjurii.

2. *Sine factò voluntas*] ipsum pejerandi proposi-
tum, etsi perjurium secutum non esset, a Deo pu-
niretur.

At juramento] Ἀἷ Ὀρκῶν μᾶς ἐστὶν ἀνώουμῳ· ἰδὲ
ἔστι χᾶρες οὐδὲ νόμος. Melius Græce Ἀἷ Ὀρκῶν,
quam Latine, *At juramento*: primum quia Ὀρκῶν
Græcum est, juramentum Latinum non est. Dein
Ὀρκῶν genere masculino aptius repræsentat perso-
nam patris quam sacramentum aut jusjurandum ge-
nere neutro. Significatur autem *Hercos*, instar nu-
minis quem Poetæ fingunt jurandi veluti exactorem
& præsidem; Heliodus filium facit *Ἐρῶς* Theog.
231. Higinus Ætheris & Telluris. Sic etiam Horci
subolem dicit hic Pythia, id est, aliquid posterum
& consequens. Intelligitur nimirum Aninadversio
divina.

3. *Afirmatio religiosa*] promuntiatio rei alicujus,
interposita ad veritatem ejus firmandam religione,
seu veneratione divini nominis. Unde in libb. vet.
religio judicum, religio testium, religio militum,
quia judices jurati judicabant, testes jurati testimo-
nium dicebant, milites sacramento rogabantur.

Perturbationem] affectionem commotionemque
animi, quæ judicium impedit ac tenebras offundit
oculis mentis, ne verum cernant, ac sæpe compellit
ad ea, quorum mox pœnitent.

Affectum aut] decretum puniendi pro merito.

§. II. *Contractibus diximus*] Cap. II. num. 5.

De Cydippe] quæ legerat in malo, quod Acon-
tius amator in sinum ejus miserat, inscripta vel in-
cisa hæc verba: *Juro me Acontio nupsuram.*

§. III. I. *Ex animi tui sententia*] Formula juris-
jurandi proprii. Brisson. lib. 8. de for. p. 711.

2. *Quomodo putat*] quemadmodum accepit ea ille,
cui juratur.

Deferentis] distantis vel adigentis jusjurandum.

Quis flagitiis] qui meminissent se patrassè, de quo

jurejurando falso tum temporis ibant sese purga-
tum.

Liquido jurare] Terent. Andr. 4, 3, 13. l. 18. D.
de jurejurando.

Apulejanam] Appulejam dicendum. L. Appulej
tribuni plebis. Flor. 3, 15.

Ob rogationis vitium] quia per factionem & tu-
multum rogata erat Epistola. Flor. 3, 15.

3. Ἀνθρώπων παθῶς] verbis translatis ab humana-
rum affectionum more.

4. *Aliter quam verba*] quam prædixerat sese actu-
rum esse. Agit autem aliter, quia verbis licet sim-
pliciter pronuntiatis tacita suberat conditio quæ non
extitit.

Fallere] sinere falli & facere, ut spes expecta-
tionisque hominum improbæ sint irritæ: quemad-
modum fallere dicitur, in quo se nostra frustratur
opinio: si quid secus evenit, aut quis aliter facit,
quam nos opinionis errore nobis finximus & persua-
simus.

Spem frustrantis] aliud demonstrantis atque exhi-
bentis, quam homines animis præceperant.

In comminationibus] ut Deus (si ita licet loqui)
dicatur fallere, id est, non irrogare pœnam, quam
fuerat minatus.

5. *Conditiones tacitas*] excludit omnem cogita-
tionem contrariam & expressiones verbis non apertis
non expressas.

Non personis, sed populo] Non singulis, qui tum
vivebant, sed corpori, quod idem est superstite
subole, etsi singuli isti omnes sint mortui. i. cap.
9. n. 3.

§. IV. I. *Sine eo*] si id factum fuisse ignorasset
aut non credidisset.

2. *Sociale an deditionis*] juris æqui an qua in di-
tionem Hebræorum venirent.

3. *Gratia illis fieret*] excidii vel internecionis.

Ad tributariam conditionem] ita in societatem sus-
cipi, ut Hebræorum vectigales vel stipendiarii essent.

§. V. *Ultra receptum loquendi*] Verba jurisjuran-
di stricte accipienda, ut non dilates aut amplius ac-
cipias interpretando, sed hoc tantum, quod vulgo
sic dicitur.

Benjaminitis] Judic. 21. 7.

Quæ indulgentia] per quam indulgentiam non erant sine aliqua pœna lascivix in Levitæ uxorem exercitæ. Eâ pœna erat invidia & infamia raptus.

§. VI. *Ab injusta actione*] quam ob jusjurandum debet.

Misericordiam ei] remittat pœnam temerarii jurisjurandi.

Cicero simile] 3. de Offic. 25.

Dionysius Helicarnassensis] 10. 68.

In conjuratione Decemvirorum] Exemplum inutile. Nam quod Decemviri jurarunt inter se, erat, ne quis e collegio alteri adverteretur, utque per omnem vitam retinerent imperium, & nemine admissio pari potestate forent &c. lib. 10, 68. Id irritum fuit, non quod ipsos pœnituerit, sed quod secessione plebis & exercituum coacti falces deposuerint. lib. 11. 61.

Interim scelus est fides] interdum promissum sine scelere servari non potest.

Mirum est si fides] indigna est fidei nomine.

§. VII. 1. *Profectum in bono*] incrementa virtutum, vel ut ipsi, quantum possumus, studeamus augeri moribus & virtutibus: idque ne faciamus, nullo jurejurando nos possumus obligare.

Hujus formula] Jos. Scaliger Elencho Trihærefii cap. 9. p. 260. Sed rectius Salmafius de scœnore Trapez. p. 220.

Donum Deo dicatum] Si quo te juvero, id *ἀνάθημα* vel Deo dicatum sit, ut si tu eo utaris, sacrilegium committas & puniaris, quia rem Dei arripueris.

2. *Votum addita*] quod ita precibus iratis vovebatur Deo, ut consecraretur in pœnam alicujus, ne iste illo frueretur.

§. IX. *Pro tempore aut ex suppositione*] ut nunc est, aut nisi mutatio aliqua interveniat.

Ex suppositione juravit] si quid facturum, si quod, de quo dubitatur, ita sit, vel fieri contingat.

§. XI. 1. *Solem*] Ovid. 7. met. 96. *Atque patrem soceri cernentem cuncta futuri Eventusque suos & tanta pericula jurat.* Virgil. 12. Æneid. 176. *Esto nunc sol testis & hac mihi terra precanti.* Idem 6. Æneid. 351. *Maria aspera juro.* Tacitus 1, annal. 73. *Violatum perjurio numen Augusti.*

In capite, in liberis] Virg. 9. Æneid. 300. *Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.* Plinius lib. 2. ep. 20. *qui sibi per salutem filii pejerasset.*

Per sceptram] Homerus *Il.* α. 234. Virgilius 12. Æneid. 206.

2. *Καρβάρως*] Hesychius. *Καρβάρως, ἐμλως τὰς βαρβάρως. οἱ δὲ τὰς κίεγος. Καρβαρίζι, βαρβαρίζι.*

Æschylum] Agamem. 1070. *Καρβαίω χρεὶ Καρβαίω δ' αὐδαὶν ἐπαγγείας. Barbara vocem Facile intelligis,* Supplic. 124.

§. XII. *Deus verus, si pejeratum*] Eadem causa est, quamobrem Deus τῷ ἀϊθέριω sæpe punierit etiam in fallorum deorum violatoribus: ut Cambyses Justin. 1, 9. Xerxes, 2, 12. Gallis 24, 8. Pyrrho & Romano præsidio 29, 18.

§. XIII. 2. *Ut verba animo congruant*] non aliud promptum in ore, aliud clausum in pectore habeat, qui jurat.

Factum congruat] ut præstet adfirmetque rebus quod juravit.

§. XIV. *Et ad hominem*] Veluti, juro me cessurum tibi hac possessione.

Non respiciant] Veluti, Juro me cessurum.

Quod ei possit] ut species erroris aut metus.

Jus nullum aut tale] aut omnino nullum aut ejusmodi quod compellatur apud judicem vindicare nequeat, sed remittere necesse habeat. 2, 11, 7.

§. XV. 1. *Inter hostes publicos*] eos quibus jus est bellandi.

Non sit ex perduellium] hostis armorum jus habens, quicum jura gentium servanda sint.

2. *A nobis infra*] 3, 3, 1.

Voti nomine] affirmationis religiosæ aut pollicitationis Deo factæ.

3. *Momentanea solutione*] satisfecisse videri, si sic solvat, ut statim missis a magistratu armatis capiatur prædo, & cogatur, quod ei numeratum est, restituere.

A Senatu Romano indicatum est] Gell. 7, 18.

§. XVI. 1. *Si jurata promissio*] si quod juraveris, habeat reciprocam fidem, quam sefellerit alter, cui fidem volumus non servare, quia nobis infidelis fuerit.

Non si diversi generis] si alia re, loco & tempore juratum non servaverit alter: tunc enim non valet compensatio.

2. *Jus gentium aliquid*] ut inæquale ex consensu partium ducat pro æquali. 2, 12, 26.

Idem supra] 2, 2, 6.

§. XVII. *Bonorum onera*] justa & legitima, ad quæ ex jure constituto obligamur.

Quod stricto jus] ad justitiam ἀρδωλκω quam explettricem alibi vocat.

§. XIX. *An & irritum*] ipso jure nullum.

Si sola fides] si quis solummodo juraverit se non facturum.

Us simul continent] si quis juraverit se cedere ac renuntiare potestati faciendi.

Quando actus ex loco] ubi partes contrahentes non necesse habent se submittere & obsequi legibus ac jure civill loci in quo contrahitur.

§. XX. 2. *Irrum reddendo*] declarando, si juret inferior, id inane fore, quod ille citra suam auctoritatem jus obligandi se non habeat.

Ampliorem enim] quam sub conditione superioris consentientis.

Ex utroque] ex eo quod superior, & ex eo quod inferior gesserunt.

Olim a principibus] Sic Ti. equiti Rom. jurisjurandi gratiam fecit, ut uxorem in stupro generi compertam dimitteret, quam se nunquam repudiaturam ante juraverat. Suet. 35.

Ecclesia præsidibus] Quam bono exemplo est Eugenius IV, qui Ladislaum Pannoniæ regem jurejurando, quo pacem cum Amurathe II. Turcarum Imp. firmaverat, solvit, ipsumque regem cum multis millibus Christianorum & nuntio suo Juliano Cardinale perdidit, a. C. 1444.

3. *In pœnam*] quia jurejurando promissum accipit, quod non debebat.

Ob utilitatem pub.] quod reipublicæ interesset non fieri quod juratum est.

Qua talis est] dum nocet, & ut injuriam ejus effugiat.

Pena nomine] ei non præstetur promissum in penam facinoris.

Compensari non] Finge litem mihi esse cum adversario apud judicem. Ea pendente per intervenientem causam eidem jurato promisi me aliquid ei præstiturum, si quid ipse vicissim mihi præstet. Hoc ego potius non possum abnuere promissum, quod alter non desistat a lite mecum antea contracta, quia cum lis ambigua sit, in promisso jus ei certum quæsitum est, quod ego privatus illi auferre nequeo.

4. *Potest lex humana*] Potest magistratus vel rex, juris administrator, interdicti, quo aliquid vetuerat, gratiam facere, si quis id, quod vetitum est, facturum se juraverit.

Citra legem humanam] si tale interdictum non existisset, neque id superior remisisset.

§. XXI. 1. *Ad assertorium*] quod adfirmat defenditque rem factam.

Promissorium] quod securitatem facit promissioni, quo sancitur promissum.

2. *Παρόλη*] quum vox repetita nunc personam vel rem, nunc personæ vel rei mores aut naturam significat.

Implementum] effectum.

Ναὶ καὶ Ἀπὸλυ] i. certa & indubitata.

3. *Ναὶ ἐὶ*] eos promittere & non præstare; scilicet facere ac dicunt.

4. Non fuisse *ναὶ ἐὶ*] dissonum facto.

Ut verba pro juramento] ut quod dixeris vel promiseris, perinde sanctum habeas, ac si jusjurandum interposueris.

§. *Essentis*] 1, 3, 3.

Ut nec jurato] Hoc ambiguum. Vult autem non, ut non credant sibi quamvis jurato, sed ut credant sibi quamvis non jurato.

Cicero oratione pro L. Cornelio Balbo] c. 5.

Quidam] Xenocrates. Valer. Max. 2, 10, ext. 2.

Religione videri] fratrem magis colit ab eo metu deorum quam insita ingenio bonitate.

§. XXII. *Datis dexteris*] Sic legiones invicem sibi dexteris mittebant fidei & concordie insigne, Titit. 1. hist. 54, 2, 8. Et extant nummi antiqui cum junctis dextris, quibus adscribitur fides prætorianorum. Antw. 7, 24. *Amor manus Aug. Caritas manus Aug. Fides manus Aug. 57, 7, 8. Concordia exercituum, 7; 27. Concordia Aug. 59, 12.*

A D

C A P U T XIV.

§. I. 1. *IN actus suos*] quatenus promissum, contractum, juratum possint servare vel non servare.

In subditos] quatenus ex promisso, contractu, jurato subjectis suis obligentur, num. 6.

In successores] quatenus ex his ipsis teneantur successores, num. 10.

A quibus discedere lex] quæ leges permittant non servari, aut quibus læsos & querentes in integrum lex restituit.

2. *Leges ab ipsa communitate*] Falsum puto: nam communitas quas leges posuit singulis, posuit & sibi: quarum oneribus quum pareat, etiam beneficiis frui debet.

Communitas seipsa superior non est] Cavillatio mera. Tenetur enim legibus ab sese factis, & quamdiu constant, eas agnoscit superiores. Unde in libera republica legum imperia dicit Livius lib. 2. cap. 1. Adde locum lib. 10, 13.

Locum non habebit] Durum tamen regis conditionem duriorum esse quam minimi privatorum; præsertim in iis rebus, in quibus fraus, dolus, error multo nocentior & damnosior est, quam in rebus privatorum.

Ex jure civili] Jus quidem civile introduxit eam, sed ex æquitate naturali. Sic argumentatur: Qui potest restitui, debet habere superiorem. Rex non habet superiorem. E. Limitanda major: Qui potest restitui a jure civili. Instat; Atqui restitutio juris est civilis. Immo origine juris naturalis, civilis modo & solennibus.

§. II. 1. *Non ut proprium*] verum ex lege ut usufructuarii 1, 3, 11.

Egimus supra & ostendimus] 2, 6, 4.

2. *Actus partis*] privati contrahentis.

Adversus senebre malum] Molliter excusat; quod rex Hispaniæ Philippus II. debitoribus suis decoxit; & novas cum iis tabulas fecit a. C. 1596. Demetrius lib. 18. p. 754.

§. III. *Antecedenter*] priusquam juret.

Ut privatus] 2, 13, 20. An voluit, ut privati?

Consequenter] post factum.

Exceptionem habeant] nempe in re licita.

Ob aliquid vitium] Et si fieri possit, talis ut sit persona, cui juratur, ut jus ei non quærat, ut puta latronis, piratæ. cap. 13. num. 15.

§. IV. *Sine causa*] temere.

§. V. *In regum partibus*] nempe cum externis regibus.

§. VI. 1. *Detractione Falcidia*] quadrantis bonorum, qui lege Falcidia concessus est hæredi, si legatis exhausta sit hæreditas.

In penam creditoris] velut præscripti aut aqua & igni interdictum est.

Conditionem indebiti] ut quod his nominibus præstiteris aut solveris, repetere nequeas.

Hellenistis] iis qui Hebraica Græce reddebant & tractabant.

2. *Quod si tales sint actus*] Si convenerit quidpiam regi cum cive suo, non ut regi, sed ut patrifamilias, qui negotium suum regit.

Civiles leges in eo] ut eorum nomine rex vel ejus procurator possint conveniri coram judicibus ab ipso constitutis.

Declaretur jus] Vult subjectis esse jus conveniendi principis per libellum supplicem, & querendi sibi non servari, quod rex promiserit: sed si contemnat id ille, non esse jus subjectis vi & armis cogendi eum servare quod promissit.

Id jus] nempe cogendi.

§. VII. *In pœnam*] si quis commiserit, quare merito privetur illo jure.

§. VIII. *Quod venit ex lege civili*] quasi posteriori privato auferri a rege possit, non prius.

Supereminenti dominio] Et tamen eo quoque utuntur, qui naves peregrinas & necessitatem publicam in suis portibus attinent aut comprehendunt. Sed hoc potest excusari transitu ad primævam communionem rerum, quam indulget necessitas.

§. IX. *Ex legibus nemini*] si quam legem non ferret aut abroget rex, non potest eo nomine a privato in jus vocari.

Et contractibus jus nascitur] actio privatis ad conveniendum regem etiam apud iudices ab ipso statutos.

Cum vicino rege] quo quod convenit, ut utriusque subjecti præstent in alterius territorio aut in mari, omnibus & singulis exequendum est.

Cum in publicano] cui portorium aut aliud vectigal locatur.

Observanda] nempe in vectigalibus pendendis.

§. X. *Quod in patrimonio*] 1, 3, 12.

Ex præscripto] lege regni.

§. XI. 1. *Sed a populo*] qui eam familiam & omnes ex ea orituros semel legit tanquam alium ex alio sceptrum excepturos, & unicuique jus proprium dedit, perinde ac si omnes vivi ac præsentis fuissent: ita ut nemo a proximo, cui successit, jus suum referat, sed omnes a prima lectione.

Hereditatum vulgarium] 2, 7, 19.

2. *Per interpositam civitatem*] nam pro defuncti principis, ut capitis sui, debitis obligatur civitas, ut corpus ejus: quod cum transferit ad successorem, & hunc pro capite acceperit, oportet hunc onera corporis non ab se aliena putare.

Majorem sui partem] 2, 5, 17.

§. XII. 1. *Magistri societatis*] qui præerat sociis exercendi vectigalis publici, velut scripturæ aut por-

toriorum decumarumve. Ciccr. 2. in Verr. 71. & 74. lib. 13. epist. 5. & 65.

Ad naturam negotiorum] non strictè accipienda, ut sit in impensis a negotiorum gestore factis.

Negotiorum gestorum] actionis contrariæ, quam qui se ultro negotiis aut litibus alienis obtulit, negotiorum gestor habet, & ea præstatur indemnis duntaxat in eo, quod communi hominum judicio utiliter gessit.

Valere transactionem] remissionem debiti.

In re dubia] etiamsi ambiguum sit, possitne illud debitum omne obtineri, an eo carendum sit, sive ob actionis, sive ob debentis infirmitatem.

2. *Modica aut immodica*] ut contractus principis, tanquam populi, obliget successorem, si non eo nimis imperium gravetur: contrario casu non obligeat.

3. *Apud Plinium*] lib. 10. post epist.

Ad magnitudinem] avide accipiente quæ ille prodige donaret.

4. *In extensione ad illum casum*] interpretatione productus & applicitus ad hunc eventum.

Non tam revocari] non necesse esse, ut solenniter rescindatur, sed sufficit testari & significare principem se eo non teneri.

6. *Regnis restrictis*] quæ non pleno jure tenentur, sed certis legibus.

Populum legitime referunt] Ordines vel Status.

Supra] 2, 6.

§. XIII. *Præcarii clausula*] ut tamdiu valeant, quamdiu non fuerit aliter constitutum.

Nisi quod subditos atinet] quando subjectis concessa sunt, ob crimen rebellionis aut seditionem simile delictum, aut si ea reipublicæ detrimento esse ceperint: & tum tamen pro jure quæsito, quod aufertur aliquid par illis restituendum.

Vinculum legis demum sine] in quibus simpliciter conceditur, quod alicui civitati, vel corpori collegiove aut familiæ vel personæ profuturum est, nulla mentione pacti cum illis initi, præter legem omnes obligantem.

A D

C A P U T X V.

§. I. **J**ure imperii majoris] ab ipso principe vel populo.
Aut minoris] a legatis utrorumque vel præfectis summæ rei.

§. III. 1. *Livius libro IX.*] c. 9.

Per feciales] sacerdotes deæ Fidei, qui ante omnia fidem publicam in fœderibus & belli causis examinatis, rebus repetundis & bellis dicendis curabant, Liv. 4. 30.

Patre patrato] primo fecialium, qui omnium nomine loquebatur in rebus repetendis ac bello indicando, Liv. 1. 32.

Aliquid promittunt] & pollicentur se operam daturos atque effecturos, ut ille populus vel princeps, pro quo promittunt, id ratum habeat.

Antiquos eos] qui Imperatores fuerant liberæ reipublicæ ante Cæsares.

2. *Pro Romanis adversus*] Non hoc purgat Romanos, sed quia majus imperium erat penes Camillum. Alioquin ea major pars eum circumstabat, antequam dictator diceretur, quum tamen nihil jure agere se posse censuit.

Dictatorem Camillum] M. Furium, qui ab exilio revocatus dictatorque dictus cum exercitu intervenit, Gallis aurum, quod ob discessum stipulati erant, pensantibus, & id pactum pro nullo habuit, Liv. 5. 46. & 49. Flor. 1. 15, & 22.

Bisuriam cum populo] Gellius 13, 15. non possum eodem tempore diversis locis, vel a diversis magistratibus haberi comitia. Livius 7, 16. Ne quis populum se vocaret, capite sanxerunt.

3. *Qui jus populi non*] qui a populo non acceperunt potestatem ipsum obligandi.

Supra diximus] 2, 11, 22.

Cui contractus] quod non est nudum promissum, vel actus beneficis merus, sed actus cum obligatione, qui dicitur contractus, 2, 12, 1.

Multo strictiorem] ut aliquid amplius debeant sponsores, nempe uti se sistant aut dedantur iis quibus sponderunt, uti duces in foedere Samnitico & Numantino.

Promissiones repudiat] declarat irritas, §. 2. Inst. de inutil. stipul.

Rem ratam haberi] quam facit procurator alterius in rem agens. §. 1. Inst. de Satisf. l. 2. D. rem ratam haberi.

§. IV. *Pares bello*] dum neutra pars superior aut inferior est altera: quamdiu nondum est inclinatus status belli.

Ex formula juris antiqui] prout olim conventum erat, aut res sese habebat ante bellum: ut restituantur in statum quo fuerant, antequam turbæ incidere.

Ex partis utriusque] ut habeantur eo modo, qui dum pacifcuntur, optimus visus est, Justin. 8. 4.

§. V. 1. *Σκυθισμὸν*] Quod Scythæ plerique morem cum vagandi & invadendi aliena retinuisent, quum aliis gentibus jam placuisset vita cultior.

2. *Amica interrogatio*] quæ fit & accipitur sine offensa ejus, qui interrogatur.

Solonis lege] Longe aliter de verbis Solonis, quæ extant l. ult. D. de collegiis & corporibus, Salmasius ad jus Attic. & Romanum. Legit enim ἡ καπι-λαίων χρηίμωνες ἢ ἐμπορεῶν.

In Romano jure] l. 5. §. 2. D. d. capt. & post. rev.

Postliminium] ut liber sit ac sui juris, perinde ac si captivus ex hostium custodia evasisset.

Vox hostis] Cicero 2. offic. 12.

3. *Sub jure naturali*] non ulterius porriguntur, neque adjiciunt aliquid juri naturali. 2, 2, 13.

§. VI. 1. *Σωθῆκαι*] compositiones.

Σωθῆκαι ἐπὶ ἰσῆ] compositiones pari & æqua lege.

Has magis proprie] inæquales.

Προσέγγματα] Justinus legem parendi dicere, 2, 3. legem pacis statuere, 9, 5.

2. *Aut pacis*] ut cessent hostilia.

Societatis] ut præstentur auxilia mutua.

Ad securitatem] ut tuto liceat altrinsecus versari.

Ne vestigal] Tale Romanorum & Massiliensium, Justin. 43, 5.

Et Carthaginensium] quod paulo post ejectos reges factum est, Polyb. 3, 22.

Scriba] qui in portu annotabat, quæ naves, quas merces advehent.

Praconi] qui proclamabat venales merces, quod præconium vocat Cato de r. r.

3. *Ad tuendos fines*] *Guarantie*, ut Atheniensium & Corcyæorum.

§. VII. 1. *Nec restipuletur*] nec caveat eadem reddi sibi, si quo casu oppugnetur.

Aut majora] ut præstet aliquid pro majoribus viribus potentior, quod alter non præstet.

Τὰ τὰς ἐπέρας] in quibus altera pars plus æquo deprimitur.

2. *Deditio conditionata*] sub deditioe & juribus quibusdam reservatis.

Translationem imperii] ab eo, qui se dedit, ad cum cui deditur, 2, 5, 31.

3. *De solvendo stipendio*] ut quod pro hac expeditione militi debetur, dependatur. Liv. 5, 27. lib. 8, 36. lib. 9. 42. lib. 10, 5.

Manibus diruendis] Liv. 34, 17.

Ut locis quibusdam] Liv. 8, 11. lib. 27, 45. lib. 37, 45.

Obsides, elephanti, naves] Liv. 30, 37. lib. 38, 38.

Majestate comiter] Liv. 38, 11. Cic. pro Balb. 16.

Alibi] 1, 3, 2.

Hostes & amici] Liv. 38, 11.

§. IX. 1. *Non nocendi*] de non invadendis finibus, & ut sit utriusque populi civibus in alterius terris securitas.

Populi septem] 1, 2, 2.

2. *Commerciorum*] ut liceat navigare, & merces hinc inde transportare.

3. *Peculiaris victus*] quod jussi erant tot vulgari- bus aliorum cibis abstinere, ut immundis.

Monstranda via] ut sit nemini non Judæo promiscuum aliquod aut tralatitium officium facere, licet id non magis grave, quam si digito monstres viam prætereunti.

Συγγεῖθαι] uti familiaribus, una cibum capere, jungi & conglutinari, coire & consuescere.

5. *Fœdera & beneficia*] quæ non modo securitatem, sed etiam mutua officia & honores præstant ineuntibus.

Jus belli] ut liceat eos nihil lædentes bello lacessere.

6. *Asmonæos*] 1, 4, 7.

Permissa sola sui] ut sabbato liceret tantummodo hostem aggressum repellere, non ultro aggredi, quamvis occasio & spes victoriæ præsens appareat.

8. *A Jacobo orti*] quales erant X. tribus revulsæ a domo Davidica per Jeroboamum, qui & idololatricæ illis auctor fuerat, ne si quotannis Hierosolymam proficiscerentur ad templum visendum redirent ad reverentiam regum, a quibus desciverant.

9. *Animi*] intentionis, consilii, propositi.

Vitiat animus] quæ per se sunt innoxia, sed culpantur, quia parum pio proposito suscipiuntur.

§. X. 1. *Intra Israelem erat sacramentum*] penes solos Israelitas fœdus & Ecclesia.

Capit expungit] impleri & q. solvi, quia pecunia soluta expungitur vel deletur nomen debitoris in tabulis expensæ.

Neminem excludens] omnium misertus, ut omnes vocat.

3. *Qui in idolis convivabantur*] accedebant ad epulas, de hostiis falcorum deorum instructas: quoties enim sacrificarent, parvum quiddam extis (pro- ficias dicebant) adolebant in altaribus: de reliqua hostia vel victima epulabantur vocatis amicis, & si quod insuper superesset, in macellum mittebant.

§. XI. 1. *Infirmis*] quibus scandalo & offensionis sit nostra cum pravæ superstitionis cultoribus conversatio.

2. *Profana opes*] si ab societate nostra cum infidelibus & averiis a religione nostra istorum in universum potentia contra omnes, qui nobiscum sunt religione conjuncti, etsi in præsens causa differant.

Jus quodvis] causa quæ non sit maximi momenti, licet justa, tantum valere apud quemquam debet,

ut eam defendat ac tueatur cum detrimento notabili omnis Christiani nominis.

§. XII. *Romanus Imperator*] Fridericus III. a. C. 1461. Videnda Bœcleri disputatio de Passagiis.

Non dissimili malo] dissensione ob religiones.

§. XIII. 1. *Ad injusta bella*] etiam si quis societatem armorum promiserit, si socium videat bellum palam injustum aggredi, non teneri ex promisso talem socium juvare.

Extraneo] non foederato.

3. *Creditores personales*] chirographarios. l. un. Cod. Etiam ob chirographariam pec. pig. ten. qui solo chirographo sibi de pecunia credita caverunt. Nam inter hos pecunia debitoris, si quæ libera est, in concursu creditorum dividitur. Alii sunt hypothecarii, l. 1. §. 3. D. de separat. l. 8. C. qui bon. ced. pot. quibus pignore vel hypotheca provisum est. Ex utriusque, quibus ob favorabilem crediti causam ante alios exigundi jus vel privilegium concessum est, privilegiarii. l. 10. prin. D. de Pactis.

Quæ individua est] Neque enim potest quisquam esse simul duobus locis.

4. *Quod quasi dominii*] Flor. 1, 16. *Erat cum utrisque fœdus, sed hoc Campani sanctius & prius omnium suorum deditio fecerant.* Adde 2, 12, 15.

§. XIV. *Præsumitur nova obligatio*] quia plerumque habet aliquid onerosi.

§. XV. *Singula conditionis*] ut si unum illorum migret vel non servet pars altera, alteram solvat.

§. XVI. 1. *Personarum facientium*] Fœdera non faciunt nisi summæ potestates aut earum mandato ministri. Sponsiones ministri sine potestate ac mandato.

Ad id quod interest] æstimationem commodi, quod ex effectu habuisset is, cui sponsio facta est & pro ea satisfactionem.

Corpus dedendum] sponsoris.

Melius urgebunt] & ipsi Samnites, Liv. 9, 11.

Caudina & Numantina] Flor. 1, 16. & 2, 18.

Nullam in partem] Sallustius Jugurt. 39. *Senatus ita, uti par fuerat, decernit, suo atque populi injussu nullum potuisse fœdus fieri.*

2. *Quanti ipsis esset*] quid vellent concedere Samnitibus, ut exercitum ab illis obsessum & clausum recuperarent incolumem.

Numantinis] nam cum his quoque juxta turpe fœdus ictum est.

Publica violationem] populum vel principem a perfidiæ crimine non excusari, si, quo ne servet suo nomine promissum, sæviat in ministrum promittendi, aut dedat, ut in eum sæviatur.

Unius] sponsoris.

3. *Quod Hannibal fecit*] Polybius lib. 7, 2.

Præ se tulerunt] mentiti sunt, se habere quam non habebant.

Quod intererat] quod pro ratione rei, quæ agebatur æstimari poterat, velle sibi præstari Samnites, si pactum ratum non esset.

Expressissent] diserte & clare in formula pacti posuissent.

Capite luere] Liv. 9, 5.

Si in obligatione] quam pœna scilicet.

Certum loco incerti] Ante pœnam non definitam incerta erat æstimatio ejus, quod interest, & poterat in quantumvis extendi. At postquam ea definita est, cessat æstimatio incerti, & subit in ejus locum id, de quo convenerat certum.

Vitam valide posse] 2, 21, 11. 3, 2, 6.

4. *Nos qui aliter sentimus*] qui putamus hominem vitæ suæ dominum non esse, ut possit eam obligare, aut caput suum pignori opponere.

§. XVII. 1. *Ex notitia & silentio*] eo quod actum a legato suo vel præfecto resciverit, nec contradixerit.

2. *Supra diximus*] 2, 43.

3. *Nude abnatis*] quibus tantummodo aliquid negatur fieri debere, non ponitur, quid fieri debeat.

A D

C A P U T XVI.

§. I. 1. **I***n fide*] scilicet data. Ubi quid promiseris vel receperis.

Interni actus per se] 2, 4, 3.

Sibi affingendo] dicendo se non hoc quod poscitur, sed aliud cogitasse & intellectum voluisse.

In moralibus] in practicis, in prudentiis & artibus; in his materiis, quæ agendo explicantur.

Præscriptione] Παρηγορητικῆ sive exceptione qua demonstrat adversario contra sese actionem non esse.

2. *Collectio mentis*] indagatio & explanatio sententiæ dictorum.

Aut seorsim] ut extra significationem verborum aliunde arcessantur.

Conjunctim] ut conjecturæ petantur ex verbis.

§. II. *Quæ est ex origine*] multis enim verbis longe aliam significationem imposuit usus, quam ea primitus ex origine acceperant.

§. III. *Ad finitivum statum*] constitutionem ex

definitione, quum in controversia est, quo nomine factum appelleretur. Cic. 1. de invent. 8. Ad Herennium 1, 12. *Finitionem* vocat Quintil. 7. Inst. 3.

Sum publica] vulgo & indoctis nota.

Sexdecim millibus] quatuor legionibus, singulas 4000. ped. 300. equ. Polyb. 1. cap. 16. Vegetius 2, 2. *Romani legiones habent, in quibus singulis sena millia, interdum amplius, militare consueverunt.* cap. 6. *Legio plena, quæ habet pedites sex millia centum, equites 100000.*

§. IV. 1. *Ἐξ ἀμφιβολίας*] ex ambiguo, ad Herenn. 1, 12. *Ambiguum* vel *ambibolium*, Quintil. 7, 9.

Sive μονομερῆς] sive sufficiat unius personæ voluntas, ut cum legislator legem, testator testamentum mutat; sive plures & minimum duos consentire oportet.

Ἐξ ἀντινομίας] ex arbitrariis legibus, ad Heren. 1, 11. *Antinomian*, Quintil. 7, 7.

2. *Ex*

2. *Ex scripto & sententia*] 1. ad Heren. 11. *ex scripto & voluntate*, Quintil. 7, 6.

§. V. *Ex materia*] cum aliquid in nostrum commodum interpretamur ideo, quia verba in tali materia accipi soleant.

Naturalibus] qui constant, dum sol est supra hemisphaerium nostrum.

Civilibus] qui sunt 24. horarum. l. 8. D. de Feriis & dilat. Gell. 3, 2.

Donare pro transigere] litem finire remittendo de jure suo ante sententiam judicis. Sueton. Ca. lig. 40.

Plataenses] Thucyd. initio lib. 2.

Non & fibulas] quibus adstringebat pallia.

Alexander] Diod. Sic. 17, 84. Polyænus Str. 4, 20. Alexand. 257.

§. VII. *In dubio*] Ubi non exploratum est aliquem voluntatem mutasse, creditur idem velle quod aliquando se voluisse significavit.

§. VIII. *Ratio legis cum mente*] Ratio est causa quæ legislatorem movit ut legem poneret; Mens, sententia seu id quod ex verbis recte acceptis colligitur.

Præter rationem voluntas] non ratio, sed libido, sed fortuitus animi motus facit decernere, consentire, promittere.

Cognitionis] nam cognatio in genere est vel agnatio vel cognatio in specie: adoptio est vel arrogatio vel adoptio.

Masculinis] l. 1. de V. S. Verbum hoc, *Si quis*, tam masculos quam foeminas complectitur.

Mors in jure] Sic deportati pro mortuis habentur. l. 4. §. 2. D. de bon. libert. l. 1. §. 8. de bon. poss. cont. tabb.

§. X. *Æqualitatem*] in quibus par & æqualis utriusque partis fit conditio, atque ambabus consultitur.

Ob tuitionem] ad fines suos defendendos quam ad acquirendum aut ulciscendum.

§. XI. *Actuum bonæ fidei &*] §. 28. Instit. de Action. i. 3, 11, 6.

Formam quandam] continere aliquid & secum trahere vulgo existimantur, adeo ut isto actu nominato alterum quoque factum intelligatur. Hoc ideo monet, quia in stricti juris actiones tantummodo venit illud quod nominatim conventum est, & quod ipsi contractui inest ex definitione juris: at in bonæ fidei judiciis multa veniunt, quæ nominatim non placuerunt, sed quæ præstari æquum bonumque ducit officium judicis.

§. XII. I. *Verba hæc, Unde quis*] In interdicto recuperandæ possessionis, quod Unde vi appellatur. §. 6. Instit. de Interd.

Qui vi vetitus] cui vi & manu præclusus est aditus ad prædium suum, non tantum de illo qui tractus inde aut exturbatus est.

2. *Significationem artis*] non populari tantum usu sumantur.

Pacti inutilitas] ut pactum vanum sit & effectu careat.

3. *Sermo figuratus*] tralatus, discedens a proprietate verborum.

Occupatum] ut in agris arcifiniis, 2, 3, 16.

§. XIII. I. *Utriusque populi sociis*] Polybius 3,

27. τὴν ἀσφάλειαν ὑπάρχουσαν παρ' ἑκατέρων τοῖς ἑκατέρων συμμάχοις.

Livius lib. XXI.] 19.

De Polybio Hist. l. III.] 29.

Aut ob nulla quæquam] aut nullius in posterum populi erga se merita facere tanti debere vel Ro. vel Pœnos, ut ob illa foedus ei sociale darent; aut si dedissent, pericula eorum destituere & indefensos prodere.

§. XIV. *Postum fuisse*] Livius 30, 37. *Bellum neve in Africa neve extra Africam injussu pop. Rom. gererem.*

Macedonico cum Romanis] Livius 33, 30. *Bellum extra Macedoniam ne injussu senatus gereret.* lib. 42, 25. *foedus cum Philippo ictum, cum ipso eo post mortem patris renovatum, in quo diserte prohiberi cum extra fines arma efferre, prohiberi socios pop. Romani lacessere bello.*

Arctiorem hic] nempe ut intelligatur tantum, quod infertur.

§. XV. *Liberam fore Carthaginem*] bello Punico tertio imminente, si facerent imperata, datis CCC. obsidibus, & armis traditis. Quod cum fecissent, jusserunt eos cæteris rebus salvis cedere sedibus & 10000. passuum a mari aliam urbem condere.

Pridem amiserant] pace post bellum Punicum secundum facta.

Ob attributum] vocem adjectivam, Liberam.

§. XVI. I. *Pactis personalibus*] quæ intra personam stant, & cum ea finiuntur.

Realibus] quæ ad rem pertinent, & quamvis mutata persona, manent stabilia.

Res permanens] 2, 9, 3.

Si libera civitates] Sic Etrusci Vejentibus, cum hi bello adversus Romanos regem creassent, negarunt auxilia, quamdiu sub rege essent. Liv. 5, 1:

2. *Non ut personale*] non ut ad eum solum pertineat, sed ut appareat, quicum sive ipsius sive alieno nomine actum sit.

3. *In utrumque*] ut & personale & reale interpretari possis.

Ἐπιμαχίαι] 2, 11, 6.

Præsumitur ratio habita] bene existimasse utrumque contrahentium de altero, & credidisse inter se, neutrum temere aut injuste agere.

4. *Societates morte finire*] §. 5. Instit. de societ. *Fidem elegissent*] respectum habuerint præcise ad Medorum gentem & bonos mores. Verbum juris. l. 57. D. mandati. l. 3. D. de probat.

Personam tantum obstringere, & ipsa promissio] Ergo concedit jurisjurandi vim personam non exire? & si successor nolit stare jurato a decessore, tantummodo eum promissum non servare; non etiam perjurium contrahere? Videtur potius neganda Major. Quod non exit personam, non obligat successorem. Nam in actibus regiis princeps & successor una sunt persona: uterque repræsentat populum, qui heri & hodie unus. Deinde jurisjurandi vis non exit personam, quoties quis pro se tantum & suo nomine, non etiam alieno & pro alio jurat. Rex autem jurat pro populo, cujus pars est successor.

§. XIX. *Pervenerint, an neutri*] Cujus controversiæ tollendæ causa veteres solebant interdum *hieram* facere, ut loquitur Seneca ep. 83. hoc est co-

ronam, quam uterque meruisse videbatur, alicui Deo sacrare & in templo suspendere, Ovid. 13. met. 381.

Qui omnes aut quem nemo] priori modo unus tantum primus est, posteriori plures esse possunt.

§. XX. 1. *Vel extendens*] ut plus accipiatur, quam verbis expressum sit.

Coarctans] ut minus.

Ita & in obligatione] ut obligatio latius pateat, omnia adesse oportet; ut angustior, sufficit minimum abesse.

Extra verba promittentia] de eo negotio, quod in formula pacti expressum non est, sed eodem trahere volumus.

Ut voluntas tamen] i. num. 7.

2. *Consideratam in sua generalitate*] ut etiam complectatur casus non expressos.

κατὰ συνόρασιν] Quintil. Instit. 7, 8.

Ex scripto ducimus] colligimus, elicimus.

Que in fraudem] cum salvis verbis legis aut pacti sententia eluditur; quoties quod lex aut pactio fieri noluit, diserte autem fieri non vetuit, id fit.

3. *Qui postumum*] qui certum habebat se uxorem gravidam relinquere, cum moreretur.

Sententia dispositionis] testamenti aut cujuscumque ultimæ voluntatis.

Si is postumus natus non esset] si abortum passa sit, aut ante partum cum foetu obierit uxor vidua.

4. *Qua impedirent*] incertam, ambiguum, obscuram redderent.

Alio consilio, eodem periculo] alia via & modo, eodem justo metu.

In immensam altitudinem] de tecto excelso vel turri in humile solum, de jugo aut cacumine montis faxei in vallem, de plano in profundam foveam.

Ne adoptionem] quia una utriusque ratio est, ne a filia invita hæreditas abeat.

§. XXI. *Sub speciali sua forma*] non ut iustum facias modo, sed iustam rem definitam facias, quo alia eveniat; illam vero aliam vel non omnino vel difficiliter eventuram appareat, si sic fecisses, utile iusserat.

Dissolvi imperantis officium] auctoritatem imperii subverti.

§. XXII. *Ex defectu originario*] quod credibile est ab initio hanc voluntatem paciscentis non fuisse.

Ex casus emergentis] aut fuisse quidem, sed non, si tale quid contingeret, quod intervenit.

§. XXIII. *Contentum in promissione*] res promissa.

Non consideratur nude] non promissa est omni modo, sed ob impellentem rationem, sine qua promissum non esset. Ut cum apud Sueton. colligitur Ti. Necessitate magis quam iudicio adscitum successorem ab Augusto, quia præfatus sit in testamento: *Quoniam sinistra fortuna C. & L. filios mihi eripuit, Tib. ares esto. c. 25.*

§. XXIV. *Obversari animo*] atque ita qui sensus extra materiam est, animo ejus obversatus non videtur.

Non semper eadem] iisdem verbis de negotiis diversis.

§. XXV. 1. *Non secundum existentiam*] non quæ jam nunc sint & respiciantur, sed ex quibus existere possit quod respicitur.

2. *Habeant tacitam conditionem*] intelligantur non aliter impleri debere, quam si &c.

Legatos a suscepto] Ut Titus a patre missus ad gratulandum Galbæ, qui occisus interim erat Othone successore. Tacit. 2. hist. 1.

§. XXVI. 1. *Ex naturali ratione*] quod homo sanus & suæ spontis id ita esse vel eo casu voluisse non potuit.

Correctionem] exceptionem a lege, quod cum possit aliquo modo sub eam trahi, revera tamen definitum non est, quia universalia tantum, non etiam singularia persequitur.

Temere] ex nulla vel levi ratione.

Dominum se facere] pro arbitrio mutare atque interpolare, quod non est nostri, sed alieni arbitrii.

2. *Si quo casu sequi*] talis sit casus, ut adhærendo verbis fiat res vetita.

Cum obligationis] cum ad ea nemo possit obligari.

Si dominus] is, ad quem jure pertinet, quamvis eam, qui deposuit, aliquamdiu possederit.

Ut alibi notavimus] 2, 10, 1.

§. XXVII. 1. *Verba sequi*] proprietati verborum in interpretando inhære.

Sive absolute] vel cuius homini pro captu nostræ fragilitatis, vel ei, qui promisit.

De quotidianis & anniversariis] perpetuis & solemnitibus.

2. *Judicare promissor*] Neque hoc dicit Cicero: intelligit enim, quæ revera omnium sanorum iudicio sunt inutilia, non unius promissoris.

Quodlibet nocumentum] qualecumque damnum, quod inde sentiat promissor.

Morbus fonticus] gravis quo vita periclitatur.

In rem præsentem] in foro & iudicio præsto fore.

3. *Tunc fidem fallam*] iudicabor fidem fecerisse & levitatis infamiam subiisse.

Cum omnia eadem] quoties nihil ex transverso interveniens faciem rerum ac temporum variaverit.

Advocationem] me alicui advocatum fore.

Præjudicium] aliquid statui, quo causa patris mei pendens in lite fiat deterior.

§. XXVIII. *Casum eximendum*] tali casu non voluisse fieri, quod quis voluit fieri.

Alio loco posita] non conjuncta & proxima illis, quibuscumque pugnant.

§. XXIX. 1. *Cum ex casu fit collisio*] casu colliduntur & eventu, Quintil. 7, 7.

[*Cedat ei*] minus obligans urgenisque credatur quam.

Sanctio permissione] quod imperatur, necessarium; quod permittitur, voluntarium est. Cic. 2. de Invent. 49.

Vetans obligat ad quodvis] quod vetatur omnino, quamvis non definito tempore, habet tamen certum tempus, omne videlicet; quod autem jubetur infinite, tempus habet nullum, sed quovis fieri potest.

Scriptor ad Herennium Libro II.] cap. 10.

§. XXX. *Monumentum contractus*] unde notitia haberi possit de contractu; non ut ex ea demum contractus auctoritatem accipiat.

§. XXXII. *Accipiens hic fit*] qui enim offert, facit optionem vel electionem ejus, utrum duorum aut quid e pluribus velit.

Per affirmationem] si accipiens non totum dicat, quod vult, sed tantum, Accipio, vel Maxime, vel Ita fit.

A D

C A P U T X V I I.

§. I. **S**upra diximus] 2, 1, 2.

Homines communiter] vulgo omnes.

Qualitatis] Personæ quam gerunt.

§. II. 1. *Forte a demendo*] Scaliger a *δαμνῶν*.
A demtione Varrol. 4. de L. L. & Isidorus §. Orig.
27. Quid si a *δαμνῶν δάμνημι*.

Illud suum] 1, 1, 5.

Non quidem ad perdendum] ut eam ipse sibi auferre possit, 2, 15, 16.

Actiones propria] quas jure suo tractat, & in quibus eum non oportet impediri.

Superior tractatio] 2, 6, 1.

Exactam quandam] non tantum ut dolum aut culpam caveat, l. 23. de R. J.

Cives singuli] Hinc Ti. bonum & salutarem principem servire debere & universis civibus sæpe & plerumque singulis. c. 29.

2. *Ab assignarice*] 1, 1, 7, & 8.

§. III. *Magistratus collatio*] jus eligendi & ordinandi præfutos oppido, pago, provinciæ, ærario, aut cuicumque parti publicæ administrationis.

Resarcire tenebitur] Novell. 128. cap. 16. quæ Juliano Antecel. 124. capit. 556, p. 193. *Quod si talis administrator parum idoneus videatur, jubemus alium in loco ejus subrogari cum decreto episcopi & habitatorum ejusdem civitatis; scientibus nominatoribus, quod si aliquod per eum civitati adlatum sit detrimentum, de propriis facultatibus hoc resarcire cogantur.* Ita leg. nam & præcessit: *quod reliquatus fuerit pater* (is ipse quem & administratorem appellat) *civitatis, ab eo exigatur periculo eorum, qui denominatores ejus fuerint.*

Verum jus petendi] ambiendi cum *ὀμορῖμοις* sive similibus jure civibus. inde actio apud Quintil. avum, decl. 252. *Parasitus raptor candidata.*

Capacitas legati] posse ex testamento aliquid capere.

§. IV. *Qui proprie rei fructus*] non debentur singulari curæ industræque possessoris, qualis a domino expectari nequeat.

§. V. *Spes lucri*] quo verisimiliter fuisset potuit, nisi rem meam alter possedisset, aut ea me frui prohibuisset.

Illud ipsum] non quanti lucrum solidum foret, id si percepissem; sed arbitrio boni viri, prout prior aut longinquior a sperato eventu absui: prout plus aut minus periculi restabat ad eventum consequendum, si non intercepta spes fuisset ab eo qui damnium dedit.

Secundum propinquitatem] prout facilius ac pronior ad id fuerit via.

§. VI. *Consensum requisitum*] qui, cum sine consensu ac nutu ejus damnium mihi dare non posset adversarius, petenti ut liceret, indulgit.

Qui receptum] l. 1. §. 2. D. de receptat.

§. VIII. *Ex jure proprie*] ratione personæ, muneris, potestatis.

§. IX. *Ex caritatis norma*] ut vir bonus aut homo Christianus.

§. X. *In agentibus vel negligentibus*] qui damnant faciendo vel omitiendo.

Secundarii] num. 7, 8.

Primarii] num. 6, & 8.

Sine eorum actu vel neglectu] etsi nihil illi faciendo vel omitiendo peccaverint.

Non tenebuntur: quod tamen] sed ita, si conscii non fuerint illius eventus, quamvis rem adjuverint faciendo vel non faciendo.

§. XI. *Qui imperio aut*] qui primario aut secundo in causa fuerunt.

In solidum] ad omne damnium faciendum.

§. XII. *Ex toto enim noluisse*] omnino nec in parte neque in toto damnium dare non voluisse intelligitur, qui sic se defendit, ut dicat se incio atque imprudente datum esse.

§. XIII. *Illas spes alimentorum*] prout magis aut minus destituti sunt qui alebantur, & prout lautius aut arctius contentiusque, qui occisus est, eos fovere potuisset per ætatem.

Qui fugere noluit] sed agredientem expectavit & necavit interea, dum ipse sese defendit.

§. XIV. *Minus poterit lucrari*] corpus habet non tam sufficiens operis, eoque merere mercedes nequit quantas solebat.

Conjectione in carcerem] si quis injuria detinens aliquem in vinculis prohibuit operas præbendo rem facere.

§. XV. *Quanti minoris ipsi*] quanto ob pudorem amissum nunc longius abest a spe honesti matrimonii.

§. XVI. *Incremento naturali*] cum fructibus, quos res per se sine manu & industria hominis erat factura.

Cum sequente damno] quanto deterior est cum reddit quantoque minus utilitatis & commodi præbere potest.

Non summam] quanti est cum plurimi.

Non infimam] quanti, cum minimi.

Judicio injusto] si iudex litem suam fecerit. p. Inst. de Oblig. ex q. del.

Accusatione injusta] ut calumniatores. §. 1. Inst. de pœna temere litig. Utrorumque meminit Horat. 2. Sat. 1. *Cervius iratus leges minitatur & urnam; Grande malum Turius, si quis se iudice certet.*

§. XVII. *Tenetur eum*] 2, 13, 7.

§. XVIII. *Qui causam dedit*] negando scilicet quod jure ab eo petebatur.

Involuntarium ex voluntario] coactio, quam quis meruit recusando, quod omnino illi faciendum erat, non putatur invito inhibita, sed ipsum cogi voluisse existimatur.

§. XIX. *Pro justis habeantur quoad effectus*] quæ bello quamvis injuste illato acquisita sunt, pro jure acquisitis procedant.

Talis belli metus] ut quod belli quamvis injuste illati terrore ac formidine expressum est, tamen, si jus armorum habuerit, qui expressit, jure

teneat idque ab eo post intervallum repeti nequeat.

Quicum multa] adversus quem quod vi, armis, terrore, dolo bono geritur, jure fieri existimatur.

§. XX. 1. *Per codicillos*] *Acte van Octrop.*

Cautionem non exegissent] prædes ac fidejussores dare de non lædendis lociis jussissent.

In bona raptorum jus reddi] querentibus officio judicium permitterent ex bonis raptorum, quæ essent in patria, quatenus possent, refarcire sua damna.

Quod & factum] 3, 4, 1.

2. *Adversus navas*] exercitoria & inflitoria actione, 2, 11, 13.

Supremi auditorii judicibus] *Hoogenraet.*

§. XXI. *Ut mancipium aut animal*] Videndi tit. de noxalibus actionibus : & si quadrupes pauperiem fecerit.

Dividi solet] ut dimidium ejus sustineat dominus navis lædentis, dimidium corruptæ.

§. XXII. *Vitiositas actus ab effectu*] ipsa culpa si-ve injuria a damno per culpam vel injuriam dato.

A D

C A P U T XVIII.

§. II. 1. **P***rovinciales*] a dicecesibus, satrapiis, nomis, ut in Ægypto dicebantur.

Municipales] ab oppidis.

Jure civili reguntur] pro privatis habentur.

Jus legationis externo] securitatem inter inimicitias publicas præstari legato alienigenæ nec nostræ ditionis; non ejus populi qui nostro imperio est obnoxius.

Dissidet] separata est a nostro regno vel territorio.

2. *Qui ex parte*] ut qui de alieno regno feuda possident.

Regnoque exsui] Videtur hoc nimis crudum, neque admittendum, nisi tantum temporis intervallum intercesserit, ut illi regnum pro derelicto habere possint credi.

Persei a se victi caduceatores] Liv. 44, 45, & 46. Sed retinuisse putes caduceatores Persei, non quod regno exsutum jus habere mittendi non putaret, sed quod ingenti fiducia exsuenti hominem regno pacem ei dare noleret, & quod sine accepta mittendi venia occurrerant. Livius 32, 11. Idem lib. 6, 37, 45. Ideo nihil illis mali, sed per eos responsum Perseo non dedit.

3. *Flavianos accusat*] Ut & L. Opimium Vellejus, quod Fulvii Flacci filium, quem pater legatum de conditionibus miserat, interfecerit. lib. 2. 7.

Hosium more ageret] usurparet jus, quod solis concessum est, qui pares potestate atque imperio bello contendunt.

§. IV. 1. *Privilegia ex jure communi*] eatenus admittenda, quatenus recepto juri non derogant.

Ex mero jure civili] edicto aliquo aut constitutione reipublicæ ad solius illius statum pertinente.

Reges aut gentes] in delictis legatorum sumendos esse arbitros & sequestratos, qui extra causam sint.

Prudentia, non juris] quod si quis fecerit, prudenter egisse judicabitur; nemini tamen id facere, si recte facere velit, necessum est.

2. *Ex certis rationibus*] non ex morali turpitudine vel necessitate.

3. *Jus tamen gentium valuit*] Maluerunt tamen eis parcere ob commune jus legatorum, quam afficere supplicio, quod eo jure indignos ipsi se reddissent.

Jus gentium extendi ad eos] hos quoque jure gentium inviolabiles esse.

Ex equo bonoque, quam] bono magis exemplo quam concessio jure. Tacit. 1. annal. 38.

4. *Aliquid extra jus*] amplius quam omnibus concessum est tratatio jure.

Securitas legatorum] omnium sive recte agentium sive peccantium, res est magis ad exemplum perti- nens quam pœna peccantium.

Alis reddere] Tacit. 1. annal. 6. eam esse conditionem imperandi, ut non aliter ratio conficiat, quam si uni reddatur.

Ad æquitatem &] æquum & utile est, ut hæc singularia non attendantur, quia si non omnibus liberaverimus legatum, ex illis singularibus per interpretationem poterit teneri de omnibus.

5. *Territorio subiecti*] 2, 5, 1. & 32.

Pro personis mittentium] repræsentant dominorum dignitates, & prout illi ampliores sunt, majoribus honoribus adficiuntur.

Constituerentur quasi extra territorium] haberentur & considerarentur, quasi non habitarent nobiscum, neque in finibus territorii nostri essent. Plinius 5, 25. *Palmyra urbs nobilis situ, velut terris exempta a rerum natura, privata sorte inter duo imperia summa, Romanorum Parthorumque, & prima in discordia semper utrimque cura.*

Qui idem deliquerat] obsidibus fugæ occasionem dederat, Livius 25, 7.

6. *Ita comparata humana jura*] quæ vel gentes vel civitates sibi statuerunt, ut ab iis sit regressus ad jus primævæ communitatis.

Apex necessitatis] inexcusabilis & inevitabilis necessitas.

In sumione pana] sed in se conservando, 2, 2, 6.

Interrogari] examinari more reorum, Sallust. Catil. 31, & testium, Suet. Octav. 56.

Literarum] quas a Juniis, Vitelliis, Aquiliis nobilibus adolescentibus conspiratis ad Tarquinium acceperant. Liv. 2, 4.

7. *Violatores juris*] quia ad quos missi fuerant de pace legati, adversus eos sine auctoritate publica sumptis armis pugnaverant, Liv. 5, 35.

Cicero Offic. III.] 23.

§. V. 1. *Tacita passio*] de securitate illius, qui missus est.

A Romanis Vejentibus] Immo a Vejenti senatu legatis Romanis. Liv. 4, 58.

Quod

Quod Lartius Tolumnius] qui legatos Romanos ad se missos interfecerat.

Si quod concilium] publicum aliquem conventum.

Effios] Iffæos ab insula Iffa Illyrico objacente.

Vinciri] custodiæ dari, Justin. 2, 15.

§. VI. *Apud hostes*] inter quos bellum declaratum est.

Apud inimicos] inter quos sine bello simultas est.

§. VII. *Cum hoc quoque tacite*] quoties admittitur legatus, perinde est ac si fides ipsi quoque datur, fore ut salvus sit atque incolumis.

Etiamsi ei qui misit] violando nempe legatum ejus, qui nostrum ante violavit.

§. VIII. 1. *Vasa legatorum*] supellex, sarcinæ. *Sui generis sanctimoniam*] non tantam, quantam legati, aliquam tamen.

Fecialium carmine] verbis solennibus.

Vasa & comites meos] facis ne sarcinas & comites nuntii publici, & propterea eodem jure immu-

nitatis & securitatis gaudentes, quo me, ut arripi detinerique nullo prætextu queant.

Quatenus legato videtur] quatenus ea sancta & jus suum participantia velit, adeo ut vasa possit obligare aut alienare, comites ad pœnam tradere.

Qua modo de legato] ut querela deferatur ad mittentem.

§. IX. *Per judiciorum ordinem*] ordinarios judices.

Manu regia] vi superioris domini.

Res soli] immobiles, prædia, fundos, domos, villas.

Ea qua adversus] dentur repressalia.

§. X. 1. *Qui in creditum iissent*] quibus mutuum factum esset, nulla daretur actio creditori. l. 2. D. de reb. cred. & *Res in creditum abire*. l. 5. de tributor. act. l. 3. ad SC. Macedon.

2. *Ferendum si quis*] non puniendum lege, cum satis sit punitus amisso pudore.

De pretio habuisset fidem] de pecunia accipienda pro re vendita credidissent emptoris promissioni.

A D

C A P U T XIX.

§. I. 1. **H** *Umum porrigere*] Erat hæc superstitio veterum, non præterire cadaver in via stratum, nisi gleba terræ injecta vel lapide. Horat. 1. od. 28. Petronius cap. 74. *trahat humanitate lapidare.*

3. *Dionysis*] Liberalibus sive Bacchanalibus, quibus agebantur tragædiæ, immo & inventæ putantur: unde scenici histriones *Διονυσιακοί χοροί*, Ælianus 2, 3.

Ductores] Amphiarum, Tydea, Hippomedonta, Capanea, Parthenopæum, generum Polynicen.

4. *Humanitatem*] Justinus 11, 12. idque cum non amoris, sed humanitatis causa fecisse.

In mores hominemque] Ad mores communi omnium hominum sensu receptos.

Ultra humanarum irarum] ad quas credibile non est quemquam hominem iratum procedere.

§. II. 1. *Condita*] circumlita unguentis, Kirchm. de funer. 1, 8.

2. *Quale fuerat*] Vulg. unde erat. LXX. *is lū?*

Mancipi] Lucret. 3, 1021. *Vitaque mancipio nulli datur omnibus usu.*

Nascentes excipere] ex more, quo recens natos humi deponere solebant, donec ab agnoscentibus eos patribus tollerentur. Unde Statius Epithal. *Stellæ: tellure cadentem excepi gremio.* Sueton. Octav. 5. Ner. 6.

3. *Ob reviviscendi promissum*] quod spem faceret promitteretque Democritus, fore, ut mortui aliquando in vitam redirent.

4. *Communi honore*] qui omnibus habetur mortuis.

Ei conferre] beneficium dare.

5. *Natura humana arcana*] illud secretum, quam vilibus elementis constet, quod tam speciosum in vivo corpore apparet.

6. *Homini, id est, persone*] defuncto exhiberi, non propter ipsum, sed propter reverentiam communis naturæ, ob causam humani generis communem.

§. III. 2. *Sidonium*] aliquem de Pœnis aut sociis; non Romanum, hostem.

3. *Alioqui rei funebri*] Levit. 21, 1, & 11. qui nos etiam transiit ad Romanos. Tacit. 1. annal. 62.

Iniuncta] consecrata, dedicata, & jam usibus sacris imbuta.

4. *Defendo*] arce, prohibe. ut *Solstitium pecori defendite.*

§. IV. 1. *Adulterium cade*] Agamemnonem patruelem & Mycenarum vel Argivorum regem occiderat, quum uxorem ejus Clytemnestram pellexisset ad adulterium.

3. *In Leonidem*] Thermopylas summa cum gloria mortui cadaver capite abscisso in crucem sustulit Xerxes, Herod. lib. 7.

Creontem] qui Argivos victos & cæsos in obsidione Thebarum sepultura prohibebat.

§. V. 1. *Sic*] nempe minando cadavera fore insepulta, si quæ sibi manus attulisset.

Cleomenis corpus] At non id ideo factum, quod in se sævisset, verum ex odio quod rex Spartanus exsul & se non dimitti videns conspiracyonem contra Philopatora fecerat, & seditionem cœptaverat.

2. *Platonici contra Stoicos*] Seneca 3. de ira 15.

Morbi] Corn. Nepos in Attici vita. Plinius 1. epistol. 12. Seneca epist. 77.

Calani] Gymnosophistæ, qui præsentem Alexandro & exercitu ejus, ut ostenderet contemptum doloris & mortis, vivus ultro in rogo se cremandum præstitit. Ælianus Var. 2, 41. 5, 6.

4. *Εὐλογον ἐξαγωγῶν*] (*εὐλόγηται*) laudabilem exitum vel educationem.

Præsumptam Dei] si quis intelligat certis & non fallentibus iudiciis Deum velle, ut vitæ renuntiet.

Resipuisse] vera poenitentia peccatorum veniam a Deo obtinuisse.

5. *Τὸς ἀσεβεῖς ἔξ ἀνοσίχθων*] impios & profanos.

A D

C A P U T X X.

§. I. 1. *S*upra cum de causis] 2, 1, 2.

Facta] injurias illatas.

Injungi opera] ut damnatis ad reum, in metallum, in antliam, Suet. Ti. 51. ad fossam faciendam, Nero. 31.

Morbans contagiosum] ut lepram, Levit. 13.

Corpus mutilum] Deuter. 23, 1.

Impuritates] Levit. 15.

Functionibus] muneribus & officiis civilibus sacrisve.

2. *Alibi*] 1, 2, 5.

Censuram] damnationem vel exactionem supplicii. *Διπλωμα*.

§. II. 1. *Qui plus peccavit, gravior*] Non hoc differunt *Διγεννητική* & *σωμαδική* justitia, quod altera tribuat paria diversis; altera plus minusve: neque ubi modo plus, modo minus tribuitur, ibi statim respectus est personarum. Sic enim contractus quoque pertinerent ad *Διγεννητικῶν*, quippe pretiosorem mercem præbenti plus redditur pretii, vilio-rem minus. Sed hæc est differentia, quod plus minusve aliis atque aliis tribuitur per justitiam *Διγεννητικῶν* æstimatis personis, per *σωμαδικῶν* æstimatis inter se rebus, nullo personarum discrimine.

Pæna quasi a toto] statuunt enim a justitia præscribi & regi vel negotium privatæ personæ cum privata, idque facere *τὴν σωμαδικῶν*; vel reipublicæ cum singulis, idque esse *Διγεννητικῆς*. quæ fuit sententia Thomæ Aquin. Horne. Ethic. 3, 11, 23.

Quoties inter terminos] ubi observatur proportio Geometrica.

In principio operis] 1, 17, 11. ubi contra nos id satis commode dici probavimus.

Æqualitas inter culpam] Medium rei sive proportio Arithmetica.

2. *Quæ dicenda*] num. 7.

Ratione ejus aptitudinis] Nodum in scirpo querit. Hanc enim ipsam rationem aptitudinis Aristoteles & ejus sectatores explicant per æqualitatem Geometricam.

Occasionem ei det] Dat enim præmia, honores, pecuniam: ex quibus datis jus proprie dictum & ad res & ad actus proficiscitur.

Decepit eos] Immo decepit auctor sese: non enim considerant nocentem, tanquam cui aliquid debeatur & reddatur, sed tanquam qui aliquid debeat & reddat. Inde ultor vel vindex sumere, exigere, expe-tere pœnas; noxius dare, luere, pendere, solvere dicuntur. Noxius pœnam reipublicæ debet ac legibus: hæc facultas, hoc suum proprie reipublicæ & legum est: itaque jus in eum habent,

qui peccavit, etsi non civem. 2, 5, 32. Concessit autem superius τὸ Suum & Facultatem hoc modo consideratam pertinere ad justitiam *σωμαδικῶν* sive *τὴν ἐν σωμαδικῶν διορθωτικῶν*, 1, 1, 5, & 8. Adde ipsum ad Acta Apost. 7, 60.

3. *Venditionis naturalia*] de substantia illius contractus.

Tacito] 12. annal. 53.

4. *Quæ legibus sunt vetita*] Hi sunt qui contractus involuntarii dicuntur Aristoteli *συναλλαγμάτων ἀνίσια*, *λαθρογία*, *βία*, Interpres Heinsianus lib. 5. cap. 5. Ethicor.

§. III. 1. *Juris subjectum*] possessor, persona capax, dominus, exactor, 1, 5, 17.

Qui superior est] qui potestatem habet in eum, qui peccavit.

Quovis alio inferiore] Agnoscit hoc Cainus Genes. 4. *Ἐἴσω πᾶς ὁ ἐπίσκοπός με σκοπεῖ με. Οἷός τις ἴστωρ ὅστις ἐπινοήσῃ με, ἀποκτενεῖ με.*

2. *Puniri non debeat*] Hinc indignatio M. Lælii ad Ciceronem epistol. 14. *Scis Appium censorem hic offensa facere? de signis & tabulis, de agri modo, de arte alieno acerrime agere? Persuasum est ei censuram lomentum & nistrum esse. Errare mihi videtur. Nam sordes eluere vult, venas sibi omnes & viscera aperit. Et Velleji de censura Pauli & Planci 2, 95. cum alteri vis censoris, alteri vita deesset. Paulus vix posset implere censuram; Plancius timere deberet, ne quidquam objiceret adolescenti. posset aut objicientes audire, quod non agnosceret senex.*

Si consuluerimus] interrogaverimus conscientiam nostram.

§. IV. 11. *Ὁὐδὲ*] Non enim propter peccatum sumitur pœna.

Ὁὐχ ἕνεκα] non ideo, quod peccatum est, exigitur supplicium (factum enim fieri infectum nequit) sed propter exemplum vel tempus futurum.

Ne peccetur] ut alii exemplo pœnæ a simili peccato absterreantur.

Non enim irascitur, sed] Judex damnans & puniens non iræ obsequitur, sed prudentiæ: neque id potissimum agit, ut ulciscatur, sed ut consulat in reliquum, ne aut qui deliquit, iterum; aut alius simile quid delinquat.

2. *Ut puniat*] puniendo justitiam demonstret, etiamsi ad neminem exemplum pertineat.

Inconspicua] quæ non incurrunt in oculos, sed in animis sentiuntur patientium.

3. *Aliquid sibi debet habere. Non debere in malo*] non id tantum spectare, ut malum habeat noxius, sed potissimum ut propter eum punitum minus sit malorum.

§. V. 1. *Γλυκὸν καὶ*] Dulce & non asperum quasi agro-

ægroto animo & inflammato medicinam adhibere satisfactionem.

Ei natura] facultati animi τῷ θυμικῷ.

Parti rationli] τῷ λογικῷ καὶ ἡγεμονικῷ.

Id est dictatum natura] 1, 1, 10.

Imaginarium] ut Vitellii, qui se pavisse oculos spectata inimici morte jactabat. Tacit. 3. hist. 39.

Divitiis supervacuis] ut Caligulæ, qui super immensos aureorum acervos patentissimo diffusos loco nudis pedibus spatibatur & toto corpore aliquamdiu volutabatur. Sueton. cap. 42.

2. *Nisi ordine*] quia præcedit contumelia, sequitur ultio.

Qui sapientiam Platoniam] Quod ait de se & Catone Cicero: *nos philosophiam que quibusdam otii esse ac desidia videtur, in forum atque in rempublicam & in ipsam aciem deduximus*, 15. familiar. 4. Similiter idem de Demetrio Phalereo, 3. de legib. 6.

3. *Qua dolor est*] ita ut nihil aliud in eo quaeratur, & spectetur quam dolor.

Indocti] Stoicorum sermo, qui doctum dicebant solum sapientem, seu qui secundum virtutem viveret.

Ἰδιώτης. Arrian. diss. 3, 19. *Ἡ πρώτη ἀφροσύνη ἰδιώτης καὶ φιλοσοφία*. Seneca 7. benef. 17. *Duo sunt beneficia; unum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest; hoc est absolutum & rarum beneficium: alterum vulgare, plebejum, cujus inter nos imperitiis commercium est.*

Dulcique Hymetto] propter mel celebratum, quod ibi faciebant apes.

Senex] Socrates.

Accusatori] Anyto aut Melito.

§. VI. 1. *Gorgia*] pag. 357.

Emendationem] ut corrigatur & melior fiat, qui peccavit.

Exemplum] ut alii peccare caveant.

Τιμωρίας] satisfactionem. Ut injuria dematur & in posterum securitas præstetur læso.

Plutarchus] de sera numinis vindicta, p. 548.

§. VII. 1. *Pana, que philosophis*] Latinis Admonitio.

Deliberata as frequens] quæ fit ἐκ περιστάσεως, ex proposito & destinato, ac sæpius repetitur.

Proclivitatem] propensionem & facilitatem ad eam iterandam.

Illecebra] blanda illa Siren; illa suavitas quæ in peccatum trahit atque illicit.

2. *Immune est facinus*] pro quo non penditur veltigal, quod licet facere sine munere atque onere civili: vel pro quo nemo munis est sive munificus.

Communem illam generis] quæ omnibus melioribus dabat castigandi fontes facultatem.

Vitandarum] ne lites injuriarum auferentur.

Ad proximos affectus] necessitudines vel necessarios. Sic Claudius in recognitione equitum, juvenem probri plenum, sed quem pater sibi probatissimum affirmabat, sine ignominia dimisit, habere dicens censorem suum. Suet. 16.

3. *Pertingere*] pertinere voluit dicere, id est, extendi, porrigi.

Reductivum] quo quid alicui non directe adest, sed per applicationem aut interpretationem: ut quum bonum alicui dicitur, quod non nocet, etiam si nec magnopere proficit. 1, 1, 10.

Ut peream, interesse] Sic Neroni conjurationem quidam imputabant, tanquam aliter illi, nisi morte, succurrere non possent. Sueton. Ner. 36.

§. VIII. 1. *De auctoritate læsa*] personarum publicarum.

De libertate] privati cujusvis.

Vires nocendi ei adimantur] debilitando aut vinculis coercendo. num. 9.

2. *Abductum a legibus*] id quod dicitur recta ratio nondum adstricta legibus: præterquam in paucis casibus, ubi ex contingenti mutatur res, ut si parentes, si mentis homo commotæ injuriam intulerit; si ipse causam dederit miserando prior.

Non opinio] qualiscumque persuasio, sed ingenua sententia & judicium animi.

Gratias] in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, alterius remunerandi voluntas continetur. cap. 53.

Defendendo] arcendo, prohibendo.

Ἀμύνης νόμον] Ἄνδρ' ἀπειμύναος ὅτε πρὸς πρὸς χαλεπήνῃ, quo versu Homerico (extat cum alibi tum Il. ω. v. 369.) Claudius sæpe pro tessera utebatur. Sueton. cap. 42.

3. *Neque pro bono neque pro recto*] Apud Sallustium est, *neque recte neque pro bono*, cap. 22. Cæsar.

5. Gall. 7. *nihil hunc se absente pro sano facturum.*

Ab ultione] puta jure gentium permessa.

Proverbiis] dictis per allegoriam & sententiis vulgi usu receptis.

Basilicam] qua pro profeucha vel synagoga utebantur.

Quantas basilicas] quot Christianorum templa vel Ecclesias.

4. *Affectu corrumptimur*] nimio illarum amore facile ultra fines terminosque justæ vindicationis provehimur.

In unum locum convenerunt] in civitatem coierunt.

Pertasum vi colere] potius visum legibus quam armis disceptare, Justin. 43, 4.

Injuria compensatio] Privata vindicta.

Vindicari pudet] ne scilicet turpi judicio conflictetur, ut de fratribus loquitur Cicero 9. famil. 25.

5. *Ubi judicia sunt nulla*] 1, 3, 2.

Cæsar privatus adhuc] Videtur legationem liberam habuisse, ut solebant illustres viri & juvenes Romani peregrinantes: itaque, quod fecit, tanquam legatus Po. Ro. fecit.

Nomadum more] sine moribus, sine lege, sine justo imperio. Sallust. Jug. 18.

Singularium certaminum] Vide Extraict pour l'antiquité des duels, dans les Memoires de Mons. de Bethune, to. 4. p. 323.

6. *Lex Hebraea*] numer. 35, 6.

Talionem pro mortuo] ob occisum propinquum cuius de homicida pœnam sumere licuisse; de auctore vulneris, qui fauciatum esset, ipsi nemini.

Qui communem judicem] qui diversarum sunt civitatum, aut aliis atque aliis magistratibus parent.

§. IX. 1. *Aut debilitando*] pro quibus dixit num. 8. vires nocendi adimendo.

Latini Exempla] Terent. Eun. 5, 6. *Uterque exempla in te edent*. Plautus Most. 5, 1, 71. *Faciam ego exempla in te*. Justin. 18, 7. *Siatuam in te exemplum*. Liv. 29, 27.

2. *Magistratum designari*] jus quoddam imperandi aliis habere. Quo pertinet, quod apud Horatium pueri ludentes, *Rex eris*, ajunt, *si recte facies*. I. I. cp. 1.

Non unius anni consulem] 4. Od. 9. Sic Stoici solum sapientem dicebant esse regem. Horat. I. Sat. 3. *dives, qui sapiens est & furor bonus & solus formosus & est rex*. Seneca Thyeste v. 341. & seqq.

Quatenus ejus] ne quis privata auctoritate publicam induat personam, & mereatur in se dici Plautinum Stic. 2, 2, 28. *Sine suffragio populi adilitatem hic quidem gerit*.

3. *Quisquis occiderit, purus est*] infons. Ovidius lib. 15, 108. *nostrumque potentia letum Corpora missa neci salva pietate fatemur*. Ilocrates Panathen. 634. *πὺν δὲ πόλεμον ἀπελάμβανον ἀναγκαῖοῦτον μὴ καὶ δικαιοῦτον ἢ μὲν ἢ ἀνθρώπων πρὸς τὴν ἀγέλοισιν τῶν θεῶν φρόνησον*.

Manu] executor, licitor.

Fussu] magistratus.

Suffragio] iudex.

4. *De se nimium præsumeret*] plus justo sibi tribueret in peritia vel jure judicandi.

Communitatibus] civitatibus vel societatibus juris communicandi causa initis.

5. *Judicium zeli*] Tale iudicium in Saxonibus & Westphalis fertur instituisse Carolus M. Chronicon Colon. vetus pag. CXIV. Æneas Silv. in Statu Europæ cap. 29. p. 74. in Germanicis M. Freheri to. secundo. Revius in Daventria ad ann. 773. p. 13. & ad ann. 1394. pag. 89. & ad ann. 1463. pag. 114. *Deem-schepen* dicebantur.

6. *Ephoris licuit civem*] Hoc habet ex Ilocratis Panathenaico pag. 644. Sed de Ilotis loquitur Ilocrates, qui tantum non servorum loco erant, non de civibus. Adde Cragium lib. 2. cap. 4. p. 78.

§. X. I. *Ut alibi diximus*] 2, 1, 10.

Natura humana] vitam recidivam & æternam post mortem.

Sola natura] minus permittant & plus præstent quam naturæ legibus concessum aut præceptum est.

Alterius Qualitatis] personæ locive.

Pharmaca sensui] medicamentum vel antidotum amarum aut male olens.

2. *Animum dolentis*] satisfacit cupiditati ulciscendi.

Odiu afferuari] ali.

Imperfectiori tempore] quod fuit sub lege Mosis ante Christum.

3. *Tertullianus*] adv. Marc. 4, 16. p. 925.

Vicem injuriæ] juste redditam injuriam pro injuria.

A Creatore] Deo Patre in V. T.

Christus adjecerit] Vult Christum non statuisse aliquid novum & adversum illi sententiæ, sed addidisse & supplese, quod minus erat expressum, & tamen ei consentiens.

Renuntiandum] explorandum, quærendum. De Cor. 4. His igitur exemplis renuntiatum est, posse etiam non scriptam traditionem in observatione defendi.

An disciplina patientia] an etiam in V. T. Deus pater præcipiat, injuriam ferendam potiusquam vindicandam, ut Christus nihil inconveniens priori permissioni introduxisse videatur.

Vindicta expectatricem] quæ vindictam non sumit ipsa, sed expectat, donec a Deo sumatur.

In quantum ergo non capit, ut idem] Quam certum & planum est non posse videri eundem.

In tantum aperitur] tam certum & planum fit nobis.

Ad secundam injuriam] ut per talionem nova injuria inferatur: quæ & Senecæ sententia est, quum contumeliam ab ultione non ait differre nisi ordine.

Ad primam coercendam] ut deterreret ab injuria inferenda.

Representatione talionis] si statim sequatur præsens & juxta gravis pœna, quam si promittatur futura ultio.

4. *Voluntatem de intellectu*] sententiam, de qua poterat ambigi & disputari.

Compotem fecit] confirmavit, valere jussit.

Prophetia] Zachariæ.

Intulit, non adversario] introduxit non contrario sed subserviente ac secundante præcepto.

Si in ipsam rationem consideremus] Vulgo confiderem. Si præstarem patientiam injuriæ ob hanc rationem, ob quam præcipitur, nempe quod confidere debco Deum eam ulturum, vana foret spes mea, nisi & Deus una cum patientia præcepit illam rationem, hoc est, nisi ostendit se omnino ultorem fore: quod & fecit in parte, quum concessit judici oculum pro oculo, dentem pro dente exigere.

Si non est creatoris] ea scilicet ratio.

Qui judicem] Lege, cum judicem præstat.

In vacuum] sine ratione, frustra.

Cæterum passim] Alioquin effrenis grassaretur iniquitas, & non unum tantummodo, sed utrumque oculum effoderet, nec dentem unum, sed omnes excuteret.

5. *Postulationem talionis*] apud judicem vel magistratum.

Et propositum] mentem, sententiam, verbis latius patentem.

Ob sensum mali nostri] nemini dolorem demus aut dari velimus ob id tantummodo: quia ille nobis dedit.

Procureremus] comparemus, dari curemus, importemus.

Legum vindictam] quod reipublicæ & legum causa facere debet, id facere animi causa vel ob suam voluptatem.

6. *In futurum cavet*] ne iterum vel ab alio vel ab eodem similis injuria fiat.

7. *Ea cautione*] sic in futurum providere, ut ei, qui læserit, quantum fieri potest, parcamus.

Simpli restitutio] qua tantummodo exigitur quod nobis abest alterius injuria; nec quid amplius pœnæ nomine poscitur. §. 22, 23, 24, 25. Instit. de Action.

Sufficit illis] Satis supplicii est illis.

8. *Alibi probavimus*] 1, 2, 8.

§. XI. I. *Peccata contra primævam*] Adamo datam, ab eo propagata in universon genus humanum.

Severioris, quam] Moses enim tantum pœnas, quas mortalis exigere iudex potest, sanxit: Christus & gehennam minatur.

Gravi quodam mærore] vera pœnitentia, quæ adjunctam habet deprecationem, animum sese emendandi, & fidem remissionis per Christum.

§. XII.

§. XII. 1. *Alii hoc accusant*] in suppliciis per magistratum exactis.

Etiamsi opera] bona opera, per quæ agnoscat serium emendationis propositum.

Ἐπειδὴ οὐχ οἴοντε] quando nequeunt aliter, ut vel hoc modo liberati ex istis vinculis malitiæ inveniant fugam.

2. *Ut exercitium divina*] per quem Deus ultionem, quam sibi reservavit, exercet.

Qua reges sunt] etiam potestatem suam perque usum gladii.

3. *Ad damnationem in opus*] quum ingentibus aggeribus Ægypti urbes adversus Nili violentiam muniret, omnes, qui capital fecissent, in id opus misit, nemine occiso per carnificem.

In alia supplicia] in multas, exsilia, pœnales operas.

§. XIII. 1. *Citra pœnam ipse sese*] ut Cæsarismilites apud Sueton. cap. 68.

Cujus exemplo necessario] quod non verendum est, ne quis imitetur, si non puniatur.

Uno fine sublato] ex tribus num. 6. propositis.

2. *Lex secuta est*] legislator respexit.

Aut repressis] coercitis ut supersint quidem, sed grassari desinant.

§. XIV. *Quam non tutum*] grave ac periculosum conscientiæ atque animæ hominis Christum professi.

Navigaturi] privatis impendiis atque exercitoribus.

§. XV. *Quibus id libet*] Ut olim moris fuit, quum judicia publica dicta sint, quod cuivis e populo executio illorum daretur. §. 1. Instit. de publ. jud.

Certi homines] Fiscales sive Advocati fisci. Et primum instituit Adrianus Aug. Spartian. cap. 20.

Nec in fine] ne moribundum quidem accipere Eucharistian sive corpus & sanguinem Domini mysticum.

§. XVII. 1. *Quorundam hominum permittunt*] puta privatis & nulla potestate publica præditis.

Fus verum] innocentiam. an excusatos eos apud Deum reddant.

Utrumvis legem] aliquando qui ex lege interficit, Deo inculpato haberi, aliquando tantum forensibus judiciis solvi.

Si dolori lex indulget] si vindictæ causa comparata est, si succurrit imbecillitati atque infirmitati animi humani, qui in tali casu vindictæ ardorem ægre exercet.

Adulterum occidit] l. 24. D. ad l. Jul. de adult. & patri, qui adulteram filix. l. 22. §. 2. ibidem.

2. *Ut jam privatus non sit*] fictione juris pro ministro publico habeatur.

Publicam devotionem] i. sacramentum militare adversus latrunculos & milites desertores. nam milites proprie devovere se pro Imperatore atque imperio censentur. *queis fortes acuit devotio mentes*, ut Claudianus canit. Lucanus 3, 311. *Accipe devotas externa in prælia dexteras*. Sueton. Jul. 67. Justin. 14, 9.

3. *Fus occidendi exsules*] Quintil. decl. 305. *Exsulem intra fines deprehensum liceat occidere*.

Differt ab istarum] Exsulem occidere non licet, nisi proprio de ipsius persona judicio exsul declaratus & huic pœnæ subiectus sit: istos ex perpetua & se-

mel in omnes promulgata constitutione principis, modo constet desertores & latrones esse.

§. XVIII. *Actus vitiosi*] Pœnæ objectum vel subiecta materia.

Actus mere interni] cogitationes de suscipiendis sceleribus, 2, 4, 3.

Leges Romana: Cogitationis] l. 18. D. de pœnis. Rittershus. 7. Sacr. lect. 12.

Quatenus in externos influunt] quatenus præcedunt externos vel cum eis conjunguntur, æstimentur, non quasi sua natura pœnam judici debeant, sed quasi qui modificent, gravioreque aut leviores reddant externos, eoque pœnam illorum vel augeant vel minuant.

§. XIX. 1. *Inevitabiles natura*] infirmitates communes, quas nemo debet alienas a se putare.

2. *Libertatem quam*] etsi fiant sponte, si singulos casus respicias, tamen si universum genus consideres, agnoscas facile quamdam necessitatem, per quam suos quisque manes patimur.

Paucos utiliter] ut serviant exemplo pœnæ ad alios deterrendos.

Huic & nunc] certis personis certisque temporibus.

Corporis concretionem] temperamentum præcipuorum quatuor humorum, sanguinis, bilis, pituitæ, melancholiæ: unde Medicorum dictum: *Mores animi sequuntur temperamentum corporis*.

§. XX. 1. *Que nec directe*] quibus nemo læditur, aut quæ puniri nemini interest.

Quarum coactionem] Necessè est enim, ut sponte fiat, & in ἀγαθήσους, quod virtutis nomen obtineat.

2. *Cur non debeat*] intellige, puniri.

Si necessaria] si ad eam legibus & metu adigimur.

Citra judicium] non coactus in foro sententia judicis.

Nisi tutum est] liberum ab animadversione magistratus.

Non laudari desidero] non magnum & eximium, sed insontem apparere.

§. XXI. *Fam non sequatur*] Potest enim quivis debitum sibi remittere ac condonare.

§. XXII. 1. *Hoc pendet ex*] utrum omnino exigenda pœna sit an non, constituendum est pro consecutione certa vel dubia finium, qui num. 6. expressi sunt, punitionis ex ipsa pœna.

Morali æstimatione] judicio prudentis & boni viri.

Peccato paucis cognito] in quo plus prodest ignorantia vitii quam cognitio virtutis, Justin. 2, 2.

Conquiri necesse non] Ut Trajanus constituit de Christianis, Plin. 10. ep. 98.

Merita culpa opponit] ut Horatius in parricidio sororis. Flor. 1, 3. Adde Cicer. in Varin. 6.

2. *Per se spectatum*] citra commodum inde proveniens ad rempublicam aut securitatem privatorum.

Caritas] erga probos, quos periculum est, ne lædat maleficus, si priora scelera ei sunt impunita.

§. XXIII. *Cum vulgo loquendi*] usu, quem penes arbitrium est & vis & norma loquendi.

§. XXIV. 1. *Aliquo modo legibus*] ut non possit de illarum severitate semel statuta remittere.

Diximus verum esse] 2, 4, 12.

Ut pars civitatis] non qua dominus est legis, sed qua & ipse & leges subjiciuntur legi majori, quæ est, *Salus reipublica summa lex esto.*

Ut a voluntate] ut non tantum liberum sit latiori summa potestate prædito ferre rem vel non ferre, sed etiam abrogare aut servare.

Justitia gubernatricis] architectonicæ, 1, 3, 6. quæ Ratio Status.

2. *Et vinculum ejus*] ei derogare vel obrogare personam aut casum singularem excipiendo.

§. XXV. *Aut intrinseca aut extrinseca*] implicitæ ipsi negotio aut exteriori accedentes.

Si non injusta, dura tamen] factum, quod per interpretationem ad hanc legem trahitur, quodque etiam ad eam pertinet, non est ex atrocissimis ejus generis: ut Thrasea clementiam suavitatem in crimine Antistii apud Tacitum 14, ann. 48.

§. XXVI. 1. *Ratio universalis*] Ut in Horatii cæde fororis. Ratio universalis legis de homicidio est securitas privatorum a privatis & privatæ vindictæ improbatio: ea sufficiebat ad condemnandum Horatium. Sed ratio specialis est, ne quis ob temerariam rixam aut speratum commodum hominem perimat. hæc causa cessabat in Horatio; dolebat enim reipublicæ vicem, cujus hostis lugebatur; neque de hæreditate cogitare tum quidem illi vacabat.

Difficulus superabilem] quippe non nisi per magnos viros, qui affectus domuerunt & in potestate habent.

§. XXVII. *Inter ἀμετανοητων*] æquitatem, quæ semper inest legi, & quam necessario sequi iudex debet, & indulgentiam, quæ contra legem aliquid largitur, & ad quam iudex non obligatur.

Legem obligare] factum puniri posse, quamvis nullum sit periculum rei, ob quam factum illud prohibitum est ut in M. uro Veneto.

Putassent solam scripturam] quasi hac sententia statuatur, verba legis obligare sine ratione, quæ anima legis est. Male. Sufficit enim ratio universalis, quæ ipsam occasionem vel metum talis periculi auferre voluit, non periculum tantum.

Ex caritate] Christiano & benigno iudicio ac sensu de proximo.

Justitia rectrice] Ratione status, ut in Hannone apud Justin. 21, 4.

§. XXVIII. *Æstimationis*] quod in ea observetur medium inter nimium & parum.

Ultra quod vindicta] in quo terminetur, quodque sibi transcendendum non putet.

Intra meriti modum] ita, ut supplicii gravitas non excedat magnitudinem delicti, ut merito poena respondeat.

§. XXIX. 1. *Idoneitas*] habitus, conformatio.

Gratis malus] sine mercede, sine spe commodi.

Ultra humanum modum] non hominis, sed prope modum Satanæ instar malus est.

Et declinandi impetum] quoties malum facimus, ne malum patiamur, metuentes.

2. *De non esu animalium*] ἐπιδοξαῖς ἐμψύχων, de abstinentia vescendi animalibus.

3. *Imaginabile*] imaginarium; non verum, sed ipsi fingunt bonum putantque, quod non est.

Delectantia] voluptas, honor.

Excellentia supra alios] Cicero 1. off. 9.

Sunt fœdiora] atque ideo gravant & onerant, quod propterea est peccatum.

§. XXX. 1. *Quæ respectum habent*] quibus non modo turpior fit, qui peccat, sed etiam alius, neque id meritis, læditur.

Delicta consummata] facinora perpetrata.

Ad actus aliquos] inchoata.

Communem ordinem] societatis publicæ fœdus violat.

2. *Parentum nomine rectores*] magistratus, præceptores, doctores, seniores & quosvis superiores, quibus ut sua constet veneratio publicæ tranquillitatis interest.

Qualitas ejus] id damnum & incommodum, quod præsens dabo, dum pecco, sed etiam, quod gravius & latius patens ex præsentis consecuturum est.

Perfosso aggere] ut per eam lacunam aqua immodica effundatur in prædia & fundos ejus quem lædere volumus.

4. *Habitus mali*] consuetudo peccandi odiosorem facit peccantem quam unicum delictum.

Apud Persas] Herodotus lib. 1. cap. 13.

5. *Pænis Canonum*] quos irrogant Canones Conciliorum.

Quandam malitiam veteri] Simul atque quod improbum est per se, etiam lege vetitum est, jam plus vice simplici obligat.

§. XXXI. 1. *Causas avertentes*] rationes quæ deterrent a peccando.

Affectus incitantes] metum crediti mali & desideria verorum aut imaginariorum bonorum.

Huc juvenus] ad vagam & legibus inimicam Venerem.

Illuc senectus] ad iracundiam.

Adferre natura] ingenium hominis in eam culpam proclive.

Minus efficaciter] Desiderium voluptatis non tam acres habet stimulos, nec tam breviter tempora, & laxiorem materiam cupidinis sedandæ quam dolor & iracundia.

2. *Quo animi eligentis*] quanto gravius lumen rationis occæcatur & offunditur affectu vel perturbatione aliqua, ut causas avertentes videre ac ponderare nequeat, qui affectibus illis impellitur; quantoque illa perturbatio frequentior, violentior & magis repentina est; tanto excusabilius delictum & levius poena puniendum.

Quibus negatis] quibus ægre caremus.

§. XXXII. 1. *Non ita accipi debere*] nempe ita, ut ne quod modicum est, puniatur atrociter; ne quod atrox, perfunctorie, atque, ut ita dicam, Horatio tigillo: non vero, quasi non debeat esse major dolor patientis quam passi injuriam.

Deliberato & sine] non abreptus superveniente affectu, sed consilio.

Ipsa Lex] Dei per Moysen Hebræis data.

Cum injuria persona] vexatione, iusto supplicio.

Rei ipsius cumulo] pensione ampliore, quam quanti res erat ablata.

Aut poena] in corpore.

Aut multa] in pecunia vel patrimonio.

Seneca] Herc. Fur. 746.

Taxantur modo majore nostra] Apud ipsum vestra.

Et

Et loquitur de regibus & magistratibus per apostrophem, eosque apud inferos gravius puniri ait quam privatos. Error memoriæ.

2. *Supra talionem*] præter membrum, quo alium mutilaverat, manum amittebat.

Par sit periculum innocentis] Debet nociturus gravius timere damnum, quam dare instituit innocenti, ut sic quoque absterreatur.

Nocumentum infligant par] tam graviter puniantur, quam si perfecta essent, non tantum destinata.

Occidendi causa cum telo] qui perinde tenetur L. Cornelia de sicariis, atque is qui hominem occidit, l. 1. D. ad L. Corn. de sicar.

§. XXXIII. *Harmonicam proportionem*] Vide Hornej. 3. Ethic. 12, 8.

Numeris aequalitas] proportio arithmetica.

Personarum & qualitatum] ut eum, qui uxorem in adulterio deprehensam occiderit, humiliore loco positum, in exilium perpetuum ire jubet; in aliqua dignitate positum ad tempus relegat, l. 1. §. 5. D. ad L. Cornel. Similis *περσομηψία* in l. 12. D. de incend. rui. naufr. l. 45. D. de injuriis. l. 11. de sepulcro violato. l. 1. de abigeis. l. 1. de furibus balneariis.

§. XXXIV. *Intra concessum*] ut ex eo genere poenarum, quod delicto respondet, id eligatur, quod lenissimum est.

Justior caritas] erga tot innoxios bonosque, qui lædi possunt & læduntur facilius, si nulla aut levis poena sit.

§. XXXV. *Aliquid detrahit*] Hinc illud Terentii Heaut. 5, 2, 4. *Vulgo faciunt.* Et M. Senecæ Controv. 12. *Solet fieri.*

In judiciis magis illud] ut condemnemus ad mitiorem poenam.

In legibus hoc] ut statuamus ac minemur graviorem.

Ratione habita temporis] Nisi circumstantia temporis in utrisque aliud requiratur.

Pœna utilitas] quod poena proposita proficere volumus, pertinet ad universos, sicut & leges universalis complectuntur: at culpæ per judicium æstimatio singulos tangit, in quibus ad clementiam quam ad crudelitatem tutior est propensio.

§. XXXVI. 1. *In tollenda pœna*] in liberando reum a poena.

2. *Comitem Marcellinum*] amicum principis & provinciæ alicui aut magnæ procuratori præfectum.

In hoc] in hanc rem.

Terruit divina censura] illa cujus meminit num. 3. judicium Dei, quod ipsi de se futurum expectabant.

Ut cogitarent] mitiores forent in delinquentes, quia & ipsi essent peccatores apud Deum, & eum sibi propitium optarent.

Culpam officii] se officio deesse aut eo male fungi.

§. XXXVII. *Damni*] quod per injuriam sive peccando datum est, quantum sit.

Frequentiam] sæpe an raro hoc genere culpæ peccetur.

Quantitatem concupiscentiæ] flagretne animus corruptus atque ardeat cupiditate facinoris, an segniter ad illud moveatur.

§. XXXVIII. *Due diverse nascuntur obligationes*] altera ad poenam; ad damni reparationem altera.

Tuto nec nisi nocentibus] secus ac bello petita ultio. nam hæc in æque magnum periculum mittit ultorem, quam venit is qui poenam debet: deinde multi pereunt innocentes, quia, *quod delirant reges, plebuntur Achivi.*

§. XXXIX. 1. *Decretum*] de bello Romanis indicendo.

Animi fluctuans] dubii, utrum Romanas, an Persei Macedonis partes sequerentur.

Quæ ad externos] quæ opere ac facto aliquo manifestata est.

Citra exitum subsederunt] non omnino perfecta sunt.

Μη μόνον τῶς] Non peccantes modo, sed & peccaturos castiga.

2. *Inchoata contra pietatem*] Si quis aliquid præparaverit aut in antecessum fecerit tanquam idola culturus.

Vitam extra judicium] si quis ex repentino impetu iræ, non deliberato, vitam alicujus petierit, qui impetus intentantem frustratus sit.

Nobis inconspicuas] quæ maximam partem in animo & sententia consistunt, eoque difficile est quemquam de altero, ut circa eas animatus sit, judicare.

3. *Etiam mente esse*] ne cogitationes quidem pravæ & foedas in sese admittere.

Motus qui facto] desideria improba, quæ quis se concepisse dicto aliquo aut facto demonstraverit.

§. XL. 1. *Qua aliis imperant*] Acceperunt summæ potestates, quantum singuli de suo jure civitati remiserunt, & societas potestati dedit. Habuerant autem jus puniendi sceleratos singuli non tantum pro se, sed etiam pro alio; tamdiu quam sui essent & non subjecti societati. Id igitur etiam contulit potestati societas, cui se subjecit, ipsum nemini.

2. *Non concupiscendo, sed vindicando*] non ut sibi acquireret, sed ut tenerent boni & innoxii.

3. *Sogdiani*] qui semi confectos interficiebant, & eorum corporibus vesciebantur.

Abscidit nihilominus] infociabilem mihi reddidit & dignum, quem pro hoste habeam.

Genere humano decernente] Justin. 8, 2. de Phoenensium sacrilegio, quod orbis viribus expiari debuit. Quod adponit ipse num. 51.

Qui Græcis nihilo deteriores erant] Profecto erant, qui, si nihil aliud tollebant, omnem libertatem, feramque & immanem tyrannidem inducebant; tollebant omnem cultum ingenii & studia liberalia; consuecebant cum sororibus & matribus; & hoc faciebant ipsi magi, ipsi sapientiæ professores, qui & corpora non sepeliebant, nisi a feris laniata. Cic. 1. Tusc. 45.

4. *Puniendi potestatem*] non competere nisi in illum, in quem jurisdictio competit, quales sunt aut subjecti nobis, aut qui delinquendo proprie in nos se nobis obligarunt.

Ex causa non punitiva] ubi nullum intervenit scelus, quod alter bello punire instituit, sed uterque videntur jus suum propugnare.

§. XLI. *Pro jure natura*] Quo in genere peccabat edictum Darii, cum Pœnos humanas hostias immolare, & canina vesci & cadavera comburere pro-

hiberet, Just. 19, 1. nam primum erat ex jure naturæ; duo posteriora mores arguebant causam bello non præbentes.

§. XLII. *Lege potius divina*] jure divino voluntario, 1, 1, 15.

Innuptos concubitus] conjunctiones maris & feminae sine sollemnibus inter cultiores gentes receptis, quamvis alioquin innoxias, 2, 5, 15.

Quosdam eorum] concubitus, 2, 5, 14.

Fœnus] quod etiam vulgo contra naturam esse putarunt, 2, 12, 20.

§. XLIII. 1. *Illationes*] quæ per ratiocinationem aut consequentiam ex istis colliguntur.

Quæ in dolore alterius] quæ nihil aliud spectat, quam ut reddat malum pro malo, dolorem pro dolore.

2. *Inevitabilis si sit*] si nostra culpa non accidat.

3. *Forte non extra verum*] Contra Cicero pro Dejotaro cap. 14. *Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit; sociorum vero regum & amicorum sanctissimum. Mithridates vero ipsis illis exemplis, quæ criminandi ergo adducit, satis refutatur, Antiocho, Perseo, Jugurtha & similibus, qui gravissimis, si quis unquam, delictis pro Po. Ro. odium contraxerant.*

§. XLIV. 1. *Universalis Ecclesia*] non tantum vigilare debere, ne in suam cujusque ecclesiam impietas aut error irrepat, sed ubicumque illa existunt, quantum in ipsis est, obviam ire, monere, laborare, providere, ut coerceantur.

Deorum injurias] Tacitus 1. annal. 73.

Perjuriam satis] Cicero 2. de legib. 8. *Qui se-cus facit, Deus ipse vindex esto.*

2. *Sui occiso*] Qua læditur respublica, cui eripitur civis.

Concubitus cum bestiis] contumeliosus & injurius in omne genus humanum. De quo licet dicere, quod Ovidius ad amicam, quæ abortivum sumperat, 2. el. 14. *Si mos antiquis placuisset patribus idem, Gens hominum vitio deperitura fuit.*

Amatorium] philtrum, medicamentum, quo amor conciliari creditur. Seneca ep. 19. *Ego tibi monstrabo amatorium sine medicamento, sine herba, sine ullius maleficae carmine: ut ameris, ama.*

2. *Providentiam sustulisset*] quia statuebat Deum nullam rerum humanarum curam agere.

Ex sola conventionione] ex pactione coentium in civitatem.

5. *Nulla ad mores usu*] quæ ingenia tantum curiosa oblectarent; nihil autem juvarent vitam civilem.

6. *Majori illa*] omnium hominum inter sese.

A metu numinis] propter jusjurandum, quo solent sanciri fœdera.

§. XLV. 1. *Omnium aetatum*] ante Mosen, Moisaicæ & Christi.

Pronuntiatis] principiis, fundamentis. Infra notiones & notitias vocat.

2. *Et quidem singulari*] ut ad id observandum majori necessitate constringerentur Hebræi quam ad alia multa religionis officia.

Sabbathi violatio] quippe quod esset introductum in memoriam Dei quiescentis ab opere creationis.

3. *Notionibus contemplativis*] sententiis & effatis, quæ opinionem & exultationem de natura & majestate Dei rectam inculcant.

Activa] quæ opus nobis indicunt atque imperant.

Alibi alia quadam] apud quosdam honesta & sine vitio haberi, quæ sint alibi turpia: ut apud Persas sputum vel lotium in mare aut amnem mittere. Videnda præfatio Cornelii Nepotis.

Ad aliquid non factum] quia non datur progressus in infinitum, oportet esse aliquam causam sine causa.

Crassiores] non tam celeris atque acuti ingenii ut eos credi possit ementitos esse, quæ minoribus tradiderunt tanquam a majoribus accepta.

Fallerentur] paterentur se decipi & illudi ab illis, quos suspicari poterant ea commentos esse.

4. *Ex argumentis*] quæ cuivis ratione utenti sunt in promptu.

§. XLVI. 1. *Etiamsi hebetioris*] quod alioqui eos videtur excusare num. 31. Peccant enim arrogantia & nimia fiducia sui, dum spreto & majorum & omnium aliorum judicio, putant sibi non credendum, quod Mathematica demonstratione sibi probare nequeunt.

Modum ab iis discedendi] quatenus progrediantur, qui vel omnes vel aliquas harum notionum negant aut in dubium vocant.

2. *Moralem effectum*] si consideremus quid ex utraque sententia in moribus & vita sequatur: nempe ut nullo metu Dei, sive quod non sit, sive quod non curet res humanas, in scelera & flagitia sint audaciores.

4. *Diagora Melio*] Cicero 1. de natura deor. 42. & ejusdem operis 3, 37.

§. XLVII. 1. *Non mundum*] quem tamen Deum esse argutis quibusdam & Zeno colligebat, Cic. 2. de nar. deor. 8.

Obliteratam & extinctam] quum sine dubio primi homines & ab Adamo & a Noacho eas acceperint.

Aliqua saltem] qualem notum est penes omnes fere paganos publice fuisse.

2. *Quorum facta*] quorum error in religione gravius aliquid & detestabile secum traheret.

Esævi posteros] Videtur censuisse Jobum esse illum Jobabum, qui nominatur inter reges Edomitarum, Genes. 36, 33. & 34. Adde Voss. de Idolol. 2, 3.

3. *Quæ plerumque*] in qua æstimanda pars maxima non sequitur id, quod rectissimum est, sed quo adsuevit, quod imbibit & cœpit adamare.

Teneri adstrictos] implicitos errori.

4. *Beneficiis in humanum*] Cic. 2. de legib. 8. *Oslos quos endo cælum merita vocaverunt, Herculem, Liberum, Esculapium, Pollucem, Quirinum.*

Mentes quasdam] Angelos, genios.

Vitiiorum nomina] ut Dicæarchus Philippi præfectus, qui missus a rege ad Cycladas insulas subigendas in portu duas aras posuit, alteram *Αετῶνας*, alteram *Παεγνοίας*. Polyb. lib. 17. p. 772.

5. *Ventis*] ut Druidæ a Claudio, Sueton. 25.

§. XLVIII. 1. *Talis proponatur*] pura & sincera nec superstitionibus pravis polluta.

Naturali ac primæva] notionibus illis quas num. 45. enarravit.

Secretis Dei auxiliis] instinctu Spiritus sancti.

In opera alicujus] dantur mea Dei indulgentia.

Nobis incognitas] quas sibi reservat Deus nec notas hominibus reddit.

2. *Lex nova*] Euangelium, fides in Christum.
Libro antiquo, cui nomen] Est enim, si non
 omnis, certe magnam partem suppositivus.

3. *In fabula*] parabola.

Instantiam vocatoris] serium studium & deside-
 rium vehemens. Malim autem vocantis aut invitantis.
 Nam vocatores antiquis non convivatores ipsi,
 sed eorum ministri. Sueton. Calig. 39. Plinius lib.
 35, 10. Seneca 3. de ira 37.

§. XLIX. 1. *Plinius*] lib. 10. epist. 97.

Tantum quod] in quo nihil reprehendendum, nisi
 quod Christianus est.

Cætus] concilia & conventus tanquam lege de col-
 legiis illicitis vetiti.

Bacchanalia] de quibus Livius 39, 8.

§. L. 1. *Qua extra legem sum*] ut Pontificiæ tra-
 ditiones & constitutiones Scripturæ S. auctoritate ca-
 rentes.

Sensum videntur] ut controversiæ in articulis re-
 ligious.

Que suppliciiis] a qua qui desciscerent, capite ple-
 terentur.

In ea lege] in V. T.

2. *Illuminationis*] lucis & intelligentiæ, qua
 Deus, cujus libuit, mentem perfudit.

3. *Divina generationi*] quam ab æterno esse sta-
 tuimus orthodoxi.

Æquales] Patrem & Filium.

Inofficiosi sunt] Male habent vel tractant Catho-
 licos, ubi possunt, sed putant in hoc se servire re-
 ligioni.

Affectu pia opinionis] tam reverenti & religioso
 erga Deum animo in falsa & impia religione esse,

quam vera credentes in recta & sana opinione sunt.

4. *Carnalia phantasmata*] larvas & umbras falsæ
 religionis.

5. *Ad solitarios*] Anachoretas, qui ab hominum
 commercio secedebant, & in solitudines sese abde-
 bant, ut vacarent contemplationi, sæpe apud Jo.
 Cassianum.

Prima in contradicentes] quod hi primi Cæsares
 & principes suæ sectæ fautores instigassent ad sup-
 plicia in dissentientes orthodoxos statuenda.

Episcopi, qui ut] Idacius & Ithacius incitato Cle-
 mente Maximo tyranno, qui sumperat imperium in
 Britannia contra Theodosium. Sulp. Sever.

Bogomili exustionem] jussu Alexii Comneni. Zo-
 naras Anno C.

§. LI 1. *Vasa*] rapta e templo Hierosolymita-
 no, quum captam urbem vastaret Nabucodonosor.

Idolio] templo Idolorum.

Humanis usibus] rex Balzaces eis uti cœpit in lu-
 xurioso convivio.

Summum hominis] cultum Dei, quo nullum ma-
 gis officium præstare debent homines, non iusto
 quidem modo, forma, ratione, sed tamen volun-
 tate ac studio, quantum in ipsis fuit, antiquissimum
 habuerunt.

2. *Supra diximus*] 2, 13, 12.

A vero nomine vindicari] exemplo Cambysis,
 cum Apim in Ægypto interfecit, & spoliatum Jo-
 vem Hammonem misit, Just. 1, 9. Xerxis, quum
 templum Delphicum diripiendum dedit, Just. 2, 12.
 Gallorum, cum & ipsi Delphos sunt adorti, 24, 8.
 item, dum tenuerunt aurum Tholosanum, ut &
 Servilius Cæpio.

A D

C A P U T XXI.

§. I. 1. **D**E aliis] quibuscum, culpa non com-
 municata, communicatur poena,
 num. 9.

Non tam ex alieno] non tam ob id, quod auctor
 peccavit, quam quod illi peccato ejus adstruxere.

Supra de damno] 2, 17, 6.

Ubi damni] qui tenetur ex damno ad reparan-
 dum, potest etiam conveniri ad poenam ex delicto.

2. *Consensum requisitum*] petatum ab auctore.

§. II. 1. *Ut alia*] quodvis collegium.

Sine facto suo] nisi facto ipso intervenerit, aut
 aliquid faciendum neglexerit.

Si defexit publico] Livius 1, 24.

Suo quemque periculo] quod quisque privatim in-
 fanisset, ipsum luere debere. Cicer. 3. de leg. 10.
suo periculo progredi.

2. *Patientia*] dissimulatio & connivendi propo-
 situm.

3. *Mancipium cum possit*] quod dominus vendidit
 hac conditione ne prostitueretur, atque ut ipse, si
 prostitueret emptor, manus injectionem haberet, id
 est, citra ullam in jus vocationem ad se domum ab-
 ducere possit, non reddito pretio.

Prostitutum] apud lenonem.

Lege Fabia] de plagiaris.

4. *Scientiam*] ejus cujus est persequi & punire
 commissa, si non punierit.

Scientiam accipi] scientiam intelligi ejus, cui li-
 berum fuerit secum consulere & cogitare, velletne
 cum posset prohibere an nollet.

In libertatem proclamari] se vindicaverit & in-
 genuum liberumve demonstraverit iudicio recupera-
 torio, Suet. Vespas. 3.

Non prohibitio] cessatio a prohibitione.

Ad subditos pari] ut inter patres & filios, servos-
 que ac dominos statuta sunt jure civili Romano, ita
 & jure gentium valent inter eos qui præsunt, &
 subiectos.

5. *Sacerdoti filiam*] Chryse Chryseida.

Virgo sacerdos] Cassandra.

Jure gentium agerent] poscerent noxios sibi dedi.

Illorum poenam] ipse passus est, quod illi debe-
 bant.

6. *Sciri autem facile*] Scientia præsumitur in illis,
 quæ in oculos incurrunt, & sæpe factitantur.

§. III. 1. *Ut ante diximus*] 2, 20, 3, & 7.

Curvis, cui nihil] cuicumque dumtaxat innoxio
 ejusdem aut paris criminis quemvis nocentem.

2. *Actio popularis*] in qua cuivis de populo agere civiliter permittitur. nam criminales sive publicæ aliud genus sunt. ut de sepulcro violato, de termino moto, de albo corrupto &c. lib. 47. Dig. 21. §. IV. 1. *Alterum facere*] unum ex duobus, quæ statim commemorantur.

2. *Missis ad sacrum virginibus*] Justin. 3, 4. *Cæsarem Germanis*] Suet. Cæs. 24.

Fabios sibi dedi] Liv. 5, 36.

A Pœnis Amilcærem] Liv. 31, 11.

Et postea Hannibalem] si a Pœnis, certe antea, Liv. 21, 6, & 10. Sed & postea cum non a Pœnis quidem, sed ab Antiocho, Liv. 37, 45. depoposcunt, & ut nonnulli volunt, etiam a Prusia, Justinus 32, 4. quamquam paullo aliter Livius 39, 51.

Qui Carthaginensium] Liv. 37, 42.

Apolloniatarum] Epit. Livii 15.

3. *Disjunctiva*] ad alterum, utrum vel ad hoc an illud faciendum.

4. *Optio*] liberum fit, dedi eos an domi puniri malint.

7. *Aqua & igni*] profugo & prætoris vel populi iudicium vitanti iustum exsilium esse scisceret.

Sine acceptione] 2, 6, 2.

Executionis tantum] Impedimentum executionis erat, eum, qui læsit, esse in aliena ditione ac territorio. Hoc tollit deditio. Jus puniendi non dat, quod ipso jure naturæ ac gentium jam habebat, qui læsus est. Nec suo juri renuntiat, qui dedit, sed si deditio accepta non fuerit, id sibi videtur reservasse. Neque enim nullius sub imperio esse eum hominem voluit, sed aut sub suo, aut sub ejus, cui eum dedit.

Clodio Corfis] M. Claudio Glycia a. U. C. 517.

Factum velit] diserte statuerit, ut qui tale quid committat habeatur pro damnato & exsulet.

Ex novo beneficio] nisi denuo beneficio populi aut regentium ei fuerit civitas data.

8. *Aliquo confugerunt*] Ut Andricus Pseudophilippus ad regulum Thraciæ. Flor. 2, 14.

§. V. 1. *Supplicum jura & asylosum*] quod passim legimus supplices rejicere aut destituere nefarium esse; fanis vel templis, lucis, oppidis etiam compluribus jus asyli concessum, ut illos dedi, his extrahi profugos non liceat.

Ne accusent fortunam] ne querantur se in casum indignum incidisse

Fortunam & injuriam] eos qui per infelicitatem supplices fieri & ad asyla confugere compelluntur, & eos qui hoc faciunt, ut meritam scelere pœnam effugiant.

Quibus telum manu] Loquitur de Hebræa Mosis, sed verbo Romanæ legis. Fugisset, imprudenter excidisset, vel emissum esset, sermo XII. tabb. apud Ciceronem Topicor. 17.

Nauplium] Palamedis patrem, qui Græcorum classem a Troja reducem, quum tempestate jactaretur, elata face in scopulos, quasi in portum pellexisset. Seneca Agam. 567.

Purgaverat se de his] demonstrando se justam vindictam sumpsisse de illis, qui per scelestam calumniam filium ejus pro proditore occidissent. Hygin. fab. 105.

2. *Miseri*] nempe miseri, non facinorosi. Asco-

nus in orat. Ciceronis de prætura urbana: Miserum pro innocente Tullius ponit. Sic alibi: *Et erunt qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum, me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari volent.*

Tuli] passus sum, non feci. Patrem Lajum imprudens interfecerat, matrem Jocastram uxorem duxerat, & liberos ex ea genuerat; quo cognito sese ultro excæcaverat regnoque ex fuerat, & a Creonte in exsilium ejectus erat.

3. *Ut carimonias*] tamquam nisi essent illa impunita, jus sacrorum violaretur.

4. *Amovendi*] compellendi ut abscedant & per fugii loca deserant.

Religione] piaculo.

5. *Defendi*] ea scilicet conditione, ut posthac piraticam exercere desinant.

§. VI. 1. *Defendi*] nempe ab illo ad quem confugerunt.

Crimen istis struis] accusare istos & arguere vis.

Jus impetrabis] audieris.

Civitas Amphionis] Ovidius 5. met. 178.

Labdacea] Thebis ab antiquo rege Labdaco, Lasi patre, Oedipi avo, sic appellatis.

Fuissent justa] Terent. Phor. 2, 1, 50. qui posset noscere tua justa.

§. VII. 1. *Veteribus*] qui semper aut olim in ditione illorum fuerunt aut qui nuper ad eos confugerunt & recepti sunt. nam utriusque jure poscentur ad ditionem pœnæ causa, si quid deliquerint in poscentes.

Inter universos] ut quod peccaverunt universi, luant per occasionem singuli; quod singuli peccaverunt, luant universi.

2. *Qui consenserunt*] qui cum deliberaretur de injuria inferenda, sententia sua inferendæ fuerunt auctores; non qui dissuaserunt, etsi passi sint fieri, quod major pars censeret.

Diximus alibi] 2, 9.

Ususfructum] civitati relictum.

Exsuetudo societatis] defectionis a Macedonibus faciendæ.

In provinciam] nam provincia proprie populus subjugatus armis & subjectus imperio peregrino.

3. *Nominis Metropolitanæ*] ne posthac Antiochia metropolis vocaretur & provinciæ Syriæ caput esset.

§. VIII. 1. *Semper*] quocumque & quamvis longissimo tempore post delictum, etiamsi nemo eorum qui proprie peccaverant, superstit, quum superstit corpus in posteritate.

Particulis succedentibus] personis aliis id corpus constituentibus, 2, 9, 3.

Primo ac] tanquam, quæ omnino totius sint, non singulorum.

Derivatione] quæ non proprie totius, sed multarum in ea partium, sive singulorum.

Doctam] Porcius Latro in Catil. Non ita placuit Atheniensibus, urbi sine dubio doctissimæ atque eruditissimæ. Cicero pro Sex. Roscio 25. *Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur.*

Meritum] culpa, noxa.

Per quos ad universitatem] illis paucis, ob quorum scelus infamabatur & pro improbo traducebatur

tur totum corpus alicujus societatis aut communitatis.

2. *Damnantis vindictam*] negantis belli ab Alexandro in Persas gesti iustum fuisse titulum, quali ultor electus esset toties a Persis petita Græciæ, Justin. 11, 5.

Desierant] Eodem loco ponenda, quæ in Tyrios Alexander statuit aliquot sæculis postquam servi occisis dominis urbem occuparant, Justin. 18, 3.

Jus Dei] Recte, namque & jure suo Deus punit interdum in nepotibus, quod majores illorum peccaverunt, non homo.

Puniri eos ob eorum] Sic Demetrius Polior. Antig. F. perfide interfecto Alexandro Cassandri F. ultionem agebat, quia nequillet ab Antipatro & Cassandro exigere, ad nepotem & filium eorum esse translatam, Justin. 16, 1.

Non item] quippe quæ personam peccantem non egrediatur, si iusta sit.

§. IX. *Communitas*] duo vel plures aut tam publicum quam singuli, tamque singuli quam communitas debent pœnam, quia & culpæ sunt affines.

§. X. 1. *Primum aliud*] Distinguendum inter id quod fit per se, & quod per accidens.

Cessante scilicet] nisi factum intervenisset alterius non tam lædendi nostri quam sui juvandi animo patratum.

Vene] rivi subterranei in tuum agrum vel prædium aquam ducentes.

Ante nos locupletes] id in bonis computari nostris, tanquam si intercipiatur, injuria nobis fiat, quod speramus tantummodo, nondum etiam habemus.

2. *Liberos eguisse*] propter exsilium patris.

Ut alibi diximus] 2, 5, 27.

Quæ ad ipsos] quæ singulorum dominii non erant.

§. XI. 1. *Præterea*] Distinguendum inter causam remotam & propinquam.

Occasione alieni] pro alio fidejussit.

Veteri verbo] Thaletis Milelii e septem Sapientibus.

Mensuram accipit] majus aut minus esse debet.

Ex potestate] prout ille magis minusve se obligare potuit.

2. *Ex fidejussione*] quod caput suum pro alterius capite pignori poluit, Plaut. Captiv. 2, 3, 33.

Romani Gracique] 2, 15, 16.

Ausonii] in Technopægnio monosyllaborum: *Quis subit in pœnam capitali judicio? vas.*

Et Pythia] scribendum Phintia, Cicero 3. de offic. 10.

Ut alibi] 3, 4, 14.

3. *Si exsilium*] quis promiserit, se in exsilium iturum, summam nummorum numeraturum, quo casu alter peccet aut non sine culpa maneat, & hic peccaverit, ut iste ad solvendum promissum teneatur.

Pœna non erit] sed debitum ex temeraria stipulatione.

Jus precarii] nam precarium est, cum conceditur alicui uti re vel jure alieno tamdiu, quam per dominum licuerit: qui, si repetat illud, non punit possidentem, sed jure suo utitur, Justin. 43, 4.

§. XII. *Delicti immensum*] vere atque omnino infontem & innoxium.

Extra personam] ut cum Deus maximos natu filios in Ægypto in pœnam parentum mori iussit.

Magis nobis proprium] atque ideo minus communicabile.

Ἀπξίστιον] propriæ facultatis.

§. XIII. 1. *Sanctione*] Sanctio est pœna, quæ statuitur in fontes illa lege. Cicero pro Balb. 14. Livius 3, 55. Festus in Sanctum. Brislon. de Form. p. 139.

Devoveri] ut qui eas violaret, ejus liberi quoque & posterii devoti & execrabiles forent.

Hæc] Dei lex.

Illæ] Solonis.

Noxa caput] l. 43. de Nox. action.

2. *Quarundam gentium*] ut Periarum, Justin. 10, 2. & Carthaginienium, 21, 4.

Nescio quis] Eutropius Eunuchus, tunc domini dominus & aulæ Constantinopolitanæ arbiter, quod tamen parum ei profuit, ut apparet ex duabus in eum Claudiani invectivis. Videndus Jacobus Gothofredus ad eam legem capit. xvi.

Despici] *Νήπιος ὁς παπασ κτείνας ὑπὲρ δολοειπέι.*

§. XIV. 1. *Ut minus sum*] tanquam in beneficium precarium.

Graviter punit] nam morientium liberorum brevis & vix intellectus mali sensus est, parentum superstitionem ob amissos perpetuus aut longus cruciatus. Seneca ad Marciam 2.

Superstites] vivunt & vident ipsi properatam mortem liberis aut nepotibus cum conscientia orbitatem sibi a Deo pœnæ loco statui.

Cum eo metu] ut expectent suos non diurnaturos, mori.

Ut vel posteritatibus] si pro sese nihil timentes, at propterea, ne pœnam in posteros derivarent.

2. *Ælianum*] 3. Var. 43.

— *Τὸ ἔχει χροισόν*

Τοῖς ἡ κικῶς ρεξ σι δίκης

Οὐδ' ἀπαγοίτην, εἰ εἰ Διὸς ἐγγονοὶ εἶεν

Ἄλ' αὐτῶν κεφαλῆσι ἢ ἐν σ. ἐτέροισι τεκεασιν,

Εἰλεῖ), ἔ πῦμα δέουοις ἐπὶ δώμασι βαίνε.

Auri Tholosani] Justin 23, 3.

Supra adduximus] 2, 3, 1.

3. *Personas peccantium egrediens*] quæ in posteros eorum porrigatur.

Sine culpa intuitu] Deus jure suo vitam repetit a quocumque vult etiam non gravius peccante.

4. *Perduellibus*] reis adversum sese infidiarum aut lætæ majestatis.

Sorti subjicitur] calculis & urnæ judicium. Vide ad Sen. Hercul. Fur. 732.

Nefas habitum] sed id differri iustum, donec pepererit, fœtum ediderit l. 5. D. de pœnis.

§. XV. *Devovens* &] etiam supplicio destinans.

§. XVI. *In quod jus proprium*] quod beneficio aut indulgentia principis in eos collatum sit.

Cujus tamen usus] quod dum exercet princeps aut populus, incommodum aliquod sentiat in hæredibus suis is qui peccavit.

Nulla sacramenta] nullum militiæ gradum.

Alibi] 2, 5, 29.

§ XVII. 1. *Populum vere subditum*] cujus & in quem omne jus habet princeps.

Qui subditus non est] regem vel principem habet

E e

le.

legibus alligata aut reddendis rationibus obnoxium.

Ut dicimus] num. 2.

De eo contractu] de casu in quo populus non alia laborat contagione criminis regii, quam quod corpus est illius capitis, quod peccavit.

2. *In tergo*] in alia quacunque parte corporis.

§. XIX. *De ceteris debitis*] defuncti.

Commentatio juris] excogitata & invento, instituto, introducto a legum latoribus.

In bonis, quibus ut] quibusdam ut subirent onera, quæ defunctus habuit ex contractibus in quibus paria non fecit, atque adeo plus penes ipsum relictum, quam reddere debuit; accipiendum est jam tum placuisse populis, tum discessum esse a communiione rerum, & introducta sunt privata dominia.

§. XX. *Obigationis*] in defuncto.

Jam possit] ab hærede.

A D

C A P U T XXII.

§. I. 2. **X** *Enopontis*] post Cyri minoris mortem, dum reducit domum decem milia Græcorum, quæ Cyro militabant, reliquo ejus exercitu dissipato, Justin. 5, 11.

Agefilas] de quo Justin. 6, 2.

Controversiam Corcyrensiem] quod Athenienses Corcyrae Corinthiorum hostibus auxilium tulissent, eorundem coloniam Potidæam ad se avertissent, Megarensibus portu & foro interdixissent, Æginetas liberos & sui juris esse non sinerent.

Antiochum in Romanos] Justin. 31, 1. Flor. 2, 8.

Barcilla] Brachyllæ, Livius 35, 27.

Labente disciplina] Non de Romanorum sed de Thebanorum ibi disciplina loquitur Livius lib. 36, 6. & hæc non fuere causæ vel prætextus belli per Antiochum Romanis illati, sed irarum, quas Bœoti conceperant adversum Romanos, & ob quas Antiocho promptius accessere. Antiochus volebat cedere urbibus in Thraciæ Chersoneso per occasionem belli Ro. cum Philippo, cujus in ditione fuerant, occupatis. Accedebat gloria rerum in Asia gestarum adversum defectores, unde Magni cognomentum acceperat. Tum Ætoli Romanis indignati, quod Macedoniam, victo Philippo, prædam non accepissent. Denique exsul Hannibal.

Non ex vero objectum] Si Plutarchus hoc notavit alicubi, falsum notavit. nam constat Antonium armatum fuisse, ut D. Bruto provinciam Galliam eriperet, antequam concivit veteranos Cæsar Octavianus. Appian. 3. Civil. 552. Dio 45, 276. quamquam omnes fere Græculi sanctissimas & ex optimo erga rempublicam animo susceptas actiones criminantur & pessime interpretentur.

§. II. *Propter ipsa avidi*] Sic Pyrrho non major ex imperio quam ex bello voluptas erat, Justinus 25, 4.

§. III. 1. *Es eos qui nullam faciunt injuriam*] Hæc desunt in vetustioribus exemplaribus.

4. *Talis Brennus, qui omnia*] Liv. 5, 36.

Non causis] non adversus quos justa bellandi causa erat, sed quos operæ pretium erat vincere ob divitem prædam.

§. V. 1. *Supra diximus*] 2, 1, 17.

Ea certitudine] non quidem Mathematica necessitate, sed quatenus in actionibus humanis quæ sæpe numero ambigunt sunt, potest fides haberi.

2. *Romanorum in Philippum*] Liv. 30, 42.

Lysimachi in Demetrium] Pausan. 1, 27. Plutarch. Dem. 908.

Ni alia causa] Certe fuit in bello adversus Philippum, qui Romanis infidatus belli Punici tempore fuerat: dein contra fœdus Sopatum cum 4000. Hannibali auxilio miserat, quæ simul cum illo adversus Scipionem in acie steterunt: & Athenienses Ro. socios obsidebat. Videntur auctoris memoriæ illuisse tres urbes, in quibus præsidium habebat Philippus, quæque non contumeliosius quam verius compedes Græciæ appellabat, Demetrias in Thessalia, Chalcis in Eubœa, Corinthus in Achaja: quibus quod præsidiaris educere vellet, bellum jam inceptum continuatum est: Liv. 32, 33. Sed hoc non erat in suo solo arcem vicinam iis, qui damnatum inde metuebant, ponere. Rectius dixisset injustam fuisse Samnitium causam adversus Romanos indignantium ob Fregellas, Liv. 8, 23. & Æquorum ob Albam 10, 1. & Istrorum ob Aquilejam 41, 1. in vicina illis populis, Romanorum tamen colonias deductas.

§. VI. *Nec utilitas*] Nec si quis videar valde utile sibi fore, si alium bello petar, id ei jus largitur petendi, perinde ut necessitas.

§. VIII. *Germanis*] & Helvetiis ad Galliam invadendam, Cæsar. Florus 3, 10.

§. IX. *Inventionis titulo*] qui titulus Hispanorum in subjugandis Indis.

§. X. 1. *Virtus moralis*] Ut aliquis sit jure dominus, non est necesse, ut sit vir bonus aut pius aut sapiens.

A rationis usu] 2, 3, 6.

De sustentatione dominis] per legem, 2, 4, 10.

Cum quibus est pactorum] pacta, fœdera, conventiones fieri possunt.

§. XI. *Quasi naturaliter*] tanquam populis servientibus liceat semper, ubi possunt excutere jugum, quia per naturam omnes liberi nascuntur.

Præcedente factum] statu hominis, qualis est ipso naturæ ordine, antequam arbitrium vel ipsius vel aliorum in certam personam imposuerit.

Karà siphon] per privationem, sic, ut ei absit servitus.

Kar' evahómē] per contrarium, quasi servitus ei supervenire non possit.

§. XII. *Dignos qui serviant*] qui sint ingenio minus liberali.

Occupanti & idoneo] Ejus imago ex lege Lycurgii

gi erat penes Lacedæmonios: constituerat enim, ut senex quivis alterius liberis, perinde ac suis, impetraret, & indecore agentes eos coerceret. Crag. lib. 3. p. 160.

§. XIII. 1. *Per complexionem*] cum plura complectimur verbis, quam re aut sententia significamus.

Excessum] hyperbolen.

Excellentiam] cum omnia tribuimus aut soli, cui aliquid præcipuum ante alios esse significamus.

Omnipotens] Sic orbis terrarum pro imperio Alexandri, Justin. 17, 1. pro Græcia eadem, 42, 2.

Orbis umbilicus] Cicero 2. divin. 56. Ovidius 10, 258. Livius 41, 23.

Ut unum regimen] ideo Augustus libello post mortem ejus in senatu lecto addiderat consilium coercendi intra terminos imperii, Tacit. 1. ann. 11. Sic Florus optat Po. Ro. Sicilia & Africa contentum fuisse, aut etiam his carentem solam in Italia regnare maluisse, quam eo magnitudinis crescere, ut viribus suis conficeretur, Flor. 3, 12.

2. *Nisi ex consensu aut pena*] 2, 5, 1.

§. XIV. 1. *Ecclesia jus*] Alludit eo, quod Alexander VI. Papa divisit inter Lusitanie & Castellæ reges bello subigendos Indos (A. C. 1494.) Pæjus, quod etiam jus sibi tribuit transferendi regna, si quis ambitioni Paparum adversetur. Sic Julius II. regnum Navarræ, quod ad Joannem Albretum pertinebat, quia se ille Ludovico XI. regi Galliarum adversus Papam & Hispanos junxerat, donavit Ferdinando Arragonensi, A. C. 1512.

Terras suo modo] quatenus eas communes faciabant primi Christiani.

Cælestis] supra humanum modum, quale usum in Apostolis divino instinctu.

Sigillorum divina gratia negationem] ut fiebat excommunicatis.

2. *Qua talis*] Potest referri & ad vitam Christi & ad Ecclesiam. Si voluit illud, significat, quatenus est imitabilis, non miraculosa, & quatenus edidit exempla recte vivendi hominibus, non argumenta divinæ cum humana conjunctæ naturæ. Si alterum, quatenus Ecclesia est, seu cœtus hominum verum Deum in Christo recte colentium; non, ut hodie plurimum accipitur pro dominatu in terras & populos ipsosque reges.

Eras signum] Flagro utebatur, non quasi hæcenus tantum puniret, sed ut ostenderet se graviter punitorum profanationem ædis suæ.

3. *Percussor*] *παρατις*, qui plagas intentet, aut jus habeat virgarum vel falcium.

Imposita necessitate] cum jure coercendi carcere, vinculis, mulctis, supplicio.

Sententia] quasi pronuntiatæ pro tribunali.

Qua tales sunt] tanquam concederet habere, quatenus concessione regum aut populorum etiam sunt principes. Qua sunt episcopi tantum, non etiam domini regionum & gentium, quod nunc plerisque locis cum episcopatu conjunctum est.

§. XV. *Spem conceptam*] Ut Judæi quum antiquis sacerdotum literis contineretur fore, ut valesceret Oriens & Judæa profecti rerum potirentur (quod de Messia verum erat; de Vespasiano interpretabantur Romani) sibi tantam magnitudinem factorum velut ex oraculo spondebant, Tacit. 5. hist. 13. Sic Carolus VIII Galliarum rex ad Neapolitanam expeditionem inflammatus est, quod pervaserat in vulgus ex antiquis vatum carminibus fama, Carolo maximum totius orbis imperium portendi, & Mathematicorum responis fatum esse illum Occidentis simul & Orientis imperium nancisci, Jovius lib. 2. histor. p. 11. Et nostro fuere tempore bellicosi reges, qui sperarent se Babylona subversuros, quod nummo signato Ludovicus XI. promisit.

§. XVI. *Non ex justitia propria*] quod nisi præstet, sit injustus ac legibus reus, ex ea quæ in contractibus observatur.

Ex morali ratione] decens, honestum, officium, justitiæ *ἀρετή* opus.

Debita aliorum] ut pietatis & obsequii liberorum erga parentes, officii parentum in testamento erga liberos.

Romanorum] immo scelestissimi hominis P. Clodii, ringentibus omnibus bonis, plebem instigantis. Cic. pro Sext. 6.

Regem Cypri] Ptolemyum Flor. 3, 9. Plutarchus in vita Catonis.

§. XVII. 1. *Honoris studium*] ut quum Antigonus divulgavit se Olynpiadis a Cassandro interfectæ mortem ultit. n. ire, & Alexandri regis sui filium obsidione Amphipolitana liberare, Justin. 15, 1. qui revera omne imperium Alexandri affectaret.

A D

C A P U T XIII.

§. I. **A** materia] figuras considerant a corporibus semotas ut loquitur in Prolegomenis extremis.

Ut nihil habeant] sine circumscriptæ & præcisæ, nullum habentes confinium cum aliis, ut dubitari possit huc an illuc pertineant.

Aliquid ex latitudine] medium rationis. Horn. Ethic. 3, 1, 14.

Crepusculo] quod tu nec tenebras nec possis dicere lucem.

§. II. 1. *Omnibus expensis*] post maturam deliberationem pro ipsius sensu & captu.

Quidquid non fit] Vide Animadv. Groetii pro suis notis ad Conf. Cassand. ad articul. 2. p. 68. in Examine Riveti, & hujus Examen pr. 71. tum ejusdem Riveti Apolog. contra Votum H. Groetii num. LXXVI. p. 141. item *ἀφ' ὧν* Groetianæ discussionis pag. 328.

Vim indicatricem] conscientiam dictantem hoc probum, illud improbum esse; non semper, prout revera est, sed prout quis educatus & institutus est.

2. *Nihil certi*] ut discernere nequeat, utrum justum sit, nec ne.

E e 2

§. III.

§. III. *Non in medio hæret*] non ambiguus manet, sed in alterutram partem magis inclinatur.

De aliis hominibus] de prudentia & fide consiliatorum.

Hesiodi] *Ἐργ.* 291. Livius 22, 29.

§. IV. *Ut ætivum judicium*] ut se instruant ad habendum delectum recti pravique, iusti & iniusti.

Aritium momenta] arcana & recessus & subtilia, quæ rem continent, præcepta.

In facti questionibus] ubi ambigitur, factumne sit aliquid an non.

§. V. 1. *Intrinsicæ*] ex ipsa re nascentia.

In istam partem] Terent. Adelph. 2, 1, 20.

§. VI. *Parvisque*] Leg. parculque. raro rem aciei committere.

§. VII. 1. *Μὴδ' αὐτός*] non statim vi, priusquam verbis tentari.

Potius feris] id terminatis cruento bello iudice, ut potior jure victor habeatur.

Πᾶν ᾗδ'] omnia enim eximit colloquium, quæ alioqui ferrum hostile faceret.

Voluntate remittere] belli vitandi ergo concedere, ad quæ vi & bello adigi nequeant, desperatione in virtutem versa.

§. VIII. 1. *Qui communem*] quod penes utrumque sit summum imperium.

Compromissum] conventio, qua arbitri sententiæ se obtemperaturos uterque litigator promittit. Videndus tit. D. de Receptis, qui arbitrium receperunt, ut sententiam dicant. Vocatur & Receptum in l. 14. C. de judiciis. Vide Suartzmaier Miscell. jur. cap. 4.

Eriphyle] Adraști forori, Amphiarai uxori.

3. *Judicia alienorum*] lites forenses apud Ethnicos iudices.

Quæ alibi] 1, 2, 9.

§. IX. *Per sortem*] religioni & fortunæ committendo, Justin. 1, 10.

§. X. 1. *Hyllus*] Ἰδὲ τῷ Ἡγεκλειδῶ καὶ Ἐχίμῳ Αἰγιάτῳ. Suid. in Ἐπιβολῇ. Fuit autem hic Echemus Evandri.

Herod. Pol.] 9, 2, 6.

Plutarch. quæst. Gr.] 294.

Strabo VIII.] p 357.

Hyperochus] Archivorum rex.

Degmenus] Ænianum rex.

Non ab ipsis recte] Machiavellus ad Livium 1, 22, & 23.

§. XI. *Non habet jus*] quippe quod consistat in documentis, ut actore non probante reus absolvitur.

§. XII. *Qui oblatam*] si alter paratus sit partem rem potius, de qua ambigitur, quam ob totam possidendam bellare.

§. XIII. 1. *Quæ ad opus*] quæ inest ipsi rei.

Ad operantem] per quam facultas est operanti pro conditione sua & loco sic agendi, ut agit.

Factum non sit] ut cum prætor injuriam decernit, tamen jus reddere dicitur, l. 11. D. de just. & jure.

2. *Moralis ad contraria*] idem juste probeque simul hinc agi, inde prohiberi nequit; eadem res per se non potest esse licita & illicita.

Bona fide] sine calumnia.

3. *Ad scientiam sufficiens*] intra quod notitia legis istius pervenire ad illos potuit.

Non suo, sed alieno] non pro se, sed pro alio, ut pro pupillo tutor.

4. *Dilectionis*] caritatis, quam homo homini, maximeque Christianus Christiano debet.

5. *Quoad effectus*] pro eo, quod orto bello licet, ita ut de eo actio non detur, sed quod utrumque factum est, habeatur pro rato & jure factio.

A D

C A P U T XXIV.

§. I. 1. **Q**uid circa bellum virtutes] hoc enim ad τὴν πολιτικὴν pertinet, consiliique est, non juris.

De jure suo cedere] condonare injuriam & remittere aliquid de illo, quod optimo jure exigere possis, ut humano sanguini parcatur.

2. *Causam talem*] quæ sufficit juri probando.

Laomedonti] cujus filiam Hesionem a ceto cui ex oraculo erat objecta, liberaverat, & ab eo mercede operis promissa fraudabatur. Ovid. 11. 214.

Augia] regi Elidos, cujus stabulum purgaverat, item inficianti quod promiserat mercedis.

§. II. 1. *Nisi plus est quod*] nisi prospicit graviora scelera filii ex impunitate quam sunt præterita, quæ pœnam merentur, aut graviora incommoda familiaræ.

Decretorium stilum] exhæredationem. ut ille Terentianus Heautont. 5, 4. Satius est quam te ipso hærede hoc possidere Bacchidem.

Μὴδὲνα] neminem patrum libenter sumere de filio supplicium, nisi magnitudine peccatorum su-

pergressus sit naturalem parentum in liberos pietatem.

Οὐδὲν] Nullus pater abdicat filium, ni summo-pere improbum.

3. *Jure suo abstinere*] non exsequi quod fas est jure gentium.

Quosdam esse diximus] 2, 1, 9.

§. III. 1. *Circa pœnas*] Quod ad ea bella attinet, quibus potissimum pœna, quamvis justa, sumitur.

2. *Sibi detrahit*] de suo erogat & impendit.

Non profilit] fertur præceptis ad vindictam.

Acrior videtur] Hinc conditionem principum miseriam aiebat Domitianus, quibus de conjuratione non credatur, nisi occisis. Suet. 21. Quod Hadriano tribuit Marcus apud Vulcatium Gallicanum in Avidio Cassio cap. 2. Semper enim homines suspicantur eos abuti potentia.

§. IV. 1. *Nobis ipsis nostrisque*] nostra ipsorum & subjeutorum nostrorum interest, ut potius aliquo jure careamus, quam id bello repetamus non minus nos nostrosque quam hostes discrimini objecturi.

2. *In*

2. *In parabola*] Priores edd. fabella. Lucas 14, 31.

2. *Gratuitos insuper*] quod non erant iussi, sponte aluere exercitum Tacit. 1. hist. 64.

§. V. 1. *Sed interjectis*] subordinatis, ut vulgo loquuntur, qui ad ulteriorem finem referuntur.

De iis, qua eo ducunt] medijs, ut vocant, & sunt viz, rationes, instrumenta obtinendi propositi.

Per se non expetuntur] ut acquiescamus ea nacti, sed quia sunt velut gradus ad aliquod ulterius magis expetitur.

Facultas effectiva] vis & potentia effectrix.

2. *Morali astimatione efficaciam*] iudicio prudentum perinde minatur incommodum quam commodum promittit, facienda est, modo commodum sit amplius in genere commodorum quam incommodum in suo.

Ὁτ' ἐλαττον] quum difficultas major est quam bonum speratum, melius transigere & reconciliari.

3. *Aequale bonum*] bonum & malum, utrumque in suo genere paria sunt.

Efficacia ad bonum] probabilior & in spe majori eventus est ad bonum & optatum quam ad malum & timendum.

Si videatur & bonum] si aut majus est bonum in genere suo quam malum, aut majus malum quam bonum; & aut facilius existit ex ratione, quam sequimur, malum quam bonum, aut bonum quam malum.

Si efficacia ad bonum] si facilius existat bonum quam malum, etsi malum bono sperato minus non sit.

Si bonum sit majus] si magnitudo boni longe vincat modum mali, etsi facilius forte sit existiturum malum.

4. *Si plus adipiscere*] ut Alexander malebat se dubiae fidei medici credere quam indubitato morbo perire. Justin. 11, 8.

5. *Ubi ἐπιπρυγμα*] ubi summam in rem proficias parum, minimo autem casu contrario magnam plagam acceperis, quid opus periclitari? Quo pertinet Augusti dictum, parva commoda non parvo sectantes discrimine, similes esse aureo hamo piscantibus, cujus abrupti damnus nulla captura pensari possit, Sueton. 25.

§. VI. 1. *Libertatem civilem*] non personalem, quae naturalis est facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi quid vi aut jure prohibeatur, §. 1. Inst. de jure Peri.

Nemo civium] non certae familiae, exclusis alijs, magistratus obtinent: ut olim Romae, nunc Venetijs, patriciorum.

Ἐάν μὲν] etiamsi civitas propter id de omni statu & salute sua sit periclitatura.

Fugisse manu] vel pugnando vel sibimet ipsi vim afferendo.

2. *Aeternorum occasio*] quorum perdendorum periculum incurrimus, si projicimus vitam & ultro nos occidimus.

Saguntum] urbs in Hispania, ubi obsessi ab Hannibale aurum argentumque ex publico privatoque in forum collatum, in ignem ad id raptum factum conjicientes eodem seculo cum uxoribus & liberis praecipitaverunt, Liv. 21, 14.

3. *Necessitati aderam*] hujus necessitatis unum esset effugium, si mallent inedia aut manibus suis intermori.

5. *De alijs rebus expetibilibus*] ut iis aequo animo careamus, vel fraudari nos patiamur potius, quam ob eas subeamus periculum, quo aut credibilius sit nos perituros, aut nihilo certius peritari an servaturi eas simus.

§. VII. *Cui pares*] Huc pertinet Taciti 3. annal. 13. omittere potius praevaleat & adulta vitia, quam hoc adsequi, ut palam fiat, quibus flagitijs impares simus.

Justitia rectoria] Eadem justitia, quae suadet distatque puniri malos, eadem suadet etiam non puniri, si nequeat id fieri sine clade aut periculo bonorum. Non enim tantum est justitiae opus punire malos, sed etiam tueri bonos: & quemadmodum injustus est, qui recte imperanti non patet, ita quoque injustus, qui studio puniendi contumaces negligit curam parentium. Hinc Otho laudatus in morte, quam subire maluit, ne bellum civile renovaret, Suet. 9.

§. VIII. *Jura sunt saeviora*] quum speciei pacis & justitiae graviora tolerantur, quam inter arma maxime ferventia evenire solet. Ut Siculi queruntur se infestissimo hosti Agathocli titulo pacis addictos ab Hamilcare Pœnorum duce. Justin. 22, 3.

Ubi quiescemi] quoties bellum vitanti nihil commodi est quam in bello.

Τομῆν] Tunc oportet, quamquam incerta sine futura, praeferre periculum, quam pacem colere palam pejus est.

Tacitus] 3. ann. 44. *miseram pacem vel bello bono mutari.*

Aufas libertas] bellum sumentibus si res feliciter cesserit, magna bona; si secus, nullum gravius, quam adest, malum continget.

Si victus fueris] bellum sumentibus si res feliciter cesserit, magna bona; si secus, nullum gravius, quam adest, malum continget.

Si victus fueris] rebus male provenientibus, percas; ex sententia evenientibus, tamen miseram vitam agas.

§. IX. *A jure*] ubi cum sit justitia causae, & quidem ejus causae, quam deserere aut negligere nullo modo possis, etiam in promptu sint iustae vires.

Spes est terrore ac fama] Hoc argumento utuntur & Campani ad persuadendum Romanis bellum Samniticum: si ostenderit auxilia vestra ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Usque ad nos contemptus Samnitium pervenit; supra non ascendit. Itaque umbra auxilii vestri tuti erimus, Liv. 8, 30.

§. X. 2. *Prodige usendum*] non decere hominem alterius hominis vitam & caput tanquam rem vilem & parvi pretii, facile ac sine parcimonia impendere.

Pestilentiam aut] Creio ad Eteoclem regem apud Stat. 11. Theb. 272. *Sat tua non equis luimus perjuriam divis, Urbem armis opibusque gravem & modo civibus arctam, cum caelo demissa lues inimicaque tellus hausisset.*

3. *Fugere*] excedere patria & se conferre ad aliquod oppidorum, quae habebant jus asyli.

A D

C A P U T XXV.

§. I. **N**aturaliter] auctore ipsa natura propter cognationem omnium hominum inter se, non tantum suum, jus propugnare ac sibi factam injuriam ulcisci, sed & pro aliis eadem facere unicuique licet.

2. *Sive familiaris*] propter bellum privatum, quod paterfamilias sumere debet pro tuendis domesticis.

Factus quod ante] quod Romani haberent & cum Samnitibus foedus antiquum, & cum Campanis fecissent novum, hoc novum sanctius & prius, hoc est, veteri Samnitico præferendam redidisse Campanis ait, O. s. d. 1. 16.

Fides agi visa] visum interesse fidei publicæ, ne qui in clientelam venissent, desererentur.

§. II. *Na demum*] nisi propter unius vindictam aut omnes aut plures sunt periclitaturi.

Ab agis circa totum] magis considerat & antiquius putat quod omnibus, quam quod singulis est utile.

Quo pars est major] quoties plurium grave periculum & unius aut paucorum vindicta stant ex adverso; omnibus similiores & propinquiores sunt plures, quam unus aut pauci.

§. III. 1. *Deseri*] non defendi nec vindicari.

De sua salute] postquam a Julio fidem acceperunt, nihil ipsis mali fore, si a Po npejo abstinere.

2. *Nobilem illam*] Alexandro M. ab Atheniensibus Oratores & Duces dedi sibi jubente. Justin.

11. 4.

3. *Ex jure proprio dicto*] ex fine ac jure ordinario iutarum societatum civilium.

Caritatem] officium & amorem patriæ, quod secuti Codrus, Leonidas, Menœceus, Decii se pro civibus devoverunt, Moses deleri e libro viventium, Paulus anathema fieri pro populo Israëlito optavit.

Malo unius] malum unius personæ aut familiæ gravius aut par haberi potest malo totius civitatis.

Fecissem me potius] Sic Jonas propheta ultro se præstitit in mare præcipitandum, quando suum ob delictum tempestatem ortam fatebatur, 1, 12.

4. *Aliam esse rationem*] diversa esse, quæ civis a cive, & quas magistratus aut populus a cive possunt exigere.

Cogere potest etiam ad] potest ex officio legem facere, ex honesto necessarium.

Qua superior est] quatenus de inferioribus in usum publicum statuendi potestatem habet.

§. IV. *In quorum fœdere*] quibus defensus & tutela in tabulis fœderis promissa est.

§. VI. *Fortuna intercedet*] quos adfligit fortuna, sublevari.

§. VII. 1. *Manifestum sit periculum*] ejus quem decebat pro alio propugnare: si videat is se suscipiendo causam alienam in dubio, suam quoque salutem positurum.

Licoatne tum pacem agere] utrum ipsis consultum sit in alieno periculo quiescere, an metuendum habeant, ne vicinum incendium ad se quoque transeat.

Quod queritur] quod rogantur, possentne id salva pietate, salva salute, salva denique fama & existimatione sua aggredi.

2. *Magna rei merces*] nisi pro homine aut re maximi pretii & valde utili me impendam.

Ut alibi] 2, 1, 9.

Damni irreparabilis] quia in peccato perituros est sine poenitentia.

§. VIII. 1. *Cujusque*] societatis.

Spartam orna] Σπάρταν ἔλαχε. Ἐν τῶν κόνου. proverbium, quo quisque jubetur alienis rebus omnia suas curare.

Regnumque tridentis] sævamque tridentem.

Nefas obistere] quæ omnia eo pertinent, ut non neamur potestatem supremam non debere se immiscere alterius potestatis pariter supremæ jurisdictioni.

Aliarum partium] terrarum, regionum, finium.

2. *Ideo præclusum erit*] non propter illorum jus in suos vetitum erit alienigenis intercedere illorum injuritiæ, quod omnibus bonis commune societatis inter ipsos vinculum dedit.

Si manifesta sit injuria, si quis B. fœdis, Phalaris, Tetrax Diomedes ea in subditos exerceat, quæ a quo nulli probentur, ideo præclusum erit jus humane societatis] Hæc verba ex infami Amphitheatro Car. Scribanii desumpta scribit Riveus in Dialysi sect. 8. num. 2. pag. 259

Nisi vim] abstinere a persecutione & suppliciis Christianorum ob religionem.

3. *Vidimus illos ipsos*] 1, 4, 8.

Impedimentum personale] ex persona vel conditione certi generis hominum, ut hic sunt subjecti.

Cujus persona judicium] qui non habet personam standi in judicio.

Sine mandato defensor] nam defensor proprie, qui pro reo intervenit absque mandato, in tit. D. de procur. & defens.

In subditis & non] tam enim subjecto quam non subjecto potest fieri a superiore injuria.

Ex persona] ex necessitate parendi & patiendi.

4. *Alieni cupiditatem*] qui cupiunt aliena invadere, hoc prætextu dissimulare propositum suum, quasi veniant vindicatum alienas injurias (Justin. 4. 3, 15, 1, 16, 1. 17, 2. 18, 3.) et si serviant aviditati lux.

§. IX. 1. *Ubi plurima*] ut Galli humiliorum semper mercenaria manus, Justin. 28. 3.

Λγογι] Bellum habetur pro mercatu, pro nundinis, pro augendæ rei & pecuniz faciendæ occasione.

In fructu sum] quæstum præbent.

Auctoræ se neci] ut victum & alimenta habeat, pro stipendio hosti sese objicit occidendum alieno. Proprie auctorari dicebantur, qui se vendebant in ludum gladiatorium, Horat. 2. Sat. 7. v. 59.

2. *Major Philippus*] Amyntæ filius, pater Alexandri, qui minor fuit Demetrii filius, pater Persei.

A D

A D

C A P U T K X V I

§. I. **C**um civitatis suae] universo populo aut majore parte populi.

§. III. 1. *Edicitor ipse*] si non habent partes consiliorum, sed tantum ad delectum citantur, ut sacramento dicant.

Dominus carnis] magistratus aut praefectus aut conductor aliquid repugnans Dei praecipis.

Intra limites disciplina] non contra aut ultra officia Christianae religionis.

Romanas leges] non quasvis, sed de immolando diis, & abstinendo a sacris Christianorum.

2. *Contra quam existimet*] secus atque apud animum suum persuasus est.

Arcem occupare] tyrannidis invadendae causa, Justin. 16, 4.

Elaboratum] disputatum & probatum argumentis.

Ministerium] etiam qui flagitii aut sceleris sciens minister est, teneri, non tantum imperantem.

3. *Sua sponte*] per se, ex natura, rei omnibus nota.

Ex non disputatione] tanquam in re dubia ante illorum inquisitionem & argumentationem.

Naturali interpretatione] sensu communi satis judicante.

4. *Supra egimus*] 1, 2, extremo. & 4, 8.

Agnocebant Imperatorem] detrectabant imperium, ne Deum offenderent.

Speculatores] genus militum circa principem, per quos inter alia fiebat executio capitalium sententiarum in milites aut honestiores togatos pro carnifices: ut sub primis Imperatoribus per centuriones.

§. 5. *Supra tractatis*] 2, 23, 2.

§. IV. 1. *Qui contemplative*] qui dubitat, an justum sit factum, potest non dubitare, quin justum sit, ut ipse faciat.

2. *Non autem injuste*] ita ut in ipsos agentes non recidat culpa.

In famulo] Servi non presumuntur ita educati, ut consilium in illis aut summi officii scientia sit.

Ratio ad te nihil] tuum est facere, quod juberis; non inquirere, quae sit causa vel ratio faciendi.

Summum rerum] i. 1, 4, 2.

Patris quippe jussa] puta intercessisse.

Imperii non censor est] arbiter, ut id possit probare vel improbare.

3. *Si civica pacis*] parens ei, cui eum Deus & publica societas subjecit & obtemperare voluit.

Sua sponte atque auctoritate] proprio motu & instinctu.

Unde punitur] ob quod facinus.

Bellum utrimque justum] quod in bello ab utraque parte durum & saevum agitur, nullam illis contrahere culpam.

4. *Qui dubitat contemplative*] utrum jure fiat, id

facere debet, in quo minus est periculum conscientiae laedendae.

Χορηγός & νομοθέτης] choragus & legislator. Est autem choragus qui instruit ornatu chorum vel gregem scenitorum.

5. *Periculum est inobedientiae*] si dubia in causa militare quis pro praeposito suo aut superiore recuset, videtur contumax, dicto non obediens.

Postimum] interficiendi Cn. Pompeji Magni auctorem.

Non expediat rationes] Tacitus 1. histor. 83.

Causis suasoriis belli] quae instigant eo & impellunt.

De justiciis] quae id jure geri probant.

6. *Nulla lex sibi soli*] Non est lex, quam non ob aliud justam putant pariteri quam quia lex est seu mandatum imperantis: haec potius tyrannis est: tum vero lex est, cum ejus causam justam agnoscunt ii, quibus ponitur.

Libet justas] libet causam cognoscere, ut jam nunc illis ex merito inferius fiam.

Non virtutis magis] non tam fortitudinis bellantium quam justitiae causae debeat.

Πῶς] a radice πῶς Ric. *accimus*, *expedivis*.

7. *Denuntiationes*] indictiones bellorum.

Prudentia virtus imperantis] ut prudenter & consulte res geratur, imperantis cura est, cui acquiescere subjectum decet, neque ei se immiscere; ut juste, quemvis curare oportet, qui adhibetur.

Qua homo est] cuiuscumque personae, conditionis, status sit.

Testes praire] prima saxa mittere.

§. V. 1. *Satis nequea fieri*] persuaderi, ut credant se jure bellum incipere.

Quorum voluntate] quibus non modo honestum animum, sed & improbum ad bellum afferentibus, aut solam mercedem spectantibus.

2. *Sacerdotes & Deorum*] Sacerdotes Romae vacationem militiae habebant, praeterquam bello Gallico. Plutarch. Camillo pag. 151. & Marcello p. 299.

Dexteras puras] a sanguine humano abstinentes, Suet. Tito 9.

Adscribuntur numeris] recipiuntur inter milites, inferuntur catalogis militantium. i. 1, 4, 7.

Suo modo militare] juxta bonam & utilem operam bello navare.

§. VI. 1. *Nisi ad necessariam*] praeterquam si ipse ab illo infestetur.

Per consequentiam] quatenus membra sunt ejus capitis vel corporis, adversus quod ei bellum est, 3, 1, 4.

2. *De certa & definita*] de uno opere illorum, quae fiunt in bello.

I N D E X R E R U M
I N
HUGONIS GROTII
D E
J U R E B E L L I
A C
P A C I S
L I B R O S E C U N D O
O C C U R R E N T I U M.

Numerus primus Caput ; secundus paragraphum ; tertius sectionem paragraphi denotat.

A.

A bdicari regnum an possit.	7, 26	<i>Actio popularis de quibusdam delictis datur in civitatibus singulis.</i>	21, 3, 2.
<i>An & pro liberis.</i>	ibid.	<i>Actio iniquarum gradus.</i>	20, 29, 1, 3
<i>Abdicatio jus est Gracis usitatum.</i>	7, 7	<i>Actio forum & belli iidem fontes.</i>	1, 2, 1
<i>Abdicatio filio an quid debeat.</i>	ibid.	<i>Actor ut bellum vitetur re dubia potius cedere debet.</i>	23, 11
<i>Abiecta habentur pro derelictis, sed cum exceptione</i>	4, 4, 1	<i>Actus homini inevitabiles an puniri possint.</i>	20, 19, 1
<i>Abii Scythae.</i>	1, 2, 3	<i>Actus, qui humanam societatem non spectant, puniendi non sunt.</i>	20, 20, 1
<i>Abrahamus bello adjuvit extraneos a fide.</i>	15, 9, 6	<i>Actus ex more communes nemini prohibendi.</i>	2, 22
<i>Abrahami filii ex Cethura non habuerunt partem hereditatis.</i>	7, 8, 3	<i>Actus interni an punibiles inter homines.</i>	20, 18
<i>Abrahami bellum pro Lotho.</i>	25, 5	<i>Actus imperfecti an puniantur jure gentium.</i>	20, 39
<i>Abrahami testamentum quale, si sine liberis decessisset.</i>	6, 14, 1	<i>Actus contra conscientiam illiciti.</i>	23, 2, 1
<i>Absentiam jus presentibus accrescit.</i>	5, 20	<i>Actus benefici.</i>	12, 2
<i>Absolvere cur satis, quam condemnare.</i>	23, 5, 1	<i>Actus permutatorii.</i>	12, 3, 1
<i>Absolutio a juramento unde vim habeat.</i>	13, 20, 2	<i>Actus diremtorii.</i>	ibid.
<i>Absurda nemo credendus est velle.</i>	16, 22	<i>Actus communicatoris.</i>	12, 4
<i>Absurdus intellectus vitandus.</i>	16, 2, & 5, & 6	<i>Actus mixti.</i>	12, 5
<i>Acceptandi animum pro infantibus & amemibus lex supplet non Nat. sed Civ.</i>	11, 14	<i>Actus positivi & negativi quantum differant.</i>	15, 17, 3
<i>Acceptatio pro altero facta quid operetur.</i>	11, 14, & 17, 1	<i>Actus contra juramentum factus quando sit vitiosus tantum, quando & irritus.</i>	13, 19
<i>Acceptatio an precedere alienationem possit.</i>	6, 2	<i>Actus humani quotuplices.</i>	12, 1
<i>Accessionis jus quale.</i>	8, 11, & seqq.	<i>Actus bonae fidei ad Jus Gentium non pertinent.</i>	16, 11
<i>Accessionum jus ob prevalentiam non est naturale.</i>	8, 21	<i>Actus contractuum nomine qui veniant.</i>	12, 7. Externi non possunt signum esse internorum sequentium. 11, 20. Interni non sunt congruentes societati humanae. 6, 1, 1. Juris efficacia iis non tribuenda. 4, 3. Quomodo & quatenus in estimationem veniant. 20, 18. Juris stricti non pertinent ad Jus Gent. 16, 11. Mixti quotuplices. 12, 5, & 6.
<i>Accusare an Christiano conveniat.</i>	20, 15	<i>Actus precedanei.</i>	12, 9. Simples. 12, 2. Vitiosi, qui non directe spectant societatem humanam aut hominem alium, puniri nequunt. 20, 20, 1. Quomodo consideretur in penis, ex quibus circumstantiis.
<i>Accusare filio patrem patria proditorem an liceat.</i>	18, 4, 7		20, 30, 1
<i>Accusatio capitalis fit in quibusdam locis per publice ad id constitutos, & quare.</i>	20, 15	<i>Actus cujusque naturaliter sunt cuique homini ut suum.</i>	17, 2, 1. Ideo in eos quisque par jus habet ac in res suas. 11, 1, 3. Non tamen plene sunt in nostra potestate, sed a superioribus nostris dependent. 13, 20, 1. Regum distinguendi in regios & privatos. 14, 1, 2. Privatis communem legum regulam sequuntur. 14, 2, 2.
<i>Accusatio capitalis ex opinione veterum licita non est Christiano.</i>	20, 15		
<i>Accusatione iniusta, qui damnum dedit, in quantum tenentur.</i>	17, 16		
<i>Accusatores ex officio publico constitui melius.</i>	20, 15		
<i>Achelous amnis domitus ab Hercule.</i>	3, 16, 3		
<i>Acquiri res liberorum parentibus utrum jure naturalis possint.</i>	5, 2, 2		
<i>Acquisitio rerum originaria.</i>	3, 1		
<i>Acquisitiones improprie dicta juris gentium.</i>	8, 1, 2		
<i>Actio injuria an Christiano conveniat.</i>	20, 10, 1, 2		

I N D E X R E R U M.

- 2, 2. *Etiam oppidi ejus in quo vivunt.* 14, 5. *Re-
gii eo loco habendi, quasi communitas fecisset.* 14,
1, 2. *De actu qui tenetur, tenetur etiam de his que
ex vi actus sequuntur.* 17, 2, 1
- Actuum humanorum, qui aliis hominibus sunt utiles,
plura genera.* 12, 1
- Actuum beneficorum hac natura, ut non credendi sint
quenquam ad magnum suum incommodum obligare.*
16, 27, 1
- Addictorum servitus.* 5, 30
- Ad. cor. tit.* 8, 7
- Adjuvans tenetur de damno.* 17, 6
- Admiralitatibus natura.* 12, 25
- Admiralitatibus contractus.* 12, 4
- Adonia a regno exheredatus.* 7, 25
- Adoptatus ex conjectura voluntaria succedit.* 7, 8, 1
- Adoptionis vox modo laxiorem modo strictiorem sensum
admittit.* 16, 9
- Adoptivi non succedunt in regnis a populo delatis.* 7, 16
- Adscripti gleba.* 5, 30
- Adulter si occidatur permissu legis, occidentem homici-
dii reum facit coram Deo.* 20, 17, 1. *In quantum
teneatur conjugii & liberis.* 17, 15
- Adulter & adultera ad quam restitutionem teneantur.*
17, 15
- Adulterium etiam accusari in concubina potest.* 5, 15, 2.
- Committit adulterium lege Evangelica, qui uxorem
non adulteram repudiat, a divortio dimissam ducit.*
5, 9, 2. *Ad injustitiam pertinet quod fit ex libidine,
& injustitiam continet prope maximam.* 20, 30
- Edes pestilentes esse profutendum cum venduntur.* 12,
9, 1
- Edificare in littore an liceat & quatenus.* 2, 15, 2
- Edificatio in mari aut littore.* 3, 9, 2
- Egyptiorum polygamia.* 5, 9, 4
- Equalitas exigendi in contractu qualis requiratur,
& quare.* 12, 11, 1
- Equalitas in contractibus requisita quotuplex.* 12, 8
- Equalitas rei in contractibus qualis.* 12, 12, 1
- Es & aerem diduci possunt.* 8, 21
- Es alienum civitatis facit quo minus uni alterive ex
civitate liceat discedere.* 5, 24, 2
- Estimatio rei fit ex eo quanti omnibus valeret, &
quare.* 12, 14, 1 *Furto ablata quomodo fiat* 17, 16.
- Etas est quid personale.* 7, 18, 2
- Affectus qui ad vitandum malum oriuntur minus mali,
quam qui ad consequendas voluptates.* 20, 31, 1
- Ἄφροδία quid.* 2, 2, 1.
- Agamemnonis juramentum de re illicita.* 13, 6
- Ager potest vendi mensura nominata, non tamen ad
mensuram.* 8, 12, 2
- Ager arcifinius.* 3, 16, 1. *Immetatus.* 2, 2, 3. *Inunda-
tus vel piscando retinetur in possessione.* 8, 10, 2
- Ager privatus magis est ut arcifinius non credatur.* 8,
12, 1
- Ager Bæotus secundum fines qui ante bellum erant in-
telligendus.* 16, 6
- Agri divisi, sive assignati sive limitati: mensura com-
prehensi, arcifini sive occupatorii.* 3, 16, 1
- Agri privati in dubio non censentur arcifini.* 8,
12, 1
- Ἄγν.* 21, 14, 2
- Agnatica successio linealis.* 7, 23
- Agri injuste a quo etiam principium est actionis.* 26, 4,
2. *Qui quod imperatur injustum esse putat, etiam si
non sit, agere non debet.* 26, 3, 1
- Alapam occidendo alterum arcere an liceat jure nau-
re, an Evangelico.* 1, 10, 1
- Alendi liberi, etiam vulgo questiti: etiam ex incestis,
quod jus Romanum sprevit.* 7, 4, 2, & 3
- Alexander lauro & prado dictus.* 1, 1, 3
- Alexander expeditiones injustas in Persas Branchidas-
que suscipit.* 21, 8, 2
- Alexandrum quid impulerit ad bellum cum Dario Re-
ge.* 22, 1, 2
- Alexandrina merces.* 12, 16
- Ἀλλήθροικία.* 13, 13, 2
- Aliena res ad debiti consecutionem accipi quomodo pos-
sit.* 7, 2, 1, 2
- Alienam rem accipere pro debito non licet, ubi debitum
per judicium consequi datur.* 7, 2, 2
- Alienam rem restituere unde & quatenus teneantur.* 10,
1, 2
- Alienam rem readens, premium inventionis non recte
petit.* 10, 1, 5
- Alienandi sua jus naturale.* 6, 1, 1, & 6, 3
- Alienari res potest etiam sub conditione.* 6, 14, 1. *Et
possessione retenta. ibid. Et revocabiliter. ibid.*
- Alienatio requirit actum utentis ratione.* 3, 6. *Impe-
rii quando valida si a Rege solo fiat.* 6, 3. *Regni
facta a Rege, qui id in patrimonio non habet, nul-
la.* 14, 12, 6. *Ut nec partis ejus. ibid. Nisi popu-
lus aut corpus totum consentiat.* 6, 4. *Regalis pa-
trimonii nulla, que fit a Rege usufructuario.* 14, 12,
6. *Tacita in successione ab intestato.* 9, 1
- Alienatio requirit dantem, & accipientem.* 6, 1, 1.
- In dante non sufficit actus internus voluntatis, sed
simul requiruntur aut verba, aut alia signa externa.*
ibid. *cur. ibid. In accipiente requiritur accipiendi
voluntas, cum suo signo.* 6, 2
- Alienationis requisita quedam mere sunt juris civilis.*
6, 1, 2
- Alina rei si quis dominum ignoret, an eam pauperibus
dare teneatur.* 10, 11
- Alieno uti quomodo liceat.* 2, 6, 2, 3, 4
- Alieno qui utitur in necessitate, tenetur ad restitutio-
nem.* 2, 9
- Alieno debito nemo obligatur naturaliter nisi heres.* 14,
10, & 21, 19
- Alimenta an liberis debeantur, & quo sensu.* 7, 4, 1,
& 3
- Alimenta prestare tenetur homicida injuste occisi liberis
& uxori.* 17, 13. *Ob alimenta prestata ab alio do-
minium non amittitur.* 8, 22. *Ex alimentis jus na-
scitur soli domino.* ibid.
- Allodialia regna quam successionem sequantur.* 7, 20
- Alluvio cujus naturaliter.* 8, 11, & 13
- Alluvio quando cedat proximorum prediorum dominis.*
8, 12, 2, & 8, 13, & 8, 15, 1
- Alluvionis jus quale a J. Civ. Rom. proditur, an sit
naturale.* 8, 8, & 16. *In sola imperii concessione non
inest.* 8, 15, 1. *Privatis prodest, si certo constat
agrum esse arcifinium.* 8, 12. *Vasallis quibus proficit.*
8, 15, 1
- Alvei mutatio an fines immutet.* 3, 16, 1, & 3, 17
- Alvei siccatis cujus jure gentium.* 8, 9, 1
- Alveus siccatus cujus naturaliter.* 8, 9, 1
- Alveus siccatus privatis quando cedat.* 8, 13, & 8, 15, 1

I N D E X . R E R U M
I N
HUGONIS GROTII
D E
J U R E B E L L I
A C
P A C I S
L I B R O S E C U N D O
O C C U R R E N T I U M.

Numerus primus Caput ; secundus paragrahum ; tertius sectionem paragraphi denotat.

A.

A bdicari regnum an possit.	7, 26	<i>Actio popularis de quibusdam delictis datur in civitati-</i>	
<i>An & pro liberis.</i>	ibid.	<i>bus singulis.</i>	21, 3, 2.
<i>Abdicatio jus est Grecis usitatum.</i>	7, 7	<i>Actio in iustarum gradus.</i>	20, 29, 1, 3
<i>Abdicatio filio an quid debeatur.</i>	ibid.	<i>Actio in iustarum & belli iidem fontes.</i>	1, 2, 1
<i>Abiecta habentur pro derelictis, sed cum exceptione</i>		<i>Actor ut bellum vitetur re dubia potius cedere debet.</i>	23, 11
	4, 4, 1	<i>Actus homini inevitabiles an puniri possint.</i>	20, 19, 1
<i>Abii Scythia.</i>	1, 2, 3	<i>Actus, qui humanam societatem non spectant, punien-</i>	
<i>Abrahamus bello adjuvit extraneos a fide.</i>	15, 9, 6	<i>di non sunt.</i>	20, 20, 1
<i>Abrahami filii ex Cethura non habuerunt partem here-</i>		<i>Actus ex more communes nemini prohibendi.</i>	2, 22
<i>ditatis.</i>	7, 8, 3	<i>Actus interni an punibiles inter homines.</i>	20, 18
<i>Abrahami bellum pro Lotho.</i>	25, 5	<i>Actus imperfecti an puniantur jure gentium.</i>	20, 39
<i>Abrahami testamentum quale, si sine liberis decessisset.</i>	6, 14, 1	<i>Actus contra conscientiam illiciti.</i>	23, 2, 1
	5, 20	<i>Actus benefici.</i>	12, 2
<i>Absentiam jus presentibus accrescit.</i>	23, 5, 1	<i>Actus permutatorii.</i>	12, 3, 1
<i>Absolvere cur satius, quam condemnare.</i>	13, 20, 2	<i>Actus directorii.</i>	ibid.
<i>Absolutio a juramento unde vim habeat.</i>	16, 22	<i>Actus communicatorii.</i>	12, 4
<i>Absurda nemo credendus est velle.</i>	16, 2, & 5, & 6	<i>Actus mixti.</i>	12, 5
<i>Absurdus intellectus vitandus.</i>	11, 14	<i>Actus positivi & negativi quantum differant.</i>	15, 17, 3
<i>Acceptandi animum pro infantibus & amensibus lex</i>	11, 14	<i>Actus contra juramentum factus quando sit vitiosus tan-</i>	
<i>supplet non Nat. sed Civ.</i>	6, 2	<i>tum; quando & irritus.</i>	13, 19
<i>Acceptatio pro altero facta quid operetur.</i>	8, 11, & seqq.	<i>Actus humani quotuplices.</i>	12, 1
<i>Acceptatio an precedere alienationem possit.</i>	8, 21	<i>Actus bonae fidei ad Jus Gentium non pertinent.</i>	16, 11
<i>Accessionis jus quale.</i>	20, 15	<i>Actus contractuum nomine qui veniant.</i>	12, 7. Externi
<i>Accessionum jus ob praevalemiam non est naturale.</i>	18, 4, 7	<i>non possunt signum esse internorum sequentium.</i>	11, 20.
<i>Accusare an Christiano conveniat.</i>	20, 15	<i>Interni non sunt congruentes societati humanae.</i>	6, 1, 1.
<i>Accusare filio patrem patria proditorem an liceat.</i>	20, 15	<i>Juris efficacia iis non tribuenda.</i>	4, 3. Quomodo &
	20, 15	<i>quatenus in estimationem veniant.</i>	20, 18. Juris
<i>Accusatio capitalis fit in quibusdam locis per publice</i>	17, 16	<i>stricti non pertinent ad Jus Gent.</i>	16, 11. Mixti
<i>ad id constitutos, & quare.</i>	20, 15	<i>quotuplices.</i>	12, 5, & 6.
<i>Accusatio capitalis ex opinione veterum licita non est</i>	20, 15	<i>Actus praedanei.</i>	12, 9. Simplices.
<i>Christiano.</i>	20, 15	<i>qui non directe spectant societatem humanam aut ho-</i>	12, 2. Vitiosi;
<i>Accusatione injusta, qui damnum dedit, in quantum te-</i>	17, 16	<i>minem alium, puniri nequeunt.</i>	20, 20, 1. Quomo-
<i>neatur.</i>	20, 15	<i>do consideretur in penis, ex quibus circumstantiis.</i>	20, 30, 1
<i>Accusatores ex officio publico constitui melius.</i>	3, 16, 3	<i>Actus cujusque naturaliter sunt cuique homini ut suum.</i>	17, 2, 1. Ideo in eos quisque par jus habet ac in res
<i>Achelous annis domitus ab Hercule.</i>	5, 2, 2	<i>suas.</i>	11, 1, 3. Non tamen plene sunt in nostra
<i>Acquiri res liberorum parentibus utrum jure naturali</i>	3, 1	<i>possint.</i>	testate, sed a superioribus nostris dependent.
<i>possint.</i>	8, 1, 2	<i>Acquisitiones improprie dicta juris gentium.</i>	13, 20,
<i>Acquisitio rerum originaria.</i>	20, 10, 1, 2	<i>Actio injuria an Christiano conveniat.</i>	1. Regum distinguendi in regios & privatos.
<i>Acquisitiones improprie dicta juris gentium.</i>			14, 1,
<i>Actio injuria an Christiano conveniat.</i>			2. Privati communem legum regulam sequuntur.
			14,
			2, 2.

I N D E X R E R U M.

- 2, 2. Etiam oppidi ejus in quo vivunt. 14, 5. Regii eo loco habendi, quasi communitas fecisset. 14, 1, 2. De actu qui tenetur, tenetur etiam de his qua ex vi actus sequuntur. 17, 2, 1
- Actuum humanorum*, qui aliis hominibus sunt utiles, plura genera. 12, 1
- Actuum beneficorum* hac natura, ut non credendi sint quinquam ad magnum suum incommodum obligare. 16, 27, 1
- Addictorum servitus.* 5, 30
- Ad. ω. τ. α.* 8, 7
- Adjuvans tenetur de damno.* 17, 6
- Admiralitatit natura.* 12, 25
- Admiralitatit contractus.* 12, 4
- Adonia a regno exheredatus.* 7, 25
- Adoptatus ex conjectura voluntaria succedit.* 7, 8, 1
- Adoptionis vox modo laxiorem modo strictiorem sensum admittit.* 16, 9
- Adoptivi non succedunt in regnis a populo delatis.* 7, 16
- Adscripti gleba.* 5, 30
- Adulter si occidatur permissu legis, occidentem homicidii reum facit coram Deo.* 20, 17, 1. In quantum teneatur conjugi & liberis. 17, 15
- Adulter & adultera ad quam restitutionem teneantur.* 17, 15
- Adulterium etiam accusari in concubina potest.* 5, 15, 2. Committit adulterium lege Evangelica, qui uxorem non adulteram repudiat, a divortio dimissam ducit. 5, 9, 2. Ad injustitiam pertinet quod fit ex libidine, & injustitiam continet prope maximam. 20, 30
- Edes pestilentes esse profitendum cum venduntur.* 12, 9, 1
- Edificare in littore an liceat & quatenus.* 2, 15, 2
- Edificatio in mari aut littore.* 3, 9, 2
- Egyptiorum polygamia.* 5, 9, 4
- Aequalitas exigendi in contractu qualis requiratur, & quare.* 12, 11, 1
- Aequalitas in contractibus requisita quotuplex.* 12, 8
- Aequalitas rei in contractibus qualis.* 12, 12, 1
- Es & aurum diduci possunt.* 8, 21
- Es alienum civitatis facit quo minus uni alterive ex civitate liceat discedere.* 5, 24, 2
- Estimatio rei fit ex eo quanti omnibus valeret, & quare.* 12, 14, 1 Furto ablata quomodo fiat 17, 16.
- Etas est quid personale.* 7, 18, 2
- Affectus qui ad vitandum malum oriuntur minus mali, quam qui ad consequendas voluptates.* 20, 31, 1
- Ἄφροδις quid.* 2, 2, 1.
- Agamemnonis juramentum de re illicita.* 13, 6
- Ager potest vendi mensura nominata, non tamen ad mensuram.* 8, 12, 2
- Ager arcifinius.* 3, 16, 1. Immetatus. 2, 2, 3. Imundatus vel piscando retinetur in possessione. 8, 10, 2
- Ager privatus magis est ut arcifinius non credatur.* 8, 12, 1
- Ager Bæotus secundum fines qui ante bellum erant intelligendus.* 16, 6
- Agri divisi, sive assignati sive limitati: mensura comprehensi, arcifini sive occupatorii.* 3, 16, 1
- Agri privati in dubio non censentur arcifinii.* 8, 12, 1
- Ἄγν.* 21, 14, 2
- Agnatica successio linealis.* 7, 23
- Agri injuste a quo etiam principium est actionis.* 26, 4,
2. Qui quod imperatur injustum esse putat, etiamsi non sit, agere non debet. 26, 3, 1
- Alapam occidendo alterum arcere an liceat jure naturali, an Evangelico.* 1, 10, 1
- Alendi liberi, etiam vulgo quasiti: etiam ex incestis, quod jus Romanum sprevit.* 7, 4, 2, & 3
- Alexander latro & prado dictus.* 1, 1, 3
- Alexander expeditiones injustas in Persas Branchidas que suscipit.* 21, 8, 2
- Alexandrum quid impulerit ad bellum cum Davio Rege.* 22, 1, 2
- Alexandrina merces.* 12, 16
- Ἀλλοθροκῆν.* 13, 13, 2
- Aliena res ad debiti consecutionem accipi quomodo possit.* 7, 2, 1, 2
- Alienam rem accipere pro debito non licet, ubi debitum per judicium consequi datur.* 7, 2, 2
- Alienam rem restituere unde & quatenus teneamur.* 10, 1, 2
- Alienam rem reddens, premium inventionis non recte petit.* 10, 1, 5
- Alienandi sua jus naturale.* 6, 1, 1, & 6, 3
- Alienari res potest etiam sub conditione.* 6, 14, 1. Et possessione retenta. ibid. Et revocabiliter. ibid.
- Alienatio requirit actum utentis ratione.* 3, 6. Imperii quando valida si a Rege solo fiat. 6, 3. Regni facta a Rege, qui id in patrimonio non habet, nulla. 14, 12, 6. Ut nec partis ejus. ibid. Nisi populus aut corpus totum consentiat. 6, 4. Regalis patrimonii nulla, qua fit a Rege usufructuario. 14, 12, 6. Tacita in successione ab intestato. 9, 1
- Alienatio requirit dantem, & accipientem.* 6, 1, 1. In dante non sufficit actus internus voluntatis, sed simul requiruntur aut verba, aut alia signa externa. ibid. cur. ibid. In accipiente requiritur accipiendi voluntas, cum suo signo. 6, 2
- Alienationis requisita quedam mere sunt juris civilis.* 6, 1, 2
- Alina rei si quis dominum ignoret, an eam pauperibus dare teneatur.* 10, 11
- Alieno uti quomodo liceat.* 2, 6, 2, 3, 4
- Alieno qui utitur in necessitate, tenetur ad restitutionem.* 2, 9
- Alieno debito nemo obligatur naturaliter nisi heres.* 14, 10, & 21, 19
- Alimenta an liberis debeantur, & quo sensu.* 7, 4, 1, & 3
- Alimenta prestare tenetur homicida injuste occisi liberis & uxori.* 17, 13. Ob alimenta prestata ab alio dominium non amittitur. 8, 22. Ex alimentis jus nascitur soli domino. ibid.
- Allodialia regna quam successionem sequantur.* 7, 20
- Alluvio cujus naturaliter.* 8, 11, & 13
- Alluvio quando cedat proximorum pradiorum dominis.* 8, 12, 2, & 8, 13, & 8, 15, 1
- Alluvionis jus quale a J. Civ. Rom. proditur, an sit naturale.* 8, 8, & 16. In sola imperii concessione non inest. 8, 15, 1. Privatis prodest, si certo constat agrum esse arcifinium. 8, 12. Vasallis quibus proficit. 8, 15, 1
- Alvei mutatio an fines immutet.* 3, 16, 1, & 3, 17
- Alvei siccati cujus jure gentium.* 8, 9, 1
- Alveus siccatus cujus naturaliter.* 8, 9, 1
- Alveus siccatus privatus quando cedat.* 8, 13, & 8, 15, 1

I N D E X R E R U M.

<i>Ambigua vox quomodo interpretanda.</i>	16, 6	<i>Arragonica successio.</i>	7, 36
<i>Ambitio generosus vitium.</i>	2, 2, 3	<i>Arrogatio.</i>	526
<i>Amens promittendo non obligatur.</i>	11, 5, 1	<i>Artes gentium antiquissima.</i>	2, 2, 2
<i>Amentes populi an dominium habeant.</i>	22, 10, 1	<i>Artium vocabula quomodo accipienda.</i>	16, 3
<i>Americanarum gentium communio in bonis.</i>	2, 2, 1	<i>Arx quid.</i>	16, 3
<i>Ἀμφιβολία apud Rhetores.</i>	16, 4, 1	<i>Arx structa a vicino qui pactione nulla prohibetur non dat jus ad bellum, etiam cum damnum dare possit.</i>	22, 5, 2
<i>Amicitia non ex sola indigentia nascitur.</i>	1, 9, 3	<i>Assurationis contractus. 12. 3, 5. Natura. 12, 23</i>	
<i>Amicitia regis in legato ladi potest.</i>	18, 5, 2	<i>Affertio mera futuri quid, & quam vim habeat. 11, 2</i>	
<i>Amicos defendere nemo cogitur, habenda tamen ratio amicitia.</i>	25, 5	<i>Afylum jura quibus prosunt, quibus non. 21, 5, 1</i>	
<i>Amicorum causa bellum recte suscipitur.</i>	25, 5	<i>Atheniensium Resp. an eadem manserit, postquam in eam varia gentes suscepta.</i>	9, 3, 3
<i>Amissum quando quid censeatur. 4, 5, 1. Repetere dominus non tenetur, sed possessor restituere.</i>	10, 1, 2	<i>Atlantici populi.</i>	9, 4
<i>Amitam uxorem ducere num liceat.</i>	5, 14, 1	<i>Atrocitatem facinoris qua habere dicuntur.</i>	26, 3, 3
<i>Ammonita nec foederati, nec perpetui hostes Hebraeorum.</i>	15, 9, 5	<i>Atticorum lex de Ἰπυλίου.</i>	5, 12, 1
<i>Animalium mactatio nem & ante diluuium usitata.</i>	20, 9, 3	<i>Aucupia natura cuique licita, sed legem a terra accipiunt.</i>	2, 3, 1, & 2, 5
<i>Animantia muta alunt sobolem.</i>	7, 4, 2	<i>Aves quorum sint.</i>	2, 5
<i>Angliae regni successio.</i>	7, 30, 3	<i>Avus aviaque quando nepotum curam agere teneantur.</i>	7, 6
<i>Anglia jus circa predationes qua contra legem sunt.</i>	17, 20, 2	<i>Auxilia ab una parte promissa intelliguntur sumptu petentis.</i>	16, 12, 3
<i>Animus vitiat actiones sua natura licitas.</i>	15, 9, 9	<i>Auxilium mittere quis excusetur.</i>	16, 27, 1
<i>Anni centum tres ferme aetates.</i>	4, 7	<i>Auxilium amicis praestandum, si facile & sine incommodo possit. 25, 5. In bello ut praestetur cujus generis fœdus. 15, 6, 3. Cujus impendiss debeantur. 16, 12, 3. Debitum ex jure proprie dicto qui non praestat, ei, cui fit injuria, damni dati tenetur. 16, 27. Foederatis quibus praestandum si bellum inter se ipsi gerant. 15, 13, 1. Promissum quo casu foederatio promissor mittere non teneatur.</i>	16, 27, 2
<i>Annibalem Rom. quo jure dedi sibi postularim. 21, 4, 2</i>		<i>Auxilium sociis novis contra veteres an praestari possit, qui in foedere caverunt, ut utriusque populi socii ab utroque populo sint tuti. 16, 13, 3. In auxiliis praestandis non socius vestustior, sed justior causa spectatur.</i>	25, 4
<i>Antiochus.</i>	4, 7, & 4, 8, 2		
<i>Ἀνδροπαγῆς figura.</i>	13, 3, 3		
<i>Anthropophagi.</i>	19, 2, 1		
<i>Antonius an vera belli civilis cum Octavio causa fuerit. 22, 1, 2. Non apparere & non esse tantumdem valent quoad cum cui non apparet.</i>	10, 11		
<i>Ἀπλότης quid.</i>	2, 2, 1		
<i>Ἀποσείν.</i>	20, 39, 3		
<i>Apostolorum judicatio qualis.</i>	22, 14, 1		
<i>Appellare a subditis interdum non licet.</i>	4, 13		
<i>Appellari ut ab aliquo nulla ratione possit, jus est solius imperii summi.</i>	ibid.		
<i>Apellationis exemptio an a subdito acquiri possit.</i>	ibid.		
<i>Appetitus bonum desiderat, sive verum seu imaginarium. 20, 29, 3. Mali quoque declinandi studium in se comprehendit.</i>	20, 29, 1		
<i>Aptitudo juris species.</i>	17, 2, 2		
<i>Aptitudo moralis non facit nasci obligationem restitutionis.</i>	ibid.		
<i>Aptitudo, & proprie debitum, bene distinguenda ubi concurrunt.</i>	ibid. & 7, 4, 1		
<i>Aptitudo ad rem distinguenda a jure proprie dicto ad rem. 17, 3. Non enim jus dat dominium. 17, 2, 2. Sed occasionem tantum ad jus.</i>	20, 2, 2		
<i>Aqua profluens quamam sit.</i>	2, 2, 12		
<i>Aquam & terram dare. 5, 31. & in Annot. ad eundem §.</i>			
<i>Ara misericordiae apud Athenienses.</i>	21, 5, 2		
<i>Aratus Sicyonius.</i>	4, 8, 3		
<i>Arbitrorum compromissariorum pacis exempla. 23, 8, 1. & 2. Ad arbitros provocare licet, ne res metu censeatur derelicta.</i>	4, 6		
<i>Arbor scientiae boni & mali, cujus rei symbolum. 2, 2, 2</i>			
<i>Arbor vitae cujus rei symbolum.</i>	2, 2, 1		
<i>Arcem ne quis in confinio patri debeat, quale fœdus.</i>	15, 6, 3		
<i>Arcifinii agri, sive occupatorii.</i>	3, 16, 1		
<i>Argumenta, qualia in judicandis moralibus. 23, 3, & 4</i>			
<i>Armorum vox quid significet.</i>	16, 5		
		B.	
		<i>Bannitos occidere, num etiam interna justitia & coram Deo sit justum.</i>	20, 17, 3
		<i>Barbari male a Graecis pro hostibus habiti. 22, 10, 2. Nisi qui belluis quam hominibus similiore sunt. 20, 40, 3</i>	
		<i>Barbaros predationibus vexare laudatum Aristotelis. 15, 5, 2</i>	
		<i>Bellandi pro alio justa causa. 25, 1, 1</i>	
		<i>Bellum evitari quibus modis possit. 23, 7, 1, & 8, 1, & 9. Incipit naturaliter ubi judicia deficiunt. 1, 2, 1. Suscipi non debet ob delicta quaevis. 20, 38. Nec ob inchoata solum, nisi certo casu. 20, 39, 4. Non nisi ad juris consecutionem. 1, 1, 4</i>	
		<i>Bellis in civilibus an sit jus legationis. 18, 2, 3</i>	
		<i>Bella ad injusta nemo obligatur. 15, 13, 1, & 25, 4</i>	
		<i>Justum esse bellum non potest, nisi quod ob injuriam sit susceptum. 1, 1, 4. Sive eam qua fit contra jus gentium, sive eam qua contra jus natura. 20, 40, 1. Justum dicitur interdum quoad effectus externos. 17, 19. & 23. 13. Nec fit injustum etiamsi ex animo gerentis vitium accedat. 22, 17, 3. Sic justum est quod Reges suscipiunt in eos qui nec se, nec suos, sed J. N. aut G. violant. 20, 40, 1. Ex bello etiam justo magistratus subditis tenetur quatenus damno eos affecit, quod provideri poterat. 24, 7</i>	
		<i>Belli si qua sunt causa tantum ad poenam ab aliis summen-</i>	

I N D E X R E R U M

- mendam, injustitia suspicionem prebent, nisi ob scelus manifestum & atrocissimum.* 20, 43, 3. *Itaque non temere suscipiendum, etiam cum iustia puniatis.* 24, 2, 1. *maxime contra eum cui pares vires sunt.* 24, 7
- Belli causa quibusdam ipsum bellum, id quod injustissimum.* 22, 2
- Belli cause, iustifica, clara evidentesque esse debent, & qua palam possint proponi.* 26, 4, 5. *His si que bella deserviantur, atrocissima sunt.* 22, 3, 1. *Suasoria causa sola absque iustificis atrocissimum ex bello faciunt.* 22, 3, 1
- Bello, cui iusta subest causa, vitium accidere potest ex animo agentis.* 22, 17, 1. *Duobus inde modis id ei accidit. ibid. Hoc tamen vitium proprie bellum non facit injussum.* 22, 17, 3. *At quidem peccaminosum.* ibid.
- Belli Punici secunda causa.* 22, 1, 2. *Quo sensu fuerit iusta.* 17, 19
- Belli societas an cum infidelibus licite ineatur.* 15, 8. *Ex bello multa mala etiam in innocentes veniunt.* 23, 6
- Bellum pro sociis & pro amicis.* 25, 4, & 5
- Bellum suscipi potest pro quibusvis hominibus.* 25, 7, 1
- Bellum an licitum pro subditis alienis.* 25, 8, 1
- Bellum geri potest per homines improbos.* 26, 5, 1
- Bellum an licitum in eos, qui in naturam delinquunt.* 20, 40, 1
- Bellum an licitum, ut cogantur aliqui fieri Christiani.* 20, 48, 1
- Belli, pro solo offensivo, sumendi exemplum.* 16, 13, 3
- Bellum non licitum ob nimiam potentiam vicini tantum.* 1, 17. *Bellum iustum aliunde vitium habere potest.* 22, 17, 1
- Bellum an utrinque iustum detur.* 23, 13, 1
- Bellum evitandum saepe nostri & nostrorum causa.* 24, 4, 1
- Bellum ob penam suscipiens debet esse validior multo.* 24, 7
- Bellum suscipiendum ex necessitate aut occasione.* 24, 7, & 9
- Belli causa iustifica debent publicari.* 26, 4, 7
- Belli causa iusta, injuria sola.* 1, 1, 4. *Defensio vita.* 1, 3. *Causa Belli suasoria, & iustifica, & principia illius.* 1, 1, 1, & 2
- Bello injusto extortum secuta pace an repeti possit.* 17, 19
- Bello ex irregularitas.* 24, 10, 1
- Bellorum principia.* 1, 1
- Bellorum mala.* 24, 10, 1
- Bellorum pro alienis subditis susceptorum exempla.* 25, 8, 2, & 20, 40, 2
- Bella publica sine causa, injusta.* 1, 1, 3
- Bello an peti possint persecutores Christianismi.* 20, 49, 2
- Bella sine ullis causis, feritas.* 22, 2
- Bella ex causis suasoriis, non iustificis, predatoria.* 22, 3, 1
- Bella an suscipienda ob delicta in Deum.* 20, 44, 1
- Bella pro subditis iusta: & an necessario suscipienda.* 25, 1, 2, & 25, 2
- Bella ob leves causas vitiosa.* 24, 1, 2
- Bella ob legatos violatos.* 18, 11. *Ob sepeliendos mortuos.* 19, 5, 5. *Ob penam.* 20, 38
- Beneficia principis an darent post ejus mortem.* 14, 13
- Beneficia principum an semper revocari possint.* ibid.
- Beneficia Regum quoduplicia.* ibid.
- Beneficia quedam ignotis tribuenda.* 15, 9, 3
- Beneficia etiam malis debent Christiani.* 15, 10, 1
- Beneficiis in conferendis gradus observandi.* 15, 10, 2
- Beneficium dejeratum huic aut illi an contra juramentum iuste praestetur.* 13, 7, 1. *Beneficii in negatione nulla est injuria.* 2, 23. *ex Beneficio damnum sentire neminem oportet.* J. N 12, 13, 1. *Nec credendum est quemquam eo se voluisse obligari.* 16, 27, 1. *Beneficio vicem rependere naturaliter nos obligari quo sensu d'catur.* 14, 6, 1. *Beneficiorum ordo naturalis quis.* 7, 9, 2. *Benefici actus quoduplices.* 12, 2
- Benjaminitarum cum ceteris Israelitis controversia.* 13, 5
- Benjaminitis matrimonia quo jure negarint Hebraei.* 2, 22. *Cum rapere permiserunt an facti perjuri.* 13, 5
- Bestia dominus an ex facto bestia teneatur.* 17, 21
- Bestias in pena proprie non cadit.* 21, 11, 3
- Bona avita in successione distinguuntur a noviter quaesitis.* 7, 9, 1. *Quibus naturaliter relicta censentur.* ibid.
- Bona noviter quaesita naturaliter creduntur proximo relicta.* 7, 10, 1. & 2
- Bona legatorum an possint pro debito capi.* 18, 9
- Bona jure civili aut jure gentium quaesita aequo alienantur in pace.* 20, 9
- Bona & jura non amittuntur ipso facto, nisi lex aliqua factum velit habere pro re judicata.* 21, 4, 7. *Imaginabilia falsa sunt.* 20, 29, 3
- Bona vera extra virtutes sunt aut delectantia, aut utilia.* 20, 29, 3
- Bono profectum Deo debemus, ut nec libertatem ejus nobis valeamus eripere.* 13, 7, 1
- Brabantorum lex contra liberos ex secundis nuptiis.* 7, 8, 3
- Brasida dictum.* 16, 6
- Brenni dictum.* 22, 3, 2
- C.**
- Cades etiam iusta ab antiquis Hebraeis, Graecis & Christianis punita.* 24, 10, 3
- Calibatus non nisi excellentioribus ingeniis convenit.* 2, 21, 1
- Cesar Julius laudatur ob spretas in se injurias.* 24, 3, 2. *Piratas cruci quo jure affixerit, cum tamen privatus esset.* 20, 8, 5
- Cambium quid.* 12, 3, 4
- Cananaei se dedentibus parcere potuerunt Israelita.* 13, 4, 2
- Capitatio exteris imponi nequit, qua civibus ex causis Reipubl. est imposta.* 2, 14, 1
- Capta J. G. dominum rei aliena faciunt eum, qui, cum suam aut sibi debitam capere non potest rem, ea sumit loco illius.* 7, 2, 1
- Captio Romanorum adversus Carthagenenses.* 16, 15
- Captivorum exempla.* 16, 5, & 6
- Capua civitatis interitus.* 9, 6
- Carceris aestimatio non fit in libero homine ob id, quod in eum est conjectus.* 17, 14. *Qua carceris evitandi causa injuste sunt, excusabilia.* 20, 29, 1
- Carnifex quomodo de justitia sententia instruendus.* 26, 4, 9
- Carnifices munere suo abstinent tanquam periculoso.* 26, 4, 9. *in Not. De justitia sententia instruendi, & quare.* ibid. *in Text. Sanctiores Tyrannis.* 25, 9, 2. *Est iis qui mercedis salius respectu militant.* 25, 9, 1

I N D E X R E R U M.

- Caroli M. electio.* 9, 11, 3
Carthago civis an urbem significet. 16, 15
Castella regni successio. 7, 22, 1, & 7, 30, 3
Castigatio utilis ei qui castigatur. 20, 7, 2
Castigationes pro aetatis aut qualitatis alterius ratione necessaria nil pugnant cum L. Evangelica. 20, 10, 1
Casus improvisi conductorem non liberant. 12, 18
Catonis sententia Casari se opponentis culpatur. 24, 6, 1
Caudina sponsio. 15, 16, 1. *Quod causas habet aut magis honestas, aut magis utiles, potius eo quod non habet.* 16, 29, 1
Causa impellentes qua peccatum excusant. 20, 29, 1
Causa injusta, & suasoria, & exempla utriusque. 22, 1, 2
Causa abstrahentes a peccato qua. 20, 30, 1
Causa dispensandi intrinseca & extrinseca. 20, 25
Cautio innoxia adversus metus incertos. 1, 17
Cecropis lex de una uxore ducenda. 5, 9, 4
Celare quid sit in contractibus. 12, 9, 1
Ceres cur legisera dicatur. 2, 2, 5
Certamen singulare an permittendum ad bellum vitandum. 23, 10, 1
Certus non est certiorandus. 12, 9, 3
Chirographi redditio, remissio debiti. 4, 4, 1
Christiani jurarunt per res creatas cum respectu ad Deum. 13, 11, 2
Christiani etiam sine armis militant. 26, 5, 2
Christiani cogi non debent etiam ad justum bellum. 26, 5, 2. *Præstare coguntur omnibus hominibus ea, que Hebræi circumcisis.* 12, 20, 3. *Vim an exercuerint ad propagandam Ecclesiam, ejiciendo vendentes e templo.* 22, 14, 2
Christiani omnes, cum unius Christi corporis sint membra, debent alii aliorum dolores ac mala persentiscere. 15, 12. *Id sicut ad singulos, ita & ad populos, qua populi, & ad reges, qua reges sunt, pertinet.* ibid.
Christiani quivis pro mandata sibi potestate Christo servire debent. ibid.
Christiani reges & populi pro mandata sibi potestate Christo servire nequeunt, grassante armis hoste impio, nisi alii aliis auxilio sint. ibid. *Alii aliis auxilio esse non possunt, nisi fœdus eo nomine incatur.* ibid. *An id fœdus jam olim ininitum.* ibid. *Quisquam communi consensu ejus creatus princeps.* ibid. *Fœderis istius ratione quidnam Christianis omnibus incumbat.* ibid. *Ejus si sint negligentes, quid tum.* ibid.
Christianorum veterum sententia de juramento. 13, 21, 4
Cibus quibus caro humana est, jure bello petuntur. 20, 40, 3. *Ciborum in defectu cur quod quisque habet in commune cogatur deferre.* 2, 6, 3.
Cicatricum asimatio non fit in homine libero. 17, 14
Circumsantia etiam minima in moralibus variant materiam. 23, 1
Civis innocens an juste dedi possit, ut excidium vitetur. 25, 3, 1, & 25, 3, 4
Cives Romani quo sensu dicantur qui in orbe Romano vivunt. 9, 11, 2
Cives quando jus damni repetendi habeant in Magistratus. 17, 3
Cives an abscedere a civitate possint. 5, 24, 1
Civis civitatem indemnem quomodo præstet. 5, 24, 2
Civitas quomodo dividatur, & quo effectu. 9, 10
Civitas quid. 5, 23. *Eadem, etsi non iidem homines aut ejusdem dignitatis.* 9, 3, 2, & 21, 8, 1. *Etsi modo regio, modo populari imperio regatur.* 9, 8, 1. *Interit corporis interitum aut speciei.* 9, 33
Civitatis corpus quale & quid propterea producat. 9, 3, 1. *Forma alia consociatio juris & imperii quam spectat Juriscons.* alia relatio partium inter se earum que regunt & reguntur quam spectat Politicus. 9, 8, 2. *Jus non amittitur ipso facto, sed decreto aliquo aut judicio.* 21, 4, 7. *Spiritus & vita quid.* 9, 3, 1
Civitatis jus in cives. 5, 24, 2
Civitates immortales quo sensu. 9, 3, 1, & 2
Civitatis jus in magistratus quale. 17, 3
Civitatibus institutis, quidnam convenerit. 21, 3, 1
Classis quid. 16, 3
Clementia liberum arbitrium quando habeat puniendi vel non puniendi. 20, 23. *Locum quotiens habere debeat.* 20, 22, 2. *Vim legis non nisi in probabilibus causis imminuere debet.* 20, 24, 1
Coacti non semper excusantur. 26, 3, 1, & 2, & 3, & 4, & 5.
Coemptio an licita. 2, 24
Cœtus proborum hominum, & qui latere non querunt nisi cogantur, suspecti esse non debent. 20, 49, 1
Cogendus ad religionem Christianam nemo. 20, 49, 1
Cogens & coactum requirit distinctas personas. 14, 2, 2
Cogere pugnat cum statu inferioris. 14, 6, 2
Cogi se ad illicita non debet pati quisquam. 26, 3, 1, & 2, & 3, & 4, & 5. *Par parem potest tantum ex J. N.* 14, 6, 2. *Non potest nisi ad id quod debet jure stricto.* 25, 3, 4
Cogitationis pœnam nemo subit, quomodo intelligendum. 20, 18. *Voces latum & strictum significatum habere possunt.* 16, 9
Cognatica successio linealis & ejus fundamentum. 7, 22, 2
Collegio destructo an res maneat eorum qui aliis supersunt. 9, 4
Colloqui usus ad vitandum bellum. 23, 7, 1
Colloquium præmittendum antequam in bellum erumpatur. 23, 7, 1
Collybus quid. 12, 3, 4
Colonia naturaliter non subsunt civitati matri. 9, 10
Comam alere naturaliter turpe quo sensu dicatur a Paulo. 12, 26, 2
Comites legatorum an sint inviolabiles. 18, 8, 1
Commercia impedire nemini jus est. 2, 13, 5. *Solent in fœderibus stabiliri, & quare.* 15, 5, 3
Commerciorum libertas. 2, 13, 5
Comminatio nemini jus dat. 13, 3, 4
Commodatarius ad quid teneatur. 12, 13, 1
Commodatarius rem commodatam refarcire tenetur si perierit, & quare. 12, 13, 1
Commodatio quid. 12, 2. *Gratuita natura sua.* 12, 20, 1. *An injustum, si pro ea merces exigatur.* 12, 11, 1, & 12, 20, 1
Commodator quando intra prædictum tempus rem repetere possit. 16, 27, 1
Commodum ut sequatur eum, quem sequitur incommodum, est secundum naturam. 8, 16
Communia distinguuntur a publicis populi. 3, 9, 1. *In divisione civitatis qualia maneat.* 9, 10
Communibus durante communionem bonorum non minus huic quam alteri licebat uti, servata quadam equalitate. 10, 1, 2
Com-

I N D E X R E R U M.

- Communio an durare possit.* 2, 2, 1
Communio quibus ex causis cessaverit. 2, 2, 2
Communio quomodo introducta, quaque jura dederit. 2, 2, 1. *Duplex est, vel ex simplicitate, vel ex charitate.* 2, 2, 2
Comparatio finium bonorum malorumque quas normas habeat. 24, 5, 2, & 3
Compensatio quid. 7, 2, 1. *Promissi jurati cum eo, quod ante juris erat controversi an valeat, si promissio facta est, post motam controversiam.* 13, 20, 3
Compromissi usus ad bellum vitandum. 23, 8, 1, & 2. & seq.
Concessio immunitatis a vectigalibus & tribuitis quomodo intelligenda. 16, 27, 1
Conciliis in Christianis unde alii aliis praeceperint. 5, 21
Concubinitus quidam species matrimonii naturalis. 5, 15, 1
Concubitus cum bestiis quomodo etiam in ipsis bestiis puniatur. 21, 11, 3. *Innuptos J. N. repugnare non satis constat.* 20, 42
Concupiscere in Decalogo quid. 20, 39, 3
Conditiones. 1, 2, 1
Conditio impleri diserte debet. 15, 17, 1. *Conditionis oblatio quomodo a promissione differat.* 16, 32
Conditio, si res maneat eodem loco, quando tacite insit. 16, 25, 2
Conditionem deferentis an accipientis verba plus valeant. 16, 32
Confiscatio bonorum patrimonialium liberis incommoda quidem, sed proprie poena non est. 21, 10, 2
Confiscatione singuli sua bona amittunt. 21, 7, 2
Conjectura ad interpretationes. 16, 20, 1
Conjectura extendentes. 16, 20, 2
Conjectura restringentes. 16, 22
Conjectura extendentes non temere admittenda, cum obligant. *ibid.* *Favorabiles, quae pro certitudine imperii adversus contravertentem faciunt.* 4, 8, 3. *Restringentes quando procedant.* 16, 22
Conjectura unde sumantur, & ex quibus locis. 16, 4, 2. *Sumta ex ratione movente, ubi & quando locum habeant.* 16, 8. *Conjecturis opus quando fit.* 16, 4, 1
Conjunctorum locus ad interpretationem. 16, 7
Consensum requisitum qui adhibent, tenentur de damno. 17, 6, & 21, 1, 2
Consensus gignit jus in rem. 5, 1. *Et personam.* 5, 8, 1. *Consensus interponi potest etiam per ministrum.* 11, 18, 2. *Populi unde intelligatur.* 6, 9
Consensus populi in rebus modicis sequi facilius praesumitur. 6, 11
Consilia sapientum quantum valeant. 23, 3, & 4
Consilium qui dat, tenetur damni dati, & quomodo. 17, 7, & 21, 1, 2
Consta an solo cedant. 8, 22
Consortia impiorum vitare, sapiens monitum. 15, 9, 10
Constantia debitum quale. 11, 3
Constantinopolim an cum translatione sedis imperatoria simul imperium sit translatum. 9, 11, 2
Constantinopolitani nullum jus ad eligendum Imperatorem habuerunt, quod non dependeret a populo Romano. *ibid.*
Consuetudo quomodo introducatur. 4, 5, 2
Consuetudo pro consensu populi in jure concedendarum jurisdictionum. 6, 10
Consuetudo an introduci possit a subditis contra imperantem, eo non repugnante. 4, 5, 2. *Juris effectum ut habeat, quantum temporis requiratur.* *ibid.* *Natura altera esse, quo sensu dicatur.* 12, 26, 2
Consultatio est de finibus interjectis. 24, 5, 1. *In consultatione comparatio finium fieri debet.* *ibid.*
Consumens nummos furtivos ad restitutionem tenetur. 10, 2, 2
Contractus quid. 12, 7
Contractuum divisio. 12, 2, & 3, 1
Contractus innominati qui, & unde dicti. 12, 3, 3
Contractu populi facto cum liber esset, Rex postea factus tenetur. 14, 12, 2
Contractus vergens ad perniciem publicam an obliget. 14, 12, 4
Contractus Regum secum ferentes alienationem pecuniae populi, regni, partis regni, patrimonii regalis, an valeant. 14, 12, 5
Contractus Regis an actionem pariant. 14, 6, 2, & 14, 4, & 14, 5, & 14, 9
Contractus perfectus sine scriptura. 16, 30
Contractus Regum & populorum an interpretandi ex jure Romano. 16, 31
Contractus quinam Aequalitatem omnes natura requirunt. 12, 8. *Inaequales obligant ex J. G. voluntario.* 19, 6. *Innominati non minus naturales quam ceteri.* 12, 3, 3
Contractus Regum de regno quales sint, si regnum in patrimonio non habeant. 14, 2, 1
Contractui dolo, aut vi, aut metu injusto causam qui dedit, tenetur alterum in integrum restituere. 17, 7
Contractui extrinseca non sunt indicanda. 12, 9, 2
Contractibus in vitium rei indicandum, & quare. 12, 9, 1
Contractibus de leges Romanorum & Hebraeorum. 12, 13, 2
Contractibus invasorum sive tyrannorum populi non tenentur. 14, 14
Contractuum nomine quanam appellentur. 12, 7
Contrahendum ad nemo metu impellendus. 12, 10
Contraria uno tempore nemo potuit voluisse. 16, 4, 1.
Contraria ad non datur facultas moralis. 23, 13, 2
Controversia de bellis ex L. Civ. non definiuntur. 7, 1
Contubernium matrimonio oppositum. 5, 15, 1
Contumeliam ferre magni animi est. 1, 10, 2. *Ob eam actio non instituenda L. Evangelica.* 20, 10, 5
Conventionum divisio in publicas & privatas. 15, 1
Conventionum publicarum divisio. 15, 2
Conventus quosdam Christianorum utile esset haberi, ubi per eos, quorum id non interest, controversia definiantur. 23, 8, 4
Convictus cum impiis & contumacibus quatenus sit illicitus. 15, 9, 5, & 15, 9. *Qualis prohibeatur.* 15, 10, 3
Corpus ad servitutem obligari potest. 15, 16, 4
Corpus naturale idem quamdiu dicatur. 9, 3, 1
Corpus ex terra ortum terra debetur. 19, 2, 2
Corpus humanum bestiis dari miserandum. 19, 2, 4
Corpus naturaliter homini curvis sumum est. 17, 2, 1
Corporis quae sunt ea per primariam ejus personam possunt expediri. 9, 11
Corpora hominum debent dissolvi extra conspectum. 19, 2, 5
Corcyrensis controversia inter Athenienses & Corinthios. 16, 13, 3
Creatum

I N D E X R E R U M
I N
HUGONIS GROTTII
D E
J U R E B E L L I
A C
P A C I S
L I B R O S E C U N D O
O C C U R R E N T I U M.

Numerus primus Caput ; secundus paragraphum ; tertius sectionem paragraphi denotat.

A.

<p>Abdicari regnum an possit. 7, 26 <i>An & pro liberis.</i> ibid. <i>Abdicatio jus est Græcis usitatum.</i> 7, 7 <i>Abdicatio filio an quid debeatur.</i> ibid. <i>Abjecta habentur pro derelictis, sed cum exceptione</i> 4, 4, 1 <i>Abii Scythæ.</i> 1, 2, 3 <i>Abrahamus bello adjuvit extraneos a fide.</i> 15, 9, 6 <i>Abrahami filii ex Cosbura non habuerunt partem hereditatis.</i> 7, 8, 3 <i>Abrahami bellum pro Lotho.</i> 25, 5 <i>Abrahami testamentum quale, si sine liberis decessisset.</i> 6, 14, 1 <i>Absentiam jus presentibus accrescit.</i> 5, 20 <i>Absolvere cur satius, quam condemnare.</i> 23, 5, 1 <i>Absolutio a juramento unde vim habeat.</i> 13, 20, 2 <i>Absurda nemo credendus est velle.</i> 16, 22 <i>Absurdus intellectus vitandus.</i> 16, 2, & 5, & 6 <i>Acceptandi animum pro infantibus & amemibus lex supplet non Nat. sed Civ.</i> 11, 14 <i>Acceptatio pro altero facta quid operetur.</i> 11, 14, & 17, 1 <i>Acceptatio an precedere alienationem possit.</i> 6, 2 <i>Accessionis jus quale.</i> 8, 11, & seqq. <i>Accessionum jus ob prævalentiam non est naturale.</i> 8, 21 <i>Accusare an Christiano conveniat.</i> 20, 15 <i>Accusare filio patrem patria proditorem an liceat.</i> 18, 4, 7 <i>Accusatio capitalis fit in quibusdam locis per publice ad id constitutos, & quare.</i> 20, 15 <i>Accusatio capitalis ex opinione veterum licita non est Christiano.</i> 20, 15 <i>Accusatione injusta, qui damnum dedit, in quantum tenetur.</i> 17, 16 <i>Accusatores ex officio publico constitui melius.</i> 20, 15 <i>Achelous amnis domitus ab Hercule.</i> 3, 16, 3 <i>Acquiri res liberorum parentibus utrum jure naturali possint.</i> 5, 2, 2 <i>Acquisitio rerum originaria.</i> 3, 1 <i>Acquisitiones improprie dictæ juris gentium.</i> 8, 1, 2 <i>Actio injuria an Christiano conveniat.</i> 20, 10, 1, 2</p>	<p><i>Actio popularis de quibusdam delictis datur in civitatibus singulis.</i> 21, 3, 2. <i>Actio iniquarum gradus.</i> 20, 29, 1, 3 <i>Actio iniquarum & belli iidem fontes.</i> 1, 2, 1 <i>Actor ut bellum vitetur re dubia potius cedere debet.</i> 23, 11 <i>Actus homini inevitabiles an puniri possint.</i> 20, 19, 1 <i>Actus, qui humanam societatem non spectant, puniendi non sunt.</i> 20, 20, 1 <i>Actus ex more communes nemini prohibendi.</i> 2, 22 <i>Actus interni an punibiles inter homines.</i> 20, 18 <i>Actus imperfecti an puniantur jure gentium.</i> 20, 39 <i>Actus contra conscientiam illiciti.</i> 23, 2, 1 <i>Actus benefici.</i> 12, 2 <i>Actus permutatorii.</i> 12, 3, 1 <i>Actus direttorii.</i> ibid. <i>Actus communicatorii.</i> 12, 4 <i>Actus mixti.</i> 12, 5 <i>Actus positivi & negativi quantum differant.</i> 15, 17, 3 <i>Actus contra juramentum factus quando sit vitiosus tantum, quando & irritus.</i> 13, 19 <i>Actus humani quotuplices.</i> 12, 1 <i>Actus bonæ fidei ad Jus Gentium non pertinent.</i> 16, 11 <i>Actus contractuum nomine qui veniant.</i> 12, 7. <i>Externi non possunt signum esse internorum sequentium.</i> 11, 20. <i>Interni non sunt congruentes societati humanæ.</i> 6, 1, 1. <i>Juris efficacia iis non tribuenda.</i> 4, 3. <i>Quomodo & quatenus in estimationem veniant.</i> 20, 18. <i>Juris stricti non pertinent ad Jus Gent.</i> 16, 11. <i>Mixti quotuplices.</i> 12, 5, & 6. <i>Actus precedanei.</i> 12, 9. <i>Simplices.</i> 12, 2. <i>Vitiosi, qui non directe spectant societatem humanam aut hominem alium, puniri nequeunt.</i> 20, 20, 1. <i>Quomodo consideretur in penis, ex quibus circumstantiis.</i> 20, 30, 2 <i>Actus cujusque naturaliter sunt cuique homini ut sunt.</i> 17, 2, 1. <i>Ideo in eos quisque par jus habet ac in res suas.</i> 11, 1, 3. <i>Non tamen plene sunt in nostra potestate, sed a superioribus nostris dependent.</i> 13, 20, 1. <i>Regum distinguendi in regios & privatos.</i> 14, 1, 2. <i>Privati communem legum regulam sequuntur.</i> 14, 2, 2.</p>
--	--

I N D E X R E R U M.

- 2, 2. Etiam oppidi ejus in quo vivunt. 14, 5. Regii eo loco habendi, quasi communitas fecisset. 14, 1, 2. De actu qui tenetur, tenetur etiam de his quae ex vi actus sequuntur. 17, 2, 1
- Actuum humanorum, qui aliis hominibus sunt utiles, plura genera. 12, 1
- Actuum beneficorum hac natura, ut non credendi sint quinquam ad magnum suum incommodum obligare. 16, 27, 1
- Addictorum servitus. 5, 30
- Ad. ar. ra. 8, 7
- Adjuvans tenetur de damno. 17, 6
- Admiralitatibus natura. 12, 25
- Admiralitatibus contractus. 12, 4
- Adonia a regno exheredatus. 7, 25
- Adoptatus ex conjectura voluntaria succedit. 7, 8, 1
- Adoptionis vox modo laxiorem modo strictiorem sensum admittit. 16, 9
- Adoptivi non succedunt in regnis a populo delatis. 7, 16
- Adscripti glebae. 5, 30
- Adulter si occidatur permissu legis, occidentem homicidii reum facit coram Deo. 20, 17, 1. In quantum teneatur conjugii & liberis. 17, 15
- Adulter & adultera ad quam restitutionem teneantur. 17, 15
- Adulterium etiam accusari in concubina potest. 5, 15, 2. Committit adulterium lege Evangelica, qui uxorem non adulteram repudiat, a divortio dimissam ducit. 5, 9, 2. Ad injustitiam pertinet quod fit ex libidine, & injustitiam continet prope maximam. 20, 30
- Aedes pestilentes esse profitendum cum venduntur. 12, 9, 1
- Aedificare in litore an liceat & quatenus. 2, 15, 2
- Aedificatio in mari aut litore. 3, 9, 2
- Aegyptiorum polygamia. 5, 9, 4
- Aequalitas exigendi in contractu qualis requiratur, & quare. 12, 11, 1
- Aequalitas in contractibus requisita quotuplex. 12, 8
- Aequalitas rei in contractibus qualis. 12, 12, 1
- As & aurum diduci possunt. 8, 21
- As alienum civitatis facit quo minus uni alterive ex civitate liceat discedere. 5, 24, 2
- Aestimatio rei fit ex eo quanti omnibus valeret, & quare. 12, 14, 1 Furto ablata quomodo fiat. 17, 16.
- Aetas est quid personale. 7, 18, 2
- Affectus qui ad vitandum malum oriuntur minus mali, quam qui ad consequendas voluptates. 20, 31, 1
- Αφροσία quid. 2, 2, 1.
- Agamemnonis iuramentum de re illicita. 13, 6
- Ager potest vendi mensura nominata, non tamen ad mensuram. 8, 12, 2
- Ager arcifinius. 3, 16, 1. Immetatus. 2, 2, 3. Inundatus vel piscando retinetur in possessione. 8, 10, 2
- Ager privatus magis est ut arcifinius non credatur. 8, 12, 1
- Ager Beotus secundum fines qui ante bellum erant intelligendus. 16, 6
- Agri divisi, sive assignati sive limitati: mensura comprehensivi, arcifinii sive occupatorii. 3, 16, 1
- Agri privati in dubio non censentur arcifinii. 8, 12, 1
- Αγν. 21, 14, 2
- Agnatica successio linealis. 7, 23
- Agri iniuste a quo etiam principium est actionis. 26, 4, 2. Qui quod imperatur injustum esse putat, etiam si non sit, agere non debet. 26, 3, 1
- Alapam occidendo alterum arceri an liceat jure natura, an Evangelico. 1, 10, 1
- Alendi liberi, etiam vulgo quaesiti: etiam ex incestis, quod jus Romanum spreverit. 7, 4, 2, & 3
- Alexander latro & prado dictus. 1, 1, 3
- Alexander expeditiones injustas in Persas Branchidasque suscipit. 21, 8, 2
- Alexandrum quid impulerit ad bellum cum Davio Rege. 22, 1, 2
- Alexandrina merces. 12, 16
- Αληθοσκέυ. 13, 13, 2
- Aliena res ad debiti consecutionem accipi quomodo possit. 7, 2, 1, 2
- Alienam rem accipere pro debito non licet, ubi debitum per iudicium consequi datur. 7, 2, 2
- Alienam rem restituere unde & quatenus teneamur. 10, 1, 2
- Alienam rem reddens, premium inventionis non recte petit. 10, 1, 5
- Alienandi sua jus naturale. 6, 1, 1, & 6, 3
- Alienari res potest etiam sub conditione. 6, 14, 1. Et possessione retenta. ibid. Et revocabilius. ibid.
- Alienatio requirit actum utentis ratione. 3, 6. Imperii quando valida si a Rege solo fiat. 6, 3. Regni facta a Rege, qui id in patrimonio non habet, nulla. 14, 12, 6. Ut nec partis ejus. ibid. Nisi populus aut corpus totum consentiat. 6, 4. Regalis patrimonii nulla, quae fit a Rege usufructuario. 14, 12, 6. Tacita in successione ab intestato. 9, 1
- Alienatio requirit dantem, & accipientem. 6, 1, 1. In dante non sufficit actus internus voluntatis, sed simul requiruntur aut verba, aut alia signa externa. ibid. cur. ibid. In accipiente requiritur accipiendi voluntas, cum suo signo. 6, 2
- Alienationis requisita quaedam mere sunt juris civilis. 6, 1, 2
- Alina rei si quis dominum ignoret, an eam pauperibus dare teneatur. 10, 11
- Alieno uti quomodo liceat. 2, 6, 2, 3, 4
- Alieno qui utitur in necessitate, tenetur ad restitutionem. 2, 9
- Alieno debito nemo obligatur naturaliter nisi heres. 14, 10, & 21, 19
- Alimenta an liberis debeantur, & quo sensu. 7, 4, 1, & 3
- Alimenta praestare tenetur homicida iniuste occisi liberis & uxori. 17, 13. Ob alimenta praestita ab alio dominium non amittitur. 8, 22. Ex alimentis jus nascitur soli domino. ibid.
- Allodialia regna quam successionem sequuntur. 7, 20
- Alluvio cujus naturaliter. 8, 11, & 13
- Alluvio quando cedat proximorum praediorum dominis. 8, 12, 2, & 8, 13, & 8, 15, 1
- Alluvionis jus quale a J. Civ. Rom. proditur, an sit naturale. 8, 8, & 16. In sola imperii concessione non inest. 8, 15, 1. Privatis prodest, si certo constat agrum esse arcifinium. 8, 12. Vasallis quibus proficit. 8, 15, 1
- Alvei mutatio an fines immutet. 3, 16, 1, & 3, 17
- Alvei siccati cujus jure gentium. 8, 9, 1
- Alveus siccatus cujus naturaliter. 8, 9, 1
- Alveus siccatus privatus quando cedat. 8, 13, & 8, 15, 1

I N D E X R E R U M.

- Ambigua vox quomodo interpretanda.* 16, 6
Ambitio generosus vitium. 2, 2, 3
Amens promittendo non obligatur. 11, 5, 1
Amentes populi an dominium habeant. 22, 10, 1
Americanarum gentium communio in bonis. 2, 2, 1
Ἀμφιβολία apud Rhetores. 16, 4, 1
Amicitia non ex sola indigentia nascitur. 1, 9, 3
Amicitia regis in legato ladi potest. 18, 5, 2
Amicos defendere nemo cogitur, habenda tamen ratio amicitiae. 25, 5
Amicorum causa bellum recte suscipitur. 25, 5
Amisum quando quid censeatur. 4, 5, 1. Repetere dominus non tenetur, sed possessor restituere. 10, 1, 2
Amitam uxorem ducere num liceat. 5, 14, 1
Ammonita nec fœderati, nec perpetui hostes Hebraeorum. 15, 9, 5
Animalium mactatio nunc & ante diluuium usitata. 20, 9, 3
Animantia nuta alunt sobolem. 7, 4, 2
Anglia regni successio. 7, 30, 3
Anglia jus circa predationes que contra legem fiunt. 17, 20, 2
Animus vitiat actiones sua natura licitas. 15, 9, 9
Anni centum tres ferme etates. 4, 7
Annibalem Rom. quo jure dedi sibi postularint. 21, 4, 2
Antiochus. 4, 7, & 4, 8, 2
Ἀνθρωποκτολίας figura. 13, 3, 3
Anthropophagi. 19, 2, 1
Antonius an vera belli civilis cum Octavio causa fuerit. 22, 1, 2. Non apparere & non esse tantundem valent quoad eum cui non apparet. 10, 11
Ἀπὸ λόγῳ quid. 2, 2, 1
Ἀποσεστίῳ. 20, 39, 3
Apostolorum judicatio qualis. 22, 14, 1
Appellare a subditis interdum non licet. 4, 13
Appellari ut ab aliquo nulla ratione possit, jus est solius imperii summi. *ibid.*
Apellationis exemptio an a subdito acquiri possit. *ibid.*
Appetitus bonum desiderat, sive verum seu imaginarium. 20, 29, 3. Mali quoque declinandi studium in se comprehendit. 20, 29, 1
Aptitudo juris species. 17, 2, 2
Aptitudo moralis non facit nasci obligationem restitutionis. *ibid.*
Aptitudo, & proprie debitum, bene distinguenda ubi concurrunt. *ibid.* & 7, 4, 1
Aptitudo ad rem distinguenda a jure proprie dicto ad rem. 17, 3. Non enim jus dat dominium. Sed occasionem tantum ad jus. 17, 2, 2, 20, 2, 2
Aqua profuens quanam sit. 2, 2, 12
Aquam & terram dare. 5, 31. & in Annot. ad eundem §.
Ara misericordia apud Athenienses. 21, 5, 2
Aratus Sicyonius. 4, 8, 3
Arbitrorum compromissariorum pacis exempla. 23, 8, 1. & 2. Ad arbitros provocare licet, ne res metu censeatur derelicta. 4, 6
Arbor scientia boni & mali, cujus rei symbolum. 2, 2, 2
Arbor vita cujus rei symbolum. 2, 2, 1
Arcem ne quis in confinio pati debeat, quale fœdus. 15, 6, 3
Arcifinii agri, sive occupatoris. 3, 16, 1
*Argumenta, qualia in judicandis moralibus. 23, 3, & 4
 Armorum vox quid significet.* 16, 5
Arragonica successio. 7, 36
Arrogatio. 526
Artes gentium antiquissima. 2, 2, 2
Artium vocabula quomodo accipienda. 16, 3
Arx quid. 16, 3
Arx structa a vicino qui pactione nulla prohibetur non dat jus ad bellum, etiam cum damnum dare possit. 22, 5, 2
*Affecuationis contractus. 12, 3, 5. Natura. 12, 23
 Assertio mera futuri quid, & quam vim habeat. 11, 2
 Asylorum jura quibus profint, quibus non. 21, 5, 1
 Atheniensium Resp. an eadem manserit, postquam in eam varia gentes suscepta. 9, 3, 3
 Atlantici populi. 9, 4
 Atrocitatem facinoris que habere dicuntur. 26, 3, 3
 Atticorum lex de Ἐπιληθῆσι. 5, 12, 1
 Aucupia natura cuique licita, sed legem a terra accipiunt. 2, 3, 1, & 2, 5
 Aves quorum sint. 2, 5
 Avus aviaque quando nepotum curam agere teneantur. 7, 6
 Auxilia ab una parte promissa intelliguntur sumptu petentis. 16, 12, 3
 Auxilium mittere quis excusetur. 16, 27, 1
 Auxilium amicis prestandum, si facile & sine incommodo possit. 25, 5. In bello ut prestetur cujus generis fœdus. 15, 6, 3. Cujus impendit debeantur. 16, 12, 3. Debitum ex jure proprie dicto qui non prestat, ei, cui fit injuria, damni dati tenetur. 16, 27. Fœderatis quibus prestandum si bellum inter se ipsi gerant. 15, 13, 1. Promissum quo casu fœderatio promissor mittere non teneatur. 16, 27, 1
 Auxilium sociis novis contra veteres an prestari possit, qui in fœdere caverunt, ut utriusque populi socii ab utroque populo sint tuti. 16, 13, 3. In auxiliis prestandis non socius vetustior, sed justior causa spectatur. 25, 4
 B.
B Annos occidere, num etiam interna justitia & coram Deo sit justum. 20, 17, 3
*Barbari male a Grecis pro hostibus habiti. 22, 10, 2. Nisi qui belluis quam hominibus similiares sunt. 20, 40, 3
 Barbaros predationibus vexare laudatum Aristotelis. 15, 5, 2
 Bellandi pro alio justa causa. 25, 1, 1
 Bellum evitari quibus modis possit. 23, 7, 1, & 8, 1, & 9. Incipit naturaliter ubi judicia deficiunt. 1, 2, 1. Suscipi non debet ob delicta quevis. 20, 38. Nec ob inchoata solum, nisi certo casu. 20, 39, 4. Non nisi ad juris consecutionem. 1, 1, 4
 Bellis in civilibus an sit jus legationis. 18, 2, 3
 Bella ad injusta nemo obligatur. 15, 13, 1, & 25, 4
 Justum esse bellum non potest, nisi quod ob injuriam sit susceptum. 1, 1, 4. Sive eam qua fit contra jus gentium, sive eam qua contra jus natura. 20, 40, 1. Justum dicitur interdum quoad effectus externos. 17, 19. & 23, 13. Nec fit injustum etiam si ex animo parentis vitium accedat. 22, 17, 3. Sic justum est quod Reges suscipiunt in eos qui nec se, nec suos, sed J. N. aut G. violant. 20, 40, 1. Ex bello etiam justo magistratus subditis tenetur quatenus damno eos affecit, quod provideri poterat. 24, 7
 Belli si qua sunt causa tantum ad pœnam ab aliis sum-**

I N D E X R E R U M

- mendam, injustitia suspicionem praebeant, nisi ob scelus manifestum & atrocissimum.* 20, 43, 3. *Itaque non temere suscipiendum, etiam cum iusta puniatur.* 24, 2, 1. *maxime contra eum cui pares vires sunt.* 24, 7
- Belli causa quibusdam ipsum bellum, id quod injustissimum.* 22, 2
- Belli causa, iustifica, clara evidentesque esse debent, & qua palam possint proponi.* 26, 4, 5. *His si quae bella deficiuntur, latrocinia sunt.* 22, 3, 1. *Suasoria causa sola absque iustificis latrocinium ex bello faciunt.* 22, 3, 1
- Bello, cui iusta subest causa, vitium accidere potest ex animo agentis.* 22, 17, 1. *Duobus inde modis id ei accidit. ibid. Hoc tamen vitium proprie bellum non facit injustum.* 22, 17, 3. *At quidem peccaminosum.* ibid.
- Belli Punici secunda causa.* 22, 1, 2. *Quo sensu fuerit iusta.* 17, 19
- Belli societas an cum infidelibus licite ineatur.* 15, 8. *Ex bello multa mala etiam in innocentes veniunt.* 23, 6
- Bellum pro sociis & pro amicis.* 25, 4, & 5
- Bellum suscipi potest pro quibusvis hominibus.* 25, 7, 1
- Bellum an licitum pro subditis alienis.* 25, 8, 1
- Bellum geri potest per homines improbos.* 26, 5, 1
- Bellum an licitum in eos, qui in naturam delinquent.* 20, 40, 1
- Bellum an licitum, ut cogantur aliqui fieri Christiani.* 20, 48, 1
- Belli, pro solo offensivo, sumendi exemplum.* 16, 13, 3
- Bellum non licitum ob nimiam potentiam vicini tantum.* 1, 17. *Bellum iustum aliunde vitium habere potest.* 22, 17, 1
- Bellum an utrinque iustum detur.* 23, 13, 1
- Bellum emittendum saepe nostri & nostrorum causa.* 24, 4, 1
- Bellum ob penam suscipiens debet esse validior multo.* 24, 7
- Bellum suscipiendum ex necessitate aut occasione.* 24, 7, & 9
- Belli causa iustifica debent publicari.* 26, 4, 7
- Belli causa iusta, injuria sola.* 1, 1, 4. *Defensio vitia.* 1, 3. *Causa Belli suasoria, & iustifica, & principia illius.* 1, 1, 1, & 2
- Bello injusto extortum secuta pace an repeti possit.* 17, 19
- Bello ex irregularitas.* 24, 10, 1
- Bellorum principia.* 1, 1
- Bellorum mala.* 24, 10, 1
- Bellorum pro alienis subditis susceptorum exempla.* 25, 8, 2, & 20, 40, 2
- Bella publica sine causa, injusta.* 1, 1, 3
- Bello an peti possint persecutores Christianismi.* 20, 49, 2
- Bella sine ullis causis, feritas.* 22, 2
- Bella ex causis suasoriis, non iustificis, predatoria.* 22, 3, 1
- Bella an suscipienda ob delicta in Deum.* 20, 44, 1
- Bella pro subditis iusta: & an necessaria suscipienda.* 25, 1, 2, & 25, 2
- Bella ob leves causas vitiosa.* 24, 1, 2
- Bella ob legatos violatos.* 18, 11. *Ob sepeliendos mortuos.* 19, 5, 5. *Ob penam.* 20, 38
- Beneficia principis an darent post ejus mortem.* 14, 13
- Beneficia principum an semper revocari possint.* ibid.
- Beneficia Regum quotuplicia.* ibid.
- Beneficia quadam ignotis tribuenda.* 15, 9, 3
- Beneficia etiam malis debent Christiani.* 15, 10, 1
- Beneficiis in conferendis gradus observandi.* 15, 10, 2
- Beneficium dejeratum huic aut illi an contra juramentum iuste praestetur.* 13, 7, 1. *Beneficii in negatione nulla est injuria.* 2, 23. *ex Beneficio damnorum sentire neminem oportet.* J. N. 12, 13, 1. *Nec credendum est quemquam eo se voluisse obligari.* 16, 27, 1. *Beneficio vicem rependere naturaliter nos obligari quo sensu d'catur.* 14, 6, 1. *Beneficiorum ordo naturalis quis.* 7, 9, 2. *Benefici actus quotuplices.* 12, 2
- Benjaminitarum cum ceteris Israelitis controversia.* 13, 5
- Benjaminitis matrimonia quo jure negarint Hebraei.* 2, 22. *Cum rapere permiserunt an facti perjuri.* 13, 5
- Bestia dominus an ex facto bestia teneatur.* 17, 21
- Bestias in pena proprie non cadit.* 21, 11, 3
- Bona avita in successione distinguuntur a noviter quaesitis.* 7, 9, 1. *Quibus naturaliter relicta censeantur.* ibid.
- Bona noviter quaesita naturaliter creduntur proximo relicta.* 7, 10, 1. & 2
- Bona legatorum an possint pro debito capi.* 18, 9
- Bona jure civili aut jure gentium quaesita aequae alienantur in pace.* 20, 9
- Bona & jura non amittuntur ipso facto, nisi lex aliqua factum velit habere pro re judicata.* 21, 4, 7. *Imaginabilia falsa sunt.* 20, 29, 3
- Bona vera extra virtutes sunt aut delectantia, aut utilia.* 20, 29, 3
- Bono profectum Deo debemus, ut nec libertatem ejus nobis valeamus eripere.* 13, 7, 1
- Brabantorum lex contra liberos ex secundis nuptiis.* 7, 8, 3
- Brasida dictum.* 16, 6
- Brenni dictum.* 22, 3, 2
- C.**
- Caedes etiam iusta ab antiquis Hebraeis, Graecis & Christianis punita.* 24, 10, 3.
- Calibatus non nisi excellentioribus ingeniis convenit.* 2, 21, 1
- Casus Julius laudatur ob spretas in se injurias.* 24, 3, 2. *Piratas cruci quo jure affixerit, cum tamen privatus esset.* 20, 8, 5
- Cambium quid.* 12, 3, 4
- Cananaei se deditibus parcere potuerunt Israelita.* 13, 4, 2
- Capitatio exteris imponi nequit, quae civibus ex causis Reipubl. est imposta.* 2, 14, 1
- Capta J. G. dominum rei aliena faciunt eum, qui, cum suam aut sibi debitam capere non potest rem, ea sumit loco illius.* 7, 2, 1
- Captio Romanorum adversus Carthaginenses.* 16, 15
- Captivorum exempla.* 16, 5, & 6
- Capua civitatis interitus.* 9, 6
- Carceris aestimatio non fit in libero homine ob id, quod in eum est conjectus.* 17, 14. *Qua carceris evitandi causa injuste fiunt, excusabilia.* 20, 29, 1
- Carnifex quomodo de justitia sententia instruendus.* 26, 4, 9
- Carnifices munere suo abstinere tanquam periculoso.* 26, 4, 9. *in Not. De justitia sententia instruendi, & quare.* ibid. *in Text. Sanctiores Tyrannis.* 25, 9, 2. *Es iis qui mercedis solius respectu militant.* 25, 9, 1

I N D E X R E R U M.

Caroli M. electio. 9, 11, 3
Carthago civis an urbem significet. 16, 15
Castella regni successio. 7, 22, 1, & 7, 30, 3
Castigatio utilis ei qui castigatur. 20, 7, 2
Castigationes pro aetatis aut qualitatis alterius ratione necessaria nil pugnant cum L. Evangelica. 20, 10, 1
Casus improvisi conductorem non liberant. 12, 18
Catonis sententia Casari se opponentis culpatur. 24, 6, 1
Caudina sponso. 15, 16, 1. *Quod causas habet aut magis honestas, aut magis utiles, potius eo quod non habet.* 16, 29, 1
Cause impellentes que peccatum excusant. 20, 29, 1
Causa injusta, & suasoria, & exempla utriusque. 22, 1, 2
Cause abstrahentes a peccato que. 20, 30, 1
Causa dispensandi intrinseca & extrinseca. 20, 25
Cautio innoxia adversus metus incertos. 1, 17
Cecropis lex de una uxore ducenda. 5, 9, 4
Celare quid sit in contractibus. 12, 9, 1
Ceres cur legifera dicatur. 2, 2, 5
Certamen singulare an permittendum ad bellum vitandum. 23, 10, 1
Certus non est certiorandus. 12, 9, 3
Chirographi redditio, remissio debiti. 4, 4, 1
Christiani jurarunt per res creatas cum respectu ad Deum. 13, 11, 2
Christiani etiam sine armis militant. 26, 5, 2
Christiani cogi non debent etiam ad justum bellum. 26, 5, 2. *Præstare coguntur omnibus hominibus ea, que Hebræi circumcisis.* 12, 20, 3. *Vim an exercuerint ad propagandam Ecclesiam, ejiciendo vendentes e templo.* 22, 14, 2
Christiani omnes, cum unius Christi corporis sint membra, debent alii aliorum dolores ac mala perferre. 15, 12. *Id sicut ad singulos, ita & ad populos, qua populi, & ad reges, qua reges sunt, pertinet.* ibid.
Christiani quovis pro mandata sibi potestate Christo servire debent. ibid.
Christiani reges & populi pro mandata sibi potestate Christo servire nequeunt, grassante armis hoste impio, nisi alii aliis auxilio sint. ibid. *Alii aliis auxilio esse non possunt, nisi fœdus eo nomine inea- tur.* ibid. *An id fœdus jam olim ininitum.* ibid. *Quisnam communis consensus ejus creatus princeps.* ibid. *Fœderis istius ratione quidnam Christianis omnibus incumbat.* ibid. *Ejus si sint negligentes, quid tum.* ibid.
Christianorum veterum sententia de juramento. 13, 21, 4
Cibus quibus caro humana est, juste bello petuntur. 20, 40, 3. *Ciborum in defectu cur quod quisque habet in commune cogatur deferre.* 2, 6, 3
Cicatricum æstimatio non fit in homine libero. 17, 14
Circumstantia etiam minima in moralibus varians materiam. 23, 1
Civis innocens an juste dedi possit, ut excidium vitetur. 25, 3, 1, & 25, 3, 4
Cives Romani quo sensu dicantur qui in orbe Romano vivunt. 9, 11, 2
Cives quando jus damni repetendi habeant in Magistratus. 17, 3
Cives an abscedere a civitate possint. 5, 24, 1
Civis civitatem indemnem quomodo præstet. 5, 24, 2
Civitas quomodo dividatur, & quo effectu. 9, 10

Civitas quid. 5, 23. *Eadem, etsi non iidem homines aut ejusdem dignitatis.* 9, 3, 2, & 21, 8, 1. *Etsi modo regio, modo populari imperio regatur.* 9, 8, 1. *Interit corporis interitum aut speciei.* 9, 33
Civitatis corpus quale & quid propterea producat. 9, 3, 1. *Forma alia consociatio juris & imperii quam spectat Juriscons. alia relatio partium inter se earum que regunt & reguntur quam spectat Politicus.* 9, 8, 2. *Jus non amittitur ipso factò, sed decreto aliquo aut judicio.* 21, 4, 7. *Spiritus & vita quid.* 9, 3, 1
Civitatis jus in cives. 5, 24, 2
Civitates immortales quo sensu. 9, 3, 1, & 2
Civitatis jus in magistratus quale. 17, 3
Civitatibus institutis, quidnam convenerit. 21, 3, 1
Classis quid. 16, 3
Clementia liberum arbitrium quando habeat puniendi vel non puniendi. 20, 23. *Locum quotiens habere debeat.* 20, 22, 2. *Vim legis non nisi in probabilibus causis imminuere debet.* 20, 24, 1
Coacti non semper excusantur. 26, 3, 1, & 2, & 3, & 4, & 5.
Coemptio an licita. 2, 24
Cœtus proborum hominum, & qui latere non querunt nisi cogantur, suspecti esse non debent. 20, 49, 1
Cogendus ad religionem Christianam nemo. 20, 49, 1
Cogens & coactum requirit distinctas personas. 14, 2, 2
Cogere pugnat cum statu inferioris. 14, 6, 2
Cogi se ad illicita non debet pati quisquam. 26, 3, 1, & 2, & 3, & 4, & 5. *Par parem potest tantum ex F. N.* 14, 6, 2. *Non potest nisi ad id quod debet jure stricto.* 25, 3, 4
Cogitationis pœnam nemo subit, quomodo intelligendum. 20, 18. *Voces latum & strictum significatum habere possunt.* 16, 9
Cognatica successio linealis & ejus fundamentum. 7, 22, 2
Collegio destructo an res maneat eorum qui aliis supersunt. 9, 4
Colloqui usus ad vitandum bellum. 23, 7, 1
Colloquium præmittendum antequam in bellum erumpatur. 23, 7, 1
Collybus quid. 12, 3, 4
Colonia naturaliter non subsunt civitati matri. 9, 10
Comam alere naturaliter turpe quo sensu dicatur a Paulo. 12, 26, 2
Comites legatorum an sint inviolabiles. 18, 8, 1
Commercia impedire nemini jus est. 2, 13, 5. *Solent in fœderibus stabiliri, & quare.* 15, 5, 3
Commerciorum libertas. 2, 13, 5
Comminatio nemini jus dat. 13, 3, 4
Commodatarius ad quid teneatur. 12, 13, 1
Commodatarius rem commodatam resarcire tenetur si perierit, & quare. 12, 13, 1
Commodatio quid. 12, 2. *Gratuita natura sua.* 12, 20, 1. *An injustum, si pro ea merces exigatur.* 12, 11, 1, & 12, 20, 1
Commodator quando intra prædictum tempus rem repetere possit. 16, 27, 1
Commodum ut sequatur eum, quem sequitur incommodum, est secundum naturam. 8, 16
Communia distinguuntur a publicis populi. 3, 9, 1. *In divisione civitatis qualia maneat.* 9, 10
Communibus durante communionem bonorum non minus huic quam alteri licebat uti, servata quadam æqualitate. 10, 1, 2

Com-

I N D E X R E R U M.

- Communio an durare possit.* 2, 2, 1
Communio quibus ex causis cessaverit. 2, 2, 2
Communio quomodo introducta, quaque jura dederit. 2, 2, 1. *Duplex est, vel ex simplicitate, vel ex charitate.* 2, 2, 2
Comparatio finium bonorum malorumque quas normas habeat. 24, 5, 2, & 3
Compensatio quid. 7, 2, 1. *Promissi jurati cum eo, quod ante juris erat controversi an valeat, si promissio facta est, post motam controversiam.* 13, 20, 3
Compromissi usus ad bellum vitandum. 23, 8, 1, & 2. & seq.
Concessio immunitatis a vectigalibus & tributis quomodo intelligenda. 16, 27, 1
Conciliis in Christianis unde alii aliis praeferant. 5, 21
Concubinatus quidam species matrimonii naturalis. 5, 15, 1
Concubitus cum bestiis quomodo etiam in ipsis bestiis puniatur. 21, 11, 3. *Innuptos J. N. repugnare non satis constat.* 20, 42
Concupiscere in Decalogo quid. 20, 39, 3
Conditiones. 1, 2, 1
Conditio impleri diserte debet. 15, 17, 1. *Conditionis oblatio quomodo a promissione differat.* 16, 32
Conditio, si res maneat eodem loco, quando tacite insit. 16, 25, 2
Conditionem deferentis an accipientis verba plus valeant. 16, 32
Confiscatio bonorum patrimonialium liberis incommoda quidem, sed proprie poena non est. 21, 10, 2
Confiscatione singuli sua bona amittunt. 21, 7, 2
Conjectura ad interpretationes. 16, 20, 1
Conjectura extendentes. 16, 20, 2
Conjectura restringentes. 16, 22
Conjectura extendentes non temere admittenda, cum obligant. *ibid.* *Favorabiles, quae pro certitudine imperii adversus contravententem faciunt.* 4, 8, 3. *Restringentes quando procedant.* 16, 22
Conjectura unde sumantur, & ex quibus locis. 16, 4, 2. *Sumta ex ratione movente, ubi & quando locum habeant.* 16, 8. *Conjecturis opus quando sit.* 16, 4, 1
Conjunctorum locus ad interpretationem. 16, 7
Consensum requisitum qui adhibent, tenentur de damno. 17, 6, & 21, 1, 2
Consensus gignit jus in rem. 5, 1. *Et personam.* 5, 8, 1. *Consensus interponi potest etiam per ministrum.* 11, 18, 2. *Populi unde intelligatur.* 6, 9
Consensus populi in rebus modicis sequi facilius praesumitur. 6, 11
Consilia sapientum quantum valeant. 23, 3, & 4
Consilium qui dat, tenetur damni dati, & quomodo. 17, 7, & 21, 1, 2
Consilia an solo cedant. 8, 22
Consortia impiorum vitare, sapiens monitum. 15, 9, 10
Constantia debitum quale. 11, 3
Constantinopolim an cum translatione sedis imperatoria simul imperium sit translatum. 9, 11, 2
Constantinopolitani nullum jus ad eligendum Imperatorem habuerunt, quod non dependeret a populo Romano. *ibid.*
Consuetudo quomodo introducatur. 4, 5, 2
Consuetudo pro consensu populi in jure concedendarum jurisdictionum. 6, 10
Consuetudo an introduci possit a subditis contra imperantem, eo non repugnante. 4, 5, 2. *Juris effectum ut habeat, quantum temporis requiratur.* *ibid.* *Natura altera esse, quo sensu dicatur.* 12, 26, 2
Consultatio est de finibus interjectis. 24, 5, 1. *In consultatione comparatio finium fieri debet.* *ibid.*
Consumens nummos furtivos ad restitutionem tenetur. 10, 2, 3
Contractus quid. 12, 7
Contractuum divisio. 12, 2, & 3, 1
Contractus innominati qui, & unde dicti. 12, 3, 3
Contractu populi facto cum liber esset, Rex postea factus tenetur. 14, 12, 2
Contractus vergens ad perniciem publicam an obliget. 14, 12, 4
Contractus Regum secum ferentes alienationem pecuniae populi, regni, partis regni, patrimonii regalis, an valeant. 14, 12, 5
Contractus Regis an actionem pariant. 14, 6, 2, & 14, 4, & 14, 5, & 14, 9
Contractus perfectus sine scriptura. 16, 30
Contractus Regum & populorum an interpretandi ex jure Romano. 16, 31
Contractus quinam Aequalitatem omnes natura requirunt. 12, 8. *Inaequales obligant ex J. G. voluntario.* 19, 6. *Innominati non minus naturales quam ceteri.* 12, 3, 3
Contractus Regum de regno quales sint, si regnum in patrimonio non habeant. 14, 2, 1
Contractui dolo, aut vi, aut metu injusto causam qui dedit, tenetur alterum in integrum restituere. 17, 7
Contractui extrinseca non sunt indicanda. 12, 9, 2
Contractibus in vitium rei indicandum, & quare. 12, 9, 1
Contractibus de leges Romanorum & Hebraeorum. 12, 13, 2
Contractibus invasorum sive tyrannorum populi non tenentur. 14, 14
Contractuum nomine quanam appellentur. 12, 7
Contrahendum ad nemo metu impellendus. 12, 10
Contraria uno tempore nemo potuit voluisse. 16, 4, 1.
Contraria ad non datur facultas moralis. 23, 13, 2
Controversia de bellis ex L. Civ. non definiuntur. 7, 1
Contubernium matrimonio oppositum. 5, 15, 1
Contumeliam ferre magni animi est. 1, 10, 2. *Ob eam actio non instituenda L. Evangelica.* 20, 10, 5
Conventionum divisio in publicas & privatas. 15, 1
Conventionum publicarum divisio. 15, 2
Convetus quosdam Christianorum utile esset haberi, ubi per eos, quorum id non interest, controversia definiantur. 23, 8, 4
Convictus cum impiis & contumacibus quatenus sit illicitus. 15, 9, 5, & 15, 9. *Qualis prohibeatur.* 15, 10, 3
Corpus ad servitutem obligari potest. 15, 16, 4
Corpus naturale idem quamdiu dicatur. 9, 3, 1
Corpus ex terra ortum terra debetur. 19, 2, 2
Corpus humanum bestiis dari miserandum. 19, 2, 4
Corpus naturaliter homini cuius suum est. 17, 2, 1
Corporis quae sunt ea per primariam ejus personam possunt expediri. 9, 11
Corpora hominum debent dissolvi extra conspectum. 19, 2, 5
Corcyvensis controversia inter Athenienses & Corinthios. 16, 13, 3
Creatum

I N D E X R E R U M.

- Creatum mundum esse a Deo, etiam credatur civiliter prodest.* 20, 45, 1, ibid. 2, ibid. 3
- Credens pecuniam patri ad alendum filium, actionem habet in filium.* 10, 2, 3
- Credito de jus non datur apud quosdam populos.* 18, 10, 1
- Creditor tenetur de perceptis fructibus supra usuram.* 10, 2
- Creditor, qui rem alienam pignori sibi ab eo datam, cujus ea res non erat, vendit, Domino non tenetur, nisi in quantum creditum excedit.* 10, 2, 2. *Mutuum a debitore tanquam non debitore sumens, tenetur ad illius restitutionem.* 10, 2, 2
- Crepundia feris alligata ad quid proficiant.* 8, 3
- Crimina cujus generis sint qua obstringunt posteritatem.* 21, 14, 2. *In iis, qui quocunque modo participant, tenentur de damno.* 17, 6
- Culpa quomodo quis obligetur.* 17, 1. *Non obligatur cujus sententia a meliore parte victa est.* 21, 7, 2
- Cultus idolorum falsorumque deorum Deus verus etiam in filiis peccantium punire solet.* 21, 14, 2
- Cyri & Arsica controversia.* 7, 28
- Cyrus.* 4, 14, 1
- D.**
- D***amnatos inter se committere, ut de vita pugnent, injustum.* 1, 15
- Dammum quid, & unde dictum.* 17, 2, 1
- Dammum contra honorem & famam datum.* 17, 22
- Dammum faciendo quomodo datur.* 17, 6, & 7
- Dammum non faciendo quomodo datur.* 17, 8, & 9
- Dammum quando obliget.* 21, 1, 2. *Obligat interdum eum, qui delicto non tenetur.* 21, 1, 1. *Qui id etiam non per se dedit.* 17, 6. *Nisi is, qui sub auctoritate aliquid facit, id alias sine auctoritate fuit factorus.* 17, 10. *Quod si imperio eum impulit, tenebitur in solidum.* 17, 11
- Damni directe dati, & in consequentiam, distinctio.* 21, 10, 1
- Damni causa qui dicantur.* 17, 10
- Damni dati consequentia qua censeantur.* 17, 10
- Dammum datum ob causam turpem retineri potest.* 10, 12. *Datum ob rem honestam, sed alioqui debitam, an retineri possit.* ibidem.
- Datum etiam dividitur in quibusdam casibus.* 17, 21
- Datum culpa obligat ad restitutionem.* 17, 1
- Dare aliquid, multum differt a non repetendo eo, quod est amissum.* 13, 5
- David a juramento illicito implendo abstinet.* 13, 6
- Davidis delictum quo jure Deus in populo puniverit.* 21, 17, 1
- Debendi vox diversas habet significaciones.* 7, 4, 1
- Deberi pena quo sensu dicatur.* 20, 2, 2
- Debitum non ex justitia causam justam bello non dat.* 22, 16
- Debitum quoddam referre debemus ad jus proprium, quod justitia expletrix respicit, sive illud ex lege, sive ex alia qualitate exoritur.* 17, 9
- Debitum sumitur interdum stricte pro ea obligatione, quam inducit jus expletorium; interdum laxius, ut significet id, quod nisi inhoneste omitti non potest, etiam si honestas illa non ex justitia expletrix, sed ex alio fonte proficiatur.* 7, 4, 1
- Debito universitatis an singuli obligentur, & quatenus.* 5, 17
- Debitum charitatis & qua ei sunt similia a superioribus possunt exigi proprio quodam jure.* 25, 3, 4
- Debita civitatis non desunt debita, cum alia Reip. forma introducit.* 9, 8, 3
- Debitum defuncti cur ad heredem transeat, non pena.* 2, 19
- Debita personalia obligant bona ejus.* 14, 10. *Regis qualia ad successorem non pertineant.* 14, 12, 6
- Debitum justitia oritur ex lege.* 1, 2, 1, & 17, 1. *ex maleficio.* 1, 2, 1, & 17, 1. *ex pactione.* 1, 2, 1, & 17, 1. *Omnia haec debita jus dant naturaliter in eum qui debet.* 20, 2, 2. *Quod & bello licet persequi, ubi id aliter consequi non possumus.* 1, 2, 2. *Debita haec obligant naturaliter, etiam si debitor in penam creditoris sit liberatus.* 14, 6, 1. *Debita sua legatus ut solvat, per ejus loci judicem, in quo est, adigi non potest, ideoque alia ratione cum eo agendum, & quali.* 18, 9. *Remissa censentur cum redditur chirographum.* 4, 4, 1
- Decalogi prima quatuor praecepta continent omnia vera religionis membra.* 20, 45, 1
- Decensvirorum Roma juramentum de re illicita.* 13, 6
- Decreta sua Deus non mutat.* 13, 3, 4
- Dedere & donare non sunt ejusdem modi, contra quam putavit Cicero.* 21, 4, 7. *An & is cogatur ad quem post facinus commissum fugit.* 21, 4, 8
- Deditio conditionata, & ejus effectus.* 15, 7, 2
- Deditio sequitur cognitionem causa, qua semper & necessario debet antecedere.* 21, 4, 1. *in Not.*
- Deditus nec receptus an civis maneat.* 21, 4, 7
- Defendere innocentem an teneamur, & quando.* 25, 3, 1
- Defensio an jus det in tertium qui non invadit.* 1, 4, 1
- Defensio rerum an jus det occidenti.* 1, 11
- Defensio ut necessaria habeatur, necesse est, ut aliter vita periculum nequeat evitare.* 1, 3, & 1, 5, 1. *Et certo constat de potentia & animo alterius.* 22, 5, 1. *Et tunc licita etiam cum periculo innocentis.* 1, 4, 1
- Defensio aliorum, qui bellum sunt promeriti, injusta.* 1, 18, 1. *Non est necessaria, cum non nisi morte invasoris possit fieri.* 25, 7, 2. *Subditorum etiam in bello injusto aliquo casu justa esse potest.* 26, 6, 1. *Sui in bello favorabilior, quam illatio belli.* 16, 10. *Licitata ut sit & justa J. N. necessariam esse oportet.* 22, 5, 1. *Id quod esse desinit, simul atque judex potest adiri.* 1, 16. *In vera defensione homo non occiditur.* 1, 4, 2
- Defensio sui aliquo casu licita etiam cum vita periculum aliter evitare non potest.* 1, 12, 1. *Cum interfectione an licita sit jure divino.* 1, 10, 1. *Contra furiosum aut insanum licita.* 1, 3
- Defensio in bellis publicis qua & qualis.* 1, 16. *In his, qui bello causam dederunt, non licita.* 1, 18, 1
- Deflorator virginis ad quid teneatur.* 17, 15
- Defunctis gratia redditur in liberis.* 7, 9, 2
- Dejectus dicitur qui vetitus est accedere.* 16, 12, 1
- Dejicere quid interdum significet.* 16, 12, 1, & 16, 20, 4
- Delatio, oblatio conditionis ante acceptationem non obligat.* 16, 32
- Deliberationibus super politicis regula.* 24, 5, 2, & 3
- Deliberationum fines & media inter se comparanda, & quomodo.* 24, 5, 1, & 2, & 3
- Delicta quomodo contra tribus comparentur.* 20, 2, 2, & 3
- Delicta gignunt jus in rem.* 5, 1. *Et jus dant ad poenam.*

I N D E X R E R U M.

- nam.* 20, 2, 3. *Omnia an necessario & ex J. N. punienda.* 20, 4, 1, & 20, 21. *Puniuntur non ea tantum qua directe alios ledunt, sed & qua per consequentiam.* 20, 44, 2. *Aliena J. N. non obligant ad penam.* 21, 12. *Possunt tamen liberis delinquentium honores & id genus alia juste denegari.* 21, 16. *Per ignorantiam commissa facile remittenda, quamvis culpa non omnino careant.* 20, 26, & 20, 43, 2. *Inchoata contra pietatem an puniri debeant.* 20, 39, 2. *Contra vitam hominis an extra iudicium severe debeant puniri.* 20, 39, 2. *Per infirmitatem difficulter superabilem commissa non difficulter remittenda.* 20, 26. *Qua ledunt personam Principis facile condonanda.* 24, 3, 2. *Contra societatem humanam a cuiusque civitatis rectore puniri juste queunt.* 21, 3, 2.
- Delicta majorum posteros luere creditum non nisi de gravissimis criminibus.* 13, 1, 2. *Regis populum vere subditum non obligans ad penam.* 21, 17, 1
- Delinquentes naturaliter se faciunt subjectos omnibus hominibus.* 20, 3, 1. *Et in eo statu sunt, ut puniri possint.* 20, 22, 1. *Absolvendi sunt in dubio.* 23, 5, 2. *Resistendi jus non habent publicis ministris capere eos volentibus, metu ne plus aequo puniantur.* 1, 18, 1
- Delinquentes privatim in aliam civitatem rectoremve ejus, is apud quem agit, dedere tenentur, aut punire.* 21, 4, 8. *Aut si utrumque nolit, eum amovere.* 21, 5, 4. *Nemo gratis delinquit, sive malus est.* 20, 29, 1. *Consuetudo delinquendi quomodo spectetur in iudicio.* 20, 35
- Delphi orbis umbilicus.* 22, 13, 1
- Deplorato pro nemo temere habendus.* 20, 7, 4
- Deposita bona post publicationem fisco, non priori domino reddenda, & quare.* 10, 1, 4
- Depositam apud se rem suam nemo reddere tenetur.* *ibid.*
- Deposito mercedem stipulari an injustum.* 12, 11, 1
- Depositum predam reddendum, si dominus non appareat.* 13, 15, 2
- Depositum est species mandati.* 12, 2. *Depositario interdum juste non redditur, si is non sit Dominus.* 16, 26, 2. *Interdum etiam cum sit Dominus.* *ibid.* *Res furto aut vi alicui ablata & tertio deposita, cui restituenda si Dominus appareat.* 10, 1, 4
- Depositarius ad quid teneatur.* 12, 13, 1
- Depositarius rem, si perierit, non restituit, & quare.* *ibid.*
- Derelictione regna amittuntur.* 4, 11
- Derelictum quid censetur, spe recuperandi amissa.* 4, 5, 1
- Derelictum redit in statum suum naturalem.* 3, 19, 1. *Derelicti ad presumptionem sufficit tempus excedens hominis memoriam.* 4, 7. *Derelicti ad regni vel imperii presumptionem non requiruntur.* *L. Civ. definitum tempus.* 4, 12, 2
- Desertores jus legationis non habent.* 18, 2, 3
- Deum negare, & negare eum rerum humanarum curam agere, moraliter idem valent.* 20, 46, 2
- Deus promittendo obligatur.* 11, 4, 1
- Deus in iuramento testis & ultor.* 13, 10
- Deus quo jure efficiat, ut peccata posteris noceant.* 21, 14, 1, & 21, 14, 3
- Deus quo sensu dicatur mutare consilium, & penitentia duci.* 13, 3, 4. *Quando dicatur improprie nos fallere.* *ibid.*
- Deus populo cladem immitit ob Regum facta.* 21, 17, 1
- Deus avroφvns quo sensu.* 20, 4, 2
- Deus propter se omnia fecisse quo sensu dicatur.* *ibid.*
- Deus an non possit agere, nisi ob finem.* *ibid.*
- Deus cognosci ex natura quomodo possit.* 20, 45, 3. *Dominium plenissimum habet, ut in res nostras, ita & in vitam.* 21, 14, 1
- Deo de notiones quedam minus evidentes.* 20, 47, 1. *Perperam sentientibus, an juste bellum inferatur ex hac sola causa.* 22, 9. *Quae sunt contra mandatum divinum, in iis non est Magistratus parendum.* 26, 3, 1
- Dei lemitas in novo foedere.* 20, 11, 1
- Dei factum circa liberos peccantium cur hominibus non imitandum.* 21, 14, 3
- Deo magis quam hominibus obediendum agnoscunt & Philosophi.* 26, 3, 1
- Dextra datio in quibusdam locis vicem tenet jurisjurandi & quare.* 13, 22
- Diagoras Melius quare sit punitus.* 20, 46, 4
- Dicere mihi non necesse est id omne quod alteri est utile audire.* 12, 9, 1
- Dierum vox in foederibus quomodo intelligenda.* 16, 5
- Dignitas regis leditur in legato.* 18, 5, 2
- Dius ascripta qua juris sunt gentium.* 19, 1, 2
- Dilectionis lex distinguitur a lege Evangelica.* 1, 10, 1. *Ad jus N. pertinet.* 1, 9, 1. *Proprie tamen jus non dat ei, cui hinc aliquid debetur.* 17, 9. *Itaque nec debitum hujusmodi armis exigere licet.* 22, 16. *Praecipit multa, quae non tantum laudabilia sunt, sed etiam omitti sine culpa nequeunt.* 1, 9, 1, & 25, 3, 3. *Vetat multa quae ex jure stricto licita.* 1, 10, 1. *Us res coemere qua pluris vendantur etiam pretio haud iniquo pro tempore.* 12, 16. *Non indicare merces plures in via esse, quo tuas carius vendas.* 12, 9, 2
- Diligendis de singulis lex Christi quam habeat exceptionem.* 15, 10, 2
- Dimidium navium de integris intelligendum est.* 16, 5
- Dispensandi in lege penali causa quae.* 20, 25
- Dispensatio distinguitur ab aequitate.* 20, 27
- Divisio rerum prima causa efficiens proprietatis.* 2, 2, 5
- Divitia supervacuae nullum bonum in se continent.* 20, 5, 1
- Divortia olim licita, Christianis prohibita.* 5, 9, 2
- Divortio amissam mulierem qua conditione alius possit ducere.* *ibid.*
- Do ut des.* 12, 3, 1
- Dogmata nova non sunt metuenda si nil habeant quod honestatis & obedientiae erga Magistratum adversatur.* 20, 49, 1
- Doli mali vox.* 10, 2, 2
- Dolo contrahens ad quam restitutionem teneatur.* 17, 17
- Dolore alieno satiari contra jus est naturale.* 20, 5, 3
- Domani fructus distinguendi a dominio.* 6, 12
- Dominium furiosi undo.* 3, 6
- Dominium infantis undo.* *ibid.*
- Dominium conditionatum.* 3, 16, 2
- Dominium jure Naturali ob delictum per se non amittitur.* 8, 20. *Nec ob possessionem amissam licet ex possessione incipiat.* 8, 3. *Dominium antevertere potest lex Civilis quod Jure Naturali licitum est.* 2, 5. *Ut auferatur alicui sine probabili causa, injuria est.* 7, 1, & 14, 8. *Non auferatur per adjectam conditionem.* 3, 19, 2. *Jure Naturali iis tantum datur, qui utuntur ratione.* 3, 6. *Furiosis aut insanibus datur.* *ibid.*

I N D E X R E R U M.

- ibid. Quando desinat.* 9, 1. *Per quid distinguatur ab imperio.* 3, 4, 2. *Exceptionem habet necessitatis summa.* 2, 6, 2. *Fines & effectus suos semper habet, sive ex Civ. Jure, sive Gentium, seu Naturali oriatur.* 10, 1, 5. *Idem est cum proprietate.* 2, 2, 1. *Quare introductum.* 10, 2, 1. *Non minuitur per adjectam conditionem.* 3, 19, 2. *Natum unde primum sit, & quomodo processerit.* 2, 2, 4. *Non nascitur ex solo actu animi.* 2, 2, 5. *Nec ex aptitudine ad rem.* 17, 2, 2. *Nec ex intellectus perfectione.* 22, 10, 1. *Nec ex virtute sola mentis aut religiosa.* *ibid.* *Produci potest ex sola lege Civili.* 8, 5, & 8, 21. & 8, 1. *Transferri etiam potest in aliquem necdum occupata possessione.* 7, 25. *Ut totum vel ex parte tantum transferatur juris Naturalis est.* 6, 1, 1. *An transferatur in eum qui rem alienam loco sua sibi debita cepit.* 7, 2, 1
- Dominii actus primus & secundus.** 3, 6. *Vis.* 9, 1. *Ex dominio nemo jus habet prater dominum.* 10, 11
- Dominium eminens utilitatis publica causa introductum est.** 21, 11, 3. *Igitur non competit, nisi quatenus communiter expedit.* 14, 7, & 8. *Supereminenti dominio beneficia subditis liberaliter concessa possunt auferri.* 14, 13. *Qua autem singulis auferuntur sic, eorum compensatio fieri debet ex communi.* 14, 7. *Generale manere potest, etsi in partes sit distributum.* 3, 19, 2
- Dominium rerum, qua pondere, mensura, & numero constat, quando transeat.** 10, 13
- Dominia quomodo intereant sublato subjecto.** 9, 1
- Dominus rei preferendus ei qui deposuit, & quare.** 10, 1, 4
- Dominus qui denunciavit ne servo crederetur, tenetur de peculio aut in rem verso.** 10, 2, 2
- Dominus, qui in culpa non est, naturaliter ad nihil tenetur.** 17, 21. *Qui cum possidente contrahit ut cum domino, dominium amittit.* 4, 4, 1. *Etiam servo injuriam facere potest.* 5, 28
- Domino cognito rem non reddere contra Jus Naturale est.** 16, 26, 2. *Deficiente res redit in statum suum naturalem.* 3, 19, 1, & 9, 1
- Dominum rei, quam possidet, ignorans, nemini tenetur.** 10, 11
- Domini rerum, qua de navi jacta sunt, partem ab aliis repetunt.** 10, 9, 2
- Domuncula seu Tuguriolum momentaneum in litore occupato ponere licet transeuntis.** 2, 15, 2
- Domo de constituere jus est solius mariti.** 5, 8, 1
- Dona & per internuntios absentibus mitti possunt.** 6, 2. *in Not.* 2
- Donare quid significet.** 16, 5
- Donare, pro transigere.** *ibid.*
- Donatio an acceptari possit mortuo donatore.** 11, 17, 1
- Donatio accepta an vim habeat mortuo donatore antequam rescivisset acceptam.** *ibid.* *Qua causam expressam non habet, naturaliter non est irrita.* 11, 21. *Ejus qui Jure Civili non tenetur interpretanda ex dicto.* 16, 11. *Inter odiosa refertur.* 16, 12. *Prodiga habet effectum juris.* 11, 9. *Regis jure mixto imperantis, in quantum procedat.* 14, 12, 6. *In donatione omnia verba donantis strictius accipienda.* 16, 12, 3
- Druidum officium apud Gallos.** 23, 8, 4
- Dubio in bello lex probabilem rationem habere censetur.** 14, 12, 2. *Flumen occupasse populus censetur.* 8, 11. *Sequitur quod tutissimum.* 23, 5, 1, & 26, 4, 4. *Successioni vicaria locus esse censetur.* 7, 30, 1. *Qua plus valeant.* 16, 19, 1, & 2. *In dubiis judicium actu & experientia comparatur.* 23, 3
- Dubio in bello pax preferenda.** 23, 6
- Dubitans subditus an recte militet.** 26, 4, 4, & 26, 4, 8.
- Dubitans de jure quid facere debeat.** 23, 3, & 23, 4
- Dubitans quomodo ad judicandum dirigi possit.** 23, 2, 2, & 23, 5, 1
- Dubitare quis potest contemplative, non active.** 26, 4, 1
- Dubitatio unde in moralibus.** 23, 1
- Duellum seu certamen singulare unde natum.** 20, 8, 5. *Non repudiandum, si parati sint certare, ubi aliqui totus populus gravissimis malis se implicaturus erat.* 23, 10, 1
- E.**
- Ecclesia jus an habeat in infideles.** 22, 14, 1
- Educatio liberorum quare a quibusdam ad jus naturale referatur.** 7, 4, 1
- Effectus ut non sequatur satis est unicam deesse causarum.** 16, 20, 1
- Egestatis evitanda causa qua injuste fiunt maxime sunt excusabilia.** 20, 29, 1
- Epiphv quid.** 15, 5, 3
- Eligens indignum, reipublica tenebatur.** 17, 3.
- Emendatio peccantis quovisplex.** 20, 8, 1
- Emendi jus res ad vitam necessarias nemini negari potest.** 2, 19
- Emens rem alienam, restituere eam venditori non potest.** 10, 10
- Ememi pignus a creditore, tenetur qui oppignoravit, etiam si res sit aliena.** 10, 2, 2,
- Emphyteusis sine scriptura a Rege facta non valet.** 14, 5
- Emi plaris res potest in gratiam alterius.** 12, 14, 2
- Emptio, venditio metu expressa potest Jure Naturali rescindi.** 12, 10. *Emptione venditione dominium etiam sine traditione transfertur.* 12, 15, 1.
- Emptori rei aliena quatenus obligetur dominus.** 10, 9, 1
- EvavhoQaveia.** 16, 4, 1
- Epicurei cur ex bene moratis civitatibus ejecti.** 20, 46, 4
- Επιτοκία.** 16, 26, 1
- Επιτοκία fontes & regula** *ibid.*
- Επιμαχία.** 15, 6, 3
- Επιτοκίον.** 13, 13, 2
- Episcoporum consilia circa bella.** 23, 4
- Episcopus qua talis jus non habet regendi humano more.** 22, 14, 2
- Επιχαί.** 3, 10, 1
- Equus Scythicus.** 5, 12, 5. *Equorum vectigal.* 2, 14, 2
- Errantes in partem Christiana religionis an puniendi.** 20, 50, 1
- Error an irritum actum faciat.** 11, 6, 3
- Error circa pretium resarciendus si postea de eo constet.** 12, 12, 1
- Esseni non jurabant.** 13, 21, 4, & 5
- Essenorum communitio in bonis.** 2, 2, 1
- Ευορκίον.** 13, 13, 2
- Excellentia super alios quatenus a virtute & utilitate sejungitur, bonum est imaginabile.** 20, 29, 3
- Exceptionem habens jus habet ad pecuniam redactam ex bonis suis venditis.** 10, 2, 2,
- Exercitores an teneantur in solidum ex facto magistris.** 11, 12, 13
- Exer-*

I N D E X R E R U M

<i>Exercitoria actio unde.</i>	11, 13	<i>Fedus cum Rege non semper personale.</i>	16, 16, 2
<i>Exercitus quid, 16, 3. Justus.</i>	ibid.	<i>Fedus jus dat Regi qui regno pulsus est.</i>	16, 17
<i>Exercitus ne aliquo ducatur cautio, quomodo intelligenda.</i>	16, 25, 1	<i>Fedus cum populo, aut justo Rege, invasori sive tyranno non prodest.</i>	16, 18
<i>Exheredato filio an quid debeatur.</i>	7, 7	<i>Fedus a sponcione quid differat.</i>	15, 3, 1
<i>Exheredatus tacite censeatur, qui grave crimen commisit in patrem, nisi adsint condonatae culpe indicia.</i>	7, 25	<i>Federe inaequali qui tenetur populus, liber esse non desinit.</i>	18, 2, 2
<i>Exsilium fidejussoris damnati ex fidejussione propria pena non est.</i>	21, 11, 3	<i>Federis rumpendi materia odiosa.</i>	16, 13, 1
<i>Ejus.</i>	9, 3, 1	<i>Federa quaedam idem statuunt, quod jus natura, & quare.</i>	15, 5, 1
<i>Exitus liber cum itinere libero intelligendus.</i>	16, 5	<i>Federa inaequalia contrahuntur etiam ubi bellum non fuit.</i>	25, 7, 4
<i>Exfules non tenentur imperiis civitatis.</i>	5, 25	<i>Federa an contrahi possint cum his, qui alieni sunt a vera Religione. 15, 8. An id liceat jure natura.</i>	ibid.
<i>Exteris quomodo jus nascatur ex lege civili.</i>	8, 26	<i>ibid. an divino.</i>	ibid.
<i>Externi testari non prohibentur Jure Naturali. 6,</i>	14, 2	<i>Federa cum quibusdam populis vetita lege Hebraea. 13,</i>	4, 2
<i>Externi qui habendi. 18, 2, 1. Olim habiti pro hostibus.</i>	6, 14, 2. An teneantur legibus loci ejus in quo degunt.	<i>Federa qua favorabilia, qua odiosa.</i>	16, 16, 3
	2, 5, & 11, 5, 2	<i>Federa aequalia, tum pacis, tum societatis.</i>	15, 6, 2
<i>Extorsio violenta acceptio est vitiosa ex qua jus ei nascitur cui extorquetur.</i>	10, 12	<i>Federa inaequalia.</i>	15, 7, 1
<i>Extrinseca contractui non sunt indicanda.</i>	12, 9, 2	<i>Federa aequalia de commerciis.</i>	15, 6, 2
<i>Exules in alibi nullum jus est civitatis. 5, 25. Penes Reges exules manet jus regni etiamsi possessionem amiserint.</i>	16, 17	<i>Federa personalia.</i>	16, 16, 1, & 16, 16, 3
<i>Exulibus pulsus sedibus suis habitatio non deneganda sub certa conditione. 2, 16. Nec transitus negandus ad querendas sedes alias.</i>	2, 13, 1	<i>Federa realia.</i>	16, 16, 1, & 16, 16, 3
<i>Ezechias.</i>	1, 18, 2	<i>Federa faciendi jus in regno ad regem pertinet. 15, 3,</i>	1. Facta cum libero populo an maneat mutato statu ejus populi. 16, 16, 1. Fieri necesse erat inter eos qui nihil ante contraxissent, quibus id constitueretur quod est Juris Gentium. 15, 5, 1. Federa qui frangit, ira divina obstringitur. 15, 3, 1
F.		<i>Federum finis pax est aut societas. 15, 6, 2. Fundamentum non est jusjurandum. 16, 16, 5. Varia species. 15, 6, 1. & sequent.</i>	
<i>Fabiorum deditionem Galli quo jure postularint. 2, 1,</i>	4, 2	<i>Federibus in omnibus praesumitur ratio habita prudentiae ac pietatis ejus cum quo agitur.</i>	16, 16, 3
<i>Facinorosi an sepeliendi.</i>	19, 4, 1	<i>Federa inaequalia imperium minuunt vel non. 15, 7, 1.</i>	Ut eos hostes habeamus quos pars altera. 15, 7, 3. Ne injussu alterius bellum geratur, quomodo intelligendum. 16, 14
<i>Facio ut des. 12, 3, 1. & 12, 3, 5</i>		<i>Federum divisio.</i>	15, 4
<i>Facio ut facias. 12, 3, 1</i>		<i>Federum inaequalium divisio.</i>	15, 7, 1
<i>Facto ex obligato quisque vel ad reparationem vel ad poenam. 20, 1, 1. Sub factis comprehenduntur etiam non facta, quatenus conjecturam faciunt voluntatis.</i>	8, 10, 2	<i>Fera quorum sint. 2, 5. Lex, qua eas Regi addicit, non injusta.</i>	ibid.
<i>Factum qui promisit naturaliter non obligatur, si facere ex sua parte nil omiserit. 11, 22. Singularum non obligat communitatem civilem.</i>	21, 2, 1	<i>Fera in sylvis privatis non sunt nullius. 8, 2, & 3, & 4</i>	
<i>Facultatis merae quae sunt, an tempore amittantur. 4, 15</i>		<i>Fera sunt Principum in Germania.</i>	8, 5
<i>Fama naturaliter homini suum.</i>	17, 2, 1	<i>Fera quamdiu nullius sint dicenda.</i>	8, 2
<i>Famem ob facta deditio excusabilis.</i>	24, 6, 2	<i>Feras an dominus amittat si aufugerint.</i>	8, 3
<i>Familiae fundamentum est matrimonium. 20, 30, 1</i>		<i>Ferrum quid significet.</i>	16, 5, & 16, 20, 4
<i>Favor in promissis.</i>	16, 10	<i>Ferruminatio non facit confusionem.</i>	8, 21
<i>Favorabilia in dubio realia.</i>	16, 16, 3	<i>Feuda longeva possessione acquiruntur.</i>	4, 10, 3
<i>Favorabilia quomodo interpretanda.</i>	16, 12, 2	<i>Feuda acquiri possunt longo tempore quae deferuntur ex investitura primaria. ibid. Deferuntur vel ex jure proximi possessoris, vel ex investitura primaria. ibid.</i>	
<i>Favorabilia extendenda ad proprietatem verborum tam artificialem quam vulgarem. 7, 30, 2, & 16, 12, 2</i>		<i>Hereditate adiri possunt separatim ab aliorum bonorum hereditate.</i>	7, 19
<i>Fecialium usus Roma.</i>	23, 4	<i>Feudalia regna quae successione deferantur. 7, 20, & 21</i>	
<i>Fecialium collegium quare Roma institutum. 23, 4, & 23, 8, 2</i>		<i>Feudalis rei concessio beneficium est.</i>	12, 5
<i>Federa realia. 16, 16, 1. Promissa media. 16, 10</i>		<i>Feudorum judicatio non semper facienda ex lege Longobardica.</i>	7, 21
<i>Federatus an defendendus contra federatum. 15, 13, 1, & 25, 4</i>		<i>Fides quae vim habeat juramenti.</i>	13, 22
<i>Federatus utriusque cui auxilium prestare debeat si bellum inter se gerant. 15, 13, 1</i>		<i>Fides apud Paulum quid significet. 23, 2, 1. Fidem credendi Evangelio quod Deus quibusdam negat fide ex causis incognitis. 20, 48, 1</i>	
<i>Federati inaequales an jus legandi habeant. 18, 2, 2</i>		<i>Fides fundamentum est justitiae. 11, 1, 4</i>	
<i>Fedus quando renovatum censeatur. 15, 14</i>		<i>Fide bona rem alienam qui emit, pretium an repetat. 10, 10</i>	
<i>Fedus an diuret parte violata. 15, 15</i>			
<i>Fedus antiquius quando preferendum. 15, 13, 3</i>			
<i>Fedus cum populo reale. 16, 16, 1</i>			

I N D E X R E R U M.

ibid. Quando desinat. 9, 1. Per quid distinguatur ab imperio. 3, 4, 2. Exceptionem habet necessitatis summa. 2, 6, 2. Fines & effectus suos semper habet, sive ex Civ. Jure, sive Gentium, seu Naturali oriatur. 10, 1, 5. Idem est cum proprietate. 2, 2, 1. Quare introductum. 10, 2, 1. Non minuitur per adjectam conditionem. 3, 19, 2. Natum unde primum sit, & quomodo processerit. 2, 2, 4. Non nascitur ex solo actu animi. 2, 2, 5. Nec ex aptitudine ad rem. 17, 2, 2. Nec ex intellectus perfectione. 22, 10, 1. Nec ex virtute sola memis aut religiosa. ibid. Produci potest ex sola lege Civili. 8, 5, & 8, 21. & 8, 1. Transferri etiam potest in aliquem necdum occupata possessione. 7, 25. Ut totum vel ex parte tantum transferatur juris Naturalis est. 6, 1, 1. An transferatur in eum qui rem alienam loco sua sibi debita cepit. 7, 2, 1

Dominii actus primus & secundus. 3, 6. **Vis.** 9, 1. Ex dominio nemo jus habet prater dominum. 10, 11

Dominium eminens utilitatis publica causa introductum est. 21, 11, 3. Igitur non competit, nisi quatenus communiter expedit. 14, 7, & 8. Supereminenti dominio beneficia subditis liberaliter concessa possunt auferri. 14, 13. Quae autem singulis auferuntur sic, eorum compensatio fieri debet ex communi. 14, 7. Generale manere potest, etsi in partes sit distributum. 3, 19, 2

Dominium rerum, quae pondere, mensura, & numero constat, quando transeat. 10, 13

Dominia quomodo intereant sublato subjecto. 9, 1

Dominus rei preferendus ei qui deposuit, & quare. 10, 1, 4

Dominus qui denunciavit ne servo crederetur, tenetur de peculio aut in rem verso. 10, 2, 2

Dominus, qui in culpa non est, naturaliter ad nihil tenetur. 17, 21. Qui cum possidente contrahit ut cum domino, dominium amittit. 4, 4, 1. Etiam servo injuriam facere potest. 5, 28

Domino cognito rem non reddere contra Jus Naturale est. 16, 26, 2. Deficiente res redit in statum suum naturalem. 3, 19, 1, & 9, 1

Dominum rei, quam possidet, ignorans, nemini tenetur. 10, 11

Domini rerum, quae de navi jacta sunt, partem ab aliis repetunt. 10, 9, 2

Domuncula seu Tuguriolum momentaneum in littore occupato ponere licet transfrenti. 2, 15, 2

Domo de constituere jus est solius mariti. 5, 8, 1

Dona & per internuntios absentibus mitti possunt. 6, 2. in Not. 2

Donare quid significet. 16, 5

Donare, pro transigere. ibid.

Donatio an acceptari possit mortuo donatore. 11, 17, 1

Donatio accepta an vim habeat mortuo donatore antequam rescivisset acceptam. ibid. Quae causam expressam non habet, naturaliter non est irrita. 11, 21. Ejus qui Jure Civili non tenetur interpretanda ex dicto. 16, 11. Inter odiosa refertur. 16, 12. Prodigia habet effectum juris. 11, 9. Regis jure mixto imperantis, in quantum procedat. 14, 12, 6. In donatione omnia verba donantis strictius accipienda. 16, 12, 3

Druidum officium apud Gallos. 23, 8, 4

Dubio in bello lex probabilem rationem habere censetur. 14, 12, 2. Flumen occupasse populus censetur. 8,

11. Sequimur quod tutissimum. 23, 5, 1, & 26, 4, 4. Successioni vicaria locus esse censetur. 7, 30, 1. Quae plus valeant. 16, 19, 1, & 2. In dubiis iudicium actu & experientia comparatur. 23, 3

Dubio in bello pax preferenda. 23, 6

Dubitans subditus an recte militet. 26, 4, 4, & 26, 4, 8.

Dubitans de jure quid facere debeat. 23, 3, & 23, 4

Dubitans quomodo ad judicandum dirigi possit. 23, 2, & 23, 5, 1

Dubitare quis potest contemplative, non active. 26, 4, 1

Dubitatio unde in moralibus. 23, 1

Duellum seu certamen singulare unde natum. 20, 8, 5. Non repudiandum, si parati sint certare, ubi alioqui totus populus gravissimis malis se implicaturus erat. 23, 10, 1

E.

Ecclesia jus an habeat in infideles. 22, 14, 1

Educatio liberorum quare a quibusdam ad jus naturale referatur. 7, 4, 1

Effectus ut non sequatur satis est unicam deesse causam. 16, 20, 1

Egestatis evitanda causa quae injuste sunt maxime sunt excusabilia. 20, 29, 1

Eipivn quid. 15, 5, 3

Eligens indignum, reipublica tenebatur. 17, 3.

Emendatio peccantis quatuorplex. 20, 8, 1

Emendi jus res ad vitam necessarias nemini negari potest. 2, 19

Emens rem alienam, restituere eam venditori non potest. 10, 10

Emeni pignus a creditore, tenetur qui oppignoravit, etiam si res sit aliena. 10, 2, 2,

Emphyteusis sine scriptura a Rege facta non valet. 14, 5

Eni pluris res potest in gratiam alterius. 12, 14, 2

Emptio, venditio metu expressa potest Jure Naturali rescindi. 12, 10. Emptione venditione dominium etiam sine traditione transfertur. 12, 15, 1.

Emptori rei aliena quatenus obligetur dominus. 10, 9, 1

Εναυλοφαια. 16, 4, 1

Epicurei cur ex bene moratis civitatibus ejecti. 20, 46, 4

Επιουσια. 16, 26, 1

Επιουσιαe fontes & regula ibid.

Επιμαχλα. 15, 6, 3

Επιουσια. 13, 13, 2

Episcoporum consilia circa bella. 23, 4

Episcopus quae talis jus non habet regendi humano more. 22, 14, 2

Ερωχαι. 3, 10, 1

Equus Scythicus. 5, 12, 5. Equorum vestigal. 2, 14, 2

Errantes in partem Christiana religionis an puniendi. 20, 50, 1

Error an irritum actum faciat. 11, 6, 3

Error circa pretium resarciendus si postea de eo constet. 12, 12, 1

Esseni non jurabant. 13, 21, 4, & 5

Essenorum communio in bonis. 2, 2, 1

Ευουσια. 13, 13, 2

Excellentia super alios quatenus a virtute & utilitate sejungitur, bonum est imaginabile. 20, 29, 3

Exceptionem habens jus habet ad pecuniam redactam ex bonis suis venditis. 10, 2, 2,

Exercitores an teneantur in solidum ex facto magistris. 11, 12, 13

Exer-

I N D E X R E R U M.

<i>Exercitoria actio unde.</i>	11, 13	<i>Fedus cum Rege non semper personale.</i>	16, 16, 2
<i>Exercitus quid, 16, 3. Justus.</i>	ibid.	<i>Fedus jus dat Regi qui regno pulsus est.</i>	16, 17
<i>Exercitus ne aliquo ducatur cautio, quomodo intelligenda.</i>	16, 25, 1	<i>Fedus cum populo, aut justo Rege, invasori sive tyranno non prodest.</i>	16, 18
<i>Exheredato filio an quid debeatur.</i>	7, 7	<i>Fedus a sponsione quid differat.</i>	15, 3, 1
<i>Exheredatus tacite censetur, qui grave crimen commissit in patrem, nisi adsint condonatae culpe indicia.</i>	7, 25	<i>Federe inaequali qui tenetur populus, liber esse non desinit.</i>	18, 2, 2
<i>Exsiliium fidejussoris damnati ex fidejussione propria non est.</i>	21, 11, 3	<i>Federis rumpendi materia odiosa.</i>	16, 13, 1
<i>Egis.</i>	9, 3, 1	<i>Federa quadam idem statuunt, quod jus natura, & quare.</i>	15, 5, 1
<i>Exitus liber cum iunere libero intelligendus.</i>	16, 5	<i>Federa inaequalia contrahuntur etiam ubi bellum non fuit.</i>	25, 7, 4
<i>Exsules non tenentur imperiis civitatis.</i>	5, 25	<i>Federa an contrahi possint cum his, qui alieni sunt a vera Religione. 15, 8. An id liceat jure natura.</i>	ibid.
<i>Exteris quomodo jus nascatur ex lege civili.</i>	8, 26	<i>ibid. an divino.</i>	ibid.
<i>Externi testari non prohibentur Jure Naturali.</i>	6, 14, 2	<i>Federa cum quibusdam populis vetita lege Hebraea.</i>	13, 4, 2
<i>Externi qui habendi. 18, 2, 1. Olim habiti pro hostibus.</i>	6, 14, 2. An teneantur legibus loci ejus in quo degunt.	<i>Federa qua favorabilia, qua odiosa.</i>	16, 16, 3
	2, 5, & 11, 5, 2	<i>Federa aequalia, tum pacis, tum societatis.</i>	15, 6, 2
<i>Extorsio violenta acceptio est vitiosa ex qua jus ei nascitur cui extorquetur.</i>	10, 12	<i>Federa inaequalia.</i>	15, 7, 1
<i>Extrinsic contractus non sum indicanda.</i>	12, 9, 2	<i>Federa aequalia de commerciis.</i>	15, 6, 2
<i>Exules in alibi nullum jus est civitatis. 5, 25. Penes Reges exules manet jus regni etiamsi possessionem amisserint.</i>	16, 17	<i>Federa personalia.</i>	16, 16, 1, & 16, 16, 3
<i>Exulibus pulsus sedibus suis habitatio non deneganda sub certa conditione. 2, 16. Nec transitus negandus ad quaerendas sedes alias.</i>	2, 13, 1	<i>Federa realia.</i>	16, 16, 1, & 16, 16, 3
<i>Ezechias.</i>	1, 18, 2	<i>Federa faciendi jus in regno ad regem pertinet. 15, 3, 1.</i>	1. Facta cum libero populo an maneat mutato statu ejus populi. 16, 16, 1. Fieri necesse erat inter eos qui nihil ante contraxissent, quibus id constitueretur quod est Jure Gentium. 15, 5, 1. Federa qui frangit, ira divina obstringitur. 15, 3, 1
F.		<i>Federum finis pax est aut societas. 15, 6, 2. Fundamentum non est jusjurandum. 16, 16, 5. Varia species. 15, 6, 1. & sequent.</i>	
<i>Fabiorum deditionem Galli quo jure postularint.</i>	4, 2	<i>Federibus in omnibus praesumitur ratio habitae prudentiae ac pietatis ejus cum quo agitur.</i>	16, 16, 3
<i>Facinorosi an sepeliendi.</i>	19, 4, 1	<i>Federa inaequalia imperium minuunt vel non. 15, 7, 1.</i>	Ut eos hostes habeamus quos pars altera. 15, 7, 3. Ne injussu alterius bellum geratur, quomodo intelligendum. 16, 14
<i>Facio ut des. 12, 3, 1. & 12, 3, 5</i>		<i>Federum divisio.</i>	15, 4
<i>Facio ut facias. 12, 3, 1</i>		<i>Federum inaequalium divisio.</i>	15, 7, 1
<i>Facto ex obligatur quisque vel ad reparationem vel ad poenam. 20, 1, 1. Sub factis comprehenduntur etiam non facta, quatenus conjecturam faciunt voluntatis.</i>	8, 10, 2	<i>Fera quorum sint. 2, 5. Lex, qua eas Regi addicit, non injusta.</i>	ibid.
<i>Factum qui promisit naturaliter non obligatur, si facere ex sua parte nil omiserit. 11, 22. Singulorum non obligat communitatem civilem.</i>	21, 2, 1	<i>Fera in sylvis privatis non sunt nullius. 8, 2, & 3, & 4</i>	
<i>Facultatis merae quae sunt, an tempore amittantur. 4, 15</i>		<i>Fera sunt Principum in Germania.</i>	8, 5
<i>Fama naturaliter homini suum. 17, 2, 1</i>		<i>Fera quamdiu nullius sint dicenda.</i>	8, 2
<i>Famem ob facta deditio excusabilis. 24, 6, 2</i>		<i>Feras an dominus amittat si aufugerint.</i>	8, 3
<i>Familiae fundamentum est matrimonium. 20, 30, 1</i>		<i>Ferrum quid significet. 16, 5, & 16, 20, 4</i>	
<i>Favor in promissis. 16, 10</i>		<i>Ferruminatio non facit confusionem. 8, 21</i>	
<i>Favorabilia in dubio realia. 16, 16, 3</i>		<i>Feuda longeva possessione acquiruntur. 4, 10, 3</i>	
<i>Favorabilia quomodo interpretanda. 16, 12, 2</i>		<i>Feuda acquiri possunt longo tempore quae deferuntur ex investitura primaria. ibid. Deferuntur vel ex jure proximi possessoris, vel ex investitura primaria. ibid.</i>	
<i>Favorabilia extendenda ad proprietatem verborum tam artificialem quam vulgarem. 7, 30, 2, & 16, 12, 2</i>		<i>Hereditate adiri possunt separatim ab aliorum bonorum hereditate. 7, 19</i>	
<i>Fecialium usus Roma. 23, 4</i>		<i>Feudalia regna quae successione deferantur. 7, 20, & 21</i>	
<i>Fecialium collegium quare Roma institutum. 23, 4, & 23, 8, 2</i>		<i>Feudalis rei concessio beneficium est. 12, 5</i>	
<i>Federa realia. 16, 16, 1. Promissa media. 16, 10</i>		<i>Feudorum judicatio non semper facienda ex lege Longobardica. 7, 21</i>	
<i>Federatus an defendendus contra federatum. 15, 13, 1, & 25, 4</i>		<i>Fides quae vim habeat juramenti. 13, 22</i>	
<i>Federatus utriusque cui auxilium praestare debeat si bellum inter se gerant. 15, 13, 1</i>		<i>Fides apud Paulum quid significet. 23, 2, 1. Fidem credendi Evangelio quod Deus quibusdam negat fide ex causis incognitis. 20, 48, 1</i>	
<i>Federati inaequales an jus legandi habeant. 18, 2, 2</i>		<i>Fides fundamentum est justitiae. 11, 1, 4</i>	
<i>Fedus quando renovatum censetur. 15, 14</i>		<i>Fide bona rem alienam qui emit, pretium an repetat. 10, 10</i>	
<i>Fedus an diuret parte violata. 15, 15</i>			
<i>Fedus antiquius quando preferendum. 15, 13, 3</i>			
<i>Fedus cum populo reale. 16, 16, 1</i>			

I N D E X R E R U M.

- Fidei bona & stricti juris discrimen an valeat inter populos diversos.* 16, 11
- Fidei bona possessor non tenetur de re que perit.* 10, 3
- Fidei bona possessor, si rem alii donaverit, an teneatur.* 10, 7. *Si rem vendiderit, an & quando teneatur.* 10, 8
- Fidei bona possessor an naturaliter fructus suos faciat.* 8, 23
- Fidei bona possessor ad rei restitutionem tenetur.* 10, 1, 3
- Fidei mala possessor an speciem perdat.* 8, 20
- Fidei bona possessor recte impendia repetit, & qua.* 8, 23
- Fidei mala possessor impendia repetit.* 8, 24
- Fideicommissum familiae relictum quem ordinem sequatur.* 7, 24
- Fideicommissio obnoxia longævo tempore acquiruntur.* 4, 10, 3
- Fidejussio qualis actus.* 12, 6
- Fidejussor ad mortem obligari non potest.* 21, 11, 2. *Ad exilium potest.* 21, 11, 3
- Fidejussoris obligatio immediate unde.* 21, 11, 1
- Filia fratris majoris an preferenda fratri minori in regni successione.* 7, 37
- Filius an debeat accusare patrem proditorem.* 18, 4, 7
- Filius a patre Rege in regno exheredari an possit.* 7, 25
- Filius, natus, patre jam Rege, an preferendus ante nato.* 7, 28
- Filio abdicato & exheredato an quid debeatur.* 7, 7
- Filii naturales an succedant patri, & adoptari possint.* 7, 8, 2
- Finis est semper bonum aliquod aut declinatio mali.* 24, 5, 1. *Ejus necessitas jus dat in moralibus.* 5, 24, 2
- Finem rei non reperire in moralibus pro impossibili habetur.* 16, 1, 1
- Finitivus status Rhetorum.* 16, 3
- Fisco cedere bona naufragorum, est plane injustum.* 7, 1
- Flagrum, quo nundinatores e templo ejecit Christus, iræ divinae signum, non instrumentum, erat.* 22, 14, 2
- Flumen totum interdum ripam alteram sequitur.* 3, 18
- Flumen idem quo sensu.* 9, 3, 2
- Flumen quod mutavit alveum an idem sit.* 3, 17, 1. *Naturalis terminus est regionis.* 3, 16, 2. *Obstructione fluminis qui tenetur, tenetur etiam de damno eam secuto.* 17, 12
- Flumina quomodo occupentur.* 3, 10, 1
- Flumina non sunt nullius ideo quod singulos dominos non habeant.* 2, 4. *Sunt populi.* 2, 12. *Occupari quomodo poterint.* 3, 7
- Fluminis cursu mutato an imperii fines mutantur.* 3, 16, 1
- Fœnus juri naturali repugnare non satis constat.* 20, 42
- Fœnus nauticum.* 12, 5
- Forma in moralibus solent habere interjectum aliquod, quod modo ad hoc modo ad illud extremum propius accedit.* 23, 1
- Fortuna & injuria quomodo distinguantur.* 21, 5, 1
- Franci divisi in Orientales & Occidentales.* 9, 11, 3
- Francici juris successio in regnis.* 7, 21
- Francorum imperium distinctum a Romano.* 9, 11, 3
- Francorum regni divisio in Orientale & Occidentale.* ibid.
- Francorum Regum successio olim aliquatenus a populi voluntate pependit.* ibid.
- Francorum mos ad bellum vitandum.* 23, 8, 4
- Frater minor an preferatur fratris majoris filio.* 7, 31
- Fratris filius an patrio Regis preferendus in successione.* 7, 32
- Fratris filiam uxorem ducere non est prohibitum.* 5, 14, 1
- Fraudantes vestigalia ad quid teneantur.* 17, 16
- Fraudem in qua fiunt, quo pertineam.* 16, 20, 2
- Frœtum maris potest occupari.* 3, 8
- Fructus ut uni populo vendantur pactio an licita.* 2, 24
- Fructus qui restituendi.* 10, 4, & 10, 6
- Fructus industriales rei non debentur.* 10, 4
- Fructus consumpti an restituendi.* 10, 5
- Fructus cum re restituendi.* ibid.
- Fructus restituendi ex damno dato.* 17, 4
- Fructus duplices, industria & rei.* 10, 4. *Ut suos faciat possessor b. f. non est ex Jure Naturali.* 8, 23
- Fructuum dominus est naturaliter qui dominus est rei.* 10, 4
- Fuga an sit ignominiosa nobili, præsertim qua vitam servare studet, quam vi armata se servare posse confidit.* 1, 10, 3
- Functionum res, numero & mensura constantes; quomodo recipiant.* 10, 13
- Funeraria actio cujus natura.* 10, 9, 2
- Fur ad quid teneatur.* 17, 16
- Fur nocturnus quo jure possit occidi.* 1, 12, 1
- Furem fugientem cum re nostra juste occidi falso quidam tradidere.* 1, 13, 2. *Lex qua furem impunitum dicit interfici non dat jus interficiendi eum.* 1, 14
- Furis nocturni & diurni distinctio quo jure nitatur.* 1, 12, 1
- Furiosus promittendo non obligatur.* 11, 5, 1
- Furtum quomodo punitum sit a Græcis & Judæis.* 20, 32, 1. *Furtum an fuerit subductio vasorum, Aegyptiis facta ab Hebræis.* 7, 2, 1. *in Anno.*
- Furtus de 3. loquendi gradus observandi.* 11, 1, 5
- G.
- Gabaonitarum controversia.* 13, 4, 2
- Gabaonitis an Josus juste potuerit non servare promissa ob mendacium ipsorum.* 13, 4, 3
- Gallia jus circa predationes qua contra legem publicam fiunt.* 17, 20, 2
- Galli sunt Franci Occidentales.* 9, 11, 3. *An juste a Romanis locum sedis constituenda petierint.* 2, 17
- Gallis Hercules juste bellum inferi, quia carnes humanas epulabantur.* 20, 40, 3
- Gallis Senonibus an Rom. juste aurum negarint, quod dare ipsis polliciti erant, qui in Capitolio remanserunt.* 15, 3, 2
- Getricum jus de insula & alluvione.* 8, 14
- Generatio parit jus in rem.* 5, 1
- Generis nomen saepe adhaeret speciei.* 16, 9
- Genero cum socru matrimonium est illicitum.* 5, 13, 4
- Germani sunt Franci Orientales.* 9, 11, 3. *Eorum usus de libertate.* 5, 27, 1
- Germani una uxore contenti antiquitus.* 5, 9, 4
- Germania non fuit pars Rom. Imperii.* 9, 11, 1
- Germanica instituta vigent in Europa.* 8, 1, 2
- Gigantum ætas.* 2, 2, 2
- Γωγαν Aristoteli quid.* 16, 26, 1
- Gradus in Levitico prohibiti an & nunc matrimonia impediunt.* 5, 13, 1
- Gradus qui in Levitico per interpretationem prohibiti censeantur.* 5, 13, 4
- Græci aliquando plures uxores habuere.* 5, 9, 4
- Græcorum mos bellorum causas certamini committere duorum.* 23, 10, 1
- Gratia mortuis quomodo reddatur.* 7, 9, 2
- Gra-

I N D E X R E R U M.

- Gratia ex quod debetur, armis peti iuste nequit.* 22, 16
Gratiam referre prius, quam beneficium conferre. 7, 9, 2
Gravia supra modum exigenda a verborum universitate. 16, 27, 1
Gravida cur supplicio non afficiatur, antequam emixa est. 21, 14, 4
- H.
- H**abitatio & convictus familiaris cum iis, qui alieni sunt a vera religione, an prohibitus lege Evangelica. 15, 10, 3
Heres non tenetur ex vi sola iuramenti facti a defuncto. 13, 17
Heres an de pœna teneatur. 21, 19
Hæreticus Augustino quis. 20, 50, 3. *Hæreticus quis sit proprie.* ibid. *An iuste bello impugnari possint ii, qui, in quibusdam quod dissentiant articulis, hæretici vocantur.* 20, 50, 1
Harmonica proportio an in panis locum habeat. 20, 33
Hebrais an licuerit beneficia dare extraneis aut ab iis accipere. 15, 9, 3
Hebraeorum jus in liberos. 5, 5, & 5, 7
Hebraeorum leges in contractibus. 12, 13, 2
Hebraeorum sententia distinguens ea qua natura honesta sunt. 14, 6, 1
Hebraeus deficiens a religione sua, a quolibet alio Hebraeo potest interfici. 20, 9, 5. *Hebraei odio habent omnes peregrinos, & quare.* 15, 9, 3. *Hercules Acheloum domat.* 3, 16, 3. *Laudatur quod exciderit tyrannos, & quare.* 20, 40, 2
Hæreditas in quibus causis obligetur pro defuncto. 21, 19. *Etiã re recusari potest.* 4, 4, 1. *Recte relinquatur liberis quibuscunque, etiã naturalibus.* 7, 4, 1. *Sequitur liberos naturaliter.* 7, 5, 2. *An filios magis quam filias.* 7, 4, 1. *in Annot. Hæreditates quedam diversa ab hæreditate bonorum.* 7, 19
Heres personam refert defuncti. 9, 12. *In bonis tantum, non in meritis.* 21, 19
Heres non obstringitur fidei, Deo data ab eo, cujus est heres. 13, 17
Heres regni patrimonialis in quantum teneatur coheredibus. 7, 13
Heredem in transiunt earum rerum onera, qua in humano sunt commercio. 13, 17
Herodis Magni liberorum controversia. 7, 28
Hierosolyma quo sensu dicatur in orbis medio sita. 22, 13, 1
Historia memorant non tantum res, qua iuste, sed & qua inique, impotenter, ac iracunde facta sunt. 18, 7
Hollandia jus circa pradaones piraticas qua contra legem fiunt. 17, 20, 1
Hollandia mos circa obligationes exercitorum. 11, 13
Hollandicum jus de agris inundatis. 8, 12, 2. *Circa insulas.* 8, 9, 2. *Circa alveos siccatos.* 8, 9, 3
Hollandorum jus de exigendis octo nummis in centum, an cum iure divino pugnet. 12, 22
Homicida iniustus quis. 17, 13. *In quantum teneatur occisi parentibus & uxori & liberis.* ibid. *Iustus esse potest & tamen peccare in charitatem.* ibid.
Homicida quid restituere teneatur. ibid.
Homo ad qua jus habeat. 17, 2, 1
Homini homine non est prodige utendum. 24, 10, 2.
Homo hominem ut adjuvet, Juris Naturalis est. 20, 8, 2. *An ad hoc quis ita teneatur, ut omittere id iuste nequeat.* 25, 7, 1. *Homo hominem ut tueatur, Juris est Naturalis.* 25, 6
Hominum reddendorum pactum de vivis intelligendum. 16, 5
Honor quid. 1, 10, 2. *Adversus honorem quibus modis damnus detur, & in quantum ex eo quisque teneatur.* 17, 22. *Naturaliter homini suum.* 17, 2, 1. *Honoris recuperandi gratia ledere alium an liceat.* 1, 10, 3
Honoribus arcentur nocentum liberi. 21, 16
Hospites pellere barbarum est. 2, 16
Hospitii jus fœderibus iniri solet, & quare. 15, 5, 3
Hostis quid antiquis. 15, 5, 2
Hostes sepeliendi. 19, 3, 1, & 19, 3, 2
Hostes qui. 15, 5, 2
- J.
- J**acobus fœdus inii cum Idololatra. 15, 9, 1.
Jacobi filii ex ancillis sunt a patre adequati liberarum mulierum filiis, & aquis partibus hereditatem creverunt. 7, 8, 2
Idem morali estimatione censetur tantundem. 7, 2, 1
Idolorum cultores natura vani, quo sensu dicantur. 12, 26, 2
Idololatræ quos morte pœniat lex Hebræa. 20, 47, 2, & 20, 47, 4
Jephthis controversia cum Ammonitis. 4, 2
Ignorantia qua delictum minuat. 20, 43, 2
Ignoscere an liceat interdum. 20, 21. *An liceat posita lege pœnali.* 20, 24, 1
Illicita exigenda a verborum universalitate. 16, 27, 1
Illicita non obligant. 16, 26, 2. *Illicitum factum non semper caret effectu Juris.* 11, 9
Illiciti facti promissio non valet, & quare. 11, 8, 1. *Etiã jurata.* 13, 6. *Verba qua illiciti quid continent, quomodo interpretanda.* 16, 26, 2
Immemoriale tempus. 4, 7
Immunitatis concessio quibus casibus desinat. 16, 27, 1
Impediens aliquem a petendo munere quando teneatur. 17, 3
Impendens in rem alienam receptu difficilem sumptus servat. 10, 9, 1
Imperaret ut unus aliquis toti mundo an esset utile. 22, 13, 1
Imperator Romanus an in ea omnia jus nunc habeat qua quondam fuere populi Romani. 22, 13, 2. *Electio ejus facta a legionibus an per se rata fuerit.* 9, 11, 1. *Princeps fœderis electus contra Turcam.* 15, 12. *Imperatores Romani cur Episcoporum consilio usi sint.* 23, 4
Imperator Romanus an imperium habeat in omnes. 22, 13, 1
Imperator Romanus qua talis unde jus suum habeat. 9, 11, 4. *Vicarium ei quis dare possit.* ibid.
Imperium, si Rex illud non habeat in patrimonio, alienari potest a populo, sed accedente Regis consensu. 6, 3. *Cur.* ibid. *Imperium, si sit in patrimonio Regis, alienari potest a Rege.* ibid. *Cur.* ibid.
Imperium Romanum distinctum ab imperio Francorum, & regno Longobardorum. 9, 11, 3. *A Germania magna.* 9, 11, 1.
Imperium acquiritur non nisi ex consensu aut ex pœna. 22, 13, 2. *Non amittitur delinquendo, nisi lex id statuatur.* 1, 9, 2. *In certo esse humana interest societatis.* 11, 2

I N D E X R E R U M.

- vis. 4, 8, 3. In corpore non est divisibiliter in plura corpora. 6, 6. Desinit derelictione. 9, 1. Distinguitur interdum a dominio. 3, 4, 2. Tale imperium continet jus eminentis. 3, 19, 2
- Imperium quod per Regem exercetur non desinit imperium esse populi. 16, 16, 1. Quod est in Rege, ut in capite, in populo manet, ut in toto. 9, 8, 1. Vi partium ex voluntate & tacita potest jus accipere. 4, 14, 1
- Imperii materia primaria & secundaria. 3, 4, 1. Imperium onus magnum. 4, 8, 2
- Imperium summum res est nobilissima. 4, 12, 1. Primum est quod producit societas civilis. 9, 3, 1. Continet potestatem subditos judicandi. 25, 8, 1. Redit ad populum in regnis electivis, mortuo Rege; in hereditariis, extincta familia. 9, 8, 1. Imperii summi signa quae. 25, 8, 1. Usufructuarium Regi invito nequit auferri. 6, 3
- Imperii pars non potest recedere a corpore, nisi in extrema necessitate. 6, 5
- Imperii translatio jus dat & potestatem obligandi caeterum. 14, 11, 2
- Imperii Romani nunc non sunt omnia quae olim fuerunt. 22, 13, 2
- Imperii summi jus tam populo, quam Regi longa possessione acquiritur. 4, 11
- Imperii subiecta persona & territorium. 3, 4, 1
- Imperii pars pignori dari non potest. 6, 9
- Imperia magna difficulter custodiuntur. 22, 13, 1
- Imperia quomodo intereant sublato subiecto. 9, 1
- Imperia prophanorum sponte non sunt subeunda. 15, 10, 4
- Impietatis auctores jure gentium punibiles. 20, 47, 2, & 20, 47, 4
- Impium Deus facit ad diem malum, quomodo intelligendum. 20, 4, 2
- Impossibile dupliciter quid dicitur. 13, 9. Ad omnino impossibile nemo obligatur. 13, 8
- Impunitas agendi improprie jus, dicitur. 5, 28
- Inaequalitas in contractu naturaliter jus dat minus habenti. 12, 8. Locum facit rescindendi aut reformandi contractum Jure Naturali. 13, 16, 2. Non sine eum consensum est, Jure Gentium. 12, 26, 1, & 13, 16, 2. Aut juramentum interceserit. 13, 16, 2
- Inaequalitas quae inest contractui, jure gentium non rescinditur. 12, 26, 1
- Incendio in ades vicinas quo jure liceat diruere. 2, 6, 3. In incendio puniendo multorum etiam spectanda sunt calamitates. 20, 30, 2
- Incestum Jure Gentium. 5, 12, 3
- Indefinita pro universali quando sumenda. 16, 12, 1
- Indi plures uxores habuerunt. 5, 9, 4
- Indis illata bella improbantur. 22, 9
- Indicatum quod sufficienter est, pro vero habetur adversus eum qui indicavit. 4, 3
- Indigentia naturalis mensura ejus, quod res quaeque valere debet. 12, 14, 1
- Inermes per loca munita mittere, quibus transitus negari non potest, usitatum. 2, 13, 4
- Infans promittendo non obligatur. 11, 5, 1
- Infantis dominium unde. 3, 6
- Infantium promissa acceptandi animum jus supplet. 11, 14
- Infantium dominium quale. 3, 6, & 5, 2, 2
- Infundatio est alienatio. 6, 9
- Infundationes regnorum irrita sine consensu populi. ibid.
- Infortunium & injuria quo distent. 21, 5, 1
- Ingrati non puniuntur. 20, 20, 1, & 2
- Ingratis poena alicubi dicta. 25, 3, 4 in Not.
- Inimici sepeliendi. 19, 3, 1, & 2
- Inimicis beneficiendum. 20, 10, 2
- Injuria qua in personam nostram committitur spernenda. 24, 3, 1, & 2, & 3
- Injuria vindicta summis tantum potestatibus inter se concessa, ita ut hac libertas nemini temere censeatur abdicata. 16, 13, 1
- Injuriam non facio cum utor meo jure. 1, 12, 1
- Injuria ab imperantium subditos defendere alienos etiam vi & bello utrum liceat. 25, 8, 1. Populus populum ab injuria defendere non tenetur, si manifestum sit periculum. 25, 7, 1. Qui injuria me affecit & ipse mihi Naturale jus dat adversus se in infinitum. 1, 10, 1
- Injusta quaedam non sunt, & tamen cum caritate pugnant. 12, 9, 2, & 12, 16
- Injuste agit nemo, nisi qui & scit se rem injustam agere. 23, 13, 2
- Injusti judices, testes, accusatores, ad quid teneamur. 17, 16
- Injustitia eo major quo majus alteri damnum infertur. 20, 30, 1
- Innocens interdum non injuste occidi potest. 1, 4, 1
- Innocens civis ut se hosti dedat eum petenti etiam a civitate cogi potest. 25, 3, 1, & 2
- Innocenti insultans Princeps non ideo statim Princeps esse desinit. 1, 9, 2
- Innocentem an teneamur defendere, & quando. 25, 2, & 25, 3, 1
- Inobedientia interdum minus malum, adeoque boni vicem obtinet. 26, 4, 5
- Inopia in seu defectu cibariorum, quo jure quod quisque habet conferre cogitur. 2, 6, 3
- Inopiam ob publicam peregrini semel admissi non recte expelluntur. 2, 19
- Institoria actio unde. 11, 13
- Institoris ex actu cur teneatur qui eum praeposuit. 10, 2, 2
- Insula quomodo distinguatur ab alluvione. 8, 14
- Insulae cujus. 8, 9, 3
- Intentio mala per se ad restitutionem non obligat. 22, 17, 3
- Interesse mercatorum an sit justum & quatenus. 12, 22
- Interim pro Interdum. 13, 6
- Internecino bello pax qualiscunque praefenda. 24, 6, 1
- Interpretandi regula. 16, 2
- Interpretationis mensura qua sit. 16, 1, 2
- Interpretationis fontes. 16, 1, 1
- Invasor imperii populum obligare nequit. 14, 14
- Invasorem bello petere an liceat populo cui cum subditis invasoris foedus est, volente vero Rege. 16, 18
- Invenit qui rem alienam ad quid teneatur domino. 10, 1, 2
- Inventionis titulus locum non habet in his quae jam possidentur. 22, 9
- Inundati agri cujus jure Romano. 8, 8, & 8, 10, 2
- Inundationis duae species. 8, 8
- Inundatione dominium naturaliter non amittitur. 8, 10, 1
- Inundatus ager quando derelictus habeatur. 8, 10, 2
- Involuntarium ex voluntario habendum pro voluntario. 17, 18

I N D E X R E R U M.

- Josephi Patriarchæ monopolium.* 12, 16
Ira quid. 20, 5, 1
Ira in Deo quatenus. 13, 1, 3
Ira homini cum bestiis communis. 20, 5, 1. *Quod ex ira committitur magis excusabile quam quod ex voluptate.* 20, 31, 1
Iracundi sunt in quibus bilis prævalet. ibid.
Iracundiam accendit recens necdum sedatus dolor. ibid.
Irregularitas ex bello. 24, 10, 1, & seq.
Irreligiosi etiam in falsos Deos juste puniuntur, bello impugnantur. 20, 51, 1
Irriti actus quinam jure naturæ. 5, 10, 1
Irritum facere diversum est a prohibere. 5, 16, 1. *Irritum que faciunt actum, odiosa sunt.* 16, 10. *Irritum facere quid Rex antecederet potest non etiam consequenter.* 14, 3. *Ut quod consequenter irritum reddatur, quid requiratur.* ibid.
Jubet qui, tenetur de damno, facto ab eo, quem justit. 17, 6, & 21, 1, 2. *Id quod jubet an id quod promittit in dubio preferendum.* 16, 29, 1
Judex quasi pater. 24, 2, 2.
Judex juste judicasse dicitur dupliciter, aut cum judicaverit ut decet, aut cum ex animi sententia. 23, 13, 3
Judices cur electi qui essent prudentissimi. 20, 9, 4. *Plures ad vindicationem mali quare instituti.* 20, 8, 4
Judicare an possit de regni successione sive Rex, sive populus. 7, 27, 1
Judicia in subditos cuique potestati. 25, 8, 1
Judicium zeli. 20, 9, 5
Judicium activum. 23, 4, 1, & 26, 4, 1. *Animi ad quid homini datum.* 23, 2, 1. *Nunquam acquiescit in medio, sed alterum eligit.* 23, 3. *Contemplativum.* 26, 4, 1
Judicium injustum nec rem, nec rei estimationem immutat. 1, 10, 2. *Injusto judicio damnatum qui dedit, in quantum teneatur.* 17, 16
Judicia criminalia quare instituta. 20, 14, & 15
Judicia capitalia an permessa Christianis. 20, 14, & 16. *Non sunt affectanda.* 20, 16
Judicia periculosa. 20, 16
Juramentum per sceptrum, salutem, & similia. 13, 11, 1
Juramentum per salutem Principis, & majestatem Imperatoris. 13, 11, 2
Juramentum per Deos falsos an obliget. 13, 12
Juramentum pirata aut tyranno præstitum, non obligare, censuit Cicero. 13, 15, 1
Juramentum metu extortum quatenus obliget. 13, 14
Juramentum militare Romanorum militum. 13, 11, 2
Juramentum per juro datum an obliget. 13, 16, 1
Juramentum per res creatas an licitum, & quo sensu. 13, 11, 1, & 13, 12
Juramentum de re impossibili nihil operatur. 13, 8. *De re pro tempore impossibili quid operetur.* 13, 9
Juramentum impediens majus bonum morale non valet. 13, 7, 1
Juramentum quomodo ex lege actui invalido validitatem conferat. 13, 20, 4
Juramentum de re illicita non valet. 13, 6
Juramentum non extendendum ultra consuetam significationem. 13, 5
Juramentum Regis irritum esse potest ob actum ipsius præcedentem. 14, 3
Juramentum dolo elicitum quam vim habeat. 13, 4, 1
Juramentum non intelligendum sub conditione tacita. 16, 29, 2
Juramentum a priscis sic non concipiebatur, ut expresse per Deum jurarent. 13, 11, 1. *Per cælum, terram & similia an Christiano licitum.* ibid. *Per falsos Deos a Christiano licite fieri contendit Duarenus.* 13, 12. *Ab incredulo per falsos Deos conceptum an quis debeat accipere.* ibid. *Dissolvi an queat lege humana.* 13, 20, 4. *An superiorum actu.* 13, 20, 1. *Cum ab Ecclesia dissolvitur, quomodo defendatur.* 13, 20, 2. *In quibus casibus actus contra juramentum valeat.* 13, 19. *Exceptiones omnes excludit quæ ex inequalitate rei actum rescindunt.* 13, 16, 2. *Aut ex persona ejus quacum agimus peti possunt.* 14, 3. *Omne quibusdam improbat.* 13, 21, 4, & 5, & 6. *Irritum reddi potest antecederet a Rege ut privato.* 14, 3. *Consequenter vero non nisi respectu superioris.* 13, 20, 1, & 2, & 3, & 14, 3. *Omne obligat naturaliter eum qui jurat.* 13, 2. *Etsi is qui jurat se non velit obligari.* ibid. *Aut jus non det ei cui juratur.* 13, 15, 1, & 14, 3. *Si quis, non putans se jurare, verba protulit jurantia, non obligatur.* 13, 2. *Regum non obligat ex sententia Bodini.* 14, 1, 1. *Sed falsa.* 14, 3. *Non obligat, cum impedit majus bonum morale.* 13, 7, 1. *Juste prædoni non servari statuit Cicero.* 13, 15, 1. *Vim suam amittit, mutata qualitate, cujus respectu quis juravit.* 13, 18
Juramenti forma. 13, 10
Juramenti effectus. 23, 13, 1
Juramenti efficacia quatenus pendeat a superiore. 13, 20, 1, & 2, 3
Juramenti vis. 13, 1, 1, & 2, & 3. *Et interpretatio.* 13, 2, & 13, 3, 1
Juramenti violati pœna ad posteros manet. 13, 1, 2
Juramenti obligatio ex animo deliberato, 13, 3, 1
Juramento promissum non potest retineri ob peccatum alterius antecedens. 13, 20, 3
Juramento convenit maxima simplicitas. 13, 4, 1
Juramento testis & ultor Deus. 13, 10. *Absolutio a juramento unde vim habeat.* 13, 20, 2. *Circa juramenta quid possunt superiores.* 13, 20, 1, & 2, & 3
Juramento promissum compensari non potest cum eo quod ante erat controversum. 13, 20, 3
Juramenta circa leges Romana quid statuam. 13, 20, 4
Juramenta a Christo quæ prohibita. 13, 21, 1, & seq.
Juramenta Regum. 13, 19, & 14, 3
Jurans non daturum se, potest repetitionem erepti omittere. 13, 5
Jurans prædoni datum non recte repetit. 13, 15, 3
Jurans redire ad hostem, si clam redeat, non satisfacit. ibid.
Jurans tenetur ex animo jurare, & re implere quod juravit. 13, 2
Jurans quando Deo tantum obligetur, & quando & homini. 13, 14
Jurans non tenetur, si is, cui juratum est, eum liberet. 13, 18
Jurans implere debet contractum cui inest inequalitas. 13, 16, 2
Jurans deliberato animo se non obligandi, tamen obligatur. 13, 3, 1
Jurantis verba quomodo accipienda. 13, 2
Jurare volens obligatur, etsi obligare se nolit. ibid.
Kk *Jurare*

I N D E X R E R U M.

<i>vis. 4, 8, 3. In corpore non est divisibiliter in plura corpora. 6, 6. Desinit derelictione. 9, 1. Distinguitur interdum a dominio. 3, 4, 2, Tale imperium continet jus emittens.</i>	3, 19, 2
<i>Imperium quod per Regem exercetur non desinit imperium esse populi. 16, 16, 1. Quod est in Rege, ut in capite, in populo manet, ut in toto. 9, 8, 1. Vis partium ex voluntate & tacita potest jus accipere. 4,</i>	14, 1
<i>Imperii materia primaria & secundaria. 3, 4, 1. Imperium onus magnum.</i>	4, 8, 2
<i>Imperium summum res est nobilissima. 4, 12, 1. Primum est quod producit societas civilis. 9, 3, 1. Continet potestatem subditos judicandi. 25, 8, 1. Redit ad populum in regnis electivis, mortuo Rege; in hereditariis, extincta familia. 9, 8, 1. Imperii summi signa qua. 25, 8, 1. Usufructuarium Regi irruio nequit auferri.</i>	6, 3
<i>Imperii pars non potest recedere a corpore, nisi in extrema necessitate.</i>	6, 5
<i>Imperii translatio jus dat & potestatem obligandi certum.</i>	14, 11, 2
<i>Imperii Romani nunc non sunt omnia qua olim fuerunt.</i>	22, 13, 2
<i>Imperii summi jus tam populo, quam Regi longa possessione acquiritur.</i>	4, 11
<i>Imperii subiecta persona & territorium.</i>	3, 4, 1
<i>Imperii pars pignori dari non potest.</i>	6, 9
<i>Imperia magna difficulter custodiuntur.</i>	22, 13, 1
<i>Imperia quomodo intereant sublato subiecto.</i>	9, 1
<i>Imperia prophanorum sponte non sunt subeunda. 15, 10, 4</i>	
<i>Impietatis auctores jure gentium punibiles. 20, 47, 2, &</i>	20, 47, 4
<i>Impium Deus facit ad diem malum, quomodo intelligendum.</i>	20, 4, 2
<i>Impossibile dupliciter quid dicitur. 13, 9. Ad omnino impossibile nemo obligatur.</i>	13, 8
<i>Impunitas agendi improprie jus, dicitur.</i>	5, 28
<i>Inaequalitas in contractu naturaliter jus dat minus habenti. 12, 8. Locum facit rescindendi aut reformandi contractum Jure Naturali. 13, 16, 2. Non si in eum consensum est, Jure Gentium. 12, 26, 1, & 13, 16, 2. Aut juramentum intercesserit.</i>	13, 16, 2
<i>Inaequalitas qua inest contractui, jure gentium non rescinditur.</i>	12, 26, 1
<i>Incendio in ades vicinas quo jure liceat diruere. 2, 6, 3. In incendio puniendo multorum etiam spectanda sunt calamitates.</i>	20, 30, 2
<i>Incestum Jure Gentium.</i>	5, 12, 3
<i>Indefinita pro universali quando sumenda.</i>	16, 12, 1
<i>Indi plures uxores habuerunt.</i>	5, 9, 4
<i>Indis illata bella improbantur.</i>	22, 9
<i>Indicium quod sufficienter est, pro vero habetur adversus eum qui indicavit.</i>	4, 3
<i>Indigentia naturalis mensura ejus, quod res quaeque valere debet.</i>	12, 14, 1
<i>Inermes per loca munita mittere, quibus transitus negari non potest, usitatum.</i>	2, 13, 4
<i>Infans promittendo non obligatur.</i>	11, 5, 1
<i>Infantis dominium unde.</i>	3, 6
<i>Insaniam promissa acceptandi animum jus supplet. 11,</i>	14
<i>Infantium dominium quale.</i>	3, 6, & 5, 2, 2
<i>Infundatio est alienatio.</i>	6, 9
<i>Infundationes regnorum irritae sine consensu populi. ibid.</i>	
<i>Infortunium & injuria quo dissent.</i>	21, 5, 1
<i>Ingrati non puniuntur.</i>	20, 20, 1, & 2
<i>Ingratis poena alicubi dicta.</i>	25, 3, 4 in Not.
<i>Inimici sepeliendi.</i>	19, 3, 1, & 2
<i>Inimicis beneficiendum.</i>	20, 10, 2
<i>Injuria qua in personam nostram committitur spernenda.</i>	24, 3, 1, & 2, & 3
<i>Injuria vindicta summis tantum potestatibus inter se concessa, ita ut hac libertas nemini temere censeatur abdicata.</i>	16, 13, 1
<i>Injuriam non facio cum utor meo jure.</i>	1, 12, 1
<i>Injuria ab imperantium subditos defendere alienos etiam vi & bello utrum liceat. 25, 8, 1. Populus populum ab injuria defendere non tenetur, si manifestum sit periculum. 25, 7, 1. Qui injuria me affecit & ipse mihi Naturale jus dat adversus se in infinitum. 1,</i>	10, 1
<i>Injusta quaedam non sunt, & tamen cum caritatis pugnant.</i>	12, 9, 2, & 12, 16
<i>Injuste agit nemo, nisi qui & scit se rem injustam agere.</i>	23, 13, 2
<i>Injusti judices, testes, accusatores, ad quid teneantur.</i>	17, 16
<i>Injustitia eo major quo majus alteri damnum inferatur.</i>	20, 30, 1
<i>Innocens interdum non injuste occidi potest.</i>	1, 4, 1
<i>Innocens civis ut se hosti dedat eum petenti etiam a civitate cogi potest.</i>	25, 3, 1, & 2
<i>Innocenti insultans Princeps non ideo statim Princeps esse desinit.</i>	1, 9, 2
<i>Innocentem an teneamur defendere, & quando. 25, 2, & 25, 3, 1</i>	
<i>Inobedientia interdum minus malum, adeoque boni vicem obtinet.</i>	26, 4, 5
<i>Inopia in seu defectu cibariorum, quo jure quod quisque habet conferre cogitur.</i>	2, 6, 3
<i>Inopiam ob publicam peregrini semel admissi non recte expelluntur.</i>	2, 19
<i>Institoria actio unde.</i>	11, 13
<i>Institutor ex actu civis teneatur qui eum praeposuit. 10, 2, 2</i>	
<i>Insula quomodo distinguatur ab alluvione.</i>	8, 14
<i>Insulae cujus.</i>	8, 9, 3
<i>Intentio mala per se ad restitutionem non obligat. 22,</i>	17, 3
<i>Interesse mercatorum an sit justum & quatenus. 12, 22</i>	
<i>Interim pro Interdum.</i>	13, 6
<i>Internecino bello pax qualiscunque preferenda. 24, 6, 1</i>	
<i>Interpretandi regula.</i>	16, 2
<i>Interpretationis mensura qua sit.</i>	16, 1, 2
<i>Interpretationis fontes.</i>	16, 1, 1
<i>Invasor imperii populum obligare nequit.</i>	14, 14
<i>Invasorem bello petere an liceat populo cui cum subditis invasoris fœdus est, volente vero Rege.</i>	16, 18
<i>Invenit qui rem alienam ad quid teneatur domino. 10,</i>	1, 2
<i>Inventionis titulus locum non habet in his qua jam possidentur.</i>	22, 9
<i>Inundati agri cujus jure Romano. 8, 8, & 8, 10, 2</i>	
<i>Inundationis duae species.</i>	8, 8
<i>Inundatione dominium naturaliter non amittitur. 8, 10, 1</i>	
<i>Inundatus ager quando derelictus habeatur. 8, 10, 2</i>	
<i>Involuntarium ex voluntario habendum pro voluntario.</i>	17, 18
	Jo-

I N D E X R E R U M.

- defendi a quovis possunt, quoad penam. 21, 5, 5.
 Alexander apud Curtium vocatur Iatro. 1, 1, 3. Restituere non tenentur quod vi aut metu expresserunt, si iusjurandum interceserit. 17, 19. Qui laudat tenetur damni dari, & quomodo. 17, 7, & 21, 1, 2
 Legatio apud inimicos praesidium habet Juris Gentium. 18, 6
 Legationes assidue rejici possunt. 18, 3, 2
 Legationis jus quid contineat. 18, 3, 1. Introductum a jure Gent. voluntario. 18, 1
 Legatus municipalis aut provincialis non regitur Jure Gentium, sed Civili. 18, 2, 1. Puniri an possit ex omnibus causis quae sunt contra Jus Gentium. 18, 4, 1. An si quid commiserit contra statum Reipubl. ibid. Ex nulla etiam necessaria causa puniri potest ab eo, ad quem mittitur. ibid. Sed per eum, a quo mittitur, poena exigi aut bello peti. 18, 4, 4. Rationem reddere factorum suorum nemini cogitur, nisi a quo mittitur. ibid.
 Legatus an jurisdictionem habeat. 18, 8, 2
 Legatus, si quid debeat, quomodo compellendus. 18, 9
 Legati mittentem obligant etiam contra arcana mandata. 11, 12
 Legatus quando sponte domum redire possit. 16, 25, 2
 Legati qui jure gentium utantur. 18, 2, 1
 Legati in bellis civilibus quo jure sint. 18, 2, 3
 Legati an admittendi. 18, 3, 1
 Legati ob quas causas possint non recipi. ibid.
 Legati quo casu mutabiles. 18, 3, 2
 Legati referunt personam mittentis. 18, 4, 5
 Legati jure civili loci, ubi sunt, non tenentur. ibid.
 Legati habentur quasi essent extra territorium. ibid.
 Legati delictum per quem puniendum. ibid.
 Legati per modum defensionis occidi possunt. 18, 4, 7
 Legati an subiaceant juri talionis. 18, 7
 Legati domus an pro asylo. 18, 8, 2
 Legati capacitas jus quoddam est, quod qui impedit, damni dari tenetur. 17, 3. Legata integra solvere sine detractioe Falcidia naturaliter quemque obligari, quo sensu dicatur. 14, 6.
 Legatis de non violandis lex pertinet ad legati personam, etiam si is, qui misit, poenam meruit. 18, 7.
 Populus quod per legatos partium integrantium fecit, ipse fecisse intelligitur. 6, 9
 Legatorum jus. 18, 1, 1, & 18, 3, 1
 Legatorum jus an valeat apud eos, ad quos non mittuntur. 18, 5, 1
 Legatorum jus valet in bello. 18, 6
 Legatorum comites an inviolabiles. 18, 8, 1
 Legatorum bona an possint pro debito capi. 18, 9
 Legatos ob violatos bella. 18, 11
 Lex quaedam ad naturam negotiorum gestorum non est exigenda. 14, 12, 1
 Lex Moysi non habet prius & posterius. 5, 13, 5
 Lex non semper irritum facit quod vetat. 5, 16, 1
 Lex imperfecta Ulpiano qua. ibid.
 Lex in praesumptione facti non existentis fundata, an obliget. 11, 6, 2
 Lex Romana de lasis ultra dimidium pretii. 12, 12, 2
 Lex occidi aliquem permittens an conscientiam liberet. 1, 14
 Lex justa quae vetat quod jure natura licet. 2, 5
 Lex de usurpatione an pertineat ad summum imperium, aut ejus partes. 4, 12, 1
 Lex dicitur commune pactum populi. 11, 1, 3. Quo sensu dicatur Regina divinarum humanarumque rerum. 20, 44, 3. Iniqua quomodo tollat. 12, 12, 2. Sic obligat, ut inde jus suum cuique oriatur. 17, 2, 1. Ut quem obliget, quid requiratur. 4, 12, 1. Obligat, etiam si causa particulariter cesset. 20, 27. Legis auctorem ut partem civitatis. 4, 12, 1, & 20, 24, 1. Principem per reflexionem. 4, 12, 1. Ex lege tamen nemini jus adversus Principem. 14, 9. Obligat lex subditos omnes. ibid. Non obligat, si palam absurda sit; aut stulta, aut de re illicita. 14, 12, 2. Nec eum, cui a Magistratu permittitur aut imperatur id, quod, nisi solutus, facere non potest. 4, 4, 2. Lex qua fundatur in praesumptione facti non obligat, si factum aliter se habeat. 11, 6, 2. Tolli non debet, nisi probabili de causa. 20, 24, 1. Mutandi eam jus habet auctor ejus. 4, 12, 1. Tollenda ipsius jus penes auctorem. 20, 24, 1. Tollendo eam sive ex justa, sive ex injusta causa, aut revocando, Rex nemini facit injuriam. 14, 9
 Lex civilis multarum circa nationum. 8, 1, 1. Leges civiles nihil agunt contra legem naturae. 2, 5. Interdum dant aut tollunt, interdum juri auxilium suum tantum negant. 12, 12, 2. Visa & necis jus non habent ex quovis delicto. 1, 14. In promissionum materia quid efficiant. 11, 5, 2, & 11, 7, 2. Qui legibus civilibus subiecti sunt, in quibus casibus eos aequitatem oporteat consulere. 12, 12, 2. Qui subiecti non sunt, id sequi debent quod aequum est. ibid.
 Lex humana a voluntate pendet in origine & duratione. 20, 24, 1. Si quae prohibita humana tantum lege fiat, non sunt irrita, nisi lex hoc addiderit. 5, 14, 4
 Lex Moysica duo comprehendit πνευματικὴν & τὴν ἰσχυρὴν σαρκικὴν. 20, 39, 3. Obligat etiam Christianos in iis quae moraliter honesta sunt. 12, 20, 3. Sapientissima est. 21, 5, 1. Et legum omnium exemplar perfectissimum. 20, 32, 1. Est ἀνευ πτωσὶ πλεονεξίας. 20, 33. Leges illae tantum a Christo sunt latae, quae alias gentes ab Hebraeis distinguebant. 5, 13, 2. Legem Hebraeam transgredientibus poena fuit mors violenta, & similia. 20, 11, 2
 Leges circa natura par est eos excusari, quibus aut ratiocinationis imbecillitas, aut prava educatio obstat. 20, 43, 2.
 Lex poenalis non obligat actus Principis etiam privatos. 14, 2, 2
 Lex Romana non est sine nimio personarum & qualitatum ad factum non pertinentium respectu. 20, 33
 Legis dispensatio ex quibus causis fiat. 20, 25. An in iis tantum procedat quae lex tacite videtur excipere. 20, 27. Non omnis referenda ad Πνευματικὴν. ibid. Ad sustinendam legis efficaciam satis est ratio universalis sine repugnantia rationis contraria. 20, 26. Ignorantia inevitabilis excusat. 20, 43, 2. Qui ob ejusmodi ignorantiam legem non observat non agit injuste. 23, 13, 3. Conjuncta cum negligentia minuit delictum. 20, 43, 2. Si cesset peculiariter in facto de quo agitur, etiam poena per eam expressa mitigari potest. 20, 26
 Lex divina vocatur interdum jus gentium moratorum. ibid. Legis dispensatio Regem non obligat. 14, 13
 Legis cessatio in particulari dispositio est ad dispensationem. 20, 26

I N D E X R E R U M.

- Legis conditor an se obliget, & quatenus.* 4, 12, 1, & 20, 24, 1
- Lege in pœnali dispensandi causa qua.* 20, 24, 3
- Leges pœnales aut coactiva locum non habent circa actus Regum.* 14, 1, 2
- Leges Romane de contractibus.* 12, 12, 2
- Leges Romanorum pœnales in quo iniqua.* 20, 33
- Leges & contractus misceri possunt.* 14, 9
- Leges non omnes obligant.* 14, 12, 2
- Leges qua validiores si casu configant.* 16, 29, 1
- Leges interficere aliquos permittentes quando jus interdum dent, quando solam impunitatem.* 20, 17, 1
- Leges an obligent summam potestatem.* 4, 12, 1, & 20, 24, 1
- Leges quasi pacta.* 11, 1, 3
- Leges civiles quedam plane injusta.* 7, 1
- Leges ferri possunt de tempore, qua summum imperium non utendo amittatur.* 4, 12, 2
- Leges de re promissa qua obligant.* 4, 4, 2
- Leges injusta, qua propinquos nocentium innocentes interficere jubent.* 21, 15
- Leges civiles de promissis minorum.* 11, 5, 2
- Leges scripta ad sensum aequitatis naturalis trahenda.* 2, 6, 1. *Non scripta scriptarum vinculis non tenentur.* ibid.
- Legum finis & efficacia.* 12, 12, 2
- Legum diversitas circa venditionem & emtionem.* 12, 15, 1
- Legitima an lege humana tolli possit, & quatenus.* 7, 4, 3
- Lenitas in errantes circa divina.* 20, 50, 1
- Liber fit populus cum quo Rex ejus tanquam cum libero sciens contraxit.* 4, 4, 1. *Aut tanquam legibus suis solutum longo tempore agere jussus est.* 4, 14, 2. *Populus liber factus in quibusdam obligatur per Regem, qui libertatem proxime antecessit.* 14, 12, 2
- Liberam fore Carthaginem quomodo interpretandum.* 16, 15
- Liberi filiarum alendi.* 7, 4, 4
- Liberi pignori ac vendi a parentibus quando possint.* 5, 5. *Jus ipsorum in liberos.* 5, 7
- Liberi ex quibusdam matrimoniis impediuntur succedere.* 7, 8, 2, & 3
- Liberi ob parentum delicta non puniendi.* 21, 13, 1, & 21, 13, 3
- Liberi in materia favorabili.* 7, 30, 2. *Etiam sub matris sunt imperio.* 5, 7. *Parentibus observantiam ac pietatem debent.* 5, 3, & 5, 6. *Quo jure Deus innocentes liberos immatura morte soleat afficere.* 21, 14, 1
- Liberis an debeantur alimenta, & quo sensu.* 7, 4, 1
- An alendi vulgo quasi, & ex incestu nati.* 7, 4, 2, & 7, 4, 3
- Liberos cogendi jus.* 5, 2, 1, & 5, 2, 2, & 5, 3, & 5, 4
- Liberorum cum parentibus matrimonia contra jus natura.* 5, 12, 2, & 5, 12, 3
- Libertas quando justa belli causa.* 22, 11, & 4, 14, 1, & 4, 14, 2
- Libertas quo sensu naturalis.* 22, 11
- Libertas an pax placeat, gravis interdum deliberatio.* 24, 6, 1, & 2
- Libertati preferenda vita populi totius.* 24, 6, 2, & 3
- Libertas bellandi non presumitur abdicata.* 16, 13, 2
- Libertas dicitur dupliciter τῆς σέσηται & κατ' ἰσωνίαν* 22, 11
- Libertas civilis est jus regenda per se Reip.* 24, 6, 1
- Naturalis facit ne quis cogatur absque culpa.* 17, 17
- Licere pro jure externo.* 12, 26, 1
- Licere interdum dicitur, ubi nullum contra prodium est remedium.* 12, 26, 1. *Quadam indirecte licent, qua directe non licent.* 15, 11, 2
- Limitati agri.* 3, 16, 1, & 8, 12, 1
- Liquida per se non terminantur.* 2, 3, 2
- Lis potest utrinque esse sine peccato.* 23, 13, 3
- Lis ut vitetur, damnum aliquod injustum nonnunquam est tolerandum.* 1, 13, 1. *Lites juris controversi ex utraque parte non sunt improbe.* 23, 13, 3
- Litigare Christianis quo sensu vetitum.* 24, 2, 4
- Littus quorum.* 3, 9, 2
- Loca in solo pacato posita quo casu recte occupentur a bellante.* 2, 10
- Locans pluribus operam an a singulis mercedem in solidum exigere possit.* 12, 19
- Locatio conductio facta a Rege sine expressa mercede an valeat.* 14, 5. *In locatione, conductio, casus, qui usum impedit, damno est conductoris.* 12, 18
- Locationis & conductionis natura.* ibid.
- Locator tertio rem locans, conductori tenetur de eo quod percipit.* ibid.
- Locator opere ad quid teneatur.* 12, 19
- Locator jus habet exigenda pecunia promissa, etiamsi nihil conductor utilitatis ex ea re perceperit.* 12, 18
- Locupletatus ex re aliena, eatenus ad restitutionem tenetur, & quare.* 10, 2, 1, & 2
- Locus incultus non censetur occupatus, nisi quoad imperium.* 2, 17. *Qui contrahit in loco, legibus ejus loci subjicitur.* 11, 5, 2. *Quo loco in conventibus sedere debent qui populo olim libero imperant.* 9, 8, 3
- Locutio de futuro nostra potestatis quatuorplex.* 11, 1, 5. *Primus gradus.* 11, 2. *Secundus gradus.* 11, 3. *Tertius gradus.* 11, 4, 1
- Lucrum alter alteri potest prævertere, maxime si causa subsit.* 2, 24. *Ex re aliena restitui oportere, Juris est Naturalis.* 10, 2, 1. *Ob lucrum cessans per solutionem tardiores res plures vendi potest.* 12, 14, 2. *Et ex pecunia mutuo data merces juste exigi.* 12, 21. *Cui lucrum speratum, sed non debitum, decedit, de damno agere non potest.* 2, 13, 5
- Ludovici & Galeatii controversia de Mediolano.* 7, 29

M.

- M**accabai bello adjuvarunt extraneos. 15, 9, 6
- M**accabai fœdus incunt cum Romanis & Lacedæmoniis. ibid. *Fratrum innocentium cadem Sabbatho ulciscuntur.* 20, 8, 3
- Macedonum lex quedam injusta.* 21, 15
- Magistratus ex quibus damnis teneatur.* 17, 20, 1
- Magistratus an teneantur eo, quod a nautis cautionem non exegerint.* ibid.
- Magistratus bonus ad militiam usurpare potest voluntatem non bonam modo aliorum, sed & malam.* 26, 5, 1. *Naturalis & perpetuus est vir bonus.* 20, 9, 2. *Magistratus non obligat, ubi imperium summum est penes populum.* 15, 3, 2. *Obligatur populo interdum, & ex quibus causis.* 17, 20, 1. *Cui Magistratus collatio mandata est, tenetur eligere eos qui digni sunt.* 17, 3. *Nemo multo conamine debet affectare, & quomobrem.* 20, 16. *A magistratu Resp. vel singuli etiam exactam requirere possunt diligentiam, si lex id jubeat.* 17, 2, 1
- Maje-

I N D E X R E R U M

- Majestas major ex nobilitate generis.* 7, 16. *Fædus, ut majestas alicujus comiter colatur, quale.* 15, 7, 3. *In majestatis controversia, quis vocabulum ejus interpretari debeat.* 16, 3
- Majoratuum jura tempore amittuntur.* 4, 10, 3
- Majoratuum successio in regno Castelle.* 7, 22, 1
- Maleficium quid.* 17, 1. *Quæ quasi ex maleficio.* 1, 2, 1
- Malorum opera uti aliquando cogimur.* 17, 20, 1. *Malum declinare est ex appetitu naturali & honesto.* 20, 29, 1. *Qui malum facit, malum ferat.* 20, 1, 2. *Quæ ad declinandum malum male fiunt, maxime sunt excusabilia.* 20, 29, 1. *Malum minus, ubi electio nequit evadere, rationem boni induit.* 23, 2, 2
- Mandantis morte an pereat mandatum.* 11, 16
- Mandatario cum qui contrahit, etiam si mandatarius mandatum excedat, obligatur.* 11, 12
- Mandatarius mandatum excedens quando nos obliget.* ibid.
- Mandatarius a sumptibus factis indemnis præstari debet, & quare.* 12, 13, 1. *Obligat mandatorem etiam cum mandatum excedit.* 11, 12
- Mandator ad quid teneatur.* 12, 13, 1
- Mandatum an impleri possit per equipollens.* 16, 21
- Mandatum quid.* 12, 2
- Mandati actio an detur in heredem.* 11, 17, 2
- Mandata publica, quæ navis dantur adversus piratas.* 17, 20, 1
- Manus mortua.* 5, 30. *Manibus initium fit possidendi res mobiles.* 8, 6
- Mare continet terram.* 2, 3, 2. *Forum mundi.* 2, 3, 1
- Per contractum ne ab altera parte navigetur, pars altera non occupat.* 3, 15, 2. *Sinus & pars maris occupari potest.* 3, 8. *Quomodo & quamdiu diuret ista occupatio.* 3, 11. *Maris imperium, non dominium, occupatur.* 3, 13, 1. *Mare nec a privatis, nec a populo possideri potest.* 2, 3, 1
- Mare an proprium fieri possit.* 2, 3, 1. *An terra continetur.* 2, 3, 2
- Mare non divisum.* 2, 3, 2
- Mare in fundum admissum.* 3, 10, 1, & 2
- Mare, occupatione omissa, ad naturam redit.* 3, 11. *Navigandi jus in mari.* 3, 12. *Imperium in mari quorum sit.* 3, 13, 1. *Imperium in maris portionem qua ratione videatur acquiri.* 3, 13, 2, & 3, 8, & 3, 10, 1
- Mares fœminis præferuntur in regnis a populo delatis.* 7, 17
- Maritus caput uxoris quo sensu.* 5, 8, 1. *Jus habet naturaliter in corpus uxoris.* 5, 9, 2. *Jus habet rescindendi factum juramentum ab uxore sua ex L. Hebraea.* 13, 20, 2. *Cui lex permittit uxorem adulteram occidere, an, si occidat, justus sit coram Deo.* 20, 17, 1
- Masculina pro communibus.* 16, 9
- Mater quomodo magis certa patre.* 7, 8, 1
- Mathathias quo jure Judæum Græcis ritibus se polluentem occidit.* 20, 9, 5
- Matrimonium cur institutum naturaliter.* 20, 30. *Familia fundamentum est.* 20, 30, 1. *Promissum ab eo qui conjugem jam habet, an & quatenus valeat Jure Naturali.* 11, 8, 3. *Contrahere ad quos gradus liceat.* 5, 12. & seqq. *An cum infideli liceat ex lege Evangelica.* 15, 10, 4
- Matrimonium quid sit ex jure natura.* 5, 8, 2
- Matrimonium an irritum, deficiente consensu parentum.* 5, 10, 1
- Matrimonium irritum cum alterius viventis conjugis.* 5, 11
- Matrimonium ad morgengabicam.* 7, 8, 3
- Matrimonii petitio injusta belli causa.* 22, 7
- Matrimonii contrahendi libertas nemini debet adimi, nisi præcesserit delictum.* 2, 22. *Vicinis negari non debet.* 2, 21, 1. *Leges quæ exteris matrimonia negant, quid negent.* 2, 21, 2
- Matrimonii jura ex lege Christiana.* 5, 9, 2, & 3
- Matrimonia non ineunda cum prophanis.* 15, 10, 4
- Matrimonia quaedam talia sunt ex lege, ut liberi ad hereditatem non admittantur.* 7, 8, 3
- Matrimonia plurium uxorum olim licita.* 5, 9, 4
- Matrimonia cum propinquis sanguine, aut affinitate, unde, & quatenus illicita.* 5, 12, 1, & 5, 13, 1
- Matrimonia parentum cum liberis, & liberorum cum parentibus, contra jus natura, unde illicita.* 5, 12, 2, & 5, 12, 5
- Matrimonia an licita in gradibus expressis in Levitico.* 5, 13, 3
- Matrimonia fratrum & sororum quo jure vetita, & unde illicita.* 5, 13, 6
- Matrimoniorum contrahendorum libertas quibus & quatenus debeatur.* 2, 21, 1, & 2
- Maximus natu in regnis a populo delatis præfertur inter pares sexu.* 7, 18, 1
- Membra naturaliter homini suum.* 17, 2, 1. *In membra sua homini jus nullum, nisi corporis servandi gratia.* 21, 11, 2
- Membri conservandi causa interfectio licita.* 1, 6
- Mensura ejus quod res valeat.* 12, 14, 1
- Mercatores laborum & expensarum rationem habere possunt in constituendis rerum pretiis.* 12, 14, 2
- Mercatura apud Hollandos pridem maxime viguit.* 11, 13
- Mercenarii.* 5, 30
- Merces exoticas olim Belga non emebant.* 2, 20
- Meritum ex libera voluntate.* 21, 12
- Meritum omne est personale.* ibid. *Universitatis quale.* 21, 8, 1
- Meritum ob pœna remitti debet.* 20, 26
- Metus a tertio illatus an actum vitiet.* 11, 7, 3
- Metus alterius an tollat jus transire volentis.* 2, 13, 4
- Metus a vicino an justa belli causa.* 22, 5, 1, & 1, 17
- Metus solus non sufficit ad jus interficiendi alterum.* 1, 5, 1, & 2
- Metus perpetuo durare non censetur.* 4, 6. *Incerius non est sufficiens ad eadem causa.* 21, 13, 2. *Adversus hos metus quale petendum sit præsidium.* 1, 17. *Metus, qui inferitur bello solenni utrinque, pro justo habetur.* 17, 19. *In contractu injectus an demi debeat.* ibid.
- Metu belli justis quod exprimitur, non admittit restitutionem.* 17, 19
- Metu expressum a latrone & pirata, potest repeti, nisi jusjurandum accesserit.* ibid. *Quod sit metu, magis excusabile, quam quod ob voluptatem.* 20, 31, 1. *An, quopiam alicui per metum expresso, is, qui promissit, se, altero nolente, restituere possit, etsi jurata fuerit promissio.* 13, 14. *An hoc casu Rex se ipsum possit restituere, ut Bodinus censuit.* 14, 1, 1, & 14, 3. *Qui ipse in causa fuit, ut metu ad promissum*

I N D E X R E R U M.

missum cogere, amittit restitutionis jus. 17, 18.
 Ex metu plurima nascuntur injuria. 1, 5, 1
 Metu promittens an teneatur. 11, 7, 2
 Metu quid faciens, absolute velle dicendus. ibid.
 Metu causam dans contractui, quando ad restitutionem
 teneatur. 13, 14
 Metum inferens tenetur ad restitutionem. 11, 7, 2
 Migratio in locum alium populum non immutat. 9, 7.
 Militare propter stipendium precipue, non licet. 25, 10.
 Propter praedam, est, teste Augustino, peccatum. 25, 9, 3
 Militia mercenaria sine delectu cause improbat. 25, 9, 1
 Minerva calculus. 5, 18
 Ministrorum ex facto ut quis sine sua culpa obligetur,
 non est Juris Gentium. 17, 20, 2
 Minor an promittendo obligetur. 11, 5, 2
 Misericordia Dei an nos doceat suppliciiis capitalibus
 non uti. 20, 10, 8. Qua peccata precipue respiciat.
 20, 11, 1. Pratermissio puniri non debet. 20, 20, 1.
 Quod ex misericordia debetur, id armis juste deposci
 nequit. 22, 16
 Misericordia ara apud Athenienses. 21, 5, 2
 Modus in poena unde petendus. 20, 28
 Moria urbis sive muris cum diruuntur, an intereat jus
 civitatis. 9, 7. Ne quis locus muris cingatur, quo-
 modo intelligendum. 16, 20, 3. Fœdus de diruendis
 muris quale. 15, 7, 3
 Monopolia que licita, que contra jus, & que contra
 caritatem. 12, 16
 Moralium incertitudo unde. 23, 1
 Morari in territorio alieno an licitum. 2, 15, 1
 Morandi jus per aliquod tempus inter utilitates innoxias.
 ibid.
 Morbi contagiosi, qui nominantur in libro Moysis, an
 proprie sint poena. 20, 1, 1
 Mores generales in aliqua parte mundi non faciunt jus
 nature. 20, 41
 Mori Hebrais dimitti vocatur. 19, 5, 3
 Mors deportationem quando comprehendat. 16, 9
 Mors quid significet. ibid. In materia favorabili. 7,
 30, 2. Ejus, qui acceptare promissum debuit, non
 transfert jus ad ipsius heredes. 11, 16. Mandantis
 tollit presumptionem, quod mandatum implere vo-
 luerit. 11, 17, 2. Scelerati quo sensu ipsi melior sit
 vita. 20, 7, 3. Universitatis quid. 21, 7, 2
 Mortis vitanda causa injuste qua fiunt, levius punien-
 da. 20, 29, 1
 Mortem meritis committere in pugnam, contra officium
 boni magistratus est. 1, 15. Sibi mortem inferre utrum
 liceat. 19, 5, 2. Qui sibi iniulere prohibentur sepultura.
 19, 5, 1. Quare, cum tamen inde non ledantur.
 20, 44, 2. Quidam eo malitia processere, ut
 non, nisi morte, emendentur. 20, 12, 1, & 20, 13, 1
 Mortem pati potius, quam alium occidas, quando li-
 ceat, quando non. 1, 8, & 1, 9, 1
 Mortis casus expressio quando extendatur ad casum non
 nati. 16, 20, 3
 Mortuorum corpora sunt sepelienda. 19, 1, 1. Mortuo-
 rum corporibus alia animantia non sunt pascenda.
 19, 2, 4
 Mortuorum corpora ab incursu avium ferarumque sunt
 custodienda. ibid. Non sunt proterenda ac lancinan-
 da. 19, 2, 5

Moses bellum infert Amorrhitis ob transitum prohibi-
 tum. 2, 13, 2
 Mulieris Irenes imperium contra mentem ac morem po-
 puli Romani cum subiissent Constantinopolitani, po-
 pulus Romanus illam concessionem revocavit. 9,
 11, 2
 Murena controversia cum Mithridate. 16, 30
 Muri faciendi prohibitio quando ad ageres extendatur.
 16, 20, 3
 Mutilatio membri, quod est e precipuis, vita equipa-
 ratur. 1, 6. Etiam intentata jus dat occidendi eum,
 qui intentat. ibid. Mutilationem Indi supra talio-
 nem puniunt, & quo jure. 20, 32, 2. Qui mutila-
 vit aliquem in quantum teneatur. 17, 14
 Mutilator quid restituere teneatur. 17, 14
 Mutuam accipiens pecuniam a debitore meo, mihi te-
 netur. 10, 2
 Mutuum in quocumque locum habeat. 12, 3, 4. Non omne
 usurarium. 12, 21. Commodato affine. 12, 20, 1.
 in Not.
 Mutuum gratuitum quo sensu. 12, 20, 1
 N.
 Nabis controversia cum Romanis. 16, 18
 Nal val quid. 13, 21, 2
 Nal quid significet. ibid.
 Nal val, ou ou quid, significet. ibid. & 13, 21, 3
 Nati nondum an jus suum amittant, & quomodo. 4,
 10, 1, & 2. Leges possunt eorum jus conservare. 4,
 10, 3
 Natura jus dat id omne, sine quo obtineri non potest
 quod imperat. 5, 5. Sub natura interdum comprehen-
 duntur mores, naturali rationi consentanei. 19, 1, 1
 Naturales filii succedunt patri, nisi lex impediatur, &
 adoptari possunt. 7, 8, 2. Non succedunt in regnis a
 populo delatis. 7, 16
 Naturalia pro certo statu. 8, 5
 Naturalis equitas satis habet, ut pro suis partibus sin-
 guli conveniantur. 11, 13. Circumvenire naturaliter
 quid. 12, 26, 1
 Naturaliter pro Recepti moris est. 12, 26, 2
 Naturaliter licita an omnia etiam apud Deum licita.
 1, 10, 1
 Naufragio quando res censeantur amissa. 4, 5, 1
 Naufragiorum bono confiscare injustum. 7, 1
 Navigandi libertas patris imminui potest. 3, 15, 2
 Navis si cui nocuit, an dominus teneatur. 17, 21
 Naves aliena quomodo in necessitate capi possint. 2, 10
 Navigatio inermis & innoxia nullibi impediri potest.
 3, 12. Pactum, ne quis ultra certos terminos, &
 certum numerum navium naviget, an occupationem
 maris demonstrat. 3, 15, 2. Societas navalis. 12, 25
 Navigaturi instruuntur apud quosdam populos a publica
 potestate mandatis ad persequendos piratas, si quos
 in mari repererint. 20, 14
 Necessitas excepta in lege domini. 2, 6, 2
 Necessitas jus non dat, si sit evitabilis. 2, 7
 Necessitas summa videtur excepta in omnibus iis, que
 humani sunt instituti. 6, 5. Ea rem reducit ad me-
 rum jus natura. ibid.
 Necessitas omnem frangit legem. 2, 6, 4
 Necessitate pari possessor preferendus. 2, 8
 Necessitate in gravissima reviviscit jus illud pristinum
 utendi rebus, tanquam si communes mansissent. 2,
 6, 2. Quare. ibid.
 Necef-

I N D E X R E R U M.

- Necessitate in summa si quis quod ad vitam suam necessarium est sumat aliunde, quorundam e Theologorum sententia non committit furtum.* 2, 6, 4
- Necessitas summa permittit res alterius perdere.* 2, 6, 3.
Quando valeat hoc jus. 2, 7. *Jus Regibus non dat alienandi imperii partem sine consensu populi.* 6, 9
- Neglectus puniendi punibilis.* 21, 2, 5
- Negotia mea si quis gesserit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa, & circa res meas aliquid impenderit, non quidem in id, quod dedit, sed in id, quod ego locupletior sum, habiurus actionem.* 10, 9, 2
- Nepos ex filio priore an filio posteriori preferendus in regno.* 7, 30, 1
- Nepos ex filio an filio preferendus.* 7, 30, 2
- Nepos minor ex filio an preferatur nepoti majori ex filia in regni successione.* 7, 34
- Nepotes alendi.* 7, 4, 4
- Neptis ex primogenito an filium alterum excludat.* 7, 35
- Nescientis non agere, caret effectu.* 4, 5, 3
- Nexorum servitius.* 5, 30
- Nocens aque ab aque nocente puniri non debet.* 20, 3, 2
- Nocentem civitas, apud quam nocens degit, aut ipsa, interpellata, pro merito punire, aut eum interpellantis arbitrio permittere debet.* 21, 4, 1. & 21, 4, 3
- Nocentes in nec animadvertisse, nec eos dedidisse, fuit causa belli, inter Eleos & Lacedaemonios gesti.* 21, 4, 3
- Nocere homini homo non debet, nisi boni alicujus consequendi causa.* 20, 4, 2
- Nocere homini non est juri natura conveniens.* 20, 5, 1
- Nocumentum, quod ex occasione peccati, non ob peccatum, sentitur, poena proprie non est.* 21, 11, 1
- Nostra desinunt esse nostra, si, scientes ab alio teneri, ei non contradicimus multo tempore.* 4, 5, 1
- Nostrum aliud est communi hominum jure, aliud nostro singulari.* 2, 1
- Nothus etiam succedere potest in regno patrimoniali.* 7, 12. *Non in eo, quod consensu populi detatum est.* 7, 16. *Cui non* ibid.
- Notitia de Deo qua & qualis data hominibus naturaliter.* 20, 45, 1. *Ea cognoscimus, quod sit inconspicuis.* ibid. *Quod sit unus.* ibid. *Quod sit omniscius.* ibid. *Quod sit creator.* 20, 45, 2
- Notitia activa de Deo.* 20, 45, 3
- Notitia de Deo quomodo probentur.* ibid.
- Notitia de Deo qua maxime universales.* 20, 46, 1
- Notitia de Deo quenam obliterata.* 20, 47, 1
- Notitia de Deo qua & quales.* 20, 45, 1
- Noverca cum conjugium illicitum.* 5, 13, 4
- Noxa caput sequitur.* 5, 32
- Noxa deditio est ex jure civili, non ex naturali.* 17, 21
- Noxales actiones ex quo jure.* 17, 20, 2
- Numantina sponsio.* 15, 16, 1
- Nummus mercis loco.* 12, 3, 4. in Not.
- Nuptias alienas ut quis attingat, minime ferendum est.* 20, 39, 3
- Nutus interdum signum voluntatis sufficiens.* 11, 11
- O.
- O***beduratio cordis, facta a Deo, qualis poena.* 20, 4, 2
- Obediendum magis Deo, quam hominibus, dixere non tantum Apostoli, sed & Socrates.* ibid.
- Obediendum non esse regi, contra legem Dei quid precipienti, dixit magistrorum Hebraeorum quidam.* ibid.
- Obedientia saepe illicita.* 26, 3, 1
- Obedientiam suo duci non debent militemes, si ipsis constet belli, quod geritur, causam esse injustam.* ibid.
- Obligandi ad vim non pertinere Grotius censet id, quod sit animo non deliberato.* 11, 4, 3
- Obligandi infinita potestas ad imperium recte exercendum non est necessaria.* 14, 12, 1
- Obligandi se jus in alium transferre potest ceteris vel expresse, vel per consequentiam.* 14, 11, 2
- Obligare successorem nulla lege potest nunc regnans rex.* 7, 27, 1
- Obligari regem contractibus, quos cum subditis inicit, naturaliter tantum, non civiliter, jurisconsulti ferme omnes sentiunt.* 14, 6, 1
- Obligari civiliter ex actu suo quotuplici quis dici possit sensu.* 14, 6, 2
- Obligari quomodo possimus per alterum.* 11, 12
- Obligatio naturalis de quonam interdum per abusum dicatur a juris auctoribus.* 14, 6, 1. *Quidnam ab his magis proprie dicatur naturalis obligatio.* ibid.
- Obligatio nulla est ad injusta bella.* 15, 13, 1
- Obligatio ex facto ministrorum cujus sit juris.* 17, 20, 2
- Obligatio ex culpa qualis.* 17, 1
- Obligatio ex dominio qualis.* 10, 1, 2
- Obligatio ex rebus exstantibus, & non exstantibus.* 10, 1, 1. *Obligatio ex rebus exstantibus quam nascatur.* 10, 1, 2. *Obligatio ex rebus non exstantibus quam nascatur.* 10, 2, 1
- Obligatio interdum est in nobis ita, ut alteri jus nullum queratur.* 11, 3
- Obligatio ad poenam oritur ex merito.* 21, 12
- Obligatio aut jus ut nascatur inter homines ex actibus mere internis, natura humana non est congruum.* 20, 18
- Obligationem per, ab universitate factam, an obligentur universitatis partes.* 5, 17
- Obligationis verba interpretari debet is, cui est promissum.* 16, 1, 1
- Obligationis sine coactione exempla.* 18, 10, 1, & 18, 10, 2
- Occidere homo hominem jure non potest, nisi is capital commiserit.* 5, 28
- Occidere aliquem vita servanda gratia licet.* 1, 12, 1. *Item pudicitia conservanda causa.* ibid.
- Occidere quempiam, cum fugere sine periculo possumus, nostri defendendorum gratia, non licet vel jure divino, vel jure naturali.* 1, 10, 3
- Occidere, si ita opus sit, nostras ut conservemus res, earum raptorem, licet, si respiciamus justitiam expultricem.* 1, 11
- Occidere se an unquam liceat.* 19, 5, 4
- Occidi malle ab alio, quam occidere alium, quando liceat, & quando non liceat.* 1, 8, & 1, 9, 1
- Occupabilia sua natura non sunt dominia in personam aut populum.* 9, 1
- Occupabilia, qua proprie nullius sunt, sunt duo, imperium nempe, & dominium, quatenus dominium ab imperio distinguitur.* 3, 4, 1. *Occupatio fieri potest etiam sine sublatione domini.* 2, 10. *Est tamen prima causa efficiens proprietatis.* 2, 2, 5. *Loci in solo pacato quando justa.* 2, 10

I N D E X R E R U M.

Occupandi jus in statu rerum communium. 2, 2, 1
 Occupare facinus an liceat. 1, 5, 1. Quoniam in casu liceat. ibid.
 Occupatio non est, nisi in re terminata. 2, 3, 2
 Occupatio alia per universitatem, alia per fundos. 2, 4
 Occupatum esse in odiosis quid significet. 16, 12, 3
 Odiosa in dubio personalia. 16, 16, 3
 Odiosa quoniam esse dicantur. 16, 10
 Odiosis in sermo figuratus aliquantulum admittitur, quo onus vitetur. ibid. In non odiosis sumenda sunt verba secundum totam proprietatem usus popularis, & si plures sint, secundum eam, que latissima est. 16, 12, 1. Ejus ratione masculinum est sumendum pro genere communi, & indefinita locutio pro universalis. ibid.
 Officio ex quod facere tenebantur qui non faciunt, pecunia nisi accepta, lasos in integrum restituere tenentur. 17, 17
 Officium ad aliquod jus proprium civis non indignum non habet. 17, 3
 Οικουμένη. 22, 13, 1
 Onera imperii quoniam respectu sint aut transitoria, aut manentia. 15, 7, 3
 Onus quo vitetur, in odiosis sermo figuratus aliquantulum admittitur. 16, 12, 3
 Onus promissioni potest adjici. 11, 19. Quam diu id fieri possit. ibid.
 Onus adjectum promissioni in commodum tertii quamdiu possit revocari. ibid.
 Opera cum pecunia conferri potest. 12, 24, 1. Sed hac collatio non uno fit modo. 12, 24, 2
 Opera an proprie sit pœna. 20, 1
 Operas qui promisit, quibus ex causis excusetur. 16, 27, 2
 Οὐδὲν quid. 13, 21, 2, & 3
 Orbem totum victor Romanus habuisse cum dicitur, orbis pro Romano usurpat. 22, 13, 1
 Orbi conducere, unum in ipsum habere imperium, prae se ferre videntur argumenta Dantis, quibus probare nititur, Imperatori competere jus habendi imperium in orbem universum, quod generi humano id expediat. 22, 13, 1
 Ordo naturalis inter socios hic est, pro ut quisque in societatem venit. 5, 21
 Ordo inter fratres servatur is, ut, qui primus natus est, reliquos precedat, atque ita deinceps, rejectis aliis omnibus qualitatibus. ibid.
 Ordo, inter consules servandus, requirit, ut, dignitatis ratione prior sit is, qui dignitatem prior meruit. ibid.
 Ordo considendi inter reges Christianos in conciliis, ad rem Christianam pertinentibus. ibid.
 Ordo inter eos, qui partes in re dispares habent. 5, 22
 Ordo, quo prater eum, qui per se & αμείωνs damnum dedit, etiam, restitutionis ratione, teneantur alii. 17, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
 Otiosus apud Lucanos & Athenienses dictus erat pœna. 25, 3, 4 in Not. ad 4

P.

Pacta quoniam pactis aliis praevalcant, si casu collidantur. 16, 29, 1
 Pacta, que non habent συνάλλαγμα, nullam, teste Connano, jure natura ac gentium inducunt obligati-

tionem. 11, 1, 1. Honestè tamen quando impleantur. ibid.
 Pacta, que sunt in mari, aut in vacua insula, aut per litteras inter absentes, solo natura jure reguntur. 11, 5, 3
 Pacta eorum, qui summam habent potestatem, que tales sunt, quo jure regantur. ibid.
 Pacta errantium perplexam satis tractationem cur habeant. 11, 6, 1
 Pacta vim, quam ex se non habent, accipiunt aut ex contractibus, quibus insunt aut adjiciuntur, aut ex rei traditione. 11, 1, 2
 Pacta, que secundum leges vim obligandi habent, eam habent legum beneficio. ibid.
 Pacta jurata non juratis sunt preferenda. 16, 29, 2
 Pacta jurata quomodo debeant intelligi. ibid.
 Pacta regum privata discernuntur a publicis. 11, 5, 3
 Pacta regum privata quo jure judicentur. ibid. & 14, 1, 2, & 14, 6, 2
 Pacta publica solo jure naturali reguntur. 11, 5, 3. Vim habent, etiam si nihil adhuc ex iis sit prestitum. 11, 1, 3
 Pacta specialia efficaciora solent esse, quam generalia. 16, 29, 1
 Pactis de personalibus ac realibus frequens est questio. 16, 16, 1
 Pactis de errantium cur perplexa satis sit tractatio. 11, 6, 1
 Pactis populi non tantum de jure, quod sibi proprie competit, sed & de eo, quod cum omnibus hominibus commune habent, in gratiam ejus, cujus id interest, deccedere possunt. 3, 15, 2
 Pactorum jus naturale non mutatur jure gentium voluntario, nisi in questione de inaequalitate rerum. 12, 26, 1
 Pactio vetans vinciu plerumque pactionem jubentem. 16, 29, 1, Cur. ibid.
 Panem in summa inopia alteri qui surripit, furtum non committere, ex eo colligimus, quod, ut habemus. 2, 6, 4. Recepta inter theologos sit sententia, furtivum non censendum, qui in extrema necessitate quod ad vitam suam necessarium est, aliunde sumit. ibid.
 Papam sub titulo Ecclesie universalis bellorum inferendorum potestatem non habere, colligimus & inde, quod sit episcopus, cui, ut habemus. 22, 14, 3. Paulus inter cetera interdicit, ne sit percussor. Et inde, quod, ut occurrit. ibid. imperare imposta necessitate tali, que ex humana vi proficiscitur, sit regum, non episcoporum. Et inde, quod, ut ibid. episcopis non sit data potestas homines per manum militarem a delictis cohibendi. Et inde, quod, ut ibid. officio suo fungatur episcopus non cogendo, sed suadendo. Et inde, quod, ut ibid. episcopo, qua tali, nullum sit jus regnandi in homines more humano. Et inde, quod, ut ibid. episcopus non præsist volentibus, sed contra volentibus. ibid.
 Par pari referre, quodam sensu non esse illicitum, colligimus inde, quod vindicatio privata, ut habemus 20, 8, 1. certo respectu non sit illicita. Exempla plura, quibus idem probatur, vide 20, 8, 3
 Pares sententia nihil agunt. 5, 18
 Πᾶσι δὲ αἰώνως Latiniis quomodo dicantur. 20, 9, 1. Ea cur pœna respectu adhibeantur. ibid.
 Parcere Stoici vocant illud, quod vulgus vocat igonscere. 20, 23

Pa-

I N D E X R E R U M.

- Parentes alendi.* 7, 5, 1
Parentes in qui sunt impii bello iuste peti, non dubitandum. 20, 40, 3
Parentes tenentur ex delictis filiorum eorum, quos habent in potestate. 21, 2, 4
Parentibus generatione jus acquiritur in liberos. 5, 1
Parentibus in liberos competit jus eos cum regendis, tum coercendi. 5, 4
Parentibus, servitutem servientibus, erat, si nulla alia parium educandi esset ratio, potestas prolem, sibi nascituram, in servitutem secum addicendi. 5, 29, 1
Parentibus, si ipsis natorem alendorum non esset copia, licebat suos, in libertate natos, vendere. ibid.
Parentibus in Domino obedire, filiorum est. 26, 3, 1
Parentibus filii subjecti esse debent in iis, quae contra Dei mandatum non sunt. ibid.
Parentibus se commiscere, ex ipsis nati refugiunt. 5, 12, 5
Parentum nomine etiam magistratus & rectores alios intelligi, par est. 20, 30, 2
Parentum cujuscunque gradus matrimonia cum liberis non esse licita, vel ipsa nos docet ratio. 5, 12, 2
Parentum jus in liberos secundum tempus distinguitur. 5, 2, 1, & 5, 3, & 5, 6
Parere magistratui num debeat subditus, si dubitet, an, quod facere jubetur, sit licitum, nec ne. 26, 4, 1.
Quidam plerique censeant huic parendi obligationi non obstare. ibid. *Cir plerique tali in casu parendum autument.* ibid. *An parendum, existimantium opinio quopiam nitatur fundamento.* ibid. *Tali in casu magistratui non parendum ratus est Adrianus nostras, Cispalpinorum ultimus Pontifex Romanus.* 26, 4, 4
Adriani Pontificis opinio quam ratione magis stabiliaur, quam ea, quam ipse adduxit. ibid. *Cir illud, quod adversus rationem eam objicitur, exigui sit momenti.* 26, 4, 5
Pars major nomine universitatis cur obligent singulos, qui sunt in societate. 5, 17
Pars major ut sequatur minorem, manifeste iniquum est. ibid.
Pars major naturaliter, seclusis pactis ac legibus, qua formam tractandis negotiis imponunt, jus habet integri. ibid.
Particeps qui sunt delicti, non tam ex alieno, quam ex suo delicto, puniuntur. 21, 1, 1
Participes delicti quinam sint, unde, & cur inde facile possit intelligi. ibid.
Partus ut ventrem sequatur, non est naturale, nisi quatenus plerumque pater ignoratur. 8, 18
Partus cur non ex parte ad patrem pertineat, si probabili ratione de eo constet, nihil potest afferri. ibid.
Partus pars etiam patris est. ibid.
Partus an plus habeat de patre, an de matre, disputant Physici. ibid.
Partus in servilis conditionis hominibus matrem sequitur. 5, 29. *Id quando juri naturali non satis congruat.* ibid.
Pater naturaliter filium, ubi lex civilis non impedit, oppignorare potest. 5, 5. *Etiam, si necesse sit, eum vendendi potestatem, ubi alia non suppetit ipsam alendi ratio, habet.* ibid.
Pater filium suum eo modo dare alteri non potest, ut jus paternum plene in eum transeat, & ipse paterno officio exsolvatur. 5, 26. *Cir non.* ibid. *Sed potest*
filium alteri commendare, & quasi substituendo, alendum dare. ibid.
Pater non aequae certus de prole sua esse potest, ac mater. 7, 8, 1
Pater ex delicto liberorum non tenetur, nisi aliquid in ipso vitiosum habeat. 21, 2, 1
Patri parendum in omnibus, qua jubet, probam Gellius negat sententiam. 26, 3, 2
Patri quando parendum, quando non. ibid.
Patri, magistratui, aut domino, turpia, aut iniqua factu, imperanti, non parens, nec inobediens est, nec injuriam facit, nec peccat. 26, 3, 1
Patris imperium in liberos cur praferatur imperio matris. 5, 1
Patientia delinquit is, qui sciens delinqui, delinquentem, quem prohibere potest & tenetur, non prohibet. 21, 2, 2
Patientia habetur pro scientia in eo, qui, eum punire jubetur, non punit. 21, 2, 4
Patientia sua aliorum in crimen veniunt rectores istiusmodi, qui, tradita sibi delinquentium puniendorum provincia, delinquentes non puniunt. 21, 2, 2
Patria pro civis etiam innocens se tenetur hosti dedere & mori. 25, 3, 2
Patrimonium populi, cujus fructus destinati sunt ad sustentanda reipublica aut regia dignitatis onera, cur a regibus nec in totum, nec in partem alienari possit. 6, 11
Patrimonii partes oppignorari possunt ex causa a regibus, qui plenum habent imperium, id est jus, ex causa tributa nova exigendi. 6, 13
Patronatus jus per hereditatem adiri potest, etiam cum bonorum hereditas non aditur. 7, 19
Patruelium & consobrinorum conjugia vetuit Theodosius. 5, 14
Pax bello favorabilior. 16, 10
Pax bello preferenda. 23, 6
Pax an libertas preferenda. 24, 6, 1
Peccandum ad generalia invitamenta reprimi nequeunt, nisi acerbis remediis. 20, 34
Peccandum ad invitamenta praecipua sunt, consuetudo & facilitas. ibid.
Peccare homini cognatum est. 20, 19, 1
Peccare ad mortem quosdam ait Johannes Apostolus. 20, 7, 4
Peccatum esse non potest, nisi quod libere fit. 20, 19, 1
Peccatum, quod per ignorantiam, quamvis culpa omni non carentem, aut per animi infirmitatem, superabilem quidem, sed difficulter superabilem, committitur, minus graviter puniendum est. 20, 26
Peccatum, cujus actus natura humana inevitabilis est, puniri ab hominibus nequit. 20, 19, 1
Peccatum remitti debet ei, qui verbis emendatus est, aut laeso verbis satisfacit. 20, 22, 1
Peccati, paucissimis cogniti, publica traductio non modo non necessaria, sed & damnosa. 20, 22, 1
Peccato ab omni omnino & semper abstinere, supra humanam conditionem est. ibid.
Peccata an recte & proprie dicantur haec, qua libertatem, quam in specie habere videntur, non habent; considerata in sua generalitate, dubitari potest. 20, 19, 2
Peccata quadam cur sint non humana simpliciter natu-

I N D E X R E R U M.

- Legis conditor an se obliget, & quatenus.* 4, 12, 1, & 20, 24, 1
- Lege in penali dispensandi causa que.* 20, 24, 3
- Leges penales aut contractuum locum non habent circa actus Regum.* 14, 1, 2
- Leges Romanae de contractibus.* 12, 12, 2
- Leges Romanorum penales in quo iniquae.* 20, 33
- Leges & contractus misceri possunt.* 14, 9
- Leges non omnes obligant.* 14, 12, 2
- Leges quae validiores si casu confligant.* 16, 29, 1
- Leges interficere aliquos permittentes quando interdum dent, quando solam impunitatem.* 20, 17, 1
- Leges an obligent summam potestatem.* 4, 12, 1, & 20, 24, 1
- Leges quasi pacta.* 11, 1, 3
- Leges civiles quaedam plane iniusta.* 7, 1
- Leges ferri possunt de tempore, qua summum imperium non utendo amittatur.* 4, 12, 2
- Leges de re promissa qua obligant.* 4, 4, 2
- Leges iniusta, qua propinquos nocentium innocentes interfici jubent.* 21, 15
- Leges civiles de promissis minorum.* 11, 5, 2
- Leges scripta ad sensum aequitatis naturalis trahenda.* 2, 6, 1. Non scripta scriptarum vinculis non tenentur. *ibid.*
- Legum finis & efficacia.* 12, 12, 2
- Legum diversitas circa venditionem & emtionem.* 12, 15, 1
- Legitima an lege humana tolli possit, & quatenus.* 7, 4, 3
- Lenitas in errantes circa divina.* 20, 50, 1
- Liber fit populus cum quo Rex ejus tanquam cum libero sciens contraxit.* 4, 4, 1. Aut tanquam legibus suis solutum longo tempore agere jussus est. 4, 14, 2. Populus liber factus in quibusdam obligatur per Regem, qui libertatem proxime antecessit. 14, 12, 2
- Liberam fore Carthaginem quomodo interpretandum.* 16, 15
- Liberi filiarum alendi.* 7, 4, 4
- Liberi pignori ac vendi a parentibus quando possint.* 5, 5. Jus ipsorum in liberos. 5, 7
- Liberi ex quibusdam matrimoniis impediuntur succedere.* 7, 8, 2, & 3
- Liberi ob parentum delicta non puniendi.* 21, 13, 1, & 21, 13, 3
- Liberi in materia favorabili.* 7, 30, 2. Etiam sub matris sunt imperio. 5, 7. Parentibus observantiam ac pietatem debent. 5, 3, & 5, 6. Quo jure Deus innocentes liberos immatura morte soleat afficere. 21, 14, 1
- Liberis an debeantur alimenta, & quo sensu.* 7, 4, 1
- An alendi vulgo quaesiti, & ex incestu nati.* 7, 4, 2, & 7, 4, 3
- Liberos cogendi jus.* 5, 2, 1, & 5, 2, 2, & 5, 3, & 5, 4
- Liberorum cum parentibus matrimonia contra jus natura.* 5, 12, 2, & 5, 12, 3
- Libertas quando justa belli causa.* 22, 11, & 4, 14, 1, & 4, 14, 2
- Libertas quo sensu naturalis.* 22, 11
- Libertas an pax placeat, gravis interdum deliberatio.* 24, 6, 1, & 2
- Libertati preferenda vita populi totius.* 24, 6, 2, & 3
- Libertas bellandi non praesumitur abdicata.* 16, 13, 2
- Libertas dicitur dupliciter* $\alpha\beta$ $\sigma\epsilon\pi\eta\sigma\iota\upsilon$ ϵ $\kappa\alpha\tau'$ $\iota\sigma\alpha\rho\upsilon\sigma\iota\tau\eta$ *tu.* 22, 11
- Libertas civilis est jus regenda per se Reip.* 24, 6, 1
- Naturalis facit ne quis cogatur absque culpa.* 17, 17
- Licere pro jure externo.* 12, 26, 1
- Licere interdum dicitur, ubi nullum contra prodium est remedium.* 12, 26, 1. Quaedam indirecte licent, qua directe non licent. 15, 11, 2
- Limitati agri.* 3, 16, 1, & 8, 12, 1
- Liquida per se non terminantur.* 2, 3, 2
- Lis potest utrinque esse sine peccato.* 23, 13, 3
- Lis ut vitetur, damnum aliquod injustum nonnunquam est tolerandum.* 1, 13, 1. Lites juris controversi ex utraque parte non sunt improbae. 23, 13, 3
- Litigare Christianis quo sensu vetitum.* 24, 2, 4
- Littus quorum.* 3, 9, 2
- Loca in solo pacato posita quo casu recte occupentur a bellante.* 2, 10
- Locans pluribus operam an a singulis mercedem in solidum exigere possit.* 12, 19
- Locatio conductio facta a Rege sine expressa mercede an valeat.* 14, 5. In locatione, conductione, casus, qui usum impedit, damno est conductoris. 12, 18
- Locationis & conductionis natura.* *ibid.*
- Locator tertio remlocans, conductori tenetur de eo quod percipit.* *ibid.*
- Locator opera ad quid teneatur.* 12, 19
- Locator jus habet exigenda pecunia promissa, etiamsi nihil conductor utilitatis ex ea re perceperit.* 12, 18
- Locupletatus ex re aliena, eatenus ad restitutionem tenetur, & quare.* 10, 2, 1, & 2
- Locus incultus non censetur occupatus, nisi quoad imperium.* 2, 17. Qui contrahit in loco, legibus ejus loci subjicitur. 11, 5, 2. Quo loco in conventibus sedere debent qui populo olim libero imperant. 9, 8, 3
- Locutio de futuro nostra potestatis quotuplex.* 11, 1, 5. Primus gradus. 11, 2. Secundus gradus. 11, 3. Tertius gradus. 11, 4, 1
- Lucrum alter alteri potest praevertere, maxime si causa subsit.* 2, 24. Ex re aliena restitui oportere, Juris est Naturalis. 10, 2, 1. Ob lucrum cessans per solutionem tardiores res plaris vendi potest. 12, 14, 2. Et ex pecunia mutuo data merces juste exigi. 12, 21. Cui lucrum speratum, sed non debitum, dedit, de damno agere non potest. 2, 13, 5
- Ludovici & Galeatii controversia de Mediolano.* 7, 29

M.

- M**accabae bello adjuvarunt extraneos. 15, 9, 6
- M**accabae foedus ineunt cum Romanis & Lacedaemoniis. *ibid.* Fratrum innocentium cadem Sabbatho ulciscuntur. 20, 8, 3
- M**acedonum lex quaedam iniusta. 21, 15
- M**agistratus ex quibus damnis teneatur. 17, 20, 1
- M**agistratus an teneantur eo, quod a nautis cautionem non exegerint. *ibid.*
- M**agistratus bonus ad militiam usurpare potest voluntatem non bonam modo aliorum, sed & malam. 26, 5, 1. Naturalis & perpetuus est vir bonus. 20, 9, 2. Magistratus non obligat, ubi imperium summum est penes populum. 15, 3, 2. Obligatur populo interdum, & ex quibus causis. 17, 20, 1. Cui Magistratus collatio mandata est, tenetur eligere eos qui digni sunt. 17, 3. Nemo multo conamine debet affectare, & quomobrem. 20, 16. A magistratu Resp. vel singuli etiam exactam requirere possunt diligentiam, si lex id jubeat. 17, 2, 1
- Maje-*

I N D E X R E R U M

- Majestas major ex nobilitate generis.* 7, 16. *Fœdus, ut majestas alicujus comiter colatur, quale.* 15, 7, 3. *In majestatis controversia, quis vocabulum ejus interpretari debeat.* 16, 3
- Majoratum jura tempore amittuntur.* 4, 10, 3
- Majoratum successio in regno Castella.* 7, 22, 1
- Maleficium quid.* 17, 1. *Que quasi ex maleficio.* 1, 2, 1
- Malorum opera uti aliquando cogimur.* 17, 20, 1. *Malum declinare est ex appetitu naturali & honesto.* 20, 29, 1. *Qui malum facit, malum ferat.* 20, 1, 2. *Que ad declinandum malum male fiunt, maxime sunt excusabilia.* 20, 29, 1. *Malum minus, ubi electio nequit evadere, rationem boni induit.* 23, 2, 2
- Mandantis morte an pereat mandatum.* 11, 16
- Mandatario cum qui contrahit, etiam si mandatarius mandatum excedat, obligatur.* 11, 12
- Mandatarius mandatum excedens quando nos obliget.* ibid.
- Mandatarius a sumptibus factis indemnis prestari debet, & quare.* 12, 13, 1. *Obligat mandatorem etiam cum mandatum excedit.* 11, 12
- Mandator ad quid teneatur.* 12, 13, 1
- Mandatum an impleri possit per equipollens.* 16, 21
- Mandatum quid.* 12, 2
- Mandati actio an detur in heredem.* 11, 17, 2
- Mandata publica, que nautis dantur adversus piratas.* 17, 20, 1
- Manus mortue.* 5, 30. *Manibus initium fit possidendi res mobiles.* 8, 6
- Mare continet terram.* 2, 3, 2. *Forum mundi.* 2, 3, 1
- Per contractum ne ab altera parte navigetur, pars altera non occupat.* 3, 15, 2. *Sinus & pars maris occupari potest.* 3, 8. *Quomodo & quamdiu duret ista occupatio.* 3, 11. *Maris imperium, non dominium, occupatur.* 3, 13, 1. *Mare nec a privatis, nec a populo possideri potest.* 2, 3, 1
- Mare an proprium fieri possit.* 2, 3, 1. *An terra contineatur.* 2, 3, 2
- Mare non divisum.* 2, 3, 2
- Mare in fundum admissum.* 3, 10, 1, & 2
- Mare, occupatione omissa, ad naturam redit.* 3, 11. *Navigandi jus in mari.* 3, 12. *Imperium in mari quorum sit.* 3, 13, 1. *Imperium in maris portionem qua ratione videatur acquiri.* 3, 13, 2, & 3, 8, & 3, 10, 1
- Mares feminis preferuntur in regnis a populo delatis.* 7, 17
- Maritus caput uxoris quo sensu.* 5, 8, 1. *Jus habet naturaliter in corpus uxoris.* 5, 9, 2. *Jus habet rescindendi factum juramentum ab uxore sua ex L. Hebraea.* 13, 20, 2. *Cui lex permittit uxorem adulteram occidere, an, si occidat, justus sit coram Deo.* 20, 17, 1
- Masculina pro communibus.* 16, 9
- Mater quomodo magis certa patre.* 7, 8, 1
- Mathathias quo jure Judæum Græcis ritibus se polluentem occiderit.* 20, 9, 5
- Matrimonium cur institutum naturaliter.* 20, 30. *Familia fundamentum est.* 20, 30, 1. *Promissum ab eo qui conjugem jam habet, an & quatenus valeat Jure Naturali.* 11, 8, 3. *Contrahere ad quos gradus liceat.* 5, 12. & seqq. *An cum infideli liceat ex lege Evangelica.* 15, 10, 4
- Matrimonium quid sit ex jure natura.* 5, 8, 2
- Matrimonium an irritum, deficiente consensu parentum.* 5, 10, 1
- Matrimonium irritum cum alterius viventis conjugis.* 5, 11
- Matrimonium ad morgengabicam.* 7, 8, 3
- Matrimonii petitio injusta belli causa.* 22, 7
- Matrimonii contrahendi libertas nemini debet adimi, nisi praeceperit delictum.* 2, 22. *Vicinis negari non debet.* 2, 21, 1. *Leges que exteris matrimonia negant, quid negent.* 2, 21, 2
- Matrimonii jura ex lege Christiana.* 5, 9, 2, & 3
- Matrimonia non ineunda cum prophanis.* 15, 10, 4
- Matrimonia quadam talia sunt ex lege, ut liberi ad hereditatem non admittantur.* 7, 8, 3
- Matrimonia plurium uxorum olim licita.* 5, 9, 4
- Matrimonia cum propinquis sanguine, aut affinitate, unde, & quatenus illicita.* 5, 12, 1, & 5, 13, 1
- Matrimonia parentum cum liberis, & liberorum cum parentibus, contra jus natura, unde illicita.* 5, 12, 2, & 5, 12, 5
- Matrimonia an licita in gradibus expressis in Levitico.* 5, 13, 3
- Matrimonia fratrum & sororum quo jure vetita, & unde illicita.* 5, 13, 6
- Matrimoniorum contrahendorum libertas quibus & quatenus debeatur.* 2, 21, 1, & 2
- Maximus natu in regnis a populo delatis praefertur inter pares sexu.* 7, 18, 1
- Membra naturaliter homini suum.* 17, 2, 1. *In membra sua homini jus nullum, nisi corporis servandi gratia.* 21, 11, 2
- Membri conservandi causa interfectio licita.* 1, 6
- Mensura ejus quod res valeat.* 12, 14, 1
- Mercatores laborum & expensarum rationem habere possunt in constituendis rerum pretiis.* 12, 14, 2
- Mercatura apud Hollandos pridem maxime viguit.* 11, 13
- Mercenarii.* 5, 30
- Merces exoticas olim Belgæ non emebant.* 2, 20
- Meritum ex libera voluntate.* 21, 12
- Meritum omne est personale. ibid. Universitatis quale.* 21, 8, 1
- Meritum ob pœna remitti debet.* 20, 26
- Metus a tertio illatus an actum vitiet.* 11, 7, 3
- Metus alterius an tollat jus transire volentis.* 2, 13, 4
- Metus a vicino an justa belli causa.* 22, 5, 1, & 1, 17
- Metus solus non sufficit ad jus interficiendi alterum.* 1, 5, 1, & 2
- Metus perpetuo durare non censetur.* 4, 6. *Incertus non est sufficiens ad eadem causa.* 21, 13, 2. *Adversus hos metus quale petendum sit praesidium.* 1, 17. *Metus, qui infertur bello solenni utrinque, pro justo habetur.* 17, 19. *In contractu injectus an demi debeat.* ibid.
- Metu belli justi quod exprimitur, non admittit restitutionem.* 17, 19
- Metu expressum a latrone & pirata, potest repeti, nisi jusjurandum acceperit. ibid. Quod fit metu, magis excusabile, quam quod ob voluptatem.* 20, 31, 1. *An, quopiam alicui per metum expresso, is, qui promissit, se, altero nolente, restituere possit, etsi jurata fuerit promissio.* 13, 14. *An hoc casu Rex se ipsum possit restituere, ut Bodinus censuit.* 14, 1, 1, & 14, 3. *Qui ipse in causa fuit, ut metu ad promissum*

I N D E X R E R U M.

missum cogeret, amittit restitutionis jus. 17, 18.
 Ex metu plurima nascuntur injuria. 1, 5, 1
 Metu promittens an teneatur. 11, 7, 2
 Metu quid faciens, absolute velle dicendus. ibid.
 Metu causam dans contractui, quando ad restitutionem teneatur. 13, 14
 Metum inferens tenetur ad restitutionem. 11, 7, 2
 Migratio in locum alium populum non immutat. 9, 7.
 Militare propter stipendium precipue, non licet. 25, 10.
 Propter pradam, est, teste Augustino, peccatum. 25, 9, 3
 Militia mercenaria sine delectu causa improbat. 25, 9, 1
 Minerva calculus. 5, 18
 Ministrorum ex facto ut quis sine sua culpa obligetur, non est Juris Gentium. 17, 20, 2
 Minor an promittendo obligetur. 11, 5, 2
 Misericordia Dei an nos doceat suppliciiis capitalibus non uti. 20, 10, 8. Quae peccata precipue respiciat. 20, 11, 1. Pratermissio puniri non debet. 20, 20, 1.
 Quod ex misericordia debetur, id armis juste deposci nequit. 22, 16
 Misericordia ara apud Athenienses. 21, 5, 2
 Modus in pena unde petendus. 20, 28
 Mania urbis sive muris cum diruuntur, an intereat jus civitatis. 9, 7. Ne quis locus muris cingatur, quomodo intelligendum. 16, 20, 3. Fœdus de diruendis muris quale. 15, 7, 3
 Monopolia quae licita, quae contra jus, & quae contra caritatem. 12, 16
 Moralium incertitudo unde. 23, 1
 Morari in territorio alieno an licitum. 2, 15, 1
 Morandi jus per aliquod tempus inter utilitates innocuas. ibid.
 Morbi contagiosi, qui nominantur in libro Moysis, an proprie sint pena. 20, 1, 1
 Mores generales in aliqua parte mundi non faciunt jus natura. 20, 41
 Mori Hebraeis dimitti vocatur. 19, 5, 3
 Mors deportationem quando comprehendat. 16, 9
 Mors quid significet. ibid. In materia favorabili. 7, 30, 2. Ejus, qui acceptare promissum debuit, non transfert jus ad ipsius heredes. 11, 16. Mandantis tollit presumptionem, quod mandatum implere voluerit. 11, 17, 2. Scelerati quo sensu ipsi melior sit vita. 20, 7, 3. Universitatis quid. 21, 7, 2
 Mortis vitanda causa injuste qua fiunt, levius puniendae. 20, 29, 1
 Mortem meritis committere in pugnam, contra officium boni magistratus est. 1, 15. Sibi mortem inferre utrum liceat. 19, 5, 2. Qui sibi inulere prohibentur sepultura. 19, 5, 1. Quare, cum tamen inde non ledantur. 20, 44, 2. Quidam eo malitia processere, ut non nisi morte emendentur. 20, 12, 1, & 20, 13, 1
 Mortem pati potius, quam alium occidas, quando liceat, quando non. 1, 8, & 1, 9, 1
 Mortis casus expressio quando extendatur ad casum non nati. 16, 20, 3
 Mortuorum corpora sunt sepelienda. 19, 1, 1. Mortuorum corporibus alia animantia non sunt pascenda. 19, 2, 4
 Mortuorum corpora ab incursu avium ferarumque sunt custodienda. ibid. Non sunt proterenda ac lancinanda. 19, 2, 5

Moses bellum infert Amorrhitis ob transitum prohibitum. 2, 13, 2
 Mulieris Irenes imperium contra mentem ac morem populi Romani cum subiissent Constantinopolitani, populus Romanus illam concessionem revocavit. 9, 11, 2
 Murena controversia cum Mithridate. 16, 30
 Muri faciendi prohibitio quando ad ageres extendatur. 16, 20, 3
 Mutilatio membri, quod est e precipuis, vite equiparatur. 1, 6. Etiam intentata jus dat occidendi eum, qui intentat. ibid. Mutilationem Indi supra talionem puniunt, & quo jure. 20, 32, 2. Qui mutilavit aliquem in quantum teneatur. 17, 14
 Mutilator quid restituere teneatur. 17, 14
 Mutuam accipiens pecuniam a debitore meo, mihi tenetur. 10, 2
 Mutuum in queisnam locum habeat. 12, 3, 4. Non omne usurarium. 12, 21. Commodato affine. 12, 20, 1. in Not.
 Mutuum gratuitum quo sensu. 12, 20, 1
 N.
 Nabidis controversia cum Romanis. 16, 18
 Nal val quid. 13, 21, 2
 Nal quid significet. ibid.
 Nal val, ov ov quid, significet. ibid. & 13, 21, 3
 Nati nondum an jus suum amittant, & quomodo. 4, 10, 1, & 2. Leges possunt eorum jus conservare. 4, 10, 3
 Natura jus dat id omne, sine quo obtineri non potest quod imperat. 5, 5. Sub natura interdum comprehenduntur mores, naturali rationi consentanei. 19, 1, 1
 Naturales filii succedunt patri, nisi lex impediat, & adoptari possunt. 7, 8, 2. Non succedunt in regnis a populo delatis. 7, 16
 Naturalia pro certo statu. 8, 5
 Naturalis aequitas satis habet, ut pro suis partibus singuli conveniantur. 11, 13. Circumvenire naturaliter quid. 12, 26, 1
 Naturaliter pro Recepti moris est. 12, 26, 2
 Naturaliter licita an omnia etiam apud Deum licita. 1, 10, 1
 Naufragio quando res censeantur amissa. 4, 5, 1
 Naufragorum bono confiscare injustum. 7, 1
 Navigandi libertas pactis imminui potest. 3, 15, 2
 Navis si cui nocuit, an dominus teneatur. 17, 21
 Naves aliena quomodo in necessitate capi possint. 2, 10
 Navigatio inermis & innoxia nullibi impediri potest. 3, 12. Pactum, ne quis ultra certos terminos, & certum numerum navium naviget, an occupationem maris demonstret. 3, 15, 2. Societas navalis. 12, 25
 Navigaturi instruuntur apud quosdam populos a publica potestate mandatis ad persequendos piratas, si quos in mari reppererint. 20, 14
 Necessitas excepta in lege dominii. 2, 6, 2
 Necessitas jus non dat, si sit evitabilis. 2, 7
 Necessitas summa videtur excepta in omnibus iis, quae humani sunt instituti. 6, 5. Ea rem reducit ad merum jus natura. ibid.
 Necessitas omnem frangit legem. 2, 6, 4
 Necessitate pari possessor preferendus. 2, 8
 Necessitate in gravissima reviviscit jus illud pristinum utendi rebus, tanquam si communes mansissent. 2, 6, 2. Quare. ibid.
 Necess-

I N D E X R E R U M.

- Necessitate in summa si quis quod ad vitam suam necessarium est sumat aliunde, quorundam e Theologorum sententia non committit furtum.* 2, 6, 4
- Necessitas summa permittit res alterius perdere.* 2, 6, 3.
Quando valeat hoc jus. 2, 7. *Jus Regibus non dat alienandi imperii partem sine consensu populi.* 6, 9
- Neglectus puniendi punibilis.* 21, 2, 5
- Negotia mea si quis gesserit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa, & circa res meas aliquid impenderit, non quidem in id, quod dedit, sed in id, quod ego locupletior sum, habiturus actionem.* 10, 9, 2
- Nepos ex filio priore an filio posteriori preferendus in regno.* 7, 30, 1
- Nepos ex filio an filio preferendus.* 7, 30, 2
- Nepos minor ex filio an preferatur nepoti majori ex filia in regni successione.* 7, 34
- Nepotes alendi.* 7, 4, 4
- Neptis ex primogenito an filium alterum excludat.* 7, 35
- Nescientis non agere, caret effectu.* 4, 5, 3
- Nexorum servitius.* 5, 30
- Nocens aque ab aque nocente puniri non debet.* 20, 3, 2
- Nocentem civitas, apud quam nocens degit, aut ipsa, interpellata, pro merito punire, aut eum interpellantis arbitrio permittere debet.* 21, 4, 1. & 21, 4, 3
- Nocentes in nec animadvertisse, nec eos dedidisse, fuit causa belli, inter Eleos & Lacedaemonios gesti.* 21, 4, 3
- Nocere homini homo non debet, nisi boni alicujus consequendi causa.* 20, 4, 2
- Nocere homini non est juri natura conveniens.* 20, 5, 1
- Nocumentum, quod ex occasione peccati, non ob peccatum, sentitur, poena proprie non est.* 21, 11, 1
- Nostra desinunt esse nostra, si, scientes ab alio teneri, ei non contradicimus multo tempore.* 4, 5, 1
- Nostrum aliud est communi hominum jure, aliud nostro singulari.* 2, 1
- Nothus etiam succedere potest in regno patrimoniali.* 7, 12. *Non in eo, quod consensu populi delatum est.* 7, 16. *Cur non* ibid.
- Notitia de Deo qua & qualis data hominibus naturaliter.* 20, 45, 1. *Ea cognoscimus, quod sit inconspicuis.* ibid. *Quod sit unus.* ibid. *Quod sit omniscius.* ibid. *Quod sit creator.* 20, 45, 2
- Notitia activa de Deo.* 20, 45, 3.
- Notitia de Deo quomodo probentur.* ibid.
- Notitia de Deo qua maxime universales.* 20, 46, 1
- Notitia de Deo quam oblitterata.* 20, 47, 1
- Notitia de Deo qua & quales.* 20, 45, 1
- Noverca cum conjugium illicitum.* 5, 13, 4
- Noxa caput sequitur.* 5, 32
- Noxa deditio est ex jure civili, non ex naturali.* 17, 21
- Noxales actiones ex quo jure.* 17, 20, 2
- Numantina sponsio.* 15, 16, 1
- Nummus mercis loco.* 12, 3, 4. in Not.
- Nuptias alienas ut quis attentet, minime ferendum est.* 20, 39, 3
- Nutus interdum signum voluntatis sufficiens.* 11, 11
- O.
- O***bduratio cordis, facta a Deo, qualis poena.* 20, 4, 2
- Obediendum magis Deo, quam hominibus, dixere non tantum Apostoli, sed & Socrates.* ibid.
- Obediendum non esse regi, contra legem Dei quid precipiens, dixit magistrorum Hebraorum quidam.* ibid.
- Obedientia saepe illicita.* 26, 3, 1
- Obedientiam suo duci non debent militantes, si ipsis constet belli, quod geritur, causam esse injustam.* ibid.
- Obligandi ad vim non pertinere Grotius censet id, quod fit animo non deliberato.* 11, 4, 3
- Obligandi infinita potestas ad imperium recte exercendum non est necessaria.* 14, 12, 1
- Obligandi se jus in alium transferre potest ceteris vel expresse, vel per consequentiam.* 14, 11, 2
- Obligare successorem nulla lege potest nunc regnans rex.* 7, 27, 1
- Obligari regem contractibus, quos cum subditis inicit, naturaliter tantum, non civiliter, jurisconsulti ferme omnes sentiunt.* 14, 6, 1
- Obligari civiliter ex actu suo quotuplici quis dici possit sensu.* 14, 6, 2
- Obligari quomodo possimus per alterum.* 11, 12
- Obligatio naturalis de quonam interdum per abusionem dicatur a juris auctoribus.* 14, 6, 1. *Quidnam ab iis magis proprie dicatur naturalis obligatio.* ibid.
- Obligatio nulla est ad injusta bella.* 15, 13, 1
- Obligatio ex facto ministrorum cujus sit juris.* 17, 20, 2
- Obligatio ex culpa qualis.* 17, 1
- Obligatio ex dominio qualis.* 10, 1, 2
- Obligatio ex rebus exstantibus, & non exstantibus.* 10, 1, 1. *Obligatio ex rebus exstantibus quam nascatur.* 10, 1, 2. *Obligatio ex rebus non exstantibus quam nascatur.* 10, 2, 1
- Obligatio interdum est in nobis ita, ut alteri jus nullum queratur.* 11, 3
- Obligatio ad poenam oritur ex merito.* 21, 12
- Obligatio aut jus ut nascatur inter homines ex actibus mere internis, natura humana non est congruum.* 20, 18
- Obligationem per, ab universitate factam, an obligentur universitatis partes.* 5, 17
- Obligationis verba interpretari debet is, cui est promissum.* 16, 1, 1
- Obligationis sine coactione exempla.* 18, 10, 1, & 18, 10, 2
- Occidere homo hominem jure non potest, nisi is capital commiserit.* 5, 28
- Occidere aliquem vita servanda gratia licet.* 1, 12, 1. *Item pudicitia conservanda causa.* ibid.
- Occidere quempiam, cum fugere sine periculo possumus, nostri defendendorum gratia, non licet vel jure divino, vel jure naturali.* 1, 10, 3
- Occidere, si ita opus sit, nostras ut conservemus res, earum raptorem, licet, si respiciamus justitiam expletricem.* 1, 11
- Occidere se an unquam liceat.* 19, 5, 4
- Occidi malle ab alio, quam occidere alium, quando liceat, & quando non liceat.* 1, 8, & 1, 9, 1
- Occupabilia sua natura non sunt dominia in personam aut populum.* 9, 1
- Occupabilia, qua proprie nullius sunt, sunt duo, imperium nempe, & dominium, quatenus dominium ab imperio distinguitur.* 3, 4, 1. *Occupatio fieri potest etiam sine sublatione domini.* 2, 10. *Est tamen prima causa efficiens proprietatis.* 2, 2, 5. *Loci in solo pacato quando justa.* 2, 10

I N D E X R E R U M.

Occupandi jus in statu rerum communium. 2, 2, 1
 Occupare facinus an liceat. 1, 5, 1. Quoniam in casu liceat. ibid.
 Occupatio non est, nisi in re terminata. 2, 3, 2
 Occupatio alia per universitatem, alia per fundos. 2, 4
 Occupatum esse in odiosis quid significet. 16, 12, 3
 Odiosa in dubio personalia. 16, 16, 3
 Odiosa quenam esse dicantur. 16, 10
 Odiosis in sermo figuratus aliquantulum admittitur, quo onus vitetur. ibid. In non odiosis sumenda sunt verba secundum totam proprietatem usus popularis, & si plures sint, secundum eam, qua latissima est. 16, 12, 1. Ejus ratione masculinum est sumendum pro genere communi, & indefinita locutio pro universalis. ibid.
 Officio ex quod facere tenebantur qui non faciunt, pecunia nisi accepta, laesos in integrum restituere tenentur. 17, 17
 Officium ad aliquod jus proprium civis non indignus non habet. 17, 3
 Οικουμένη. 22, 13, 1
 Onera imperii quoniam respectu sint aut transitoria, aut manentia. 15, 7, 3
 Onus quo vitetur, in odiosis sermo figuratus aliquantulum admittitur. 16, 12, 3
 Onus promissioni potest adjici. 11, 19. Quam diu id fieri possit. ibid.
 Onus adjectum promissioni in commodum tertii quamdiu possit revocari. ibid.
 Opera cum pecunia conferri potest. 12, 24, 1. Sed hac collatio non uno fit modo. 12, 24, 2
 Opera an proprie sit pœna. 20, 1
 Operas qui promisit, quibus ex causis excusetur. 16, 27, 2
 Οὐδὲν quid. 13, 21, 2, & 3
 Orbem totum victor Romanus habuisse cum dicitur, orbis pro Romano usurpatur. 22, 13, 1
 Orbi conducere, unum in ipsum habere imperium, prae se ferre videntur argumenta Dantis, quibus probare nititur, Imperatori competere jus habendi imperium in orbem universum, quod generi humano id expediat. 22, 13, 1
 Ordo naturalis inter socios hic est, pro ut quisque in societatem venit. 5, 21
 Ordo inter fratres servatur is, ut, qui primus natus est, reliquos precedat, atque ita deinceps, rejectis aliis omnibus qualitatibus. ibid.
 Ordo, inter consules servandus, requirit, ut, dignitatis ratione prior sit is, qui dignitatem prior meruit. ibid.
 Ordo considendi inter reges Christianos in conciliis, ad rem Christianam pertinentibus. ibid.
 Ordo inter eos, qui partes in re dispares habent. 5, 22
 Ordo, quo prater eum, qui per se & αμέσως damnum dedit, etiam, restitutionis ratione, teneantur alii. 17, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
 Otiosis apud Lucanos & Athenienses dicta erat pœna. 25, 3, 4 in Not. ad 4
P
 Pacta quanam pactis aliis praevalent, si casu collidantur. 16, 29, 1
 Pacta, qua non habent συνάλλαγμα, nullam, teste Connano, jure naturae ac gentium inducunt obliga-

tionem. 11, 1, 1. Honestè tamen quando impleantur. ibid.
 Pacta, qua sunt in mari, aut in vacua insula, aut per litteras inter absentes, solo naturae jure reguntur. 11, 5, 3
 Pacta eorum, qui summam habent potestatem, qua tales sunt, quo jure regantur. ibid.
 Pacta errantium perplexam satis tractationem cur habeant. 11, 6, 1
 Pacta vim, quam ex se non habent, accipiunt aut ex contractibus, quibus insunt aut adjiciuntur, aut ex rei traditione. 11, 1, 2
 Pacta, qua secundum leges vim obligandi habent, eam habent legum beneficio. ibid.
 Pacta jurata non juratis sunt praefenda. 16, 29, 2
 Pacta jurata quomodo debeant intelligi. ibid.
 Pacta regum privata discernuntur a publicis. 11, 5, 3
 Pacta regum privata quo jure judicentur. ibid. & 14, 1, 2, & 14, 6, 2
 Pacta publica solo jure naturali reguntur. 11, 5, 3. Vim habent, etiamsi nihil adhuc ex eis sit praestitum. 11, 1, 3
 Pacta specialia efficaciora solent esse, quam generalia. 16, 29, 1
 Pactis de personalibus ac realibus frequens est questio. 16, 16, 1
 Pactis de errantium cur perplexa satis sit tractatio. 11, 6, 1
 Pactis populi non tantum de jure, quod sibi proprie competit, sed & de eo, quod cum omnibus hominibus commune habent, in gratiam ejus, cujus id interest, decedere possunt. 3, 15, 2
 Pactorum jus naturale non mutatur jure gentium voluntario, nisi in questione de inequalitate rerum. 12, 26, 1
 Pactio vetans vincii plerumque pactionem jubentem. 16, 29, 1, Cur. ibid.
 Panem in summa inopia alteri qui surripit, furtum non committere, ex eo colligimus, quod, ut habemus. 2, 6, 4. Recepta inter theologos sit sententia, furti reum non censendum, qui in extrema necessitate quod ad vitam suam necessarium est, aliunde sumit. ibid.
 Papam sub titulo Ecclesia universalis bellorum inferendorum potestatem non habere, colligimus & inde, quod sit episcopus, cui, ut habemus. 22, 14, 3. Paulus inter cetera interdicit, ne sit percussor. Et inde, quod, ut occurrit. ibid. imperare imposta necessitate tali, qua ex humana vi proficiscitur, sit regum, non episcoporum. Et inde, quod, ut ibid. episcopis non sit data potestas homines per manum militarem a delictis cohibendi. Et inde, quod, ut ibid. officio suo fungatur episcopus non cogendo, sed suadendo. Et inde, quod, ut ibid. episcopo, qua tali, nullum sit jus regnandi in homines more humano. Et inde, quod, ut ibid. episcopus non praesit nolentibus, sed contra volentibus. ibid.
 Par pari referre, quodam sensu non esse illicitum, colligimus inde, quod vindicatio privata, ut habemus 20, 8, 1. certo respectu non sit illicita. Exempla plura, quibus idem probatur, vide 20, 8, 3
 Pares sententia nihil agunt. 5, 18
 Παροδείγματα Latinis quomodo dicantur. 20, 9, 1. Ea cur pœna respectu adhibeantur. ibid.
 Parcere Stoici vocant illud, quod vulgus vocat ignoscere. 20, 23
 Pa-

I N D E X R E R U M.

- Parentes alendi.* 7, 5, 1
Parentes in qui sunt impii bello iuste peti, non dubitandum. 20, 40, 3
Parentes tenentur ex delictis filiorum eorum, quos habent in potestate. 21, 2, 4
Parentibus generatione jus acquiritur in liberos. 5, 1
Parentibus in liberos competit jus eos cum regendi, tum coercendi. 5, 4
Parentibus, servitutem servientibus, erat, si nulla alia partum educandi esset ratio, potestas prolem, sibi nascituram, in servitutem secum addicendi. 5, 29, 1
Parentibus, si ipsis natorum alendorum non esset copia, licebat suos, in libertate natos, vendere. ibid.
Parentibus in Domino obedire, filiorum est. 26, 3, 1
Parentibus filii subjecti esse debent in iis, qua contra Dei mandatum non sunt. ibid.
Parentibus se commiscere, ex ipsis nati refugiant. 5, 12, 5
Parentum nomine etiam magistratus & rectores alios intelligi, par est. 20, 30, 2
Parentum cujuscunque gradus matrimonia cum liberis non esse licita, vel ipsa nos docet ratio. 5, 12, 2
Parentum jus in liberos secundum tempus distinguitur. 5, 2, 1, & 5, 3, & 5, 6
Parere magistratui num debeat subditus, si dubitet, an, quod facere jubetur, sit licitum, nec ne. 26, 4, 1.
Quidam plerique censeant huic parendi obligationi non obstare. ibid. *Cur plerique tali in casu parendum autument.* ibid. *An parendum, existimantium opinio quopiam nitatur fundamento.* ibid. *Tali in casu magistratui non parendum ratus est Adrianus nostras, Cispalpinorum ultimus Pontifex Romanus.* 26, 4, 4
Adriani Pontificis opinio quam ratione magis stabilium, quam ea, quam ipse adduxit. ibid. *Cur illud, quod adversus rationem eam objicitur, exigui sit momenti.* 26, 4, 5
Pars major nomine universitatis cur obligent singulos, qui sunt in societate. 5, 17
Pars major ut sequatur minorem, manifeste iniquum est. ibid.
Pars major naturaliter, seclusis pactis ac legibus, qua formam tractandis negotiis imponunt, jus habet integri. ibid.
Particeps qui sunt delicti, non tam ex alieno, quam ex suo delicto, puniuntur. 21, 1, 1
Participes delicti quinam sint, unde, & cur inde facile possit intelligi. ibid.
Partus ut ventrem sequatur, non est naturale, nisi quantum plerumque pater ignoratur. 8, 18
Partus cur non ex parte ad patrem pertineat, si probabili ratione de eo censet, nihil potest afferi. ibid.
Partus pars etiam patris est. ibid.
Partus an plus habeat de patre, an de matre, disputant Physi. ibid.
Partus in servilis conditionis hominibus matrem sequitur. 5, 29. *Id quando juri naturali non satis congruat.* ibid.
Pater naturaliter filium, ubi lex civilis non impedit, oppignorare potest. 5, 5. *Etiam, si necesse sit, eum vendendi potestatem, ubi alia non suppetit ipsum alendi ratio, habet.* ibid.
Pater filium suum eo modo dare alteri non potest, ut jus paternum plene in eum transeat, & ipse paterno officio exsolvatur. 5, 26. *Cur non.* ibid. *Sed potest*
filium alteri commendare, & quasi substituendo, alendum dare. ibid.
Pater non aque certus de prole sua esse potest, ac mater. 7, 8, 1
Pater ex delicto liberorum non tenetur, nisi aliquid in ipso vitiosum hereat. 21, 2, 1
Patri parendum in omnibus, qua jubet, probam Gellius negat sententiam. 26, 3, 2
Patri quando parendum, quando non. ibid.
Patri, magistratus, aut domino, turpia, aut iniqua factu, imperantis, non parens, nec inobediens est, nec injuriam facit, nec peccat. 26, 3, 1
Patris imperium in liberos cur preferatur imperio matris. 5, 1
Patientia delinquit is, qui sciens delinqui, delinquentem, quem prohibere potest & tenetur, non prohibet. 21, 2, 2
Patientia habetur pro scientia in eo, qui, cum punire jubetur, non punit. 21, 2, 4
Patientia sua aliorum in crimen veniunt rectores istiusmodi, qui, tradita sibi delinquentium puniendorum provincia, delinquentes non puniunt. 21, 2, 2
Patria pro civis etiam innocens se tenetur hosti dedere & mori. 25, 3, 2
Patrimonium populi, cujus fructus destinati sunt ad sustentanda reipublica aut regia dignitatis onera, cur a regibus nec in totum, nec in partem alienari possit. 6, 11
Patrimonii partes oppignorari possunt ex causa a regibus, qui plenum habent imperium, id est jus, ex causa tributa nova exigendi. 6, 13
Patronatus jus per hereditatem adiri potest, etiam cum bonorum hereditas non aditur. 7, 19
Patruelium & consobrinorum conjugia vetuit Theodosius. 5, 14
Pax bello favorabilior. 16, 10
Pax bello preferenda. 23, 6
Pax an libertas preferenda. 24, 6, 1
Peccandum ad generalia iruitamenta reprimi nequeunt, nisi acribus remediis. 20, 34
Peccandum ad iruitamenta precipua sunt, consuetudo & facilitas. ibid.
Peccare homini cognatum est. 20, 19, 1
Peccare ad mortem quosdam ait Johannes Apostolus. 20, 7, 4
Peccatum esse non potest, nisi quod libere fit. 20, 19, 1
Peccatum, quod per ignorantiam, quamvis culpa omni non carentem, aut per animi infirmitatem, superabilem quidem, sed difficulter superabilem, committitur, minus graviter puniendum est. 20, 26
Peccatum, cujus actus natura humana inevitabilis est, puniri ab hominibus nequit. 20, 19, 1
Peccatum remitti debet ei, qui verbis emendatus est, aut laeso verbis satisfecit. 20, 22, 1
Peccati, paucissimis cogniti, publica traductio non modo non necessaria, sed & damnosa. 20, 22, 1
Peccato ab omni omnino & semper abstinere, supra humanam conditionem est. ibid.
Peccata an recte & proprie dicantur haec, qua libertatem, quam in specie habere videntur, non habent, considerata in sua generalitate, dubitari potest. 20, 19, 2
Peccata quaedam cur sint non humana simpliciter natu-

I N D E X R E R U M.

- ra, sed & huic illive inevitabilia. ibid. Istiusmodi peccata inevitabilia cur puniri soleant. ibid.*
- Peccata, qua nec directe, nec indirecte spectant ad societatem humanam, aut ad hominem alterum, cur non sint punienda. 20, 20, 1*
- Peccata ut remittamus iis, qui in nos deliquerunt, indistincte Christus a nobis exigit. 20, 10, 5*
- Peccata remitti debent iis, qui peccatis suis opponere possunt aut sua, aut parentum benemerita. 20, 22, 1*
- Peccatis ignoscere, usque veniam dare, an interdum liceat. 20, 21. Unde conspiciamus id negari a Stoicis. ibid.*
- Pecunia communis mensura. 12, 17, & 17, 22*
- Pecunia quanti aestimanda. 12, 17*
- Pecunia sterilis quo sensu. 12, 20, 1*
- Pecunia functionem quomodo recipiat naturaliter. 12, 17*
- Pecunia nunc plus, nunc minus valet. ibid*
- Pecunia quare rependi possit damnum, adversus honorem & famam datum. 17, 22*
- Pedibus fit initium possessionis circa res soli, i. e. in rebus immobilibus. 8, 6*
- Penestiarum servitus apud Thessalos. 5, 30*
- Perduellium liberi si quid habeant aut expectare possint, in quod jus proprium sit non ipsis, sed populo aut regi, id auferri ipsis potest jure quodam dominii, cuius tamen usus simul in pœnam redundet eorum, qui peccaverint. 21, 16*
- Peregrinus, cum cive qui pactus est, cur teneatur legibus istius loci, in quo civis, quicum pactus est, habitat. 11, 5, 2*
- Periculi pretium in contractu assuecrationis unde aestimandum. 12, 23*
- Perit quod, domino perire, naturale esse. 8, 16*
- Perjurium committi ab eo, qui, per falsos deos jurans, promissis non stat, inde colligo, quod is, qui per falsos deos jurat, obligetur. 13, 12*
- Perjurium, ea de causa commissum, quod is, qui per falsos deos juravit, promissis non steterit, a Deo vero puniri, inde colligendum est, quod Deus verus, si, facto juramento, pejeratum sit, in suam id factum interpretetur injuriam. ibid.*
- Perjurium Deus etiam in filiis punire solet. 21, 14, 2*
- Perjuri gravem pœnam imminere, nunquam non creditum est. 13, 1, 2*
- Perjuratorum posteritas majorum suorum delicta luit. ibid.*
- Perjuratorum voluntas, ipsum quamvis absit perjurium, pœnam in se accersit. ibid.*
- Permissa alia dicuntur ex vi libertatis naturalis, alia per beneficium laxata lege. 2, 23*
- Permittit quod, cedit ei, quod jubet. 16, 29, 1*
- Permutatio contractibus innominatis accensetur. 12, 3, 3. Emptione & simplicior est, & antiquior. ibid.*
- Permutatoriis in contractibus quod altera pars amplius promittit, non debet donatum censeri. 12, 11, 1*
- Persarum historia passim ostendunt, Persas uxores simul habuisse plures. 5, 9, 4*
- Persarum & Macedonum lex, devovens propinquorum capita, quo qui in regem peccarant, tristiciores perirent, erat lex injusta. 21, 15*
- Persas apud quod vita anterior simul cum delicto in estimationem veniret, natura equum erat. 20, 30, 3*
- Persarum magi cum matribus coibant, nec pro perfecto mago habebatur, nisi qui sic natus esset. 5, 12, 3, in Not.*
- Persarum jus quod erat patrum, accusat Aristoteles ut tyrannicum. 5, 7*
- Persarum contemnebatur jus aliquod, quod Xenophon ait non eo minus jus esse. 5, 12, 3*
- Persis de perverse dixit Aristoteles, naturale in eos esse bellum. 20, 40, 3*
- Persecutionem ferarum ob difficillimam eas pro derelictis habere credimur. 8, 3*
- Persepolis injusto incendio vastata, ut censet Arrianus. 21, 8, 2*
- Perseus, Philippi, Macedonum regis, filius, negavit ad se pertinere fœdus, quod cum Romanis inierat pater. 16, 16, 2*
- Perseo cur Macedones prætulere Demetrium minorem in delatione regni. 7, 16*
- Persequendi eum, qui rectorem alicujus civitatis, aut eam ipsam, lesit, nulla alia civitas, apud quam nocens degit, rectorve ejus, impedire jus debet. 21, 3, 2*
- Persona aptitudo aut ad considerandas causas averientes, aut ad suscipiendos affectus incitantes, in quibusnam soleat considerari. 20, 31, 1. Cur in iis, in quibus considerari solet, considerari soleat. ibid.*
- Philippus, Alexandri Magni pater, duos Thracia reges injuste regno spoliavit. 1, 1, 3*
- Philippus posterior quidnam T. Quintio dixerit. 4, 2*
- Phineas, ut ajunt Hebraei, primus exercuit judicium zeli, indeque, ut perhibent, in morem abiit. 20, 9, 5*
- Pietate sublata, tollitur justitia. 20, 44, 4*
- Pignus accipiens ad quid teneatur. 12, 13, 1. Cur teneatur ad id, ad quod tenetur. ibid.*
- Pignoris datio qualis actus. 12, 6*
- Pignoris luendi jus non amittitur per præsumptam derelictionem. 4, 15*
- Pignoris jure pro debito populi obligatum est regi patrimonio populi. 6, 13*
- Pignori data si aliena res & a creditore vendita fuerit, quantum ad creditorem, pro pretii accepti quantitate, liberatur debitor. 10, 2*
- Pignori dari potest etiam res mihi pignorata. 6, 13*
- Pignori dari pars imperii cur non possit sine populi consensu. 6, 9*
- Pirata, ut vult Cicero, non est ex perduellium numero definitus, sed est communis hostis omnium, cum quo nec fides esse debet, nec jusjurandum commune. 13, 15, 1*
- Pirata in jure gentium constituto differt ab hoste. 13, 15, 2*
- Pirata & latrones civitatem non faciunt, nec jure gentium niti possunt. 18, 2, 3*
- Pirata ac latrones, qui ita invaluerunt, ut formidabiles se fecerint, cur recipi ac defendi recte, pœnam quod attinet, a quovis populo, populiive rectore possint. 21, 5, 5*
- Pirata si quid metu expresserint, repeti potest, nisi jusjurandum intercesserit. 17, 19*
- Piratica ex tenentur magistratus, si non ea adhibuerunt remedia, qua possent ac deberent. 17, 20.*
- Piscandi etiam jus quod attinet, ne mare a populis occuparetur, fuit in partibus, cognitis Romano imperio, a primis temporibus ad Justinianum usque, juris gentium. 3, 9, 1*
- Piscandi etiam jus quod attinet, cur mare, quamvis in*

- in jure Romano omnium commune dicatur, non fuerit commune civium Romanorum.* ibid.
- Piscandi etiam jus quod attinet, quod mare nec occupatum sit, nec occupari potuerit a populis, Romanisve fuerit commune civibus, ex instituto, non ex naturali ratione provenit.* 3, 10, 1
- Piscandi jus in diverticulo fluminis, quamvis flumen publicum sit, occupari a privato potest.* ibid.
- Piscatio quamvis cuique licita, impediri tamen potest ab eo, qui fluminis imperium habet.* 2, 5
- Piscatio, que in mari sit, longo tempore fuit communis.* 3, 9, 1
- Piscatione dominium agri inundati potest servari.* 8, 10, 2
- Piscibus, feris & avibus de quidam sit notandum.* 2, 5. *Cur id de iis sit notandum.* ibid. *Quid non obstat, cur id de iis sit notandum.* ibid.
- Plantata & consita solo naturaliter quod cedant, cur sit juris constituti.* 8, 22
- Pœna generali significato quidnam sit.* 20, 1, 1. *Ejus origo & natura, minus intellecta, multis errationibus causam dedit.* ibid. *Quenam pro pœna quibusdam injungi soleant.* ibid. *Quanam respectu ea sint pœna.* ibid. *Quanam proprie, quamvis abusive pœna vocentur, pœna non sint.* ibid.
- Pœna injuste agenti luenda.* 20, 1, 2
- Pœna Hierocli malitia medicatrix.* ibid.
- Pœna quod proprie dicitur, delicto redditur.* 20, 1, 3
- Pœna non latet, ubi interdum culpa latet.* ibid.
- Pœna omnis, si justa est, peccati pœna est.* ibid.
- Pœna an pertineat ad assignatricem, an vero ad explettricem justitiam, diversi diversum sentiunt.* 20, 2, 1
- Pœna quasi a toto parti dicitur.* ibid.
- Pœna quod debeatur ei, qui deliquit, cum dicimus, plane est ἀκούω.* 20, 2, 2
- Pœna cum dicimus quod debeatur alicui, quidnam tantum innuere velimus.* ibid.
- Pœna, teste Seneca, referri debet non ad præteritum, sed ad futurum.* 20, 4, 1
- Pœna quo sensu ad naturam contractuum accedere dicitur.* 20, 2, 3
- Pœna cur a Papiniano estimationis nomine appellata.* 20, 28
- Pœna omnis, præcipue gravior, aliquid habet, quod, per se spectatum, non quidem justitia, sed caritati repugnet.* 20, 22, 2. *Ea de causa quidnam, certo quodam casu excepto, patiatur ratio.* ibid.
- Pœna non determinatur naturaliter.* 8, 20. *Nec ob delictum per se dominia auferit.* ibid. *Pœna aliqua naturaliter digni sunt, qui delinquant.* ibid.
- Pœna ob delictum universitatis non sumenda jure naturali de singulis, qui in id delictum non consenserunt.* 21, 18
- Pœna quadam philosophis modo ὑπετίη, modo κλάσις, modo παροργισις dicitur.* 20, 7, 1
- Pœna non tollitur, uno puniendi sine sublato, sed omnes contra cessare oportet, ut pœna locus non sit.* 20, 13, 1
- Pœna quod non semper exigenda ob quemvis actum vitiosum, ex eo sequitur, quod Deus & homines multis nocentibus multa condonant, eoque nomine laudari soleant.* 20, 4, 1. *Idem docemur.* 20, 18, & seqq.
- Pœna ante legem pœnalem positam non semper fuit exigenda.* 20, 21. *Nec exigenda semper post eam positam.* ibid.
- Pœna in quibus vitiosis actibus non sit exigenda.* 20, 18, & seqq.
- Pœna quonam in casu omnino exigenda.* 20, 23. *Quonam in casu nequaquam exigenda.* ibid.
- Pœna a iudice ut vel exigatur, vel non exigatur, alibi quando licet.* ibid.
- Pœna, ad factum comparata, si sit diœra, est mitiganda.* 20, 25
- Pœna est mitiganda in iis delictis, que per ignorantiam, omni quamvis culpa non carentem, aut per animi infirmitatem, superabilem quidem, ac difficulter superabilem, committuntur.* 20, 26. *Item, si melioris vite spes sit.* ibid. *Item, si præcesserit bonum quodpiam meritum.* ibid. *Item, si alia res quepiam nos iudici, nostrum puniendorum cui incumbit onus, commendat.* ibid.
- Pœna de se ne justo gravior sumatur, metus, non præbet reo criminis jus publicis ministris, se capere volentibus, per vim resistendi.* 1, 18, 1
- Pœna, cui non sumus obnoxii, si nos afficere in animo habet hostis, cui sumus subditi, ex jure natura, quod nobis gentium jure ademptum non est, nos ueri adversus eum possumus.* 26, 6, 1
- Pœna emendatoria, locum sibi vendicans, ut is, qui peccavit, melior fiat, etiamsi id aliorum forte non intersit, haud negligenda.* 20, 20, 1
- Pœna ut justa sit, requiri, ut pœnam delictum antecedit, ex eo colligimus, quod juxta Rhadamanthem jus malum ferre debet, qui male fecit.* 20, 1, 2
- Pœna ob delictum universitatis quando exigi, & quando non possit exigi.* 21, 8, 1
- Pœna quando, si exacte loqui velimus, in fidejussore non sit exilium pecuniarumve damnus.* 21, 11, 3
- Pœna liberorum cur proprie non sit confiscatio bonorum parentum.* 21, 10, 2
- Pœna cum benefactis quod compensetur, ex eo colligimus, quod iudex ad pœnam exigendam præcise non obligetur, si reus ostendat vel sua, vel parentum bene merita cum culpa repensari digna.* 20, 22, 1
- Pœna an semper prærequirat jurisdictionem.* 20, 40, 4
- Pœna vere non cadit in bestias, quia in bestias proprie non cadit delictum.* 21, 11, 3
- Pœna, criminibus perfectis, cur major esse debeat crimine.* 20, 32, 2
- Pœna, teste Seneca, si tuto fieri possit, donanda; si minus, temperanda.* 20, 36, 1
- Pœna consistere debet intra meritum.* 20, 31, 2
- Pœna pecuniaria, ut & ea, que in conventionem deducta est, ab herede debebitur alibi post sententiam, alibi post litem contestatam.* ibid.
- Pœna in, teste Demosthene, equalitas non ita nude spectanda, ut in ponderibus & mensuris, sed expenso proposito ac voto ejus, qui deliquit.* 20, 28
- Pœna minus, quam condonatione gaudere debet is, qui Deo similis esse vult.* 24, 2, 2
- Pœna ex qua est, utilitati, legatorum cur præponderet securitas.* 18, 4, 4
- Pœna in quod erat, deberi, quamquam non proprie us pœna, potest, si ultra meritum nova quadam obligationis causa extiterit.* 21, 20
- Pœna nomine nihil exigi debet ab eo, qui, cum nos laesit, probabilia pœnitentis animi dat testimonia.* 20, 10, 6

I N D E X R E R U M.

- Pæna*, sicut rerum reliquarum, est, teste Cicerone, modus, & quaedam mediocritas. 20, 28
- Pæna* ratione quenam in merito examinanda veniant. 20, 29, 1
- Pæna* taxatio intrinseca est, ut in ipsa nimius personarum & qualitatum, ad factum non pertinentium, haud habeatur respectus. 20, 33
- Pæna* respectu principem, teste Seneca, in suis longe, quam in alienis injuriis, execrabilior esse oportet. 24, 3, 2
- Pæna* exactio an Evangelio permessa. 20, 10, 1
- Pæna* ad meritum qua sufficiat in quibus est malitia, puniri possunt. 21, 1, 2
- Pæna* magnitudo non tantum nude spectatur, sed cum respectu ad patientem. 20, 33
- Pæna* per modum non, sed per modum naturalis defensionis, occidi poterit legatus, si vim armatam intenderit. 18, 4, 7
- Pæna* sua voluntate, qui deliquit, cur se obligasse videatur. 20, 2, 3
- Pæna* cur locus fuerit ante legem pænalem constitutam. 20, 22, 1
- Pæna* veniam præferebat Imperator Julianus. 24, 2, 2
- Pæna*, que facinus statim subsequuntur, quidnam efficiant. 20, 6, 1
- Pæna*, teste Isocrate, infra peccati modum infligenda. 20, 36, 1
- Pæna*, qua, partim tollendo aut coercendo nocentem, ne cui noceat; partim deterrendo alios severitate exempli, non privato, sed publico bono consulunt, a Christo non sunt sublata. 20, 10, 8
- Pæna*, teste Paulo jurisconsulto, constituuntur in emendationem hominum. 21, 12
- Pæna*, teste Philone, eorum esse debent, quorum sunt peccata, 21, 13, 2
- Pæna* singulorum & universitatis sunt distinctæ. 21, 7, 2
- Pænam* inter & culpam spectatur aequalitas. 20, 2, 1
- Pænam* ad minuendam prompti esse debemus, ubi magna urgentesque causa cessant. 20, 36, 1
- Pænam* ad obligatio oritur ex merito. 21, 12
- Pænam* ibi esse oportet, ubi & noxa est. 21, 13, 1
- Pænam* ad privatam vetus naturalis ubinam maneat libertas. 20, 8, 5
- Pænam* alicui cum deberi dicimus, quidnam tantum velimus. 20, 2, 2
- Pænam* qui exercet, aliquod habere sibi oportet propositum 20, 4, 3
- Pænam* haud necessario exigendam, ubi pæna locus est, unde sequatur. 20, 22, 1
- Pænam* ad exigendam quod præcise obliget quando nihil esse appareat. ibid.
- Pænam* de aliquo sumere quisquis vult, rectoris quodammodo personam suscipit. 24, 2, 2
- Pænam*, præsertim capitalem, de improbo quoquam, sive sui, sive publici boni causa, sumere parum tutum est homini Christiano privato. 20, 14
- Pænam* adjunctam qua habent prohibitiones, sunt efficaciores iis, quibus pæna adjuncta non est. 16, 29, 1
- Pænam* in se qua continent, odiosa sunt. 16, 10
- Pænam* in, non vero in favorem agentis, si qua lex actum faciat, irritum, ea, ut nec alia lex pænalis, ac quicquid cogendi vim habet, in regum actibus locum non habitura. 14, 2, 2
- Pænarum* partitiones ex fine sunt desumptæ. 20, 6, 1
- Pænis* proposito de fine est questio. 20, 4, 1
- Pænis* in nonnulli volunt exerceri justitiam explericem, quam vulgo commutatricem vocant. 20, 2, 2
- Pænis* in quod primo ac per se exercentur justitia expleritrix, cur sit verum. 20, 2, 3
- Pænis* in quidnam respiciatur. 20, 6, 2
- Pænis* in duo spectantur, scilicet id, ob quod, & id, cujus ergo. 20, 28. Horum utrumque quidnam sit. ibid.
- Pænis* canonum in æstimandis veteres Christiani quidnam non voluerint, & quidnam voluerint aspici. 20, 30, 4
- Pænas*, legibus minores, exigere, teste Isæo, oportet. 20, 36, 1
- Pænas* exigere naturaliter licet cuivis, cui nihil simile objici potest. 21, 3, 1
- Pænas* circa officii nostri est, ut facile ac libenter condonemus qua in nos sunt commissa. 24, 3, 1
- Pænas* ad omittendas multa sunt qua nos hortantur. 24, 2, 1
- Pænas* ad jus ex delicto nocentis nascitur. 20, 2, 3
- Pænas* dupliciter merentur, qui ex bonis mali sunt facti. 20, 30, 3
- Pænas* qui sumit, ut eas recte sumat, jus ad puniendum habere debet. 20, 2, 3
- Pænas* poscendi jus queisnam de causis, & cur iis de causis habeant reges, & qui par regibus jus obtinent. 20, 40, 1
- Pænitentia* ductis omnem non semper Deum remittere pænam, vel e Davidis apparet exemplo. 20, 11, 2
- Pænitentia* ductis impunitatem esse dandam urgent nonnulli. ibid.
- Pænitentia* cuiuspiam de vera hominibus vix constat. ibid.
- Pænitentiam*, quam, per mortem, non sequuntur opera, Deo posse acceptam esse, latronis, cum Christo crucifixi, exemplum probat. 20, 12, 1
- Pænitere*, & mutare voluntatem, licet in eo, quod ex voluntate profectum est. 4, 14, 1
- Pollicitatio* quid. 11, 3. Hac, seposita lege civili, obligat quidem, idque aut absolute, aut sub conditione, sed jus proprium alteri non dat. ibid.
- Polygamia*, quod viri sancti ante legem plures una uxores habuerint, & in lege præcepta quaedam dantur his, qui plures una habeant, & regi præscribatur, ut uxorum nimiam sibi non adsciscat copiam, naturaliter videtur licita. 5, 9, 1
- Pontifex* Romanus coronat Imperatorem, qua Romanus est Imperator. 9, 11, 4
- Pontifex* Romanus pronunciauit electionem factam a populo Romano. ibid. & 9, 11, 2
- Pontifex* Romanus, vacante imperio, feudorum investituræ quo jure tribuat. 9, 11, 4
- Pontius* Samnis. 1, 18, 2
- Populatores* milites supplicio subjugandi licentia quenam addita sit ratio. 20, 17, 2
- Populus* Romanus jus Imperatorem eligendi semper retinuit. 9, 11, 1
- Populus* Romanus idem, qui olim. ibid.
- Populus* quomodo gubernetur, an regio, an plurimum, an multitudinis imperio, nihil refert. 9, 8, 1
- Populus* Romanus est idem sub regibus, consulibus, Imperatoribus. ibid.
- Populus*, etiamsi plenissimo jure regnetur, idem erit, qui

I N D E X R E R U M.

- qui era: antea, cum sui esset juris, dum rex ei praesit ut caput istius populi, non ut caput alterius populi. ibid.
- Populus, rege sibi imposito, non desinit debere pecuniam, quam debebat liber. 9, 8, 3
- Populus, liber, eum implebit locum, qui fuerat regis. ibid.
- Populus, si, sive sponte, sive coactus, loco migraverit, populus esse non desinit. 9, 7
- Populus idem manet populus, quamvis urbis ipsius muri sint disiecti. ibid.
- Populus interit dupliciter, nimirum vel interitu corporis, vel interitu speciei. 9, 3, 3
- Populus quot & quibus modis intereat corporis interitum. 9, 4
- Populus quando intereat speciei interitum. 9, 6
- Populus subditus an ob regis delictum puniri possit. 21, 17, 1
- Populus, qui non est subditus, ex sua culpa, id est, ex negligentia, puniri potest. ibid.
- Populus idem manet, etiam post mille annos, & amplius. 9, 3, 3
- Populus, redactus ad paucos, qui populum facere nequeunt, id jus tantum retinet, quod erat privatorum. 9, 4
- Populus tenetur partibus suis ad conservandum hoc exercitium in sua integritate, cujus rei gratia in societatem civilem coitum est. 6, 9
- Populi pars, de qua alienanda agitur, cur alienari non possit, nisi ipsa consentiat. 6, 4
- Populi parti non est jus a corpore recedendi, nisi evidenter se aliter servare non possit. 6, 5. Cur id tali in casu populi parti sit liberum. ibid.
- Populi parti cur ad se tuendum majus sit jus, quam est jus corporis in partem. 6, 6
- Populi minor pars populum non obligat. 15, 3, 2
- Populi consensus circa alienanda imperia quomodo intelligatur. 6, 8
- Populi testimonium de jure successionis quid valeat. 7, 27, 2
- Populi jus qui non habent, ubi de eo, quod populi est, sponponderunt, in quid teneantur. 15, 3, 3
- Populo a libero, aut etiam a rege, accedente populi consensu, quo minus alienari possit territorii pars, quid obstat. 6, 7. Quidnam hujus opinionis ratio. ibid.
- Populo destructo, an res maneat eorum, qui populo supererunt. 9, 4
- Possessa longo tempore cur ex jure gentium voluntario debeantur. 19, 6
- Possessio ferarum per instrumenta quomodo queratur. 8, 4
- Possessio, memoriam excedens, non interrupta, nec provocatione ad arbitrum interpellata, quod omnino dominium transferat, est lex, jure gentium voluntario inducta. 4, 9. Non improbabiler dici potest non esse res, in sola praesumptione posita. ibid.
- Possessio desultoria nihil efficit ad jus proprietatis. ibid.
- Possessio quadam corporalis ad dominium adipiscendum requiritur. 8, 3
- Possessio Numidia semper fuit penes eum, qui armis plus posset. 4, 9
- Possessio amissa dat ei, qui possessionem amisit, jus ad possessionem repetendam. 8, 3
- Possessionis longa favor circa imperia. 4, 7
- Possessionem trecentorum annorum Ammonitarum regi, sibi vendicanti terras, inter Arnonem & Jabocum, & ab Arabum desertis ad Jordanem sitas, objicit Zephtha. 4, 2
- Possessionem quorumnam piscium, & quarumnam ferarum, nobis tribuat, & a nobis arceat Nerva filius. 8, 2
- Possessione amissa, non amittitur in rebus omnibus dominium, a possessione quod incipit. 8, 3
- Possessor cur necessitate pari preferendus. 2, 8
- Possessor rei nostra tenetur, quantum in se est, efficere, ut res nostra nostram in potestatem veniat. 10, 1, 2. Non obligatur ad rem nostram nobis reddendam suis impensis. ibid.
- Possessor bona fidei tenetur ad restituendos etiam fructus exstantes rei. 10, 4. Obligationis hujus, bona fidei possessorem spectantis, quanam sit causa. ibid.
- Possessor bona fidei tenetur ad restitutionem & rei, & fructuum consumptorum. 10, 5. Cur ad utriusque hujus restitutionem teneatur. ibid.
- Possessor bona fidei cur non teneatur ad ullam restitutionem, si res perierit. 10, 3
- Possessor bona fidei, si rem etiam vendiderit, ad restitutionem non tenetur, nisi quatenus forte plura vendiderit. 10, 8. Si rem donatam vendiderit, ad quid teneatur. ibid.
- Possessor bona fidei cur non teneatur restituere fructus, quos percipere neglexit. 10, 6
- Possessor bona fidei si rem, sibi donatam, alii donaverit, quoniam casu ad restitutionem non teneatur. 10, 7
- Possessor bona fidei tenetur rem alienam, bona fide etiam, restituere, erogatumque pretium non potest repetere, nisi quatenus dominus rei suae possessionem recipere sine impendio aliquo probabiliter non potuit. 10, 9, 1
- Possessor bona fidei suos naturaliter facere non potest fructus omnes, e re, quos percepit. 8, 23. Impendia, in rem facta operamque utilem imputandi, ac pro his fructus perceptos deducendi, jus habet. ibid. Obtinet quoque jus fructus exstantes, si aliter ei restitutio non fiat, retinendi. ibid.
- Possessor mala fidei impendia & utilem operam, ubi lex poenalis non intercedit, imputare potest. 8, 24
- Possessor mala fidei ultra rei rationem ex facto suo tenetur. 10, 3
- Possidentis jus quale, si pari ipse teneatur necessitate. 2, 8. Cur tali in casu ejus jus tale. ibid.
- Possidentis conditio in pari causa ut sit melior, non civili tantum juri, sed & naturali, convenit. 23, 11
- Possidere jure naturali nequeunt infames. 11, 14
- Possideri potest etiam res, alienata per solam alienationem, non traditionem. 6, 14
- Posteriora prioribus derogant. 16, 4, 1
- Posteriora fortiora prioribus. 16, 29, 1
- Posthumus si mortuus fuerit, quomodo intelligendum si non fuerit natus. 16, 20
- Potestas quadam patria in nondum emancipatos filios, propria familia capita, erat civium Romanorum propria. 5, 7
- Potestas patria in filiorum filiarumve votis dissolvendis non erat apud Hebraeos perpetua, sed durabat, quamdiu liberi pars erant domus paterna. ibid.

I N D E X R E R U M.

- Præceptorum secunda tabula in Decalogo ordo.* 20, 30, 2
- Pradam exercere in barbaros, laudatum Aristoteli.* 15, 5, 2
- Pradandi licentia olim inter populos diversos.* *ibid.*
- Prædictio cur, nisi expressum adsit Dei mandatum, jus nullum det.* 22, 15
- Prædone cum nullam esse juris societatem, male existimat Cicero.* 13, 15, 2
- Prædoni quicquam qui promissit, momentanea solutione posse defungi, ita ut liceat ei, quod solvit, recuperare, nonnulli male tradiderunt.* 13, 15, 3. *Cur qui id tradiderunt, id male tradiderint.* *ibid.*
- Prædonibus pactum pro capite pretium, quantum sit juratum, si non adferatur, cur censeat Cicero nullum committi perjurium* 13, 15, 1
- Premium, promissum ei, qui primus ad metam pervenisset, an, si simul pervenerint, debeatur utrique, an neutri, tractavit olim Chryssippus.* 16, 19
- Premia virtutum sunt favorabilia.* *ibid.*
- Premia solida tribuerunt his, qui pariter muros ascenderant, Scipio, Cæsar, Julianus.* *ibid.*
- Præsentem reipublicæ statum mutari non vult vir bonus ac civis.* 4, 8, 3
- Præsumitur populus id voluisse, quod maxime expedit.* 7, 14
- Præsumptio in contractibus permutatoriis ea non est, quasi donatum sit, quod plus promissum est, quam par erat.* 12, 11, 1
- Præsumptione in aliqua facti, quod factum se revera non ita habet, si lex aliqua fundetur, cur ea lex non obliget.* 11, 6, 2. *Unde constet, num in tali præsumptione lex fundata sit.* *ibid.* *De promissione, fundata in præsumptione facti, se non ita habentis, quidnam censendum.* *ibid.* *Cur id de ea censendum.* *ibid.*
- Pretium cujusque rei pro tempore est.* 12, 14, 1
- Pretium supra aut infra commune emitur venditorque nonnunquam res licite.* 12, 14, 2
- Pretium ut naturaliter sit justum, unde censeri debeat.* 12, 14, 1
- Pretii dilata aut anticipata ex solutione damni aut lucri cessantis ratio haberi potest.* 12, 14, 2
- Pretio in communi quorumnam ratio haberi, cujusque respectu subito soleat mutari.* *ibid.*
- Pretio in venditionis & emissionis naturaliter licet, teste Pomponio, se mutuo circumvenire.* 12, 26, 1
- Pretio de si erratum, cur ei, qui plus habet, demendum, reddendumque minus habentis.* 12, 12, 1
- Pretia margaritis fecit luxuria.* 12, 14, 1
- Pretia rerum unde fingantur, & unde non fingantur.* *ibid.*
- Primi vox quid significet.* 16, 19
- Princeps noviter factus sedet eo loco, quo ante populus.* 9, 8, 3
- Princeps an legibus sit subiectus.* 4, 12, 1
- Princeps obligatur per legatum, etiam arcana mandata supergressum.* 11, 12
- Principem inter & populum imperium, quod penes principem in solidum erat, potest dividi.* 4, 11
- Privata interfectionis exempla.* 20, 9, 5
- Privatis Christianis an liceat punire maleficos.* 20, 16
- Privilegia ita esse intelligenda, ut aliquid tribuant ultra jus commune, est verius.* 18, 4, 4
- Probatio a fine in moralibus est optima probatio.* 7, 2, 1
- Proditores Athenis olim insepulti sunt abjecti.* 19, 5, 5
- Prohibere qui debet, nec prohibet, damni tenetur.* 17, 8
- Prohibere & irritum facere cur sint diversa.* 5, 16, 1
- Prohibitio vim suam exferere potest per pœnam vel expressam, vel arbitrariam.* 5, 16, 1
- Prohibitionem tacitam aliquando continet jussio.* 16, 29, 1
- Prohibitiones, qua pœnam adjunctam habent, præferuntur iis, qua pœna vacant, & qua majorem pœnam minantur, præferri solent illis, quibus adjuncta pœna minor.* *ibid.*
- Promissio ut jus transferat, acceptatio hic non minus, quam in dominii translatione, requiritur, ita tamen, ut hic quoque præcedens rogatio durare intelligatur, ac vim habere acceptationis.* 11, 14. *Quidnam huic non obstat.* *ibid.*
- Promissio ut plenum effectum consequatur, an satis sit acceptationem fieri, an vero etiam immoscere debeat promissori.* 11, 15
- Promissio, cui error causam dedit, si, re cognita, promissor stare velit promisso, convalescere quomodo possit, solet disputari.* 11, 20. *De quibus promissionibus idem quæri possit.* *ibid.*
- Promissio an revocabilis ante acceptationem, & mortuo ante acceptationem promissario.* 11, 16
- Promissio an revocari possit mortuo internuntio; item mortuo tabellario.* 11, 17, 1
- Promissio, per ministrum facta, quando revocabilis.* *ibid.*
- Promissio facti alieni quid operetur.* 11, 22
- Promissio requirit usum rationis in promittente.* 11, 5, 1
- Promissio in errore fundata quando dicatur, & quid operetur.* 11, 6, 3
- Promissio ut sit efficax, debet ea vel esse, vel esse posse in jure promittentis.* 11, 8, 1
- Promissio rei illicitæ cur non valeat.* *ibid.*
- Promissio unde vim suam accipiat, & quousque possit extendi.* *ibid.* *Agessilaus, de promissione interpellatus, quidnam responderit.* *ibid.*
- Promissio si nunc non sit in potestate promittentis, sed esse aliquando possit, cur in pendenti futura sit ejus efficacia.* 11, 8, 2. *Quod si conditio, qua res in potestatem promissoris venire possit, ipsa quoque sit potestativa, ad quid moraliter promissor teneatur.* *ibid.* *In hoc promissionum genere lex civilis utilitatis causa irrita facere solet multa, qua naturaliter obligarent.* 11, 8, 3. *Ea quanam sint.* *ibid.*
- Promissio, qua sit ex metu, tractationis cur sit implicita.* 11, 7, 1
- Promissio ob causam ante debitam an obliget.* 11, 10
- Promissio perfecta quanam sit.* 11, 4, 1. *Hæc similem cur habeat effectum, ac alienatio domini.* *ibid.*
- Promissio ut acceptari semper possit, est ex jure civili.* 11, 14. *Cur huic non sit dissimile quod pro infantibus & amentibus introduxit jus gentium.* *ibid.*
- Promissio omnis continet tacitam conditionem, qua promissorem exsolvat.* 13, 3, 3. *Ea tamen conditio tacita non admittenda in promissione, cui juramentum est adjectum.* *ibid.*
- Promissio num tacitam in se habeat conditionem: Sires maneat eo, quo sunt loco, disputari solet.* 16, 25, 2. *Quando negandum promissionem tacitam tacitam in se habere conditionem.* *ibid.*
- Pro-

I N D E X R E R U M.

Promissio, a Deo, qui nulla constituta lege obstringi potest, facta, si ab ipso non prestaretur, suam Deus contra naturam faceret. 11, 4, 1. Ex ea thesi quidnam sequatur. ibid.

Promissio Hebrais vocatur פרוצא comparaturque voto. ibid.

Promissio cui fit, capit ac vincit quodammodo promissorem. ibid.

Promissio, qua fit animo non deliberato, non pertinet, ut autumat Grotius, ad vim obligandi. 11, 4, 3

Promissio, qua fit animo deliberato, sed non eo animo, ut jus proprium concedat alteri, cuiquam, teste Grotio, naturaliter non dat jus exigendi. ibid. Hinc tamen quid nasci agnoscat. ibid. Promissio, quam quis fecit, an transeat ad heredem. 11, 16

Promissio jurata non est fundamentum federum. 16, 16, 5

Promissio ut obliget, an solus promittentis faciat actus. 11, 14

Promissio quando non obliget. 16, 27, 1

Promissio, futura inutilis ei cui promissa, quod non sit servanda, nimis laxè dictum est a Cicerone. 16, 27, 2. Erravit & in eo Cicero, cum dixit, non servandam promissionem, promittenti plus nocituram, quam ei, cui promissa, profuturam. ibid.

Promissio, qua cuipiam quid promissum, an futura sit utilis ei, cui est promissa, judicare non debet promissor, nisi forte in casu furoris. ibid.

Promissio ut promissorem non obliget, quidnam non sit satis. ibid. Quidnam requiratur. ibid.

Promissio, cui metus causam dedit, cur obliget. 11, 7, 2

Promissio, secuta metum, non justum sed injustum, quamvis levem, incussum promittenti ab eo, cui promittitur, cur promissorem, si velit promissor, liberet, & cur eum non liberet. ibid.

Promissio quadam quod rescindatur ob metum, ab alio, quam quicum actum est, incussum, ex lege est civilis. 11, 7, 3

Promissio si non sit in jure promittentis, censetur esse conditionata. ibid.

Promissio alia est favorabilis, alia odiosa; alia mixta, aut media. 16, 10. Promissio favorabilis quanam sit. ibid. Circa eam quidnam observandum. ibid. Promissio odiosa quanam sit. ibid. Promissio mixta, aut media, respectus varii ratione, modo favorabilis, modo odiosa censenda est, ita tamen, ut, ceteris paribus, favor censeatur potior. ibid.

Promissio si fundata sit in presumptione quadam facti, quod non ita se habet, naturaliter ejus nulla cur sit vis. 11, 6, 2

Promissio femina quia per se non sufficit ad actus vim elidendam, irrita non est jure naturali. 11, 5, 1

Promissio jurata cur obliget promissorem nocenti, si ei, ut tali, sit jurata. 13, 20, 3

Promissio, jurata de re illicita, nullas habet vires. 13, 6, & seqq.

Promissio liberalis qualis sit actus, & quid exigat. 16, 11

Promissio furiosi, amentis, & infantis est nulla. 11, 5, 1. Promissione de minorum, qui creduntur iudicium nondum satis firmum habere, quidnam sit censendum. ibid.

Promissio, quam fecerat adolescens, qui impleverat

annum decimum tertium, valebat apud Hebraeos. 11, 5, 2. Apud eosdem valebat promissio, quam duodecim annorum fecerat puella. ibid.

Promissio quamdiu nondum est completa per acceptationem, factave, interposita fide, irrevocabilis, potest ei onus adjici. 11, 19. Onus vero, adjectum promissioni in commodum tertii, quod possit revocari, quamdiu a tertio non erit acceptatum, sunt, inter quos & Grotius, qui affirmant, & sunt, qui negant. ibid.

Promissio, facta ob causam, naturaliter vitiosam, an ipsa natura valeat, solet queri. 11, 9

Promissio, qua quid promittitur homicidii perpetranda causa, cur sit vitiosa. ibid.

Promissioni jurata per metum injustum causam qui dedit cur jus nullum consequatur, aut tale, quod reddere debeat. 13, 14

Promissiones quasdam papillorum ac minorum irritas pronuntiam non tantum apud Romanos, sed & apud Gracos, justa ratione mota, leges civiles. 11, 5, 2

Promissiones, qua causam expressam non habent, naturaliter non magis sunt irrita, quam rerum donationes. 11, 21

Promissis in ob causam vitiosam quamdiu maneat vitium. 11, 9. Cur in iis tamdiu maneat vitium. ibid. Quid inde sequatur. ibid.

Promissis quantam vim tribuat Cicero. 11, 1, 4

Promissio ex & contractu regis, quem cum subditis iniiit, cur nascatur vera ac propria obligatio, qua jus det ipsis subditis. 14, 6, 2

Promittendi modus requirit actum externum. 11, 11. Ille vero actus externus quidnam & quotuplex sit. ibid.

Promittentis actum solum sufficere jure naturæ, in quanam judicarent quidam. 11, 14

Proportionem harmonicam unde extruxerit Bodinus. 20, 33. Ea revera est nulla. ibid.

Proprium in jus abire certo respectu non potest mare, sive sumatur aut sub ratione integri, aut sub ratione precipuarum partium. 2, 3, 1. Quare sit naturalis ratio, vetans mare, consideratum, ut diximus, fieri proprium. 2, 3, 2

Proprium in jus transeunt occupatione, non divisione, ea, que communia omnium fuerunt; & in prima divisione divisa non sunt. 2, 3, 3

Propria non dividuntur, nisi postquam propria esse ceperunt. ibid.

Proprietas non acquiritur solo actu animi. 2, 2, 5

Proprietas quidem videtur absorpsisse, sed revera non absorpsit omne illud jus, quod ex rerum communi statu nascebatur. 2, 6, 1. Cur illud revera non absorpsit. ibid.

Proprietas, quia in gravissima necessitate reviviscit jus illud pristinum utendi rebus, tanquam si communes mansissent, cessat in ultima necessitate. 2, 6, 2

Proprietatis vice quondam erat juris universalis usus. 2, 2, 1

Proprietatis exordium, quod jurisconsulti vocant dominium, quare sit noscendum. 2, 1

Προσηυαα. 15, 7, 1

Protestatio de jure facit, ut res, ob metum non recuperandi, non censeatur derelicta. 4, 6

Προβουα maris quorum sint. 3, 10, 2

Providentia divina remedium adversus metus incertos. 1, 17
Provincia in formam redacti populi quale jus habeant. 9, 6
Provocatio differt ab appellatione. 4, 13. *Ea potest fieri per supplicationem, vel per alium modum.* *ibid.*
Ut ab aliquo nulla ratione possit fieri provocatio, cum persona subditi repugnat, ac proinde ad summum imperium, aut partem ejus pertinet. *ibid.*
Proximi nomine in materia favorabili merito venit is, quem lex in proximum gradum perducit. 7, 30, 2
Prudentia, ut visum Aristoteli, est virtus, imperantis propria. 26, 4, 7
ῥουδέαδου in sacris literis quidnam significet. 13, 3, 4
ῥεωδοκείν quisnam dicatur. 13, 13, 2
Publicum sumitur interdum pro eo, quod est commune. 2, 12. *Frequentius autem distinguitur.* 3, 9, 1
Pudicitiam vita adaequat non tantum communis aestimatio, sed & lex divina. 1, 7. *Ejus conservanda gratia qua fit interfectio, dicitur apud Heliodorum*
Justa defensio ad arcendam injuriam in castitatem. *ibid.*
Pueri quando ratione uti incipiant, non potest certo definiri, sed ex quotidianis actibus, aut etiam ex eo, quod communiter in quaque regione accidit, desumendum est. 11, 5, 2
Punctum in moralibus, ut & in naturalibus, non invenitur sine aliqua latitudine. 1, 5, 1
Punici de belli secundi causa quidnam videatur Polybio. 17, 19
Puniri an possint ii, qui in eos, quos putant esse deos, sunt irreverentes atque irreligiosi. 20, 51, 1
Punitio exemplaris est istiusmodi punitio, qua unius poena metus incutitur multis. 20, 9, 1
Pupillus non tenetur commodati secundum leges Romanas. 10, 2. *Utilis tamen adversus eum datur actio, si pupillus factus sit locupletior.* *ibid.*
Pupillus habet jus exigendi a tutore exactam quandam diligentiam. 17, 2, 1
Pythagora philosophia, teste Hermippo Pythagorico, ab Hebraeis. 13, 21, 5. *in Not.*
Pythagorae erant imitatores Essenorum in eo, quod bello abstinerent. 26, 4, 4. *Abstinebant autem bello ea de causa, quod Bellum caedes subministraret; atque imperaret.* *ibid.*
Pythagorista ab Essenis sunt orti. 2, 2, 1. *in Not.*

Q

Virisum nomen a Claudiano tribuitur Byzantinis. 9, 11, 2

R

Raptor, si ita sit opus, interfici a nobis, ad res nostras conservandas, potest, si respiciamus justitiam expletricem. 1, 11
Raptor quomodo teneatur rem subtractam reddere. 17, 16. *Quid reddere teneatur, si res perierit.* *ibid.*
Ex facto militum, qui res amicorum rapuerunt, in quantum reges sive magistratus teneantur. *ibid.* 20, 2
Ratam rem haberi ad id quod interest obstringis promissio jure civili, quod facti alieni promissiones repudiat. 15, 3, 3
Ratio saepe ita movet, ut voluntas tamen sit causa per se sufficiens, etiam sine ratione ulla. 16, 20, 1.
Quando sit opus constare rationem, sub quam venit

casus, quem volumus comprehendere, esse causam unicam & efficacem, qua promittentem moverit, eamque rationem ab eo consideratam in suagenera- litate. 16, 20, 2. *De ratione notandum est, sub ea comprehendi saepe quasdam res non secundum existentiam, sed secundum potentiam moraliter consideratam.* 16, 25, 1. *Hac ubi locum habet, restrictio facienda non est.* *ibid.* *Inter ea, quae & loco conjuncta sunt, vim praecipuam habet ratio legis; quam cum mente multi confundunt, cum unum sit ex iudiciis, quibus mentem venamur.* 16, 8. *Quenam ratio, & quando ea inter conjecturas sit validissima.* *ibid.* *Quidnam interdum praeter rationem semet ex vi libertatis sua determinet, & ad quid producendum id sufficiat* *ibid.* *His, qui rationis habent usum, libera esse debet utilium & inutilium electio, nisi alteri jus quoddam in eos questum sit.* 22, 12. *Si qui sint populi, a rationis usu omnino destituti, si non habent dominium, sed ex caritate tantum iis debentur quae ad vitam sunt necessaria.* 22, 10, 1. *Tales vero populi non dantur.* *ibid.*
Razis, Hierosolymitani senatoris, mors narratur in Historia Maccabaica. 19, 5, 4
Receptum qui praestat, quomodo teneatur de damno facto. 17, 6
Rectores aliorum in crimen ex duabus rebus maxime veniunt, patientia scilicet, & receptu. 21, 2, 2
Reactoris officium magis circa totum, quam circa partes, versatur. 25, 2. *Ad rectorem regula non pertinet, qua dicitur laudabilius esse occidi, quam occidere.* 1, 8
Recuperatio rerum est justa belli causa. 1, 2, 2
Regiones non aptius distinguuntur, quam eo, quod non facile transiri potest. 3, 17, 2
Regnum quomodo dividatur, & quo effectu. 9, 10
Regnum patrimoniale si sit individuum, debetur maximo natu. 7, 13
Regnum, a populo delatum, est hereditas, separata a cetera hereditate. 7, 19
Regnum, aut jus, succedendi in regnum, an abdicari possit, est questio. 7, 26
Regnum quin pro se quisque possit abdicare, non est dubium *ibid.*
Regnum an abdicari possit pro liberis, est questio. *ibid.*
Hac quomodo sit expedienda questio. *ibid.*
Regnum in per adoptionem successit Apalio, Lucorum regi, Hyllus, Herculis filius. 7, 12
Regnum in Epiri successit ex iudicio patris Pyrrhi, legitimos liberos non habentis, Molossus, Pyrrhi filius nothus. *ibid.*
Regnum est vel alienabile, seu patrimoniale, vel non alienabile. 7, 25. *Regno in alienabili quare dubium non sit, quin a patre exheredari possit filius.* *ibid.*
Regnum Italia. 9, 11, 4
Regnum amittere & populo subijci poterit alicuius populi rex verus; & qui revera non rex, sed princeps erat, rex summo cum imperio fieri, & summum imperium, quod penes populum, aut penes regem in solidum erat, inter eos dividi. 4, 11
Regna, quae pleno modo possidentur, & in patrimonio sunt, in regnorum successione distinguuntur ab his, quae modum habendi accipiunt ex populi consensu. 7, 12
Regna,

I N D E X R E R U M.

- Regna, quae pleno modo possidentur, & in patrimonio sunt, dividi possunt etiam inter mares & feminas. ibid. Ubinam id olim factum viderimus. ibid. Regnis in istiusmodi succedunt ex praesumpta voluntate adoptati non minus, quam veri liberi. ibid.*
- Regna si ne dividantur, dictum, nec cui cedere debeant, expressum sit, habebis ea, ut quisque festu natu maximus, aut mas, aut femina. 7, 13*
- Regna, quae populi libero consensu facta sunt hereditaria, ex praesumpta populi voluntate deferuntur. 7, 14*
- Regna, a populo delata, non deferuntur ad eos, qui a primo rege non descendunt. 7, 15. Cur tali in casu id observetur. ibid. Familia eorum, qui a primo rege descendunt, extincta, regnum istiusmodi reddi ad populum. ibid. Regnis in huiusmodi non succedunt, nisi qui nati sunt patriae secundum leges. 7, 16. Cur in iis non succedant filii naturales. ibid. Cur non adoptivi. ibid. Cur mares in iis praeferrantur feminis. 7, 17*
- Regna patrimonialia pervenire posse ad eos, qui a primo rege non descendunt. 7, 12*
- Regni de possessionis jure quid legatur in titulo ihal mudico de regibus. 7, 13*
- Regni corpus si dividatur, ex uno regno fiunt regna plura. 9, 10*
- Regnis de, quae non foedere, aut eo duntaxat, quod regem communem habeant, sed vera unitate junguntur, quidnam censendum. 9, 9*
- Regno in qui succedit, quid facere teneatur coheredibus. ibid.*
- Regula, secundum naturam esse, ut eum, quem sequuntur incommoda, etiam sequantur commoda, quomodo intelligenda. 8, 16*
- Regula super deliberationibus politicis. 24, 5, 2, & seqq.*
- Regulus redire debuit in carcerem, ut maxime is fuerit injustus. 13, 14*
- Religio vera, quae omnium aetatum communis est, quatuor praecipue pronuntiatis nititur. 20, 45, 1. Ea quanam sit. ibid. Illa quotnam decalogi praeceptis explicentur. ibid.*
- Religio quamquam per se ad conciliandam Dei gratiam valet, suos tamen & habet in societate humana effectus maximos. 20, 44, 3*
- Religio Hebraeis quomodo vocetur. 20, 46, 1. Platoni, Plutarcho ac Philoni quid dicatur. 20, 44, 3. De ea quid futurum dixerit Cicero, si verum foret dictum philosophorum quorundam, asserentium, Deos rerum humanarum procuracionem habere nullam. 20, 46, 2*
- Religio, quamvis falsa, cordi quod fuerit Romanis, putat ipsorum a Deo auctum esse imperium Augustinus. 20, 51, 1*
- Religionis curam, id est, curam rerum divinarum, voluit Aristoteles inter curas publicas esse primam. 20, 44, 3*
- Religionis Christianae veritas, quatenus scilicet naturali ac primae religioni non pauca superaddit, argumentis mere naturalibus persuaderi non potest, sed nititur historia tum resurrectionis Christi, tum miraculorum, ab ipso & apostolis editorum. 20, 48, 1*
- Religioni est propria iustitia. 20, 44, 5*
- Religioni quod putetur, si non directe, saltem indirecte, nociturum, ad committendum non sufficit jus quodvis. 15, 11, 2*
- Religionem contaminatam ad omnium pertinere injuriam, non male dixerunt imperatores. 20, 44, 6*
- Religionem ad, sive veram, sive falsam, constituendam, omnino necessaria est haec notio: Numen ali- quod est, & ab eo curantur res hominum. 20, 46, 1*
- Religionem erga Deum Pomponius ascribit juri gentium. 20, 46, 3*
- Religionem Christianam, sibi propositam, amplecti nolentibus, arma non sunt inferenda. 20, 48, 1*
- Religionem ad Christianam Samaritas vi ac minis quod compulerit Justinianus, culpatur. 20, 48, 3*
- Religionem Christianam docentes aut profitentes panis qui subdunt, cur haud dubie ipsam contra rationem faciant. 20, 49, 1*
- Religionem ob bella qui gerunt, bella gerunt injusta. 20, 44, 1*
- Religionem suam cuique videri optimam, eamque non ratione, sed affectu plerumque dijudicari, recte dixit Philo. 20, 47, 3*
- Religionem Dei qui non tenet, cur ignoret iustitiam. 20, 44, 5*
- Renuntiatio de regno an noceat liberis natis & nascituris, est questio. 7, 26. Ad hanc questionem quomodo sub distinctione respondendum. ibid. Ad reparationem damni ut jus sit, requiritur jus proprium. 17, 9*
- Repeti nequeunt jure gentium, quae bello solenni sunt erepta. 17, 19*
- Representatio Germanis sero cognita. 7, 30, 1. Eaeur in dubio sit admittenda. ibid. Non surrogat in privilegium, quod sexus aut aetatis erat proprium. 7, 18, 2, & 7, 30, 2*
- Representationem recentiores jurisconsulti quidnam vocare ament. 7, 6. Eam valuisse etiam apud Hebraeos, aperte satis ostendit divisio agrorum terra, Jacobi filiis promissa. ibid. Jus ejus ortum unde traxerit. ibid.*
- Repressaliis in fieri quidnam soleat. 7, 2, 2*
- Repugnantia casus emergentis cum voluntate quomodo intelligenda. 16, 26, 1*
- Res non obligat, nisi aliena. 10, 12*
- Rem alienam in sua qui habet potestate, eam domino reddere tenetur. 10, 1, 2*
- Rerum, quae usu pereunt, ususfructus non est; est tamen id jus aestimabile. 12, 20, 2*
- Rerum defensio an jus det occidendi. 1, 11*
- Rerum servandarum causa an, & quatenus per Evangelium vis licita. 1, 13, 1*
- Reipublica bonum an nostri tantum causa desideremus. 1, 9, 2*
- Reipublica incolumitatem a singulis propter se desiderari, atque ideo debere quemque etiam toti reipublica suam salutem anteponere, est opinio Vassuis. ibid. Ea an satis cohereat. ibid.*
- Restituere damnum, alteri factum, quinam & quomodo teneantur praeter eum, qui per se & auctoris damnum dedit. 17, 6, & seqq.*
- Restitutio non debetur ex bello justo ob vitiosam intentionem. 22, 17, 3*

I N D E X R E R U M

Restitutio quasnam actiones producat in foro. 1, 2, 1, & 1, 2, 2

Restitutio earum rerum, quas necessitas communes nobis fecit, fieri, necessitate sublata, debet. 2, 9

Restitutio in integrum non est ex jure naturali. 11, 5, 3. Sed civili. 14, 1, 2. An pertineat ad regem, qualem. 14, 1, 1. Pertinet ad actus ejus privatos, si velit. 14, 2, 2, & 14, 5

Restitutionem quinam debeant in solidum. 17, 11

Resurrectionis, spes an causa sepeliendi. 19, 2, 3

Retentio rei promissa ex parte ejus, cui promissa est, sufficit ad significandum consensum. 11, 20

Reverentia debetur parentibus maxima in iis rebus, quae ad totam pertinent familiam. 5, 10, 1. Istares quanam sint. ibid. Solum autem reverentia officium non efficit ut nullus sit actus, qui ei repugnat. ibid.

Rex an se adversus contractum restituere possit. 14, 2, 2

Rex an teneatur juramento. 14, 3

Rex actus suos privatos a lege potest eximere. 14, 2, 2

Rex, subdito suum auferens, debet compensationem facere ex communi. 14, 7

Rex populum aut successores non obligat in infinitum. 14, 12, 1. Eos quatenus obliget. ibid.

Rex partem populi alienare non potest. 6, 4

Rex, regno pulsus, cur jus habeat ex fœdere. 16, 17

Rex potest subditis jus questum auferre aut in pœnam, aut ex vi supereminentis domini. 14, 7. Si fiat ex vi supereminentis domini, quanam requirantur. ibid.

Rex quid in fœderibus significet. 16, 18

Rex tenetur populo ad exercendum per se summum imperium. 6, 9

Rex pupillus, si quos fecit contractus, an eos possit rescindere per restitutionis beneficium. 14, 1, 2

Rex usufructuarius. 6, 3. Imperium ei invito non potest auferri. ibid.

Rex bonus debet his, qui in se peccarunt, esse superior, non vicissim nocendo sed benefaciendo. 14, 3, 2

Rex David non fuit monarcha, id est injuriarum memor. 14, 3, 3

Rex, qui bello solenni victus, regnoque exutus est, cum aliis regni bonis & jus legandi perdidit. 18, 2, 2

Rex, qui ob causas leves, aut ad exigendas pœnas non necessarias, & magnum secum periculum trahentes, bellum suscipit, quod teneatur subditis ad reparationem damnorum, inde oritur, cur recte a theologis sit traditum. 24, 7

Regis actus privati quomodo non sint considerandi. 14, 2, 2. Quomodo sint considerandi. ibid. Quidnam ex iis, sic consideratis, sequatur. ibid.

Regem si fecerit populus non pleno jure, sed additis legibus, cur per eas leges actus, legibus iis contracti, aut omnino, aut ex parte irriti possint fieri. 14, 2, 1

Reges, quorum res non interest, id est, medios, aliorum, inter quos orta sunt controversiae, definire controversias, est regibus, inter se controversiam alementibus, utilissimum, ac perquam necessarium. 23, 8, 4. Reges medios inire rationes, quibus reges, inter se bellum gerentes, a quibus legibus pacem accipere cogantur, interest ac conducit regibus, inter sese bellantibus. ibid.

Reges minores in actibus publicis cum effectu obligantur. 14, 1, 2

Reges etiam cum homini non obstringuntur, Deo obstringuntur. 14, 3. Opinionis hujus contrarium statuit Bodinus. ibid.

Reges aequae, ac alii, tenentur promissa plena & absoluta, atque acceptata, adimplere. 14, 5

Reges nunquam teneri his, quae sine causa promiserunt, est sententia, jure merito improbanda. ibid. Quotamen sensu locum habere hoc possit. ibid.

Reges contractibus, quos inire cum subditis, obligari tantum naturaliter, non civiliter, jurisconsulti ferme omnes sentiunt. 14, 6, 1. Hocce de loquendi genere quidnam, & cur id de eo sit autumandum. ibid.

Reges ac magistratus, qui ad inhibenda latrocinia & piraticam ea, quae possent ac debent, non adhibent remedia, tenentur eo nomine. 17, 20, 1

Reges non tenentur, si contra imperium amicis nocuerint aut terrestres, aut nautici milites. 17, 20, 2

Regum promissa, contractus & juramenta de quibusnam peculiari habeant quaestiones. 14, 1, 1

Regum fides multis in locis pro juramento. 23, 22

Regum Persarum fides firmissimum vinculum erat dare dexteram ibid. Hanc si dedissent, promissa quo non implevissent, censebantur pejerasse. ibid.

Regum actus irriti non possunt dici eo nomine, quod parentes habeant. 5, 6

Regibus, praeter peculiarem suam civitatis, etiam generalis pro humana societate cura incumbit. 20, 4, 14

Ripa quando privatis cedat. 8, 13. De relicta ripa & siccata parte alvei censendum est idem, quod de alluvione diximus. ibid.

Ripa est pars extrema, alvei, id est, quo naturaliter flumen exciurrit. 8, 9, 2. De ea tenendum idem, quod de alveo diximus. ibid.

Ripa quod sint proximos fundos possidentium, est fundamentum, quo plurima jurisconsultorum definitiones nituntur. 8, 8

Romanae leges deliberati animi signum certum constituerunt stipulationem. 11, 4, 2

Romani viros quinque ac quatuor effecti sint Antonini constitutione. 9, 11, 2. Romani imperii subditis ea constitutione quanam consecuti sint jura. ibid.

Romani imperii qua fuerunt, cujus nunc sint, est nobilis quaestio apud Historicos & jurisconsultos. 9, 11, 1. Cujusnam multa ea nunc esse velint. ibid. An recte. ibid.

Romani imperatoris electio ad populum pertinebat, & aliquoties a populo aut per se, aut per senatum, facta est. 9, 11, 1

Romani imperatoris electio, quae a legionibus modo his, modo illis, fiebat, non erat rata ex jure legionum, sed ex approbatione populi. ibid. Cur istiusmodi electio non fuerit rata ex jure legionum. ibid.

Romani jurisconsulti quoniam regni irruentem appellent praedonem. 22, 3, 1

Romanorum civium propria quaedam erat patria potestas etiam in filios, qui familia propria capita erant, quamdiu non emancipati. 5, 7. Alios talem potestatem in liberos non habere, ipsi profitebantur Romani. ibid. Sexti Empirici & Simplicii de hac Romanorum in liberos potestate testimonium. ibid.

Romanorum partes num jure, num injuria deseruerint, mortuus Romulo, Tullo, Anco, Prisco, & Servio, Fidenates, Latini, Etrusci, & Sabini, a

I N D E X R E R U M.

- a nobis, dijudicari, non potest recte.* 16, 16, 4
- Romanorum imperatorum in potestate cur non fuerit effectum dare, ut in aliis populis iidem, ut in populo urbis Roma, fons imperii esset.* 9, 11, 2
- Romanorum imperatores habitare quod mallerent Constantinopoli, quam Roma, nihil quidquam de jure populi Romani imminuit.* ibid.
- Romanorum ad imperatorem eligendum jus omne, quod habebant hi, qui Constantinopoli habitabant, a voluntate populi Romani pendebat.* ibid. *Rei hujus veritas colligitur ex eo, quod populus Romanus, cum Constantinopolitani contra mentem ac morem populi Romani femina Irenes subiissent imperium, illam sive expressam, sive tacitam concessionem, revocavit, & per se imperatorem legerit, ac voce primi civis, id est, episcopi sui, pronuntiavit.* ibid. *Hac electio personalis in quemnam & in cujus successores fuerit.* 9, 11, 3. *Cujusnam imperii jus sollicitè distinxerint a novau ex causa quasito jure imperii in Romanos.* ibid. *Diviso Francorum populo in Occidentalem (nunc Gallos) & Orientalem (nunc Germanos) quidnam, cur, & quo respectu id placuerit populo Romano.* ibid.
- Romanorum imperator ex approbatione populi fit idem, qui imperat Germanis.* 9, 11, 4
- Romanorum imperator Historicis saepe dicitur rex regni Italia.* ibid. *Eo titulo quidnam sub se habeat.* ibid. *Quidnam inde quoque facile intelligi possit.* ibid.
- Romanorum imperator si morbo aut captivitate impediatur fungi imperio, potest ei ab ipso populo Romano, testibus Cyno & Raynerio, dari vicarius.* ibid.
- Romanorum imperator non dicendus habere jus obtinendi imperii in remotissimos & incognitos hactenus populos.* 22, 13, 1. *Id de Romanorum imperatore non affirmantes, Bartolus pronuntiat hereticos.* ibid.
- Romanum imperium posteriores scriptores vocant Romaniam.* ibid.
- Ruben a Jacobo ob culpam privatus est jure primi nati.* 7, 25
- S.
- S**abbatum fuit olim institutum, & quidem singulari quadam sanctimonia supra ritus alios, in memoriam ejus rei, quod origo mundi totius auctore Deo. 20, 45, 2. *Ipsius violatio ex instituto quia continebat abnegationem mundi, a Deo creati, poena ejus, qui in ipsum peccasset, erat capitis.* ibid.
- Sacramentum militare non amplius obligat, duce capto, aut capite diminuto.* 13, 18
- Sacrilegi abjecti insepulti.* 19, 5, 5
- Sacrilegium recensetur inter scelera, proprie in Dei contumeliam perpetrata.* 21, 14, 2. *Quali vindicta Deus adversus ipsum utatur.* ibid. *Hac vindicta cur parentes puniri sint censendi.* 21, 14, 1
- Saguntina controversia inter Romanos & Carthaginenses.* 16, 13, 1
- Samson quo jure malum malo reddiderit.* 20, 8, 3
- Samson in suo corpore veram religionem videbat esse derisui.* 19, 5, 4. *Videns, se deinceps victurum in probrum ipsius Dei, se, juxta Hebraorum opinionem, jure interfecit.* ibid.
- Sanari qui prohibet egrotum, tenetur, quasi vulnerasset.* 21, 1, 2. in Not.
- Sanctio in dubio plus valet, permissione.* 16, 29, 1
- Sanguine hominum innocentium qui colunt deos, abstinere ab isto more sunt cogendi.* 20, 47, 5. *Id quod prohibuerint, laudantur Darius, Gelo, & Romani.* ibid.
- Sapientem nunquam esse privatum, Nasica exemplo probat Tullius.* 20, 9, 2
- Satisfactio offerenda ab eo, qui deliquit, antequam justum bellum gerere possit.* 1, 18, 2
- Saul gladio incubuit, ne a Dei, suisque hostibus, illuderetur.* 19, 5, 4. *Hunc respicuisse volunt, postquam Samuelis umbra ipsi mortem praedixerat, ibid. Mortem sibi, si pugnaret, imminere, gnarus, praelium pro patria & Dei lege non detraxit.* ibid. *Aeternam, Davidis etiam praconio, laudem inde meritus.* ibid.
- Scelus pessimi exempli poena omnino adficiendum.* 20, 23. *Ratione sceleris de damno quinam in solidum teneantur.* 17, 11. *Quod ob scelus cogitatum puniri non possimus, recte colligimus ex eo, quia, ut habemus.* 20, 18. *actus mere interni etiamsi casu aliquo, puta per confessionem subsecutam, ad notitiam aliorum perveniant, puniri ab hominibus non possunt. Ab hominibus istiusmodi cur puniri nequeant actus.* ibid.
- Sceptrum per jurare a justissimo rege Rhadamantho, teste Porphyrio & scholiaste ad Aristophanem, est constitutum.* 13, 11, 1
- Sciens & praesens qui tacet, consentire videtur.* 4, 5, 1
- Sciens delinqui, si delinquentem prohibere possit ac debeat, nec ipsum prohibeat, ipse delinquit.* 21, 2, 2
- Scientia quando praesumatur.* 21, 2, 6
- Scientia cum puniri jubetur, sumitur pro patientia.* 21, 2, 4
- Scientia & non prohibitio concurrere debent, ut quis ex facto alieno teneatur.* ibid.
- Scripti & sententia locus apud Rhetores.* 16, 4, 2
- Scriptura adhibetur ut monumentum contractus, non ut substantia ejus pars.* 16, 30
- Scriptura antequam confecta sit & tradita, an in dubio contractus perfectus censeri debeat, solet quari.* ibid.
- Scriptura non est alia atque pictura ratio.* 8, 21
- Securitas plena nunquam in vita humana.* 1, 17
- Sedis mutanda amor, ut, paludibus & solitudinibus relictis, fecundius possideatur solum, est injusta belli causa.* 22, 8
- Sedis ea de causa mutanda amor, erat, teste Tacito, Germanis veteribus belli causa.* ibid.
- Sententia qua dividenda aut conjungenda.* 5, 19.
- Sententia quomodo numeranda inter eos, qui dispartes partes in re habent.* 5, 22
- Sententia judiciaria vim habent contractus.* 21, 20
- Sententia si sint pares, nihil agetur.* 5, 18. *Ejus rei quam sit ratio.* ibid.
- Sententia ubi sunt pares, absolutus intelligitur reus.* ibid.
- Graeci jus illud ex fabula de Oreste vocant Minerva calculum.* ibid.
- Sententia si sint pares, possessor vincit.* ibid.
- Sententia in ferendis jus absentium praesentibus accrescit.* 5, 20. *Id quadam in controversia exsequitur Seneca.* ibid.
- Sepeliendorum mortuorum jus veteres, quo sanctius videretur, ad Deos referebant auctores.* 19, 1, 2

I N D E X R E R U M.

- Sepeliendorum mortuorum mos unde sit ortus, inter omnes non convenit.* 19, 2, 1. *Ea de re quid sentiat Moschion.* ibid. *Quidnam alii.* 19, 2, 2, & 19, 2, 3. *Quia, cum homo ceteris animantibus praestet, indignum visum, si ejus corpore alia animantia pascerentur, inventa est hominis demortui sepultura.* 19, 2, 4.
- Sepeliendos & hostes publicos, omnes sentiunt.* 19, 3, 1. *Exempla quorundam, mortuos suos hostes ad sepulturam quarentium.* 19, 3, 2. *Pontifex maximus apud Hebraeos, cum alioqui rei ulli funebri interesse vetaretur, repertum tamen hominem insepultum sepelire etiam jubebatur.* 19, 3, 3. *Quanti mortuorum sepulturam fecerint Christiani.* ibid.
- Sepulturam ob negatam bellum juste suscipi, censuere veteres.* 19, 5, 5
- Sepulturam apud Hebraeos fuisse negatam iis, qui se ipsos occiderant, nos docet Josephus.* 19, 5, 1. *Ejus rei quenam fuerit ratio.* ibid.
- Sepulturam mortuorum corporibus deberi, est ex jure gentium, ex voluntate ortum habente.* 19, 1, 1
- Sepulturam prohibere, furor dicitur.* 19, 3, 4
- Sepulturam non prohibere commemorat post legatorum jura Dion Chrysostomus inter mores, quos scripto juri opponit.* 19, 1, 1
- Sepulturam cadaverum ponit Seneca pater inter jura non scripta, sed omnibus scriptis certiora.* ibid.
- Sepulturam mortuorum Philo ac Josephus vocant jus naturae.* ibid.
- Sepulturam qui prohibet, hominem, teste Claudiano, exiit.* ibid. *Dedecus naturae, teste Leone imperatore, facit.* ibid. *Fas, teste Isidoro Pelusiota, violat.* ibid.
- Sepulturam mortuorum quosdam exornent titulis Cicero, Lactantius, Valerius Maximus, Quintilianus, Seneca, Philo, Tacitus, Ulpianus, Modestinus, Capitolinus, Euripides, & Prudentius.* 19, 1, 4
- Sepulturam corporum Catholicorum vetantes Donatistas impietatis accusat Optatus Milevitanus.* ibid.
- Sepulturam mortuorum vetare, quomodo vocetur Spartiano, Livio, Homero, Lactantio.* ibid.
- Sepulturam ob mortuorum vetitam Eteocles Papinio dicitur impius.* ibid.
- Sepulturam asini minatur Deus per prophetas regibus sibi irvisis.* 19, 2, 4
- Sepulturam non tam homini, id est, persona, quam humanitati, id est, naturae humanae, praestamus.* 19, 2, 6
- Sepulturam negare insigniter facinorosis, non videtur abs re.* 19, 4, 1
- Sepulturam suspensis lex divina non negat.* ibid.
- Sepulturam negari damnatorum quorundam corporibus an sit laudandum, disputant non politici tantum, sed & theologi.* 19, 4, 2
- Sepulturam Athenis negatam fuisse proditoribus, narrat Plutarchus.* 19, 5, 5
- Servitus perfecta debet perpetua operas pro alimentis & aliis, qua vita necessitas exigit.* 5, 27, 2. *Cur haec res, si ita accipiatur in terminis naturalibus, nihil habeat in se nimiae acerbitatis.* ibid.
- Servitus imperfecta cujusnam naturaliter etiam videatur esse.* 5, 30
- Servitus populi cur per se sit perpetua.* 5, 32
- Servitus an mari possit imponi.* 3, 15, 2
- Servitus annorum septem.* 5, 30
- Servitutis imperfecta genera.* 5, 30
- Servituti personali cur addicti sint Gabaonita.* 13, 4, 3
- Servitutem civilem subit civitas, in provincia formam redacta.* 21, 7, 2
- Servituti tradere hominem, & eum non perdere, Deus ipse pro beneficio impuat.* 24, 6, 2
- Servituti se dedere, praestat, quam fame ac peste mori.* ibid.
- Servi ut alii sint; alii vero liberi, e lege, teste Aristotele, venit.* 22, 11
- Servi quoniam casu fiant liberi.* 9, 1
- Servi non sunt sui juris.* 26, 1. *Positi vero sunt in conditione parendi.* ibid. *Si ad deliberationem adhibentur, aut libera datur ipsis optio vel militandi, vel quiescendi, quasnam sequi debeant regulas.* 26, 2. *Si edicitur ipsis, ut militent, & si sciunt, belli causam esse injustam, abstinere ab ea omnino debent militia* 26, 3, 1. *Domino carnis, diversi quid, ac dominus spiritus, imperanti, obedire non debent.* ibid. *Dominis esse debent subjecti in iis qua non sunt contra mandatum Dei.* ibid. *Dominis, turpia factive iniqua imperantibus, si non pareant, nec inobedientes sunt, nec injuriam faciunt, nec peccatum committunt.* ibid. *Servis, quamvis domini impere, facere non licet ea, qua sunt contra rempublicam.* 26, 3, 2. *Jussis dominorum auscultare non debent, si ipsos jubeant scelere cuiuspiam manus commo- dare.* ibid.
- Servi quare nascantur filii, quorum pater & mater serviunt servitutem.* 5, 29, 2. *Servis istiusmodi servitutem effugere non licet, nisi pro alimentis, quantum satis est, reddant.* ibid.
- Servis an liceat a dominis, quorum servitia est immanis, fugere.* 5, 29, 2
- Servos, teste gentium Apostolo, conditione sua contentos esse decet.* 22, 11
- Servos quosnam naturaliter nonnulli vocent Philosophi.* 22, 12
- Servos plenam deliberatricem non habere vim, quenam indicent proverbialia.* 26, 4, 2
- Servorum non habent domini jus vita ac necis.* 5, 28
- Sexus & aetatis qualitas ita persona adheret, ut avelli inde nequeat.* 7, 18, 2
- Sexus prerogativa in regnorum successione quare potior, quam aetatis.* 7, 18, 1
- Sexus privilegium est, ubi jus aequale.* 7, 30, 1
- Sexus privilegium in quibus regnis inter capaces valere debeat.* 7, 35
- Sicula successionis controversia.* 7, 30, 2
- Signa voluntatis.* 4, 3
- Signa cur nulla de animi actibus certitudinem habeant mathematicam, sed tantum probabilium.* ibid.
- Signis ex maxime probabilibus collectio mentis est recte interpretationis mensura.* 16, 1, 2. *Ea signa quoniam sint generum, quotuplicique considerentur modo.* ibid.
- Signa animi deliberati naturaliter esse possunt alia, praeter stipulationem, aut si quid ei simile ad actionem pariendam lex civilis postulat.* 11, 4, 3
- Significationes ad plane improprias non recurendum, nisi alioquin absurdum aliquid, aut pacti inutilitas, sequeretur.* 16, 12, 2
- Significationes plures habent voces multa.* 16, 9
- Significationes quod voces habeant vel strictiorem, vel laxio-*

I N D E X R E R U M.

- laxiorem, multis fit de causis. ibid. Eaque nam sint causa.* *ibid.*
- Silentium ad derelictionem praesumendam ut valeat, duo requiruntur. 4, 5, 3. Quanam ea.* *ibid.*
- Silentium sine re aut facto aliquo non satis probabilem voluntatis conjecturam suppeditare, unde possit intelligi.* 15, 17, 2
- Silentium adversus Carthagenenses urgebant Romani de pace, facta cum Asdrubale.* 15, 17, 3
- Silentium quale requiratur ad praesumendum consensum ejus partis, qua alienari debet.* 6, 8
- Silentium illius, qui reticet factum, quod notum facere jure aliquo tenebatur, cum poena reddit obnoxium.* 21, 1, 2
- Silentio & ex notitia ut sponso summam obliget potestatem, quomodo & cur ita sit distinguendum.* 15, 17, 1
- Silentio ex & notitia an sponso summam obliget potestatem, est questio.* *ibid.*
- Singularia certamina, ante Christianismum Germanicis nationibus usitata, alicubi necdum satis desueta sunt.* 20, 8, 5
- Singuli quando punibiles ex facto universitatis.* 21, 8, 1
- Συνοδικός.* 15, 5, 1
- Singulorum de discessione quia alio modo judicandum videtur, ac de ea, qua fit gregatim, recte colligimus singulatim aliquid licere, quod gregatim non licet.* 5, 24, 2
- Societas quanam bellica vocari consueverit admiralitas.* 12, 4. *Hanc Graeci σύμπλοια, seu ὁμίπλοια dixerunt.* *ibid.*
- Societas boni, non male causa contrahitur.* 25, 4
- Societas jus dat in personam.* 5, 8, 1
- Societas bellica, eo in ira animo, ut in bellum quodvis, idque nullo cum causa discrimine, auxilia promittantur, est illicita.* 25, 9, 1
- Societas maxime naturalis est conjugium.* 5, 17
- Societas publica qualis. ibid. Ejus effectus, ut pars minor majorem sequatur. ibid. An morte finiatur.* 16, 16, 4
- Societas cum quibus illicita Hebraeis.* 15, 9, 1, & 15, 9, 5
- Societas, ex qua alter nihil lucri sperat, non valet.* 12, 24, 3
- Societatis nomine quanam veniant.* 12, 4
- Societatis praeter naturam est, ut sociorum aliquis, immunitis damni, sit lucri particeps. 12, 24, 3. Potest tamen ita conveniri sine injuria.* *ibid.*
- Societatis jus cum quibuscunque an amittatur derelictione.* 4, 15
- Societatis respectus, si naturam solam respicimus, est apud eam multo minor, quam proprie salutis cura.* 1, 4, 1
- Societati, qua hi, qui a religione alieni sunt, in causa justa sublevantur, cur faveat lex Evangelii.* 15, 10, 1
- Societatem civilem quisque sui commodi causa inquit.* 25, 3, 2
- Societatem in cujus gratia coitum est, id populus partibus suis tenetur conservare.* 6, 3
- Societatem, non nocendi causa, cum alienis a religione licuit ante legem Moysi contrahere.* 15, 9, 1
- Societate in navali adversus piratas utilitatis communis est ipsa defensio: interdum & praeda. 12, 25. Unde utilitatis portio aestimanda, qua ex ea ad partem unamquamque pervenire debet.* *ibid.*
- Societate in negotiataria, ubi confertur pecunia cum pecunia, si pecunia aequales sint, aequales esse etiam oportet partes in damno & lucro. 12, 24, 1. Sin inaequales fuerint, quid tum. ibid. Idem habebit locum, si opera aut aequales, aut inaequales conferantur. ibid. Sed & opera cum pecunia, aut cum pecunia & cum opera, conferri potest. ibid. Cur haec collatio non uno fiat modo.* 12, 24, 2
- Societate in bonorum universorum quidnam non comparandum. ibid. Quidnam comparandum.* *ibid.*
- Societate in negotiataria partes aequales quomodo intelligenda.* 12, 24, 1
- Societates morte finire, non est juris naturalis, aut gentium.* 16, 16, 4
- Societatis bellica divisio.* 15, 6, 3
- Socii quando defendendi.* 25, 4
- Sociorum jus proxime accedit ad jus subditorum.* *ibid.*
- Sociorum plurimum quisnam praeserendus.* 15, 13, 1, & 15, 13, 3
- Solum incultum an concedendum externis.* 2, 17
- Solo cedere plantata, consita & adificata, non est juris naturalis.* 8, 22
- Solvit minus, qui tempore minus solvit.* 12, 20, 2
- Solutio ut in certum tempus differatur, jus est aestimabile.* *ibid.*
- Solutio cum differtur, lucri cessantis ratio haberi potest.* 12, 14, 2
- Sorores duas ducere olim licitum.* 5, 14, 2
- Sorte amplius quando aliquid licite exigi possit.* 12, 22
- Sorte bellum finire potest.* 23, 9
- Sortis usus ad bella vitanda.* 23, 10, 2
- Specialia efficaciora generalibus.* 16, 29, 1
- Species est pars substantiae, non substantia tota.* 8, 19, 2
- Species populi quando intereat.* 9, 6
- Species, id est, forma plures unius rei artificialis.* 9, 8, 2
- Speciem ex aliena materia si quis fecisset, Sabini domini ejus esse volebant, qui materia dominus fuisset. 8, 19, 1. Proculus cuiusnam ejus dominium esse voluerit. ibid. Id cur voluerit Proculus. ibid. Quanam tandem arrepta sententia. ibid. Ea in quo confiterit. ibid. Tertiam hanc sententiam improbat Connanus. ibid. Quidnam videri, & cur id videri velit Connanus.* *ibid.*
- Specificationis jus naturale quale sit.* 8, 19, 2
- Spes lucri quando veniat in restitutionem.* 17, 5
- Spiritum unum habere populum, ait jurisconsultus Paulus. 9, 3, 1. Is spiritus unus in populo quidnam sit.* *ibid.*
- Σπονδαι.* 15, 6, 1
- Sponso quid.* 15, 3, 1
- Sponso an obliget summam potestatem ex notitia & silentio, est questio. 15, 17, 1. Qualis, tali questione proposita, ratione vocis Sponso facienda distinctio.* *ibid.* *Ea, ratione vocis Sponso cur hoc in casu facienda distinctio.* *ibid.*
- Sponso ad nihil obligat eum, qui summum habet imperium.* 15, 16, 1
- Sponso Lutatii cum Pænis.* 15, 17, 1
- Sponso quomodo a fœdere differat. 15, 3, 1, & 15, 16, 1*
- Sponsionis Caudina & Numantina controversia.* 15, 16, 1, & 15, 16, 2
- Sponsionum de discrimine quisnam possit adiri. 15, 3, 1*
- Sponsionum quot possint esse materia.* 15, 15, 1

I N D E X R E R U M.

- Sponsores in quid teneantur, si sponso a rege aut civitate improbetur.* ibid.
- Sponsores tenentur ad id quod interest.* 15, 3, 3
- Sponsorum bona ad id, quod interest, obligata.* 15, 16, 3
- Statu liberorum servitus.* 5, 30
- Statu in populari jus regenda per se reipublica plenum est; temperatum in statu optimate, presertim tali, ubi nemo civium ab honoribus arceatur.* 24, 6, 1
- Statu mutato, caput, non corpus, mutatur.* 16, 16, 1
- Statum presentem reipublica mutari qui non vult, est vir bonus ac civis.* 4, 8, 3
- Stephani lapidatio quo jure instituta.* 20, 9, 5
- Sterilitas locatori utrum obsit, an conductori.* 12, 18
- Stipendium accipere, militi licitum.* 25, 10
- Stipendio de solvendo fœdus, quale sit.* 15, 7, 3
- Stipulari pro tertio naturaliter licet, & quo effectu.* 11, 18, 1. *Romanae leges circa stipulationem aut acceptationem pro tertio.* 11, 18, 2
- Stipulatio signum animi deliberati lege civili.* 11, 4, 3
- Stoicarum disputationum magna pars circa voces consumitur.* 20, 2, 3
- Stratoclis lex de placitis Demetrii.* 26, 3, 2
- Sua homini qua.* 17, 2, 1
- Suasor sceleris tenetur damni dati. Etiam si alii non defuturi erant, qui idem suassent.* 17, 10
- Subditus dubitans an recte militet.* 26, 5, & 26, 4, 1 & 26, 4, 3
- Subditi quando juste bellum gerant.* 26, 2
- Subditi in conditione parendi sunt positi.* 26, 1
- Subditi quomodo fiant participes delicti superiorum.* 21, 7, 1
- Subditi an semper se in libertatem vindicare possint.* 4, 14, 1
- Subditi, si ipsi edicuntur, ut militent in bello, cujus causam sciunt esse injustam, debent ab eo bello abstinere.* 26, 3, 1
- Subditorum jus si rex sine causa auferat, tenebitur de damno.* 14, 8
- Subditorum facultas deliberatrix imperfecta.* 26, 4, 2
- Subditorum in bello, non tantum dubio, sed & manifeste injusto, justa aliqua potest esse defensio.* 26, 6, 1
- Subditiis pro alienis, ut ab eis arceatur imperantis injuria, an justa sit belli causa, controversum est.* 25, 8, 1
- Subditiis dubitantibus tributa potius imperanda, quam opera militaria.* 26, 5, 1
- Subditiis pro bella gerere, vitamque eorum defendere, civitas & rex tenetur.* 25, 1, 2
- Subditiis a si daretur, ne quidem in necessitate summa, recte sumi arma adversus magistratus, non tamen inde sequetur, non posse pro illis ab aliis arma sumi.* 25, 8, 3. *Non tamen gerenda istiusmodi bella, nisi possint geri sine omnium, aut saltem plurium subditorum incommodo.* 25, 2
- Subditiis cogere non licet eum, cui sunt subditi.* 14, 6, 2
- Subditiis obsequii gloria relicta est.* 26, 4, 2
- Subditos quod atinet, dari bellum utrumque justum, id est, injustitia vacans, unde sit recepta sententia.* 26, 4, 3
- Subjectio ex delicto, etiam non accedente consensu, quoties nascatur.* 5, 3, 2
- Subjectio publica quanam.* 5, 3, 1
- Subjectio ex consensu aut privata est, aut publica.* 5, 26.
- Subjectio privata ex consensu cur possit esse multiplex.* ibid. *Ejusdem quanam nobilissima species.* ibid. *Ea quidnam quis agat.* ibid.
- Subjectio, qua subjecimus nos magistratus infideli non est prohibita lege Evangelica.* 15, 10, 1
- Subjectionis species ignobilissima quanam.* 5, 27, 1
- Subjectione potest etiam venire jus in personas, quod oritur ex consensu.* 5, 8, 1
- Substantia significat aliquando idem, quod mos perpetuus.* 12, 26, 3
- Succedens in regno patrimoniali individuo, quidnam facere teneatur coheredibus.* 7, 13
- Successio linealis in regnis qua. 7, 22, 1, & 7, 22, 2, & 7, 23*
- Successio cognatica linealis.* 7, 22, 2
- Successio linealis nullis gradibus terminatur.* 7, 22, Not. 1
- Successio regnorum in Africa partibus quibusdam.* 7, 24
- Successio in regnis patrimonialibus.* 7, 12
- Successio ab intestato unde.* 7, 3
- Successio cur magis descendat, quam ascendat.* 7, 5, 2
- Successio ab omnibus constitui potest, qui ejus habent potestatem.* 7, 24
- Successio potest etiam institui a populo. 7, 19. Quare ab eo soleat institui.* ibid.
- Successio imperii non est sub jure imperii. 7, 27, 1. Ex eo quidnam sequatur.* ibid. *Successio in bonis noviter quaesitis ei defertur, qui defuncto carissimus fuisse creditur.* 7, 10, 1. *Is quisnam sit.* ibid.
- Successio in bona ab intestato quidnam sit.* 7, 10, 2
- Successio in bona ab intestato oritur ex jure gentium voluntario. 19, 6. Cur id statuendum sit, quamquam aliquatenus ortum habeat ex jure natura.* ibid.
- Successio bonorum naturaliter deferrari debet liberis. 7, 9, 1. Frater fratri ut succedat, dicitur apud Justinum commune jus gentium.* 7, 9, 3
- Successio linealis differt ab hereditaria.* 7, 22, 2
- Successio linealis duplex, agratica & cognatica.* 7, 23
- Successio agnatica cur instituta.* ibid.
- Successio regum electorum tribuit regibus electis just temporarium.* 6, 10
- Successio in regno tribuit succedenti aliquod jus, quod non accipit ab eo, cui successit, sed a populo.* 14, 11, 1
- Successio in regno allodiali fit ex lege, qua in allodiis succedebatur tempore regni instituit.* 7, 20
- Successio Guntrani in Francorum regno contigit e populi electione, qua eo tempore nondum plane desierat.* 7, 30, 3
- Successionis ab intestato post liberos duo precipui fontes.* 7, 9, 1
- Successionis in quavis specie verum est filium, qui ante regni adeptionem natus est, in regno individuo preferendum ei, qui in regia fortuna natus est.* 7, 28
- Successione in lineali difficultatem nullam cur habeat an nepos ex filio priore sit preferendus filio posteriori.* 7, 30, 1
- Successione de sua, quoties voluntatis expressiora indicia nulla sunt, quidnam statuiffe credendus sit quisque.* 7, 11, 2
- Successione in lineali quidnam observari, & quidnam non soleat observari.* 7, 22, 1
- Successione in lineali spes semel parta jus facit.* 7, 28
- Succes-

I N D E X R E R U M.

- Successione in lineali peccatum patris nocere filio non potest.* 7, 26
- Successione in regni populi libero consensu facti hereditariis, praesumitur populus id voluisse, quod regno maxime expedit.* 7, 14. *Hinc quidnam primum nascatur.* ibid. *Quidnam secundo.* 7, 15. *Quidnam tertio.* 7, 16. *Quidnam quarto.* 7, 17. *Quidnam quinto.* 7, 18
- Successione in regnorum distingui debent regna, qua pleno modo possidentur, & in patrimonio sunt, ab his, qua modum habendi accipiunt ex populi consensu.* 7, 12. *Regna, qua pleno modo possidentur, & in patrimonio sunt, inter quos possint dividi.* ibid.
- Successione regni de an judicare possit aut rex, qui nunc regnat, aut populus, idque vel per se, vel per iudices datos, quæri solet.* 7, 27, 1. *Quare utrumque de iudicio jurisdictionis sit negandum.* ibid. *Si controversi juris sit successio, recte & pie facient qui jus vindicant, si de arbitris inter se conveniant.* 7, 27, 2
- Successionum leges diversa.* 7, 11, 1
- Successor in fœderibus quid significet.* 16, 18
- Successores circa distinguendum, an sint omnium simul bonorum heredes; an regni tantum; an mixto jure succedentes.* 14, 10
- Successores jure hereditario non succedunt in atatis privilegium.* 7, 30, 1
- Successores, qui bonorum omnium, ac regni, sunt heredes, prædecessoris sui promissis ac contractibus teneri, non est dubitandum.* 14, 10. *Ejusce rei quamnam ratio.* ibid.
- Successores ad an pertineant fœdera a prædecessore inita.* 16, 16, 1
- Successores, succedentes dumtaxat in jus regni, aut partim in bona; in jus regni vero in solidum, cur non directe, hoc est, à patre, teneantur prædecessoris sui actis.* 14, 11, 1. *Successores istiusmodi etiam impatiens, id est, per interpositam civitatem, obligari, quomodo sit intelligendum.* 14, 11, 2
- Sulla quo jure proscriptorum liberos ad nullos honores admisserit.* 21, 16
- Sulpitius, contra Antiochum disputans, quid iniquum esse ostenderit.* 4, 2
- Συμπλοια, aut ὁμοπλοια quod Græci vocant, nostrates admiralitatem appellare solent.* 12, 4. *Ea quidnam sit.* ibid.
- Superficies & solum sunt partes adificiis.* 8, 22
- Superficies an solo cedat.* ibid.
- Superior quid possit circa juramentum.* 13, 20, 1, & 13, 20, 3
- Superior cur subditum cogere possit ad ea, qua non ex justitia, sed ex alia virtute debentur.* 25, 3, 4
- Superior si quid jubeat, an subdito, dubitanti, nures, quam jubet superior, sit licita, nec ne, sit quiescendum, an parendum, est quaestio.* 26, 4, 1. *Tali in casu quidnam plerique censeant.* ibid. *Quidnam, & cur id haud obstare arbitrentur.* ibid.
- Supplices defendendi veniunt istiusmodi, qui immerito laborant odio; non ii, qui commisere quidquam, societati humane, aliisque hominibus quod censendum sit injuriosum.* 21, 5, 1. *Supplicum defensorum & non defensorum exempla.* 21, 5, 3. & 21, 5, 5. *Supplicum causa ex quo jure cognoscenda.* 21, 6, 2
- Supplices, dum de justitia causa eorum cognoscitur, sunt defendendi.* 21, 6, 1
- Supplicium ad piss a magistratibus nemo rapitur, nisi dato tempore, quo peccata sua agnoscere ac serio detestari possit.* 20, 12, 1
- Supplicium ad publicum quorum damnata erant corpora ante solis occasum tolli & humo mandari, Judæis, teste Josepho, erat in usu.* 19, 4, 1
- Supplicia naturaliter unusquisque de nocente sumere potest.* 20, 9, 2. *Hoc jus Nat. mansit in quibusdam.* 20, 9, 5. *Quia parentum vitia liberis non sunt imputanda; quia Deus ipse foret injustus, si quemquam damnaret innoxium; quia quisque sibi sit infortunii causa; quia noxa caput sequitur; quia ibi debet esse pœna, ubi est noxa; quia peccata suos teneant auctores, oportet, nec ulterius progrediatur metus, quam reperitur delictum, fas est; quia justum est eorum esse pœnas, quorum sunt peccata; quia nihil est iniquius, quam aliquem odii paterni heredem fieri, supplicia injuste ad propinquos damnatorum extenduntur.* 21, 13, 1, 2, 3
- Supplicia capitalia a Christo non sunt sublata.* 20, 10, 8
- Supplicia omnia, aut saltem capitalia, magistratibus Christianis qui volunt prohibita, graviter errant.* 20, 12, 2. *Ejus nos contrarium docet Apostolus gentium.* ibid.
- Supplicia in alia cur a posterioribus imperatoribus Christianis mutata sint pleraque mortis pœnam irrogantes Romanae leges.* 20, 12, 3
- Supplicia, qua impios post hanc vitam manent, in novo fœdere apertius, quam olim, declarata sunt.* 21, 14, 3
- Supplicia sunt prohibita, si eo fine instituantur, quasi melius fonti sit mori, quam vivere.* 20, 7, 3
- Supplicii interdum pro merito addendi sunt cruciatus.* 20, 32, 2
- Suum homini naturaliter quid.* 17, 2, 1
- Suum quisque jure naturali potest abdicare.* 4, 4, 2
- Syrtes an cuiquam proprie.* 2, 3, 2

T.

- T***acitus consensus populi quis.* 6, 10, & 6, 11. *Jus dat ad alienandas minores ejus jurisdictiones.* 6, 10. *Tacita voluntas potest imperium vi partum justum efficere.* 4, 14. *Non omnia que tacentur etiam celantur.* 12, 9, 2
- Talio pro se, id est, ob vulnus, non nisi per judicem exigi poterat.* 20, 8, 4
- Talio, cum postulatur ex odio, non est justa.* 20, 10, 5
- Talionis postulatio Hebræis quo sensu licita.* 20, 10, 7
- Talionis usus qui apud Hebræos & Romanos.* ibid.
- Tempus immemorabile in dubio sufficit ad derelictionis praesumptionem.* 4, 7
- Tempus immemorabile a centenariis differt.* ibid.
- Tempus, quod possessori jus dat dominii in quaestione de imperio derelicto, unde numerandum.* 4, 12, 2
- Tempus memoriam excedens infinitum est moraliter.* 4, 7
- Tempus ad penitentiam dandum his, qui supplicio afficiuntur.* 20, 12, 1
- Temporis qua vis ad praesumendam derelictionem.* 4, 6
- Termini imperiorum naturales qui.* 3, 16, 2. *Quare constituantur.* 3, 17, 2
- Terra continetur a mari.* 2, 3, 2
- Terram & aquam dedere quidnam Persæ vocarint.* 5, 31
- Territorii pars, populo vacua, alienari potest.* 6, 7
- Testamenti factio quo sensu juris sit naturalis.* 6, 14, 1

Testari non prohibentur externi jure naturali. 6, 14, 2
 Testari quem impedieris, quando, & cui teneatur. 17, 3
 Testatoris libertatem qui impedit, damni dati teneatur. ibid.
 Testimonio injusto damnatum qui dat, in quantum teneatur. 17, 16
 Thebanorum lex de vendendis liberis unde venerit. 5, 5. Eadem etiam apud Phrygas, teste Apollonio, obtinuit. ibid.
 Thesaurus in multis regnis regi cedit. 8, 7
 Thesaurus jure naturali est ejus, qui invenit. ibid.
 Theauri cuius, & de iis leges varia. ibid.
 Thesauros, ut & alia ad eorum, Germania populi addixerunt principi: atque id nunc jus commune est, & quasi gentium. ibid.
 Thesmophoria cum Cereris sacra dixerunt veteres, quidnam eo significarint. 2, 2, 5
 Timæi pro benefacere. 13, 7, 2
 Timæia quid. 20, 6, 1
 Traditio non requiritur naturaliter ad perficiendam alienationem. 6, 1, 2
 Traditio est ultimus acquirendi modus, qui juris gentium dicitur. 8, 25. Ad dominii translationem naturaliter non requiritur. ibid. Ad translationem dominii in quibus casibus etiam jure civili non requiritur. ibid.
 Transcundi jus per alienos fines. 2, 13, 1
 Transcundum qua sit. ibid. & 2, 13, 5
 Transitus non debetur injustum bellum moventi. 2, 13, 4
 Transitus per nostram terram quibus & quamobrem negari non debeat. 2, 13, 1. & 2, 13, 4 & 2, 13, 5.
 Quibus rationibus tutior reddatur. 2, 13, 4
 Transmissio linealis differt a representatione. 7, 22, 1
 Tributa subditis extraordinaria imperare potius, quam operam militarem, quando boni omnino magistratus sit. 26, 5, 1
 Tributaria Medorum civitates qua fuerant, an iis, mutato imperio, conditio quoque sit mutata. 16, 16, 4
 Turcam contra fœdus a Christianis an sit incundum. 15, 12
 Turpem ob causam qui quid accipit, cur naturaliter non teneatur ad restitutionem. 10, 12
 Turris Babylonica fuit signum ambitionis, vitii generosioris. 2, 2, 3
 Tutelam regum aut populorum, Deo exorum, suscipere, nefas est. 15, 9, 7
 Tutoris est jus etiam incertum non deserere. 23, 13, 3
 Tyrannice imperans princeps (talis dici potest innocentem insultans princeps) non desinit ipso facto esse princeps. 1, 9, 2

V.

Vades capitali iudicio obligari, credidere veteres cum Græci, tum Romani. 21, 11, 2. Id verum, probat & Ausonii versus quispiam, & notissima Damonis & Pythia Historia. ibid.
 Valent qua non ab initio, ex post facto convalescere non possunt, nisi causa nova, ius per se parere idonea, intercesserit. 4, 11
 Validiorum omnia esse, dicebat Brennus. 22, 3, 2
 Vandalos apud cautum, ut heres esset, qui sanguine proximus, & natu foret maximus, pralatus

natu majar secundus filius filio primi filii. 7, 30, 2
 Vasallorum jus circa alluviones. 8, 15, 1
 Vaticiniorum divinorum ex aliqua explicatione spes concepta, justam belli non dat causam. 22, 15. Vaticinia, qua nondum sunt impleta, vix certo interpretari possumus sine prophetico spiritu. ibid. Vaticinia, nisi expressum adsit Dei mandatum, cur ad bellum dent jus nullum. ibid. Vaticinia rerum certarum circa latere nos possunt tempora. ibid.
 Vatum nomen qui sibi falso induunt, recte puniuntur. 20, 51, Annot. I
 Vectigal equum navigantibus qui imposuerit, recepto in se onere navigationis tuenda juvandeque per ignes nocturnos & brevium signa, faciet nec contra jus natura, nec contra jus gentium. 3, 14
 Vectigal aliquod quonam respectu mercibus imponi possit. 2, 14, 2. De queisnam equis, & de quonam neto vectigal acceperit rex Salomo. ibid. De thure queisnam rex, teste Plinio, vectigal acceperit. ibid. Quonam e vectigali, Strabone teste, ditati sint Massilienses. ibid. Queisnam de mercibus ab antiquissimis usque temporibus vectigal perceperint Corinthii. ibid. Quonam pro transitu genere vectigal acceperint Romani. ibid. Recipiendis in vectigalibus ut aquas non servetur modus, frequens est vitium. 2, 14, 3
 Vectigal ullum utrinque ne solvatur, excepto eo, quod scriba & praconi dabatur; aut ne majus solvatur, quam in praesens, aut ad certam quantitatem, erat in vetere fœdere, inter Romanos & Carthagenenses inito. 15, 6, 2
 Vectigalia legitima qui fraudant, in quantum teneantur. 17, 16
 Vectigalium & tributorum immunitatis concessio intelligenda de quotidianis & anniversariis, non de iis, qua summa necessitas exigit, & quibus respublica carere non potest. 16, 27, 1
 Venari quadam animalia jure natura, aut gentium, liberum esse, in jure Romano legitimum. 2, 5. Haec assertio quam diu sit vera. ibid.
 Venatio ferarum impediri potest ab eo, qui habet imperium in terras. ibid.
 Venatio ferarum ad quodnam caput referatur. 8, 2
 Vendenda ad sua cur non aequum jus sit. 2, 20
 Vendens quid, etiamsi nihil peculiariter dicat, obligasse censetur se ad ea omnia, qua venditionis sunt naturalia. 20, 2, 3.
 Vendi pluris, quam emptum, quotiens quid possit. 12, 14, 2
 Vendita si res bis sit, cur ex duabus venditionibus ea valitura, qua in se continuit presentem dominii translationem, sive per traditionem, sive aliter. 12, 15, 2
 Vendita si sint latitantis cujuspiam bona, quando is ad pecuniam, ex iis redactam, admittatur. 10, 2, 3
 Venditio frumenti in summa ejus penuria prohibetur. 2, 19
 Venditione & emptione de notandum, sine traditione, ipso contractus momento, transferri dominium posse, atque id esse simplicissimum. 12, 15, 1. Venditio Seneca quidnam sit. ibid.
 Venditor, si actum sit, ne statim dominium transeat, obligabitur ad dandum dominium, atque inter-

I N D E X R E R U M.

- rim res erit commodo & periculo venditoris.* ibid.
- Venena struere compertum, interfici possunt.* 1, 5, 2
- Venerem ad proni sunt ii, in quibus pravalet sanguis.* 20, 31, 1
- Veniam dare non esse licitum, ajebant Stoici* 20, 21.
Argumentum, quo assertionem eam probare nitentur, erat, leve. ibid.
- Verba secundum materiam subjectam intelligenda.* 16, 24
- Verba in dubio ex proprietate sunt sumenda.* 16, 2
- Verba qualia sint signa.* 16, 1, 2
- Verba jurantia si quis deliberato protulerit, non tamen jurandi animo, hunc non obligari, sed peccare tamen temere jurando, sunt qui tradunt.* 13, 3, 1. *Cur assertionis hujus contrarium arrideat quibusdam.* ibid.
- Verborum obligatio externa secundum interpretationem probabilem.* 16, 1, 1
- Vetans pactio cur vincat jubentem.* 16, 29, 1
- Via publica an alluvionem impedit.* 8, 17
- Victi bello solenni, regnoque exuti reges cum aliis bonis & jus legandi perdidierunt.* 18, 2, 2
- Vi legis divina, sive veteris, sive nova, evenire potest, ut invasor, vita ejus multis utili, sine peccato nequeat occidi.* 1, 9, 1. *Jure natura potest & idem evenire.* ibid.
- Vim, non presentem, sed qua de longo imminere videtur, quomodo praevenire liceat magistratus.* 1, 16
- Vindex sanguinis apud Hebraeos.* 20, 8, 6
- Vindicantis animus non debet in malo cujusquam acquiescere.* 20, 43, 1
- Vindicatio rei nostra cum cade alterius, nisi ejus rei, ex qua vita pendet, quaeque judicio recuperari nequit, lege Evangelica est illicita.* 1, 13, 1
- Vindicationes.* 1, 2, 1
- Vindicta est bonum imaginabile.* 20, 29
- Vindicta a contumelia non differt, nisi ordine.* 20, 5, 2
- Vindicta de qua canat Juvenalis.* 20, 5, 3
- Vindicta, quatenus duntaxat animum dolentis exsatiat, etiam naturaliter est illicita.* 20, 10, 2
- Vindicta ex jure naturali quo sensu justa.* 20, 8, 3
- Vindicta, animum dolentis exsatians, cum Evangelio non est conveniens.* 20, 10, 2
- Vindicta justa non est iniqua, at ei praestat patientia.* 20, 10, 2
- Vindicta de inimicis non delectantur, qui ex sacris legibus didicerunt hominum misereri.* 20, 10, 5
- Vindicta de Branchidarum, per Alexandrum sumpta, quid censeat Curtius.* 21, 8, 2
- Vindicta, qua sumitur de posteris nocentum, cur exemplo Dei non possit defendi,* 21, 8, 3
- Vindicta privata exempla.* 20, 8, 3
- Vindicta metu omnis iniquitas refrenatur.* 20, 10, 4
- Vindicta cum defensione jus habent potestates publica.* 1, 16
- Vindictam in hominibus quodam sensu improbant non modo Christiani doctores, sed & philosophi.* 20, 5, 2
- Vindicta homo tanto promior, quanto minus valet rationis usu.* 20, 5, 2
- Vindictam ad, teste Seneca, veniendum, non quasi vindicare sit dulce, sed quasi sit utile.* 20, 4, 3
- Vindictam Christum non permittere nobis, e quam oppositione appareat* 20, 10, 2
- Vindictam ad se spectare cum dicit Deus, nos docet, patientiam vindictae expectatricem.* 20, 10, 3
- Vindictam injuria non tantum, sed & ejus recordationem & recogitationem prohibet nobis Christus.* 20, 10, 3
- Vindictam repromittit creator, se praestans judicem.* 20, 10, 4
- Vindictam, non tantum quatenus praeteritum, sed & quatenus futurum respicit, quoniam in casu prohibet Christus.* 20, 10, 6
- Vindictam Alexandri in Persis cur jure damnarit Arrianus.* 21, 8, 2
- Violandis de non legatis lex non pertinet ad eos, ad quos non mittuntur.* 18, 5, 1
- Vir bonus naturaliter perpetuus magistratus.* 20, 9, 2
- Virginalis pudor aequiparatur vita.* 1, 7. *An qui violare eum cupit, possit occidi, ut defendatur.* ibid.
- Virgini, vi corrupta, cur credi lex velit in agro, non in urbe.* 1, 12, 4
- Vi, hominibus armatis, coactivae, quid significet.* 16, 20, 4
- Vita, qua est fundamentum omnium bonorum temporalium & aeternorum occasio, pluris est, quam libertas.* 24, 6, 2
- Vita anterior ut cum delicto veniat in estimationem, quatenus naturaliter sit aequum.* 20, 30, 3
- Vita in statu innocentiae.* 2, 2, 1, & 2, 2, 2
- Vita populi praefenda libertati.* 24, 6, 2
- Vita tota reorum an examinanda est.* 20, 30, 4
- Vita cuique sua est, sed non ad perdendum.* 17, 2, 1
- Vita aestimatio non fit in homine libero.* 17, 13
- Vitam in nemo jus tale habet, ut eam sibi adimere, aut adimendam obligare possit.* 21, 11, 2
- Vitam in jus habet Deus sine culpa intuitu.* 21, 14, 3
- Vitam multitudinis innocentis sua unius tenetur quisque praefere.* 25, 3, 1
- Vitiose quidquid fit, non caret effectu juris.* 11, 9. *Unde id appareat.* ibid.
- Vitiositas actus in quibus discernenda sit ab effectu.* 17, 22
- Vitium rei in contractibus indicandum, & quare.* 12, 9, 1
- Vitia qualia impunita esse debeant.* 20, 18, & 20, 20, 1
- Vitia, qua ex corporis mixtura originem trahunt, facillime remittenda.* 20, 31, 1
- Ulcisci generalius sumitur ab Augustino pro eo, quod est Demere, cum dicit: Justa bella definiri solent, quae ulciscuntur injurias.* 12, 9, 1
- Ultio juri natura cur non conveniat.* 20, 5, 1, & 20, 5, 3
- Ultio an licita jure natura & gentium.* 20, 8, 2, & 20, 8, 3
- Ultio an Christianis permissa.* 20, 10, 2, & 20, 10, 5
- Ultionis restrictio unde.* 20, 8, 4
- Unio populorum, aut regnorum, quid operetur.* 9, 9
- Universitas quam dicatur docta ac fortis.* 21, 8, 1
- Universitas per se non habet animum.* ibid.
- Universitas obligat singulos.* 5, 17
- Universitatis ob delictum an poena semper exigi possit, est quaestio.* 21, 8, 1. *Id eam quaestionem quomodo respondendum, & cur ad eam sic respondendum.* ibid.

I N D E X R E R U M

- Universitatis meritum, ac proinde etiam pena, quando censeri oporteat extinctum.* 21, 8, 1
- Universitatis ob delictum ut singuli, citra consensum suum, ea amittant, quae ipsorum sunt propria, teste Libanio, injustum est.* 21, 7, 3
- Universitatis & singulorum poena sunt distincta.* 21, 7, 2
- Universitatis quaedam dicuntur primo ac per se; quaedam non nisi derivatione a singulis.* 21, 8, 1
- Unverses inter & singulos communicatur delictum.* 21, 7, 1. *Cur.* *ibid.*
- Voces multae plures cur habeant significationes, quarum altera strictior, altera laxior.* 16, 9
- Vocum ubinam magna pars disputationum Stoicarum consumatur.* 20, 23
- Vocum ambiguarum is sensus sumendus, qui vitio caret.* 16, 6
- Vocum sensus improprius sumendus, cum aut absurdum alias sequeretur, aut pactum inutile redderetur.* 16, 12, 2
- Vocum sensus in partibus populariter sumendus.* 16, 2
- Vocibus de meris disputare, philosophum dedecet.* 20, 23
- Voluisse creditur in dubio quisque id, quod aequissimum atque honestissimum est.* 7, 3, 1
- Voluntas qua punibilis.* 20, 18
- Voluntas Dei nominatur, ubi causa non apparet.* 20, 48, 1
- Voluntas jure mutabilis.* 11, 2
- Voluntas unde colligatur.* 16, 26, 1
- Voluntas naturaliter sufficit ad obligationem.* 11, 1, 3
- Voluntas, ratione movente, saepe numero quodam in casu per se est causa sufficiens etiam sine ratione illa.* 16, 20, 1
- Voluntas accipiendi naturaliter requiritur, seposita lege civili, cum suo signo in eo, cui res datur.* 6, 2
- Voluntas quam ordinarie sequatur dationem.* *ibid.*
- Voluntas quam dationem quando precedere possit.* *ibid.*
- Voluntas censetur durare, nisi mutatio appareat.* *ibid.*
- Voluntas in dubio creditur sibi fuisse consentiens.* 16, 7
- Voluntas semet interdum prae rationem ex vi libertatis sua determinat.* 16, 8. *Ad quidnam id sufficiat.* *ibid.*
- Voluntas hominum, quae rerum domina est, multas res magis desiderat, quam sunt necessariae.* 12, 14, 1
- Voluntas, quae ad externos actus processit, obnoxia solet esse poenis.* 20, 39, 1
- Voluntas omnis perversa, facto jam aliquo indicata, poena locum non facit.* 20, 39, 2
- Voluntas, necdum cognita revocatione, omni culpa vacat.* 11, 17, 1
- Voluntas mandantis in dubio fuisse censetur, ut impleatur mandatum, nisi magna mutatio inciderit, qualis est mors mandantis.* 11, 17, 2
- Voluntas pejerandi, quamvis perjurium ab eo, qui pejerare vellet, non sit commissum, poenam sibi quod accersat, dubium non est.* 13, 1, 2
- Voluntas regis, se in integrum restituere cupientis, ex circumstantiis erit aestimanda.* 14, 2, 2. *Rex vero si in integrum se restituerit, judicanda res erit ex mero jure naturali.* *ibid.* *Posteriori huic positioni quidnam sit addendum.* *ibid.*
- Voluntas cum se ipsam pro futuro tempore determinat cum signo sufficiente ad indicandam perseverandi necessitatem, est secundus gradus loquendi de rebus*
- futuris, quae vel sunt, vel fore putantur potestatis nostra.* 11, 3. *Istiusmodi voluntas dici pollicitatio potest.* *ibid.* *Hac, seposita lege civili, quomodo obliget.* *ibid.* *Quid non det.* *ibid.* *Cur id non det.* *ibid.* *Tali ex pollicitatione fieri quidnam non possit.* *ibid.*
- Voluntas aut ex initio constituitur imperii, aut ex post facto, potest esse talis, ut det jus, quod in posterum a voluntate non pendeat.* 4, 14, 1
- Voluntatis signum sufficiens interdum potest esse manus, sed frequentius vox aut litera.* 11, 11
- Voluntatis internuncius revocari poterit, mortuo eo, qui lectus erat.* 11, 17, 1. *Cur.* *ibid.*
- Voluntatis rei recuperanda ubi nulla extant indicia, censendus est is, qui amisit rem quandam, ejus recuperanda spem abjecisse.* 4, 5, 1. *Hocce in casu quando quid aliud sit judicandum.* *ibid.*
- Voluntatis conjectura cessat, cum causa alia apparet.* 4, 5, 2
- Voluntatis aut ex defectu originario, aut ex casu emergentis cum voluntate repugnantia quidnam patatur.* 16, 22
- Voluntatis originarius defectus unde intelligatur.* *ibid.*
- Voluntatis nulla significatione edita nullo consanguineo relicta, si qua persona moriatur, quidnam fiat.* 9, 1
- Voluntati dijudicanda ex naturali ratione Aristoteles quidnam tribuat in intellectu, & quidnam in voluntate.* 16, 26, 1
- Voluntatem defunctorum intellexisse, inquit Plinius junior, pro jure est.* 7, 3, 1
- Voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi, adeo naturale est, ut nihil sit magis naturale.* 11, 1, 4
- Voluntatem contra nostram, sibi soli significatam, agendo, cur in generali prepositione accideret possit ut nos obliget qui prepositus est.* 11, 12
- Voluntatem aliqua ratione, tanquam causa unica, fuisse motam, si certo constet, est id inter conjecturas conjectura validissima.* 16, 8. *Ejusce rei quenam sit ratio.* *ibid.*
- Voluntatem ac consilium mutandi non tantum potentiam naturalem, sed & jus habet animus humanus.* 11, 2
- Voluntate sufficienter significata, transferri potest rei dominium.* 11, 1, 3
- Voluntate aliquando minus proficiscitur promissio, quam ostentatione.* 11, 1, 2
- Voluntate ex levi ac parum considerata aliquando proficiscitur promissio.* *ibid.*
- Voluntate nostra, quae illum elegerimus ut instrumentum nostrum ad hoc speciatum, aut sub generali notione, si constet, per hominem alterum obligamur.* 11, 12
- Voluntate ex eadem qua proficiscimur, etiam alio loco & occasione dicta, sunt origine conjuncta.* 16, 7
- Voluntate a cujus jus promittendi pendebat, ejus ratione irrita est revocatio.* 11, 17, 1
- Voluntate in alterius quod posui, id velle censetur, si & ille velit.* 11, 18
- Voluntate de primæva populi si incidat questio, non abs re erit populum, qui nunc est, quique idem cum eo, qui olim fuit, censetur, suum super ea re sensum exprimere.* 7, 27, 2. *Is populi sensus erit sequendus.* *ibid.* *Quando tamen non erit sequendus.* *ibid.*
- Voluntate cessante, non manet dominium.* 9, 1

I N D E X R E R U M.

- Voluntate quod profectum est, in eo penitere & mutare voluntatem licet, ut nonnullis placet.* 4, 14, 1
Voluntate tacita jus firmum accipere possunt imperia, que primum vi parta sunt. ibid.
Voluntate cum emergentis casus repugnantia ad quemnam locum ab oratoria artis magistris soleat referri. 16, 26, 1
Voluntatibus non nisi a diversis procedere possunt punitio & coactio. 14, 2, 2. *Ex ea thesi quenam sequatur thesis.* ibid.
Voluptatis desiderio qua non recte fuit cur minus excusabilia, quam qua ex metu aut ira. 20, 31, 1
Usucapio inter quosnam, teste Vasquio, locum habere non possit. 4, 1
Usura ad speciem accedunt quadam, ac vulgo usura esse videntur, cum tamen pacta sint generis alterius. 12, 21. *Eorum nonnulla species.* ibid.
Usura quorundam jure sint vetita, queri solet circa mutuum. 12, 20, 1, & 12, 20, 3.
Usura quod sint vetita jure naturali, receptior est sententia. ibid. *Ejus contrarium sentis Abulensis.* ibid. *Argumenta, qua in alteram partem adferuntur, cur talia non sint, ut assensum extorqueant.* ibid. *Christiano cur prohibeat Lactantius pecuniam suam in usuras dare.* 12, 20, 3. *Usuris levioribus mutuat quod pecuniat, favore graviore collocassent, Casar Augustus notavit.* ibid.
Usura vere non sunt, cum quis mercedem paciscitur pro periculo amissionis pecunia ejus, quam mutuo dedit. 12, 21
Usura crimen quibus casibus non admittatur. 12, 21
Usuras sumere de Hebrais lege Hebraea vetitum est Hebrais. 12, 20, 3
Usuras sumere de Christianis illicitum est Christianis. ibid.
Usuras circa jus Hollandicum. 12, 22
Usuris de qua lata sunt leges humana quid efficiant. 12, 22
Usus ad suos arripere statim a mundo condito, ac statim a mundo post diluvium reparato, hominum quisque potuit id, quod vellet, consumereque, qua consumsi poterant. 2, 2, 1. *Usus talis universalis juris cur tum vice proprietatis fuerit.* ibid.
Usus rei, in abusu consistens, aestimabilis extra rem. 12, 20, 2
Usus rei a re distingui quando non possit. 12, 20, 1
Usu pro rei pretium exigere, illicitum non est. ibid.
Ususfructus, proprie ita dictus, non est earum rerum, que usu pereunt; jus tamen utendi eis est aestimabile. 12, 20, 2
Utile quod est alteri, non mihi statim ei per vim licet imponere. 22, 12. *Ejusce rei quenam sit ratio.* ibid.
Utile minus quod est, non statim illicitum est. 5, 12, 1
Utilitas sola non est belli causa justa. 22, 6
Utilitas innoxia dat jus contra proprietatem singulorum. 2, 11
Utilitas publica non dat jus alienanda partis imperii sine consensu ejus. 6, 8
Uxor pars familia maritalis. 5, 8, 1
Uxor in corpus viro jus dat Apostolus, & viri in corpus uxori. 5, 9, 2
Uxor caput in rebus conjugii & in rebus familia maritalis est. 5, 8, 1
Uxor vota quavis rescindendi jus lege Hebraea maritus habebat. ibid.
Uxori, qua marito donavit pecuniam, quam ex lege posset repetere, cur detur conditio aut utilis vindictio in rem, ex pecunia comparatam. 10, 2
Uxorem dimittere volenti modus praescribitur. 5, 9, 2
Uxorem dimissam ducere prohibetur solummodo is, qui eam dimisit, & sacerdos. ibid.
Uxorem, adulterii non ream, qui dimittit, quique dimissam ducit, adulterii ex lege Christi sunt res. ibid.
Uxore cum novam quo constituat familiam vir, parentis relinquere familiam debet. 5, 9, 3
Uxorum & equorum nimiam sibi ne adsciscat copiam, regi praescribitur. 5, 9, 1
Uxores plures una habuerunt ante legem viri sancti. 5, 9, 1
Uxores plures una qui habeant, in lege dantur praecipua quadam. ibid.
Uxores, seu concubinas regi fuisse concessas octodecim, Hebraei notant interpretes. 5, 9, 1
Uxores complures, & quidem illustres, ei quod dedisset, Davidi Deus imputat. ibid.
Uxoribus singulis suo tempore contentos fuisse Germanos, refert Tacitus. 5, 9, 4
Uxor bona vendendi jus non a natura est, sed ab instituto. 5, 8, 1

X.

Xerxes in Perside contra fratrem Artabazanem regnum obtinuit. 7, 29
Ἐπιμαχία. 15, 6, 3

Y.

Ἰπνεσις. 13, 21, 1

Z.

Zelandorum jus circa alluviones. 8, 15, 1
Zeli judicium quidnam vocarint Hebraei. 20, 9, 5

ERRATA TYPOGRAPHICA

Primus numerus paginam, secundus lineam denotat.

Lege pag. 4. lin. 11. finitorum. 5. ult. adde verum non prohibet. 8. 5. factam. 11. 25. jus. 16. 47. in puncto. 19. 3. non videtur. 21. 24. difficile. 35. 19. verba. 36. 7. violentam. 38. 30. nunquam non. 40. 7. dum defensionem. 45. 46. habere autumant. & 56. 57. dicit, vindicat. 62. 10. 22. creatos. communionem. 63. ult. eadem. 90. 10. necessitate exigente. 95. 1. 2. administratio, cultura. 96. 33. concedatur. 97. 35. cuius. 100. 12. ob. 104. 47. usus. 113. 31. translatum. 120. 13. indicare. 123. 42. illorum. & lin. 47. comparata. 128. 38. ex eo dimanasse. 137. 52. possessoribus. 142. 9. non adeo. 195. 37. ineatur. & lin. 56. usus & exercitium libertatis naturalis. 240. lin. penult. Bouvot sur la coustume. 298. 61. Principi. 250. 18. satius. 254. 27. tributa. 257. 20. exteris. 271. I. solertissima. 285. 35. profluente. 289. 18. oram. 290. 15. generis. 294. 28. jurisdictioni. 317. 2. tempore. 319. 2. hunc. & lin. 49. contulerint. 328. 3. varia. 331. 26. agnoscere. 382. 8. per se. 341. 6. adde tractavit. & lin. 11. adde differere. 350. 27. delendum habeatur. 437. 10. conjunctiora. 441. 29. testimonium. 534. 40. anima. 548. lin. 38. cum populus vix illa capiat. 552. 51. consummata. & lin. 36. mora. 618. 15. licitam. 683. 30. consummatum. 686. 17. fundamentum. 692. 50. ut. 695. 19. & attributis. 761. 44. actum.

